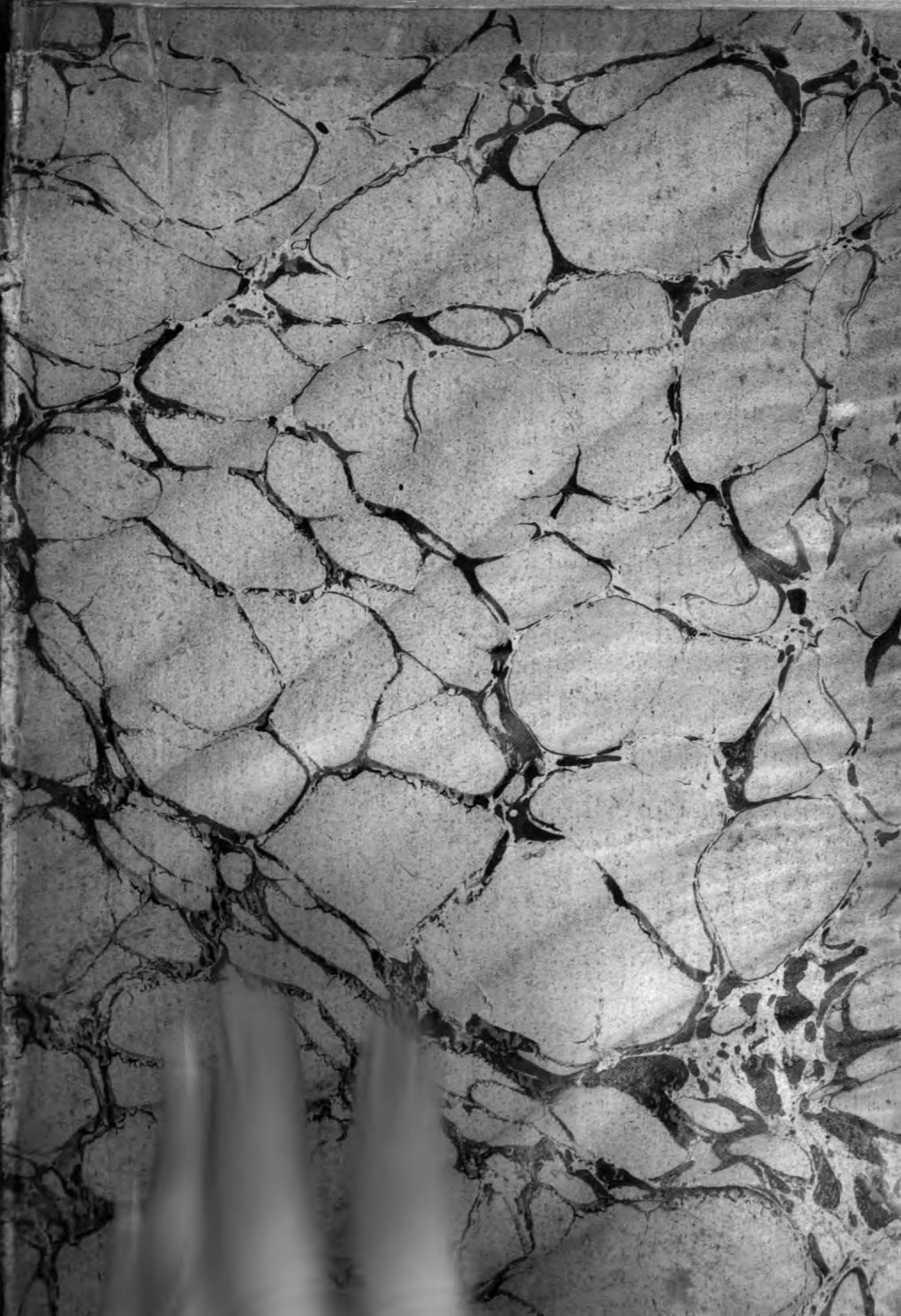

3 6105 120 740 068

LELAND • STANFORD • JUNIOR • UNIVERSITY

~~281.1~~
M635a

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, ŒCONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS,
ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA (ANN. 1459) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA,

MULTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGEN-
TER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIUM
OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS, DETECTIS
AUCTA; INDICIUM ORDINARIIS VEL ETIAM ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUIUS
MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS
SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFI-
CANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN
ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET QUADRAGINTA INDICIIS SUB OMNI RESPECTU, SCILICET, ALPHABETICO, CHRONOLOGICO, ANALYTICO,
ANALOGICO, STATISTICO, SYNTHETICO, ETC., RES ET AUCTORES EXHIBENTIBUS, ITA UT NON SOLUM STU-
DIOSE, SED NEGOTIIS IMPLICATO, ET SI FORTE SINT, PIGRIS ETIAM ET IMPERITIS PATEANT OMNES
SS. PATRES, LOCUPLETATA; SED PRÆSERTIM DUCODS IMMENSIS ET GENERALIBUS INDICIIS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM
UNUSQUISQUE PATRUM, ABSQUE ulla EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO
INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COM-
PERIRE SIT OBIVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS

SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESIOS

USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT :

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, CORRECTIONIS PERFECTIO, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTAN-
TIS, PARTIUM EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,
SCEPTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, VEL ETIAM
INEDITORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES
ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM,
ET EX INNUMERIS OPERIBUS TRADITIONEM CATHOLICAM CONFLANTIBUS, OPUS UNICUM MIRABILITER EFFICIENTIUM.

SERIES GRÆCA POSTERIOR,

IN OUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE EXIMIAE GRÆCÆ
AB ÆVO PHOTIANO USQUE AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA, ET AMPLIUS :

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ cleri universæ,

SIVE CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIAM NEMPE LATINAM, ALIAM GRÆCO-LATINAM.
AMBÆ PARTES PENE JAM INTEGRE EXARATÆ SUNT. LATINA, DUCENTIS ET VICINTI DUCODS VOLUMINIBUS MOLE SUA
STANS, DECEN ET CENTUM SUPRA MILLE FRANCIS VENIT : GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR
GRÆCOM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI COMPLECTITUR, NOVENQUE ET CENTUM VOLUMINA, PRO PRIMA
SERIE GRÆCA, NON EXCEDIT. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA QUINQUE ET
QUISQUAGINTA VOLUMINA RETINETUR. SECUNDA SERIES GRÆCO-LATINA SEXAGINTA VOLUMINA PROBABILITER
NON SUPERABIT ; DUM HUIUS VERSIO NEMPE LATINA TRIGINTA VOLUMINIBUS ABSOLVETUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN
GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE NEMPE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO,
UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE LATINAM, SIVE GRÆCAM COM-
PARARE NECESSE ERIT ; SECUS ENIM CUIUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATEM VARIA PRETII
ÆQUABUNT. ATTAMEN, SI QUIS ENAT INTEGRE ET SEORSIM COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EANDEM E.
GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO NOVEN VEL PRO SEX FRANCIS SOLUM OBTINEBIT. ISTÆ CON-
DITIONES FUTURIS PATROLOGIÆ SERIEBUS APPLICANTUR, SI TEMPUS EAS TYPIS MANDANDI NON NODIS DËEST.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS CXXIX.

EUTHYMIUS ZIGABENUS.

EXCUBEATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE, EDITOREM,
IN VIA DICTA D'ANROISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISIINA.

1864

Clichy. — Ex typis PAUL DUPONT, 12, via dicta Bac-d'Asnières. 64.10.97.

B R 6 0

P 4

V. 129

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XII. ANNUS 1122.

ΕΥΘΥΜΙΟΥ

ΤΟΥ ΖΙΓΑΒΗΝΟΥ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

EUTHYMI

ZIGABENI

OPERA QUÆ REPERIRI POTUERUNT OMNIA

JUXTA VARIAS EDITIONES

LIPSIENSEM NEMPE CHRIST. FRID. MATTHÆI, ANTHIMI TERGOBYSTENSEM
ANT. BONGIOVANNI VENETAM, NICOLAI FOGGINII ROMANAM,

TYPIS REPERTA.

ACCURANTE J.-P. MIGNE

Bibliothecæ Cleri Universæ

SIVE CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORÆ

TOMUS SECUNDUS

PARISIIS

APUD GARNIER FRATRES, EDITORES ET J.-P. MIGNE SUCCESSORES

IN VIA DICTA : AVENUE DU MAINE, 208

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XII. ANNUS 1122.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO CXXIX CONTINENTUR

EUTHYMIUS ZIGABENUS.

COMMENTARIUS IN QUATUOR EVANGELIA, ex editione Græco-Latina Christ. Frider. Matthæi. Lipsiæ 1792.	col.	9
<i>Christ. Frid. Matthæi Præfatio, in qua recensentur Richardi Simonii, Joan. Alb. Fabricii, Phil. Labbe, Joan. Aug. Ernesti, Aug. Noesselt, de Euthymio et ejus Commentariis sententiæ.</i>		11
<i>Joannis Hentenii Epistola dedicatoria ad Franciscum a Bovadilla, episcopum Cauriensem, archidiaconum Toletanum, editioni Latinæ anni 1544 præmissa.</i>		33
<i>Ejusdem Præfatio.</i>		41
Euthymii Expositio in Matthæum.		107
— — in Marcum.		765
— — in Lucam.		853
— — in Joannem.		1105

256435

УДАЛЕНА ОБОЗНАЧЕ

EUTHYMII ZIGABENI

COMMENTARIUS

IN QUATUOR EVANGELIA

TEXTUM GRÆCUM NUNQUAM ANTEA EDITUM
AD FIDEM DUORUM CODICUM BIBLIOTHECARUM SS. SYNODI MOSQUENSIS,
AUCTORIS ÆTATE SCRIPTORUM,
DILIGENTER RECENSUIT ET REPETITA VERSIONE LATINA JOANNIS HENTENII
SUISQUE ADJECTIS ANIMADVERSIONIBUS

EDIDIT

CHRISTIANUS FRIDER. MATTHÆI

COLLEGIORUM IMPERIALIUM ROSSICORUM ASSESSOR ET ACADEMIÆ VITEMBERGENSIS GRÆCARUM
LITTERARUM PROFESSOR.

(Lipsiæ, 1792, in-8°.)

SERENISSIMO PRINCIPI AC DOMINO ERNESTO II LUDOVICO,
DUCI SAXONIÆ, JULIÆ, CLIVIÆ, AC MONTIUM ANGARIÆ,
ITEM ET WESTPHALIÆ COMITI, PROVINCIALI THURINGIÆ, MARCHIONI MISNIÆ,
COMITI PRINCIPALI DIGNITATE HENNEBERGÆ,
COMITI MARCÆ ET RAVENSBERGÆ, DOMINO RAVENSTEINII ET TONNÆ, ETC., ETC.
DOMINO MEO INDULGENTISSIMO.

Dux serenissime, domine indulgentissime,

Inter alias tot ac tantas virtutes tuas, Dux serenissime, nuper singularem gratiam, humanitatem et ad juvandas litteras promptum animum tuum mihi quoque contigit experiri, cum tua sponte ac liberalissime instructissimæ bibliothecæ tuæ usum mihi concessisses. Quod quidem beneficium ideo majus etiam censendum arbitror, quod non ad me solum, sed ad plures inde redundavit utilitas. Grati ergo hominis putavi, id hic palam profiteri atque animum meum istius beneficii haud immemorem demonstrare. Credidi autem, me id recte facturum esse, si scriptorem suæ ætatis nobilissimum et quondam apud Alexium Comnenum imperatorem gratiosissimum, nunc post plura sæcula ex bibliothecis Mosquensibus denuo in lucem adductum, tuæ, Princeps serenissime, gratiæ, tanquam interpretem grati animi erga te mei commendarem et ad te allegarem. Benevole ergo admittas, quæso, Princeps indulgentissime atque humanissime, hominem luce et celebritate dignissimum, qui quondam etiam tuam principis sui gratia et suis virtutibus versatus est in luce et celebritate maxima. Simul vero etiam tuam mihi gratiam ut conserves, humanissime rogo, qui tibi, Dux serenissime, ac toti serenissimæ familiæ tuæ omnia a Deo precor bona, tuis ac tuorum virtutibus æqualia et dignissima.

Dux serenissime, Serenitati tuæ omni cultu et veneratione addictissimus,

CHRISTIANUS FRIDERICUS MATTHÆI.

Vitembergæ, die 1 Maii 1792.

PATROL. GR. CXXIX.

1

PRÆFATIO

LECTORIBUS DOCTIS ET BENEVOLIS S.

Post tot præclara summorum virorum de horum A Commentariorum auctore iudicia, quibus ei proprietatem sermonis, doctrinam, curam, diligentiam et acumen testantur, non necesse videtur, ut multa ejus in laudem commemorem. Illud tantum addo, nulla, aut certe paucissima Litterarum sacrarum vocabula, quæ in quatuor Evangelii vel minus Græca, vel obscura, occurrunt, ab hoc prætermissa esse, quin vocabulis magis perspicuis et probabilioribus explicarit. Nexum orationis et narrationum cum singulorum, tum plurium evangelistarum, acutissime animadvertit ac notat: dissensum facile et subtiliter componit. Etsi autem multa Chrysostomo, præstantissimo inter veteres, ac pene dixerim, uni interpreti debet: multa item ex multis aliis hausit: omnes enim ante se consuluisse videtur interpretes: tamen in promptu sunt, quæ ab ipsius doctrina, studio et ingenio accesserunt. Quibus ergo adhuc ignotus est Euthymius, eis, ut innotescat, suaserim, ut saltem ultima tria Evangelii Matthæi capita perlustrent. Hanc enim evangelicæ narrationis partem et a Chrysostomo, et a Cyrillo, et ab aliis veteribus negligentius tractatam deprehendi. Ex Origenis autem, nescio, utrum dicam Commentariis, an cavillationibus, etiamsi omnia ejus scripta ad manus habuerit, nihil proficere potuit. Textum, quem vocant, Evangeliorum multo quidem modestius, accuratius et fidelius tractavit, quam consuetudo fuit illorum et superiorum temporum interpretum. Origenes enim, ejusque nimius admirator ac imitator, Hieronymus, in multis leviter, in aliis perfidiose etiam egerunt. Chrysostomus autem, abundantis facundiæ flumine abreptus, multos scriptorum sacrarum locos turbavit, disjecit et oppressit. Ac profecto, si libri evangelistarum et apostolorum per solos interpretes, dogmaticos, homiletas et ascetas ad nos pervenissent, dudum in dubio versaremur, quid tandem illi scripserint. Nunc autem plures scribæ codicum docti, attenti et fideles, parum curantes (a) dogmaticorum et interpretum vel per levitatem et negligentiam, vel per fraudem et malitiam, contra codicum fidem et auctoritatem illatas lectiones et sententias, id, quod in suis Novi Testamenti codicibus reperiebant, in suum, in aliorum hominum, in Ecclesiæ usum publicum transcribe-

bant. Adhibita ergo attentione, diligentia, modestia, et, quæ his libris in primis debetur, fide viri honesti, haud adeo difficulter verum a falso separatur. Etsi autem Euthymium satis diligentem et fidelem cognovi, tamen interdum loca litterarum sacrarum non ex Libris sacris, sed ex Commentariis interpretum laudat. Qua de re aliquoties monui in animadversionibus. Deprehendi etiam vocabula ab ipso primum illata, nonnulla etiam ommissa, sed pauciora. Codices Evangeliorum autem cum Commentariis et catenis, sicuti Theophylactus etiam, ad manus habuit ejusmodi, cujusmodi sunt mei Mosquenses a. d. e. g. 10, de quibus exposui in Præfatione meæ Novi Testamenti editionis ad Evangelium Marci. Horum simillimos in bibliotheca Parisina et Vindobonensi servari, cognovi ex Richardo Simonio, Lambecio, Treschovio et nuperime ex Altero. Similes etiam Birchius adhibuit in editione Hauniensi, uti ex nonnullis ab eo editis colligo scholiis. Si ergo Euthymius cum hujusmodi codicibus, aut cum Chrysostomo, aliisque interpretibus consentit, ejus contra meliores codices nulla potest esse auctoritas. Illud etiam in Euthymio, sicuti in pluribus Græcis et Latinis interpretibus, displicet, quod ἀνεπίστατον vocabulum indefinite adhibet, non de solis Novi Testamenti codicibus, sed de interpretum etiam Commentariis. Sed illud vitium commune quondam fuit. Ita recentioribus etiam temporibus, inventa arte typographica, multi ex criticis et editoribus editos etiam libros codicum et exemplarium nomine appellarunt. Ut autem hos Commentarios edere, in primis me permoverunt tot doctissimorum virorum, maximeque Richardi Simonii, de iis iudicia; deinde duo præstantissimi codices Mosquenses; denique summa hujus libelli raritas. Mirabili enim casu videtur accidisse, ut inter tot Joannis Hentenii editiones versionis Latinæ vix una reperiri possit. Equidem certe per annos duodecim frustra vel unum mihi exemplum quaesivi, ac postremo tandem didici, ab aliis etiam inter libros rariores referri. In principio hujus editionis ergo usus sum tomo XIX bibliothecæ maximæ Lugdunensis 1677, quem mihi ex bibliotheca amplissimi senatus Lipsiensis commodaverat perillustris Mullerus, serenissimo Saxonie electori ac consiliis bellicis secretioribus, civitatisque Lip-

(a) Recordor, alicubi in scriptis *Michaelis*, viri perillustris, eamdem expressam esse sententiam. Sed locum illum nunc non poteram reperire. Illud autem Critici acutiores et a partium studio alieni norunt omnes, in horum numero nullo modo ha-

bendos esse scribas Codicum Cantabrigiensis, Claromontani, Sangermanensis, Augiensis, Boerneriani, cæterorumque ejus generis. Sed de Cantabrigiensi et Boerneriano, si prodierint, plures viri docti verius et accuratius judicabunt.

siensis consul. Typis jam expresso folio sexto ad A paginam 96. Heynius etiam, augustissimo Magnæ Britanniae regi a consiliis aulicis, vir perillustris, ad me transmisit editionem, ut arbitror, principem, Lovaniensem 1544. Codicibus textus Græci adhuc inediti usus sum duobus Mosquensibus, membranaceis, auctoris ~~ante~~ scriptis. Alter A. est bibliothecæ typographæi synodalis in-fol. num. 1, complectens folia 274. Alter B est bibliothecæ sanctissimæ synodi in fol. num. XLIX foliorum 410. In illo textus Evangeliorum scriptus est litteris paulo majoribus, Commentarius minoribus. In hoc eadem sunt litteræ in textu et in scholiis, sed iste, liquore rubro, hæc, atramento scripta sunt. Istum in mea Novi Testamenti editione appellavi *n*, hunc *i*. De utroque exposui ad epistolam Pauli ad Thessalonicenses, p. 202, 203. Specimina litterarum sæe expressa exhibui ad Evangelium Joannis istius editionis. Codex B. præstantior est altero a scriba diligentiori ac fideliori scriptus. Nam alter scriba sæpius aberravit et in scholiis ad Joannem multa vel per pigritiam, vel per fraudem prætermisit. In utroque codice, sicuti in Parisinis et Hentenii, multa scholia ab iisdem scribis scripta sunt in margine, de quo in locis singulis lectores monui. Videntur autem ista scholia auctore Euthymio ipso, post ejus repetitam lectionem, adlecta esse, per eosdem scribas. Id satis fit probabile cum ex aliis locis, tum ex scholio ad Luc. ix, 55. Adhuc enim in codicibus desunt omnia ab *Και εἶπεν οὐκ* ad *ἀλλὰ σῶσαι*. Hæc enim primo Euthymius auctoritate Chrysostomi excluserat: in repetita autem lectione, ut satis docet scholium ad istum locum, ejusdem auctoritate addiderat. Forte hunc laborem etiam, sicuti Panopliam, jubente Alexio Comneno suscepit, ac plures scribas imperatoris impensis conductos habuit. Sed id deinde recentiores etiam scribæ imitati sunt, ut ex Hentenio discitur. Nam Hentenii codex, etsi satis bonus, iudicæ etiam Simonio, haberi debet, tamen sine ullo dubio meis fuit recentior. Etenim Hentenius ipse conqueritur de multis ac difficilibus siglis, quæ paucæ et notæ sunt in meis. Præterea Hentenii appendices etiam habet ex Theophylacto et aliorum scholiis, quæ in neutro meorum comparent. Nilominus tamen multis in locis versione Hentenii pro codice uti potui. Eam igitur hac etiam de causa intactam reliqui: adjeci tamen partim in animadversionibus, partim in fine operis nonnullas correctiones. Sex autem codices Græci Commentariorum Euthymii in Evangelia mihi adhuc innotuerunt. Duo Mosquenses, Hentenii, duo Parisini regii num. 2393 et 2491, et (b) Baroccianus. In nullo horum codicum nomen auctoris, nisi forte in Barocciano, quem Millius tractavit, reperitur, de

quo tamen valde dubito. Parisinus 2401, a manu recentiori ascriptum habet nomen Nicetæ Serrarium, qui vulgo Heracleensis appellatur. Alter Parisinus, ut arbitror, recentior, tribuit Theophylacto, quem appellat, τὸν ἰερώτατον Βουλγαρίας, nimirum ἀρχιεπίσκοπον. Meus B. loco Indicis habet spatium vacuum, ideo fortasse, ut postea a pictore auro, aliisque coloribus adderetur atque ornaretur. Indicem codicis A expressi p. 10 Hentenius nullum videtur reperisse, ut ex ejus præfatione et interpretatione p. 9, colligi potest. In eo autem vehementer errat Richardus Simonius, quod litteras ἀμ. pro Ἀμμώνιος accepit. Nam Ammonii nomen, quod frequens est in catenis Græcis, in codicibus quidem Mosquensibus nunquam inveni uno μ scriptum, etsi sigla esset. Ἀμ. ergo, quod etiam in meo A reperitur, notat ἀμὴν. Ex his apparet, ignotum esse nomen auctoris horum Commentariorum. Unde ergo cognoscitur, fuisse Euthymium? Scilicet ex ejusdem Commentario in Psalmos, quem Hentenius, Montefalconius, nosque ipsi tractavimus. Quomodo autem? Primo quidem, nec ovum ovo ita est simile, ut cum Henteno loquar, uti similes sunt hi Commentarii Commentariis in Psalmos. Secundo, in scholiis ad Psalmos frequenter hujus Commentarii fit mentio, ita ut quorum ibi fiat mentio, ea hic reperiantur. Tertio, Commentarius in Psalmos nomen Euthymii additum habet, etsi non in omnibus codicibus. Codices Commentariorum in Psalmos, qui vulgo Euthymio tribuuntur, in Mosquensibus bibliothecis inveni duos. Accedit tertius illis valde similis. De his infra monui. Sed ex his nihil efficitur, quod auctoris nomine careant. Verumtamen de Philippo Saulo, qui primus Latine edidit Commentarios in Psalmos, eosque Euthymio tribuit, probabile videtur eum Euthymii nomen reperisse in uno aut pluribus codicibus. Accedit fides et auctoritas Montefalconii, qui ita reperit in codicibus Coislinianis. Ita enim habet in Bibl. Coislin., p. 178: *Euthymii Zygaeni (sic) Commentarii in Psalmos*. Adde eundem p. 58 Zygaenus appellatur, ibid. p. 200 et 425. Hentenius eum Zigabonum appellat. Quibus nomina plura recentiorum Græcorum nota sunt, ii norunt, etymologiam illorum nominum valde esse impeditam. In hoc nomine autem Y oriri potuit ex ζυγος. H. ex βάλω Δ. ex δῖω. Unde I venerit, nemo facile hariolabitur. Præter codices Commentariorum Euthymii in Psalmos, Mosquæ inveni etiam codices ejusdem Panopliæ. De his paulo inferius dixi. Anna Commena, lib. xv, p. 490, edit. Paris. 1651, et Leo Allatius de consensu utriusque Ecclesiæ pag. 638, ex tunc temporis libro inedito ita habent: Παραπέμψω τοὺς βουλομένους τὴν ἄλην αἴρσειν τῶν Βογομιλῶν διαγῶναι εἰς τὸ οὕτω καλούμενον βιβλίον, δογματικὴν

(b) Millius in sua N. Test. editione ante capita Eusebii Evangelii Matthæi, duo loca Commentarii Euthymii Zigabeni in Matthæum notat, quæ leguntur in hac editione p. 13 et 15. Ea autem reperiri

tradit in codice Bodleiano. Cum vero in Prolegomenis nullam mentionem fecerit Bodleiani codicis Euthymii, suspicio suboritur, Millium pro Bodleiano voluisse scribere Barocciano.

πανοπλίαν, ἐξ ἐπιταγῆς τούμου πατρὸς συνθεθείσαν. A
 Καὶ γὰρ μοναχὸν τινα Ζυγαδηνὸν καλούμενον, γνωσ-
 τὸν μὲν τῇ δεσποίνῃ καὶ πρὸς μητρὸς ἐμῆ μάμμη, καὶ
 πᾶσι τοῖς τοῦ ἱερατικοῦ καταλόγου, γραμματικῆς δὲ
 εἰς ἄκρον ἐληλακῶτα καὶ ῥητορικῆς οὐκ ἀμελέτητον ὄντα,
 καὶ τὸ δόγμα ὡς οὐκ ἄλλος τις ἐπιστάμενον. Τοῦτον ὁ
 αὐτοκράτωρ μεταπεμφάμενος ἐπέταξεν ἀπάσας τὰς
 αἰρέσεις ἐκθέσθαι, ἐκάστην ἰδίᾳ, καὶ ἐφ' ἐκάστη
 [ἐκίστω edit. Paris. quod ipsum quoque ferri potest]
 τὰς τῶν ἁγίων Πατέρων ἀνατροπὰς ἐγγράφασθαι. —
 Ταύτην τὴν βίβλον δογματικὴν πανοπλίαν ὁ αὐτο-
 κράτωρ ἠνόμασεν. Ζυγαδηνὸν ergo habet editio
 Parisina, Allatius ex codice, nec Montefalconius
 in bibl. Coislin. p. 559 ex suo codice hoc loco
 notavit dissensum. Panoplia Euthymii primum
 edita est Latine ex versione Petri Francisci Zini
 Veronensis Venet. 1553 a quo haud dubie ex
 codicis indice vocatur Zigabenus. Græce primum
 apparuit Tergobysti 1710 qua editione usi sumus
 Mosquæ. Hic appellatur Ζυγαδηνός. Dicam de
 codicibus Mosquensibus hujus Panopliæ. Antiquis-
 simus est membranaceus sec. xii bibliothecæ
 typographæi synodalis in-fol. num., 10, qui in hoc
 nomine non differt ab editione Tergobystana. Sec-
 undus ejusdem bibliothecæ in-fol. num. 15, B. in
 charta bombycina habet Ζυγαδηνός. Tertius charta-
 ceus sec. xv, bibliothecæ sanctissimæ synodi in fol.
 num. 50, Zygadeni exhibet. Quartus ejusdem bi-
 bliothecæ, sec. xvi, in charta bombycina in quarto,
 num. 369 primo folio caret. Etsi igitur satis pro-
 babile est, hunc Commentarium scriptum esse ab C
 Euthymio; tamen dubium est, utrum Zygadenus,
 an Zigabenus, an Zigabenus dictus sit. Plerisque,
 ut arbitror, ex his quæ diximus, probabitur Zyg-
 adenus, quod mihi etiam interim, donec plures
 codices consulantur, placet. Ut autem lectores
 scirent, quæ scholia in marginibus legerentur
 Hentenius in principio eorum, in versione Latina,
 ascripserat signum crucis, quod nos retinui-
 mus. Quæ in nullo meorum leguntur, duplici
 cruce signavi in contextu Græco. Eodem modo
 notavi etiam in versione Latina ea quæ apud
 Hentenum non reperiuntur. Etsi Hentenii inter-
 pretatio, ex uno libro scripto expressa, ita in ple-
 risque locis, quantum quidem linguæ patitur diver-
 sitas, fidelis est, ut codicis auctoritatem in consti-
 tuendo Euthymii contextu habere possit, tamen
 occurrunt loca, sive interpretis, sive codicis quo
 usus est culpa, in quibus aliquis possit offendere. Ea
 deinceps notavi et ex meis codicibus correxi. Illud
 etiam monendum duxi, quod in utroque codice,
 folio 3, in codice quidem a sub imagine Chryso-
 stomi, in b, post Indices capitum quatuor Evangelio-
 rum, hi versus leguntur.

Πολλῶν πόνων ἔρανος ἠκριβωμένος ·
 Οὐδὲν περιττὸν, οὐδὲν λείπον ἐνθάδε ·

(s) Hic prologus non scriptus est ab Euthymio, sed ab Cyrillo, sed mox apparebit, in honorem
 Euthymii, legiturque ante ejus Vitam.

Τὰ πάντα δ', ὡς χρῆ, καὶ καλῶς ἐσκεμμένα ·
 Καὶ τε πλέον φέροντα, τολμῆσας λέγω ·
 Χάρις δὲ πᾶσα τῷ σοφῷ Χρυσοστόμῳ.

Hos versus Macarius Chrysocephalus, scriptor re-
 centior, ita in suos usus convertit, ut constat ex
 Fabricii, Bibl. Gr. t. VII, p 772.

Πολλῶν πόνων ἔρανος ἠκριβωμένος,
 Τὰ πάντα δ', ὡς χρῆ, καὶ καλῶς ἐσκεμμένα,
 Οὐδὲν περιττὸν, οὐδὲ λείπον ἐνθάδε,
 Μακάριος συνῆψε φιλαδελφείας.

Credo autem, Jo. Christophorum Wolfium, in
 codice Barocciano hos versus ita scriptos reperisse:
 Πολλῶν — ἠκριβωμένος · Οὐδὲν — ἐνθάδε.

Τὰ πάντα — ἐσκεμμένα. Μακάριος — φιλαδελ-
 φείας.

B Ipse autem, ut videtur, ordinem mutavit. Non
 autem mirabile est, Græcum hominem alius versi-
 bus prosuis usum esse. Quos enim ego ex Mosquensi
 codice Evangeliorum a, ad Epistolam Pauli ad
 Thessalonicenses, p. 241, edidi, eosdem ex alio
 codice ediderat Leo Allatius, *De libris eccl.*, apud
 Fabric., Bibl. Gr. vol. V, p. 28, cum exigua varie-
 tate.

Quoniam autem idoneam hic nacti sumus occa-
 sionem de Euthymio disserendi, primo hic addidi
 supplementa quædam ad editionem Panopliæ
 Tergobystanam: deinde adjecimus unius Psalmi ex
 codd. scholia; ac denique de aliis Euthymiis monui-
 mus, quorum fit mentio in codicibus Mosquensi-
 bus.

(Supplementa ad editionem Panopliæ ipsi Panopliæ
 præmisimus cum recensione codicum Mosquensium;
 scholia etiam ad psalmum cix hujus psalmi
 textui subjecimus. EDIT. PATR.)

De aliis Euthymiis, quorum fit mentio in codi-
 cibus Mosquensibus.

a) Euthymius monachus de apostolo Thoma
 scripsit. In codice bibl. S. S. num. 26 in-fol.; qui
 est membranaceus sec. x, aut xi, folio 64, ita legi-
 tur: Εὐθυμίου τοῦ ταπεινοῦ μοναχοῦ ἐγκώμιον εἰς
 τὸν ἅγιον Θωμᾶν τὸν ἀπόστολον· incipit, Ἡ πηγὴ
 τῆς σοφίας. Additur præterea, μηνὶ Οκτωβρίῳ. ζ.

b) Euthymius abbas. In codice ejusdem bibl. in-
 fol. num. 41 qui est membranaceus sec. xi, aut x,
 ita reperi.

Folio 39. Πρόλογος τοῦ (s) ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν
 Εὐθυμίου. Index est: Τῷ τιμιωτάτῳ καὶ ἀληθῶς
 ἐναρέτῳ Πατρὶ πνευματικῶ ἀδελφῷ Γεωργίῳ, πρεσβυ-
 τέρῳ καὶ ἡγουμένῳ, θεαρίστως ἡσυχάζοντι ἐν τῷ,
 κατὰ Σκυθόπολιν τόπῳ, καλουμένῳ Βελλιά, Κύριλλος
 πρεσβύτερος, ἐν Κυρίῳ χαίρειν. Initium: Πιστίς
 προηγήσθω.

Folio 40. Βίος τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Εὐθυμίου.
 Initium: Ὁ μονογενὴς Υἱός. Hæc Vita divisa est
 in capita. Sed in hoc codice est mutila. Deficit

enim capite L. Plura de hoc monuit Fabric., *Bibl. Gr.*, vol. IX, pag. 78.

c) Euthymii vita Hierothei.

Codex ejusdem bibl. in fol. num. 181 chartaceus sec. xvi, ita habet folio 330 : Εὐθυμίου ἐλαχίστου δούλου Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον ἀπόστολον τοῦ Χριστοῦ ἱερόθεου. Initium : Ἰερόθεον ἐπαινέσομαι. Memoria hujus celebratur in Ecclesia Græca Octobr. 4.

d) Euthymius episcopus.

In codice ejusdem bibliothecæ in-4, num. 350, qui est sec. xiv, in charta bombycina ita habetur.

Fol. 388. Τοῦ αὐτοῦ Κυρίου (t) ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον Εὐθύμιον, ἐπίσκοπον Μαδεδύτων. Initium : Ἐπιτιμᾶν δικαίως ἡμῖν οἶμαι.

e) Euthymius Tornice.

(t) Hoc refertur ad fol 378, ubi legitur : Γεωργίου, τοῦ ὑστερον γερονότος πατριάρχου Κωνσταντινου-

Codex typographæi synodalis num. 13, in 4 chartaceus, partim sec. xvi, partim xv, scriptus, ac deinde in unum volumen collectus, folio 188, ita exhibet: Τοῦ τορνίχη κυροῦ Εὐθυμίου εἰς τὴν αὐτήν. Nimirum, εἰς τὴν ὁσίαν Μαρίαν τὴν Αἰγυπτίαν Initium : Χρώμασι λεπτοῖς.

Hæc de Euthymio et de Euthymiis. Nunc nihil magis opto, quam ut hic Euthymii in Evangelia Commentarius, ab tot clarissimis viris commendatus, quam plurimis utilitatem præstet, et ut aliquando ejusdem Commentarii in Epistolas Pauli et Catholicas reperiantur et edantur. Nam in Epistolas Catholicas ex tota antiquitate nullum adhuc memoratu dignum nacti sumus Commentarium. Scribendam Vitembergæ d. vii Jul. 1790.

B

πόλεως, εἰς τὸν ἅγιον Γεώργιον. Est ergo Georgius Cyprius de quo Fabric. *Bibl. Gr.* vol. VI, p. 579.

Richard SIMON, *Histoire critique des principaux Commentateurs du Nouveau Testament.*
A Rotterdam, chez Reinier Leers, 1693, 4.

Chapitre 29, page 409 seqq. *Du Commentaire sur les Evangiles qui a été imprimé en latin seulement sous le nom du moine Euthymius, et dont il y a deux exemplaires grecs dans la bibliothèque du Roy.*

Il y a peu de Commentateurs Grecs qui aient interprété le texte des Evangiles avec autant d'exactitude et de jugement, que l'Auteur qu'on nomme ordinairement Euthymius Græcus autor dit (a) Maldonat, *Euthymius, et in verborum proprietatibus observandis diligentissimus.* Il recherche avec beaucoup de soin le sens literal, et la signification propre des mots. Nous n'avons cependant aucune preuve évidente que le Commentaire qui a été publié sous le nom de ce Moine, lequel vivoit au commencement du xiie siecle, soit en effet de lui. Jean Hentenius, qui l'a traduit en Latin sur un ms. Grec, qu'il avoit trouvé dans une bibliotheque d'Espagne, ne sait pas luy-même à qui l'on doit attribuer cet ouvrage. Il avertit dans sa Préface que plusieurs croyoient qu'il étoit d'Œcumenius, dont nous avons un recueil semblable sur les Actes des Apôt., et sur toutes les Eptres. *Plurimis sane auctor hic fuisse videtur Œcumenius, qui similia Commentaria ex eisdem collegit auctoribus in Acta apostolorum, in Epistolas quæ Catholicæ nuncupantur, ac in Paulinas omnes, ut certis quibusdam argumentis colligitur, etiamsi nec ibi voluerit suum nomen exprimere.* Il est assez probable que ces deux excellens ouvrages sont d'une même main : mais il n'est pas tout-à-fait constant, comme il paroitra de la suite de ce discours, que ce dernier recueil soit d'Œcumenius. Ce qui pourroit décider ce fait, c'est qu'Euthy-

mius est cité par saint Thomas au commencement de sa Chaine sur saint Luc. Mais le nom d'Euthymius qui est rapporté en celieu-là dans cette Chaine, est une addition qui ne se trouve point dans les bons exemplaires, puis qu'elle n'est pas même dans les premières éditions.

C'est une chose étonnante, qu'on n'ait rien publié en Grec (si l'on excepte un fragment de sa Panoplie, et une Préface sur les Pseaumes) des livres de ce savant homme ; et que nous n'en ayons même que des versions Latines peu exactes ; au moins de son Commentaire sur les Pseaumes et de sa *Panoplie*. Le P. Labbe qui avoit appris qu'ils étoient tous en ms. dans quelques bibliotheques, souhaite avec passion qu'on les fasse imprimer en Grec et en Latin, *Quisquam ne (b) erit qui hæc et quæ præterea dicuntur latere mss. in bibliothecis doctissimi interpretis monumenta, tandem ornate et Græce simul ac Latine evulget ?* La seule bibliotheque du Roy où ils sont tous, et même plus d'une fois, auroit pu satisfaire à sa curiosité.

On trouve dans cette bibliotheque deux exemplaires fort exacts du seul Commentaire des Evangiles, qui est le plus rare. Un de ces mss. qui vient de la Bibliotheque du cardinal Mazarin, a au commencement le nom de *Nicetas de Serses*, comme si ce Nicetas, dont le nom est aussi à la tête de quelques Chaines grecques sur les Evangiles, en étoit

(a) Comment. in Matth. cap xvii, vers. 8.

(b) Labb., Dissert. de Scriptor. Eccles. t. I, p. 312.

l'auteur. Mais on remarquera que ce nom a été écrit A après coup, et d'une main plus nouvelle que le corps du ms. dont voici le titre entier (c). *Explication de l'Evangile de S. Mathieu, qui a été recueilli avec beaucoup de travail, principalement des Commentaires de Saint Jean Chrysostôme, et aussi d'autres differens Peres: Ammonius qui a fait ce recueil y ayant mis aussi quelque chose du sien.* Quoiqu'on ne lise dans le ms. que ἀμ. Am. et que le reste du mot soit effacé, je ne doute point qu'il ne faille lire Ammonius, dont le nom est souvent dans les Chaines grecques sur le Nouveau Testament, et qui est un auteur du ve siècle, à moins que ce ne soit quelque autre Ammonius qui ait veçu depuis.

L'autre exemplaire ms. de la Bibliothèque du roy a un titre tout-à-fait semblable, si ce n'est qu'il est attribué à Theophylacte archevêque de Bulgarie. Je le produis icy entier afin qu'on en puisse mieux juger. Ἑρμηνεία (a) τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου φιλοπόνως ἐρανισθείσα, μάλιστα μὲν ἀπὸ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου· ἔτι δὲ καὶ ἀπὸ διαφόρων ἄλλων Πατέρων, συνεισεγγκόντος τινὰ καὶ τοῦ ταύτην ἐρανισαμένου ἱερωτάτου Βουλγαρίας. Ce qui a pu faire croire que Theophylacte est l'auteur de ce docte Commentaire, c'est qu'il y a plusieurs choses tout-à-fait semblables dans ces deux écrivains, même jusqu'aux expressions, comme si l'un avoit copié l'autre. Aussi ne se pouvoit il faire presque autrement dans un recueil qui étoit principalement tiré de saint Chrysostôme. Euthymius néanmoins (car c'est ainsi que nous le nommerons toujours) est plus exact et plus judicieux que Theophylacte, Il s'éloigne moins du texte des Evangiles, et il ajoute de plus de tems en tems des remarques critiques. Les extraits qu'on en va donner le feront mieux connoître.

Il dit à la fin de sa Préface, que saint Matthieu qui est le premier des evangelistes a publié son ouvrage huit ans après l'Ascension de Jesus-Christ, qu'il l'a écrit en ebreu aux Juifs nouvellement convertis, et qu'il a été ensuite traduit en grec, ὕστερον δὲ μετῆρμηνεύθη πρὸς τὴν ἡμετέραν διαλεκτὸν. On lit quelque chose de semblable dans (e) Theophylacte, qui est moins exact en ce qu'il dit après quelques autres, que saint Jean est l'auteur de cette traduction grecque, μετέφρασε δὲ τοῦτο Ἰωάννης ἀπὸ τῆς Ἑβραϊδος γλώττης εἰς τὴν Ἑλληνίδα, ὡς

(c) Ἑρμηνεία τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου φιλοπόνως ἐρανισθείσα, μάλιστα μὲν ἀπὸ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου· ἔτι δὲ καὶ ἀπὸ διαφόρων, Πατέρων, συνεισεγγκόντος τινὰ καὶ τοῦ ταύτην ἐρανισαμένου ἀμ. Ita cod. ms. Reg. bibl. n. 2401.

(d) Ita cod. ms. bibl. Reg. n. 2393.

(e) Pag. 2 D. edit. Paris. 1631, fol.

(f) Matth. 1, 19 : Παραδειγματίσαι δὲ ἐλέγετο, ὅταν ἄνθρωπος παρά τὸ συνέδριον ἦγε τὴν ὑποπευμένην, καὶ κατηγορεῖ ταύτην, καὶ οὕτως αὐτὴν φανε-

λέγουσι. Comme il n'y a rien de certain là-dessus, Euthymius a eu plus de raison de ne parler de cette version qu'en general. On lit icy à la marge du ms. qui porte le nom de Theophylacte παρὰ Ἀμμωνίου, comme si cet endroit avoit été pris d'Ammonius; et c'est apparemment ce qui a donné occasion à quelques Grecs d'attribuer le recueil entier à Ammonius.

Le verbe grec παραδειγματίσαι, qui est exprimé dans notre Vulgate par traducere, signifie selon luy mener quelqu'un devant les juges en denonçant son crime (f). Un homme, dit-il, étoit censé παραδειγματίσαι, denoncer sa femme, lors que la soupçonant il la produisoit devant le sanedrin, et qu'il l'accusoit, la faisant ainsi sortir publiquement de sa maison. C'est ce que saint Chrysostôme appelle, ἱκπομπεύειν (g) καὶ εἰς δικαστήριον ἄγειν.

Les Juifs qui entendent ce passage d'Osée cité par saint Matthieu (h). *J'ai appelé d'Egypte mon Fils*, de leur retour d'Egypte, objectent aux Chrétiens que l'evangeliste a détourné le sens de cette prophétie pour l'accommoder à son dessein. Euthymius leur repond que c'est une des regles de la prophétie, qu'il y ait souvent des choses qui s'entendent à la lettre de certaines personnes, et qui trouvent leur accomplissement en d'autres. Ce qu'il justifie par des exemples, ὅτι καὶ τοῦτο προφητείας νόμος ἐστὶ, τὸ πολλάκις ῥηθῆναι μὲν ἐπ' ἄλλων, πληρωθῆναι δὲ ἐφ' ἑτέρων.

Il remarque judicieusement sur cette expression *en ce tems là*, qu'elle ne designe point une véritable suite de tems, puis qu'il s'est passé plusieurs années entre ce qui est raporté icy, et ce qui precede. (i) C'est, dit-il, la coutume de l'Ecriture de dire tout d'une suite *en ce tems-là*, pour toute sorte de tems qu'elle veut marquer, indiquant seulement le tems que les choses qu'elle veut rapporter sont arrivées; comme l'evangeliste a fait en ce lieu, où il n'a point parlé des faits qui ont été entre l'un et l'autre. Il fait la même observation sur ces mots (k) *alors on luy presenta un possédé*; ce qu'il est à-propos de considerer; autrement on cherchera de la suite dans les écrits des evangelistes, des apôtres en des endroits où il n'y en a aucune. Ils ont joint ensemble plusieurs faits sans avoir égard à l'ordre des tems, aussi bien que les écrivains du Vieux Testament.

Il a interpreté le mot εἰς μετάνοιαν qui signifie à la lettre *à penitence*, comme s'il y avoit διὰ μετάνοιαν

ρῶς ἀπέλυεν ἀπὸ τῆς οἰκίας.

(g) Ita Chrysost., t. VII, p. 53. A. quod Nicetas etiam repetit in Caten. Corderii, p. 22.

(h) Matth. II, 15.

(i) Ἔθος ἐστὶ τῇ Γραφῇ τὸ, ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, ἀκολουθῶν λέγειν ἐφ' οὗ ἂν ἐβλήθη χρόνου, δηλοῦση μόνον τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, ἐν ᾧ γέγονεν ἡ διηγήσασθαι βούλεται, καθάπερ καὶ νῦν ὁ εὐαγγελιστὴς ἐποίησε, τὰ ἐν μέσῳ παραδραμῶν. Ad Matth. cap. III. v. 1.

(k) Matth. XII, 22.

(l) à cause de la penitence : car saint Jean, dit-il, les A batisoit confessants leurs pechez ou se repentant, ἱερολογουμένους γὰρ αὐτοὺς, εἶπουν μετανοούντας, ἰεράρις. Il n'a point lu en ce lieu-cy, non plus que Theophylacte, καὶ πῦρι, et dans le feu. Il ajoute même que ce mot n'est que dans saint Luc. Mais il y a dans les deux mss. du Roy une scolie qui marque que cette addition, καὶ πῦρι, signifie une grace plus abondante. Hentenius a lu la même scolie dans son exemplaire : et ainsi les Grecs sont partagez entr'eux sur cette leçon.

Il trouve au chap. iv, v. 15, de grandes difficultez dans l'explication de la prophetie d'Isaie, que saint Matthieu n'a raportée qu'en abrégé, et sans garder même l'ordre des paroles. Apres avoir eu recours au prophete même, il ajoute cette reflexion, qu'on B appliquera à plusieurs autres passages du Vieux Testament citez dans le Nouveau. Ne (m) vous étonnez point si cet evangeliste n'a pas produit les paroles entieres du prophete : car il est bon de savoir en general, que les evangelistes raportent quelquefois les passages entiers, et qu'ils les abregent quelquefois ; qu'ils gardent à la vérité quelquefois le sens entier des mots ; mais qu'ils en changent quelques-uns qu'ils ne conservent point, quand cela ne doit apporter aucun prejudice au sens du discours.

Au chap. viii du même saint Matth. v. 26, où il y a dans le Grec, ἐπιτίμησε, que les nouveaux interpretes ont traduit par reprendre, ou parler avec menaces, selon le sens grammatical, il observe qu'il signifie simplement commander, ἐπιτίμησον, ἀπὸ τοῦ ἐπέταξε ce qui s'accorde avec la version Vulgate. Il a fait une semblable remarque sur le chap. xii, v. 46, où il y a aussi dans le Grec ἐπιτίμησε, et dans la Vulgate præcepit, commanda.

Au chap. x, 2, où saint Pierre est nommé le premier entre les apôtres, il dit que l'evangeliste l'a mis à la tête des autres, non seulement par ce qu'il étoit plus âgé que son frere André mais aussi parcequ'il les surpassoit tous en fermeté, Ἄλλὰ καὶ ὡς πάντων διαφορότερον ἐπὶ τῇ σταθερότητι et que c'est pour cette raison que J. Christ l'ayant nommé Pierre, ajouta, sur cette pierre je bâtirai mon Eglise.

(l) Matth. iii, 14.

(m) Εἰ δὲ μὴ ἀκέραια τὰ προφητικὰ τέθεικε ρητὰ, μὴ θανατάσθαι. Χρῆ γὰρ καθολικῶς γινώσκειν, ὅτι οἱ εὐαγγελιστῆς, ποτὲ μὲν ἀκέραιως τῶν ρητῶν ἀπομνημονεύουσι· ποτὲ δὲ ἀπατέμνουσιν αὐτὰ· ποτὲ δὲ τὴν μὲν τῶν ρητῶν διάνοιαν ὀλόκληρον ἀποσώζουσι· λέξεις δὲ τινὰς ἀπαρτηρῆτως ὑπαλλάττουσιν, ὅταν οὕτως τι μῆλλοι τῷ λόγῳ τοῦτο λυμναίεσθαι. Matth. iv, 15.

(n) Matth. xii, 8.

(o) Marc. ii, 27.

(p) Οὐ χρῆ δὲ θαυμάζειν, εἰ τὰ μὲν οὗτος ὁ εὐαγγελιστῆς προσέτιθησι· τὰ δὲ ἐκείνος παραλιμπάνει. Καὶ γὰρ οὐχ ἅμα τῷ λέγειν τὸν Χριστὸν ἔγραψαν τὰ εὐαγγέλια. Ἴνα καὶ πάντων ὁμοῦ τῶν αὐτοῦ λόγων ἀναμνημονεύειν ἔχουσιν, ἀλλὰ μετὰ πολλοὺς ὑπερῶν ἐνιαυτούς· καὶ εἰκόσ, ἀνθρώπους οὕτως αὐτοῖς, ἐπιλαθῆσθαι τινὰ καὶ ταύτην ἔχει τὴν λύσιν

Sur ces mots (n) le Fils de l'homme est le maître, même du Sabbat, il fait une reflexion qui merite d'être pesée. Apres avoir dit que saint (o) Marc, qui a aussi raporté cette reponse de notre Seigneur aux Juifs, y en a joint une autre qui n'est point dans saint Matthieu, il ajoute (p) qu'on ne doit pas être surpris, qu'un evangeliste insère dans son histoire des choses qu'un autre passe sous silence : car ils n'ont pas écrit leurs Evangiles dans le même tems que Jesus-Christ parloit, pour pouvoir se ressouvenir de toutes ses paroles ; mais plusieurs années après. De plus étant hommes, il est vraisemblable qu'ils en ont oublié une partie. C'est là, continue-t-il, la solution qu'on doit donner, lors qu'on trouve des additions et des omissions de cette nature : Quelques-uns aussi d'entr'eux ont omis des choses pour abreger, et il y en a d'autres qu'ils n'ont point jugé necessaires. Cette observation d'Enthymius est d'une grande étendue

Ce docte commentateur a remarqué sur ces mots, πολλοὶ προφήται (q) plusieurs prophetes, qu'on peut les entendre de tous les prophetes en general, parce que le mot de plusieurs est souvent dans le N. Testament pour celui de tous πολλοὶ, ἀπὸ τοῦ πάντες : ce qu'il confirme par divers exemples. Il repete cette observation en d'autres endroits qui sont d'une plus grande importance ; comme au chap. xx, v. 28, où il est dit que Jesus-Christ est venu pour servir, et donner sa vie en rançon pour plusieurs ; il dit (r) que l'evangeliste a mis en ce lieu-là plusieurs pour tous, selon le stile ordinaire de l'Écriture : car J. Christ a donné sa vie pour tous, et a racheté tout le monde, bien que plusieurs soient demeurés dans la servitude, parce qu'ils ont voulu y demeurer. Sur ces autres mots (s) : C'est mon sang, le sang du N. Testament qui est repandu pour plusieurs, il observe que dans l'Ancien Testament le sang de l'agneau n'étoit repandu que pour les seuls Juifs ; mais que le sang de J. Christ est repandu generalement pour tous les hommes, le mot de plusieurs signifiant tous en ce lieu. Πολυὺς γὰρ τοὺς πάντας ἐπέκυθα λέγει.

Il remarque sur ces mots qui sont au même endroit, Pour la remission des pechez, que (t) comme

ἐπὶ τῶν τοιούτων προσηκῶν τε καὶ παραλείψων Πολλάκις δὲ καὶ διὰ συντομίαν τινὰ τινες παραλιμπάνουν. Ἔστι δὲ ὅτε καὶ ὡς οὐκ ἀναγκαῖα. — Matth. xii, 28.

(p) Matth. xiii, 17.

(r) Πολλοὺς δὲ νῦν, τοὺς πάντας λέγει. Πολλάκις γὰρ ἡ Γραφή πολλοὺς, τοὺς πάντας, φησὶν ὑπὲρ πάντων γὰρ ἔδωκε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ πάντας ἐλυτρώσατο. Εἰ καὶ πολλοὶ θέλοντες ἐνέμειναν τῇ δουλείᾳ. Ad Matth. xx, vers. 28.

(s) Matth. xxvi, 28.

(t) Ὡσπερ οὖν ἡ παλαιὰ διαθήκη θύματα καὶ αἵματα εἶχεν· οὕτως ἄρα καὶ ἡ καινὴ, τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ δεσπότου. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι ταῦτα εἰσὶν σύμβολα τοῦ σώματος μου καὶ τοῦ αἵματος μου ἀλλ' ὅτι ταῦτα εἰσιν αὐτὸ τὸ σῶμά μου, καὶ αὐτὸ τὸ αἷμά μου· λοιπὸν οὖν χρῆ μὴ πρὸς τὴν φύσιν τῶν προκειμένων ὁρᾶν, ἀλλὰ πρὸς τὴν δύναμιν αὐτῶν.

l'Ancien Testament avoit des victimes et du sang, A de même le Nouveau a le corps et le sang du Seigneur qui n'a pas dit, ces choses sont les symboles de mon corps et de mon sang; mais elles sont mon corps même et mon sang. Il faut donc ne pas regarder la nature des choses qui sont devant les yeux; mais leur vertu: car comme il a déifié surnaturellement la chair à laquelle il s'est uni, il change de même d'une manière qui ne peut s'exprimer ces choses-là en son corps même qui donne la vie, et en son sang, et en sa grace. L'on a mis icy à la marge du ms. dn roy conté 2401. la note $\frac{\rho}{\omega}$ (v) c'est-à-dire, comme nous

l'avons expliqué cy-dessus, ὡραίων νόημα, belle pensée.

Il s'étend encore plus au long sur le mystere de l'Eucharistie, interpretant le verset 35 du même chapitre (x): Croyons, dit-il, toujours à la parole de Dieu, et n'y contredisons jamais, bien que ce qu'il nous dit paroisse contraire à nos raisonnemens et à ce que nous voyons: que sa parole l'emporte sur ce que la raison et la vûe nous representent. Agissons aussi ainsi à l'égard des redoutables mysteres; ne regardant pas seulement ce qui est devant nos yeux, mais croyant aux paroles du Seigneur, puis qu'il dit c'est-là mon corps, et c'est-là mon sang. Soyons persuadez et croyons: car il en est de même du bête où l'eau est à la verité sensible; mais la regeneration est le don que nous ne connaissons que par l'entendement.

Ces paroles du même (y) chapitre de Saint Matthieu, Le soir étant venu Jésus se mit à table avec ses douze disciples, luy donnent occasion de traiter une question qui a été autrefois agitée parmi les Grecs; savoir si notre Seigneur fit alors la Pâque qui était ordonnée par la Loy. Il y a eu des Ecrivains Grecs, et entr'autres, Philoponus, qui ont soutenu qu'il n'avoit point satisfait à la Pâque des Juifs l'année qu'il mourut. On peut consulter là-dessus la Chronique d'Alexandrie, et la Bibliothéque de Photius, qui font mention de quelques anciens auteurs qui ont été de ce sentiment: mais saint Chrysostôme ayant soutenu le contraire, la plupart des Grecs l'ont suivi. L'on prendra neanmoins garde que l'auteur de la Chronique d'Alexandrie n'est pas toujours exact. Euthymius qui traite cette question

en cet endroit aussi bien que Theophylacte, produit quelques unes des raisons sur lesquelles on apuyoit l'opinion opposée à celle de Saint Chrysostôme; et je ne doute point qu'il n'ait eu en vûe Philoponus. La première de ces raisons est (z) qu'il étoit le treizième jour du mois, au lieu qu'on ne pouvoit manger la Pâque que le quatorzième: la seconde est que la Loy commande expressément de la manger debout, et il étoit couché: la troisième consiste en ce qu'on offroit entierement avant l'immolation de l'agneau tout ce qu'on pouvoit trouver de pain levé, et qu'on le brûloit; au lieu que dans cette action de Jesus-Christ il y a du pain ordinaire, qu'on distribué en le rompant: la quatrième est, qu'il n'étoit permis de manger que du rôti, et il y a ici une soupe.

Nôtre commentateur répond à toutes ces raisons en particulier: mais étant prevenu de l'opinion de ceux de son Eglise à l'égard du jour que Jesus-Christ fit la Pâque, ses reponses en sont moins solides. Il avoue que nôtre Seigneur anticipa d'un jour le tems de la Pâque, parce qu'il connoissoit que les Juifs le feroient mourir le quatorzième; étant juste que celui qui étoit le véritable Agneau fût immolé le jour de l'immolation de l'Agneau typique, ou qui n'étoit que la figure. D'où il conclut qu'il accomplit la Pâque légale, et qu'il donna à ses apôtres la Pâque spirituelle. Οὕτω γὰρ και νομικὸν ἐπλήρωσι Πάσχα και τὸ πνευματιόν.

Il croit qu'on peut prouver de ces paroles (a). C J'aye un grand désir de manger cette Pâque avant que de souffrir, que Jesus-Christ prevint la Pâque des Juifs. Cela signifie selon luy, J'ay fait toute la diligence possible pour manger cette année la Pâque avec vous, n'ayant point attendu le tems prescrit par la Loy, de peur que la mort que je dois souffrir sur une croix, ne soit un obstacle à la Cène legale et à la mystique: Τουτέστι σπουδῆ ἰσπούδασα τὸ τοῦ ἡγιατοῦ τούτου πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν, μὴ ἀναμένας τὸν νομισμένον καιρὸν, ἵνα μὴ τὸ πάθος τοῦ σταυροῦ καλύσῃ τὸν νομικὸν δείπνον και τὸν μυστικὸν.

En second lieu il repond, que pour ce qui est de la maniere de manger, il y a de l'apparence qu'ils mangerent d'abord étant debout, comme il étoit ordonné par la Loy, et qu'ils se coucherent

Ἦσπερ γὰρ ὑπερφωῶς ἰθέωσε τὴν προσληφθεῖσαν σάρκα, οὕτως ἀπορήτως μεταποιεῖ και ταῦτα εἰς αὐτὸ τὸ ζωοποιῶν αὐτοῦ σώμα, και εἰς αὐτὸ τὸ τιμιον αὐτοῦ αἶμα και εἰς τὴν χερὶν αὐτοῦ. Ad Matth. cap. xxvi, vers. 28.

(v) Hoc, et alia hujusmodi signa, cognoscere licet ex Montefalconii Bibliotheca Coislina. p. 300, et ex ejus Palaeograph. p. 370. ubi figuræ sunt expressæ.

(x) Ἡμεῖς τῶν πειθώμεθα πανταχοῦ τῷ Θεῷ, και μὴ ἀντιλέγωμεν και εἰ τὸ παρ' αὐτοῦ λεγόμενον ἐναντίον εἶναι δοκεῖ τοῖς ἡμετέροις λογισμοῖς και ταῖς ὄψεσι, και ἔσω και λογισμῶν και ὄψεων κυριώτερος ὁ λόγος αὐτοῦ. Οὕτω και ἐπὶ τῶν φρικτῶν μυστηρίων ποιῶμεν, μὴ τὰ προκείμενα μόνον βλέποντες: ἀλλὰ τοῖς λόγοις τοῦ δεσπότου πειθόμε-

νοι. Και ἐπειδὴ φησι, τοῦτό ἐστι, τὸ σῶμά μου, και τοῦτό ἐστι τὸ αἶμά μου, και πειθώμεθα και πιστεύωμεν. Και γὰρ και ἐπὶ τοῦ βαπτισματος, αἰσθητὸν μὲν τὸ ὕδωρ: ἀλλὰ νοητὸν τὸ δαῖρον, ἢ ἀναγέννησις. Ibid.

(y) Matth. xxvi, 20.

(z) Ὅτι τρισκαιδεκάτῃ τότε τοῦ μηνὸς ἦν. Ἔδει δὲ κατὰ τὴν τεσσαρεσκαίδεκάτῃν τὸ Πάσχα φαγεῖν. Και ὅτι ὁ μὲν νόμος ἐστῶτας ἐκέλευεν ἐσθίειν τὸ Πάσχα, οὗτος δὲ ἀνεπεσε. Και ὅτι πᾶς ἄρτος ζωμωτὸς ἔχρηστο πρὸ τῆς θυσίας, και πυρὶ κατεκαίετο: νῦν δὲ και ἄρτος; παρᾶκειται και διαχειρίζεται: και ὅτι ὀπτὸν μόνον ἡμεῖς ἦν φαγεῖν, ἐνταῦθα και ζωμὸς παρατίθεται. Ad cap. xxvi, vers. 20 Matthæi.

(a) Luc. xxii, 15.

en suite pour souper. A l'égard du pain levé et de la soupe, on les mit sur la table après qu'ils eurent mangé la Pâque : car le 14 jour auquel il étoit défendu de garder quoy que ce soit de pain levé, n'étoit point encore venu. Mais si cela est, ajoute-t-il, pourquoy les evangelistes n'ont-ils point parlé de l'anticipation de la Pâque ? A quoy il répond, que c'est (b) parce qu'il n'étoit point nécessaire qu'ils en parlassent : car de quelle utilité cela étoit-il pour les Chrétiens ? C'est pourquoi ils ont à la vérité passé ce fait ; mais ils ont traité avec plus d'exactitude ce qui appartient à la Cène mystique, comme ayant nécessairement de la liaison avec nôtre creance.

S'il étoit vrai comme les Grecs l'assurent, que Jesus-Christ eût anticipé le jour de la Pâque, il seroit, ce me semble, mieux selon ce principe de nier qu'il eût fait la Pâque legale, l'Agneau ne se pouvant manger que le 14 jour. Mais saint Chrysostôme et la plupart des autres commentateurs Grecs assurent qu'il a toujours accompli la Loy, comme il le témoigne luy-même, il s'ensuit absolument qu'il a fait la Pâque, aussi bien cette dernière année que les précédentes, et c'est ce qui les embarrasse ; au lieu qu'il y a bien moins d'inconvénients dans l'opinion des Latins. En effet le sentiment de ces Grecs. qui ont prétendu que Jesus-Christ n'avoit point mangé cette année la Pâque Juive, a paru si absurde à Maldonat, qu'il n'a pas cru qu'on dût s'arrêter à le refuter, jugeant qu'il étoit manifestement opposé aux paroles des evangelistes, *Quod (c) cum omnes evangelistæ tam apertè testentur eum Pascha manducasse, refutatione non indiget.*

Pour revenir à Euthymius, le même Maldonat témoigne qu'il est difficile d'exempter de Pelagianisme sa remarque sur ces paroles, *Je (d) ne suis point venu appeler les justes à penitence, mais les pecheurs*, à moins qu'on n'adoucisise son expression : car il fait parler en ce lieu-là Jesus-Christ comme s'il n'étoit point venu pour les justes, qui peuvent d'eux-mêmes se sauver, mais seulement pour les pecheurs qui ont besoin de penitence. L'on ne peut cependant l'accuser de Pelagianisme, parce qu'il a supposé avec les autres Pères Grecs une grace generale qui est donnée à tout le monde, et qu'il a reconnu après eux que la volonté de l'homme, quelque bonne et portée au bien qu'elle soit, ne

sauroit rien faire sans la grace (e). Aussi ce docte Jesuite luy a-t-il rendu justice, ajoutant qu'il ne condamne nullement l'Auteur qui est orthodoxe, pieux et savant, mais seulement son expression qui paroît trop libre : *Quanquam*, dit-il, *non auctorem qui et Catholicus et pius et eruditus est, sed auctoris minus cautum loquendi modum damno.*

Il y a plusieurs autres endroits où ce savant commentateur pourroit être soupçonné de Pelagianisme, auxquels néanmoins Maldonat n'a point touché ; ne croyant pas qu'il fallût juger de la doctrine d'Euthymius par raport à celle de saint Augustin. Il parle le langage de son Eglise dans la remarque qu'il a faite sur ces paroles de Jesus-Christ, *Qu'il eût mieux valu que Judas ne fût point venu au monde (f)*. Quelques-uns, dit-il, assûrent qu'il n'y avoit point de la faute de Judas, puis qu'il a accompli ce qui avoit été déterminé auparavant ; auxquels nous répondons qu'il n'a pas trahi son Maître par ce que cela avoit été déterminé auparavant ; mais il a été déterminé parce qu'il l'a trahi, Dieu ayant prévu tout ce qui devoit arriver : car cet homme devoit être véritablement tel, non de sa nature mais de sa volonté.

Il observe sur ces mots de saint Jean, *Afin (g) que tous crussent par luy*, que Jean a, à la vérité, rendu témoignage afin que tous crussent, et que cependant tous n'ont point cru : car la foy n'est pas contrainte mais volontaire : *Οὐκ ἐκ βίας γὰρ ἡ πίστις, ἀλλ' ἐκ προαιρέσεως.*

Il ajoute en suite sur ces autres mots, *Il (h) étoit la lumière véritable qui illumine tout homme qui vient au monde* : s'il (i) illumine tout homme qui vient au monde, comment est-il resté tant d'hommes qui n'ont point été illuminez ? Il répond que pour ce qui est de Jesus-Christ il illumine tout le monde ; que s'il y en a quelques-uns qui demeurent sans être illuminez, cela vient de leur volonté : car la grace de la lumière, ajoute-t-il, a été répandue généralement sur tous à l'exemple du soleil ; mais ceux qui ne veulent point jouir de la grace, sont eux-mêmes la cause de ce qu'ils ne sont point illuminez.

Les Livres du Nouveau Testament étant remplis de particules causales, qui semblent detruire la liberté de l'homme, il remarque à l'imitation des autres Commentateurs Grecs, qu'on ne les doit

(b) Διότι οὐκ ἦν ἀναγκαῖον τὸ περὶ ταύτης εἰπεῖν. Τί γὰρ ἂν καὶ συνετέλεσε Χριστιανοῖς ἡ ταύτης διέγερσις ; διὸ ταύτην μὲν παρὲδραμον. Τοῖς δὲ λόγοις τοῦ μυστικῆς δέειπνου φιλοπονώτερον προσδέτῃ-ρηψαν, ὡς ἀναγκαῖωτάτων καὶ συνεκτικώτατον τῆς ἡμῶν πίστεως. Ibid.

(c) Maldonat. Comment. in Matth. cap. xxvi, v. 20.
(d) Matth. ix, 13.

(e) Euthym. Comm. ad Matth. cap. xxvi, vers. 35. Verba infra vide : Οὐτε ἀνθρωπίνῃ προθυμίᾳ κατορθοῦ-τε χωρὶς τῆς θείας βοήθης. x. τ. λ.

(f) Φασὶ δὲ τινες, ὅτι ἀνέγλητός ἐστι, τὸ προω-μενόν ἐπιτέλεσας. Πρὸς οὓς λέγομεν, ὅτι οὐ διότι πρόηρσα, διὰ τοῦτο παρὲδρακεν ἄλλὰ διότι παρ-

εδραξε, διὰ τοῦτο πρόηρσα, τοῦ Θεοῦ προειδότος τὸ παντὸς ἀποδησόμενον. Ἐμῆλε γὰρ ὄντως ἀποβῆναι τοιοῦτος, οὐκ ἐκ φύσεως, ἀλλ' ἐκ προαιρέσεως. Ad Matth. cap. xxvi, vers. 24.

(g) Joan I, 7.

(h) Ibid. 9.

(i) Εἰ δὲ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, πῶς τοσοῦτον μεμνηχιστὴν ἀφώτιστοι ; τὸ μὲν εἰς αὐτὸν ἔχον πάντως φωτίζει ; οἱ δὲ μένοντες ἀφώτιστοι, παρὰ τὴν ἐκῆτων προαιρέσειν πύτχουσι. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ φωτὸς χάρις ἡλίου δίκην ἐπὶ πάντας ἀπλῶς ἐκκέχεται ; οἱ δὲ μὴ θέλοντες ἀπολαῦσαι τῆς χάριτος, αὐτοὶ τοῦ μὴ φωτισθῆναι αἴτιοι. Ad Joan. cap. I, vers. 40.

point considerer comme causales, ayant été mises A seulement pour signifier ce qui devoit arriver. C'est en ce sens qu'il explique cette expression de saint Jean : *Afin (k) que cette parole du prophete Isaie fut accomplie*, *Κάνταῦθα*, dit-il, *τὸ ἴνα, οὐκ ἔστιν αἰτιολογίας, ἀλλ' ἐκβάσεως, ἥτοι πληρώσεως τοῦ μίλλοντος.*

Ce qu'il étend généralement à tous les endroits où cette expression et quelques autres semblables se rencontrent : car, comme il ajoute, les choses que les prophètes ont prédites ne sont pas arrivées parce qu'ils les ont prédites ; mais elles sont prédites parce qu'elles devoient arriver. Il repete la même chose sur ces mots du verset suivant, *C'est (l) pourquoy ils ne pouvoient croire parce qu'Isaie a dit*, où il remarque en même temps *que ne pouvoit point*, signifie aussi *ne vouloir point*, *Τὸ γὰρ μὴ δύνασθαι σημαίνει καὶ τὸ μὴ βούλεσθαι.*

Il ajoute encore une reflexion semblable sur ces autres paroles qui suivent immédiatement après, et qui paroissent d'abord avoir quelque chose de dur, *il a (m) aveuglé leurs yeux, il a endurci leur cœur de peur qu'ils ne voyent etc (n)*. Cela, dit-il, est aussi une maniere de parler propre à l'Écriture, de faire Dieu auteur de ce qu'il ne fait que permettre : car ces mots, *il a aveuglé, il a endurci*, sont la même chose que, *il a permis qu'ils fussent aveuglez et endurcis*, comme ne pouvant plus être gueris : car il ne tire personne par force, chacun ayant sa liberté. Ce qu'il confirme par plusieurs autres expressions tant du Vieux que du Nouveau Testament.

Je n'aurois jamais fait, si je voulois rapporter en détail tous les lieux où ce savant Commentateur se précautionne, de peur qu'on n'attribuât à Dieu ce qui vient purement de nous. Il assure après avoir conféré avec soin plusieurs passages ensemble, que ce sont des façons de parler propres à l'Écriture : ce qu'il avoit appris des plus anciens Docteurs de l'Église. J'insérerai encore icy la reflexion qu'il a faite sur ces paroles ; *Afin (o) qu'il donne la vie éternelle à tous ceux que vous luy avez donnez. Autant (p) dit-il, que cela est en luy. Si quelques-uns n'ont point cru, et n'ont point reçu la vie éternelle, c'est leur propre faute : car il a plu au Pere que le Fils donât le pouvoir à tous par la foy, et que tous fussent soumis au joug de ses commandemens. Le Fils a aussi donné à tous par le ministère des apôtres l'Evangile, qui est la connoissance de Dieu, en laquelle consiste la vie éternelle. Mais ceux qui ne sont point*

soumis, et qui n'ont point reçu cet Evangile, sont eux-mêmes la cause de leur perte : car Dieu ne contraint personne malgré luy ; la vertu venant de notre choix.

Enfin j'ay raporté dans la premiere partie de cet ouvrage, les observations critiques qu'Euthymius a faites sur le chapitre dernier de saint Marc, et sur le vin de saint Jean lesquelles sont des preuves de sa grande exactitude. Il ne dit pas, comme Hentenius luy a fait dire dans sa version, que les douze versets dont il s'agit en ce lieu-là n'ont été interpretés par aucun commentateur, mais seulement que saint Chrysostôme n'en parle point, *Μὰθε τὸν Χρυσόστομον ὄλωσ μνημονεῦσαι αὐτῶν* : car c'est ainsi qu'on fit dans les deux exemplaires manuscrits de B la bibliotheque du roy. Ce seroit icy le lieu de marquer les autres fautes de ce traducteur : mais outre que cela seroit long et même ennuyeux, on pourra publier le texte Grec de cet excellent Commentaire avec une nouvelle traduction. Il faut cependant avouer que Hentenius est beaucoup plus exact dans sa version, que celui qui nous a donné en Latin le Commentaire de cet auteur sur les Pseaumes.

Hentenius de plus a eu un fort bon exemplaire ms. comme je l'ay reconnu em comparant sa traduction avec les deux manuscrits de la bibliotheque du roy, qui sont très-exacts. On y trouve aussi bien que dans le sien des scolies qui y ont été ajoutées, et qu'il a fait imprimer en caractères italiques. Ce qui mérite le plus d'être considéré, c'est que les copistes Grecs qui ont écrit ces scolies ne conviennent pas toujours, y en ayant plus dans quelques mss. que dans les autres. Elles sont à la marge dans un des mss. du roy, et dans l'autre en partie à la marge, et en partie dans le corps du livre avec la note *σχολ. scolies* ; et quelquefois même sans cette note. Cette differente maniere d'écrire les scolies que les Grecs ajoutent à la plupart de leurs livres, y a apporté beaucoup de confusion : car il est arrivé dans la suite qu'on a confondu avec le texte plusieurs de ces scolies, comme il me seroit aisé d'en produire un grand nombre d'exemples, tirez de ce Commentaire d'Euthymius. Mais il suffit d'avoir fait cette observation en general, afin qu'on se précautionne en lisant les Commentaires des auteurs Grecs, où l'on a inseré plusieurs choses après coup, comme nous avons aussi vû qu'il est arrivé à Theophylacte.

(k) Joan. xii, 38.

(l) Joan. xii, 39.

(m) Ibid. vers. 40.

(n) Ἰδιώμα καὶ τοῦτο τῆς Γραφῆς, τὸ τὴν παραχώρησιν τοῦ Θεοῦ, ὡς πράξιν αὐτοῦ λέγειν. Τὸ γὰρ τετύφλωκε καὶ τὸ πεπώρωκεν, ἀντὶ τοῦ παρεχώρησε τυφλωθῆναι καὶ παρωθῆναι, ὡς ἀειμάτων. Οὐδένα γὰρ ἀνθέλκει, διὰ τὸ αὐτεξούσιον ἑκάστου.

(o) Joan. xvii, 2.

(p) Ὅσον τὸ ἐπ' αὐτῶ. Εἰ δὲ τινες οὕτε ἐπίστευ-

σαν, οὕτε ἔλαβον ζωὴν αἰώνιον, τῶν τοιούτων ἐστὶ τὸ ἔγκλημα. Ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ εὐδόκησεν, ἵνα πάντων ὁ Υἱὸς ἐξουσιάζῃ διὰ τῆς πίστεως, καὶ πάντες ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν ἐπιτολῶν αὐτοῦ γένωται· καὶ ὁ Υἱὸς δὲ πᾶσι διὰ τῶν ἀποστόλων δέδωκε τὸ Εὐαγγέλιον τὴν θεογνωσίαν, ἥτις ἐστὶ ζωὴ αἰώνιος, ὡς πρόξενος ζωῆς αἰωνίου· οἱ δὲ μὴ ὑποταγέντες, μηδὲ παραδιδάμενοι, οὗτοι τῆς ἑαυτῶν ἀπωλείας αἴτιοι. Οὐδένα γὰρ ἄκοντα καταναγκάζει. Αἰρετὴ γὰρ ἡ ἀρετή.

Jo. Albertus FABRICIUS in *Bibliotheca Græca* vol. VII, pag. 474. Hamburgi 1727, 4.

Commentarius (Euthymii Zigabeni) in quatuor Evangelia, ex Chrysostomo et aliis priscis Patribus non sine iudicio delectus. Hoc quoque eximium opus nec dum Græce lucem vidit, licet id affirmet viri docti, Caveus, Elias du Pin, atque alii. Latine e præclaro Codice Bibl. cænobii Deiparæ Virginis Guadalupensis Ord. D. Hieronymi in regno Castellæ, transtulit I. Hentenius, accuratior Zino, Sauloque interpres, cujus versio prodiiit primum Lovanii 1544. fol. recusa (q) Paris. 1547, 1560, 1602, 8, et in Bibliotheca Patrum, tom. XIX. edit. Lugd.

Duos codices ms. Græcos hujus Commentarii similibus qualia Hentenius in suo reperit scholiis instructos in Bibl. Regia Parisiensi evolvisse se testatur Rich. Simon., lib. III Historiæ Criticæ (r), Novi Test. cap. 29, in quorum altero Mazariniano,

(q) A Voigtio in Catalogo Hist. Crit. lib. rar. p. 734, et ab aliis memoratur etiam ex Theoph. Sinceri Biblioth. Hist. crit. lib. rar. p. 125 seq. editio Parisina anni 1544 in-8 apud Joannem Reigny. Excudebat Carol. Guillard. Sed in Indice hujus editionis, quem integrum videtur exhibuisse Voigtius, non legitur: *Liber hic neque Græce neque Latine antea typis unquam excusus est*: quæ leguntur

sed recentioris manus scriptura Nicetæ tribuitur quod non magis credibile, quam eorum conjectura, qui vel Œcumenio vel Ammonio nescio cui vel Theophylacto ascribere voluerunt.

Plura loca Græce ex hoc Commentario producit Simonius, tum hoc capite tum (s) lib. I. p. 120 145; et lib. III, p. 84, et magni eum facit in primis, assentiturque Maldonato, qui ad Matth. XVII, 8, Euthymium in verborum proprietatibus observandis diligentissimum esse observavit. Inter scriptores e quibus Aurea Thomæ Aquinatis Catena in Evangelia collecta est, Euthymii nomen in recentioribus quibusdam editionibus additum, in antiquioribus et in Romana anni 1670, desideratur. Vide Simonis Hist. Criticam Novi Test. lib. III, p. 409 et 473.

in editione Lovaniensi. Ergo ut videtur, Lovaniensis tamen est princeps, etsi reperiatur Parisina ejusdem anni. Forte autem erratum est in numeris, ac pro 1544 legendum esse 1547. In tanta libri raritate nihil hac de re certum habeo.

(r) Commentatorum.

(s) De textu N. Test.

Ex tomo primo *Dissertationis historicæ in Bellarminum* P. Phil. LABBE.

Euthymius Zigabenus, monachus Græcus, vixit ineunte sæculo XII superstesque adhuc erat anno 1118, quo Alexius Comnenus imperator obiit. — Scripsit orthodoxæ fidei Panopliam adversus omnes hæreses, in duas partes tributam, interprete Petro Francisco Zino Veronensi canonico: Commentationes in omnes 150 Psalmos, et decem sacræ Scripturæ cantica, e Græco in Latinum sermonem

conversas per R. P. Philippum Saulium, episcopum Brûgnatensem; Commentaria in Evangelia, interprete Joanne Hentenio Mechliniensi.

Hic auctor a Sixto Senensi diligens Scripturarum expositor, a cardinale Baronio accuratissimus earumdem Interpretres a Joanne Maldonato, in observandis verborum proprietatibus diligentissimus appellatur.

Jo. Augustus ERNESTI in *Institutione interpr. N. Test.* Pars II, cap. 9, § 24.

Nec prætereundus Euthymius Zigabenus, Panopliæ Dogmaticæ scriptor, e sæc. XII; cujus Commentarios in Evangelia Latine editos a Joan. Hentenio habemus, pariter e Chrysostomo maxime, sed tamen et aliis ductos, et doctis valde probatos, ut

Sadoletum (t), quem vid. Epist. p. 214 edit. nov. add. Fabric. Bibl. Græc. t. VII, p. 484. Et memorantur codices scripti Comment. in Epist. Pauli, item Catholicas.

(t) Apud Sadoletum l. I. in edit. Veron. 1737, 4, nihil nisi hoc reperi; Ab Euthymio, cui ego senten-

tias Basilii, Chrysostomique referenti, in Epistolis Pauli enotandis tribuo permultum.

Jo. Augustus NOESELLT *De Catenis Patrum Græcorum.* Halæ ad Salam 1762, 4, pag. 23 seqq.

Ex eodem genere (u) est Euthymii Zigabeni sæc. XIII monachi monasterii Constantinopolitani, cognou-

minati τῆς ποιητικῆς, Panopliæ dogmaticæ scriptoris, Commentarius in IV Evangelia, quem a

(v) Exposuerat proxime ante hunc de Theophylacto.

Joan. Hentenio in cœnobio regni Castellæ repertum A et e Græco in Latinum sermonem translatum habemus tom. XIX Bibl. PP. maximæ Lugd., p. 475 seqq. Concinnata est hæc expositio ex Origenis, Basilii, Gregorii Nazianzeni et Chrysostomi potissimum scriptis, ea ratione, ut prætermisiss omnibus digressionibus, quæ vel dictionis venustatem subolent, vel ad corrigendos mores spectant, ea in primis breviter et succincte tradat, quæ ad sensum grammaticum intelligendum maxime faciunt. Quod auctoris nostri consilium cum aliis viris doctis, tum Maldonato præsertim acceptum fuit, qui in com. ad Matth. xvii, 8, in verborum proprietatibus diligentissimum eum esse inonuit. Dubitarunt autem alii, utrum Euthymius, an alius quispiam auctoris laude ornandus sit; ad quos pertinet Joan. Hentenius, B qui in epist. nuncup. refert, plurimis auctorem hujus Catenæ visum fuisse OEcumenium.

Sed cum illud videtur maxime ambiguum sit, ita nec certius quid evincit adducta a Rich. Simone l. c. pag. 410, conjectura, qua, Theophylactum auctorem esse sibi persuadet. Qui enim inter utrumque intercedit consensus, vel a Chrysostomo, tanquam communi fonte, fluxit, vel si singularem dogmatum quorundam tractationem spectes, a stabilitis in Ecclesia Orientali fidei capitibus. Verum sæpius discedere Euthymium a Theophylacto cum in interpretatione, tum in lectione, exempla comprobant. Ita e. c. cum Theophylacto quidem et aliis codicibus conspirat in lectionibus supra (x) memoratis Matth. iii, 11; v, 47; Luc, vii, 34 et aliis. Haud raro tamen singulari lectione gaudet, in quibusdam tantummodo N. T. codicibus obvia; ut Joan. viii, 40, ubi loco παρά του θεου Euthymius legit: Παρά του πατρός isque solus, et xiii, 25, voci Ιακείως subjungit ούτως. Cum ergo ille recumberet ita super pectus Jesu, etc. Quod interpretatur: Ita sicuti recumbebat, hoc est non elevatus; sed tantum conversus. Similiter Joan. xix, 16, legit ἡγαγον εἰς τὸ πραιτώριον. Matth. xiii, 27, deest σῶ (y); et Luc. v. 19 omissum deprehendimus δια ante ποίτας. It. Luc. xxii, 35, recte cum codd. quibusdam omittit καὶ ὑποδημάτων. Sed cautio hic adhibenda est ac diligentia, propterea, quod omnes lectionum varietates minime ab Euthymio proficisci, sed multas potius

e margine in contextum irrepsisse exploratum est. Refert enim Hentenius in præf. margini exemplaris ascriptas fuisse adnotationes (z), quæ deinde in reliquæ scripturæ ordinem redactæ atque post ejus particulæ textus enarrationem, ad quam ponebantur, ab ipsolocatæ sint. Unde etiam haud mirum, quod toties cum exemplari (a) Complutensî Græco et Vulgato interprete congruat, præsertim cum ipse editor mala fide in corrigendo subinde egerit. Ita in recensione locorum quorundam, in quibus exemplar Hentenii alia habebat, quam ea, quæ vulgo circumferuntur, exemplaria, ipse loco cit. pag. 485, narrat, verba Luc. xix, 15. οἷς ἴδωκε (b) τὸ ἀργύριον apud Euthymium non exstitisse: Quod tamen, inquit, addidimus sicut quibusdam aliis in locis idem fecimus, quod in aliis exemplaribus et in Complut. editione habeatur. Hisce nævis facile mederi potuissent editores, si textum Euthymii collegissent e codicibus Græcis; præsertim Parisiensibus et Barocciano 28, qui Millio quondam in inquirendis lectionibus magno adjumento fuit. Illud quoque sciendum est, Euthymium iis in locis, ubi argumentum se offert, quod in alio evangelista jam dilucidatum erat, transmittere lectorem ad dictam expositionem, citato nimirum juxta Græcorum supputationem capite; cujus allegandi rationis secundum majora κεφάλαια institutæ mentionem injiciens Sixtus Senensis, Bibl. S. L. III, p. 166, refert: Euthymius seu, ut quibusdam videtur, OEcumenius distribuit Evangelium Matthæi in titulos seu capita (c) 86. Cujusmodi distinctiones apud Marcum exstant 48; Lucam 83; Joannem denique 18; non numerata sectione de muliere in adulterio comprehensa, quæ narratio quanquam a Græcis doctoribus passim omissa, ab Euthymio explicatur (d). Neque etiam intactas relinquit sententias, quibus stant qui Græcæ Ecclesiæ addictos sese profitentur. Qualis est illa, quæ progenit contentionem inter Græcos et Latinos diu olim agitatam; quo scilicet die Christus agnum paschalem comederit? porro doctrina de operum retributione non statim a morte cujusvis initium capiente, sed differenda ad diem judicii: denique etiam de Spiritu sancto a solo Patre procedente. cui opinioni in hæsisse scriptorem nostrum arguunt loca, quibus Spiritum sanctum a Patre procedere

D

(x) Pag. 16. Sunt autem hæc: Matth. iii, 11 omititur καὶ πυρί. N. 37, φίλους, pro ἀδελφούς. Luc. vii, 31, absunt, εἶπε δὲ ὁ Κύριος.

(y) Servat id uterque codex meus.

(z) Idem quoque de Parisinis codd. refert Simonis. Id intelligitur etiam ex hac editione et ex codicibus Mosquensibus. Sed ista additamenta in marginibus scholia spectant, non contextum.

(a) Complutensem editionem Hentenius ad manus habuit, ex qua etiam disputat contra editionem Erasmi. Sæpius etiam versionem Latinam Vulgatam pro Euthymio expressit. In eo autem secutus est consuetudinem illorum temporum.

(b) Servat hæc uterque Mosquensis.

(c) Imo 68.

(d) Addit vero Euthymius in fine cap. vii Joan: Scire autem oportet, quod ea, quæ ab hoc loco habentur, usque ad eum, quo dicitur. Iterum ergo locutus est illis Jesus, dicens: « Ego sum lux mundi, » in exactioribus exemplaribus aut non inventiantur, aut obelo confossa sint, eo, quod illegitima videantur et addita. Et hujus argumentum est, quod nullus ea sit interpretatus. Sed minus recte verborum Euthymii sensum percepisse videtur Hentenius, quoniam in duobus mss. codicibus, huic exemplari admodum similibus, quos commemorat Rich. Simon, l. c. pag. 422, verba ita se habent. Μηδὲ τὸν Χρυσόστομον ὁλωσ μνημονεύσαι αὐτῶ. Ita Noesselt in nota ad h. l.

asserit, nulla Filii facta mentione (e). Reliqua quæ Euthymii nomine feruntur scripta, nondum edita, num ab eo profecta sint, exploratum non habemus. Certe quod ad Expositionem epistolarum Pauli atti-

net a nonnullis Euthymio ascriptam, Rich. Simon Bibl. crit. de Du Pin l. c. pag. 323, eos Euthymium cum Oecumenio commutasse iudicat.

(e) Ita ad Joan. xiv, 10. Et datur quidem a Patre. utpote ab illo procedens, mittitur vero à Filio quasi cooperans, et non contrarius. Similiter c. xv, 26.: Vide autem, quod mittit quidem eum et Filius, tan-

quam ejusdem cum Patre honoris; verum id a Patre puta, procedentem. Procedit itaque a Patre, tanquam de ejus substantia. Noesselt in *Notis ad h. l.*

JOANNIS HENTENII MECHLINIENSIS

EPISTOLA DEDICATORIA

Illustrissimo ac reverendissimo domino D. Francisco a Bovadilla episcopo Cauriensi, archidiacono Toletano, etc. Joannes Hentenius Mechliniensis, S. D.

Si bonum eo præstantius esse quanto communius, nemo est vel mediocriter morali philosophia instructus qui dubitet, præsul amplissime, virtutum ac litterarum antistes; non erit etiam qui ambigat, commune bonum privato esse præponendum. Idque adeo verum est, ut etiam Christus sacratissimam illam vitam suam vilem habuerit, quo universo generi humano salus adempta possit restitui. Verum nedicat quispiam Christi opera utpote divina nequaquam in numerum esse redigenda: age et ab ethnicis quoque paucos de innumeris referamus, qui suam suorumque vitam communi bono posthabuerunt. In primis autem occurrit Junius ille Brutus, primus Romanæ libertatis assertor, qui proprios filios, quod fuissent consilii de reducendis regibus participes, securi jussit percuti: tametsi ex eorum cæde gravi ipse sauciaretur vulnere; quis enim amor æquari possit patrum erga filios, amoris? Nec id sane Virgilium latuit, qui de eo loquitur in hunc modum:

*Vis et Tarquinius, reges animamque superbam
Ultoris Bruti, fascesque videre receptos?
Consulis imperium hic primus sævasque secures
Accipiet: natosque pater nova bella moventes
Ab pænam pulchra pro libertate vocabit
Infelix, utcunque ferent ea facta nepotes:
Vincet amor patriæ, laudumque immensa cupido.*

P. Decius Mus cum consule T. Manlio, Torquato contra Latinos pugnans, cum responsum esset oraculo, utrius exercitus imperator legiones hostium, seque super eas devovisset, ejus populi partisque fore victoriam; se ipsum pro communi exercitus salute devovit.

Idemque fecit filius ejus eodem appellatus nomine, cum jam tertium consul fuisset, semelque censor: quorum etiam his verbis poeta meminit:

*Quin Decios Drusosque simul, sævumque securi
Aspice Torquatum et referentem signa Camillum.*

Marcus Curtius præterea ob populi salutem sese equo in vectum in terræ hiatum iniecit. Sp. Post-

humius consul, qui ignominiosam pacem cum Claudio Pontio Samnitium duce ad furcas Caudinas pepigerat ac sponderat, auctor fuit senatui, ut secum collega ac tribunis qui auctores sponsonis fuerant, per fœciales nudos vinctosque Samnitibus dederet, quo populus Romanus ab illa pace solveretur.

Q. Ceditius tribunus militum, quem videtur Titus Livius Calphurnium Flammam vocare, primo bello Punico cum quadringentis militibus vel, ut habet Livius, cum trecentis, nisi fortassis hic alius fuerit, morti se tradidit: ut dum in eos, tumulum quemdam capientes, averterentur hostes legiones cum consulibus circumventæ, incolumes ex obsidione liberatæ, pertransirent. Simile quoque egit Decius tribunus militum cum consule P. Valerio Corvino, junctus hastatis unius legionis (quanquam hos fortuna liberaverit) ne hostes Samnites in eos pugnarent. Inter Lacedæmonios ingens est hujus modi copia exemplorum: verum præcipui sese mihi offerant Buris et Spartis, qui ad Xerxen Persarum regem sponte profecti sunt: daturi pœnas quas Lacedæmonii juxta oraculum pendere debebant, eo quod Oratores a Persa missos occidissent. Hi ergo cum ad Xerxen venissent, jusserunt ut se quocunque modo videretur, pro Lacedæmoniis interficeret. Cumque rex pietatem in patriam admiratus, animorumque fortitudinem, liberasset illos a pœna, peteretque ut apud se manerent: Qui possumus, inquirunt, hic vivere, relicta patria, patriisque legibus ac viris, quorum gratia tantum iter suscepimus morituri? Quid Codri Atheniensium regis mortem referam, qui cum videret regionem suam ferro ignique vastari, nec alio modo juxta Apollinis oraculum tam grave bellum discuti posset, nisi ipse hostium manu occidisset, idque non solum in totis Atheniensium castris, sed etiam in contrariis percubisset, ideoque edictum esset, ne quis Codri corpus vulneraret depositis imperii insignibus, familiarem induit cultum, ac palantium globo sese objecit, unumque ex his falce percussum in sui cædem compulsi, ut patriam servaret; hujus siquidem interitu, ne Athenæ occiderent effectum est.

Huic jam rei finem imponam, si prius hominis ethnici, nempe Ciceronis *De somnio Scipionis* dictum vere Christianum de communis boni magnitudine retulero, qui sic ait : « Quo sis, Africane, alacrior ad tutandam rempublicam, sic habeto : omnibus qui patriam conservaverint, adjuverint, auxerint, certum esse in cœlo ac definitum locum, ubi beati ævo sempiterno fruantur. » Nihil est enim illi Deo, qui omnem hunc mundum regit, quod quidem in terris fiat, acceptius, quam concilia cœtusque hominum jure sociati, quæ societates appellantur : harum rectores et conservatores hinc profecti, huc revertentur. His igitur, qui vel seipsos fortiter pro republica morti tradiderunt, aut in ejus utilitatem artem aliquam quantumvis etiam illiberalem ac sedentariam, sive quidpiam in ea præcipuum gratumque posteris adinvenerunt, vices rependere cupiens antiquitas : et qua liceret, perpetuam eorum memoriam ab interitu vindicare, statuas æreas seu marmoreas sepulcra erexit. Præterea ethnicorum libros ingenti redemptos pretio magna fide vel religione potius descriptos, cedrinis inclusos capsulis, tum cedri succo oblitos, posterius in templis cautissime reponabant : partim ut rei tam sacræ, tamque divinæ custodia non aliis quam ipsis numinibus concrederetur : partim ne quid situs aut caries illa monumenta vitaret. Alii ne hac quidem contenti diligentia, codices cœu thesaurum incomparabilem in altissimis terræ latebris recondebant tanta cura, ut nec incendiis, nec bellorum procellis, quibus omnia sacra profanaque solent misceri, interirent, et posterius certe superessent. Porro si hic honos est habitus superstitionis etiam voluminibus, veluti Numæ ac Sybillæ, aut rerum ab hominibus gestarum memoriam complectentibus, quales erant Ægyptiorum libri : aut aliquam humanæ sapientiæ portionem tradentibus, veluti Platonis et Aristotelis : quanto justius est idem facere Christianos in servandis illorum monumentis ? qui sacro afflati Spiritu, non tam libros, quam oracula nobis reliquerunt, quibus lectitandis, pectus, non doctrina solum aut dicendi facultate, sed virtutibus ac pietate erga Deum impleatur : cum certe ethnicorum librorum jactura id tantum efficiat, ut minus eruditi simus, aut minus eloquentes, non ut minus pii.

In his itaque qui veterum auctorum ac Patrum scripta nobis tradiderunt, maxime autem Chrysostomi quo nemo in enarrandis sacris voluminibus dexterius versatus est, et quo neminem invenias magis accommodatum his qui ad munus concionandi sese parant non posteriores tulit Græcus quidam auctor : qui cernens veteres sacros auctores et præcipue eos qui plurimum laboraverant in enarrandis evangelicæ doctrinæ libris ad quam docendam Filius Dei ad terram descenderat nequaquam pro merito lectitari : sive id librorum multitudine, sive lectorum fastidio, sive temporis acciderit penuria : in unum collegit volumen, quidquid illi magna codicum turba selectum, circa Evangelia reliquerant. Et ta-

men cum posteris adeo utile ac amplectendum reliquisset opus, tanta fuit animi modestia quod etiam passim ex ejus scriptis luce clarius est percipere ut sibi id adeo non vindicaverit, quod nec proprium nomen adjuvandum censuerit, sed Chrysostomi potius cum cæteris, quorum ingenue fatebatur esse potissima, quæ in unum ipse collegit quanquam et ipse suo Marte plurima quæ et præstantissima erant, adjunxerat, ut hinc conjicias quantum animo dissideret ab iis qui in modum corniculæ alienis sese ornant ac venditant plumis. Plurimis sane auctor hic fuisse videtur Oecumenius is, qui similia Commentaria ex eisdem collegit auctoribus, in Acta apostolorum, in Epistolas quæ Catholicæ nuncupantur, ac in Paulinas omnes, ut certis quibusdam argumentis colligitur, etiamsi nec ibi voluerit suum nomen exprimere : qua de re pluribus agemus, cum totum illum alterum propediem in lucem dabimus. Hunc itaque Græca manu descriptum ante multas ætates quod præter ipsas evangelistarum novo modo depictas, jamque propemodum vetustate deletas imagines, multis nobis argumentis innotuit cum casu reperissem in bibliotheca cœnobii Deiparæ Virginis a Guadalupe, ordinis divi Hieronymi in regno Castellæ, in qua etiamnum delitescit : ut sunt ejus sodalities, præsertim autem celeberrimi illius monasterii cœnobitæ, non modo Christianæ nostræ religionis, verum etiam præstantissimorum semper auctorum, potissimum tamen veterum, diligentissimi observatores ac cultores, visum est invidi esse, ne dicam impii, re adeo frugifera pati diutius privari Latinos. Nec tamen inscius eram, quam duram, quamque arduam adirem provinciam : partim quidem, quod propriæ conscius imbecillitatis, incultique ingenii, habueram semper in animo, nihil in publicum edere : partim vero quod mihi res esset cum ejusmodi libro, quem vel legere non mediocri foret negotii, utpote ignotis ut plurimum exarato characteribus ac compendiis, maxima licet cura ac diligentia : litterarum etiam figuris plerumque vel carie ac situ oblitteratis, vel tinearum ac blattarum injuria semiosis, vel novo adeo more depictis, ut in formis etiam noscendis mihi foret repuerascendum. Omitto quod frequenter in orationis contextu non sunt a se invicem separatæ dictiones : et e diverso ejusdem dictionis litteræ aut syllabæ plusquam justo a se invicem separantur intervallo, adeo ut nec versus syllabam sæpius finiat : commata ac incisa vix adduntur, aut ubi nihil opus est apponuntur : quæ res plerumque difficultatem gignit non parvam. Sciebam præterea quanto ut in universum dicam sese exponant periculo, qui libros a peregrina lingua traductos in lucem edunt : quot et quam varios suscipiant iudices, quorum plerique Græcis litteris ne a limine quidem salutatis, ob id statim omnia damant, quod mundum illum rhetoricum præ se non ferant, ignorantes quibus arcetur modis is, qui alienæ linguæ depositum fi-

deliter reddere cogitur. Summopere enim curandum est ei, qui ab una lingua quidpiam transfert in aliam : ne dum sermoni quærit ornatum, repente pro interprete paraphrasten agat : rursumque ne ita verbis hæreat, ut prioris linguæ idiomatica aut dialectos retineat : sed quæque lingua quod suum est habeat : alioqui nec Græcè loqui videtur, nec Latine : idque quod in indoctum jactatum est comicum, ipsi adaptabitur, quod ex Græcis bonis, Latina fecerit, non bona, id quod de multis exulcerato hoc sæculo apte quis dixerit. Quis enim sacras jam Litteras passim non sibi vindicat, antequam discat : torquet, lacerat : suoque intellectui imo suis affectibus servire cogit scripturam etiam repugnantem? Et quemadmodum scribimus indocti doctique poemata passim, ita et plerique, quantum in sua arena feliciter versarentur, proprios egressilimites, dum sutores, relictis crepidis, ignota quæque dijudicare conantur, non raro misere hallucinantur. Quid enim medico aut jurisperito eum versione aut interpretatione sacrorum mysteriorum? Quodque longe magis defendendum est, dum animo pravis imbuti sunt dogmatis, quæ ex Græco vertunt in Latinum, non satis fideliter tractant : nunc quidem, quod frequenter accidit, cogente harum rerum imperitia, quod tamen, nisi illotis accederent ad contractanda sacra manibus, facilius posset ignosci : nunc vero, ne suis repugnantem dogmatis, aut truncatam, aut prave sensum nobis reddunt. Quod luce clarius ostendemus, ubi alterum tomum Deo propitio in lucem ediderimus, quod, ut spero, brevi faciamus. Ob hæc igitur aliaque plurima quæ versionem variis exaggerant difficultatibus, non is sum qui non intelligam, quantum huic auctori dignitatis, quantumque splendoris tenebricosus interpretes abstulerim. Sed utcumque sit, sensum tamen me assecutum opinor, licet ipsum nullo cultu adornaverim : verum id nemo sanæ mentis in Commentariis requiret, maxime ab eo qui, ut præfatus sum, peregrinæ astrictus est linguæ. Quod si universis satisfacere non potui facile feram, cum ne mihi quidem ipsi in omnibus faciam satis. Attamen onus hoc, quanquam meis longe impar humeris, subire aggressus sum, quod alio sese non offerente, grande ducerem piaculum, si fideles diutius tanto fraudarentur thesauro. Quid enim, quod ad evangelicæ historiæ enarrationem attinet, in Chrysostomo potissimum, deinde et in Origene, Basilio, aut Nazianzeno invenies, quod hic facillime et succinetissime non proferat? Et Chrysostomo quidem satis patet non eum fuisse scopum, ut Evangeliorum aut actionum apostolicarum, seu Paulinarum Epistolarum nudum nobis traderet intellectum. Alioqui enim tam vasta in paucos sacræ Scripturæ libros non reliquisset volumina, sed plebis formandos mores suscepisse magis videtur : et idecirco locos ad plebem tractat communes, et enarrationem homiliis distinguit. Quin et Theophylactus, quanquam is ad historiæ

A seriè magis accedat, non nihil tamen subolet dictionis illum affectasse venustatem : quodque rhetorice dixisse satis cupiat videri, et non soli litteræ enarrationi hæerere. At noster hic auctor unicum hunc habuit scopum, ut evangelicam succincte cunctis aperiret historiam. Quod si ad mores quoque corrigendos nonnihil exhortationis exoptes, id etiam breviter quidem ac rarius, sed felicissime tradit hic auctor. Quam apte, bone Deus, cum evangelistæ plurimum dissidere videntur, ita dissidentia connectit loca, ut ab eodem plane illa videantur esse dicta. Et huic quidem rei nullus, meo iudicio, adeo utiliter ac serio hactenus invigilavit. In quo tamen, sicut neque in cæteris, nolim quicquam meis fidem habeat verbis, nisi longe plura in hoc lectitando, laude digna repererit, quam ego possim assequi enumerando.

Hoc itaque opus, ut tibi nuncuparem, amplissime præsul, fecit inter innumeras tuas dotes, maxima humanitas tua : quam præter auditam famam longe lateque dispersam, non semel in te sum expertus : qua cum omnes etiam extremæ fortunæ homines tum studiis potissimum deditos, benignissime semper amplecteris : ipsaque studia, ubicunque vel minima datur occasio, lotis provehis viribus. Præterea id magis aggredi sum ausus, quod cum tibi forte fortuna nos invisenti, primum hunc meum partum omnino adhuc informem demonstrassem, una cum Græco exemplari, nequaquam ut monstrum abhorruisti, sed veluti pulchellum pusionem avide deosculabar : mirabare non nullas quoque occultas in eo dotes, non cujusvis oculis expositas. Quod nisi ita contigisset, qua temeritate, tentassem, tam locupletem hac etiam in parte, viro, tantillum offerre munusculum : Munusculum, inquam : nam licet in se munus sit, fortassis non aspernandum, si tamen ad immensas ac pretiosissimas tuas opes conferatur, indignum censebitur, quod in tuo thesauro, vel exiguum inveniat locum. Siquidem ut hæc interim sileam, quæ dicit Apostolus in episcopo non oportere desiderari : nempe ut irreprehensibilis sit, tanquam Dei dispensator, vigilans super gregem, sobrius non præfractus non iracundus, sed modestus, hospitalis, aptus ad docendum, pius, temperans, tenax ejus qui secundum doctrinam est fidelis sermonis, ut potens sit etiam exhortari per doctrinam sanam, et contradicentes convincere, non violentus, non percussor, non turpiter lucri avidus, sed æquus ac justus a pugnis et ab avaritia alienus, qui domui suæ bene præsit. (Nam si quis, inquit, propriæ domui præesse non novit, quomodo Ecclesiam Dei curabit?) non in fide novitius, ne inflatus in iudicium incidat diaboli : qui et bonum habeat testimonium ab extraneis. Ut hæc, inquam, omnia sileam quæ nullus qui te propius noverit, in te desiderare poterit : quin pleraque etiam abundantius inveniet, quam exegerit Apostolus, cum pulcherrimo quoque et fulgentissimo illo castitatis

cingulo. Verum quis non admirabitur in viro tam præclaro genere orto, cui adeo semper arriserit ex omni parte fortuna, quæ nihil quod suarum est partium ipsi unquam negasse videtur, tam variam, tamque reconditam eruditionem, iudicium certissimum, ingenium tam acre, peneque divinum, memoriam adeo tenacem ? in quo præter exactam utriusque juris prudentiam, perfectam quoque trium linguarum peritiam quis non suspiciat? Nam in Græcis ac Latinis adhuc puer exercitatissimus erat : in Hebræis vero Deus bone quam feliciter versatus est, quam etiam erga suum præceptorem liberalis. Qui his igitur comitibus ita ad sacras jam dudum accessit Litteras, ut neque naturalis philosophiæ, neque theologiæ, quam scholasticam vocant, destitueretur peritia, quis ambigat ipsum mira præstiturum ? Itaque nullum in eis quantumvis abstrusum invenias locum, cujus, exactissimam non possit ex tempore reddere rationem. Sed qui ego hæc non credituris frustra denuntio ? de homine potissimum, qui nondum quintum et tricesimum attingit annum, in præclarissimo dignitatum opumque splendore semper constituto, quæ non parum impedimenti studiis afferre solent. Spero equidem quod concredata sibi talenta nequam in terram defodiet. Quanquam enim etiam nunc lucerna sit non subter modium, sed super candelabrum posita, omnibus qui in Ecclesiæ domo sunt, vitæ ac morum integritate, librorumque editorum doctrina prælucentes, ac ut probum præstet Christi ovium sibi concreditarum pastorem, plurimis iisque maxime arduis distringatur negotiis : dabit tamen propediem, si divinare licet majus adhuc sui specimen in lucem, quo perspicuum omnibus fiet, me hæc assentandi gratia minime promulgasse, sed longe adhuc intra veritatis limites calamum continuisse. Quod si his e Græco vertendis vacare voluisset, supervacue nobis maximus hic labor sumeretur. Scio enim nonnulla eum quasi per ludum sibi ipsi vertisse

A facillime, in quibus ego noctes atque dies desudans, necdum omne id quod quærebam me opinor assecutum. O utinam tales forent omnes episcopi ac dispensatores, quos Dominus constituit super familiam suam, ut dent illi cibum in tempore ! profecto felicius ageretur cum Christi ovibus, imo cum tota republica Christiana. Præsulum namque et pastorum vitam ac mores grex universus imitatur. Quapropter omnibus in rebus, ornatissime præsul, hoc aurium ornamentum ne fastidias, te per tuam orbi cognitam humanitatem etiam atque etiam obtestor. Nosti enim ipsi præceptum fuisse Mosi, ut ad tabernaculum ac sanctuarium construendum non modo aurum et argentum, purpuram et byssum, lapides onychinos ac gemmas acciperet : verum etiam viles inter cætera caprarum pilos. Scis et viduæ duo æra minuta non modo fuisse Christo gratissima, sed omnibus quoque splendidis divitum muneribus ab eo præposita : et poculum aquæ frigidæ Christi nomine offerentem, nequam præmio fraudatum. Si igitur munus hoc ad tuas domi repositas divitias conferas, profecto vilis erit abjectissimis caprarum pilis : cui nihilominus, sicut et illis, locus erit ad exteriora tabernaculi Domini asservanda. Si vero animum quo munusculum hoc tuæ illustrissimæ offertur Celsitudini conspexeris, audeo asserere, auro et argento, purpura et bysso, lapidibus onychinis ac gemmis longe præstantius fore. Etenim si qua in re detur, ut propensi erga te mei animi facias periculum nullam, subire recusavero sententiam, si me ullo modo te inveneris fefellisse. Ne ergo munus hoc in se consideres, nec ad universam tui musei supellectilem conferas : sed ad offerentis animum, quo id verecunde porrigit, parumper oculos deflecte, ac munusculum hilari fronte suscipe : ut dum hæc non ingrata tibi fuisse deprehendero, majores ad hujusmodi studia vires assumam. Vale, præsulum decus eximium. Lovanii anno a partu virgineo, 1543, sexto Idus Augusti.

Ejusdem admonitio de auctore horum Commentariorum ex editione (a) Lovaniensi 1544, fol.

Studioso Lectori.

Cum hos Commentarios ante aliquot menses (b) in lucem ederemus, studiose lector, nec certi quidquam haberemus, quod de auctore divinaremus, aliorum magis, quam nostrum secuti iudicium, præfati sumus, quibusdam videri auctorem esse

(a) Hanc editionem, quam beneficio Heynii, viri perillustris, ex bibliotheca universitatis Goettingensis accepi, recenset Hamberger, *im vierten Theile der zuverlässigen Nachrichten von den vornehmsten Schriftstellern*, pag. 82. 83.

(b) Anno 1543, sexto Idus Augusti, ut ex ejus præfatione intelligitur.

(c) Magnum esse discrimen acuminis, ordinis, consilii, græcitatique inter Pseudo-Œcumenium et inter Euthymium, nemo in dubium vocabit, qui

D Œcumenium, quem in cætera Novi Testamenti brevi a nobis Latinum accipies. Quanquam (ut verum fatear) hujus phrasid ab illo non parum (c) mihi dissidere videbatur. Nunc vero eundem nacti auctorem in Psalmos Davidicos, et in Cantica quæ (d) una cum Psalmis canit Ecclesia, jam

utrumque legerit, sed de Œcumenio quid sentirem, dicalibi. Cum Euthymio nullo modo comparandus. Simillimus autem Euthymio est Pseudo-Theophylactus in Epistolas Paulinas.

(d) Ista cantica in plerisque codicibus τὸν Ὁ, junguntur Psalmis. Atque ita etiam reperi in duobus codicibus Mosquensibus Psalmorum cum interpretatione Euthymii, nimirum in cod. Bibl. SS. synodi num. 196 et 97.

secundo (e) typis excusum, certissimo certius ausi sumus ferre iudicium, horum Commentariorum auctorem esse Euthymium (f) Zigabonum. Neque enim ovum ovo fuit unquam adeo simile, quam hæc (g) phrasis illi. Videas in utroque gratam cum simili pietate brevitate, succinctam Hebraismo- rum explanationem. Et quemadmodum ibi Psalterium, ita et hic singulorum evangelistarum enarrationes simili ac pervenusta concludit (h) *δοξολογία* juncta *παραίτησις*. Adde (i) quod inter cætera enarrat et Mariæ ac Zachariæ cantica, quæ habet Lucas primo capite : quorum et in hoc et in illo libro, verbis duntaxat pro varietate interpretum immutatis, eamdem videbis interpretationem.

(e) Ex hoc colligit Hambergerus, supra laudatus: *Dass einige Exemplare, aller Wahrscheinlichkeit nach, das Jahr 1543, auf dem Titel führen.* Sed vocabulum *excusum* est ambiguum. Incertum enim, utrum ad Commentarios in Psalmos, an ad Commentarios in Evangelia sit referendum. Sed illud puto. Etenim Montefalconius in Bibliotheca Coisliniana, p. 58, memorat illorum Commentariorum, ex interpretatione Philippi Sauli, editionem Veronæ in-fol. ann. 1530, et Lutet. in-8, ann. 1543. Priorem, si recte memini, vidi quondam in bibliotheca amplissimi senatus Lipsiensis. Hanc, ut videtur, notat Hambergerus, loco laudato quanquam hic pro Lutetiæ, scripsit Parisiis. Alterum argumentum est,

A Et utrobique super eo verbo, *Præibis ante faciem Domini parare vias ejus*. Quæ sint, inquit, viæ ejus diximus tertio capite Evangelii secundum Matthæum, ubi habetur : *Vox clamantis in deserto, parate viam Domini*. Cum hæc aliaque plurimaque certissima de hoc auctore indicia haberemus, maluimus in his quæ nondum distracta erant, exemplaribus, studioso lectori id indicare, quam eum diutius suspensum tenere. Quare sicut illorum Commentariorum in Psalmos, auctorem nemo dubitat vere esse Euthymium Zigabonum, sic neque deinceps horum in Evangelia Commentariorum suspicetur quisquam alium esse auctorem. Vale. Anno 1544. Nonis Februarii.

B quod in hac ipsa editione Euthymii, anni 1544, in Indice scribitur : « Liber hic neque Græce, neque Latine antea typis unquam excusus est. » Denique hic in fine hujus admonitionis legitur : « In his quæ nondum distracta erant, » etc. Est ergo hæc, ut credo, editio princeps, mutato tantum Indice.

(f) Ita, pro *Zigabenus*.

(g) Id ipse etiam testari possum, cum codices Mosquenses Psalmorum tractaverim.

(h) Sed hoc in pluribus Patrum Commentariis reperitur.

(i) His et similibus argumentis in primis efficitur, auctorem horum Commentariorum esse Euthymium.

EJUSDEM PRÆFATIO.

Candido Lectori.

Ne quid in hoc auctore evolvendo hæsites, candide Lector, paucis de rebus te duximus præmonendum. Id igitur primum sit, quod in eo exemplari quod ad nostras manus pervenit, quædam annotationes interdum ponebantur (k) in marginibus : quas, cum nequaquam pœnitendas censerem, non fuit animus penitus abjicere, ne vel hoc commodo fraudareris. Verum ne hujusmodi adnotationibus margines replerentur, nec esset spatium ponendis sacræ Scripturæ locis, quæ passim ab auctore citantur, eas in reliquæ Scripturæ ordinem redeimus, atque post ejus particulæ textus enarrationem ad quam ponebantur, locavimus : certis tamen quibusdam (l) notulis, hinc quidem adnotationem ipsam, illinc vero locum cui respondeant designantibus. Alias autem, quæ duobus verbis capitum sententias demonstrabant, suis locis reliquimus. Quin et paucis in locis, ubi operæ pretium visum est, nostras quoque adnotatiunculas margini addidimus : præsertim : cum litteræ dictio aliqua Hebraicam aut Chaldaicam

C habet originem, quæ loca auctor noster, ut qui Græcus tantum esset, aut omnino prætermiserat, aut infeliciter tractaverat. In primo statim cujusvis faciei initio nomen evangelistæ, una cum capituli numero juxta Latinorum enumerationem posuimus : supra ipsos autem paginæ versus, majusculis litteris, numerum capituli juxta Græcorum supputationem quod eam solam auctor noster toto opere prosequatur.

Loca vero e Bibliis citata, aut ea concernentia, in margine adnotavimus ; numeris juxta Latinorum distinctionem capita designantibus, quod hæc opinemur esse tibi notiora. Ubi autem locus quispiam citatus, non fuerit in margine expressus, ad ejusdem voluminis locum antea citatum recurrito ; id enim de industria omisimus, ne idem caput ejusdem voluminis toties iteratis vicibus adnotaremus. Ignosces etiam pro tua humanitate, candide lector, quod voces quasdam non vitaverimus, a quibus nostro hoc feliciori sæculo abhorrent nonnulli ; veluti sunt, *salvator, salvare, compati, compassio, impassibilitas, dispensatio, dispensatorie ac similes* : potissimum cum viderem doctissimos ac eloquentissimos christianæ religionis proceres ab

(k) Idem observavit Richardus Simonius in Euthymii codicibus Parisiis, et nos in utroque Mosquensi.

(l) Nimirum signo crucis quod nos quoque imitati sumus.

his nequaquam abhorruisse, Tertullianum dico, Lactantium, Cyprianum, Hieronymum et Augustinum, qui etiam xiii. De Trinit., cap 10, ita loquitur : « Nisi infirmitas esset, medicum necessarium non haberent, qui est hebraice *Jesus*, Græce *Soter*, nostra autem locutione *Salvator* : quod verbum Latina lingua non habebat, sed habere poterat, sicut habuit quando voluit. » Et merito hæc dicit Augustinus. Quis enim dubitat, quin Cicero, si nostris fuisset temporibus, nostræque fidei recepisset dogmata, plurimis usus fuisset vocibus quibus non est usus : quanquam et ipso verbo *Salvare* usus est in L. Pisonem, et ejus voce passiva, II De natura deorum. Quintilianus quoque lib. xii, cap. 10, usus est eodem verbo ; quod etiam adnotaverunt ante nos viri doctissimi. Quanquam recentiores typographorum castigatores hæc immutare ausi sint : sive id suo fecerint arbitrio, sive aliorum suasu, qui hæc depravata fuisse asserebant, quod rara essent inventu. Ego tamen vulgo me nonnihil accommodare debui. Quia vero locum quemvis occurrentem idem auctor, nullo prætermissio ita explanat, ut quæcunque circa eam materiam, aut idem evangelista alio in loco, aut cæteri recensent, pariter edisserat, ad minima usque singulorum interdum verba, ubi, vero sese postmodum eadem res obtulerit, ad dictam interpretationem citato juxta Græcorum supputationem capite transmittat : idcirco præstat antequam auctoris verba aggrediamur præmittere ordinem ac numerum singulorum capitum modo quo apud Græcos distincta sunt, quem et nos una cum auctore in nostra versione servabimus. Deinde quia in Græco, in quod incidimus, exemplari, contextus Evangelii non raro discrepat a Novorum Testamentorum editione, quæ passim Græcis excusa typis circumferuntur : quo ubi accidit, plerumque conforme est exemplar Græci hujus auctoris editioni Bibliorum, quæ dominus Franciscus Ximenez archiepiscopus olim Toletanus, ac S. R. E. cardinalis, immensis sumptibus, laboribus ac vigiliis, maxima cum diligentia compluti curavit nostris temporibus variis linguis excudenda : accltis undique terrarum tum viris in linguarum cognitione doctissimis, tum exemplaribus castigatissimis ac vetustissimis, vel ab ipsa Leonis X Bibliotheca, vel a Venetorum senatu transmissis, aut aliunde, nulla expensarum seu laborum habita ratione conquisitis. Ne quis ergo Evangeliorum contextum nos temere immutasse existimet, loca discrepantia adnotavimus : quanquam frequenter res sit exigui momenti, quæ dissidium faciat. Ubi autem Complutense hoc citaverimus exemplar, Græcum intelligimus contextum non Latinum nam in hoc nihil a Vulgata editione immutatum est. Porro in quibus dissideat Vulgata editio ab universis Græcorum exemplaribus, ex aliorum tum versionibus tum adnotationibus, facile cuivis perspicuum erit. Præterea ne quis protinus Vulgatam, hac in parte damnet editionem, quod ea quæ Græce per tempus

A præsens aut præteritum efferuntur, habeat in futuro versa, sicut nonnulli frequenter fecisse videntur : animadvertendum est, evangelistas et apostolos, cum genere Hebræi essent, hac in re sicut et in aliis multis, Hebraicum secutos idioma, quo illi frequentissime pro præsentii, quod proprium non habent, aut pro futuro, efferunt præteritum : utque in universam dicam, tempus unam pro alio Hebræi sæpenumero collocant : quod etiam evangelistæ non raro fecerunt, nec solus Matthæus, qui patria scripsit lingua, hoc est Hebræa, sed et cæteri, qui Græce scripserunt. Quædam ergo ex innumeris locis seorsim recensuimus, in quibus manifeste præsens, interdum etiam præteritum pro futuro locatum est : quorum et nos quædam exigente sententia, per futurum vertimus : alibi quoque id ex litteræ contextu aut ex ipsis Commentarii planum erit : interdum vero ob auctoris nostri enarrationem immutare non licuit. Est et alia peculiaris Hebræorum phrasim, quam non raro æmulantur evangelistæ, qua pro epitheto sive nomine adjectivo, addunt genitivum substantivum, dicentes : *Deus pacis, misericordiæ, justitiæ, ultionis*, hoc est, pacificus, misericors, justus, ulciens : *lex mortis*, id est mortifera ; *filii inobedientiæ*, inobedientes ; *judex iniquitatis*, iniquus, *mamma iniquitatis*, iniquum ; *vox clamantis*, clamans ; *fortassis et merces iniquitatis*, iniqua. Sic Judas dicitur *filius perditionis*, hoc est perditus, aliaque innumera. Id plerumque immutare non licuit propter auctoris nostri scholia, quæ litteram per genitivum interpretantur : interdum quoque non libuit, quod apud omnes jam olim alia recepta esset sententia.

Ad hæc solent Hebræi hanc dictionem *verbum* aut *sermo* pro re vel facto ponere : quod in Veteri quidem Testamento frequentissimum est, ut cum dicitur (*Isa. 39*) : *Non fuit verbum quod non ostenderit eis Ezechias in domo sua*, ubi tamen paulo inferius subsequitur : *Non fuit res quam ostenderet eis in thesauris meis*. Et alibi (*II Reg. 1*) cum sit David puero, qui ex castris Israel se fugisse dicebat. *Quod est verbum quod factum est ? indica mihi* ; et innumeris aliis in locis. Idem in Novo quoque Testamento passim (*Marci 1, Luc 1, 11, 14*) usu venit, ut cum leprosus curatus disseminasse dicitur *Sermonem*. Et frequentissime apud Lucam ; *Non erit impossibile Deo omne verbum. Videamus hoc verbum quod factum est. — Quod est hoc verbum, quod cum auctoritate ac potestate imperat spiritibus ?* Et alibi frequenter. Quam tamen Hebræorum phrasim auctor noster plerumque non videtur animadvertisse, sicut nec præcedentem : quod Hebraice non callaret, sed tantum Græce. Atque ob id quoque citans quippiam ex Veteri Testamento, semper juxta Septuaginta profert Interpretes. Cæterum etsi cunctis manifestum sit me interpretem tantum agere, nihilque quod meum sit edere, sive illud approbandum sit, sive reprobandum : ne quis tamen hunc auctorem minoris faciat, quod uno aut altero in loco a communi La-

tinorum theologorum opinione dissentire videatur, quemadmodum et alii Græci : nempe de die mensis quo Christus mysticam celebraverit Cœnam, et de bonorum ac malorum retributione operum : utrum statim a cujusque morte fiat, an ad diem usque postremi iudicii differatur, quemadmodum olim senserunt Græci. De Spiritu sancto quoque quod a solo Patre procedat, etsi id nusquam dicat auctor noster, idem tamen cum cæteris Græcis sensisse videtur, cum semel atque iterum dicat illum a Patre procedere, nulla Filii facta mentione. Et quanquam prædictis in locis, marginali adnotatiuncula te præmunierimus, candide lector : ob duo tamen illa posteriora tibi perpendendum est, quod auctor noster multis procul dubio annis tempora concilii Florentini præcesserit : in quo Eugenius Pontifex IV, consentiente Imperatore Constantinopolitano, et loca tenentibus patriarcharum, cæterisque Ecclesiam Orientalem representantibus, anno Dominicæ Incarnationis 1439, pridie Nonas Julii, sui pontificatus anno nono, litteras sanctæ dedit unionis, quibus prædicti omnes sua nomina subscripserunt, hæc inter cætera continentes.

Convenientes Latini et Græci in hac sacrosancta œcumenica synodo, magno studio invicem usi sunt, ut inter alia etiam articulus ille de divina Spiritus sancti processione, summa cum diligentia et assidua inquisitione discuteretur. Prolatis vero testimoniis ex divinis Scripturis, plurimisque auctoritatibus sanctorum doctorum Orientalium et Occidentalium : aliquibus quidem ex Patre et Filio, quibusdam vero ex Patre per Filium procedere dicentibus Spiritum sanctum, et ad eandem intelligentiam aspicientibus omnibus sub diversis vocabulis. Græci quidem asseruerunt quod id quod dicunt Spiritum sanctum ex Patre procedere, non hac mente proferrent, ut excludant Filium, sed quia eis videbatur, ut aiunt, Latinos asserere Spiritum sanctum ex Patre Filioque procedere, tanquam ex duobus principiis et duabus spirationibus, ideo abstinuerunt a dicendo quod Spiritus sanctus ex Patre procedat ex Filio : Latini vero affirmaverunt non se hac mente dicere Spiritum sanctum ex Filio procedere, ut excludant Patrem, quin sit fons ac principium totius Deitatis, Filii scilicet et Spiritus sancti, aut quod id quod Spiritus sanctus procedit ex Filio, Filius a Patre non habeat, sive quod duo ponant principia seu duas spirationes, sed ut unum tantum asserant esse principium unicamque spirationem Spiritus sancti, prout hæcenus asseruerunt : et cum ex his omnibus unus et idem eliciatur veritatis sensus, tandem in infra scriptam sanctam Deo amabilem eodem sensu eademque mente unionem, unanimiter concordarunt et consenserunt ; in nomine igitur sanctæ Trinitatis, Patris et Filii et Spiritus sancti, hoc sacro universali approbante Florentino concilio definimus, ut hæc fidei veritas ab omnibus Christianis credatur et suscipiatur, sicque omnes profiteantur : quod Spiritus sanctus ex Patre et Filio æternaliter est, et essentiam suam,

A que esse subsistens habet ex Patre simul et Filio : et ex utroque æternaliter tanquam ab uno principio et unica spiratione procedit. Declarantes quod id quod sancti doctores et Patres dicunt, ex Patre per Filium procedere Spiritum sanctum, ad hanc intelligentiam tendit, ut per hoc significetur Filium quoque esse secundum Græcos quidem causam, secundum Latinos vero principium subsistentiæ Spiritus sancti sicut et Patrem. Et quoniam omnia quæ Patris sunt, ipse Pater unigenito Filio suo gignendo dedit, præter esse Patrem, hoc ipsum quod Spiritus sanctus procedit ex Filio, ipse Filius a Patre æternaliter habet, a quo æternaliter etiam genitus est. Definimus insuper explicationem illorum verborum, Filioque, veritatis declarandæ gratia et imminente tunc necessitate, h-cite ac rationabiliter symbolo fuisse appositum. Et infra de operum retributione subjungit : Illorumque animas qui post baptismum susceptum nullam omnino peccati maculam incurserunt, illas etiam quæ post contractam peccati maculam, vel in suis corporibus, vel eisdem exutæ corporibus, in penis purgatorii, prout superius dictum est, sunt purgatæ, in cælum mox recipi, et intueri clare ipsum Deum trinum et unum sicuti est, meritum tamen diversitate alium alio perfectius. Illorum autem animas, qui in actuali mortali peccato vel solo originali decedunt, mox in infernum, penis tamen disparibus puniendas. Porro de prima illa diversitate diei quo Christus agnum paschalem ederit, et de eo quo pro nobis mortuus sit, longa semper fuit inter Græcos et Latinos contentio, dicentibus Græcis ipsum decimatertia luna agnum edisse paschalem, passum vero decimaquarta, ut veritas responderet figuræ : et propter illud Joannis (Joan. xviii, 29) : Et ipsi non introierunt in prætorium, ne contaminarentur, sed uederent Pascha. Ac illud (Joan. xi. x. 14) : Erat autem Parasceve paschæ ; et : Ibi ergo propter Parasceven Judæorum, quia prope erat monumentum, posuerunt Jesum. Siquidem illa Parasceve nihil aliud erat, quam dies præparationis, quo se præparabant Judæi ad edendum agnum paschalem. Latini vero asserunt eum decimaquarta luna agnum quidem edisse paschalem, sicut et cæteros Judæos : quia ut habet etiam Græcus Chrysostomus, ad mortem usque semper servavit legem : passum vero aiunt decimaquinta luna, propter alios tres evangelistas (Matth. xxvi ; Marc. xiv ; Luc. xii.) qui astruunt fuisse primum diem azymorum, quo Christus postremam cœnam cum discipulis celebravit. Et hi autem et illi repugnantem Scripturam obtorto collo trahere quodammodo videntur ad suum sensum. Quapropter operæ pretium facturus videor, si in tui gratiam, benevole lector, hoc loco dilucide adnotavero, quæ varia lectione magnisque sudoribus hac de re in compendium redegi. Primum itaque notandum est, quod naturalis dies apud Hebræos incipit ab occasu solis, et desinit in ejusdem occasum diei sequentis, juxta illud (Gen. 1) : Factum est vespere et mane dies unus. Mensis vero a

conjunctione media luminarium; et durat triginta diebus, duodecim horis, et duabus tertiis unius horæ cum tribus minutis, quæ supputatio invariabiliter conformis est cum Ptolemæo aliisque astronomis secundum medium cursum lunæ. Annus autem exordium sumit a Neomenia sive solis ac lunæ coitione proxima æquinoctio vernali, secundum medium cursum solis et lunæ (*Levit. xxiii; Num. xxviii et xxix*). Præterea omnia festa Hebræorum, quæ a Mosaica lege habentur, præter Sabbatum, suam numerationem ac variationem per diversos hebdomadæ dies, sumunt a primo die prædictæ Neomeniæ, a quo juxta legem omnia sua festa numerant Hebræi: puta decimo quinto die ejusdem primi mensis festum erat azymorum, et pridie ejus diei, id est decima quarta luna ad vesperam, edebatur agnus paschalis. A festo autem Azymorum transactis septem hebdomadis, sequenti die, nempe quinquagesimo, festum erat Primitivorum sive Pentecostes. Post sex vero menses lunares ab eadem prima Neomenia, id est post centum septuaginta septem dies; sequenti die erat festum Tubarum, nempe in Neomenia, proxima æquinoctio autumnali. Decimo inde die festum Expiationis celebrerimus. Decimo quinto ejusdem mensis die, festum Scenopegiæ sive Tabernaculorum. Et ab hoc festo, die octavo, id est post septem ejusdem festi dies, occurrebat ultimorum festum, nempe cœtus vel collectæ sive retentionis: quod solum designabat fidelium in sancta Ecclesia congregationem ac retentionem sive perseverantiam, quod factum est post veteris legis finitas figuras ac cæremonias. Deinde animadvertendum est quod quando juxta vernale æquinoctium, conjunctio luminarium secundum medium cursum occurrebat post decimam octavam diei horam, quia jam peractæ erant plus quam tres quartæ partes diei, et declinabat magis ad diem sequentem, ideo servabatur quoque die sequenti, et ab hoc numerabantur omnia prædicta festa.

Præterea si dicta prima Neomenia occurrebat secundo, quarto, vel sexto hebdomadæ die servanda, rejiciebatur in diem sequentem. Nam si secundo hebdomadæ die fuisset servata, tunc festum Expiationis, quod erat celeberrimum, occurrisset die sexto celebrandum: quod si sexto die servaretur dicta prima Neomenia sive primus anni eorum dies, tunc dictum Expiationis festum die primo, quem nos vocamus Dominicum, occurrisset ab eis celebrandum: quorum utrumque admodum grave censebatur et valde onerosum toti populo, eo quod duobus continuis diebus naturalibus, nempe festo Expiationis et Sabbato, nullo modo liceret parare cibos, aut sepelire mortuos: corpora autem mortua, aut cocta olera non possent in tertium servari diem, præsertim in calidis regionibus. Quod si sexto die servaretur prædicta Neomenia sive primum novilunium, tunc septimus dies festi Scenopegiæ sive Tabernaculorum occurrisset die Sabbati. In hoc autem septimo die multa lætitiæ signa ostendebant,

quæ die Sabbati facere non licuisset, septies circum-eundo altare cum palmarum frondibus, in memoriam captæ Jericho primæ civitatis, quam in terra promissionis filii Israel hujusmodi septenaria circuitione ceperant, in hoc præterea die lectio quoque illa Psalmistæ (*Psal. cxvii*), publice decantabatur: *Obsecro, Domine, salva, quæro: obsecro, Domine prospere age: benedictus qui venit in nomine Domini*. Nam et hanc constitutionem scimus quoque in usu fuisse Israelitis, cum adhuc in captivitate essent Babylonica. Siquidem ex Thargum Esther colligimus quod eo die secabant frondes palmarum, atque decerpebant citrea poma, abscondebant rosmarinum, et faciebant sibi הושענא hosana: legebantque in libris suis et orabant, lætabantur et hilares erant in הושענא hosana, saltabant et exsilliebant sicut hædi. Unde videre licet ut hoc quoque docendi gratia addamus vocabulum Hebræum הושענא hosana vulgi more apud Hebræos etiam ante Christum natum fuisse corruptum aut illos usurpasse ipsum more Chaldaico, et deinde abusos fuisse pro solemnitate Palmarum, in qua cum ramis cæremoniæ fiebant. Et ita nato postmodum Christo, cum vellet populus eum honorare, et cum triumpho Hierosolyma deducere, igno-rantes compleverunt prophetiam Davidicam, occasione sumpta ex surculis ab olivis decerptis et in viam stratis, clamantes Hosana, id quod clamare consueverant in solemnitate Ramorum. His itaque præmissis animadvertendum est, quod anno quo passus est Christus occurrit prima Neomenia, sive conjunctio luminarium proxima æquinoctio vernali secundum medium cursum solis et lunæ juxta veram et exactam supputationem peritissimorum Hebræorum, die quinto hebdomadæ post decimam nonam diei horam, cum aliquot minutis: et ita juxta prædicta erat sequenti die servanda. Sed quia, sexto die, ut dictum est, nunquam servabatur, idcirco Judæi eo anno servabant primum illud novilunium die Sabbati: et ita decimus quintus dies ejusdem mensis, quo occurrebat festum Azymorum, juxta Judæorum observantiam etiam erat dies Sabbati: ideoque propter duorum festorum concursum, de illo dicit Joannes (*Joan. xix*): quod *erat magnus dies ille Sabbati*, ut etiam ad ea verba habet auctor noster. Christus vero servavit quidem Neomeniam sexto hebdomadæ die: cum enim post decimam nonam horam occurrisset quinti diei, rationabiliter ut dictum est, magis pertinere videbatur ad diem sequentem. Verum a sexto die ad Sabbatum cum Judæis transferre noluit. Nam hoc propter festa septimo mense futura faciebant Judæi, ut prædictum est; Christus autem noverat, quod per suam Passionem quæ instabat, cessaret obligatio sequentium illorum festorum, sicut et cætera legis cæremonialia. Propter hoc itaque, etiam quia sequenti die moriturus erat Christus, typicum quidem agnum vera et legitima decima quarta luna, quæ fuit die quinto, comedit; quarta decima vero

luna juxta veterem Hebræorum numerationem etiam legitima, in cujus vespera Judæi typicum agnum erant immolaturi, ipse verus Agnus fuit immolatus: et ita veritas respondit figuræ. Horum autem causam, ut verisimile est, solum indicaverat patrifamilias in cujus ædibus pascha edebat, et ipsis duodecim discipulis, quorum (*Luc. xxii*) Petrus et Joannes ex jussu Christi necessaria paraverant, nempe lactucas agrestes et baculos: nam agnus ipse decimo die mensis parabatur: panes quoque azymi, ut verisimile est (*Exod. xii*) aliquot ante diebus, juxta familiarum magnitudinem parati erant; itaque nullus ex hoc passus est officiculum, neque ob id coram judice potuit accusari.

Quin et Tertullianus Latinus auctor proximus apostolorum temporibus, de die Passionis Christi ita loquitur in *Apologetico adversus Judæos*. « Quæ Passio intra tempora septuaginta hebdomadarum perfecta est, sub Tiberio Cæsare, coss. Rubellio Gemino et Rufo Gemino, mense Martio, temporibus Paschæ, die octavo Kalendarum Aprilium, die primo Azymorum, quo agnum ut occiderent ad vesperam, a Mose fuerat præceptum. Neque enim ob id dici potest primo die Azymorum mortuus, juxta prædicta Tertulliani verba, quod ea nocte captus fuerit. Siquidem omnium testimonio in cruce et non in comprehensione fuit nostra redemptio. Et procul dubio divina id actum est Providentia, quod eo anno duplex decima quarta luna occurrebat, ut diversis respectibus, et hinc veri agni immolatio typico responderet, et illinc Christus ad finem usque vitæ legem servaret, ut habet etiam Græcus Chrysostomus, ac typicum agnum vera et legitima decima quarta luna ederet, sicut eum edisse dicit Hieronymus. Et de hac decima quarta luna, juxta Christi numerationem loquuntur indubie Matthæus, Marcus et Lucas, cum aiunt fuisse primum diem Azymorum. Nam cum hi tres evangelistæ magnam facerent hujus cœnæ mentionem, et consecrationis Eucharistiæ, ostenderunt Christum etiam in hoc legem observasse, nempe juxta veram ipsius supputationem ut prædiximus (*Joan. xiii*). Joannes vero qui de cœna, tanquam ab aliis latius tractata, unico verbo absolvit dicendo: *Cœna facta*, aliam juxta veterem Judæorum observantiam decimam quartam lunam consideravit; ad excludendum errorem, qui nonnullis oriri potuisset ex aliis evangelistis, nempe quod veritas non responderet figuræ in veri agni immolatione. Et ideo dicit (*Joan. xix, 14*) quod die quo mortuus est Christus erat parasceve Paschæ, et quod non introierunt in prætorium ne contaminarentur, sed ut ederent pascha: ubi dictio *Pascha* nequaquam pro azymis capi potest, ut quidam volunt, tum quod nusquam alibi ita capiatur in Scripturis, tum quod ad edenda azyma nusquam dicitur requiri; neque verisimile sit esse necesse, ut mundi sint, cum pœna mortis intentata, septem integris diebus naturalibus præciperetur eis ut azyma edere

rent *Exod. xii*), et non fermentatum panem et tamen illam immunditiam levissimas ob causas contrahebant.

Quod autem aiunt nonnulli, Judæos præcedenti die occupatos circa capiendum Christum, neglexisse agnum edere paschalem, et quod idcirco nocte sequenti illum essent comesturi, non fit verisimile. Siquidem etiam illi qui legitimo tenebantur impedimento decimo quarto die primi mensis, non poterant sequenti die pro libito agnum edere paschalem, sed sequentis mensis die similiter decimo quarto ad vesperam, ut habetur Numeri x. Itaque die Passionis Christi cum nondum inchoata esset solemnitas Paschalis aut Azymorum, juxta veterem Judæorum observantiam, licebat eis usque ad solis occasum judicialia exercere, accusare, testes adhibere et examinare, sententiam ferre, Simonem cogere ut crucem tolleret, sepelire, aromata præparare, aliaque plurima agere, quæ Judæi nequaquam fecissent, si decimam quintam lunam et ita festum Paschæ et Azymorum eo die celebrassent, cum facta sua per legem Mosaicam justificare niterentur dicentes: *Nos legem habemus*, etc., et maxime Joseph ab Arimathea vir bonus ac justus et Nicodemus qui Dominum sepelierunt, qui propter Parasceven Judæorum, quia prope erat monumentum, ibi posuerunt Jesum, ait Joannes decimo capite. Circa quæ verba habet Augustinus: «Acceleratam vult intelligi sepulturam, ne ad vesperasceret, cum jam aliquid tale non liceret propter parasceven quam cœnam puram Judæi Latine usitatus apud nos vocant. Neque enim authi, aut piæ illæ mulieres adhuc cognoverant cessare in Christi morte legalia. Demum, ut epilogo concludamus, Christus suum Pascha juxta legis Mosaicæ tenorem celebravit, Judæi autem die sequenti juxta Patrum traditiones; quippe qui legale præceptum de Paschæ observatione hac sua traditione corruperunt, quam refert historiographus eorum Sedar Olam; cujus traditionis, relictis compendii gratia Hebraicis hæc sunt verba: Sic statuerunt magistri nostri judices Sanhedrin magni nominis in sæculo. In domo sanctuarii secunda cum exstructa esset et consummata, tunc apparuit solium igneum perfectissimum, super quod sedebat Rex mundi sublimis valde stans inter porticum: et acceperunt coronam, appenderuntque sigillum reconditum, et sanxerunt, ordinaveruntque statutum perpetuum: et traditum est in manu Rabbi Eliezer, qui reliquis omnibus major erat: et is ordinavit diem sortium non observari secundo, quarto, septimo hebdomadæ die: neque Pascha secundo, quarto sexto: neque diem Retentionis tertio quinto, septimo: neque principium anni secundo, quarto, sexto: neque diem Expiationis primo, tertio, sexto in æternum. Hæc, si cui placeat, latius videre poterit in Paulo Burgensi super Matthæum, cap. 26, et in libro quem edidit Paulus Midelburgensis episcopus Sempronianus de celebratione Paschæ.

Nihil ergo eorum quæ noster habet uxor tibi non curaveris antidotis. Lege itaque secure, quæ cumento esse poterit, pie lector, si his te præmu- non sine maximo fructu leges.

EJUSDEM.

Loca quaedam in quibus nostrum exemplar alio modo habet quam ea quæ vulgæ circumferuntur Græca exemplaria.

Ex Matthæo.

Matth. 2, 41 (a). Et intrantes domum (viderunt) puerum. Habet enim εἰδόν non εἶρον invenerunt. Facit nobiscum exemplar Complutense.

3, 11. Ipse autem baptizabit vos in Spiritu sancto. Non addit καὶ πυρὶ et igni. Concordat etiam Complutensis editio.

6, 18. Ne videaris hominibus jejunare, etc. Post verba illa: Reddet tibi, non additur, ἐν τῷ φαρμακῶ, in propatulo. Habet conformiter et exemplar Complutense, et Vulgata editio. Quanquam et in nostro et in Complutensi exemplari antea sit additum cum de eleemosyna fieret sermo.

7, 12. (Ita) enim est lex et prophetæ. Siquidem habet οὕτως, ita vel sic, non οὕτως, hic. Pari modo legit Complut. exemplar.

7, 14 (Quam) angusta est porta et stricta via quæ ducit ad vitam. Habet enim τὴ, non ἑτι, quod vel quoniam. Pari modo legunt et Complutense exemplar et editio vulgata.

8, 11. Multi ab oriente et occidentibus venient et accumbent (in sinibus) Abraham. Habet enim ἐν τοῖς κόλποις, in sinibus, non μετὰ cum. Nobiscum legisse (h) Chrysostomum manifestum est ex homilia ipsius 27, super Matthæum.

8, 15. Surrexit et ministrabat (ei) Nam habet αὐτῷ singulariter, non αὐτοῖς eis. Nobiscum facit Complutense exemplar, et Vulgata editio in quibusdam veteribus exemplaribus.

10, 1. Accersitis 12 discipulis suis, dedit eis potestatem (adversus) spiritus immundos. Nec in nostro nec in Complutensi exemplari exprimitur præposito κατὰ adversus. Et ita quoque legisse videtur qui vulgarem dedit editionem: ait enim: Dedit eis potestatem spirituum immundorum, Addidimus tamen, exigente id sententia.

10, 3. Jacobus Alphæi filius et (Lebæus). Nam habet ubique λεβαῖος, simpliciter β. Et ita semper habet vulgata editio.

11, 16. Similis est pueris sedentibus in (foro) Habet enim ἀγορᾶ singulariter, non ἀγοραῖς foris.

(a). Loca quatuor evangelistarum ab Hentenio minus definite notata in usum lectorum accuratius indicavi.

(b) Chrysost. t. VII, p. 209, C. εἰς τοὺς κόλπους. Idem ibid. p. 315 μετὰ. Et p. 361, D. εἰς τοὺς κόλπους. Per incogitantiam hæc finxit Chrysostomus ex Luc. 16, 28, ut ex primo Chrysostomi loco intelligitur.

Nobiscum faciunt et exemplar Complutense et vulgata editio. Similiter infra (v. 31.) in dictione Bethsaida, non Bethsaldan.

12, 8. Dominus est Sabbati Filius hominis. Non enim additur καὶ et. Sic et Complutense exemplar.

13, 32. Majus est (omnibus) oleribus, sive maximum inter omnia olera. Additur enim πάντων omnium. Et ita habet et Vulgata editio et exemplar Complutense.

14, 34. (Gennezaret) semper habet in fine τ tenue, et duplex υ, Chananæa vero capite sequenti, (v. 22.) et alias sæpius, semper habet in initio χ asperatum. Facit in utroque nobiscum exemplar Complutense.

16, 20. Tunc præcepit discipulis suis, ut nemini dicerent, quod ipse esset Christus. Non additur nomen Ἰησοῦς. Et ita liquet Origenem (c) legisse in suis homiliis.

18, 8. Abscinde (ea). Habet enim αὐτὰ pluraliter, non αὐτὸν singulariter. Concordat etiam exemplar Complut.

18, 19. Rursum (amen) dico vobis, quod si duo ex vobis, etc. Nam additur ἀμὲν etiam in Complut. exemplari.

18, 29. Procidens ergo (servus) ad pedes ejus. Habet enim (d) δούλος, non σύνδουλος αὐτοῦ conservus ejus, quanquam vere conservus erat. Et infra, eodem versu, Et solvam tibi: non additur πάντα omnia. Et in hoc posteriore concordat nobiscum exemplar Complut.

21, 1. Et similiter Luc. 19, 29. Bethphage, scribitur (e) interposito σ. Concordat ubique exemplar Complut.

21, 7. Et (sedit super ea) videlicet vestimenta. Habet enim singulariter ἐκάθισεν sedit, et αὐτῶν pluraliter. Eodem modo exemplar Complut. quoad sensum, licet verbum hæbeat compositum ἐπεκάθισεν (f), non autem ut alia exemplaria ἐπεκάθισαν ἐπάνω (g) αὐτῆς collocarunt super illam, puta asinam.

(c). Tom. III, p. 532. A.

(d) Σύνδουλος habet uterque meus Euthymil.

(e) Scribis scilicet Græcis notum erat σφαγῆ.

(f) ἐπεκάθισεν uterque mens.

(g) Αὐτῆς Erasmus importavit contra codices. Secunda tamen ejus editio recte habet ἐπεκάθισεν ἐπάνω αὐτῶν.

21, 14. Et accesserunt ad eum claudi et cæci. Nam hoc ordine legit exemplar etiam Complutense: non ut alia exemplaria diverso ordine, cæci et claudi.

22, 4. Ecce prandium meum (paratum est). Siquidem habet ἡτοιμασται tertia persona passiva non ἡτοίμασα paravi.

22, 35. Et interrogavit eum unus ex eis legis doctor tentans eum. Non enim additur τις (h) quispiam, ante Tentans. Faciunt nobiscum et exemplar Complutense et Vulgata editio.

23, 7. Et vocari ab hominibus (Rabbi Rabbi) geminata (i) dictione. Nec est ρᾶββί per diphthongum sed ρᾶββί. Facit per omnia nobiscum editio Complutensis.

23, 13, 14. Vae vobis Scribæ et Pharisei hypocritæ, quia devoratis domos viduarum. Et post hanc deplorationem, sequitur illa, qua dicit: Vae vobis Scribæ et Pharisei hypocritæ, quia clauditis regnum cælorum. Hoc etiam ordine legit exemplar Complutense.

24, 45. Quisnam est fidelis servus et prudens, quem præfecit Dominus (suus). Additur enim αὐτοῦ (k). Similiter infra (v. 49): Et cæperit persecuti conservos (suos). Siquidem hoc etiam in loco addebatur αὐτοῦ. Faciunt nobiscum in priori quidem exemplar Complutense; in posteriori vero, editio Vulgata.

25, 2. Quiaque autem ex eis erant prudentes et quinque fatuæ. Hoc ordine qui naturalior est, et iuxta præcepta rhetorices, habet etiam editio Complutensis. Et similiter infra (v. 4); Prudentes vero acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus (suis.) Addit etiam nobiscum prædicta editio αὐτῶν suis.

26, 18. Ite in civitatem ad quemdam, et dicite ei: Tempus meum prope est. Non habet ὁ διδάσκαλος λέγει, Magister dicit; neque ullam fasit ejus mentionem in Commentariis. Habet tamen illud in Marco et Luca, sicut et cætera exemplaria. Et quia hoc etiam loco id habet editio Complutensis; vereor ne id (l) librarii vitio sit omissum.

26, 40. Et ait Petro: Sic? Non potuistis una hora

(h) Erasmus scilicet post νομικός habet τις.

(i) Erasmus enim in gratiam Latinæ Vulgatæ semel omisit ρᾶββί, ρᾶββί, per ei, in plerisque locis apud Theophylactum etiam legitur.

(k) Erasmus nimirum omittit αὐτοῦ in editione secunda et tertia quæ nunc ad manus erant solæ. Omissum ab Erasmo αὐτοῦ et Millii et Wetstenii latuit diligentiam.

(l) Recte judicat Bentenius. Habet enim uterque meus.

(m) Forte hypostigmam. Græce est ὑποστιγμήν.

(n) Utroque loco uterque meus omittunt ista verba Euthymio videtur hoc loco imposuisse Chrysost. t. VII. p. 825 a, qui hæc silentio prætermittit ac Lucam pro Matthæo explicat. Habent hæc codices meliores omnes atque etiam Origenes, t. IV, p. 298 E.

(o) Latinorum alii vñ nunc, alii vñ ergo intule-

vigilare mecum? Et hæc distinctio magis quadrat: alioqui enim nihil est quod soli Petro locutus sit. Exemplar etiam Complutense addit (m) hypostigma post dictionem οὕτως sic.

27, 42. Descendat nunc de cruce et credemus (in eum). Neque enim simpliciter habet αὐτῷ ei, sed ἐπ' αὐτῷ. Pari modo legit et exemplar Complutense.

27, 54. Centurio autem et qui cum eo erant servantes Jesum, cum vidissent quæ fiebant, etc. Nihil hic dicitur de terræ motu: neque enim addebatur τὸν σεισμόν καὶ, terræmotum, et. Nec tamen (n) id librarii vitio omissum videtur: nam Joannis, cap. viii, v. 28, super eo verbo: Cum exaltaveritis Filium hominis, etc. Hæc verba in eundem citat modum.

28, 19. Euntes, docete omnes gentes. Non additur (o) οὖν ergo, post dictionem euntes. Pari quoque modo legit exemplar Complutense.

Ex Marco.

1, 16. Vidit Simonem et Andream fratrem ipsius (Simonis.) Additur namque τοῦ Σίμωνος, etiam in exemplari Complutensi.

1, 35. Abiit in desertum locum. In nostro exemplari non exprimebatur nomen Ἰησοῦς. Facit autem nobiscum hoc in loco vulgata editio.

3, 34. Cumque circumspexisset in circuitu circum sedentes. Non addit (p) μαθητάς discipulos, et ita generalius loquitur. Faciunt nobiscum et exemplar Complutense et Vulgata editio.

4, 21. Num lucernam (venit) ut subter modium ponatur? Nam habet ἔρχεται non (q) καίεται accenditur. Et hic quoque nobiscum faciunt et exemplar Complutense et Vulgata editio.

5, 11. Erat autem ibi juxta (montem) grex magnus porcorum. Siquidem habet πρὸς τῷ ὄρει, non pluraliter τῆ ὄρη montes. Similiter et hic pari modo legunt duæ prædictæ editiones.

6, 18. Non licet tibi habere uxorem (Philippi) fratris tui; additur enim φιλιππου.

6, 32. Et (egressi sunt), navigio in desertum locum. Siquidem habet pluraliter ἀπέλθον, non ἀπέλθεν, abiit. Hic etiam concordant exemplar

runt. Utrumque recte omittunt Tertullianus, Irenæus, Cyprianus, ut notat Sabatierius ad hunc locum. Ex codicibus omnibus, quos ego examinavi, habet solus Mosquensis e. vocabulum οὖν, qui est cum commentario et catena. Interpret ergo aliquis hic denuo incipiebat interpretationem. Ergo vincendæ orationis causa addebat οὖν. Pro eo alii legunt vñ.

(p) Erasmus nempe in editione secunda etc., post περί αὐτῶν habet μαθητάς.

(q) Scilicet in nonnullis codicibus Latinis legitur accenditur, pro venit. Hic fraus interpolatorum elucet. Nam alii id reddiderunt καίεται, alii, in his Codex Cantabrigiensis, omnium infimus, ἀπέρται Audacter nunc ita de cod. Cantabr. seu Wetstenii C. loqui possum. Mox enim in lucem istud monstrum protrahetur.

Complutense et Vulgata editio, quod etiam magis A quadrat cum præcedentibus et sequentibus.

6, 37. Egressi (ememus) ducentis denariis panes. Siquidem ἀγοράσωμεν habet indicandi modo, et non ἀγοράσωμεν emamus, per subiectivum.

6, 44. Erant autem qui manducaverant (ipsos panes) Additur enim τούς ἄρτους. Facit nobiscum exemplar Complutense.

7, 26. Erat autem mulier Græca (Syra Phœnicissa) genere; non Græca Syrophœnicissa per compositionem. Pari modo legit et Complutense exemplar.

9, 6. Nom enim sciebat (quid dicturus esset). Habet enim λαλήσαι, per indicativum, et non λαλήσῃ, per subiectivum. Facit nobiscum Complut. editio; nec eandem est utrobique sententia, B ut patte ex hujus dicti interpretatione Matth. xvii, 4.

10, 43. Sed quicumque voluerit fieri magnus inter vos. Non enim additur ὑμῶν post quicumque. Faciunt nobiscum exemplar Complut. et Vul. editio. Id autem non rectum est, quod neque in fine dictionum verborum habet Vulgata editio: Inter vos, aut, in vobis.

11, 32. At (dicamus) Ab hominibus: ut subaudiatur, non. Neque enim additur ἰάν si, ut possit legi: At si dixerimus. Neque adeo commode potest aptari sequentibus. Facit nobiscum exemplar Complut.

12, 29. Audi Israel Dominus Deus (vester) Dominus unus est. Siquidem non habet ἡμῶν noster, sed ὑμῶν vester. Et infra vers. 30, non habet, C καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου. Et ex tota virtute tua, quod tamen librarii (r) vitio factum arbitror, ut in illo loco adnotavimus. Item infra. v. 31. Et secundum simile est (illi). Nam habet αὐτῇ, non αὐτῇ hoc; ut legi possit: Et secundum simile hoc est. Nobiscum legisse videtur, qui Vulgatam dedit editionem.

12, 36. Ipse enim David dixit per Spiritum sanctum: (Dicit) Dominus Domino meo, non (s) εἶπεν dixit. Et in scholiis facit etiam hujus mentionem: et ita habet exemplar Complut.

14, 32. Sedete hic dum orabo. Non enim habet ἀπελθῶν digressus ante Orabo. Concordant nobiscum et Complutense exemplar et Vulgata editio.

15, 28. Loco ejus, quod alii legunt: Et impleta est Scriptura quæ dicit: Et cum iniquis reputatus

(r) Recte monuit. Servat enim ista uterque meus.

(s) Nimirum pro secundo hujus versus εἶπεν habet λέγει.

(t) Abest in utroque meo. Ad Matth. xxvii, 38, laudat quidem Euthymius hæc, sed ex Isaia. Eo tamen in interpretatione Marci lectores remittit. Ex Lectionariis hanc corruptionem ortam esse docui quæ hæc in altera lectione omittunt, cum tamen in altera habeant.

(v) Hunc defectum apud solum Euthymium ani-

est nihil habet. Nec librarii (t) incuria omissum arbitror; alioqui citasset utique in scholiis ubi id Scriptura dicat, quemadmodum in similibus facere solet. Nescio an a studioso quopiam prophetam citante id primum margini sit additum, deinde tempore procedente, litteræ sit admistum.

15, 29. (Vah) qui destruit templum Dei. Habet namque οὐδὲ, non οὐαί, vā. Faciunt nobiscum Complutense exemplar, Vulgataque editio.

16, 11. Loco ejus, quod in aliis Latinis editionibus ex Græcis dicitur: Et illi audito quod viveret et visus esset ab ea, non crediderunt: nihil habet (v) nostrum exemplar. Nec mirum, si hoc quispiam addiderit, cum totum hoc de Resurrectione caput adjectitium esse plerique Græcorum asserant, ut habet noster auctor: idemque inter Latinos divus Hieronymus in Epistolis refert plerisque dicere. Et præterea secundo adversus Pelagianos hoc ait de exprobrata incredulitate cordisque duritie.

Ex Luca.

2, 33. Eterant Joseph et mater ejus admirantes, etc. Non habet enim ὁ πατήρ, sed ὁ Ἰωσήφ. Facit nobiscum Complut. exemplar, imo et Vulgata editio, saltem in veteribus quibusdam exemplaribus. Similiter infra, vers. 43: Et non cognovit Joseph, et mater ejus, assentiente etiam hic Complutensi exemplari cum alii habeant: Καὶ οὐκ ἔγνωσαν οἱ γονεῖς αὐτοῦ, Et non cognoverunt parentes ejus.

3, 33. Et ipse Jesus erat ferme annorum triginta incedens. Non incipiens. Habet namque ἰρχόμενος (x) Non ἀρχόμενος, quod etiam manifestum est ex auctoris scholiis.

Ibid. Qui fuit Eli. notandum in nostro exemplari ἡλεί, lenem habere spiritum. Præterea et ἡλίας, quotiescunque apud evangelistas legitur. Idque conformius est linguæ Hebraicæ in qua Elias ab Aleph littera sumit exordium; hoc autem elementum, ut communiter dicitur, nullam secum trahit aspirationem. Quanquam ut verum fatear, neque Elias, sed Eliahu scribendum esset, si recte Hebræos velimus imitari: sicut et Jesahiau aut Iesaeiau non Esaias aut Hesaias sive Isaias.

3, 24. Qui fuit (Matthan) non Mathat, ut ex communibus habetur Græcis exemplaribus. In plerisque etiam hujus genealogiæ nominibus, et similiter ejus, quam describit Matthæus, variatur apud auctorem nostrum orthographia a lectione commu-

madverti. Neque Birchius, novissimus editor, hunc defectum ex codice notavit. Alter etiam, vir diligentissimus, nullum hic ex codd. Vindobonensibus defectum notavit. Imo contra ex codd. indicavit ἠπίστησαν pro vitiosa unius codicis lectione ἠπίστηκαν. Aliquid humani passus est aut ipse Euthymius, aut scribæ ejus.

(x) Hoc est vitium manifestum scribæ. Neuter meorum ita habet. Interpretatio illius loci est etiam pro ἀρχόμενος. Nam ἔρχομαι non construitur cum genitivo.

nium Græcorum exemplarium, frequenter quoque et a Germana Hebræorum lectione. Quapropter primum erat animus horum orthographiam nominum ad verum Hebræorum fontem reducere: postmodum vero rem propius inspectanti, et quod hæc non ab Hebræis, sed a Græcis traducerem perpendenti, satius visum est non adeo multa in littera Evangelii immutare, ne quid interdum hæreret lector, incertus de quo fieret sermo. Nec tamen Hebraicam horum nominum orthographiam penitus relinquere volui, ne quid a me studiosus lector desideraret, sed in hunc locum redegi. Breviter itaque utriusque Evangelistæ generationis seriem recta orthographia retexam. Liber, inquit Matthæus, generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham: Abraham genuit Ishac, Ishac autem genuit Jaacob, Jaacob autem genuit Jehudam et fratres ejus, Jehudas autem genuit Pharez et Zarah de Thamar, Pharez autem genuit Hesron, Hesron autem genuit Amminadab, Amminadab autem genuit Nahason, Nahason autem genuit Salmon, Salmon autem genuit Boaz de Rabab, Boaz autem genuit Obed ex Ruth, Obed autem genuit Iisai, Iisai autem genuit David regem, David autem rex genuit Solomonem ex ea quæ fuit Uriæ, Solomon autem genuit Rechabeam. Rechabeam autem genuit Abiam, Abiam autem genuit Josaphat, Josaphat autem genuit Jehoram, Jehoram autem genuit Osiam, Osias autem genuit Jotham, Jotham autem genuit Achaz, Achaz autem genuit Hizkiahu, Hizkiahu autem genuit Manassen, Manasses autem genuit Amon, Amon autem genuit Josiahu, Josiahu autem genuit Jekoniam, et fratres ejus in transmigracione Babylonica. Et post transmigracionem Babylonicam Jechonias genuit Sealtiel, Sealtiel autem genuit Zorobabel, Zorobabel autem genuit Abihud, Abihud autem genuit Eliakim, Eliakim autem genuit Azor, Azor autem genuit Zadoc, Zadoc autem genuit Achim, Achim autem genuit Eliud, Eliud autem genuit Eleazar, Eleazar autem genuit Mathan, Mathan autem genuit Jaacob, Jaacob autem genuit Joseph virum Mariæ de qua natus est Jesus qui vocatur Christus. Lucas vero: Ipse, inquit, Jesus erat ferme annorum triginta incedens, ut putabatur filius Joseph qui fuit Eli, qui fuit Mathan, qui fuit Levi, qui fuit Melchi, qui fuit Janna, qui fuit Joseph qui fuit Matatheïæ, qui fuit Amos, qui fuit Naum, qui fuit Ezol, qui fuit Naggæ, qui fuit Mahat, qui fuit Matatheïæ, qui fuit Semei, qui fuit Joseph, qui fuit Jehuda, qui fuit Johannan, qui fuit Resa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Sealtiel, qui fuit Neri, qui

fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cosam, qui fuit Elmodam, qui fuit Er, qui fuit Jose, qui fuit Eliezer, qui fuit Joram, qui fuit Matatha, qui fuit Levi, qui fuit Simeon, qui fuit Jehuda, qui fuit Joseph, qui fuit Jona, qui fuit Eliacim, qui fuit Milcha, qui fuit Mainan, qui fuit Matatha, qui fuit Nathan, qui fuit David, qui fuit Iisai, qui fuit Obed, qui fuit Boaz, qui fuit Salmon, qui fuit Nahason, qui fuit Amminadab, qui fuit Haram, qui fuit Hesron, qui fuit Pharez, qui fuit Jehudæ, qui fuit Jacob, qui fuit Ishac, qui fuit Abraham, qui fuit Nachor, qui fuit Serug, qui fuit Ragu, qui fuit Phaleg, qui fuit Heber, qui fuit Sala, qui fuit Cainan, qui fuit Arphaxad, qui fuit Sem, qui fuit Noah, qui fuit Lamech, qui fuit Mathusale, qui fuit Enoch, qui fuit Jared, qui fuit Mahalaleel, qui fuit Cainan, qui fuit Enos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei.

5, 19. Cumque non invenissent, qua illum inferrent. Non exprimitur præpositio διὰ per. Facit nobiscum Complut. editio.

5, 27. Vidit publicanum nomine (Levin) Habet enim λεβίν. Et statim infra v. 29: Et fecit ei convivium magnum (Levis) λεβίς, non per diphthongum in posteriori sillaba (y) λεβίν et λεβίς. Facit nobiscum etiam exemplar Complutense. Possunt autem hi casus in Latinam quoque linguam transformari, quemadmodum a nominibus Emphasis, Protasis, Epitasis ac similibus.

5, 30. Et murmurabant scribæ (qui inter eos erant) Additur namque αὐτῶν. Sic et exemplar Complutense.

6, 18. Et qui vexabantur a spiritibus immundis, curabantur. Non enim repetit conjunctionem καί et ante verbum curabantur. Facit nobiscum Vulgata editio.

6, 20. Et ipse elevatis oculis suis in discipulos (suos). Nam repetitur αὐτοῦ suos. Faciunt nobiscum et Complutensis et Vulgata editio: quanquam hæc ad dictionem Oculis, non adjungit reciprocum suis idque male.

6, 23. Ecce enim merces vestra multa est in (caelo) non ἐν τοῖς οὐρανοῖς, in caelis pluraliter. Facit nobiscum Complutense exemplar.

6, 26. Væ cum laudaverint vos homines. Non enim additur ὑμῖν vobis, post interjectionem væ. Et in hoc facit nobiscum præter exemplar Complut. etiam Vulgata editio. In eo autem quod non addit auctor noster πάντες (z) omnes, ante homines, facit nobiscum Complut. editio, et melius correspondet contrariæ beatitudini.

(y) Erasmus et edidit, ut supra ῥάββι.

(z) Chrysost, t. VII, p. 192, A. vehementer urget τὸ πάντες. Ὁ δὲ Λουκᾶς, ἐνίμῃ inquit, καὶ ἐπιταταμένως καὶ μετὰ κλεινοῦς αὐτὸν παραμυθίας τοῦτα εἰρηκέναι φησίν. Οὐ γὰρ δὴ μόνον τοὺς κακῶς διὰ τὸν Θεὸν ἀκούοντας μακαρίζει· ἀλλὰ καὶ τοὺς παρὰ πάντων καλῶς ἀκούοντας ταλανίζει· οὐαὶ γὰρ ὑμῖν, φησὶν, ὅταν καλῶς ὑμᾶς εἰπῶσι πάντες οἱ ἄνθρωποι. Καίτοι καὶ τοὺς ἀποστόλους καλῶς εἶπον· ἀλλ'

οὐ πάντες· διὰ τοῦτο αὐκ εἶπον, ὅταν καλῶς ὑμᾶς εἰπῶσι οἱ ἄνθρωποι, ἀλλ' ὅταν πάντες. Οὐδὲ γὰρ δυνατόν τοὺς ἐν ἀρετῇ ζῶντας παρὰ πάντων ἀκούειν καλῶς. Et t. VIII, 483, A. Οὐαὶ ὑμῖν, ὅταν καλῶς εἰπῶσι πάντες οἱ ἄνθρωποι. Sed Chrysostomus multa homiletice magis quam critice dicit. Ὑμῖν omittit, πάντες. in textu servat Theophylact, p. 341 A. Sed hujus interpretatio vix videtur admittere πάντες. Vide ibit. C. Φριξωμεν, ἀδελφοί, πῶς τὸ οὐαὶ

6, 37. (Et) nolite judicare. Siquidem præponitur A
καὶ et, in exemplari quoque Complutensi.

6, 40. Perfectus autem erit sicut magister suus, non enim habet πᾶς (a) *omnis*, ante erit.

7, 7. Loco eorum quæ apud alios habentur (propter quod et me ipsum non sum dignum arbitratus ut venirem ad te) nihil habet auctor noster. Sed neque in Matthæo, evangelistarum dicta concilians, horum facit mentionem. Non videtur ergo librarii negligentia prætermisum. In hoc enim capite ad hæc contextus verba : « Non enim sum idoneus, » etc., loco scholiorum ponit verba quæ sequuntur : Hæc etiam dixit Matthæus : Et declarata sunt (b) prædicto capite. Quod si judicasset hoc loco interponendum : Propter quod et me ipsum, etc., nequaquam dixisset omnia a Matthæo esse dicta, et in eo declarata cum ibi nulla fit horum mentio.

7, 28. Dico enim vobis : In his qui è mulieribus nati sunt, major, Joanne Baptista nemo est. Non addit προφήτης, nec tamen videtur negligentiam omissum, ob eandem causam, quam superiori adnotationi retulimus.

8, 5. Et volucres cæli (etiam) comederunt illud. Additur enim (c) rursus καὶ et.

9, 43. Omnibus vero admirantibus supra his quæ faciebat (Jesus). Additur enim nomen Ἰησοῦς, etiam in exemplari Complut.

9, 55. Conversus autem, increpavit illos. Non enim additur nomen Ἰησοῦς, neque in exemplari Complut., neque in Vulgata editione. Deinde quod sequitur in omnibus versionibus, et in Græca etiam editione Complutensi puta : Et ait illis : Nescitis C
cujus spiritus estis vos. Filius enim hominis non venit ad perdendum animas hominum, sed ad salvandum : quanquam nos addidimus : vereor (d) ne non sit librarii incuria omissum : maxime cum in scholiis nullam faciat horum mentionem.

9, 57. Sequar te quocunque ieris (Domine). Addidit enim Κύριε, etiam in Complutensi.

10, 23. (Et conversus ad discipulos dixit) : Omnia mihi tradita sunt a Patre meo. Siquidem (e) adduntur etiam in exemplari Complut. hæc verba ; Καὶ στραφείς πρὸς τοὺς μαθητὰς εἶπε : Et conversus ad discipulos dixit.

ἔχωσαν οἱ παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἐπαινούμενοι. Δεῖ D
μὲν γὰρ καὶ παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἐπαινεῖσθαι, ἀλλὰ πρότερον ἀπὸ Θεοῦ. Si πάντων, probasset, haud dubie scripsisset, ἀλλ' οὐ παρὰ πάντων. Ita certe Chrysostomus argumentatur. Hoc autem in confesso est Euthymium et Theophylactum, accedentibus probatoribus codicibus, semper valere contra Chrysostomum. Ex Chrysostomo ergo ὑμῖν et πάντες illatum scholiis et catenis, ac deinde etiam contextui.

(a) Πᾶς habet uterque meus.

(b) Evolve infra in interpretatione Matth. viii 13, καὶ ἰάθη. Consistit hic locus cæterorum codicum auctoritate. Quid? quod nec Birchii Cod. Vat. 1209, in gratiam Latinorum hæc omittit?

(c) Neuter meorum agnoscit καὶ.

(d) Copiose de hoc loco disputavi in mea Novi Testamenti editione ad h. l. p. 223 seqq.

10, 23. Beati oculi qui vident quæ videtis. Neque enim in auctore nostro, neque in exemplari Complut. exprimitur ὑμῖν vos. Video et hoc, et alia quædam hujusmodi minutula esse, et quæ fortassis alicui adnotatione indigna videbuntur ; nolui tamen (f) prætermittere, ne quisquam negligentia aut temeritate relicta putet seu immutata.

10, 39. Quæ etiam assidens ad pedes Jesu audiebat (sermone) illius. Habet enim etiam exemplar Complutense τῶν λόγων pluraliter.

11, 53. Cæperunt (Scribæ) et Pharisæi graviter insistere. Non enim habet νομικοὶ legis periti, sed γραμματεῖς Scribæ. Et statim infra eodem versu, non habet ἀποστομιζέειν captiose interrogare : neque cum aliis ἐπιστομιζέειν os obstruere, sed ἀποστοματιζέειν, hoc est, ab ore interrogare. Quid hoc autem sibi velit, vide in hujus loci enarratione.

12, 18. Et illuc congregabo omnia quæ nata sunt mihi. Neque (g) enim additur καὶ τὰ ἀγαθὰ μου. Et bona mea.

13, 15. (Hypocritæ) unusquisque vestrum Sabbatho non solvit, etc. Habet enim pluraliter ὑποκριταί. Concordant et exemplar Complutense et Vulgata editio.

13, 35. Ecce relinquitur vobis domus vestra : Non exprimitur ἔρημος deserta, quod ex enarratione patet librarii vitio factum non esse.

14, 15. Beatus qui (prandium) sumit in regno Dei. Neque enim habet ἄρτον panem, sed ἄριστον prandium. Concordat etiam exemplar Complutense.

14, 21. Et reversus servus (ille) renuntiavit, etc. Non additur ἐκεῖνος ille, etiam in exemplari Complutensi.

15, 26. Et accersito uno de servis. Non additur αὐτοῦ suis (h), nec in exemplari Complutensi, nec in editione Vulgata.

17, 4. Et septies in die conversus fuerit dicens : Pœnitet me. Non habet ἐπὶ σε ad te. Concordat editio Complutensis.

17, 21. Neque dicent : Ecce hic, ecce illic, Non (i) habet ἢ aut : sicut etiam infra versu 23, ubi eadem repetuntur verba, in nullo habetur exemplari. Conformiter legit et Complutensis editio.

(e) De hoc etiam loco ibi dixi, pag. 240.

(f) Recte fecisti, Benteni. Nam vel ex tuis animadversionibus apparent hallucinationes Erasmi, hominis levis, negligentis, temerarii et perfidi. Pleuraque enim, quæ memorasti, per illum ad Vulgatam Latinam sunt facta. Quanta fide et diligentia in postremis editionibus suis Complutensem tractarit, nemo criticus ignorat. Quomodo ergo tractaverit codices? Nam etsi nec Complutensis a criticis idoneis curata est, tamen habet multas probas lectiones ab Erasmo neglectas.

(g) Servat uterque meus.

(h) αὐτοῦ Erasmus intulit, pro quo tamen silent codices, a Birchio examinati omnes. Miror.

(i) Primo loco uterque meus omittit, secunde uterque servat.

17, 32. Memores estote uxoris Lot. Non habetur *Α* *δὲ* autem, nec in exemplari Complutensi, nec in veteri translatione. Et similiter in fine capitis versu ultimo : Ibi congregabuntur aquilæ, non additur *καὶ* et, nec in editione Complutensi (*k*).

18, 3. Vidua autem erat in civitate illa. Non habet *τις* quædam, nec id habet Complut. editio, neque Chrysost. in priori de orando Deum homilia, ubi præsens citatur locus.

19, 4. Ascendit in (caprificum). In nostro et in Complutensi exemplari habetur tertia syllaba per *ω* : ne nobis Stunica (*l*) objiciat ob id prave verum esse caprificum, quod per *ο* micron scribatur. At tamen Complut. habet penultimam per *ἑψιλόν*, cum eandem habeat nostrum exemplar per *αι* diphthongum (*m*) *συκομωραϊαν*.

19, 15. Jussit vocari ad se servos illos. Non additur (*n*) *οἷς* *ἔδωκε* τὸ ἀργύριον : Quibus dederat pecuniam. Quod tamen addidimus, sicut (*o*) quibusdam aliis in locis idem fecimus, quod in aliis exemplaribus et etiam in Complut. editione habeatur : et tamen vereor, ne id librarii incuriæ factum non sit, maxime quod in Commentariis (*p*) nullam horum faciat mentionem.

20, 5. Si dixerimus, E cælo, dicet : Quare non credidistis illi ? Non additur *οὖν* ergo, nec id habet exemplar Complut.

20, 9. Homo plantavit vineam. Non additur (*g*) *τις* quidam. Et similiter infra versu 19. Et timebunt. Non additur *τὸν λαόν* *populum*. Concordat utrobique Complutensis editio.

20, 20. Ut caperent ejus (sermonem). Habet (*r*) namque *λόγον* patrio casu : non *λόγω*, ut dicatur, *in* vel *ex sermone*. Concordat etiam exemplar Complutense.

24, 16. Trademini autem a parentibus et cognatis, amicis et fratribus. Hoc etiam ordine legit Complut. editio, ut fratres ultimo ponantur loco.

(*k*) Mirabuntur nonnulli, ab Hentenio non notatum esse defectum versus integri 36, quem prætermittunt codices mei Euthymii. Sed is Erasmi editionem comparavit, quæ ista appendice caret. Igitur etiam infra in interpretatione hujus loci hunc totum versum omisit Hentenius. Scilicet in Bibliotheca Patrum maxima Lugdunensi, t. XIX, p. 652, columna *a*, littera *a*. Bonus Beza, hac appendice nos locupletavit et ex eò editores textus recepti.

(*l*) Stunica nobilis fuit adversarius Erasmi et Fabri Stapulensis. Forte ergo hic reprehenderat Fabrum.

(*m*) Uterque meus *συκομωραϊαν*. Atque ita habent etiam codices Mosquenses h. et v. qui sunt in orthographia accuratissimi.

(*n*) Mei cum reliquis codd. ista servant.

(*o*) Sine admonitione in locis singulis id fieri non debebat. Hoc modo multis in locis corruptus est Chrysostomus a Savilio et reliquis editoribus, et alii scriptores plures ab aliis pluribus.

(*p*) Hoc argumentum non valet. Multa talia, quæ intellectum habent facilem, prætermittunt in scholiis.

(*q*) Alter meorum omittit, alter habet.

22, 30. Ut edatis ac bibatis super mensam meam. Non additur (*s*) *ἐν τῇ βασιλείᾳ μου*. In regno meo. Neque in enarratione fit ulla hujus mentio.

22, 35. Quando misit vos sine oculis et pera. Non additur *Καὶ ὑποδημάτων* et calceamentis : nec ulla fit hujus mentio in commentariis. Arguit (*t*) autem adjectivum esse, quod infra versu 36, cum dicitur : sed nunc qui habet oculos, tollat, similiter et peram, illud in nullo addatur exemplari.

22, 47. Et appropinquavit Jesu ut osculetur eum. Additur statim consequenter, etiam in Complutensi exemplari : *Τούτο γὰρ σημεῖον δεδῶκε αὐτοῖς, Ὃν ἂν φιλήσω, αὐτός ἐστι*. Hoc enim signum dederat illis : Quemcunque osculatus fuero, ipse *Β* est.

23, 2. Hunc invenimus pervertentem gentem (nostram) Nam (*v*) in nostro exemplari addebatur *ἡμῶν*, sicut et Vulgata habet editio.

In fine Evangelii (*x*) non additur *ἀμὴν*, sicut nec in fine aliorum Evangelistarum in ullo habetur exemplari.

Ex Joanne.

1, 28. Hæc in (Bethania) facta sunt. Non (*y*) *βηθαβαρά*. Conformis est et Complutensis editio et Vulgata : quanquam auctor dicat in scholiis verius legi Bethabara.

1, 30. Non repetuntur hæc aut similia verba : *Οὗτός ἐστι περὶ οὗ ἐγὼ εἶπον, Ὅπισω μου ἔρχεται ἄνθρωπος, ὃς ἐμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν*. Hic est de quo ego dicebam : Post me venturus est vir, qui ante me fuit, quia prior me erat. Eadem tamen propemodum verba paulo superius posita erant.

2, 22. Crediderunt sermoni (ejus) Nam habet *αὐτοῦ* ejus, non *ᾧ* *εἶπεν* ὁ Ἰησοῦς, quem dixerat Jesus.

2, 24. Eo quod ipse nosset (omnia) Habet enim

(*r*) *Μεὶ λόγον*. Erasmus se volutat inter *λόγον* et *λόγω*.

(*s*) Dixi de hoc loco copiose in mea N. Testamenti editione.

(*t*) Arguta est omissio. Primo, quod continuo nulla fit mentio calceamentorum. Sed intelligi poterat ex superioribus. Deinde, quod non credibile videbatur, sine calceamentis missos esse.

(*v*) *ἡμῶν* addunt *mei*. Proximum *καὶ* autem, ante *καλύοντα*, omittunt.

(*x*) Scilicet interpretes, Chrysostomus et cæteri, loco *ἀμὴν*, quod textus est, post suas explicationes de suo in fine addunt *ἀμὴν*, atque ita terminant interpretationem.

(*y*) In his et similibus Origenes antiquis criticis expectoravit mentem, ut recentioribus, per libellum *Hermeneutische Vorbereitung*, Semlerus, quid dudum antea se ab criticis ad triutiviros A. A. A. F. F. transferre debuisset. Illud autem mihi de hoc loco mirabile visum est, quod nullus ex veteribus interpretibus Græcis infra, cap. x, vers. 40, hunc locum lectoribus in memoria revocat. Scilicet conscii erant sibi, se temere secutos esse Origenem, relicta auctoritate codicum. Ergo consultius putabant, abstinere se ab isto loco.

πάντα (z) non πάντας omnes. Consonat exemplar A Complutense.

3, 22. Et ibi morabatur cum discipulis, ac (baptizabant) Siquidem pluraliter habet (a) ἰδύπτιζον : quod ex scholiis manifestius apparet.

4, 31. Interea rogabant eum discipuli (ejus) dicentes : Rabbi, comede. Additur enim αὐτοῦ, etiam in exemplari Complutensi.

6, 52. Quomodo potest hic nobis dare carnem, ad comedendum? Nullum (b) Græcum exemplar, quod viderim, additum habet αὐτοῦ suam, quam verterit Erasmus : Carnem illam suam.

6, 70. Respondit eis : Num ego vos duodecim elegi? Non additur Ἰησοῦς, neque in exemplari Complutensi.

7, 1. Non enim (poterat) in Judæa versari. Non habet ἦθειν volebat, sed εἶχεν ἐξουσίαν, habebat potestatem, sive, Poterat.

7, 12. Alii vero dicebant : Non, sed seducit (mundum). Non habet ὄχλον turbam, sed κόσμον mundum, quod etiam in scholiis declaratur.

7, 53. (Abiit) unusquisque in domum suam. Non enim habet ἐπορεύθη, profectus est, sed ἀπῆλθεν. Infra statim cap. viii, 2 (Summo) vero diluculo iterum (venit) (Jesus) in templum. Additur enim βαθύς summo vel profundo, et nomen Ἰησοῦς; Nec habet παρεγένετο accessit, sed ἦλθεν. Et infra vers. 3 : (Adducunt) mulierem. Non habet φέρουσιν afferunt, sed ἄγουσι. Nec additur πρὸς αὐτὸν ad eum. Infra vers. eod : Ἐπὶ μοιχεία, in adulterio, non ἐν μοιχεία. Item habet εἶπον dixerunt, non λέγουσι dicunt. Additur quoque in nostro exemplari πειράζοντες tentantes. Nec habet αὐτῇ ἢ γυνὴ κατελήφθη, Hæc mulier deprehensa est, sed ταύτην εὗρομεν, Hanc invenimus. Infra vers. 5 : Tu autem quid ais (de illa?) Additur enim περὶ αὐτῆς. Nec dicit infra vers. 6, ἵνα ἔχωσι κατηγο-

(z) Ex Chrysostomo hoc assumpsit, qui in codicibus Mosquensibus habet τὰ πάντα, sed Montefalconius, t. VIII, p. 137 C. edidit πάντα.

(a) Etiam hoc ad Chrysostomum fictum, Habet quidem Vulgatam lectionem, t. VIII, p. 164 A. C. Sed ibidem addit D καίτοι προῖων (scilicet cap. IV, v. 2) φησὶν ὁ εὐαγγελιστής, ὅτι Ἰησοῦς οὐκ ἰδύπτιζεν, ἀλλ' οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ὅθεν δῆλον, ὅτι καὶ ἐνταῦθα τοῦτο λέγει, ὅτι αὐτοὶ ΕΒΑΠΤΙΖΟΝ μόνοι. Origenes t. IV, p. 162, D; habet quidem ἰδύπτιζε, sed mox ibidem alia mutat versu 23. Cyrillus, t. IV, p. 156 B, ubi hunc locum ex professo, ut aiunt, interpretatur, in contextu versum 22 et 23, ita habet : Καὶ μετὰ ταῦτα ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν Ἰουδαίαν γῆν μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ· ἦν δὲ καὶ Ἰωάννης x. τ. λ. Quæ ergo Chrysostomus dubia reddiderat, ea prorsus omisit Cyrillus. Habet tamen ibid. E, plane ut Chrysostomus : Βαπτίζει τοιγαροῦν ὁ Χριστὸς διὰ τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν. Tales critici sunt isti tres τῆς οἰκουμένης φωστῆρες, cum locum data opera tractant. Chrysostomum, principem Græcorum Patrum omnium, excuso. Ad populum enim dixit. Sed Origenes et Cyrillus omni excusatione carent. Viri docti autem, qui Origenem, Chrysostomum et Cyrillum diligenter legerunt, id dudum perspexerunt. In aliis eventum habet vaticinium Isaïæ vi, 9, 40.

ρεῖν αὐτοῦ, ut possent accusare eum, sed ἵνα ἔχωσι κατηγορίαν κατ' αὐτοῦ, ut haberent accusationem adversus eum. Præterea cum post pauca verba sequentia versu 9, dicitur : Initio facto a senioribus, additur ἕως τῶν ἰσχυρῶν usque ad postremos. Deinde versu 10, ubi subditur : Cum autem erexisset se Jesus. Neque hic, neque in Vulgata editione additur consequenter, καὶ μηδένα θιασάμενος, πλὴν τῆς γυναίκος. Et neminem vidisset: præter mulierem; quod tamen et in Complutensi editione et in aliis Græcis habetur exemplaribus : sed loco ejus habet εἶδεν αὐτὴν. Vidit eam. In exemplari ergo Complutensi plurima nobiscum faciunt contra alia exemplaria Græca; quædam vero cum et aliis et non nobiscum. Quin et illud exemplar quædam habet, quæ neque nos habemus, neque alia exemplaria Græca : ut cum dicitur vers. 6 : Scribebat in terram, addit editio Complutensis, μὴ προσποιούμενος dissimulans. Et infra vers. 9, ubi dicitur, At illi cum vidissent, addit illa. Καὶ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐλεγχόμενοι, Et a conscientia redarguerentur. Multa quoque alia hinc inde variantur, quæ quia minutula sunt, noluimus recensere. Tanta itaque exemplariorum varietas, præter alia, satis arguit hanc historiam ascititiam esse, quemadmodum cum pluribus aliis asserit auctor noster.

8, 40. Qui veritatem locutus sum vobis, quam audivi a (Patre). Habet namque Πατρός et non Θεοῦ Deo. Et infra versu 49. Sed honoro patrem. Non additur μου meum. Statimque in eodem versu : Et vos contumelia me (afficitis). Nam habet ἀτιμάζετε per præsens, non ἠτιμάσατε, contumelia affecistis. Concordat nobiscum in postremo exemplar Complutense.

8, 59. Jesus autem occultatus est, et exivit de templo. Additur statim, etiam in exemplari Complutensi : Διελθὼν (d) διὰ μέσου αὐτῶν, καὶ παρ-

(b) Scripsit hæc Hentenius anno 1543. Quot editiones Græcæ tunc fuerint, notum est. Si ita locutus esset Hieronymus et Origenes, multi sibi cogitarent ducentos codices recensionis Alexandrinæ et Occidentalis. Sed hoc quoque Chrysostomus invenit, qui in codicibus Mosq. ita habet : Πῶς δύναται δοῦναι ἡμῖν φαγεῖν οὗτος τὴν σάρκα αὐτοῦ; Vide t. VIII, p. 272. B. Cyrillus hic primum ad nauseam vexat vocabulum πῶς, quod Chrysostomus paululum tantum commoverat, deinde t. IV, p. 360 B. repetit : Πῶς δύναται οὗτος ἡμῖν δοῦναι τὴν σάρκα αὐτοῦ φαγεῖν; Origenis ad hunc locum nugæ intercederunt, sed t. IV, p. 364 A. laudat : Πῶς δύναται ἡμῖν οὗτος δοῦναι τὴν σάρκα φαγεῖν;

(c) Haud dubie voluit scribere, Audissent.

(d) Propter Euthymium etiam hoc notandum, quod hæc non uno loco junctim recitat, sed per partes, interposita in singulis partibus interpretatione. Distinguit autem textum ita. Primo vers. 59 : Ἦραν οὖν ad ἑπ' αὐτόν. Secundo : Ἰησοῦς δὲ ἐκρύβη. Tertio : Καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ. Quarto : Διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν. Quinto : Καὶ παρήγεν οὕτως. Sexto : Καὶ παρόγγων ad γενεῆς. Duplex hic oritur quæstio. Altera, quis ex editoribus N. Testamenti hæc exclusit? Erasmus, homo temerarius et perfidus, qui hæc in suis Græcis, nescio quibus,

ἦγεν οὕτως. Pertransiens per medium illorum et A
ita præteribat.

9, 8. Vicini itaque, et qui viderant eum prius quod (cæcus) esset. Habet enim τυφλός, non πτωχός (e) mendicis. Consonat etiam exemplar Complutense.

10, 8. Omnes quotquot venerunt, fures sunt et latrones. Non additur Πρὸ ἐμοῦ, Ante me, neque in exemplari Complutensi, neque in editione Vulgata.

10, 39. Quærebant (ergo) rursum apprehendere eum. Additur enim οὖν ergo, et in exemplari Complutensi, et in Vulgata editione.

13, 9. Domine non tantum pedes. Non additur μου meos.

13, 25. Cum ergo ille recumberet (ita) superpectus Jesu. Additur enim οὕτως, quod etiam in scholiis auctor declarat.

13, 30. Erat autem nox quando exivit. Deinde subditur: Ait Jesus. Non enim additur οὖν ergo, ante verbum ἐξῆλθε: exivit, ut alium possit reddere sensum. Facit nobiscum exemplar Complutense.

14, 4. Non turbetur cor vestrum. Ante hæc verba non præmittitur, neque in nostro, neque in Complutensi exemplari id quod habetur in vulgaribus Græcis exemplaribus (f): Καὶ εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, Et ait discipulis suis.

14, 30. Venit enim princeps mundi. Non additur τούτου hujus, neque in exemplari Complutensi.

16, 3. Et hæc facient, quia non noverunt. Non additur ὑμῖν vobis, nec in editione Complutensi.

16, 5. Et nemo interrogat me: Quo abis? Non præponitur ante verbum Interrogat ἐξ ὑμῶν, ex vobis.

16, 10. De justitia autem, quia ad Patrem (meum)

et invenit et non invenit. Nam in prima editione habet, in reliquis omisit. Compara ejus ad hunc locum animadversionem. Altera quæstio. Cur Hieronymus in Vulgata Latina omisit? Scilicet hic quoque servum pecus sequitur vesanum Origenem. Nec diligentiores fuerent Chrysostomus et Cyrillus. Vulgo credunt hæc assuta esse ex Luc. iv, 30. Stulte! Suo tempore totam rem ad oculos demonstrabo. Hæc adeo servat Vaticanus 1209 apud Birchium.

(e) Erasmus, impostor, non criticus, in Vulgata reperiebat mendicis. Ex Lexico ergo suo reddebat πτωχός. Inepte. Reddere debebat προσαίτης. Ita enim Chrysostomus, unde hæc est corruptio, Vide tom. VIII, p. 333 A. Unde autem προσαίτης inventum? Per summam negligentiam et incogitantiam ex proximo προσκίτων.

(f) Est initium lectionis ecclesiasticæ, τῆ παρασκευῆ τῆς σ. εἰδομαῖδος, quod homines somnolenti intulerunt in contextum.

(g) Dissentiunt mei Euthymii codices, qui λελάθηκα servant.

(h) Chrysost. t. VIII, p. 468 A, negligit quidem verba textus, habet tamen suis verbis: Ἐως αὖ

abeo. Additur enim μου, etiam in editione Complutensi.

16, 25. Hæc per proverbialia (dico) vobis. Non enim habet (g) λελάθηκα locutus sum: sed λέγω, dico.

16, 33. In mundo pressuram (habebitis) Nam habet ἔξετε (h) futurum, non ἔχετε habetis. Pari modo legisse manifestum (i) est eum, qui Vulgatam dedit editionem.

17, 11. Pater sancte serva eos per nomen tuum (quoniam donasti me) Non enim habet οὓς quos, sed ᾧ quo. Eodem etiam modo habet exemplar Complutense. Ex scholiis tamen legisse videtur auctor noster ὁ, quod (k), puta nomen accusandi casu.

18, 25. Negavit (ergo) ille et ait: Non sum. B Repetitur enim οὖν ergo. In hunc etiam modum legitimus in editione Complutensi.

28, 29. Exivit itaque Pilatus ad eos, et ait. Non additur ἔξω (l) foras. Ad hunc quoque modum invenimus in exemplari Complutensi.

19, 16. Acceperunt autem Jesum et (duxerunt) (in prætorium). Primum itaque non habet ἀπήγαγον abduxerunt, sed ἤγαγον duxerunt. Et in hoc concordat exemplar Complutense. Addebatur præterea in nostro exemplari εἰς τὸ πραιτώριον.

19, 35. Et ille scit quod vera dicat (sed) ut vos credatis. Nam habet ἀλλά, sed. Nec habet καὶ et, ante vos. Exemplar quidem Complutense non habet conjunctionem καὶ, sed nec habet ἀλλά.

19, 38. Et permisit Pilatus. Statimque additur: Ἦλθεν (m) οὖν, καὶ ἦρε τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ, Venit ergo, et tulit corpus Jesu. Concordant et exemplar Complutense et Vulgata editio.

20, 29. Quia vidisti me credidisti. Non additur θαυμά, nec in editione Complutensi.

21, 1. Postea manifestavit se iterum Jesus (discipulis) ad mare Tiberiadis. Additur enim μαθηταῖς (n) discipulis. Concordat in hoc et exemplar Complutense et editio Vulgata.

ἦτε ἐν τῷ κόσμῳ, θλίψιν ἔξετε. Eodem modo repetit alibi, ut in editione N. Testamenti docui. Cyrillus ante scholia habet ἔξετε, sed in interpretatione ἔχετε. Tom. IV, p. 944 A, 945 A.

(i) Minime vero. Nam interpres Latinus sæpius præsentia per futura reddit. Neque hoc ignoras, Henteni.

(k) Ὅ ponit in interpretatione ideo, quod non repetit, ἐν τῷ ὀνόματι σου, ad quod refertur in textu ᾧ. Quorsum ergo referendum fuisset ᾧ? Forte ad δίδωκας.

(l) Incerta sedes hujus vocabuli satis arguit, id aliunde introductum esse. Nam meus Mosquensis codex S. qui Cyrilli scholia etiam habet, addit id ante πρὸς. Ita Cyrilli. t. IV, p. 1034, B. Alius codex 41, cum scholiis habet post αὐτούς.

(m) Hæc nimirum omittit Erasmus. Unus meorum quoque eundem saltum fecit ab ἦλθεν ad ἔλθε. uterque autem Euthymii cum reliquis ista servant.

(n) Præter μαθηταῖς (us) meorum Codicum Euthymii addit αὐτοῦ.

21, 15. Simon (Jona) dilligis me plus his ? Habet A vice subsequitur. Similiter etiam habet exemplar namque, Ἰωνᾶ, non Ἰωανᾶ : et ita rursum bina Complutense.

EJUSDEM HENTENII.

In his quæ sequuntur multisque aliis in locis Evangelium phrasin imitati Hebraicam, posuerunt præsens, interdum etiam et præteritum pro futuro.

Matth. 11, 3, et Lucæ 7, 19, 20, occurrit in primo illud maxime vulgatum : Tu es ille (qui venit) an alium exspectamus ? Ubi ponitur ἐρχόμενος veniens, pro eo quod est. Qui venturus est, aut potius, Qui venturus erat. Et eodem modo Joan. 6, 14 : Hic est vere propheta (veniens) in mundum, id est, qui venturus erat. Rursum Matth. 17, 11 : Elias quidem (venit) primum : Ἐρχεται pro Venturus est, ponitur. Et sane id in hoc verbo ἐρχομαι frequentissimum est.

Matth. 10, 21. Non enim vos (estis) (illi qui loquuntur) sed Spiritus Patris vestri (qui loquitur) in vobis. Ubi præsens ἐστί pro eritis sumitur ; et λαλοῦντες pro eo quod est, Qui loquentur ; et λαλῶν, pro loquetur. Eadem etiam habentur Marc. 13, 11.

Matth. 22, 30. In resurrectione neque (contrahunt matrimonium) neque (nuptui traduntur), sed quasi angeli Dei in caelo (sunt) Verbum γαμοῦσι, quod ex sequentibus verbis, quæ manifeste presentia sunt, etiam judicatur esse præsens, pro futuro contrahunt accipitur : et ἐγαμίζονται pro, Nuptui tradentur ; similiter ἐστὶ pro erunt, Pari quoque modo habentur verba hæc Luc. 20, 35, 36 ; Marc. 12, 26.

Matth. 17, 20. Si (habeatis) fidem sicut granum sinapis. Ἐχητε pro futuro habueritis sumitur.

Matth. 26, 11. Pauperes enim semper habetis vobiscum, me vero non semper (habetis). Hoc in loco præsens ἔχετε pro futuro habebitis capitur. Et eodem modo Joan. 12, 8.

Matth. 28, 7. Ecce (præcedit) vos in Galiliam προάγει pro futuro præcedet accipitur. Similiter etiam habet Marcus 16, 7.

Marc. 3, 29. Quicumque blasphemaverit adversus Spiritum sanctum, (non habet) remissionem in æternum, sed reus (est) æterni iudicii. Ἐχει pro habebit accipitur, et ἐστί pro erit.

Marc. 9, 12. Elias cum prius venerit (restituit) omnia. Hoc in loco ἀποκαθιστῆ verbum præsens sumitur pro futuro restituet, Cap. 9, 31. Filius hominis (traditur) in manus hominum. Similiter hoc in loco παραδίδεται verbum præsens accipitur pro futuro tradetur.

Marc. 11, 24. Quæcunque orantes petitis, credite quod (accipitis) et erunt vobis. λαμβάνετε pro accipietis.

Luc. 13, 35. Ecce (relinquitur) vobis domus vestra Ἀπίσται pro futuro relinquetur.

Joan 6, 28. Quid (facimus) ut epeitemus opera Dei ποιῶμεν pro faciemus.

Joan. 7, 27. Christus cum venerit, nescio cognoscit unde (sit) ἐστὶ pro futuro erit.

Joan. 7, 33, 34. Vado ad eum qui misit me : quæretis me et non invenietis : et ubi ego (sum) eo vos non (potestis) venire. Εἰμί pro ero : et δύνασθε pro futuro poteritis accipiuntur.

Joan. 8, 31. Si vos manseritis in sermone meo, veri discipuli mei (estis) ἐστί pro eritis sumitur.

Joan. 8, 46. Qui ex vobis (arguit) me de peccato? ἀλέγχει pro arguet accipitur.

Joan. 13, 8. Si non laveris te, non (habes) partem mecum. Ἐχεις habes pro habebis.

Joan. 14, 17. Vos autem (cognoscitis) eum, quia apud vos (manet.) Γνωσκατε pro cognoscetis : et μῆναι pro manebit. Et hoc sicut et alia propemodum omnia, litteræ series ipsa declarat.

Joan. 14, 19. Adhuc modicum, et mundus jam me non (videbit) vos autem (videbit) me. Hic sane quanquam (a) auctor quidam non parvi nominis dicat θεωρεῖ et θεωρεῖτε presentis esse temporis : sunt tamen etiam juxta canones Græcæ grammaticæ futura secunda. Similiter, cap. 15, 26 27, cum dicitur : Ille testimonium perhibebit de me, et vos (testes eritis.) Etiam ait idem auctor μαρτυρεῖτε præsens esse indicantis, ut significet : Testes estis, aut estote, quemadmodum etiam hoc loco vertit. At tamen multo commodius dicitur esse futurum secundum : præsertim cum Act. cap. 1, 8, eadem ferme verba referens Lucas, dicat : Accipietis virtutem superveniente Spiritu sancto in vos et eritis mihi testes. Ubi aperte per futurum habet Græca littera ἔσονται, facta etiam primum supervenientis Spiritus sancti mentione, sicut etiam hoc loco. Præterea cum eodem capite 16, 10 dicitur : Ad patrem vado, et posthac non (videbitis) me. Et post pauca vers. 16 : Pusillo tempore et non (videbitis) me. Assertit idem (b) utroque horum locorum evangelistam abusum tempore presentis pro futuro. Nos autem opinamur, quod proprie futurum secundum posuerit. Quod inde facile est colligere, quod statim sequatur futurum ὄψεσθε videbitis. Sciemus tamen quosdam grammaticos futura secunda a verbis circumflexis in totum au-

(a) Ethuc et paulo post videtur intelligere Erasmus, quem vide in interpretatione et in notis.

(b) Erasmus in notis.

ferre : qui tamen fateri coguntur præsens indica-
tivi passim pro futuro locari, quod vix fieri solet.
Idem auctor verbum (c) ἀφίονται frequenter verit
Remittuntur, cum sit non solum Atticum præteritum
sed et Ionicum et Doricum, per ablationem vocalis
subjunctivæ, et pleonastium ω. Nam quod dicat
interpretem fortassis legisse ἀφίονται, ut sit præ-
sens ab ἔω et ἔομαι, non sit verisimile, cum hoc
barytonum verbum apud solos poetas reperiat.

Joan. 15, 6. Nisi quis in me manserit (sjectus
est) foras sicut palmas, et (exaruit) et (colligunt)
eos, et in ignem (conjiciunt) et (ardent). Hoc loco
quo præterita et tria præsèntia pro futuris posita
sunt; nempe ἐδήθη pro Ejicietur, ἐξηράθη pro

exarescet, συνέχουσιν pro colligent, βέλλουσι pro
conjicient et καίραι pro ardebit.

Joan. 15, 8. In hoc (glorificatus est) pater meus
(ut fructum copiosum afferatis.) Ἐδόξασθη pro
futuro glorificabitur, et ἔω φέρητε pro eo, quod
est : Si attuleritis. Hoc itaque locò et præteritum
et præsens pro futuro ponuntur.

Joan. 16, 26. Et non (dico) vobis quod ego rogabo.
Patrem pro vobis : ipse enim Pater (amat) vos.
Ἀγάπη pro dicam, et φιλῆτε pro amabit, quod tamen,
si solum esset, futurum secundum esse posset.
Vide hujus loci enarrationem.

Joan. 17, 11. et jam non (sum) in mundo, et hi in
mundo (sunt.) Εἶμαι pro ero sumitur, et εἶσι pro erunt.

(c) Matth. ix, 2, 5; Marc. ii, 5, 9; Luc. vii, 47, 48. Vide in primis Erasmus ad Marc. ii, 9.

JOANNIS MILLII

EXAMEN CODICIS EUTHYMII (d) BAROCCIANI.

Ex Prolegomenis ejus in N. T. a § 1073 — 1079.

Et jam quidem ab insigni illo Commentariorum
Chrysostomi (e) deflōratōre ad alium devenimus (f),
Euthymium dico Zigabenum; qui sub initium fere
sæculi duodecimi, e Patrum variorum, sed Chry-
sostomi potissimum Commentariis, Catenam (g)
quamdam contexit in Evangelia. In qua certe, ut
hoc obiter notem, peculiare (h) omnino illud, quod
allegationes seu citationes evangelici textus perpetuo
factæ sint secundum titulos, qui ad oram Evan-
gelicorum signati sunt, sive majora κεφάλαια hujus
haud dum (i) Græce editæ exemplar nacti sumus
inter codices Baroccianos, probum ac propemodum

B integrum; unde videre liceat, qualis textus Euthy-
mio fuerit ad manum, cum ista scriberet. Erat au-
tem iste, qualis exemplarium posterioris ævi ferme
omnium, plurimis, in locis (k) interpolatus; ita ta-
men, ut in multis, ubi diversus abt a libris excusis,
germanam exhibeat lectionem.

Et lectionibus interpolatis in primis ecce seqq.
Ἰορδάνη (l) ποταμῶ, Matth. 3, 6, plurimi Codd.
Syr. Copt. Æthiop.

Διαπάση pro διαρπάσει, 12, 29, sic Chrysost. (m)
εαυθαί scribe, ut verbum hoc conveniret tempore
eum præcedenti δάση.

(d) De eodem loquitur ibid. § 1462.

(e) Ita Theophylactum Bulgaricæ episcopum ap-
pellat. Videtur autem hoc vocabulum ex contami-
nato barbaræ Latinitatis marsupio divi Hieronymi
protraxisse. Honestiori et Latiniore uti poterat. Aliud
est græcum ἀπαθείρειν, aliud Latinum deflorare.

(f) Tanquam ex palatio excelso fessi fatigatique ad
tugurium humile.

(g) Catena, doctissime Millii, appellatur Collectio
locorum ex variis scriptis Patrum qui aliquo modo
partes singulas Litterarum sacrarum oratione atti-
gerunt, sine continuo nexu collatorum. Non sine
causa addidi sine nexu, siquidem catena quælibet
nexum habere debet. Sed illud in istis catenis non
habet locum. In Euthymio autem nexus est, quod
ex pluribus partibus opus perpetuum fecit. Com-
mentarium ergo, non catenam exhibet. Hoc discrimen
est inter catenam et commentarium, ex usu re-
centiorum Græcorum vocabuli σειράς.

(h) Non peculiare aut inusitatum, sed obinet ista
capitum descriptio in plerisque codicibus Græcis,
quod te latere non poterat. Nullam aliam enim
Græci agnoscunt præter hanc et canones Eusebii.
Utraque est in codice Alexandrino.

(i) Viros doctos aliquos affirmasse, hos commen-
tarios Græce jam editos esse, supra notatum est a

Fabricio. Sed in nova Cavei editione hic error cor-
rectus est. Vide tom. II, p. 199, edit. Basil. 1745,
fol. Sed Elias du Pin in Nova Bibliotheca auctorum
ecclesiasticorum, tom. IX, cap. xiv, p. 197, hunc
Commentarium Græce editum tradit Veronæ 1530,
quo anno nimirum ibidem prodijt Commentarius in
Psalms. Confusus ergo est Commentarius in Psalms
cum hoc in Evangelia. Oudinus in Commentario
de scriptoribus ecclesiasticis, tom. II, p. 981,
alio modo erravit. Scribit enim: Commentaria
in quatuor Evangelia edita Græce in felio Veronæ
anno 1630 (ergo centum annis post) cum Commen-
tario in Psalms.

(k) Multo tamen minus quam tuus Alexandrinus
et Cantabrigiensis, infimus omnium.

(l) Est hæc lectio codicum cum scholiis et cate-
nis, quod ex Mosqq. codd. d. et 10 discitur. Con-
tra sunt ejusdem generis codices a. e. Ergo facile a
critico auctoritate reliquorum excluditur.

(m) Chrysost. t. VII, p. 447 b. habet: Καὶ τὸς
ΑΥΤΟΥ ΤΑ ΣΚΕΥΗ διαπάση quod nec Wetste-
nius notavit. Ignorabant Græci consuetudinem He-
braicam orationis ita vincienda per particulam καί.
Totum membrum abesse poterat. Si tamen addidis-
sent Græci, τὸς δὲ, τὸς δὲ aut τὸς γὰρ scri-
pissent.

Βάρος (η) τῆς γῆς 13, 5, irrepsit e marg.
 Τὸ ἀριστόν μου (ο) ἠτοίμασαι 22, 4 ; sic etiam
 codex unus et alter. Interpolatori sc. quisquis ille,
 congruentius visum est de regis prandio, illud pa-
 ratum esse dicere, quam se illud parasse.

Καὶ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς γενεὰ πον. 16, 4, ex
 vers. 2 hujus capituli.

Οὕτως οὐκ ἰσχύσατε, etc. 26, 40. sic (ρ) et com-
 plures codd. repetita interrogatione, quo magis ad
 Marcum (c. 14, v. 37) accederetur.

Γολγοθᾶν, 27, 33, sic codd. al. casu accusativo
 ad formam Græcorum.

Ἰδόντες τὰ γενόμενα. 27, 54, misso τὸν σεισμόν,
 ut superfluo, ob supra dicta v. 51, 52.

Ἀγοράσομεν. Marc. 6, 37, sed editum recte, ob
 seq. δῶμεν omniumque fere librorum (q) auctoritate
 confirmatum est.

Ἐδοῦξαν φαντασίαν εἶναι, 6, 49, sic codex Epe-
 sinus. Sed φάντασμα reliquorum codicum est,
 et Matthæi.

Ἔστω (r) πάντων δούλος, 9, 35, sic cod. aliq.
 Æthiop. ex Matthæo.

Ὁ (s) δὲ ὑμῖν λέγω, 13, 37, complures codd.
 nempe ob simplex illud γρηγορεῖτε, quod sequitur,
 potius visum ὁ, quam ἄ. Et sic interpretati sunt
 Vulg. Syr.

Ἀμὴν δὲ γέλω ὑμῖν, 14, 9, inserto δὲ, ut apud
 Matthæum, et in libris aliq. γάρ, connexionis
 gratia.

Καὶ (t) εὐλογήσας, 14, 33 ; præfixo καὶ, ex Matthæo.

(η) Neuter ex meis Euthymii codicibus id habet.
 Βάρος ne quidem Græcum est. Βάθος Græci dicunt.
 Hinc βαθύγειος.

(ο) Ita duo codices Mosquenses Chrysostomi.
 (ρ) Hoc in Euthymii codicibus non animadverti.
 Sed ita habent codices Mosquenses Chrysostomi,
 etsi aliter ediderit Montefalconius. t. VII. p. 791, a.
 d. Theophylactus etiam pag. 164 e. 165, a. unum si-
 gnum interrogandi habet post ἡμού.

(q) Hoc argumentum hic valet, non autem prius.
 Nec enim Marcus accurate Græcæ scribit. Poterat
 ergo præcedere futurum et, post καὶ sequi δῶμεν.
 Scilicet, ut καὶ esset pro Græco ἵνα. Nisi codices
 obstarent, apud Marcum probassem ἀγοράσομεν.
 Aliter enim Græce Xenophon, aliter Marcus scri-
 bit. Hoc illud dubium est in Crisi N. Testamenti,
 quod scriptores nec ubique hebraizant, nec ubique
 græcissant.

(r) Sic uterque meus. Servant tamen πάντων
 ἰσχυατος καὶ.

(s) Mei ἄ.

(t) Unus tantum meorum addit καὶ.

(v) Vitium codicis Alexandrini arguunt additi
 canones Eusebii. Habet enim in editione Woildii
 ita : Καὶ σὺν αὐτῶ σταυροῦσιν δύο ληστάς, et in in-
 teriori margine notat sectionem minorem σιέ. et
 canonem η'. Rursus : ἕνα ἐκ δεξιῶν καὶ ἕνα ἐξ
 ἐσωνύμων αὐτοῦ. Et in interiori margine, sectio
 minor σις'. canon ζ'. Atqui omnia ab καὶ σὺν αὐτῶ
 ab ἐσωνύμων αὐτοῦ pertinent ad sectionem σιέ. et
 ad canonem α'. Quatuor enim evangelistæ non solum
 narrant duos latrones cum Christo cruci esse affi-
 xos, sed etiam, Christum pendisse medium. Jam
 cum in illo Codice versus 29, sic sectio σις'. ut ibi
 etiam notatur, culpa scribæ excidit sectio σις'.
 quæ, quod a Marco et Luca tantum refertur, perti-

A Καὶ ἐπληρώθη ἡ Γραφή ἡ λέγουσα, καὶ μετὰ ἀνό-
 μων ἐλογίσθη. 15, 28, versiculus hic prætermisus
 est apud ms. Euthymium, sed ascriptum habemus
 ad oram codicis a manu nonnihil recentiore.
 Omittunt etiam (v) Alexandrinus, aliique codd. aliq.
 Cæterum, præterquam quod in libris plerisque lo-
 cum habeat, mihi certe haud leve indicium est,
 etiam in Marci autographo exstitisse, quod eadem
 ipsa proferat ex occasione Lucas, assiduus Marci
 sectator. Ne dicam, quod ob idem initium hujus
 versus et seq. facile omitti poterat.

Τίνα δὲ ἐξ ὑμῶν Luc. 11, 11. Illud ἐξ, utcumque
 in exemplaria plurima irrepsit, non est hujus
 evangelistæ, sed Matthæi.

Τοὺς δούλους τούτους ἵνα γνῶ etc. (missis mediis,
 οἷς ἔδωκε τὸ ἀργύριον, credo, ut, superfluis), 19, 15.

Ἐάν τις ἀδελφός ἀποθάνῃ, 20, 28. Et ita cod.
 unus et alter. Reliqui omnes et editi. τινοσ' et sic
 Marcus, quem sequi amat hic evangelista.

Καὶ παρακαλεῖ αὐτόν. 8, 32. Dæmoniacus sc. ex
 vers. proxime præcedente.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ. 8, 48, Codd. aliq.
 Goth. Syr. Ἰησοῦς Matthæi est.

Ὅχλοι ἐπεζήτησαν. 4, 42. Plurimi (x) codd.
 explicati.

Τὸ ἔθνος ἡμῶν. 23, 2. Plurimi codd. adjecto
 ἡμῶν, explicationis gratia.

Μαρία ἡ Ἰακώβου. 24, 10. Complures codd.
 explicati.

Ἰπὸδιδξαν (y) 24. 40. Singularis lectio.

C net ad canonem η'. Reprehenditur ergo, scribam il-
 lum a καὶ ad καὶ defecisse. Addamus hic illos nu-
 meros cum correctione :

Alex.	Correctio.
σιδ'	σιδ'
α'	α'
σιέ.	σιέ.
η'.	α'.
σις'.	σις'.
ζ'.	η'.
σις'.	σις'.
β'.	ζ'.
σιη'.	σιη'.
β'.	β'.
σιθ'.	σιθ'.
β'.	β'.

Defecit ergo ab α'. ad η'. ac sit deinceps. Ergo co-
 dex Alexandrinus, qui hunc versum omisit, defen-
 dit integritatem hujus versus. Illud autem intelli-
 gitur, scribam codicis Alexandrini hic data opera
 fefellisse. Cum enim semel omisisset versum 28,
 hunc errorem autem nollet corrigere, corruptit de
 industria canones, servato tamen sectionum ordine,
 ne defectus appareret. Cur autem nollet errorem
 suum corrigere vel pertinacia hominis, vel negli-
 gentia, vel lucri studium in causa fuit. Credo
 postremum in culpa fuisse, ne perderet lucellum,
 si defectus aut additamentum in fronte aut in calce
 folii appareret. Alias enim necessitas nulla fuisset
 corrumpendi notas canonum. Sancta Thecla ergo
 ætate apostolorum scribebat codices mercede con-
 ducta, admodum perfidiose. Vide, quæ infra dixi,
 ad. Luc. XIII, 17.

(x) Ob eam causam probavi, etsi, ut elegantius,
 de Græcitate suspectum erat.

(y) Ita unus meorum. Alte, vulgatum. Vocabulum

Τί ἐμοὶ καὶ (z) σὺ. JOANN. 2, 4. Codd. multi: mutato σοι in σὺ, ab iis qui ignorabant sensum phraeseos apud interpretes LXX tritissimæ.

Καὶ ἐδάπτειζον. 3, 22. Plurale, ob id quod infra dictum, Ἰησοῦς αὐτὸς οὐκ ἐδάπτειζεν, ἀλλ' οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, cap. 4, v. 2.

Μαθηταὶ αὐτοῦ. 4, 31. Libri aliq. αὐτοῦ scribarum est.

Πλανῆ τὸν κόσμον. 7, 12. Reclamante codicum omnium fide.

Ὅρθρου πάλιν βαθείος ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς. 8, 1. Explicatio ex (a) Luc, 24, 1; sic multi codd.

Εἶπον αὐτῷ, περᾶζοντες. 8, 4, libri multi. Commentarius est, non textus, ex vers. 6.

Τί λέγεις περὶ αὐτῆς; 8, 5, codd. plurimi, addito περὶ αὐτῆς, explicationis gratia.

Ἀναβλέψας εἶπεν αὐτοῖς. 8, 7. Codd. al. clarius.

Εἶδεν αὐτὴν καὶ εἶπε. Γύναι, etc. 8, 10. Libri aliq. explicatiis.

Ἦν ἤκουσα παρὰ τοῦ Παιρός. 8, 40. Euthym. isque solus (b).

Οὐ καλῶς ἐλέγομεν. 8, 48. Codd. aliq. explicatio, ex cap. 7, v. 20, hujus Evangelii.

Καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς Μαρίαν, 11, 5. Sic Vulg. (in edit.) Syr. addito Μαρίαν, ex vers. 1.

Ἐκεῖνος (c) οὕτως. 13, 25. Codd. complures. Simplex ἐκεῖνος, genuinum. Ejus loco suffectum est ex marg. in codd. aliq. οὗτος, ceu magis idoneum: in aliis adjunctum erat τῷ ἐκεῖνος, in aliis ad evitandam ταυτολογίαν, mutatum videmus οὗτος in οὕτως, ut hic apud Euthymium.

Ἦγαγον εἰς τὸ πραιτώριον. 19, 16. Sic codd. al. explicatio, ex cap. proxime præcedentis v. 28. Et de locis interpolatis hactenus.

Ex genuinis, quæ ab edit. differunt, hactenus haud memoratis, nonnullas hic restat, proferamus.

Καλὸν σπέρμα ἰσχυραὶ ἐν (d) τῷ ἀγρῷ. MATTH. 13, 27. Complures libri, ut et Epiphaniæ codex. Particula σῶ, injectitia videtur.

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος. 14, 28. Plurimi codd. et Vulg. medium αὐτῷ, quod in nostris, injectitium est.

Τὰ (e) γενομένα. 18, 31. Codd. aliq. et Vulg. (f), uti videtur; quomodo legendum esse monet Lucas Brug, mutarunt aliqui ad marg. adeoque et in textu scribæ in γινόμενα, ceu commodius.

ἐπίδειξε, quod haud raro jactantiæ notionem habebat, nonnullis offensionem fuit. Ergo alii ex Joan. xx, 20, ἰδείξε, subjecerunt; hic ἐπίδειξε subjecit. Corruptionem prodit Mosquensis f. qui rasura susulit syllabam επ.

(z) Mei servant σοι. Nec aliter est in interpretatione.

(a) Quomodo Millio Luc. xxiv, 4. Hic in mentem venire potuerit, non video. Nimis longe repetitum.

(b) Imo cum Origene et Chrysostomo, ut docui in mea editione.

(c) Eodem modo οὕτως excluserunt nonnulli, cap. 4, vers. 6. Alii dederunt οὗτος. Sic vide Werts. Birch.

(d) Servat uterque meus σῶ. Sed σῶ omittunt codices Mosquenses cum scholus, d. 10, cujusmodi

PATROL. GR. CXXIX.

Οὐκ ἦλθον καλεσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοῦς. MARC. 2, 17. Codd. aliqui et Vulg. Syr. (g) Goth. Copt. Æthiop. Lucæ est, quod sequitur in nostris, εἰς μετάνοιαν, et accessit tam apud hunc evangelistam, qum Matthæum, ex Lectionariis.

Ὅμοία αὐτῇ. 12, 31. Sic libri probi aliq. et Vulg. Syr. Æthiop.

Ἐξ εὐανύμων. 10, 49. Complures codd. et Vulg. goth. absque addito μου, quod accessit ex Matthæo.

Ἦ (pro quo in Edd. καὶ, ex Matth.) τῆς ὥρας 13, 32, Magna vis codicum, et Vulg.

Ἐστρωμένον ἐκεῖ ἐτοιμάσατε. 14, 15. Alex. et probatioribus al. et quidem exemplar Vulgati. Nec aliter Lucas, Marci sectator. Medium ἐτοιμον, quod in nostris, explicatio erat τοῦ ἐστρωμένου, in margine posita, indeque translata a scriba quopiam in mediam paginam.

Καὶ μὴ εὐρόντες ποίας εἰσενέγκωσιν αὐτόν. LUC. 5, 19. Ita e Stephanianis plurimi, aliisque probatioribus, Alex. Cant. διὰ ποίας, quod in excusis plerisque, est genuinæ lectionis explicatio.

Πάντα τὰ γενήματα μου. 12, 18. Ita simpliciter Lin. et Cant. et Vulg. initio, ut videtur. Sequentia, (b) καὶ τὰ ἀγαθὰ μου, ascripta primum ad marg. e versu proxime sequente, irrepserunt mox in contextum, et codices jam universim occupant.

ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων ἰεραπεύοντο. 6, 88. Alex. et code. al. Vulg. Æthiop. omnino recte. Kai postea insertum erat, ante ἰεραπεύοντο, ut jam in editis, ad tollendam obscuritatem, ne alias soli dæmoniæ sanati viderentur, non item reliqui, qui hac curationis causa venerant.

Ἐπειδὴ φίλος. simpliciter. 11, 6. Codd. plurimi. Syr. et Vulg. initio. Mov injectum erat haud dubie, ad implendum sensum, nemo particulam hujusmodi expunxerit.

Ἰδοὺ ἀρίται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν. 13, 35. Codices optimi, magno consensu. Ἐρημος, quod accessit in nostris, ex Matthæo ascriptum fuisse monent Lucas Brug. et Grotius.

Ἄτερ βαλακτιου καὶ πήρας, μὴ τινος ὑστερήσατε; 22, 35. Codd. aliq. omnino recte. Neque enim in proximis mentio fit, nisi sacculi et peræ. Medium, καὶ ὑποδημάτων, quod in nostris, ascriptum primum in marg. a lectore aliquo, ex cap. 10, v. 4

codices tractavit Euthymius.

(e) Γινόμενα voluit scribere Millius. Mei habent γινόμενα.

(f) Ex exemplis quæ hic subjecit Millius, apparet, illum probas lectiones appellare eas quas habet Vulgata Latina.

(g) Hi omnes pro Vulgata Latina, sine melioribus codicibus Græcis, nihil probant: cum melioribus codicibus Græcis autem semper probant contra Vulgatam Latinam. Indicant enim feret plerumque recentiores corruptiones versionis Latinæ. Per inductionem exemplorum id intelligitur.

(h) Servat uterque meus. Habet autem γενήματα, ut scribendum est. Γενήματα conduntur in horreo: γινόμενα, ejus generis, in stabulis servantur.

hujus Evangelii, scribæ facile admiserunt in con-
textum.

Πρὸς αὐτὸν γυναῖκα. JOANN. 8, 3. Πρὸς (ι) αὐτὸν
non agnoscent complures libri, uti nec Vulg. Syr.

(ι) πρὸς αὐτὸν omittunt mei codices Euthymii.

Μὴ τοὺς πόδας μόνον. 13, 9. Sic libri aliq. et Cant.
adeoque Vulg. initio. Μον injectitium est.

Sed de Commentario hoc haecenus, omnium, quæ
quidem Græce exstant, ut opinor, novissimo.

LECTIONES VARIANTES UTRISQUE CODICIS MOSQUENSIS AD QUATUOR EVANGELIA.

Constitueram quidem integrum contextum quatuor Evangeliorum, uti in codicibus Euthymii Mosquensibus legitur, simul cum ejus Commentario edere. Bibliopola autem mihi auctor fuit, ut de lectionibus variantibus seorsim exponerem, textum autem breviter tantum ante singula scholla notare. Id quia sine damno lectorum fieri poterat, facile obtemperavi. Examinaveram autem codices Mosquenses Euthymii his, semel ad editionem Joannis Gregorii Oxon. 1703 fol., semel ad Bengelii Tubingæ 1734, 4. Hic autem, sicuti etiam in mea Novi testamenti editione feci, ad solam Gregorii editionem respicio. In gratiam lectorum tamen monendum videtur, Gregorium expressisse editionem Oxoniensem Joannis Fellii 1678, 8. Fellii autem editionem repetitam esse ab Aug. Herm. Franckio, Lipsiæ 1702, 8. Ex multis autem exemplis didici, Wetstenium etiam, vel Fellii, vel Gregorii secutum esse editionem. Sunt autem istæ editiones omnes, ut vulgo loquuntur, textus recepti, hoc est, nec Erasmus solum sequuntur, nec Beza, sed mistum contextum habent ex majori Stephaniana anni 1550 fol. et ultima Bezae 1598 fol., insertis nonnullis lectionibus singularibus, de quibus tamen primus recepti textus editor lectores non admonuit. In universum hoc moneo. Codex Euthymii B. in mea novi Testamenti editione I. est præstantior, deterior est A. quem in Novo Testamento N. appello.

Ad Evangelium Matthæi.

Cap. I. V. 1. 2. Ἀβραάμ (α). Ex consuetudine Græcorum, qui α ante βρ. spiritum aspero notare solent. Sic et vers. 17 et Cap. III, 9.

4. Ἀμνασάμ bis. Partim, quod Græci in fine non habent β, partim, quod μ. et β. in codd. inde a sæc. IX facile confunditur.

5. Ρίαβ. a.

6. Σολομώνα.

10. Τὸν Μανασσῆν.

Cap. II. V. 9. Ἐως οὐ ἔλθόν.

11. Ἐύρον] εἶδον.

18. Ραμά.

22. Ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας] ἐπὶ abest.

Χρηματισθεὶς δέ] δέ abest. a.

Cap. III. V. 6. Ἰορδάνη καταβῶ ὑπ'.

8. Καρπὸν ἄξων.

10. Καρπὸν καλὸν] καλὸν abest. b.

11. Καὶ πυρὶ absunt.

Cap. IV. V. 3. Ἰστησεν] ἔστησεν. b.

9. Προσκυνήσῃς με.

10. Ἵπαγε] ὀπίσω μου addit. a.

13. Περιβαλασσίαν, pro παραβαλασσίαν est vitium editionis Gregorii.

16. Ἴδε φῶς.

18. Ὁ Ἰησοῦς absunt. Cyrillus quidem t. II, p. 29 E. Matthæum appellans, hæc addit. Attamen nec hoc pro argumento esse potest.

Cap. V. V. 16. Πατέρα ἡμῶν. a.

Vitiosa sunt in a. vers. 20. εἰσέλθη. v. 23. προσφίρεις et ἔχει κατά, omisso τι.

27. Τοὺς ἀρχαίους absunt.

Οὐ μοιχῶσαίς] ἐμδέπων. a. ex proximo versu.

28. Ὁ βλέπων γυναῖκα] ὁ ἐμδέπων γυναῖκα. Sed. a. in marg. notat γρ. καὶ ὁ βλέπων. Quoniam h. l. βλέπειν, est περιέργως καὶ ἐμπαθῶς προσβλέπειν, quo sensu non dicunt Græci. Origenes et

B Chrysostomus, ut in mea editione docui, id permutarunt cum ἐμδέπων, ἐμβέψας et ἐπιβλέπειν.

Ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς [ἐπιθυμῆσαι αὐτήν. b.

29. Σκανδαλιζῆ. a.

βλῆθῆ] βληθῆκαί. a. Sic et vers. 30.

36. Μῆτε ἐν] μήποτε ἐν. a.

44. Τοὺς μισούντας] τοὺς μισοῦσιν.

47. Τοὺς ἀδελφοὺς] τοὺς φίλους.

48. Ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς] ὁ οὐράνιος.

Cap. VI. V. 2. Ἀπὸν γὰρ λέγω. b.

4. Αὐτὸς et ἐν τῷ φανερῷ absunt.

5. Ὅπως ἂν] ἂν abest.

16. Τὰ πρόσωπα] τὸ πρόσωπον. a.

18. Ἐν τῷ φανερῷ] omittunt.

23. Σκότος ἐστὶ] non comparet ἐστὶ.

Mox. vers. 24. μαμωνᾶ.

V. 25. Καὶ τί πίνετε] ἤ τί πίνετε. Mox ἐνδύσεσθε.

b.

33. Ζητεῖτε] αἰτεῖτε et in marg. ζη. ab eadem manu. a. Adjecerat nempe scriba aliquanto post litteram majusculam A. Igitur etiam ε, in rasura litteræ η scriptum. Αἰτεῖτε habet Chrysost. in duobus codd. Mosqp. Hom. VIII, in Epist. ad. Hebr.

Cap. VII. V. 1. Ἴνα μὴ] καὶ οὐ μή. b. Vulgatum in textu. Sed. in marg. γρ. καὶ οὐ μή. a.

2. Ἀντιμετρηθήσεται] μετρηθήσεται. b.

9. Ἡ τίς ἐστὶν ἐξ] ἐστὶν abest. a.

10. Καὶ ἐάν] ἢ καὶ ἐάν. Mox vitiose, ἐπιδώσῃ. a.

11. Εἰ οὖν ὑμεῖς,] ἐάν οὖν ὑμεῖς. a.

12. Ὅσα ἂν] ὅσα ἐάν. b.

Οὗτος γὰρ] οὕτως γάρ. a. b. Codices enim permulti, ut alibi monui, etiam ante consonam, οὕτως pro οὗτω scribunt. Hinc interdum temere ex οὗτως factum est οὗτος. Οὗτος hoc loco videtur invecum per Chrysost. quem vide t. VII, p. 291. B. VIII. p. 451 E. Forte jam Origenes intulerat, cujus in-

(a) Quando uterque codex consentit, nullam notam addidi. Quando unus variat, id notavi per a. aut b.

terpretatio intercidit. In pluribus codicibus reperitur οὕτως, si qui recta altenderint.

14. Ὅτι στενή] τί στενή. Id explicat Euthymius et Theophylact. p. 40 C. Apud Chrysost. t. XI, p. 492 F. editur quidem ὅτι, sed iste locus postulat τί. Vide quæ notavi ad I Thessa. v, 8. in mea N. Testamenti editione. Apud Symmachum Jes. lvi, 7. τί ὑπερπεῖς, x. λ.

15. Προσέχετε δε] δε abest.

24. Ἄνδρι φρονίμω] ἀνδρι omittit a.

Προσέκοψαν] προσέπεσον. a. Varie vexatum est hoc vocabulum, quod Græci non dicunt hoc modo προσκόπτει. Ergo alii habent προσέρρηξαν, alii προσέκρουσαν.

Cap. VIII, V. 5. Εἰσελθόντι δε τῷ Ἰησοῦ] εἰσελθόντι δε αὐτῷ. Τῷ Ἰησοῦ est ex lectione ecclesiastica, κυριακῇ δ.

8. Εἶπε λόγον] εἶπε λογῶν.

10. Τοῖς ἀκολουθοῦσιν ἀντῶ. Ἄμην.

11. Μετὰ Ἀβραάμ — οὐρανῶν] ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Ἀβραάμ, cæteris omisit. Interpretatio etiam Vulgatam lectionem tollit. Corruptio ex Chrysostomo, qui t. VII, p. 209 C. habet εἰς τοὺς κόλπους. Deceptus autem est loco simili, quem ipi tractat, Luc. 16, 22, 23. Iterum ita ibid. p. 364 D. Sed ibid. p. 315 C. tantum omittit, ἐν τῇ βασιλικῇ πῶν οὐρανῶν.

15. Διχῶνει αὐτῶ.

17. Δια τοῦ προφήτου Ησαίου.

25. Μαθηταὶ αὐτοῦ] αὐτοῦ abest.

34. Πόλις ἐξῆλθον. b.

Cap. IX, V. 1. Καὶ ἐμάς εἰς τὸ πλοῖον] ὁ Ἰησοῦς, post πλοῖον, addit a. id insertum habet, ante εἰς, ab eadem manu. b.

4. Καὶ ἰδῶν] ἰδῶν δε.

5. Σοὶ αἱ ἁμαρτίαι] σοὶ αἱ ἁμαρτίαι.

9. Καὶ ἀναστάς] ὁ δε ἀναστάς.

17. Καὶ ἀμφοτέρα] καὶ ἀμφοτέροι.

18. Ἄρχων τίς εἰσελθῶν.

33. Ὅτι οὐδέποτε] ὅτι abest.

36. Ἐκλιμμένοι] ἐσκυμμένοι. Mox, ὡς πρόβατα.

Cap. X, V. 1. Αὐτὰ ἐκβάλλειν. b. Mox v. 3. λεβαίος, uno λ. uterque.

4. Ὁ Ἰσκαριώτης] ὁ abest.

8. Νεκροὺς ἐγείρετε] absunt. Quis hoc invenit? Fortasse Origenes. Sed ejus ad hunc locum interpretatio intercidit. Certe ergo Chrysostomus. Nam, etai quidem nec in sex codicibus Mosquensibus Chrysostomi inter contextum hæc reperiuntur, tamen ex pluribus locis apparet, illum hæc probasse. Habet ergo hunc locum tom. VII, p. 370. B. D., ubi nihil in editione Montefalconii mutatur præter λεπροὺς καθαίρετε. Sed in eadem homilia, ubi locum repetit p. 375 D. recenset, τοὺς λεπροὺς, τοὺς καθαίρομένους — καὶ τοὺς ἐγεγρονένους νεκροὺς. Ibid. E. μὴ ζῆτει νεκρὸν ἕνα ἰδεῖν ἐγειρόμενον. Item p. 376 C. νεκρῶν ἀνάστασιν — λεπρῶν καθαρίσιν. Hæc omnia in eadem homilia, ubi hunc locum de industria tractat. Deinde in proxima homilia p. 378 D. rursus jungit, λεπροὺς καθαίρειν, δαιμόνια ἐλαύνειν — νεκροὺς ἐγείροντας.

Item tom. VIII. p. 284. D. de Juda proditore loquens, inquit : Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν ἄλλων ἦν τῶν πεμφθέντων νεκροὺς ἐγείρειν καὶ λεπροὺς καθαρίσαι. Denique diserte p. 300 D. ὅτι δε ἐπεμπεῖν αὐτοὺς [τοὺς μαθητάς], οὐκ εἶπεν, ἰδῶκεν αὐτοῖς Πνεῦμα ἅγιον. ἀλλ', ἰδῶκεν αὐτοῖς ἕξουσίαν, λέγων. Λεπρούς καθαρίζετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε, νεκροὺς ἐγείρετε. θωρεῖαν ἐλαβετε, θωρεῖαν ὄσατε. Unde autem hæc Chrysostomus arripuit? Ut equidem credo, ex loco simili Matth. xi, 5, ubi (b) itidem λεπροὶ καθαρίζονται, νεκροὶ ἐγείρονται. Sed

(b) Vide paulo inferius Matth. 49, 9, ubi Origenes et Chrysostomus ad Matth. 5, 32, in interpreta-

hæc loco ista verba etiam suspecta reddidit incerta sedes. Nam alii codices, ante λεπροὺς καθαρίζετε, alii, post habent. Hic ergo cum cæteris probatis codicibus multum Euthymii et Theophylacti auctoritas valet contra Chrysostomum. Cyrillus etiam, qui modo ex Origene, modo ex Chrysostomo pendet, hæc infert tom. I Glaphyr. p. 426. D. ἀσθενούντας θεραπεύετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε, λεπροὺς καθαρίζετε, νεκροὺς ἐγείρετε. θωρεῖαν, x. τ. λ. Item t. II, p. 862 C. ἀσθενούντας θεραπεύετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε, νεκροὺς ἐγείρετε. Ac diserte tom. I, part. 1, p. 494 B. Καὶ μὴν τοῖς ἀγίοις ἀποστόλοις ἐπ' ἕξουσίας εἰδίου τὴν κατὰ πνευμάτων ακαθάρτων εὐσθένειαν ὁ Χριστός, ὥστε (v. 1.) ἐκβάλλειν αὐτὰ, καὶ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ. Καὶ τὸ ἐτε τούτων ὑπερτεροῦν, καὶ αὐτοῦ δύνασθαι καταθελεῖν [τοῦ addendum videtur] θανάτου, διεκλεῖυτο, θεοτρεπέστατα λέγων. Ἀσθενούντας θεραπεύετε, λεπροὺς καθαρίζετε, νεκροὺς ἐγείρετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε.

Ibid. p. 619 fin. Ἀσθενούντας θεραπεύετε, νεκροὺς ἐγείρετε, λεπροὺς καθαρίζετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε. T. VI, p. 34 C. contra Nestorium : Ἀσθενεῖς θεραπεύετε, νεκροὺς ἐγείρετε, λεπροὺς καθαρίζετε, x. τ. λ.

10. Μὴ δε δύο χιτῶνας] μὴ pro μηδε. a.

14. Τῶν ποδῶν] ἐκ τῶν ποδῶν.

18. Πνεμόνας δε] δε abest a.

19. Ἡὼς ἢ τί λαλήσητε] πῶς ἢ τί λαλήσετε.

21. Δὲ ἀδελφός] δε omittit a.

24. Διδάσκαλον αὐτοῦ.

25. Οἰκειακούς.

27. Εἰς τὸ οὖς ἠκούσατε.

28. Καὶ μὴ φοβήσθε. Et mox, ἀποκτενούντων. Continuo, ψυχὴν οὐ δυναμένον.

29. Πατρός ἡμῶν a. Statim autem uterque addit : τὸ ἐν οὐρανοῖς.

36. Οἰκειακοί.

Cap. XI, V. 2. Ὁ δε Ἰωάννης ἀκούσας] ἀκούσας δε ὁ Ἰωάννης. b. Ἀκούσας δε Ἰωάννης. a.

4. Ἄ βλέπετε καὶ ἀκούετε.

8. Βασιλείων] Βασιλείων.

12. Τοῦ Βαπτιστοῦ omittunt.

16. Παιδαρίοι] παιδίους. Mox ἄγορά, pro ἄγοραῖς.

21. Βηθσαϊδά.

Cap. XII, V. 3. Ὁ δε Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς. Mox deest αὐτοῖς, post ἐπέειπεν.

6. Τοῦ ἱεροῦ μείζων ἐστίν.

8. Καὶ τοῦ Σαββάτου] καὶ abest.

11. Τίς ἐστίν ἐξ ὑμῶν. Mox ἐπέμπεσαι. a.

12. Διαφέρει ὁ ἀνθρώπος.

13. Ὑγιῆς] ἡ χεὶρ αὐτοῦ ὑγιῆς.

18. Εἰς ὅ] εἰς omittit. a.

20. Τὴν κρίσιν αὐτοῦ.

21. Καὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ.

22. Κωφὸς καὶ τυφλός. a.

28. Ἐν πνεύματι Θεοῦ ἐγώ.

29. Τὴν οἰκίαν αὐτοῦ διαρπάγη.

34. Pro posteriori τοῖς ἀνθρώποις, est αὐτοῖς.

32. Καὶ ὅς ἐάν.

Ἐν τούτῳ τῷ αἰῶνι ἐν τῷ νῦν αἰῶνι.

35. Τῆς καρδίας et τὰ, ante ἀγαθὰ, omittunt.

42. Σολομῶνος. bis eodem versu.

44. Ἐπιστρέψω] ὑποστρέψω. b. Mox, καὶ εἰθῶν uterque.

45. Ἐτερα ἐπτά.

49. Αὐτοῦ. post χεῖρα. omittunt.

50. Αὐτὸς μου καὶ ἀδελφός.

Cap. XIII, V. 3. Τοῦ σπείραι.

4. Τὰ πετεινά τοῦ οὐρανοῦ.

14. Ἐπ' αὐτοῖς] ἐπ' abest. Mox, ἀκούσῃ et βλέψῃ. a.

15. Συνίωσι] συνώσι. Mox, ἰάσομαι. b.

tione transeunt, neglecto loco, quem data opera interpretabantur. Atque ita multoties aberrant,

23. Συνιών] συνιών. a.
 26. Καρπόν] καρπούς. b.
 27. Ἐχει ζιζάνια.
 28. Συλλέξομεν.
 Ἄμα omittit. a. Mox uterque, αὐτοῖς καὶ τὸν σίτον.
 30. Συναυξάνεσθαι] οὖν συναυξάνεσθαι. Syllabæ συν, et ουν, alibi etiam sunt confusæ. Primo ergo vitiose scribebatur, οὖν αυξάνεσθαι, deinde revocabatur, συναυξάνεσθαι servato etiam οὖν. Hoc ex varietatibus ad h. l. discitur. Ex mea nimirum editione. Αὐτὰ εἰς δίσμας] αὐτὰ εἰς δίσμας. a. Αὐτὰ εἰς δίσμας. b.
 32. Μείζον πάντων τῶν λαχάνων.
 33. Ἐκρυψεν.
 40. Κατακαίεται] καίεται, quæ est vera lectio. Sic. Joan. 15. 6.
 44. Ἐν ἀγρῷ.
 52. Θησαυροῦ αὐτοῦ] αὐτοῦ abest. a.
 55. Οὐχ ἡ μήτηρ.
 Cap. XIV, V. 3 Ἐν τῇ φυλακῇ.
 5. Ἐφοβήτο τὸν ὄχλον.
 12. Τὸ σῶμα αὐτοῦ.
 14. Ἐσπλαγχνίσθη ἐπ' αὐτοῖς. Stephaniana major, ut recte monet Wetst., pro edito ἐπ' αὐτοῖς, per errorem exhibuerat, ἐπ' αὐτοῦς. Id ergo Beza correxit, fecitque αὐτοῦς. Attamen ἐπ' αὐτοῦς non caret auctoritate. Ita enim Chrysost. t. VII, p. 504 D. consentientibus codicibus Mosquensibus, præter codicem γ, qui bis habet ἐπ' αὐτοῖς. Scilicet semel loco laudato, semel ante homiliam. Hic enim codex solus ante homiliam XLIX, versum 13 et 14 habet, cum reliqui tantum versum 13 exhibeant. Monui hac de re in editione Novi Testamenti ad Matth. p. 480. Ἐπ' αὐτοῦς habent etiam codices Mosqq. Novi Testamenti e. l. Ac sæpius quidem σπλαγχνίζεσθαι in Novo Testamento additum habet ἐπὶ τινι. Sed hic auctoritate codicum probandum ἐπ' αὐτοῖς.
 19. Καὶ λαβῶν] καὶ omittunt.
 22. Αὐτοῦ, post μαθητάς, deest.
 27. Φοβείσθε] φοβήσθε. a. Ita, sed supra scripto, et. b.
 28. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος, εἶπεν αὐτῷ Κύριε. Ita uterque. Mox, κλέυσόν μοι. a.
 35. Ἀφόνται. a.
 Cap. XV, V. 4. Πατέρα σου] σου omittunt.
 5. Ab. ὑμεῖς δὲ ad ὠφελῆθῃς uterque bis deinceps habet, sed ante diversa scholia,
 Ὅς ἂν] ὅς ἐάν.
 14. Ἐμπεσοῦνται.
 17. Ἐκβάλλετε. a.
 25. Προσεκύνει] προσεκύνησεν.
 27. Ἡ δὲ εἶπε] pro ἡ est littera majuscula aurea Ὁ, errore manifesto. Nam aliquanto post picta est illa littera, ut cæteræ initiales. a. Mox deest ἐσθίει. b.
 31. Ἐδόξασαν] ἐδόξαζον.
 32. Ἡδὴ ἡμέρας τρεῖς.
 37. Περιττεύον.
 39. Ἐνίβη] ita a. etiam b. sed hic supra notat alteram lectionem per impositum α.
 Cap. XVI, V. 3. Πρωὶ] πρωίας.
 4. Ante γενεά, addunt : καὶ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς. Hanc varietatem Millius etiam notavit e cod. Barrocciano. Non opus erat, ut id Hentenius etiam ex codice Hispaniensi indicaret. Discitur enim ex commentario, illum sic legisse. Hanc Appendicem excludendam esse, quilibet videt. Et apud Euthymium res facile expediri potest, modo hæc jungantur præcedenti interpretationi, textus autem initium habeatur, γενεά πονηρά. Sed illud mirum, quod duo Colbertini id etiam habent et versio Æthiopica. Conjecturam de hoc loco proposui in editione Novi Testamenti, quæ firmatur loco simili Luc. ix, 56, ex iis, quæ ex codice d. indicavi.
 11. Περὶ ἄρτων.

- A 14. Ἠλίαν, spiritu leni. b. Ita idem supra 11, 14.
 20. Ἰησοῦς ὁ Χριστός] Ἰησοῦς omittunt.
 28. Ἐστηκότων] ἐστῶτων.
 Cap. XVII, V. 2. Ἐγένοντο λευκά. a.
 3. Ὀφθησαν] ὄφθη. a. mox Ἠλίαν. b.
 4. Μωσῆ. Ita uterque. Paulo ante a. omittit ὁ ante Πέτρος. Mox Ἠλίαν. b. spiritu leni, ut solet.
 11. Ἠλίαν, b. ante Ἠλίαν, addit ὅτι. a. Rursus vers 12 Ἠλίαν. b. atque ita constanter hic codex.
 14. Γουσιπετῶν αὐτῶν.
 20. Ἐὰν ἔχετε. a.
 23. Ἐγερθήσεται] ἀναστήσεται.
 24. Ἐλθόντων δὲ] καὶ ἐλθόντων.
 27. Ἀναβάντα] ἀναβαίνοντα.
 Cap. XVIII, V. 4. Ταπεινώσει.
 6. Ἐπὶ τὸν τράχηλον] εἰς τὸν τράχηλον.
 12. Ἐνενηχονταεπτα. a. Ita ex rasura litteræ v.
 b. Ita iterum uterque vers. 13.
 15. Ἐὰν δὲ ἀμαρτή.
 Αὐτοῦ καὶ σου. b.
 16. Ἡ τριῶν absunt. a.
 19. Πάλιν ἀμὴν λέγω.
 28. Ὅτι ὀφείλει] εἰ τε ὀφείλει.
 29. Καὶ πάντα] πάντα omittunt.
 31. Τῷ Κυρίῳ ἰαντῶν.
 Cap. XIX, V. 5. Τὸν Πατέρα αὐτοῦ.
 8. Ὅτι Μωσῆς μὲν.
 9. Εἰ μὴ ἐπὶ] μὴ ἐπὶ, Μή. sine ei, male habuit Origenem et Chrysostomum. Ergo uterque ex Matth. v, 32 arripuit παρετός. Origenem vide t. III, p. 647 C, Chrysostomum t. VII, p. 622 B. Erasmus quidem invexit ei. Attamen in scholiis codd. Mosqq. ita ad hunc locum legitur : Μὴ διδούς ἀδειαν λῦσιν τὸν γάμον, εἰ μὴ μόνον (alii, μόνον) τῷ καταλαβόντι πορνευομένην τὴν γυναῖκα. Ita codd. quos appello a. d. e. Crisim didicit Erasmus ab Origene et Chrysostomo. Nam infra Joan. xiii, 40 pro ἡ τοὺς πόδας, uterque intulit, εἰ μὴ τοὺς C πόδας. Vide Orig. t. IV, p. 411 D ; Chrysost. t. VIII, p. 416 a.
 13. Προσηνέχθησαν.
 16. Ποιήσω] ποιήσας, servato etiam ἵνα. a.
 18. Deest vocabulum εἶπε. b.
 19. Ὡς ἰαντῶν. a.
 24. Πάλιν δὲ] δὲ abest. a.
 Διελθεῖν] εἰσελθεῖν, ut mox. In scholiis tamen dissentiunt.
 26. Δυνατὰ ἐστὶ] ἐστὶ abest.
 Cap. XX, V. 2. Συμφωνήσας δὲ] καὶ συμφωνήσας.
 3. Περὶ τρίτην ὥραν.
 4. Καὶ ἐκείνοῖς.
 Ἀμπελώνά μου. a.
 12. Ὅτι οὗτοι] οὗτοι abest. a.
 15. Ἡ ὀφθαλμὸς] εἰ ὀφθαλμός. Ita Chrysost. t. VII, p. 637 D ; p. 638 C. Origenes totum locum negligit in interpretatione.
 21. Ευωνόμων] εὐωνύμων σου. Mox, ἐν τῇ βασιλείᾳ D σου omittit b.
 22. Καὶ τὸ βάπτισμα] ἡ τὸ βάπτισμα, a.
 24. Post ἡγαγάκθησαν repetit ὁ δέκα a.
 26. Ab ἀλλ' ὅς ἐάν ad vers. 27 ὡμῶν δουλος, culpa scribæ in principio folii omisa sunt. a.
 30. Υἱά. b. Sic idem versu 31.
 Cap. XXI, V. 4. Ἠγγισεν. a. Mox Βηθσαφαγή. a. b.
 2. Ὀνον δεδεμένον. b.
 3. Ἀποστέλλει.
 7. Ἐπεκάθισεν.
 8. Ἐστρωσαν ἐν τῇ οἰᾷ τὰ ἰμάτια αὐτῶν.
 11. Ἰησοῦς insertum. a.
 12. Τοὺς ἀγοράζοντας καὶ πωλοῦντας. b.
 14. Χωλοὶ καὶ τυρφοί.
 19. Ὅδοῦ αὐτοῦ, ἦλθεν. b.
 22. Ὅσα ἐάν.
 25. Οὖν abest. a.
 28. Τε δὲ ὑμῖν] δὲ abest. a.

32. Ὁ Ἰωάννης.
 35. Ἐδρασαν. a.
 46. Τοὺς ὄχλους] τὸν ὄχλον.
 Cap. XXII. V. 4. Ἠτοίμασται.
 7. Ἀκούσας δέ, etc.] καὶ ἀκούσας ὁ βασιλεὺς ἐκείνος ὤρρησθη.
 9. Ὅσους ἰάν. b.
 13. Βάλετε εἰς.
 16. Πρῶτον ἀνθρώπου.
 20. Καὶ ἐπιγραφῆ. b.
 31. Ῥηθὲν ὑμῖν] ὑμῖν omittunt.
 37. Εἶπεν αὐτῷ] εἶπεν αὐτῷ.
 39. Ὁμοία αὐτῇ] ὁμοία αὐτῆ. a.
 46. Ἠδύνατο.
 Cap. XXIII. V. 3. Ὅσα ἰάν. b.
 5. Πλατύνουσι γὰρ τὰ.
 6. Ἐν τοῖς δειπνοῖς.
 8. Γὰρ ὑμῶν ἴστυ.
 10. Μὴ κληθῆτε. a. Mox uterque, γὰρ ἴστυ ὑμῶν.
 Versus 14 legitur ante versum 13. Ergo versu B 14, non 13, post οὐαί reperitur δέ.
 15. Qui ex Chrysostomo argumentantur contra narrationem de adultera apud Joannem, ii teneant, hic etiam Chrysostomum, post versum 45, statim transire ad versum 23, t. VII, p. 708 B. C. Nec attingit ullo verbo hunc locum. Fortasse ideo silentio transiit, quod pugnare videbantur eum Matth. V.
 18. Ὅς ἂν. b.
 21. Κατοικοῦντι ἐν αὐτῷ. Interpres Latinus Origenis, t. III, p. 841 D. : Qui habitat in ipso. Sed ita accipi debet, confusus per Hebraismum temporibus, etiamsi legatur κατοικήσαντι.
 22. Οὐρανῷ] ναῶ. a.
 23. Ταῦτα δέ ἴδει. b. Mox uterque, τὴν δέ κάμηλον.
 25. Ἀκρασίας] ἀδικίας.
 32. Ἐπληρώσατε. a.
 36. Ὅτι ἔξει, et MOX πάντα ταῦτα.
 37. Ἀποκτείνουσα. a. ἀποκτείνουσα. b.
 Cap. XXIV. V. 1. Post ierou legitur, ὡς θαυμαστάς, in quibus vocabulis proximum scholium terminatur. Punctis ergo notantur, ut tollenda. b.
 2. Ὡς λίθος] λίθος ὡς. a.
 Ὅς οὐ μὴ] μὴ abest.
 8. Ταῦτα δέ πάντα. a.
 9. Πάντων ἰθύνων] ἰθύνων abest.
 17. Μὴ καταβάτω. Et mox, ἄραι τὰ ἐκ τῆς.
 18. Τὸ ἱμάτιον.
 20. Μηδὲ Σαβδάτω.
 26. Ταμίσις. a.
 30. Ἀνθρώπου μετὰ δυνάμειος καὶ δόξης πολλῆς ἔρχομενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ. a.
 31. Ἄκρων οὐρανοῦ. a.
 32. Ἐκφυῆ.
 33. Ταῦτα πάντα.
 34. Ταῦτα παντα. a.
 36. Καὶ ἄρας.
 49. Τοὺς συνδούλους αὐτοῦ.
 Ἐσθίει δέ καὶ πίνη. a. Ἐσθίη δέ καὶ πίνη. b.
 Cap. XXV. V. 2. Καὶ αἱ πέντε] αἱ abest.
 3. Λαμπάδας αὐτῶν.
 15. Ἰδίων οἰκίαν. b.
 21. Ἐφη δέ αὐτῷ] δέ abest.
 27. Ἐλθὼν ἐγὼ] ἐγὼ omittit a.
 30. Ἐκβάλετε] ἐκβάλετε. a. Ἐμβάλετε. b.
 44. Ἀποκριθήσονται αὐτῷ] αὐτῷ abest.
 Cap. XXVI. V. 4. Δόλω κρατήσωσι.
 11. Τοὺς πτωχοὺς γὰρ πάντοτε ἔχετε.
 17. Ἐτοιμάσωμεν.
 26. Τὸν ἄρτον] τὸν omittunt. MOX εὐχαριστήσας, loco εὐλογήσας.
 28. Τοῦτο γὰρ] γὰρ abest.
 29. Γενήματος, υπο ν.
 33. Εἰ καὶ πάντες] καὶ abest. MOX, ἐγὼ δέ οὐδέποτε. a.

- A 35. Ἀπαρνήσωμαι. a.
 Ὁμοίως δέ καὶ πάντες.
 37. Ἐκεῖ omittit a.
 38. Αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς.
 48. Ὅν ἰάν b.
 50. Ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν.
 52. Ἀπολούνται] ἀποθανοῦνται. Chrysostomi Codices, ut jam notavi ad hunc locum, in his duobus vocabulis variant. Ἀπολούνται exhibet etiam t. VIII, p. 491 B. Theophylactus in textu et in interpretatione habet ἀποθανοῦνται, p. 167 A.
 56. Οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ πάντες.
 59. Θανατώσωσιν αὐτόν.
 65. Nulla hic notatur varietas, ne ab eis quidem, qui ex Patribus lectiones variantes collegerunt. Sed tamen Cyrillus tom. III, p. 496 A, habet περιέφηξε τὴν ἐσθῆτα, et, λέγων ἰδυσφύμησεν. Hanc Cyrilli animadversionem catenarum fabri totam translulerunt ad Act xiv, 14. Vide Œcumen. tom. I, p. 118 D.
 67. Ἐράπισαν. a.
 70. Ἐμπροσθεν αὐτῶν πάντων.
 71. Τοῖς ἐκεῖ αὐτοῖς. ἐκεῖ uterque. Mox Ναζαρίου. a.
 74. Καταθεματίζεω.
 75. Τοῦ Ἰησοῦ] τοῦ omittunt.
 Cap. XXVII. V. 6. Κορβονᾶν.
 26. Φραγελώσας.
 33. Γολγοθᾶν. MOX, ὁ ἴστυ λεγόμενον.
 35. Ἴνα πληρωθῆ ad ἔβαλον κληρὸν absunt.
 41. Καὶ πρεσβυτέρων καὶ Φαρισαίων.
 42. Πιστεύσωμεν ἐπ' αὐτῷ, b. Πιστεύομεν ἐπ' αὐτῷ. a.
 43. Νῦν omittunt.
 44. Ὀνειδίζον αὐτόν.
 46. Λιμὰ σαβαθθᾶν.
 49. Εἰδόμεν. a.
 In editione Novi Testamenti jam notavi Chrysostomum hic memorare Joan. xix, 34. Ita mox C t. VII, p. 828, fin. pro Matthæi verbis explicat Luc. xxii, 47, 48. Atque ita multoties aliorum infert evangelistarum verba. Hic autem eo minus miror, quod ista verba Joannis legebantur olim in lectione ecclesiastica Matth. xxvii 1-38 seqq. Atque hujus ecclesiasticæ lectionis ipse Chrysostomus mentionem facit t. VII, p. 818 C. Quod autem Montefalconius edidit ἦνοῖξεν, id est contra codd. Mosquenses, qui habent ἦνυξεν. Ἐνυξε tamen ipse ex aliis codd. notat.
 53. Ἐξελθόντα.
 54. Τὸν σεισμόν καὶ omittunt.
 59. Ἐνετύλιξεν αὐτῷ ἐν σινδῶνι.
 63. Ὁ πλάγιος ἐκεῖνος.
 64. Νυκτός abest. b.
 65. Ἐφη δέ αὐτοῖς] δέ abest.
 Cap. XXVIII. V. 1. Θεωροῦσαι. b.
 3. Αὐτοῦ λευκὸν] αὐτοῦ abest. a.
 6. Ἠγέρθη γὰρ] γὰρ deest.
 9. Ὁ Ἰησοῦς] ὁ abest.
 10. Κάκει] καὶ ἐκεῖ.
 19. Πορευθέντες οὖν] οὖν omittunt.
 20. Ἀμὴν abest.
 Ad Evangelium Marci.
 Cap. I. V. 5. Ἐξεπερσύνουτο.
 6. Δέ ὁ Ἰωάννης.
 9. Ἠλθεν ὁ Ἰησοῦς.
 16. Τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ τοῦ Σίμωνος.
 27. Συζητεῖν πρὸς ἑαυτοῦς.
 29. Ἐξελθὼν ἦλθεν.
 34. Ἠδεδασαν αὐτόν.
 35. Λίαν omittunt.
 37. Σε ζητοῦσι.
 38. Καὶ ἐκεῖ.
 Cap. II. V. 8. Οὕτως αὐτοὶ διαλογίζονται.
 9. Ἀφίονται σου αἱ.
 Versum 10 et 14 omittit a.

12. Ὅτι οὕτως; οὐδέποτε.

13. Λευί. a.

Scribæ infimi, ut ad hunc locum in editione Novi Testamenti jam notavi, hunc locum corrumperunt ex scholiis. Scholiastis autem imposuit Origenes. Is ergo contra Celsum tom. I, p. 376 D, ita scribit: Ἔστω δὲ καὶ ὁ λέβης τελώνης ἀκολουθήσας τῷ Ἰησοῦ· ἀλλ' οὐτε γε τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ ἦν, εἰ μὴ κατὰ τινὰ τῶν ἀντιγράφων τοῦ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίου. Hic primo notandum, λέβης poni pro λευίς. Nam de λεβθαίος seu λεβαίος accipi nequit. Lebbæus enim nullibi τελώνης appellatur, sed Levi. Jam quia Origenes dixerat, κατὰ τινὰ τῶν ἀντιγράφων τοῦ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίου, interpolatores inde colligebant, alicubi in Evangelio Marci pro Levi aliter legi, ac nisi ita aliter legeretur, aliter corrigendum esse. Locus Origenis autem duobus Marci locis accommodari potest. Nam propter λέβης ὁ τελώνης ἀκολουθήσας referri potest ad Marc. II, 14. Propter additum autem, τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀποστόλων, trahi quoque possit ad Marc. III, 40-48, ubi est apostolorum catalogus. Probabile videbatur interpolatoribus, Origenem locutum esse de priori loco. Cum autem hic legeretur, τὸν τοῦ Ἀλφαίου, infra autem cap. III, 18, idem additum reperirent Jacobi nomini, pro Levi corrigebant Jacobum. Nolo hic inquirere, quam fidem mereatur Origenes, cum ἀντίγραφα τινὰ memorat. Illud tantum moneo, eum, si primum locum respexit, parum attentum fuisse. Nec enim Marcus tantum narrat. Levin accessisse Christo, sed Lucas etiam v. 27 seqq. fere iisdem verbis, quibus Marcus. Ad excusandum Origenem ergo nihil afferri potest, nisi, quod fortasse desperatissimus defensor ejus dixerit, scilicet. Lucam quoque in libris omnibus cap. v, v. 27, 28, bis corruptum, atque ibi etiam bis Ἰακώβου interponendum esse. Prior ergo Marci locus propter auctoritatem Lucæ corrigi nequit. Videamus de posteriori Marci loco. Hic vero facillime corrumpi poterat, si scilicet III, 18, pro Μαθαίου aut Ἰακώβου [τὸν τοῦ Ἀλφαίου] scriberetur Λευί. Hoc uno modo constare poterat Origenis animadversio. Hic autem, dum interpolatores metuunt auctoritatem Matthæi x, 3; Luc. IV, 15; et Act I, 43, incidunt in Lucæ

A laqueos, v, 27, 28, atque ipsi inviti Origenem vel negligentia, vel fraudis crimine irretiunt. Tale est mendacium. Ipsum se prodit. Origenis animadversio, ut arbitrator, tantum eo pertinebat, ne quis putaret Levin quemdam fuisse apostolorum. Id autem efficitur, si Levis apud Marc. II, 14, et Luc. v, 27, pro diversa persona habeatur, non pro Matthæo Matth. IX, 9. Ex περιουσίᾳ igitur Origenes, immemor Lucæ, pro tempore, tanquam argumentum addebat: Κατὰ τινὰ τῶν ἀντιγράφων.

Quid autem efficitur, si hic Marc. II, 14, cum istis interpolatis codicibus loco Λευί legatur Ἰακώβος; scilicet tunc tres portitores (c) ac tres filios Alphæi habebimus. Necesse ergo erit, ut aut de tribus personis tres evangelistæ dixerint, aut Jacobus et Levi, aut Levi et Matthæus pro una persona habeantur. In eadem ergo difficultatem revolvimur. Adhuc enim tantum interrogatum est, utrum Matthæus et Levis sit eadem persona, an duæ? Nunc etiam quaerendum, utrum Jacobus et Levi una an duæ sint personæ. Sed Levi ex decreto Origenis non fuit apostolus. Aut ergo nec Jacobus fuit apostolus, aut tres feruntur portitores in Evangeliiis, omnes filii Alphæi. Sed Origenes ut centum locis aliis, ita hic quoque infatuavit scholiastas, quorum etiam ad hunc locum verba, quod diversorum auctorum interpretationes conjunxerunt, ita obscura atque inter se repugnantia sunt, ut nemo commodum eruere possit sensum. Scholia leguntur in mea Novi Testamenti editione.

V. 16. Πίνη. a.

17. Εἰς μετάνοιαν absunt.

17. Καὶ ἔρχονται ad νηστεύουσιν. absunt. a.

19. Ὅσον χρόνον ad νηστεύειν absunt. a.

23. Ἐν τοῖς Σάββασι in abest. a.

26. Τοῦ ἀρχιερέως] τοῦ omittunt.

27. Καὶ ἔλεγεν] καὶ λέγει. a.

Cap. III. V. 7. Ab καὶ ἀπὸ Ἱεροσολύμων ad Ἰθουμαίας absunt. a.

12. Φανερόν αὐτὸν ποιήσῃσι.

17. Τοῦ Ἰακώβου] αὐτοῦ. a.

27. Οὐ δύναται οὐδεὶς] οὐδεὶς δύναται.

Αὐτοῦ διαρπάσῃ.

28. Ὅσας ἄν. Sed ὅσας est error editionis Gregorii.

32. Καὶ οἱ ἀδελφοὶ σου καὶ αἱ ἀδελφαὶ σου.

Cap. IV. V. 2. Καὶ ἐδίδασκεν ad πολλά absunt. a.

(c) Atqui scholiastæ ad hunc locum ne duos quidem nobis largiuntur portitores. Proponunt enim quaestionem hanc: Ἐρεῖ τις, ὅτι δύο ἦσαν ἐκ τῶν δώδεκα τελῶναι, Μαθαίος καὶ Ἰακώβος ὁ τοῦ Ἀλφαίου, ὅπερ οὐκ ἔστιν· εἰς γὰρ καὶ ὁ αὐτὸς ἔστιν. Sed hoc prorsus stultum, nisi pro Ἰακώβος scribatur Λευίς. Si enim Matthæus et Jacobus Alphæi est una persona, Levis autem nullus fuit apostolus undecim tantum numerantur apostoli. Hunc scholiastæ locum ita etiam edidit Wetstenius ad h. l. sicuti nos ex quatuor codicibus Mosq. Photius apud Possinum ad h. l., liberalior est. Duos enim portitores inter duodecim numerat. Mattheum et Jacobum Unde autem ei hoc innouit? Sed totum scholium, ut editum esta Possino p. 50, absurdum est. Ut autem hic omnino de Photio moneam. Ille quidem Photius,

D qui Bibliothecam scripsit, fuit, etsi multos habuit obtrectatores, vir copiosissimæ doctrinæ. Sed alter Photius, cujus in Catenis longissima plerumque et ineptissima leguntur scholia, vel omnino nullus fuit, ac mentitus est nomen Photii, vel fuit monachus iguobilis et ineptissimus. Quibus non ad manus sunt, sicuti mihi, inedita multa istius Photii scholia, ii adeant Pseudo-Oecumenium, ibique tot, quot ipsi placuerit, nomine Photii notata scholia legant. Profecto, ut prævideo, meæ accedent sententiæ. Omnia enim ex aliis hausit, et aquam, et acetum et vinum, ac flumine turbidæ eloquentiæ suæ omnia sententiæ reddidit simillima. De Jacobo, quem portitorem facit Chrysostomus, vide infra notam 3, pag. 378, ad Matth. Forte Chrysostomus etiam Origenis animadversione deceptus est.

3. Τὸ σπεῖραι.
 4. Τοῦ οὐρανοῦ absunt.
 8. Ter habent ἐν, loco ἐν.
 9. Ἐλεγεν αὐτοῖς] αὐτοῖς abest.
 18. Σπειρόμενοι οὗτοι εἰσιν] hoc posterius, οὗτοι εἰσιν omittunt.
 Ἀκούοντες] ἀκούσαντες.
 20. Ter ἐν, loco ἐν.
 21. Ἐπιτεθῆ] τεθῆ.
 22. Ἐστὶ τι] τι omittunt.
 24. Καὶ ἔλεγεν] καὶ λέγει. a.
 27. Ἐγείρεται. a.
 30. Παραβαλοῦμεν.
 31. Κόκκω] κόκκον. b.
 33. Πολλαῖς] abest a.
 48. Ἐπὶ τὸ προσκεφάλαιον. Hoc προσκεφάλαιον eripuit Marco et dedit Lucæ Chrysost. VII, p. 333 D. Habet enim ita: Καὶ ὁ μὲν Ματθαῖος, ὅτι ἔκαθεν, εἶπεν ἀπλῶς· ὁ δὲ Λουκᾶς, ὅτι ἐν προσκεφάλαιῳ φησὶν. Vide Matth. VIII, 24; Luc VIII, 23. Nos relinquamus Marco, ut alia, quæ ei Chrysostomus et Origenes subriperunt.
 V. 3. Μνημείοις] μνήμασι. Mox ἠδύνατο. a. αὐτὸν, ante ἠδύνατο. b.
 11. Πρὸς τῷ ὄρει.
 16. Καὶ διηγῆσαντο] διηγῆσαντο δέ.
 18. Δαιμονισθεῖς] δαιμονιζόμενος.
 19. Ἐποίησ] πεποίηκε.
 23. Ἐποίησ] αὐτῆ] ἐπιθῆ αὐτῆ. b. ἐπιθῆ αὐτῶ. a.
 26. Παρ' ἑαυτῆς] παρ' αὐτῆ.
 40. Ἀπάντας] πάντας.
 41. Ταλῆθα καὶ. Chrysost. t. VII, p. 139 B. Ταλῆθα, ἀνάστηθε. Elegans est lectio cod. Cantabrig. ἡββι Θεαδικά, quam Rabbi Scheher excogitavit.
 Cap. VI. V. 2. Ὅτι καὶ δυνάμεις] ὅτι abest.
 3. Ἐσκυδαλίζοντο ἐπ' αὐτῶ.
 9. Καὶ μὴ ἐνδύσηθε.
 11. Ὅσοι ἐάν. a.
 Ἡ Γομῶροις] ἡ Γομόροις. a. Καὶ Γομόροις, rasura C sublato altero p. b.
 15. Ἡ ὡς] ἡ abest.
 16. Ὁ Ἡρώδης] ὁ omittunt
 17. Ἐν τῇ φυλακῇ] ἐν deest.
 18. Γυναῖκα φιλιππου τοῦ ἀδελφοῦ.
 20. Ἄγιον] ὄσιον. Mox ἀκούων, loco ἀκούσας.
 22. Ὁ ἐάν ἐλεῖς] ἐάν omittit a.
 27. Ἀποστείλας omittit b.
 29. Ἐν μνημείῳ.
 30. Καὶ ὅσα] καὶ omittunt.
 31. Καὶ ὑπάγοντες. Mox, εὐκαιροῦν.
 33. Υπάγοντας καὶ ἐπέρωσαν αὐτοὺς πολλοί.
 Ab καὶ προσήλθον ad συνήλθον πρὸς αὐτὸν absunt. Omisit etiam Hentenius. Ergo nec hic videtur reperisse in suo codice.
 34. Ὁ Ἰησοῦς εἶδεν.
 37. Ἀγοράσομεν.
 38. Ὑπάγετε καὶ] καὶ abest.
 41. Εὐλόγησαι] ἐμήνυσαι. a.
 44. Ὡστεὶ omittunt.
 45. Βηθσαϊδά. b.
 Ἀπολύσει.
 49. Φάντασμα] φαντασίον.
 52. Αὐτὸν ἡ καρδία. a.
 53. Γεννησαρετ.
 Cap. VII. V. 2. Ἐσθλιόντας ἄρτον.
 4. Βαπτίζονται] βαντίσονται.
 5. Οἱ Γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι. a.
 12. Bis in eodem versu abest αὐτοῦ.
 19. Καθαρίζων. a.
 24. Εἰς τὴν οἰκίαν] τὴν omittunt.
 26. Σύρα φοινίκισσα. Mox, ἐβάλη.
 32. Μογγιλᾶλον. Sic, binis γγ.
 Cap. VIII. V. 2. Ἡμίαι. a.
 3. Νῆστις. b.
 6. Ἄρτους καὶ εὐχαριστήσας.
 7. Παραθήναι, et vers. 9 ἀπέλυσαν. a.

- A 12. A vocabulis Ἀμὴν λέγω ad vers. 34. Μαθηταῖς αὐτοῦ, εἶπεν, exciderunt cum interpretatione. b.
 13. Εἰς πλιῖον. a.
 19. Ὅτε τοὺς ἄρτους ἐκλασα τοὺς πάντες. a.
 21. Καὶ ἔλεγεν] καὶ λέγει. a.
 22. Βηθσαϊδά. a.
 24. Ὅτι ὡς δένδρα ὀρῶ περιπατοῦντας. a.
 25. Ἐνέβλεψε] ἐβλεπε. a.
 31. Καὶ τῶν ἀρχιερέων. Mox, καὶ τῶν Γραμματέων.
 34. Ὅστις θέλη. a.
 35. Ἀπόλεση τὴν ἑαυτοῦ ψυχάν.
 Cap. IV. V. 2. Τὸν, ante Ἰάκωβον et Ἰωάννην omittunt.
 3. Ἐγένοντο. a. Mox, κυραφεύς. a.
 6. Τί λαλήσει. Chrysostomus t. VII, p. 569 B. Ὁ μὲν Μάρκος, ὅτι οὐ γὰρ ἦδει τι λαλήσει, ἐφοβοῖ (notatur etiam, ἐφοβοῖ) γὰρ ἐγένοντο· ὁ δὲ Λουκᾶς μετὰ τὸ εἰπεῖν, Τρεῖς σκηνάς ποιῶμεν, ἐπήγαγε· Μὴ εἰδὼς ὁ λέγει. Luc. IX, 33.
 9. Διηγῆσανται. a. Mox, εἰ μὴ ὅτι uterque.
 20. Ἴδὸν αὐτὸν. b.
 23. Πιστεύσαι] abest. a.
 24. Πιστεύω — ἀπιστία. Hæc nominatim Lucæ tribuit Chrysost. t. VIII, p. 204 C. ubi tamen non reperitur.
 34. Διελέχθησαν] διελογίζοντο a nonnullis notatur. Unde? Ex Chrysost. t. VII, p. 587. Ἡ εἰ δὲ ὁ Μάρκος φησὶν, ὅτι οὐκ ἠρώτησαν, ἀλλ' ἐν ἑαυτοῖς διελογίζοντο. Vulgatum etiam nominatim Marco tribuit Orig. t. IH, p. 596 C.
 35. Ἐστω πάντων.
 Πάντων δαίκακος] πάντων δούλος.
 38. Ὁ Ἰωάννης] ὁ omittunt.
 Ἐν τῷ ὀνόματι] ἐν abest b.
 40. Καθ' ὑμῶν, ὑπὲρ ὑμῶν.
 41. Ποτίσει. a. Mox τῷ omittit b.
 Τὸν μισθὸν αὐτοῦ] αὐτοῦ abest a.
 42. Καὶ ὅς ἐάν omittit a. Καὶ ὅς ἐάν. b.
 43. Εἰς τὸ πῦρ τὸ ἀσβεστόν omittunt.
 47. Ὁ ὀφθαλμός] ὁ abest a. Mox habet, ἐκεῖλον αὐτὸν. b.
 48. Σκόληξ αὐτῶν] αὐτῶν deest. b.
 50. Εἰρηνεύετε] εἰρηνεύσατε.
 Cap. X. V. 2. Οἱ Φαρισαῖοι] ἡ omittunt.
 Ἐπαρώτησαν] ἐπηρώτων. a.
 12. Απολύσει. a.
 14. Καὶ μὴ] καὶ abest.
 16. Εὐλόγει.
 19. Μὴ φουέσης, μὴ μοιχεύσης,
 21. Τοῖς πτωχοῖς] τοῖς omittunt.
 24. Ἐπὶ χρήμασιν.
 25. Διελευθίν] εἰσελευθίν.
 27. Παρὰ τῷ Θεῷ prius] τῷ abest.
 28. Καὶ ἤρξατο] καὶ abest.
 29. Ἀποκριθεὶς δέ] deest δέ. b.
 Καὶ ἔσκεν τοῦ Εὐαγγελίου.
 31. Καὶ ἔσχατο.
 33. Καὶ Γραμματεῖσι.
 39. Ὁ δὲ Ἰησοῦς] Ἰησοῦς omittunt.
 40. Εὐωνύμων μου] μου abest.
 43. Ὑμῶν δαίκακος.
 44. Καὶ ὅς ἐάν.
 46. Ὁχλοῦ ὄντος ἱκανοῦ. Mox, βαρτιμαῖος.
 47. Δαυὶδ hoc loco totidem litteris habet]
 51. Ραββουσί.
 52. Ἠκολούθησε.
 Cap. XI. V. 4 Βηθσαφαγή.
 3. Ἀποστέλλει.
 4. Τὸν πᾶλον] τὸν abest.
 7. Ἐπέβαλλον. b.
 23. Ἀλλὰ πιστεύρ. a.
 34. Αἰτήσθε.
 29. Καὶ ἐγώ.
 31. Διὰ τί οὖν] οὖν abest a.
 32. Ἄλλ' εἰπόμεν.

D

33. Hunc versum bis deinceps habet atque eadem etiam interpretationem. b.

Cap. XII. V. 1. Καὶ ἀποδόμησε πύργον] hæc deleta sunt. In rasura adhuc apparet, καὶ περιέθηκε φραγμόν. a.

2. Ἀποστέλλει. a.
3. Ἐδῆραν. a.
5. Δέροντες] ἔδειραν. b. ἔδῆραν. a. Ἀποκτείνοντες] ἀπέκτειναν.
20. Ἐπτὰ οὖν] οὖν omittunt.
21. Καὶ ὁ δεύτερος ad σπῆρμα absunt. a.
23. Ἐν τῇ οὖν] οὖν abest. b. Mox idem, εἶχον αὐτήν.
25. Γαμίσκονται] ἐγαμίσκονται.
26. Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραάμ.
27. Θεὸς ζώντων] Θεὸς abest.
28. Πρώτη πάντων. Mox, vers 29, ὅτι πρώτη πάντων ἐντολὴ Statim, ὁ Θεὸς ὑμῶν. Ita uterque.
31. Ὁμοία αὐτῇ.
32. Εἶπας [εἶπες.
33. Καὶ θυσίων.
35. Ἔστιν υἱὸς τοῦ Δαυὶδ. a.
36. Ἐν Πνεύματι ἀγίῳ. Mox, λέγει ὁ Κύριος.
37. Ὁ πολὺς] ὁ abest. a.
43. Πλείον πάντων] πλείον τούτων. b.

Cap. XIII. V. 2. Καὶ ὁ Ἰησοῦς] ὁ δὲ Ἰησοῦς.

4. Ταῦτα πάντα.
7. Θροῦσθε.
11. Τί λαλήσατε.
14. Ἐστὼς ἐν τόπῳ, ὅπου οὐ δεῖ. a.
21. Μὴ πιστεύετε.
23. Ὑμῖν ἅπαντα. b.
28. Ἐκφυῆ.
30. Ταῦτα πάντα.
31. Παρελύσεται. b.
32. Καὶ τῆς ὥρας] ἡ ὥρα.
33. Γάρ, ante ποτε, abest.

Cap. XIV. V. 1. Ἐξήτησαν. b. Mox idem vers. 2, μήτε, pro μήποτε.

3. Τὸν ἀλάστρον. b. Dicitur ὁ et τό, ut constat ex Aristophane. Monuit hac de re Eustath. ad Iliad. v, p. 946, vers. 53, edit. Rom.
5. Τοῖς πτωχοῖς] τοῖς abest. a.
6. Εἰς ἐμεῖ] ἐν ἐμοί. b.
8. Ὁ εἶχεν] ὁ ἔσχεν. Mox, τὸ σῶμά μου.
9. Ἀμὴν δε λέγω. Mox, ὅπου ἐάν.
10. Ὁ, ante Ἰούδας, omittunt.
12. Ἐτοιμάσομεν.
15. Ἀνάγειν. Mox omittunt ἔτοιμον.
17. Ab initio hujus versus ad cap. 14, versum 34, πρὸς τὸ φῶς exciderunt cum interpretatione. b.
19. Εἰς παρείς. a.
22. Καὶ εὐλογήσας. a.
23. Τό, ante, ποτήριον, abest. a.
25. Ἀμὴν δε λέγω. a. Mox idem, γενήματος.
27. Obiter nunc noto defectum quem notavi in editione Novi Testamenti, ita etiam potuisse accidere. Scriptum erat :

Ὅτι πάντες σκανδαλισθήσεσθε
Ἐν ἐμοί ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ.
Ὅτι γέγραπται, etc.

Saltus ergo fiebat. Omissa certe in multis codicibus versus efficiunt. Alii deinde rursus addiderunt, ἐν ἐμοί.

30. Ὅτι σὺ σήμερον. a.
32. Ἔως προσεύξομαι. a.
33. Τόν, ante Πέτρον, et Ἰακώβον, omittit a.
34. Καὶ λέγειν. a.
35. Καὶ προσελθών. a.
38. Πνεῦμα abest. a.
40. Εὐρην αὐτοῦς πάλιν αὐτοῦς καθέδοντας. a.
41. Τό, ante λοιπόν, omittit a.
45. Λέγει αὐτῷ. Ergo bis αὐτῷ. a.
51. Ἠκολούθησεν. a.
56. Post κατ' αὐτοῦ addit : Λέγοντες ὅτι ἤκούσαμεν αὐτοῦ λέγοντος. a. Mox idem, αὐτῶν οὐκ ἦσαν.

58. Ὅτι ἤκούσαμεν αὐτοῦ. Uterque. A versu 55 enim incipit b.

60. Εἰς μέσον.
65. Ἐβαλον, altero λ suprascriptio. a.
68. Ἐξῆλθεν ἐξω] ἐξω abest.
72. Τὸ ῥῆμα, ὁ εἶπεν.
- Cap. XV. V. 15. Τὸν Βαραββάν omittit a.
17. Αὐτὸν πλείοντες στέφανον ἀκούθινον. a.
18. Χαίρε, ὁ βασιλεὺς.
20. Καὶ ἀγοῦσιν αὐτόν.
22. Ἐπὶ Γολγοθάν.
24. Διαμερίζονται.
28. Hunc totum versum omittunt.
30. Καὶ καταβῆθι.
31. Δε, post ὁμοίως, omittunt.
34. Λιμὰ σαβαχθανί.
- Prius μου, post Θεός, abest.
40. Ἦν καὶ Μαρία] καὶ abest.
42. Προσάββατον] πρὸς Σάββατον. a.
46. Ἐνεβλήθη] ἐνεβλήθη. Sed in hoc nec grammatica constat ratio. Istud Thucyd. Polyb. Heliodor. Synes. et alii habent.

B

- Ἐπὶ τῇ θύρᾳ. a.
47. Μαρία ἡ τοῦ Ἰωσή.
- Cap. XVI. V. 1. Ἡ Ἰακώβου.
- Ἀλιψώσιν τὸν Ἰησοῦν.
6. Ἐκθαμβήσθε.
7. Τῷ Πέτρῳ καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. a.
8. Ταχύ abest.
9. Πρώτη Σαββάτων. De ultima hujus Evangelii parte copiose egi in mea N. Test. editione ad Marcum pag. 266 seqq. Nunc tantum addo, laudari etiam ab Nestorio contra orthodoxos versum 20, hoc modo : Ἐξελθόντες γάρ, φησί, διακήρυσσον τὸν λόγον πανταχοῦ, τοῦ Κυρίου συνεργούτος, καὶ τὸν λόγον βεβαιούτος, διὰ τῶν ἐπακολουθησαντων σημείων. Vide Cyrill. contra Nestorium tom. VI, p. 46. B. Cyrillus autem ibidem. D. eandem sententiam suis verbis ita repetit : Τῇ δε παρ' αὐτοῦ δυναστεία χρώμενοι, διακρύπτοντο καὶ ἐργάζοντο τὰς θεοσημείας οἱ θεσπίσιοι μαθηταί.

C

11. Hic totus versus abest.
13. Οὐδὲ ἐν ἐκείνῳ ἐπίστευσαν. a.
14. Ὑστερον δε ἀνακειμένους. a.
18. Αὐτοῦς βλάβη.

Ad Evangelium Lucæ.

- Cap. I. V. 1. Ἐν ἡμῖν] ἐν abest. a.
10. Ἦν τοῦ λαοῦ.
15. Τοῦ Κυρίου] τοῦ abest.
17. Ἐν δυνάμει Ἠλιοῦ Forma scilicet Hebraica, pro qua apud LXX etiam est Ἐλιοῦ.
22. Αὐτοῖς λαλήσαι. b.
28. Μετὰ σοῦ. Nam κατὰ σοῦ est vitium edit. Gregor.
32. Οὗτος γάρ ἐσται. b.
33. Ἐπὶ τὸν οἶκον] οἶκον abest. a. in margine habet. b.

D

36. Ἐν φῆρῃ αὐτῆς. Ita Psal. 91, 15. et alibi.
37. Παρὰ τῷ Θεῷ] παρὰ omittunt.
42. Μεγαλὴ ἡ Ἐλισάβετ καὶ εἶπεν. a.
50. Εἰς γενεάν καὶ γενεάν.
44. Ἐσκήρτισε τὸ βρέφος ἐν ἀγαλλίᾳ.
55. Τῷ Ἀβραάμ. Constantier, ut monui.
80. Ἐν τοῖς ἱρήμοις. a.
- Cap. II. V. 12. Ἐν φάτῃ.
20. Ὑπέστρεψαν.
21. Τὸ παιδίον] αὐτόν. b. Mox, αὐτὸ ἐν τῇ κοιλίᾳ. a.
22. Μωούστας.
25. Πνεῦμα ἦν ἅγιον.
28. Ἐδέξατο αὐτόν. a.
37. Καὶ αὐτὴ χῆρα. Solus Alter, quod miror, in codicibus Vindobonensibus ita invenit.
40. Ἦν ἐν αὐτῷ.
46. Καὶ ἀκούοντα] καὶ abest.

- Cap. III. V. 1. Ἰουράας. a. Mox, Ἀθηληνῆς. A cui hoc largiorem dicendi materiam præbebat. Sæpe enim arripiunt et fingunt talia homiletæ, quæ copiosius tractari possunt. Πάντες certe vehementer urget, Lucam nominatim appellans Chrysost. t. VII, p. 192. A. B. Eodem modo repetit t. VIII, p. 483. a.
2. Ἐπ' ἀρχιερίως.
Τὸν Ζαχαρίου. b.
10. Ἐπαρώτησαν. a.
18. Ἐναγγέλιζέτω τῷ λαῷ.
19. Φιλίππου omittunt.
22. Ἐν σοί] ἐν φ. a.
23. Ἦλετ.
24. Ματθαί] Ματθάν.
25. Ἀμώς] Αμμώς. b. Continuo idem, Ναούμ..
26. Μααθ] Νααθ. Mox Σμεσι. Item Ἰώδα.
27. Ἰωαννάν.
29. Ματθαί] Ματθάν. b.
30. Ἰωαν] Ἰωαννά. b.
31. Ναθάν] Νάθαν.
34. Θάρρα.
35. Ζαρούχ] Σερούχ.
Ἐβάρ] Ἐβάρ.
Σαλα] Σαλαάν. b.
- Cap. IV. V. 2. Ἐφαγεν οὐδέν] οὐδέν abest a.
4. Καὶ ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς. Ita b. Ὁ insertum a. Mox deest λέγων, in utroque. Et ὁ ante ἀνθρώπος, excludunt.
7. Σύ οὖν ἰάν.
Ἐνώπιον ἐμοῦ. b. insertum. a. Mox uterque πάντα pro πάντα.
8. Ὑπαγε, Σατανᾶ, ὀπίσω μου. a.
9. Εἰ Υἱός εἶ.
10. Γέγραπται γάρ] γάρ abest. a.
11. Καὶ ὅτι] ὅτι omittunt.
18. Εἶπεν. Mox εὐαγγελισασθαι.
23. Ἐν Καπερναούμ. a. Mox uterque omittit, ἐν τῇ καρδίᾳ σου.
25. Ἠλιοῦ, ut supra I, 17.
26. Σαρπητα] Σαρπητά. a. Σαρπηθά. b.
28. Ἀκούσαντες. a.
29. Ἔως ὄψεως.
- Κατακρημνήσαι. a.
35. Εἰς μέσον.
38. Ἡ πνιθρὰ δέ] ἡ omittunt.
41. Κραυγάζοντα, pro κρίζοντα.
42. Ἐπεζήτουν.
- Cap. V. V. 6. Πλήθος ἰχθύων.
7. Ἐπλησαν] ἐπλήσθησαν.
8. Τοῖς γόνασιν Ἰησοῦ. Mox deest, Κύριε. a.
10. Ὁμοίως δέ και] δέ abest. a.
18. Θεῖναι] θῆναι. a.
19. Διὰ ποίας] ποίας uterque. Sed in cod. b. a. manu prorsus recenti additum ὁδοῦ. Vide infra Luc. 19, 4. Mox ἐνάγκωσιν. a. Ex versionibus antiquis de hoc loco iudicare nequit. Ποίας reddebant, ut-cunque poterant, perspicuitatis causa. Διὰ Erasmus videtur invexisse. Id facile cuique in mentem poterat venire. Διὰ ποίας tamen jam apud Cyrillum reperitur t. IV, p. 255 A, qui plura hic mutat.
21. Μόνος ὁ Θεός] εἰς ὁ Θεός. a.
24. Ἴνα ἰδῆτε. a.
28. Καταλιπὼν πάντα. b.
29. Ὁ, ante Λεβί, omittunt.
30. Μετὰ τῶν τελωνῶν. a.
34. Ἐν ᾧ ὁ νυμφίος μετ' αὐτῶν ἔστι.
36. Εἰ δέ μήγε deest. a.
Συμφωνεῖ του ἀπὸ του.
- Cap. VI. V. 7 Παρετήρουν δέ αὐτῶν] αὐτῶν abest.
9. Απολείσαι] ἀποκτείνειαι.
10. Εἶπε τῷ ἀνθρώπῳ] εἶπεν αὐτῷ.
Ὁ δὲ ἐποίησεν οὕτω] οὕτω abest.
14. Καὶ Ἰάκωβον, et mox, καὶ Φίλιππον. a.
18. Καὶ ἰθραπεύοντο] καὶ omittunt.
20. Εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ absunt. b.
23. Χάρητε. Sic infra xv, 6. 9. συγχαρήτε legitur.
26. Οὐαὶ ὑμῖν] ὑμῖν abest.
- Ὑμᾶς εἰπωσι πάντες] πάντες excludunt. Forte vocabulum πάντες auctoritate Chrysostomi illatum.
28. Καὶ προσέχυσθε] καὶ abest.
33. Ἀγαθοποιούντας] ἀγαπώντας. a.
Οἱ ἁμαρτωλοὶ οἱ abest. b. Et mox, τοῦτο. pro τὸ αὐτό. a.
35. Υἱοὶ Ὑψίστου.
48. Σαλεύσαι τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ] τεθεμελιώτω a.
Cap. VII. V. 2. Ἐμελλε.
6. Ἴνα μου ὑπὸ τὴν στεγνὴν εἰσελθῆς.
7. Ab διὸ οὐδὲ ad σε ἔλθειν. absunt. Scilicet Chrysostomus, examinans Lucam et Matthæum, hæc silentio transit. Vide t. VII, p. 345. D. Ἐπειδὴ δὲ καὶ Λουκάς, et p. 316. C. Cæterum hæc adeo non repugnant interpretationi Chrysostomi, ut ipse ea ante oculos habuisse videatur. Vide p. 316. B. ὅτι B ἐβουλήθη μὴν αὐτὸς, x. τ. λ. et ibid. C. Μὴ νομίσῃς, ὅτι δι' ὄκνον οὐ παρεγένου. Nec contraria sunt explicationi Euthymii, nec hic, nec apud Matthæum. Servat hæc Theophylactus in contextu, neque tamen αὐτολεξεί attingit in interpretatione.
9. Οὐδὲ ἐν τῷ] ὅτι οὔτε ἐν τῷ a. οὔτε ἐν τῷ. b.
11. Ἐν τῷ ἐξῆς.
12. Καὶ αὐτῇ] καὶ αὐτῇ.
Ἦν σὺν αὐτῇ] ἦν abest.
21. Πολλοῖς τυφλοῖς. a. Mox uterque omittit τὸ; ante βλέπειν.
24. Λέγειν τοῖς ὄχλοις περὶ.
28. Προφήτης omittunt.
Βασιλεία τοῦ Θεοῦ] loco τοῦ Θεοῦ est spatium et rasura apparet. b.
31. Εἶπε δὲ ὁ Κύριος] absunt.
34. Φίλος τελωνῶν.
36. Λεῖ τις αὐτῶν] αὐτῶν abest. a.
- Cap. VIII. V. 3. Σωσάννα. Mox, διεκόνουν αὐτοῖς.
8. Εἰς τὴν γῆν.
12. Οἱ ἀκούσαντες. a.
10. Οὐδέ τις δέ] δέ abest.
18. Ὅς γὰρ ἰάν ἔχη. Et mox, καὶ ὅς ἰάν.
21. Ποιοῦντες αὐτῶν] αὐτῶν abest.
22. Ἐνέθη] ἀνέθη. Mox, διέλθομεν. a, et ἀνάχησαν ἐκεῖ. a.
29. Παρήγγελλε. b. παρήγελε. a.
32. Καὶ παρεκάλει.
Ἐπιτρέψει αὐτοῦς. a.
33. Εἰσῆλθον.
34. Ἀπαθόντες abest. Mox, εἰς ἀγρους.
36. Ἀπήγγελε. b. Mox deest αὐτοῖς. a.
42. Ὡς ἐτῶν] ὡς omittunt.
43. Εἰς ἱατροῦς] ἱατρῆις.
45. Καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ] Hæc, quæ a nonnullis mutantur, a nonnullis autem prorsus omittuntur, Lucam comparans cum Matthæo, diserte habet Chrysost. t. VII, p. 359 A.
- D 46. Ἐγων] ἔγων, a.
48. Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν.
51. Ἰωάννην καὶ Ἰάκωβον.
54. Αὐτὸς δὲ ἐβαλὼν ἔξω πάντας. absunt.
Cap. IX, V. 4. Μαθητὰς αὐτοῦ] absunt.
3. Μὴδὲ ἀνά.
5. Ὅσοι ἰάν.
9. Ὁ Ἡρώδης] ὁ abest.
13. Δότε αὐτοῦς. a. Mox uterque, ἰχθύες δύο. Et, ἀγοράσωμεν.
15. Καὶ ἐποίησαν οὕτω absunt.
23. Καθ' ἡμέραν desunt. Suspiciatus fueram in animadversionibus meis, hæc translata esse ex Chrysostomo. Nunc addo, scholia Græca, quæ laudavi in editione Novi Testamenti, ad Verbum expressa esse ex Chrysostomo (vide t. VII, p. 557). B., ibique etiam comparere vocabula καθ' ἡμέραν, idem assuit Cyrillus de adoratione t. I p. 597. C, ubi

33. Hunc versum bis deinceps habet atque eadem etiam interpretationem. b.

Cap. XII. V. 1. Καὶ ἀκοδόμησε πύργον] hæc deleta sunt. In rasura adhuc apparet, καὶ περιέβηκε φραγμῶν. a.

2. Ἀποστέλλει. a.
3. Ἐδρασαν. a.
5. Δέροντες] ἔδεραν. b. ἔδρασαν. a.
- Ἀποκτείνοντες] ἀπέκτειναν.
20. Ἐπτά οὖν] οὖν omittunt.
21. Καὶ ὁ δεύτερος ad σπέρμα absunt. a.
23. Ἐν τῇ οὖν] οὖν abest. b. Mox idem, εἶχον αὐτήν.
25. Γαμίσκονται] ἐγαμίσκονται.
26. Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραάμ.
27. Θεὸς ζώντων] Θεὸς abest.
28. Πρώτη πάντων. Mox, vers 29, ὅτι πρώτη πάντων ἐντολὴ Statim, ὁ Θεὸς ὑμῶν. Ita uterque.

31. Ὁμοία αὐτῆ.
  32. Εἶπας [εἶπες.
  33. Καὶ θυσιῶν.
  35. Ἔστιν υἱὸς τοῦ Δαυὶδ. a.
  36. Ἐν Πνεύματι ἄγγω. Mox, λέγει ὁ Κύριος.
  37. Ὁ πολὺς] ὁ abest. a.
  43. Πλείον πάντων] πλείον τούτων. b.
- Cap. XIII. V. 2. Καὶ ὁ Ἰησοῦς] ὁ δεῖ Ἰησοῦς.
4. Ταῦτα πάντα.
  7. Θροῆσθε.
  11. Τί λαλήσατε.
  14. Ἐστῶς ἐν τόπῳ, ὅπου οὐ δεῖ. a.
  21. Μὴ πιστεύετε.
  23. Ὑμῖν ἅπαντα. b.
  28. Ἐκφυῆ.
  30. Ταῦτα πάντα.
  31. Παρελύσεται. b.
  32. Καὶ τῆς ὥρας] ἡ ὥρας.
  33. Γὰρ, ante πότα, abest.

Cap. XIV. V. 1. Ἐξήτησαν. b. Mox idem vers. 2, μήτε, pro μήποτε.

3. Τὸν ἀλάβαστρον. b. Dicitur ὁ et τό, ut constat ex Aristophane. Monuit hac de re Eustath. ad *Iliad.* v, p. 946, vers. 53, edit. Rom.

5. Τοῖς πτωχοῖς] τοῖς abest a.
6. Εἰς ἐμεῖ] ἐν ἐμοί. b.
8. Ὁ εἶχεν] ὁ ἔσχεν. Mox, τὸ σῶμά μου.
9. Ἀμὴν δεῖ λέγω. Mox, ὅπου εἶν.
10. Ὁ, ante Ἰούδας, omittunt.
12. Ἐτοιμάσμεν.
15. Ἀνάγειν. Mox omittunt ἐτοιμον.
17. Ab initio hujus versus ad cap. 14, versum δὲ, πρὸς τὸ φῶς exciderunt cum interpretatione. b.
19. Εἰς παρείς. a.
22. Καὶ εὐλογήσας. a.
23. Τὸ, ante, ποτήριον, abest. a.
25. Ἀμὴν δεῖ λέγω. a. Mox idem, γενήματος.
27. Obiter nunc noto defectum quem notavi in editione Novi Testamenti, ita etiam potuisse accidere. Scriptum erat :

Ὅτι πάντες σκανδαλισθήσισθε

Ἐν ἐμοί ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ.

Ὅτι γέγραπται, etc.

Saltus ergo fiebat. Omissa certe in multis codicibus versus efficiunt. Alii deinde rursus addiderunt, ἐν ἐμοί.

30. Ὅτι σὺ σήμερον. a.
32. Ἔως προσεῖξομαι. a.
33. Τὸν, ante Πέτρον, et Ἰάκωβον, omittit a.
34. Καὶ λέγειν. a.
35. Καὶ προσελθῶν. a.
38. Πνεῦμα abest. a.
40. Εὐρεν αὐτοὺς πάλιν αὐτοὺς καθεῦδοντας. a.
41. Τὸ, ante λοιπόν, omittit a.
45. Λέγει αὐτῷ. Ergo bis αὐτῷ. a.
51. Ἠκολούθησεν. a.
56. Post κατ' αὐτοῦ addit: Λέγοντες ὅτι ἤκούσαμεν αὐτοῦ λέγοντος. a. Mox idem, αὐτῶν οὐκ ἦσαν.

58. Ὅτι ἤκούσαμεν αὐτοῦ. Uterque. A versu 55 enim incipit b.

60. Εἰς μέσον.
65. Ἐβαλον, altero λ suprascripto. a.
68. Ἐξῆλθεν ἐξω] ἐξω abest.
72. Τὸ ῥῆμα, ὁ εἶπεν.
- Cap. XV. V. 15. Τὸν Βαραββᾶν omittita.
17. Αὐτὸν πλέξαντες στέφανον ἰσκιώθινον. a.
18. Χαίρε, ὁ βασιλεὺς.
20. Καὶ ἀγοῦσιν αὐτόν.
22. Ἐπὶ Γολγοθᾶν.
24. Διαμερίζονται.
28. Hunc totum versum omittunt.
30. Καὶ κατάβηθε.
31. Δε, post ὁμοίως, omittunt.
34. Λιμὴ σαβασθαι.
- Prisus μου, post Θεὸς, abest.
40. Ἦν καὶ Μαρία] καὶ abest.
42. Προσάββατον] πρὸς Σάββατον. a.

B 46. Ἐνεῖλιση] ἐνείλισσε. Sed in hoc nec grammatica constat ratio. Istud Thucyd. Polyb. Heliodor. Synes. et alii habent.

Ἐπὶ τῇ θύρᾳ. a.

47. Μαρία ἡ τοῦ Ἰωσή.

Cap. XVI. V. 1. Ἡ Ἰακώβου.

Ἀλείψασαι τὸν Ἰησοῦν.

6. Ἐκθαμβήσθε.

7. Τῷ Πέτρῳ καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. a.

8. Ταχύ abest.

9. Πρῶτη Σαββάτων. De ultima hujus Evangelii parte copiose egi in mea N. Test. editione ad Marcum pag. 266 seqq. Nunc tantum addo, laudari etiam ab Nestorio contra orthodoxos versum 20, hoc modo: Ἐξεληθόντες γὰρ, φησί, διακήρυσσον τὸν λόγον πανταχοῦ, τοῦ Κυρίου συνεργούντος, καὶ τὸν λόγον βεβαιούντος, διὰ τῶν ἐπακολουθησαντων σημείων. Vide Cyrill. contra Nestorium tom. VI, p. 46. B. Cyrillus autem ibidem. D. eamdem sententiam suis verbis ita repetit: Τῆ δὲ παρ' αὐτοῦ δυναστεία χρώμενοι, διακηρῦττοντο καὶ εἰργάζοντο τὰς θεοσημαίας οἱ θεοπιστοὶ μαθηταί.

11. Hic totus versus abest.

13. Οὐδὲ ἐν ἐκείνοις ἐπίστευσαν. a.

14. Ὑστερον δεῖ ἀνακαίμενοις. a.

18. Αὐτοὺς βιάσφη.

Ad Evangelium Lucae.

Cap. I. V. 1. Ἐν ἡμῖν] ἐν abest. a.

10. Ἦν τοῦ λαοῦ.

15. Τοῦ Κυρίου] τοῦ abest.

17. Ἐν δυνάμει Ἥλιου Forma scilicet Hebraica, pro qua apud LXX etiam est Ἐλιού.

22. Αὐτοῖς λαλήσαι. b.

28. Μετὰ σοῦ. Nam κατὰ σοῦ est vitium edit. Gregor.

32. Οὗτος γὰρ ἔσται. b.

D 33. Ἐπὶ τὸν οἶκον] οἶκον abest. a. in margine habet. b.

36. Ἐν φῆρει αὐτῆς. Ita Psal. 91, 15, et alibi.

37. Παρὰ τῷ Θεῷ] παρὰ omittunt.

42. Μεγάλῃ ἢ Ἐλισάβετ καὶ εἶπεν. a.

50. Εἰς γενεάν καὶ γενεάν.

44. Ἐσκληρῆσεν τὸ βρέφος ἐν ἀγαλλίασει.

55. Τῷ Ἀβραάμ. Constante, ut monui.

80. Ἐν τοῖς ἱρήμοις. a.

Cap. II. V. 12. Ἐν φάτνῃ.

20. Ὑπίστρεψαν.

21. Τὸ παιδίον] αὐτόν. b. Mox, αὐτὸ ἐν τῇ κοιλίᾳ. a.

22. Μωυσέως.

25. Πνεῦμα ἦν ἅγιον.

28. Ἐδέξατο αὐτόν. a.

37. Καὶ αὐτῇ χάρᾳ. Solus Alter, quod miror, in codicibus Vindobonensibus ita invenit.

40. Ἦν ἐν αὐτῷ.

46. Καὶ ἀκούοντα] καὶ abest.

- Cap. III. V. 1. Ἰουρέας. a. Mox, Ἀθληνῆς. A cui hoc largiorem dicendi materiam præbebat. Sæpe enim arripiunt et fingunt talia homiletæ, quæ copiosius tractari possunt. Πάντας certe vehementer urget, Lucam nominatim appellans Chrysost. t. VII, p. 192. A. B. Eodem modo repetit t. VIII, p. 483. a.
2. Ἐπ' ἀρχιερέως.
Τὸν Ζαχαρίου. b.
10. Ἐπαρώτησαν. a.
18. Ἐνηγγέλιζτο τῷ λαῷ.
19. Φίλιππου omittunt.
22. Ἐν σοί] ἐν ᾧ. a.
23. Ἥλει.
24. Μοῦθαί] Μαθθάν.
25. Ἀμώς] Ἀμμώς. b. Continuo idem, Ναούμ.
26. Μαιάθ] Νααῖθ. Mox Σεμεσί. Item Ἰώδα.
27. Ἰωαννάν.
29. Μαῦθαί] Μαθθάν. b.
30. Ἰωανάν] Ἰωαννάν. b.
31. Ναθάν] Νάθαν.
34. Θάρρα.
35. Ζαρούχ] Σερούχ.
Ἐβέρ] Ἐβερ.
Σαλα] Σαλάν. b.
- Cap. IV. V. 2. Ἐφαγεν οὐδέν] οὐδέν abest a.
4. Καὶ ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς. Ita b. Ὁ insertum a. Mox deest λέγων, in utroque. Et ὁ ante ἀνθρωπος, excludunt.
7. Σύ οὖν ἐάν.
Ἐνώπιον ἐμοῦ. b. insertum. a. Mox uterque πᾶσα pro πάντα.
8. Ὑπαγε, Σατανᾶ, ὀπίσω μου. a.
9. Εἰ Υἱός εἶ.
10. Γέγραπται γάρ] γάρ abest. a.
11. Καὶ ὅτι] ὅτι omittunt.
18. Εἶνεκεν. Mox εὐαγγελίσασθαι.
23. Ἐν Καπερναούμ. a. Mox uterque omittit, ἐν τῇ πατρίδ σου.
25. Ἠλιοῦ, ut supra l, 17.
26. Σάρπητα] Σαρπητά. a. Σαρπηθά. b.
28. Ἀκούσαντες. a.
29. Ἔως ὄφρους.
Κατακρημνήσαι. a.
35. Εἰς μέσον.
38. Ἡ πνιθρὰ δέ] ἡ omittunt.
41. Κραυγάζοντα, pro κρίζοντα.
42. Ἐπιζήτουν.
- Cap. V. V. 6. Πλήθος ἰχθύων.
7. Ἐπλησαν] ἐπλήθησαν.
8. Τοῖς γόνασιν Ἰησοῦ. Mox deest, Κύριε. a.
10. Ὁμοίως δέ και] δέ abest. a.
18. Θεῖναι] θῆναι. a.
19. Διὰ ποίας] ποίας uterque. Sed in cod. b. a. manu prorsus recenti additum ὁδοῦ. Vide infra Luc. 19, 4. Mox ἐνέγκωσιν. a. Ex versionibus antiquis de hoc loco judicare nequit. Ποίας reddebant, ut-cunque poterant, perspicuitatis causa. Διὰ Eras-mus videtur invexisse. Id facile cuique in mentem poterat venire. Διὰ ποίας tamen jam apud Cyrillum reperitur t. IV, p. 285 A, qui plura hic mutat.
21. Μόνος ὁ Θεός] εἰς ὁ Θεός. a.
24. Ἴνα ἰδῆτε. a.
28. Καταλεπόν πάντα. b.
29. Ὁ, ante Λευίς, omittunt.
30. Μετὰ τῶν τελωνῶν. a.
34. Ἐν ᾧ ὁ νυμφίος μετ' αὐτῶν ἐστι.
36. Εἰ δε μήγε deest. a.
Συμφωνεῖ του ἀπό τοῦ.
- Cap. VI. V. 7 Παρητήρου δέ αὐτῶν] αὐτῶν abest.
9. Ἀπολλέσαι] ἀποκτείναι.
10. Εἶπε τῷ ἀνθρώπῳ] εἶπεν αὐτῷ.
Ὁ δὲ ἐποίησεν οὕτω] οὕτω abest.
14. Καὶ Ἰάκωβον, et mox, καὶ Φίλιππον. a.
18. Καὶ ἑθραπεύοντο] καὶ omittunt.
20. Εἰς τοὺς μαθητάς αὐτοῦ absunt. b.
23. Χάρητε. Sic infra xv, 6. 9. συγχαρήτε legitur.
26. Οὐαὶ ὑμῖν] ὑμῖν abest.
Υμᾶς εἰπωσι πάντες] πάντες excludunt. Forte vocabulum πάντες, auctoritate Chrysostomi illatum.
28. Καὶ προσέχυσθε] καὶ abest.
33. Ἀγαθοποιούντας] ἀγαπώντας. a.
Οἱ ἁμαρτωλοὶ οἱ abest. b. Et mox, τοῦτο. pro τὸ αὐτό. a.
35. Υἱοὶ Ὑψίστου.
48. Σαλευσαι τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ] τεθεμελιωτο a.
Cap. VII. V. 2. Ἐμελλε.
6. Ἴνα μου ὑπὸ τὴν στεγνὴν εἰσελθῆς.
7. Ab διὸ οὐδὲ ad σε ἔλθειν. absunt. Scilicet Chrysostomus, examinans Lucam et Matthæum, hæc silentio transit. Vide t. VII, p. 345. D. Ἐπειδὴ δὲ καὶ Λουκάς, et p. 346. C. Cæterum hæc adeo non repugnant interpretationi Chrysostomi, ut ipse ea ante oculos habuisse videatur. Vide p. 346. B. ὅτι B ἐβουλήθη μὲν αὐτὸς, x. τ. λ. et ibid. C. Μὴ νομ-σῃς, ὅτι δι' ὄκνον οὐ παρεγένετο. Nec contraria sunt explicationi Euthymii, nec hic, nec apud Mat-thæum. Servat hæc Theophylactus in contextu, neque tamen αὐτολεξεί attingit in interpretatione.
9. Οὐδὲ ἐν τῷ] ὅτι οὔτε ἐν τῷ. a. οὔτε ἐν τῷ. b.
11. Ἐν τῷ ἐξῆς.
12. Καὶ αὐτῇ] καὶ αὐτῇ.
Ἦν σὺν αὐτῇ] ἦν abest.
21. Πολλοῖς τυφλοῖς. a. Mox uterque omittit τό; ante βλέπειν.
24. Δέγειν τοῖς ὄχλοις περί.
28. Προφήτης omittunt.
Βασιλεία τοῦ Θεοῦ] loco τοῦ Θεοῦ est spatium et rasura apparet. b.
31. Εἶπε δὲ ὁ Κύριος] absunt.
34. Φίλος τελωνῶν.
36. Λέ τις αὐτὸν] αὐτὸν abest. a.
- Cap. VIII. V. 3. Σωσάννα. Mox, διεκόνουν αὐτοῖς.
8. Εἰς τὴν γῆν.
12. Οἱ ἀκούσαντες. a.
10. Οὐδέτις δὲ] δέ abest.
18. Ὅς γὰρ ἐάν ἔχη. Et mox, καὶ ὅς ἐάν.
21. Ποιοῦντες αὐτὸν] αὐτὸν abest.
22. Ἐνέβη] ἀνέβη. Mox, δειλθμεν. a, et ἀνάχθη-σαν ἐκεῖ. a.
29. Παρήγγελλε. b. παρήγελε. a.
32. Καὶ παρεκάλε.
- Ἐπιτρέψει αὐτούς. a.
33. Εἰσῆλθον.
34. Ἀπελθόντες abest. Mox, εἰς ἄγρους.
36. Ἀπήγγελλε. b. Mox deest αὐτοῖς. a.
42. Ὡς ἐτῶν] ὡς omittunt.
43. Εἰς ἰατροῦς] ἰατροῖς.
45. Καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ] Hæc, quæ a nonnullis mutantur, a nonnullis autem prorsus omittuntur, Lucam comparans cum Matthæo, disertè habet Chrysost. t. VII, p. 359 A.
46. Ἐγγων] ἔγνω, a.
48. Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν.
51. Ἰωάννην καὶ Ἰάκωβον.
54. Αὐτὸς δὲ ἐκβαλὼν ἔξω πάντας, absunt.
Cap. IX, V. 4. Μαθητάς αὐτοῦ] absunt.
3. Μηδε ἑνά.
5. Ὅσοι ἐάν.
9. Ὁ Ἠρώδης] ὁ abest.
13. Δότε αὐτούς. a. Mox uterque, ἰχθύες δύο. Et, ἀγοράσωμεν.
15. Καὶ ἐποίησαν οὕτω absunt.
23. Καθ' ἡμέραν desunt. Suspiciatus fueram in animadversionibus meis, hæc translata esse ex Chrysostomo. Nunc addo, scholia Græca, quæ lau-davi in editione Novi Testamenti, ad Verbum ex-pressa esse ex Chrysostomo (vide t. VII. p. 537). B., ibique etiam comparere vocabula καθ' ἡμέραν, idem assuit Cyrillus de adoratione t. I p. 597. C, ubi

Matth. 10, 38 ita laudat : "Ὁς οὐ λαμβάνει τὸν σταυρὸν ἅμα αὐτοῦ καθ' ἡμέραν, καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐκ ἔστι μὲν ἀξίος.

- 24. Ὁς γὰρ εἶν.
- 26. Ὁς γὰρ εἶν. a.
- 27. Ἐστῶτων. Mox, γύσονται.
- 28. Τὸν Πέτρον] τὸν abest.
- 31. Ἐξόδον] Ita plane II Petr. 1. 15. Δόξαν invenit Chrysostomus, quem vide t. VII, p. 567 A. bis. E p. 581, D. Ἐξόδον diserte explicat Theophylact. p. 97. E.
- 33. Ὁ Πέτρος] ὁ abest. Mox, μίαν Μωσαϊ.
- 38. Ἐπίβλεψαι. a.
- 40. Ἐκβάλωσιν αὐτό.
- 41. Ποσάγαγε τὸν υἱὸν σου ὧδε.
- 49. Ἐκβάλλοντα δαιμόνια.
- 50. Καθ' ὑμῶν ὑπὲρ ὑμῶν.
- 52. Κώμην] πόλιν. a.
- 54. Ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ] Chrysost. tom. VII, p. 567 E. ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, quod ipsum etiam a nonnullis receptum est.

55. Ab καὶ εἶπεν ad ἀλλὰ σώσαι absunt. Hæc primum, ut ipse fatetur Euthymius, auctoritate Chrysostomi exclusit, ac postea ejusdem auctoritate probavit. Debebant ergo in ejus codicibus addi. Copiose de hoc loco disputavi in editione Novi Testamenti ad h. l. p. 223—227.

62. Ὁ Ἰησοῦς πρὸς αὐτοῦ. Καὶ βλέπων] Quomodo hæc mutet Origenes t. III, p. 207. C seqq. jam notavi. Consentit in plerisque Chrysost. t. VII, p. 331 B.

Cap. X. V, 1. Ὁ Κύριος] ὁ Ἰησοῦς.

- 2. Ἐλεγε δὲ πρὸς. Mox uterque, ἐκβάλῃ.
- 4. Βαλάντιον. a.
- 6. Καὶ εἶν ἦ. b. καὶ εἶν εἶ. a.
- Ἁπαναπαύσατε] ὁ abest.
- Ἐπαναπαύσατε (sic) ἐπ' αὐτούς. a.
- 8. Εἰς ἣν δ' ἀν] δ' abest. Mox inepte, καὶ μὴ δέχονται. a. καὶ δέχονται, supra tamen scripto ω. b.
- 10. Δέχονται] δέχονται. a.
- 12. Λέγω δὲ ὑμῖν] δὲ abest.

15. Hic versus, qui ab interpretibus Græcis vetatus, atque ita corruptus est, apud Chrysost. sine varietate est, t. VIII, p. 132, E. Sed ibidem pag. 203. B. ita mutat : Καὶ σύ, Καπερναούμ, ἕως τοῦ οὐρανοῦ ὑψώθης, ἕως ἄθρου καταβιβασθήσῃ. Addo nunc ex meo Synaxario, quod multoties in editione Novi Testamenti laudavi, ad firmandam lectionem vulgatam. Id enim lectionem ecclesiasticam τῆς ζ. τῆς εἶ ita terminat : Καὶ σύ, Καπερναούμ, ἕως τοῦ οὐρανοῦ ὑψωθεῖσα, ἕως τοῦ ἄθρου καταβιβασθήσῃ.

17. Ὑπὸστρεψαν οὖν. Obiter hic noto, post χαρᾶς, in meo Z. insertum esse. μεγάλης. Χαρᾶς est vitium typhotetæ.

19. Οὐ μὴ ἀδικήσῃ.

20. Τὰ πνεύματα] Pro spiritus, notante Sabatierio, Ambrosius aliquoties, item Augustinus habent *dæmonia*. Accedit Interpres Syrus. His addit Wetstenius Basilium, M. Cyrillum et Theodoretum. Dixerit ergo quispiam : Ita illi omnes in suis codicibus invenerunt. Unde enim tot diversorum hominum consensus, nisi ex præstantioribus illorum codicibus ? Audi, queso. Lando illos omnes, quod ita reddiderunt. Sensum enim sequebantur et Græcitatem. Ergo sine crimine et Italus, et Vulgatus ita poterant interpretari. Quod autem de codicibus, iisque fortasse multis et præstantioribus cogitas, id prorsus vanum. Quotquot enim codices Novi Testamenti δαιμόνια hic habent, corrupti sunt. Illud autem minime mirabile, si diversi viri docti in diversis locis ac diversis temporibus eodem modo eundem locum recte explicant. Græce sciebat Cyrillus, Basilium et Theodoretus. Ergo non opus erat ut alter ab altero disceret, aut ut isti hoc ex codicibus repeterent.

Quam diligenter autem Patres Græci codices suos examinarint, quamque fideliter et constanter expresserint, etiamsi cuilibet illorum centena codicum millia largiamur, id intelligitur ex iis locis, quos data opera, ut interpretes, tractarunt. Unde ergo δαιμόνια in nonnullos codices venit ? Scilicet ab interpretibus et scribis Græce doctis, qui in interpretum numero haberi possunt. Et hic quidem Chrysostomus, ut multoties alibi, scribis in fraudem videtur pellexisse. Etenim scholia ad hunc locum, quæ in editione Novi Testamenti ex codicibus reddidi, ad verbum sunt expressa ex Chrysostomo. Vide t. VII, p. 299. E. Sed illo in loco δαιμόνια postulabat locus Matthæi VII, 22, quem tunc interpretabatur, ubi est δαιμόνια. Ex illo loco hoc in memoria hærebatur. Ergo iterum ibid. p. 376. C. eodem modo recitat. Addo tertium locum, t. VIII p. 427 C, ubi similiter laudat. Quis, inquit ille, ex editoribus Novi Testamenti probavit vocabulum δαιμόνια ; nonne ipse in tua editione dixisti : δαιμόνια, pro πνεύματα, est explicatio ? Recte mones. Dæmonia ergo profligavimus, sed nondum centena illa millia optimorum codicum Chrysostomi. Mea ergo scholia hunc locum ita laudant. Notavi autem hic dissensum litteris diversis. Πλὴν [ἐν τούτῳ ergo abest] μὴ χαίριστε, ὅτι τὰ δαιμόνια (ita codd. a. d. g.) ὑμῖν ὑποτάσσεται. ἀλλ' ἐν τούτῳ [Ita a. d. sed g. ἀλλὰ] χαίριστε, ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν γέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Retractemus jam Chrysostomum eo ordine, quo modo laudavimus. Is ergo primo ita refert : Μὴ χαίριστε ὅτι τὰ δαιμόνια ὑμῖν ὑποτάσσεται, ἀλλ' ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν γέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Secundo : Μὴ χαίριστε, ὅτι τὰ δαιμόνια ὑμῖν ὑποτάσσεται, ἀλλ' ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν γέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Tertio : Μὴ χαίριστε ὅτι τὰ δαιμόνια ὑμῖν ὑποτάσσεται, ἀλλ' ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν γέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Qui plures hujus loci varietates concupiscit ex centenis millibus codicum Cyrilli, Basilii et Theodoretī, is adeat horum loca a Wetstenio hic laudata. Sed examinemus jam hunc locum, qui minime obnoxius est rixis dogmaticis et criticis. Πλὴν ἐν τούτῳ ter omittit Chrysostomus. Forte ergo tollenda ? Ad consilium Chrysostomi, inquit, non pertinebant ista vocabula, quæ in contextu vincunt orationem. Recte. Addo, nec ad Scholiastæ consilium pertinuisse, ἐν τούτῳ. Cur autem hic paulo post intuli alieno loco ἐν τούτῳ ? Quia scholiastæ parum solliciti sunt de verbis singulis. Quid autem fiet vocabulo ὑποτάσσεται ; Nam Chrysostomus bis habet ὑποτάσσεται, semel ὑπακούει. Ergo ita quoque in suis codicibus reperit. Reperit sane ita, respondet, in uno eorum sed bis habet ὑποτάσσεται. Hoc ergo probandum. At idem ter habet γέγραπται pro ἔγραψῃ. Accedunt scolia, quæ in tribus codicibus consentiunt in γέγραπται. Ergo hoc saltem in suis centenis millibus codicum repererunt. Quid si apud Cyrillum, Basilium M. et Theodoretum illis in locis inveniantur etiam γέγραπται. Nonne necesse sit, illos ita in suis codicibus reperisse ? Nego ac pernego. Usitatius erat dicere γέγραπται. Qui ergo Græce sciunt, ii vel sine codicibus quocunque tempore ac quovis in loco, sive Antiochia, sive Constantinopoli, sive Alexandria, sive Cæsareæ sive Cyri scribunt Græce. Hoc loco autem æstimari potest fides codicum Wetstenii L. et I. qui principes habentur a Griesbachio, et ab eo ad recensionem referuntur (d) Alexandrinam. Nam ex lectione ἔγραψῃ et γέγραπται fecerunt per confusionem ἐγγέγραπται. Quid ergo hic probandum ? ἔγραψῃ. Sed in hoc ipso versu, non propter Chrysostomum, sed propter codices N. Testamenti Erasmicum expellendum est μάλλον. De Augustino adhuc moneo illum semel pro gaudere, scripsisse gloriari. Ergo pro M

(d) In Præfatione ad N. Test. p. xiv.

χαίρει, in uno aut pluribus suis reperit, Μη και- A
χασθε. Hæc paulo copiosius in gratiam juvenum
disputati eorum, qui nondum juraverunt in verba
magistrorum.

Καίρειτε δε μάλλον] μάλλον abest.

21. Πνεύματι.] Unde habent codices recensio-
Alexandrinæ et Occidentalis, nominatim C. D. K.
f. 33, 63; item Versio Vulg. Ital. Syr. utraque
Copt. Armen. Æthiop. vocabulum ἀγίως; Respon-
deo, pars magna eorum, ex Vulgata Latina. Unde
habet Vulgata Latina? Rem aperit meus Mosquen-
sis 10, et scholia codd. a. d. g. Quis vero editorum
hoc probavit? Nemo adhuc ita stultus fuit. Sed
nunc fortasse probabunt, postquam Birchii opera
accessit auctoritas divini codicis Vaticani 1209,
359. Auctoritate Chrysost. t. VII, p. 426. D. qui
Lucam nominatim appellat hic prorsus tolli poterat
Πνεύματι.

22. Καί στραφείς ad ο Υἱός ἀποκαλύψαι] absunt. a.
Παρεδόθη μοι] μοι παρεδόθη. b.

32. Ὁμοίως δε καί] δε omittunt.

33. Εὐσπλαγχνισθη. a.

35. Καί εἶπεν] εἶπών.

36. Πλησίον δοκεῖ σοι

39. Τὸν λόγον] τῶν λόγων.

42. Ἐνός] ἐνός habet etiam Theophylact. p.
645, B. ac recte ex Chrysostomo explicat: Οὐ δαί
τὸν τῆς ἀκροάσεως χρόνον ἀναλίσκειν εἰς τὴν περὶ
τὰ βρώματα σπουδῆν. Sed p. 729. D. attingens in-
terpretationem allegoricam, habet διόγων. Vesanus
Origenes imposuit scholiastis, scholiastæ homini-
bus credulis et levibus. Tractat hæc Chrysost. t.
VIII, p. 259 B. D. E.

Cap. XI, V. 5. Ἐξί] ἔχει. b. Miror hoc vocabu-
lum non sollicitatum esse a scribis pluribus.

6. θῆλοσ μόν] μου abest.

8. Δώσει αὐτῷ] αὐτῷ abest. Mox non αὐτοῦ, sed
αὐτὸν φίλον. Et paulo pro ὅσων, pro ὅσων.

9. Ἀνοιχθήσεται. Sic et vers. 10.

11. Τίνα δε εἶ ὑμῶν. Mox deest τὸν ante πατέρα.

Εἰ καί ἰχθύν] ἢ καί ἰχθύν.

12. Αἰτήσῃ] αἰτήσῃ.

13. Δόματα αγαθά.

22. Διαθίδωσιν] θίδωσιν

25. Ἐτερα ἑπτά. b. Mox, ἔλθοντα. Uterque.

31. Κατακρινουσιν αὐτούς. a. Mox idem omittit,
τῆς γῆς.

Σολομώνος.

32. Νενυλίται.

33. Εἰς κρυπτόν. b.

Οὐδε ὑπὸ] ἢ ὑπὸ.

34. Καί ὄσον] καί abest. a.

44. Οἱ περιπατοῦντες] οἱ abest.

49. Ἐκδιώξουσιν] διώξουσιν.

54. Καί ζητούντες] καί abest.

Cap. XII, V. 1. Πρώτον ad præcedentia referunt

4. Ταμίους. a.

4. Ἀποκτενόντων a. ἀποκτενόντων. b.

10. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. b.

11. Ἀπολογησάσθε.

15. Ἡ ζωὴ αὐτῷ.

18. Τὰ γενήματα.

22. Ἐνθύστεθε.

24. Ταμίσιον.

27. Περιεβάλλετο. b.

32. Βαλλάντια.

36. Κυμιον αὐτῶν.

47. Κυρίου αὐτοῦ. Quæ nonnulli apud Wetste-
nium hoc versu prætermittunt, ea negligit etiam
Chrysost. t. VII, p. 322 C. 730 E. t. VIII. p.
502. C.

48. Παρ' αὐτοῦ omittunt.

49. Ἐπὶ τὴν γῆν.

52. Ἐν οἴκῳ τινί. b.

53. Πατὴρ ἐπὶ Υἱῷ.

58. Σε βάλῃ.

59. Τὸν ἰσχατον.

Cap. XIII, V. 3. Μετανοεῖτε. a.

4. Ὅτι οὗτοι abest. b.

5 Ὁμοίως] ὡσαύτως. Ex Chrysostomo, qui
hunc locum laudat t. VII. p. 808. plures varietates
Codicum intelliguntur. Habet autem sic: Τὶ γὰρ
δοκεῖτε, φησὶν, ὅτι ἐκεῖ μόνον ἦσαν ἁμαρτωλοὶ,
ἐφ' οὓς ὁ πύργος κατηνέχθη; οὐχὶ λέγω ὑμῖν, ἀλλ'
ἐὰν μὴ μετανοήσητε, καὶ ὑμεῖς ὡσαύτως ἀπολεισθήσε.
Miscuit ergo vers. 2. 3. 4. 5.

6. Ζητῶν καρπὸν.

8. Κόπρια.

15. Ὁ Κύριος] ὁ Ἰησοῦς. a. Mox uterque, ὑπεκρίται.

20. Καί πάλιν] καί abest.

21. Ἐκρυψεν. a.

26. Ἀρξήσθε. a.

29. Καί βοῶρά.

34. Ἀποκτείνουσα. b. ἀποκτείνουσα. 2.

35. Ἐρημος omittunt.

Ἀ μὴν δὴ λέγω ὑμῖν] λέγω δε ὑμῖν.

Ἦξι δε. a.

Cap. XIV, V. 5. Ὅνος ἢ βοῦς υἱὸς ἢ βοῦς.

9. Μετὰ αἰσχύνῃς.

10. Ἀνέπεσε. a. ἐπάπεσαι. b.

13. Ὅταν ποιῆς.

15. Ὅς φάσκει ἀριστον.

16. Δαίπνον μέγαν. a.

17. Ἐρχεσθαι.

19. Πέντε omittunt.

26. Πατέρα αὐτοῦ.

27. Εἶναι μου μαθητῆς.

28. Εἰς ἀπαρτισμόν.

32. Πόρρον αὐτοῦ.

Cap. XV, V. 1. Καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ] οἱ abest. a.

4. Ἐνενηκονταεννέα. a. ἐνενηκονταεννέα. b.

6. Συγκαλεῖται.

7. Ἐνενηκονταεννέα. a. ἐνενηκονταεννέα. b.

20. Πατέρα αὐτοῦ.

Ἐπέπεσαν] ἐπεσαν.

30. Τὸν μόσχον abest. b.

32. Ab εὐφρανθήναι δε ad Cap. XVI, v. 8. τὴν ἰα-
τῶν ἐσι exciderunt. b.

Cap. XVI, V. 1. Ἐλεγς δε καί] καί abest. a.

6. Βάτους] Elegans est hoc loco versio Italæ. In
scholiis Græcis est ξέστας. Id ergo ad etymologiam
reddidit rasos Ἐσω enim est rado.

9. Κἀγὼ λέγω ὑμῖν.

11. Πιστεύσῃ. a.

15. Ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἐστίν] ἐστίν abest.

17. Ἡ μίαν τοῦ νόμου.

21. Ἀπέλιγον. a.

25. Ὅτι ἀπέλαβες, omisso σύ.

Νῦν δε ὡδε.

26. Ἐντεύθεν] ἐθεν.

30. Μετανοήσασιν. a.

Cap. XVII, V. 1. Τοῦ μὴ ἔλθειν.

2. Μηλὸς οὐκός. a.

4. Ἐπιστρέψῃ ἐπὶ σέ] ἐπὶ σέ absunt.

6. Εἰ ἔχετε. b. Mox, εἰς τὴν θάλασσαν. b.

9. Διαταχθέντα αὐτῷ] αὐτῷ abest.

10. Ὅτι δ' ὀφείλαμεν.

17. Ἐντα, sed altero v superscripto. a.

21. Ἡ ἰδοῦ] ἢ abest.

22. Ἐπιθυμήσατε. a.

26. Τοῦ Νῶε] τοῦ abest.

32. Τοῦ Λῶτ.

33. Ἀπολήσῃ. a. Et mox, καὶ ὅς ἂν ἀπολήσῃ. a.

34. Ὁ εἶς] ὁ abest.

35. Ἡ μία] ἢ abest.

[Cap. XVIII, V. 3. Χῆρα δε τις] τις abest.

7. Οὐ μὴ ποιήσῃ.

8. Τὴν, ante πίστιν, abest.

9. Εἶπε δε καί] καί abest.

12. Τοῦ Σαββάτου] Nolo hic prætermittere lectio-
nem Chrysostomi, τῆς ἑβδομάδος, quæ est interpreta-
tio. Vide tom. VII, p. 352 A. Secunda et quinta
die jejunasse, auctor est Epiphani. t. I, p. 34. B. ubi
etiam est, δις τοῦ Σαββάτου.

Ἡ ἐκείνος] ἢ γὰρ ἐκεῖνος b. alter codex a. a manu A recentiori insertum habet γὰρ, quod non ineptum, sed satis ingeniosum est. Γὰρ, pro ἢ γ' ἄρ'.

22. Ἐτε ἐν σοι] ὅτι ἐν σοι.
25. Εἰσελθεῖν prius] διελθεῖν. b.
28. Ὁ, ante, Πέτρος, omittunt.
30. Ἀπολαύη, a. De quo errore monui ad N. Test. Ἐν τῶ νῦν καιρῷ omissio τούτῳ. a.

33. Καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ.

39. Ἐκραζεν.

Cap. XIX. V. 4. Συκομοραίων.

Δι' ἐκείνης] δι' abest. Mox habent, ἡμέλλε. Eodem modo supra V, 19, temere insertum est διὰ ante ποίας.

7. Ἀπαντες] πάντες.

8. Κύριον] Ἰησοῦν. Mox ὑπαρχόντων μοι. b.

15. Καὶ εἶπε] καὶ omittunt.

16. Et hic et vers. 18, 20, ἢ μνάς b.

22. Λέγει δέ] δέ abest b.

23. Ἐπὶ τράπεζαν.

26. Δοθήσεται καὶ περισυευθήσεται.

29. Εἰς Βηθσαφαγή. a. ἢ Βησαφαγή. sic. b. Mox ἔλαιον b.

34. Ὅτι ὁ Κύριος.

40. Ὅτι ἰάν] ὅτι omittunt.

41. Ἐπ' αὐτήν.

42. Ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν.

48. Ποιήσουσιν.

Cap. XX. V. I. Ἀρχιερεῖς] ἱερεῖς.

5. Διατί οὖν] οὖν omittunt.

8. Καὶ ὁ Ἰησοῦς] ὁ δὲ Ἰησοῦς.

9. Ἀνθρωπὸς τις] τις abest. b.

10. Δήρᾶντες. a. Sic et vers. 11, idem.

19. Τὰς, ante χεῖρας, omittunt. Mox deest τὸν λαόν.

21. Καὶ διδάσκει omittit. a.

24. Δεῖξατε.

28. Ἐάν τις ἀδελφός. Mox, καὶ ἀναστήσῃ.

31. Δε καὶ οἱ] δέ abest. a. Mox uterque omittit καὶ ante οὐ. In a. deest etiam proximum καὶ ἀπέθανον.

35. Ἐγκαμίσκονται] γαμίσκονται. Sed vers. 34 vulgatum tuentur.

37. Μωϋσῆς.

40. Οὐκέτι δέ] δέ abest. a. Mox, ἐπρωτήσαι. a.

Cap. XXI. V. 2. Εἶδε δέ τίνα καί.

12. Τούτων πάντων. b. ἀπάντων omittit a.

14. Εἰς τὰς καρδίας] εἰς abest. b.

16. Καὶ ἀδελφῶν] hæc post φίλων leguntur.

21. Ἐκ μέσου. a.

22. Πληρωθῆναι] πλησθῆναι.

25. Miram hujus loci interpretationem interposuit Euthym. ad Matth. xxiv, 29. Chrysost. tom. IX, p. 707. E. ita hæc laudat : Καὶ ἔσται συνοχὴ ἐπὶ γῆς, ἰθῶν ἐν ἀπορίᾳ, ἠχούσης θαλάσσης καὶ σαλοῦ, ἀποφυχόντων ἀνθρώπων ἀπὸ φόβου.

34. Βαρηθῶσιν.

36. Ταῦτα, ante πάντα, omittunt.

37. Τὸ καλούμενον ἑλαιῶν] τῶν ἑλαιῶν.

Cap. XXII, V. 3. Εἰσῆλθε δέ] Hæc, quæ unius D Lucæ sunt, Chrysostomus reliquis etiam evangelistis tribuit, ac nominatim Matthæo, t. VII, p. 776 D. Ibidem autem p. 781. D. hæc a Luca scripta tradit, post cœnam factam, confundens hunc Lucæ locum cum Joannis 13, 27.

4. Τεῖς, ante στρατηγοῖς, omittunt. Pro συναλέλθουν autem Chrysost. t. VII, p. 769. A. nominatim Lucæ tribuit συνέθετο.

8. Φάγωμεν] κατὰ τὸν νόμον addit b. Sed ista esse interpretationis, intelligitur ex a.

9. Ἐτοιμάσομεν.

11. Λέγει σοι] σοι abest. a.

12. Ἀνώγειν. Uterque. Mox ἑστρωμένον. b.

13. Ἐρηκεν] εἶπεν.

18. Γενήματος.

19. Ab τούτῳ ἔστι τὸ σῶμα ad vers. 20. δειπνήσαι λέγων, omittit a.

ὑπὲρ ἡμῶν. b.

21. Πλὴν ἰδοὺ] ἰδοὺ abest. a.

23. Τίς ἄρα] τίς ἄν.

25. Κατακυριεύουσι.

28. De hoc versu ita habet Chrysost. t. VIII, p. 390 D. Ἐνταῦθ' ἐφην ὁ Λουκᾶς αὐτὸν εἰρηκεῖναι, Ἐγὼ παρέμεινα ἡμῖν ἐν τοῖς πειρασμοῖς. Ταῦτα δὲ ἔλεγε, δεικνύς, ὅτι παρὰ τῆς αὐτοῦ βοῆθῆς ἐνδυναμούνται.

30. Ἐν τῇ βασιλείᾳ μου absunt. Mox legunt καθίστασθε.

31. Ἐξητήσατο] Apud Chrysost. t. VII, p. 785 D. variant codices inter ἐξητήσατο et ἠτέσατο. Sed ibid. p. 791. E. est ἐξήτησε. Sic fortasse ortum Cantabrigiensis codicis ἐξητήσατο.

32. Ἐκλίπη. Chrysostomus optionem dat inter utrumque. Nam tom. VII, p. 785 d. bis habet ἐκλίπη Sed. tom. VIII, pag. 429. E. ἐκλίπη.

33. Καὶ εἰς φυλακὴν.

34. Φωνήσῃ

B 35. Βαλλαντιου. a. Mox uterque omittit. καὶ ὑποδραμάτων. Servat hæc Chrysostomus etiam t. VII, p. 797. C.

36. Βαλλάντιον. a. Mox πωλήσει. b. et ἀγοράσει. Uterque. In Scholiis uterque convenit in πωλήσει καὶ ἀγοράσει. Interpolatorum alii ex ἀράτῳ fecerunt ἀραῖ· alii ex πωλήσει et ἀγοράσει, πωλησάτω et ἀγορασάτω, scilicet, ut similitudo esset. Ex priorum numero est Basilius magnus. Imo etiam ex posteriorum. Vide Whitby. Examen Varr. Lect. p. 182, 183. Vulgata lectio invecta videtur per Origenem t. III, p. 653 A. et Chrysostomum, t. VII, p. 797. C.

44. Quæ hic leguntur, nominatim tribuit Matthæo Chrysostomus t. VIII, p. 377. D. Habet enim ita : Ὁ μὲν Ματθαῖος ἀπὸ τῆς ἁγωνίας καὶ τοῦ θορύβου καὶ ἀπὸ τοῦ ἰδρώτος, intellige] πιστούται τὸ ἀνθρώπων. Hunc errorem corrigi Theophylactus p. 725. C. Scilicet hi duo versus leguntur in lectione ecclesiastica inter Matth. 26, 29 et 40. Eodem ergo modo hic erravit Chrysostomus, ut Matth. xxvii, ubi Joan. xix, 34, intulit.

Ab καὶ γενόμενος ad προσήνυχο omittunt. Sed diserte explicantur ad Matth. 26, 44. Huc etiam respiciens Chrysost. t. VII, p. 791 B, habet ἐκτινῶς. Confer ibidem de hoc toto loco p. 798 C. Theophanes Ceramicus, qui hunc locum tractat p. 191, recte explicat : θρομβοειδεῖς ἰδρώτας ἀπίσταξεν. Ἐγένετο δὲ ὁ δέ abest. a.

45. Μαθητὰς αὐτοῦ] αὐτοῦ omittunt. Paulo ante καὶ ante ἀναστάς, tollit. a.

47. Προήνυχο αὐτοῦς.

Φιλήσαι αὐτῶν] his subjiciunt : τοῦτο γὰρ σημεῖον δεδῶκε αὐτοῖς. Ὁν ἂν φιλήσω, αὐτὸς ἔστιν.

48. Ἰουδα — παραδίδως ;] Hæc Joanni tribuit Chrysostomus t. VII, p. 793 B.

49. Εἶπον αὐτῶ : Κύριε] αὐτῶ abest.

52. Ἐξελήλυθατε] ἐξήλυθε.

55. Δε πύρ] δὲ πυρᾶν. a.

56. Ἐπὶ τὸ φῶς.

60. Ὁ ἀλέκτωρ] ὁ abest.

63. Δαίροντες.

66. Ἀρχιερεῖς τε] τε abest. Mox. αὐτῶν, pro ἰαυτῶν.

Cap. XXIII, V. I. Ἠγαγὼν] ἔγαγον.

2. Τὸ ἔθνος ἡμῶν, κωλύοντα.

6. Εἰ ὁ σάνθρωπος] ὁ præfermittit.

11. Ὁ, ante Ἠρώδης, deest. Mox. ἀνέπειψαν. b.

12. Ὁ τε Πιλάτος καὶ Ἠρώδης. a.

17. Ἐνα καθ' ἑορτήν. a.

Quæ supra dixi ad Milli animadversionem de codice Alexandrino, Marc. 15, 28, ea hic quoque comprobantur. Nam hic quoque omissio versu 17, turbavit ille scriba, ne vitium appareret, canones et sectiones minores Eusebii. Omissio enim versu 17, qui notandus erat TΘ et B, temere et fraudulenter

vocabula versus 14 Προσηνέγκατε — τὸν λαόν, notavit TH et I, et reliqua verba ejusdem versus: Καὶ ἰδοὺ — ad vers. 16, ἀπολύσω, notavit TΘ et B. Quomodo autem ea quæ leguntur a vocabulis vers. 14, Καὶ ἰδοὺ, ad vers. 16 ἀπολύσω, notari possunt TΘ et B? Partim enim ad canonem Θ, partim ad canonem I, pertinent. Solus autem versus 17, hic in medio contextu scriptus, ad canonem pertinet B. Sed accuratius explicemus. Vocabula ergo illa, quæ notavit TH et I, referenda sunt ad canonem Θ. Etenim solus Lucas et Joannes hæc narrant. Igitur in canone Θ. ita ordinantur Lucas et Joannes.

Lucas		Joannes
τς.	—	ρηβ.
τς.	—	ρπς.
τς.	—	ρβ.

Sed magis etiam vitium et fraudem aperit, quod versus Lucæ 15 et 16 notavit TΘ. et B. Nam hæc ad canonem I referuntur, quod ea solus Lucas narrat. Ita contra, versus Lucæ 17 a scriba prætermisus, est canonis B, sectionis TΘ. Nam Matthæus, Marcus et Lucas hæc tradunt. Matthæus 27, 15. Marcus 15, 6. Ergo hic quoque codex Alexandrinus nolens volens pugnat pro versu 17, scribam autem erroris et fraudis convincit. Bengelii ergo conjecturam, quam jam antea probaveram, nunc magis etiam probo, inspecto codice Alexandrino, a Woidio edito. Debebat enim scribere, ut est in meo v.

TΘ Ἀνάγκην usque ad.
B. ἰορτὴν ἕνα.
TI Ἀνέκραξαν, κ. τ. λ.
A.

Defecit ergo ab Ἀνά ad Ἀνά.

18. Ἡμῖν τὸν] τὸν abest.
19. Εἰς τὴν φυλακὴν. b.
23. Ἐπέκειντο] ἐνέκειντο, b. Lectio et ipsa elegans, et hoc loco singularis. Ut singularis autem cæterorum codd. auctoritate repudianda.

25. Ἀπέκυσε δὲ αὐτοῖς] αὐτοῖς abest.
Τὸν Ἰησοῦν δέ.
26. Τοῦ ἐρχομένου] τοῦ non agnoscunt.
33. Καλούμενον] λεγόμενον.
34. Ἐβαλλον. a.
39. Σώσον σαυτὸν. a.
46. Ὁ Ἰησοῦς ab eadem manu insertum. b.
51. Καὶ, ante προσεδέχτο, omittunt.
53. Καίμενος] Quid aliqui de lapide addant, id jam notavi. Sed Chrysostomus, tom. VII, p. 839 E. de hoc lapide ita: Λίθος ἐπέκειτο μέγας πολλῶν δωμένους χειρῶν. Quadraginta manibus opus fuisse, docet codex Cantabrigiensis. Habet enim hoc loco: Ὅν μόνος εἴποισι ἐκλύειον

54. Καὶ Σάββατον] καὶ abest.
55. Καὶ γυναῖκες] καὶ omittunt.
Cap. XXIV. V. I. Τῆ μὲ δέ.
4. Ἄνδρες δύο.
10. Ἡ Ἰακώβου.
18. Ὁ, ante εἰς, omittit a. ἐν, ante Ἱερουσαλήμ, uterque omittit.

Ἐν ταύταις ταῖς ἡμέραις.
20. Παρέδωκεν αὐτὸν] αὐτὸν omittit b.
Διερμήνευεν αὐτούς.
Περὶ ἰαυτοῦ.

36. Καὶ αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς.
40. Ἐπίδειξεν] ὑπέδειξεν. b.
42. Μελισσιεύου. a.

44. Εἶπε δὲ πρὸς αὐτούς. a. Mox deest δαί. a.
46. Οὕτω γέγραπται καὶ, absunt.

53. Ἀμήν omittunt.

Ad Evangelium Joannis.

Cap. I. V. 14. Πλήρη, pro πλήρης, a. Utrumque est apud Chrysost. in edit. Montefalc. t VIII, p. 69 D. 70 C. Sed ex ejus interpretatione nihil colligitur.

28. Βηθανία.

30. Hunc totum versum omittit a. A manu recentiori in margine habet b.

23. Ὁ, ante Ἰωάννης, addunt.

40. Ὡρα δὲ ἦν] δὲ abest.

42. Μεσίαν. Mox ὁ, ante Χριστός omittunt.

44. Ὁ Ἰησοῦς omittunt. Sed mox, λέγει αὐτῶ ὁ Ἰησοῦς.

46. Τοῦ, ante Ἰωσήφ, omittunt.

49. Ὁ, ante Ἰησοῦς deest. Paulo ante vero, ante λέγει addit καὶ. a.

B Cap. II, V. 5. Ἀγέμει ὑμῖν. a.

9. Ἡδεδσαν. b.

15. Φραγγέλιον. a.

16. Καὶ μὴ ποιήτε.

17. Οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ] αὐτοῦ abest. Mox, καταφέγγεται μὲ.

18. Εἶπον αὐτῶ] εἶπον πρὸς αὐτόν. a.

19. Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς] ὁ abest. a.

22. Ἐλεγεν αὐτοῖς] ἔλεγε. Mox, ἐπίστευσαν τῷ λόγῳ αὐτοῦ, cæteris omissis. Sed b. in marg. a manu recentiori: Γρ. ᾧ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς Mox vers. 23. ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις.

25. Πάντας] πάντα. Ita editum apud Chrysost. t. VIII. v. 137 C.

Cap. III. V. 2. Πρὸς τὸν Ἰησοῦν] πρὸς αὐτόν.

3. Γενηθῆ. a.

6. Τὸ γεγεννημένον prius] τὸ γεγεννημένον. b.

10. Ὁ, ante Ἰησοῦς, omittunt.

14. Μωυσῆς. b.

C 15. Ἄλλ' ἔχει.

16. Ἄλλ' ἔχει. a.

22. Ἐδάπτειζον.

23. Ἐν αἰνῶν. a. Mox uterque, σαλήμ.

25. Μετὰ Ἰουδαίου.

28. Ἰμεῖς μοι] μοι omittunt.

32. Καὶ ὁ ἤκουσε.

36. Τῷ υἱῶ] αὐτῶ. Mox, ὄψεται τὴν ζωὴν. Continuo μνηεῖ.

Cap. IV. V. 3. Πάλιν deest.

5. Ἐρχεται οὖν] οὖν omittit a. Mox uterque συχαρ.

10. Ἐδωκεῖ σοι b.

13. Ὁ ante Ἰησοῦς, omittunt.

15. Ἐρχομαι.

17. Εἶπεν αὐτῶ οὐκ.

20. Ἐν τῷ ὄρει τούτῳ.

V. 21. Vidè, quæ notavi in edit. Novi Testamenti.

25. Μεσίας. Ita et alibi uno σ.

27. Καὶ ἰθαύμασαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὅτι. a.

28. Ἡ γυνὴ abest a.

31. Λέγοντες] αὐτοῦ. a. αὐτοῦ, ante, λέγοντες. b.

35. Ὅτι τετράμημος. b. ὅτι ἐτε τετράμημος. a.

36. Ὁμοῦ χαίρει. a.

45. Εἰσῆλθεν εἰς. b.

Αὐτοὶ γάρ] γάρ abest a.

46. Ἦλθεν οὖν πάλιν ὁ Ἰησοῦς.

47. Ἐμελλε.

49. Τὸ παιδίον] τὸν υἱόν. a.

50. Ὁ, ante Ἰησοῦς, addunt.

51. Παῖς] υἱός.

Cap. V. V. 4. Ἦν ἡ ἰορτή.

2. Ἐν Ἱεροσολύμοις.

Ἡ λεγομένη.

4. Ἐταράσαστο τὸ ὕδωρ.

5. Τριάκοντα καὶ ὀκτώ.

7. Βάλη.

8. Ἐγειρε. a.
 18. Οἱ Ἰουδαῖοι] οἱ abest b.
 19. Ἀπ' ἑμαυτοῦ. a. Mox idem, βλέπει. Ταῦτα] πάντα. b.
 24. Ὅτι ὁ] ὅτι omittunt.
 35. Ἀγαλλιαθῆναι.
 36. Ἄ δέωκε.
 38. Οὐκ ἴσχετε. a.
 40. Ἴνα ζωῆν αἰώνιον. a.
 45. Ὁ κατηγορήσων. b.
 46. Μωσεί.
 Cap. VI. V. 2. Ἠκολούθησαν. b.
 5. Ἀγοράσωμεν. a.
 9. Παιδάριον ἐν] ἐν abest. a.
 10. Καὶ ἀνέπιστον ἀνδρες.
 12. Ἐπλήσθησαν. a.
 15. Ἀνεχώρησεν εἰς.
 16. Ὁψία] ὄψι. a.
 14. Ἐλήλυθε. a.
 19. Πλοίου γεόμενον.
 24. Καὶ αὐτοί] καὶ abest.
 26. Ἴδτε τὰ σημεῖα. a.
 27. Ἀλλὰ τὴν βρώσων] τὴν βρώσων omittunt.
 28. Τί ποιοῦμεν.
 29. Ὁ, ante Ἰησοῦς, abest. Mox, ἵνα πιστεύητε.
 32. Τὸν ἀληθινὸν omittit a. Hæc duo vocabula sola præmittuntur scholio, adeoque in mediis scholiis leguntur. Ergo ab uno scribâ ommissa.
 39. Ἐν τῇ ἰσχύτῃ] ἐν abest.
 45. Διδακτοὶ Θεοῦ. Et mox, ἀκούων, pro ἀκούσας.
 46. Αὐτός, pro οὗτος.
 51. Chrysost. tom. VIII, p. 271. a. primo totum versum recitat, deinde repetit ad vocabula σάρξ μου ἐστίν. Origenes ergo et Chrysostomus omittendis non nullis vocabulis occasionem dederunt.
 54. Ἐν τῇ ἰσχύτῃ.
 55. Bis ἀληθῆς, pro ἀληθῶς.
 56. De appendice codicis Cantabrig, quæ nec per Birchii editionem nunc confirmata est, monuerunt Beza, Millius et Wetstenius. Origenis ad hunc locum interpretatio interdidit. Attamen tom. I. p. 244, a versu 53 ad 58, textus verba sine ista appendice laudat. Addita fortasse ista sunt nexu causa. De nexu disputat Chrysost. t. VIII, p. 275. E. et Cyrill. t. IV, p. 366. B. In hoc toto loco non occurrit σῶμα, pro σάρξ. Sed Chrysostomus tamen t. VIII, p. 276. D habet: Εἰπὼν, ὅτι τὸ σῶμά μου ζωὴ τοῦ κόσμου. Ubi autem hoc dixit? Nullibi Ex σάρξ fecit ipse σῶμα, pro σάρξ. Fictum ergo ex vers. 51. Syrum autem, pro σάρξ habere σῶμα, a Grotio jam notatum est. Id etiam ex uno codice notavit Wetst. Qui postea ad versiones Syras recte attenderit, is mirabitur, vitiosas etiam Chrysostomi lectiones, sicuti multas ejusdem interpretationes, ibi expressas esse. Omnino autem ex multis exemplis videor didicisse, Syros interpretes ad manus habuisse codices Latinos, Lectionaria Græcorum et codices Græcos cum Commentariis. Facile igitur intelligitur, quæ crisis sit eorum, qui clamant: Ita Syrus interpres; ita Latinus interpres. Ergo ita legendum est. Habuerint fortasse Syri etiam ad manus Commentarios Latinos et Lectionaria Latina. Sed istius rei examen nondum potui instituire.
 62. Θεωρεῖτε. a.
 64. Τίνες εἰσὶν οἱ πιστεύοντες καὶ τίς ὁ παραδώσων αὐτῶν.
 70. Ὁ Ἰησοῦς omittunt.
 71. Ἐμελλεν.
 Cap. VII. V. 1. Ἠθέλων εἶχεν ἐξουσίαν. Ita uterque. Quilibet intelligit, Christi auctoritatem non lædi vocabulis, οὐκ εἶχεν ἐξουσίαν. Sine ullo dubio ista vocabula, ut puriora, probarem, nisi codicum obstarat auctoritas. Bonus Chrysostomus hic aliquid humani passus est per suam eloquen-

A tiam, parum memor, lectum esse, ἤθελε, non εἶχεν ἐξουσίαν. Ergo statim cum magna vociferatione exorditur homiliam t. VIII, p. 283, et acriter disputat de vocabulis, οὐκ εἶχεν ἐξουσίαν. Τὶ λέγεις, ὦ μακάριε Ἰωάννη; οὐκ εἶχεν ἐξουσίαν, ὁ δυναθεὶς πάντα, ὅσα ἠθέλησεν; ὁ εἰπὼν, Τίνα ζητεῖτε, καὶ εἰψας αὐτοῦς εἰς τὰ ὀπίσω; κ. τ. λ. Sed scribæ ejus qui dicentis verba excipiebant, recte ante eandem homiliam dederunt ἤθελεν approbantibus quatuor codicibus Mosquensibus θ. μ. 4. 7. Origenis commentarius ad h. l. perit. Vulgatum habet Cyrill. t. IV, p. 395. C. sed tamen fere, ut Chrysostomus, explicat: Οὐκ ἐθέλουσιον αὐτῶν, τὸ παρ' ἐκείνους εἶναι, μάλλον δὲ ὡς εἰ ἀνάγκης συμβαίνον ἐπιδακνύει, προσθετικῶς τὰς αἰτίας ἤθειον [pro εἰζήτουν] γάρ, φησὶν, αὐτὸν ἀποκτεῖναι. Frustra Millius tentat in partes trahere interpretem Latinum, quem non volebat, sed valebat scripsisse opinatur. Docendum erat, quibus in locis interpres B Latinus vocabula εἶχεν ἐξουσίαν, quæ multoties occurrunt in Evangelio Joannis, reddiderit valere. Ex locis similibus per errorem arripuit Chrysostomus, ut solet. Forte ex Marc 6, 5, ubi est οὐκ ἠδύνατο. In eadem homilia vers. 2, pro ἦν δὲ ἰγγύς, laudat μίτᾳ ταῦτα ἦν, idque etiam interpretatur p. 283. E.

12. Ἄλλοι δὲ εἶργον] δὲ abest.
 Τὸν ὄχλον] τὸν κόσμον.
 14. Καὶ εἰδίδασκε absunt. Errore scribarum. Explicantur enim.
 19. Ἐδωκεν ὑμῖν.
 22. Ἐδωκεν.
 27. Ἐρχεται. b.
 29. Ἐγὼ οἶδα.
 32. Ἀπίθκειλαν ὑπερήτας οἱ φαρισαῖοι.
 33. Εἶπεν οὖν αὐτοῖς] αὐτοῖς omittunt.
 35. Ἐλλήνων μέλλη. a.
 39. Ὅτι Ἰησοῦς.
 41. Ἄλλοι δὲ εἶργον] δὲ abest. Mox a. omittit γάρ, post μή.
 42. Ὅτι ἐκ τοῦ] ὅτι deest.
 Καὶ ἀπὸ Βηθαίμ.
 48. Ἐκ τῶν ἀρχόντων] ἐκ abest.
 49. Ὁ ὄχλος οὗτος] ὁ deest. a.
 51. Νόμος ὑμῶν. b.
 53. Ἐπορεύθη] ἀπέληθεν.
 Cap. VIII. V. 1. Ἰησοῦς δὲ] καὶ ὁ Ἰησοῦς.
 2. Παρεγένετο] βαθείος ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς.
 3. Ἀγούσι δὲ] δὲ omittunt. Mox excludunt, πρὸς αὐτόν.
 Ἐν μοιχείᾳ.] ἐπὶ μοιχεία Mox, ἐν τῷ μέσῳ.
 4. Λέγουσιν αὐτῶ] εἶπον αὐτῶ περιάζοντες.
 Αὕτη ἡ γυνὴ κατελήθη ἐπανορθῶρ μοιχευομένη] ταύτην εἴρομεν ἐπ' αὐτοφῶρ μοιχευομένην. Hoc εἴρομεν agnoscit etiam Ambrosius apud Sabatierium.
 5. Ἐνετίλατο ἡμῖν. λιθοβολεῖσθαι] λιθάξεν. Continuo: σὺ οὖν τί λέγεις περὶ αὐτῆς; Ambrosius et Augustinus apud Sabatierium agnoscunt etiam περὶ αὐτῆς.
 6. Κατηγορεῖν αὐτόν] κατηγορεῖν κατ' αὐτοῦ.
 7. Ἀνακύψας — αὐτοῖς] ἀναβλέψας εἶπεν αὐτοῖς. Πρῶτος — βαλέτω] πρῶτος λίθον βάλετω ἐπ' αὐτῆν.
 8. Quæ post ἔγραψεν assunt nonnulli apud Wetstenium et Birchium, scilicet: Ἐνός ἐκαστου αὐτῶν τὰς ἀμαρτίας, ea ex Hieronymo addita puto. Habet enim: Eorum videlicet, qui accusabant, et omnium peccata mortalium. Sed hæc est explicatio, eaque valde ingeniosa et lepida.
 9. Καὶ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐλεγχομένοι] absunt. Κατελείφθη μόνος ὁ Ἰησοῦς] κατελείφθη Ἰησοῦς μόνος. b. Sic, sed a. habet κατελήθηθη.
 Ἐστῶσα] οὐσα.
 10. Ἀνακύψας — κατεκρινεν] ἀνακύψας δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶδεν αὐτὴν, καὶ εἶπε; Ἰῶναι, ποῦ εἶπον οἱ κατηγοροὶ σου, οὐδέεις σε κατεκρινεν :

11. Εἶπε δὲ αὐτῇ] αὐτῇ abest.
Πορεύου — ἀμαρτάνει [πορεύου και ἀπό τοῦ νῦν
μακάρι ἀμαρτάνει.

12. Πάλιν — λέγων] πάλιν οὖν ἐλάλησεν αὐτοῖς
ὁ Ἰησοῦς λέγων.

Περισπάσει, a.

19. Ἀπεκρίθη ὁ] ὁ abest

Οὕτως τὸν Πατέρα μου οὐκ ἔβη.

22. Ἀπεκρίθη αὐτόν. a.

24. Εἶπον] οὖν omittunt.

Ἐάν γάρ] εἰ γάρ. b. και γάρ, deest enim littera
majuscula. Voluit ergo και a.

27. Αὐτοῖς ἔλεγεν] αὐτοῦ ἔλεγεν. a.

30. Ἐπίστευσαν] ἐπίστευον. b.

34. Bis deinceps Ἀμὲν. Ita constanter Joannes.

36. Ἐλευθερώσει. a.

39. Εποείτε ἂν] ἂν Chrysostomus non solum
hoc loco t. VIII, p. 318 A, sed et tom. VII, p.
469 A. excludit.

40. Παρὰ τοῦ Θεοῦ] παρὰ τοῦ Πατρὸς. Ex Chry-
sostomo (t. VIII, p. 318 B.), ut docui. Cyrillus t.
IV, p. 548 C. in textu Θεοῦ. Urget id etiam in
interpretatione p. 549 B. Sed ibidem D. comparat
locum similem : Ἄ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς.

42. Εἶπον οὖν] οὖν abest.

Οὐδὲ γάρ ἐκ γάρ] omittit a.

44. Ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου.

Ἄκουσεν λαλεῖ, a.

46. Εἰ δὲ ἀληθεῖον — οὐ πιστεύετε μοι. absunt.
a. Scilicet hic scriba, ut infra ex Commentario
apparet, saltum fecit ab ἀμαρτίας ad ἀμαρτίας.
Ergo hic locus cum parte interpretationis exclusus
est.

47. Ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ.

48. Ἀπεκρίθησαν οὖν] οὖν abest. a.

Ἐγόμεν ἡμῖς] ἐλεγόμεν ἡμῖς. Ex Chrysostomo,
qui quidem. t. VIII, p. 321 C. vulgatum habet, sed
ibidem D. οὐχὶ καλῶς ἐλέγομεν, ὅτι, x. τ. λ. Plane,
ut supra cap. vii, 1. Alia scilicet ante hominiam,
alia in exordio hominiae.

49. Τὸν Πατέρα μου] μου omittunt.

Και ἡμεῖς ἀπεκρίθητε μοι] omittit a. Absunt l. l.
in Chrysostomo, qui alia etiam mutat. Sed scriba
codicis Euthymii a. hic saltum fecit ab τὸν Θεὸν ad
τὸν Θεόν, ut infra ex Commentario apparet. Ergo
hæc simul cum parte scholiorum exciderunt.

52. Γέννηται.

56. Και οἶδε και ἐχάρην. absunt. a. Etiam hic sal-
tum fecit in transcribendo Commentario. Ab ἐπιθύ-
μω enim ad ἐπιθύμωσεν defecit. Hunc verbum,
quem in Commentario ad Joannem negligit Chry-
sost. t. VIII, p. 323, eum sine varietate recitat t.
VIII, p. 49 B. p. 125 B. Ha ergo disiecta evange-
listarum membra apud Chrysostomum conquirenda
sunt.

57. Εἶπον οὖν] και εἶπον.

Πεντήκοντα] Ubi sunt, qui Novum Testamentum
ex Patribus emendarunt? Quis memoravit lectio-
nem Chrysostomi τισσαράκοντα; Vide eum t. VIII,
p. 324 a. Sed Theophylactus p. 690 E. vulgatum
habet. Quos autem codices Euthymius in Commen-
tario intelligat, per se apparet. Scilicet Chryso-
stomi et scholiorum, cuiusmodi est meus g. Πεντή-
κοντα repetit Cyrillus in Comment. t. IV, p. 585
C. et tom. II, p. 419 A et tom. V, part. 1. p. 685. D.
Eiusm Severus ita habet in Catena Corderii p. 243.

59. Βάλωσιν] λάβωσιν. a.

Δείθων — οὕτως.] Hæc interpretatione non ha-
bebant opus. Tautologica præterea videbantur,
propter proximum; και παράγωιν εἶδεν. Sed talia
in Joanne plura occurrunt. Incipiamus a magno
ὄραται. Is ergo eo in loco, ubi data opera hæc
explicabat, t. IV, p. 292, fin. totum verbum 59
omittit, attamen ita περιφράζει : Μετὰ δὲ τούτων
τὸν λόγον ἀράτων λίθους, ἵνα λιθάσωσιν αὐτόν,
ἵνα εὐφρανθῶσιν, και ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, ὅτι πα-
ράγωιν εἶδεν τὸν ἀπὸ γενετῆς τυφλόν. Origenis vero

A auctoritatem in his nullam esse, sciunt omnes, qui
eum legerunt. Qui tamen nondum legit, verum
tamen cognoscere cupit, is examinet t. XIX et XX
in Joannem. Reperiet ergo profecto multa alia
sacri contextus ab eo esse prætermissa. Eundem
locum tractans Chrysostomus t. VIII, omnia ab
Ἰησοῦς ad finem versus silentio prætermittit. Illum
tamen hæc ante oculos habuisse discitur ex p. 324
C. 326 B. C. vocabulis εἶτα φεύγει, ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ
ἱεροῦ και ἀνεχώρησεν ἐπὶ τὴν ἴασην τοῦ τυφλοῦ,
ἐξελθὼν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, x. τ. λ. Quoties alibi negle-
xerit Chrysostomus contextus verba, discitur ex
mea Novi Testamenti editione. Eadem hæc ad
exemplum Origenis et Chrysostomi prætermittit
Cyrillus t. IV, p. 586 C. a vocabulis διελθὼν ad
οὕτως, nec nisi κατακρύπτει et ἔξωσεν habet ibi-
dem E. Theophylactus p. 691 C. habet διὰ μίσου
αὐτῶν ἐξῶν και παρήγγεν οὕτως, ibique etiam ex-
plicit. Explicantur etiam in Catena Corderii p. 245,
in fine. Quid ergo h. l. interpres Latinus? Scilicet
ista omnia ab διελθὼν ad οὕτως exclusit. Cujus-
modi ergo illi codicibus usi sunt? Scilicet multo
melioribus, quam nostri sunt, nimirum Alexandri-
nis. Cyrillus jam respondeat pro omnibus. Cur ergo
idem eodem tomo in Commentario ad Joannem, p.
1051 D. ita refert? και γοῦν ἠθέλησαν αὐτόν πιάσαι
καθὰ φησιν ὁ εὐαγγελιστῆς (scilicet Joannes, quem
interpretatur), ἀλλ' ἐξελθὼν διὰ μίσου αὐτῶν ἐπο-
ρεύετο (Etiam hoc quibusdam placuit, in his meo
s. qui Cyrilli scholia habet.) και παρήλθεν οὕτως.
Nunc addit etiam continuo explicationem : Τὸ δὲ
οὕτως φησιν, ἀντὶ τοῦ οὐχ ὑπεσταλμένος, οὐ περι-
δέξ, x. τ. λ. Vulgo credunt, hæc apud Joannem
ficta esse ex Luc. iv. 30. Sed quilibet ipse videt
Cyrilli locum non convenire in Lucam. Nam Lucas
habet κατακρύπτεισιν, hic πιάσαι; Lucas non habet
οὕτως, hic diserte explicat. Vocabula autem ἐξελθὼν,
ἐπαρεύετο et παρήλθεν per incogitantiam mutavit
Cyrillus. Quid ergo? Sequamur auctoritatem codi-
cium, neglecta interpretum negligentia et levitate.
Nam de Hieronymo constat, illum omnia, ut ipse
dicit, revocare ad Græcam veritatem, hoc est, ut
ego interpretor, ad nugam Origenis et reliquorum
interpretum Græcorum.

Cap. IX, V. 4. Γενετῆς] γεννητῆς. a. Disputat de
hoc vocabulo Eustathius ad hom. p. 1834, vers.
22, edit. Rom. Habent id Hesiodus et alii.

3 Ὁ Ἰησοῦς] ὁ omittunt.

8. Ὁ καθήμενος] Chrysostomus, t. VIII, p. 323
C. eum vidit sedentem : ἠρὸς τὰς θύρας τοῦ ἱεροῦ.
Vulgo dicunt, huiusmodi esse ex Evangelio secun-
dum Hebræos. Mihi fiti credibile, ista esse ex Evan-
gelio secundum interpretes.

9. Ὅτι ὁμοιος] ὅτι abest. a.

10. Σοι οἱ] σου οἱ.

15. Ἠρώτησαν.

Ἐπέθηκέ μου, και] ἐπέθηκέ μου ἐπὶ τοὺς ὀφθαλ-
μοὺς και. p. Ἐποίησε και ἐπέθηκε μου ἐπὶ τοὺς
ὀφθαλμοὺς και. a.

16. Παρὰ Θεοῦ. Chrysostomus optionem dat,
utrum velis παρὰ, an ἀπὸ, ab ἐκ. Nam ἐκ habet t.
VII, p. 566 D. VIII, p. 334 D., etc. Παρὰ et ἀπὸ
ex eo jam notaveram.

17. Περὶ σταυτοῦ a.

20. Ἀπεκρίθησαν δὲ αὐτοῖς.

24. ἡμεῖς οὐκ ἡμεῖς abest. a.

Αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ.

28. Ἐλοιδόρησαν οὖν] οὖν abest.

29. Μωσαί.

Τούτων δὲ οὐκ] δὲ abest. a.

31. Αὐτοῦ ποιεῖ a.

34. Ὅλος ὅλος

36. Και τίς ἐστίν.

Cap. X, V. 8. Πρὸ ἐμοῦ ἦλθον] πρὸ ἐμοῦ absunt.
Lectio difficilis est et impedita, quam additum pro
ἐμοῦ adeo non expedit ut pluribus eam etiam diffi-
cultatibus implicet. Sed πρὸ ἐμοῦ, ut docui, ab

Origenē accessit. Semina hujus corruptionis spargit etiam Chrysost. t. VIII, p. 346 D., 348 D. Ibi enim versum primum explicans habet: Ἐνταῦθα δὲ καὶ τοὺς πρὸ αὐτοῦ αἰνίττεται, καὶ τοὺς μετ' αὐτὸν ἰσομῖνοις. Altero loco, ubi versum octavum interpretatur, monet: Οὐ περὶ τῶν προφητῶν φησὶν ἐνταῦθα, καθὼς οἱ αἰρετικοὶ (Manichæi nimirum) φασιν. Sed istis ambagibus non est opus. Ii autem, qui ἄλλοις in gratiam prophetarum urgent, quod scilicet non scriptum est ἀπιστάλησαν, ii non attenderunt, de Christo etiam dici versu 10 ἦλθον. Si probabiliter corrumpere contextum voluissent, debuissent addere non πρὸ ἐμοῦ, sed μὴ δι' ἐμοῦ, intellige, ὡς διὰ θύρας. Ita enim est vers. 4, 2, 9. Atque ita hic locus explicandus est. Apud Cyrillum t. IV, p. 640 C. legitur quidem in contextu ante scholia πρὸ ἐμοῦ. Sed ibidem in interpretatione E. repetit sine πρὸ ἐμοῦ, nec ex ejus interpretatione ullo modo effici potest, eumid probasse. Theophylactus, p. 707 D. E. nec in textu nec in scholiis agnoscit, cum tamen bis in interpretatione illum locum repetat. Plura de hoc loco dixi in mea Novi Testamenti editione.

18. Ἀπ' ἐμοῦ] ἀπ' ἐμοῦ.

22. Ἐν Ἱεροσολύμοις.

23. Στοὰ Σολομώνος.

28. Ἀρπάζη. a.

29. Pro lectione, ὁ δέδωκε μοι μίζων, quæ est absurda Patrum Latinorum correctio dogmatica, ne scilicet filii læderetur auctoritas, pro ea, inquam, Millius Cyrillum etiam laudat. Sed ad h. l. Cyrilli tantum exstant fragmenta ex Catenis, in quibus nihil inveni. Pendet ergo Millius, ut videtur, ex Beza et Zegnro ad h. l. Imo vero Cyrillus in Thesaurο, tom. V, part. 1, p. 326 D. ubi loca Joannis deinceps laudat, habet: Ὅς δέδωκε μοι.

32. Ἐδείξα ὑμῖν ἔργα. a.

34. Ἐν τοῖς νόμοις ὑμῶν. b.

Cap. XI. V. 1. Ἀδελφῆς αὐτοῦ. a.

2. Τοὺς πόδας αὐτοῦ] αὐτοῦ omittit a.

5. Ἀδελφὴν αὐτῆς Μαρίας.

9. Ὁ Ἰησοῦς] ὁ abest. a.

19. Παραμυθήσονται. a.

20. Ὁ Ἰησοῦς] ὁ abest.

21. Ἡ Μάρθα] ἡ omittunt.

22. Ὅτι ὅσα ὅτι abest. b. Mox, αἰτήσαι. a.

24. Ἡ Μάρθα.

32. Ἐπεσεν αὐτοῦ εἰς τοὺς πόδας.

33 Καὶ ἐτάραξεν ἑαυτὸν absunt. Sed explicatur in scholio. Culpa scribarum ergo excidit, qui textus verba eo usque ante scholia continuare debebant. Cæterum Chrysostomus ex hoc versu tantum servat, ἐνεβριμησατο τῷ πνεύματι. tom. VIII, p. 376 E.

38. Ἐτίκειτο ἐπ' αὐτόν.

45. Ὁ ἐποίησαν. a.

48 Πιστεύσωσιν. a.

51. Ὁ, ante Ἰησοῦς, abest.

52. Τὰ τέκνα Θεοῦ. b.

57 Μηνῶσι. a.

Cap. XII. V. 2. Ἀνακειμένων σὺν αὐτῷ.

4. Obiter hic noto, in uno Codice Mosquensi, qui scholiis instructus est, legi Σίμων ὁ Ἰσκαριώτης. Idem ex aliis notat Wetstenius et Birchius. Cum ergo Theophylactus istiusmodi codices ad manus habuerit, ejusmodi est ille Mosquensis, hinc tres Simones inter discipulos memorat p. 51. E. 52 A. Sed obstat. Joan. 6, 71.

9. Καὶ ἦλθον.

12. Ὁ ἔλθων ὁ abest. a.

Ὁ, ante Ἰησοῦς, omittunt.

13. Ἀπάντησιν. a.

Κυρίου βασιλεὺς Ἰσραὴλ, a. Κυρίου βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ. b.

14. Ἐπ' αὐτόν. a.

17. Ὅτι τὸν] ὅτε τὸν.

Ex τερν νεκρῶν. a.

18. Διὰ τοῦτο καὶ] καὶ abest. a.

21. Πρώτησαν. a.

24. Semel ἀμὴν habet, a.

30. Ὁ, ante Ἰησοῦς, abest. a.

32. Ἐκ τῆς γῆς.

33. Ἐμείλει.

34. Ὅτι δέ] ὅτι abest. a.

38. Βραχίων τοῦ Κυρίου. b.

43. Ἡ τῶν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Laudat hæc Chrysost. t. XI, p. 563, et ex eo Theophylactus et Theophylactus ad I Tim. 1, 13, Sed ille ἦπερ, hic ἡ habet, cum tamen ex uno hauserint.

44. Ἰησοῦς οὖν ἔπραξε.

Cap. XIII, V. 8. Αὐτῷ ὁ Πέτρος. b.

9. Τοὺς πόδας, omisso μου.

13. Ὁ Κύριος καὶ ὁ διδάσκαλος.

22. Τίνος λέγει] τούτου. a.

25. Ἐκεῖνος οὕτως ἐπί.

30. Ἦν δὲ νύξ ὅτε ἐξῆλθε. Δίγει ὁ Ἰησοῦς. Hæc est unice probanda hujus loci distinctio. Quod de Cyrillo in Rossia suspicatus fueram, id deinde ita esse comprehendi. Scilicet Cyrillus t. IV, p. 742. fin. ita habet: Ἦν δὲ νύξ, ὅτε ἐξῆλθεν. Deinde p. 744 B. denuo hunc locum tractaturus, in-

terposito οὖν, superiora repetit: Ὅτε οὖν ἐξῆλθε. λέγει ὁ Ἰησοῦς. Eodem modo Cyrillus p. 797 C. in principio ῥήσεως vers. 26., jungendæ orationis causa interponit οὖν. Βάβυας οὖν. Atque ita multoties. Veruntamen hic quovocumque duceam habuit Chrysostomum et Origenem. Origenes enim t. IV, p. 443 D. terminat: Ἐξῆλθον εὐθὺς ἣν δὲ νύξ. Ac denuo p. 445 E. Ὅτε οὖν ἐξῆλθον, ὁ Ἰησοῦς λέγει. Similiter fere Chrysost. t. VIII ; p. 424. a. d. ἐξῆλθε νυκτός, et ἣν δὲ νύξ, ὅτε ἐξῆλθον. Sed p. 425 B. μετὰ γούν τὸ ἐξελθεῖν τὸν Ἰουδαν ἐπὶ τὸ παραδούναί λέγει ὡν. Theophylactus. p. 760 C. in interpretatione repetit: Ἦν δὲ νύξ ὅτε ἐξῆλθον.

33. Μικρὸν χρόνον. Mox, ἐγὼ ὑπάγω.

35. Γινώσκονταί] πιστεύσονται

36. Ὅπου ἐγὼ ὑπάγω.

37. Ὁ, ante Πέτρος, abest. b.

38. Φωνήσῃ. a.

Cap. XIV. V. 3. Πορευθῶ ἐτοιμάσαι ὑμῖν τόπον, πάλιν. b. Sic. sed ἐτοιμάσαι. a.

11. Ἐν ἐμοὶ ἐστίν] ἐστίν omittunt

Τὰ ἔργα αὐτῶ] αὐτῶ. abest. a.

22. Κυριε, καὶ τί.

23. Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς. Mox, τηρήσῃ. Deinde ἀγαπήσῃ solus a. Idem ποιήσωμεν.

25. Παρ' ὑμῖν] παρ' ἐμοι. b.

26. Ὅν πέμψει

18. Ὅτι ἐγὼ] ἐγὼ omittunt.

Ὅτι εἶπον] Theophylactus hunc versum laudans ad Hebr. 5, 8, omittit εἶπον. Cur, quia Chrysostomus id ad eundem locum omittit tom. XII, p. 84, B. Ex Chrysostomo pendet etiam Vulgata, ut locis permultis. Forte auctor hujus omissionis est Origenes. Commode abesse posse, quilibet sentit.

D 30. Τούτου ἀρχων] τούτου omittunt. Τούτου invecum est per interpretes, ne scilicet diabolus haberetur dominus hujus universi. Sed incerta sedes istud vocabulum etiam arguit. Orig. t. IV, p. 349. A. Ἐρχεται ὁ ἀρχων τοῦ κόσμου τούτου καὶ ἐν ἐμοὶ εὐρίσκει οὐδέν. p. 356. C. Ἐρχεται ὁ ἀρχων τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν. t. III, p. 225 B. Ἐρχεται ὁ ἀρχων τοῦ κόσμου τούτου οὐκ ἔχει δὲ ἐν ἐμοὶ οὐδέν. Chrysost. t. VII, p. 206 A. Ἐρχεται ὁ ἀρχων τοῦ κόσμου τούτου καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει (Ex aliis notatur: οὐκ εὐρίσκει) οὐδέν. Ita etiam repetit. t. VIII, p. 198 C. 444 A., 446 E. transpositis tamen vocabulis τοῦ κόσμου τούτου. Pag. 444. A. ubi ex ordine commentarii hæc tractat, continuo subjicit: Κόσμον δὲ ἀρχοντα, x. τ. λ. Cyrillus t. IV, p. 853. C. non agnoscit in contextu τούτου nec in interpretatione ibid. E. Τούτου prætermittit etiam in interpretatione Theophyl. p. 776 E

Cap. XV, V. 4. Η ἀληθινή] quæ a nonnullis hic A adduntur, ὑμεῖς τὰ κλήματα, ea ex Chrysostomo sunt, ut docuit. Illud etiam notabile, quod Chrysost. t. VIII, p. 447. A. B. loco ἀμπελον in interpretatione volutat ῥίζαν. Quin addit etiam: Ἡ ῥίζα δὲ δι' οὐδεν παραίληπται ἐναυθα. (Ergo in Evangelio Joannis) ἀλλ' ἵνα μάθωσιν, x. τ. λ. Hujus ergo auctoritate motus Theophyl. p. 788 B. ἀμπελον explicat ῥίζαν.

- Καὶ ὁ Πατὴρ] καὶ omittunt.
- 6. Εἰς τὸ κυρ.
- 7. Αἰτήσασθε.
- 10. Τοῦ Πατρὸς omittit a.
- 16. Ἴνα, ὁ ἰάν. a. Mox δὲ φησὶ ὑμῖν. a. Sic etiam antea b. Sed nunc rasura sublatum.
- Cap. XVI, V. 3. Ποιήσουσιν ὑμῖν] ὑμῖν abest.
- 5. Ἐξ ὑμῶν absunt.
- 7. Ἐάν γὰρ ἐγὼ μὴ.
- 12. Βαστάζειν ἄρτι] βαστάζειν ἔτι. a.
- 15. Λήψεται] λαμβάνει
- 18. Τοῦτο τί ἐστιν ὁ λόγος, τὸ] τί et τὸ abest. a.
- 22. Λύπην μὲν οὖν ἔχετε. Ergo bis οὖν, a.
- 25. Ὡσα ὅτι οὐκ. Sed ὅτι est vitium editionis Gregorii.

26. Περί ὑμῶν] περί abest. a.
 30. Ἀπὸ τοῦ Θεοῦ.
 Cap. XVII, V. 1. Ὁφθαλμοῦς αὐτοῦ [αὐτοῦ omittunt.
 2. Δώσει αὐτοῖς.
 7. Νῦν ἔγνωσαν. Chrysostomus, qui t. VIII, p. 478, C. D. versum septimum et octavum in unum confluxit, auctor fuit hujus lectionis. Memorat ibi etiam aliam lectionem, haud dubie Origenis. Sed scripsit ἔγνω, pro ἔγνωκα. Ita autem scripsit, quod dederat ἔγνωσαν, pro ἔγνωσαν. Hanc sententiam meam firmat etiam Theophylact. p. 798 C. qui totus pendet ex Chrysostomo. Ex Cyrilli interpretatione, qui in textu habet ἔγνωσαν, nihil efficitur. Nec in Catena Corderii quidquam reperitur.

11. Οὓς δέδωκάς μοι] ὡ δέδωκάς μοι. Ἡ explicat C Cyrill. t. IV, p. 969 D. 971 B. C. D. 972 A, et Theophylact. p. 800 A. Ex nonnullis codicibus intelligitur, saltum factum esse a vocabulis vers. 11, ὀνόματί σου ad eadem vocabula vers. 12, ὀνόματί σου. Ita οὓς ex altero loco irrepit. Chrysostomus t. VIII, p. 480, turbat omnia.

17. Cyrillus t. IV p. 983 B. C. 985. A. C. pro ἁγίασον, habet: Πάτερ ἅγιο, τήρησον αὐτοὺς ἐν (-ῃ) ἀγάθει. Confudit ergo versum 14, eo etiam tempore, quo hæc data opera interpretabatur.

- 20. Ἐρωτῶ μόνων. a. Mox uterque, τῶν πιστευόντων.
- 23. Καὶ ἠγάπησα. a.
- 24. Ἐμὴν, ἢν δέδωκάς.

Cap. XVIII, V. 8. Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς.

13. Ista appendix, de qua dixi, ex Cyrillo est. Is enim t. IV, p. 1020 C. primo recitat textum ab ἡ οὖν σπείρα ad ὑπὲρ τοῦ λαοῦ. Hic nulla varietas, nisi quod vers. 13 abest αὐτὸν et vers. 14 ἀποθαιεῖν, pro ἀπολίσθαι. Deinde autem p. 1021 D B. post vers. 14, iterum post interpretationem textum ponit sic: Ἀπέστειλαν δὲ αὐτὸν δεδεμένον πρὸς Καϊάφην τὸν ἀρχιερέα. Ἦν δὲ Καϊάφας ὁ συμβουλευσας τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτι συμφέρει ἓνα ἀνθρώπων ἀποθαιεῖν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ. Atque hæc interpretatur etiam. Sumpta sunt ex vers. 24. Mirabile est, hoc esse in margine versionis Syræ. Idem notat ex Syra Philox. Birchius ad h. l. Similiter Cyrillus infra cap. 19. v. 30. aliquid assutum habet cum Syro.

- 14. Ἀπολίσθαι] In nonnullis codicibus temere illatum ἀποθαιεῖν, ex cap. xi, v. 50.
- 20. Ἐν συναγωγῇ. Mox, ὅπου πάντες.
- 23. Δαίρει. b.
- 24. Ἀπέστειλεν αὐτὸν omisso οὖν.
- 25. Ἐρνήσατο οὖν ἐκείνος.
- 27. Πάλιν οὖν] οὖν abest. a.
- 28. Οὖν, post πρῶτον omittit. a.
- 32. Ἐμίλλεν.

36. Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς. Sic et vers. 37.
 40. Πάλιν abest.
 Cap. XIX, V. 5. Ἐξήλθεν οὖν — ἰμάτιον] absunt. a. Hæc in altero Codice leguntur inter duo scholia, quæ scriba a. conjunxit. Ita textum exclusit.
 6. Σταύρωσον, σταύρωσον αὐτόν.
 Αἰτίαν] αἰτίον. a.
 7. Ἐαυτὸν Θεοῦ Υἱόν.
 11. Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς.
 12. Ἐαυτὸν ποίων.
 13. Γαβαθὰ b. Γαββαθα. a.
 14. Δί post ὥρα abest. a.
 15. Ὑμῖν σταυρώσω. b.
 16. Καὶ ἀπήγαγον] καὶ ἤγαγον εἰς τὸ πραιτώριον. Nec Chrysostomus εἰς τὸ πραιτώριον agnoscit t. VIII, p. 503 seqq. nec Cyrillus t. IV, p. 1037. A. Explicat enim hic: Ἀπάγουσι μὲν, ὡς τεθνηξόμενον ἦδη, τὸν τῆς ἀρχηγόν.

- 17. Ἐξήλθεν εἰς τόπον λεγόμενον Κρανίου τόπον.
- 20. Ὁ τόπος τῆς πόλεως.
- 25. Κλοπᾶ.
- 26. Ἰδοῦ] ἴδε.
- 27. Ὁ μαθητῆς αὐτῶν.
- 28. Εἰδώς] ἰδών.
- 30. Cyrillus, qui hoc loco quædam addit t. IV, p. 1069. D. eaque etiam interpretatur p. 1072. C. istud scholium, quod ex codicibus Mosquensibus in mea Novi Testamenti editione notavam, habet p. 1069. E. Assuta autem mihi hæc videntur ex lectione ecclesiastica, in qua ante versum 34 legitur Matth. 27, 39-54. quam lectionem fortasse alia Evangelitaria terminant versu 51. Igitur facile hæc hæc coaluerunt. Lectio est, τῇ μεγάλῃ παρασκευῇ, ἑσπέρας.

31. Μείνωσιν. b. Mox ἐκείνου τοῦ Σαββάτου. Uterque.

34. Ἐνυξί] Interpres Vulgatus Latinus aperuit. Lectionem esse absurdam, intelligitur ex eo quod mox v. 37. ἐξεκέντησαν huc refertur. Ἐνυξί Eustathius etiam ad II. s. 46 explicat: τὸ κεντῆσαι ἦτοι τρῶσαι, νύξαι λέγει. Sed ἠνοίξε tamen editur apud Chrysost. t. VII, p. 825. C. repugnantibus tamen codicibus Mosqq. et aliis a Montefalconio laudatis. Hoc autem loco t. VII, p. 507 D. et in codd. Mosqq. et apud Montefalconium legitur ἠνοίξεν. Cyrillus etiam t. IV, p. 1074 C. probat ἠνοίξεν. Habet enim in interpretatione διανύττουσιν. Ex duobus vitiosis codicibus Birchius notat ἠνοίξε. Vulgatum hoc loco adeo deserit Vaticanus 1209, et cæteri ejus generis. Divus Augustinus apud Zege- rum nugatur.

- Καὶ εὐθείως.
- 35. Ἔστιν αὐτοῦ ἡ μαρτυρία. Mox, λέγει, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς.
- 36. Ἐγένετο ταῦτα. a.
- 37. Μετὰ ταῦτα. Mox deest ὁ, ante Ἰωσήφ. Et, ἄρα τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ.
- 40. Ἐδῆσαν αὐτόν. b. Mox deest ἐν.
- 41. Καινόν] κενόν. a.

Cap. XX, V. 4. Ab καὶ ἔλθε ad μνημεῖον omit- tit. a.

- 11. Πρὸς τῷ μνημαίῳ. b.
- 14. Ὅτι Ἰησοῦς ἐστι.
- 15. Ἐθῆκας αὐτόν.
- 20. Ἐδειξεν] ἐπέδειξεν. a. Mox idem αὐτοῦ omit- tit, post πλευράν.
- 52. Bis hoc versu βάλω. b.
- 28. Ὁ Θωμᾶς] ὁ abest.
- V. 29. Θωμᾶ omittunt.
- 31. Ὅτι Ἰησοῦς
- Cap. XXI, V. 1. Μαθηταῖς αὐτοῦ ἐπι. a.
- 3. Ἐξήλθεν οὖν καὶ. Continuo, ἐνέδωσκον.
- 4. Ὁ ante Ἰησοῦς, omittunt.
- 17. Λέγει αὐτῷ — πρόβατά μου omittunt.
- 21. Τῷ Ἰησοῦ abest. a.
- 25. Ἄλλα πολλὰ] πολλά omittit. a.
- Ἀμὲν omittunt.

Roberti HOLMES, theologiae doctoris et professoris in Academia Oxoniensi, viri celeberrimi brevis notitia duorum codicum Euthymii, qui Oxonii inter Baroccianos codd. servantur, ex ejus ad me litteris Sept. V 1791 datis.

I. Chartaceus (*), in-4, foliis 269, continue sine columnis scriptus, cum lineis circiter 33 in quaque pagina. Character est minutissimus et in quibusdam locis scriptio periiit. Continet Commentarium in quatuor Evangelia. Ad finem Commentarii in Joannem desunt aliqua. Singulis Evangeliiis præponitur elenchus κεφαλαίων. Auctorum citatorum nomina margini non sunt ascripta.

II. Membranaceus (**), in-12 scriptus continue caractere valde minuto. Habet in margine ad la-

tus, infra, supra, Commentarium scriptum caractere incredibiliter minuto. Scripsit vir quidam doctus in fine codicis hæc: « Incipit cod. hic act. I. Omnia ab initio ad comma 13 capitis XI, recenti ac pessima manu descripta habet. » Actus apostolorum excipiunt Epistolæ Jacobi, I Petr. II, Joan. I-II, III; Judæ; Pauli ad Rom. Cor. I, II; Galat. Ephes. Philipp., etc. Desunt tria ultima capita Apocalypseos.

(*) De hoc exposuit Millius in Prolegg. ad N. T. § 1073-1462.

(**) De hoc idem dixit ibid, § 1433, et Wetstenius in Prolegg. ad N. T. tom. II, pag. 13. num. 28.

ΤΟ ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ. — EVANGELIUM SECUNDUM MATTHÆUM.

Τοῦ κατὰ Ματθαίου Εὐαγγελίου τὰ (1) κεφάλαια.

α'. Περὶ τῶν Μάγων. (In editionibus vulgatis cap. II, B ἢ Περὶ τῆς πνυθραίας Πέτρου. (VIII, 14.) Mr. β'. v. 1.)	Λου. θ'.
β'. Περὶ τῶν ἀναιρεθέντων παιδῶν. (II, 16.)	θ' Περὶ τῶν ιαθέντων ἀπὸ ποικίλων νόσων. (VIII, 16.) Mr. γ'. Λου. ι'.
γ'. Πρῶτος Ἰωάννης ἐκήρυξε βασιλείαν οὐρανῶν. (III, 1.)	ι'. Περὶ τοῦ μὴ ἐπιτρεπομένου ἀκολουθεῖν (VIII, 19.) Λου. λγ'.
δ'. Περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Σωτῆρος. (IV, 17.)	ια'. Περὶ τῆς ἐπιτιμῆσεως τῶν ὑδάτων (VIII, 23.) Mr. ι'. Λου. κγ'.
ε'. Περὶ τῶν μακαρισμῶν. (V, 1.) Λου. (2.) ιζ'.	ιβ'. Περὶ τῶν δύο δαιμονιζομένων. (VIII, 28.) Mr. ια'. Λου. κδ'.
ς'. Περὶ τοῦ λεπροῦ. (VIII, 1.) Mr. δ'. Λου. ιβ'.	
ζ'. Περὶ τοῦ ἑκατοντάρχου. (VIII, 5.) Ἰω. ε'.	

Capita Evangelii Matthæi.

1. De Magis.	C 7. De centurione.
2. De pueris interfectis.	8. De socru Petri.
3. Primus Joannes prædicavit regnum cælorum.	9. De his qui curati sunt a variis morbis.
4. De doctrina Christi.	10. De eo, cui non permisit, ut sequeretur.
5. De beatitudinibus.	11. De increpatione aquarum.
6. De leproso.	12. De duobus dæmoniis.

(1) Hanc capitum descriptionem per totum opus sequitur ac sæpius laudat Euthymius.

(2) In his Mr. Marcum: Λου. Lucam; Ἰω. Joannem notat, qui eadem narrant. Adjecti autem

numeri Græci respiciunt ad hanc divisionem capitum, quæ singulis evangelistis in principio est addita.

- ιγ'. Περὶ τοῦ παραλυτικοῦ. (IX, 2). Μρ. ε'. Λου. Α λδ'. Περὶ τῆς μεταμορφώσεως τοῦ Χριστοῦ. (XVII, 1).
 ιγ'. Ἰω. ζ'.
 ιδ'. Περὶ Ματθαίου τοῦ τελώνου. (IX, 9). Μρ. ς. Λου. ιδ'.
 ιε'. Περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγώγου. (IX, 28). Μρ. ιβ'. Λου. κέ'.
 ις'. Περὶ τῆς αἰμορροούσας. (IX, 20). Μρ. ιγ'. Λου. κς'.
 ιζ'. Περὶ τῶν δύο τυφλῶν. (IX, 27).
 ιη'. Περὶ τοῦ δαιμονιζομένου κωφοῦ. (IX, 32).
 ιθ'. Περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ἐκλογῆς. (X, 1.) Μρ. η' καὶ ιδ'. Λου. ις' καὶ κς'.
 κ'. Περὶ τῶν ἀποσταλόντων παρὰ Ἰωάννου. (XI, 2). Λου. κ'.
 κα'. Περὶ τοῦ ξηρὰν ἔχοντος τὴν χεῖρα. (XII, 10). Μρ. ζ'. Λου. ιε'.
 κβ'. Περὶ τοῦ δαιμονιζομένου τυφλοῦ καὶ κωφοῦ. (XII, B 22). Λου. λθ'.
 κγ'. Περὶ τῶν αἰτούντων σημεῖον. (XII, 38). Λου. μα'.
 κδ'. Περὶ τῶν παραβολῶν (XIII, 2). Μρ. θ'. Λου. κβ' καὶ μθ'.
 κε'. Περὶ Ἰωάννου καὶ Ἡρώδου. (XIV, 1). Μρ. ιε'.
 κς'. Περὶ τῶν πάντε ἀρτων. XIV, 15). Μρ. ις'. Λου. κη'. Ἰω. η'.
 κζ'. Περὶ τοῦ ἐν θαλάσῃ περιπάτου. (XIV, 22). Μρ. ις'. Ἰω. θ'.
 κη'. Περὶ τῆς παραδείσεως τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ. (XV, 1) Μρ. ιη'.
 κθ'. Περὶ τῆς Χοναναίας. (XV, 21). Μρ. ιθ'.
 λ'. Περὶ τῶν θεραπευθέντων ὄχλων. (XV, 30).
 λα'. Περὶ τῶν ἑπτὰ ἀρτων. (XV, 32). Μρ. κα'.
 λβ'. Περὶ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων. C (XVI, 5). Μρ. κβ', Λου. μδ'.
 λγ'. Περὶ τῆς ἐν Καισαρείᾳ ἐπερωτήσεως. (XVI, 13). Μρ. κδ'. Λου. κθ'.

- λδ'. Περὶ τοῦ σεληνιαζομένου. (XVII, 14). Μρ. κς'. Λου. λα'.
 λς'. Περὶ τῶν αἰτούντων τὰ διδραχμα. (XVII, 24).
 λς'. Περὶ τῶν λεγόντων, Τίς μεῖζων. (XVIII, 1). Μρ. κς'. Λου. λβ'.
 λη'. Περὶ τῶν ἑκατὸν προβάτων. (XVIII, 12).
 λθ'. Περὶ τοῦ ὀφειλοντος τὰ μύρια τέσσαρα. (XVIII, 23).
 μ'. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων, εἰ ἔστιν ἀπολύσει τὴν γυναῖκα. (XIX, 3), Μρ. κη'.
 μα'. Περὶ τοῦ ἐπερωτησάντος, τὸν Ἰησοῦν πλουσίου (XIX, 16). Μρ. κδ'. Λου. ξγ'.
 μβ'. Περὶ τῶν μισθουμένων ἐργατῶν. (XX, 1).
 μγ'. Περὶ τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου (XX, 20). Μρ. λ'.
 μδ'. Περὶ τῶν δύο τυφλῶν. (XX, 29). Μρ. λα'. Λου. ξδ'.
 με'. Περὶ τῆς Ἰου καὶ τοῦ πώλου (XXI, 1). Μρ. λβ'. Λου. ξη', Ἰω. ιδ'.
 μς'. Περὶ τῶν τυφλῶν καὶ χωλῶν. (XXI, 14).
 μς'. Περὶ τῆς ξηραθείσεως συκῆς. XXI, 18). Μρ. λγ'.
 μη'. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν Κύριον ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων. (XXI, 23). Μρ. λε'. Λου. ξθ'.
 μη'. Περὶ τῶν δύο υἱῶν παραβολῆς. (XXI, 28).
 ν'. Περὶ τοῦ ἀμπελῶνος παραβολῆς. (XXI, 33). Μρ. λς'. Λου. ο'.
 να'. Περὶ τῶν καλουμένων εἰς τὸν γάμον. (XXII, 1). Λου. νδ'.
 νβ'. Περὶ τοῦ κήσου. (XXII, 15). Μρ. λς'. Λου. οα'.
 νγ'. Περὶ τῶν Σαδδουκαίων. (XX, 23). Μρ. λη'. Λου. οβ'.

13. *De paralytico.*
 14. *De Matthæo publicano.*
 15. *De filia archisynagogi.*
 16. *De muliere sanguinis profluvio laborante.*
 17. *De duobus cæcis.*
 18. *De dæmoniaco muto.*
 19. *De apostolorum electione.*
 20. *De discipulis a Joanne missis.*
 21. *De eo qui manum habebat aridam.*
 22. *De dæmoniaco cæco et muto.*
 23. *De requærentibus signum.*
 24. *De parabolis.*
 25. *De Herode tetrarcha, qui Joannem interemit.*
 26. *De quinque panibus.*
 27. *De ambulatione Christi super mare.*
 28. *De transgressione præcepti Dei.*
 29. *De Phænissa seu Chananæa.*
 30. *De turbis sanatis.*
 31. *De septem panibus.*
 32. *De fermento Phariseorum et Sadduceorum.*
 33. *De interrogatione apud Cæsaream.*
 34. *De transformatione Christi.*

35. *De lunatico.*
 36. *De exigentibus didrachma.*
 37. *De dicentibus, quis major.*
 38. *De centum ovibus.*
 39. *De eo qui debebat decem millia talentorum.*
 40. *De interrogatione, an liceret divortium facere cum uxore.*
 41. *De divite interrogante Jesum.*
 42. *De mercede conductis operariis.*
 43. *De filiis Zebedæi.*
 D 44. *De duobus cæcis.*
 45. *De asina et pullo.*
 46. *De cæcis et claudis.*
 47. *De ficu quæ exaruit.*
 48. *De principibus sacerdotum et senioribus Dominum interrogantibus.*
 49. *De duobus filiis parabola.*
 50. *De vinea parabola.*
 51. *De vocatis ad nuptias.*
 52. *De quærentibus occasione census.*
 53. *De Sadduceis.*
 54. *De legis doctore.*

- νδ'. Περὶ τοῦ ἑπερωτήσαντος νομικοῦ. (XXII, 54). Μρ. λθ'. Λου. λέ.
- νε. Περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἑπερωτήσεως πρὸς τοὺς Φαρισαίους. (XXII, 41). Μρ. μ'. Λου. σγ'.
- νς. Περὶ τοῦ ταλανισμοῦ τῶν Γραμματίων καὶ Φαρισαίων. (XXIII, 13). Λου. μγ'.
- νζ'. Περὶ τῆς συντελείας. (XXIV, 3). Μρ. μβ'. Λου. οέ.
- νη'. Περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ ὥρας. (XXIV, 36). Μρ. μγ'.
- νθ'. Περὶ τῶν δέκα παρθένων. (XXV, 1).
- ξ. Περὶ τῶν τὰ τάλαντα λαθόντων. (XXV, 14).
- ξά. Περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Χριστοῦ (XXV, 31).

- Α ξβ'. Περὶ τῆς ἀλειψάσεως τὸν Κύριον μύρω. (XXVI, 6). Μρ. μδ'. Λου. κα'. Ἰω. ιβ'.
- εγ'. Περὶ τῆς ἰστομασίας τοῦ Πάσχα. (XXVI, 17). Μρ. με. Λου. ος'.
- εδ'. Περὶ Δείπνου μυστικοῦ. (XXVI, 26). Μρ. μς'. Λου. ος'.
- εε'. Περὶ τῆς παραδόσεως τοῦ Ἰησοῦ. (XXVI, 46). Μρ. μς'.
- ες'. Περὶ τῆς ἀρνήσεως τοῦ Πέτρου. (XXVI, 69). Μρ. μς'. Λου. οη'.
- εζ'. Περὶ τῆς Ἰουδα μεταμελείας. (XXVII, 3).
- εη'. Περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ σώματος τοῦ Ἰησοῦ. (XXVII, 57). Μρ. μη'. Λου. κβ'. Ἰω. ιη'.

- 55. De interrogatione ad Phariseos.
- 56. De deploratione Scribarum et Phariseorum.
- 57. De consummatione.
- 58. De die et hora.
- 59. De decem virginibus.
- 60. De talentis.
- 61. De adventu Christi.

- 62. De ea quæ unxit Dominum unguento.
- B 63. Interrogatio de præparatione Paschæ.
- 64. De Cæna mystica.
- 65. De traditione Jesu.
- 66. De negatione Petri.
- 67. De Judæ pœnitentia.
- 68. De petitione corporis Domini.

EVANGELII SECUNDUM MATTHÆUM ENARRATIO diligenter ab Euthymio collecta qui maxime quidem ex interpretatione sancti Patris nostri Joannis Chrysostomi, præterea et e diversis aliis Patribus quædam in medium attulit, et hanc explanationem in unum collegit. Amen.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ, ὑπὸ Εὐθυμίου φιλοπόνως ἐρανισθείσα, μάλιστα μὲν ἀπὸ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἐτι δὲ καὶ ἀπὸ διαφορῶν ἄλλων Πατέρων, συνεισπνευγόντος τινὰ καὶ τοῦ ταύτην ἐρανισαμένου. Ἀμὴν (1).

Primum quidem res fuisset maxime commoda, si litterarum nobis non esset opus auxilio, sed talem viveremus vitam, ut corda nostra vice librorum nobis essent, et quemadmodum hi atramento, ita illa Spiritu inscriberentur. Verum quia jam hanc repulimus gratiam, utinam vel secundum amplexi fuissimus remedium, et litteris ad id quod opus erat, usi fuissimus. His namque, qui sub Veteri fuere Testamento, puta Noe, Abraham, ejusque posteris, ipsi præterea Job ac Mosi, non per litteras, sed per seipsum locutus est Deus: nempe qui mentes eorum puras reperit. Postquam autem in ipsum vitiorum barathrum cecidit universus Hebræorum populus, tum eis tabulæ ac litteræ reliquæ fuerunt, ut per has præteritorum occurreret memoria. Similiter autemet his qui sub Novo fuere Testamento, quisque videre poterit idem accidisse. Neque enim apostolis tradidit Deus quidquam scriptum, sed litterarum loco, Spiritus sancti gratiam se eis daturum repromisit: *Ille*, inquit vobis *suggeret omnia* (Joan. xiv, 26). Ut autem discas longe id melius fuisse, audi, quid per prophetam dicat: *Statuam eis testamentum novum, dans leges*

Πρῶτον μὲν ἀγαθὸν ἦν, μὴ δεῖσθαι ἡμᾶς τῆς ἀπὸ τῶν γραμμάτων βοηθείας, ἀλλ' οὕτω παρέχεσθαι βίον καθαρὸν, ὥστε τὰς ἡμετέρας καρδίας ἀντὶ βιβλίων γίνεσθαι, καὶ καθάπερ ταῦτα διὰ μέλανος, οὕτω ταύτας διὰ Πνεύματος ἐγγεγράφθαι. Ἐπει δὲ ταύτην διεκρουσάμεθα τὴν χάριν, φέρε, κἂν τὸν δεύτερον ἀσπασώμεθα πλοῦν, καὶ τοῖς γραμμασιν εἰς δέον χρῆσώμεθα. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ, τῷ Νέῳ καὶ τῷ Ἀβραάμ καὶ τοῖς ἐγγόνοις τοῖς ἐκείνου, καὶ τῷ Ἰωβ, καὶ τῷ Μωϋσῆ, οὐ διὰ γραμμάτων ὁ Θεός, ἀλλὰ δι' ἑαυτοῦ διελέγτο, καθαρὰν εὐρίσκων αὐτῶν τὴν διάνοιαν. Ἐπει δὲ εἰς αὐτὸν τὸν τῆς κακίας ἐπέπεσε πυθμένα πάς ὁ τῶν Ἑβραίων δῆμος, τότε λοιπὸν πλάκες, καὶ γραμίματα, καὶ ἡ διὰ τούτων ὑπόμνησις. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἐν τῇ Καινῇ τοῦτο συμβῆν ἴδοι τις ἂν. Οὐδὲ γὰρ τοῖς ἀποστόλοις ἰδοκέ τι γραπτὸν ὁ Θεός, ἀλλ' ἀντὶ γραμμάτων τὴν τοῦ Πνεύματος αὐτοῖς ἐπηγεύετο δώσειν χάριν. Ἐκεῖνος γὰρ ὑμᾶς ἐναμνήσει, φησί, πάντα. Καὶ ἵνα μάθης, ὅτι τοῦτο πολὺ (2) ἄμεινον ἦν, ἀκουσον, διὰ τοῦ προφήτου τί φησι: Διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην καινὴν, διδούς νόμους μου εἰς διάνοιαν αὐτῶν καὶ ἐπὶ καρδίας

¹ Joan, xiv, 26.

Variæ lectiones et notæ.

- (1) Loco hujus indicis in codice B. est spatium vacuum.
- (2) Ὅτι πολὺ τοῦτο ἄμεινον, omissio ἦν. A. Sed

illo modo habet Chrystom. tom. VII, p. 2, edit. Montefalconii.

γραφῶ αὐτοῦ· καὶ ἴσονται πάντες διδασκοὶ Θεοῦ. Καὶ ὁ Παῦλος δὲ, ταύτην ἐνδεικνύμενος τὴν ὑπεροχὴν, ἔλεγεν εὐληθεῖν νόμον, οὐκ ἐν πλαξὶ λιθίναις, ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίνας. Ἐπεὶ δὲ χρόνον προϊόντος ἐξώκειλαν, οἱ μὲν δογμάτων ἔτελεν, οἱ δὲ βίου καὶ τρόπου, ἐδίδησε πάλιν τῆς ἀπὸ τῶν γραμμάτων ὑπομνήσεως. Ἐνόησον οὖν, ἤλικον ἔστι κακόν, τοὺς οὕτω καθαρῶς ἀφελόντας ζῆν ὡς μὴ δεῖσθαι γραμμάτων, ἀλλ' ἀντὶ βιβλίων παρέχειν τὰς καρδίας τῷ Πνεύματι, ἐπειδὴ τὴν τιμὴν ἀπωλέσαμεν ἐκεῖνην, καὶ κατέστημεν εἰς τὴν τούτων χρείαν, μὴδὲ τῷ δευτέρῳ κεχρησθῆαι φαρμάκῳ, ἀλλ' εἰκῆ καὶ μάτην περιορῶν κείμενα τὰ γράμματα, ὅπῃ ἵνα μὴ γένηται, φέρε, προσέχωμεν (3), τοῖς γεγραμμένοις, καὶ φιλοπονώτερον ἐξετάζωμεν τὴν ἐκάστου δύναμιν, ὥστε καὶ πλοῦτον ὀρθῶν δογμάτων ἐντεῦθεν ἀποθησαυρίζειν, καὶ συλλέγειν πολιτείας ὑγεοῦς ὑποδείγματα.

Διατί δὲ, δῶδεκα τῶν ἀποστόλων ὄντων, δύο μόνοι γράφουσιν ἐξ αὐτῶν Εὐαγγέλια, Ματθαῖος καὶ Ἰωάννης; Οἱ γὰρ ἕτεροι δύο ἀκούουσι μᾶλλον ἢσαν· Μάρκος μὲν, Πέτρου· Παύλου δὲ, Λουκᾶς. Διότι οὐδὲν ἐποιοῦν πρὸς φιλοτιμίαν, ἀλλὰ πάντα πρὸς χρείαν. Τὸν μὲν γὰρ Ματθαῖον οἱ ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντες παρεκάλεσαν ἐγγραφόν αὐτοῖς ἀφῆναι τὴν τοῦ κηρύγματος ἱστορίαν, ἢν πρότερον διὰ γλώττης αὐτοῦ ἐδίδαξε· τὸν δὲ Μάρκον ὁμοίως οἱ ἐν Αἰγύπτῳ μαθητευθέντες αὐτῷ. Καὶ ὁ Λουκᾶς δὲ τέθεικε τὴν αἰτίαν τῆς γραφῆς τοῦ Εὐαγγελίου, ἀπολογησάμενος πρὸς τὸν Θεόφιλον, ὅτι δι' ἀσφάλειαν αὐτοῦ τοῦτο συνέγραψε. Φησὶ γάρ· Ἴνα ἐπιγνῶς, περὶ ὧν καταχθήσης λόγων, τὴν ἀσφάλειαν. Ὁ δὲ Ἰωάννης ἐντυχῶν τοῖς τούτων Εὐαγγέλοις, καὶ ἰδὼν, ὅτι καὶ οἱ τρεῖς τῷ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος ἐνδιέτριψαν μάλιστα λόγῳ, καὶ λοιπὸν ἔμελλον ἀποσιωπηθῆναι τὰ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ δόγματα, τοῦ Χριστοῦ κινήσαντος αὐτὸν, ἦλθεν ἐπὶ τὴν τοῦ Εὐαγγελίου συγγραφὴν. Διὸ καὶ ἐκ προοιμίων περὶ αὐτῶν διαλέγεται. Διὰ ταῦτα γὰρ καὶ τὸ πᾶν βιβλίου συνέθηκε. Σὺ δὲ θαύμασον, πῶς μῆτε κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν τὰ Εὐαγγέλια συγγράψαντες, μῆτε κατὰ τὸν αὐτὸν τόπον, μῆτε κοινολογησάμενοι πρὸς ἀλλήλους, ὁμοίως, ὡς περὶ ἐπ' ἐνὸς στόματος, οἱ τέσσαρες φθέγγονται, ἐν γε τοῖς καιρίοις καὶ συνεκτικοῖς τῆς πίστεως δόγμασι, καὶ πολλὰ ἐπιδείκνυνται περὶ ταῦτα τὴν συμφωνίαν, οἷον, ὅτι ὁ Θεὸς γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ ὅτι ἐκ Παρθένου γενένηται, καὶ ὅτι θαύματα ποιοῦντε, καὶ ὅτι σωτηριώδεις δέδωκεν ἐντολάς, καὶ ὅτι ἑσταυρώθη, καὶ ὅτι ἐτάφη, καὶ ὅτι ἀνίστη, καὶ ὅτι ἀνῆλθε, καὶ ὅτι μέλλει κρῖναι πάντας, καὶ ὅτι μονογενὴς ἔστιν Υἱός, καὶ ὅτι ὁμοούσιος καὶ ὁμοδύναμος καὶ ἑτέριμος τῷ Πατρὶ, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Εἰ δὲ τι καὶ

A *meas in mentem eorum, et in corae scribam eas* ², *eruntque omnes edocti a Deo* ³. Ipse quoque Paulus hanc indicans excellentiam ⁴, dicit acceptam esse legem non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnis. Ubi vero temporis progressu naufragium fecerunt: quidam sane dogmatum causa, alii vero vita ac moribus: rursus memoria opus fuit, quæ a litteris subministrari solet. Cogita ergo quantum fuerit malum, qui adeo pure vivere debuerimus, ut litteris non indigeremus, sed pro libris præberemus corda Spiritui; postquam honorem illum perdidimus, ac nos ipsos in hanc constituimus necessitatem, ut ne altero quidem utamur pharmaco, sed quasi frustra ac in vanum jacentes despiciamus litteras. Id ergo ne fiat, age sane, his quæ scripta sunt animum advertamus, ad diligentius cujusque vires scrutemur, ut et rectorum dogmatum divitias, tanquam thesaurum, effodere liceat, et sanctæ conversationis exempla colligere.

Quam ob causam, obsecro, cum duodecim fuerint apostoli, soli ex eis duo, Matthæus videlicet et Joannes, Evangelia conscripserunt? Siquidem reliqui duo, discipuli potius ac sectatores erant: Marcus quidem Petri, Lucas vero Pauli. Id ea causa actum est, quia nihil gloriæ causa faciebant, sed omnia exigente necessitate. Matthæum enim, qui ex Judæis crediderant, obsecraverunt, ut scriptam relinqueret ipsis Evangelii historiam, quam prius eos verbo docuerat. Similiter et Marcum qui in Ægypto edocti fuerant. Lucas autem causam addit, cur Evangelium conscripserit, dicens ad Theophilum, se hoc propter certitudinem facere. Ait enim: *Ut agnoscas eorum, de quibus imbutus fueras, certitudinem* ⁵. Joannes vero horum nactus Evangelia, vidensque tres versatos in eo maxime sermone, quo Salvatoris incarnationem demonstrarent, et propterea dogmata quæ divinitatem ejus tangebant, silentio præterierant: ideo Christo ipsum ad scribendum Evangelium instigante, accessit. Unde etiam protinus ab initio de his disserit: nam ob hæc librum omnem confecit. Admirare autem quod cum neque uno tempore, neque loco eodem scripserint, neque res inter sese communicaverint, tamen quasi ex uno ore quatuor loquuntur, in his præcipue dogmatibus quæ fidei firmitatem ac statum spectant: veluti, quod Deus factus sit homo; quod sit e Virgine natus; quod admiranda operatus sit; quod salutis præcepta dederit; quod crucifixus sit ac sepultus, quod resurrexerit, et in cælum assumptus sit; quodque omnes sit judicaturus; quod unigenitus sit Filius et ejusdem substantiæ, similisque potentiæ ac honoris cum Patre, cæteraque hujusmodi. Quod si aliquantum in his quæ necessaria non sunt, dissoni videntur,

Jerem. xxxviii, 31, 33, secundum LXX qui ubique hic laudantur ² Isa. lvi, 13. ³ II Cor. iii, 3. ⁴ Luc. i, 4.

Variae lectiones et notæ.

(3) Μετὰ ἀκριβείας addit I. l. Chrysost.

hæc ipsa, quæ apparet, dissonantia, maxima fit A
 veritatis demonstratio, et eos omni liberat suspici-
 one. Si enim in omnibus ad tempus, usque, lo-
 cum, ac verba conformes fuissent, nullus animum
 inducere potuisset, quin inter se convenissent, ut
 ex communi pacto scriberent, quæ scripserunt.
 Dissonantiam autem nunc dicimus, non contrarie-
 tatem; neque enim contrarii fuerunt, etiam in
 his quæ contingentia erant, sed ea diversimode
 locuti sunt. In quibusdam enim, tunc, inquit
 ille, miraculum operatus est; hic autem, alio
 tempore. Item, hic quidem, tali loco, ille vero
 tali. Rursum hic talem habuit orationem, ille
 autem talem, de quibus suis dicemus locis, ma-
 nifeste demonstrantes, quod omnino non fuerint
 contrarii. Aliud siquidem est contrario modo lo- B
 qui, aliud diverso modo loqui.

Primus autem scripsit Matthæus, quod nunc præ
 manibus est Evangelium, post octo annos Christi
 in cælum assumpti. Scripsit autem illud ad eos,
 qui ex Judæis crediderant, ut prædiximus; Hebra-
 ica usus lingua ac contextura, postea vero in no-
 stram linguam traductum est.

†† Joannes autem, ut perhibent, ex Hebraico
 Græcum fecit. Marcus vero (scripsit) decimo post
 assumptionem anno, a Petro doctus; Lucas autem,
 post annos quindecim; Joannes denique, qui ma-
 xime theologiam (Christi) tractat, anno tricesimo
 secundo.

EVANGELIUM SECUNDUM MATTHÆUM.

Evangelistæ in inscriptionibus, [librorum suorum] C
Evangelium appellaverunt narrationem suam, quod
 etiam testatur Lucas, dicens: *Quoniam complures
 aggressi sunt contexere narrationem earum certissi-
 mæ fidei rerum, quæ in nobis completæ sunt*.
 Hanc autem narrationem, *Evangelium* voca-
 verunt, quod bona hominibus nuntiet, puta, Deum
 hominem factum, hominem vero divinum, dæmo-
 num dissolutionem, peccatorum remissionem, re-
 generationem, adoptionem, et regni cælorum hære-
 ditatem. Evangelistæ vero dicuntur, non solum hi
 quatuor, verum etiam omnes simul apostoli; de
 quibus pariter antea locutus est Isaias: *Quam
 pulchri, inquam, pedes evangelizantium pacem,
 evangelizantium bona*. Verum hi quatuor proprie
 evangelistæ vocati sunt, quasi qui per scripturam D
 omnia narraverunt ac prodiderunt; cæteri vero
 omnes, tanquam qui hoc ipsum sine scriptura fe-
 cerunt.

Cap. I, vers. 1. *Liber generationis Jesu Christi.*
 Per generationem intelligit hic Joannes Chryso-
 stomus, nativitatem. Dicitio siquidem *γένεσις*, cum

Luc. I, 1. Isa. LI, 7.

Varie lectiones et notæ

(4) Τὸ ἄλλο καὶ ἄλλο, ἢ καὶ ἄλλως καὶ ἄλλως
 διηγησθαι. Sic ἄλλοιοσχῶμων. Diog. Laert. in Epi-
 curo, p. 409. ἄλλοιοτροπεῖται. Galen. in Glossis, p.
 61. MOX est, ἑτέρως εἰπεῖν.

περὶ τὰ μὴ ἀναγκαῖα διαφωνεῖν ἴδοσαν, μᾶλλον ἢ
 δοκοῦσα αὐτὰ διαφωνία, μεγίστη γίνεται τῆς ἀληθείας
 ἀποδείξει, καὶ πάσης αὐτοῦς ὑποψίας ἀκαλλάττει.
 Εἰ γὰρ πάντα μέχρι καιροῦ καὶ τόπου καὶ ῥημάτων
 συμφώνησαν, οὐδεὶς ἂν ἐπίστευσεν, ὅτι μὴ, συνελ-
 θόντες ἄλλοις, ἀπὸ κοινῆς συνθήκης ἔγραψαν,
 ἄπερ ἔγραψαν. Διαφωνίαν δὲ νῦν φάμεν, οὐ τῶν
 ἐναντιοφωνίαν· οὐδὲ γὰρ ἠναντιώθησαν ἄλλοις
 μέχρι καὶ τοῦ τυχόντος· ἀλλὰ τὴν (4) ἄλλοιοφω-
 νίαν. Ἐν τισὶ γὰρ ὁ μὲν, τότε τὸ θαῦμα τίθειεν,
 ὁ δὲ, τότε. καὶ ὁ μὲν, τότε τὸν τόπον, ὁ δὲ, τότε
 καὶ ὁ μὲν, τὴνδε τὴν λέξιν, ὁ δὲ, τὴνδε· περὶ ὧν
 ἱροῦμεν ἐν τοῖς προσήκουσι τόποις, καὶ προδη-
 λως ἀποδείξομεν, ὅτι οὐδ' ὅλως ἠναντιώθησαν.
 Ἄλλο γὰρ ἔστιν ἐναντίως εἰπεῖν, καὶ ἄλλο ἑτέρως
 εἰπεῖν.

Ἐγραψε δὲ πρῶτος ὁ Ματθαῖος τὸ προκείμενον
 εὐαγγέλιον, μετὰ ὀκτῶ ἔτη τῆς τοῦ Σωτῆρος ἀνα-
 λήψεως. Ἐγραψε δὲ τοῦτο πρὸς τοὺς ἐξ Ἰουδαίων
 πιστεύσαντας, ὡς προέφημεν, Ἑβραϊκῆ συνθήκη
 χρησάμενος· ὕστερον δὲ μεθαρμηνεύθη πρὸς τὴν
 ἡμετέραν διαλεκτὸν.

[Μετέφρασε (5) δὲ τοῦτο Ἰωάννης ἀπὸ τῆς Ἑβραϊ-
 δος γλώττης εἰς τὴν Ἑλληνίδα, ὡς λέγουσι. Μάρκος
 δὲ, μετὰ δέκα ἔτη τῆς ἀναλήψεως, παρὰ τοῦ Πέτρου
 διδάχθεις. Λουκᾶς δὲ, μετὰ πεντακαίδεκα· Ἰωάννης
 δὲ ὁ θεολογικώτατος, μετὰ τριάκοντα δύο.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΝ.

Ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς εὐαγγέλιον οἱ εὐαγγελιστᾶι
 τὴν διήγησιν ὀνόμασαν. Καὶ μαρτυρεῖ Λουκᾶς
 εἰρηκῶς· Ἐπειδὴ περ πολλοὶ ἐπεχείρησαν ἀνα-
 τέξασθαι διήγησιν περὶ τῶν πεληροφορημένων
 ἐν ἡμῖν πραγμάτων. εὐαγγέλιον δὲ ταύτην κα-
 κλήκασιν· διότι ἀγαθὰ μνησεί τοῖς ἀνθρώποις, οἶον,
 Θεοῦ ἐνανθρώπησιν, ἀνθρώπου θέωσιν, δαιμόνων
 καταλύσιν, ἀμαρτημάτων λύσιν, ἀναγέννησιν, υιοθε-
 σίαν καὶ κληρονομίαν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν.
 εὐαγγελιστᾶι δὲ εἰσιν, οὐχ οἱ τέσσαρες οὗτοι μόνον,
 ἀλλὰ σύμπαντες οἱ ἀπόστολοι, περὶ ὧν κοινῆ προκνε-
 φώνησεν Ἡσαΐας· Ὡς ὠραῖοι, λέγων, οἱ πόδες τῶν
 εὐαγγελιζομένων εἰρήνην, τῶν εὐαγγελιζομένων
 τὰ ἀγαθὰ! Ἄλλ' οἱ τέσσαρες μὲν ἰδίως εὐαγγελιστᾶι
 κέκληνται, ὡς ἐγγράφως περὶ πάντων διηγησάμενοι
 καὶ ἱστορήσαντες· οἱ δ' ἄλλοι πάντες, ὡς ἀγράφως
 τοῦτο ποιήσαντες.

Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. Γένεσιν (6)
 ἐνταῦθα τὴν γέννησιν ἐνόησεν ὁ Χρυσόστομος Ἰωάν-
 νης. Ἡ γὰρ γένεσις καθολικὴ λέξις οὖσα, σημαίνει

(5) Includa in margine habet A. Omiserat Hen-
 tenius.

(6) Tom. VII, p. 20 C: p. 21 A.

καὶ ταύτην. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι, ἐπειδὴ ὁ Χριστὸς ἂν sit generalis, etiam hoc significat. Quidam autem dicunt, quod ex quo Christus supernaturaliter natus ex Virgine, naturalem renovavit nativitatem, reliquum est, ut etiam evangelista naturale natiuitatis vocabulum renovaverit, generationem ipsam vacans.

Τὸ δὲ Ἰησοῦς ὄνομα, Ἑβραϊκὸν μὲν ἐστὶ, σημαίνει δὲ τὸν Σωτῆρα. — Αὐτὸς γὰρ σώσει, φησί, τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. Ἴνα δὲ μὴ πλανηθῆς περὶ τὴν ὀμωνυμίαν, Ἰησοῦν ἀκούσας· γέγονε γὰρ καὶ ἄλλος Ἰησοῦς, ὁ τοῦ Ναυῦ· οὐκ εἶπεν Ἰησοῦ μόνον, ἀλλὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, διαστῆλων ἀπ' ἐκείνου τοῦτου. Ἀπορήσειε δ' ἂν τις, ὅτι, καὶ μὴν ἡ βίβλος αὐτῆ οὐκ ἐστὶ μόνης τῆς γεννήσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὅλης αὐτοῦ τῆς οἰκονομίας καὶ πολιτείας· λύομεν δὲ τὴν ἀπορίαν, ὅτι τὸ κεφάλαιον (8) ὅλης τῆς οἰκονομίας καὶ πολιτείας, καὶ ἀρχὴ καὶ ρίζα τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἡ γέννησις ἦν. Τοῦτο γὰρ ἐκπλήξως γέμει καὶ φρικῆς, καὶ ὑπὲρ ἄπειρα πᾶσαν καὶ προσδοκίαν ἐστὶ, τὸ γενίσθαι τὸν Θεὸν ἄνθρωπον. Τοῦτου γὰρ γενομένου, τὰ μετὰ τοῦτο πάντα κατ' ἀκολουθίαν καὶ λόγου ἔπονται. Δοκίμῳ οὖν ἀπὸ τοῦ κυριωτέρου μέρους, βιβλίον γενήσεως, ὅλον τὸ βιβλίον ἐκάλεσεν. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Μωϋσῆς, βιβλίον Γενήσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς, τὸ πρῶτον αὐτοῦ βιβλίον ἠνόμασε, καίτοι οὐ περὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἐν μέσῳ πάντων διαλεχθεῖς.

[Ἡ, (9) ἐπεὶ ὁ Χριστὸς καὶ ὑπὲρ φύσιν ἐγεννήθη, ὡς ἀνευ σπέρματος, καὶ ὡς ἐκ Παρθένου καὶ κατὰ φύσιν, ὡς ἐκ γυναικός, καὶ ὡς μετὰ θηλῆς· ἀνὴρ μὲν εἶπεν Γενήσεως, τὸ ὑπὲρ φύσιν αἰνιτιτόμενος· κάτω δὲ, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, φησὶν, ἡ γέννησις οὕτως ἦν, τὸ κατὰ φύσιν θηλῶν. Τινὲς δὲ εἶπον γένεσιν Ἰησοῦ, τὴν εἰς τὸν κόσμον παραγωγὴν αὐτοῦ, ὅλον πῶς γέγονεν.]

Υἱοῦ Δαυὶδ, υἱοῦ Ἀβραάμ. Υἱὸν μὲν τοῦ Δαυὶδ, τὸν Χριστὸν ἐκάλεσεν· υἱὸν δὲ τοῦ Ἀβραάμ, τὸν Δαυὶδ, ἀνάγων τὰς διανοίας τῶν ἀκρατῶν εἰς μνήμην τῶν ἐπαγγελιῶν. Πάλαι γὰρ ὁ Θεὸς ἐπαγγέλιτο, καὶ τῷ Ἀβραάμ, καὶ τῷ Δαυὶδ, ἀναστήσειν ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτῶν τὸν Χριστόν. Ἐξ Ἰουδαίων γὰρ ὄντες οἱ ἀκραταί, καθὰ προειρήκαμεν, ἐγνώρισον (10-1) ταύτας. Πρῶτον δὲ τὸν Δαυὶδ τίθεικεν, ὅτι ἐν τοῖς ἀπάντων ἐφίρετο στόμασιν, ὡς προφήτης μέγας καὶ ὡς βασιλεὺς ἐνδοξότατος, καὶ ὡς οὐ παλαι τετελευτηκώς. Ὁ γὰρ Ἀβραάμ, εἰ καὶ αὐτὸς ἐπίσημος ἦν ὡς πατριάρχης, ἀλλ' οὖν παλαι θανὼν, οὐ τοσαύτης μνήμης ἤξιωτο. Εἰ γὰρ καὶ ἀμφοτέροις ἐπαγγέλιτο ὁ Θεός, ἀλλ' ὅμως ἐκείνο μὲν, ὡς παλαιός, ἐστγάτο· τοῦτο δὲ, ὡς νεώτερον, ὑπὸ πάντων

dicunt, quod ex quo Christus supernaturaliter natus ex Virgine, naturalem renovavit nativitatem, reliquum est, ut etiam evangelista naturale natiuitatis vocabulum renovaverit, generationem ipsam vacans.

Jesus autem nomen Hebraicum est ; significat autem Salvatorem. — Ipse enim ait : *Salvum faciet populum suum a peccatis eorum* 7. Ne autem fallaris in nomine varia significante cum Jesus audis : Siquidem et alius fuit Jesus : idcirco non simpliciter ipsum dixit Jesum, sed Jesum Christum, hunc ab illo distinguens. Verum dubitare quispiam poterit, eo, quod hic liber non solam contineat Christi nativitatem, sed et omnem ejus conversationem ac vivendi rationem. Hanc dubitationem dissolvimus, dicentes. Omnis ejus conversationis, modique vivendi caput, et principium ac radicem nostræ salutis, fuisse nativitatem. Id enim stupore et admiratione replet, estque supra omnem spem ac expectationem, ut Deus fiat homo : quo facto, omnia quæ post hoc facta sunt, ex consequenti, suoque ordine consequuntur. Reliquum est ergo, ut ab hac magis præcipua parte, nempe totum librum, generationis librum vocaverit. Moses quoque primum suum librum vocavit Geneseos hoc est, creationis cœli et terræ⁸ : cum non solum de cœlo et terra, verum etiam omnibus loquatur creaturis.

Vel : cum Christus et supernaturaliter natus sit, puta sine semine, et ex Virgine et naturaliter puta ex muliere, et uberibus lactatus : ideo dixit, *generationis*, insinuans id, quod erat supernaturale. Infra autem dicit : *Jesu Christi nativitas sic fuit* 9, manifestans id, quod fuit naturale. Quidam vero dixerunt. generationem Jesu, ipsius in mundum descensionem, quo modo videlicet factus sit vel natus.

Filii David , filii Abraham. Filium quidem David vocavit Christum, filium vero Abraham ipsum David : auditorum mentes erigens ad promissionum memoriam. Olim enim promiserat Deus Abraham ac David e semine ipsorum nasciturum esse Christum. Cum autem auditores essent Judæi, ut prædiximus, noverant illas promissiones. Primum autem David posuit, quod in ore omnium ferretur, utpote propheta magnus et tanquam rex gloriosissimus ; quique non tanto ante tempore obiisset. Abraham autem, quanquam insignis fuerit, nempe patriarcha, attamen cum ante multa sæcula e vivis excessisset, tanta memoria non colebatur. Etsi etiam utrique promiserit, de illo tamen quasi vestustiori silebatur : hoc autem tanquam recentius.

7 Matth. 1, 21. 8 Gen : II, 4. 9 Matth. 1, 1. 10 Ibid. 18.

Varia lectiones et notæ.

(7) Post καλίσεας leguntur in Cod. B. ea, quæ ex codicis A. margine paulo post hic ascripta sunt.
(8) Tò deleverim ; τοῦτο habet Chrysost. tom.

VII p. 23 C.
(9) Inclusa in margine habet A.
(10 1) Τὰς ἐπαγγελίας.

in omnium ore circumferebatur : propter quod A etiam dicebant : Nonne e semine David, et de Bethleem castello, ubi erat David, venturus est Christus¹¹ ? Itaque nullus eum filium Abraham, sed omnes David filium vocabant. Sic ergo ab eo, quod notius erat incipiens, ad id quod erat vetustius, ascendit.

Verum Matthæus quidem, cum ad eos qui e circumcissione erant, scriberet, non altius, quam usque ad Abraham genealogiam reduxit, sed ab hoc sumpto principio, usque ad ipsum Christum descendit, ostendens solum, quod e semine Abraham et David natus esset, secundum promissa ad illos facta. Nihil enim æque delectabat eos, qui ex Judæis crederant : atque audire quod e semine Abraham ac David natus esset Christus, utpote qui inde semper B ipsum exspectassent. Lucas vero quasi per medium Theophilum simul omnibus loquens fidelibus, perfectam tradit generationem : inferne magis ab ipso inchoans Christo, et ad ipsum usque Adam ascendens, ut demonstraret, quot generationibus separatus sit novus Adam a veteri, et super quot generationes regnaverit peccatum. Differentia igitur rerum demonstratarum, differentiam fecit demonstrationum. Siquidem Matthæus Abraham necessario faciens mentionem, ad hoc merito descendit ad Christum, cujus genealogia describitur. Lucas vero, qui ad hujusmodi necessitatem mentionis Abraham faciendæ non inducebatur, necessario a Christo inchoans, quid apud Hebræos consuetum esset, diligenter inquisivit, et juxta id quod inquisiverat, C genealogiam contexit.

VERS. 2. *Abraham* — *fratres ejus*. Moris erat per mares texere genealogias : vir enim semen infundit, et ita principium est et radix prolis, caputque mulieris, ut inquit Apostolus : mulier autem semen fovens, enutrens ac coagulans, in adjutorium viro data est. Judam vero præ filiis aliis Jacob posuit, licet primogenitus non esset, eo quod ex tribu ejus Christus descenderet. Cum autem in generationum serie unus semper ab unoquoque successor ponatur : studiose observandum est, quando plures ponuntur successores ; non enim frustra plurium sit additio, sed statim causa agnoscitur. Fratrum siquidem Judæ hic fecit mentionem : quia unus erat Israeliticus D populus, ad duodecim radices relatus, qui sunt duodecim filii Jacob : et videntur etiam hi quasi progenitores Christi nuncupari, tanquam qui tribuum Israelitici generis principia sunt, a quo generatus est Christus.

¹¹ Joan. vii, 42.

Variæ lectiones et notæ.

(2) Γὰρ, loco γούν. A.

(3) Hentenii codex fortasse hic corruptus erat. Nam ἀναποδίζειν et ἀναποδισμός, quod est, *regredi, regressus*, id reddidit *inquirere*, ac si legerit ἀναζητήν et ἀναζητήσεις. Sententia est expedita. Sed succurrit, deceptum esse Hentenum homonymia

περιφέρετο. Διὸ καὶ ἔλεγεν οὐκ ἐκ τοῦ σπέρματος Δαυὶδ, καὶ ἀπὸ Βηθλέμ τῆς κώμης, ὅπου ἦν ὁ Δαυὶδ, ἔρχεται ὁ Χριστός ; Καὶ οὐδεὶς αὐτὸν υἱὸν Ἀβραάμ, ἀλλὰ πάντες υἱὸν Δαυὶδ ἑκάλου. Οὕτω (2) γούν ἀπὸ τοῦ γνωριμωτέρου μᾶλλον ἀρχάμενος, ἐπὶ τοῦ παλαιότερου ἀνῆλθεν.

Ἄλλὰ Ματθαῖος μὲν πρὸς τοὺς ἐκ περιτομῆς γράφων, οὐκ ἠνωτέρω τοῦ Ἀβραάμ ἀνήγαγε τὴν γενεαλογίαν, ἀλλ' ἀπὸ τούτου ἀρχάμενος, κατέβη ἀχρις αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, δείκνυων μόνον, ὅτι ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ καὶ Δαυὶδ ἐβλάστησε, κατὰ τὰς πρὸς ἐκείνους ἐπαγγελίας. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἀπέπνευσε τοὺς ἐξ Ἰουδαίων πιστευκότας, ὡς τὸ μῆθεῖν, ὅτι ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ καὶ Δαυὶδ ἦν ὁ Χριστός, ὡς ἐκείθεν αὐτὸν αἰεὶ προσδοκῶντας. Ὁ δὲ Λουκᾶς, ἄτε, διὰ μέσου τοῦ Θεοφιλου, κοινῇ πᾶσι πιστοῖς διαλεγόμενος, ὀλοτελῆ ποιεῖται τὴν γενεαλογίαν, κάτωθεν ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ μᾶλλον ἀρχάμενος, καὶ ἀναβὰς ἀχρι τοῦ Ἀδάμ, ἵνα δείξῃ, πόσαις τε γενεαῖς ἀφαισθῆναι τοῦ παλαιῦ ὁ νέος Ἀδάμ, καὶ πόσων γενεῶν ἰθασίλευσεν ἡ ἀμαρτία. Ἡ διαφορὰ τοίνυν τῶν ἀποδοσειγμένων πραγμάτων, διαφορὰν ἐποίησε καὶ τῶν ἀποδείξεων. Ὁ μὲν γὰρ Ματθαῖος ἀναγκάτως τοῦ Ἀβραάμ ἐπιμνησθεὶς, εἰκότως ἀπὸ τούτου κάτευσεν ἐπὶ τὸν γενεαλογούμενον Χριστόν ὁ δὲ Λουκᾶς, μὴ ἔλθῶν εἰς χρεῖαν τῆς τοιαύτης μνήμης τὸ τοῦ Ἀβραάμ, ἀναγκάτως ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ἀρχάμενος, ἀνεπόδισε (3). Σύνθεσις δὲ τοῖς Ἑβραίοις, καὶ τὸ κατὰ ἀναποδισμὸν γενεαλογεῖν.

Ἀβραάμ — ἀδελφοῦς αὐτοῦ. Ἔθεος ἦν, διὸ ἀρρένων ποιῆσθαι τὰς γενεαλογίας. Ὁ ἀνὴρ γὰρ σπείρει, καὶ οὗτός ἐστιν ἀρχὴ μὲν καὶ ρίζα τοῦ τέκνου, κεφαλὴ δὲ τῆς γυναικός ἢ δὲ γυνὴ, ἐκτρέφουσα, καὶ θάλπουσα, καὶ συναύξουσα τὸ σπέρμα, βοηθὸς δίδοται τῷ ἀνδρί. Τὸν Ἰούδα δὲ παρῆλαβεν ἀπὸ τῶν ἄλλων υἱῶν τοῦ Ἰακώβ, καίτοι μὴ πρωτότοκον ὄντα, ὅτι ἐκ τῆς φυλῆς αὐτοῦ κατήγετο ὁ Χριστός. Ἐπεὶ δὲ ἐν ταῖς γενεαλογίαις, εἰς ἀφ' ἑκάστου διάδοχος αἰεὶ τίθεται, παρατηρητέον, ἔνθα παραλαμβάνονται πλείους, ὅτι οὐ μᾶτην ἢ τὸν πλείονων προσθήκη γέγονεν, ἀλλ' αἰτία τίς ἐστιν αὐτῆς. Αὐτίκα γὰρ τῶν ἀδελφῶν ἐμνημόνευσε τοῦ Ἰούδα, διότι ἐν ἔθνος ἐστὶ τὸ Ἰσραηλιτικόν, εἰς δώδεκα ρίζας ἀναπερόμενον, αἰτινὲς εἰσιν οἱ δώδεκα υἱοὶ τοῦ Ἰακώβ. Καὶ δοκοῦσι (4) καὶ αὗτοι πρόγονοι χρηματίζεσθαι τοῦ Χριστοῦ, ὡς τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ γένους ὄντες φύλαρχοι, ἐξ οὗ ὁ Χριστός ἐβλάστησεν.

vocis. Accepit pro ἑτεράζειν. Vide Harpocrat. p. 14. De re eadem eodem sensu ἀναποδίζειν dixit Gregor. Naz. 236 ; quem locum Euthymius videtur respexisse. Nam et ibi legitur, υἱὸς καὶ παλαιὸς Ἀδάμ.

(4) Καὶ omittit A.

[Ἀβραάμ (5) ἔρμηνύεται, πατήρ ἰθῶν · Γσαάκ Ἀ δέ, χαρά, γέλω]

Ἰούδας — Θάμαρ. [Ζαρά (6) ἐστὶν ἀνατολή · Φαρίς δέ, μερισμὸς ἢ διακοπή. Ὅθεν καὶ οἱ Φαρισαῖοι, παρὰ τὸ μερίζειν ἑαυτοὺς τὴν τῶν πολλῶν ἐπιμειξίαν.]

Ὁ Ἰούδας, τέταρτος μὲν ἦν υἱὸς τοῦ Ἰακώβ, ἔλαβε (7) δέ, τὴν Θάμαρ νόμφην εἰς τὸν πρῶτον ἑαυτοῦ υἱὸν (8) Ἦρ] · τούτου δέ τελουτήσαντος ἀπαιδος, ἐξῆλθεν αὐτὴν τῷ δευτέρῳ (9) [Ἀνάν] · καὶ τούτου δέ ὁμοίως ἀποθανόντος, ὑπέσχετο καὶ τὸν τρίτον αὐτῇ συνάψαι (10) [Σηλώμ]. Φοβηθεὶς δέ, μὴ καὶ οὗτος εὐθὺς ἀποθάνῃ, τὸν γάμον ὑπερετίθητο. Ἡ δὲ νόμφη, λίαν ἐπιθυμοῦσα σπέρμα λαβεῖν ἀπὸ τοῦ Ἀβραμιαίου γένους, ὡς λαμπροῦ καὶ περιβοήτου, ἐπὶ τὸν πενθερὸν Ἰούδαν ὑπεριτίθειμον ἔγνω, κατασοφίζεται τούτου, καὶ περιθεμένη σχῆμα πόρνῃς, ἐκάθεισε πρὸς ταῖς πύλαις τῆς πόλεως ἐγκαλυφάμενη. Θεασάμενος δὲ ταύτην Ἰούδας καὶ ἀγνοήσας, εἰσῆλθε πρὸς αὐτήν, ὡς εἰς πόρνῃν, καὶ συμφθαρῆς, ἐγκυον διδύμων τέκνων ἐποίησε. Παρρηγομένῳ δὲ τῶν ὠιδίων ἐπὶ τὸν Φαρίς καὶ τὸν Ζαρά τίχταιν ἔμελλεν, ἐξήνεγκε πρῶτος ὁ Ζαρά τὴν χεῖρα · εἶτα ἡ μαῖα θεασαμένη τοῦτο, καὶ βουληθεῖσα γνώριμον ποιῆσαι τὸν πρωτότοκον, κοκκίωσεν τὴν ἐξενεχθεῖσαν ἔδρασε χεῖρα · ὡς δὲ ἰδέθη, συνέστειλε αὐτὴν τὸ παιδίον· συσταλισθεὶς δὲ, προήλθεν ὁ Φαρίς. εἶτα ὁ Ζαρά. Ἡ μὲν οὖν ἱστορία τοιαύτη. Ἦν δὲ εἰκὸς, τὸν Φαρίς παραλαβεῖν μόνον εἰς γενεαλογίαν, ὡς δι' αὐτοῦ βαδίζοντος τοῦ γένους ἐπὶ τὸν Δαυὶδ· νῦν δὲ καὶ τὸν Ζαρά τίθειεν, ὡς τύπον τοῦ Χριστιανικοῦ λαοῦ. Ὁ γὰρ Φαρίς τύπος ἦν τοῦ Ἑβραίου. Καθὼς γὰρ ὁ Ζαρά, πρῶτος ἐξενεγκῶν τὴν χεῖρα, συνέστειλε ταύτην, εἶτα ἐξολισθήσαντος τοῦ Φαρίς, τότε καὶ αὐτὸς ἐξῆλθεν ὀλοτελῶς· οὕτως καὶ τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας, μέρος μὲν ἐπέμνη ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ἀβραάμ, εἶτα συσταλόντος, ἦλθεν ἡ νομικὴ, καὶ μετὰ ταύτην ἐξέλαμψεν ἐντελής ἡ εὐαγγελικὴ. Ὁρᾷς, ὅτι οὐ μάρτην ὁ Ζαρά παρελιπται.

Δοκίον οὖν, οὐδὲ τῆς Θάμαρ ἀκαίρως ἐμνημόνευσεν, οὐδὲ τῶν ἄλλων τριῶν γυναικῶν, μετὰ τοῦτο. Ἄλλ' ἐπὶ (11) ἡ μὲν Θάμαρ ἀθεμιτόγαμος ἦν, ὡς τῷ πενθερῷ μιγάσα, πόρνῃ δὲ ἡ Ραάβ, ἡ δὲ Ρούθ, ἀλλόφυλος, ἡ δὲ τοῦ Οὐρίου (12), Βηρσαβεί, μοιχαλῆς, ὡς αἱ κατ' αὐτάς ἱστορίαι διδάσκουσιν· ἡ γὰρ τῆς τοιαύτης γυναίκας εἰς μέσον, ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐκ ἐπησχύνετο ὁ Χριστὸς ἀπὸ τοιοῦτων προγόνων καταγόμενος, ὧν ὁ μὲν ἐξ ἀθεμιτογαμίας ἦν, ὁ δὲ ἐκ πορνείας, ὁ δὲ ἐξ ἀλλοφύλου μητρὸς, ὁ δὲ, ἀπὸ μοιχαλίδος. Οὐδὲν γὰρ βλέπτει τὸν ἐνάρετον ἢ τῶν προγόνων αὐτοῦ παρανομία. Πᾶς γὰρ ἀπὸ τῶν οἰκείων πράξεων, ἀλλ' οὐκ ἀπὸ τῶν ἄλλοτρίων κρίνεται κα-

†† Abraham redditor, *pater gentium*, Isaac vero, *gaudium, risus*.

VERS. 3. Judas — e Thamar. †† Zara est oriens: Phares autem, *separatio aut dissectio*. Inde etiam Pharisæi, quod se a consuetudine multitudinis separant.

Judas quartus fuit filiorum Jacob. Accepti autem primogenito filio suo uxorem; quo absque liberis defuncto, junxit eam secundo; hoc autem similiter mortuo, promisit se tertium filium illi conjuncturum. Timens autem ne et hic statim moreretur, nuptias distulit. Mulier vero, cupiens vehementer ex genere Abraham, utpote celebri ac præclaro, semen suscipere, ubi socerum Judam promissum differre vidit, hoc pacto illum decepit. Habitum enim scorti induta, ante portas civitatis contacta sedit: quam, videns Judas, nec agnoscens, ingressus est ad eam quasi ad scortum; quæ cognita, geminam concepit prolem. Accedentibus autem partus doloribus, cum Phares et Zara pariendi essent, ubi vidisset obstetrix Zara primum efferentem manum, volens primogenitum signo notare, coccino manum, quam extulerat, ligavit; alligatam autem retraxit infans, qua retracta, Phares processit, deinde Zara. Et hæc quidem rei gestæ historia est. Solum autem Phares accepturus erat evangelista in genealogiam, utpote per quem ad David genus procedebat. Nunc vero cum ipso etiam Zara posuit, quasi typum populi Christiani: siquidem Phares Israelitici typus erat. Sicut enim Zara, primum quidem manum efferens, retraxit eam, deinde Phares egresso, tunc et ipse integre exivit: ita quoque vitæ evangelicæ pars quidem temporibus Abraham apparuit: qua retracta, processit legalis, et post hæc perfecta apparuit evangelica. Vides igitur non frustra fuisse Zaram assumptum.

Reliquum est ostendere, quod ipsius quoque Thamar non abs re meminerit, sicut et trium postea aliarum. Sed quia Thamar quidem illicite nupta erat, utpote socero nupta; Raab autem meretrix erat, et Ruth alienigena, uxor vero Uriæ adultera, quemadmodum ipsarum docent historię, adduxit eas in medium, ut manifestum faceret, Christum non erubuisse ab hujusmodi descendere progenitoribus: quorum unus quidem ex illicite nupta natus erat, illius autem ex fornicaria, et rursum hic ab alienigena descenderat, ille vero ab adultera. Neque enim virtuti debito nocet progenitorum iniquitas. Quisque enim a

Varix lectiones et notæ.

(5) Inclusa in margine habet A.

(6) Hæc in margine habet A.

(7) Jacob nimirum. Hæc narratur Genes. xxxviii. Vide et xxix, 35.

(8) In marg. A.

(9) In marg. A.

(10) Ita Chrysost. t. VI, 275 A: Οὕτως ὁ εἰσιών εἰς γυναῖκα ἄλλοτρίαν. Pro quo est Prov. vi, 29: Οὕτως ὁ εἰσελθὼν πρὸς γυναῖκα ὑπανδρῶν.

(11) Ἐπειδὴ, pro ἐπὶ. B.

(12) Βηρσαβεί. II Reg. xi, 3.

propriis operibus, non ab alienis probus judicatur aut improbus. Nam ob id etiam venit Christus: non ut nostra fugeret opprobria, sed ut ea susciperet, suisque virtutibus perimeret. Ut medicus namque advenit Christus, non ut iudex. Hæc igitur prima est causa. Altera vero, quia eo quod Judæi virtutis, quæ circa animam versatur, nulla habita cura, de progenitoribus plurimum gloria-bantur, generositatem illorum sursum ac deorsum circumferentes: reprimunt tumorem ipsorum: ostendens etiam illos ex illegitimis natos nuptiis. Statim enim patriarcha eorum, ejusdem nominis Judas, ex ea quæ sibi scelesto modo copulata est, progenitorem ipsorum Phares et Zara genuit. David quoque ille adeo celebris, ex adultera Solomonem generavit. Restat itaque, vanam esse de primogenitoribus jactantiam. Opinor autem ob hanc etiam potissimum causam, fratrum quoque Judæe meminisse. Quatuor enim ipsorum ab ancillis Jacob nati sunt, et tamen nulli eorum generis obfuit differentia; omnes namque similiter et patriarchæ fuerunt, et capita tribuum. Tertia vero causa est, quod mulieres illæ fuerunt figura Ecclesiæ quæ ex gentibus congregata est. Quemadmodum enim illas diversis subjectas peccatis viri prædicti duxerunt: ita quoque Christus humanam naturam variis oppressam peccatis, sibi ipsi univit. Et sicut genus talium mulierum nequaquam indignum reputavit, ita nec Ecclesiæ secum desponsationem. Simul quoque per talia docemur, non de progenitorum peccatis, sed de propriis erubescere: neque de majoribus gloriari, sed propriam curam habere virtutis. Neque viros egregios talibus copulatos nuptiis propter hujusmodi matrimonia vilipendere. Neque eos repellere, qui a diversis iniquitatibus ad fidem accedunt.

Vers. 3. *Phares autem.* — V. 11. *Babylonica.* Quartus certe Regum liber ¹² ac secundus Paralipomenon ¹³, tres Josiæ filios ponunt Joacham, Joacim, qui et Eliacim vocabatur, ac Sedeciam, qui et Matthanias dicebatur; ab uno autem horum, puta Joacham, descendisse Jechoniam dicunt. Liber autem Esdræ Jechoniam filium Josiæ fuisse dicit, sicut et præsens evangelista. Quid ergo dicemus? Quod quem illi Joacham dixerunt, hic Jechoniam appellat; binominis enim erat, sicut et fratres sui. Etenim quæcunque illi circa Joacham dixerunt, hæc omnia Esdræ liber invariabiliter de Jechonia dixit: et quod matrem habuit Amitad, filiam Jeremiæ: et quod viginti trium annorum erat, cum regnare

¹² IV Reg. xxii. ¹³ II Paral. xxxvi.

Variae lectiones et notæ

(13) Δε, omittit. A.

(13*) 'Ιωάχαζ. A.

(14) Videtur respicere I Esdræ ii, 32, ubi variant

λός ἢ φαύλος. Καὶ γὰρ καὶ διὰ τοῦτο ἦλθεν ὁ Χριστός, οὐχ ἵνα φύγῃ τὰ ἡμέτερα ὀνειδῆ, ἀλλ' ἵνα δέξεται ταῦτα, καὶ ἀνέλθῃ διὰ τῶν ἑαυτοῦ ἀρετῶν. Ὡς ἰατρός γάρ, οὐχ ὡς κριτής, παραγγέλλει. Μία μὲν οὖν αὕτη αἰτία. Δευτέρα δὲ, ὅτι, ἐπειδὴ Ἰουδαῖοι τῆς κατὰ ψυχὴν ἀρετῆς ἀμελοῦντες, μέγα ἐπὶ τοῖς προγόνοις ἐκομπαζόν, τὴν εὐγένειαν ἐκείνων ἄνω καὶ κάτω περιφέροντες, καταστέλλει τὸ φύσημα τούτων, δεικνύων, ὅτι κακίνοι ἐκ παρανομῶν γάμων ἐγένοντο. Ἀτύχη γὰρ ὁ πατριάρχης αὐτῶν καὶ ὁμώνυμος Ἰουδας, ἐξ ἀθεμιτογαμίας τὸν πρόγονον αὐτῶν Φαρίσ καὶ τὸν Ζαρά ἀπεγεννησε. Καὶ ὁ περιβόητος δὲ (13) Δαυὶδ, ἐκ μοιχείας τὸν Σολομῶντα. Καὶ λοιπὸν μάτρω ἐπὶ τοῖς προγόνοις μεγαλαυχούσιν. Οἴμαι γὰρ διὰ τὴν αἰτίαν μᾶλλον ταύτην μνημονουθῆναι καὶ τοὺς ἀδελφοὺς τοῦ Ἰουδα. Οἱ τέσσαρες γὰρ αὐτῶν ἀπὸ δουλείων τῷ Ἰακώβ ἐγεννήθησαν, καὶ ὅμως οὐκ ἔβλαψεν οὐδένα τούτων ἡ τοῦ γένους διαφορὰ. Πάντες γὰρ ὁμοίως ἐγένοντο καὶ πατριάρχαι, καὶ φύλαρχοι. Τρίτη δὲ αἰτία, ὅτι αἱ γυναῖκες ἐκείναι, τύπος ἦσαν τῆς ἐξ ἔθνων Ἐκκλησίας. Ὡσπερ γὰρ ἐκείνας, διάφοροι ἀμαρτήμασιν ὑποκειμένας, οἱ δηλωθέντες ἄνδρες ἠγάγοντο· οὕτως καὶ ὁ Χριστὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, διάφοροι ἀμαρτήμασιν ὑποπεσοῦσαν, ἤρμωσσε ἑαυτῷ. Καὶ ὡσπερ τὸ γένος τῶν τοιούτων γυναικῶν οὐκ ἀπεξίωσεν· οὕτως οὐδὲ τὴν τῆς Ἐκκλησίας σύμφευσεν. Ἄμα δὲ καὶ διδασκόμεθα διὰ τῶν τοιούτων, μὴ ἐπὶ ταῖς τῶν προγόνων ἀμαρτίαις, ἀλλ' ἐπὶ ταῖς οἰκειαῖς αἰσχύνεσθαι, μὴδὲ μέγα φρονεῖν ἐπὶ προγόνοις, ἀλλ' οἰκείας ἐπιμελεῖσθαι ἀρετῆς· μὴδὲ φαυλίζειν τοὺς ἀπὸ διαβεβλημένων γάμων ἐναρέτους γεννηθένους, μὴδὲ παρωθεῖσθαι τοὺς ἐκ διαφόρων ἀμαρτημάτων τῇ πίστει προσηρομένους.

Φαρίσ — Βαβυλώνος. Ἡ μὲν τετάρτη βίβλος τῶν Βασιλειῶν καὶ ἡ δευτέρα τῶν Παραλειπομένων τρεῖς υἱοὺς ἰστοροῦσι τοῦ Ἰωσίου, τὸν Ἰωάχαζ καὶ τὸν Ἰωακείμ, ὃς καὶ Ἐλιακείμ ἱκαλεῖτο, καὶ τὸν Σεδεκίαν, ὃς καὶ Ματθανίας ἐλέγετο, ἐνὸς δὲ τούτων, τοῦ Ἰωακείμ (13) ἀπεγεννηθῆναι τὸν Ἰεχονίαν· ἡ δὲ τοῦ Ἐσρα βίβλος, τὸν Ἰεχονίαν, υἱὸν εἶναι τοῦ Ἰωσίου φησὶν, ὡσπερ καὶ ὁ παρὼν εὐαγγελιστής. Τί οὖν ἐροῦμεν; Ὅτι ὃν ἐκεῖνοι εἶπον Ἰωάχαζ, τοῦτον αὕτη φησὶν Ἰεχονίαν. Διώνυμος γὰρ ἦν, ὡσπερ καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ. Καὶ γὰρ, ὡσπερ ἔβλαψεν ἐκείναι παράσημα τοῦ Ἰωάχαζ, ταῦτα εἴρηκεν ἀπαράλλακτως ἡ τοῦ Ἐσρα βίβλος πάντα ἐπὶ τῷ Ἰεχονίᾳ, ὅτι τε μητέρα εἶχε τὴν Ἀμιτὰδ (15), θυγατέρα Ἰερμιῶν, καὶ ὅτι εἴκοσι καὶ τριῶν ἐτῶν ἐβασίλευσε, καὶ ὅτι

in nomine Ἰωάχαζ et Ἰεχονίαν.

(13) L. I Ἀμιτὰδ. Sed ibi quoque libri variant Græci.

τρεις μόνους μήνας βασιλεύσας ἐξεβλήθη παρὰ τοῦ Φαραῶ, βασιλέως Αἰγύπτου, καὶ κατῆχθη δούλος εἰς Αἴγυπτον.

A cœpisset, et tribus tantum mensibus regnavit. Ejectus est enim a Pharaone rege Ægypti, et captivus migravit in Ægyptum.

Ὅστε λοιπὸν ἕτερος Ἰεχονίας ἦν, ὁ υἱὸς Ἰωακείμ (16), οὗτος οὐδὲ ἀδελφούς οὐδεμία βίβλος ἀνέγραψεν. Εἰκὸς (17) δὲ, μετὰ τὸ κατατροπωθῆναι τοὺς Αἰγυπτίους ὑπὸ Ναβουχοδονόσορ, βασιλέως Βαβυλώνας, μετανεχθῆναι καὶ τὸν Ἰεχονίαν, εἰς Βαβυλώνα, καὶ ἐν ταύτῃ γεννηθῆναι τὸν Σαλαθιήλ. Ἰωσίας δὲ, φησὶν, ἐγέννησε τὸν Ἰεχονίαν καὶ τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ ἐπὶ τῆς μετοικεσίας Βαβυλώνας. Καὶ μὲν, πρὸ τῆς εἰς Βαβυλώνα μετοικεσίας τῶν Ἰουδαίων, τούτους ὁ Ἰωσίας ἐγέννησε. Λοιπὸν οὖν τὸ, Ἐπὶ τῆς μετοικεσίας, ἀπὸ τοῦ, Πλησίον τοῦ καιροῦ τῆς μετοικεσίας: Ἐμνημόνευσε δὲ καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, διότι καὶ αὐτοὶ πάντες ἀμοιβαδὸν ἐβασίλευσαν, καὶ μετακίσησαν καὶ οὗτοι ὑπὸ Ναβουχοδονόσορ αἰχμαλωτοὶ εἰς Βαβυλώνα.

[Τί δὲ (18) δῆποτε κατὰ τὴν μέσον ταύτην μερίδα τρεῖς παρίλιπε βασιλεῖς, τὸν τε τοῦ Ἰωράμ υἱόν, Ὀχοζίαν, καὶ τὸν τοῦ Ὀχοζίου υἱόν, Ἰωᾶς, καὶ τὸν τοῦ Ἰωᾶς υἱόν (19), Ἀμεσίαν; Ἀμεσίας γὰρ ἐγέννησε τὸν Ἀζαρίαν, κατὰ τὴν τετάρτην τῶν Βασιλείων βίβλον, ὃν Ὀζίαν ἢ δευτέρα τῶν Παραλειπομένων ἠνόμασε: διανυμὸς γὰρ ἦν. Πῶς οὖν ὁ Ματθαῖος φησὶν, ὅτι Ἰωράμ ἐγέννησε τὸν Ὀζίαν; ἀλλ' ὅτι μὲν Ἰωράμ ἐγέννησε τὸν Ὀζίαν, ὡς ἀπόγονον αὐτοῦ (20), δῆλον· διὰ τίνα δὲ λόγον οἱ τρεῖς παρεῖχθησαν, ὡς εἰρηται, βασιλεῖς, οὐδαίς πο (21) μέχρι καὶ νῦν εἶπε. Πάνυ γὰρ ἄπορος ὁ λόγος τοῖσγε κατὰ τὰς ἡμετέρας γενεάς, ὅτι μηδέ τῶν πρὸ ἡμῶν τις ἔλυσε τὸ (22) ζήτημα.]

Μετὰ δὲ — ὁ λεγόμενος Χριστός. Καταντήσας εἰς τὸν Ἰωσήφ, οὐκ ἔστησε μέχρι τούτου τὸν λόγον, ἀλλὰ προσέθεκεν, ὅτι τὸν ἀνδρα Μαρίας, διδάσκων, ὅτι διὰ ταύτην αὐτὸν ἐγενεολόγησεν. Ἐπεὶ γὰρ οὐκ ἦν ἔθος γενεολογίσθαι γυναῖκας, ἐσπούδασεν, ἵνα καὶ τὸ ἔθος φυλάξῃ, καὶ τρῶπον ἕτερον ἀποδείξῃ τὸν Χριστὸν ἐκ γένους τοῦ Ἀβραάμ καὶ τοῦ Δαυὶδ καταγόμενον. Διὸ καὶ γενεολογήσας τὸν μνηστῆρα τῆς Θεομήτορος, διὰ τούτου τὸ σπουδαζόμενον ἀπέδειξεν. Ἐπεὶ γὰρ ὁ Ἰωσήφ ἐκ τοῦ γένους ἐλείπων ἀπέδειχθη, πρόδηλον, ὅτι ἐκείθεν καὶ ἡ Θεοτόκος καταγέτο. Οὐ γὰρ ἐξῆν ἐτέρωθεν ἀγεσθαι μνηστῆρ, ἀλλ' ἢ ἐκ τῆς αὐτοῦ φυλῆς, καὶ τῆς αὐτῆς πατριάς, αἵτουσιν συγγενείας. Ἄνδρα δὲ αὐτῆς εἶπε τὸν Ἰωσήφ, ὡς μνηστῆρα. Καὶ γὰρ καὶ γυναῖκα ταύτην αὐτοῦ

Reliquum est igitur, ut alius fuerit Jechonias filius Joacim, cujus fratres nullus liber posuit. Verisimile est autem postquam Ægyptii a Nabuchodonosor, rege Babylonis, fugati sunt, translatum esse et Jechoniam in Babylonem, et in ea genuisse Salathiel. Josias, inquit, genuit Jechoniam et fratres ejus in transmigracione, Babylonica. Et quidem hos ante Judæorum in Babyloniam transmigracionem Josias genuerat. Reliquum est ergo, ut, in transmigracione capiatur pro eo quod est, circa tempus transmigracionis. Meminit quoque fratrum ejus: eo quod omnes ipsi similiter regnaverunt, et pariter a Nabuchodonosor captivi in Babylonem translati sunt.

† Quomodo autem circa mediam hanc partem tres præterit reges, nempe Ochosiam, filium Joram, et Ochosiam filium, Joas, et ipsius Joas, filium Amasiam? Amasias enim genuit Azariam, quem secundus Paralipomenon Oziam¹⁴ nominavit: binominis enim erat. Quomodo ergo Matthæus ait: Joram genuit Oziam? Nam quod Joram genuerit Oziam tanquam abnepotem aut posterum suum, non tanquam filium, manifestum est. Qua igitur causa tres reges, ut dictum est, prætermitti sint, nullus hactenus dixit. Valde enim perplexa est ratio his qui nostris nati sunt temporibus. Reverentia autem, quam erga majores nostros habuerunt, in causa fuit ut ab hac abstinerent, quæstione.

Vers. 12. Et post — Vers. 16. Qui vocatur Christus. Ad Joseph deveniens, non in hoc verbo seriem terminavit, sed addidit, virum Mariæ, docens nos, quod ob hanc ipsam generationis ordinem contextuit. Quia enim moris non erat mulierum genealogias ponere, studuit, ut et more servaret et alio modo Christum demonstraret ex genere Abraham et David descendere. Ideo sponsi Matris Dei genealogiam contextuit; et per hunc, quod intendebat, demonstravit. Ex quo enim Joseph de genere illorum esse demonstratus est, manifestum quoque est, Dei Matrem inde descendere. Nam aliunde sponsam ducere non licebat, nisi quæ ex eadem esset tribu, eademque familia, et ita consanguinea. Ipsum autem Joseph, virum quoque ejus

¹⁴ I Paral. xxi i; IV Reg. xiv, 21.

Variae lectiones et notæ

(16) Hentenius *Joacham* legendum esse suspicatur. Sed uterque codex hic Ἰωακείμ habet. Variant vero etiam in his duobus nominibus editi libri τῶν Ο'. In his ergo textus Hebraicus pro norma esse debet.

(17) Nescio cur dicat εἰκός, cum ita diserte legatur II Paral. xxxvi. 9, 10.

(18) Δέ, omittit. A. Malim δὲ, post δῆποτε. Quæ

vero hic inclusimus, ea cod. A. in margine habet. (19) Vulgo Ἀμασίας. Sed in hoc quoque variatur.

(20) Αὐτοῦ, omittit. A.

(21) Καὶ μέχρι τούτου. A.

(22) Τὸ ζήτημα τοῦτο. A. Plura hic de suo. ut videtur, dedit Hentenius.

dicit, hoc est sponsum. Nam et postmodum in sequentibus eam vocat uxorem, hoc est sponsam. Ita enim consuetum erat vocari etiam antequam conjungerentur.

Vers. 17. *Omnes igitur — quatuordecim.* Omnes generationes trifariam divisit, et merito. Tres enim fuerunt gubernationis modi. Siquidem ab Abraham post Mosen et Jesum Nave usque ad David, sub iudicibus gubernabantur; a David usque ad transmigracionem Babylonicam, sub regibus; a transmigracione vero Babylonica usque ad Christum, sub pontificibus. Veniente autem Christo vero Iudice, Rege ac Pontifice, cessaverunt dictæ politiæ. Æquum est autem quærerere quomodo in tertia parte, ubi duodecim tantum ponit personas quatuordecim dicat esse generationes. Ideo videlicet, quia ipsum transmigracionis tempus in ordine generationis posuit, et similiter ipsum Christum, sicut magnus docuit Chrysostomus.

Vers. 18. *Jesu Christi autem — ita fuit, †† Ita,* ut dicturus est, seu subjacet.

Vers. 18. *Cum esset desponsata — e Spiritu sancto.* Priusquam convenirent ad coitum. Non dixit autem, priusquam ipsa veniret ad domum illius. Jam etiam in ea erat. Multis siquidem moris erat, ut apud se haberent sponsas, propter securitatem. Reperta est autem, hoc est, apparuit: ait autem *reperita est*, propter inopinatum effectum. Ne quispiam vero turbetur, eo quod dixerit, *reperita est esse prægnans*, si id solum audiat: ideo orationem contexit, addens *e Spiritu sancto*.

Et quam ob causam non est imprægnata, antequam desponderetur? Ne occideretur, utpote suspicione de ea habita, quod corrupta esset. Cui enim persuadere potuisset, cum viro se non esse congressam? Propter hoc ergo post desponsationem, et cum jam in domo viri esset, imprægnatur, ut verisimile sit, ex ipso concepisse: et ita periculum evadat. Præterea, ut in necessariis habeat subministratorem et procuratorem: eo maxime tempore quo in Ægyptum fugiendum erat.

Tu vero ne quæras, quomodo conceperit; neque curiose scruteris, quo pacto formatus sit embryo. Hoc enim neque evangelista docuit, neque ante ipsum angelus, qui Virgini conceptum annuntiavit. Hoc siquidem ignorabant, eo quod incomprehensibile sit, solique beatæ Trinitati cognitum. Verum id tantum scito, quod Filius incarnatus est secundum Patris voluntatem, cooperante etiam Spiritu sancto.

Vers. 19. *Joseph — dimittere eam.* Justus quidem dicitur, qui avaritiam odit; dicitur etiam generaliter, qui virtutem colit. Sicut et hic Joseph justus

Varix lectiones et notæ.

(23) Apud Chrysost. t. VII, p. 45 B. quem locum respicit. est *αὐχμαλωσίας*, quod eodem redit.

(24) Hoc scholium omiserat Hentenius. Translitterat fortasse scriba istius codicis.

καλεῖ προῖων, ὡς μνηστῆν, οὕτω γὰρ ἦν ἔθος καλεῖσθαι, καὶ πρὸ τῆς συναφείας.

Πᾶσαι οὖν — δεκατέσσαρες. Εἰς τρεῖς μερίδας διαίτε τὰς γενεὰς ἀπάσας· εἰκότως. Τρεῖς γὰρ πολιτεῖαι τούτων ἴγνουντο. Ἀπὸ μὲν γὰρ Ἀβραάμ ἕως Δαυὶδ, μετὰ Μαυῦσῆα καὶ Ἰησοῦν τὸν τοῦ Ναυῆ, ὑπὸ τῶν κριτῶν ἡγεμονεῖοντο· ἀπὸ δὲ τοῦ Δαυὶδ ἕως τῆς μετοικεσίας Βαβυλώνας, ὑπὸ βασιλείων ἰθύνοντο· ἀπὸ δὲ τῆς μετοικεσίας Βαβυλώνας ἕως τοῦ Χριστοῦ, ὑπὸ ἀρχιερίων ἐκυβερνῶντο. Ἐλθόντος δὲ τοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἀληθοῦς Κριτοῦ καὶ Βασιλέως, καὶ Ἀρχιερέως, ἐπαύθησαν αἱ ἀθλωθεῖσαι πολιτεῖαι. Ἄξιον ὁμολογεῖν ζητῆσαι, πῶς ἐν τῇ τρίτῃ μερίδι δώδεκα πρόσωπα θεῖς, δεκατέσσαρας ταῦτα γενεὰς ἐκάλεσε. Διότι καὶ τὸν χρόνον τῆς (23) μετοικεσίας ἐν τάξει τέθεικε γενεὰς, καὶ αὐτὸν τὸν Χριστὸν, ὡς ὁ μέγας φησὶ Χρυσόστομος.

Τοῦ δὲ Ἰησοῦ — οὕτως ἦν. Οὕτως (24), ὡς εἰπεῖν μέλλει, ἦγουν (25) ἀπόκειται.

Μνηστευθείσης — ἐκ Πνεύματος ἁγίου. Πρὸ τοῦ συνελθεῖν αὐτοὺς εἰς συναφείαν. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Πρὸ τοῦ ἔλθεῖν αὐτὴν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ· ἔνδον (26) γὰρ ἦν. Ἔθος γὰρ τοῖς πολλοῖς, παρ' ἑαυτοῖς ἔχειν τὰς μνηστῆς, δι' ἀσφάλειαν. Εὐρέθη δὲ, ἀντὶ τοῦ, Ἐφάνη. Εὐρέθη δὲ εἶπε, διὰ τὸ ἀπροσδόκητον. Ἐπεὶ δὲ εἶρηκεν, ὅτι εὐρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα, ἵνα μὴ (27) θροπῆται, ἀκούσας τοῦτο μόνον, ἰθεράπευσε τὸν λόγον, προσθεῖς, ὅτι Ἐκ Πνεύματος ἁγίου.

Καὶ τίνας ἐνεκεν οὐ γέγονε ἔγκυος πρὸ τῆς μνηστείας; Ἴνα μὴ ἀποθάνῃ, ὡς ὑποπτευθεῖσα διαφθάρῃ; Τίνα γὰρ ἂν ἐπεύσαν, ὅτι οὐχ ὠμίλησεν ἀνδρὶ; Διὰ τοῦτο τοίνυν μετὰ τὴν μνηστείαν, καὶ ἔνδον τῆς οἰκίας αὐτοῦ, ἐγκυμονεῖ, ἵνα νομισθῆ συλλαβεῖν ἐξ αὐτοῦ, καὶ οὕτω διαδράσῃ τὸν κίνδυνον, καὶ ἵνα σχῆ τοῦτον χορηγὸν τε τῶν ἀναγκαίων καὶ κηδεμόνα, καὶ μάλιστα παρὰ τὸν καιρὸν τῆς εἰς Αἴγυπτον φυγῆς.

Σὺ δὲ μὴ ζητήσης, πῶς συνέλαβε, μηδὲ περιεργάσῃ, πῶς διεπλάσθη τὸ ἔμβρυον. Τοῦτο γὰρ οὔτε ὁ εὐαγγελιστὴς ἐδίδαξεν, οὔτε πρὸ αὐτοῦ ὁ ἀγγελος, ὁ εὐαγγελιστάμενος τῇ Θεοτόκῃ τὴν σύλληψιν. Ἠγνόησαν γὰρ τοῦτο καὶ αὐτοί, διὰ τὸ εἶναι πᾶσιν ἀκατάληπτον, καὶ μόνῃ τῇ μακαρίᾳ Τριάδι γνώριμον. Τοῦτο δὲ γίνωσκε μόνον, ὅτι σσαύρωται ὁ Υἱός, εὐδοκίᾳ τοῦ Πατρὸς, καὶ συνεργίᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Ἰωσήφ — ἀπολύσαι αὐτήν. Δίκαιος λέγεται μὲν, καὶ ὁ μισῶν τὴν πλεονεξίαν, λέγεται δὲ, καὶ ὁ καθόλου ἐνέριτος, ὡσπερ καὶ νῦν ὁ Ἰωσήφ, δίκαιος

(25) Ἠγουν ἀπόκειται, omittit. A. malim ὑπόκεινται.

(26) Ἐνδον γὰρ ἦν, omittit. A.

(27) Plerumque in talibus adhibent θρονηθεῖ.

εἶναι μαρτυρηθεῖς, διὰ τε τὰς ἄλλας αὐτοῦ ἀρετὰς, καὶ διὰ τὴν πραότητα καὶ ἀγαθωσύνην. Παραδειγματίζουσα δὲ ἐλέγτο, ὅταν ἀνὴρ παρὰ τὸ συνέδριον ἦγε τὴν ὑποπτευομένην, καὶ κατηγορεῖ ταύτης, καὶ οὕτως αὐτὴν φανερώς ἀπέλυεν ἀπὸ τῆς οἰκίας αὐτοῦ, ὅπερ μὴ θέλων ποιῆσαι ὁ Ἰωσήφ, ἠβουλήθη λάθρα ἀπολύσαι αὐτὴν, ἵνα καὶ αὐτὸς ἀνώθυνος ἀπὸ τοῦ νόμου μείνῃ, τοῦ κελεύοντος, ἀπολύειν τὰς κυούσας ἐτίρωθεν, κἀκαίειν ἀπαθὴ κακῶν συντηρήσῃ, μὴ δημοσιεύσας τὸ γεγονός.

Ταῦτα δὲ — ἐφάνη αὐτῷ. Ὅρα πραότητος ὑπερβολὴν! οὐ μόνον γὰρ οὐκ ἐξείπεν ἑτέρῳ περὶ τοῦ πράγματος, ἀλλ' οὐδὲ αὐτῇ τῇ ὑποπτευομένῃ, ἀλλὰ καθ' ἑαυτὸν ἐνεθυμήθη, λάθρα ἀπολύσαι αὐτὴν. Καὶ διατί μὴ, πρὸ τοῦ ἐξογκωθῆναι τὴν γαστέρα αὐτῆς, ὁ ἄγγελος εἶπε τῷ Ἰωσήφ τὰ περὶ τῆς ἀσπόρου συλλήψεως; Διότι ἐμελλεν ἀπιστεῖσθαι, διὰ τὸ παράδοξον. Λοιπὸν οὖν, ὀρωμένου τοῦ πράγματος, μὴνυει, καὶ πείθει ῥᾶδιον. Καὶ διατί μὴ ἡ Παρθένος τῷ Ἰωσήφ ἀνήγγειλε, προδιδαχθεῖσα ταῦτα παρὰ τοῦ Γαβριεὶλ; Διότι ἐγίνωσκεν, ὡς οὐ πιστευθήσεται, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ παροξυνεῖ, ὡς ἐπιχειροῦσα συσκιάσειν τὸ πεπλημμελημένον. Καὶ διατί μὴ καὶ τῇ Παρθένῳ, μετὰ τὸν ὄγκον τῆς γαστροῦς, ἐμήνυσεν ὁ ἄγγελος τὴν ἐκ Πνεύματος ἁγίου σύλληψιν; Διότι, εἰ μὴ προεμάθηκε τοῦτο, ἐμελλεν ἐν θυρόδῳ εἶναι καὶ παραχῆ, καὶ ἐπὶ βρόχον εἶθαι εὐ εἰδυῖα, ὡς οὐκ ἂν ποτε πείσῃ τινά, λέγουσα, μὴ ὀμιλήσαι ἀνδρῖ. Διὰ τοῦτο, τῇ μὲν Παρθένῳ, πρὸ τῆς συλλήψεως, ὁ ἄγγελος διαλέγεται: τῷ δὲ Ἰωσήφ, ἐν τῷ καιρῷ τῶν ὀδύων.

Καὶ ὁ μὲν Ματθαῖος περὶ τοῦ ἀγγέλου τοῦ ἐπιστάτης τῷ Ἰωσήφ ἀνέγραψεν. ὁ δὲ Λουκᾶς περὶ τοῦ εὐαγγελισμένου τῇ Παρθένῳ τὴν θείαν σύλληψιν. Ἀμφοτέρω γὰρ γηγόναι. Καὶ διατί κατ' ὄναρ αὐτῷ φαίνεται ὁ ἄγγελος, καὶ μὴ φανερώς, ὡπερ καὶ τῇ Παρθένῳ; Διότι ἡ μὲν Παρθένος ἔχορξεν φανερᾶς δόξης, διὰ τὸ παράδοξον τοῦ μηνύματος· ὁ δὲ Ἰωσήφ, βλέπων μὲν καὶ τὸν ὄγκον τῆς γαστροῦς, γινώσκων δὲ καὶ τὸν βίον τῆς Παρθένου καθαρὸν τε καὶ ἀνεπίληκτον, εὐχερίστερον ἐμελλε πιστεῖναι. Ἄλλως τε δὲ, καὶ ὡς εὐ εἰδῶς διακρίνειν ὀνείρους, ἐν ὀνείρῳ βλέπει τὸν ἄγγελον.

Ἀέγων — γυναῖκά σου. Υἱὸν Δαυὶδ αὐτὸν ἐκάλεσεν, ἀνάγων τὴν διάνοιαν αὐτοῦ ἐπὶ τὸν Δαυὶδ, ἀφ' οὗ προσεδόκων Ἰουδαῖοι τὸν Χριστὸν ἴσασθαι. Εἰπὼν δὲ, Μὴ φοβηθῆς, ἀνεκάλυπεν αὐτῷ τὸ τῆς καρδίας αὐτοῦ μυστήριον. Ἐφόβειτο γὰρ κατέχειν τὴν Θεοτόκον, μὴ προσκρούσῃ τῷ Θεῷ, μοιχαλίδα κατέχων παρὰ τὸν νόμον. Τί δὲ ἴσται τὸν παραλαβεῖν; Ἐνθὺν κατέχειν παρ' ἑαυτῷ, λαβεῖν αὐτῆς. Ἦδη γὰρ αὐτῷ κατὰ διάνοιαν ἀπολέλυτο. Παραλαβεῖν δὲ οὐκ εἰς γάμον, ἀλλ' εἰς φυλακὴν. Τὴν γυναῖκά σου δὲ εἶπε, κάτευθεν πληροφορῶν αὐτὸν, ὅτι οὐχ ὠμίλησεν ἰσθρί.

Τὸ γὰρ — ἐκ Πνεύματος ἁγίου. Τὸ ἐν

A esse perhibetur, cum propter alias ejus virtutes, tum propter mansuetudinem ac probitatem ejus. Traducere autem dicebatur. quando vir ad concilium ducebat uxorem, de qua suspicionem habebat, ipsamque accusabat : et ita manifeste eam a domo propria dimittebat. Quod nolens facere Joseph, voluit clam dimittere, eam, ut et ipse nulli obnoxius crimini secundum legem maneret, eas jubentem dimittere quæ aliunde in utero haberent, et illam a malorum perpersione servaret, quia id quod factum erat, non manifestabat.

Vers. 20. *Hæc autem — apparuit ei.* Vide mansuetudinis excellentiam. Non solum hac de re nihil alteri manifestabat, sed nec ipsi, de qua suspicionem habebat : tantum apud se cogitavit, clam dimittere eam : Et quare non antequam venter intumesceret Virginis dixit angelus ipsi Joseph, quæ facta fuerant circa conceptionem sine semine ? Quia propter magnam rei novitatem incredulus fuisset. Cum ergo res jam appareret, indicat faciliusque persuadet. Præterea, cur non ipsa Virgo manifestavit Joseph, cum prius a Gabriele esset edocta ? Quod sciebat tantum abesse ut sibi fides adhiberetur ut magis etiam irritaret (ad vindictam Josephum) si culpam conaretur celare. Ad hæc : Quare non post ventris tumorem significavit angelus Virginis conceptionem, quæ per Spiritum sanctum facta esset ? Quia nisi prius rem didicisset timore ac perturbatione adeo exagitari potuit, ut mortem ipsa sibi conscisceret, plane sciens, quod nulli unquam persuadere potuisset, se nulli commistam esse viro. Propterea Virgini quidem ante conceptionem angelus nuntiavit, Joseph autem parturitionis tempore.

Et Matthæus quidem de angelo Joseph apparente conscripsit ; Lucas vero, quomodo Virgini divinus conceptus sit annuntiatus ; utrumque enim factum est. Rursum, quam ob causam in somnis ipsi Joseph apparuit angelus et non manifeste, sicut Virgini ? Quia Virgini quidem manifesta opus erat visione propter rei, quæ significabatur, novitatem : Joseph, autem videns quidem uteri tumorem, cognitam tamen habens vitæ Virginis puritatem ac innocentiam, alio quoque modo facilius erat crediturus, tanquam qui somnia probe noverat dijudicare : ideo in somnis angelum videt.

D Vers. 20. *Dicens — conjugem tuam.* David filium, ipsum nominat, mentem ejus ad David reducens a quo Christum esse venturum expectabant Judæi. Dicens autem, *Ne timueris*, eidem manifestat proprii cordis arcanum. Timebat siquidem retinere Dei Matrem, ne Deum offenderet, retenta contra legem adultera. Quid est autem accipere ? Intus retinere, vel ad se ipsum rursus capere. Jam enim mente ab eo divisa erat. Accipere vero non ad nuptias, sed ad custodiam. Uxorem quoque tuam dixit, ut inde certiores eum faceret, quod a nullo cognita esset viro.

Vers. 20. *Quod enim — a Spiritu sancto est.* For-

matum in ea, genitum dixit, ut discamus non paulatim, modo seminis, formatum esse : sed repente quantum ad formationem perfecte factus est. Vide autem, quomodo ipsum admonuit ejus, quod a David expectabatur: deinde manifestavit ipsi occultum cordis timorem, et quid facere decrevisset : postea docuit, puram esse ejus sponsam : et ita tandem, quod rei caput erat intulit, videlicet, quod a Spiritu sancto esset, ut hoc modo facilius recipi posset.

† Quod ab aliquo esse dicitur, vel est modo generationis, juxta illud : *Ego a Deo exivi* ¹⁵ vel modo creationis, juxta illud : *Unus Deus et Pater, a quo omnia* ¹⁶ ; vel modo naturali, sicut effectus est ab operante. Quod igitur in Virgine genitum est, non generationis modo a Spiritu sancto est : quia, quod natum est, caro est : neque naturali modo : spiritus enim incorporeus est. Reliquum est igitur, ut ab eo sit, tanquam creatura, vel plasmatio ejus.

Vers. 21. *Pariet — a peccatis eorum.* Tu hunc vocabis Jesum, quasi lege pater. Etsi, inquit, quæ patris sunt circa ipsum non exercueris, quamvis tuum non est, quod natum est, ideoque nomen ipse de supernis attuli : tu tamen ipsi impones. Verum quia nomen Jesus, *Salvatorem* significat, ostendit, merito ita vocandum esse : *Ipse enim* (inquit) *salvum faciet populum suum*, non a bellis sensibilibus, sed, quod longe majus est, *a peccatis eorum* : quod nullus unquam fecit hominum : ut hinc quoque manifestum faciat Deum esse, qui gignitur. Populum autem suum, juxta proximum quidem intellectum, vocat Judæos, ex quibus natus erat, juxta arcanum vero, omnes, qui in ipsum crederent, et sibi ipsis regem hunc ascriberent.

Vers. 22. *Hoc autem — prophetam.* Etiam hoc subdit angelus. Hoc autem totum : tale, inquam, Virginem scilicet a Spiritu sancto imprægnari. Deinde adducit testimonium, per prophetam quidem Isaiam prolatum, non tamen quasi ejus sit, sed Dei : *Dictum enim est*, inquit, *a Domino per prophetam.*

Vers. 22. *Dicentem — erit gravida.* Hoc Judæi depravant, quosdam proferentes interpretes, qui scripserunt : *Ecce adolescentula.* Quibus respondemus, cunctis illis interpretibus, multo fide dignius esse id, quod habent Septuaginta, non solum propter eorum multitudinem et conformitatem, verum etiam temporis ratione. Hi siquidem ante centum et eo plures annos ante Christi adventum interpretati sunt : ideoque omni carent suspitione. Qui autem scripserunt : *Ecce adolescentula*, post Christi incarnationem interpretati sunt, odio ma-

¹⁵Joan. viii, 42. ¹⁶I Cor. viii, 6.

Α αὐτῆ διακλασθῆν. Γεννηθῆν γὰρ εἶπεν, ἵνα μάθωμεν, ὅτι οὐ κατὰ μικρὸν ἐμορφώθη, νόμῳ σπέρματος, ἀλλ' εὐθύς, ὅσον εἰς μόρφωσιν, τέλειον διακλάσθη. Ὅρα δὲ, πῶς πρότερον ἀνέμνησεν αὐτὸν τῆς ἐκ Δαυιδ προσδοκίας, ἔπειτα ἐξεκάλυψεν αὐτῷ τὸν ἀπέρρητον φόβον τῆς καρδίας, καὶ ὁ ἐβουλήθη, εἶτα ἐδίδαξεν, ὅτι καθαρῶς μνηστὴ ἴσται αὐτοῦ, καὶ τότε τὸ κεφάλαιον ἐπένεγκεν, ὅτι ἐκ Πνεύματός ἐστιν ἅγιον, ἵνα εὐπαράδεικτον οὕτω γένηται.

[Τὸ (28) ἐκ τινος, ἡ γεννητικῶς κατὰ τὸ Ἐγὼ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐξηλθον ἡ δημιουργικῶς, κατὰ τὸ Εἰς Θεός ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα ἢ φυσικῶς, ὡς ἡ ἐνέργεια ἐκ τοῦ ἐνεργοῦτος. Τὸ τοίνυν ἐν τῇ Παρθένῳ γεννηθῆν, οὔτε γεννητικῶς ἐκ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὅτι τὸ γεννηθῆν ἀρξῆ· οὔτε φυσικῶς ὅτι τὸ Πνεῦμα ἀσώματον. Λειπόμενον οὖν ἴσται, ἐξ αὐτοῦ εἶναι, ὡς δημιουργητὰ καὶ κτίσμα αὐτοῦ.]

Τέξεται — ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν ὁσίων. Ἐν τούτοις καλέσεις Ἰησοῦν, ὡς νόμῳ πατήρ, εἰ καὶ μὴ φύσει, καὶ τὰ (29) πατρός ἐπιδείξει περὶ αὐτόν, εἰ καὶ μὴ σὺν ἴσται γέννημα. Διὰ τοῦτο γὰρ τὸ μὲν ὄνομα αὐτός ἀνωθεν ἐκομισα, σὺ δὲ τοῦτο ἐπιθήσεις αὐτῷ. Ἐπει δὲ τὸ Ἰησοῦς ὄνομα, Σωτῆρα σημαίνει, δείκνυσται, ὅτι δικαίως οὕτω κληθήσεται. Αὐτός γὰρ σώσει, φησὶ, τὸν λαὸν αὐτοῦ, οὐκ ἀπὸ πολεμίων εἰσθητῶν, ἀλλ' ὁ πολλῶν μείζων ἦν, ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν αὐτῶν, ὅπερ οὐδαὶ ἀνθρώπων ποτὲ πεποίηκεν. Ὡς εἶναι κἀντέθεν γνώριμον, ὅτι Θεός ἐστιν ὁ τικτόμενος. Λαὸν δὲ αὐτοῦ φησὶ, κατὰ μὲν τὴν πρόχειρον γνώσιν, τοὺς Ἰουδαίους, ἐξ ὧν ἀπεβλήσθησται κατὰ δὲ τὴν βαθυτέραν, πάντας τοὺς αὐτῷ πιστεύουσας, καὶ βασιλεῖα τούτων ἑαυτοῖς ἐπιγραφόμενους.

Τοῦτο δὲ — προφήτου. Ὁ ἄγγελος καὶ τοῦτο φησὶ. Τοῦτο δὲ ὄλον, τὸ ταλικοῦτον, φημὶ δὲ τὸ ἐγκυμονῆσαι τὴν Παρθένον ἐκ Πνεύματος ἁγίου. Εἶτα παράγει μαρτυρίαν, διὰ τοῦ προφήτου μὲν Ἠσαίου ῥηθείσαν, οὐκ αὐτοῦ δὲ οὐσαν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ (30). Τὸ ῥῆθῆν γὰρ, φησὶν, ὑπὸ τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ προφήτου.

Λέγοντος — ἐν γαστρὶ ἐξῆι. Ἐσταῦθα κακουροῦσιν Ἰουδαῖοι, προκαλλόμενοι τινεas ἐρμηνευτὰς, γράψαντας Ἰδοῦ ἡ νεάνις. Πρὸς οὓς φαμεν, ὅτι μᾶλλον τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐρμηνευτῶν τὸ ἀξιοπιστότερον οἱ Ἐβδομήκοντα ἔχουσιν, οὐ μόνον διὰ τὸ πλῆθος καὶ τὴν συμφωνίαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν χρόνον. Οὗτοι μὲν γὰρ πρὸ ἑκατὸν ἢ καὶ πλείονων ἐτῶν τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας ἐρμηνεύσαντες πάσης εἰσὶν ὑπόψιας ἀπαλλαγμένοι· οἱ δὲ γράψαντες τὸ, Ἰδοῦ ἡ νεάνις, μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Χριστοῦ ἐρμηνεύσαντες, ἀπεχθεία μᾶλλον, ὡς

Varix lectiones et notæ.

(28) Inclusa Cod. A. habet in marg.

(29) Τοῦ interponit Chrys. t. VII, p. 58. A.

(30) Τοῦ omittit B.

Ἑβραῖοι, συνεσκίασαν τὴν ἀλήθειαν. Ἄλλως τε δὲ, Α και τὸ τῆς νεανιότητος ὄνομα ἐπὶ τῆς παρθενίας ἢ Γραφῇ τίθηται. Καὶ γὰρ περὶ κόρης ἐπιδουλουμένης διαλεγόμενα, φησιν, ἰάν φωνήσῃ ἢ νεάνις, τοῦτο ἴστω, ἢ παρθένος. Εἰ δὲ κατ' αὐτοὺς νεάνις, ἢ γεγαμημένη ἴστί, τί καινόν, τὸ τὴν γεγαμημένην ἐγκυμονῆσαι και ταιέν; Ὁ γὰρ προφήτης πρῶτον εἶπεν· Ἰδοὺ δώσει Κύριος ὑμῖν σημεῖον. Εἶτα ἐπήγαγεν· Ἰδοὺ ἢ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει. Σημεῖον δὲ ἴστί, τὸ ὑπὲρ τὴν φύσιν, ἀλλ' οὐ τὸ κατὰ φύσιν.

Καὶ τίξεται — μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Καλέσουσι, τίνες; Ὅσοι θαλαδῆ πιστεύουσιν εἰς αὐτόν. Καὶ μὴ οὐδεὶς αὐτόν Ἐμμανουὴλ ὠνόμασεν. Ὀνομαστί μὲν, οὐδεὶς· πραγματικῶς δὲ, πάντες. Οἱ γὰρ πιστεύοντες, ὅτι ὁ διαλεγόμενος αὐτοῖς, οὗτός ἐστι Θεός, ἀφ' ὧν οὕτως ἐπίστευον, συνωμολόγουν, ὅτι Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός, εἶπουν συναναστρέφεται ἡμῖν, ὡς ἀνθρώπος. Τοῦτο δὲ ἴστί τὸ Ἐμμανουὴλ. Ἔθος δὲ, και ἑτέρως πολλάκις τοῖς προφήταις κλήσεις ὀνομάζειν, τὰς ἀποδοχομένας πράξεις. Καὶ γὰρ τοῦτὶ τὸ καιδίον ἐν ἄλλοις ὁ προφήτης ἐπιτρέπεται καλέσαι, Ταχέως σκύλευσον, Ὁξέως προνομήσου· οὐχ ὡς οὕτω κληθέντος ὀνομαστί, ἀλλ' ὡς αὐτίκα τὸν διάβολον κατατροπωσαμένου και σκυλεύματος, οὗς εἶχεν ἐκεῖνος αἰχμαλώτους, και προνομήσαντος, εἶπουν, διαρπάσαντος τὰ σκευὴ τὰ τὴν πονηρίαν αὐτοῦ δεξάμενα, φημί δὲ, τελώνας, και πόρνας, και ληστές, και τοὺς ἐξ ἰθῶν· και πολλὰ τοιαῦτα εὐρήσομεν.

Διεγερθεὶς — τὴν γυναῖκα αὐτοῦ. Διὰ τῷ ἐνυπνίῳ ῥῶν ἐπίστευσε περὶ τελικοῦτου πράγματος; Διότι ὁ φανείς ἀγγελος ἀνεκάλυψεν αὐτῷ τὸ τῆς καρδίας αὐτοῦ ἐνθύμημα. Συνῆκε γὰρ, ὅτι ὄντως παρὰ Θεοῦ ἦκεν ὁ φανείς. Μόνος γὰρ ὁ Θεός οἶδε τὰ τῶν καρδιῶν ἐνθύμηματα. Ἐπεὶ δὲ ἀνέμνησεν αὐτόν και τῆς Ἡσαίου προφητείας, ἐτι μάλλον εἰς πληροφορίαν ἰσθεδαίωθη.

Καὶ οὐκ — πρωτότοκον. Τὸ, ἔως, ἐνταῦθα τίθειται, οὐχ ἵνα ὑποκτεύσῃ, ὅτι μετὰ ταῦτα ἔγνω αὐτήν, ἀλλ' ἐπει ἐκ πορνείας (31) γεγενῆσθαι τὸν Χριστόν ἐφλυάρουν Ἰουδαῖοι, πρὸς τὴν βλάβημον ὑπόληψιν αὐτῶν ἰσόμενος ὁ εὐαγγελιστής, περὶ μόνου τοῦ μέχρι τῆς αὐτοῦ γεννήσεως ἐπληροφόρησε χρόνου, τὸ δὲ μετὰ ταῦτα, σοὶ κατέλιπε συλλογίζεσθαι. Πῶς γὰρ ἂν ἐπεχείρησεν, ἢ και ὄλως ἐθεθυμήθη γνώσθαι τὴν συλλαβοῦσαν ἐκ Πνεύματος ἁγίου, και τοιοῦτον δοχεῖον γεγενῆσθαι; Γνώσθαι δὲ, ἐνταῦθα τὴν συνάφειαν εὐφημῶς ἐκάλεσεν. Ἄλλὰ και ἰδιωμα ἴστί τῆς Γραφῆς, τὸ τὴν λέξιν πολλάκις, τὴν ἔως, μὴ ἐπὶ περιωρισμένου τιθέναι χρόνου·²⁰ ὡς τὸ ἐπὶ τῆς κιβωτοῦ· Καὶ οὐκ ἐπίστρεψεν ὁ κόραξ, ἔως οὐ ἐξαράνθη ἢ γῆ. Οὕτε γὰρ μετὰ ταῦτα ἐπίστρεψε. Καὶ αὐτίς· Κάθου ἐκ δε-

gis, utpote Hebræi, veritatem obscurantes: alioqui nomen etiam adolescentulæ, pro virgine ponit Scriptura. Loquens siquidem de virgine, quæ insidias perpressa est: si clamaverit, inquit, adolescentula sive puella, hoc est virgo. Quod si juxta eorum intellectum adolescentula nupta est, quid novitatis habebit eam quæ nupta sit, concepisse ac parere? Prius enim dixit propheta: *Dabit Dominus ispe vobis signum*¹⁷, deinde addidit: *Ecce virgo erit gravida*¹⁸. Signum autem dicitur, quod supra naturam est, non quod naturale.

Vers. 23. *Et pariet — nobiscum Deus*. Vocabunt: quinam? Quicunque scilicet in ipsum crediderint. Atqui nullus ipsum Emmanuel nominavit. Nomine quidem nullus, re autem omnes. Quia enim credentes, cum hic comprobaretur esse Deus, ita esse credebant: confitebantur quod esset *nobiscum Deus*. Etenim nobiscum quasi homo conversabatur: hoc autem est, Emmanuel. Nam alias quoque hic est prophetis mos, vocationes appellare futuras actiones. Siquidem puerum hunc inter alia nomina prophetæ præcepit Deus, ut vocet: *Cito prædabitur, Cito spoliabit*¹⁹: non quod nomine ita vocatus sit, sed quod statim diabolus fugaverit, et quos ille captivos habebat, prædatus sit ac, spoliaverit. Rapuit itaque vasa, quæ pravitate ejus imbibent: dico sane publicanos et scorta et latrones, quique ex gentibus crediderunt, et pleraque similia inveniemus.

Vers. 27. *Esperrectus — conjugem suam*. Quare somnio in re tanti momenti adeo facile credidit? Quia apparens angelus detexit ei proprii cordis cogitationem. Intellexit ergo vere a Deo venisse: solus enim Deus novit cordium arcana. Postquam vero ipsum admonuit prophetiæ. Isaïæ, magis in adimplentione confirmatus est.

Vers. 24 *Et non — primogenitum*. Posuit hic, donec, non ut suspicio tibi suboriat, quod postea cognoveriteam. Sed quia Judæi Christum e fornicatione natum nugabantur, blasphemiarum eorum suspicione obstans evangelista de solo tempore nativitate præcedente plenam fecit fidem: de insequentem vero tibi reliquit conjectandum. Quomodo enim tentasset, vel etiam cogitasset eam cognoscere, quæ de Spiritu sancto concepisset, tantumque facta esset receptaculum? Cognitionem autem hic honeste pro carnis commistione posuit. Est præterea Scripturæ idioma, dictionem, donec, ponere: non ut tempus determinet. Veluti de arca Noe: *Et non est reversus corvus, donec siccata est terra: neque enim postea reversus est*²⁰. Et rursum: *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum*

¹⁷ Deut. xiii, 27. ¹⁸ Isa, vii, 14. ¹⁹ Isa, viii, 3. ²⁰ Gen. viii, 7.

Variae lectiones et notæ.

(31) Videtur hoc referri ad Joan. iii, 41. Scripsi autem γεγενῆσθαι duplici v, etsi uno repereram.

tuorum. ²¹ Atqui post inimicorum subjectionem, a dextris ejus sedet; plurimaeque similia frequenter ponuntur. Primogenitum quoque nunc dicit, non eum qui inter fratres primus fuerit, sed primum et solum. Inter varia namque primogeniti significata, tale etiam quidpiam continetur. Etenim primum quoque esse eum, qui solus est, testatur Scriptura, cum dicit: *Ego Deus primus, et post me non est alter* ²².

† Apud sacram Scripturam quatuor ponuntur significata hujus nominis, primogenitus. Denotat namque primum inter fratres genitum. Sic Ruben dicitur *primogenitus in filiis Jacob* ²³. Significat quoque primum et solum genitum, sicut in praesenti loco. Ad haec etiam denotat egregium et honoratum. Sic dicitur, *Ecclesia primogenitorum in caelis descriptorum* ²⁴. Praeter haec autem omnia, significat et eum qui simpliciter praecessit, juxta illud: *Primogenitus omnis creaturae* ²⁵ hoc est, ante omnem creaturam habens esse.

Vers. 23. *Et vocavit nomen ejus Jesum*. Vocavit Joseph, quemadmodum edoctus erat ab angelo.

CAP. I. De Magis.

Cap. II, Vers. 1. *Cum autem genitus esset Jesus — Hierosolyma*. Quare et locum dicit, et tempus, ac Herodis dignitatem? Locum quidem, ut ostendat completam esse Michæe prophetiam, qui dixit: *Et tu, Bethleem, terra Juda, nequaquam minima es inter principes Juda; ex te enim exiit dux qui regat populum meum Israel* ²⁶. Tempus vero, ut similiter doceret, impletam esse prophetiam Jacob dicentis: *Non deficiet principatum tenens de Juda, nec dux de femoribus ejus, donec veniant, quæ ei reposita sunt* ²⁷. Instante nempe nativitatis Christi tempore, defecit principatum tenens de Juda, ac deinceps dominari cœpit Herodes Idumæus alienigena. Dignitatem quoque posuit Herodis. Fuit enim et alter Herodes tetrarcha, qui Praecursorem interemit.

Hi autem Magi erant Persæ. Siquidem Persæ maxime inter omnes nationes magica exercebant. Considera etiam, quomodo statim a principio gentibus in confusionem Judæorum, fidei janua aperitur. Cum enim hi prophetas habentes, qui Christi praedixerant adventum, parum adverterent animum, ideo dispositum est, ut venirent Barbari, hique Magi, et elonginqua regione, ut eos docerent, quod a propriis prophetis discere non curabant, ut se postea contendere voluerint non habeant quod respondeant. Quid enim dicere poterunt, quando

Ἰσὼν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἰχθροὺς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Καίτοι, καὶ μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν ἰχθρῶν, ὁμοίως ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ καθεδρεύεται. Καὶ πολλὰ τοιαῦτα πολλοῦ κείμενα. Πρωτότοκον δὲ, λέγει νῦν, οὐ τὸν πρῶτον ἐν ἀδελφοῖς, ἀλλὰ τὸν καὶ πρῶτον, καὶ μόνον. Ἔστι γὰρ τι καὶ τοιοῦτον εἶδος ἐν ταῖς σημασίαις τοῦ πρωτότοκου. Καὶ γὰρ (32) πρῶτόν ἐστιν, ὅτι τὸν μόνον ἡ Γραφή καλεῖ ὡς τὸ Ἐγὼ εἰμι Θεὸς πρῶτος, καὶ μετ' ἐμὲ οὐκ ἔστιν ἕτερος.

[Τέσσαρα δὲ (33) παρὰ τῆ θείᾳ Γραφῇ τοῦ πρωτότοκου τὰ σημαίνοντα. Δηλοῖ γὰρ τὸν πρῶτον τεχθέντα ἐν ἀδελφοῖς, ὡς ὁ Ῥουβεὶμ λέγεται πρωτότοκος ἐν υἱοῖς Ἰακώβ. Ἔτι δὲ καὶ τὸν πρῶτον καὶ μόνον τεχθέντα, ὡς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ῥητοῦ. Πρὸς δὲ τούτοις, καὶ τὸν ἐξαιρετὸν καὶ τίμιον ὡς τὸ Καὶ Ἐκκλησία πρωτότοκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς. Ἐπὶ πάσι δὲ, καὶ τὸν ἀπλῶς προῦντα, ὡς τὸ Πρωτότοκος πάσης κτίσεως, τουτίστι, πρὸ πάσης κτίσεως ὧν.]

Καὶ ἐκαλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Ἐκαλεῖται αὐτὸ ὁ Ἰωσήφ, ὡς ἐδιδάχθη παρὰ τοῦ ἀγγέλου.

ΚΕΦ. Α'. Περὶ τῶν Μάγων.

Β'. Τοῦ δὲ Ἰησοῦ γεννηθέντος — Ἰεροσόλυμα. Τίνος ἕνεκεν, καὶ τὸν τόπον λέγει, καὶ τὸν χρόνον, καὶ τὸ τοῦ Ἡρώδου ἀξίωμα; Τὸν μὲν τόπον, ἵνα δείξῃ, ὅτι πεπληρωταὶ ἡ τοῦ Μιχαίου προφητεία, εἰρηκότος. Καὶ σὺ, Βηθλεὲμ, γῆ Ἰούδα, οὐδαμῶς ἑλαχίστη εἶ ἐν ταῖς ἡγεμοσίαις Ἰούδα ἕξ σου γὰρ ἐξελεύσεται ἡγούμενος, ὅστις ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν Ἰσραὴλ. Τὸν δὲ χρόνον, ἵνα διδάξῃ, ὅτι ὁμοίως ἐπληρώθη καὶ ἡ προφητεία τοῦ Ἰακώβ, εἰπόντος. Οὐκ ἐκλείψει ἀρχὼν ἐξ Ἰούδα, οὐδὲ ἡγούμενος ἐκ τῶν μερῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ, ἧ ἀπόκειται. Τοῦ Χριστοῦ γὰρ γεννηθῆναι μέλλοντος, ἐξέλιπεν ἀρχὼν ἐξ Ἰούδα, καὶ λοιπὸν ἔρξε τῶν Ἰουδαίων Ἡρώδης ὁ Ἰδουμαῖος, ἀλλόφυλος. Τὸ δὲ ἀξίωμα τοῦ Ἡρώδου, διότι καὶ ἕτερος γέγονεν Ἡρώδης ὁ τετράρχης, ὁ τὸν Προδρομον ἀνελών.

Οὗτοι δὲ οἱ Μάγοι, Πέρσαι ἦσαν. Οἱ Πέρσαι γὰρ μάλιστα τῶν ἄλλων ἤσκηον τὰ μαγικά. Ὅρα δὲ, ὅπως ἐκ προοιμίων ἀνοίγεται τοῖς ἔθνεσι θύρα πίστεως, εἰς αἰσχύνην τῶν Ἰουδαίων. Ἐπεὶ γὰρ τῶν προφητῶν ἀκούοντες, προαναφωνούντων τὴν Χριστοῦ παρουσίαν, οὐ σφόδρα προσεῖχον, ἠκουομένη, Βαρβάρους ἔλθειν, καὶ τούτους Μάγους, καὶ ἐκ χώρας μακρᾶς, καὶ διδάξει αὐτούς, ὃ παρὰ τῶν προφητῶν μαθεῖν οὐκ ἠέσχοντο, ἵνα, εἰ φιλονεικῆσαι εἴτι, πάσης ἀπολογίας ὡς ἐστερημένοι. Τί γὰρ ἂν καὶ δύναιτο λέγειν, ὅταν Μάγοι μὲν ἀπὸ ὄψεως

²¹ Psal. cix, 1. ²² Isa. xlv, 6. ²³ Gen. xxxv, 23, 2. ²⁷ Gen. xlix, 10.

²⁴ Hebr. xviii, 23. ²⁵ Coloss. 1, 15. ²⁶ Mich. v,

Variæ lectiones et notæ

(32) Καὶ addit A.

(33) Δὲ omittit A. præterea hæc, quæ inclusa sunt, in margine habet.

ἐνὸς ἀστέρος πιστεύωσιν, αὐτοὶ δὲ μὴδὲ τοῖς τοσοῦτοις Ἀ
προφήταις ἀνέχωνται πιστεύειν.

Λέγοντες — προσκυνῆσαι αὐτῷ. Καὶ πόθεν
ἔγνωσαν, ὅτι ὁ ἀστὴρ ἐκεῖνος βασιλέως Ἰουδαίων
ἐδῆλου γέννησιν; Ἐκ τοῦ γένους τοῦ ἀστρολόγου
Βαλαάμ καταγόμενοι, καὶ τὴν ἐκείνου μετιόντες ἐπισ-
τήμην, εὗρισκον αὐτὸν προειρηκότα, ὅτι Ἀνατελεῖ
ἀστρὸν ἐξ Ἰακώβ, καὶ ἀναστήσεται ἄνθρωπος ἐξ
Ἰσραὴλ καὶ λοιπὸν ἀπὸ τῆς τοιαύτης προφητείας
ἐγνώσκον, ὅτι βλαστῆσαι μέλλει ἐξ Ἰουδαίων βασι-
λεύς, δίκην ἀστέρος ὑψηλὸς καὶ λαμπρότατος. Καὶ
λοιπὸν ἔστοιπε παρετήρουν τοὺς ἀστέρας· τῆνικαῦτα
δὲ τὸν ἀσυνήθη τοῦτον καὶ καινοφανῆ θασάμενοι,
μὴδὲν μολλήσαντες ἦλθον προσκυνῆσαι τῷ γεννη-
θέντι, θέλοντες ἐκ πρώτης ἡλικίας αὐτῷ φιλίαν
καταβαλεῖσθαι, καὶ ἵνα γνόντες, τίς τε εἴη, καὶ ἐν
Β ποιεῖ πόλει γεγέννηται, αὐξάνοντι φίλω χρήσωνται.
Ἄλλὰ μέχρι μὲν Παλαιστίνης ὑπὸ τοῦ ἀστέρος ὠδη-
γοῦντο· τοῖς Ἱεροσολύμοις δὲ πλησιάσαντες, οὐκίτι
τοῦτον εἶδον. Τοῦτο δὲ γέγονεν, ἵνα τὸν ὠδηγὸν
ἀπολέσαντες, ἀναγκασθῶσιν ἐρωτῆσαι, καὶ οὕτω
γένηται κατάδηλον Ἰουδαίοις, ὅτι γεγέννηται ὁ Χρι-
στός, ὡς μὴ δύνασθαι αὐτοὺς ἐς ὕστερον λέγειν,
ὅτι Οὐκ οἶδαμεν, εἰ γεγέννηται. Ἐμήνυσσε δὲ τὸν
Χριστὸν ἀστὴρ, ἵνα καὶ ἡ του Βαλαάμ προφητεία
πληρωθῇ. Ἐπὶ γὰρ οἱ προφήται, τοῖς Ἰουδαίοις
περὶ τοῦ Χριστοῦ προμνησόντες, οὐκ ἔμελλον
πίθειν, λοιπὸν τοῖς ἔθνεσιν ἀστὴρ μηνύει τὸν ἥλιον
τῆς δικαιοσύνης, ἐκ τῆς γῆς ἀνατέλλοντα· Οὔτε γὰρ
προφήταν, οὔτε ἄγγελον ἤδισαν, ἵνα δι' αὐτῶν
ἰλυσθῶσι. Μόνοι δὲ τὸν ἀστέρα τοῦτον παρρη-
C μαιώσαντο Πέρσαι, ὡς μόνοι περὶ τὴν ὀξυτέραν
ἀστρολογίαν ἐκ νεότητος ἀσχολούμενοι. Οὐ πάντες
δὲ οἱ Πέρσαι, ὅτι οὐδὲ (34) πάντες ἦσαν ὀξεῖς οὐδὲ,
ἔμελλον ὁμοίως πιστεύειν.

Πρὸς δὲ τοὺς προβαλλομένους τὸν ἀστέρα τοῦτον
εἰς συνηγορίαν τῆς γενεθλιαλογίας, ῥητέον, ὅτι οὐκ
ἦν οὗτος φύσει ἀστὴρ, ἀλλ' ὄψει μόνον ἀστὴρ, καὶ
ὡς ἀληθῶς θεία τις δύναμις, εἰς ταύτην μετασχη-
ματισθεῖσα τὴν ὄψιν. Καὶ τοῦτο δῆλον ἀπὸ πολλῶν.
Πρώτον μὲν, ἀπὸ τῆς πορείας. Παντὸς γὰρ ἀστέρος
ἐξ ἀνατολῆς εἰς δύσιν βαδίζοντος, οὗτος μόνος ἐξ
ἀρκτου πρὸς μεσημβρίαν ἐφέρετο· τοιαύτην γὰρ
ἐλαχε θέσιν ἡ Παλαιστίνη πρὸς τὴν Περσίδα. Δευ-
τερον δὲ, ἀπὸ τῆς λαμπρότητος· οὐδενὸς γὰρ ἀστέρος
ἐν ἡμέρᾳ φαινομένου, διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἡλιακῆς
λαμπρότητος, τοῦτον μόνον, ἐν ἡμέρᾳ φαινομένου,
D οὐκ ἔδύνατο ὁ ἥλιος ἀποκρύπτειν. Τρίτον, ἀπὸ τοῦ
φαίνεσθαι κατὰ λόγον, καὶ πάλιν κρύπτεσθαι. Μέχρι
μὲν γὰρ Παλαιστίνης ἐφαίνετο ὠδηγῶν αὐτοὺς· ἐπεὶ
δὲ τῶν Ἱεροσολύμων ἐπέβησαν, ἐκρυψεν ἑαυτὸν·
εἶτα πάλιν ἐξέλιθουσιν αὐτοῖς ἀπὸ τῶν Ἱεροσολύμων

Magi, viso unico astro, crediderunt, ipsi autem
neque tot prophetis credere voluerunt.

Vers. 2. *Dicentes — ad adorandum eum.* Et unde
cognoverunt stellam illam regis Judæorum nativi-
tatem manifestare? Quia ex genere Balaam astro-
logi descendebant, etscripta illius adeuntes, inve-
nerunt ab eo dictum: *Orietur stella ex Jacob, et
consurget homo ex Israel* 28. Tali itaque prophetia
permoti, agnoverunt, ex Judæis regem nasciturum
in modum stellæ, excelsum scilicet et clarum. Ex
eo igitur tempore stellas observabant: tunc autem
hanc insuetam, et recenter apparentem videntes,
nihil cunctando venerunt, ut eum qui natus erat,
adorarent, volentes a prima statim ætate ipsi pen-
dere tributa (b), ut cognito, quis esset, et in qua or-
tus civitate, ubi crevisset, amicis sibi haberent. Et
quidem usque ad Palæstinæ regionem stellæ duc-
catum habuerunt. Ubi autem Hierosolymis appro-
pinquassent, amplius eam non viderunt. Quod fac-
tum est, ut duce perduto interrogare cogerentur,
fieretque Judæis manifestum natum esse Christum
ne in posterum dicere possent: Non novimus,
utrum natus sit. Significavit etiam stella Christum,
ut Balaam prophetia completeretur. Quia enim pro-
phetæ, Christum præmonstrantes, Judæis persuasuri
non erant, reliquum erat, ut genitibus stella indi-
caret justitiæ Solem e terra orientem. Neque enim
prophetam aut nuntium viderant, ut ab eis cognos-
cerent. Soli autem Persæ stellam hanc observave-
rant; soli namque diligentius circa astrologiam ab
infantia occupabantur. Neque tamen omnes Persæ,
quia non omnes acris erant ingenii, neque æqualiter
omnes erant credituri.

Nunc vero dicendum est contra Genethliacos, qui
stellam hanc proferunt in patrocinium artis Geneth-
liacæ, stellam hanc non naturam stellarum, sed
figuram duntaxat habuisse. Et vere divina quædam
inerat potentia in hanc figuram transformata. Et
hoc quidem ex multis manifestum est. Primum a
via. Nam quælibet stella ab ortu progreditur in
occasum, sola hæc a septentrione in meridiem
ferebatur: talem nempe sortitur Palæstina situm,
si ad Persidem conferas. Secundo a splendore. Si-
quidem nulla in die apparet, propter excessum
lucis solaris: hanc solam in die apparentem sol
occultare non poterat. Tertio ex hoc quod prout
opus erat apparebat, rursusque occultabatur. Usque
ad Palæstinæ enim regionem ducatum illis præstans
apparuit. Ex quo autem Hierosolyma accesserunt,
seipsam occultavit: rursusque ab Hierosolymis ex

28 Num. xxiv, 17.

Variae lectiones et notæ.

(34) Οἱ, addit A.

(b) *Pendere tributa.* Forte φόρον aut φόρους, pro φίλιαν, legit. Redde, *amicitiam exhibere.* Ita εἰποιάν
καταβάλλεσθαι. Alciphr p. 43.

ΡΑΤΗΟΛ. Ga. CXXIX.

5

euntibus, demonstratur. Et illis quidem euntibus, A *ἐπεφάνη*, και βαδιζόντων μὲν προηγεῖτο, ἰσταμένων δὲ περιέμενε, πρὸς τὴν χρεῖαν αὐτῶν τὴν ἰαυτοῦ ποιοῦμενος κίνησιν. Τίταρον, ἀπὸ τοῦ βαδιζειν προσογία· οὐ γὰρ ἂν εἶδειε τὸ (35) σπάλαιον, εἰ παραπλησίως τοῖς ἄλλοις ἀστρασι ὑψηλὸς ἐφέρετο. Οὗτος δὲ, ἔλθων ἔστα ἐπάνω, οὐ ἦν τὸ παιδίον.

Vers. 3. *Cum audisset autem — cum illo.* Herodes quidem jure turbatus est, nempe timens de regno suo, filiorumque suorum; tota autem civitas, quæ Hierosolyma appellantur, quare turbata est? Atqui gaudere ipsam magis oportuit, quod ipsis Rex natus esset, quem olim prophetæ Salvatore ac Redemptorem Israel prænuñtiaverant, et gloriari tanquam propinquos, quod statim a cunabulis Persas ad sui adorationem attraheret. Verum B *ἐξέκασθη* illos invidia, statimque audientes, turbati sunt quasi timentes, ne forte salutem consequerentur. Persæ vero cum essent extranei, non solum Nato non inviderunt; imo a finibus suæ regionis usque Bethleem propter eum venerunt. Judæi autem cum essent cognati, etiam gloriæ ejus inviderunt, ne forte magnus futurus esset: et cum Bethleem prope haberent, ita invidi fuerunt ac pigri, ut ad eam non accederent (c).

Vers. 4. *Et congregatis—Christus nasceretur.* Atqui Magi non dixerunt se Christum quærere; cur igitur Herodes de Christo interrogat? quia jamdudum audiebat, in proximo nasciturum esse Christum regem Israel, statimque audiens in Judæa natum esse regem, et quod hunc stella Persis indicasset, intellexit eum esse, qui dicebatur Christus; et convocat principes sacerdotum ac scribas, utpote dicta prophetica, librosque in ore habentes, et interrogat, ubi Christus nasceretur, hoc est, in quo terræ loco nasciturus inveniretur. Illi vero et locum dicunt, et testem citant prophetam. Scire autem oportet, quod nominatim Christum esse Deum, cæteris manifestus scripsit Daniel.

Vers. 5. *At illi—Vers. 6. Israel.* Michææ prophetia est, ut prædiximus. Recitant autem ipsam pontifices et scribæ sub compendium. Vide ergo, quæ in laudem Bethleem Dominus per prophetam annuntiaverit. Etsi, inquit, vilis apparet ad aspectum, quantum tamen ad id, quod animo concipitur, non es minima inter principes tribus Juda. Quælibet namque tribus diversos habebat in propriis civitatibus principes. Et vere nominatissima fuit post Salvatoris Nativitatem. Quo-

Ἰσραὴλ, δειλιάσας περὶ τῆς βασιλείας ἰαυτοῦ τε και τῶν παιδῶν αὐτοῦ. Πᾶσα δὲ ἡ πόλις, ἡ καλουμένη Ἰεροσόλυμα, διατί τετάραχται; καιτοι χαίρειν αὐτὴν εἶδει μάλλον, ὅτι ἐγεννήθη αὐτοῖς βασιλεὺς, ὃν οἱ προφηται πάλαι προκατήγγειλαν Σωτῆρα και Λυτρωτὴν τοῦ Ἰσραὴλ, και ἐγκαλλωπιζοσθαι ὡς (36) συγγενεῖς, ὅτι εὐθὺς ἐκ σπαργάνων τοὺς Πέρσας εἰλυσσε εἰς προσκύνησιν· ἀλλ' ἡ βασκαυία τετύφλωκεν αὐτοῦς, και εὐθὺς ἀκούσσαντες ἐταράχθησαν, ὡσπερ δεδοικότες, μήποτε σωτηρίας τύχωσιν. Αλλὰ Πέρσαι μὲν, ἀλλογενεῖς ὄντες, οὐ μόνον οὐκ ἐφθόνησαν τῷ γεννηθέντι, ἀλλὰ και ἀπὸ τῶν περάτων τῆς οἰκουμένης μέχρι τῆς Βηθλείμ ἦλθον δι' αὐτόν. Ἰουδαῖοι δὲ, συγγενεῖ; τυγχάνοντες, και ἐφθόνησαν αὐτῷ τῆς δόξης, εἰ μέλλοι μέγας εἶσθαι, και τὴν Βηθλείμ ἐγγύς ἔχοντες, οὐκ ἀπῆλθον. Οὕτω και φθονροὶ ἦσαν και ὀκνηροί.

Και συναγαγῶν — ὁ Χριστὸς γεννᾶται. Καὶ μὴν οἱ Μάγοι οὐκ εἶπον, ὅτι τὸν Χριστὸν ζητοῦσι. Πῶς οὖν ὁ Ἡρώδης περὶ τοῦ Χριστοῦ ἐρωτᾷ; Διότι πάλαι ἤκουον, ὅτι μέλλει γεννηθῆναι ὁ Χριστὸς βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ, και εὐθὺς ἀκούσας, ὅτι βασιλεὺς ἐγεννήθη ἐν Ἰουδαίᾳ, και ὅτι ἀστὴρ τοῦτον Πέρσαις ἐμῆνυσε, συνῆκεν, ὅτι εὐτὸς ἐστὶν ὁ λεγόμενος Χριστὸς, και συγκαλεῖ τοὺς ἀρχιερεῖς και τοὺς Γραμματεῖς, ὡς τὰς προφητικὰς βιβλοὺς και ῥήσεις (37) διὰ στόματος ἔχοντας, και διερωτᾷ ποῦ ὁ Χριστὸς γεννᾶται, τουτέστιν, ἐν ποίῳ τόπῳ τῆς γῆς εὐρίσκειται, ὅτι γεννᾶται· οἱ δὲ και τὸν τόπον λέγουσι, και μάρτυρα παράγουσι τὸν προφήτην. Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι ὀνομαστὶ (38) Χριστὸν τὸν Χριστὸν φανερώτερον τῶν ἄλλων προφητῶν ὁ Δαυιδὴλ ἀνέγραψεν.

Οἱ δὲ — Ἰσραὴλ. Μιχαίου μὲν ἡ προφητεία, καθὼς ἀνωτέρω δεδηλώκαμεν ἀπαγγέλλουσι δὲ αὐτὴν κατ' ἐπιτομήν οἱ ἀρχιερεῖς και Γραμματεῖς. Ὅρα δὲ, ὅποια περὶ τῆς Βηθλείμ διὰ τοῦ προφήτου προαιφάνησεν ὁ Θεὸς, ὅτι Εἰ και τὸ φαινόμενον εὐτελεὲς εἶ (39), ἀλλὰ γε τὸ νοούμενον οὐκ ἐλαχίστα τις ὑπάρχει ἐν ὀδαις ταῖς ἡγεμονίαις τῆς τοῦ Ἰουδα φυλῆς. Ἐκάστω γὰρ φυλῇ διαφορὸς εἶχε ἡγεμονίας ἐν ταῖς οἰκίαις πόλεσι. Καὶ ὄντως ὀνομαστοτάτω γέγονε, μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ Σωτῆρος.

Variæ lectiones et notæ.

(35) Καλύβην appellat Chrysostom. t. VII, p 88; κατάλυμα, seu diversorium, de suo videtur adjective interpres Hentenius. Vide infra ad vers. 11.
(36) Ita interpres. Conjici tamen possit, συγγενεῖ.

Mox tamen est ἀλλογενεῖς et rursus συγγενεῖς.

(37) Καὶ ῥήσεις, omittit A.

(38) Hentenius videtur legisse Θεῶν.

(39) Δοκίς, pro εἶ. A.

(c) *Accederent.* Videtur legisse ἐπῆλθον, quod non displicet.

Ἐκαστοτε γὰρ ἐκ περάτων τῆς οἰκουμένης ἔρχονται ταύτην ἀψύμενοι, καὶ προσκυνήσαντες τὸν τόπον, ἔθα ὁ Χριστὸς γεννηνται. Ἔϊτα τίθησι καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐνδοξότητος· ὅτι Ἐκ σοῦ ἐξελεύσεται, εἰτὸν βλαστήσει, ἠγούμενον δὲ (40) καὶ ποιμένα ἐκάλει τὸν βασιλέα. Ὁ γὰρ Χριστὸς ἦν μὲν (41) βασιλεὺς, καὶ ὡς Θεός. Ἡ βασιλεία γὰρ, φησιν, ἡ ἐμὴ οὐκ ἐστὶν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου· ἦν δὲ καὶ, ὡς ἄνθρωπος. Ἔϊχε γὰρ ἔργα βασιλέως, τὸ νομοθετεῖν τοῖς ὑπακόοις αὐτοῦ, τὸ ῥυθμίζειν, τὸ περιπέειν, τὸ ὑπεραποθνήσκειν αὐτῶν, ἃ μάλιστα χαρακτηρίζουσι τὸν ἀληθῆ βασιλέα. Τὸ γὰρ διάδημα, καὶ ἡ πορφυρίς, καὶ τὰ τοιαῦτα, τύφου μᾶλλον καὶ ἀλαζονείας εἰσί.

Καὶ πῶς εἶπεν αὐτὸν ποιμένα τοῦ Ἰσραὴλ; σίμ-
 πασων γὰρ τὴν οἰκουμένην ἐποίμανε. Πῶς; Ἴνα β
 μὴ σκανδαλισθῶσιν Ἰουδαῖοι, ὡς μὴδὲν τι πλὴν
 τῶν ἄλλων ἔχοντες, ἀλλ' ἵνα μᾶλλον ἔχωσιν ἀφορμὴν
 οἰκειώσεως, ἐπει καὶ ἐξ αὐτῶν ἐδιδάσθησε, καὶ παρ'
 αὐτοῖς (42) ἐγεννήθη. Εἰ δὲ τις εἶποι· Καὶ πῶς οὐκ
 ἐποίμανεν (43) αὐτούς; οὔτοι γὰρ εἰσιν Ἰσραὴλ·
 ἀκούσει, ὅτι καὶ τοῦτο πεποιήκεν. Ὅσοι γὰρ ἐξ
 αὐτῶν ἐπίστευσαν, ἐποίμακε τούτους, Ἄλλως τε
 δὲ, Ἰσραὴλ ἐστὶ πᾶς εἰδὼς Θεόν. Ἰσραὴλ γὰρ ἐρμυ-
 νεύεται, ὁρῶν Θεόν. Φησὶ γὰρ ὁ Παῦλος, ὅτι Οὐ
 πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὔτοι Ἰσραὴλ. Εἰ δὲ μὴ
 πάντας τοὺς Ἑβραίους ἐποίμανεν, ἐκείνων ἐστὶ τὸ
 ἔθνημα, μὴ θελησάντων ὑπ' αὐτοῦ ποιμαίνεσθαι.
 Εἶρηκε γὰρ· Οὐκ ἀπεστάλην, εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ
 ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. Καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς δὲ φησιν
 Ἰωάννης, ὅτι Εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ
 παρέλαβον.

Καὶ ταῦτα δὲ κακούργοισιν Ἰουδαῖοι λέγοντες,
 ὅτι περὶ τοῦ Ζοροβάβελ εἶπε ταῦτα ἡ προφητεία.
 Πρὸς οὓς φημεν, ὅτι καὶ μὴν ὁ Ζοροβάβελ οὐκ ἐν
 Βηθλέεμ, ἀλλ' ἐν Βαβυλῶνι γεννηνται. Σὺ δὲ θαύ-
 ρασον τὴν οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ, πῶς παρεσκεύα-
 σεν ὑπὸ μὲν τῶν Μάγων διδαχθῆναι τοὺς Ἰουδαίους,
 ὅτι καὶ ἀσθήρ τὸν Χριστὸν ἐλήρυξεν, ὑπὸ δὲ τῶν
 Ἰουδαίων τοὺς Μάγους, ὅτι καὶ προφήται τούτων
 προκατήγγειλαν.

Τότε Ἡρώδης—ἀστέρος. Διατί λάθρα τούτους
 ἐκάλει; διότι ὑπέπτενε τοὺς Ἰουδαίους, ὡς συγγε-
 νεῖς τοῦ Χριστοῦ, καὶ οὐκ ἤθελεν ἀκούειν αὐτούς, ἃ
 ἤμελλεν ἐρωτῆσαι καὶ παραγγεῖλαι, μήποτε νοήσαντες,
 ὅτι ἐπιβουλεύει αὐτῷ, διασῶσιν αὐτόν, ὡς ἴδιον βασιλέα. D
 Ἐκρίβωσε δὲ, ἀντὶ τοῦ Ἀκριβῶς ἔμαθεν. Ἐκρίβωσε δὲ
 τὸν χρόνον τοῦ ἀστέρος, ὅτι ἐφάνη αὐτοῖς, ἵνα ἐκείθεν
 ἀριθμῆσθαι τὸν χρόνον τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως.
 Προσεδόκησε γὰρ, ὅτι ὅτε οὗτος ἐφάνη, τότε πάντως
 ἐγεννήθη καὶ ὁ Χριστός.

³⁹ Joan. xviii, 36. ⁴⁰ Rom. ix, 6. ⁴¹ Matth. xv, 24. ⁴² Joan. I, 11.

Variae lectiones et notæ.

(40) Δέ, omittit A.
 (41) Post μὲν, rursus habet γὰρ A.

(42) Ἐγεννήθη A.
 (43) Ἐποίμακε τούτους A.

A tidie enim ab universo orbe accedunt, ipsam
 visuri, locumque, ubi Christus natus est, adora-
 turi. Deinde magnæ famæ ac nominis causam
 ponit: *Ex te enim exhibit*, hoc est, nascetur *dux*.
 Ducem autem ac pastorem sive rectorem, dixit
 regem. Nam Christus et secundum divinitatem
 Rex erat; *Regnum* (ait) *meum non est ex hoc*
*mundo*³⁹; et secundum humanitatem: siquidem
 regis exercebat opera, leges videlicet subditis con-
 dens, corrigens illos ac fovens, et pro eis mo-
 riens: quæ maxime eum, qui vere rex est, in-
 signiunt. Diadema enim et purpura, reliquaque
 similia, fastus magis sunt et arrogantis.

Quomodo autem eum dixit pastorem sive rec-
 torem Israel (utrumque enim significat verbum
 ποιμαίνω, et regere et pascere), cum universam
 paverit orbem? Ne offendantur Judæi, quasi
 cæteris nihil amplius habentes, sed occasionem
 magis habeant familiaritatis ejus: quod ab ipsis
 genitus, et apud eos natus sit. Si quis autem dicat:
 Quomodo ergo illos non pavit, cum sint ipsi Israel?
 Audiat, quod etiam hoc fecit; pavit enim illos
 qui ex ipsis crediderunt; alioqui etiam Israel
 est omnis qui videt Deum. Israel namque, si quis
 interpretetur, idem sonat quod *videns Deum*. Di-
 cit autem Paulus: *Non omnes qui ab Israel des-*
*cedunt, hi sunt Israelitæ*⁴⁰. Quod si non omnes
 pavit Hebræos, illorum culpa est, qui ab eo pasci
 noluerunt. Dixit enim: *Non sum missus, nisi ad*
*oves perditas domus Israel*⁴¹. Evangelista autem
 Joannes. *In sua, inquit, venit, et sui eum non*
*repperunt*⁴².

Hoc quoque depravant Judæi, dicentes, de Zoro-
 babel locutam esse prophetiam. Quibus nos e di-
 verso dicimus, Zorobabel non in Bethleem, sed
 in Babylonia natum esse. Tu vero Dei admirare
 gubernationem: quomodo orduavit, a Magis qui-
 dem doceri Judæos, quod ipsum stella prædi-
 caverit: a Judæis autem Magos, quod et prophetæ
 ipsum prænuñtaverint.

Vers. 7. *Tunc Herodes — stellæ*. Quare hos clam
 vocavit? Quia suspectos habebat Judæos, nempe
 Christi cognatos: nec volebat, ut ipsi audirent,
 quæ interrogaturus aut præcepturus erat: ne forte
 intelligentes quod ei insidiaretur, servarent ipsum,
 tanquam proprium regem. Exacte autem perqui-
 sivit, sive didicit tempus stellæ, quando scilicet
 eis apparuerit, ut inde tempus Nativitatis Christi
 numeraret. Cogitavit enim, tunc procul dubio
 natum esse Christum, quando stella apparuerat.

Vers. 8. *Et missis illis — adorem eum* Vide dolum Herodis, et considera ejus insipientiam. Si enim vere adoraturus erat, quare hoc clanculo præcipiebat? Si vero ipsum occidere parabat, quomodo intelligebat, ex secreto præcepto hos in doli suspicionem adducendos? Primum autem de stella diligenter perquisivit, et tunc præcepit ut, si ei non manifestarent eum, de quo sibi renuntiari præcipiebat cognito tempore stellæ, paratas insidias exercere posset. Sed, o Herodes, qui contra Deum pugnam suscipis, redi, quæso, ad teipsum. Quomodo occidere paras immortalem(d)? Quomodo non intelligis, quod, quem prophetæ olim annuntiaverunt, stellaque significavit, et Magi ad adorandum inducti sunt, huic te superstitem esse (e) omnino sit impossibile?

Vers. 9. *Qui cum audissent — erat puer.* Postquam jam locum didicerat, quare rursum ipsis stella apparuit? Ut puerum demonstraret. Quomodo enim aliter eum agnovissent in tugurio natum, nec cubile splendidum habentem? Ob hoc igitur *veniens stetit supra locum in quo erat puer*, divinum ostendens esse partum.

Vers. 10. *Visa autem stella — valde.* Gavisusunt, utpote reperto duce, nequaquam fallaci. Ex hoc enim certam habuerunt fiduciam, quod quæsitum invenirent.

Vers. 11. *Et ingressi — Matre ejus.* Domum hic *tugurium vocat*, quod Lucas *diversorium* dixit²⁸. Domus nempe erat, quod utcumque inhabitaretur; diversorium autem, tanquam sedes ac mansio ingredientium. Diversorium enim dicimus, etiam ipsum tentorium. Cum enim concurrissent in civitatem Bethleem omnes qui a David descendebant, causa census quem Cæsar fieri jusserat, prout scripsit Lucas²⁴, non invenerunt, qui cum Virgine erant domum liberam ad hospitandum, ideo ad diversorium quoddam declinaverunt, in quo præsepe erat jumentorum. Statim autem peperit Virgo Christum: et quia alius locus non erat in diversorio, involutum fasciis infantem, reclinavit in præsepe, juxta Lucam²⁶.

Deinde, sicut ait Chrysostomus, ipsum tulit (f): et quando ingressi sunt Magi, ipsum super genua habebat. Nec enim more aliarum matrum partus dolores sustinuit; quia neque ex viro pepererat.

Vers. 11. *Et prostrati — myrrham.* Et quomodo ipsum esse crediderunt, cum nihil viderent circa eum præter tugurium, et matrem pauperoulam, vilemque puerulum fasciis involutum? Quomodo? Primum quidem a stella, quæ supra ipsum permane-

²⁸ Luc. II, 7. ²⁴ Ibid. 1. ²⁶ Ibid. 7.

Variae lectiones notæ.

(44) 'Ετοιμον, σχολάζοντα.

(d) *Immortalem.* 'Ανάλωτον qui capi nequit. Idem vocabulum occurrit pag. 71 penult. (col. 147 C).

(e) *Superstitem esse.* Περιγενέσθαι, superare, vin-

Και πέμψας αὐτούς — προσκυνήσω αὐτῷ. Ὅρα τὸν δόλον τοῦ Ἡρώδου, καὶ διάστυρε τὴν αἰοικα αὐτοῦ. Εἰ μὲν γὰρ ἀληθῶς ἔμελλον αὐτῷ προσκυνῆσαι, διατὶ λάθρα τοῦτο παρήγγειλεν; εἰ δὲ ἀνελεῖν αὐτὸν ἐβούλετο, πῶς οὐ συνείδεν, ὅτι ἐκ τοῦ λάθρα παραγγέλλειν εἰς ὑποψίαν θόλου ταύτους ἐνεψαι; Πρῶτον δὲ ἠκριβῶσε περὶ τοῦ ἀστέρος, καὶ τότε παρήγγειλεν, ἵνα εἰ μὴ δηλώσουσιν αὐτῷ, περὶ οὗ παρήγγειλεν, ἀπὸ τοῦ χρόνου τοῦ ἀστέρος θνηθῆ θηρᾶσαι τὸν ἐπιβουλευόμενον. Ἄλλ', ὡ θεομάχε, φαῖν ἂν πρὸς αὐτὸν, πῶς ἐπιχειρεῖς ἀνελεῖν τὸν ἀνάλωτον; πῶς οὐ συνῆκας, ὅτι ὄν προφήται πάλαι κατήγγειλαν, καὶ ἀστὴρ ἐμήνυσσε, καὶ Μάγοι προσκυνεῖν ἐπιείγονται, τούτου περιγενέσθαι παντελῶς ἀδύνατον;

B Οἱ δὲ ἀκούσαντες — ἦν τὸ παιδίον. Ἐπεὶ τὸ χωρίον ἔμαθον, τίνος ἔνεκεν ὁ ἀστὴρ πάλιν ἐφάνη αὐτοῖς; Ἴνα ὑποδείξῃ τὸ παιδίον. Πῶς γὰρ ἂν ἐπ-έγνωσαν αὐτὸ ἐν καλύβῃ γεγεννημένον, καὶ μήτε μητέρα ἔχον λαμπράν; Διὰ τοῦτο τοῖνυν ἐλθὼν ἔστα ἐπάνω, ὅπου ἦν τὸ παιδίον, δεικνύων, ὅτι θεῖον ἐστὶ τὸ γεννηθέν.

Ἴδόντες δὲ τὸν ἀστέρα — σφόδρα. Ἐχάρησαν, ὡς εὐρόντες τὸν ἀψευδέστατον ὁδηγόν. Ἐπληροφόρηθησαν γὰρ λοιπὸν, ὅτι καὶ τὸ ζητούμενον εὐρή-σουσι.

Καὶ ἐλθόντες εἰς — τῆς μητρὸς αὐτοῦ. Οἰκίαν ἐνταῦθα τὴν καλύβην εἶρηκεν, ἣν ὁ Λουκάς κατά-λυμα εἶπεν. Οἰκία μὲν γὰρ ἦν, διὰ τὸ ὀπωσθήποτε οἰκεῖσθαι. καταλύμα δὲ ὡς καταγωγὴ τῶν εἰσαρ-χομένων. Καταλείν γὰρ λέγομεν καὶ τὸ κατασκευ-νοῦν. Πάντων γὰρ τῶν ἐκ Δαυὶδ καταγομένων συν-δεδραμηκότων εἰς τὴν πόλιν αὐτοῦ, τὴν Βηθλεὲμ, διὰ τὴν παρὰ Καίσαρος ἀπογραφὴν ὡς ὁ Λουκάς ἰσθόρησεν, οὐχ εὐρον ἐλεύθερον (44) οἶκον ξενίας οἱ περὶ τὴν Παρθένον· διὸ καὶ εἰς καλύβην τινὰ κατέλυσαν, ἐν ἣ φάτην ἀλόγων ἦν. Αὐτίκα δὲ γεννήσασα τὸν Χριστὸν ἡ Παρθένος, ἐπεὶ οὐκ ἦν τόπος ἄλλος ἐν τῷ καταλύματι ἐκεῖνο, σπαργανώσασα ἀνέκλιε τὸ βρέφος ἐν τῇ φάτῃ, κατὰ τὸν Λουκᾶν.

Εἶτα, καθὼς φησιν ὁ (45) Χρυσόστομος, ἀνεῖλετο τοῦτο, καὶ ἐπὶ τῶν γονάτων εἶχε, ὅτι οἱ Μάγοι εἰσῆσαν. Οὐδὲ γὰρ ἐν ὀδύναϊς ἦν, ὡς αἱ ἄλλαι μητέρες, διότι οὐκ ἐξ ἀνδρὸς ἐγέννησε.

D Καὶ πεσόντες — σμύρναν. Καὶ πῶς ἐπεισθήσαν ὅτι οὗτός ἐστιν, οὐδὲν μέγα περὶ αὐτὸν ὀρώντες, ἀλλὰ καλύβην, καὶ μητέρα πενιχράν, καὶ τὸ παιδίον εὐτελῶς ἐσπαργανωμένον; Πῶς; Πρῶτα μὲν, ἀπὸ τοῦ ἐπισταμένου ἀστέρος, ἔπειτα δὲ καὶ θεῖα τις

cere.

(f) *Tulit.* Suscepit, sustulit.

Ἐλλαμψίς ἐπληροφόρησε τὰς ψυχὰς αὐτῶν. Καὶ A bat : deinde autem splendor quidam divinus animas ipsorum illustrabat, et hunc manifestabat. Propterea obtulerunt ei hæc munera. Aurum siquidem regis dignitatis erat symbolum ; subditi enim auro tributa regibus pendunt ; thus autem divinitatis, thure namque Deo adoletur ; myrrha vero mortalitatis, hac enim veteres ungebant mortuos, ne putrescerent, aut gravem redderent odorem. Ab his igitur, quæ protulerant, muneribus, demonstrarunt eum qui apparuit puerum, et Regem esse et Deum, ac tanquam hominem propter homines moriturum.

Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν, ὅτι ἐπεὶ οἱ βασιλεῖς Βαβυλωνίους τὴν Ἱερουσαλήμ παλαιὰ πολιορκήσαντες, τὰ τε θεία κειμήλια ἀπεσύλησαν, καὶ τὰς θυσίας ἔπαυσαν, καὶ τὸν λαὸν κατέσφαξαν ἢ δὲ τῆς Βαβυλωνίους B βασιλεία μετὰ καὶ τῶν χρημάτων εἰς τοὺς Πέρσας μετέπεσε· κομίζουσι λοιπὸν οἱ Πέρσαι, διάδοχοι τῶν Βαβυλωνίων γεγενηθέντες, τῷ Δεσπότῃ τοῦ ἀτιμασθέντος τότε ναοῦ χρυσὸν μὲν, ἀντὶ τῶν ἀφαιρηθέντων χρυσῶν κειμηλίων· λίβανον δὲ, ἀντὶ τῶν θυσιῶν· σμύρνην δὲ, ὑπὲρ τῶν κατασφαγέντων.

Σὺ δὲ γίνωσκε, ὅτι ὡσπερ οἱ Μάγοι, εἰ μὴ πῶρῶν τῆς αἰατῶν ἐγένοντο γῆς, οὐκ ἂν εἶδον τὸν Χριστὸν· οὕτως οὐδὲ αὐτὸς τούτων ἰδῆς, εἰ μὴ πῶρῶν τῶν γῆινων σχίσαν ἀποστῆς. Ἄφες καὶ σὺ τὸν ἐπιθουλον βασιλεῖα, καὶ τὴν ταραττομένην πόλιν, λέγω δὲ τὸν ἐνεδρεύοντα κοσμοκράτορα, καὶ τὴν πολιτικὴν τύρβην, καὶ σπεύσον ἐπὶ τὸν Χριστόν. Κἂν μάγος περιέρχῃς εἰς, κἂν ποιμὴν ἀπλοῦς, οὐδὲν σε κωλύσει τοῦτο, μόνον ἰάν, ἀξιὸν σεαυτὸν τοιαύτης θείας ἀπεργασάμενος, ἐπὶ τῷ προσκυνῆσαι ἄρκης, καὶ μὴ ἐπὶ τῷ ἀτιμάσαι. Καὶ γὰρ ἀτιμάζει τὸν Χριστόν ὁ ἀναξίως αὐτοῦ μεταλαμβάνων. Καὶ προσάγαγε αὐτῶν, ἀντὶ μὲν χρυσοῦ, λαμπρότητα καθαρῶν πραξίων, καὶ τιμίων λόγων· ἀντὶ δὲ λίβανου, προσευχῆν· Κατεθυσθήτω γὰρ, φησὶν, ἡ προσευχὴ μου, ὡς θυμιαμα ἐνώπιόν σου· ἀντὶ δὲ σμύρνης, νέκρωσιν παθῶν, ἧτις μάλιστα συνέχει τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς, καὶ εὐωδίας ἐμπύπλησι.

Ἰσχύει δὲ, ὅτι τῶν Μάγῶν ἐλθόντων εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ περὶ τοῦ ἀστέρου εἰπόντων, εὐθὺς ἐθορυβήθη πᾶσα ἡ πόλις καὶ ὁ προφήτης εἰς μέσον ἤγετο, καὶ ὁ τοῦ τόκου τόπος ἐφανεροῦτο, καὶ ἄλλα τινὰ ἐγένετο, τὰ κατὰ τοὺς ἀγραυλοῦντας ποιμένας, τὰ κατὰ τοὺς αἰνοῦντας τὸν Θεὸν ἀγγέλους, τὰ κατὰ τὸν Συμεὼν, τὰ κατὰ τὴν Ἄνναν, ἅπερ Λουκᾶς ἀνέγραψε. Ταῦτα δὲ πάντα ἐτελείτο, ἵνα, καθὼς προειρήκαμεν, μὴ δύνωνται λέγειν εἰς ὑστερον Ἰουδαίοις, ὅτι οὐκ ἔγνωσαν, πότε γεγνηνται. Καὶ γὰρ, ὡς φησὶν ὁ Χρυσόστομος (46), ἄχρι συμπληρώσεως τῶν ἡμερῶν τοῦ καθαρισμοῦ, τουτῆστιν ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας, ἐν Βηθλέμ ἦν τὸ παιδίον· Καὶ εἰ

Potest quoque et alio modo dici, quod quia Reges Babylonis Jerusalem quondam expugnaverant, ac divinos thesauros deprædati fuerant, et hostias cessare fecerant, populumque jugulaverant ; regnum autem Babylonis una cum suis thesauris ad Persas devolutum erat : ideo afferunt Persæ Babyloniorum hæredes Domino templi, quod tunc contumelia affectum fuerat, aurum quidem pro sublatis auri thesauris, thus autem pro hostiis, myrrham vero pro jugulatis.

Tu itidem observa, quod quemadmodum Magi, nisi longe a propria terra recessissent, Christum nequaquam vidissent, ita neque tu ipsum videre poteris, nisi longe a terrenis affectibus recesseris. Dimitte et tu quoque regem insidias parantem ac turbatam civitatem ; dico sane insidiantem mundi rectorem, tumultumque civitatis, et ad Christum festina. Sive enim Magus fueris curiosa sectatus, sive pastor simplex, nihil id tibi obfuerit, modo tali visione te ipsum dignum reddens, ad eum venias adorandum, et non ad inhonorandum. Christum siquidem inhonorat, qui ipsum indigne recipit. Sicque offer ipsi pro auro quidem purorum operum splendorem ; pro thure autem orationem : *Dirigatur enim oratio mea*, inquit, *sicut incensum in conspectu tuo* ³⁶. Pro myrrha vero affectionum mortificationem, quæ magis conservat animæ substantiam, et suavi implet odore.

Considera etiam, quod Magis Hierosolyma ingredientibus, et de stella loquentibus, statim tota civitas turbata est, prophetaque in medium adductus est, ac locus partus manifestatus. Et alia quædam facta sunt : tum circa pastores in agro degentes, tum circa angelos Deum laudantes, tum circa Simeonem et Annam, quæ Lucas scripsit ³⁷. Hæc autem omnia completa sunt ut, quemadmodum diximus, non possent in posterum dicere Judæi : Nos, quando natus est, non cognovimus. Etenim, sicut dicit Chrysostomus, usque ad impletionem dierum Purificationis, hoc est ad quadraginta dies, mansit puer Bethleem ; ut nisi vo-

36 Psal. cxi, 2. 37 Luc. ii, 8-38.

Variæ lectiones et notæ.

(46) Tom. VII, p. 103.

luntarie obsidissent, oculosque clausissent ad ea; quæ dicta vel visa sunt, venissent utique Bethleem, ipsumque vidissent. Nunc autem Persæ a finibus terræ usque Bethleem venerunt: Hebræi vero Bethleem circumadjacentes, ipsam ingredi noluerunt, neque ea videre, quæ ab his qui viderant, fuerant divulgata. Nam et pastores omnibus sibi occurrentibus nuntiaverunt, quæ viderant, sicut dixit Lucas ³⁸. Persæ quoque, qui ante populum Hebræorum Christum viderunt, quasi facto (*g*) significarunt gentes ante populum Hebræorum ipsum agnitas; quod etiam Paulus dixit Judæis: *Vobis quidem oportuit primum loqui verbum Dei* ³⁹: ex quo autem indignos vos judicastis, ecce convertimur ad gentes.

Vers. 12. *Et oraculo accepto — regionem suam.* Antequam puerum vidissent, stella ducatum eis præstitit: postquam autem viderunt, angelus deinceps quasi jam sanctificatos alloquitur. *Oraculo*, inquit, *accepto*, hoc est. Admonitione suscepta; *reversi vero sunt*, citius credentes (*h*) tanquam fideles, *in regionem suam*, futuri doctores eorum, quæ facta sunt. Nec ad Herodem redierunt, ut frustra se insidiari intelligeret et ab incæpto desisteret

Vers. 13. *Qui cum recessissent — Ægyptum.* — Completis quadraginta diebus purificationis, sicut dicit Lucas ⁴⁰, adduxerunt Jesum Hierosolyma; *ut sisterent illum Domino, sicut scriptum est in lege Domini. Et ut perfecerunt omnia, quæ secundum legem Domini erant, reversi sunt in Galilæam, in civitatem suam Nazareth* ⁴¹. Et inde statim angelus apparet Joseph in somnis, jubens eos in Ægyptum fugere. Quæ ergo Matthæus, brevitatis amator, prætermisit, hæc Lucas tanquam diligens conscripsit.

Quare autem non mansit Christus Nazareth, sic ut occidi non posset? Quia, si hoc factum esset, aliqui affirmassent humanitatem juxta phantasiam tantum assumptam fuisse, humanis videlicet non subjectam affectibus. Atqui eos tantum pueros occidit Herodes, qui in Bethleem, et in finibus ejus erant, non qui in Nazareth. Sed præviderat Deus, si in Nazareth mansisset, indicandum Herodi; ideo etiam ab ipsa fugere jussit. In Ægyptum autem mittitur: simul quidem propter causam, quam dixit evangelista, Ut compleretur videlicet, quod dictum est a Domino per prophetam dicentem: *Ex Ægypto vocavi Filium meum* ⁴²; simul etiam, quia Ba-

A *μὴ ἐκόντες ἐκώφευον καὶ ἔμνον πρὸς τὰ λεγόμενα καὶ ὀρώμενα, πάντως ἂν εἰσῆλθον εἰς Βηθλεὲμ, καὶ εἶδον αὐτό. Νῦν δὲ Πέρσαι μὲν ἀπὸ περῶτων τῆς οἰκουμένης ἦλθον ἕως τῆς Βηθλεὲμ, Ἑβραῖοι δὲ παρακαθήμενοι τῇ Βηθλεὲμ, οὐκ ἠθέλησαν εἰσελθεῖν εἰς αὐτήν, οὐδὲ ἰδεῖν τὰ παρὰ τῶν ὀρώστων θρυλούμενα. Καὶ γὰρ καὶ οἱ ποιμένες πᾶσιν, οἷς ἐνετύγχανον, ἀνήγγελλον, ἃ εἶδον, ὡς εἶρακεν ὁ Λουκᾶς. Οἱ μὲντοι Πέρσαι, πρὸ τοῦ δήμου τῶν Ἑβραίων ἰδόντες τὸν Χριστὸν, ἐσήμαναν, ὡς ἐν συμβόλοις, ὅτι τὰ ἔθνη πρὸ τοῦ δήμου τῶν Ἑβραίων ἐπιγνώσονται αὐτόν. Ὅτι καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγε πρὸς (47) Ἰουδαίους· ὅτι Ἰμὲν ἀναγκαῖον (48) ἦν πρῶτον λαληθῆναι τὸν λόγον τοῦ Κυρίου· ἐπειδὴ δὲ ἀναξίου ἐαυτοὺς ἐκρίνατε. ἰδοὺ στραφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη.*

B *Καὶ χρηματισθέντες — χώραν αὐτῶν. Πρὸ μὲν τοῦ ἰδεῖν τὸ παιδίον, ἀσὴρ αὐτοὺς ὠδήγει· μετὰ δὲ τὸ ἰδεῖν, ἄγγελος αὐτοῖς λοιπὸν, ὡς ἀμασθεῖσιν, ὁμιλεῖ. Χρηματισθέντες δὲ, ἀντὶ τοῦ, Παραγγελλθέντες. Ἀνεχώρησαν δὲ εὐπειθῶς, ὡς πιστοὶ, καὶ ἀπῆλθον εἰς τὴν χώραν αὐτῶν, ἐσόμενοι διδασκαλοὶ τῶν γεγεννημένων, καὶ οὐκ ἀνέκαμψαν πρὸς Ἡρώδην, ἵνα συνήσῃ, ὅτι μᾶτῃν ἐπιβουλεύει, καὶ παυθῆ τῆς ἐπιχειρήσεως.*

Ἀναχωρησάντων δὲ αὐτῶν — Αἴγυπτον. Πληρωθειῶν τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν τοῦ καθαρισμού, ὡς φησὶν ὁ Λουκᾶς, ἀνάγαγον τὸν Ἰησοῦν εἰς Ἱερουσόλυμα, παραστήσαι τῷ Εὐρίῳ, καθὼς γέγραπται ἐν νόμῳ Κυρίου. Ζαὶ, ὡς ἐτέλεσαν ἅπαντα τὰ κατὰ τὸν νόμον Κυρίου, ὑπίστρεψαν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν Ναζαρέτ. Καὶ λοιπὸν εὐθύς ἄγγελος φαίνεται τῷ Ἰωσήφ κατ' ὄναρ, κελεύων φυγεῖν αὐτοὺς εἰς Αἴγυπτον. Ἄ τοίνυν, ὡς φιλοσόφου, παρήκεν ὁ Ματθαῖος, ταῦτα, ὡς ἀκριβῆς, ὁ Λουκᾶς ἀνέγραψε.

C *Καὶ διατί οὐκ ἔμεινον ὁ Χριστὸς ἀνάλωτος ἐν τῇ Ναζαρέτ; Διότι, εἰ τοῦτο γέγονεν, ἔλεγον ἂν τινες ἰσχυρῶς, ὅτι κατὰ φαντασίαν ἐνηθρώπησε, μὴ ὑποκείμενος ἀνθρωπίνους πάθει. Καὶ μὴν τοὺς ἐν Βηθλεὲμ καὶ τοῖς ὄρλοις αὐτῆς παιδας ἀνείλεν Ἡρώδης, οὐ μὴν τοὺς ἐν Ναζαρέτ· ἀλλὰ προεγίνωσκεν ὁ Θεός, ὅτι μόνων ἐν Ναζαρέτ καταμνησθήσεται τῷ Ἡρώδῃ· διὸ καὶ ἀπὸ ταύτης φεύγειν προστάξεν. Εἰς Αἴγυπτον δὲ πέμπεται, ἅμα μὲν διὰ τὴν αἰτίαν, ἣν εἶπεν ὁ Εὐαγγελιστὴς, ὅτι Ἰνα πληρωθῆ τὸ ῥῆθην ὑπὸ τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος· Ἐξ Αἴγύπτου ἐκάλεσα τὸν Υἱόν μου· ἅμα δὲ, ἐπειδὴ ἡ Βαβυλὼν καὶ ἡ Αἴγυπτος μάλιστα τῆς οἰ-*

³⁸ Luc. viii, 18. ³⁹ Act. xiii, 46. ⁴⁰ Luc. ii, 22. ⁴¹ Ibid. 39. ⁴² Osee xi, 2.

Variae lectiones et notæ.

(47) Πρὸς τοὺς Ἰουδαίους; A.

(48) Ἦν, ante ἀναγκαῖον, habet Chrysostom. t. VII, p. 411. In reliquis consentit. Nemo tamen

Criticus ex hoc loco importabit lectiones variantes contextui sacro.

Quasi facto. Quasi signis, quasi omnibus.

(h) Citius credentes. Obedientes.

κουμένης ἀπάσης τῆ φλογὶ τῆς ἀσθείας ἦσαν ἐκκαυμέναι, τῆ μὲν τοὺς μάγους ἀπίστευτε, τῆς δὲ αὐτὸς ἐπέβη, βουλόμενος ἀμφοτέρας διορθώσασθαι. Διδάσκει δὲ ἡμᾶς ἐντεῦθεν, καὶ ὅτι χρὴ τὸν πιστὸν εὐθύς ἐκ προοιμίων πειρασμοὺς προσδοκᾶν. Ὅρα οὖν αὐτὸν ἐκ σπαργάνων ἐπιβουλεύομενον καὶ φεύγοντα πρὸς τὴν ὑπερορίαν· φεύγει δὲ καὶ ἡ μήτηρ καὶ ὁ Ἰωσήφ. Καὶ οἱ μάγοι δὲ ἐν τάξει φυγῶν λαλήθως ἀνεχώρησαν. Καὶ μυρίους ἅπαντες (40) ὑπίστησαν πειρασμοὺς, ἵνα, ὅταν καὶ σὺ διακονῆς πνευματικῶν πράγματι, καὶ περιπίπτῃς πειρασμοῖς, ἔχῃς ὑπόδειγμα, καὶ μὴ δυσφορῆς, ἀλλὰ γνώσκῃς, ὅτι πειρασμοὶ τοῖς ἀγαθοῖς πράγμασι συγκεκλήρωται, τοῦ διαβόλου μὲν εἰς ἐμπόδιον αὐτοῦς ἐπεγείροντος, τοῦ Θεοῦ δὲ παραχωροῦντος, εἰς δοκιμίον τῶν ἀγαπῶντων αὐτόν.

Καὶ βλέπει παράδοξον. Παλαιστίνη μὲν ἐπιβουλεύει, Αἴγυπτος δὲ σώζει τὸν φεύγοντα· ἵνα μάθῃς, ὅτι ὁ Θεὸς τοῖς ἐπιπόνους τὰ ἡδέα συνείχετε, καὶ ἀμφοτέρωθεν ὑφαίνεται τῶν ἀγίων ὁ βίος ὁ δὲ καὶ ἐνταῦθα γέγονε. Πρῶτον, ὑπόψια περὶ τὴν Παρθένον εἶτα, μετὰ τὸν τόκον, χαρὰ· πάλιν φυγὴ εἰς Αἴγυπτον, εἶτα ἐκείθεν ἀνάκλησις· αὐθις φόβος, διὰ τὸν Ἀρχελαόν· ἔπειτα ἐν τῇ Ναζαρετ ἀνεσις. Οὕτω γὰρ ἦν τοῦ θαυματουργεῖν καιρὸς. Εἰ γὰρ ἐκ πρώτης ἡλικίας ἐπεδείξατο θαύματα, οὐκ ἂν ἐπιστεύθη γεγονέναι ἄνθρωπος, ὡς τροφῆμεν. Διὰ τοῦτο κύησις ἐνεαίμενος, καὶ γέννησις, καὶ γαλακτοτροφία, καὶ τὰ εἴης, ἵνα διὰ πάντων εὐπαράδεκτος ἢ ἱκανθρῶταισι αὐτοῦ γένηται. Οὐκ ἔτι δὲ ὁ ἄγγελος ὀνομάζει τὴν Παρθένον γυναῖκα τοῦ Ἰωσήφ, ἀλλὰ μήτερα τοῦ παιδίου· Ἐλύθη γὰρ ἡδὴ ἡ ὑπόψια, καὶ πληροφόρητο λοιπὸν Ἰωσήφ, ὅτι θεὸς ἐστὶν ὁ τόκος. Εἰπὼν δὲ, ὅτι φεύγει εἰς Αἴγυπτον, οὐκ ἐπηγγεῖλατο συνοδεύειν αὐτοῖς, αἰνιττόμενος, ὅτι μέγαν ἔχουσι συνοδοιπόρον τὸ παιδίον, ὃ καὶ εἰς Αἴγυπτον ὑπερορῆσθαι, δίδωκε τοῖς Αἰγυπτίοις ἀφορμὴν οἰκειώσεως. Ὑστερον γὰρ ἅπαντες οὗτοι δεξιόμενοι τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου, μέγα ἔρρουν ἐπὶ τῶ ὑποδείξασθαι φεύγοντα τὸν Κύριον.

Καὶ ἴσθι — τοῦ ἀπολίσει αὐτό. Ἴσθι (50) ἐκεῖ, ἄντι τοῦ Οἴκει, διατρέβει. Ταῦτα δὲ ἀκούσας Ἰωσήφ, εὖ ἐσκασθαλίσθη. Συνῆκε γὰρ, ὅτι, ἐπεὶ ἄγγελοι διακονοῦσιν εἰς τὰ κατὰ τὸ παιδίον, οἰκονομικῶς πάντα γίνεται, καὶ οὐ χρὴ περιεργάζεσθαι, οὐδὲ ἐκταλέγειν, ἀλλ' εὐπειθῶς εἰκεν, οἷς ἂν ὁ Θεὸς κελύει.

Ὁ δὲ — τὸν Υἱόν μου. Τὸ δὲ, Ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν Υἱόν μου, περὶ τῆς ἀνακλήσεως ἐαυτῶν Ἰουδαῖοι μὴθῆναι λέγουσι. Πρὸς οὓς (51) φάμεν,

A bylonia et Ægyptus in orbe terrarum maxime erant incensæ impietatis flamma. Ab illa ergo Magos attraxit, in hanc autem intravit, utramque volens ad rectam viam reduci. Hinc quoque docet nos, quod et fidelem statim a primordiis tentationes expectare oporteat. Vide enim quomodo ipse statim a cunis appetitur insidiis, abique in exsilium : fugit quoque mater ac Joseph. Sed et Magi in modum fugientium clam discesserunt, omnesque justii innumeras sustinuerunt tentationes, ut si quando rei spirituali operam dederis, atque in tentationes incideris, habeas exemplum, et ne moleste feras, sed agnoscas, quod tentationes in sortem bonis operibus datæ sunt : diabolo quidem in obstaculum adducente, B Deo vero ad probationem eorum qui illum diligunt, ordinante.

Vide autem rei novitatem : siquidem Palæstina insidiatur, Ægyptus vero servat fugientem, ut discas Deum tristibus læta conjunxisse. Nam ab utrisque sanctorum vita probatur, quod sane et hic factum est. Primum suspicio habita est de Virgine ; deinde ex partu gaudium. Rursum fuga in Ægyptum ; postea autem illinc revocatio. Iterum metus propter Archelaum ; deinde requies in Nazareth. Necdum enim edendi miracula tempus erat. Nam si a prima statim ætate stupenda demonstrasset, nequaquam homo creditus 'esset, ut prædiximus. In hunc enim finem novem mensibus utero gestatus, natus ac lacte nutritus est, cæteraque sua facta sunt ordine, ut per hæc omnia facile ejus incarnatio suscipiatur. Angelus autem deinceps Virginem non nominat uxorem Joseph, sed pueri matrem. Jam enim soluta erat suspicio, et Joseph certior effectus, divinum esse partum. Dicens autem : *Fuge in Ægyptum*, non promisit comitem se fore itineris, insinuans, quod magnum haberent viæ comitem, puta puerum. Hæc præterea ejus in Ægyptum relegatio, magnam dedit Ægyptiis occasionem familiaritatis. Postea enim omnes hi, suscepta Evangelii prædicatione, plurimum gloriabantur animoque gestiebant, eo, quod fugientem Dominum susce-

D Vers. 13. *Et esto — ad perdendum eum. Esto*, hoc est, Habita, conversare. Hæc autem audiens Joseph, non passus est offendiculum. Nam intellexit quod, cum angeli ministri essent ad ea quæ circa puerum agebantur, omnia administratorie fiebant ; nec in his curiosum esse oportebat, sed facile ad omnia quæ Dominus jussisset, obedire.

Vers. 14 *Ille vero — V. 15. Filium meum.* Dictum illud : *Ex Ægypto vocavi filium meum*, Judæi de sua ipsorum revocatione dictum asserunt. Quibus

Variæ lectiones et notæ.

(40) Aliquid hic deest. Hentenius habet *justi*. Forte ergo οἱ δίκαιοι legerit. Sed πιστοί, ἐνάρετοι, et similia, etiam non sunt aliena: Mox legitur

ἄγιοι.

(50) Ἴσθι, omittit A.

(51) Vide Chrysost. t. VII, p. 124.

nos dicimus, hanc quoque prophetiæ normam esse, ut multa frequenter de aliis dicantur, et in aliis compleantur. Quemadmodum de Simeone et Levi: *Dividam eos in Jacob, et dispergam eos in Israel*⁴³: siquidem id posteris eorum accidit. Similiter et illud dictum ad Jacob: *Esto dominus fratrum tuorum, et adorent te filii patris tui*⁴⁴, non est in eo completum, maxime cum ispe timeret ac tremere, totiesque ante fratrem suum Esau genu flecteret: sed in posteris ejus completum est. Sed et maledictio Noe adversus Chanaan, in posteris ejus impleta est. Sic ergo et hic dicimus. Uter enim verius dioi potest Dei Filius, isne qui vitulum adoravit, et initiatus est Beelphegor, filiosque suos ac filias dæmonii sacrificavit: an qui natura Filius est, æqualis in honore cum eo qui genuit?

θυγατέρας τοῖς δαιμονίοις, ἢ ὁ φύσει Υἱὸς καὶ ὁμότιμος τῷ
 † Hoc de ipso quidem Israel dicitur, ut asserit Nyssenus; verum in multis exemplaribus non habetur, post publicatum videlicet Evangelium, a Judæis rejectum.

CAP. II. De pueris interfectis.

Vers. 16. *Tunc Herodes — valde.* Tunc, quando? Postquam videlicet, qui Jesu curam habebant, in Ægyptum fugerunt. Usque ad id enim temporis circa curas alias occupatus fuit Herodes: uxore propria ac filiis molientibus contra eum insidias: siquæ Magorum oblitus erat. Id autem divina Providentia factum est, ut in Ægypto puer servaretur. Magi itaque angelo obedientes reversi sunt: sed hic illusisse sibi credidit, quia non indicaverant, sicut promiserant. Oportuit autem non irasci, sed timere et cogitare, quod frustra diligentiam adhiberet. Etenim prius quoque audierat: a Magis quidem, quod stella natum eum significasset: a pontificibus autem et scribis, quod prophetæ de illo prædixerant. Ipse tamen maxime insaniebat, ut tandem ejus ostenderetur malitia ac dementia.

Vers. 16. *Et — a Magis.* Hinc ausi sunt quidam dicere, Christum fuisse duorum annorum, quando a Magis adoratus est, et stellam tempore nativitatis ejus aparuisse, duosque annos in itinere Magorum consumptos esse. Chrysostomus vero silentium imponit hæc astruentibus. Quomodo enim verisimile esset, ad duorum tempus annorum illos iter fecisse, etiamsi per gentes locaque extranea venissent? Qua etiam causa, qui Christi curam habebant, duobus annis in Bethlehem permansissent post census, cujus gratia eo venerant? Sed dicit tanto tempore stellam antea apparuisse, quanto possent

ἄτι καὶ τοῦτο προφητείας νόμος ἐστὶ, τὸ πολλὰ πολ-
 λάκις ῥηθῆναι μὲν ἐπ' ἄλλων, πληρωθῆναι δὲ ἐπ'
 ἑτέρων· ὡς τὸ ἐπὶ τοῦ Συμεὼν καὶ τοῦ Δαυὶ
 ῥηθῆν, ὅτι Διαμεριῶ αὐτοὺς ἐν Ἰακώβ, καὶ δια-
 σκερῶ αὐτοὺς ἐν Ἰσραὴλ. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν ἐγγό-
 νων αὐτῶν ἐξέβη. Καὶ τὸ ἐπὶ τοῦ Ἰακώβ δὲ εἰπα-
 μένον, ὅτι Γίνου κύριος τοῦ ἀδελφοῦ σου, καὶ
 προσκυνήσάτωσαν σε υἱοὶ τοῦ πατρὸς σου,
 οὐκ ἐπ' αὐτοῦ τέλος ἔσχε· πῶς γὰρ, τοῦ δευδοκίτου
 καὶ τρέμοντος καὶ μυριακίς προσκυνούτου τὸν
 ἀδελφὸν αὐτοῦ τὸν Ἰσαῦ; ἄλλ' ἐπὶ τῶν ἐγγόνων
 αὐτοῦ. Καὶ τὸ παρὰ τοῦ Νῶε δὲ λαχθῆν ἐπὶ τοῦ Χα-
 ναάν, ἐπὶ τῶν ἐγγόνων αὐτοῦ πεπλήρωται. Οὕτω
 δὴ κἀνταῦθα λέγομεν. Τίς γὰρ ἀληθέστερος Υἱὸς
 Θεοῦ; ὁ τὸν μόσχον προσκυνήσας, καὶ τελεσθεὶς (50)
 τῷ Βελφεγῶρ, καὶ θύσας τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ καὶ τὰς
 γεγεννηκότι;

[Τοῦτο (51) τοῦ Ἰωῆλ (52) μὲν ἐστίν, ὡς ὁ (53)
 Νύσσης λέγει· ἐν πολλοῖς δὲ τῶν ἀντιγράφων οὐχ
 εὑρίσκειται, παρ' Ἰουδαίων ἐκβληθῆν, μετὰ τὸ Εὐαγγέ-
 λιον].

ΚΕΦ· Β'. Περὶ τῶν ἀκαιρεθῆτων παίδων.

Τότε Ἠρώδης — λίαν. Τότε, πότε; Μεθὲ θη-
 λαδῆ οἱ περὶ τὸν Ἰησοῦν ἔφυγον εἰς Αἴγυπτον.
 Ἄχρι γὰρ τότε περὶ φροντίδας ἑτέρας ὁ Ἠρώδης
 ἀσχολούμενος, οἷα τῆς γυναικὸς αὐτοῦ καὶ τῶν παι-
 δων, συσκευασμένων ἐπιβουλήν κατ' αὐτοῦ, τῶν
 Μάγων ἐπελάθετο, κατὰ θέλει πρόνοιαν, ἵνα διασω-
 θῆ εἰς Αἴγυπτον τὸ παιδίον. Οἱ μὲν οὖν Μάγοι, τῷ
 ἀγγέλῳ πεισθέντες, ἀνεχώρησαν· οὗτος δὲ ὑπέλα-
 βεν, ὅτι ἐνέπειξεν αὐτῷ, μὴ μνηύσαντες, ὡς ὑπέ-
 σχοντο. Ἔδει δὲ μὴ θυμωθῆναι, ἀλλὰ φοβηθῆναι
 καὶ συνιδεῖν, ὅτι μάτην σπεύδει. Καὶ γὰρ καὶ πρό-
 τερον ἤκουσε παρὰ μὲν τῶν Μάγων, ὅτι ἀστὴρ τὸν
 γεννηθέντα μεμήνυκε· παρὰ δὲ τῶν ἀρχιερέων καὶ
 Γραμματέων, ὅτι προφῆται περὶ αὐτοῦ προανεφώ-
 ησαν· ὁ δὲ μάλιστα μαινεται, ἵνα δεῖχθῆ τέλειον ἢ
 πονηρία καὶ ἀνοικία αὐτοῦ.

Καὶ — παρὰ τῶν Μάγων. Ἐντεῦθεν ὁρμώμενοι
 τινες εἶπον, δύο ἐνιαυτῶν εἶναι τὸν Χριστὸν, ὅση-
 νικα ὑπὸ τῶν Μάγων προσεκυνήθη. Φανῆναι μὲν
 γὰρ τὸν ἀστὴρᾶ ἅμα τῇ γεννήσει αὐτοῦ, τοὺς δύο δὲ
 ἐνιαυτούς ἀναλωθῆναι κατὰ τὴν τῶν Μάγων ὁδοπο-
 ρίαν. Ὁ δὲ Χρυσόστομος (54) ἐπιστομίζει τοὺς
 οὕτω λέγοντας. Πῶς γὰρ ἦν εἰκόσ, διεστῆ χρόνον αὐ-
 τοὺς ὁδεύειν, εἰ καὶ δι' ἑθνῶν καὶ τόπων ἀσυνήθων
 ἰδάδιζον; Τίνας δὲ καὶ χάριν οἱ περὶ τὸν Χριστὸν
 δύο ἐνιαυτούς ἐμμελλον ἐνθραμῖν τῇ Βηθλεὲμ, μετὰ
 τὴν ἀπογραφὴν, ἧς χάριν ἤλθον ἐκεῖ; Ἀλλὰ φανῆναι
 μὲν τὸν ἀστὴρα πρὸ (55) χρόνου, δὲ ὅσον ἐμμελλον

⁴³ Gen. XLIX, 7, ⁴⁴ Gen XXVII, 29.

Varia lectiones et notæ.

(50) Chrys. t. VII, p. 135. A. Τῷ Βελφεγῶρ τελού-
 μενος, et p. 162. D. Τῷ Βελφεγῶρ ἐτελέσθησαν.

(51) Inclusa in margine habet A.

(52) Hentenius pro Ἰωῆλ, videtur legisse, Ἰηλ,

id est Ἰσραὴλ.

(53) Gregorius Nyssenus.

(54) Tom. VII, pag. 108. A.

(55) Πελλοῦ addit l. l. Chrysost Forte τόσου.

διδύοντες φθάσαι, καὶ ἐπιστῆναι αὐτίκα γεννηθέν-
τι τῷ Χριστῷ. Διὰ τοῦτο γὰρ προλαβὼν ὁ ἄστηρ,
ἵνα φθάσαντες εὗρωσιν αὐτὸν ἐν σπαργάνοις. Τοῦτο
γὰρ ἦν τὸ παράδοξον. Ὡστε ἀδελφον, εἴτε οὗτοι πρὸ
τῶν ποιμένων, εἴτε πρὸ τούτων οἱ ποιμένες εἶδον
τὸν Χριστὸν. Ὅπότερον γὰρ ἂν εἶποις, ἀκινδύνως
ἔρεῖς.

Εἰ δὲ ἀπὸ διετούς καὶ κατωτέρω τοὺς παιδας ὁ
Ἑρώδης ἀναιρεῖ, μὴ θαυμάσης. Ὑπώπτεισε γὰρ,
μὴ εὐθὺς ὀραθῆναι τὸν ἄστέρα τοῖς Μάγοις, ἀλλ'
ἴσως προλαβεῖν, καὶ διὰ τοῦτο, ἀσφαλείας ἕνεκεν,
ἐπλάτυνέ τε τὸν καιρὸν, καὶ μέχρι τῶν ὁρίων τῆς
Βηθλεὲμ τὸν φόνον ἐξέτεινε, ἵνα συγκλείσῃ παντα-
χόθεν τὸ θήραμα, καὶ τῷ πλήθει τῶν ἀναιρουμένων
συναεληθῇ καὶ τὸν Χριστὸν. Καὶ τοὺς μὲν διεταίς
ἀναιρεῖ, ἵνα ἔχῃ πλάτος ὁ χρόνος, καθὼς εἰρήκαμεν.
τοὺς κατωτέρω δὲ φονεύει, κατὰ τὸν χρόνον, ὃν
ἠκρίβωσε παρὰ τῶν Μάγων. Ὡστε καὶ τὸν χρόνον,
ὃν ἔμαθε παρὰ τῶν Μάγων, ἐτήρησε, καὶ πλάτος
ἕτερον αὐτὸς προσέθηκε. Λοιπὸν οὖν τὸ, Κατὰ τὸν
χρόνον, ὃν ἠκρίβωσε παρὰ τῶν Μάγων, μὴ πρὸς
τὸ ἀπὸ διετούς νοήσης, ἀλλὰ πρὸς τὸ κατωτέρω
σύνταξεν. Χρὴ γὰρ μετὰ τὸ ἀπὸ διετούς στίξεν,
εἴτα τὸ ἐξῆς ὅλον ἀναγινώσκειν. Εἰ γὰρ, ὡς φασι,
ἔμαθε παρὰ τῶν Μάγων διετῆ πληρωθῆναι χρόνον,
οὐκ ἂν ἄνευλε τοὺς κατωτέρω.

Ἄποροῦσι δὲ τινες, διατί, τοῦ Χριστοῦ φυγαδευ-
θέντος, περιώφθησαν οἱ παῖδες ἀδικῶς ἀντ' αὐτοῦ
κατασφαττόμενοι. Πρὸς οὓς λέγομεν, ὅτι πολλοὶ
μὲν οἱ ἀδικούντες, οὐδεὶς δὲ ὁ ἀδικούμενος. Πᾶς γὰρ
ἀδικεῖσθαι δοκῶν, ἢ διὰ λύσιν οικειῶν ἀμαρτημάτων
πάσχει κακῶς, καὶ οὐκ ἀδικεῖται, εἰ μὴ καὶ μάλ-
λον εὐεργετῆται· ἢ δὲ ἀφορμὴν στεφάνων, καὶ
ὁμοίως εὐεργετῆται, προσκαίρου κακοπαθείας αἰω-
νίαν ἀνάγκασιν ἀντικομιζόμενος. Καὶ ὁ μὲν ἀδικῶν
ἀδικεῖ· ὁ δὲ κακῶς πάσχων οὐκ ἀδικεῖται. Ἐπει
τοίνυν οἱ παῖδες οὗτοι διὰ λύσιν οικειῶν ἀμαρτημά-
των οὐκ ἀνῆρέθησαν, πρὸ δὲ ἡλίου, ὅτι δι' ἀφορμὴν στε-
φάνων πεπόνθασιν, καὶ οὐκ ἠδικήθησαν. Ἴσως δὲ καὶ
οὐδ' ἔμελλον ἀποθῆναι χρηστοί. Εἰ γὰρ τοὺς ἀμαρ-
τάνοντας οὐκ ἐκκόπτει πολλάκις ἀπὸ τῆς ζωῆς ὁ
Θεός, ἀναμένων τὴν ἐπίστροφὴν αὐτῶν, πολλῶν
μᾶλλον οὐκ ἂν ἐρίζοτόμησε τοὺς μέλλοντας εἶσεσθαι
μεγάλους εἰς ἀρετὴν. Οὐκ εἰς μακρὰν δὲ καὶ ὁ παι-
δοκτόνος Ἑρώδης δίκην ἔδωκε τῆς τοιαύτης μαιφον-
ίας, παρῶν (58) θανάτῳ καταλύσας τὸν βίον, ὡς
Ἰώσηπος ἱστορεῖ.

ὅτε ἐπληρώθη — οὐκ εἰσίν. Ἐνθα φησὶν, ὅτι
Τέτε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν, δείκνυσιν, ὅτι τοῦτο γέ-
γενε, προειδὸτος τοῦ Θεοῦ, καὶ προαναφωνήσαντος
αὐτὸ διὰ τοῦ προφήτου, καὶ συγχωρησαντος γενέ-

A illi gradientes pervenire : statimque nato Christo
adfuisse. Propter hoc enim stella tempus anticipavit
ut prævenientes, in fasciis eum invenirent. Nam
hæc res erat plena mysterii. Incertum igitur,
venerintne hi ante pastores, an pastores ante
ipso : utrumvis enim dixeris, secure dicere pote-
ris.

Quod si a bimatu et infra jussit Herodes pueros
interimi, ne mireris : suspicabatur enim, non sta-
tim apparuisse Magis stellam, sed fortassis puerum
ante ejus apparitionem natum fuisse. Ideo securitatis
causa tempus anticipavit, et usque ad fines Bethleem
cædem extendit, ut undique, quod venabatur,
concluderet, et una cum interfectorum multitudine
etiam Christum interficeret. Eos ergo, qui bimuli
erant, occidit, ut tempus ampliationem haberet,
sicut prædiximus ; illos vero, qui minoris erant
ætatis, secundum tempus quod exquisierat a Magis.
Itaque et tempus, quod a Magis didicit, observavit :
et latitudinem alteram ipse adjecit. Restat igitur,
ut verba illa : *Secundum tempus, quod exquisierat a
Magis*, non in eo, quod dicitur, *a bimatu*, intelligas ;
sed in eo, quod additur, *et infra*. Oportet enim
post id, quod dicitur, *a bimatu*, distinctionem
ponere, deinde totum quod sequitur simul legere.
Si enim, sicut dicunt, duorum annorum tempus ex-
pletum esse didicisset, nequaquam eos perdidisset,
qui minoris erant ætatis.

Dubitant autem quidam, quam ob causam, cum
Christus fugam arripuisset, curam non habuit puero-
rum, qui pro ipso jugulati sunt. Quibus nos dicimus
multos injuste agere : nullum autem injuste pati.
C Omnis enim, qui injuste pati videtur, aut patitur, ut
propria diluat delicta ; et ita malum quidem sustinet,
verum non injuste, quin potius beneficio afficitur ; aut
ut coronæ occasionem habeat, et ita quoque benefi-
cium, propter tempestivam mali tolerantiam, ob
quam perpetuam referet requiem. Itaque, qui alteri
irrogat injuriam, facit quidem injuriam : qui vero
malum sustinet, nequaquam injuria afficitur. Quia
ergo hi pueri non propter absolutionem propriorum
delictorum interempti sunt, manifestum est passos
esse, ut occasionem, qua coronarentur, haberent,
nec passos esse injuriam. Fortassis autem et hi
pueri probi futuri non erant. Si enim eos qui peccant,
Deus in vita sustinet, ipsorum exspectans conver-
sionem : multo magis credendus est, eos qui virtute
magni futuri essent nequaquam vita privaturum
fuisse. Neque multo post puerorum interfector Herodes
penas dedit violentæ cædis, acerba morte
vitam solvens, prout scribit Josephus.

Vers. 17. *Tunc completum est* — Vers. 18. *non sint*.
Quando dicit : *Tunc completum est quod dictum
est*, significat, hoc providente Deo factum esse ac
per Prophetam prædicante, et ita fieri permittente,

Variaë lectiones et notæ.

(58) Josephus, *De bello Judaico*, lib. 1, cap. 24, p. 772.

secundum suam gubernationem. Rhama nomen erat loci in Bethleem. Nominavit autem Bethleem Rachel, propter Rachel uxorem Jacob, quæ in Bethleem sepulta est. Postquam autem dixit: *Vox in Rhama audita est*, subdens declarat, quæ vox fuerit, nempe lamentatio, ploratus, et fletus multus, propter crudelissimam puerorum extinctionem. Et noluit Bethleem consolationem admittere, quia pueri sui non sunt, hoc est, non vivunt. Hinc autem calamitatis aperuit magnitudinem.

Vers 19 *Mortuo* — Vers. 20. *Pueri*. Terram Israel simpliciter dixit Palæstinam. Quærentes autem animam pueri, ut eam auferrent, et a corporo separarent, dicit eos qui Herodem contingebant.

† Mortem acerbam habuit Herodes. Febre enim, dysenteria, scabie, podagra ac verendorum putredine, generatione vermium, spirandi difficultate, actremore membrorum malam solvit animam.

Vers. 21. *Qui excitatus* — Vers. 22. *Ire*. Volebat quidem habitare in partibus Judææ, siquidem Judæa et Galilæa Palestinæ regiones erant. Verum propter Archelaum timuit illo ire, ne forte et ipse patrem mitaretur. Neque enim determinate significaverat angelus habitationis locum, ut fiduciam habere posset.

Scire autem oportet, quod, mortuo puerorum interfectore Herode, quatuor filiis ejus electis, divisit Cæsar Augustus regnum ipsius. Archelao quidem Judææ regionem distribuit; aliis vero partes alias, sicut dicit Lucas 45. Eos autem reges tetrarchas nominavit, quoniam quisque eorum quartæ partis principatum tenebat. Quod si Lucas Pontium Pilatum Judææ præsidem scripsit, nihil mirum. Postmodum enim Archelao e regno propter accusationes ejecto, in posterum nemo rex, sed procurator dicebatur. Itaque Pilatus in præsidem Judææ sub Tiberio Cæsare a Roma missus est (i).

Vers. 22. *Oraculo autem accepto* — Vers. 23. *Nazareth*. Atqui si in Judæam ire metuebat propter Archelaum, oportebat et Galilæam timere propter fratrem ejus Herodem, qui in ea tetrarcha erat, sicut dicit Lucas. Verum Bethleem, sita in Judæa, suspecta erat.

Vers. 23. *Ut* — *vocabitur*. Et ubinam hoc prophetæ dixerunt? Ne quæras; neque enim invenies. Plurima enim prophetorum voluminum perierunt: partim quidem per frequentes captivitates; partim autem propter Hebræorum negligentiam; nonnulla quoque propter malitiam.

45 Luc. iii, 1.

Varie lectiones et notæ.

(59) Hæc Hentenius in codicis sui margine repererat. In neutro meorum comparent. Sunt autem

Α σθαι δι' οικονομίας. Ῥαμὰ μὲν οὖν ὄνομα ἦν τόπου, ἐν Βηθλεὲμ. Ῥαχὴλ δὲ τὴν Βηθλεὲμ ὠνόμασεν, ἀπὸ Ῥαχὴλ, τῆς γυναικὸς Ἰακώβ, ταφείσης ἐν Βηθλεὲμ. Εἰπὼν δὲ, ὅτι φωνὴ ἐν Ῥαμὰ ἠκούσθη, ἐρμηνεύει, τίς ἦν ἡ φωνή, ὅτι θρήνος, καὶ τὰ ἐξῆς, διὰ τὴν ὤμοτάτην ἀναίρεσιν τῶν παιδίων. Καὶ οὐκ ἤθελεν ἡ Βηθλεὲμ παρηγορηθῆναι, διότι οὐκ εἶσθ' τὰ παιδιά αὐτῆς, τουτίστιν, οὐ ζῶσιν. Ἐντεῦθεν δὲ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ πάθους ἐπέφηνε.

Τελυτήσαντος — παιδίου. Γῆν Ἰσραὴλ, ἀπλῶς εἶπε τὴν Παλαιστίνην· ζητοῦντας δὲ τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου, τοῦ ἐξῆραι αὐτὴν καὶ διαζεύξαι τοῦ σώματος, φησι τοὺς περὶ τὸν Ἡρώδη.

† Πικρὰν (59) τελευτὴν ἔσχεν ὁ Ἡρώδης, πυρετῆ καὶ δυσεντερία, καὶ κνησμῶ καὶ ὄγκω ποδῶν, καὶ σήψει τοῦ αἰδοίου σκώληκος γεννώσῃ, καὶ δυσπνοίᾳ, καὶ τρώμῳ, καὶ σπασμῶ τῶν μελῶν, ἀπορρήξας τὴν πονηρὰν ψυχὴν.

Ὁ δὲ ἐγεγέρθεις — ἀπελθεῖν. Ἐβούλετο μὲν κατοικῆσαι ἐν τοῖς μέρεισι τῆς Ἰουδαίας· χώραι γὰρ ἦσαν τῆς Παλαιστίνης, ἡ τε Ἰουδαία καὶ ἡ Γαλιλαία· διὰ δὲ τὸν Ἀρχελαὸν ἐφοβήθη ἐκεῖ ἀπελθεῖν, μήποτε καὶ αὐτὸς μιμῆσθαι τὸν πατέρα. Οὐ γὰρ ἰδικῶς ἐσήμα- νεν ὁ ἄγγελος τὸν τόπον τῆς κατοικίας, ἵνα ἔχοι θαρρῆναι.

Κρῆ δὲ γνώσκων ὅτι, τοῦ παιδοκτόνου Ἡρώδου τελευτήσαντος, τοῖς προκρηθείσι τέσσαρσι τούτου παισὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ διείλεν ὁ Καῖσαρ Αὐγουστος· καὶ τῶ μὲν Ἀρχελαῶ τὴν Ἰουδαίαν χώραν ἄπεινεμα, τοῖς ἄλλοις δὲ τὰς ἄλλας μερίδας, ὡς φησὶν ὁ Λουκᾶς. Ἐνόμασε δὲ αὐτοὺς βασιλεῖς τετράρχας, διότι ἕκαστος τετάρτης μερίδος ἤρχεν. Εἰ δὲ ὁ Λουκᾶς τὸν Πόντιον Πιλάτον ἡγεμονεύειν τῆς Ἰουδαίας ἀνέγραψεν, οὐδὲν καινόν. Ὑστερον γὰρ, Ἀρχελαίου τῆς βασιλείας ἐκπεσόντος ἐκ κατηγορίας, οὐκέτι βασιλεὺς, ἀλλ' ἐπίτροπος, εἶπουν ἡγεμῶν τῆς Ἰουδαίας ὁ Πιλάτος ὑπὸ Τιβερίου Καίσαρος ἀπὸ Ῥώμης ἐξαπεστάλη.

Κρηματισθεὶς δὲ — Ναζαρέτ. Καὶ μὴν, εἰ τὴν Ἰουδαίαν ἐφοβήθη, δὲ Ἀρχελαὸν, εἶδει φοβεθῆναι καὶ τὴν Γαλιλαίαν, διὰ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἡρώδη, τετραρχοῦντα αὐτῆς, ὡς φησι Λουκᾶς· ἀλλ' ἡ Βηθλεὲμ ἦν ὑποπτος, ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ κειμένη.

Ὅπως — κληθήσεται. Καὶ ποῖοι προφῆται τοῦτο εἶπον, μὴ ζητήσης· οὐχ εὐρήσεις γὰρ, διότι πολλὰ τῶν προφητικῶν βιβλίων ἀπώλοντο, τὰ μὲν ἐν ταῖς αἰχμαλωσίαις, τὰ δὲ καὶ ἐξ ἀμελείας τῶν Ἑβραίων, τινὰ δὲ καὶ ἐκ κακουργίας.

repetita ex Theophylacto, e quo addidi. Vide edit. Paris 1631, in-fol. p. 16. B.

(i) Amplius non rex (erat), sed procurator seu præses Judææ Pilatus a Tiberio Cæsare Roma missus erat.

ΚΕΦ. Γ'. Πρῶτος Ἰωάννης ἐκήρυξε βασιλείαν A CAP. III. *Primus Joannes prædicavit regnum*
οὐρανῶν. *cælorum.*

Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις — Ἰουδαίας. Ἐν ποταμῶν ἡμέραις; Οὐ γὰρ ὁπότε, καὶς ὧν ὁ Ἰησοῦς, εἰς Ναζαρετ ἦλθεν ἐξ Αἰγύπτου, ἀλλ' ἐν τῷ τριακοστῷ αὐτοῦ πάντως ἔται, καθὼς ιστορεῖ Λουκᾶς. Ἄλλ' ἔθος ἐστὶ τῆ Γραφῆ, τὸ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις (60) ἀκωλύτως λέγειν, ἐφ' οὗ ἂν ἐθέλησθ χρόνου, δηλοῦσθ μόνον τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, ἐν ᾧ γέγονεν, ἃ διηγήσασθαί βούλεται, καθάπερ καὶ νῦν ὁ Εὐαγγελιστὴς ἐποίησε, τὰ ἐν μέσῳ παραδραμῶν.

Καὶ διατὶ μετὰ τριακοστὸν ἔτος ὁ Χριστὸς ἦλθεν ἐπὶ τὸ βάπτισμα; Διότι ἡ ἡλικία αὕτη στεροῦ καὶ καθεστηκότος ἐστὶ φρονήματος. Ἐπεὶ γὰρ ἔμειλε μεταποιεῖν μὲν τὸν παλαιὸν νόμον, νομοθετεῖν δὲ τὸν νῦν, τὸ δὲ μεταποιεῖν καὶ νομοθετεῖν τοιοῦτου δεῖται φρονήματος, ἀνέμεινε ταύτην τὴν ἡλικίαν. Διελθὼν γὰρ πρότερον τὰς ἐπισηφαλεῖς ἡλικίας, λέγω δὴ τὴν παιδικήν, ἐν ἣ πολὺ τὸ ἀνόητον, καὶ τὴν μερικιώδη, ἐν ἣ σφοδρὸν τὸ φιλήδονον, καὶ τὴν νεανικὴν, ἐν ἣ λίαν τὸ φιλοχρήματον, ἐν τῇ ἀνδρικῇ, κατὰ τὸ σῶμα καὶ φρόνημα, λοιπὸν ἦλθεν ἐπὶ τὸ βάπτισμα, ἵνα, ἀπὸ τούτου ἀναδειχθεὶς, ἐντεῦθεν ἀρξῆται τοῦ διδάσκειν καὶ σημεῖα ποιεῖν. Διὰ τοῦτο γὰρ τότε καὶ ὁ Ἰωάννης ὑπὸ Θεοῦ πέμπεται πρὸς τὸν Ἰορδάνην κερύσσειν (61) βάπτισμα, ἵνα διὰ τὸ βάπτισμα συνδράμωσι πολλοὶ, καὶ ἐπιστὰς ὁ Χριστὸς μέσον πολλῶν μαρτυρηθῆ, κάτωθεν μὲν παρὰ Ἰωάννου, ἄνωθεν δὲ παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ ἐντεῦθεν, ἐπισπασάμενος αὐτοὺς ἀρξῆται μεταγαγεῖν καὶ θαυματουργεῖν.

Καὶ πόθεν ὁ Ἰωάννης παραγγέλλει; Ἀπὸ τῆς ἐνδεύρας ἐρήμου. Φησὶ γὰρ ὁ Λουκᾶς, ὅτι Ἐγένετο ῥῆμα Θεοῦ ἐπὶ Ἰωάννην τὸν τοῦ Ζαχαρίου υἱὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἦλθεν εἰς τὴν περίχωρον τοῦ Ἰορδάνου. Ταύτην τοίνυν τὴν περίχωρον ὁ Ματθαῖος ἔρημον τῆς Ἰουδαίας ὠνόμασε. Δύο γὰρ νοοῦμεν ἐρήμους· μίαν μὲν τὴν ἐνδοτέραν, ἀφ' ἧς ἦλθε δευτέρα δὲ, τὴν παρὰ (62) τὸν Ἰορδάνην, ἐφ' ἣν ἐξῆλθε.

Καὶ λέγων — ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Μετανοεῖτε, φησὶν, ἐφ' οἷς ἡμαρτήκατε· ἤγγικε γὰρ ὁ Χριστὸς, ὅπισω μου ἐρχόμενος (τούτου γὰρ νῦν ὀνομάζει βασιλείαν οὐρανῶν, ὡς βασιλεία οὐράνιον, κατὰ τὴν θεότητα), ὃς εὐρίσκων ὑμᾶς μετανοοῦντας, δωρήσεται ἅψιν τῶν (63) ἡμαρτημένων.

Ἡ βασιλεία οὐρανῶν λέγει τὴν πολιτείαν τῶν ἀγγέλων, ἣν ὁ Χριστὸς ὅσον οὐκ ἔχω νομοθετεῖν ἐμελλε διὰ τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν. Λέγεται δὲ βασιλεία οὐρανῶν καὶ ἡ ἀπόλαυσις τῶν ἐν οὐρανοῖς ἀγαθῶν. Δηλοῖ δὲ καὶ ἄλλα πλεονα τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, πολυσήματον ὄν, ὡς προϊόντες εὐρήσομεν.

Variae lectiones et notæ.

⁶⁰ Luc III, 23. ⁶¹ L. III, 23.

(60) Ita uterque Codex. Hentenius id non expressit. Mihi in mentem veniebat, ἀπολύτως, absolute. Ex Chrysostomo, qui hæc tractat t. VII, p. 129 nihil in hanc rem efficitur.

Cap. III, vers. 1. *In diebus autem — Judææ.* In quibus diebus? Neque enim quando Jesus puer adhuc ex Ægypto venit Nazareth, sed cum jam triginta esset annorum, sicut narrat Lucas ⁶⁰. Verum Scripturæ mos est, *In diebus illis* dicere, hoc est, sequentibus, de quolibet tempore, manifestando solum tempus illud, quo facta sunt, quæ narrare vult: quemadmodum nunc fecit Evangelista, quæ in medio sunt prætermittens.

Et quare post tricesimum annum venit Christus ad baptismum? Quia ætas hæc solidæ atque perfectæ prudentiæ est. Quia enim futurum erat, ut veterem transmutaret legem, novamque conderet; ad transmutandum autem et statuendum tali opus erat sapientia: ideo tantam exspectavit ætatem. Primum siquidem lubricas pertransiens ætates, nempe pueritiam, quæ multam habet insipientiam, adolescentiam, cujus est vehementia voluptatum; juventutem, in qua nimia est avaritia; postea in ætate virili, tam quoad corpus, quam quoad prudentiam, venit ad baptismum: ut ab hoc demonstratus, deinceps docere inciperet, signaque facere. Propter hoc enim etiam tunc Joannes a Deo mittitur ad Jordanem, prædicans baptismum, ut baptismi causa multi concurrerent, et in medio multorum astans Christus, testimonium acciperet, inferne quidem a Joanne, superne vero a Patre et Spiritu sancto, et hinc eos attrahens, inciperet sacris initiare, miracula edere.

Unde autem venit Joannes? Ab interiori eremo. Ait enim Lucas: *Factum est verbum Domini super Joannem, Zachariæ filium, in deserto; et venit in regionem, quæ circa Jordanem erat*⁶¹. Hanc igitur regionem, quæ circa Jordanem erat, Matthæus desertum nominavit Judææ. Duas siquidem innuit eremos: unam interiorem, a qua venit Joannes; alteram, quæ circa Jordanem erat ad quam venit.

Vers. 2. *Et dicens — regnum cælorum.* Pœniteat, inquit, vos errorum vestrorum; instat enim Christus, qui, post me venturus est (nam hunc nominat hic regnum cælorum, utpote cœlestem Regem, secundum divinitatem): qui si vos invenerit resipiscentes, donabit peccatorum remissionem.

Vel regnum cælorum dicit politiam angelicam, quam Christus paulo post conditurus erat per evangelica præcepta. Dicitur quoque regnum cælorum, fructio cœlestium honorum. Significat et alia plura nomen varie significativum *regnumi cælorum*, prout in sequentibus erit invenire.

(61) Σηρῦσσειν Β.

(62) Περί τόν Α.

(63) Τῶν ἁμαρτημάτων Α.

Vers. 3. *Hic — semitas ejus. Vox clamantis, A* defectiva est oratio. Intelligitur enim: *Vox subaudi (est mihi viri clamantis in deserto)*, illo scilicet, quod est apud Jordanem; *clamantis* autem, quæ sequuntur: *Parate viam Domini*, etc. Viam autem Domini, et *semitas ejus* vocat animas, ad quas venturum erat verbum Evangelii: quas etiam parare exhortatur, sive mundare instrumento pœnitentiæ, affectionum spinas extrahendo, peccati lapides ejiciendo, et ita suaves ac molles ad ipsius susceptionem efficiendo.

Vers. 4. *Ipse — mel silvestre. Meminit et vestis, et cibi ejus, ostendens et pannum, et simplicitatem eorum (j): et per hæc docens corporis B* minimam habendam esse curam, despiciendamque sumptuositatem. Ne quæras autem, quis illi vestem texebat, aut unde zonam habebat. Multo enim magis admirandum est, quomodo in eremo a puero aeris inæqualitati per talem ætatem assuefactus est. Id autem unum scito, quod etiam illa, divina ei provisione subministrabantur, et ita afflictiones sufferendo perseverabat.

Locustas vero quidam herbarum esse virgulta (*) dixerunt; quidam autem herbam dictam locustam; alii vero ipsum insecti genus. Dicunt enim usque ad hodiernum diem, in illis partibus plerosque illud edere fumo siccatum; et ipsum inter animalia munda legislatorem adnumerasse; habere autem gravem odorem, malumque gustum. Primum tamen potius tenendum est. Mel quoque silvestre in petrarum scissuris ab agrestibus C apibus conficitur: sed amarum est ac insuave.

† Habitu etiam prædicabat, vestem gerens lugubrem. Dicunt autem camelum medium esse inter munda animalia et immunda; licet enim ruminet tanquam mundum, inferne tamen ungulam non habet fissam. Quia igitur Joannes populum Judaicum qui misere mundus apparebat, ac gentilem, qui immundus erat, ad Deum adducebat, idcirco pilos ferebat camelorum.

Omnes sancti cincti a Scriptura inducuntur, vel tanquam semper in opere positi: negligentes enim et delicati non cinguntur: vel quia concu-

Οὗτος — τὰς τρίβους αὐτοῦ. Τὸ, Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἑλλειπτικὸν ἐστίν. Νοεῖται γὰρ, ὅτι Φωνὴ ἔξακούεται μοι ἄνδρὸς βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, δηλαδὴ τῇ παρὰ τὸν Ἰορδάνην· βοῶντος δὲ ταῦτα. Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, καὶ τὰ ἔξῃς. Ὅσον δὲ Κυρίου καὶ τρίβους αὐτοῦ καλεῖ τὰς ψυχὰς, ἃς ἐπιθαίνειν ἐμελλεν ὁ λόγος τοῦ Εὐαγγελίου, ἃς καὶ προτρέπεται ἐτοιμάζειν, ἡγουν καθαίρειν, τῷ ἐργαλείῳ τῆς μετανοίας ἀνασπώντας μὲν τὰς ἀκαθαρσιῶν τῶν πᾶθῶν, ἐκρίπτοντας δὲ τοὺς λίθους τῆς ἀμαρτίας, καὶ οὕτως εὐθείας καὶ ὁμαλῆς αὐτὰς ἀπεργάζεσθαι πρὸς ὑποδοχὴν αὐτοῦ.

Αὐτὸς — μέλι ἄγριον. Ἐμνημόνευσε καὶ τῆς στολῆς, καὶ τῆς τροφῆς αὐτοῦ, δεικνύων τὸ λιτὸν καὶ σχιδίον αὐτῶν, καὶ διδάσκων, μικρὰ μὲν φροντίζειν τοῦ σώματος, καταφρονεῖν δὲ τῆς πολυτελείας. Μὴ ζητήσης δὲ, τίς ὕψην αὐτῷ τὸ ἔνδυμα, ἢ πόθεν ἔσχε τὴν ζώνην· ἐπεὶ θαυμασιώτερον μάλλον, πῶς ἐν ἐρήμῳ νηπίοθεν ἄερος ἀνωμαλίαις μετὰ τοιαύτης ἡλικίας ἐπάλασε· γίνωσκε δὲ μόνον, ὅτι κατὰ θεῖαν πρόνοιαν ἐκείνὰ τε ἐκτήσατο, καὶ (64) διεύρηκε ταλαιπωρούμενος.

Ἄκριδας, δὲ τινὲς μὲν ἀκρίμονας (65) βοτανῶν εἶναι εἶπον, τινὲς δὲ, βοτάνην ἀκρίδα καλουμένην, ἄλλοι δὲ τὸ ζῶον αὐτό. Φασὶ γὰρ, μέχρι καὶ σήμερον ἐν τοῖς μέρεσιν ἐκείνοις πολλοὺς ἐσθίειν αὐτὸ τεταρηνχουμένον. Καὶ γὰρ μετὰ τῶν καθαρῶν ζῶων καὶ τοῦτο τάξει τὸν νομοθέτην· ἔχειν δὲ δυσώδη καὶ πονηρὰν γεύσιν. Κρεῖττον δὲ τὸ πρῶτον. Μῆλι δὲ ἄγριον, τὸ ἐν ταῖς τῶν πετρῶν σχισμαῖς ὑπὸ τῶν ἄγριων μελισσῶν γεωργοῦμενον, πικρὸν καὶ ἀσθὲς δν.

† Εἰς (66) μετόπιον (67) παρεκάλει καὶ ἀπὸ τοῦ σχήματος. Πενθικὴν γὰρ εἶχε τὴν στολὴν. Λέγουσι δὲ, τὴν κάμηλον μεταξὺ εἶναι καθαρῶν καὶ μὴ. Καθὸ μὲν γὰρ μηρυκίζει, καθαρὸν ἐστίν· καθὸ (68) δὲ οὐκ ἐστὶ διχηλὸν κατὰ τοὺς ὄνυχας, οὐκ ἐστὶ καθαρόν. Ἐπεὶ οὖν καὶ ὁ Ἰωάννης τὸν τε (69) καθαρὸν δοκοῦντα λαόν, τὸν Ἰουδαϊκόν, καὶ τὸν ἀκάθαρτον, τὸν ἔθνηκόν, προσῆγε τῷ Θεῷ, (70) διὰ τοῦτο ἐφόρει τὰς τρίχας τῆς καμήλου.

† Πάντες οἱ ἅγιοι ἐξωσμένοι εἰσάγονται παρὰ τῆ Γραφῆς, ὡς αἱ ἐν ἔργῳ ὄντες. Οἱ γὰρ ἄμελεις καὶ τρυφηλοὶ οὐ ζώνονται (71). Ἡ ὅτι ἐνέρωσαν τὰ

Variae lectiones et notæ.

(64) i. e. διαρκῶς ἐνεκαρτέρει τῇ ταλαιπωρίᾳ καὶ σκληράργωρίᾳ.

(65) Quo sensu habet Philo, pag. 475.

(66) Hoc et proximum scholium in margine sui codicis reperit Hentenius; mei non agnoscunt. Est ex Theophylacto, p. 17, 18.

(67) Hæc supplenda sunt apud Hentenium, qui tamen ἐκέρυσσε videtur legisse.

(68) Forte κάτω reperit Hentenius.

(69) Nescio, unde misere hauserit Hentenius. Forte pro τὸν τε, legit οὐκ ἐκτὸς. Nam ἑστινως nimis recedit, ἀνωῶς vere prorsus alienum est.

(70) Hic auctior est Theophylactus.

(71) Hic omissum: Ὡς νῦν οἱ Σαρακηνοί. Nisi supra etiam ommissa essent quædam ab eodem scriba, crederem, metu Turcarum hæc ommissa esse, quod codicem illis in locis scribebat.

(j) *Pannum et simplicitatem eorum. Pannum* habet etiam editio princeps Lovaniensis. Habebam pro errore typothetæ, credebamque interpretem voluisse *parcum*. Reddo: *Meminit etiam victus et*

amictus ejus, ostendens eum tenuem et facile parabilem (subitriam).

(k) *Virgulta. Cacumina.* Ita apud Philon, p. 475.

πάθη τῆς ἐπιθυμίας· τὸ γὰρ δέρμα, νεκροῦ ζώου ἄ
ἐστὶ μέρος.

Τότε — τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν. Ἀνεπτέρωσε γὰρ
ἀπαντας, πρῶτα μὲν, ἢ τοῦ βαπτίζοντος ὑπόληψις.
ἀρχιερέως γὰρ ἦν υἱός, καὶ ἄρτι πρῶτον ἐκ τῆς
ἐρήμου κατέβη, πολλὰς ἀρετὰς ἐπικομιζόμενος, καὶ
ἀπὸ μόνης ὄψεως πολλὴν ἀπήστραπτεν εὐλάβειαν·
δεύτερον δὲ, ἢ τοῦ κηρύγματος καινοφάνεια· βασιλείαν
γὰρ οὐρανόων κατήγγειλε, περὶ ἧς τότε πρῶτον
ἤκουον· τρίτον δὲ καὶ πλεῖον, ὁ προφήτης Ἡσαίας, τό-
φωνῇ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, περὶ αὐτοῦ προαναφω-
νήσας.

Καὶ πῶς οὐδεὶς τῶν εὐαγγελιστῶν ἀνέγραψεν,
ὅτι ὁ Ἰωάννης ἐδόθηε πρὸς τοὺς ὄχλους· Ἐτοιμά-
σατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, ὡς ὁ προφήτης περὶ αὐτοῦ
ἔφησε; Ῥητῶς μὲν οὐδεὶς ἀνέγραψε τοῦτο, εἰκὸς δὲ
βοήσῃαι μὲν αὐτὸν καὶ τοῦτο, μὴ ἀναγραφῆναι δὲ,
ὡς ἐξεῖσθαι νοοῦμενον. Ἄλλως τε δὲ, τὸ, Μετα-
νοεῖτε, καὶ τὸ, Ποιήσατε καρποὺς ἀξίους τῆς με-
τανοίας, ἴσα εἰσὶ τῷ, Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυ-
ρίου. Ἐτοιμασία γὰρ καὶ ἀνακαθαρσις τῆς δηλω-
θείσης ὁδοῦ ἢ μετάνοια, καὶ ἡ καρποφορία τῶν ἀρε-
τῶν.

Ἐξεπορεύετο δὲ πρὸς αὐτὸν Ἱεροσόλυμα ἡ πόλις,
ἔπειτα οἱ Ἱεροσολυμίται. Οὕτω γὰρ εἶπεν ὁ Μάρκος.
Ἄποιοι δὲ δύναμιν εἶχε τὸ βάπτισμα τοῦ Ἰωάννου,
καὶ τίνα διαφορὰν πρὸς τὸ βάπτισμα τὸ νομοθετηθῆναι
ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, ἀκριβῶς εὐρήσεις ἐν τῇ ἐξηγήσει
τῷ κατὰ Μάρκον εὐαγγελίου. Ἐπιτηδειότερον γὰρ
ἐν, ἐν ἐκείνῃ ταύτῃ ἐρμηνευθῆναι, ἔθθα κέεται
τὸ· Καὶ κηρύσσω βάπτισμα μετανοίας εἰς ἅπαντας
ἁμαρτιῶν.

Ἰδὼν δὲ — ὄργης. Τὸ γένος τῶν Ἰουδαίων καλεῖται
διαφόροι ὀνόμασι. Δέγονται γὰρ Ἑβραῖοι μὲν, ἀπὸ
τοῦ Ἑβερ, ὡς καχρημέτοι τῇ διαλέκτῳ αὐτοῦ· μόνου
γὰρ ἐκείνου τὴν γλῶσσαν ἀσύγχυτον διετήρησαν ὁ
θεός, μὴ θελήσαντος κοινωνῆσαι τοῖς τὸν πύργον τῆς
(72) χαλάνης οἰκοδομοῦσι. Πρῶτος δὲ ἦν οὗτος τοῦ
Ἀβραάμ. Ἰσραηλίται δὲ, ἀπὸ τοῦ Ἰακώβ, ὅς, ἰδὼν
ἐν τῇ κλίμακί τὸν θεόν, ἐπωνομάσθη καὶ Ἰσραήλ. Τὸ
γὰρ Ἰσραήλ, ὁρῶν θεόν ἐρμηνεύεται. Ἰουδαῖοι δὲ
ἀπὸ τοῦ (73) Δαυὶδ, ὃν ἐκ τῆς Ἰουδα φυλῆς ἐπιλε-
ξάμενος ὁ θεός εἰς τὴν βασιλείαν, καὶ τοῖς ἀπ' αὐτοῦ
καταγομένοις τὸ βασιλεύειν ἀποκληρώσας, ὀνομασ-
τὴν ἄγαν τὴν φυλὴν ταύτην, ὡς τοῦ λοιποῦ βασιλικὴν,
ἐποίησαν, ὥστε καὶ τοὺς ἐκ τῶν ἄλλων φυλῶν
χρόνω ὑστερον Ἰουδαίους κοινῶς ἀπὸ ταύτης
λέγεσθαι.

Τούτων οὕτως εὐκρινεθέντων (74), εἰπεῖν χρὴ καὶ

⁶⁹ Marc. 1, 5. ⁸⁰ Ibid. 4.

Variæ lectiones et notæ.

(72) Respicit Genes. xi. Quid autem sit χαλάνης, ignoro. Hentenius id prætermisit. Nescio utrum sit corruptum vocabulum Hebraicum, an Græcum. Forte κλίανη voluit. Ex Hebraicis כבב et לבב nihil exscalpi potest. — Χαλάνης est ex Gen. x, 10, ubi tamen scribitur χαλάνη. Ita etiam Epiphanius. t. 1, p. 75; sed Cyrillus Alex. t. VI, p. 2 B, in Collecta-

A piscinæ affectiones mortificarunt. Pellis namque, mortui animalis pars est.

Vers. 5. Tunc — Vers. 6. Peccata sua. Primum quidem baptizantis opinio spem omnibus erigebat. Erat enim pontificis filius, et nunc primum ab eremo descenderat, multis ornatus virtutibus, soloque visu non parum avertebat metum (1). Deinde autem nova prædicationis apparentia regnum celorum annuntiabat: de quo tunc primum audiebant. Tertio vero, quod etiam magis urgebat, prophetæ Isaiæ dictum illud: Vox clamantis in deserto, de illo prædixerat.

Et quomodo nullus Evangelista scribit, quod Joannes turbis clamaverit: Parate viam Domini, sicut de illo propheta ait? Manifeste quidem nullus scribit. Verisimile est tamen et hoc clamavisse, quanquam scriptum non sit, utpote per se intellectum. Verumtamen etiam illud: Resipiscite et facite fructus dignos penitentiae tantumdem valet, quantum: Parate viam Domini. Est enim præparatio ac repurgatio prædictæ viæ ipsa resipiscencia, ac virtutum fructificatio.

Exibat autem ad ipsum Hierosolyma civitas, sive Hierosolymitæ, ita enim dixit Marcus ⁶⁹. Quam autem habuerit virtutem Joannis baptismi, quamque differentiam a baptismo, quod Christus statuit, diligenter apertum invenies in explanatione Evangelii secundum Marcum. Nam in ea convenientius visum est, rem hanc declarare, ubi scriptum est: Prædicans baptismum penitentiae in remissionem peccatorum ⁸⁰.

Vers. 7. Porro cum vidisset — ira. Judæorum generis variis appellatur nominibus. Siquidem Hebræi dicuntur ab Heber, utpote lingua ejus utentes, hujus enim solius linguam servavit Deus inconfusam: quia communicare noluerat cum illis, qui turrim ædificabant. Ab hoc autem descenderat Abraham. Israelitæ vero dicti sunt a Jacob, qui Deum in scala vidit, et Israel appellatus est. Israel enim tantumdem valet, quantum Videns Deum. Judæi autem a David, quem postquam de tribu Juda ad regnum elegit Deus, ejusque posteris dedit, ut hæreditario jure regnarent, tribum illam claram reddidit, utpote ab eo tempore regiam: ita ut etiam, qui ab aliis tribubus descenderent, postea Judæi quoque ab hac communi vocabulo dicerentur.

His ita distinctis, dicere etiam oportet de duabus

neis habet: Oī τὸν τῆς χαλάνης πύργον οἰκοδομοῦντες. Ex Addendis.

(73) Ἀπὸ τοῦ Ἰουδα B.

(74) Εὐκρινέτων A. Male. Est enim ab εὐκρινέω, quod habet Xenoph. p. 513. E. Frequentius occurrit δευκρινεῖν.

(1) Non parum avertebat metum. Ac solus visus multa refulgabat pietate.

Judæorum sectis, quæ hic ponuntur. Sadducæi in cæteris quidem Judæi erant: verum Spiritum sanctum et angelos, ac resurrectionem mortuorum negabant, neque omnino esse credebant. Pharisei vero et ipsi quoque in cæteris Judæis, habebant quasdam observationes cæteris non communes, ut jejunium bino in hebdomade die; substantiæ decimas, quas pauperibus erogabant; lotiones ac purificationes urceorum, paropsidum, ac scyphorum, aliosque hujusmodi mores. Sicut autem scribæ sive legis periti ac doctores aliis præstantiores erant: ita sane et Pharisei ac Sadducæi tanquam aliis superiores sese jactabant.

Hos igitur Joannes accedere videns, ipsosque agnoscens, tum per inhabitantem in se gratiam, tum vero a veste habituque insigni, liberius eos arguit; siquidem fiduciam in eo habebat, qui se miserat. Miscet autem reprehensionis asperitati laudem, ut inde quidem humilientur, hinc autem consolationem accipiant. Nam ipsos alloquens, *Progenies viperarum* appellavit. Sicut enim viperarum proles, cum pariuntur, suas occidunt matres, exeso eorum ventre, ita sane et Judæi suos patres spirituales, puta prophetas occiderant. Laudavit autem ipsos dicens: *Quis demonstravit vobis fugere a ventura ira?* Apparebat enim, quod sola ipsorum prudentia.

Futuram vero iram dicit, vel quæ a Romanis in obsidione futura erat: vel quæ a Deo in die judicii: quam, ad pœnitentiam properando, fugiebant. Erumpendo (*m*) igitur ad Phariseos ac Sadducæos dirigit sermonem (*n*): eos autem spiritu discernens, hæc illis dicebat, qui in Christum credituri erant, et ita prædictam iram omnino evasuri. Quod si Lucas hæc turbis illum dixisse ait, ad se ut baptizarentur venientibus, nihil inde turberis. Verisimile est enim bis hæc Joannem dixisse: nunc quidem his, nunc vero illis. Admirabatur autem Joannes magnam ipsorum mutationem: quomodo hi qui prophetas occiderant, ipsum quoque non occiderent, sed magis ad pœnitentiam venient.

Vers. 8. *Facite* — *pœnitentiæ*. Qui a ergo resipiscitis, scitote, quod non sufficit pravitatem duntaxat fugere: sed oportet virtutem quoque operari. *Declina*, inquit, *a malo, et fac bonum* ⁵¹.

Vers. 9. *Et ne* — *Abraham. Ne videamini*, hoc

⁵¹ Luc. iii, 7. ⁵² Psal. xxxiii, 15.

Variæ lectiones et notæ.

(76) ἦσαν, addit A.
(76) Γάρ, pro δε A.
(77) Οἱ, omittit B.

(*m*) Προηγούμενος, non est, erumpendo, sed præcipue, in primis.

A περί τῶν προκειμένων δύο Ἰουδαϊκῶν αἰρέσεων. Οἱ Σαδδουκαῖοι τάλλα μὲν Ἰουδαῖοι ἦσαν, Πνεῦμα δὲ ἅγιον καὶ ἀγγέλους καὶ νεκρῶν ἀνάστασιν ἀθετοῦσι, καὶ οὐδ' ὅλως εἶναι φασιν. Οἱ Φαρισαῖοι δὲ, καὶ αὐτοὶ τάλλα μὲν Ἰουδαῖοι (75), εἶχον δὲ περιττὰς τινὰς παρατηρήσεις, οἷον, νηστειῶν δις τῆς ἐβδομάδος, ἀποδεκατώσεις τῆς οὐσίας εἰς τοὺς πένητας, βαπτισμοὺς καὶ καθαρισμοὺς ξηστῶν, καὶ πινάκων, καὶ ποτηρίων, καὶ τοιαῦτα ἕτερα ἔθη. Ὡσπερ δὲ (76) οἱ (77) νομικοὶ καὶ διδάσκαλοι διαφορώτεροι τῶν ἄλλων ἦσαν, οὕτω δὲ καὶ οἱ Φαρισαῖοι καὶ Σαδδουκαῖοι μέγα ἐφρόνου, ὡς περιττότεροι τῶν ἄλλων.

Τούτους προσιώντας ἰδὼν ὁ Ἰωάννης, καὶ ἐπιγενοὺς αὐτοὺς, τοῦτο μὲν, ἐκ τῆς ἐνοικούσης αὐτῷ θείας χάριτος, τοῦτο δὲ καὶ ἐκ τῶν παρασῆμων τῆς στολῆς καὶ τοῦ σχήματος, παρρησιαστικώτερον αὐτοῖς διαλέγεται. Καὶ γὰρ ἐθάρρει τῷ ἀποστειλῶντι αὐτον. Μίγνυσι δὲ τῇ αὐστηρίᾳ τῶν ἐλέγχων καὶ ἐπαινον, ἵνα τῇ μὲν ταπεινωθῶσι, τῷ δὲ παραγορηθῶσι. Ἐλεγξε μὲν γὰρ αὐτοὺς, Γεννήματα ἐχιδνῶν τοὺς προσαγορεύσας. Ὡσπερ γὰρ τὰ γεννήματα τῶν ἐχιδνῶν ἀποκτείνουσι τὰς ἑαυτῶν μητέρας, διαβιβρώσκοντα τὰς τούτων γαστέρας ἐν τῷ κύσεισθαι· οὕτω δὲ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι τοὺς πνευματικοὺς αὐτῶν πατέρας, τοὺς προφήτας, ἀπέκτενον. Ἐπήνεσε δὲ αὐτοὺς, εἰπὼν· Τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς; Ἐπέφηνε γὰρ, ὅτι οὐδεὶς ἄλλος (78), εἰ μὴ ἡ σύνεσις αὐτῶν.

Μέλλουσαν δὲ ὀργὴν λέγει, ἢ τὴν ἀπὸ Ῥωμαίων ἐν τῇ πολιουρχίᾳ, ἢ τὴν ἀπὸ Θεοῦ ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἣν ἔφηνον ἐρχόμενοι εἰς μετάνοιαν. Προηγούμενος, μὲν οὖν πρὸς τοὺς Φαρισαίους καὶ Σαδδουκαίους ἀπέτεινε τὸν λόγον, ὡς δοκούντας φρονιμωτέρους· διὰ μέσου δὲ αὐτῶν ἔλεγξε ταῦτα πρὸς τοὺς μέλλοντας εἰς Χριστὸν πιστεῦναι, οἱ πάντως καὶ τὴν δειλωθεῖσαν ὀργὴν ἐμέλλον ἐκφυγεῖν. Εἰ δὲ ὁ Λουκᾶς φησιν, ὅτι ἔλεγξε ταῦτα τοῖς ἐκπορευομένοις ὄχλοις βαπτισθῆναι ὑπ' αὐτοῦ, μὴ παραχθῆς. Εἰκόσ γὰρ, δις ταῦτα τὸν Ἰωάννην εἰπεῖν, νῦν μὲν τούτοις, νῦν δὲ ἐκείνοις. Ἐκπλήττεται δὲ ὁ Ἰωάννης τὴν ἀπόραυσαν αὐτῶν μεταβολὴν, πῶς (79), προφητοκτόνοι ὄντες, οὐκ ἀναίρουσι καὶ αὐτὸν, ἀλλ, ἔρχονται εἰς μετάνοιαν.

Ποίησατε — μετάνοιαν. Ἐπεὶ τοίνυν μετανοεῖτε, γινώσκατε, ὅτι οὐκ ἀρκεῖ μόνον τὸ φυγεῖν τὴν κακίαν, ἀλλὰ χρὴ καὶ ἀρετὴν ἐπιδείξασθαι. Ἐκκλινον γὰρ, φησιν, ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιήσον ἀγαθόν.

Καὶ μὴ — Ἀβραάμ. — Μὴ δόξητε, ἀντι τοῦ, Μὴ

(78) intell. ὑπέδειξεν.
(79) Γάρ, interponit B.

(*n*) Post sermonem, ita legendum, iis qui sapientiores videbantur, per eos autem hæc illis, etc.

θελήσῃτε. Παραίνεῖ δὲ, μὴ λέγειν ἐν ταῖς ἑαυτῶν A ψυχαῖς, ὅτι Πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν εἰς ἀρετὴν, τὸ ἀπ' ἐκείνου κατάγεισθαι. Οὐ χροὶ γὰρ, μέγα φρονούντας ἐπὶ ταῖς τῶν προγόνων ἀρεταῖς, αὐτοὺς ἀμελεῖν οἰκείων κατορθωμάτων.

Λέγω — Ἀβραάμ. Μὴ νομίσητε, φησὶν, ὅτι, ἐὰν ὑμεῖς ἀπόλησθε, ὡς ἀκαρποὶ ἀρετῆς, οὐκέτι ἔξει τέκνα ὁ Ἀβραάμ· δύναται γὰρ ὁ Θεὸς ἐκ τῶν ἀψύχων τούτων λίθων ἐγεῖραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ. Καὶ γὰρ καὶ τὸν Ἰσαὰκ ἐκ τῆς ἀψύχου καὶ λιθώδους μητρὸς τῆς Σάρρας ἤγειρεν αὐτῷ. Ἔστι δὲ καὶ ἐτέρως εἰπεῖν. Μὴ κομπαζέτε ἐπὶ τῷ ἔχειν ῥίζαν γένους τὸν Ἀβραάμ. Τοῦτο γὰρ οὐχ ὑμέτερόν ἐστι κατορθώμα, ἀλλὰ Θεοῦ δῶρον, ὅς δύναται μὴ μόνον ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν φαινομένων τούτων B λίθων ἐγεῖραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ, οἷα παντοδύναμος.

Τινὲς δὲ φασὶ, τοὺς ἐξ ἔθνῶν πεπιστευκότας αἰνιττεσθαι τὸν λόγον, οἱ, πεπωρωμένοι καὶ ἀναίσθητοι ὄντες τῆς ἀληθείας πρότερον διὰ τῆς πίστεως υιοθετήθησαν ὕστερον. Ἄλλοι δὲ λέγουσι, παραδηλευσθαι τοὺς ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους τοῦ Σωτῆρος, ἀπὸ τοῦ σχίζεσθαι τὰς πέτρας, διὰ πίστεως υιοθετηθέντας. Καὶ οὗτοι δὲ κἀκεῖνοι τῷ Ἀβραάμ υιοθετήθησαν, ὡς τοῦ κατ' αὐτὸν αἰωνίου κλήρου μεταλαχόντες. Κυρίως γὰρ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ εἰσὶν οἱ τὰς ἀρετὰς περὶ μμούμενοι, καὶ τῆς αὐτῆς αὐτῷ καταξιούμενοι μερίδος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, κἂν ἐξ Ἰουδαίων εἴεν, κἂν ἐξ ἔθνῶν. Με ζων γὰρ ἡ ἐξ ἀρετῆς συγγένεια τῆς ἐξ αἵματος οἰκειώσεως, ὅσον καὶ ἡ ψυχὴ τιμιωτέρα τοῦ σώματος.

Ἡσθ — εἰς πῦρ βάλλεται. [Ἄξινη (80) μὲν, ἡ εὐαγγελικῆ τομῆ, ἐπέτμονουσα τοὺς ἀκαρπούς εἰς ἀρετὰς καὶ πίστιν Ἰουδαίους ἀπὸ τοῦ νόμου, οὐ μὴν ἐκριζοῦσα. Ῥίζα γὰρ αὐτῶν ὁ νόμος, ὧ ἀντ' ἐκείνων οἱ πιστεύσαντες ἐγκεντρίζονται· δένδρα δὲ οἱ Ἰσραηλίται.]

Φοβήσας δὲ (81) αὐτοὺς, ὡς ἀποπεσομένους τοῦ γένους τοῦ Ἀβραάμ, εἰ μὴ προσέχουσιν, ἐπιτείνει τὸν φόβον ἑτι. Οὐ μόνον γὰρ, φησὶν, ἀποπεσεῖσθε τὸν τοσούτου γένους, ἀλλ', ὡς ἀνίατοι λοιπὸν, ταχέως ἀποκοπέντες τῆς ἐνταῦθα ζωῆς, καὶ ἐκεῖ τιμωρηθήσεσθε. Ἀξίνην μὲν γὰρ τροπικῶς ὠνόμασε τὸν θάνατον· δένδρα δὲ, τοὺς ἀνθρώπους· ῥίζαν δὲ αὐτῶν, τὴν ζωὴν. Πῦρ δὲ εἶπε τὸ τῆς γένου.

Τινὲς δὲ ῥίζαν μὲν ἠρμήνευσαν, τὸν Ἀβραάμ, δένδρα δὲ, τοὺς τοὺς ἀναβλαστήσαντας ἐξ αὐτοῦ Ἰουδαίους, ἀξίνην δὲ, τὸν Χριστὸν, ὅς ἐμελλεν ἀποτιμεῖν μὲν αὐτοὺς, μόνοντας ἀκαρπούς εἰς τὴν πίστιν τοῦ Εὐαγγελίου, ἐγκεντρίσαι δὲ τοὺς ἐξ ἔθνῶν. Οὕτως οὖν κατασίσας αὐτῶν τὸ φρόνημα, καὶ μακάρας τῆς τούτων καρδίας τὸ σκληρόν, τῷ φόβῳ τῆς ἐκπτώσεως τοῦ γένους Ἀβραάμ, καὶ τῇ ἐκτομῇ, καὶ τῷ πυρὶ, λοιπὸν εἰσάγει τὸν περὶ τοῦ Χριστοῦ λόγον μετὰ πολλῆς τῆς ὑπεροχῆς, ἵνα φανερίη προσδράμωσιν αὐτῷ.

Variæ lectiones et notæ.

(80) Includa in marg. habet A. Eadem omiserat B. Hentanius.

A est, Ne velitis, Admonet autem, ne in cordibus suis dicant: *Patrem habemus Abraham*: et sufficit nobis ad virtutem, quod ab illo descendamus. Neque enim ullos oportet, de progenitorum virtutibus gloriari: cum ipsi negligentes sint de propriarum operibus virtutum.

Vers. 9. *Dico — Abraham*. Ne putetis, inquit, quod si vos absque fructu virtutum perieritis, nulli reliqui erunt Abraham filii. Potest enim Deus de inanimatis his lapidibus suscitare filios ipsi Abraham. Etenim ipsum quoque Isaac suscitavit ei, de inanimato ac lapideo Saræ utero. Potest et alio modo dici: Ne gloriemini, quod originem habeatis ipsum Abraham. Neque enim hoc vestrum bonum opus est, sed Dei donum: qui potest, nempe omnipotens, de apparentibus his lapidibus suscitare filios ipsi Abraham.

Quidam autem dicunt eos qui e gentibus crediderunt, his verbis insinuari: qui primum ad veritatem obdurati et insensati, postea per fidem in filios adoptati sunt. Alii vero illos designari dicunt, qui tempore Passionis Christi ob petrarum scissionem per fidem in filios adoptati sunt; et hi autem et illi in Abraham filios cooptati sunt, utpote cum ipso æternæ hæreditatis participes. Proprie enim Abraham filii sunt, qui virtutes ejus imitantur, ac sorte ipsius in regno cælorum digni habentur, sive ex Judæis sint, sive ex gentibus. Nam tanto major est virtutis cognatio, quam sanguinis, quanto anima corpore præstantior est.

Vers. 10. *Jam — in ignem mittitur*. †† Securis, evangelica est amputatio, quæ amputat steriles ad virtutes et fidem Judæos a lege, nec tamen prorsus eradicat. Radix enim illorum lex, cui illorum loco inseruntur credentes. Arbores autem sunt Israelitæ.

Cum jam eos terruisset dicens, quod nisi caveant, a genere Abraham exciderent, auget adhuc metum. Non solum, inquit, a tali genere excidētis, verum etiam irremediabili modo, citius a præsentī vita excisi, etiam ibi in futuro pœnam luetis. Securim enim figurative mortem appellavit, arbores autem homines, radices vero vitam ipsorum, ignem etiam dixit ipsius gehennæ.

Quidam vero radicem interpretantur ipsum Abraham, arbores autem Judæos qui ab ipso pullulant, securim quoque Christum, qui ipsos quidem excisurus erat, fructum ad Evangelii fidem non ferentes: inserturus autem illos, qui e gentibus crederent. Postquam ergo fastum ipsorum terruit, ac cordis eorum duritiem timore cadendi a genere Abraham, excisione ac igne emollivit: deinceps sermonem de Christo cum multa dignitate inducit, ut ipsi apparenti occurrerent.

(81) Δί, omittit A.

Vers. 11. *Ego quidem — Spiritu sancto. In penitentiam*, hoc est, Propter penitentiam, ipsos enim confitentes sive resipiscentes baptizabat, quia eos poenitebat ; eratque tale baptisma poenitentiae demonstratio. Post se autem venturum dicit Jesum, ante quem ipse viam illi praeparabat, clamans : *Parate viam Domini*, ut supra narravimus. Dixit quoque Christum se fortiorem, utpote divinitati unitum. Illud vero : *Non sum idoneus calceamenta portare*, excellentem ejus, qui praedicabatur exprimit dignitatem. Tantundem enim est ac si diceret : Neque inter extremos ipsius servos numerari possum, propter magnitudinem Divinitatis ipsi unitae ; postremis siquidem servis hujusmodi commissum est obsequium.

Reliqui vero Evangelistae, *Corrigiam calceamentorum ejus solvere* dixerunt⁵³ ; ut manifestum sit utrumque dixisse, nunc quidem hoc, nunc vero illud. Dicens autem, *Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto*, palam fecit Dominici baptismatis dignitatem. Meum, inquit, baptisma abstinentiam a peccatis operatur ; illius vero, Spiritus sancti participem facit. Matthaeus sane, Marcus et Joannes dixerunt : *In Spiritu sancto*⁵⁴. Lucas vero : *In Spiritu sancto et igni*⁵⁵ ; unde rursum manifestum fit, et hoc, et illud Baptistam variis dixisse temporibus. Nostris quidam majoribus (o) hic sermo demonstrat, Spiritus sancti super apostolos in igneis linguis descensum. Tunc enim in Spiritu sancto et igni baptizati sunt. Postea vero idem operatur constitutum a Christo baptisma. Etenim cuique baptizato advolat Spiritus sanctus non solum ipsum sanctificans, verum etiam invisibiliter animae ejus sordes consumens. Non sum autem idoneus, hoc est, *Non sum dignus*⁵⁶ ; ita enim scripsit Joannes.

Ipse vos baptizabit. Per metaphoram dictionis, gratiae abundantiam refert Baptista. Et ignis repetitione, gratiae vehementia ac incomprehensibilitas demonstratur.

Vers. 12. *Cujus — inextinguibili.* Ex his demonstrat, quod judex etiam sit futuri saeculi. Et aream quidem vocat universalem orbis Ecclesiam, ad quam omnes operatores a Domini providentia conducuntur. Ventilabrum autem justum ejus iudicium, quod eos sane, qui omni iniquitatis vento agitantur, quasi paleaceos, tradit igni gehennae inextinguibili ; illos vero, qui virtutum habent gravitatem, in apothecam caelestium tabernaculorum colligit.

⁵³ Marc. 1, 7 ; Luc. III, 16 ; Joan. I, 27. ⁵⁴ Marc. 1, 8 ; Joan. 1, 33. ⁵⁵ Luc. III, 16. ⁵⁶ Joan. 1, 27.

Variae lectiones et notae

(82) Ἀρχὴν, pro ὑπεροχὴν. A.

(83) Ἀοράτως, omittit A.

(84) Inclusa in margine habet A ; omittit B.

(a) *Vestris quidem majoribus.* Redde, *Potissimum autem.*

(p) *Operatores.* ὑπὸ ad γεωργ. non ad συναγ.

A Ἐγὼ μὲν — Πνεύματι ἁγίῳ. Εἰς μετάνοιαν, ἀντὶ τοῦ, διὰ τὴν μετάνοιαν. Ἐξομολογουμένους γὰρ αὐτούς, εἶπον μετανοοῦντας, ἐβάπτισε, διότι μετάνοισαν. Καὶ ἦν τὸ τοιοῦτον βάπτισμα ἀποδείξει μετάνοιαν. Ὅπισθεν δὲ αὐτοῦ ἐρχόμενον λέγει τὸν Ἰησοῦν, οὐ ἐμπροσθεν αὐτὸς κατεσκευάζε τὴν ὁδὸν αὐτοῦ βοῶν · Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, ὡς ἀνωτέρω ἐξηγησάμεθα. Ἰσχυρότερον δὲ αὐτὸν εἶρακεν, ὡς ἠνωμένον θεοτάτη. Τὸ δὲ, Οὐ οὐκ εἰμι ἰκανὸς τὰ ὑποδήματα βαυτάσαι, τὴν ὑπερβάλλουσαν (82) ὑπεροχὴν τοῦ κηρυσσάμενου παρίστασι. Δέξι γὰρ, ὅτι οὐδὲ εἰς τοὺς ἰσχυάτους αὐτοῦ δούλους ταγῆσαι δύναμαι, διὰ τὸ μέγεθος τῆς ἠνωπύτης αὐτῷ θεοτήτος · τοῖς γὰρ ἰσχυάτοις οἰκέταις ἐπιτέτραπται ἡ τοιαύτη ὑπηρεσία.

B Οἱ δὲ λοιποὶ εὐαγγελισταὶ λύσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ εἶπον, ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι καὶ ἀμφότερα ὁ Ἰωάννης εἶπε, νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκεῖνο. Εἶπόν δὲ, ὅτι αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, ἐδήλωσε καὶ τὴν τοῦ δεσποτικῶς βαπτίσματος ὑπεροχὴν, τὸ μὲν ἐμὸν, φησὶ, βάπτισμα ἀποχὴν ἀμαρτιῶν ἐνεργεῖ, τὸ δὲ τούτου μετεκὴν Πνεύματος ἁγίου παρέξει. Ματθαῖος μὲν σὺν, καὶ Μάρκος, καὶ Ἰωάννης εἶπον, ὅτι Ἐν Πνεύματι ἁγίῳ · Λουκᾶς δὲ, ὅτι Ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ καὶ δῆλον πάλιν, ὅτι καὶ τοῦτο κατέκρινε εἶρακεν ὁ Βαπτιστῆς, ἐν διαφόροις καιροῖς. Ἐμφαίνει δὲ ὁ λόγος προηγουμένως μὲν τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐν εἶδει πυρίνων γλωσσῶν, ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους καθέσθον · τῆνικαῦτα γὰρ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ ἐβαπτίσθησαν · ἐπειτα δὲ καὶ τὸ νομοθετηθὲν ὑπὸ Χριστοῦ βάπτισμα. Καὶ γὰρ ἐπίσταται παντὶ βαπτιζομένῳ Πνεῦμα ἅγιον, οὐ μόνον ἁγιαζόν, ἀλλὰ καὶ ὡς πῦρ ἀοράτως (83) ἀναλίσκον τὸν ῥύπον τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Οὐκ εἰμι δὲ ἰκανός, ἀντὶ τοῦ, Οὐκ εἰμι ἄξιος · οὕτως γὰρ ἔγραψεν ὁ Ἰωάννης.

[Αὐτὸς (84) ὑμᾶς βαπτίσει · τῇ μεταφορᾷ τῆ, λέξως τὸ σαφιλὲς τῆς χάριτος ἐμφαίνει ὁ Βαπτιστῆς, καὶ τῇ ἐπεξηγήσει τοῦ πυρὸς πάλιν τὸ σφοδρὸν καὶ ἀκαθέκτον τῆς χάριτος ἐδεικνύται.]

Οὐ — ἀσβέστων. Ἐκ τούτων παριστᾷ, ὅτι καὶ κριτὴς ἐστὶν οὗτος (85) τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Καὶ ἄλωνα μὲν ὀνομάζει τὴν πάνδημον Ἐκκλησίαν τῆς οἰκουμένης, εἰς ἣν πάντες οἱ γεωργηθέντες ὑπὸ τῆς δεσποτικῆς ἐπιμελείας συνάγονται · πύου δὲ, τὴν δικαίαν αὐτοῦ κρίσιν, ἣτις τοὺς μὲν παντὶ ἀνίμῳ τῆς ἀμαρτίας ῥιπιζόμενους, ὡς ἀχυρώδεις, ἐκδιθῶσι πυρὶ ἀσβέστων τῆς γέννης τοὺς δὲ βίβρος ἔχοντας (86) ἀρετῆς συλλέγει εἰς τὴν ἀποθήκην τῶν οὐρανῶν σπηνῶν.

(85) Οὗτος, abest A.

(86) Τῆς, addit B.

refertur. Ad quam omnes (homines) Domini cura (tanquam agri, segetes aut fructus) culti. Ita Corinthii appellantur I Cor. III, 9, Θεοῦ γεωργεῖν.

Νῦν μὲν γὰρ, ὡς ἐν ἀλωνι, ἀναμιξὶ ὁ σίτος καὶ τὸ ἄχυρον· τότε δὲ, πολλὴ ἔσται (87) ἡ διαίκρισις, ὅτε μίλλαι ὁ σίτος εἰς τὴν ἀποθήκην συγκομισθῆναι. Ἐν τῇ χειρὶ δὲ αὐτοῦ εἶπε, διὰ τὸ εἶναι πρόχειρον καὶ ἔτοιμον εἰς τὸ διακρίναι. Ὅρα δὲ, ὅτι μετὰ τὸ βαπτίζειν ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ, διακαθαίρει τὴν ἀλωνα, ἵνα μὴ μετὰ τὸ βάπτισμᾶ ῥαθυμῆσῃς.

Τότε — ὑπ' αὐτοῦ. Μετὰ τῶν δούλων ὁ Δεσπότης· ἄλλ' ἔκεινοι μὲν, ἵνα μετανοήσωσι, (88) παραγίνοντο· οὗτος δὲ, ἵνα ἀναδειχθῇ τῷ λαῷ. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Ἰωάννης εἶπε, ὅτι ἵνα φανερωθῇ τῷ Ἰσραὴλ.

Ὁ δὲ Ἰωάννης — πρὸς με. Ἔγνων τίς ἦν, ὑπὸ τοῦ ἐνοικουήσαντος αὐτῷ θεοῦ Πνεύματος. Φησὶ γὰρ ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, ὅτι βλέπει ὁ Ἰωάννης τὸν Ἰησοῦν ἐρχόμενον πρὸς αὐτόν, καὶ λέγει· Ἴδε ὁ Ἄμνος τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, καὶ τὰ ἄεθῆς. Νῦν δὲ διεκάλυεν αὐτόν, λέγων· Ἐγὼ χρεῖμαι ἔγω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι. Ἐγὼ, ὁ ὑπεύθυνος ἁμαρτίας, ὑπὸ τοῦ ἀναμαρτήτου, ὁ βαπτίζων ἐν ψιλῷ ὕδατι, ὑπὸ τοῦ βαπτίζοντος ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ, ὁ δούλος, ὑπὸ τοῦ Δεσπότη, ὁ ἄνθρωπος, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· καὶ σὺ λοιπὸν ἀνάπαυιν ἔρχῃ πρὸς με. Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι κατ' ἐρώτησιν ἀναγινώσκουσι τὸ, καὶ εὐ ἔρχῃ πρὸς με ; ὁ Θελόγος δὲ Γρηγόριος κατὰ ἀπόφασιν, ὡς προφητεύσαντος, ὅτι Ἀκολουθήσεις μοι ἀκαιρουμένῳ, τουτέστιν (89) ἀκαιρεθῆσθαι καὶ σὺ.

Ἀποκοιθεῖς — ἄρτι. Παραχώρησον τόγε νῦν ἔχον, μὴ (90) προβαλλόμενος εἰς παραίτησιν τὰ τῆς ἐμῆς ἰσχυροῦς καὶ θεότητος. Νῦν γὰρ οὐκ ἔστι τούτω καιρὸς· ἄλλ' οἰκονομικῶς ὑπὸ σοῦ βαπτίζομαι. Ὅπως γὰρ διὰ τοὺς ἀνθρώπους γέγονα ἄνθρωπος, ἵνα ὡς ἄνθρωπος καταβάλω τὸν καταβαλόντα αὐτοὺς διαβολόν· οὕτω δὲ αὐτοὺς, ὡς αὐτοὶ, βαπτίζομαι, ἵνα ἐνθάδε τοῖς ὕδασι τὸν ῥύπον τῶν μελλόντων ἀκαγενηθῆναι δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος. Ἄμα δὲ καὶ ἕταρον τι οἰκονομῶ, τὸ ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος ἀναδειχθῆναι μετὰ λαῷ.

Οὕτω — δικαιοσύνην. Οὕτως ἀρμόζει μοι, πληρῶσαι πᾶσαν ἐντολὴν Θεοῦ. Δικαιοσύνην γὰρ νῦν, τὴν (91) ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ λέγει· Πᾶσας τὰς ἐντολάς, ἔπειτα, ἐξεπλήρωσα, ὅσας ὁ νόμος ἐκέλευσεν· αὐτῇ δὲ μὲν ὑπέλειφθη, ἡ περὶ τοῦ βαπτισθῆναι· λοιπὸν οὖν Οὕτω πρέπει μοι πληρῶσαι πᾶσαν ἐντολὴν, ἔγνων, (92) διὰ τοῦ βαπτισθῆναι ἵνα, ἐπεὶ ὁ παλαιὸς Ἀδάμ τὴν μίαν ἐντολὴν οὐκ ἐπλήρωσεν, ἐγὼ λοιπὸν,

Nunc siquidem in area mista sunt triticum et palea ; tunc autem omnino discernentur, quando frumentum in apothecam deferendum est. In manu autem sua dixit, eo quod promptus ac paratus est ad adjudicandum. Vide autem quod postquam baptizaverit in Spiritu sancto, expurgat adhuc aream suam, ne suscepto baptismo torpeas.

Vers. 13. Tunc — ab eo. Cum servis venit Dominus : sed illi quidem, ut pœnitentiæ actus demonstrarent (d) accesserunt, ipsi vero ut populo manifestaretur. Ita enim dixit Joannes, quod (r) ut manifestaretur Israeli ⁸⁷.

Vers. 14. Joannes autem — ad me. Cognovit quis esset per inhabitantem in se Spiritum sanctum. Ait enim Joannes evangelista : Videt Joannes Jesum venientem ad se, et ait : Ecce Agnus Dei, qui tollit peccata mundi⁸⁸, etc. Nunc vero prohibebat ipsum dicens : Mihi opus est ut abs te baptizer. Ergo peccatis obnoxius, ab eo qui peccare non potest ; in nuda aqua baptizans, ab eo qui baptizat in Spiritu sancto et igni ; servus a Domino ; homo a Deo, et tu tamen e diverso venis ad me ? Alii enim per interrogationem legunt verba illa : Tu venis ad me ? Theologus autem Gregorius per affirmationem quasi prophetantis ac dicentis : Sequeris me qui occidar, hoc est, occideris et tu.

Vers. 15. Respondens — modo. Desine modo imbecillitatis ac divinitatis meæ velamenta obtinere ; neque enim sunt hæc præsentis temporis, sed dispensatorio modo a te baptizor. Quemadmodum enim propter homines homo factus sum, ut tanquam homo fallam (s) diabolium ipsos decipientem ; ita propter ipsos, sicut ipsi baptizor, ut in aquis eorum sordes sepeliam, qui regenerandi sunt per aquam et spiritum. Simul autem et hoc dispensatorie ago, ut videlicet per baptismum populo demonstrer.

Vers. 15. Sic — justitiam. Sic congruit ut compleam omne Dei præceptum : hic enim justitiam præceptum Dei appellat. Omnia, inquit, quæ jussit lex complevi præcepta. Solum nempe id reliquum est, ut baptizer. Sic itaque decet, ut compleam omnem justitiam, videlicet per baptismum, ut quia vetus Adam unicum non complevit præceptum, ego novus Adam pro ipso omnia adimpleam, illius-

⁸⁷ Joan. 1, 31. ⁸⁸ Ibid. 29.

Variæ lectiones et notæ.

(87) Ἔστιν ἡ. B.

(88) Παραγένετο, A.

(89) Pro ακολουθείς et ἀκαιρῆ, quod repereram, dedi, ακολουθήσεις ἀκαιρεθῆσθαι.

(90) Particulam negativam μὴ, quam sensus postulabat, addidi.

(91) Pœnit. act. demonstrarent. Ut resipiscerent, ut aliam mentem induerent.

(92) Oti in versione omittendum erat, non reddendum quod.

(91) Chrysostom. t. VII. p. 140. B. Τὴν ἐκπλήρωσιν τῶ ἐντολῶν.

(92) In his offendo. Particula ἔγνων enim similia jungit. Dissimilia autem πληρῶσαι et διὰ τοῦ βαπτισθῆναι. Conjicio igitur, levi mutatione, διὰ σοῦ βαπτισθῆναι.

(s) Καταβάλλει non recte redditum est fallere, decipere, quanquam prius ferri possit. Καταβάλλει est hostem de statu dejicere, vincere. Ergo ut opprimam — qui oppressit.

que posteritatem perficiam, et a condemnatione quam ille a se descendentibus distribuit, illos liberem, qui me imitabuntur. Præceptum autem erat Dei, et baptismus Joannis. Ait enim: *Qui misit me ad baptizandum in aqua* ⁵⁹, etc.

Vers. 16. *Tunc — aqua*. Dicunt aliqui, quod unumquemque baptizatorum is qui baptizabat in aquam ad collum usque immissum detinebat, quousque peccata sua confessus esset, et post confessionem (†) ascendebat de aqua. Christus autem cum peccatum non haberet, non est detentus in aqua: et ob hanc causam aiunt evangelistam dicere, quod statim ascendit de aqua.

Vers. 16. *Et ecce — complacitum est*. Veteris Adam inobedientia paradisi nobis clausit, novi autem obedientia celum nobis aperuit. Majorem enim bonorum fruitionem nobis acquisivit, quam fuerit perditio. Et vide quo pacto Christus populo demonstratus est: clare videlicet ac manifeste. Postquam enim Joannes de ipso turbis prædixerat, ac sensim ad hujus dicta animum advertent, ut viderunt etiam ipsum quasi unum de populo baptizari, offendiculum passi sunt. Et idcirco cæli quidem aperiuntur, ostendentes, quod ab ipsis descendit columba, ut super eum vocem derivaret, ne ipsam de Joanne testificari putarent. Et ita Pater testimonium dedit Filio; Spiritus sanctus vero super eum descendit, quasi digito demonstrans hunc esse, de quo ferretur testimonium. In specie autem columbæ. Hoc enim animal in multis Spiritum sanctum imitatur. Siquidem homini amicum est, nec facile irritatur ad iram, pullis quoque privatum patienter sustinet, neque minus ad eos qui se privaverunt, accedit; mundissimum etiam est, et bono gaudet odore.

Hujus quoque columbæ figura erat illa, quæ Noe finem diluvii nuntiavit. Quemadmodum enim tunc erat diluvium ab aqua, ita et nunc a peccato: et sicut illa denuntiavit cessationem illius diluvii, ita et ista hujus præsentis. Aperti sunt autem cæli, et super baptizatum descendit Spiritus sanctus, ut discamus super omnem hominem baptizatum cælos aperiri, vocantes ipsum ad supernam habitationem. Ad eum quoque accedit Spiritus sanctus. Quod si

⁵⁹ Joan. 1, 33.

Variae lectiones et notæ.

(93) Conjici possit *ἐξομολογήσαίτο*, etsi non ignoro, memorari exempla particulæ *ἐν* cum indicativo.

(†) *Ἀφ' ἑαυτοῦ* non est, post confessionem, sed, et tunc missus, dimissus.

ὁ νόος Ἀδάμ, ἀντ' αὐτοῦ πληρώσω πάσης, καὶ ἀναπληρώσω τὸ ἐκείνου ὑστέρημα· καὶ ἕς ἐκείνος πάλαι καταδικῆς τοῖς ἐξ αὐτοῦ μετέδωκε, ταύτης ἐγὼ νῦν ἀπαλλάξω τοὺς ἐξ ἐμοῦ. Ἐντολὴ δὲ ἦν Θεοῦ, καὶ τὸ Ἰωάννου βάπτισμα· εἴρηκε γὰρ αὐτός, ὅτι Ὁ πέμψας με βαπτίζειν ἐν ὕδατι, ἐκείνός μοι εἶπε, καὶ τὰ ἐξ ἑ.

Τότε — ὕδατος. Φασὶ τινες, ὅτι ἕκαστος τῶν βαπτιζομένων, χαλῶν ὁ βαπτιστὴς ἀχριτραχῆλου, κατεῖχεν αὐτόν, ἕως ἐν (93) ἐξομολογήσατο τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ, καὶ τότε ἀφθεῖ, ἀνέδυσεν ἀπὸ τοῦ ὕδατος· ὁ δὲ Χριστὸς, μὲ ἔχων ἁμαρτίαν, οὐκ ἐν-εβράδυνε (94) τῷ ὕδατι, καὶ τούτου χάριν (95) εἰπέ τὸν εὐαγγελιστὴν, ὅτι εὐθύς ἀνέβη ἀπὸ τοῦ ὕδατος.

Καὶ ἰδοὺ — εὐδόκησα. Ἡ μὲν παρακοὴ τοῦ πάλαι Ἀδάμ ἀπέκλεισεν ἡμῖν τὸν παράδεισον, ἡ δ' ὑπακοὴ τοῦ νέου, ἤνοιξε τοὺς οὐρανοὺς, περιποιησαμένου ἡμῖν ἀπόλαυσιν μείζονα τῆς ἀπολλωλίας. Ὅρα δὲ, πῶς ὁ Χριστὸς ἀναδείκνυται τῷ λαῷ λαμπρῶς τε καὶ μεγαλοπρεπῶς. Ἐπεὶ γὰρ ὁ Ἰωάννης κροεῖπε περὶ αὐτοῦ τοῖς ὄχλοις, καὶ ἡρέμα τούτῳ προσεῖχον, ὡς εἶδον καὶ αὐτὸν βαπτιζόμενον, ὡς ἕνα τῶν πολλῶν, ἰσκανθαλίσθησαν. Καὶ λοιπὸν ἀνοίγονται μὲν οἱ οὐρανοὶ, δεικνύοντες, ὅτι ἐξ αὐτῶν κατέβη καὶ ἡ περιστερὰ, καὶ ἡ φωνή. Κάτσει δὲ ἡ μὲν φωνή, ἵνα μάθωσιν οἱ παρόντες, τίς ἐστὶν ὁ βαπτιζόμενος· ἡ δὲ περιστερὰ, ἵνα ἐλυθή τὴν φωνὴν ἐπ' αὐτόν, καὶ μὴ νομισώσιν, ὅτι περὶ Ἰωάννου μαρτυρεῖ ἡ φωνή. Καὶ ὁ μὲν Πατὴρ ἀνωθεν ἐμαρτύρησε περὶ τοῦ Υἱοῦ· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατέβη ἐπ' αὐτόν, ἀντὶ θαυτοῦ δεικνύον, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ μαρτυρούμενος. Ἐν εἶδει δὲ περιστερᾶς, διότι τούτῳ τὸ ζῶον ἐκ φύσεως μεμήμετα ἔχει τοῦ ἁγίου Πνεύματος, φιλόανθρωπον γὰρ ἐστὶ καὶ ἀνεξίκακον. Ἀποστερούμενον γὰρ τῶν νεοσσῶν ὑπομένει, καὶ οὐδὲν ἤττον τοὺς ἀποστερούοντας προσίεται. Καὶ καθαρώτατόν ἐστι, καὶ τῇ εὐωδίᾳ χαίρει.

Ἄμα δὲ ταύτης τῆς περιστερᾶς τύπος ἦν ἐκείνη, ἡ τῷ Νῶε τοῦ κατακλυσμοῦ τὴν λύσιν εὐαγγελισμένη. Ὡσπερ γὰρ τότε κατακλυσμός ἦν ἐξ ὕδατος, οὕτω καὶ νῦν ἐξ ἁμαρτίας. Καὶ ὥσπερ ἐκείνη εὐαγγέλισατο τὴν κόπασιν ἐκείνου τοῦ κατακλυσμοῦ, οὕτω καὶ αὕτη τοῦ παρόντος. Ἠνεψύχθησαν δὲ οἱ οὐρανοὶ, καὶ κατέβη ἐπὶ τὸν βαπτιζόμενον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα μάθωμεν ὅτι ἐπὶ παντός ἀθρώπου βαπτιζομένου ἀνοίγονται μὲν οἱ οὐρανοὶ, καλεῖντες αὐτόν εἰς τὴν ἀνω κατοικίαν· ἐπιφοιτᾷ δὲ τούτῳ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Εἰ δὲ μὴ τοῖς αἰσθητοῖς ταῦτα βλέπομεν ὀφθαλμοῖς, μὴ ἀπιστήσης. Τὰ σημεῖα γὰρ οὐ τοῖς πιστεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις· ἡμῖν δὲ ἄρκει ἡ πίστις, ἀντὶ σημεῖων.

(94) Ἐβράδυνε Α.

(95) Ἀπὸ κοινοῦ τὸ φασίν.

Σὺ δὲ προσπειθῶρήσων, ὅτι, ὡς περ ἐπὶ τοῦ Α Πάσχα ἐν μίᾳ τραπέζῃ πεπλήρωκε μὲν καὶ ἔπαυσε τὸ Ἰουδαϊκὸν Πάσχα, ἀρχὴν δὲ τῷ οἰκίῳ δέδωκεν· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος, ἐν ἐνὶ ποταμῷ καὶ ἄμφω πεποιήκεν. Ἡ τε γὰρ ἀνοιξις τῶν οὐρανῶν, καὶ ἡ ἐπιφοίτησις τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τοῦ Χριστιανικοῦ βαπτίσματος ἦσαν προχαράγματα. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, Ἐν ᾧ εὐδόκησα; Ἀντὶ τοῦ, ᾧ ἔπαναπαύομαι· ἡ ἐπειδὴ, γεννηθέντος αὐτοῦ, οἱ ἄγγελοι ὑμῶν λέγοντες· Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία· Εὐδοκία δὲ ἐστίν, ἡ ἀγαθὴ θέλησις· ἀγαθὴ δὲ θέλησις ἦν, τὸ σωθῆναι τοὺς ἀνθρώπους· νῦν εἶπεν, ὅτι Οὗτός ἐστιν, ἐν ᾧ τὰ ἀγαθὰ ἠθέλησα, τουτίστι, δι' οὗ ἡ σωτηρία τῶν ἀθρώπων.

Τότε — ὑπὸ τοῦ διαβόλου. Ἐπειδὴ, ὡς ἄνθρωπος, πάντα πρὸς διδασκαλίαν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἔπραττε καὶ ὑπέμενε, ἐκδίδωσιν ἑαυτὸν μετὰ τὸ βάπτισμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἄγεται, πρὸς δ' ἂν ἐκεῖνο κελύκη, καὶ ἀνάγεται εἰς τὴν ἔρημον, ἐπὶ τῷ ἐλεμηθῆναι ὑπὸ τοῦ διαβόλου, ἵνα καὶ σὺ μετὰ τὸ βάπτισμα μηκέτι σεαυτὸν ἄγης, ἀλλὰ ἄγῃ μᾶλλον ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, καὶ ἵνα, μετὰ τὸ βάπτισμα ἐπιπίπτων πειρασμοῖς, μὴ ταράττῃ. Διὰ τοῦτο γὰρ ἐκείσθη, ἵνα πολεμῆ. Ὅθεν οὐδὲ κωλύει τοὺς πειρασμούς ἐπιόντας ὁ Θεός. Πρῶτον μὲν, ἵνα γνῶς τῆς δυνάμεως τῆς περιθεισῆς σοι πανοπλίας· ἔπειτα, ἵνα μάθῃς πολεμεῖν· εἴτα, ἵνα γένη δοκιμος· εἴθ' οὕτως, ἵνα μὴ ὑψηλοφρονῆς· ἐπὶ δὲ τοῦτοις, ἵνα εἰδῆς, ὅτι μέγαν ἐνεπιστεύθης θησαυρόν. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν προσέβαλε μάτην ὁ ἐχθρός. Ἐθα γὰρ ἰδῆ πλοῦτον, ἐκεῖ παρατάττεται.

Ἀνήχθη δὲ εἰς ἔρημον ἄβατον· ὁ δὲ ἡλῶν ὁ Μάρκος, εἶρηκεν, ὅτι καὶ ἦν ἐκεῖ μετὰ τῶν θηρίων, ἐθα καὶ μᾶλλον ὁ πόλεμος. Τότε γὰρ ἐπιτίθεται μᾶλλον ὁ διάβολος, ὅταν ἰδῆ μεμονωμένον τὸν ἄνθρωπον, καὶ παρακλήσεως πάσης ἔστερημένον.

Καὶ — ἐπεινάσων. Ἐνήστευσε πρῶτον, διδάσκων, ὅτι μέγα προπύργιον ἡ νηστεία τοῖς ἀνταγωνιστέμοις τῷ δαίμονι. Οὐχ ὑπερέβη δὲ τὸ μέτρον, ὁ ἐνήστευσε πρὸ αὐτοῦ Ἠλίας, καὶ πρὸ ἐκείνου Μωϋσῆς, ἵνα μὴ ὑπερελάσας τὴν δυνάμιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἀπιστηθῆ, ὅτι ἀνθρώπος ἐστίν. Ὅθεν ὑστερον ἐπεινάσε, βεβαιῶν, ὅτι ἀνθρώπος ἐστίν. Ἰδίῳ γὰρ ἄνθρωπου τὸ ἐκ νηστείας πεινᾶν. Περιττὸν δὲ δοκεῖ, τὸ περὶ τῶν νυκτῶν· οἶμαι δὲ διὰ τὰς νηστείας τῶν Ἑβραίων τοῦτο προστεθῆναι, οἱ τὰς ἡμέρας νηστεύοντες, ἐν ταῖς νυξὶν ἐσθίουσιν. Ὁ δὲ Μάρκος καὶ ὁ Λουκᾶς παρήκων τὰς νυκτας ὡς νηστεύσας.

Καὶ — γίνονται. Ὁ δὲ Μάρκος καὶ ὁ Λουκᾶς εἶπεν, ὅτι καὶ ἐν ταῖς τεσσαράκοντα ἡμέραις ἦν

Simul etiam attende : quod sicut in Paschate sive Cœna mystica (u), in una mensa Judaicum pascha adimplevit ac finivit, et suo dedit initium : ita quoque in baptisinate, in eodem flumine fecit utrumque. Cœlorum enim apertio, et Spiritus sancti descensio, Christiani baptismatis dona erant. Quid est autem. *In quo mihi complacitum est ?* Hoc est in quo oblector. Vel, quia nato ipso laudes cecinerunt angeli, dicentes : *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax, in hominibus beneplacitum* ⁶⁰, id est, bona voluntas. Bona autem voluntas erat ut homines salvarentur ideo nunc dicit : Hic est, in quo hominibus bona volui, hoc est, per quem est hominum salus.

Cap. IV, v. 1. *Tunc — a diabolo.* Postquam tanquam homo omnia ad hominum doctrinam ef fecit et tulit, semetipsum post baptismum Spiritui sancto tradit, ut ab eo ducatur, quocunque ille jusserit. Ducitur autem in desertum, ut a diabolo oppugnetur, ut et tu post baptismum nequaquam tui ipsius ductoris sis, sed ducaris potius a Spiritu et post baptismum in tentationes incidens non turberis. Ad hoc enim armatus es, ut prælieris. Et hinc est, quod accedentes tentationes Deus non prohibet. Primum quidem, ut virtutem armorum, qua indutus es agnoscas. Deinde ut bellare discas. Ad hæc ut probatus fias. Præterea ut hoc modo non extollaris. Demum ut scias magnum tibi concreditum esse thesaurum. Nisi enim ita fuisset, nequaquam frustra tecum confingeret inimicus. Nam ubi divitias videt, ibi aciem ex adverso instruit.

Ductus est autem in desertum inaccessum ; quod manifestans Marcus ⁶¹, dicit etiam fuisse ibi cum bestiis, unde majus quoque bellum demonstratur. Tunc enim magis irruit diabolus, cum hominem magis viderit solitarium, omnique privatam consolatione.

Vers. 2 *Et — esuriit.* Primum jejunavit, innuens quod magnum propugnaculum sit jejuniū, his qui dæmoni repugnant. Non excessit autem mensuram, quam ante ipsum attigerat Elias, et ante illum Moses: ne virtutem humanæ naturæ supergrediens, incredibile faceret se hominem esse ; et hinc est, quod *postea esuriit*, hominem se esse confirmans. Siquidem homini proprium est ex jejuniō esurire. Superflue autem addi videtur de *noctibus*. Puto tamen propter Hebræorum jejunia additum esse, qui diebus jejunantes, noctibus edebant. Marcus tamen et Lucas, noctes tanquam subintellectas præterierunt.

Vers. 3. *Et — fiant.* Marcus autem et Lucas dixerunt, quod etiam in quadraginta diebus tentaba

⁶⁰ Luc. II, 14. ⁶¹ Marc. I, 13.

Variae lectiones et notæ.

(u) Sive cœna mystica. Hæc de suo videtur addidisse. In meis non est ἡτοι τοῦ μυστικοῦ δειπνον.

tur⁶², ut manifestum sit, quod in illis quidem ipsum e longinquo tentabat : nempe per somnum, per tristitiam, per ignaviam, et similia. Postquam autem ipsum esurire cognovit, jam prope ac manifeste appetivit: idque per vitium fami conveniens putagulam. Considera vero quid faciat. Audierat et a Joanne, et per vocem cœlitus delapsam, hunc esse Dei Filium; ignorans ergo quod Dei Filius carnem assumpsisset, siquidem latuit eum arcanum incarnationis mysterium, suspicatus est hominem quidem esse, a Deo tamen ob virtutes ipsius adoptatum. Itaque ei jam tantum invidit honorem, sicut et veteri Adam : nisusque est hunc, velut illum ab ipso dejicere.

Et idcirco propius accedens, primam producit tentationem, nempe gulositatem, per quam cepit et primum Adam. Quia ergo nullus aderat cibus, eo quod desertus nimis esset locus, sciebat autem fami convenientem esse panem ipse, quidem non affert, eo quod ab adversario Christus sumpturus non erat, sed jubet ut de lapidibus panes efficiat. Et ne Christus insidias agnosceret, observa technas ejus ac malitiæ magnitudinem. Non dixit simpliciter : Facito, ut isti lapides panes fiant, sed præmisit : Si Filius Dei es, ut appareat quod ut demonstraretur, an Filius Dei sit, petit (v) lapidum in panes fieri transformationem. Putat enim hujusmodi verbis pungendum, tanquam rubore suffundatur, si Filius Dei non esse credatur, ut ignorato dolo, lapides in panes transformet, accepta certe (x) a Deo potestate; ac postmodum videns jam ipsos, magna attractus esurie, dejiciatur. Sed non latuit illum, qui sapientes comprehendit in astutia sua⁶³.

Vers. 4. Qui — Dei. Intellecta illius astutia, signum non edidit requisitum. Nam signa ad commodum intuentium fieri consueverunt : diabolus autem nullam inde relaturus erat utilitatem. Etenim neque visis postmodum omnibus quæ fecit Christus, in aliquo mutatus est. Sed ad occultam ipsius respondet cogitationem, et ex libri Deuteronomii⁶⁴ Scriptura ei silentium imponit. Ac si diceret : Ad quid mihi opus est panes ex lapidibus facere, propter famem quæ me urget. Ut illis visis alliciar esca? Atqui non solo pane hominum vita servari potest. sed et alio præterea cibi genere. Omne siquidem verbum ab ore Dei egrediens ad eum qui fame premitur, loco cibi vitam ejus sustinet, et sufficit ei. Ita sane gastrimargiæ dolum longanimitate ac tolerantia repulit. Observandum (z) vero Matthæum

πειραζόμενος, ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι ἐν ἐκείναις μὲν πῶρῳθεν αὐτὸν ἐπείραζε δι' ὕπνου, δι' ἀκηδίας, διὰ δειλίας καὶ τῶν τοιούτων· ἐπὶ δὲ ἔγνω τοῦτον κινάσαντα, λοιπὸν προσῆλθεν ἔγγυς, καὶ φανερώς (96) αὐτῷ προσβάλλει διὰ τοῦ ἐπιτηδείου τῆ πείνῃ πάθους, λέγων δὲ, τῆς γαστριμαργίας. Καὶ σαύπει, τί ποιῶ. Ἦκουσε καὶ παρὰ τοῦ Ἰωάννου, καὶ παρὰ τῆς κατενεχθείσης ἀνωθεν φωνῆς, ὅτι οὗτος Υἱὸς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ ἀγνοῶν ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐνανθρώπησεν· ἔλαθε γὰρ αὐτὸν ἡ ἀπόρρητος αὐτοῦ ἐνανθρώπησις· ὑπέλαβεν ὅτι, ἄνθρωπος ὢν, υἰοθετήθη τῷ Θεῷ διὰ τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ, καὶ λοιπὸν ἐφθόνησεν αὐτῷ τῆς τηλικαύτης τιμῆς, ὡσπερ καὶ τῷ κλιμαῷ Ἀδάμ, καὶ ἔσπευσεν ἐκβαλεῖν καὶ τοῦτον αὐτῆς, ὡς ἐκείνον ἐκείνη.

Διὸ καὶ προσελθὼν ἔγγυς, πρώτην προσέειπε πείραν, τὴν γαστριμαργίαν, δι' ἧς εἶλε καὶ τὸν πρῶτον Ἀδάμ· καὶ ἐπὶ οὐδαμοῦ βρώσις ἦν, διὰ τὴν ἁγὰν ἱερμίαν, ἐγίνωσκαι δὲ τῆ πείνῃ τὸν ἄρτον εἶναι καταλλήλον, αὐτὸς μὲν οὐ προσφέρει, διότι οὐκ ἔμελλεν αὐτὸν παρὰ τοῦ πολεμίου λαθεῖν ὁ Χριστὸς, ἐπιτάττει δὲ αὐτῷ, ποιῆσαι τοὺς ὑποδεικνυμένους λίθους, ἄρτους· καὶ ἵνα μὴ νοήσῃ τὴν ἐπιβουλὴν ὁ Χριστὸς, ὅρα μηχανὴν καὶ πονηρίαν ὑπερβολὴν· οὐκ εἶπεν ἀπλῶς ὅτι, Ποίησον τοὺς λίθους ἄρτους, ἀλλὰ προέταξε τὸ· Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, ἵνα δοῦξῃ, ὅτι πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ εἶναι αὐτὸν Υἱὸν Θεοῦ ζῆτεῖ γενέσθαι τὴν μεταποίησιν τῶν λίθων εἰς ἄρτους. Ἔπειτα γὰρ, ὅτι παρακινισθήσεται τῷ λόγῳ, καθάπερ οὐνειδισθείς ἐπὶ τῷ μὴ εἶναι Υἱὸς Θεοῦ, καὶ ἀγνοῶν τὸν δόλον, μεταβαλεῖ τοὺς λίθους εἰς ἄρτους, ὡς ἔχων ἐκ Θεοῦ δύναμιν, καὶ λοιπὸν, ἰδὼν αὐτοῦς, πάνυ πεινῶν ἠττηθήσεται τῆς γαστρὸς· ἀλλ' οὐκ ἔλαθε τὸν δρασσόμενον τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν.

Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς — Θεοῦ. Συνεῖς τὴν πανουργίαν αὐτοῦ, τὸ μὲν ἐπιζητηθὲν σημεῖον οὐκ ἐποίησε· διότι τὰ σημεῖα δι' ὠφέλειαν τῶν ὁρώντων εἰσθε γίνεσθαι, ὁ δὲ διάβολος· οὐδὲν ἔμελλεν ἐνταῦθα ὠφελῆσθαι· καὶ γὰρ ὕστερον, ἰδὼν πάντα, ὅσα ἐποίησεν ὁ Χριστὸς, οὐδὲν μετεβλήθη· πρὸς δὲ τὸν κερυμμένον αὐτοῦ σκοπὸν ἀπολογεῖται, καὶ ἀπὸ τῆς ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Δευτερονομίου Γραφῆς ἐπιστομίζει αὐτὸν, ὡσαύτι λέγων· Τί μοι ποιεῖν ἄρτους ἐκ λίθων ἐπιτάττει; Πάντως διὰ τὴν συνέχουσαν μὲ πείναν, ἵνα φανήτων δολοσθῶ; Ἄλλ' οὐκ ἐπ' ἄρτων μόνων ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐστὶ καὶ ἕτερος τρόπος τροφῆς. Καὶ γὰρ πᾶν βῆμα, ἐκπεριεσόμενον διὰ στόματος Θεοῦ ἐπὶ τὸν κινῶντα, δίκην τροφῆς συνέχει τὴν ζωὴν αὐτοῦ, καὶ ἀρκεῖ αὐτῷ. Οὕτως μακροθύμως ἀπεπερούσατο τὴν μηχανὴν τῆς γαστρι-

⁶² Marc. 1, 13; Luc. vi, 2.

⁶³ Job. v, 13; I Cor. iii, 19.

⁶⁴ Deut. viii, 3.

Variæ lectiones et notæ.

(96) Τοῦτ' Α.

(v) Ut videatur, ad demonstrandum eum esse Filium Dei, petere.

(x) Certe. Forte post ἔχων reperit δῆθεν, idque

reddidit certe.

(z) Observandum. Videtur legisse παρατηρητέον. Intra ἀπεκατηρέφως prorsus neglexit.

μαργιας. Ἀπαρτήρητον (97) δὲ τὸ, τὸν Ματθαῖον μὲν λίθου εἶπεν πληθυντικῶς, τὸν δὲ Λουκᾶν λίθον ἑνικῶς. Πολλαχθῶ γὰρ τῶν εὐαγγελιστῶν τοιαύτας εὐρήσεις ἀδιαβεῖς ἀδιαφορίας.

† Ἀπὸ (98) τῆς Παλαιᾶς ἐστὶν ἡ μαρτυρία Μωυσέως γὰρ ὁ λόγος. Καὶ γὰρ καὶ οἱ Ἑβραῖοι τῷ μάννα ἐτρέφθησαν, οὐκ ἄρτω ὄντι, ἀλλὰ διὰ ῥήματος Θεοῦ πᾶσαν χρεῖαν τῶν Ἑβραίων πληροῦντι, καὶ πάντα γενομένων, ὅσα αἰ φαγεῖν τις ἐπέθυμα. Ἐἴτε γὰρ ἰχθύος, εἴτε ὄου, εἴτε τυροῦ ἐπεθύμει ὁ Ἰουδαῖος, τοιαύτην γεῦσιν παρεῖχεν αὐτῷ τὸ μάννα.

Τότε — Πόλιν. Παραλαμβάνει, ἀντὶ τοῦ παραλαβῶν ἄγει. Καὶ γὰρ ἀφῆκε τὸν ἐχθρὸν ἄγειν αὐτόν, ἔπειθ ἔβλεπε, καὶ πολέμειν, ὡς βούλεται, ἵνα πανταχόθεν ἠττηθείς, μόνος δραπτεῖται. Ἄγλιαν δὲ πόλιν λέγει, τὴν Ἱερουσαλήμ, ὡς τῷ Θεῷ ἀφωρισμένην, καὶ διὰ τοῦτο σεβασμίαν ἢ ὡς τὸν ἅγιον ναὸν ἔχουσαν.

Καὶ — ἱεροῦ. Τὸ πτερύγιον, οἰκοδόμημα ἦν ὑψηλὸν ἄγειν, παρακοδομημένον τῇ πλευρᾷ τοῦ ἱεροῦ, ἦτοι τοῦ ναοῦ.

Καὶ — πόδα σου. ἠττηθείς τὴν πρώτην πείραν, ἐπὶ δεύτερον ἀνάγειν χωρεῖ, καὶ διὰ κενοδοξίας βλεῖν αὐτὸν ἐπιχειρεῖ. Διὸ καὶ ἐπιτάττει, κατακρημνίσαι ἑαυτὸν καὶ διασωθῆναι. Ἴνα δὲ παρακινήσῃ πάλιν αὐτόν, καλεῖν προτάττει τὸ Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐκ δόξης πάλιν ζητεῖν καὶ τοῦτο τὸ σημεῖον, εἰς ἀποδείξειν τοῦ εἶναι αὐτὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ τοῦ προτέρου μὴ γεγονότος. Ὡςτο γὰρ ὅτι ῥᾶρον πεισθήσεται, εἰ καὶ μὴ δι' ἕτερον, ἀλλὰ γε διὰ τοὺς μέλλοντας αὐτὸν ὄραν οὕτω τερατουργοῦντα πολλοὶ γὰρ ἦσαν τότε κάτω παρόντες καὶ λοιπὸν περιπεσεῖται τῷ ὑπεκλιθέντι δικτύῳ τῆς κενοδοξίας, ὡς τοῦ ἐπαινεθῆναι παρ' αὐτῶν ἐνεκεν κάτω βαλὼν ἑαυτόν. Ἐρωλεται δὲ τοῦτον καὶ ἀπὸ τῆς Δαυιδικῆς Γραφῆς, ἵνα δόξη καὶ αὐτὸς ἀπὸ Γραφῆς κείθιν ἀξιοπιστῶς· ἀλλ' οὐδ' ἐταῦθα λήθητε κακουργίαν.

Ἐργ — Θεόν σου. Γέγραπται ἐν τῷ Δευτερονομίῳ καὶ τοῦτο· Ἐκπειράζει δὲ τὸν Θεόν, ὁ μηδεμίαν ἀνάγκης ἐπικαιμένους ἐπιβρίπτων ἑαυτὸν εἰς προφανῆ κίνδυνον, ἐν τῷ θαρραῖν τῷ Θεῷ.

Πάλιν — προσκυνήσης με. Περιττόν ἦν, ἀναγράφῃναι καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ὄρους. Ποία γὰρ ἐκείθεν ὠφέλεια; τίως δ' οὖν, ἀποτυχῶν καὶ τῆς δευτέρας προσβολῆς ὁ ἐχθρὸς, καὶ εἰς τρίτην παρασκευάζεται, τὴν διὰ φιλαργυρίας, ἣν καὶ τελευταίαν ἐτήρησεν, ὡς χαλεπωτέραν. Καὶ ἀνάγει αὐτόν εἰς ὄρος ὑψηλοτάτου, καὶ τῷ δακτύλῳ δείκνυσιν αὐτῷ, ἐν στιγμῇ χρόνου, καθὼς προσέθηκεν ὁ Λουκᾶς, τουτίστιν, ἐν

A pluraliter lapides dicere; Lucam vero lapidem singulariter ⁶⁵. Frequenter enim apud evangelistas hujusmodi, quæ nihil officiant, diversitates reperies.

A Veteri Testamento depromptum est; est enim verbum Mosis. Nam et Hebræi manna comederunt, quod cum non esset panis, omnem tamen eorum supplebat indigentiam: mutatum in omnia quæ optabat quisque edere, sive piscem, sive ovum, sive caseum concupisceret Judæus, illius gustum manna ei præbebat.

Vers. 5. Tunc — civitatem. Assumit, hoc est, assumendo ducit. Permisit enim inimico ducere se quo liberet, et pugnare sicut vellet, ut undequaque victus solus aufugeret. Sanctam autem civitatem vocat Jerusalem, utpote a Deo delectam, et ideo in reverentia habitam: aut eo quod sanctum haberet templum.

Vers. 5. Et — templi. Pinnaculum domuncula erat excelsa valde, ad latus templi superstructa.

Vers. 6. Et — pedem tuum. Prima victus tentatione, ad secundum procedit certamen, et per vanam gloriam ipsum nititur attrahere, ideoque jubet ut seipsum præcipitet ac servet. Utque ipsum rursus pungat, præmittit iterum: Si Filius Dei es, quasi denuo videatur hoc signum ad hoc procedere (aa), ut se Filium Dei esse demonstret, quanquam id prius non fecerit (bb); putabat nempe facilius illi posse persuaderi, et si non ob aliud, at saltem propter illos qui eam mirabilia operantem visuri erant, tunc enim multi inferius aderant et ita in expassam vanæ gloriæ nassam incideret, utpote seipsum idcirco præcipitando, ut ab eis laudaretur. Ipsum quoque Davidica attrahit Scriptura, ut videretur etiam a Scriptura divina verisimiliter persuadere. Verum hi ejus doli Christum nequaquam latuerunt.

Vers. 7. Dixit — Deum tuum. Et hoc scriptum est in Deuteronomio ⁶⁶. Tentat autem Deum qui, nulla instante necessitate, seipsum in manifestum præcipitat periculum, ob habitam in Deum fiduciam.

Vers. 8. Iterum — V. 9. Adoraveris me. Super vacuum fuisset nomen ascribi montis: quæ enim fuisset inde consecuta utilitas? Interim frustratus secundo quoque impetu inimicus, ad tertium insuper præparatur, et per avaritiam quam novissimam servabat, utpoque periculosiorem, dejicere conatur et in montem ducit excelsum valde, ac digito ei demonstrat, in momento temporis, quod etiam

⁶⁵ Luc. iv, 3. ⁶⁶ Deut. vi, 16.

Varia lectiones et notæ.

(97) I. e. μὴ δῖον παρατηρήσεως ἀκριβεστέρως.

(98) Hæc in neutro meorum comparant. Sumpta sunt ex Theophyl. p. 22.

(aa) Procedere. Imo, quærere, petere.

(bb) Quanquam, etc.; cum prius non fecerit, non factum sit.

addidit Lucas⁶⁷, hoc est, in parvo tempore, partes orbis, in quibus mundi regna sita erant, dicens, in hac quidem parte positum est regnum Romanorum : in ista vero Persarum, et in illa Assyriorum, ac pari modo de cæteris. Et item hoc præcipuam habet gloriam, si formas spectas ac species ; aliud vero in aliis, et ut semel dicam, omnia recenset. Deinde ait : *Hæc omnia tibi dabo* ; puta quæ in regnismundi continentur, si *prostratus adoraveris me*. Quomodo, o dolose, tot ac talia commutas unica adoratione ? Utique ; ut ubi præcepti facilitate deceperis avaritiæ hamo eum transfigas, videlicet, cum amore possidendi regnorum divitias te adora verit. Manifestius autem ait Lucas, dixisse ei diabolum : *Tibi dabo potestatem hanc universam et gloriam eorum, quia mihi tradita est, et cuicumque volo do eam ; tu igitur si provolutus coram me adoraveris, erunt tua omnia*⁶⁸. Matthæus quidem hæc præteritit tanquam non necessaria : Lucas vero addidit, quia hoc loco dicta.

Λουκάς προσέθηκεν αὐτὰ, ὡς ἑνηκαῦτα ῥηθέντα. Πολλὰς δὲ τοιαύτας παραλείψει καὶ προσθήσκει ἐν ταῖς εὐαγγελιστικαῖς εὐρήσεσι, καὶ ἐπὶ πασῶν ἔχει λύσιν τὰς δηλωθείσας αἰτίας.

Plerasque autem hujusmodi omissiones ac additiones apud evangelistas reperies, et in omnibus pro solutione prædictas adhibe causas.

Vers. 40. *Tunc — solum coles*. Hoc quoque in Deuteronomio scriptum est⁶⁹. Considera vero quod in prioribus quidem tentationibus patienter responderit. Ubi autem vidit ipsum impudenter Dei ad se adorationem attrahere, divinumque expetere honorem, tunc ipsum increpavit, dicens : *Abi, Satana*, hoc est, Recede, adversarie. Lucas vero scripsit : *Abi post me, Satana*⁷⁰, hoc est, e conspectu meo te aufer ; quod enim post aliquem ponitur, ipsi non apparet. Neque sustinuit ut mendacii argueret dicentem omnia sibi tradita esse, sed denuo ipsum a Scriptura repulit, et versuto flagellum facta est increpatione, neque enim amplius toleravit.

Et ideo (cc) Matthæus quidem postremam scripsit avaritiæ tentationem : Lucas autem potius vanæ gloriæ, quia Matthæus sane etiam ordinis tentationem curam habuit, Lucas vero solius narrationis earum. In quo ergo a tentationibus Salvatoris instituemur ? Ut certe inimico nunquam fidem habeamus : ne si utilia quidem ac necessaria

Α βραχεῖ καιρῷ, τὰ μέρη τῆς οἰκουμένης, ἐν οἷς ἔκειντο αἱ βασιλείαι τοῦ κόσμου, λέγων· Ἐν τούτῳ μὲν τῷ μέρει κεῖται ἡ βασιλεία τῶν Ῥωμαίων, ἐν τούτῳ δὲ, ἡ τῶν Περσῶν, ἐν ἐκείνῳ δὲ, ἡ τῶν Ἀσσυρίων καὶ τὰ εἰς ἑξῆς ὁμοίως· καὶ ὅτι ἡ μὲν ἔχει δοξασθῆναι ἐπὶ τοῖσδε τοῖς εἰδέσιν, (99) ἡ δὲ ἐπὶ τοῖσδε, καὶ ἄλλα, ἐπ' ἄλλοις, καὶ ἀπλῶς πάντα καταλείγει. Εἰτὰ φησὶ· Ταῦτα πάντα σοὶ δώσω, δηλαδὴ τὰ τῶν βασιλείων τοῦ κόσμου, ἐὰν πισῶν προσκυνήσης με. Πῶς, ὡς δόλιε, τὰ τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα προσκυνήματος ἀπεμπολεῖς ; Πάντως, ἵνα, τῇ εὐκολίᾳ τοῦ ἐπιτήγματος ἀπατήσας, περιπειρήσῃ αὐτὸν τῷ ἀγίασμῳ τῆς φιλαργυρίας, ὡς ἔρωτι τοῦ κτήσασθαι τὸν πλοῦτον τῶν βασιλείων προσκυνήσαντά σε. Πλατύτερον δὲ φησὶν ὁ Λουκάς, ὅτι εἶπεν αὐτῷ ὁ διαβόλος·

Β Σοὶ (1) δώσω τὴν ἐξουσίαν ταύτην ἅπασαν, καὶ τὴν δόξαν αὐτῶν, ὅτι ἐμοὶ παραδίδοται, καὶ ὃ ἐὰν θέλω, δίδωμι αὐτήν. Σὺ οὖν, ἐὰν προσκυνήσῃς ἐνώπιόν μου, ἔσται σου πάντα. Ὁ μὲν οὖν Ματθαῖος ταῦτα παραλείψεν, ὡς οὐκ ἀναγκαῖα· ὁ δὲ

[·Η (2) χρονικὴ στιγμή τῆς ἀστρονομίας, εὐ πάντω βραχὺ διάστημα κέκτηται. Ἔρχεται οὖν εἰς μόνον τὸ δεῖξαι τὰ μέρη τῆς οἰκουμένης, ἐν οἷς ἔκειντο αἱ βασιλείαι, καὶ εἰς τὸ εἰπεῖν ὀλίγα περὶ τῆς δόξης αὐτῶν.]

Τότε — μόνῳ λατρεύσεις. Καὶ τοῦτο ἐν τῷ Δευτερονόμιῳ γέγραπται. Σκόπει δὲ, ὅτι ἐπὶ μὲν τοῖς προλαβοῦσι πειρασμοῖς μακροθύμως ἀπεκρίνετο, ὅτι δὲ εἶδεν αὐτὸν τὴν τοῦ Θεοῦ προσκύνεσθαι εἰς ἑαυτὸν ἀναισχύντως ἔλκοντα, καὶ Θεοῦ τιμὴν ἀπαιτοῦντα, τότε ἐπιτίμησεν αὐτῷ εἰπών· Ὑπαγάγε (3), Σατανᾶ, τουτίστιν, ἀναχώρει, ἀντικείμενε. Ὁ δὲ Λουκάς· Ὑπαγε ὀπίσω μου, ἔγραψεν, ὃ ἔστιν Ἀφανίσθητι. Ὁ γὰρ ὀπίσω τινὸς γενομένος, οὐ φαίνεται αὐτῷ. Οὐκ ἠνέχετο δὲ ἐλθεῖν αὐτὸν ψευδομένον, ὅτι ὁ κόσμος αὐτῷ παραδεδόται, ἀλλὰ κἀκεῖν ἀπὸ τῆς Γραφῆς αὐτὸν καταισχύνει. Καὶ λοιπὸν μάλιστα τῷ πονηρῷ γέγονεν ἡ ἐπιτίμησις. Οὐκέτι γὰρ ἔκαρτήρησε.

Καὶ διὰ Ματθαῖος μὲν τελευταῖον ἔγραψε τὸν πειρασμὸν τῆς φιλαργυρίας, ὁ δὲ Λουκάς μᾶλλον τὸν τῆς κενοδοξίας ; Διότι Ματθαῖος μὲν καὶ τῆς τάξεως τῶν πειρασμῶν ἐφρόντισε· Λουκάς δὲ μόνος τῆς διηγήσεως αὐτῶν. Τί οὖν ἀπὸ τῶν πειρασμῶν τοῦ Σατῆρος παιδευόμεθα ; Τὸ μὴ πείθεσθαι τῷ ἔχθρῳ μηδέποτε, μηδὲ εἰ χρήσιμα καὶ ἀναγκαῖα

⁶⁷ Luc. 17, 8. ⁶⁸ Ibid. 6, 7. ⁶⁹ Deut. vi, 3. ⁷⁰ Luc. 17, 8.

Variae lectiones et notæ.

(99) Intell. τῶν χρημάτων καὶ πραγμάτων.

(1) Παραδίδοται Β.

(2) Hæc in utroque codice leguntur in margine ac referuntur ad vocabulum στιγμής, quod e Luca laudatur in scholio proximo.

(3) Chrysost. t. VII, p. 172. A. B. hunc locum

(cc) Ideo. Cur.

interpretans, bis habet ὀπίσω μου. Sed ista vocabula non tam Chrysostomi, quam codicum auctoritate nituntur. Nam Chrysostomus sæpius diversa loca invicem jungit. Ὀπίσω μου, ut ad h. j. docui, expulsum est auctoritate Origenis, quem vide t. III, p. 540.

ἐπιτάττει. Σαίνει μὲν γὰρ τῷ χρηστῷ, τελευτῆ δὲ εἰς πονηρόν· (4) τὸ μὴ διὰ λιμὸν ἢ τοιαύτην ἄλλην ἀνάγκην ποιεῖν θέλημα τοῦ δαίμονος, ἀλλὰ καταφύγειν ἐπὶ τὸν Θεόν· τὸ μὴ ἐκπειράζειν τὸν Θεόν, καὶ τὸ μὴ προσέχειν τῷ διαβόλῳ σημεῖα ζητοῦντι. Δόλον γὰρ τοῖσι ἐναποκρύψας αἰτεῖ. Τινὲς δὲ φασί, τὸν διαβόλον ὑποδείξει τῷ Χριστῷ πάσας τὰς βασιλείας τοῦ κόσμου καὶ τὴν δόξαν αὐτῶν, οὐ κατ' αἰσθησιν τοπικῶς, ἀλλὰ κατὰ διάνοιαν ὑπογραφικῶς. Τοῦτο δὲ εἶπον, διὰ τὸ ἐν στιγμῇ χρόνου ταύτας ὑποδεῖξαι.

Τότε — διαβόλος. Ὁ δὲ Λουκᾶς ἔγραψεν, ὅτι καὶ συντελέσας πάντα πειρασμὸν ὁ διαβόλος, ἀπίστα ἀπ' αὐτοῦ ἄχρι καιροῦ. Καὶ φαίνεται, ὅτι οἱ ἀκαριθμηθέντες τρεῖς πειρασμοὶ, κεφάλαια πάντων ἐἰσι τῶν πειρασμῶν. Ἐκ τούτων γὰρ καὶ οἱ ἄλλοι πάντες ἀπογεννῶνται, καὶ ὁ τὰ πάθη ταῦτα νικῶν, ἔχει κατὰ πάντων τὰ νικητήρια. Τὸ δὲ ἄχρι καιροῦ, σημαίνει, ὅτι μέχρι τῆς παρὰ τῶν Ἰουδαίων ἐπιβουλῆς. Τότε γὰρ πάλιν προσέβαλεν, οὐ δὲ ἰαυτοῦ, ἀλλὰ διὰ τῶν Ἰουδαίων, ὡς δὲ ὀργάνων τῶν.

† Τους τρεῖς (5) πειρασμοὺς (6) ἐνίκησεν ὁ Κύριος, τὸν τῆς γαστριμαργίας, τὸν τῆς κενοδοξίας, καὶ τὸν τῆς φιλοχρηματίας, ἦγον φιλοπλουτίας. Οὗτοι γὰρ εἰσιν οἱ ἄρχοντες τῶν παθῶν. Τούτους οὖν νικῶν, καὶ τοὺς ἄλλους πολλῷ μᾶλλον. Ὅθεν ὁ Λουκᾶς φησιν, ὅτι πάντα πειρασμῶν ἐτέλεσε. Ὅτι δὲ ἄγγελοι διακονοῦσιν αὐτῷ, δείκνυσιν, ὅτι καὶ ἡμῖν μετὰ τὴν νίκην ἄγγελοι ὑπηρετοῦσι. Πᾶσα γὰρ δὲ ἡμᾶς καὶ ποιεῖ καὶ δείκνυσιν ὁ Χριστός, ἐπὶ αὐτῷ, ὡς Θεῷ, καὶ οἱ ἄγγελοι ὑπουργοῦσιν.

Καὶ — διακονοῦν αὐτῷ. Ὅτε μὲν οἱ ἀγῶνες ἔσταν, οὐκ εἴασεν αὐτοὺς φαίνεσθαι, ἵνα μὴ (7) ἀπολέσῃ τὴν ἄγρην· ὅτι δὲ τὸν ἀνταγωνιστὴν ἐνίκησε κατὰ κράτος, καὶ φυγεῖν παρεσκεύασε, τότε φαίνεσθαι λοιπὸν, ἵνα μάθῃς ὅτι καὶ σὲ μετὰ τὰς (8) κατ' ἐκείνου νίκας, ἄγγελοι δέξονται καὶ ἐκφυροῦσουσιν.

Ἀκούσας — Γαλιλαίαν. Ἀκούσας, ὅτι παρ᾽ ἐσθὴ εἰς τὸ δεσμοτήριον ὑπὸ Ἡρώδου τοῦ τετραρχοῦ, καθὼς ἐρεῖ προῖων.

Ἀνεχώρησε δὲ, παιδύων ἡμᾶς, φεύγειν τοὺς πειρασμούς. Οὐκ ἔστι γὰρ ἐγκλημα, τὸ μὴ ἐπιβρίσκω ἐκπυλὸν εἰς κίνδυνον, ἀλλὰ τὸ, ἐμπιστύντα μὴ

A jubeat. Siquidem per ea quæ commoda sunt, adulatur : finit vero in malum. Utque nec propter famem, aliamve urgentem necessitatem, faciamus dæmonis voluntatem, sed ad Deum confugiamus : ne Deum tentemus, neque diabolum signa petenti intendamus. Hæc enim occultato sub eis dolo postulat. Quidam autem dicunt diabolum Christo demonstrasse omnia regna mundi et gloriam eorum, non ad sensum localiter, sed ad intellectum designando. Hoc autem dixerunt propter id quod scriptum est, hæc in momento temporis demonstrasse.

Vers. 11. *Tunc — diabolus.* Lucas autem scripsit⁷¹, quod completa omni tentatione, diabolus accessit ab eo usque ad tempus. Apparet autem tres enumeratas tentationes, capita omnium esse tentationum. Ab his namque cæteræ omnes oriuntur, ut qui hos devicerit effectus, contra omnes victoriam obtineat. Quod autem additur : *Usque ad tempus*, significat, usque ad Judæorum insidias. Tunc enim rursus oppugnabit, non per seipsum, sed per Judæos, tanquam per organa quædam.

Tres tentationes sustinuit Dominus, nempe gulæ, vanæ gloriæ et avaritiæ. Sunt etenim hæc omnium malorum affectuum capita : qui has devicerit, in multis quoque aliis magis victor evadet. Lucas itaque dicit⁷², quod omnem compleverit tentationem, eo quod tentationum capita consummavit. Quod autem etiam angeli ei ministrant, significat nobis quoque angelos post victoriam ministraturos. Omnia siquidem propter nos et facit et ostendit Dominus, cui veluti Deo semper angeli ministrant.

Vers. 11. *Et — ministrabant ei.* Tempore quidem tentationum non permisit eos apparere, ne prædam (dd) perderet : postquam autem adversarium propria devicit auctoritate, ac fugere coegit, tunc jam apparent, ut noveris quod postquam in modum ejus viceris, et te suscipient ac stipabunt angeli.

Vers. 12. *Cum audisset — Galilæam.* Postquam audisset quod in carcerem traditus esset ab Herode tetrarcha, sicut in sequentibus dicturus est.

Secessit autem instruens nos, ut tentationes fugiamus. Neque enim vitium est, seipsum periculo non objicere : sed ubi inciderit, non stare viriliter.

⁷¹ Luc. IV, 13. ⁷² Ibid.

Variae lectiones et notæ.

(4) Etiam hæc pendent ex superioribus, τί — παιδύνομεθα ;

(5) Hæc in nullo meorum reperiuntur. Repetita sunt ex Theophylact. p. 23 B.

(6) Ὑπέμενον videtur legisse Hentanius.

(dd) *Prædam.* Non repugnabo, si quis acceperit de Christo capiente et vincente diabolum, qui Christum capere et vincere voluerat. Locus similis est etiam Chrysost. tom XII, p. 356 C : Μόνη διελέ-

(7) Chrysost. tom. VII, p. 172. E. Ὅποτε μὴ ταύτη σοδῆσαι τὴν ἄγρην, eodem sensu. Ἄγρην autem intelligit, τὴν προσαγομένην παρὰ τοῦ διαβόλου.

(8) Κατὰ, omittit. A.

γετο, [τῇ Σαμαρείτιδι] τοὺς μαθητὰς ἐπιτάδες εἰς τὴν ἀγορὴν πέμψας ἵνα μὴ ποθήσῃ τὴν ἄγρην. Item ibid. p. 369 A : Καὶ μὴ σοδῆσῃ τὴν ἄγρην.

In Galilæam vero abijt, simul quidem ut compleretur A *σθῆναι γενναίως. Εἰς τὴν Γαλιλαίαν δὲ ἀπικεῖν'* quæ de ea scribitur prophetia, sicut inferius dicitur; utque inde piscatores piscaretur, apostolos dico, qui ibi morabantur. Unde et angeli sublevato in oclum Christo, Galilæos appellaverunt eos, dicentes. *Viri Galilæi, quid statis aspicientes in cælum*⁷⁹.

Vers. 13. *Et — Nephthalim.* Relicta, hoc est, præterita. Tunc enim non est ingressus Nazareth.

Vers. 14. *Ut compleretur — V. 16. eis.* Galilæa quidem regio erat Palestinæ. Olim autem data est in sortem duabus tribubus Zabulon et Nephthalim: partem tamen ejus inhabitabant gentes alienigenæ. Et videtur horum prophetiæ verborum ordo difficilis, tum propter defectum quorundam, tum B propter ignoratum eorum intellectum. Ego tamen a prophetico libro illum requirens, intellexi quomodo ea ordinare oporteat: nempe ita convenit. O terra Zabulon, et o terra Nephthalim (Intelligit autem Galilæam, sicut dictum est), et, o vos qui circa viam maris, id est, circa mare Galilææ habitatis; et o vos qui trans Jordanem: et o Galilæa gentium (Vocat autem Galilæam gentium, eam Galilææ partem quam gentes incolebant.) Deinde comprehendens omnes qui in prædictis locis habitabant, res illis salutare denuntiavit, dicens: *Populus qui sedebat in tenebris vidit lucem magnam*, etc. Et tenebras vocavit errorem. Errabant enim Judæi quidem circa Scripturas, gentes vero circa cultum divinum.

Lucem autem magnam Christum nominavit⁷⁴, qui frequenter lux vera appellatur: ipse etenim hos ab errore eduxit, illustrans eos in modum lucis. Deinde iterum hujusmodi tenebras interpretatur *regionem mortis, et umbram mortis* his vocans nominibus, quia sicut mortis regio ac umbra, est sepulcrum: regio quidem quasi locus, umbra vero quasi tenebræ. Nam tenebræ umbra est. Ita et mortis spiritualis regio ac umbra, erat ille error; regio sane, veluti more sepulcri eos continens, qui in ipsum incidissent, mortui, quoad sensum veritatis; umbra vero, utpote tenebris eos offundens. Ne mireris autem, si prophetica eloquia integre non posuerit. Universaliter enim scire oportet, evangelistas interdum quidem integre dictorum mentionem facere, quandoque autem illa abbreviare, et aliquando verborum quidem sensum integrum servare, quasdam vero dictiones mutare, quando id in nullo sermonem potest corrumpere

σθῆναι γενναίως. Εἰς τὴν Γαλιλαίαν δὲ ἀπικεῖν' ἅμα μὲν, ἵνα πληρωθῇ ἡ περὶ αὐτῆς προφητεία, ὡς ῥηθήσεται· ἅμα δὲ, ἵνα ἐκείθεν ἀλιεύσῃ τοὺς ἀλιεῖς, λέγω δὴ τοὺς ἀποστόλους. Ἐκεῖ γὰρ διετέρισον. Καὶ γὰρ καὶ οἱ ἄγγελοι ὑστεροῦ, εἰς οὐρανὸν ἀναλαμβανομένου τοῦ Χριστοῦ, Γαλιλαίους αὐτοὺς ἐκάλεσαν, εἰπόντες, ὅτι Ἄνδρες Γαλιλαῖοι, τί ἐστήκατε ἐμβλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν.

Καὶ — Νεφθαλίμ. Καταλιπὼν, ἀντὶ τοῦ, παραδραμῶν. Τότε γὰρ οὐκ εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ναζαρέτ.

Ἴνα πληρωθῇ — αὐτοῖς. Ἡ Γαλιλαία χώρα μὲν ἦν τῆς Παλαιστίνης, ὡς προειρηκαμέν· ἐκλυροδοτήθη δὲ πάλαι ταῖς δυοῖν φυλαῖς, τῆ τοῦ Ζαβουλῶν, καὶ τῆ τοῦ Νεφθαλίμ· μέρος δὲ αὐτῆς ἔθνη κατώκουν ἄλλοφυλα. Καὶ δοκεῖ μὲν ἡ τῶν προφητικῶν τούτων ῥητῶν σύνταξις δυσχερῆς, διὰ τε τὸ ἐλλείπειν τινὰ καὶ διὰ τὸ ἀγνωεῖσθαι τὴν ἐνοσίαν αὐτῶν. Ἐγὼ δὲ ταύτην ἀπὸ τῆς προφητικῆς βίβλου διακινῶν, ἔγνω, πῶς χρὴ ταῦτα συντάττειν. Προσέκει γὰρ οὕτως. Ὡ γῆ τοῦ Ζαβουλῶν! καὶ ὦ γῆ τοῦ Νεφθαλίμ! λέγει δὲ τὴν Γαλιλαίαν, ὡς εἰρηται· καὶ, ὡ οἱ κατὰ τὴν ὄθον τῆς θαλάσσης, τουτέστιν, οἱ παρὰ τὴν θαλάσσαν τῆς Γαλιλαίας οἰκούντες καὶ ὡ οἱ πέραν τοῦ Ἰορδάνου! καὶ ὦ Γαλιλαία τῶν ἔθνῶν! ἐκάλεσε δὲ Γαλιλαίαν τῶν ἔθνῶν, τὸ μέρος τῆς Γαλιλαίας, ὃ τὰ ἔθνη κατώκουν· εἶτα, ἐπισυνάψας πάντας τοὺς ἐν τοῖς δὴλωθεῖσι τόποις, εὐαγγελίστατο τὰ σωτήρια, εἰπὼν· Ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει, (9) ἴδε φῶς μέγα, καὶ τὰ εἴη. Καὶ σκότος μὲν ὠνόμασε, τὴν πλάνην. Ἐπλανῶντο γὰρ Ἰουδαῖοι μὲν περὶ τὰς Γραφὰς, τὰ ἔθνη δὲ περὶ τὸ σέβας.

Φῶς δὲ μέγα, τὸν Χριστόν, ὃς ἀλλαχθὺ φῶς ἐκλήθηνον προσηγόρευται. Καὶ γὰρ αὐτὸς τούτους ἐξηγάγεν ἐκ τῆς πλάνης, δίκην φωτὸς αὐτοῖς ἐπέλαμψας. Εἶτα πάλιν ἐφηρημένευσε τὸ τοιοῦτον σκότος, Χώραν θανάτου καὶ σκιάν θανάτου τοῦτο καλέσας. Ὡσπερ γὰρ τοῦ σωματικοῦ θανάτου χώρα καὶ σκιά ὁ τάφος ἐστὶ· χώρα μὲν, ὡς τόπος· σκιά δὲ, ὡς σκότος· σκότος γὰρ ἡ σκιά· οὕτω καὶ τοῦ ψυχικοῦ θανάτου χώρα καὶ σκιά, ἡ πλάνη ἐκείνη ἦν· χώρα μὲν, ὡς τρόπον τάφου συνέχουσα τοὺς ἐμπειτωκότας αὐτῇ νεκρωμένους εἰς αἴσθησιν ἀληθείας· σκιά δὲ, ὡς σκοτιζουσα αὐτούς. Εἰ (10) δὲ μὴ ἀκέραια τὰ προφητικὰ τέθεικε ῥητὰ, μὴ θαυμάσης. Χρὴ γὰρ καθολικῶς γινώσκων, (11) ὅτι οἱ εὐαγγελίσται ποτὲ μὲν ἀκέραιων τῶν ῥητῶν ἀπομνημονεύουσι, (12) ποτὲ δὲ, ἐπιτέμνουσιν αὐτὰ, ποτὲ δὲ τὴν μὲν τῶν ῥητῶν διάνοιαν ὀλόκληρον ἀποσώζουσι, λέξεις δὲ τινὰς ἀπαρτηρήτως ὑπαλάττουσιν, ὅταν οὐδὲν τι μέλλοι τῷ λόγῳ τοῦτο λυμάνισθαι.

⁷⁹ Act. i, 11. ⁷⁴ Joan. i, 9.

Variae lectiones et notæ.

(9) Sicut uterque codex etiam in textu, pro vulgari *εἴδς*.

(10) Δί' omittit A.

(11) Διδάσκων pro γινώσκων A.

(12) Μνημονεύουσι A.

(ΚΕΦ Δ') Περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Σωτῆρος. Α
 Ἀπὸ τότε — οὐρανῶν. Τοῦτο πρὸ τοῦ Σωτῆρος
 ὁ Ἰωάννης ἐκέρυξεν. Ἄρχεται δὲ καὶ ὁ Χριστὸς ἐν-
 τεῦθεν, ἵνα δείξῃ, ὅτι προοίμιον αὐτοῦ ἦν ὁ Ἰωάν-
 νης, καὶ ὅτι οὐκ ἔστιν οὗτος ἰσχυρὸς ἐκείνου. Καὶ
 γὰρ ἶδεν πρῶτον ἄλλον μαρτυρῆσαι περὶ αὐτοῦ,
 καὶ τότε αὐτὸν ἔλθειν. Τούτους δὲ λέγουσιν, ὅτι δοκαί-
 μιν ὁ Χριστὸς τὰ αὐτὰ τῷ Ἰωάννῃ κηρύσσειν, οἷον
 τὸ Μετανοεῖτε, καὶ τὸ Ἠγγικεν ἡ βασιλεία τῶν
 οὐρανῶν, οὐκ ἔστι δέ. Ὁ μὲν γὰρ Ἰωάννης, Με-
 τανοεῖτε, εἶπεν, ἐφ' οἷς ἡμαρτήκατε · ὁ δὲ Χρι-
 στὸς, Μετανοεῖτε, ἀντὶ τοῦ, Μεταβαλλεσθε ἀπὸ τῆς
 παλαιᾶς ἐπὶ τὴν καινὴν. Καὶ παράγουσι μάρτυρα
 τὸν Μάρκον, προσθέντα τὸ· Καὶ πιστεύετε ἐν τῷ
 Εὐαγγελίῳ. Καὶ ὁ μὲν Ἰωάννης, φασί, βασιλείαν
 οὐρανῶν, τὸν Χριστὸν ὠνόμασεν · ὁ δὲ Χριστὸς Β
 τὴν οὐράνιον καὶ ἀγγελικὴν πολιτείαν, ἣν αὐτὸς
 ἐμύλλε νομοθετεῖν, ὡς προειρήκαμεν. Ὁ μόντοι
 Μάρκος, ἀντὶ τοῦ Βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ἢ βα-
 σιλεία τοῦ Θεοῦ εἶπεν. Καὶ νοεῖται ἔτι, ὅτι ἠγγικεν
 ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἵνα βασιλεύσῃ τῶν πιστευόν-
 των. Τῶν μὲν γὰρ ἀπίστων φύσει ἐστὶ βασιλεὺς,
 ὁ Υἱὸς (13) καὶ Λόγος · τῶν δὲ πιστευόντων, καὶ
 φύσει καὶ προαιρέσει, ἰκουσίως δεχομένων τὸ ὑπ'
 αὐτοῦ βασιλεύσθαι.

Περὶπατῶν — αὐτῶ. Ματθαῖος μὲν ἐνταυθα φη-
 σεν, ὅτι μετὰ τὸ παραδοθῆναι τὸν Ἰωάννην ἠκολού-
 θησαν οὗτοι τῷ Ἰησοῦ · ὁ δ' εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης
 μάλλον, ὅτι πρὸ τοῦ παραδοθῆναι. Καὶ Ματθαῖος μὲν
 εἶπεν, ὅτι καὶ ἀμφοτέρους ὁ Ἰησοῦς ἐκάλεσεν · ὁ δὲ
 Ἰωάννης, ὅτι τὸν μὲν Ἀνδρέαν, ὁ Ἰησοῦς, τὸν δὲ
 Πέτρον, ὁ Ἀνδρέας. Ὅθεν φανερόν, ὅτι δευτέρῃ C
 αὐτὰ ἡ κλήσις ἦν. Καὶ γὰρ ἀκολουθήσαντες αὐτῶ,
 πρὸ τοῦ παραδοθῆναι τὸν Ἰωάννην, ἐπανήλθον πάλιν
 εἰς τὴν ἰδίαν πατρίδα, καὶ τὴν προτέραν τέχνην με-
 τεχειρίζοντο, ἅτε τὸν μὲν Ἰωάννην ἰδόντες παραδο-
 θέατα, τὸν δὲ Ἰησοῦν ἀναχωρήσαντα. Λοιπὸν οὖν
 ὁ Χριστὸς, ἐνδοῦς αὐτοῖς τὸ πρῶτον, ἔρχεται πάλιν
 ἀκηχησόμενος καὶ κηλεύει ἀκολουθεῖν, ἵνα, ἀνθ' ὧν
 εἶχον δικτύων, λαβόντες παρ' αὐτοῦ τὴν λογικὴν
 σπηλιάν, καὶ βάλλοντες εἰς τὴν θάλασσαν τοῦ βίου,
 τοὺς ἀσθρόπους (14) θηρεύσωσιν, ἀντὶ τῶν ἰχθύων.
 Σκόπεε δὲ, πῶς εὐθέως ὑπήκουσαν, καὶ ἀφῆκαν
 τὰ εἶχον, μηδὲν τι προφασισάμενοι. Καὶ γὰρ οὕτως ὁ
 Χριστὸς βούλεται, παντὸς ἀναγκαίου προτιμῶν τὸ
 ἀκολουθεῖν αὐτῶ. Δεῦτε δὲ, ὀπίσω μου, εἶπεν, ἀντὶ
 τοῦ, Ἀκολουθήσατέ μοι.

[Ἀδελφοὶ (15) δύο, γηγόνεσι πρώτῃ κλήσις τῷ
 Χριστῷ, διδάσκοντι καὶ διὰ τούτου τὸ προσήκειν
 ἀδελφικῶς πολιτεύεσθαι, καὶ ἀδελφὰ φρονεῖν, τοὺς
 μαθητευομένους αὐτῶ.]

¹³ Marc. 1, 15. ¹⁴ Ibid. ¹⁵ Joan. 1, 35 seqq.

Variae lectiones et notæ.

(13) Καὶ Λόγος ὁ Υἱός. Α.
 (14) Θηρεύωσιν. Β.

(15) Inclusa in margine habet A.

(se) Testamento. Vix putem, Λιαθίχης repertum esse ab Hentenio in codice. Malim equidem intelli-
 gere πολιτείας, quod paulo inferius legitur.

(CAP. IV.) *De doctrina Christi.*

Vers. 17. *Ex eo tempore — colorum.* Hæc ante
 Salvatorem Joannes prædicavit. Incipit autem etiam
 inde Christus, ut ostendat principium suum fuisse
 Joannem, et nequam illi contrarium esse.
 Operæ pretium enim erat, ut primum alius de eo
 ferret testimonium, et tunc veniret ipse. Quidam
 autem dicunt, videri quidem eadem prædicare
 Christum, quæ Joannes, puta : *Resipiscite, et instat
 regnum colorum*, non tamen ita esse. Joannes
 siquidem dixit : *Resipiscite, prop' r peccata in
 quibus offendistis.* Christus vero : *Resipiscite, ut
 transferri mereamini a veteri Testamento (se) in
 novum.* Et Marcus pro teste adducit, qui addit :
Et credite Evangelio ¹⁵. Et Joannes, inquit,
 Christum vocavit *regnum colorum*. Christus autem
 cœlestem angelicamque politiam, quam ipse condi-
 turus erat, ut prædiximus. Marcus sane pro *Regno
 colorum* dixit, *Regnum Dei* ¹⁵. Intelligitur præterea
 regnum Dei instare, ut super credentes regnet.
 Siquidem incredulorum natura Rex est Filius Dei
 et Verbum, credentium vero utroque modo, natura
 videlicet et voluntate, cum sponte gubernationem
 ejus suscipiant.

Vers. 18. *Ambulans — V. 20. Eum.* Matthæus
 quidem in hoc loco dicit, postquam traditus est
 Joannes hos esse Christum secutos. Evangelista
 vero Joannes, quod potius antequam traderetur ¹⁷.
 Præterea Matthæus asserit simul utrumque vocasse
 Jesum ; Joannes autem, quod Andream quidem
 Jesum, Petrum vero Andreas vocaverit. Unde mani-
 festum est hanc secundam fuisse vocationem. Et-
 enim cum eum secuti fuissent ante Joannis tradi-
 tionem, rursum ad patriam reversi sunt, artemque
 priorem exercuerunt : utpote videntes Joannem
 quidem traditum esse, Jesum vero secessisse.
 Postmodum igitur Christus, primum eis factum
 ignoscens, venit ut rursum eos reciperet : jubet-
 que ut sequantur, et pro retibus quæ possidebant,
 sumant ab eo rationalem sagenam : et in mare
 sæculi mittentes, pro piscibus homines capiant. Et
 vide quomodo statim, his quæ possidebant relictis
 obedierunt, nihil tergiversantes. Ita nempe vult
 Christus, ut cuius necessitati suis præponatur
 discipulatus. Dixit autem : *Venite post me*, hoc est,
 D Sequimini me.

Fratres fuerunt, qui primum a Christo docente
 vocati sunt : tum quia huic convenit fraterno modo
 gubernare : tum quia fraterno modo sapere oporteat
 eos qui ab ipso docentur.

Vers. 21. *Et progressus* — V. 22. *Eum. Horum* A quoque fidem intuere, qua patrem etiam despexerunt. Necessè enim est parentibus quoque præponere Christum. Neque parva virtutis ipsorum demonstratio est, quod paupertatem adeo facile tulerint, ac propriis manibus victum quæsierint, et mutuo inter se amore colligati fuerint, patrem quoque una secum habuerint, illique inservierint. Verisimile est autem, audisse eos a Petro et Andrea, promississe Christum, quod sequentes se, redderet hominum piscatores.

Vers. 23. *Et — synagogis eorum.* In synagogis eorum docebat : partim quidem ut plures attraheret, partim vero ne quis dicere posset, quod rudes clanculo docens deciperet, palam non ausus docere.

Vers. 23. *Et prædicans — regni.* Marcus vero scripsit : *Regni Dei*⁷⁸. Est autem Evangelium regni Dei, Novum Testamentum, utpote de regno Dei disputans, aut ad regnum Dei, ipsi obediens inducens.

Vers. 23. *Et — populo.* Νόσος quidem (pro quo nos *morbum* vertimus) est diutina perversio habitudinis corporis : Μαλακία vero (quam diximus languorem) principium est laxationis corporis, morbi prænuntia. Et in corpore sane ita est. In anima autem morbus quidem est peccati actus : languor vero inductio cogitationis ad actus consensum.

Vers. 24. *Divulgata — Syriam.* Marcus vero dixit : *Exivit autem rumor de eo in totam undèque regionem Galilææ finitimam*⁷⁹. Lucas vero : *Et egrediebatur sonus de eo in omnem locum finitimæ regionis*⁸⁰. Rumor autem et sonus significant famam ejus. Præterea quam dixit Matthæus Syriam, hanc cæteri Galilææ finitimam regionem appellaverunt. Dimanavit autem de eo fama, quod talia doceret qualia nunquam audivissent, et quod sermones miraculis confirmaret, quodque cum auctoritate doceret ac operaretur, sicut in Marco manifestius invenies.

Vers. 24. *Et — sanavit eos.* Post verba illa, variis morbis, distinctio ponenda est. Tormina autem vocat morborum dolores. Lunatici vero tenentur affectione corruptorum humorum. Quia enim luna cum ad plenum lumen devenerit, naturam habet per splendorem suum attractivam humorum, qui D in corporibus sunt, fit ut hi tunc turbentur. Frequens etenim ac pravus vapor ab ipsis elevatus, cerebrum dilaniat, hominemque contorquet ; cumque hæc a luna patiantur, lunatici appellantur. Verum cur a nullo horum priusquam curaret, de fide requisivit, quemadmodum postea fecit a plu-

Και προβάς — αὐτῶ. Ὅρα καὶ τὴν τούτων πίστιν, δι' ἣν καὶ τοῦ Πατρὸς καταφρόνησαν. Χρὴ γὰρ καὶ τῶν γονέων προτιμᾶν τὸν Χριστόν. Οὐ μικρὰ δὲ ἀποδείξεις τῆς ἀρετῆς αὐτῶν, τὸ πέναν φέρειν εὐκόλως, καὶ τὸ ἀπὸ τῶν οἰκείων τρέφισθαι χειρῶν, καὶ τὸ συνδεδέσθαι ἀλλήλους, καὶ τὸ τὸν Πατέρα μετ' ἑαυτῶν ἔχειν καὶ θεραπεύειν. Εἰκὸς δὲ, καὶ τούτους ἀκούσαι παρὰ Πέτρου καὶ Ἀνδρίου, ὅτι ὑπίσχετο ποιῆσαι τοὺς ἀκολουθοῦντας αὐτῶ, ἁλιεῖς ἀνθρώπων.

Καὶ — συναγωγαῖς αὐτῶν. Περιῆγεν, (16) ἄπει τοῦ Περιήρηστο. Ἐν ταῖς συναγωγαῖς δὲ ἐδίδασκε· τοῦτο μὲν, ἵνα πλείονας ἐφέλικύσεται· τοῦτο δὲ, ἵνα μηδεὶς ἔχοι λέγειν, ὅτι λάθρα διδάσκων τοὺς ἀμαθεῖς, ἐξεπατᾷ τοὺς, μὴ θαρρῶν ἐν πλήθει διδάσκειν.

Καὶ κηρύσσων — βασιλείας. Ὁ δὲ Μάρκος, τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἔγραφεν. Εὐαγγέλιον δὲ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἢ Καινὴ Διαθήκη, ὡς περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ διαλαμβάνουσα, ἢ ὡς εἰσάγουσα εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ τοὺς πειθομένους αὐτῆ.

Καὶ — λαῶ. Νόσος μὲν ἐστὶ, ἢ χρονία πυρατροπὴ τῆς τοῦ σώματος ἐξως· μαλακία δὲ, ἀρχὴ χαυνώσεως σώματος, προάγγελος νόσου. Ἄλλ' οὕτω μὲν ἐπὶ σώματος. Ἐπὶ δὲ ψυχῆς, νόσος μὲν, ἀμαρτίας ἐνέργεια· μαλακία δὲ, χαυνώσις λογισμοῦ, πρὸς συγκατάθεσιν ἐνεργείας.

Καὶ ἀπῆλθεν — Συρίαν· Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν· Ἐξῆλθε δὲ ἡ ἀκοὴ αὐτοῦ εὐθύς εἰς ὅλην τὴν περιχώρον τῆς Γαλιλαίας. Ὁ δὲ Λουκᾶς· Καὶ ἐξεπρευέτο ἡχος περὶ αὐτοῦ εἰς πάντα τόπον τῆς περιχώρου· Ἀκοὴν δὲ καὶ ἡχον, τὴν περὶ αὐτοῦ φήμην λέγουσιν. Ἦν δὲ εἶπε Συρίαν ὁ Ματθαῖος, ταύτην εἶπον οἱ ἄλλοι περιχώρον τῆς Γαλιλαίας· Ἀπῆλθε δὲ ἡ περὶ αὐτοῦ ἀκοή, διότι ταυτα ἐδίδασκον, οἷα οὐδέποτε ἤκουσαν, καὶ ὅτι τοὺς λόγους ἐδίδασκε τοῖς θαύμασι, καὶ ὅτι ἔξουσιαστικῶς καὶ ἐδίδασκε, καὶ ἰθαυματούργει, ὡς εὐρήσεις φανερώτερον ἐν τῷ Μάρκῳ.

Καὶ — ἰθεράπευσεν αὐτούς. Μετὰ τὸ, ποικίλας νόσοις, στικτίον τελείαν. Βασάνους δὲ λέγει, τὰς ἀπὸ τῶν νόσων οδύνας. Ὁ δὲ σεληνιασμός πάθος ἐστὶν ἀπὸ σεσηπτότων χυμῶν συνιστάμενος. Ἐπει γὰρ (17) ἡ σελήνη, πλησιαιχῆς γινομένη, φύσιν ἔχει, διὰ τῆς ἐκείθεν πεμπομένης αὐγῆς ἀνασχεῖν τὰς ἐν τοῖς σώμασι ὑγρότητας, ταράσσονται τενικαῖα καὶ οὔτοι, καὶ λοιπὸν ἐξ αὐτῶν ἄτρας δριμύς καὶ πονηρὸς ἀναφερόμενος, σπαράσσει τὸν ἐγκέφαλον, καὶ διαστρέφει τὸν ἄνθρωπον. Διότι δὲ ταῦτα πασχουσιν ὑπὸ σελήνης, λέγεται σεληνιασμός. Διὰ δὲ παρ' οὐθενὸς τούτων πρὸ τῆς θεραπείας οὐκ ἐπιζητήσι

⁷⁸ Marc. i, 14. ⁷⁹ Ibid. 28 ⁸⁰ Luc. iv, 37.

Variæ lectiones et notæ.

(16) Quatuor priora vocabula non agnoscit Hentenius.

(17) Δὲ pro γὰρ A.

πίστιν, ὡς παρὰ πολλῶν ἄλλων ὑστερον ; Διότι οὕτω ἡ εἰρήνη τῆς ἐκείνου δυνάμεως ἀποδείξει σαφῆ δίδωκεν. Ἄλλως (18) τε δὲ, αὐτὸ τοῦτο, τὸ προσεῖναι καὶ προσάγειν, οὐ τῆς τυχοῦσης πίστεως ἦν.

Καὶ ἠκολούθησαν — πέραν τοῦ Ἰορδάνου. Καὶ ἀπο τοῦ τόπου δηλαδὴ, τοῦ πέραν τοῦ Ἰορδάνου.

ΚΕΦ. Ε. Περὶ τῶν μακαρισμῶν.

Ἰδὼν — ὄρος [Εἰς (19) ὄρος ἀναβάς ἐξέβητο τοὺς μακαρισμοὺς ὁ Κύριος, διδάσκων κἀντεῦθεν, ὅτι χρὴ τῶν μακαρισμοῦ τυχεῖν ἐκείνους ἀποστῆναι τῶν χαμαιζήλων, καὶ πρὸς τὰ ὑψηλότερα μεταωρισθῆναι.]

Ἀνέβη δὲ (20) εἰς τὸ ὄρος τὸ πλησίον, ἅμα μὲν ἐκκλίνων τοὺς ἐν μέσῳ θεοῦ, ἅμα δὲ καὶ ἀπερίσπαστον τὴν διδασκαλίαν ποιήσασθαι βουλόμενος. Μετέβη γὰρ ἀπὸ τῆς θεραπείας τῶν σωμάτων ἐπὶ τὴν ἰα-ρείαν τῶν ψυχῶν. Οὕτω γὰρ αἱ ποιῶν διατέλει, μεταβαίνων ἀπ' ἐκείνης ἐπὶ ταύτην, καὶ αὐθις ἀπὸ ταύτης ἐπ' ἐκείνην, καὶ ποικίλην παρεχόμενος τὴν ὠφέλειαν.

Καὶ καθίσαντος — αὐτοῦ. Συναρῆλθον μὲν καὶ οἱ ὄχλοι, προσῆλθον δὲ οἱ μαθηταί, ὡς οικειότερον αὐτῷ διακείμενοι, θελοντες διδαχθῆναι τι παρ' αὐτοῦ.

Καὶ ἀνοίξας — ἐδίδασκον αὐτοὺς. Τίνος ἔνεκεν εἶπεν, ὅτι καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ ; Διότι καὶ μὴ ἀνοίγων αὐτὸ ἐδίδασκον αὐτοὺς, ἀφ' ὧν ἔπραττε. Πρὸς μὲν οὖν τοὺς μαθητὰς ἀποτίμει τοὺς λόγους, ἵνα ἀνεπαχθῆς δόξη τοῖς ὄχλοις, κοινούς δὲ αὐτοὺς ποιῆται πρὸς πάντας ἀνθρώπους καὶ καθολικούς.

Λέγων — οὐρανῶν. Οὐκ εἶπεν, οἱ πτωχοὶ τοῖς χερμασιν, ἀλλ' οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι. τούτῳ οἱ ταπεινοὶ τῇ (21) προαιρέσει καὶ τῇ ψυχῇ, ταῦτα νῦν πνεῦμα ὀνομάσας. Οὐ γὰρ ὁ ἐκ περιστάσεως τινος ταπεινός, οὗτος μακαριστός, διότι οὐδὲν τῶν ἀπροερίτων μακαριστῶν. Πᾶσα γὰρ ἀρετὴ τῷ ἐκουσίῳ χαρακτηρίζεται. Πτωχὸν δὲ ἐνταῦθα, τὸν ταπεινὸν, ἱεῖσθε ἀπὸ τοῦ κατεπτηχῆναι, ὁ ἴσθι πεφοβησθε. Ὁ γὰρ ταπεινὸς αἰεὶ φοβέται τὸν Θεόν, ὡς μηδέποτε εὐαρεστήσας αὐτῷ. Σκόπει δὲ, ὅποιον θεμέλιον τῆς διδασκαλίας κατέβαλε. Ἐπεὶ γὰρ ἡ ἰσχυροσύνη τὸν τι διάβολον κατέβαλε, καὶ τὸν πρωτοκλαστον ἐξέβαλεν, οἰηθέντα Θεὸν εἶσεσθαι μετὰ τῆς τοῦ ξύλου βρώσιν, καὶ ῥίζα καὶ πηγὴ τῶν κακῶν ἀπάντων γέγονεν αὕτη, ἀντίπαλον αὐτῇ κατασκευάζει φάρμακον, τὴν ταπεινοφροσύνην, καὶ ῥίζαν ταύτης καὶ κρηπίδα τῶν ἀρετῶν ὑποτίθεισιν, ἧς ἰσποσπαθείσης ἅπαντα τᾶλλα, καὶ εἰ μέχρι τοῦ οὐρανοῦ φθάνουσιν, ὑποσύρονται καὶ καταπίπτουσιν, ὡς ἐπὶ τοῦ Φαρισαίου.

reliqua omnia etiam si ad caelum usque pertingant, detrahuntur ac decidunt, quemadmodum in Pharisæo ostensum est.

Variae lectiones et notæ.

(18) In his prorsus abhorret versio Hentenii.

(20) Δί abest A.

(19) Inclusive in margine habet A.

(21) Τῇ ψυχῇ καὶ τῇ προαιρέσει A.

(f) Imprimatur. Noscitur, signatur. Χαρακτηρίζω, notum rei imprimere, signare.

ribus? Quia nondum manifestam suæ potentis demonstrationem dederat: alioque modo idem producere et adhibere poterat, fide etiam non accedente.

Vers. 25. Et secutus — trans Jordanem sitis. Πέραν τοῦ Ἰορδάνου, etiam videlicet a regione quæ sita erat trans Jordanem.

CAP. V. De beatitudinibus

Cap. V, vers. 1. Cum vidisset — montem. † In monte beatitudines exposuit Dominus, docens ex hoc oportere cupientem attingere beatitudinem, a depressis humi rebus abstrahi, et ad sublimia elevari.

In montem proximum ascendit, simul quidem tumultus, qui in imo erant declinans; simul etiam absque ulla distractione docere cupiens. Transit enim a cura corporum ad curam animarum. Nam ita semper ab illa transit ad istam, et rursus ab hac ad illam, ut variam præstet utilitatem.

Vers. 1. Cumque sedisset — ipsius. Simul quidem turbæ ascenderunt, discipuli autem accesserunt, tanquam familiarius erga eum affecti, et quippiam ad eo discere cupientes.

Vers. 2. Et aperto — docebat eos. Quam ob causam dicit, quod os suum aperuit? Quia etiam non aperto ore docebat eos operibus. Ad discipulos quidem dirigit sermonem, ne turbis molestus esse videatur, communiter tamen illum proponit ad universos ac singulos homines.

Vers. 3. Dicens — cælorum. Non dixit, pauperes possessionibus, sed Pauperes spiritu, hoc est, humiles animo ac voluntate; animum namque πνεῦμα, id est, spiritum nominavit. Neque enim qui infortunio quovis humiliatur, hic beatus est, quia nihil quod involuntarium est, beatificat. Omnis enim virtus per id quod voluntarium est, imprimitur (f) Pauperem autem hic vocavit animo humilem; ut πτωχός, id est, pauper, dicatur ἀπὸ τοῦ κατεπτηχῆναι, quod est timuisse sive territum esse. Siquidem humilis aut modestus animo, Deum semper timet, tanquam qui nihil unquam juxta illius beneplacitum peregerit. Considera vero, quale fundamentum doctrinæ suæ substernat. Quia enim superbia daibolum dejecit; ac protoplastum, putantem quod postquam de ligno comedisset, Deus fieret, continuo prostravit; radixque et fons omnium facta est malorum; contrarium ipsi præparat pharmacum, quæ videlicet modestiam, et hanc radicem ac fundamentum substruit virtutum; quo dejecto,

Aptum quoque præmium huic rependitur : pro extrema videlicet abiectione summus honor, et quo nullus major reperiri potest. Per modum autem beatitudinum præcepta hæc induxit, invidiosum devitans sermonem. Oportebat enim ut in principio mansuete cum eis loqueretur, et ita paulatim ad præcipiendum deveniret.

Quam ob causam dixit pauperes, et non humiles ? Quia pauperem esse plus est, quam humilem esse. Sunt enim varii humilitatis modi : hic quidem mediocriter animo modestus est, ille vero cum excellentia ; quam humilitatem etiam David commendat, dicens : *Cor contritum et humiliatum Deus non despiciet* ⁶¹.

Vers. 4. *Beati — consolationem accipient.* Quia omnes putabant eos esse beatos, qui in gaudio essent, miseros vero qui in afflictione, hujusmodi opinionem radicitus evellit, contrariam substituens. Lugentes autem dicit, non qui simpliciter lugent, sed qui pro peccatis lugent. Miserum enim ac prohibitum est lugere ob ea quæ quis patitur (*gg*). *Tristitia enim mundi*, ait Paulus, *mortem operatur ; ea vero, quæ secundum Deum est, pœnitentiam in salutem stabilem* ⁶² ? Quomodo ergo alio loco dicit Paulus : *Gaudete in Domino semper* ⁶³ ? Quia et ille gaudium dicit, quod e luctu oritur. Habet, namque luctus repensum sibi gaudium. Quemadmodum enim postquam vehemens pluvia impetuose descenderit, serenitas stabilior esse solet : ita quoque deductis lacrymis, tranquillitas et gaudium animi succedit.

Vult autem hic sermo, non modo de propriis nos lugere delictis verum etiam de alienis : et talis erat Mosis animus, Davidis, Danielis (*hh*), Pauli cæterorumque hujusmodi. Consolationem vero accipient, sive lætabuntur. Ubi ? Et in præsentī, et in futuro. In præsentī quidem ea spe, quod peccata sua luctu redimant ; in futuro vero non sola horum remissione, verum etiam beatitudine.

† Nam qui filios aut uxores mortuas lugent, non possessiones aut propria amant corpora (*ii*), nec eo turbinis tempore ullo modo concupiscunt, non injuriis exasperantur, nec alia obsidentur affectione : quanto magis qui suas lugent ægritudines (*j j*), eo modo quo eas lugere dignum est.

Vers. 5. *Beati — terram.* Quoniam olim ab hominibus magno studio affectabatur terræ possessio, hanc etiam pro virtutis præmio ponit. Quidam sane

⁶¹ Psal. I, 19 ⁶² II Cor. vii, 10. ⁶³ Philipp. iv, 4.

Varie lectiones et notæ.

(22) Hoc scholium in neutro meorum legitur. Excerptum autem est ex Chrys. tom. VII, p. 185. E. (23) Πάντες B.

(gg) *Ob ea quæ quis patitur.* Ob rem terrestrem ob casum, ob infortunium humanum. (*hh*) Δακρύων in nullo meorum legitur.

A Κατάλληλον δὲ, καὶ τὸ ταύτης ἐπαθλον. Ἀντὶ γὰρ τῆς ἀραρᾶ ἀτιμίας, ἀραρὰ τιμῆ καὶ οὐκ ἔστιν εὐρεῖν ἐπέκεινα. Ἐν τάξει δὲ μακαρισμοῦ τὰς ἐπιτολάς ταύτας εἰσάγαγεν, ἀνεπαχθίστερον τὸν λόγον ποιῶν. Ἐδει γὰρ ἐν ἀρχῇ πρῶτον αὐτοῖς ὁμιλῆσαι, καὶ οὕτως ἤρμα προβαίνειν εἰς τὸ ἐπιτάττειν.

Τίνας ἐνεκεν (22) οὐκ εἶπεν, Οἱ ταπεινοί, ἀλλ' Οἱ πτωχοί ; Ὅτι τοῦτο ἐκείνου πλέον. Καὶ γὰρ πολλοὶ τῆς ταπεινοφροσύνης οἱ τρόποι. Καὶ ὁ μὲν ἐστὶ ταπεινὸς συμμέτρως · ὁ δὲ μὲθ' ὑπερβολῆς ἀπάσας. Ταύτην καὶ ὁ μακάριος Δαυὶδ ἐπικαιρῶς λέγων · Καρδία συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουθενώσει.

B Μακάριοι — παρακληθήσονται. Ἐπεὶ πάντας ὑπελάμβανον μακαρίους μὲν, τοὺς ἐν χαρᾷ, ἀθλίους δὲ τοὺς ἐν θλίψει, κρόθρηξις ἰσασπᾶ τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν, τούναντίον ὑποτιθέμενος. Πενθούντας δὲ λέγει, οὐ τοὺς ἀπλῶς πενθούντας, ἀλλὰ τοὺς ὑπὲρ ἀμαρτημάτων. Τὸ γὰρ ὑπὲρ βιωτικοῦ πράγματος πενθεῖν, ἀθλίον καὶ κεκαλυμμένον. Φησὶ γὰρ ὁ Παῦλος, ὅτι Ἡ μὲν τοῦ κόσμου λύπη, θάνατον κατεργάζεται · ἡ δὲ κατὰ Θεόν, μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον. Καὶ πῶς ὁ Παῦλος καλὴν εἶπε · Χαίρετε ἐν Κυρίῳ πάντοτε ; (23) Διότι κακεῖνος τὴν ἐκ τοῦ πένθους λέγει (24) χαρᾶν. Ἐχει γὰρ τοῦτο χαρᾶν συγκαληρωμένον. Καθάπερ γὰρ, ὑποῦ σφοδροῦ καταβράχυντος, εὐδία γίνεσθαι εἶωθεν, οὕτω καὶ, δακρύων κατενεχθέντων, γαλήνη καὶ χαρὰ τῇ ψυχῇ ἐγγίνεται.

C Βούλεται δὲ νῦν ὁ λόγος πενθεῖν ἡμᾶς μὴ μόνον ὑπὲρ τῶν οἰκείων ἀμαρτημάτων, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν ἀλλοτρίων, οἷα ἦν ἡ ψυχὴ Μωϋσέως καὶ Δαυὶδ καὶ Παύλου καὶ τῶν τοιούτων. Παρακληθήσονται δὲ, ἔγουν εὐφρανθήσονται. Πού ; Καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐκεῖ. Ἐνταῦθα μὲν, τῇ ἐλπίδι τῆς ἀπολυτρώσεως αὐτῶν · ἐκεῖ δὲ, οὐ μόνον τῇ ἀπίσει τούτων, ἀλλὰ καὶ τῇ μακαριότητι.

Oὐ γὰρ (25) παῖδας καὶ γυναῖκας ἀποθανόντας θρηνούντες, οὐ χρημάτων, οὐ σωματίων ἱρώσειν, οὐδὲ κατ' ἐκείνον τῆς ὀδύνης τὸν καιρὸν ἄλλου τενός ἐφίονται, οὐχ ὕβρει παροξύνονται, οὐχ ὑπὸ ἄλλου πολιορκοῦνται τινος πάθους · πόσω μᾶλλον οἱ τὰ ἀμαρτήματα πενθούντες τὰ ἰαυτῶν, ὡς πενθεῖν αἴξιον ;

D Μακάριοι — τὴν γῆν. Ἐπεὶ παλαι τοῖς ἀνθρώποις περισπούδαστος ἦν ἡ κληρονομία τῆς γῆς, τίθησι καὶ ταύτην ἐπαθλον ἀρετῆς. Καὶ τινες μὲν γῆν νοη-

(24) Φάσκει A.

(25) Hoc in nullo meorum comparat. Repetitum est ex Chrysost. tom. VII, p. 187. D.

(ii) Forte invenit σωματιων ιδίων.

(jj) Suas ægritudines. Peccata sua.

τὴν ἐν οὐρανῷ λέγουσιν, ὁ δὲ (26) Χρυσόστομος φησι, ἅτι καὶ αἰσθητὸν τίθεικεν ἑπαθλον, διὰ τοὺς παχυτέρους, τοὺς τὰ αἰσθητὰ πρὸ τῶν νοητῶν ζητούντας. Εἴωθε γὰρ δι' ὅλου τοῦ Εὐαγγελίου προτρέπειν εἰς ἀρετῶν, ποτὲ μὲν, ἀπὸ τῶν μελλόντων, ποτὲ δὲ, ἀπὸ τῶν παρόντων, καὶ οὔτε ὅταν νοητὰ ἑπαθλα τίθησιν, ἀποστραφῆ τῶν αἰσθητῶν, οὔτε, ὅταν αἰσθητὰ, ἀφαιρείται τὰ νοητὰ. Ζητεῖτε γὰρ, φησί, τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσονται ὑμῖν. Καὶ αὖθις· Οὐδεὶς ἐστὶν δεσφῆκεν οἰκίαν, καὶ τὰ εἶξῃ, δεσφ οὐ μὴ ἀπολάβῃ πολλαπλασιασιν ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ, καὶ ἐν τῷ αἰῶνι τῷ μελλόντι ζῶναι αἰώνιον.

Πραεῖς (27) λέγονται, οὐχ οἱ μηδὲλῶς ὀργιζόμενοι· οἱ τοιοῦτοι γὰρ ἀναίσθητοι· ἄλλ' οἱ θυμὸν μὲν ἔχοντες, κρατούντες δὲ, καὶ ὅτε δεῖ ὀργιζόμενοι, ὡς καὶ Δαυὶδ εἶπεν· Ὅργιζεσθε, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε.

Μακάριοι — χορτασθήσονται. Ἐπεὶ μάλλι περὶ ἐλεημοσύνης εἰπέτε, προκαμαρῆ τὴν πλεονεξίαν, ἵνα καθαρὸς ὁ ἔλεος γίνηται. Ἡ δικαιοσύνη γὰρ, ἀντικαλὸς ἐστὶ τῇ πλεονεξίᾳ. Οἱ πεινῶντες δὲ καὶ δεψῶντες εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, Οἱ σφῶδρα ἐπιθυμοῦντες, ἵνα ὁ σφῶδρὸς ἔρωσ τῆς πλεονεξίας, ἐπὶ τὴν δικαιοσύνην μεταστῆς, ἀντὶ ἐκείνην. Χορτασθήσονται δὲ, ἐκ τῆς ἀγαθῆς.

Ἐπειδὴ (28) οἱ πλεονεξοῦντες δοκοῦσιν εὐποροῦ εἶναι καὶ χορτασθῆναι, διὰ τοῦτῳ φησιν, ὅτι οἱ δικαιοὶ μῆλλον χορτασθήσονται.

Μακάριοι — ἐλεηθήσονται. Παρὰ τοῦ Θεοῦ, δηλονότι. Πᾶν οὐ τοσοῦτον, ὅσον ἔλεησαν. Ὅσα γὰρ ἐστὶ διαφορὰ πονηρίας καὶ ἀγαθότητος, ἢ μᾶλλον, ὅση ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ, τοσαύτη καὶ ἀνθρωπίνης καὶ θείας ἐλεημοσύνης.

Οὐχὶ (29) διὰ χρημάτων μόνον ἐστὶν ἔλεειν, ἀλλὰ καὶ λόγου, κᾶν μηδὲν ἔχῃς, διὰ δακρύων. Πεικίλος γὰρ ὁ τῆς ἐλεημοσύνης τρόπος, καὶ πλατεία αὐτὴ ἢ ὅπλη. Ἐλεηθήσονται δὲ ἐνταῦθα μὲν, παρὰ ἀνθρώπων· ἐκεῖ, δὲ, παρὰ τοῦ Θεοῦ.

Μακάριοι — ὄψονται. Καθαροὺς τῇ καρδίᾳ νοεῖ, τοὺς μηδὲν τι πονηρὸν ἑαυτοῖς συνειδόμενους, ἢ τοὺς φυλάσσοντας τὴν καρδίαν ἀμολυντον ἀπὸ τῶν ἡδονικῶν, ὅππερ ὁ Παῦλος ἀγιασμὸν ἐκάλεσεν, εἰπὼν· Εἰρήνην διώκετε μετὰ πάντων, καὶ τὸν ἀγιασμὸν, οὐ χωρὶς οὐδεὶς ὄψεται τὸν Κύριον. Ὅψονται δὲ τὸν Θεόν, ὡς δυνατὸν ἀνθρωπίνῃ φύσει. Τίθεικε δὲ τὸν μακαρισμὸν τούτον μετὰ τὸν τῆς ἐλεημοσύνης,

A terram intellectualem, cœlum esse dicunt. Chrysostomus vero ait, quod et sensibilem pro præmio posuerit, propter crassiores, qui sensibilia potius quam intelligibilia quærent. Toto namque Evangelio ad virtutem solet adhortari, quandoque per futura, interdum quoque et per præsentia. Quamquam neque ubi intelligibilia ponit præmia, privat sensibilibus: neque e diverso, cum sensibilia pollicetur, intelligibilia aufert. *Quærite enim, inquit primum regnum Dei et justitiam ejus, et hæc omnia adjicientur vobis* ⁸⁴. Et rursus: *Nemo est qui reliquerit domum aut patrem* ⁸⁵, etc., *qui non fruatur multo pluribus in hoc tempore, et in futuro sæculo, vita æterna.*

† Mites dicuntur, non qui penitus non irascuntur: hujusmodi enim insensati sunt, sed qui iram quidem sentiunt, sese tamen continent, quando autem oportet irascuntur, sicut dicit David: *Irascimini et nolite peccare* ⁸⁶

Vers. 8. *Beati — saturabuntur.* Quia de eleemosynadicturus est, aufert primum avaritiam ut pura fiat misericordia, justitia enim avaritiæ contraria est. Dixit autem, *esurientes et sitientes*, hoc est, plurimum concupiscentes, ut vehemens avaritiæ amor in justitiam translatus, illam perimat. Saturabuntur autem, omni videlicet bono.

† Quia avari abundantes esse videntur et saturati, ideo ait justos potius saturandos esse.

Vers. 7. *Beati — misericordiam consequentur.* A Deo certe, sed non tantam duntaxat, quantum ipsi præstituerunt. Quantum enim interest inter malum et bonum, aut potius quantum inter hominem et Deum, tantum humana misericordia distat a divina.

† Non possessionibus tantum præstatur misericordia, sed et sermonibus. Quod si nihil habueris, etiam lacrymis præstatur: varius est enim eleemosynæ modus, latumque præceptum. Misericordiam vero consequentur, hic ab hominibus et in futuro a Deo.

Vers. 8. *Beati — videbunt.* Puros corde intelligit qui nullius peccati sibi conscii sunt: aut qui cor servant a voluptatibus impollutum, quam sanctimoniam vocat Paulus, dicens ⁸⁷: *Pacem sectamini ad omnes et sanctimoniam; sine qua nemo videbit Deum.* Videbit autem Deum, dixit, tantquam humana natura potentem (kk). Hanc vero beatitudinem post eleemosynam posuit, nam multi justitiam ac ele-

⁸⁴ Matth. vi, 33. ⁸⁵ Luc. xviii, 29, 30. ⁸⁶ Psal. xv, 5. ⁸⁷ Hebr. xii, 14.

Varia lectiones et notæ

- (26) Tom. VII, p. 188. C.
 (27) Hoc in meis non legitur. Ex Theophyl. p. 26 C desumptum.
 (28) Etiam hoc ex Theophylact. p. 26 D. Meinon
 (kk) *Tanquam — potentem.* Ut concessum creaturæ humanæ.

agnoscunt.
 (29) Theophylact. p. 26 E et Chrysostom. t. VII, pag. 189 D.

mosynam assecuti, circa voluptates devicti sunt. A Ostendit itaque solas illas non sufficere virtutes. διότι πολλοὶ δικαιοσύνην καὶ ἐλεημοσύνην κατορθούντες, ἤττωνται τῆς ἡδυπαθείας, καὶ δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἀρκοῦσιν ἐκεῖναι μόναι αἱ ἀρεταί.

† Mundi corde sunt, qui continenter degunt ; Sine continentia autem nemo videbit Deum⁸⁸. Quemadmodum enim speculum si purum sit, figuras recipit : ita et anima pura Dei suscipit visionem.

Vers. 10. *Beati* — *vocabuntur*. Qui non solum ipsi seditioes non movent, sed et alios moventes ad pacem reducunt, filii Dei vocabuntur, utpote Filium ejus unigenitum imitantes : cujus opus fuit dissidentia in unum reducere, ac inimicos reconciliare. Erit profecto etiam beatus pacificus, hoc est, in pace servans voluntatem propriæ carnis cum voluntate animæ suæ, et quod pravum (ll) est B meliori subjiciens.

† Non solum pacem cum omnibus habentes, verum etiam seditiosos mutuo inter se pacificantēs. Dicuntur autem pacifici, et qui per doctrinam inimicos ad Deum (mm) convertunt : qui filii Dei appellantur. Nam et Unigenitus Deo nos reconciliavit.

Vers. 10. *Beati* — *cælorum*. † Regnum cælorum, alii quidem dicunt, vitam quam in cælis degunt ; alii vero, æqualem angelis statim in cælis ; tertii autem, speciem divinæ visionis (nn), quæ cuique reperditur juxta qualitatem ac quantitatem suæ justitiæ ; quarti vero regnum cælorum dicunt remunerationem, quæ secundum habitam gratiam datur his qui ex se ad Deum bonum accedunt (oo). †† Ex his quatuor tertium et quartum regnum Dei etiam appellant.

Hoc dixit ne putes ubique pulchram esse pacem. Justitiam autem hic universaliter omnem virtutem nominavit. Quodsi hujus quoque egregii facinoris præmium posuit regnum cælorum : ne is indignis, quasi præmium alienum sumentibus. Quanquam enim variæ videntur acceptæ (pp) retributiones, propter nominum varietatem, omnes tamen regnum cælorum designant. Siquidem omnes qui his digni habentur retributionibus, regno quoque cælorum fruuntur, ideo etiam omnes beati dicti sunt.

† Non soli martyres persecutionem sustinent,

⁸⁸ Hebr. xii, 14.

Καθαροὶ (30) τῆ καρδία εἰσὶν οἱ σώφρονες. Τοῦ ἁγιασμοῦ γὰρ, ἥτοι τῆς σωφροσύνης χωρὶς, οὐδεὶς ὁψεται τὸν Κύριον. Ὡς περ γὰρ τὸ κάτοπτρον, ἐὰν ᾖ καθαρὸν, τότε δέχεται τὰς ἐμφάσεις, οὕτω καὶ ἡ καθαρὰ ψυχὴ δέχεται ὅσιν Θεοῦ.

Μακάριοι — κληθήσονται. Οἱ μὴ μόνον αὐτοὶ μὴ στασιάζοντες, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους στασιάζοντας συναγόντες εἰς εἰρήνην. Υἱοὶ δὲ Θεοῦ κληθήσονται, ὡς μιμησάμενοι τὸν μονογενῆ Υἱὸν αὐτοῦ, ᾧ γέγονεν ἔργον, συναγαγεῖν τὰ δισεισώτα, καὶ καταλλάξαι τὰ ἐκπεπολεμημένα. Εἴη δ' ἂν μεμκαρισμένος εἰρηνοποιός, καὶ ὁ εἰρηνεύσας τὸ θέλημα τῆς ἰδίας σαρκὸς μετὰ τοῦ θελήματος τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, καὶ ὑποτάξας τὸ χεῖρον τῷ κρείττονι.

Οὐ μόνον οἱ εἰρηνεύοντες αὐτοὶ πρὸς πάντας, ἀλλὰ καὶ οἱ ἑτέρους στασιάζοντας καταλλάσσοντας. Εἰρηνοποιοὶ δὲ εἰσὶ καὶ οἱ διὰ διδασκαλίας τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ ἐπιστρέφοντες · υἱοὶ δὲ Θεοῦ οἱ τοιοῦτοι. Καὶ γὰρ καὶ ὁ μονογενὴς κατήλλαξεν ἡμᾶς τῷ Θεῷ.

Μακάριοι — οὐρανῶν. Βασιλείαν (32) τῶν οὐρανῶν, οἱ μὲν λέγουσι τὴν ἐν οὐρανοῖς διαγωγὴν, οἱ δὲ, τὴν ἰσαγγεῖον ἐν οὐρανοῖς κατάστασι, οἱ δὲ, τὴν εἶδος τῆς θεϊκῆς ὠραιότητος τῶν φορεσάντων τὴν εἰκόνα τοῦ ἰπουρανοῦ, ἥτις δίδοται κατὰ τὸ ποῖόν τε καὶ ποσὸν τῆς ἐν ἐκάστῳ δικαιοσύνης, οἱ δὲ, τὴν κατὰ χάριν μετάδοσιν τῶν φυσικῶς (33) προσόντων τῷ Θεῷ ἀγαθῶν (34). Τῶν τεσσάρων δὲ, τὸ τρίτον καὶ τὸ τέταρτον, καὶ βασιλείαν τοῦ Θεοῦ λέγουσιν.

Τοῦτο εἶπεν, ἵνα μὴ νομίσης, ὅτι πανταχοῦ κἀλὸν ἡ εἰρήνη. Δικαιοσύνην δὲ νῦν. (35) καθόλου πᾶσαν ἀρετὴν ὀνομάσεν. Ἐπεὶ δὲ καὶ τοῦτου τοῦ κατορθώματος ἐπαθλον τίθεικε τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, μὴ δυσχεράνης ἐπὶ τοῖς ἄλλοις ἐχουσιν ἐπαθλον. Εἰ γὰρ καὶ διάφοροι δοκοῦσιν αἱ ῥηθεῖσαι ἀμοιβαί, διὰ τὴν ἑτερότητα τῶν ὀνομάτων, ἀλλ' οὐ πᾶσαι τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν αἰνίσονται. Πάντες γὰρ οἱ τούτων ἀξιοθίντες, καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἀπολαμβάνουσι · διὸ καὶ πάντες μακάριοι ὀνομάσθησαν.

Οὐ μόνον (36) οἱ μάρτυρες διώκονται, ἀλλὰ καὶ

Variae lectiones et notæ

(30) Ex Theoph. p. 26 E.

(31) Theophyl. p. 27 A.

(32) Inclusa codex uterque habet in margine.

(33) Vehementer discrepat Hentenius, qui haud dubie προσιώντων legit.

(ll) *Pravum*. Deterius.

(mm) *Ad Deum*. Dei.

(nn) *Speciem* — *visionis*. Imaginem divinæ formæ eorum qui habuerunt imaginem cælestis. Sine ullo dubio fit allusio ad I Cor. xv, 49. Igitur dubito de integritate lectionis. Aut enim φορεσάντων legendum, aut loco ἰπουρανοῦ corrigendum χοικοῦ. Sed

(34) Ab τῶν ad λέγουσιν omittit Hentenius.

(35) Nūn, omittit. A.

(36) Hæc in margine Codicis reperit Hentenius. Mei hoc scholio carent. Theophylacti est, p. 27 B.

istud facilius est. Hentenius hæc prorsus prætermisit.

(oo) *Remunerationem* — *accedunt*. Communicationem, quæ fit per gratiam, eorum bonorum, quæ Deus per naturam habet.

(pp) *Acceptæ*. Memoratæ.

πολλοὶ ἔπαινον τοῦ βοηθεῖν τοῖς ἁδικουμένοις, καὶ ἅπασας ἀπλῶς ἀρετῆς. Δικαιοσύνη γὰρ, ἡ πᾶσα ἀρετῆ. Ἐκεῖ καὶ κλέπται καὶ φονεῖς διώκονται ἀλλ' οὐ μακαριοί.

Μακαριοί — ἔπαινον ἑμοῦ. Ἴνα (37) μὴ ὑπολάβῃς, ὅτι τὸ ἀπλῶς πονηροῖς ῥήμασι βλάπτεσθαι μακαρίων, δύο προσέθηκε διορισμούς, τὸ, ψευδῆ τὰ λεγόμενα εἶναι, καὶ διὰ τὸν Χριστὸν ταῦτα λέγεσθαι. Εἰ γὰρ μὴ ταῦτα οὕτως ἔχει, μᾶλλον ἄθλιος ὁ κακῶς ἀκούων. Τί τῶν ῥηθειῶν τούτων παραεινέστων παραδοξότερον γίνονται ἂν, ὅταν τὰ πᾶσι φευκτὰ, εἰσι ποθεινὰ γίνονται, διὰ τὴν τῶν ἐπάθλων μεγαλειότητα; Ὁ δὲ καὶ φορτικὰ, καὶ ἑναντία τῇ μέτρῃ τότε συνηθεία τῶν ἀνθρώπων δογματίσας, ὅμως καὶ ἔπαισι, καὶ πείθει σχεδὸν πᾶσαν τὴν οἰκουμένην.

B ab omnibus evitantur, præmorum magnitudine flant omnibus desiderabilia (qq) Nam qui gravia ac molesta et hominum consuetudini ad id usque temporis contraria præcipit, persuasit tamen et persuadet universo fere orbi.

Χαίρετε — οὐρανοῖς. Χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶσθε, πάντες οἱ ὀνειδίζομενοι, καὶ διωκόμενοι, καὶ κακῶς ἀκούοντες, ὡς εἴρηται. Εἰπὼν δὲ, ὅτι ὁ Μισθὸς ὑμῶν κοίτης ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἐπήγαγε καὶ ἑτέραν παράκλησιν.

† Τὸ γὰρ (38) ὑπομείναι ὀνειδος, μέγα καὶ χαλεπώτατον. Διὸ καὶ ὁ Ἰάκωβ, τοὺς ἄλλους ὑπομείνας πειρασμούς, τότε μάλιστα ἰταράχθη, ὅτι ὀνειδίζον αὐτῷ οἱ φίλοι, ὡς δ' ἁμαρτίας πάσχοντι.

Οὕτω — τοὺς πρὸ ὑμῶν. Ἐντεῦθεν φανερόν, ὅτι τὸ Μακαριοί εἰστε, καὶ τὰ εἴθῃς, ἰδίως πρὸς τοὺς μαθητὰς εἴρηκα, διὰ μέσου δὲ αὐτῶν, καὶ πρὸς ἅπαντας, ὅσοι μὲλλουσι μιμεῖσθαι τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ. Οὕτω γὰρ ἐδίωξεν, φησὶ, τοὺς προφήτας τοὺς πρὸ ὑμῶν. Πῶς οὕτως; Ὀνειδίζοντες δηλονότι, καὶ διώκοντες, καὶ λέγοντες πᾶν πονηρὸν ῥῆμα (39) κατ' αὐτῶν ψευδοίμοι, ἔπαινον τοῦ Θεοῦ. Ὡσπερ γὰρ ὑμεῖς καρ' ἑμοῦ ἐπιστάλησθε, κηρύξοντες, ὅσα ἐντελοῦμαι ὑμῖν οὕτω καὶ ἐπιπέσει πρὸς τοῦ Θεοῦ ἀποσταλήσαν. Εἰπὼν δὲ, ὅτι τοῦ προφήτας τοὺς πρὸ ὑμῶν, ἐνέφημεν, ὅτι καὶ οὕτω προφητεύσουσιν. [Εἰ (40) τοίνυν ἐκαίνοις οὐκ ἐν ἐπιφογῶν, τὸ πάσχειν διὰ Θεόν, πάντως οὐδ' ὑμῖν.] Οὕτω τοῖς προφήταις παρισώσας αὐτοὺς, ἀνέστησεν αὐτῶν τὰ φρονήματα.

Ἐλπίε δὲ, μετὰ πᾶσας ἐντολάς τὸν μακαρισμὸν τοῦ διωγμοῦ τοῦ ἔπαινον δικαιοσύνης, καὶ τὸν τοῦ ὀνειδισμοῦ, καὶ τῆς διώξεως, καὶ τῆς κακολογίας τέλει, δεικνύον, ὅτι χρὴ πᾶσαις ταῖς προλαβοῦσαις ἐντολαῖς συγκρατηθῆναι τὸν εἰς ταύτους τοὺς ἀγῶνας ἐπεδουμένον. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τάξει τινὶ χρησάμενος χρύσῃν ἡμῖν σιμῶν ὑφῆκεν. Ὁ μὲν γὰρ τα-

sed plurimi quoque alii, quia illis sunt auxilio qui afficiuntur injuria, et universaliter propter quamcunque virtutem. Justitia siquidem omnis virtus est. Fures vero etiam homicidæ perfectionem patientur non tamen beati dicuntur.

Vers. 11. *Beati* — *propter me*. Ad apostolos qui aderant, sermonem dirigit, ostendens doctoribus proprium esse probri affici. Ne autem suspiceris quod simpliciter verbis malis impeti sit beatum, idcirco addidit, quæ plane distinctionem faciunt, videlicet ut quæ dicuntur mendacia sint, et propter Christum ea dicantur. Quodsi hæc non ita se habent miser potius est qui male audit, utpote plurimos suis malis operibus offendens. Quid ergo his admonitionibus mirabilius esse potest? utinam vero quæ

B ab omnibus evitantur, præmorum magnitudine flant omnibus desiderabilia (qq) Nam qui gravia ac molesta et hominum consuetudini ad id usque temporis contraria præcipit, persuasit tamen et persuadet universo fere orbi.

Vers. 12. *Gaudete* — *cælis*. Gaudete et exultate spiritu quicumque proba ac persecutiones sustinetis et modo quo dictum est male auditis. Dicens autem: *Merceres vestra multa est in cælis* aliam quoque consolationem induxit.

† Nam opprobria sustinere magnum est, et grave admodum. Unde et Job postquam alias tentationes patienter toleraverat, tunc maxime turbatus est, quando ab amicis opprobriis afficiebatur, tanquam propter peccata sua pateretur.

Vers. 12. *Ita* — *qui vos præcesserunt*. Hinc manifestum est quod illud: *Beati estis*, etc., proprie ad discipulos dixerit, et ipsis mediantibus, etiam ad omnes, qui discipulos suos essent imitaturi. *Ita enim* inquit, *persecuti sunt prophetas, qui vos præcesserunt*. Quo modo ita? opprobrio videlicet afficientes et persequentes et dicentes omne malum verbum mentiendo, propter Deum. Sicut enim vos a me mittimini prædicaturi quæcunque præcepero, ita et illi a Deo missi erant. Dicens autem: *Prophetas qui vos præcesserunt*, manifestat quod etiam hi prophetabunt. Si ergo, inquit, non erat illis indecorum pati propter Deum, neque omnino vobis. Ita prophetis eos adæquando, mentes erexit ipsorum.

Observa autem post quot præcepta posuerit beatitudinem tolerandæ persecutionis, quæ fit propter justitiam, et exprobrationis, quæ fit propter ac male dicatorum, quod omnibus prædictis virtutibus oporteat adjutum esse eum qui hæc certamina aggreditur. Nam ideo quoque certo usus ordine, auream nobis catenam contexit. Qui enim animo humi-

Variae lectiones et notæ.

(37) Ante hæc ex Theophyl. p. 27 C addit versio Hentenii, quæ tamen mei non habent: Πρὸς πορόντας τοὺς ἀποστόλους ἀποτίνεται, δεικνύς, ὅτι μάλιστα τῶν διδασκαλῶν ἴδιον τὸ ὀνειδίζεσθαι. Ἴνα δὲ

μὴ κ. τ. λ.

(38) Theophylact. p. 27 C.

(39) ῥῆμα omittit B.

(40) Includa omittit A.

(qq) *Utinam* — *desiderabilia*. Cum ea quæ omnibus videntur fugienda, omnibus fiunt expetenda, propter præmiorum magnitudinem.

lis est, propria lugebit errata; qui vero luget, etiam mitis erit: et qui mansuetus est, justus quoque erit omnino: justus vero, etiam miserebitur. His autem omnibus opere perfectis, etiam mundus erit corde, talis vero pacificus quoque erit; qui autem huc usque profecit, ad pericula etiam extendetur, ac cætera quæ sequuntur magno animo tolerabit. Postquam ergo quæ opportuna erant admonuit, rursus laudibus eos recreat dicens.

Vers. 13. *Vos — terræ.* Terram hic homines appellavit, quasi e terra formatos. Est autem tantum ac si diceret: Homines in peccatis putrefacti sunt corrupti ab humore affectionum. Vos igitur a me electi ad curandam hanc totius mundi putredinem, estis sal terræ: accepta virtute ad constringendum ipsos et coerctandum, præterea ac occidentum, vermes invisibiles, hoc est, ut per bonam famam, rationales affectus a gravi peccatorum odore liberatis.

† Prophetæ ad unam gentem missi sunt, vos autem sal estis universi orbis, per doctrinam arguendo ac stringendo dissolutos, ne æternos producant vermes. Non ergo mordacitatem reprehensionum abjiciatis, sed et opprobria ac persecutiones sustinete. Ideo subdit: *Si autem sal infatuatus fuerit in quo salietur? Ad nihil amplius valet, nisi ut foras projiciatur, ab hominibus conculcetur.* Si enim is qui docet infatuatus fuerit, hoc est, non arguit ac stringit, sed emollitus est, in quo salietur, id est corrigetur? Ex eo tempore igitur foras projicitur a magistri dignitate, et conculcatur, hoc est, despicitur.

Vers. 13. *Quod si — salietur.* Salis fatuitas est debilitas mordacitatis ipsius. Dicit ergo: Videte quale ministerium vobis committendum est, et contendite ne laxemini persecutionibus, opprobriis ac maledictis, ut prædictum est, neque utilem mordacitatem respuatis. *Si enim sal infatuatus fuerit, quo salietur?* Hoc est, si vos molles effecti fueritis, aut utilem mordacitatem neglexeritis quo alio sale saliemini, sive condiemini, sicut habet Marcus⁸⁹? Vos enim sal electus estis, nec alius reliquus est. Quanto igitur præ cæteris ad hujusmodi ministerium electi estis, tanto amplius cavere debetis, ne ob propriam mollitiem ac inutilitatem, et putrefactorum perditionem, ut dictum est, accusari possitis.

Vers. 13. *Ad — hominibus.* Ad nihil amplius uti-

⁸⁹ Marc. ix, 50.

Variæ lectiones et notæ.

(41) Ἀμαρτήματα A.
 (42) Καί, omittit A.
 (43) Δύναμιν στύφειν non cōhæret. Aut ergo τοῦ, aut ὡς interponendum ante στύφειν.
 (44) Ex Theophylact. p. 27 E.
 (45) Δί pro γάρ A.

Α πινός, καὶ τὰ οἰκία πενήθει (41) παραπτώματα ὁ δὲ ταῦτα πενήθων, καὶ πρῶος ἴσται· ὁ δὲ πρῶος, πάντως ἴσται καὶ δίκαιος· ὁ δὲ δίκαιος, καὶ ἐλεήσει· ὁ δὲ ταῦτα πάντα κατορθώσας, καὶ (42) καθαρὸς ἴσται τῇ καρδίᾳ· ὁ δὲ τοιοῦτος, καὶ εἰρηνοποιὸς· ὁ δὲ μέχρι τούτου προκόψας, καὶ πρὸς κενθύνους παρατάξεται, καὶ τὰ ἐξῆς ὑποστήσεται μεγαλοφύχως. Παραινίσας τοῖνον ἂ προσήκειν, ἀναπαύει πάλιν αὐτοὺς τοῖς ἐγκωμίοις.

Ἵμεις — γῆς. Γῆν ἐνταῦθα, τοὺς ἀνθρώπων ἐκάλεσεν, ὡς ἐκ γῆς πλασθέντας. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἴσται. Οἱ ἄνθρωποι πάντες σιδήσασαι ταῖς ἀμαρτίαις, διαφθαρήντες ὑπὸ τῆς ὑγρότητος τῶν παθῶν ὑμεις οὖν, ἐκλογέντες παρ' ἑμοῦ πρὸς ἱατρείαν τῆς παγκοσμίου ταύτης σιπηθόνος, ἴσται τὸ ἄλας τῶν ἀνθρώπων, δύναμιν λογικὴν ἐξ ἑμοῦ λαμβάνοντες (43) στύφειν αὐτοὺς καὶ ἐπισφύγγειν, καὶ ἀποκατείνειν μὴ τοὺς ἀοράτους σκώληκας, φημί δὲ τοὺς ἐμπαθεῖς λογισμοὺς, ἀπαλλάττειν δὲ τῆς δυσωδίας τῶν ἀμαρτημάτων.

† Οἱ μὴ προφῆται (44) εἰς ἓν ἔθνος ἀπεισάλησαν ὑμεις δὲ τῆς γῆς ἀπάσης ἴσται τὸ ἄλας, διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν ἐλέγχων στύφοντες τοὺς χανόνους, ἵνα μὴ γεννήσωσι τοὺς ἀτελευτήτους σκώληκας. Ὅστι μὴ ἀποβάλληται τὴν στυφνότητα τῶν ἐλέγχων, καὶ διώκησθε. Διὸ φησιν· Ἐάν δὲ τὸ ἄλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἀλισθήσεται; Εἰς οὐδὲν ἰσχύει ἔτι, εἰ μὴ βληθῆναι ἐξω, καὶ καταπατεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. Ὁ γὰρ διδάσκαλος ἵαν μωρανθῇ, τουτίσται, εἰ οὐκ ἐλέγχει καὶ στύφει, ἀλλὰ χανωνθῇ, ἐν τίνι ἀλισθήσεται, τουτίσται, διορθωθήσεται; Ἀπὸ τότε οὖν ἐξω ῥίπεται τοῦ διδασκαλικοῦ ἀξιώματος καὶ καταπατεῖται, τουτίσται, καταφρονεῖται.

Ἐάν — ἀλισθήσεται. Μωρία ἀλάτος ἴσται, ἢ ἀσθένεια τῆς ποιότητος αὐτοῦ. Λέγει τοῖνον, ὅτι βλέπεται, οἷον διακονίαν ἐγχειρίζεσθαι μάλιστα, καὶ ἀγωνίζεσθε, μὴ χανωνθῆναι διωγμοῖς, ἢ ονειδισμοῖς, ἢ κακολογίαις, ὡς προδεδήλωται, μηδ' ἀποβαλεῖν τὴν ὠφελίμον ποιότητα. Ἐάν γὰρ (45) τὸ ἄλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἀλισθήσεται, τουτίσται, Ἐάν ὑμεις χανωνθῆτε, ἢ τὴν ὠφελίμον ποιότητα ἀποβαλεῖτε, ἐν τίνι ἑτέρῳ ἀλατι ἀλισθήσεσθε, εἴπον ἀρτυθήσεσθε, ὡς ὁ Μάρκος (46) εἶπεν. Ἵμεις γὰρ ἴσται τὸ ἐκλογεῖν ἄλας, καὶ οὐχ ὑποβλάσπειται ἕτερον. Ὅση τοῖνον προεκρίθητε πάντων εἰς τὴν τοιαύτην διακονίαν, τοσούτω προσέχειν ὀφείλετε, ἵνα μὴ καὶ τῆς ἑαυτῶν χανονότητος, καὶ ἀνεργησίας, καὶ τῆς τῶν σεσημμένων, ὡς εἴρηται, ἀπωλείας ἀπαυθῆτε δίκην.

Εἰς — ἀνθρώπων. Εἰς οὐδὲν ἔτι χρησιμώσι,

(46) Scilicet Marcus habet ἀρτυθεῖτε. Sed mutavit tempus, ut æquiparare possēt Matthæi vocabulo. Sed ἀρτυθήσεται tamen ex aliquo scholio occupavit nonnullos Marci codices, in his meum cum scholiis, quem appello 12.

μωραυθὲν τὸ δηλωθὲν ἄλας, εἰ μὴ εἰς τὸ ριφῆναι ἐξω
τῆς δεσποτικῆς αὐλῆς, καὶ κατακατεῖσθαι, ὃ ἔστι κατα-
φρονεῖσθαι παρὰ τῶν ἀνθρώπων.

Ἑμεῖς — κόσμου. Κόσμον πάλιν τοὺς ἐν τῇ
κόσμῳ εἶπεν ἀνθρώπους, ὧν σκοπεσθέντων τῷ ζῳφῶ
τῆς κλίμας, Ἑμεῖς, φησὶν, ἐξελέγητε εἶναι φῶς αὐ-
τῶν, ὥστε φωτίζεν τὰ ὄμματα τῶν ψυχῶν αὐτῶν,
φωτὶ διδασκαλίᾳ καὶ φωτὶ γνώσεως, χειραγωγῶν
αὐτοὺς ἐπὶ τὴν ὀρθὴν τριβὸν τῆς εὐσεβείας. Δύο τοί-
ων διακονίας ἐνεχειρίσθησαν, το ἀλίξεν καὶ τὸ φω-
τίζειν. Δεῖ γὰρ πρῶτον ἀπαλλαγῆναι τῆς σηπεδόνος,
εἶτα συνεισεσθῆναι.

Οὐ — κειμένη. Διὰ ταύτης τῆς παραβολῆς, καὶ
τῆς μετὰ ταύτην, εἰς ἀκριβείαν καὶ ἀσφάλειαν βίου
τούτους ἐνόησι, καὶ ἐναγωνίους εἶναι κελύει, ὡς
ὑπὸ τοῖς ἀπᾶντων ὀφθαλμοῖς τοῦ λοιποῦ κειμένου, B
καὶ ἐν μέσῳ τῇ θεάτρῳ τῆς οἰκουμένης ἀγωνιζομέ-
νους. Οὐ δύναται, φησὶ, πόλις κρυθῆναι ἐπάνω
ἕως κειμένη· οὐδὲ ὑμεῖς δύνασθε κρυθῆναι, ἐπὶ
τοῦ ὕψους τῆς διδασκαλίᾳ τεθέντες. Λοιπὸν οὖν προσ-
ᾶτε, πῶς πολιτεῖσθε καὶ γίνεσθε τοῖς ἀποβλέ-
πουσιν εἰς ὑμᾶς καλλιστον ἀρχέτυπον καὶ βίου καὶ
λόγου.

Οὐδὲ — τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ. Οὐδ' ἀνάπτουσί τινες
λύχνου, καὶ τὰ ἐξῆς. Λοιπὸν οὖν οὐδ' ἐγὼ, ἀνάψαι
ὑμᾶς φωτὶ θεογνωσίας, βούλομαι ὑμᾶς κρύπτεισθαι·
εἰ δὲ ἰδοὺ τίθημι ὑμᾶς ἐπὶ τὴν λυχνίαν, λέγω δὴ,
καὶ τὸν ὑψηλὸν τόπον τῆς διδασκαλίᾳ, ὥστε φωτι-
ζειν πάντας τοὺς ἐν τῇ οἰκουμένῃ.

Οὕτω — τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. [Λαμψάτω (47)
οὖν εἰπὼν, οὐ κελύει θεατριεῖν τὴν ἀρετὴν, ἀλλ' (48)
ἐργάζεσθαι αὐτὴν, εἰωθυῖαν ἀφ' ἑαυτῆς λάμπειν,
καὶ ἑαυτὴν δημοσιεύειν κατὰ τὴν τοῦ μύρου φύσιν.] C
Δεῖ τοῦτο δὲ (49) λαμψάτω ἢ καθαρότης τοῦ βίου
καὶ λόγου ὑμῶν ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, οὐχ ἐνεκεν
ἀσθροπαρεσκειᾳ, ἀλλ' ἵνα ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ
ἔργα, τὰ ἐν πράξεσι καὶ λόγοις, καὶ μιμήσωνται
ταῦτα. Ἐτε δὲ καὶ, ἵνα δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν
τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἦτοι τὸν Θεόν, ἦτινι διὰ
πίστεως νισθετήθητε, υἱοὶ μὲν αὐτοῦ, ἀδελφοὶ δὲ
ἐμοῦ γεσόμενοι. Ὑμνήσουσι γὰρ αὐτὸν, ὡς τοιαύτην
ἐπιτελέμενον πολιτείαν. Καὶ μὴν αὐτὸς ταύτην
ἐπιτελεῖ, ἀλλ' εἰδοὶ τὰ ἑαυτοῦ κατορθώματα τῷ
Πατρὶ πολλάκις ἀνατιθῆναι, ὡς προϊόντες εὐρήσο-
μεν, τιμῶν ὡς Πατέρα, καὶ ἅμα δεικνύων, ὅτι ἐν
εἰσιν, ὡσπερ τῇ φύσει, οὕτω καὶ τῷ θελήματι.

[Ἑμεῖς, (50) φησὶν, ἐργαζομένον τὰ καλὰ, λαμ-
ψάτω τὸ ἀπ' αὐτῶν φῶς ὑμῶν, ὃ καὶ, μηδενὸς δημο-
σιεύοντες, εἰδὼν αὐτὸ ἑαυτὸ θριαμβεύειν ἀποκαλλό-
μενον τῶν καλῶν.] D

Μὴ — πληρώσαι. Ἐπειδὴ μείζονα τῶν παλαιῶν

lis est sal infatuatus, nisi ut extra Dominicam au-
lam projiciatur, et conculcetur, hoc est, despicia-
tur ab hominibus.

Vers. 14. Vos — mundi. Mundum rursus dixit
homines in mundo habitantes : quibus erroris
caligine obscuratis, Vos, inquit, electi estis, ut
lux eorum sitis, utque oculos animarum ipsorum
luce doctrinæ ac scientiæ illuminetis, et ad semi-
tas rectas divini cultus deducatis. Ideo nempe mi-
nisterium saliendi ac illuminandi eis commissum
erat. Primum enim oportet a putredine liberari,
deinde erudiri.

Vers. 14. Non — posita. Per hanc sequentem-
que parabolam ad vitæ perfectionem ac munitionem
ipsos inducit (rr), et certaminum præfectos non
esse jubet, tanquam sub omnium oculis in poste-
rum ponendos, et in medio hujus mundi theatro
certantes. Non potest, inquit, civitas abscondi su-
per montem posita. Neque vos occultari potestis
in doctrinæ altitudine collocati. Reliquum est igitur,
ut solliciti sitis, quomodo gubernetis, et aliis
oculos in vos figentibus, optimum sitis exemplar
vitæ ac doctrinæ.

Vers. 15. Neque — qui in domo sunt. — Neque
accendit quisquam lucernam, etc. Restat igitur, ut
neque ego vos eo fine divina scientia accenderim,
ut absconderem : sed ecce pono vos super candelabrum,
hoc est, super excelsum doctrinæ locum,
ut omnes qui in domo sunt, illuminentis.

Vers. 16. Sic — qui in cælis est. Luceat sane di-
cens, non jubet ut in spectaculum virtus ponatur,
sed ut ipsa opere compleatur, quæ per se lucere
solet, ac seipsam unguenti more propalare : ideo
luceat puritas vitæ ac sermonis vestri coram ho-
minibus, non ob studium hominibus placendi,
sed ut videant vestra opera bona, quæ operibus ac
sermonibus imitentur et præterea ut glorificent
Patrem vestrum qui in cælis est, hoc est Deum,
a quo per fidem adoptati estis ; filii quidem ejus,
fratres autem mei effecti : laudant enim ipsum, ut
qui hujusmodi politiam ordinaverit. Ipse tamen
Christus hanc constituit, sed propria opera solet
Patri frequenter attribuere, ut in sequentibus erit
invenire : Patrem videlicet honorans, et similiter
demonstrans, quod unum sint sicut natura, ita et
voluntate.

† Vobis, inquit, bona opera facientibus, luceat
ab eis lux vestra : quæ nullo etiam publicante, per
seipsam triumphare solet (ss), a bonis operibus
prosiliens.

Vers. 17. Ne — ad complendum. Quia majora

Variae lectiones et notæ.

(47) Inclusa in marg. habet A.

(48) Ἄλλ' ἐργάζεσθαι αὐτὴν, absunt A.

(rr) Malim ad vitam caute seu prudenter ac tuto
egrediam. Ἐναγωνίους autem reddiderim, fortes,
PATROL. Gr. CXXIX.

(49) δὲ omittit A.

(50) Inclusa Codex uterque habet in margine.

constantes.

(ss) Per — solet. Se ipsam illustrare, patefacere.

præcepta conditurus erat his, quæ erant in Veteri Testamento, dicens : *Audistis quod dictum est antiquis : Non occides : qui autem occiderit, reus erit iudicio. Ego autem dico vobis : Omnis qui temere irascitur fratri suo, reuserit iudicio*⁹⁰, etc., et divinæ cujusdam cœlestisque politiæ viam incidere (11) volebat : ne qui propter novitatem suspicarentur, quod nova condens, vetera auferebat, eumque contrarium illis esse putarent : primum huic medetur suspicioni.

Sed videamus quomodo legem compleverit ac prophetas. Prophetas quidem complevit, omnibus quæ de ipso scripserunt prophetæ, opere completis. Nam ob id quoque frequenter addiderunt evangelistæ : *Ut completeretur quod dictum est per prophetam*. Legem autem uno quidem modo, complevit nihil transgrediendi eorum quæ lex jusserat. Dixerat enim prius ad Joannem : *Sic decet nos complere omnem justitiam*⁹¹ ; alio autem modo, addens ipsi quæ prætermissa erant : quod etiam hic magis congruum est intelligere. Cum enim lex peccatorum fines prohibeat, Christus principia quoque vetuit. Siquidem cædes fructus est peccati, radix autem ejus est ira : nisi vero quis radicem abstulerit, quandoque tandem fructum producet. Patet igitur mancum fuisse præceptum, quod solum occidere vetabat. Hoc autem Christus complevit, præcipiens non irasci, quod in aliis præceptis procedendo licebit invenire.

Et quare vetus lex erat imperfecta ? Quia Hebræi duræ cervicis erant, nec ferebant grave jugum : illos itaque velut infantes lacte potavit, nobis autem tanquam viris solidum apposuit cibum.

Quomodo vero alibi dixit Christus : *Jugum meum suave est, et onus meum leve*⁹² ? Quia leve facit hoc laborum remuneratio ac præmiorum magnitudo. Lex enim se servantibus bona terræ promittebat. Christus autem bona cœlestia.

† Alio etiam modo, non solvit, sed complevit potius legem veterem : neque enim Evangelio contraria erat, sed potius via ad ipsum, ac præco prævius et umbra typusque ; veniente autem Evangelio, completa est ac cessavit, sicut nox appetente die, sicut umbra additis coloribus. Oportebat enim pædagogum præceptorum concedere.

⁹⁰ Matth. v, 21, 22. ⁹¹ Matth. III, 15. ⁹² Matth. xi, 30.

Variæ lectiones et notæ.

(51) Inclusa in margine habet A.
(52) Hentenius, *coloribus*. Recte ergo *χρωμάτων*, correxi, pro *χρημάτων*. Sic ἐπιβάλλειν *χρώματα*

(11) *Incidere*. Munire. Græce eleganter, *τέμνει οδόν*. Sed hunc tropum Latini non sunt imitati, nisi forte ubi sermo sit de ripibus.

Α παραγγελάτων ἐμίλλε νόμογετείν, λέγων · Ἐκούσατε ὅτι ἐρρήθη τοῖς ἀρχαίοις · Οὐ φονεύσεις · ὃς δ' ἂν φονεύσῃ, ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει · ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκῆ, ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει, καὶ τὰ εἴδη · καὶ βίαιας τινὸς καὶ οὐρανοῦ πολιτείας ἐβούλητο τεμῆναι ὁδόν, ἵνα μὴ τινος, διὰ τὸ ξενίζον, ὑπολαβόντων, ὅτι ἀνακάρων τὰ παλαιὰ, νομοθετεῖ νέα, καὶ νομίωσιν αὐτὸν ἀντίθεον, προθεραπεύει τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν.

Ἄλλὰ, πῶς ἐπλήρωσε τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας, ἰδωμεν. Τοὺς προφῆτας μὲν ἐπλήρωσε, πληρώσας ἔργοις πάντα, ὅσα περὶ αὐτοῦ προσφῆτευσαν · διὸ καὶ καθ' ἕκαστον τῶν προφητευθέντων προσέθηκάν οἱ εὐαγγελιστὰι τὸ · « Ἴνα πληρωθῆ τὸ ῥῆθὲν διὰ τοῦ προφήτου · » τὸν δὲ νόμον ἐν μὲν τροπῇ πεπλήρωκεν, ἐν τῷ μηδὲν νόμιμον παραβῆναι. Εἴρηκε γὰρ πρὸς τὸν Ἰωάννην, ὅτι Οὕτω πρέπειν ἔστιν ἡμῖν, πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην · ἐτέρῳ δὲ, ἐν τῷ προσθέσθαι αὐτῷ τὰ λείποντα, ὃ καὶ μᾶλλον ἐνταῦθα νοεῖν ἀρμόδιον. Τοῦ νόμου γὰρ τὰ τέλη τῶν ἀμαρτημάτων κωλύοντος, ὁ Χριστὸς καὶ τὰς ἀρχὰς ἐκάλυψε. Ὁ φόβος μὲν γὰρ καρπὸς ἔστιν ἀμαρτίας · ῥίζα δὲ ταύτης ἡ ὀργή. Καὶ εἰ μὴ τις ἀνέλθῃ τὴν ῥίζαν, ἔστιν ὅτι καρποφορήσει. Δίδεικται τοίνυν, ὅτι ἐλλειπὴς ἦν ἡ περὶ τοῦ μὴ φονεύειν ἐντολή. Ἀνεπλήρωσε δὲ ταύτην ὁ Χριστὸς, ἐντεταλμένος μὴ ὀργίζεσθαι. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐπιτολῶν εὐρήσεις προῖων.

Καὶ διατί ἀτελής ἦν ὁ παλαιὸς νόμος ; Διότι σκληροτράχηλοι ἦσαν οἱ Ἑβραῖοι, καὶ οὐκ ἠνεύχοντο ζυγὸν βαρύν. Τοίνυν ἐκείνους μὲν, ὡς νεκίους εἰς ἀρετὴν, γάλα ἐπότισεν · ἡμῖν δὲ, ὡς ἀνδράσι, προσήγαγε στερεῶν τροφῶν.

Καὶ πῶς ὁ Χριστὸς εἴρηκεν ἀλλάχου, ὅτι Ὁ ζυγὸς μου χρηστός, καὶ τὸ φορτίον μου εὐαφρὸν ; Διότι εὐαφρύνει τοῦτον ἡ τῶν πόνων ἀντίδοσις, καὶ ἡ μεγαλειότης τῶν ἐπάθλων. Ὁ νόμος μὲν γὰρ τοῖς κατορθοῦσιν αὐτὸν τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς ἐπαγγελίω δώσειν · ὁ δὲ Χριστὸς, τὰ ἀγαθὰ τοῦ οὐρανοῦ.

[Ἄλλως (51) τε, οὐ κατέλυσε, ἀλλ' ἐπλήρωσε τὸν παλαιὸν νόμον ὁ Χριστὸς. Οὐδὲ γὰρ ἀντίκειτο τῷ Εὐαγγελίῳ, μᾶλλον μὲν οὖν ὁδὸς ἦν οὗτος ἐπὶ τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ προκήρυξις αὐτοῦ, καὶ σκιά, καὶ τύπος. Ἐλθόντος δὲ τοῦ Εὐαγγελίου, ἐπληρώθη οὗτος, καὶ πέπαιται, ὡς νύξ, ἡμέρας φαισίσης, ὡς σκιά, χρωμάτων (52) ἐπιβληθέντων. Ἐδεῖ γὰρ τὸν (53) παιδαγωγὸν τῷ διδασκαλῷ παραχωρηθῆναι.]

Gregor. Nazianz. p. 35.

(53) Respicit Gal. III, 24.

Καὶ ἄλλως δὲ πεπλήρωκεν ὁ Χριστὸς τὸν νόμον, ἅ τὰ διατάγματα τούτου φυλάξας, καὶ πέπαυκε, διὰ τοῦ τελείου τὸ ἀτελὲς ἀποκρύψας. Ὅθεν οὐκ ἀντικεινται τοῖς τοῦ νόμου τὰ τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλὰ συμφωνοῦσιν. Ὁ μὲν γὰρ προτάλειον ἦν, τὸ δὲ τελειότερον.]

Ἄμην — γίνεσθαι. Τὸ Ἄμην, ἐπιρρήμα ἐστὶ βεβαιωτικόν, ἀντι τοῦ ἀληθῶς. Ἡ δὲ τῶν ἐφεξῆς ρητῶν διάνοια, τοιαύτη ἐστίν, ὅτι Ἔως ἂν ὁ κόσμος διαμῖνῃ (τούτο γὰρ δηλοῖ τὸ Ἔως ἂν παρελθῇ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ), οὐ μὴ παρελθῇ ἀτέλειστον εἶθι τὸ εὐτελέστατον ἐπίταγμα τοῦ νόμου, ἕως ἂν πάντα τὰ νόμιμα γίνεσθαι, ἤτοι πληρωθῇ ἔργοις παρ' ἑμοῦ. Διὰ γὰρ τοῦ ἰώτα καὶ τῆς κεραίας, τὸ εὐτελέστατον ἐδήλωσεν. Ἐν γὰρ ταῖς γραμμαῖς ταῦτά εἰσιν εὐτελέστατα, ὡς εὐχρύτερον τῶν ἄλλων ἐγχαρασσόμενα. Ἔστι δὲ τὸ μὲν ἰώτα γραμμὴ ὀρθή ἢ δὲ κεραία, γραμμὴ πλαγία. Σχῆμα δὲ ἐστὶ βεβαιώσεως τὸ λέγειν, ὅτι Ἔως ἂν παρελθῇ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, οὐ μὴ εἴσω τῶδε. Εἰρηκε δὲ τούτο ὁ Χριστὸς, βεβαιῶν, ὅτι οὐ μεταποιεῖ τὸν νόμον, ὡς μὴ δυνάμενος ποιεῖν, ἃ ἐκεῖνος ἐπέταξε. Καὶ γὰρ μέχρι θανάτου τούτου ἔξετελει.

Ὅς — οὐρανῶν. [Τῶν (54) μικροτέρων, ἵνα μὴ ἴσῃ τῶν μεζόνων.]

Ἐπειπερ δὲ ἀπέπληξε ἑαυτὸν τῆς πονηρᾶς ὑποψίας, λοιπὸν ἐκφοβεῖ, καὶ ἀπειλὴν τίθησι μελλίστην, ἵπὲρ τῆς μελλούσης νομοθεσίας αὐτοῦ. Ὅστις ἀθετήσῃ, φησί, μίαν τῶν ἐντολῶν τούτων, ὧν μέλλω νομοθετῆσαι, καὶ μὴ μόνον ἀθετήσῃ, ἀλλὰ καὶ ἐτίθει ὑπόδειγμα τοιοῦτον γίνεσθαι ἐλαχίστος δὲ τῶν ἐκείνων, τούτο μὲν, μετριοφρονῶν, τούτο δὲ, ἵνα μὴ ἐπαίρωνται οἱ καπορθοῦντες αὐτάς. ἅμα δὲ καὶ παιδεύω ἡμᾶς, ἐξευτελίζει τὰ οἰκεία, ἐπεὶ μεγάλα εἰσι καὶ ὑψηλαί. ὁ τοιοῦτος οὖν ἐλάχιστος κληθήσεται, τουτέστιν, ἐσχατος πάντων, φαυλότατος, ἀπέρριμτος, ὃ ἐστίν, εἰς τὴν κόλασιν ἐμβληθήσεται. Βασιλείαν δὲ τῶν οὐρανῶν νῦν τὴν δευτέραν παρουσίαν αὐτοῦ φησιν, ἐν ἧ βασιλεὺς οὗτος ἀπάντων ἐπαρρησιάζεται.

Ὅς — οὐρανῶν. Ὅρα πῶς εἶπεν, ὅτι χρὴ πρῶτον ποιεῖν, εἶτα διδάσκειν, καὶ μὴ μόνον ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ διδάσκειν. Ὅτι γὰρ μεμπτόν, τὸ μὴ ποιεῖν μὲν, διδάσκειν δὲ οὕτω πάλιν ἀτελὲς τὸ ποιεῖν μὲν, μὴ διδάσκειν δὲ. Τελεῖα δὲ ἀρετῆ, τὸ μὴ μόνον ἑαυτῷ χρῆσιμεῖν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἑτέροις. Σὺ δὲ οὐκ ἂν ὀρθῶς διδάξῃς, ὃ μὴ πεποίηκας, οὐδ' εὐχερῶς πείσῃς ποιεῖν, ὃ μὴ σὺ πεποίηκας. Ἀκούσεις γὰρ. Ἰατρὶ, θεράπευσον σεαυτὸν.

Λέγω — οὐρανῶν. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ οὐ ποιοῦσιν,

¹¹ Luc. iv, 23.

Variae lectiones et notæ.

(34) Inclusa in marg. habet A.

(uu) *Quiis* — *perfecti*. Imperfecto per perfectum superato. Ἀποκρύπτειν notionem superandi habet, quod orto sole cæteræ stellæ evanescent.

Alio quoque modo Christus legem complevit, servatis ipsius præceptis, finemque imposuit : quia abstracta imperfectione perfecit (uu). Unde contraria non sunt evangelica præcepta his quæ lex jussit, sed consona : lex enim initium erat, Evangelium vero perfectio.

Vers. 18. *Amen* — *facta sint*. Dictio *Amen*, adverbium est confirmativum, idem significans, quod vere. Intellectus autem eorum, quæ ordine dicuntur, hic est : Quandiu mundus permanserit (hoc enim indicat, dicendo : *Donec transeat cælum et terra*), nequaquam prætermittetur imperfectum vel levissimum legis præceptum, donec omnia legalia facta, sive opere completa sint a me. Per iota siquidem, aut apicem, quod abjectissimum est significavit : hæc enim in litteris levissima sunt, tanquam quæ cæteris facilius describi possunt. Est autem iota linea recta, apex vero linea obliqua. Modus quoque confirmationis est dicere : *Donec transeat cælum et terra, hoc non permittam*. Dixit autem hoc Christus, confirmans quod legem non corrigeret, tanquam non potens quæ illa jussisset opere complere ; nam usque ad mortem ipsam complevit.

Vers. 19. *Quicumque* — *cælorum*. † De minimis, ut ne dicam de majoribus.

Postquam seipsum prava suspicione liberavit, deinceps exteret, minasque ponit maximas pro futura legislatione sua. Quicumque, inquit, unum horum præceptorum spreverit, quæ ego stabiliturus sum : nec solum ipse spreverit, sed et aliis exemplo tale quid faciendi fuerit : minima vero hæc præcepta vocavit, partim quidem modestiæ causa, partim vero ne extollerentur qui ea servarent : simul quoque docens nos propria attenuare, quamvis magna sint et excelsa ; talis ergo minimus vocabitur, hoc est, omnium postremus, villissimus, abjectissimus. Quod tantumdem valet ac si diceret, in supplicium projicietur. Regnum autem cælorum hoc in loco secundum suum dicit adventum, in quo rex omnium apparebit.

Vers. 19. *Qui* — *cælorum*. Vide quemadmodum dixerit oportere primum facere, et postea docere : nec solum facere, sed etiam docere. Quemadmodum enim reprehensibile est docere et non facere, ita rursus imperfectum est facere et non docere ; perfecta autem virtus est, ut non soli sibi quispiam utilis sit, sed et aliis. Tu vero nequaquam recte docebis, quæ opere non complesti ; nec facile aliis persuadebis, ut faciant quod ipse non fecisti. Audies enim : *Medice, cura teipsum* ¹².

Vers. 20. *Dico* — *cælorum*. Illi siquidem docent

(vv) *Quamvis* — *excelsa*. Videtur legisse, ant certe ita reddidisse, ac si legcrit, *κὴν μεγάλην ὡσι*, quod mihi valde probatur.

et non faciunt, vitam viventes doctrinæ contrariam : vos autem et docere et facere debetis, ut verbis facta concordent. Aut etiam aliter hoc intelliges : Illi quidem peccatorum fines observant : vos autem principia quoque observare debetis. Scribas namque et Phariseos hic recte operantes, et non transgredientes accipito. Justitiam vero simpliciter dixit omnem virtutem.

Considera autem quomodo et per præsentia verba, et per ea quæ superius dicta sunt, non calumniatur legem veterem, sed ipsam potius au-geat. Verum si illa irreprehensibilis est, cur salvos non facit illos qui ipsam servant? Usque ad Christi quidem adventum salvos eos faciebat, qui gn-aviter ipsam custodiebant : postea vero cum infantia in virilem jam profecerit ætatem, et copiosa gratia hominibus data sit, maximaque proposita sint præmia pro honorum retributione operum (neque enim amplius possessio terræ promittitur, aut bonorum terrenorum, neque prolis fecunditas, aut longa vita seu victoria de inimicis, sed cæli hæreditas, bonorumque cœlestium, et Dei adoptatio, ac fraternitas cum Unigenito ejus, victoria quoque contra dæmones, et perpetui regni communicatio) : merito sane magna exiguntur certamina ab omnibus qui hujusmodi præmia forte sunt accepturi ; et his certaminibus supposita sunt Christi præcepta (xx), qui prædicta promisit præmia : magnitudinem enim laborum ad magnitudinem opposuit (yy) præ-miorum.

Vers. 21. *Auditis* — V. 22. *judicio*. † In libro Exodi dicitur : *Non occides* 99 ; et post multa : *Si quis aliquem percusserit, morte moriatur*, 100 etc.

Postquam corda ipsorum beatitudinibus premollivit, et ad virtutem exacuit, majora deinceps addit præcepta. Incipit autem ab affectibus, qui naturaliores sunt, puta ira et concupiscentia. Et primum de ira disserit, deinde etiam de concupiscentia tractat.

Dignum est autem ut inquiramus, quare non ab eo incepit quod in lege primum erat positum præceptum. Quia cum illud de divinitate loqueretur, oportebat quidem illud etiam complere, et aliquid de sui ipsius dignitate manifeste addere. Nondum autem tempus erat. Etenim si etiam post doctrinam atque signa dæmonium dicebant eum habere, cum tamen nihil de ipsa manifeste diceret : quid, obse-cro, non dixissent atque fecissent, si ante hæc om-

A ἄλλὰ μόνον διδάσκουσιν, ἠσπιθηγγόμενον τῆ διδάσκαλιᾷ τὸν βίον ἔχοντες· ὑμεῖς δὲ καὶ ποιεῖν, καὶ διδάσκειν ὀφείλετε. ἵνα συναΐδωσι τὰ ἔργα τοῖς λόγοις. Ἡ καὶ ἐτέρως τοῦτο νοήσεις, ὅτι Ἐκεῖνοι μὲν τὰ τέλη τῶν ἁμαρτημάτων φυλάττουσιν· ὑμεῖς δὲ καὶ τὰς ἀρχὰς φυλάττειν ὀφείλετε, ἕως Γράμματαις καὶ Φαρισαίοις ἑνταῦθα τοὺς κατορθοῦντας, καὶ οὐ τοὺς παρανομοῦντας λάβοις. Δικαιοσύνην δὲ εἶπεν ἀπλῶς πᾶσαν ἀρετὴν.

Ὅρα δὲ, ὅπως καὶ διὰ τῶν παρόντων ῥημάτων, καὶ διὰ τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων, οὐ διαβαλλεῖ τὴν παλαιὰν νομοθεσίαν, ἀλλ' ἐπιτείνει μᾶλλον αὐτήν. Καὶ εἰ ἀδιάβλητος ἐστὶ, διατὶ οὐ σώζει τοὺς μεταρ-χομένους αὐτήν ; Μέχρι μὲν τῆς τοῦ Χριστοῦ πα-ρουσίας ἔσωζε τοὺς ἁριβεῖς φύλακας αὐτῆς, μετὰ τοῦτο δὲ, τῆς νεπιότητος εἰς ἀνδρότητα προκοφίσεως, καὶ πολλῆς χάριτος δοθείσης τοῖς ἀνθρώποις, καὶ μελίστων ἐπάθλων προτεθέντων εἰς ἀμοιβὴν τῶν κατορθωμάτων· οὐκέτι γὰρ κληρονομία γῆς, καὶ τῶν ἐκ γῆς ἀγαθῶν, οὐδὲ πολυκαιρία, καὶ γῆρας, καὶ νεκία κατ' ἐχθρῶν, ἀλλ' οὐρανοῦ κληρονομία καὶ τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν, καὶ υἰοθεσία Θεοῦ, καὶ ἀδελφότης πρὸς τὸν Μονογενῆ, καὶ νεκία κατὰ δαιμόνια, καὶ κοινωνία βασιλείας ἀτελευτήτου· εἰκότως καὶ μεγί-λους ἀγῶνας ἀπαιτοῦνται πάντες εἰ τῶν τοιούτων ἐπάθλων τυχεῖν μίλλοντες, καὶ οἷους ὑποτίθενται αἱ ἐντολαὶ τοῦ Χριστοῦ, τοῦ καὶ τὰ θλασθέντα ἑπαθλα ἐπαγγελαμένου. Τὰ γὰρ μεγάθη τῶν ἀγῶ-νων, πρὸς τὰ μεγάθη τῶν ἐπάθλων ἐνομοθέτησεν.

C Ἰκούσατε — χρίσει. [Τῆς (55) βίβλου τῆς Ἐξόθου· Οὐ φονεύσεις. Καὶ μετὰ πολλά· Ἐάν πατάξῃ τίς τινα, θανάτω θανατούσθω, καὶ τὰ ἐξῆς.]

Προσαλίνας τὰς καρδίας αὐτῶν ἐν τοῖς μακα-ρισμοῖς, καὶ παραθήξας εἰς ἀρετὴν, ἀπεται λοιπὸν καὶ μετίζων ἐντολῶν. Ἀπὸ τῶν φυσικωτέρων δὲ ἀρχεται παθῶν, θυμοῦ λέγω καὶ ἐπιθυμίας. Καὶ πρῶτον μὲν περὶ τοῦ θυμοῦ διαλέγεται, εἴτα δια-λαμβάνει καὶ περὶ τῆς ἐπιθυμίας.

Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, διατὶ μὴ ἤρξατο ἀπὸ τῆς ἐν τῷ νόμῳ πρώτης κειμένης ἐντολῆς. Διότι, περὶ τῆς θεό-τητος οὖσαν, ἴδει καὶ αὐτὴν ἀναπληρῶσαι, καὶ προσ-θεῖναι (56) φανερώς περὶ τῆς ἑαυτοῦ θεότητος. Οὕτω δὲ καιρὸς ἦν. Εἰ γὰρ καὶ μετὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὰ σημεῖα, δαιμονῶντα αὐτὸν ἐκάθων, καίτοι μεδὲν περὶ αὐτῆς φανερόν εἰπόντα· τί οὐκ ἂν καὶ εἶπεν, καὶ ἐποίησεν, εἰ πρὸ τούτων ἀπάντων ἐπεχειρήσῃ τι τοιοῦτον φθίγξασθαι ; Καὶ διατὶ μὴ φανερώς ἔλεγεν,

99 Exod. xx, 13. 100 Exod. xxi, 12.

Variæ lectiones et notæ.

(53) Inclusa in margine habet codex uterque.

(56) προσθέθαι. A.

(xx) *Et his... præcepta*, Et cujusmodi (certamina) præcipiunt mandata Christi. Est uberior explicatio τοῦ μεγάλους ἀγῶνας.

(yy) *Opposuit*. Pro magnitudine jussit, consti-tuit.

ἐτι Θεός ἐστι; Διότι θορυβεῖν ἔμελλε τοὺς ἀκρα-
ταίς. Εἰ γὰρ οἱ μαθηταί, συνόντες αὐτῷ, καὶ καθεκά-
στην διδασκόμενοι, καὶ θαυματουργοῦντα βλέποντες,
καὶ τῶν ἀπορρήτων κοινωνοῦντες, καὶ δύναμιν παρ'
αὐτοῦ τοσαύτην λαβόντες, ὡς καὶ νεκροῦ (57)
ἀνίστην, οὐκ ἠδύναστο πάντα βαστάζειν πρὸ τῆς
ἐπιδημίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος· πῶς δῆμος ἀσύν-
τος, καὶ τοσαύτης ἀρετῆς ἀπολιμπανόμενος, ἔμελλε
μὴ παραχθῆναι, καὶ μὴ μάλιστα νομίσει τοῦτον
ἐπίθεον, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ τιμὴν ἀναισχύντως
σφραττίζομενον; Διὰ τοῦτο σοφῶς (58) τι καὶ οἰκο-
νομικῶς, ποτὶ μὲν, θεοπραπεῖς ἐργαζόμενος παρα-
δεξοποιίας, ταύτας ἀφήσει κηρύττειν, ὅτι Θεός ἐστι·
ποτὶ δὲ, παρακαρινᾶ καὶ ῥήματα τοῖς λόγοις, ἔμ-
φαντικά τῆς αὐτοῦ θεότητος· ἐκ τοῦ φανεροῦ δὲ,
καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ταπεινὰ περὶ ἑαυτοῦ φητέ-
γεται, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀκρατῶν. Ἐγίνωσκε
γάρ, ὅτι τὰ ἔργα τοῦτον (59) φανερώσουσιν, ἃ οὐ-
δαίς ἄλλος ἐποίησεν. Ἀλαζονικῶν γάρ, τὸ περὶ ἑαυτοῦ
τυχεῖν μεγαλὰ λέγειν, καὶ ὑποπτον.

A nia tale quippiam loqui tentasset? Cur autem
manifeste non dixit se Deum esse? Quia ex hoc
turbandi erant auditores. Si enim discipuli ipsum
cognoscentes, et ab eo quotidie edocti, videntes
quoque mirabilia operantem, ac rebus ineffabilibus
communicantes, tanta etiam ab eo accepta virtute,
ut et mortuos suscitarent, nequaquam tamen
priusquam Spiritus sanctus adveniret, omnia ferre
poterant: quomodo populus insipiens, tantæque ex-
pers virtutis, poterat non turbari, aut non putare
sibi magis esse Deo contrarium, ejusque honorem
sibi impudenter vindicare? Ideo sapienter ac
dispensatorio modo, quandoque Deo proprias et
admirabiles actiones operatur, hisque relinquit
(xz) ut se Deum esse prædicent: quandoque
vero doctrinæ suæ verba admiscet, quæ suam indi-
cent divinitatem. Manifeste autem et ut plurimum
humilia de seipso loquitur propter auditorum im-
becillitatem; sciebat enim quod postmodum sua
ipsum manifestarent opera, qualia nullus alius fe-
cerat. Arrogantis enim est, nec suspicione caret,
magna quædam de seipso dicere.

Ἄλλ' ἐπὶ τὸ (60) προκαίμενον ἐπὶ ἀνελθόντες, θεα-
σώμεθα, πῶς οὐ καταλύει τὸν νόμον, ἀλλὰ μάλλον
ἐκπληροῖ, ὡς ἕλληπῶς ἔχοντα. Φησὶ γάρ, ὅτι Ἐγέχθη
παρὰ τοῦ νομοθέτου πρὸς τοὺς ἀρχαίους Ἑβραίους,
ὅτι Οὐ φονεύσεις ὁμόφυλον, ὃ ἄνθρωπε· ὅς δ' ἐν
φρεσίν, ὑπεύθυνος ἔσται τῇ κατακρίσει, εἰς τὸ
δοῦναι δίκην ἀξίαν τοῦ φόνου· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν,
ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ μάτην,
κακίως (ταῦτα γὰρ δηλοῖ τὸ εἰκῆ), ἔνοχος ἔσται τῇ
κατακρίσει. Προσθεῖς δὲ τὸ εἰκῆ, οὐκ ἀνεῖλε παντά-
κραι τὴν ὀργήν, ἀλλὰ μόνην τὴν ἀκαιρον ἐξέβαλεν.
Ἢ γὰρ εὐκαιρος, ὠφέλιμος. Ἔστι δὲ εὐκαιρος ὀργὴ
ἢ γινομένη κατὰ τῶν πολιτευομένων ἐναντίως τῶν
ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, ὅταν μὴ πρὸς ἐκδίκησιν ἡμετέρων,
ἀλλὰ πρὸς ὠφέλειαν τῶν κακῶς βιοῦντων ἐξ ἀγάπης
καὶ φιλαδελφίας ὀργιζώμεθα, μετὰ τῆς προσηκούσης
εὐσεμοσύνης. Ὁργίσεσθε γάρ, φησὶ, καὶ μὴ ἀμαρ-
τώπι, τουτέστι, Μὴ (61) ἐν τῷ ὀργίζεσθαι πταίετε,
κακῶς χρώμενοι τῇ ὀργῇ. Ἀδελφοὺς δὲ ἡμᾶς ἀλλή-
λων ἐκλίπετε, ὡς τὸν αὐτὸν ἔχοντας Θεόν, καὶ τὸν
αὐτὸν προπάτορα, καὶ τὴν αὐτὴν φύσιν, καὶ τὴν
αὐτὴν πίστιν, καὶ τὰς αὐτὰς ἐντολάς, καὶ τὰς αὐτὰς
ἐπιγγαλίαις τῶν ἐπάθλων (62). Εἶδες τί προσέταξε.
Τοῦ φόνου τὴν ρίζαν ἐξέκοψεν. Ὁ γὰρ μὴ οὕτως
ὀργιζόμενος, οὐχ ἤξει ποτὲ πρὸς φόνον, ὡσπερ οὐδ' ὁ
ρίζαν ἐκκόπτων, ἔσσει κλάδον φύναι ποτε.

Sed ad propositum redeuntēs, videamus quo-
modo legem non solvat, sed compleat potius tan-
quam imperfectam. Ait enim: Dictum est a legisla-
tore veteribus Hebræis: Non occides, o homo, alte-
rum tui generis. Quicumque autem occiderit, obno-
xius erit condemnationi, ut pœnam cædi convenien-
tem luat. Ego autem dico vobis, quod omnis qui iras-
citur fratri suo incassum, nec congruo tempore
(hæc enim indicat dictio εἰκῆ, quam nos temere ver-
timus) obnoxius erit condemnationi. Addens au-
tem temere, non omnimodam abstulit iram, sed
intempestivam tantum abjecit: quæ enim op-
portuna est, utilis est. Dicitur autem ira opportuna
quæ sumitur adversus eos qui contra Dei præcepta
vivunt: quando non ad vindicandum nos, sed
ad utilitatem eorum qui male vivunt, ex dilectione
et amore fraterno irascimur, cum congrua hone-
state. Irascimini enim, inquit, et nolite peccare⁶⁵,
hoc est, Ne in irascendo erretis, ira male uten-
tes. Nos quoque fratres inter nos invicem vocavit,
utpote eumdem habentes Deum, eumdemque pri-
mum parentem, eandem naturam, et eandem promissa præ-
miorum. Vide autem quid addiderit. Radicem sane
cædis incidit: qui enim ita non irascitur, nunquam
ad cædem perveniet: sicut neque is qui radicem
amputat, ramum unquam germinare sinet.

⁶⁵ Psal. 17, 15.

Variæ lectiones et notæ.

(57) Referuntur hæc ad Matth. x, 8, ubi nonnulli
legunt νεκροῦς ἐγείρει. Sed ista lectio invecta est
a Chrysostomo, vel ante eum ab Origene.
(58) σαφῶς. B.

(59) αὐτόν malim, uti Hentenius videtur legisse.

(60) ἐπὶ δὲ τό. A.

(61) μὴ, omittit C.

(62) ἀθλων. B.

(xz) Hasque relinquit. Hisque relinquit, hisque concedit et permittit.

Vers. 22. *Quicumque — consilio.* Superius quidem A eum, qui tantum irascebatur condemnavit: hic autem eum, qui ad verba usque procedit. *Raca* autem vox est Hebraica, idem significans quod tu. Cum enim irascitur quispiam in alterum, ex nomine ipsum nolens appellare, quasi nomine indignum, loco nominis ponit, *tu*, in signum iræ et abominationis. Hunc autem condemnavit, velut communem naturam abominantem: et seniorum populi consilio, reum ipsum constituit, ut ab eis objurgetur.

Vers. 22. *Quicumque — ignis.* Hunc magis condemnavit, utpote auferentem a fratre mentem, qua ab irrationalibus distamus: vel potius tanquam injuriosum contra fidem. Si enim fidelis frater fatuus est, ut ille dicit, fatua est fides ejus.

Hic autem primum manifestatur nomen gehennæ ignis. Hanc vero gehennam vocari dicunt quidam, quasi semper *γεννώσων*, id est, generantem ignem. Alii vero Hebraicum nomen dicunt, hujusmodi supplicium significans. Si igitur has quæ a nobis leves judicantur, injurias ita punivit, qua condemnatione digni sumus, qui graves contra fratres incessanter effundimus? Eas itaque quæ leves videntur, propter graves punivit, ut illas timendas judicantes, ducamus has formidabiliores; tum etiam quia iratos non magnæ solum injuriæ, sed et parvæ frequenter ad cædes provocant, iram ad scintillæ modum accendentes.

Vers. 23. *Si — V. 24. Munus tuum.* Omnia quæ superius dixit, et quæ nunc dicit, quæque postea dicturus est, de dilectione sunt, quam frequenter ponit, ac diversimode laudat, sicut in progressu sæpius inveniemus. Cum enim esset Deus, nostri amore homo factus est, omniaque passus, ut et nos Deum, ac nos invicem amaremus, et per dilectionem nobis mutuo colligaremur, unumque corpus efficeremur, caput habentes Christum. Ideoque pugnæ nervos præcidentes, quæ dilectionem corrumpunt, aufert. Considera ergo amoris erga homines magnitudinem. Despiciat honorem, qui sibi exhibetur præ amore erga fratrem, tantum non dicens: Auferatur servitus mea, ut tu fratri reconcilieris; nam sacrificium etiam est erga fratrem reconciliatio, neque illam absque hac suscipit.

Restat igitur, ut sive laudes Deo reddas, sive orationem (siquidem etiam hæc sacrificia sunt), sive aliud quodcumque, ne proferas illa, fratri tuo irreconciliatus, sciens quod nihil horum sit suscepturus, nisi prius reconcilieris. Fertur autem indifferenter sermo, et ad eum qui affectus est in injuria, et ad eum qui injuriam irrogavit. Et si quidem male passus es, injuriam illi remitte, et patiens esto; quod si injuriam irrogasti, medere injuriæ, nihilque

Ὅς — συνεδριῶ. Ἀνωτέρω μὲν τὸν ψιλῶς ὀργιζόμενον κατέκρινεν· ἐνταῦθα δὲ, τὸν καὶ μέχρι λόγου προϊόντα. Τὸ *ρακά* δὲ, Ἑβραϊκῆ ἐστὶ φωνή, δηλοῦσα τὸ, σὺ. Ἐπεὶ γὰρ ὀργιζόμενος τις κατὰ τινος οὐκ ἀξίος καλεῖσθαι τούτου ἐξ ὀνόματος, ὡς ἀνάξιον ὀνόματος· ἐντὶ ὀνόματος δὲ τὸ σὺ τίθησιν, εἰς ἐπιειγμὰ τῆς ὀργῆς καὶ βδελύξεως· κατέκρινεν καὶ τούτου, ὡς τὴν κοινὴν φύσιν βδελυσσόμενον, καὶ ἔνοχον αὐτὸν τῷ συνεδριῶ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ καοῦ κατέστησεν, εἰς τὸ παρ' αὐτῶν ἐπιτιμηθῆναι.

Ὅς — πυρός. Τοῦτον μεγάλως κατέκρινεν, ὡς ἀφαιρούμενον ἀπὸ τοῦ ἀδελφοῦ τὴν φρόνησιν, καθ' ἣν τῶν ἀλόγων διαφέρομεν, ἢ μᾶλλον, ὡς εἰς τὴν πίστιν ὑβρίζοντα. Εἰ γὰρ ὁ πιστὸς ἀδελφὸς μωρὸς ἐστίν, ὡς οὗτός φησι, μωρὰ καὶ ἡ πίστις αὐτοῦ.

Ἐνταῦθα δὲ πρῶτον ἐξέφηνε τὸ ὄνομα τῆς γενένης τοῦ πυρός. Γένεταν δὲ καλεῖσθαι ταύτην φασίν, οἱ μὲν, ὡς αἱ γεννώσων τὸ πῦρ· οἱ δὲ Ἑβραϊκὸν ὄνομα τοῦτο λέγουσι, δηλοῦν τὴν τοιαύτην κόλασιν. Εἰ τοίνυν τὰς δοκούσας παρ' ἡμῖν ἐλαφρὰς ὕβρεις οὕτως ἐκόλασε, ποίας ἐσμέν ἀξιοὶ καταδικῆς, οἱ τὰς βαρείας κατὰ τῶν ἀδελφῶν ἀπειθῶς ἐχχίοντες; Ἐκόλασεν οὖν τὰς δοκούσας ἐλαφρὰς, διὰ τὰς βαρείας, ἵνα ταύτας φοβεράς κρινόντες, ἐκείνας φοβερώτερας νομίζωμεν. Ἄλλως τε καὶ, διότι τοῖς ὀργιζομένοις οὐ μόνον αἱ μεγάλαι ὕβρεις, ἀλλὰ καὶ αἱ μικραὶ (63) φόνους ἐξαρτῶσιν, πολλάκις, δίκην σπινθήρος ἐξάπτουσαι τὴν ὀργὴν.

Ἐάν — δάρῶν σου. Πάντα, ὅσα τε ἀνωτέρω εἶπε, καὶ ὅσα νῦν λέγει, καὶ ὅσα μετὰ τοῦτο εἶπεί, ὑπὲρ ἀγάπης εἰσιν, ἣν μάλιστα περὶ πολλοῦ τίθηται, καὶ διαφερόντως ἐπαινεῖ, ὡς ἐν πολλοῖς προβαίνοντες εὐρήσομεν. Θεὸς γὰρ ὢν, ἀγαπῶν ἡμᾶς, ἐνηθρώπησε, καὶ πάντα πέπονθεν, ἵνα καὶ ἡμεῖς τὸν Θεὸν τε καὶ ἑαυτοὺς ἀγαπῶμεν, καὶ διὰ τῆς ἀγάπης συνδεδωμένοι ἀλλήλοις, καὶ γενώμεθα ἐν σώμα, κεφαλὴν ἔχοντες αὐτὸν τὸν Χριστόν. Διὸ καὶ πρῶτον τὰ νεῦρα τῆς μάχης ὑποτίμωμεν, τὰ λυμαντικὰ τῆς ἀγάπης ἀπέλαυνε. Καὶ ὄρα φιλανθρωπίαν ὑπερβολὴν. Καταφρονεῖ τῆς εἰς αὐτὸν τιμῆς, ὑπὲρ τῆς εἰς ἀδελφὸν ἀγάπης, μονουουχί λέγων· Ἐγκοπτέσθω ἡ ἐμὴ λατρεία, ἵνα οὐ διαλλαγῆς πρὸς τὸν ἀδελφόν σου. Καὶ γὰρ θυσία ἐστὶ καὶ ἡ πρὸς τὸν ἀδελφὸν καταλλαγὴ, καὶ χωρὶς ταύτης οὐδὲ ἐκεῖνον προσδέχεται.

Λοιπὸν οὖν, κἂν ἕμνον προσάγῃς Θεῷ, κἂν εὐχῆν, καὶ ταῦτα γὰρ θυσία ἐστὶ· κἂν οἷου ἕτερον, μὴ ἀκατάλακτος ταῦτα προσάγῃς, εἰδὼς, ὅτι οὐδὲν προσδέχεται τούτων, εἰ μὴ πρῶτον διαλλαγῆς. Ἀδιορίστως δὲ καὶ πρὸς τὸν ἀδικήσαντα ὁ λόγος, καὶ πρὸς τὸν κακῶς πεπονθότα. Καὶ εἰ μὲν κακῶς πέπονθας, ἀφες αὐτῷ τὴν ἀδικίαν, καὶ συγγνωμόνησον· εἰ δὲ ἠδίκησας, θεράπευσον τὴν ἀδικίαν, καὶ (64) μηδὲν ἐλλείψῃς, ὅσα πρὸς καταλλαγὴν φέρουσιν.

Variæ lectiones et notæ.

(63) *μικραὶ* non recte opponitur τῷ *μεγάλαι*. Hentenius *parvæ*. Forte ergo legit *μικραὶ*

(64) Negligentius hæc scripta sunt, θεράπευσον μηδὲν ἐλλείψῃς, ὅσα.

Ἐδίδαξε τοίνυν, ὅτι οὐ ἡ θυσία δι' ἔχθραν ἀπρόσδεκτος, τούτου καὶ ὁ βίος ἅπας βδελυκτός ἐστι τῷ Θεῷ.

Ἴσθι — κοδράνταν. [Ἀντίδικόν (65) τινες τὸ συνειδὼς λέγουσι, ὡς ἰστικείμενον ἀπὸ τῷ πονηρῷ θελήματι, καὶ κατηγοροῦν τοῦ ποιοῦντος τὸ κακόν· ὁδὸν δὲ, τὸν παρόντα βίον, ᾧ χρὴ εὐνοεῖν (66) ἡγούν κείσθαι, τὰ μὲν καλὰ ἐπιτρέποντι, (67) τῶν δὲ κακῶν ἀποτρέποντι.]

Ὡσπερ εἴθε προτρέπειν εἰς ἀρετὴν, οὐ μόνον ἐκ τῶν μελλόντων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν παρόντων, καθὼς ἐν τοῖς Μακαρισμοῖς εἰρήκαμεν· οὕτω πάλιν εἴθε ἀποτρέπειν τῆς κακίας, οὐ μόνον ἀπὸ τῶν μελλόντων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν παρόντων. Ἀποτρέψας γὰρ τῆς ἔχθρας, διὰ τῆς μελλούσης γενένης, νῦν ἀποτρέπει ταύτης καὶ φοβεί, καὶ διὰ τοῦ παρόντος κριτοῦ, καὶ τῶν καθεικάστων γινόμενων. Φησὶν οὖν, ἴσθι καὶ ἰάν (68) εἰς δικαστήριον ἐλκυσθῆς, ἴσθι εὐνοῶν τῷ ἀκτιδίῳ σου, τουτέστι, γένου εὐνοῦς αὐτῷ καὶ φίλος, ἐν ὅσῳ τυγχάνεις ἐν τῇ ὁδῷ μετ' αὐτοῦ, τῇ πρὸς τὸν δικαστὴν φερούσῃ, ὅ ἐστι, πρὸ τοῦ ἰθιῖν εἰς τὸν δικαστὴν. Ἐξέστι γὰρ σοι τνηκαῦτα καταλιπαῖναι, χρήματα καταβαλλόμενα, ἅπερ ὁ Λουκᾶς (69) ἐργασίαν ἐκάλεσεν, ὡς ἐργαζόμενα, ὃ βουλόμεθα, καὶ ἄνουντα τὸ σπουδαζόμενον. Κρείσσον γὰρ ζημιωθῆναι, ἢ δικασθῆναι. Ζημιωθείς μὲν γὰρ διὰ τὴν ἀγάπην, τρία κερδανεῖς καλλιστα, τὸ μὴ ἐβληθῆναι τῇ φυλακῇ (70), τὸ μὴ ζημιωθῆναι τὰ ἔσχατα, καὶ τὸ καταλλαγῆναι τῷ ἔχθρῳ. Δικασθεὶς δὲ, τρία τούνοσιον ὑποστήσῃ τὰ κακίστα (71), τὸ ἐβληθῆναι τῇ φυλακῇ, τὸ ἀποδοῦναι τὸν ἔσχατον κοδράντην· ὅστις ἔσχατον λεπτόν εἶπεν ὁ Λουκᾶς, τουτέστι καὶ τὸ λεπτότατον εἶδος, ὃν δοῦναι κατεδικάσθη· καὶ τρίτον, τὸ μὴ οὕτω καταλλαγῆναι. Εἰκὸς γὰρ, τὸν ἰστικεῖσθαι ὡς ἀποσθῆποτε περιγενομένου σου. Εἰσὶ δὲ τινες ἀπρωγικῶς ἐρμηνεύοντες τὰ ῥηθέντα, ὅπερ ὁ Χρυσόστομος (72) ἐπὶ τοῦ παρόντος οὐκ ἀπεδέξατο· quantumcunque te vicerit (a). Sunt autem quidam, qui ea quæ dicta sunt, anagogice interpretantur, quod Chrysostomus ad præsens non recipit.

Ἐκούσατε — ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Καὶ ἐν τῷ νομῷ μετὰ τὸ, Οὐ φονεύσεις, τὸ Οὐ μοιχεύσεις· κείται. Λοιπὸν οὖν ἀπαρτίσας τὴν προτέραν ἐντολὴν, καὶ ἐπὶ τὴν μετ' ἐκείνην πρόσσει, καὶ τὸν θυμὸν ρυθμισας, παιδαγωγεῖ καὶ τὴν ἐπιθυμίαν. Ὡσπερ δὲ ἐπὶ τῆς προτέρας ἐντολῆς, προσθεῖς τὸ εἰχρ, δέιστε

A relinquas eorum quæ ad reconciliationem faciunt. Docuit igitur, quod cuius sacrificium propter inimitiam non suscipitur, hujus quoque vita omnis Deo est abominabilis.

Vers. 25. Esto — V. 26. quadrantem. † Adversarium quidam conscientiam dicunt, quasi male voluntati semper oppositam et accusantem eum, qui male operatur; viam autem, præsentem vitam in qua benevolum esse oportet sive obedientem, honesta concedenti, et a malis deterrenti.

Quemadmodum ad virtutem exhortari solet, non solum per ea quæ futura sunt, sed etiam per præsentia, sicut in Beatitudinibus diximus: ita rursus a malo solet avertere, non per futura solum, sed etiam per præsentia. Postquam enim ab odio revocavit per futuram gehennam: nunc idem dissuadet et territat per præsentem judicem, et ea quæ quotidie accidunt. Dicit ergo: Si etiam ad tribunal traharis, esto benevolus erga adversarium tuum, hoc est, fias ipsi amicus, quandocunque cum ipso fueris in via, quæ te ducit ad judicem: priusquam vide licet ad judicem venias, tunc enim tibi licet reconciliari exsolvendo pecunias, quas Lucas ἐργασίαν, id est, operam dixit 66, quia operantur quæ volumus, ac perficiunt quod optamus. (Nam et ἐργασία ab ἐργάζομαι dicitur, sicut opera ab operando.) Melius est enim debitum sive multam exsolvere, quam iudicio contendere; multatus enim tria maxima referes commoda: puta, in carcerem non projicieris, nec ad ultimum pœnæ aut multæ exactio a te fiet, et inimico reconciliaberis. Iudicio autem contendens, tria diverso pessima sustinebis incommoda: videlicet, in carcerem projicieris, ac novissimum perdes quadrantem, quem Lucas postremum minutum dixit 67, hoc est, minutissimum genus eorum ad quæ solvenda fueris condemnatus: et tertium, quod nec ita reconciliaberis. Verisimile est enim adversarium permanere, qui ea quæ dicta sunt, anagogice interpretantur,

Vers. 27. Audistis. — V. 28. in corde suo. In lege quoque postquam dictum est: Non occides, ponitur etiam: Non committes adulterium. Restat igitur ut postquam prius explevit præceptum, transeat ad sequens; et postquam iram correxit, etiam concupiscentiam moderetur. Sicut autem in priori

66 Luc. xii, 58. 67 ibid. 59.

Variae lectiones et notæ.

(65) Inclusa, in margine habet Codex uterque. (66) εὐνοεῖν B. (67) Ita quoque Hentenius reperit. Reddidit enim concedentis. Hoc ideo monui, ne quis proτρέπειν ἐπὶ τὰ καλὰ conjiceret. Ἐπιτρέπειν alibi etiam habet pro suadere, jubere. (a) Verisimile — vicerit. Hentenius ita reddidit, ac si repererit, εἰκὸς γὰρ ἀντίδικον διαμένειν καὶ ἐκασθῆποτε περιγενομένον σου. Quod etsi non

(68) ἴσθι καὶ A. (69) ὁ Λουκᾶς, omittit A. (70) In textu βληθῆναι εἰς φυλακὴν. Certe ἐβληθῆναι legendum, ut in ox. (71) ὑποστήσῃ κακὰ A. (72) Tom. VII, p. 219 C.

ineptum est, tamen nulla adest causa idonea cur lectio meorum codicum sollicitetur.

præcepto addens, *temere*, distinxit iram opportunam ab intempestiva; ita et in præsentia addens, *ad concupiscendum*, distinxit aspectum sine affectu, ab eo qui vitio afficitur. Neque enim simpliciter dixit, *qui videt*: sed, *qui videt ad concupiscendum*, hoc est *qui* curiose videt, et cum animi ægritudine, quasi coitum concupiscendo: talis enim jam cor suum animi affectione implevit, ideoque voluntate adulterium commisit. Vel, qui ad hoc videt ut concupiscat. Iste nempe affectionum perturbationem quæsit, et ad concupiscentiam transfugit, ac seipsum animi perturbationi tradidit. Quodsi corpore alterius uxorem non tetigit, at saltem voluntate. Qui autem in transitu videt, aut alia quapiam necessitate, crimine vacat. Mulierem vero dixit, sive viro conjunctam, sive ab eo solutam, sive virginem.

Scire autem oportet hujusmodi præcepta, etsi ad viros dirigi videntur, mulieres quoque respicere. Siquidem vir caput est mulieris⁸⁸, caput autem et membra unita sunt. Prohibuit ergo aspectum curiosum; a tali enim affectio ad cor defluit: quod ubi ægrotat, incendit et corpus ad coitum. Itaque radicem abscidit, ne producto ramo fructum quoque proferat.

Vers. 29. *Si* — 30. Vers. *gehennam*, Non de corporis membris loquitur; illa enim culpa vacant. Nam corporis membra ab anima ducuntur, et quocunque illa jusserit moventur. Sed dextrum quidem oculum vocat idoneum amicum, qui instar oculi amatur: manum autem dextram, ministrum commodum, qui in modum manus utilis est, sive viri sint, sive mulieres. Dicit igitur: Si hi tibi fuerint offendiculo, aliquam afferentes mentis perturbationem, nec eis parcas, sed amputa ipsos omniquæ adversus te est affectione, et projice abs te. Neque dixit, *Percute*, sed *Amputa*, manifestans omnimodam separationem. Dicens quoque: *Amputa*, non ibi permansit; sed ulterius sermonem extendit, addens: *Et projice abs te*, ne in proximo remanens fiat rursus familiaris. Quia autem rem præceperat, lucrum in posterum demonstravit ab eo quod utile est.

Vers. 31. *Dictum est autem* — V. 32. *adulterium committit*. Ecce et aliud adulterii genus demonstrat. Jubebat enim lex vetus, ut quomocunque odisset quisquam uxorem propriam, ne eam retineret, sed dato ipsi libello repudii, dimitteret. Jubebat autem abjicere sive repudiare, ne occiderent eam; ægre enim reconciliabantur Judæi, non modo erga uxores, sed etiam erga filios. Unde et Christus quadragesimo capite dixit eos: *Moses propter duritiam cordis vestri permisit vobis repudiare uxores vestras*⁸⁹. Jussit autem dare libellum repudii, ne postea alteri jam nuptam viro, posset

⁸⁸ Ephes. v, 23. ⁸⁹ Matth. xix, 8.

A τὴν εὐκαιρὸν ὄργην ἐπὶ τῆς ἀκαίρου· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῆς παρούσης, τὸ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι προσθεῖς, διάστειλε τὴν ἀπαθῆ ὄψιν ἀπὸ τῆς ἐμπαθοῦς. Οὐκ εἶπε γὰρ, ὅτι ὁ βλέπων ἀτιλῶς, ἀλλ' ὁ βλέπων πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, τούτῳ ἐστίν, ὁ βλέπων περιέργως, ὁ βλέπων ἐμπαθῶς, ὥστε ἐπιθυμῆσαι συνουσίας. Ὁ τοιοῦτος γὰρ ἦδη τοῦ πάθους ἐπέλησε τὴν καρδίαν ἑαυτοῦ, καὶ λοιπὸν τῇ προαιρέσει ἐμώχθησεν. Ἡ, ὁ διὰ τοῦτο βλέπων, ἵνα ἐπιθυμῆσῃ. Ὁ τοιοῦτος γὰρ ἐζήτησε τὸ πάθος, καὶ ἠυτομόλησε πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ προδίδωκεν ἑαυτὸν τῷ πάθει, καὶ οὐ καὶ μὴ τῷ σώματι ἤψατο τῆς γυναίκος, ἀλλὰ γε τῇ προαιρέσει. Ὁ δὲ κατὰ πάροδον βλέπων, ἢ κατὰ τινὰ χρεῖαν ἄλλην, ἀνέγκλητος. Γυναίκα δὲ νῦν λέγει, καὶ τὴν ἐξευγμένην ἀνδρὶ, καὶ τὴν ἀπολελυμένην, καὶ τὴν

B παρθένον.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι τὰ τοιαῦτα παραγγέλματα, εἰ καὶ πρὸς ἀνδρας ἀποτεινέσθαι δοκοῦσιν, ἀλλὰ γε καὶ πρὸς γυναίκας ὁρῶσιν. Ὁ γὰρ ἀνὴρ κεφαλὴ τῆς γυναίκος ἐστὶ· τῇ δὲ κεφαλῇ καὶ τὰ μέλη ἠνωῦνται. Ἐκόλασε τοίνυν τὴν περιέργον θέαν, διότι ἐκ ταύτης καταρρέει πάθος ἐπὶ τὴν καρδίαν· αὕτη δὲ παθούσα, παροξύνει τὸ σῶμα πρὸς συνουσίαν. Προαινέειν οὖν τὴν ῥίζαν, ἵνα μὴ κλάδος φρεῖς ἐνέγκῃ καρπὸν.

Εἰ δὲ — γέννησιν. Οὐ περὶ μελῶν σώματος φησιν· ἀνέγκλητα γὰρ τὰ μέλη τοῦ σώματος· ὑπὸ γὰρ τῆς ψυχῆς ἄγονται, καὶ πρὸς ὃ ἂν αὕτη κελεύσῃ κινούνται· ἄλλ' ὀφθαλμὸν μὲν δεξιὸν καλεῖ τὸν δίκην ὀφθαλμοῦ στεργόμενον δεξιὸν φίλον· χεῖρα δὲ δεξιάν, τὸν δίκην χειρὸς χρησιμεύοντα δεξιὸν ὑπερέταν, καὶ εἴτε ἄνδρες εἴν, εἴτε γυναῖκες. Λέγει τοίνυν, ὅτι Ἐάν οἱ τοιοῦτοι σκανδαλίζωσι σε πρὸς ἐμπαθείαν, μὴδὲ τούτων φείσῃ· ἀλλ' ἔκκοψον αὐτούς τῆς πρὸς σὲ σχέσεως, καὶ ῥίψον πόρρω σου. Καὶ οὐκ εἶπε, Κόψον, ἀλλ', Ἐκκοψον, τὴν παντελῆ διαζευξὴν ἐμφύνας. Καὶ εἰπὼν, Ἐκκοψον, οὐκ ἔστη μέχρι τοῦτου, ἀλλ' ἐπέτεινε τὸν λόγον, προσθεῖς τὸ, Καὶ βάλε ἀπὸ σοῦ, ἵνα μὴ πλησίον τυγχάνων αὐθις οἰκειωθῇ. Ἐπεὶ δὲ ἀποτόμως ἐκλείουσιν, εἶδειξε λοιπὸν τὸ ἐν-εὐθεν κέρδος, ἀπὸ τοῦ συμφέροντος.

Ἐρρέθη δὲ — μοιχᾶται. Ἰσοῦ καὶ ἕτερον εἶδος μοιχείας δείκνυσιν. Νόμος γὰρ ἦν παλαιὸς κελεύων τὸν ὁπωσδήποτε μισοῦντα τὴν ἰδίαν γυναῖκα, μὴ κατέχειν, ἀλλ' ἐκβάλλειν αὐτήν, δόντα αὐτῇ ἀποστάσιον, ὃ ἐστὶν ἐγγράφον ἀπολύσεως, καὶ ἐκβάλλειν μὲν αὐτήν, ἵνα μὴ φόνος γένηται. Δυσκατάλλακτοι γὰρ ἦσαν Ἰουδαῖοι, οὐ πρὸς τὰς γαμετάς μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ τέκνα. Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς εἴρηκε πρὸς αὐτούς ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ κεφαλαίῳ, ὅτι Μαῦσῆς πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἐπέτρεψε ὑμῖν ἀπολύσαι τὰς γυναῖκας ὑμῶν· θιδόναι δὲ ἀποστάσιον, ἵνα (73) μετὰ τοῦτο, γαμυθεύσας

Variæ lectiones et notæ.

(73) μὴ addit, et mox, post ἀνδρὶ, omittit A.

αὐτῆς ἐτέρῳ ἀνδρὶ, μὴ δυνηθῆ (74), ὡς οἰκείας γυ-

A rursus apprehendere, quasi propriam, et hinc orientur turbationes ac seditiones.

καὶς, καὶν ἐπλάμβαται, καὶ γίνονται συγχύ-
σεις καὶ στάσεις ἐνταῦθα.
Ὁ δὲ Χριστὸς νῦν, ἡμερωτέρους αὐτοὺς διὰ τῶν
προλεθόντων λόγων καταστήσας, κελεύει, μὴ ἀπο-
λθεῖν τὴν γυναῖκα, παρεκτός λόγου πορνείας, τουτ-
ίστι, δίχα αἰτίας πορνείας · πορνείαν ἐνταῦθα,
τὴν μοιχείαν ὀνομάσας · ἀλλὰ μὴδ' ἀπολελυμένην
ὑφ' ἐτέρου ἀνδρὸς γαμεῖν. Δίχα γὰρ λόγου πορνείας
ὁ μὴ ἀπολύσας τὴν ἑαυτοῦ, ποιῆ αὐτὴν μοιχεύειν,
συμπλακταμένην ἐτέρῳ ἀνδρὶ · ὁ δὲ γαμήσας ἀπολε-
λυμένην ὑφ' ἐτέρου, μοιχεύει τὴν ἀλλοτρίαν. Ταῦτα
δὲ νομοθετήσας, σώφρονα καὶ τὴν γυναῖκα πεποίηκεν.
Ἀκούσασα γὰρ, ὅτι ἀπολυθεῖσαν αὐτὴν οὐδεὶς γα-
μήσει, στήρξει τὸν οἰκεῖον ἀνδρα, καὶ θεραπεύσει.
Ὅτω μοιχείας ὑποβαλὼν ἐγκλήματι καὶ τὸν ἀλόγως
ἐκβάλλοντα τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, καὶ τὸν γαμοῦντα
τὴν ἀπολελυμένην ἐτέρῳ, ἐπέσφιξε τὴν εἰρήνην
τῶν συζύγων, καὶ τὸ μὴ μοιχεύειν μᾶλλον ἐπέτει-
νε. Ὁ γὰρ μὴ ἐκβάλλων, ἀλλὰ στήργων τὴν ἑαυτοῦ,
οὐκ ἂν ἐπιθυμήσῃ τῆς ἀλλοτρίας · καὶ ὁ κωλυόμενος
γαμεῖν τὴν ἀπολελυμένην ἐτέρῳ, οὐκ ἂν ἀπολύσῃ τὴν
ἑαυτοῦ.

Christus vero prædictis verbis mansuetius eos
instituens, jubet ne uxorem repudient, nisi stupri
causa. Stuprum autem vocat hic adulterium; sed
neque dimissam permittit alteri viro nubere. Qui
enim, extra stupri causam, suam repudiat, facit
eam adulteram esse, cum alteri viro commisceatur.
Qui vero sic ab altero repudiatam duxerit, adulte-
rium cum aliena committit. His autem datis præ-
ceptis, uxorem etiam cordatiorem ac modestiorem
reddidit. Audito namque quod se repudiatam nullus
in uxorem ducturus est, proprium amabit virum,
eique inserviet: et ita criminis adulterii admonens,
tameum quis sine causa propriam repudiat uxorem,
quam eum, qui ab alio repudiatam ducit, pacem
conjunctorum constrinxit, magisque ne com-
mitteretur adulterium curavit. Qui enim suam non
abjicit, sed amat potius, alienam nequaquam concu-
piscet: similiter et qui ab alio repudiatam prohi-
betur ducere, suam non facile repudiabit.

Πάλιν — ὁλως. [Τὸ μὴν, (75) Οὐκ ἐπιορκήσεις,
γράφεται ἐν τῇ βίβλῳ τῆς Ἐξόδου · τὸ δὲ,
Ἀποδώσεις τῷ Κυρίῳ τοὺς ὄρκους σου, ἐν τῇ
βίβλῳ τοῦ Δευτερονομίου, πλὴν δὲ ἐτέρων λέξεων ·
καὶ (76) τῷ ὀνόματι Κυρίου ὁμῆ. Τοῦτο δὲ προσέ-
ταξεν, ἵνα μὴ κατὰ τῶν ψευδωνύμων θεῶν ὀμνύωσι.
Τὸ μὴ ὀμῶσαι, καὶ τὸ μὴ ἀπαυτῆσαι ὄρκον συνεισ-
έγμ. Ὁ γὰρ σὺ φεύγεις, πῶς ἐπαίξεις τῷ ἀδελφῷ
σου, εἴπερ φιλάδελφος εἶ, καὶ σὺ φιλοχρήματος;]

Vers. 33. Rursum — Vers. 34 omnino. † Illud
quidem, *Non pejerabis* ¹, in libro Exodi scribitur:
hoc autem, *Reddes Domino juramenta tua* ², in libro
Deuteronomii, sed per alia verba. Præcepit autem
hoc, ne per falsi nominis deos jurarent.

Ὁ μὴ παλαιὸς νόμος φησὶν, ὅτι Οὐκ ἐπιορκήσεις,
προσπέλας (77) δὲ τῷ Θεῷ τοὺς ὄρκους σου. Τοῦτο
δὲ εἶπε, φόβου τοῦ μὴ ἐπιορκῆσαι ἐπιπρωμανοῦς τῷ
ἰκνύοντι, γινώσκοντι, ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸς δέχεται τὸν
ὄρκον, ὁ πάντα γινώσκων. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ
ἔραται ὁλως. Ὁ μὴ γὰρ εὐορκῶν, ἰσως ἐπιορκήσει
ποτὶ [τῷ (78) συνηθεία τοῦ ὀμνύειν · ὁ δὲ μὴδέποτε
ὀμνύων, οὐκ ἐπιορκήσει ποτὶ]. Ἄλλως τε δὲ, καὶ
τὸ μὴ ὀμνύοντα μὴ ἐπιορκεῖν, εὐσέβειαν εἰς Θεὸν
ἐπαίθει· τὸ δὲ μὴ ὀμνύειν ὁλως, ἐπιτείνει μάλιστα
τὴν εὐσέβειαν. Κάκιστον μὲν τῆς μέσης καὶ ἀτελοῦς
ἐστὶ φιλοσοφίας · τοῦτο δὲ τῆς ἀκρας καὶ τελείας
ἐστὶ.

† Non jurare, et juramentum non petere, ad
idem inducunt. Quomodo enim ad id quod tu fugis,
fratrem tuum induces, si tamen fratris amator es,
et non magis pecuniæ?

Μεῖτε — βασιλείω. Ἴνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι μόνον
τὸ κατὰ Θεοῦ ὀμνύειν ἐκώλυσε, λέγω δὲ τὸ, μὴ τὸν
Θεόν, προστίθῃσι λοιπὸν καὶ τὰλλα εἶδη τῶν ὄρκων,
ἐν οἷς Ἰουδαῖοι ταννακῶτα ὤμνον. Ὁ γὰρ κατὰ
τούτων ὀμνύων, ὀμνύει πάλιν κατὰ τοῦ Θεοῦ, τοῦ

Vetus quidem lex dicit: *Non pejerabis; offeres au-
tem Domino juramenta tua*. Quod addit ut juranti ti-
morem incuteret, ne pejeraret, sciens Deum ipsum,
qui omnia novit, juramentum suscipere. *Ego au-
tem dico vobis: Ne juretis omnino*. Qui enim facile
jurat, aliquando fortasse pejerabit ob jurandi con-
suetudinem: qui autem nullo modo jurat, non pe-
jerabit unquam. Præterea quoque jurans ita ne pe-
jeres, cultum divinum observas; at nullo modo ju-
rans, ipsum maxime provehis, et illud mediocris et
imperfectæ philosophiæ est, hoc autem summæ ac
perfectæ.

Vers. 34. Neque — V. 35. *regis est*. Ne puta-
rent quod adversus Deum solum jurare prohiberet,
dicendo, μὴ τὸν Θεόν, id est *per Deum*, addit et
alias juramentorum species, quibus tunc Judæi ju-
rabant: qui enim per hæc jurat, rursus per Deum

¹ Exod. ix, 7. ² Deut. xxiii, 21, 23.

Varia lectiones et notæ.

(74) δυνηθείη B.
(75) Includa in marg. habet A.
(76) καὶ τῷ — ὁμῆ omisit Hentenius. Notum au-
tem est, hæc non reperiri αὐτολεξεῖ in V. T.

(77) Aoristus conjunctivi pro futuro προσέλας.
(78) Quæ hic inclusimus, ea ex cod. A, haud du-
bie ob duplex ποτὶ, exciderant.

jurat, qui hæc implet, eisque dominatur. Nam hæc propter eum in honore habentur, et non per seipsa. Dicit autem per prophetam: *Cælum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum*³, manifestans per hoc propheta, quod omnia Deus impleat. Ait enim: *Nonne cælum et terram ego impleo*⁴? David quoque dicit: *Civitas regis magni*⁵.

Vers. 37. *Neque — facere*. Neque vilissimum ideoque paratissimum juramentum juraveris, dico sane per proprium caput, ne etiam ad majora procedas. Alio quoque modo. Creatura namque etiam Dei possessio est: et rursum per Deum fit juramentum, qui ipsum in sua habet potestate. Licet enim tuum quoque sit, non est tamen tuum opus quod ex eo manifestum est, quia non potes unum capillum album facere vel nigrum.

Vers. 3.6 *Sit — est*. Sit, inquit, sermo vester quando affirmatis: *Est*; quando vero negatis, *Non*: hisque solis pro juramentis ad confirmationem utamini, et nullo alio quam *Est* et *Non*. Quod præter hæc adjungitur, dicit juramentum. Si autem juramentum a diabolo est, quomodo ipsum lex vetus permittebat? Quia et animalium sacrificia a malo quidem erant et deceptione idolorum, ea tamen permisit lex propter Hebræorum infirmitatem. Cum enim glutones essent ac lurcones (b), idolothyta amabant. Et item cum essent increduli, juramentum quoque diligebant. Ut autem deinceps neque idolis sacrificarent, neque per idola jurarent, permisit quidem lex sacrificare ac jurare, et si quid aliud est simile: omnia vero ad Deum transtulit. Futurum autem erat ut successu temporis etiam hæc sublimiori legislatione amputaret. Quia et lactere infantibus quidem utile est, viris autem admodum ineptum: ideoque infantium more viventibus (c) hoc concedimus; viriles vero ab eo abducimus ac prohibemus. Quid igitur agendum, si quis juramentum expetat, imo jurare cogat? Sit tibi Dei timor violentior, quam hæc necessitas; omniaque pati eligas potius, quam præceptum transgredi. In omni siquidem præcepto vis ac violentum periculum tibi sæpius occurreret: et nisi ubique violentius ducat divinum præceptum, omnia a te vacua et infecta discedent. In sequentibus enim dicit Dominus: *Regnum cælorum vim patitur, et violenti rapiunt illud*⁶.

Vers. 38. *Audistis — V. 39, malo*. Quidam veteri legi indignantur, jubenti oculum pro oculo,

πληροῦντος αὐτὰ, καὶ δεσπόζοντος αὐτῶν. Τίμα γὰρ ταῦτα οὐ δι' ἑαυτὰ, ἀλλὰ δι' αὐτόν. Προφητικὸν δὲ, Ὁ οὐρανὸς μοι θρόνος, ἢ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου· δηλοῦν, ὅτι ὁ Θεὸς τὰ πάντα πληροῖ. Φησὶ γὰρ· Οὐχὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ; Δαυιδικὸν δὲ· Ἡ πόλις τοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου.

Μήτε — ποιῆσαι. Μηδὲ τὸν εὐτελέστατον, καὶ διὰ τοῦτο προχειρότατον ὄρκον ὁμώσης, φησὶ δὲ, τὸν κατὰ τῆς ἰδίας κεφαλῆς, ἵνα μὴ καὶ εἰς μείζονα προβῆς. Ἄλλως τε δὲ, καὶ αὐτὴ κτίσμα, καὶ κτῆμα Θεοῦ ἐστὶ, καὶ πάλιν κατὰ τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἐξουσιάζοντος αὐτῆς, γίνεται ὁ ὄρκος. Εἰ γὰρ καὶ σὺ ἐστὶ, ἀλλ' οὐ σὸν (79) ποίημα. Καὶ δῆλον, ἀπὸ τοῦ μὴ δύνασθαι σε μίαν τρίχα ποιῆσαι λευκὴν ἢ μελαιναν.

Ἔστω — ἐστιν. Ἔστω, φησὶν, ὁ λόγος ὑμῶν, ὁ βεβαιωτικὸς, ὅτι μὴν κατατίθεσθε, καὶ ὅτι δὲ ἀρνεῖσθε, οὐ. Καὶ τοῦτοις μόνοις εἰς βεβαίωσιν ἀντὶ ὄρκων χρῆσασθε, καὶ μηδὲν πλέον τοῦ ναὶ καὶ οὐ. Περιεσπὸν δὲ τούτων λέγει τὸν ὄρκον. Καὶ εἰ ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστὶν ὁ ὄρκος, πῶς ὁ παλαιὸς νόμος αὐτὸν ἐπέτρεψε; Διότι καὶ αἱ ζωοθυσίαι ἐκ τοῦ πονηροῦ μὲν ἦσαν, καὶ τῆς εἰδωλικῆς πλάνης ἐτύγχανον, ἐπέτρεψε δὲ ὁμοῦς αὐτάς ὁ νόμος τηνικαῦτα, διὰ τὴν τῶν Ἑβραίων ἀσθένειαν, οἰκονομίᾳ σοφῇ. Ἐπεὶ γὰρ λαίμαργοι μὲν ὄντες, ἠγάπων τὸ ζωοθυτεῖν· ἀπειθεῖς δὲ τυγχάνοντες, ἐφίλουσαν τὸν ὄρκον, ἵνα λοιπὸν μῆτε τοῖς εἰδώλοις θύωσι, μήτε κατὰ εἰδώλων ὁμνῶσι, συνεχώρησε μὲν καὶ τὸ θύειν, καὶ τὸ ὁμνῆσαι, καὶ εἰ τι τοιοῦτον· ἐπὶ τὸν Θεὸν δὲ πάντα μετέστησεν. Ἐμῆλλε γὰρ, καιροῦ καλοῦντος, ἐκκόψαι καὶ ταῦτα, δι' ὑψηλοτέρας νομοθεσίας. Ἐπεὶ καὶ τὸ θαλάζειν νηπίοις μὲν λυσιστελεῖς, ἀνδράσι δὲ καὶ λίαν ἀνεπιτήδειον, καὶ διὰ τοῦτο νηπιύζουσι μὲν τούτου παραχωρούμεν, ἀνδρουμένους δὲ λοιπὸν ἀπάγομεν αὐτοῦ καὶ κωλύομεν. Τί οὖν, εἴαν τις ὄρκον ἀπαιτῆ καὶ καταναγκάζῃ; Ἔστω σοι τῆς ἀνάγκης ταύτης ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος ἀναγκαιότερος, καὶ πάντα παθεῖν ἐλοῦ μάλλον, ἢ παραβῆναι τὴν ἐντολήν. Καὶ γὰρ ἐπὶ πάσης ἐντολῆς πολλάκις ἀπαντήσεται σοι βία, καὶ βιωτικὸς κίνδυνος, καὶ εἰ μὴ πανταχῶ βιωτέραν νομίσης τὴν θείαν ἐντολήν, οἰχθήσονται σοι πάσαι κεναὶ καὶ ἀπρακτοί. Προϊὼν γὰρ εἶπεν ὁ Κύριος, ὅτι Βιαστὴ ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ βιασταὶ ἀρπάξουσιν αὐτήν.

Ἐκούσατε — πονηρῶ. Τινὲς μέφονται τῷ καλαῖῳ νόμῳ, κελύοντι ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ καὶ

³ Isa. LXVI, 1. ⁴ Jerem. XXIII, 24. ⁵ Psal. XLVII, 8. ⁶ Matth. XI, 12.

Variaë lectiones et notæ.

(79) ἐστὶ, addit A.

(b) Duobus vocabulis expressit λαίμαργοι. Nec tamen mihi probabile est, duo fuisse in Græco. Nec proximum ἀπειθῆς sollicito. Ἀπειθῆς, qui difficulter sibi persuaderi patitur. Non ergo opus est

altero ἀπιστοί.

(c) Infantium more viventibus Sed νεπιύζοντες et νηπίοι non differunt.

ὄδοντα ἐπὶ ὀδόντος ἐκβάλλειν, καὶ ἀσυμαθῶς κατὰ Α
 τοῦ ἐκβαλόντος ὀφθαλμὸν ἢ ὀδόντα τινὸς τὴν ταυτο-
 πάθειαν ἀποφηνάμεν· ἔστι δὲ μάλιστα φιλάνθρω-
 πος οὗτος ὁ νόμος. Τοῦτο γὰρ ἐκέλευσεν, ἵνα φόβῳ
 τῆς ταυτοπαθείας μὴ τοὺς ἀλλήλων ἐκκόπτωσιν
 ὀφθαλμοὺς καὶ ὀδόντας οἱ τότε ἄνθρωποι, σφόδρα
 λυττόντες εἰς τὰς κατ' ἀλλήλων πληγὰς. Ὁ δὲ Χρι-
 στὸς φιλανθρωπότερον νομοθετῶν, οὐκ ἐκ τῆς ταυ-
 τοπαθείας ἀνεχαίτισε τὰ τοιαῦτα, ἀλλ' ἐκ τῆς μελ-
 λούσης κολάσεως. Εἰρηκῶς γὰρ ἐν τοῖς προλαβοῦσιν,
 ὅτι Ὁς δ' ἂν εἴπῃ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, Μωρε, ἔνοχος
 ἔσται εἰς τὴν γένεσιν τοῦ πυρός, δίδωκε νοεῖν,
 ὅτι ὁ πλήξας μεῖζον τεμωρηθήσεται, ὁ δὲ παρώσας,
 ἐπιπλείον. Ὅθεν ἐκέλευσε μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ.
 Πονηρὸν δὲ νῦν, τινὲς μὲν τὸν πλήξαντα εἶπον· ὁ δὲ
 Χρυσόστομος (80) τὸν διαβολὸν εἶρηκε. Τοῦτο δὲ εἶπεν Β
 ὁ Χριστὸς, διδάσκων, ὅτι ἐκείνου παροξύναντος,
 ταῦτα ἐτολμήθη, καὶ ἐπὶ τοῦτον μεθιστάς τὸν θυμὸν
 τοῦ πεπονηθότος, ἀγριούμενον κατὰ τοῦ τολμήσαντος.
 Τί οὖν; Οὐ δεῖ ἀντιστῆναι τῷ διαβόλῳ; Ναί· ἀλλὰ
 μὴ ἐν τῷ ἀμύνεσθαι τὸν ἀδελφόν· ταύτην γὰρ τὴν
 ἐπίστασιν ἐκέλευσεν· ἀλλ' ἐν τῷ μακροθυμεῖν τε
 καὶ ὑπομένειν. Οὐ γὰρ θυμῷ σβέννυται θυμὸς, ὡς-
 περ οὐδὲ πυρὶ, πῦρ· ἀλλὰ τὰ ἐναντία γίνονται τῶν
 ἐπιπλείων ἰσάματα.

Ἄλλ' — ἀλλην. Κελεύει, μὴ μόνον μὴ ἀμύνε-
 σθαι, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐμπαρέχειν ἑαυτὸν τῷ παι-
 σι, καὶ διὰ τῆς ἀνεξικακίας καὶ μεγαλοψυχίας
 ἐπαστάλλειν αὐτόν. Βλέπων γὰρ ταῦτα ἐκείνος, οὐ
 μόνον οὐκ ἐπάξει πληγὴν δευτέραν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ C
 πρώτῃ μεταμελήσεται, καὶ καταλαγήσεται· ἀντι-
 δραστοῦ δὲ σου, μᾶλλον ἐξαφθήσεται καὶ ἀγριωθή-
 σται.

Καὶ διατί, πολλῶν ὄντων μελῶν τοῦ σώματος,
 περὶ μόνου τοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ τοῦ ὀδόντος διελαθεῖν
 ὁ νόμος; Διότι κατὰ τούτων μάλιστα τῶν μερῶν
 εὐδοκίαν ἐπάγειν τὰς πληγὰς οἱ μαχόμενοι, ὡς ἀφυ-
 λέκτων καὶ προχείρων καὶ βαδῆως τραυματίζομε-
 νων. Ὁ δ' ἐπὶ τούτοις νόμος καὶ ἐπὶ πάντα τὰ
 λεπτὰ ἐκτείνεται μέλη. Καὶ ἡ δεξιὰ δὲ σιαγῶν πρό-
 χειρος εἰς ὕβριν, ἐπιτηδέϊοτερον ἐμπέπτουσα τῇ
 δεξιᾷ χειρὶ τοῦ ὑβρίζοντος. Καὶ ἡ ἐπὶ ταύτῃ ἐντολὴ
 καὶ ἐπὶ τὰ λοιπὰ ὁμοίως διήκει.

Καὶ τῷ — ἱμάτιον. Βούλεται σε τὴν ἀνεξικακίαν D
 καὶ μεγαλοψυχίαν ταύτην, μὴ μόνον ἐπὶ πληγῶν καὶ
 ὑβρίων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ κτημάτων καὶ χρημάτων
 παρέχουσαι. Ὁ γὰρ περὶ τοῦ χιτῶνος λόγος, ὡς προ-
 χείρου εἰς τὸ ἀφαιρῆσθαι, καὶ ἐπὶ ταῦτα διήκει. Φησὶ
 γὰρ, ὅτι τῷ θλοντί σοι δικάσασθαι καὶ τὸν χι-
 τῶνά σου λαβεῖν, ἀφαιρῶ αὐτῷ καὶ τὸ ἱμάτιον, καὶ
 νίκησον τὴν αὐτοῦ πλουσιάν, μὴ μόνον τῇ ἰκονοσίῳ

ac dentem pro dente eruere, et sine compassione
 contra eum qui oculum aut dentem quempiam
 eruit; eandem denuntianti calamitatem. Est autem
 hæc lex homini maxime amica. Id enim jussit, ut
 timore similis afflictionis caverent, ne illius tem-
 poris homines qui ad plagas mutuo inferendas an-
 helabant oculos aut dentes sibi invicem eruerent.
 Christus autem homini benevolentior quam legis-
 lator, hujusmodi mala non similis afflictionis,
 sed futuræ damnationis timore dissuasit. Cum enim
 in præcedentibus dixerit quod (d) quicumque dixerit
 fratri suo, *Fatue*, reus erit gehennæ ignis: mani-
 feste innuit eum qui verberaret, plus quam desipere
 (e), qui autem membro mutilaret, adhuc amplius
 (f). Unde jussit non resistere malo. Malum vero
 quidam hic illum dixerunt, qui verberasset. Chry-
 sostomus vero diabolum intelligit. Hoc autem dixit
 Christus, docens quod eo instigante hæc attentata
 sunt, et in hunc transmisit iram ejus, qui injuria
 affectus est, exasperatam adversus eum qui hæc
 ausus fuerat. Quid ergo? neque diabolo resistere
 licebit? Utique, sed non ulciscendo fratre; hanc
 enim resistentiam prohibuit, sed in patiendo ac
 sustinendo. Neque enim per iram extinguitur ira:
 sicut nec ignis igni, sed contraria fiunt contrariis
 medioamenta.

Vers. 39. *Sed — alteram.* Jubet ut non solum
 non vindicemus, sed potius, ut nos ipsos cædenti
 præbeamus, et per patientiam ac magnanimitatem
 ipsum refrenemus. Hæc enim ille videns, non so-
 lum non infliget plagam alteram, sed de prima
 quoque resipiscet ac reconciliabitur: quod si res-
 titeris, accendetur magis et exasperabitur.

Quare autem, cum multa sint corporis membra,
 de solo oculo ac dente distinxit (g) lex? Quia his
 præcipue partibus solent pugnantes plagas inferre,
 utpote minus servatis, quæque magis in promptu
 sunt, ac facilius vulnerantur. Per hæc autem ad
 cætera quoque membra lex extenditur. Dextra quo-
 que maxilla maxime idonea est ad sustinendam
 injuriam quæ et commodius pulsatur manu dex-
 tra injuriam irrogantis: et de hac est præcep-
 tum quod etiam ad reliqua membra similiter per-
 tingit.

Vers. 40. *Et — pallium.* Vult ut tolerantiam ac
 magnanimitatem hanc non ad plagas solum et
 injurias, sed ad possessiones quoque præbeas:
 ad ista nempe pertingit etiam sermo, qui fit de
 tunica, utpote commodiori ut auferatur: dicit enim:
*Volenti te in jus trahere, tuamque auferre tuni-
 cam, relinquis etiam et pallium,* ac vincas illius avari-
 tiam, non tantum substantiæ quam petit cessione,

Variæ lectiones et notæ.

(80) t. VII, p. 234.

(d) *Mirror*, interpretem ὅτι expressisse per quod,
 cum id in talibus redundet.
 (e) *Plus quam desipere.* Severius, gravius puni-

tum iri.
 (f) *Adhuc amplius.* Etiam gravius.
 (g) *Distinxit* Separatim dixit præcepit.

verum etiam addendo quod non petit. Cum enim hæc feceris, vel relinquet quod petebat, tantam veritus Christianam tuam philosophiam, vel quod petit ablati, non attinget quod petebat; frequentem autem avaritiam suam reddidit. Si autem cum eo ad iudicium, quod non accesseris, verum id tantum quod petit dederis: quod tibi ipsi soluta utile est fecisti. Si vero addideris et aliud, avaritiam quoque illius lucrifecisti, duplexque bonum perfecisti. Nam et tribunal devitasti, et avaritiam convertisti.

Pallium quidem est, quod super alias vestes gestamus, tunica vero quam interius. Sæpius autem ὁ χιτῶν τὸ ἱμάτιον dicitur a contrario, id est, tunica pallium, ac pallium tunica. Interdum quoque omnis vestis nunc ἱμάτιον nunc χιτῶν, modo pallium, modo tunica appellatur. Et licet dicat Lucas: *Ab eo qui aufert a te pallium, et tunicam ne prohibeas*⁷, nulla tamen est contradictio. Hæc enim utraque dixit Christus; hoc quidem in monte, quod vero apud Lucam est, in loco campestri. Quid ergo? nudum oportet incedere? An tibi magnum videtur, ut ob fratris utilitatem nudus incedas? Neque tamen ad tantam impellet inhumanitatem: tuam enim, ut dictum est, verebitur magnanimitatem.

Vers. 41. *Et — duo.* Vetus quidem Testamentum juxta solam gravitatem vitii species distinguens, levia præteribat. Christus vero de his quoque legem tulit, incipiens sane a graviore, et desinens in id, quod levius est. Gravius siquidem est oculi aut dentis excussionem pati, quam vis ducem se præbere, aut cibum subministrare (h), deinde in maxillam injuria, quæ maximo ducitur opprobrio, postea vestis ablatio: his autem levius est violenta coactio. Quemadmodum autem in aliis vexationis speciebus cum additamento virtuti vacare jussit: ita et in coactione jubet vincere desiderium ejus, qui prave facit injuriam, patique amplius quam ille facere volebat. Agnovisti in corpore patibili insertam ad affectiones immobilitatem? Considerasti angelicam in hominibus disseminatam politiam? Non concupiscere enim juxta affectus, neque secundum perturbationes irasci, cælestis sunt politiae, de quibus per dicta præcepta Christus legem dedit. In eo quod jussit fratri temere non irasci, neque ipsi dicere, *Raca*, neque fatuum hunc appellare, neque Deo munus offerre ante reconciliationem erga fratrem, ac benevolum esse adversario; affectui animi commoti nervos amputavit. In eo ver quod præcepit mulierem

⁷ Luc. vi, 29.

Variæ lectiones et notæ.

(81) Quæ leguntur ab ἀδιαφόρως ad πάντα ἱμάτια, ea Hentenius in margine sui codicis repererat ac rejecerat ad finem scholii post μεγαλοψυχίαν.

(82) Inclusa omittit A.

(83) Usitatius, πρὸς.

(h) *Quam vis — subministrare.* Cum ille (oculus) vitæ dux sit, hic (Deus) alimentorum minister.

Α παραχωρήσει τοῦ ἀπαιτούμενου, ἀλλὰ καὶ τῇ προσθήκῃ τοῦ μὴ ἀπαιτούμενου· τοῦτο γὰρ σου ποιούτος, ἢ καταλείψει τὸ ἀπαιτούμενον, αἰδεσθεὶς τὴν τελειότην σου φιλοσοφίαν, ἢ τὸ ἀπαιτούμενον μόνον λαβὼν, οὐχ ἀψεται μὲν τοῦ μὴ ἀπαιτούμενου, καταγνώσται δὲ πολλὰ τῆς ἑαυτοῦ πλεονεξίας. Καὶ εἰ μὴ μὴ συνδικασθῆς αὐτῷ, ἀλλὰ δώσης, τὸ σκευτοῦ συμφέρον μόνον ἐποίησας· εἰ δὲ προσθήκης, κακίῃ σου τὴν ψυχὴν ὠφελήσας, καὶ διπλοῦν ἀγαθὸν κατήρθωσας, αὐτὸς τε δικαστηρίων ἀκαλλαγίς, καὶ τὸν πλεονέκταν ἐντρέψας.

ἱμάτιον μὲν οὖν ἐστὶ τὸ παρ' ἡμῖν ἐπανωφόριον· χιτῶν δὲ, τὸ ἔνδον. Ἀδιαφόρως (81) δὲ πολλάκις λέγεται καὶ ὁ χιτῶν ἱμάτιον, καὶ τὸ ἱμάτιον χιτῶν. Ἔστι δὲ ὅτι καὶ πάντα χιτῶνες, καὶ πάντα ἱμάτια. Εἰ δὲ ὁ Λουκᾶς φησὶν, ὅτι Ἀπὸ τοῦ αἰροῦτός σου τὸ ἱμάτιον, καὶ τὸν χιτῶνα μὴ καλύψης, οὐκ ἔστιν ἐναντιολογία. Καὶ ἀμφὺ γὰρ τὰ ῥητὰ εἰπὼν ὁ Χριστὸς, ἐκείνο μὲν, ἐπὶ τοῦ ὄρους, τὸ δὲ, παρὰ τῷ Λουκᾶ, ἐπὶ τόπου πεδινοῦ. Τί οὖν; γυμνὸν δεῖ περιεῖναι; μέγα μὲν οὖν, τὸ δὲ ὠφέλιμον τοῦ ἀδελφοῦ περιεῖναι γυμνὸν; οὐκ ἂν δεῖ εἰς τοσαύτην ἐκείνου ἀπανθρωπίαν ἐλάσθαι, δυσσπασθεῖς, ὡς εἴρηται, τὴν σὴν μεγαλοψυχίαν.

Καὶ ὅστις — δύο. Ὁ μὲν παλαιὸς νόμος περὶ μόνου τοῦ βαρυτέρου εἶδους τῆς κακώσεως διαλεβὼν, τὰ ἐλαφρὰ παρέδραμεν· ὁ δὲ Χριστὸς καὶ περὶ τούτου ἐνομοθέτησεν, ἀρξάμενος μὲν ἀπὸ τοῦ βαρυτέρου, καταλήξας δὲ εἰς τὸ ἐλαφρότερον. Βαρύτερον μὲν γὰρ τῶν ἄλλων, ἢ τοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ τοῦ ὀδόντος ἐκκοπή· τοῦ μὲν ὀδονοῦτος, τοῦ δὲ τῇ τροφῇ διακονοῦντος· εἶτα ἢ κατὰ τῆς σιαγόνης ὕβρις, ὡς ἐπονειδιστοτάτη· ἔπειτα ἢ τοῦ χιτῶνος ἀφαίρεσις· ἐλαφρότερον δὲ τούτων, ἢ ἀγγαρία. Ὡσπερ δὲ ἐπὶ τῶν ἄλλων εἰδῶν τῆς κακώσεως μετὰ προσθήκης φιλοσοφεῖν ἐκέλευσεν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἀγγαρίας, καὶ ὑπερβῆναι τὴν ἀδικίαν τοῦ κακῶς ποιούντος ἐπιθυμίαν, καὶ πλῖον παθεῖν, ἢ ἐκείνος ποιῆσαι βούλεται. Εἶδες ἐν σώματι παθητῷ φυτευσμένην ἀπάθειαν· κατανόησας ἀγγελικὴν πολιτείαν, ἐν ἀνθρώποις κατασκευασμένην. Τὸ γὰρ μὴ ἐπιθυμεῖν ἱμπαθῶς, μηδὲ θυμοῦσθαι [κατὰ (82) πάθος, τῆς οὐρανοῦ πολιτείας εἶσιν, ἀ διὰ τῶν εἰρημένων ἐντολῶν ἐνομοθέτησεν ὁ Χριστὸς]. Ἐν μὲν γὰρ τῷ καλύπτει μὴ ὀργίζεσθαι τῷ ἀδελφῷ εἰκῆ, μηδὲ ἰσχυρῶς αὐτῷ· ῥακά, μηδὲ ὀνομάζειν τούτου μωρὸν, μηδὲ προστίγειν Θεῷ τὸ ὄμωρον πρὸ τῆς εἰς (83) τὸν ἀδελφὸν διαλλαγῆς, καὶ εὐνοεῖν τῷ ἀντιδίτῳ, τὰ νεῦρα τοῦ ἱμπαθοῦς ἐξέκοψε θυμοῦ· ἐν δὲ τῷ προστίξει, μὴ

βλέπει ἀκολαστοὺς ὀφθαλμοῖς γυναῖκα, καὶ ἀπορρί-
ψαι τὸν σκανδαλίζοντα καὶ τὴν σκανδαλίζουσαν, καὶ
μὴ ἀπολύειν ἀλόγως τὴν ἰδίαν γυναῖκα, μηδὲ γαμεῖν
ἀπολυμένον ἑτέρῳ, τῆς ἐμπαθοῦς ἐπιθυμίας ἀνέ-
σκασι τὰς ρίζας. Καὶ πάλιν ἐν μὲν τῷ ἐπιτάξει, μὴ
ὀμνῆναι ὄλω, τὴν περὶ τὰ χρήματα καὶ κτήματα
ἐπιθυμίαν ἐξέλασεν· ἐν δὲ τῷ ἐντελεσθαι, μὴ ἀνθί-
στασθαι τῷ πονηρῷ, καὶ στρέφειν καὶ τὴν ἄλλην σια-
γόνα, καὶ ἀφίεναι καὶ τὸ ἱμάτιον, καὶ ὑπάγειν μίλι-
κόσιο, τὸν εἰς τὸ ἀμύνασθαι θυμὸν κατέστειλε.

Τῷ αἰτοῦντι — δίδου. Ὅτε δὲ ἴστατο ἐπὶ τόπου
πεδίου δεδάσκαλον, φανερώτερον εἶπεν, ὅτι Παντὶ τῷ
αἰτοῦντι σε δίδου, ὡς ὁ Λουκᾶς ἔγραψε. Κελεύει δὲ,
μὴ διακρίνειν τὸν ἀξίον ἀπὸ τοῦ ἀναξίου.

Ἐν ὅσῳ γὰρ αἰτεῖ, δεόμενός ἐστιν, οἷος ἂν καὶ
αἶ. Ἐπεὶ καὶ ὁ Θεὸς πάντα τὰ (84) πρὸς σύστασιν
τῆς ζωῆς πᾶσιν ἀνθρώποις ὁμοίως ἀνῆκεν, ἀγαθοῖς
τε καὶ πονηροῖς, πιστοῖς τε καὶ ἀπίστοις.

Καὶ — ἀποστραφῆς. Νῦν μὲν δίχα τόκου δανεί-
ζων ἐντελέλατο· ὅτε δὲ, ὡς ἔφαμεν, ἐδίδασκεν ἐπὶ
τόπου πεδίου, προσέταξε, μηδὲ τὸ δανειζόμενον
ἰκατεῖν. Ἐάν γὰρ δανειζήτε, φησί, παρ' ἧν ἐπι-
ζητεῖ ἀπολαβεῖν, ποία ὑμῶν χάρις ἐστίν; Ὡς εἶναι
τὸ μὲν πρὸς ἀτελεστέρους, τὸ δὲ πρὸς τελειότε-
ρους.

Ἦκούσατε — ὑμᾶς. Καταμαρῖνας, ὡς εἰρηται,
τὸν θυμὸν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ παντὸς τοιοῦτου
κίθους ἀπαλλάξας τὸν πειθόμενον, λοιπὸν ἐκέλευσε
καὶ εὐεργετεῖν, ἐν τῷ δίδόναι τοῖς αἰτοῦσι, καὶ
δρακίσειν τοῖς χρήζουσιν· αἶτα, προῖον, ἀνήγαγεν
ὡς τὴν ἀπραν ἀρετὴν. Κορωνὶς γὰρ καὶ κορυφή
πύσσας ἀρετῆς, τὸ ἀγαπᾶν τοὺς ἐχθρούς, καὶ τὰ ἐξῆς.
Ἀγαπᾶν δὲ αὐτοὺς, οὐ καθὸ εἰσὶν ἐχθροὶ, ἀλλὰ καθὸ
εἰσὶν ἄνθρωποι. Καὶ μὴ μόνον ἀγαπᾶν, ἀλλὰ καὶ
ὑπερέχουσθαι. Τῷ δὲ ἀγαπᾶν τοὺς ἐχθρούς ἐπι-
τα (85) καὶ τᾶλλα, λέγω δὲ τὸ εὐλογεῖν τοὺς καταρω-
μένους, καὶ καλῶς ποιεῖν τοῖς μισοῦσι, καὶ εὐχισθαι
ὡς τῶν ἐπηρειαζόντων. Ταῦτα γὰρ ἡ τελεία ἀγάπη.
Ἰσπεὶ δὲ καὶ τὸ ἐπαθλον τῆς τηλικαύτης (86) ἀρετῆς,
ὡς μέγιστον. Ἐπεὶ γὰρ τὸ τοιοῦτον κατέρθωμά
μαίζον ἦν παντός, τίθησιν αὐτῷ καὶ τὸν (87) μισθὸν
μαίζονα παντός. Φησὶ γάρ·

Ὅπως — ἀδικούς. Πατὴρ μὲν τῶν ἀνθρώπων
ἐστὶν ὁ Θεός, ὡς ποιητὴς αὐτῶν· πατέρας γὰρ λέ-
γομεν καὶ τοὺς ἔργων τινῶν ποιητάς· ἔτι δὲ καὶ,
ὡς κηδεμών καὶ προνοητὴς αὐτῶν· ἴδιον γὰρ πα-
τρός κῆδεσθαι καὶ προνοεῖσθαι τοῦ οἰκείου παιδός.
Υἱοὶ δὲ τοῦ Θεοῦ γίνονται οἱ ὁμοιούμενοι αὐτῷ δι'
ἀρετῆς, καθόσον ἐστὶν ἀνθρώπων δυνατόν. Ἴδιον γὰρ
νιὸς ὁμοιοῦσθαι τῷ οἰκίῳ πατρί. Ὅπως, φυσί,

A lascivis oculis non respicere, et abjicere eos eas-
que qui sunt offendiculo, neque propriam sine
causa repudiare uxorem, neque ab altero repudia-
tam ducere: ægrotantis concupiscentiæ radices
avulsit. Rursum in eo quod jussit omnino non
jurare, cupiditatem circa affectiones ac pecunias
expulit. Præcipiendo vero non resistere malo, et
aliam quoque maxillam obvertere, ac pallium etiam
dimittere, duoque milliaria abire: animum ab ul-
ciscendo continuit.

Vers. 42. *Petenti — dato*. Quando certe in loco
campestri docens stetit, manifestius dixit: *Omni
abs te petenti dato*, veluti scripsit Lucas 6. Jubet
autem non dijudicare dignum ab indigno.

Eo enim quod petit, indignus est qualiscunque
sit. Nam et Deus omnia ad vitæ sustentationem
æqualiter omnibus contulit hominibus, bonis et
malis, fidelibus et infidelibus.

Vers. 42. *Et — averteris*. Nunc quidem absque
fœnore mutuare jussit: quando autem, sicut dixi-
mus, in loco campestri docebat, jussit neque id
quod mutuatum est repetere. Si enim, inquit,
mutuum dederitis his a quibus vos recepturos
speratis, quæ vobis est gratia? Sed hoc quidem
ad imperfectiores dirigitur; illud vero Lucæ ad
perfectiores.

Vers. 43. *Audistis*. — Vers. 44. *vos*. Postquam,
ut dictum est, iram ac concupiscentiam exstirpa-
vit, omnique simili affectu sibi obedientes libera-
vit, deinceps etiam benefacere jubet, dando vide-
licet petentibus, ac mutuando indigentibus. Deinde
procedendo, ad extremam perduxit virtutem. Om-
nis enim virtutis coronis ac vertex est, inimicos
amare, et cætera quæ sequuntur. Amare, inquam,
ipsos, non quatenus inimici sunt, sed quatenus ho-
mines. Nec solum amare, sed et pro eis obsecrare. Ad
amorem autem inimicorum consequuntur et alia:
dico sane, bene precari devoventibus, ac benefa-
cere his qui oderunt, et orare pro lædentibus.
Nam hæc perfectæ sunt dilectionis. Considera
vero et præmium hujusmodi virtutis. Quia enim
tam præclarum facinus omni alio majus erat,
præmium quoque omni majus ipsi rependit. Ait
enim:

Vers. 45. *Ut — injustos*. Pater quidem homi-
num Deus est tanquam plasmator eorum (nam
patres quoque dicimus operum aliquorum poetas,
hoc est effectores), tanquam etiam provisor ac
procurator ipsorum: patris siquidem proprium est
filio suo providere ac procurare. Filii autem Dei
fiunt, qui per virtutem similes ipsi efficiuntur,
quantum est homini possibile; nam filii proprium

8 Luc. vi, 30. 9 Luc. vi, 34.

Varia lectiones et notæ.

(84) τὰ, omittit A. mox deest quoque τῆς.
(85) Correxī, ἔπειτα, pro ἔπειτα. Nam et Hente-
nius habet, consequenter.

(86) τοιαύτης A.
(87) τὸν abest A.

est, suo assimilari patri. Ut sitis, inquit, filii Dei : A non natura, sed similitudine, amando videlicet inimicos vestros : quia et ille a malis ac iniquis, blasphemis tanquam jaculis petitus, et contumelia affectus, proprioque honore privatus, tamen ob amorem, quo eos prosequitur, solem suum oriri facit super malos ac bonos, et pluit super justos ac injustos. At tu quidem a conservis patris : ille vero a servis. Et tu sane pauca ac modica eis præstabis bona : ille autem plurima ac maxima ; et tamen tribuit tibi ut ob talem imitationem ipsi similis efficiaris, ejusque filius nomineris.

Per solem sane ac pluviam omnia ad vitam convenientia significavit ; his enim omnia e terra generantur, nutriuntur, augentur, ac perficiuntur. B

Potest quoque et alio modo dici : Ut sitis filii Dei, assimilati videlicet Filio ejus, qui innumeras ab inimicis suis passus injurias, ipsos amabat, et beneficia eos docendo ac sanando conferebat ; linguarum sagittis petitus, et tandem ab eis crucifixus pro eis orabat dicens : *Pater, dimitte illis, non enim sciunt quid faciunt*¹⁰. Vult itaque Christus amicis te reconciliari : *Adi*, inquit, *præius reconciliare fratri tuo* ; inimicos vero jubet diligere, ac pro eis orare, ut prædictum est.

Vers. 46. *Si enim* — V. 47. *faciunt*. Non est virtus amantem se redamare, sed naturæ consentaneum. Nam *et publicani hoc faciunt*, apud quos ne vestigium quidem est virtutis. Sunt autem publicani, qui vectigalia colligunt, ac commerciarum (ut sic loquamur) qui scilicet mercibus vivunt commutandis (i). Erant autem maxime infames, qui artes hujusmodi exercebant, tanquam injusti, avari, ac scelerati. Unde et in doctrina, quæ in loco campestri data est, pro publicanis dixit peccatores¹¹. Cum autem neque diligentes nos diligamus, sed invidemus potius his qui nobis bene cupiunt, qua tandem, obsecro, digni erimus condemnatione, cum super Scribas et Phariseos in justitia abundare jussi, etiam illis inferiores sumus, qui apud eos infames erant ?

Vers. 48. *Eritis — est*. Qui diligentes se diligunt, hi certe in dilectione imperfecti sunt ; qui vero etiam inimicos amant, hi sane perfecti sunt.

Cap. VI, vers. 1. *Attendite — qui in cælis est*. Plantatis jam virtutibus, tollit deinceps affectum, qui eis adnascitur et molestus est, puta inanem

¹⁰ Luc. xxiii, 34. ¹¹ Luc. vi, 32.

Variae lectiones et notæ.

(87) Τῶν abest A.

(88) ὁμοίος ergo est interpretationis. Sed Chrysostomus id textui intulit.

(89) ὁ φυτεύσας A. Articulus abesse potest. φυ-

(i) *Ut sic — commutandis*. Hæc aliena sunt. Euthymius hic tantum explicabat τελῶναι, vocabulo sua etate consueto, commerciarum.

γενήσθε υἱοὶ τοῦ Θεοῦ, οὐ φύσει, ἀλλ' ὁμοιώσει, διὰ τοῦ ἀγαπᾶν τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν. Ἐπειπερ ἐκεῖνος, ὑπὸ τῶν πονηρῶν καὶ τῶν (87) ἀδίκων βλασφημίας, ὡς βέλασι, βαλλόμενος, καὶ ὑβριζόμενος, καὶ τῆς οἰκείας τιμῆς ἀποστερούμενος, ὅμως ἀγαπῶν αὐτοὺς, ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ πονηροὺς καὶ βλαβητοὺς, καὶ βρέχει ἐπίσας ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Ἀλλὰ σὺ μὲν παρὰ τῶν ὁμοσούλων πάσχεις κακῶς· ἐκεῖνος δὲ, παρὰ τῶν δούλων. Καὶ σὺ μὲν ὀλίγα καὶ μικρὰ τούτους εὐεργετήσας· ἐκεῖνος δὲ πολλὰ καὶ μεγάλα. Καὶ ὅμως δίδωσι σοι ὅμοιον (88) αὐτῷ διὰ τῆς τοιαύτης μιμήσεως γενέσθαι, καὶ υἱὸν αὐτοῦ ὀνομάζεσθαι.

Διὰ μέντοι τοῦ ἡλίου καὶ τῆς βροχῆς πάντα τὰ πρὸς ζωὴν ἐπιτήδεια δεδήλωκε. Διὰ τούτων γὰρ πάντα τὰ ἐκ γῆς γεννῶνται, καὶ τρέφονται, καὶ αὐξοῦνται, καὶ τελειοῦνται.

Ἔστι δὲ καὶ ἐτέρως εἰπεῖν· Ὅπως γενήσθε υἱοὶ τοῦ Θεοῦ, ἐν τῷ ὁμοιωθῆναι τῷ Υἱῷ αὐτοῦ, ὃς μυρία δεινὰ παρὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ παθὼν, ἠγάπα αὐτοὺς καὶ εὐεργέτει, διδάσκων καὶ ἰώμενος, καὶ τέλος ὑπ' αὐτῶν σταυρωθεὶς, ἤχητο ὑπὲρ αὐτῶν, λέγων· Πάτερ, ἄφεσ αὐτοῖς· οἱ γὰρ οἶδασιν τι ποιοῦσι. Βούλεται σε τοίνυν ὁ Χριστὸς τοῖς φίλοις μὲν διαλλάττεσθαι· Ἵπαγε γὰρ, φησί, πρῶτον διαλλάγηθαι τῷ ἀδελφῷ σου· τοὺς ἐχθροὺς δὲ ἀγαπᾶν καὶ εὐχεσθαι ὑπὲρ αὐτῶν, ὡς προείρηται.

Ἐὰν γὰρ — ποιοῦσιν. Οὐκ ἔστιν ἀρετὴ τὸ ἀγαπᾶν τὸν ἀγαπῶντα, ἀλλὰ φύσεως ἀκολουθία. Καὶ γὰρ καὶ οἱ τελῶναι τοῦτο ποιοῦσι, παρ' οἷς οὐδὲ ἔχονος ἀρετῆς. Τελῶναι δὲ εἰσιν, οἱ φορολόγοι καὶ οἱ κομμερκαῖριοι. Σφόδρα δὲ διεβάλλοντο τὰ τοιαῦτα ἐπιτηδεύματα, ὡς ἀδίκαι καὶ πλεονεκτικὰ καὶ ἀσυμπαθεῖ. Ἐπεὶ καὶ ἐν τῇ ἐπὶ τοῦ πεδίου τήπου διδασκαλίᾳ, ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν, οἱ τελῶναι, οἱ ἁμαρτωλοὶ εἶπεν· Ὅταν δὲ μηδὲ τοὺς ἀγαπῶντας ἀγαπῶμεν, ἐν τῷ φθονεῖν εὐδοκιμοῦσιν αὐτοῖς, τίνας οὐκ ἂν εἴημεν ἀξιοὶ κατακρίσεως, οἱ περισσεύειν τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων ἐν δικαιοσύνῃ κεκαλυμμένοι, ἠλείποντες καὶ τῶν παρ' ἐκείνοις διαβεβλημένων τελῶνῶν ;

Ἔσεσθε — ἔστιν. Οἱ μὲν ἀγαπῶντες τοὺς ἀγαπῶντας αὐτοὺς, ἀτελεῖς εἰσιν εἰς ἀγάπην· οἱ δὲ τοὺς ἐχθροὺς, οὗτοι τελεῖοι.

Προσέχετε — τῷ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Φυτεύσας ἤδη τὰς ἀρετὰς, λοιπὸν ἀνακρεῖ καὶ τὸ παραφυρόμενον καὶ ἐνοχλοῦν αὐταῖς πάθος, λέγω δὲ τὴν κενό-

τύσας ἤδη, intell. ὁ Χριστὸς. Credidit scriba, in principio deesse litteram majusculam. Pinxit ergo O.

δοξίαν, ἢ καὶ μετὰ τὸ φυτεῦσαι τὰ κατορθώματα, A
ἀνασπῆ, διότι οὐ πρὸς τούτων, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα
παρῆρται. Κενοδοξία γάρ, τὸ πρὸς ἐπίδειξιν ἀν-
θρώπων κατορθοῦν τι. Καὶ ὄρα, πόθεν ἀρχεται
διώκει αὐτὴν· ἀπὸ τῆς ἐλεημοσύνης, καὶ τῆς εὐ-
χῆς, καὶ τῆς νηστείας. Διότι τούτοις μάλιστα τοῖς
κατορθώματι ἐπιλόχοι. Ὁ γοῦν Φαρισαῖος
προσέχεται τε (90), κενοδόξως ἐπιδεικνύμενος τῷ
ταλῶν, καὶ κομπάζων ἔλεγε· Νηστεύω δις τῆς (91)
ἑβδομάδος· ἀποδεικνύω μου πάντα τὰ ὑπάρχοντα.

Προσέχετε δὲ εἰπὼν, ἐμφανῶν, ὅτι τὸ θηρον τοῦ-
το ληθῆτως παρῆρται, δίκην κλέπτου. Εἰπὼν
δὲ, Προσέχετε, τὴν ἐλεημοσύνην ὑμῶν μὴ ποιεῖν
ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, οὐκ ἔστω μέχρι τού-
του, ἵνα μὴ, διὰ τὸ βλέπειν τινὰς, παραδράμῃς τὸν
δοῦλον· ἀλλὰ προσέθηκε, πρὸς τὸ θαυθῆναι αὐ- B
τοῖς· λέγων, Προσέχετε, μὴ διὰ τοῦτο ποιεῖν αὐτὴν
ἰσχυρῶς τῶν ἀνθρώπων, διὰ τὸ θαυθῆναι αὐτοῖς. Εἰ
γὰρ μὴ διὰ τοῦτο ταύτην (92) ποιήσετε, οὐδὲν κω-
λοῖ καὶ ἐμπροσθεν αὐτῶν ταύτην ποιεῖν. Ὁ σκο-
πὸς γὰρ αὐτῆς ἐξετάζεται, οὐχ ὁ τρόπος. Ἔστι γὰρ
καὶ ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων ποιοῦντα, μὴ ποιεῖν
πρὸς ἐπίδειξιν, [ὅταν (93) τις διὰ μόνον ποιῆ συμ-
πάθειαν· καὶ μὴ ἐμπροσθεν αὐτῶν ποιοῦντα, ποιεῖν
πρὸς ἐπίδειξιν,] ὅταν μὴ διὰ ταύτην (94) ποιῆ, ἀλλὰ
διὰ τὸ κρυφθῆναι ὑπὸ τοῦ ἐλεηθέντος.

Μισθὸν δὲ, φησὶν, οὐκ ἔχετε παρὰ τῷ Θεῷ, διότι
παρὰ ἀνθρώποις ἐζητήσατε μισθὸν τῆς τοιούτης
ἐλεημοσύνης, τὸν ὑπὲρ ταύτης ἔπαινον. Συνεχῶς
δὲ τιθεσθαι ἐν τοῖς λόγοις τὸν Πατέρα τὸν ἐν τοῖς
οὐρανοῖς, ἐντρέπων αὐτούς, ὅτι Πατέρα ἔχοντες C
οὐρανοῦ, γῆνα φρονούσι, καὶ ἅμα παραθήγων εἰς
τὸ κολιτυεσθαι ἄξιως τοιούτου Πατρὸς.

Ὅταν — αὐτῶν. Ἐπιτείνει τὴν ἀποτροπὴν τῆς
πρὸς ἐπίδειξιν ἐλεημοσύνης. Μὴ σαλπίσσης δὲ,
ἐπὶ τοῦ, μὴ δημοσιεύσης, πρὸς τὸ γνωσθῆναι τοῖς
ἀνθρώποις. Οἱ γὰρ σαλπίζοντες πρὸς τὸ ἀκου-
σῆναι τῶν πλήθει σαλπίζουσι. Φασὶ δὲ τινες, ὅτι οἱ
ὑποκριταὶ τότε διὰ σαλπύγγος συνακαλοῦν τοὺς δε-
σμοῦς. Ὑποκριτὴς δὲ ἐστίν, ὁ ἕτερον μὲν ὦν,
ἕτερον δὲ φαινόμενος, δὲ ἀνθρωπίνην ἀρέσκειαν.
Ἐκείνων γὰρ τὸ μὲν προσωπεῖον ἐλεημοσύνης ἦν·
τὸ δὲ πρόσωπον, δοξομανίας. Ἀπέχουσι δὲ, ἀντὶ
τοῦ, ἔχουσι.

Σοῦ δὲ — σοι (95). Εἰπὼν, πῶς δεῖ μὴ ποιεῖν, λοι-
πὸν λέγει, καὶ πῶς δεῖ ποιεῖν.

Ἐνταῦθα δὲ, διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς, τοὺς ἐγ-
γυτάτω καὶ οικειοτάτους ἤνιξατο. Οὐδὲν γὰρ σοι
τῆς χειρὸς σου ἐγγύτερον τε καὶ οικειότερον. Μηδὲ

¹² Luc. xviii, 12.

Variae lectiones et notæ.

(90) τότε, pro te A.
(91) Quis est interpretatio vocabuli τοῦ Σαββάτου.
Ita etiam Chrysost. tom. VII, p. 352.
(92) Forte ποιήσατε.

(j) Pro compassivo prædicetur. Ab eo, cujus mi-
seratus est, prædicetur.

A gloriam, quam etiam avellit, postquam egregia
plantavit virtutum opera : non enim prius pullulat,
sed post ipsa. Est namque inanis gloria bene
quippiam operari ad hominum ostentationem. Et
vide unde eam incipiat expellere ; ab eleemosyna
videlicet, oratione et jejunio : quia his maxime bonis
operibus libenter insidiatur. Sicut Pharisæus cum
inani gloria orabat, dicens : *Jejuno bis in Sabbato* :
decimas do omnium quæ possideo ¹².

Dicit autem : *Attendite*, insinuans feram hanc
latenter in modum furis irrepere. Dicens vero :
Attendite ne eleemosynam vestram præstetis coram
hominibus, non ibi permansit, quasi vellet ut indi-
gentem prætereas, ne qui hoc videant, sed addidit :
Ut conspiciamini ab eis ; ac si diceret : *Attendite ne*
propter hoc eam coram hominibus tribuatis, ut
conspiciamini ab eis ; si enim non propter hoc eam
dederitis, nihil vetat etiam coram ipsis eam tradere.
Finis namque ejus quæritur, non modus. Contingit
enim et coram hominibus tribuentem non ad
ostentationem præbere, quando quis sola motus
compassione præbet ; et non tribuentem coram
hominibus, ad ostentationem tribuere, quando non
inductus compassione præbet, sed ut pro compas-
sivo prædicetur (j).

Præmium, inquit, non habetis apud Deum, quia
apud homines talis eleemosynæ præmium quæsi-
stis, puta laudem propter ipsam. Ponit autem sem-
per inter alia verba *Patrem qui in cælis est*, admo-
nens ipsos, ut Patrem in cælis habentes, terrenum
despiciant, simul etiam incitans, ut hujusmodi
Patre digne conversentur.

Vers. 2. *Cum — suam*. Auget dehortationem
eleemosynæ ad ostentationem præstitæ. *Ne tuba*
canas, id est, ne publices ut ab hominibus agno-
scaur. Qui enim tuba canunt, ut a multitudine
audiantur, buccinant. Quidam autem dicunt, quod
illo tempore hypocritæ tuba convocabant indigen-
tes. Est autem hypocrita qui alius apparet propte hu-
manam comitatem (k). Vultus siquidem, aut potius
larva illorum, misericordiæ est, natura vero per-
sonæ insanam gloriæ appetentiam indicat. *Referunt*
autem, hoc est, auferunt, habent mercedem suam.

Vers. 3. *Te vero — reddet tibi*. Postquam dixit,
D quomodo oporteat non præbere, nunc dicit quomo-
do præstare oporteat.

Per sinistram autem manum, eos qui in proximo
sunt ac familiares significavit : nihil enim manu tua
vicinius ac familiarius est. Neque hi, inquit, dexteræ

(93) Includa exciderunt, ob duplex ἔτων, A.

(94) intell. τὴν συμπάθειαν.

(95) Uterque meus in fine versus omittit, ἐν τῷ
φανερῷ. Hentenius tamen habebat, in *propatulo*.

(k) Propter humanam comitatem. Studio placendi
hominibus.

tum eleemosynam agnoscant. Aut per hyperbolen est sermo, nempe, Et ipsam sinistram lateat dextera : per quod manifestatur plurimum oportere latere.

†† Alia etiam ratione, dextra quidem est virtus, sinistra autem vitiositas. Ne igitur noscat vitiositas facta virtutis per communionem, sed sine communione vitii honestum et bonum fiat.

Consequenter vero addidit, quod Deum habeas conspectorem ac testem, qui more patris gaudet videns bona filiorum opera : quodque non perdes quæ dederis, sed ab ipso recipies omnino eleemosynæ præmium. Non dixit autem unde facere oporteat, puta quod e justis sacculis : hoc nempe omnibus notum erat. Præterea superius quoque beatos prædicavit esurientes et sitientes **B** justitiam¹⁹.

Vers. 5. *Et cum — suam.* Angiportus quidem sunt vici angusti, per quos pauci possunt incedere. Plateæ vero vjæ publicæ, per quas multi simul incedere possunt, †† quas nos *εξαίτους* appellamus, tanquam subdiales.

Vers. 6. *Tu autem — propatulo.* Similiter et hic cum dixisset, quomodo oporteat, non facere, dicit etiam quo pacto facere oporteat, et hoc docendi modo frequenter usus est. *Patri vero tuo qui est in occulto*, hoc est, invisibili. Rursum etiam dicit, quod *Qui videt in occulto, persolvit tibi in propatulo* : manifestans, quod si spectatores quæris, habes pro omnibus Deum ipsum. Si vero et homines habere cupis contemplatores, habebis etiam hos tempore præconii ac retributionis præmii : nec multo solum, sed omnes : nec homines tantum, sed etiam angelos et anchangelos, omnesque celestes virtutes. Quodsi nunc manifestas bona opera, tua, et præmium quod exspectabas a Deo perdis : et homines ipsi te condemnabunt tanquam inanis gloriæ appetitorem. Cum ergo liceat et mercedem bonorum operum accipere, et publice coram tot tantisque prædicari, si paululum sustineas, quomodo non omnino stultum ac irrationabile erit utrisque his excidere, et præsentî theatro illud permutare ?

Hic autem sermo per anagogem accipiendus est. Cubiculum siquidem mense est, pulcherrimum cogitationum domicilium. Ostium vero sedes sensuum, oculus, auris, etc., per quæ malæ ingrediuntur cogitationes, quæ virtutum prædantur divitias.

Quid ergo ? non oportet in ecclesia orare ? Maxime quidem, sed non ut appareas hominibus : hoc enim tanquam hypocritarum opus condemnavit : sed ut tibi ipsi Deum reddas propitium. Contingit enim aliquem inter plurimos orare,

¹⁹ Matth. v, 6.

Variae lectiones et notæ.

(96) Inclusa in margine habet A. Carebat iis Hentenius.

(97) Hæc non recte cohærent. Interpono τῶ, quod

οὕτω, φησὶ, γνώτωσαν τῆς δεξιᾶς σου τὴν ἑλεοσύνην. Ἡ καὶ καθ' ὑπερβολὴν ὁ λόγος, ὅτι καὶ αὐτὴν λαθεῖω ἢ δεξιᾶ τὴν ἀριστερᾶν, δι' οὐ θελήσεται τὸ δεῖν λίαν λαθάνειν.

[Καὶ (96) καθ' ἑτερον δὲ λόγον, δεξιὰ μὲν, ἢ ἀρετῆ, ἀριστερὰ δὲ, ἢ κακία. Μὴ γνώτω οὖν ἡ κακία τὴν πρᾶξιν τῆς ἀρετῆς, δι' ἐπιμιξίας, ἀλλ' ἀμυγίς ἐνεργείσθω τὸ καλόν.]

Τὸ δὲ εἰς προσέθηκε, διδάσκων, ὅτι τε τὸν Θεὸν ἔχεις συνίστορα, τὸν δίκην πατρὸς χαίροντα (97) βλέπειν τὰ σὰ κατορθώματα, καὶ ὅτι οὐκ ἀπολείσεις, ἀ δίδως, ἀλλὰ κατ' αὐτοῦ πάντως ἀπολήψῃ τὸν ὑπὲρ τῆς ἐλεημοσύνης μισθόν· οὐκ εἶπε δὲ, πόθεν χρῆ ποιεῖν ἐλεημοσύνην, εἰς ὅτι ἀπὸ δικαίου πόρων. Πᾶσι γὰρ τοῦτο γνώριμον ἦν. Ἄλλως τε καὶ ἀνωτέρω τοὺς πεινῶντας καὶ διψῶντας τὴν δικαιοσύνην ἐμακάρισε.

Καὶ ὅταν — αὐτῶν. Στενωποὶ μὲν εἰσιν αἱ στεναὶ ὁδοὶ, δι' ἧν ὀλίγοι βαδίζουσιν, ἅς ἡμεῖς ἐμβόλους καλοῦμεν· πλατεῖαι δὲ, αἱ λεωφόροι, δι' ἧν πολλοὶ ἅμα βαίνειν δύνανται, ἅς (98) ἡμεῖς ἐξαίτους λέγομεν, ὡς ὑπαίθρους.

Σὺ δὲ — φανερόν. Ὁμοίως κἀνταῦθα εἰπὼν, πῶς δεῖ μὴ ποιεῖν, λέγει, καὶ πῶς δεῖ ποιεῖν, καὶ τούτω τῷ τρόπῳ πολλοῦ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ κίχρηται. Τῷ Πατρὶ σου δὲ, τῷ ἐν τῷ κρυπτῷ, ἐντὶ τοῦ, τῷ ἀοράτῳ. Πάλιν δὲ προσέθηκεν, ὅτι Ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ, ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ, δηλῶν, ὅτι, εἰ ζητεῖς θιατὰς, ἔχεις ἐντὶ πάντων αὐτὸν τὸν Θεόν· εἰ δὲ καὶ ἀνθρώπους θέλεις θεωροῦς, εἶς καὶ τούτους ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐπαφῆς τοῦ Θεοῦ καὶ οὐ πολλοὺς, ἀλλὰ πάντας, καὶ οὐκ ἀνθρώπους μόνον, ἀλλὰ καὶ ἰγγέλους, καὶ ἀρχαγγέλους, καὶ πάσας τὰς ἐπουρανίους δυνάμεις. Νῦν γὰρ εἰ φανεροὶς τὰ κατορθώματά σου, καὶ τὸν ἀπὸ Θεοῦ μισθόν ἀπέλλεις, καὶ οἱ ἀνθρώποι καταγνώσονται σου, ὡς κενόδοξου. Ὅταν οὖν εἴσῃ, καὶ μισθὸν τῶν κατορθωμάτων λαβεῖν, καὶ ἀνακηρυχθῆναι ἐν τῷ φανερῷ, ἐνώπιον τσοῦτων, ἀνακρινόμενα μικρὸν, πῶς οὐ παντάπασιν ἀλόγιστον καὶ μωρὸν, ἀμφοτέρων τούτων ἐκπεσεῖν, καὶ τοῦ θεάτρον ἐκείνου τὸ παρὸν ἀλλάξασθαι θέατρον ;

Εἴη δ' ἂν κατὰ τὸν τῆς ἀναγωγῆς λόγον ταμείων μὲν ὁ νοῦς, τὸ καλλίστον οἰκημα τῶν νοημάτων· θύραι δὲ, τὰ αἰσθητήρια, ὀφθαλμοὶ, ἀκοὴ, καὶ τὰ λοιπὰ, δι' ἧν εἰσέρχονται οἱ κενεὶ λογισμοὶ συλᾶ τὸν πλοῦτον τῆς ἀρετῆς.

Τί οὖν ; ἐν ἐκκλησίᾳ οὐ δεῖ προστύχεσθαι ; Σφῶδρα μὲν· ἀλλὰ μὴ, ὅπως φανῆς τοῖς ἀνθρώποις· τοῦτο γὰρ τῶν ὑποκριτῶν κατηγορήσῃ· ἀλλ' ὅπως ἴλεων σεαυτῷ τὸν Θεὸν ποιήσῃς. Ἔστι γὰρ καὶ ἐν μέσῳ πολλῶν προσευχόμενόν τινα, μὴ ἀμαρτῶσιν,

facile absorpsit tā.

(98) Ab ἅς ad ὑπαίθρους omiserat Hentenius.

[ὅταν (99) μὴ πρὸς ἐπίθειξιν προσεύχεται· καὶ ἐν Α ταμιεῖα κεκλεισμένων προσευχόμενον, ἀμαρτάνειν,] ὅταν τούταντιον ποιῇ. Πανταχοῦ γὰρ ὁ Θεὸς τὸν σκοπὸν ἐξετάζει τοῦ γινομένου. Ὑποκριτὰς δὲ καὶ τοῦτους ἐκάλεσεν, ὡς σχῆμα μὲν ἔχοντας προσευχομένους, ψῆμην δὲ δοξομανοῦς.

Προσευχόμενοι — ἔθνη. Βαττολογία μὲν λέγει, τὴν περὶ τῶν μὴ προσηκόντων αἰτησιν, οἷον περὶ πλοῦτου, περὶ δόξης, περὶ δυναστείας, καὶ τῶν τοιούτων, ὅσα οὐτε ψυχὴν ὠφελούσιν, οὐτε σώματι πρὸς σύστασιν εἰσιν ἀναγκαῖα. Ἐθνικοὺς δὲ φησι, τοὺς ἀπίστους. Ἐπεὶ δὲ οὗτοι οὐ μόνον αἰτοῦσι, περὶ τῶν μὴ προσηκόντων, ἀλλὰ καὶ, μακρὰς ποιούμενοι τὰς ἐπὶ τοῖς τοιούτοις αἰτήσεις, δοκοῦσι πείθην, ἐν τῷ μακρολογεῖν, διαβάλλει τὴν τοιαύτην Β αὐτῶν ὑπόληψιν εἰρηκῶς.

Δοκοῦσι — εἰσακουσθήσονται. Δοκοῦσι μὲν, οὐκ ὁρθῶς δέ.

Μὴ οὖν — αἰτῆσαι αὐτόν. Οἶδε, τίνων χρῆζετε, καὶ ἐρὸ τοῦ αἰτῆσαι αὐτόν ὅλως περὶ τίνος. Καὶ λοιπὴν, οὐ χρὴ αἰτεῖν τὰ μὴ χρειώδη, μηδ' ἀναγκαῖα, καθὼς εἰρήκαμεν, ὅπερ ἐστὶ βαττολογία. Ἐπεὶ καὶ πατὴρ δυσχεραίνει κατὰ παῖδων αἰτούντων τὰ μὴ προσήκοντα. Καὶ εἰ οἶδεν, ὧν χρῆζομεν, διατί ὅλως περὶ τούτων αἰτούμεν αὐτόν; Πάντως οὐχ ἵνα διδῶμεν, ἀλλ' ἵνα δεῖξωμεν, ὅτι αὐτόν ἔχομεν καὶ τροφία καὶ Δεσπότην, καὶ ἵνα, ἀναρτῶντες μόνου αὐτοῦ τὴν ἐλπίδα τῆς προνοίας καὶ σωτηρίας ἡμῶν, ἐπιεμπῶμεν εὐχερίστερον.

Ὡς μὲν γὰρ πατὴρ, καὶ οἶδεν ὧν χρῆζομεν, καὶ ἐτοιμὸς ἐστὶ παρέχειν τὰ χρειώδη· ζητεῖ δὲ ὅμως καὶ τὴν παρ' ἡμῶν αἰτησιν, διὰ τὰς δηλωθείσας αἰτίας. Ταῦτα διδάξας, παραδίδωσι καὶ τύπον εὐχῆς, οὐχ ἵνα ταύτην μόνην τὴν εὐχὴν εὐχόμεθα, ἀλλ' ἵνα, ταύτην ἔχοντας πηγὴν εὐχῆς ἐκ ταύτης ἀρρυνόμεθα τὰς ἰστοίας τῶν εὐχῶν.

Ὅτως — ὑμεῖς. Πῶς;

Πάτερ — οὐρανοῖς. Ἐκάστην λέξιν ἐξεταστίον. Κλεῖει γὰρ λέγειν, τὸ, Πάτερ μὲν, ἵνα (1) μνησώμεθα τῆς ἀνωθεν εὐγενείας, καὶ οἷας δωρεῆς ἔξιωθημεν, υἱοθετηθέντες τῷ Θεῷ, καὶ ἵνα ἅξως Πατρός τοιούτου πολιτευώμεθα· ὁ γὰρ φαύλος μὲν βίων, Πατέρα δὲ ἑαυτοῦ τὸν Θεὸν ὀνομάζων, καταφύεται καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ ἑαυτοῦ. Τὸ δὲ ἡμῶν, ἵνα γινώσκωμεν, ὅτι ἀδελφοὶ ἀλλήλων οἱ πιστοὶ πάντες ἴσμεν, κοινῶς υἱοθετηθέντες τῷ ἐνὶ καὶ μόνῳ Θεῷ, καὶ ἵνα τοῦτο συνεχῶς ὁμολογοῦντες, μὴ κατασκαιώμεθα τῶν ταπεινῶν, μηδὲ ὅλως ἐναντίον τι κατὰ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν ἢ μλετώμεν, ἢ λέγωμεν, D

nec tamen peccare, quando non ab ostentationem orat. Et contingit in cubiculo clauso orantem peccare, cum e diverso fecerit. Deus enim qui ubique est, facti discutit finem. Hypocritas autem et hos vocavit, forman quidem orantium habentes, mentem vero anhelantium ad inanem gloriam.

Vers. 7. *Orantes — ethnici.* Multiloquii vitium βαττολογία dicitur, cum pluribus verbis petitio fit de his quæ non conveniunt: puta de divitiis, gloria, potentatu, aliisque similibus, quæ nec animæ prosunt, nec ad corporis consistentiam sunt necessaria. Ethnicos vero dicit infideles. Quia autem hi non solum ea petunt quæ non conveniunt, sed et longas faciunt de hujusmodi rebus petitiones, putantes verborum multitudine persuadere, hanc ipsorum opinionem hoc modo condemnat.

Vers. 7. *Putant — exaudiendi sint.* Putant quidem, at non recte.

Vers. 8. *Ne ergo — ab illo petatis.* Novit quæ vobis expediant, priusquam ab illo quidquam omnino petatis. Non oportet itaque petere, quæ nec utilia sunt nec necessaria, sicut diximus, quod est battologiæ vitium. Quia enim pater est, indignatur filiis petentibus quæ non conveniunt. Verum si novit quibus nobis sit opus, cur hæc omnino ab eo postulamus? Plane non ut ipsum doceamus, sed ut demonstremus, quod eum habemus educatorem ad Dominum, utque ab ipso solo pendentes, facilius eum flectamus qui spes est salutis ac providentiæ nostræ.

Tanquam pater enim et novit quibus nobis opus sit, et tribuere paratus est quæ necessaria sunt aut utilia; exigit tamen, ut ob dictas causas nos illa petamus. Hæc postquam docuit, præbet etiam modum orationis, non ut hac tantum oratione precemur, sed ut habito orationis fonte, ab ipso preceationum intelligentiam hauriamus.

Vers. 9. *Sic — vos.* Quonam modo?

Vers. 9. *Pater — cælis.* Singulæ dictiones ponderandæ sunt. Jubet enim ut dicamus, *Pater*, ut cælestem cognationem ad memoriam revocemus, et quo munere affecti simus, puta divina adoptione, et ut digne tali patre conversemur. Qui enim prave vivens Deum vocat Patrem, suum, et in Deum, et in seipsum mentitur. *Nostrum* autem dicimus Patrem, ut agnoscamus quod fratres inter nos mutuo simus fideles omnes: communiter ab uno soloque Deo adoptati, et ut de hoc continue colloquentes, ob humilia (f) non extollamur: neque omnino adversus fratres nostros vel cogitemus quid-

Variae lectiones et notæ .

(99) *Inclusa exciderunt.* In causa fuit duplex ὅταν, Α.

(1) ἵνα ἀναμνησώμεθα Α.

(f) *Colloquentes, ob humilia.* Profitentes, contra humiles.

ΠΑΤΡΟΙ. GR. CXXIX.

8

piam, vel loquamur, vel faciamus, sed pro nobis in vicem precemur.

Additur autem: *Qui es in cælis*, ut cælum semper prospiciamus, audito quod ibi sit Pater noster: magis autem ut id ipsum dicamus nos, ac terrena despiciamus, et eo ascendere per virtutum scalas festinemus, ubi est Pater noster. Dicentes autem Deum esse in cælo nequaquam ipsum in cælo conclusum circumscribimus; non enim loco capi aut circumscribi potest. Nam ubique esse dicitur Deus, maxime tamen in locis dignioribus, quod ipsius magis susceptibilia videantur. Propter hoc igitur in cælo esse dicitur, quia illud purissimum est, in quo sunt astra, virtutes (*m*) ac turmæ sanctorum, quibus datur requies (*n*).

† Chrysostomus sane totam hanc orationem traditam, ad Filium refert. Siquidem et hic Pater noster dicitur, tanquam creator, provisor et magister. Juxta hunc autem sermonem dici quoque poterit et Spiritus sanctus Pater noster. Itaque et proprie ad singulas Personas, et communiter ad trinam unamque Deitatem referri hæc possunt.

Vers. 9. *Sanctificetur nomen tuum. Sanctificetur*, hoc est, glorificetur; si enim juxta virtutis normam conversamur, glorificatur Deus ab his, qui nos conspiciunt: *Luceat, inquit lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est* ¹⁴. Cum igitur in se gloriosum sit nomen tuum, glorificetur etiam per nostram conversationem.

Vers. 10. *Adveniat — tuum*. Regnum nunc vocat secundum adventum ipsius, in quo cum multa gloria apparebit. Hoc autem petendum addidit, ut quod petimus agnoscentes, præparati ad ejus occursum per omnia simus. Præparari enim est optare ut veniat Judex.

Potest quoque et alio modo dici: Veniat ad nos regnum tuum, id est, impera tu nobis, et non diabolus; tu nobis suadeas, ac per tua mandata jubeas, et non ille.

Vers. 10. *Fiat — terra*. Fiat voluntas tua in terra ab hominibus, quemadmodum in cælo fit ab angelis; de quibus dixit David: *Ministri ejus, qui faciunt voluntatem ipsius* ¹⁵ — *Adveniat autem et fiat*, licet per verba dicantur imperativa *ἐλθέτω* et *γενηθήτω*, sumuntur tamen pro optativis. Optamus enim ac precamur hæc, eo quod etiam

¹⁴ Matth. v, 16. ¹⁵ Psal. cii, 21.

Variæ lectiones et notæ.

(2) Inclusa in margine habet A.

(*m*) *In quo* — virtutes. Et quia in eo sunt virtutes potestates ab omni materiæ concretionem liberæ. *Ἀνάμεις ἄυλοι*, sunt angeli

ἢ διαπραττώμεθα, καὶ ἵνα κοινῶς ὑπὲρ ἀλλήλων εὐχώμεθα.

Τὸ δὲ, Ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἵνα πρὸς τὸν οὐρανὸν αἰὶ βλέπωμεν, πατρίδα τοῦτον ἡμῶν ἀκούοντες, μᾶλλον δὲ αὐτοὶ τοῦτο λέγοντες, καὶ ἵνα τῶν γέντων καταφρονῶμεν, ἐκεῖ σπεύδοντες ἀναβῆναι, διὰ τῆς τῶν ἀρετῶν κλίμακος, ὅπου ὁ Πατὴρ ἡμῶν ἐστίν. Ἐν οὐρανῷ δὲ τὸν Θεὸν εἶναι λέγοντες, οὐκ ἐν οὐρανῷ αὐτὸν συγκλείοντες περιγρῶφμεν· ἀχώρητος γὰρ ἐστὶ καὶ ἀπερίγραπτος· ἀλλὰ πανταχοῦ μὴ εἴαι λέγεται ὁ Θεός, μάλιστα δὲ ἐν τόποις ἀξίοις, διὸ τὸ μᾶλλον αὐτοὺς εἶναι δεκτικοὺς αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο τοῖνυν ἐν τῷ οὐρανῷ λέγομεν εἶναι τὸν Θεόν, διότι καθαρῶτατος ὁ τόπος ἐκεῖνος, καὶ διότι ἐν αὐτῷ εἰσὶν αἱ ἄυλοι δυνάμεις, καὶ οἱ δῆμοι τῶν ἁγίων οἳς ἐπαναπαύεται.

[Ὁ (2) μὲν Χρυσόστομος πρὸς τὸν Υἱὸν ἀναφέρσθαι τὴν παραδοθεῖσαν ταύτην ὄλην προσευχὴν ἐπέφηνε. Λέγεται γὰρ καὶ οὗτος Πατὴρ ἡμῶν, ὡς δημιουργός, καὶ κηδεμών, καὶ προνοητής, καὶ διδάσκαλος. Κατὰ τοῦτον δὲ τὸν λόγον λέγοιτ' ἂν Πατὴρ ἡμῶν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Λοιπὸν οὖν καὶ ἰδικῶς πρὸς ἕκαστον τούτων ἀναχθεῖα ἂν, καὶ κοινῶς πρὸς τὴν ἐν τούτοις μίαν Θεότητα.]

Ἀγιασθήτω τὸ ὄνομά σου. Ἀγιασθήτω, ἅπλι τοῦ, Δοξασθήτω. Ἡμῶν γὰρ πολιτευομένων ἐναρέτως, δοξάζεται παρὰ τῶν ὀρώντων ὁ Θεός. Λαμπρότω γὰρ, φησὶ, τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ ὑμῶν ἔργα, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Δοξοκασμὸν οὐκ ὑπάρχον τὸ ὄνομά σου, δοξασθήτω καὶ διὰ τῆς πολιτείας ἡμῶν.

Ἐλθέτω — σου. Βασιλείαν δὲ νῦν, τὴν δευτέραν αὐτοῦ παρουσίαν φησὶν, ὡς μετὰ πολλῆς δόξης ἰσομένην. Τοῦτο δὲ προσέταξεν αἰτεῖν, ἵνα γινώσκοντες, ὅπερ αἰτούμεν, ἐμπαράσκευοι πρὸς ὑπαντήν αὐτοῦ διὰ παντός εἴημεν. Ἐμπαρασκεύου γὰρ, τὸ ζητεῖν ἔλθεῖν τὸν δικαστὴν.

Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρας εἰπεῖν, ὅτι Ἐλθέτω ἐφ' ἡμᾶς ἡ βασιλεία σου, τουτέστι, βασιλευθήμεν ὑπὸ σοῦ καὶ μὴ ὑπὸ τοῦ διαβόλου, καὶ σὺ πείσαις καὶ ἰποτάξαις ἡμᾶς τοῖς σοῖς προσταγμάσι, καὶ μὴ ἐκείνος.

Γενηθήτω — γῆς. Γενηθήτω τὸ θέλημα σου, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, παρὰ τῶν ἀνθρώπων, ὡς γίνεται ἐν οὐρανῷ, παρὰ τῶν ἀγγέλων, περὶ ὧν εἶπεν ὁ Δαυὶδ· Λειτουργοὶ αὐτοῦ, ποιῶντες τὸ θέλημα αὐτοῦ. Θέλημα δὲ Θεοῦ, αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ. Εὐκτικὸν δὲ καὶ τὸ, Ἀγιασθήτω, καὶ τὸ, Γενηθήτω. Εὐχόμεθα γὰρ ταῦτα, διὰ τὸ χρῆζειν πρὸς ταῦτα καὶ τῆς

παρὰ θεοῦ βοηθείας. Καὶ τὰ λοιπὰ δὲ ῥήματα, εὐκτικά A
αἰν, ἢ καὶ προστακτικά δοκοῦσι.

Τὸν ἄρτον — σήμερον. Εἰδὼς, τὴν μὲν ἀγγελ-
λακὴν φύσει ἀπροσδέη τροφῆς, τὴν ἀνθρωπίνην δὲ
ταύτης ἐπιδέη, προσέταξεν αἰτεῖσθαι τὸ ἀναγκαῖον
τῆς φύσεως. Ἄρτον δὲ ἡμῶν εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, Τὸν
δὲ ἡμᾶς γεόμενον. Ἐπιούσιον δὲ προσηγόρευσε,
τὸν ἐπὶ τῇ οὐσίᾳ καὶ ὑπάρξει καὶ συστάσει τοῦ σώ-
ματος ἐπιπέσειον. Ἡ κατὰ τὸν (2) Χρυσόστομον,
ἐπιπέσειον εἶπε, τὸν ἐφήμερον. Ἐω (3) γὰρ ὀνομά-
ζομεν τὴν ἡμέραν. Προσέθηκε δὲ καὶ τὸ σήμερον,
βαρύτερον ἐπάγων ἡμᾶς τοῦ μὴ (4) φροντίζειν
πικριτέρω. Βούλεται γάρ, τοὺς πιστοὺς ἐν ταῖς
εὐχαῖς ἄρτον μόνον αἰτεῖν, καὶ τοῦτον σήμερον μό-
νον, καὶ μὴ μερὶ κἄν περὶ τῆς ἐπιούσης ἡμέρας, B
δοῦναι οὐκ οἶδαμεν, εἰ καὶ ἐν αὐτῇ ζήσομεν. Καὶ
ἰσότης περιεττόν ἐστι μερίμων περὶ (5) ἡμέρας, ἧς,
οὐκ οἶδαμεν, εἰ φθάσομεν τὸ διάστημα. Τοῦτο δὲ καὶ
τροπὴν, διὰ πλείονων λόγων ἐπέταξε, λέγων· Μὴ
μεριμνήσητε εἰς τὴν αὔριον. Οὕτω γὰρ ἂν εὐστα-
σίᾳ ἰσόμεθα, ὀλίγα μὲν ὑπέκοιτες τῷ ἀναγκαίῳ
τῆς φύσεως, τὰλλα δὲ τρεπόμενοι πρὸς ἐργασίαν
πνευματικῆν.

[Ἐὐχὴ (6) δὲ, καὶ τὸν τῆς ψυχῆς ἄρτον αἰτεῖν.
Ἐξῆτι γὰρ καὶ αὕτη τροφῆς ἐπιουσιου, λέγω δὲ
τῆς ἀνωθεν ἰlluminationis, καὶ ἐπιχορηγίας τῆς θείας
γνώσεως.]

Καὶ — ἡμῶν. Ἐπιστάμενος τὸ πρὸς ἀμαρτίαν
εὐδαιμόνη τῆς φύσεως ἡμῶν, καὶ προγενώσκων, ὅτι
καὶ μετὰ τὸ λουτρὸν τῆς καλιγενεσίας ἀμαρτήσο-
μεν, κλείνει παρακαλεῖν ὑπὲρ τῶν ἀμαρτημάτων, C
ἅπερ ὀφειλόμενα ὀνόμασεν. Ὁφειλόμενα γὰρ, καὶ
τὸ ἀμαρτήματα, ὡς καὶ αὐτὸ ποιοῦν ὑπέθυνον τὸν
ἀνθρώπον, ὡσπερ καὶ τὸ χρεῖος. Παρακαλοῦντες δὲ
ὑπὲρ ἀφίσεως αὐτῶν, ἀναμνησκόμεθα τε αὐτῶν,
καὶ ταπεινούμενοι συντριβόμεθα. Διδάσκει δὲ καὶ
τροπὴ, δὲ οὐ κάμψαι δυνάσμεθα τὸν Θεόν, φημι
δὲ, τὸ καὶ ἡμᾶς συγχωρεῖν τοῖς ἀμαρτανόουσιν εἰς
ἡμᾶς· τοὺτους γὰρ ὀφειλέτας εἶπε· καὶ τοῦτο προ-
βάλλεσθαι, ἀντὶ πάσης ἱκετηρίας, ὡς ἐξελίσθαι ἡμᾶς
δυνάμενον. Διὸ καὶ μετὰ τὸ πληρῶσαι τὴν διδασκα-
λίαν τῆς εὐχῆς, πάλιν ἐπαναλαμβάνει τὸν περὶ αὐτοῦ
λόγον. Νῦν δὲ τοῦτο προσέθηκε τῇ εὐχῇ, ἵνα τοῦτο
καθ' ἑκάστην πρὸς Θεὸν λέγοντες, ἀνάγκην ἔξομεν
συγχωρεῖν τοῖς πταίοουσιν εἰς ἡμᾶς, φοβούμενοι, (7)
μὴ κατακριθώμεν, ὡς ψευδόμενοι, πρὸς ἀπάτην τοῦ
Θεοῦ.

¹⁶ Matth. vi, 34.

Variæ lectiones et notæ.

(2) t. VII, p. 251.

(3) Ab ἢ ἕως. Miror autem, homini Græco hanc
interpretationem excidisse. Multi de hoc vocabulo
multa et mira dixerunt. Finxit hoc Matthæus ad si-
militudinem τοῦ περιούσιος. De οὐσία, sensu meta-
physico, hic plane non est cogitatio, sed de
sensu populari. Ut igitur περιούσιος est largus, co-
piosus, deinde vero etiam præcipuus, excellens :
ita ἐπιούσιος est sufficiens, i. e. ἐπαρκῆς, χριώδης.
Recte scholiasta, quem ad Lucam p. 510 in mea
N. T. editione laudavi, explicat αὐτάρχη Christus

ad ea divino nobis opus est auxilio. Sic reliqua
quæ sequuntur verba, optativa sunt, quanquam
videantur imperativa.

Vers. 11. *Panem — hodie.* Sciens quidem natu-
ram angelicam nequaquam cibo indigere, humanam
vero hujus esse indigentem, jussit quod naturæ
necessarium est peti. *Panem autem nostrum* dixit,
hoc est, propter nos formatum ; *supersubstantialem*
vero appellavit, quia ad corporis substantiam, vitam
ac constitutionem conveniens est. Vel juxta Chry-
sostomum ἐπιούσιον dixit, id est, *quotidianum*. Ad-
dit etiam, *hodie* : a cura nos abducens insequentis
temporis. Vult enim fideles panem tantum petere,
et hunc tantum hodiernum, nec angere de insequenti
die, cum neque sciamus an etiam in ipso vivemus.
Superfluum est itaque sollicitum esse de die, ad eujus
spatium utrum pertingemus ignoramus. Hoc quoque
in sequentibus jubet pluribus verbis, dicens inter
cætera : *Ne solliciti sitis in crastinum* ¹⁶. Ita
nempe expediti erimus, pauca naturæ necessitati
concedendo, reliqua vero ad operationem spiritua-
lem tribuendo.

Æquum etiam est, animæ quoque panem petere.
Indiget enim et ipsa supersubstantiali cibo : dico
sane illuminatione cœlesti, utque divina ei cognitio
præbeatur.

Vers. 12. *Et — nostris.* Sciens quam lubrica
esset natura nostra ad peccatum ; agnoscens quoque
et post regenerationis lavacrum, rursus nos esse
offensuros, jubet pro peccatis deprecari, quæ etiam
debita nominavit : debitum enim et peccatum
quasi eadem res, obnoxium reddunt hominem,
sicut et æs alienum. Deprecantes autem pro ipso-
rum remissione, reminiscimur eorum, et humiliati
conterimur. Docet quoque et modum, quo Deum
flectere possimus : dico sane ut et nos illis
ignoscamus, qui in nos peccaverunt : nam hos dixit
debitores. Et hoc jubet pro omni forma supplicandi
proferri : tanquam id solum potens sit nos liberare.
Ideoque completa de oratione doctrina, iterato repe-
tit de hac re sermonem. Nunc autem addidit ora-
tionem, ut nobis hoc quotidie Deo dicentibus, necesse
sit illis qui in nos deliquerunt, ignoscere †† me-
tuentibus, ne condemnemur, tanquam mentientes
ad fallendum Deum.

non egit cum metaphysicis. Ergo Hieronymiana
supersubstantialitas, uti barbara est, ita quoque ab
hoc loco aliena.

(4) μὴ. abest A.

(5) τῆς, addit A.

(6) inclusa legantur in marg. A. Codex B ha-
bebat in fine interpretationis versus 10, post voca-
bulum καὶ μὴ ἐκείνος. Nos, Hentenius secuti, hic
inseruimus.

(7) A φοβούμενοι ad τοῦ Θεοῦ omittit Hentenius.

Vers 13. *Et ne — tentationem.* Tentatio est A omne certamen, quod dæmonis fraude quomodo-
cunque nobis inductum est, quo animæ nostræ
fortitudo comprobatur. Hoc itaque sermone nos
instruit, ne de nobisipsis confidamus, neque
temerarie tentationibus nos ingeramus, sed prece-
mur ne in tentationem inducamur. Hæc autem
docens, nos quoque inducit ad imbecillitatis nostræ
agnitionem, et modestiam apponit. Atqui Deus
neminem tentat, sicut inquit Jacobus aposto-
lus¹⁷, quomodo ergo dicit: *Ne nos inducas in
tentationem?* Illud sane, *Ne inducas nos*, tantumdem
valet, ac si diceret: Ne permittas nos induci. Hoc
autem Scripturæ idioma est. In eo enim quod
permittit, ipse inducere videtur. Omnis siquidem
tentatio a diabolo producitur. Verum nullum
attingit hominem, nisi Deus permiserit, cum neque
porcis nocere potuerit, nisi ipso permittente,
veluti manifestius in progressu inueniemus.
Sæpius autem permittit tentationes in nos induci,
aut propter peccata nostra, aut ut manifesta fiat
animæ nostræ fortitudo, quemadmodum docuit
ipsius Job historia. Jubet ergo nos quidem precari,
ne in tentationem inducamur; ipse vero cum sit
animarum nostrarum moderator, interdum quidem
permittit, quandoque vero prohibet, juxta quod
utrumque expediens est. Quare non inductis
quidem tentationibus, ab iis cavere debemus (o):
ubi autem inductæ sunt, viriliter contrastandum
est, ut et modestiæ et fortitudinis specimen præ-
beamus.

Vers. 13. *Sed — a malo* Malum quidem hoc in
loco diabolus nominavit, non quod natura malus
sit sed voluntate. Per antonomasiam autem malum
eum appellavit, tanquam in extremo positum
malitiæ. In eo vero quod nos precari jubet ut ab
eo liberemur, ostendit quod atrocissimum ac irre-
conciliabile contra nos gerat bellum; nobisque
divino sit opus auxilio. Solum (p) autem explicavit,
ut ab eo liberari precemur, docens omnis mali
hunc esse causam: et ita solum contra eum inimi-
citiæ convenit exercere, et non contra eos qui ex
inconsiderantia ab eo inducti sunt, nobisque nocue-
runt: quorum misereri potius oportet, ut pote, ab
eo superatorum.

Alio quoque modo possumus anagogice interpre-
tari quædam in Dominica oratione, ut nomen Patris
sit Filius. Nomen enim, ejus cujus est nomen, de-
clarativum est; et ita Filius Patrem manifestat.

¹⁷ Jac. 1, 13

Variæ lectiones et notæ.

- (8) ἀνδρία A.
(9) καθάρσιν A.
(10) ἀνδρίας A.
(11) μόνου, abest A.

(o) *Ab iis cavere debemus.* Deprecandæ sunt.

(p) *Solum, etc.* Definiit, præcepit autem precari ab illo solo liberari.

Καὶ μὴ — πειρασμόν. Πειρασμός ἐστι, πᾶς ἄγών,
ἐξ ἐπιτηρίας τοῦ δαίμονος ἐπωσθήποτε ἡμῖν προσα-
γόμενος, δι' οὗ δοκιμάζεται ἡ ἀνδρεία (8) τῆς ψυχῆς
ἡμῶν. Παιδεύει τοίνυν ἡμᾶς ὁ λόγος, μὴ θαρρῆν
ἑαυτοῖς, μηδ' ἐπιτιθεῖν τοῖς πειρασμοῖς ὑπὸ θρασυτά-
τος. Τὸ γὰρ εὐχεσθαι, μὴ εἰσενεχθῆναι εἰς πειρασμόν,
ταῦτά τε παιδεύει, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἡμᾶς ἄγει τῆς
ἀσθενείας ἡμῶν, καὶ μετριοπροσύνῃ ἐντίθησι. Καὶ μὴν
ὁ Θεὸς οὐδένα πειράζει, καθὼς φησὶν Ἰακώβος ὁ ἀπο-
στολος. Πῶς οὖν εἶπε, Μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρα-
σμόν; Τὸ Μὴ εἰσενέγκῃς, ἀντὶ τοῦ, Μὴ παραχω-
ρήσῃς εἰσενεχθῆναι. Ἰδιώμα δὲ τοῦτο τῆς Γραφῆς.
Ἐν τῷ παραχωρεῖν γὰρ, αὐτὸς εἰσάγειν δοκεῖ. Πᾶς
μὲν γὰρ πειρασμός ὑπὸ τοῦ διαβόλου προάγεται,
οὐχ ἅπτεται δὲ τινος ἀνθρώπου, εἰ μὴ παραχωρήσῃ
ὁ Θεός. Οὐδὲ γὰρ χοίρους βλάψαι δύναται, μὴ παρα-
χωροῦντος αὐτοῦ. Καὶ τοῦτο προίοντες εὐρήσομεν
φανερώτερον. Παραχωρεῖ δὲ πολλάκις ἐπάγεισθαι
ἡμῖν τοὺς πειρασμούς, ἢ πρὸς (9) καθάρσιν τῶν
ἀμαρτιῶν ἡμῶν, ἢ πρὸς φανέρωσιν τῆς ψυχικῆς
ἀνδρείας (10) ἡμῶν, ὡς ἡ κατὰ τὸν Ἰωβ εἰδιδάξαν
ἱστορία. Κελεύει οὖν, εὐχεσθαι μὲν, μὴ εἰσενεχθῆ-
ναι εἰς πειρασμόν, διὰ τὰς ἀνωτέρω ῥηθείσας αἰτίας -
αὐτὸς δὲ, οἰκονόμος ὢν τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, ποτὲ
μὲν παραχωρεῖ, ποτὲ δὲ κωλύει, πρὸς τὸ συμφέρον,
ἐκάτερα. Διὰ τοῦτο, μὴ ἐπαγομένων μὲν τῶν πει-
ρασμῶν, παραιτητίον αὐτοῦς, ἐπαγομένων δὲ, ἀνδρισ-
τίον, ἵνα καὶ τὸ μέτριον, καὶ τὸ γενναῖον ἐπιδειξώ-
μεθα.

Ἄλλα — ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. Πονηρὸν ἐνταῦθα,
τὸν διάβολον ὠνόμασεν, οὐχ ὡς φύσει πονηρὸν, ἀλλ'
ὡς προαιρέσει. Κατ' ἐξαιρέτων δὲ πονηρὸν αὐτὸν
ἐκάλεσεν, ὡς καθ' ὑπερβολὴν πονηρὸν. Ἐπιτάξας
δὲ ἡμῖν εὐχεσθαι ῥυσθῆναι ἀπ' αὐτοῦ, εἰδείξεν, ὅτι
ἀσπονδοὶ καὶ βαρύτατοι ἔχει καθ' ἡμῶν πόλεμον,
καὶ χρεία τῆς ἀνωθεν συμμαχίας. Εὐχεσθαι δὲ ῥυ-
σθῆναι ἀπ' αὐτοῦ μόνου (11) διαωρίσατο, διδάσκων,
ὅτι μόνος οὗτος κακοῦ παντός αἰτιός ἐστι, καὶ ὅτι
πρὸς μόνον τοῦτον ἐχθραίνειν χρὴ, καὶ μὴ πρὸς τοὺς
ἐξ ἀφροσύνης πειθομένους αὐτῷ, καὶ βλάπτοντας
ἡμᾶς, οὐς μᾶλλον εἰσεῖν προσῶκον, ὡς ἕπταθέτις
αὐτοῦ.

[Ἔτι (12) καὶ τοῦ ἁγίου Μαξίμου εἰς τὸ Ἀγλα-
σθήτω τὸ ὄνομά σου, καὶ τὰ ἐξῆς. Ὅνομα μὲν οὖν
τοῦ Πατρὸς, ὁ Υἱός. Καθάπερ γὰρ τὸ ὄνομα θεωλι-
κόν ἐστι τῆς φύσεως, ἧς ἐστὶν ὄνομα· οὕτω καὶ ὁ

(12) Inclusive in margine habet A. Eadem cum
alio Indice exhibebat Hentenius post explicatio-
nem partis ultimæ versus 13. Nos ergo versionem
ipsius huc transtulimus.

Υἱὸς θελωτικὸς τοῦ Πατρὸς. Βασιλεία δὲ τὸ ἅγιον (13) Πνεῦμα, διὰ τὸν πλοῦτον τῶν θείων χαρισμάτων. Ἐπεὶ δὲ ὁ Χριστὸς κεφαλὴ ἐστὶν ἡμῶν, ἅγια. ζῶμεν ἡμῶν, τῶν μελῶν αὐτοῦ, δι' ἀγνείας, αὐτὸς ἁγιαζεται, καὶ ἁγιασθεῖσιν ἐπιφοιτᾷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Θέλημα δὲ τοῦ Πατρὸς ἐν οὐρανοῖς, ἡ λογικὴ τῶν ἰπουρανίων τάξεων λατρεία. Εἶρηκα γὰρ καὶ πρὸς τὸν Δαυὶδ· Τί γάρ μοι ὑπάρχει ἐν τῇ οὐρανῷ παρὰ τῶν ἀγγέλων, οὐδὲν ἕτερον, πλὴν τῆς λογικῆς λατρείας θελονότι· καὶ παρὰ σοῦ τοῦ ἐθρώπου, τί ἠθέλησα ἐπὶ τῆς γῆς; οὐδὲν ἕτερον ἢ αὐτὸν. Αὕτη γάρ τὸ ἀναγκαῖον καὶ προηγουμένον. Λογικὴ δὲ λατρεία κυρίως, τὸ τείνειν τὸν νοῦν πρὸς τὸν Θεόν, τῷ τε κατὰ παθῶν καὶ δαιμόνων θυμῷ νευρούμενον, καὶ τῇ ἐπιθυμίᾳ τῶν ἄνω πურύμενον. Ὁ δ' ἄρτος ἡμῶν διπλοῦς· ὁ μὲν τῆ οὐσία τῆς ψυχῆς ἐπιτηδεῖος, ὁ γνωστικὸς, ὅστις ἠγορηγέται κατὰ τὴν τῶν δεχομένων δύναμιν· ὁ δὲ, τῆ οὐσία τοῦ σώματος ἀρόδιος, ὁ αἰσθητός· καὶ ὁ μὲν ἄνωθεν, ὁ δὲ κάτωθεν παρεχόμενος. Καὶ ὁ κερᾶσμός δὲ διττός· ὁ μὲν ἐνήθονος, ὁ δὲ ἐνόδουκος· καὶ ὁ μὲν ἐκούσιος καὶ γεννήτωρ παθῶν, ὁ δὲ ἐκούσιος, καὶ ἀναιρέτης παθῶν. Τὸν μὲν οὖν ἐκούσιον φέρειν χρὴ τὸν δ' ἀκούσιον ἀπεύχεσθαι μὴ ἰὰ τῶν ἀσθένειαν ἡμῶν, ἐπιελθόντα δὲ ὑπομένειν γενναίως, ὡς καθαρτήριον. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλο πειρασμῶν εἶδος, τὸ δοκιμαστήριον. Ἀπὸ τοῦ πονηροῦ δὲ ἢ τοῦ δαίμονος, ἢ τοῦ πράγματος.]

Ὅτι — Ἀμήν. Ἀκροταύτιον τῆς εὐχῆς, εὐγνωμοσύνη τῶν εὐχομένων, καὶ εὐφημία τοῦ Θεοῦ. Νοθεῖται γάρ· Πληρωθήτωσαν, ἃ νῦξάμεθα, διότι σὺ Βασιλεὺς ἡμῶν, καὶ δυνατὸς εἰς ἅπαν, καὶ δεδοξασμένος εἶ. Τοῦτο γάρ θελοῖ τὸ, εἰς τοὺς αἰῶνας. Περὶ δὲ τοῦ Ἀμήν, ἀνωτέρω εἶρηται.

Ἐάν — ὑμῶν. Ἐπανέλαβεν, ὡς εἶρηκαμεν, τὸν κερὶ τούτου λόγον, καὶ πλατύνει τούτον, δεικνύς, ὅτι περισπούδαστόν ἐστι Θεῷ τὸ τοιοῦτον ἔργον. Καὶ ὅρα μοι φιλανθρωπίας ὑπερβολήν. Ἡμᾶς ποιεῖ κερῖς τῆς τῶν ἁμαρτημάτων ἡμῶν ἀφέσεως. Ἄλλ' ἴσως ἔρεις, ὅτι πολλὰ καὶ μεγάλα πεπλημελέηκεν ὁ ἀδικήσας· ἄλλα σὺ πλεονα καὶ μείζονα. Καὶ ὁ μὲν εἰς τὸν ὁμόδουλον, σὺ δὲ εἰς τὸν Δεσπότην. Καὶ σὺ μὲν, δεόμενος ἀφέσεως, ἀφήσεις· ὁ δὲ Θεὸς μὴ δεόμενος. Εἰ τοίνυν ἀφήσεις, σεαυτὸν ἠλευθέρωσας. Ἔσβησας μὲν γάρ τὸν θυμὸν, ἀπῆλασας δὲ τὴν μετασκευασίαν, εἰσήγαγες δὲ τὴν φιλανθρωπίαν, ἴδωσας δὲ τὸν Θεόν, ἐπραγματεύσω δὲ τὴν οἰκείαν ἀφῆσιν.

Ὅταν — νηστεύοντες. Νηστεύοντες, μὴ ἐπιτηδεύετε τὴν σκυθρωπύτητα, καθάπερ οἱ σπουδάζοντες

Regnum autem Spiritus sanctus dicatur, ob divino-rum donorum divitias. Quia igitur Christus est caput nostrum, nobis qui membra ejus sumus, per vitæ puritatem sanctificatis et jam ipse sanctificatur; ubi vero sanctificati sumus, accedit ad nos Spiritus sanctus. Voluntas autem Patris quæ fit in cælis, est rationalis cœlestium virtutum cultus. Dixit enim et ad David: *Quid mihi est in cælo*, ab angelis videlicet? neque enim aliud præter rationale cultum; et a te homine *quid volui super terram*? Nihil aliud præter eumdem cultum, qui est id quod necessarium est, cæteris præemmens. Rationalis autem cultus est, mentem ad Deum tendere intensam, ac supernorum desiderio succensam, cum animi impetu adversus mentis perturbationes ac dæmones. Panis vero noster duplex est: unus quidem congruus substantiæ animæ, puta scientia, et hæc præbetur juxta recipientium virtutem; alius vero naturæ corporis, sensibilis videlicet. Et ille quidem superne ministratur, hic autem inferne. Tentatio quoque duplex est, voluptatis videlicet ac doloris, et illa quidem naturalis est, ac perturbationum innatarum: hæc vero involuntaria est, et perturbationum naturæ adversantium. Voluntariam igitur fugere oportet, involuntariam vero devitare quidem propter nostram imbecillitatem; at ubi venerit, tanquam purgativam viriliter sustinere. Est quoque et aliud tentationum genus, sumendæ videlicet experientiæ. A malo autem, dæmone scilicet vel opere.

Vers. 13. *Quia — Amen.* Extrema orationis pars est, eorum qui orant animi gratitudo, utque Deum benedicant. Sic ergo intelligitur: Compleantur hæc quæ postulamus; tu enim Rex noster es, potens ad ea conferenda, semperque gloriosus. Et hoc indicat quod additur, *in sæcula*. De dictione *Amen* superius dictum est.

Vers. 14. *Si — Vers. 15. vestra.* Iteravit, ut diximus, de hac re sermonem ipsumque dilatat, ostendens hujusmodi opus esse Deo maxime acceptabile. Considera etiam mihi, obsecro, humanitatis magnitudinem. In nostra constituit potestate peccatorum nostrorum remissionem. At dices fortassis, quod in multis delinquens, injuria te affecerit. Verum tu in pluribus et majoribus: et ille quidem in conservum, tu vero in Dominum; tu indigens remissione remittes, Deus vero nullius indigens est. Si itaque remiseras, te ipsum liberasti: iram siquidem exstinxisti, malorum memoriam expulisti, benignitatem induisti, Deum tibi propitium reddidisti propriamque remissionem procurasti.

Vers. 16. *Cum — jejunare.* Ne tetricam tristitiam affectetis, velut hi qui ob laudem humanam,

13 Psal. LXXII, 25.

Variae lectiones et notæ

(13) Vide quæ dixi in edit. Novi Testamenti ad Luc. p. 507, nota 11.

pallorem procurant; occultant enim naturalem A formam fictitio pallore.

Vers. 16. *Amen — suam.* Superius de hoc nobis dictum est.

Vers. 17. *Tu autem — lava.* Quemadmodum quando dixit: *Si autem oculus tuus dexter tibi fuerit offendiculo, erue eum; et si dextera manus tua tibi fuerit offendiculo, amputa eam*¹⁹, non de corporis mutilatione locutus est, veluti eo in loco declaravimus: ita neque nunc simpliciter ungi ac lavari jubet. Neque enim ipse hoc fecit, cum quadraginta diebus jejunaret; sed per hæc aliud quidpiam admonet: occultare videlicet eam quæ jejunium consequitur tristitiam, cum alacer ac festivus appareas. Nam quia apud veteres signum erat lætitiæ, caput unctum esse oleo, faciem vero aqua lotam: ab hoc gaudii signum adhortatur, quo et homines lateat quod jejunes, et jejunii laborem, auferente dolorem lætitia alleves.

Alio quoque modo: Impingua capitis tui mentem elemosynæ oleo: faciem vero tuam, lacrymarum aqua abluito. Unde et alibi sæpius per ea quæ ponit, adhortatur ad alia; instruens nos, ne semper in præceptis id tantum attendamus, quod prima facie apparet, sed et sensus quoque ipsorum perscrutemur.

Vers. 18. *Ne — reddet tibi.* Ad spectaculum hominibus exponere eam, quæ ex jejunio provenit molestiam, cupiditatis gloriæ opus est. De his autem quæ sequuntur, jam dictum est.

Vers. 19. *Ne — Vers. 20 furantur.* Allegorice autem linea et corruptio significat inductam in animo opinionem, quæ latenter corrodit bona circa quæ ipsa versatur; fures autem perfodientes, laudes sunt, quæ extrinsecus subingrediantur, perfodientes levia proposita, et compilantes reconditas virtutum divitias.

Ejecta jam inanis gloriæ ægritudine, opportune deinceps legem de inopia statuit. Nihil enim adeo divitiarum inducit amorem, quemadmodum vana gloria. Ob hanc siquidem et mancipiorum greges, et eunuchorum examina, et equos auro ornatos, ac mensas argenteas, omnemque fastum alium excogitant homines: non ad necessitatem, sed ad ostentationem.

Quia vero non facile reciperetur, si junctim de despiciendis facultatibus admoneret, ideo hunc in partes secuit sermonem. Et primum quidem

¹⁹ Matth. v, 29, 30.

Varia lectiones et notæ.

(14) καί, pro δέ B.
(15) Inclusa in margine habet A. Vide mox notam 6.
(19) De omni generis luxu, magnificentia ej ar-

ωρήριον δι' ἀνθρωπίνην ἀρέσκειαν. Ἀφανίζουσι γὰρ οὗτοι τὸ φυσικὸν εἶδος, διὰ τῆς ἐπιπλάστου ωχρότητος.

Ἄμην — αὐτῶν. Εἴρηται ἡμῖν ἀνωτέρω περὶ τούτου.

Σὺ δὲ — νίψαι. Ὡσπερ, ὅτι εἶπεν · (14) Εἰ δὲ ὁ ὀφθαλμὸς σου ὁ δεξιὸς σκανδαλίζει σε, ἐξείς αὐτὸν · καὶ ἡ εἰ δεξιὰ σου χεὶρ σκανδαλίζει σε, ἔκκοψόν αὐτήν · οὐ περὶ ἀκρωτηριασμοῦ τοῦ σώματος ἔλεγεν, ὡς ἐν ἐκείνοις τοῖς ῥητοῖς ἤρμηνεύσαμεν · οὕτως οὐδὲ νῦν ἀπλῶς ἀλείφεισθαι καὶ νίπτεισθαι κελεύει. Οὐδὲ γὰρ αὐτὸς τοῦτο πεποίηκε, νηστεύσας ἡμέρας τεσσαράκοντα. Ἄλλὰ διὰ τούτων ἑτέρον τι παραινεῖ, λέγω δὴ, τὸ συγκαλύπτειν τὴν ἀπὸ τῆς νηστείας στυγνότητα, ἐν τῷ φαίνεσθαι φαιδρὸν καὶ χαρίεστα. Ἐπεὶ γὰρ παρὰ τοῖς καλαιοῖς σημεῖον χαρᾶς ἦν, τὸ ἀλείφεισθαι μὲν ἐλαίῳ τὴν κεφαλὴν, νίπτεισθαι δὲ ὕδατι τὸ πρόσωπον · λοιπὸν καὶ αὐτὸς διὰ τοῦ σημείου τῆς χαρᾶς παραινεῖ χεῖρειν ἐν τῷ νηστεύειν, ἵνα καὶ τοὺς ἀνθρώπους διαλάθῃς, καὶ τὸν πόνον τῆς νηστείας κουφίσῃς, τῆς ἡδονῆς τὴν δόξυνην ὑφαίρουμένης.

Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον · Πίαινε μὲν τὸν ἐν τῇ κεφαλῇ σου νοῦν, τῷ ἐλαίῳ τῆς διημοσύνης · νίψαι δὲ τὸ πρόσωπόν σου, τῷ ὕδατι τῶν δακρύων. Καὶ ἐν πολλοῖς δὲ ἄλλοις δι' ἑτέρων ἑτέρα παραινεῖ, παιδεύων ἡμᾶς, μὴ τῷ φαινόμενῳ μόνῳ τῶν ἐντολῶν αἰεὶ προσέχειν, ἀλλὰ καὶ τὰς διανοίας αὐτῶν ἀκριβολογεῖν.

Ὅπως μὴ — ἀποδώσει σοι. Τὸ γὰρ θεατρίζειν τοῖς ἀνθρώποις τὴν ἀπὸ τῆς νηστείας κακοχίαν, φιλοδοξίας ἔργον ἐστί. Περὶ δὲ τῶν εἰσῆς ἀνωτέρω εἴρηται.

Μὴ — κλέπτουσι. [Σὴς (15) μὲν καὶ βρώσεις νοοῖντ' ἂν, καὶ ἡ ἐντεκτομένη τῇ ψυχῇ οἴσεις, βιβρώσκουσα λαθραίως τὰ, ἐφ' οἷς συνίστη, καλὰ · κλέπται δὲ διορύσσοντες, οἱ ἐξῶθεν ἐπεισερχόμενοι ἔπαινοι, διορύσσοντες τὰ κούφα φρονήματα, καὶ συλῶντες τὸν ἐναποτεθησακρισμένον πλοῦτον τῆς ἀρετῆς.]

Ἐκβαλὼν δὲ ἤδη τὸ τῆς κενοδοξίας νόσημα, λοιπὸν εὐκαίρως περὶ ἀκτημοσύνης νομοθετεῖ. Καὶ γὰρ οὐδὲν οὕτω παρασκευάζει χρημάτων ἱεραῖν, ὡς ἡ κενοδοξία. Διὰ ταύτην γὰρ καὶ τὰς τῶν ἀνδραπόδων ἀγέλας, καὶ τὸν ἰσμὸν τῶν εὐνούχων, καὶ τοὺς χρυσοφοροῦντας ἵππους, καὶ τὰς ἀργυρᾶς τραπέζας, καὶ τὴν ἄλλην ἀπύσταν (16) φαντασίαν ἐπινοοῦσιν οἱ ἀνθρώποι, οὐ κατὰ χριστιανὴν ἀλλὰ δι' ἐπίδειξιν.

Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἦν εὐπαράδεκτον, τὸ ἀθρόον παραινέσαι περὶ τῆς ὑπεροφίας τῶν χρημάτων, σοφώτατα κατεμέρισε τὸν περὶ ταύτης λόγον, καὶ πρῶτον μὲν

rogantia dicitur. Sic Diog. Laërt. in Bione, p. 159. Sæpe ita habet Chrysostom. t. VII, pag. 144. C. 151.; VIII, 163. C. Confer. Act. xv, 23

είπε· Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες· ἔπειτα· Ἰσθι εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου· εἶτα· Ἐάν τις σοι θέλει (17) κριθῆναι, καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν, δὸς αὐτῷ καὶ τὸ ἱμάτιον· τελευταῖον δὲ, τὸ μείζον ἐκείνου πάντων ἐπήγαγεν· Ἐν ἐκείνοις μὲν γὰρ καὶ ἀκουμένου ἐπήγαγεν, καὶ ἀντιδίκου, καὶ κριθῆναι σοι μέλλοντος· ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτον θείς, αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν ἐνομοθέτησε τὴν τῶν χρημάτων ὑπεροψίαν, δακνύς, ὅτι οὐ δεῖ ἐκείνους τοσοῦτον, ὅσον διὰ σοῦ κατὰ προσέταξεν, ἵνα, καὶ μηδεὶς ἐκείνων ἐνοχῆ, σὺ καταφρονῆς τῶν ὄντων, καὶ διανέμῃς αὐτὰ τοῖς πένησι.

Ὅποτε δὲ βῶον πείσαι, διδάσκει τὴν τε βλάβην τοῦ θησαυρίζειν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὴν ἀφθελίαν τοῦ θησαυρίζειν ἐν οὐρανῷ· Ἔστι δὲ σῆς μὲν ὁ ἐγγενώμενος πολλοῖς τῶν χρημάτων σκώληξ· βρώσεις δὲ, ἡ σίψις καὶ ἰώσεις καὶ καθ' ἑαυτὴν τοιαύτη διαφθορά. Τί οὖν; τὸ χρυσίον σῆς ἀφανίζει; Εἰ καὶ μὴ σῆς, ἀλλὰ κλέπται. Τί δὲ; πάντες συλῶνται; Εἰ καὶ μὴ πάντες, ἀλλ' οἱ πλείους. Ἀθλον δὲ, τίνες ἀσυλοῦσιν. Τὰ γοῦν διανεμόμενα τοῖς πένησι, πῶς θησαυρίζονται; ἐν τῷ οὐρανῷ. Πῶς; ἐν τῷ ταμιεύοντι ἐκεῖ τὰς ἀντιδόσεις τούτων καὶ τὰς ἀμοιβάς, αἱ συλλεγομέναι καὶ θησαυριζόμεναι φυλάττονται ἀσφαλῶς (18).

εἰλο reconduuntur? Quo pacto? In eo quod horum retributiones ac remunerationes ibi reponuntur: quæ autem ibi reposita sunt et collecta, securæ permanent.

Εἶτα ἐπάγει καὶ ἕτερον λογισμόν, πείθων καὶ ἀπὸ τούτου μαλιστα.

Ὅπου — ἡ καρδία ὑμῶν. Καρδίαν ἐνταῦθα, τὸν νοῦν ἐκάλεσε· λέγει δὲ, ὅτι Καὶ εἰ μηδὲν τούτων γίνεται, πάντως, ὅπου ἐστὶν ὁ θησαυρὸς ὑμῶν, ἐκεῖ ὄσται καὶ ὁ νοῦς ὑμῶν. Καὶ οὐ μικρὰ τοῦτο βλάβη τῆς ψυχῆς, τὸ προσηλωσθαι τὸν νοῦν αὐτῆς ἐκεῖ, μερικῶντα διόλου περὶ τῆς τοῦ θησαυροῦ φυλακῆς, καὶ τῆ τοιαύτη τυραννίδι καταδεδουλωμένον, καὶ μὴ τελμῶντα μεταδῆναι πρὸς ἕτεραν ἔνοιαν.

Ὁ λύχνος — σκοτεινὸν ἔσται. Λύχνος ἐστὶν, ὁ φωστὴρ· Εἰπὼν δὲ περὶ τῆς ἀγενοῦς δουλείας τοῦ νοῦ, ὡς ἐστὶν ὀφθαλμὸς τῆς ψυχῆς, βούλεται δεῖξαι φωσφώτερον, ὅτι ἡ τοιαύτη δουλεία τοῦ νοῦ, λύμη τῆς ψυχῆς ἐστὶν. Λαμβάνει δὲ παράδειγμα, τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ σώματος, καὶ ἀπὸ τούτου δίδωσι καὶ τὰ ἐκείνου νοεῖν.

Παρατηρητέον δὲ νῦν, ὅτι ἀπλοῦν μὲν λέγει, τὸν ἕγχι· πονηρὸν δὲ, τὸν νοσερὸν. Φησὶ δὲ, ὅτι Ἐάν μὲν ὁ ὀφθαλμὸς σου ἕγιῃς εἴη, ὅλον τὸ σῶμά σου φωτισμένον ἔσται, φωτιζόμενον ὑπὸ τοῦ οἰκείου

A dixit: *Beati misericordes* 20. Deinde: *Esto, inquit benevolus adversario tuo* 21. Postmodum ait: *Si quis tecum iudicio voluerit contendere, et auferre tunicam tuam, dato ipsi et pallium* 22. Tandem vero quod his omnibus majus est, intulit. In illis etenim et misericordiæ pauperum, et adversarii, et litis in iudicio imminentis fecit mentionem: hic autem nullo simili posito, ipsum per se stabilivit facultatum contemptum, ostendens quod neque illa propter se tantum iusserat, imo quanquam nullus illorum tibi molestus sit, tu tamen ea quæ mundi sunt despicias: ipsaque pauperibus distribuas (q).

Quod ut facilius persuadeat, damnum ostendit, quod a thesaurorum reconditione provenit, et commoda quæ ex eorum in cælis coacervatione sequuntur; σῆς autem (quod nos *tineam* vertimus) vermem significat, qui plerisque possessionibus innascitur. βρώσεις vero (quod nos *corruptionem* diximus) significat putrefactionem, ad rubiginem mutationem, omnemque hujusmodi a seipso corruptionem indicat. Quid ergo? etiam aurum perdund vermes? Etsi non vermes, attamen fures. Omnes igitur spoliantur? Plurimi sane. Incertum est autem, qui a violentia tuti permaneant. Quæ vero pauperibus distribuuntur, quonam pacto in

Deinde et aliam inducit considerationem, quæ ab hoc maxime abstrahat, dicens:

Vers. 21. *Ubi — cor vestrum*. Cor in hoc loco mentem appellat. Dicit autem, quod (r) Etsi nihil horum fuerit, omnino tamen ubi est thesaurus vester, ibi erit et mens vestra. Neque parvum id animæ documentum est, mentem videlicet suam ibi captam esse, et circa thesauri custodiam multimoda cura distringi, talique subjectam esse tyrannidi, neque audere ad aliam transire cogitationem.

Vers. 22. *Lucerna — Vers. 23. tenebrosus erit*. Lucerna est luminare. Postquam ergo dixit de indigna servitute mentis, quæ oculus est animæ, vult demonstrare manifestius quod hujusmodi mentis servitus pestis sit animæ. Sumit autem exemplum ab oculo corporeo, a quo, et quæ illius sunt, nobis dat intelligere.

Observandum autem hic, quod simplex appellat id quod sanum est; malum vero quod ægrotum. Dicit ergo: Si oculus tuus sanus fuerit, totum corpus tuum illuminatum erit, a proprio videlicet lu-

20 Matth. v, 7. 21 ibid. 25. 22 ibid 40.

Varia lectiones et notæ.

(17) ἕγη B.
(18) Male inter ἀσφαλῶς et εἶτα interseruerat Hentenius superiora, quæ A in margine habet.

Nam hæc quidem sine ullo dubio conjungenda sunt.

(q) Ostendens, se non tam illorum quam tua causa hæc præcepisse, ita ut, etiamsi nullus illorum molestus sit, tu tamen divitias contempnas cas-

que ditribuas egenis.
(r) Hic rursus ὅτι frustra reddidit quod.

minari lucem habens ; si autem oculus tuus ægrotus fuerit, totum corpus tuum tenebrosus erit, non habens ab ipso lucem. Ita igitur et mens, quæ oculus est animæ, defossi thesauri sollicitudini serviens, ægrotata est ; ipsa enim sollicitudo infirmitas est, et ideo obscurata est anima.

Vers. 23. *Si ergo — quantæ ?* Si ergo lumen quod in te est, hoc est, mens, quæ ad hoc data est, ut animam illuminaret ac regeret, tenebræ sunt, hoc est, obtenebrata est, tenebræ quæ ab affectionibus procedunt, quantæ sunt ad animam obscurandam, ipso lumine quod illi oriebatur obtenebrato ?

Vers. 24. *Nemo — contemnet.* Aliam præterea considerationem adducit formidabiliorem, ut fortibus ab amore temporalium rerum avertamur, ostendens hunc Dei expellere servitutem, et in divitiarum reducere servitutem. Simpliciter autem, et absque nomine primum duos dicit dominos, ut auditores dicti veritatem cogat confiteri. Deinde nominatim illos ponit, de quibus erat sermo. Duos vero dominos dicit, contraria jubentes. *Adhærebit* autem, hoc est, Parebit.

Vers. 24. *Non — mammonæ.* Ecce nominatim quoque duos prædictos dominos manifestat. Mammona autem ab Hebræis divitiarum dicuntur, quas etiam dominum appellavit, propter imbecillitatem illorum qui earum sustinent dominium. Quid igitur, nonne Abraham dives erat ? nonne Job, aliique similes ? Utique divites quidem erant, at non serviebant, sed dominabantur divitiis, et ipsas in egenos insumebant.

Non potestis Deo servire et mammonæ, quia Deus non modo jubet ab alienis abstinere, sed et propria elargiri. Mammona vero contrarium : non modo videlicet propria non elargiri, sed nec ab alienis abstinere et ille Dominus ventrem jubet astringere ; iste vero ventri indulgere ; ille continentem esse, hic autem scortari, aliaque similia.

Vers. 25. *Propterea — induamini.* Postquam locum absolvit de non recedendo super terram thesauri, et ea quæ supersunt, pauperibus distribuere suasit, docet deinceps de necessario usu non esse sollicitum. Ait enim : *Ne sitis solliciti animæ vestræ,* id est, propter animam vestram, *quid edatis, aut quid bibatis.* Quanquam enim anima neque edat, neque bibat, propter animam tamen edunt ac bibunt homines quæ corpus inhabitare non potest, quod non comedit, et bibit, donec ipsum quoque corpus incorruptibile reddatur.

Alio quoque modo id aptari (s) potest, quodcum homines interdum in anima anxii sint, quandoque

φωταγωγού· ἐάν δὲ ὁ ὀφθαλμὸς σου νοσῆρὸς εἴη, ὅλον τὸ σῶμά σου ἰσχοτισμένον ἔσται, μὴ φωτιζόμενον ὑπ' αὐτοῦ. Οὕτω τοίνυν καὶ ὁ ὀφθαλμὸς τῆς ψυχῆς, ὁ νοῦς, δουλεύων τῇ φροντίδι τοῦ κατορωρυγμένου (19) θησαυροῦ, νοσῆρὸς ἔστι· νόσος γὰρ ἡ τοιαύτη φροντίς· καὶ λοιπὸν, ἰσκότισται ἡ ψυχὴ.

Εἰ οὖν — πόσον. Εἰ οὖν τὸ φῶς τὸ ἐν σοί, ὃ ἔστιν ὁ νοῦς, ὁ δωρηθεὶς εἰς τὸ φωτίζειν καὶ ὀδηγεῖν τὴν ψυχὴν, σκότος ἔστι, τουτίστιν, ἰσκότισται, λοιπὸν τὸ σκότος, τὸ ἀπὸ τῶν παθῶν, πόσον ἔσται, εἰς τὸ σκοτίζειν τὴν ψυχὴν, σκοτισθέντος τοῦ ἀνατέλλοντος (20) αὐτοῦ φωτός ;

Οὐδεὶς — καταφρονήσει. Ἔτι καὶ ἕτερον ἐπάγει λογισμὸν φοβερώτερον, εἰς ἰσχυροτέραν ἀπέτροπὴν τῆς φιλοχρηματίας, δεικνύων, ὅτι αὐτὰ καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δουλείας ἡμᾶς ἐκβάλλει, καὶ τῷ πλούτῳ καταδουλοῖ. Ἀπλῶς δὲ, καὶ ἀκωνύμως, δύο κυρίου λέγει πρῶτον, ἵνα λάβῃ συνομολογούντας τοὺς ἀκρατοὺς τῆ ἀληθείας τοῦ λεχθέντος· εἶτα τίθησιν ὀνομαστικῶς καὶ αὐτούς, περὶ ὧν ὁ λόγος· δύο δὲ κυρίου φησὶν, ἵνα ἐναντία ἐπιτάττοντας. Ἀντιτίθεται δὲ, ἀντὶ τοῦ, Ὑπακούσει·

Οὐ — μαμωνᾶ. Ἰδοὺ καὶ ὀνομαστικῶς ῥηθέντας δύο κυρίου ἐδήλωσε. Μαμωνᾶς δὲ παρ' Ἑβραίοις, ὁ πλούτος, ὃν καὶ κύριον προσηγόρευσε, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ὑπ' αὐτοῦ κυριευομένων. Τί οὖν ; οὐχ ὁ Ἀβραὰμ πλούσιος ἦν ; οὐχ ὁ Ἰωβ καὶ οἱ κατ' ἐκείνους ; Ναί· πλούσιοι μὲν ἦσαν, ἀλλ' οὐ τῷ πλούτῳ ἐδούλευον· ἀλλ' ἐκυριεύον αὐτοὶ τούτου, καὶ εἰς τοὺς δεομένους αὐτὸν ἀνήλισκον.

Οὐ δύνασθε δὲ Θεῷ δουλεύειν καὶ μαμωνᾶ· διότι ὁ μὲν Θεὸς ἐπιτάττει, μὴ μόνον ἀπέχεσθαι τῶν ἀλλοτρίων, ἀλλὰ καὶ τῶν οἰκείων μεταδιδόναι, ὃ δὲ μαμωνᾶς τὸναντίον, μὴ μόνον μὴ μεταδιδόναι, τῶν σκευῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀλλοτρίων ἀπέχεσθαι· καὶ ὁ μὲν (21) κρατεῖν γαστρός, ὃ δὲ ἐπιτείνει γαστρί· καὶ ὁ μὲν σωφρονεῖν, ὃ δὲ πορνεύειν καὶ τὰ τοιαῦτα.

Λιὰ — ἐνδύσθηθε. Ἀποστήσας τοῦ θησαυρίζεσθαι ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ πείσας διανέμειν τὰ πρυσόντα, διδάσκει λοιπὸν, μὴδὲ περὶ τῆς ἀναγκαίας χρείας μεριμνᾶν. Φησὶ γὰρ· Μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν, τουτίστιν, Μὴ μεριμνᾶτε διὰ τὴν ψυχὴν ἡμῶν, τί φάγητε ἢ τί πίητε. Εἰ γὰρ καὶ ἡ ψυχὴ οὔτε ἐσθίει, οὔτε πίνει· ἀλλ' οὖν διὰ τὴν ψυχὴν ἐσθίουσι καὶ πίνουσιν οἱ ἄνθρωποι, μὴ δυναμένην ἐνοσκεῖν σώματι· μήτε τρεφομένην μήτε πίνοντι, μέχρις ἂν καὶ τοῦτο ἀφθαρτισθῆ.

[Καὶ (22) καθ' ἕτερον δὲ τρόπον ἐρμηνευτέον, ὅτι ἐπεὶ ποτὲ μὲν ἐν τῇ ψυχῇ μεριμνῶσιν οἱ ἄνθρωποι,

Variæ lectiones et notæ

(19) κατορωρυγμένου A.

(20) ἀναστελλόντος A. Male. Pro αὐτὸ autem corrigendum videtur αὐτῇ, i. e. τῇ ψυχῇ Atque ita vi-

detur legisse interpretes.

(21) ἀπὸ κοινοῦ τὸ ἐπιτάττει.

(22) Inclusa in margine habet. A.

(s) Aptari. Explicari.

ὅτι κατὰ νοῦν μόνον φροντίζουσι, ποτὲ δὲ ἐν τῷ σώματι, ὅτε κατατείνουσι (23) τοῦτο πρὸς κτῆσιν τοῦ σπουδαζομένου, καὶ ταύτης κακείνης τῆς μερίμνης ἀπάγων αὐτοὺς ὁ Κύριος, εἶπε· Μὴ μεριμνᾶτε, μήτε τῆ ψυχῆ ὑμῶν, μήτε τῷ σώματι, περὶ βρώσεως, καὶ ποσῆς, καὶ ἐνδύματος.]

Οὐχί — ἐνδύματος; Τοῦτο εἶπε δηλῶν, ὅτι ὁ τὸ πλεῖον θοῦς ἡμῶν, καὶ τὸ ἔλαττον δώσει. Πλεῖον δὲ, τὸ μῆζον λέγει.

Ἐμβλέψατε — αὐτά. Ἴνα μὴ τις εἴπῃ, ὅτι καὶ πῶς ἄρα ζησομεθα, μὴ μεριμνῶντες περὶ τῶν ἀναγκαίων; λύει τὴν τοιαύτην ἀντίθεσιν ἀπὸ τοῦ παραδείγματος τῶν πετεινῶν ἃ μὴ μεριμνῶντα τρέφει ὁ Θεός. Δυνάμενος δὲ ἐξ ἀνθρώπων ἐνεργεῖν τὸ παράδειγμα, καὶ εἰπεῖν τὸν Ἠλίαν, καὶ τὸν Ἰωάννην, καὶ τοὺς κατ' αὐτούς, ὅσοι μὴδὲν τοιοῦτον ἐμερίμνησαν· τοῦτο μὲν οὐκ ἐποίησεν, ἀπὸ τῶν πετεινῶν δὲ μᾶλλον ἐπεστόμισε τὴν εἰρημένην ἀντίθεσιν, ἐντροπικώτερον καθαροῦς, καὶ περιελῶν πᾶσαν πρόφρασιν.

Καὶ γὰρ καὶ ἡ παλαιὰ Γραφή, βουλομένη σφοδρότερον καθιεῖσθαι τῶν ἀνθρώπων, πρὸς τὴν μέλισσαν αὐτοὺς πέμπει, καὶ πρὸς τὸν μύρμακα, καὶ πρὸς ἄλλα ζῶα. Τὰ μὲν οὖν πετεινά, μέιναντα, ὡς ἐξ ἀρχῆς ἐγένοντο, εὐποροῦσι καὶ τῆς κατὰ φύσιν τροφῆς· ὁ δὲ ἄνθρωπος, ἐκτραπείς ἐστέρηται. Πλὴν ἄπειρ ἢ ἀπὸ (24) τοῦ Θεοῦ ἄλλοτριωσις ἄφειλε, ταῦτα πάλιν ἢ πρὸς αὐτὸν οικειώσις ἀποδίδωσι. Διὰ τοῦτο προσέταξε, μὴ μεριμνᾶν περὶ τούτων, ἀλλὰ περὶ τοῦ οικειωθῆναι Θεῷ.

Οὐχί — αὐτῶν; Οὐχί ὑμεῖς κρείττους κατὰ πολὺ τῶν πετεινῶν ἐστε; Καὶ εἰ τὰ χεῖρονα τρέφει ὁ Θεός, πολλῶ μᾶλλον τοὺς κρείττους. Ὁ γὰρ διαπλάσας ἡμῶν σῶμα, δεόμενον τροφῆς, παρέξει πάντως καὶ τὴν τροφήν αὐτοῦ. Τί οὖν; οὐ δεῖ σπείρειν; Οὐκ εἶπε, Μὴ σπείρατε, ἀλλὰ, Μὴ μεριμνᾶτε. Τῶν τελειῶν μὲν γὰρ, τὸ μὴδὲ σπείρειν, ἀλλ' ἐργάζεσθαι μόνον τὴν βρώσιν τὴν μὴ ἀπολλυμένην, λέγω δὴ τὰς ἀρετὰς, ὡς οἱ ἀπόστολοι, καὶ οἱ μιμησάμενοι τὸν βίον αὐτῶν, καὶ ζητεῖν ἀπὸ τοῦ (25) Θεοῦ τὴν τροφήν· τὸν ἄρτον γὰρ, φησί, τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῶν σήμερον· τῶν μέσων δὲ, τὸ σπείρειν μὲν, μὴ φροντίζειν δὲ, πῶς ἂν φύσῃ τὸ σπέρμα, καὶ (26) κατατείνῃ ἑαυτοῦς ὄλους εἰς τὰς τοιαύτας μερίμνας, ὡς διὰ ταύτας ἀμέλειν τῆς ψυχῆς. Διὰ τοῦτο τοῖνον τὸ σπείρειν οὔτε ἐκώλυσεν οὔτε ἐπέτρεψεν, ἀλλ' ἐπὶ τῇ ἐκείνου προαιρέσει τοῦτο καταλείπειν. Εἰ γὰρ καὶ περὶ τῶν πετεινῶν εἶπεν, ὅτι οὐ σπείρουσιν, ἀλλ' οὐκ εἶπε τοῦτο, ὅτι ὁ Θεός τρέφει αὐτά.

²³ Matth. vi, 11.

Variae lectiones et notæ.

(23) ἀμέτρον φιλοπονία Non cepit vim vocabuli interpres. Κατατείνων est idem, quod κατατρυχεῖν, nimis laboribus vexare, affligere ac quasi extendere et atterere corpus.

(24) ἀπὸ Θεοῦ A.

(25) ἀπὸ Θεοῦ A.

(26) Malim μὴδέ, loco καί. Aut, ἀπὸ κοινοῦ τὸ μὴ.

(t) Quandoque — solliciti. Quando sola mente sunt solliciti.

(u) A tiquando et. Quando.

(v) A plus sese dejicere. Acrius monere. Ita Cin-

A autem sola mente solliciti (t), quandoque vero in corpore : aliquando et (u) ad possessiones, quas in animo habent, hoc extendunt : et ab hac, et ab illa cura, Dominus illos abstrahens, dixit : *Ne anxii sitis*, neque in anima vestra, neque in corpore, de cibo et potu, ac vestimento.

Vers. 23. *Nonne — vestimentum?* Hoc dixit manifestans, quod is qui, quod amplius est, præstat nobis, utique et quod minus est prestabit, *Plus autem* dixit, hoc est, pretiosius.

Vers. 26. *Aspicite — illa.* Ne quis dicat : Quomodo autem vivemus, de rebus necessariis non curantes? Solvit hujusmodi objectionem ab exemplo avium, quas cum nihil sollicitæ sint, pascit Deus. Posset autem et ab hominibus exemplum sumere, et dicere, quod Elias et Joannes, alique similes, nihil tale curabant. Verum id non fecit, sed ab avibus potius dictam repressit objectionem, omnem prætextum : majori confusione arguens ac tollens.

Nam et vetus Scriptura, volens homines amplius sese dejicere (v) ad apem ac formicam, cæteraque animantia mittit. Aves ergo eodem statu, quo a principio fuerunt, permanentes, cibo qui eis juxta naturam convenit, etiam abundant : homo vero a Deo aversus, eo privatur. Verumtamen quæ abstulit alienatio a Deo, hæc rursum reddit reversio. Jubet itaque ne horum curam habeamus, sed ad Deum peculiari modo revertamur.

Vers. *Nonne — illa?* Nonne vos longe meliores estis avibus? Quodsi viliora alit Deus, multo magis eos qui meliores sunt. Qui enim corpus cibo indigens vobis aptavit, ipsius quoque alimentum omnino præbabit. Quid ergo? neque seminare licitum erit? Non dixit, Ne seminetis, sed, *Ne solliciti sitis*. Perfectorum siquidem est non seminare, sed operari cibum qui non perit : dico sane virtutes, sicut apostoli, horumque vitam imitantes, ac petere a Deo alimentum. *Panem, inquit, nostrum supersubstantialem da nobis hodie*²³. Mediocrum vero est seminare quidem, at non anxios esse, et seipsos totos in hujusmodi curas dejicere, ut ob has animæ curam negligant. Ideoque seminare neque prohibuit, neque concessit, sed in uniuscujusque voluntate illud reliquit. Neque enim id de avibus dixit, ut seminare prohiberet, sed id tantum demonstrare voluit, quod illas Deus alat.

κωλύων τὸ σπείρειν, ἀλλὰ μόνον δεῖξαι βουλόμενος, ὅτι

namus dixit p. 84, Πικροτάτοις αὐτοῦ καθίκετο λόγοις. Et Æschines Socr. iii. 15, τὰ δυνάμυνα καθίκεσθαι τῆς ψυχῆς.

Nam quid tibi proderit, si te ita curis conficias? A Quamquam enim tu millies studium adhibeas, non dabis tamen pluviam aut solem, flatusque ventorum quibus semen fructum proferat. Nam hæc solus Deus tribuit. Ita ergo et de potu, et de indumento, aliisque similibus.

Quomodo autem potest quispiam vivere qui talia non curat? Quomodo? Sicut prædicti vivebant sancti. Neque enim propriam imbecillitatem faciamus præcepti impossibilitatem. Nihil siquidem impossibile præcepit Deus; novit enim possibilitatis humanæ mensuram, non solum ut creator ipsius, sed tanquam is quoque, qui eam in se suscepit. Verum illis quidem facile erat præceptum, quasi separatis a mundo, omnique habitu corporeo: nobis autem impossibile videtur, eo quod ab ipso non sumus avulsi. Aves vero nutrit Deus, imittens illis naturalem instinctum unde cibum colligant.

Vers. 27. *Quis autem — unum?* Nullus. Sicut ergo hoc, studio vestro assequi non potestis: ita nec cibum congregare, nisi Deo annuente. Quamquam enim millies studium adhibeamus, nihil tamen absque ejus providentia proficiemus.

Et certe neque palmum, neque digitum addere potest. Dixit tamen cubitum, quia proprie mensura staturæ est cubitus.

Vers. 28. *Et de — neque nent.* Lilia hoc loco flores omnes nominavit, quod ex eo manifestum est, quia dixit: *Sicut unum horum*²⁴. Cum autem esset sermo de indumento, quomodo facit mentionem de cremento? Quia dictionem illam, *crescant*, propter folia dixit eorum quæ horum unicuique sunt indumentum. Considerate, inquit, lilia agri, quomodo crescant in foliis, quæ quantum crescunt, tantum decorem ostendunt.

Vers. 29. *Dico* — Vers. 30. *Vos?* Quare non rursum a volucris duxit exemplum, aut ab aliis animalibus? Poterat enim multa ponere adornata ac pulcherrima? Quia vult hic et vilitatem herbæ ostendere, quæ sic a Deo adornatur, et decorem pulchritudinis adeo vili herbæ datæ. Et nota quod liliorum adaugens vilitatem, herbam in progressu ea vocavit: magisque cum addit: *Quæ hodie est, et cras in clibanum mittitur*: quæ ambo ad augendam vilitatem dicta sunt. Decorem quoque pulchritudinis ipsorum similiter amplificans, non dixit simpliciter, quod ea Deus vestiat, sed quod *sic vestiat*. Nam dictio, *sic*, hoc loco crementum denotat pulchritudinis.

Studimonem autem posuit, tanquam pulchri-

²⁴ Matth. vi, 29.

Α Τί γοῦν ὠφελήσεις, οὕτως ἐπιτεταμένως μεριμνῶν; (27) Κάν γάρ μυρία σπουδάσης, οὐ δώσεις ὑπέτον, οὐδέ ἤλιον, οὐδέ πνοάς ἀνέμων, οἷς ὁ σπόρος καρπογονεῖ. Ταῦτα γάρ ὁ Θεός μόνος δίδωσιν. Οὕτως οὖν καί ἐπὶ πόματος, καί ἐπὶ ἐνδύματος, καί τῶν τοιούτων.

Καί πῶς δύναται τις ζῆν, μὴ μεριμνῶν τὰ τοιαῦτα; Πῶς; Ὡς ἔξω οἱ θαλωθέντες ἄγιοι. Μηδὲ γάρ τὴν ἑαυτῶν ἀσθένειαν, ποιῶμεν ἀδυναμίαν τῆς ἐντολῆς. Οὐδὲν γάρ ἀδύνατον ὁ Θεός ἐπίταξεν. Οἶδε γάρ τὸ μέτρον τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως, οὐ μόνον ὡς δημιουργὸς αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ὡς ὑποδὺς αὐτῆν. Ἄλλ' ἐκείνοις μὲν εὐχερῆς ἦν ἡ ἐντολὴ, ὡς χωρισθεῖσαι κόσμου καὶ πάσης σωματικῆς σχέσεως: ἡμῶν δὲ ἀδύνατος φαίνεται, διὰ τὸ μὴ ἀποσπασθῆναι αὐτῶν. Τρέφει δὲ τὰ πετεινά ὁ Θεός, ἐνθεὶς αὐτοῖς γνώσιν, πόθεν συλλέξωσι τὴν τροφήν.

Τίς δὲ — ἓνα; Οὐδεὶς. Ὡσπερ οὖν ἀδύνατον, καθορθωθῆναι τοῦτο διὰ σπουδῆς ἡμετέρας: οὕτω καὶ τὸ συναγαγεῖν τροφήν, εἰ μὴ ὁ Θεός ἐπιευσῆ. Κάν γάρ μυρία σπουδάσωμεν, οὐδὲν ἀνύσομεν, διχα τῆς προνοίας αὐτοῦ.

[Καί (28) μὴν οὐδὲ σπιθαμὴν, οὐδὲ δάκτυλον. Δοιοπὸν οὖν πῆχυν εἶπε, διότι κυρίως μέτρον τῶν ἡλικιῶν ὁ πῆχυς ἐστίν.]

Καί περὶ — οὐδὲ νῆθει. Κρίνα νῦν, πάντα τὰ ἄνω ὀνομασι. Καί τοῦτο δῆλον, ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν, ὅτι Ὡς ἐν τοῦτων. Ὅντος δὲ τοῦ λόγου περὶ ἐνδύματος, πῶς λέγει περὶ αὐξήσεως; Διότι τὸ αὐξάνει πρὸς τὰ πέταλα αὐτῶν εἶρηκεν, ἅτινα ἐνδυμα ἐκάστω τούτων ἐστὶ. Καταμάθετε, λέγων, τὰ κρίνα τοῦ ἄγρου, πῶς αὐξάνουσι κατὰ τὰ πέταλα, ἅπερ ὅσον αὐξάνει, τοσοῦτον ὠραῖζει.

Λέγω — ὑμᾶς. Διὰ τί οὐκ ἀπὸ τῶν πετεινῶν παίλιν ἤγαγε παράδειγμα, ἢ καὶ ἀπὸ ζώων ἄλλων; Εἶχε γάρ εἰπεῖν πολλὰ κεκαλλωπισμένα καὶ ὠραιότατα. Διότι βούλεται κἀναυθα δεῖξαι, τὴν τε εὐτέλειαν τοῦ χόρτου τοῦ καλλωπισθέντος οὕτως ἐκ Θεοῦ, καὶ τὴν ὠραιότητα τοῦ δοθέντος καλλους ἐφ' οὕτως εὐτελεστάτῳ χόρτῳ. Σκόπει γάρ, ὅτι τὴν μὲν εὐτέλειαν τῶν κρίνων ἐπιτείνων, χόρτον αὐτὰ προῖων ἐκάλεσε, καὶ ἐτι μᾶλλον, Σήμερον ὄντα καὶ αὔριον εἰς κλίβανον βαλλόμενον, ἃ καὶ ἄμφω πρὸς ἐπίτασιν τῆς εὐτελείας εἶρηται. Τὴν δὲ ὠραιότητα τοῦ καλλους αὐτῶν ὁμοίως ἐπιτείνων, οὐκ εἶπε ἀπλῶς, ὅτι ἀμφιένυσιν, ἀλλ' ὅτι οὕτως ἀμφιένυσιν. Τὸ γάρ οὕτως ἐναυθα ἐπίτασιν ἐμφαίνει τῆς ὠραιότητος.

Τὸν Σολομῶντα δὲ τίθεικεν, ὡς (29) φιλόκαλον,

Variae lectiones et notæ.

(27) B habet καί, pro καν, et paulo post σπουδάσης supra scripto α litteræ η, i. e. σπουδάσας. Aut ergo καί σπουδάσας, aut καν σπουδάσης legendum.

(28) Inclusa, in margine habet A.

(29) φιλόκαλλον B. In A rasura sublatum alterum λ.

και σοφὸν ἐπινοῆσθαι καλλωπισμούς. Κλίβανος δὲ ἄστι, τὸ ὀπτανεῖον τῶν ἄστων. Τὸ δὲ Ὑμᾶς ἔμφαντικὸν τιμῆς νόησον. Φησὶ γὰρ ἑρωτηματικῶς, ὅτι Οὐ πολλὰ μᾶλλον ὑμᾶς, τὸ τίμιον αὐτοῦ κτῆμα; οἷς σῶμα καὶ ψυχὴν καὶ νοῦν ἔχαρισατο, δι' οὗ τῶν κόσμον ἐποίησε, δι' οὗς προφήτας ἐπέμψε, δι' οὗς καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν ἐξίδωκεν.

Ὀλιγόπιστοι. Ἐπιπληκτικὸν ἐστὶ τοῦτο. Καὶ γὰρ ἀποδείξας ὁ ἐβούλετο, λοιπὸν ἐπιπλήττει αὐτούς, ὀλιγοπίστους ὀνομάζων, ὡς μὴ πιστεύοντας ἀδιστακτικῶς, ὅτι φροντίζει αὐτῶν ὁ Θεὸς, καὶ διὰ τοῦτο μεριμνώντας. Οὕτως ἐπιπλήξας, ἐντρέπει τούτους, καὶ εὐπειθετέρους ποιεῖ. Ἐπαίδευσε δὲ διὰ τοῦ ῥηθέντος παραδείγματος, καὶ τὸ μὴ μέγα φοβεῖν ἐπὶ τῇ πολυτελείᾳ τῶν ἱματίων, ὧν ὠραιότερα καὶ καλλίονα τὰ ἄνθη τοῦ χόρτου. Ὡςπερ δὲ ἀνωτέρω περὶ τῶν πετεινῶν εἰπὼν, ὅτι οὐ σπείρουσιν, οὐκ ἐκάλυψε τὸ σπείρειν, ὡς ἐκείσε εἰρήκαμεν οὕτως οὐδ' ἐναυθα τὸ κοπιᾶν καὶ νῆθειν ἐκάλυψεν, ἀλλ' εἶπεν οὕτω, δεῖξαι μόνον θέλων, ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὰ ἀμφιένυσσι.

Καὶ διατὶ τοσοῦτον κάλλος τοῖς ἄνθεσι περιτίθει; (30) Διότι βούλεται σε καὶ ἀπὸ τούτου μαθεῖναι τὸ μέγεθος τῆς αὐτοῦ σοφίας καὶ δυνάμεως. Εἰ τοίνυν τὰ διὰ σε γενόμενα κρίνα φιλοτίμως ἐνέδυσσε, πῶς οὐκ ἐνδύσει κάλλιστα σε, δι' ὃν ἐκείνα κεκοίησε; Δημιουργὸς δὲ καὶ προνοητὴς πάντων πῶς ὦν, ὁμοίως τῷ Πατρὶ τὴν δημιουργίαν καὶ πρόνοιαν πάντων ἀνατίθησι, δεικνύων τε ἐντεῦθεν τὸ πρὸς αὐτὸν ὁμόγνωμον τε καὶ ὁμοδύναμον, καὶ (31) διότι οὕκω καιρὸς ἦν, ἐκκαλύψαι φανερώς περὶ τῆς αὐτοῦ θεότητος, ὡς ἤρμηνεύσαμεν ἐξηγουμένοι τὸ Ἠκούσατε ὅτι ἱρρίθη τοῖς ἀρχαίοις. Οὐ φονεύσις.

Μὴ — περιβαλόμεθα. Ἐπαναλαμβάνει πάλιν τὸν περὶ τοῦ μὴ (32) μεριμνᾶν λόγον, διὰ τὸ τῆς μεριμνῆς βίσιόν τε καὶ δυσανάλλακτον. Σὺ δὲ ἐνόησον, ὅτι οἱ κελυσθίντες μὴδὲ περὶ τῶν ἀναγκαίων μεριμνᾶν, τίνα συγγνώμην ἐξομεν, μεριμνῶντες καὶ περὶ τῶν οὐκ ἀναγκαίων;

Πάντα — ἐπιζητεῖ. Τοῦ Ἐπιζητεῖ, ἀντὶ τοῦ, Μεριμνῶσι, νόησον. Τὰ ἔθνη γὰρ, ἀλόγων δίκην, πρὸς μόνον βλέπουσι τὴν φιληθονίαν. Ὅταν δὲ (33) μὴδὲ τῶν ἔθνικῶν ὑπερτερῶμεν, οἱ τῶν Γραμματικῶν καὶ Φαρισαίων ὑπερτερεῖν ταῖς ἀρεταῖς κεκελευσμένοι, τοιαῖς οὐκ ἂν εἶμεν κολάσεως ἄξιοι;

Οἶδε — ἀπάντων. Καθαψάμενος αὐτῶν ἱκανῶς παραθαρήνυεν πάλιν ἐτίρωθεν. Ἔργον γὰρ διδά-

nis amatorem, et ad illam cognoscendam sapientem. Clibanus vero locus est ad coquendum panem. Pronomen, Vos, ut honoris demonstrativum sit, accipito. Nam amantis more loquitur, ac si dicat (x) : Nonne longe magis vos, qui estis pretiosa ejus possessio (y), quibus corpus, animam, ac mentem gratis contulit, propter quos mundum formavit, propter quos prophetas misit, propter quos unigenitum quoque Filium suum tradidit ?

Vers. 30. *O homines modicæ fidei.* — Increpativum est hoc. Postquam enim ostendit, quod volebat, deinceps ipsos objurgat parum fidentes appellans : utpote qui non absque ambiguitate crederent, quod Deus ipsorum curam haberet, et idcirco solliciti essent. Ita objurgans, eos confundit, ac fidentiores reddit. Docuit quoque dicto exemplo non inolescere de pretiosis vestibus, quibus longe pretiosiores sunt, magisque decari herbarum flores. Quemadmodum autem superius, de avibus diceret, quod non seminant, non prohibuit seminare, sicutibidem diximus : ita neque hic laborare, aut nere ; sed ita locutus est, volens tantum ostendere, quod Deus illa vestiat.

Quare autem tanto decore flores amicit ? Quia vult, ut ex hoc discas sapientiæ ac potentiæ suæ magnitudinem. Si ergo lilia, quæ propter te facta sunt, pretiose induit, quomodo non multo magis te vestiet, propter quem illa formavit ? Et licet Filius ipse omnium sit creator ac provisor, ad Patrem tamen, creationem ac providentiam refert : ostendens hinc eandem cum illo sibi esse scientiam ac providentiam (z). Nondum enim tempus erat suam manifeste detegere divinitatem, quemadmodum declaravimus, exponentes partem illa : *Audistis quod dictum sit antiquis : Non occides.*

Vers. 31. *Ne — operiemur ?* Rursum iteravit de sollicitudine sermonem, propter curæ violentiam, quæ vix abjici potest. Tu vero considera, quod si nobis jussum est, ne de rebus etiam necessariis simus solliciti, quam sperabimus veniam, cum de his etiam quæ necessaria non sunt anxii simus ?

Vers 32. *Omnia — inquirunt.* Inquirunt, hoc est, solliciti sunt de his. Considera : Gentes irrationalium more, solo moventur voluptatum amore. Quando ergo neque gentilibus præstantiores sumus, quibus jussum est, ut et Scribis et Phariseis virtutes simus eminentiores, quo supplicio digni non erimus ?

Vers. 32. *Scit — omnibus.* Postquam satis ipsos corripuit, rursus aliunde eos adhortatur. Est enim

Variæ lectiones et notæ.

(30) περιτίθεται A.
(31) καὶ, abest A.

(32) μὴ, abest A.
(33) μὴ, pro μὴδὲ A.

(x) *Amantis more — dicat.* Interrogat enim dicens. Interpres videtur legisse ἑρωτικῶς.
(y) *possessio.* Videtur ergo Hentenius etiam repe-

risse κτῆμα. Malim tamen κτίσμα. Jacob. 1. 18.
(z) *Scientiam ac providentiam.* Voluntatem et potestatem.

præceptoris officium, et objurgare dum expedit, et consolari, ac utrinque excitare. Non dixit autem : *Scit Deus, sed, Scit Pater vester*; quo maximam habeant fiduciam. Ex quo enim Pater est, et talis Pater, filios despiciere non poterit, et pati ut rerum necessarium indigentia deficiant, cum neque terreni patres id sustineant. Et quia omnibus his scit vos indigere, dabit utique. Non sunt enim superflua edere, bibere, aut vestiri, ut possit negligere, sed corpori utilis, atque naturæ ipsius necessaria. Itaque quam tibi existimas esse causam sollicitudinis, magis causa est securitatis. Quia enim hæc necessaria sunt, ideo magis confidere oportet. Quis enim pater, etiam necessaria filiis deneget?

Vers. 33. *Quærite — vobis.* Primum hoc est, ante ea quæ corpori sunt necessaria : vel præcipue sive maxime. Regnum vero Dei vocat hic bonorum æternorum fructum ; justitiam autem ejus, hoc est justificationem quæ a Deo est, ut vos ipse justificet, vel operationem justitiæ, sive virtutis universalis, per quam justificamur. Si enim hæc petieritis quæ sunt animæ necessaria, etiam ea dabit et adjiciet, quæ corpori necessaria sunt. Nam superius quoque, ubi docuit quomodo orare oporteat, primum quidem dicere præcepit : *Pater noster, qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum : adveniat regnum tuum : fiat voluntas tua sicut in cælo et in terra.* Deinde vero : *Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie*²⁵. Neque enim ad hoc facti sumus, ut edamus et bibamus ac vestiamur : sed ut Deo complacentes, æternis fruamur bonis.

Et ad hoc maxime convenit vivere (aa), idque magis postulare. Nisi enim hoc petierimus, nequam dabit : ea vero quæ corpori necessaria sunt, et petentes, et non petentes accipiemus, propter corporis sustentationem, quemadmodum et gentes incredulæ. Nam idcirco dixit : *Adjicientur.* Non ergo de hoc sollicitum esse oportet, quod etiam absque sollicitudine sumus accepturi, sed de altero priori ac potiori. Verum si ea quæ corpori sunt necessaria, nobis etiam non petentibus præbet, quare ergo jussit, ut panem petemus supersubstantialem ? Non aliam ob causam, quam ut tali petitione fateamur ipsum esse, qui nos alat : utque hoc confitentem, tali animi gratitudine familiares efficiamur.

Vers. 34. *Ne — sui ipsius.* Cum superius simpliciter dixisset : *Ne solliciti sitis*, videbatur universaliter omnem eorum quæ corpori necessaria sunt, amputasse curam. Itaque manifestius hic docet,

²⁵ Matth. vi, 9-11.

Varia lectiones et notæ.

(34) Inclusa omittit B. Eadem in margine inveniat Hentenius. Ergo in fine hujus scholii addide-

καλου και επιπλήττει, εν οἷς χρη̄, και παρακαλειν, και ἀποτερῶσθαι διεγειρειν. Οὐκ εἶπε δε, οτι Οἶδεν ὁ Θεός, ἀλλ' οτι Οἶδεν ὁ Πατήρ ὑμῶν, ὡστε μάλιστα θαρρῶν αὐτούς. Ἐπει γὰρ Πατήρ ἐστι, και Πατήρ τοιούτος, οὐ θνησεται περιδειν τοὺς υἱοὺς ἐνδεια τῶν ἀναγκαίων διαφθειρομένων, ὅτουγε οὐδὲ ἀνθρώπων πατέρες τοῦτο ὑπομένουσι. Καὶ ἐπει οἶδεν οτι χρη̄στε τούτων ἀπάντων, δώσει πάντως. Οὐ γὰρ περιττὸν τὸ ἐσθίειν και πίνειν και ἐνδιδύσκεσθαι, ἵνα και παρῖθ'· ἀλλὰ χρη̄σιμα τῷ σώματι, και ἀναγκαῖα τῇ τούτου φύσει. Ὡστε, ὁ νομιζεις αἴτιον εἶναι σοι τῆς μεριμνης, τοῦτο μᾶλλον ἐστιν αἴτιον τῆς ἀμεριμνίας. Ἐπει φάρ ἀναγκαῖα ταῦτα, διὰ τοῦτο μάλιστα χρη̄ θαρρῶν. Ποῖος γὰρ πατήρ ἀνέξεται μηκὶ τὰ ἀναγκαῖα χορηγεῖν τοῖς παισι ;

Ζητεῖτε — ὑμῖν. Πρῶτον, ἀντὶ τοῦ, πρὸ τῶν ἀναγκαίων τοῦ σώματος, ἢ ἀντὶ τοῦ, ἐξαιρέτως, και μάλιστα. Βασιλείαν δε Θεοῦ λέγει νῦν, τὴν ἀπόλαυσιν τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν. Δικαιοσύνην δε αὐτοῦ, τὴν δικαιοσύνην τὴν παρ' αὐτοῦ, ἵνα δικαιοσύνη ὑμᾶς αὐτῶς· [ἢ τὴν (34) κατόρθωσιν τῆς δικαιοσύνης, ἥτοι τῆς καθάλου ἀρετῆς, δι' ἣν δικαιοὶ γινόμεθα.] Εἰ γὰρ περὶ τούτων αἰτεῖτε, ὄντων ἀναγκαίων τῆς ψυχῆς, ταῦτα τε δώσει, και προσθήσει καὶ τὰ ἀναγκαῖα τοῦ σώματος. Καὶ γὰρ και ὀπίσω, ἐν οἷς ἐδίδαξε, πῶς δεῖ εὐχεσθαι, πρῶτον μὲν εἶπε λέγειν, Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἀγιασθήτω τὸ ὄνομά σου, ἔλθτω ἡ βασιλεία σου, γεννηθήτω τὸ θέλημα σου, ὡς ἐν οὐρανῷ και ἐπὶ τῆς γῆς· ἔπειτα δε, Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δός ἡμῖν σήμερον. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο γεγόναμεν, ἵνα ἐσθίωμεν, και πινώμεν, και ἐνδύωμεθα, ἀλλ' ἵνα εὐαρεστήσαστες αὐτῷ, τῶν αἰωνίων ἀπολαύσων ἀγαθῶν.

Διὰ τοῦτο μάλιστα χρη̄ ζητεῖν και ὑπὲρ τούτου μᾶλλον αἰτεῖν. Τοῦτο μὲν γὰρ εἶναι μὴ ζητῶμεν, οὐ δώσει· τὰ δ' ἀναγκαῖα τοῦ σώματος, και αἰτούντες, και μὴ αἰτούντες λαμβάνομεν, διὰ τὴν σύστασιν τοῦ σώματος, ὡς και τὰ ἀπίστα ἔθνη. Διὰ τοῦτο γὰρ εἶπεν, οτι Προσθεθήσεται. Ὡστε οὐχ ὑπὲρ τούτου χρη̄ μεριμνήν, ὃ και μὴ μεριμνῶντες λαμβάνομεν, ἀλλ' ὑπὲρ ἐκείνου. Καὶ εἰ τὰ ἀναγκαῖα τοῦ σώματος παρέχει, και μὴ αἰτούντων ἡμῶν, διατί προσέταξε ζητεῖν τὸν ἄρτον τὸν ἐπιούσιον ; Πάντως, ἵνα διὰ τῆς τοιαύτης αἰτήσεως ὁμολογῶμεν, οτι αὐτὸς ἐστιν ὁ τρέφων ἡμᾶς, και οὐχ ἡ σπουδὴ ἡμῶν, και ἵνα τοῦτο οὕτως ὁμολογῶντες, οἰκειότεροι γινόμεθα διὰ (35) τὴν εὐγνωμοσύνην.

Μὴ — ἑαυτῆς. Ὅπισω εἰπὼν ἀπλῶς, οτι Μὴ μεριμνήσετε, ἐδόκει παντελῶς ἐκκόπτεν τὴν μεριμνην τῶν ἀναγκαίων τοῦ σώματος· λοιπὸν οὖν ἐνταῦθα διδάσκει φανερώτερον, οτι τὴν μὲν ἐπὶ τῇ

rat. Revocavimus ergo ad suum locum.

(35) τῆς εὐγνωμοσύνης. Α.

(aa) *Et ad hoc — vivere.* Propterea hoc maxime oportet querere.

ἐνεστῶσα ἡμέρα συγχωρεῖ, ὡς ἀναγκαῖον, διὰ τὴν ἄσθένειαν τοῦ σώματος τὴν δὲ τῆς αὔριον ἀπαγορεύει, ὡς περιττὴν. Ἡ γὰρ αὔριον ἡμέρα ἔξει καὶ αὐτὴ πάλιν τὴν μέριμναν τῶν ἑαυτῆς, ἤγουν, ὧν ἐν αὐτῇ χρῆζει ὁ ἄνθρωπος. Τινὲς δὲ φασιν, ὅπισθεν παντελῶς ἐκκόψαι τὴν μέριμναν, διὰ τοὺς δυνατούς· ἐνταῦθα δὲ, συγχωρῆσαι τὴν τῆς ἐνεστῶσας ἡμέρας, διὰ τοὺς ἀσθενεστέρους.

Ἄρκετόν — αὐτῆς. Κακίαν ἐνταῦθα λέγει, τὴν μέριμναν, τὸν κόπον, τὰς ἐπιγινόμενας ἐκάστοτε συμφορὰς, ἅπερ ἀρκοῦσιν αὐτῇ, καὶ οὐ χρὴ προσθεῖναι καὶ τὴν μέριμναν τῆς αὔριον, καὶ καταβαρύνειν αὐτὴν, ὡς μὴ δύνασθαι χρησιμεύειν ἡμῖν εἰς ἐργασίαν πνευματικὴν. Κακία γὰρ λέγεται, οὐ μόνον ἢ πονηρία, ἀλλὰ καὶ τὰ ῥηθέντα. Καὶ γὰρ καὶ ἐν ἄλλοις εἴρηται κακία, ἢ θεήλατος ὀργὴ καὶ μάστιξ. Οὐκ ἔστι γὰρ, φησί, κακία ἐν πόλει, ἢν Κύριος οὐκ ἐποίησε. Καὶ αὖθις· Ἐγὼ, φησί, ποιῶν εἰρήνην καὶ κτιζῶν κακά, ἀντὶ τοῦ, λιμούς καὶ λοιμοὺς καὶ τὰ τοιαῦτα. Καὶ γὰρ εἰδῶμεν κακὰ ἐσομίζειν, καὶ τὰ λυπηρὰ καὶ κακωτικά.

Μὴ — κριθῆτε. [Φησιν (36) ὁ Χρυσόστομος, ἐν τῇ ἱερμηνείᾳ τῆς πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῆς, ὅτι τὸ· Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε, περὶ βίου ἐστίν, οὐ περὶ πίστεως. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ, Πάντα ὅσα ἂν λέγωσιν ἡμῖν ποιεῖν, ποιεῖτε. Τὸ γὰρ, ποιεῖν, ἔργων ἴστιν, ἀλλ' οὐ πίστεως.]

Κρίσιν δὲ ἐνταῦθα, τὴν κατακρίσιν νόησον. Ταύτην γὰρ ἑρμηνεύων ὁ Λουκᾶς εἶπε· Μὴ καταδικάζετε, καὶ οὐ μὴ καταδικασθῆτε. Καὶ εἰ μὴ καταδικάσει τις τὸν ἁμαρτάνοντα, οἷον ἀρχὸν μὲν τὸν ἀρχόμενον, πατῆρ δὲ τὸν υἱόν, δεσπότης δὲ τὸν δούλον, ἐπιδώσει πάντως ἢ κακία, καὶ ἔσται σύγχυσις, Ἄλλ' οὐ περὶ ταύτης τῆς κατακρίσεως λέγει νῦν, τῆς φιλαργίᾳ καὶ διορθωτικῆς· προῖων γὰρ ἐντελείατο, καὶ ἐλέγχειν οὕτω, καὶ δεσμεῖν· Ὑπάγε γὰρ, φησί, καὶ ἐλέγξον αὐτόν· καὶ αὖθις· Ὅσα ἂν δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεδεμένα ἐν τῷ οὐρανῷ. Νῦν δὲ ὁ λόγος οὐ πρὸς (37) τοὺς ἀρχοντάς ἐστιν, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἀρχομένους, παραιῶν μὴ ἀντὶ τοῦ βλέπειν τὰ οἰκεία, καὶ καταδικάζειν ἑαυτούς, ὅρῳ τὰ ἄλλότρια, καὶ κατακρίνειν ἑτέρους.

Φησὶ γὰρ καὶ Παῦλος ὁ ἀπόστολος, ὅτι Εἰ ἐκρίνομεν ἑαυτούς, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα. Ἔστι δὲ ὁ λόγος καὶ πρὸς τοὺς μεγάλαι μὲν ἁμαρτάνοντας, κατακρίνοντας δὲ τοὺς μικρὰ σφαλλομένους. Λέγει γὰρ ἐφεξῆς· Τί βλέπεις τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ ἐν τῷ σφῷ ὀφθαλμῷ trabem

quod eam sane, quæ de hodierno die est, curam permittat, tanquam propter corporis imbecillitatem necessariam: eam vero quæ de crastino est, tanquam superfluum denegat. Crastinus enim dies, et ipse rursus sui ipsius curam habebit, sive eorum quibus in ipso opus erit homini. Quidam autem dicunt, superius quidem omnem universaliter amputasse curam, idque ad perfectiores dirigi. Hic autem eam concedere, quæ præsentis est diei, propter imbecilles.

Vers. 34. *Sufficit — suum*. Malum hic vocat curam, miseriam et calamitates quæ undique proveniunt, ipsique sufficiunt, nec oportet diei crastino etiam addere sollicitudinem, ipsumque aggravare, cum id nobis utile esse non possit ad operam spiritualem. Dicitur enim malum et quod hic κακία dicitur, non solum vitium, sed et ea quæ modo dicta sunt. Siquidem in aliis quoque locis dicitur et κακία, ira, sive flagellum a Deo incitatum: *Non est, inquit, malum, quod Dominus non fecerit* 26. Et rursus: *Ego, ait, faciens pacem et creans malum* 27, hoc est, fames, pestes ac similia. Tristitia enim et afflictionem afferentia, consuevimus dicere mala.

Cap. VII, vers. 4. *Nolite—judicemini*. † Dicit Chrysostomus in expositione Epistolæ ad Hebræos illud: *Nolite judicare ne judicemini* 28, de vita diei, non de fide. Similiter et illud: *Quæcunque dixerint vobis ut servetis, servate et facite*, 29 verbum, *ut servetis*, de operibus esse, non de fide.

Judicium hoc loco pro condemnatione accipito. Sic enim interpretatur Lucas, dicens: *Nolite condemnare, et non condemnabimini* 30. Verum nisi condemnet quis eum qui peccavit, veluti is qui præest subditum, pater filium, aut dominus servum: augebuntur omnino vitia, eritque rerum confusio. Sed hic non loquitur de hujusmodi condemnatione quæ bonum amat, et quod pravum est corrigit. In sequentibus enim jubet etiam arguere hoc modo ac ligare: *Abi, inquit, et argue eum* 31; et rursus: *Quæcunque ligaveritis super terram erunt ligata in celo* 32. Hic autem sermo non ad eos qui præsumunt dirigitur, sed ad subditos: monens ne qui propria debent inspicere, ac seipso dijudicare, inspiciant aliena, ac dijudicent alios.

Nam et Paulus apostolus dicit: *Si nos ipsos dijudicaremus, nequaquam dijudicaremur* 33. Dirigitur quoque sermo et ad eos qui cum in majoribus offendant, condemnant eos qui in parvis labuntur. Dicit enim statim in sequentibus: *Quid inspicis festucam in oculo fratris tui, trabem autem quæ*

26 Amos iii, 6. 27 Isa. xlv, 7. 28 Matth. xxiii, 3. 29 ibid. 7. 30 Luc. vi, 37. 31 Matth. xviii, 15. 32 ibid. 18. 33 I Cor. xi, 31.

Variae lectiones et notæ.

(36) Inclusive in margine habet A. Eadem in fine hujus scholii adjecerat Hentenius, itidem ex mar-

gine sui codicis.

(37) τοῖς, abest A. Ita quoque paulo post.

in oculo tuo est, non consideras ²⁴ ? Κάρφος autem A οὐ κατανοεῖς; ἔστι δὲ καρφός, ἀπέσπασμα ξύλων (quod vertit interpres *festucam* aut *stipulam*) pro- prieligni particula brevissima est, et pulchre trabi opponitur.

Vers. 2. *Quo — judicabimini*. Eadem condemnatione, qua condemnabis fratrem, condemnaberis et tu : hoc est, Si levem ejus lapsum curiose inquisieris, etiam et tu condemnaberis, et levia errata tua anxie disquirentur, ac tempore tremendi iudicii condemnabuntur.

Vers. 2. *Et — vobis*. Et mensura qua curiosa exactione metiris, puta quod tuæ utilitatis debuisset habere respectum, aut cavere ne te offenderet : eadem mensura remetientur et tibi tuam conversationem. Vult autem sermo, quod quantam expetis ob eo exactionem, tantam et Deus expetet a te. B Advertere autem oportet, quod quemadmodum si remiserimus debitoribus nostris, remittet nobis et Deus, ita si fratrem non condemnaverimus, neque Deus nos condemnabit. O admiranda præceptorum virtus, quæ facilia quidem sunt ad exsequendum, magnam tamen nobis conciliant salutem !

Quid igitur ? si frater fornicatus fuerit aut aliud tale quidpiam deliquerit, an hunc non corrigam, sed tacebo ? Corrige sane salubriter, et quasi medicus. Neque enim dixit : « Ne cohibeas delinquentem, » sed, *Ne judices*. Dixit autem et Paulus : *Tu cur judicas fratrem tuum, aut tu cur spernis fratrem tuum* ²⁵ ? Et certe non subditum condemnare, animæ est pharisaicæ, et seipsum justificantis. θενεῖς τὸν ἀδελφόν σου ; Καὶ ὄντως τὸ κατακρίνειν τὸν ἑαυτῶν.

Vers. 3. *Quid autem — consideras ?* Per festucam peccatum minimum indicavit ; per trabem vero maximum. Est enim trabs lignum oblongum. Vult autem dicere : Quomodo lapsum minimum in anima fratris tui acute conspicias, gravissimum vero in tua non intueris ? Quisque enim quæ sua sunt magis videt, quam ea quæ alterius : et majora magis videt, quam ea quæ minora sunt.

Vers. 4. *Aut — tuo*. Sive, quomodo tentabis eum curare, cum ipse maxime indigeas salute ? Ecce enim trabs in oculo tuo est.

Vers. 5. *Hypocrita — tui*. Hypocritam nominavit talem, utpote medici munus vindicantem, ægroti vero locum retinentem, vel, tanquam prætextu correctionis alienum lapsum curiose indagantem, sed id proposito condemnandi agentem. D Si enim curandi fratris desiderio hoc agis, cura prius teipsum, qui plus illo deliquisti ; quod si temetipsum despicias, manifestum est, quod neque illum amas ; magis enim seipsum quisque amat, quam fratrem. Itaque non ad emendandum, sed ad

²⁴ Matth. vii. 3. ²⁵ Rom. xiv, 4, 10.

Varie lectiones et notæ.

(38) πρὸς τὴν ἑαυτοῦ πολιτείαν καὶ βίον. Hentenius duplici modo reddidit, nec tamen sententiam assecutus est.

οὐ κατανοεῖς; ἔστι δὲ καρφός, ἀπέσπασμα ξύλων βραχυτάτον.

Ἐν ὧ — κριθήσεσθε. Ἐν ἤτιμι καταδικῆ καταδικάζεις τὸν ἀδελφόν, ἐν ταύτῃ κριθῆσῃ καὶ σὺ· τουτέστιν, Εἰ τὸ λεπτόν αὐτοῦ σφάλμα πολυπραγμο- νεῖς καὶ κατακρίνεις, καὶ τὰ λεπτὰ τὰ σὰ πολυπρα- γμονηθήσονται καὶ κατακριθήσονται ἐν καιρῷ τῆς φοβεράς κρίσεως.

Καὶ — ὑμῖν. Καὶ ἐν ᾧ μέτρῳ ἀκριβείας μετρεῖς αὐτῷ τὴν πολιτείαν, οἶον, ὅτι τόσον ὠφείλε προσέ- χειν (38)· ἐν τούτῳ μετρηθήσεται καὶ σοὶ ἡ σὴ πολι- τεία. Διηλοῖ δὲ ὁ λόγος, ὅτι Ὅσον ἀκριβείαν ἀπαιτεῖς αὐτόν, τοσαύτην ἀπαιτηθήσῃ καὶ σὺ παρὰ τοῦ Θεοῦ. Χρῆ δὲ προσέχειν, ὅτι ὡσπερ ἴδον ἡμεῖς ἀφίωμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν, ἀφίησι καὶ ὁ Θεὸς ἡμῖν· οὕτως ἴδον ἡμεῖς οὐ κατακρίνωμεν τὸν ἀδελφόν, οὐδὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν. Ἴι θαυμαστῆς ἐντολῶν Ἰουδαῖος, ραδίῶν μὲν εἰς τὸ κατορθωθῆναι, μεγάλης δὲ σωτη- ρίας προξένων !

Τί οὖν ; ἴδον ὁ ἀδελφός πορνεῖ, ἢ τοιοῦτον ἄλλο τι πλημμελεῖ ; πότερον οὐ διορθώσω τοῦτον, ἀλλὰ ση- γήσω ; Διορθώσω μὲν ἰατρικῶς, ὡς ἀδελφόν· μὴ κατακρίνει δὲ ἀπεχθῶς, ὡς μεμισημένον. Οὐ γὰρ εἶπε, Μὴ παύσῃς ἀμαρτάνοντα· ἀλλὰ, Μὴ κρίνῃς. Φησι γὰρ καὶ Παῦλος· Σὺ τίς εἶ ὁ κρίνων ἄλλότριον οἰκέ- ττην ; τῷ ἰδίῳ κυρίῳ στήκει ἢ πίπτει. Καὶ πάλιν· Σὺ δὲ τί κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου ; ἢ καὶ σὺ, τί ἐξου- σία ὑπέξουσιον, ψυχῆς ἐστὶ φαρισαϊκῆς, καὶ δικαιουσης

C Τί δὲ — κατανοεῖς ; Διὰ τοῦ κάρφους μὲν, τὸ εὐά- χιστον ἁμάρτημα ἐνέφηνη· διὰ τῆς δοκοῦ δὲ, τὸ μέγιστον· ξύλον γὰρ ἐπίμηκες ἡ δοκός. Λέγει δὲ, ὅτι Διὰ τὸ μὲν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀδελφοῦ σου ἐλα- φρότατον σφάλμα βλέπεις ὀξείως· τὸ δὲ ἐν τῇ σῇ βαρύ- τατον οὐχ ὀρᾷς ; Πᾶς γὰρ τὰ ἑαυτοῦ μᾶλλον οἶδεν, ἢ τὰ ἑτέρου, καὶ τὸ μείζω βλέπει μᾶλλον, ἢ τὰ εὐάττω.

Ἡ — σοῦ. Ἡ πῶς ἐπιχειρήσεις ἰατρῶσαι αὐτόν, αὐτός μάλιστα δέόμενος ἰατρείας ; Ἰδοῦ γὰρ ἡ δοκός ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου ἐστίν.

Ἐποκρίτῃ — σοῦ. Ἐποκρίτῃ, τὸν τοιοῦτον ὠνόμασεν, ὡς ἱατροῦ μὲν τύξιν ἀρπάζοντα, νοσοῦν- τος δὲ τύπον ἐπέχοντα· ἢ ὡς προφάσει μὲν διορ- θώσεως τὸ ἄλλότριον σφάλμα πολυπραγμονοῦντα, σκοπῶ δὲ κατακρίσει· τοῦτο παιοῦντα. Εἰ γὰρ κηθόμενος τοῦ ἀδελφοῦ σου τοῦτο ποιεῖς, πρώτον κήθου σεαυτοῦ, μείζον ἐκείνου πλημμελήσας· εἰ δὲ σεαυτοῦ καταφρονεῖς, πρόδηλον, ὡς οὐδ' ἐκείνου φι- λεῖς. Πᾶς γὰρ ἑαυτὸν φιλεῖ μᾶλλον, ἢ τὸν ἀδελφόν. Καὶ λοιπὸν οὐ διορθούμενος, ἀλλὰ κατακρίνων ἐκπαμ-

ποιεῖς (39). Ὁρᾶς, οὐκ ἐκόλυσε θεραπεύειν ἑτέρους, A
εἰ τοῦτου πάντως ἐπιθυμεί· ἀλλ' ἐκέλευσε θερα-
πεύειν ἑαυτὸν πρὸ ἐκείνων. Χρὴ γάρ τὸν ἱατρὸν
ὑγιαίνειν. Ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα νενομοθίτηκεν,
οὐκ ἀνατρῖπων, ὡς εἴρηται, τὸ διορθοῦν ἀλλήλους·
ἀλλ' ἀναστελλὼν τὸ τῶν οἰκείων ἀμαρτημάτων
ἐρᾶειν. Λιπλὴ γὰρ καταδίκη, τὸ τὸν μεγάλους ἀτο-
πμασιν ὑπεύθυνον, ἐξετάζειν τὰ ἑτέρων ἐλάχιστα.

Μὴ — χοίρων. Ἅγιον καὶ μαργαρίτας ὠνόμασε,
τὸ μυστήριον τῆς πίστεως ἡμῶν· ἅγιον μὲν, ὡς
θεῶν· μαργαρίτας δὲ, διὰ τὰ ἐν αὐτῷ τίμια δόγματα.
Ἐπὶ πάλιν, κύνας μὲν καὶ χοίρους (40) ἐκάλεσε,
τούς ἀνιάτους ἐν δυσσεθείᾳ· κύνας μὲν, ὡς καθυλα-
κτοῦντας τοῦ Χριστοῦ· χοίρους δὲ, ὡς τῷ βορβόρῳ τῷ
παθῶν ἐγκαλινδουμένους. Καλεῖται τοίνυν, μὴ παρα-
δεδόταις τοῖς τοιοῦτοις τὸ μυστήριον τῶν δογμάτων
τῆς πίστεως. Μὴ βάλητε δὲ, ἀντὶ τοῦ, Μὴ (41) παρα-
βῆσθε. Ἀνάξιοι γὰρ εἰσι τοιαύτης ἱερᾶς ἀκροάσεως.
Εἶτα προστίθησι καὶ αἰτίαν.

Μήποτε — ὑμᾶς. Κραϊττόν ἐστιν, ἀγνοηθῆναι
ταῦτα παρ' αὐτῶν, ἢ γνωρισθῆναι, μήποτε ὑποκρι-
θέντες ἐπιεικίαν, καὶ μαθόντες αὐτὰ παρ' ἡμῶν,
ἐπαρουσιώσωσιν αὐτοῖς καὶ διασύρωσι. Τοῦτο γὰρ
δηλοῖ τὸ Καταπατήσωσι. Πέδας δὲ αὐτῶν λέγει, τὴν
ἐπίστασιν αὐτῶν, δι' ἧς βαδίζουσιν εἰς ἀπώλειαν.
Εἶτα στραφέντες ἀπὸ τῆς ἐπιπλάστου ἐπιεικείας εἰς
φανεράν ἐνασπίωσιν, ῥήξωσιν ὑμᾶς, τουτέστι, προσ-
βάλωσιν, ἀντιστάσωσι. Μὴ δυνάμενοι γὰρ θεοπροπῶς
νοεῖν τὰ θεῖα δόγματα, προσάπτουσιν αὐτοῖς ἐμπά-
θειαν, κἀντεῦθεν ὀπλιζόμενοι, κωμωδοῦσι μὲν αὐτὰ, C
προσπαράσσουσι δὲ ἡμῖν.

Αἰτεῖτε — ὑμῖν. Ἐπειδὴ μεγάλα τινὰ καὶ θαυ-
μαστά προστάζει, πάντων μὲν τῶν παθῶν ἀνωτέ-
ρους γίνεσθαι τοὺς μαθητὰς, ὁμοιοῦσθαι δὲ τῷ Θεῷ,
διακρίνειν δὲ τοὺς ἀναξίους, ἵνα μὴ δοῦναι χαλεπὰ τὰ
προστάγματα, τίθεικε μὲν ἱκανοὺς λογισμοὺς, πεί-
θοντας, ὅτι ῥάδια ταῦτα· μάλιστα δὲ προσέθηκε τὴν
καρῶνίδα τῆς εὐκολίας, φημί δὲ, τὴν ἀπὸ τῶν εὐχῶν
συμμαχίαν.

Χρὴ γὰρ μὴ μόνον σπουδάζειν τοὺς ἀγωνιζομένους,
ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνωθεν ἐπικαλεῖσθαι βοήθειαν. Καὶ
πάντως ἤξει, καὶ παρίσταται, καὶ συνεράφεται, καὶ
πάντα ποιήσει ῥάδια. Διὰ τοῦτο καὶ αἰτεῖν ἐκέλευσε,
καὶ τὴν δόσιν ὑπέσχετο. Πλὴν μὴ ἀπλῶς αἰτεῖν, ἀλλὰ D
μετ' ἐπιμονῆς καὶ εὐτονίας. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ
ζητεῖτε. Καὶ μὴ μόνον μετ' ἐπιμονῆς καὶ εὐτονίας,
ἀλλὰ καὶ μετὰ θερμότητος καὶ σφοδρότητος. Τοῦτο
γὰρ βούλεται, τὸ κρούετε.

Πᾶς — ἀνοιγήσεται. [Ὁ (42) χωρὶς πάθους

Variæ lectiones et notæ.

(39) *intell.* τὰ σφαλματα τοῦ ἀδελφοῦ σου.

(40) ὠνόμασε. A.

(41) *Imo*, παραβῆτε. *Nec enim medio est opus.*

(bb) *Conviciaris.* *Patefacis.* *divulgas.*

(cc) *Deo* — *assimilentur.* *Assimilari autem Deo et dijudicare indignos.*

condemnandum convitiaris (bb), Vides ergo quod
alios curare non prohibuit, si id omnino tibi cordi
est; sed admonuit, ut te prius cures, deinde illos;
medicum namque sanum esse oportet. Hæc atque
similia statuit, non avertens, ut dictum est, a mu-
tua correctione, sed propriorum delictorum ne-
gligentiam reprimens. Duplex enim condemnatio
illum exspectat, qui cum magnis reus teneatur
malis, levia aliorum errata curiose scrutatur.

Vers. 6. *Ne* — *porcos.* Sanctum et margaritas vo-
cavit fidei nostræ mysterium: sanctum quidem,
utpote divinum; margaritas vero, propter pretiosa
quæ in eo recondita sunt dogmata. Et rursum, ca-
nes et porcos nominavit eos qui immedicabili ten-
entur impietate; canes quidem, tanquam Christo
B oblatrantes; porcos vero, quari perturbationum
luto obvolutos. Jubet igitur ne talibus tradamus dog-
matum fidei mysteria. *Ne projiciatis autem*, hoc
est. *Ne apponatis.* Indigni sunt enim qui talia au-
diant. Deinde addit et causam.

Vers. 6. *Ne quando* — *vos.* Melius enim est eos
hæc ignorare, quam cognoscere, ne quando post-
quam simulata probitate a vobis ea didicerint, lu-
dibrio habeant ac detrahant ipsis. Id enim indicat
quod additur; *Conculcent.* Pedes vero ipsorum di-
cunt infidelitatem eorum, qua ad perditionem gradi-
untur. Deinde conversi a ficta probitate ad mani-
festam repugnantiam, lacerent vos, hoc est impetu-
tum faciant ac resistant vobis. Non potentes nam-
que divina dogmata, sacra quadam, ut docet, ma-
jestate intelligere affectus humanos illis attribuunt,
et inde armati, illa quidem suggillant, vos autem
affligunt.

Vers. 7. *Petite* — *vobis.* Postquam magna quæ-
dam et admiranda jusserat, puta ut discipuli cun-
ctis animi affectibus superiores effecti, Deo in di-
judicandis dignis assimilentur, (cc) ne in gravia vi-
deantur mandata, aptas addidit considerationes,
quæ hæc esse facilia persuadeant. Maxime autem
facilitatis apposuit coronidem sive apicem: dico
sane, quod ab orationibus est auxilium.

Certantes enim non tantum satagere oportet, ve-
rum etiam superne auxilium poscere: quod omnino
veniet, et aderit, ac adjuvabit, omniaque reddet fa-
cilia: ideoque etiam petere jussit, et quod dabitur
promisit, non tamen utcunque petere, sed cum
perseverantia et assiduitate. Nam hoc manifestat,
quod additur: *Quærite.* Nec solum cum perseve-
rantia et assiduitate, sed etiam cum fervore ac ve-
hementia. Id enim indicat quod subjungit, dicens:
Pulsate.

Vers. 8 *Omnia* — *aperietur* † Qui absque ani-

Atque ita etiam respondet τῷ βάλωτε.

(42) Inclusive in margine habet A.

mi ægritudine quidpiam ad bene operandum petit, gratiam accipit virtutis ad operationem præceptorum. Et qui absque animi perturbatione, quærit aliquid in naturæ speculatione, invenit rerum veritatem. Præterea qui animo non commoto, scientiæ januam pulsant in theologia disciplina, aperietur ei cognitio reconditorum mysteriorum. Qui vero animo, aliqua affectione perturbato petit, quærit aut pulsant, non consequetur. *Petit enim, inquit, et non accipitis, eo quod male petitis* 43.

Hæc in confirmationem promissionis addidit: ut si non statim acceperis, ne desistas, sed perseveres ac incalescas. Ideo enim non statim dat quod petit, ut quæras; et idcirco non statim aperit januam ut pulses. Apud homines enim, si urgens petitionibus insistas, eos ad iram provocas: apud Deum vero, potius eum irrites, nisi hoc facias. Nam exquirat a te assiduitatem et vehementiam; teque vult perseveranter simul ac ferventer petere. Qui enim petit, nec accipit, aut indigne petit, aut non perseverat, aut tepide petit. Nam tria hæc oportet concurrere.

Vers. 9. *An quisquam* — V. 10. *Illi?* Ponit rursus considerationem facit humani: et ab exemplo auditorem inducit, ut his quæ dicta sunt assentiat. Oportet autem et petentem filium esse, et petere quæ patrem quidem dare, filium autem accipere debeat.

Vers. 11. *Si* — *ab eo?* Malos ipsos dixit, non humanam calumniando naturam, sed ad differentiam bonitatis divinæ; humana namque bonitas ad divinam, malitia esse videtur; tantaque est harum distinctio, quantum homo differt a Deo. Considera vero, quomodo nunc quidem exhortatur ad studiose operandum, nunc autem orare admonet: rursus nunc ab hoc ad illud transire, nunc vero ab illo ad istud. Hoc autem facit docens, quod neque desolo bono opere securos esse oporteat, neque rursus de sola oratione, sed et quæ nostra sunt conferamus, et cœlitus auxilium imploremus. Hæc enim mutuo auxilio pugnancia, prosperum habebunt successum.

Vers. 12. *Omnia* — *ipsis*. Omnia quæ prius de dilectione statuerat, brevi nunc verbo summam collegit, ac succincte docuit, ponens rem facilem ac justissimam: *Omnia, inquit, quæcumque volueritis ut faciant vobis homines, et vos facite ipsis*. Ita autem hæc ipsis facite, sicut vultis ut ipsi vobis faciant. Et hoc idem est, quod amare proximum sicut se ipsum. Ideo etiam subdidit.

Vers. 12. *Ita* — *prophetæ*. Ita lex vetus et pro-

43 Jac. iv, 3.

Variae lectiones et notæ.

(43) Intell. σου.

(44) κακίους. Α.

(45) Pro οὕτως. dedi οὕτω. In plerisque codd.

Α αἰτῶν ἐν τῇ πρακτικῇ φιλοσοφίᾳ, λαμβάνει χάριν δυνάμειως εἰς πρᾶξιν τῶν ἐντολῶν· καὶ ὁ ζητῶν ἀπαθῶς ἐν τῇ φυσικῇ θεωρίᾳ, εὐρήσει τὴν ἐν τοῖς οὐσιν ἀλήθειαν· καὶ τῷ κρούοντι ἀπαθῶς τὴν θύραν τῆς γνώσεως ἐν τῇ θεολογικῇ μυσταγωγίᾳ, ἀνοίγεται ἡ γνώσις τῶν ἀποκρύφων μυστηρίων. Ὅδε μετὰ τινος πάθους αἰτῶν, ἡ ζητῶν, ἡ κρούων, οὐκ ἐπιτεύχεται. Αἰτεῖτε γὰρ, φησί, καὶ οὐ λαμβάνετε, διότι κακῶς αἰτεῖσθε.]

Ταῦτα δὲ προσέθηκεν εἰς βεβαίωσιν τῆς ὑποσχίσεως, ἵνα, εἰ μὴ παραυτικὰ λάβης, μὴ ἀποστής, ἀλλ' ἐπιμείνης καὶ θερμανθῆς. Διὰ τοῦτο γὰρ αἰτοῦντος (43), οὐκ εὐθὺς δίδωσιν, ἵνα ζητήσης· καὶ διὰ τοῦτο οὐκ εὐθὺς ἀνοίγει τὴν θύραν, ἵνα κρούσης. Ἐπιμένει γὰρ ἰσχυρῶς, εἰς ἐπιμείνης ἐγκείμενος ταῖς αἰτήσεσι, παροργίζει αὐτοῦς· ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοῦ, μᾶλλον παραπικραίνει αὐτὸν, εἰς μὴ τοῦτο ποιῆς. Δοκιμάζει γὰρ σου τὴν εὐτονίαν καὶ τὴν σφοδρότητα, καὶ βούλεται σε αἰτεῖν ἐπιμόνως ἅμα καὶ θερμῶς, καὶ πάντως δίδωσιν. Ὁ γὰρ αἰτήσας καὶ μὴ λαβὼν, ἡ ἀναξίως ἤτησεν, ἡ οὐκ ἐπέμεινε, ἡ χλιαρῶς ἤτησεν. Δεῖ γὰρ συνδραμεῖν τὰ τρία.

Ἡ τίς — αὐτῶ; Τίθησι πάλιν λογισμὸν ἀνθρωπίνου πράγματος, καὶ ἀπὸ παραδείγματος ἐνάγει τὸν ἀκροατὴν εἰς τὸ θαρρῆσαι, περὶ ὧν εἶρηκε. Χρὴ δὲ τὸν αἰτοῦντα, καὶ υἱὸν εἶναι, καὶ αἰτεῖν ἅπερ τῷ πατρὶ μὲν πρέπει δοῦναι, τῷ υἱῷ δὲ συμφέρι λαβεῖν.

Εἰ — αὐτὸν; Πονηροὺς αὐτοὺς εἶπεν, οὐ διαβάλλον τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἀλλὰ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ. Ἡ γὰρ ἀνθρωπίνη ἀγαθότης, πρὸς τὴν θεϊαν, κακία δοκεῖ, καὶ τοσοῦτον ἀμφοῖν τὸ διάφορον, ὅσον ἀνθρώπου πρὸς Θεόν. Ὅρα δὲ πῶς ποτὶ μὲν προτρέπεται ἐργάζεσθαι τὴν ἀρετὴν, ποτὶ δὲ παραινεί εὐχεσθαι. Καὶ νῦν μὲν ἀπ' ἐκείνου πρὸς τοῦτο μεταβαίνει· νῦν δὲ ἀπὸ τοῦτου πρὸς ἐκεῖνο μεταχωρεῖ. Τοῦτο δὲ ποιεῖ, διδάσκων, ὅτι οὔτε τῇ οἰκειᾷ σπουδῇ προσήκει μόνη θαρρῆσαι, οὔτε μόνη τῇ εὐχῇ πάλιν, ἀλλὰ καὶ τὰ παρ' ἑαυτῶν συνεισφέρειν, καὶ τὴν ἀνωθεν ἐπικαλεῖσθαι βοήθειαν. Δὲ' ἀλλὰ πάλιν γὰρ ταῦτα συμμαχοῦμενα κατορθοῦνται.

Πάντα — αὐτοῖς. Ὅσα περὶ ἀγάπης προλαβὼν ἐνομοθίγητε, πάντα νῦν ἐν τῷ βραχί τούτῳ λόγῳ ἀνικεφαλαιώσατο, καὶ συντόμως ἐδίδαξε πρᾶγμα βραδίων τε καὶ δικαιοτάτου, εἰπὼν, ὅτι Πάντα, ὅσα ἂν θέλητε, ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὑμεῖς ποιῆτε, αὐτοῖς. Οὕτως δὲ αὐτοῖς ταῦτα ποιῆτε, ὡς θέλετε ἐκείνους (44) ταῦτα ποιῆν ὑμῖν, ὅπερ ταῦτόν ἐστι, τῷ ἀγαπᾶν τὸν πλησίον, ὡς ἑαυτόν. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν.

Οὕτως — προφῆται. Οὕτως (45) διαλαμβάνει καὶ

etiam ante consonam reperitur οὕτως. Euthymii ergo interpretatio vindicat lectionem, quam habent omnes probi codices. Ejus autem auctoritas eo ma-

ὁ παλαιὸς νόμος, καὶ οἱ προφῆται. Ὁ μὲν γὰρ νόμος Ἰουδαίους ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, ὡς σεαυτὸν οἱ προφῆται δὲ πάλιν πολλὰ περὶ φιλαδελφίας τοῖς Ἰουδαίοις παρήνευσαν. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν νομικὸν ὑστερον (46) ὁ Χριστὸς, ἐπερωτήσαντα, ποία ἐντολὴ μεγάλη ἐν τῷ νόμῳ, ἀποκριθεὶς, περὶ τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης, καὶ περὶ τῆς εἰς τὸν πλησίον, ἐπήνεγκε, ὅτι Ἐν ταύταις ταῖς δυσιν ἐπιτολαῖς ὁ νόμος ὅλος καὶ οἱ προφῆται, κρέμονται, τουτέστι, τῶν δύο τούτων μᾶλλον ἐκρέμονται, περὶ τῶν δύο τούτων διαφερόντως διαλαμβάνουσι, καὶ προηγουμένου σκοπὸν ἔχουσι διδάξαι τοὺς ἀνθρώπους ἀγαπᾶν μὲν τὸν Θεόν, ἐν τῷ εἰσεθεῖν· ἀγαπᾶν δὲ καὶ ἄλλοιους ἐν τῷ μὴ ἀδικεῖν τὸν πλησίον.

Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν, ὅτι ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται τὰς δύο ἐντολάς ταύτας κέκτανται ῥίζαν, καὶ αἰτίαν, καὶ ἀφορμὴν.

Εἰσελθετε — πύλης. Στενὴν πύλην καλεῖ, τὴν ἀσκησιν τῶν ἀρετῶν· πύλην μὲν, ὡς εἰσάγουσαν εἰς τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον· στενὴν δὲ, ὡς παρασκευάζουσαν τοὺς εἰσερχομένους ποιεῖν, καὶ ἰδρῶν, καὶ θλίβεσθαι, μέχρις ἂν διέλθωσι, καὶ ὡς μὴ χωροῦσαν τοὺς παχείς ταῖς ἀμαρτίαις, διὰ τὴν λεπτότητα τῆς ἀκριβείας αὐτῆς, ἕως ἂν ἀπόθωνται τὸ πάχος τῆς ἀμαρτίας.

Ἔτι — αὐτῆς. Πάλιν ὀνόμασι πύλην καὶ ὁδόν, τὴν φιληδονίαν· πύλην μὲν καὶ ὁδόν, ὡς ἀπάγουσαν εἰς τὴν κόλασιν ταύτην γὰρ νῦν ἀπολείπει λέγει· πλατεῖαν δὲ καὶ εὐρύχωρον, ὡς μηδένα πόνον παρήκουσαν τοῖς εἰσερχομένοις δι' αὐτῆς, διὰ τὸ ἀόριστον αὐτῆς καὶ ὤπισθεν καὶ ἀπαρτήρητον.

Τί στενὴ — ζωὴν. Τὸ τί, ἀντὶ (47) τοῦ πόνου. Μεγαλύνει γὰρ τὴν στενότητα καὶ τὸ θλιβερὸν αὐτῆς, ἵνα προμαθόντες αὐτὰ διεγερθῶμεν εἰς ἀγῶνας καὶ παρασκευασθῶμεν εἰς ὑπομονὴν καὶ καρτερίαν τῶν πόνων. Τὸ γὰρ προσγνωσμένοι καὶ προσδεδοκμημένοι λυπηρὸν, εὐχερότερον καὶ κουφότερον εἴωθε προσπίπτειν. Βουλόμενος μὲν οὖν ἐναγωνίους καὶ καρτερικοὺς εἶναι τοὺς μαθητάς, ἐδήλωσε τὸ στενόχωρον καὶ ἐπώδυνον τῆς εἰρημένης ὁδοῦ.

Παραμυθούμενος δὲ τὴν ἐντεῦθεν κακοπάθειαν, καὶ κουφίζων τὸ ἐπίπονον αὐτῆς, ἐδίδαξε, ποῦ ἀπάγει, ὅτι εἰς τὴν ζωὴν, δηλαδὴ τὴν αἰώνιον· ἵνα, ὅταν βλέπων εἰς τοὺς πόνους, ἠλιγγιάς, ἀποδέψας εἰς τὸ τέλος αὐτῶν παροξυνθῆς, ταῖς τῆς ἀντιδόσεως ἐλπίσι νευρούμενος. Οὐ μικρὰ δὲ παρηγορία, καὶ τὸ καλεῖται ταύτην πύλην καὶ ὁδόν. Καὶ ἄμφω γὰρ παροδευόμενά, καὶ οὐ μόνιμο.

phetæ determinant. Lex siquidem dicit: *Diliges proximum tuum sicut te ipsum* 27. Prophetæ quoque multa de fraterno amore Judæos exhortati sunt; sed et Christus in sequentibus interroganti legisperito, quod esset mandatum magnum in lege, ubi de Dei ac proximi amore respondisset, subdidit: *In his duobus mandatis universa lex pendet et prophetæ* 28 hoc est, his duobus magis appensa sunt: circa hæc duo magis egregie tractant ac narrant: id pro scopo habentes, ut homines doceant Deum colendo amare, ac se invicem, in nullo alteri nocendo.

Potest quoque et alio modo dici, quod omnis lex ac prophetæ hæc duo præcepta habent tanquam radicem, causam et argumentum.

Vers. 13. *Intrate — portam.* Angustam portam vocat virtutum operationem. Portam quidem, tanquam ad vitam æternam introducens; angustam vero; ut quæ ingredients præparet labores ac afflictiones donec ad finem perveniant. Quia enim arcta est ob suam perfectionem, dicuntur illam non posse ingredi, qui crassi sunt peccatis, donec peccatorum a se pinguedinem expellant.

Vers. 13. *Quia — eam.* Similiter viam ac portam nominavit voluptatum amorem tanquam in supplicium abducentem: id enim vocat hic perditionem. Latam autem et spatiosam, quia nullum præbet laborem ingredientibus per eam, cum indulgens sit, nullo clausa termino, nullo observata custode.

Vers. 14. *Quam angusta — vitam.* Tò, *quam*, pro *valde* ponitur. Exaggerat enim angustiam ac constrictionem ipsius, ut his cognitis ad certamen excitemur, et præparemur ad laborum tolerantiam ac constantiam. Nam quod ex se triste est, si præcognitum fuerit ac præcogitatum, ubi contigerit, facilius ac levius tolerari solet. Volens itaque discipulos, certaminum prævalidos fieri præfectos, manifestavit viam prædictam esse angustam ac dolore plenam.

Cupiens autem eos consolari, ob eam quæ inde sequitur afflictionem: et allevians quod in ea laboriosum est, manifestat quo ducat, puta ad vitam, videlicet æternam, ut dum visis laboribus anxiaris, in finem ipsorum respiciens exciteris, viribus a spe retributionis additis. Neque minima consolatio est, vocare ipsam portam ac viam: neutra siquidem permanet, sed transit.

27 Levit. xix, 18 28 Matth. xxii, 36, 40.

Variae lectiones et notæ.

for est hoc loco, quod a Chrysostomo dissentit, qui autem intulit t. VII, p. 391; VII, p. 451.

(46) ὁ Χριστός, abest A.

PATROL. GR. CXXIX.

(47) Τὸ τί possit etiam accipi pro ὡς, ὡς στενὴ, quam angusta.

Vers. 14. *Et — eam.* Ibi quidem multi quia A iucunda est et sine labore: hic autem pauci, quia difficilis est ac laboriosa. Scire autem convenit, quod nunc angustam ac strictam viam cœlestis vitæ dixit, propter temporariam ipsius afflictionem; alibi vero suave dicit jugum mandatorum suorum, et onus præceptorum suorum leve ³⁹, ob spem æternorum bonorum. Virtus enim gravis quidem est propter laborum molestiam, levis autem propter retributionem: sensumque doloris mitigat ac extenuat futuri expectatio gaudii.

Vers. 15. *Cavete — rapaces.* Postquam de via dixit, addit et de his quæ per viam in insidiis ponuntur ut attentiores ac vigilantiores simus. Et in præcedentibus quidem, de canibus ac porcis docuit; hic vero aliud quoque genus periculosius inducit, luporum videlicet ovina pelle contectorum: quia illi certe manifesti, hi autem absconditi sunt et occulti.

Dicunt ergo quidam hos esse prodigiosa et falsa loquentes, ac homines quosdam sine Deo, qui fallendo plurimos, obambulant; nuncupari vero falsos prophetas, utpote futura subindicantes ac prædicantes; venire autem in vestimentis ovium, tanquam in figura rationalium ovium, quæ sub Christo pastore procedunt; esse vero lupos rapaces, hoc est, tacite et clanculo simplicium animas fallentes, et in perditionem subripientes.

Chrysostomus autem hoc dicit esse Christianos, vitam quidem habentes nocivam ac perniciosam, simulantes autem bonitatem ac pietatem, quorum colloquia corrumpunt mores bonos. Exprimens itaque Christus differentiam a prædictis canibus ac porcis, jussit illis quidem mystica dogmata non concredere, ab his autem cavere ne perniciem ipsorum participemus, tanquam a feris venenatis. Ne turbentur autem auditores, eo quod non facile cognoscantur hujusmodi homines, docet etiam quo pacto ipsos cognoscant, dicens:

Vers. 16. *A fructibus — eos.* Quanquam, inquit, latere videantur, attamen facile arguentur. Ea enim via qua meos discipulos incedere jussi, laboriosa est ac difficilis, nec possunt hypocritæ per eam incedere. Quemadmodum enim bona ac generosa arbor, non a floribus, sed a fructu cognoscitur: ita sane et hos non a sermonibus, sed ab operibus eorum cognoscemus. De quibus et Paulus apostolus dixit, quod per dulces sermones decipiunt corda simplicium ⁴⁰. Deinde ponit

³⁹ Matth. xi, 30. ⁴⁰ Rom. xvi, 18.

Και — αὐτῶν. Ἐκεῖ μὲν πολλοί, διὰ τὸ ἡδύ και ἀπονον· ἐνταῦθα δὲ ὀλίγοι, διὰ τὸ πικρὸν και ἐπιμοχθον. Προσέχει δὲ γινώσκειν, ὅτι νῦν μὲν στενήν και τεθλιμένην τὴν πύλην και τὴν ὁδὸν τῆς αἰωνίου ζωῆς εἶρακε, διὰ τὴν πύσκατον αὐτῆς κακοπαθείαν· ἀλλαχθῶ δὲ χρηστὸν λέγει τὸν ζυγὸν τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ και τὸ φορτίον τῶν ἐπιταγμάτων αὐτοῦ ελαφρὸν, διὰ τὴν χαρὰν τῆς ἐλπίδος τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν. Ἡ ἀρετὴ γὰρ βαρεῖα μὲν ἐστὶ, διὰ τὸ ἐπαχθεῖς τῶν πόνων· ελαφρὰ δὲ, διὰ τὴν ἀντίδοσιν, και τὴν αἴσθησιν τῆς δριμύτητος πραΰνει και λεάνει ἢ προσδοκίᾳ τῆς μελλούσης χαρᾶς.

Προσέχετε — ἀρπαγες. Εἰπὼν περὶ τῆς ὁδοῦ, προσέθησι και περὶ τῶν ἐπιβουλεύοντων κατὰ τὴν ὁδόν, ἵνα προσεκτικώτεροι και νηφαλιώτεροι ὦμεν· ἀλλ' ὅπισθω μὲν περὶ κυνῶν και χοίρων εἰδιδάξεν· ἐνταῦθα δὲ ἕτερον εἶδος χαλεπώτερον εἰσάγει, τὸ τῶν λύκων, τῶν ἐπικεκαλυμμένων ταῖς τῶν προβάτων δοραῖς; ὅσον ἐκεῖνοι μὲν, φανεροὶ εἰσιν, οὗτοι δὲ κρυπτοὶ και λωθῶντες.

Φασὶ δὲ τινες, τοὺτους εἶναι τερατολόγους και ἀπίστους τινὰς ἀνθρώπους, περιόντας και ἀποπλανῶντας πολλοὺς· ὀνομασθῆναι δὲ ψευδοπροφήτας μὲν, ὡς ὑποκρινομένους και προλγῆναι τὰ μελλόντα· ἐρχομένους δὲ ἐν ἐνδύμασι προβάτων, ὡς, ἐν σχήματι προβάτων λογικῶν, ταῖς τοῦ Χριστοῦ τοίμαις προσερχομένους· λύκους δὲ ἀρπαγας, ὡς ἡρέμα και ληθηθῶς τὰς ψυχὰς τῶν ἀπλουστέρων ἐξαπατῶντας, και ὑφαρπύζοντας εἰς ἀπώλειαν.

Ὁ δὲ Χρυσόστομος (48) τοὺτους λέγει Χριστιανούς, βίον μὲν ἔχοντας πονηρὸν και βλαβερὸν, ὑποκρινομένους δὲ ἀκακίαν και εὐλάβειαν, ὧν κί ὀμίλια φθείρουσιν ἡθῆ χρηστά. Ἐμφαίνων δὲ τὸ διαίφορον τούτων τε και τῶν προειρημένων κυνῶν και χοίρων ὁ Χριστός, ἐκείνοις μὲν, μὴ καταπιστεύειν μωστικὰ δόγματα προσέταξεν· ἀπὸ τούτων δὲ προσέχειν, ὥστε μὴ μεταλαβεῖν λύμης, ὡς ἀπὸ θηρίων ἰοδάλων. Ἴνα δὲ μὴ θορυβηθῶσιν οἱ ἀκροαταὶ διὰ τὸ δυσδιάγνωστον τῶν ἀνθρώπων, διδάσκει και πῶς αὐτοὺς ἐπιγνώσονται, λέγων·

Ἀπὸ τῶν καρπῶν — αὐτοὺς. Εἰ και δοκοῦσι, φησὶ, λανθάνειν, ἀλλ' ὅμως ραδίως ἐλεγχθῆσονται. Τοιαῦτα γὰρ ἢ ὁδός, ἢ ἐκλειψα βαδίζειν τοὺς ἐμοὺς μαθητὰς, ἐπίπονος και δυσπρόσιτος, ὡς μὴ δύνασθαι τοὺς ὑποκριτὰς βαδίζειν δι' αὐτῆς· Ὡσπερ γὰρ τὸ ἀγαθὸν δένδρον, εἴπουν, τὸ εὐγενὲς, οὐκ ἐκ τῶν ἀνθίων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν καρπῶν γνωρίζεται· οὕτως ἀρα και τοὺτους, οὐκ ἐκ τῶν λόγων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν (49) ἔργων πειγνώσόμεθα (50). Περὶ ὧν και ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἔλεγεν, ὅτι τῆ χρηστολογία (51) ἐξαπατῶσι

Variaë lectiones et notæ.

(48) Tom. VII, p. 293.

(49) Etiam hic legebatur καρπῶν. Rescripsi ego ἔργων, uti Hentenius etiam habet.

(50) γνωσόμεθα A.

(51) Euthymius ergo, ut multis exemplis doceri potest, non ex codicibus N. Testamenti ista Litterarum sacrarum loca laudat, sed ex codicibus Chrysostomi. Ita enim Chrysost. t. VII, p. 293. Idem

τὰς καρδίας τῶν ἀκαίων. Εἶτα τίθησι καὶ λογισμόν, A etiam considerationem ab exemplo, ut hi facilius dignoscantur. ἀπὸ παραδείγματος, εἰς εὐχερτέραν αὐτῶν διάγνωσιν.

Μὴ τι — σύκα ; Μὴ τι, ἀντὶ τοῦ. Ἄρα, ἐρωτηματικῶς. Λέγει γὰρ, ὅτι Ἄρα τρυγῶσιν οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ ἀκαθῶν σταφυλῆν ; καὶ τὰ ἐξῆς. Εἶδος δὲ ἀκάνθης ἐστὶ καὶ (52) ἡ τριβόλος.

Οὕτως — ποιεῖ. Ἐρωτήσας πρᾶγμα παρὰ φύσιν, καὶ διὰ τοῦτο ἀδύνατον, ἐπάγει, ὅτι ὡσπερ ἐκεῖνο γενέσθαι οὐκ ἐνδέχεται, διὰ τὸ εἶναι τὰς μὲν ἀκάνθας καὶ τριβόλους σαπρὰς, ὃ ἐστίν, ἀχρηστους εἰς καρποφορίαν ἐδώδιμον τὴν δὲ σταφυλὴν καὶ τὰ σύκα πρὸς βρώσιν ἐπιτήδεια· οὕτως (53) καὶ Πᾶν δένδρον ἀγαθόν, καρποὺς καλοὺς ποιεῖ, καὶ τὰ ἐξῆς. Σαπρὸν γὰρ λέγεται οὐ μόνον τὸ σεσημμένον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀχρηστον. Λέγει δὲ νῦν δένδρα σαπρὰ, τοὺς προειρημένους ὑποκριτάς, ὧν οἱ καρποὶ, τουτέστιν, αἱ πράξεις B αἷαι τῆς αὐτῶν σαπρίας. *tiosas prædictos hypocritas, quorum fructus, hoc ipsorum.*

Οὐ — ποιεῖν. Ἴνα μὴ ὑπολάβῃ τις, ὅτι δύναται τὸ ἀγαθὸν δένδρον καὶ καρποὺς πονηροὺς, ἤγουν, ἀχρηστους ποιεῖν, καὶ τὸ σαπρὸν καλοὺς, ἀποφαίνεται, ὅτι οὐ δύναται.

Καὶ πῶς ὁ μὲν Δαυὶδ, ἀγαθὸν δένδρον ὧν, καρποὺς πονηροὺς ἐποίησε, μοιχείαν καὶ φόνον ; ὃ δὲ Παῦλος, δένδρον σαπρὸν ὑπάρχων, καλοὺς καρποὺς ἤνεγκε, σκευὸς ἐκλογῆς τῷ Χριστῷ γενόμενος ; Πῶς ; Διότι μεταβλήθησαν, ὃ μὲν, ἀπὸ τῆς ἀρετῆς εἰς κακίαν· ὃ δὲ, ἀπὸ τῆς κακίας εἰς ἀρετήν. Ἔως δ' ἂν C ἐπέμνησεν, ὃ Δαυὶδ μὲν τῇ ἀρετῇ, ὃ δὲ Παῦλος τῇ κακίᾳ, οὐκ ἔθύναντο καρποὺς τοιοῦτους ποιεῖν. Ὡστε τὸ ἀδύνατον ἐπὶ τῶν ἀμεταβλήτων εἶρηκε.

Πᾶν — βάλλεται. Ἐπειδὴ κολάζειν μὲν αὐτοὺς οὐ προσέταξε, προσέχειν δὲ μόνον ἀπ' αὐτῶν, (54) ἐπέτρεψε τοῖσι τὴν ἀπειθεστάτην ἐκιομῆν τῆς ἐνταῦθα ζωῆς, καὶ τὴν τοῦ ἀσέβητου πυρὸς κόλασιν, ὁμοῦ τοὺς μὲν ἐπηρεαζομένους ὑπ' αὐτῶν παραμυθημένους, ἐκείνους δὲ ἐκφοβῶν.

Ἄραγε — αὐτοὺς. Τουτὶ τὸ Ἄρα, ἀποδεικτικόν ἐστίν, ἀντὶ τοῦ, Πάντως. Θεὸς γὰρ λογισμοὺς παραδειγμάτων, καὶ ἀποδείξας, ὅτι ἐπιγνώσκονται τοιοῦτους, ἐπάγει, ὅτι Πάντως, ὡς ἀποδείκνυται, D πῆγνώσισθε αὐτοὺς, ἀπὸ τῶν φάσεων πράξεων αὐτῶν.

Vers. 16 *Numquid — ficus ?* Μὴ τι, numquid, id est, utrum, modo interrogativo. Dicit ergo : Utrum colligunt homines de spinis uvam ? etc. Est autem et tribulus spinarum genus.

Vers 17. *Sic — facit.* Ubi rem præter naturam, factuque impossibilem interrogasset, subdit quod sicut illud fieri non potest, eo quod spinæ ac tribuli inutilia sint, hoc est, inepta ad ferendum fructum qui sit aptus esui ; uva autem ac ficus ad cibum conveniunt ; ita quoque *omnis arbor bona fructus bonos facit*, etc. Σαπρὸν (pro quo Vulgata editio habet *malum*, et potius *marcidum* significat aut *putridum*) non solum dicitur putridum, verum etiam quidquid vitiosum et inutile. Nunc ergo vocat arbores marcidas aut vitiosas prædictos hypocritas, quorum fructus, hoc est, actiones æquales sunt in arcedini aut inutilitatis ipsorum.

Vers. 18. *Non — facere.* Ne quis suspicaretur quod posset bona arbor malos fructus aut inutiles producere, et arbor vitiosa bonos : manifestat, quod hoc fieri non possit.

Verum David, cum bona esset arbor, quomodo fructus malos produxit, adulterium videlicet ac homicidium ? Paulus autem, cum vitiosa esset arbor, fructus bonos protulit, effectus Christo vas electum ⁴¹ ? Quomodo ? Quia mutati sunt, hic quidem a pravitate ad virtutem, ille vero a virtute ad pravitatem. Donec autem manserunt David quidem in virtute, Paulus vero in pravitate, non poterunt hujusmodi fructus producere. Dixit ergo hoc esse impossibile in his qui immutati permanent.

Vers. 19. *Omnis — mittitur.* Illos quidem punire non jussit, sed tantum ab eis cavere. Ipsi tamen metum incussit atrocissimæ ex hac vitæ excisionis impendentis, ac supplicii ignis inextinguibilis ; simul quidem illos qui male ab eis accipiuntur consolando, et simul ipsos exterrendo.

Vers. 20. *Itaque — eos.* Ἄραγε, itaque, utique, sane, confirmativum est, ac si diceretur, *omnino*. Positis enim exemplorum considerationibus, ac demonstrato quomodo tales cognoscendi essent, subdit : *Omnino sicut prius demonstratum est, cognoscetis ipsos a pravis actionibus eorum.*

⁴¹ Act. ix, 15.

Variaë lectiones et notæ.

convenit in Theophyactum. Similiter Chrysostomus multoties exprimit Origenem in recensendis istis locis, cum ejus sequitur interpretationem. Cyrillus item modo ex Origene, modo ex Chrysostomo pendet. Quam diligentes autem sint Origenes et Chrysostomus in notandis locis Litterarum sacrarum, etiam tum, cum data opera locum explicant, id norunt omnes, qui diligenter ad illos attenderunt, Vanum ergo profecto studium eorum qui ex Patri-

bus contra codices N. Testamenti disputant. Sed nonnulli negligentia et levitate Patrum pro munitatis atque armis impietatis et nequitie abutuntur.

(52) Sic. Vulgo, ὁ τριβόλος.

(53) Etiam hic erat οὕτως.

(54) Ita ἐπικρατῶν φόβον τιτὶ, Æschines orator p. 287.

Vers. 21. *Non — qui in caelis est.* Vide quid nunc A dicat. Non omnis qui credit in me, ingredietur ad bonorum caelestium fruitionem, nisi etiam fecerit quae dico; ita quippe addidit Lucas ⁴². Neque enim sola fides ad salutem sufficit, nisi et vita fide digna adjungatur; neque vita solum virtuti conformis, si non etiam fide ditescamus; sed utrumque simul adjunxit, ut non separaretur alterum ab altero. Nam ipsum appellare Dominum, fidei tantum est. Quomodo autem non dixit. Sed qui facit voluntatem meam? Ut Patrem honoraret: et quia non alia est Patris voluntas ab ea quae Filii est; voluntas autem Patris, Filii praecepta sunt.

Vers. 22. *Multi — Vers. 23 iniquitatem.* In praecedentibus quidem docendo innuit, quod peccatores B excepturum sit supplicium: nunc vero apertius id dicit. Quis est autem qui punit impios, nisi ipse? Sed cum antea dixisset: Non omnis qui credit in me ingredietur regnum caelorum, nisi et vitam condignam habere curaverit, nunc et aliud quod mirabilius est, addit, quod neque signa et miracula edentes, eo regno digni habebuntur, nisi etiam et vita correspondeat fidei. Ecce enim et hi multa talia operati fuerant, abjiciuntur tamen, eo quod vitam suam neglexerint. Multi, inquit, ab eo quod rectum est excidentibus, haec et illa mihi dicent. Illum quidem diem, dixit diem judicii: nempe cognitum et expectatum. Virtutes autem nominavit signa et miracula. *Confitebor sane eis hoc est, Condemnabo eos.*

Cum autem etiam per nomen ejus multifecissent, C quomodo eos ignorat? Quia vitam habebant contrariam. Scire enim oportet, quod apud Deum duplex est scientia: una quidem naturalis, qua omnia novit, utpote omnium conspexerit omniumque priusquam fierent cognitor; altera vero magis peculiaris, qua solos justos cognoscit. *Novit, inquit, Dominus viam justorum* ⁴³; et: *Cognoscit Dominus vias innocentium* ⁴⁴; et: *Novit Dominus qui sunt ejus* ⁴⁵. Eos autem qui vitam habent contaminatam, ignorare se simulat, utpote cognitione sua indigne conversantes.

Alibi quoque negat illos, ut qui eum operibus negaverunt. Dixit enim per prophetam: *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me* ⁴⁶. Qui enim praecepta ipsius spernit, ipsum spernit: D ideo quoque merito spernitur.

Verum si indigni erant, quomodo in eis operabatur Spiritus sanctus? Omnino propter duo fiebant ista: puta ut gratiae Deiliberitas etiam in indignos

⁴² Luc. vi, 46.

⁴³ Psal. 1, 6.

⁴⁴ Psal. xxvi, 18.

⁴⁵ II Tim. ii, 19.

⁴⁶ Isa. xxxix, 15.

Variae lectiones et notae.

(55) καὶ τὰς omittit B.
(56) μὲν addit A.

(56*) Idem εἶπων.
(57) Malim te, loco δέ-

Οὐ — τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ὅρα τί λέγει νῦν, ὅτι Οὐ πᾶς ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ εισελύσεται εἰς τὴν ἀπόλαυσιν τῶν οὐρανῶν ἀγαθῶν, εἰ μὴ καὶ ποιῆ ἅ λέγω. Οὕτω γὰρ προσέθηκεν ὁ Λουκᾶς. Οὕτε γὰρ πίστις μόνον ἀρκεῖ πρὸς σωτηρίαν, εἰ μὴ καὶ βίος ἀξίος τῆς πίστεως πρόσσιν, οὔτε βίος μόνον ἐνάρετος, εἰ μὴ καὶ πίστιν πλουτεῖ. Προσέκει δὲ ἀμφότερα συσχευθῆναι, καὶ μὴ ἀπολειφθῆναι θατέρου θατέρον. Τὸ γὰρ ὀνομάζειν τὸν Κύριον, πίστεως μόνος ἐστὶ. Καὶ πῶς οὐκ εἶπεν · Ἄλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν; Διὰ τὸ τιμᾶν τὸν Πατέρα, καὶ διὰ τὸ μὴ ἴτερον εἶναι τὸ τοῦ Πατρὸς θέλημα, παρὰ τὸ τοῦ Υἱοῦ. Θέλημα δὲ τοῦ Πατρὸς, αἱ ἐντολαὶ τοῦ Υἱοῦ.

Πολλοὶ ἀνομίαν. Ὅτι μὲν κόλασις ἐκδιέξεται τοῖς ἀμαρτολοῦς, προλαβὼν ἐδίδαξε · νῦν δὲ λέγει, καὶ τίς ἴσται ὁ κολάζων, ὅτι αὐτός. Εἶπων δὲ, ὅτι Οὐ πᾶς ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ εισελύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, εἰ μὴ καὶ βίου κρείττονος ἐπιμελήσεται · παραδοξότερον ἔτι φησὶν, ὅτι Οὐδὲ οἱ σημεῖα καὶ θαύματα ποιοῦντες ἀξιωθήσονται τῆς τοιαύτης βασιλείας, εἰ μὴ ἀνάξιον βίον ἔχουσιν. Ἰδοὺ γὰρ καὶ οὗτοι, πολλὰ τοιαῦτα ποιήσαντες, ὁμῶς ἀποπεμφθήσονται, διὰ τὸν ἡμελημένον βίον αὐτῶν. Πολλοί, φησὶν, ἐπιπτοντες ἑρῶσι μοι τὰδε καὶ τὰδε (55) · ἡμέραν (56) οὐν ἐκείνην εἶπε (56*), τὴν τῆς κρίσεως, ὡς ἔγνωσμένην καὶ προσδεδόχημένην. Δυναμίς δὲ ὀνομασι, τὰ σημεῖα καὶ τὰ θαύματα. Τὸ δὲ Ὁμολογήσω αὐτοῖς, ἐντὶ τοῦ Ἀποκριθῆσομαι.

Καὶ ἐπειδὴ ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ πάντα ἐποιοῦν, πῶς ἀγνοεῖ αὐτούς; Διότι βίον εἶχον ἐναντίον. Χρὴ γὰρ γινώσκειν, ὅτι διττὴ ἐστὶν ἡ γνώσις παρὰ τῷ Θεῷ · ἡ μὲν, κατὰ φύσιν, καθ' ἣν οἶδε πάντα, ὡς παντεπόμπης, καὶ ὡς πάντα εἰδώς, πρὶν γενέσεως αὐτῶν · ἡ δὲ, κατ' οἰκείωσιν, καθ' ἣν οἶδε μόνους τοὺς δικαίους. Ὅτι, φησὶ, γινώσκει Κύριος ὁδὸν δικαίων · καὶ · Γινώσκει Κύριος τὰς ὁδοὺς τῶν ἀμώμων · καὶ · Ἐγὼ Κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ. Τοὺς δὲ βίον ἔχοντας διαφθαρμένον ἀγνοεῖν προσποιεῖται, ὡς πολιτευσάμενους ἀναξίως τῆς αὐτοῦ γνώσεως.

Καὶ ἑτέρως δὲ ἀρνεῖται αὐτούς, ὡς ἀρνησάμενους αὐτὸν τοῖς ἔργοις. Εἶρηκε γὰρ διὰ τοῦ προφῆτου, ὅτι Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χεῖρασι με τιμᾶ, τῇ δὲ καρδίᾳ, πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ. Ὁ γὰρ ἀπέτων ἐντολὰς αὐτοῦ, αὐτὸν ἀθετεῖ διὰ καὶ ἀθετεῖται δικαίως.

Καὶ ἐπὶ ἀνάξιον ἦσαν, πῶς ἐνήργησεν εἰς αὐτούς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Πάντως διὰ δύο ταῦτα, ἵνα (57) δὲ ἡ φιλοτιμία τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ δι-

χθελή, χρομένη και εἰς τοὺς ἀναξίους, και ἵνα ἕτεροι δι' αὐτῶν ὠφελῆθῶσιν, ὅσοι τε παρ' αὐτῶν ἰθεραπέυσοντο, και ὅσοι βλέποντες τὰς τοιαύτας θαυματουργίας, ἐπίστευον τῷ Χριστῷ. Οὐ χρὴ οὖν θαυμάζειν αὐτοὺς θαυματουργοῦντας. Οὐδὲν γὰρ παρ' αὐτῶν εἰσηνεγχαν, ἀλλὰ τὸν Θεὸν, τὸν δωδωκότα, τωτοιχοῖς οὖσιν αὐτοῖς, τὴν χάριν. Τοιοῦτος ἦν ὁ τὰ δαιμόνια ἐκβάλλον, και μὴ ὦν μετ' αὐτοῦ. Τοιοῦτος ἦν και ὁ προδότης Ἰούδας. Ἀνάξειο γὰρ ὄντες, ἔλαβον χαρίσματα. Και ἐν τῇ Παλαιᾷ δὲ εἰς πᾶλλοῦς ἀναξίους ἡ θεία χ'ρις ἐνήργησεν, ἵνα δι' αὐτῶν ἄλλοις εὐεργετήσῃ. Ἄλλ' οὗτοι μὲν πάντες πιστεῖν τῶς εἶχον, εἰ και βίου ἦσαν κατεργασμένοι. Βαλαάμ δὲ και πιστεῖως και πολιτείας ἀρίστης ἀλλοτριος ὦν, προεφήτευσεν. Και τῷ Φαραῶ δὲ, και τῷ Ναβουχοδονόσορ, και τῷ υἱῷ αὐτοῦ Βαλτάσαρ, ἀσεβείας και παρανοματώτοις οὖσιν, εἶδειξεν ὁ Θεὸς τὰ μέλλοντα διὰ τὴν ἑτέρων οἰκονομίαν. Και τί λέγω περὶ ἀνθρώπων; Εἰς τὴν ὄνον τοῦ Βαλαάμ ἡ χάρις τὰ ἑαυτῆς ἐπέδειξατο, φωνὴν ἀνθρωπίνην αὐτῇ δωρησαμένη, πρὸς τὸ συνετίσαι τὸν ἐπιβάτην αὐτῆς.

Ἐπεὶ τοίνυν, ὀρθοῦ βίου μὴ παρόντος, οὔτε πιστεῖς οὔτε θαύματα σώζειν δύνανται, βίου μᾶλλον ἐπιμελητέον ἡμῖν. Τὰ δὲ θαύματα, παρεχόμενα μὲν ἀποδεκτέον, μὴ παρεχομένων δὲ μὴ ἀδυμητέον. Ο γὰρ ἐνάρετος, και μὴ θαυματουργῶν, οὐδὲν ἐπιτύθειν ἠλάττωται. Και γὰρ ὁ μὲν ἀγαθὸς βίος, πάντως σώζει τὸν πιστὸν· τὰ θαύματα δὲ οὐ πάντως. Και τοῦ μὲν ἐναρέτου βίου ἀμοιβὰς ἡμῖν χροωστέι Θεός· τῶν δὲ θαυμάτων ἡμεῖς μᾶλλον κτῶ. Τὰς αἰτίας δὲ, δι' ἃς οὔτε πᾶσι τοῖς ἀγίοις παρέχου τὴν χάριν τῶν θαυμάτων ὁ Θεός, οὔτε πᾶσι τοῖς ἀναξίοις, μόνος αὐτὸς οἶδεν ὀρθῶς, ὁ πάντα κατὰ λόγον ποιῶν.

Πᾶς — φρονιμῶ. Ἄπαρτίσας τὴν διδασκαλίαν, λοιπὸν παραθαρόρῳνει τοὺς μαθητὰς, εἰς τὸ βαδίσαι τὴν στενὴν και τεθλιμμένην ὁδὸν, ὑπερσχοῦμενος γενέσθαι αὐτοῖς ἀρκούσαν ἀσφάλειαν, τὴν φυλακὴν τῶν ἐπιτολῶν αὐτοῦ. Πᾶς, φησὶν, ὁ ἀκούων μου τοὺς λόγους τούτους, ἦτοι τὰς ἐπιτολάς, ἃς ἐπέταξα. Τινὰ μὲν οὖν τῶν (58) ἀντιγράφων, Ὁμοιωθήσεται γρά-

A diffundi demonstraretur; et ut per ipsum aliis beneficium conferretur, qui videlicet ab eis curabantur, vel qui opera illa admiranda intuentes credebant in Christum. Non ergo eos admirari oportet, qui miracula operabantur, neque enim quidquam a se ipsis conferebant; sed Deum, qui cum illi tales essent, gratiam tamen illis præstiterat. Talis erat, qui dæmonia ejiciebat, nec tamen ipsum sequebatur; talis erat et Judas proditor. Nam licet indigni essent, gratiam tamen acceperant. In Veteri quoque Testamento in multis indignis gratia operabatur, ut per eos aliis beneficium præstaret. Sed hi quidem fidem interim habebant, quanquam vita reprehensibiles essent. Balaam B autem cum a fide et conversatione bona esset alienus, prophetabat. Quin et Pharaoni et Nabuchodonosor et filio ejus Baltasar, cum essent impiissimi ac sceleratissimi, Deus futura demonstravit, propter aliorum gubernationem. Sed quid de hominibus dico, cum et in asina Balaam suam demonstraverit virtutem, voce humana ipsi collata, ut eam ipsius ascensor intelligeret?

Quia ergo recta via deficiente, neque fides, neque miracula salvos facere possunt, nobis de vita magis curandum est: quod si facere quoque signa detur, suscipiendum est; si autem non detur, constrictari non oportet. Nam qui virtute præditus est, etsi miracula non edat, nihil inde patitur C detrimenti, bona siquidem vita fidelem omnino salvum facit, miracula vero non semper. Præterea bonæ vitæ remunerationem nobis debet Deus; miraculorum autem, nos potius ipsi debemus. Causas vero propter quas, neque sanctis omnibus præbet Deus gratiam miraculorum, neque e diverso omnibus indignis, solus ipse novit, quia omnia justa ratione facit.

Vers. 24. *Omnis — prudenti.* Expleta doctrina adhortatur deinceps discipulos, ut per viam angustam et strictam gradientur: promittens illis sufficientem adfore securitatem, nempe ipsam præceptorum observationem. Omnis, inquit, qui audit hos sermones meos, sive hæc quæ jussi præcepta: quædam siquidem exemplaria ὁμοιωθήσεται,

Varia lectiones et notæ.

(58) Discant hoc loco crisin Novi Testamenti, qui, ubi ἀντιγράφων fit mentio, ubique cogitant de codicibus N. T. Cujusmodi ergo codices ὁμοιωθήσεται habent? scilicet Chrysostomi. tom. VII, p. 301 bis. Quid autem Euthymius? Num examinavit, quæ lectio per codices N. Testamenti præferenda sit? Minime vero. Sed utramque admittit. Theophylactus, qui etiam tractavit codices Chrysostomi in textu et in scholio, ὁμοιωσῶ habet, pag. 41. Quæ crisis est h. l. Wetsienii? Ex versu 26 inquit. Recte profecto. Nam Chrysostomus et cæteri interpretes millies diversa loca confundunt. Unde autem in versionem Syram et Vulgatam venit? Ac si istæ versiones non centies ac sæpius ex scholiis Græcis essent corruptæ. Si autem postea Origenis Commentarius ad hunc locum ex bibliothecis eruetur, et ille quoque comprobabit ὁμοιωθήσεται,

scilicet tunc accesseris ad fontem erroris. Ex cod. Wetst. 1, propemodum suspicor, ita illum scripsisse. Quis vero hic ex editoribus N. T. ex Chrysostomo notavit ὁμοιωθήσεται? Dixit quispiam: Sed parum interest, utrum ὁμοιωσῶ, an ὁμοιωθήσεται legatur Criticæ sacræ sine dubio interest. Sed theologiæ dogmaticæ hic parum interest. Igitur etiam hunc locum arripui. Si enim de Christo ageret, silentio prætermissem. Sed a me impetrare nequeo, quin duo inedita ad hunc locum scholia ex codice Mosquensi e. fol. 63, addam. Alterum Photii est et defendit lectionem vulgatam; alterum Origenis, quod ineptas ejus explicationes, ex parallelismo seu ex suæ ætatis concordantiis declarat.

Φωτίου. Σημειῶσαι, ὅτι τὸ μὲν γενέσθαι φρονιμῶν, οὐκ ἔστιν ἄνευ τῆς τοῦ Θεοῦ συνεργίας και ἐπινοίας. Διὸ φησιν. Ὁμοιωσῶ κτῶν ἀνδρὶ φρονιμῶ, ἀντί

id est, *assimilabitur* habent : rectum tamen est et A
 ὁμοιωσῶ assimilabo : sine auxilio enim ejus nullus
 quidquam boni potest operari. Deinde etiam prudentis
 operam ponit.

Vers. 24. *Qui — petram.* Domum quidem appel-
 lat, intelligentis animæ operationem (dd), quo vari-
 is ædificatur virtutibus. Petram autem præcepto-
 rum ejus firmitatem quæ fundant ac firmant ea quæ
 superædificata sunt, et ad omnes tentationum insul-
 tus, ne evertantur custodiunt ; suadendo omnes
 contumelias, multiplicesque illecebras, etiam mor-
 tem ipsam despiciere, nec ob ullum dispendium
 mollescere, aut terga dare.

Vers. 25. *Et — petram.* Ad intellectum quidem
 communem, per imbrem, fluvios ac ventos, varias
 innuit tentationes. Anagogice vero per imbrem B
 intelligimus commoti animi cogitationes, quas im-
 mittunt dæmones animis ; fluvios autem affectio-
 nes ad perditionem detrahentes : ventos vero dæ-
 mones, qui nequitia spiritus vocantur ⁴⁷.

Sive igitur sensibiles, sive intelligibiles dixerim
 tentationes, omnes hæc in prædictam domum
 irruentes, sive insilientes, aut illi ruinam mi-

⁴⁷ Ephes. vi, 12.

Varia lectiones et notæ.

τοῦ· Συναντιλήψομαι καὶ συναργήσω εἰς τὸ τὰ παρ' C
 αὐτοῦ οἰκοδομηθέντα μὴ διαπεσῶν, μηδὲ διαφθαρέ-
 ναι. Ἐπὶ δὲ τῷ μωρῷ οὐκ εἶ ὁμοιωσῶ, ἀλλ' ὁμοιωθη-
 σται, οἷον· Ἄυτὸς ἑαυτῷ αἰτίος ἔστω τῆς θρασυτή-
 τος καὶ τιμωρίας, ὅτι δέον ἀρετὴν διώκοντα τῆς τοῦ
 Θεοῦ βασιλείας ἐπιτυχεῖν, αὐτὸς δὲ κακίαν μετιῶν,
 ἐντὸς ἑαυτοῦ ποιεῖ τῆς κοιλίας. Οὕτως ἡ μὲν τῶν ἀρετῶν
 κτῆσις, ἡμετέρα σπουδῆ καὶ τῆ τοῦ Θεοῦ κατορθοῦται
 χάριτι· ἡ δὲ τῆς κακίας πράξις, γνώμης μοχθηρία καὶ
 προαιρέσεως παρατροπὴ ἐπιγίνεται.

Est hoc scholium, ut pleraque SS. Patrum, argu-
 tum, spectans magis οἰκοδομὴν καὶ ἀσκησιν, quam
 ἐξήγησιν καὶ κρίσιν. Defendit tamen, *comprobantibus*
præstantioribus codicibus, contra Chrysostomum
 et Euthymium, lectionem vulgatam.

Quid autem ad exemplum novorum interpretum
 ex Bielii Lexico attulit magnus Origenes ? Continuo
 cognosces.

Ἐργένους· Δεῖ τὸν ἀκούοντα (Respicit ergo hunc
 locum) συντείνει τῶν λεγομένων. Ἡ γὰρ σύνεσις
 φρόνησιν (φρόνιμος ergo attingit) παρέχει, καὶ
 ταύτη τὸ ἔργον (ἢ οἰκοδομὴ). Ἀκολουθεῖ· καὶ οἰκο-
 δομεῖ (ecce ut per frictionem frontis phantasiam in-
 flammavit!) λίθους (lapidibus enim ad ædificandum
 opus) ἐκλεκτοῦς (sed ad fundamentum etiam
 descendendum) ἐπὶ τὸν τῶν προφητῶν καὶ ἀποστό-
 λων θεμελίον (I Cor. iii, 11, 12), περὶ οὗ λέγει.
 Ἐάν μὴ (quomodo hoc in mentem ei venerit ? Sci-
 licet ex Bielii Lexico in vocabulo οἰκοδομεῖν).
 Κύριος οἰκοδομήσῃ (Psal. cxvi, 1) οἶκον, εἰς μά-
 την ἑκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες αὐτόν. Δοῦσα καὶ
 πλοῦτος ἔσται ἐν τῷ οἴκῳ τούτῳ unde hæc ? Ex
 Bielii in οἶκος. Vide Psal. cxii, 3), αὐτὸς δὲ ὁ οἶκος ἐκ
 τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ οἰκοδομοῦμενος (domus enim
 exædificata habitatur etiam) οἰκητήριον τοῦ Θεοῦ
 γίνεται. (Affer Lexicon). Ἐνοικήσω γάρ (II Cor.
 vi, 16) ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω. Οὕτως ἐπὶ

φουσι. Καλὸν δὲ καὶ τὸ ὁμοιωσῶ· Χωρὶς γὰρ τῆς
 αὐτοῦ βοηθείας, οὐδεὶς οὐδὲν κατορθοῖ. Εἴτα τίθησι
 καὶ τὰ ἔργα τοῦ φρονίμου.

Ἵστις — πέτραν. Οἰκίαν μὲν ὀνομάζει, τὸν
 νορὸν οἶκον τῆς ψυχῆς, τὸν ἐκ διαφόρων ἀρετῶν
 οἰκοδομοῦμενον· πέτραν δὲ τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἐντο-
 λῶν αὐτοῦ· αἰτινες ἐδράζουσι καὶ στερεοῦσι τὰ
 ἐπωκοδομημένα, καὶ πάσαις προσβολαῖς πειρασμῶν
 ἀπερίτρεπτα (59) φυλάττουσι, πείθουσαι καταρρο-
 νεῖν πάσης ἐπηρείας καὶ παντοίας (60) ἐπαγωγῆς
 καὶ αὐτοῦ τοῦ (61) θανάτου, καὶ μὴ ἐνδιδοῦναι μη-
 δὲ τῶν βλαβερῶν.

Καὶ — πέτραν. Αἰσθητῶς μὲν, διὸ τῆς βροχῆς,
 καὶ τῶν ποταμῶν, καὶ τῶν ἀνέμων, τοὺς ποικίλους
 πειρασμοὺς ἐδήλωσεν· ἀναγωγικῶς δὲ νοοῦμεν
 βροχὴν μὲν, τοὺς ἐμπαθείς λογισμοὺς, οὓς ἐνστα-
 λάζουσι ταῖς ψυχαῖς οἱ δαίμονες· ποταμοὺς δὲ, τὰ
 πάθη, κατασύροντα πρὸς ἀπώλειαν· ἀνέμους δὲ
 τοὺς δαίμονας, πνεύματα (62) πονηρίας ὀνομαζο-
 μένους.

Εἴτε οὖν αἰσθητοῦς, εἴτε νοητοῦς πειρασμοὺς
 εἶποιμεν, τάντες οὗτοι προσπίπτοντες τῇ θελω-
 θέσῃ οἰκίᾳ, εἴτουν, προσκρούοντες καὶ προσβά-
 λ-
 λ-
 λ-

τὴν πέτραν ἠκοδομηται. Ἡ δὲ πέτρα (I Cor. x, 4)
 ἢ ὁ Χριστὸς. Θεμελίον γὰρ ἄλλον (I Cor. iii, 11)
 οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὅς
 ἐστὶν ὁ Χριστὸς. (Deleatur ergo in N. T. Ἰησοῦς
 et addatur ὁ. Ita enim Origenes in suis codicibus
 reperit. Sed unde ὁ Χριστὸς ; Ex proximo : Ἡ δὲ
 πέτρα ἦν ὁ Χριστὸς.) Τὸ δὲ ἀκούων καὶ ποιῶν.
 (Ecce, ut textum urgeat !) Πάντα γὰρ ὅσα ἐάν
 ποιήσῃτε, (Lexicon, in ποιῶν, notat Coloss. iii, 17.)
 Εἴτε διὰ λόγων, εἴτε δι' ἔργων, ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ
 Χριστοῦ ποιεῖτε. (Hic jam plura corrigenda sunt in
 N. T.) Ἐάν γὰρ ἢ ὁ θεμελίος κείμενος ἐπὶ
 τὴν πέτραν, οὔτε ἀνεμος οὔτε βροχὴ οὔτε ποτα-
 μοὶ δύναται βλάσαι τὴν οἰκίαν ἐκείνην. (Inge-
 niosa sunt, quæ addit.) Χειμῶνες γίνονται ποταμοὶ,
 ἀνεμοὶ καὶ βροχαί. (Sed quæ nunc affert, divina
 sunt.) Διὸ εὐχεσθε (Lexicon. in χειμῶνος, notat
 Matth. xxiv, 20) μὴ γνώσθαι χειμῶνος τὴν φυ-
 γὴν ὑμῶν. (Multa hic quoque corrigenda in Mat-
 thæo. Ita enim Origenes in suis codicibus legebat.)
 (Sed epiphonema et grave est et tamen acutum.)
 Τοῖς γὰρ δίκαιοις ὁ αἰὼν οὗτος, χειμῶν ἐστίν.]Amen.]
 Ich frage, wenn einer eine solche Predigt auf dem
 Dorfe hörte, ob er nicht einschliefe, oder lachte,
 oder davon schleich ? Und dieser leichtsinnaige,
 verworrene, rasende Kerl, der in Alexandrien Hu-
 maniora doct, und die grammatische Erklärung
 der Schrift erfunden haben soll, die nämlich die
 Apostel nicht einmal wussten, dieser, sollte man es
 glauben ? ist der Anföhrer der jetzigen neuen
 Kritiker des Neuen Testaments !

(59) ἀπερίτρεπτον A. Ad. οἶκον ergo retulit

(60) ἀγωγῆς A. quod alienum est. Ἐπαγωγῆς ἢ
 Grammaticis explicatur : συμφορὰ, πειρασμός, τὸ
 ὅπως οὖν κακῶς ἐπαγόμενον. Sæpius ita apud LXX.

(61) τοῦ omittit B.

(62) πνεῦμα A. Loco laudato est πνευματικά.

(dd) *Intelligentis — operationem.* Intelligibilem mentis domum

λοντες, οὐ δυναται καταβαλεῖν καὶ διαλύσαι τὴν οἰκοδομὴν αὐτῆς, διότι θεμελιώται στεβρῶς ἐπὶ πέτραις, ἧγουν, ἐπὶ ἀσφαλείαις, ὡς εἰρηται.

Καὶ ὄρα μοι τοὺς ἀποστόλους εὐθέως, ἐφ' οὓς πολλὰ μὲν ἐπιβουλαὶ χεθεῖσαι, μυριοὶ δὲ χειμῶνες συμφορῶν καταρράγοντες, οὐκ ἴσχυσαν περιτρέφαι τὸν πύργον τῆς ψυχῆς αὐτῶν. ἀλλὰ, τῶν σωμάτων αὐτοῖς διαφθειρομένων, μεμενήκασι τὰς γνώμας ἀνάλωτοι καὶ ἀήττητοι.

Καὶ — μωρῶ. Ἐπειδὴ τινες τῶν ἀκροατῶν ἐμελλον ἵπαινεῖν μὲν τὰ εἰρημένα, μὴ ποιεῖν δὲ αὐτὰ, προκαταλαμβάνων ἐφοβεῖ τούτους διὰ παραβολῆς. Ἔργα δὲ φρονίμου καὶ μωροῦ θείας, τοῦ μὲν συνετά, τοῦ δὲ μάταια, ἀμφοτέρωθεν κατασκευάζει τοῖς μαθηταῖς τὴν σωτηρίαν, διὰ τε τοῦ ζήλου τῆς συνέσεως, καὶ τοῦ μίσους τῆς ματαιοπονίας. Τοῦτο δὲ πολλάκις ποιεῖ, προτρέπων εἰς ἀρετὴν, ἀπὸ τῆς μμησῆσεως τῶν καλῶν, καὶ ἀπὸ μίσους τῶν χειρῶν.

Ὅστις — ἔπισσε. Δικαίως μωρὸν αὐτὸν ἐκάλεσε. Τί γὰρ ἀνοητότερον τοῦ κτίζοντος οἰκίαν ἐπὶ τὴν ἄκρον, καὶ τὸν μὲν πόνον ὑπομένοντος, τῆς δὲ ἐντυθέν ἀπολαύσεως ἀποστερουμένου. Τοῦτο δὲ βούλῃται νῦν εἰπεῖν, ὅτι Πᾶς ὁ μαθὼν τὰς ἐντολάς μου, καὶ μὴ ἐπὶ ταῦταις, ὡς ἐπὶ θεμελίῳ στεβρῶ, τὰς ἐκκευθῆς πράξεις οἰκοδομῶν, τουτέστι, μὴ ὡς αὐταὶ κραινοῦσι πολιτεύομενος, ἀλλ' ἑτέραν ὁδὸν βαδίζων, μωρὸς ἐστί, μάτην κάμων. Παντοίοις γὰρ πειρασμοῖς ἐν καιρῷ περιστάσεως εὐάλωτος γίνεται. Ἐπεὶ δὲ ὁ τοιοῦτος δὲ οὐδὲν ἕτερον παρατρέχει τὰς τοῦ Σωτῆρος ἐντολάς, ἢ διὰ μόνον τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδὸν αὐτῶν, εἴη ἂν ἄμμος ἢ φιληθονία, ἐφ' ἣν οἰκοδομῇ τὴν ἐκευθῆς πολιτείαν. Διὸ καὶ πειρασμοῦ προσβάλλοντος, πίπτει εἰς ἄρνησιν, μὴ φέρων τὴν πειρίαν, οἷα μὴ συνειθισμένος πόνους καὶ σκληραγωγίας.

Καὶ — μεγάλη. Πάντως μεγάλη. Καὶ γὰρ οὐκ ἀπὸ δόξης πέπτωκεν, οὐδ' ἀπὸ πλοῦτου, καὶ τοιαύτης ἄλλης ἀνθρωπίνης εὐμερίας, ἀλλ' ἀπὸ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. Ὁ μὲν γὰρ ἀπίστος, οὐ πίπτει· ζῆται γὰρ διὰ παντὸς ἐν τῷ βόθρῳ τῆς πλάνης· ὁ δὲ ταύτης ὑπερβαθεῖς, καὶ ἀναχθεῖς ἐπὶ τὸ τῆς πίστεως ὕψος, εἶτα μετακλιθεῖς, οὗτος πίπτει, καὶ ἐκπίπτει τῆς αἰωνίου ζωῆς.

Καὶ — αὐτοῦ. Ἔθος ἐστὶν Ἑβραίοις, ἐν ταῖς ἀρχαῖς πολλάκις τῶν διηγήσεων ἀπλῶς τιθεῖν τὸ, Ἔγενετο. Σὺ δὲ μοι θαύμασον τὸ φλῆκον τῶν δόχλων, καὶ τὸ καρτερικὸν ἐν ταῖς ἀκροάσεσιν. Ἀχρὶ γὰρ συνεπλήρωσε τοὺς λόγους τῆς διδασκαλίας, παρ' ἔμενον ἡδέως ἀκούοντες. Ἐξεπλήσσοντο δὲ, ὡς ἐλευθεροὶ φόνου καὶ πονηρίας. Εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐκπλήξεως.

Ἦν — γραμματεῖς. Ἦν διδασκων μετὰ παρρησίας, καὶ οὐ μετ' ὑποστολῆς, ὡς οἱ Γραμματεῖς. Ἦ διότι οἱ Γραμματεῖς μὲν εἰς τὸν νόμον καὶ εἰς τοὺς προφήτας ἀνίφερον ἂν ἰδιδασκον, οἷον ὅτι Ὁ νόμος κλέυει τάδε, καὶ οἱ προφῆται τάδε φασίν· ὁ δὲ

nitantes, non potuerunt dejicere aut dissolvere eam, quia fundata erat firmiter super petram, sive super soliditatem, ut dictum est.

Statim itaque apostolos mihi intuere, in quos plurimæ defluerunt insidiæ, ac innumeræ calamitatum hiemes deciderunt : nec valuerunt animarum eorum turrim evertere, sed perditis certe corporibus animo permanserunt inexpugnabiles ac insuperabiles.

Vers. 26. *Et — fatuo.* Quia nonnulli auditorum laudaturi erant quæ dixerat, nec tamen ea facturi : per parabolam hos anticipando deterret. Positis autem prudentis atque fatui operibus : illius quidem rationi consonis et honestis, hujus autem vanis : utrinque discipulorum confirmavit salutem, et per zelum prudentiæ, et per odium vani laboris. Hoc autem frequenter facit : ad virtutem adhortans, et ab imitatione honorum, et ab odio majorum.

Vers. 26. *Qui — Vers. 27. cecidit.* Merito stultum illum nominavit. Quid enim insipientius eo qui domum suam super arenam ædificat, et cum laborem sustineat, privatur tamen fructu quem inde colligere oportuit ? Est ergo tantumdem, ac si diceret : Omnium qui postquam præcepta mea didicit, super ea quasi super solidum fundamentum, suas actiones non ædificat, hoc est non conversatur juxta id quod illa admonent, sed alia incedit via, stultus est et vane laborat, hoc est, variis tentationibus, afflictionis tempore facile superabitur. Cum autem talis ob aliud nihil prætermittat salutis præcepta, quam propter viam arctam et angustam, erit sane arena voluptatum amor, super quam suam ædificat conversationem : ideoque ingruente tentatione, in negationem cadit, non ferens acerbiter, eo quod laboribus durisque asperitatibus non sit assuetus.

Vers. 27. *Et — magna.* Magna utique. Neque enim ab honore excidit aut divitiis, seu alia hujusmodi humana prosperitate : sed a fide in Christum. Nam qui infidelis est, non cadit, sed jacet penitus in fovea erroris ; qui vero ab hac extractus, et ad fidei altitudinem sublevatus, postea revocatur : hic cadit, et a vita excidit æterna.

Vers. 28. *Et — ipsius.* Habent Hebræi pro consuetudine in principio alicujus narrationis simpliciter ponere : *Et factum est.* Tu autem admirare mihi turbarum attentionem ac tolerantiam in audiendo : quæ donec completerentur omnia doctrinæ verba, libenter perseverabant. Obstupuerunt vero, tanquam ab invidia ac malitia alieni. Deinde causam quoque ponit stuporis.

Vers. 29. *Erat — Scribæ.* Docebat cum increpandi fiducia, et non cum metu, quemadmodum Scribæ. Vel, quia Scribæ a lege et prophetis proferebant ea quæ docebant, utpote dicentes : Hæc Jubet lex : ista dicunt prophætæ ; Christus vero

accepta a seipso auctoritate, docebat, ac legem ferebat, et continue addebat: *Ego autem dico vobis, et tanquam futuri iudex sæculi, bonis quidem promittebat salutem, malis vero comminabatur supplicium.*

CAP. VI. *De leproso.*

CAP. VIII. Vers. 1. *Cum autem descendisset — multæ.* A doctrina transit ad miracula. Quia enim tanquam auctoritatem habens docebat, ne jactabundus esse putetur et arrogans, operibus quoque suam ostendit potestatem, et sermones re ipsa confirmat. Considera etiam turbarum benevolentiam: ipsi siquidem doctrinam sublimem (*ee*) auribus percipiebant et admirabantur, credebant ac sequebantur. Principes autem ipsorum et Scribæ promulgantibus quoque virtutem ejus signis, offendentur ac irritabantur.

Vers. 2. *Et ecce — mundare.* Non dixit: Si Deum invocaveris: sed, *Si vis, quod argumentum est indubitæ fidei.* Cum enim audisset de doctrina ac potentia ejus, credidit Deum esse qui omnia posset. Ideo etiam cum fervore accessit. Nam quod simpliciter dixit Matthæus: *Adorabat, manifestius ait Marcus: Genibus provolutus*⁴⁸. Lucas vero similiter, quod *procidit in faciem et deprecabatur ipsum*⁴⁹.

Vers. 3. *Et — lepra ejus.* Volens sane leprosi confirmare judicium, quod recte opinatus esset ipsum esse Deum omnipotentem, turbisque ostendere potentiam suam, sicut diximus, ait: *Volo, mundare.* Hic autem: *Volo, benignitatis indicium est; Mundare vero potentia.*

Cum autem hunc verbo sanaret, quam ob causam manu quoque extenta tetigit eum? Quia lex erat quæ leprosum tangere prohibebat. Volens autem Christus ostendere quod tanquam Deus supra legem esset (nam hæc adversus nudos homines statuta erat), audacter tetigit, nec ullus e turba contradixit. Ex præmissis enim certi erant, quod omnia legitime faceret. Simul etiam docebat, non abominandam esse corporalem lepram eorum qui ejusdem sunt generis. Solam namque lepram animæ convenit exsecrari, quæ est peccatum. Non solum enim manus ipsius impuritatem non contraxit ad contactum corporis leprosi, quin potius illud emundavit. Quia igitur pulchritudine animæ nostræ lepra deletur peccati (*ff*), accedamus ad sermonem præceptorum Christi, ut postquam nos tetigerit, ipsam emundet.

Vers. 3. *Et — dixeris.* Præcepit ut taceret, et ipse laudem fugiens apud homines, et eos instruens

⁴⁸ Marc. 1 40, ⁴⁹ Luc. 7, 12.

Α Χριστός ἀφ' ἑαυτοῦ, κατ' ἐξουσίαν ἐδίδασκε, καὶ ἐνομοθέτει, καὶ συνεχῶς προσετίθει τό· Ἐγὼ (63) δι λέγω ὑμῖν· καὶ ὡς κριτῆς τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, τοῖς μὲν ἀγαθοῖς ἐπηγγέλλετο σωτηρίαν· τοῖς πονηροῖς δὲ ἠπειλεῖ κολάσιν.

ΚΕΦ. 5. Περὶ τοῦ λεπροῦ.

Καταβάντι δὲ αὐτῷ — πολλοί. Ἀπὸ τῆς διδασκαλίας, ἐπὶ τὰ θαύματα μεταβαίνει. Ἐπεὶ γάρ, ὡς ἐξουσίαν ἔχων ἐδίδασκεν, ἵνα μὴ νομισθῆ κομπάζειν καὶ ἀλαζονεύεσθαι, δείκνυσι τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ καὶ ἐν τοῖς ἔργοις, καὶ βεβαίῳ τοὺς λόγους ἀπὸ τῶν πράξεων. Σκόπει δὲ καὶ τὴν τῶν ὄχλων εὐγνωμοσύνην, ὅτι αὐτοὶ μὲν, ψιλοῦς λόγους ἠνωτισάμενοι, καὶ ἐθαύμασαν καὶ ἐπίσθησαν καὶ ἠκολούθησαν· οἱ ἀρχόντες δὲ αὐτῶν καὶ οἱ Γραμματεῖς καὶ τῶν σημείων ἀνακηρυττότων τὴν αὐτοῦ δυνάμιν, ἐσκωδάλιζοντο καὶ ἤρριαινον.

Καὶ ἰδοὺ — καθαρῖσαι. Οὐκ εἶπεν, Ἐὰν παρακαλέσης τὸν Θεὸν ἄλλ', Ἐὰν θέλῃς, ὅπερ ἀπόδειξις ἐστὶν ἀδιστακτοῦ πίστεως. Μαθὼν γὰρ περὶ τῆς διδασκαλίας καὶ δυνάμεως αὐτοῦ, ἐπίστευσεν, ὅτι Θεὸς οὗτός ἐστι παντοδύναμος. Διὸ καὶ μετὰ θερμότητος προσῆλθεν. Ὁ μὲν γὰρ Ματθαῖος ἀπλῶς εἶπεν, ὅτι Προσεκύνει· ὁ δὲ Μάρκος, φανερώτερον, ὅτι γονυπετῶν ἦν· καὶ ὁ Λουκᾶς δὲ, ὁμοίως, ὅτι Πρὸς ὄψωπον ἐπέσθη αὐτοῦ.

Καὶ — αὐτοῦ ἡ λέπρα. Βουλόμενος ἐπιβεβαιῶσαι μὲν καὶ τοῦ λεπροῦ τὴν διάγνωσιν, ὅτι ὀρθῶς ὑπέλαθεν, εἶναι αὐτὸν Θεὸν πάντα δυνάμενον· ἐπίδειξαι δὲ καὶ τοῖς ὄχλοις τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ, καθὼς εἰρήκαμεν, εἶπε, θέλω, καθαρῖσθαι. Ἐνταῦθα δὲ, τὸ μὲν, θέλω, φιλανθρωπίας ἐστὶν ἀπόδειξις· τὸ δὲ, καθαρῖσθαι, δυνάμεως.

Καὶ ἐπεὶ λόγῳ ἰάσατο τοῦτον, τίνας ἐνεκεν ἐπέτινας τὴν χεῖρα ἤψατο αὐτοῦ; Διότι νόμος ἦν, κωλύων ἀπτεσθαι λεπροῦ. Δείξει δὲ βουλόμενος ὁ Χριστός, ὅτι ὡς Θεὸς ὑπέρκειται τοῦ νόμου· κατὰ γὰρ τῶν ψιλῶν ἀνθρώπων οὕτως νομοθέτητο· θαρράλειως ἤψατο, καὶ οὐδεὶς ἀντίειπεν ἀπὸ τῶν ὄχλων· πεπληροφόρητο γὰρ ἐκ τῶν προλαβόντων, ὅτι κατὰ λόγον πάντα ποιεῖ, καὶ ἅμα ἐδίδαξε, μὴ βδελύττεσθαι τὴν σωματικὴν λέπραν τῶν ὁμοφύλων. Χρὴ γὰρ μόνον φοβέσθαι τὴν (64) ψυχικὴν, ἧτις ἐστὶν ἡ ἁμαρτία. Καὶ γὰρ οὐ μόνον οὐ μετέλαβε ἀκαθαρσίας ἡ τοῦ χεῖρ, ἀψάμενη τοῦ λεπροῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐκαθάρισε τοῦτο. Ἐπεὶ τοίνυν καὶ τῷ καλεῖ τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἡ λέπρα τῆς ἁμαρτίας ἐλυμνήτατο, προσελθόμεν τῷ λόγῳ τῶν ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀψάμενος ἡμῶν καθαρῖσει ταύτην.

Καὶ — εἶπης. Παρήγγειλεν αὐτῷ σιγᾶν, αὐτός τινος φεύγων τὸν παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἔπαινον, καὶ πα-

Variæ lectiones et notæ.

(63) δι, omittit A.

(64) Ita correxi, loco ψυχῆν.

(ee) *Doctrinam sublimem.* Sola verba.

(ff) *Pulchritudine — peccati.* Cum ergo pulchritudine

dini mentis nostræ lepra peccati detrimentosa fuerit.

δύων τοὺς εὐεργετοῦντας, μισεῖν τὸ φιλότιμον· A
καίτοι σαφῶς ἐγίνωσκεν, ὅτι οὐ σιγήσει, ἀλλὰ καὶ
τρανώς ἀνακηρύξει τὸν εὐεργέτην· ὁμοίως τὸ οἰ-
κίον ποιεῖ καὶ παραγγέλλει. Χρῆ γὰρ τὸν μὲν εὐερ-
γετοῦντα παραγγέλλειν σιγῆν, διὰ μετριοφροσύ-
νην· τὸν δὲ εὐεργετούμενον κηρύττειν δι' εὐγνωμοσύνην
(85).

Ἄλλ' — Μωϋσῆς. Ἐκέλευεν ὁ νόμος, τὸν καθα-
ρισθέντα λεπρὸν μὴ τοῖς αἰντοῦ πιστεύειν ὀφθαλμοῖς,
ἀλλὰ τοῖς τοῦ ἱερέως ἀναθεῖναι τὴν χρίσιν τοῦ καθαρισ-
μοῦ, καὶ μὴ πρότερον ἀναμιγῆναι τοῖς καθαροῖς, εἰ μὴ
ἐμφανισθῆ τούτῳ, καὶ παρὰ τούτου λογισθῆ καθαρός·
εἶτα προσάγειν δῶρον ὑπὲρ ἐξίλασμοῦ, καθὼς ἐν τῇ
βίβλῳ τοῦ Λευιτικοῦ γέγραπται. Πῶς οὖν εἶπεν, ὅτι
Ἦ προσέταξε Μωϋσῆς; ὁ Θεὸς γὰρ τοῦτο προσέταξε. B
Διότι νομοθέτης λέγεται καὶ ὁ Μωϋσῆς, ὡς γράψας,
ὅσα ὁ Θεὸς ἐνομοθέτησε. Τῆν μὲν οὖν θεραπείαν
αὐτῷ εἰργάσατο, τὴν δοκιμασίαν δὲ ταύτης τῷ ἱερεῖ
παρέπεμψε, ἵνα μὴ δόξη τὸ τῶν ἱερέων ὑφαρπάζειν
ἀξίωμα.

Εἰς — αὐτοῖς. Εἰς ἐλεγχον αὐτῶν, φημί δὴ, τῶν
ἱερέων. Μαρτύριον γὰρ νῦν, τὸν ἐλεγχον λέγει. Ἐπεὶ
γὰρ οὗτοι παράνομον αὐτὸν ἀνόμαζον, παρήνεσε τῷ
καθαρισθέντι λεπρῷ τηρῆσαι τὸν νόμον, καὶ ποιῆσαι,
ὅσα ἐκέλευεν προσέταξε. Τοῦτο δὲ παρήνευσεν εἰς ἐλεγχον
αὐτῶν. Πῶς γὰρ ἂν παρήνευσε τηρῆσαι τὸν νόμον, εἰ
παράνομος ἦν;

Χρῆ δὲ παρατηρεῖν, πῶς ποτὲ μὲν παραλύει τὸν
νόμον, ὁδοποιῶν τῇ μετὰ θάνατον αὐτοῦ φιλοσοφίᾳ
καὶ πολιτείᾳ τῶν Χριστιανῶν, καὶ προοικιαζόμενος
τῆν ἐπὶ ταύτης ἀνάπαυσιν τοῦ παλαιοῦ καὶ γεγη-
ρακότος νόμου· ποτὲ δὲ φυλάττει τούτον, συγκατα-
βαίνων τῇ ἀσθενείᾳ τῶν Ἰουδαίων, ἵνα μὴ σκανδαλίση
αὐτούς.

ΚΕΦ. Ζ'. Περὶ τοῦ ἑκατοντάρχου.

Εἰσελθόντι δὲ αὐτῷ — βρασανιζόμενος. — Βέβληται,
ἀντὶ τοῦ, Ἐρρίπται.

Καὶ — αὐτόν. Διατί μὴ κληθεὶς εἰς τὴν οἰκίαν, αὐτε-
πάγγελτος ἔλθειν λέγει; Διότι προέγνω αὐτόν πεπι-
στευκότα, ὅτι Θεὸς ἐστὶ, καὶ λοιπὸν ἠθέλησε τὴν πολλὴν
αὐτοῦ πίστιν ἐκκαλυφθῆναι καὶ τοῖς ἀκολουθοῦσι, καὶ
πρόσχερι τοῖς ἐξῆς.

Καὶ — μου. — Οὐκ εἰμι, φησὶν, ἀξίος, διὰ τὸ
εἶναι σε θεόν· ἀλλ' ὡς παντοδύναμος, ἐπιπὶ ἐν λόγῳ
ψιλῶ, ὁ βούλει, καὶ αὐτίκα ὁ λόγος ἔργον γενήσεται.
Ὁρᾷς μέγεθος πίστεως. Διὰ τοῦτο τοίνυν ὁ Χριστὸς
εἶπεν, ὅτι Ἐγὼ ἔλθων θεραπεύσω αὐτόν, ἵνα
εἴπῃ ὁ ἑκατοντάρχος, ὅτι, Οὐκ εἰμι ἀξίος, καὶ τὰ
ἐξῆς, καὶ οὕτω φανερωθῆ πᾶσιν ἡ πολλὴ πίστις
αὐτοῦ. Εἰ γὰρ μὴ ὁ Χριστὸς ἐκέλευεν εἶπεν, οὐκ ἂν ὁ
ἑκατοντάρχος τοῦτο εἶρηκε, καὶ πάντως ἔλαθεν ἂν
τούς ἐπομένους ἢ τοσαύτη τοῦ ἀνδρὸς πίστις. Σκό-

A qui beneficia in aliquem conferunt, ut ambitionem
exsecratur. Atqui manifeste sciebat Christus,
quod taciturus non esset, sed benefactorem palam
prædicaturus; attamen quod suum esse facit et
præcipit. Oportet enim eos qui beneficia confe-
runt, modestiæ causa præcipere silentium; eos
vero, qui beneficio sunt affecti, prædicare propter
gratitudinem.

Vers. 4. Sed — Moses. Jussit lex, ne is qui a
lepra mundatus esset suiipsius oculis crederet,
sed oculis sacerdotis iudicium emendationis com-
mitteret, neque prius his qui mundi essent com-
miseretur, quam se illi manifestasset, et ab eo
fuisset mundus iudicatus; deinde munus pro puri-
ficatione adduceret, sicut in libro Levitici scriptum
est. Quomodo ergo dicit: *Munus quod præcepit
Moses*, cum id jussisset Deus? Quia Moses legisla-
tor dicitur, utpote qui scripsit, quæ Deus statue-
rat. Sanitatem itaque ipse operatus est, appro-
bationem vero ipsius, sacerdoti commisit, ne
sacerdotum munus sibi latenter rapere videretur.

Vers. 4. In — illis. Ad redargutionem illorum;
dico sane sacerdotum. Nam *μαρτύριον*, id est,
testimonium, vocat redargutionem. Quia enim illi
transgressorem legis eum dicebant: emundatum
leprosum admonet ut servaret legem, et faceret
quæcunque lex præceperat. Hoc autem ad redar-
gutionem illorum admonet. Nam quomodo legem
servare admoneret. si legis transgressor esset.

C Observandum vero quo pacto interdum quidem
legem solvit, viam aperiens philosophiæ atque
conversationi Christianæ, quam post mortem suam
vigere oportebat, ac præparans cessationem legi
veteri, jamque senescenti; quandoque vero illam
servat, demitens se ad imbecillitatem Judæorum,
ne eos offenderet.

CAP. VII. De centurione.

Vers. 5. 6. Cum autem ingressus esset — discru-
ciatur. Jacet, hoc est, projectus est.

Vers. 7. Et — eum. Quare non vocatus in do-
mum, sua sponte venturum se dicit? Quia præco-
gnovit illum jam credere quod Deus esset: et ita
voluit magnam ejus fidem his etiam qui seque-
bantur, detegere. Intende ergo iis quæ sequun-
tur.

D Vers. 8. Et — meus. Non sum, inquit, dignus,
quia tu Deus es: sed tanquam omnipotens dic nudo
verbo quod vis, et ipsum quoque verbum opus fiet.
Vides fidei magnitudinem? Propter hoc ergo dixit
Christus: *Ego veniam et curabo eum*, ut dicat cen-
turio: *Non sum dignus*, etc., et ita manifestetur
omnibus magna fides ejus. Nisi enim Christus
illud dixisset, nequaquam hoc centurio respondi-
set et eos qui sequebantur omnino latuisset quanta
erat viri fides. Vide quoque centurionis verba, quæ

Variae lectiones et notæ.

(85) εὐγνωμοσύνης. A.

sequuntur ad id directa, quod nudo etiam verbo A sanare posset.

Vers. 9. *Nam et — et facit.* Ab exemplo ejus quod circa se contingebat, confirmabat, quod solo etiam verbo sanare posset. Postquam enim dixerat: *Dic verbo*, subjunxit: *Nam et ego homo sum, sub ducis exercitus potestate constitutus, habens sub me milites et servos, et quod cuique dico, is incunctanter hoc facit.* Hæc autem dicebat, ostendens, quod Si ego homo alteri subjectus ob modicam principatus dignitatem, solo verbo potens sum, multo magis tu, qui Deus es, infinitæ potestatis ac dignitatis. Itaque si dixeris morti ut abeat, abibit; si vero ut veniat, veniet. Neque enim simpliciter subdita est, verum etiam ancilla, quæ majorem habet subjectionem.

Vers. 10. *Hoc audito — inveni.* Admiratus est. Cum enim neque Israelita esset, neque Scripturas quæ de ipso erant legisset, adeo facile credebat. Nec solum admiratus est, verum etiam fidem ejus præconio promulgavit, ut alii hunc imitarentur: *Neque inter Israelitas, inquit, tantam inveni fidem, qui quotidie Scripturarum legunt testimonia, quæ de me loquuntur. In præcedentibus autem diximus, quod Amen dico; tantumdem est ac si dicatur: Vere ac firmiter dico; neque opus est hoc deinceps interpretari.*

Vers. 11. *Dico — Abraham.* Multi tales, hoc est, e gentibus. Per Oriens vero et Occidens, omnia loca totius universi significavit. Venient autem ad me videlicet per fidem. Præterea accumbent, id est, requiescent. Abraham vero in medium adduxit, quo maxime Judæos morderet, adoptando scilicet ipsi Abraham eos qui a gentibus procederent. Sinus item Abraham, dixit requiem ac fruitionem justorum, mutuaque societatem et conversationem, quæ regnum est cælorum.

Quia autem jam credebant Abraham in ineffabilibus degere bonis, pro regno cælorum sinus Abraham posuit, tanquam rem notiores; simul etiam ne his contrarius esse videretur, qui in Veteri Testamento virtutem sectati sunt. Nam qui Abraham ita honorabat, ut etiam sinus illius requiem æternam nominaret, omni hujusmodi suspitione carere debebat.

Quidam dicunt quod sicut quædam profundiora D

πει δε και τα ἐφεξῆς τοῦ ἑκατοντάρχου ῥήματα, κατασκευάζοντα, ὅτι και ἐκ ψιλοῦ λόγου δύναται.

Και γὰρ — και ποιεῖ. Ἐπὶ τοῦ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματος κατασκευάζει, ὅτι και λόγῳ μόνῳ δύναται. Εἰρηκῶς γὰρ, ὅτι Εἰπὶ λόγῳ, προσεπιγράφει, ἔτι Και γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπος εἰμι ὑπὸ ἐξουσίας τοῦ στρατηγοῦ, ἔχων ὑπ' ἑμαυτὸν στρατιώτας και δούλους· και ὁ λόγῳ ἐκάστῳ, ἀνατιφύρητως τοῦτο ποιεῖ. Ταῦτα δε εἰπὼν, ἐπέφηνε, ὅτι Ἐάν ἐγὼ ἄνθρωπος ὑπεξούσιος, διὰ τὴν ὀλίγην ὑπεροχὴν τῆς ἀρχῆς, λόγῳ μόνῳ δύναμαι. μολλῶ πᾶλλον σὺ, Θεὸς ὢν παντεξούσιος και πανυπέροχος. και λοιπὸν, εἰ μὲν εἶπης πορευθῆναι τὸν θάνατον, πορευθήσεται, εἰ δε ἔλθεις, ἐλεύσεται. Και γὰρ οὐχ ἀπλῶς ἴστιν ὑπάκοος, ἀλλὰ και δούλος, ὁ μείζονός ἐστιν ὑπακοῆς.

B

Ἀκούσας — εὔρον. Ἐθαύμασεν, ὅτι μὴ ὢν Ἰσραηλίτης, μηδὲ τὰς περὶ αὐτοῦ Γραφὰς τῶν Ἰουδαίων εἰδὼς, ῥαδίως ἐπίστευσε. και οὐ μόνον θαύμασεν, ἀλλὰ και ἀνεκέρηξε τὴν πίστιν αὐτοῦ, ἵνα και ἄλλοι τοῦτον ζηλώσωσιν. Οὐδὲ ἐν τοῖς Ἰσραηλίταις, φησιν, εὔρον τοσαύτην πίστιν, τοῖς ἀναγινώσκουσιν ἐκάστοτε τὰς περὶ ἐμοῦ μαρτυρίας τῶν Γραφῶν. Προϊρηται δε ἡμῖν, ὅτι τὸ, Ἄμην λέγω, ἀντὶ τοῦ, Ἀληθῶς και βεβαίως λέγω, τέθειται. Και οὐκ ἔτι χρὴ τοῦτο διερμηνεύειν.

C

Λέγω — Ἀβραάμ. Πολλοὶ τοιοῦτοι, τουτέστιν, εἰ ἰθῶν. Διὰ δε τῆς Ἀνατολῆς και (66) τῆς Δύσεως, πάντα τόπον τῆς οἰκουμένης ἐδήλωσεν. Ἐξῆσαι δε πρὸς με, διὰ πίστεως. Ἀνακλιθήσονται δε, ἀντὶ τοῦ, Ἀναπαύσονται. Τὸν Ἀβραάμ δε εἰς τὸ μέσον ἤγαγεν, ἵνα μάλιστα καθάψηται τῶν Ἰουδαίων, ὡς νοθετῶν αὐτῷ τοὺς εἰς ἰθῶν. Κόλπους δε τοῦ Ἀβραάμ ὠνόμασε, τὴν ἀνάπαυσιν και ἀπόλαυσιν τῶν δικαίων, και τὴν πρὸς αὐτοὺς κοινωνίαν και συνδιαγωγὴν, ἧτις ἴστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

Ἐπειδὴ γὰρ ἐπίστευον ἐν ἀπορόρητοις ἀγαθοῖς διαίγειν τὸν Ἀβραάμ, ἀντὶ (67) τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, τοὺς κόλπους τοῦ Ἀβραάμ εἶθηκε, διὰ τὸ γνωριμώτερον· ἅμα δε και, ἵνα μὴ δόξη ἑναστὸς τῆ παλαιᾷ πολιτείᾳ τῶν φιλαρέτων ἀνδρῶν. Ὁ γὰρ οὕτω θαυμάζων τὸν Ἀβραάμ, ὡς και τοὺς ἐκεῖνον κόλπους, ἀνάπαυσιν αἰώνιον ὀνομάζειεν, ἐκτὸς γίνεται τοιαύτης ὑπονοίας.

D

[Φασὶ (68) δε τινες, ὅτι καθάπερ τινὰ πύλας

Variae lectiones et notæ.

(66) τῆς omittit A.

(67) Parum hic attentus fuit Euthymius ad textum Evangelii, sed totus pendet ex Chrysostomo, quem vide t. VII, p. 209. C. 361. Quin imo omittit etiam Ἰσαάκ, Ἰακώβ, quæ tamen Chrysostomus habet, Chrysostomus ad se redit p. 315, ubi solum ἐν τῇ βασ. τ. οὐρανῶν omittit. Theophylactus in textu nihil mutat. In scholio autem de solo Abrahamo dicit p. 43. Vulgatum etiam propagavit Cyril. t. IV, p. 140. omissis tamen ἐν τῇ β. τ. οὐρανῶν. Quomodo autem Chrysostomus delatus est εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Ἀβραάμ? Scilicet per

Lucæ Lazarum. Nam pag. 209, ubi primum hæc tractat, utrumque locum junxit, hunc Matthæi et Lucæ xvi, 22. Hærebat ergo adhuc ei in memoria locus Lucæ. Nam correctio p. 315, haud dubie profecta est a scribis, calamo excipientibus Chrysostomi dicentis verba. Scholium Anepigraphi in codicibus Mosquensibus, quod incipit, Πολλοὶ φησιν, ὡς, servat vulgatam lectionem integram. Etiam Origenes IV, p. 210, 258.

(68) Inclusa in margine habet A. Hentenius eadem in principio sohlii exhibet.

τῶν θαλασσῶν, κόλποι τοιοῦτε ἢ τοιοῦτε ὠνομάσθησαν· οὕτως ἄρα καὶ τὰ πελάγη τῶν ἀπολαύσεων, ἐν αἷς ἐστὶν ὁ Ἀβραάμ, κόλποι τοῦ Ἀβραάμ ἐκλήθησαν. Ὡς ἐπισημοτέρου δὲ πάντων παρ' Ἑβραίοις ὄντος τοῦ Ἀβραάμ, ἰδιωτῶς τοῦ Ἀβραάμ τούτους ὠνόμασεν.]

Οἱ δὲ οἰοί — ὀδόντων. Βασιλείαν νῦν, τὸν Θεὸν νοοῦμεν· υἱοὺς δὲ αὐτοῦ, τοὺς Ἰσραηλίτας. Υἱὸς γάρ, φησί, πρωτότοκός μου Ἰσραήλ. Ἡ βασιλείαν μὲν, τὴν αἰώνιον ἀνάπαυσιν· υἱοὺς δὲ αὐτῆς, νῦν κληθῆναι τοὺς Ἰουδαίους, ὡς προσδοκῶντας τοῦτο, διὰ τὸ εἶναι σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ. Οἱ δοκοῦντες δὲ, φησὶν, εἶναι υἱοὶ τῆς βασιλείας, ἐκβληθήσονται διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν. Τὸ δὲ Ἐκκληθήσονται, ἀντὶ τοῦ, Ἀπελαθήσονται. Σκότος δὲ τὸ ἐξώτερον, τόπος ἐστὶ κολάσεως χαλεπωτάτης.

Ταῦτα δὲ εἶπε καταστῆλων μὲν καὶ τὸν τύφον τῶν Ἰουδαίων, ἀλαζονευομένων ἐπὶ τῷ εἶναι γένος τοῦ Ἀβραάμ· παρηγορῶν δὲ καὶ τοὺς ἐξ ἔθνῶν, καὶ πρὸς τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν ἐφελκόμενος. Ἐχολούθουν γὰρ αὐτῷ πολλοὶ καὶ ἀπὸ τῶν ἐξ ἔθνῶν, διὰ τὰ σημεῖα. Καὶ τούτοις δὲ, κακίνοις πλέκει τὴν ὠφέλειαν, ἵνα μῆτε οὗτοι θαρρῶσιν ἰστώτες, μῆτε ἐκείνοι ἀπογινώσκωσιν, ὡς κείμενοι.

Θεώρησον δὲ, ὅτι ὁ μὲν ἑκατόνταρχος λόγον ἐζητήσεν· ὁ δὲ λεπρὸς, θέλημα μόνον, ὁ μείζων ἐστὶν εἰς πίστιν. Πῶς οὖν ἰθαυμάσθη μᾶλλον ὁ ἑκατόνταρχος; Διότι ὁ μὲν λεπρὸς, Ἰουδαῖος ὢν, ἐμπειρὸς ἦν τῶν περὶ τοῦ Χριστοῦ μαρτυρουσῶν βιβλίων, καὶ πολλὴν ἐντεῦθεν εἶχεν εὐχέριαν εἰς τὸ πιστεῦσαι· ὁ δὲ ἑκατόνταρχος, ἔθνικὸς ὑπάρχων, παντελῶς ἀμύτητος τούτων ἦν, καὶ οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν ὠδηγήθη πρὸς τὴν πίστιν, ἢ ἀπὸ μόνης γνώμης ὀρθῆς. Διὸ καὶ ὑπερετίθη τῶν πιστευσάντων ἐξ Ἰσραήλ. Ἐπεὶ δὲ τὸ περὶ τῆς ἀντισαγωγῆς τῶν ἐξ ἔθνῶν καὶ ἀποβολῆς τῶν Ἰουδαίων, ἀπόφασις ἦν, βιβλαῖο τοῦτο διὰ σημείου. Σκόπει γάρ.

Καὶ εἶπεν — σοι. Ἐδειξεν ὁ Χριστὸς ἐντεῦθεν, ὅτι μεγάλα συμβάλλεται πρὸς θαυματουργίαν ἢ πίστις τοῦ θεομένου αὐτῆς. Ὡς ἐπίστευσας, φησί, γεννηθήτωσοι, τουτέστιν, Ἐπειπερ ἐπίστευσας, δύνασθαί με, καὶ μὴ ἔλθοντα εἰς τὸν οἶκόν σου, θεραπεύσαι τὸν πάσχοντα, γεννηθῆτω οὕτως.

Καὶ ἰάθη — ἐκείνη. Ὡσπερ ἐπὶ τοῦ λεπροῦ εἶπεν ὁ εὐαγγελιστῆς, ὅτι εὐθίως ἐκαθαρίσθη· οὕτω καὶ νῦν, ὅτι ἰάθη ἐν τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ. Ταῦτα δὲ προσεθηκεν, εἰς αὐξήσιν τῶν θαυμάτων. Οὐ μόνον γὰρ ἐτέλει παράδοξα, ἀλλὰ καὶ ἐν βραχυτάτῃ καιροῦ ῥοπῇ τὴν οἰκίαν δύναμιν ἐπέδεικνυτο. Φασὶ δὲ τινες, ἕτερον εἶναι τὸν ἑκατόνταρχον τούτον, καὶ ἕτερον τὸν παρὰ τῷ Λουκᾷ (89) μνημονευόμενον. Τούτου μὲν

maris loca, aut curva littora tales vel tales sinus appellati sunt : ita sane et abditu fruitionum recessus, in quibus est Abraham, sinus Abraham dicti sunt. Nam quia insignior erat Abraham apud Hebræos, ideo eos proprie ipsius Abraham nominavit.

Vers. 12. *Filii autem — dentium.* Regnum nunc Deum intelligimus : filios autem ejus, Israelitas. *Filius*, inquit, *primogenitus meus Israel* ⁸⁰; vel, regnum quidem, æternam requiem : filios vero ejus vocari nunc Judæos, tanquam hoc existimantes (*gg*), eo quod semen essent Abraham. Qui, inquit, sese putant esse filios, ejicientur propter suam incredulitatem. *Ejicientur* autem, idest, *Expellentur*. Tenebræ vero exteriores, locus est supplicii miserimus.

B *Hæc autem dixit, fastum comprimens Judæorum qui sese jactabant, quod e genere essent Abraham : et consolans eos qui e gentibus erant, attrahensque ad suam fidem. Nam multi quoque gentiles propter signa sequebantur eum. Et his autem et illis utilitatem procurabat, ne illi confiderent, quasi stantes, neque hi desperarent, quasi jacentes.*

Considera vero quod centurio verbum exposcit : leprosus autem solam voluntatem, quod majoris est fidei. Quare ergo magis admirationi habitus est centurio? Quia leprosus, cum esset Judæus, noverat libros, qui de Christo testificabantur, et inde multa habebat, quibus facile ad fidem induceretur. Centurio vero cum ethnicus esset, a nullo aliunde ad fidem ducebatur, quam a sola recta mente : ideo etiam præpositus est credentibus ex Israel. Cum autem de introductione gentium et rejectione Judæorum facta sit mentio, confirmat hanc per signum. Vide ergo quid sequatur.

Vers. 13. *Et ait — tibi.* Hinc ostendit Christus, quod plurimum conferat ad miraculi operationem fides deprecantis (*hh*). *Sicut credidisti*, inquit, *fiat tibi*; hoc est, Quia credidisti me posse ægrotum curare, licet domum tuam non ingrediar, ita fiat.

Vers. 13. *Et sanatus — illa.* Sicut de leproso dixit evangelista, quod confestim mundatus est, ita et nunc quod sanatus est in illa hora. Hæc autem ad augmentum addidit miraculorum. Neque enim solum admiranda operatus est, sed etiam in brevissimo temporis momento suam demonstravit potentiam. Quidam autem dicunt alium esse hunc centurionem, et alium eum de quo apud Lucam ⁸¹.

⁸⁰ Exod. iv, 22. ⁸¹ Luc. vii, 2 seqq.

Varix lectiones et notæ

(69) τοῦ Λουκᾶ. A. Utrumque locum habere potest.

(gg) *Existimantes.* Expectantes.
(hh) *Deprecantis.* Αὐτῆς, i. e. τῆς θαυματουργίας,

fortasse in suo codice non invenerat Hentenius, Redde fides ejus, qui ea (θαυματουργία) eget.

Hujus siquidem filius erat paralyticus, ilius autem servus. Et hic venit ad Jesum; ille vero primum quidem misit seniores Judæorum, deinde amicos suos. Præterea iste non solum in domum suam non vocavit Christum, sed et venire volentem prohibuit. Ille autem primum quidem per seniores vocavit, postmodum vero per amicos prohibuit. Cum autem hujusmodi insint diversitates, accedunt quæque et multæ similitudines. Ambo enim centuriones, et Capernaum commorantes, et pro paralytico mærentes animo, eamdemque fidem suis verbis demonstrantes, et æquali beneficio affecti. Dicit autem Chrysostomus eundem esse et apud Matthæum et apud Lucam. Siquidem Lucas diligentis causa omnia minutula exsecutus est, præter centurionis præsentiam: Matthæus vero brevitate gratia, seniorum atque amicorum missiones prætermisit, quasi non necessarias; solam autem centurionis fidem, et laudem quam propter eam promeruit, et miraculum in paralytico factum aperte descripsit.

Oportet tamen eas quæ videntur, ut dictum est, solvere diversitates. παῖς (pro quo hic puerum habemus) dicitur non solum filius, sed et servus. *Habebat enim, inquit, παῖδας καὶ παιδίσκας*, hoc est, *servos et ancillas*⁷². Quod autem Matthæus dixit accessisse centurionem ad Christum, Lucas vero misisse ad ipsum seniores et postmodum amicos, oportet intelligere et hoc, et illud factum fuisse. Primum quidem misit seniores deprecantes ipsum ut veniret. Deinde sciens eum venire, et sese indignum judicans ejus susceptione, rursum amicos misit, prohibens ne veniret, ac significans quæ dixit Lucas. Postmodum cum paralyticus vehementius dissolveretur (ii) doloribus (etenim sicut Lucas dixit, erat jam jamque moriturus), non ferens centurio, cucurrit et ipse post amicos, sperans per seipsum obnixius se deprecaturum. Postquam autem amici nuntiaverant quæ eis præceperat, dum responderet Christus quæ scripsit Lucas, statim supervenit centurio, et priusquam amicis occurrisset, viso Christo, fervore accensus est, et rursus quasi ab exordio obsecrabat eum, dicens: *Domine, puer meus jacet in domo paralyticus*, etc. Deinde Christus volens amplius manifestari fidem ejus, respondit: *Ego veniam et curabo eum*. Rursum subintulit centurio: *Domine, non sum dignus, ut sub tectum meum intres*, et alia quæ sequuntur, veluti Matthæus conscripsit. Manifestum est ergo, quod

A γὰρ, παῖς ἦν παραλελυμένος· ἐκείνου δὲ, δούλου. Καὶ οὗτος μὲν ἦλθε πρὸς τὸν Χριστὸν· ἐκεῖνος δὲ ἐπέμψε, πρῶτον μὲν πρεσβυτέρους τῶν Ἰουδαίων, εἶτα φίλους αὐτοῦ. Καὶ οὗτος μὲν οὐ μόνον οὐκ ἐκάλεσε τὸν Χριστὸν εἰς τὴν ἑαυτοῦ οἰκίαν, ἀλλὰ καὶ βυβλούμενον ἔλθειν ἐκώλυσεν· ἐκείνος δὲ πρῶτον μὲν ἐκάλεσεν αὐτὸν διὰ τῶν πρεσβυτέρων, εἶτα διὰ τῶν φίλων ἐκώλυσεν. Ἐχόντες δὲ τοιαύτας διαφορὰς, ὁμοίως ἔχουσι καὶ πολλὰς ὁμοιότητας· ἐκατόνταρχοι γὰρ ἄμφω, καὶ ἐν Καπερναοῦμ οἰκοῦντες, καὶ ἐπὶ παραλυτικῷ θλιβόμενοι, καὶ τὴν αὐτὴν πίστιν μετὰ τῶν αὐτῶν λόγων ἐπίδεικνύμενοι, καὶ τῶν ἴσων ἀξιούμενοι. Φησὶ δὲ ὁ Χρυσόστομος (70), ὅτι ὁ αὐτὸς ἐστὶ, καὶ παρὰ τῷ Ματθαίῳ καὶ παρὰ τῷ Λουκᾷ. Καὶ γὰρ ὁ μὲν Λουκᾶς, ἀκριβείας ἕνεκα, πάντα λεπτομερῶς ἀπήγγειλε, πλὴν τῆς τοῦ ἐκατοντάρχου παρουσίας· ὁ δὲ Ματθαῖος, συντομίας χάριν, τὰς μὲν (71) ἀποστολάς τῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν φίλων παρέλειπε, ὡς οὐκ ἀναγκασίας, μόνην δὲ τὴν πίστιν τοῦ ἐκατοντάρχου, καὶ τὸν διὰ ταύτην ἔπαινον, καὶ τὸ ἐπὶ τῷ παραλυτικῷ θαῦμα σαφῶς ἀνέγραψε.

Χρῆ δὲ διαλύσαι καὶ τὰς δοκούσας, ὡς εἴρηται, διαφορὰς. Παιδα λέγομεν, οὐ μόνον τὸν υἱόν, ἀλλὰ καὶ τὸν δούλον. Ἐίχε γὰρ, φησὶ, Παῖδας καὶ παιδίσκας, ἅντι, δούλους καὶ δούλας. Ἐπὶ δὲ Ματθαῖος μὲν λέγει, παραγενέσθαι τὸν ἐκατόνταρχον πρὸς τὸν Χριστὸν· πέμψαι δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ Λουκᾶς πρεσβυτέρους, εἶτα φίλους· χρῆ νοεῖν, ὅτι καὶ τοῦτο κακίον γέγονε. Πρῶτον μὲν γὰρ ἐπέμψε τοὺς πρεσβυτέρους, παρακαλῶν αὐτὸν ἔλθειν· εἶτα μαθὼν, ὅτι ἔρχεται, καὶ ἑαυτὸν κρίνας ἀνάξιον τῆς ὑποδοχῆς αὐτοῦ, ἐπαπίστευε τοὺς φίλους, καλῶν αὐτὸν καὶ μνησθῶν, ὅσα φησὶν ὁ Λουκᾶς· ἔπειτα τοῦ παραλυτικοῦ σφοδρότερον καταταθέντος ταῖ; ὀδύνας· καὶ γὰρ, ὡς ὁ Λουκᾶς (72) εἶπεν, ἤμιλλε τελευτᾶν· μὴ φέρων ὁ ἐκατόνταρχος, ἔδραμε καὶ αὐτὸς ὀπίσω τῶν φίλων, ἐλπίζων δι' ἑαυτοῦ μᾶλλον ἰκετεύσαι· ἐπεὶ δὲ οἱ τε φίλοι ἀπήγγειλαν, ὅσα παρηγγέθησαν, ὁ τε Χριστὸς εἶπεν, ὅσα ὁ Λουκᾶς ἔγραψεν· ἐπικατέλαθεν εὐθύς ὁ ἐκατόνταρχος, καὶ πρὸ τοῦ ἐντυχεῖν τοῖς φίλοις, ἰδὼν τὸν Χριστὸν καὶ διαθερμανθείς, ἰκέτευσεν αὐτὸν ἐξ ἀρχῆς, εἰπὼν, Κύριε, ὁ παῖς μου βέβληται ἐν τῇ οἰκίᾳ παραλυτικός, καὶ τῷ ἐξῆς· εἶτα ὁ Χριστὸς, θέλων ἐπιπλεῖον φανερώσαι τὴν πίστιν αὐτοῦ, ἀπεκρίνατο· Ἐγὼ ἔλθων θεραπεύσω αὐτὸν· ἔπειτα πάλιν ὁ ἐκατόνταρχος· Κύριε, οὐκ εἰμι ἰκανός, ἵνα μου ὑπὸ τὴν στέγην εἰσέλθῃς, καὶ τὰ λοιπὰ, καθὼς ὁ Ματθαῖος συνεγράψατο. Δῆλον οὖν, ὅτι τὰ μὲν ἄχρη τοῦ ἔλθειν τὸν ἐκατόνταρχον, εἶπεν ὁ Λουκᾶς· τὰ δὲ ἐντεῦθεν εἰδίδουξεν ὁ

⁷² Gen. xxx, 43.

Variae lectiones et notæ.

(70) Tom. VII, p. 315. Vide eundem t. VII, pag. 204.

(71) τῆτ μὲν ἀποστολὴν B.

(ii) *Dissolveretur*. Crucietur. Aliquoties in hoc vocabulo offendit interpres. Vix ergo putem illum invenisse καταλυθέντος.

(72) Λουκᾶς δέ, addit; mox δὲ et ὁ Λουκᾶς omittit A.

Ματθαῖος, καὶ ἐν ἐκείνοις γὰρ, καὶ ἐν τούτοις ἦ τε Α
πίστις τοῦ ἑκατοντάρχου δείκνυται, καὶ ἡ θαυμα-
τουργία τοῦ Ἰησοῦ. Ἐπει δὲ ὁ Λουκᾶς εἶρηκεν, ὅτι
ὑποστρέψαντες οἱ πεμφθέντες, εὔρον τὸν ἀσθενοῦντα
δούλον ὑγιαίνοντα· χρὴ λογίσασθαι, ὅτι ὁ μὲν ἑκα-
τοντάρχος ἤδη πληροφορίαν περὶ τῆς ὑγείας αὐτοῦ
λαβὼν, σχολαιώτερον ἐβάδιζεν· ἐκείνοι δὲ δυσπιστοῦν-
τες προέδραμον, γλιχόμενοι μαθεῖν, εἰ ὑγιανέ.

ΚΕΦ. Η'. Περὶ τῆς πενθερᾶς Πέτρου.

Καὶ ἔλθων — αὐτῷ. Ὁ δὲ Μάρκος καὶ ὁ Λουκᾶς
εἶπον, καὶ πόθεν ἦλθεν ἐκεῖ, ὅτι ἀπὸ τῆς συναγω-
γῆς τῶν Ἰουδαίων, ἐν ἡ ἰδίᾳσθε, Σαββάτου ὄντος.
Προσέθηκε δὲ ὁ Μάρκος, ὅτι μετὰ Ἰακώβου καὶ
Ἰωάννου ἦλθεν. Εἰκὸς γὰρ, τὸν Πέτρον, μαθόντα Β
τούτο, προδραμεῖν. Καὶ Μάρκος μὲν καὶ Λουκᾶς
φασιν, ὅτι παρεκάλεισαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ περὶ τῆς
κατακειμένης· ὁ Ματθαῖος δὲ καὶ τοῦτο ἐσίγησεν.
Οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο διαφωνίας· ἀλλὰ τὸ μὲν ἐκείνων,
ἀριθμείας· τὸ δὲ τούτου, συντομίας. Εἰσῆλθε δὲ τρο-
φῆς μεταληψόμενος, ἤδη τοῦ καιροῦ καλοῦντος.
Ἐγρηθεῖσα γὰρ ἡ κειμένη διεκόνει αὐτῷ

Σὺ δὲ μοι θαύμασον τὴν συγκατάβασιν τοῦ Δε-
σπότη, πῶς οὐκ ἀπηξίωσεν εἰσελθεῖν εἰς φαύλην
οἰκίαν ἀλείως, ἀμα μὲν τιμῶν τὸν μαθητὴν, ἀμα δὲ
διδάσκων ἡμᾶς, μὴ κενοδοξεῖν. Ἀψόμενος δὲ τῆς
χειρὸς αὐτῆς, οὐ μόνον τὸν πυρετὸν ἔσβεσεν, ἀλλὰ
καὶ καθαρὰν εὐθύς ἀπέδωκεν αὐτῇ τὴν ὑγείαν. C
Ἐγρηθεῖσα γὰρ, καὶ αὐτίκα διεκόνει. Καίτοι μετὰ τὴν
ἀπαλλαγὴν τοῦ πυρετοῦ, πολλοῦ δεῖ χρόνον τοῖς
καίμουσιν, ὥστε τὴν προτέραν ὑγείαν (75) ἐπανα-
λαβεῖν. Καὶ ἐπὶ τῆς θαλάσσης δὲ, οὐ μόνον τὴν
ζάλην ἔστησεν, ἀλλὰ καὶ τὸν σπλον τῶν κυμάτων
ἔπαυσε. Καίτοι μετὰ τὴν ζάλην μῆνι μέχρι πολλοῦ
τῆ ὕδατα σαλευόμενα. Οὕτω γὰρ οἶδεν ὁ Χριστὸς
ὁμοῦ καὶ τὸ ἐνοχλοῦν δεινὸν λύειν, καὶ τὴν προτέ-
ραν ἀποδιδόναι κατάστασιν.

ΚΕΦ. Θ'. Περὶ τῶν ἰαθέντων ἀπὸ ποικίλων νόσων.

Ἦμέρας — λόγῳ. Ἦμέραν (74), τὸ τέλος τῆς ἡμέρας
ἠνόμασε. Διὸ καὶ ὁ Μάρκος καὶ ὁ Λουκᾶς προστεθεί-
κασιν, ὅτι Ὅτε ἔδω ὁ ἥλιος, φανερώτερον δηλώσαν-
τες τὸν καιρὸν ὁ μὲν γὰρ δημόδης· ὁ ἄλλος ἀναμείνας D
τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, διὰ τὴν τοῦ Σαββάτου παρατήρη-
σιν, οὕτω τοὺς πάσχοντας προσέγαγεν· οἱ δὲ μαθηταί,
καὶ πρὸ τῆς τοῦ ἡλίου δύσεως, παρεκάλεισαν αὐτὸν,
ἰάσασθαι τὴν πυρίσσουσαν, ἅτε καὶ πρότερον ἰδόν-
τες αὐτὸν ἀπαρηγόρως ἐν Σαββάτῳ θεραπεύοντα,
καὶ μεμαθηκότες ἤδη παρ' αὐτοῦ, ποίαν μὲν ἔρ-
γων ἀπέχεται προσέταξεν ὁ περὶ τῆς ἀργίας τοῦ
Σαββάτου νόμος, ποία δὲ μετεῖναι παρεχώρησε.

⁷³ Marc 1, 29. ⁷⁴ Luc. iv, 38. ⁷⁵ Marc, i. 32.

ea quæ contigerunt priusquam veniret centurio, scripserit Lucas, et inde Matthæus, quæ secuta sunt docuerit. Nam et in his, et in illis fides monstratur centurionis ac miraculi operatio a Jesu facta. Quod autem Lucas dixit, quod reversi qui missi fuerant, invenerunt ægrotantem servum sanitati restitutum, pendere oportet, quod centurio certus jam de salute illius, tardior ac securior revertebatur; illi autem difficulter credentes, præcurrerunt scire cupientes an sanus esset.

CAP. VIII. De socru Petri.

Vers. 14, 15. *Cumque venisset* — ei. Marcus ⁷³ autem et Lucas ⁷⁴ dixerunt etiam unde illuc venerat, videlicet a synagoga Judæorum, in qua Sababato docuerat. Addidit quoque Marcus, quod cum Jacobo et Joanne venerit. Verisimile enim Petrum, cum hoc didicisset, præcurrerit. Præterea Marcus et Lucas dicunt, quod discipuli rogaverunt illum pro ea quæ in lecto decumbebat. Matthæus vero etiam hoc tacuit. Non est autem hoc dissonantiæ signum, sed quod illi fecerunt, diligentia fuit, quod autem hic, brevitas. Ingressus est autem cibi sumendi causa, vocante jam hora. Illa vero quæ in lecto decumbebat, surrexit et ministrabat ei.

Tu quoque mihi admirare, quantum sese Dominus dejecerit. Non dedignatus est vilem piscatoris domum ingredi: hinc quidem et discipulum honorans, et simul docens nos ne vanæ gloriæ studeamus. Cum autem manu illam tetigisset, non solum febrem exstinxit, verum etiam integram ei tradidit sanitatem. Surrexit enim, et continuo ministrabat. Atqui ablata etiam febre, laborantibus longo opus est tempore, ut priorem recipiant sanitatem. In mari quoque non solum tempestatem sedavit, sed etiam fluctuum commotionem cohibuit, cum tamen post tempestatem diutius maneat aquarum commotio. Ita enim novit Christus, simul et quod ægritudine affectum est solvere, et in priorem statum reponere.

CAP. IX. De curatis a variis infirmitatibus.

Vers 16. *Vespera* — verbo. Vesperam finem diei nominavit. Ideo Marcus ⁷⁵ et Lucas ⁷⁶ mentionem quoque fecerunt de occasu solis, manifestius demonstrantes tempus. Popularis enim turba expectato solis occasu propter Sabbati observationem, morbis tunc laborantes adduxit; discipuli vero etiam ante solis occasum deprecanti sunt eum pro salute fabricitantis, ut qui primum viderant eum sine delectu Sabbato curantem, ac didicerant jam ab illo, a quibus operibus abstinere juberet lex, quæ de Sabbati quiete statuta erat, et quali agredi permitteret.

⁷⁶ Luc. iv, 40.

Variæ lectiones et notæ.

(73) παραλαβεῖν Α.

(74) ἡμέρας Α.

Observa quoque quo pacto interdum quidem extenta manu curat, ut in socru Petri; interdum autem verbo loquens, ut in puero centurionis, et in his dæmoniis: quandoque utrumque faciens, ut in leproso. Ostendit enim se omnipotentem esse.

Vers. 16. *Et* — Vers. 17. *Portavit*. Per languores et morbos hic mihi intellige languorum ac morborum reatus. Cum enim languores ac multos patientes morbos curavit, in seipsum eorum reatum transtulit; dico sane labores et mortem. Ideo etiam multos perpressus labores tempore acerbæ Passionis mortuus est. Sed Matthæus de corporalibus languoribus ac morbis metaphorico verbo loquitur; Isaias vero languores et morbos peccata appellavit, quæ Christus sumere ac portare dicatur in modum victimæ. Nam animal quod pro peccatis ad victimam producebatur, quodammodo peccata omnium in seipsum suscipiebat ac portabat, et populum quidem his liberabat, ipsum vero propter hæc jugulabatur. Pulchre autem propheti cum dictum transsumpsit evangelista. Plurimi siquidem languores ac morbi corporales a peccatis oriuntur, sicut in progressu docebimur: nihilque vetat hæc quoque vocari peccata.

Vers. 18. *Cum autem vidisset* — in ulteriorem ripam. Jussit hoc discipulis. Simul quidem ne gloriæ cupidus videretur, simul etiam ut invidiæ Judæorum mederetur. Præterea instruens nos, ut admirationi haberi fugiamus.

CAP. X. *De eo cui non permisit ut se sequeretur.* C

Vers. 19. *Et* — *ieris*. Hic Scriba, cum pecuniæ avidus esset, suspicabatur Jesum ex miraculis divitiarum multas colligere, et sperabat, quod si in morem discipuli illum sequeretur, copiosas collecturus esset divitias. Christus ergo cognito quid vellet, ad intentum ejus respondet. Et vide quid dicat.

Vers. 20. *Et* — *reclinat*. Et vulpibus, inquit, et volucris cæli sum pauperior: neque enim receptaculum habeo, nec quantum sufficiat ad caput tantum reclinandum. Tales autem esse volo et eos qui me sequuntur. Itaque frustra suspicatus es, et in vanum sperasti. Et hoc pacto dupliciter illum juvit, et manifestando quod animæ illius arcana nosset, et illum non manifeste arguendo, sed ipsi soli reprehensionem aperiendo, ut et pudorem effugeret, et si vellet corrigeretur. Hoc autem dicendo, non vult se sequi, sed docuit quod sequens non inventurus esset lucrum quod quærebat. Cæterum ille intelligens, quod cognitus esset, ac intento frustratus, siluit.

Quidam vero dicunt, quod prægnoscens eum Christus, non solum pecuniarum amori servientem, sed aliis quoque affectibus, anagoge responderit, vulpes ac volucres appellans dæmones propter dolum illorum, et quod seminibus ac fructibus virtutem insidiendur, ac si diceret: Dæmones quidem foveas ac

Α Παρατήρησον δε, πῶς ποτὲ μὲν ἐκτείνων τὴν χεῖρα θεραπεύει, ὡς ἐπὶ τῆς τοῦ Πέτρου πενήθρας· ποτὲ δὲ λόγον λέγων, ὡς ἐπὶ τοῦ παιδὸς τοῦ εκατοντάρχου, καὶ ἐπὶ τῶν δαιμονιζομένων τούτων· ποτὲ δὲ καὶ ἀφορτὰ ποιῶν, ὡς ἐπὶ τοῦ λεπροῦ. Δείκνυσι γὰρ, ὅτι παντοδύναμὸς ἐστι.

Καὶ — ἐβάστασεν· Ἀσθενείας καὶ νόσους νόμιμοι νῦν, τὰς τῶν ἀσθενειῶν καὶ νόσων ὀρειλίας. Τῶν γὰρ ἀσθενειῶν καὶ νόσων ἐλευθερώσας τοὺς πάσχοντας, ἐφ' ἑαυτὸν μετέστησε τὸ χρέος αὐτῶν, λέγων δὴ, τοὺς πόνους καὶ τὸν θάνατον. Διὸ καὶ πολλοὺς πόνους ὑποστάς ἐν τῷ καιρῷ τοῦ ἀχράντου πάθους, ἀπέθανεν. Ἄλλὰ Ματθαῖος μὲν περὶ σωματικῶν ἀσθενειῶν καὶ νόσων εἶπε, μεταλαβὼν τὸ ῥητόν· Ἡσαΐας δὲ ἀσθενείας καὶ νόσους, τὰς ἀμαρτίας ὀνόμασεν, ἃς ὁ Χριστὸς λαβεῖν καὶ βαστάσαι λέγεται, δίκην θύματος. Τὸ γὰρ εἰς θυσίαν προσαγόμενον ζῶον ὑπὲρ ἀμαρτιῶν τοῦ λαοῦ, τρέπον τινα τὰς ἀμαρτίας πάντων εἰς ἑαυτὸ ἐλάμβανε καὶ ἐβάσταζε. Καὶ τὸν μὲν λαὸν ἡλευθέρου τούτων, αὐτὸ δὲ διὰ ταύτας ἐσφάζετο. Καλῶς δὲ μεταλαβὲ τὸ προφητικὸν ῥητόν ὁ εὐαγγελιστὴς. Καὶ γὰρ αἱ πλείους τῶν σωματικῶν ἀσθενειῶν καὶ νόσων ἐξ ἀμαρτιῶν φέρονται, καθὼς μαθησόμεθα προβαίνοντες. Καὶ οὐδὲν κωλύει καλεῖν καὶ ταύτας ἀμαρτίας. Ἰδὼν δὲ — εἰς τὸ πέραν. Ἐκίλευσε τοῦτο τοῖς μαθηταῖς, ἅμα μὲν, ἵνα μὴ δοξῆ φιλονεικίτης, ἅμα δὲ θεραπεύων τὸν φθονοῦν τῶν Ἰουδαίων, ἅμα δὲ καὶ ἡμᾶς παιδεύων, φεύγειν τὸ ἀποβλέπεσθαι.

ΚΕΦ. Ι'. Περὶ τοῦ μὴ ἐπιτρεπομένου ἀκολουθεῖν.

Καὶ — ἀπέρχη. Οὗτος ὁ Γραμματεὺς, φιλάργυρος ὢν, ὑπώπτευσεν, ὅτι ἀπὸ τῶν θαυμάτων χρημάτων πολλὰ συλλέγει ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἤλπισεν, ὅτι, ἴαν ὡς εἰς τῶν μαθητῶν ἀκολουθήσῃ αὐτῷ, συλλέξει πλοῦτον ἰκανόν. Ὁ δὲ Χριστὸς, γνοὺς ὁ βούλεται, πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ ἀποκρίνεται, καὶ ὄρα τί φησι·

Καὶ — κλίνη. Καὶ τῶν ἀλωπέκων, φησὶ, καὶ τῶν ὀρνέων πενίστερός εἰμι· οὐδὲ γὰρ ἔχω καταγωγίον, οὐδ' ὅσον ἀνακλίνει μόνον τὴν κεφαλὴν. Τοιούτους δὲ βούλομαι, καὶ τοὺς ἐμοὺς ἀκολουθοῦς εἶναι, καὶ λοιπὸν μάτην ὑπέλαβες, καὶ εἰς κενὸν ἤλπισας. Οὕτω διπλῶς αὐτὸν ὠφέλησε, δηλώσας τε, ὅτι οἶδε τὰ ἀπόρρητα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἐλέγξας φανερώς, ἀλλ' αὐτῷ μόνῃ τὸν ἔλεγχον ἐμβαλὼν, ὥστε καὶ τὴν αἰσχύνην ἐκφυγεῖν, καὶ εἰ βούλοιο, διορθωθῆναι. Τοῦτο δὲ εἰπὼν, οὐκ ἐώλυσεν αὐτὸν ἀκολουθεῖν, ἀλλ' ἐδίδαξεν, ὅτι ἀκολουθῶν, οὐχ εὐρήσει κέρδος, οἷον ζητεῖ. Λοιπὸν οὖν ἐκεῖνος συνείδεν ὅτι διεγνώσθη, καὶ ἀποτυχῶν τοῦ σκοποῦ, σασίγηκε.

Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι προγινώσκων αὐτὸν ὁ Χριστὸς, οὐ μόνον φιλαργυρίᾳ δεδουλωμένον, ἀλλὰ καὶ ἐτίροις πάθεισιν, ἀναγωγικῶς ἀπεκρίνατο, ἀλώπεκας καὶ πετεινὰ, τοὺς δαιμονιάς ὀνομάσας, διὰ τε τὸ θολερὸν αὐτῶν, καὶ διὰ τὸ ἐπιβουλεύειν τοῖς σπέρμασι καὶ καρποῖς τῆς ἀρετῆς· ὡσανεὶ λέγων, ὅτι

Οἱ μὲν δαίμονες ἔχουσιν ἐν σοὶ φώλους καὶ κατα-
σκηνώσεις· ἐγὼ δὲ οὐδὲ βραχίον ἀνάπαυσιν εὐ-
ρίσκω παρά τῃ σῆ ψυχῇ. Φώλοι δὲ καὶ κατασκη-
νώσεις τῶν δαιμόνων, τὰ πάθη, οἷς ἐγκρύπτονται
καὶ ἐναναπαύονται· γίον δὲ ἀνθρώπου καλεῖ ἑαυτὸν
βραχίον, ὅτι κατὰ ἀλήθειαν σισσάρκωται, καὶ οὐ κατὰ
φαστασίαν, ὡς τινες ὑπελάμβανον. Ἄνθρωπον δὲ νῦν
λέγει, τὴν μητέρα αὐτοῦ· Ἄνθρωπος γὰρ λέγεται, οὐχ ὁ
ἑνὲρ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ γυνή (75).

Ἔτερος — Πατέρα μου. Τίς μὲν ἦν οὗτος ὁ μαθητῆς,
οὐκ ἐδήλωσεν ὁ εὐαγγελιστής. Ὅστις δὲ καὶ ἦν, εὐγνω-
μονέστατος ἦν. Ορα γὰρ, ὅτι, καίτοι τοῦ πράγματος
δικαίου καὶ ἀναγκαίου δοκοῦντος, ὁμως αἰτεῖ περὶ
τούτου, μὴ θελήσας ἀπελθεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ· τὸ δὲ,
Πρώτον, εἶπε, δηλῶν, ὅτι ἐπιτα ἀκολουθήσει παντα-
χοῦ.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς. Ἐκώ-
λυσεν αὐτὸν, οὐ κωλύων τὸ τιμᾶν τοὺς γονεῖς, ἀλλὰ
διδάσκων, ὅτι χρὴ τὸν ἐπιέμενον τῶν οὐρανίων,
μὴ ἀποστρέφειν εἰς τὰ γῆϊνα, μηδ' ἀπολιμπάνειν
μὴν τὰ ζωάρια, πεινδρομεῖν δὲ εἰς τὰ νεκρωτικά,
μηδὲ Θεοῦ προτιμᾶν γονεῖς. Ἐγίνωσκε γὰρ, ὅτι
θαύουσι τοῦτον ἄλλοι, καὶ οὐκ εἰκόσ, τοῦτον ἀπολει-
πθῆναι τῶν ἀναγκαϊοτέρων. Οἶμαι δὲ, ὅτι καὶ ἀπι-
στος ἦν ὁ τελειτήσας. Διὸ καὶ εἶπεν· Ἄφες τοὺς
νεκρούς, τουτίστι, Παραχώρησον τοῖς νεκρωμέ-
νοις εἰς πίστιν, θάψαι τοὺς προσήκοντας αὐτοῖς
νεκρούς. Ὁ γὰρ νεκρὸς οὗτος, οὐκ ἔστι σὸς νε-
κρὸς, διότι οὐκ ἔστι μερὶς πιστῶ μετὰ ἀπίστου.
Σὺ δὲ, εἰ θαυμάζεις, πῶς οὐκ αὐθαιρέτως ἀπῆλθεν,
ἀλλ' ἤτησας, θαύμασον, καὶ πῶς κωλυθεὶς ἔμεινεν. Εἰ
δ' ἐταῖον οὐδ' ἐπὶ μικρὸν ἀπῆκεν ὁ Χριστὸς· ἀπολειπθῆ-
ναι τῶς διδασκαλίας αὐτοῦ, τίνος ἂν εἴημεν ἡμεῖς ἀξιοί,
τὸν ἅπαντα χρόνον ἀριστάμενοι τῶν ἐντολῶν αὐ-
τοῦ.

ΚΕΦ. ΙΑ. Περὶ τῶς ἐπιτεμήσεως τῶν ὕδατων.

Καὶ ἐβάντι — οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Τοὺς μὲν ὄχλους
πορῆκε, διὰ τὰς προῤῥηθείσας αἰτίας· τοὺς δὲ μαθητὰς
παρέλαβε, διὰ τὸ μέλλον ἐν τῇ θαλάσῃ γενέσθαι θαύ-
μα. Ἐπεὶ γὰρ τῶν ὄχλων εὐεργετουμένων, ἐν τῷ
θεραπεύεσθαι τὰς ἀσθενείας καὶ νόσους αὐτῶν, οἱ
μαθηταὶ ἰδοῦν μὲν ἐνευεργέτηται, λοιπὸν εὐεργετῆ-
καὶ τούτους, καὶ παραχωρήσας ἐμπειεῖν αὐτοὺς
εἰς κίνδυνον καταποντισμοῦ, παραδόξως ῥύ-
ται.

Καὶ — κυμάτων. Οὗτος μὲν σεισμὸν εἶπε,
Μάρκος δὲ καὶ Δουκᾶς. λαίλαπα ἐνέμου φασίν· ἔστι
δὲ ταῦτόν. Καὶ σεισμὸς γὰρ καὶ λαίλαψ, ὁ κλύδων
ἐκλήθη, διὰ τὸ σείειν καὶ συστρέφειν καὶ ἀναμο-

⁷⁵ II Cor. vi, 15. ⁸⁰ Marc. iv, 35; Luc. viii, 23.

Variæ lectiones et notæ.

(75) Hic addit Hentenius ex margine sui codicis
hæc: Volebat autem, ut postposita hujusmodi spe,
sequeretur. At ille simul ut audivit, tanquam pecu-

(jf) Pæna. Forte τιμωρία inveniit.

nidos in te habent; ego autem neque brevissimam
requiem apud animam tuam invenio. Foveæ vero ac
nidi dæmonum, affectiones sunt, in quibus occul-
tantur ac requiescunt. Filium autem hominis seip-
sum vocat, confirmans quod vere et non phantastice
sit incarnatus, ut quidam suspicabantur: hominem
dicens nunc matrem suam. Nam ἄνθρωπος, id est
homo, vocatur non tantum vir, sed et mul-
lier.

Vers. 21. *Alius — patrem meum.* Quis certe fuerit
hic discipulus, non significavit evangelista: verum
quisquis fuerit, probissimus erat. Vide enim quod
id re etiam quæ justa ac necessaria videbatur, pos-
tulat ut sibi liceat, nolens sua ipsius auctoritate
abscedere. Dicit autem, Prius, manifestans quod
B postmodum quovis sequeretur.

Vers. 22. *Jesus autem — mortuos suos.* Pronibuit
eum, non vetans honorare parentes, sed docens
oportere eum qui cœlestia appetit, non converti ad
terrena: neque vividis relictis, ad mortifera recur-
rere, aut supra Deum honorare parentes. Sciebat
enim quod alii illum essent sepulturi; nec æquum
erat, ut ab his quæ magis necessaria erant, rece-
deret. Opinor autem eum qui mortuus erat infide-
lem fuisse, ideoque dixisse Christum: *Dimittite
mortuos*, hoc est, Recede ab his qui in fide mortui
sunt, ut *sepeliant mortuos*, qui ipsos contingunt. Nam
hic mortuus, non est tuus mortuus: neque enim
fidei pars est cum infidei ⁷⁷. Tu vero si admiraris
quo modo non sua sponte abierit, sed petivit ut sibi
liceret: admirare etiam quo modo prohibitus man-
serit. Quod si illum neque ad modicum dimisit
Christus ut a sua doctrina discederet, qua pœna (jf)
digni erimus, qui omni tempore a præceptis ejus
discedimus.

CAP. XI. De increpatione aquarum.

Vers. 23. *Cumque ascendisset — discipuli sui.*
Turbas quidem propter causas prædictas dimisit,
discipulos autem suos assumpsit, propter miracu-
lum quod in mari facturus erat. Cum enim turbis
beneficia contulisset, sanando languores ac morbos
eorum, videbantur discipuli nullo *affectedi* beneficio.
Et in hos itaque suam exercet munificentiam, ac
postquam eos permisit in demersionis periculum
incidere, demum mirabiliter eripit.

Vers. 24. *Et — fluctibus.* Hic quidem, motum
dixit. Marcus autem et Lucas, procellam dixe-
runt ⁸². Maris enim tempestas, et motus, et pro-
cella dicta est, eo quod aquas commoveat ac con-

niæ amator abscessit. His similia habet Theophyl-
lact. p. 44: Ταῦτα δὲ ἔλεγεν ὡς ἐν πίστῃ αὐτὸν
μεταβληθέντα ἀκολουθεῖν· ὁ δὲ ἀναχωρεῖ.

turbet. Rursum Matthæus et Marcus in mari navem A periclitantem esse dicunt; Lucas vero in stagno. Neque est contradictio; nam et hic, et ille Tiberiadem significant, quæ natura quidem stagnum est: situ vero mare, propter magnitudinem. Unde et eam quandoque stagnum, interdum autem mare nominant. Facta est, inquit, tempestas, ut videlicet fastus comprimeretur discipulorum. Imaginabantur enim magna de seipsis, utpote qui cæteris dimissis soli ipsi cum præceptore ingressiessent: et ut quasi orbis athletæ, periculo exercitarentur ad timores, et tanquam mundi gubernatores ad procellas tentationum.

Vers. 24. *Ipse vero dormiebat.* Marcus etiam locum designat in quo dormiebat. Dixit enim quod erat in puppi super cervical dormiens ⁵⁹. Erat autem B cervical illud ligneum, in puppi fabricatum. Dormiebat vero dispensatorie, ut vehementer timerent. Nam si vigilasset, aut nullo modo timuissent, aut parum territi fuissent. Oportebat autem eos magnum timoris sensum concipere, ut etiam ad magnum potentie illius sensum pervenirent, et majorem de eo fidem conciperent.

Vers. 35. *Et — perimus?* Marcus vero dicit: *Præceptor, non est tibi curæ quod perimus* ⁶⁰? Lucas autem ⁶¹: *Præceptor, præceptor, perimus* Quidam nempe hoc, quidam illud dicebant; et alii unum, alii aliud (*kk*); aut etiam omnes omnia.

V. 26. *Et ait — modicæ fidei homines?* Timorem primum animæ eorum solvit, ostendens quod animæ imbecillitas timorem causare consueverit. Modicam C autem eorum fidem impropperavit, nempe imperfectam fiduciam in eum habitam. Sperabant enim quod eos servare posset, sed vigilans, non autem dormiens. Ideo quoque excitant illum.

Vers. 26. *Tunc — magna.* *Ἐπιτίμησε*, increpavit, hoc est, imperavit. Dicit enim Marcus, quod etiam dixerit mari: *Tace, obmutesce* ⁶².

Vers. 27. *Homines autem — ei?* Lucas autem discipulos hoc dixisse ait ⁶³; Matthæus vero homines turbas vocat, sicut ait Chrysostomus. Siquidem verisimile est, et ipsas, audito a discipulis hoc miraculo, similiter admiratas esse, et pariter hæc dixisse. Quod si discipuli propter imperfectam fidem suam, quasi hominem adhuc illum admirabantur, multo magis turbæ. Nam uti navigio ad transfretationem, ac dormire, hominem hunc prædicabant; D obedientia autem ventorum ac maris, novam quamdam ejus naturam testabatur. Ideo etiam conturbati dicebant: *Qualis est hic?* Magis autem in admirationem duxit hoc miraculum, quam præceden-

χλεύειν τὰ ὕδατα. Καὶ αὐθις Ματθαῖος μὲν καὶ Μάρκος ἐν θαλάσῃ κλυδωνισθῆναι τὸ πλοῖον λέγουσιν, Λουκᾶς δὲ ἐν λίμνῃ. Καὶ οὐκ ἐναντιοφρονούσιν τὴν Τιβεριάδα γὰρ καὶ οὗτοι κάκεινος δηλοῦσιν, ἥτις φύσει μὲν ἐστὶ λίμνη, θέσει δὲ θάλασσα, διὰ τὸ μέγεθος. Ὅθι καὶ ποτὲ δὲ θάλασσαν αὐτὴν ἑνομάζουσιν. Ἐγένετο δὲ ὁ κλυδων, ἵνα τε συσταλῆ τὸ φρόνημα τῶν μαθητῶν· ἐφαντάσθησαν γὰρ μεγάλα περὶ ἑαυτῶν, οἷα τῶν μὲν ἄλλων ἀποπεμφθέντων, αὐτῶν δὲ μόνων συνεισληθόντων τῷ διδασκαλῷ καὶ ἵνα γυμνασθῶσιν εἰς φόβου κινδύνων, ὡς ἀθληταὶ τοῦ κόσμου, καὶ εἰς χειμῶνας πειρασμῶν, ὡς κυβερνήται τῆς οἰκουμένης.

Αὐτὸς δὲ ἐκαθευδεν. Ὁ δὲ Μάρκος ἐδήλωσε καὶ τὸν τόπον, ἐν ᾧ ἀφύπνωσεν· εἶπε γὰρ, ὅτι καὶ ἦν αὐτὸς ἐπὶ τῆ πρύμνῃ ἐπὶ τὸ προσφάλιον καθεύδων. Ξύλιον δὲ τοῦτο ἦν ἐπὶ τῆς πρύμνης κατασκευασμένον. Ἐκαθευδὸς δὲ κατ' οἰκουμίαν, ἵνα σφόδρα θελιειάσωσιν. Εἰ γὰρ ἦν ἐργηγορῶς. ἢ οὐκ ἂν ἐδειλίασαν, ἢ ὀλίγον ἂν ἐποθήθησαν, ἢ εἶδει αὐτοὺς πολλὴν αἰσθησιν τοῦ φόβου λαβεῖν, ἵνα καὶ εἰς πολλὴν αἰσθησιν τῆς αὐτοῦ δυνάμειως ἔλθωσι, καὶ λάβωσι πίστιν εἰς αὐτὸν πλείονα.

Καὶ — ἀπολλύμεθα. Ὁ δὲ Μάρκος· Διδάσκαλε, οὐ μέλει σοι, ὅτι ἀπολλύμεθα. Ὁ δὲ Λουκᾶς, Ἐπιστάτα, ἐπιστάτα, ἀπολλύμεθα. Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν τοῦτο ἔλεγον, οἱ δὲ ἐκεῖνο, καὶ ἄλλοι τὸ ἄλλο, ἢ καὶ πάντα πάντες.

Καὶ λέγει — ὀλιγόπιστοι; Πρῶτον λύει τὴν θειλίαν τῆς ψυχῆς αὐτῶν, δείκνυς ὅτι τὸν φόβου ἢ τῆς ψυχῆς ἀσθένεια ποιεῖν εἴωθεν· ὀλιγοπιστίαν δὲ τοῦτοις ἀνείδισεν, ὡς ἀτελὴ πίστιν εἰς αὐτὸν κεκτημένους. Ἐλπίζον γὰρ ὅτι δύναται μὲν σώζειν, ἀλλ' ἐργηγορῶς, οὐ μὲν δὴ καὶ καθεύδων· Διὸ καὶ ἐγείρουσιν αὐτόν.

Τότε — μεγάλη. Ἐπιτίμησεν, ἀντὶ τοῦ, ἐπέταξε. φησὶ γὰρ ὁ Μάρκος, ὅτι καὶ εἶπε τῇ θαλάσῃ· Σιώπα, περιμωσο.

Οἱ δὲ ἄνθρωποι — αὐτῷ; Ὁ μὲν Λουκᾶς, τοὺς μαθητὰς εἰπὶν τοῦτο φησιν· ὁ δὲ Ματθαῖος (76) ἄνθρώπους νῦν· τοὺς ὄχλους (77) λέγει, καθὼς φησιν (78) ὁ Χρυσόστομος. Καὶ γὰρ εἰκὸς, καὶ τούτους, μαθόντας τοῦτὲ τὸ θαῦμα παρὰ τῶν μαθητῶν, ὁμοίως θαυμάσαι, καὶ ὁμοίως εἰπεῖν. Εἰ δ' οἱ μαθηταὶ, διὰ τὸ ἀτελεῖς τῆς πίστεως αὐτῶν, ὡς ἄνθρωπον εἶναι τοῦτον ἐθαύμαζον, πολλῷ μᾶλλον οἱ ὄχλοι. Τὸ μὲν γὰρ κεχρησθῆαι πλοῖον πρὸς περαιώσιν, καὶ ὑπνοῦν, ἄνθρωπον αὐτὸν ἐκάρυττον· ἢ δὲ τῶν ἀνέμων καὶ τῆς θαλάσσης ὑπακοῇ, ἔξην τινα φύσιν τοῦτον προσεμαρτύρει. Διὰ καὶ ἐξαπορούμενοι ἔλεγον· Ὅποιός ἐστὶν οὗτος; Πλείον δὲ τῶν προλαβόντων θαυμάτων τὸ

⁵⁹ Marc. iv, 39. ⁶⁰ ibid. ⁶¹ Luc. vii, 24. ⁶² Marc. iv, 39. ⁶³ Luc. vii, 25.

Variæ lectiones et notæ.

(76) Ita quoque Hentenius. Arbitror tamen ita legendum esse: Ὁ δὲ Ματθαῖος, τοὺς ἀνθρώπους· ἀνθρώπους νῦν κ. τ. λ.

(77) Forte λέγων.
(78) Tom. VI, p. 334.

(kk) *Et alii unum, alii aliud.* Forte legit, καὶ ἄλλοι τὸ ἐν, ἄλλοι ἄλλο.

παρὸν ἰθαύμασαν, διότι οὐδεὶς ποτε τοιοῦτον εἰργάσατο. Οὕτε γὰρ ἐξέτεινε ῥάβδον, ὡς Μωϋσῆς, οὕτε προσηνέχθη τοῖς ὕδασι. ὡς ἔτιοι, ἀλλὰ κατ' ἐξουσίαν ἐπέταξεν, ὡς δεσπότης δούλοις, καὶ ὡς δημιουργὸς κτίσμασι.

ΚΕΦ. ΙΒ'. Περὶ τῶν δύο δαιμονιζομένων.

Καὶ ἰθὺς — δαιμονιζόμενοι. Τὸ δὲ κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον, ἐστὶ δὲ καὶ τὸ κατὰ Λουκᾶν, τῶν Γαδαρηνῶν γράφουσιν. Ἄλλὰ τῇ Τιβεριάδι λίμνῃ ἢ πόλιν Γέργεσα παράκειται, καὶ οὐ τὰ Γάδαρα. Τῶς δὲ φασιν, διώνυμον εἶναι τὴν τοιαύτην πόλιν, καὶ καλεῖσθαι τοῦτο κάκεινο. Ἄλλὰ Ματθαῖος μὲν δύο δαιμονιζομένους φησὶ, Μάρκος δὲ καὶ Λουκᾶς εἰς ἐμνημόνευσαν, τοῦ μᾶλλον ἐπισημοτέρου, τοῦ λεγόμενου λεγεῶνος, περὶ οὗ φοβερά πολλά λέγουσιν, ὧ καὶ ὑπερτεῖν ὁ ἕτερος ἰδοῦκε. Καὶ οἱ μὲν διὰ τοῦτο παρῆκαν αὐτόν, ὁ δὲ Ματθαῖος ἀνέγραψε καὶ τοῦτον, ὡς συνδαιμονιζόμενον.

† Οὕτε (79) Γαδαρηνῶν, οὕτε Γερασηνῶν, τὰ ἀκριθῆ ἔχει τῶν ἀντιγράφων, ἀλλὰ Γεργεσηνῶν. Γάδαρα γὰρ πόλις ἐστὶ τῆς Ἰουδαίας· λίμνη δὲ κομηναῖς παρακειμένη, ἢ θάλασσα, οὐδαμῶς ἐστὶν ἐν αὐτῇ. Καὶ Γέρασα δὲ τῆς Ἀραβίας ἐστὶ πόλις, οὕτε θάλασσαν, οὕτε λίμνην πλησίον αὐτῆς ἔχουσα. Καὶ οὐκ ἂν οὕτω προφανῆς ψεῦδος καὶ εὐέλκτων οἱ εὐαγγελισταὶ εἰρήκασαν, ἄνδρες ἀκριθῶς γενώσκοντες τὰ περὶ τῆς Ἰουδαίας. Γέργεσα τοῖνον ἐστὶν, ἀφ' ἧς Γεργεσαῖοι, πόλις ἀρχαία περὶ τὴν νῦν καλουμένην Τιβεριάδος λίμνην, περὶ ἣν κρημνὸς παρακείμενος τῇ λίμνῃ, ἀφ' οὗ δαίκνυται τοῖς χοίρους ὑπὸ τῶν δαιμόνων καταβιβλῆσθαι. Ἐρμηνεύεται δὲ ἡ Γέργεσα, παροιμία ἐκβιβλῆκῶτων, ἐπώνυμος οὕσα τάχα προφητικῶς, οὗ περὶ τὸν Σωτῆρα πεποιθήκασι, παρακαλέσαντες αὐτόν μεταβῆναι ἐκ τῶν ὀρίων αὐτῶν οἱ τῶν χοίρων δεσπότηαι.

Ἐπ — ἰξερχόμενοι. Τοῖς τάφοις οἱ δαίμονες ἐμπλοχωροῦσιν, ὀλίθριον δῶγμα τοῖς ἀνθρώποις ἐπιθεῖναι θέλοντες, ὡς ἄρα τῶν τελευταίων αἰ ψυχαί, γινόμεναι δαίμονες, παραμένουσι τοῖς μνήμασι τῶν ἰδίων σωμάτων, καὶ κολλῶνται τισιν. Ἄλλ' οὐκ ἂν ποτε πείσωσι τὸν ὀρθόδοξον. Εἰ γὰρ

⁶⁶ Marc. v, 1. ⁶⁷ Luc. viii, 26.

Variae lectiones et notæ.

(79) Hoc scholium in margine sui codicis reperit Hentenius. Edideram hoc ex codicibus Mosquensibus in Catena ad Marci cap. v. v. 1, vol. I, p. 82 edit. Mo^c q. 1775, 8. Ex codicibus Vindobonensibus laudat Alter in edit. N. Test. t. I, pag. 489. Habet etiam Possinus in Caten. ad Marc. p. 100. Conflatum autem est ex Origene, t. IV, pag. 140, 141, qui auctor, hoc est, patristice hunc locum corrupt. Callide hic expedit se Chrysostomus ex laqueis

(II) Oscitantes non est in Græco. Nescio, quid loco εὐέλκτων, i. e. facile refutandum, legerit. Mo^x : Viri accuratam Judææ habentes notitiam.

ΠΑΤΡΟΛ. GR. CXXIX.

tia, quia nullus unquam tale quidpiam operatus est. Neque enim virgam extendit, ut Moses; neque se aquis admovit, ut alii; sed cum auctoritate præcepit, ut dominus servis, et ut creator creaturis.

CAP. XII. De duobus dæmoniactis.

Vers. 28. Cumque venisset — dæmoniaci. Evangelia secundum Marcum ⁶⁶ et secundum Lucam ⁶⁷ Gadarenorum scribunt. Verum stagno Tiberiadi adjacet civitas Gergesa, et non Gadara. Quidam autem dicunt binominem esse illam civitatem, et hoc et illo vocari nomine. Præterea Matthæus duos habet dæmoniacos, Marcus autem et Lucas unius tantum meminerunt, utpote notioris, qui legio dicebatur, de quo formidanda multa dicunt, cui etiam alter subservire dicebatur; propter quod etiam illi eum præteriere. Matthæus vero etiam hunc scripsit tanquam pariter dæmoniacum.

† Imo emendatiora exemplaria habent Gergesenorum, non Gerasenorum, neque Gadarenorum etiam apud Marcum. Gadaria enim civitas est apud Judæos, cui præceps adjacet stagnum et nullo modo mare. Item Gerasa civitas est Arabiæ non habens mare aut stagnum propinquum: neque autem adeo manifestum mendacium dixissent etiam oscitantes (II) evangelistæ, viri adeo studiosi in cognoscendis locis, quæ circa Judæam erant. Gergesa igitur, unde dicti Gergeseni, vetus est civitas juxta eam quæ nunc. Tiberias appellatur, et in deelivi loco stagnum habet adjacens: in quod demonstratur porcos a dæmonibus esse dejectos. Poteris autem interpretari *habitaaculum egredientium*, ut propheticæ fortasse ab eventu nomen accepit.

Vers. 28. Ex — exeuntes. In sepulcris libenter morantur dæmones, pravam opinionem hominibus immittere volentes, quod mortuorum animæ dæmones fiant, sed circa propriorum corporum monumenta remaneant, imo quibusdam adhæreant. Sed (mm) nequaquam id orthodoxo persuadebunt. Si

Origenis. Post versum enim 27 statim ita transit ad vers. 29: Ἐπειδὴ δὲ ἀπέβη τῆς θαλάττης, διαδίχεται θαύμα ἕτερον φοβερώτερον. Δαιμονῶντες γὰρ, καθάπερ δραπεταὶ πονηροὶ, δεσπότην ἰδόντες, ἔλεγον· Τί ἡμῖν καὶ σοί, x. τ. λ. Vide tom. VII, p. 335 C. Ex Chrysostomo ergo, qui data opera fumum fecit, de loco, ubi hæc acciderunt, nihil discas. Discas autem, unde sit Chrysostomus. Scilicet ἀλωπεκῆθεν.

(mm) Sed, alienum est. Mortuorum animi dæmones facti, ad suorum corporum sepulcra remanent et quibusdam.

10

enim hoc verum esset, nullo modo cruciatus dives A orasset Abramam, ut Lazarum mitteret in mundum, quo fratribus suis significaret, quæ circa se gerebantur, sed ipse per seipsum hoc eis indicasset.

Vers. 28. *Sævi* — Vers 29. *Dei*? Quia et discipuli et turbæ hominem ipsum dicebant, veniunt nunc dæmones, divinitatem illius prædicantes. Occurrente enim illis divino radio, statim eum cognoverunt; et non ferentes virtutem impetus invisibiliter eos inflammantem, clamaverunt dicentes: *Quid nobis et tibi?* hoc est, Quæ et nostra potentia, si ad tuam conferatur? tu enim ignis es intolerabilis, nos autem fenum quod facile accenditur.

Vers. 29. *Venisti* — *nos*? Quia deprehenderat B eos creaturam suam omnino tyrannice vexantes ac perdentes, peccatum quidem negare non possunt, quamdam autem causæ suæ defensionem prætexunt, quod non nunc pœnas dare debeant, sed tempore universalis iudicii, et graviter discrucii dicunt; Venisti huc, id est in terram, ut affligas nos ante definitum tempus? Audierant siquidem a prophetis, quod Christus post mundi consummationem descensus esset in terram, ac iudicaturus mundum, et afflictorus dæmones.

Vers. 30. *Erat* — V. 31. *porcorum*. Quandoquidem jam hominibus nocere non possunt, ad irrationalia quæ illi possident convertuntur, ut ostendatur furor, quem adversus nos gerunt. Nec C solum hoc, verum etiam aliud admodum malum machinantur. Student enim porcos occidere, ut horum damno contristati domini gregis Jesum non suscipiant, et ita, Evangelii prædicatione non suscepta, maximo afficiantur damno. Etenim neque ejecti cessant nocere. Quid ergo Christus?

Vers. 31. *Et* — *in aquis*. Videns malitiam illorum, cum non ignoraret quid tentarent, permittit tamen, non ut illis complaceat, sed dispensatorie alia intendens, primum ut discanthi qui liberantur quot et quales habuerint inhabitatores, deinde ut sciant omnes quod neque in porcos immigrare possent, nisi illis ipse permitteret, tertium quod atrociora in illis exercerent quam in porcis, nisi etiam in eo quod tyrannice agunt, a Deo impedirentur, non permissi facere quæ volunt. Cuilibet D enim manifestum est quod homines magis quam irrationalia oderunt, cum etiam irrationalia propter homines perdere studeant, et per illorum perditionem his inferre tristitiam. Quarto ut mors porcorum omnibus confirmaret exisse dæmones.

τούτου ἦν ἀληθὲς, οὐκ ἂν βασανιζόμενος ὁ πλούσιος εἶδετο τοῦ Ἀβραάμ, ἀποστεῖλαι τὸν Λάζαρον εἰς τὸν κόσμον, καὶ μὴνύσαι τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ τὰ κατ' αὐτόν, ἀλλ' αὐτὸς δι' ἰαυτοῦ ἐμήνυσε ἂν αὐτοῖς.

Χαλεποὶ — Θεοῦ; Ἐπειδὴ καὶ οἱ μαθηταί, καὶ οἱ ὄχλοι ἀνθρώπων αὐτὸν ἔλεγον, ἔρχονται λοιπὸν οἱ δαίμονες, ἀνακηρύττοντες τὴν αὐτοῦ θεότητα. Προσβαλοῦσθες γὰρ αὐτοῖς τῆς θεϊκῆς ἰατίας, εὐθύς ἐπέγνωσαν αὐτόν· καὶ μὴ φέροντες τὴν ἀοράτως φλογίζουσαν αὐτοὺς δύναμιν τῆς προσβολῆς, ἐκραξαν λέγοντες· Τί ἡμῖν καὶ σοί, τουτίστι· Τίς ἡ ἡμετέρα δύναμις πρὸς τὴν σὴν; Σὺ μὲν γὰρ πῦρ ἀστεικτον, ἡμεῖς δὲ χόρτος εὐέμπρηστος.

Ἥλθες — ἡμᾶς. Ἐπειδὴ καταλαβὼν αὐτοὺς, τὸ πλάσμα τὸ (80) ἰαυτοῦ παντὶ τρόπῳ τυραννοῦντας καὶ διαφθερίοντας, ἀρνήσασθαι μὲν τὴν ἀμαρτίαν οὐ δύνανται, προβάλλονται δὲ τινα δικαιολογίαν, ὅτι οὐ νῦν ὀφείλουσι δοῦναι δίκην, ἀλλ' ἐν τῷ καιρῷ τῆς παγκοσμίου κρίσεως, καὶ δευνοπαθοῦντες λέγουσιν· Ἥλθες ὧδε, τουτίστιν ἐπὶ τὴν γῆν, βασανίσαι ἡμᾶς πρὸ τοῦ ὀρισμένου καιροῦ; Καὶ γὰρ ἤκουον κατὰ τῶν προφητῶν, ὅτι ὁ Χριστὸς μετὰ τὴν τοῦ κόσμου συντέλειαν μέλλει κατελθεῖν εἰς τὴν γῆν, καὶ κρίναι τὸν κόσμον, καὶ βασανίσαι τοὺς δαίμονας.

Ἦν δὲ — χοίρων. Μηκέτι δυνάμενοι βλάπτειν τοὺς ἀνθρώπους, ἐπὶ τὰ τῶν ἀνθρώπων (81) ἐτρέπησαν, πρὸς ἐνδειξιν, ἧς ἔχουσι καθ' ἡμῶν μακίαν. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερον τι μηχανῶνται, σφόδρα πονηρὸν. Μελετώσι γὰρ ἀνελεῖν τοὺς χοίρους, ἵνα τῇ ζημίᾳ τούτων λυπηθέντες οἱ τῆς ἀγέλης κύριοι, μὴ παραδείξωνται τὸν Ἰησοῦν, καὶ ζημιωθῶσι μάλιστα, μὴ διεξάμεινοι τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου. Καὶ γὰρ οὐδ' ἀπελαυνόμενοι παύονται τοῦ βλάπτειν. Τί οὖν ὁ Χριστός;

Καὶ — ἐν τοῖς ὕδασι. Εἰδὼς τὴν πανουργίαν αὐτῶν, καὶ μὴ ἀγνοῶν, ὃ μελετώσι, ὁμῶς ἐπιτρέπει, οὐ χαριζόμενος ἐκείνοις, ἀλλ' οἰκονομῶν ἕτερα. Ἐν μὲν, ἵνα διδάξῃ τοὺς ἀπαλλαγέντας, ὅσους καὶ οἶους εἶχον ἑνοίκους; ἕτερον δὲ, ἵνα μάθωσι πάντες, ὅτι οὐδὲ χοίροις ἐπιτηδῆσαι δύνανται, εἰ μὴ παραχωρήσῃ τοῖς αὐτοῖς· τρίτον, ὅτι χαλεπώτερα τῶν χοίρων ἐκείνοις ἂν εἰργάσαντο πάντως, εἰ μὴ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ τυραννίῳ ἀνεχαιτίζοντο παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐ συνεχωροῦντο ποιεῖν ὅσα βούλονται. Παντὶ γὰρ δῆλον, ὅτι τοὺς ἀνθρώπους πλείον μισοῦσι τῶν ἀλόγων, ἐπεὶ καὶ τὰ ἀλογα διὰ τοὺς ἀνθρώπους φθείρουσι, σπύδοντες καὶ διὰ τῆς τούτων ἀπωλείας λυπεῖν αὐτοὺς· τέταρτον, ἵνα ὁ θάνατος τῶν χοίρων βοδαιώσῃ πάντας, ὅτι ἐξῆλθον οἱ δαίμονες.

Variae lectiones et notæ.

(80) *Intell.* τὸν ἀνθρώπων.

(81) τῶν χοίρων. B. Hentenii interpretatio videtur etiam postulare ἀνθρώπων. Τὰ τῶν ἀνθρώπων,

intell. χόρματα καὶ κτήματα. Hoc loco, τοὺς χόρτους. Vicina vocabula, καθ' ἡμῶν, defendunt etiam hanc lectionem.

Καὶ ὅρα πάνσοφοι ἀντιμηχάνημα τοῦ Σωτῆρος. Α Μελετήσαντες γὰρ βλάβαι, πλείον ἐβλάβησαν, καὶ τούναντιον. οὐ ἐβούλοντο, γέγονεν. Ἐξέλαμψε μὲν γὰρ ἡ τοῦ Χριστοῦ δύναμις· ἠλέγχθη δὲ τούτων ἡ ἀσθένεια καὶ ἡ πονηρία. Κατὰ τοῦ κρημοῦ δὲ ὕμνησεν ἡ ἀγγελία εἰς τὴν θάλασσαν, ἀντὶ τοῦ, διὰ τοῦ κρημοῦ. Μάρκος δὲ καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν χοίρων ἔγραψεν, ὅτι ἦσαν ὡς δισχιλιοί. Σὺ δέ μοι νόμι καὶ κατὰ ἀναγωγήν, ὅτι οἱ δαίμονες ἀπὸ μὲν τῶν ἀνθρώπων ἐκβάλλονται, λέγω δὲ, τῶν λόγων βεβηθουμένων· τοῖς δὲ χοίροις ἐφάλλονται, δηλαδὴ τοῖς ἀλόγως ἐγκυλομένοις τῷ βροβόρῳ τῶν ἡδονῶν, καὶ κατακρημνίζουσιν αὐτοὺς εἰς ἀπώλειαν.

Οἱ δὲ — πάντα. Ἐφυγον φοβηθέντες, μὴ καὶ αὐτοὺς ἀνέλωσιν οἱ τοὺς χοίρους αὐτῶν ἀελοῦντες δαίμονες. Ἀπήγγειλαν δὲ πάντα, δηλαδὴ τὰ ῥηθέντα, παρὰ τε τῶν δαιμόνων, καὶ παρὰ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰ τῆς ἀπωλείας τῶν χοίρων.

Καὶ τὰ — δαίμονιζομένων. Τὰ τῆς μεταβολῆς καὶ εὐχοσμίας αὐτῶν.

Καὶ ἰδοὺ — Ἰησοῦ. Ἐρχετο γὰρ [αὐτὸς (82) ἐπὶ τὴν πόλιν]. Πᾶσα δὲ ἡ πόλις, ἀντὶ τοῦ, πάντες οἱ πολῖται (83).

Καὶ — αὐτῶν. Λυπηθέντες μὲν, ὡς εἶρηται, καὶ διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν χοίρων, ἐτι δὲ καὶ φοβηθέντες, ὡς ὁ Λουκᾶς εἶπεν· ἰδοὺ οἰκείσασιν γὰρ, μήτι κακὸν καὶ εἰς αὐτοὺς οἱ δαίμονες ἐκβληθέντες δράσωσιν. Ὁ δὲ Χριστὸς εὐθὺς ὑπήκουσεν. Οὐ γὰρ ἦσαν ἀξιοὶ τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας. Ἄμα δὲ καὶ κατέλειπον αὐτοῖς διδασκαλοῦς τοὺς ἀπαλλαγέντας τῶν δαιμόνων καὶ τοὺς συβώτας (84).

Καὶ — εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν. Ἰδίαν πόλιν αὐτοῦ τὴν Καπερναοὺμ λέγει. Καὶ γὰρ ἡ μὲν Βηθλέμ ἔνεγκεν αὐτόν· ἡ δὲ Ναζαρετ ἔθρεψεν· ἡ δὲ Καπερναοὺμ εἶχεν εἰς τὸ εἶησ οἰκοῦντα.

ΚΕΦ. ΙΓ'. Περὶ τοῦ παραλυτικοῦ.

Καὶ ἰδοὺ — βεβλημένον. Τὸ ἰδοὺ συνεχῶς ἡ Ἑβραϊκὴ τίθησι γραφῆ, ὡς ἰδίωμα, καθάπερ καὶ πολλὰ ἕτερα. Προσέκει δὲ εἶπεν, ὅτι (85) ἕτερός· ἴσθιν ὁ παραλυτικὸς οὗτος παρὰ τὸν ὑπὸ Ἰωάννου μνημονεύμενον. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἐν τῇ Βηθσεδᾷ κατέκειτο· οὗτος δὲ ἐν τῇ Καπερναοὺμ ἦν. Καὶ ὁ μὲν τριάκοντα καὶ ὀκτώ εἶχεν ἔτη· περὶ τούτου δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ἱστορεῖται. Καὶ ὁ μὲν οὐκ εἶχεν ἀνθρώπων· οὗτος δὲ εἶχε τοὺς βασιτάζοντας. Καὶ τούτῳ μὲν φησιν· Ἀφίωνται σοὶ αἱ ἁμαρτίαι σου· ἵκείνω δὲ, Θέλεις ὑγιᾶς γενέσθαι; Καὶ τὸν μὲν ἐν Σαββάτῳ τεθεράπευκε, διὸ καὶ ἐγόγγυζον Ἰουδαῖοι· τούτου δὲ κατ' ἄλλην ἡμέραν, διὸ καὶ ἐσίγησαν.

⁸² Marc. v, 13. ⁸¹ Luc. viii, 35. ⁸⁰ Joan. v, 5. ⁸³ ibid. 6.

Variæ lectiones et notæ.

(82) Inclusa omittit A.

(83) Hic addit, καὶ ὁ αὐτὸς ἐπὶ τὴν πόλιν, A.

Δ πᾶσα ad πολῖται omittit Hentenius

(84) His enim novis digni erant theologis

(an) Quibus sermone. Iis nimirum qui ratione corriguntur.

Et vide sapientissimam Salvatoris cogitationem oppositam. Nam nocere volentes, magis ipsi nocementum acceperunt. Siquidem Christi potentia apparuit, et illorum imbecillitas ac malitia deprehensa est. Per præceptum autem ferebatur grex in mare hoc est, præcipitanter et facto impetu. Marcus vero numerum etiam porcorum scripsit, quod erant fere his mille⁸². Tu quoque mihi per anagogen intellige, quod dæmones ejicientur ab hominibus, quibus sermone (nn) succurrunt. Ingressiuntur autem porcos, eos videlicet qui irrationabiliter conservantur, et in cæno voluptatum voluntantur, ac illos in perditionem præcipitant.

Vers. 33. *Qui — omnia.* Fugerunt timentes, ne se pariter occiderent dæmones, qui suos peremerant porcos. Renuntiaverunt autem omnia quæ a dæmonibus et a Christo dicta fuerant, ac de perditione porcorum.

Vers. 33. *Et quæ — dæmoniis.* De immutatione et honesta modestia ipsorum.

Vers. 34. *Et ecce — Jesu.* Veniebat enim ipse ad civitatem. †† *Omnis autem civitas pro omnes cives.*

Vers 34. *Et — ipsorum.* Dolentes, ut dictum est, de perditione porcorum, ac etiam territi, ut dixit Lucas⁸⁷; timebant enim ne mali quidpiam ejecti dæmones etiam in ipsos perpetrarent. Christus autem statim paruit; neque enim digni erant doctrina ipsius. Quanquam præceptores quoque eis reliquit, illos videlicet qui a dæmonibus liberati fuerant, et qui porcos paverant.

CAP. IX. v. 1. *Et — in civitatem suam.* Civitatem suam dicit Capernaum. Siquidem Bethleem ipsum protulit; Nazareth ipsum enutrivit; Capernaum deinceps incolam habuit.

CAP. XIII. *De paralytico*

Vers. 2. *Et ecce — decumbentem.* Dictionem, ecce. Scriptura Hebraica frequenter ponit, tanquam linguæ idioma, sicut et alia multa. Dicendum est autem alium esse hunc paralyticum ab eo cujus meminit Joannes⁸⁸. Nam ille ad Bethesda decumbebat, hic autem Capernaum, et ille quidem triginta et octo annos morbo tenebatur; de hoc vero nihil tale scriptum est. Præterea ille non habebat hominem, hic autem bajulos habebat; huic quoque ait: *Remissa sunt tibi peccata tua*; illi vero: *Vis sanus fieri*⁸⁹? Ad hæc illum Sabbato curavit, unde etiam murmurabant Judæi; hunc autem alio die, ideoque tacuerunt.

doctoribus.

(85) De eodem disputat Chrysost. tom. VIII, p. 342 B; p. 211 fin.

Vers. 2. *Intuitus* — *peccata tua*. Sicut enim A dicunt Marcus et Lucas⁷⁰, cum ingredi non possent, propter eorum multitudinem qui congregati erant, ascenderunt in tectum domus in qua docebat Jesus : eoque perfosso, per ipsum demiserunt grabatum in quo jacebat paralyticus. Quæ omnia magnæ fidei erant : hæc namque illis ne desperarent, persuasit, utque omnia et facerent, et paterentur, quo ipsum conspectui Salvatoris præsentarent, credentes continuo illum assecuturum esse sanitatem. Fidem, inquit, eorum non solum demittentium, sed ejus quoque qui demissus erat. Neque enim se demitti sustinisset, nisi salutem consequi sperasset. Intuitus autem Jesus tantam illorum fidem, primun quidem languido peccata remittit, deinde vero corpus sanat : simul docens B plurimos morbos e peccatis oriri, et prius oportere causam curare, unde etiam paralytico, de quo scribit Joannes, dixit : *Ecce sanus factus es, non pecces demceps, ne quid deterius tibi contingat* ⁷¹, simul quoque Deum se esse ostendens. Corporeas siquidem curare infirmitates etiam sanctorum est ; peccata vero remittere, solius Dei. Ideo etiam Scribæ turtabantur.

Vers. 3. *Et* — *blasphemat*. Marcus manifestius dixit : *Erant quidam Scribarum ibi sedentes et cogitantes in cordibus suis : Quid hic ila loquitur blasphemias? Qui potest remittere peccata præter unum* ⁷², nempe Deum (oo)? Offendebantur autem præ invidia et malitia. Nam frequenter eum viderant etiam cum auctoritate morbos fugantem, dæmones eicientem, vento marique imperantem, et hæc omnia modo humanas vires superantes factitantem : sed hi proprias ulciscentes affectiones, Dei videbantur injuriam ulcisci.

Vers. 4. *Cumque vidisset* — *vestris* ? Hic aliud quoque suæ divinitatis et ad Patrem æqualitatis signum ostendit, cui contradici non possit, cognoscendo videlicet cogitationes cordium ipsorum, quod similiter solius erat Dei. Scriptum est enim : *Tu nosti corda solus omnium* ⁷³. Et rursum : *Scrutans corda et renes Deus* ⁷⁴. Et alibi : *Homo videbit in faciem, Deus autem intuebitur in corda* ⁷⁵. Nam quia illud, cum sibi videretur impossibile, non recipiebant, inducit hoc tanquam indubitatum, per hoc probans etiam illud, ac quodammodo dicens : Vere nullus potest remittere peccata, nisi unus, qui intuetur cogitationes hominum.

Vers. 5. *Utrum* — *ambula* ? Quandoquidem, inquit, blasphemus vobis videor, utpote remittens

Και ἰδὼν — αἱ ἁμαρτίαι σου. Ὡς γὰρ ὁ Μάρκος και ὁ Λουκᾶς εἶπον, μὴ δυνάμενοι εἰσελθεῖν, διὰ τὸ πλῆθος τῶν συλλογόντων, ὄνθηλον ἐπὶ τὴν στήγην τῆς οἰκίας, ἐν ᾗ ἐδίδασκεν ὁ Ἰησοῦς, και ἀνορύξαντες αὐτήν, ἐχάλασαν δι' αὐτῆς τὸν κρέβατον, ἐφ' ᾧ κατέκειτο ὁ παραλυτικὸς ἅ πάντα μεγάλης πίστεως ἦσαν, ἠτίς ἐπεισεν αὐτοὺς, μὴ ἀπογῶναι, μηδ' ὑποστρέψαι, ἀλλὰ πάντα ποιῆσαι και παθεῖν, ὑπὲρ τοῦ ἀγαγεῖν αὐτὸν εἰς ὄψιν τοῦ Σωτῆρος, πιστεύοντας, ὅτι αὐτίκα τεύξεται τῆς ἰάσεως. Πίστιν δι' αὐτῶν φησιν, οὐ μόνον τῶν χαλασάντων, ἀλλὰ και τοῦ χαλασθέντος· οὐ γὰρ ἂν ἠνέσχτο χαλασθῆναι, εἰ μὴ ἰαθῆναι ἐπίστευεν. Ἰδὼν δὲ ὁ Χριστὸς τὴν ταλικαύτην πίστιν αὐτῶν, πρώτων μὲν ἀφήσει τῶ νοσοῦντι τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ· μετὰ τοῦτο δὲ θεραπεύει τὸ σῶμα· ἅμα μὲν διδάσκων, ὅτι τὰ πολλὰ τῶν νοσημάτων ἐξ ἁμαρτιῶν φύονται, και χρὴ πρώτον ἰαθῆναι τὸ αἷτιον· και γὰρ πρὸς τὸν παρὰ τῷ Ἰωάννη παραλυτικὸν εἶρηκεν· Ἰδὲ ὑγιᾶς γέγονας, μηκέτι ἁμάρτανε, ἵνα μὴ χειρόν τι σοι γένηται· ἅμα δὲ δεικνύων, ὅτι Θεὸς ἐστί. Τὸ μὲν γὰρ ἰᾶσθαι σωματικὰς νόσους και τῶν ἁγίων ἦν· τὸ δὲ ἀφίναί ἁμαρτίας, μόνου Θεοῦ· διὸ και οἱ Γραμματεῖς ἐθουρυθήθησαν.

Και — βλασφημεῖ. Ὁ δὲ Μάρκος φανερώτερον εἶπεν, ὅτι και Ἡσάν τινες τῶν Γραμματιῶν ἐκεῖ καθήμενοι, και διαλογιζόμενοι ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν· Τί οὗτος οὕτω λαλεῖ βλασφημίας ; Τίς δύναται ἀφίναί ἁμαρτίας, εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός ; Ἐσκανδαλίζοντο δὲ ὑπὸ φθόνου και πονηρίας. Και γὰρ πολλὰκις αὐτὸν εἶδον ἐξουσιαστικῶς και νόσους φυγαδύοντα, και δαίμονας ἀπελαύνοντα, και ἄνεμοις και θαλάσῃ ἐπιτιμῶντά, και πάντα ταῦτα διαπραττόμενον ὑπὲρ ἀνθρώπων· ἀλλ' αὐτοὶ τὰ ἴδια πάθη ἐκδικούντες, ἐδόκουν τὸν Θεὸν ἐκδικεῖν.

Ἰδὼν δὲ — ὑμῶν ; Ἐνταῦθα και ἕτερον ἄνεπιόρητον σημεῖον τῆς ἑαυτοῦ θεότητος δείκνυσαι, και τῆς πρὸς τὸν Πατέρα ἰσότητος, τὸ γινώσκειν τοὺς διαλογισμοὺς τῶν καρδιῶν αὐτῶν, ὅπερ ὁμοίως ἦν μόνου Θεοῦ. Γέγραπται γάρ· Σὺ ἐπίστασαι καρδίας μονώτατος. Και πάλιν· Ἐτάζων καρδίας και νεφροὺς ὁ Θεός. Και αὖθις· Ἄνθρωπος ὄψεται εἰς πρόσωπον· ὁ δὲ Θεός ὄψεται εἰς καρδίαν. Ἐπὶ γὰρ ἐκεῖνο, ὡς φανέν (86) αὐτοῖς· ἀδύνατον, οὐκ ἐδέξαντο, ἐπάγει τοῦτο λοιπόν, ὡς ἀναμφίβολον· διὰ τοῦτο κακίον βεβαίον, και τροπον τινὰ λέγων, ὅτι ὄντως οὐδεὶς δύναται ἀφίναί ἁμαρτίας, εἰ μὴ εἰς ὁ βλέπων τὰς ἐνθυμήσεις τῶν ἀνθρώπων.

Τί γὰρ — περιπάτει ; Ἐπεὶ βλάσφημος ὑμῖν δοκῶ, φησίν, ὡς ἀφίει ἁμαρτίας, και ἴσον ἑμαυτὸν τῷ

⁷⁰ Marc. II, 4 ; Luc. v, 19. ⁷¹ Joan. v, 14. ⁷² Marc. II, 6, 7. ⁷³ Il Paral VI, 30. ⁷⁴ I Reg. xvi, 7.

Variae lectiones et notæ.

(86) Correxī φανέν, loco φαμέν. Ita etiam Hentenius videtur legisse.

(oo) *Nempe Deum*. Abesse debet, *nempe*. Forte tamen legit, εἰς δηλαδὴ ὁ Θεός.

Θεῷ ποιῶν, ἀποκρίθητε Ποιῶν ἐστὶν εὐχερέστερον ἢ εἰπεῖν τὸδε ; ἢ τὸ εἰπεῖν τὸδε ; Ἦσαν δὲ καὶ ἄμφω τὰ, περὶ ὧν ἠρώ-ησε, Θεῷ μὲν δυνατὰ, ἀνθρώποις δὲ ἀδύνατα. Καὶ γὰρ καὶ τὸ ἀφί-
 ναι ἁμαρτίας Θεοῦ μόνου ἦν ὁμοίως δὲ καὶ τὸ κατ' ἐξουσίαν ἐγείραι, καὶ ἀρτιώσαι (87) τὸν παραλύτον. Σιγῶντων δὲ αὐτῶν, διὰ τὸ μᾶλλον εἶχεν εἰπεῖν εὐχερέστερον ἑτέρου, φησὶν αὐτός :

Ἴνα — ἁμαρτίας. Ἐλλειπτικὸν ἐστὶ τοῦτ' ὅτι τοῦ σχῆμα τοῦ λόγου ἰσχυρὸν γὰρ τὸ, θεωρήσατε. Ἴνα δὲ, φησὶ, γινώτε, ὅτι ὁ φαινόμενος ὑμῖν ἄνθρωπος ἐξουσίαν ἔχει, ὡς Θεός, βλέψατε. Τὸ δὲ, ἐπὶ τῆς γῆς, ἀπλῶς πρόσκειται, ἢ ἀντὶ τοῦ, ἐπὶ τῆς ἐν γῆ κολιταίας αὐτοῦ. Ἐλεγε δὲ τοῦτο ἑαυτοῦ.

Τότε λέγει — αὐτοῦ. Ἐπειδὴ τὸ μὲν ἀφίνα ἁμαρτίας ἀφανῆ τὴν ἀπόδειξιν εἶχε ὁ δὲ κατ' ἐξουσίαν ἐγείραι τὸν παραλύτον φανερὰς εἰδείτο τῆς ἀποδείξεως ποιεῖται τὴν φανερὰν τεκμήριον τῆς ἀφανούς, καὶ διὰ ταύτης καὶ περὶ ἐκείνης πληροφορεῖ, ὅτι ὁ τοῦτο δυναθεὶς δύναται κακίῳ. Πρὸς βεβαίωσιν δὲ τῆς συσφιγέως τοῦ παρεμμένου σώματος, ἐκλείπεται ἄρα τὸν κρῖνον, ἵνα μὴ δόξη φαντασία τις τὸ γεγεννημένον. Ἀποστέλλει δὲ αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ ὅτι τοῦτο μὲν, ἵνα μὴ παρῶν καὶ ὀρώμενος ἐπαινον αὐτῷ προξενήσῃ τοῦτο δὲ καὶ, ἵνα σχῆ μάρτυρας τῆς υἰαίας ἀναντήρητους, αὐτοὺς τοὺς (88) ἀπαγαγόντας καὶ τῆς νόσου μάρτυρας, καὶ ἵνα τοῦτοις ἀφορμὴ γένηται πίστεως.

Ἰδόντες δὲ — ἄνθρωποις. Ἐθαύμασαν μὲν, ὅτι ὡς Θεός ἰθανματούργησεν ὁμοίως ἄνθρωπον αὐτὸν εἶναι ὑπελαμψάνον, ἔχοντα ἐξουσίαν ὑπὲρ ἄνθρωπων.

ΚΕΦ. ΙΔ'. Περὶ Ματθαίου τοῦ τελώνου.

Καὶ — ἀκολουθεῖ μοι. — Παράγων, ἀντὶ τοῦ, πορευόμενος. Ὅρα δὲ τὸν εὐαγγελιστὴν, πῶς οὐκ ἐπισχυνεται τὸν πρότερον ἑαυτοῦ βίον. Ἀλλὰ Μάρκος μὲν καὶ Λουκᾶς, αἰδοῖ τοῦ συμμαθητοῦ, τὸ φανερὸν ὄνομα τοῦτου παρεδραμον Λευὶ τοῦτον ὀνομάσαντες ἑκατέωρον γὰρ καὶ τοῦτο. Αὐτὸς δὲ φανερῶς τελῶνῃ ἑαυτὸν ἀνομολογεῖ, διότι οὐδ' ὁ Χριστὸς ἐπισχυνέθη τοῦτον. Ἄμα δὲ καὶ δείκνυσιν ἑταυθεν τὴν δύναμιν τοῦ καλέσαντος αὐτὸν εἰς μαθητεῖαν, πῶς ἀνέσπασε τοῦτον εὐχερῶς ἐκ μέσου τοῦ τελωνίου, σφόδρα φιλοκερδοῦς καὶ ἀναιδεστάτης καπηλείας. Τελώνιον γὰρ λέγει τὸ τοῦ κομμερκιαρίου (89) πραιτώριον. Δείξας δὲ πρότερον ὁ Χριστὸς, ὅτι δύναται ἀφίνα ἁμαρτίας τότε καὶ ἐπὶ τὸν

peccata, et æqualem faciens meipsum Deo, responde mihi, utrum est facilius ut opere perficiatur, an dicere hoc, vel (pp) dicere illud ? Erant autem ambo de quibus interrogabat, Deo quidem possibilia, hominibus vero impossibilia. Nam et remittere peccata solius Dei erat, et similiter sua auctoritate erigere ac confirmare paralyticum. Cum autem illi tacerent, eo quod neutrum altero facilius dicere poterant, ait ipse :

Vers. 6. *Ut — peccata.* Defectivus est hic loquendi modus. Deficit enim, *Respiciete.* Ut, inquit, cognoscatis, quod qui vobis apparet homo, potestatem habeat tanquam Deus, respicite. Quod autem additur : *in terra*, simplici sensu ponitur : aut valet tantumdem ac si dicatur : in conversatione quam habet in terra. Dicebat itaque hoc de seipso.

Vers. 6. *Tunc ait — V. 7. suam.* Quia remittere peccata latentem habebat demonstrationem, ad erigendum autem sua auctoritate paralyticum manifesta opus erat demonstratione, facit quod manifestum est in signum ejus, quod erat occultum : et per hoc, et per illud plenam facit fidem, quod et hoc possit et illud. Ad confirmationem autem quod corpus robustum relinqueretur, jussit ut tolleret grabatum suum, ne phantastico quodam modo fieri videretur. Dimittit etiam illum in domum suam : tum ne præsens ac visus, laudem sibi conciliaret, tum etiam ut sanitatis testes haberet, quibus contradici non posset, ipsos nempe qui morbi testes erant, utque ipsis fidei fieret occasio.

Vers. 8. *Cum vidissent — hominibus.* Admirabantur quidem, quod quasi Deus miraculum operatus erat : hominem tamen eum esse opinabantur, habentem potestatem super hominem.

CAP. XIV. De Matthæo publicano.

Vers. 9. *Et — sequere me.* — *Præteriens*, hoc est, pergens. Considera autem evangelistam quomodo non erubuerit ob priorem vitam suam. Sed Marcus quidem et Lucas ¹⁸, ob condiscipuli reverentiam, prætermittentes manifestum ejus nomen, Levi hunc vocaverunt, sic enim etiam appellabatur ; ipse vero aperte seipsum publicanum fatetur. Si quidem neque Christum ejus puduit. Simul autem hinc illius ostendit virtutem, qui se ad discipulatum vocavit : quam facile e medio telonio lucri maxime avidos ac impudentissime cauponantes abstraxerit. Telonium vero dicit hujus commerciarum (ut ita loquamur) prætorium aut domum. Cum autem prius ostendisset Christum, quod peccata remittere

¹⁸ Marc. II, 14 ; Luc. V, 27.

Variae lectiones et notæ

(87) ἰ. ε. ἀρτιμὲλῃ ποιῆσαι, συσφιγῆαι. Frequenter occurrit ἀρτιζῶ, quam ἀρτιῶ.

(88) ἰ. ε. τοὺς οἰκίους καὶ συγγενεῖς.

(89) κομμερκίου, A, male. Eadem vox supra legitur ad Matth. V, 46, ubi τελώνης explicat, κομμερκιαρίου.

(pp) Factu facilius, utrum dicere hoc, an.

posset, tunc etiam ad publicanum venit, ne turbentur aliqui, videntes eum discipulis annumeratum, sed cogitent potius, quod qui solvit aliorum peccata, multo magis suorum peccata absolvit.

† Tanquam de altero narrat, quæ circa se contigerunt jactantiam abhorrens: magna siquidem laude dignus erat, quod continuo secutus est eum.

Vers. 9. *At ille — eum.* Admirare perfectam ejus qui vocatus est, obedientiam: quomodo neque consultavit apud se, quomodo nullum super ea re consuluit amicum, quomodo non disposuit quæ domus atque substantiæ suæ erant; sed confestim surgens, secutus est, relicto universo mundo: solam autem adduxit mentem ad omnia paratam, quæ jussissetis qui eum vocaverat, sicut et qui antea vocati fuerant.

Verum quam ob causam de Petro et Andrea, Jacobo, Joanne ac Matthæo, non solum ipse Matthæus, sed et Marcus ac Lucas scripserunt, unde et quomodo vocati sunt, de reliquis vero discipulis nihil tale docuerunt? Quia hi inter alios abjectissima habebant vitæ instituta; neque enim quidpiam pejus publicano, neque vilius piscatore. Propter quod etiam evangelistæ in omnibus fide digni habentur, quia neque ea quæ probum afferre videbantur prætermiserunt, nec id solum de discipulis, verum etiam de præceptore faciunt. Statim (99) namque plurima reliquerunt miracula: nihil autem de his quæ passus est prætermiserunt: cum de discipulis ostenderint quod adeo abjecti, tanta gratia digni habiti sunt: de præceptore vero, quod, cum tantus esset, talia propter nos passus sit.

Vers. 10. *Et factum — ejus.* Intuitus Christus sincerissimam ac promptissimam hujus obedientiam accedit ut et illum honoret, et se illi familiarem præbens libereque tribuens, his qui eo venerant aliquam correctionem tradat. Ille autem tantum assecutus bonum, liberalior efficitur, et sicut ait Lucas⁷⁶, fecit ei convivium magnum in domo sua, id est officiosum epulum.

Publicanos vero appellat etiam peccatores, propter obtreccionem qua male audiebant; ipsi enim calumniam sustinebant, tanquam injusti et avari ac raptores, omnique compassione carentes et impudentes. Aut fortassis et alii quidam erant nobiliora quidem vitæ instituta habentes, eisdem tamen obnoxii affectibus: nam simile suo congaudet simili.

Et hos ergo Matthæus convivio accepit, utpote

⁷⁶ Luc. v, 29.

Variæ lectiones et notæ

(90) Hæc uterque codex in margine habet. Eadem inferius exhibebat Hentenius.

(dd) *Αὐτίκα*, non est, *statim*, sed, *exempli causa*.

Α τελώνην ἔρχεται, ἵνα μὴ θορυβῶνται τινες, βλέποντες αὐτὸν τοῖς μαθηταῖς ἐναριθμοῦν· ἀλλ' ἵνα λογίζωνται, ὅτι ὁ ἐτέρων ἀμαρτήματα λύων, πολλῶ μᾶλλον ἔλυσε τὰ τοῦ μαθητοῦ.

[Ως (90) περὶ ἐτέρου διὰ τὰ περὶ ἑαυτοῦ διεγίγεται, στέργων τὸ ἀκόμπαστον· μέγα γὰρ ἐποίησεν, εὐθὺς ἀκολουθήσας αὐτῷ.

Ὁ δὲ — αὐτῷ. Θεῦμασον τὴν τελείαν τοῦ κληθέντος ὑπακοήν, πῶς οὐ διεσκέψατο, πῶς οὐ ἀνεκοινώσατο περὶ τούτου φίλοις, πῶς οὐ διώκησε τὰ κατὰ τὸν οἶκον καὶ τὴν οὐσίαν· ἀλλ' εὐθὺς ἀναστὰς ἠκολούθησε, πάντα μὲν τὸν κόσμον ἀπολιπὼν, μόνον δὲ τὴν γνώμην ἐπαγόμενος παρεσκευασμένην πρὸς τὰ κελουόμενα παρὰ τοῦ καλέσαντος, ὃν τρόπον καὶ οἱ (91) προκληθέντες.

Ἄλλὰ τίνος ἔνεκεν περὶ Πέτρου μὲν, καὶ Ἀνδρέου, καὶ Ἰσκώδου, καὶ Ἰωάννου, καὶ Ματθαίου, οὐ μόνον αὐτὸς ὁ Ματθαῖος, ἀλλὰ καὶ Μάρκος καὶ Λουκᾶς ἔγραψαν, πῶς καὶ τίνα τρόπον ἐκλήθησαν· περὶ δὲ τῶν ἄλλων μαθητῶν οὐδὲν τοιοῦτον εἰδείσαν; Διότι μάλιστα τῶν ἄλλων οὗτοι ἦσαν ἐν ἀποβλήτοις ἐπιτηθεύμασι. Οὔτε γὰρ τελώνου τι χεῖρον, οὔτε ἀλιεύς εὐτελέστερον. Διὸ καὶ μᾶλλον οἱ εὐαγγελισταὶ τὸ ἀξιώπιστον ἐν ἅπασιν ἔχουσι, ὅτι οὐδὲ τὰ δοκούντα φέρειν τοῖς μαθηταῖς οὐκ εἰδος παρέλιπον. Καὶ οὐκ ἐπὶ τῶν μαθητῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ διδασκαλοῦ τοῦτο ποιῶσιν. Αὐτίκα γοῦν πολλὰ μὲν τῶν θαυμάτων αὐτοῦ παρέδραμον, οὐδὲν δὲ τῶν παθημάτων αὐτοῦ παρέλιπον, διεκνήντες περὶ μὲν τῶν μαθητῶν, ὅποιοι ὄντες ὁποίας χάριτος ἤξιώθησαν· περὶ δὲ τοῦ διδασκαλοῦ, ὅποιοι ὦν ὁποία πίπονθε δι' ἡμᾶς.

Καὶ ἐγένετο — αὐτοῦ. Ἰδὼν ὁ Χριστὸς τὴν εὐκρινεστάτην ὑπακοήν τούτου καὶ προθυμίαν, ἐπὶ τὴν οἰκίαν αὐτοῦ παράγινεται, τιμῶν τε αὐτὸν καὶ οἰκειούμενος, καὶ παρρησίας μεταδιδούς, καὶ ἵνα καὶ τοῖς ἐκεῖ παράσχη τινὰ διόρθωσιν· αὐτὸς δὲ, τοιοῦτου τυχῶν ἀγαθοῦ, φιλοτιμότερον διεγείρεται, καὶ, καθὼς φησιν ὁ Λουκᾶς, ἐποίησε δοχὴν μεγάλην αὐτῷ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ, τουτίστιν, ὑποδοχὴν, θεραπείαν, ἐστίασιν.

Τελῶνας δὲ καὶ ἀμαρτωλοὺς τοὺς αὐτοὺς λέγει, πρὸς διασυρμὸν αὐτῶν. Διαβέβλητο γὰρ, ὡς ἀδικοί, καὶ πλεονέκται, καὶ ἄρπαγες, καὶ ἀσυμπαθεῖς, καὶ ἀναιδεῖς· ἢ καὶ ἄλλοι τινὲς ἔσαν, ἴσως ἕτερα μὲν ἐπιτηθεύματα ἔχοντες, τοῖς αὐτοῖς δὲ πάθειν ἐνεχόμενοι. Τῷ γὰρ ὁμοίῳ χαίρει τὸ ὁμοιον.

Ἰαβαλαε γὰρ καὶ τούτους εἰς ἐστίασιν ὁ Μπ-

(91) οἱ, abest B.

θαιος, κοινωνήσοντας αὐτῷ τῆς χαρᾶς, ὡς ὁμοτέ-
χρους καὶ συντήθεις. Ὁ δὲ Χριστὸς ἠνέσχετο καὶ
ἀναπεσεῖν καὶ συναναπεσεῖν τοιοῦτοις, διὰ τὴν με-
λουσαν γενέσθαι τοῖς συνανακειμένοις ὠφέλειαν· καὶ
μετέσχε τῶν ἐξ ἀδικίας παρατεθέντων αὐτοῖς, διότι
μέγα κέρδος ἐντεῦθεν ἔμελλεν εἶσθαι, καὶ οὐκ
ἐφρόντισε τῆς παρὰ τῶν πολλῶν μέμψεως, εἰδὼς,
ὅτι ὁ ἰατρός, εἰ μὴ ἀνάσχηται σηπεθόνος, οὐκ
ἀκαλλάττει ταύτης τοὺς κάμνοντας· καίτοι σαφῶς
ἐγίνωσκεν, ὅτι πονηρὰν ἐντεῦθεν ὑπόληψιν λήψεται,
διότι τε πρὸς εὐωχίαν ἦλθε, καὶ διότι πρὸς εὐω-
χίαν τελώνου, καὶ διότι πολλοῖς τελῶναις καὶ ἀμαρτω-
λοῖς συναπέπεσε.

Ὅρα γοῦν ὕστερον τοῖς Ἰουδαίους ὀνειδίζοντας
αὐτῷ καὶ λέγοντας· Ἰδοὺ ἄνθρωπος φάγος καὶ
οἰνοπότης, φίλος τελωνῶν καὶ ἀμαρτωλῶν· ἀλλ' B
ὅμως ἐκεῖνος ὑπερῶρα τούτων πάντων, ἵνα τὸ
σπουδαζόμενον ἀνύσῃ, καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι συνανα-
πισῶν αὐτοῖς, μέγιστον ἤνυσεν. Ἀκούσον, τί φησι
Ζαχαρίας ὁ τελῶνης. Ἐπειδὴ γὰρ ἤκουσε τοῦ
Χριστοῦ λέγοντος, ὅτι Σήμερον ἐν τῷ οἴκῳ σου
δεῖ με μείναι, πτερωθεὶς ὑπὸ τῆς χαρᾶς, εἶπεν.
Ἰδοὺ τὰ ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων μοι, Κύριε,
διδῶμι πτωχοῖς, καὶ εἰ τινὸς τι ἐσυκοφάνησα,
ἀποδίδῶμι τετραπλοῦν. Εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ
Ἰησοῦς· Σήμερον σωτηρία τῷ οἴκῳ τούτῳ ἐγί-
νετο.

Καὶ πῶς ὁ Παῦλος λέγει· Ἐάν τις ἀδελφός ὀνο-
μαζόμενος ἢ πόρνος, ἢ πλεονέκτης, τῷ τοιοῦτῳ
μηδε (92) συνεισθίειν ; Ὁ Παῦλος οὐ πρὸς διδα-
σκαλόν, ἀλλὰ πρὸς (93) ἀπλῶς ἀδελφούς τούτο παρ- C
αίνει. Ἀλλὰ καὶ περὶ ἀδελφῶν ἐκεῖνος τοῦτο φησιν·
οὔτε δὲ οἱ τελῶναι καὶ ἀμαρτωλοὶ οὕτω γυγῶνασιν
ἀδελφοί. Ἀλλὰ καὶ, ὅταν ἐπιμένωσι ταῖς ἀμαρτίαις·
οὔτε δὲ μεταβληθῆναι μάλλον ἔμελλον.

Καὶ — ὁ διδάσκαλος ὑμῶν ; Μάρκος δὲ καὶ Λουκᾶς
φασίν, ὅτι καὶ οἱ Γραμματεῖς τοῦτο μετὰ τῶν Φαρισαίων
εἶπον.

Ὅρα δὲ, πῶς ὅτε μὲν οἱ μαθηταὶ δοκοῦσιν ἀμαρ-
τάνων, τῷ διδασκάλῳ κατ' αὐτῶν λέγουσιν· Ἰδοὺ οἱ
μαθηταὶ σου (94) ποιῶσιν, ὃ οὐκ ἔξεστι ποιεῖν ἐν
Σαββατῷ· ὅτι δὲ ὁ διδάσκαλος, ὡς καὶ νῦν, παρὰ τοῖς
μαθηταῖς διαβάλλουσιν αὐτὸν, κακουργοῦντες, ὥστε
τὸν χορὸν τῶν μαθητῶν ἀπορρήξαι τοῦ διδασκάλου. Τί
οὖν ἢ ἀπειρος σοφία ;

Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀκούσας — κακῶς ἔχοντας. Ἀπὸ κοι- D
νοῦ παραδείγματος ἐπιστόμισεν αὐτοὺς, καὶ τὸ ἔγκλημα
τούτο μάλλον εἰς κατόρθωμα περιέτρψε, δεῖξας
ὅτι μόνον ἀμειπτον, ἀλλὰ καὶ μάλλον ἐπαινετῶν.
Εἶτα καὶ ἀπὸ Γραφῆς προφητικῆς αὐτοὺς ἐπίσειν,
εἰπὼν·

⁷¹ Matth. xi, 19. ⁷² Luc. xix, 5. ⁷³ ibid. viii, 9. ⁷⁴ I Cor. v, 11. ⁷⁵ Marc. ii, 16 ; Luc. v, 30
⁷⁶ Matth. xii, 2.

Variælectiones et notæ.

(92) μή Α.

(93) Rarum hoc, παραινεῖν πρὸς τινα.

(94) σου, omittit B.

(rr) Est fornicator. Videtur ergo legisse ἦ, loco ἦ, nisi vulgatam Latinam, ut solet, expressit.

A qui sibi in gaudio communicabant, et ejus artis
eorumdemque erant morum. Christus autem tolera-
bat ut etiam pariter cum eo tales accumberent, prop-
ter venturam simul accumbentibus utilitatem : et
participare cum eis erat ferculorum injuste parato-
rum, ob grande lucrum, quod inde erat proven-
turum : nec curabat multorum indignationem,
sciens quod, nisi medicus putredinem tolleret,
ab ea non liberabit ægrotantes. Atqui plane noverat
pravam inde suspicionem de se exorituram, quod
ad epulum venisset, et quod ad publicani epulum,
quodque simul cum multis publicanis accumbe-
ret.

Vide enim postmodum Judæos improperantes ei
ac dicentes : *Ecce homo vorax, et potor vini, ami-
cus publicanorum et peccatorum* ⁷¹; sed tamen hæc
omnia despicit, ut quod conatur efficiat. Ut autem
scias quod simul accumbendo, rem maximam
operetur, audi quid dicat Zacchæus publicanus.
Postquam enim Christum audivit dicentem : *Hodie
in domo tua oportet me manere* ⁷², animo gestiens
et præ gaudio in sublime elevatus, ait : *Ecce dimi-
dium substantiæ meæ, Domine, do pauperibus, et si
quid aliquem defraudavi, reddo quadruplum. Dixit
autem ad eum Jesus : Hodie salus huic domui facta
est* ⁷³.

Quomodo ergo dicit Paulus : *Si quis dictus frater
est fornicator (rr) aut avarus, cum hujusmodi nec cibum
sumatis* ⁷⁴? Paulus in hoc non præceptores, sed
simpliciter fratres adhortatur. Præterea de fratre
hoc dicit ille : Hi autem publicani nondum facti
erant fratres. Ad hæc, dum permanserint in peccatis
hoc faciendum est ; isti vero potius ex hoc
convertendi erant.

Vers. 11. *Et — magister vester?* Marcus et Lu-
cas dixerunt etiam Scribas simul cum Phariseis hoc
dixisse ⁷⁵.

Vide autem quod, quando discipuli peccare vi-
dentur, præceptori adversus illos dicunt : *Ecce
discipuli tui faciunt* ⁷⁶, quod non licet facere Sab-
batis. Quando vero præceptor, ut nunc, apud disci-
pulos illum calumniantur, dolose agentes ut chordm
discipulorum a præceptore separent. Quid ergo ait
profunda Sapientia ?

Vers. 12. *Quo audito Jesus — male habentibus.*
A communi exemplo os illis oppressit, et accusa-
tionem hanc potius ad virtutis opus convertit,
ostendens non solum irreprehensibile esse, sed
magis laude dignum. Deinde a Scriptura quoque
prophetica persuadet, dicens :

Vers. 13. *Euntes — sacrificium.* Improperat A quoque illis Scripturarum ignorantiam, revocans ac modestiam fastum ipsorum, et id quod agit supra sacrificia extollens. Est autem tantumdem ac si dicat: Non est contra Scripturam sacram, quod facio. Deus enim prophetam dicens: *Misericordiam volo, non sacrificium* ⁸², ostendit meliorem esse misericordiam quam sacrificium. Ideo et ego misericordiam præstans his qui peccatis sunt moribidi, infero me illis, et cum eis conversans, omnem curandi modum adhibeo.

Vers. 13. *Neque — pœnitentiam.* Non veni ut cum justis converser; nam ipsi sibi ad salutem sufficiunt: sed fateor propter solos peccatores me venisse, qui pœnitentia indigent; quomodo ergo hos abominabor propter quos veni? Dicit autem B Chrysostomus hoc ironice Christum dixisse: *Non venit ut vocarem justos, quales vos estis justificantes vos ipsos.*

Vers. 14. *Tunc — jejunant?* Et hoc quoque Marcus et Lucas Scribas et Pharisæos dixisse aiunt ⁸⁴. Itaque manifestum est hos primum illud dixisse, deinde et Joannis discipulos concitasse, ac si etiam illi adversus Christum quasi æmuli affecti essent. Et quia a Salvatore os illis obturatum erat, transferunt indignationem ad ejus discipulos, et accedentes accusabant eos. Est autem tantumdem ac si dicerent: Si tu hæc quasi medicus ita agis, quare discipulos non jubes jejunare, et non genio indulgere? Primum autem seipsos laudant, gloriantis quod frequenter jejuna- C rent. Nam jejunabant: hi quidem a Joanne id accipientes, illi vero a lege. Deinde autem discipulis ejus detrahebant, Et vide Christi mansuetudinem. Neque enim arguit eos quasi arrogantes, sed per parabolam illis hilariter respondet.

Vers. 15. *Et ait — sponsus?* Superius seipsum medicum nominavit, hic autem sponsum. Et merito medicum quidem, utpote ægrotas animas curantem; sponsum vero, tanquam has quæ in dirginitate degunt sibi desponsantem. Filios autem sponsi dicit domesticos ejus quæ desponsata est (ss). Dixit autem hoc reducens illis ad memoriam Joannis verbum, dixit: *Quia habet sponsam, sponsus est; amicus autem sponsi, qui stat et audite eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi* ⁸⁵.

Est ergo verborum intellectus iste: Ego veni ut Ecclesiam fidelium per fidem mihi despondeam

Πορευθέντες — θυσίαν. Ὁνειδίζει μὲν αὐτοῖς καὶ ἀμάθειαν τῶν Γραφῶν, καταστῆλκει δὲ καὶ τὸ πρόνημα τούτων, ἐπιαιρομένων ἐπὶ ταῖς θύσιαις. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτον ἔστιν, ὅτι οὐδὲν ἐναντίον τῆ θείᾳ Γραφῇ ποιῶ. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς εἶπεν διὰ τοῦ προφήτου· Ἐλεον θέλω, καὶ οὐ θυσίαν· ἔδειξεν, ὅτι κρείττων θυσίας ἐστὶν ὁ ἔλεος. Διὸ καὶ γὰρ ἐλέων τοὺς νοσοῦντας ἐν (93) ἀμαρτίαις, ἐπιδημῶ τούτοις, ὡς ἰατρός, καὶ συναναστρέφομαι, καὶ παντὶ τρόπῳ θεραπεύω.

Οὐ — μετάνοιαν. Οὐκ ἦλθον ἐπιστρέψαι δικαίους· αὐτοὶ γὰρ ἑαυτοῖς ἀρκοῦσιν εἰς σωτηρίαν· ἀλλ' ὁμολογῶ, διὰ μόνους τοὺς ἀμαρτωλοὺς ἔλθειν, δεομένους μετανοίας. Καὶ πῶς ἄρα βδελύξομαι τούτους, δι' οὓς ἐλήλυθα; φησὶ δὲ ὁ (96) Χρυσόστομος, τὸν Χριστὸν τοῦτο κατ' εἰρωνείαν εἰπεῖν, ὅτι οὐκ ἦλθον καλεῖσαι δικαίους, οἳ οἶστε ὑμεῖς, οἱ δικαιοῦντες ἑαυτοῦς.

Τότε — νηστεύουσιν; Ὁμοίως καὶ τοῦτο Μάρκος καὶ Λουκᾶς, τοὺς Γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους εἰπεῖν λέγουσιν, ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι πρῶτον μὲν ἐκεῖνοι τοῦτο εἶπον, εἶτα παρώρμησαν αὐτὸς τοῦ Βαπτιστοῦ μαθητᾶς, ὡς διακειμένους καὶ αὐτοὺς πρὸς τὸν Χριστὸν ζηλοτύπως. Καὶ ἐπεὶ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἐπιστομίσθησαν, μετέστησαν τὴν μίμψιν ἐπὶ τοὺς μαθητᾶς αὐτοῦ, καὶ προσελθόντες ἐνεκάλουν κατ' αὐτῶν. Ὁ δὲ εἶπεν, τοιοῦτον ἦν ὅτι, εἰ καὶ σὺ, ὡς ἰατρός, ταῦτα ποιεῖς, διατί οὐκ ἐπιτάτεις τοῖς μαθηταῖς σου νηστεύειν, καὶ μὴ τρυφᾶν; Ἐαυτοὺς δὲ πρῶτον ἐπαινοῦσι, κομπάζοντες, ὅτι Νηστεύομεν πολλά. Καὶ γὰρ ἐνήστεινον, οἱ μὲν, παρὰ Ἰωάννου τοῦτο μαθόντες, οἱ δὲ, παρὰ τοῦ νόμου. Εἶτα τοὺς μαθητᾶς αὐτοῦ διασύρουσι. Καὶ ὅρα τὴν ἐπιεικειαν τοῦ Χριστοῦ, πῶς οὐκ ἠλεγξεν αὐτοὺς ἀλαζόνας, ἀλλὰ διὰ παραβολῆς αὐτοῖς ἀπελογήσατο μὲθ' ἰλαρότητος.

Καὶ εἶπεν — νυμφίος; Ἄνω μὲν ἰατρὸν ἑαυτὸν ὠνόμασεν, ἐνταῦθα δὲ νυμφίον. Καὶ εἰκότως. Ἰατρὸν μὲν, ὡς καθάριοντα τὰς νοσοῦσας ψυχὰς· νυμφίον δὲ, ὡς μνηστεύομενον ταύτας παρθενεύσασας. Υἱοῦς δὲ τοῦ νυμφῶνος λέγει τοὺς οἰκείους τῆς νυμφεύσεως. Ταῦτα δὲ εἶρηκεν, ἀναμνήσκων αὐτοὺς τῶν ῥημάτων τοῦ Ἰωάννου. φήσαντος, ὅτι Ὁ ἔχων τὴν νύμφην, νυμφίος ἐστίν· ὁ δὲ φίλος τοῦ νυμφίου, ὁ ἐστηκώς καὶ ἀκούων αὐτοῦ, χαρὰ χαίρει, διὰ τὴν φωνὴν τοῦ νυμφίου.

Ἔστι δὲ ὁ νοῦς τῶν ῥητῶν τοιοῦτος· ὅτι Παρηγομένη ἐπὶ τῷ νυμφεύσασθαι καὶ συνάψαι ἑαυτῇ

⁸² Osee vi, 6. ⁸⁴ Marc. ii, 18; Luc. v, 33. ⁸⁵ Joan. iii, 29.

Variæ lectiones et notæ.

(95) ἐν, omittit A.

(96) Tom. VII, pag. 351 A.

(ss) Filios autem thalami dicit, aptes ad desponsationem. Νυμφῶν est locus, domus, ubi nuptiæ celebrantur. Νυμφενσις est desponsatio. Sed οἰκείος

ambiguum est in Græco. Notat enim et domesticum, seu familiarem, deinde etiam aptum et idoneum. Eodem modo erratum est infra mox.

διὰ πίστεως τὴν Ἐκκλησίαν τῶν πιστῶν · ὁ δὲ καιρὸς οὗτος τῆς νυμφεύσεως οὐκ ἔστι πίνθους καιρὸς, ἀλλὰ χαρᾶς · καὶ λοιπὸν οὐ δύναται νηστεύειν οἱ οἰκίαι οὗτης · θλιβερὸν γὰρ τὸ νηστεύειν τοῖς ἀτελῶς ἔτι διακαιμένους · τούτους δὲ χορὴ χαίρειν, ἵως οὐ εἴμι μετ' αὐτῶν, συνόντας μοι, καὶ τῆς φωνῆς μου ἀκούοντας.

Ἐλεύσονται — νηστεύουσιν. Ἐνταῦθα παραδύλωσεν, ὅτι ἀναιρεθήσεται μὲν αὐτὸς, αὐτοὶ δὲ μετὰ τούτο πολλὰ καὶ νηστεύουσι, καὶ κακοπαθήσουσιν.

Οὐδείς — παλαιῶ. Δείξει θλιών, ὅτι ὡς ἀσθενεῖν ἔτι τοῖς μαθηταῖς οὐκ ἐπιφορτίζει τὸ βῆρος τῆς νηστείας, διὰ παραβολῆς τούτου δεικνύσει, λέγων · Οὐδείς ἰώμενος ἱματίου παλαιοῦ σαθρότητα, ἐπιρρίπτει τιμάχιον ῥάκους ἀγνάφου, τουτέστι καινοῦ, ἐπὶ μέρει παλαιῶ. Εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν.

Αἶρει — γίνεται. Τὸ γὰρ πλήρωμα αὐτοῦ, τουτέστι ἡ ὀλότης τοῦ ἀγνάφου ῥάκους, ἰσχυρὰ καὶ βαρεῖα οὖσα, αἶρει καὶ κατασπᾶ μᾶλλον ἀπὸ τοῦ ἱματίου, σαθοῦ τυγχάνοντος, ὅσον ἂν ἐπιλάβῃ · καὶ γίνεται μείζον σχίσμα. Λοιπὸν οὖν, οὐδὲ ἐγὼ νῦν, ἰώμενος τὴν σαθρότητα τῶν μαθητῶν, ἐπιβέλλω ταύτη ἰσχυρότητα καὶ βῆρος νηστείας, ἵνα μὴ πλείον σαθωθῇ, μὴ δυναμῆν βασταῶν τὸ ἐπιβληθέν · ἀλλὰ συγκαταβαίω τῇ ἀσθενείᾳ αὐτῶν, μέχρις ἂν διὰ τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἀνακαινισθῶσιν.

Οὐδὲ — παλαιούς. Καὶ ἐτίσαν λυμδάνει παραβολῆν, οἶνον νέον λέγων, τὴν ἀστυρίαν καὶ σφοδρότητα τῶν ἐντολῶν · οἶνον μὲν, ὡς εὐφραίνουσιν τὸς τῶν τελείων ψυχὰς · νέον δὲ, ὡς ἀσυνήθη τοῖς ἀγνυμᾶστοις. Καὶ πάλιν, ἀσκούς παλαιούς ὀνομάζων, τοὺς μαθητάς · ἀσκούς μὲν, ὡς χηρῶντας διδασκαλίαν · παλαιούς δὲ, ὡς ἀσθενεῖς.

Εἰ δὲ μὴ γε — ἀπολούνται. Ῥήγνυνται οἱ ἀσχοί, εἴτουν παραλούνται, μὴ δύναμει φέρειν τὴν ἰσχὺν τοῦ νέου οἴνου · καὶ ὁ οἶνος ἐκχέεται, μὴ κατασχεθεῖς, καὶ οἱ ἀσχοί ἀπολούνται, ἀχρηστοὶ τοῦ λοιποῦ γενόμενοι.

Ἄλλὰ — συντηροῦνται. Χρὴ γὰρ τὸν ἀριστον οἰκονόμον διακρίνειν καὶ τὴν φύσιν τοῦ οἴνου, καὶ τὴν δύναμιν τῶν ἀσκῶν, καὶ τὸν καιρὸν. Νῦν γὰρ ἔτι παλαιοὶ εἰσιν οἱ μαθηταί, μήπω ἀνακαινισθέντες. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ πρὸς αὐτοὺς εἶπε · Πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βασταῶν ἀρτι. Ἄμφοτεροὶ δὲ, φησί, συντηροῦνται, ὁ οἶνος δηλαδὴ, καὶ ὁ ἀσκός, ὁ μὲν βασταζόμενος, ὁ δὲ βασταζων.

ΚΕΦ. ΙΕ'. Περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγώγου. Ταῦτα — ζήσεται. [H (97) τοῦ Ἰαίρου θυγάτηρ

⁴⁶ Joan. xvi, 12.

A et jungam, et hoc tempus est nuptiarum ; non ergo tempus est luctus, sed gaudii. Itaque non possunt jejunare familiares ac propinqui sponsæ ; nam jejunare tribulationis est, et his congruit, qui imperfecto modo adhuc affecti sunt. Hos vero gaudere oportet, quandiu cum eis sum, quandiu mecum versantur, et vocem meam audiunt.

Vers. 15. *Venient — jejunabunt.* Hic significavit se occidendum, illos autem postmodum frequenter jejunaturos, ac multa mala passuros.

Vers. 16. *Nemo — veteri.* Volens ostendere, quod tanquam adhuc imbecilles discipulos non oneret pondere jejunii, per parabolam hoc significat dicens : Nullus resarciens detritam vestem veterem, assuit fragmentum panni rudis, hoc est novi, in parte veteri. Deinde addit et causam.

Vers. 16. *Aufert — fit.* Supplementum sive plenitudo ejus, id est integritas panni rudis, cum sit fortis et dura, tollit ac detrahit a veste, quæ detrita erat, quantumcunque acceperit, et major reptura fit. Itaque neque ego nunc vetustati ac debilitati discipulorum immitto duritiem ac robur jejunii, ne amplius deterantur, non potentes ferre quod immisum est, sed condescendo imbecilitati eorum, donec per Spiritum sanctum renoventur.

Vers. 17. *Neque — veteres.* Aliam quoque accipit similitudinem, vinum novum vocans austeritatem ac vehementiam præceptorum ; vinum quidem, quod lætificet perfectorum animas, novum autem, quod assueta non sit inexercitatis. Præterea utres veteres dicit discipulos : utres quidem tanquam disciplinæ capaces, veteres vero quasi imbecilles.

Vers. 17. *Alioqui — pereunt.* Rumpuntur utres sive dissolvuntur, cum ferre non possint vini novi fortitudinem ; vinumque non retentum effunditur, ac utres pereunt, facti in posterum inutilis.

Vers. 17. *Sed — conservantur.* Optimum enim œconomum dijudicare oportet vini naturam, et utrium fortitudinem, ac vetustatem. Nunc siquidem veteres sunt discipuli, quod ad fortitudinem utrium ac vetustatem spectat, nondum videlicet renovati. Propter quod etiam alio loco dixit eis : *Multa habeo, quæ vobis dicam, sed nunc portare non potestis* ⁴⁶. Utraque, inquit, conservantur, vinum videlicet et utres, illud quidem retentum, hi autem retinentes.

CAP. XV. *De filia archisynagogi.*

Vers. 18. *Hæc — vivet* †† Jairi filia significat

Variæ lectiones et notæ.

(97) Codex uterque inclusa habet in margine. Hentenius non agnoscit.

cujuslibet mentem, quod nec præcepta legis, nec A mandata divina facit, mortuam.

Hic princeps erat Synagogæ Judæorum, Jairus appellatus, ut dicunt Marcus et Lucas⁸⁷. Reliquerat autem filiam suam jamjam morituram (It). Nam Marcus eum dixisse commemorat: *Filiola mea in extremis est*⁸⁸. Lucas vero quod etiam moriebatur⁸⁹. Itaque, *Modo defuncta est*, dixit conjunctando. Suspiciabatur enim quod tunc jam omnino mortua esset. Verisimile est autem primum dixisse eum: *In extremis est*, deinde, *Modo defuncta est*, sive jam exspiravit. Duo autem petebat ut veniret, et manum imponeret, utpote crasius affectus.

Vers. 19. *Et — ejus*. Marcus et Lucas dicunt⁹⁰, B quod etiam turba multa sequebatur. Plures siquidem eorum carnaliter viventes, non tantum animæ utilitatem concupiscebant, quantum carnis sive corporis sanitatem.

CAP. XVI. *De muliere sanguinis profluvio laborante*.

Vers. 20. *Et — ejus*. De præsentī capite latius et planius scripsit Lucas⁹¹; quære ergo apud illum enarrationem vicesimi sexti capitis. Κράσπεδον, fimbria, est vestis extrema pars, quæ pedes contegit et ambulando terram attingit.

Vers. 21. *Dicebat — salva ero*. Magnam habebat fidem; credebat enim, quod ubi solam vestimenti fimbriam tetigisset, salva fieret, id est, sanaretur. Hanc tamen imperfectam habebat: putabat namque latere illum, qui occultos quoque animi motus intuetur.

Vers. 22. *Jesus autem — te salvam fecit*. Matthæus, tanquam brevitatis amator, quæ in medio contigerunt prætermisit, miraculum solum manifestans; Lucas vero omnia accurate proposuit. In dicto ergo capite invenies

Vers. 22. *Et — illa hora*. Salva facta est, hoc est, curata. Lucas siquidem dixit, *sanata*⁹². Ex hora, inquam, non qua dixit ei Jesus: Bono animo esto, filia, sed qua fimbriam tetigit, sicut Marcus et Lucas scripserunt.⁹³

Vers. 23. *Cumque — Vers. 24. eum* Moris enim eratin hujusmodi calamitatibus tibicines inducere, qui lamentationes excitarent. Hoc autem caput latius scripsit Marcus⁹⁴. Quære ergo expositionem tertii decimi capitis apud eum.

Vers. 25. *Et cum — Vers. 26. illam*. De his omnibus in prædicto tertio decimo capite nullo prætermisso invenies.

⁸⁷ Marc. v, 22; Luc viii, 41. ⁸⁸ Marc. v, 23. ⁸⁹ Luc viii, 42. ⁹⁰ Marc. v, 24; Luc. viii, 42. ⁹¹ Luc. viii, 43 seqq. ⁹² Luc. viii, 47. ⁹³ Marc. v, 29; Luc. viii, 44. ⁹⁴ Marc. v, 35 seqq.

Variæ lectiones et notæ.

(It) *Jamjam morituram*. Nescio an legerit ἐκπιούσαν. Sed ἐμπιούσαν, adhuc spirantem, hic etiam locum habet.

Α αίνισσεται τὴν ἐκάστου ψυχὴν, ὑποθανοῦσαν τῇ ἀπραξίᾳ τῶν νομικῶν ἐντολῶν, καὶ τῇ ἀνενεργησίᾳ τῶν θεῶν προσαγαγμάτων.]

Οὗτος ἀρχὼν ἦν τῆς συναγωγῆς τῶν Ἰουδαίων, Ἰάειρος ὀνομαζόμενος, ὡς λέγουσι Μάρκος καὶ Λουκάς. Ἐμπιούσαν δὲ τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα κατέλιπε. Καὶ γὰρ Μάρκος μὲν φησι, τοῦτον εἰπεῖν, ὅτι τὸ θυγατρίν μου ἐσχάτως ἔχει· Λουκάς δὲ, ὅτι καὶ αὐτὴ ἀπέθνησκεν. Ὡστε τὸ, Ἄρτι τίθνηκε, στοχαζόμενος εἶπεν· ὑπέλαβε γὰρ, ὅτι μίχρη τότε πάντως ἂν ἀπέθανεν. Εἰκὸς δὲ, πρῶτον μὲν εἰπεῖν, ὅτι Ἐσχάτως ἔχει· εἶτα, ὅτι Ἄρτι τίθνηκεν, εἶπουν, ἕως ἄρτι. Δύο δὲ ἐζήτησεν, ἔλθεῖν τε καὶ ἐπιθεῖναι τὴν χεῖρα, παχύτερον διακειμένους.

Καὶ — αὐτοῦ. Μάρκος δὲ καὶ Λουκάς φασιν, ὅτι καὶ ὄχλος πολὺς ἠκολούθησε. Καὶ γὰρ οἱ πλείους αὐτῶν σωματικώτερον ζῶντες, οὐχ οὕτω ψυχῆς ὠφέλειαν, ὡς σώματος ἰατρειαν ἐπιθύμουν εἶδεν.

ΚΕΦ. Ιζ'. Περὶ τῆς αἰμορροούσας.

Καὶ — αὐτοῦ. Περὶ τοῦ παρόντος κεφαλαίου πλατύτερον καὶ φανερώτερον ἔγραψεν ὁ Λουκάς, καὶ ζήτησον παρ' ἐκείνῳ τὴν ἐξήγησιν τοῦ εικοστοῦ ἔκτου κεφαλαίου. Κράσπεδον δὲ ἐστὶ τὸ ἄκρον τοῦ ἱματίου, ὃ παρὰ τοῖς ποσὶν εἰδούμενον ἐφάπτεται τῆς γῆς ἐν τῷ βαδίσει.

Ἐλεγε — σωθήσομαι. Πολλὴν μὲν εἶχεν πίστιν. Ἐπίστευε γὰρ, ὅτι μόνον ἀψαμένη τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ σωθήσεται, τουτίστιν, ὕγιαναι. Πλὴν ἀτελῆ ταύτην εἶχεν. ἤμετο γὰρ λαθεῖν αὐτὸν, ὃς βλέπει καὶ τὰ ἀφανῆ κινήματα τῆς ψυχῆς.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — σίσωκέ σε. Ὡς γιλοσύνητος ὁ Ματθαῖος, τὰ ἐν μέσῳ παρέδραμε, μόνον ἀπαγγελίας τὸ θαῦμα· ὃ δὲ Λουκάς ἀπαντα παρέθηκε δὲ ἀκριβείαν, καὶ εὐρήσεις ταῦτα ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ.

Καὶ — ὥρας ἐκείνης. Ἐσώθη, ἀντὶ τοῦ, ὕγιανεν. Ἰάθη γὰρ εἶπεν ὁ Λουκάς. Ἀπὸ τῆς ὥρας δὲ, οὐκ ἀφ' ἧς ὁ Χριστὸς εἶπεν αὐτῇ τὸ· Θάρσει, θυγάτερ, ἀλλ' ἀφ' ἧς ἤψατο τοῦ κρασπέδου, καθὼς Μάρκος τε καὶ Λουκάς ἰστόρησαν.

Καὶ — αὐτοῦ. Ἔθος γὰρ ἦν ἐν ταῖς τοιαύταις συμφοραῖς αὐλητὰς εἰσάγειν, θρῆνον ἐγείροντας. Τοῦτο δὲ τὸ κεφάλαιον πλατύτερον ὁ Μάρκος ἀνέγραψε, καὶ ζήτησον παρ' αὐτῷ τὴν ἐξήγησιν τοῦ τρισκαιδεκάτου κεφαλαίου.

Ὅτε δὲ — ἐκείνην. Περὶ τούτων πάντων εὐρήσεις ἀπαραλείπτως ἐν τῷ ῥηθέντι τρισκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ.

ΚΕΦ. ΙΖ'. Περὶ τῶν δύο τυφλῶν.

Καὶ — Δαυίδ. Μαθόντες, περὶ ὧν θαυματουργεῖ, καὶ πιστεύσαντες αὐτὸν εἶναι τὸν προσδοκώμενον Χριστὸν, περὶ οὗ πολλάκις ἤκουσαν, ἔρχονται καὶ ἀκολουθοῦσι κράζοντες· Ἐλέησον, ἤγουν, ἰασαί. Υἱὸν δὲ τοῦ Δαυὶδ τοῦτον λέγουσιν, ὡς ἀκηκοότες ὁμοίως ἐκ γένους Λαυὶδ ἀναβλαστήσειν αὐτόν. Εἰς τιμὴν δὲ αὐτοῦ τοῦτο κράζουσιν. Ἐντιμωτάτη γὰρ παρ' Ἰουδαίοις ἦν ἡ τοιαύτη προσηγορία· καὶ γὰρ ὅτι μὲν πάντα δύνανται, ἐπίστευον· ὅτι δὲ καὶ θεός ἐστιν, ὑποὶ πεπληροφόρητο. Διὸ καὶ ἀνθρωποπρεπῶς αὐτὸν ἐτίμων, ὡς καὶ ἄλλοι πολλοί.

Ἐλθόντι — τυφλοί. Παρείλκυσε αὐτοὺς ἄχρι τῆς οἰκίας, ἵνα μὴ δόξῃ τοῖς μεψιμοίροις ἐπιπηδᾶν ταῖς θαυματουργαῖς, ὡς φιλοδοξῶς. Πάντα γὰρ σοφῶς (98) οἰκονομεῖ, περιαιρῶν πᾶσαν ἀφορμὴν μίμψεως. Εἰκὸς δὲ, πιστοῦ τινος εἶναι τὴν οἰκίαν, εἰς ἣν κατήχθη.

Καὶ — ποιῆσαι; Ἀληθῶς, ὁ αἰτεῖσθε. Ἐγίνωσκε μὲν γὰρ, ὅτι πιστεύουσιν, ὅτι δύνανται· πῶς γὰρ ἂν ἀκολουθοῦντες παρεκάλουν; Ἐρωτᾷ δὲ ὁμοῦ, ἵνα φανερωθῇ καὶ τούτων ἡ πίστις, καὶ ἰλησθῶσι διὰ τούτων καὶ ἕτεροι. Τὰ θαύματα γὰρ οὐ μόνον διὰ τοὺς θεραπευομένους, ἀλλὰ καὶ μάλιστα διὰ τοὺς ὁρῶντας καὶ τοὺς ἀκούοντας εἰργάζετο.

Ἄγουσιν — Κύριε. Οὐκ ἐστὶ τούτου υἱὸν τοῦ Δαυὶδ, ἀλλὰ Δεσπότην ἀνακηρῦττουσιν, ὑπὸ τῆς ἐρωτήσεως αὐτοῦ πτερωθέντες εἰς ὕψος πίστεως.

Τότε — αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί. Τῇ πίστει τούτων τὴν θεραπείαν ἀνατίθησιν, ὅπερ εἴωθε πολλαχοῦ ποιεῖν, διερεθίζων, ὡς εἴρηται, καὶ τοὺς ἄλλους εἰς πίστιν. Ἄπτεται δὲ καὶ τῇ χειρὶ, δεικνύων, ὅτι καὶ ἡ παναγία αὐτοῦ σὰρξ ζωῆς μεταδίδωσι. Μεγάλη δὲ κατηγορία τῶν Ἰουδαίων, ὅτι τυφλοὶ μὲν εἶς ἀκοῆς μόνως ἐπίστευσαν, αὐτοὶ δὲ, καὶ τὰ θαύματα βλέποντες, ἠπίστουν.

Καὶ — γινωσκέτω. Ἐνεβριμήσατο, ἀντι τοῦ, αὐστηρῶς ἐπέβλεψε, συνελκύσας τὰς ὄφρυς, καὶ ἐπίσεισας αὐτοῖς τὴν κεφαλὴν, ὅπερ εἴωθε ποιεῖν, οἱ ἐξασφαλιζόμενοι τινὰς περὶ φυλακῆς μυστηρίων.

Οἱ — τῇ γῆ ἐκείνῃ. Καὶ ἐν τῷ ἔκτῳ κεφαλαίῳ, καθαρίσας τὸν λεπρὸν, παρήγγειλεν αὐτῷ σιγᾶν, καὶ ζήτησον ἐν τῇ ἐξηγήσει αὐτοῦ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν σιγᾶν ἐπιτάττει, καὶ πῶς ὁλως ἐπιτάττει, γινώσκων, ὅτι οὐ σιγήσει, καὶ τὴν λύσιν ἐκείνην ἐπὶ πάντων ἔχει τῶν ὁμοίων.

ΚΕΦ. ΙΗ'. Περὶ τοῦ δαιμονιζομένου κωφοῦ.

Αὐτῶν — δαιμονιζόμενον. Κωφὸν νῦν λέγει τὸ

⁹⁸ Matth. viii, 4.

A

CAP. XVII. De duobus cæcis.

Vers. 27. *Cumque* — *David*. Cum audissent miracula quæ ediderat, et credidissent eum esse Christum, qui expectabatur, de quo sæpius audierant, veniunt ac sequuntur, clamantes: *Miserere*, sive, sana. Filium autem David hunc dicunt, utpote qui etiam audierant e genere David illum oriundum. Ad honorem vero ejus hoc dicunt. Honoratissima siquidem apud Judæos erat hujusmodi appellatio. Credebant itaque quod omnia posset; quod autem Deus esset, nondum plena fide tenebant; ideoque tanquam hominem decenter honorabant, sicut et alii multi.

Vers. 28. *Ingresso* — *cæci*. Protraxit eos usque ad domum, ne reprehendendi occasionem quærentibus videretur ad miraculorum operationem se ingerere, quasi gloriæ amator. Omnia enim sapienter disponit, omnem auferens accusationis occasionem. Verisimile est autem domum fuisse cujusdam fidelis, in qua retentus sit.

Vers. 28. *Et* — *facere*? Quod videlicet petitis. Sciebat certe illos credere quod posset: neque enim aliter secuti fuissent eum obsecrantes: interrogat tamen ut manifestaretur illorum fides, alique per hos attraherentur. Miracula namque non propter eos tantum, qui curabantur, sed propter eos potissimum edebantur, qui videbant et audiebant.

Vers. 28. *Dicunt* — *Domine*. Jam non filium David, sed Dominum eum appellabant: ab ejus interrogatione in fidei celsitudinem sublevati.

Vers. 29. *Tunc* — Vers. 30. *oculi illorum*. Fidei eorum sanitatem attribuit, quod frequenter facere consuevit alios quoque excitans ad fidem. Tangit autem et manu, ostendens sanctissimam esse suam carnem, quæ vitam conferat. Magna vero Judæorum hinc oritur accusatio: quod cæcis solo auditu credentibus, ipsi miracula videntes increduli permanebant.

Vers 30. *Et* — *sciat*. Ἐνεβριμήσατο, interminatus est: austere videlicet intuens, contractis superciliciis, commoto capite: veluti facere solent, qui aliquos de continendo secreto admonent.

Vers 31. *Illi* — *regionem illam*. In sexto quoque capite mundato leproso præcepit ut taceret⁹⁸. Quære in illius expositione, cur tacere præceperit, quodque omnino præcipiat, sciens illos non esse tacituros, illamque solutionem pro omnibus habeto similibus.

CAP XVIII. De dæmoniaco muto.

Vers 32. *Illis autem dæmoniaco*. Quanquam

Variæ lectiones et notæ.

(98) σιγῆς, A.

κωφός dicatur sæpius surdus, nunc tamen capitur pro muto, qui fari nequit, sicut etiam alibi quandoque.

Vers. 33. *Et ejecto — mutus*, Non erat natura mutus, sed dæmonlinguam ejus ligaverat, et antehanc animam : ideoque ab aliis adducitur. Nec fidem exigit ; siquidem neo fari, nec intelligere poterat : quod agnoscens Salvator, protinus dæmonem ejecit, ipso etiam ignorante. Cumque vinculis absolutus esset, intellexit et (uu) locutus est homo

Vers. 33. *Et — Israel. Nunquam apparuit sic*, id est, Nunquam visa sunt hujusmodi mirabilia. Omnibus autem qui ab exordio mirabilia operati sunt sublimiorem prædicabant ; quia omnem morbum curabat, et velocissime propriaque auctoritate, interdum quidem verbo, nonnunquam tactu, quandoque vero tactu et verbo ; et ut semel dicam, sicut volebat, in omnibus suam pandens omnipotentiam.

Vers. 34. *Pharisæi autem — dæmonia*. Turbæ quidem admirabantur ; Pharisæi vero calumniabantur, dicentes quod cum amicum haberet principem dæmoniorum, per hunc dæmonia expellebat. Nec verebantur nugari in his, quæ facile redargui poterant. Nam qui dæmoniorum principem habet amicum, quæ illi sunt grata perficit : dæmoni autem gratum est, ut quis semper noceat hominibus, doceat omne peccatum, abstrahat omnes a Deo. Christus vero contraria his operatus est, beneficia semper conferens in homines, omnem docens virtutem, ad Deum omnes adducens. Et tamen hos non solum non punivit, sed neque arguit eos : docens nos magno animo calumnias sustinere, et potius benefacere nocentibus ac injuriam inferentibus. Vide enim quid fecerit.

Vers. 33. *Et — in populo* Hæc etiam quarto dixit capite⁹⁶, et ibi declarata sunt. Quære autem et apud Marcum finem tertii capitis ipsius⁹⁷, et in ejus capitis enarratione invenies differentiam civitatis a vico. Circumibat autem civitates omnes et vicos Judæorum, ne quis eorum dicere posset : Ad nos non venit.

Vers. 36. *Intuitus — pastorem. Destitutæ*, quod nullus eas respiceret : *dispersæ* hoc est omnino neglectæ, in modum ovium pastore carentium : quarum hæc quidem vexatæ sunt, ac seductæ huc et illuc : aliæ autem dispersæ sive abjectæ, eo quod non sit, qui earum curam habeat. Judæorum enim principes non solum convertebant, aut respiciebant eos qui peccaverant, neque abjectorum

⁹⁶ Matth. iv, 17. ⁹⁷ Marc. i, 38.

ἀλαλον. Λέγεται γὰρ κωφός, οὐ μόνον ὁ μὴ ἀκούων, ἀλλὰ καὶ ὁ μὴ λαλῶν.

Καὶ ἐκβλήθεις — κωφός. Οὐκ ἦν ἐκ φύσεως ἀλαλος, ἀλλ' ὁ δαίμων ἐθῆσε τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ, καὶ πρὸ ταύτης τὴν ψυχὴν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὑφ' ἐτέρων προσάγεται, καὶ οὐκ ἀπαιτεῖται "πίστιν. Οὕτε γὰρ λαλῆσαι, οὔτε συνίναί ἐδύνατο. Καὶ τοῦτο γινώσκων ὁ Σωτὴρ, ἐξέβαλεν αὐτίκα τὸν δαίμονα, καὶ ἀπελάθεις, ἐλύθη μὲν τὰ δεσμὰ, συνῆκε δὲ, καὶ ἐλάλησεν ὁ ἄνθρωπος.

Καὶ — Ἰσραὴλ. — Οὐδέποτε ἐφάνη οὕτως, ἀντὶ τοῦ, Οὐδέποτε ἐφάνη τοιαυτὰ παράδοξα. Πάντων δὲ τῶν ἀπ' αἰῶνος θαυματουργησάντων ὑπερετίθειν αὐτὸν, διότι πᾶν πάθος ἴατο, καὶ ταχύτατα καὶ κατ' ἐξουσίαν· καὶ ποτὲ μὲν λέγων, ποτὲ δὲ ἀπτόμενος, ποτὲ δὲ καὶ ἀπτόμενος καὶ λέγων, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, ὡς ἐβούλετο· διὰ πάντων δεικνύς τὸ ἰαυτοῦ παντοδύναμον.

Οἱ δὲ Φαρισαῖοι — δαιμόνια. Οἱ ὄχλοι μὲν ἰθαύμαζον· οἱ Φαρισαῖοι δὲ διεβαλλον αὐτὸν, λέγοντες, ὅτι φίλον ἔχων τὸν ἄρχοντα τῶν δαιμονίων, δι' ἐκείνου ταῦτα διαίκει. Καὶ οὐδ' ἠσχύνοντο, φλαρῶντες εὐλεγκτα. Καὶ γὰρ ὁ τὸν ἄρχοντα τῶν δαιμονίων φίλον ἔχων, φίλα ἐκείνῳ διαπράττειται· φίλον δὲ τῷ δαίμονι, τὸ βλάπτειν αἰετὸς ἀνθρώπους, τὸ διδάσκειν πᾶσαν ἁμαρτίαν, τὸ ἀφιστᾶν πάντας ἀπὸ τοῦ Θεοῦ· ὁ δὲ Χριστὸς τὴναντία τούτων εἰργάζετο, εὐεργετῶν αἰετὸς τοὺς ἀνθρώπους, διδάσκων πᾶσαν ἀρετὴν, προσάγων πάντας τῷ Θεῷ. Ὅμως οὐ μόνον τούτους οὐκ ἐκόλασεν, ἀλλ' οὐδ' ἠλεγξεν αὐτούς, παιδεύων ἡμᾶς, μακροθύμως φέρειν τὰς διαβολὰς, καὶ μᾶλλον εὖ ποιεῖν τοὺς ὑβρίζοντας. Ὅρα γὰρ, τί ἐποίησε.

Καὶ — ἐν τῷ λαῷ. Ταῦτα καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ τετάρτου κεφαλαίου εἰρηκεν ὁ παρῶν εὐαγγελιστὴς, καὶ ἠρμηνεύθησαν ἐν ἐκείνῳ. Ζήτησον δὲ καὶ παρὰ τῷ Μάρκῳ τὸ τέλος τοῦ τρίτου κεφαλαίου αὐτοῦ, καὶ εὐρήσεις διαφορὰν πόλιως καὶ κώμας ἐν τῇ ἐκείνου ἐξηγήσει. Περιήρχετο δὲ τὰς πόλεις πάσας καὶ τὰς κώμας τῶν Ἰουδαίων, ἵνα μηδεὶς αὐτῶν ἔχοι λέγειν, ὅτι πρὸς ἡμᾶς οὐκ ἦλθεν.

Ἰδὼν — ποιμένα. — Ἐσκυλμένοι (99) μὲν, ἀντὶ τοῦ, ἀνεπίστρεπτοι, διὰ τὸ μὴ ἔχειν τὸν ἐπιστρέφοντα· ἐρριμμένοι δὲ, ἀντὶ τοῦ, ἡμελημένοι τέλειον, δίκην ἀποιμάντων προβάτων· ὧν τὰ μὲν ἔσκυλται, ἤγουν ἀπλάνηται τῆδε κάκεισε· τὰ δὲ ἐρριπται, ἤτοι καταβιβληνται, διὰ τὸ μὴ ἔχειν τὸν ἐπιμελόμενον. Οἱ γὰρ τῶν Ἰουδαίων ἄρχοντες οὐ μόνον οὐκ ἐπίστρεφον τοὺς ἁμαρτανούτας, οὐδ' ἐπι-

Varia lectiones et notæ.

(99) Hunc locum inpterretatur Chrysostomus t. XII, p. 390 ubi habet τὰ πλῆθη ἔσκυλμένα.

(uu) Efecit et ejecto soluta sunt vincula, intellexit autem et.

μελοῦντο τῶν κατεργαγμένων (1) ἀλλὰ μάλλον αὐτοὶ A
χειρὸν τοῦ λαοῦ δίκειντο.

Τότε — ὀλίγοι. Θερισμὸν μὲν, ἦγον θέρους, καλεῖ
νῦν τοὺς πιστεύσαι μελλοντας, ὡς ἐτοιμοὺς εἰς τὸ συγ-
κομισθῆναι διὰ τὸ προεγκατασπαρῆναι αὐτοῖς τὴν
φῆμην τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν θαυμάτων αὐτοῦ.
'Ἀπῆλθε γὰρ, φησὶν, ἡ ἀκοή αὐτοῦ εἰς ὅλην τὴν Συρίαν.
'Εργάτας δὲ, ἦτοι θεριστάς, λέγει τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ,
ὡς ἐβούλετο πύμψαι πρὸς συγκομιδὴν τῶν τοιούτων ἀσ-
ταχῶν. "Ἰνα γὰρ μὴ, ἐπισυρόμενος (2) τὰ πλήθη, δοῦν
διὰ τοῦτο περιέρχεται τὰς πόλεις καὶ κώμας, ἐκπέμπει
τοὺς μαθητὰς ἀνθ' ἑαυτοῦ.

Ἔστι δὲ καὶ ἱερώς εἰπεῖν, ὅτι θερισμὸν εἶρηκε,
δεικνύων τὴν εὐχίρειαν τῆς τοιαύτης διακονίας, ὡς
τοῦ μείζονος πόνου προλαβόντος καὶ τελεσθέντος B
ὑπὸ τῶν προφητῶν, οἱ, καθάπερτινὰ σπέρματαπίστεως, τοῖς
'Ἰουδαίοις τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ προκατεβάλλοντο, ὃ
καὶ ἐν τῷ Ἰωάννῃ ἐλεγεν, ὅτι "Ἄλλοι κεκοπιά-
κασιν, καὶ ὑμεῖς εἰς τὸν κόπον αὐτῶν εἰσελη-
λύθατε.

Θερισμὸν δὲ καὶ ἐργάτας νῦν εἰπὼν, ἀνέμνησεν
αὐτοὺς καὶ τῶν τοῦ Βαπτιστοῦ ῥημάτων. Καὶ γὰρ
ἐκεῖνος, περὶ τοῦ Χριστοῦ λέγων, γεωργὸν αὐτὸν
ἤνιξετο, προμνημονεύσας πτύου, καὶ ἄλωνος, καὶ
σίτου, καὶ ἀχύρου, ὡς ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ
προεῖρηται (3).

Δεῖσθε τὸν θερισμὸν αὐτοῦ. Κύρτον τοῦ θε-
ρισμοῦ ἑαυτὸν λέγει, ὡς αὐτῷ φυλαττομένου τοῦ
τοιούτου θέρους, καὶ πρὸς αὐτὸν συγκομισθῆναι
μέλλοντος, καὶ ὡς ἐξουσίαν ἔχων τοῦ θερισθῆναι αὐτό. C
Δεῖσθε δὲ, εἶπεν, οὐχ ὡς δρόμος παρακληθῆναι ὑπ'
αὐτῶν· τίς γὰρ ἐκείνου φιλανθρωπότερος; ἀλλὰ παι-
δεύων τοὺς μαθητὰς, ἐκετεύει τὸν Θεὸν ὑπὲρ τῶν πε-
πλασμένων.

ΚΕΦ. ΙΘ'. Περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ἐκλογῆς.

Καὶ — πᾶσαν μαλακίαν. Πῶς οὖν, ὀλίγοις οὖσι
τοῖς μαθηταῖς, οὐ προσέθηκε καὶ ἱερούς; Προσ-
έθηκεν αὐτοῖς, ἀλλ' οὐκ εἰς ἀριθμὸν, ἀλλ' εἰς δύνα-
μιν. Ἐδωκε γὰρ, φησὶν, αὐτοῖς, ἐξουσίαν. Ὅστε
καὶ ὀλίγους (4) εἶπεν αὐτοῖς, οὐ κατ' ἔλλειψιν δυ-
νάμειος, ἀλλὰ κατ' ἔλλειψιν ἀριθμοῦ. Καὶ τῶς αὐτοῖς
ἰατροὺς σωμάτων ποιεῖ μετὰ τοῦτο δὲ καὶ τὸ μείζον
ἠμειστούει, τὴν τῶν ψυχῶν θεραπείαν. Ἐξέβαλλον (5)
δὲ τὰ δαιμόνια, καὶ ἰῶντο τὰς νόσους ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ
Χριστοῦ.

Τῶν δὲ δώδεκα — αὐτοῦ. Ἐπειδὴ περὶ Πέτρου

⁹⁹ Matth. iv, 24. ⁹⁹ Joan. iv, 38. ¹ Matth. iii, 42.

Variæ lectiones et notæ.

(1) Sic, non κατεργαγμένων, recte.

(2) ἐπισυρόμενα, B.

(3) εἶρηται, A.

(4) Non Euthymius solum, sed Theophylactus
etiam p. 51 C, de vocabulo ὀλίγοι monent. Nescio
tamen, quam ob causam, cum in textu non reperia-

euram habebant, sed et pejus ipsi affecti erant
quam populus.

Vers. 37. *Tunc — pauci.* Messem hic vocat eos,
qui credituri erant, tanquam paratos ut ad fidem
colligantur : quia jam eis disseminata erat fama
miraculorum ejus. *Exiit enim fama ejus,* inquit,
in universam Syriam ⁹⁹. Operatores vero aut messo-
res dicit discipulos suos, quos mittere volebat ad
talium collectionem. Ne enim ascita multitudine
videretur propter hoc circumire civitates et vicos,
discipulos pro se emittit.

Potest autem et alio modo exponi, quod messem
dixerit, facilitatem ostendens hujusmodi ministri-
rii : utpote majori labore præoccupato jam ac
perfecto a prophetis, qui tanquam semina quæ-
dam fidei, Judæis ea quæ de Christo erant auspi-
cati fuerant : quod etiam in Evangelio Joannis
dicebat : *Alii laboraverunt, et vos in laborem illo-
rum introistis* ⁹⁹.

Messem præterea et operarios nominans, Baptistæ
verba ac memoriam reducit. Siquidem ille, de
Christo loquens, agricola illum induxit, facta vi-
delicet mentione de area ejus et tritico, ac pa-
lea (vv) : velut tertio capite prædictum est ¹.

Vers. 38. *Rogate — messem suam.* Dominum
messis seipsum vocat, cui videlicet servantur hu-
jusmodi segetes, et ad quem colligendæ sunt,
quique potestatem habet illas metere. Rogate ergo
inquit, non quasi opus ei sit, ut illi obsecrent :
quis enim homines magis amat quam ipse ? sed ut
discipulos instruat, ut Deum pro errantibus de-
precentur.

CAP. XIX. De apostolorum electione.

CAP. X. vers. 1. *Et — omnem languorem.* Quo-
modo ergo cum pauci essent discipuli, non addidit
etiam dignitatem (xx) ? Addidit utique illis ; at
non in numero, sed in virtute. *Dedit,* inquit, *eis*
potestatem, ita ut paucos etiam dixerit illos, non
secundum defectum virtutis, sed numeri. Primum
ergo constituit eos medicos corporum, postmodum,
quod majus est, etiam committit curam, videlicet
animarum. Ejiciebant autem dæmonia et morbos
D curabant per nomen Christi.

Vers. 2. *Duodecim autem — ejus.* Quia de Petro

videntur ergo respicere Matth. ix, 37. Quo argu-
mento vero motus Chrysostomus Jacobum [tom.
VII. p. 359 B] τελώνηυ appellet ignoro. Forte,
quia frater Matthæi erat. Chrysostomum secutus est
Photius in Catena Possini ad Marc. p. 50.

(5) ἐξέβαλλον, A.

(vv) De ventilabro, area, tritico.

(xx) *Etiam dignitatem.* Etiam alios. Forte pro

ἱερούς legebatur ἄλλους, e quo deinde factum est
ἐξίαν.

et Andrea, Jacobo et Joanne ac seipso in præcedentibus docuit, quod secuti fuerint Christum, de aliis vero nihil manifeste scripsit, nunc illorum quoque nomina recenset, ut ea cognoscamus, et a falsis apostolis dijudicemus; multi enim fuerunt pseudapostoli. Hoc autem et Marcus et Lucas fecerunt.

Primum vero dixit Petrum, non solum tanquam Andrea fratre suo natu majorem, verum etiam tanquam cæteris omnibus firmitate excellentiorem. Ideo etiam nomen Petrus ei Christus imponens, dixit: *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam* ².

Quare autem addidit: *qui dicitur Petrus*? Omnino ut discamus, quod Simon primum nominabatur: et ut eum ab altero Simone distinguamus, qui cognominatur Chananæus.

Vers. 2. *Jacobus — frater ejus*. Jacobum præposuit, utpote Joanne natu majorem; nam virtute Joannes præcellerat.

Vers. 3. *Philippus — Bartholomæu* Hi post prædictos Christum secuti sunt; ideo etiam hoc ordine numerantur.

Vers. 3. *Thomas — publicanus*. Marcus et Lucas Matthæum Thomæ præposuerunt ³, tanquam ante eum effectum discipulum: Matthæus vero hic seipsum modestiæ causa dejecit. Nam etiam publicanum sese rursus in proprium contemptum appellavit.

Vers. 3. *Jacobus Thaddæus*. Jacobus hic frater erat Matthæi; siquidem Matthæus quoque Alphæi filius erat, non solum dictus Matthæus, sed et Levi, *Vidit*, inquit, *Levi filium Alphæi sedentem in telonio* ⁴. Lucas vero loco ejus, qui hic Thaddæus dicitur, Simonem Zeloten sive Chananæum ordinavit ⁵. Postea autem Thaddæum conjunxit Judæ Iscarioti, et hunc Judam nominavit: Judam, inquit, Jacobi ⁶, et Judam Iscariotem. Conjungit autem hos propter nominum similitudinem.

Duo itaque Simon dicebantur: Simon, qui vocabatur Petrus, et Simon Zelotes, qui et Chananæus. Duo similiter nomen habebant, Jacobus puta, Jacobus filius Zebedæi, et Jacobus Alphæi filius. Duo quoque Judas dicebantur, Judas Jacobi, qui et Lebæus et Thaddæus et Judas Iscariotes. Verum propter nominum similitudines addunt evangelistæ et alia cognitionis indicia ad distinctionem.

Cæterum si Lucas propter nominum similitudinem Thaddæum Judæ Iscarioti conjungit, quare non pari modo Simonem Petrum cum Simone Chananæo ordinat, et cum Jacobo filio Zebedæi

μὲν, καὶ Ἀνδρίου, καὶ Ἰακώβου, καὶ Ἰωάννου, καὶ ἑαυτοῦ προλαβὼν ἐδίδαξεν, ὅτι ἠκολούθησαν τῷ Χριστῷ, περὶ δὲ τῶν ἄλλων οὐδὲν τι φανερὸν ἔγραψε: νῦν καταλέγει καὶ τὰ τούτων ὀνόματα, ἵνα τὴν γνωρίζωμεν αὐτοὺς, καὶ ἵνα διακρίνωμεν τούτους ἀπὸ τῶν ψευδαποστόλων. Ἐγένετο γὰρ πολλοὶ ψευδαπόστολοι. Τοῦτο δὲ καὶ Μάρκος καὶ Λουκᾶς πεποιθήκασιν.

Πρῶτον δὲ τὸν Πέτρον εἶπεν, οὐ μόνον ὡς πρεσβύτερον Ἀνδρίου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὡς πάντων διαφορώτερον ἐπὶ σταθερότητι. Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς, Πέτρον αὐτὸν ὀνομάσας, εἶπεν· Ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν.

Διατί δὲ προσέθηκεν, ὅτι ὁ λεγόμενος Πέτρος; Πάντως ἵνα μάθωμεν, ὅτι τὴν Σίμων ἀνομάζετο πρότερον, καὶ ἵνα διασταλεῖ τούτον ἀπὸ τοῦ ἑτέρου Σίμωνος, τοῦ προσαγορευομένου Κανανίτου.

Ἰακώβος — ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ. Προίταξε τὸν Ἰακώβον, ὡς τοῦ Ἰωάννου πρεσβυτερότερον. Κατ' ἀρετὴν γὰρ ὁ Ἰωάννης διεφέρετο.

Φίλιππος — Βαρθολομαῖος. Οὗτοι μετὰ τοὺς προῤῥηθέντας ἠκολούθησαν τῷ Χριστῷ. Διὸ καὶ οὕτως ἐτάγησαν.

Θωμᾶς — τελώνης. Μάρκος μὲν καὶ Λουκᾶς τὸν Ματθαῖον προτεθείκασιν τοῦ Θωμᾶ, ὡς πρὸ αὐτοῦ μαθητευθέντα· Ματθαῖος δὲ νῦν μετριοφρονῶν ὑπεβίβασεν ἑαυτὸν, ἐπεὶ καὶ πάλιν τελώνην ἑαυτὸν ἐκάλεσεν, εἰς οἰκίαν ἐξουδένωσεν.

Ἰακώβος — Θαδδαῖος. Οὗτος ὁ Ἰακώβος ἀδελφὸς ἦν τοῦ Ματθαίου. Κοὶ γὰρ (6) ὁ Ματθαῖος υἱὸς ἦν τοῦ Ἀλφραίου, οὐ μόνον Ματθαῖ, ἀλλὰ καὶ Λευὶς ὀνομαζόμενος. Εἶδε γὰρ, φησὶ, Λευὶν, τὸν τοῦ Ἀλφραίου, καθήμενον ἐπὶ τῷ τελωνίῳ. Ὁ δὲ Λουκᾶς, ἀντὶ μὲν τοῦ Θαδδαίου, νῦν Σίμωνα τὸν Ζηλωτὴν, ἤτις τὸν Κανανίτην ἔταξεν ὑστερον δὲ τὸν Θαδδαῖον συνέζευξεν Ἰουδᾶ τῷ Ἰσκαριώτῃ, Ἰουδᾶν καὶ τοῦτον καλέσας. Ἰουδᾶν γὰρ, φησὶν, Ἰακώβου καὶ Ἰουδᾶν Ἰσκαριώτην. Συνέζευξε δὲ τούτους διὰ τὴν ὁμωνυμίαν.

Ἵνα δὲ δύο μὲν ἦσαν Σίμωνες; Σίμων ὁ λεγόμενος Πέτρος, καὶ Σίμων ὁ Ζηλωτὴς, ὁ καὶ Κανανίτης· διὸ δὲ Ἰακώβοι· Ἰακώβος ὁ τοῦ Ζεβεδαίου, καὶ Ἰακώβος, ὁ τοῦ Ἀλφραίου· δύο δὲ Ἰουδαί· Ἰουδᾶς ὁ Ἰακώβου, ὁ καὶ Λεβδαῖος καὶ Θαδδαῖος, καὶ Ἰουδᾶς ὁ Ἰσκαριώτης. Καὶ διὰ τὰς ὁμωνυμίας λοιπὸν προστεθείκασιν οἱ εὐαγγελισταὶ καὶ ἕτερα γνωρίσματα πρὸς διαστολὴν αὐτῶν.

Καὶ ἐὰν διὰ τὴν ὁμωνυμίαν Ἰουδᾶν τὸν Θαδδαῖον Ἰουδᾶ τῷ Ἰσκαριώτῃ συνέζευξεν ὁ Λουκᾶς· πῶς οὐχὶ καὶ τῷ Σίμωνι Πέτρῳ Σίμωνα τὸν Κανανίτην συνέζευξε; καὶ Ἰακώβῳ τῷ τοῦ Ζεβεδαίου, Ἰακώβου

² Matth. xvi, 18, ³ Marc. iii, 18; Luc. vi, 15. ⁴ Marc. ii, 14. ⁵ Luc. vi, 25. ⁶ ibid. 16.

Variae lectiones et notæ.

(6) καὶ, addit A.

τὸν τοῦ Ἀλφαίου ; ὅτι Πέτρος μὲν μετὰ Ἀνδρίου A
τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, Ἰάκωβος δὲ μετὰ Ἰωάννου τοῦ
ἀδελφοῦ αὐτοῦ τῷ Χριστῷ ἠκολούθησαν, καὶ ἔδει αὐ-
τοὺς ἅμα ταχθῆναι, οὐ μόνον ὡς ἀδελφούς, ἀλλὰ καὶ
ὡς ἅμα ἀκολουθήσαντας. Καὶ διατί μὴ καὶ Ἰάκωβος
ὁ Ἀλφαίου τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ Ματθαίῳ συντέτακται ;
Διότι ὕστερον οὗτος ἠκολούθησε.

Σίμων — αὐτόν. Ὁ προδούς αὐτὸν τοῖς ἐπι-
βουλύουσι.

Τούτους — αὐτοῖς. Ποίους τούτους ; Τοὺς ἀλιεῖς,
τοὺς τελῶνας. Πέτρος μὲν γὰρ, καὶ Ἀνδρίας, καὶ
Ἰάκωβος, καὶ Ἰωάννης ἀλιεῖς ἦσαν· Ματθαῖος
δὲ καὶ Ἰάκωβος, ὁ τοῦ Ἀλφαίου, τελῶναι· ὁ δὲ
Λουκᾶς εἶπε καὶ τὸν τόπον ἐν ᾧ αὐτοὺς εἰς ἀποστο-
λὴν ἀφώρισεν. Εἶρηκε γὰρ, ὅτι Ἐξῆλθεν εἰς τὸ B
ὄρος προσεύξασθαι· καὶ ἦν διανυκτερεύων ἐν
ταῖς (7) προσευχαῖς τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὅτε ἐγένετο
ἡμέρα, προσεφώνησε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ
ἐκλεξάμενος ἀπ' αὐτῶν δώδεκα, οὓς καὶ ἀποστό-
λους ἠνόμασε, καὶ τὰ εἶξῃ. Ἄλλ' οὐ τότε τούτους
ἀπέστειλε. Μάρκος δὲ φησι καὶ τρόπον, ὅτι Καὶ
ἔρξατο αὐτοὺς ἀποστέλλειν δύο δύο· πάντως διὰ
(8) παρηγορίαν ἀλλήλων.

Ἄγειν — Ἰσραὴλ. Ἐπὶ τὰς τῶν Ἰουδαίων πόλεις
καὶ κώμας πρῶτον πέμπει τοὺς μαθητὰς, διδασκά-
λους καὶ ἰατροὺς αὐτοῖς, δεικνύων τὸ πρὸς ἐκείνους
ὑπὲρ πάντας φιλτρον, καὶ τὴν ὑπερβολὴν τῆς κηδε-
μονίας, ὅτι καὶ ὑβριζόμενος ὑπ' αὐτῶν, οὐ μνησικα-
κεῖ τούτοις, ἀλλὰ σπύδιαι παντὶ τρόπῳ διορθοῦν καὶ
θεραπεύειν αὐτοὺς. Διὸ καὶ κωλύει μὲν τοὺς C
ἀπειταλείνους ἀψασθαι τῆς πρὸς τὰ ἔθνη φερούσης
ὁδοῦ· κελύει δὲ, μὴδὲ τῇ πόλει τῶν Σαμαρειτῶν
ἐπιδημῆσαι, κειμένην μεταξύ τῶν Ἰουδαϊκῶν πό-
λεων. Καὶ οἱ Σαμαρεῖται γὰρ, ἐξ ἡμισείας Ἰουδαί-
ζοντες, ἐναντίως πρὸς τοὺς Ἰουδαίους δίκειντο. Καὶ
πανταχόθεν ἐμφράττει τὰ στόματα τῶν ἀχαρίστων, εἰ
καὶ, πάντων ὑπ' αὐτοῦ προτιμηθέντες, πάντων μάλ-
λον αὐτὸν ἠτίμασαν. Πρόβατα δὲ ἀπολωλότα οἴκου
Ἰσραὴλ τούτους ἠνόμασε, εἰκότως. Πρόβατα μὲν,
ὡς ὑπὸ Θεοῦ πάλαι ποιμαινομένου· Ὁ ποιμαίνων
γὰρ, φησί, τὸν Ἰσραὴλ, πρόσχες ἀπολωλότα δὲ,
διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς ἐσκυλμένους καὶ ἐρριμένους,
ὡς προεῖρηται· οἴκου δὲ Ἰσραὴλ, ὡς Ἰσραηλίτας.
Οὕτω δὲ προσαγορεύσας τοὺς Ἰουδαίους, ἐπράνιεν τὸν
θυμὸν τῶν μαθητῶν, καὶ σπλάγγνα τούτοις μᾶλλον D
ἐπιμαλείας εἶδεναι.

Πορευόμενοι — οὐρανῶν. Ἠγγικεν ἡ ἐν οὐρανοῖς
ἀπόλαυσις, τουτέστι, παρ' ὑμῖν ἐστιν, ἐὰν θέλητε
λαβεῖν αὐτήν. Ἀψέσθε δὲ αὐτήν, πιστεύοντες καὶ
τὰς ἐντολάς φυλάττοντες. Προεῖρηται δὲ διαφόρος
περὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐν τῷ τρίτῳ κεφα-
λαίῳ, καὶ χρὴ κάκεινα γνώσκειν, καὶ προσαρμόζειν
τὸ δευτέρῳ προσφυσίετον.

⁷ Luc. vi, 12. ⁸ Marc. vi, 7. ⁹ Psal. LXXIX, 1.

Variae lectiones et notæ.

(7) τῇ προσευχῇ A, ut editur apud Lucam.

(8) Hoc refertur ad δύο δύο.

A Jacobum Alphæi filium. Quia Petrus cum Andrea
fratre suo, et Jacobus cum Joanne fratre suo
Christum secuti sunt : et oportebat eos simul
ordinari, non solum quia fratres, sed etiam quia
simul secuti fuerant. Sed quare non similiter
Jacobus Alphæi filius cum Matthæo fratre suo
conjunctus ? Quia ille postmodum secutus
est.

Vers. 4. *Simon — illum.* Tradidit illum insidia-
toribus.

Vers. 5. *Hos — eis.* Quales hos ? Piscatores et
publicanos : siquidem Petrus et Andreas, Jacobus
et Joannes piscatores erant : Matthæus et Jacobus,
Alphæi filii, publicani. Lucas vero locum quoque
dixit, in quo ipsos ad apostolatam segregavit. Ait
enim quod *Egressus est in montem adorandum :
eratque pernoctans in oratione Dei. Cumque factus
esset dies, advocavit discipulos suos, et elegit duo-
decim ex eis, quos et apostolos nominavit*⁷, et cæ-
tera. Verum non dixit quando eos emisit. Marcus
autem modum quoque dicit, quod *Capit eos mit-
tere binos*⁸ : omnino propter mutuam consolationem.

Vers. 5. *Dicens* — Vers. 6. *Israel.* Ad Judæorum
civitates et vicos primum mittit discipulos, ut
sint illis in magistros ac medicos, ostendens, vim
amoris, quem ad illos præ omnibus habebat, quod-
que supra modum curam illorum gereret, quoniam
injuriis ab eis appetitus, illarum non meminit,
sed omni modo corrigere eos ac sanare nititur.
Ideo quoque illos, quos emisit, viam quæ ad gen-
tes ducit tangere prohibet. Jubet etiam ne ad ci-
vitatem Samaritanorum accedant, quæ sita erat
inter Judæorum civitates. Siquidem Samaritani pro
dimidia parte Judaismum servant, inimico animo
ad Judæos affecti erant. Et undique ingratorum
oppilat ora ; quanquam supra omnes ab eo hono-
rati, ipsum supra omnes honore privaverunt.
Oves autem perditas domus Israel merito ipsos
nominavit ; oves quidem, utpote quos olim Deus
pascibat. *Qui pascis*, inquit, *Israel, intende*⁹ ;
perditas vero, eo quod destitutæ essent ac disper-
sæ, ut prædictum est. *Domus etiam Israel*, puta
Israelitas. Ita autem Judæos appellans, discipulo-
rum iram mitigabat : et potius pia curæ viscera
ipsis iramittebat.

Vers. 7. *Euntes — cælorum.* Instat fruitio quæ
habetur in cælis, hoc est, apud vos est, si eam
accipere volueritis ; accipere, inquam, illam, cre-
dentes et præcepta servantes. Tertio autem ca-
pite de regno cælorum pulchre dictum est. Opor-
tet ergo et illa nosse, et inde adaptare quod aptius
videbitur.

Vers. 8. *Infirmos* — *date*. Dedit illis gratiam sanitatum : ut qui prædicationi non crederent, saltem miraculis adducerentur. Simul et eos per ipsam promptiores ad prædicationem facit. Ne autem extollantur quasi magna præstantes, aut terrenas quærant retributiones, præmunit ipsos, dicens : Gratis accepistis a me gratiam hanc sanitatum, nullo vestro præcedente labore ; gratis date eas hominibus, nihil temporale ab ipsis requirentes. Intendens autem, ut hæc incorrupte servent, jubet ne prætextu etiam viæ quidquam accipiant. Ait enim :

Vers. 9. *Nolite* — *zonas vestras*. Moris enim erat his qui per viam gradiebantur, crumenas ferre zonis appensas, in quibus æreos nummos habebant. Dat autem primum discipulis legem perfectæ inopiæ, volens ut non solum sine suspitione, sed etiam in admiratione sint. Nihil enim ita admirandos reddit, sicut vita frugalis ac quibuslibet obviis contenta. Deinde omni eos cura liberat, quæ frequenter impedimento esse solet ; suamque vult ostendere potentiam, quæ eis ad omnia sufficiat. Ideoque postmodum dicebat : *Quando misi vos sine loculis et pera, num aliquid defuit vobis* ¹⁰ ?

† Hæc dicit Salvator apostolis, nolens ut sub hoc prætextu facultates congregent. Neque ergo aurum, vel argentum, aut æs, neque panem, neque peram nos habere vult, neque calceamenta, neque vestem, neque baculum, usus causa, aut opum cupiditate per viam accipere : non ad zonam æs, neque ut duabus induamur tunicis, sed per viam omnia facillime et frugalissime accipiamus.

† A qui loculos ipse ferebat : non tamen quasi pecuniæ cupidus, sed quasi dispensator eorum quæ offerebantur ; possidens potius hæc ad necessitatem suam et discipulorum ac pauperum.

Vers. 10. *Neque peram* — *baculum*. Quia regnum celorum annuntiabant, oportebat eos quasi angelos de cælo descendentes, leves ac expeditos incedere, omni terrena cura liberos, et ad solum ministerium sibi commissum respicientes. Peram autem dicit marsupium, quo ad iter immittendo pani utebantur.

Dignum est autem ut quæramus, quomodo Matthæus et Lucas dicunt jussisse ¹¹, ut illi neque calceamenta, neque baculum haberent, Marcus vero ait sola hæc eis permisisse ¹². Quid ergo dicendum est ? Quod primum quidem ita jusserit, sicut Matthæus et Lucas dixerunt : postmodum autem permisit eis, ut calcearentur tantum sandaliis, et retinerent baculum ad pedum cas-

¹⁰ Luc. xxii. 35. ¹¹ Luc. ix. 3. ¹² Marc. vi. 8, 9.

Variae lectiones et notæ.

(9) Chrysostomus, ut alibi jam monui, inseruit huic versui, *νεκρούς ἐγείρατε*. Sine ullo dubio lapsu memoriæ. Tractaturus enim huic locum, in principio habet : Σκόπει μοι τὸ εὐχαιρον τῆς ἀποστολῆς· οὐ γὰρ ἐκ προοιμίων αὐτοῦς ἐπεμψεν, ἀλλ' ὅτε — εἶδον καὶ νεκρὸν ἐγερθέντα. Vide tom. VII, p. 308. B.

A Ἀσθενούντας (9) — ὁτε. Ἔδωκε μὲν αὐτοῖς χάριν ἰαμάτων, ὥστε τοὺς μὴ παιθομένους τῷ κηρύγματι πείθεσθαι τοῖς θαύμασιν· ἅμα καὶ αὐτοὺς προθυμοτέρους ποιῶν εἰς τὸ κήρυγμα δι' αὐτῆς. Ἴνα δὲ μὴ ἱπαρθῶσιν, εἰς τὰ μεγάλα κατορθούντες, μηδὲ ζητῶσιν ἡμοῖσθαι ὑλικὰς, προασφαλίζεται τούτους, λέγων· Δωρεῖν ἐλάβετε παρ' ἐμοῦ τὴν χάριν ταύτην τῶν ἰαμάτων, μηδὲν αὐτοὶ πονίσαντες, δωρεῖν ὁτε ταῦτα τοῖς ἀνθρώποις, μηδὲν ἐπιζητούντες βιωτικὸν ἐξ αὐτῶν. Ἐπιτίμων δὲ τὸ ἀδωροδόκητον, κτελεῖ μὴδὲ χάριν τῆς ὁδοῦ τι λαμβάνειν. Φησὶ γὰρ·

B Μὴ — ζῶνας ἡμῶν. Ἔθος γὰρ ἦν τοῖς ὁδοποροῦσι, φασκώλια φέρον παρηρημένα ταῖς ζώναις, ἐν οἷς εἶχον τοὺς ὀβολοὺς. Νομοθετεῖ δὲ τοῖς μαθηταῖς τελείαν ἀκτημοσύνην. Πρῶτον μὲν, οὐ μόνον ἀνυπόπτους, ἀλλὰ καὶ θαυμασίου μᾶλλον αὐτοὺς εἶναι βουλομένους· οὐδὲν γὰρ οὕτω ποιεῖ θαυμαστός, ὡς βίος ἀσκευός καὶ ὀλιγαρκῆς· εἶτα φροντίδος πάσης ἀπαλλάττων τούτους, εὐθυμίας ἐμπειδίσειν πολλάκις· ἔπειτα δεῖξαι θέλων τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν ἐπαροῦσαν αὐτοῖς εἰς ἅπαντα. Διὸ καὶ ὑστερον ἐλάγει, ὅτι Ὅτε ἀπέστειλα ἡμᾶς ἕτερ βλακῆτιον καὶ πήρας, μὴ τινοσ ὑστερήσατε ;

C [Καὶ (10) μὴν αὐτὸς ἐπιφέρειτο γλωσσόκομον, ἀλλ' οὐχ ὡς φιλοκτήμων, ἀλλ' ὡς οἰκονόμος τῶν ἐμβεβλημένων, ἀποκτάμενος μᾶλλον αὐτὰ πρὸς χρείαν ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν μαθητῶν, καὶ τῶν πενήτων.]

Mὴ πήραν — ῥάβδον. Ἐπεὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν κατήγγελλον, εἶδει πάντως αὐτοὺς, ὡς ἀγγέλους ἐξ οὐρανοῦ κατιόντας, οὕτω βαδίζειν κούφους καὶ εὐσταταῖς, πάσης μὲν ὑλικῆς φροντίδος ἐλευθέρους, εἰς μόνην δὲ βλέποντας τὴν ἐγχειρισθείσαν αὐτοῖς διακονίαν. Πήραν δὲ λέγει τὸ (11) μαρσίπιον, ᾧ ἐπέχρηστο κατὰ τὴν ὁδὸν, ἐμβαλλόντες ἄρτον.

Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, πῶς Ματθαῖος μὲν καὶ Λουκᾶς φασι, κτελευσθῆναι τούτους, μὴτε ὑποδήματα μηδὲ ῥάβδον ἔχειν· ὁ δὲ Μάρκος λέγει, συγχωρηθῆναι ταῦτα (12) μόνᾳ αὐτοῖς. Τί οὖν ἔστιν εἰπεῖν ; Ὅτι πρῶτον μὲν οὕτω προσέταξεν, ὡς Ματθαῖος καὶ Λουκᾶς εἶπον· ὑστερον δὲ παρεχώρησεν αὐτοῖς ὑποδεῖσθαι μόνον σανδάλια καὶ κατέχειν ῥάβδον, εἰς φυλακὴν τε τῶν ποδῶν, καὶ ὑποστηριγμὸν τοῦ σώ-

(10) In margine habent inclusa A B. Scholium autem, quod in versione Latina præcedit, neuter agnoscit.

(11) Ita codex uterque. Scribitur etiam μαρσίπιον.

(12) μόνᾳ, abest A.

ματος, συγκαταβαίνων τῇ ἀσθενείᾳ αὐτῶν, διὰ τὴν ἀπὸ τῆς ὀδοικτορίας ταλαιπωρίαν, ὡς ὁ Μάρκος ἔγραψεν. Ἄντι δὲ τοῦ, Μὴ κτήσῃσθε, Μὴ αἰρέτε εἶπεν ὁ Λουκᾶς. Ἄντι δὲ μὴ εἰπωσι · Πόθεν οὖν τραφισόμεθα. μηδὲν αἰρόντες, φησὶν ·

Ἄξιοι — ἐστίν. Οὐ χρεῖα, φησὶν, ὑμῖν ἐφοδίων. (13) Ἄξιοι γὰρ ἔστε τρίψασθαι παρὰ τῶν ὠφελουμένων ὑφ' ὑμῶν, παρ' οἷς ἐργάζεσθε, μαρ' οἷς κοπιᾶτε. Τοῦτό γὰρ οὐ δῶρον, ἀλλὰ μισθός ἐστι τῆς ἐργασίας ὑμῶν, καὶ ἀναγκαῖον, ὡς ὀφειλόμενον.

Εἰς ἣν δ' ἂν — ἐξέλθῃτε. Ἴνα μὴ νομισώσιν, ὅτι τὰς πάντων τῶν ὠφελουμένων θύρας αὐτοῦ ἀπέφυξε, καλεῖται, παρ' ἐκάστη πόλει καὶ κώμῃ ζητεῖν ἕνα τὴν ἀξίον τῆς (14) ὑποδοχῆς αὐτῶν, ἧγουν τὸν σημαντότερον, τὸν θεοσεβέστερον, καὶ παρ' αὐτῷ μένειν, ἕως ἂν ἐξέλθωσιν ἐκ τῆς πόλεως, ὥστε μὴ, οἰκίαν ἐξ οἰκίας ἀμείβοντας, λυπεῖν τε τὸν ὑποδέξαντον, καὶ γαστριμαργίας δόξαν λαμβάνειν.

Εἰσερχόμενοι — αὐτὴν. Ἀσπάσασθε, ἀντι τοῦ, Ἐκτύχασθε εἰρήνην (15) αὐτῇ. Ταῦτα γὰρ ὑστερον καὶ τοῖς ἐβδομήκοντα μαθηταῖς ἐντεταλμένος εἶπεν, ὅτι Εἰς ἣν δ' ἂν οἰκίαν εἰσέρχησθε, πρῶτον λέγετε · Εἰρήνη τῷ οἴκῳ (16) τούτῳ.

Καὶ — ἐπιστραφῆτω. Διότι πολλάκις ὁ ὑποδεχόμενος, ὄνομα μὲν εἶχεν ἀξίου, βίον δὲ ἀνάξιον, φησὶν, ὅτι Ἐάν μὲν ἢ ἡ οἰκία (17) αὕτη ἀξία, ἐλθέτω ἐπ' αὐτὴν ἢ δοθῆῃσθε παρ' ὑμῶν εἰρήνη, τοῦτίστιν, ἐνεργησάτω εἰς αὐτὴν, καὶ ἔστω εἰρήνης ἀπολαύουσα καὶ γαλήνης · ἂν δὲ μὴ ἢ ἀξία, ἢ εἰρήνη ὑμῶν πρὸς ὑμᾶς ἀναστραφῆτω, ἧγουν, μηδὲν ἐνεργησάτω, ἀλλὰ ταύτην μεθ' ἑαυτῶν λαβόντες ἐξέλθετε.

Ἰσχύει δὲ, πῶς οὐκ ἴδωκεν αὐτοῖς πρόγνωσιν ἀξίου καὶ ἀνάξιου, ἵνα τῷ ἀναγκαιοτάτῳ λειπόμενοι ταπεινοφρονῶσιν, ὡς ἀτελεῖς. Χρὴ δὲ θαυμάζειν πῶς πάντων γυμνώσας αὐτούς, τὰ πάντων αὐτοῖς ἀνῆκε. Τίς γὰρ οὐκ ἂν ἠδέως ἐξενεδόχησε τοὺς οὕτως ἀσχετοὺς καὶ ἀμεριμνοὺς, λάμποντας (18) οὐ μόνον ἀπὸ τῶν λόγων καὶ τῶν θαυμάτων, ἀλλὰ καὶ πρὸς ταύτων, ἀπὸ τοῦ βίου ;

Καὶ — ὑμῶν. Ὁ δὲ Μάρκος φησὶν · Ἐκτινάξατε τὸν χοῦν τὸν ὑποκάτω τῶν ποδῶν ὑμῶν, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς, ἧγουν, εἰς ἐλεγχὸν αὐτῶν. Ἐδήλου γὰρ ὁ ἐκτιναγμὸς οὗτος, ὅτι οὐ μόνον οὐδὲν ἐκείθεν βλαβὸν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐκείθεν κοινορτόν ἐκτινάσσουσαν ἀπὸ τῶν ποδῶν αὐτῶν, ὡς καὶ αὐτὸν δὲ αὐτοῦ ἐπέσειον.

¹³ Luc. ix, 3. ¹⁴ Luc. x, 5. ¹⁵ Marc. 5 vi, 11.

Variae lectiones et notæ.

(13) ἐφοδίου. A.

(14) ἀποδοχῆς. A.

(15) εἰρήνην ἐπ' αὐτὴν. A.

(16) Intelligitur ergo, unde in nonnullos codices h. l. venerit : Ἀφροντες · Εἰρήνη τῷ οἴκῳ τούτῳ.

(17) οὕτω non habet in textu. Nec Chrysostomus

Palaeol. Ga. CXXIX.

A todiam et sustentamentum corporis, demittens se ad imbecillitatem eorum, propter laborem qui ab itinere provenit. Lucas vero pro eo quod est : *Nolite possidere*, habet : *Nolite portare* ¹³, sicut etiam refert Marcus. Ne autem dicant, Unde aliamur, si nihil tulerimus, ideo dicit :

Vers. 10. *Dignus — est*. Nullo, inquit, vobis opus est viatico ; digni enim estis, qui alimini ab his qui a vobis juvantur, apud quos operamini, apud quos laboratis. Nam hoc non donum, sed merces est operis vestri, ac necessarium tanquam debitum.

Vers. 11. *In quamcumque — exeatis*. Ne putent, quod omnium qui ab eis juvantur januas ingredi debeant, jubet ut in quacumque civitate et vico, quærant unum dignum, qui eos suscipiat, videlicet honestum Dei cultorem, et apud eum maneat, donec e civitate exeant : ne domum in domum permutantes, et eum qui se suscepserat contristent, et gastrimargiæ suspicionem incurrant.

Vers. 12. *Ingredientes — illam*. Salutate, hoc est, pacem illi precamini. Hæc enim postmodum septuaginta discipulis præcipiens, dixit : *In quamcumque domum intraveritis, primum dicite : Pax huic domui* ¹⁴

Vers. 13. *Et convertatur*. Quia is qui suscipit, sæpius digni nomen habet, vitam autem indignam, ideo dicit : Si quidem fuerit domus digna, veniat super illam, pax quæ a vobis datur, id est, operetur in illam, fruaturque pace et tranquillitate, si vero fuerit indigna, pax vestra ad vos convertatur, sive nihil operetur : sed hac vobiscum sumpta, exite.

Vide quod non dederit eis præcognitionem digni et indigni : ut re maxime necessaria destituti, sese deprimant tanquam imperfecti. Admirandum est autem quomodo, postquam omnibus eos nudavit, rursus illis omnia submiserit. Quis enim læta fronte non suscipiat hospitio quibuslibet obviis contentos, ac sollicitudine carentes, fulgentes, non verbo tantum et miraculis, verum etiam quod magis est, bona vita ?

Vers. 14. *Et — vestrorum*. Marcus dixit : *Excussite pulverem, qui est sub pedibus vestris, in testimonium illis* ¹⁵, sive ad redargutionem illorum. Manifestabant enim per talem excussionem, quod non solum nihil inde acceperint, sed etiam pulverem, quinde adhæsisset, a pedibus suis excuterent, tanquam propter illos impium.

agnoscit tom. VII, pag. 371 fin. Alii tamen apud Wetst. inferunt *ἐκείνη* Est ergo explicationis, ut mox δοθῆῃσα.

(18) Correxī λάμποντας, pro λαμβάνοντας. Hentenius, *fulgentes*.

Vers. 13. *Amen — illi.* Per civitatem etiam vicum significavit. Sodoma autem et Gomorrha civitates olim magnæ ac populosæ erant : quæ propter nimiam libidinem inhabitantium maxima calamitate redactæ sunt in pulveres, igne cœlitus conflagrante ; et horum supplicium a Deo illis immissum, quovis alio formidabilis videbatur ac si terra illa ad hoc usque tempus inflammata videatur, suamque prædicet calamitatem.

Hic vero dicit Christus gravius eos puniendos, qui non exceperint, nec audierint verba apostolorum. Sodoma enim et Gomorrha neque miracula viderant, sicut isti innumera : neque ad terram illorum discipuli a Salvatore missi fuerant. Cum autem dixit : *Tolerabilis erit terræ Sodomorum et Gomorrhorum in die iudicii*, significavit etiam in futuro sæculo Sodomitas et Gomorrhitas esse puniendos : et hinc manifestum est quædam peccata et hic et ibi esse punienda.

Timeamus ergo et nos huiusmodi minas, scientes quod omnis qui non servat, neque facit quæ docuerunt apostoli, manifestum est quod neque suscipit eos, neque illorum audit sermones. Quare autem uno non suscipiente, universa civitas punienda est? Quia cæteri quoque videntes non prohibuerunt illum. Qui autem non suscipiebant apostolos, publice eos expellebant.

Vers. 16, *Ecce — luporum.* Postquam illis audaciam injecit per ea quæ denuntiaverat, et duros ac adamantinos reddidit : prædicat etiam nunc quæ illis ventura sunt, non solum quæ paulo post, verum etiam quæ longo post tempore. Primum quidem ut vim præscientiæ ipsius cognoscant ; deinde vero ne patientes, suspicentur sese hæc pati, ob ejus qui illos misit imbecillitatem ; tertio ut audito primum, quod mala passuri sint, facilius postmodum ferant. *Ecce*, inquit *ego mitto vos, tanquam oves in medio luporum.* Ego qui omnia possum, mitto vos, ut mordeamini ac dilaniemini ; neque ulciscamini, aut manus repugnantes objiciatis. Quamobrem ? Quia magis ita vincetis, et lupos in oves transmutatibis. Quomodo ? Mea virtute, quæ omnia vincit, vestraque mansuetudine, quæ ut plurimum ferocitatem ac truculentiam infidelium submittit. Neque enim ferocitas per ferocitatem, sed per mansuetudinem submitti solet. Nam oportet eum qui medetur insanis, patienter illorum ferre injurias, solam præ oculis habendo liberationem ab insania. Et nos ergo nisi ovium mansuetudinem adversus ferocitatem illorum, qui nos lædunt, proposuerimus, nequaquam pastoris nostri auxilium habituri sumus. Siquidem ovium, non luporum, pastor est.

Ἀμὴν — ἐκείνη. Διὰ τῆς πόλεως, καὶ τὴν κόμην ἐδήλωσε. Τὰ δὲ Σόδομα καὶ τὰ Γομορρά, παλαιὴ πόλις οὖσαι μετὰ καὶ πολυκαθρωπόταται, διὰ τὴν ἀσέλγειαν αὐτῶν πυνήθηρια κατεπεφώθησαν, οὐρανῶθεν (19) κατενεχθέντι πυρὶ. Καὶ τούτων ἡ θελίετος αὐτῆ κολάσις φοβερωτέρα πάσης εἶδοιαι πᾶσι, ἀτε καὶ τῆς γῆς ἐκείνης ἄχρι καὶ νυν ἐμπερησμένης φαινομένης, καὶ καρυττοῦσης τὴν οἰκίαν συμφοραν.

Ἄλλὰ νῦν ὁ Χριστὸς βαρύτερον κολασθῆσθαι λέγει τοὺς μὴ δεχομένους, μὴ ἀκούοντας τοὺς λόγους τῶν ἀποστόλων, διότι τὰ Σόδομα καὶ τὰ Γομορρά, οὔτε θαύματα εἶδον, ὡς οὗτοι μυρία, οὔτε πρὸς τὴν γῆν αὐτῶν μαθηταὶ παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἀπεστάλησαν. Εἰπὼν δὲ, ὅτι Ἄνεκτότερον ἔσται γῆ Σοδόμων καὶ Γομορρῶν ἐν ἡμέρα κρίσεως, ἐδήλωσεν, ὅτι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι οἱ Σοδομίται καὶ Γομορρίται τιμωρηθήσονται. Κάντευθεν φανερόν, ὡς τινες ἀμαρτίαι καὶ ἐνταῦθα, καὶ ἐκεί κολάζονται.

Φοβηθῶμεν οὖν καὶ ἡμεῖς τὴν τοιαύτην ἀπειλὴν, εἰδότες, ὅτι πᾶς ὁ μὴ φυλάττων, μὴδὲ ποιῶν ἀπὲρ εἰδιδάξαν οἱ ἀπόστολοι, πρόδηλον, ὡς οὐδὲ δέχεται τοῦτους, οὔτε ἀκούει τοὺς λόγους αὐτῶν. Διατὶ δὲ, ἐνός μὴ δεξαμένου, πᾶσα ἡ πόλις κολασθήσεται ; Διότι καὶ οἱ λοιποὶ βλέποντες, οὐκ ἐκώλυσαν αὐτόν. Οἱ γὰρ μὴ παραδεχόμενοι τοὺς ἀποστόλους, δημοσίαι τοῦτους ἀπήλκωνον.

Ἰδοὺ — λύκων. Θαρρύνας αὐτοὺς, δι' ὧν παρήγειλε, καὶ στερόους καὶ ἀδαμαντίνους ἐργασάμενος λοιπὸν προλέγει καὶ τὰ συμδησόμενα τοῦτοις, οὐ μόνον τὰ μικρὸν ὑστερον, ἀλλὰ καὶ τὰ μακρὸν ὑστερον. Πρῶτον μὲν, ἵνα μάθωσι τὴν δύναμιν τῆς προγνωστικῆς αὐτοῦ δούτερον δὲ, ἵνα πάσχωτες, μὴ υποπτέωσι, δι' ἀσθένειαν τοῦ πέμψαντος ταῦτα πάσχειν τρίτον, ἵνα προακηκοότες, ὅτι κακοκαθησοῦσι, ῥᾶον τότε φέροιεν. Ἰδοὺ, φησὶν, ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς, ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων ἔγὼ ὁ πάντα δυνάμενος ὥστε δάκνεσθαι ὑμᾶς, καὶ σπαράττεσθαι παρὰ τῶν ἐπιβουλεύοντων, μὴ ἀμύνεσθαι δὲ, μὴδ' ἀντιμάχεσθαι ταῖς χερσὶ ; Διότι μᾶλλον οὕτω νικῆστε καὶ μεταβαλεῖτε τοὺς λύκους εἰς πρόβατα. Πῶς ; Τῆς ἡμῶν δυνάμεως τὸ πᾶν κατεργαζομένης, καὶ τῆς ὑμετέρης δὲ πραότητος χαλώσης, ὡς τὰ πολλὰ, τὸ ἄγριον καὶ φονικὸν τῶν ἀπίστων. Οὐ γὰρ θρασύτητι θρασύτης, ἀλλ' ἐπιεικειᾷ καταστέλλεσθαι εἴωθε. Χρὴ γὰρ τὸν ἰατρῆοντα μνηνόντας μακροθύμως φέρειν τὰς παρουσίας αὐτῶν, πρὸς μόνην ὀρώντα τὴν τῆς μακρίας ἀπαλλαγὴν. Καὶ ἡμεῖς οὖν, ἐὰν μὴ προβάτων ἡμερότητα πρὸς τὴν ἀγριότητα τῶν ἐπηρεαζόντων ἡμῖν ἐπιεικῆμεθα, πάντως οὐχ ἐξομνῶν τὴν τοῦ ποιμένος ἡμῶν βοήθειαν. Προβάτων γὰρ, οὐ λύκων ἐστὶ ποιμὴν. (20).

Variae lectiones et notæ.

(19) Esti dativi etiam absolute dicuntur, tamen hic malim aut τῷ οὐρανῶθεν, aut κατενεχθέντος πυρός.

(20) Quod hic subjecit scholium Hentenius ex

marginesui codicis, id in neutro eorum reperitur. Frustra id etiam in aliis libris quæsiivi. Sparsim tamen hæc leguntur apud Chrysost. hom. 33, in Matthæum.

† Tanquam oves in medio luporum, ut videlicet ovium mansuetudinem ostendatis, coram lupis prostrati, nec ovium tantum mansuetudinem habeatis, sed et se Julam sinceritatem, id est, simplicitatem ac innocentiam : ut verberati ac persecutionibus appetiti, non cessetis benefacere verberantibus. Ut autem utrumque fiat secundum virtutem, adsit prudentia serpentum in servando capite, hoc est fide : et simplicitas columbæ, in non sumenda ultione de his qui injuriam irrogant. Nec hoc ad quinque seu decem annos servandum, sed usque ad extremum spiritum : hoc enim significat, quod dicitur : *Qui sustinuerit usque in finem, hic salvus erit* ¹⁶.

Γίνεσθε — περιστεραι. [Και (21) ἐπὶ τῶν ὄφειων ἄων, καὶ ἐπὶ τοῦ οἰκονόμου τῆς ἀδικίας, φρόνησιν κήσεις, τὴν φυλακὴν τοῦ οἰκείου συμφέροντος.]

Βούλεται αὐτοὺς καὶ συνετοὺς εἶναι, πρὸς τὸ μὴ κλέττεσθαι καιρίως, καὶ ἀπονήρους, πρὸς τὸ μὴ μνησικακεῖν. Ἐπεὶ γὰρ φρόνιμός ἐστιν ὁ ὄφις· διότι τυπτόμενος, τὸ μὲν ἄλλο σῶμα προίεται, μόνον δὲ φυλάσσει τὴν κεφαλὴν, εἰδὼς ἐν ταύτῃ μόνῃ καιρίαν γίνεσθαι τὴν πληγὴν· ἐκίλευσε μιμῆσθαι τὴν φρόνησιν τῶν ὄφειων, ἐν τῷ τᾶλλα μὲν, καὶ σώματα, καὶ ψυχὰς, καὶ πάντα προίεσθαι, μόνον δὲ φυλάσσειν τὴν πίστιν, ὡς κεφαλὴν, ἐν ἧ μόνῃ γίνεται καιρία πληγὴ. Καὶ πάλιν, ἐπιείπερ αἱ περιστεραι, ἀφαιρούμεναι τὰ τέκνα, οὐ μνησικακοῦσιν τοῖς ἀφελούσι, ἀλλὰ καὶ προσίενται τούτους αὐθις, κἂν πολλάκις β ἀφίλωσιν, ἐπιτάττει ζηλοῦν καὶ τὴν τούτων ἀκεραιότητα, τουτέστιν, ἀκακίαν, ἐν τῷ μὴ μνησικακεῖν τοῖς ἀδικούσι, ἀλλὰ καὶ προσίεσθαι τούτους καὶ φιλεῖν.

Καὶ ὅρα σοφίαν. Οὕτε γὰρ τὴν φρόνησιν μόνον τῶν ὄφειων μιμῆσθαι προσίταξεν, οὕτε τὴν ἀκεραιότητα μόνον τῶν περιστερῶν, ἀλλ' ἐκίρασεν ἀμφοτέρως, διότι μίαν ἀμφοτέρω κοιοῦσιν ἀρετὴν. Οὐδὲν γὰρ ὄφελος τῆς τοιαύτης φρονήσεως, εἰὰν ἀπῆ ἡ ἀκεραιότης.

Ἡμεῖς δὲ μιμησώμεθα καὶ ἄλλαν φρόνησιν τοῦ ὄφειος. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνος, ὅταν γηράσῃ, στενῶ τῷ τῷ δειράς ἑαυτὸν, ἀποξύνεται τὴν λεγόμενὴν λεθριδα, (22) φραμί δὲ, τὴν ἐπιδερματίδα, (23) καὶ γίνεται σθεναρός· οὕτω καὶ αὐτοὶ, γηράσαντες τῇ C καλαιότητι τῶν παθῶν, ἐμβαλωμένον ἑαυτοὺς εἰς τὴν στενήν καὶ τεθλιμμένην πολιτείαν, καὶ δι' αὐτῆς ἀποξύναντες τὸν πεκαλωμένον χιτῶνα τῆς ψυχῆς, εὐσθενεῖς γενώμεθα.

Νῦν μὲν οὖν εἰς καλὸν παράδειγμα τοὺς ὄφεις καὶ τὰς περιστερὰς ἔλαβεν· ἀλλαγῶ δὲ μᾶλλον εἰς κακὸν ἐλήφθησαν. Κακίζονται γὰρ Ἰουδαῖοι, ὡς ὄφεις, γεννήματα ἐχιδνῶν καὶ διαβάλλεται Ἐφραίμ, ὡς περιστερὰ ἄνους, οὐκ ἔχουσα καρδίαν. Εἶωθε γὰρ πολλάκις ἡ Γραφὴ διαφόρους εἰκόνας εἶξ ἐνὸς ζωῶν παριστᾶν, ὅταν ἐκεῖνο καὶ θαυμαστά ἔχῃ, καὶ πονηρὰ πλεονεκτήματα. Καὶ γὰρ λέων μὲν, καὶ ὁ Χριστός, κατὰ τὸ βασιλικὸν καὶ ἀμαχον· Ἀνάπεσῶν γὰρ, φησὶν, κοιμήθη, ὡς λέων· λέων δὲ καὶ ὁ δὲ- D

Vers. 16. *Estote — columbæ*. † Et hic in serpentibus, et alibi in œconomio iniquo, prudentiam intellige, observantiam eorum quæ cuique sunt utilia.

Vult ipsos et prudentes esse, ne lethaliter vulnerentur, et sine vitio, ne injuriam meminerint. Nam quia prudens est serpens, ideo cum verberatur, alias quidem corporis partes objicit, solum autem caput servat : sciens in solo eo lethale inferri vulnus. Jussit ergo prudentiam imitari serpentum ut alia quidem et corpora et animas cæteraque objiciant, solum autem fidem servent illæsam, in qua sola fit vulnus lethale. Et rursus quia columbæ, cum eis pulli auferuntur, malorum non meminerunt adversus eos qui abstulerunt, sed denuo ad eos accedunt, licet sæpius auferant ; jubet horum quoque simplicitatem imitari, hoc est, innocentiam, in non vindicandis injuriis, sed accedendo ad eos qui læserunt, illosque amando.

Et vide sapientiam. Siquidem non solum serpentum prudentiam jussit imitari, neque solum columbarum simplicitatem, sed utramque miscuit. Nam ambæ unam simul efficiunt virtutem. Nulla enim ipsius prudentiæ est utilitas, si defuerit innocentia.

Nos vero et aliam serpentis imitemur prudentiam. Nam sicut ille ubi senuerit, per locum angustum transiens, seipsum leberide, hoc est, suo exuvio ac pelle spoliatur, et ita validus efficitur : ita quoque nos, qui vetustate affectuum senuimus, injiciamus nos ipsos in angustum strictumque vendi modum : et per hunc exuta veteri animæ veste, robusti efficiamur.

Nunc itaque in bonum, serpentes atque columbas, exemplo accepit : alibi vero in malum potius sumpta sunt. Nam reprobantur Judæi tanquam serpentes et viperarum progenies : et male audit Ephraim, quasi columba demens, quæ non habeat cor ¹⁷. Solet enim frequenter Scriptura ab eodem animali differentes ostendere comparationes, quando illud bonas simul et malas habet conditiones. Nam et Christus dicitur leo propter regiam dignitatem et inexpugnabilitatem : *Recumbens,*

¹⁶ Luc. xvi, 3. ¹⁷ Osee, vii, 11.

Varie lectiones et notæ.

(21) Codex uterque inclusa habet in margine.
(22) *δερματίδα*. A.

(23) Utrumque vocabulum, *λεθρις*, et *ἐπιδερματίς* habet Frétianus in Glossis, p. 34.

inquit, *dormivit ut leo, quis suscitabit eum* ¹⁸? A Justus etiam leo vocatur, propter fortitudinem. *Justus, ait, quasi leo confidit* ¹⁹. Præterea et diabolus leo dicitur, eo quod immitis sit ac sanguinem voret. *Ut leo, inquit, obambulat querens quem devoret* ^{20, 20}.

Vers. 17. *Attendite — vos*. Prædicit eis futuras tentationes, exacuens ad certamina. Attendite, inquit, ab hominibus, hoc est, observate homines, sive pericula ab illis expectate.

Vers. 18. *Et — me*. Postquam dixit quæ a Judæis passuri erant, nunc etiam dicit quæ ab aliis gentibus.

Vers. 18. *In — gentibus*. Ad redargutionem Judæorum et gentium, ne postmodum dicere possint, quod prædicationem non audierint: in tantum enim audient, ut etiam prædicatores innumeris malis afficiant.

Vers. 19. *Cum autem — loquamini*. Ne dicant: Et quo pacto idiotæ ac illitterati, persuadere poterimus rhetoribus ac philosophis? primum hanc eorum solvit dubitationem dicens: *Ne solliciti sitis quomodo aut quid loquamini*.

Vers. 19. *Dabitur — loquamini*. Dabitur: a me videlicet. Hæc autem iterum dixit eis instante crucis passione, quando de mundi consummatione illum interrogaverunt. Ait enim Lucas, quod tunc etiam subjunxerit: *Ergo dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt contradicere aut resistere omnes qui adversantur vobis* ²¹.

Vers. 20. *Non — loquentes*. Hoc est, qui tunc loquentur.

Vers. 20. *Sed — vobis*. Sed Spiritus sanctus qui loquitur in vobis.

Vers. 21. *Prodet — filium*. Illi non credentes, hos prodent fideles.

Vers. 21 *Et — eos*. Et similiter de his dicendum est. Per hos autem amicissimos etiam alios cognatos et familiares intelligit.

Vers. 22. *Et — nomen meum*. — Ab omnibus, id est, a pluribus: nam multi ipsos dilexerunt. Est autem et hoc Scripturæ idioma ut omnibus dicat pro pluribus. Cum autem superius addiderit ²²: *Propter me*, nunc addens etiam: *Propter nomen meum*, magnam eis consolationem ac animi alacritatem iniecit, cum persuasum habeant, quod illis adsit et auxilietur, qui propter ipsum patiuntur.

Vers. 22. *Qui — salvus erit*. Tria innuit præsens verbum. Primum quod non solum eis opus sit ipsius auxilio, sed et propria fortitudine: ut non illius solum, sed et ipsorum bona sint opera. Et quod defatigari non oporteat. Nam quæ utilitas est principii, quod finem non habet? Præterea quod ad finem usque vitæ adeunda sint pericula.

Dignum est autem, ut hos admiremur: quomodo ad tanta ac talia emissi pericula, audientes,

καίος, κατὰ τὸ εὐπαρρησίαστον. Δίκαιος γὰρ, φησὶν, ὡς λέων πίποθε· λέων δὲ καὶ ὁ διάβολος, κατὰ τὸ ἀνήμερον καὶ αἰμοβόρον· Ὡς λέων γὰρ, φησὶ, περιπατεῖ, ζητῶν τίνα καταπίη.

Προσέχετε — ὑμᾶς. Προκαταφυγεῖ τούτοις τοὺς μέλλοντας πειρασμοὺς, παραθήγων εἰς τοὺς ἀγῶνας. Προσέχετε δὲ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἀντὶ τοῦ, φυλάττεσθε τοὺς ἀνθρώπους, εἴπου, Προσδεχάτε θείαν ἀπ' αὐτῶν.

Καὶ — ἐμοῦ. Εἰπὼν, ἃ ὑποστήσονται παρὰ τῶν Ἰουδαίων, λοιπὸν λέγει καὶ ἅ παρὰ τῶν ἄλλων ἔθνων.

Εἰς — ἔθνεσιν. Εἰς ἑλεγχον καὶ τῶν Ἰουδαίων, καὶ τῶν ἔθνων, ἵνα μὴ δύνωνται λέγειν ὑστερον, ὅτι οὐκ ἤκουσαν τοῦ κηρύγματος. Τοσοῦτον γὰρ ἀκούσουσιν, ὥστε καὶ τοὺς κήρυκας μυρίοις κακοῖς ὑποβαλεῖν.

Ὅταν δὲ — λαλήσετε. Ἵνα μὴ λέγωσιν, ὅτι καὶ πῶς, ἰδιώται καὶ ἀγράμματοι, πείσαι θνητούμεθα ῥήτορας καὶ φιλοσόφους; προθεραπεύει καὶ ταύτην αὐτῶν τὴν ἀπορίαν λέγων· Μὴ μεριμνήσατε, πῶς ἢ τί λαλήσετε.

Δοθήσεται — λαλήσετε. Δοθήσεται, παρ' ἐμοῦ δηλαδὴ. Ταῦτα δὲ εἶπεν αὐτοῖς καὶ αὐτίς, ἐγγίζοντος τοῦ διὰ σταυροῦ πάθους, ὅτι περὶ τῆς τοῦ κόσμου συντελείας ἠρώτησαν αὐτόν. Φησὶ γὰρ ὁ Λουκᾶς, καὶ τηνικαῦτα εἶπεν αὐτόν, ὅτι Ἐγὼ δώσω ὑμῖν στόμα καὶ σοφίαν ἣ οὐ δύνησονται ἀντιπεῖν, οὐδὲ ἀντιστήναι πάντες οἱ ἀντικείμενοί ὑμῖν.

Οὐ — λαλοῦντες. Οἱ λαλοῦντες τότε.

Ἄλλα — ὑμῖν. Ἄλλα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν τότε.

Παραδώσει — τέκνον. Οἱ μὴ πιστεύσαντες, τοὺς πιστεύσαντας.

Καὶ — αὐτοὺς. Καὶ οὗτοι ὁμοίως. Διὰ τῶν φιλάτων δὲ τούτων, καὶ τὰς ἄλλας ἐπέφησε συγγενείας καὶ οἰκειότητας.

Καὶ — ὄνομά μου. Ἵπὸ πάντων, ἀντὶ τοῦ, Ἵπὸ τῶν πλειόνων. Πολλοὶ γὰρ αὐτοὺς ἠγάπησαν. Ἰδιώμα δὲ καὶ τοῦτο γραφικόν, πάντας λέγειν, καὶ τοὺς πλείονας. Ἀνωτέρω δὲ προσθεῖς, ὅτι Ἐνεκεν ἐμοῦ, καὶ νῦν δὲ πάλιν, ὅτι διὰ τὸ ὄνομά μου πολλὰν παράκλησιν καὶ προθυμίαν αὐτοῖς ἐπέβαλε, πεπισμένους, ὅτι συμπαρίσταται καὶ ἀντιλήψεται τῶν πασχόντων δι' αὐτόν.

Ὁ — σωθήσεται. Τρία τὸ παρὸν ἐμφαίνει ῥητόν· ὅτι οὐ μόνον χρεία τῆς παρ' αὐτοῦ βοηθείας, ἀλλὰ καὶ τῆς αὐτῶν καρτερίας, ἵνα καὶ αὐτοῦ μόνου, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν γίνοντο τὰ κατορθώματα· καὶ ὅτι οὐ χρὴ ἀποκάμειν· τί γὰρ ὄφελος ἀρχῆς, οὐκ ἐχούσης τέλος; καὶ ὅτι μέχρι τέλους ζωῆς αὐτῶν παραταθήσεται τὰ θεία.

Θαυμάσαι δὲ τούτους ἄξιον, πῶς εἰς τοσοῦτους καὶ τοιοῦτους κινδύνους ἀποστελλόμενοι, καὶ πᾶσαν μὲν

¹⁸ Gen. xlix, 9.

¹⁹ Prov. xxviii, 1.

^{20, 20} I Petr. v, 8.

²¹ Luc. 21, 15.

²² Matth. x, 18.

τὴν οἰκουμένην πολεμίαν ἔχειν ἀκούοντες, παρ' ὧν δὲ περᾶζεσθαι τὴν ζωὴν, οὐκ ἐδειλίασαν, οὐδ' ἐζητήσαν ἀπαλλαγὴν τῶν θειῶν ; Ὑπήκουον γὰρ, ὡς εὐπειθεῖς τῷ διδασκάλῳ, καὶ ἐθάρρουν ὡς πιστοὶ τῇ δυνάμει τοῦ ἀποστέλλοντος. Μεμαθηκότες δὲ καὶ ὅτι τοσοῦτον ἰσχύσει τὸ κήρυγμα τῆς πίστεως, ὡς διαλύσαι καὶ τὴν ἀδαμαντίνην στοργὴν τῆς φύσεως, καὶ τὰς σχέσεις ἀλλήλαις ἐκπολεμῶσαι, μᾶλλον ἀπαρεθίσθησαν, καὶ νευρωθέντες λοιπὸν ταῖς ἀναμφιβόλοις ἐλπίσι τοῦ κατορθοῦν, ἀπέδυσαντο, δώδεκα μόνον, πρὸς ἅσασιν τὴν οἰκουμένην, ἤτιναι συμπαρετάττετο κατ' αὐτῶν καὶ ὁ διάβολος μετὰ τῶν ἀπέρων αὐτοῦ δαιμόνων, καὶ νενικήκασιν, οὐκ ἀνελόντες τοὺς ἐναντίους, ἀλλὰ μεταρρυθμίσαντες, καὶ δαιμόνων (24) ἴσους λαβόντες, ἀγγέλων ἴσους ἐποίησαν.

Ὅταν δὲ — ἄλλην. Εἰπὼν τὰ μετὰ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ συμβησόμενα, πάλιν ἤγαγε τὸν λόγον ἐπὶ τὰ πρὸ τοῦ σταυροῦ. Κελεύει δὲ φεύγειν, οὐχ ὡς δεδιώς, ἀλλ' ὡς διωκόμενος. Ὁ δὲ Θεολόγος Γρηγόριος ἐρμηνεύων τοῦτο φησιν, ὅτι φειδοὶ τῶν διωκόντων καὶ τῶν ἀσθενεστέρων· καὶ οὐδὲ μακρὰν φεύγειν, ἀλλ' ἀπὸ ταύτης τῆς πόλεως εἰς ἐκείνην, ἵνα μηδεμίαν παραλείψωσιν, εἰς ἣν οὐκ (25) ἀφίξονται.

Ἄμην — τοῦ ἀνθρώπου. Ἔως ἂν ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς. Τοῦτο δὲ πρὸς ψυχαγωγίαν καὶ ἀνάψυξιν αὐτῶν εἶπε, βεβαίως, ὅτι θᾶπτον τούτους καταλάβῃ, πρὸ τοῦ περιελθεῖν αὐτοὺς πάσας τὰς πόλεις τῶν Ἰουδαίων, ἤγουν, πρὸ τοῦ διαλθεῖν ὅλην τὴν Παλαιστίνην. Ἦρκει γὰρ, καὶ μόνον ἐπιφανεῖς αὐτοῖς ἀντὶ πάσης παρακλήσεως, οὕτως ἐλιανομένοις, ὃ δὴ τότε καὶ πεποίκησεν, ὡς ὑπέσχετο. Ἐπει δὲ καὶ βλασφημῆσθαι παρὰ τῶν διωκόντων ἐμελλεν, καὶ διὰ τοῦτο δάκνασθαι, παραμυθεῖται καὶ τοῦτο τὸ μέρος, ἀπὸ τοῦ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματος, εἰπὼν·

Οὐκ — τὸν κύριον αὐτοῦ. Ἀπόφασιν μὲν λέγει κοινὴν καὶ πᾶσι γινώριμον, προσαρμόζει δὲ ταυτὴ τὰ καθ' ἑαυτὸν, ἵνα μηδεὶς ἀντιλέγειν ἔχοι. Οὐκ ἔστιν ὄτως, οὔτε μαθητὴς κρείττων τοῦ οικείου διδασκάλου, οὔτε δούλος κρείττων τοῦ κυρίου αὐτοῦ, ὡς ἂν ὁ μὲν εἴη μαθητὴς, ὃ δὲ δούλος. Ἔφεσις (26) γὰρ ἔστι καὶ τὸ διδάσκεισθαι καὶ τὸ δουλεῖν, καὶ κατ' αὐτὸ τοῦτο πάντως (27) ὑποδεήκασιν· λοιπὸν οὖν οὐδ' ὑμεῖς ἔστε ὑπὲρ ἐμῆ, τὸν διδάσκαλον ὑμῶν καὶ Κύριον.

Ἀρκετὸν — ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ. Ἀρκεῖ τοῖς μαθηταῖς ὑμῖν εἰς παραμυθίαν, ἵνα γένησθε βλασφημούμενοι, ὡς ἐγὼ ὁ διδάσκαλος ὑμῶν, καὶ μέγα ὑμῖν τὸ, καὶ ἐν τοῖς τοιοῦτοις ἰξισωθῆναι μοι.

Καὶ ὁ δούλος — αὐτοῦ. Ἐλυστέον καὶ ἐπὶ τὸ ρητὸν τοῦτο πάλιν τὸ, ἀρκετὸν, ἵνα γένηται.

Εἰ — οἰκειοκούς αὐτοῦ. Βεελζεβούλ ὠνόμαζον,

A quod universum orbem inimicum haberent, totaque vita sua tentarentur : non detrectarunt periculum, neque liberationem a malis poposcerunt. Parebant enim tanquam morigeri magistro : et confidebant, utpote fideles, de potentia emittentis. Cum autem didicissent, quod tantam haberet fidei prædicatio fortitudinem, ut adamantinum quoque naturæ amorem dissolveret, variis affectibus se mutuo vincuntibus, magis incitati sunt, additisque viribus, indubitata spe deinceps egregia opera exhibendi, soli duodecim aggressi sunt orbem universum : cum quo adversus illos se diabolus opposuit, junctis secum innumeris dæmoniis. Illi vero obtinuerunt victoriam, non interficientes adversarios, sed sibi connumerantes : et quos dæmonibus æquales B acceperunt, angelis similes reddiderunt.

Vers. 23. *Cum autem — aliam.* Postquam dixit quæ post ascensionem suam erant eventura, sermonem ad ea reduxit, quæ ante crucem futura erant. Jubet autem fugere, non tanquam timidos, sed tanquam eos qui expelluntur. Verum sicut Gregorius Theologus interpretatur, jubet ut misereantur persequentium et imbecilliorum, nec longe fugiant, sed ab hac civitate in illam, ne ullam prætereant, ad quam non perveniant.

Vers. 23. *Amen — hominis.* — *Priusquam veniat ad vos.* Hoc autem ad solatium et refrigerium eorum dixit. confirmans, quod citius eos esset sibi adiuncturus, quam ipsi omnes Judæorum civitates circumirent, sive antequam ad universam Palæstinam accederent. Sufficiebat enim pro omni consolatione, ut illis adeo exagitatis appareret : quod sane tunc etiam fecit, sicut promisit. Quia autem futurum erat ut ab his qui se persequerentur, calumniam sustinerent, et ideo moleste ferrent : super hoc etiam consolationem affert, partim a proprio exemplo, et ab his quæ sibi ipsi accidebant, dicens :

Vers. 24. *Non — dominum suum.* Communem profert sententiam, quæque omnibus nota est : et huic adaptat, quæ circa se accidunt, ut nullus possit contradicere. Vere enim ita est, quod neque discipulus suo magistro præstantior est, neque servus suo domino : dum ille discipulus fuerit, et iste servus. Nam subjectio quædam est doceri ac servire, et secundum hoc ipsum omnino subjecti sunt. Itaque neque vos supra me estis, cum sim magister ac Dominus vester.

Vers. 25. *Sufficit — magister suus.* Satis est vobis discipulis ad consolationem, ut contumelia afficiamini, sicut et ego, qui sum Magister vester : idque magnum est, ut etiam in talibus mihi similes sitis.

Vers. 25. *Et servus — suus.* Rursum etiam huc trahendum est, quod dixit : *Sufficit ut fiat.*

Vers. 25. *Si — domesticos ejus ?* Beelzebul nomi-

Variæ lectiones et notæ

(24) Bis ergo ἴσος cum genitivo.

(25) Malim ἀφίξονται.

(26) I. e. ἐλάττωσις.

(27) ὑποδεδήκασιν. B.

nabant principem dæmoniorum. Et licet manifeste scriptum non sit vocatum esse Christum Beelzebul a Judæis, verisimile tamen est, et hoc conviciam adversus illum jactatum esse. Vel etiam alio modo vocatum esse dicit Beelzebul, quia amicum illius vocabant eum, dicentes: *Hic non ejicit dæmonia nisi per Beelzebul principem dæmoniorum*²⁸, ut in processu inveniemus. Atqui multa quoque alia convicia jactabant in eum: verum hoc solum apposuit tanquam omnium pessimum.

Vers. (26). *Ne — illos*. Conviciantes videlicet ac mordentes (*yy*).

Vers. 26. *Nihil—sciatur*. Universalis quidem sermo videtur; est tamen et proprius, de virtute enim apostolorum loquitur, quod hanc impossibile sit abscondi, quanquam enim nunc abscondita sit, et ideo vos objurgant: suo tamen tempore detegetur. Etsi ergo nunc ab omnibus arguamini, ne timueritis tamen eos qui redarguunt, sed illos potius expectate, qui in posterum sunt laudaturi; neque presentia contristant, sed futura potius ad confidendum adducant.

Vers. 27. *Quæ — lectis*. Postquam hos tristitia liberavit, quæ propter convicia causatur, nunc de prædicatione disserit. Atqui neque tenebræ erant quando hæc dicebat, neque in aurem eis loquebatur. Sed quia privatim hæc et non publice dicebat, et solis eis, non omnibus, ideo ait: Quod dico vobis privatim, dicite publice: et quod soli auditis, prædicatè omnibus. In tenebris ergo nominavit, quod privatim dicebatur. In aurem vero, quod solis. Et rursus: In luce, quod publice, in tectis autem, quod omnibus.

Vers. 28. *Et — gehenna*. Cum prius de aliis periculis disserteret, subincidit et sermo de interfectione ipsorum; hanc ergo etiam prædicat, jubetque eam parvipendi: *Ne timueritis*, inquiens, *ab his qui occidunt corpus*, hoc est. Ne timueritis occidentes corpus, neque propterea prædicationem relinquatis: sed eum timete qui vos ad hujusmodi ministerium emisit, et facite quod jussum est. Si quidem illi, etsi corpus occidant, nequaquam tamen animam superabunt: hic autem et animam et corpus potest perdere in gehenna, hoc est, punire. Timorem igitur hominum, Dei timore repellite, minorem videlicet majore. Aliunde quoque hos de interfectionis metu consolatur: et vide quid dicat.

Vers. 29. *Nonne — patre vestro*. Ἀσάριον genus oboli, diminutivum est ab asse, cujus tamen vilitas proverbio celebris est. Dicit ergo nunc Christus

²⁸ Matth. xii, 24.

Variae lectiones et notæ

(28) καὶ ἄλλα πολλά. A.

(29) γὰρ addit A.

(30) Ita quoque Cinnamus, p. 78. Ἄνδρας τῶν ἐπὶ δόξης παραμυθησομένους Κορράδιω τὴν συμφορὰν ἐντελλε.

(yy) *Mordentes*. Ac si legerit, δάκνοντας, Mox simplex κωμωδοῦντας legitur.

Α τὸν ἄρχοντα τῶν δαιμονίων. Εἰ δὲ καὶ φανερώς οὐ γέγραπται, κληθῆναι Βεελζεβούλ τὸν Χριστὸν ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, ἀλλ' εἰκός, καὶ τοῦτο βλασφημηθῆναι κατ' αὐτοῦ, ἢ καὶ ἐτέρως κληθῆναι τοῦτο λέγει, διότι φίλον αὐτοῦ τοῦτον ἐκάλουν, λέγοντες, ὅτι Οὗτος οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, εἰ μὴ ἐν τῷ Βεελζεβούλ, ἄρχοντι τῶν δαιμονίων, ὡς προϊόντες εὐρήσομεν. Καὶ μὴν (28) πολλά καὶ ἄλλα κατεβλασφήμησαν αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ μόνον τίθεικε νῦν, ὡς χεῖρον τῶν ἄλλων.

Μὴ — αὐτοῦς. Λοιδοροῦντας καὶ διακωμωδοῦντας.

Οὐδὲν — γνωσθήσεται. Δοκεῖ μὲν καθολικὸς ὁ λόγος, ἔστι δὲ ἰδικός. Περὶ τῆς ἀρετῆς γὰρ λέγει τῶν ἀποστόλων, ὅτι ἀδύνατον κρυβῆναι ταῦτα. Εἰ γὰρ καὶ νῦν κεκάλυπται, καὶ διὰ τοῦτο λοιδοροῦσιν ὑμᾶς, ἀλλ' ἀποκαλυφθήσεται τῷ χρόνῳ, καὶ λοιπὸν τιμηθήσεσθε παρὰ πάντων. Μὴ οὖν φοβηθῆτε τοὺς νῦν κωμωδοῦντας, ἀλλὰ προσδοκᾶτε τοὺς ὑστερον ἔγκωμιάσοντας, μὴδὲ τὰ παρόντα λυπεῖτω μάλλον, ἀλλὰ τὰ μέλλοντα πειθῆτω θάρρειν.

Ὁ — δωμαίων. Ἀπαλλάξας αὐτοὺς καὶ τῆς ἐπὶ τοῖς ὄνειδεσι λύπης, περὶ τοῦ κηρύγματος δικιέγεται. Καὶ μὴν οὔτε σκότος ἦν, ὅτε ταῦτα ἐλέγετο, οὔτε εἰς τὸ οὐς αὐτοῖς ἔλεγον· ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ ἰδία καὶ οὐ δημοσία ταῦτα εἶπε, καὶ μόνοις, καὶ οὐ πᾶσι, φησὶν (29), ὅτι Ὁ λέγω ὑμῖν ἰδία, εἶπατε δημοσία, καὶ ὁ ἤκούσατε μόνοι, κηρύξατε πᾶσιν· ἐν σκοτίᾳ μὲν ὀνομάσας, τὸ κατ' ἰδίαν· εἰς τὸ οὐς δὲ, τὸ μόνοις. Καὶ αὐθις Ἐν φωτὶ μὲν, τὸ δημοσία· ἐπὶ τῶν δωμαίων δὲ, τὸ πᾶσι.

Καὶ — γέννη. Περὶ τῶν ἄλλων δεινῶν προδιαλαβῶν, ὑποκατέθη καὶ εἰς τὸν περὶ τῆς ἀκαιρίσεως αὐτῶν λόγον, καὶ προλέγει καὶ ταύτην, καὶ κελυεὶ καταφρονεῖν αὐτῆς. Μὴ φοβῆσθε, λέγων, ἀπὸ τῶν ἀποκτείνοντων τὸ σῶμα, ταῦτάστι. Μὴ φοβῆσθε τοὺς ἀποκτείνοντας τὸ σῶμα, μὴδὲ διὰ τοῦτο καταλίπητε τὸ κηρύσσειν, ἀλλὰ φοβῆθητε τὸν ἀποστελλαντα ὑμᾶς εἰς τὴν τοιαύτην διακονίαν, καὶ ποιεῖτε τὸ κελυεσθέν. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ, εἰ καὶ τὸ σῶμα ἀποκτείνωσιν, ἀλλ' οὖν οὐ περιγινήσουται καὶ τῆς ψυχῆς· οὗτος δὲ καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα δύναται ἀπολέσαι ἐν γέννη, ὃ ἔστι, κολάσαι. Φόβον οὖν ἀπάσασθε φόβῳ τῶν τῶν ἰθρῶπων τῷ τοῦ θεοῦ, καὶ τὸν ἥττονα τῷ μείζονι. Καὶ ἐτέρωθεν δὲ παραμυθεῖται (30) τοῦτοις τὴν δειλίαν τῆς ἀκαιρίσεως. Καὶ ἔρα τί φησιν.

Οὐχὶ — οὐρανοῖς (31). Τὸ μὲν ἀσάριον, εἶδος ὀβολοῦ ἔστι. Λέγει δὲ νῦν ὁ Χριστὸς κατ' ἐρώτησιν, ὅτι οὐχὶ τοσοῦτόν εἰσιν εὐτελέστατα τὰ στρουθία,

(31) Hentenus ergo, cujus interpretatio dissentit, non videtur reperisse post πατρός ὑμῶν vocabula τοῦ ἐν οὐρανοῖς, quæ uterque meus habet. Sic etiam vers. 27, pro ὁ λέγω, videtur legisse ἃ λέγω.

ὡς πωλεῖσθαι δύο τοῦ ἀσσαρίου, καὶ ὁμῶς, οὐδὲ ἐν ἑ-

A interrogando : Nonne tantæ vilitatis sunt passer- culi, ut duo vendantur assario, hoc est, minime obolo ? et tamen neque unus ex his capitur laqueo absque Deo, non tanquam cooperante, sed tanquam permittente.

Ἰμῶν δὲ — εἰσὶν. Ἰμεῖς δὲ τοσοῦτὸν ἴστε τι- μίαι, ὥστε καὶ πάσας ἰμῶν τὰς τρίχας ἠριθμημένας εἶναι παρὰ Θεοῦ. Ληλοῖ δὲ ἡ ἀπαριθμησις τῶν τρι- χῶν, τὴν ἀκριθεῖ γνώσιν, ὅτι λίαν γινώσκεσθε αὐτῶ, καὶ λεπτομερῶς οἶδε πάντα τὰ καθ' ἡμᾶς διὰ τὴν ἀγάπην ἰμῶν οικειώσιν. Καὶ εἰ τῶν εὐτελεστάτων στρουθίων οὐδὲν θηρεύεται χωρὶς αὐτοῦ, καθὼς εἴ- ρεται, πολλῶ μᾶλλον ἡμεῖς οἱ τίμιοι οὐκ ἀνααιρεθῆ- σεσθε, μὴ παραχωροῦντος αὐτοῦ. Καὶ λοιπὸν οὐ χρὴ δεδουκίναται.

Vers. 30. *Vestri autem — sunt.* Vos autem tanti estis, ut omnes quoque capilli vestri numerati sint a Deo. Significat autem capillorum numerus exactam notitiam, quod valde cogniti sitis ab eo, et ad minutum quoque novit ea, quæ circa vos sunt, propter magnam vobiscum familiaritatem. Quod si ne unus quidem vilissimorum passerulorum laqueo capitur, absque ejus consensu, sicut dictum est, multo magis vos, qui pretiosi estis, non interficiemini, nisi ipse consenserit. Non oportet ergo formidare.

Μὴ — οὖν ἡμεῖς. Πολλάκις ἐγκλιεῖται τὴν ἀφο- βίαν αὐτοῖς, διὰ τὰ μεγέθη τῶν μελλόντων πειρα- σμῶν.

Vers. 31. *Ne igitur — vos.* Ad timoris abjectionem sæpius adhortatur, propter magnitudinem tentationum.

Πᾶς — ἐν οὐρανοῖς. Ὁμολογίαν, τὴν μαρτυρίαν λέγει, παραθήγων αὐτοὺς εἰς τὸ μαρτύριον. Φησὶ γάρ, ὅτι Πᾶς ὅστις μαρτυρήσει μοι θεότητα ἐν- ὥπιον τῶν ἀνθρώπων, μαρτυρήσω αὐτῶ καὶ ἐγὼ πίστιν ἐνώπιον τοῦ Πατρὸς μου, τουτέστιν, Ὃς ἀνακηρύ- ξει με Θεόν, ἀνακηρύξω αὐτὸν καὶ ἐγὼ πιστόν. Ὅστις δ' ἂν ἀπόσπῃται με, ἀπόσσωμαι καὶ ἐγὼ αὐτόν. Τὸ γούν Ἐν ἑμοί, ἀντὶ τοῦ, Ἐμοί. Καὶ τὸ, Ἐν αὐτῶ, ἀντὶ τοῦ, Αὐτῶ. Ὁ δὲ Χρυσόστομος (32) φησιν, ὅτι οὐκ εἶπεν, Ὅστις ὁμολογήσει ἑμοί, ἀλλ' Ἐν ἑμοί, τουτέ- στιν, ὑπ' ἑμοῦ βοηθούμενος. Ὅθεν ἀκολούθως νοοῦ- μεν καὶ τὸ Ὁμολογήσω καὶ ἐγὼ ἐν αὐτῶ, ἀντὶ τοῦ, C Ἰπὸ τῆς εὐγνωμοσύνης αὐτοῦ κινούμενος. Ἐπει δὲ ταραχῆς καὶ φόβου μεστὸν ἔμελλε γίνεσθαι τὸ κή- ρυγμα, προδιαλαμβάνει καὶ περὶ τούτου, λέγων.

V. 32. *Omnis — V. 33. In cælis est.* Confessionem vocat testimonium, provocans eos ad sui testimo- nium. Dicit ergo: Omnis qui testimonium tulerit de mea divinitate coram hominibus, et ego testi- monium feram illi coram Patre meo: hoc est, Qui prædicaverit me esse Deum, prædicabo et ego eum esse fidelem. Quisquis autem me repulerit, repellam et ego illum. Quod ergo dicitur: *In me*, idem est ac si dicat, *Mihi*. et quod dicitur: *In illo*, ac si dicat, *illi*. Chrysostomus vero ait, quod non dixit: Quisquis confitebitur sive testimo- nium dederit mihi, sed *In me* sive per me, hoc est, a me adjutus. Unde consequenter etiam intelli- gimus, cum dicitur: Confitebor et ego in illo, per- inde esse ac si dicat: A gratitudine ipsius motus. D impletur prædicatio, de hoc quoque tractat di-

Quia autem futurum era ut turbatione ac cæde

Μὴ νομίσητε — μάχαιραν. [Τοῦ (33) Θεολόγου · Τί δὲ ἡ μάχαιρα ; Ἡ τομὴ τοῦ λόγου, ἡ διαιροῦσα τὸ χεῖρον ἀπὸ τοῦ κρείττονος, καὶ διχοτομοῦσα τὸν πιστὸν καὶ τὸν ἀπιστὸν, καὶ ἐπεγεύρουσα τὸν υἱὸν, καὶ τὴν θυγατέρα, καὶ τὴν νύμφην τῷ πατρὶ, καὶ τῇ μητρὶ, καὶ τῇ πενθερᾷ, τὰ νέα καὶ πρόσφατα, τοῖς παλαιοῖς καὶ σκιάδεσι.]

Vers. 34. *Ne putetis — gladium.* † Quid per- gladium significatur, nisi sectio verbi, dividens po- jus a meliori, et separans fidelem ab infideli: exci- tans filium et filiam ac nurum adversus patrem et matrem ac socrum: et nova ac recentia adversus antiqua et inveterata.

Καὶ μὴν εἴλεγον οἱ ἄγγελοι, γεννηθέντος αὐτοῦ · Δοξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη. Καὶ οἱ προφήται δὲ τὴν εἰρήνην αὐτοῦ παλαι προκατήγγε- λαν. Καὶ αὐτὸς δὲ τοῖς μαθηταῖς προστάξεν, εἰσερ- χομένους εἰς ἑκάστην οἰκίαν, εἰρήνην ἐπιλέγειν αὐτῶ. Πῶς οὖν φησὶ νῦν, ὅτι Οὐκ ἤλθον βαλεῖν εἰρήνην; Διότι ἡ μάχαιρα αὐτὴ ποιεῖν ἔμελλε τὴν εἰρήνην ἐκείνην, περὶ ἧς εἶπον οἱ τε ἄγγελοι, καὶ πρὸ τούτων οἱ προφήται. Μάχαιραν δὲ λέγει, τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγάπην, ὡς διαιροῦσαν τοὺς πιστεύοντας

Atqui nato eo dicebant angeli: *Gloria in altissi- mis Deo, et in terra pax* 24. Et prophetæ pacem ejus annuntiaverant. Ipse quoque discipulis jussit, ut quamlibet domum ingredientes, pacem ei optarent 25. Quomodo ergo nunc dicit: *Non veni missurus pacem, sed gladium* ? Quia gladius hic, pacem illam facturum est, de qua dixerunt angeli, et ante illos prophetæ. Gladium autem vocat di- lectionem erga se, utpote fideles ab infidelibus dividentem: cujus inexpugnabili virtute, ipsi

24 Luc. II, 14. 25 Math. X, 12.

Varia lectiones et notæ.

(32) Tom. VII, p. 392 E.

(33) Inclusa in margine habet A. Legitur hic locus in oratione, εἰς τὰ ἐπιφάνεια, p. 236.

quoque genere amicissimi, citius a mutua conjunctione sunt divisi, facileque abstracti. Alibi præterea vehementem ejus activitatem demonstrans, dixit: *Ignem veni missurus in terram* ²⁶. Siquidem primum abscindere oportebat, quod erat immedicabile: deinde pacificare cætera, et erga seipsum et erga Deum. Propter hoc ergo durius ita locutus est, ut his cognitis postea non turbentur. Adhuc autem sermonem, qui de hoc factus est, explanat, brevi verbo auditum eorum exercens, ne ob rerum difficultatem reclamant.

Vers. 35. *Veni — socrum suam.* † Michææ: *Filius contumeliam faciet patri, et filia consurget adversus matrem suam, nurus adversus socrum suam, et inimici hominis omnes domestici ejus* ²⁷.

Rursus per hos charissimos, cognationem omnem significavit. Propriissime autem dixit, ut hominem sive filium dissidere faciam adversus patrem suum, filiam autem adversus matrem suam. Siquidem chariores sunt: filius quidem patri, filia vero matri, propter naturæ similitudinem. Ad hæc nurum apte dixit adversus socrum suam dividendam esse; magnum enim cum observantia pudorem, reverentiam ac obsequium exhibebant nurus socribus. In nuru autem significavit et generum adversus socerum suum separandum. Superius itaque simplicem faceret enumerationem dicens: *Prodet frater fratrem in mortem, et pater filium* ²⁸; hic vero alio modo enumeravit naturaliori magisque proprio. Quod si dissidere facit hominem adversus eum, qui ipso superior est, multo magis adversus conjugem, quæ ipsi subjecta est: illud enim naturale, hoc autem ascititium est. Proinde hoc quasi manifestum reliquit intelligendum. In sequentibus vero etiam expressæ de conjugibus commemorabit, dicens: *Omnis, qui reliquerit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centupla accipiet, et vitæ æternæ sortietur hæreditatem* ²⁹.

Vers. 36. *Et inimici — ejus.* Hoc propheticum est verbum, dictum olim adversus Judæos, quando contra se invicem dissensiones habebant. Christus autem opportune aptavit his quæ dicta sunt, significans quod omnes domestici ejus qui crediturus est, inimici ejus efficiuntur.

Vere. 37. *Qui amat — dignus.* Hic quoque de solis ascendentibus et descendentibus in unoquoque diseruit, tanquam magis propriis et familiaribus. Qui amat, inquit, illos supra me: nam quando illi pii sunt, honestum est illos amare. Semper autem malum est amare illos supra Deum.

²⁶ Luc. xii, 49. ²⁷ Mich. vii, 6. ²⁸ Matth. x, 21. ²⁹ Matth. xix, 29.

Variæ lectiones et notæ.

(34) Hæc quæ inclusa sunt, uterque Codex habet in margine. Paulo inferius habebat Hentenius.

A ἀπό τῶν μὴ πιστευόντων, ἧς τῆ ἀμάχῳ δυνάμει καὶ αὐτὰ τὰ φιλότατα γένη θάπτου διεσπασθήσαν ἐκ τῆς ἀλλήλων συναφείας, καὶ εὐχρῶς ἀπέρραγθαι. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ τὸ σφοδρὸν αὐτῆς καὶ δραστήριον ἐμφαίνων εἶρηκεν, ὅτι Πῦρ ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν. Ἔδει γάρ, εἶδει πρώτον ἀποκοπήναι τὸ αἰάτως ἔχον, εἴτα τὸ λοιπὸν εἰρηνεῦσαι, πρὸς τὸ ἱεῖναι, καὶ πρὸς τὸν Θεόν. Διὰ τοῦτο τοίνυν οὕτως ἐποτόμως εἶπεν, ἵνα γινώσκοντες ταῦτα, μὴ ταραττωνται. Προσεξωπλοῖ δὲ καὶ ἔτι τὸν περὶ τούτου λόγον, γυμνάζων τὴν ἀκοὴν αὐτῶν τῇ τραχύτητι τῶν ῥημάτων, ἵνα μὴ ἐν τῇ δυσκολίᾳ τῶν πραγμάτων διγυμνωσῶσιν.

Ἦλθον — τῆς πενθερᾶς αὐτῆς. [(34) Μιχαίου· θυγάτηρ ἐπαναστήσεται ἐπὶ τὴν μητέρα αὐτῆς, B νύμφη ἐπὶ τὴν πενθερὰν αὐτῆς· ἐχθροὶ ἀνδρῶς, πάντες οἱ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ.]

Πάλιν διὰ τῶν φιλότατων τούτων, παντοίαν συγγένειαν ἐνέφηνε. Οἰκειότατα δὲ εἶπεν, ἀνθρώπων μὲν, εἴτουν υἱὸν, διελείν κατὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, θυγάτηρα δὲ κατὰ τῆς μητρός αὐτῆς· φιλοτεροὶ γὰρ υἱὸς μὲν πατρὶ, θυγάτηρ δὲ μητρὶ, δι' ὁμοιότητα φύσεως. Καὶ τὴν νύμφην δὲ αὐθις ἀρμοδιῶς εἶρακε διχάσαι κατὰ τῆς πενθερᾶς αὐτῆς. Πολλὴν γὰρ αἰδῶ, καὶ τιμῆν, καὶ θεραπεῖαν παρεῖχον αἱ νυμφαί ταῖς πενθεραῖς. Διὰ δὲ τῆς νύμφης, ἐδήλωσε καὶ τὸν νυμφίον κατὰ τοῦ πενθεροῦ διχαζόμενον. Ὅπισθ μὲν οὖν ὅπλῃν ἀπαρίθμησιν ἐποίησατο, εἰπὼν, ὅτι Παροδώσει ἀδελφὸς ἀδελφὸν εἰς θάνατον, καὶ πατὴρ τέκνον· ἐνταῦθα δὲ τρόπον ἕτερον ἀπαριθμήσατο φυσικώτερον τε καὶ σχετικώτερον. Εἰ δὲ τὸν ἄνθρωπον διχάσει κατὰ τοῦ ὑπερκαιμένου πατρὸς αὐτοῦ, πολλῶ μᾶλλον κατὰ τῆς ὑποκειμένης αὐτῷ συζύγου. Τοῦ μὲν γὰρ φύσει, τῆς δὲ θέσει τὸ φιλοτερον. Τιμιώτερον δὲ τὸ φύσει τοῦ θέσει. Λοιπὸν οὖν, ὡς δῆλον, ἀφῆκε τοῦτο νοεῖσθαι. Προϊὼν δὲ ῥητῶς καὶ περὶ τῶν συζύγων διεξίσει, λέγων, ὅτι πᾶς ὃς ἀφῆκεν οἰκίαν, ἢ ἀδελφούς, ἢ ἀδελφάς, ἢ πατέρα, ἢ μητέρα, ἢ γυναῖκα, ἢ τέκνα, ἢ ἀγρούς, ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός μου, ἑκατονταπλασίονα λήψεται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει.

Καὶ ἐχθροὶ — αὐτοῦ. Τοῦτο προφητικὸν ἐστὶ τὸ ῥητὸν λεχθὲν παλαι κατὰ τῶν Ἰουδαίων, ὅτι κατ' ἀλλήλων ἐσχίσθησαν· ὁ δὲ Χριστὸς εὐκαιρίας τοῦτο τοῖς προκειμένοις προσέφησε, δηλῶν, ὅτι πάντες οἱ οἰκεῖοι τοῦ μελλούτος πιστεύειν ἐχθροὶ τούτῳ γηθόνται. D

Ὁ φιλῶν — ἀξιος. Κἀνταῦθα περὶ μόνων τῶν ἀνιόντων καὶ κατιόντων ἐφ' ἑκάστῳ διελαβῆν, ὡς οἰκειοτέρων. Ὁ φιλῶν, φησὶν, αὐτοὺς, ὑπὲρ, ἐμὲ. Ὅτε μὲν γὰρ εὐσεβοῦσιν, καλὸν τὸ φιλεῖν αὐτούς· αἰεὶ δὲ κακῶν, τὸ φιλεῖν αὐτοὺς ὑπὲρ τὸν Θεόν.

Καὶ ὁ — ἀξίος. Σταυρὸν λέγει, τὸν πρὸς τὰ βιωτικὰ ἄθνατον, διότι θανάσιμον ἦν ὄργανον ὁ σταυρός. Χρὴ γὰρ τὸν ἀκολουθεῖν μέλλοντα τῷ Χριστῷ, κερρωθῆναι πρὸς τὰς κοσμικὰς ἡδονὰς, ὡς ἐκείνος. Ἀκολουθεῖ δὲ ὅπισθε αὐτοῦ, πᾶς ὁ βαινὼν κατ' ἴχνος τῆς πολιτείας αὐτοῦ.

Ὁ — ἀπολέσει αὐτήν. — Ὁ εὐρών, ἀντί τοῦ, Ὁ κερδάνας αὐτήν ἐν καιρῷ μαρτυρίου, καὶ μὴ ἀπολέσας (35) αὐτήν δι' ἀναίρεσως, οὗτος ἀπολέσει αὐτήν, ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, τουτέστιν, εἰς κόλασιν ἐμβαλεῖ, ὡς προδεδωκυῖαν τὴν πίστιν.

Καὶ ὁ — εὐρήσει αὐτήν. Ὁ δὲ ἀφαιρηθὲς αὐτήν δι' ἐμὲ παρὰ τῶν ἀπίστων, οὗτος εὐρήσει μᾶλλον αὐτήν, ἤγουν, κερδανεῖ, σώσει. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ἀπάγων μὲν αὐτοὺς τῆς ἀγεννοῦς φιλοψυχίας· παραθήγων δὲ ἐπιτὸ μαρτύριον. Καὶ ἄλλαχού [ἐν (36) τῷ τριακοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ] δὲ πάλιν, ἐτέρως ὁ Χριστὸς τὸ παρὸν μετεχειρίσατο (37) νόημα. Καὶ πολλάκις ἐπὶ πολλῶν εἴθε τοῦτο ποιεῖν.

Ὁ — τὸν ἀποστελεῖντά με. Ταῦτα εἶπεν, ἀνοίγων τοῖς μαθηταῖς τὰς οἰκίας τῶν πιστευόντων. Τίς γὰρ οὐκ ἂν ἀσπασίως αὐτοὺς ἐξέτισε, μᾶλλον ὑποδέξασθαι δι' αὐτῶν μὲν τὸν Υἱόν, διὰ τοῦ Υἱοῦ δὲ, τὸν Πατέρα;

Ὁ — λήψεται. Καὶ ταῦτα διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν εἶρηκε. Καθολικῶς δὲ πρῶτον ἀποφαίνεται περὶ ἀπλῶς προφήτου, καὶ περὶ ἀπλῶς δικαίου· εἴτα ἀπιφέρει περὶ τῶν μαθητῶν. Λέγει δὲ, ὅτι ὁ ἐξέτιζων προφήτην, ἢ ἀπλῶς δικαίον, μὴ κατ' ἐπίδειξιν, ἢ τίνα τρόπον ἐσχηματισμένον, ἀλλ' εἰς ὄνομα προφήτου, ἢ δικαίου, τουτέστι, δι' αὐτὸ τὸ ὀνομάζεσθαι, καὶ εἶναι αὐτοὺς, τὸν μὲν προφήτην, τὸν δὲ δικαίον, μισθὸν προφήτου λήψεται. Τοῦτο δὲ διπλῆν ἔχει τὴν ἐρμηνείαν· ἢ ὅτι τῶν Ἰσων αὐτοῖς τιμῶν καταξιώθησται· μέγα γὰρ καὶ ἡ φιλοξενία, καὶ μᾶλλον ἢ τῶν θεραπεόντων τοῦ Θεοῦ. ἢ ὅτι μισθὸν ὑπὲρ τοῦ προφήτου καὶ ὑπὲρ τοῦ δικαίου λήψεται. Περὶ προφήτου δὲ καὶ περὶ δικαίου εἰπὼν, εἰδείξεν, ὅτι οἱ μαθηταί, καὶ προφήται, καὶ δίκαιοι εἰσονται. Ἴνα δὲ μὴ προβαλεῖται τις μνίαν, ὅρα πῶς ἔπος συγκαταβαίνει.

Καὶ — τὸν μισθὸν αὐτοῦ. Μικροῦς, τοὺς μαθητὰς εἶπε, διδάσκων αὐτοὺς μετριοφρονεῖν· ψυχρὸν δὲ, τὸ ὕδωρ ψησίν. Ὁ Μάρκος γὰρ Ποτήριον ὕδατος εἶρηκε.

Καὶ ἐγένετο — αὐτῶν. Διατάσσω, ἀντί τοῦ, Παραγγέλλω, ἐντελλόμενος. Μετέβη δὲ ἐκείθεν, ὥστε διδάσκειν καὶ κηρύσσειν ἐν ταῖς πόλεσι τῶν μαθη-

Vers. 38. *Et qui — dignus.* Crucem vocat mortem ad ea quæ mundi sunt : quia mortis instrumentum erat crux. Oportet enim eum qui Christum secuturus est, mortuum esse ad mundanas voluptates, sicut ille. Sequitur autem illum, quisquis per vestigia conversationis ejus incedit.

Vers. 39. *Qui — perdet eam.* Qui invenerit, hoc est, lucratus fuerit tempore martyrii, et non perdidit per mortem, hic perdet eam in futuro sæculo, hoc est, in supplicium injiciet, nempe perdita fide.

Vers. 39. *Et qui — inveniet eam.* Cui ablata fuerit mea causa ab infidelibus, hic potius inveniet illam, sive lucrabitur, id est, servabit. Hæc autem dicebat adducens illos ab ignavo vitæ amore, et ad martyrium provocans : quod etiam tricesimo tertio capite facit. Rursum alibi vario modo Christus mentem impellit : sæpiusque id in multis facere solet.

Vers. 40. *Qui — me misit.* Hæc dixit aperiens discipulis domos fidelium. Quis enim læta fronte illos non excipiet hospitio, per ipsos suscepturus Filium, et per Filium, Patrem ?

Vers. 41. *Qui — accipiet.* Etiam hæc propter eandem dixit causam. Generaliter autem primo simpliciter de propheta sentit, ac simpliciter de justo intelligit (22) ; et deinde de discipulis infert. Dicit enim : Qui prophetam aut justum hospitio excipit, non ad demonstrationem, aut alio quopiam simulato modo, sed ob nomen prophetæ vel justī, id est, propter hoc ipsum quod nominantur et sunt, ille propheta, et hic justus, mercedem prophetæ et justī accipiet. Id autem duplicem habet interpretationem. Vel quod æqualiter cum his honoribus dignus habebitur. Nam magna res est hospitalitas : et præcipue si Dei sint cultores, qui excipiuntur. Aut quod dicendo mercedem prophetæ et justī, ostenderit discipulos et prophetas et justos futuros. Ne quis vero paupertatis velamentum obtendat, vide quousque sermonem demittat.

Vers. 42. *Et — mercedem suam.* Pusillos dixit discipulos, docens eos modestiam servare. Ψυχρὸν communiter dicunt aquam frigidam, quamquam simpliciter aquam significare potest. Unde et Marcus ⁴⁰ Ποτήριον ὕδατος, id est, *Poculum aquæ absolute dixit.*

CAP. XI, vers. 1. *Et factum est. — illorum. ††* Διατάσσω, pro præcipiens, jubens. Progressus est inde ad docendum et prædicandum in civitatibus

⁴⁰ Marc. ix, 41.

Variæ lectiones et notæ.

(35) ταύτην. A.

(36) Inclusa in margine. B. Eorum loco, post μάρτυριον, Hentenius videtur legisse ὁ καὶ ἐν τῷ —

κοιτῇ.

(37) *Mentem impellere, alienum est. Imo tractare sententiam.*

(22) *Sentit — intelligit.* In Græco est solum ἀποφαίνεται, quod reddi potest, loquitur, sententiam dicit.

discipulorum, a quibus illi orti erant : sive in civitatibus Judæorum

CAP. XX. De discipulis a Joanne missis.

Vers. 2. *Cum autem Joannes audisset — expectamus ?* Lucas vero dicit ⁴⁰, quod ipsi renuntiaverunt signa Joanni, et tunc duos quosdam ex illis misit, quod æmulationem sive invidiam manifestat, quam habebant isti adversus Christum. Misit autem illos Joannes interrogans, an ipse esset, quem venturum esse dicebant libri prophetarum, non tanquam ignorans : quo enim pacto dubitaret, qui antea cum prædicaverat, et propriis manibus baptizaverat, ac desuper testimonium de eo audiverat, divinumque Spiritum super eum descendentem quasi columbam conspexerat? Sed sciens discipulos suos invidia moveri adversus Christum; siquidem prius quoque accesserant, dicentes : *Rabbi, qui erat tecum trans Jordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce is baptizat, et omnes veniunt ad eum* ⁴¹.

Vehementer enim præceptorem suum amantes, et pariter gloria illius frui cupientes, indignabantur, videntes Christum celebrem fieri. Verum quia sæpius eos admonendo, persuadere nequiverat, nunc autem brevi moriturus erat : delectis duobus qui prudentiores essent, hos mittit ad Christum, prætextu quidem interrogandi, an ipse esset ille qui venturus erat; vera tamen causa erat, ut conspectis miraculis quæ faciebat crederent. Sciebat namque testimonium ab operibus credibilius esse magisque suspicione carere. Ideo etiam Christus cognito quod ob id potius Joannes eos misisset, statim in illa hora multa operata est miracula, sicut dicit Lucas ⁴². Nam si Joannes manifeste misisset eos quo spectatores fierent, nequaquam persuaderi potuissent ut illuc abirent. Ob hanc ergo causam prætextum finxit interrogationis.

V. 4. *Et respondens.* — V. 5 *Lætum Evangelii nuntium accipiunt.* Vide quomodo non ad effectam eorum interrogationem responderit, sed ad veram causam, propter quam missi erant. Pauperes autem, qui lætum Evangelii nuntium accipiunt, dixit apostolos. Quid enim eo pauperius, qui artem exercet piscatoriam ?

Vers. 6. *Et beatus — in me.* Hoc præsertim propter ipsos dixit Joannis discipulos, detegens illis cordis eorum arcanum : ostenditque quod se non lateret ipsos quoque offendi, quia cum publicanis et peccatoribus manducabat ⁴³ : et manifeste prius gastrimargiam ipsi objecerant adversus discipulos ejus, ut dictum est decimo quarto capite.

⁴⁰ Luc. vi, 18. ⁴¹ Joan. iii, 26. Luc. vii, 12. ⁴² Matth. ix, 14.

Variae lectiones et notæ.

(38) Inclusa in margine leguntur B. In principio α διατάσσων ad ἐπιπέδωμενος, omittit Hentenius, (39) τὸν Χριστόν.

των, ἐξ ὧν ὠρμητο. [Ἡ (38) αὐτῶν, ἕτοι, τῶν Ἰουδαίων].

ΚΕΦ. Κ'. Περὶ τῶν ἀποσταλέτων παρὰ Ἰωάννου.

Ἀκούσας δὲ Ἰωάννης — προσδοκῶμεν ; Ὁ δὲ Λουκᾶς φησιν, ὅτι αὐτοὶ ἀπήγγειλαν τὰ σημεῖα τῷ Ἰωάννῃ, καὶ τότε ἐπεμψε δύο τινὰς ἐξ αὐτῶν, ὅπερ ἐμφαίνει τὴν ζηλοτυπίαν, ἣν εἶχον οὗτοι πρὸς τὸν Χριστόν. Ἐπεμψε δὲ αὐτοὺς ὁ Ἰωάννης, ἐρωτῶν, εἰ αὐτός ἐστιν, ὃν ἐρχεσθαι φασιν αἱ βίβλοι τῶν προφητῶν, οὐχ ὡς ἀγνωστὸν πῶς γὰρ ; ὁ προκηρύξας αὐτὸν καὶ χερσὶν ἰδίαις βαπτίσας, καὶ τῆς ἀνωθεν περὶ αὐτοῦ μαρτυρίας ἀκούσας, καὶ τὸ θεῖον Πνεῦμα καταπτῶν ἐπ' αὐτόν, ὡσεὶ περιστῆρῶν, θαυσάμενος· ἀλλ' εἰδὼς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς ζηλοτύπως πρὸς τὸν Χριστόν ἔχοντας. Καὶ γὰρ καὶ πρότερον προσελθόντες εἶπον αὐτῷ ὅτι, Ὅς ἦν μετὰ σοῦ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ᾧ σὺ μαμαρτύρηκας, ἴδεν οὗτος βαπτίζει, καὶ πάντες ἐρχονται πρὸς αὐτόν.

Ἵπερφλοῦντες γὰρ τὸν ἴδιον διδάσκαλον, καὶ παραπολαύειν τῆς αὐτοῦ δόξης ἐθέλοντες, ἰσάκουντο βλέποντες αὐτόν (39) εὐδοκίμουνα. Ἐπεὶ δὲ πολλάκις παραινέσας, οὐκ ἐπίεισεν αὐτοὺς, λοιπὸν μέλλων τελευτᾶν, θύα τοὺς συνεωτέρους ἐπιλεξάμενος, πέμπει τούτους πρὸς τὸν Χριστόν, προφάσει μὲν ἐρωτήσοντας, εἰ αὐτός ἐστιν ὁ ἐρχόμενος, τῇ δὲ ἀληθείᾳ, ἵνα θαυσάμενοι τὰ θαύματα, ἃ ποιεῖ, πεισθῶσι. Καὶ γὰρ τὴν ἐπὶ τῶν πραγμάτων μαρτυρίαν πιστοτέραν καὶ ἀνυποπότηραν ἐγίνωσκε. Διὸ καὶ ὁ Χριστός, εἰδὼς ὅτι διὰ τοῦτο μέλλον αὐτοὺς ἐπέμψεν ὁ Ἰωάννης, εὐθὺς ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐθαυματουργῆσαι πολλὰ, καθὼς φησιν ὁ Λουκᾶς. Εἰ γὰρ φανερώς αὐτοὺς ἐπεμψε θεατὰς, οὐκ ἂν ἀπῆλθον. Διὰ τοῦτο οὖν ἐπλάσατο πρόφασιν ἐρωτήσεως.

Καὶ ἀποκριθεὶς — εὐαγγελίζονται. Ὅρα, πῶς οὐ πρὸς τὴν πεπλανημένην αὐτῶν ἐρώτησιν ἀπεκρίνατο, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀληθῆ αἰτίαν, δι' ἣν ἐπέμψθησαν. Πτωχοὺς δὲ εὐαγγελιζομένους, τοὺς ἀποστόλους ὠνόμασε. Τί γὰρ πνίστερον ἀλιευτικῆς ;

Καὶ μακάριος — ἐν ἐμοί. Τοῦτο προηγουμένως δι' αὐτοὺς εἶπε τοὺς μαθητὰς Ἰωάννου, ἀνακαλύπτων αὐτοῖς τὸ τῆς καρδίας αὐτῶν μυστήριον, καὶ δευκνύων, ὅτι οὐ λελήθασιν αὐτόν, σκανδαλιζόμενοι καὶ αὐτοὶ, διότι μετὰ τελωνῶν καὶ ἁμαρτωλῶν ἐσθίει. Καὶ γὰρ καὶ φανερώς πρότερον ἐνεκάλεσαν αὐτῷ (40) γαστριμαργίαν κατὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ὡς ἐν τῷ τεσσαρεσκαίδεκάτῳ κεφαλαίῳ προείρηται.

(40) αὐτὸν γαστριμαργον. A. Sed hoc postulat ἐκάλεσαν.

Τούτων δὲ — Ἰωάννου. Οὗτοι μὲν βελτιωθέντες, ἀπέβησαν. Διὰ δὲ μὴ παρόντων αὐτῶν λέγει περὶ Ἰωάννου ; ἵνα μὴ δόξη κολακεύει αὐτὸν.

Τί — σαλευόμενον ; Ἀκούσαντες οἱ ὄχλοι τὴν ἐρώτησιν Ἰωάννου, καὶ ἀγνοήσαντες τὸν σκοπὸν αὐτοῦ, διεθρομβήθησαν, πῶς ὁ τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα περὶ αὐτοῦ μαρτυρήσας, ἀμφιβάλλει νῦν, καὶ ὑπέπευσαν, ὅτι μετεβλήθη. Τοῦτο δὲ γινώσκῃ ὁ Χριστὸς, θεραπεύει τὴν τοιαύτην ὑποψίαν, διδάσκων ἅμα, καὶ ὅτι καρδιογνώστης ἐστίν. Ἐντροπικώτερον δὲ καθ' ἀπτόμενος αὐτῶν, φησὶν· Τί ἐξήλθετε εἰς τὴν ἐρημον θεάσασθαι ; καλαμὸν ὑπὸ ἀνέμου σαλευόμενον ; τοῦτέστι, κούφον καὶ εὐρίπιστον ἄνθρωπον, καὶ δίκην καλάμου τὴν γνώμην εὐμετάτρεπτον, ὡς ὑπολαμβάνετε νῦν, ἢ τούναντίον μᾶλλον, σταθιρὸν καὶ πέτρας στερρότερον, ὡς ἡ τότε σπουδὴ καὶ συνδρομὴ ὑμῶν ἐμαρτύρει :

Ἀλλὰ — ἠμφισμῆνον ; Δηλονότι τρυφῆλον, ἵνα καὶ διὰ τοῦτο δόξη χαύνος καὶ εὐμετάβλητος· ἢ τούναντίον μᾶλλον, ἐσκληραγωγημένον, ὡς καὶ ἡ στολὴ τούτου, καὶ ἡ τροφὴ διεδιδασκίωσαντο.

Ἰδοῦ — εἰσίν. Οὗτος δὲ, πρότερον μὲν, ἐν τῇ ἐρήμῳ διετῆτο, νῦν δὲ, ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ τετήρηται. Ἐπεὶ γὰρ τινες μὲν οἰκοθεοὶ εἰσὶ κούφοι, τινὲς δὲ καὶ ὑπὸ τρυφῆς τοῦτο πάσχουσι, τέθεικεν ὁ Χριστὸς καὶ τοῦτο κάκεινο, καὶ ἠλεγξεν, ὡς οὐδέτερον ἐστὶ περὶ τὸν Ἰωάννην. Εἶτα ἐπιφέρει τὴν ἀλήθειαν, καὶ μαρτυρεῖ τῇ ἀληθείᾳ, καὶ πλέκει τῷ Βαπτιστῇ λαμπρὸν ἐγκωμίου στέφανον.

Ἀλλὰ — προφήτου. — Περισσότερον, ἀντὶ τοῦ, *Μεῖζονα*. Εἶτα λέγει καὶ κατὰ τί μεῖζονα, ὅτι κατὰ τὸ προπορεύεσθαι πλησίον τῆς παρουσίας αὐτοῦ. *Μεῖζονες* γὰρ τῶν ἄλλων κηρύκων οἱ προπορευόμενοι πλησίον τοῦ βασιλείως.

[Περισσότερον (41) προφήτου, ὡς καὶ αὐτὸν ἰδὼν ὀφθαλμοφανῶς τὸν ὑπ' αὐτοῦ προφητευόμενον, ὃν οἱ πρὸ αὐτοῦ προφήται αἰνιγματωδῶς ἐθεύσαντο.]

Οὗτος — ἔμπροσθέν σου. Μετὰ τὴν οἰκίαν μαρτυρίαν, ἐπιφέρει καὶ τὴν προφητικὴν· ἔστι γὰρ *Μαλαχίου*, τὸ ῥητόν. Εἴρηται δὲ, ὡς ἀπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ Θεοῦ πρὸς τὸν Υἱὸν καὶ Θεόν. Ἄγγελον δὲ (42) αὐτοῦ, τὸν Ἰωάννην ὁ Θεὸς ἠνόμασεν, ἢ ὡς ἀπαγγεῖλαντα τῷ λαῷ τὰ λαληθέντα περὶ τοῦ Χριστοῦ· Ἐγένετο γὰρ, φησὶ, ῥῆμα Θεοῦ ἐπὶ Ἰωάννην τὸν τοῦ Ζαχαρίου υἱὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ· ἢ ὡς ἀγγελικὸν βίον μετερχόμενον, ἐν τῷ ὑπεραρθῆαι τῶν γηίνων καὶ φρονεῖν οὐράνια, Τὸ δὲ, Πρὸ προσώπου σου, ἀντὶ τοῦ, Ἐνώπιόν σου προσδύοντα, ὡς οἰκεῖον, ὃς καὶ ἔμπροσθέν σου εὐτροπίζει τὴν ὁδὸν σου. Ὁδὸς δὲ τοῦ Χριστοῦ, αἱ ψυχῆαι τῶν ἀνθρώπων, ὧν ἐπι-

Vers 7. *His autem — Joanne*. Illi quidem meliores redditi abscesserunt. Quare autem non ipsis presentibus locutus est de Joanne ? Ne ei videre tur adulari.

Vers. 7. *Quid — agitatum?* Audita a turbis Joannis interrogatione, cum intentum ignorarent illius, turbatæ sunt. quomodo is qui de hoc tot ac tanta testatus fuisset nunc dubitabat, et immutatum eum esse suspicabantur. Quo cognito, Christus hujusmodi medetur suspicioni, docens simul, et quod cordium esset cognitor, et confundendo eos redarguens. Ait ergo : Quid existis in desertum, ut videretis arundinem, quæ a vento agitur ? hoc est, levem et instabilem hominem, et ad modum arundinis facile mente mutabilem, ut nunc suspicamini ? aut e diverso stabilem, saxoque solidiorem, ut tunc vestrum studium ac concursus testabantur ?

Vers. 8. *Sed — amictum?* Deliciis scilicet gaudentem, ut etiam ex hoc mollis videatur facileque mutabilis ; aut potius e contrario, duris exercitatum, ut etiam vestis ejus ac cibus confirmarent.

Vers. 8. *Ecce — sunt*. Hic vero primum quidem in deserto versabatur, nunc autem in carcere retinetur. Quia vero quidam a domo (a) leves esse monstrantur, et quidam a deliciis hoc patiuntur, posuit Christus et hoc et illud, ac probavit neutrum posse dici de Joanne. Deinde quod verum est infert, et veritati attestatur, ac Baptistæ elegantem contexit encomii coronam.

Vers. 9. *Sed — propheta*. — *Excellentiorem*, hoc est majorem. Deinde dicit in quo majorem, videlicet in eo quod venerit circa Christi adventum. Nam majores aliis inter præcones sunt hi qui prope regem præcedunt.

† *Excellentiorem propheta*, utpote qui suis vidit oculis a se prophetatum, quem prophetæ ipsum præcedentes in ænigmatate conspexerant.

Vers. 10. *Hic — ante te*. Postquam testimonium affert et propheticum : est enim *Malachiæ* verbum ⁴⁴. Dictum est autem quasi a Patre et Deo, ad Filium etiam Deum. Joannem vero angelum suum Deus nominavit, sive quia *ἄγγελος* dicitur *nuntius*, et Joannes quæ sibi dicta erant de Christo annuntiavit populo : *Factum est*, inquit, *verbum Dei super Joannem Zachariæ filium in deserto* ⁴⁵. Sive quasi angelicam degentem vitam, eo quod super terrena elevabatur, ac cælestia sapiebat. Ante faciem tuam, hoc est in conspectu tuo præcedentem, tanquam domesticum tuum, qui etiam coram te parabit viam tuam. Via autem Christi animæ eranthominum per

⁴⁴ Malach. iii, 1. ⁴⁵ Luc. viii, 2.

Variae lectiones et notæ.

(41) inclusa uterque codex habet in margine.

(42) ἰανουῦ. A.

(a) *A domo*. Hoc obscurum est. Malim, aut *domestica consuetudine*, aut *a nativitate*.

quas oportebat verbum procedere prout tertio capite latius diximus. Potest etiam dici excellentior propheta, quia eum quem vidit prophetabat, quod nulli contigit prophetarum. Nec vidit tantum, verum etiam baptizavit.

Vers. 11. *Amen* — *Baptista*. Non natus est, inquit, inter homines, qui e mulieribus nati sunt, major illo. Quis enim alius in uteri tenebris absconditus, lucem venisse agnovit et illam exultatione adoravit ⁴⁶? Nullus alius præter hunc solum, qui merito sane cunctis major est. Et rursus, qui ab infantia ita solitariam ac eremiticam duxit vitam, taleque elegit exercitium? Certe nullus omnium. Postquam ergo Baptistam laudavit a concursu Judæorum ad ipsum, deinde a virtute illius, et tertio a suo suffragio, quarto quoque a prophetæ testimonio, et majorem prophetis eum prædicavit, ac universaliter omnibus majorem hominibus; curat (*b*) hanc laudum magnitudinem, ne propter hæc, ipso etiam Christo honoratiorem ducerent. Et vide, quid dicat.

Vers. 11. *Qui autem* — *est illo*. Minorem seipsum dicit, eo quod ita videretur apud Judæos. Nam Joannem eo majorem habebat, utpote qui ab infantia in eremum secesserat, et admirabili vitæ instituto usus fuerat. Christum vero tanquam communi modo conversantem deieciabant. Qui, inquit, minor est, id est qui videtur minor illo, major eo est in regno cælorum, hoc est, imperando cælis: utpote non homo solum, sed etiam Deus.

Vers. 12. *A* — *illud*. Chrysostomus dicit, quod hic regnum vocat fidem in ipsum, utpote arrhabonem ad regnum cælorum, ad fruitionem, inquam, bonorum quæ habentur in cælis. Vim autem patitur, hoc est violenter ab hominibus arripitur, dum illi sibi ipsis vim inferunt, ac certe necessitatem propriorum vincunt affectuum, aut etiam infidelitatis tyrannidem. Ideoque hoc manifestans, subjunxit quod *Violenti rapiant illud*. Hanc vero laudabilem violentiam, incepisse dicit a diebus prædicationis Joannis, qui populo clamavit: Resipiscite, instat enim regnum cælorum. Hoc autem nunc dixit Christus, simul quidem in laudem Joannis, quasi hominum salutem ait auspicatus: simul quoque excitans auditores, ut et ipsi similiter vim inferrent sibi ipsis.

Vers. 13. *Omnes* — *prophetaverunt*. Legem vocat veterem legislationem. Siquidem etiam in hac multa de Christo prædicta sunt: et maxime in legi-

⁴⁶ Luc. I, 41.

Varix lectiones et notæ

(45) Tom. VII, p. 417 C.: Καὶ γὰρ ὡθεὶ καὶ ἐπέγει λοιποῦ αὐτοῦ καὶ ἐντεύθεν εἰς τὴν πίστιν τὴν αὐτοῦ Subobscurè ergo dixit. Eundem lo-

(b) *Curat*. Etiam hoc obscurum. Malim, *temperat, modum ponit huic laudum magnitudini*.

βαίνειν ἐμὲλλον ὁ λόγος, ὡς ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ πλατύτερον εἰρηκάμεν. Λέγοιτο δ' ἂν περισσώτερος προφήτου, καὶ ὡς τὸν ὑπ' αὐτοῦ προφητευόμενον ἰδὼν, ὡς οὐδεὶς τῶν ἄλλων προφητῶν, καὶ μὴ μόνον ἰδὼν, ἀλλὰ καὶ βαπτίσας.

Ἄμην — Βαπτιστοῦ. Οὐ γεγέννηται, φησὶν, ἐν τοῖς γενουμένοις ἐκ γυναικῶν ἀνθρώροις μείζων αὐτοῦ. Τίς γὰρ ἄλλος, ἐν σκότει μῆτρας ἐπικυρόμενος, ἐγνώρισε τὸ φῶς ἔλθόν, καὶ τοῦτο τοῖς σκιρτήμασι προσεκύνησεν; Οὐδεὶς ἴσως, εἰ μὴ μόνος οὗτος. Μείζων ἄρα πάντων εἰκότως. Καὶ αὖθις, τίς ἐκ βρέφους οὕτω γέγονεν ἐρημικός καὶ τοιαύτην ἀσκησιν ἔλετο; Τῶν πάντων ὄντων οὐδεὶς. Ἐπαινέσας οὖν τὸν Βαπτιστὴν, ἀπὸ τε τῆς πρὸς αὐτὸν συνδρομῆς τῶν Ἰουδαίων, ἀπὸ τε τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ, καὶ τρίτον ἀπὸ τῆς οἰκείας ψήφου, καὶ τέταρτον ἀπὸ τῆς προφητικῆς μαρτυρίας. καὶ μείζονα μὲν τῶν προφητῶν ἀνακηρύξας αὐτὸν, μείζονα δὲ καθόλου πάντων ἀνθρώπων. θεραπεύει τὴν ὑπερβολὴν τῶν ἐγκωμίων, ἵνα μὴ διὰ ταῦτα μᾶλλον προτιμήσωσιν αὐτὸν τοῦ Χριστοῦ. Καὶ ὄρα, τί φησιν.

Ὁ δὲ — αὐτοῦ ἐστὶ. Μικρότερον, ἑαυτὸν λέγει, διὰ τὸ δοκεῖν οὕτω παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις, μείζονα γὰρ αὐτοῦ τὸν Ἰωάννην ἐνόμισεν, ὡς ἐκ βρέφους ἐρημικῶν, καὶ ξένη διαίτη χρώμενον. Τὸν γὰρ Χριστὸν, ὡς κοινῶς διακίωμενον, ὑπεβίβαζον. Ὁ δὲ μικρότερός φησιν, ὁ δοκῶν ἐλάττων αὐτοῦ, μείζων αὐτοῦ ἐστὶν ἐν τῷ βασιλείῳ τῶν οὐρανῶν, ὡς μὴ μόνον ἀνθρώπος, ἀλλὰ καὶ Θεός.

Ἄπο — αὐτῆν. Ὁ (43) Χρυσόστομος φησιν. ὅτι βασιλείαν οὐρανῶν λέγει νῦν, τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν, ὡς εὔσαν ἀρραβῶν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, φημὶ δὲ, τῆς ἀπολαύσεως τῶν ἐν οὐρανοῖς ἀγαθῶν. Βιάζεται δὲ, ἀντὶ τοῦ, βιαίως ἀρπάσσεται παρὰ τῶν ἀνθρώπων, ἐν τῷ βιάζειν ἑαυτοῦ καὶ νικᾶν τὴν ἀνάγκην τῶν οἰωνοῦ παθῶν, ἢ καὶ τὴν τυραννίδα τῆς ἀπιστίας. Διὸ καὶ τοῦτο σαφηνίζων ἐπέγαγεν, ὅτι βιασταὶ ἀρπάσσουσιν αὐτῆν. Ταύτην δὲ τὴν ἐπαινετὴν βίαν ἔρησθαί φησιν ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ κηρύγματος Ἰωάννου, βούοντος τῆ λαῶ. Μετανοεῖτε. ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Εἴρηκε δὲ τοῦτο νῦν ὁ Χριστός, ἅμα μὲν ἐπαινῶν τὸν Ἰωάννην, ὡς αὐτὸν ἐναρξάμενον τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων, ἅμα δὲ καὶ παραθήγων τοὺς ἀκούοντας εἰς τὸ καὶ αὐτοὺς ὁμοίως βιάζειν ἑαυτοῦς.

Πάντες — προσηύτευσαν. Νόμον λέγει, τὴν παλαιὰν νομοθεσίαν. Καὶ γὰρ καὶ ἐν ταύτῃ πολλὰ περὶ Χριστοῦ προεῖρητο, καὶ μᾶλλον ἐν τοῖς περὶ

cum tractat t. VIII, p. 320 C, ubi nullam verbum perὶ πίστεως.

θυσιων νόμοις, τύπον και προμήνομα κεκτημένοις Α του τυθῆναι μέλλοντος ὑπὲρ τοῦ κόσμου. Φησὶν οὖν ὅτι πάντες οἱ προφῆται, οἱ προφητεύσαντες δηλαδὴ περὶ τοῦ μέλλοντος ἔρχεσθαι Χριστοῦ, καὶ ὁ νόμος, ὁ προφητεύσας περὶ τοῦ μέλλοντος θύεσθαι προβάτου καὶ ἀμνοῦ, μέχρις Ἰωάννου τὰς τοιαύτας αὐτῶν προφητείας ἐξέτινας. Μεχρι μὲν γὰρ Ἰωάννου προφητεῖαι ἔσαν αὐταὶ ἐπ' αὐτοῦ δὲ λοιπὸν, οὐκ ἔτι προφητεῖαι μεμενῆκασιν, ἀλλὰ πράγματα γεγονάσι. Καὶ γὰρ αὐτὸς εἶδε τὴν ἔκθασιν τούτων. Διὸ καὶ, ἐπιγνοὺς τὸν Χριστὸν, ἀμὸν αὐτὸν προσγορεύσας, εἶπών. Ἰδοὺ ὁ Ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου.

Εἶρηκε δὲ τὸν λόγον τούτον ὁ Χριστὸς, ἅμα μὲν καὶ ἐντεῦθεν ἰπαινωὺν τὸν Ἰωάννην, ὡς (44) πρῶτον ἐπιγνόντα τὴν ἔκθασιν τῶν τοιούτων προφητειῶν, Β οἷα καὶ αὐτὸν προφήτην ἅμα δὲ καὶ διδάσκων, ὅτι παραγέγονεν ἡ προφητευόμενος, καὶ οὐκ ἔτι χρῆ προσδοκᾶν ἕτερον.

Ἔστι δὲ καὶ ἄλλη τις ἐξηγήσις, ὅτι παντες ἀπλῶς οἱ προφῆται καὶ ὁ νόμος τοῦ (45) προφητεύειν ἕως Ἰωάννου προσέφησαν ἐν Ἰουδαίαις, καὶ τελευταῖος προφήτης οὗτός ἐστι· τὸ λοιπὸν δὲ, οὐδαὶς ἕτερος αὐτοῖς προφητεύσει, καὶ χρῆ τούτῳ πισθεσθαι πάντως ὡς τελευταίῳ· πολλὰ περὶ ἑμοῦ μαρτυρήσαντι καὶ νυμφαγωγῆσαντι μοι τὰς ἀπάντων ψυχὰς· ἐπεὶ καὶ Κατασκευάζειν ἔμπροσθέν μου τὴν ἐδὸν μου, Μαλαχίας ὁ προφήτης εἶπεν αὐτόν.

Καὶ εἰ — ὁ μέλλων ἔρχεσθαι. Προσδοκᾶσιν Ἰουδαῖοι, τότε τὸν Χριστὸν ἔλθειν, ὅταν ἔλθῃ Ἡλίας, προδράμῃ τῆς παρουσίας αὐτοῦ. Καὶ γὰρ ἐστὶ προφητεία Μαλαχίου λέγουσα· Ἀποστειλὲ ἡμῖν Ἡλίαν τὸν Θεοδίτην, ὃς ἀποκαταστήσει καρδίαν πατέρα πρὸς υἱόν. Καὶ μίλλει μὲν Ἡλίας προδραμεῖν τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, ἀλλὰ τῆς δευτέρας. Τῆς γὰρ πρώτης ὁ Ἰωάννης προέδραμε. Φησὶν οὖν ὁ Χριστὸς, ὅτι Ἐὰν θέλητε δεῖξασθαι, ὁ μίλλω τὴν εἰπεῖν ἢ δεῖξασθαι, ἀντὶ τοῦ, Προσέχουσιν τὰς πράγμασιν· αὐτὸς ἐστὶν (46) Ἡλίας ὁ μέλλων ἔρχεσθαι· αὐτὸς ἐστίν, ὡς τὴν αὐτὴν αὐτῷ διακονίαν ἀνύων. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνος, προτρέχων τῆς δευτέρας μου παρουσίας, ἐπιστρέψει τὰς καρδίας τῶν τνηκαῦτα Ἰουδαίων πρὸς τοὺς ἀποστόλους· πατέρες γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι τῶν ἀποστόλων· οὕτω καὶ οὗτος, προτρέχων τῆς πρώτης μου παρουσίας, ἐπιστρέψει τὰς καρδίας τῶν μελλόντων πιστεύειν Ἰουδαίων πρὸς ἐμὲ, τὸν υἱὸν αὐτῶν. Κατὰ γὰρ τὴν ἐνανθρώπησιν ἐξ Ἰουδαίων ὁ Χριστὸς κατήγετο. Καὶ ὡσπερ ὁ πρῶτος Ἡλίας, δευτέρος πρόδρομος λέγεται· οὕτω δὲ καὶ ὁ πρῶτος πρόδρομος, δευτέρος Ἡλίας προσαγορεύεται, διὰ τὴν, ὡς εἶρηται (47). ὁμοίαν διακονίαν.

⁴⁷ Joan. i, 29. ⁴⁶ Malach. iii, 1.

Variae lectiones et notæ.

(44) καὶ, pro ὡς. A.

(45) Ita quoque Hentenius videtur legisse, qui *prophetandi* habet. Minime autem in eo possum acquiescere. Credo ergo aut τὸ, aut τῷ legendum esse, loco τῷ. Τὸ quid sit, per se apparet. Alterum autem ita capio: Oἱ προφῆται καὶ ὁ νόμος προ-

bus de sacrificiis, figuram aut præaugurium habentibus ejus, qui promundo erat offerendus. Dicit ergo: Omnes prophetæ, qui videlicet de venturo Christo prophetaverant, et lex quæ in ovium et agni immolatione, prophetabat de Christo immolando, hujusmodi prophetias ad Joannem usque protenderunt. Hæc siquidem prophetiæ erant usque ad Joannem: deinceps vero cum illo jam non prophetiæ manserunt, sed operum exhibitiones factæ sunt. Nam horum ipse vidit eventum: ideoque agnito Christo, agnum eum appellavit, dicens: *Ecce Agnus Dei qui tollit peccatum mundi* ⁴⁷.

Christus autem hunc locutus est sermonem, simul Joannem hinc laudans, tanquam primum qui harum prophetiarum cognovit eventum, quasi et ipsum prophetam: simul quoque docens, quod advenerit jam qui prophetabatur, nec deinceps alterum oporteat expectare.

Est autem et alia quædam expositio, quod omnes simpliciter prophetæ et lex prophetandi, usque ad Joannem Judæis prophetaverant, et hic ultimus est prophetarum: deinceps vero nullus alius eis prophetabit. Huic ergo quasi postremo omnino credere oportet, qui multa de me testatus est: et venit ut omnium animas tanquam sponsas ad me adducat. Nam et hunc Malachias propheta missum dixit ⁴⁶: *Ut appareret viam meam ante me*.

Ver^o. 14. *Et si — venturus erat*. Expectant Judæi Christum tunc venturum cum venerit Elias, ut præcurrat adventum ejus. Malachiæ namque propheta est quæ dicit: *Mittam vobis Eliam Thesbyten, qui restituet cor patris ad filium*. Et certe venturus est Elias, ut præcurrat Christi adventum, sed secundum; Joannes namque primum præcurrit. Dicit ergo Christus: Si vultis recipere quod futurum esse dictum est de hoc tempore: sive suscipere, id est rebus animam advertere, ipse est Elias qui venturus erat, utpote ipsum illius ministerium perficiens. Sicut enim ille secundum meum adventum præcurrens, convertet corda Judæorum illius temporis ad apostolos, patres siquidem apostolorum sunt Judæi: ita et hic convertit, præcurrens meum adventum, corda eorum qui credituri sunt Judæorum ad me qui sum filius eorum. Nam secundum humanitatem Christus a Judæis descendit. Et sicut primus Elias, secundus præcursor dicitur, ita sane et primus præcursor, secundus Elias appellatur propter simile ministerium, ut dictum est.

φάτευσαν τὸ προφητεύειν. 1. ὁ., τὸ προφητευθῆναι ἕως Ἰωάννου. Ἐλθόντος γὰρ τοῦ προφητευθέντος, ὃν αὐτὸς ἰσακτυλοδείκτησεν ὁ Ἰωάννης, οὐκέτι χρεῖα προφητείας.

(46) Ἡλίας, omittit B.

(47) ὁμοίαν, ὡς εἶρηται. A.

Vers. 15. *Qui — audiat. Aures nunc dicit intelligibiles: omnes siquidem auditores habebant sensibiles. Dicit autem: Qui habet aures intelligibiles ad intelligendum, intelligat quod dictum est, puta quod Joannes sit Elias; videbatur enim ænigmati simile. Nam demonstrando quod Joannes esset Elias, simul quoque demonstraverat advenisse Christum. Dicens autem: Qui habet aures ad audiendum audiat, excitat eos ad interrogandum de eo quod ænigma videbatur.*

Vers. 16. *Cui — hanc? Lucas habet: Cui assimilabo homines generationis* ⁴⁹ *? Assimilabo vero, id est Comparabo. Vult autem esse difficile convincere Judæos.*

Vers. 16. *Similis — suis. Puerulis Judæos comparavit, propter eorum insipientiam. Forum autem* B *locus est publicus in quem multitudo undique confluit negotiationis gratia. Consodalibus vero, hoc est amicis suis: et seipsum ac Baptistam intelligit, quibus acclamabant sive colloquebantur Judæi.*

Vers. 17. *Et — planxistis. Dicunt prædicti consodalibus suis: Tibia cecinimus vobis, etc. Habent autem hunc sensum: Ostendimus vobis facilem vivendi normam et non placuit; ac difficilem et rursus displicuit. Tibia namque læta canere facile est; lugubria vero canere, difficile. Et rursum saltare, altero læta canente tibia. delectat: similiter plangere sive lugere, aliquo lugubria canente complacet. Deinde subduns interpretatur prædicta dicens:*

Vers. 18. *Venit — Vers. 19. peccatorum. Joannis vivendi modus difficilis erat et asper; neque enim panem edebat, neque vinum bibeat: Christi vero facilis ac levis, panem siquidem edebat vinumque bibeat: et erant invicem contrariæ hæ vivendi rationes, neutrius tamen conversatio placuit. Sed Joannem quidem propter escarum, vini que abstinentiam, dæmonium habere dicebant; Christum vero, quod ederet ac biberet, comedonem, vini que potorem nominabant: quanquam manifeste horum calumnias non scripserit evangelista, præsentem sermonem arbitratus sufficere.*

Quemadmodum enim duo venatores, animal capti difficile venari conantes, quod solis duobus modis capi potest sibi mutuo contrariis, dividentes hos inter se, ut alterum quisque eligat, opposito quidem inter se invicem modo venantur: idem tamen faciunt. Ita quoque hic dispositum est, ut Joannes quidem durio rem vivendi regulam haberet, Christus vero molliorem: ut sive hunc sive illum eligentes, obedi-
rent eis: et vel per hunc vel per illum caperentur.

⁴⁹ Luc. vii, 32.

Variæ lectiones et notæ.

(48) ὅτι abest. B.

(49) δυσθήρευτον. A. Utrumque probum, uti

A Ο ἔχων — ἀκουίτω. Ὡτα νοητὰ λέγει τῶν αἰσθητῶ γὰρ πάντες εἶχον οἱ ἀκροώμενοι. Φησὶ δὲ (48) ὅτι ὁ ἔχων ὡτα νοητὰ εἰς τὸ συνίναί, συνίτω τὸ ρηθὲν, ἤγουν, πῶς ἐστὶν Ἡλίας ὁ Ἰωάννης. Ἐδοκε γὰρ αἰνίγματι ὁμοιον, ἀποδείξας μὲν οὖν Ἡλίαν, τὸν Ἰωάννην, συναπέδειξε, καὶ ὅτι παραγέγονεν ὁ Χριστός. Εἰπὼν δὲ, ὅτι Ο ἔχων ὡτα ἀκουεῖν, ἀκουίτω, διήγειρεν αὐτοὺς εἰς τὸ ἐρωτᾶσαι περὶ τοῦ δοκοῦντος αἰνίγματος.

Τίμη — ταύτην; Ὁ δὲ Λουκᾶς· Τίμη ὁμοιώσω τοῦς ὠθρώπους τῆς γενεᾶς ταυτῆς; — Ὁμοιώσω δὲ, ἀντὶ τοῦ, Παρεκιάσω. Βούλεται δὲ τὸ δυσθέρστον ἐλέγξαι Ἰουδαίων.

Ὁμοία — αὐτῶν. Παιδίους τοὺς Ἰουδαίους παρεκιάσατο, διὰ τὴν ἀπροσῆνη αὐτῶν. Ἄγορὰ δὲ ἐστὶ τόπος δημόσιος, ἐν ᾧ τῇ πλήθει πανταχόθεν συνήρουντο, ἐμπορίας χάριν. Ἐταίρους δὲ, τουτίσται, φίλους αὐτῶν, λέγει ἑαυτὸν, καὶ τὸν Βαπτιστὴν Ἰωάννην, οἷς προσεφέρουν, εἰπὼν, συναλλοῦν οἱ Ἰουδαίοι.

Καὶ — ἐκοψασθε. Καὶ λέγουσι τοῖς δηλωθεῖσι παιδίους οἱ τοιοῦτοι ἑταῖροι αὐτῶν, ὅτι ἠλλήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ὠρχήσαμεσθε, ἐθρηνήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ἐκοψασθε. Ταῦτα δὲ, τοιαύτην ἔχει διάνοιαν· ὅτι ἐπεδειξάμεθα ὑμῖν πολιτείας εὐπρόσπιτον, καὶ οὐκ ἠρέσθητε· καὶ δυσπρόσιτον, καὶ κἀκεῖν οὐκ ἠρέσθητε. Τὸ μὲν γὰρ αὐλεῖν, εὐπρόσιτον· τὸ δὲ θρηνεῖν, δυσπρόσιτον. Καὶ αὖθις ὁ ὀρχούμενός τε ἀλούοντός τε τινος ἀρέσκειται καὶ ὁ κοπτόμενός, εἴπουν κλαίων, θρηνοῦντός τε τινος ἀρέσκειται. Εἶτα ἐπερμηνεύει τὰ ρηθέντα λέγων·

Ἦλθε — ἀμαρτωλῶν, Ἡ μὲν τοῦ Ἰωάννου δίαίτα, δυσπρόσιτος καὶ τραχεῖα· οὔτε γὰρ ἤσθιεν ἄρτον, οὔτε ἐπινεν οἶνον· ἡ δὲ τοῦ Χριστοῦ, εὐπρόσιτος καὶ ὁμαλὴ. Τί γάρ; ἤσθιεν ἄρτον, καὶ ἐπινεν οἶνον· καὶ ἤσαν μὲν ἀλλήλαις ἐναντία αὐταὶ αἱ δίαίται. Οὐδὲτέρω δὲ τῶν οὕτω διαιωμένων ἠρέσκοντο· ἀλλὰ τὸν Ἰωάννην μὲν, διὰ τὴν ἀσπίταν καὶ ἀνοικίαν, δαίμονιον ἔχειν εἶπεν· τὸν δὲ Χριστόν, διὰ τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν, φάγον καὶ οἰνοπότην ὠνόμαζον, εἰ καὶ μὴ ρητῶς τὰς διαβολὰς τούτων ἀνέγραψεν ὁ εὐαγγελιστὴς, νομίσας ἀρκεῖν τὸν παρόντα λόγον.

Ὡσπερ γὰρ δύο θηρεύεται, ζῶον δυσθήρευτον (49) εἰεῖν σπεύδοντες, ἐκ δύο μόνων διεξόδων θηρευθήναι μέλλον, ἐναντίων ἀλλήλαις, ἐκατέρων διεξόδον ἐκατέρος διαλαβῶν, ἐξεναντίας μὲν ἀλλήλοις ἵστανται, τὸ αὐτὸ δὲ ποιοῦσιν· οὕτως ὠκονομήθη, τὸν μὲν Ἰωάννην σκληροτέρην ἔχειν ἀγωγὴν, τὸν δὲ Χριστόν μαλακωτέραν, ἵνα εἴτε τοῦτον, εἴτε ἐκεῖνον ἀποδείξάμενοι, πισθῶσιν αὐτοῖς, καὶ εἴτε διὰ τούτου, εἴτε δι' ἐκεῖνον θηραθῶσι. Καὶ ἤσαν

ἀθήρευτος et ἀθήρατος. Sed ἀθήρευτος et δυσθέρματος frequentiora sunt.

ἐναντίας μὲν ἀλλήλαις αἱ ὁδοί. τὸ δὲ ἔργον, ὁμοιον. Ἄλλ' αὐτοί, καθάπερ θηρίον δύστροπον, ἐκατέρους φεύγοντες, ἐκατέρους ἐκάκιζον.

Ἐρωτήσωμεν τοίνυν, αὐτούς· Καλὸν ἢ σκληροτέρα πολιτεία; Καὶ πῶς οὐκ ἐπίσθητε τῷ Ἰωάννῃ, τὸν Χριστὸν ὑμῖν ὑποδεικνύοντι; Ἀλλὰ καλὸν ἢ μαλακωτέρα· καὶ πῶς οὐκ ἐπίσθητε τῷ Χριστῷ, τὴν ὁδὸν ὑμᾶς τῆς σωτηρίας διδάσκοντι;

Διατί δὲ μᾶλλον ὁ Ἰωάννης τὴν σκληροτέραν ἀγωγὴν εἶχε; Διότι εἶδει τὸν μὲν κήρυκα τῆς μετανοίας σκυθρωπὸν εἶναι, τὸν δὲ δευτέρα τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν, χαρίεστα. Καὶ ὅτι ὁ μὲν Ἰωάννης οὐδὲν πλὴν ἐπεδείξατο τοῖς Ἰουδαίοις, εἰ μὴ πολιτείαν μόνην. Ἰωάννης γὰρ, φησὶν, οὐδὲν ἐποίησε σημεῖον· ὁ δὲ Χριστὸς καὶ τὴν (50) ἀπὸ τῶν θεο- κρεπῶν θαυμάτων μαρτυρίαν ἐπέκτητο.

Ἄλλως τε δὲ, καὶ γινώσκων ἀσθενεῖς τοὺς ἀνθρώπους, συγκατέβαινε, ἵνα κερδήσῃ μᾶλλον αὐτούς ἐντεῦθεν. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς τραπέζας τελωνῶν οἰκονομικῶς εἰσέρχεται, καὶ τοῖς μεμφομένοις ἀπελογεῖτο, τὴν αἰτίαν λέγων. Οὐκ ἤλθον καλεῖσθαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετανοίαν

Ἄλλ' οὐδὲ τῆς σκληρᾶς ἡμέλησεν ἀγωγῆς, ἐν τῇ ἐρήμῳ μετὰ τῶν θηρίων οἰκήσας, καὶ τεσσαράκοντα νηστεύσας ἡμέρας, ὡς προδεδήλωται. Καὶ εἰς τραπέζας δὲ εἰσιῶν, εὐλαβῶς τε καὶ ἐγκρατῶς καὶ ἁγιοκρεπῶς ἦσθε καὶ ἔπινε.

Καὶ — αὐτῆς. Ἐδικαιώθη, ἀντὶ τοῦ, Δικαία ἐλογίσθη, τουτέστιν ἐθαυμάσθη ἢ σοφία τοῦ Θεοῦ, ἢ οἰκονομήσασα τὸν Ἰωάννην καὶ τὸν Χριστὸν ἐναντίας ὁδοῦς πολιτειῶν εἶναι, διὰ τὴν αὐτὴν ὠφελίαν τῶν ἀνθρώπων. Ἐθαυμάσθη δὲ, ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῆς, ἔχουν, παρὰ τῶν συνειντών αὐτῆς. Υἱοὶ γὰρ σοφίας, οἱ συνετοί· ἢ Ἐδικαιώθη, ἀντὶ τοῦ, Δικαία καὶ ἀνεγκλητος ἐλογίσθη, ὡς ποιήσασα πᾶν ὃ εἶδει, καὶ παντὶ τρόπῳ χρησαμένη πρὸς σωτηρίαν αὐτῶν.

Τότε — μετενόησαν. Ὀνειδίσειν, ἀντὶ τοῦ, Ταλανίζειν. Ὀνειδος γὰρ καὶ ὁ ταλανισμός. Λυνάμειν δὲ, τὰ θαύματα λέγει.

Οὐαὶ σοι — μετενόησαν. Τὸ (51) Σοδομα μὲν καὶ Γομορῶρα τίθησιν, ὡς εἰς ἀσίλγειαν ἐπιφανίστατα τὴν Τύρον δὲ καὶ τὴν Σιδῶνα, ὡς εἰς εἰδωλολατρίαν διαβορέτους.

Πλὴν — ὑμῖν. Τὸ Πλὴν, ἀντὶ τοῦ, Λιὰ τοῦτο. Μιγνύει δὲ τῷ ταλανισμῷ καὶ ἀπειλῇ, ἵνα ἢ αἰσχυνθῶσιν, ἢ φοβηθῶσι.

50 Joan. x, 41. 51 Matth. ix, 13. 52 Marc. i, 13.

Variae lectiones et notæ.

(50) ἀπὸ τῶν omittit B. (51) Τό, propter vicinum τὴν δέ, vix ferri potest. Crediderim ergo Euthymium scripsisse τὰ. Hentennis videtur legisse: Ἐν τοῖς ἐξῆς Σόδομα. Cur au-

A Et erant sane hæ viæ inter se invicem contrariæ : simile tamen erat opus. Verum hi, tanquam fera captu difficilis, utrumque fugientes, utrique deprehabant.

Interrogemus ergo illos. Estne proba vita asperior? quomodo ergo non obedistis Joanni Christum vobis demonstranti? At fortassis vita mollior ac suavior magis placet. Et quare non obedistis Christo viam salutis vos docenti?

Verum quam ob causam Joannes potius asperam vivendi normam habuit? Quia oportebat pœnitentiæ prædicatorem tristem quamdam gravitatem præ se ferre: et remissionis peccatorum largitorem, humanum atque benignum esse, Et quia Joannes nihil amplius, quam solam vitæ normam Judæis demonstravit: siquidem Joannes, inquit, nullum fecit signum 51: Christus vero etiam a divinis miraculis testimonium adeptus est.

Præterea quoque sciens imbecilles esse homines demittit sese, ut illos magis lucrifaceret, et propter hoc ad mensas etiam publicanorum dispensatorie accedebat: et indignantibus causam reddebatur, dicens: Non veni ad vocandum justos, sed peccatores ad pœnitentiam 51.

Neque tamen duram vivendi normam neglexit, in deserto cum feris versatus 52, ac diebus quadraginta jejunans, ut supra dictum est. Præterea quoque ad mensas accedens verecunde, temperate, et prout sanctos decet, religiose edebat ac bibe-

C Vers. 19. Et — suis. — Justificata est, Justa id est habita est, sive admirationi habita est Dei sapientia, quæ disposuit ut Christus ac Joannes oppositis viis incederent, propter ipsam hominum utilitatem. Admirationi autem habita est a filiis suis, sive ab intelligentibus illam: filii namque sapientiæ sunt sapientes aut intelligentes: vel Justificata est, hoc est Justa ac irreprehensibilis habita est: utpote quæ fecit quidquid debuit: et omni modo usa est ad illorum salutem.

Vers. 20. Tunc — resipuisent. Exprobrare, hoc est, Miseras dicere ac deplorare. Nam probum miseria est. Virtutes autem dicit miracula.

Vers. 21. Væ tibi — resipuisent. In sequentibus Sodoma et Gomorrha ponit, utpote in libidine nominatissima; Tyrum autem et Sidona tanquam maxime in idololatria insignes.

Vers. 22. Attamen — vobis. Attamen, id est, Propter hoc. Significat autem miseriam ac minas, ut vel erubescant vel paveant.

tem Γομορῶρα memoravit, quorum nulla hic fit mentio? Vel ex loco simili Matth. x, 15, vel quod alibi etiam istæ urbes conjungi solent.

Vers. 23. *Et hodie in die* Capernaum celebris fuit, eo quod habitaverit in ea Christus, multaque miracula in ea ediderit. Dicit ergo : Et tu per gloriam usque ad cœlum exaltata, usque ad inferos detraheris per ignominiam. Sunt autem quæ dicuntur alterius rei significativa. Siquidem usque ad cœlum, gloriæ demonstrat magnitudinem ; usque ad inferos autem, ignominie. Augmentum vero criminis et demonstratio extremæ pravitatis est, non solum peiores esse peccatoribus qui tunc erant, sed illis qui unquam fuerant.

Vers. 24. *Attamen — tibi.* — Vobis, ad civitatis illius cives dictum est ; Tibi vero, ad civitatem.

Vers. 25. *In — parvulis,* Ἀπόκρισις vocabulum (quod nos communiter responsonem vertimus) variis significat. Mitto nunc separationem ac digestionem secundum medicos, et quæ ad hoc fit, terminationem. Interdum quidem principii locum habet, ut cum dicitur, *Respondens Jesus dixit : Confiteor tibi, Pater, Domine cœli et terræ,* de quo nunc est sermo ; nulla enim præcessit interrogatio. Quandoque vero ad interrogationem redditur, ut est illud : *Respondens Simon Petrus dixit : Tu es Christus Filius Dei vivi* 55 ; præcessit interrogatio. Interdum quoque sermonis continuationem significat, ut capite vicesimo nono hujus, cum Chananea dixisset : *Utique, Domine, nam et catelliedunt de micis, quæ cadunt a mensa dominorum suorum ; consequenter statim subjungitur : Tunc respondens Jesus dixit illi : O mulier, magna est fides tua ; fiat tibi sicut vis* 56. Ad hæc quoque significat exhortationem sive deprecationem, ut cum dicitur : *Respondens autem Petrus dixit ei : Edisserere nobis parabolam hanc* 55. Quandoque autem abundat, ut cum dicitur : *Respondens autem Petrus dixit illi : Et si omnes offendantur per te, ego tamen nunquam offendar* 56. Siquidem Marcus prætermisit, Respondens, et dixit : *Petrus autem ait illi* 57, etc. Interdum vero significat etiam interrogationem, ut cum dicitur : Respondit eis Jesus : *Num ego duodecim elegi* 58 ?

Confiteor autem dicit nunc gratiarum actionem. Sapientes vero et prudentes eos qui tales populo videbantur, puta Scribas et Phariseos. Parvulos vero, apostolos propter simplicitatem et innocentiam ac sinceritatem. Gratias tibi ago, inquit, quod absconderis fidei mysteria a sapientibus et prudentibus, illa cognoscere nolentibus : et revelaris ea parvulis, læto animo ipsa suscipientibus. Gratias autem agens Patri, demonstravit se Filium ejus esse

Και — σήμερα. Ἡ Καπερναοὺμ ἑνδοξος γέγονε διὰ τὸ κατοικεῖν ἐν αὐτῇ τὸν Χριστόν, καὶ τὰ πολλὰ τῶν θαυμάτων ἐν αὐτῇ τελείσαι. Φησὶν οὖν ὅτι καὶ οὐ, ἢ μέχρι τοῦ οὐρανοῦ ὑψωθείσα τῇ δόξῃ ἕως ἄθρου καταθεβάσθησθαι τῇ ἀδοξίᾳ. Ἐμφαντικὰ δὲ τὸ, *Μέχρι τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τὸ, Ἔως ἄθρου.* Ἐμφαντοῦσι γὰρ, τὸ μὲν, μέγεθος δόξης· τὸ δὲ ἀδοξίας. Αὐξήσις δὲ κατηγορίας καὶ ἀπόδειξις κακίας ὑπερβαλλούσης, τὸ λέγειν, αὐτοὺς μὴ μόνον χείρους τῶν τότε ἀμαρτωλῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν πώποτε γενομένων.

Πλὴν — σοί. Τὸ μὲν, γὰρ, πρὸς τοὺς πολίτας τῆς πόλεως ἐκείνης εἴρηται· τὸ δὲ σοί, πρὸς τὴν πόλιν.

Ἐν — νηπίοις. Τὸ τῆς ἀποκρίσεως ὄνομα, πολυσήμαντόν ἐστιν, ἵνα γὰρ εἴσω τὸν διαχωρισμὸν καὶ τὴν διαφύρασιν, κατὰ τοὺς ἰατροὺς, καὶ τὴν εἰς τοῦτο κατέληξιν. ποτε μὲν τόπον ἀρχῆς ἔχει, ὡς τὸ· Ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν· Ἐξομολογοῦμαι σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς· περὶ οὗ νῦν ὁ λόγος· οὐ προηγήσατο γὰρ ἐρώτησις· ποτὶ δὲ, πρὸς ἐρώτησιν ἀποδίδεται· ὡς τὸ· Ἀποκριθεὶς Σίμων Πέτρος εἶπε. Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος· προηγήσατο γὰρ ἐρώτησις· ποτὶ δὲ, λόγου διαδοχὴν δηλοῖ· τῆς γὰρ Καναανικῆς εἰπούσης· Ναί, Κύριε· καὶ γὰρ τὰ κυνάρια ἐσθίει ἀπὸ τῶν ψιχίων τῶν πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπίτσας τῶν κυρίων αὐτῶν· ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῇ· Ὡ γύναι, μεγάλη σου ἡ πίστις, γενεθήτω σοι ὡς θέλεις. Ποτὶ δὲ, σημαίνει ἰπαράκλησιν, ὡς τὸ· Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος εἶπεν αὐτῷ. [φράσον (52) ἡμῖν τὴν παραβολὴν ταύτην· Ποτὶ δὲ, περιττόν τίθειται· ὡς τὸ· Ἀποκριθεὶς ὁ Πέτρος εἶπεν αὐτῷ] Εἰ πάντες σκανδαλισθήσονται ἐν σοί, ἐγὼ δὲ οὐδέποτε σκανδαλισθήσομαι· καὶ γὰρ ὁ Μάρκος παρελιπε τὸ, Ἀποκριθεὶς, καὶ εἶπεν· Ὁ δὲ Πέτρος ἔφη αὐτῷ· Ἔστι δ' ὅτι δηλοῖ καὶ τὴν ἐρώτησιν ὡς τὸ· Ἀπεκρίθη αὐτοῖς, ὁ Ἰησοῦς· Οὐκ ἐγὼ ἡμᾶς τοὺς δώδεκα ἐξελέξαμεν.

Ἐξομολόγησιν δὲ νῦν, τὴν εὐχαριστίαν λέγει· καὶ σοφοὺς μὲν, καὶ συνετοὺς, τοὺς οὕτω δοκοῦντας τῷ λαῷ. Γραμματείας καὶ Φαρισαίους· νηπίους δὲ, τοὺς ἀποστόλους, διὰ τὸ ἄκακον, καὶ ἀπὸνηρον, καὶ ἀφελές. Εὐχαριστῶ σοι, φησὶν, ὅτι ἀπίκρυψας τὰ τῆς πίστεως μυστήρια ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, μὴ θελησάντων ἐπιγνῶναι ταῦτα, καὶ ἀπακαλύψας αὐτὰ νηπίοις, τοῖς παραδειγμαμένοις αὐτά, εὐχαριστήσας μὲν οὖν τῷ Πατρὶ, (53) ἰδεῖν, ὅτι

55 Matth. xvi, 16. 56 Matth. xv, 27, 28. 57 Matth. xv, 15. 58 Matth. xxvi, 33. 59 Marc. xiv, 29
60 Joan. vi, 70.

Variæ lectiones et notæ.

(52) Inclusa in margine habet B.

(c) *Sunt autem*, etc. Significantissimum autem, usque ad cœlum et usque ad infernos. Siqui-

(53) ἀπίδειξεν. A. dem, etc.

(d) *Ut capite — hujus.* Hæc in meis codd. absunt

υιός ἐστιν αὐτοῦ, καὶ παρ' ἐκείνου ἀπέσταλται ὑπὲρ τῶν πιστευσάντων δὲ ποιήσας τὴν εὐχαριστίαν, ἐδήλωσεν, οἶαν ἀγάπην ἔχει περὶ αὐτοῦς. Ταύτην δὲ τὴν εὐχαριστίαν προσήγαγε τῷ Θεῷ, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐβδομήκοντα ἀποστόλων, ὅτι ὑπέστρεψαν πρὸς αὐτόν, ὡς εἶρηκεν ὁ Λουκᾶς.

Ναὶ ὁ Πατήρ — ἐμπροσθέν σου. Ναὶ εὐχαριστῶ σοι, ὦ Πάτερ, διότι οὕτως ἐγένετο εὐδοκία, ἤγουν, ἀρέσκεια ἐνώπιόν σου, τουτέστι (54), διότι οὕτως ἠδόκησας, ἀποκριθῆναι μὲν ταῦτα ἀπὸ τῶν ἀποσεισασμένων αὐτὰ, ὡς ἀναξίων, ἀποκαλυφθῆναι δὲ ταῦτα ταῖς προσιεμένοις αὐτὰ, ὡς ἀξίοις. Δίκαιον γὰρ τοῦτό ἐστιν. Ἴνα δὲ μὴ, ἀπὸ τοῦ εὐχαριστῆσαι τῷ Πατρὶ, δόξῃ τοῖς ἀνθρώποις ἀσθενέστερος αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο τῆς Πατρικῆς φύσεως ἀλλότριος φησί·

Πάντα — μου· Πάντα, τὰ τοῦ Πατρὸς Ἰησονότι. Καὶ ἀλλαγῆναι γὰρ φησι· Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἕμα ἐστιν, ἔαν δὲ πάντα αὐτῷ παρεδόθη, πάντων ἅρα Κύριός ἐστιν· εἰ δὲ πάντων ἐστὶ Κύριος, ἴσος ἅρα τῷ Πατρὶ ἐστὶ.

Τὸ δὲ Παρεδόθη, θεοπροπῶς νόησον, οὐχ ὅτι μὴ ἔχων ταῦτα πρότερον, παρελαβὼν ὕστερον· οὐδὲν γὰρ ἐστὶν αὐτοῦ προγενέστερον, οὐδὲ αὐτὸς ὁ Πατήρ, ἀλλ' ἅμα Πατήρ καὶ ἅμα Υἱός, καὶ ἅμα πάντων Κύριος· ἀλλ' εἰώθεν οικονομικῶς λέγειν τοιοῦτα πολλαχοῦ, τιμῶν τὸν Πατέρα, καὶ ταύτην ἐπὶ τῶν τοιούτων ἔχει τὴν λύσιν.

Καὶ — εἰ μὴ ὁ Υἱός. Ἐπίγνωμαι, οὐ τὴν ἀπλῶς φησίν, ἀλλὰ τὴν κατὰ φύσιν αὐτῶν. Ὅτι μὲν γὰρ ἐστὶν Υἱός καὶ Πατήρ, ἐπιγινώσκωμεν πάντες οἱ πιστεύοντες· τίς δὲ κατὰ τὴν φύσιν ἐστὶν ὁ Υἱός, καὶ τίς ὁ Πατήρ, οὐδεὶς ἐπιγινώσκει. Λέγει γὰρ ὁ Λουκᾶς· Οὐδεὶς γινώσκει τίς ἐστὶν ὁ Υἱός, εἰ μὴ ὁ Πατήρ· καὶ τίς ἐστὶν ὁ Πατήρ, εἰ μὴ ὁ Υἱός. Τοῦτο δὲ εἶπεν ὁ Χριστός, διδάσκων φανερώτερον τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἰσότητά. Εἰ γὰρ μόνοι τῶν πάντων ἴσην ἔχουσι τὴν περὶ ἀλλήλων γνῶσιν, ἴσοι ἅρα εἰσίν.

Καὶ — ἀποκαλύψαι. Καὶ τοῦτο τὴν ἰσότητά δείκνυσιν. Εἰ γὰρ ἀποκαλύπτει μὲν ὁ Πατήρ, ὡς ἀνωτέρω δεδήλωται, ἀποκαλύπτει δὲ καὶ ὁ Υἱός, ἴσοι ἅρα εἰσίν. Ἀποκαλύψει δὲ τοῖς ἀξίοις τὴν φύσιν τοῦ Πατρὸς, ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι. Εἰ δὲ τὴν φύσιν τοῦ Πατρὸς ἀποκαλύψει, πάντως καὶ τὴν ἑαυτοῦ, καὶ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος· μία γὰρ καὶ (55) ἢ αὐτὴ ἐστὶ τῶν τριῶν. [Ἀποκαλύψει (56) δὲ ὅσον ἐφικτόν.] Εἰπὼν δὲ, ὅτι Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει, τοὺς χριστοὺς ἐδήλωσε. Τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον, ὡς ἀκτίστον, οὐ συμπεριέλαβε.

Καὶ διατί μὴ καὶ περὶ τούτου φανερώς εἶρηκε ; Διότι οὐκ ἔστι καιρὸς ἢν διδάξαι περὶ αὐτοῦ. Καὶ γὰρ εἶδει πρῶτον τὴν περὶ τοῦ Υἱοῦ γνῶσιν ἐσημαυθῆναι ταῖς ψυχαῖς τῶν μαθητῶν· εἶτα καὶ τὰ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος αὐτοῖς ἀποκαλυφθῆναι.

⁵⁴ Joan. xvi, 15. ⁵⁵ Luc. x, 22.

A ab illo missum. Egit ergo gratias credentium nomine, significans quem erga homines haberet amorem. Hanc autem gratiarum actionem Deo obtulit etiam pro septuaginta quos miserat, quando ad eum reversi sunt, sicut dixit Lucas.

Vers. 26. *Utique Pater — apud te.* Utique gratias tibi ago, Pater, quia ita fuit bona voluntas, sive beneplacitum coram te, hoc est, quia ita bene placuit tibi, ut hæc repelleres ab iis quia ea repellunt tanquam indignis, revelares autem ea his qui ad illa accedunt tanquam dignis : idque justum est. Ne tamen Patri gratias agens, videatur hominibus minus illo potens, et a natura Paterna alienus, dixit :

B Vers. 27. *Omnia — mea.* Omnia videlicet quæ Patris sunt. Siquidem etiam alibi dicit : *Omnia quæ Pater habet mea sunt.* ⁵⁹ Quod si omnia ei tradita sunt, omnium utique Dominus est : si vero omnium Dominus est, æqualis certe est Patri.

Id autem : *Tradita sunt*, prout Deum decet intellege, non quod primum ea non habens postmodum acceperit : nihil enim illum præcessit, ne ipse quidem Pater, sed simul Pater et simul Filius, simulque omnium Dominus. Verum consuevit dispensatorie hæc sæpius dicere, Patrem honorans. Hanc ergo in similibus habeto solutionem.

Vers. 27. *Et — nisi Filius.* Cognitionem dicit non vulgarem, sed juxta naturam ipsorum. Quod enim sint Pater et Filius cognoscimus omnes credentes. Quis autem sit Pater juxta naturam, et quis Filius nemo cognoscit. Dicit enim Lucas : *Nemo cognoscit quis sit Filius, nisi Pater : et quis sit Pater, nisi Filius* ⁶⁰. Hoc ergo dixit Christus, manifestius docens æqualitatem ad Patrem. Nam si soli omnium æqualem habent de se invicem cognitionem, æquales utique sunt.

Vers. 27. *Et — revelare.* Etiam hoc æqualitatem indicat. Si enim revelat Pater ut supra dictum est, revelat et Filius, æquales certe sunt. Revelabit autem naturam Patris, iis qui digni fuerint in futuro sæculo. Quod si Patris naturam revelabit, utique et suam et Spiritus sancti. Una enim et eadem est trium. Dicendo vero : *Nemo cognoscit*, creaturas significavit : Spiritum sanctum autem, utpote increatum non comprehendit.

Etquam ob causam de hoc etiam manifestius non est locutus ? Quia nondum tempus erat ut de eo doceret. Primum siquidem oportebat Filii cognitionem mentibus discipulorum insinuari : deinde etiam illis ea revelari, quæ sunt Spiritus sancti

Variæ lectiones et notæ.

(54) τουτέστι, omittit A. (55) καὶ, quod Hentenius etiam agnoscit, addidi.

(56) Includa uterque codex in margine habet. Non agnoscit Hentenius.

Vers. 28. *Venite — vos.* Qui laboratis in opere peccati, et ejus pondere onerati estis. Vides quomodo ostenderit peccatum, et laborem et pondus habere? Nam laborem habet priusquam perficiatur; habet pondus postquam perfectum est.

Potest autem et alio modo dici: Qui laboratis ad vana, et horum curis onerati estis. Et ego refocillabo vos, sive liberabo tali labore, talique pondere.

Vers. 29. *Tollite — vos.* Jugum nominavit evangelica praecepta sua, quod in jugi modum superponantur accedentibus ad ea: et ipsos colligent ad se invicem, et ad aurigam Christum.

Vers. 29. *Et — corde.* Mititatem hic dicit modestiam: pars siquidem modestiae est mititas. Ideo postquam dixit: *Quod mitis sim*, interpretatur quod dixit; et vide quid addat. Neque enim dixit: *Humilis tantum*, sed *humilis corde*, hoc est humilis animo et electione. Humilitas namque ab infortunio procedens, infructuosa est, utpote levis et involuntaria; praeterea (e) humilitatem eis attulit, tanquam omnis radicem virtutis. Seipsum item in exemplum constituit, ut facilius sermo suscipere-
B

Vers. 29. *Et — vestris.* Humilitas (f) enim cordis, quaecumque patitur, verbo solum pati videtur, neque turbatur. Quidam vero Requiem, eam quae aeterna est interpretantur.

Vers. 30. *Jugum enim — leve.* Jugum quoque vocavit onus; sed jugum quidem propter dictam causam; onus autem, eo quod grave sit in exercitatis. Vide ergo quomodo et jugum dixerit, et suave vocaverit, onus quoque dixerit, et leve appellaverit, ut neque despicias quasi facilia, neque fugias tanquam laboriosa. Quære autem in quinto capite interpretationem ejus ⁶¹ quod dicitur de angusta porta et stricta via quae ducit ad vitam.

Cap. XII, vers. 1. *In illo — segetes. Sabbatis*, hoc est, die Sabbati. *Segetes*, hoc est, agros seminatos frumentis.

Vers. 1. *Discipuli vero — comedere.* Marcus autem dixit: *Caeperunt discipuli ejus inter ambulandum vellere spicas* ⁶² Quia enim per medias segetes transibant, una spicas avellebant ut praegredi possent, et a vulsa grana edebant, confricantes manibus, sicut dixit Lucas ⁶³, hoc est, terentes; nam
D

⁶¹ Matth. vii, 14. ⁶² Marc. ii, 23. ⁶³ Luc. vi, 4.

Variae lectiones et notæ.

(57) και, abest A.
(58) *Accedentibus*, Hentenius. Forte legit, *επιρχομένοις*. Rectius, *succedentibus*.
(59) Quod primus talem se ad exemplum exhibuit.

(c) *Praeterea*, etc. Rursus autem humilitatem eis proposuit, commendavit.

Λεύτε — ὑμᾶς. Οἱ κοπιῶντες εἰς τὴν ἐργασίαν τῆς ἀμαρτίας, καὶ φορτισμένοι τῷ βάρει ταύτης. Ὁρᾶς, ὅπως εἶδειξε τὴν ἀμαρτίαν καὶ κόπον καὶ βάρος ἔχουσαν; Ἐχει γὰρ, ἔχει κόπον μὲν, πρὸ τοῦ ἀποτελεσθῆναι· βάρος δὲ, μετὰ τοῦτο.

Λέγοιτο δ' ἂν καὶ ἑτέρως, ὅτι καὶ (57) οἱ κοπιῶντες εἰς τὰ μάταια, καὶ φορτισμένοι ταῖς μερίμναις τούτων. Καθὼ ἀναπαύσω ἡμᾶς, ἔγουν, ἐλευθέρωσω καὶ τοῦ τοιοῦτου κόπου καὶ τοῦ τοιοῦτου βάρους.

Ἄρατε — ὑμᾶς. Ζυγὸν ὠνόμασε, τὰς εὐαγγελικὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, διὰ τὸ ἐπιχεισθαι τρόπον ζυγοῦ τοῖς (58) ὑπερχομένοις αὐτὰς, καὶ συνθεῖν αὐτοὺς ἀλλήλοις τε καὶ τῷ ἐλατῆρι Χριστῷ.

Καὶ — καρδίᾳ. Πραῖότητα νῦν, τὴν ταπεινώσιν λέγει· μέρος γὰρ τῆς ταπεινώσεως, ἡ πραῖότης· διὸ καὶ εἶπὼν, ὅτι Πραῖός εἰμι, ἐξηρμήνευσεν ὅπερ εἶπε, καὶ σκοπεῖ τὴν προσθήκην. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι ταπεινὸς μόνον, ἀλλ' ὅτι ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ. τοῦτ' ἐστὶ, ταπεινὸς τῇ ψυχῇ προαιρέσει· Ἡ γὰρ ἐκ περιστάσεως ταπεινώσις ἀκαρπός, ὡς ἐπιτολαιὸς τε καὶ ἀπροαίρετος. Τὴν ταπεινώσιν δὲ πάλιν αὐτοῖς προτίθει, ὡς ῥίζαν ἀπάσης ἀρετῆς· ἑαυτὸν δὲ παραδειγμα (59) προσστήσατο, ποιῶν εὐπαράδεικτον τὸν λόγον.

Καὶ — ὑμῶν. Ὁ γὰρ ταπεινὸς, πάντα ὅσα πάσχει, κατὰ λόγον πάσχειν δοκῶν, οὐ ταράσσεται. Τινὲς δὲ ἀνάπαυσιν, τὴν αἰώνιον ἐρμηνεύουσιν.

Ὁ γὰρ ζυγὸς — ἐλαφρὸν ἐστὶ. Τὸν ζυγὸν, ἐκάλεσε καὶ φορτίον· ἀλλὰ ζυγὸν μὲν, διὰ τὴν ῥηθείσαν αἰτίαν· φορτίον δὲ, διὰ τὸ βαρεῖν πρὸς καιρὸν τοὺς ἀγμνάστους. Ὅρα δὲ, πῶς καὶ ζυγὸν εἶπε καὶ χτηστὸν ἐκάλεσε, καὶ φορτίον εἶρηκε, καὶ ἐλαφρὸν προσηγόρευεν· ἵνα μήτε ὡς εὐκόλων καταφρονήσης, μήτε ὡς ἐπιπονα φύγης. Ζῆτει δὲ καὶ εἰς τὸ πέμπτον κεφάλαιον, τὴν ἐξήγησιν τοῦ, (60) Τί στενὴ ἡ πύλη καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἢ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν.

Ἐν — σπορίμων. — Τοῖς Σάββασι, ἀπὸ τοῦ, Ἐν ἡμέρᾳ Σαββάτων, τοῦτ' ἐστὶν, ἐν Σαββάτῳ· σπόριμα δὲ λέγει, τὰ γήθια, τὰ λήθια.

Οἱ δὲ μαθηταὶ — ἐσθίεν. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι καὶ Ἔρξαντο οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὁδὸν ποιεῖν, τίλλοντες τοὺς στάχνας. Ἐπεί γὰρ μέσων (61) τῶν σπορίμων διήρχοντο, ἅμα μὲν ἐνίσπων τοὺς στάχνας, ἵνα προβαίνειν ἔχουσιν· ἅμα δὲ θισθίεν τοὺς ἀνασπώμενους, ψύχοντες ταῖς χερσίν, ὡς ὁ Λουκάς

Igitur προσστήσατο, non παρσιύσατο.

(60) Ergo hic quoque comprobant lectionem τί, pro ὅτι.

(61) μέσων videtur legisse Hentenius.

(f) *Humilitas*, etc. Humilis enim (corde) omnia, quae patitur, secundum rationem pati existimat.

εἶρηκεν, ὁ ἔστι, τρίβοντες. Ἐπειὼν γάρ, οἷα λιμῶ A
μαχόμενοι · βραχεία μὲν γὰρ τοῦ σώματος ἐφρόντιζον ·
τὸ πᾶν δὲ τῆ ἀκροάσει καὶ προσεδραία (62) τοῦ Σω-
τῆρος ἐνεμον, καὶ διὰ τοῦτο ἐλιμώτων.

Οἱ δὲ Φαρισαῖοι — Σαββάτω. Ὁ δὲ Λουκᾶς
φησιν ὅτι τοῖς μαθηταῖς οὗτοι εἶπον · Τί ποιεῖτε ὁ
οὐκ ἔξεστι ποιεῖν ἐν τοῖς Σαββάτοι; Καὶ γὰρ καὶ
τούτω, κἀκείνοις ταῦτα εἶπον οἱ σμικρολόγοι καὶ
μεψήμοιροι. Καὶ περὶ ἐκείνου μὲν εἶρηκεν ὁ Ματ-
θαῖος · περὶ τούτων δὲ ὁ Λουκᾶς. Καὶ πολλαχοῦ
τοιαῦτα πολλάκις εὐρήσεις. Ἐμέμψαντο δὲ τὸ τι-
λεῖν, ὡς ἔργον, οὐ τὸ ἐσθίειν.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — μόνοις; Ἐν τῇ πρώτῃ βίβλῳ
τῶν Βασιλειῶν ἱστόρηται ὅτι Δαυὶδ, ἐπιβουλευθείς
ὑπὸ Σαοῦλ, τοῦ ἰδίου πενθοῦ, καὶ φύγων αὐτὸν, B
ἐπείνασε, καὶ ἀπελθὼν εἰς Νομμά, πόλιν τῶν ἱερῶν
τοῦ Θεοῦ, προσεποιήσατο παρὰ Σαοῦλ (83) τοῦ βα-
σιλέως ἀποσταλῆναι πρὸς χρεῖαν τινὰ, καὶ ἐζήτησεν
ἄρτους, καὶ μὴ εὐρῶν ἄλλους κατὰ τὸν καιρὸν
ἐκείνον, ἔλαβε παρὰ τοῦ ἱερέως, διὰ τὴν ἀνάγκην
τοῦ λιμοῦ, τοὺς τῆς προθέσεως. Ἡ δὲ πρόθεσις,
τράπεζα ἦν ἐν τῷ ναῷ, ἐφ' ἧς οἱ ἄρτοι τῆς θυσίας
προέκειντο · καὶ λαβὼν ἔφαγεν αὐτὸς καὶ τὰ μετ'
αὐτοῦ παιδάρια. Ἡ μὲν οὖν ἱστορία τοιαύτη.

Τὸ δὲ, Οὐκ ἐξὸν ἦν, ἀντὶ τοῦ, Οὐ συγκεχωρη-
μένον ἦν παρὰ τοῦ νόμου. Ταύτην δὲ τὴν ἱστορίαν
προεβάλετο τοῖς Φαρισαίοις ὁ Χριστὸς, εἰς συνηγο-
ρίαν τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, δεικνύων, ὅτι συγγνώμης
εἰσὶν ἀξιοί, διὰ τὸν λιμὸν, δι' ὃν καὶ αὐτὸς ὁ περιώ-
νυμος Δαυὶδ ἔλυσε τὸν νόμον τῶν ἄρτων τῆς προθέ-
σεως, καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐπιτιμῆθη παρὰ τοῦ τνη-
καυτα ἐφημερεύοντος ἱερέως, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον παρ'
αὐτοῦ τούτους ἔλαβεν.

Ἡ οὐκ — εἰσιν; Συνεχῶς αὐτοῖς (64) ἐπιλέγει
τὸ, Οὐκ ἀέγνωτε; ὀνειδίζων τούτοις ματαιοπο-
νίαν, ὡς μὴ ἐπιγινώσκουσιν, ἀ ἀναγινώσκουσι. Νόμος
δε ἦν, κελύων, μηδὲν ἔργον ἐν Σαββάτῳ ποιεῖν · καὶ
νόμος πάλιν ἕτερος, ἐπιτρέπων τοῖς ἱερεῦσι θύειν
ἐν Σαββάτῳ, καὶ διὰ τὴν θυσίαν ξυλοκοπεῖν, καὶ πῦρ
ἀνάπτειν, καὶ κρινομεῖν, καὶ ἄλλα τινὰ τοιαῦτα
ποιεῖν. Καὶ ὡς μὲν ὅλως ἐργαζόμενοι, ἐθεδήλου
τὸ Σάββατον, εἴθουν, ἐμάκων · ὡς δὲ ἱερά ἐργαζό-
μενοι, ἀναίτιοι ἦσαν. Τὴν μὲν οὖν κατὰ τὸν Δαυὶδ
ἱστορίαν τίθει, συγγνώμης τοὺς μαθητὰς ἀξιῶν,
ὡς προέφημεν · τὸ δὲ παρὸν (65) ἔλαβε παράδειγμα,
δεικνύων ἐκ περιουσίας, ὅτι παντελῶς εἰσὶν ἀναί- D
τιοί.

Καὶ ὅρα ἀπὸ πόσων τοῦτο κατασκευάζεται. Πρώ-
τον ἀπὸ τοῦ προσώπου · Οἱ ἱερεῖς γὰρ φησὶν · εἴτα

⁶² Luc. vi, 4. ⁶³ I Reg. xxi, 4 seqq.

Variae lectiones et notæ.

(62) προσεδραία A.
(63) τοῦ, abest. A.

(64) λέγει A.
(65) προέλαβε, pro παρὸν ἔλαβε A.

(g) *Animalia pascere*. Extæ, carnes, secarent et dividerent.

esuriabant, tanquam fame compulsi hoc facientes :
siquidem minimam corporis curam gerebant, sed
omni tempore auditu et assiduitate Salvatoris deti-
nebantur, et ideo fame premebantur.

Vers. 2. *Pharisæi autem — Sabbato*. Lucas vero
ait, quod ita dixerint, discipulis : *Quid facitis quod
non licet facere Sabbatis* ⁶⁴ ? siquidem et Christo et
discipulis hæc dixerunt, anxie circa minutula occu-
pati, ac carpendi quærentes occasionem : et de
hoc quidem dixit Matthæus, de illis autem Lucas,
talique frequenter invenies. Indignabantur autem
quod vellent, ac si opus esset, non quod mandu-
carent.

Vers. 3. *Jesus autem — v. 4. solis*. Primo Reg-
um volumine scriptum est ⁶⁵, quod David insidiis
appetitus Saul soceri sui, ac fugiens, esuriit ; et in-
gressus Nobe civitatem sacerdotum Dei, finxit quod
quadam necessitate missus esse a rege Saul, pa-
nesque petivit, cumque casu alios non invenisset.
accepit a sacerdote fame compulsus propositionis
panes. Propositio autem illa, erat mensa, super
quam panes oblationis in templo positi erant ; et
acceptos comedit ipse, et pueri qui cum eo erant.
Hæc itaque est historia.

Illud autem, *Non licebat*, id est, Non erat a lege
concessum. Hanc vero historiam Christus Pharisæis
objecit in patrocinium discipulorum suorum : os-
tendens quod venia digni essent propter famem,
propter quam ipse quoque David famatissimus
solvit legem panum propositionis : neque solum
corruptus non est a sacerdote, qui tunc sorte sua
ministrabat, imo potius ipsos ab illo accepit.

Vers. 5. *Num — sumt ?* Ipsis frequenter recen-
sebat : *Num legistis ?* exprobrans illis vanum labo-
rem, ut qui non intelligerent quæ legebant. Nam
lex erat, quæ præcipiebat nullum opus fieri in
Sabbato ; et rursus altera lex permittens sacerdo-
tibus ut sacrificarent Sabbato, et propter sacrificium
ligna scinderent, ignem accenderent, animalia
pascere (g), et alia quædam similia facerent. Et
certe omnino operabantur, et ita Sabbatum profana-
bant sive contaminabant, sed tanquam res sacras
operantes, sine crimine erant. Historiam itaque
David posuit, discipulos venia dignos judicans, ut
prædiximus. Præsens autem sumpsit exemplum,
abunde ostendens quod omnino sine crimine erant.

Et vide a quot partibus hoc confirmaverit. Pri-
mum a persona : *Sacerdotes*, inquit. Deinde a loco

quia in templo. Tertio a re ipsa, quia profanant. A Non enim dixit: Irritum reddunt Sabbatum, sed quod gravius est, Profanant. Deinde induxit quod rei caput erat, quod etiam sine crimine sunt.

Præposult itaque leviolem responsionem, ac postmodum adduxit et fortiolem. David siquidem propter casum inopinatum semel legem solvit de panibus propositionis, et per veniam dimissum est ei crimen. Sacerdotes vero quotidie sine huiusmodi casu legem de Sabbato solventes, per legem suæ transgressionis fructum referunt.

Vers. 6. Dico — hic. Ipse enim templi Dominus, hic præsens est. Quod si sacerdotes templi, Sabbatum solventes sine crimine sunt, multo magis discipuli Domini templi. Nam sicut illi propter causam rationabilem crimine vacant, eo quod sacrificent, et sacra faciant opera, ita etiam isti. Hebræis siquidem propter suam imbecillitatem unum hebdomadæ diem attribuit, quo ab operibus cessarent, puta Sabbatum, ut in eo et ipsi ab aliis vacarent operibus, et servi sui ac iumenta requiescerent, darent autem operam legis lectioni et sacrificiis. Christianis vero tanquam fortioribus, tota hebdomada iussit operam dare lectioni ac spiritualibus sacrificiis, et illis quidem alia prohibuit, ut operam darent lectioni ac sacrificiis: hos autem spiritualibus vacantes, ne ab aliis quidem abstraxit. Non enim illorum manus alligari oportebat, qui eas ad nihil pravum extendebant: neque de parvis legem ferre his qui de magnis philosophabantur, aut imperfectos æqualiter sese in modo vivendi habere cum perfectis.

Nos vero Dominicum diem præcipue honoramus tanquam proprie requiem, in quo a mortalitate requievit is qui nostræ massæ primitias accepit, et innovavit nobis resurrectionem, vitamque immortalem.

Vers. 7. Quod si — innocentes. Quia odiosius videbatur quod dixerat. *Templo major est hic*, sermonem ad veniam mutavit, sed cum increpatione; nam rursum illis ignorantiam improperat Scripturarum, dicens: Si sciretis quid significet prophete dictum ⁶⁶, quo misericordiam præponit Deus sacrificio, miserti utique fuissetis adeo esurientium, ut immaturum ederent triticum: nec eis indignati fuissetis, cum culpa vacarent; et si non ob aliud, at saltem propter famem. Si enim propter sacrificium solvitur Sabbatum, ut prædictum est, multo magis propter misericordiam: major est enim misericordia sacrificio, juxta dictam sententiam.

⁶⁶ Osee vi, 6.

Variae lectiones et notæ.

(66) Cuilibet in mentem venit τόπου. Atque ita Hentenius. Fortasse mox pro ἱερῷ voluit ναῶν.
(67) τῷ ἐγκλήματι B.
(68) δέ, abest A.

ἀπὸ τοῦ (66) ναοῦ · Ἐν τῷ ἱερῷ γάρ · ἐπειτα, ἀπὸ τοῦ πράγματος · Βεβηλοῦσι γάρ · οὐδὲ γὰρ εἶπεν, ὅτι ἠθετοῦσι τὸ Σάββατον, ἀλλὰ τὸ βαρύτερον, ὅτι Βεβηλοῦσιν · εἶθ' οὕτως ἐπήγαγε τὸ τοῦ λόγου κεφάλαιον, ὅτι καὶ ἀναίτιοι εἰσι.

Προέταξε μὲν οὖν τὴν εὐχεριστεράν ἀπολογία· εἶτα ἐπήγαγε τὴν ἰσχυροτέραν. Ὁ μὲν γὰρ Δαυὶδ, ἀπαξ διὰ περίστασιν λύσας τὸν περὶ τῶν ἄρτων τῆς προθέσεως, νόμον, κατὰ συγγνώμην ἀρείθη (67) τοῦ ἐγκλήματος · οἱ δ' ἱερεῖς, καθ' ἕκαστον Σάββατον, δίχα περιστάσεως, λύοντες τὸν τοῦ Σαββάτου νόμον, κατὰ νόμον ἀπολείνεται τῆς παρενομιᾶς.

Λέγω — ὦδε. Αὐτὸς γὰρ ἐνταῦθα παρέστη ὁ τοῦ ἱεροῦ Δεσπότης. Καὶ ἴαν οἱ τοῦ ἱεροῦ τὸ Σάββατον λύοντες, ἀναίτιοι ὡσι, πολλῶ μᾶλλον, οἱ τοῦ Δεσπότητος τοῦ ἱεροῦ. Ὡς περὶ γὰρ ἐκεῖνοι δι' αἰτίαν εὐλογον ἀναίτιοι εἰσι · διὰ τὸ θύειν γὰρ καὶ ἱερὰ ἔργα ποιεῖν · οὕτω καὶ οὗτοι. Καὶ γὰρ τοῖς μὲν Ἑβραίοις, διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν, μίαν ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος ἀπρακτόν ἀπακλήρωσεν ὁ Θεός · λέγω δὲ τὸ Σάββατον · ὥστε ἐν αὐτῷ τούτους ἀργεῖν μὲν ἀπὸ τῶν ἄλλων ἔργων, καὶ διαναπαύειν τοὺς ὑπὸ χεῖρα, καὶ τὰ ὑποζύγια · σχολάζειν (68) δὲ τῆ ἀναγνώσει τοῦ νόμου καὶ ταῖς θυσίαις · τοῖς δὲ Χριστιανοῖς, ὡς ἰσχυροτέροις, ἀπασαν τὴν ἐβδομάδα σχολάζειν τῆ ἀναγνώσει καὶ ταῖς πνευματικαῖς θυσίαις ἐπέταξε. Κάκεινους μὲν ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐκώλυσεν, ἵνα σχολάζωσι τῆ ἀναγνώσει καὶ ταῖς θυσίαις · τούτους δὲ, σχολάζοντας τοῖς πνευματικοῖς, οὐδ' ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐκώλυσεν. Οὐκ ἴδει γὰρ δεδίσθαι τὰς χεῖρας τοῦ (69) πρὸς μηδὲν φαῦλον ταύτας ἐκτείνοντας, οὐδὲ τὰ μικρὰ παιδύεσθαι τοὺς τὰ μεγάλα φιλοσοφοῦντας, οὐδὲ τοῖς ἀτέλεισιν ἐπίσης πολιτεύεσθαι τοὺς τελείους.

[Τὴν (70) μέντοι Κυριακὴν τιμῶμεν κατ' ἐξαιρέτων, ὡς κυρίως καταπαύσιμον, ἐν ἣ τελείως κατέπαυσεν ἀπὸ τῆς θνατότητος ἡ ἀπαρχὴ τοῦ ἡμετέρου φαρμάματος, καὶ ἐνεκαίνισεν ἡμῖν τὴν ἀνάστασιν, καὶ τὴν ἐν ἀθανασία ζωὴν.]

Εἰ δὲ — ἀναίτιους. [Τοῦ (71) προφήτου Ἰσαΐ] Ἐπειδὴ φορτικὸς ἰδοῦσιν, εἰπῶν, ὅτι τοῦ ἱεροῦ μείζων ἐστὶν ὦδε, μετισταξ τὸν λόγον ἐπὶ συγγνώμην, ἀλλὰ μετ' ἐπιπλήξεως. Πάλιν γὰρ ἀγνοίαν αὐτοῖς ὀνειδίζει τῶν Γραφῶν · Εἰ ἐγνώκατε, λέγων, τί σημαίνει τὸ προφητικὸν ῥητόν, δὲ' οὐ ὁ Θεὸς τὸν ἔλεον προτετίμηκε τῆς θυσίας, ἠλήθεατε ἂν τοὺς πεινῶντας τοσοῦτον, ὡς ἐσθίειν ἀκατέργαστον σίτον, καὶ οὐκ ἂν ἐμέμψαθε τούτοις, ἀναίτιοις οὖσιν, εἰ καὶ μὴ δὲ ἕτερον, ἀλλὰ γε διὰ τὸν λιμὸν. Εἰ γὰρ διὰ θυσίας λύεται τὸ Σάββατον, ὡς προείρηται, πολλῶ μᾶλλον δὲ ἔλεον. Μείζων γὰρ θυσίας ἢ ἐλεημοσύνη, κατὰ τὴν δηλωθεῖσαν θεῖαν ἀπόφασιν.

(69) Forte τῶν ἐκτείνωντων.

(70) Inclusa in marg. habet A.

(71) In margine B.

Κύριος — ανθρώπου. Πάλιν παρεμφαίνει τὴν ἰαυτοῦ Ἀ θεότητα. Ποτὲ μὲν γὰρ συσκιαίνει ταύτην διὰ τὴν ἀμβλυωπίαν τῶν μεμψιμοιρῶν· ποτὲ δὲ παρανοίγει διὰ τὴν ὀφθαλμικήν τῶν ἐπιεικεστέρων. Κύριος γὰρ, φησὶν, ἔστι τοῦ Σαββάτου ὁ ἑνανθρωπήσας, ὡς ποιητῆς καὶ νομοθέτης αὐτοῦ. Καὶ λοιπὸν, παρόντος ἑμοῦ τοῦ Κυρίου, καὶ ἀνεχομένου, μάτην ὑμεῖς τοὺς ἑμούς καταδικάζετε.

Ἐν δὲ τῷ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίῳ, καὶ ἑτέραν ἀπολογία ἐννοεῖται λέγων ὁ Χριστὸς, ὅτι τὸ Σάββατον διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐγένετο, οὐχ ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ Σάββατον, τουτέστιν, ἢ τοῦ Σαββάτου ἀργία δι' ὠφέλιαν τοῦ ἀνθρώπου νομοθετήσεται, καὶ οὐ τὸ ἀνάπαλιν. Ἡ καὶ αὐτὸ τὸ Σάββατον, καὶ αἱ πρὸ τούτου ἡμέραι πᾶσαι, δι' ὠφέλιαν τοῦ ἀνθρώπου γέγονασιν.

Οὐ χρὴ δὲ θαυμάζειν, εἰ τὰ μὲν οὗτος ὁ εὐαγγελιστὴς προστίθει, τὰ δὲ ἐκεῖνος παραλείπει. Καὶ γὰρ οὐχ ἅμα τῷ λέγειν τὸν Χριστὸν, ἔγραφον τὰ Εὐαγγέλια, ἵνα καὶ πάντων ὁμοῦ τῶν αὐτοῦ λόγων ἀπομνημονεύειν ἔχοιεν· ἀλλὰ μετὰ πολλοὺς ὕστερον ἑνιαυτούς. Καὶ εἰκὸς, ἀνθρώπους ὄντας αὐτούς, ἐπιλαθῆσθαι τινῶν. Καὶ ταύτην ἔχει τὴν λύσιν ἐπὶ τῶν τοιούτων προσθηκῶν τε καὶ παραλείψεων. Πολλάκις δὲ καὶ διὰ συντομίαν τινὰ τινες παραλείπανον· ἔστι δ' ὅτε καὶ ὡς οὐκ ἀναγκαῖα.

Καὶ — αὐτῶν. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι καὶ εἰσῆλθε πάλιν εἰς τὴν συναγωγὴν αὐτῶν. Ὁ δὲ Λουκᾶς φανερώτερον εἶρηκεν, ὅτι Ἐγένετο δὲ καὶ ἐν ἑτέρῳ Σαββάτῳ, εἰσελθεῖν αὐτὸν εἰς τὴν συναγωγὴν καὶ διδάσκειν.

ΚΕΦ. ΚΑ'. Περὶ τοῦ ξηρᾶν ἔχοντος τὴν χεῖρα.

Καὶ ἰδοὺ — ξηρᾶν. Ὁ δὲ Λουκᾶς εἶπε, καὶ ποίαν χοῖρα, γράψας, ὅτι καὶ ἡ χεῖρ αὐτοῦ ἢ δεξιὰ ἢ ξηρᾶ.

Καὶ — αὐτοῦ. Ὑποπτεύοντες, ὅτι πάλιν ἐν Σαββάτῳ θεραπεύσει τινὰς, προκαταλαμβάνουσιν αὐτὸν τῇ ἐρωτῆσει, ἵνα ἀποκριθέντος, ὅτι ἔξεστι, λάβωσιν ἀφορμὴν καὶ κατηγορήσωσιν αὐτὸν λοιπὸν, ὡς παρανόμου, καὶ κωλύσωσιν οὕτω τὴν θεραπείαν, καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς θεραπείας πιστεύειν μέλλοντας. Ἐροῦντο (72) γὰρ φθεῖρασθαι ταῖς νόσοις τοὺς ὁμοφύλους, ἢ δοξάζεσθαι τὸν Χριστὸν.

Ὁ δὲ — ἐγερεῖ; Ὅρα, πῶς (73) συλλογίζεται αὐτοὺς διὰ τοῦ παραδείγματος τούτου καὶ δείκνυσι φιλοχρημάτους μᾶλλον, ἢ φιλανθρώπους, καὶ κτηνῶν μὲν φειδομένους, ἀνθρώπων δὲ οὐκ ἔλεούντας. Παρατήρησι δὲ καὶ, πῶς ἄλλοτε μὲν ἄλλας ἀπολογίας ποιεῖται περὶ τῆς τοῦ Σαββάτου λύσεως· πάσας δὲ καταλλήλους τοῖς πράγμασιν, ἵνα καὶ τὸν νόμον εὐλόγως ἀναπαύσῃ, καὶ μὴ πλῆξῃ τοὺς Ἰουδαίους.

⁷² Marc. ii, 27. ⁷³ Marc. ix, 6. ⁷⁴ Luc vi, 6. ⁷⁵ ibid.

Variæ lectiones et notæ.

(72) i. e. προηροῦντο, intelligitur enim μᾶλλον.

(73) συλλογίζεται καὶ δείκνυσι αὐτοὺς φιλοχρημάτους, intellig. ὄντας. Ita cohæret.

(h) *Obtusum aspectum*. Hebetes oculos, hebes ingenium.

Vers. 8 *Dominus — hominis*. Rursum divinitatem suam ostendit. Interdum siquidem hanc obtusum aspectum (*h*) quærentium carpenti ansam : quandoque vero manifestat obtusum visum modestiorum. Dominus est, inquit, Sabbati qui incarnatus est utpote effector ac legislator ejus : itaque me Domino præsentate ac tolerante, vos frustra meos condemnastis.

In Evangelio autem juxta Marcum aliam quoque invenire est responsionem, ubi ait Christus : *Sabbatum propter hominem factum est, non homo propter Sabbatum* ⁷², hoc est, Sabbati otium ad hominis utilitatem statutum est, et non e diverso. Aut etiam Sabbatum ipsum, cunctique dies illud præcedentes, ad hominis utilitatem facti sunt.

B Non autem admirandum est, si quædam unus evangelista proponit, alius vero prætermittit. Neque enim simul, ut Christus loquebatur, Evangelia scripserunt, ut omnium etiam verborum illius possent meminisse, sec multitis postmodum annis, et ita verisimile est, cum homines essent, quorumdam oblituisse : hanc ergo ac similia addimenta aut prætermissiones habeto solutionem. Sæpius quoque brevitate causa quædam aliqui reliquerunt : interdum etiam tanquam non necessaria.

Vers. 9. *Et — illorum*. Marcus autem dixit ⁷³, quod rursum ingressus est synagogam. Lucas vero manifestus locutus est, dicens : *Factum est autem ut altero quoque Sabbato ingrederetur synagogam et doceret* ⁷⁴.

CAP. XXI. *De eo qui manum habebat aridam.*

Vers. 10. *Et ecce — aridam*. Lucas autem dixit etiam utramanum at fuerit, cum scriberet : *Et manus ejus dextera erat arida* ⁷⁵.

Et — eum. Suspicientes quod rursus Sabbatis quosdam curaturus esset, interrogatione eum anticipant ut : cum respondisset licitum esse, sumerent occasionem illum jam accusandi tanquam transgressorem : et ita prohiberent, et illum ne curaret, et alios qui propter sanitates fuissent credituri. Malebant enim suæ gentis homines morbis corrumpi, quam Christum glorificari.

Vers. 11. *Ille autem — eriget* ? Vide, quomodo illos hoc exemplo concluderit, ostendens possessionem potius amatores esse quam hominum : et quod jumentis parentes, hominum non miserentur. Osberva etiam quo pacto diversas variis in locis dederit de Sabbati solutione rationes, prout res expetebat, ut rationabiliter legem solveret, nec tamen Judæos perturbaret.

Vers. 12. *Quanto* — *ove*. Cum illi suo silentio ei assentirent : id enim quod ipse interrogaverat lex permittebat, nec contradicere poterant : enuntiative dixit, quod homo longe dignior est ove.

Vers. 12. *Licet itaque* — *benefacere*. Cum exemplo ab ove sumpto illorum ora obturasset, deinceps ad id, quod ab eis interrogaverat, respondet. Siquidem Marcus ⁷⁰ et Lucas ⁷¹ dicunt, quod etiam hominem statuerit in medium, et interrogaverit eos : *Utrum licet Sabbatis benefacere, an malefacere* ? Postquam enim eis responderat, statuit illum in medium, ut a miserabili aspectu dissolveret cordis illorum duritiem, eisque persuaderet ut invidiam abjicerent, conspicientes quod semper bonum sit eos qui dira patiuntur curare. Deinde contra, etiam illos inexplicabilem interrogat questionem. At illi veritate redarguti, tacebant quidem, sed ob pravam voluntatem non plene ei acquiescebant ; ideoque cum ira circumspiciebat eos, sicut dicit Marcus ⁷², quo illos confunderet, contristatus super duritia cordis ipsorum. Nam ab invidia induratum, nec aspectu miserabili placabatur, nec sermonem cui contradicere non poterant, recipiebat.

Vers. 13. *Tunc ait* — *altera*. Suo hunc jussu curavit : et illos exterrens, et Deum se esse ostendens. Gestat autem dextram manum aridam quisquis dexteram operationem non exercet : dico sane virtulem.

Vers. 14. *Pharisæi vero* — *perderent*. Consilium ceperunt inter se invicem. Marcus autem dicit ⁷³ quod cum Herodianis consultarunt, qui et ipsi genere quidem erant Judæi, vehementer autem Herodem colebant, et ipsum esse dicebant Christum a prophetis promissum. Nam quia prophetatum erat tunc venturum esse Christum quando deficeret qui ex Judæis imperaret, defecerat autem diebus Herodis qui infantes necaverat, primus siquidem hic alienigena Judæis imperavit : ideo hunc esse suspicabantur qui venturus expectabatur ; et conjuncti invicem, propriam fecerunt sectam. Et quia Herodem plurimum amabant, Herodiani cognominati sunt. Hæc itaque de Herodianis dicta sint. De Judæis autem dixit Lucas ⁷⁴, quod dementia repleti sunt, et mutuo colloquebatur, quidam ipsi Jesu facerent. Neque enim solum perterriti non erant, sed et invidia obtenebrati, et dementia repleti erant ; et primum quidem colloquebantur quidnam ipsi facerent mali, deinde consultaverunt ut eum interficerent.

Vers. 15. *Jesus autem* — *inde*. Oportet enim a pravis recedere : nec se periculis objiciendo, eorum

⁷⁰ Marc. iii, 3. ⁷¹ Luc. vi, 9. ⁷² Marc. iii, 5. ⁷³ ibid. 6. ⁷⁴ Luc. vi, 11.

Variae lectiones et notæ.

(74) *Ad id, quod interrogatus fuerat, non quod ab eis interrogaverat.*

(75) ἡ καρδία.

(76) ἐφίναί. A. Hoc prorsus alienum est. In illo autem intelligitur ἑαυτῶν. Sed vocabulo ἀναχωρεῖν

Πόσω — προβάτου. Συνομολογησάντων αὐτῶν, διὰ τῆς σιωπῆς· καὶ γὰρ ὁ νόμος ἐπέτρεπεν, ὁ ἠρώτησε, καὶ ἀνταπεῖν οὐκ ἠδύναντο· φησὶν ἀποφαντικῶς, ὅτι πολλῶ τιμιώτερός ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος τοῦ προβάτου.

Ἵνατε ἔξεσι — καλῶς ποιεῖν. Διὰ τοῦ κατὰ τὸ πρόβατον παραδείγματος φημῶσας αὐτοὺς, λοιπὸν (74) ἠρωτήθη παρ' αὐτῶν, ἀποκρίνεται. Μάρκος δὲ καὶ Λουκᾶς φησὶν, ὅτι καὶ ἔστησε τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ μέσον, καὶ ἠρώτησεν αὐτοὺς, τί ἔξεσι τοῖς Σάββασι, ἀγαθοποιῆσαι ἢ κακοποιῆσαι. Μετὰ γὰρ τὸ ἀποκριθῆναι αὐτοῖς, ἔστησεν αὐτὸν εἰς τὸ μέσον, ἵνα ἀπὸ τῆς ἑλευθερίας θείας καταμαλάξῃ τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν, καὶ πείσῃ τούτους ἀποθέσθαι μὲν τὴν βασκανίαν, συνιδεῖν δὲ, ὅτι καλὸν αἰεὶ θεραπεύεσθαι τοὺς κακῶς ἔχοντας· εἶτα ἀνηρώτησε καὶ αὐτὸς αὐτοὺς ἐρώτημα ἀφικτον· οἱ δὲ ἐσιώπων, ἐλεγχομένοι μὲν ὑπὸ τῆς ἀληθείας, ἐθελόκακουντες δέ· διὸ καὶ περιεβλέψατο αὐτοὺς μετ' ὀργῆς, καθά φησὶν ὁ Μάρκος, ὥστε ἐντρέψαι, συλλυπούμενος ἐπὶ τῇ πωρωσει τῆς καρδίας αὐτῶν. Πωρωθεῖσα (75) γὰρ ὑπὸ τοῦ φθόνου, οὔτε ὄψιν ἑλευθερὴν ἐδύσσωπείτο, οὔτε λόγον ἀναντιρρήτου παρεδίχετο.

Τότε λέγει — ἄλλη. Προστάγματι ταύτην ἴασατο, καταπλήττων τε αὐτοὺς, καὶ δεικνύων, ὅτι Θεὸς ἐστὶ. Ξηράν δὲ φέρει τὴν δεξιὰν χεῖρα, καὶ πᾶς ὁ τὴν δεξιὰν πράξῃν μὴ μετερχόμενος, φημί δὲ, τὴν ἀρετὴν.

Οἱ δὲ Φαρισαῖοι — ἀπολέσωσι. Συμβούλιον ἔλαβον παρ' ἀλλήλων· ὁ δὲ Μάρκος φησὶν ὅτι μετὰ τῶν Ἑρωδιανῶν τοῦτο ἐβουλεύσαντο Οἱ δὲ Ἑρωδιανοὶ, γένος μὲν ἦσαν Ἰουδαῖοι καὶ αὐτοὶ, τὸν Ἑρώδη δὲ διαπερόντως ἐτίμων, καὶ αὐτὸν ἔλεγον εἶναι τὸν ὑπὸ τῶν προφητῶν καταγγελλόμενον Χριστόν. Ἐπεὶ γὰρ τότε προσφθεύετο ἔλθῃν ὁ Χριστὸς, ὅτε ἐκλείψει ἡγούμενος Ἰουδαίος· ἐξέλιπε δὲ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν Ἑρώδου τοῦ βρεφοκτόνου· πρῶτος γὰρ οὗτος ἀλόφυλος, Ἰουδαίων ἐβασίλευσεν· ὑπέλαβον, αὐτὸν εἶναι τὸν προσδοκώμενον ἔξειν, καὶ συστάντες, ἰδίαν αἵρσιν ἐποίησαντο. Διὸ καὶ, ἀπὸ τοῦ σφόδρα φιλεῖν τὸν Ἑρώδη, Ἑρωδιανοὶ ἐπωνομάσθησαν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν περὶ τῶν Ἑρωδιανῶν. Περὶ δὲ τῶν Ἰουδαίων ὁ Λουκᾶς εἶπεν, ὅτι ἐπλήσθησαν ἀνοίας καὶ διαλάου πρὸς ἀλλήλους, τί ἂν ποιήσῃσιν τῷ Ἰησοῦ. Καὶ γὰρ οὐ μόνον οὐ κατεπλάγησαν, ἀλλὰ καὶ σκοτισθέντες ὑπὸ τῆς βασκανίας, ἐπλήθησαν ἀσυνεσίας. Καὶ πρῶτα μὲν συνελάλησαν, τί ἂν ποιήσῃσιν αὐτῷ κακόν, εἶτα συνεβουλεύσαντο ἀνελεῖν αὐτόν.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — ἐκείθεν. Χρὴ γὰρ ἀναχωρεῖν ἀπὸ τῶν πονηρῶν, καὶ μὴ ῥιψοκινδύνως ἐφίναί (76)

respondet etiam ἐφίναί. Hentenus tamen videtur etiam reperisse ἐφίναί. Aliud autem est ἐφίναί τῷ θυμῷ, ταῖς ἡδοναίαις, et similia, id est indulgere, aliud ἐφίναί ταῖς ἄλλων μενάις, id est se immittere, προσχωρῆσαι, προσεῖναι ἑαυτὸν.

ταῖς μανίαις αὐτῶν. Ἄμα δὲ καὶ, οὕτω ἐλήλυθεν ἡ ὥρα ἅ ἰνσάνιαε permittere. Simul etiam, quia nondum ad-
 του θανάτου αὐτοῦ, καὶ εἶδε πολλοὺς εἶνι θεραπευθῆναι, venerat tempus mortis ipsius, multosque adhuc
 καὶ ἀπολαῦσαι τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ. oportebat curari ac frui doctrina ejus.

Καὶ — ποιήσωσιν. Ἐν-αὐθα τὸ, Ἐπετίμησεν, ἀντι
 του, Παρήγγειλε, καὶ ἐξησφαλίσατο. Σκόπει δὲ, πῶς
 καὶ τῶν νοσούντων ἐπιμελεῖται, καὶ τὸν φθόνον τῶν Ἰου-
 δαίων θεραπεύει, παραγγέλλων, ἵνα μὴ φανερόν αὐτὸν
 ποιήσωσιν, ὅτι θεραπεύει. Τοῦτο γὰρ ἀκούοντες, ἐμῆλ-
 λον ἐπὶ πλείον ἐξαγριωῦσθαι. Ἐπεὶ δὲ ὑπὸ μακροθυ-
 μίας πολλῆς ἐποιεῖτο τὴν τοιαύτην παραγγελίαν, αἰρού-
 μενος μάλιστα συγκυλίπτεσθαι τὴν ἑαυτοῦ δόξαν,
 ὑπὲρ τοῦ μὴ ἐξάπτεσθαι τούτους εἰς πλείονα μανίαν,
 εἰσάγει τὸν προφήτην ὁ εὐαγγελιστῆς, προαναφωνοῦντα
 τὴν τοιαύτην αὐτοῦ μακροθυμίαν καὶ ἀνεξίκακίαν, καὶ
 φησὶν.

Ὅπως — ἡρέτισα. Προσώπων του Πατρὸς ταῦτά φησιν
 Ἰδοὺ ὁ Παῖς μου, ὁ μονογενής. — Ὅν δὲ ἡρέτισα,
 ἀντι του, Ὅν προέκρινα πάντων. Ἐπεὶ δὲ διπλοῦς ἐστὶν
 ὁ Χριστός· τὸ μὲν, Ὁ Παῖς μου, δηλωτικόν ἐστι τῆς
 θεότητος· τὸ δὲ, Ὅν ἡρέτισα, τῆς ἀνθρωπότητος. Καὶ τὰ
 ἐξῆς δὲ, τοιαῦτα.

Ὁ ἀγαπητός — μου. Ὁμοίως τὸ μὲν, Ὁ ἀγαπη-
 τός μου, περὶ τῆς θεότητος εἴρηται· τὸ δὲ, Εἰς ὃν
 εὐδόκησεν ἡ ψυχὴ μου, περὶ τῆς ἀνθρωπότητος.
 Ἔστι γὰρ ἀγαπητός μὲν, ὡς μονογενής· εἰς αὐτὸν
 δὲ εὐδόκησεν, ὡς εἰς αὐτὸν ἐπαναπαυόμενος· ἢ ὡς δι'
 αὐτοῦ τὰ ἀγαθὰ θελήσας, λόγω δὲ, τὴν σωτηρίαν τῶν
 ἀνθρώπων.

Καὶ βαπτίζομένου δὲ αὐτοῦ τοιαύτην ὁ Πατὴρ ἀνωθεν
 (77) ἀρῆκε φωνὴν εἰπών· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ
 ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα. Καὶ τοιαύτην κάκει τὴν ἐξή-
 γησιν ἐποίησάμεθα. Καὶ ἀνέγνωθε κάκεινην, καὶ ἐπι-
 γνώση σαφέστερον. Τὸ δὲ, Εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχὴ
 μου, ἀντι του, Εἰς ὃν εὐδόκησα ἐγώ. Πολλὰ δὲ τοιαῦτα
 ἀνθρωποπρεπῆ φησιν ἡ Παλαιὰ Γραφὴ ἐπὶ του Θεοῦ, δια
 τὴν παχύτητα τῆς διανοίας τῶν Ἑβραίων, ἃ χωρὶ πάντα
 θεωρητικῶς νοεῖν.

Θήσω — αὐτόν. Περὶ του ἐνανθρωπήσαντος υἱοῦ
 τουτο εἴρηκεν, ὡς περὶ ἀνθρώπου, προκόπτοντος τῇ
 ἐπιφοιτήσει του παναγίου Πνεύματος, περὶ οὗ φησὶ καὶ
 ὁ Λευκάς· Τὸ δὲ παιδίον ἠῤῥασι καὶ ἐκραταιοῦτο πνεύ-
 ματι, πληρούμενον σοφίας, καὶ χάρις Θεοῦ ἦν ἐπ'
 αὐτό.

Καὶ — ἀπαγγελεῖ. Κρίσιν λέλει, τὸν εὐαγγελικόν νό-
 μον, ὃν ἐχάρυξε τοῖς ἔθνεσι διὰ τῶν ἀποστόλων· ἢ τὴν
 δεσποικρισίαν αὐτοῦ, ὅτι τῶν Ἰουδαίων ἀπωσαμένους
 αὐτόν, προσελάβετο τὰ ἔθνη. Τοῦτο γὰρ δικαία χάρις
 ὄντως ἐστίν, ἵνα μὴ τέλειον ἀπόληται τὸ πλάσμα τῶν
 χειρῶν αὐτοῦ.

Οὐκ — τὴν φωνὴν αὐτοῦ. Διὰ ταῦτα τὰ ῥητά,
 τὴν ὄλην ἐντέλειαν προφητείας. Μακροθύμως γὰρ ὄν

insaniam permittere. Simul etiam, quia nondum ad-
 venerat tempus mortis ipsius, multosque adhuc
 oportebat curari ac frui doctrina ejus.

Vers. 16. *Et* — v. 15. *facerent*. Hoc in loco ver-
 bum *ἐπετίμησε intermutus est*, tantundem val-
 let, ac si dicas. Præcepit et variis verbis suasit.
 Vide autem quomodo egrotorum curam ha-
 bet, et Judæorum devitat invidiam, præcipiens
 ne se manifestum facerent quod curaret; plerum-
 que enim futurum erat, ut hoc audientes exaspe-
 rantur. Quia autem hujusmodi præceptum præ
 magna mansuetudine ac lenitate faciebat, malens
 suam gloriam penitus occultari, quam hos ad
 majorem insaniam accendi, inducit prophetam
 evangelista, qui de tanta ejus lenitate ac tolerantia
 olim fuerat locutus, et dicit:

Vers. 16. *Ut* — v. 18. *Elegi*. Hæc sub persona
 Patris dicit: *Eccce Filius meus unigenitus, quem
 elegi*, hoc est omnibus prætulī. Quia autem duo
 continet in se Christus: in eo quod dicit, *Filius*
 divinitatem significat; in eo vero quod addit:
Quem elegi, humanitatem. Et similia sunt quæ se-
 quuntur.

Vers. 18. *Dilectus — mea*. Pari modo, *Dilectus
 meus*, de divinitate dictum est; *In quo bene com-
 placuit sibi anima mea*, de humanitate. Est enim
 dilectus unigenitus. In ipso vero bene sibi com-
 placuit, utpote in quo oblectatus est: vel tanquam
 in eo, per quem bona voluit, dico sane hominum
 salutem.

Ipsa quoque baptizato, hujusmodi vocem Pater
 desuper emisit, dicens; *Hic est Filius meus dilectus
 in quo mihi bene complacitum est*⁷⁶; similemque ibi
 dedimus enarrationem: lege ergo et illam, ut pla-
 nius intelligas. Quod autem dicitur *In quo bene
 complacuit sibi anima mea*, idem est quod, *In quo
 bene mihi complacitum est*. Multa item est hujusmodi
 quæ hominum sunt, Veteris Testamenti Scriptura
 dicit de Deo, propter crassam Hebræorum mentem:
 quæ omnia intelligere oportet quatenus Deo conveni-
 unt.

Vers. 18. *Ponam — eum*. De Filio inarna-
 to hoc dixit, tanquam de homine proficiente per
 accessum Spiritus sancti. De quo etiam dixit Lu-
 cas: *Puer autem crescebat et corroborabatur spi-
 ritu, plenus sapientia, et gratia Dei erat super illum*⁷⁶

Vers. 18. *Et — annuntiabit*. Judicium vocat legem
 evangelicam, quam per apostolos prædica vit gen-
 tibus. Vel justum judicium suum, quo repellenti-
 bus eum Judæis, assumpsit gentes. Hoc enim
 vere justum est judicium, ne omnino pereat opu^s
 manuum ejus.

Vers. 19. *Non — vocem ejus*. Propter hæc
 verba latam posuit prophetiam. Nam cum man-

⁷⁶ Matth. iii, 19. ⁷⁶ Luc. ii, 40.

Variæ lectiones et notæ.

(77) αὐτοῦ pro αὐθεν A.

suetus esset ac mitis, non contendit adversus contradictores, neque clamavit dum ei fieret injuria: neque foris docuit, ut faciunt hi qui gloriam ab hominibus venantur: sed in templo, et in synagogis Judæorum, ac in desertis montibus et litioribus. Deinde prophetat etiam de imbecillitate eorum, qui huic omnipotenti Deo insidiabantur.

Vers. 20. *Arundinem — confringet.* Arundinem vocavit Judæos, tanquam valde imbecilles ad divinam et inexpugnabilem ejus potentiam: nec tamen simpliciter arundinem, sed etiam comminutam, ad augmentum imbecillitatis eorum. Dicit ergo quod potens sit eos tanquam arundinem comminutam facillime confringere: nec tamen hoc faciet propter suam tolerantiam ac modestiam.

Vers. 20. *Et — non exstinguet.* Hic Judæorum accensum adversus Christum animum significat: quem etiam *linum fumigans* appellat, ut quod facile exstingui possit a Christi virtute: sicut facile quis exstinguit linum fumigans, id est accensum. Linum autem in hoc loco intelligimus pannum lineum: hunc tamen non exstinguet ut patiat, et patiendo demonstrat eximium, quem erga nos gerit amorem suum.

Vers. 20. *Donec — suum.* Donec ad finem ac perfectionem deducat justitiam suam. Siquidem victoriam nominavit perfectionem; judicium autem, justitiam. Quousque adimpleat justitiam suam quousque suas ostendat justificationes, quibus Judæos condemnet, et eorum impudentem amputet causationem. Post hæc autem tanquam vasa figuli, confringet illos in virga ferrea¹⁷, principatu Romanorum Vespasiani et Titi, qui eos obsederunt ac exterminaverunt.

Vers. 21. *Et — sperabunt.* Sperabunt quod solus ipse in afflictionibus invocatus, sperantes in se liberabit.

CAP. XXII. De dæmoniaci cæco et muti.

Vers. 22. *Tunc — videret.* Dictio τότε tunc, interdum consequentiam, rerumque ordinem significat, sicut etiam particula *ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ, in illo tempore*: quandoque vero utraque harum tempus solum denotat, quo facta sunt ea quæ dicenda sunt. Κωφὸν autem hoc in loco *mutum* accipimus, non surdum, ut alibi.

Vers. 23. *Et — David?* Audierant enim prophetas annuntiantes, quod de semine David venturus esset Christus.

Vers. 24. *Pharisæi autem — dæmoniorum.* Invidia namque ad gloriam illius mordebantur: ideo etiam sua prava æmulatione, non verebantur divinæ naturæ opera Beelzebul ascribere, dicentes: Hic non ejicit dæmonia propria virtute, sed per Beelzebul, illum sibi familiarem

¹⁷ Psal. II, 9.

καὶ πρᾶτατος, οὐκ ἤριξε πρὸς τοὺς ἀντιλέγοντας, οὐδ' ἐκράνυαζεν ἀδικούμενος, οὐδ' ἐν τοῖς ἀγοραῖς ἐδίδασκεν, ὡς οἱ τὴν παρὰ τῶν ἀνθρώπων δόξαν θηρεύοντες· ἀλλ' ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ ἐν ταῖς συναγωγαῖς τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐν ἐρημίαις, καὶ ὄρεσι, καὶ αἰγιαλοῖς. Εἶτα προφητεύει, καὶ περὶ τῆς ἀγαν ἀσθενείας τῶν ἐπιβουλευόντων τῷ παντοδυνάμῳ τούτῳ Θεῷ.

Κάλαμον — κατὰίξει. Κάλαμον ἀνόμασε, τοὺς Ἰουδαίους, ὡς ἀσθενεστάτους πρὸς τὴν θεῖαν καὶ ἀμαχον αὐτοῦ δύναμιν, καὶ οὐδὲ ἀπλῶς κάλαμον, ἀλλὰ συντριμμένον πρὸς ἐπίτασιν τῆς ἀσθενείας αὐτῶν. Ἄγει δὲ, ὅτι δυνάμενος, ὡς κάλαμον συντριμμένον, εὐκολώτατα διακλάσαι αὐτούς, ὅμως οὐ ποιήσει τοῦτο, δι' οἰκείαν μακροθυμίαν.

Β Καὶ — οὐ σβίσει. Ἐνταῦθα δηλοῖ τὸν ἀναπτόμενον θυμὸν τῶν Ἰουδαίων κατὰ τοῦ Σωτῆρος, ὃν καὶ λίνον τυφόμενον προσηγόρευεν, ὡς εὐχερῆ πρὸς τὸ σβίνυσθαι, διὰ τὴν ἰσχύον τοῦ Χριστοῦ, δυναμένου κατασβίσει τοῦτον οὕτω ῥαδίως, ὡς ἂν σβίσῃ τις λίνον τυφόμενον, τοῦτεστι ἀνακαυόμενον. Λίνον δὲ νῦν νοοῦμεν, τὸ λινοῦν ῥάκος. Ἄλλ' οὐ σβίσει τοῦτον, ἵνα πάθῃ, καὶ ἵνα παθῶν δείξῃ τὴν περὶ ἡμᾶς ὑπερβάλλουσαν ἀγάπην αὐτοῦ.

Ἔως — αὐτοῦ. Ἔως ἂν ἐξενέγκῃ εἰς τέλος τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ. Νίκος μὲν γὰρ, τὸ τέλος κρίσιν δὲ, τὴν δικαιοσύνην ἀνόμασεν. Ἔως ἂν πληρώσῃ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, ἕως ἂν ἐπιδείξῃται τὰ παρ' ἑαυτοῦ δικαιώματα, τὰ καταδικάζοντα τοὺς Ἰουδαίους, καὶ περιαιρούντα πᾶσαν αὐτῶν ἀναίσχυντον πρόφασιν. Μετὰ τοῦτο δὲ, συντρίψει αὐτούς, ὡς σκῆψιν κεραμῆως ἐν ῥαβδίῳ σιδηρῇ, τῇ δυναστείᾳ τῶν Ῥωμαίων, Οὐεσπασιανου καὶ Τίτου, τῶν πολιορκησάντων καὶ ἐξολοθρευσάντων αὐτούς.

Καὶ — ἐλπισοῦσιν, Ἐλπισοῦσιν, ὅτι καὶ μόνον ἀνομαζόμενος ἐν πειρασμοῖς ἐξελεύεται τοὺς ἐλπίζοντας ἐπ' αὐτῷ.

ΚΕΦ. ΚΒ'. Περὶ τοῦ δαιμονιοζομένου τυφλοῦ καὶ κωφοῦ.

Τότε — βλέπειν. Τὸ τότε, ποτὲ μὲν ἀκολουθίαν καὶ τάξιν πραγμάτων σημαίνει, καθάπερ καὶ τὸ, τῷ καιρῷ ἐκείνῳ· ποτὲ δὲ καὶ ἄμφω τὸν χρόνον μόνον δηλοῦσι, καθ' ὃν ἐγένοντο τὰ ρηθῆναι μέλλοντα. Κωφὸν δὲ νῦν, τὸν ἀλαλον λέγει.

Καὶ — Δαυὶδ; Ἦκουον γὰρ τῶν προφητῶν καταγγελλόντων ἐκ σπέρματος Δαυὶδ ἄξειν τὸν Χριστόν.

Οἱ δὲ Φαρισαῖοι — δαιμονίων. Ἐδάκνοντο γὰρ, ζηλοτυποῦντες τὴν δόξαν αὐτοῦ. Διὸ καὶ ὑπὸ τῆς ἀγαν βασκανίας οὐκ ἐπίειδοντο τῷ Βεελζεβούλ ἐπιγραφόμενοι τὰ ἔργα τῆς θεῖας φύσεως, καὶ λέγοντες· Οὗτος οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια ἐν οἰκείᾳ δυνάμει· ἀλλ' ἐν τῷ Βεελζεβούλ, ἑνοικον καὶ φίλον ἔχων αὐ-

τόν. Καὶ ἀλλαχοῦ γὰρ ἔλεγον, ὅτι Βεελζεβούλ ἄ

habens et amicum. Nam alibi quoque dicebant : *Beelzebub habet* 70.

Εἰδώς — αὐτοῖς. Καθ' ἑαυτοὺς γὰρ τοῦτο ἔλεγον, φοβούμενοι τὸν δῆλον· αὐτὸς δὲ ἰδημοσίευσεν τὸ τῆς θανατοῦς αὐτῶν μυστήριον, κἀκεῖθεν δεικνύων, ὅτι Θεὸς ἐστίν. Ὅρα δὲ, ὅτι καὶ πρότερον μὲν τοῦτο καταγορηθεὶς οὐκ ἐπιτίμωσεν αὐτοῖς, ἐνθιδούς γνῶναι τὴν αὐτοῦ δύναμιν, ἀπὸ τε τῶν πλειόνων σημείων, ἀπὸ τε τῆς μετὰ τοῦτο διδασκαλίας· ἐπεὶ δὲ πάλιν τὸ αὐτὸ λέγοντες ἐπέμωσεν, οὐδὲν ἐκείθεν βελτιωθέντες, ἐπιτιμῆ λοιπὸν, καὶ ἐξέλεγει τὴν τούτων ἀνομίαν. Μετὰ πραότητος δὲ τοῦτο ποιεῖ, παιδεύων ἡμᾶς πρῶτος ἐλέγχει τοὺς ἁμαρτανότας. Ἐπὶ δὲ τῶν κοινῆ συμβαινόντων ποιῆται τὸν ἔλεγον, καὶ παραδείγματα λαμβάνει γινώριμά τε καὶ ὁμολογημένα, (78), καὶ τρία· τὸ μὲν, ἰσχυροτάτης δυνάμειος· τὸ δὲ, μέσης· τὸ δὲ, ἑλαχίστης· βεβαιῶν, ὅτι, κἂν μέγα, κἂν στασιασῆ (79) πρὸς ἑαυτὸ, κἂν μέσον, κἂν μικρὸν, ἀπόλλυται.

Πᾶσα — ἑρμηνοῦται. Στασιαζόντων ἀλλήλοις, τῶν μερισθέντων.

Καὶ πᾶσα — σταθῆσεται. Οὐ συστήσεται, διὰ τὴν ῥηθείσαν αἰτίαν.

Καὶ εἰ — αὐτοῦ; Εἰ ὁ Σατανᾶς, ὁ ἄρχων τῶν δαιμόνων, τὸν ἀπλῶς Σατανᾶν διώκει βιαίως· οὐ γὰρ ἂν ἑκὼν ποτε καταλίπῃ τὸ ἴδιον οἰκητήριον· ἐχθρὸς ἐστὶ πάντως ὁ διωκόμενος τῷ διωκοντι· καὶ λοιπὸν καθ' ἑαυτοῦ ἡμερίσθη, διαιρεθείσης ἀπ' αὐτοῦ τῆς ὑποταγῆς τῶν δαιμόνων· καὶ πῶς συστήσεται ἢ βασιλεία αὐτοῦ, ἢ πρὸς αὐτοῦ; [ὥστε, (80) εἴς τούτων ἄρχων ἐστίν, οὐκ ἂν ἀπελάσας τούτους, στασιασῆ πρὸς αὐτοῦς,] οὐδ' ἂν ἐπικουρήσῃ ἀνθρώπων κατὰ δαίμονος, οὐδ' ἂν γένοιτό ποτε φιλόανθρωπος, ἀνθρωποκτόνος ὢν ἀπ' ἀρχῆς.

Καὶ εἰ — ἐκβάλλουσι; Μετὰ τὴν πρώτην λύσιν τῆς κατηγορίας, ἐπὶ δευτέρῃν ἔρχεται σαφιστέρῃ· ἐπεὶ γὰρ καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ δαίμονας ἐξέβαλλον ἤδη, καθ' αὐτοῦ λαβόντες τὴν ἐξουσίαν, ἀπὸ τούτων ἐλέγει μᾶλλον τοὺς Φαρισαίους, διὰ φθόνον μόνον τοιαῦτα κατηγοροῦντας αὐτοῦ. Καὶ γὰρ ἐκείνοις οὐδὲν τι τοιοῦτον ἐγκαλοῦντας, αὐτοῦ μόνου κατηγοροῦν οὕτως. Υἱοὺς δὲ αὐτῶν, τοὺς ἀποστόλους ἀνόμασε, διὰ τὸ τοὺς Φαρισαίους πατέρων τάξιν ἐπέχειν ἐν Ἰουδαίοις, ἐξ ὧν οἱ ἀπόστολοι κατήγοντο, καὶ διὰ τὸ νεώτερος ἐκείνων εἶναι τουτούς. Ἐρωτᾷ οὖν, ὅτι Ἐν τίνι ἐκβάλλουσιν. Ἐν Βεελζεβούλ; καὶ πῶς οὐ κατηγορεῖτε καὶ αὐτῶν; Εἰ δὲ ἐν χάριτι Θεοῦ, Θεὸς ἄρα ἐγώ· ἐν τῷ ἔμῳ γὰρ ὀνόματι τὰ δαιμόνια διώκουσι.

Διὰ τοῦτο — χρεῖται. Διότι τοῦτον ἐκβάλλουσι

Vers. 24. *Sciens — illis.* Apud sese enim hæc dicebant timentes turbam, ipse vero secretum cordis eorum publicavit, hinc etiam Deum se esse demonstrans. Vide autem quod primum ob id accusatus non objurgavit illos, cognoscendam tradens suam potentiam, tum a pluribus signis, tum a doctrina, quæ inde secuta est. Quia vero rursus idem dicentes, perseverabant in nullo meliores effecti, deinceps eos objurgat ac redarguit illorum insaniam. Id tamen cum mansuetudine facit, instruens nos, ut peccantes mansuete arguamus. Et ab his quæ communiter accidunt, format rationem, sumitque tria exempla notissima et indubitata. Primum quidem supremæ potentis, alterum mediæ, tertium vero infimæ, confirmans quod sive magnum quiddam, sive medium, sive infimum sit, quod adversus seipsum exercent seditionem, peribit.

Vers. 25. *Omne — desolatur.* Seditionem inter se invicem agentibus his qui divisi sunt.

Vers. 25. *Et omnis — stabit.* Non stabit propter dictam causam.

Vers. 26. *Et si — ejus?* Si Satanas qui princeps est dæmoniorum, aperte ac violenter Satanam persequitur: neque enim suum domicilium ultro unquam relinqueret: omnino inimicus est is qui patitur, persecutionem inferenti. Itaque contra seipsum divisus est, separatis ab eo dæmonibus, qui subjecti erant: et quomodo stabit regnum ejus, quod in illos habet? Si ergo princeps illorum est, nequaquam eos expellendo seditionem agere adversus illos: nequaquam homini contra dæmonem auxiliabitur: nec hominem unquam amare poterit, qui ab initio homicida est.

Vers. 27. *Et si — ejiciunt?* Post primam accusationis dilutionem, ad secundam procedit manifestiorem. Nam quia discipuli quoque ejus jam dæmones ejiciebant sumpta ab ipso potestate, ab his magis Phariseos arguit, qui sola moti invidia eum accusabant: siquidem nihil hujusmodi illis objicientes, solum ipsum ita accusabant. Filios autem Phariseorum apostolos nominavit, eo quod Pharisei patrum ordinem retinerent inter Judæos, a quibus descendebant apostoli: vel quia illis juniores erant. Interrogat ergo: Per quem ejiciunt? An etiam per Beelzebub? Et quare illos quoque non accusatis? Si autem per divinam gratiam, utique Deus ego sum; nam per nomen meum dæmonia ejiciunt.

Vers. 27. *Ideo — judices.* Quia ergo ipsi quo-

⁷⁰ Matth. vii, 18.

Variæ lectiones et notæ.

(78) ὁμολογούμενα Α.
(79) στασιασῆεν Β.

(80) Quæ hic inclusa sunt, ea ex cod. A exciderunt. In causa fuit duplex πρὸς αὐτοῦς.

que dæmonia ejiciunt nec accusantur a vobis, propterea ipsi judices vestri erunt : et condemnabunt vos ; non de omnibus, quæ in vita perpétrastis ; nam id solius Dei est, sed de hac blasphemia, quoniam, illis relictis, moti invidia, me solum accusatis. Vel propter hoc, quia cum sint filii vestri, et agnoverint veritatem, condemnabunt vos patres suos, qui hanc cognoscere nolulistis.

Vers. 28. *Si — regnum Dei.* † Digitus Dei hic dici potest Spiritus sanctus. Cum enim cæteri evangelistæ dixerunt : *Si ego per Spiritum Dei ejicio dæmonia*, Lucas dixit : *Si ego per digitum Dei ejicio dæmonia* ⁷⁹.

Postquam demonstravit, quod non per Beelzebub ejiceret dæmonia, simul etiam ex consequenti ostendit, quod ea per Spiritum Dei ejiceret. Spiritum autem Dei nunc potentiam vocat. Nam et Lucas : *Per digitum Dei dixit* ⁸⁰, hoc est per manum ; manum vero Dei, potentiam Dei dicimus. Si vero ego per potentiam, inquit, divinam ejicio dæmonia, non quasi nudus homo, sed quasi Dei Filius, profecto pervenit ad vos regnum Dei. Suum autem dicit regnum, quod videlicet per Christum esse venturum, prophetæ prænuntiaverunt. Nam solius Dei est per potentiam divinam dæmones ejicere. Apostoli namque non propria potentia, sed per divinam gratiam illos ejiciebant. Neque enim potuerunt tanquam Deus, sed gratiam a Deo habebant. Christus siquidem solo jussu dæmones fugabat : illi vero per nomen ejus ipsos expellant. Si vero pervenit ad vos regnum Dei, quare illud repellitis ? Quare contra vestra bona pugnatis ? Hoc namque tempus est vestræ salutis, quod olim prædixerunt prophetæ,

Vers. 29. *Alioqui quomodo — diripiet ?* Ab exemplo sermonem producit. Per fortem autem, principem dæmoniorum subindicat : non quod natura fortis sit, sed quod usque tunc tyrannice regnaverit, eosque qui præ segnitie imbecilles erant, oppresserit. Vasa vero ejus subjecta dæmonia erant, quæ et arma ejus dici possunt : nam τὰ σκεύη etiam arma dici solent. Ideo quoque Lucas arma ejus ipsa vocavit ⁸¹ : per quæ miseros homines in servitudinem redigebat. Hoc ergo exemplo considerationem inducit, quæ ostendat non solum quod principem dæmoniorum amicum non habeat, sed potius quod fortitudinem ejus tanquam inimicissimi alligaverit. Est autem considerationis scopus, quod sicut non potest quisquam domum fortis ingredi, vasaque ejus diripere ab illo conservata, nisi primum fortem

⁷⁹ Luc. xi, 20. ⁸⁰ ibid. ⁸¹ ibid. 24.

Variae lectiones et notæ.

(81) καί, abest A.
(82) Inclusa codex uterque in margine habet. Referuntur autem hæc ad Luc. xi, 20.
(82) ἔν addit A.

A καὶ αὐτοὶ δαιμόνια, καὶ (81) οὐκ ἐγκαλοῦνται παρ' ὑμῶν, διὰ τοῦτο αὐτοὶ ὑμῶν ἔσονται κριταί, καὶ κατακρινούσιν ὑμᾶς · οὐκ ἐπὶ τοῖς βεβιωμένοις · τοῦτο γὰρ μόνου Θεοῦ · ἀλλ' ἐπὶ τῇ βλασφημίᾳ ταύτῃ, ὅτι διὰ φθόνου ἐγκαλεῖτε μόνον ἔμοι, ἐκείνους ἀφέντες · ἢ διὰ τοῦτο, διότι υἱοὶ ὑμῶν ὄντες, ἐπιγώσσαν τὴν ἀλήθειαν, κατακρινούσιν ὑμᾶς, τοὺς πατέρας αὐτῶν, μὴ θελήσαντάς ἐπιγνώσασθαι ταύτην.

Εἰ — τοῦ Θεοῦ. [Δάκτυλος (82) Θεοῦ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τῶν γὰρ ἄλλων εὐαγγελιστῶν εἰπόντων · Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ὁ Λουκᾶς εἶπεν · Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν δακτύλῳ Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια.]

B Ἀποδείξας, ὅτι οὐκ ἐν Βεελζεβούλ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, συναπέδειξεν, ὅτι λοιπὸν ἐν Πνεύματι Θεοῦ ταῦτα ἀπελάσκει. Πνεῦμα δὲ Θεοῦ νῦν, τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ φησι. Διὸ καὶ ὁ Λουκᾶς, Ἐν δακτύλῳ Θεοῦ εἶπε, τούτῃστιν, ἐν χειρὶ. Χεῖρα δὲ Θεοῦ, τὴν δύναμιν αὐτοῦ λέγομεν. Εἰ δὲ ἐν δυνάμει θείᾳ, φησὶν, ἐγὼ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ὡς καὶ ψιλὸς ἄνθρωπος (83), ἀλλὰ καὶ Υἱὸς Θεοῦ, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ · λέγει δὲ τὴν ἰακτου, ἦντινα διὰ τοῦ Χριστοῦ ἐρχεσθαι ἐπ' αὐτούς προκλήθησαν οἱ προφῆται. Μόνου γὰρ Θεοῦ, τὸ ἐν δυνάμει θείᾳ δαίμονας ἐκβάλλειν. Οἱ γὰρ ἀπόστολοι, οὐκ ἐν δυνάμει θείᾳ, ἀλλ' ἐν χάριτι θείᾳ τούτους ἐξέβαλλον. Οὐ γὰρ ἠδύνατο, ὡς ὁ Θεός, ἀλλὰ χάριν ἔχον ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ὁ μὲν γὰρ ἐπιτάγματι μόνον τοὺς δαίμονας ἐφυγάδευεν · οἱ δὲ ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ τούτους ἐξωρίζον. Εἰ δὲ ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, διὰ τί ταύτην ἀπωθεῖσθε, διὰ τί τοῖς ὑμετέροις ἀγαθοῖς ποιεῖτε ; Οὗτος γὰρ ἐκείνος ὁ καιρὸς τῆς σωτηρίας ὑμῶν, ἔν παλαιᾷ προσηκόν οἱ προφῆται.

C Ἡ πῶς — διαρπάσῃ (84) ; Παραδειγματικῶς μὲν ἐξάγει τὸν λόγον, ὑποθελοῖ δὲ ἰσχυρὸν μὲν, τὸν ἄρχοντα τῶν δαιμονίων, οὐχ ὡς ἰσχυρὸν τῇ φύσει, ἀλλ' ὡς τυραννοῦντα μέχρι τότε, καὶ (85) καταδυναστεύοντα τὸν ἀσθενούντων ἐκ ῥαθυμίας. Σκεῦη δὲ αὐτοῦ, τὰ ὑποθηκωθέντα αὐτῷ δαιμόνια, ὡς ὄπλα αὐτοῦ · σκεῦη γὰρ ὀνομάζονται, καὶ τὰ ὄπλα. Διὸ καὶ ὁ Λουκᾶς, παροπλῆαν αὐτοῦ ταῦτα ὀνόμασι, δι' ὧν κατεδουλοῦτο τοὺς ἀθλοὺς ἀνθρώπους. Εἰσάγει δὲ λογισμὸν, διὰ τοῦ τοιοῦτου παραδείγματος ὁ Χριστός, δεικνύοντα, ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἔχει ἄλλο τὸν ἄρχοντα τῶν δαιμονίων, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἰδίωσεν αὐτοῦ τὴν ἰσχύν, ὡς ἐχθίστου. Ἔστι γὰρ ὁ τοῦ λογισμοῦ σκοπός, ὅτι ὡσπερ οὐ δύναται τις πισθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ, καὶ τὰ σκεῦη αὐτοῦ διαρπάσαι, φυλακτόμενα παρ' αὐτοῦ, ἐὰν μὴ πρῶτον δῆσῃ τὸν ἰσχυρὸν · οὕτως οὐδ' αὐτὸς διαρπά-

(84) Hentenius videtur reperisse διαρπάσει. Uterque vero meus habet διαρπάσῃ.

(85) δυναστεύοντα. A.

σεν ἂν τὰ δαιμόνια, τουτίστι, διεσκόρπισεν, εἰ μὴ ἄ
πρῶτον ἐδέσμησε τὸν ἄρχοντα τούτων, τὸν ἐνσχυόντα
αὐτά.

Χρῆ δὲ γινώσκειν, ὡς οὐ πάντοτε τὰ παραδείγματα
κατὰ πάντα λόγον προσαρμύζουσι ταῖς ὑποθέσεσιν,
εἰς ἃς ἐκλαμβάνονται, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον
ἐν μόνοις τοῖς κειριωτέροις καὶ κεφαλαιωδετέροις
μέρεσι.

Τινὲς δὲ σκευὴ τῶν δαιμόνων λέγουσιν εἶναι, τοὺς
δαιμονιζομένους, οὓς ὁ Χριστὸς διήρπασεν ἀπ' αὐτῶν,
δήσας τὰς δυνάμεις αὐτῶν. Εἰς δ' ἂν σκευὴ τοῦ διαβό-
λου, καὶ πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὰ τοῦ διαβόλου, καὶ
ὑπηρευόντες τοῖς αὐτοῦ θελήμασιν.

Ὁ — σκορπίζει. Καὶ δεῖ ἑτέρου λογισμοῦ βεβαιοῖ,
ὅτι μᾶλλον ἐχθιστος αὐτῷ ἐστὶν ὁ ἄρχων τῶν δαι-
μόνων. Ὅτι μὲν γὰρ οὐκ ἔστι μετὰ τοῦ Χριστοῦ,
οὐδὲ συνάγει μετ' αὐτοῦ, δηλον, ἀπ' ὧν ὁ μὲν
Χριστὸς πᾶσαν τε ἀρετὴν διδάσκει, καὶ φιλόανθρω-
πος ὢν, ἰάται τοὺς νοσοῦντας · ὁ δὲ τούναντιον,
πᾶσαν τε κακίαν διδάσκει, καὶ μισάνθρωπος ὢν,
λωβᾶται τοῖς ὑγιαίνουσιν. Εἰ δὲ οὔτε μετ' αὐτοῦ
ἐστὶν, ἤγουν, οὐχ ὁμογνωμονεῖ αὐτῷ, καθὼς ἀπο-
δέδεικται, οὔτε συνάγει μετ' αὐτοῦ πρὸς πίστιν,
πάντως κατ' αὐτοῦ ἐστὶ, καὶ σκορπίζει, οὓς ὁ
Χριστὸς συναγε, ὅσον τὸ ἐπ' αὐτῷ. Εἰπὼν δὲ, ὅτι
Ὁ μὴ ὢν μετ' ἐμοῦ, κατ' ἐμοῦ ἐστὶ, καὶ δόξας
ἄσφαῶς εἰπεῖν, ἐφηρμήνευσε τὸν λόγον, προσθεῖς,
ὅτι Καὶ ὁ μὴ συνάγων μετ' ἐμοῦ σκορπίζει. Τῷ
διαβόλῳ δὲ συνέταξε καὶ τοὺς Ἰουδαίους, κατ' αὐτοῦ
τε ὄντας, καὶ σκορπιζοντας, ἃ συνῆγεν, ὅσον τὸ ἐπ'
αὐτοῖς.

Διὰ — τοῦτο. Διότι τοιαῦτα, κατ' ἐμοῦ λέγετε.

Λέγω — αὐτοῖς. Οὐχ ἀπλῶς πᾶσαν ἀμαρτίαν καὶ
βλασφημίαν λέγει· διὰ τῶν ἐπιζῆς· γὰρ ἰσαρήνησε,
ποιῶν πᾶσαν λέγει. Φησὶ γάρ·

Καὶ — ἐν τῷ μέλλοντι. Ὅς μὲν ἂν ἀμάρτη κατὰ
τῆς ἀνθρωπότητός μου, φησὶ, τουτίστιν, ὅστις ἂν
εἴπῃ βλασφημίαν λόγον κατ' αὐτῆς, σκανδαλιζόμενος,
ἐφ' οἷς, ὡς ἄνθρωπος, ἐσθίω, καὶ πίνω, καὶ ὑπνώ,
καὶ κοπιῶ, καὶ τᾶλλα, ὅσα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως
ἴδια, ἄπερ ἀνθρωποκρεπῶς, τὰ μὲν ἐνεργῶ, τὰ δὲ
πάσχω, βεβαιοῦν, ὅτι κατὰ ἀλήθειαν ἐνηθρώπησα, ὁ
τοιούτους συγγνωσθήσεται πάντως, ὡς οὐκ ἐθελοκακῆ-
σας, ἀλλ' ἐν ἀγνοίᾳ τῆς ἀληθείας βλασφημήσας· ὁ
δὲ βλέπων τὰς θεοκρεπείας, μου ἐνεργείας, ἃς μόνοις
δύναται ποιεῖν ὁ Θεός, καὶ τῷ Βεελζεβούλ τούτους ἐπι-
γραφομένους, ὡς καὶ ὑμεῖς νῦν, καὶ οὕτω βλασφημῶν
κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, ἦτοι, κατὰ τῆς θεο-
τήτος· ταύτην γὰρ νῦν καλεῖ Πνεῦμα ἅγιον· οὗτος ὡς
ἐθελοκακῆσας προδήλως, καὶ ἐν γνωσεὶ καθυβρίσας τὸν
Θεόν, καὶ ἠναπολόγητα κλημμελήσας, οὐ συγχωρηθη-
σεται.

Τὸ δὲ, Οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὔτε ἐν τῷ μέ-
λλοντι, προσέθηκε, διδάσκων, ὅτι μεγίστη καὶ φο-

vinxerit: ita neque hic rupisset dæmonia, hoc
est dispersisset, nisi primum vinxisset principem
illorum, qui eis fortitudinem præstabat.

Scire autem oportet, quod non undiquaque
exempla ad omne propositum aptantur rebus ad
quas assumuntur: sed ut plurimum in magis
propriis ac principalioribus partibus.

Quidam vero dicunt vasa dæmonum esse dæmo-
niis agitatōs, quos Christus ab illis rapuit, vin-
ctis eorum virtutibus. Possunt quoque dici vasa
diaboli omnes qui opera diaboli exercent, ejusque
voluntatibus subserviunt.

Vers. 30. *Qui — spargit.* Altera quoque conside-
ratione confirmat, quod potius sit ei inimicissi-
mus princeps dæmoniorum. Quod enim non sit
cum Christo, nec cum eo congreget, manifestum
est ab utriusque operibus. Christus siquidem
omnem docet virtutem: cumque omnes amet,
ægrotos sanat; ille vero e diverso omnem docet
pravitatem, et cum homines odio habeat, sanos
corrumpit. Quod si neque cum eo est, nulla vi-
delicet in re ei conformis, sicut demonstratum
est, neque cum eo congregat ad fidem: omnino
adversus eum est, et spargit quos Christus con-
gregat, quantum in se est. Cum autem dixisset:
Qui non est mecum, adversum me est, ac obscure
loqui visus esset, sermonem interpretatus est,
addens: *Et qui non est mecum, spargit*: diabolo
vero conjunxit Judæos qui adversum se erant, et
quæ ipse congregabat, quantum in eis erat,
spargebant.

Vers. 31. *Propter hoc.* Quia talia adversum me
dicitis.

Vers. 31 *Dico — eis.* Non simpliciter omne
peccatum et omnem blasphemiam dicit: per ea
enim quæ sequuntur, manifestavit quam omnem
dicat blasphemiam et quod omne peccatum. Ait
enim:

Vers. 32. *E!* — *futuro.* Quicumque, inquit,
peccaverit adversus humanitatem meam, hoc est,
quisquis dixerit blasphemum verbum adversus eam,
offensus quod tanquam homo edam, bibam ac
dormiam, aliaque quæ humanæ sunt propria na-
turæ, ut homini conveniunt, et faciam et patiar,
confirmans quod vere humanam suscepim na-
turam, huic omnino ignoscetur, quasi non ex
industria male egerit, sed per veritatis ignorantiam
blaphemaverit. Qui vero Deo dignas videns ope-
rationes, quas solus facere potest Deus, ipsi
quoque Beelzebub illas ascripserit, ut vos etiam
nunc facitis, et ita adversus Spiritum sanctum
blasphemiam dixerit, sive adversus divinitatem
(nam hanc vocat nunc Spiritum sanctum,) hic quasi
ex industria manifeste ac scienter peccans, et
Deum injuria afficiens, ac inexcusabiliter delin-
quens, veniam non consequetur.

Quod autem sequitur, *Neque in præsentī sæculo,*
neque in futuro, addidit, docens maximam ac

tremendam esse adversus Deum blasphemiam : et quod hominum quidam hic ac in futuro sæculo supplicia sustinent, ut Sodomitæ et Judæi. Et de Sodomitis quidem prædiximus decimono nono capite: Judæi vero et hic pœnas dederunt, a Romanis miserabiliter afflicti : et ibi miserabilius cruciati dabunt. Quidam vero hic solum puniuntur, ut fornicarius ille apud Corinthios Satanæ traditus. Aliqui; autem ibi tantum, ut dives ille in flamma cruciatus. Præterea nonnulli neque hic neque ibi, ut apostoli prophetæ ac Job. Nam quæ ipsi patiebantur, non ultionis erant a Deo immissæ, sed certaminum ac luctarum. Quod ergo minatur, adversus illos est, qui immutabiliter in peccato remanent. Manifestum est autem, quod eis qui resipiscunt, et hic et ibi remittetur. Multi enim qui tunc ita deliquerant, cum postmodum credidissent, veniam omnino sunt adepti.

Vers. 33. *Aut — cognoscitur.* Facile, hoc est, dicite. Rursum autem confundit illos tanquam ea deducentes in accusationem, quæ sibi mutuo non constabant, sed præter naturam erant. Nam quia opus abigendi dæmones non improbant, quanquam admodum impudentes essent, eum vero calumniabantur qui illos abigebat : ab exemplo illos redarguit, qui opus quidem judicarent bonum eum autem qui operatur, malum : quod impudentiæ est ac repugnantiae.

Et arborem sane appellat seipsum : fructum vero, opus suum. Ait ergo : Aut dicitis operatorem bonum, et opus ejus bonum : aut operatorem malum, et opus ejus malum. Nam si opus bonum est, operator quoque ejus bonus erit. Ex opere siquidem cognoscitur operator : si boni operis, bonus ; si pravi, pravus. Quinto enim capite docuit ⁸², quod non potest arbor bona fructus malos facere, ut neque arbor vitiosa fructus bonos facere.

Vers. 34. *Progenies — mali ?* Non mirum est si hujusmodi convitia jactatis. Nam cum mali sitis, non potestis bona loqui. Deinde naturali quoque ratione demonstrat, quod hoc non possint.

Vers. 34. *Ex — loquitur.* Si quidem cum in corde vitium scaturiat, necessario ab eo quod abundat, effunditur pravitas quæ est sermo malus. Et quemadmodum medici (i) circa principia quidem, exsilitent humores intus ramanere cogunt : cum autem illi subscaturiunt, jam vincunt

⁸² Matth. vii, 18.

Α βρωτάτη ἐστὶν ἡ κατὰ τοῦ Θεοῦ βλασφημία, καὶ ὅτι τῶν ἀνθρώπων, οἱ μὲν καὶ (86) ἐνταῦθα καὶ ἐκεῖ κολάζονται, ὡς οἱ Σοδομίται καὶ ὡς Ἰουδαῖοι · καὶ περὶ μὲν τῶν Σοδομιτῶν προειρηκαμεν ἐν τῷ ἑνεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ · Ἰουδαῖοι δὲ καὶ (87) ἐνταῦθα δίκην ἴδσαν, ἐλευθῶς ὑπὸ Ῥωμαίων πολιορκηθέντες, καὶ ἐκεῖ τιμωρηθησονται χαλεπώτερον · τινες δὲ ἐνταῦθα μόνον, κολάζονται, ὡς ὁ πεπορευκὼς παρὰ Κορινθίους καὶ παρασθεὶς τῷ Σατανᾷ. Τινες δὲ ἐκεῖ μόνον, ὡς ὁ ἀποτυχανεζόμενος ἐν τῇ φλογὶ πλοῦσιος. Τινες δὲ οὔτε ἐνταῦθα, οὔτε ἐκεῖ, ὡς οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ προφῆται, καὶ ὁ Ἰωβ · ἃ γὰρ ἔπασχον, οὐ τῆς ἐκ Θεοῦ κολάσεως ἦσαν, ἀλλ' ἀγῶνων καὶ παλαισμάτων · ἡ μὲν οὖν ἀπειλή, κατὰ τῶν μενόντων ἀμεταμελήτων. Δῆλον δὲ, ὅτι τοῖς μετανοοῦσιν ἀφεθήσεται καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐκεῖ. Πολλοὶ γὰρ τῶν οὕτω τρυκαῦτα πλημμελησάντων, πιστεύσαντες ὑστερον, πάντα συνεχωρήθησαν.

Ἡ — γνωσκαται. Ποιήσατε, ἀπὸ τοῦ, εἶπατε. Καταισχύνει δὲ πάλιν ἑτέρως αὐτοὺς, ὡς ἀνακόλουθα καὶ παρὰ φύσιν κατηγοροῦντας. Ἐπεὶ γὰρ τὸ μὲν ἀπελευθεῖσθαι τοὺς δαίμονας, οὐκ ἐκάκιζον, εἰ καὶ σφόδρα ἠναίσχυντον · τὸν δὲ ἀπελευθύνοντα τούτους δειβάλλον, παραδειγματικῶς αὐτοὺς ἐλέγχει, τὸ μὲν ἔργον (88) καλὸν κρίνοντας, τὸν δὲ ἐργαζόμενον, κακόν, ὅπερ ἐστὶν ἐναντιότητος καὶ ἀναίσχυντίας.

Καὶ δένδρον μὲν, ἑαυτὸν (89) ὑποφαίνει· καρπὸν δὲ, τὸ ἔργον αὐτοῦ. Λέγει τοίνυν, ὅτι Ἡ εἶπατε τὸν ἐργάτην καλόν, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ καλόν· ἢ τὸν ἐργάτην αὐτοῦ (90) κακόν, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ κακόν. Εἰ γὰρ τὸ ἔργον καλόν, ἄρα καὶ ὁ ἐργάτης αὐτοῦ καλός· ἐκ γὰρ τοῦ ἔργου ὁ ἐργάτης αὐτοῦ γνωσκαται. Εἰ μὲν καλοῦ, καλός· εἰ δὲ κακοῦ, κακός. Ἐδίδαξε γὰρ ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ ὅτι οὐ δύναται δένδρον ἀγαθὸν καρποῦς πονηροῦς ποιεῖν, οὔδε δένδρον σαπρὸν καρποῦς καλοῦς ποιεῖν.

Γεννήματα — ὄντες ; Οὐκ ἔστι θαυμαστὸν, εἰ τοιαῦτα βλασφημεῖτε. Πονηροὶ γὰρ ὄντες, οὐ δύναθε ἀγασθᾶ λαλεῖν. Εἶτα καὶ φυσιολογικῶς ἀποδείκνυσαι, πῶς οὐ δύναται.

Ἐκ — λαλεῖ. Ὑπερβλυζούσης γὰρ τῆς (91) καρδίας (92) ἐν τῇ καρδίᾳ, λοιπὸν ἐξ ἀνάγκης ἀπὸ τοῦ περιττουμένου ἐλχεται κακία, ἥτις ἐστὶ λόγος πονηρός. Καὶ καθάπερ οἱ ἐμούντες, παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν θιάζονται ἐνδὸν κατέχειν ἐκπαθῶντας τοὺς χυμοὺς, ὑπερβλυζόντων δὲ, νικῶνται καὶ προελατται

Variae lectiones et notæ.

(86) καὶ omittit A.

(87) καὶ, omittit A.

(88) καλῶς B.

(89) Non sollicito hoc vocabulum. Alibi tamen.

(i) *Medici* Vomentes.

(i) *Medici*. Vomentes.

dicitur etiam ὑποφαίνει.

(90) αὐτοῦ omittit A.

(91) κακίας legis Hentenius. Recte.

(92) ἐκ τῆς κακίας pro ἐν τῇ καρδίᾳ. A.

τούς περιτεύοντας· οὕτω δὲ καὶ οἱ τὰ πονηρὰ Α
βουλεύματα τρέφοντες. Γενήματα δὲ ἔχιδων αὐ-
τούς προσηγόρευεν, ὡς καὶ ὁ Βαπτιστῆς Ἰωάννης
ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ. Καὶ ζήτησον τὴν ἐν ἐκείνῳ
ἐξήγησιν.

Ὁ ἀγαθὸς — πονηρὰ. Διδάσκει νῦν, ὅτι τὸ ἐκ
τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας τὸ στόμα λαλεῖν,
οὐκ ἐπὶ τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων γίνεταί μόνον,
ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἀγαθῶν. Καὶ θησαυρὸν μὲν καλεῖ,
τὴν βλύσιν καὶ πηγὴν τῆς ἀγαθότητος καὶ τῆς πο-
νηρίας. Ἀγαθὰ δὲ καὶ πονηρὰ, τοὺς ἀγαθοὺς λόγους
καὶ πονηροὺς.

Λέγω δὲ — κρίσεως. Ἀργὸν μὲν λέγει, τὸ συκο-
φαντικὸν καὶ μάταιον, ἢ τὸ περιττὸν καὶ βλαβερὸν.
Λέγον δὲ, τὴν εὐθύνην καὶ ἀπολογίαν. Οὐ μικρὸν
δὲ μέρος διορθώσεως, τὸ μὴ μόνον ἀπολογεῖσθαι Β
καὶ ἐλέγχειν, ἀλλὰ καὶ ἀπειλεῖν, ὃ δὲ πολλαχοῦ
ποιεῖ.

Ἐκ — καταδικασθήσῃ. Ἐκ μὲν τῶν ἀγαθῶν,
δικαιωθήσῃ· ἐκ δὲ τῶν πονηρῶν, καταδικασθήσῃ.

ΚΕΦ. ΚΓ'. Περὶ τῶν αἰτούντων σημεῖον.

Τότε — ἰδεῖν. Ὅτι θαυμάσαι καὶ ὑποκύψαι ἴδει,
τότε πάλιν ἀνίσχυντούσι, καὶ ἐν πρό μικροῦ θρα-
σείας ἐκάλουν δαιμονῶντα, καὶ μὴ κολακευτικῶς διδά-
σκαλον ὀνομάζουσι, καὶ μετὰ τοσαῦτα θαύματα,
σημεῖον ἰδεῖν αἰτοῦσιν, οὐχ ἵνα πιστεύσωσιν, ἀλλ'
ἵνα ἐπιλάβωνται αὐτοῦ. Μὴ δυνάμενοι γὰρ ἀντειπεῖν
αὐτῷ, ῥαδίως αὐτοὺς ἐλέγχοντι, πρὸς τὰ ἔργα μετα-
βαίνουσιν. Ὁ δὲ Λουκᾶς φησὶν, ὅτι ἕτεροι πειρά-
ζοντες σημεῖον παρ' αὐτοῦ ἐζήτουν ἐξ οὐρανοῦ. C
Ἐπιλάμβανον γὰρ, ὅτι τὰ μὲν ἐπὶ γῆς σημεῖα
γοητείων ἐπιτελεῖ· ἐξ οὐρανοῦ δὲ οὐκ ἂν δύναίτο
ποιῆσαι σημεῖον, μὴ ὡν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Καὶ γὰρ καὶ
ἄλλαχοῦ ἔλεγον. Οὗτος ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἔστιν ἀπὸ
τοῦ Θεοῦ.

Ὁ δὲ — ἐκίχηται. Ὅταν μὲν ὑβρίζον αὐτόν, διελέ-
γητο (93) μακροθύμως· ὅταν δὲ ἐκολάκευον, ἀπεκρί-
ντο τραχέως, ὡς μήτε θυμῷ νικώμενος, μήτε (94)
κολακίᾳ μαλακιστόμενος. Διασφύρει δὲ τούτους, ἀπὸ
τῆς τῶν προγόνων αὐτῶν κακίας, ὡς ἀξία ἐκείνων
γενήματα. Καὶ πονηρὰν μὲν τὴν γενεάν τούτων
ὠνόμασαν, ὡς ἔκπαλαι ἀπίστον καὶ πειράζουσαν.
Φησὶ γὰρ ὁ Δαυὶδ· Καὶ οὐκ ἐπίστευσαν ἐν τοῖς
θαυμασίοις αὐτοῦ. Καὶ πάλιν· Καὶ ἐπίερασαν καὶ
περπεκίερασαν τὸν Θεὸν τὸν ὑψίστον. Μοιχαλίδα D
δὲ, διὰ τὴν τῶν προγόνων αὐτῶν ἐκ Θεοῦ ἀποστα-
σίαν, οἵτινες ἀποζυγόντες παλαι τῆς πίστεως τοῦ
Θεοῦ, ἐκολλήθησαν τῇ πίστει τῶν δαιμόνων. Μοιχείαν
γὰρ ὀνομάζει, καὶ τὴν εἰδωλολατρίαν ἢ Παλαιὰ
Γραφή· καὶ τοῦτο πολλαχοῦ τῶν προφητικῶν βί-
βλων εὐρήσεις.

Καὶ σημεῖον — προφήτου. Οὐ δοθήσεται αὐτῇ,

tur, et sic illi abundantes prosiliunt: ita sane et
qui prava nutriunt consilia. Ipsos vero progenies
viperarum appellavit, sicut etiam Joannes Baptista
tertio capite⁸⁵. Ibi ergo et hujus quære exposi-
tionem.

Vers. 35. *Bonus — mala*. Docet nunc id quod
dictum est, puta os ex abundantia cordis loqui,
non in malis tantum fieri hominibus, verum
etiam in bonis. Et thesaurum quidem vocat sca-
turiginem fontemque bonitatis ac pravitatis: bona
autem et mala, bonos malosque sermones.

Vers. 36. *Sed dico — judicii*. Otiosum dicit ca-
lumniatorium et vanum, vel superfluum ac no-
civum; rationem vero, examen et responsionem.
Non est autem modica correctionis pars, non
solum respondere et redarguere, sed et comminari,
quod sane plerumque facit.

Vers. 37. *Ex — condemnaberis*. Ex bonis qui-
dem justificaberis, ex malis vero condemnabe-
ris.

CAP. XXIII. *De requirentibus signum.*

Vers. 38. *Tunc — videre*. Cum admirari ac
succumbere oporteret, tunc rursus impudenter
loquuntur, et quem paulo ante dæmoniacum teme-
rario ausu vocabant nunc adulatorie magistrum
vocant, et post tot miracula signum videre quæ-
runt: non ut credant, sed ut eum opprimant.
Cum enim non possent ei contradicere, dum fa-
cile illos convinceret: ad opera transeunt. Lu-
cas autem dicit quod alii tentantes signum de cælo
quærebant ab eo⁸⁶. Suspiciabantur siquidem quod
signa in terra, præstigiis fallendo ederet; signum
vero de cælo nequaquam facere posset, cum a
Deo non esset. Etenim alibi quoque dicebant:
*Hic homo non est a Deo*⁸⁵.

Vers. 39. *At ille — quærit*. Cum illi contumeliosi
essent, patienter eos ferebat: dum autem adula-
rentur, aspere respondit, utpote qui neque animi
vehementia vinceretur, neque adulatione molle-
sceret: hoc vero a progenitorum capit pravitate,
tanquam dignam illis sobolem. Pravam quoque dixit
hanc progeniem, quasi jam olim incredulam acten-
tantem. Ait enim David: *Et non crediderunt in
mirabilibus ejus*⁸⁶. Ac rursus: *Et tentaverunt et
exacerbaverunt Deum excelsum*⁸⁷. Adulteram vero
propter progenitorum a Deo defectionem; qui olim
fide a Deo disjuncti, fidei dæmonum adhæserunt.
Adulterium quippe etiam nominavit idololatriam
Veteris Testamenti Scriptura, idque frequenter in
propheticis Libris invenies.

Vers. 39. *Et signum — prophetæ*. Non dabitur ei, quia

⁸⁵ Math. iii, 7. ⁸⁶ Luc. xi, 16. ⁸⁷ Joan. ix, 16. ⁸⁸ Psal, lxxvii, 32. ⁸⁹ ibid. 56.

Variæ lectiones et notæ

(93) Intell. αὐτοῖς.

(94) μαλακία κολακευόμενος A.

non ex fide, sed ex dolo, tentando signum querit A
 Quid ergo? non fecit deinceps signum ullum? Fecit i
 utique; at non propter illos: nam ipsi obdurati
 erant, sed ad aliorum utilitatem. Signum vero
 Jonæ prophetæ, vocat resurrectionem suam e sepul-
 cro post tres dies et tres noctes. Jam enim hanc
 Judæis prædicit ut cum resurrexerit, ad memoriam
 reducant quod hanc illis prædixerit, diebus etiam
 ac noctibus propriæ sepulturæ ad minutum desi-
 gnatis. Propter hoc siquidem ipso sepulto, congregati
 sunt summi sacerdotes et Pharisei ad Pilatum
 dicentes: *Domine, recordati sumus quod impostor ille
 dixit adhuc vivens: Post tres dies resurgam* 88. hanc
 vero, signum Jonæ prophetæ nominavit, propter
 similitudinem, quam etiam manifestat dicens:

Vers. 40. *Sicut — noctibus.* Hoc vere signum
 erat, et signorum omnium maxime admirandum—
 nullius enim facta est unquam talis a mortuis resur-
 rectionis. Datum est autem hujusmodi signum Judæi-
 infidelibus, hoc est, opere impletum est apud eos
 hoc miraculum, quo certiores sint hunc Deum esse
 omnipotentem, et deinceps quasi Deo repugnantem
 conscientiam habeant acerbè illos torquentem, e,
 futura quæ eos comprehensura sint mala præsentem
 tem. Cor vero terræ intelligi illius profunditatem.
 Nam in profunditate illius, lapidibus incisum erat
 sepulcrum. Tres autem dies cum noctibus sub terra
 permansit, ut crederetur fuisse mortuus.

† Cor terræ, sepulcrum vocat.

Vers. 41, *Viri Ninivite — hoc loco.* Simul tan- C
 quam omnia præcognoscens et horum prædicit im-
 pœnitentiam, quæ etiam post suam futura erat
 resurrectionem: et simul ipsos exterret. Dicere
 solemus hunc aut illum in futuro judicio nos con-
 demnaturum, non quasi ille futurus sit Judex, si-
 quidem omnium Judex unus erit Christus, sed quod
 illius operatio nostris collata confundet nos. Hanc
 quoque consuetudinem secutus est Christus: *Plus
 autem, ait, quam Jonas est hoc loco.* Jonas enim
 servus erat, Christus vero Dominus: ille e ceto
 egressus est, iste ab inferno; ille invitatus prædi-
 cavit, iste sponte; ille peregrinus erat, iste cognatus
 secundum carnem, ille subversionem prædicavit,
 iste regnum cælorum; ille nullum fecit signum, iste
 innumera: de illo nullus prædixit, de isto omnes D
 prophetæ. Præterea Ninivite barbari erant,
 Judæi divinis enutriti Scripturis. Et illi quidem ni-
 hil a Jona audierunt præter id tantum; *Adhuc tres
 dies et Ninive subvertetur* 89, et statim ei crediderunt:
 isti vero variam a Christo ac profundissimam au-
 dierant doctrinam, nec ei crediderunt. Multa quo-

88 Matth. xxvii, 62, 63. 89 Jon. iii, 4.

Variæ lectiones et notæ.

(95) Hæc quinque vocabula solus Hentenius in
 margine sui codicis repetit.

διότι οὐκ ἐκ πίστεως, ἀλλ' ἐκ πονηρίας, καὶ πειρά-
 ζουσα σημεῖον ζητεῖ. Τί οὖν ἐποίησεν ἔκτοτε ση-
 μείον; Ἐποίησεν, ἀλλ' οὐ δι' αὐτοὺς· πεπωρωμένοι
 γὰρ ἦσαν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν ἄλλων ὠφελίαν. Ση-
 μείον δὲ Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου λέγει, τὴν μετὰ
 τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας ἐκ τοῦ τάφου
 ἀνάστασιν αὐτοῦ. Προαναφωνεῖ γὰρ ἤδη ταύτην
 τοῖς Ἰουδαίοις, ἵνα ἀναστάντος μνημονεύσωσιν, ὅτι
 προεῖπε τούτοις περὶ αὐτῆς, ἐπισημηνάμενος λεπτο-
 μερῶς καὶ τὰς ἡμέρας καὶ τὰς νύκτας τῆς ἰδίας
 ταφῆς. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὕστερον ταφέντος αὐτοῦ
 συνήχθησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι πρὸς
 Πιλάτον λέγοντες· Κύριε, ἐμνήσθημεν ὅτι ὁ
 πλάνος ἐκείνος εἶπεν ἐτι ζῶν· Μετὰ τρεῖς ἡμέ-
 ρας ἔγειρομαι. Σημεῖον δὲ Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου
 ταύτην ἀνοήμασε, διὰ τὴν ὁμοιότητα, ἣν καὶ ἐρμη-
 νεύει λέγων.

Ὅσπερ — νύκτας. Ὅντως τοῦτο σημεῖον ἦν, καὶ ση-
 μείον πάντων παραδοξοτάτων. Οὐδενὸς γὰρ οὐδέποτε
 τοιαύτη γέγονεν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις. Ἐδόθη δὲ τὸ ση-
 μείον τοῦτο τοῖς ἀπίστοις Ἰουδαίοις, τουτίστιν, ἑτερο-
 τυργηθῆ παρ' αὐτοῖς, ἵνα πληροφωρηθῶσιν, ὅτι
 Θεὸς ἐστὶ παντοδύναμος. Καὶ λοιπὸν, ὡς θεομάχοι,
 τὸ συνειδὸς εἴχουσιν τύπτον καὶ πικρῶς αὐτοὺς βασαν-
 νίζον καὶ προανατυποῦν τὰ μέλλοντα καταλαβεῖν
 τούτους κακὰ. Καρδίαν δὲ γῆς νοεῖ, τὸ βάθος αὐ-
 τῆς. Ἐν βάθει γὰρ ἦν λελατομημένος ὁ τάφος.
 Τρία δὲ ἡμερονύκτια διαύγαγεν ὑπὸ γῆν, ἵνα πιστευ-
 θῇ, ὅτι ἀπέθανεν.

† Καρδίαν (95) γῆς, τὸν τάφον λέγει.

Ἄνδρες Νινευῖται — ὦδε. Ἄμα μὲν, ὡς πάντα
 εἰδὼς, προλέγει τὸ, καὶ μετὰ τὴν τοιαύτην ἀνάστα-
 σιν, ἀμετανόητον αὐτῶν· ἄμα δὲ καὶ ἐφοβεῖ τού-
 τους. Ἐπεὶ δὲ εἰώθαμεν λέγειν, ὅτι Ὁ θεὸς ἐν τῇ
 μέλλουσῃ κρίσει κατακριεῖ ἡμᾶς, οὐχ ὡς ἐκείνου
 κρίνοντος· εἰς γὰρ κριτῆς πάντων ὁ Χριστός· ἀλλ'
 ὡς τῆς ἐκείνου πράξεως ἐν τῷ παρεξετάζεσθαι ταῖς
 ἡμετέραις καταλαχνοῦσας ἡμᾶς· τῇ συνθησίᾳ
 ταύτῃ καὶ ὁ Χριστός ἠκολούθησε. Πλείον δὲ τοῦ
 Ἰωνᾶ ὦδε, φησὶ, διότι ὁ μὲν Ἰωνᾶς ἦν δοῦλος,
 ὁ δὲ Χριστός Δεσπότης· καὶ ὁ μὲν ἐκ κήτους ἐξῆλ-
 θεν, οὗτος δὲ ἐξ ἄδου· καὶ ὁ μὲν ἄκων ἐκάρυξεν,
 οὗτος δὲ ἐκὼν· καὶ ὁ μὲν ξένος ἦν, οὗτος δὲ συγ-
 γνής κατὰ σάρκα· καὶ ὁ μὲν καταστροφὴν ἐκῆρυ-
 ξεν, οὗτος δὲ βασιλείαν οὐρανῶν· καὶ ὁ μὲν οὐδὲν
 σημεῖον ἐποίησεν, οὗτος δὲ μυρία· καὶ περὶ ἐκείνου
 μὴ οὐδεὶς προεῖπε· περὶ τούτου δὲ πάντες οἱ προφή-
 ται· καὶ οἱ μὲν Νινευῖται βάρβαροι ἐτύγχανον, οἱ
 δὲ Ἰουδαῖοι, ταῖς θείαις ἦσαν ἐντεθραμμένοι Γρα-
 φαῖς· κακίνοι μὲν οὐδὲν παρὰ τοῦ Ἰωνᾶ τέλει
 ἤκουσαν, εἰ μὴ μόνον· Ἐτι τρεῖς (96) ἡμέραι
 καὶ ἡ (97) Νινευὶ καταστραφήσεται, καὶ εὐ-

(96) Ita LXX: sed in Hebraico est τεσσαράκοντα.
 (97) ἡ abest A.

θὺς ἐπίστευσαν αὐτῷ, καὶ μετενόησαν· οὗτοι δὲ παντοίαν ἠνωτίσθησαν παρὰ τοῦ Χριστοῦ φιλοσοφώτατον διδασκαλίαν, καὶ οὐκ ἐπίστευσαν αὐτῷ. Καὶ πολλὰ ἕτερα τοιαῦτα εὗρομεν ἂν, ἔχοντα τὸ μίζον.

Βασίλισσα — ὦδε. Νότον λέγει, τὴν χώραν. ἀπ' ἧς ὁ νότος πνεῖε, λέγω δὴ τὴν Αἰθιοπίαν, ἣν Σαβὰ κέλευσε ἢ τρίτη βίβλος τῶν Βασιλείων. Καίτοι δὲ ἡ τοιαύτη χώρα ἐν τῷ πέρατι τῆς οἰκουμένης. Πλείον δὲ Σολομῶνος ὦδε, φησὶν, ὅτι Σολομῶν μὲν βασιλεὺς ἦν Ἰουδαίας μόνος· ὁ δὲ Χριστὸς, βασιλεὺς οὐρανοῦ καὶ γῆς. Καὶ ὁ μὲν περὶ σοφίας ἀνθρωπίνης αὐτῇ διελέχθη· οὗτος δὲ περὶ σοφίας θείας ἐποιεῖτο τὰς ἑμιλίαις. Οὕτω παραστήσας ἀπὸ συγκρίσεως τὴν ὑπερβολὴν τῆς κακίας αὐτῶν, λοιπὸν προλέγει διὰ παραβολῆς τὰ μέλλοντα καταλαβεῖν αὐτοὺς κακά.

Ὅταν — εὗρίσκει. Ἀνύδρους τόπους λέγει, τὰς ἐρημίας. Ἀπλοὶ δὲ τὰς τῶν ἁγίων ψυχὰς, μηδεμίαν ὑγρότητα πάθους ἐχούσας, ἐρήμους δὲ καὶ ἀγόνους κακίας ὑπαρχούσας, εἰς ἃς οὐκ ἔχει (98) παράδοτον.

Τότε — ἐξῆλθον. Οἶκον αὐτοῦ φησι, τὸν ἀνθρώπον, ἀπ' οὗ ἐξῆλθεν, οὐχ ἰκῶν, ἀλλὰ κενὸν Θεοῦ.

Καὶ — κεκοσμημένον. Τοῦτο λέγει περὶ τῶν ἀπαλλαγέντων μὲν τοῦ δαίμονος, ἐξ ἀπροσεξίας δὲ καὶ ἀμελείας εὐεπιχειρήτων πάλιν καὶ εὐαλώτων τῷ δαίμονι. Εὗρίσκει (99) δὲ, φησὶ, τὸν πρότερον οἶκον αὐτοῦ σχολάζοντα καὶ κενὸν ἁγίου Πνεύματος ἢ ἀρετῆς, ἐπεὶ δὲ σεσαρωμένον καὶ κεκαθαρισμένον, τουτέστιν, ὑπὲρπισμένον εἰς ὑποδοχὴν αὐτοῦ· καὶ μὴν, καὶ κεκοσμημένον, ἦγον, τερπνὸν αὐτῷ

Τότε — ἐκεῖ. Πονηρότερα, ἀντὶ τοῦ, ἰσχυρότερα πρὸς (1) τὸ κεκοσμηθῆναι. Δίδουκε γὰρ εἰσελεῖν, μήποτε, ὡς μόνον καὶ ἀσθενεῖς, πάλιν ἀπελαθῆ. Ἐπτά δὲ ἀπλῶς, τὰ πολλὰ φασὶν οἱ Ἑβραῖοι.

[Ἡ (2) πονηρὸν πνεῦμα, παραληπτικὸν τῶν ἐπτά πονηρότερων αὐτοῦ πνευμάτων, ἐστὶν ὁ λογισμὸς τῆς γαστριμαργίας, ᾧ ἕπεται ὁ τῆς παρνεσίας, καὶ ὁ τῆς φιλαργυρίας, καὶ ὁ τῆς ὀργῆς, καὶ ὁ τῆς λύπης, καὶ ὁ τῆς ἀκαθαρσίας, καὶ ὁ τῆς κενοδοξίας, καὶ ὁ τῆς ὑπερηφανίας]

Καὶ — πρώτων. Πρότερον μὲν γὰρ ὑφ' ἑνὸς δαίμονος ἔβασκανεζέτο· ὕστερον δὲ, ὑπὸ πολλῶν.

Οὕτως — πονηρῶ. Ὡσπερ οἱ δαιμονῶντες, φησὶν, ὅταν ἀπαλλαγῶσι τοῦ δαίμονος, εἰς ἀμελήσωσι, χαλεπωτέρην ὑφίστανται τὴν ἐπίρειαν· οὕτως ἐστὶ καὶ τῇ γενεῇ ταύτῃ τῇ ἀπίστῃ καὶ ἀπειθεῖ· καὶ ὅπως οὕτως αὐτῇ συνίδη. Πρότερον μὲν γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι κατεῖχοντο δαίμοσιν, εἰδωλολατρῶντες καὶ θύοντες (3) τοὺς υἱοὺς αὐτῶν καὶ τὰς θυγατέρας. Ἀπαλλάγησαν δὲ τούτων, διὰ τῶν προφητῶν. Ἐπει δὲ ἠμελήσαν τῆς οἰκείας σωτηρίας, καὶ τὸν Σωτῆρα

⁹⁸ III Reg. x, 1.

Variae lectiones et notæ.

(98) πρόσδοτον A. Ab εἰς ad παράδοτον omiserat Bentzenius.

(99) δὲ omittit B.

(j) Salutisdomum Salutemsuam. Sine videtur legisse εις.

A que et alia invenire poterimus, quæ Christus majora habuit.

Vers. 42. *Regina* — hoc loco. Austrum dicit regionem a qua flat auster, dico sane Æthiopiā, quam Saba vocavit tertius Regum liber. ⁹⁸. Sita est autem hæc regio ad finem orbis habitabilis. *Plus*, inquit, est hoc loco quam Solomon. Nam Solomon solius Judææ rex erat, Christus vero rex cœli et terræ. Ille de sapientia humana ipsi disseruit; hic de sapientia divina sermones habuit. Postquam ita parvitas illorum excessum a comparatione demonstravit, prædicit deinceps per parabolam quæ eos comprehensura essent mala.

Vers 43. *Cum* — invenit. Arentia loca dicit deserta. Significat autem sanctorum animas, nullum affectionis humorem habentes, quæ etiam desertæ sunt, nec ullius vitii secundæ, († † ad quas non habet aditum.)

Vers. 44. *Tunc* — exiit. Domum suam vocat hominem a quo egressus est non volens, sed jussu divino.

Vers. 44. Et — *ornatam*. De liberatis a dæmone hoc dixit, qui ob segnitiam ac negligentiam facile rursus a dæmone invaduntur et capiuntur. Invenit, inquit, priorem domum suam vacantem ac vacuum Spiritu sancto seu virtute; præterea scopis purgatam et mundatam, hoc est instructam ad ipsius susceptionem: insuper et ornatam sive delectabilem sibi.

Vers. 45. *Tunc* — *ibi*. Sceleratiores, hoc est, fortiores ad malefaciendum. Timuit enim ingredi, ne forte tanquam solus ac imbecillis rursus ejiceretur. Septem, vero Hebræi simpliciter pro multis accipiunt.

† Spiritus malus qui assumit septem spiritus se sceleratiores, est cogitatio gastrimargiæ sive gulæ, quam sequuntur cogitatio fornicationis, avaritiæ, invidiæ, iræ, tristitiæ sive pigritiæ, vanæ gloriæ et superbiæ.

Vers. 45. Et — *primis*. Prius enim ab uno dæmone torquebantur, postmodum vero a multis.

Vers. 45. Sic — *perversæ*. Sicut qui a dæmone inquit, agitabantur, si postquam ab eo liberati fuerint, negligentes sint, facile rursus vexationem sustinent: ita erit et generationi huic incredulæ et impersuadibili. Et vere ita illi contigit. Prius siquidem Judæi dæmonibus agitabantur, colentes idola, eisque filios suos ac filias immolantes: ab his autem per prophetas liberati sunt. Sed quia salutis domum (j) neglexerunt, suumque Salvatorem

(1) εἰς pro πρὸς A.
(2) Includa in marg. habet A.
(3) αὐτοῖς addit A.

occiderunt, facile rursus a dæmonibus capti sunt : A ideoque insanientes, moverunt adversus se invicem seditiones, cædibusque suæ gentis hominum Hierosolyma impleverunt, prout scripsit Josephus. Et jam factæ sunt novissimæ eorum calamitates graviores prioribus. Nam quæ sub Vespasiano et Tito passi sunt, longe miserabiliora fuerunt his, quæ ab Ægyptiis et Babyloniis ac Antiocho sustinerant.

Ideo etiam Christus dicebat : *Erit afflictio magna qualis nunquam fuit neque erit* ⁹¹. Dicta igitur parabola nos quoque doceatur, quod quisque a malo liberatus est, nec melior efficitur, duram sustinebit ultionem : et ei qui postquam a peccato tyrannice primùm imperante liberatus est rursus illi sese accessu facilem præbet, miserior erit posterior condemnatio priore. Hac enim causa dixit Christus paralytico : *Ecce sanus factus es non pecces deinceps, ne quid deterius tibi contingat* ⁹².

Vers. 46, 47. *Adhuc — loqui*. Foris, id est, extra domum in qua docebat, stabant : eo quod propter turbam ad eum accedere non poterant, sicut dixit Lucas ⁹³. Miserunt autem ad illum, qui evocarent illum, ut ait Marcus ⁹⁴, sive extra vocarent. Fratres autem ejus dicit filios Joseph, eo quod horum pater esset, et matrem illius sibi desponsaverat.

Vers. 48. *At ille — mei ?* Hoc dixit non abnegans Matrem suam. Qui enim hoc facere potuit, qui morti suæ vicinus magnam illius curam habuit : C neque dedignatus est ipsam habere Matrem ? Quomodo, inquam, hoc fecisset, qui propter reverentiam quam erga illam gerebat, aquam in Cana convertit in vinum, et subditus erat non ipsi solum, verum etiam ei qui pater suus dicebatur : *Et erat, inquit subditus illis* ⁹⁵. Si enim negaturus illam fuisset, aut ob eam pudore afficiendus, nequaquam ab ea natus fuisset. Sed quia tunc multitudinem docebat, nec æquum erat, ut hos relinqueret, et ad matrem ac fratres procurreret, ait : Quæ hujusmodi mater mea est, aut qui hujusmodi fratres mei sunt, ut propter illorum obsequium, tantæ multitudinis utilitatem parvipendam ? Non ergo vilipendens illos hunc locutus est sermonem, sed docens quod præponendam judicet perditorum salutem parentum ac consanguineorum obsequio. Nec mirum cum propter hos parentes ac consanguineos habere sustinerit.

Vers. 46. *Et — fratres mei*. Matrem eos nominavit, quasi doctrinæ verbum in intelligibili animæ utero suscipientes, et congruo tempore ipsum

Α ἑαυτῶν ἀνεῖλον, εὐπεχειράτοι γέγονασι τοῖς δαίμοσι πάλιν. Διὸ καὶ μανέντες ἰστασίσασαν κατ' ἀλήλων, καὶ ἔμφυλιῶν σφραγῶν τὴν Ἱερουσαλήμ ἐνέπλησαν, ὡς Ἰωσήπος ἰστορήσει. Καὶ λοιπὸν ἐγένοντο αἱ ἔσχαται συμφοραὶ αὐτῶν βαρύτεραι τῶν πρεσβυτέρων. Τὰ γὰρ ὑπὸ Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τίτου ἐπενεχθέντα αὐτοῖς, πολλῶ χαλεπώτερα τῶν κατ' Αἴγυπτον, καὶ κατὰ Βαβυλώνα, καὶ κατὰ Ἀντιόχον.

Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγεν· Ἔσται θλίψις (4) μεγάλη, ἣν οὐδέποτε γέγονεν, οὐδ' οὐ μὴ ἔσται. Διὰ τῆς ῥηθείσης οὖν παραβολῆς καὶ ἡμεῖς μενομήνομεν, ὅτι πᾶς ὁ ἀκαλλαγὴς κακοῦ, καὶ μὴ βελτιωθείς, μεγάλην ὑποστήσεται τιμωρίαν, καὶ τῷ μετὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς τυραννοῦσης ἀμαρτίας εὐερίβατον πάλιν αὐτῇ ἑαυτὸν ποιήσαντι, χαλεπώτερα τῆς προτέρας καταδίκης ἢ μετὰ τοῦτο· διὰ ταῦτα γὰρ καὶ πρὸς τὸν παραλυτὸν εἶπεν ὁ Χριστὸς· Ἴδε, ὑγιὲς γέγονας· μηκέτι ἀμάρτανε, ἵνα μὴ χεῖρόν τι σοι γένηται.

Ἔτι — λολῆσαι. Ἐξω τῆς οἰκίας, ἐν ἣ ἰδίδασκεν, ἵσταντο, διότι οὐκ ἠδύναστο συντυχεῖν αὐτῷ διὰ τὸν ὄχλον, ὡς ὁ Λουκᾶς εἶρηκεν. Ἀπίστευτον δὲ πρὸς αὐτὸν φωνοῦντες αὐτὸν, ὡς ὁ Μάρκος εἶπε, ἤγουν, καλοῦντες ἔξω. Ἀδελφοὺς δὲ αὐτοῦς φησι, τοὺς υἱοὺς Ἰωσήφ, διὰ τὸ τὸν πατέρα τούτων μνηστειῶσασθαι τὴν τούτου μητέρα.

Ὁ δὲ — μου ; Τοῦτο εἶπεν, οὐκ ἀρνούμενος τὴν ἑαυτοῦ Μητέρα. Πῶς γὰρ ; ὁ καὶ κατὰ τὸν τοῦ θανάτου αὐτοῦ καιρὸν πολλὴν αὐτῆς φροντίδα ποιούμενος· οὐδ' αἰσχυρόμενος τὸ ἔχειν αὐτὴν μητέρα· πῶς γὰρ, ὁ διὰ τὴν πρὸς αὐτὴν αἰδῶ μεταβαλὼν εἰς οἶνον τὸ ὕδωρ ἐν Κανᾷ, καὶ ὑποτασσόμενος οὐ ταύτῃ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ νομισθέντι πατρὶ αὐτοῦ· Ἦν γὰρ, φησὶν, ὑποτασσόμενος αὐτοῖς. Εἰ γὰρ ἔμελλεν ἀρνεῖσθαι αὐτὴν, ἢ αἰσχυρῆσθαι δι' αὐτὴν, οὐκ ἂν ὄλωσ ἐς αὐτῆς ἐγεννηθῆ Ἄλλ' ἐπεὶ τανικαῦτα τὸ πλῆθος ἰδίδασκε, καὶ οὐκ ἦν εἰκόσ, ἀπολιπεῖν αὐτοῦ καὶ δραμεῖν πρὸς τὴν Μητέρα καὶ τοὺς ἀδελφοὺς, λέγει· Τίς τληικαύτη ἐστὶν ἡ μήτηρ μου, καὶ τίνας τληικαυτοὶ εἰσὶν οἱ ἀδελφοί μου, ἵνα διὰ τὴν θεραπείαν αὐτῶν παρίδω τὴν (5) τοῦ τοσούτου πλῆθους ὠφέλειαν ; Οὐ φαυλιζῶν οὖν αὐτοῦς, εἶπε τὸν λόγον τούτου, ἀλλὰ διδάσκων, ὅτι προτιμότεραν κρίνει τῆς τῶν γονέων καὶ συγγενῶν θεραπείας, τὴν τῶν ἀπολλυμένων σωτηρίαν. Καὶ οὐδὲν θαυμαστόν· διὰ ταύτην γὰρ καὶ γονεῖς καὶ συγγενεῖς ἔχουν κατεδέξατο.

Καὶ — οἱ ἀδελφοί μου. Μητέρα μὲν αὐτοῦς ἀνόμασεν, ὡς ὑπεχομένους τὸν λόγον τῆς διδασκαλικῆς ἐν τῇ νοεῖᾳ γαστρὶ τῆς ψυχῆς, καὶ κατὰ τὸν

⁹¹ Matth. xxiv, 21. ⁹² Joan. v, 14. ⁹³ Luc. viii 19. ⁹⁴ Marc. iii, 31. ⁹⁵ Luc. ii, 51.

Variae lectiones et notæ.

(4) Unde autem varietas textus hoc loco ? Forts ex rodicibus N. Testamenti ? Non. Sed ex Chrysost.

t. VII, p. 462 D.
(5) τοῦ ἀβελ Α.

προσήκοντα καιρὸν ἀποτίκτοντας αὐτὸν ἀδελφοὺς δε, ὡς υἱοθετηθέντας τῷ οὐρανίῳ Πατρὶ, διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, καὶ γεγονότας συγκληρονόμους τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Εἶτα ἑρμηνεύει τὸν λόγον.

Ὅστις — ἐστίν. Αὐτὸς μου καὶ ἀδελφός, καὶ ἀδελφὴ, καὶ μήτηρ, ἀντὶ τοῦ, αὐτὸς μου συγγενῆς καὶ οἰκεῖος, ὡς τὰ αὐτὰ ἐμοὶ ποιῶν. Καὶ γὰρ καὶ γὰρ τὸ θέλημα ποιῶ τοῦ Πατρὸς μου. Ἀδελφῆς δὲ ἐμνημόνευσε, διότι καὶ θυγατέρας εἶχεν ὁ Ἰωσήφ ἢ διὰ τὰς γυναῖκας, τὰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ποιούσας. Θέλημα δὲ τοῦ (6) Θεοῦ, τὸ φυλάττειν τὰς εὐαγγελικὰς ἐντολάς, καὶ σώζεσθαι. Ὅστε οὐδὲ ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἦσαν ἂν μήτηρ αὐτοῦ καὶ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, εἰ μὴ ἐποίουν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Οὐκ ἐστὶν οὖν οὐδ' ὁ λόγος οὗτος ἀρνούμενον τὴν κατὰ σάρκα συγγένειαν ἐκείνων· οὐδὲ γὰρ εἶπεν, ὅτι Οὐκ (7) εἰσὶν· ἀλλὰ προτιμῶντος τὴν κατ' ἀρετὴν, (8) καὶ διδάσκοντος, ὅτι οὐδὲν κέρδος ἐκείνης, μὴ παρούσης καὶ ταύτης.

Εἰ οὐκ τὴν Θεοτόκον οὐκ ὤφειλε τὸ γενέσθαι Μητέρα Θεοῦ, εἰ μὴ ἐνάρετος ἦν, τίνα ἂν ἕτερον ὠφέληση συγγένεια ἀγίου, μὴ ἔχοντα ἀρετὴν; ἔστι γὰρ καὶ τοὺς συγγενεῖς μὴ λογιζέσθαι συγγενεῖς. καὶ τοὺς μὴ συγγενεῖς λογιζέσθαι συγγενεῖς. Ἐκεῖν (9) μὲν, δι' ἀνομοιότητα βίου· τοῦτο δὲ, δι' ὁμοιότητα πολιτείας. Διὸ καὶ ἀλλαχοῦ, γυναικίος τινος εἰπούσης· Μακαρία ἡ κοιλία ἡ βαστάσασά σε, καὶ μαστοὶ οὐς ἐθήλασας· οὐκ ἠρνήσατο, ἀλλ' ὁμοίως εἶπε. Μακάριοι οἱ ἀκούοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ φυλάσσοντες, αὐτόν. Βαβαί τῆς ἀρετῆς, εἰς ὅσην τιμὴν ἀνάγει τοὺς μετιόντας αὐτὴν, συγγενεῖς αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ ποιούσα!

Φησὶ δὲ (10) ὁ Χρυσόστομος, ὡς ἡ Μητέρα αὐτοῦ ἀνθρώπων τὴν καὶ αὐτὴ τότε παθοῦσα, ἠθέλησεν ἐπιδείξασθαι τοῖς ὄχλοις, οἷαν τιμὴν ἔχει πρὸς αὐτὴν ὁ Χριστός. Διὸ καὶ διδάσκοντος αὐτοῦ παραγέγωνε, καὶ ἀπέστειλε μετακαλουμένην τοῦτον (11) ἔξω τῆς οἰκίας, ὡς δῆθεν περὶ οἰκειοῦ πράγματος ἐτυχεῖν αὐτῷ μέλλουσα, καὶ προσεδόκα παρατάξαι τοῦτον ἐξελεῖν πρὸς αὐτὴν, ὡς πρὸς Μητέρα, καταλεπόντα πάντας. Ὁ δὲ τοῦτο γνοὺς, ἀντιπράξε μᾶλλον, καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐξῆλθε πρὸς αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον, δι' ὧν εἶπε, κατῆσχυεν ἡρέμα τὸν φιλόδοξον σκοπὸν αὐτῆς, καὶ τὸ τυραννικὸν πάθος τῆς κενοδοξίας ἀπέλασεν.

Κεφ. ΙΓ'. Ἐν δὲ τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνη καθῆσθαι, ἢ οἰκία, τινός ἦν τῶν πλιστευσάτων εἰς αὐτόν. Ἐκάθισεν οὖν παρὰ τὴν θάλασσαν, διὰ τὴν εὐρυχωρίαν τοῦ τόπου. Πολλοὺ δὲ πλήθους ἐπισυναχθέντος,

A parientes. Fratres vero tanquam a Patre coelesti adoptatos per fidem, quam in Christum habebant, factosque regni illius cohæredes. Deinde sermonem hunc interpretatur.

Vers. 50. *Quicumque — est. Ipse meus frater, soror et mater est*: hoc est, propinquus ac domesticus meus, utpote eadem faciens quæ ego facio voluntatem Patris mei. Sororis autem mentionem fecit, quia filias etiam habebat Joseph: aut propter uxores hoc dixit. Dei autem voluntatem facit, qui evangelica præcepta servat et custodit (k). Itaque neque mater ejus aut fratres ejus fuissent mater ejus, nisi Dei voluntatem fecissent. Non est ergo hic sermo abnegantis consanguinitatem illorum juxta carnem: neque enim dixit. Non sunt sed præponentis eam quæ secundum virtutem est, ac docentis nullam illius esse utilitatem, nisi et hæc adsit.

Quod si nec Dei Matri genuisse illum profuisset, nisi virtutem secuta fuisset, cui alteri proderit, viri sancti esse cognatum, si virtutem non habeat. Contingit enim et cognatos non haberi pro cognatis et non cognatos pro cognatis haberi: illud quidem propter vitam dissimilem, hoc autem propter conversationis similitudinem. Quia et alibi cum mulier quædam dixisset: *Beatus venter qui te portavit, et ubera quæ suxisti* ⁹⁶, non negavit, sed pari modo dixit: *Beati qui audiunt verbum Dei et custodiunt illud* ⁹⁷. O admirandam virtutem, quæ ad se accedentes ad tantum extollit honorem ut ipsos Christi faciat esse cognatos.

Chrysostomus autem dixit quod Mater ejus humanum quiddam et ipsa tunc patiebatur, volens turbis demonstrare quem erga se Christus haberet honorem: ideo etiam cum ille doceret, importune accessit et mittens accersivit eum extra domum, tanquam videlicet sua autoritate ad interpellandum eum accederet (l): nam sperabat illum continuo relictis omnibus ad se egressurum quasi ad Matrem. At ille hoc cognito contrarium potius fecit: et non solum ad illam non est egressus, sed magis verbis suis intentionem illius, qua gloriolam venabatur, confudit, et tyrannicum vanæ gloriæ affectum abegit.

Cap. XIII. Vers. 1. *In die autem illo — vers. 2. Sederet.* Domus erat alicujus qui in illum crediderat. Sedebat ergo juxta mare propter loci amplitudinem magna vero multitudinem inibi aggregata, in

⁹⁶ Luc. xi, 27. ⁹⁷ ibid. 28.

Variæ lectiones et notæ.

(6) τοῦ, Abest A.
(7) Intell. συγγενεῖς.
(8) Intell. συγγένειαν.

(9) Int. B.
(10) Trm. VII, pag. 467. C.
(11) αὐτόν A.

(k) *Dixit — custodit.* Dixit, quæ voluntatem Dei faciunt. Voluntas autem Dei, servare evangelica præcepta et salutem consequi.

Tanquam — accederet. Tanquam de re domestica cum eo agere vellet.

gressus navim quæ in portum adduca era, sedens A piscabatur eos qui erant in terra.

CAP. XXXIV. De parabolis.

Vers. 2. *Omnisque — parabolis.* Per parabolas omnem hunc textit sermonem : eo quod maximæ turbæ, immisti essent plures Scribæ et Pharisei, quibus nolebat doctrinæ nuda proponere secreta, propter insanabile illorum vitium.

Vers. 3. *Dicens : — ad seminandum.* Lucas autem addidit, *semem suum* ⁹⁸. Qui seminabat erat Christus docens ; semen vero suum, sermo doctrinæ illius. Exivit ergo in civitates et vicos Judææ ad ipsum seminandum in terram intellectualem animarum humanarum, sive in mentem illorum.

Vers. 4. *Et dum — illa.* Interpretatus est Christus ipse hanc parabolam, et eas quæ in sequentibus ponuntur ; dicemus tamen et nos de ipsis juxta vires. Via dicitur qui segnis est : qui verbum doctrinæ auditu quidem percipit, verum illud in corde suo præ segnitie non abscondit, sed quasi via conculcata, ideoque dura, ipsum fert leviter impositum. Volucres autem cæli dæmonia sunt in aere habitantia (nam et aerem cælum appellavit Scriptura) quæ super ipsum devolantes, quod in corde ejus seminatum erat, tollunt utpote non occultatum : quod enim dicitur : *Comederunt*, idem est ac si dicatur, abstulerunt et corruperunt.

Vers. 5. *Alia vero — vers. 6. exaruerunt.* Petrosa loca pusillanimis est aut parvi homo animi qui semen quidem in corde suo abscondit, verum non habet terram multam sive profunditatem : in quo protinus exorta est fides, non tamen firmiter solidata, eo quod stabilitatem, ut dictum est, non habeat. Nam quæ modica terra occultantur, velociter exoriuntur, sole autem exorto, dico sane proposita tentationis probatione, exuruntur ac inflammantur : et quia radicem non habent, qua refrigerentur sive stabiliantur, exarescunt, fidemque produunt.

Vers. 7. *Alia autem — illa,* Spinæ sunt vitæ sollicitudo, pungens animam ac dejiciens ; præterea et deceptio divitiarum, sicut et deliciæ ac vana gloria, vinolentia (m) aliaque hujusmodi, quæ omnia sunt mera deceptio : bona siquidem videntur, verum pungunt et hæc in modum spinæ, ac molesta sunt. *Ascenderunt autem*, hoc est, creverunt, potentiores effectæ sunt.

⁹⁸ Luc. vii, 5.

Variæ lectiones et notæ.

(12) Ἐδραίωσις eleganter dicitur de ῥίζα, item ἀναψύξις. Ἀναψύκειν autem dicitur ῥίζα, cum terra collectos humores per canales sursum mittit,

(m) Vinolentia. Forte legerat ὀβωσι ! Ὀϊσις est vana de se opinio.

εἰσελθὼν εἰς πλοῖον ὁρμιζόμενος, ἐκάθητο ἀλιεύων τοὺς ἐν τῇ γῆ.

ΚΕΦ. ΚΑ΄. Περὶ τῶν παραβολῶν.

Καὶ πᾶς — παραβολαῖς. Διὰ παραβολῶν ὑφαίνει ταύτην πᾶσαν τὴν οὐμιλίαν, διὰ τὸ ἀναμειχθῆαι τὴν μάλιτα τοῖς ὄχλοις πολλοὺς Γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους, οἷς οὐκ ἐβούλετο γυμνὰ προθεῖναι τὰ τῆς διδασκαλίας μυστήρια, διὰ τὴν ἀνίατον κακίαν αὐτῶν.

Λέγων — τοῦ σπείραι. Ὁ δὲ Λουκᾶς προσέθηκεν, ὅτι τὸν σπόρον αὐτοῦ. Καὶ σπείρων μὲν ἴστιν, ὁ Χριστὸς διδάσκων· σπόρος δὲ αὐτοῦ, ὁ λόγος τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ. Καὶ ἐξῆλθε μὲν εἰς τὰς πόλεις καὶ κώμας τῆς Ἰουδαίας, διὰ τὸ σπείραι τοῦτον ἐν τῇ νοητῇ γῆ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, ἕχουν, ἐν τῇ νοὶ τούτων.

Καὶ ἐν — αὐτά. Ἠρμήνευσε μὲν ταύτην τε τὴν παραβολὴν καὶ τὰς ἐφεξῆς ὁ Χριστὸς προϊὼν ἱεροῦ μὲν δὲ καὶ ἡμῖς, ὡς θνατὸν. Ὁδὸς ἀνώμαστα τὴν ὁ ῥάθυμος, ὁ ἐνωτισθεὶς μὲν τὸν λόγον τῆς διδασκαλίας, διὰ ῥαθυμίαν δὲ μὴ κατακρύψας αὐτὸν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ καθάπερ ὁδὸς καταπεπατημένῃ, καὶ διὰ τοῦτο σκληρὰ φέρων αὐτὸν ἀροθιγῶς ἐπικείμενον. Πτεινὰ δὲ τοῦ οὐρανοῦ τὰ ἐν τῷ ἀέρι διακινούμενα δαιμόνια· οὐρανοῦ γὰρ, καὶ τὸν ἀέρα ἐκλήκεν γῆ Γραφῆ· ἅτινα ἐπικαταπτάντα αὐτῶν, αἴρουσι τὸ ἐσπαρμένον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, ὡς μὴ κατακρυβέν. Κατέφαγε γὰρ, ἀντὶ τοῦ, Ἀφείλετο καὶ διεφθίρεν.

Ἄλλα δὲ — ἐξηράθη. Πετρώδη μέρη ἴστιν, ὁ μικροψυχος, ὁ κατακρύψας μὲν τὸ σπαρὲν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, μὴ ἔχων δὲ γῆν πολλὴν, ἧται, σταθιρότατα, παρ' ὧτινι ἐξανείτελε μὲν αὐτίκα ἢ πίστις, μήπω ῥιζωθεῖσα βεβαίως, διὰ τὸ μὴ ἔχειν αὐτὸν, ὡς εἴρηται, σταθιρότητα. Τοιαῦτα γὰρ τὰ ἐν ὀλίγῃ κατακρυπτόμενα γῆ, ταχέως ἐξαντελλουσιν· ἡλίου δὲ ἀνατείλαντος, λέγω δὴ, πυρώσεως πειρασμοῦ προσβαλοῦσης, ἔκαυματίσθη καὶ ἐφλογίσθη, καὶ διὰ τὸ μὴ ἔχειν ῥίζαν (12) ἀναψύχουσαν, εἴπου, ἐδραίωσιν, ἐξηράθη, καὶ προδέδωκε τὴν πίστιν.

Ἄλλα δὲ — αὐτά. Ἀκανθαί εἰσιν, ἡ μέριμνα τοῦ βίου, κεντούσα καὶ νύττουσα καὶ κατατέινουσα τὴν ψυχὴν. Ἐτε δὲ καὶ ἡ ἀπάτη τοῦ πλοῦτου, οἷαν ἡ τρυφή, ἡ κενδοξία, ἡ οἰσις, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἀπερ ἅπαντα ἀπάτη μόνον εἰσίν. Δοκοῦσι μὲν γὰρ ἀγαθὰ, οὐκ εἰσὶ δὲ. Κεντούσι δὲ καὶ ταῦτα, δίκην ἀκανθῶν καὶ ἐνοχλοῦσιν. Ἀνέβησαν δὲ, ἀντὶ τοῦ, ἐξέβησαν, ὑπερίσχυσαν.

atque ita inclementiam caloris mitigat et refrigerat. Alibi de re simili ἀρδύειν quoque usurpatur.

Ἄλλα — καλήν. Ἡ καλή ἐστὶ ψυχὴ ἀγαθὴ καὶ ἐλευθέρη τῶν προαπειρημένων παθῶν καὶ ἐπιτηδεία πρὸς καρποφορίαν ἀρετῆς. Ὅρα δὲ, πῶς σπάνια τὰ καλὰ, καὶ ὀλίγοι οἱ σωζόμενοι. Ἴδου γὰρ μόνον τὸ τέταρτον μέρος τοῦ σπόρου καρποφορεῖ, τὰ τρία δὲ φθείρονται. Καὶ ὁ μὲν σπείρων ἐπὶ πάντας σπείρει, μὴ διακρίνων τοῦτον ἀπ' ἐκείνου. Ὁ σὲ σπόρος ἐν ἄλλοις μὲν ἀπώλετο, παρ' ἄλλοις δὲ ἐπολυπλασίασε. Τοῦτο δὲ γέγονεν, οὐ διὰ τὴν τοῦ σπόρου φύσιν· ὁ αὐτὸς γὰρ καὶ ἐπίσης καὶ ἐπὶ πάντας· ἀλλὰ διὰ τὰς ἁνομοίους γνάμνας τῶν ἀνθρώπων, εἰς οὓς ὁ σπόρος κατεβλήθη.

Καὶ διατί ἔσπειρον ἀδιακρίτως ἐπὶ τὴν ὁδὸν, καὶ ἐπὶ τὰ πετρώδη, καὶ ἐπὶ τὰς ἀκάνθας; διὰ τὴν ὑπερβολὴν πάντως τῆς οικείας ἀγαθότητος καὶ δικαιοσύνης, καὶ ἵνα μὴ δύνωνται λέγειν ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ὅτι εἰ ἔσπειρε καὶ ἐπ' αὐτοὺς, ἑκαρποφόρησαν δὲ. Ἐγίνωσκε μὲν γὰρ αὐτοὺς ἀκάρπους, ὅμως δὲ τὸ ἑαυτοῦ πεποίηκεν, ὡς φιλόκτρωπος, ἵνα ἔχοι λέγειν· Τί με ἔδει ποιῆσαι, καὶ οὐ πεποίηκα;

Ταύτην δὲ τὴν παραβολὴν εἶπε, παραινῶν διὰ ταύτης τοῖς μαθηταῖς, μὴ ἀποκάμνουν, εἰ πλείους εὑρίσκουσιν τῶν σωζομένων τοὺς ἀπολλυμένους, μὴδ' ἀφίστασθαι τοῦ σπείρειν, ἔχοντας ὑπόδειγμα τὸν διδάσκαλον ἑαυτῶν, ὅς, καίτοι προειδῶς τοὺς ἀκάρπους, ὅμως ἔσπειρε καὶ ἐπ' αὐτούς.

Καὶ — (13) τριάκοντα. Ὡσπερ διαφέρουσιν ἀλλήλων οἱ ἀπολλύμενοι, οὕτω πάλιν διαφέρουσιν ἀλλήλων καὶ οἱ σωζόμενοι. Τρεῖς μὲν γὰρ ἀπειρημῆτασθε τάξεις τῶν ἀπολλυμένων, λέγω δὲ, τοὺς ραθύμους, τοὺς μικροψύχους καὶ τοὺς ταῖς μερίμναις τοῦ βίου καὶ ἧ ἀπάτης τοῦ πλοῦτου δουλεύοντας· τρεῖς δὲ πάλιν τάξεις καὶ τῶν σωζομένων, φημί δὲ, τοὺς καρποφοροῦντας (14) ἐν ἑκατὸν, καὶ τοὺς ἐν εἰξήκοντα, καὶ τοὺς ἐν τριάκοντα. διὰ τῶν ἑκατὸν, μὲν γὰρ, ἐδήλωσε τὴν τελείαν καρποφορίαν τῆς ἀρετῆς· διὰ τῶν εἰξήκοντα δὲ, τὴν μέσην· διὰ τῶν τριάκοντα δὲ, τὴν ὑφειμένην. Τῶν γὰρ τριάκοντα, διπλάσια μὲν τὰ εἰξήκοντα, τριπλάσια δὲ τὰ ἑκατὸν μάλλον δὲ καὶ ὑπὲρ τὰ τριπλάσια, διὰ τὴν ὑπεροχὴν τῆς τελειότητος. Τὸ δὲ Ὁ μὲν ἑκατὸν, ἐντὶ τοῦ, ποτὲ μὲν ἑκατὸν, ἐν τούτῳ τῷ ἀνθρώπῳ, ποτὲ δὲ τὰ εἰξή, ἐν ἄλλῳ καὶ ἄλλῳ. Ἀποδέχεται δὲ καὶ τοὺς πρώτους, καὶ τοὺς δευτέρους, καὶ τοὺς τρίτους.

Μὴ τοίνυν ἐκ ῥαθυμίας ἀπολείσωμεν τὸν σπόρον, μὴδὲ ἐκ μικροψυχίας αὐτὸν προδώσωμεν, μὴδὲ ἐκ φροστικῶν βιωτικῶν καὶ ἀπάτης τοῦ πλοῦτου τοῦτον ἐναποπνίξωμεν. Δεῖ γὰρ πρῶτον μὲν ἐρηγορεῖναι περὶ τῆν ὑπόδοχὴν αὐτοῦ· εἶτα μεγαλοψύχως φέρειν τοὺς παρασμούς· ἔπειτα πάσης ἀπειλάσθαι μερί-

Vers. 8. *Alia — bonam.* Terra bona est anima bona, et prædictis affectibus libera, ac conveniens ad fructum virtutis ferendum. Vide autem quam rara sint bona, quamque pauci sint qui salventur. Ecce enim sola quarta seminis pars fructificat, tres autem pereunt. Et quidem is qui seminabat, super omnes seminabat, hunc ab illo non discernens: attamen semen in quibusdam perit, apud alios vero plurimum multiplicatum est. Et hoc factum est non ob seminis naturam; nam ipsum æqualiter ac super omnes jactatum est: sed ob dissimiles hominum mentes, super quos semen projectum est.

Et quare indifferenter seminabat super viam, super petrosa et super spinas? Omnino propter bonitatis ac justitiæ suæ magnitudinem, ne dicere possent in die judicii, quodsi etiam super eos seminasset, fructum utique attulissent. Sciebat nempe illos infrugiferos fore: attamen quod sum erat effectus, tanquam hominum amator ut dicere posset: Quid me facere oportuit et non feci⁹⁹.

Hanc autem parabolam locutus est discipulos exhortans ne defatigentur si plures inveniant qui pereant, quam qui salventur, neque ob id seminare desinant: præceptorem suum in exemplum habentes, qui etsi infructuosos præcognosceret, seminabat tamen etiam super ipsos.

Vers. 8. *Et — trigeuplum.* Quemadmodum inter se differunt hi qui pereunt, ita rursus differunt illi qui salvantur. Tres siquidem eorum qui pereunt enumeravit ordines; puta segnes, pusillanimes et sæculi curis occupatos, simul et divitiarum fallaciæ servientes. Et rursus tres constituit ordines eorum qui salvantur: dico sane ferentium fructum centuplum, sexagecuplum et trigeuplum. Per centuplum enim significavit perfectam virtutis fructificationem, per sexagecuplum medium, et per trigeuplum minorem. Nam ad triginta duplum sunt sexaginta; centum vero triplum, imo et supra triplum propter perfectionis excellentiam; ut illud quidem ferat centum, hoc est quandoque in hoc homine centum: interdum vero quæ sequuntur, in aliis et aliis. Suscipit tamen et primos et secundos et tertios.

De ergo ob segnitatem semen perdamus, aut ob pusillanimitatem ipsum prodamus: vel propter sæculi curas seu divitiarum fallacias, illud suffocemus. Oportet enim primum vigilem esse ad ejus susceptionem, deinde tentationes longanimitè ferre, atque deinceps ab omni sollicitudine sæculari, ac,

⁹⁹ Isa. v, 4.

Variae lectiones et notæ.

(13) Hentenius ita transposuerat in versione: *Aliud quidem trigeuplum, aliud autem sexagecuplum, aliud vero centuplum.* Repugnant mei codices

et Euthymius in subjecto scholio.

(14) Ter deinceps posuit ἐν, quomodo codices habent etiam Marc. iv, 8.

divitiarum vanitate separari : et ita terram bonam fieri, fructumque juxta virtutem ferre sive perfectum, sive medium, sive minorem, et nequaquam perire. Nam si hæc quidem negligimus, illorum autem curam habemus, omnino perimus. Unde enim oriretur dissimilitudo? Certe si non per segnitiam, attamen per pusillanimitatem, et si non per pusillanimitatem, tamen per anxiam curam et vanitatem perire poterimus.

Vers. 9. *Qui — audiat.* Hoc quoque vicesimo dixit capite, ibi ergo quære et hujus expositionem.

Vers. 10. *Et — illis.* Intuitu turbas ægre ferentes, accesserunt tanquam magis familiares, et de illis hoc dixerunt.

Vers. 11. *At ille — cælorum.* Vobis recte videntibus et audientibus, ideoque credentibus. **B** Mystera vero, hoc est arcana et ineffabilia quæ sunt regni cælorum, sive Regis cælorum. Datum est autem a Deo.

Vers. 11. *Illis — datum.* Dolose videntibus et audientibus, et ita non credentibus : eos autem dicit, qui erant immutabiles. Quid enim prodesset nosse et non credere? Hæc itaque conformia sunt his quæ prius dixit : *Confiteor tibi, Pater, Domine cæli et terræ, quod absconderis hæc sapientibus et prudentibus, et revelaris ea parvulis* ¹.

Vers. 12. *Qui — ab eo.* Qui fidem habet, dabitur ei secretorum cognitio idque abunde : qui vero fidem non habet, auferetur ab eo etiam id quod habet a Deo donum. Universi enim donum a Deo habent : hic quidem hoc, iste vero illud. Qui autem sese digne præparant, non solum accipiunt hujusmodi notitiam, verum etiam abunde accipiunt. **C** Cæteri vero qui ita se non habent, non solum hanc non accipiunt, sed ab illis quoque auferuntur gratiæ quas prius acceperant.

Vers. 13. *Propterea — intelligunt.* Quia videntes corporeis oculis quæ a me fiunt miracula, claudunt animæ oculos : et corporalibus auribus meos audientes sermones, claudunt eas quæ sunt animæ, ideoque omnino increduli remanent. Ut autem scias quod animæ cæcilitatem ac surditatem dicat addidit : *Neque intelligunt.* Intelligere siquidem est secundum animam videre et audire. Talibus ergo merito, ac dispensatione quadam in parabolis loquebatur, ita ut ipsi quidem audirent, verum non intelligerent ; merito quidem, quia propter voluntariam pravitatem suam indigni erant, qui nuda audirent mysteria, quadam vero dispensatione, ne secretorum cognitionem, redderent contradictionis materiam : et ita graviores sibi inducerent condemnationem,

Vers. 14. *Et — Isaiæ.* Hujusmodi prophetia jam ex parte completa erat in prioribus Judæis, qui

¹ Matth. xi, 25.

μνης βιωτικῆς καὶ ματαιότητος πλούτου, καὶ (13) οὕτως γίνεσθαι τὴν καλὴν, καὶ δίδόναι καρπὸν κατὰ δύναμιν, εἴτε τέλειον, εἴτε ἐλάττωνα, καὶ μηδενὶ τρόπῳ ἀπολλύσθαι. Ἐὰν γὰρ τῶν μὴν ἀμελώμεν, τῶν δὲ ἐπιμελώμεθα, πάντως ἀπολλύμεθα. Ποία γὰρ διαφορά, εἰ μὴ διὰ ῥαθυμίας, ἀλλὰ διὰ μικροψυχίας, καὶ εἰ μὴ διὰ μικροψυχίας ἀλλὰ διὰ μερίμνης καὶ ματαιότητος ἀπολούμεθα.

Ὁ — ἀκούτω. Τοῦτο εἶπε καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τὴν τούτου ἐξήγησιν.

Καὶ — αὐτοῖς ; Ἰδόντες τοὺς ὄχλους ἄχθομένους, διὰ τὴν ἀσάφειαν τῶν εἰρημένων λόγων, προσῆλθον, ὡς οικεῖοι, καὶ ὑπὲρ ἐκείνων τοῦτο λέγουσιν.

Ὁ δὲ — οὐρανῶν. Ὑμῖν, τοῖς ὀρθῶς καὶ βλέπουσι καὶ ἀκούουσι, καὶ διὰ τοῦτο πιστεύουσι · μυστήρια δὲ, τὰ ἀπόρρητα · τῆς βασιλείας δὲ τῶν οὐρανῶν, ἦτοι, τοῦ βασιλείως τῶν οὐρανῶν. Δίδεται δὲ, παρὰ τοῦ Θεοῦ.

Ἐκείνοις — δίδεται. Τοῖς σχολιά καὶ βλέπουσι καὶ ἀκούουσι, καὶ μὴ πιστεύουσι. Λέγει δὲ, τοὺς ἀμεταβλήτους. Τίς γὰρ ὠφέλεια, γινώσκει μὲν, μὴ πιστεύειν δὲ ; Ταῦτα δὲ συναδουσι καὶ οἷς πρότερον ἔλεγεν · Ἐξομολογοῦμαι σοί, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπιῶν.

Ὅστις — ἀπ' αὐτοῦ. Ὅστις μὲν ἔχει πίστιν, δοθήσεται αὐτῷ γνώσις τῶν μυστηρίων, καὶ θαυμάσιως ὅστις δὲ οὐκ ἔχει πίστιν, ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ καὶ ὁ ἔχει παρὰ Θεοῦ δῶρημα. Πᾶς γὰρ δῶρημα ἔχει Θεοῦ, ὁ μὲν τοιόνδε, ὁ δὲ τοιόνδε. Καὶ οἱ μὲν παρασκυνάσαντες ἑαυτοὺς ἄξιους, οὐ μόνον λαμβάνουσι τὴν τοσαύτην γνώσιν, ἀλλὰ καὶ θαυμάσιως ; οἱ δὲ μὴ οὕτως ἔχοντες, οὐ μόνον οὐ λαμβάνουσι ταύτην ἀλλὰ προσαφαιρῶνται, καὶ ἅ προέλαβον χαρίσματα.

Διὰ τοῦτο — συνιοῦσιν. Διότι, βλέποντες τοῖς σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς τὰ παρ' ἐμοῦ γινόμενα θαύματα, μύουσι τοὺς τῆς ψυχῆς · καὶ ἀκούοντες τοῖς σωματικοῖς ὡς τοὺς παρ' ἐμοῦ λόγους, μύουσι τοὺς τῆς ψυχῆς, καὶ διὰ τοῦτο πάντως ἀπιστοῦσιν. Ἴνα δὲ γινῶς, ὅτι τυφλωσιν καὶ κωφεύσιν τὴν τῆς ψυχῆς λέγει, ἐπέηγαγεν · Οὐδὲ συνιοῦσι. Σύνεσις γὰρ, τὸ βλέπειν καὶ ἀκούειν κατὰ ψυχῆν. Τοῖς τοιοῦτοις οὐκ δίκαιως καὶ οἰκονομικῶς ἐν παρακολαίᾳ ἐλάλει, ὡςτε αὐτοὺς ἀκούειν μὲν μὴ συνίεναι δέ. Καὶ δικαίως μὲν, ὡς διὰ τὴν ἐθελοκακίαν αὐτῶν ἀναξίους ἀκόης γυνῶν μυστηρίων · οἰκονομικῶς δὲ, ἵνα μὴ τὴν γνώσιν τῶν μυστηρίων ἀτιλογίας ὕλην ποιήσαντες, βαρυτέρην ἐπισπᾶσονται κατάδικην.

Καὶ Ἠσαίου. Ἡ τοιαύτη προφητεία ἐπληρώθη μὲν ἐκ μέρους, ἐπὶ τῶν παλαιοῦν σκληροκαρδίων Ἰου-

Variae lectiones et notæ.

(15) Καὶ ἐν τούτῳ.

δαίων· πληροῦται δὲ παντελῶς νῦν, ἐπὶ τούτων. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ Ἄναπληροῦται εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, Παντελῶς πληροῦται, ἢ Ἄναπληροῦται ἀπλῶς, ἀντὶ τοῦ πληροῦται.

Ἡ — ἴδητε. Ἄκοψ σωματικῆ ἀκούσατε τοὺς λόγους, καὶ οὐ μὴ συνήτε τὴν ἀλήθειαν, ὡς ἐθελοκαυφούντες κατὰ ψυχὴν· καὶ βλέποντες σωματικῶς, βλέπετε (16) τὰ θαύματα, καὶ οὐ μὴ ἴδητε τὴν ἀλήθειαν, ὁμοίως ὡς ἐθελοτυφλῶντες κατὰ ψυχὴν. Εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν ὁ προφήτης, δι' ἣν τοῦτο πέποιθασιν.

Ἐπαχύνθη — τούτου. — Ἐπαχύνθη, ἀντὶ τοῦ, Ἐσκληρύνθη ἐπωρώθη τῷ φθόνῳ καὶ ταῖς ἄλλαις κακίαις. Καὶ διὰ τοῦτο ἀσυνετοῦσιν.

Καὶ — ἐκάμυσαν. Ὡτα καὶ ὀφθαλμούς, τοὺς τῆς ψυχῆς λέγει· βαρέως δὲ ἤκουσαν, ἀντὶ τοῦ, ἐκάφευσαν.

Μήποτε — αὐτοῦς. [Τὸ (17) Μήποτε, νοηθεῖν ἂν, καὶ ἀντὶ τοῦ, ἴσως, ὁποῖόν ἐστι καὶ παρὰ τῷ Ἄποστόλῳ· Ἐν πρώτῳ, φησὶ, παιδεύοντα τοὺς ἀντιδιατιθεμένους μήποτε δῶν αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐπίγνωσιν εἰς σωτηρίαν. Τοῦ γὰρ προφήτου, ὡσπερ λογιζομένου, μάτην εἰς τοιοῦτον λαὸν κηρύξαι, ἐπέταγεν ὁ Θεὸς τοῦτ' ἐπιπρόβουλον.]

Δι' ὑπερβολὴν δὲ φθόνου, καὶ τῶν ἄλλων, ὡς εἶρηται, κακιῶν, ἐπωρώθησαν εἰς σύνεσιν, καὶ ἐκάφευσαν μὲν πρὸς τοὺς ὑπερφυσίους λόγους, ἐκάμυσαν δὲ πρὸς τὰ παρὰ δόξα ἔργα, ὡσπερ δειλιώντες, μήποτε ἀκούσαντες καὶ ἰδόντες τὰ παρ' ἐμοῦ, καὶ γνόντες τὸ δέον ἐπιπρόβουλον πρὸς με, καὶ ἰάσασθαι αὐτοὺς ἀπὸ τῶν πλημμελημάτων αὐτῶν. Ἐκ προσώπου γὰρ τοῦ Χριστοῦ ὁ λόγος. Τοῦτο διπροσέθηκε, διαστύρων αὐτοὺς εἰς ἐσχάτην ἀνοσίαν.

Ἰμῶν — ἀκούει. Μακάριοι, ὅτι βλέπουσι καὶ ἀκούουσιν ὀρθῶς.

Ἄμην — ἤκουσαν. Πολλοὶ, καὶ οὐ πάντες· τινὲς γὰρ ταῦτα καὶ εἶδον καὶ ἤκουσαν· ὑπερφυσίως δὲ, ὡς ὁ Ἀβραάμ καὶ οἱ ἐπισημότεροι· Ἡ Πολλοὶ, ἀντὶ τοῦ, Πάντες. Ὡς τὸ· Καὶ ἐθεράπευσε πολλοὺς· πάντας γὰρ τότε ἐθεράπευσε. Καὶ πάλιν, καὶ δαιμόνια πολλὰ ἐξέβαλε. Πάντα γὰρ τνησιαῦτα ἐξέβαλεν. Ἐπιθύμησαν δὲ εἶδεν τὸν Θεὸν ἐνανθρωπήσαντα καὶ τὰ τοῦ Χριστοῦ θαύματα, καὶ ἀκούσαι αὐτοῦ διδάσκοντος. Τοὺς προφήτας δὲ προσηγόρευσε καὶ δικαίους. Ἡ δικαίους νοεῖ, τοὺς ἄλλους ἁγίους, οἵτινες ἀκούσαντες (18) τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ παρὰ τῶν προφητῶν ἐπιθύμησαν εἶδεν καὶ ἀκούσαι τὰ δηλωθέντα.

² II Tim. II, 25. ³ Marc. I, 34.

Variae lectiones et notæ.

(16) Τὰ πράγματα Α.

(17) Inclusa in marg. habet Α.

(n) Post in istis hæc addenda sunt, quæ fortasse in suo codice Hentenius non reperit: Propterea

A duri cordis fuerant; nunc autem perfecte complebatur in istis (n).

Vers. 14. *Quæ — cernetis*, Auditu corporali audietis sermones, et non intelligetis veritatem, quasi sponte obsurdescentes, quod ad animam spectat: et corporaliter videntes videbitis miracula, nec tamen veritatem cernetis, pari modo tanquam voluntarie quoad animam, cœcutientes. Deinde addit quoque propheta causam, ab quam hæc passi sint.

Vers. 15. *Incrassatum est — hujus. — Incrassatum est*, hoc est Induratum est, excœcatum est invidia, aliisque iniquitatibus: et ideo intellectu B carent.

Vers. 15. *Et — concluderunt*. Aures ac oculos dicit animæ. Graviter autem audierunt, hoc est obsurduerunt.

Vers. 15. *Nequando — eos.* † Dictio μήποτε *nequando*, intelligi potest, ut tantumdem valeat quantum: Ne quo modo; quale est et illud Apostoli: *In mansuetudine instruite eos qui obsistunt, nequando det illis Deus intellectum ad salutem*². adducit autem Deus hoc prophetæ dictum tanquam existimantis frustra ad hujusmodi populum prædicari.

Invidiæ magnitudine, aliisque, ut dictum est, pravitatibus, excœcati sunt ad intellectum, et obsurduerunt ad supernaturales sermones: oculis vero clausurunt ad stupenda opera, quasi præ ignavia timentes, ne quo modo audiant, videant, et intelligant a me quod opus est, unde convertantur et sanem eos. Nam ex Christi persona dicuntur verba hæc. Addidit autem ista ad carpendum eos, quod ad extremam devenierint dementiam.

Vers. 16. *Vestri — audiunt*. Felices, quia recte videt et audiunt.

Vers. 17. *Amen — audierunt*. Multi, et non omnes; quidam enim hæc et viderunt et audierunt, quanquam id supernaturaliter, ut Abraham et qui insigniores fuerunt. Aut multi, hoc est omnes. Veluti cum dicitur: *Et curavit multos*³; omnes namque tunc curavit, ut habet alius evangelista Et rursus ibidem: *Et demonia multa eiecit*. Tunc enim omnia eiecit. Desideraverunt autem Deum videre incarnatum: Christianique miracula, et ejus audire doctrinam. Prophetas vero appellavit etiam justos. Aut justos intelligit et alios sanctos, qui ea quæ de Christo erant a prophetis audientes, desideraverunt videre et audire quæ dicta sunt.

(18) Ἀκούοντες Β.

etiam ἀναπληροῦται dixit, id est, *prorsus completur*, aut ἀναπληροῦται simpliciter *pro completur*. »

Vers. 18. Vos — qui seminabat. Vos, qui cre- A
ditis.

Vers. 19. Cum quis audit — ipsius. Verum regni dicit verbum Dei, vel verbum fidei. Regnum enim est et fides. Nam qui credit, affectibus imperat, Christoque conregnat. Non intelligit, hoc est in cordis profundum non recipit. verbum: sed illud duntaxat auribus percipit. Malum vero, dixit diabolum, quemadmodum quinto capite precationem interpretantes tradidimus. Rapit autem quod seminatum est, tanquam in superficie positum nec occultatum.

Vers. 19. Hic — seminatus fuit. Seminatur semen hoc est in terram projicitur: seminatur et terra, id est semen suscipit, Ideo quod hic dicitur: Qui B
seminatus fuit, non de semine intelligimus, sed de terra: ac si dicat: Hic est juxta viam seminata terra, et idem in reliquis dicendum.

Vers. 20. Qui vero — est. Quæ vero juxta petrosa seminatur terra, hic est de quod dicturus est.

Vers. 20. Qui verbum — est. Antea radicem diximus esse firmitatem. Temporarium vero dixit. facile mutabilem. Qui enim dum docetur facile verbum suscipit, etiam cum tentatur facile rejicit.

Vers. 21. Facta — offenditur. Verbum nunc dicit illud, quod est de fide. Lucas autem, afflictionem ac persecutionem, uno verbo tentationem appellavit: et loco verbi Offenduntur dixit, C
Recedunt

Vers. 22. Qui autem — est. Terra quæ circa spinas seminata est, hic est quem dicturus est.

Vers. 22. Qui verbum — efficitur. Marcus vero deceptioni addidit et cæterarum rerum cupiditates, complectens omne nocivum desiderium⁴. Lucas quoque similiter sollicitudini voluptatem conjunxit⁵. Sæculi autem hujus, hoc est vitæ hujus. Est enim et alia vita, futura vita, quæ proprie vita dicitur: utpote quæ semper durat, nec finem habet.

Vers. 23. Qui — hic est, Terra vero quæ juxta terram bonam seminata est, hic est qui significabitur,

Vers. 23. Qui verbum — intelligit. Qui intel- D
ligit, sive in profundo cordis abscondit, ubi nullas pati possit insidias. Ideo quoque Marcus dicit: Qui verbum audiunt et recipiunt⁷ Rursum Lucas: Qui in corde honesto ac bono auditum sermonem retinent⁸. Cor vero animam ut plurimum sacra appellat Scriptura.

⁴ Luc. xiii, 13. ⁵ Marc. iv, 19. ⁶ Luc. viii, 44. ⁷ Marc. iv, 20. ⁸ Luc. viii, 15.

Variæ lectiones et notæ.

(19) Vide interpretationem cap. xiii, vers. 6

(28) Συνέσμιξε. Sic Forte scribere voluit συν-

Υμεις — σπείροντος. Υμεις, ο: πιστεύοντες.

Παντός ακούοντος — αυτού. Λόγον τῆς βασιλείας φησὶ, τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἢ τὸν λόγον τῆς πίστεως. Βασιλεία γάρ, καὶ ἡ πίστις. Ὁ γὰρ πιστεύων βασιλεύει μὲν κατὰ τῶν παθῶν, συμβασιλεύει δὲ τῷ Χριστῷ. Μὴ συνιέντος δὲ, ἀπὸ τοῦ, Μὴ ἐμβαλλόντος τὸν λόγον εἰς τὸ βάθος τῆς καρδίας, ἀλλ' ἀπλῶς αὐτὸν ἐνωτιζομένου. Πονηρὸν δὲ λέγει, τὸν διάβολον, καθὼς ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλῶν τὴν εὐχὴν ἑρμηνεύοντες παραδεδώκαμεν. Ἀρπάζει δὲ τὸ ἐσπαρμένον, ὡς ἐπιτολαίως ἀκατάκρυπτον κείμενον.

Οὗτος — σπαρείς. Σπείρεται καὶ ὁ σπόρος, ἤγουν, εἰς γῆν καταβάλλεται· σπείρεται καὶ ἡ γῆ, τουτ' ἐστίν, ὑποδέχεται τὸν σπόρον. Διὸ νῦν τὸ, Σπαρείς, οὐκ ἐπὶ τοῦ σπόρου νοοῦμεν, ἀλλ' ἐπὶ τῆς γῆς. Οἷον, οὗτός ἐστιν, ἢ κατὰ τὴν ὁδὸν σπαρείσα γῆ. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων.

Ὁ δὲ — ἐστίν. Ἡ δὲ κατὰ τὰ πετρώδη σπαρείσα γῆ πάλιν, οὗτός ἐστιν, περὶ οὗ μέλλει ἐρεῖν.

Ὁ τὸν λόγον — ἐστί. Προλαβόντες εἰρήκαμεν ῥίζαν, τὴν (19) ἰδραῖωσιν, πρόσκαιρον δὲ λέγει, τὸν εὐμετάτρεπτον, ὅστις καὶ ἐν τῷ διδάσκεισθαι, εὐθὺς λαμβάνει, καὶ ἐν τῷ πειράζεσθαι, εὐθὺς υποβάλλει.

Γενομένης — σκανδαλίζεται. Λόγον νῦν, τὸν τῆς πίστεως λέγει. Ὁ δὲ Λουκᾶς τὴν θλίψιν καὶ τὸν διωγμὸν, περιληπτικῶς πειρασμὸν προσηγόρευσεν. Ἄντι δὲ τοῦ Σκανδαλίζονται, Ἄφιστανται εἶπε.

Ὁ δὲ — ἐστίν. Ἡ δὲ κατὰ τὰς ἀκάνθας σπαρείσα γῆ, οὗτός ἐστιν, ὃν ἐρεῖ.

Ὁ τὸν λόγον — γίνεται. Ὁ δὲ Μάρκος τῇ ἀπάτῃ προσέθηκεν, ὅτι καὶ αἱ περὶ τὰ λοιπὰ ἐπιθυμῖαι, συμπεριλαβὼν πᾶσαν βλαβερὰν ἐπιθυμίαν. Καὶ ὁ Λουκᾶς δὲ ὁμοίως τῇ μερίμῃ καὶ τὴν ἡδονὴν συνέζηξε (20). Τοῦ αἰῶνος δὲ τούτου, ἀντὶ τοῦ, Τῆς ζωῆς ταύτης. Ἔστι γὰρ καὶ ἄλλος αἰὼν, ἢ μέλλουσα ζωῆ, ὁ κυρίως αἰὼν, ὡς αἱ ὦν καὶ μηδέποτε περατούμενος.

Ὁ — οὗτός ἐστιν. Ἡ δὲ κατὰ τὴν γῆν τὴν καλὴν σπαρείσα γῆ, οὗτός ἐστιν, ὁ ἀκληθροσύμνος.

Ὁ τὸν λόγον — συνιών (21). Συνιών, ἤγουν, ἐγκρύπτων τῷ βάθει τῆς καρδίας ἀνεπιβούλευτον. Διὸ καὶ ὁ Μάρκος εἶπεν, Οἵτινες ἀκούουσι τὸν λόγον καὶ παραδέχονται Καὶ ὁ Λουκᾶς δὲ πάλιν· Οἵτινες ἐν καρδίᾳ καλῇ καὶ ἀγαθῇ, ἀκούσαντες τὸν λόγον, κατέχουσι. Καρδίαν δὲ, τὴν ψυχὴν, ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον ἡ θεία Γραφὴ προσαγορεύει.

έμιξε. Α.

(21) Συνιών Α.

Ὅς — τριάκοντα. Ταῦτα προλαβόντας ἐντελῶς διηρημ- A
νεύσαμεν ἀνωτέρω.

Ἄλλην — ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτοῦ. Βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἑαυτὸν ὀνομάζει νῦν, ὅστις ὡμοιώθη ἀνθρώπῳ, ἐνανθρωπήσας. Ἐν ὀμοιώματι γὰρ, φησὶν, ἀνθρώπου γενόμενος. Καλὸν δὲ σπέρμα, τρόπον ἕτερον ἐκάλεσε, τοὺς υἱοὺς τῆς βασιλείας, ὡς αὐτὸς ἤρμηνευσεν, ἐρωτηθεὶς παρὰ τῶν μαθητῶν, περὶ ὧν ἐροῦμεν ἐκεῖ γενόμενοι. Ἄγρος δὲ αὐτοῦ ἐστὶν ὁ κόσμος, ὡς κτίσμα καὶ κτῆμα αὐτοῦ.

Ἐν δὲ τῷ καθεύδειν — ἀπήλθε. Προαγορεύει διὸ τῆς παραβολῆς ταύτης, τὴν δευτέραν ἐπιβουλὴν τοῦ διαβόλου. Ὅταν γὰρ ἴδῃ τὴν καλὴν γῆν καρποφοροῦσαν ἐν ἑκατὸν, καὶ ἐν ἐξήκοντα, καὶ ἐν τριάκοντα, μὴ θυνάμενος λοιπὸν ἢ ἀρπάσαι τὸν σπόρον, B
ἢ φλογίσαι τὸ βλαστῆσαν, ἢ ἀποπιεῖν αὐτὸ, δευτέραν μέτεισι μηχανῆν, καὶ ὡς ἐχθρὸς τοῦ γεωργοῦ, σπουδάζει διαφθεῖραι τὸν πόνον αὐτοῦ, καὶ κοιμωμένον τῶν ἀνθρώπων, ἤγουν, ἀπροειστούντων περὶ τὴν (22) φυλακὴν τοῦ ἀγροῦ· ἐμβαίνει δὲ τοὺς διδασκάλους, τοὺς φύλακας τῶν ὀρθοδόξων· ἐνσπεῖρει ζιζάνια, τουτέστιν, αἰρετικούς, μεταξὺ τῶν ὀρθοδόξων. Τοῦτους γὰρ ὠνόμασε σίτον, ὡς εὐχρηστὸς τῷ σπειρακτι.

Ὅτε — ζιζάνια. Ὡσπερ οὖν (23) τὰ ζιζάνια εἴοικας μὲν τῷ σίτῳ, κατὰ τὴν καλὴν, ἀποί-
κασαι δὲ, κατὰ τὸν καρπὸν· εἰσὶ δὲ βλαβερὰ τῷ σίτῳ· οὕτως καὶ οἱ αἰρετικοὶ εἴοικας μὲν τοῖς ὀρθοδόξοις κατὰ τὸ σχῆμα· ἀποίκασαι δὲ κατὰ τὴν ἀρετὴν, ἧτις ἐστὶ καρπός. Ἀρετὴ δὲ καὶ καρπός, πρὸ πάντων, ἢ τῶν C
δογματικῶν ἀλήθεια.

Καὶ καθάπερ τὰ ζιζάνια μέχρι μὲν τῆς καρποφορίας λανθάνοντα συναίχονται, τότε (24) δὲ διαγιγνώσκονται· οὕτως ἄρα καὶ οἱ αἰρετικοὶ, μέχρι μὲν τοῦ διδάσκειν, λανθάνοντες συνδιάγουσιν. ὅτε δὲ (25) πολλὰ λάβωσι παρῆρσιαν, τότε τὸν ἰὸν ἐκχύνουσι καὶ διαγιγνώσκονται. Λιὸ καὶ προλαβόν εἶπε, ὅτι Ἄπο τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσθε αὐτούς. Καὶ ἑτέρως δὲ· ὅτε μὲν ἐσπειρεν ὁ Χριστός, οὐκ ἐρήνησαν αἰρετικοί· ὅτε δὲ ἠυξήθησαν οἱ ὀρθο-
δόξοι, τότε ἀνεφάνησαν.

Προσιθόντες — ζιζάνια; Οἰκοδισπότης μὲν ἐστὶν αὐτός, ὡς τοῦ κόσμου Δισπότης, δούλους δὲ αὐτοὺς ταῦτα λέγοντας πλάττει, τοὺς θερμότερους εἰς τὸν ὑπερ εὐσεβίας ζῆλον ὀρθοδόξου, οἱ πολλὰκις D
ἀγανακτοῦντες ἐξαποροῦνται, πῶς ὁ Θεὸς παραχωρεῖ τοιαῦτα φύσθαι ζιζάνια.

Ὁ δὲ — ἐποίησεν. Ἀνθρώπον ὠνόμασε, τὸν διαβόλον, ὡς οὐδὲν ἀνθρώπου διαφέροντα, κατὰ τὸ

Philipp. II, 7. ¹⁰ Matth. VII, 16.

Variae lectiones et notæ.

(22) Τῆς φυλακῆς. A. Ἀπροειστοῖν plerumque jungitur genitivo, sine præpositione. Ita apud Xenoph. Sympos, VIII, 33.

(23) Οὐν abest A.

(o) Quousque doceant. Sententia est. antequam doceant.

Vers. 25. Qui — trigecuplum. Hæc in præcedentibus perfecte sumus interpretati.

Vers. 24. Aliam — agro suo. Regnum cælorum nunc seipsum nominat qui assumpta carne homini assimilatus est. In similitudine, inquit, hominum factus⁹. Semen autem bonum alio modo filios regni vocavit, prout ipse interrogatus a discipulis interpretatus est, quemadmodum dicemus, cum eo pervenerimus. Ager vero ejus, mundus est, tanquam creatura ac possessio ejus.

Vers. 25. Dormientibus autem — abiit. Hæc parabola alteras diaboli insidias denuntiat. Cum enim terram bonam viderit fructum producere aut centuplum aut sexagecuplum, aut trigecuplum, nec posse se aut semen rapere, aut quod germinatum est urere vel suffocare, secundas aggreditur insidias, et tanquam ejus qui seminavit inimicus, nititur illius laborem perdere: dormientibusque hominibus, sive curam circa agri custodiam remittentibus (indicat autem præceptores et magistros, qui orthodoxorum sunt custodes) interseminat zizania, hoc est hæreticos inter orthodoxos: nam hos triticum nominavit, tanquam ei qui seminavit utiles.

Vers. 26. Cum — zizania. Quemadmodum zizania tritico similia sunt in arundine, dissimilia vero in fructu, eique nociva sunt: ita et hæretici orthodoxis sunt similes habitu, sed virtute dissimiles, quæ est fructus; virtus autem et primum omnium fructus est, dogmatum veritas.

Et quemadmodum zizania usque ad fructificationem occultata crescunt, tunc autem dignoscuntur, ita sane et hæretici quousque doceant (o), latentes permanent: ubi vero magnam assumpserint fiduciam, tunc venenum effundunt ac dignoscuntur. Ideo quoque in præcedentibus dixit: A fructibus eorum cognoscetis eos¹⁰. Præterea et aliter, quando seminavit Christus, tunc non apparuerunt hæretici; cum autem crevissent orthodoxi, tunc demonstrati sunt.

Vers. 27. Accedentes — zizania? Paterfamilias ipse est Christus tanquam mundi Dominus: servos vero suos qui hæc dicant effingit orthodoxos, qui ferventiorum erga cultum suum gerunt zelum, qui frequenter admirantur cum indignatione, quod Deus zizania nasci permittat.

Vers. 28. Ille autem — fecit Hominem dixit diabolum tanquam nihil ab hominibus differentem,

(24) Τότε δὲ διαγιγνώσκονται absunt A.

(25) Καὶ pro δὲ A. Mox idem λάβωτες (sic) pro λάβωσι.

in eo quod est affectionibus ac voluptatibus esse subjectum, et tanquam æque ut homo res amantem corporeas, terrenisque admistum esse.

Vers. 28. *At servi — ea ?* Colligamus, violenter evellentēs, ac gladiis demittentes.

Vers. 29. *Ille autem — triticum.* Prohibuit aufferi hæreticos, ne etiam pariter orthodoxi aufferentur. Futurum enim erat ut bella invicem ac cædes orirentur.

Vers. 30. *Sinite — messem.* Utrumque genus. Messem autem dicit mundi consummationem. Jubet ergo ut utriusque generis homines sinant vivere crescentes, auctosque numero in mundo usque ad consummationem. Verisimile siquidem est, ante id tempus multos convertendos hæreticos : nec tamen ob hoc illis commiseri oportet : spatiosus enim est hic mundus : et illos per se vivere oportet, non ablatos (p) quidem, sed separatos, ne docendo corrumpant quod seminatum est triticum.

Vers. 30. *Et — messoribus :* Messores nunc angelos nominat.

Vers. 30. *Colligite — zizania.* Metite falce mortis inventa tunc zizania. Quare autem primum ? Ne etiam tunc viventes orthodoxi simul cum hæreticis mistim demessi, pravam concipiunt spem.

Vers. 30. *Et — fasciculos.* Colligate eos invicem. Ostendit autem sermo quod hi qui in eodem peccato communicant, etiam in supplicio communicaturi sunt eodem, simulque ultionem sustinebunt.

Vers. 30. *Ad — meum.* Similia quoque Baptista Sadducæis ac Pharisæis comminatus est tertio capite, dicens de Christo, quod etiam *triticum suum congregabit in horreum suum, paleam autem comburet igne inexstinguibili* ¹⁰. Quære ergo ibi, et invenies quid appellet combustionem, quid horreum. Superfluum enim est, semel declarata, rursus eodem modo interpretari.

Vers. 31. *Aliam — suo.* † Grano sinapis prædicationem comparavit, et ob pravam apparentiam, et ob vilitatem dictionis seu phrasim : quæ in tantum crevit, ut Attica ac mirabilis ad ratiocinandum Græcorum philosophia, occultata sit magnitudine Evangelii, quod rusticitatem præ se ferebat.

Regnum cælorum nunc dicit sermonem fidei,

¹⁰ Marc. iii, 21.

Variaæ lectiones et notæ.

(26) Ως και Β.

(27) Καθαρίζοντες Α.

(28) Χρή addit Α. Ita quoque Hentenius, qui oportet habet. Licet autem intelligere κελύει.

(29) Δείται Α male.

(p) *Non ablatos*, etc. Ita quidem, ut non interficiantur, sed ut priventur facultate docendi et corrumpendi tritici seminati.

Α ἐμπροσθὲς καὶ φιλήδονον, καὶ ὡς (26) ἐπίσης ἀνθρώπων φιλοσωματούοντα, καὶ τοῖς γηϊνοῖς ἀναφυρόμενον.

Οἱ δὲ δούλοι — αὐτὰ ; Συλλέξομεν, ἀνασπώντες βιαίως, καὶ ξίφεσιν ἐκθριζόντες (27).

Οἱ δὲ — σίτον. Ἐκάλυσεν ἀναιρεῖσθαι τοὺς αἰρετικούς, διὰ τὸ μὴ συνανααιρεῖσθαι καὶ τοὺς ὀρθοδόξους. Ἐμελλον γὰρ πόλεμοι γίνεσθαι κατ' ἁλλήλων καὶ σφαγαί.

Ἄφτε — θερισμοῦ. Ἀμφότερα τὰ γένη. Θερισμὸν δὲ λέγει, τὴν τοῦ κόσμου συντέλειαν. Κελεύει οὖν ἰᾶν ἀμφότερα τὰ γένη ζῆν, συναυξανόμενα ἐν τῷ κόσμῳ, μέχρι συντελείας· εἰκόρι γὰρ, πολλοὺς τῶν αἰρετικῶν ἄχρι τότε μεταβληθῆναι· οὐ μὴν διὰ τοῦτο (28) συναναμίγνυσθαι τοῖς αἰρετικοῖς. Εὐρύχωρος γὰρ ὁ κόσμος, καὶ δεῖ (29) αὐτοὺς καθ' ἑαυτοὺς ζῆν, μὴ ἀναιρουμένους μὲν, ἀφαιρουμένους δὲ τὸ διδάσκειν καὶ λυμάνεσθαι τῷ σίτῳ τοῦ σπειραντος.

Καὶ — θερισταῖς. Θεριστάς νυν ὀνομάζει τοὺς ἀγγέλους.

Συλλέξατε — ζιζάνια. Θερίσατε τῷ (30) δρεπάνῳ τοῦ θανάτου τὰ εὐρισκόμενα τότε ζιζάνια. Λιαιτί δὲ πρῶτον ; Ἴνα μὴ καὶ οἱ ζῶντες τηνικαῦτα ὀρθόδοξοι, συνεκθριζόμενοι τοῖς αἰρετικοῖς ἀναμιξ, πονηρὰς ἐξοῦσιν ἐλπίδας.

Καὶ — δεσμάς. Συνδήσατε αὐτοὺς ἁλλήλων. Ἐμφαίνει δὲ ὁ λόγος, ὅτι οἱ κοινωνοὶ τῆς αὐτῆς ἁμαρτίας, κοινωνοὶ καὶ τῆς αὐτῆς κολάσεως γενήσονται, καὶ ὁμοῦ τὴν τιμωρίαν ὑφέξουσιν.

Πρὸς — μου. Τὰ παραπλήσια καὶ ὁ Βαπτιστῆς ἠπειλήσε τοῖς Σαδδουκαίοις καὶ Φαρισαίοις, ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, εἰπὼν περὶ τοῦ Χριστοῦ, Καὶ συνάξει τὸν σίτον αὐτοῦ εἰς τὴν ἀποθήκην, τὸ δὲ ἄχυρον κατακάψει πυρὶ ἀσβέστῳ. Καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ, καὶ εὐρήσεις, τί μὲν λέγει κατακάουσιν, τί δὲ ἀποθήκην. Περιττὸν γὰρ τὰ ἅπαντα ἐρμηνευθέντα πάλιν ὁμοίως ἐπερμηνεύειν.

Ἄλγην — αὐτοῦ. [Κόκκῳ (31) σιναπεως παρεκάσε τὸ κήρυγμα, καὶ διὰ τὸ μικροπρεπὲς καὶ εὐτελὲς τῶν λέξεων, ὃ τοσοῦτον ἠύξηθη, ὥστε τὴν ἄττικίζουσαν καὶ δεινὴν συλλογίζεσθαι σοφίαν τῶν Ἑλλήνων ἀποκρυβῆναι τῷ μεγέθει τοῦ ἀγροικιζομένου Εὐαγγελίου.]

Βασιλείαν δὲ τῶν οὐρανῶν λέγει νῦν, τὸν λόγον

(30) Θερίσατε πρῶτον τοῦ θανάτου τῷ δρεπάνῳ τῷ Α. Πρῶτον probandum et propter textum Evangelii, et propter interpretationem.

(31) Inclusa in marg. habet Α.

τῆς πίστεως, ὡς ἀράβωνά τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Ἀπεικάζει δὲ αὐτὸν κόκκῳ σινάπης, διότι βραχὺς μὲν καὶ εὐπερίγραφος σπειρεται, μὴ δυναμένων τῶν μαθητῶν βραστάειν ἐν ἀρχῇ πλείον. Καὶ γὰρ καὶ ὁ προφήτης πάλαι, λόγον συντεταγμένον αὐτὸν ἐκάλεσεν. Ὅταν δὲ γεωργηθεὶς αὐξήσῃ ταῖς ἀρθείαις τοῦ θείου Πνεύματος, ὑπερβάλλει πάντα λόγον, καὶ ὑψηλότερος ὄλων (32) φαίνεται. Διὰ δὲ τῆς παραβολῆς ταύτης προαναφανεῖ τὴν αἴτησιν τοῦ κηρύγματος. Περὶ δὲ τοῦ σπειροῦτος ἀνθρώπου, καὶ τοῦ ἀγροῦ, ἐν τῇ πρὸ ταύτης παραβολῇ προδιλάβομεν. Ἄγρος δὲ, ὁ κόσμος λέγεται, καὶ διὰ τὸ γεωργεῖσθαι ἐν αὐτῷ τὸν λογικὸν σίτον.

[Ἡ (33) παραβολὴ σημαίνει καὶ τὸ διήγημα, ὡς τὸ Ἡμᾶς εἰς παραβολὴν ἐν τοῖς ἔθνεσι καὶ τὸν αἰνιγματώδη λόγον, ὡς τὸ Νοῦσαι (34) τε παραβολὴν καὶ σκοτεινὸν λόγον · καὶ τὴν ὁμοίωσιν, ὡς τὰ προκειμένα ταῦτα · καὶ τὴν τροπολογίαν, ὡς τὸ Ὑπὲρ ἀνθρώπου, εἰπέ αὐτοῖς τὴν παραβολὴν ταύτην · Ὁ αἰτὸς ὁ μέγας, ὁ μεγαλοπτέρυγος · αἰτὸν λέγων, τὸν βασιλεῖα τῶν Ἀσσυρίων · σημαίνει δὲ καὶ τὸν τύπον, ὡς ὅταν λέγῃ Παῦλος περὶ τοῦ Ἀβραάμ, ὅτι τὸν μονογενῆ προσέφερεν, ὁ τὰ ἐπαγγελίας δεξάμενος. Ὅθεν ἐν παραβολῇ αὐτὸν ἐκρίσατο, τουτέστιν, ἐν τύπῳ, ἐν εἰκόνι.]

Ὁ — ἴστιν. Ὅπερ, σπέρμα δηλονότι, μικρότατον μὲν ἴστι τῇ ποσότητι, μέγιστον δὲ τῇ ποιότητι, εἶπουν, τῇ δυνάμει. Διὸ καὶ εἰς μέγεθος ἐπιδίδωσι. Κατὰ τὴν ὁμοίωσιν γοῦν τοῦ σπέρματος τούτου καὶ οἱ μαθηταί, ποιμνιον ὄντες ὀλίγον, εἰς ἄπειρον πύξθησαν.

Καὶ γίνεται — αὐτοῦ. Ταῦτα εἶπεν, εἰς ἔμφασιν τοῦ μεγέθους, καὶ τῆς στερεότητος αὐτοῦ. Τινὲς δὲ κλάδους τοῦ λόγου τῆς πίστεως εἶπον, τοὺς πιστεύοντας ἀνθρώπους ἐν οἷς κατασκηνοῦσι τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, ἡγουν, οἱ ἄγγελοι φυλάττοντες αὐτούς.

Ἐπιτροὶ δὲ φασί, κλάδους μὲν, ταῖς ἀρεταῖς, ἃς βλαστάνειν εἶωθεν ὁ λόγος τῆς πίστεως · πετεινὰ δὲ, τοὺς ὑπερβαίνοντας τὰ γηρὰ πράγματα, καὶ τῷ περῶ τοῦ νοῦ κουφιζομένους εἰς ὕψος γνώσεως, καὶ (35) πρὸς τὸν οὐρανὸν ἐπιειγομένους.

Ἄλλην — ζύμη. Διὰ μὲν τῆς παραβολῆς τοῦ σινάπης, τὴν αἴτησιν τῆς πίστεως προηγόρευσε, τὴν διὰ πῆς προσθήκης τῶν ἐκάστοτε πιστευόντων · διὰ δὲ τῆς παραβολῆς τῆς ζύμης, τὴν ἰσχὺν αὐτῆς προκηρύττει. Βασιλείαν γὰρ τῶν οὐρανῶν πάλιν, τὸν λόγον τῆς πίστεως ὑποληπτίον.

Ἦν — τρία. Σάτον μὲν ἴστιν εἶδος μέτρου παρ' Ἑβραίοις. Τρία δὲ, τὰ πολλὰ νῦν εἶρηκεν. Εἰώθασι γὰρ πολλάκις διὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν θριῶν, τὰ πολλὰ

A tanquam regni cœlorum arrhabonem, Comparat autem illum grano sinapis, quia brevis et paucis inclusus seminabatur, eo quod non possent discipuli in principio majora ferre. Hinc est quod et propheta sermonem abbreviatum olim illum appellavit ¹¹. Verum postquam ab agricola cultus, divini Spiritus irrigationibus creverit, omnem alium excedit sermonem, ac omnibus excelsior apparet. Per hanc vero parabolam prædicationis augmentum prænuntiat. De homine autem qui seminavit et de agro, in præcedenti parabola disseruimus. Dicitur autem mundus ager ob hanc etiam aasam, quia seminatur ac colitur in eo rationale frumentum.

† Hęc dictio parabola significat quandoque B narrationem, ut cum dicitur : *Posuit nos in parabolam in gentibus* ¹². Interdum autem ænigmaticum sermonem, ut est illud : *Intelligere parabolam et obscurum sermonem* ¹³. Significat præterea similitudinem, veluti sunt hæc, quæ hic proponuntur, Ad hæc designat tropologiam, ut est illud : *Fili hominis, dic illis parabolam hanc : Aquila magna magnarum alarum* ¹⁴, vocans aquilam regnum Assyriorum. Insuper significat figuram, ut quando dicit Paulus ¹⁵ de Abraham quod obtulit filium, qui juxta promissiones susceptus erat. Unde in *parabolam*, inquit, *recepit eum*.

Vers. 32. *Quod — est*. Minimum quidem est quantitate, sed maximum qualitate sive virtute ; ideo quoque in magnitudinem excessit. Ad hujus seminis similitudinem et discipuli cum parvus grex essent, in magnum excreverunt.

Vers. 32. *Et fit — ejus*. Hęc dixit ad demonstrationem magnitudinis ac firmitatis ejus, Quidam vero ramos sermonis fidei, dixerunt homines credentes, in quibus aves cœli sive angeli nidificant, servantes eos.

Alii autem dicunt ramos esse virtutes quæ germinare solet fidei sermo : aves vero eos qui terrena supergrediuntur, atque ala mentis elevantur ad cognitionis altitudinem (†† et ad cœlum properant).

Vers. 33. *Aliam — fermento*. Per sinapis parabolam, fidei crementum prius demonstravit, quod fit additione eorum qui quotidie credunt : per parabolam vero fermenti, vim ejus prodiit. Regnum enim cœlorum rursus pro fidei sermone sumendum est.

Vers. 33. *Quod — tribus*. Satum (quod etiam Græci σάτον dicunt) genus erat mensuræ apud Hebræos. Tria vero nunc dixit multa ; nam sæpius

¹¹ Isa. x, 23. ¹² Psal. xliii, 15. ¹³ Prov. i, 6. ¹⁴ Ezech. xvi, 2. 3. ¹⁵ Hebr. xi, 17, 19.

Variæ lectiones et notæ.

(32) Offendo in ὄλων. Hentenius, *omnidus*. Forte ergo πάντων invenit. Certe τῶν ὄλων debet esse.

(33) Hoc scholium inferius, ante vers. 36 exhi-

bet Hentenius. Habet autem meus B. in margine.

(34) Loco laudato est νοῦσαι τε.

(35) Hęc aberant apud Hentenum.

per numerum trium, multa significare solent. Et mulier intelligitur sapientia, sive ipse Christus, eo quod fertilis sit ac nutriat. Fideles siquidem per baptismum generat eosque cibo dogmatum fidei enutrit. Fermento autem comparatur sermo fidei. Sicut enim fermentum cum sit modicum, in multa tamen farina absconditum, per conspersionem (q) totam farinam in unum simul corpus unit, et in alteram speciem, ab ea quam prius habebat transmutat : cumque farina res sit mortua, eam quodammodo vivificat, ac vim habens activam, sursum ascendere facit. Ita quoque fidei sermo, cum ut dictum est, quantitate sit modicus, in multorum hominum animabus occultatus per doctrinam, omnes in unum unit Ecclesiæ corpus, ac in alteram conversationis speciem transmutat, cumque mortui sint ad opera virtutis, vivificat ad ejus operationem : et sursum ascendere facit ad cælum omniaque efficit sua ineffabili potentia.

Vers. 33, *Donec* — *totum*. Neque enim in hominum animabus occultatum quiescet, donec omnes in unum unierit, quos sapientia illa præfinit, quæ omnium mentes præcognovit. Nam tria sata quanquam significatione multitudinem demonstrant, attamen numero tandem definita sunt. Magna ergo est prædicationis virtus : quodque semel fermentatum est, rursus reliquæ parti fermentum fiet. Quidam autem farinam dicunt homines : sata vero tria sive tres mensuras, Judæos, Samaritanos et Græcos.

Vers. 34, 35. *Hæc* — *sæculi*. Sine parabola non loquebatur eis, tempore illo videlicet : multa enim sæpius illis locutus est sine parabolis ; tunc autem per parabolas loquebatur eis, ut compleretur quod dictum fuerat per David ¹⁶. At translatio Septuaginta interpretum habet φθίγξομαι προβλήματα ἀπ' ἀρχῆς loquar problemata sive propositiones obscuras ab initio. Qui vero præsens Evangelium in Græcam transtulit linguam, dixit : Ἐρεύξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, *Eructabo abscondita a constitutione mundi*. Hebraicis præsens dictionibus, quæ et hæc et illa significant. Sicut eructo significat etiam loquor ; et illi προβλήματα dixerunt αἰνίγματα, sicut et Aquila testatus est. Ænigmata vero sunt etiam evangelicæ parabolæ. Quemadmodum enim ænigmata absconditam habent veritatem, ita sane et illæ. Quod autem dicitur : A constitutione sæculi, idem significat quod, Ab initio mundi. Marcus vero dixit : *Et hujusmodi parabolis multis loquebatur eis sermonem prout poterant audire* ¹⁷, hoc

σημαίνειν. Καὶ γυνή μὲν νοεῖται, ἡ σοφία, ἡ γουὸν, ὁ Χριστός, διὰ τὸ γόνιμον καὶ τρώφιμον. Γεννᾷ γὰρ τοὺς πιστοὺς διὰ τοῦ βαπτίσματος, καὶ τρέφει αὐτοὺς τῇ βρώσει τῶν δογματικῶν τῆς πίστεως. Ζύμη δὲ, ὁ λόγος τῆς πίστεως παρεκκάζεται, διότι καθάπερ ἡ ζύμη, ὀλίγα τις οὔσα, καὶ εἰς πολὺ ἄλευρον ἐγκρυβείσα, διὰ τῆς ἀναφυράσεως ὅλον τὸ ἄλευρον εἰς ἐν σῶμα συννεοῖ, καὶ εἰς ἕτερον εἶδος, παρὸ πρότερον εἶχε, μεθιστᾷ, καὶ νεκρὸν ἐν, τρόπον τινὰ, ζωοῖ, καὶ ἄνω βαίνειν παρασκευάζει, δύναμιν ἔχουσα δραστηκῆν. Οὕτω καὶ ὁ λόγος τῆς πίστεως, ὀλίγος ὢν, ὡς προεῖρηται, τῇ ποσότητι, καὶ ἐγκρυπτόμενος ψυχαῖς πολλῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς διδασκαλίας, πάντας εἰς ἐν σῶμα τῆς Ἐκκλησίας συννεοῖ, καὶ εἰς ἕτερον εἶδος πολιτείας μεθιστᾷ, καὶ νεκροῦς ὄντας εἰς ἐνέργειαν ἀρετῆς, ζωοῖ πρὸς ἐργασίαν αὐτῆς καὶ ἄνω βαίνειν πρὸς οὐρανὸν παρασκευάζει, καὶ πάντα ποιεῖ, δύναμιν ἔχων ἀφαντον.

Ἔως — ὅλον. Οὐ στήσεται γὰρ, ἐγκρυπτόμενος ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀνθρώπων, ἕως οὐ ἐνωθῶσιν εἰς ἐν πάντες, οὐς προώρισεν ἡ πάντων τὰς γνώμας προγενώσκουσα σοφία. Τὰ γὰρ τρία σάτα, εἰ καὶ τῇ ἐμφάσει πλῆθος δηλοῦσιν, ἀλλὰ τῷ ἀριθμῷ πεπερατωμένα τέως εἰσὶ. Πολλὴ οὖν τοῦ κηρύγματος ἡ δύναμις, καὶ τὸ ζυμωθῆν ἅπασι, ζύμη πάλιν τῷ λοιπῷ μέρει γίνεται. Τινὲς δὲ ἄλευρον μὲν λέγουσι, τοὺς ἀνθρώπους · σάτα δὲ, ἤτοι, μέτρα τρία, τοὺς Ἰουδαίους, τοὺς Σαμαρείτας, καὶ τοὺς Ἕλληνας.

Ταῦτα — κόσμου. Χωρὶς παραβολῆς οὐκ ἔλαλε αὐτοῖς, κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, δηλαδή. Πολλὰ γὰρ πολλάκις ἐλάλησεν αὐτοῖς, δίχα παραβολῆς · τότε δὲ διὰ παραβολῶν ἔλαλε αὐτοῖς, ἵνα πληρωθῇ καὶ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ Δαυὶδ· Ἄλλ' ἡ μὲν ἑρμηνεία τῶν Ἐβδομήκοντα, φθίγξομαι προβλήματα ἀπ' ἀρχῆς ἐγράψεν · Ὅ δὲ τὸ παρὸν Εὐαγγέλιον εἰς τὴν Ἑλλάδα γλώσσῃ μεταβαλὼν, Ἐρεύξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, εἶρηκε, ταῖς Ἑβραϊκαῖς λέξεσι προσχῶν, αἰτινες καὶ ταῦτα κἀκεῖνα δηλοῦσι. Καὶ τὸ ἐρεύξομαι γὰρ, τὸ φθίγξομαι σημαίνει. Καὶ προβλήματα ἐκεῖνοι, τὰ αἰνίγματα εἶπον, ὡς καὶ ὁ (36) Ἀκύλας ἐμαρτύρησεν. Αἰνίγματα δὲ εἰσιν καὶ αἱ εὐαγγελικαὶ παραβολαί. Καθάπερ γὰρ τὰ αἰνίγματα κεκρυμμένην ἔχουσι τὴν ἀλήθειαν, οὕτω δὲ καὶ αὐτά. Καὶ τὸ Ἀπὸ καταβολῆς δὲ κόσμου, τὸ, ἀπ' ἀρχῆς κόσμου, δηλοῖ. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι Καὶ τοιαύταις παραβολαῖς πολλάκις ἔλαλε αὐτοῖς τὸν λόγον, καθὼς ἠθύναντο ἀκούειν, τουτέστι, καθὼς ἦσαν ἀξιοὶ ἀκοῦειν οἱ Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι. Ἐπεὶ γὰρ οὐ διὰ τὸ ὠφελῆθῆναι ἔκρωοντο,

¹⁶ Psal. LXXVII, 2. ¹⁷ Marc. IV, 33.

Variæ lectiones et notæ.

(36) Qui scilicet et ipse loco habet αἰνίγματα.

(a) *Conspersionem*. *Commistionem*.

ἀλλὰ διὰ τὸ ἐπηρεάσαι τοὺς αὐτοῦ λόγους, ἐν παραβολαῖς αὐτοῖς ἐλάλησεν, ἵνα καὶ αὐτοὺς τὸ οἰκίῳ ἔργον εἶη πληρῶν, καὶ αὐτοὶ μὴ νοοῦντες, ἃ λέγει, μείνωσιν ἀπρακτοί.

Τότε — Ἰησοῦς. Εἰς τὴν οἰκίαν, ἐν ᾗ ἐξενόδοχίτο.

Καὶ προσῆλθον — ἀγροῦ. Κατὰ μόνας μετὰ παρρησίας ἐρωτῶσιν, ὡς ἀκούσαντες πρότερον, ὅτι αὐτοῖς δέδοται γνῶναι τὰ μυστήρια. Περὶ μόνης δὲ ταύτης τῆς παραβολῆς ἐρωτῶσιν, ὡς τὰς ἄλλας δύο συνέντες, τὴν τε τοῦ σινάπεως, καὶ τὴν τῆς ζύμης, ἅτε σαφιστέρας οὐσας. Αὕτη δὲ καὶ φοβεράν εἶχεν ἀπειλὴν ἐπὶ τῆσι, θορυβοῦσαν αὐτούς.

Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς — ἄνθρωπον. Υἱὸν ἀνθρώπου, ἑαυτὸν ὀνομάζει, διὰ τὴν φαινομένην ἐνανθρώπησιν αὐτοῦ. Καὶ τοῦτο συνεχῶς λέγει, βεβαίων, ὅτι κατὰ ἀλήθειαν ἐνανθρώπησε, καὶ ἔστω σοι τοῦτο τοῦ λοιποῦ γνώριμον.

Ὁ δὲ ἄγρός — κόσμος. Ἄνωτρω περὶ τούτου προεῖρηται.

Τὸ δὲ καλὸν — εἰσίν. Τίνες (37) οὗτοι ;

Οἱ υἱοὶ τῆς βασιλείας. Υἱοὶ μὲν τῆς βασιλείας λέγονται οἱ ὀρθόδοξοι, ὡς ὑπὸ τοῦ βασιλέως Χριστοῦ σπαρέντες εἰς γεωργίαν ἀρετῆς, καὶ (38) κληρονομεῖν τῆς βασιλείας αὐτοῦ μέλλοντες· υἱοὶ δὲ, τοῦ πονηροῦ, οἱ αἰρετικοὶ, ὡς ὑπὸ τοῦ διαβόλου σπαρέντες εἰς γεωργίαν κακίας, καὶ κληρονομεῖν τοῦ ἔτοιμασμένου αὐτῷ πυρὸς μέλλοντες ὁμοίως.

Τὰ δὲ ζιζάνια — πονηροῦ. Εἶρηται ἤδη περὶ τούτων.

Ὁ δὲ ἐχθρὸς — εἰσίν. Καὶ περὶ τούτων προειλάθωμεν. Χρὴ δὲ σε μνημονεύειν, ὅτι ἐν τῷ ὀκτωκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ, θερισμόν μὲν ἐκάλεσε, τοὺς πιστεύσαι μέλλοντας, ὡς ἐτοιμοὺς εἰς τὸ συγκομισθῆναι· θειριστὰς δὲ, τοὺς συγκομιζοντας αὐτοὺς ἀποστόλους. Ἐν δὲ τῷ παρόντι, θερισμόν μὲν, τὴν συντέλειαν τοῦ κόσμου, διὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἐπιχόρου ζωῆς ἐκτομὴν τῶν ἀνθρώπων· θειριστὰς δὲ, τοὺς ἐπέμνοντας αὐτοὺς ἀπ' αὐτῆς ἀγγελούς. Ὁμοίως δὲ καὶ σπέρμα, ὅπισω μὲν, τὸν λόγον τῆς πίστεως ὀνόμασεν· ἐν δὲ τῇ προκειμένῃ παραβολῇ, αὐτοὺς τοὺς πιστεύσαντας κατ' ἄλλην καὶ ἄλλην ἔνοιαν. Ὁ γὰρ πιστεύσας λέγεται μὲν καὶ σίτος, ὡς καρπὸς τοῦ πρώτου σπέρματος, ἦτοι, τοῦ λόγου τῆς πίστεως. Λέγοιτο δ' ἂν καὶ σπέρμα, ὡς καρποφορῶν πάλιν ἕτερον εἰς πίστιν. Οὐχ ἠρμήνευσε δὲ, τίνες μὲν εἰσιν οἱ καθυθόντες ἄνθρωποι, τίνες δὲ οἱ δούλοι τοῦ οἰκοδεσπότου, ἀλλὰ παρήκεν αὐτούς, ἢ ὡς ἔλνωσμένους, ἢ καὶ διδάσκων, ὅτι οὐ χρὴ τὰς παραβολὰς κατὰ (39) ῥῆσιν ἑρμηνεύειν, ὡς φησὶν ὁ Χρυσόστομος, ἀλλὰ κατὰ μὴνα τὰ ἀναγκαϊότερα (40) μέρη, δι'

A est quatenus digni erant ad audiendum Sribæ et Pharisæi. Nam quia non ad sumendam utilitatem audiebant, sed ad struendam sermonibus ejus calumniam : in parabolis locutus est eis : ut et ipse suum opus adimpleret, et illi non intelligentes quæ diceret, per illa nihil proficerent.

Vers. 36. *Tunc* — *Jesus*. In domum ubi hospitabatur.

Vers. 36. *Et accesserunt*. — *agri*. Seorsim libere interrogabant, ut qui prius audierant datum illis esse ut nosset mysteria. De sola vero hac parabola interrogant, utpote reliquas duas intelligentes, puta de sinapi et de fermento, tanquam manifestiores. Hæc autem formidabiliores circa finem kainas habebat, quæ ipsos exterrebant.

Vers. 37. *Respondens autem* — *hominis*. Filium hominis se ipsum nominat, propter humanitatem suam quæ apparebat : et hoc frequenter dicit, confirmans quod vere humanitatem assumpserit. Erit ergo tibi hoc deinceps manifestum.

Vers. 38. *Ager vero* — *mundus*. Superius de hoc prædictum est.

Vers. 38. *Bonum vero* — *sunt*. †† Quinam hi ?

Vers. 38. *Filii regni*. Filii regni dicuntur, qui rectam servant fidem : utpote a rege Christo seminati ad colendam virtutem, et ad possidendum ejus regnum. Filii vero mali illius, sunt hæretici, tanquam a diabolo seminati ad colendam pravitatem, et similiter ad possidendum ignem ipsi præparatum.

Vers. 38 *Zizania vero* — *mali*. Modo de illis dictum est.

Vers. 39. *Inimicus autem* — *sunt*. Etiam de his prædiximus. Te autem meminisse oportet, quod decimo octavo capite messem vocaverit eos qui credituri erant, veluti paratos ut colligerentur ; messorum autem qui illos colligebant, apostolos ; in præsentem vero loco messem dicit sæculi consummationem propter excisionem a vita mortali : messorum autem angelos, qui ab ea sunt illos excisuri. Similiter et semen superius sermonem fidei nuncupavit : in hac vero parabola eos qui crediderunt : juxta alium videlicet et alium intellectum. Qui enim credit et triticum dicitur, tanquam fructus primi seminis, verbi scilicet fidei : poterit nihilominus dici semen, utpote rursus alterum ad fidem fructificans. Non est autem interpretatus quinam sint dormientes homines, et qui servi patrisfamilias ; sed illos prætermisit aut tanquam manifestos, aut etiam docens quod non oporteat parabolas ab verbum interpretari, ut ait Chrysostomus, sed tantum in locis maxime necessariis, propter quæ etiam assumuntur. Nam reliqua eo

Variaë lectiones et notæ.

(37) Hoc exciderat in codice Hentenii.

(38) Bis hoc loco κληρονομεῖν, pro κληρονομίαν, duriuscule. Sed nihil tentandum.

(39) Tom. VII, p. 487. E.

(40) Ἀνάγκαιότατα A.

tantum fine pariter adduntur, ut apte effingantur. Nec jam vacat periculo, etiam hæc curiose scrutari.

Vers. 40. *Sicut* — *hujus*. †† Deinde dicit, quomodo erit.

Vers. 41. *Mittel* — *iniquitatem*. Regnum suum vocat mundum, ut qui natura illi imperet juxta divinitatem: aut tanquam data sibi omnipotestate in celo et in terra. Offendicula vero, eosdem dicit quos et operantes iniquitatem. Colligent autem eos cum illi ex mortuis resurgent. Scire enim oportet, quod simul cum his resurgent et justi. Verum antequam illi colligantur, rapientur hi in nutibus in occursum Domini in ære, sicut dixit Paulus ¹⁸; illi vero deorsum relictis quasi indigni, colligentur postquam ipse descenderit. Et primum quidem boni ac justi comprobabuntur, deinde mali condemnabuntur. Post has vero datas sententias primo sane peccatores rejicientur in supplicium æternum: deinde justi in vitam æternam, sicut dixit sexagesimo primo capite.

Vers. 42. *Et* — *ignis*. Per se quidem seminat, ostendens quod sibi proprium est beneficia præstare: per alios vero supplicium infert, demonstrans quod sit a se alienum punire.

Vers. 42. *Ibi* — *dentium*. Ibi in camino ignis sempiterni: vel in illis qui puniuntur. Per fletum autem stridoremque dentium, vehementem dolorem monstravit.

Vers. 43. *Tunc* — *patris sui*. Verum cum tunc futurum sit ut Dei splendor illos circumdet, utique ipsi conformes erunt ac divini reddentur; et consequens est, ut sole splendidiore efficiantur. Quomodo ergo dicit, *sicut sol*? Quia noto apud illos exemplo utendum erat: nec quidquam illis notum erat, quod esset sole splendidus.

Vers. 43. *Qui* — *audiat*. Hoc frequenter dictis addit, excitans illos quo reddantur prespiciores.

Vers. 44. *Rursum* — *illum*. Quare turbis non præsentibus, in parabolis adhuc loquebatur discipulis? Quia sciebat jam illos per ea quæ dicta sunt sapientiores effectos, ita ut possent intelligere. Ideo etiam post finem parabolarum ait eis: *Intellexistis hæc omnia*? dicunt ei: *Etiam, Domine* ¹⁹.

Sicut autem in duabus supra positis parabolis de sinapi et de fermento, regnum cælorum dicebat fidei sermonem, ita quoque in ista. Comparat autem ipsum thesauro propter Spiritus sancti divitias, quæ in illo sunt. Ager autem est mundus ut prædictum est. Scito ergo in mundo absconditam esse fidem: in fide vero divitias spiritus.

Et cætera quidem parabolæ, prout dicta sunt

¹⁸ I Thess. iv, 17. ¹⁹ Matth. xiii, 51.

Variæ lectiones et notæ.

(41) Hæc exciderant in versione Hentenii.

Α ἃ καὶ παραλαμβάνονται. Τὰλλα γὰρ, διὰ μόνον τὸ πλασθῆναι ταύτας πιθαῶς, συμπαραλαμβάνονται, καὶ λοιπὸν οἷα ἀκίνδυνον, τὸ καὶ ταῦτα πολυπραγμονεῖν.

Ἄσπερ — τούτου. Εἶτα (41) λέγει, πῶς ἔσται.

Ἄποστειλεῖ — ἀνομίαν. Βασιλείαν αὐτοῦ φησι, τὸν κόσμον, ὡς φύσει βασιλεύων αὐτοῦ, κατὰ τὴν θεότητα ἢ καὶ ὡς δοθείσης αὐτῷ πάσης ἔξουσίας ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς· σκάνδαλα δὲ καὶ ποιούσας τὴν ἀνομίαν, τοὺς αὐτοὺς ἐναμαρξίει. Συλλέξουσι δὲ αὐτοὺς, ἀναστάντας ἐκ νεκρῶν ἤδη. Χρὴ γὰρ γενώσκειν, ὅτι ἅμα μὲν τούτοις ἀναστήσονται καὶ οἱ δίκαιοι. Πρὸ δὲ τῆς συλλογῆς τούτων ἐκείνοι μὲν ἀρπαγῆσονται ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα, καθὼς εἶπε Παῦλος· οὗτοι δὲ, κάτω ἀπολειφθέντες, ὡς ἀνάξιοι, μετὰ τὸ καταθεῖν αὐτὸν συλλεγῆσονται. Καὶ πρῶτον μὲν ἐκείνοι δικαιωθήσονται, εἶτα οὗτοι καταδικασθήσονται. Καὶ λοιπὸν μετὰ τὰς τοιαύτας ἀποφάσεις, πρῶτον μὲν οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπελεύσονται εἰς κόλασιν αἰώνιον· εἶτα οἱ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον, ὡς ἐν τῷ ἐξηκοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ φησι.

Καὶ — πυρός. Δὲ ἑαυτοῦ μὲν σπείρει. δικάσων, ὅτι οἰκτεῖν αὐτοῦ τὸ εὐεργετεῖν· δεῖ ἐτέρων δὲ κολάζειν, παριστῶν, ὅτι ἀλλότριον αὐτοῦ τὸ κολάζειν.

Ἐκεῖ — ὀδόντων, Ἐκεῖ, ἐν τῇ καρτίνῳ τοῦ αἰωνίου πυρός· ἢ ἐν αὐτοῖς. Διὰ δὲ τοῦ κλαυθμοῦ καὶ τοῦ βρυγμοῦ τῶν ὀδόντων, τὴν ἄρατον ὀδύνην ἐπέφηνε.

Τότε — τοῦ πατρὸς αὐτῶν. Καὶ μὲν, τῆς αἴγλης τοῦ Θεοῦ τότε προσβαλοῦσης αὐτοῖς, μετασπουδῶνται πρὸς αὐτὴν, καὶ θεοειδεῖς γίνονται, καὶ ἀκόλουθὸν ἔστι, λαμπρότερον ἡλίου λάμπειν αὐτούς. Πῶς οὖν φησιν, ὡς ὁ ἥλιος; Διότι γνωρίζω πρὸς αὐτοὺς εἶδει χρῆσασθαι παραδείγματι. Οὐκ ἦν δὲ οὐδὲν τῶν γνωρίμων αὐτοῖς ἡλίου λαμπρότερον.

Ὁ — ἀκουέτω. Τοῦτο πολλάκις ἐπιλέγει, παροξύνων αὐτοὺς εἰς τὸ γίνεσθαι διορατικωτέρους.

Ἠλίην — ἐκείνον. Διὰ τὴν, τῶν ὄχλων μὴ παρόντων, ἐν παραβολαῖς εἶτε λαλεῖ τοῖς μαθηταῖς; Διότι ἐγὼν τούτους σοφωτέρους ἤδη γενομένους ἀπὸ τῶν εἰρημένων, ὡς καὶ συνίναμι δύνασθαι. Διὸ καὶ μετὰ τὸ τέλος τῶν παραβολῶν λέγει αὐτοῖς· Συνῆκατε ταῦτα πάντα; Λέγουσιν αὐτῷ· Ναί, Κύριε.

Ἄσπερ δὲ ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω κειμένων δύο παραβολῶν, τοῦ τε σινάπεως καὶ τῆς ζύμης, βασιλείαν οὐρανῶν ἔλεγε τὸν λόγον τῆς πίστεως· οὕτω καὶ ἐπὶ ταύτης. Ἀπεικάζει δὲ αὐτὸν θησαυρῷ, διὰ τὸν ἐν αὐτῷ πλοῦτον τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἄγρὸς δὲ ἐστὶν ὁ κόσμος, ὡς προεδέδηλωται. Μάθη δὲ, ὅτι ἐν τῷ κόσμῳ μὲν κέκρυπται ἡ πίστις· ἐν τῇ πίστει δὲ, ὁ πλοῦτος τοῦ ἁγίου (42) Πνεύματος.

Καὶ τὰ μὲν ἄλλα τῆς παραβολῆς εἶα, καθὼς προ-

(42) Ἁγίου abest A.

είρηται. Σκόπει δε, πῶς ὁ εὐρών τούτων τὸν πλουτί- A
ζοντα θησαυρὸν, εἴτουν, ὁ ἐπιγνοὺς αὐτὸν, σπουδάζει
τούτο γὰρ ἐμφαίνει τὸ, Ἵπάγει, καὶ μετὰ χαρᾶς
πάντα, ὅσα ἔχει, πωλεῖ, ἕνα μόνον κερδήσει τούτων·
καὶ σύνεε, ὅτι διδάσκει πάντας ἢ τοιαύτη παραβολή,
μὴ μόνον μὴ λυπεῖσθαι προειμένους ὑπὲρ τῆς πίστεως
πάντα, ὅσα ἔχουσιν, ἀλλὰ καὶ μετὰ χαρᾶς τούτο
ποιεῖν, καὶ τὴν ἀποβολὴν ταύτην κέρδος ἡγείσθαι
μέγιστον· καὶ ὅτι ὁ μὴ ἀποβάλλων αὐτὰ, καὶ ὁ μὴ
μετὰ χαρᾶς ἀποβάλλων, οὐ δύναται κερδήσει τὸν τῆς
πίστεως θησαυρὸν. Πάντα δὲ, ὅσα τις ἔχει, νοοῦνται,
καὶ τὰ ἐν ἔργῳ, καὶ ἐν λόγῳ, καὶ κατὰ διάνοιαν
ἀμαρτήματα, ἅπερ ὁμοίως χρῆ πωλεῖν, ὁ ἴστιν,
ἀποκτάσθαι.

Πάλιν — αὐτόν. Βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἰδιοτρό- B
πως ἐνταῦθα νοοῦμεν, τὴν ἐπιθυμίαν τῆς βασιλείας
τῶν οὐρανῶν· καὶ ἀνθρώπων μὲν αὐτὴν (43) εἶπεν,
ὡς ἐν ἀνθρώπῳ ἐνεργούσαν· ἔμπορον δὲ, ὡς πραγ-
ματευομένην τὴν ἰδίαν σωτηρίαν. Ὅρα γὰρ, ὅτι
εὐρούσα ἕνα πολῦτιμον μαργαρίτην, ὅς ἴστιν ὁ λόγος
τῆς πίστεως· ὁ εἷς μὲν, διὰ τὸ εἶναι μίαν τὴν ἀληθῆ
πίστιν, καὶ διὰ τὸ μὴ εἶναι τοιοῦτον ἄλλον· πολῦτι-
μος δὲ, ὡς κατὰ πολὺ τίμιος, [καὶ (44) ὡς πολλοῖς
ὦν τίμιος.] δηλαδὴ τοῖς εἰδούσιν αὐτόν· Ἀπῆλθεν, ὁ
δηλοῖ τὴν σπουδὴν, καὶ ἀπεκτέησατο πάντα, ὅσων
ἀπέλλυται πρότερον, καὶ ἐκτέησατο τούτων μόνον.

Αἱ δύο δὲ αὗται παραβολαὶ τὰ πλείω ἀλλήλαις
ἰοικυαί, βραχεία διαφέρουσιν, ὅτι ἡ μὲν θησαυρὸν,
ἡ δὲ μαργαρίτην ὀνομάζει τὸν λόγον τῆς πίστεως. C
Ὅσπερ ἄρα καὶ αἱ πρὸ τούτων δύο παραβολαὶ, ἡ
μὲν κόκκον σινάπιδος, ἡ δὲ ζύμην αὐτὸν ἐκάλεσε. Καὶ
καθάπερ διὰ τῶν δύο ἐκείνων ἐδήλωσεν ὁ Χριστὸς
τὴν αὐξήσασθαι τὴν ἰσχὺν τῆς πίστεως· οὕτω καὶ
διὰ τῶν δύο τούτων πάλιν, τὸν πλοῦτον καὶ τὸ ἐξαί-
ρετον αὐτῆς. Αὐξεῖ μὲν γὰρ, ὡς κόκκος σινάπιδος·
ἰσχύει δὲ, ὡς ζύμη· πλουτίζει δὲ, ὡς θησαυρός·
ἐξαιρετος δὲ ἴστιν, ὡς διαφορώτατος μαργαρίτης.
Τάλλα (45) γὰρ τῆς παραβολῆς οὐ περιεργαστέον
ἡμῖν. Ἴνα δὲ μὴ θαρρώμεν τῇ πίστει μόνῃ, μηδὲ
ἀρκεῖν αὐτὴν εἰς σωτηρίαν νομιζόμεν, προστίθησι
καὶ ἑτέραν παραβολήν, δι' ἧς μανθάνομεν, ὅτι οὐ
πάντες οἱ πιστεύοντες σώζονται, ἀλλὰ πολλοὶ τούτων
ἀπέλλονται (46).

[Μαργαρίτης δὲ καὶ ὁ Κύριος κέκληται, διότι τῷ D
βυθῷ τῆς θεότητος ἦνωται, καὶ μόνοις τοῖς ἀλειύσει
καὶ τοῖς αὐτῶν μαθηταῖς ἔγνωρισται.]

Πάλιν — συναγαγούση. Βασιλείαν τῶν οὐρανῶν
αὐθις λέγει τὸν λόγον τῆς πίστεως· θάλασσαν δὲ,
τὸν κόσμον, διὰ τὴν πικρίαν καὶ τὰ κύματα τῶν
πειρασμῶν· παντοῖα δὲ γένη ἰχθύων, τὰ ποικίλα

relinque. Considera autem quomodo is qui hunc
ditantem thesaurum reperit, sive cognovit illum,
studiose conatur (nam hoc indicat quod dicitur,
Abit), cum gaudio cuncta quæ habet distrahit,
ut hunc solum lucrifaciat. Et intellige quod omnes
doceat hujusmodi parabola, non solum ne contri-
stentur abjectis sive erogatis omnibus quæ possident
pro, fide sed etiam ut cum gaudio hoc faciant, et
hanc abjectionem sive amissionem, lucrum ducant
maximum: quodque is qui aut illa non respuit, aut
non cum gaudio respuit: non potest fidei lucrifacere
thesaurum. In omnibus autem quæ habet, intelli-
guntur quæ in opere ac sermone, et in mente
sunt peccata: omnia similiter vendere oportet, hoc
est, relinquere.

Vers. 45. *Iterum* — vers. 46. *illam*. Regnum cœlo-
rum, proprie intelligimus desiderium regni cœlo-
rum et hominem quidem illud apellavit, eo quod
in homine operatur. Negotiatorem vero, quia
propriam negotiatur salutem. Vide enim quod ubi
invenit unam pretiosam margaritam, sermonem
videlicet fidei: qui unus est propter unam
fidei veritatem, quia nullus alius est hujusmodi; πο-
λύτιμος autem, id est, pretiosus, quia multi pretii,
et quia multis honorabilis, qui videlicet illum co-
gnoverunt: *Abit*, quod diligentiam ac festinationem
manifestat, et relinquit omnia quibus antea frue-
batur, eumque solum adipiscitur.

Hæc autem duæ parabolæ in multis iuicem sunt
similes: et breviter in hoc solo differunt, quod
illa fidei sermonem thesaurum vocabat, hæc autem
margaritam: sicut et duarum præcedentium para-
bolarum, una quidem granum sinapis illum appella-
bat, altera vero fermentum. Et sicut per duas illas
significavit incrementum vimque fidei, ita rursum
per has duas, illius significavit divitias et excellen-
tiam. Crescit siquidem quasi granum sinapis, vim
habet ut fermentum, ditat veluti thesaurus: exi-
mia est tanquam margarita pretiosissima. Reliqua
vero quæ in parabola habentur, non sunt nobis
magnopere curanda. Ne autem de sola fide præsu-
mamus, aut sufficere eam ad salutem credamus,
addit et aliam parabolam, qua discimus quod non
omnes qui credunt salvi fiunt, sed multi eorum pe-
reunt; ait enim:

† Margarita etiam Dominus appellatus est, quia
divinitatis profunditati unitus, et solis piscatoribus
suisque discipulis cognitus est.

Vers. 47. *Rursum* — *congreganti*. Regnum cœlo-
rum iterum vocat fidei sermonem; mare vero
mundum, propter amaritudinem undasque tentatio-
num. Omnimoda autem piscium genera sunt, variæ

Variae lectiones et notæ.

(43) Αὐτόν B.

(44) Inclusa absunt A.

(45) Μὲν addit A.

(46) Addit codex A. †ησι γάρ. Quæ autem hic in-

clusa sunt, ea paulo ante habet in marg. †ησι
γάρ addit etiam Hentenius. Coniungitur ergo cum
vers. 47.

multitudines inhabitantium in eo hominum, viro-
rum, mulierum, puerorum, senum, cælibum, con-
jugatorum, aliorumque similium, aut etiam diffe-
rentiæ variæ gentium.

Vers. 48. *Quod — adjecerunt.* Cum impletum fuis-
set, hoc est, quando omnes crediderant : quidam vol-
untarii, quidam autem non voluntarii. Littus vero
intelligit locum in quo judicaturus est Dominus :
colligentes autem angelos. Porro bona quæ capta
sunt justos significant, prava autem malos ; vasa
vero ea quæ solis justis in hæreditatem sunt repo-
sita. Reliqua autem hujus parabolæ similiter non
sunt magnopere curanda.

Vers. 49. *Sic — sæculi.* Sic, sicut dicturus est.

Vers. 49. *Erubunt —* Vers. 50. *dentium.* Atqui in
sexagesimo primo capite ait ipse separabit eos a se invicem ²⁰. Quid ergo dicendum est ?
Quod ipse quidem separabit eos suo jussu : angeli
vero separabunt eos operatione, præceptum Domini
tanquam ministri exsequentes. Est autem separare,
dividere. Quia vero in fine parabolæ dixit quod
prava foras abjecerunt, ne quis suspicetur sine
periculo esse ejusmodi ejectionem, interpretatur
dicens, quod etiam mittent eos in caminum ignis,
et cætera.

Vers. 51. *Dicit — omnia ?* Quæ videlicet in para-
bolis necessaria sunt ? Atqui sciebat tanquam
Deus quod ea intellexerant. Reliquum est ergo, ut
hoc more humano interrogaverit.

Vers. 51. *Dicunt —* Vers. 52. *vetera.* Cum illi
fassiessent se intelligere, parabolam subinfert quæ
doceat, omnes legitime ab ipso edoctos, intelligen-
tia ditescere. Omnis, inquit, scriba sive sapiens
edoctus a rege cælorum qui est Christus, intelli-
gentia dives est ; edoctus, inquam, ab eo prius-
quam scilicet fallatur ; et similis factus est homini
patrifamilias, id est, diviti, qui depromit quando
vult de thesauro suo novas, veteresque res aureas.
Intelligitur autem per nova, intellectus Novi Testa-
menti ; per vetera autem, Veteris. Quod vero
dicit, *Propterea*, non est nunc causæ redditivum
sed confirmativum, id est, vere.

Vers. 53. *Et —* Vers. 54. *illorum.* Patriam ejus
vocat Nazareth tanquam patriam Matris ejus, et
illius qui putabatur pater ejus : et tanquam locum
ubi nutritus erat. Dicit enim Lucas quod venerit
Nazareth ubi fuerat nutritus ²¹. Docebat autem eos.
Quos ? Eos videlicet quæ patria sua erant. Causam
vero propter quam in synagoga docebat, prædixi-
mus in principio quarti capitis.

²⁰ Matth. xxii, 32. ²¹ Luc. iv, 16.

Varix lectiones et notæ.

(47) *Ote A.*

(48) *Ex Hentenii interpretatione, quæ tamen
sensum non est assecuta, intelligitur saltem, illum
quoque in suo codice reperisse πρό. Si ergo πρό
necessario explicandum est, aliter accipi nequit,
quam πριν διαχθῆναι παρ' ανθρώπων τὰ ανθρώ-*

A πλήθη τῶν ἐνδικαιωμένων αὐτῷ ανθρώπων, ανθρώπων,
γυναικῶν, νέων, γερόντων, ἀγάμων, γεγαμηκότων,
καὶ τοιούτων ἄλλων, ἢ καὶ τὰ διάφορα ἔθνη.

Ἦν — ἔβαλον. Ὅτε ἐπληρώθη, τουτέστιν, ὅταν (47)
πάντες ἐπίστευσαν, οἱ μὲν ἰκόντες, οἱ δὲ ἄκοντες·
αἰγιαλὸν δὲ νοεῖ τὸν τόπον, ἐνθα μέλλει κρίναι
ὁ Κύριος· συλλέγοντας δὲ, τοὺς ἀγγέλους. καὶ
καλὰ μὲν θηράματα, τοὺς δικαίους· σαπρὰ δὲ, τοὺς
πονηροὺς· ἀγγεῖα δὲ, τὰς ἀποκεκληρωμένας τοῖς
δικαίοις μονάς. Τάλλα δὲ τῆς παραβολῆς ὁμοίως οὐ
πολυπραγμανοῦνται.

Οὕτως — αἰώνας. Οὕτως, ὡς ἐρεῖ.

Ἐξενεῦσονται — ὀδόντων. Καὶ μὲν, ἐν τῷ ἐξη-
κοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ φησιν, ὅτι αὐτὸς ἀφοριεῖ
αὐτοὺς ἀπ' ἁλλήλων. Τί οὖν ἐστὶν εἰπεῖν ; Ὅτι αὐτὸς
μὲν ἀφοριεῖ αὐτοὺς τῷ προστάγματι· οἱ δὲ ἄγγελοι
ἀφοριοῦσιν αὐτοὺς τῇ ἐνεργείᾳ, τὸ πρόσταγμα τὸ
Δεσποτικὸν ὡς ὑπηρεταί πραττόντες. Ἀφορίζειν δὲ
ἐστὶ τὸ διαχωρίζειν. Ἐπεὶ δὲ ἐν τῷ τέλει τῆς πα-
ραβολῆς εἶπεν, ὅτι τὰ σαπρὰ ἐξω ἔβαλον, ἵνα μὴ
ὑπολάβῃ τις, ἀκίνδυνον εἶναι τὴν τοιαύτην ἐξαγωγήν,
ἠρμήνευσε ταύτην, εἰρκῶς, ὅτι καὶ βαλοῦσιν αὐτοὺς
εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρὸς, καὶ τὰ ἐξῆς.

Λέγει — πάντα ; Τὰ ἀναγκαῖα δηλαδὴ τῶν παρα-
βολῶν. Καὶ μὲν, ὡς Θεὸς ἐγίνωσκεν, ὅτι συνῆκαν
αὐτὰ, λοιπὸν οὖν, ὡς ἄνθρωπος τοῦτο ἠρώτησε.

Λέγουσιν — παλαιά. Ὁμολογησάντων γινῶναι,
λέγει παραβολὴν διδάσκουσαν, ὅτι πάντες οἱ γνησίως
αὐτῷ μαθητευθέντες πλουτοῦσι γινῶσιν. Πᾶς γὰρ,
φησὶ, Γραμματεὺς, ἦτοι, σοφός, μαθητευθεὶς τῷ
Βασιλεῖ τῶν οὐρανῶν, ὅς ἐστιν ὁ Χριστός, πλουτεῖ
γινῶσιν. Μαθητευθεὶς δὲ αὐτῷ, πρὸ (48) τοῦ σοφι-
σθῆναι δηλονότι. Καὶ ἔοικεν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ,
τουτέστι, πλουσίῳ, ὅστις ἐκβάλλει, ὅτε βούλεται, ἐκ
τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ καὶ παλαιὰ χρυσία.
Νοοῦνται δὲ, καινὰ μὲν, τὰ τῆς Νέας Διαθήκης νοή-
ματα· παλαιὰ δὲ, τὰ τῆς Παλαιᾶς. Τὸ δὲ διὰ τοῦτο,
οὐκ ἐστὶ νῦν αἰτιολογικόν, ἀλλὰ βεβαιωτικόν, ἀντὶ
τοῦ, Ἀληθῶς.

Καὶ — αὐτῶν. Πατρίδα αὐτοῦ λέγει, τὴν Ναζαρέτ,
ὡς πατρίδα τῆς Μητρὸς αὐτοῦ καὶ τοῦ νομιζομένου
πατρὸς αὐτοῦ, καὶ ὡς τραφεὶς ἐν αὐτῇ. Φησὶ γὰρ ὁ
Λουκᾶς, ὅτι καὶ ἦλθεν εἰς τὴν Ναζαρέτ, οὗ ἦν θετραμ-
μένος. Ἐδίδασκε δὲ αὐτοὺς, τίνας ; Δηλαδὴ τοὺς τῆς
πατρίδος αὐτοῦ. Τὴν αἰτίαν δὲ, δὲ ἦν ἐν ταῖς συνα-
γωγαῖς διδάσκει, προειρήκαμεν ἐν ἀρχῇ τοῦ τετάρ-
του κεφαλαίου.

ποις δοκοῦντα, ἀλλ' οὐ Θεῷ. Hoc autem mihi dis-
plicet. Malim ergo sententia commodissima et ex-
peditissima, πρὸς τὸ σοφισθῆναι παρὰ νοῦ Χριστοῦ.
Μαθητευθεὶς ergo non est edoctus, sed, qui Christi
schola et doctrina usus est.

Ὡστε — δυνάμεις. Ἡ σοφία τῶν λόγων, καὶ αἱ Ἀ δυνάμεις τῶν λόγων. Ἡ δυνάμεις καλεῖ τὰ θαύματα. Βλέποντες γὰρ αὐτὸν ὑψηλότερα μὲν καὶ πιθανώτερα τῶν πάλαι περιβοητῶν ἀνδρῶν διδάσκοντα, μείζονα δὲ θαύματα ποιοῦντα, καὶ ἀγνοοῦντες, ὅτι αὐτὸς ἦν σοφία Θεοῦ καὶ δυνάμεις· ἰθαύμαζον μὲν καὶ τοὺς λόγους αὐτοῦ καὶ τὰ θαύματα· εἰς αὐτὸν δὲ, τὸν τοιαῦτα διδάσκοντα καὶ τερατοουργοῦντα, ἴσκανδαλίζοντο, δι' οὐδὲν ἕτερον, ἢ διότι γονέων ἦν εὐτελῶν. Ἄλλ' ὄντως τυφλὸν καὶ ἀνόητον ὁ φθόνος. Ἀφ' ὧν γὰρ ἔδει μᾶλλον θαυμάζειν, καὶ προσκυνεῖν αὐτὸν, ὅτι τοιοῦτων γονέων τοιοῦτος προῆλθεν υἱός, ἀπὸ τούτων εἰς αὐτὸν σκανδαλίζονται.

Οὐχ οὗτος — εἰσί; Ταῦτα πάντα κατ' ἐρώτησιν ἀναγνωστίον. Διαποροῦντες γὰρ ἔλεγον ταῦτα πρὸς ἀλλήλους. Πρὸς ἡμᾶς δὲ, ἀντὶ τοῦ, Παρ ἡμῖν.

Πόθεν — πάντα; Ὅρα βαθεῖαν ἀνοίαν. Λέγουσι γὰρ, ὅτι, Ἐπεὶ γονέων εὐτελῶν ἔστι, πόθεν ἄλλοθεν τούτω ταῦτα πάντα προσεγένοντο; Καὶ μὴν, ὡ μάλιστα, οὐκ ἀπὸ γονέων εὐχευίας, οὐδ' ἀπὸ χρημάτων θαυλείας, ἢ τοιοῦτου τινός, ἀλλ' ἐξ ἡρατίου πολιτείας ἢ γνώσεως καὶ τὰ θαύματα θεοθεν τοῖς ἀξίοις χαρίζονται.

Καὶ — αὐτῶ. Ἀντὶ τοῦ, Ἐπ' αὐτῶ.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — αὐτοῦ. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι Εἰ μὴ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς συγγενέσι, καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ. Παραδειγματικῶς δὲ ἑαυτὸν ἐδήλωσεν ὁ Χριστός. Καὶ ἐν μὲν τῇ πατρίδι εἰρηκε, διὰ πᾶσαν τὴν Ναζαρέτ· ἐν δὲ τοῖς συγγενέσι, διὰ τοὺς ὀπωσθήποτε συγγενεῖς αὐτοῦ· ἐν δὲ τῇ οἰκίᾳ, διὰ μόνους τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ· πάντες γὰρ αὐτοῦ καταφρόνου· οἱ μὲν, ὡς συμπατριῶτου, οἱ δὲ, ὡς συγγενούς, οἱ δὲ, ὡς ἀδελφοῦ. Διὸ καὶ ὑπερφυῶς εὐδοκιμοῦντος ἴσκανδαλίζοντο ἐπ' αὐτῶ, τουτέστιν, οὐκ ἠδύναντο πιστεύειν αὐτῶ διὰ τὸν φθόνον, εἰ καὶ οἱ μὲν πλείον, οἱ δὲ ἕλαττον ἐφθόνουν. Οὐκ ἔστιν οὖν, φησί, προφήτης ἀτιμος, παρ' (49) οἷς δοκεῖ προφήτης, εἰ μὴ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ καὶ ἐν τοῖς συγγενέσι, καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ. Οὗτοι λάρ, καίτοι προφήτην αὐτὸν εἶδοτες, ὅμως καταφρόνουσιν αὐτοῦ, διὰ τὴν ῥηθεῖσαν αἰτίαν, καὶ διότι τὰ συνήθη, εὐκαταφρόνητα. Ὁ δὲ Λουκᾶς εἶπεν, ὅτι Οὐδεὶς προφήτης δεκτός ἐστιν ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, δεκτὸν κάκεινον λέγων, τὸν τίμιον.

Καὶ — αὐτῶν. Δυνάμεις, τὰ θαύματα λέγει, ὡς δυνάμειος θείας ἔργα. Καὶ ὅρα σοφίαν. Ἐποίησε μὲν γὰρ, ἵνα μὴ δύνωνται, λέγειν, ὅτι Μισῶν ἡμᾶς οὐ βεραπύει τοὺς ἐν ἡμῖν καὶ ὅτι, Εἰ ἐποίησε καὶ μαρ' ἡμῖν, ἐπιστεύσαμεν ἂν καὶ ἡμεῖς. Οὐ πολλὰς δὲ, διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν, ὅτι καὶ γινομένων

Vers. 54. *Ita ut — virtutes.* Sapientia sermonum et virtutes verborum. Aut virtutes vocat miracula. Videntes enim eum docentem quæ excelsiora erant, magisque apposita ad persuadendum quam quæ docuerant viri quondam insignes, facientem etiam majora miracula, et ignorantes eum Dei esse sapientiam ac virtutem, mirabantur et sermones ejus et miracula. Offendebantur autem per eum, qui talia doceret ac miracula hujusmodi ederet, ob aliud nihil, nisi quod humilibus ortus esset parentibus. Sed vere cæca et insensata res est invidia. Unde enim magis admirari eumque adorare oportuit, quod ab ejusmodi parentibus talis progenitus esset filius, inde per eum offendebantur.

Vers. 55, 56. *Num hic — sunt?* Hæc omnia per interrogationem legenda sunt: nam hæc hæsitantes invicem dicebant.

Vers. 56. *Unde — omnia?* Vide extremam deventiam. Dicunt enim: Parentibus ortus est tenuibus unde ergo huic omnia ista provenerunt? Atqui o vani, non ob parentum generositatem, neque ob divitiarum affluentiam, aut aliud quippiam hujusmodi, sed ob egregiam vitam intelligentiam ac miracula divinitus his qui digni sunt donantur.

Vers. 57. *Et — eum.* Hoc est super illo.

Vers. 57. *Jesus autem — sua.* Marcus autem dixit: *Nisi in patria sua, et inter cognatos, et in domo sua.* ²² Ab exemplo autem seipsum significavit Christus, *Et in patria,* dixit propter totam Nazareth. *Inter cognatos* vero propter eos qui quomodocunque cognati ejus erant; In domo autem, propter solos fratres ejus. Omnes enim despiciebant eum; illi quidem tanquam patriotam, isti vero velut cognatum, hi autem quasi fratrem. Ideo etiam cum supernaturaliter magnificaretur, offendebantur super eo, hoc est, propter invidiam ei credere non poterant; etsi quidam magis, quidam autem minus inviderent. *Non est ergo, inquit, propheta sine honore* apud quos videtur propheta, *nisi in patria sua et inter cognatos et in domo sua.* Hi enim quantum prophetam eum esse noverunt, tamen despiciunt eum propter causam dictam; et quia assueta facile despiciuntur. Lucas autem dixit: *Nullus propheta acceptus est in patria sua* ²³, vocans etiam ipse acceptum, id quod in honore est.

Vers. 58. *Et — illorum.* Virtutes dicit miracula: tanquam divinæ virtutis opera. Et vide sapientiam. Fecit siquidem aliquas, ne dicere possent: Quia odio nos habet, non curat eos qui sunt apud nos: quodsi etiam apud nos hæc egisset, credidissemus utique et nos. *Non multas autem, propter incred-*

²² Marc. vi, 4. ²³ Luc. iv, 24.

Variæ lectiones et notæ.

(49) Ita etiam Hentenius. Sed παρ' οἷς videtur mox postulare non ei μὴ, sed ἀλλ' ἐν τῇ. Malim ergo παρ' ὅ, id est καθὸ δοκεῖ προφήτης.

litaltem eorum, quia nec his quæ factæ sunt credebant. Propterea Marcus quoque dixit: *Et mirabatur propter incredulitatem eorum*²⁴, tantam videlicet impudentiam. Sed Matthæus quidem dixit: *Non fecit ibi virtutes multas*: Marcus vero: *Nec potuit ibi ne unam quidem virtutem operari. nisi quod paucos infirmos impositis manibus curavit*²⁵. Quomodo ergo dixit, quod *Non potuit*? Quia impotentiam vocare solemus non solum defectum potentiae, verum etiam impedimentum hujus aut illius causæ, sicut etiam nunc. Impediebat enim incredulitas illorum quibus beneficium præstabatur. Non poterat ergo, hoc est, impediabatur; et non oportebat eos invitos beneficio afficere.

CAP. XXV. *De Herode tetrarcha, qui Joannem interemit.*

Cap. XIV. Vers. I. In — V. 2. *illo. Similia dicit et Marcus*²⁶. Lucas vero ait: *Audivit Herodes tetrarcha universa quæ fiebant ab eo; et hærebat eo quod diceretur a quibusdam quod Joannes surrexisset a mortuis; a quibusdam vero quod Elias apparuisset; ab aliis autem, quod propheta quispiam ex antiquis surrexisset. Et dixit Herodes, Joannem ego decollavi: quis est autem iste de quo ego talia audio? et cupiebat videre eum*²⁷.

Quomodo ergo Matthæus et Marcus scripserunt quod affirmabat Herodes, ipsum esse Joannem; Lucas vero, quod dicentibus hoc quibusdam, Herodes potius asserebat non esse illum. *Joannem*, inquit, *ego decollavi*, itaque consequens est non esse ipsum Joannem? Quid ergo dicemus? Quod suspicatus hunc a mortuis surrexisse, ac miraculorum gratiam ob injustam sui cædem a Deo accepisse; eis tamen qui hoc dicebant, asserebat non esse Joannem, ne ad eum concurrerent et contra se seditionem concitarent, suis autem famulis confidenter detegebat, secretum. Nam παῖδας hoc in loco pro ministris posuit Evangelista. Id autem eis confidit, quod hunc maxime timeret tanquam fortiosem jam effectum, et quasi futurum esset, ut deinceps vehementius eum argueret. Et vide rem admirandam. Is qui interemerat timet interemptum. Talis est enim qui iniquus est, ut et mortuos timeat, et talis est qui virtutem colit, ut pavorem etiam post mortem immittat viventibus. Incidente autem occasione de Joanne, narrat consequenter evangelista quo modo mortuus sit.

† Herodes iste fuit filius ejus qui infantes in Bethleem interemit.

Vers. 5. *Herodes enim* — Vers. 5. *habebant*. Marcus autem dixit quod Herodias insidiabatur ei, hoc est, molesta illi erat; volebatque eum occide-

²⁴ Marc. vi, 6. ²⁵ Ibid. 5. ²⁶ Ibid. 14. ²⁷ Luc. ix, 7, 9.

Variae lectiones et notæ.

(30) Recte Hentenius, *invitos*.

(50) Neuter meorum hæc agnoscit. Hentenius etiam, uti ex signo crucis ab illo addito discitur, in

A ἠπίστουν ἔτι. Διὸ καὶ ὁ Μάρκος εἶπεν, ὅτι καὶ θαύμαζε διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν, δηλονότι τοσοῦτον ἀναισχυντούσαν. Ἄλλ' ὁ μὲν Ματθαῖος φησὶν, ὅτι οὐκ ἐποίησεν ἐκεῖ θυνάμεις πολλὰς· ὁ δὲ Μάρκος, ὅτι καὶ οὐκ ἠδύνατο ἐκεῖ οὐδεμίαν δύναμιν ποιῆσαι, εἰ μὴ ὀλίγους ἀρρώστοις ἐπιθεῖς τὰς χεῖρας, ἰθεράπευσε. Πῶς οὖν εἶπεν, ὅτι οὐκ ἠδύνατο; Διότι ἀδυναμίαν ὀνομάζειν εἰώθαμεν, οὐ μόνον τὴν ἄλλειψιν τῆς θυνάμειος, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐμποδιζομένον τῆς οἰας δὴ τινος αἰτίας, ὡσπερ καὶ νῦν. Ἐμποδίζε γὰρ αὐτῷ ἡ ἀπιστία τῶν εὐεργετουμένων. Οὐκ ἠδύνατο οὖν, ἀντὶ τοῦ, Ἐμποδίζετο. Καὶ οὐκ εἶδε (50) βιαίως εὐεργετεῖν αὐτούς.

ΚΕΦ. ΚΕ'. Περὶ Ἰωάννου καὶ Ἡρώδου.

B Ἐν ἐκείνῳ — αὐτῷ. Τὰ ὅμοια λέγει καὶ ὁ Μάρκος. Ὁ δὲ Λουκᾶς φησὶν, ὅτι ἤκουσαν Ἡρώδης ὁ τετράρχης τὰ γενόμενα ὑπ' αὐτοῦ πάντα, καὶ διεπόρει, διὰ τὸ λέγεσθαι ὑπὸ τινῶν, ὅτι Ἰωάννης ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν ὑπὸ τινῶν δὲ, ὅτι Ἡλίας ἐφάνη ἄλλων δὲ, ὅτι προφήτης εἰς τὸν ἀρχαῖον ἀνέστη. Καὶ εἶπεν Ἡρώδης· Ἰωάννην ἐγὼ ἀπεκεφάλισα· τίς δὲ ἐστὶν οὗτος περὶ οὗ ἐγὼ ἀκούω τοιαῦτα; Καὶ ἐζητεῖ ἰδεῖν αὐτόν.

Πῶς οὖν Ματθαῖος μὲν καὶ Μάρκος ἐγραψαν, ὅτι διεβεβαίωτο Ἡρώδης, αὐτὸν εἶναι τὸν Ἰωάννην· ὁ δὲ Λουκᾶς, ὅτι λεγόντων τοῦτο τινῶν, ὁ Ἡρώδης μᾶλλον εἶπε, μὴ εἶναι τοῦτον Ἰωάννην γὰρ, φησὶν, ἐγὼ ἀπεκεφάλισα, καὶ λοιπὸν οὐκ ἐστὶν Ἰωάννης. Τί οὖν ἐροῦμεν; Ὅτι ὑπολαβὼν ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι τοῦτον, χάρισμα θαυμάτων ἐκ Θεοῦ λαβόντα, διὰ τὴν ἀδικον ἑαυτοῦ σφαγὴν, πρὸς μὲν τοὺς τοῦτο λέγοντας, εἶπε, μὴ εἶναι τὸν Ἰωάννην, ἵνα μὴ προσδράμωσιν αὐτῷ, καὶ στασιάζωσι κατ' αὐτοῦ· πρὸς δὲ τοὺς οἰκείας αὐτοῦ θαρρεῖ τὸ μυστήριον. Παῖδας γὰρ νῦν, τοὺς οἰκείας εἶπεν ὁ εὐαγγελιστὴς. Θαρρεῖ δὲ αὐτοῖς τοῦτο, σφόδρα δειλιάσας τοῦτον, ὡς ἰσχυρότερον ἤδη γεγεννημένον, καὶ σφοδρότερον αὐτὸν ἐλέγξοντα. Καὶ ὅρα θαυμαστόν, ὁ φονεύσας φοβεῖται τὸν περνευμένον. Τοιοῦτον γὰρ ὁ κακός· φοβεῖται καὶ τοὺς νεκρούς. Καὶ τοιοῦτον ὁ ἐνάρετος, φόβον ἐμποῖων τοῖς ζῶσι καὶ μετὰ θάνατον. Παρμεπεσοῦσης δὲ τῆς κατὰ τὸν Ἰωάννην ὑποθέσεως, λοιπὸν ὁ εὐαγγελιστὴς διεγείτῃ, πῶς ἀπέθανεν.

D † Οὗτος (50) ὁ Ἡρώδης υἱὸς ἦν τοῦ τὰ βρέφη ἐν Βηθλεὲμ ἀποκτείναντος.

Ὁ γὰρ Ἡρώδης — εἶχον. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι ἡ Ἡρωδιάς ἐνεῖχεν αὐτῷ, τοῦτέστιν, ἐνεκότει αὐτῷ, καὶ ὅτι ἤθελεν αὐτὸν ἀποκτείνειν, καὶ οὐκ

marginē sui codicis reperit. Translata sunt hæc ex Theophyl. p. 80, B.

ἠδύνατο. Ἐἴτα προσέθηκε καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ δύνασθαι αὐτὴν ἀνελεῖν αὐτόν. Εἶρηκε γάρ, ὅτι ὁ Ἡρώδης ἐφοβείτο τὸν Ἰωάννην, εἰδώς αὐτόν, ἄνδρα δίκαιον καὶ ἅγιον, καὶ συνετήρει αὐτόν, καὶ ὅτι ἀκούων αὐτοῦ πολλὰ ἔποιε, καὶ ἠθέως αὐτοῦ ἦκουε. Ταῦτα μὲν οὖν ἰστορήσεν ὁ Μάρκος. Εἰ δὲ, εἰδώς αὐτόν ὁ Ἡρώδης ἄνδρα δίκαιον καὶ ἅγιον, συνετήρει αὐτόν, πῶς εἶρηκεν ὁ Ματθαῖος, ὅτι ἤθελε μὲν αὐτόν ἀποκτεῖναι, ἐφοβείτο δὲ τὸν ὄχλον; Καὶ εἰ πολλὰ ἔποιε, ὧν ὁ Ἰωάννης παρῆναι, καὶ εἰ ἠθέως αὐτοῦ ἦκουε παραινούντος, διατί ἔδρασε αὐτόν καὶ ἀπέκλιε; Διότι, ἃ μὲν φησὶν ὁ Μάρκος, πρῶτον ἐγένοντο· ἃ δὲ φησὶν ὁ Ματθαῖος, ὑστερον ἐπεγένοντο. Πρῶτον γὰρ ἡ μὲν Ἡρωδίας ἐχάλειπαι τῷ Ἰωάννῃ, καὶ ἤθελεν ἀνελεῖν αὐτόν. ὁ δὲ Ἡρώδης οὐ παρεχόμενος, γινώσκων αὐτὸν δίκαιον καὶ ἅγιον· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀκούων αὐτοῦ, πολλὰ ἔποιε, καὶ ἠθέως αὐτοῦ ἦκουε. Ἐπει δὲ ἐνέκειτο, σφοδρῶς ἐλέγχων αὐτόν καὶ διασύρων, λοιπόν, τοῦτο μὲν ἐνικηθεὶς ὑπὸ τῆς λύπης Ἡρώδης, τοῦτο δὲ καὶ παρὰ τῆς Ἡρωδιᾶδος ἐκδυσχεύσθαι, μετέβαλε τὴν αἰδῶ πρὸς ὄργην, καὶ μὴ καυόμενον ὅλως, ἤθελεν αὐτόν ἀνελεῖν· φοβηθεὶς δὲ τὸν ὄχλον, ἔδρασε μὲν αὐτὸν ἀμυνόμενος, ἀπέκλιε δὲ, ἵνα μὴ περιερχόμενος κωμωδῆ αὐτόν. Ἐπιτίμα δὲ αὐτῷ ὁ Ἰωάννης, ὡς παρανόμως ἔχοντι τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, κατὰ δύο αἰτίας· πρῶτον μὲν, ὅτι ζῶντος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ βιαίως ἀφείλετο καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ τὴν τετραρχίαν· ἔπειτα, ὅτι καὶ θυγατέρα ἔχουσαν ἐξ ἐκείνου, ταύτην ἐγάμεν, ἃ καὶ ἄμφω παράνομα. Καὶ γὰρ ὁ νόμος ἐκέλευε μὲν γῆμαι τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ, ἀλλ' οὐκ ἔτι ζῶντος, οὔτε παιδίον ἔχουσαν.

Γενεσιῶν δὲ ἀγομῆτων — αἰτήθηται. Ὁ δὲ Μάρκος φησὶ, Καὶ ὠμολόγησεν (51) αὐτῇ, ὅτι Ὁ ἐάν με αἰτήσης, δώσω, σοὶ ἕως ἡμίσεως τῆς βασιλείας μου. Γενεσιῶν δὲ ἀγομῆτων, ἀντὶ τοῦ, τελουμένων. Ἔθος γὰρ ἔν τοις ἀρχουσὶν ἰορτάζειν τὰ οἰκεία γενέθλια. Ὁμολόγησεν δὲ νῦν τὴν ὑπόσχεσιν ὠνόμασεν. Ἦ πολλῆς ἀνοίας! καὶ ὤμοσε δοῦναι, καὶ κυρίαν τῆς αἰτήσεως τὴν κόρην ἔποίησε, καὶ τὸ ἡμισυ τῆς βασιλείας αὐτοῦ βραχέως ὀρχήσεως ἀπημύλησεν!

Ἡ δὲ — Βαπτιστοῦ. Προβιδασθεῖσα, ἀντὶ τοῦ, διδαχθεῖσα. Φησὶν οὖν· Δός μοι ὧδε, τουτίστιν ἐνταῦθα, ἐν τῷ συμποσίῳ. Ὁ δὲ Μάρκος εἰπεῖν αὐτὴν λέγει, ὅτι θέλω, ἵνα μοι δῶς ἔξαυτῆς, ὁ ἴστιν, αὐ-

²⁸ Marc. vi, 20. ²⁹ Marc. vi, 23, ³⁰ Ibid, 25.

Variæ lectiones et notæ.

(51) Hentenius *juravit*. Ergo ὡμοσε legit. Recte. Nec aliter hunc locum laudat Chrysost. tom. VII

(r) *Nec omnino quiescens*. Cumque prorsus non quiesceret, Joannes nimirum.

PATROL. GR. CXXIX.

A re, nec poterat. Deinde causam quoque addidit cur illa non poterat eum occidere. Ait enim quod Herodes metuebat Joannem, sciens eum virum justum et sanctum, ac observabat, illum, et audiens eum multa faciebat, libenterque eum audiebat. Hæc sane scripsit Marcus ²⁸. Quod si sciens eum virum justum et sanctum obserbavat illum, quomodo dixit Matthæus, quod volebat cum occidere, timebat autem multitudinem? Præterea si multa faciebat eorum quæ Joannes admonebat, et si libenter eum admonentem audiebat, quare vinxit eum ac reclisit? Quia quæ dicit Marcus, primum facta fuerant: quæ autem dicit Matthæus, postmodum facta sunt. Primum enim Herodias negotium facessebat Joanni, volebatque illum occidere: Herodes vero non permittebat, sciens eum virum justum et sanctum, ideo quoque audito eo multa faciebat et libenter eum audiebat. Cum autem vehementer illam urgeret, arguens ac increpans eum, tandem Herodes hinc quidem devictus molestia, hinc autem vim quodammodo ab Herodiade perpessus, jam pudorem in iram commutavit: nec omnino quiescens (r) volebat eum occidere, timens vero multitudinem vinxit eum quasi puniens: *Et ligavit eum*, ne varia loca circumiens objurgaret eum. Arguebat autem illum Joannes, ut qui contra legem haberet uxorem fratris sui. Duabus vero de causis eum increpabat; primum quidem quod vivente fratre suo abstulerat violenter et illius uxorem et tetrarchiam. Deinde quod etiam, cum ipsa filiam ex illo peperisset, duxerat eam: quorum utrumque contra legem erat. Jubebat enim lex fratris uxorem ducere, non tamen adhuc viventis, neque eam quæ ab illo prolem suscepisset.

Vers. 6. *Cum autem agerentur natalitia* — V. 7. *peteret*. Marcus autem dicit quod juravit ei: *Quidquid a me petieris, dabo tibi usque ad dimidium regni mei* ²⁹. Cum autem agerentur natalitia, hoc est, celebrarentur. Moris namque principibus erat propria festive celebrare natalitia. Hanc autem promissionem appellat hic ὠμολόγησεν, quod tamen vocabulum sæpius assensum, pactum, aut confessionem significat. Verum, o magnam dementiam! et datum se juravit, et petitionem in manu puellæ posuit, et dimidium regni sui brevi saltatiuncula commutavit.

Vers. 8. *Ille vero* — *Baptistæ*. Præmonita, id est edocta. Dicit ergo: *Da mihi hic*, id est, nunc in convivio. Marcus autem eam dixisse ait: *Volo ut des mihi confestim* ³⁰, hoc est, statim, repente. Nacta siqui-

p. 497 C. Imo nec infra in contextu Marci codices Euthymii variant.

dem Herodias tempus opportunum, sicut iterum scripsit Marcus, qui dixit : *Cum dies opportunus accidisset* ⁵¹ ; cum ad se ingressa esset filia interrogans quid petitura esset, præcepit illi ut statim in convivio peteret dari sibi caput Joannis, metuens ne si tempus illud præterlaberetur, Herodem omnino pœniteret, ubi decocto vino ad sobrietatem rediisset : vel etiam in amicorum quidam deprecati, Joannem liberarent.

Vers. 9. *Et — rex. — Contristatus est*, tum quia magnum virum occisurus erat, tum quia multitudinem in sui odium concitaturus.

Vers. 9. *Attamen propter — dari*. O muliebre mancipium ! perjurii testes habere timuisti, injustæ autem cædis tam multos habere spectatores non formidasti ? Te enim temere jurasse non oportuit ; quia tamen incircumspecte jurasti, melius erat pejerare : e duobus namque malis, levius est eligendum.

Vers. 10. *Cumque misisset — carcere*. Cum misisset, videlicet speculatorem aut carnificem, sicut dixit Marcus ⁵². Clam illum occidit, ne interfectus quoque publicaret obscenum concubitum. et ne multitudinem haberet factum hoc prohibentem. Deus autem id sustinuit : simul quidem ut justum amplius coronaret, simul etiam ut his qui injuste patiuntur consolationis exemplum relinqueret.

Vers. 11. *Et — lance*. O lædum ac ferale convivium ! Quomodo non vociferati sunt qui simul accumbabant, conspicientes hominis adhuc calidi caput, quod etiamnum sanguinem stillabat, super mensam adductum quasi fereulum ? quomodo non exhorruerunt ?

Vers. 11. *Datumque est puellæ*. Exsecranda merces impudentis operis ! Vere talis matris digna filia ; quæ ubi semel abjecit pudorem, et in conspectu tot virorum seipsam in theatrum exposuit, ac varie indecoros exercuit motus, crudelem sibi paravit animum, lancemque ausa est contingere cæde plenam : nec solum contingere, verum etiam quasi donum aliquod gratissimum perferens, lætissime obtulit matri. Ait enim :

Vers. 11. *Et — suæ*. Neque enim satis erat exsecrandæ matri quod interfectus esset : sed optabat quoque in manus sumere caput, quod in suam invehebatur lasciviam ac libidinem, ut illud contumelia afficeret, ac insectaretur convitiis. Hujusmodi sunt mulieres adulteræ, omnium improbissimæ, crudelissimæ ac scelestissimæ. Et vide quod perpetraverit mala. Seipsam dedecore affecit, suumque virum Philippum et adulterum Herodem ac filiam. Deinde

⁵¹ Marc. vi, 21.

⁵² Ibid. 27.

τίκα, εὐθύς. Καὶ ῥὸν γὰρ ἐπιτήδειον ἡ Ἡρωδιάς εὐροῦσα, ὡς ἰστέρησε πάλιν ὁ Μάρκος, εἰπὼν· Ὅτι καὶ γενομένης ἡμέρας εὐκαιροῦ. Ἐπεὶ πρὸς αὐτὴν εἰσῆλθεν ἡ θυγάτηρ ἱρωδιῶσα, τί αἰτῆσεται, παρῴγγειλεν αὐτίκα ἐν τῷ συμποσίῳ αἰτῆσαι δοθῆναι αὐτῇ τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου, φοβηθεῖσα μὴ, τοῦ τνηκαῦτα καιροῦ παραδραμόντος, μεταμληθῆ πάντως ὁ Ἡρώδης, ἀναήψας τῆς μήθης, ἢ, (52) μὴ καὶ τῶν φίλων τινὲς παρακαλέσαντες (53) ἐλευθερώσωσι τὸν Ἰωάννην.

Καὶ — βασιλεύς. — Ἐλυπήθη, διότι ἔμελλε μέγαν ἀνελεῖν ἄνδρα, καὶ κινῆσαι πρὸς μίσος ἑαυτοῦ τὸν ὄχλον.

Διὰ δὲ — δοθῆναι. Ὡ γυναικεῖον ἀνδράποδον ! ἐπιτορκίας μὲν μάρτυρας ἔχειν ἰδεδίλσας· παρανόμου δὲ σφαγῆς θεατὰς τοσοῦτους ἔχειν οὐκ ἐφοβήθης ; Ἔδει γάρ σε μὴ προτετῶς ὁμόσαι· ἐπεὶ δὲ ἀπειροσκέπτως ὤμοσας, κρείττον ἦν ἐπιτορκῆσαι· δύο γὰρ κακῶν τὸ κουφότερον αἰρετώτερον.

Καὶ πῆψας — φυλακῇ. Πέμψας σκευελάτωρα, ἦτοι δῆμιον, ὡς εἶπεν ὁ Μάρκος, λάθρα τοῦτον ἀνελεῖν, ἵνα μὴ καὶ ἀναιροῦμενος (54) δημοσιεύῃ τὴν ἀσελγῆ μίξιν αὐτοῦ, καὶ ἵνα μὴ τὸν ὄχλον ἔξει κωλυοντα. Ὁ δὲ θεὸς ἠνέσχετο, ὁμοῦ μὲν τὸν δίκαιον στεφανῶν μεζῶνως, ὁμοῦ δὲ τοῖς ἀδίκως πᾶσχουσι κατακλιπτάων παραμυθίαν.

Καὶ — πίνεαι. Ὡ μικροῦ συμποσίου καὶ θηριώδους ! Πῶς οὐκ ὀλιγγίασαν οἱ συνασκαίμενοι θεῖσασθαι κεφαλὴν ἀνθρώπου, θερμοῦ στάζουσαν αἵματος, ἐπὶ τὴν τράπεζαν αὐτῶν εἰσκαγομένην, ὡς ἴδεσμα Πῶς οὐκ ἐφριξαν·

Καὶ ἰδόθη τῷ κορασίῳ. Μισθὸς ἐπαγῆς ἀνασχύντου πράξεως ! Ὅντως τοιαύτης μητρὸς ἀξία θυγάτηρ· ἀπαξ γὰρ τὴν παρθενικὴν αἰδῶ παρωσαμένη, καὶ ἐν ὀφθαλμοῖς τοιοῦτων ἀνδρῶν ἀσίμνωσ ἑαυτὴν θεατρῶσα, καὶ ποικίλως (55) ἀσχημονησασα, ψυχὴν ἀπάνθρωπον ἐκτήσατο, καὶ κατετόλμησεν ἀψασθαι πίνακος φόνου γέμοντος, καὶ οὐχ ἀψασθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ, καθάπερ τι δῶρον ἠδιστον, διαδοσάσασαι, καὶ χαριέντως ἀποκομίσασαι τῇ μητρὶ. (56)

Καὶ — αὐτῆς. Οὐκ ἠρκέτο γὰρ ἡ βδελυρὰ μέτηρ ἀνακρεθέντος, ἀλλ' ἰδίψα καὶ λαβεῖν εἰς χεῖρας τὴν σηλιτεύουσαν τὴν ἀπολασίαν αὐτῆς κεφαλὴν, ὥστε ἐνυδρίσασαι αὐτῇ καὶ ἐπιτωθῆσασαι. Τοιαῦται εἰσιν αἱ μοιχνοῦμεναι γυναῖκες, ἀπάντων ἱταμῶνται καὶ ὀμότεραι καὶ ἀνοσιότεραι. Σκόπει δὲ καὶ ὅσα κακῆ διεπράξατο κατῆσχυνε καὶ ἑαυτὴν, καὶ τὸν ἄνδρα αὐτῆς φιλίππον, καὶ τὸν μοιχὸν Ἡρώδη, καὶ τὴν θυγατέρα, καὶ ἀνεῖδε μὲν τὸν κατῆγορον τῆς μοι-

Variae lectiones et notæ.

(52) Ἀπὸ κοινοῦ τὸ φοβηθεῖσα.

(53) Τὸν Ἡρώδη.

(54) i. e. ἐν τῷ ἀνακρεῖσθαι δημοσίᾳ.

(55) Τοῖς τῆς ὀρχήσεως τρυφεροῖς καὶ ἀίσχροῖς σχήμασι καὶ ἄλλασι.

(56) Hentenius addit : φησὶ γὰρ.

χτίας, ἵνα μοιχευομένη λαυθάνη τοὺς τότε μόνον · ἄνελοῦσα δὲ αὐτὸν, οὐ μόνον οὐκ ἔλαθεν ἐκείνους, ἀλλὰ καὶ τοῖς μεταγενεστέροις ἐδημοσιεύθη, καὶ μέχρι παντός ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ δημοσιεύεται·

Καὶ — αὐτό· Ὁ δὲ Μάρκος τὸ πτώμα αὐτοῦ φησι, πτώμα τὸ σῶμα καλέσας, διὰ τὸ πεσεῖν εἰς ἕδαφος μετὰ τὴν ἐκτομὴν τῆς κεφαλῆς.

Καὶ — Ἰησοῦ. Λοιπὸν ἐνδεικνύμενοι τὴν πρὸς αὐτὸν εὐνοίαν · ἐκαμψε γὰρ αὐτοὺς μᾶλλον ἢ συμφορά·

Καὶ — κατιδίαν. Ἀκούσας, ὅτι ἀνῆρέθη ὁ Ἰωάννης· καὶ γὰρ καὶ, ὅτε ἤκουσεν, ὅτι παρεδόθη εἰς τὸ δισμωτήριον, ἀνεχώρησε. δι' ἣν δὲ αἰτίαν, εἰρήκαμεν ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ. καὶ ἵνα φυλάξῃ ἑαυτὸν εἰς τὸν πρῆποντα τοῦ σταυροῦ καιρὸν.

Τινὲς δὲ ἑρμηνεύουσιν, ὅτι ἀκούσας, ὅτι προσεδόκασεν Ἑρώδης τὸν Ἰωάννην αὐτὸν εἶναι. Καὶ γὰρ τὴν ἀναίρεσιν αὐτοῦ κατὰ (57) παρενθήκαμεν μνημονευθῆναι νῦν, καὶ περατωθῆναι μέχρι τοῦ παρόντος ῥητοῦ τὴν διήγησιν αὐτῆς. εἴτα πάλιν ἀποκαταστάμεν τὸν λόγον εἰς τὴν προτίραν ἀκολουθίαν αὐτοῦ.

Εἰκὸς δὲ αὐτὸν ἀκούσει καὶ ἀμφοτέρω κατὰ τὸν τῆνικαῦτα καιρὸν, καὶ ὑποχωρήσει δι' ἀμφοτέρω. Καὶ γὰρ καὶ τρίτην αἰτίαν τῆς τοιαύτης ἀναχωρήσεως ὁ Μάρκος ἰστορήσει, τὸ βούλεσθαι διαναπαύσει τοὺς μαθητὰς, ὑποστρέψαντας ἀπὸ τοῦ κηρύγματος· εἶρακε γὰρ οὕτω · Καὶ συναγόνται οἱ ἀπόστολοι πρὸς τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἀπήγγειλαν αὐτῷ πάντα, καὶ ὅσα ἐποίησαν, καὶ ὅσα εἶδον· καὶ εἶπεν αὐτοῖς· Λεύτε, ὑμεῖς αὐτοὶ (58), κατ' ἰδίαν εἰς ἔρημον τόπον, καὶ ἀναπαύσθετε ὀλίγον. Ἦσαν γὰρ οἱ ἐρχόμενοι καὶ οἱ ὑπάγοντες πολλοί· καὶ οὐδὲ φαγεῖν εὐκαιροῦν. Καὶ ἀπέβησαν εἰς ἔρημον, τόπον τῷ πλοίῳ κατιδίαν. Ταῦτα μὲν οὖν ὁ Μάρκος.

Παραλήσια δὲ λέγων καὶ ὁ Λουκᾶς, προστίθησι καὶ γνώρισμα τῆς ἐρήμου. Φησὶ γὰρ, ὅτι καὶ παραλαβὼν αὐτοὺς, ὑπεχώρησε κατιδίαν εἰς ἔρημον τόπον, πόλεως καλουμένης Βηθσαιῖδᾶ. Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἀνθρωποπρεπῶς ὁ Χριστὸς καὶ ἀκούει, καὶ ἀναχωρεῖ, καὶ οἰκονομεῖ τὰ καθ' ἑαυτὸν. Ὡς γὰρ Θεός, καὶ ἐγίνωσκε πάντα, καὶ οὐκ εἶδειτο φυχῆς.

Καὶ — πόλεων. Ὁ δὲ Μάρκος φησὶν, ὅτι καὶ εἶδον αὐτοὺς ὑπάγοντας. Τινὲν μὲν γὰρ εἶδον αὐτούς, τινὲς δὲ ἤκουσαν τοῦτο παρὰ τῶν ἰδόντων, καὶ ἀκολουθοῦσι περὶ πάντας. Τοιοῦτον γὰρ ἔστι πόθος· πᾶν ἐμπόδιον διακρούεται.

⁵⁵ Marc. vi, 29. ⁵⁶ Marc. vi, 30, 32. ⁵⁷ Lüt. ix, 10. ⁵⁸ Marc. vi, 33.

Variae lectiones et notæ.

(57) Scilicet a versu 3 ad finem 12.

(38) Αὐτοί, Abest A.

(s) Egressi sunt. Videtur ergo legisse ἐπέβη. Atque dicta in textu habet apud Marcum codex erque meus.

occidit quidem adulterii insectatorem, ut adulterium committens, eos qui tunc erant lateret; sed quia ipsum occidit, non solum illos non latuit, verum etiam posteris publicatum est: semperque in universo mundo publicatur.

Vers. 12. Et — illud. Marcus autem dicit, quod tulerunt πτώμα ejus: vocavit autem corpus ejus πτώμα ἀπὸ τοῦ πεσεῖν, id est, a cadendo in pavementum post capitis amputationem.

Vers. 12. Ac — Jesu. Jam erga illum benevolentiam demonstrantes: magis enim eos flexit calamitas.

Vers. 13. Cumque — seorsim. Cum audisset occisum esse Joannem: siquidem etiam cum audivit traditum esse in carcerem secessit, cujus causam tertio capite diximus: quod etiam factum est, ut seipsum in tempus passioni conveniens reservaret.

Quidam autem interpretantur: Cum audisset quod Herodes arbitraretur illum esse Joannem: hujus namque interfectionem dicunt per interpositionem nunc ad memoriam esse reductam, illusque narrationem ad præsens usque verbum terminari. Deinde rursum sermonem ad priorem sui consequentiam restitui.

Verisimile est autem utrumque eo tempore audisse, et propter utramque causam secessisse. Præterea tertiam quoque hujus secessionis causam scripsit Marcus, puta quod requiescere vellet discipulos a prædicatione reversos. Ita enim dixit: Et congregantur apostoli ad Jesum, ac renuntiant illi omnia quæque fecissent, quæque docuissent. Et dixit eis: Venite vos soli seorsim in desertum locum, et requiescite paulisper. Erant enim qui veniebant et abibant multi sic, ut nec comedere vacaret: et egressi sunt (s) navigio in desertum locum seorsim. Hæc sane Marcus.

Proxima his sunt quæ dicit Lucas addens etiam signum quo desertum nosceretur. Ait enim quod secessit seorsim in desertum locum civitatis quæ vocatur Bethsaida⁵⁵. Scire etiam oportet Christum humano more et audire, et secedere, et ea quæ circa se erant dispensare. Omnia enim tanquam Deus sciebat, nec illi fuga opus erat.

Vers. 13 Et — urbibus. Marcus vero ait quod etiam viderunt eos abeuntes⁵⁶. Quidam enim viderunt illos, quidam autem audierunt hoc ab his qui viderant: omnesque pedestri secuti sunt itinere: hujusmodi enim desiderium omne repellit impedimentum.

Vers. 14 *Et egressus — illorum. Vidisti desiderium, vide et ejus præmium. Nec ab his fidem expectebat: illam enim demonstraverant pedestri itinere absque alimentis sequentes in desertum locum: Marcus vero et Lucas dixerunt quod etiam cœpit docere illos multa, quodque loquebatur illis de regno Dei* ³⁷.

Unde autem egressus sanabat et docebat? Certe dubium non est quin a monte. Ait enim Joannes: *Abiit Jesus trans mare Galilææ quod est Tiberiadis: et sequebatur eum turba multa, quia videbant ejus signa quæ edebat in his qui infirmabantur. Ascendit autem in montem Jesus, et ibi sedebat cum discipulis suis.* ³⁸ Dissertit enim in navi cum discipulis; cumque ascendissent in montem, requieverunt. Deinde egressus est et sanabat et docebat.

CAP. XXVI. De quinque panibus.

Vers. 15. *Vespera — cibaria. Dies declinare cœperat, sicut dixit Lucas* ³⁹; ipsi tamen jejuni permanebant, audiendi amore famis necessitatem vincente. Christus vero cum idcirco eos cibare vellet, expectavit tamen ut ab aliis occasionem sumeret, ne videretur ad miraculi operationem assilire: neque hic solum, verum etiam alibi idem frequenter observat. Præterea ut etiam quid esurierant, majori miraculi sensu moverentur.

Vers. 16. *Jesus autem — quod edant. Non dixit: Ego pascam illos; hoc enim arrogantiae videbatur; sed discipulos adhortatur, ut dent illis quod edant, ut ipsi inopiam obtendentibus, jam tum ipsi necessitate coactus faceret quod suum erat.*

Sed Matthæus quidem et Marcus et Lucas dicunt discipulos suggestisse Christo de turbarum dimissione, quo cibaria emerent ⁴⁰. Joannes vero ait: *Cum sustulisset oculos Jesus et vidisset quod turba multa veniret ad se, ait ad Philippum: Unde ememus panes, ut comedant hi? Hoc autem dicebat tentans eum: ipse enim sciebat quid esset factururus. Respondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, ut unusquisque eorum pusillum quippiam accipiat* ⁴¹. Hæc sane scripsit Joannes.

Verisimile est autem primum discipulos suggestisse; deinde eum dixisse illis: Non necesse est illis egredi: date vos illis quod edant. Postmodum sustulisse oculos ac vidisse turbam aliam multam venientem; et tunc humano more tentasse Philippum, sive probasse an crederet ipsum posse omnes pascere. Tentabat autem illum tanquam cæteris eo

³⁷ Marc. vi, 34; Luc. ix, 11. Joan. vi, 5-7.

³⁸ Joan. vi, 1-3.

³⁹ Luc. xi, 12.

⁴⁰ Marc. vi, 35; Luc. ix, 12. ⁴¹

Και ἐξελθὼν — αὐτῶν. Εἶδες τὸν πόθον, ὄρα καὶ τὸν μισθὸν αὐτοῦ. Καὶ οὐκ ἀπαιτεῖ τούτους πίστιν· εἶδειξαν γὰρ ταύτην ἀκολουθοῦντες πεζῶ, δίχα τροφῆς, εἰς ἔρημον τοπον. Μάρκος δὲ καὶ Λουκάς εἶπον, ὅτι καὶ ἤρξατο διδάσκειν αὐτοὺς πολλὰ, καὶ ὅτι ἐλάλει αὐτοῖς περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Πόθεν δὲ ἐξελθὼν ἰάσατο καὶ ἐδίδαξε; Πάντως ἀπὸ τοῦ ὄρους. Φησὶ γὰρ ὁ Ἰωάννης, ὅτι Ἐπὶ τῆς Τιβεριάδος, καὶ ἠκολούθει αὐτῷ ὄχλος πολὺς, ὅτι ἔωρων αὐτοῦ τὰ σημεῖα, ἃ ἔποιε ἐπὶ τῶν ἀσθενούντων. Ἀνῆλθε δὲ εἰς τὸ ὄρος ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἐκεῖ ἐκάθητο μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Προέλαβε γὰρ ἐν πλοίῳ μετὰ τῶν μαθητῶν, καὶ ἀνελθόντες εἰς τὸ ὄρος, διανεπαύοντο. Εἶτα ἐξῆλθε, καὶ ἰάσατο, καὶ ἐδίδαξεν.

ΚΕΦ. ΚΣ'. Περὶ τῶν πέντε ἄρτων.

Ὁφίας — βρώματα. Ἡ μὲν ἡμέρα κλίνειν ἤρξατο, καθὼς εἶπε Λουκάς· αὐτοὶ δὲ παρήμενον ἄστικοι, τοῦ τῆς ἀκροάσεως ἔρωτος νικῶντος τῆν ἀνάγκην τῆς πείνης. Ὁ δὲ Χριστὸς, διὰ τοῦτο βουλόμενος θρῆψαι παραδαξῶς αὐτοὺς, ὁμῶς ἀνέμεινε παρ' ἐτέρων λαθεῖν ἀφορμῆν, ἵνα μὴ δόξη ταῖς θαυματουργίαις ἐπιπηδῆν· καὶ οὐκ ἐνταῦθα μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλοῦ τοῦτο διαταρῆ. Ναὶ μὴν καὶ ἵνα πεινάσαντες πάλην ἀίσθησιν τοῦ θαύματος λάθωσιν.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — φαγεῖν. Οὐ χρεῖαν ἔχουσιν, ἅπτι τοῦ, οὐκ ὀφείλουσιν. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Ἐγὼ θρῆψω αὐτοὺς, τοῦτο γὰρ ἰδοκεῖ κομπάρων, ἀλλὰ τοὺς μαθητὰς προτροπεται δούναι αὐτοῖς φαγεῖν, ἵνα, τούτων προβαλλομένων (39) ἀπορίαν, τότε λοιπὸν ἐξ ἀνάγκης αὐτὸς ποιήσῃ τὸ αἰατοῦ.

Ἄλλὰ Ματθαῖος μὲν καὶ Μάρκος καὶ Λουκάς λέγουσι, παρὰ τῶν μαθητῶν ὑπομνησθῆναι τὸν Χριστὸν περὶ τοῦ ἀπολύσαι τοὺς ὄχλους, ἵνα ἀγοράσωσι τροφάς. Ὁ δὲ Ἰωάννης φησὶ, ὅτι Ἐπάρας ὁ Ἰησοῦς τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ θασάμενος, ὅτι πολὺς ὄχλος ἔρχεται πρὸς αὐτὸν, λέγει πρὸς τὸν Φίλιππον· Ποθεν ἀγοράσομεν (60) ἄρτους, ἵνα φάγωσιν οὗτοι; Τοῦτο δὲ εἶπε πειράζων αὐτόν. αὐτὸς γὰρ ᾔδει, τί ἔμελλε ποιεῖν. Ἀπεκρίθη αὐτῷ Φίλιππος· Διακοσίων θηναρίων ἄρτοι οὐκ ἀρκοῦσιν αὐτοῖς, ἵνα ἕκαστος αὐτῶν βραχὺ τι λάθῃ. Ταῦτα μὲν οὖν ἰστορήσεν ὁ Ἰωάννης.

D Ἰωάννης.

Εἰκὸς δὲ (61) πρῶτον μὲν ὑπομνησθῆναι παρὰ τῶν μαθητῶν, εἶτα εἰπεῖν αὐτοῖς· Οὐ χρεῖαν ἔχουσιν ἀπελθεῖν, δότε αὐτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν· ἔπειτα ἔπαραι τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ θασάσθαι πολὺν ὄχλον ἕτερον ἐρχόμενον, καὶ τότε λοιπὸν ἀνθρωποπρεπῶς πειράσαι τὸν Φίλιππον, εἶτον δοκιμάσαι τοῦτον, εἰ πιστεύει δύνασθαι αὐτὸν διαθρῆψαι πάν-

Varia: lectiones et notæ.

(59) Προβαλλομένων B.
(60) Ἀγοράσωμεν A.

(61) Καί, pro δὲ A.

τα . Ἐπειραζε δὲ αὐτόν, ὡς ἀτελείτερον τῆνικαῦτα τῶν ἄλλων. Ἡ δὲ αὐτοῦ καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀποτείνεται, πειράζων καὶ τούτους. Δῆλον τοίνυν, ὅτι ἂ μὲν εἶπον οἱ ἄλλοι εὐαγγελίσται, παροῦσαν ὁ Ἰωάννης ἂ δὲ παροῦσαν ἐκείνοι, ταῦτα οὕτως ἀπαγγεῖλεν.

Οἱ δὲ — ἰχθύας. Ἰωάννης δὲ φησι τὸν Ἀνδρέαν εἰπεῖν, ὅτι Ἔσθε παιδάριον ἐν ὧδε, ὃ ἔχει πέντε ἄρτους κριθίνους καὶ δύο ὄψαρια· ἀλλὰ ταῦτα τί ἴσταν εἰς τοσούτους; Πάντως δὲ τὸ παιδάριον ἐκεῖνο διέπῳλε ταῦτα τοῖς μαθηταῖς. Διὸ καὶ, ὡς ἦδη ἔχοντες αὐτὰ, ἀπεκρίθησαν, μὴ ἔχειν ἕτερον εἰ μὴ ταῦτα μόνον. Οὕτω πάραργα αὐτοῖς ἦσαν τὰ σωματικὰ, τῶν πνευματικῶν μᾶλλον ἀντεχομένοις. Οἱ δὲ οὖν γὰρ πέντε μόνους ἄρτους ἐμελλον τραφῆναι, καὶ τούτοις κριθίνους.

Ὁ δὲ — ὧδε. Αὐτὸς μὲν προσέταξεν ἐνεχθῆναι τοὺς ἄρτους καὶ τοὺς ἰχθύας, διδάσκων, ὅτι χρὴ καὶ αὐτὰ τὰ ὀλίγα παρασχεῖν τοῖς δεομένοις, καὶ προτιμᾶν αὐτούς· αὐτοὶ δὲ, καίτοι πεινῶντες ὁμοίως, καὶ μὴδὲν ἕτερον ἔχοντες, ὁμῶς ἀνακτιρῶντως κείθοντα.

Καὶ κελύσας — χορτοῦς. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι καὶ ἐπέταξεν αὐτοῖς ἀνακλιθῆναι (62) πάντας, συμπόσια συμπόσια, ἐπὶ τῷ χλωρῷ χορτῷ. Καὶ ἀνέπεσον πρασιαὶ πρασιαί, ἀνὰ ἑκατὸν καὶ ἀνὰ πενήκοντα. — Κυμπόσια συμπόσια λέγων, ἀντὶ τοῦ, συμπόσια διηρημένα, τούτεστι, συναγωγὴν δὲ ἐκεῖ, συναγωγὴν δὲ ἀλλαχοῦ. Τὸ αὐτὸ δὲ δηλοῖ καὶ τὸ πρασιαὶ πρασιαί. Εἰς δ' αὖ καὶ ἑτέρας συμπόσια μὲν αἱ κυκλοειδεῖς συναγωγαί, πρασιαὶ δὲ αἱ τετραγωνοειδεῖς. Τοιαῦτα γὰρ αἱ τῶν κήπων πρασιαί. Κλισίας δὲ ὁ Λουκᾶς ἐκάλεσε τὰ τοιαῦτα (63), ἀπὸ τοῦ κατακλιθῆναι στιχιδόν.

speciem ordinatæ, πρασιαὶ vero in quadranguli speciem. Hujusmodi enim sunt hortorum areolæ. Lucas vero talia vocavit ⁴⁴ discubitus a discumbendo, κλισίας videlicet ἀ κλιθῆναι, id est reclinari suo quoque certo ordine.

Λαβῶν — εὐλόγησεν. Ἀνέβλεψεν εἰς τὸν οὐρανόν, τιμῶν τε τὸν Πατέρα, καὶ δεικνύων ὅτι οὐκ ἔστιν ἀντίθεος, καὶ διδάσκων μὴ πρότερον ἀπιεσθαι τραπέζης, ἕως ἂν εὐχαριστήσωμεν τῷ Θεῷ, τῷ χορηγῷ τῆς τροφῆς, καὶ τὴν εὐλογίαν ταύτης οὐρανῶθεν ἐκλύσωμεν. Θαυματουργεῖ τοίνυν, ποτὲ μὲν κατ' ἐξουσίαν, ὡς Θεός, ποτὲ δὲ εὐχόμενος, διὰ τὰς προῤῥηθείσας αἰτίας, ἵνα μὴ σκανδαλίση τοὺς πονηροὺς.

Καὶ — ὄχλοις. Ἐδωκε τοῖς μαθηταῖς τούτο μὲν τιμῶν αὐτούς, ὡς οἰκειοτέρους, τούτο δὲ καὶ ἵνα μὴ ἐκιδῶνται τοῦ θαύματος, εἰς ὃ διεκόνησαν αἱ χεῖρες αὐτῶν.

Καὶ — ἐχορτάσθησαν. Χορτάσας αὐτούς πρότερον πνευματικῆς (64) τροφῆς, ἐν τῷ διδάσκειν, ὡς εἶρηται, καὶ λαλεῖν περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ,

⁴³ Joan. vi, 5-7. ⁴⁴ Marc. vi, 39. ⁴⁵ Luc. ix, 14.

Variæ lectiones et notæ.

(62) Ἀνακλιθῆναι ex Matthæo assumpsit. Nam infra in contextu uterque vulgatam habet.

(63) Ταῦτα pro τὰ τοιαῦτα. A.

(64) Sic Marc. viii, 4 : χορτάσας ἄρτων.

A tempore imperfectiorem : aut etiam per hunc, sermonem et ad alios dirigebat, tentans quoque et illos. Manifestum est ergo quod ea quæ alii dixerunt evangelistæ, prætermisit Joannes ; quæ vero illi prætermiserunt, hæc iste narravit.

Vers. 17. At illi — pisces. Joannes vero ait Andream dixisse: *Est puerulus hic unus, qui habet quinque panes hordeaceos et duos pisces, sed hæc quid sunt inter tam multos* ⁴³? Procul dubio autem puerulus ille discipulis hæc vendebat, ideoque tanquam illa jam habentes, responderunt se aliud non habere præter hæc tantum. Ita neglectui illis erant corporalia dum mordicus spiritualibus inhærent ; duodecim enim, solis quinque panibus iisque hordeaceis cibandi erant.

Vers. 18. *Ipsæ autem — huc.* Jussit quidem panes ac pisces afferri, docens quod etiam illa pauca oporteat præbere indigentibus, eosque sibi ipsis præponere. Illi vero quanquam similiter fame cruciati, nihil aliud haberent, sine ulla tamen contradictione obediunt.

Vers. 19. *Cumque jussisset — gramina.* Marcus autem dixit quod jussit ut discumbere facerent omnes *distributis conviviis* in viridi gramine ; et discubuerunt distributi in areolas centeni et quinquageni ⁴³. Quod autem dicitur, *distributis conviviis*, in littera habetur *συμπόσια συμπόσια*, hoc est per distributa convivia ; sive ut hic sit una congregatio, ibi alia congregatio, et alibi ali et alia. Idem quoque significat quod additur : Distributi in areolas, quod littera habet *πρασιαὶ πρασιαί*, hoc est per distributas areolas. Potest quoque et alio modo dici quod *συμπόσια* fuerint congregationes in circuli

speciem ordinatæ, πρασιαὶ vero in quadranguli speciem. Hujusmodi enim sunt hortorum areolæ. Lucas vero talia vocavit ⁴⁴ discubitus a discumbendo, κλισίας videlicet ἀ κλιθῆναι, id est reclinari suo

Vers. 19. *Acceptis — benedixit.* Suspexit in cælum Patrem honorans, ac ostendens Deo non esse contrarium. Præterea docens non prius mensam esse attingendam, donec Deo gratias agamus, qui nobis alimentum suppeditavit, ejusque benedictionem cœlitis trahamus. Interdum ergo quasi Deus propria auctoritate miraculum operatur : quandoque vero deprecatur ob prædictas causas, ne malos offendat.

Vers. 19. *Et — turbis.* Dedit discipulis tum quasi magis familiaribus, tum etiam ne eos lateret miraculum, ad quod suis manibus ministraverant.

Vers. 20. *Et — saturati sunt.* Qui prius eos spirituali alimento saturaverat, docendo, ut dictum est, et loquendo de regno Dei, nunc quoque

satiat illos et corporali : nec id solum, verum A etiam multa docet eos. Ab accubitu quidem super gramen, animi modestiam. Ab eo quod nihil præter panes et pisces præberet, temperantiam. Ab eo vero quod omnibus pari modo distribueret, aq̄uitatem.

Vers. 20. *Et — cophinos.* Quinque panes quos fregerat dedit : horum autem fragmenta in manibus discipulorum novo miraculo multiplicabat. Neque enim solum fuerunt satis donec satiaretur populus, sed et diffundebantur donec superesset ; superesset, inquam, ad duodecim plenos cophinos, ut etiam duodecim apostoli suos perferrent cophinos, et sicut manus ita et humeros haberent ministros ac testes hujusmodi miraculi. Marcus B véro dixit ⁴⁵, quod duos quoque pisces divisit eis, et quod etiam ab illis sustulerunt quæ superfuerant.

Vers. 21. *Qui autem — pueros.* Hoc et augmentum est miraculi, et laus turbarum, quod etiam cum uxoribus et pueris assidebant. Et quia cum tota familia sequebantur, cum tota etiam familia beneficii fructum perceperunt.

CAP. XXVII. *De ambulatione Christi super mare.*

Vers. 22. *Statimque — turbas.* Cum ab ipso distrahi nollent, compulsi illos in navigium conscendere, et præcedere in ulteriorem partem ; hoc quidem prætextu, ut ipse relictus dimitteret turbas ; in veritate autem, ut secum habentes fragmentorum cophinos, per otium absente illo curiose fragmenta sciscitarentur, ac confirmarentur, quod non phantastice factum esset miraculum. Nam et propter hoc superfuerant, et oportebat discipulos de ea re certiores fieri supra cæteros, utpote qui tanquam communes omnium magistri in orbem erant ingressuri. Et hæc quidem una causa est cur discipulos præmiserit.

Altera vero, quia volebat solus in montem ascendere, prout statim subjungitur, docens hinc quod neque oporteat continue multitudini immisceri, neque semper fugere multitudinem : sed utrumque utiliter efficere. Jam itaque et nos relictis urbibus earumque distractionibus, pedites ac leves Christum sequamur, ad solitudinem sive quietem et silentium ac otium abeuntem, eique assistamus salutaria docenti, ut affectionum abstinencia jéjunantes, divina gratia repleamur.

Vers. 23. *Cumque dimisisset — V. 24. illic.* Aptus est enim mons ad orationem : nox præterea et solitudo silentium ac indistractionem præbent, et immobilitatem in oratione.

⁴⁵ Marc. vi, 41, 43.

νῦν χορτάζει τούτους καὶ σωματικῆς. Καὶ οὐ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ παιδεύει αὐτοὺς πολλὰ ἀπὸ μὲν τῆς ἐπὶ τῶν χορτῶν κατακλίσεως ταπεινοφροσύνης, ἀπὸ δὲ τοῦ μηδὲν πλεον ἄρτου καὶ ἰχθύος παρασχεῖν ἐγκράτειαν ἀπὸ δὲ τοῦ πᾶσι τὰ αὐτὰ διανεῖμαι ἰσότητα.

Καὶ — πλήρεις (65). Τοὺς πέντε ἄρτους κλάσαι, ἔδωκε, τὰ κλάσματα δὲ τούτων ἐν ταῖς χερσὶ τῶν μαθητῶν ἐπληθύνοντο· καὶ τὸ θαῦμα ἔϊεν. Οὐχ ἴσαστο γὰρ μέχρι τοῦ κορεσθῆναι τὸν λαόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ περισσεύειν ἐξεχίετο, καὶ τὸ (66) περισσεύον δώδεκα κόφινοι γέμοντες, ἵνα καὶ οἱ δώδεκα ἀπόστολοι διαδαστάσωσι (67) τοὺς κοφίνους, καὶ ὡσπερ τὰς χεῖρας, οὕτω καὶ τοὺς ἄμους ἐξουσι διακόνους καὶ μάρτυρας τοῦ τοιούτου θαύματος. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι καὶ τοὺς δύο ἰχθύας ἐμέρισεν αὐτοῖς, καὶ ὅτι καὶ ἐκ τούτων ἤσαν περισσεύματα.

Οἱ δὲ — παιδίων. Τοῦτο καὶ αὐξησίς ἐστι τοῦ θαύματος, καὶ τῶν ὄχλων ἴπαινος, ὅτι μετὰ γυναικῶν καὶ παιδίων προσέδραμον. Καὶ ἐπειδὴ πανοικί παρέμειναν, πανοικί καὶ τῆς εὐεργεσίας ἀπέλασαν.

ΚΕΦ. ΚΖ'. Περὶ τοῦ ἐν θαλάσῳ περιπάτου.

Καὶ εὐθὺς — ὄχλους. Μὴ βουλομένους αποσπασθῆναι αὐτοῦ, ἠνάγκασεν αὐτοὺς ἐμῆναι εἰς τὸ πλοῖον καὶ προάγειν, ἥτοι προλαμβάνειν αὐτὸν εἰς τὸ πέραν μέρος· προφάσει μὲν, ἵνα αὐτὸς ὑπολειφθεὶς ἀπολύσει νοὺς ὄχλους, τῆ δ' ἀληθείᾳ, ἵνα, μεθ' ἑαυτῶν ἔχοντες τοὺς κοφίνους τῶν κλασμάτων, κατὰ σχολὴν, ἀπόντος αὐτοῦ, περιεργάζωνται τὰ κλάσματα, καὶ βεβαιωθῶσιν, ὅτι οὐ κατὰ φαντασίαν τὸ θαῦμα γέγονε. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐπερίσσευσεν, καὶ ἔδει τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ πληροφορηθῆναι μᾶλλον, ἅτε κοινούς διδασκαλοὺς εἰς τὴν οἰκουμένην εἰσεῖναι (68) μέλλοντας. Μία μὲν αὕτη αἰτία τοῦ προπέμψαι τοὺς μαθητὰς.

Δευτέρα δὲ, ὅτι ἐβούλετο μόνος εἰς τὸ ὄρος ἀνελεθεῖν, ὡς δηλωθήσεται, διδάσκων ἐντεῦθεν, ὅτι χρὴ μῆτε ἀναμιγρυσθαι διηλεκτῶς τῶ πληθει, μῆτε φεύγειν αἰετὶ τὸ πλήθος, ἀλλ' ἐκάτερον χρυσέμως ποιεῖν. Λοιπὸν οὖν καὶ ἡμεῖς, ἀπόντες τὰς πόλεις καὶ τοὺς περισπασμούς αὐτῶν, πεζοὶ καὶ κοῦφοι τῷ Χριστῷ κατακολουθήσωμεν εἰς ἑρημίαν, εἴτε ἐν ἑρημίᾳ καὶ ἡσυχίᾳ ὑπάγοντι, καὶ παραμείνωμεν αὐτῷ, διδάσκοντι τὰ σωτήρια, ἵνα, νηστεύοντες τῇ ἀποχῇ τῶν παθῶν, ἐμπλησθῶμεν τῆς θείας χάριτος.

Καὶ ἀπολύσας — ἐκεῖ. Χρήσιμον γὰρ ταῖς προσευχαῖς καὶ τὸ ὄρος, καὶ ἡ νύξ, καὶ ἡ μόνωσις, ἡσυχίαν καὶ τὸ ἀπερίσπαστον καὶ γαλήνην παρέχοντα.

Variae lectiones et notæ.

(65) Πλήρεις non expressit Hentenius. Forte deerat in ejus codice.

(66) Forte Hentenius legit, καὶ τὸ περισσεύειν δώδεκα κοφίνους γέμοντας.

(67) Διαστάσωσι, A.

(68) Ita quoque interpres reperit. In mentem tamen cuiquam venire possit εἰσεῖναι.

Τὸ δὲ πλοῖον — ἀνεμος. Πάλιν οἱ μαθηταὶ κλυθωνίζονται, καθὼς καὶ τὸ πρότερον. Ἄλλὰ τότε μὲν ἀτελεστέροις οὕσι συνῆν καὶ αὐτὸς εἰς παραμυθίαν, εἰ καὶ ἐκάθειδε· νῦν δὲ προκοψάντων ἄπειτον, ἵνα, μηδαιμάθην ἔχοντας παραμυθίαν, καρτερικώτεροι γίνωνται.

Τετάρτη — θαλάσσης. Ὁ δὲ Μάρκος εἶρηκεν, ὅτι καὶ εἶδεν αὐτοὺς βασανιζομένους ἐν τῷ ἐλαύνειν· ὁ δὲ Ἰωάννης, ὅτι ἤλασαν ὡς σταδίους εἰκοσιπέντε ἢ καὶ τριάκοντα. Σταδίον δὲ ἐστὶ τόπος ὀργυῶν ἑκατόν. Τετάρτην δὲ φυλακὴν τῆς νυκτὸς ὠνόμασαν οἱ παλαιοὶ νυκτοφύλακες τῶν στρατοπέδων τὸ τέταρτον μέρος τῆς νυκτὸς, ἥτοι τὰς τελευταίας τρεῖς ὥρας. Ἀφῆκε δὲ τοὺς μαθητὰς ὁ Χριστὸς ἐπὶ τοσοῦτον κλυθωνιζέσθαι· παιδύων ἐγκαρτερεῖν τοῖς δεινοῖς, ὀικονομικῶς ἐπαγομένοις, καὶ μὴ ζητεῖν ταχέϊαν ἀπαλλαγὴν· ἔτι δὲ καὶ, ἵνα πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν θάνατον ἔχοντες, εἴτα παραδόξως ῥυσθίντες, ἐπιγνώσιν, ὅτι Θεὸς ἐστὶν ὁ τοῦτους διασωσάμενος· οὕτω γὰρ τελείαν εἶχον πληροφορίαν. Διὸ καὶ μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν προσεκύνησαν αὐτῷ, λέγοντες· Ἄληθῶς Θεοῦ Υἱὸς εἶ.

Καὶ — ἔκραξαν. Τὸν ἀπὸ τοῦ κλυθωνος φόβον ἔπαρος διαδέχεται (69), καὶ οὐκ ἔλυσε τοῦτον, ὡς (70) ἐδόθησαν, ἵνα γυμνασθῶσι φέρειν τὰς διαδοχὰς τῶν πειρασμῶν.

Εὐθύως — μὴ φοβείσθε. Ἐπεὶ οὐκ ἠδύναντο γυμνασθῆναι αὐτὸν ἀπὸ τοῦ προσώπου διὰ τὴν νύκτα, λοιπὸν τὴν γνώριμον φωνὴν αὐτοῖς ἐπαρήσει, λύουσαν ἀμφοτέρους τοὺς φόβους.

Ἀποκριθεὶς — εἰπὴ. Ἀφικνεῖσθαι πρὸς αὐτὸν ἐπάνω τῶν ὑδάτων ζητεῖ, προάσει μὲν, εἰς διάπειραν τοῦ γνώριμου ἐνευθεῖν, εἰ αὐτὸς ἐστὶν ὁ Χριστὸς· τῇ δ' ἀληθείᾳ, ἐνωτισθεὶς τὴν φωνὴν αὐτοῦ, λίαν ἔχαρει, καὶ διαθερμικθῆς γλίχεται πρὸ τῶν ἄλλων ἐπιτυχῶν αὐτῷ.

Καὶ καταβάς — με. Τὴν μὲν θαλάσσαν οὐκ ἰδεύσασα, καίτοι μαινομένην, ἀλλὰ πιστεύσασα τῇ δυνάμει τοῦ κελύσαντος, θαρράλως ἐπέβη τῶν κυμάτων, καὶ ἄρθος ἐβάδιζε· τὸν ἀνεμον δὲ μᾶλλον ἐφοβήθη, μήποτε περιτρέψῃ αὐτόν. Τοιοῦτον γὰρ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις. Πολύκις τὰ μεγάλα κατορθῶσι, μᾶλλον ἐν τοῖς ἐλάττωσιν ἐλέγχεται. Λοιπὸν οὖν ἀσθενεσάσης τῆς πίστεως, μεθ' ἧς κατετόλησε τῶν κυμάτων, ἀφῆκεν αὐτὸν ἡ χάρις αὐτῆς, ἡ κουφίζουσα τοῦτον, καὶ καταποντίζετο.

Εὐθύως — ἰδίστασας; Ταῦτα ὀνειδίσας αὐτῷ, εἰδείξεν, ὅτι οὐχ ἡ τοῦ ἀνέμου βία τοῦτον κατέβαλεν,

⁶⁶ Mare. vi, 48.

Vers. 24 *Navis autem — ventus* Nunc rursus discipuli fluctuant ac periclitantur sicut et prius. Verum tunc quidem cum essent imperfectiores. aderat et ipse ad consolationem, quanquam dormiebat; nunc vero cum jam profecissent laborat. ut nusquam habentes consolationem efficiantur fortiores.

Vers. 25. *Quarta — mare.* Marcus autem dixit quod etiam vidit eos laborantes in remigando ⁶⁶. Joannes vero quod remigaverant ferme stadia viginti quinque aut triginta. Stadium autem locus est sive mensura centum ulnarum, quæ ulna Græce ὀργυιὰ dicitur, et est manuum cum pectoris latitudine extensio, continens sex pedes. Quartam vero noctis vigiliam nominabant antiqui, qui in exercitiis nocte vigilabant quartam noctis partem — postremas videlicet tres horas. Permisit ergo Christus discipulos ad id usque tempus fluctuare, docens ut fortes efficiamur ad pericula quæ dispensatorie inducuntur: nec facilem aut velocem quæramus liberationem. Præterea ut mortem præ oculis habentes, et ab ea mirabiliter liberati, agnoscerent Deum esse eum, qui se servasset. Nondum enim perfectam habebant certitudinem; ideo quoque post liberationem adoraverunt eum dicentes: *Vere Dei Filius es.*

Vers. 26. *Et — clamaverunt.* Timorem qui ab undis erat excipit alter timor: nec hunc solvit donec clamaverunt, ut exercerentur ab ferendas tentationum successiones.

Vers. 27. *Ac protinus — nolite terreri.* Quia nocte impediante, a persona eum cognoscere nequiverunt. sui nunc indicium puta vocem eis inducit, quæ illos utroque timore liberaret.

Vers. 28. *Respondens — Vers. 29. Veni.* Pervenire ad illum super aquas querit, ut hinc certior efficeretur, an ipse esset Christus. Potius tamen dicendum, quod cum vocem ejus percepisset, supra modum gavisus est et optabat ante alios ad eum accedere.

Vers. 29. *Cumque descendisset — Vers. 30. Serva me.* Mare quidem non timuit, quanquam fureret; sed de jubentis potentia confusus, audacter ambulabat super aquas, et recte gradiebatur: vento autem magis territus est, ne forte circumagendo eum everteret. Hujusmodi enim est humana natura, ut plerumque in magnis recte se gerat, magis autem convincatur reprehensione digna esse in minoribus, Consequens itaque est, ut debilitata fide, per quam contra fluctus audentior erat, illius destitueretur gratia, quæ levem ipsum efficiebat, et demergeretur.

Vers. 31. *Et continuo — hesitasti?* Hæc improperans ostendit, quod nequaquam venti violentia

Variæ lectiones et notæ.

(69) φόβος, addit A.

(70) Ἐκ οὗ, A.

illum dejiciebat, sed exigua fiducia, hoc est infirmitas dictæ fidei. Exiguæ ergo fidei hominem illum appellavit, ut qui ventum timens, magnam ejus partem abjecisset. Dicit itaque illi: *Cur hæsitasti?* sive, quare primum fiduciam habens, postmodum timuisti? Id enim appellavit hæsitationem. Nam qui contra fluctus te fortem reddebatur, utique et contra ventum te fortem reddidisset.

Vers. 32. *Cumque essent ingressi — ventus.* Non statim navim ascenderunt, sed vento vehementer urgente, longo adhuc spatio ambulaverunt ut Petrus certior redderetur, et de sua exigua fiducia convinceretur. Dicit enim Joannes quod voluerunt eum sumere in navim, et illico navis appulit terræ ad quam ibant. Et inde manifestum est quod cum navis terræ proxima esset, tum demum in eam intraverunt.

Vers. 33. *Cæterum qui — es.* Miraculi magnitudo perfectiorem eis induxit fidem. Mare siquidem increpare minus est, quam super illud ambulare: nec solum eum super illud ambulare, sed etiam facere illud cum venti violentia impetuose flaret, ac mare a suo statu submoveret; sed præsens quidem evangelista dicit quod communiter omnes confessi sunt esse ipsum Dei Filium.

Marcus autem dixit, quod admirati sunt, verum non intellexerunt. Ait enim: *Et vehementer supra modum intra sese stupebant et admirabantur: neque enim intellexerunt de panibus; nam cor eorum obcæcatum erat* 47. Est autem sensus dictorum hujusmodi, quod supra modum admirabantur eum veluti hominem qui talia posset, quum maxime illum adorare oportuisset, tanquam Deum omnia potentem. Volens autem ostendere quod neque in prædicto panum miraculo se convertissent ad id quod oportuit, addidit quod non intellexerunt neque de panibus. Adduxit autem causam cur non intellexerunt, dicens: *Erat cor eorum obcæcatum.*

Nos tamen dicimus quod simul ut ingressus est navim Jesus, contigerunt ea quæ dixit Marcus; deinde dissoluta cæcitate, facta sunt ea quæ scripsit Matthæus. Scire enim oportet, quod interdum quidem tenebatur cor discipulorum, nec poterant intelligere: quandoque vero solvebatur et intelligebant; utrumque autem divina dispensatione contingebat. Et nos ergo cum demergi cœperimus tempestate perturbationum animi, Jesum

47 Marc. vi, 51.

A ἄλλ' ἡ ὀλιγοπιστία, τουτίστιν, ἡ ἀσθένεια τῆς ῥηθείας πίστεως. Ὀλιγοπιστον οὖν αὐτὸν ἐκάλεσαν, ὡς ἀποβαλόντα πολὺ τι (71) μέρος αὐτῆς ἐν τῷ φοβηθῆναι τὸν ἄνεμον. Λέγει τοίνυν αὐτῷ· Διατί ἐδίστασας; ἦγουν, διὰ τὸ πρῶτον μὲν ἐθαύρησας, ὕστερον δὲ ἐδειλίασας; Τοῦτο γὰρ ὠνόμασε δισταγμὸν. Ὁ γὰρ ἐνισχύων σε κατὰ τῶν κυμάτων ἐνίσχυσεν ἄν σε καὶ κατὰ τοῦ ἀνέμου.

Καὶ ἐμβάντων — ἄνεμος. Οὐκ εὐθὺς ἐπέβησαν εἰς τὸ πλοῖον, ἀλλὰ καὶ, τοῦ ἀνέμου σφοδρῶς ἐγκειμένου, πολὺ διάστημα περιπάτησαν ἔτι, πρὸς πληροφορίαν τοῦ Πέτρου, καὶ ἔλεγχον τῆς ὀλιγοπιστίας αὐτοῦ. Φησὶ γὰρ ὁ Ἰωάννης, ὅτι ἤθελον λαβεῖν αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖον, καὶ εὐθὺς τὸ πλοῖον ἐγένετο ἐπὶ τὴν γῆν (72), εἰς ἣν ὑπέγον. Κάντευθεν φανερόν, ὅτι, πλησίον τῆς γῆς γενομένου τοῦ πλοίου, τότε λοιπὸν ἐπέβησαν εἰς αὐτό.

Οἱ δὲ — εἶ. Τὸ μέγεθος τοῦ θαύματος τελειότεραν αὐτοῖς τὴν πίστιν ἐπέβηκε. Τοῦ γὰρ ἐπιτιμῶν τῇ θαλάσῃ μείζον τὸ περιπατεῖν ἐπ' αὐτῆς, καὶ μὴ μόνον αὐτὸν περιπατεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐτέρῳ τοῦτο χαρίζεσθαι· καὶ μὴ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ βίας ἀνέμου καταγιγνούσης, καὶ ἀναμοχλευούσης τὴν θάλασσαν. Ἄλλ' ὁ μὲν παρῶν εὐαγγελιστῆς φησιν, ὅτι κοινῇ πάντες ὡμολόγησαν Θεοῦ Υἱὸν εἶναι αὐτόν.

Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι ἐθαύμασαν μὲν, οὐ συνῆκαν δέ· λέγει γὰρ, ὅτι καὶ λίαν ἐκ περισσοῦ ἐν ἑαυτοῖς ἐξίσταντο, καὶ ἐθαύμαζον· οὐ γὰρ συνῆκαν ἐπὶ τοῖς ἄρτοις· ἦν γὰρ αὐτῶν ἡ καρδία πεπωρωμένη. Ἔστι δὲ ὁ νοῦς τῶν ῥητῶν τοιοῦτος, ὅτι ὑπερεπιπλήττοντο αὐτόν, ὡς ἀνθρώπου τοιαῦτα δυνάμενον· δεῖον (73) μάλιστα προσκυνεῖν αὐτόν, ὡς Θεῖον πάντα δυνάμενον. Ἐμφῆναι δὲ θέλων, ὅτι οὐδ' ἐπὶ τῇ προλαβούσῃ θαυματουργίᾳ τῶν ἄρτων μετέμνητο τὸ δεῖον, προσέθηκεν, ὅτι οὐ συνῆκαν οὐδὲ (74) ἐπὶ τοῖς ἄρτοις· Ἐπήγαγε δὲ καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ συνίεναι, εἰρηκῶς, ὅτι Ἦν ἡ καρδία αὐτῶν πεπωρωμένη.

Λέγομεν δὲ ἡμεῖς, ὅτι ἅμα μὲν τῷ ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον τὸν Ἰησοῦν, συνέβησαν, ἅπερ εἶπεν ὁ Μάρκος· εἶτα λυθείσης τῆς παρώσεως, λοιπὸν γεγονόσιν, ἅπερ ἰστορήσεν ὁ Ματθαῖος. Χρὴ γὰρ γνωσκῆναι, ὅτι ποτὶ μὲν ἐκρατεῖτο ἡ καρδία τῶν μαθητῶν, καὶ οὐκ ἠδύνατο συνίεναι, ποτὶ δὲ ἐκάλυπτο, καὶ συνίεναι. Ἐκότερον δὲ συνέβαινε κατὰ θεοτιέραν οἰκονομίαν. Καὶ ἡμεῖς τοίνυν, ὅταν ἀρχωμεθα καταποντίζεσθαι τῷ κλύδωνι τῶν πα-

Variae lectiones et notæ.

(71) Pro πολὺ τι, A hæbet πολύτιμον.

(72) Apud Joannem est, ἐπὶ τῆς γῆς, quomodo etiam in contextu ibi habet Euthymius. Offendit etiam Chrysostomus in, ἐπὶ τῆς γῆς. Semel ergo tom. VII, p. 515 C, habet εἰς τὴν γῆν. Semel, ubi

data opera explicat, tom. VII, p. 255 C. ἐγγὺς τῆς γῆς ἐγένετο.

(73) Δέ, addit A.

(74) Οὐδὲ, abest A.

θῶν, επικαλεσώμεθα τὸν Ἰησοῦν, καὶ εὐθέως ἂ δώσει καὶ ἡμῖν χεῖρα βοήθειας, καὶ ἀνεκχύσει ἡμᾶς.

Καὶ — Γεννησαρέτ. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι ἠνάγκασε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον, καὶ προὔγειν εἰς τὸ πέραν πρὸς Βηθσαιδᾶ. ὁ δὲ Ἰωάννης, ὅτι ἤρχοντο πέραν τῆς θαλάσσης εἰς Καπερναοῦμ. Εἰσι δὲ καὶ ἡ Βηθσαιδᾶ, καὶ ἡ Καπερναοῦμ, ἐν τῇ γῆ Γεννησαρέτ. Λίμνη δὲ ἡ Γεννησαρέτ, ἠνωμένη τῇ Τιβεριάδι.

Καὶ ἐπιγνόντες — δεισώθησαν. Εἶδες, πῶς κατὰ μικρὸν οἱ μαθηταὶ προέκοψαν ὅρα καὶ τὸ πλῆθος. Οὐκ ἔτι γὰρ αὐτὸν εἰς τὰς οἰκίας ἔλκουσιν, οὐδὲ χεῖρας ἐπιθεῖναι ζητοῦσιν. οὐδὲ πρόσταγμα διὰ ῥήματος αἰτοῦσιν, ἀλλ' ὑψηλότερον πολλῶ καὶ θεοκρεπίτερον ἐπισπῶνται τὴν θεραπείαν. Ἡ γὰρ αἰμοῦρους πλείονα πίστιν αὐτοῖς ἐνέθηκας.

ΚΕΦ. ΚΗ'. Περὶ τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ.

Τότε — ἐσθίωσιν. Ἐν πάσαις μὲν ταῖς χώραις τῶν δώδεκα φυλῶν ἦσαν Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι. Πονηρότεροι δὲ τῶν ἄλλων ἦσαν οἱ ἀπὸ Ἱεροσολύμων, ὡς τὴν μητρόπολιν οἰκοῦντες, καὶ διὰ τοῦτο τετυρωμένοι. Θεασάμενοι γὰρ τὴν μεγάλην τοῦ λαοῦ πίστιν, ἰσπούδασαν ἐλαττώσαι αὐτήν. Καὶ τῷ Χριστῷ μὲν οὐδὲν τι μέμψασθαι δύναται, τῶν μαθητῶν δὲ κατηγοροῦσιν, οὐ παρανομίαν, ἀλλὰ παράβασιν ἀνθρωπίνου παραγγέλματος. Τὸ γὰρ μὴ ἐσθίειν πρὸ τοῦ νήσασθαι νόμος οὐ πρόσταξε θεῖος, ἀλλ' οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ. Φησὶ γὰρ ὁ Μάρκος, ὅτι Οἱ Φαρισαῖοι καὶ πάντες οἱ Ἰουδαῖοι, ἐὰν μὴ πυγμῆ νήσωνται τὰς χεῖρας, οὐκ ἐσθίουσιν, κρατοῦντες τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων. Καὶ ἀπὸ ἀγορᾶς, ἐὰν μὴ βαντίσωνται, (75) οὐκ ἐσθίουσι. Καὶ ἄλλα πολλά ἐστίν, ἃ παρέλαβον κρατεῖν, βαπτισμοὺς ποτηρίων καὶ ξιστῶν, καὶ χαλκίων καὶ κλικῶν. Ταῦτα μὲν φησὶν ὁ Μάρκος. Ἔστι δὲ πυγμῆ νίπτισθαι τὸ νίπτισθαι μέχρι τοῦ ἀγκῶνος. Ἐβαπτίζον δὲ τὰ ποτήρια, καὶ τοὺς ξίστας, καὶ τὰ χαλκία καὶ τὰς ἀλίνας, ἀγιάζουσιν οὕτω ταῦτα δοκοῦντες. Καὶ ἄλλα πολλά ἐκαινοτόμου, τὸν μὲν νόμον παραβαίνοντες, τὰ καταγέλαστα δὲ ταῦτα παραφυλάττοντες. Οἱ μαθηταὶ δὲ πολλάκις ἀνίπτοις χερσὶν ἤσθιον, οὐκ ἐπιτηδεύοντες τοῦτο· πῶς γὰρ; οἱ μὲν μὴδέποτε τοιοῦτον παρατηροῦντες· ἀλλὰ μόνως τῆς ἀρετῆς φροντίζοντες, τὰ τῆς σωματικῆς χρείας περιεπρόνου, ὡς μὲν εἰς ψυχὴν δυνάμενα βλάπτειν.

tem ridicula observantes. Discipuli vero frequenter illotis manibus edebant, non sectantes ista. Quomodo enim facere poterant, cum nunquam tale quippiam observassent, sed solius virtutis curam haberent, corporales consuetudines despicientes, eo quod earum transgressio nullum animæ posset afferre nocumentum?

⁷⁵ Marc. vi. 45. ⁷⁶ Joan. vi. 17. ⁷⁷ Marc. vii. 3, 4.

Variæ lectiones et notæ.

(75) Ἐβαπτίζονται A. Ἐβαντίσονται infra etiam in contextu habent codd. Euthymii.

(1) Non jam ipsum. De Christo sermo est. Hentenius αὐτοῦς videtur legisse.

A invocemus : et continuo porrigit etiam nobis auxiliarem manum, et extrahet nos

Vers. 34. *Et — Gennesaret.* Marcus autem dixit ⁴⁸ quod compulit discipulos suos conscendere navim et præcedere in ulteriorem ripam ad Bethsaidam. Joannes vero quod venerunt trajecto mari ad Capernaum ⁴⁹. Sunt autem et Bethsaida et Capernaum in terra Gennesaret ; stagnum vero Gennesaret unitum erat Tiberiadi.

Vers. 35. *Cumque agnovissent* — Vers. 36. *salvi facti sunt.* Vidisti quomodo discipuli paulatim profecerint ? vide et multitudinem. Non jam ipsos (1) in domum trahunt, neque ut manus imponat quærunr, neque verbi jussum expetunt, sed excelsius ac longe divinius salutem accersunt : illa enim quæ sanguinis profluvio laboraverat, majorem illis fidem induxerat.

CAP. XXVIII. De transgressione præcepti Dei.

CAP. XV. Vers. 1, 2. *Tunc — edunt.* In universis quidem duodecim tribubus erant Scribæ et Pharisei : cæteri tamen iniquiores erant qui ab Hierosolymis erant, utpote metropolim inhabitantes, ideoque fastum majorem præ se ferentes. Videbant magnam populi fidem, et illam minuere conabantur, verum in Christo nihil erat quod carpere possent : sed discipulorum accusabant non iniquitatem, sed humani præcepti transgressionem. Neque enim jubebat lex divina ne ederent priusquam lavarent, sed seniores populi. Ait enim Marcus : *Pharisei omnesque Judæi nisi crebro laverint manus, non capiunt cibum, observantes mordicus traditionem seniorum ; et a foro revertentes, nisi aspergantur, non comedunt, multaque sunt alia quæ servanda acceperunt, nempe lotiones poculorum et urceorum, et æra mentorum, et lectorum.* Hæc quidem ait Marcus ⁵⁰, Πυγμῆ autem lavari (quod habet Marcus) est usque ad cubitum lavari (Adverte quod ubi in Marco cum cæteris omnibus interpretibus vertentes dicimus : *crebro lavarint*, loco dictionis *crebro*, habet Græcæ πυγμῆ. ideo dicit auctor noster quod πυγμῆ lavarari, est usque ab cubitum lavari : idque ab etymologia deduci videtur. Est enim πυγμῆ. ὄς, *pygmus*, *pygῶν*, ὄνος *cubitus*. Lavabant autem pocula, urceos, æramenta et lectos, existimantes ea hoc modo sanctificari : aliaque multa hujusmodi tradebant observanda, legem quidem transgredientes, hæc autem

Vers. 13. *Ai ille — vestram ?* Non dixit Bene faciunt transgrediendo, ne Judæis contentionis occasionem præberet. Nec dixit, Male faciunt, ne huiusmodi traditionem confirmaret. Neque eos calumniatur qui illam tradiderant, ne tanquam contumeliorum eum aversarentur. Sed statim e diverso de majori peccato accusat : ostendens non oportere eos qui Dei præceptum transgrediuntur, accusare illos, qui hominum traditionem prætereunt. Deinde etiam dicit, quod Dei præceptum transgrediuntur, et propter quam traditionem suam : ac illam præcipue in medium adducit iniquitatem, quæ tunc inde emergebat.

Vers. 4. *Nam — moriatur.* In libro Exodi ambo hæc præcepta habentur.

Vers. 5. *Vos — in tuum vertitur commodum.* Difficilis est horum ordo verborum, nisi primum rem enarremus. Seniores Judæorum docuerant juvenes, ut prætextu divini cultus parentes contemnerent. Si quis enim parentum peteret a filio ovem aut vitulum, aut aliud quippiam, præcipiebant illis, ut dicerent : Munus est Deo, quodcumque ex me in tuum vertitur commodum, hoc est, Deo consecratum est quodcumque a me lucrifacis : et ita docebant eos despiciere parentes ac legem transgredi. Ignominia siquidem est, legisque transgressio, filios resistere parentibus. Nam et ipsos parentes Dei prætextu fraudabant re debita, et nec Deo illam offerebant. Hæc itaque rei narratio est. Nunc vero oportet et dicta interpretari. *Vos autem dicitis*, hoc est, vos interpretamini, vos docetis deceptionem illam humanam : Quisquis dixerit patri vel matri, *Munus est Deo consecratum quidquid ex me in tuum vertitur commodum*, sive quidquid ex me lucrifacere cupis.

† Quidam autem per defectum interpretantur hoc dictum dicentes : Deus quidem hæc vel illa præcepit ; vos autem hæc rejicientes dicitis, Quisquis dixerit patri vel matri, *Corban* sive *munus* est Deo quesitum, quodcumque ex me in tuum vertitur commodum. liberatus est. Hoc enim dicunt deficere, utpote Judæis notum ad quos dirigebat sermonem.

Vers. 5. *Et — suam.* Et talis homo jam impudens effectus, deinceps non honorabit parentes suos.

Vers. 6 *Et — vestram.* Cum manifeste demonstraverit illos iniquitatis præceptores esse, ex consequenti quoque discipulos suos accusatione liberavit quod illorum non servarent traditionem, qui Dei præceptum non servabant.

Vers. 7. *Hypocritæ — Isaias.* Hypocritas illos dixit quia legem servare videbantur, ipsam tamen

Α 'Ο δε — ὑμῶν ; Οὐκ εἶπεν, ὅτι καλῶς ποιῶσι παρβαίνοντες, ἵνα μὴ θῶ τοῖς Ἰουδαίοις ἀφορμὴν φιλονεικίας, οὐδ' ὅτι κακῶς ποιοῦσιν, ἵνα μὴ βεβαιώσῃ τὴν τοιαύτην παράδοσιν, οὐδὲ διαβάλλει τοὺς παραδόντας αὐτὴν, ἵνα μὴ ὡς ὑβριστὴν τοῦτον ἀποστραφῶσιν, ἀλλ' εὐθὺς ἀντεγκαλεῖ περὶ μείζονος ἀμαρτημάτων, δεικνύς, ὅτι τοὺς τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ παραβαίνοντας οὐ χρὴ μίμψασθαι τοῖς παραβαίνουσιν ἀνθρώπων παράδοσιν. Εἶτα λέγει, καὶ ποῖαν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ παραβαίνουσι, καὶ διὰ ποῖαν παράδοσιν αὐτῶν, καὶ εἰς μέσον φέρει μάλιστα τὴν ἐπιπολάζουσαν τότε παρανομίαν.

B 'Ο γὰρ — τελευταίω. Ἐν τῇ βίβλῳ τῆς Γενέσεως (76) καὶ ἀμφω αὐτὰ αἱ ἐντολαὶ κεῖνται.

Γμεις — ὠφεληθῆς. Δυσχερῆς (77) ἡ τῶν ῥητῶν τούτων ἔσται σύνταξις, εἰ μὴ προδιηγησόμεθα τὴν ὑπόθεσιν. Οἱ πρεσβύτεροι τῶν Ἰουδαίων ἐπαίδευσαν τοὺς νέους, ἐν προφάσει εὐσεβείας, καταφρονεῖν τῶν γονέων. Εἰ γὰρ τις τῶν γονέων ἐξήτασε λαβεῖν ἀπὸ τῶν (78) τοῦ υἱοῦ πρόβατον, ἢ μόσχον ἢ ἑτέρον τι, παρῆγγελλον αὐτοῖς λέγειν, ὅτι δῶρὸν ἔστι τῷ Θεῷ, ὃ ἂν εἴξ ἔμοῦ ὠφεληθῆς, ταυτίσται, ἀφείρωται τῷ Θεῷ, ὃ ἂν εἴξ ἔμοῦ κερδαίνει. Καὶ οὕτως ἐδίδασκον αὐτοὺς ἀτιμᾶζειν τοὺς γονεῖς καὶ παρανομεῖν. Ἀτιμία γὰρ, τὸ τοὺς παίδας ἀπάτην τοὺς γονεῖς, καὶ παρανομία. Τοὺς τε γὰρ γονεῖς ἀπεστέρουν προφάσει τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐδὲ τῷ Θεῷ προσέφρον. Ἡ μὲν οὖν διήγησις τοιαύτη. Χρὴ δὲ λοιπὸν ἐρμηνεύσαι καὶ τὰ ῥητά. Ὑμεις δὲ λέγετε, ἀντὶ τοῦ, Ὑμεις ἐρμηνεύετε, ὑμεῖς διδάσκατε τὴν ἀπάτην τὸν ἀνθρώπου ἐκείνου, ὃς ἂν εἴπῃ τῷ πατρὶ ἢ τῷ μητρὶ, ὅτι δῶρὸν ἔστι τῷ Θεῷ ὃ ἂν εἴξ ἔμοῦ ὠφεληθῆς, εἴτουν, ὃ ἂν εἴξ ἔμοῦ κερδαίνει θέλῃς.

[Τινὲς (80) δὲ ἑλλειπτικῶς τὸ ῥητὸν ἐρμηνεύουσας, φασίν, ὅτι ὁ μὲν Θεὸς ἐνετείλατο τάδε καὶ τάδε ὑμεῖς δὲ, ταῦτα ἀθετοῦντες, λέγετε, ὅτι ὃς ἂν εἴπῃ τῷ πατρὶ ἢ τῷ μητρὶ Κορβάν, ἤτοι, δῶρὸν ἔστι τῷ Θεῷ τὸ ζητούμενον, ἠλευθέρωται. Τοῦτο γὰρ λέγουσιν ἑλλείπειν, ὡς τοῖς Ἰουδαίοις γνώριμον, πρὸς οὓς εἴρηκε τὴν λόφον.]

Καὶ — αὐτοῦ. Καὶ ὁ τοιοῦτος ἀνθρώπος, ἀναίσχυντος τοῦ λοιποῦ γινόμενος, οὐκ ἐτι τιμᾶσει τοὺς γονεῖς αὐτοῦ.

Καὶ — ἡμῶν. Προδήλως ἀποδείξας αὐτοὺς παρανομίας διδάσκαλους, ἀπέλλαξε μίμψειν λοιπὸν καὶ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, μὴ τηροῦντας τὴν παράδοσιν τῶν μὴ τηρούντων τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ.

Υποκριταὶ — Ἡσαίας. Ὑποκριτὰς αὐτοὺς εἶπεν, ὡς δοκοῦντας μὲν ἐνόμους, ὄντας δὲ παρανό-

Variæ lectiones et notæ

(76) Imo, τῆς Ἐξόδου. Scilicet Exod. xi, 12 ; xxi, 17. Atque ita legit etiam Hentenius.

(77) Hæc Huetius, tanquam ex Origenis catena, laudat ad Orig. III. p. 489. nota δ.

(78) Τῶν ἀβέσθ Α.

(79) Ἐάν, Α.

(80) Inclusa in margine habet A.

μους. Ἄγει δὲ τὸν προφήταν εἰς μέσον, παλὰ κατηγοροῦντα αὐτῶν, ἀ νῦν οὗτος κατηγόρησε, καὶ δείκνυσιν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ κάκεινα δι' ἐκείνου φθηγάμενος.

Λέγων — ἀνθρώπων. Εἰπὼν, ὅτι Ἐγγίζει μοι τὸ στόματι, ἐφηρμήνευσε τοῦτο, προσθεῖς, ὅτι Καὶ τοῖς χεῖλεσί με τιμᾷ Θεὸν ὁμολογῶν ἔμε καὶ ποιητὴν, καὶ Κύριον τοῦ παντός· ἢ δὲ καρδία αὐτῶν πόθρῳ διίσταται ἀπ' ἐμοῦ, μὴ πλησιάζουσα τοῖς ἑμοῖς θαλήμασι· μάτῃν δὲ σέβονται με, ἢ μὴ τὰς ἑμὰς φυλάσσοντες ἐντολάς, ἀλλὰ διδάσκοντες διδασκαλίαις, οὔσας ἐντάλματα ἀνθρώπων, καὶ οὐ τοῦ Θεοῦ. Φοβηθῶμεν οὖν καὶ ἡμεῖς, ὁ τοῦ Χριστοῦ λαός, μὴ καὶ καθ' ἡμῶν ταῦτα βῆθει.

Καὶ — αὐτοῖς. Ἐκείνους μὲν ἐπιστομίσας καὶ κατάσχινας ἀφῆκεν, ὡς ἀνιάτους· τρέπει δὲ τὸν λόγον πρὸς τὸν ὄχλον, ὡς ἀξιολογώτερον.

Ἄκουε — συνίετε. Ἄκουε, ὁ ἐρῶ, καὶ γινώτε αὐτό. Λέγει δὲ τοῦτο, τιμῶν αὐτοῦς, ἵνα εὐπαράδεκτον γένηται τὸ βῆθησόμενον.

Ὁ — ἀνθρωπον. Κοινοί, ἀπὸ τοῦ, μαινέει. Λέγει τοίνυν, ὅτι οὐχ ὁ ἀπὸ τῶν ἀνίπτων χεῖρῶν ῥύπος, μετὰ τῶν βρωμάτων εἰσερχόμενος εἰς τὸ στόμα, μαινέει τὸν ἀνθρωπον· οὐδὲ γὰρ ἀπτεται τῆς ψυχῆς· μόνον γὰρ μιαρὸν ἢ ἁμαρτία, βλάπτουσα τὴν ψυχήν. Ἢ μὲν οὖν πρόχειρος ἐρμηνεία τοῦ ῥητοῦ τοιαύτη.

Φασὶ δὲ καὶ ἄλλην ὑποκεκρύφθαι βαθυτέραν, ὅτι οὐδὲν, παρὰ Θεοῦ γενόμενον, φύσει μιαρὸν ἐστὶ. Φησὶ γὰρ ὁ Μωϋσῆς. Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα, ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοῦ, καλὰ λίαν. Καὶ λέγουσι διὰ ταύτης τῆς βαθυτέρας τῆν τῶν βρωμάτων ἐκβάλλεσθαι παρατάρησιν, ἢν Ἰουδαῖοι παρεφυλάττοντο. Τοῦ γὰρ περὶ βρωμάτων νόμου συμβολικὴν θεωρίαν ἔχοντος, οἱ Ἰουδαῖοι μηδὲν ὑψηλὸν ἐνοεῖν δυνάμενοι, σωματικῶς πάντα καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον ἐξελαμβάνοντο.

Ἄλλὰ — ἀνθρωπον. Ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ στόματος πᾶς λόγος· ἀλλὰ περὶ τοῦ πονηροῦ λέγει νῦν, ὅς ἔχει πηγὴν τὴν καρδίαν. Προϊὼν δὲ σαφηνίζει τὰ ἀσαφῶς ἐνταῦθα βῆθέντα.

Τότε — ἐσκανδαλίσθησαν. Ποῖον λόγον Διπλαρὴ τὸν λέγοντα, ὅτι οὐ τὸ εἰσερχόμενον εἰς τὸ στόμα κοινοῖ τὸν ἀνθρωπον. Ἀνέτριπε γὰρ τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων.

Ὁ δὲ — ἐκριζωθήσεται. Φυτεῖαν λέγει νῦν τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων καὶ τὰ ἐντάλματα τῶν ἀνθρώπων.

Ἄφατε — αὐτοῦς. Ὡς ἀνιάτους. Διὰ τοῦτο γὰρ οὐδὲ ἐθεράπευσε τὸ σκάνδαλον αὐτῶν, εἰδὼς αὐτοῦς οὐδὲν ὠφελήθησόμενους.

Ὁδηγεῖ τυφλῶν. Τυφλοῦς αὐτοῦς φῆσιν, ὡς παρωθέντες τὸν τῆς ψυχῆς ὀφθαλμὸν ὑπὸ τοῦ ῥεύματος τῶν παθῶν, καὶ ὡς μὴ δυναμένους ἐνατενίζειν τῷ

A transgrediebantur. Prophetam autem in medium adducit, qui jam olim illos accusabat de his, de quibus ipse nunc eos accusat; et se eum esse ostendit, qui etiam illa per prophetam loquebatur.

Vers. 7. *Dicens* — V. 9. *hominum*. Postquam dixit: *Appropinquat mihi ore*, interpretatus est hoc, addens: *Et labiis me honorat*, Deum me esse confitens et Creatorem ac Dominum universi. Cor autem eorum longe abest a me, non appropinquans meis voluntatibus. Frustra autem colunt me, cum mea non servant præcepta, sed doceant doctrinas quæ sunt præcepta hominum et non Dei. Timeamus ergo et nos qui sumus Christi populus, ne etiam adversum nos hæc dicantur.

B Vers. 10. *Et* — *eis*. Illos tanquam incurabiles reliquit, ubi silentium eis imposuisset, eosque confudisset: convertit autem sermonem ad turbam tanquam digniorem quæ audiat.

Vers. 11. *Audite* — *intelligite*. Audite quod dico et intelligite illud. Hoc autem ait honorans illos, ut facilius suscipiatur quod dicturus est.

Vers. 11. *Non* — *hominem*. Hoc est: Non sor-des manuum illotarum quæ una cum escis in os ingrediuntur contaminant aut conspurcant hominem, quia nec tangunt animam: solum namque peccatum foedum est, quod animæ nocet. Talis autem dicti hujus interpretatio in promptu est.

C Aiunt autem et alteram profundius esse reclusam, puta quod nihil factum a Deo, natura impurum est. Ait enim Moses: *Et vidit Deus quæcumque fecerat, et ecce bona valde*⁵¹. Dicunt ergo hac profundiori interpretatione ciborum rejici observationem, quam Judæi servabant. Nam cum lex, quæ de cibis erat, allegoricum haberet intellectum, Judæi qui nihil excelsum cogitare poterent, corporaliter et prout in conspectu erant, omnia excipiebant.

Vers 11. *Sed* — *hominem*. Egreditur de ore omnis sermo: sed nunc de malo loquitur, qui cor pro fonte habet. In sequentibus autem manifestiora reddit, quæ hic obscure dicta sunt.

Vers. 12. *Tunc offensos* — *fuisse*. Quo sermone? Eo videlicet quo dicebat: Non quod intrat in os, impurum reddit hominem; subvertebat enim traditionem seniorum.

Vers. 13. *At ille* — *eradicabitur*. Plantationem nunc dicit traditionem seniorum et præcepta hominum.

Vers. 14. *Sinite* — *illos*. Tanquam incurabiles, Ideo enim neque ipse curavit illorum offensionem, sciens nihil illis profuturum esse quidquid diceret.

Vers. 14. *Duces* — *cæcorum*. Cæcos vocat eos tanquam animæ oculo a fluxu affectionum exæccatos, et quasi non potentes oculos intendere in

⁵¹ Gen. 1, 31.

lucem veritatis. Nec solum hoc, sed et duces eorum qui ab ignorantia Scripturarum exœcati sunt. Grande siquidem malum est aliquem esse cœcum : eum vero qui cœcus est, ducatum alteri cœco præstare, duplex certe malum est.

Vers 14. *Cæcus — cadunt.* Hoc manifestum est.

Vers. 15. *Respondens — hanc.* Marcus autem dixit : *Et cum ingressus esset domum semotus a turba, interrogaverunt eum discipuli ejus de parabola*⁵³. Cum enim Petrus inchoasset, alii quoque pariter interrogaverunt. Parabolam autem vocant Hebræi ænigma et sermonem obscurum. Nam quia superior dixerat Christus, *Quod egreditur de ore hoc impurum reddit hominem*⁵³, deinde, sicut refert Marcus, subjunxerat, *Si quis habet aures ad audiendum audiat*⁵⁴, visus est eis sermo obscurus, et ideo parabolam illum vocantes de ipso interrogant.

Vers. 16. *Jesus autem — V. 17. emittitur.* Omnia hæc per interrogationem legenda sunt.

Marcus autem postquam dixit : *Et in successum egreditur*, addit : *Quod purgat omnes escas*⁵⁵, hoc est puras relinquit. Dictæ enim sordes in secessum egressæ, pura relinquunt quæ intus remanent alimenta, quæ videlicet natura retinuit.

† Ἐδρα quidem inter alia significat etiam corporis partem qua sedetur. Ejus autem compositum ἀπρεδρῶν, ὄνος, infimus est, vel stercus, quod secernitur.

Vers. 18. *Quæ — hominem.* Dixit enim etiam vicesimo secundo capite, quod ex abundantia cordis os loquitur⁵⁶. Primum enim in corde concupiscimus : deinde quod desideratum est, per os educimus, et ita quod foris ingreditur, rursum foras procedit ; quod autem ab interioribus egreditur, adhuc intus manet et contaminat

Vers. 19. *A — blasphemiarum.* Marcus vero latius enumerat et alia : *avaritiam, malitiam, dolum, impudicitiam, oculum pravum, superbiam et stultitiam*⁵⁷. Ut autem breviter et aperte dicam, cogitationes malæ sunt nocivæ concupiscentiæ : cædes vero, furtum, falsum testimonium, avaritia, dolum et superbia nota sunt ; adulterium autem est, ad alienam uxorem accedere ; fornicatio vero ad eam quæ virum non habet ; blasphemia

⁵³ Marc. vii, 17. ⁵⁴ Matth. xii, 34. ⁵⁵ Marc. vii, 22. ⁵⁶ ibid. 19. ⁵⁷ Matth. xiii, 34. ⁵⁷ Marc. vii, 22.

Variae lectiones et notæ.

(81) Hentenius omittit ἀκμήν — ἔτι, relinqua autem cum proximo scholio conjungit.

(82) Καθαρίζων, A.

(83) Ἀπολιμπάνων, A.

(84) Inclusa habet in marg. B.

(85) Κοπρῶν non est stercus, ut reddidit Hentenius. Nam id est κόπρος. Sed κοπρῶν est receptaculum stercoreis, quo stercus ejicitur.

ἄφωτι τῆς ἀληθείας. Καὶ μὴ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ὀδηγούς ὄντας τῶν πεπηρωμένων ὑπὸ τῆς ἀγνοίας τῶν Γραφῶν. Μίγα μὲν γὰρ κακὸν τὸ τυφλὸν εἶναι τενα· τὸ δὲ καὶ τυφλὸν ὄντι ὀδηγεῖν ἕτερον διπλοῦν ἄρα κακόν.

Τυφλὸς — ἐμπεσοῦνται. Τοῦτο σαφές ἐστίν.

Ἀποκριθεὶς — ταύτην. Ὁ δὲ Μάρκος εἶρηκεν, ὅτι Καὶ ὅτε εἰσῆλθεν εἰς οἶκον ἀπὸ τοῦ ὄχλου, ἐπρωτίτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ περὶ τῆς παραβολῆς. Τοῦ Πέτρου γὰρ προκαταρξαμένου, καὶ οἱ ἄλλοι συνεπρωτίτησαν. Παραβολὴν δὲ καλοῦσιν Ἑβραῖοι τὸ αἰνίγμα, τὸν σκοτεινὸν λόγον. Καὶ ἔπει εἶπεν ὁ Χριστὸς ἄνωτέρω, ὅτι Τὸ ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ στόματος, τοῦτο κοινὸν τὸν ἄνθρωπον· εἶτα, καθά φησι Μάρκος, ἐπήγαγεν, ὅτι Ὁ ἔχων ὄτα ἀκούειν ἀκουέτω· καὶ ἔδοξε αὐτοῖς ἀσαφὲς ὁ λόγος παραβολῆν τοῦτον ὀνομάσαντες, ἐρωτῶσι περὶ τούτου.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — ἴστε ; Ἀκμήν, ἂντι τοῦ ἔτι. Κατ' ἐρώτησιν δὲ καὶ τοῦτο καὶ τὰ (81) ἐξῆς.

Οὐκω — ἐβάλλεται ; Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι Καὶ εἰς τὸν ἀπρεδρῶνα ἐκπορεύεται, προσέθηκεν, Ὅτι καθαρίζον (82) πάντα τὰ βρώματα, τουτέστι, καθαρὰ ἀπολιμπάνον (83). Καὶ γὰρ ὁ δηλωθεὶς ῥύπος ἐξέρχεται εἰς τὸν ἀπρεδρῶνα, καθαρὰ ἀφίεις ἔνδον πάντα τὰ βρώματα, ὅσα δηλαδὴ παρακατέσχεν ἡ φύσις.

[Ἐδρα (84) μὲν τὸ μέρος τοῦ σώματος, ἀπρεδρῶν δὲ ὁ κοπρῶν (85).]

Τὰ — ἄνθρωπον. Εἶρηκε γὰρ καὶ πρὸς τῷ τέλει τοῦ εἰκοστοῦ δευτέρου κεφαλαίου, ὅτι ἐκ τοῦ περιστύματος τῆς καρδίας τὸ στόμα λαλεῖ. Ἐνθυμούμεθα (86) γὰρ πρῶτον ἐν τῇ καρδίᾳ, εἶτα τὸ ἐνθυμηθὲν ἐξάγομεν διὰ τοῦ στόματος. Καὶ τὸ μὲν ἐξῶθεν εἰσπορευόμενον, ἐξῶ πάλιν χωρεῖ· τὸ δὲ ἔσωθεν ἐκπορευόμενον, ἔσω πάλιν μένει, καὶ μαιίνει.

Ἐκ — βλασφημίας. Ὁ δὲ Μάρκος πλατύτερον ἐπαριθμεῖται καὶ ἕτερα· πλεονεξίαν, πονηρίαν, δόλον, ἀσελγίαν, ὀφθαλμὸν πονηρὸν, ὑπερηφανίαν καὶ ἀπροσύννη· συντόμως δὲ καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, διαλογισμοὶ μὲν εἰσι πονηροὶ τὰ βλαβερά ἐνθυμήματα· ὁ δὲ φόνος, καὶ ἡ κλοπὴ, καὶ ἡ ψευδομαρτυρία, καὶ ἡ πλεονεξία καὶ ὁ δόλος, καὶ ἡ ὑπερηφανία, γνώριμα. Μοιχεία δὲ ἴσθι τὸ εἰς τὴν ὑπ᾿ ἀνδρῶν (87) ἀπέλθειν· πορνεία δὲ τὸ εἰς τὴν μὴ

(86) Ἐνθυμούμενος, A.

(87) Ita uterque codex. Atque ita etiam videtur legisse Hentenius, nisi prorsus loco eis invenerit, quod ipse etiam malim. Sed idem mox reperitur. Forte ἀπέλθειν corruptum est, quod non memini legere hoc sensu. Deinde eis videtur notare non ad sed contra, ut porneiv εν εις. Rariora saepenumero Euthymius adhibet vocabula. Forte scripsit ἐδρατε-

ἔχουσαν ἄνδρα· βλασφημία δὲ τὸ ὑβρίζειν τὸν Θεόν, ἢ ἀχαριστεῖν αὐτῷ ἢ μίμρισθαι αὐτῷ· πονηρία δὲ τὸ μελετᾶν (88) κατὰ τινος, ἢ ὑπολαμβάνειν, ἢ μὴ χρῆσθαι περὶ αὐτοῦ· ἀσέλιγεια δὲ ἡ ἄρσενουκοιτία, καὶ εἴ τι τοιοῦτον ἀκόλαστον· ὀφθαλμὸν δὲ πονηρὸν ἐνταῦθα λέγει, τὴν βασκανίαν (89)· ἀφροσύνη δὲ κυρίως τὸ μὴ εἰδέναι τὸν Θεόν. Εἶπε γὰρ, φησίν, ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἔστι Θεός, εἰσὶ δὲ καὶ ἑτεροὶ κάκιστοι μυριαί. Παρίλιπε δὲ νῦν (90) ταύτας ὁ Χριστός, διὰ τὸ ἀρκεῖν τὰ ῥηθέντα πρὸς τὴν κάκεινων διάγνωσιν. Ταῦτα δὲ πάντα ἐκ τῆς καρδίας εἶπεν ἐξέρχονται, διότι τὰς ἀρχὰς ἐξ αὐτῆς ἔχουσιν. Ἀρχαὶ γὰρ τούτων αἱ ἐνθυμήσεις, ἃς ἡ καρδία πηγάζειν εἰσῶθεν. Ἐπεὶ δὲ ἐκ τῆς καρδίας ἐξέρχονται, πάντως καὶ ἐκ τοῦ στόματος, ὅταν ὑπερβλύσαντων (91) ἐν τῇ καρδίᾳ, δίκην πονηροῦ χυμοῦ, τὸ περιττεῦσθαι ἐξιμεσθῆναι βιάσθαι.

Ταῦτα — ἄνθρωπον, μαθόντες ἤδη καὶ ἡμεῖς τὰ μαιίνοντα τὸν ἄνθρωπον, ταύτην ἄρα τὴν ῥυπαρίαν ἀπορρίψωμεν, τὴν κληιδούσαν τὴν ψυχὴν. Ἐάν γὰρ ὅλοις ποταμοῖς τὸ σῶμα λούσης, οὐδὲν ὄφελος, ἀκαθάρτου μενούσης αὐτῆς, ἥτις ὑδάτι σακάρων καὶ καθαρσίοις ἀρετῶν ἀπολούεται.

ΚΕΦ. ΚΘ, Περὶ τῆς Χανααναίας.

Καὶ — Σιδῶνος. Αὗται αἱ πόλεις τῶν Χανααναίων ἦσαν. Πῶς οὖν, τοῖς μαθηταῖς ἐντεταλμένοις, εἰς ὁδὸν ἰθῶν μὴ ἀπελθεῖν, αὐτὸς ἀπεισιν; Οὐκ ἀπῆλθε κηρύξων· εἰς τοῦτο γὰρ καὶ τοὺς μαθητὰς ἐκώλυσεν· ἀλλὰ θέλων ἀδειασαί (92) μικρὸν. Διὸ καὶ μετὰ τὸ ἀπελθεῖν, ὡς ὁ Μάρκος εἶπεν, εἰσελθὼν εἰς (93) οἰκίαν, οὐδένα ἤθελε γινῶναι, καὶ οὐκ ἠδύνηθη λαθεῖν.

Καὶ — αὐτῷ. Ὁ δὲ Μάρκος φησίν· Ἦν δὲ ἡ γυνὴ Ἑλληνίς, Σύρα, Φοινίκισσα τῷ γένει, τουτέστιν, Ἑλληνίς μὲν τὴν θρησκείαν Σύρα δὲ τῇ διαλέκτῳ, Φοινίκισσα δὲ τῷ γένει, εἶπουν τῷ ἔθνει. Φοινίκης γὰρ οἱ Χανααναῖοι ἔλεγοντο, διὰ τὸ μητρόπολιν ἔχουσαν τὴν Φοινίκην. Ἀκούσασα δὲ πάλα μὲν τὴν φῆμιν αὐτοῦ, νῦν δὲ, ὅτι (94) ἐπιπεδῆμικεν, ἀνιχνεύσεν αὐτόν.

[(95) Συροφοινίκισσά (96) ἐστὶν ἡ ἐκάστου ψυχῆ, ἔχουσα, καθάπερ θυγατέρα, τὴν διάνοιαν κεντρατημένην τῇ φιλίᾳ τῆς ὕλης, καὶ διὰ τοῦτο ἐπιληπτειομένην καὶ διαρρήσσομένην.]

⁸⁸ Psal. xiii, 1. ⁸⁹ Matth. x, 5. ⁹⁰ Marc. vii, 24.

Variæ lectiones et notæ.

ρεῖν, cujus tamen exempla ignoro, etsi nota sunt ἀεὶτερος, ἀεὶτηρία. — Ad vocabula ἀπελθεῖν εἰς noto tantum locum fere similem supra p. 25, 23. Ibi est, εἰσελθεῖν πρὸς αὐτὴν, ὡς εἰς πόρνην. *Ex Addendis.*

(88) Hentenius, mala. Videtur ergo excidisse κακί, ob proximum κατά.

(89) Omittit codex B τὴν βασκανίαν.

(90) Νῦν, abest A.

(91) Intell. αὐτῶν.

(92) Ἀδειασαί, A. Ἀδειάζειν, quod raro occurrit,

A autem esse Deo contumeliosum vel ingratum, aut illum accusare; malitia est cogitare mala adversus aliquem, aut suspicari de illo quæ non oportet: impudicitia est concubitus cum masculino, aut si quæ est hujusmodi lascivia; oculum autem malum vocat invidiam; stultitia vero proprie est non nosse Deum: *Dixit stultus, inquit in corde suo, Non est Deus* ⁸⁸. Sunt autem et alia mala innumera quæ nunc prætermisit Christus, eo quod sufficiant ea quæ dicta sunt, ad habendam etiam illorum notitiam. Hæc ergo a corde dixit egredi, quoniam ab illo principium habent. Horum autem principia concupiscentiæ sunt, quæ a corde solent emanare.

B Quia vero a corde, omnino etiam ab ore egrediuntur: quando in corde ebulliendo in modum mali humoris, quod superfluum est evomi cogitur.

Vers. 20. *Hæc — hominem.* Scientes et nos deinceps quæ sint ea quæ hominem contaminant, hanc sane immunditiam abjiciamus, quæ sordidam reddit animam. Si enim ipsa sit impura, etiamsi totis fluminibus corpus laveris, nihil tibi proderit; illa vero, aqua lacrymarum et purificatione virtutum abluitur.

C CAP. XXIX. De Phœnicissa sive Chananæa.

Vers. 21. *Et — Sidonis.* Hæ civitates Chananæorum erant. Quomodo ergo qui discipulis præcepit ne in viam gentiam abirent ⁸³, ipse abiret? Non abire prædicaturus, sed ut paululum requiesceret. Ideo etiam postquam abiisset, ingressus domum, prout Marcus ait ⁹⁰, neminem scire voluit, nec potuit latere.

Vers. 22. *Et — an eum.* Marcus ait: *Ἐστὶ αὐτῆς mulier Græca. Syra, Phœnicissa*, hoc est Græca quidem religione, Syra vero lingua. Phœnicissa vero genere sive gente. Phœnices enim Chananæi dicebantur, eo quod metropolim Phœnicem haberent. Hæc ergo cum famam quidem ejus jam olim audisset, nunc vero quod eo accessisset, secuta est ejus vestigia.

† Syra Phœnicissa est cujusque anima, mentem quasi filiam habens, quæ materiæ tenetur amore; et ideo comitiali morbo laborat, ac discruciaci dicitur.

⁸ ibid. 26.

est ex ἀδεια, notatque ἀδειαν ἔχειν, ἐν ἀδεια ζῆν. Hoc loco ἀδειαν πραγμάτων, ἀδειαν τοῦ διδάσκειν ἔχειν.

(93) Τὴν, quod vulgares aditiones habent, omittit infra in contextu.

(94) Ὅτι habet uterque codex. Ne ergo quis conjiciat ὅτι, ex superioribus repetendum, τὸ ἀκούσασα, ut sit, νῦν δὲ ἀκούσασα, ὅτι.

(95) Quæ inclusimus, ea B habet in margine.

(96) Ita alii legunt.

lucem veritatis. Nec solum hoc, sed et duces eorum qui ab ignorantia Scripturarum excæcati sunt. Grande siquidem malum est aliquem esse cæcum : eum vero qui cæcus est, ducatum alteri cæco præstare, duplex certe malum est.

Vers 14. *Cæcus — cadunt.* Hoc manifestum est.

Vers. 15. *Respondens — hanc.* Marcus autem dixit : *Et cum ingressus esset domum semotus a turba, interrogaverunt eum discipuli ejus de parabola*⁵². Cum enim Petrus inchoasset, alii quoque pariter interrogaverunt. Parabolam autem vocant Hebræi ænigma et sermonem obscurum. Nam quia superius dixerat Christus, *Quod egreditur de ore hoc impurum reddit hominem*⁵³, deinde, sicut refert Marcus, subjunxerat, *Si quis habet aures ad audiendum audiat*⁵⁴, visus est eis sermo obscurus, et ideo parabolam illum vocantes de ipso interrogant.

Vers. 16. *Jesus autem — V. 17. emittitur.* Omnia hæc per interrogationem legenda sunt.

Marcus autem postquam dixit : *Et in successum egreditur*, addit : *Quod purgat omnes escas*⁵⁵, hoc est puras relinquit. Dictæ enim sordes in cessum egressæ, pura relinquunt quæ intus remanent alimenta, quæ videlicet natura retinuit.

† Ἐδρα quidem inter alia significat etiam corporis partem qua sedetur. Ejus autem compositum ἀφεδρών, ὄνος, infimus est, vel sterces, quod secernitur.

Vers. 18. *Quæ — hominem.* Dixit enim etiam vicesimo secundo capite, quod ex abundantia cordis os loquitur⁵⁶. Primum enim in corde concupiscimus : deinde quod desideratum est, per os educimus, et ita quod foris ingreditur, rursum foras procedit ; quod autem ab interioribus egreditur, adhuc intus manet et contaminat

Vers. 19. *A — blasphemix.* Marcus vero latius enumerat et alia : *avaritiam, malitiam, dolum, impudicitiam, oculum pravum, superbiam et stultitiam*⁵⁷. Ut autem breviter et aperte dicam, cogitationes malæ sunt nocivæ concupiscentiæ : cædes vero, furtum, falsum testimonium, avaritia, dolum et superbia nota sunt ; adulterium autem est, ad alienam uxorem accedere ; fornicatio vero ad eam quæ virum non habet ; blasphemia

⁵² Marc. vii, 17. ⁵³ Matth. xii, 34. ⁵⁴ Marc. vii, 22. ⁵⁵ ibid. 19. ⁵⁶ Matth. xiii, 34. ⁵⁷ Marc. vii, 22.

Varie lectiones et notæ.

(81) Hentenius omittit ἀκμὴν — ἔτι, relinqua autem cum proximo scholio conjungit.

(82) Καθαρίζων, A.

(83) Ἀπολιμπάνων, A.

(84) Inclusa habet in marg. B.

(85) Κοπρών non est sterces, ut reddidit Hentenius. Nam id est κόπρος. Sed κοπρών est receptaculum stercores, quo sterces ejicitur.

φωτὶ τῆς ἀληθείας. Καὶ μὴ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ὀδηγούς ὄντας τῶν πεπρωμένων ὑπὸ τῆς ἀγνοίας τῶν Γραφῶν. Μίγα μὲν γὰρ κακὸν τὸ τυφλὸν εἶναι τινὰ· τὸ δὲ καὶ τυφλὸν ὄντα ὀδηγεῖν ἕτερον διπλοῦν ἄρα κακόν.

Τυφλὸς — ἱμπεσοῦνται. Τοῦτο σαφές ἐστίν.

Ἀποκριθεὶς — ταύτην. Ὁ δὲ Μάρκος εἴρηκε, ὅτι καὶ ὅτε εἰσῆλθεν εἰς οἶκον ἀπὸ τοῦ ὄχλου, ἐπαρώτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ περὶ τῆς παραβολῆς. Τοῦ Πέτρου γὰρ προκαταρξαμένου, καὶ οἱ ἄλλοι συνεπαρώτησαν. Παραβολὴν δὲ καλοῦσιν Ἑβραῖοι τὸ αἶνιγμα, τὸν σκοτεινὸν λόγον. Καὶ ἐπὶ εἶπεν ὁ Χριστὸς ἑνωτέρω, ὅτι τὸ ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ στόματος, τοῦτο κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον· εἶτα, καθὰ φησι Μάρκος, ἐπήγαγεν, ὅτι Ὁ ἔχων ὅσα ἀκούειν ἀκούει· καὶ ἔδοξεν αὐτοῖς ἀσαφὴς ὁ λόγος· παραβολὴν τοῦτον ὀνομάσαντες, ἐρωτῶσι περὶ τοῦτου.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — ἔστε ; Ἀκμὴν, ἀντὶ τοῦ ἔτι. Κατ' ἐρώτησιν δὲ καὶ τοῦτο καὶ τὰ (81) ἐξῆς.

Ὅσῳ — ἐκβάλλεται ; Ὁ δὲ Μάρκος εἰπὼν, ὅτι καὶ εἰς τὸν ἀφεδρώνα ἐκπορεύεται, προσέθηκεν, Ὅτι καθαρίζον (82) πάντα τὰ βρώματα, τουτέστι, καθαρὰ ἀπολιμπάνων (83). Καὶ γὰρ ὁ δηλωθεὶς ῥύπος ἐξέρχεται εἰς τὸν ἀφεδρώνα, καθαρὰ ἀφείκει ἔσθον πάντα τὰ βρώματα, ὅσα δηλαδὴ παρακατιέσχην ἢ φύσις.

[Ἐδρα (84) μὲν τὸ μέρος τοῦ σώματος, ἀφεδρών δὲ ὁ κοπρών (85).]

Τὰ — ἄνθρωπον. Εἴρηκε γὰρ καὶ πρὸς τῷ τελει τοῦ εἰκοστοῦ δευτέρου κεφαλαίου, ὅτι ἐκ τοῦ περισσύματος τῆς καρδίας τὸ στόμα λαλεῖ. Ἐνθυμούμεθα (86) γὰρ πρῶτον ἐν τῇ καρδίᾳ, εἶτα τὸ ἐνθυμηθὲν ἐξάγομεν διὰ τοῦ στόματος. Καὶ τὸ μὲν ἐξῶθεν εἰσπορευόμενον, ἐξῶ πάλιν χωρεῖ· τὸ δὲ ἔσθων ἐκπορευόμενον, ἔσω πάλιν μένει, καὶ μαίνει.

Ἐκ — βλασφημία. Ὁ δὲ Μάρκος πλατύτερον ἐπαριθμεῖται καὶ ἕτερα· πλεονεξίαν, πονηρίαν, δόλον, ἀσελγίαν, ὀφθαλμὸν πονηρὸν, ὑπερηφανίαν καὶ ἀπροσύνην· συντόμως δὲ καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, διαλογισμοὶ μὲν εἰσι πονηροὶ τὰ βλαβερά ἐνθυμήματα· ὁ δὲ φόνος, καὶ ἡ κλοπὴ, καὶ ἡ ψευδομαρτυρία, καὶ ἡ πλεονεξία καὶ ὁ δόλος, καὶ ἡ ὑπερηφανία, γνώριμα. Μοιχεία δὲ ἐστὶ τὸ εἰς τὴν ὑπανδρὸν (87) ἀπέλθειν· πορνεία δὲ τὸ εἰς τὴν μη

(86) Ἐνθυμούμενος, A.

(87) Ita ulterque codex. Atque ita etiam videtur legisse Hentenius, nisi prorsus loco eis invenerit, quod ipse etiam malim. Sed idem mox reperitur. Forte ἀπέλθειν corruptum est, quod non memini legere hoc sensu. Deinde eis videtur notare non ad sed contra, ut παροινεῖν eis. Rariora sæpenumero Euthymius adhibet vocabula. Forte scripsit ἀβέλτε-

ἔχουσαν ἀνδρα· βλασφημία δὲ τὸ ὑβρίζειν τὸν Θεόν, ἢ ἀχαριστεῖν αὐτῷ ἢ μίμνῃσθαι αὐτῷ· πονηρία δὲ τὸ μελετᾶν (88) κατὰ τινος, ἢ ὑπολαμβάνειν, ἃ μὴ χρὴ περὶ αὐτοῦ· ἀπέλγεια δὲ ἢ ἀρσενοκοιτία, καὶ εἴ τι τοιοῦτον ἀκόλαστον· ὀφθαλμὸν δὲ πονηρὸν ἐνταῦθα λέγει, τὴν βασκανίαν (89)· ἀφροσύνη δὲ κυρίως τὸ μὴ εἶδέναι τὸν Θεόν. Εἶπε γὰρ, φησίν, ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἔστι Θεός, εἰσὶ δὲ καὶ ἕτεραι κακίαι μυρία. Παρλίπε δὲ νῦν (90) ταύτας ὁ Χριστός, διὰ τὸ ἀρκεῖν τὰ ρηθέντα πρὸς τὴν κακείνων διάγνωσιν. Ταῦτα δὲ πάντα ἐκ τῆς καρδίας εἶπεν ἐξέρχονται, διότι τὰς ἀρχὰς ἐξ αὐτῆς ἔχουσιν. Ἀρχαὶ γὰρ τούτων αἱ ἐνθυμήσεις, ἃς ἡ καρδία πηγάζει ἐκείνην. Ἐπεὶ δὲ ἐκ τῆς καρδίας ἐξέρχονται, πάντως καὶ ἐκ τοῦ στόματος, ὅταν ὑπερβλυσάντων (91) ἐν τῇ καρδίᾳ, δίκην πονηροῦ χυμοῦ, τὸ περιττεῖον ἐξεμσθῆναι βιάσεται.

Ταῦτα — ἄνθρωπον, Μαθόντες ἤδη καὶ ἡμεῖς τὰ μιάνοντα τὸν ἄνθρωπον, ταύτην ἄρα τὴν ῥυπαρίαν ἀπορρίψωμεν, τὴν κηλιδοῦσαν τὴν ψυχὴν. Ἐὰν γὰρ ὄλοις ποταμοῖς τὸ σῶμα λούσης, οὐδὲν ὄφελος, ἀκαθάρτου μενουσῆς αὐτῆς, ἥτις ὑδάτι δακρῶν καὶ καθαρσίοις ἀρετῶν ἀπολούεται.

ΚΕΦ. ΚΘ, Περὶ τῆς Χαναανίας.

Καὶ — Σιδῶνος. Αὗται αἱ πόλεις τῶν Χαναανίων ἦσαν. Πῶς οὖν, τοῖς μαθηταῖς ἐντεταλμένος, εἰς ὁδὸν ἰθῶν μὴ ἀπελθεῖν, αὐτὸς ἀπεισιν; Οὐκ ἀπῆλθε καρῶν· εἰς τοῦτο γὰρ καὶ τοὺς μαθητὰς ἐκώλυσε· ἀλλὰ θέλων ἀδειῶσαι (92) μικρὸν. Διὸ καὶ μετὰ τὸ ἀπελθεῖν, ὡς ὁ Μάρκος εἶπεν, εἰσαλθὼν εἰς (93) οἰκίαν, οὐδένα ἤθελε γινῶναι, καὶ οὐκ ἠδύνῃθη λαθεῖν.

Καὶ — αὐτῷ. Ὁ δὲ Μάρκος φησίν· Ἦν δὲ ἡ γυνὴ Ἑλληνίς, Σύρα, Φοινίκισσα τῷ γένει, τουτίστιν, Ἑλληνίς μὲν τὴν θρησκείαν Σύρα δὲ τῇ διαλέκτῳ, Φοινίκισσα δὲ τῷ γένει, εἴτουν τῷ ἔθνει. Φοινίκης γὰρ οἱ Χαναανῆες ἐλέγοντο, διὰ τὸ μητρόπολιν ἔχειν τὴν Φοινίκην. Ἀκούσασα δὲ πάλαι μὲν τὴν φήμην αὐτοῦ, νῦν δὲ, ὅτι (94) ἐπιεδέδημηκεν, ἀνεχρῆσεν αὐτόν.

[(95) Συροφοινίκισσά (96) ἐστίν ἡ ἐκάστου ψυχῆ, ἔχουσα, καθάπερ θυγατέρα, τὴν διάνοιαν κεκρατημένην τῇ φιλίᾳ τῆς ὕλης, καὶ διὰ τοῦτο ἐπιληπτουμένην καὶ διαδρῆσσομένην.]

⁸⁸ Psal. xiii, 1. ⁸⁹ Matth. x, 5. ⁹⁰ Marc. vii, 24. ⁹¹ ibid. 26.

Variæ lectiones et notæ.

ρεῖν, cuius tamen exempla ignoro, etsi nota sunt ἀεὶτερος, ἀεὶτερία. — Ad vocabula ἀπελθεῖν εἰς noto tantum locum fere similem supra p. 25, 23. Ibi est, εἰσαλθε πρὸς αὐτὴν, ὡς εἰς πόρην. *Ex Addendis.*

- (88) Hentenis, mala. Videtur ergo exoidiasse κακά, ob proximum κατὰ.
- (89) Omittit codex B τὴν βασκανίαν.
- (90) Nū, abest A.
- (91) Intell. αὐτῶν.
- (92) Ἀδειῶσαι, A. Ἀδειάζειν, quod raro occurrit,

A autem esse Deo contumeliosum vel ingratum, aut illum accusare; malitia est cogitare mala adversus aliquem, aut suspicari de illo quæ non oportet: impudicitia est concubitus cum masculino, aut si quæ est hujusmodi lascivia; oculus autem malum vocat invidiam; stultitia vero proprie est non nosse Deum: *Dixit stultus, inquit in corde suo, Non est Deus* 58. Sunt autem et alia mala innumera quæ nunc prætermisit Christus, eo quod sufficiant ea quæ dicta sunt, ad habendam etiam illorum notitiam. Hæc ergo a corde dixit egredi, quoniam ab illo principium habent. Horum autem principia concupiscentiæ sunt, quæ a corde solent emanare.

B Quia vero a corde, omnino etiam ab ore egrediuntur: quando in corde ebulliendo in modum mali humoris, quod superfluum est evomi cogitur.

Vers. 20. *Hæc* — *hominem*. Scientes et nos deinceps quæ sint ea quæ hominem contaminant, hanc sane immunditiam abjiciamus, quæ sordidam reddit animam. Si enim ipsa sit impura, etiamsi totis fluminibus corpus laveris, nihil tibi proderit; illa vero, aqua lacrymarum et purificatione virtutum abluitur.

C CAP. XXIX. *De Phœnicissa sive Chananæa.*

Vers. 21. *Et* — *Sidonis*. Hæ civitates Chananæorum erant. Quomodo ergo qui discipulis præcepit ne in viam gentiam abirent 52, ipse abiret? Non abire prædicaturus, sed ut paululum requiesceret. Ideo etiam postquam abiisset, ingressus domum, prout Marcus ait 60, neminem scire voluit, nec potuit latere.

Vers. 22. *Et* — *an eum*. Marcus ait: *Erti autem mulier Græca. Syra, Phœnicissa*, hoc est Græca quidem religione, Syra vero lingua. Phœnicissa vero genere sive gente. Phœnices enim Chananæ dicebantur, eo quod metropolim Phœnicem haberent. Hæc ergo cum famam quidem ejus jam olim audisset, nunc vero quod eo accessisset, secuta est ejus vestigia.

† Syra Phœnicissa est cujusque anima, mentem quasi filiam habens, quæ materiæ tenetur amore; et ideo comitiali morbo laborat, ac discrucari dicitur.

est ex ἀδεια, notatque ἀδειαν ἔχειν, ἐν ἀδεια ζῆν. Hoc loco ἀδειαν πραγμάτων, ἀδειαν τοῦ διδάσκειν ἔχειν.

- (93) Τὴν, quod vulgares additiones habent, omittit infra in contextu.
- (94) Ὅτι habet uterque codex. Ne ergo quis conjiciat ὅτι, ex superioribus repetendum, τὸ ἀκούσασα, ut sit, νῦν δὲ ἀκούσασα, ὅτι.
- (95) Quæ inclusimus, ea B habet in margine.
- (96) Ita alii legunt.

Vers. 22. *Dicens* : — *torquetur*. Filia quæ a dæmonio torquebatur relicta, eo quod omnino sensu caret, seipsam profert quasi maxime indigeat ut sui misereatur, quia morbum sentiebat, et ideo innumera sustinebat incommoda. Filium autem David eum vocat, quod didicerat e genere David Christum oriundum. Omnibus siquidem nominatissimus erat David *Male* inquit, *a dæmonio torquetur*, hoc est misere.

Vers. 23. *Ipse*. — *verbum*. Illa quidem alte vociferatur, dolorem qui latebat in corde significans; ipse vero penitus silet, sustinens donec omnis illius fides, animi modestia prudentia manifestaretur: quod vario modo facere solet in multis. Simul etiam ut e diverso Judæis ostenderet, qualem erga illos gereret affectum, cum infirmos eorum semel tantum rogatus, imo nec semel quidem, statim curabat: gentilium vero non ita.

Vers. 23. *Et* — *nos*. Quod hic dicitur, *Rogabant*, littera habet ἡρώτων, quod verbum licet ut plurimum interrogare significet, interdum tamen significat deprecari. Nam et hoc loco Marcus eo utitur, cum de muliere loquens ait: Ἠρώτα, hoc est, deprecabatur eum ut dæmonium ejiceret a filia sua⁶². Et Lucas decimo quarto capite ἡρώτῳ, hoc est, *deprecor te, habe me excusatum*⁶³. Est et ubi jubere significat, ut cum circa finem decimi capituli apud Lucam dicitur: *Ingressus autem in unam navim quæ erat Simonis ἡρώτησεν*, id est *fussit eum ut a terra abduceret pusillum*⁶⁴. Tanquam præceptor enim jussit. Nam et paulo post quasi auctoritatem habens dixit: *Duc in altum*⁶⁵.

Vers. 24. *At ille* — *Israel*. Sufficiebat quidem silentium ut eam in desperationem conjiceret; at responsio multo etiam amplius desperationem intendit. Respondit enim: *Non sum missus nisi ad Judæos, hos enim appellavit oves perditas domus Israel*. Nam decimo nono quoque capite rursus ita dixit apostolis: *Ita autem potius ad oves perditas domus Israel*⁶⁶. Quid ergo mulier? Cum sese videret esse despectam, repudiatis etiam illos qui pro ea deprecarentur, non desperavit: nam magnam habebat fidem ac prudentiam; sed impudens est honesta impudentia, et jam relicto clamore qui eminens fiebat, propius accessit. Nos autem non ita, sed ubi statim non assequimur, desistimus; cum propius oporteret accedere, et ferventius orationi incumbere.

Vers. 25. *Illam* — *me*. Usque tunc enim neque in illius conspectum ausa fuerat accedere, indignam sese reputans.

Vers. 26. *Ille* — *catellis*. Quantum illa augebat petitionem, tantum ipse repulsionem. Marcus ait

⁶² Marc. vii, 26.

⁶³ Luc. xiv, 18.

⁶⁴ Luc. v, 3.

⁶⁵ ibid. 4.

⁶⁶ Matth. x, 6.

Variæ lectiones et notæ.

(97) Forte Hentenius reperit, τῆ καρδίᾳ ἔερρι potest utrumque. Τῆς καρδίᾳς, pendet ex, τὸν πόνον.

A Λόγουσα — δαιμονίζεται. Τὴν θυγατέρα δαιμονιζομένην ἀπολειπούσα, διὰ τὸ παντελῶς ἀναισθηταίν, πρόσεισιν, ἑαυτὴν ἐλασθῆναι μάλιστα θεομένου, τὴν αἰσθανομένην τῆς νόσου, καὶ διὰ τοῦτο μυρία πάσθησεν. Υἱὸν δὲ Δαυὶδ αὐτὸν καλεῖ διὰ τὸ μαθεῖν, ὅτι ἐκ Δαυὶδ κατὰ γέναι τὸ γένος. Πᾶσι γὰρ ὁ Δαυὶδ ὀνομαστότατος ἦν. Κακῶς δὲ, φησί, δαιμονίζεται, ἀντὶ τοῦ, χαλεπῶς.

Ο — λόγον. Ἡ μὲν βοᾷ μεγάλα, τὸν ἔνδομχούντα τῆς καρδίας (97) πόνον ἐνδεικνυμένη· αὐτὸς δὲ σιγῆ παντελῶς, ἀνεμένων ἀπάσαι φανερωθῆναι τὴν πίστιν, καὶ ταπεινώσειν, καὶ σύνεσειν αὐτῆς, ὅπερ διαφόρως εἴθε ποιεῖν ἐν πολλοῖς· ἅμα δὲ καὶ ἀντεπιδεικνύμενος Ἰουδαίους, οἷον περὶ αὐτοῦς ἔχει διαθεῖσιν, ὅτι τοὺς μὲν ἀρρώστους αὐτῶν ἀπαξ αἰτηθεῖς, ἢ οὐδ' ἀπαξ, εὐθύς θεραπεύει, τοὺς δὲ τῶν ἰθῶν οὐχ οὕτως.

Καὶ — ἡμῶν. — Ἠρώτων, ἀντὶ τοῦ, παρεκαλῶν. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Μάρκος εἶρηκε περὶ τῆς γυναικὸς, ὅτι καὶ ἡρώτα αὐτὸν, ἵνα τὸ δαιμόνιον ἐκβάλῃ ἐκ τῆς θυγατρὸς αὐτῆς, ἤγουν, παρεκαλεῖ. Τὸ γὰρ ἡρώτῳ σημαίνει μὲν ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον τὸ πυνθάνεσθαι· σημαίνει δὲ καὶ τὸ, παρακαλῶ· ὡς τὸ Ἐρωτῶ σε, ἔχει με παρακαλῶμενον. Ἔστι δ', ὅτε δηλοῖ καὶ τὸ προστάσσω, ὡς τὸ Ἐμὲ δὲ (98) εἰς ἐν τῶν πλοίων, ὃ ἦν τοῦ Σίμωνος, ἡρώτησεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς γῆς ἐπαναγαγεῖν ὄλιγον. Ὡς διδάσκαλος γὰρ προσέταξεν, ἐπὶ καὶ μετὰ μικρὸν ἐξουσιαστικῶς εἶπεν· Ἐπανάγαγε εἰς τὸ βάθος.

Ο — Ἰσραὴλ. Ἰκανὴ μὲν καὶ ἡ σιωπὴ εἰς ἀπόγνωσιν ἐμβαλεῖν αὐτήν· ἢ δ' ἀτόχριστοι πολλῶν πλὴον τὴν ἀπορίαν ἐπίτεινεν. Ἀπεκρίθη γὰρ, ὅτι οὐκ ἀπεστάλην εἰς ἄλλους εἰ μὴ εἰς τοὺς Ἰουδαίους· τούτους γὰρ ὠνόμασε πρόβατα ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. Ἐπί καὶ ἐν τῷ ἐννεακαισθεκτῷ κεφαλαίῳ τοῖς ἀποστόλοις οὕτω (99) πάλιν εἶπε· Πορεύεσθε δὲ μᾶλλον πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἐκπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. Τί οὖν ἡ γυνή; Θεασαμένη παροφθίσαν μὲν ἑαυτήν, ἀποπεμφθέντας δὲ καὶ τοὺς ὑπὲρ αὐτῆς παρακαλέσαντας, οὐκ ἀπέγνω· πολλὴν γὰρ εἶχε πίστιν καὶ σύνεσιν· ἀλλὰ ἀναισχυνταὶ καλὴν ἀναισχυντίαν, καὶ ἀφείσα τὸ κράξεν πόρρωθεν, ἐγγὺς ἔρχεται. Ἡμεῖς δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὅταν μὴ τύχωμεν, ἀπιστάμεθα, δῖον ἐγγύτερον προσελθεῖν, καὶ θερμότερον ἐπικεῖσθαι.

Ἡ — μοι. Ἄχρη γὰρ τότε οὐδ' εἰς ὄψιν αὐτοῦ τετόλημκεν ἔλθεῖν, ἀνῶξιαν ἑαυτὴν κρινούσα·

Ο — κυναρίους. Ὅσον ἐπίτεινεν κακίαν τὴν αἰτησίαν, τοσοῦτον καὶ αὐτὸς τὴν παραίτησιν. Οὐ δὲ

(98) Δί, abest A.

(99) Οὕτω, abest A.

Μάρκος φησιν, ὅτι εἶπεν αὐτῇ· Ἄφες πρῶτον χωρ-
τασθῆναι τὰ τέκνα· πανταχόθεν γὰρ ἐδήλου τὴν τῶν
Ἰουδαίων οἰκείωσιν, καὶ τὴν εἰς αὐτοὺς ἀγάπην καὶ
τιμὴν καὶ κηδεμονίαν. Καὶ τέκνα μὲν αὐτοὺς ὠνό-
μασεν, ὡς γνησίους καὶ ὡς ἠγαπημένους· κυ-
νάρια δὲ τὰ ἔθνη, ὡς ἀκάθαρτα, καὶ ὡς μαρὰ.
Ἄρτον δὲ λέγει τὴν θεραπείαν, οὐ τὴν σωματικὴν
μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχικὴν. Καὶ ὅρα σύνεσιν γυ-
ναϊκός· δραξαμένη γὰρ τῶν τοῦ Χριστοῦ ῥημάτων, ἀπ'
αὐτῶν πλέκει συναγορίαν ἑαυτῆς.

Ἡ δὲ — αὐτῶν. Ναὶ Κύριε, φησιν, ἀληθῶς
εἶπας. Τέκνα μὲν ἐκείνοι, κυνάρια δὲ ἐγώ· καὶ διὰ
τοῦτο με χρὴ μάλλον ἐλεηθῆναι· καὶ γὰρ τὰ κυνάρια
ἀπὸ τῶν ψυχίων ἐσθίει τῶν πιπτόντων ἀπὸ
τῆς τραπέζης τῶν κυρίων αὐτῶν. Ἐπεὶ τοίνυν
κυνάρια εἰμι, οὐκ εἰμι ἄλλοτρια, οὐδὲ κωλύομαι
τῶν ψυχίων μετασχεῖν, ὡσπερ οὐδὲ τὰ κυνάρια
ψυχίων νοουμένων τῶν ἐκ τοῦ παρατυχόντος ἰά-
σεων. Τὸ μὲν οὖν μὴ ἀποστῆναι, τοσοῦτον ἐξουδε-
νωθεῖσαν, πίστει ἦν· τὸ δὲ συνομολογήσασθαι κυνάρια
ἑαυτῆς ταπεινώσεως· τὸ δ' ἀπὸ τῶν λόγων τοῦ
Χριστοῦ κατασκευάσαι συναγορίαν συνέσεως. Διὰ
ταῦτα τοίνυν ἀνεβάλετο (1) τὴν ἰασιν ὁ Χριστός, ἵνα
ταῦτα φανερωθῶσιν, ἵνα δείξῃ τὴν ἐν τούτοις φιλο-
σοφίαν αὐτῆς, ἵνα καταισχυθῶσιν Ἰουδαῖοι, τοσοῦ-
τον εἰς πίστιν καὶ ταπεινώσιν καὶ σύνεσιν ἠπτώμα-
νοι γυναικός ἰθνηκῆς, ἵνα, ταῦτα βλέποντες οἱ ἀπό-
στολοι, θαρρήσωσιν ὑστερον, ἀποστελλόμενοι πρὸς
τὰ ἔθνη. Λοιπὸν οὖν ἀνεκέρυσεν αὐτὴν ὁ Χριστός.

Τότε — ὥρας ἐκείνης. Ὁ δὲ Μάρκος εἰπεῖν τὸν
Χριστὸν πρὸς αὐτὴν φησιν, ὅτι διὰ τούτων τὸν
λόγον, ὑπάγε, ἐξελεύθε τὸ δαιμόνιον ἐκ τῆς θυ-
γατρὸς σου, τουτίστι, διὰ τὸν λόγον, φῆναι πρὸς
συναγορίαν ἐχρήσω συνετός ἄγαν. Καὶ γὰρ ὁ Σω-
τὴρ καὶ τὴν πίστιν αὐτῆς ἐπῆνεσε, καὶ τὴν σύνεσιν.
Καὶ διὰ τοῦτο Ματθαῖος μὲν τὸν ἰπαινὸν τῆς πίστεως
αὐτῆς ἔγραψε, Μάρκος δὲ τὸν τῆς συνέσεως.

Σὺ δὲ σκόπει, πῶς, τῶν ἀποστόλων δεηθέντων
ὑπὲρ αὐτῆς, καὶ μηδὲν ἄνυσάντων, αὐτὴ μάλλον
ἤνυσε. Διδασκόμεθα γὰρ ἐντεῦθεν, ὅτι ὁ Θεὸς βού-
λεται μάλλον ἡμᾶς αὐτοὺς ὑπὲρ ἑαυτῶν ἰκετεύειν.
Οἱ μὲν γὰρ μαθηταὶ μείζονα παρρησίαν εἶχον, ἀλλ'
ἡ γυνὴ πολλὴν καρτερίαν ἐπέδειξατο. Καὶ ὄντως μεγάλα
δύναται προσεδρία παρακλήσεως.

Προεθῆπου δὲ κατὰ ἀλληγορίαν ἡ Χαναναία
αὕτη γυνὴ τὴν ἐξ ἔθνων Ἑκκλησίαν, ἧτις ἴως μὲν
ἔμνησε ἐν τοῖς ὅροις τῆς θρησκείας αὐτῆς, εἶχε
τὴν θυγατέρα δαιμονιζομένην, ἤγουν, τὴν πρᾶξιν
κυριεύομένην ὑπὸ δαιμόνων· ἐξελεῖσθαι δὲ τῶν
ὄρων αὐτῆς· (2) Ἐπιλάθου γὰρ, φησὶ, τοῦ λαοῦ
σου, καὶ τοῦ ἔθνου τοῦ πατρὸς σου· λόγου ἤξι-
ώθη παρὰ Χριστοῦ, καὶ ἀπηλλάγη τῆς δυναστείας
τῶν δαιμόνων.

⁶⁷ Marc. vii, 27. ⁶⁸ Marc. vii, 29. ⁶⁹ Psal. xlv. 11.

Variae lectiones et notæ.

(1) Ἄνεβάλετο, B.

(2) Hæc fortasse contra codicem suum mutavit Hentenius.

(u) De micis — sese obtulit. Micis autem intelliguntur curationes casu oblatæ.

A quod dixerit ei : *Sine primum saturari filios* ⁶⁷. Un-
dique enim ostendebat familiaritatem ac dilectionem
erga Judæos, eorumque procurabat honorem.
Filios quidem eos vocavit tanquam suos ac dilec-
tos ; ethnicos vero catellos tanquam impuros ac
scelestos. Panem autem dicit sanitatem non cor-
porum tantum, verum etiam animarum. Et vide
mulieris prudentiam : Christi enim verbis perculsa,
suum ab illis texit patrocinium.

Vers. 27. *At illa — suorum*. Certe, Domine, vere
dixisti : illi quidem sunt filii, ego vero una e ca-
tellis : ideoque mei potius misereri oportet. *Nam
et catelli edunt de micis quæ cadunt a mensa do-
minorum suorum*, Quia ergo catella sum, non
aliena sum, neque de micis participare prohibeor,
sicut neque catelli : de micis (u) inquam intelle-
ctualibus, id est sanitatibus collatis ab eo qui nunc
casu sese obtulit. Quod ergo adeo repulsa non dis-
cessit, fidei erat : quod vero se catellam est confes-
sa, humilitatis : quod autem a Christi sermonibus
patrocinium sibi aptaverit, prudentiæ. Propterea
enim Christus sanitatem distulit, ut hæc manifesta
fierent : atque per illa hujus philosophiam demon-
straret, utque confunderentur Judæi, adeo fide,
humilitate ac prudentia a gentili muliere super-
perati : præterea ut hæc videntes apostoli, su-
merent audaciam, cum postmodum ad gentes emit-
terentur. Jam itaque Christus illius fidem promul-
gat.

Vers. 28. *Tunc — illa hora*. Marcus autem ait
Christum ad illam dixisse : *Propter hunc sermonem,
abi* ⁶⁸ ; exivit dæmonium a filia tua, hoc est pro-
pter hunc sermonem quo sapienter admodum usa
es ad patrocinium. Etenim Salvator et fidem ejus
laudavit et prudentiam. Et ideo Matthæus quidem
laudem fidei ejus scripsit : Marcus vero prudenti-
æ.

Tu autem considera quomodo cum apostoli pro
illa deprecati fuissent, nihilque effecissent, ipsa po-
tius perfecit. Hinc enim docemur quod Deus ma-
vult nos pro nobisipsis obsecrare : discipuli enim
majori libertate utebantur, sed mulier magnam demon-
stravit constantiam ac perseverantiam. Et vere
magna potest precationis assiduitas.

Præfigurabat autem juxta allegoriam Chananæa
hæc mulier Ecclesiam e gentibus congregandam,
quæ dum in finibus suarum observantiarum per-
mansit, filiam habebat a dæmonio agitatam, vide-
licet operationem dæmonibus subjectam. Ubi au-
tem egressa est a finibus suis, oblita scilicet po-
puli sui ac domus patris sui ⁶⁹, Christi sermone di-
gna effecta est, et a dæmonum violentia liberata.

Vers. 29. *Et — illic*, Interdum quidem ipse circumit, sanans eos qui male habent : quandoque autem sedet expectans eos quibus cura opus est ; illud quidem sua bonitate, hoc vero, ut de infirmorum fidē sumat experimentum. Frequenter autem in montem ascendit, propter suæ altitudinem divinitatis : ac docens a solo elevari eos qui Deo appropinquare cupiunt.

CAP. XXX *De turbis sanatis.*

Vers. 30. *Et — multos*. Κυλλοί (pro quo *mutilos* vertimus) proprie dicuntur, qui manibus carent, sicut tricesimo septimo capite manifestius patebit.

Vers. 30. *Et — illos*. Vide proficientem illorum fidem. Neque enim amplius tangunt fimbriam vestimenti ejus, sed projiciunt se solum ad pedes ejus, et repente curat illos : non quod majoris sint fide quam Chananæa, sed quod Judæ sint, ut ingratorum obturet ora Judæorum, demonstrans illos majori dignos supplicio. Ingratus enim quanto majoribus pluribusque afficitur beneficiis, tanto ad majorem pœnam luendam est obnoxius.

Vers. 31. *Ita ut — videre*. Mirabantur propter eorum multitudinem qui curabantur, et propter curationis velocitatem.

Vers. 31. *Et — Israel*. Deum ipsius Israel, hoc est, qui ab Israelitis colebatur.

CAP. XXXI *De septem panibus.*

Vers. 32. *Jesus autem — edant*. Dies tres, pro diebus tribus. Admiranda erat tanta turbæ perseverantia. Quare autem tacent discipuli, nec dicunt ut prius. *Dimitte turbas*, idque tribus jam elapsis diebus ? Quia videbant illos perseverantes ac gaudentes super sanitatibus infirmorum, nec famem penitus sentientes.

Fortassis autem et ad tertium usque diem escas detulerant : ideo tunc demum ad miraculam accedit, quando in ciborum indigentia constituti sunt. Quare autem rursus illos in deserto pascit ? Utique ne in via deficerent, sicut ipse consequenter dicit, et ut confirmaret signum præcedentium quinque panum ; undique enim divulgatum erat, ut quod publice factum fuerat.

Vers. 32. *Et — via* Marcus autem addidit : *Quidam enim eorum e longinquo venerunt*. Vide ergo Domini humanitatem. Nam sciens naturam humanam cibo indigere, providet ei etiam non requisitus, cibumque præbet. Communicat autem discipulis, ut recordati miraculi quinque panum, offerant ei panes quos habent, et dicant : Multi-
70 Marc. vii, 3.

A Καί — ἐκεῖ. Ποτὲ μὲν αὐτὸς περιέρχεται θεραπεύων τοὺς κακῶς ἔχοντας, ποτὲ δὲ καθύπαιτι περιμένων τοὺς χρῆζοντάς θραπείας· ἐκεῖνο μὲν δι' οἰκείαν ἀγαθότητα, τοῦτο δὲ δοκιμάζον τὴν πίστιν τῶν καμόντων. Συνεχῶς δὲ εἰς ὄρος ἀνίστι, διὰ τὸ ὕψος τῆς ἑαυτοῦ θεότητος, καὶ παιδεύων ἐπαίρεισθαι χαμῶθεν τοὺς πλησιάζειν τῷ Θεῷ θέλοντας.

ΚΕΦ. Α'. Περὶ τῶν θεραπευθέντων ὄχλων.

Καί — πολλοὺς. Κυλλοὶ κυρίως οἱ ἀχειρεῖ, ὡς ἐν τῷ λβ' κεφαλαιῷ διαγνωσθήσεται.

B Καί — αὐτοὺς. Ὅρα προκόπτουσαν τὴν πίστιν αὐτῶν. Οὐκ ἔτι γὰρ ἀπτονται τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ, ἀλλὰ ῥίπτονται μόνον πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ, καὶ παραχρῆμα θραπεύει αὐτοὺς, οὐχ ὡς πιστοτέρους τῆς Χαναanaίας, ἀλλ' ὡς Ἰουδαίους, ἐμφράτων τῶν ἀχαριστῶν Ἰουδαίων τὰ στόματα, καὶ ἀποφαινῶν αὐτοὺς μείζονος τιμωρίας ἄξιους. Ὁ γὰρ ἀχάριστος, ὅσον εὐεργετῆται μείζον, τοσοῦτον γίνεται μείζονι κολάσει ὑπεύθυνος.

Ἵσπε — βλέποντας. Ἐθαύμαζον διὰ τε τὸ πλῆθος τῶν θεραπευμένων, καὶ διὰ τὸ τάχος τῆς θραπείας.

C Καί — Ἰσραήλ. Τὸν Θεόν (3) Ἰσραήλ, τουτέστι, τὸν τιμώμενον ὑπὸ τῶν Ἰσραηλιτῶν.

ΚΕΦ. ΑΑ'. Περὶ τῶν ἐπτά ἄρτων.

Ὁ — φάγωσιν. Ἡμέραι (4) τρεῖς, ἀντὶ τοῦ, ἡμέραις τρεῖσι. Θαυμαστὴ δὲ ἡ τοσαύτη τοῦ ὄχλου καρτερία. Διὰ δὲ σιγῶσιν οἱ μαθηταί, καὶ οὐχ, ὡς πρότερον, λέγουσιν· Ἀπόλυσον τὸν ὄχλον, καὶ ταῦτα τριῶν παρελθουσῶν ἡμερῶν ; Διότι ἐβλεπον τοὺς προσκαρτεροῦντας χαίροντας ἐπὶ ταῖς ἀναρρώσεσι τῶν ἀσθενούντων, καὶ οὐδ' ὄλως αἰσθανομένους λιμοῦ.

Ἵσως δὲ καὶ μέχρι τῆς τρίτης ἡμέρας εἶχον ἐφόδια. Διὸ καὶ τότε λοιπὸν ἐπὶ τὸ θαῦμα ἐρχεται, ὅτε κατέστησαν ἐν χορεία τροφῆς. Τίνος δὲ ἕνεκεν πάλιν αὐτοὺς ἐν ἐρήμῳ τρέφει ; Πάντως, ἵνα μὴ ἐκλυθῶσιν ἐν τῇ ὁδῷ, καθὼς αὐτὸς εἶπε προῖων, καὶ ἵνα βεβαιώσῃ τὸ σημεῖον τῶν προλαβόντων πάντε ἄρτων· διατεθρῦλλητο γὰρ παρὰ πᾶσιν, ὡς (5) καινοφανής. (6)

Καί — ὁδῷ. Ὁ δὲ Μάρκος προσέθηκε· Τινὲς γὰρ ἐξ (7) αὐτῶν μακρόθεν ἤκουσιν. Ὅρα δὲ λεπτοῦ φιλανθρωπίαν. Εἰδὼς γὰρ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν δεομένην τροφῆς, προνοεῖται ταύτης, καὶ μὴ αἰτηθεῖς, παρέχει τροφὴν. Κοινολογεῖται δὲ πρὸς τοὺς μαθητάς, ἵνα ἀναμνησθέντες τοῦ θαύματος τῶν πάντε ἄρτων, προσενέγκωσιν αὐτῷ τοὺς ἄρτους,

Variae lectiones et notæ.

(3) Τοῦ addit. A.

(4) Ab ἡμέραι ad τρεῖσιν omiserat Hentenius.

(5) Hentenius reddidit, ac si repererit καινοφανής. Sed retinendum videtur, καινοφανής.

(6) Hic addiderat Hentenius scholium allegoricum

quod in meis paulo inferius legitur ad versum tricesimum tertium.

(7) Ἐξ infra apud Marcum in contextu non agnoscunt codices Euthymii.

οὐς ἔχουσι, καὶ εἰπωσιν, ὅτι Πλήθυνον καὶ τούτους. Α ἢlica etiam hos, sed non intellexerunt illi causam interrogationis; ideo rursus indigentiam obijciunt.

οὐς ἔχουσι, καὶ εἰπωσιν, ὅτι Πλήθυνον καὶ τούτους. Α ἢlica etiam hos, sed non intellexerunt illi causam interrogationis; ideo rursus indigentiam obijciunt.

Καὶ — τοσοῦτον; [Ἐρημία (8) νοθεῖα ἂν ἢ φύσις τῶν ἀνθρώπων, ἢ ὁ κόσμος οὗτος, ἐν ᾧ προσμύουσι τῷ λόγῳ τῆς ἀρετῆς καὶ γνώσεως οἱ διὰ τὴν πίστιν καὶ τὴν ἐλπίδα τῶν μελλόντων ἀγαθῶν κακοπαθοῦντες. Ἡμέραι δὲ τρεῖς αἱ τῆς ψυχῆς τρεῖς δυνάμεις, καθ' ἃς προσμύουσιν τῷ μὲν λόγῳ, ζητοῦντες, τῇ ἐπιθυμίᾳ δὲ, ποθοῦντες τὸ ζητούμενον, τῷ θυμῷ δὲ, υπεραγωνιζόμενοι τοῦ ποθομένου. Ἡ οἱ τρεῖς γενικώτεροι νόμοι, ὁ φυσικός, ὁ Μωσαϊκός, ὁ εὐαγγελικός, φωτίζοντες δίκην ἡμέρας, καὶ πρὸς ἐργασίαν τοῦ συμφέροντος διεγείροντες. Οἱ τούτων καὶ κατὰ τούτους τοὺς τρεῖς (9) λόγους τῷ Θεῷ Λόγῳ προσμύουσαντες, καὶ τοὺς ὑπὲρ ἐκαστοῦ πόνους προθύμως ὑπομαίναντες, οὐκ ἀπολύονται νῆστεις, ἀλλὰ δέχονται τροφήν σαρκίαν καὶ θείαν ὑπὲρ μὲν τοῦ φυσικοῦ (10) νόμου τὴν ἀπταιστον τῶν κατὰ φύσιν ἐνέργειαν, ὑπὲρ δὲ τοῦ γραπτοῦ τὴν ἀνεργησίαν τῶν παρὰ φύσιν παθῶν, ὑπὲρ δὲ τοῦ εὐαγγελικοῦ τὴν πρὸς αὐτὸν τὸν Θεὸν ἔνωσιν καὶ θέωσιν.]

Καὶ πρότερον, καὶ ὕστερον, ἐν ἐρημίᾳ, πόρρω πόλεωσιν καὶ κωμῶν, τὸ θαῦμα τοῦτο ποιεῖ, ἵνα μὴ δόξη τοῖς ἔχλοισ ἐκ πλησιαζούσης πόλεως ἢ κώμης τὰ βρώματὰ μετακαμίζειν.

Καὶ — ἰχθύδια. Καὶ ἐπὶ τῶν πάντε ἀρτων τοῦτο ἤρατσαν, ὡς εἶπεν ὁ Λουκᾶς. (11) Καὶ οὐδ' οὕτω συνῆκαν' σὺ δὲ, εἰ καὶ καλίζεις τὴν τοσαύτην πώρωσιν αὐτῶν, ὅτι, νεαροῦ ὄντος; ἐπὶ τοῦ προφθάσαντος θαύματος, οὕτω (12) ταχέως ἐπελάθοντο· ἀλλὰ θαύμασσαν τὸ φιλαληθές αὐτῶν, πῶς γράφοντες οὐ κρύπτουσι τὸ οἰκτεῖον ἔγκλημα. Ἐνόησον δὲ καὶ πῶς ἐκυριεύον τῆ; ἡγαστρός. Ἐν ἐρημίᾳ γὰρ ὄντες, καὶ τοῖς ἡμέρας διακρίβοντες, ἐπὶ μόνους ἀρτους ἐπέριπτον.

Καὶ — ἰχορτάσθησαν. Ὅμοια τοῖς προτέροις καὶ λέγει καὶ ποιεῖ, ἵνα πανταχόθεν αὐτοὺς ἀναμνήσῃ τοῦ προτέρου θαύματος.

Καὶ — παιδίον. Πῶς ἐκεῖ μὲν δώδεκα κόφινος ἐπερίστεισαν, ἐνταῦθα δὲ σκυρίδες ἐπὶ δέον ἐνταῦθα μάλιστα πλείον περισσεύσαι, ἐνθὰ καὶ πλείονες (13) οἱ ἄρτοι καὶ ἑλάττωτες οἱ ἐσθίοντες; Φυσίον (14) ὁ Χρυσόστομος, ὅτι αἱ σκυρίδες ἴσως μίλιους τῶν κοφίνων ἦσαν, ἢ καὶ ἑτέρως ἠκονομήθη τὸ τοιοῦτον, ἵνα

¹¹ Marc. vi, 38.

Variaë lectiones et notæ.

- (8) Inclusa in margine habet cod. B.
 (9) Hentenius videtur legisse ἡμέρας. Forte νόμους legendum.
 (10) Hoc eonfirmat conjecturam modo propositam.
 (11) Apud Luc. ix, 13, nihil tale reperitur. Scri-

bendum ergo cum Hentenio Μάρκος.

(12) Οὐκω, male. A.

(13) Οἱ, abest. B.

(14) Tom. VII, pag. 539. D.

(v) Irascibilem. Tres animi facultates notat h. I. τὴ λογικὴν, τὴ ἐπιθυμητικὴν, τὴ θυμικὴν. Sed τὸ θυμικὸν latius patet, quam ut uno vocabulo irasci-

PATROL. GR. CXXIX.

bile reddi possit. Vide scholia ad Synes. t. I. p. 99.

Ita dispositum erat, ut hujusmodi fragmentorum diversitas ac inæqualitas, indelebilem utriusque miraculi memoriam conservaret.

Præterea et aliter. Ibi quidem cophinos æquali numero cum apostolis fecit; hic autem sportas æquali numero cum panibus: utrinque docens facile ei esse quod velit facere.

Jam vero secretius etiam considerare oportet de illis quinque millibus, et de his quatuor millibus. Quinques mille sunt imperfecti in virtute: quater autem mille sunt perfectiores. Multi siquidem sunt et isti et illi: semper tamen imperfectiores numero vincunt perfectiores. Edunt autem juxta Christum, hoc est spiritualiter intelligunt: imperfectiores quidem pauciora documenta propter imbecillitatem, perfectiores vero plura propter eorum fortitudinem. Supersunt tamen plura ab imperfectioribus, eo quod pauciora edant: a perfectioribus autem pauciora, eo quod pluribus alantur.

Hæc sane diximus nos simplicius ac manifestius; alii vero seipsos in subtiles disputationes demittentes, multam et anxiam contraxerunt de minimis rebus disceptationem ac molestiam, nec id in præsentem tantum loco, verum etiam in aliis multis considerationibus, quas pro molestis habentes prætercurrimus.

Vers. 39. *Et — in navim.* Non abiit pedestri itinere, ne sequentes glorificarent eum.

Vers. 39. *Et — Magdala.* Marcus autem dicit quod statim navim ingressus cum discipulis suis, venit in partes Dalmanutha: utrumque enim comen regio illa habebat.

CAP. XVI. Vers. 1. *Cumque accessissent — ipsis.* Hic rursum verbum *ἐπιρωτώ* non interrogare, sed deprecari significat, ut prædiximus. Signum autem de cælo videre quærebant, quod prodigiose circa solem fieret, aut circa lunam, aut in stellis. Hoc vero tentantes quærebant: neque enim ut crederent, sed ut quasi magnum apprehenderent. Et alii quoque tentatores ante hos signum de cælo quæsiverunt ab eo, sicut vicesimo tertio capite prædictum est, et ibi aliam etiam quæras causam.

Vers. 2. *At ille — eis.* Marcus vero dixit quod etiam ingemuit spiritu suo, hoc est, ingemuit a spiritu, ab animo, quod nos possumus dicere ab intimo cordis (x). Nam cum tentantes ipsos cognovisset, ingemuit propter incurabilem illorum malitiam, et dixit eis:

Vers. 2. *Vespere — V. 3. Potestis?* Hypocritas hos nominavit, non solum tanquam alia dicentes,

⁷² Marc. viii, 10. ⁷³ Ibid. 12.

ἡ τοιαύτη των περισσευμάτων διαφορά καὶ ἀνοικειότης ἑκατέρου θαύματος μνήμην ἀνεξάλειπτου συντηρήσῃ.

Καὶ τρόπον ἕτερον πάλιν Ἐκεῖ μὲν τοὺς κοφίλους ἰσαριθμούς τοῖς ἀποστόλοις ἐποίησεν· ἐνταῦθα δὲ τὰς σπυρίδας ἰσαριθμούς τοῖς ἄρτοις· διδάσκων ἐντεῦθεν, ὅτι ῥᾶον αὐτῶ ποιεῖν, οἷα βούλεται.

Χρὴ δὲ λοιπὸν καὶ μυστικώτερον ἐπιθεωρῆσαι περὶ τῶν πεντακισχιλίων ἐκείνων καὶ περὶ τῶν τετρακισχιλίων τούτων. Πεντακισχιλίοι μὲν εἰσιν οἱ ἀτελείστεροι πρὸς ἀρετὴν, τετρακισχιλίοι δὲ οἱ τελειότεροι. Πολλοὶ μὲν γὰρ καὶ οὗτοι κἀκεῖνοι· πλείονες δὲ ἐκεῖ οἱ ἀτελείστεροι τῶν τελειότερων. Ἐσθίουσι δὲ κατὰ Χριστὸν, τουτέστιν, νοοῦσι πνευματικῶς, οἱ μὲν ἀτελείστεροὶ ἐλάττονα νοήματα δι' ἐσθένειαν τοῦ νοῦ, οἱ δὲ τελειότεροι πλείονα δι' εὐσθένειαν περιτετεύουσι δὲ ἀπὸ μὲν τῶν ἀτελειτέρων πλείονα δι' ὀλιγοτροφίαν, ἀπὸ δὲ τῶν τελειότερων ἐλάττονα διὰ πολυτροφίαν.

Ταῦτα μὲν οὖν εἰρήκαμεν ἡμῖς ἀπλούστερον καὶ σύνοπτικώτερον. Ἄλλοι δὲ, καθέντες ἑαυτοὺς εἰς λεπτολογία, πολλὴν ἵπεσύραντο σμικρολογίαν καὶ ἀηθίαν, οὐκ ἐπὶ τοῦ παρόντος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις θεωρήμασι, ἅπερ ἐκόντες, ὡς ἐχλήρᾳ, παρατρέχομεν.

Καὶ — πλοῖον. Οὐκ ἀπῆλθε πιζεύων, ἵνα μὴ ἐκελευθούντες δεξάξωσιν αὐτόν.

Καὶ Μαγδαλά. Μάρκος δὲ φησιν, ὅτι καὶ (15) εὐθέως ἡμᾶς εἰς τὸ πλοῖον μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἦλθεν εἰς τὰ μέρη Δαλμανουθά. Καὶ ἀμφοτέρας γὰρ τὰς ἐπωνυμίας εἶχεν ἡ χώρα ἐκείνη.

Καὶ προσελθόντες — αὐτοῖς. — Ἐπηρώτησαν, ἀντι τοῦ, Παρακάλεισαν, ὡς προειρήκαμεν. Σημεῖον δὲ ἐξ οὐρανοῦ ἐζήτουν ἰδεῖν, τερατοουργούμενον ἢ περὶ τὸν ἥλιον, ἢ περὶ τὴν σελήνην, ἢ περὶ τοὺς ἀστέρας. Ἐζήτουν δὲ τοῦτο πειράζοντες· οὐ γὰρ ἵνα πιστεύσωσιν, ἀλλ' ἵνα ἐπιλάβῶνται αὐτοῦ ὡς γόητος. Καὶ ἄλλοι δὲ πρὸ τούτων πειρασταὶ σημεῖον ἐξ οὐρανοῦ ἐζήτησαν ἀπ' αὐτοῦ, ὡς ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ προειρήκαμεν. Καὶ ζήτησαν ἐκεῖ καὶ ἄλλην αἰτίαν.

Ὁ δὲ — αὐτοῖς. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι καὶ ἀναστεινάξας τῷ πνεύματι αὐτοῦ, λέγει, τουτέστιν (16) ἐπεστεινάξας ἀπὸ τοῦ πνεύματος, ἀπὸ τῆς ψυχῆς, ὃ λέγουσι ἡμεῖς, ἀπὸ βάθους, ἀπὸ καρδίας. Γνοὺς γὰρ αὐτοῖς πειράζοντας, ἀνεστέναιξεν ἐπὶ τῇ ἀνιᾶτῳ πονηρίᾳ αὐτῶν, καὶ εἶπεν αὐτοῖς:

Ὁψίας — δύνασθε; Ὑποκριτὰς αὐτοὺς ἀνέμασεν οὐ μόνον ὡς ἄλλα μὲν λέγοντας, ἀλλὰ δὲ φροσούν-

Variæ lectiones et notæ

(15) Καὶ, abest. A.

(16) Ἀναστεινάξας. A.

(x) Ab intimo cordis. Videtur ergo alterum ἀπὸ in suo codice non reperisse.

τας, ἀλλὰ καὶ ὡς δοκοῦντας μὴ σοφοὺς, ὄντας δὲ ἄσοφοις. Λέγει τοίνυν, ὅτι τὴν μὲν ἐπιφάνειαν τοῦ οὐρανοῦ γινώσκете διακρίνειν, πότε μὲν εὐδίας δηλοῖ, πότε δὲ χειμῶνα· τὰ δὲ σημεῖα τῶν καιρῶν εὐ δύνασθε διακρίνειν. Εἰ γὰρ ἦτε σοφοί, ἔγνωσκατε ἂν, ὅτι ταυτί μὲν τὰ ἐν τῇ γῆ σημεῖα τοῦ παρόντος εἰσὶ καιροῦ, τὰ δὲ ἐξ οὐρανοῦ σημεῖα τοῦ καιροῦ τῆς συντελείας εἰσὶ. Τότε γὰρ ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φῶγος αὐτῆς, καὶ οἱ ἀστέρες πεσοῦνται ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ.

Καὶ — προφήτου. Ταῦτα εἶπεν ἀπαρλλάκτως καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ἠρμηνεύθησαν ἐν ἐκείνῳ. Σὺ δὲ αὐτῶν ὄρα τὴν πύρωσιν, ὅτι καὶ τὸν Ἰωάνην εἰδότες, καὶ τὰ παρόντα ῥητὰ καὶ πρότερον καὶ νῦν ἀκούσαντες, οὐκ ἠθέλησαν ἐρωτῆσαι, καὶ μαθεῖν, τί ἴσται τοῦτο τὸ σημεῖον ὃ λέγει. Πειραστοὶ γὰρ ἦσαν, ὡς εἴρηται. Διὸ καὶ αὐτὸς ἀρεῖς, αὐτοῦς, ἀνεχώρησε.

Καὶ (17) — ἀπῆλθεν. Ὁ δὲ Μάρκος φησιν, ὅτι, ἐμβὰς πάλιν εἰς πλοῖον, ἀπῆλθεν εἰς τὸ πέραν.

ΚΕΦ. ΔΒ'. Περὶ τῆς ζύμης τῶν φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων.

Καὶ — λαβεῖν. [Ἀρχοῦντας (18) αὐτοῖς δηλοῦν ὅτι.]

Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι καὶ εἰ μὴ ἓνα ἄρτον οὐκ εἶχον μεθ' ἐαυτῶν ἐν τῷ πλοίῳ.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — Σαδδουκαίων. Ὁ δὲ Μάρκος εἴρηκεν, ὅτι καὶ διεστῆλθε αὐτοῖς, λέγων· Ὁρατε, βλέπετε ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν φαρισαίων, καὶ τῆς ζύμης Ἡρώδου. Διεστῆλθε μὲν οὖν, ἀντὶ τοῦ, Παρήγγαλλε τὸ δὲ, Ὁρατε, βλέπετε, ἀναδιπλωσὶς ἴσται, ἐμφανέουσα ἐπίτασιν τῆς παραγγελίας· ζύμην δὲ λέγει φαρισαίων, καὶ Σαδδουκαίων, καὶ Ἡρωδιανῶν. Προειρήκαμεν δὲ περὶ μὲν τῶν φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, περὶ δὲ τῶν Ἡρωδιανῶν ἐν τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ. Ζύμην δὲ τὴν διδασχὴν αὐτὴν ἐκάλεσαν, ὡς ἐξώθη καὶ σκπεραίν.

Οἱ δὲ — ἐλάβομεν. Ὁ μὲν Χριστὸς ζύμην τὴν διδασχὴν τῶν εἰρημένων ὠνόμασε, καὶ ταύτης ἀπέχεσθαι παρήγγειλεν· οἱ μαθηταὶ δὲ ζύμην τοὺς Ἰουδαϊκοὺς ἄρτους νοήσαντες, καὶ περὶ τῆς ἀποχῆς τούτων παραγγεῖλθαι νομίσαντες, διελογίζοντο ἐν ἑαυτοῖς, τουτέστιν, ἰθουροδοῦντο, κωλυθέντες μὲν ἀπὸ τῶν Ἰουδαϊκῶν ἄρτων, ὡς προσεδόκησαν ἔτρησεν δὲ μὴ ἐπιπερόμενοι. λέγοντες ἐν μεταμελείᾳ,

⁷⁴ Matth. xviii, 29. ⁷⁵ Marc. viii, 12. ⁷⁶ Ibid, 14. ⁷⁷ Ibid. 15.

Variae lectiones et notæ.

(17) Uterque meus cum Hentenii addit in principio versus : Καὶ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς.

(18) Inclusa omittit. A. Hentenius in fine scholii habebat.

(y) *Apparentiam a cælo*. Superficiem cæli.

et alia sentientes, verum etiam tanquam habentes se pro sapientibus, eum essent insipientes. Dicit ergo : Apparentiam a cælo (y) nostis dijudicare, quando serenitatem indicat, et quando tempestatem : signa vero temporum non potestis dijudicare ? Quod si sapientes essetis, cognesceretis utique quod hæc signa quæ in terra fiunt, præsentis sunt temporis ; signa vero quæ de cælo fiunt, temporis sunt consummationis sæculi. *Tunc enim sol obscurabitur, et luna non dabit splendorem suum, stellæque cadent de cælo* ⁷⁴.

Vers. 4. *Et — prophetæ*. Hæc eodem modo dixit vicesimo tertio capite, et in eo declarata sunt. Tu vero eorum excæcationem considera. Quod cum Jonam nossent, ac præsentia verba et prius et nunc quoque audissent, noluerunt interrogare, ac discere quod esset hoc signum quod diceret ; tentatores enim erant, sicut dictum est. Ideo etiam relictis illis abscessit.

Vers. 4. *Et — abiit*. Marcus autem ait ⁷⁵, quod conscensa navi rursus abiit in ulteriorem ripam. CAP. XXXII. *De fermento Pharisæorum et Sadducæorum*.

Vers. 5. *Et — sumere*. † Qui videlicet eis sufficerent.

Marcus autem dicit ⁷⁶, quod unum tantum panem habebant secum in navi.

Vers. 6. *Jesus — Sadducæorum*. Marcus vero dixit ⁷⁷, quod etiam præcepit eis dicens : *Videte et cavete a fermento Pharisæorum, et fermento Herodis*. Verbum autem Marci *διεστῆλθε* (pro quo vertimus, *præcepit*) improprie capitur, sicut alia plurima apud Marcum. Significat enim ut plurimum distinguere, disputare vel explicare. Illa autem reduplicatio : *Videte, Cavete*, præcepti sive admonitionis exaggerationem demonstrat. Fermentum vero Pharisæorum, Sadducæorum ac Herodis, vocat doctrinam Pharisæorum Sadducæorum ac Herodianorum. De Pharisæis quidem et Sadducæis tertio capite prædiximus ; de Herodianis autem vicesimo primo capite. Hanc vero doctrinam vocavit *fermentum*, utpote acetosam ac marcidam.

Vers. 7. *At illi — sumpsimus*. Christus quidem fermentum appellabat prædictorum doctrinam, et ab hac abstinere præcipiebat : discipuli vero, fermentum Judaicos panes intelligentes, et de illorum abstinentia præcepisse putantes, cogitabant apud sese, hoc est, turbabantur, prohibiti quidem Judaicos edere panes, ut opinabantur, cum tamen alios non afferrent, dicentes tanquam poenitentia

ducti : Panes non sumpsimus a fidelibus qui nos excipiunt hospitio, ut eis pascamur si moram facere contingat.

Quid ergo Christus, qui cogitationes illorum noverat ? Merito propter utrumque reprehendit illos, et quia existimabant eum præcepisse de ciborum observatione, quam utpote Judaicam ipse autea rejecerat, quando docui ⁷⁸, quod non id, quod in os ingreditur, impurum reddit hominem ; et quia de cibo solliciti erant, cum secum haberent eum qui cibum omnem subministraret.

Vers. 8. *Quo cognito — sumpsistis ?* Primum cibi sollicitudinem illis impropere dicens : Quid turbamini quod panes aliunde non sumpsistis ? Rursus autem vocat eos exiguæ fidei homines, quia non credebant quod ab ipso possent ali, sed ipsi sui curam habebant.

Vers. 6. *Nondum — V. 10. Sumpseritis ?* Marcus vero gravius eos increpasse ait, addens : *Adhuc excæcatum habetis cor vestrum ? oculos habentes non videtis, et aures habentes non auditis ?* ⁷⁹ Et quare non tunc impropere potius eis quando dixerunt : *Unde nobis in deserto panes tam multi* ⁸⁰ ? Quia non erat æquum ut hoc coram multis confunderet ; simul etiam exspectans donec edito duplici miraculo, gravior ac efficacior redderetur accusatio.

Vers. 11. *Quomodo — Sadducæorum ?* Ecce jam observationem quoque ciborum illis impropere.

Vers. 12. *Tunc — Sadducæorum.* Vidisti præmissam increpationem ; vide etiam fructum ejus : excitavit enim mentem illorum quæ dormiebat, et intellexerunt. Siquidem oportet non ubique mitem esse præceptorem, sed quandoque asperum fieri, et interdum quidem libere se tradere discipulis ad refocillationem, interdum vero increpare ad correctionem, et hac varietate illorum procurare salutem.

Cap. XXXIII. *De interrogatione apud Cæsaream.*

Vers. 13. *Cum autem venisset — hominis ?*

Cæsarcam hanc Philippus in honorem Cæsaris construxit. Erat autem et alia Cæsarea Stratonis. Et procul a Judæis abductos discipulos interrogavit, ut sine timore libere responderent ad id quod interrogabantur. Nec de Scribis et Pharissæis rogabat, illi enim ipsum manifeste contumelia afficiebant ; sed de populari turba, quæ ab invidia et malitia libera erat. Nam et Lucas dicit : *Et factum est cum esset ipse solus orans, erant cum eo et discipuli : et interragnvit illos dicens : Quem me dicunt esse turbæ* ⁸¹ ? Marcus vero ⁸², quod in via interro-

ἄ ὅτι ἄρτους οὐκ ἐλάβομεν ἐκ τῶν ξενοδοχοῦντων ἡμᾶς πιστῶν, ἵνα τούτοις τραφῶμεν, εἰ συμβῆ χρῆνισαι.

Τί οὖν ὁ Χριστός, ὁ τὰς διανοίας αὐτῶν εἰδώς ; Μίμνηται αὐτοῖς εἰκότως δι' ἀμφοτέρω, διότι τε προσεδέχθησαν παραγγελλῆναι περὶ τῆς τῶν βρωμάτων παρατηρήσεως, ἦν, Ἰουδαϊκὴν οὐσαν, αὐτὸς ἐξέβαλεν ἀνωτέρω, ὅτι εἰδῆσεν, ὅτι οὐ τὸ εἰσερχόμενον εἰς τὸ στόμα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον· καὶ διότι περὶ τροφῆς ἐμμεμνησάν, ἔχοντες μεθ' ἑαυτῶν τὸν χορηγὸν ἀπάσης τροφῆς.

Γνοῦς — ἐλάβετε ; Πρῶτον τὴν μέμνηται τῆς τροφῆς αὐτοῖς ἐνειδίξει, λέγων· Τί θορυβεῖσθε, διότι ἄρτους ἐτέρωθεν οὐκ ἐλάβετε ; Ὁλιγοπίστους δὲ πάλιν αὐτοὺς ὀνομάζει, διότι οὐκ ἐπίστευσαν, ὅτι παρ' αὐτοῦ τραφῆσονται πάντως, ἀλλ' αὐτοὶ περὶ ἑαυτῶν ἐφρόνιζον.

Οὕτω — ἐλάβετε ; Μάρκος δὲ βαρύτερον ἐπιτιμησάμενος αὐτοῖς λέγει, προσθεῖς· Ἐπεὶ πεπωρωμένην ἔχετε τὴν καρδίαν ὑμῶν ; ὀφθαλμοὺς ἔχοντες οὐ βλέπετε, καὶ ὄρα ἔχοντες οὐκ ἀκούετε ; Οὐ βλέπετε, φησὶ, πῶς καὶ πόσους ἐν ἐρημίᾳ τρέφω ; καὶ οὐκ ἀκούετε, περὶ ὧν διδάσκω ; Καὶ διατί μὴ τότε μᾶλλον ἐνειδίσειν αὐτοῖς, ὅτι εἶπον· Πόθεν ἡμῖν ἐν ἐρημίᾳ ἄρτοι τοσοῦτοι ; διότι οὐκ ἦν εἰκὸς καταισχύναι τούτους ἐνώπιον πολλῶν· ἅμα δὲ καὶ ἐμμένειν, ἵνα, διὰ τοῦ τοῦ θαύματος γινόμενου, βαρύτερα καὶ δραστηριώτερα ἢ κατηγορία γίνηται.

Πῶς — Σαδδουκαίων ; Ἰδεῖ λοιπὸν καὶ τὴν παρατήρησιν τῶν βρωμάτων αὐτοῖς ἐνειδίξει.

Τότε — Σαδδουκαίων ; Εἶδες ἐγκωμιάσθη ἐπιτεταμένην, (19) ὅρα καὶ τὸν καρπὸν αὐτῆς. Διήγειρε γὰρ αὐτίκα τὴν διάνοισιν αὐτῶν καθεύδουσας, καὶ συνῆκαν. Χρὴ γὰρ μὴ πανταχοῦ πρᾶον εἶναι τὸν διδάσκων, ἀλλ' ἔστιν ὅτι καὶ τραχηλισθῆναι, καὶ ποτὶ μὴν μεταδιδόναι παρηρσίας τοῖς μαθηταῖς πρὸς ἐνώακτισιν, ποτὶ δὲ ἐπιτιμῶν πρὸς συστολήν, καὶ τῇ τοιαύτῃ περικλίᾳ τὴν σωτηρίαν αὐτῶν οἰκονομεῖν.

ΚΕΦ. ΔΓ'. Περὶ τῆς ἐν Καισαρείᾳ ἐπιρωτήσεως.

Ἐλθὼν — ἀνθρώπου ; Τὴν Καισαρείαν ταύτην ὁ Φίλιππος ἐπὶ τιμῇ τοῦ Καίσαρος ἐκτίσεν. Ἦν δὲ καὶ ἄλλη Καισαρεία, ἡ τοῦ Στράτωνος. Πόρρω δὲ τῶν Ἰουδαίων ἀπαγαγὼν τοὺς μαθητὰς, ἤρωτησεν, ἵνα χωρὶς φόβου μετὰ παρηρσίας εἰπωσιν, ὃ ἠρωτήθησαν. Οὐκ ἐρωτᾷ δὲ περὶ τῶν Γραμματικῶν καὶ Φαρισαίων. προδήλως γὰρ ἐκείνοι τοῦτον ὑβρίζον· ἀλλὰ περὶ τοῦ δημῶδους ὄχλου, τοῦ χωρὶς φόβου καὶ πονηρίας. (20) Λέγει γὰρ ὁ (21) Ἰωάννης, ὅτι καὶ ἐγένετο [ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν προσευχόμενον κατὰ μόναν, συνῆσαν αὐτῷ οἱ μαθηταί, καὶ ἐπρωτήσεν αὐτοὺς λέγων· Τίνα με λέγουσιν οἱ ὄχλοι

⁷⁸ Matth xv, 11. ⁷⁹ Marc. viii, 17, 18. ⁸⁰ Matth. xv, 33. ⁸¹ Luc. ix, 18. ⁸² Marc. viii, 27.

Variae lectiones et notæ.

(19) Ἐπιτεταμένην. A. male. Hentenii etiam interpretatio displicet.

(20) Desidero hoc loco verbum, veluti κρινον-

τος. Hentenii versio nihil adjuvat.

(21) Λουκάς corrigendum, ut habet Hentenius.

εἶναι ; Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι ἐν τῇ ὁδῷ ἐπαρώτησεν αὐτούς. Εἰκὸς γάρ, ἐλθόντα εἰς τὰ μέρη Καισαρείας, εὐχισθαι αἶμα καὶ ὁδύειν.

Τὸν Υἱὸν δὲ τοῦ ἀνθρώπου φησὶ, τουτέστι, τὸν φανένον αὐτοῖς ἀνθρώπων. Ἠρώτησε δὲ, οὐχ ὡς ἀγνοῶν, ἀλλ' οἰκονομικῶς, ἵνα ὁ Πέτρος εἴπῃ τὸ ἀποκαλυφθῆναι αὐτῷ, καὶ ἀποδοκιμασθῶσιν αἱ περὶ αὐτοῦ τῶν ἄλλων πάντων ὑπολήψεις, ὡς πεπλανημένοι. Καὶ γὰρ ἐγίνωσκεν, ὅτι ἀποκάλυψεν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τῷ Πέτρῳ περὶ αὐτοῦ, διανοήσας τὸν νοῦν αὐτοῦ.

Σκοπεῖ δὲ, πῶς οὐκ ἐν ἀρχῇ τοῦ κηρύγματος ἠρώτησεν, ἀλλὰ μετὰ τὸ ποιῆσαι πολλὰ καὶ μεγάλα σημεῖα, μετὰ τὸ διδάξαι περὶ πολλῶν καὶ μεγάλων, μετὰ τὸ παρασχεῖν ἱκανὰς ἀποδείξεις τῆς ἰαντοῦ θεότητος, καὶ τῆς πρὸς τὸν Πατέρα ἰσότητος.

Οἱ δὲ — λέγετε εἶναι ; Ὑμεῖς, φησὶν, οἱ συνόντες μοι διαπαντός, καὶ πολλὴν πείραν ἔχοντες τῆς ἡμῶν δυνάμεως ἐν ἔργῳ καὶ λόγῳ. Εἰπὼν οὖν αὐτοῖς Ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε εἶναι ; δεδήλωκεν, ὅτι κακῶς οἱ ὄχλοι λέγουσιν.

Ἀποκριθεὶς — ζῶντος. Πάλιν ὁ Πέτρος, ὁ πανταχοῦ θερμὸς, προκηδᾷ, καὶ προλαμβάνει. Τοῦ ζῶντος δὲ εἶπε, διότι γέγραπται περὶ αὐτοῦ, Θεὸς ζῶν ἐγώ εἰμι, καὶ, Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος, καὶ πολλὰ τοιαῦτα, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν νεκρῶν εἰδώλων.

Καὶ — οὐρανοῖς. Καὶ μὴν καὶ πρότερον, μετὰ τὴν ζέλην, οἱ μαθηταὶ Υἱὸν Θεοῦ εἶναι αὐτὸν ὡμολόγησαν, εἰπόντες Ἀληθῶς Θεοῦ Υἱὸς εἶ, καὶ οὐκ ἱμακαρίσθησαν. Καὶ ἄλλοι δὲ τινες Θεὸν αὐτὸν ὑπέρχον ἐπίστευσαν, ὡς προειρήκαμεν ἄλλ' οὐδένα τούτων ἱμακάρισε. Τί οὖν ἴστιν εἰπεῖν ; Ὅτι πάντες, ὅσοι Υἱὸν Θεοῦ εἶναι αὐτὸν ὡμολόγησαν, ἢ Θεὸν ὑπέρχον ἐπίστευσαν, οὐ φύσει καὶ κυρίως ταῦτα εἶναι αὐτὸν ὑπέλαβον, ἀλλὰ θέσει, καὶ κατὰ προκοπὴν ἀρετῆς, ὡς καὶ πάντας τοὺς ἁγίους μόνος δὲ ὁ Πέτρος ἀληθῶς Χριστὸν, καὶ φύσει καὶ κυρίως Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τούτου ἐνόησε. Διὸ καὶ θέλων ὁ Χριστὸς δεῖξαι τοῖς μαθηταῖς, ὅτι μόνος οὗτος ὀρθῶς ἔγνω, καὶ ἀπλανῶς ὡμολόγησε, μακαρίζει τούτον, ὡς τετυχηκότα περὶ τούτου θείας ἀποκαλύψεως. Σάρξ γάρ, φησὶ, καὶ αἷμα, τουτέστιν, ἀνθρώπος, οὐκ ἐμυσταγωγῆσαι σε τὴν περὶ ἐμοῦ ταύτην ὁμολογίαν, ἀλλ' ὁ Πατὴρ μου, ὡς ἀξίον τοιαύτης ἀποκαλύψεως. Τὸ δὲ Βῆρ ἰβραϊκὸν μὲν ἴσθι, σημαίνει δὲ τὸν υἱόν. Υἱὸς γάρ ἦν ὁ Πέτρος Ἰωῆλ τινος. Οὕτω γοῦν βεβαιώσας τὸ δόγμα τοῦ Πέτρου, καὶ θεοδιδάκτον ἀποφῆνας αὐτὸ, βλέπει, τίνων αὐτὸν ἀξιοῖ.

Καγὼ — μου τὴν Ἐκκλησίαν. Σὺ εἶ Πέτρος, ὡς μέλλον γενεσθῆαι πέτρα πίστεως μετὰ τὴν ἀρνήσιν, ἢ ὡς ἡδὴ στερεὸς ὢν τῷ φρονήματι.

⁸³ Josue III, 10. ⁸⁴ Ezech. xviii, 3. ⁸⁵ Matth. xiv, 33.

• Variæ lectiones et notæ.

(z) Φρόνημα hic et infra reddidit prudentiam. Malim mentem reddere.

A gaverit eos. Est enim verisimile quod cum venisset in partes Cæsareæ simul orabat et ambulabat.

Filium vero hominis ait, hoc est, eum, qui hominibus apparere nudus homo. Interrogavit autem non quasi ignorans, sed dispensatorio modo, ut Petrus diceret quod sibi revelatum erat et cæterorum opiniones quæ de ipso erant, reprobandur tanquam erroneæ. Sciebat namque quod Deus ac Pater revelaverat Petro de se, aperiens mentem ejus.

Vide autem quod circa prædicationis initia interrogaverit, sed postquam multa magnaue signa ediderat, postquam multa magnaue docuerat : postquam sufficientes de sua divinitate ac æqualitate B ad Patrem, probationes evidentes tradiderat.

Vers. 14. *At illi.* — V. 15. *Esse dicitis ?* Vos, inquit, qui mecum semper conversamini, et multam habetis experientiam meæ potentis, quæ et opere et sermone elucescit. Cum ergo diceret illis : *Vos autem quem me esse dicitis ?* significavit turbas non recte dicere.

Vers. 16. *Respondens — viventis.* Rursus Petrus ubique fervens prosilit et præcedit. *Viventis autem dixit, quia scriptum est : Deus vivens ego sum* ⁸³. *Et Vivo ego, dicit Dominus* ⁸⁴ ; multaque similia, ad oppositam distinctionem mortuorum idolorum.

Vers. 17. *Et — cælis.* Atqui prius etiam discipuli sedata tempestate Filium Dei esse confessi sunt dicentes ; *Vere Dei Filius es* ⁸⁵ nec tamen beati prædicati sunt. Et alii quidam Deum esse crediderunt, ut prædiximus, sed nullum illorum beatificavit. Quid ergo dicendum est ? Quod omnes qui ipsum esse Dei Filium confessi sunt, aut Deum esse crediderunt, non natura et proprie hæc illum esse opinabantur, sed adoptione, et secundum excellentiam virtutis veluti etiam omnes sanctos, Dei filios esse dicunt. Solus autem Petrus vere Christum, et natura et proprie Filium Dei hunc esse intellexit. Ideo quoque volens Christus discipulis demonstrare, quod solus hic recte cognoverit, et sine errore confessus sit, ipsum beatificat, tanquam assecutum divinam de se revelationem : Caro enim inquit, et sanguis, hoc est homo, non initiavit te ad sacram hanc de me confessionem, sed Pater meus, tanquam hujusmodi confessione dignum. Quod autem dicitur Bar, Hebraica dicto est, significans *filium* : erat siquidem filius cujusdam Jona. Postquam ergo Petri opinionem confirmavit, et hunc a Deo edoctum esse demonstravit, vide quibus eum dignetur bonis.

Vers. 18. *Et ego — Ecclesiam meam.* Tu es Petrus, ut qui post abnegationem, fidei petra futurus es : vel tanquam jam prudentia (z) firmus. Ita-

que super hanc firmitatem ædificabo Ecclesiam meam, sive te ponam fundamentum credentium; Ecclesia enim fideles sunt. Hoc autem dixit, excitans ejus prudentiam ad artem pascendarum ovium.

Vers. 18. *Et — adversus eam.* Non dominabuntur Ecclesiæ. Portas autem inferorum dicit blasphemias, quæ a gentibus ac hæreticis proferuntur, utpote ad æternum introducentes cruciatum; vel supplicia ab illis inflictæ, quasi ad mortem carnis inducentia. Deinde alium quoque ponit honorem.

Vers. 19. *Et — cælorum.* Cum confessus esset ipsum Dei Filium esse legitimum, jam ei demonstrat suæ divinitatis dignitatem, dicens: *Ædificabo super te Ecclesiam meam; et dabo tibi claves regni cælorum*, videlicet ut ad illud introducas; siquidem B clavigeri est introducere.

Atqui donum hoc, cæterorum etiam fuit apostolorum; sed primum huic datum est, quia primus hic Filium Dei legitimum esse Christum fassus est. Ideo quoque post Salvatoris in cælum assumptionem, præ omnibus longo docuit tempore, multoque introduxit ad fidem.

Vers. 19 *Et — cæli.* Etiam et hoc clavigeri proprium est. Ligare autem, dicit non ignoscere. Solvere vero, ignoscere. Promittit ergo: Quodcumque peccatum non condonaveris super terram, neque in cælo condonabitur a Deo: et quodcumque condonaveris hic, erit et ibi condonatum.

Sed Marcus et Lucas brevitatæ causâ Petri responsionem per compendium dixerunt⁸⁶; ideo et beatitudinem ejus et alium honorem tacuerunt: simul etiam scientes eum abunde honoratum (aa). Matthæus vero diligentis gratia hæc omnia conscripsit, pariter etiam apostolorum principem honorans,

Vers. 20. *Tunc — Christus.* Marcus autem dixit: *Et interminatus est illis ne cui de se dicerent*⁸⁷ Lucas vero: *Interminatus præcepit eis ne cui hoc dicerent*⁸⁸. Unde liquet quod hic in Matthæo sumitur verbum *διατελιατο* pro *πρæcepit*, et apud Marcum *ἐπιτιμησε*, hoc est *interminatus est*, pro, Confirmando præcepit; et similiter ejus participium *ἐπιτιμήσας* apud Lucam. Ut nemini dicerent quod ipse esset Christus, naturalis videlicet Dei Filius, sicut Petrus confessus est.

Necessarium siquidem erat, ut hoc ab ipso Patre revelaretur, ab ipso autem Filio ante mortem suam confirmaretur, et a solis discipulis cognosce-

⁸⁶ Marc. viii, 29; Luc. ix, 20.

⁸⁷ Marc. viii, 30.

⁸⁸ Luc. ix, 21.

Variae lectiones et notæ.

(22) Ὅτι δ. Α.

(23) Αυτό, pro τούτο. Α.

(aa) *Abunde honoratum.* Α gloriæ studio alienum,

και λοιπόν ἐπὶ ταύτῃ τῇ στερότητι εἰκοθεμήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, ἄγουν, σὲ θῆσω θεμέλιον τῶν πιστευόντων. Ἐκκλησία γὰρ οἱ πιστοί. Εἶπε δὲ τοῦτο διακιστῶν αὐτοῦ τὸ φρόνημα πρὸς ποιμαστικὴν.

Καὶ — αὐτῆς. Οὐ κατακυριεύσουσι τῆς Ἐκκλησίας. Πύλας δὲ ἄβου λέγει τὰς παρὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν αἰρετικῶν βλασφημίας, ὡς εἰσαγούσας εἰς κόλασιν αἰώνιον, ἢ τὰς παρ' αὐτῶν τιμωρίας, ὡς εἰσαγούσας εἰς θάνατον τῆς σαρκός. Εἶτα καὶ ἕτερον λέγει τιμῆν.

Καὶ — οὐρανῶν. Ὁμολογήσαντος τοῦ Πέτρου Υἱὸν τοῦ Θεοῦ γνήσιον εἶναι αὐτὸν, δέκασεν αὐτῷ λοιπὸν τῆς ἐκτουθῆτος τὸ ἐξέλιμα, λέγων. Οἰκοθεμήσω ἐπὶ σοὶ τὴν Ἐκκλησίαν μου, καὶ δώσω σοὶ τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἄγουν, τὸ εἰσάγειν εἰς αὐτὴν κλειδοῦχου γὰρ ἔργον τὸ εἰσάγειν.

Καὶ μὴν τὸ δῶρον τοῦτο καὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων γέγονεν· ἀλλὰ πρῶτον τούτῳ δίδεται, διότι πρῶτος οὗτος Υἱὸν τοῦ Θεοῦ γνήσιον τὸν Χριστὸν εἶναι ἠνωμολόγησε. Διὸ καὶ, μετὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος, οὗτος ἐδίδαξε πρὸ πάντων μέχρι πολλοῦ, καὶ πολλοὺς εἰσήγαγε.

Καὶ — οὐρανοῖς. Καὶ τοῦτο τῆς κλειδοῦχίας ταύτης ἴδιον. Καὶ δέσιν μὲν λέγει τὴν ἀσυχωρησίαν λέσιν δὲ τὴν συγχωρησίαν. Ὑπερχωριεῖται δὲ, Ὁ (23) ἂν ἀμάρτημα οὐ συγχωρήσῃς ἐπὶ γῆς, ἔσται ἀσυχώρητον καὶ ἐν οὐρανῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ· καὶ ὁ ἂν συγχωρήσῃς ἐνταῦθα, ἔσται κἀκεῖ συγχωρημένον.

Ἄλλὰ Μάρκος μὲν καὶ Λουκᾶς συντομίας ἕνεκα τὴν ἀπόκρισιν τοῦ Πέτρου κατ' ἐπιτομὴν εἰρηκάσι· διὸ καὶ τὸν μακαρισμὸν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἄλλην τιμῆν ἀπεσιώπησαν, ἅμα καὶ ἀφιλότιμον εἰδότες αὐτὸν· ὁ δὲ Ματθαῖος ἀκριβείας χάριν ταῦτα πάντα ἰσθέρησεν, ἅμα καὶ τιμῶν τὸν κορυφαῖον.

Τότε — Χριστός. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι καὶ ἐπετίμησεν αὐτοῖς, ἵνα μηδεὶ λέγωσι περὶ αὐτοῦ· Ὁ δὲ Λουκᾶς, ὅτι Ἐπιτιμήσας αὐτοῖς, παρήγγειλε μηδεὶ εἰπεῖν τοῦτο (23). Διατελιατο μὲν οὖν, ἀπὲρ τοῦ, Παρήγγειλεν· Ἐπετίμησε (24) δὲ, ἀπὲρ τοῦ, Κατησφαλίσατο, ἵνα μηδεὶ εἰπωσιν, ὅτι αὐτὸς ἔστιν ὁ Χριστός, ὁ φύσει Υἱός· δηλαδὴ τοῦ Θεοῦ, καθὼς ὁ Πέτρος ὡμολόγησεν.

Ἀναγκαῖον μὲν γὰρ ἦν ἀποκαλυφθῆναι τοῦτο παρ' αὐτοῦ τοῦ Πατρός· βεβαιωθῆναι δὲ παρ' αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ, πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, καὶ γνωρίσθῆναι

μονοις τοῖς μαθηταῖς, ὡς τελειότεροις τῶν ὄχλων, καὶ ὡς κοινοῖς διδασκάλοις τῆς οἰκουμένης. Τοὺς ὄχλους δὲ τοῦτο μαθεῖν οὐκ ἐβούλετο νῦν, ἄχρι τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως αὐτοῦ, ἵνα μὴ, νῦν μαθόντες, ὅτι φύσει Υἱὸς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ φύσει Θεὸς, εἴτα θεασάμενοι τοῦτον ἀτιμῶς ὑβρίζομενοι καὶ θειὰ πάσχοντα καὶ πικρῶς ἀναιρούμενοι, σκανδαλισθῶσι, καὶ εἰς τὴν προτέραν ἀπιστίαν παλινδρομήσωσι, καὶ δυσανάκλητοι γένωνται.

Εἰ γὰρ καὶ τοὺς μαθητὰς ἐσκανδάλισε ταῦτα, τοὺς τελειότερους τῶν ὄχλων, καὶ οὐ ταῦτα μόνον ὁρώμενα, ἀλλὰ καὶ οἱ περὶ τούτων λόγοι προμηνύμενοι· τί οὐκ ἂν ἔπαθον οἱ ἀτέλεις ὄχλοι τοιαῦτα βλέποντες, καὶ ἀγνοοῦντες τὸ τοῦ πάθους μυστήριον, ὅπερ καὶ αὐτοῖς τοῖς μαθηταῖς ἐτι (25) δυσπαρά-
B
δεκτον ἦν; Καὶ οὗτοι γὰρ, ὅτε μετὰ τὴν Ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος ἐπεφοίτησεν αὐτοῖς (26) τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τότε λοιπὸν θείας χάριτος πλησθέντες, καὶ τοὺς ἀνθρωπίνους λογισμοὺς ἀποθέμενοι, συνῆκαν τὰ μυστήρια πάντα, καὶ στερότεροι γεγονάσιν ἀδάμαντος. Ἄχρι δὲ τότε συνεχῶς ἐσκανδάλιζον αὐτοὺς πάντα τὰ ἀνθρωπογενῆ τοῦ Χριστοῦ.

Διὰ τοῦτο τοίνυν, ὡς εἴρηται, τότε μὲν οὐκ ἤθελε γνωστῆναι τοῖς ὄχλοις, ὅτι φύσει Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐστὶ, καὶ φύσει Θεός, καὶ διαφόρως τοῦτο μαρτήγγελε τοῖς μαθηταῖς· ὅτε δὲ, τῶν σκανδαλιζόντων παντῶν τελεισθέντων, ἤμιλλον λαμπρῶς ἀνακηρύττειν αὐτὸν φύσει Θεὸν ὁ ἥλιος σκοτιζόμενος, τὸ κατα πέτασμα τοῦ ναοῦ ῥηγνύμενον, ἢ γῆ σειομένη, αἱ πέτραι
C
σχιζόμεναι, καὶ τὰ σώματα τῶν κεκοιμημένων ἁγίων ἐγειρόμενα, καὶ αὐτὸς ἐνδόξως ἐκ νεκρῶν ἀνιστάμενος· τῆνικαῦτα γὰρ σαφῶς ἐξέλαμψεν ἡ δύναμις τῆς αὐτοῦ θεότητος, καὶ ἀναντιρρήτος ἦν ἢ ἀπόδειξις· ἔμελλε δὲ καὶ τὸ πανάγιον Πνεῦμα σύνησεν ἐμβαλεῖν οὐ τοῖς μαθηταῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς πιστεύουσι· τότε δὴ, τότε λοιπὸν ἐβούλετο δημοσιουθῆναι πᾶσι καὶ τὸ τῆς θεότητος, καὶ τὸ τοῦ πάθους αὐτοῦ μυστήριον, ἵνα ἀσκανδάλιστον ὁδεύοι τὸ κήρυγμα.

Ἄπο τότε — ἐγερθῆναι. Ἄπο τότε, ἂν οὐ βεβαίως ἔμαθον οἱ μαθηταί, ὅτι γνήσιος Υἱὸς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ. Τὸ λοιπὸν γὰρ ἤρξατο (27) προδεικνύειν, τουτίστι, προλέγειν τούτοις, ἃ μέλλει παθεῖν, ἵνα, ταῦτα προγινώσκοντες, κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους
D
μὴ σκανδαλισθῶσι, μηδ' ὑπολάβωσιν, ὅτι δι' ἀσθένειαν φύσεως πάσχει. Πῶς γὰρ, ὅς καὶ προγινώσκει τούτο, καὶ προλέγει, καὶ σπεύδει μᾶλλον παθεῖν;

Καὶ — αὐτῷ. Προσλαβόμενος, ἀντὶ τοῦ παραλαβῶν κατιδίαν. Ἀκούσας γὰρ, ὅτι μέλλει ἀποθανεῖν, ἐδαρυσθησεν, ἀνάξιον τῆς αὐτοῦ θεότητος τοῦτο ναμίεσας. Διὸ καὶ, ὡς ἔδη παρήρησιαν ἀπὸ τοῦ μακα-

A retur, utpote qui popularibus perfectiores erant, et quasi communes orbis magistri; populares vero id nunc scire noluit usque ad resurrectionem suam a mortuis, ne si nunc discerent illum natura esse Dei Filium, et natura Deum, postea videntes eum ignominiose contumeliis affectum, et indigna patienter, ac acerbè interemptum, offenderent, et rursum ad priorem incredulitatem recurrerent, ægreque ab ea revocarentur.

Nam si discipulos etiam, qui popularibus perfectiores erant, offenderunt non solum hæc conspecta, verum etiam de his rebus habiti sermones, quid non passæ fuissent imperfectæ turbæ dum hæc conspexissent maxime ignorantes passionis mysterium, quod ipsis quoque discipulis erat receptu difficile? Nam et hi, quando post Salvatoris in ocelum Ascensionem venit super eos Spiritus sanctus, tunc demum divina gratia repleti, humanis cogitationibus abjectis, omnia cognoverunt mysteria. Verum semper ad id usque tempus omnia ad humanitatem pertinentia offendebant illos.

Propter hoc ergo, ut dictum est, noluit a popularibus sciri, quod natura Dei Filius esset, et natura Deus; idque multis modis præcepit discipulis. Quando vero completis ac finitis omnibus quæ offendere poterant, prædicaturus illum erat natura Deum esse sol obscuratus, velum templi discissum, terra concussa, petræ diruptæ, et corpora sanctorum qui dormierant excitata, ipseque gloriose a mortuis resurgens, tunc sane effulsit virtus divinitatis ejus, et indubitata erat demonstratio. Simul quoque immissurus erat Spiritus sanctus intellectum, non solis discipulis, sed omnibus etiam credentibus: et tunc jam demum omnibus publicari volebat et divinitatis et passionis suæ mysterium, ut absque ullo offendiculo prædicatio præcederet.

Vers. 21. *Ex eo tempore — resurgere.* Ex eo tempore, ex quo firmiter cognoverunt discipuli, quod naturalis esset Dei Filius: tunc enim demum cœpit demonstrare sive prædicare illis quæ passurus erat, ut hæc præscientes, tempore passionis non offenderent, neque suspicarentur quod propter naturæ imbecillitatem pateretur. Quo enim pacto id fieret de eo, qui prænovit et prædicat ac festinat potius ut patiatur.

Vers. 22. *Et — illum.* Assumens, hoc est seorsim accipiens. Audito enim quod moriturus esset, graviter tulit; nam id sua divinitate indignum putavit. Ideoque quasi jam sumpta libertate,

Variæ lectiones et notæ.

(25) Ἐτι, abest. A.

(26) Αὐτοῖς, abest. A.

(27) Sed in textu servat vulgatum δεικνύειν, quod Chrysostomus etiam habet, t. VII, p. 549 E, 577 Q.

eo quod beatificatus esset seorsim increpavit illum sive reprehendit. **A**ρισθῆναι κησάμενος, κατιδιὰν ἐπιτίμησεν αὐτῷ, εἶπουν, ἐμέμψατο.

Scire oportet quod hoc verbum ἐπιτίμησε (pro quo ut plurimum vertimus: *Increpavit* aut *Interminatus est*) apud evangelistas interdum quidem significat silentium imponere sive os obstruere, ut de dæmone qui dicebat se nosse Christum, quod sanctus ille Dei esset. Ait enim ἐπιτίμησε ⁸⁹, hoc est *increpavit illum*, sive silentium imposuit. Interdum autem significat *Refrenavit* sive *Imperavit*; ut est illud ἐπιτίμησε ⁹⁰, id est, *Imperavit ventis et mari*, sive *Refrenavit*. Quandoque vero denotat, *Confirmavit*, ut cum dicitur ἐπιτίμησε eis ⁹¹, hoc est *Confirmavit illos* necui de se dicerent. **B** Quandoque autem *Reprehendit*, ut est id de quo erat sermo. Interdum quoque *Increpavit* vel *Corripuit*, ut est illud ἐπιτίμησε ⁹² id est *Increpavit Petrum*, ut statim consequenter dicemus. Est et ubi significat, *Prohibuit* ⁹³, ut in fine quadragessimae capituli inveniemus.

Vers. 22. *Dicens — hoc* Tanquam consulens hoc ait, ut ingenuus amicus (bb). Quod autem dicitur *Propitius tibi sit*, consueto more lomutus est: moris enim erat hoc dicere eum, qui indignaretur absurdum quidpiam dicenti, ut: *Propitius tibi sit Deus ob talem sermonem*. Id vero quod addit: *Non erit tibi hoc*, tantumdem est ac si diceret: *Ne contingat tibi hoc quod dicis*.

Vers. 23. *At ille — Satana*. Marcus autem dixit ⁹⁴, quod conversus et intuitus discipulos suos, increpavit sive corripuit Petrum. Etenim voluit illos quoque increpationem audire ac castigari, qui idem quod Petrus patiebantur. Satanam autem **C** eum vocat, quasi in hoc Satanam imitantem, quod Christum occidi volebat. Siquidem neque Satanas Christum occidi volebat, ut mendaces viderentur prophetiæ quæ de morte ejus loquebantur, et ne mors carnis hujus fieret mors suæ potestatis: quanquam ipse propria victus malitia Judæos ad ejus cædem incitavit.

Potest autem et aliter dici, quod quia Satanas adversarius dicitur, Petrus autem prohibens Christum mori, non sequebatur ejus voluntatem sed **D** adversabatur, aitei Salvator: *Abi post me, Satana*, hoc est: *Sequere me, adversarie*.

Vers. 23. *Obstaculo mihi es*. Impedimento mihi es, adversarius meæ voluntati. Deinde dicit etiam causam propter quam adversabatur.

Vers. 23. *Quia — hominum*. Hoc, inquit, pateris, quia non divino sed humano modo sapis. Etenim si divina gustares, utique dignum me judicares qui

⁸⁹ Marc. i, 25. ⁹⁰ Matth. viii, 26. ⁹¹ Marc. viii, 30. ⁹² ibid. 33. ⁹³ Matth. xix, 13. ⁹⁴ Marc. viii, 33.

Variae lectiones et notæ.

(28) Forte hic excidit, τ. Videtur id reperisse Rentenius.

(29) Σδ, omittit. B.

(bb) Videtur legisse, ὡς γνώσιος φησ.

Κρὴ γὰρ γινώσκεις, ὅτι τὸ ἐπιτίμησε παρὰ τοῖς εὐαγγελισταῖς ποτὲ μὲν σημαίνει τὸ ἐπιστόμισεν, ὡς ἐπὶ τοῦ δαιμονος, τοῦ εἰπόντος εἶδέναι τὸν Χριστόν, ὅτι ἐστὶν ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ. Ἐπιτίμησε γὰρ, φησὶν, αὐτῷ, τουτίστιν, ἐπιστόμισεν αὐτόν· ποτὲ δὲ δηλοῖ τὸ ἐχαλίνωσεν, ἢ ἐπίταξεν, ὡς τὸ, Ἐπιτίμησε τοῖς ἀνέμοις καὶ τῇ θαλάσσῃ· ποτὲ δὲ τὸ, κατασφαλίσατο, ὡς τὸ, Ἐπιτίμησεν αὐτοῖς, ἵνα μηδενὶ λόγῳσι περὶ αὐτοῦ· ποτὲ δὲ τὸ, ἐμέμψατο, ὡς τοῦτο δὲ, περὶ οὗ νῦν ὁ λόγος· ποτὲ δὲ τὸ, ἐπέπληξεν, ὡς τὸ, Ἐπιτίμησε τῷ Πέτρῳ, καθὼς ἐξῆς δηλωθήσεται· ἔστι δὲ ὅτι καὶ τὸ ἐκώλυσεν, ὡς εὐρήσομεν πρὸς τῷ τέλει τοῦ τεσσαρακοστοῦ κεφαλαίου.

Est et ubi significat, *Prohibuit* ⁹³, ut in fine quadragessimae capituli inveniemus.

Λέγων — τοῦτο. Συμβουλεύων δὴθεν τοῦτι φησι, ὡς γνώσιος. Τὸ μὲν οὖν ἱλαῖός σοι, κατὰ συνήθειαν εἶρηκεν ἔθος γὰρ ἦν, τοῦτο λέγειν τὸν μεμψόμενον τινε εἰπόντι (28) παραλογον, οἶον, Ἰλαῖός σοι Θεός εἶη, ἔμεκεν τοῦ τοιοῦτου λόγου· τὸ δὲ, Οὐ μὴ ἔσται (29) σοι τοῦτο, ἀντι τοῦ, Μὴ γένοιτό σοι τοῦτο, ὁ λέγεις.

Ὁ δὲ — Σατανᾶ. Μάρκος δὲ φησὶν, ὅτι, ἐπιστραφεὶς, καὶ ἰδὼν τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, ἐπιτίμησε τῷ Πέτρῳ, ἡγοῦν, ἐπέπληξε. Καὶ γὰρ ἠθέλησε κακείνους ἀκούσαι τῆς ἐπιπλήξεως, καὶ σωφρονισθηναί, παθόντας, ὅπερ ὁ Πέτρος, Σατανᾶν δὲ αὐτὸν ἀνόμισεν, ὡς μιμούμενον τὸν Σατανᾶν, ἐν τῷ μὴ θέλειν ἀναιρεθῆναι τὸν Χριστόν. Καὶ γὰρ οὗδ' ὁ Σατανᾶς ἠθέλην ἀναιρεθῆναι αὐτόν, ἵνα φανῶσι ψευδεῖς αἱ περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ προφητεῖαι, καὶ ἵνα μὴ ὁ θάνατος τῆς τοῦτου σαρκὸς θάνατος γένηται τῆς αὐτοῦ δυνάμεως, εἰ καὶ αὐτὸς τοὺς Ἰουδαίους εἰς τὸν κατὰ τοῦ Σωτῆρος φόνον παρήθηγεν, ὑπὸ τῆς ἑαυτοῦ κακίας νικώμενος.

Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν, ὅτι ἐπὶ Σατανᾶς μὲν ὁ ἀντικείμενος ἐρμηνεύεται, Πέτρος δὲ, κωλύων τὸν Χριστόν ἀποθανεῖν, οὐκ ἠκούουθε τῷ θελήματι αὐτοῦ, ἀλλ' ἀντέκειτο, φησὶ πρὸς αὐτόν ὁ Σωτῆρ· Ἔπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ, τουτίστιν, Ἄκουούθε μοι, ἀντικείμενε.

Σκάνδαλόν μου εἶ. Ἐμπόδιόν μου νῦν ὑπάρχεις, ἀντικείμενος τῷ ἐμῷ θελήματι. Εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἀντέκειτο.

Ὅτι — ἀνθρώπων. Τοῦτο, φησὶ, πάσχεις, διότι οὐ φρονεῖς θεϊκῶς, ἀλλ' ἀνθρωπίνως. Εἰ μὲν γὰρ ἐφρόνεις θεῖα, ἀνάξιόν μου ἐνόμισας αὐτὸ μὴ ἀπο-

θανεῖν με ὑπὲρ τοῦ κόσμου · ἐπεὶ δὲ φρονεῖς ἄ
ἀνθρώπινα, ἀνάξιόν μου κρίνεις μᾶλλον τὸ ἀποθα-
νεῖν με.

Σὺ δὲ μοι βλέπε τὸν πρό μικροῦ μεγάλα μακαρι-
ζόμενον, νῦν μεγάλα ἐπιπληττόμενον, εἰς καταστο-
λὴν τε τῆς παρρησίας αὐτοῦ, καὶ ἵνα μάθῃς τὸ
ἀπροσωπώληπτον τοῦ Σωτῆρος. Ὅτε μὲν γὰρ ὀρθῶς
εἶρηκεν, ἑμακάρευσεν αὐτόν · ὅτε δὲ οὐκ ὀρθῶς εἶπεν,
ἐπίπληξε. Καὶ ὀρθῶς μὲν εἶρηκεν, ἐν οἷς ἀποκά-
λυψεν θεόθεν ἐδέξατο · οὐκ ὀρθῶς δὲ εἶπεν, ἐν οἷς
οἰκθεῖν ἐφθέγγετο.

Τότε — μοι. Μάρκος δὲ καὶ Λουκᾶς φασὶ καὶ
πρὸς τὸν ὄχλον, καὶ ἀπλῶς πρὸς πάντας ταῦτα
εἰπεῖν αὐτόν. Εἶπε δὲ ταῦτα βεβαιῶν, ὅτι οὐ μόνον
οὐκ ἔστιν ἀπρεπὲς τὸ ἀποθανεῖν αὐτόν, ἀλλ' οὐδ' ἐ
δύναται τις εἶναι αὐτοῦ μαθητῆς, ἢ μὴ καὶ αὐτὸς
ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ καλοῦ. Εἰ νῆς γὰρ, φησὶ, θέλει
ἐπίσω μου ἔλθειν, ἤγουν, ἀκολουθησαί μοι, ὡς
μαθητῆς καὶ μιμητῆς, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν (30),
λέγω δὴ, τὸ ἑαυτοῦ θέλημα, τὸ φιλήδονον, τὸ φιλό-
ζων, ἢ τὸ ἑαυτοῦ σῶμα, μὴ φειδόμενος αὐτοῦ κα-
κουχομένου καὶ βασανιζομένου, ἀλλ' ἐκδιδούς αὐτὸ
κινδύνοις · καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, ἤγουν
βασταζέτω ἐπὶ μνήμης τῆν ἀναίρεσιν ἑαυτοῦ. Διὰ
τοῦ σταυροῦ γὰρ τὴν ἀναίρεσιν ἐδήλωσε, διότι τότε
ἀκαιρίστως ἦν ὄργανον ὁ σταυρός · αἱ προσδοκᾶτω
τὴν σφαγὴν ἑαυτοῦ, πάντοτε ἵτοιμος ἔστω πρὸς
θάνατον, καὶ καθεκᾶσθην ἀποθνησκέτω τῇ προαι-
ρίσει.

Καὶ ἑτέρως δὲ τὸ παρὸν ἠρμηνεύσαμεν ῥητὸν ἐν C
τῷ ἑνεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ. Σκίπτει δὲ, πῶς εἶ-
πεν. Εἰ τις θέλει, κἄν ἀνὴρ, κἄν γυνή, κἄν ἀρχὸν,
κἄν ἀρχόμενος · καὶ, ἢ μὴ θέλῃ · οὐδένα γὰρ ἀκοντα
καταναγκάζει · ἵνα δὲ μὴ νομίσῃς, ὅτι τὸ κακῶς
πάσχειν μόνον ἀρκεῖ· καὶ γὰρ καὶ λησται καὶ τυμ-
τωριχοὶ καὶ γόητες καὶ ἄλλοι πονηροὶ πάσχουσι
μυρία · προσέθηκεν, ὅτι Καὶ ἀκολουθεῖτω μοι, δι-
δάσκων, ὅτι χρὴ μὴ μόνον τοιαῦτα πάσχειν. ἀλλὰ
καὶ ἀκολουθεῖν αὐτῷ, τουτέστι, κατ' ἴχνος βαίνειν τῆς
πολιτείας αὐτοῦ.

Ὅς — αὐτὴν. Εἶρηκε ταῦτα καὶ ἐν τῷ ἑνεα-
καιδεκάτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐν ἐσείνῳ τὴν
τούτων ἐξήγησιν, Μάρκος δὲ φησιν, Ἐνεκεν ἐμοῦ καὶ
τοῦ Εὐαγγελίου, τουτέστι, δι' ἐμὲ καὶ διὰ τὴν ἐμὴν
διδασκαλίαν.

Τί γὰρ — ζεμιωθῆ; Ἄδύνατον μὲν ἵνα τινὰ
τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ· εἰ δὲ καὶ δυνατόν ἦν,
οὐδὲν ὄφελος. Τὰ μὲν γὰρ τοῦ κόσμου πάντα θνητὰ
εἰσιν, ἢ δὲ ψυχὴ ἀθάνατος. Καὶ τούτων μὲν ἡ τέρ-
ψις πρόσκαιρος · τούτης δὲ ἡ κόλασις. αἰώνιος. Σίτα
αὐξεῖ τὸν φόβον. Εἴθε γὰρ ἐντεῦθεν μᾶλλον βελτιοῦν
τούς ἀκροατάς,

³⁵ Marc. viii, 34 ; Luc. ix, 23. ³⁶ Marc. viii, 35.

moriar pro mundo : quia vero humana sapis, potius
indignum me judicas qui moriar.

Tu vero mihi considera eum qui paulo ante ma-
xime beatus prædicatus est, nunc maxime increpa-
tum, et ad correptionem suæ audaciæ, et ut intelli-
gas quod Salvator non sit personarum acceptor ; cum
enim recte locutus est, beatum prædicavit illum ;
quando autem non recte, increpavit. Recte quidem
locutus est in his quæ per revelationem divinitus ac-
cepit ; non recte vero locutus est, in his quæ a
seipso dixit.

Vers. 24. *Tunc — me.* Marcus et Lucas aiunt etiam
ad turbas et simpliciter ad omnes hæc illum di-
xisse ³⁵. Dixit autem hæc, confirmans non solum
non esse indecens ut ipse moriatur, sed neque
posse quempiam suum esse discipulum, nisi et ille
moriatur pro honesto : *Si quis, inquit, vult post me
venire, sive sequi me tanquam discipulus et imitator,
abneget semetipsum, dico sane sui ipsius voluntatem ;
voluptatum ac vitæ amorem, aut suum proprium
corpus, non parcens illi laboranti et afflicto, sede expo-
nat illud periculosus ; et tollat crucem suam, sive fe-
rat in memoria suam mortem. Per crucem enim mor-
tem significavit, quia tunc mortis instrumentum erat
cruce ; semper sui ipsius cædem expectet, semper
ad mortem paratus sit et quotidie voluntate mo-
riatur.*

Alio etiam modo præsens dictum interpretati su-
mus decimo nono capite. Vide autem quomodo di-
xerit : *Si quis vult, sive vir, sive mulier, sive præsi-
dens, sive qui alius præsidet, si velit : neminem enim
invitum cogit. Ne putes autem quod mala pati so-
lum sufficiat, nam et latrones et deprædatores ac
magi, alique pravi homines innumera mala patiuntur,
addidit : Et sequatur me, docens non solum
oportere talia pati, sed etiam se sequi, hoc est per
vestigia conversationis ipsius incedere.*

Vers. 25. *Quiquis — eam.* Dixit etiam hæc deci-
mo nono capite : quære ergo ibi horum interpreta-
tionem. Marcus autem dixit : *Propter me et Evange-
lium* ³⁶, hoc est propter me et meam doctri-
nam.

D Vers. 26. *Quid enim — jacturam fecerit ?* Im-
possibile quidem est quempiam totum mundum
lucrifacere ; si tamen possibile foret, nulla esset
utilitas. Siquidem omnia quæ mundi sunt, mortalia
sunt, anima vero immortalis : et horum sane de-
lectatio temporalis, illius vero supplicium sempiternum.
Deinde auget et terrorem. Inde enim ple-
rumque meliores reddere solet auditores.

Variae lectiones et notæ.

(30) Καὶ, ante, λέγω, addit. A.

eo quod beatificatus esset seorsim increpavit illum A *ρισθῆναι κτησάμενος, κατιδίαν ἐπετίμησεν αὐτῷ, εἶπουν, ἐμίμψατο.*

Scire oportet quod hoc verbum *ἐπετίμησε* (pro quo ut plurimum vertimus: *Increpavit* aut *Interminatus est*) apud evangelistas interdum quidem significat silentium imponere sive os obstruere, ut de dæmone qui dicebat se nosse Christum, quod sanctus ille Dei esset. Ait enim *ἐπετίμησε* ⁸⁹, hoc est *increpavit illum*, sive silentium imposuit. Interdum autem significat *Refrenavit* sive *Imperavit*; ut est illud *ἐπετίμησε* ⁹⁰, id est, *Imperavit ventis et mari*, sive *Refrenavit*. Quandoque vero denotat, *Confirmavit*, ut cum dicitur *ἐπετίμησεν* eis ⁹¹, hoc est *Confirmavit illos* necui de se dicerent. B *ἐξῆς δὲ δὴλοῦτο τὸ ἰσχυρῶς εἶπαι, ὅτι καὶ τὸ ἐκάλυπτον, ὡς εὐρήσασμεν πρὸς τῷ τέλει τοῦ τεσσαρακοστού κεφαλαίου.*

Quandoque autem *Reprehendit*, ut est id de quo erat sermo. Interdum quoque *Increpavit* vel *Corripuit*, ut est illud *ἐπετίμησεν* ⁹² id est *Increpavit Petrum*, ut statim consequenter dicemus. Est et ubi significat, *Prohibuit* ⁹³, ut in fine quadragesimi capituli inveniemus.

Vers. 22. *Dicens* — hoc Tanquam consulens hoc ait, ut ingenuus amicus (bb). Quod autem dicitur *Propitius tibi sit*, consueto more lomutus est: moris enim erat hoc dicere eum, qui indignaretur absurdum quidpiam dicenti, ut: *Propitius tibi sit Deus ob talem sermonem*. Id vero quod addit: *Non erit tibi hoc*, tantumdem est ac si diceret: *Ne contingat tibi hoc quod dicitis*.

Vers. 23. *At ille* — *Satana*. Marcus autem dixit ⁹⁴, quod conversus et intuitus discipulos suos, increpavit sive corripuit Petrum. Etenim voluit illos quoque increpationem audire ac castigari, qui idem quod Petrus patiebantur. Satanam autem C eum vocat, quasi in hoc Satanam imitantem, quod Christum occidi volebat. Siquidem neque Satanas Christum occidi volebat, ut mendaces viderentur prophetiæ quæ de morte ejus loquebantur, et ne mors carnis hujus fieret mors suæ potestatis: quanquam ipse propria victus malitia Judæos ad ejus cædem incitavit.

Potest autem et aliter dici, quod quia Satanas adversarius dicitur, Petrus autem prohibens Christum mori, non sequebatur ejus voluntatem sed adversabatur, aitei Salvator: *Abi post me, Satana*, hoc est: *Sequere me, adversarie*. D

Vers. 23. *Obstaculo mihi es*. Impedimento mihi, adverseris meæ voluntati. Deinde dicit etiam causam propter quam adversabatur.

Vers. 23. *Quia* — *hominum*. Hoc, inquit, pateris, quia non divino sed humano modo sapis. Etenim si divina gustares, utique dignum me judicares qui

⁸⁹ Marc. i, 25. ⁹⁰ Matth. viii, 26. ⁹¹ Marc. viii, 30. ⁹² ibid. 33. ⁹³ Matth. xix, 13. ⁹⁴ Marc. viii, 33.

Varie lectiones et notæ.

(28) Forte hic excidit, τ. Videtur id reperisse Hentenius.

(bb) Videtur legisse, ὡς γνώσιος φιλος.

(29) Σδ, omittit. B.

Ἄγων — τούτο. Συμβουλευόντων δὲ θέν τοῦτῳ φησι, ὡς γνώσιος. Τὸ μὲν οὖν ἰλαῖς σοι, κατὰ συνήθειαν εἶρακεν ἔθος γὰρ ἦν, τοῦτῳ λέγειν τὸν μμφομένον τι εἰπόντι (28) παραλογον, οἶον, Ἰλαῖς σοι θεός εἶη, ἔνεκεν τοῦ τοιούτου λόγου· τὸ δὲ, Οὐ μὴ ἴσται (29) σοι τοῦτο, ἀντι τοῦ, Μὴ γένοιτό σοι τοῦτο, ὁ λέγει.

Ὁ δὲ — Σατανᾶ. Μάρκος δὲ φησιν, ὅτι, ἐπιστραφεῖς, καὶ ἰδὼν τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, ἐπετίμησεν τῷ Πέτρῳ, ἡγουν, ἐπέπληξε. Καὶ γὰρ ἠθέλησε κακείνους ἀκούσαι τῆς ἐπιπλήξεως, καὶ σφραγισθῆναι, παθόντας, ὅπερ ὁ Πέτρος, Σατανᾶν δὲ αὐτὸν ἀνόμασεν, ὡς μιμούμενον τὸν Σατανᾶν, ἐν τῷ μὴ θέλειν ἀνααιρεθῆναι τὸν Χριστόν. Καὶ γὰρ οὐδ' ὁ Σατανᾶς ἠθέλην ἀνααιρεθῆναι αὐτὸν, ἵνα φανώσι ψευδεῖς αἱ περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ προφητεῖαι, καὶ ἵνα μὴ ὁ θάνατος τῆς τούτου σαρκὸς θάνατος γένηται τῆς αὐτοῦ δυνάμεως, εἰ καὶ αὐτὸς τοὺς Ἰουδαίους εἰς τὸν κατὰ τοῦ Σωτῆρος φόνον παρέθην, ὑπὸ τῆς ἑαυτοῦ κακίας νικώμενος.

Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν, ὅτι ἐπεὶ Σατανᾶς μὲν ὁ ἀντικείμενος ἐρμηνεύεται, Πέτρος δὲ, καλύων τὸν Χριστόν ἀποθανεῖν, οὐκ ἠκούουθε τῷ θελήματι αὐτοῦ, ἀλλ' ἀντίκειτο, φησὶ πρὸς αὐτὸν ὁ Σωτῆρ· Ἰταγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ, τουτέστιν, Ἀκούουθε μοι, ἀντικείμενε.

Σκάνδαλόν μου εἶ. Ἐμπόδιόν μου νῦν ὑπάρχει, ἀντικείμενος τῷ ἐμῷ θελήματι. Εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν, δὲ ἦν ἀντίκειτο.

Ὅτι — ἀνθρώπων. Τούτο, φησὶ, πάσχεις, διότι οὐ φρονεῖς θεικῶς, ἀλλ' ἀνθρωπίνως. Εἰ μὲν γὰρ ἐφρόνεις θεῖα, ἀνάξιόν μου ἐνόμισας ἂν τὸ μὴ ἐπο-

θανεῖν με ὑπὲρ τοῦ κόσμου · ἐπεὶ δὲ φρονεῖς ἄνθρωπινα, ἀνάξιόν μου κρίνεις μᾶλλον τὸ ἀποθανεῖν με.

Ὁ δὲ μοι βλέπε τὸν πρὸ μικροῦ μεγάλα μακαριζόμενον, νῦν μέγαλα ἐπιπληττόμενον, εἰς καταστολὴν τε τῆς παρρησίας αὐτοῦ, καὶ ἵνα μάθῃς τὸ ἀπροσωπώληπτον τοῦ Σωτῆρος. Ὅτε μὲν γὰρ ὀρθῶς εἶρηκεν, ἱμακάρεισεν αὐτόν · ὅτε δὲ οὐκ ὀρθῶς εἶπεν, ἐπέπληξε. Καὶ ὀρθῶς μὲν εἶρηκεν, ἐν οἷς ἀποκάλυψεν θεόθεν ἐδέξατο · οὐκ ὀρθῶς δὲ εἶπεν, ἐν οἷς οἰκοθεν ἐφθόγγατο.

Τότε — μοι. Μάρκος δὲ καὶ Λουκᾶς φασὶ καὶ πρὸς τὸν ὄχλον, καὶ ἀπλῶς πρὸς πάντας ταῦτα εἰπεῖν αὐτόν. Εἶπε δὲ ταῦτα βεβαιῶν, ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἔστιν ἀκρεπὲς τὸ ἀποθανεῖν αὐτόν, ἀλλ' οὐδὲ **B** δύναιται τις εἶναι αὐτοῦ μαθητῆς, ἰάν μὴ καὶ αὐτὸς ἀποθάῃ ὑπὲρ τοῦ καλοῦ. Εἰ νῆς γὰρ, φησὶ, θέλει ὀπίσω μου ἔλθῃν, ἤγουν, ἀκολουθῆσαί μοι, ὡς μαθητῆς καὶ μιμητῆς, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν (30), λέγω δὴ, τὸ ἑαυτοῦ θέλημα, τὸ φιλήδονον, τὸ φιλόζων, ἢ τὸ ἑαυτοῦ σῶμα, μὴ φειδόμενος αὐτοῦ κακουχομένου καὶ βασανιζομένου, ἀλλ' ἐκδιδοὺς αὐτὸ κινδύνους · καὶ ἁράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, ἤγουν βασταζέτω ἐπὶ μνήμῃς τὴν ἀναίρεσιν ἑαυτοῦ. Διὰ τοῦ σταυροῦ γὰρ τὴν ἀναίρεσιν ἐδήλωσε, διότι τότε ἀναιρέσεως ἦν ὄργανον ὁ σταυρὸς · αἱ προσδοκᾶται τὴν σφαγὴν ἑαυτοῦ, πάντοτε ἔτοιμος ἔστω πρὸς θάνατον, καὶ καθεκάστην ἀποθνησκίτω τῇ προαιρέσει.

Καὶ ἑτέρως δὲ τὸ παρὸν ἠρμηνεύσαμεν ῥητὸν ἐν **C** τῷ ἑννακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ. Σκύπει δὲ, πῶς εἶπεν. Εἰ τις θέλει, κἄν ἀνὴρ, κἄν γυνή, κἄν ἄρχων, κἄν ἀρχόμενος · καὶ, ἰάν θέλῃ · οὐδένα γὰρ ἄκοντα κατασπαράξει · ἵνα δὲ μὴ νομισθῇ, ὅτι τὸ κακῶς πάσχειν μόνον ἀρκεῖ· καὶ γὰρ καὶ λησται καὶ τυμωφόροι καὶ γόητες καὶ ἄλλοι πονηροὶ πάσχουσι μύρια · προσέθηκεν, ὅτι Καὶ ἀκολουθεῖτω μοι, διδάσκων, ὅτι χρὴ μὴ μόνον τοιαῦτα πάσχειν. ἀλλὰ καὶ ἀκολουθεῖν αὐτῷ, τουτέστι, κατ' ἴχνος βραίνειν τῆς πολιτείας αὐτοῦ.

Ὅς — αὐτὴν. Εἶρηκε ταῦτα καὶ ἐν τῷ ἑννακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐν ἑκείνῳ τὴν τοῦτων ἐξήγησιν, Μάρκος δὲ φησιν, Ἐνεκεν ἑμοῦ καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, τουτέστι, δι' ἑμὲ καὶ διὰ τὴν ἑμὴν διδασκαλίαν.

Τί γὰρ — ζεμιωθῇ; Ἀδύνατον μὲν ἵνα τινὰ τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ· εἰ δὲ καὶ δυνατόν ἦν, οὐδὲν ὄφελος. Τὰ μὲν γὰρ τοῦ κόσμου πάντα θνητὰ εἰσιν, ἢ δὲ ψυχὴ ἀθάνατος. Καὶ τούτων μὲν ἡ τέρψις πρόσκαιρος · ταύτας δὲ ἡ κόλασις αἰώνιος. Εἴτα αὐξῆσι τὸν φόβον. Εἴωθε γὰρ ἰντεῦθεν μᾶλλον βελτιοῦν τοὺς ἀκρεπᾶς,

⁹⁵ Marc. viii, 34; Luc. ix, 23. ⁹⁶ Marc. viii, 35.

moriar pro mundo : quia vero humana sapis, potius indignum me judicas qui moriar.

Tu vero mihi considera eum qui paulo ante maxime beatus prædicatus est, nunc maxime increpatum, et ad correptionem suæ audaciæ, et ut intelligas quod Salvator non sit personarum acceptor; cum enim recte locutus est, beatum prædicavit illum; quando autem non recte, increpavit. Recte quidem locutus est in his quæ per revelationem divinitus accepit; non recte vero locutus est, in his quæ a seipso dixit.

Vers. 24. *Tunc — me.* Marcus et Lucas aiunt etiam ad turbas et simpliciter ad omnes hæc illum dixisse ⁹⁵. Dixit autem hæc, confirmans non solum non esse indecens ut ipse moriatur, sed neque posse quempiam suum esse discipulum, nisi et ille moriatur pro honesto : *Si quis, inquit, vult post me venire, sive sequi me tanquam discipulus et imitator, abneget semetipsum, dico sane sui ipsius voluntatem; volumptatum ac vitæ amorem, aut suum proprium corpus, non parcens illi laboranti et afflicto, sede xponat illud periculis; et tollat crucem suam, sive ferat in memoria suam mortem. Per crucem enim mortem significavit, quia tunc mortis instrumentum erat crux; semper sui ipsius cædem expectet, semper ad mortem paratus sit et quotidie voluntate moriatur.*

Alio etiam modo præsens dictum interpretati sumus decimo nono capite. Vide autem quomodo dixerit : *Si quis vult, sive vir, sive mulier, sive præsidens, sive qui alius præsidet, si velit: neminem enim invitum cogit. Ne putes autem quod mala pati solum sufficiat, nam et latrones et deprædatores ac magi, aliique pravi homines innumera mala patiuntur, addidit : Et sequatur me, docens non solum oportere talia pati, sed etiam se sequi, hoc est per vestigia conversationis ipsius incedere.*

Vers. 25. *Quiquis — eam.* Dixit etiam hæc decimo nono capite : quære ergo ibi horum interpretationem. Marcus autem dixit : *Propter me et Evangelium* ⁹⁶, hoc est propter me et meam doctrinam.

D Vers. 26. *Quid enim — jacturam fecerit?* Impossibile quidem est quempiam totum mundum lucrifacere; si tamen possibile foret, nulla esset utilitas. Siquidem omnia quæ mundi sunt, mortalia sunt, anima vero immortalis : et horum sane delectatio temporalis, illius vero supplicium sempiternum. Deinde auget et terrorem. Inde enim plerumque meliores reddere solet auditores.

Variae lectiones et notæ.

(30) Καὶ, ante, λέγω, addit. A.

Vers. 26. *Aut — sua ?* Si enim neque mundus totus correspondens est animæ rationali, quid dabit quispiam commutationis ut hanc ab æterno supplicio eripiat? Certe nihil. Omnibus itaque relictis, hujus curam habere solius oportet, cujus jactura est maxime mortalis, et ob quam perditam nulla potest dari commutatio. Ut autem discant quod segnibus non sine ultione erit sua segnities, neque sedulis præmio carebit sua sedulitas, utque illi amplius terreantur, hi vere majorem accipiant consolationem, dicit :

Vers. 27. *Filius — operatus est.* Simul demonstravit quod eandem habeat cum Patre gloriam. *In gloria*, inquit, *patris sui.* Quod si eandem habet gloriam, ejusdem utique substantiæ est et potentiæ ac divinitatis : quorum enim gloria est eadem, horum, et cætera quoque sunt eadem.

Vers. 28. *Amen — in regno suo.* Potsquam de seipso dixit, quod futurum est ut veniat in gloria cum satellitio ac comitatu et præmissione angelorum, cognito quod discipuli de hoc sermone diffident confirmat illum præmittens (cc), quod non multo post quidam se visuri essent in gloria ; hanc enim regnum nunc vocavit. Significabat autem suæ transformationis splendorem, quem post breve tempus demonstraturus erat Petro, Jacobo et Joanni : nam de his dixit : *Sunt quidam hic stantes.* Regnum autem suum sive gloriam suam, splendorem illum nominavit, cum quo postmodum descensus est, quando reddet unicuique juxta id quod operatus est. Venientem vero dixit, hoc est apparentem.

CAP. XXXIV. De transformatione Christi.

CAP. XVII Vers. 1. *Et post — ejus.* Lucas autem dixit : *Post orto* ⁹⁷, nec tamen contrarius est. Si quidem annumeravit ille et duos dies alios, hunc videlicet quod prædicta locutus est Jesus discipulis, et eum quo illos assumpsit ; Matthæus vero utroque prætermisso, medios tantum enumeravit. Quare autem solos hos tres assumpsit, non modo tantum, sed et alias frequentius, sicut in progressu invenimus ? Quia cæteris discipulis præstantiores erant : Petrus quidem eo quod valde diligeret eum, propter fidei fervorem ; Joannes vero quia plurimum diligebatur ab illo, propter virtutum excellentiam ; Jacobus autem quia gravis admodum erat Judæis, in tantum ut Herodes occiso illo maximam præstiterit gratiam Judæis.

Vide autem quomo. Jo Matthæus non occultaverit illos qui sibi præpositi sunt. Hoc autem et Joannes plerisque in locis facit, præcipua Petri en-

⁹⁷ Luc. ix, 28.

Ἡ αὐτοῦ ; Εἰ γὰρ οὐδ' ὁ σύμπας κόσμος ἀξιόστος ἐστὶ ψυχῆς λογικῆς, τί δώσει τις ἀντάλλαγμα, ὥστε ταύτην ἐξελίσσθαι τῆς αἰωνίου κολάσεως ; Ὁυτῶς οὐδέν. Λοιπὸν οὖν χρῆ, πάντων ἀφεμένους τῶν ἄλλων, ταύτης ἐπιμελίσθαι μόνος, ἥς ἡ ζῆμια καριωτάτη, καὶ ἥς ἀπολομένης, οὐκ ἐστὶ δούναϊ-ἀντάλλαγμα. Ἴνα δὲ μάθειεν, ὅτι οὔτε τοῖς ῥαθύμοις ἀτιμώρητον ἐστὶ τὸ ῥάθυμον, οὔτε τοῖς σπουδαίοις ἀγέραστον τὸ σπουδαῖον, καὶ ἵνα ἐπὶ πλέον ἐκείνοι μὲν φοβηθῶσιν, οὔτοι δὲ παραγορηθῶσι, φησί·

Μέλλει — κατὰ τὴν πράξιν αὐτοῦ. Ἄμα εἰρήνη, καὶ ὅτι τῆς αὐτῆς τῷ Πατρὶ δόξης ἐστίν. Ἐν τῇ δόξῃ γὰρ, φησί, τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ. Εἰ δὲ τῆς αὐτῆς δόξης ἐστὶ, τῆς αὐτῆς ἄρα καὶ οὐσίας ἐστὶ, καὶ δυνάμεως, καὶ θεότητος. Ὡν γὰρ δόξα ἡ αὐτῆ, τούτων ἄρα καὶ τὰλλα τὰ αὐτῆ.

Ἄμην — ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ. Εἰπὼν περὶ (31) ἑαυτοῦ, ὅτι μέλλει ἔρχεσθαι ἐν δόξῃ μετὰ δορυφορίας καὶ προπομπῆς τῶν ἀγγέλων, καὶ γνοὺς τοὺς μαθητὰς δυσπιστοῦντας τῷ τοιοῦτῳ λόγῳ, βεβαίῳ τούτων, πρῆτιθεις, ὅτι οὐκ εἰς μακρὰν τινες αὐτῶν ὄφονται τὴν δόξαν αὐτοῦ. Ταύτην γὰρ νῦν ἠνόμασε βασιλείαν. Ἐδήλου δὲ τὴν λαμπρότητα τῆς μεταμορφώσεως αὐτοῦ, ἣν μετὰ καιρὸν ὀλίγον ἐμέλλεν ὑποδείξει Πέτρῳ, καὶ Ἰακώβῳ, καὶ Ἰωάννῃ. Περὶ τούτων γὰρ εἶπεν, ὅτι Εἰσὶ τινες τῶν ὧδε ἐστῶτων. Βασιλείαν δὲ αὐτοῦ, ἤθου, δόξαν, τὴν λαμπρότητα ταύτην ἠνόμασεν, ὡς οὖσαν προμήνυμα καὶ παράδειγμα τῆς λαμπρότητος ἐκείνης, μεθ' ἥς μέλλει κατελεθεῖν ὑστερον, ὅτε ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὴν πράξιν αὐτοῦ. Ἐρχόμενον δὲ εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, φαινόμενον.

ΚΕΦ. ΑΔ'. Περὶ τῆς μεταμορφώσεως τοῦ Χριστοῦ,

Καὶ μεθ' — αὐτοῦ. Λουκᾶς δὲ Μετὰ ὀκτώ φησιν, οὐκ ἐναντιολογῶν. Οὗτος μὲν γὰρ συνηριθμήσει καὶ αὐτὰς τὰς ἡμέρας, καθ' ἣν τε τὰ ῥηθέντα εἶπε τοῖς μαθηταῖς ὁ Χριστός, καὶ καθ' ἣν τούτους παρελάβε· Ματθαῖος δὲ, καὶ ἀμφοτέρας ταύτας παραλείπων, τὰς μεταξὺ μόνος ἀπηριθμήσατο. Διὰ δὲ μόνους (32) τοὺς τρεῖς τούτους παραλαμβάνει, καὶ οὐ νῦν μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλάκις, ὡς προϊόντις εὐρήσομεν ; Διότι τῶν ἄλλων μαθητῶν ὑπερέχον οὗτοι· Πέτρος μὲν, ἀπὸ τοῦ σφόδρα φιλεῖν αὐτὸν, διὰ θερμότητα πίστεως· Ἰωάννης δὲ, ἀπὸ τοῦ σφόδρα φιλεῖσθαι ὑπ' αὐτοῦ, δι' ὑπερβολὴν ἀρετῶν. Ἰακώβος δὲ, ἀπὸ τοῦ σφόδρα βαρὺς εἶναι τοῖς Ἰουδαίοις, (33) [ὡς καὶ τὸν Ἑρῶδην, ὑστερον ἀνελέοντα τούτων, χάριν μεγίστην ἀπενεῖμαι τοῖς Ἰουδαίοις.]

Σκόπει δὲ, πᾶς ὁ Ματθαῖος οὐκ ἀπεκρίψατο τοὺς προτιμηθέντας αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ καὶ Ἰωάννης πολλοῦ ποιῶν, τὰ ἐξαιρετὰ τοῦ Πέτρου ἐγκώμα φιλα-

Variae lectiones et notæ.

(31) Περὶ αὐτοῦ, A.

(32) Μόνους τούτους τοὺς τρεῖς. A.

(33) Includa exciderant ex codice B. obrepetitum Ἰουδαίους.

(cc) Præmittens. Addens. Forte legit προτιθείς. Aut siglam invenit προτιθείς, quæ προτιθείς notat.

ληθῶς ἀναγράφων. Φθόνου γὰρ ἐκτός ἦν ὁ τῶν ἀποστολῶν χορός. Διὰ τὴν εἰπὼν ὁ Χριστός, Εἰσὶ τινες τῶν ὧδε ἐστῶτων, ἀπεκρύψατο τὰ τούτων ὀνόματα; Διὰ τὸ μὴ λυπηῖσθαι τοὺς ἄλλους· καὶ γὰρ ἤλγησαν ἂν, δόξαντες ὡς ἀνάξιοι παροραῖσθαι.

Καὶ — κατιδίαν. Ὁ δὲ Λουκᾶς εἶπεν, ὅτι, παραλαβὼν αὐτοὺς, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος προσεύξασθαι.

Καὶ — φῶς. Ἀναφέρει μὲν αὐτοὺς εἰς ὄρος ὑψηλόν, ἵνα γένηται πᾶσι τοῖς ἄλλοις ἀθάτος. Διὰ τοῦτο γὰρ προσέθηκεν, ὅτι κατιδίαν. Οὐδὲν γὰρ ἔποιε πρὸς φιλοτιμίαν, ἀλλὰ πάντα κατὰ χρείαν. Ἄμα δὲ καὶ, ἵνα μάθωμεν, ὅτι χρὴ ὑπέραρθῆναι τῆς γσαρᾶς χαμαλόγητος τὸν μέλλοντα θεωρίας θείας ἀξιοθῆναι.

Μεταμορφῶθαι δὲ, μείναντος μὲν τοῦ σώματος ἐπὶ τοῦ οἰκείου σχήματος· τῆς θεϊκῆς δὲ λαμπρότητος μεκρὸν τι παραγυμνωθείσης, καὶ καταλαμπρυνάσης τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ τὸ εἶδος τούτου μεταβαλοῦσης ἐπὶ τὸ θεοειδέστερον. Ἐμπροσθεν δὲ αὐτῶν, ἵνα βλέποντες, πῶς μεταμορφῶθαι, μὴ ὑπολάβωσιν ἕτερον αὐτὸν εἶναι, καὶ ἵνα μάθωσι, πῶς οὕτω ῥᾶον, ὃ θέλει, δύναται.

Ἐλαμψε δὲ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος, διότι οὕτως εἶδον αὐτοὺς. Ἡ γὰρ λαμπρότης ἐκείνη ὑπὲρ τὸν ἥλιον ἦν, καὶ θεία τις καὶ ἀπόρρητος. Τὰ δὲ ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένετο λευκά, ὡς τὸ φῶς, διαδοθείσης καὶ εἰς αὐτὰ τῆς φωτοχυσίας.

Εἰ τις οὖν καὶ ἡμῶν ἢ ἀγαπήσει τὸν Ἰησοῦν, ὡς Πέτρος, ἢ ἀγαπήσῃ παρ' αὐτοῦ, ὡς Ἰωάννης, ἢ βαρὺς γένηται κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, ὡς Ἰάκωβος, ἐχθροὶ δὲ τούτου καὶ μέλλον οἱ δαίμονες· ἀναχθήσεται ὑπ' αὐτοῦ εἰς ὄρος ὑψηλόν, ἤγουν, εἰς ὑψος γνώσεως, καὶ θεωρήσει τὸν δόξαν αὐτοῦ, καθέσθων ἐφικτὸν ἀνθρώπων, λέγω δὲ, τὰ τοῖς πολλοῖς ἀποκεκρυμμένα καὶ ἀβάτα μυστήρια.

Οὐκ ἄκαιρον δὲ εἰπεῖν πρόσωπα (34) μὲν τοῦ Ἰησοῦ τὴν γνώσιν τῶν λόγων αὐτοῦ, ἱμάτια δὲ αὐτοῦ τὰς λέξεις τῶν λόγων αὐτοῦ, ἃς ἡ ἐγκεκρυμμένη τούτοις γνώσις περιβέβληται, ὡς ἱμάτια· (35) καὶ εἴηται τὸ μὲν τοιοῦτον πρόσωπον αὐτοῦ λάμπων καὶ φωτίσων τοὺς ἐκτενέζοντας, τὰ δὲ τοιαῦτα πάλιν ἱμάτια αὐτοῦ λευκά, μηδὲν σκοτεινὸν καὶ (36) ἀσαφὲς ἔχοντα.

Καὶ — μετ' αὐτοῦ συλλαλοῦντες. Διὰ πολλὰς αἰτίας τὸν Μωϋσῆν καὶ τὸν Ἠλίαν παρέστησεν ἑαυτῶν. Ἐπιτιθὲν γὰρ οἱ ὄχλοι ἔλεγον οἱ μὲν Ἰωάννην τὸν Βαπτιστᾶν εἶναι αὐτὸν, ἄλλοι δὲ, Ἠλίαν, ἕτεροι δὲ, Ἰερειᾶν ἢ ἕνα τῶν προφητῶν τῶν ἀρχαίων· συνεπαρίστησεν, ὡς δούλους, τοὺς ἐπισημοτέρους τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ λαμφάντων, ἵνα φανῇ τὸ μέσον ἑαυτοῦ τε

⁹⁹ Luc ix, 28.

Variae lectiones et notæ.

(34) Hentenius πρόσωπον legit, quod prætulimus.

(35) Ἰμάτιον. A.

(36) Καὶ ἀσαφές. A. male.

(dd) Ideo autem. Cur autem. Pro διὰ, videtur invenisse δῖοτι, quod tamen locum non habet.

A comia libenter describens; apostolorum namque chorus expers erat invidiæ. Ideo autem (dd) cum dixisset Christus: *Sunt quidam de hic stantibus, horum occultavit nomina, ne cæteros contristaret; nam indignos sese arbitrati, doluissent se despici.*

Vers. 1. *Et — seorsim.* Lucas autem dicit ⁹⁹. quod assumpsit illos, ascenditque in montem ut oraret.

Vers. 2. *Et — lumen.* Subducit illos in montem excelsum, ut a nullo alio conspici possit; ideo etiam addit, *Seorsim.* Nihil enim faciebat ad gloriam, sed omnia ad utilitatem. Præterea ut discamus oportere a terrena sublevari humilitate eum, qui divina contemplatione dignus habendus est.

B Et transformatus est, corpore quidem in propria figura manente, divino vero splendore modicum quiddam in eo detegente, ac faciem ejus illustrante, speciemque illius ad majorem Dei similitudinem immutante. Coram eis autem, ne transformatum ipsum intuiti alterum esse suspicarentur, utque scirent eum facillime, quod velit, facere posse.

Splenduit vero facies ejus sicut sol, quia ita illis apparuit; ille enim supra solem erat, divinus quidam et ineffabilis. Vestimenta autem ejus facta sunt candida sicut lumen, diffuso etiam in illa splendore.

Itaque si nostrum quoque aliquis Jesum ut Petrus amaverit, et amatus ab eo fuerit ut Joannes, ac inimicis illius gravis fuerit ut Jacobus, inimici vero illius sunt dæmones, subducetur ab eo in montem excelsum, sive in altitudinem cognitionis, et gloriam illius intuebitur, quantum homini permissum est: dico sane mysteria quæ multis occultata sunt ac invisæ.

Non erit autem præter intentum aut intempetivum, ut dicamus faciem Jesu intellectum sermonum illius; vestimenta vero ejus dictiones sermonum, quibus occultatus est in eis intellectus tanquam vestimentis induitur; talisque ejus facies apparebit, splendens ac illuminans eos qui in illam defigunt oculos: et rursus talia ejus vestimenta candida sunt, nihilque tenebrosum aut obscurum habentia.

Vers. 3. *Et — cum eo loquentes.* Propter multas causas secum astare fecit Mosen et Eliam. Quia enim turbæ dicebant: hi quidem Joannem esse Baptistam, alii autem Eliam, alii vero Jeremiam, aut unum veterum prophetarum: constituit coram se tanquam servos, eos qui in veteri Testamento insigniores refulserant, ut discrimen quod est

inter se et illos appareat, et quantum ipse ab illis differat. Hæc itaque una fuit causa.

Altera rursus : quia accusabant illum de legis transgressione dicentes : *Non est hic a Deo, quia Sabbatum non custodit* ⁹⁹. Rursusque blasphemiam eum accusabant, et quod Dei gloriam sibi vindicaret dicentes : *De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, et quia homo cum sis, facis teipsum Deum* ¹ ; astare fecit coram se Mosen ut ostenderet, quod si legis transgressor esset, nequaquam in modum servi legislator sibi astitisset ; Eliam vero, ut appareat quod si blasphemus esset, nequaquam is qui semper Dei gloriam vehementer amaverat ac tuitus fuerat, tanquam servus illi astaret qui Deo contrarius esset.

Tertia quoque causa, ut mortis vitæque Domini cognosceretur. Moses enim mortuus erat, Elias autem vivus : et ut videntes postmodum discipuli illum morientem, intelligerent quod hæc voluntarie pateretur, et cogitarent quod nequaquam moreretur invitus qui mortis vitæque esset Dominus.

Potest et alia addi causa quod hos propter discipulos adduxit, ut ad eorum imitationem excitarentur. Siquidem Moses linguæ tardioris erat, Elias vero durior ac asperior : ambo etiam inopes erant, et adversus tyrannos magna loquendi libertate usi sunt : Moses quidem adversus Pharaonem, Elias vero adversus Achab : et a perversis hominibus qui a se magnis affecti erant beneficiis, plurima passi sunt pericula, et nec sic destiterunt eos ad bonum semper dirigere. Utque vehementius imitarentur Mosis quidem clementiam, Eliæ vero zelum quem pro Deo gerebat, utriusque autem administrationem, laborumque tolerantiam : millies namque quod in se erat pro Dei beneplacitis moriebantur, et pro populo sibi concredito, suasque perdendo animas invenerunt eas.

Colloquebantur autem cum eo, ostendentes quod lex per Mosen data erat, ac sermo qui per prophetas de morte ejus fuerat, conformiter cum illo præsignaverant : ille quidem in figuris victimarum, hic in diversis vaticiniis.

Lucas vero dicit quod etiam hi in gloria sive splendore apparuerunt ², ut discamus quod omnes qui secundum Deum vixerunt, divinum induunt splendorem. Quid autem (e) colloquebantur cum eo ? Rursus hoc docuit Lucas ³, dicens quod dicebant excessum ejus quem completurus erat Hierosolymis, excessum vocans ab hac vita exitum sive transitum.

⁹⁹ Joan. ix, 16. ¹ Joan. x, 33. ² Luc. ix. 31. ³ ibid.

Variæ lectiones et notæ.

(37) Σαυτὸν. Chrysost. t. VII. p. 566 D. Ex eo enim, non ex eodibus Novi Testamenti hi duo Joannis loci sunt laudati. Hinc varietas lectionis.

(e) Quid autem. Forte legitur τί δὲ — αὐτῶ ; τοῦτο ἐδίδαξε

κακείων, καὶ πόσον αὐτὸς διαφέρει τούτων. Μία μὲν οὖν αὐτῆ αἰτία.

Ἐτέρα δὲ πάλιν Ἐπειδὴ περὶ ἐγκαλοῦν αὐτῶ τὸ παραβαίνειν τὸν νόμον, λέγοντες· Οὗτος οὐκ ἴσται ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὅτι τὸ Σάββατον οὐ τηρεῖ, καὶ πάλιν ἐγκαλοῦν αὐτὸν βλάσφημον καὶ σφετεριζόμενον τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, φάσκοντες· Περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιθάζομεν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας, καὶ ὅτι ἀνθρώπος ὢν ποιεῖς (37) ἱαυτὸν Θεὸν· παρίστασιν ἱαυτῶ τὸν Μωϋσῆν μὲν, ἵνα δειχθῆ, ὅτι εἰ παρῆβαινε τὸν νόμον, οὐκ ἂν ὁ νομοθέτης δουλοκρετῶς αὐτῶ παρίστατο· τὸν Ἠλίαν δὲ, ἵνα φανῆ, ὅτι εἰ βλάσφημος ἦν καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν ἐσφετερίζετο, μὴ προσέκρουσεν αὐτῶ, οὐκ ἂν ὁ ὑπὲρ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης αἰεὶ (38) ζηλῶν, ὡς δούλος τῶ ἀντιθέτῳ παρίστατο.

Καὶ ἄλλη δὲ αὐτῆ αἰτία, ἵνα γνωρισθῆ, ὅτι Κύριός ἐστι καὶ θανάτου καὶ ζωῆς. Μωϋσῆς μὲν γὰρ θανὼν ἦν, Ἠλίας δὲ ζῶν. Καὶ ἵνα, βλέποντες αὐτὸν ὑστεροὶ οἱ μαθηταὶ ἀποθνήσκοντα, νοήσωσιν ἱκούσιον τὸ τοιούτον πάθος, καὶ λογίσωνται, ὅτι οὐκ ἂν ἄκων ἀποθάνοι ὁ ζωῆς καὶ θανάτου Κύριος.

Ἔστι δὲ καὶ ἑτέραν εἰπεῖν αἰτίαν, ὅτι διὰ τοῦ μαθητῆς παρίστασιν αὐτοῦ, ἵνα διαναστώσιν εἰς μίμησιν αὐτῶν. Καὶ γὰρ Μωϋσῆς μὲν βραδύγλωσσος ἦν· Ἠλίας δὲ ἀγροικότερον διακειμένος, καὶ ἀκτῆμονος ἀμφοτέροι· καὶ ὅμως πρὸς τυράννους ἱκαστος αὐτῶν ἐπαρρησιάσατο· Μωϋσῆς μὲν πρὸς τὸν Φαραῶν, Ἠλίας δὲ πρὸς τὸν Ἀχααίβ. Καὶ ὑπὲρ ἀγνωμόνων ἀνθρώπων, καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν εὐεργετουμένων μυρία θανάτῳ πεπόνθασι, καὶ οὐδ' οὕτως ἀπίστησαν τοῦ περιέπειν αὐτοῦ. Καὶ ἵνα εἰ μιμήσωσιν αὐτῶ μὲν τὴν ἀνεξικακίαν, Ἠλίαν δὲ, τὸν ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ ζῆλον, ἀμφοτέρων δὲ τὸ δημαγωγικὸν καὶ φερέπονον. Μυριάκις γὰρ τὸ ἐπ' αὐτοῖς ἀπέθανον ὑπὲρ τῶν ἀρεσκόντων Θεῶ, καὶ ὑπὲρ τοῦ δήμου τοῦ ἐμπιστευθέντος αὐτοῖς, καὶ τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἀπολλέσασιν, εὔρον αὐτάς.

Συνελαλοῦν δὲ αὐτῶ, δεικνύντες, ὅτι καὶ ὁ διὰ Μωϋσῆως νόμος, καὶ ὁ διὰ τῶν προφητῶν λόγος, περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ συμφώνως αὐτῶ προσηφηνήσαν· ὁ μὲν ἐν τύποις τῶν (39) θυσίων, ὁ δὲ ἐν διαφόροις προρρήσει.

Λουκάς δὲ φησιν, ὅτι καὶ οὗτοι ἐν δόξῃ ἠφθασαν, εἶπουν, ἐν λαμπρότετι, ἵνα μάθωμεν, ὅτι πάντες, εἰ κατὰ Θεὸν ζήσαντες, τῆς θείας μεταλαμβάνουσι λαμπρότητος. Τί δὲ συνελαλοῦν αὐτῶ, ἐδίδαξί πάλιν ὁ Λουκάς. Εἶπε γὰρ, ὅτι ἔλεγον τὴν ἔξοδον αὐτοῦ, ἦν ἔμελλε πληροῦν ἐν Ἱερουσαλὴμ· ἔξοδον ὀνομασίας τὴν ἀπὸ τῆς ζωῆς ταύτης ἐξέλυσιν καὶ μεταβάσιν.

(38) Ἀεὶ, ἀεὶ. A.

(39) Παλαιῶν, addit. A.

Τινὰ δὲ τῶν βιβλίων (40) οὐκ ἔξοδον, ἀλλὰ Δόξαν Α γράφουσι. Δόξα γὰρ καλεῖται καὶ ὁ σταυρὸς, τοῖς μὲν γὰρ ἄλλοις ἀπασιν ὄντιδος ἦν, ὡς μεγάλων ἐγκλημάτων ἐπιτίμιον· μόνῳ δὲ τῷ Χριστῷ δόξα γέγονεν, ὡς μεγάλης ἀγάπης τῆς πρὸς ἡμᾶς ἐπιτίμιον. Τίς γὰρ εὐγνώμονα ψυχὴν ἔχων, ἀκούων τὸν ἑπέκτινα πάσης τιμῆς τηλικαύτην ἀτιμίαν ὑποστάντα διὰ τῶν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, οὐ δοξάζει τούτου;

Ἔστι δὲ καὶ ἄλλος λόγος, καθ' ὃν λέγεται δόξα αὐτοῦ ὁ σταυρὸς, ὃν ἐροῦμεν (41) ἐν καιρῷ τῷ πρόσθεντι.

Τῶς δὲ Μωϋσῆς καὶ Ἠλίας ἐλεγόν τὴν ἐξοδον αὐτοῦ, ἢ τὴν δόξαν αὐτοῦ, τουτίστι, περὶ τῆς ἐξόδου αὐτοῦ, ἢ περὶ τῆς δόξης αὐτοῦ, εἶπουν, περὶ τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ, πῶς ἐμελλε σταυρωθῆναι.

Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, πόθεν οἱ μαθηταὶ μετὰ τοσαῦτα ἔτη τὸν Μωϋσῆν καὶ τὸν Ἠλίαν ἐγνώρισαν· οὐ γὰρ ὄψαν παρ' Ἑβραίοις εἰκότων πίνακες. Φαμέν γοῦν, ὅτι ἐν βιβλίοις τινέσι τῶν παλαιωτέρων Ἑβραίων τὰ εἶδη τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τοῖς μεταγενεστέροις ἀπολελοιπασιν, ἅπερ ἀναγινώσκοντες, ἐντεύθεν αὐτοὺς ἐγίνωσκον. Εἰκὸς δὲ, καὶ ἐξ ἀγράφου παραδόσεως μνημονεύεσθαι τὰς ἰδίας αὐτῶν. Ἴσως δὲ καὶ ἐξ ἀποκαλύψεως θείας ἐπέγνωνσαν αὐτούς.

[Ἡ (42) καὶ ἄλλως· περὶ τὸν Χριστὸν φαίνονται Μωϋσῆς καὶ Ἠλίας, δηλοῦντες, ὅτι τὰ μυστήρια τῆς το νομικῆς, τῆς τε προφητικῆς πραγματείας, εἰς τὸν Χριστὸν συνάγονται, καὶ τὰ περὶ αὐτὸν μνηνύουσιν].

Ἀποκριθεὶς — Ἠλίας. Σφοδρὰ φιλῶν ὁ Πέτρος τὸν Διδάσκαλον, σοὶ μὴ θέλων ἀπελθεῖν αὐτὸν εἰς Ἱερουσόλυμα, ἵνα μὴ ἀπελθὼν ἐκεῖ πάθῃ, καθὼς προείρηκε, φανερώς μὲν οὐ τολμᾷ κωλύσαι αὐτὸν, ἵνα μὴ πάλιν ἐπιτιμηθῇ· θεασαμενος δὲ τὸ ὄρος, πολλὴν ἔχον ἀσφάλειαν, ὡς ἀγνοοῦμενον τοῖς ἐπιβουλεύουσιν· ἅμα δὲ καὶ Μωϋσῆν καὶ Ἠλίαν, ἱκανοὺς ἐμνήσθη· ὁ μὲν γὰρ πολλὰ ἔθνη καταγωνίσαστο, ὁ δὲ πῦρ ἐξ οὐρανοῦ κατήγαγεν ἐπὶ τοὺς πεντακοντάρχους· συμβουλεύει μένειν ἐκεῖ.

Εἰπὼν δὲ, ὅτι Καλὸν ἔστιν ἡμᾶς ὡς εἶναι, καὶ γνοὺς, ὅτι κακῶς εἶπεν, ὡς ἐξ οἰείας γνώμης ἀποφηνάμενος, προσέθηκεν, ὅτι, Εἰ θέλεις, ποιήσωμεν ὡς τρεῖς σκηνάς, σοὶ μίαν, καὶ Μωϋσεὶ μίαν, καὶ Ἠλίᾳ μίαν. Τί λέγεις, ὦ Πέτρε; πρὸ μικροῦ μὲν γηήσιον Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τούτου ὠμολόγησας· νῦν δὲ μετὰ τῶν δούλων ἀριθμεῖς τὸν Δεσπότην, καὶ ὑπὸ τούτων σωθῆναι αὐτὸν ἐπιζῆεις; Ὅρα, πῶς πρὸ τοῦ

Quædam autem exemplaria non ἔξοδον, id est *excessum*, sed δόξαν, id est, *gloriam* habent; nam gloria quoque appellatur crux ipsa. Aliis siquidem omnibus probrum erat utpote magnoꝝ pœna criminum: soli vero Christo gloria facta est, magni videlicet erga nos amoris præmium. Quis enim gratum habens animum, audiens quod qui omni dignus erat honore, hujusmodi pro nostra salute perpeſsus est ignominiam, non glorificabit illum?

Est et altera ratio juxta quam dicitur crux, gloria ejus, quam suo referemus tempore.

Interim vero Moses et Elias dicebant *excessum* ejus, et *gloriam* ejus, hoc est loquebantur de exitu, vel de gloria ejus, sive de cruce, quomodo crucifigendus erat.

Dignum est autem, ut inquiramus unde discipuli post tam multos annos Mosen et Eliam agnovērunt. Neque enim apud Hebræos erant imaginum tabulæ. Dicimus ergo quod in libris quidam vetustiorum Hebræorum species insignium virorum posteris reliquerant, quos legentes, inde eos agnoscebant. Verisimile quoque est, ex traditionibus viva voce traditis in memoria habitas fuisse illorum species aut figuras. Fortasse autem et ex divina revelatione illos agnoverunt.

† Aut etiam aliter, juxta Christum apparent Moses et Elias, significantes quod mysteria legalia ac prophetalia in unum intendunt Christum, et ea quæ Christi sunt præsignant.

Vers. 4. *Respondens — Eliæ.* Cum Petrus vehementer præceptorem amaret, nec vellet eum abire Hierosolyma, ne eo digressus pateretur, sicut prædixerat: palam quidem non audent eum prohibere, ne rursus increparetur; viso autem quod mons magnam haberet securitatem, utpote insidiatoribus incognitus, simul autem Mosen et Eliam idoneos qui ulciscerentur; nam ille plurimas gentes devicerat, hic vero ignem super quinquagenarios de cælo detraxerat, consulit illi dicens: *Bonum est nos hic esse.*

Cognito autem quod male locutus fuisset ex propria mente statuens, addidit: *Si vis, faciamus hic tria tabernacula, tibi unum, et Moysi unum, et Eliæ unum.* Quid ais, o Petre? Paulo ante naturalem hunc Dei Filium confessus es, nunc autem cum servis Dominum connumerans, etiam ab ipsis servandum eum speras? Vide quomodo ante passionem imperfecti admodum erant discipuli. Simul

Varie lectiones et notæ.

(40) Intelligit codices Chrysostomi, ut alibi. Vide Chrysost. t. VII, p. 567 A bis, p. 584 D. Scilicet usu receptum erat a quod Patres Græcos, τὸν σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ appellare τὴν δόξαν αὐτοῦ. Id unus dixerat, fueratque deinde, ut alia hujusmodi, propagatum ad alios. Nititur autem hæc interpretatio loco Hebr. u. 9. Hic autem facillia erat corruptio

scribis parum attentis, quod ἔξοδος inter duplex δόξα legitur.

(41) Nunc non recorder loci, ubi in his commentariis de re eadem dixerit. Forte ergo intelligit Commentarium suum ad Hebr. u. 9.

(42) Inclusa exhibet in marg. B.

autem Petrus duplam tunc mentis commotionem sustinebat : hinc quidem trepidans pro magistro, illinc vero a supernaturali illo aspectu turbatus est et confusus, taliaque loquebatur nesciens quid diceret, sicut dixit Lucas ⁴, hoc est quod inconsiderate loqueretur.

Marcus autem ait : *Negus enim sciebat quid locuturus esset* ⁵, id est, non noverat quid aliud melius locuturus esset vel loqui posset. Deinde addidit et causam dicens, quod erant exterriti. Lucas vero scripsit ⁶, quod erant somno gravati : Exterriti quidem visa specie plus quam humana. Gravabantur autem somno præ sopore qui a splendore procedebat ; neque enim nox erat sed dies. Splendoris tamen excessus obscurabat illorum oculos, ac mentem aggravabat, donec perfecte ex-perrecti, sicut dixit Lucas ⁷, sive ad se a tali sopore et obtenebratione reversi, viderunt quantum possibile erat, gloriam ejus. Petrus itaque confusam adhuc mentem habens, inconsiderata et incongrua loquebatur.

† Tria tabernacula intelligi possunt tres ad salutem dispositiones, videlicet operationis, contemplationis, et theologiæ. Operationis itaque typus fuit Elias fortis ac temperatus. Contemplationis Moses legislator ac juris dator. Theologiæ vero Christus, utpote omnimode perfectus. Hæc autem tabernacula sunt, comparatione futurarum quietum incomparabiliter meliorum.

Vers. 5. *Adhuc — nube.* Nubes et vox, ut certiores redderentur Dei esse vocem ; didicerant enim quod Deus in nube veheretur : *Ponens* inquit, *nubes ascensum suum* ⁸ ; multaque hujusmodi frequenter habet Scriptura. Considera vero quo pacto dum minatur, obscuram ponit circa se nubem, ut super Sina ⁹ ; nunc autem Filium ostendere volens, lucidam illam habet.

Vers. 5. *Dicens* : — *complacitum est.* Hæc tertio etiam capite cum Salvator baptizaretur dixit coelitus Pater ; sed ibi propter circumstantium multitudinem, hic autem maxime propter Petrum ; ac si diceret vox Patris : Quid times, o Petre, de Jesu ? hic est Filius meus ; nec simpliciter Filius, ut hi qui per virtutem a me sunt adoptati, sed dilectus sive electus tanquam unigenitus ; nec id tantum, verum etiam in quo mihi complacitum est, hoc est in quo requiesco, in quo oblector, ut in unanimi et æquali mihi : ne ergo illi timeas. Quantumcunque enim illum diligas, non adeo eum diligis ut ego. Triplex est namque apud me vis amoris erga illum. Siquidem tanquam Filium illum diligo, et tanquam dilectum, et tanquam me recreantem mihi que placentem.

⁴ Luc. ix, 33. ⁵ Marc. ix, 6. ⁶ Luc. ix, 30. ⁷ Ibid. 32. ⁸ Psal. cmi, 8. ⁹ Exod. xix, 16.

Variaë lectiones et notæ

(43) In margine habet B, quæ hic inclusa sunt.
(44) Τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἡ φωνή. A.

A σταυροῦ σφόδρα ἀτελεῖς ἦσαν οἱ μαθηταὶ· ἄρα δὲ ὁ Πέτρος καὶ διπλοῦν τηνεκαῦτα σάλον τῆς ψυχῆς ὑφίσταμενος, τοῦτο μὲν, ἀπὸ τοῦ ἀγωνιῶν ὑπὲρ τοῦ διδασκαλοῦ, τοῦτο δ', ἀπὸ τῆς ὑπερφουοῦς δ'ψευς ἐκί- νης ἐπαράχθη, καὶ συνεχύθη, καὶ τοιαῦτα ἐφθέγγετο, μὴ εἰδώς ὁ λέγει, καθὼς εἶπε Λουκᾶς, ὁ ἐστὶν, ἀσύνητα λαλῶν.

Μάρκος δὲ φησιν, ὅτι Οὐκ ᾔδει, τί λαλήσει, του- τίστιν, οὐκ ἐγίνωσκε, τί λαλήσει ἕτερον κρείττον. Εἶτα προσέθηκε καὶ αἰτίαν, εἰπὼν· ὅτι ἦσαν ἐκροβοὶ. Λουκᾶς δὲ ἔγραψεν, ὅτι ἦσαν βεβαρημένοι ὕπνῳ. Ἐξεφοβήθησαν μὲν γὰρ, ἰδόντες εἶδους ὑπὲρ ἀνθρω- πῶν· ἐβαρῆθησαν δὲ ὕπνῳ, λέγω δὴ, κάρῳ, τῷ ἀπὸ τῆς λαμπρόδος. Καὶ γὰρ οὐ νύξ ἔν, ἀλλ' ἡμέρα· τὸ δὲ τῆς λαμπρόδος ὑπερβάλλον ἐσκότισε μὲν τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν· ἐκάρωσε δὲ τὸν νοῦν, ἕως οὐ διαγρηγορήσαντες, ὡς ὁ Λουκᾶς εἶρηκεν, εἴπουν ἀνανήψαντες τοῦ τοῦσταν κάρου καὶ τῆς σκοτοδίνης, εἶδον, ὡς δυνατὸν, τὴν δόξαν αὐτοῦ. Λοικῶν δὲ ὁ Πέτρος, ἐτι ἐνταυθεν συγχαυμένου ὄχλων τῶν νοῦν, ἀσύνητα παρεφθέγγετο.

[Τρεῖς (43) σκηναὶ νοηθεῖν ἂν αἱ τρεῖς ἕξαι τῆς σωτηρίας, ἢ τε τῆς πράξεως, καὶ ἡ τῆς θεωρίας, καὶ ἡ τῆς θεολογίας. Τῆς μὲν οὖν πράξεως τύπος ὁ Ἡλίας, ὡς ἀνδρείος καὶ σώφρων, τῆς δὲ θεωρίας ὁ Μωϋσῆς ὡν νομοθέτας καὶ δικαιοδότης· τῆς δὲ θεολογίας ὁ Χριστός, ὡς ἐν παντὶ τέλειος. Σκηναὶ δὲ αὗται πρὸς σύγκρισιν τῶν μελλουσῶν λήξουν, τῶν ἀσυχηρίτων κρείττωνων.]

Εἶτι — νεφέλη. Νεφέλη καὶ φωνή, ἵνα βεβαιω- θῶσιν, ὅτι φωνὴ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ. Μεμαθηκότας γὰρ ἦσαν, ὅτι ὁ Θεός ἐπὶ νεφέλης ὀχεῖται. Ὁ τειθεὶς (44) γὰρ, φησὶ, νῆα τὴν ἐπίβασιν αὐτοῦ. Καὶ πολλὰ τοιαῦτα πολλαχοῦ τῆς Γραφῆς. Σκόπιε δὲ, πῶς, ὅτι μὲν ἀπειλεῖ, σκοτεινὴν δεικνύσει νεφέλην περὶ ἐκα- τόν, ὡς ἐπὶ τοῦ Σινᾶ· νῦν δὲ, διδάξαι θέλων, φωτεινὴν αὐτὴν ἔχει.

Λέγουσα — εὐδόκησα. Ταῦτα καὶ ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, βαπτιζομένου τοῦ Σωτῆρος, εἶπεν οὐρα- νόθεν ὁ Πατήρ· ἀλλ' ἐκαὶ μὲν διὰ τὸν περιστάτω ὄχλον, ἐνταῦθα δὲ μάλιστα διὰ τὸν Πέτρον, ὡσπερ λεγούσης τῆς φωνῆς τοῦ Πατρὸς· Τί δέδοικας ὦ Πέτρε, περὶ τοῦ Ἰησοῦ ; οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου καὶ οὐχ ἀπλῶς Υἱός, ὡς οἱ δὲ ἀρετῆς υλοποιούμε- νοί μοι, ἀλλ' ὁ ἀγαπητός, ἤγουν, ὁ ἐξαιρετός, ὁ μονογενής· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλ', ἐν ᾧ εὐδόκησα τουτέστιν, ᾧ ἱκαναπέσομαι, ἐφ' ᾧ ἀρέσκομαι ὡς ὁμογνώμωνι καὶ ἰσῶ ἰμοί. Μὴ τοίνυν φοβοῦ περὶ αὐτοῦ. Ὅσα γὰρ ἂν φιλεῖς, (45) οὐ τοσοῦτον φιλεῖς αὐτόν, ὅσον ἐγώ. Τριπλοῦν γὰρ παρ' ἐμοῦ (46) τὸ παρὲ αὐτόν φιλεῖται, φιλῶ γὰρ ὡς Υἱόν μου, καὶ ὡς ἀγαπητόν, καὶ ὡς ἀναπαύοντα καὶ ἀρέσκοντά μοι.

Λοιπὸν οὖν, εἰ μὴ τῇ θυνάμει τούτου θαρρήεις, ἀλλὰ γε ἅ
τῇ ἐμῇ θαρρήσον· οὐδεὶς γὰρ τὸν οὕτω φιλούμενον
προΐεται ἀλογίστως.

Αὐτοῦ ἀκούετε. Τούτω πείθεσθε, τούτω πι-
στεύετε, εἰ τι ἂν καὶ λέγῃ καὶ ποιῇ. Καὶ εἰ σταυρω-
θῆναι βουλήθῃ, μηδεὶς ἀντιπέση. Ὑμεῖς μὲν γὰρ
οὐκ εἰδότες τὸ τῆς οἰκονομίας αὐτοῦ μυστήριον· αὐ-
τὸς δὲ πᾶν ὃ λέγει καὶ ποιεῖ, κατὰ γνώμην ἐμὴν
καὶ λέγει καὶ ποιῇ. Λοιπὸν οὖν αὐτοῦ ἀκούετε, τὸν
Μωσαϊκὸν νόμον καὶ τὰς προφητικὰς μυσταγωγίας
ἀρέντες. Πλήρωμα γὰρ νόμου καὶ προφητῶν ὁ Χρισ-
τός (47)· καὶ λοιπὸν ἐκεῖνα πάντα συντελεσθήσαν,
ἄχρι τούτου μόνον ἐκτενόμενα.

Καὶ — σφόδρα. Καὶ μὴν καὶ πρότερον ἐπὶ τοῦ
Ἰορδάνου φωνῇ γέγονε τοιαύτη, καὶ μετὰ ταῦτα
παύει, ὅτι καὶ βροντῆν ἔλεγον γενομένην, καὶ οὐδεὶς
εὐδέν τοιοῦτον ἔπαθε. Πῶς οὖν οὗτοι νῦν ἔπασον
ἐπὶ πρόσωπον αὐτῶν; Διότι καὶ ὕψος ἦν μέγα, καὶ
ἐρημία βαθεῖα, καὶ ἡσυχία πολλή, καὶ μεταμόρφωσις
γένετο φρίκης γίμουσα, καὶ φῶς ἐξέλαμψεν ἀκήρατον,
καὶ λοιπὸν, τῆς νεφέλης περιπαθείσης ἀνωθεν, καὶ
ἐκκαταδόραγείσης τῆς φωνῆς, εἰκότως περιετράπησαν
τε καὶ ἐφοβήθησαν.

Ἔστι δὲ καὶ ἐτέρως εἰπεῖν τὸ, Ἔπασον ἐπὶ πρόσωπον
αὐτῶν, ὡς τὸ τοῦ (48), Προσεκύνησαν.

Καὶ — μὴ φοβείσθε. Πλήσθε τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν,
καὶ ταχέως λύει τὸν φόβον.

Ἐπάραντες — μόνον. Ἴνα πληροφορηθῶσιν, ὅτι
περὶ αὐτοῦ γέγονεν ἡ φωνή, μόνος λοιπὸν ὁράται
αὐτοῖς.

Καὶ — ἀναστῆ. Ὅσον γὰρ μίζονα ἐλέγοντο περὶ
αὐτοῦ, τοσοῦτον δυσπαραδέκτοτερα ἐδόκουν. Κελύει
οὖν κρύπτειν παρ' ἑαυτοῖς τὸ θαῦμα τοῦτο, διότι
αὐτοῖς τε οὐκ ἐμελλον πιστευθῆναι, καὶ οἱ Ἰουδαῖοι
μᾶλλον ἂν ἠγριώθησαν.

Καὶ — πρώτων; Περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ μαθόν-
τες ἀρεβέστερον, ἀπὸ τε τῆς ὁμολογίας Πέτρου, ἀπὸ
τε τῆς μεταμορφώσεως, καὶ ἀπὸ τῆς ἀνωθεν φωνῆς,
αρωτῶσιν, ὅτι ἐπειδὴ σὺ εἶ ὁ Χριστός, διατί οἱ Ἰραμ-
ματεῖς λέγουσιν, ὅτι Ἠλίαν χρὴ ἔλθειν πρὸ τοῦ Χρισ-
τοῦ; πῶς οὖν οὐκ ἤλθεν οὗτος πρὸ σοῦ; Τοῦτο μὲν οὖν
ἠρώτησαν οἱ μαθηταί.

Προσῆκει δὲ γινώσκειν, ὅτι αἱ Γραφαὶ δύο παρου-
σίας τοῦ Χριστοῦ λέγουσι, τῆν τε γενημένην καὶ
τὴν μέλλουσαν. Περὶ ὧν ἀμφοτέρων καὶ ὁ Παῦλος
ἐδίδαξε λέγων· περὶ μὲν τῆς πρώτης· Ἐπεφάνη ἡ
χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σωτήριος· περὶ δὲ τῆς δευτέρας·
Προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐπίδα καὶ ἐπιφά-
νειαν (49) τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ.

⁴⁷ Joan. xii, 29. ⁴⁸ Tit. ii, 44, ⁴⁹ ibid. 43

Variae lectiones et notæ.

(47) Πλήρωμα γὰρ — ὁ Χριστός. Videtur hoc
Eusebio Euthymius confudisse Rom. x, 4, cum xiii,
10. Idem accidit Cyrillo Alex. tom. I. De adora-
tione, p. 5.

A Reliquum est igitur, ut si hujus non fides poten-
tiæ, at meæ fidas. Nemo enim adeo dilectum irra-
tionabili causa destituit.

Vers. 5. *Ipsum audite.* Huic obedite, huic crede-
te, si quid aut dixerit aut fecerit. Quod si etiam
crucifigi voluerit, nemo illi obsistat: vos enim
ignoratis dispensationis suæ mysterium. Nam
quidquid ipse et dicit et facit, [mea voluntate et
dicit et facit. Ipsum itaque audite, lege Mosaica,
propheticisque sacrorum initiationibus relictis;
complementum siquidem legis ac prophetarum
est Christus: et jam omnia illa completa sunt,
utpote quæ usque ad hunc solum protendeban-
tur,

Vers. 6. *Et — vehementer.* Atqui prius etiam in
B Jordane vox facta est hujusmodi; et post hæc
rursum quando tonitru dicebant factum esse ¹⁰,
et nullus quidquam tale passus est. Quomodo ergo
nunchi prociderunt in faciem suam? Quia altitudo
magna erat, profundaque solitudo ac multum si-
lentium. Præterea transformatio facta est horroris
plena, et lux immortalis aluxit, ac subito desuper
circumposita nube, voceque super eos delapsa,
merito percussus sunt et exterriti.

Potest quoque et aliter dici quod prociderunt in
faciem suam, hoc est adoraverunt.

Vers. 7. *Et — nolite timere.* Miseratus est im-
becillitatem eorum, et cito solvit timorem.

Vers. 8. *Elevatis — solum.* Ut certiores red-
derentur quod de ipso facta esset vox, solus jam
C illis videtur.

Vers. 9. *Et — resurgat.* Quanto enim majora de
eo dixissent, tanto difficillius cred libilia viderentur.
Jubet ergo visionem hanc ab illis occultari, quia
futurum erat, ut neque ipsi persuadere possent,
et Judæi magis exasperarentur.

Vers. 10. *Et — primum.* De divinitate ejus jam
ad plenum edocti, et a Petri confessione, et a
transformatione, et a cœlesti voce, interrogant:
Cum tu sis Christus, quare Scribæ dicunt quod
Eliam oporteat venire ante Christum? quomodo
non venit hic ante te? Hoc itaque interrogaverunt
discipuli.

Scire autem oportet, quod Scripturæ duos
Christi adventus dicunt, eum videlicet qui factus
est, et futurum. De utroque docuit Paulus: de
propriori quidem: *Apparuit, inquit, gratia Dei
salutaris.* De posterioris vero: *Expectantes beatam
spem et apparitionem magni Dei et Salvatoris nos-
tri Jesu Christi.*

(48) Loco προσεκύνησαν, habet ἐφοβήθησαν. B.
(49) Ut ergo Chrysost. tom. VII, p. 576 D. omit-
tit τῆς δόξης, ita quoque Euthymius, neglectis co-
dicibus Novi Testamenti.

Et prioris quidem factus est Joannes præcursor : A posterioris vero fiet præcursor Elias, de quo dicit propheta Malachias: *Mittam vobis Eliam Thesbiten, qui restituet cor patris ad filium*, hoc est qui convertet corda Judæorum, qui tunc superfuert, ad apostolos, ut obediant doctrinis eorum, credantque Christo. Patres enim Apostolorum erant Judæi.

‡ Sed Scribæ, duos Christi adventus in unum confundentes, et posteriorem in priorem contrahentes, de solo posteriori docebant populum : et propterea Christum non suscipiebant dicentes, quod Eliam oportet venire primum, et mox Christum. Sed nunc Christus de duobus aperte docet. Adverte ergo.

Vers. 11. *Jesus autem* — V. 12. *Cognoverunt eum*. Elias quidem proprius sive Thesbiten nondum venit ; veniet autem circa secundum meum adventum : et restituet omnem qui ei crediderit, hoc est convertet cor patris ad filium, ut ait propheta Malachias. Dico autem vobis quod Elias secundus sive Baptista jam venit circa primum meum adventum, ut dicunt Scripturæ : et non cognoverunt Scribæ quod etiam hic esset Elias tanquam præcursor. Non cognoverunt autem cum utpote male intelligentes Scripturas.

Vers. 12. *Sed* — *voluerunt*. Herodes videlicet ; multa enim in eum fecit, in carcerem illum injiciens ; deinde amputatum caput deferri jubens in lance.

Vers. 12. *Ita* — *ab eis*. Ita quoque, non cognitus scilicet quod sit Christus : non cognitus autem propter pravam mentem ipsorum. Sed quonam modo fiet, ut cum præsentibus Hebræi Christo non crediderint, qui tunc erunt, credant Eliam ? Quia agnoscunt eum, sciuntque de illo prædixisse Malachiam. Simul etiam tam longum tempus quod in medio intercidet, tantaque virtus prædicationis, emollient duritiam cordis eorum.

Vers. 13. *Tunc* — *eis*. Nam vicesimo quoque capite prædixerat eis ¹⁴, quod ille sit Elias qui venturus esse dicitur.

CAP. XXXV. De lunatico.

Vers. 14. *Et* — V. 15. *Affligitur*. De lunatico prædictum quidem est modo naturaliori insistendo, quarto capite ; dicitur autem et nunc perfectius quod dæmonum quidam secedentes, adversus quosdam homines tempus certum lunæ observabant, et tunc insultum in illos faciebant, ut dum luna mali causa videretur, ejus creator calumniæ exponeretur.

¹⁴ Malach. iv, 4, 5. ¹⁴ Matth. xi, 14.

Variae lectiones et notæ.

(50) Uti explicat Luc. i, 17.

(51) Παρὰχωρῆν nunc non est *secedere*, sed *erumpere in contra*. Chrysost. t. VII, p. 579 E, ha-

Καὶ τῆς μὲν πρώτης γέγονε πρόδρομος ὁ Ἰωάννης τῆς δευτέρας δὲ γενήσεται πρόδρομος ὁ Ἠλίας· περὶ ἧς γησὶ Μαλαχίας ὁ προφήτης· Ἀποστόλω ὑμῖν Ἠλίαν τὸν Θεσίβιτν, ὃς ἀποκαταστήσει καρδίαν πατρὸς παῶν υἱὸν, τὸν ὡς ἐπιστρέψει (50) τὰς καρδίας τῶν τνηκαῦτα Ἰουδαίων πρὸς τοὺς ἀποστόλους, ὡς πεισθῆναι ταῖς διδασκαλίαις αὐτῶν, καὶ πιστεῦσαι τῷ Χριστῷ. Πατέρες γὰρ τῶν ἀποστόλων οἱ Ἰουδαῖοι.

Ἄλλ' οἱ Γραμματεῖς, τὰς δύο τοῦ Χριστοῦ παρουσίας εἰς μίαν συγχέοντες, καὶ τὴν πρώτην εἰς τὴν δευτέραν συνάγοντες, περὶ τῆς δευτέρας μόνως ἐδίδασκον τὸν λαόν. Καὶ διὸ τοῦτο τὸν Χριστὸν οἷα ἐδίδχοντο, λέγοντες, ὅτι τὸν Ἠλίαν χρὴ ἔλθειν πρῶτον, εἰτὸν Χριστόν. Ἄλλὰ νῦν ὁ Χριστὸς διδάσκει περὶ τῶν δύο σαφῶς. Πρόσχευ γὰρ·

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — ἐπέγνωσκν αὐτόν. Ἠλίας μὲν ὁ πρῶτος, ἦγον, ὁ Θεσίβιτς, οὗκ ἦλθεν· ἔρχεται δὲ κατὰ τὴν δευτέραν μου παρουσίαν, καὶ ἀποκαταστήσει πάντα τὸν πειθόμενον αὐτῷ, τούστιν, ἐπιστρέψει καρδίαν πατρὸς πρὸς υἱόν, ὡς ὁ προφήτης Μαλαχίας φησὶ. Λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι Ἠλίας ὁ δεύτερος, εἰπουν, ὁ Βαπτιστῆς, ἦδη ἔλθε κατὰ τὴν πρώτην μου ταύτην παρουσίαν, ὡς αἱ Γραφαὶ φασὶ. Καὶ οὐκ ἐπέγνωσκν οἱ Γραμματεῖς, ὅτι καὶ οὗτος Ἠλίας ἐστίν, οἷα πρόδρομος· οἷα ἐπέγνωσκν δὲ αὐτόν, ὡς κακῶς νοοῦντες τὰς Γραφάς.

Ἄλλ' — ἠθέλησαν. Οἱ περὶ τὸν Ἡρώδην δολονότε· πολλὰ γὰρ εἰς αὐτόν ἐποίησαν, ἐμβαλόντες εἰς φυλακὴν, ἀποκεφαλίσαντες, ἐνεγκόντες τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐπὶ πίνακος.

Οὕτως — ὑπ' αὐτῶν. Οὕτως καὶ αὐτὸς, ἀγνωσόμενος, ὅτι ὁ Χριστὸς ἐστίν· ἀγνωσόμενος δὲ διὰ τὴν κακόνοιαν αὐτῶν. Ἄλλὰ πῶς, τῶν νῦν Ἑβραίων μὴ πιστευσάντων τῷ Χριστῷ, οἱ τότε τῷ Ἠλίᾳ πεισθῆσονται ; Διότι γνωρίζουσιν αὐτόν, καὶ γνώσκουσιν, ὃ περὶ αὐτοῦ προείπεν ὁ Μαλαχίας· ἅμα δὲ καὶ ὁ τοσοῦτος ἐν τῷ μίση χρόνος, καὶ ἡ τμηκαῦτη τοῦ κηρύγματος δύναμις, μαλαξήσουσι τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν.

Τότε — αὐτοῖς. Προείπε γὰρ αὐτοῖς καὶ ἐν τῷ εἰδῶ κεφαλαίῳ, ὅτι αὐτὸς ἐστίν Ἠλίας ὁ μέλλων ἔρχεσθαι.

ΚΕΦ. ΛΕ'. Περὶ τοῦ σεληνιαζομένου.

Καὶ — πάσχει. Περὶ τοῦ σεληνιασμοῦ προείρηται μὲν καὶ ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ φυσιολογικώτερον· ῥηθήσεται δὲ καὶ νῦν ἀκριβέστερον, ὅτι τῶν δαιμόνων τινὲν παραχωρούμενοι (51) κατὰ τινων ἀνθρώπων, ἐπετήρουν καιρὸν τινα τῆς σελήνης, καὶ τότε τοῦτοις ἐπιπέδων, ἴνα, ὡς τῆς σελήνης αἰτίας δοκούσης, ὁ Δημιουργὸς αὐτῆς διαδοληται.

bet ἐπιτίθεισθαι. Forte tamen quis maluerit προχωρούμενοι.

Πολλάκις — ὕδωρ. Ὅποτε, εἰ μὴ καὶ τότε ἡ τοῦ Α Θεοῦ δύναμις τὸν δαίμονα ἀνεχαίτιζε, πάλαι ἂν αὐτὸν διέφθειρε. Μάρκος δὲ φησιν, ὅτι τὸ ἐν αὐτῷ δαιμόνιον ἀλάλον ἦν καὶ κωφὸν ὡς φύσει τοιοῦτον, ἀλλ' ὡς δεσμεύσαν τὴν τοῦ δαιμονιοζομένου φωνὴν καὶ ἀκοήν.

Καὶ — θεραπεύσαι. Οὐκ ἠδυνήθησαν διὰ τὴν ἀπιστίαν τοῦ προσαγαγόντος. Εἰ γὰρ καὶ προσήγαγεν αὐτόν, ἀλλ' οὐκ ἐπίστευσεν (52) ἀδιστακτως, ὅτι δύνανται τὸν δαίμονα φυγαδεύσαι. Τοῦτο δὲ φανερόν ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν τὸν Χριστόν· Ὡ γυνεὴ ἀπιστος· ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν αὐτὸς τὸν προσαγαγόντα· Εἰ τι δύνασαι, βοήθησον ἡμῖν καὶ ἀπὸ τοῦ ἐρωτῆσαι τὸν Χριστόν· Εἰ δύνασαι πιστεύσαι. καὶ ἀπὸ τοῦ ἀπέκριθῆναι αὐτόν· Πιστεύω, Κύριε, βοήθει μου τῇ ἀπιστίᾳ. Ταῦτα γὰρ πλατύτερον ὁ Β Μάρκος ἱπτόρησεν.

Ἀποκριθεὶς — διεστραμμένη. Καθολικώτερον ἐπιπλήττει, διὰ τὸ πολλοὺς τῶν Ἰουδαίων ὁμοίως ἀπιστεῖν, καίτοι μυρία τοιαῦνα θεασαμένους, οὐ δι' αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν μαθητῶν θαυματουργηθέντα. Διεστραμμένη δέ, ἀντὶ τοῦ. σκολιὰ, μὴ νοῦσα τὸ εὐθεῖς.

Ἔως — ὑμῶν; Ἀγανακτεῖ, καὶ ζητεῖ τὸν θάνατον, (53) διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀνιάτους τὴν ἀπιστίαν.

Φέρετε — ὧδε. Ἴνα μὴ δόξη καὶ αὐτὸς ἀσθενὴς, ἐκβάλλει τὸ δαιμόνιον Ἀγαγεῖν δὲ τὸν δαιμονώοντα κελεύει, ἵνα φανερὰ ἡ δύναμις αὐτοῦ γένηται τοῖς ἀσθενεῖν καὶ αὐτὸν οἰομένοις.

Καὶ — Ἰησοῦς. Ἐπέταξε. Μάρκος δὲ καὶ Δουκᾶς φασιν, ὅτι ἐπετίμησε τῷ πνεύματι τῷ ἀκαθάρτῳ. Καὶ ἀνεφορέοις γὰρ ἐπέταξε, τῷ δαιμονιοζομένῳ μὲν σωρροῦν, τῷ δαίμονι δὲ φυγεῖν.

Καὶ — ἐκείνης. Ταῦτα μὲν σαφῆ. Δαίμονι δὲ ἀλάλῳ καὶ κωφῷ κατέχεται καὶ πᾶς ὁ μῆτε λόγων μῆτε ἀκούων τὰ θεῖα λόγια. Ἔρπτε δὲ τοῦτον ὁ δαίμων ποτὲ μὲν εἰς τὸ πῦρ τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς ἐπιθυμίας, ποτὲ δὲ εἰς τὸ ὕδωρ τῆς ζῆλης τῶν ἄλλων παθῶν.

Τότε — ὑμῶν. Μάρκος δὲ φησιν, ὅτι εἰσελθόντα αὐτὸν εἰς οἶκον ἐπηρώτησαν. Ἐρωτῶσι δὲ, φοβούμενοι, μήποτε ἠπάλεσαν ἢν ἔλαθον ἐξουσίαν κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων. Ὁ δὲ Χριστὸς ἐνώπιον μὲν τοῦ πλῆθους τῇ ἀπιστίᾳ τοῦ προσεγγόντος τὴν αἰτίαν ἐλογίσαστο· κατ' ἴδιαν δὲ τὴν τῶν μαθητῶν ἀπιστίαν αἰτιᾶται. Καὶ γὰρ καὶ οὗτοι, πρὸ τῆς ἐπιχειρήσεως ἀπιστήσαντες, ὅτι δύνανται τὸν κά-

Vers. 15. *Frequenter* — *aquam*. Itaque si non etiam tunc Dei virtus dæmonem cohibuisset, jamdudum eum perdidisset. Marcus autem dicit ¹⁵, quod dæmonium, quod in eo erat, mutum erat ac surdum non quod natura esset hujusmodi, sed quia dæmoniaci vocem ligaverat et auditum.

Vers. 16. *Et* — *curare*. Non potuerunt propter offerentis incredulitatem. Licet enim eum adduxerat, non tamen indubitanter credebat, quod dæmonem fugare possent. Hoc autem et ex eo manifestum est, quod dixit Christus : *O generatio incredula* ; et rursus ab eo quod dixit adducens : *Si quid potes adjuva nos* ; ex eo quod interrogavit Christus : *Si potes credere* ; et iterum ab eo quod ipse respondit : *Credo Domine, auxiliare incredulitati meæ*. Nam hæc latius scripsit Marcus.

Vers. 17. *Respondens* — *distorta*. Generalius increpat propter Judæos quosdam similiter incredulos, licet innumera hujusmodi conspexissent, non per ipsum tantum, sed et per discipulos facta miracula. *Distorta* autem, id est tortuosa, non recte intelligens.

Vers. 17. *Quousque* — *vos* ? Indignatur, et mortem quærit, eo quod essent ipsi infidelitate immedicabiles.

Vers. 17. *Afferte* — *huc*. Ne ipse quoque impotens videatur, ejicit dæmonium. Jubet autem adduci dæmoniacum, ut manifesta fiat sua potentia his qui etiam ipsum impotentem esse putabant.

C Vers. 18. *Et* — *Jesus* Hoc est, præcepit. Marcus autem et Lucas dicunt, quod imperavit spiritui immundo ¹⁷. Siquidem utrique imperavit : dæmoniaco quidem ut respisceret, dæmoni vero ut fugeret. Hic enim verbum *ἐπετίμησε* idem significat quod *præcepit* (ff).

Vers. 18. *Et* — *illa*. Hæc certe manifesta sunt. Verum a dæmone quoque muto et surdo possidetur, quisquis non loquitur neque audit divinos sermones. Hunc autem projicit dæmonium : interdum quidem in ignem iræ et concupiscentiæ, interdum vero in aquam commotionis aliarum affectionum.

Vers. 19. *Tunc* — Vers. 20. *vestram*. Marcus vero dixit ¹⁸, quod cum ipse domum ingressus esset interrogaverunt. Interrogant autem, timentes ne forte perdidissent quam acceperant virtutem adversus spiritus immundos. Verum Christus coram multitudine incredulitatem offerentis pro causa reddit : seorsim vero discipulorum causatur, incredulitatem. Etenim hi etiam priusquam aggrederentur, diffidebant, se posse la-

¹⁵ Marc. ix, 17, 25. ¹⁶ Marc. ix, 19 seqq. ¹⁷ Marc. ix, 25 ; Luc. ix, 42. ¹⁸ Marc. ix, 28.

Variae lectiones et notæ.

(52) ἐπίστευσεν. A.

(53) Καὶ ante διὰ, addit A.

(ff) Hic enim — quod præcepit. Mei codices hoc non agnoscunt. Nescio an de suo addiderit Hentzenius.

borantem curare cum, tamen alios multos curassent, et ita cum conarentur, non potuerunt. Optime ergo coram multis multorum incredulitatem reprehendit, semolis autem arbitris suorum diffidentiam. Neque enim æquum erat, ut coram multis confunderet communes orbis præceptores.

Vers. 20 *Amen — transibit.* Fidem nunc dicit, non de hoc quod ipse sit Deus, sed ad faciendam signa. Dicit enim: Si habeatis fidem adeo acrem et vehementem ac ferventem sicut granum sinapis: illud etenim talis est qualitatis; credentes sine ulla trepidatione quod facturi estis signa, tantam habebitis virtutem, ut ipsos etiam montes transferatis, si volueritis.

Tantam autem fidem aliquem habere, videtur quidem facile, est tamen etiam excelsum valde. Nascitur siquidem ex libertate ad Deum: rursum talis libertas est ex mente placide composita (gg). Est autem magni certaminis ex placibilitate acquirere talem erga Deum libertatem, ut credat illum daturum quicquid postulabitur. *Petite*, inquit, *et dabitur vobis*¹⁹.

Quod si palam non fecerunt transmigrare montes apostoli, ne mireris: non enim hoc ideo fuit quod non possent, sed quia noluerunt, utpote huiusmodi necessitate aut utilitate sese illis non offerente: post hos namque sancti alii apostolis longe inferiores urgente necessitate montes demigrare fecerunt, juxta Dominicam sententiam. Potest quoque mons dici diabolus propter opinionis suæ elationem, quem facile sancti a sua sede commovent, quando volunt.

Vers. 20. *Et — vobis.* Non solum, inquit, montes transferetis, imo nihil etiam aliud impossibile erit vobis.

Vers. 21. *Hoc — jejunium.* Genus dæmonum omnium non alio modo egreditur, nisi per orationem et jejunium: non solum ejus qui sanat, sed ejus etiam qui patitur. Oratio siquidem dæmoni admodum terribilis est. Hanc autem fortiozem reddidit, et valde potentem efficit jejunium, non sinens corporis satietatem remittere firmitatem, aut fumos (hh) qui ab ea ascendunt turbare cerebrum, mentemque confundere: itaque corpore firmo, menteque sine distractione operante, vehementius igne, omnique re terribilius ascendit oratio; ideo has semper conjunctas esse oportet.

Vers. 22. *Cum autem. versarentur* — Vers. 23. *vehementer.* Discipulis de sui occisione frequenter prædicit, ut præexercitati monitionis frequentia, facile ferant cum acciderit; et, ut uno verbo dicam, propter causam quam tricesimo tertio capite tradi-

¹⁹ Matth, vii, 7.

(54) Μεγάλη, B.

(gg) *Ex mente placide composita.* Εὐαρίστησις non est mens placide composita, sed Deo placens mentis compositio. Mox iterum εὐαρίστησιν male reddidit placibilitatem. Cæterum non ignoro, εὐαρίστησιν alibi esse re aliqua contentum esse, ad-

μοντα θεραπεύσαι, καίτοι πολλοὺς ἄλλους θεραπεύσαντες, λοιπὸν οὐδὲ μετὰ τὴν ἐπιχείρησιν ἠδυνήθησαν. Ἄριστα τοίνυν ἐνώπιον μὲν πολλῶν τῆς τῶν πολλῶν ἀπιστίαν διέσυρε, κατιδίαν δὲ τῆς τῶν ἰδίων. Οὐκ ἦν γὰρ εἰκὸς ἐπὶ πολλῶν καταισχυροῦσθαι τοὺς κοινούς διδασκαλοὺς τῆς οἰκουμένης.

Ἄμην — μεταθήσεται. Πίστιν λέγει νῦν οὐ τὴν περὶ τοῦ εἶναι αὐτὸν Θεοῦ, ἢ ἀλλὰ τὴν περὶ τοῦ ποιεῖν σημεῖα. Φησὶ γάρ. Ἐὰν ἔχητε πίστιν οὕτω θρημῶν, καὶ σφοδρῶν, καὶ θερμῶν, ὡς κόκκος σινάπης· τοιαύτης γὰρ ποιότητος ὄστος· πιστεύουσι ἑνεδουσίαστω, ὅτι ποιήσετε σημεῖα, τηλεκάου ἐξετε δύναμιν, ὡς καὶ αὐτὰ τὰ ὄρη μεθιστῆν, εἰ βούλεσθε.

Τὸ δὲ τοιαύτην πίστιν ἔχειν τινα δοκεῖ μὲν εὐχερές, ἔστι δὲ καὶ λίαν ὑψηλόν. Γενῆναι μὲν γὰρ ἐκ παρρησίας τῆς πρὸς Θεοῦ· ἢ δὲ τοιαύτη παρρησία πάλιν ἐξ εὐαρίστησιως· Μεγάλου (54) δὲ ἀγῶνος τὸ δὲ εὐαρίστησιως κτήσασθαι παρρησίαν πρὸς τὸν Θεὸν τοιαύτην, ὥστε πιστεύω βεβαίως, ὅτι δώσει πᾶν τὸ αἰτούμενον. Αἰτεῖτε γὰρ, φησὶ, καὶ δοθήσεται ὑμῖν.

Εἰ δὲ μὴ μετήθησαν ὄρη φανερώς οἱ ἀπόστολοι, μὴ θαυμάσης· οὐ γὰρ ὡς μὴ δυναθέντες, ἀλλ' ὡς μὴ βουληθέντες, ἅτε μὴ χρείας τοιαύτης γενομένης αὐτοῖς. Μετὰ τούτους γὰρ τινες ἅγιοι, τούτων ἰλάτους πολλῶν, χρείας ἐπιτεθείσης, μετέστησαν ὄρη κατὰ τὴν Δεσποτικὴν ἐπιφάνειαν. Εἴη δ' ἂν ὄρος καὶ ὁ διάβολος διὰ τὴν ἔκτασιν τῆς οἰήσεως, ὅν εὐχερές οἱ ἅγιοι μετακινουῦσιν, ὅτε καὶ βούλονται.

Καὶ — ὑμῖν· Οὐ μόνον ὄρη μεταστήσετε, φησὶν, ἀλλὰ καὶ οὐδὲν ἕτερον ἀδύνατον ἔσται ὑμῖν.

Τούτο — νηστεία, Τὸ γένος τῶν δαιμόνων πάντων οὐκ ἔκπορεύεται ἑτέρως εἰ μὴ ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ οὐ μόνον τοῦ θεραπεύοντος, ἀλλὰ καὶ τοῦ πάσχοντος, καὶ μᾶλλον τοῦ πάσχοντος. Ἡ μὲν γὰρ προσευχὴ σφόδρα φοβερὰ τῷ δαίμονι· ταύτην δὲ κρατύνει καὶ δυναμοῖ λίαν ἡ νηστεία, μὴ ἴωσα τὴν πλησμονὴν χαλᾶν τὸν τόνον τοῦ σώματος, μηδὲ τοὺς ἐκ ταύτης ἀτμούς ἐνοχλεῖν τῷ ἔγκεφαλῳ, καὶ συγγέειν τὸν νοῦν· καὶ λοιπὸν, τοῦ σώματος μὲν εὐτονουόντος, τοῦ νοῦ δὲ ἀπερισπάστως ἐνεργούντος, σφοδρότερα πυρὸς καὶ φοβερώτερα παύσις ἀνεῖσιν ἢ προσευχῇ· διὸ χρὴ συνεισεύχθαι ταύτας αἰεὶ.

Ἀναστρεφόμενων — σφόδρα. Συνεχῶς προλίγα περὶ τῆς ἀναιρέσεως αὐτοῦ τοῖς, μαθηταῖς, ἵνα, προγυμνασθέντες τῇ συνεχείᾳ τῆς ὑπομονήσεως, εὐχερώς αὐτὴν φέροιεν γινόμενῃ· καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, διὰ τὴν αἰτίαν, ἣν παραδειδώκαμεν ἐν τῷ τριακοστῷ

Variae lectiones et notæ

eoque ea lætari. Eodem sensu dicitur etiam εὐαρίστησις. Sed hic de Deo sermo est, cui homo probatur et placet.

(hh) *Aut fumos.* Imo, vapores.

τρίτῳ κεφαλαίῳ. Ὅρα γοῦν, πῶς, καὶ τοῦ Πέτρου A ἐπιτιμηθέντος ἐκεῖ, καὶ τοῦ Πατρὸς μετὰ τοῦτο κελύσαντος αὐτοῦ ἀκούειν, καὶ τῆς ἀναστάσεως μετὰ τρεῖς ἡμέρας ὑπασχεθείσης, οὐδ' οὕτως ἤνεγκαν, ἀλλ' ἐλυπήθησαν, καὶ οὐδὲ ἀπλῶς, ἀλλὰ σφόδρα.

Τοῦτο δ' ἐγένετο (55), διὰ τὸ ἀγνοεῖν αὐτοὺς τῶν λεγομένων τῆς δυνάμειν, ὡς Μάρκος καὶ Λουκάς εἶπον. Ἐβραῖοι γὰρ ὁ μὲν, ὅτι ἤγνούουν τὸ ῥῆμα, καὶ ἐφοβοῦντο αὐτὸν ἐπερωτῆσαι · ὁ δὲ, ὅτι καὶ ἦν παρακαλυμμένον ἀπ' αὐτῶν, ἵνα μὴ αἰσθῶνται αὐτό. Κατὰ θεῖον γὰρ οἰκονομίαν ἀπεκρύπτετο ἡ γνώσις τοῦ ῥήματος ἀπ' αὐτῶν, ὡς ἀτελῶν ἔτι, καὶ μὴ δυνάμενων ἐπιπέσειν τοῦ ὑπερφυοῦς τοῦτου μυστηρίου.

Καὶ ἐὰν ἤγνούουν αὐτό, πῶς ἐλυπήθησαν σφόδρα; Οὐ τὸ πᾶν ἤγνούουν, ἀλλὰ περὶ μὲν τοῦ θανάτου B αὐτοῦ ἐγίνωσκον, διαφόρως ἀκούσαντες, ἐφ' ᾧ καὶ ἐλυμήθησαν σφόδρα · περὶ δὲ τῆς ἀναστάσεως ἤγνούουν. Πολλοὶς γὰρ, καὶ περὶ ταύτης ἀκούσαντες, ὅμως οὐκ ἠδύναντο νοεῖν, τί ἐστιν αὕτη. Φησὶ γὰρ ὁ Μάρκος ἐν ἄλλοις, ὅτι ἦσαν συζητούντες, τί ἐστὶ τὸ ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι. Ὑπελάμβανον γὰρ, ὅτι καὶ τοῦτο παραβολὴ τίς ἐστι. Καὶ γὰρ μετὰ τὴν ἀνάστασιν διήνοιξεν αὐτῶν τῶν οὐσῶν τοῦ συνίεναι περὶ πάντων.

ΚΕΦ. ΔΖ'. Περὶ τῶν αἰτούντων τὰ διδραχμα.

Καὶ — καί. Οἱ πρωτότοκοι τῶν Ἑβραίων διδραχμον ἕκαστος κατ' ἐναυτὸν ἐτέλουν τῷ θεῷ πρὸς εὐχαριστίαν, ἐκθ' ὧν ἐξωλόθευσεν πάλαι τὰ τῶν Αἰγυπτίων πρωτότοκα. Ἐπεὶ οὖν καὶ ὁ Χριστὸς C πρωτότοκος ἦν, αὐτῷ μὲν οἱ ἐπισυναγόντες ταῦτα προσελθεῖν ὑπέθεθησαν, τιμῶντες αὐτὸν διὰ τὰ σημεῖα · τῷ Πέτρῳ δὲ λοιπὸν, ὡς κορυφαίῳ τῶν μαθητῶν, προσέρχονται, καὶ οὐκ ἀπαιτοῦσιν, ἀλλὰ μετὰ πραότητος ἐρωτῶσιν. Ἔστι δὲ τὸ διδραχμον εἶδος ἀργυρίου.

Καὶ ὅτε εἰσῆλθεν — ἀλλοτρίων; Πρὸ τοῦ εἰπεῖν τὸν Πέτρον περὶ τοῦ διδραχμοῦ, προέλαβεν αὐτὸν ὁ Χριστὸς, ἐμφαίνων, ὅτι οὐ δεῖται παρ' ἐτέρου μισθεῖν, εἰδῶς οὐ τὰ λαλούμενα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐννοούμενα. Διὰ παραδειγματικῶς δὲ ἀποδείκνυσθαι, ὅτι, γνήσιος Υἱὸς ὢν τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὀφείλει τελεῖν τῷ Πατρὶ τὸ διδραχμον. Οἱ γὰρ βασιλεῖς οὐκ ἀπὸ τῶν γνησίων υἱῶν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων τέλη ἢ κῆνσον D λαμβάνουσι. Τὸ αὐτὸ δὲ λέγεται καὶ τέλος καὶ κῆνσος · τέλος μὲν καθ' Ἑλληνας, κῆνσος δὲ κατὰ Ῥωμαίους.

Ἄγχι — υἱοί. Τὸ ἄρα (56) ἀντὶ τοῦ, λοιπὸν. Ἐλευθέροι δὲ τοῦ δοῦναι τέλη ἢ κῆνσον.

⁵⁵ Marc ix, 32; Luc. ix, 45. ⁵¹ Marc. vii, 10. ⁵² Luc. xxiv, 45.

Variae lectiones et notæ.

(55) Ἐγένετο, A.

(56) Quinque priora vocabula omiserat Hentenius. Etiam proximum δὲ.

dimus. Vide ergo quomodo licet ibi Petrus fuerit increpatus, et postmodum jusserit Pater ut eum audirent, ipse quoque resurrectionem post tres dies promiserit, nec sic tamen ferre potuerunt, sed contristati sunt, et non utounque, sed vehementer.

Hoc autem factum est, eo quod ignorarent virtutem eorum quæ dicebantur, sicut Marcus et Lucas dixerunt ⁵⁰. Nam ille dixit quod *Ignorabant verbum, et timebant eum interrogare*. Hic autem: *Et erat absconditum ab eis ut non intelligerent illud*. Divina autem dispensatione occultabatur ab illis verbi cognitio tanquam ab imperfectis, et qui necdum poterant ad supernaturale ejus penetrare mysterium.

Verum si illud ignorabant, quomodo contristati sunt vehementer? Non penitus ignorabant, sed de morte ejus intelligebant, cum de ea sæpius audissent, et de hac contristati sunt vehementer: de resurrectione vero ignorabant, de qua etiam sæpius audierant, nec tamen poterant intelligere quid ea essent. Dicit enim Marcus inter alia, quod conquirebant inter se quid esset, a mortuis resurgere ⁵¹. Suspiciabant namque hæc etiam quamdam esse parabolam. Siquidem post resurrectionem ⁵² aperuit mentem illorum, ut intelligerent Scripturas de omnibus.

CAP. XXXVI. De exigentibus didrachma.

Vers. 24. *Et cum venissent*. — Vers. 25. *etiam*. Primogeniti omnes Hæbræorum singulis annis didrachma pendebant Deo in gratiarum actionem: eo quod olim Ægyptiorum primogenita perdiderat. Quia ergo Christus etiam primogenitus erat, qui hæc congregabant, ad ipsum quidem accedere verebantur, honorantes eum propter miracula: ad Petrum autem tanquam principem jam discipulorum accedunt: nec exigunt, sed cum mansuetudine interrogant. Est autem didrachmum genus numismatis.

Vers. 25. *Cumque ingressus esset — alienis?* Præquam loqueretur Petrus de didrachmo, prævenit eum Jesus, demonstrans non opus esse sibi ut ab alio disceret, eum sciret non tantum quæ dicebantur, verum etiam quæ cogitabantur. Per exemplum autem ostendit quod, cum naturalis sit Dei Filius, non debet pendere Patri didrachmum. Nam reges non a propriis filiis, sed ab alienis tributum vel censum accipiunt. Idem autem significant τέλος (quod tributum vertimus) et κῆνσος census: sed illud apud Græcos, hoc apud Romanos.

Vers. 26. *Dicit — filii*. Ἄρα, loco reliquum; liberi autem, ne pendant tributum vel censum.

Vers. 27. *Verum* — *te*. Demonstratio primum quod ipse non debeat pendere propter divinitatem, tamen dare jubet propter humanitatem, ne offendiculum paterentur, quasi ipse Deum despiceret, nolens et ipse Deo pendere didrachmum. A mari autem dat tributum : hinc quoque ostendens quod tanquam omnium Dominus præcipit et mari, quod quasi præcepto ejus subjectum, mittit piscem qui tributum domino deferat : nec pro ipso solum, sed et pro primo ejus discipulo ; nam Petrus quoque primogenitus erat.

Prius siquidem etiam hoc diversimode demonstravit : et quando ipsi furenti imperavit, et quando per ipsum quasi per aridam pedes ambulavit. Et nunc quoque idem rursus aliter ostendit, vario modo subjectionem illius significans. Est et stater numismatis genus duo didrachma, id est, quatuor drachmas continens.

Vide autem quomodo nunc Judæis offendiculo esse noluit : alibi vero Phariseorum despexit offendiculum, quando de cibis disputabat. Docet enim quod aliquando offendiculum cavere oportet, interdum vero illud despiciere, et cum judicio hoc et illud facere.

Universaliter enim in his quæ juxta Dei præceptum dicuntur aut fiunt, offendiculum oportet despiciere : in his autem quæ juxta voluntatem nostram, offendiculum curare convenit, prout præcepit Magnus Basilius.

CAP. XXXVII. *De dicentibus : Quis major ?*

CAP. XVIII, Vers. 1. *In* — *cælorum* ? Humanum quiddam discipuli tunc patiebantur. Intuiti siquidem præpositum fuisse Petrum, nam et Jacobus primogenitus erat et alii : sed nihil tale pro eis dixit, doluerunt : et tamen affectum suum confiteri erubuerunt, sed indistincte præceptorem interrogant, quisnam maximus esset eorum.

Nec id solum affectum hunc excitaverat, sed et alia multa. Nam et prius quoque beatificavit eum, multaque illi promisit : alibi etiam visa illius libertate subtristes effecti sunt.

Marcus vero ait ²³, quod primum inter se disputaverant, quis maximus esset ; et huic consonat etiam Lucas ²⁴.

Priusquam enim ad Petrum accessissent qui didrachma accipiebant (simpliciter de eo ratiocinati fuerant in itinere ; cum autem Capernaum venissent, ubi etiam Petrum adierunt, qui didrachma exigebant), tunc videntes rursus Petrum præhonoriari, magis irritati sunt, et ita demum interrogaverunt.

²³ Marc. ix, 34.

²⁴ Luc. ix, 46.

Variae lectiones et notæ.

(57) Ὅτι κυριεύει τῆς θαλάσσης

(58) Inclusa omittit A.

(59) Marcus habet διελέχθησαν. Unde ergo διελογίζοντο ; Scilicet ex Chrysost. t. VII, p. 587 B. Ex eo occupavit etiam codices nonnullos cum scholiis. Euthymius ipse vulgatum habet in textu Marci.

A Ἴνα — σοῦ. Ἀποδείξας πρῶτον, ὅτι αὐτός οὐκ ὀφείλει τελεῖσθαι διὰ τὴν θεότητα, λοιπὸν κελύει δοῦναι διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἵνα μὴ σκανδαλισθῶσιν, ὡς ἀτιμάζοντος αὐτοῦ τὸν Θεόν, ἐν τῷ μὴ τελεῖν καὶ αὐτὸν τῷ Θεῷ τὸ διδραχμῶν. Ἐκ τῆς θαλάσσης δὲ δίδωσι τὸ τέλος, δεικνύων κἀντέθεν, ὅτι, Θεὸς ὢν τῶν ὄλων, κυριεύει καὶ τῆς θαλάσσης, ἕως τῆς βουλήματι αὐτοῦ καθυπερητούσα πύμκει τὸν ἰχθύν, κομίζοντα τὸ τέλος ὑπὲρ τοῦ Δεσπότου · καὶ οὐχ ὑπὲρ αὐτοῦ μόνου, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τοῦ πρώτου τῶν μαθητῶν αὐτοῦ · πρωτότοκος γὰρ καὶ ὁ Πέτρος ἦν.

Καὶ πρότερον μὲν γὰρ τοῦτο διαφόρως (51), ἰδυξεν, ὅτι ἐπετίμησεν αὐτῇ μαινομένῃ, καὶ ὅτι διὰ ταύτης ἐπέλευσεν, ὡς διὰ ξηραῶς · καὶ νῦν δὲ πάλιν τρόπον ἕτερον τοῦτο δείκνυσσι, πολλαχῶθεν δηλών τὴν ὑποταγὴν αὐτῆς. Ἀργυρίου δὲ εἶδος καὶ ὁ στατῆρ ἦν, δύο διδραχμῶν ἀντάξις.

Σκόπει δὲ, πῶς νῦν μὲν οὐκ ἠβουλήθη σκανδαλίσαι τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλαχῶ δὲ κατεπρόνησε τοῦ σκανδαλοῦ τῶν Φαρισαίων, ὅτι περὶ τῶν βρωμάτων διελέγτο. Διδάσκει γὰρ, ὅτι ποτὶ μὲν χρῆ φροντίζειν τοῦ σκανδαλοῦ, ποτὶ δὲ καταφρονεῖν αὐτοῦ, μετὰ διακρίσεως δὲ ποιεῖν καὶ τοῦτο κάκεινο.

[Καθόλου (58) γὰρ ἐπὶ μὲν τοῖς κατ' ἐντολὴν Θεοῦ λεγομένοις ἢ πραττομένοις χρῆ καταφρονεῖν τοῦ σκανδαλοῦ ἐπὶ δὲ τοῖς κατὰ προαίρεσιν ἡμετέρων, προσήκει θεοραπεῖν τὸ σκάνδαλον, ὡς ὁ μέγας Βασίλειος δίδασκει.]

ΚΕΦ. ΑΖ'. Περὶ τῶν λεγόντων, Τίς μείζων ;

C Ἐν — οὐρανῶν ; Ἀνθρώπινον τι τότε πεπόνθησαν οἱ μαθηταί. Θεασάμενοι γὰρ προτιμηθέντα τὸν Πέτρον · καὶ γὰρ καὶ Ἰάκωβος πρωτότοκος ἦν, καὶ ἕτεροι · ἀλλ' οὐδὲν τοιοῦτον ὑπὲρ τούτων εἶπεν ἡληγησαν, καὶ αἰσχύνονται μὲν ὁμολογῆσαι τὸ πάθος, ἀδιορίστως δὲ τὸν διδάσκαλον ἐρωτῶσι, τίς ἄρα μείζων ἐξ αὐτῶν.

Οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερα πολλὰ τὸ πάθος ἀνήψαν. Καὶ γὰρ καὶ πρότερον ἱμακάρησαν αὐτὸν, καὶ μεγάλα τούτῳ ἐπηγγελίετο, καὶ τὴν ἄλλην δὲ παρρησίαν αὐτοῦ βλέποντες, παρεκκίνησαν.

Μάρκος δὲ φησιν, ὅτι πρὸς ἑαυτούς (59) διελογίζοντο, τίς μείζων. Τούτῳ δὲ συνάδει καὶ ὁ Λευκάς.

Πρὸ μὲν γὰρ τοῦ ἐντυχεῖν τῷ Πέτρῳ (60) τοὺς τὰ διδραχμὰ λαμβάνοντας, διελογίζοντο περὶ τούτου κατὰ τὴν ὁδὸν ἀπλῶς · ἐλθόντες δὲ εἰς Καπερναοῦν, ἐν ἧ καὶ τῷ Πέτρῳ προσήλθον ὁ τὰ διδραχμὰ λαμβάνοντες, καὶ ἰδόντες τοῦτον ἐπι προτιμηθέντα μᾶλλον ἠρεθίσθησαν · καὶ τότε λοιπὸν ἠρώτησαν.

(60) In codice Hentenii videntur omnia abfuisse, a Πέτρῳ ad proximum Πέτρῳ. Ergo in principio pro, *ei id quidem priusquam*, correxi, *priusquam enim*. Quæ autem inclusa sunt in versione, ea addidi, et ante, *tunc*, exclusi, *sunt*.

Καὶ δοκοῦσι μὲν ἠρωτῆσαι, περὶ οὗ ἐγίνωσκον· οὐκ ἄρα ἴστε δὲ τοῦτο, Καὶ γὰρ, ὅτι μὲν ἐπὶ τῆς γῆς ὁ Πέτρος προτετίμηται τούτων, ἤδισαν ἐξ ὧν ἔβλεπον· ἐβούλοντο δὲ μαθεῖν, εἰ καὶ ἐν οὐρανῷ προτιμηθήσεται. Ἄλλὰ τότε μὲν ἤλγησαν, τέγχει δὲ γεόμενοι, τῶν πρωτείων ἀλλήλους παρεχώρουν.

Καὶ — αὐτῶν. Μάρκος δὲ φησιν, ὅτι Καὶ ἐναγκαλισάμενος αὐτὸ, εἶπεν αὐτοῖς· Λουκᾶς δὲ, ὅτι Ἔστησεν αὐτὸ παρ' ἑαυτῷ. Πάντα δὲ γέγονασι. Πρῶτον μὲν γὰρ ἔστησεν αὐτὸ ἐν μέσῳ αὐτῶν· εἶτα, παρ' ἑαυτῷ, ἔπειτα ἐναγκαλίσατο αὐτὸ. Βούλεται δὲ διὰ τοῦ κατὰ τὸ παιδίον παραδείγματος καταστῆλαι τὸ πᾶθος αὐτῶν.

Καὶ — οὐρανῶν. Ὑμεῖς μὲν περὶ τοῦ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν πρωτείου πυθάνεσθε· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι, ἴσῳ μὴ σ-ραφήτε ἀπὸ τῆς πονηρίας ἐπὶ τὸ ἀπόνηρον, καὶ γένησθε ἀκακοί, ὡς τὰ παιδιά, οὐδὲ εἰσέλυσασθε ὅλως (61) εἰς αὐτῶν.

Τὸ γὰρ παιδίον ἴστί μὲν ἄπλοῦν, ἀπεριεργον, ἀκαρτέον, ἀτυφον· ἀπῆλλακται δὲ βασιλείας, καὶ ζηλοτυπίας, καὶ φιλοπρωτείας, καὶ ἐριδος, καὶ ἀπλῶς εἶπεν, ἑλεύθερόν ἴστί παντός προαιρετικοῦ πάθους, οὐκ ἐξ ἀσκήσεως, ἀλλ' ἐξ ἀφελείας. Εἴ τις οὖν ἀπέχεται τῶν προαιρετικῶν παθῶν, γίνεται ὡς τὰ παιδιά, κτῶμενος δὲ ἀσκήσεως, ἀπερ ἔχουσι τὰ παιδιά ἐξ ἀφελείας.

Ὅστις — οὐρανῶν. Ὅστις λίαν ταπεινώσῃ ἑαυτὸν ἰκουσίως, ὡς τὸ παιδίον τοῦτο λίαν ταπεινῶνται ἰκουσίως. Χρὴ γὰρ μιμῆσθαι τὸ παιδίον, ὃ πολλὰς ἔχον, ὡς εἴρηται, ἀρετὰς ἐπ' οὐδεμιᾷ τούτων ἐπαίρεται.

Καὶ — δέχεται. Καὶ ὅστις ἂν ξηνοδοχῆσῃ παιδίον τοιοῦτον ἐν, οἷον εἶπον, ἤγουν, ἕνα τινα γενόμενον, ὡς παιδίον τοιοῦτον, λέγω δὴ ταπεινόν, καὶ εὐτελῆ, καὶ ἀπερριμμένον. Τὸ δὲ, ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, ἂντι τοῦ, δὲ ἐμῆ, διὰ τὸ εἶναι τὸν τοιοῦτον ἐμόν,

Ὅρα δὲ, πόσον φιλεῖ τὸν τοιοῦτον. Ὁ τοῦτον γὰρ, φησὶ, δεχόμενος ἐμὲ δέχεται· Μάρκος δὲ προσέθηκεν, ὅτι Καὶ ὅς ἴσῳ ἐμὲ δέχεται, οὐκ ἐμὲ δέχεται, ἀλλὰ τὸν ἀποστειλαντά με.

Ἔστω δὲ ὁ νοῦς τῶν ὄλων ῥητῶν τοιοῦτος, ὅτι Ὁς ἂν ὑποδέξηται τὸν γενόμενον ὡς παιδίον, δὲ ἐκείνου μὲν ἐμὲ ὑποδέχεται, δὲ ἐμοῦ δὲ τὸν ἀποστειλαντά με Πατέρα μου. Ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ οἰκειοῦσάι τὴν εἰς ἐμὲ τιμὴν, ἐγὼ δὲ τὴν εἰς τὸν γενόμενον ὡς παιδίον.

Τὶ οὖν μακαριώτερον τοιαύτης ὑποδοχῆς, δὲ ἢς ὑποδέχεται τις τὴν μακαρίαν Τριάδα! Εἰ γὰρ τὸν Υἱόν καὶ τὸν Πατέρα, πάντως καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον (62)· ἀχώριστος γὰρ ἡ θεία Τριάς. Οὕτω δὲ καιρὸς ἦν τῆνικαῦτα διδάξαι καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

²⁵ Marc. ix, 36. ²⁶ Luc ix, 47. ²⁷ Marc. ix, 37.

Variae lectiones et notæ.

(61) Ἔως, pro ὅλως. B.

(62) Ὑποδέχεται.

Videntur autem de eo interrogare quod jam noverant, non tamen est ita. Siquidem ex his quæ videbant, sciebant quod in terra Petrus sibi præponeretur; volebant autem scire, utrum etiam in cælo præhonorandus esset. Sed tunc quidem de his dolebant: verum postmodum cum effecti essent perfecti, primos honores invicem concedebant.

Vers. 2. *Et — illorum.* Marcus autem ait. *Et amplexatus illum dixit eis* ²⁵; Lucas vero quod *Statuit eum juxta se* ²⁶. Omnia autem facta sunt. Primum siquidem statuit eum in medio illorum; deinde juxta se, postmodum amplexatus est illum. Vult autem per exemplum de puero sedare hunc illorum affectum.

Vers. 3. *Et — cælorum.* Vos quidem de primatu in regno cælorum interrogatis; ego autem dico vobis quod, nisi conversi fueritis a pravitate ad sinceritatem, et efficiamini innocentes ut pueri, in illud omnino non ingrediemini.

Puer siquidem est simplex, non curiosus, neque vanæ gloriæ cupidus, sine fastu, liber est et ab invidia, æmulatione, sui amore, contentione, et, ut semel dicam, solutus est ab omni voluntario affectu, non per exercitium, sed per simplicitatem. Si quis ergo discesserit a voluntariis affectionibus, efficietur sicut pueri, habens per exercitium quod habent pueri per simplicitatem.

Vers. 4. *Quisquis — cælorum.* Quisquis voluntarie seipsum vehementer dejecerit, sicut puer iste non voluntarie vehementer dejectus est: oportet enim, ut dictum est, imitari puerum, qui multas habens virtutes, ob nullam illarum extollitur.

Vers. 5. *Et — suscipit.* Et quicumque hospitio exceperit unum talem puerum qualem dixit, videlicet unum aliquem factum sicut talis puer, dico sane humilem, vilem et abjectum. Quod autem dicit, *in nomine meo, hoc est, propter me*, et quia talis est meus.

Vide ergo quantum talem amet. Hunc, inquit, suscipiens, me suscipit. Marcus vero addidit: *Quisquis autem me suscipit, non me suscipit sed eum qui misit me* ²⁷.

Est autem sensus omnium dictorum talis: Quicumque susceperit eum qui factus est veluti puer, per illum quidem me suscipit, per me autem Patrem meum qui misit me. Pater siquidem appropriat sibi eum, qui mihi defertur, honorem; ego vero delatum illi qui factus est veluti puer.

Quid igitur tali susceptione beatus, per quam suscipit quis beatam Trinitatem? Nam si Filium et Patrem, utique et Spiritum sanctum: inseparabilis siquidem est beata Trinitas. Nondum autem tempus tunc erat docendi de Spiritu sancto.

Quod vero addit : *Non me suscipis*, per usum A loquendi dictum est. Frequenter enim dicere solemus : Quod mihi facis, non mihi facis, sed Deo. Ideo etiam Lucas, reliquis positus, illud reliquit tanquam loquendi proprietatem ⁶³.

Vers. 6. *Quicumque — maris*. Offendiculum vocat hic contumeliam. Dicit enim : Sicut qui hos honorantes suscipiunt illos propter me, excelsa digni sunt beatitudine : ita sane et qui ipsos contumelia afficientes despiciunt illos, extremum luent supplicium.

Uni autem de pusillis istis, videlicet qui pusilli apparent et viles. Dicit autem de illis qui facti sunt veluti pueri. Dicens vero quod expedit ei ut miseriam sustineat ultionem, ostendit quod miseriorum passurus est in futuro saeculo.

Vers. 7. *Vae — offendiculis*. Prædicit damnum quod ab offendiculis proveniet, ut expectantes ea, semper vigilant non soli apostoli, sed et omnes.

Mundum siquidem eos dicit, qui in mundo sunt. Offendicula vero impedimenta rectæ conversationis. Deplorat autem mundum propter offendicula, ut qui ab illis multa passurus sit.

Vers. 7. *Necesse — offendicula*. Propter hoc dicunt quidam : Si necesse est ut veniant offendicula, necesse est ut fiant peccata ; si autem necesse est ut fiant peccata, injuste pœnas luunt peccatores ; nam quod ex necessitate fit, culpa caret. Quibus dicimus, quod necesse est ut veniant offendicula, propter necessitatem dæmonum ; non est autem necesse, ut virtuti dediti offendiculum patiantur ; id enim in sua voluntate situm est cum liberum habeant arbitrium. Ut ergo veniant offendicula non in nobis situm est, ut autem offendiculum patiamur, omnino in nobis situm est. Sciens ergo Christus quod omnino futura sint offendicula, prædicit de illis, ut, sicut dictum est, caveamus ; non tamen ideo ventura sunt, quod prædixerit, sed propterea prædixit, quia ventura erant.

Vers. 7. *Veruntamen — venit*. Offendiculum quidem ad æmone seminatur : ab homine vero alitur et augetur ac recipitur, qui pravam et corruptam habet voluntatem, quem etiam nunc deplorat, tanquam dæmonis ministrum. Deinde etiam docet quomodo offendicula devitemus.

Vers. 8. *Si — æternum*. Non de membris corporis hoc dicit, sed de cognatis et amicis ac ministris, quos horum membrorum loco habemus : quemadmodum quinto capite particularius enarravimus. Nam et hæc in illo dicta sunt. Quære ergo ibi expo-

⁶³ Luc. ix, 48,

Τὸ δὲ, οὐκ ἔμὲ δέχεται, κατὰ συνῆθειαν λόγου εἶρηται. (63) Καὶ γὰρ πολλάκις εἰώθαμεν λέγειν, ὅτι Ὁ ποιεῖς ἔμοι, οὐκ ἔμοι ποιεῖς, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. Διὸ καὶ ὁ Λουκᾶς, (64) τᾶλλα θείας, τοῦτο παραλείπει ὡς ἰδίωμα.

Ὅς — θαλάσσης. Σκανδαλισμὸν ἐνταῦθα τὴν ἀτιμίαν λέγει. Φησὶ γάρ, ὅτι Ὡσπερ οἱ τοὺς τοιούτους τιμώντες, ἐν τῷ ὑποδέχασθαι αὐτοὺς, δι' ἐμῆς ἄκρας ἀξιούνται μακαριότητος· οὕτω δὲ καὶ οἱ ἀτιμάζοντες αὐτοὺς, ἐν τῷ καταφρονεῖν αὐτῶν, τὴν ἐσχάτην δώσουσι δίκην.

Ἐνα δὲ τῶν μικρῶν τούτων, εἶπουν τῶν μικρῶν κατὰ τὸ φαινόμενον, τῶν εὐτελέων. Λέγει δὲ περὶ τῶν γενομένων ὡς τὰ παιδία. Εἰπὼν δὲ, ὅτι συμφέρει αὐτῷ, ἵνα πάθῃ τάνδε τὴν χαλεπὴν τιμωρίαν, ἐνήφηνεν, ὅτι χαλεπωτέραν μέλλει παθεῖν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι.

Οὐαὶ — σκανδάλων. Προαναφρονεῖ τὴν ἐσομένην βλάβην ἀπὸ τῶν σκανδάλων, ἵνα, προσδοκῶντες αὐτὰ, νήφωσι διὰ παντός οὐχ οἱ ἐπόστολοι μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντες.

Καὶ κόσμον μὲν λέγει τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ, σκάνδαλα δὲ τὰ ἐμπόδια τῆν ὀρθῆς πολιτείας. Ταλανίζει δὲ τὸν κόσμον διὰ τὰ σκάνδαλα, ὡς μέλλοντα πολλὰ παθεῖν ὑπ' αὐτῶν.

Ἀνάγκη — σκάνδαλα. Πρὸς τοῦτο φασὶ τινες, ὅτι, ἵαν ἀνάγκη ἐστὶν εἶθεῖν τὰ σκάνδαλα, ἀνάγκη καὶ ἁμαρτάνειν· ἵαν δὲ ἀνάγκη ἁμαρτάνειν, ἀδίκως ἁπαιτοῦνται δίκην οἱ ἁμαρτάνοντες· τὸ γὰρ ἐξ ἀνάγκης ἀνεύθυνον. Πρὸς οὓς λέγομεν, ὅτι ἀνάγκη μὲν ἐστὶν εἶθεῖν τὰ σκάνδαλα διὰ τὴν ἀνάγκην τῶν σαιμόνων· οὐκ ἀνάγκη δὲ σκανδαλισθῆναι τοὺς σπουδαίους διὰ τὸ τῆς προαιρέσεως αὐτελέσιον. Τὸ μὲν γὰρ εἶθεῖν τὰ σκάνδαλα οὐκ ἐστὶν ἡμέτερον, τὸ δὲ μὴ σκανδαλισθῆναι πάντως ἡμέτερον. Εἰδὼς οὖν ὁ Χριστὸς, ὅτι πάντως εἰσέονται τὰ σκάνδαλα, προλέγει περὶ τούτων, ἵνα προσέχωμεν, ὡς εἶρηται· πλὴν οὐ διὰ τοῦτο ἔρχονται, διότι προεῖπεν, ἀλλὰ διὰ τοῦτο προεῖπε, διότι ἔρχονται.

Πλὴν — ἔρχεται. Τὸ σκάνδαλον σπείρεται μὲν παρὰ τοῦ δαίμονος, ὑπ' ἀνθρώπου δὲ τρέφεται, καὶ αὐξεται, καὶ κομίζεται (65), προαίρεσιν ἔχοντος φαύλην καὶ διεφθαρμένην, ἢ καὶ ταλανίζει νῦν, ὡς ὑπερέτην τοῦ δαίμονος. Εἶτα διδάσκει καὶ πῶς τὰ σκάνδαλα διαφραξόμεθα.

Εἰ — αἰώνιον. Οὐ περὶ μελῶν σώματος ταῦτά φησιν, ἀλλὰ περὶ συγγενῶν, καὶ φίλων, καὶ ὑπερετῶν, οὓς ἐν τάξει μελῶν τοιούτων ἔχομεν, ὡς ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ λεπτομερῶς ἐξηγησάμεθα. Καὶ ἐν ἐκείνῳ γὰρ ταῦτα εἶρηται· καὶ ζήτησον ἐκεῖ

(63) Εἰ, pro καί, B.

(64) Lucam solum nominat, quod Matth. xviii, 5, plura etiam prætermisit.

(65) Dispicet Hentenii versio. Κομίζεται, est eis

μέσον κομίζεται, προφέρεται καὶ ἄλλοις προσφέρεται. In textu enim est, δι' οὗ ἔρχεται. Non ergo medium est, sed passivum.

Variae lectiones et notæ.

τὴν ἐξήγησεν, Ἄλλ' ἐκεῖ μὲν περὶ ἑμπαθείας ἦν ὁ λόγος, ἂν ἰταῦθα δὲ περὶ παντοίας βλάβης. Ὅρα δὲ νῦν, ὅτι κυλὸν τὸν ἄχειρα λέγει.

Καὶ — πυρὸς. Εἰρηται καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ, καὶ περιττὸν καλλιλογεῖν. Ὅντως οὖν (66) οὐδὲν οὕτω βλαβερὸν, ὡς ἡ τῶν πονηρῶν συνουσία. Καί, εἰ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων μελῶν πολλὰς ἀποτέμνομεν τινα τούτων, ὅταν αὐτὰ τε ἀνίσταται μὲνῶσι, καὶ τρεῖς ἡλλοίαι λυμαίνονται, πολλὰ μᾶλλον ἐπὶ συγγενῶν, καὶ φίλων, καὶ ὑπηρετῶν τοῦτο χρὴ ποιεῖν, σκαθαρίζοντων, εἴτουν ἐμποδίζοντων ἡμῶν εἰς τὴν ὀρθὴν πολιτείαν, Κρεῖσσον γὰρ χωρὶς αὐτῶν σωθῆναι ἢ σὺν αὐτοῖς ἀπολέσθαι. Παρακίεσας οὖν φεύγει τοὺς πονηροὺς, κελύει τιμῶν τοὺς ἀγαθοὺς. Λέγει γάρ·

Ὅρατε — τούτων. Τῶν δοκούντων μὲν μικρῶν τοῖς ἀσθράποις δὲ εὐτέλειαν, ὄντων δὲ μεγάλων τῷ Θεῷ δὲ ἀρετῶν· εἰ δ' ἐνός τούτων οὐ χρὴ καταφρονεῖν, πρόδηλον, ὡς οὐδὲ δύο πάντως, οὐδὲ πλείονων, εἴτα καὶ ἐτέρωθεν αὐτοὺς αἰδισίδους ποιῶ.

Λέγω — τῷ ἐν οὐρανοῖς. Ἐντεῦθεν φανερόν, ὅτι ἀγγέλους ἔχουσιν οἱ δίκαιοι φύλακας· φησὶ γὰρ ὁ Δαβὶδ, ὅτι Παρεμβαλεῖ ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτὸν, καὶ ῥύσεται αὐτούς. Οὐς δὲ φυλάττουσιν, ἀγγελοι τοσαύτην εἰς Θεὸν ἔχοντες παρρησίαν, ὡς διὰ παντὸς ἐν οὐρανοῖς ὄραν τὸν Θεόν, τούτων ὄντως οὐ χρὴ καταφρονεῖν, εἰ καὶ μὴ διὰ τὴν ἀρετὴναύτων, ἀλλὰ γε διὰ τῷ σφυλακας αὐτῶν. Ἐπὶ προσώπων δὲ τοῦ Πατρὸς μου, ἀντὶ τοῦ, τὸν Πατέρα μου.

[Βλέπουσι (67) δὲ αὐτὸν οὐχ ὡς ἔστι κατ' οὐσίαν, ἀλλ' ὡς ἐφικτὸν αὐτοῖς. Θεὸν γὰρ, φησὶν, οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε, οὐ μόνον ὕλικός, ἀλλ' οὐδ' αὔλος.]

Ἐπειτα (68) καὶ ἐτέραν τίθησεν εὐλογωτέραν αἰτίαν τοῦ μὴ καταφρονεῖν αὐτῶν.

Ἦλθεν — τὸ ἀπολωλός. Ἦλθεν γὰρ, φησὶν, εἰς τὸν κόσμον, ἦγουν, ἐνανθρωπήσας, ἵνα σώσω αὐτοὺς ἀπολωλότες κρίν. Καὶ εἰ ἐγὼ τοσαύτον ἐφρόνισα, πῶς ὑμεῖς καταφρονήσετε τούτων; Μετέπειτα δὲ λέγει καὶ παραβολὴν, ἐμφαινουσαν τὸ ὑπερβάλλον τῆς φιλοστοργίας αὐτοῦ.

ΚΕΦ. ΔΗ'. Περὶ τῶν ἑκατὸν προβάτων.

Τί — τὸ πλαιώμενον; Ἄνθρωποι μὲν ὑποδηλοῖ ἑαυτὸν, ὡς γενόμενον ἄνθρωπον· ἑκατὸν δὲ πρόβατα πᾶσαν τὴν λογικὴν κτίσιν (69) ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων· πρόβατα μὲν διὰ τὴν τούτων ὑποταγὴν, καὶ τὴν ἐκτουῦ ποιμαντικὴν· ἑκατὸν δὲ διὰ τὴν τελειότητα τῶν ταγμάτων τῆς λογικῆς τᾶύτης κτίσεως. Τοσαύ-

tionem. Sed ibi de affectu erat sermo, hic autem de qualicunqueno documento. Vide autem nunc quod κυλὸν, hoc est mutilum, vocat eum qui manibus caret.

Vers. 9. *Et — ignis.* Dictum est etiam de his in illo capite, et superfluum foret repetere. Vere ergo nihil est adeo noxium sicut pravorum consortium. Quod si etiam in membris nostris amputamus frequenter quædam ex illis quando et ipsa immedicabilia manserint, et cætera corrumpunt; multo magis in cognatis et amicis ac ministris facere hoc oportet, ubi nobis obstaculo fuerint aut impedimento ad rectam conversationem. Præstat enim sine illis salvum fieri quam cum illis perire. Postquam ergo pravos fugere admonuit, bonos honorare jubet. At enim:

Vers. 10. *Videte — istis.* Qui hominibus quidem pusilli videntur propter abjectionem et simplicitatem, vere tamen magni sunt propter virtutem. Ne unum quidem horum despiciere oportet: nefestum est ergo quod neque duos omnino, neque plures. Deinde etiam aliunde venerandos illos facit.

Vers. 10. *Dico — qui in cælis est.* Inde manifestum est justos habere angelos custodes. Dicit enim David: *Castrametabitur angelus Domini in circuitu timentium eum, et eripiet eos* 29. Quos autem servant angeli qui tantam apud Deum habent libertatem, ut semper videant Deum qui in cælis est, vere hos despiciere non oportet: etsi non propter illorum virtutem, at saltem propter custodes eorum. Faciem vero Patris, hoc est Patrem meum.

† Vident autem illum non perfecte sicut est in essentia, sed prout eis permittitur. Deum enim, ait, nemo vidit unquam 30, non materialis solum creatura, sed etiam immaterialis.

Deinde aliam quoque ponit rationabiliorem causam, cur eos despiciere non oporteat.

Vers. 11. *Venit — quod perierat.* Venit, inquit, in mundum, sive incarnatus est, ut salvaret eos qui antea perditierant. Quod si ego tantam illorum habui curam, quomodo vos despicietis illos? Deinde vero ponit et parabolam, qua demonstrat amoris sui magnitudinem.

CAP. XXXVIII. *De centum ovis.*

Vers. 12. *Quid — quæ aberraverat?* Hominem seipsum significat: centum vero oves, omnem rationalem creaturam, hominem videlicet; oves quidem propter ipsorum subjectionem, et quod ab eo pascantur; centum vero propter perfectionem ordinum rationalis hujus creaturæ: tot enim sunt

29 Psal. xxxiii, 8. 30 Joan. 1, 18.

Varie lectiones et notæ.

(66) Ἦν, pro αὐν, A.

(66) Inclusa, in marg. habet A.

(68) Quæ leguntur ab ἐπειτα ad αὐτῶν, ea Hen-

tenius ante βλέκουσιν exhibebat.

(69) φύσιν, et supra scriptum κτί, A.

quot oportet. Numerum autem centenarium in perfectione solet ponere, ut in terra frugifera, quod unum dedit centuplum, sicut vicesimo quarto capite prædictum est.

Ovis autem errans ordo est hominum qui a Dei ovili abjectus est, et secutus fallaces dæmones.

Montes vero secundum aliquos cælum propter altitudinem, in quo alios ordines dereliquit. Juxta alios autem, terra, propter agrestes dæmones, qui in ea commorari gaudent, tanquam feræ in montibus; et quia fructum non defert lenem et suavem, qui suavem Dominum nostrum delectet, sed agrestem et acerbum, qui acerbis Satanæ suavis sit. Ad hos profectus est, ut quærat ovem errantem. Quod si homo errantem irracionalem ovem non despicit, cum tamen multas habeat non errantes, multo magis Deus rationalem non despicit, cujus misericordia ad humanam est, sicut mare totum ad unam aquæ guttam.

Vers. 13. *Et — aberraverunt.* Neque enim tantum gaudemus de his quæ secure possidemus, quantum de eo quod postquam perditum erat inventum est. Etenim cum illa semper habeamus, non adeo sentimus gaudium quod de ipsis habemus: cum autem illud perdiderimus, ac vehementer contristati simus, tanquam damno affecti: ubi invenerimus, vehementer gaudemus, tanquam illud lucrati.

Vers. 14. *Ita — istorum.* Ita, sicut docuit parabola. Patrem vero discipulorum seipsum nominat: non solum tanquam ipsorum præceptorem, sed etiam tanquam creatorem. Scire enim oportet quod interdum Patrem suum dicit Patrem discipulorum, interdum vero seipsum.

Coram Patre vestro autem, hoc est, in Patre vestro. Nam et hic sermo linguæ proprietas est. Verum quomodo signum non dedit quo pusillos cognituri simus? Ut eum qui dignus est ignorantes, nullum despiciamus, sed omnium curam habeamus

Vers. 15. *Si — solum.* Quia vehementi sermone disseruit adversus eos qui sunt officiculo vel obstaculo, et undique eos terruit: tandem ad eos quoque transit, qui patiuntur officiculum, et jubet non aspernari eos qui sunt officiculo. Fratrem autem dicit, ejusdem gentis ac fidei hominem. Et quia is qui fuit officiculo non facile veniret ad confessionem aut purgationem, rubore ac confusione detentus, ducit illum qui officiculum passus est ad eum. Abi, inquit, et argue eum, hoc est, sugere quod fuerit officiculo: doce quod injuste egerit, fraterne tamen et in modum corrigentis, non quasi inimicus aut increpans; et ut facilius

τα γὰρ εἰσιν, ὅσα χρῆ. Τὸν γὰρ ἑκατὸν ἀριθμὸν ἐπὶ τελειότητος εἴθε τιθέναι, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, τῆς καρποφορίας ἐν (70) ἑκατὸν ὡς ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ προεῖρηται.

Πρόκατον δὲ πλανώμενον τὸ τῆγμα τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἀπορράγειν τῆς ποιμνης τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀκολουθήσαν τοῖς ἀπατήσασι δαίμοσιν.

Ὁρη δὲ, κατὰ μὲν τινας, ὁ οὐρανὸς (71), δια τὸ ὕψος, ἐφ' οὗ τὰ ἄλλα τῆγματα καταλείπει κατὰ δέ τινας, ἢ γῆ, διὰ τὸ τοὺς ἀγρίους δαίμονας ἐμπελοχευεῖν αὐτῇ, καθάπερ τὰ θηρία τοῖς ὄρεσι, καὶ διὰ τὸ μὴ φέρον καρπὸν ἡμερον, εὐφραίνοντα τὸν ἡμερον Δεσπότην ἡμῶν, ἀλλ' ἀγρίων, ἠδύνοστα τὸν ἀγρίων Σατανᾶν ἐφ' ᾧ ἐπορεύθη ζητῶν τὸ πλανώμενον. Εἰ δὲ ἄνθρωπος οὐ περιορᾷ πλανώμενον τὸ ἄλογον πρόβατον, καίτοι πολλὰ ἔχων ἀπληθῆ πολλῶ μᾶλλον ὁ Θεὸς τὸ λογικόν, οὕτως ὁ ἔλεος πρὸς τὸν ἀνθρώπινον ἔλεον ὡς ὅλη θάλασσα πρὸς μίαν σταγόνα ὕδατος.

Καὶ — πεπλανημένοις. Οὐ τοσούτον γὰρ χαίρομεν ἐφ' οἷς ἀσφαλῶς ἔχομεν, ὅσον ἐπὶ τῷ μετὰ τῆν ἀπόλειαν ἀσθενεῖν. Καὶ γὰρ ἐκείνα μὲν αἰεὶ ἔχομεν, οὐ τοσούτον αἰσθανόμεθα τῆς χαρᾶς τοῦτο δὲ ἀπολείσαντες, καὶ σφόδρα λύπηθέντες, ὡς ζημιωθέντες, εἶτα εὐρόντες, σφόδρα καὶ χαίρομεν, ὡς κερδήσαντες.

Οὕτως — τούτων. Οὕτως, ὡς εἰδίδαξεν ἡ παραβολή. Πατέρα δὲ τῶν μαθητῶν ἑαυτὸν ὀνομαζέει νῦν οὐ μόνον ὡς διδάσκαλον, ἀλλὰ καὶ ὡς δημιουργόν. Χρῆ γὰρ γινώσκειν, ὅτι ποτὲ μὲν τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα λέγει Πατέρα τῶν μαθητῶν, ποτὲ δὲ ἑαυτόν.

Ἐμπροσθεν δὲ τοῦ Πατρὸς ὑμῶν, ἄντι τοῦ, ἐν τῷ Πατρὶ ὑμῶν. Ἰδιῶμα γὰρ καὶ οὗτος ὁ λόγος. Ἀλλὰ πῶς οὐ παρέδωκε γνῶρισμα, δι' οὗ τοὺς τοιούτους μικροὺς ἐμειλομένους ἐπιγινώσκειν; Ἴνα, ἀγνωσίντες τὸν ἄξιον, μηδενὸς καταφρονῶμεν ἀλλὰ πάντων ἐπιμελώμεθα.

Ἐάν — μόνου. Ἐπειδὴ σφοδρὸν κατέτεινε λόγον κατὰ τῶν σκανδαλιζόντων, καὶ πανταχόθεν αὐτοῦ ἐβόησε, λοιπὸν μεταβαίνει καὶ ἐπὶ τοὺς σκανδαλιζομένους, καὶ κλεῖσει μὴ ἀμελεῖν τῶν σκανδαλισάντων. Ἀδελφόν δὲ λέγει τὸν ὁμόφυλον καὶ ὁμόπιστον. Καὶ ἐπειδὴ ὁ σκανδαλιστὴς οὐκ ἂν εὐχερῶς ἔλθοι πρὸς ἀπολογίαν, ἐρυθρίων τε καὶ αἰσχυνόμενος τὸν σκανδαλισθέντα, φέρει (72) πρὸς ἐκείνου. Ὑπάγει γὰρ, φησι, καὶ ἐλεγξεν αὐτόν, τουτέστιν, ὑπόμνησον ὅτι ἰσκανδαλίσει, δίδαξον ὅτι ἠδίκησεν πλὴν ἀδελφικῶς τε καὶ διορθωτικῶς, καὶ μὴ ἐχθροῦ δῶς τε καὶ ἐπιπληκτικῶς. Καὶ ἵνα εὐπαράδεικτος ὁ ἐλεγχος γένοιτο, προτρέπει μεταξὺ τῶν δύο μόνων

Varia lectiones et notæ.

(70) Constante ergo probat ἐν, pro vulgari ὄν.

(71) Ὁ οὐρανός, absunt A.

(72) Interposuerim αὐτόν aut τούτον, i. e. τὸν

σκανδαλισθέντα. Hentenius, ut videtur, paraphrasiam egit. Vix enim credibile est, illum iterum reperisse, τὸν σκανδαλισθέντα.

γίνεσθαι τούτον, μήποτε δημοσιευθεὶς ἰταμώτερος ἂν γένηται, καὶ δυσδιόρθωτος.

Ἐάν — σου. Ἐάν σοι πισθῆ διορθουμένω, καὶ μετανοήσῃ, καὶ καταγνώσῃ ἑαυτοῦ, ἐκέρθησας μέγα κέρδος, αὐτὸν τὸν ἀδελφόν σου, τὸ μέρος τὸ σόν. Πρῶτον γὰρ ἐξημιού τούτον, διὰ τοῦ σκανδαλοῦ ῥηγνύμενον ἀπὸ τῆς ἀδελφικῆς σου συναφείας, ὅπερ μεγάλη ζημία τοῖς ἀληθῶς ἀδελφοῖς.

Ἐάν — ῥῆμα. Ἐπειδὴ μόνος ἠτόνησας ἰατρῆσαι, παραλαβὴ μετὰ σοῦ ἔτι μὴ πολλούς, ἵνα μὴ πάλιν ἐκείνος, δόξας ἐκπομπεύεσθαι, σκληρότερος ἀποβῆ, ἀλλ' ἵνα ἢ δύο βοηθοὺς, ἵνα, εἰ ἐπιμείνῃ μὴ μαλακός σόμενος, ὡσεὶ καὶ μάρτυρες τῆς τε σῆς χρηστοτητος καὶ τῆς ἐκείνου σκληροτητος, καὶ ἵνα κατὰ τὴν τῆς Β παλαιᾶς νομοθεσίας, ἀπόρασιν ἐπὶ στόματος, ἦγουν διὰ στόματος, δύο μαρτύρων ἢ τριῶν σταθῆ, τούτῃσι βεβαιωθῆ πᾶν ῥῆμα, ὃ ἐστίν, ὅτι σὺ τὸ σόν ἐποίησας, καὶ οὐδὲν ἐνέλιπες, πρῶτα μὲν μόνος ἀπελθὼν, ἔπειτα δὲ καὶ ἄλλους συμπαραλαβὼν.

Ἐάν — Ἐκκλησία, Ἐκκλησίαν λέγει νῦν τοὺς προσετώτας τῆς Ἐκκλησίας τῶν πιστῶν. Ἀνάγγειλον αὐτοῖς τὰ περὶ αὐτοῦ ἴσως αὐτοὶ τούτον μεταπίσσωσιν, αἰδοῦμενον τὴν ὑπεροχὴν αὐτῶν.

Ἐάν — τελώνης. Ἐστω σοι λοιπὸν ἀκοινώνητος, ὡς ἀνιάτος. Τοῖς ἐθνικοῖς δὲ τοῖς ἀπίστοις, τοὺς τελῶνας συνέζευξε διὰ τὸ φιλοχρήματον καὶ πλεονεκτηκὸν, καὶ ἀσυμταθῆς, καὶ ἀδικον.

Ἀκούωμεν οἱ τοῖς τοιοῦτοις πόθησιν ἐνεχόμενοι. Ὅρα δὲ, πόσην σπουδὴν ἐπιδείξασθαι προστάξεν ὑπὲρ τοῦ διορθοῦσθαι τοῦ σκανδαλίσαντας ἡμᾶς ἡμεῖς δὲ λοιπὸν οὐδε τοὺς ὑφ' ἡμῶν σκανδαλισθέντας θεραπεύειν καταδεχόμεθα. Τί οὖν; τοῦτο μόνον ἔσται κόλασις τῷ ἀνιάτῳ; Οὐχί, ἀλλ' ἄκουε καὶ τῶν ἐξῆς.

Ἄμὲν — οὐρανῷ. Κελεύσας τελευτᾶτον εἰπεῖν τῇ Ἐκκλησίᾳ, δηλαδὴ τοῖς προσετώσει τῆς Ἐκκλησίας, λοιπὸν πρὸς αὐτοὺς ἀποτείνεται λέγων Ὅσα ἂν δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὰ ἐξῆς. Τοῦτο δὲ καὶ πρὸς τὸν Πέτρον εἶπεν, ἐν τῷ τριακοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησεν ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν.

Ἔστι δὲ νῦν ἡ διανομία τοῦ ῥητοῦ τοιαύτη, ὅτι Ὅτ' αὖ ὑμεῖς ἐπὶ τῆς γῆς ἀποφῆνησθε, τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς ἐν τῷ οὐρανῷ κυρώσει, κἄν τε ἀνιάτως ἔχοντας, ἐκκόψητε τούτους τῆς Ἐκκλησίας, κἄν τε μετανοούντας ὑστερον παραδείξησθε. Ταῦτα δὲ ἠπέλησεν, ἵνα μὴ ταῦτα γένοινται, ἀλλ' ἵνα, φοβουμένους τις καὶ τὴν ἐκπτώσιν τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τὴν ψῆφον τοῦ Θεοῦ, διαλλάτταται. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ πρῶτον, καὶ δευτέρον, καὶ τρίτον ἐπίστησε κριτήριον, καὶ τότε πεποίηκε αὐτὸν ἀπόβλητον, ἵνα, ἵαν τοῦ πρώτου παρακούσῃ, τῷ δευτέρῳ πισθῆ ἵαν δὲ καὶ τούτου καταπρονήσῃ, τότε λοιπὸν τὴν ἀποβολὴν ὑποπέτηξῃ, κικαρέν οὐσαν, εἶτα καὶ τὴν ἀνωθεν ψῆφον, φοβερωτέρην ταύτης τυγχάνουσαν, καὶ πάντως διορθωθῆ.

Ἠλιῶν — τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Βαβαί! πόσην

recipi possit correptio, exhortatur ut fiat inter duo tantum, ne forte publicatus improbius fiat ac incorrigibilis.

Vers. 15. *Si — tuum.* Si tibi obedierit corrigenti resipueritque, ac seipsum condemnaverit, magnum fecisti lucrum, ipsum videlicet fratrem tuum, membrum tuum. Hunc enim perdideras propter offendiculum, divulgum a fraterna conjunctione tua, quod grande damnum est his qui vere fratres sunt.

Vers. 16. *Si — verbum.* Quia solus non valuisti curare, assume tecum adhuc non multos, ne ille publicari se reputans, duriora efficiatur; sed unum aut duos auxiliares, ut si perduraverit non mollescat, sint etiam testes tuæ mansuetudinis et duritiei illius, utque juxta veteris legis sententiam in ore sive per os duorum testium vel trium, stet, hoc est, confirmetur omne verbum, puta te fecisse quod in te est, nihilque prætermisisse: primum enim solus abiisti ad eum, deinde aliis quoque assumptis.

Vers. 17. *Quod si — Ecclesiae.* Ecclesiam nunc vocat præsidēs fidelium Ecclesiae. Renuntia illis quæ circa hunc aguntur. Fortassis illi immutabunt eum veritum dignitatem ipsorum.

Vers. 17. *Porro si — publicanus.* Sit tibi deinceps incommunicabilis, cum quo nullam in eas vitæ societatem, tanquam immedicabili. Ethnicis autem infidelibus conjunxit publicanos, propter pecuniæ amorem et avaritiam, incompassibilitatem et injustitiam.

Audiamus ergo qui hujusmodi affectionibus sumus obnoxii. Vide autem quantum adhiberi jusserit ut corrigantur hi qui fuerint offendiculo; cum neque illos curare sustineamus, quibus præstitimus offendiculum. Quid ergo? hæc sola erit ultio illorum qui sunt incurabiles? Nequaquam, sed audi etiam quæ sequuntur.

Vers. 18. *Amen — celo.* Ubi tandem Ecclesiae dicere jussisset, præsidibus videlicet Ecclesiae, nunc ad eos sermonem intendit, dicens: *Quaecunque ligaveritis in terra, etc.* Hoc autem et ad Petrum dixit tricesimo tertio capite, ibi ergo quære enarrationem.

Est autem nunc orationis sensus iste: Quidquid vos in terra censueritis, aut sententia decreveritis, hoc Deus in celo ratum habebit: sive eos qui sunt incurabiles ab Ecclesia amputaveritis, sive postmodum resipiscentes receperitis. Hæc autem comminatus est, non ut hæc fiant, sed ut quisque territus et Ecclesiae amputationem et Dei sententiam mutet ac liberetur, et eam evadat. Nam et propter hoc, primum, secundum, ac tertium tribunal constituit, et tandem judicaviteum abjiciendum: utsi primum non audiret, obediret secundo; si autem et hoc despiceret, timeret vel tertium; quod si etiam hoc contemneret, jam tunc abjectionem formidaret amaram supernamque sententiam, quæ hac abjectione magis formidanda est: et ita omnino corrigeretur.

Vers. 1. *ursum — qui in cœtis est.* Papæ! quan-

tum ponit de dilectione studium, variis Evangelii locis de hac iterans sermonem. Nunc siquidem postquam magna minitatus est his qui ponunt offendiculum, et his qui non corriguntur eorum studio qui offendiculum passi sunt : rursus magna promittit his quidiligunt, ut tum minis, tum promissis ad amorem congreget Christianos.

Dicit ergo : Si duo ex vobis, videlicet in amore virtutes, concorditer petierint a Deo de quacunque re, exaudientur ; quod si duo, multo magis plures. Quomodo ergo frequenter aliqui duo in dilectione existentes, et Deum concorditer de aliquo postulantes, non exaudiuntur ? Quia non sunt similes apostolis. Neque enim simpliciter dixit : Si duo consenserint ; sed, *si duo ex vobis*, hoc est similes vobis, virtutem colentes.

Vel igitur non ea præstant quæ possunt, vel inutilia petunt, vel adversus eum qui molestia affectus est (ii) deprecantur. vel pro indigno postulant, vel omnino aliqua ratio adest quæ causet repulsam : qua sublata, qui vitam degunt secundum virtutem et in amore vivunt, ac concorditer petunt, statim consequuntur : mentiri enim non potest qui promisit. Atqui etiam unus virtuti deditus si sic (jj) petat exaudietur. Sed non tantum quantum duo conformes. Quia vero dixit : *Fiet illis a Patre meo*, docet consequenter, quod non solus Pater dat, sed etiam ipse ; ideo consequenter dicit :

Vers. 20. *Ubi — eorum*. In nomine meo, hoc est propter me, propter mea præcepta, et non propter aliam causam. Ubi ergo ita congregati fuerint, ibi sum in medio eorum, colligans et custodiens eos, ac complens eorum petitiones. Non autem dixit, *Ero*, sed, *Sum* protinus.

Deus vero inter hos quidem esse dicitur, inter illos vero non esse, non tanquam loco circumscriptus ; neque enim loco circumscribi potest ; sed quod virtus ejus inter dignos libenter commoretur.

Vers. 21. *Tunc — ei* ? Cum de dilectione ac injuriarum oblivione docuisset Dominus, interrogat rursus discendi cupidissimus Petrus, ignorans quod semper oporteat ignoscere peccantibus.

Vers. 21. *Num usque septies* ? De hoc tanquam per additamentum interrogat, arbitratus videri hoc magnanimi ac patientissimi animi. Quid igitur Christus ?

Vers. 22. *Ait — septies*. Septuagies septies, inquit Chrysostomus, non significat hic numerum,

ἄφροντίδα ποιείται τῆς ἀγάπης, πολλαχού τοῦ Εὐαγγελίου τὸν περὶ ταύτης λόγον ἀνακυκλών. Καὶ νῦν γὰρ ἀπειλήσας μεγάλα τοῖς σκανδαλίζουσι, καὶ τοῖς μὴ διορθουμένοις ὑπὸ τῆς τῶν σκανδαλιζομένων σπουδῆς, ἐπαγγέλλεται μεγάλα πάλιν τοῖς ἀγαπῶσ' τοῦτο μὲν διὰ τῆς ἀπειλῆς, τοῦτο δὲ διὰ τῆς ἐπαγγελίας, εἰς ἀγάπην συνάγων τοὺς Χριστιανούς.

Λέγει τοίνυν, ὅτι Ἐὰν δύο ὑμῶν, ἐν ἀγάπῃ δηλονῶντι διάγοντες, συμφώνως αἰτήσωσι τὸν Θεὸν περὶ οἰουθῆτινος πράγματος, εἰσακουσθήσονται · εἰ δὲ οἱ δύο, πολλῶν μᾶλλον οἱ πλείους· Καὶ πῶς πολλὰ καὶ δύο τινές, ἐν ἀγάπῃ ὄντες, καὶ συμφώνως τὸν Θεὸν αἰτοῦντες περὶ τινος, οὐκ εἰσακούονται ; Διότι οὐκ εἰσὶ κατὰ τοὺς ἀποστόλους. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπεν, Ἐὰν δύο συμφωνήσωσιν, ἀλλ', ἰὰν δύο ὑμῶν, τουτέστι, καθ' ὑμᾶς ἐνάρετοι.

Ἡ τοίνυν (73) τῆ παρ' αὐτῶν οὐκ εἰσφέρουσιν, ἢ ἀσύμφωνον αἰτήσιν, ἢ κατὰ τοῦ λελυπηκότος παρακαλοῦσιν, ἢ ὑπὲρ ἀναξίου θέουσαι, ἢ πάντως ἕτερα τινεῖς αἰτία πρόσεστι, ποιούσα τὴν ἀποτυχίαν· ὥς οἱ γε βίον ἔχοντες ἐνάρετον, καὶ ἐν ἀγάπῃ ζῶντες, καὶ συμφώνως αἰτοῦντες, αὐτίκα ἐπιτυγχάνουσιν. Ἀψυδῆς γὰρ ὁ ἐπαγγελάμενος. Καὶ μὴν καὶ εἰς ἐνάρετος αἰτῶν εἰσακούεται, ἀλλ' οὐ τοσοῦτον, ὅσον δύο συμφωνοῦντες. Ἐπεὶ δὲ εἶπεν, ὅτι Γινῆσεται αὐτοῖς παρὰ τοῦ Πατρὸς μου, διδάσκει λοιπὸν, ὅτι οὐ μόνος ὁ Πατὴρ δίδωκεν, ἀλλὰ καὶ αὐτός. Διὸ καὶ λέγει.

Οὐ — αὐτῶν. — Οὐ, (74) ἀντὶ τοῦ, ἔπου. Εἰς τὸ ἐμὸν δὲ ὄνομα, ἀντὶ τοῦ, δι' ἐμὲ, διὰ, τὰς ἐμὰς ἐντολάς, καὶ μὴ δι' ἕτεραν αἰτίαν. Ὅπου τοίνυν αὐτῶ συναχθῶσιν, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν, συνδεσμῶν καὶ φυλάττων αὐτούς, καὶ πληρῶν τὰς τούτων αἰτήσεις. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Ἔσομαι, ἀλλ' ὅτι Εἰμι αὐτίκα.

Λέγεται δὲ ὁ Θεὸς εἶναι μὲν ἐν τούτοις, μὴ εἶναι δ' ἐν ἐκείνοις, οὐχ ὡς περιγράφτος · ἀπερίγραπτος γὰρ (75) ἀλλ' ὡς τῶς δυνάμει αὐτοῦ τοῖς ἀξίοις ἐμφολοχωρούσας.

Τότε — αὐτῶ ; Τοῦ Κυρίου περὶ ἀγάπης καὶ ἀμνησικακίας διδάξας, ἐρωτᾷ πάλιν ὁ φιλαμαθέστατος Πέτρος, ἀγνοῶν, ὅτι πάντοτε χαρὰ συγχωρεῖν τοῖς ἀμαρτάνουσιν.

Ἔως ἐπτάκις ; Περὶ τούτου κατὰ προσθήκην ἐρωτᾷ, νομίζων φανῆναι μεγαλοψυχότατος. Τί οὖν ὁ Χριστός ;

Λέγει — ἐπτά. Τὸ ἐβδομηκοντάκις ἐπτά φησὶ ὁ (76) Χρυσόστομος ἐναυθα μὴ σημαίνειν ἀριθμὸν,

Variae lectiones et notæ.

(73) Pro quia, quod habebat Hentenius, correxi, *igitur*.

(74) Ab οὐ ad ἔπου cum proximo δὲ omittit Hen-

(ii) *Affectus est*. Affecit.

(jj) *Si sic*. Forte legit, ἐνάρετος οὕτως αἰτῶν.

tenius

(75) Δέ, pro γάρ, B.

(76) Τομ. VII, p, 641 A,

ἀλλὰ τὸ ἀμετρον, καὶ διηναικίς, καὶ αἰεί. Καθάπερ γὰρ τὸ μυριάκις τὸ πολλαίκις δηλοῖ παρ' Ἑλλήσιν, οὕτω δὴ καὶ τὸ ἑπτάκις παρ' Ἑβραίοις, καὶ πολλῶ μάλ-
λον τὸ ἑβδομηκοντάκις· ἐτι δὲ πλείον τὸ εἶς ἀμ-
φοῖν συγκείμενον, λέγω δὴ τὸ ἑβδομηκοντάκις ἑπτά.

Ἐπι τοίνυν ἀμετρα εἰς Θεὸν ἀμαρτάνομεν ἡμεῖς, ἀμετρα καὶ συγχωρεῖν τοῖς εἰς ἡμᾶς ἀμαρτάνουσιν ἐκέλευσεν, ἀλλὰ τοῖς αἰεὶ μετανοοῦσιν. Ἐπει τὸν μὴ μετανοοῦντα μετὰ τρίτην παραίνεσιν, ἀπωθεῖσθαι προσέταξεν, ὡς τὸν ἔθνικόν καὶ ὡς τὸν τελώνην. Πῶς γὰρ ἂν τις ἀφήσει τῷ μὴ ζητοῦντι ἀφεσιν;

ΚΕΦ. ΑΘ'. Περὶ τοῦ ὀφειλοντος τὰ μύρια τέ-
λαντα.

Διὰ τοῦτο — αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο, ποῖον; Διὰ τὸ χρῆσαι πάντοτε συγχωρεῖν τῷ πάντοτε μετα-
νοοῦντι. Βασιλείαν δὲ οὐρανῶν ἑαυτὸν λέγει νῦν, ὡς βασιλεῖα οὐράνιον, καθὼς πολλαίκις εἰρήχαμεν. Συν-
ἄραι δὲ λόγον, ἀντὶ τοῦ, κινήσαι λογοθέσιον μίσου τῶν δούλων αὐτοῦ, οἵτινές εἰσι οἱ ἄνθρωποι. Πλάτ-
τει δὲ τὴν παραβολὴν ταύτην, δεῖξαι βωμλόμην, ὅτι ὁ μὴ συγχωρῶν τῷ εἰς αὐτὸν ἀμαρτάνοντι ἄποστρεφί
αὐτὸν τοῦ παρὰ Θεοῦ ἔλεους.

Ἄρξαμένον — ταλάντων. Εἰς δούλος δηλονότι, Ὅπερ δὲ ἔστι παρ' ἡμῖν ἡ λίτρα τοῦ χρυσοῦ, τοῦτα παρὰ τοῖς Ἑβραίοις τὸ τέλαντον. Σταθμὸς γὰρ ἦν νομισμάτων πολιτεμῶτατος, καὶ τῶν ἄλλων σταθμῶν ὑπερκαίμενος.

Μὴ ἔχοντος δὲ — καὶ ἀποδοθῆναι, Ἀποδοθῆ-
ναι τὸ χρέος πάντως. Οὐκ εἶς ἀμόνητος δὲ τοῦτο ἐκέλευσεν, ἀλλ' ἐκ συμπαθείας, ἵνα φοβηθεῖς ἑσείνος τὴν τοιαύτην ἀπόφασιν [ικτεύσει, (77) καὶ τύχη τῆς ἀφίσεως. Εἰ γὰρ μὴ διὰ τοῦτο τοιαύτην ἐξ-
ήνεγκεν ἀπόφασιν,] οὐκ ἂν ἱκετεύσαντι τὸ χρέος ἀφήκε.

Καὶ διατί μὴ πρὸ τῆς ἀποφάσεως ἀφήκε; Διότι, ῥαδίως οὕτω συγχωρηθεῖς, οὐκ ἔμελλεν ἐπιγινώσκειν τὸ τῆς χάριτος μέγεθος. Διὰ τοῦτο οὖν εἰς ἀνάγκην μεγάλην αὐτὸν κατίστησεν. ἵνα διαμνημονεύει ὕστερον ἔχει, ποίας ἀφίθη καταδίκης, καὶ συμπαθῆς γίνηται καὶ αὐτὸς περὶ τὸν ἑαυτοῦ χρεώστην, παι-
δευθεὶς ἐν ταῖς οἰκίαις συμφοραῖς.

Πεσῶν — αὐτῷ. Ὅρα (78) φιλευθροπίας ὑπερ-
βολῆν! Ὁ μὲν γὰρ προθεσμίαν ἐζήτησε μόνον· ὁ δὲ τὸ χρέος ἀφήκεν αὐτῷ, μείζον οὐ ἔησε, δεδωκώς.

† Ἴδε τὴν τῆς μετανοίας ἰσχύν, καὶ τὴν φι-
λευθροπίας τοῦ Κυρίου. Ἢ μὲν γὰρ μετάνοια ἐποίησε τὸν δούλον πεσεῖν ἀπὸ τῆς κακίας· ὁ γὰρ ἰσταίμενος βεβαίως ἐν τῇ κακίᾳ οὐ συγχωρητός· ἢ δὲ φιλευθροπία τοῦ Θεοῦ συνεχώρησε παντελῶς τὸ δέουσιον· κατόπιν ὁ δούλος οὐ συγχώρησεν παντελῶς ἐξήτει, ἀλλὰ προθεσμίαν. Μάνθανε τοίνυν, ὅτι ὁ Θεὸς καὶ πλείονα δίδωσεν, ἢν αἰτεώμεθα. Ἐπει

A sed immensum, continuum et semper. Nam sicut μυριάκις, hoc est, *decies millies*, significat *frequenter*, apud Græcos, ita sane et *septies* apud Hebræos; et multo magis *septuagies*; ac insuper quod ex utroque compositum est *septuagies septies*.

Quia ergo infinities in Deum peccamus, infinitis vicibus jussit ignoscere his qui in nos delinquent, si semper resipiscant: eum namque qui non resipiscit, post tertiam monitionem repelli jussit tanquam ethnicum et publicanum; quomodo enim remittet quis ei qui remissionem non quærit?

CAP. XXXIX. De eo, qui debebat decem millia talentorum.

Vers. 23. *Propterea — suis*. Propterea, quare? Quia oportet ei semper ignoscere qui semper resipiscit. Regnum autem cœlorum seipsum nunc appellat tanquam regem cœlestem, prout sæpe diximus. Conferre v̄ro rationem, hoc est sumere ac subducere computum inter servos suos, qui sunt homines. Fingit autem hanc parabolam, volens ostendere, quod is qui non ignoscit in se peccanti, privat seipsum Dei misericordia.

Vers. 24. *Cumque cœpisset — talentorum*. Unus videlicet servus. Quod autem est apud Græcos λίτρα, hoc est *libra auri*, id apud Hebræos est *talentum*. Erat enim numismatum pondus maximi pretii, cœtera omnia excedens pondera.

Vers. 25. *Et cum non posset — fierique solutionem*. Ut omnino solveretur debitum. Non tamen hoc ex crudelitate jussit, sed ex compassione, ut tali sententia territus deprecaretur, ac remissionem consequeretur. Nisi enim eo fine talem protulisset sententiam, nequaquam deprecanti remisisset debitum.

Nam si valde facile remissionem percipisset, futurum erat ut gratiæ magnitudinem non cognosceret: propter hoc ergo in magnam necessitatem eum redagit, ut ad memoriam in posterum revocare posset, qua condemnatione absolutus esset: et compassivus etiam ipse erga suum fieret debitorem, propriis edoctus calamitatibus.

Vers. 26. *Prostratus — Vers. 27. illi*. †† Ecce humanitatis magnitudinem! Hic enim dilationem tantum quærebat; ille vero debitum ei etiam remisit, plusque dedit, quam rogaverat.

Vide penitentis vires ac Domini humanitatem. Penitentia siquidem fecit servum a malitia cadere: stans enim firmus in pravitate, non poterat remissionem accipere. Dei vero humanitas sive benignitas omnino ignovit, et æs alienum remisit. At quiservus non omnimodam remissionem, sed longanimitatem ac protelationem quærebat. Disce ergo, Deum plura conferre quam nos postulemus: tanta est Dei

Variæ lectiones et notæ.

(77) Inclusa exciderant A.

(78) Hoc scholio carebat interpretatio Hentenii.

Ejus autem loco habet longius Theophylacti p. 106, B, quod hic subjeci. In neutro meorum reperitur,

benignitas et humanitas, etiam cum durior videtur, A
puta jubendo venumdari eum, et omnia quæ illius
erant. Neque enim hoc ex asperitate dicebat, sed
ut servum terreret et persuaderet, eumque ad hu-
militer deprecandum adduceret, et ad respiciendum
quomodo invitaretur.

Vers. 28. *Egressus* — *debes*. Non post longum
tempus, sed statim: beneficentiam faciens trinitem,
ad id quod neque Deo gratum est, neque homini-
bus.

Vers. 29. *Prostratus* — Vers. 30. *debitum*. Neque
formam supplicationis veritus est, qua et ipse mi-
sericordiam percepit; neque sermone placatus est
per quem et ipse servatus erat; neque a simili
propriæ meminit calamitatis, sed permansit omni
fera crudelior. Atqui non pro æqualibus erat sup-
plicatio; ipse enim pro talentis, hic pro denariis
rogabat; et ipse pro decem millibus, hic autem
pro centum; et ipse dominum, hic autem conser-
vum; et dominus tantum debitum ipsi universum re-
miserat, ipse vero neque dilationem conseruo dedit,

Vers. 31. *Videntes* — *quæ fiebant*. Incompassibi-
litas enim non a Deo solum habetur odio, sed ne-
que mansuetis hominibus, grata est.

Vers. 32 *Tunc* — Vers. 33. *misertus sum*? O im-
mensam mansuetudinem! Ex æquo disceptat cum
eo qui omni sermone indignus est: et patienter
ac leniter eum convincit, qui per se condemnatus
est, ostenditque quod ipse sibi ipsi priorem etiam
gratiam subvertit, et ex eo ultionem adduxit.

Et cum non posset solvere, non eum scelestum
nominavit, sed ejus potius misertus est: quando
vero erga conservum non est motus compassionis
affectu, tunc et scelestum appellavit et punivit.

Audiamus nos qui non compatimur et horreamus,
sciamus quod ipsi nos ipsos omnino condemnamus,
Dei misericordiam quam erga nos exhibuit subver-
tentes, æternumque supplicium attrahentes.

Vers. 34. *Et sibi* — *totum debitum*. Hoc est, conti-
nue et semper; postea enim nunquam solvet. Tu
vero reliqua parabola ne curiose scruteris, quæ
persuasibilitatis gratia sunt coassumpta; sed hoc
solum ex ea manifeste accipito: peccata quæ in
Deum committimus infinitis modis plura esse, his
quæ delinquant in nos fratres nostri. Nam quisque
nostrum Deo debitor [est decem millium talentor-
um, hoc est, multi ac magni reus debiti; debe-
mus enim illi multas gravesque pœnas, propter ma-
gna graviaque peccata. Quisque autem eorum qui
in nos deliquerunt, nobis debitor est centum de-
nariorum, videlicet parvi vilisque debiti, si confe-
ratur ad decem millia talentorum. Cum ergo Deo
tanta debeamus, nisi erga nostros debitores mise-
ricordia usi fuerimus, subvertemus etiam quæ jam

τοσαύτη ἐστὶν ἡ φιλανθρωπία αὐτοῦ, ὥστε καὶ
ἐκεῖνο τὸ δοκοῦν σκληρὸν, τὸ προστάζει πωληθῆναι
αὐτὸν, οὐκ ἀπὸ σκληρότητος εἶπεν, ἀλλ' ἵνα κατα-
πτώσῃ τὸν δούλου, καὶ πείσῃ αὐτὸν πρὸς ἱκετείαν
καὶ παρακλήσιν ἀποδιέψαι.

Ἐξελθὼν — ὀφειλεις. Εἶδες (79) Δεσπότου φι-
ανθρωπία, ὅρα καὶ δούλου πάλιν ἀπανθρωπία.
Ἐξελθὼν γὰρ εὐθύς, εἶδεις τὴν οικείαν ἀπέστειλεν,
οὐδὲ καιροῦ τινος παρελθόντος.

Πισῶν — ὀφειλόμενον. Οὕτε ἐπὶ σχῆμα τῆς ἱκετο-
ρίας ἠδέσθη, δι' οὗ καὶ αὐτὸς ἐσώθη, οὕτε τῆς ἰδίας
ἀνεμνήσθη συμφορᾶς ἀπὸ τῆς ὁμοίας· ἀλλ' ἔπεισε
θηρίου παντὸς ὠμότερος. Καίτοι, οὐχ ὑπὲρ τῶν
ἴσων ἦν ἡ ἱκετήρια· ὁ μὲν γὰρ ὑπὲρ ταλάντων, ὁ
δὲ ὑπὲρ δηναρίων παρεκάλει. Καὶ ὁ μὲν ὑπὲρ μυ-
ρίων, ὁ δὲ ὑπὲρ ἑκατῶν. Καὶ ὁ μὲν τὸν Δεσπότην, ὁ
δὲ τὸν ὁμόδουλον. Καὶ ὁ μὲν Δεσπότης ἅπαν αὐ-
τῷ τὸ (80) τοσοῦτον χρεῖος ἀφῆκε· αὐτὸς δὲ οὐδὲ
προθεσμίαν μόνον τῷ συνδούλῳ δίδωκεν.

Ἴδοντες — τὰ γενόμενα. Τὸ ἀσυμπαθὲς γὰρ οὐ
μόνον τῷ Θεῷ μισητόν, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς ἐπισκεῖσιν
ἀνθρώποις ἀρεστόν.

Τότε — ἤλεσσα. Ὡ τῆς πολλῆς ἡμερότητος!
Δικαιολογεῖται πρὸς τὸν ἀνάξιον λόγου παντὸς, καὶ
μακροθύμως ἐλέγχει τὸν αὐτοκατάκριτον· καὶ θαύ-
κνυσιν, ὅτι αὐτὸς ἑαυτῷ καὶ τὴν προτέρην χάριν
ἀνέτρεψε, καὶ τὴν μετὰ τοῦτο κόλασιν προῦξήνη-
σε (81).

Καὶ ὅτε μὲν οὐκ εἶχεν ἀποδοῦναι τὸ χρεῖος, οὐκ
ἰσχυροῦν αὐτὸν πονηρὸν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἔλεησεν,
ὅτε δὲ περὶ τὸν συνδούλου γέγονεν ἀσυμπαθὲς, τότε
καὶ πονηρὸν ὠνόμασε, καὶ ἐκόλασεν.

Ἀκούσωμεν οἱ ἀσυμπαθεῖς καὶ φρίξωμεν, καὶ
γνώμεν, ὅτι αὐτοὶ πάντως ἑαυτοὺς καταδικάζομεν,
τὸν εἰς ἡμᾶς προγεγενημένον ἔλεον τοῦ Θεοῦ ἀνατρέπον-
τες, καὶ τὴν αἰωνίαν κόλασιν ἐπισπώμενοι.

Καὶ — πᾶν τὸ ὀφειλόμενον αὐτῷ. Τευτίστι, δι-
νηκῶς· οὐδέποτε γὰρ λοιπὸν ἀποδώσει. Σὺ δὲ ταῖλα
μὲν τῆς παραβολῆς μὴ περιεργάζου, χάριν πιθα-
νότητος συμπαραληφθέντα· τοῦτο δὲ μόνον ἐκ ταύ-
της μάθε σαφῶς, ὅτι τὰ εἰς Θεὸν ἁμαρτήματα ἡμῶν
μυριοπλάσια εἰσι τῶν εἰς ἡμᾶς ἁμαρτημάτων τῶν
ἀδελφῶν. Καὶ ἕκαστος μὲν ἡμῶν χρεωφειλέτης
ἐστὶ τῷ Θεῷ μυρίων ταλάντων, τευτίστιν ὑπὸθυ-
νος πολλοῦ καὶ μεγάλου χρεῖος· χρεωστοῦμεν γὰρ
αὐτῷ πολλὰς καὶ μεγάλας τιμωρίας ἐπὶ πολλοῖς
καὶ μεγάλους ἁμαρτήμασιν· ἕκαστος δὲ τῶν ἁμαρ-
τανόντων εἰς ἡμᾶς χρεωφειλέτης ἐστὶν ἡμῶν ἑκα-
τῶν δηναρίων, ἦγον ὀλίγου καὶ εὐτελοῦς χρεῖος
πρὸς σύγκρισιν τῶν μυρίων ταλάντων. Καὶ ὅτε οἱ
τηλικαῦτα τῷ Θεῷ χρεωστοῦντες, ἴαν φασώμεν
πρὸς τοὺς μικρὰ χρεωστούντας ἡμῶν ἀνελέημονες,

Variæ lectiones et notæ.

(79) Henlenii interpreta o c prorsus dissen-
tit.

(80) Τὸ, omittit A.

(81) Ita correxi, loco προξήνησι.

ἀνατρέπομεν καὶ ὅσα προσπεχώρησεν (82) ἡμῖν A
δεηθεῖσι· καὶ λοιπὸν ἀσυμπαθῶς πάντων ἀπαιτοῦμεθα
τὰς εὐθύναις. Ὅρα γὰρ τὰ ἐξῆς.

Οὕτως — αὐτῶν. Διὰ τοῦτον τὸν λόγον συνίθηκε
τὴν ὅλην παραβολὴν, βιβαίως τούτου διὰ παρα-
δείγματος, ἵνα μᾶλλον εὐπαράδεκτος γένηται. Ἐν
ἀρχῇ μὲν οὖν τῆς παραβολῆς ἑαυτὸν εἶπε βασιλέα
καὶ λογοθέτην μετὰ (83) τὸ τέμος δὲ ταύτης τῷ
Πατρὶ τὴν ἐξουσίαν τῆς κολάσεως ἀνέθηκεν, ἵνα τε
μὴ δοξῆ κομπεύειν αὐτὸς, καὶ ἅμα δεικνύων, ὅτι
μία ἀμφοτέροις ἡ ἐξουσία. Τὸ δὲ, Ἄπο τῶν καρ-
διῶν ἡμῶν, ἀπὸ τοῦ, ἐκ καρδίας, καὶ μὴ ἀπὸ στό-
ματος μόνον.

Καὶ — Ἰορδάνου. Ἦλθεν εἰς τὰ μέρη τῆς Ἰουδαίας,
διότι ἤγγιζεν ὁ καιρὸς τοῦ Πάθους αὐτοῦ.

Καὶ — ἐκεῖ. Πάλιν, ὡς πολλάκις ἔφημεν, ἀπὸ τῆς
διδασκαλίας ἐπὶ τὰ θαύματα μέτεις, ποτὲ μὲν ψυχᾶς
θεραπεύων, ποτὲ δὲ σώματα, καὶ οὐδέποτε (84)
ἀμειλῶν.

ΚΕΦ. Ν'. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων, εἰ ἔξεστιν ἀπολύσαι
τὴν γυναῖκα.

Καὶ — αἰτίαν. Πάλιν, ἰδόντες τὰ θαύματα καὶ
τὴν δύναμιν αὐτοῦ, ἐξεθριώθησαν καὶ ἐπέμ-
ψασθαι τοῖς πράγμασι οὐκ ἴσχυον, προσέρχονται
πειράζοντες ἐν λόγοις, ἵαν ἄρα δυναθῶσιν ἐπιλαβί-
σθαι αὐτοῦ, καίτοι πολλάκις τοῦτο ποιήσαντες, καὶ
παντοῦ θαυμασίως ἐπιστοιμισθέντες. Ἄλλ' ἀνά-
σχυτον ὄντως ὁ φθόνος καὶ ἰταμόν. Ἐρωτῶσιν C
οὖν, εἰ ἔξεστιν ἀνθρώπῳ ἀπολύσαι τὴν γυναῖκα αὐ-
τοῦ κατὰ πᾶσαν αἰτίαν. Καὶ ὅρα μοι τὴν πανουρ-
γίαν. Ἐπεὶ γὰρ περὶ τούτου τοῦ ζητήματος προ-
λαβῶν ἐδίδαξεν ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ, εἰπὼν,
ὅτι Ὅς ἂν ἀπόλυση τὴν γυναῖκα αὐτοῦ παρεκτός
λόγου πορνείας, ποιεῖ αὐτὴν μοιχεῖσθαι, καὶ τὰ
ἐξῆς ἐνόμισαν, ὅτι ἐπιλάθετο τῆς τοιαύτης διδα-
σκαλίας. Διὸ καὶ οὐ λέγουσι, Διὰ τί τότε (85) ἐδίδα-
ξας; ἄλλ' ὡς μήπω περὶ τούτου διδάξαντα, κακο-
θῶς ἐρωτῶσιν, ἵνα, εἰ μὲν εἶπη, ὅτι ἔξεστιν, ἀντι-
θῆσουσιν, ὅτι Καὶ πῶς προλαβῶν ἐδίδαξας, ὅτι οὐκ
ἔξεστιν; εἰ δὲ εἶπη, ὅτι οὐκ ἔξεστιν, ἀντιθῆσουσιν
αὐτῷ τὸν νόμον. Ζήτησον δὲ ἐν τῷ δηλωθέντι πέμ-
πτῳ κεφαλαίῳ τὴν ἐξήγησιν τοῦ, Ὅς ἂν ἀπόλυση τὴν
γυναῖκα αὐτοῦ παρεκτός λόγου πορνείας, ποιεῖ D
αὐτὴν μοιχεῖσθαι, καὶ μαθήσῃ ῥαδίως ἐκεῖ καὶ τὸν
νόμον, καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἐνομοθετήθη. Τί οὖν
ὁ τὰς πανουργίας καὶ τὰ σοφίσματα τούτων ἀκριβῶς
ἐπιστάμενος;

Ὁ δὲ — αὐτούς. Ἀυτούς, δηλαδὴ τοὺς ἀνθρώ-
πους. Τοῦτ' ἔστι μὲν οὖν τὸ ῥητὸν ἐν τῇ βίβλῳ τῆς
Γενέσεως γέγραπται. Χὺ δὲ θαύμασον τὴν ἡμερό-
τητα τοῦ Δεσπότου, πῶς, γνοὺς, ὅτι πειράζουσι,
οὐκ εἶπε, Τί με πειράζετε, ἔπειρ ἐν ἄλλοις εἴρηκε

⁸¹ Matth. v, 32. ⁸² Gen. ii, 24. ⁸³ Matth. xxii, 18.

Variæ lectiones et notæ.

(82) Προσπεχώρησεν. B.

(83) Cum hæc quoque pertineant ad istam παρα-
βολὴν, malim κατὰ τὸ τέλος. Ita enim loqui solent.
Sed illud quoque ferendum videbitur. Equidem

nobis supplicantibus remiserat : et postmodum om-
nium pœnæ a nobis sine ulla compassione expeten-
tur. Vide enim quæ sequuntur.

Vers. 35. Sic — illorum. Propter hunc sermonem
totam composuit parabolam, exemplo illum confir-
mans, quo facilius reciperetur. In principio siqui-
dem parabolæ seipsum posuit regem ac legislato-
rem : post finem vero ipsius, Patri ultionis auctori-
tatem attribuit, ne jactabundus ipse videretur, si-
mulque ostendens unam utriusque esse auctori-
tatem. De cordibus vestris autem, hoc est, ex
corde, et non tantum ab ore.

CAP. XIX. Vers. 1. Et — Jordanem. Venit in ex-
tremas Judææ partes, quia instabat tempus Passi-
onis ipsius.

Vers. 2. Et — ibi. Rursum, ut frequenter di-
ximus, a doctrina transit ad miracula : quandoque
curans animas, interdum vero corpora, et nihil
unquam negligens.

CAP. XL. De interrogantibus, utrum licet
homini divortium facere cum uxore.

Vers. 3. Et — causa ? Rursum, visis miracu-
lis ac virtute illius, offerati fuerant : et quia facta
ejus reprehendere non poterant, accedunt tentan-
tes an in sermonibus eum possent comprehendere :
cum que id sæpe fecissent, et ubique mirabiliter
impositum ipsis fuisset silentium, impudens tamen
ac improba erat eorum invidia. Interrogant ergo,
si liceat homini divortium facere cum uxore
sua ex qualibet causa. Et considera mihi astutiam :
quia enim de hoc quæsito in præcedentibus do-
cuerat, quinto videlicet capite, dicens : *Quicumque
repudiaverit uxorem suam excepta causa fornicationis,
facit eam adulteram esse* ⁸¹, etc., putaverunt
eum doctrinam illam oblivioni tradidisse. Ideo
etiam non dicunt. Quare hoc docuisti ? sed quasi
de hoc nondum docuisset, pravo more suo interro-
gant ut si licere diceret, opponerent dicentes : Et quo-
modo in præcedentibus docuerit non licere ? si vero
diceret non licere, opponerent ipsi legem. Quare
autem prædicto quinto capite dicti illius enarratio-
nem : *Quicumque repudiaverit uxorem excepta causa
fornicationis, facit eam adulteram esse*, ibique et
legem facile discas et causam ob quam statutum
erat. Quid ergo Christus qui horum astutias ac dolos
perfecte noverat ?

Vers. 4. At ille — eos ? Eos videlicet ho-
mines. Hoc autem verbum in libro Genesis scriptum
est ⁸². Tu vero admirare Domini mansuetudinem,
quomodo sciens quod eum tentarent, non dixit :
Quid me tentatis ? quod alibi dixit ad eos ⁸³, ne-

scripsissem ἐπι, aut πρὸς τῷ τέλει.

(84) Interponendum videtur, οὐδέτερον.

(85) Διὰ τί τότε, A.

Vers. 11. *Ille — hujusdicti*. Non omnes suscipiunt A hunc sermonem de non contrahendo matrimonio ; non omnes ferunt. Magna enim res est cœlibatus, nec ab omnibus ferri potest.

Vers. 11. *Sed quibus datum est*. Soli illi sermonem hunc suscipiunt et ferunt, quibus datum est hoc donum a Deo ; datum est autem his qui petiverunt. *Petite enim, ait, et dabitur vobis* 35 ; petentibus, inquam, non simpliciter, sed ferventer et perseveranter : et, ut semel dicam, sicut oportet. Significatum est ergo virginitatem Dei donum esse, datum his qui petunt, ut oportet.

Vers. 12. *Sunt — cœlorum*. Quia de cœlibatu incidit sermo, docet nunc de inuptis ; et tria enumerat genera eunuchorum, quorum primum nullam sustinet calumniam, secundum autem vituperatur, tertium vero laudabile est : eorum videlicet qui seipso castraverunt, ut regnum cœlorum consequerentur, non novacula ferrea exsecantes genitalia, sed continentia insaniam concupiscentiæ amputantes, et amore virginitatis, coitus amorem emarcescere sinentes. Quorum enim naturam manus humana transformavit, ferrumque depravavit, non tantum ob servatam virginitatem laudantur, quantum hi qui veluti libidinis accusati, ultionem susceperunt (*mm*), quæ id etiam vincat, quod a ferro est auxilium.

† Gregorius Theologus : Hi quidem natura inclinantur ad bonum. Cum autem dico naturam, non abjicio voluntatem, sed utrumque pono : et inclinationem ad id quod honestum est, et quæ ad opus bonum ducit naturam. Quibusdam vero a præceptoribus amputantur affectiones, quidam autem per seipso illas amputant, ut qui præceptores non assecuti, seipso docent quæ conveniunt : et radicem vitiorum excidentes, et membra pravitatis exterminantes.

Vers. 12. *Qui — capiat*. Tandem ubi cœlibes laude dignos demonstrasset, et ita talem cœlibatum laudasset, ac eo modo latenter auditores ad virginitatem provocasset ; sciens id magnum esse, et a paucis deligi, relinquit rem in hominum voluntate. Qui potest, inquit, capere hoc, aut pervenire ad hoc, capiat.

Vers. 13. *Tunc — illos*. Infantes dixit Lucas, qui offerebantur in fide parentum 36. Discipuli vero eos increpabant qui offerebant, sicut scripsit Marcus 37, hoc est prohibebant. Verisimile est autem quod et pueros increpabant. Nam et hos et illos, præceptorum honorando, prohibebant.

35 Matth. vii, 7. 36 Luc. xviii, 15. 37 Marc. x, 13.

Variae lectiones et notæ.

(91) Ἐνέπεσεν ὁ λόγος B.

(92) Gregor. Nazianz. p. 192, 193. Habet autem

hæc in margine B.

(93) Inclusa absunt A.

(*mm*) *Quantum — susceperunt*. Quantum ob libidinem reprehenduntur, vim ferri (auxilium ferri) uperante etiam intemperantia.

Ο — τὸν λόγον τοῦτον. Οὐ πάντες παραδέχονται τὸν λόγον τοῦτον, τὸν περὶ τοῦ μὴ γάμει οὐ πάντες βαστάζουσι. Μέγα γὰρ ἡ ἀγαμία, καὶ ὀλίγοι φορητόν.

Ἄλλ' οἷς δέδοται. Ἐκεῖνοι μόνον τὸν λόγον τοῦτον παραδέχονται καὶ βαστάζουσι, οἷς δέδοται τοῦτο το δῶρον παρὰ Θεοῦ · δέδοται δὲ αἰτήσασι. Διείπε γὰρ, φησί, καὶ δοθήσεται ὑμῖν · αἰτήσασι δὲ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ θερμῶς καὶ ἐπιμάνως, καὶ ἀπλῶς εἰπειν, ὡς χρῆ. Σημειῶσαι δὲ, ὅτι Θεοῦ δῶρον ἡ παρθενία, δίδομένη τοῖς αἰτούσιν, ὡς χρῆ.

Εἰσὶ — οὐρανῶν. Ἐπειδὴ περὶ ἀγαμίας ἐνέπεσε λόγος (91), διδάσκει λοιπὸν περὶ τῶν ἀγέμων, καὶ ἀπαριθμεῖται τρία εἶδη τῶν ἐυνούχων, ὡς τὸ πρῶτον μὲν ἀδιάβλητόν ἐστι τὸ δεύτερον δὲ διαβηλημένον · τὸ δὲ τρίτον ἐπαινετόν, οἷτινες ἐυνούχισαν ἑαυτοὺς, ἵνα τύχῃσι τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, οὐ ξυρῆ σιδήρου τὰ παιδογόνα μέρη ἐκτεμνόντες, ἀλλὰ ξυρῆ σφωροσύνης τὸν οἴστρου τῆς ἐπιθυμίας ἀποκόψαντες, καὶ ἔρωτι παρθενίας τὸν ἔρωτα τῆς συνουσίας καταμαρῶναντες. Ὡς γὰρ τὴν φύσιν ἀνθρωπίνην μετέπλασε χεῖρ, καὶ σιδήρος παρεχέραξεν, οὐ τοσοῦτον ἀπόδεκτοι παρθεσιόντες, ὅσον κατηγορητοὶ, λαγωεύοντες, ὡς τῆς ἀελασίας νικησάσης καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ σιδήρου βοήθειαν.

[Τοῦ (92) Θεολόγου · Οἱ μὲν ἐκ φύσεως νεύουσι πρὸς τὸ ἀγαθόν · φύσεως δὲ ὅταν εἶπω, οὐκ ἀτεμάξω τὴν προαιρείσειν, ἀλλ' ἀμφοτέρω τήθημι, τὴν γε πρὸς τὸ καλὸν ἐπιτηδεύοντα, καὶ τὴν εἰς ἔργον ἀγνοοῦσαν τὸ ἐκ φύσεως ἐπιτηδεῖον · οἱ δὲ ὑπὸ διδασκαλῶν ἐκτέμνονται τὰ πάθη · οἱ δὲ δι' ἑαυτῶν ἐκτέμνουσι ταῦτα, διδασκαλῶν μὲν οὐκ ἐπιτυχόντες, ἑαυτοὺς δὲ διδάξαντες τὰ προσήκοντα, καὶ τὴν τε βίβαν τῆς κακίας ἐκτεμνόντες, καὶ τὰ ὄργανα τῆς πονηρίας ἐξορῶσαντες.]

Ο — χωρεῖτω. Τελευταῖον, ὑποδείξας τοὺς ἀγέμους τοὺς ἐπαινουμένους, καὶ οὕτως τὴν τοιαύτην ἀγαμίαν ἐπαινίσας, καὶ λεληθότως μὲν τοὺς σαρκοτάς εἰς τὸ παρθεσιῶν οὕτως ἐκκαλεσάμενος · εἰδὼς δὲ μέγα τοῦτο καὶ ὀλίγοις αἰρετόν, καταλειπῶν τὸ πρᾶγμα τῇ προαιρείσει τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Ἰνῆμνος γὰρ, φησί, χωρεῖν τοῦτο, [ἢ χωρεῖν (93) εἰς τοῦτο,] χωρεῖτω.

Τότε — αὐτοῖς. Βρέφη εἶπεν ὁ Λουκᾶς, ἅτινα προσνηχῆσαν μὲν ἐκ πίστεως τῶν γονέων εἰ δὲ μαθηταὶ ἐπιτίμων τοῖς προσφύρουσιν, ὡς ὁ Μάρκος ἔγραψε, τοῦτίστιν ἐλάλων. Εἰκὸς δὲ καὶ τοῖς παισὶν ἐπιτιμᾶν. Ἐκώλων δὲ κακίους καὶ ταῦτα, τιμῶντες τὸν διδάσκαλον.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — οὐρανῶν. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, A ὅτι καὶ ἠγαπάθησε κατὰ τῶν κωλυόντων· προσίεται δὲ τὰ παιδιά, δεικνύων μὲν, ὅτι τοὺς ἀκάτους προσίεται· διδάσκων δὲ καὶ, ὅτι προσήκει καταπατεῖν τὸν ἀπὸ τᾶς ὑπεραρχῆς τύπον, καὶ προσίσθαι καὶ τοὺς εὐκαταπροσήτους. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι τούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὅτι τῶν τοιούτων, τῶν μιμουμένων τὴν ἀπλότητα τούτων, περὶ ὧν εἴρηται πλατύτερον ἐν τῷ τριακοστῷ ἐβδόμῳ κεφαλαίῳ.

Καὶ — ἐκείθεν. Μάρκος δὲ εἶπεν, ὅτι καὶ ἐναγκαλισάμενος αὐτά, τειθείς τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτά, εὐλόγει αὐτά. Τοῦτο δὲ ἐποίει, πληρῶν τὴν αἰτησιν τῶν ταῦτα προσαγγόντων. Προσηνέχθησαν γὰρ, φησὶν, αὐτῷ παιδιά, ἵνα τὰς χεῖρας ἐπιθῇ αὐτοῖς καὶ προσεύξηται. Ἄμα δὲ καὶ πάλιν εἶδεξεν, ὅτι καὶ ἐναγκαλίζεται, καὶ οἰκειοῦται τὸν ἀπόνηρον, καὶ τιθεῖσιν ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας, ἵτοι τὴν φρουρητικὴν ἰακτουθῶ δυνάμει, καὶ εὐλογεῖ καὶ ἀγαθίζει αὐτόν.

ΚΕΦ. ΜΑ'. Περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος τὸν Ἰησοῦν πλουσίου.

Καὶ — αἰώνιον. Ἄρχοντα τοῦτον εἶπεν ὁ Λουκᾶς, δηλαδὴ, τῶν Ἰουδαίων. Οὐκ ἦν δὲ ὑπουργὸς ὁ νεανίσκος οὗτος, ὡς φασι τινες. Οὐ γὰρ ἂν ὁ Ἰησοῦς ἐμβλέψας αὐτῷ, ἠγάπησεν αὐτόν, ὡς εἴρηκε Μάρκος. Ἄλλὰ τὰλλα μὲν καλὸς ἦν, καὶ ζωῆς ἐπεθύμει τῆς αἰωνίου· τῆς δὲ φιλαργυρίας ἡ ἀκαυθα τὴν λιπαρὰν ἀρουρα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ διελυμνάτο.

Ὁ — Θεός. Οὐδέεις οὕτε ὑλικός, οὕτε αὐλος, ἀγαθός ἐστι κυρίως, εἰ μὴ μόνος ὁ Θεός. Διότι τῷ Θεῷ μὲν, κατὰ φύσιν ἡ ἀγαθότης, καὶ διὰ τοῦτο ἀρεπνοτάτη· τοῖς ἄλλοις δὲ πᾶσιν, ὁρατοῖς τε καὶ ἀοράτοις, κατὰ προαίρεσιν, καὶ διὰ τοῦτο τρεπτή. Ἐπεὶ τοίνυν οὗτος ἀνθρώπων ἀπλῶς τὸν Χριστὸν ὑπέλαβεν εἶναι, καὶ ἀγαθὸν αὐτὸν ἐλάλησεν, οὐχ ὡς Θεόν, ἀλλ' ὡς ἀνθρώπον, (94) ἵνα τῶν παρ' Ἑβραίοις διδασκαλῶν, πρὸς τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν αὐτοῦ λοιπὸν καὶ κῆτος, ὡς ἀνθρώπος, αὐτῷ διαλέγεται, λέγων· Διὰ τί με λέγεις ἀγαθόν, ἀνθρώπον ὄντα κατὰ τὴν σὴν ὑπόληψιν; ὡς μὲν γὰρ ἀνθρώπος, οὐκ εἶμι ἀγαθός· ὡς δὲ Θεός, καὶ μάλα. Μόνος γὰρ κυρίως ἀγαθός ὁ Θεός. Τοῦτο δὲ εἰπὼν, οὐ τοὺς ἀνθρώπους ἀπεστέρησε τῆς ἀγαθότητος, ἀλλὰ περὶ τῆς κυρίως ἀγαθότητος εἰδίδαξεν· ἅμα δὲ καὶ τὴν κολακίαν ἀπόσπαστο, καὶ ἐπαίδευσε, μὴ συγκατατίθεσθαι D τοῖς ἐπαίνοις.

[Φύσει (95) μὲν ἀγαθός, μόνος ὁ Θεός· γνώμῃ δὲ ἀγαθός, μόνος ὁ θεομίμητος.]

Εἰ — ποίας; Οὐχ, ὡς πειράζων, εἶπε, ποίας· ἀλλ' ἐνόμισε, παρὰ τὰς νομικὰς ἐτέρας εἶναι τινας, τὰς εἰσαγούσας εἰς τὴν τοιαύτην ζωὴν.

³⁸ Marc, 14. ³⁹ ibid. 16. ⁴⁰ Luc. xviii, 18. ⁴¹ Marc x, 21.

Variæ lectiones et notæ.

(94) Καὶ addendum credo.

PATROL. GR. CXXIX.

Vers. 14. *Jesus autem — cælorum.* Marcus dixit ³⁸, quod etiam indignabatur prohibentibus. Recipi autem pueros, significans se recipere simplices, ac docens oportere fastum qui a sublimitate procedit conculcare, et suscipere despicabiles. Non dixit autem: Horum est regnum cælorum, sed *talium*, imitantium videlicet horum simplicitatem; de quibus *latus* dictum est tricesimo septimo capite.

Vers 15. *Et — inde.* Marcus dixit ³⁹ quod etiam complexatus est illos, ac impositis manibus super eos benedicebat illis. Hoc autem faciebat illorum adimplens petitionem qui eos adduxerant: *Oblati sunt enim*, inquit, *ei parvuli, ut manus imponeret eis et oraret.* Simul etiam ostendit iterum quod amplectitur sibi que familiarem efficit eum, qui dolo ac malitia caret; et ponit super eum manus sive excubantem suam virtutem, ac benedicat, eumque sanctificat.

CAP. XLI. De divite interrogante Jesum.

Vers. 16. *Et — æternam?* Principem dixit hunc Lucas ⁴⁰, videlicet Judæorum. Non erat autem hic adolescens dolosus aut fictus, ut aiunt quidam; neque enim intuitus illum Jesus dilexisset eum, quod dixit Marcus ⁴¹, sed in cæteris quidem bonus erat, vitæque cupidus æternæ: sed avaritiæ spina pingue animæ arvom perdiderat.

Vers. 17. *Ipse — Deus.* Nullus neque corporeus, neque incorporeus proprie bonus est, nisi solus Deus, quia Deo secundum naturam convenit bonitas, ideoque mutari non potest: cæteris autem omnibus visibilibus et invisibilibus secundum voluntatem, et ideo mutabilis est. Quia ergo hic Christum hominem tantum esse suspicabatur, bonumque vocabat eum, non tanquam Deum, sed tanquam hominem, et unum quempiam præceptorum apud Hebræos: ad hujusmodi suspicionem ejus nunc etiam ipse quasi homo cum eo disserit, dicens: Quid me dicis bonum, qui homo sum juxta tuam suspicionem? Nam tanquam homo non sum bonus, tanquam Deus autem, etiam maxime bonus sum; solus namque Deus proprie bonus est. Hoc autem dixit non homines privans bonitate, sed de ea quæ proprie bonitas est docuit; simulque adulationem repulit, et instruxit nos ne laudibus assentiamur.

†† Natura quidem bonus solus Deus, mentis vero conformatione bonus, solus is qui Deum imitatur.

Vers. 17. *Quod si —* Vers. 18. *quæ?* Non tentando dixit, *quæ?* sed putabat præter legalia esse alia, quæ ad talem inducerent vitam.

(95) Hæc in marg. B. Hentenius non agnoscit.

Vers. 18. *Jesus autem* — Vers. 20. *infantia mea*. A Ὁ δὲ Ἰησοῦς — νεότητός μου. Τὰς κεφαλαιω-
 Principaliora praecepta legalia dispensatorie ipsi
 profert, simul ea honorans, et ut, ipso respon-
 dente: Hæc omnia opere complevi; nam id signi-
 ficat *Custodivi et ab infantia*; sciebat enim et quod
 opere complevisset, et quod ita responsurus esset;
 auditoribus manifestaretur conversatio illius vir-
 tuti consentanea: deinde tandem prolato ei uno
 evangelico praecepto, dico sane divitiarum abjec-
 tione, facilius convinceret eum esse avarum, et ita
 bona occasione demonstraret manifeste avaritiam
 corrumpere omnem virtutem, et ita demonstrato
 dramno devitari posset hujusmodi affectus.

Quare autem non protulit illi primum et maxi-
 mum praeceptum, puta, *Diliges Dominum Deum* B
tuum? Quia alia hujus bona opera occulta erant: pie-
 tas vero hujus ad Deum omnibus nota erat.

Dubitabit autem aliquis, utrum proposita legalia
 praecepta concilient vitam æternam? Cui dicere
 possumus, quod conciliant quidem, at non talem
 qualem evangelica. Nam vita æterna accipienda
 est fruitio quæ est in cælis, quæ varia est et mul-
 tiplex; multæ enim apud solum Deum fruitiones
 sunt.

Rursum dubitabit aliquis, utrum vere dicebat
 adolescens? Siquidem cum multas haberet posses-
 siones, quomodo diligebat proximum sicut seip-
 sum? Utrum enim dividebat has parum aut nihil C
 habentibus? Quid ergo dicendum est? Quod hoc
 quoque praeceptum compleverat, quatenus ipsum
 compleri tunc permissum erat. Diligebat namque
 proximum sicut seipsum, sed quasi nullum ei
 inferendo noementum, non quasi dividendo suas
 cum eo possessiones. Nam id excelsum est et supra
 Judaicam in humum depressionem.

† Quæ eo tempore maxime erant necessaria.
 Cæterea quidem in una Exodi parte statuta sunt 42.
 Illud autem: *Diliges proximum tuum sicut te*
ipsum, in alia; et manifeste ita habetur in Levi-
 tico 42. Assumpsit autem et hoc tanquam maxime
 necessarium.

Vers. 20. *Quid adhuc mihi deest*? Quid adhuc
 habere me oportet quo careo? Hoc autem dicens D
 manifestabat quod majorem desiderabat vitutem.
 Ideo quoque, ut ait Marcus, *intuitus illum Jesus*
dilexit eum et dixit ei: Unum tibi deest 44. Lucas

42 Exod xx, 12. 43 Levit. xix, 18. 44 Marc. x, 21.

Variae lectiones et notæ.

(96) Includa absunt A.
 (97) Impedita est constructio, quod multa inco-
 cata sunt. Γνωρισθῆ pendet ex superiori ἵνα.
 (98) Ἀπὸ κοινού τὸ ἵνα.
 (99) Respicit Joan. xv, 2. Mansiones haud dubie,

δεστέρας αὐτῷ προτείνει τῶν νομικῶν ἐντολῶν
 οικονομικῶς, ἅμα μὲν τιμῶν αὐτὰς ἅμα δὲ καί,
 ἵνα εἰπόντος αὐτοῦ, ὅτι Κατώρθωσα ταύτας [ταῦτο
 γὰρ δηλοῖ τὸ, Ἐφυλαξάμην, καὶ ὅτι ἐκ νεότητος
 ἐγίνωσκε γὰρ, καὶ ὅτι οὕτως κατώρθωκε ταύτας]
 καὶ ὅτι οὕτως ἀποκριθῆσεται, γνωρισθῆ (96) μὲν
 τοῖς ἀπροσμέντοις ἢ φιλάρετος αὐτοῦ πολιτεία· εἶτα
 λοιπὸν, μίαν αὐτῷ προτείνει τῶν εὐαγγελικῶν
 ἐντολῶν, φημι δὲ, τὴν ἀπόκτησιν τοῦ πλοῦτου,
 ῥῆθον (97) ἐλέγη φιλαργυροῦ, καὶ οὕτως εὐαφύ-
 ρμος καὶ ἐναργῶς ὑπαδείξῃ τὴν φιλαργυρίαν πᾶσας
 λυμαινομένην τὰς ἀρετὰς, καὶ λοιπὸν, φανείσας τῆς
 ἐντεῦθεν ζημίας, φρακτὸν γένηται (98) τὸ τοιοῦτον
 πάθος.

Καὶ διατί μὴ προτείνειν αὐτῷ καὶ τὴν πρώτην
 καὶ μεγάλην ἐντολήν, τὸ Ἄγαπήσεις Κύριον τὸν
 Θεόν σου; Διότι τὰ μὲν ἄλλα τούτου κατορθώματα
 κερυμμένα ἦσαν ἢ θεοσέβεια δὲ αὐτοῦ τοῖς πᾶσι
 γνώριμος ἐτύγχανεν.

Ἄπορῆσαι δ' ἂν τις, εἰ αἱ προταθεῖσαι νομικαὶ
 ἐντολαὶ προεξίνουσι ζωὴν αἰώνιον; Πρὸς ἐν εἰ-
 ποιμι ἂν, ὅτι προεξίνουσι μὲν, ἀλλ' οὐ τοιοῦτην,
 οἷαν αἱ εὐαγγελικαί. Ζωὴν γὰρ αἰώνιον τὴν ἐν
 οὐρανοῖς ἀπόλαυσιν ὑπολαμβάνουσι, ἧτις ποικίλη καὶ
 πολυειδής ἐστί. Πολλὰ γὰρ μοι (99) παρὰ τῷ
 Θεῷ.

Ἐκαπορήσει δὲ τις, εἰ ἀληθῶς εἶπεν ὁ νεοτί-
 σκος; Ἐχων γὰρ κτήματα πολλὰ, καθὼς δηλωθῆ-
 σται, πῶς ἠγάπα τὸν πλησίον, ὡς ἑαυτὸν; Ἡ γὰρ
 ἂν ἐμερίσατο ταῦτα πρὸς τοὺς ἐλέγας, ἢ σὺδολως
 ἔχοντας; Τί οὖν ἔστιν εἶπεῖν; Ὅτι κατώρθωσε καὶ
 ταύτην τὴν ἐντολήν, ὡς ἐνεχώρησε τότε κατορθεῖν
 αὐτήν. Ἠγάπα μὲν γὰρ τὸν πλησίον, ὡς ἑαυτὸν
 ἀλλ' ὥστε μηδὲν βλαβερὸν αὐτῷ ἐδεικνῆσθαι, εἰ
 μὴ ὥστε καὶ συμμερίσασθαι αὐτῷ τὸν ἴδιον πλοῦτον.
 Τοῦτο γὰρ ὑψηλόν, καὶ τῆς Ἰουδαϊκῆς χαμαιτυλιχίας
 ἀνώτερον.

[Ἦν (1) εἶχε χρεῖαν μᾶλλον ὁ τότε καιρός. Αἱ
 μὲν οὖν ἀλλὰ καθ' ἐν μέρος ἐν τῇ εἰσόδῳ νενομο-
 θέτηνται· τὴ δὲ, Ἄγαπήσεις τὸν πλησίον σου
 ὡς σεαυτὸν, καθ' ἕτερον, καὶ φανερώς οὕτως ἐν
 τῷ Λευιτικῷ. Παρέλαθε (2) καὶ τοῦτο νῦν, ὡς
 χρειωδέστατον.]

Τί ἐτι ὑστερῶ; Τί λείπομαι; Τοῦτο δὲ εἰπὼν,
 ἐνέφηνεν, ὅτι μαιζονος ἐρίεται ἀρετῆς. Διὸ καί, ὡς
 φησι Μάρκος, Ὁ Ἰησοῦς ἐμβλέψας αὐτῷ ἠγά-
 πησεν αὐτόν, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἐν σοὶ ὑστερεῖ,
 Λουκάς δὲ εἶπεν, ὅτι Ἐν σοὶ λείπει. Ἐνέβλεψε μὲν

non fruitiones, voluit scribere Hentenius.

(1) Hæc leguntur in margine codicis B referun-
 turque ad vocabulum κεφαλαιωδεστέρας, quod in
 principio scholii legitur.

(2) Δε, addendum videtur.

γὰρ αὐτῷ ἡμερον' ἠγάπησε δὲ αὐτὸν, ὡς σφόδρα σωτηρίας ὀργόμενον, εἰ καὶ τῆ τυραννίδι τῆς φιλαργυρίας ἐπεπίδητο. Τί δὲ ἔστι τὸ λείπον ; Τὸ ἀκολουθῆσαι αὐτῷ. Καὶ ἄκουε.

Ἐφη — ἀκολουθεῖ μοι. Ἐπεὶ τὰ ὑπάρχοντα, τουτέστιν, ὁ πλοῦτος, ἐμπόδιον ἦσαν τοῦ ἀκολουθῆσαι, καλεῖται ταῦτα πωλῆσαι, καὶ δοῦναι πτωχοῖς. Φησὶν οὖν, Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι. Καὶ γὰρ ἀτελεῖς οἱ τὰς νομικὰς κατορθούνας ἐντολάς, ἐπεὶ καὶ αὐταὶ ἀτελεῖς, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν Ἰουδαίων. Ἐξεῖς δὲ θησαυρὸν, εἶπε, παραμυθούμενος τὴν φιλορημασίαν αὐτοῦ, καὶ ἐπαγγελλόμενος, ὅτι θησαυρίσει πάλιν. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ κρεῖττον ἐν οὐρανῷ γάρ. Θησαυρὸν δὲ ἐν οὐρανῷ λέγει τὴν ἀποκειμένην ἐκεῖ ταῖς ἀξίους ἀμοιβῆν τῶν κατορθωμάτων. Τὸ δὲ δεῦρο, ἀκολουθεῖ μοι, ὅτι τοῦ, Βάδιζε κατ' ἔχγου τῆς ἐμῆς πολιτείας, ἀκολουθεῖ ταῖς ἐμαῖς ἐντολαῖς. Τοῦτο γὰρ σοι λείπει, τὰ νομικὰ κατεπύσαντι.

Ἀκούσας — κτήματά πολλά. Ὅσον εἶχε πολλά, τοσούτον αὐτοῖς εἰδεδούλωτο. Καὶ γὰρ ἡ προσθήκη τοῦ πλοῦτου προσθήκην ποιῆ τῆς φιλαργυρίας. Γέγονεν οὖν αἰτία τῆς λύπης καὶ τῆς ἀπειθείας ἢ πολυκτημοσύνη.

Ὁ δὲ — οὐρανῶν. Εἰ δὲ πλοῦσιος δυσκόλω, πλεονέκτης οὐδ' ἄλλως· εἰ γὰρ ὁ μὴ διδοὺς τὰ ἑαυτοῦ κατακρίνεται, πολλῷ μᾶλλον, ὁ καὶ τὰ ἑτέρων ἀρπάξων.

Πάλιν — εἰσελθεῖν. Εἰπὼν τὸ πρῶτον δύσκολον, ἐπειτα λέγει τοῦτο καὶ ἀδύνατον, καὶ οὐχ ἀπλῶς ἀδύνατον, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀδύνατου ἀδυνατώτερον. Ἀδύνατον μὲν γὰρ τὴν κάμηλον, τὸ ζῶον, διὰ τρυπήματος βελόνης διελθεῖν (3), ἀδυνατώτερον δὲ τοῦτου ἐκείνου. Κατ' ἐπίτασιν δὲ ὁ λόγος, εἰς φόβον τῶν φιλαργύρων.

Τινὲς δὲ κάμηλον φασὶ σχοινίαν παχύτατον πλοῖου. Ταῦτα δὲ λέγων ὁ Χριστὸς, οὐ διαβάλλει τὸν πλοῦτον, ἀλλὰ τὸ δουλοῦσθαι τῷ πλούτῳ. Καλλίστον δὲ τὸ παράδειγμα. Καθάπερ γὰρ τὸ τρύπημα τῆς βελόνης οὐ χωρεῖ τὴν κάμηλον, διὰ τε τὴν ἄγαν ἑαυτοῦ στενωπότητα, καὶ διὰ τὸν ἄγαν ἐκείνης ὄγκον· οὕτω καὶ ἡ ὁδοῦ, ἢ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν, οὐ χωρεῖ τὸν πλοῦσιον, διὰ τε τὴν ἑαυτῆς στενωπότητα, καὶ διὰ τὸν τοῦτου ὄγκον. Προσάκει οὖν ὄγκον ἀποθέσθαι πάντα, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, καὶ λεπτυνθῆναι δι' ἐκουσίου πωρίας.

Ἀκούσαντες δὲ — σωθῆναι ; Ἐξηπλήσσαντο, ἐντὶ τοῦ, Ἐθροβούοντο. Πλὴν οὐχ ὑπὲρ ἑαυτῶν πένητες γὰρ ἦσαν· ἀλλ' ὑπὲρ τῶν πλουσίων. Ἠρέκοντο γὰρ σπλάγχχνα διδασκαλῶν ἀναλαβεῖν, καὶ ὑπεραγγεῖν τῆς ἀπωλείας τῶν ἀνθρώπων, λέγοντες, Τίς ἄρα τῶν πλουσίων δύναται σωθῆναι ;

A autem dixit : *Unum tibi deficit* ⁴⁵. Intuitus siquidem est illum mansuetum ; dilexit autem cum quasi vehementer salutem appetentem, quanquam avaritiæ tyrannide præpediebatur. Quid est autem quod deficit ? Ut sequatur eum. Audi ergo.

Vers. 21. *Ait — sequere me*. Quia ea quæ habebat, id est, divitiæ impedimento erant ne sequeretur, jubet hæc vendi, darique pauperibus. Dicit ergo : *Si vis perfectus esse* ; imperfecti enim sunt, qui sola legalia complent præcepta, quia et ipsa imperfecta erant propter Judæorum imbecillitatem. *Habebis autem thesaurum*, dixit consolans ejus avaritiam, ac promittens quod iterum thesaurum reconderet : nec id tantum, sed et melius, quia in cælo. Vocat autem thesaurum in cælo bonorum retributionem operum, quæ ibi his qui digni fuerint, reposita sunt. Quod autem addit : *Veni, sequere me*, tantumdem est ac si dicat : Gradere juxta vestigia meæ conversationis, sequere mea præcepta, hoc enim tibi deficit, qui legalia adimplesti.

Vers. 22. *Audito — nullas possessiones*. Quo plura habebat, eo magis servus eorum effectus erat ; additio siquidem divitiarum additionem facit avaritiæ. Opulentia itaque causa fuit tristitiæ et incredulitatis.

Vers. 23. *At — cælorum*. Quod si dives difficulter, avarus nullo modo. Si enim condemnatur qui non dat quæ sua sunt, multo amplius qui rapit aliena,

C Vers. 24. *Rursus — intrare*. Cum rem dixisset difficilem, hanc subjunxit impossibilem : nec simpliciter impossibilem, sed et impossibili magis impossibilem. Impossibile siquidem est camelum vivum transire per foramen acus : hoc autem impossibile est illud. Fertur autem hic sermo per exaggerationem ad avarorum terrorem.

Quidam autem camelum vocant funem navis crassiores. Verum hæc dicens Christus non vituperat divitias, sed servire divitiis. Est autem optimum exemplum. Nam sicut foramen acus non est capax cameli propter nimiam sui angustiam, et propter grandem illius molem ac tumorem : ita quoque via quæ ducit ad vitam non capit divitem propter sui angustiam, et propter hujus tumorem. Oportet ergo omnem tumorem repellere tumorem juxta Apostolum ⁴⁶, et attenuari per voluntariam paupertatem.

Vers. 25. *Cum autem audissent — salvus fieri* ? Exterriti sunt, id est turbati sunt, non tamen pro seipsis, cum pauperes essent, sed pro divitiibus. Cæperunt enim præceptorum assumere viscera, ac dolere plurimum pro perditione hominum dicentes *Quis ergo divitum potest salvus fieri* ?

⁴⁵ Luc. xviii, 22. ⁴⁶ Hebr. xiii, 1.

Variae lectiones et notæ.

(3) *Εἰσελθεῖν*. A.

Vers. 26. *Intuitus — possibilis*. Primum mihi A aspectu exterritam eorum mentem consolatus est. Deinde dixit : Apud homines divites, hoc saluum fieri, impossibile est : fortiter enim avaritiæ vinculis alligati sunt, factique impotentes, ut a seipsis solis hujusmodi tyrannide liberentur. Deus autem non solum salvare hos potest, sed etiam omne aliud potest. Salvabit ergo hos, si quod possunt studium adhibentes, ac divitias in pauperes evacuantes, ignemque cupiditatis divitiarium extinguentes, hunc invocaverint auxiliatorem ac libertatis assertorem.

Docuit ergo omnis hic sermo, quod avarum impossibile est saluum esse, nisi quod in se est afferat studium, ut dictum est, et Deum habeat adiutorem ad liberationem illius miserimæ affectionis. Aiunt autem quidam, quod si Deo omnia sunt possibilis, utique et facere malum Deo possibile est. Quibus nos dicimus, quod facere malum non est potentis, sed impotentis. Ideo etiam David peccata appellavit imbecillitates sive infirmitates dicens : *Multiplacæ sunt infirmitates eorum* 47. Et Paulus ait, *Cum nos essemus infirmi* 48, sive peccatores. Præterea et alio modo, juxta Gregorium Theologum, principium mali est negligere bonum : quomodo autem bonum negliget, qui est ipsa bonitas ?

Vers. 27. *Tunc — nobis* ? Quæ omnia, beate Petre ? An arundinem, rete, navim, artemque piscatoriam ? Utique, inquit, quæ et quanta habebam ; mea siquidem voluntas integra fuit. Cum ergo dixisset Salvator adolescenti : *Si vis perfectus esse, abi, vende quæ habes, et da pauperibus, habebisque thesaurum in cælo*, timuit Petrus sibi ac discipulis, quasi ipsi minus fecissent, quia non vendiderant quæ habebant, nec dederant pauperibus ; ideo etiam ait : Ecce nos non vendidimus, nec pauperibus dedimus, sed simpliciter omnia quæ habebamus reliquimus, et secuti sumus te ; quid ergo erit nobis retributionis ?

Vers. 28. *Jesus autem — Israel*. Regenerationem dicit nunc a mortuis resurrectionem, quasi iteratam vivificationem. Quid ergo ? sedebunt tunc apostoli et judicabunt ? Nequaquam. Solus enim Christus sedebit, et solus ipse judicabit. Sed per duodecim sedes innuit fruitionem sive requiem ac præcellentiam duodecim discipulorum, et regni sui communicationem. *Judicantes* autem dicit, hoc est, Condemnantes. Ait ergo : Fruemini tunc sive requiescitis, et præcelletis ac conregnabitis mihi, condemnantes Israelitas : non quod ipsi judicaturi sint, sed sicut vicesimo tertio capite dicebat Ninivitas ac reginam Austri condemnatos generationem illam, ita et hoc nunc condemnatos ait duodecim tribus Israel. Ideo enim non dicit gentes aut orbem, sed solos Israelitas suos contribules, suos oognatos. Condemnabant enim eos non quasi

Ἐμβλέψας — θύνατά. Πρῶτον ἡμέρων βλέμματι φρίττουσαν αὐτῶν τὴν διάνοιαν παρεγγόρησεν, εἶτα εἶπεν, ὅτι παρὰ ἀνθρώποις πλουσίοις τοῦτο, δηλαδὴ τὸ σωθῆναι, ἀδύνατόν ἐστι. Δεδεσμεμένοι γὰρ ἰσχυρῶς ταῖς σειραῖς τῆς φιλαργυρίας, ἀδυνατούσιν ἀπ' ἑαυτῶν μόνων ἐλευθερωθῆναι τῆς τοιαύτης τυραννίδος. Ὁ δὲ Θεὸς οὐ μόνον σῶσαι τούτους θύναται, ἀλλὰ καὶ πᾶν ἕτερον θύναται. Σῶσαι δὲ τούτους, ἴαν τὴν παρ' ἑαυτῶν σπουδὴν εἰσφέρωντες, καὶ κενούντες τὸν πλοῦτον εἰς πένητας, καὶ σθενύοντες τὸ πῦρ τῆς ἐπιθυμίας τῶν χρημάτων, ἐπικαλέσωνται καὶ τοῦτον ἐπίκουρον καὶ συλλήκτορα τῆς ἐλευθερίας.

Ἐδίδαξε τοίνυν ὁ σύμπαξ λόγος, ὅτι ἀδύνατον σωθῆναι φιλαργυρον, ἴαν μὴ τὴν παρ' ἑαυτοῦ σπουδὴν εἰσφέρων, ὡς εἴρηται, σχοιῆ καὶ τὸν Θεὸν βοηθὸν τῆς ἀπαλλαγῆς τοῦ τοιοῦτου χαλεπωτάτου πάθους. Φασὶ δὲ τινες, ὅτι ἴαν πάντα θύνατά τῷ Θεῷ, θύνατον ἄρα τῷ Θεῷ καὶ τὸ κακόν. Πρὸς οὗς λέγομεν, ὅτι τὸ κακόν οὐκ ἐστι θυνάμιος, ἀλλ' ἀδυναμίας. Διὸ καὶ ὁ Δαυὶδ τὰς ἀμαρτίας ἀσθενείας ἀνόμασεν, εἰπὼν, Ἐπληθύνθησαν αἱ ἀσθενεῖαι αὐτῶν. Καὶ ὁ Παῦλος δὲ φησιν, Ὅντων ἡμῶν ἄσθενῶν, ἦγον, ἀμαρτωλῶν. Καὶ ἑτέρως δὲ, κατὰ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον, ἀρχὴ τοῦ κακοῦ, τὸ ἀμελεῖσαι τοῦ ἀγαθοῦ. Πῶς δ' ἂν ἀμελήσῃ τοῦ ἀγαθοῦ ἢ αὐτοαγαθότης ;

Τότε — ἡμῖν ; Ποία πάντα, ὦ μακάριε Πέτρε ; τὸν κάλαμον, τὸ δίχτυον, τὸ πλοῖον, τὴν ἀλιευτικὴν ; Ναι, φησὶν, ἃ εἶχον, καὶ ὅσα εἶχον. Ἡ προαίρεσίς μου γὰρ ἐντέλής. Εἰπόντος οὖν τοῦ Σωτῆρος πρὸς τὸν νεανίσκον, Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὑπάγε, πώλησον σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δός πτωχοῖς, καὶ ἔξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ· ἐδεδίωκον ὁ Πέτρος περὶ τε ἑαυτοῦ καὶ περὶ τῶν μαθητῶν, ὡς ἠλαττωμένων, διὰ τὸ μὴ πωλῆσαι τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δοῦναι πτωχοῖς. Διὸ καὶ φησιν· Ἴδού ἡμεῖς οὐκ ἐπωλῆσαμεν, οὐτε μὴν ἰδώκαμεν πτωχοῖς, ἀλλ' ἀφῆκαμεν ἀπλῶς πάντα, ὅσα εἶχομεν, καὶ ἠκολοθησάμεν σοι· τί ἄρα ἔσται ἡμῖν εἰς ἀμοιβήν ;

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — Ἰσραήλ. Παλιγγενεσίαν λεγμὴν νῦν τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, ὡς παλινοζωίαν. Τί οὖν ; καθιθεοῦνται καὶ οἱ ἀποστόλοι τότε, καὶ κρινούσιν ; Οὐδαμῶς. Μόνος γὰρ ὁ Χριστὸς καθίσει, καὶ μόνος αὐτὸς κρινεῖ. Ἀλλὰ διὰ μὲν τῶν δώδεκα θρόνων παρεδίωκε τὴν τότε ἀνάστασιν, καὶ προτιμησὶν τῶν δώδεκα μαθητῶν, καὶ τὴν κοινωσίαν τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Κρίνοντες δὲ φησιν, ἀπὸ τοῦ, κατακρίνοντες. Εἶπεν οὖν, ὅτι Ἀναπαυθήσεσθε τότε, καὶ προτιμηθήσεσθε, καὶ συμβασιλεύσατέ μοι, κατακρίνοντες τοὺς Ἰσραηλίτας, οὐχ ὡς αὐτοὶ δικάζοντες, ἀλλ' ὡσπερ ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοὺς Νινευίτας ἔφησε καὶ τὴν βασιλείαν τοῦ Νότου κατακρίνειν τὴν γενεὰν ἐκείνην, οὕτω καὶ νῦν τοῦτους τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραήλ. Διὰ τοῦτο γὰρ οὐκ εἶπε τὰ ἔθνη, οὐδὲ τὴν οἰκουμένην, ἀλλὰ ῥόνους τοὺς Ἰσραηλίτας, τοὺς ὁμοφύλους, τοὺς συγγενεῖς. Κα-

47 Psal. xv, . 48 Rom. v, 6.

κατακρινουσι γὰρ αὐτούς, οὐχ ὡς δικάζοντες, ὡς ἐ-
 ράκαμεν, ἀλλ' ὡς τοῦ δικάζοντος ἀπὸ τῆς τούτων
 πίστεως καταδικάζοντος αὐτούς, ὅτι τοῖς αὐτοῖς
 ἐπιστρέψαν οὗτοι τε κακίνοι νόμοις καὶ ἤθεσι,
 καὶ ὁμοίως οὗτοι μὲν ἐπίστευσαν, ἐκείνοι δὲ ἠπί-
 στησαν.

Τί δέ; καὶ ὁ Ἰουδας θρόνον ἔξει, καὶ κατακρινεῖ;
 Οὐχί. Κοινὴ μὲν γὰρ ἡ ἐπαγγελία πρὸς τοὺς δώδεκα
 μαθητὰς ἵνα μὴδ' ἐν ταύτῃ τῶν ἄλλων ὁ Ἰουδας
 ἐλαττωθῆι. φαυλότατι δὲ ψυχῆς αὐτὸς ἑαυτὸν ταύτης
 ἰσπεστέρησεν. Ἔστι γὰρ νόμος τοῦ Θεοῦ παρὰ Ἰε-
 ρεμίου πρὸς Ἰουδαίους ἐκφραθέντις, καὶ λέγων·
 Ἐάν ἐπιστρέψῃ τὸ ἔθνος ἐκεῖνο ἀπὸ τῶν
 κακῶν αὐτῶν, μετανοήσω καγὼ ἀπὸ τῶν κα-
 κῶν, ὡς ἰλογοσάμην ποιῆσαι αὐτοῖς. Εἶτα, καὶ
 ἑὰς ποιήσωσι τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν μου, τοῦ μὴ
 ἀκούειν τῆς φωνῆς μου, μετανοήσω καγὼ περὶ
 τῶν ἀγαθῶν, ὡς ἐλάλινα τοῦ ποιῆσαι αὐτοῖς. Τί
 οὖν φησιν οὗτος ὁ νόμος; ὅτι Ἐάν ἀπειλήσω κακῶ-
 σαί σε, καὶ διορθωθῆς, λύσεις μου τὴν ψῆφον· καὶ
 ἑὰς ὑπόσχωμαι σοι ἀγαθὰ, καὶ ῥαθυμῆσης, λύσεις
 μου τὴν ἐπαγγελίαν. Σὺ γὰρ αἴτιος, ἀνάξις ταύτης
 γενόμενος. Μπῶνοιον γὰρ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὴν ἐναλ-
 λαγὴν τοῦ σκοποῦ νοοῦμεν, ἧς αἴτιοι πάντως ἡμεῖς.
 Χρὴ δὲ γινώσκωμεν, ὅτι τοῖς δώδεκα μαθηταῖς συνα-
 ριθμῆται καὶ τοὺς ὑστερον ἀντιυσαχθέντας εἰς τὸν
 χορὸν τῶν δώδεκα μαθητῶν, ὡς τὴν αὐτὴν καὶ πίστιν
 καὶ διακονίαν ἀναδείξασθαι μέλλοντας.

Καὶ — κληρονομήσει. Ὑμῖν μὲν τοῖς δώδεκα
 γενήσεται, καθὼς εἶρηκα, καὶ τοῖς ἄλλοις δὲ πᾶσι,
 τοῖς πιστεύουσιν, ἴσται τάδε καὶ τάδε. Ματθαῖος μὲν
 οὖν εἶπεν, ἔσκεν τοῦ ὀνόματός μου, ἀντὶ τοῦ,
 δὲ ἱμὶ. Μάρκος δὲ προσέθηκεν, ὅτι καὶ τοῦ
 Εὐαγγελίου, τουτίστι, καὶ διὰ τὸ κήρυγμα. Λουκᾶς
 δὲ φησιν, ὅτι ἕνεκεν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ,
 ἤθουν, διὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα τύχῃ ταύ-
 της. Ὡσπερ δὲ, ὅταν εἴπην, Ὁ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν
 αὐτοῦ ἕνεκεν ἑμοῦ, εὐρήσει αὐτὴν, οὐ τοῦτο εἶπεν,
 ἵνα ἀπαυρῶμεν ἑαυτούς, ἀλλ' ἵνα καὶ αὐτῆς τῆς
 ψυχῆς ἡμῶν προτιμῶμεν τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν·
 οὕτω καὶ νῦν λέγων, Ὅς ἀφῆκε γυναῖκα, οὐχ ἵνα
 διασπῶμεν ἀπλῶς τοὺς γάμους, τοῦτο φησιν, ἀλλ'
 ἵνα καὶ αὐτῆς τῆς συζύγου προτιμῶμεν καὶ αὐτὸν,
 καὶ τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.
 Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ πάσης ἄλλης συγγενείας καὶ
 οἰκειότητος.

Μάρκος δὲ καὶ Λουκᾶς φανερώτερον περὶ τούτων
 ἐχθίμενοι, τὴν ἑκατονταπλασίονα ἀμοιβὴν τῷ
 καιρῷ τούτῳ ἀποκαληρώσθαι φασιν, ἤθουν, τῷ νῦν
 αἰῶνι· τὴν δὲ αἰώνιον ζωὴν, τῷ ἐρχομένῳ, εἴθουν,
 τῷ μέλλοντι. Ἐκατονταπλασίονα δὲ, ἀντὶ τοῦ,
 πολλαπλασίονα. Οὕτω γὰρ (4) εἶπεν ὁ Λουκᾶς. Ἀλλὰ
 πῶς ὡς τις λάβοι τὴν πολλαπλασίονα ταύτην ἀμοι-
 βὴν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι; Πῶς; Ἰς ἐλαβον οἱ ἀπόστολοι

A judicantes, sed quia is qui judicabit, a fide horum
 sit condemnaturus illos. Siquidem cum eisdem
 moribus ac legibus et hi et illi sint enutriti, hi
 tamen crediderunt, illi vero credere noluerunt.

Quid ergo? Judasne etiam sedem habebit et
 condemnabit? Nequaquam. Communis enim facta
 est promissio ad duodecim discipulos, ne per
 hanc Judas in ullo cæteris deterior haberetur;
 ipse vero animæ pravitate seipsum hac privavit.
 Est enim Dei lex a Jeremia promulgata ad Ju-
 dæos, quæ dicit: *Si conversa fuerit gens illa ab*
iniquitatibus suis, pœnitēbit et me malorum quæ
cogitaveram facere illis. Deinde ait: *Et si fecerint*
malum coram me, ut non audiant vocem meam, pœ-
nitēbit et me de bonis quæ decreveram facere illis 49.
 Quid ergo ait ista lex? Si comminatus fuero
 ut faciam tibi malum, et tu corrigaris, solves
 meam sententiam: et si promisero tibi bona, et
 ignaviter egeris, solves meam promissionem:
 tua enim causa factus es ea indignus. Pœnitentiam
 ergo in Deo intelligimus propositi mutatio-
 nem, cujus nos omnino causa sumus. Scire
 autem oportet, quod discipulis connumerat eos
 qui postmodum in chorum duodecim discipulorum
 subingressuri sunt utpote eamdem fidem idem-
 que ministerium suscepturi.

Vers: 29. *Et — hæreditate accipiet.* Vobis qui-
 dem duodecim contingent quæ dixi, cæteris vero
 credentibus erunt hæc ista. Matthæus itaque
 dixit: *Propter nomen meum*, id est, propter me.
 Marcus autem addidit: *Et propter evangelium* 50.
 hoc est propter prædicationem. Lucas vero ait:
Propter regnum Dei 51, ut scilicet illud consequatur.
 Quemadmodum autem quando dicebat: *Qui*
perdidit animam suam mea causa, inveniet eam,
 non hoc dicebat. ut nosipsos interimamus, sed ut
 ipsi etiam animæ nostræ, fidem quæ in ipsum
 est præponamus, ita et nunc dicens: *Qui relique-*
rit uxorem, non hoc dixit, ut nuptias penitus
 dividat, sed ut ipsi quoque conjugii præponamus
 et ipsum et Evangelium et regnum Dei. Hoc
 autem et in omni alia cognatione et familiaritate
 dicendum est.

D Marcus præterea et Lucas manifestius de his
 recitantes, centuplam retributionem hoc tempore
 rependi dicunt, in hoc videlicet sæculo, vitam
 autem æternam venturo sive futuro 52, Cen-
 tupla vero, hoc est, varie multiplicata, aut mul-
 to plura, sicut dixit Lucas. Sed quomodo varie
 multiplicatam accipiet quis hanc retributionem
 in præsentī sæculo? Quomodo? Sicut acceperunt

49 Jerem. xviii, 8, 10. 50 Marc. x, 29. 51 Luc. xviii, 29. 52 Marc. x, 30. Luc. xviii, 30.

Varia lectiones et notæ.

(4) Ἄν addit B.

apostoli et martyres cæterique omnes justi. Vide enim quod omnium fidelium domos sibi habebant apertas. Fratres etiam et sorores paraverunt omnes sanctos et sanctas; patres vero omnes ipsos colentes, ipsorumque curam habentes, ac erga ipsos compassionis affectu tactos; nam hæc sunt propria patris; matres quoque omnes pari modo se habentes; uxores vero omnes ministrantes, subservientes ac curantes eos, hæc siquidem uxoris sunt opera; filios præterea, omnes discipulos. Ad hæc omnes fidelium agros in sua potestate habebant: quodque omnium est maxime admirabile, omnia hæc habebant cum persecutionibus, prout addidit Marcus ³³, hoc est a fidei inimicis persecutionem sustinentes. Potest etiam esse multiplicatio, gratia sanitatum, aut prophetia, aut aliud quippiam simile.

Vers. 30. *Multi — primi.* Multi qui hic videntur primi, erunt ibi postremi. Hoc autem et simpliciter de omnibus dictum est, ut nunquam hi qui præponuntur in vita, extollantur; neque qui hic despiciuntur, animum despondeant; et præcipue ad Pharisæos eisque similes sermo refertur, qui primatus totis vindicabant viribus. Quia vero non omnes eo tempore credebant, sed alii quidem prius, alii vero postea, ponit parabolam quæ posteriores consoletur animæque injiciat alacritatem, quam totam pariter necesse est primum accipere, (nn) ita exposcente ejus enarratione, et demum ea quæ videbantur similiter (oo) de ea dicere: quanquam enim longiuscula sit, apta tamen est ut facile capi possit,

CAP. XLII. De mercede conductis operariis.

Cap. XX. Vers. 1. *Simile* — Vers. in rebus meis? Hujus omnis parabolæ solum exponenda sunt quæ opportuna videntur, veluti monet Chrysostomus; cætera vero non sunt curiose scrutanda, sicut vicesimo quarto capite prædiximus. In hac enim regnum cælorum intelligitur ipse Christus, sicut in parabolis frequenter diximus. Vineæ autem ejus evangelicæ ipsius præcepta sunt. Operarii vero hujusmodi vineæ, homines operatores talium præceptorum. Tempus operationis, præsens vita Diluculum vero, hora tertia, sexta, nona, et undecima, variæ hominum ætates quibus ad fidem veniunt, et probi facti Deo placent. Diluculum siquidem, sive prima hora, ætas est eorum qui ab

³³ Marc. x, 30.

A και οι μάρτυρες και οι δίκαιοι άπαντες. Όρα γάρ, ότι πάσας τὰς πάντων τῶν πιστῶν οἰκίας ἔσχον ἀναπεπταμένας αὐτοῖς, και ἀδελφους μὲν και ἀδελφὰς ἐκτίθειντο πάντας τοὺς ἁγίους και πάσας τὰς ἁγίας, πατέρας δὲ πάντας τοὺς στήργοντας και φροντίζοντας και σπλαγχνιζομένους ἐπ' αὐτοῖς· ταῦτα γάρ ἴδια πατρὸς· μητέρας δὲ, πάσας τὰς ὁμοίως ἔχούσας· γυναῖκας δὲ πάσας τὰς διακονούσας και ὑπηρετούσας και ἐπιμελομένας αὐτῶν· ταῦτα γάρ ἔργα γυναικεί· τέκνα δὲ πάντας τοὺς μαθητάς. Ἄλλα και πάντας τοὺς ἀγρούς τῶν πιστῶν εἶχον εἰς ἔξουσίαν. Και τὸ παραδοξότατον, πάντα ταῦτα ἔσχον μετὰ διωγμῶν, ὡς ὁ Μάρκος προσέθηκεν· ὁ ἴσθι, διακόμονται παρὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως. Εἴη δ' ἂν πολλαπλασίῳ ἀμοιβῇ, και ἡ χάρις τῶν ἱερῶτων, ἢ τοῦ προβλέπειν τὸ μέλλον, ἢ τοιούτου τινός.

Πολλοὶ — πρώτοι. Πολλοὶ πρώτοι δοκοῦντες ἐν τῷ παρόντι βίῳ, ἔσονται ἔσχατοι κατὰ τὸν μέλλοντα, και θοῦναντιόν, ἔσχατοι δοκοῦντες ἐνταῦθα, ἔσονται πρώτοι ἐκεῖ. Τοῦτο δὲ εἴρηται μὲν και περὶ πάντων ἀπλῶς, ἵνα μήτε οἱ κατὰ τὸν παρόντα βίον προτιμώμενοι ἐπαίρωνται, μήτε οἱ ἐνταῦθα καταφρονούμενοι ἀθυμῶσι· μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς Φαρισαίους, και τοὺς τοιούτους, ὁ λόγος ἀποτίεται, (5) τῶν πρωτίτων ἰσχυρῶς ἀντιποιοιούμενους. Ἐπεὶ δὲ οὐ πάντες κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον πιστεύουσιν, ἀλλ' οἱ μὲν πρώτων, οἱ δὲ ὕστερον, τίθησι παραβολὴν παραμυθουμένην τοὺς ὕστερούς, και προθυμίαν αὐτοῖς ἐμβάλλουσαν, ἢν ὁμοῦ πᾶσαν ἀναγκαῖον ἐκτίθειν πρώτων, οὕτως ἀπαιτούσης τῆς ἐξηγήσεως αὐτῆς· εἴτα λοιπὸν ὁμοῦ και τὰ δοκούντα περὶ ταύτης εἰπεῖν. Εἰ γάρ και μακρὰ τίς ἔσθι, ἀλλ' εὐληπτος πέφυκεν.

ΚΕΦ. ΜΒ. Περί τῶν μισθουμένων ἔργατῶν. Ὁμοία — ἐν τοῖς ἑμοῖς; Τῆς ὅλης ταύτης παραβολῆς τὰ καιρία μόνον ἐρμηνευτέον, ὡς ὁ Χρυσόστομος (8) ἐπιτρέπει, τᾶλλα δ' οὐ περιεγραστέον, ὡς και ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ προδιελάθεσθαι. Νοεῖται γάρ ἐν ταύτῃ βασιλείᾳ μὲν τῶν οὐρανῶν αὐτός ὁ Χριστός, καθὼς πολλοῦ τῶν παραβολῶν εἰρήκαμεν· ἀμπελῶν δὲ αὐτοῦ, αἱ εὐαγγελικαὶ ἐντολαὶ αὐτοῦ· ἔργαται δὲ τοῦ τοιούτου ἀμπελῶνος οἱ ἔργαται τῶν τοιούτων ἐντολῶν ἀνθρωποι· κατὰ δὲ τῆς ἐργασίας, ὁ παρῶν βίος· πρῶτὸ δὲ και τρίτη ὥρα και ἕκτη και ἑνάτη και ἑνδεκάτη, αἱ διάφοροι τῶν ἀνθρώπων ἡλικίαι, καθ' ἃς τῇ πίστει προσέχονται, και εὐδοκίμοισι. Πρῶτὸ μὲν γάρ, ἔσθι, πρώτη ὥρα, ἢ ἡλικία τῶν νεπιόθεν κληθέντων εἰς τὰς με-

Variæ lectiones et notæ

(5) Scribendum videtur, τοὺς τῶν.
(8) Hoc loco pro κλειύαι. Explicat hæc Chrysost. t. VII, p. 638. Locum autem Euthymius potis-

simum respicit ibid.: Οὐ χρὴ πάντα τὰ ἐν ταῖς παραβολαῖς κ. τ. λ.

(nn) Accipere. Ponere, recensere. Nescio quid egerit Henenienus loco ἐκτίθειν. Forte ἐκδέχσθαι.

Poterat etiam dicere θέσθαι.
(oo) Similiter. Simul, uno loco, non per partes.

θείας ἐπιτολής· τρίτη δὲ ὥρα. ἡ ἡλικία τῶν ἐφήδων· ἕκτη δὲ, ἡ τῶν ἀνδρῶν· ἑνάτη δὲ, ἡ τῶν γερόντων· ἐνδεκάτη δὲ, ἡ τῶν βαθυγερόντων, εἴτουν, τῶν ἐχόντων βραχὺ λείψανον χρόνου ζωῆς ὑπολειμμένον.

Ἐξῆλθεν οὖν ὁ Χριστὸς εἰς τὴν οἰκουμένην, τοῦτο μὲν, δι' αὐτοῦ, τοῦτο δὲ, διὰ τῶν ἀποστόλων, καὶ διὰ τῶν μετ' αὐτοῦ διδασκάλων, μισθώσασθαι ἐργάτας εἰς τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ, τὸν καρποφοροῦντα βότρυας ἀριτῶν, εὐφρακίοντας τὸν οἰκοδοσπότην, τὸν τῆς οἰκουμένης Δισπότην. Εἰκότως δὲ εἶπε, μισθώσασθαι, μισθὸς γὰρ ἀπόκειται τοῖς ἐργάταις τῶν ἐπιτολῶν, ἡ ἐκάστου σωτηρία. Ταύτην γὰρ νοοῦμεν θαλάριον. Πλάττει δὲ τοὺς πρώτους ἡ παραβολὴ γογγύζοντες, καὶ ἐπιστοιμιζομένους, οὐχ ὅτι ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν ἔσται φθόνος· εἰ γὰρ ἔνταῦθα ὄντες οἱ δίκαιοι τὰς αἰνῶν ψυχὰς ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων τιθέσκει, πολλῶ μᾶλλον ἐκεῖ τούτους βλέποντες σωζομένους χαίρουσιν. ἄλλ' ὁ τοιοῦτος ἐσχημάτισται γογγυσμὸς, καὶ ἡ ἐπιστοιμία, εἰ, ἔμψατον μόνον τῆς τοῦ Θεοῦ περὶ τοὺς ἐσχατοὺς προσερχομένους φιλοanthρωπίας, ἵνα θαρῶσιν, ὡς οὐδὲν ἐμποδίζουσης τῆς ὑπερῆσσης, ἵαν εἰς τὸ ἐξῆς ἐργαζονται.

Καὶ ἡμεῖς γὰρ, ὅταν τινὰ πολλῆς ἀξιώσωμεν τιμῆς, εἴτα βουληθῶμεν ἐμφῆσαι τὴν ταύτης ὑπερβολὴν, εἰσθαμεν λέγειν, ὅτι ὁ θεὸς ἐτόγγυσε διὰ τὴν τοσαύτην τιμὴν. Τοῦτο δὲ λέγομεν, οὐκ ἐκείνον διαβάλλομεν, ἀλλὰ τοῦτον διεγείροντες εἰς εὐχαριστίαν.

Διατί δὲ οὐχ ὁμοῦ πάντας ἐκάλεσεν εἰς τὸν ἀμπελῶνα; Διότι οὐχ ὁμοῦ πάντας ἔβρεν. Ἀδύνατον γὰρ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, ὡς προειρήκαμεν, καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ἡλικίαν πάντας προσελθεῖν. Τότε δὲ εὐρίσκει ἕκαστον, ὅταν οὗτος ὑπακούεται μῆλη. φησὶ γὰρ ὁ Παῦλος, Ὅτι δὲ εὐδόκησεν ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρὸς μου· τότε δὲ εὐδόκησεν, ὅτε οὗτος ἐμίλλεν ὑπακούειν. Ἡ μὲν οὖν παραβολὴ διδάσκει, τοὺς ἐν ἐσχάτῳ γῆρα προσερχομένους μὴ ἀπογινώσκουσιν, ἀλλὰ γινώσκουσιν. ὅτι δυνατόν ἐστι ἐν βραχείᾳ σπουδῇ σωθῆναι. Τοῦτο γὰρ ὁ ταύτης σκοπός. Κρῆ δὲ ἡμᾶς τὸν σκοπὸν μόνον αὐτῆς δραπεψαμένους, τὰλλα μὴ πολυπραγμονεῖν. Τὰλλα γὰρ πάντα διὰ τὸν σκοπὸν συντεθέντα, ἵνα πιθανὸς γίνηται. καὶ οὐκ ἀκίνδυνον τὸ καὶ περὶ τούτων ζητεῖν, ὡς ὁ Κρυστότομος ἐν τῷ (7) Περὶ παραβολῶν κεφαλαίῳ παραδέδεικται.

[Νοοῦτο (8) δ' ἂν βάρος καὶ καύσων τῆς ἡμέρας τὸ βῆρος; τῶν πειρασμῶν καὶ τὸ πῦρ τῶν ἀτιθέστων ἔδοντων καὶ ἀγρίων παθῶν, ἀπὲρ ἐβάστασαν, εἴτουν ὑπέρβαινον, μὴ ἐνδόντες αὐτοῖς,]

⁵⁴ Galat. 1, 15.

Variaë lectiones et notæ

(7) Multitudo de his præcipit Chrysostomus. Sed Euthymius, ut videtur, in mente habuit, t. VII, p.

(pp) Scopo adepto. Solum ejus scopum consecutos. Forte etiam pro δραπεψαμένους aliud invenit vocabulum. Certe equidem non memini alibi legere

A infantia vocati sunt ad dicta præcepta. Tertia autem hora, ætas ephëborum. Sexta vero, virorum. Nona, senum; et undecima, decrepitorum, quibus breve est reliquum vitæ tempus.

Exiit ergo Christus in mundum, tum per seipsum tum per apostolos, eosque præceptores qui illos secuti sunt, ut mercede conduceret operarios in vineam suam, quæ botros fructificat virtutum, lætificantes patremfamilias, qui Dominus est universi. Merito autem dixit, *ut mercede conduceret*: merces enim reposita est præceptorum operariis puta cunjusque salus: hanc enim intelligimus esse denarium. Effingit autem parabola primos murmurantes, impositumque illis silentium: non quod in regno cælorum futura sit invidia; nam si hic adhuc viventes justis suas animas pro hominibus ponunt, multo magis ibi, videntes eos salvos esse, gaudent. Sed tale figuratum est murmur, impositumque silentium, ad solam demonstrationem divinæ benignitatis erga eos qui postremi veniunt, ut confidant quod nihil illis oberit postremos venisse, si deinceps operati fuerint.

Et nos siquidem ubi aliquem multo dignati fuimus honore, et postmodum voluerimus hujusmodi magnitudinem demonstrare, solemus dicere quod quidam ob tantum honorem murmurabant. Hoc autem dicimus non illum reprehendentes, sed hunc ad gratiarum actionem excitantes.

Quare autem non omnes simul vocavit ad vineam? Quia non simul omnes invenit; impossibile enim erat eodem tempore, ut prædiximus, eademque ætate omnes accedere. Tunc autem unumquemque invenit, cum ille obediens efficitur. Ait enim Paulus: *Ubi vero beneplacuit ei, ut me separaret ab utero matris meæ*⁵⁴. Nunc autem beneplacuit, quando hic obedivit. Docet itaque parabola, ne eos qui extrema senectute accedunt reprobemus, sed sciamus quod possibile sit brevi etiam studio ac diligentia salvari. Hic siquidem scopus ejus est. Oportet autem nos, solo ipsius scopo adepti (pp), cætera non magnipendere: reliqua enim omnia propter finale intentum composita sunt, ut facilius excipiantur; neque periculo vacat, etiam illa scrutari, veluti tradit Chrysostomus capite de parabolis.

† Intelligi potest pondus et æstus diei, gravitas tentationum, et ignis indomitæ voluptatum ac ferocium affectionum quas portaverunt sive sustinuerunt, ne ab eis vincerentur.

487.

(8) Inclusa codex uterque habet in margine.

σκοπὸν δραπεσθαι. In mentem veniebat, etsi non satis probatur, δραξαμένους, quod tamen frequentius genitivum quam accusativum habet.

Vers. 13. *Si — sum.* Quod, pro *sed*, hic sumitur. Ait enim: Si oculus tuus invidus est, atqui ego bonus sum, servans et te et illum. Tu vero ne ex hoc turberis quasi æqualia dentur bravia his qui a prima ætate usque ad finem evangelica servaverunt præcepta, et his qui in postrema ætate acquieverunt. Solum enim docuit parabola quod æqualiter salvi fiunt, non quod etiam æqualiter glorificentur, salus siquidem est non perire, gloria vero consequi bravia quæ varia sunt juxta proportionem data his qui servantur.

Vers. 16. *Sic — novissimi.* Non hoc ex parabola conclusit; nam impertinens est. Ibi enim primi æquales sunt postremi, hic autem postremi dicuntur primi. Sed alius est hic sermo, docens quod sicut illud accidit, ut qui a prima ætate operati sunt, æqualem accipiant mercedem his qui in postrema acquieverunt, ita sane et hoc contingit, ut novissimi appareant primi, et primi novissimi. Possunt autem hi esse Christiani et Judæi; aut fidelium quidam in principiis negligentes, postmodum vero serio operam dantes; quidam autem in principiis diligentes, postmodum vero negligentes; neque enim in fide solum, sed in vita quoque fiunt hujusmodi transitus.

Vers. 16. *Multi — electi.* Multi quidem ad fidem vocati sunt, pauci vero acquiescunt.

Vers. 17. *Et — Vers. 19. crucifigatur.* Ascendens jam ad Passionem rursum prædicat discipulis quæ futurum est ut ipsi contingant, ut crebro illis prædicando auferat vehementem eorum tristitiam. Seorsim autem de his disserit illis, siquidem non multos hæc scire oportebat ne offenderentur. Nam si hæc audientes discipuli turbabantur, multo magis turbæ.

Cur ergo non dictum est de his et ad turbas? Dictum est quidem, sed non manifeste: *Sic erit, inquit, Filius hominis in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus*⁸³; et alibi similia illis obscure dicebat, sicut in sequentibus inveniemus. Verum cum hæc non intelligerent, quare omnino ea dicebat illis? Ut cum postmodum ea cognoscerent, scirent quod quæ passurus erat præcognoverat, et voluntarie ad passionem venerat.

Sed neque discipulis principio particulariter de his locutus est, sed primum quidem obscure, deinde manifestius. Nunc vero cum tandem Passionis opinione exercitati sunt, etiam alia particularius addit, quod tradent eum gentibus sive militibus

⁸³ Matth. xii, 40.

Ei — εἰμι; Τὸ ὅτι, ἀντὶ τοῦ, (9) ἀλλὰ. Λέγει γὰρ, ὅτι Ἐγὼ ὁ ὀφθαλμὸς σου βίασκαιὸς ἔσται, ἀλλ' οὐν ἐγὼ ἀγαθὸς εἰμι, σώζων μὲν καὶ σὲ, σώζων δὲ καὶ τοῦτον. Σὺ δὲ μὴ θορυβηθῆς ἐντεῦθεν, ὡς Ἰσων βραβεῖων παρεχόμενον καὶ τοῖς ἐκ πρώτης ἡλικίας, ἄχρι τέλους ἐργασαμένοις τὰς εὐαγγελικὰς ἐπιτολάς, καὶ τοῖς ἐν ἐσχάτῳ γὰρ εὐαρεστήσαντο. Ἡ παραβολὴ γὰρ μόνον ἐδίδαξεν, ὅτι ἐπίσης σώζονται, οὐ μὲν ὅτι καὶ ἐπίσης δοξάζονται. Σωτηρία μὲν γὰρ, τὸ μὴ ἀπολίεσθαι· δοξα δὲ, τὸ τυχεῖν βραβεῖων, ἃ διαφέρῃ εἰσι κατὰ ἀναλογίαν δεδομένα τοῖς σωζομένοις.

Οὕτως — ἐσχατοί. Οὐκ ἐκ τῆς παραβολῆς τοῦτο συνεπέρανεν· ἀνοίκισον γὰρ· διότι ἐκεῖ μὲν ἴσοι (10) τοῖς πρώτοις οἱ ἐσχατοί ἐνταῦθα δὲ οἱ ἐσχατοί πρώτοι. ἀλλ' ἕτερος οὗτος ὁ λόγος, διδασκων, ὅτι ὡσπερ ἐκεῖνο γίνεται, τὸ τοῖς ἐκ πρώτης ἡλικίας ἐργασαμένοις ἴσον μισθὸν λαβεῖν τοῖς ἐν ἐσχάτῳ γὰρ εὐαρεστήσαντας, οὕτως ἄρα καὶ τοῦτο γίνεται, τὸ τοῖς ἐσχάτους πρώτους φαῖναι, καὶ τοῖς πρώτους ἐσχατούς. Εἶναι δ' ἂν οἱ τε Χριστιανοί, καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ τῶν πιστῶν οἱ ἐξ ἀρχῆς μὲν ἀμελήσαντες, ὑστερον δὲ σπουδάσαντες, καὶ οἱ ἐν ἀρχῇ μὲν σπουδάσαντες, ὑστερον δὲ ἀμελήσαντες. Οὐ γὰρ ἐπὶ πίστει μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ βίῳ αἱ τοιαῦτα (11) μεταβολαί.

Πολλοί — ἐκλεκτοί. Πολλοὶ μὲν, οἱ καλούμενοι εἰς τὴν πίστιν· ὀλίγοι δὲ, οἱ εὐαρεστοῦντες.

Καὶ — σταυρώσαι. Ἀνερχόμενος ἐπὶ τὸ Πάθος ἤδη, πάλιν προλέγει τοῖς μαθηταῖς τὰ μέλλοντα αὐτῷ συμβαίνειν, ἐν τῷ πυκνῶς ταῦτα προλέγειν τὸ πολὺ τῆς λύπης αὐτῶν ὑποτεταμένοις. Κατιδέσθαι δὲ αὐτοῖς περὶ τούτων (12) διαλέγεται, διότι οὐκ ἴδεν ταῦτα μαθεῖν τοὺς πολλοὺς, ἵνα μὴ σκανδαλισθῶσιν. Εἰ γὰρ οἱ μαθηταὶ ταῦτα ἀκούοντες ἐθροβεύοντο, πολλῶ μᾶλλον οἱ ὄχλοι.

Τί οὖν οὐκ ἐλέχθη περὶ τούτων καὶ πρὸς τοὺς πολλοὺς; Ἐλέχθη μὲν, ἀλλ' οὐχ οὕτω σαφῶς. Οὕτω γὰρ φησιν, ἔσται καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας. Καὶ ἀλλαγῆ δὲ τοιαῦτα πρὸς αὐτοὺς εἶπε ἀσαφῶς, ὡς προϊόντες εὐρήσομεν. Καὶ ἐπεὶ οὐ συνείσαν αὐτὰ, διατι ὄλωσ ταῦτα πρὸς αὐτοὺς ἔλεγον; Ἴνα μετὰ ταῦτα μαθόντες αὐτὰ γνῶσιν, ὅτι προγνωσκῶν, ἃ παθεῖν ἔμελλον, ἐκὼν ἦλθεν εἰς τὸ παθεῖν.

Ἀλλὰ καὶ τοῖς μαθηταῖς οὐκ ἐξ ἀρχῆς λεπτομερῶς εἶπε περὶ τούτων, ἀλλὰ πρώτον μὲν ἀπρότερον, εἶτα φανερώτερον. Νῦν δὲ, ὅτε λοιπὸν ἐνεγμνάσθησαν τῇ προσδοκίᾳ τοῦ Πάθους, λεπτομερέστερον καὶ τὰ ἄλλα προστίθειν, ὅτι καὶ παραδει-

Variae lectiones et notæ.

(9) Hanc interpretationem peperit lectio *ei*, loco η . Eam invexit Chrysost. t. VII, p. 637, 638 qui tamen istud *ei* — ὅτι prudenter, ut solet, non attingit. Et et η est mera confusio vocalium. Ex interprete Latino nihil colligi potest. Nam is recte poterat reddere η per *an*. Cæterum, etiamsi probetur *ei*, tamen nulla est necessitas *ὅτι* explicandi per ἀλλὰ.

Modo post *ἐμοῖς* deleatur interrogandi nota.

(10) ἴσοι. Ita sæpe variant codd. mss. in hoc vocabulo.

(11) Ac si μεταβάσει legerit Hentzenius.

(12) Τούτου, A. Mox idem omittit τοὺς ἀπὸ πολλοῦς.

σουσιω αὐτὸν τοῖς ἔθνεσιν, ἄγουν, τοῖς ἐκ Ῥώμης Ἰεροσολύμοις Πιλάτου, καὶ ὅτι ἐμπαιξουσιν οὗτος αὐτῷ, καὶ μαστῖγώσουσιν καὶ σταυρώσουσιν.

Καὶ — ἀναστήσεται. Εἰπὼν τὰ λυπούντα, λέγει καὶ τὸ παραμυθούμενον, ἵνα ὅταν ἴδωσιν ἐκεῖνα, προσδακῆσωσι καὶ τοῦτο. Λουκάς δὲ φησιν, εἰπεῖν πρὸς αὐτοὺς τὸν Χριστὸν, ὅτι Καὶ τελεσθήσεται πάντα τὰ γεγραμμένα διὰ τῶν προφητῶν τῷ Υἱῷ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ, ὅτι αὐτοὶ οὐδὲν τούτων συνῆκαν. Οἱ μὲν γὰρ προφῆται λεπτομερῶς περὶ πάντων αὐτοῦ τῶν παθημάτων προείπον, καὶ εἰ μὴ πολὺν ἔμελλον ἀποτινῆν λόγον, πάσας αὖν παρεθέμην τὰς περὶ τούτων προφητείας. Οἱ δὲ μαθηταὶ οὐδὲν τούτων, τῶν γεγραμμένων δηλονότι διὰ τῶν προφητῶν, συνῆκαν τότε. Ἀλλὰ καὶ ἦν, ὡς (13) ὁ αὐτὸς ἔφη Λουκάς, τὸ ῥῆμα τοῦτο κειρυμμένον ἀπ' αὐτῶν, ἄγουν, ἀγνωστοῦμενον, λέγω δὲ, τὸ Καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστήσεται, καὶ οὐκ ἐβίωσκον τὰ λεγόμενα περὶ αὐτοῦ, καθὼς εἰρήκαμεν καὶ ἐν τῷ τέλει τοῦ τριακαστοῦ πέμπτου κεφαλαίου.

Προσθήσει δὲ καὶ ἑτέραν αἰτίαν τῆς τοιαύτης ἄγνοιας ὁ Χρυσόστομος (14), ὅτι περὶ ἄλλου μὲν ὑφ' ἑτέρου ἀναστάντος καὶ ἤκουσαν, καὶ εἶδον· περὶ νεκροῦ δὲ ἀναστήσαντος ἑαυτὸν οὔτε ἤκουσαν, οὔτε εἶδον. Ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ μέλλειν ἀκαιρῆσθαι τὸν Χριστὸν, ὅτι μὲν ἀπέβλεπον εἰς τὰς ἰσθμιαστικὰς αὐτοῦ ἐνεργείας, ἐπίστευον τούτο, καὶ ἐλυπύντο· ὅτε δὲ τὰς θεοπροκειὰς αὐτοῦ πράξεις ἐλάμβανον εἰς νοῦν, ἠπίστουσαν, καὶ οὐκ ἐβίωσκον τὰ λεγόμενα περὶ αὐτοῦ, τουτέστιν, οὐ παρεδέχοντο τοὺς τοιαύτους περὶ αὐτοῦ (15) λόγους, παραβολῆν τινα καὶ τούτους νομίζοντες.

ΚΕΦ. ΜΓ'. Περὶ τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου.

Τότε σου. Ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ Σωτῆρος εἰπόντος πρὸς τοὺς μαθητάς, ὅτι Ὅταν καθίσῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καθίσσθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνων· ἀκούσατες οἱ υἱοὶ τοῦ Ζεβεδαίου, Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, προσεδόκησαν θρόνον δόξης λέγειν, τὸν θρόνον τῆς ἐν Ἰεροσολύμοις βασιλείας· καὶ λοιπὸν ἄρτι πάλιν εἰπόντος, ὅτι Ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἰερουσόλυμα, καὶ τὰ ἐξῆς· ὅσα μὲν ἐρρήθησαν περὶ τῶν παθημάτων, οὐ παρεδέξαντο, καθὼς ἑνωτέρω δεδωλωκάμεν ἤλπισαν δὲ πλησιάζειν ἤδη τὴν βασιλείαν αὐτοῦ. Καὶ γὰρ καὶ τῶν προφητῶν ἤκουσαν, βασιλεῖα τοῦ Ἰσραὴλ τὸν Χριστὸν καταπαγγέλλοντων (16). Αὐτίκα οὖν ἐάλωσαν ἔρωτι προσδρίας. Καὶ ὅτι μὲν προτετιμῆνται τῶν ἄλλων, ἐβίωσκον· ὑφωρῶντο (17) δὲ τὸν Πέτρον· διὸ καὶ πρώτα μὲν, ὡς ὁ Μάρκος φησιν, αὐτοὶ μόνοι προσπορεύονται αὐτῷ, ἄγουν, προσίρχονται, λέγοντες· Διδάσκαλε, θέλο-

Vers. 19. *Et — resurget.* Ubi tristitia dixisset, addit etiam quod consolationem afferat, ut cum illa viderint, etiam hoc exspectent. Lucas vero Christum quoque eis dixisse ait: *Et consummabuntur omnia quæ dicta sunt per prophetas de Filio hominis,* et quod ipsi nihil horum intellexerunt.

Prophetæ siquidem particulariter de omnibus quæ passurus erat prædixerunt, et nisi in longum protrahendus esset sermo, omnes de his afferrem in medium prophetias. Discipuli vero tunc nihil horum intellexerunt, quæ videlicet per prophetas scripta erant, sed *erat*, sicut idem scripsit Lucas, *verbum hoc abconditum ab eis,* sive ignoratum, hoc inquam, *Tertio die resurget;* nec intelligebant quæ dicebantur de illo, sicuti etiam diximus in fine tricesimi quinti capituli.

Addit quoque et aliam hujus ignorantie causam Chrysostomus, quia de alio quidem qui ab alio excitatus esset, et audierant et viderant; de mortuo vero qui seipsum excitasset, neque audierant neque viderant. Præterea et de eo quod occidendus esset Christus, ubi ad humanas respiciebant operationes, credebant hoc et contristabantur; ubi vero divinas in mentem assumebant, increduli permanebant, nec intelligebant quæ dicebantur de hoc, id est non suscipiebant tales de hac re sermones, suspicantes et hos aliquam esse parabolam.

CAP. XLIII De filiis Zebedæi.

Vers. 20. *Tunc —* Vers. 21. *tuo.* Cum quadragesimo primo capite dixisset Salvator discipulis: *Cum sederit Filius, hominis in sede gloriæ suæ, sedebitis et vos super duodecim sedes* ⁵⁶, audissentque filii Zebedæi Jacobus et Joannes, arbitrati sunt sedem gloriæ dici thronum regni, quo Hierosolymis regnaturus esset; cumque paulo ante rursum dixisset: *Esse ascendimus Hierosolymam,* et quæ sequuntur, non ea de afflictionibus intellexerunt, ut superius significavimus, sed sperabant instare jam regnum ejus. Siquidem prophetas quoque audiebant appellantes Christum regem Israel. Statim ergo præeminentiæ amore capti sunt; nam se præ cæteris honorari sciebant, sed Petrum timebant. Ideo primum quidem, ut ait Marcus, *ipsi solum ad eum accedunt dicentes: Magister volumus ut quidquid petierimus facias nobis. Ille autem dixit eis: Quid me vultis facere vobis? At illi dixerunt ei: Da nobis*

⁵⁶ Luc. xviii, 31, 34. ⁵⁷ Ibid. ⁵⁸ Matth. xix, 28.

Variæ lectiones et notæ.

(13) Ὡς αὐτός, B.
(14) T. VII, p. 644 E.
(15) Τεούτους, abest A.

(16) Καταγγέλλοντων, A.
(17) Ἐροβούντο B.

ut unus a dextris tuis et alter a sinistris tuis sedeamus in gloria tua¹⁸. Verum non cognoscentes ideo se passos esse repulsam, quod indigna peterent, ad supplicationem assumunt et matrem. Interrogat autem Christus primum quidem illos, deinde et matrem illorum tanquam homo : simul etiam ut eorum responsio fieret quodammodo affectus sui confessio.

Vers. 22. *Respondens — petitis*. Deinceps illis respondet, ut qui matrem suam submiserant, ut pro ipsis postularet, et ait : *Nescitis quid petitis*. Sedere enim a dextris aut a sinistris in regno meo, magnum est, et supra dignitatem non hominum tantum, verum etiam supernarum virtutum. Siquidem regnum meum non est ex hoc mundo, prout vos putatis. Quia vero opinabantur tempus illud non regni solum esse, sed etiam requiei ; hoc quoque, quod in se est, corrigit, demonstraens hoc potius esse tempus afflictionis et cædis. Ait enim :

Vers. 22. *Potestis — baptizari?* Poculum dicit mortis, et baptismum qui fit per sanguinem. Nam et poculum et baptismum vocat cædem : poculum quidem, utpote læto animo pro hominibus susceptam ; baptismum vero, tanquam purificatione ipsorum. Addens autem, *Quod ego bibiturus sum*, et, *Quo ego baptizor*, subindicat, quod qui afflictionibus ejus non communicat, neque regno suo communicabit.

Vers. 22. *Dicunt ei : Possumus*. Omnia promittunt petitionem consequi cupientes. Chrysostomus autem dicit quod neque poculo et baptismo intellectis, a sola animi promptitudine gratiam quærebant. Quid ergo Christus.

Vers. 23. *Et — baptizabimini*. Prophetabat eis quod ipsi quoque occidendi essent, ac martyrii morte honorandi. Et de Jacobo quidem noverunt, omnes, quod ab Herode tetrarcha sit interemptus. De Joanne vero quæstio est apud multos. Aiunt enim quod quia infallibile est Christi vaticinium, et ille nondum martyrii mortem sustinuit, nondum mortuus est, sed adhuc vivit, et cum Enoch, et Elia circa sæculi consummationem occidendus est. Chrysostomus autem manifeste docet, quod mortuus est et interemptus. Nam interpretando ejus Evangelium, ait de illo secunda homilia : Evangelio totum comprehendit orbem, corpore vero mediam obtinuit Asiam, dico sane Ephesum ; anima autem ad illum secessit locum qui sanctis congruus est. In prima vero dicit, quod etiam Christi bibit poculum. et baptismo ejus baptizatus est :

¹⁸ Marc. x, 35, 36.

Α μὲν, ἵνα, ὃ ἐὰν αἰτήσωμεν, ποιήσης ἡμῖν. Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς· Τί θέλετε ποιῆσαι με ὑμῖν ; Οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ· Δός ἡμῖν, ἵνα εἰς ἐκ δεξιῶν σου. καὶ εἰς ἐξ εὐωνύμων σου καθίσωμεν ἐν τῇ δόξῃ σου. Μὴ τυχόντες· δε ἀποκρίσας, διὰ τὸ αἰτεῖν ἀνάξια, παραλαμβάνουσι καὶ τὴν ἐκεῖναι μῆτέρα πρὸς ἱεραρίαν. Ἐρωτᾷ δὲ ὁ Χριστὸς πρῶτον μὲν ἐκείνους, εἶτα τὴν μῆτέρα αὐτῶν ἀνθρωπογενῆς, ἅμα δὲ καὶ, ἵνα ἡ ἀπόκρισις αὐτῶν ἐξομολόγησι τρέπον τινὰ γένηται τοῦ πάθους.

Ἄποκριθεις — αἰτήσθε. Πρὸς αὐτοὺς ἀποκρίθεται λοιπὸν, ὡς αὐτῶν τὴν μῆτέρα προβαλλομένων εἰς τὴν ὑπὲρ αὐτῶν αἰτησιν, καὶ φησιν, Οὐκ οἴδατε, τί αἰτεῖσθε. Τὸ γὰρ καθίσει τινὰ ἐκ δεξιῶν, ἢ ἐξ εὐωνύμων, ἐν τῇ βασιλείᾳ μου, μέγα καὶ ὑπὲρ τὴν ἀξίαν, οὐ μόνον τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνω δυνάμεων. Ἡ γὰρ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, καθὼς ὑμεῖς οἴεσθε. Ἐπεὶ δὲ προσεδόκησαν, οὐ μόνον βασιλείας εἶναι τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, ἀλλὰ καὶ ἀναπάστας, καὶ τοῦτο διορθοῦται τὸ μέρος, ἐμφαίνων θλίψιμας μᾶλλον εἶναι τὸν καιρὸν τούτου καὶ σφαγῆς. Φησὶ γὰρ·

Δύνασθε — βαπτισθῆναι ; Ποτήριον τὸ τοῦ θανάτου λέγει, καὶ βάπτισμα, τὸ δὲ αἵματος. Τὴν σφαγὴν γὰρ ὀνομάζει καὶ ποτήριον καὶ βάπτισμα. Ποτήριον μὲν, ὡς ἡδύως προσδέχθῃσαν ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων· βάπτισμα δὲ, ὡς καθάρσιον αὐτῶν. Εἰπὼν δὲ, ὅτι Ὁ ἐγὼ πίνω, καὶ Ὁ ἐγὼ βαπτίζομαι, παραδῆλωσεν, ὡς ὁ μὴ κοινωνῶν τοῦ πάθους αὐτοῦ, οὐδὲ τῆς βασιλείας αὐτοῦ κοινωνήσει.

Λέγουσιν αὐτῷ· Δυνάμεθα. Πάντα ἐπαγγέλλεται, ποθοῦντες τυχεῖν τῆς αἰτήσεως. Ὁ δὲ Χρυσόστομος (18) φησιν, ὅτι οὐδὲ τὸ ποτήριον καὶ τὸ βάπτισμα νοήσαντες, ἀπὸ τῆς προθυμίας μόνης κατέθετο. Τί οὖν ὁ Χριστὸς ;

Καὶ — βαπτισθῆσθε. Προφήτευσεν αὐτοῖς, ὅτι καὶ αὐτοὶ σφαγήσονται, καὶ μαρτυρικῷ θανάτῳ καταξιωθήσονται. Καὶ περὶ μὲν Ἰακώβου πάντες οἴδασιν, ὅτι ἀνῆρθη παρὰ Ἡρώδου τοῦ τετραρχοῦ περὶ δὲ τοῦ Ἰωάννου Ζητῆσις ἔστι παρὰ πολλοῦ. Φασὶ γὰρ, ὡς ἐπεὶ ἀψευδῆς ἡ τοῦ Χριστοῦ πρόρρησις, καὶ οὕτω μαρτυρικὸν οὗτος ὑπίστη θάνατον, οὕτω τίθηται, ἀλλ' ἔτι ζῆ, καὶ μᾶλλον μετὰ Ἐνὼχ καὶ Ἡλιοῦ σφαγῆναι κατὰ τὸν τῆς συντελείας καιρὸν. Ὁ δὲ Χρυσόστομος διδάσκει φανερώς, ὅτι ἐπίθανε, καὶ ὅτι ἐσφάγη· τὸ γὰρ κατ' αὐτὸν Εὐαγγέλιον ἐρμηνεύων, ἐν μὲν τῷ (19) δευτέρῳ λόγῳ περὶ αὐτοῦ φησιν, ὅτι Τῷ μὲν Εὐαγγέλιῳ τὴν οἰκουμένην καταλαβὼν ἤπασαν· τῷ δὲ σώματι μέσην κατέσχε τὴν Ἀσίαν, φημὶ δὲ, τὴν Ἐρεσον· τῇ δὲ ψυχῇ πρὸς τὸν τόπον ἀνέδραμον ἐκείνον, τὸν τοῖς ἁγίοις ἀρμόζοντα. Ἐν δὲ τῷ πρώτῳ λέγει, ὅτι καὶ τὸ (20) πο-

Variæ lectiones et notæ.

(18) Tom. VII, p. 646.
(19) Tom. VIII, p. 7.

(20) Tom. VIII, p. 2. Apparet ergo, Euthy-

τήριον τοῦ Χριστοῦ ἐπί, καὶ τὸ βάπτισμα αὐτοῦ ἔβαπτισατο. Τῇ προαιρέσει γὰρ ἰσφάγη καὶ οὗτος, τὰς μαρτυρικὰς πληγὰς ὑποστάς, καὶ μυρία δεινὰ παθὼν διὰ τὸν Χριστόν. Ἀθλητῆς γὰρ καὶ μάρτυς, οὐ μόνον ὁ βιαιῶς ἀποθανὼν διὰ τὸν Χριστόν, ἀλλὰ καὶ ὁ μαστιγωθεὶς καὶ κακοπαθήσας δι' αὐτόν. Εὐρίσκομεν γὰρ καὶ μετὰ τούτου πολλοὺς ἀθλήσαντας μὲν, τὴν δὲ ψυχὴν ἐν εἰρήνῃ παραθεμένουσιν Θεῷ, καὶ διὰ τοῦτο φῆσει τις (21) αὐτοὺς ἐκδολεῖσθαι τοῦ μαρτυρικοῦ ἀξιώματος. Ὅτι δὲ τέθηκε, αὐτὸς οὗτος φησιν, ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ μὲν λέγων, ὅτι Οὐκ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει· ἐν δὲ τῇ βίβλῳ τῆς Ἀποκαλύψεως, προσώκῃ τοῦ Σωτῆρος, ὅτι Καὶ δώσω τοῖς θυσὶ μάρτυσί μου, καὶ προφητεύουσιν ἡμέρας τῶσας Ἐνώχ καὶ Ἠλίεξ.

Τὸ δὲ καθίσει — μου. Προλαβόντες εἰρήκαμεν, ὅτι τὸ καθίσει ἐκ δεξιῶν, ἢ ἐξ εὐωνύμων αὐτοῦ, ὑπὲρ τῆς ἀξίας ἐστίν, οὐ μόνον τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄνω δυνάμεων· λοιπὸν οὖν οὐδεὶς καθοδεύεται. Καὶ πῶς ἐναυθά φησιν, ὅτι Οὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι, ἀλλ' ἐκείνων ἐστίν, οἷς ἡτοιμασται ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου; Δείκνυσι γὰρ, ὅτι καθεδούται τις. Λέγομεν οὖν, ὡς ἐπεὶ προσεδίαν ἐν τοῖς μαθηταῖς ἤτοῦντο, λοιπὸν ὁ Χριστὸς καθέδραν ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ εὐωνύμων λέγει τὴν πρώτην τάξιν ἐν αὐτοῖς, ἧς ἀξιοθήσονται Πέτρος καὶ Παῦλος, οἱ κορυφαῖοι τῶν μαθητῶν, ὡς πλείον τῶν ἄλλων πάντων ἀγωνισάμενοι.

Καὶ πῶς ὁ παντοδύναμος ἀδυνατεῖ δοῦναι αὐτήν; Οὐκ ἔστιν, ὅπερ εἶπεν, ἀδυναμίας, ἀλλὰ δικαιοσύνης. Ἐπεὶ γὰρ χάρισσθαι αὐτοῖς τὴν προεδρίαν ἤτοῦντο, φησιν, ὅτι Οὐκ ἔστιν ἐμὸν τὸ τὴν πρώτην τάξιν χάρισσθαι· τοῦτο γὰρ νῦν τὸ δοῦναι σημαίνει, δίκαιος γὰρ εἰμι, καὶ ἀπροσωπώλητος· ἀλλ' ἐκείνων ἐστίν αὐτῇ, οἷς ἡτοιμασται ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου. Ἠτοιμασται δὲ τοῖς δικαιοῦμένοις αὐτῆς τυχεῖν. Οὐ γὰρ μόνον τὸ κοινωνεῖν μοι τῆς σφραγῆς προξενεῖ τὴν πρώτην τάξιν, ἀλλὰ τὸ πρωτεύει πάντων καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς ἀρεταῖς. Ἐντεῦθεν δὲ μάλιστα παρέθηκεν αὐτοῖς. Ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου δὲ εἶπεν, ἅμα μὲν τὸν Πατέρα τιμῶν, ἅμα δὲ καὶ ἑαυτὸν συνεμφαίλων, ὡς ταῦτόν τῳ Πατρὶ δυνάμενον. Ἐγὼ γὰρ, φησὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἴσμιν.

Καὶ — ἀδελφῶν. Οἱ δύο μὲν τῶν δέκα μαθητῶν κατεπάρθησαν· οἱ δέκα δὲ, τοῖς θυσὶ μαθηταῖς ἐφθόνησαν, τῶν πρωτίων ἐφιμένους. Οὕτως πάντες ἦσαν ἀπίστεις. μήπω τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἐπιροιτήσαντος αὐτοῖς. Ἀλλ' ὑπερὸν αὐτοὺς κατὰμαθε, καὶ ὅφει πάντοτε πάθος ἀπαλλαγμένους, καὶ ἀλλήλους ἱπαινοῦντας, καὶ ἀλλήλους τῶν πρωτίων παραχωροῦντας.

60 Joan. xxi, 23. 61 Apoc. xi, 3. 62 Joan. x, 30.

Variae lectiones et notæ.

nam pro prima homilia habuisse, quod nonnulli pro præfatione habent. Consentiant Savilius et Montefalconius.

(21) Forte οὐδεις, sicuti Hentenius quoque videtur legisse.

A voluntate enim et hic interemptus est, plagis martyrii susceptis, et passus innumera propter Christum pericula. Nam athleta ac martyr dicitur non solum qui violente mortuus est propter Christum, verum etiam qui flagellatus est, aliaque multa passus propter eum. Invenimus siquidem et posthunc plerosque certasse quidem, verum animam in pace Deo commendasse; nec propter hoc dicet quispiam eos a martyrii excidisse dignitate Quod autem mortuus sit, ipse idem ait in Evangelio quidem dicens: *Non dixit ei Jesus. Non moritur* 60. In libro autem Apocalypsis sub persona Salvatoris: *Et dabo duobus testibus meis, et prophetabunt tot diebus amittit saccis* 61. Hic autem sunt Enoch et Elias. (22), περιβεβλημένοι σάκκους. Οὗτοι δὲ εἰσιν

B

Vers. 23. *Sedere autem — meo.* In præcedentibus diximus, quod sedere a dexteris ejus aut sinistris, excedit dignitatem non hominum solum, verum etiam supernarum virtutum; nullus itaque sedebit. Et quomodo hic dicit: *Non est meum dare, sed iis contingit quibus paratum est a Patre meo?* Ostendit enim quosdam sessuros. Dicimus ergo quod cum præeminentiam inter discipulos peterent, nunc Christus cathedram a dextris et sinistris dicit primam inter ipsos sedem, quo Petrus et Paulus digni habiti sunt principes discipulorum, ut qui plus cæteris laboraverunt.

C

Et quomodo qui omnipotens est, ad hanc dandam redditur impotens? Quod dixit, *Non est non impotentis est, sed justitiae.* Nam quia gratis sibi primatum petebant: Non est, inquit, meum dare gratis primatum sive primam sedem, id siquidem significat *dare*; justus enim sum, non personarum acceptor. Sed hoc, ait, est illorum quibus paratum est a Patre meo. Paratum est autem his qui digni sunt ut hoc consequantur. Non enim sola nihil cæde communicare primam conciliat sedem, sed primas omnium ferre etiam in cæteris virtutibus. Inde autem maxime traduxit illos. *A Patre meo autem dixit, tum ut Patrem honoraret, tum ut seipsum demonstraret tanquam idem cum Patre potentem, Ego, inquit, et Pater unum sumus* 62.

D

Vers. 24. *Et — fratribus.* Duo quidem supra decem discipulos elati fuerant: decem vero de duobus invidabant, eo quod primas sedes desideraverant; et ita omnes imperfecti erant. Nondum enim Spiritus sanctus descenderat. Sed postmodum ipsos perfecte cognoscite, et videbis omni affectu liberos, ac invicem extollentes, et matuo primatu

(22) Τῶσας scripsit, quod numeros referre noluit. Cæterum non intelligo, quomodo hæc probent, Joannem evangelistam mortuum esse. Vide, quæ dixi in editione N. Test. ad Joan. xxi, 23.

concedentes. Tunc itaque indignati sunt, sive graviter tulerunt. Siquidem quando frequenter Christus illos præ cæteris honoraverat, non ægre tulerant, ipsum scilicet veriti; quando autem per se primatum petierunt, indignati sunt, et maxime cognito quod exauditi non essent; ex præceptoris enim responsione intellexerunt quid petissent.

Vers. 25. *Jesus autem — dixit.* Quia duo ab aliis divisi ad eum accesserant, et astantes colloquebantur, advocat et alios: ac primum quidem turbatos placat, per coadunationem quæ inter se et illos erat. Deinde ait:

Vers. 25. *Scitis — Vers. 26. inter vos.* Cognito quod hoc fine duo illi petierant primatum, ut cæterorum haberent principatum, hoc intentum capit quasi a gentibus sumptum. Principes, inquit, gentium, et qui magni sunt inter illas, dominantur, et potestatem exercent in alios; non ita autem erit inter vos qui mei estis. Deinde docet etiam quo pacto oporteat parare primatum. Audi ergo quid dicat.

Vers. 26. *Sed — vers. 27. servus.* Sicut superius eosdem dixit principes et magnos, ita et nunc eundem vocat magnum et primum. Hæc autem omnia ad subjectionem dixit, ut quæ singulis utilis est. Dicit ergo: Potestatem in alios exercere gentium est; ego vero legem vobis statuo parandi principatus, a ministrando aliis, eis que serviendo. Qui enim hoc facit, illum ego magnum ac primum declaro, et hic apud me primatum habebit. Deinde se ipsum quoque ponit in exemplum, qui non solum omnibus ministret, sed etiam pro omnibus moriatur.

Vers. 28. *Sicut — multis.* Sit, inquit, hic aliorum minister et servus, quemadmodum ego non veni in mundum ut aliqui mihi ministrarent. Quanquam enim soorus Petri et Martha soror Lazari, aliæque mulieres ministrabant ei, non tamen quasi ipse harum ministeria cupere. Non ergo veni ut ministraretur mihi ab aliquibus, sed potius ut ipse aliis ministrem, curans ac sanans quorumdam animas, quorumdam corpora, quorumdam et animas et corpora, quodque ministerio ac servitio majus est, ut tradam animam meam redemptionem pro multis, qui servi facti erant diaboli.

Multis autem dicit nunc pro omnibus. Frequenter enim Scriptura *multos* dicit pro omnibus. Itaque pro omnibus tradidit animam suam, omnesque redemit, quanquam multi sua sponte in servitute remanserunt.

A Τότε δ' οὖν (23) ἠγανάκτησαν, ἤγουν (24), ἰδυσφόρησαν ὅτι μὲν γὰρ προτίμα τούτους πολλάκις ὁ Χριστός, οὐκ ἰδυσφόρησαν, αἰδοῦμενοι τούτων. ὅτι δὲ (25) οἰκοθεν ἠγάσαστο τὴν προεδρίαν, ἠγανάκτησαν, καὶ μάλιστα γρόντες, ὅτι οὐκ εἰσηκούσθησαν. Ἐκ τῆς ἀποκρίσεως γὰρ τοῦ διδασκάλου συνήκαν καὶ ὁ ἠτήσαντο.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — εἶπεν. Ἐπὶ μόναι, τῶν ἄλλων ἀπορρήγνεντες, οἱ δύο προσήγγισαν αὐτῷ, καὶ παρεστῶτες ὁμίλου, προσκαλεῖται καὶ τοὺς ἄλλους, καὶ πρῶτα μὲν, ταρρασομένους αὐτοὺς καταπραῦναι, διὰ τοῦ πρὸς ἑαυτὸν καὶ τούτου; ἐπισκάσασθαι εἰτά φησι.

Οἴδατε — ἐν ὑμῖν. Γνωὺς τοὺς δύο διὰ τούτο τὴν προεδρίαν αἰτοῦντας, ἵνα κατάρχωσι τῶν ἄλλων, διασύρει τὸν τοιοῦτον σκοπόν, ὡς ἐθνικόν. Οἱ ἄρχοντες γὰρ, φησι, τῶν ἐθνῶν, καὶ οἱ μεγάλοι αὐτῶν κατακυριεύουσι καὶ κατεξουσιάζουσι τῶν ἄλλων. [Οὐχ οὕτω (26) δὲ ἔσται ἐν ὑμῖν, τοῖς ἐμοῖς. Εἴτα διδάσκει καὶ πῶς χρὴ κτᾶσθαι τὸ πρωτεῖον, καὶ ἄκουε.

Ἄλλ' — δούλος. Ὅσπερ ἀνωτέρω, ἄρχοντας καὶ μεγάλους τοὺς αὐτοὺς ἐλεγεν· οὕτω καὶ νῦν μέγαν καὶ πρῶτον, τὸν αὐτόν. Εἰς ἐπήκουον δὲ πάντων ταῦτα φησιν, ὡς κοινοφελῆ. Λέγει τοίνυν, ὅτι τὸ μὲν κατεξουσιάζειν τῶν ἄλλων] ἐθνικόν ἐστιν· ἐγὼ δὲ νομοθετῶ ὑμῖν, κτᾶσθαι (27) τὸ πρωτεῖον, ἀπὸ τοῦ διακονεῖν τοῖς ἄλλοις, καὶ δουλεύειν αὐτοῖς. Τὸν γὰρ τούτο ποιοῦντα, τούτων ἐγὼ μέγαν καὶ πρῶτον ἀναγορεύω, καὶ οὗτος παρ' ἐμοῖ τὸ πρωτεῖον ἔξει. Ἐπειτα καὶ παραδείγμα τίθησιν ἑαυτόν, οὐ μόνον διακονοῦντα πᾶσιν, ἀλλὰ καὶ ὑπεραποθνήσκοντα πάντων.

Ὅσπερ — πολλῶν. Ἐστῶ, φησιν, οὗτος τῶν ἄλλων διάκονος καὶ δούλος, ὃν τρόπον ἐγὼ οὐκ ἔλθω εἰς τὸν κόσμον, ἵνα διακονήσωσί μοι τινες. Εἰ γὰρ καὶ ἡ πεθερὰ τοῦ Πέτρου, καὶ Μάρθα, ἡ ἀδελφὴ τοῦ Λαζάρου, καὶ ἄλλαι γυναῖκες διακονοῦσι αὐτῷ, ἀλλ' οὐχ ὡς χρῆζοντι τῆς τούτων διακονίας. Οὐκ ἔλθω οὖν, φησιν, ἵνα διακονηθῶ (28) παρὰ τινων, ἀλλ' ἵνα μᾶλλον αὐτὸς διακονήσω τοῖς ἄλλοις, ἐπιμελούμενος καὶ θεραπεύων, τῶν μὲν τὰς ψυχὰς, τῶν δὲ τὰ σώματα, τῶν δὲ καὶ τὰς ψυχὰς καὶ τὰ σώματα, καὶ τὸ μείζον τῆς διακονίας καὶ δουλείας, ἵνα δώσω τὴν ψυχὴν μου λύτρον ἀντὶ πολλῶν, διεθουλωμένων τῷ διαβόλῳ.

Πολλοὺς δὲ νῦν τοὺς πάντας λέγει. Πολλάκις γὰρ ἡ Γραφή πολλοὺς τοὺς πάντας φησιν. Ὑπὲρ πάντων γὰρ ἔδωκε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καὶ πάντας ἐλυτρώσατο, εἰ καὶ πολλοὶ θέλοντες ἐμένεσκον τῇ δουλείᾳ.

Variae lectiones et notæ.

(23) Γούν, pro δ' οὖν, A.

(24) Εἴτουν, A.

(25) Καὶ, pro δὲ A. Forte, ὅτι δὲ καὶ.

(26) Quæ hic inclusimus, ea ex cod. A. excide-

runt omnia, culpa scribæ, qui istis omissis novum folium inæcepit.

(27) Κατὰ, pro κτᾶσθαι, A.

(28) Omissio ἵνα legitur διακονηθῆναι, A.

Τίνοι δὲ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔδωκε; Τῷ Πατρὶ. Ἐφώ-
νησε γὰρ ἀποθνήσκων· Πάτερ, εἰς χεῖράς σου παρα-
τίθῃαι τὸ πνεῦμά μου (29). Καὶ μὴν, οὐχ ὑπὸ τοῦ Πα-
τρὸς, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ διαβόλου κατεχόμεθα. Καὶ προσ-
εκτέον τῇ λύσει τῆς ἀπορίας. Πᾶν λύτρον αὐτὸ μὲν,
ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν πίπτει τοῦ κατέχοντός τινος·
τοὺς κατεχομένους δὲ λυτροῦται τῆς ἐκείνου χεῖρός·
τὸ δὲ παρὰ τοῦ Χριστοῦ δοθὲν λύτρον, ὡς παντὸς
λύτρου διαφερόντως ὑπερφυέστερον, ἐλυτρώσατο
μὲν τοὺς κατεχομένους· αὐτὸ δὲ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν
τοῦ κατέχοντος αὐτοῦ οὐκ ἔπισσε, μὴ δυνηθέντος
λαθεῖν αὐτὸ. Δίδωκε δὲ τῷ Πατρὶ ταύτην, ὡς ψυχὴν
τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Διὸ καὶ, ὡς ἦδη τοῦ λύτρου δοθέντος,
εἰ καὶ μὴ τοῦτο λαθεῖν ἰσχυσεὶ ὁ τύραννος, ἐλυ-
τρώθησαν οἱ κατεχόμενοι. Βαί πῶς ἔδωκε τὴν ψυχὴν
αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν; Ὡς ἐκουσίως ἐπισθούς
ἑαυτὸν εἰς θάνατον ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν ἀνθρώ-
πων. Ἀποθανὼν γὰρ καθείλεν εὐαφρόμως τὸν
τύραννον, ὡς ἀνελόντα τὸν ἀναμάρτητον. Ἀμαρ-
τίας γὰρ ἴσθιν ἐπιτίμιον ὁ θάνατος· μόνος δὲ ὁ
Χριστὸς ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησε.

Χρὸς δὲ γινώσκων, ὅτι οὐχ ἡ ψυχὴ μόνον τοῦ Χρι-
στοῦ καλεῖται λύτρον ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ,
καὶ λοιπὸν, ἃ νῦν περὶ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ εἴρηται,
ταῦτα καὶ περὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ λέγονται.

ΚΕΦ. ΜΔ'. Περὶ τῶν δύο τυφλῶν.

Καὶ — Δαυίδ. Τὰ παραπλήσια γέγραπται καὶ
περὶ τῶν ἐν τῷ ἵπτακαίδεκάτῳ κεφαλαίῳ δύο
τυφλῶν, καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τὴν ἐξήγησιν ἀκρι-
βῶς ἀναγεγραμμένην.

Ὁ δὲ ὄχλος — σιωπήσωσιν. Ἐπιστόμισεν αὐ-
τοὺς, εἰς τιμὴν τοῦ Ἰησοῦ, ὡς ἐνοχλοῦντας αὐτὸν.

Οἱ — Δαυίδ. Ὅρα καρτερίαν. Τούτους μιμησώ-
μεθα καὶ ἡμεῖς, οἱ πεπηρωμένοι τοὺς ὀφθαλμοὺς
τῆς ψυχῆς, καὶ κράξωμεν πρὸς αὐτὸν ἐξ ὅλης καρδίας,
καὶ ὑπὸ τίνων ἐμποδισθώμεν, ἐπιτείνωμεν τὴν δέη-
σιν, καὶ μὴ ἀποστῶμεν, καὶ πάντως κάμψομεν αὐτὸν,
ὡς καὶ οὗτοι.

Καὶ — ἡμῶν οἱ ὀφθαλμοί. Ἐφώνησεν, (30) ἀντὶ
τοῦ, ἐκάλεσεν. Καὶ τίνας ἐνεκεν ἐρωτᾷ τούτους; Ἴνα
μὴ νομίση τις, ὅτι ἄλλα βουλομένοι λαθεῖν, ἀλλὰ
δίδωσι. Καὶ πῶς οὐκ ἀπήτησεν αὐτοὺς πίστιν; Διότι
πίστως ἀπέδειξις ἦν ἡ κραυγὴ, καὶ τὸ μὴ ἀποστη-
ναί ἐπιστομισθέντας.

Σπλαγχνισθεῖς — αὐτῶ. Οὐ καρτερικοὶ μόνον
ἦσαν, ἀλλὰ καὶ εὐγνώμονες. Ἐκολούθησαν γὰρ αὐτῶ,
τὴν εὐεργεσίαν ἀμιεθόμενοι.

Φασὶ δὲ τινες, ἵνα τῶν δύο τούτων τυφλῶν, τὸν

⁶⁰ Luc. xxxi, 46,

Quodam etiam modo animam suam tradidit Pa-
tri (qq). Exclamavit enim moriens: *Pater, in manus
tuas commendo spiritum meum* ⁶⁰. Atqui non a
Patre, sed a diabolo detinebamur. Advertendum
autem ad difficultatis solutionem, omnem redem-
ptionem, sive pretium liberationis in aliis sitam
esse, aut venire in potestatem ejus qui aliquos ret-
net, eosque qui detinentur per illius manum libe-
rari. Pretium vero quod a Christo datum est, ut-
pote differenti modo et omni alio pretio supernatu-
ralius, liberavit sane eos qui detinebantur: ipsum
vero non venit in potestatem ejus qui illos retine-
bat, cum illud non posset accipere. Patri autem
hanc tradidit, tanquam animam Filii sui; ideo
etiam quasi dato jam pretio, quanquam non potue-
rit illud tyrannus accipere, liberati sunt qui detine-
bantur. Et quomodo tradidit animam suam redem-
ptionem pro multis? Quia voluntarie seipsum in
mortem obtulit pro libertate hominum; moriens
enim, apta occasione tyrannum perdidit, tanquam
occidentem illum qui peccato carebat. Peccati si-
quidem multa est mors; solus autem Christus
peccatum non fecit.

Scire autem oportet, quod non sola Christi anima
vocatur redemptio nostra, verum etiam sanguis ip-
sius. Itaque quæ nunc de anima ejus dicta sunt,
de sanguine quoque ejus dicuntur.

CAP. XLIV. De duobus cæcis.

Vers. 29. *Et* — Vers. 30. *David*. Similia quoque
scripta sunt decimo septimo capite; ibi ergo quære
enarrationem integre conscriptam.

Vers. 31. *Turba autem* — *tacerent*. Imponebat
illis silentium in honorem Jesu, quem illi molestia
afficiebant.

Vers. 31. *Illi* — *David*. Vide perseverantiam.
Hos imitemur et nos, qui animæ oculis excæcati
sumus, et clamemus ad eum ex toto corde. Quod
si ab aliquibus impediti fuerimus, intentiorem
reddamus deprecationem, nec desistamus, et eum
omnino flectamus sicut et isti.

Vers. 32. *Et* — Vers. 33. *oculi nostri*. Quare in-
terrogavit illos? Ne putaret quispiam quod alia vo-
lentibus accipere, ipse daret alia. Et cur non re-
quisivit ab eis fidem? Quia fidei demonstratio erat
clamor, et perseverantia in eo, cum alii silentium
eis imponere conarentur.

Vers. 34. *Miserere* — *eum*. Non solum perse-
verantes erant, sed et grati sequebantur eum, re-
pendentes beneficium.

Aiunt autem quidam unum horum cæcorum insi-

Variæ lectiones et notæ.

(29) Accuratius hunc locum exhibet in contextu
Evangeliorum et in scholiis ad Matth xxvii, 50. Hic
(qq) *Quodam Patri*. Cui autem animam suam

tantum obiter laudat.

(30) Quinque priora vocabula omisit Hentenius.

(qq) *Quodam* — *Patri*. Cui autem animam suam tradidit? Patri.

gniore[m] fuisse, de quo a Marco fact[o] est mentio tricesimo primo Evangelii sui capite, qui Bartimæus dicebatur ⁶⁴; Luca vero sexagesimo quarto sui Evangelii capite ⁶⁵; alterum autem, ab his silentio præteritum tanquam illius ministrum, quemadmodum sane et de duobus dæmoniis duodecimo capite prædictum est: idque conjectura assequuntur, eo quod eadem et dixerint et audiverint, ac similiter secuti fuerint. Ego vero re attentius considerata, alterum ab his duobus essedico eum, de quo habet Marcus; rursumque alterum ab eo, de quo Marcus, illum de quo loquitur Lucas. Is siquidem de quo Marcus, vestem præ nimia festinatione projecit, et sine contactu sanitatem accepit. Is autem qui apud Lucam est, Christo potius ingrediente Jericho, et non egrediente, sanitatem est consecutus. Hujusmodi etiam opinionem mihi confirmat Chrysostomus, qui de illis utpote aliis nihil omnino significat.

CAP. XLV. *De asina et pullo.*

Cap. XXI. Vers. 1. *Et cum* — Vers. 3. *eos.* Jam morte sua appropinquante, majori auctoritate negotia attingit; et quia de asina et de pullo prophetatum erat, nunc tanquam omnium Dominus jubet his quos emittebat ut dicant: *Domino his opus est*, et post habitum usum reduci hos ad dominum eorum. Sed Matthæus asinam dicit et pullum; Marcus vero pullum solum ⁶⁶. *Invenietis*, inquit, *pullum alligatum, super quem nullus hominum sedit.* Similiter autem scribit et Lucas ⁶⁷. Joannes vero pullum asinæ hunc appellavit ⁶⁸, tanquam tenellum asinum. Quid ergo dicemus? Quod utroque opus erat Christo: sed pullo ut super eum veheretur, asina autem ut pullum sequeretur: explebat enim mysterium quod futura præfigurabat. Et erat pullus in figuram novi e gentibus populi, venturi ad fidem quæ est in Christum, qui ad divinæ legis jugum inexercitatus erat, super quem nullus hominum sederat, propheta videlicet vel apostolus. Asina vero in typum veteris e Judæis populi sub jugo legis degentis. Et pullus quidem Christum vehit insidentem, asina vero sequitur, docente reipsa quod postquam Christus gentibus insederit, et in eis tanquam in se credentibus requieverit, sequentur et Judæi. Dicit enim et Paulus: *Cæcitas ex parte facta est in Israel donec plenitudo gentium intraverit; et tunc omnis Israel salvus erit* ⁶⁹. Propterea ergo Matthæus exacta diligentia utriusque jumentum meminit; cæteri autem brevitatibus causa pullum quidem scripserunt, eo quod super illum vectus

Α επιστημότερον, μνημονευθῆναι παρὰ Μάρκου μὲν, ἐν τῷ τριακοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ Εὐαγγελίου αὐτοῦ, Βαρτιμαῖον καλούμενον· παρὰ Λουκᾶ δὲ, ἐν τῷ ἑξηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατ' αὐτὸν Εὐαγγελίου· τὸν ἄλλον δὲ παρασιωπηθῆναι τούτοις (31), ὡς ὑπὸ κρήνην ἐκείνων· καθὰ δὲ καὶ περὶ τῶν δύο ἀπομνημονευμένων ἐν τῷ δωδεκατῷ κεφαλαίῳ προείρηται. Καὶ τεκμηριούνται τὸν λόγον, ἀπὸ τοῦ τὰ αὐτὰ καὶ εἰπεῖν, καὶ ἀκοῦσαι, καὶ ὁμοίως ἀκολουθήσαι· ἔγωγε δὲ στοχαζόμενος, ἕτερον εἶναι λέγω, παρὰ τοὺς δύο τούτους, τὸν τοῦ Μάρκου, καὶ ἕτερον πάλιν, παρὰ τὸν τοῦ Μάρκου, τὸν τοῦ Λουκᾶ. Καὶ γὰρ ὁ μὲν τοῦ Μάρκου καὶ τὸ ἱμάτιον ἔρριψεν ὑπὸ τῆς ἄγασσπουδῆς, καὶ χωρὶς ἑπαφῆς τὴν ἴασιν ἔλαβεν· ὁ δὲ τοῦ Λουκᾶ, ἐρχομένου μάλλον εἰς Ἱεριχὼ τοῦ Χριστοῦ, καὶ οὐκ ἐκπορευομένου, τῆς ἰάσεως ἔτυχε. Βεβαίῳ δὲ μοι μάλιστα τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν ὁ (32) Χρυσόστομος, οὐδὲν τι περὶ ἐκείνων ἐπιστημηθέντων, ὡς ἑτέρων ὄντων.

ΚΕΦ. ΜΕ'. Περὶ τῆς θου καὶ τοῦ πώλου.

Καὶ ὅτε — αὐτοῦς. Ἦδη τῆς τελευτῆς αὐτοῦ προσεγγιζούσας, ἰεουσιαστικώτερον ἀπτεται τῶν πραγμάτων, καὶ ἐπὶ προφάσει τὰ κατὰ τὴν θου καὶ τὸν πῶλον, λοιπὸν, ὡς Κύριος πάντων, κελίει τοῖς ἀποστολλομένοις εἰπεῖν, ὅτι Ὁ Κύριος χρεῖαν αὐτῶν ἔχει, καὶ μετὰ τὴν χρεῖαν ἀντιστρέψει αὐτοῦς πρὸς τοὺς κυρίους αὐτῶν. Ἄλλὰ Ματθαῖος μὲν ὄνον καὶ πῶλον λέγει· Μάρκος δὲ πῶλον μόνον. Εὐρήσετε γὰρ, φησί, πῶλον δεδεμένον, ἐφ' ᾧ οὐδεὶς ἀνθρώπων ἐκάθισεν. Ὅμοίως δὲ γράφει καὶ Λουκᾶς. Καὶ ὁ Ἰωάννης δὲ τὸν πῶλον τούτον ὀπίρριον ἀνόμασεν, ὡς ὄνον νέον, ἐπὶ καὶ πῶλος, τὸ τῆς οἴνου πωλᾶριον. Τί οὖν ἐροῦμεν; Ὅτι καὶ ἀρτοτέρων μὲν ἔσχε χρεῖαν ὁ Χριστός, ἀλλὰ τοῦ πώλου μὲν εἰς τὸ ἐποχηθῆναι αὐτῷ· τῆς θου δὲ, εἰς τὸ ἀκολουθεῖν τῷ πῶλῳ. Μυστήριον γὰρ ἔτιλεα προτυποῦν τὰ μέλλοντα. Καὶ ἂν ὁ πῶλος μὲν εἰς τύπον τοῦ ἐξ ἔθνῶν νέου λαοῦ, τοῦ πρὸ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ἀγγυμάστου πρὸς τὸν ζυγὸν τοῦ θεοῦ νόμου τυγχάνοντος, ἐφ' ᾧ οὐδεὶς ἀνθρώπων ἐκάθισε, θαλαδᾷ, προφήτης ἢ ἀπόστολος· ἢ ὄνος δὲ, εἰς τύπον τοῦ ἐξ Ἰουδαίων παλαιῦ λαοῦ, τοῦ ὑπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ νόμου τελούοντος. Καὶ ὁ πῶλος μὲν φέρει τὸν Χριστὸν ἐποχον· ἐπεται δὲ ἡ θου· τοῦ πράγματι διδασκόντος, ὅτι μετὰ τὸ καθίσαι τὸν Χριστὸν ἐπὶ τῷ ἔθνῳ, καὶ ἰπανάπασσασθαι αὐταῖς πιστεύουσας εἰς αὐτόν, ἀκολουθήσουσι τούτοις καὶ οἱ Ἰουδαῖοι. Λέγει γὰρ καὶ Παῦλος, ὅτι Πᾶρωσαι τῷ Ἰσραὴλ ἀπὸ μέρους γέγονεν, ἀχρις οὗ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν ἐσέλθῃ, καὶ τότε (33) πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται. Διὰ

⁶⁴ Marc. x. 46. ⁶⁵ Luc xviii, 35. ⁶⁶ Marc. ii, 2.

⁶⁷ Luc. xix, 30. ⁶⁸ Joan. xii, 14. ⁶⁹ Rom. xi, 25.

Variae lectiones et notæ.

(31) Τούτους Β.

(32) Scilicet Chrysostomus de Marco et Luca hoc loco nihil monet, Matthæum tantum breviter expli-

cans, t. VII, p. 653, 654.

(33) Codices Chrysostomi, t. VII, p. 656 C, fluant etiam inter οὕτω et τότε.

τοῦτο τοίνυν Ματθαῖος μὲν, δι' ἀκριθείαν, καὶ ἀμφό-
τερων ἐμνημόνευσε τῶν ὑποζυγίων· οἱ δ' ἄλλοι, διὰ
συντομίαν, τὸν πῶλον μὲν ἀνέγραψαν, ὡς ἐποχη-
θέντος αὐτῷ τοῦ Σωτῆρος· τὴν ὄνον δὲ παρεσιώπη-
σαν, ὡς ἐπομένην μόνον. Ἐπωχῆθη μὲν οὖν τῷ πῶλῳ
Χριστός, ἅμα μὲν, ὡς εἴρηται, προτυπῶν τὸ μέλλον,
ἅμα δὲ καὶ, ἐπειδὴ συνέβαινον, ἀσθενεστέρους ὄντας
τινάς ὑποζυγίων δαΐσθαι, κἀνταῦθα. Μέτρον εἶηκε,
δεικνύς, ὅτι οὐ χρὴ τὸν αὐτοῦ μαθητὴν ἵππῳ ἢ
ἄμῳ κερῆσθαι, ἀλλ' ὄνῳ, καὶ παντοκτοῦ μόνος τῆς
χρηαίας γίνεσθαι.

Τοῦτο — υἱὸν ὑποζυγίου. Τοῦτο, ποῖον; Τὸ
ἀποστῆλαι τοὺς μαθητάς εἰς τὸ ἀγαγεῖν τὴν ὄνον καὶ
τὸν πῶλον. Προφήτην δὲ νῦν λέγει τὸν Ζαχαρίαν. Πε-
πλήρωται μὲν οὖν ἡ τοιαύτη προφητεία. Γέγονε δὲ ταύ-
της ἡ πληρωσις προφητεία καὶ πάλιν ἑτέρου πράγμα-
τος, φησὶ δὲ, τῆς πίστεως τῶν ἐθνῶν, ὡς εἰρήκαμεν.
Θυγάτηρ δὲ Σιών, αὐτὴ ἡ Σιών, ὡς Υἱὸς ἀνθρώπου,
αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος. Ἰδιῶμα γὰρ καὶ τοῦτο τῆς
Ἑβραϊκῆς διαλέκτου. Καὶ Σιών μὲν, ἡ Ἱερουσαλὴμ·
βασιλεὺς δὲ τῆς Σιών, ὁ Χριστός· τοῦτο μὲν, ὡς Θεός·
τοῦτο δὲ, καὶ ὡς ἐκ βασιλικῆς ρίζης ἀναπλαστήσας
τῆς τοῦ Δαυὶδ· ἔτι δὲ καὶ, ὡς εὐεργέτης αὐτῆς.
Ἐρχεται δὲ πρὸς αὐτὴν πρᾶξις, μῆτε δαρυφόρους
ἔχον, μῆτε ξυρφόρους, μῆτε ραβδούχους, ἀλλὰ πολλὴν
τὴν ἡμερέτητα καὶ ἐπιεικείαν ἐνδείκνυμενος. Ἐπι-
βεδῆκώς δὲ ἐπὶ ὄνον καὶ πῶλον, οὐκ ἰδίᾳ καὶ ἰδίᾳ,
οὐδ' ὡς ἐν συνορίδι· ἀλλ' ὄνον καὶ πῶλον, τὸν πῶλον
νῆσαν. Ὄνον μὲν, τῆ φύσει· πῶλον δὲ, τῆ ἡλικίᾳ. Σὺ
δ' ἐρώτησον τὸν Ἰουδαῖον, ποῖος βασιλεὺς ἦλθεν εἰς
Ἱερουσαλὴμ ὄνῳ καὶ πῶλῳ ἐποχόμενος; Οὐδένα γὰρ
ἕτερον εἰπεῖν ἐν ἔχει παρὰ τὸν Χριστόν.

[Καὶ (34) ἄλλως δὲ θυγάτηρ τῆς Σιών, Ἱερουσα-
λὴμ, διὰ τὸ ταύτην ὑποκείσθαι τῷ ὄρει τῷ καλου-
μένῳ Σιών· λέγεται δὲ καὶ ἡ Ἱερουσαλὴμ Σιών,
ἀπὸ τοῦ ἐπικειμένου ὄρους μεταλαχούσα τῆς τοιαύ-
της κλήσεως.]

Πορευθέντες — πῶλον. Μάρκος δὲ λεπτομερῶς
ἀπαγγέλλει, τί ἐποίησαν. Λέγει γὰρ, ὅτι Ἀπῆλθον,
καὶ εὔρον τὸν πῶλον δεδεμένον πρὸς τὴν θύραν
ἔξω ἐπὶ τοῦ ἀμφοδίου καὶ λύουσιν αὐτόν. Καὶ
τῖνες τῶν ἐκεῖ ἐστηκότων ἔλεγον αὐτοῖς, Τί ποι-
εῖτε λύοντες τὸν πῶλον; Οἱ δὲ εἶπον αὐτοῖς, κα-
θὼς ἐνετείλατο ὁ Ἰησοῦς· καὶ ἀφῆκαν αὐτούς.
Ταῦτα μὲν οὖν ὁ Μάρκος, θύραν λέγων, τὴν τοῦ
οἴκου τῶν (35) κυρίων τοῦ πῶλου· ἀμφοδον δὲ εἶστιν
ἡ δίοδος.

Σκόπει δὲ πάντα κατὰ προτύπων. Ὅσπερ γὰρ
ἡ ὄνος καὶ ὁ πῶλος ἐδέοντο σχοίνοις ἔξω, ἐπὶ τοῦ
ἀμφοδίου· οὕτω καὶ ὁ παλαιὸς λαός, ὁ ἐξ Ἰουδαίων,
10 Marc. xi, 4, 6.

A sit Salvator; asinam vero silentio præterierunt, ut
quæ tantum sequebatur. Vectus est itaque super
pullum Christus, simul præfigurans, ut dictum est,
quod futurum erat; simul etiam, quia contingebat
quosdam imbecilliores indigere jumentis, etiam
in hoc modum posuit, ostendens non oportere
discipulum suum equo aut mulo uti, sed asino, et
ubique sola id fieri necessitate (rr).

Vers. 4 Hoc — Vers. 5 filium subjugalis. Hoc,
quid? Discipulos missos esse ut asinam et pullum
adducerent. Prophetam autem dicit nunc Zacha-
riam. Completa est itaque hujusmodi propheta:
ejus vero completio rursus facta est alterius rei
prophetia, puta fidei gentium, ut diximus. Filia
autem Sion est ipsa Sion, sicut Filius hominis
ipse homo. Nam et hoc idioma est Hebraicæ phra-
sis. Et Sion quidem est Jerusalem: rex autem
Sion, ipse Christus, vel tanquam Deus, vel tan-
quam e regia David radice progenitus: vel etiam
tanquam is qui in eam plurima contulit beneficia.
Venit ergo ad eam mansuetus: neque satellites habens.
neque qui lanceam, gladium, aut faces (ss)
ferant, sed multam præ se ferens mansuetudinem
ac humanitatem. Sedens vero super asinum et
pullum, non divisim, modo super hunc, modo su-
per illum: neque tanquam super bigam ab his
tractam, sed asinum et pullum, intellige ipsum pul-
lum, asinum quidem natura, pullum vero ætate.
Tu ergo interroga Judæum, quis rex venerit Jeru-
salem asino et pullo vectus? Nullum enim alium
dicere poterit præter Christum.

† Aliter quoque filia Sion est Jerusalem, eo
quod subjecta sit monti qui vocatur Sion. Dicitur
quoque ipsa Jerusalem Sion, propter montem Sion
qui supra ponitur, ut sit metaphora appellatio.

Vers. 6. Ewntes — Vers. 7. pullum. Marcus
autem particularius recitat id quod fecerunt. Ait
enim: Abierunt et invenerunt pullum alligatum
juxta januam foris in bivio, solvuntque illum. Et
quidam eorum qui ibi stabant dixerunt eis: Quid
facitis solventes pullum? At illi dixerunt sicut præ-
ceperat Jesus, et dimiserunt eos. Hæc sane Marcus
januam dicens domus dominorum pulli 10.

Considera autem quod omnia ad præfigurationem
faciant. sicut enim asina et pullus funiculis alligati
erant foris in bivio, ita quoque antiquus Judæo-

Varie lectiones et notæ.

(34) Inclusa in marg. exhibet B.

(35) Τοῦ κυρίου. A.

(rr) Et ubique necessitate. Et ubique solis nec-
cessariis contentum esse, solis necessariis acquie-
scere, sola necessaria curare.

(ss) Aut faces. Forte ergo in suo codice inter-
pres reperit etiam δαδούχους.

rum populus, novusque gentium, peccatis alligantur extra Ecclesiam in vita; nam hanc per bivium intelligimus. Et quemadmodum apostoli soluta illa animalia adducunt ad Christum, ita sane et istos. Ad hæc sicuti tentaverunt quidam prohibere hos, puta domini ipsorum, sicut dicit Lucas⁷¹, audito autem quod Domino his opus esset, concesserunt, ita sane et in his, tentant quidem qui dominantur eis dæmones, prohibere; audito vero quod Deo his opus est, permittunt.

Vers. 7. *Et — vestimenta sua.* Posuerunt et super asinam et super pullum, ignorantes super quem illorum vehi vellet.

Vers. 7. *Et — super ea.* Super ea, putā vestimenta quæ pulloerant superposita. Possunt autem discipulorum vestimenta reconditori intelligentia dici virtutes, quæ intelligibilia sunt animæ vestimenta, illos adornantia qui Christo adducuntur. Lucas autem dixit⁷², quod discipuli imposuerunt Jesum super pullum; discipuli enim verbum gentibus superimponunt.

Vers. 8. *Plurima — sua.* Ostenderunt quod plus quam prophetam eum habebant; ideo etiam excellenti modo ipsum honoraverunt. Nam et modico antea tempore cum Lazarum resuscitasset, magnam apud eos reverentiam acquisivit. Abjiciamus ergo et nos corporis ornatum propter Christum, et ornemus viam ejus, abjicientes opes ac afflictiones quibus induimur aut circumdamur.

Vers. 8. *Alii — in via.* Marcus vero στοιβάδας dixit⁷³. Est autem στοιβάς ramorum congeries. Olivarum nempe rami erant. Nam tunc montem Olivarum præteribant.

Vers. 9. *Turbæ autem — David.* Hosanna Hebraicum est, et significat interdum hymnum sive laudem: quandoque vero, Serva. Nunc ergo tantundem est ac si dicat: Hymnus filio David.

Vers. 9. *Benedictus — Domini.* — *In nomine Domini*, hoc est, a Domino. Benedictus qui venit a Deo, benedictus qui missus est a Deo. Marcus autem addidit: *Benedictum quod venit regnum in nomine Domini Patris nostri David*⁷⁴. Existimabant enim, quod erigeretur abjectus thronus regni David: unde gaudentes dicebant: Benedictum quod redit regnum primi patris nostri David. Quod venit in nomine Domini autem, hoc est a Deo, Joannes vero dicit: *Benedictus qui venit in nomine Domini rex Israel*⁷⁵. Verisimile enim est tunc omnia fuisse dicta a turbis quæ præcedebant et quæ sequebantur, quæque egressæ erant in occursum ejus.

καὶ ὁ νέος, ὁ ἐξ ἔθνων, δίδονται ταῖς ἀμαρτίαις, ἕως τῆς Ἐκκλησίας, ἐπὶ τοῦ βίου. Τοῦτον (36) γὰρ ἀφορδὸν νοοῦμεν. Καὶ ὡς περ ἐκεῖνα τὰ ζῶα λύσαντες οἱ ἀπόστολοι προσάγουσι τῷ Χριστῷ· οὕτω δὲ καὶ τούτους· καὶ ὡς περ ἐπ' ἐκείνων ἐπεχείρησαν μὲν τινες καλύσαι, ἤγουν, οἱ κύριοι αὐτῶν, ὡς εἶπε Λουκᾶς· ἀκούσαντες δὲ, ὅτι ὁ Κύριος αὐτῶν χρεῖαν ἔχει, παρεχώρησαν· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τούτων ἐπιχειροῦσι μὲν οἱ κυριεύοντες αὐτῶν δαίμονες καλύσαι· ἀκούσαντες δὲ, ὅτι ὁ Θεὸς αὐτῶν χρεῖαν ἔχει, παρεχώρησι.

Καὶ — τὰ ἱμάτια αὐτῶν. Ἐπίθηκαν καὶ ἐπὶ τῆς ὄνου, καὶ ἐπὶ τοῦ πάλου, μὴ γινώσκοντες, ἐπὶ τίνος αὐτῶν ὄχηθῆναι βούλεται.

Καὶ — ἐπάνω αὐτῶν. Ἐπάνω αὐτῶν, δηλαδὴ τῶν ἱματίων, τῶν ἐπιτεθέντων τῷ πάλῳ. Εἶεν δ' ἐν ἱμάτια τῶν ἀποστόλων ἀναγκαιῶς αἱ ἐρεται, τὰ νοητὰ περιδάλαια τῆς ψυχῆς αἷς περιστέλλουσι τοὺς προσκαγομένους τῷ Χριστῷ. Λουκᾶς δὲ εἶρηκεν, ὅτι οἱ μαθηταὶ ἐπιβίβασαν τὸν Ἰησοῦν ἐπὶ τὸν κῶλον. Οἱ μαθηταὶ γὰρ ἐπιβιβάζουσι τὸν λόγον ἐπὶ τὰ ἔθνη.

Ὁ δὲ πλείστος — αὐτῶν. Ἔδειξαν, ὅτι ὑπὲρ προφήτην αὐτὸν εἶχον. Διὸ καὶ ὑπερβάλλοντως αὐτὸν ἐτίμησαν. Πρὸ ὀλίγου γὰρ τὸν Δαζαρον ἀναστήσας, ὡς ὁ Ἰωάννης φησι, πολὺ σέβας τούτοις ἐπέβαλε. Ῥίψωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς τὸν κόσμον τοῦ σώματος διὰ Χριστόν, καὶ κοσμήσωμεν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, ῥίπτοντες, ἃ περιβεβλήμεθα, χρήματα καὶ πάθη.

Ἄλλοι — ἐν τῇ ὁδῷ. Μάρκος δὲ (37), στοιβάδας εἶπε. Στοιβάς δὲ, ἡ σωρεία τῶν κλάδων. Ἐλαίων δὲ ἦσαν οἱ κλάδοι. Τὸ γὰρ ὄρος τῶν Ἑβραίων τενικαῦτα παρήμειβον.

Οἱ δὲ ὄχλοι — Δαυὶδ. Τὸ Ἰσκαννά, Ἑβραϊκὸν μὲν ἔστι, σημαίνει δὲ, ποτὶ μὲν, ὕμνον, ποτὶ δὲ, σώσον δὴ. Νῦν οὖν φησιν, ὕμνος τῷ υἱῷ Δαυὶδ.

Εὐλογημένος — Κυρίου. Τὸ ἐν ὀνόματι Κυρίου, ἀντὶ τοῦ, παρὸ Κυρίου. Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἀπὸ Θεοῦ, εὐλογημένος ὁ πεμφθεὶς ἐκ Θεοῦ. Μάρκος δὲ προσέθηκε, Καὶ εὐλογημένη ἡ ἐρχομένη βασιλεία ἐν ὀνόματι Κυρίου, τοῦ πατρὸς ἡμῶν Δαυὶδ. Ὑπέλαβον γὰρ (38) ὅτι ἀνωρθώθη ὁ καταβεβλημένος θρόνος τῆς βασιλείας τοῦ Δαυὶδ. Ὅθεν χειρόντες ἔλεγον, Καὶ εὐλογημένη (39) ἡ ἐρχομένη πάλιν βασιλεία τοῦ προπάτορος ἡμῶν Δαυὶδ· Ἐρχομένη δὲ ἐν ὀνόματι Κυρίου, τουτέστιν, ἀπὸ Θεοῦ. Ὁ δὲ Ἰωάννης φησὶν· Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ. Πάντα γὰρ εἰκὸς ὑπὸ τῶν ὄχλων τότε ῥηθῆναι

⁷¹ Luc. xix, 33, 34. ⁷² Luc, xix, 35. ⁷³ Marc. xi, 8. ⁷⁴ ibid. 40. ⁷⁵ Joan. xii, 13.

Variae lectiones et notæ.

(36) Τοῦτο, Β.

(37) Στιβάδας, Α, et mox στιβάς.

(38) Δί, pro γάρ, Α.

(39) Hic πάλιν addit Α, mox autem omittit.

τῶν τε προαγόντων, καὶ τῶν ἀκολουθούντων, καὶ ἁπάντων τῶν ἐξελθόντων εἰς ὑπάντησιν αὐτοῦ. Νοεῖται δὲ τὸ ἔν ὀνόματι Κυρίου, καὶ ἀντὶ τοῦ, ἔν ὀνόματι Κυρίου, ἐν ταῖς βασιλείαις.

Ἰουδαῖοι — ὑψίστοις. Ὑμνοὶ ἐν ὑψίστοις, ὑμνοῦνται καὶ τῶν ὑψίστων δυνάμεων, ἅτοι τῶν ἀγγέλων τὸν Θεὸν, τὸν πέμψαντα ἡμῖν βασιλέα (40), καὶ ἀνορθώσαντα τὴν βασιλείαν Δαυὶδ. Ὁ δὲ Λουκᾶς, ἀντὶ τοῦ, Ἰουδαῖοι ἐν ταῖς ὑψίστοις, Δόξα ἐν ὑψίστοις εἶπεν. Οὗτος δὲ (41) ἱστορεῖ καὶ περὶ τῶν μαθητῶν, ὅτι ἔλεγον, Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος βασιλεὺς ἐν ὀνόματι Κυρίου, εἰρήνη ἐν οὐρανῷ καὶ δόξα ἐν ὑψίστοις· εἰρήνην τὴν χαρὰν ὀνομάσας. Σκόπει δὲ, πῶς ἐν τοιοῦτῳ κρότῳ, καὶ τοσαύταις κραυγαῖς, ὁ πῶλος, καίτοι παντελῶς ἀδάμαστος ἦν, ὁμοίως οὐτάκτως ἐφέρετο, προτυπῶν πάντως τὸ κατακλιθεὶς τῶν ἰθῶν καὶ τὴν ἀβρόακ αὐτῶν μεταβολὴν εἰς εὐταξίαν.

Καὶ ἐισελθόντος — οὗτος; Ἐστάθη, ἀντὶ τοῦ, ἐταράχθη, θορυβηθεῖσα ἐπὶ τῷ κρότῳ καὶ ταῖς εὐφημίαις.

Οἱ δὲ ὄχλοι — Γαλιλαίας. Εἰ καὶ ὑπὲρ προφήτην αὐτὸν εἶχόν, ὁμοίως προφήτην αὐτὸν ὀνομάζον, οὐδὲν ὑψηλότερον ἰννοεῖν δυνάμενοι, διὰ τὰ ἀνθρωποπρεπῆ τούτου. Λουκᾶς δὲ φησὶν, ὅτι καὶ τινες τῶν Φαρισαίων ἀπὸ τοῦ ὄχλου εἶπον πρὸς αὐτὸν, Διδάσκαλε, ἐπιτίμησον τοῖς μαθηταῖς σου. Καὶ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς· Λέγω ὑμῖν, ἵνα οὗτοι σιωπήσωσιν, οἱ λίθοι κεκράζονται. Φθονήσαντες γὰρ ἔλεγον, ὅτι Κάλυσον τοὺς μαθητὰς σου τοιαῦτα κροτεῖν καὶ εὐφημεῖν σε, εἰπὼν δὲ, ὅτι ἔβαν οὗτοι σιωπήσωσιν, οἱ λίθοι κεκράζονται, ἐπέφησεν (42), ὅτι ἀδύνατον σιωπήσθαι τὴν δόξαν αὐτοῦ. Λέγουσιντο δ' ὡς λίθοι καὶ οἱ πιστεύσαντες ἐξ ἰθῶν, ὡς ὄντες πρόσθερον πεπωρωμένοι (43) τὸν νοῦν, καὶ ἀνοίσθητοι θεωρησῆς ἀληθινῆς, οἷτινες σιωπήσαντων τῶν ἀποστόλων τῇ τελευτῇ, λοιπὸν αὐτοὶ κράζουσι καρῶντες.

Καὶ — περιστεράς. Τὰ παραπλήσια καὶ ὁ Ἰωάννης φησὶν, ἀλλ' ἐκείνος μὲν κατ' ἀρχὰς τοῦ Εὐαγγελίου, Ματθαῖος δὲ καὶ οἱ λοιποὶ πρὸς τῷ τέλει. Ἀπλὸν οὖν, ὅτι δις ταῦτα πεποίηκεν ὁ Χριστός, καὶ κατὰ διαφόρους καιρούς. Καὶ τότε μὲν λέγουσιν Ἰουδαῖοι (44) πρὸς αὐτὸν, Τί σημεῖον δεικνύεις ἡμῖν; ἄρτι δὲ σιωποῦσιν (45). Ὅρα δὲ τὴν καταφρόνησιν αὐτῶν. Ἐν τῷ ναφὶ γὰρ ἐκαπήλευον. Καὶ οἱ μὲν ἐκώλουσαν τὰ πρὸς θυσίαν ἐπιτήδεια τοῖς χρῆζουσι, πρόβατα λέγω, καὶ βόας καὶ περιστεράς, ὡς ὁ Ἰωάννης ἐδήλωσε, καὶ εἰ τι τοιοῦτον οἱ δὲ ἡγοράζον. Κόλλυβισται δὲ εἰσιν οἱ τραπεζῖται. Καταλλάκτας δὲ τούτους ὀνομάζουσι οἱ πολλοί.

⁷⁰ Luc. xix, 38. ⁷¹ ibid. 39. ⁷² Joan. ii, 18.

Variæ lectiones et notæ.

(40) Βασιλείαν, A.
(41) Malim δὲ, loco δὲ. Nam de Luca sermo est, de quo jam dixerat δὲ.
(42) Δὲ, addit A.

PATROL. GR. CXXIX.

Intelligitur etiam : *In nomine Domini, in majestate Domini, in ordine regio.*

Vers. 9. *Hosanna — excelsis.* Laus in excelsis. Laudet etiam qui sunt inter excelsas virtutes sive angelos. Deum qui nobis misit regem, ac instauravit regnum David. Lucas vero loco *Hosanna in excelsis*, dicit, *Gloria in excelsis* ⁷⁰. Hic autem et de discipulis scribit, quod dicebant : *Benedictus qui venit rex in nomine Domini, pax in celo et gloria in excelsis*. Considera vero quomodo in tali plausu tantoque clamore pullus, quanquam omnino indomitus, mansuetissime tamen incedebat, præfigurans plane gentium obedientiam. et omnimodam eorum ad disciplinam immutationem.

Vers. 10. *Cumque intrasset — hic?* Commota est, id est, turbata est, excitato tumultu propter plausum et favores.

Vers. 11. *Turbæ vero — Galilææ.* Et si plus quam prophetam eum habebant, prophetam tamen eum dicebant, quia nihil excelsius concipere poterant propter humana ejus opera. Lucas autem dicit : *Et quidam Phariseorum de turba dixerunt ad eum : Magister, increpa discipulos tuos. Et respondens ait illis : Dico vobis quod, si hi tacuerint, lapides clamabunt* ⁷¹. Invidia enim moti dicebant : Prohibe discipulos tuos, ne hujusmodi plausibus ac favoribus prosequantur. Dicens autem, *Si hi tacuerint, lapides clamabunt*, ostendit, quod impossibile sit suam taceri gloriam. Possunt quoque lapides dici, qui ex gentibus crediderunt, tanquam prius mente idurati ac insensibiles ad divinam Dei cognitionem qui, postquam apostoli morte tacuerunt, jam clamant prædicantes.

Vers. 12. *Et — cobumbas,* Similia quoque dicit Joannes : sed ille quidem circa principium Evangelii, Matthæus autem et cæteri circa finem. Manifestum ergo quod bis hæc fecerit Christus, variisque temporibus, Et tunc quidem dicunt ei Judæi : Quod signum ostendis nobis? modo autem tacent. Et vide abjectionem eorum, in templo siquidem cauponabantur : et hi quidem vendebant indigentibus, quæ ad sacrificium apta erant, oves dico, boves ac columbas, sicut Joannes manifestavit, et si quid est simile ⁷². Alii vero emebant. Κόλλυβισται autem pro quibus vertimus nummularios, sunt mensarii sive trapezitæ, et quos multi καταλλάκτας vocant, hoc

(43) Πεπωρωμένοι, A.
(44) Τότε λέγουσιν οἱ Ἰουδαῖοι, A.
(45) Γνώσιν, pro ἐργῶσιν, A.

est, ut vulgus dicit, cambiatores. Nam κόλλυδος obolus, et κολλυβίζω commuto dicitur. Ingressus est ergo Christus templum cum magna libertate, tanquam paterfamilias domum suam, et eos qui jam dioti sunt ejecit, ac potentiam quam ut Deus ad omnes habebat, manifestans, et propter immunitatem a peccato confidens, hinc quidem ornatus templi sui curam habet, hinc autem sacrificiorum quæ per sanguinem fiunt rejectionem manifestat. Præterea instruit nos ut pro Ecclesia libere agamus.

Vers. 13. *Et — vocabitur.* Scriptum est in propheta Isaia.

Vers. 14. *Vos — latronum.* Latrones nominavit eos qui in illo cauponabantur, quod ad modum latronum lucris inhiarent: latrones siquidem lucri aviditate tenentur. Aut quia ea quæ vendebantur ex rapina vel avaritia erant. In Jeremia autem scriptum est: *Nym spelunca latronum domus mea est* 70 ?

CAP. XLVI. *De cæcis et claudis.*

Vers. 14. *Et — eos* Claudus est quiduis non recta ad virtutem incedit. Et cæcus est omnis qui quod bonum est ac honestum non intuetur.

Vers. 15. *Videntes — indignati sunt.* Dispensatorie ordinavit Deus, ut pueri quoque laudarent eum: quo ab omni contradictione excluderentur Judæi, videntes filios qui apud se fuerant enutriti ac instructi, mirabiliter ac supernaturaliter motos ad Christi laudem. Verum illi sunt ex hoc multo impudentiores, atque invidia dirupti insaniunt.

Vers. 16. *Et — dicunt?* O impudentiam! æquum potius erat ut diceret eis Christus: Auditis quid dicunt hi filii vestri, qui me nunquam viderunt?

Vers. 16. *Jesus autem — utique.* Omnino, inquit, audio. Et quia plurimum impudentes erant sicut diximus, increpatoria usus est responsione, dicens:

Vers. 17. *Nunquam — laudem?* David dictum est, quo ea quæ tunc fiebant prophetaverat. Itaque stupore plenissimum est hoc miraculum. Tunc enim chorus puerorum lactentium clare locutus est. Siquidem non simpliciter pueri erant, sed pueri infantes ac lactentes. Perfecisti vero, id est, perfectum ex imperfecto ore fecisti. Bene autem dixit: *Ex ore infantium*; nam os erat infantium. Id autem quod dicebatur, potentie ipsius erat, quæ disertam reddebat immaturam lactentium linguam. Et hoc quoque miraculose factum est ad discipulorum consolationem, ut de seipsis confiderent, quod qui disertam fecerat balbutientem linguam, sapientem etiam facturus erat eorum ruditatem. Erat et hoc figura gentium, quæ cum ad theologiam et divina verba balbutirent, repente ita perfecte responderunt, ut ab omnibus exaudiri possent.

70 Jerem. vii, 11.

A Κόλλυδος γάρ, ὁ ὄβολός, καὶ κολλυβίζω λέγεται τὸ καταλλάσσω. Εἰσῆλθεν οὖν ὁ Χριστός εἰς τὸ ἱερόν μετὰ παύρησίας, ὡς οἰκοδεσπότης. Ἐξέβαλε δὲ καὶ τοὺς ῥηθέντας, καὶ τὰ ῥηθέντα, τὴν τε κατὰ πάντων ἐξουσίαν, ἣν ὡς Θεὸς εἶχε, παραγυμνῶν, καὶ τῇ ἀναμαρτυσίᾳ τεθαβρῆκώς· καὶ τοῦτο μὲν, τῆς κόσμικῆς τοῦ οἰκείου ναοῦ φρονιζῶν· τοῦτο δὲ, προδηλῶν τὴν ἐκβολὴν τῶν δι' αἵματος θνητῶν· τοῦτο δὲ καὶ παιδείων ἡμᾶς, ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας παύρησιάζεσθαι.

Καὶ — κληθήσεται. Γέγραπται ἐν τῷ προφῆτῃ Ἰσαΐα.

Ἔμεις — ληστῶν. Ληστὰς ὠνόμασε τοὺς ἐν αὐτῷ καπηλεύοντας, διὰ τὸ ὁμοίως τοῖς λησταῖς φιλοκερδεῖν. Οἱ λησταὶ γὰρ φιλοκερδεῖς. Ἡ δὲ ἐπέτι τὰ πωλούμενα ἐξ ἀπαγῆς καὶ πλεονεξίας ὕσαν. B Ἐν τῷ Ἰερემίᾳ δὲ γέγραπται, Μὴ σπείλαιον ληστῶν ὁ οἶκός μου ἐστίν;

ΚΕΦ. ΜΖ'. Περὶ τῶν τυφλῶν καὶ χωλῶν.

Καὶ — αὐτοὺς. Χωλὸς ἐστὶ καὶ πᾶς ὁ μὴ βῆβαιον ὀρθὰ πρὸς ἀρετὴν· τυφλὸς (46) ἐστὶ καὶ πᾶς ὁ μὴ νοῶν τὸ καλόν.

Ἰδόντες — ἠγανάκτασαν. Ἄμερόμασεν ὁ Θεὸς, καὶ τοὺς παῖδας ὠνόμασε αὐτόν, ἵνα πάσης ἀντιλογίας ἀποκλεισθῶσιν Ἰουδαῖοι, βλέποντες τὰ ἔργα αὐτῶν, τὰ παρ' αὐτοῖς τρεφόμενα καὶ παιδευόμενα, κινούμενα πρὸς ὕμνον τοῦ Χριστοῦ παραδόξως καὶ ὑπερφυῶς· οἱ δὲ σφοδρότερον μάλλον ἀναισχυνοῦσι καὶ τῷ φθόνῳ διαβρῆγγύμενοι μαινούνται.

C Καὶ — λέγουσιν; Ὡς τῆς ἀναιδείας! τὸν Χριστὸν εἰκὸς ἦν εἰπεῖν πρὸς αὐτοὺς, Ἀκούετε τί οὗτοι λέγουσιν, οἱ παῖδες ὑμῶν, οἱ μηδέποτε μαθησάμενοι;

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — ναί. Ναί, φησὶν, ἄκουσ. Καὶ ἐπεὶ (47), ὡς ἐφημει, σφόδρα ἠναισχυνοῦν, ἐπιπληκτικώτερον κέχρηται τῇ ἀπολογία λέγων·

Οὐδέποτε — αἶνον; Τοῦ Δαυὶδ μὲν τὸ ῥητόν, προσηύτευσέ δὲ τὰ τνηκαῦτα γινόμενα. Ἐκκλησιαστικώτατον οὖν τὸ τοιοῦτον θαῦμα. Τότε γὰρ πρῶτον χορὸς παίδων ὑπομαζίων τρανώς ἐφθέγγετο. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς ἦσαν παῖδες, ἀλλὰ παῖδες νῆπιοι καὶ θηλάζοντες. Κατηρτίσω δὲ, ἀντὶ τοῦ, τέλειον ἐποίησας ἐξ ἀτελοῦς στόματος. Καλῶς δὲ εἶπεν, Ἐκ στόματος νηπίων. Τὸ στόμα γὰρ ἦν τῶν νηπίων· τὸ δὲ λεγόμενον, τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, τρανώσεως (48) τῶν ἄωρον γλώσσαν τῶν θηλαζόντων. Ἐθαυματουργήθη δὲ τοῦτο καὶ πρὸς παράκλησιν τῶν μαθητῶν, ἵνα θαβρῆσωσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν, ὡς ὁ τὴν ψελλίζουσαν γλώσσαν τρανώσας, σοφίσει καὶ τὴν ἰδιωτίαν αὐτῶν. Ἦν δὲ τοῦτο καὶ τύπος τῶν ἐθνῶν ἀψέλλιζοντα πρὸς θεολογίαν, αἰφνίδιον ἤχησαν τέλειον καὶ ἐξάκουσεν.

Variæ lectiones et notæ.

(46) Δί, interponit A.
(47) Ἐπειδὴ, pro ἐπεὶ, A.

(48) Δί, addit A.

Και — ἐκεῖ. Ἐξῆλθε, χαλῶν αὐτοῖς τὸν ὄγκον Α τοῦ πάθους, καὶ σθενύων τὴν πυρκαϊὴν τοῦ φθόνου αὐτῶν.

Vers. 17. *Et — illic. Exiit ut affectus tumorem in illis remitteret, et accensum invidiae eorum ignem exstingueret.*

ΚΕΦ. ΜΖ'. Περὶ τῆς ξηραθείσης συκῆς.

CAP. XLVII. *De ficu quæ exaruit.*

Πρωίας — συκῆ. Ἐπεὶ τὴν μὲν εὐεργετικὴν αὐτοῦ δύναμιν πολλάκις ἐπεδείξατο · τὴν δὲ τιμωρητικὴν οὐδ' ἀπαξ, δεῖξαι λοιπὸν καὶ ταύτην βουλοθείς, ἵνα βαρῆσωσιν οἱ μαθηταὶ κἀντύθην, ὅτι δυνατὸς ἐστὶν ἀμύνασθαι τοὺς ἐπιβουλεύοντας Ἰουδαίους, καὶ ὅτι οὐκ ἂν ποτε πάθοι, μὴ θλῶν, εἰς ἀθροῦσιν μὲν οὐκ ἐπιδείκνυται ταύτην, ὡς φιλόανθρωπος, εἰς τὸ φυτὸν δέ. Διὸ καὶ σχηματίζεται (49) πεινῶν, καὶ ἔρχεται πρὸς τὴν συκῆν, εἰ ἄρα εὐρήσει τε ἐν αὐτῇ, καθὼς εἶπε Μάρκος, καίτοι γνώσκων, ὡς οὐκ εὐρήσει. Καὶ τοῦτο γὰρ αὐτὸς οὗτος ὁ Μάρκος εἶρηκε, προσθεὶς · ὅτι Οὐκ ἦν καιρὸς σύκων. Καὶ ταῦτα πλάττεται κατ' οἰκονομίαν, ἵνα εὐσφύρμως ἐπὶ τὴν θαυματουργίαν ἔλθῃ. Καὶ λόγῳ μόνῳ ξηραίνει (50) τὴν συκῆν, καὶ δείκνυσι τὴν τιμωρητικὴν αὐτοῦ δύναμιν, ὡς ἦν αὐτῷ σκοπός. Σηραίνει δὲ τὸ ὑγρότερον τῶν ἄλλων φυτῶν, ἵνα καὶ μεῖζον τὸ θαῦμα γένηται. Μὴ τοίνυν ἀκριβολογοῦ, διατί τιτιμωρεῖται τὸ φυτὸν, ἀναίτιον ὂν, ἀλλὰ μόνον ὄρα τὸ θαῦμα, καὶ θαύμαζε τὸν θαυματουργόν. Τιτιμωρεῖται γὰρ (51), οὐχ ὡς ἀμαρτήσαν, ἀλλ' ἵνα μάθωσιν οἱ ἀκολουθοῦντες, ὅτι καὶ κολάζειν ὁ Χριστὸς δύναται.

Vers. 18, *Mane* — Vers. 19. *ficus*. Quia frequenter demonstraverat potentiam suam, qua beneficia præstabat, severam autem et ultionis inflictivam ne semel quidem, jam etiam demonstrare eam intendit, ut hic quoque discipuli confiderent, quod potens esset ulcisci insidiantes Judæos, quodque non pateretur non volens. Hanc autem in hominem non exercet, utpote hominum amator, sed in plantam. Ideo se finxit esurire, et venit ad ficum, si forte in ea quidpiam inveniret, sicut dixit Marcus 40. Atqui sciebat se nihil in ea inventurum. Nam et hoc dixit Marcus, addens quod non erat tempus ficuum 41. Dispensatorie autem hæc effinxit, ut apta occasione ad miraculi operationem descendat, soloque verbo ficum ascendere faciat, et suam punitivam ostendat potentiam, sicut ejus intentum erat. Arefact quoque plantam, quæ præ cæteris majorem habet humorem, ut majus fiat miraculum. Ne ergo inquiras, cur punita sit planta, quæ nihil offenderat, sed solum intuere miraculum, eumque admirare qui operatus est. Punita enim, non quod peccaverit, sed ut discerent qui sequebantur, quod etiam ultionem sumere posset Christus.

[Συκῆ (52), φύλλοις κομῶσα μόνος, ἢ τῶν Ἰουδαίων Συναγωγῆ, καρπὸν μὲν δικαιοσύνης οὐκ ἔχουσα, μόνον δὲ τὴν τῶν πεπληνημένων ἡθῶν ἐπίδειξιν, ὡς φύλλα, προβαλλομένη. Ἡ καὶ ἄλλως, ἢ ἐν σικκίῃ καὶ τύποις σηματικαῖς τοῦ νόμου λατρεία, καὶ τὰ Ἰουδαϊκὰ καταρτήματα.]

† *Ficus solis ornata foliis, Judæorum erat Synagoga, fructum non habens justitiæ, sed consuetudinum effictarum ostentationem, tanquam folia producens. vel etiam aliter: Cultus divinus qui in umbris et figuris corporalibus erat, ac Judaicæ observationes, possunt dici ficus illa.*

Και — συκῆ; Ἰδόντες, οὐκ αὐτίκα. ἀλλὰ τῇ ἐπαύριον. Λέγει γὰρ ὁ Μάρκος, ὅτι καὶ ὅτε ὀψὲ ἤγαστο, ἐξεπορεύετο ἔξω τῆς πόλεως· καὶ πρῶτὸν παραπορεύμενοι, εἶδον τὴν συκῆν ἐξηραμμένην ἐκ ῥεζῶν. Καὶ ἀναμνησθεὶς ὁ Πέτρος λέγει αὐτῷ· Ῥαββί, ὃ ἔσπε, διδάσκαλε, ἴδε ἡ συκῆ, ἣν καταράσω, ἐξηρανεῖται. Ἀναμνησθεὶς γὰρ τῆς καταράς, εἶδεν αὐτῇ τὴν σικκῆν.

Vers. 20. *Et — ficus?* Videntes: non statim, sed die sequenti. Ait enim Marcus: *Et cum jam facta esset vespera, egrediebatur extra civitatem Et mane prætereuntes, viderunt ficum exaruisse radicitus. Recordatusque Petrus ait illi: Rabbi, ecce ficus quam exsecratus es, exaruit 42.* Recordatus enim execrationis ostendit ei ficum.

Ἀποκριθεὶς — γρηγορεῖται. Ἐὰν παραπλήσια τοῦτοις εἶπε καὶ ἐν τῷ τριακωστέῳ πέμπτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξηγήσιν, δι' ἧς γνώεις ὅτι καὶ ταῦτα σαφῶς. Μάρκος δὲ φησιν, εἰρηκέναι τὸν Ἰησοῦν, ὅτι Ὅς ἂν εἶπῃ τῷ ὄρει τούτῳ. Ἀρθεῖ, καὶ βληθῆτι εἰς τὴν θάλασσαν· καὶ μὴ διασπρῆθῃ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ πιστεύσῃ ὅτι ἂ λέγει γίνεται, ἔσται αὐτῷ ὃ ἐὰν εἶπῃ

Vers. 21. *Respondens — Aet.* Similia quoque his dixit tricesimo quinto capite. Quære itaque ibi enarrationem, per quam scire et hæc manifeste poteris. Marcus vero Jesum dixisse refert: *Quicumque dixerit monti huic, Tollere et projice te in mare, et non audiderit in corde suo sed crediderit quod quæ dicit fient erit illi quidquid dixerit.* Mens autem etiam diabolus intelligitur propter elai-

40 Marc. xi, 13. 41 ibid. 13. 42 Marc. xi, 19-23.

Variæ lectiones et notæ.

(49) Vide infra ad Joan, iv, 7, ad ista λέγει αὐτῷ. (50) Σηραίνω, B.

(51) Γὰρ abest A. (52) Inclusa exhibet uterque codex in margine.

tionem ; mare vero absyssus et chaos sive vorago inferni.

Vers. 22. *Et — accipietis.* Marcus autem dixit : *Et quæcumque orantis petitis credite quod accipietis, et erunt vobis* ⁵³. Omnia autem non simpliciter intelligit, sed quæ digna sunt.

CAP. XLVIII. *De principibus sacerdotum et senioribus Dominum interrogantibus.*

Vers. 23. *Cumque ipse venisset — hanc ?* Quia miracula carpere non poterant, de ejectione conquerantur eorum qui in templo emebant ac vendebant, dicentes : *In qua potestate hæc facis, prohibens quæ nos non prohibemus ?* Et quis tibi dedit potestatem hanc, cui nullus templi principatus commissus est ? Atqui bonum opus fuerat operatus repurgato templo : verum invidia etiam bona calumniari solet.

Vers. 24. *Respondens —* Vers. 25. *hominibus ? E caelo, hoc est, Cœlitus a Deo. Ex hominibus, id est, Ab hominum præcepto.* Vide autem quomodo non statim respondit eis, ne seipsum magnificare videretur, et ne ipsum carperent, quasi Dei adversarium. Quia autem Baptista multa de ejus magnitudine testatus fuerat, inde eos e diverso interrogat, et in perplexitatem eos concludit, ita ut etiam ipsi agnoscentes turbati sint.

Vers. 25. *At illi — credidistis ei ?* Hæc est perplexitas. Dixisset enim eis : *Quare non credidistis ei, cum multa et magna de me diceret ?* Nam si his quæ dicebat credidissetis, cognovissetis utique in qua potestate hæc faciam. Nunc itaque convincimini, quod frustra Joannem habueritis prophetam, cum illi non credideritis.

Vers. 26. *Si autem — prophetam.* O miseram hominibus placendi cupiditatem ! Deum contemnant, homines vero timent, et ad eorum gratiam omnia operantur.

Vers. 27. *Et respondentes — faciam.* Oportebat quidem eos dicere, quod baptisma Joannis a Deo erat, et quod Joannes a Deo missus erat. Quia vero argui timebant, ut qui non credidisse illi visi fuerant, veritatem abscondebant. Ait ergo : *Neque ergo dico vobis quod scire cupitis ; non sicut vos veritatem abscondens, sed responsione judicans vos indignos, qui ita dolose versamini.*

CAP. XLIX. *De duobus filiis parabola.*

Vers. 28. *Quid autem vobis videtur ?* De his quæ dicam. Cum enim dicere nolissent unde erat baptisma Joannis, ne arguerentur quod ei non credidissent, per parabolam eos aggredi parat, ut seipsos ipsi condemnent tanquam incredulos, et dicit :

⁵³ Marc. xi, 24.

Variae lectiones et notæ.

(53) Ita etiam in textu Marci habet codex uterque.

Α Διάκρισιν γὰρ ἀμφοτέροις τὸν διαταξαμένον ὀνομαζόμενον. Ὅρος δὲ νοεῖται, καὶ ὁ διάβολος, διὰ τὴν ἔκτασιν. θάλασσα δὲ, ἡ ἄβυσσος καὶ τὸ χάος.

Καὶ — ἀψίσεις. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι καὶ πάντα ὅσα ἂν προσευχόμενοι (53) αἰτῆσθε, πιστεύετε, ὅτι λαμβάνετε, καὶ ἔσται ὑμῖν πάντα θε νόμι, μὴ ἀπλῶς, ἀλλὰ τὰ ἀξία.

ΚΕΦ. ΜΗ'. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν Κύριον ἀρχιερίων καὶ πρεσβυτέρων.

Καὶ ἐλθὼν αὐτῷ — ταύτην ; Ἐπὶ τοῖς θεύμασιν οὐκ ἠδύνακτο μείψασθαι, περὶ τῆς ἐκβολῆς ἐγκαλοῦσι τῶν πωλούντων καὶ ἀγοραζόντων ἐν τῷ ἱερῷ, λέγοντες : Ἐν ποῖα ἐξουσία ταῦτα ποιεῖς ; καλύων, ἀπερ ἡμεῖς οὐκ ἐκαλύσαμεν. Καὶ τίς σοι ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν ταύτην τοῦ ἐξωθεῖν ; μηδεμίαν ἀρχὴν τοῦ ναοῦ ἐμπιστευμένῃ. Καὶ μὴ καλὸν ἵποίησεν, ἀνακαθάρας τὸ ἱερὸν ἄλλ' ἢ βασκανία καὶ τοῖς καλοῖς εἰδωθὲν ἐπηρεάζειν.

Ἀποκριθεὶς — ἀνθρώπων ; Ἐξ οὐρανοῦ μὲν, ἀντὶ τοῦ, Ἄνωθεν, ἐκ τοῦ (54) Θεοῦ. Ἐξ ἀνθρώπων δὲ, ἀντὶ τοῦ, Ἐξ ἐπιτολῆς ἀνθρώπων. Ὅρα δὲ, πῶς ἐξ εὐθείας μὲν οὐκ ἀπεκρίθη τοῖτο, ἵνα μὴ δοξῇ μεγαλύνειν ἑαυτὸν, καὶ ἵνα μὴ διασύρωσιν αὐτὸν, ὡς ἀντίθεον. Ἐπὶ δὲ ὁ Βαπτιστὴς Ἰωάννης πολλὰ περὶ τῆς μεγαλειότητος αὐτοῦ μεμαρτύρηκεν, ἐκείθεν αὐτοὺς ἀντεπερωτᾶ, καὶ συνίλασται πρὸς ἀπορίαν, ὁ καὶ αὐτοὶ γνόντες ἐθορυβήθησαν.

Οἱ δὲ — ἐπιστεύσατε αὐτῷ ; Τοῦτο ἔστιν ἡ ἀπορία. Εἶπε γὰρ ἂν (55) αὐτοῖς, Διατί οὐκ ἐπιστεύσατε οὐτῷ, λέγοντι πολλὰ καὶ μεγάλα περὶ ἐμοῦ ; εἰ γὰρ ἐπιστεύσατε, οἷς ἔλεγεν, ἐγνωσάτε ἂν, ἐν ποῖα ἐξουσία ταῦτα ποιῶ. Λοιπὸν οὖν ἐλέγχισθε, μάτην ἔχοντες προφητῶν τὸν Ἰωάννην, ἀπιστοῦντες αὐτῷ.

Ἐὰν δὲ — προφήτην. Ὡς τῆς ἀνελευθέρου τῶν ἀθλῶν ἀνθρωπαρεσκείας ! Τοῦ μὲν Θεοῦ καταπρονόουσι, τοὺς ἀνθρώπους δὲ φοβούνται, καὶ πρὸς χάριν αὐτῶν ἅπαντα πράττουσιν.

Καὶ ἀποκριθεὶς — ποιῶ. Ἔδει μὲν αὐτοὺς εἰπεῖν, ὅτι καὶ τὸ βάπτισμα ἐκ Θεοῦ ἦν, καὶ ὁ Ἰωάννης ἐκ Θεοῦ ἔσταλται. Ἐπεὶ δὲ φεύγοντες τὸν ἐλεγχον, ἵνα μὴ ἀπιστοῦντες αὐτῷ φανώσιν, ἐκρυπτον τὴν ἀλήθειαν, φησὶν, Οὐδὲ ἐγὼ λέγω ὑμῖν ὁ βούλεσθε μαθεῖν, οὐ κρύπτων, ὡς ὑμεῖς, τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἀναξίους τῆς ἀποκρίσεως ὑμᾶς λογίζομενος, ὅτι κακοεργεῖσθε.

ΚΕΦ. ΜΘ'. Περὶ τῶν δύο υἱῶν παραβολῆ.

Τῷ δὲ ὑμῖν δοκεῖ ; Περὶ ὧν ἱερῷ, δηλοῦνται. Μὴ θελησάντων γὰρ εἰπεῖν, πέθειν ἦν τὸ βάπτισμα Ἰωάννου, ἵνα μὴ ἐλεγχθῶσιν ἀπιστήσαντες ἐκείνῃ, βούλεται διὰ παραβολῆς αὐτοὺς ἐμβάλειν εἰς τὸ αὐτοὺς καταψηφισασθαι ἑαυτῶν ὡς ἀπειθῶν, καὶ λέγει.

(54) Ἐκ τοῦ Θεοῦ Α.

(55) Ἄν, οὐκ ἔστι Β.

Ἄνθρωπος — οὐκ ἀπῆλθεν. Ἄνθρωπον μὲν ἰσοδοξοῦν τὸν Θεόν, ὡς φιλόανθρωπον· τέκνα δὲ αὐτοῦ δύο, τὸν τε λαὸν τῶν ἔθνων, καὶ τὸν τῶν Ἰουδαίων, ὡς ποιήματα αὐτοῦ. Καὶ ἔστιν ὁ μὴ ὑποσχόμενος μὲν, ἀπείθων δὲ, ὁ λαὸς τῶν ἔθνων· ὁ δὲ ὑποσχόμενος μὲν, μὴ ἀπείθων δὲ, ὁ λαὸς τῶν Ἰουδαίων. Τὰ ἔθνη μὲν γὰρ οὐχ ὑπέσχεοντο ἀκούσεσθαι τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁμοῦ ὑστερον ὑπέκρουσαν πιστεύσαντα τῷ Θεῷ καὶ Χριστῷ· οἱ δὲ Ἰουδαῖοι ὑπέσχεοντο, εἰπόντες ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Δευτερονομίου· Πάντα, ὅσα ἂν εἴπῃ ὁ Θεός, ποιήσομεν καὶ ἀκουσόμεθα, καὶ ὑστερον παρήκουσαν, ἀπειθήσαντες τῷ Χριστῷ καὶ Θεῷ. Ταῦτα μόνον τῆς παραβολῆς ἐκλήγου, καὶ ἐπιγίνωσκε· τὰλλα δὲ πόρνας, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων παραβολῶν παρηγγελιαμὲν. Ἐπὶ τὸ ἀσφατέστερον γὰρ τῶν ταύτας οἰκονομικῶς συνετέθησαν, διὰ τὸ ἀνοήτοισιν, ἵνα μηδὲν περὶ ἑαυτῶν οἱ Ἰουδαῖοι γινόντες, ὀρθῶν ἐξετέγκωσι τὴν ψῆφον.

Τίς — πρῶτος· Αὐτοὺς ἠνάγκασεν, ὡς εἶρηται, τὴν ψῆφον ἐξαγαγεῖν, ἵνα αὐτοκατάκριτοι γίνωνται. Εἶτα μεταβαίνει πρὸς τοὺς τελῶνας καὶ τὰς πόρνας, ἐπὶ πλείον ἐλέγχων αὐτούς.

Λέγει αὐτοῖς — Θεοῦ. Τελῶνας λέγει τοὺς μετανοήσαντας καὶ βαπτισθέντας, ὅτι ὁ Ἰωάννης ἐκήρυξε, καὶ πόρνας ὁμοίως. Προάγουσι δὲ, ἀντὶ τοῦ, προλαμβάνουσιν. Εἶτα σαφηνίζει τὸν λόγον, καὶ διδάσκει, πῶς προλαμβάνουσι, λέγων·

Ἦλθε — αὐτῷ. Ἦλθε πρὸς ὑμᾶς, οὐκ ἐν ἡμελημῶν βίῳ, ἀλλ' ἐν ὁδῷ ἀρετῆς, ἵνα καὶ ἀξιοπίστοι φανῆ, καὶ οὐκ ἐπιστεύατε αὐτῷ, παραινοῦντες μετανοεῖν καὶ εὐτραπεῖσθαι πρὸς ὑποδοχὴν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Ἦμεις — αὐτῷ. Ὑμεῖς δὲ, ἰδόντες τοὺς τελῶνας καὶ τὰς πόρνας, πῶς μετεβλήθησαν, ὅτι ὁ Ἰωάννης ἐκήρυξε, καὶ προέλαβον ὑμᾶς, οὐ μετεβλήθητε, ὥστε πιστεῦσαι αὐτῷ.

ΚΕΦ. Ν'. Περὶ τοῦ ἀμπελώου παραβολῆ.

Ἄλλου — ἀπειθήσαντος. Ἄνθρωπον μὲν ὁμοίως ὑπακινεῖται, τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, διὰ τὸ φιλόανθρωπον, καὶ διὰ τὸ τῆς παραβολῆς ἔθος· ἀμπελῶν δὲ φυτευθεὶς ἐπ' αὐτοῦ, ὁ Ἰσραηλίτης λαός, ὃν ἐφύτευσε ἐν τῇ γῆ τῆς ἐπαγγελίας. Φησὶ γὰρ ὁ Δαυὶδ· Ἄμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετέρας, ἐξίβαλες ἔθνη καὶ κατεφύτευσας αὐτῶν· φραγμὸς δὲ, ὁ νόμος, οὐκ ἔων αὐτὸν ἐπιμελεῖναι τοῖς ἔθνεσι. Λέγοιτο δ' ἂν φραγμὸς καὶ ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ φυλακὴ, προουρούσα τούτου ἀπὸ πᾶσης ἐπιβουλῆς τῶν περὶ ἔθνων. Καθίλες γὰρ, φησὶ, τὸν φραγμὸν αὐτῆς, καὶ τρυφῶσιν αὐτῶν πάντες οἱ παραπορευόμενοι τὴν ὁδὸν· ληνός δὲ, τὸ θυσιαστήριον, ἐν ᾧ τὸ αἷμα ἐξεχέτο· κίργος δὲ, ὁ ναός, διὰ τὸ τῆς οἰκοδομῆς ὄχυρόν καὶ ὑψηλὸν· γεωργοὶ δὲ, οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ πρῆβυτεροι τοῦ λαοῦ· τούτοις γὰρ ἐπιστεύσαν ὁ Θεός, ὡς διδασκαλοὶς, τὸν ἀμπελῶνα τούτου· ἀποδημίαν δὲ τοῦ οἰκοδεσπότου φησὶν

A Vers 28. *Homo habebat* — Vers. 30. *non abiit*. *Hominem* significat Deum, tanquam videlicet humanum aut hominum amatorem, duos autem filios ejus, populum gentilem et Judaicum, qui sunt facturæ ipsius. Et is qui non promisit, sed tamen abiit, populus est gentilis : qui vero promisit, nec tamen abiit, Judaicus. Gentes siquidem non promiserunt se Deum audituras, et tamen postea audierunt, obedientes Christo ac Deo, et in eum credentes : Judæi vero promiserunt, dicentes in libro Deuteronomii: *Omnia quæ dixit Deus faciemus et audiemus* 24; postmodum autem obaudierunt, ipsi permanentes Christo ac Deo increduli. Hæc tantum de parabola elige et intellige, reliqua vero prætereas, quemadmodum et in reliquis parabolis admonuimus, tanquam hoc solo fine in ea posita, quo firmior esset, et Judæi nihil de seipsis intelligentes, rectam proferrent sententiam.

Vers. 31. *Quis* — *primus*. Coegit illos, ut dictum est, sententiam qua condemnarentur proferre. Deinde ad publicanos transit et meretrices, hos plus quam illos arguens.

Vers. 31. *Ait illis* — *Dei*. Publicanos dicit qui penitentiam egerant, baptizatique fuerant prædicante Joanne, et meretrices similiter præcedunt, hoc est priora sumunt. Deinde et rationem docet, quomodo priora sumunt, dicens :

Vers. 32. *Venit* — *illi*. Venit ad vos, non per ignavam vitam, sed per viam virtutis, ut fide dignus haberetur; et non credidistis ei, cum resipiscere admoneret, paratique ad susceptionem regni Dei.

C Vers. 32. *Vos* — *ei*. Vos autem videntes, quomodo publicani et meretrices ad prædicationem Joannis conversi erant, non resipuistis ad credendum.

CAP. L. *De vinea parabola.*

Vers. 33. *Aliam* — *peregre profectus est*. *Hominem* similiter ænigmatice significat Deum et Patrem, propter hominum amorem, et propter parabolæ morem. Plantata autem vinea ab illo populus est Judaicus, quam plantavit in terra promissionis. Dicit enim David : *Vineam de Ægypto transtulisti, eiecisti gentes et plantasti eam* 25. Sepes vero lex, non siuens eam commisceri gentibus. Potest quoque dici sepes, Dei custodia quæ vineam hanc ab omnium circumjacentium gentium insidiis custodit *Destruxisti, inquit, sepem ejus, et vindemiant eam omnes qui prætergrediuntur viam* 26. Lacus sive torcular est altare in quo sanguis effundebatur. Turris vero templum, propter structuræ fortitudinem ac sublimitatem. Agricola autem, sunt principes sacerdotum et Scribæ senioresque populi. His enim tanquam præceptoribus concredidit Deus hanc vineam. Protectionem autem patrisfamilias,

24 Exod. xix, 8. 25 Psal. lxxix, 9. 26 ibid. 43.

dicit Chrysostomus longanimitatem ac patientiam A ejus in his qui peccaverunt.

Vers. 34. *Cum autem* — Vers. 36. *similiter*. Fructus dictæ vineæ observatio erat legalium præceptorum ac virtutes, servi autem prophetæ, quos diversos, diversisque temporibus missos ad repetitionem hujusmodi observationis mandatorum ac virtutum, ut dictum est, variis modis punierunt. Marcus autem et Lucas tres misiones descripserunt, dicentes missos esse ⁸⁷ primo unum servum, deinde alterum, postmodum tertium. Nec id contradicit his quæ scribit Matthæus. Nam et hic per duas misiones comprehendit omnes, et similiter illi per tres, hic tamen generalius, illi vero particularius, qui etiam per unum servum omnes significant, qui una missione missi sunt eodemque tempore. Quid est autem quod dicit Marcus: *Et hunc lapidantes κεφαλαίωσαν* ⁸⁸? Quidam dicunt tantumdem significari, ac si dicatur, quod injuriam in hoc collegere sive impleverunt. Ego autem puto κεφαλαίωσαν significare, Caput illi comminuerunt.

Vers. 37. *Postmodum vero* — *filium meum*. Hoc dixit non quasi futurum; sciebat namque quod hunc reverituri non essent, sed tanquam id quod fieri deberet, ac si diceret: Oportet ut reverentur filium meum. Lucas autem ait, quod dixerit dominus vineæ: *Quid faciam? mittam filium meum dilectum; fortassis hunc intuiti reverebuntur* ⁸⁹. Dixit autem: *Quid faciam?* non ex ambiguitate, sed ex humani generis amore, ostendens quantum sint illi curæ ingrati, nondum eos punire volendo, sed modum quærendo, quo hos exasperatos redderet mansuetos. Dicitio autem *ίσως* apud Lucam pro qua vertimus, fortassis, id quod decens est et æquum innuit.

Vers. 38. *Agricolæ autem* — *ejus*. Considera quam diligenter prædicat ea quæ ventura erant. Atqui non occiderunt hunc tanquam Dei Filium. Non occiderunt eum ut Dei Filium, sed occiderunt tanquam vineæ hæredem sive tanquam regem Israel. Aspicientes siquidem ad ea quæ operabatur miracula, et audientes ea quæ sapientissime disserebat, cognoverunt quidem apud semetipsos hunc esse quem prophetæ regem Israel annuntiaverant, verum invidia devicti et ab ea excæcati, id sane occultaverunt, consilium vero cæperunt ut eum occiderent, et ita occuparent deinceps ejus hæreditatem, hoc est populum. *Occidamur*, inquit Marcus, *eum, et nostra erit hæreditas* ⁹⁰. nihil autem de eo quod in posterum succederet suspicabantur. Etenim vineas adhuc arguebat eos, et exprobrabat illis, non tamen ei fides habebatur.

Vers. 39. *Et* — *occiderunt*. Extra terminos vineæ suæ, extra civitatem. Nam hunc extra illam cruci-

ο (56) Χρυσόστομος τὴν μακροθυμίαν, ἐπ' οἷς ἡμάρτανον.

Ὅτε δὲ — ὡσαύτως. Καρποὶ μὲν τοῦ ῥηθέντος ἀμπελώνος, ἡ φυλακὴ τῶν νομικῶν ἐντολῶν καὶ κί- ἀρεταί· δούλοι δὲ, οἱ προφῆται, οὗς ἄλλοτε ἄλλους ἀποσταλέντας εἰς ἀπαίτησιν τῆς τοιαύτης, ὡς εἰ- ρηται, φυλακῆς καὶ τῶν ἀρετῶν, διαφόρως ἐτιμω- ρήσαντο. Μάρκος δὲ καὶ Λουκᾶς τρεῖς ἀποστολάς τῶν προφητῶν ἀνέγραψαν, λέγοντες ἀποσταλῆθαι πρῶτον, εἰς δούλον, εἶτα ἕτερον, ἔπειτα τρίτον. Οὐκ ἴσθι δὲ τοῦτο ἐναντιολογία πρὸς τὸν Ματθαῖον. Κἀκεῖνος γὰρ διὰ τῶν δύο ἀποστολῶν πάντας συμ- περιελάβε, καὶ οὗτοι διὰ τῶν τριῶν ὁμοίως. Πλὴν ἐκεῖνος μὲν παχύτερον, οὗτοι δὲ λεπτομερέστερον, οἱ καὶ διὰ τοῦ ἐνός δούλου πάντας θηλοῦσι τοὺς τῆς μιᾶς ἀποστολῆς καὶ τοῦ αὐτοῦ καιροῦ. Τί δὲ ἴσθιν, ὃ φησιν Μάρκος περὶ ἐνός, ὅτι Κἀκεῖνον λιθοβολήσαντες κεφαλαίωσαν; Τινὲς μὲν εἶπον, ὅτι κεφαλαίωσαν τὴν ὕβριν, ἤγουν, ἐκορύφωσαν, ἐγὼ δὲ οἶμαι τὸ, κεφαλαίωσαν, ἀντὶ τοῦ, τὴν (57) κεφαλὴν αὐτοῦ συνέτριψαν.

Ἐστερον δὲ — τὸν υἱόν μου. Τοῦτο εἶπεν, οὐχ ὡς ἀποθησόμενον· ἐγίνωσκε γὰρ, ὅτι οὐκ ἐντρα- πήσονται τοῦτον· ἀλλ' ὡς ὀφειλόμενον, ὡσανεὶ λέ- γων, ὅτι χρὴ αὐτοὺς ἐντραπήναι τὸν υἱόν μου. Λουκᾶς δὲ φησιν, ὅτι εἶπεν ὁ κύριος τοῦ ἀμπελώ- νος· Τί ποιήσω; πέμψω τὸν υἱόν μου τὸν ἀγαπη- τόν· ἴσως τοῦτον ἰδόντες ἐντραπήσονται. Εἶπε δὲ, Τί ποιήσω; οὐκ ἐξ ἀπορίας, ἰλλ' ἐκ φιλοκ- θρωπίας, δεικνύων, πόσον κήδεται τῶν ἀχαριστῶν, ρῆπω θέλων κακῶσαι τούτους, ἀλλὰ ζητῶν τρόπον, δι' οὗ τούτους ἀγριωθέντας ἡμερώσει. Καὶ τὸ ἴσως δὲ, τὸ εἰκὸς δηλοῖ.

Οἱ — αὐτοῦ. Σκόπει, πῶς ἀκριβῶς προλέγει τὰ μέλλοντα. Καὶ μὴν, οὐχ ὡς Υἱὸν Θεοῦ τοῦτον ἀνεῖ- λον· οὐκ ἀνείλον αὐτόν, ὡς Υἱὸν Θεοῦ· ἀλλ' ὡς κληρονόμον τοῦ ἀμπελώνος, ἤγουν, ὡς βασιλεῖα τοῦ Ἰσραὴλ. Βλέποντες γὰρ ἃ ἑτερατοῦργει, καὶ ἀκούον- τες ἃ ἐφιλοσόφει, συνήσθηοντο μὲν ἐν ἑαυτοῖς ὅτι αὐτὸς ἴσθιν ὃν οἱ προφῆται καταγγέλλουσι βασιλεῖα τοῦ Ἰσραὴλ· ἐκνικηθέντες δὲ τῷ φθόνῳ, καὶ σκοτι- σθέντες ὑπὸ τῆς βασκαλίας, τοῦτο μὲν συνεκελεύθη, συμβούλιον δὲ ἔλαβον, ἵνα αὐτὸν ἀποκτείνωσι, καὶ λοιπὸν κυριαρχήσωσι τῆς κληρονομίας αὐτοῦ; τωπι- στι, τοῦ λαοῦ, μηδὲν εἰς τὸ εἶθ' ὑπόπτυνοντες. Καὶ γὰρ ζῶν, ἤλεγχεν αὐτοὺς, καὶ ἀνείδιζε, καὶ ἠπειλεῖ (58).

Καὶ — ἀπέκτειναν. Ἐξω τῶν ὁρίων τοῦ ἀμπε- λῶνος, ἤγουν, ἐξω τῆς πόλεως. Ἐξω γὰρ αὐτῆς

⁸⁷ Marc. II, 2 seqq. Luc. xx, 10 seqq. ⁸⁸ Marc. xii, 4. ⁸⁹ Luc. xx, 13. ⁹⁰ Marc. xii, 8.

Variae lectiones et notæ.

(56) Tom VII, p. 670 A.

(57) Simile est, quod Hesychius laudat, γναθοῦν

τὸ εἰς γνάθους τύπτειν.

(58) Hentenius ita, ac si legerit ἠπιστάθη.

πύθεν ἐσταυρωσαν. Μάρκος δὲ φησιν, ὅτι πρῶτον ἀπέκτειναν αὐτόν, εἶτα ἐξέβαλον ἔξω τοῦ ἀμπελώνος. Τὶ οὖν ἱροῦμεν; ὅτι τὸ 'Εξέβαλον ἔξω καθ' ἴτερον ἐκείνος εἶπε σημαίνοντον, ἀντὶ τοῦ, 'Ἀπεστέρησαν (59), ὡς αὐτοῖς ἰδοκεῖ.

*Ὅταν — ἐκείνοις; Αὐτοὺς ἱρωτᾷ πάλιν, ἵνα αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν ἐξαγγέλνουντες, κἀνταῦθα τὴν ἀπόφασιν αὐτοκατακρίπτου γένωσκται.

Δέγουσιν — ἀπολίπει αὐτούς. Κακοὺς ὄντας πιχρῶς κολάσει αὐτούς.

Καὶ — αὐτῶν. Ἄκοντες προφητεύουσι καὶ αὐτοὶ τὸ μέλλον. Ἐλθὼν γὰρ ὁ κύριος τοῦ τοιοῦτου ἀμπελώνος, ἄρχουν, ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν ὁ Χριστὸς, ὁ κληρονόμος, καὶ ἐπακελθὼν εἰς τὴν ἰδίαν ἐξουσίαν, παρίδωκεν αὐτοὺς τοῖς Ῥωμαίοις εἰς ὄλεθρον καὶ ἁρπαγισμὸν. Τὸν δὲ τόπον τοῦ ἀμπελώνος ἐξίδωκε ἔνθα τοῖς τῶν Χριστιανῶν ἐπισκόποις, οἱ καὶ κατὰ τοὺς καιροὺς αὐτῶν, ὅτε θαλασσὴ τὰ Χριστιανῶν ἦνθει, διαφερόντως ἐκαρποφόρου τὰς ἀρετὰς Ἄλλὰ Ματθαῖος μὲν αὐτοὺς λέγει καθ' ἑαυτῶν τὴν ψῆφον ἐξενογκεῖν Ἐξορκιστὸς δὲ καὶ Λουκᾶς φησιν, ὅτι αὐτὸς ἀπεφώνησθε κατ' αὐτῶν. Εἰκὸς δὲ, πρῶτον ἐκείνους ἀποφύνασθαι, εἶτα τὸν Χριστὸν εἰπεῖν, ὅπου ἐκείνοι εἶπεν, ἐπιβεβαιουῦντα τὸν λόγον αὐτῶν. Ἰδιαίτατα δὲ Λουκᾶς εἶρηκεν, ὅτι ἀκούσαντες εἶπον, Μὴ γένοιτο. Πρὸ τούτου γὰρ ἐγνωσέντες, ὅτι περὶ αὐτῶν ἦν ἡ παραβολή, καταψήφισαντο ἑαυτῶν ὕστερον δὲ, ἐπιβεβαιωμένου τοῦ Χριστοῦ, συνήκων, καὶ εἶπον, Μὴ γένοιτο.

Λέγει — γωνίας; Ἀσπίτεκὴ μὲν ἡ προφητεία, δεικνυσι δὲ διὰ ταύτης ὁ Χριστὸς, ὅτι πάντως ἔσται, ὅτι εἶπεν, προαγγελλθέντα πάλαι τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Καὶ ἀναιρηθήσεται μὲν ὑπ' αὐτῶν, ἀναστὰς δὲ ἐκ νεκρῶν, γενήσεται εἰς κεφαλὴν γωνίας. Τί δὲ τοῦτο ἐστίν, ἱροῦμεν. Τροπικῶς ἡ προφητεία λίθον μὲν ὠνόμασε τὸν Χριστόν, οἰκοδομοῦντας δὲ, τοὺς διδασκάλους τῶν Ἰουδαίων, οὓς καὶ γεωργοὺς ἢ παραβολῇ προσηγόρευσεν ἀπεδοκίμασαν δὲ τὸν τοιοῦτον οὗτοι λίθον, ἄγουν, ἀπώσαντο, πρῶτον μὲν λέγοντες. Οὗτος οὐκ ἔστιν ἐκ (60) τοῦ Θεοῦ καὶ πάλιν, Οὗτος πλανᾷ τὸν κόσμον (61), καὶ τὰ τοιαῦτα τελευταίον δὲ σταυρώσαντες. Κεφαλὴ δὲ γωνίας ἐστίν ὁ ἀκρογωνιαίος λίθος. Ἐγένετο οὖν εἰς κεφαλὴν γωνίας ὁ Χριστὸς, ἢ γουν, ὑπῆρξεν ἀκρογωνιαίος λίθος, ἐν τῷ περιεκείσθαι τοιοῦτω λίθῳ. Καθὰπερ γὰρ ἐκείνος ἐφ' ἑαυτῷ συνθεῖ τοίχους δύο, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ Χριστὸς, ἐφ' ἑαυτῷ συνθεσμεῖ τοὺς δύο λαοὺς, τὸν τε ἐξ ἔθνῶν καὶ τὸν ἐξ Ἰουδαίων,

A fixerunt. Marcus autem dicit, quod hunc primum occiderunt, deinde foras extra vineam eiecerunt. Quid ergo dicemus? Quod ille, Foras eiecere, juxta aliud dixit significatum, ut tantumdem sit sicut hæreditate privare, prout illis videbatur.

Vers. 40. Cum — illis? Rursum eos interrogat, ut contra semetipsos ipsi concitarentur (II), ac sese prolata sententia condemnarent.

Vers. 41. Dicunt — perdet. Mali cum sint, acerbe illos puniet.

Vers. 41. Et — suis Nolentes prophetant et ipsi quod futurum est. Veniens enim dominus hujus vineæ, puta Christus hæres a mortuis resurgens, ac propria potestate reversus, tradidit eos Romanis in perditionem et interitum. Locum autem vineæ locavit Christianorum episcopis, qui temporibus suis, quando videlicet Christianorum tempora florebant, varias virtutes fructificabant. Verum Matthæus quidem ipsos ait contra sese potulisse sententiam. Marcus autem et Lucas dicunt ipsum contra illos sententiam tulisse 91. Verisimile ergo est primum illos tulisse sententiam; deinde Christum dixisse quod illi dixerant, confirmando dictum ipsorum. Propriissime autem dixit Lucas, quod cum audissent dixerunt: Absit. Antea enim ignorantes, quod de ipsis esset parabola, condemnaverant se ipsos; postmodum vero sententiam, confirmando Christo, intellexerunt et dixerunt, Absit.

Vers. 42. Dicit — anguli? Davidica prophetia est. Ostendit autem per hanc Christus, quod omnino futura sunt quæ dixit, quæ etiam a Spiritu sancto olim prænuntiata fuerant. Et quidem ab eis occidetur Christus, sive reprobabitur: verum a mortuis resurgens, fiet in caput anguli. Quid est autem hoc? Dicimus quod prophetia Christum appellavit lapidem; ædificantes vero, magistros Judæorum, quos etiam agricolas nominavit præcedens parabola; reprobaverunt autem sive repulerunt hunc lapidem, primum quidem dicentes: Hic non est a Deo 92, et rursum: Hic seducit mundum 93, aliaque similia: ultimo vero crucifigentes. Caput autem anguli est lapis angularis. Itaque Christus factus est in caput anguli, sive factus est lapis angularis, cum assimilatus est hujusmodi lapidi. Nam sicut ille conjungit in seipso duos parietes, ita et Christus in seipso duos coadunat populos, gentilem videlicet et Judaicum, ac per fidem facit unum. Qui-

91 Marc. xii, 9; Luc. xi 16, 92 Joan. ix, 16. 93 Joan. vii, 12.

Variæ lectiones et notæ.

(59) Intell. τοῦ ἀμπελώνος. Crediderim tamen potius, Marcum invertisse ordinem atque idem vocabulum sensu eodam sumpsisse. Sic Joan. xii. 3: Ἠλείψε καὶ ἐξέμαξε, quod rectius dixit Luc. xii, 38, ἐξέμασσε καὶ ἔλειψε. Primum enim est βρέχειν.

secundum, ἐμάσσειν tertium, ἐλείψειν. (60) Ἐξ et ἀπὸ, [Codd. Chrysost. t. VII, p. 678 A. (61) Ὁχλον, Chrysost. l. I. sed Euthymius etiam in textu Joannis habet κόσμον.

(II) Concitarentur. Ipsi hic quoque ferrent sententiam et a se ipsis condemnarentur. Ἐξόγειν et ἀποφασιν junguntur.

dam autem angulum intellexerunt Ecclesiam, utpote fideles colligantem, in cujus caput factus est Christus, caput videlicet sive principium et dominator.

Vers. 42 *A Domino — nostris.* Etiam hoc pars est dictæ prophetiæ, docens, quod Dei quoque voluntate fiet hujusmodi angulus, id est, conjunctio populorum : et quod admirationi apud omnes erit hic angulus, non solum quia variis adornabitur virtutibus, sed etiam quia omnibus insidiis erit superior.

Vers. 43. *Ideo — ipsius.* Regum Dei dicit custodiam ejus qua servabantur : nationem vero facientem dignos ejus fructus vocat genus Christianorum.

Vers. 44. *Et — confringetur.* Offendens in illum, sibi ipsi nocet, et non illi : quod passi sunt principes sacerdotum et Scribæ ac seniores populi.

Vers 44. *Super — eum.* Super quemcumque aggravaverit se, hoc est cui iratus fuerit, comminetur et disperget, ac exterminabit eum, quod factum est in totum genus Judæorum : traditum namque est Romanis militibus in direptionem.

Vers. 45. *Et — habebant.* Ubique homines timent et non Deum, Christus autem et parabolas sane dixit et prophetiam adduxit, ut timore correpti malitiam relinquerent ; ipsi vero occidere magis illum quærebant. Atqui sciebat quod mutandi non essent, attamen ubique quod suum est facit, nihilque præmittit eorum quæ conveniunt.

CAP. LI. De vocatis ad nuptias.

CAP. XXII, Vers. 1. *Et respondens — Vers. 3. venire.* Parabola præcedens ea tractavit quæ ad Passionem usque contigerunt, puta Dei providentiam qua erga Judæos usus est, prophetarum cædem et tandem ipsius Salvatoris occisionem. Hæc autem quæ nunc proponitur, ea quæ post crucem contigerunt indicat, regnum cælorum vocans Deum et Patrem, nuptias vero mysticam Filii conjunctionem ad Ecclesiam credentium. Duplicem autem intelligimus hujusmodi conjunctionem, et quæ hic fit per fidem ac virtutes cæteras, et quæ illic magis supernaturaliter perficienda est. Id autem vocat nuptias, tum propter desiderium quod habet ad Ecclesiam, tum propter ipsius Ecclesiæ gaudium. Siquidem et Baptista sponsum illum appellavit. Servos quoque dicit apostolos, qui primum Hierosolymis docuerunt. Invitados vero, Judæos qui primum ad hujusmodi nuptias fuerant invitati, olim quidem a prophetis, postmodum a Baptista : siquidem ad hunc

και συννοήσονται διὰ τῆς εἰς αὐτὸν μίσσεως. Τούτῳ δὲ γωνίαν ἐνώησαν τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς συνδεδεσμένον τοὺς πιστοὺς, ἕστινος εἰς κεφαλὴν γέγονεν ὁ Χριστός, εἴητον, κεφαλὴ καὶ ἄρχων.

Παρὰ Κυρίου — ἡμῶν. Καὶ τοῦτο μέρος τῆς εἰρημένης προφητείας ἐστίν, διδάσκον, ὅτι καὶ κατὰ βούλησιν Θεοῦ γενήσεται αὐτὰ ἡ γωνία, τούτῳ ἐστι, ἡ συνάφεια τῶν λαῶν, καὶ θαυμασθήσεται παρὰ πάντων, οὐ μόνον, ὡς κεκαλλωπισμένη ταῖς ποικιλίαις τῶν ἀρετῶν, ἀλλὰ καὶ, ὡς ἰσχυροτέρα πάσης ἐπιβουλῆς.

Διὰ τοῦτο — αὐτῆς. Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ λέγει τὴν ἐπισκοπὴν τοῦ Θεοῦ, ὑπ' ἧς ἱερουργοῦντο ἔθνος διὰ ποιοῦν τοὺς ἀξίους αὐτῆς καρποὺς, τὸ γένος τῶν Χριστιανῶν.

Καὶ — συνθλασθήσεται. Ὁ προσκόψας αὐτῷ, ἑαυτὸν βλάψει, καὶ οὐκ ἐκείνον, ὁ πεπὸνθαστοὶ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ.

Ἐφ' — αὐτὸν. Ἐφ' ὅν ἄν (62) βαρῆσθ, τουτίσται, ὡ ἄν ὀργισθῆ, λεπτυνεί καὶ διασκορπίσει καὶ ἐξολοθρεύσει αὐτὸν, ὁ γέγονεν εἰς ἄλον τὸ γένος (63) τῶν Ἰουδαίων, παραδοθὲν εἰς πολιορκίαν (64) τοῖς Ῥωμαίοις στρατεύμασι.

Καὶ — εἶχον. Πανταχοῦ τοὺς ἀνθρώπους φοβοῦνται, καὶ οὐ τὸν Θεόν. Ἄλλ' ὁ μὲν Χριστὸς καὶ τὰς παραβολὰς εἶπε, καὶ τὴν προφητείαν ἐπέφησεν, ἵνα δειλιάσαντες ἀπόσχονται τῆς πονηρίας· αὐτοὶ δὲ μᾶλλον ἐζήτησαν ἀνελθεῖν αὐτόν. Καὶ μὴ ἐγένεσκον, ὡς οὐ μεταβλήθησονται, ἀλλὰ πανταχοῦ τὸ ἑαυτοῦ ποιεῖ, μηδὲν ἔλλειπον τῶν καθηκόντων.

C ΚΕΦ. ΝΑ'. Περὶ τῶν καλουμένων εἰς τὸν γάμον.

Καὶ ἀποκριθεὶς — ἔλθειν. Ἡ μὲν πρό ταῦτες παραβολὴ, τὰ μέχρι τοῦ σταυροῦ διέγραφεν, οἷον τὴν τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν, ἢ πρὸς Ἰουδαίους ἐπέχετο, τὴν τούτων προφητοκτονίαν, καὶ τελευταίον, τὴν ἀναίρεσιν τοῦ Σωτῆρος. Ἡ δὲ νῦν προλεξιμένη, τὰ μετὰ τὸν σταυρὸν προσημᾶναι, βασιλείαν μὲν οὐρανῶν ὀνομάζουσα τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα· γάμος δὲ, τὴν μυστικὴν συνάφειαν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῶν πιστῶν. Διττὴν δὲ νοοῦμεν τὴν τοιαύτην συνάφειαν, τὴν μὲν ἐνταῦθα γινομένην, (65) διὰ πίστεως καὶ ἀρετῶν, τὴν δὲ ἐκεῖ τελεσσομένην ὑπερφυσίτερον. Γάμος δὲ τὸ πρᾶγμα καλεῖ, διὰ τε τὸν αὐτοῦ πόθον, ὃν ἔχει πρὸς αὐτὴν, καὶ διὰ τὴν αὐτῆς χαρὰν. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Βαπτιστὸς νυμφίον αὐτὸν προσηγόρευσε· δούλους δὲ λέγει τὰς ἀποστάλους, οἵτινες πρῶτον ἐν Ἱεροσολύμοις ἐδίδεξαν· κεκλημένους δὲ, τοὺς Ἰουδαίους, οἱ προσελάθεσαν εἰς τοὺς τοιοῦτους γάμους, πάλαι μὲν ὑπὸ τῶν προφητῶν, ὕστερον δὲ ὑπὸ τοῦ Βαπτιστοῦ· πρὸς (66).

Variae lectiones et notæ.

(62) Forma loquendi insolens. Βαρῆν ergo h. l. est pro βαρῆως πίπτειν. Ἐφ' ὅν autem dixit, quod ita est in textu. In mentem alicui venire possit βαρυθυμῆσθαι, propter vicinum ὀργισθῆναι. Sed βαρῆσθαι Hentenius quoque videtur legisse.

(63) Εἰς τὸ ἄλον γένος. B.

(64) Ἄς σὶ διαπραγῶν legerit interpres.

(65) Γενομένην, B.

(66) Non cepit sensum hujus loci Hentenius, Ἄδόν, refertur ad Christum, seu Sponsum ; παρακλήσειν, ad prophetas et Baptistam ; αὐτούς, ad Judæos. Nam prophetæ et Baptista Judæos ad Christum ducebant.

αὐτὸν γὰρ αὐτοὺς παρέπεμπον· ἔτι δὲ καὶ ὑπ' Α αὐτοῦ τοῦ νυμφίου. Καὶ ὄρα τὴν κακίαν μὲν τῶν Ἰουδαίων, ἀγαθότατα δὲ τοῦ Σωτῆρος. Ἄναιλον αὐτὸν ἐπένοι· ὁ δὲ καὶ φονεὶς ὄντας αὐτοῦ πάλιν καλεῖ πρὸς εὐφροσύνην αἰώνιον, οἱ δὲ ἀποπηδῶσι.

Πάλιν — γάμους. Προτέρους μὲν δούλους νόμι τούς περὶ Πέτρον· ὑστέρους δὲ, τοὺς περὶ Παῦλον. Ἄριστον δὲ καὶ ταύρους καὶ σιτιστὰ τεθυμένα, εἰ-
 ρων, ὑπηρεσιμένα, εἶρακε, κατὰ τὸ ἐν τοῖς γάμοις ἔθος. Εἶν δ' ἂν ταῦτα ἐνταῦθα μὲν, ἡ τρυφή τῶν θείων δογμάτων· ἐκεῖ δὲ, ἡ οὐφάνιος τρυφή καὶ ἀπό-
 λυσις. Διὰ δὲ τῶν ταύρων καὶ τῶν σιτιστῶν τὸ ἡ-
 λότιμον καὶ πολυτελὲς τῆς εὐωχίας ἐμφαίνεται.

Οἱ — αὐτοῦ. Καταφρονήσαντες τῆς κλήσεως, ἀπέβησαν εἰς τὰ οικεῖα ἔργα, τουτέστιν, εἶχοντο τῶν προτέρων.

Οἱ δὲ λοιποὶ — ἀπέκτειναν. Ἦ τῆς ἀναισχυν-
 τίας! οὐ μόνον οὐκ ἤλθον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀπισταλμέ-
 νους πρὸς αὐτοὺς ὕβρισαν καὶ ἀπέκτειναν. Καὶ
 ἐν μὲν τῇ προλαβούσῃ παραβολῇ οἱ ἀκαιτούντες
 τοὺς καρποὺς ἐσφάγησαν· ἐν ταύτῃ δὲ οἱ καλοῦντες
 εἰς τοὺς γάμους. Τὴν ταύτης ἴσον τῆς μακίας; Ὅσον ὁ
 βασιλεὺς ἐμακροθύμει καὶ ἐπιλανθρωπεύετο, τοσού-
 τον οὗτοι ἐσκληρύνοντο καὶ ἠγρίαινον.

Καὶ ἀκούσας — ἐνέπρηνον. Ἴδε κηδεμονίαν καὶ
 μακροθυμίαν ἄρατον. Ἐφύτευεν ἀμπέλωνα καὶ
 ἀκαρτίσιν, ἐξείδοτο αὐτὸν γεωργοὶ καὶ ἀπεδήμησαν,
 ἀπέστειλεν ἐν καιρῷ δούλους ἀκαιτῶν τοὺς καρποὺς.
 Τούτων ἀκαιρεθόντων, ἀπέστειλεν ἄλλους. Καὶ τού-
 τως σφαγίντων, ἐπέμψεν αὐτὸν τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν
 ἀγαπητὸν. Καὶ τούτου φονευθέντος, ἠνέσχετο, καὶ
 μᾶλλον ἰκκοστίδας δούλους, ἐκάλεσε τοὺς φονεῖς εἰς
 εὐωχίαν ἀτελευτητον. Οὐκ ἠθέλησαν εἰθίειν. Πάλιν
 ἑτέρους ἀπέστειλεν. Οἱ δὲ καὶ τούτους ἀνείλον. Τέ-
 τε λοιπὸν, ὡς ἀνίατα νοσούντας, ἀναίρει τοὺς
 παμπόνηρους καὶ μιαρδύς. Στρατεύματα δὲ αὐτοῦ
 νοεὶ τὰ στρατεύματα τῶν Ῥωμαίων· πάντες γὰρ
 τοῦ Θεοῦ εἰσιν κατὰ τὸν λόγον τῆς δημιουργίας· ἂ,
 ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τίτου, καὶ τοὺς φονεῖς
 κατίσφαξαν, καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν, τὰ Ἱεροσόλυμα,
 ἐνέπρηνον.

Τότε — γάμους. Διεξόδους τῶν ὁδῶν λέγει τὰς
 πόλεις καὶ κόμας τῶν ἔθνων. Διεξόδους δὲ τῶν
 ὁδῶν ταύτας ἀνάμασε, δηλῶν τὸ ἀπερριμμένον τῶν
 ἔθνων. Ἐν ταῖς διεξόδοις γὰρ οἱ ἀπερριμμένοι κατοικ-
 οῦσε. Πρῶτον μὲν γὰρ οἱ ἀπόστολοι τοῖς Ἰουδαίοις
 ἐκέρυσσον, ἔτι παρ' αὐτοῖς ὄντες· ἐπει δὲ ἀπηλα-
 κεντο, φρεὶ πρὸς αὐτοὺς ὁ Παῦλος· Ὑμῖν ἦν
 ἀναγκαῖον (67) πρῶτον λαληθῆναι τὸν λόγον τοῦ
 Θεοῦ· ἐπειδὴ δὲ ἀναξίους ἑαυτοὺς ἐκρίνατε, ἰδοὺ
 στραφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη.

⁹⁶ Act. XIII, 46.

Variae lectiones et notæ.

(67) Ita laudat Chrysost. t. VII, pag. 681 B. Varietas ergo non ex codicibus Actuum, sed Chryso-
 stomi.

(uu) Gubernationem. Curam.

populum ipsos servos transmisit : præterea quoque
 et ab ipso sponso. Et vide hinc quidem Judæorum
 pravitatem, illinc autem Salvatoris bonitatem. Illi
 enim occiderunt, ipse vero cum essent homicidæ,
 rursus vocat eos ad gaudium sempiternum, illi
 autem ab eo resiliunt.

vers. 4. *Rursum — nuptias.* Priores quidem ser-
 vos intelligit Petrum, et qui cum eo erant ; poste-
 riores vero Paulum et suos. Prandium autem et
 tauros et altitia mactata sive parata dixit juxta mo-
 rem qui servari solet in nuptiis. Et hic quidem dici
 possunt deliciæ divinorum dogmatum ; in futuro
 autem cœleste gaudium ac fructio. Per tauros vero
 et altitia pretiositas ac magnificentia convivii de-
 claratur.

B Vers. 5. *Illi — suam.* Despexerunt invitationem ;
 abierunt ad propria opera, hoc est, detenti sunt his,
 quæ priora ac potiora habebant.

Vers. 6. *Reliqui vero — occiderunt.* O impuden-
 tiam ! non solum non venerunt, sed et eos qui ad
 se missi erant, contumelia affecerunt et occiderunt.
 Et in præcedenti quidem parabola illi jugulati sunt,
 qui fructus repetebant, in hac autem qui ad nuptias
 vocabant. Quid huic insanix æquari poterit ? Quo
 magis rex patiens est et humanis, eo duriores effi-
 ciuntur hi ac ferociores.

Vers. 7. *Cumque — succendit.* Vide gubernationem
 (uu) ac tolerantiam ineffabilem. Plantavit vineam et
 ad perfectum perduxit ; tradidit eam agricolis, et
 peregre profectus est. Emitit in tempore servos
 repetens fructus : his interfectis, emisit alios ; etiam
 his jugulatis, suum misit filium dilectum ; quo
 etiam jugulato, patienter sustinuit ; imo missis
 servis homicidas ad gaudium æternum invitavit ;
 noluerunt venire. Rursus alios misit ; illi autem et
 hos interfecerunt. Tunc demum quasi insanabiliter
 ægrotantes, occidit scelestos ac perditos illos. Exer-
 citus vero ejus intellige exercitus Romanorum.
 Omnes enim Dei sunt ratione creationis qui sub
 Vespasiano et Tito homicidas jugularunt, ac civi-
 tatem eorum Hierosolyma succenderunt.

D Vers. 8. *Tunc — Vers. 9. nuptias.* Exitus via-
 rum dicit civitates et vicus gentium, quæ vocavit
 Exitus viarum, significans abjectionem gentium ;
 in exitibus enim abjecti commorantur. Primum
 siquidem apostoli Judæis prædicabant, cum adhuc
 apud eos essent. Postquam autem illos ejecerunt,
 dicit lis Paulus : *Vobis oportuit primum loqui ver-
 bum Dei : quia autem indignos vos judicastis, ecce
 convertimur ad gentes* ⁹⁶.

dam autem angulum intellexerunt Ecclesiam, utpote fideles colligantem, in cujus caput factus est Christus, caput videlicet sive principium et dominator.

Vers. 42 *A Domino — nostris*. Etiam hoc pars est dictæ prophetiæ, docens, quod Dei quoque voluntate fiet hujusmodi angulus, id est, conjunctio populorum : et quod admirationi apud omnes erit hic angulus, non solum quia variis adornabitur virtutibus, sed etiam quia omnibus insidiis erit superior.

Vers. 43. *Idco — ipsius*. Regum Dei dicit custodiam ejus qua servabantur : nationem vero facientem dignos ejus fructus vocat genus Christianorum.

Vers. 44. *Et — confringetur*. Offendens in illum, B sibi ipsi nocebit, et non illi : quod passi sunt principes sacerdotum et Scribæ ac seniores populi.

Vers 44. *Super — eum*. Super quemcunque aggravaverit se, hoc est cui iratus fuerit, comminet et disperget, ac exterminabit eum, quod factum est in totum genus Judæorum : traditum namque est Romanis militibus in direptionem.

Vers. 45. *Et — habebant*. Ubique homines timent et non Deum, Christus autem et parabolas sane dixit et prophetiam adduxit, ut timore correpti malitiam relinquerent ; ipsi vero occidere magis illum quærebant. Atqui sciebat quod mutandi non essent, attamen ubique quod suum est facit, nihilque prætermittit eorum quæ conveniunt.

CAP. LI. De vocatis ad nuptias.

CAP. XXII, Vers. 1. *Et respondens — Vers. 3. venire*. Parabola præcedens ea tractavit quæ ad Passionem usque contigerunt, puta Dei providentiam qua erga Judæos usus est, prophetarum cædem et tandem ipsius Salvatoris occisionem. Hæc autem quæ nunc proponitur, ea quæ post crucem contigerunt indicat, regnum cælorum vocans Deum et Patrem, nuptias vero mysticam Filii conjunctionem ad Ecclesiam credentium. Duplicem autem intelligimus hujusmodi conjunctionem, et quæ hic fit per fidem ac virtutes cæteras, et quæ illic magis supernaturaliter perficienda est. Id autem vocat nuptias, tum propter desiderium quod habet ad Ecclesiam, tum propter ipsius Ecclesiæ gaudium. Siquidem et Baptista sponsum illum appellavit. Servos quoque dicit apostolos, qui primum Hierosolymis docuerunt. Invitados vero, Judæos qui primum ad hujusmodi nuptias fuerant invitati, olim quidem a prophetis, postmodum a Baptista : siquidem ad hunc

A και συννοί διὰ τῆς εἰς αὐτὸν μίστης. Τινὲς δὲ γωνίαν ἐνόησαν τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς συνδεδεμένους τοὺς πιστοὺς, ἤσπετος εἰς κεφαλὴν γέγονεν ὁ Χριστός, εἴτου, κεφαλὴ καὶ ἀρχων.

Παρὰ Κυρίου — ἡμῶν. Καὶ τοῦτο μέρος τῆς εἰρημένης προφητείας ἐστίν, διδάσκον, ὅτι καὶ κατὰ βούλησιν Θεοῦ γενήσεται αὕτη ἡ γωνία, τούτῃσιν, ἡ συνάφεια τῶν λαῶν, καὶ θαυμασθήσεται παρὰ πάντων, οὐ μόνον, ὡς κεκαλλωπισμένη ταῖς ποικιλίαις τῶν ἀρετῶν, ἀλλὰ καὶ, ὡς ἰσχυροτέρα πάσης ἐπιβουλῆς.

Διὰ τοῦτο — αὐτῆς. Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ λέγει τὴν ἐπισκοπὴν τοῦ Θεοῦ, ὑφ' ἧς ἐργουροῦντο Ἔθνος δὲ ποιοῦν τοὺς ἀξίους αὐτῆς καρπούς, τὸ γένος τῶν Χριστιανῶν.

Καὶ — συνθλασθήσεται. Ὁ προσκόψας αὐτῆ, ἑαυτὸν βλάψει, καὶ οὐκ ἐκείνου, ὁ πεπόνθασεν αἰ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ.

Ἐφ' — αὐτὸν. Ἐφ' ὃν ἂν (62) βαρῆσῃ, τούτῃσιν, ὡς ἂν ὀργισθῆ, λεπυνεῖ καὶ διασκορπίσει καὶ ἐξολοθρεύσει αὐτόν, ὃ γέγονεν εἰς ἔθνον τὸ γένος (63) τῶν Ἰουδαίων, παραδοθὲν εἰς κολιορκίαν (64) τοῖς Ῥωμαίοις στρατεύμασι.

Καὶ — ἔχον. Πανταχοῦ τοὺς ἀνθρώπους φοβοῦνται, καὶ οὐ τὸν Θεόν. Ἄλλ' ὁ μὲν Χριστὸς καὶ τὰς παραβολὰς εἶπε, καὶ τὴν προφητείαν ἐπέγαγεν, ἵνα δειλιάσαντες ἀπόσχωνται τῆς πονηρίας· αὐτοὶ δὲ μᾶλλον ἐζήτησαν ἐνελθεῖν αὐτόν. Καὶ μὴ ἐγένωσκον, ὡς οὐ μεταβληθήσονται, ἀλλὰ πανταχοῦ τὸ ἑαυτοῦ ποιεῖ, μηδὲν ἄλλοιπων τῶν καθηκόντων.

C ΚΕΦ. ΝΑ'. Περὶ τῶν καλουμένων εἰς τὸν γάμον.

Καὶ ἀποκριθεὶς — εἰθεῖν. Ἡ μὲν πρό ταῦτες παραβολὴ, τὰ μέχρι τοῦ σταυροῦ διέγραφεν, οἷον τὴν τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν, ἣ πρὸς Ἰουδαίους ἐπέχετο, τῆτ τούτων προφητοκτονίαν, καὶ τελευταίον, τὴν ἀναίρεσιν τοῦ Σωτῆρος. Αὕτη δὲ, ἡ νῦν προειρημένη, τὰ μετὰ τὸν σταυρὸν προσημαίνει, βασιλείαν μὲν οὐρανῶν ὀνομάζουσα τὸν Θεόν καὶ Πάτέρα· γάμον δὲ, τὴν μυστικὴν συνάφειαν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῶν πιστῶν. Διττὴν δὲ νοοῦμεν τὴν τοιαύτην συνάφειαν, τὴν μὲν ἐνταῦθα γινομένην, (65) διὰ πίστεως καὶ ἀρετῶν, τὴν δὲ ἐκεῖ τελεσθεσομένην ὑπερφύστερον. Γάμος δὲ τὸ πρᾶγμα καλεῖ, διὰ τε τὸν αὐτοῦ πόθον, ὃν ἔχει πρὸς αὐτὴν, καὶ διὰ τὴν αὐτῆς χαρὰν. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Βαπτιστὴς νυμφίον αὐτὸν προσηγόρευσε· δούλους δὲ λέγει τοὺς ἀποστόλους, οἵτινες πρῶτον ἐν Ἱεροσολύμοις ἐδίδαξαν· κεκλημένους δὲ, τοὺς Ἰουδαίους, οἱ προσκλήθησαν εἰς τοὺς τοιοῦτους γάμους, πάλαι μὲν ὑπὸ τῶν προφητῶν, ὕστερον δὲ ὑπὸ τοῦ Βαπτιστοῦ· πρὸς (66).

Variæ lectiones et notæ.

(62) Forma loquendi insolens. Βαρῆν ergo h. l. est pro βαρῆως πίπτειν. Ἐφ' ὃν autem dixit, quod ita est in textu. In mentem alicui venire possit βαρυθυμῆσθ, propter vicinum ὀργισθῆ. Sed βαρῆσθ Hentenius quoque videtur legisse.

(63) Εἰς τὸ ἔθνον γένος. B.

(64) Ac si διαρπαγὴν legerit interpres.

(65) Γενομένην. B.

(66) Non cepit sensum hujus loci Hentenius, Αὐτόν, refertur ad Christum, seu Sponsum ; παρατίθειν, ad prophetas et Baptistam ; αὐτούς, ad Judæos. Nam prophetæ et Baptista Judæos ad Christum ducebant.

αὐτὸν γὰρ αὐτοὺς παρέπεμπον· ἔτι δὲ καὶ ὑπ' Α αὐτοῦ τοῦ νυμφίου. Καὶ ὄρα τὴν κακίαν μὲν τῶν Ἰουδαίων, ἀγαθότητα δὲ τοῦ Σωτῆρος. Ἄνεilon αὐτὸν ἐκείνοι· ὁ δὲ καὶ φονεῖς ὄντας αὐτοῦ πάλιν καλεῖ πρὸς εὐφροσύνην αἰώνιον, οἱ δὲ ἀποπηδῶσι.

Πάλιν — γάμους. Προτέρους μὲν δούλους νόει τοὺς περὶ Πέτρον ὑστέρους δὲ, τοὺς περὶ Παῦλον. Ἄριστον δὲ καὶ ταύρους καὶ σιτιστὰς τεθυμένα, εἰ-
ον, κῦρκεσιμένα, εἰρηκε, κατὰ τὸ ἐν τοῖς γάμοις ἔθος. Εἶν δ' ἂν ταῦτα ἐνταῦθα μὲν, ἡ τρυφή τῶν θείων δογματῶν· ἐκεῖ δὲ, ἡ οὐφάνιος τρυφή καὶ ἀπό-
λαυσις. Διὰ δὲ τῶν ταύρων καὶ τῶν σιτιστῶν τὸ γυ-
λότιμον καὶ πολυτελὲς τῆς εὐωχίας ἐμφαίνεται.

Οἱ — αὐτοῦ. Καταφρονήσαντες τῆς κλήσεως, Β ἀπῆλθον εἰς τὰ οἰκεία ἔργα, τουτίστιν, εἶχοντο τῶν προτέρων.

Οἱ δὲ λοιποὶ — ἀπίστευαν. Ὡ τῆς ἀνικισχυ-
τίας ἰοὺ μόνον οὐκ ἦλθον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀπεσταλμέ-
νους πρὸς αὐτοὺς ὕβρισαν καὶ ἀπέπεισαν. Καὶ
ἐν μὲν τῇ προλαβούσῃ παραβολῇ οἱ ἀπαιτοῦντες
τοὺς καρπούς ἐσφάγησαν· ἐν ταύτῃ δὲ οἱ καλοῦντες
εἰς τοὺς γάμους. Τὶ ταῦτας ἴσον τῆς μανίας; Ὅσον ὁ
βασιλεὺς ἐμακροθύμει καὶ ἐπλαθρωπεύετο, τοσοῦ-
τον οὗτοι ἐσκληρύνοντο καὶ ἠγρίανον.

Καὶ ἀκούσας — ἐνέπρησεν. Ἰδε κηδεμονίαν καὶ
μακροθυμίαν ἄφατον. Ἐφύτευσεν ἀμπελώνα καὶ
ἀκηρτισεν, ἐξῆδοτο αὐτὸν γεωργοῖς καὶ ἀπεδήμησεν,
ἀπίστευαν ἐν καιρῷ δούλους ἀπαιτῶν τοὺς καρπούς.
Τούτων ἀκαιρεθίντων, ἀπίστευαν ἄλλους. Καὶ τού-
των σφαγόντων, ἐπέμψεν αὐτὸν τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν
ἐγκατητόν. Καὶ τούτου φονευθέντος, ἠνέσχετο, καὶ
μᾶλλον ἀποστῆλας δούλους, ἐκάλεσε τοὺς φονεῖς εἰς
εὐωχίαν ἀτελετήτων. Οὐκ ἠθέλησεν εἰσεῖν. Πάλιν
ἐτέρους ἀπίστευαν. Οἱ δὲ καὶ τούτους ἀνεῖλον. Τό-
τε λοιπὸν, ὡς ἀνάτα νοσοῦντας, ἀκαιρεῖ τοὺς
παμπυθέρους καὶ μιαρῶς. Στρατεύματα δὲ αὐτοῦ
καὶ τὰ στρατεύματα τῶν Ῥωμαίων· πάντες γὰρ
τοῦ Θεοῦ εἰσιν κατὰ τὸν λόγον τῆς δημιουργίας· ἃ,
ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τίτου, καὶ τοὺς φονεῖς
κατέσφαξαν, καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν, τὰ Ἱεροσόλυμα,
ἐνέπρησεν.

Τότε — γάμους. Διεξόδους τῶν ὁδῶν λέγει τὰς D πόλεις καὶ κώμας τῶν ἔθνῶν. Διεξόδους δὲ τῶν ὁδῶν ταύτας ὠνόμασε, δηλῶν τὸ ἀπερρίμμενον τῶν ἔθνῶν. Ἐν ταῖς διεξόδοις γὰρ οἱ ἀπερρίμμενοι κατοικεῦσι. Πρῶτον μὲν γὰρ οἱ ἀπόστολοι τοῖς Ἰουδαίοις ἐκῆρυσσεν, ἔτι παρ' αὐτοῖς ὄντας· ἐπεὶ δὲ ἀπηλαύ-
νωτο, φησὶ πρὸς αὐτοὺς ὁ Παῦλος· Ὑμῶν τὸν ἀσεγχαῖον (67) πρῶτον λαληθῆναι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ· ἐπειδὴ δὲ ἀναξίους ἑαυτοὺς ἐκρίνατε, ἰδοὺ στρατεύματα εἰς τὰ ἔθνη.

94 Act. xiii, 46.

Variae lectiones et notæ.

(67) Ita laudat Chrysost. t. VII, pag. 681 B. Varietas ergo non ex codicibus Actuum, sed Chryso-

(uu) Gubernationem. Curam.

populum ipsos servos transmisit : præterea quoque et ab ipso sponso. Et vide hinc quidem Judæorum pravitatem, illinc autem Salvatoris bonitatem. Illi enim occiderunt, ipse vero cum essent homicidæ, rursus vocat eos ad gaudium sempiternum, illi autem ab eo resiliunt.

vers. 4. Rursus — nuptias. Priores quidem ser-
vos intelligit Petrum, et qui cum eo erant ; poste-
riores vero Paulum et suos. Prandium autem et
tauros et altilia mactata sive parata dixit juxta mo-
rem qui servari solet in nuptiis. Et hic quidem dici
possunt deliciæ divinatorum dogmatum ; in futuro
autem cœleste gaudium ac fructio. Per tauros vero
et altilia pretiositas ac magnificentia convivii de-
claratur.

Vers. 5. Illi — suam. Despexerunt invitationem ;
abierunt ad propria opera, hoc est, detenti sunt his,
quæ priora ac potiora habebant.

Vers. 6. Reliqui vero — occiderunt. O impuden-
tiam ! non solum non venerunt, sed et eos qui ad
se missi erant, contumelia affecerunt et occiderunt.
Et in præcedenti quidem parabola illi jugulati sunt,
qui fructus repetebant, in hac autem qui ad nuptias
vocabant. Quid huic insanis æquari poterit ? Quo
magis rex patiens est et humanis, eo duriores effi-
ciuntur hi ac ferociores.

Vers. 7. Cumque — succendit. Vide gubernationem
(uu) ac tolerantiam ineffabilem. Plantavit vineam et
ad perfectum perduxit ; tradidit eam agricolis, et
peregre profectus est. Emissit in tempore servos
repetens fructus : his interfectis, emisit alios ; etiam
his jugulatis, suum misit filium dilectum ; quo
etiam jugulato, patienter sustinuit ; imo missis
servis homicidas ad gaudium æternum invitavit ;
noluerunt venire. Rursus alios misit ; illi autem et
hos interfecerunt. Tunc demum quasi insanabiliter
ægotantes, occidit scelestos ac perditos illos. Exer-
citus vero ejus intellige exercitus Romanorum.
Omnes enim Dei sunt ratione creationis qui sub
Vespasiano et Tito homicidas jugularunt, ac civi-
tatem eorum Hierosolyma succenderunt.

Vers. 8. Tunc — Vers. 9. nuptias. Exitus via-
rum dicit civitates et vicos gentium, quæ vocavit
Exitus viarum, significans abjectionem gentium ;
in exitibus enim abjecti commorantur. Primum
siquidem apostoli Judæis prædicabant, cum adhuc
apud eos essent. Postquam autem illos ejecerunt,
dicit Iis Paulus : Vobis oportuit primum loqui ver-
bum Dei : quia autem indignos vos judicastis, ecce
convertimur ad gentes 74.

Atqui postquam resurrexit Christus, statim hos ad gentes emisit dicens: *Euntes docete omnes gentes* ⁹⁶. Quomodo ergo primum Judæis prædicaverunt? Scribit Lucas libro Actorum quod, cum ascensus esset Christus in cælum, dixit apostolis: *Accipietis virtutem superveniente Spiritu sancto super vos, et eritis mihi testes in Jerusalem, et in omni Judæa et Samaria, et usque ad extremum terræ* ⁹⁷. Ecce quomodo significaverit, quod a Hierosolymis inchoaturi essent.

Vers. 10. *Et bonos*. Malos nominat malis asuetos, aut intemperantes in affectionibus; bonos vero simplices ac temperantes ad irracionales impetus, quibus simul omnibus prædicaverunt apostoli, omnes ex æquo invitantes ad conjunctionem cum Christo, et eam quæ in præsentis sæculo et quæ erit in futuro.

Vers. 10, *Et* — Vers. 11. *nuptialem*. Dicens quod impletæ sunt nuptiæ sive domus nuptiarum, significavit quod multi ingressuri sunt usque ad mundi consummationem. In sequenti vero parabola docet de futuro iudicio. Tu autem nihil profundius scrutaris, puta quis sit sponsus et quomodo simul cum decenter ornatis ingressus est is qui nuptiali ornatu carebat, et si quid est simile. Periculosa enim est talium indagatio, et propter profunditatem speculationis illorum, et propter libertatem parabolæ, suamque legem (v). Siquidem id solum trahendum est hinc, quod neminem securum esse oporteat, eo quod ad nuptias intraverit, sola videlicet in Christum fide; sed postquam baptisate ablutus est, opus est veste, etiam nuptiali indui, hoc est, ornatum esse ac dignum futuris nuptiis. Est autem hæc vestis et ornatu, vita pura ac splendida, in modum vestis virtutibus contexta.

Hominem itaque non vestitum veste nuptiali, appellavit omnem hominem indigne ornatum. Vestis vero non nuptialis, vita est sordida et impura. D. Amicum autem dixit utpote Christianum, quamquam indigne tali appellatione conversantem. Atqui per gratiam omnes vocavit: quomodo ergo eos scrutatur? Quia convenit etiam eum qui ad nuptias vocatus est, regio ornatu omnino ingredi, et decenti stola, gratiæ vocationis respondere. In corruptibilibus enim nuptiis respondere quispiam posset, quod digna stola difficilis inventu foret; in his autem incorruptibilibus nuptiis ablata est omnis excusatio. In proximo namque est ornatus ac inventu facilis:

⁹⁶ Matth. xxiii, 19. ⁹⁷ Act. 1, 8.

Καὶ μὴν ἀναστὰς ὁ Χριστὸς εἰς νεφελῶν εὐθύς εἰς τὰ ἔθνη τούτους ἐξαπέστειλεν, εἰπὼν· Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη. Πῶς οὖν πρῶτον τοῖς Ἰουδαίοις ἐκήρυξαν, γράφει Λουκᾶς ἐν τῇ βιβλίῳ τῶν Πράξεων· ὅτι μίλλον ὁ Χριστὸς ἀναβαίνειν εἰς τὸν οὐρανόν, εἶπε τοῖς ἀποστόλοις· Λήψασθε δυνάμειν, ἕπε λθόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπ' ὑμᾶς, καὶ ἰσασθὲ μοι μάρτυρες, ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ Σαμαρείᾳ, καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. Ἰδοὺ δεικνύωμαι, ὅτι ἀρξονται ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ.

Καὶ — ἐγαθούς. Πονηροὺς ὀνομαζέτω τοὺς κακοήθεις, ἢ τοὺς ἀκρατεῖς ἐν τοῖς πάθεσιν ἐγαθούς δὲ, τοὺς ἀπλοῦς, ἢ τοὺς ἔγκρατεῖς ἐν ταῖς ἀλόγοις ὀρμαῖς, εἰς ὅμοῦ πᾶσιν ἐκήρυξαν οἱ ἀπόστολοι, πάντας ἐπίσης καλοῦντες εἰς τὴν συνάρθειαν τοῦ Χριστοῦ, τὴν τε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, καὶ τὴν ἐν τῷ μέλλουσι.

Καὶ — γάμου. Εἰπὼν, ὅτι ἐπλήσθη ὁ γάμος, ἤθουν, ὁ νυμφῶν, ἰσῆμασαν ὅτι πολλοὶ εἰσελεύσονται μέχρι τῆς τοῦ κόσμου συντελείας. Ἐν δὲ τῷ ἐφεξῆς τῆς παραβολῆς διδάσκει περὶ τῆς μελλούσης κρίσεως. Ἐν δὲ μὲν πολυπραγμαμένοι βεβήωσαν, οἷον, τίς ὁ νυμφῶν, καὶ πῶς συνεσιῆθε τοῖς κεκαλλωπισμένοις ὁ ἀκαλλωπιστός, καὶ εἰ τι τοιούτου. Ἐπικινδυνός γάρ ἡ τούτων ἕξεσις, διὰ τε τὴν ἀδυσσαν τῆς θεωρίας αὐτῶν, καὶ διὰ τὴν αὐτονομίαν τῆς παραβολῆς· μόνον δὲ ἐπιτεθεὶς ἀρίου τὸ γινώσκων, ὅτι οὐ χρὴ τινα θεωρεῖν μόνον τῷ εἰθεῖν εἰς τοὺς γάμους, εἶπον, μόνον τῷ εἰς Χριστὸν πιστεῖν, ἰλλ', ἐκεῖ δὲ τοῦ βαπτισματος ἀπελούσατο (68), δὲ περιελεθῆναι καὶ ἔνδυμα γαμικόν, ἦτοι, κεκαλλωπισμένον καὶ ἄξιον τῶν μελλόντων γάμων· ἔστι δὲ τοῦτο βίος καθαρὸς καὶ λαμπρὸς, τρόπου χιτῶνος ὑψηλασμένους ἰξ ἀρετῶν.

Ἄνθρωπον μὲν οὖν, οὐκ ἐνδεδυμένον ἔνδυμα γάμου προσηγόρευσε πάντα ἄνθρωπον ἀναξίως τοῦ γάμου ἐστολισμένον. Οὐκ ἔνδυμα δὲ γάμου, βίος ῥυπαρὸς καὶ ἀκάθαρτος. Ἐταῖρον δὲ αὐτὸν εἶπε, ὡς τίως Χριστιανὸν, εἰ καὶ ἀναξίως τῆς προσγορίας ταύτης ἐπολιτεύσατο. Καὶ μὴ χάριτι πάντας ἐκάλεσε· πῶς οὖν ἀκριβολογείται; Διότι προσῆκε τὸν εἰς γάμον κληθέντα, καὶ μάλιστα βασιλικόν, κεκοσμημένον εἰσελεῖν, καὶ ἀμείψασθαι τὴν χάριν τῆς κλήσεως τῷ καλλωπισμῷ τῆς στολῆς. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν φθαρτῶν γάμων, ἔχει τις ἂν ἀπολογία καὶ συγγνώμην, διὰ τὸ θυσπέριστον εἶναι τὴν ἄξιαν στολὴν· ἐπὶ δὲ τοῦ ἀφθάρτου τούτου γάμου, πᾶσα

Variae lectiones et notæ.

(68) Intell. τὸν τῶν ἁμαρτιῶν ῥυπον.
(v) Ἀὐτονομία difficulter redditur. Ergo interpret duplici modo reddidit, *libertatem et suam legem*. Et quod parabola supra lege utitur. Ἀψτονομία propriè est civitatum quæ suis, id est patrum et majorum, legibus et institutis utantur. Parabola ergo

κῦτνομος est, quæ utitur consuetudine et venia parabolæ, admiscentium nonnulla ad perficiendam eî exornandam parabolam, minime pertinentia ad rem eam cujus causa interposita est parabola.

περιήρηται πρόφασιν. Ὁ γὰρ καλλωπισμὸς ἐγγύς A
καὶ εὐπόριστος, εἰ μόνον ἀληθῶς αὐτὸν ζητήσο
μεν (69). Ὡστε δικαίως ἐβάλλει τὸν ἀκαλλώπιστον,
ὡς βῆθμενον καὶ καταφρονετῆν. Καθάπερ γὰρ οἱ μὴ
ἐλθόντες ὕβρισαν, οὕτω καὶ οἱ εἰσελθόντες ἐρρυπωμέ-
νοι.

† ῥυπαρὰ (70) γὰρ ἰμάτια φορεῖ ὁ μὴ ἐνδυσάμε-
νος σπλάγχνα οἰκτιρῶν, χρηστότητα, φιλαδέλφειαν
καὶ τὰ ὅμοια.

Ὁ δὲ ἐφωμῶθα. Ὡς μηδὲν ἔχων ἀπολογήσασθαι.
Δείκνυσι δὲ ὁ λόγος, ὅτι, καίτοι προδήλου τῆς ἁμαρ-
τίας οὕσης, ὅμως οὐ πρότερον ὁ Θεὸς κολάσει, μέχρις
ἂν αὐτὸς ὁ ἁμαρτηκῶς ἐαυτὸν καταδικάσῃ (71). Γο
γὰρ σιωπῆν, καὶ μὴ δύνασθαι πῶς ἀποκριθῆναι, κατα-
δικῆς ἐστὶ.

Τότε — διακόνους. Τοῖς ἀγγέλοις, τοῖς εἰς τὸ κολά-
ζειν ὑπερετούσιν. Ὡς γεγεννημένα δὲ λέγει τὰ μέλλοντα,
νόμῳ προφητείας.

Δύσονται — ἐξώτερον. Δείνι λέγει τὴν ἐποχὴν τῆς
ἐνεργείας τῆς τε διὰ ποδῶν καὶ τῆς διὰ χειρῶν τελου-
μένης. Τότε γὰρ καταργεῖται πᾶσα τῶν ἀπαρτωλῶν
ἐνέργεια, καὶ οὐκ εἰς λοιπὸν οὐδέμια πράξις εἰς ἐξίλασ-
μόν. Ἐργασίας γὰρ, φησιν, ὁ παρῶν καιρὸς ὁ δὲ μέλ-
λων, ὡταποδόσεως. Δεισμοῦνται δὲ πόδες μὲν, οἱ πρὸς
ἁμαρτίαν βαδίσαντες ὁ χεῖρες δὲ πάλιν, αἱ παρανομα
διαπραξίμεναι.

Ἐσεὶ — ὀδόντων. Ἴνα μὴ νομίση τις ὅτι
σκότος ἀπλῶς ἐστὶν ἢ τοιαύτη κολάσις, εἴτουν, στέ-
ρήσις φωτὸς μόνον, προσέθηκεν, ὅτι ἐσεὶ ἐστὶ
κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων, τὰς ἐν ἐκείνῳ
κυκράς τε καὶ ἀλγεινὰς ὀδύνας ὑποφαίνων. Ἀκούσω-
μεν καὶ φριξίμεν, ὅσοι μετὰ τὸ ἀπολούσασθαι διὰ
τοῦ θείου βαπτίσματος, ἐν διεφθαρμένῳ βίῳ κατα-
ρυπούμεν (72) τὴν ψυχὴν, ὅτι οὐ μόνον ἐκβληθσό-
μεθα τοῦ τυμῶνος, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν χαλεπωτάτην
κολάσιν ἀποκιμνησόμεθα. Τοιγαροῦν ἐπιμελητέον
τῆς ἐντὸς στολῆς, καὶ μὴ τῆς ἐκτὸς. Ἔως γὰρ ἂν
τῆς ἐξω φροντίζωμεν, τῆς ἐνθον οὐ δυνησόμεθα
φροντίζειν. Ζητήσῃ δ' ἂν τις, πῶς οὐ τῷ Πατρὶ
μᾶλλον, ἀλλὰ τῷ Υἱῷ ἢ Ἐκκλησία συνάπτεται; Καὶ
ἀκούσῃ πάντως, ὅτι ὁ Υἱὸς ἐνανθρωπήσας συνανε-
στράφη αὐτῷ, καὶ ὅτι τῷ Υἱῷ συναπτομένη, καὶ τῷ
Πατρὶ συνάπτεται. Λέγει γὰρ ὁ Υἱὸς ὁ Ἐγὼ καὶ ὁ
Πατὴρ ἐν ἑσμέν, καὶ, Ὁ ἰσρακῶς ἐμὲ, ἰώρακε τὸν Πα-
τέρα,

Πολλοὶ — ἐκλεκτοί. Τοῦτο εἶπε καὶ ἐν τῷ τέλει τῆς
παροβολῆς τῶν μιοθουμένων ἐργατῶν.

ΚΕΦ. ΝΕ'. Περὶ τοῦ κήνσου,

Τότε — λόγῳ Ὡ τῆς βαθείας πωρώσεως | Οὐδὲν
τῶν εἰρημίων ἤψατο τῆς ψυχῆς αὐτῶν . μεθόντες
δὲ τῷ φθόνῳ, τρέπονται πρὸς ἐπιβουλήν, καὶ ἐπι

67 Joan. x, 30. 68 Joan. xiv, 9.

Variæ lectiones et notæ.

(69) Forte ζητήσωμεν.

(70) Hoc in neutro meorum reperitur. Ex Theo-
phy lacto est, p. 130 E.

A si modo illum vere quæserimus. Juste itaque illum
ejicit qui ornatus non erat, tanquam segnem ac
negligentem. Siquidem sicut injuste erga illum
egerunt qui non venerunt, ita et qui sordidi ingres-
si sunt.

† Sordida namque gerit vestimenta, qui indutus
non est viscera misericordiæ, benignitatem, frater-
num amorem et similia.

Vers. 12. *At ille obmutuit.* Utpote nihil habens
quod responderet, dum is qui peccavit seipsum
condemnat. Tacere enim, nec posse aliquo modo
respondere, condemnationis est indicium,

B Vers. 13. *Tunc — ministris.* Angelis qui ad
puniendum subministrant. Tanquam facta autem
dicit ea quæ futura sunt in modum prophetiæ.

Vers. 13. *Ligatis — extremas.* Catenam vocat
detentionem sive cessationem operationis quæ
manibus ac pedibus perficitur. Tunc enim cessabit
quoniam peccatorum operatio, nec amplius vel una
actio ad judicem placandam dabitur. Operationis
siquidem præsens tempus est, futurum vero retri-
butionis. Ligantur autem manus, quæ iniqua
perpetrabant; pedes vero, qui ad peccatum gra-
diebantur.

Vers. 13. *Ibi — dentium.* Ne putet quisquam quod
solæ tenebræ sin hujusmodi punitio, hoc est sola
lucis privatio, addidit: *Ibi erit fletus et stridor*
dentium, acerbos demonstrans ac doloribus plenos,
qui erunt ibi, cruciatus. Audiamus et horreamus
quotquot post divini baptismatis ablutionem,
animam perdita vita sordidavimus, eo quod non
tantum a nuptiis ejiciendi sumus, verum etiam in
miserrimum supplicium detrudendi. Habenda est
itaque cura de stola interiori, et non de exteriori:
quandiu enim de externa curaverimus, de interna
curam habere non poterimus. Quæret autem fortas-
sis aliquis, quomodo non Patri potius conjugatur
Ecclesiam quam Filio? et audiet omnino quod Filius
qui carnem assumpsit, cum ea conversatus est,
et quod Filio conjuncta, etiam Patri conjungitur.
Dicit enim Filius *Ego et Pater unum sumus* 67. Et:
Qui vidit me, vidit et Patrem 68.

Vers. 14. *Multi — electi.* Hoc etiam dixit in fine
parabolæ de operariis mercede conductis.

CAP. LII. *De quærentibus occasione census.*

Vers. 15. *Tunc — sermone.* O profundam cæcitate! Nihil eorum quæ dicta sunt tetigit animum illorum;
sed invidia ebrii, ad insidias convertuntur et quia

(71) Καταδικάσει, Α.

(72) Καταρύπουµεν, Α.

propter turbam apprehendere eum non poterant, ut nictum est simul deliberant, ut eum interrogatione illaquearent.

Vers. 16. *Et — Herodianis.* Dictum est de Herodianis vicesimo primo capite : hic autem dicit Chrysostomus per Herodianos intelligi milites Herodis, qui tunc eo accesserant, et simul a Pharisæis emissi sunt tanquam testes, si quid fortassis contra Cæsarem responderet. Erat enim Herodes amicus Cæsaris. Lucas vero de emissis eorum discipulis manifestius scripsit⁹⁹; insidiatores illos appellans, et quod justitiam simulabant, propter quam videlicet eum interrogabant, et quod miserunt ut captarent sermonem ejus, et traderent eum principatui et potestati præsidis. Sperabant enim quod contra Cæsarem responsurus esset.

Vers. 16. *Dicentes — sis.* Vide impudentem adulationem qua usi sunt, inflare eum cupientes ac emollire, ut omnino responderet. Verum si verax est, quomodo alibi dicitis quod seducit mundum¹?

Vers. 16. *Et — doceas.* Ei quomodo rursus dicitis, quod non est a Deo²? Viam autem Dei dicunt virtutem, per quam progreditur quispiam ad Deum.

Vers. 16. *Et — hominis.* Et hoc dicunt, incitantes eum ne Cæsarem vereretur : aut ejus timore omitteret ad interrogata respondere. Vera certe erant quæcumque de eo testificati fuerant ; ea tamen inviti facti fuerant ad insidiarum apparitionem.

Vers. 17. *Dic — videtur?* De hoc videlicet quod te interrogaturi sumus.

Vers. 17. *Licet — an non?* Κήσος Latina dictio est, idem significans quod *tributum* aut *vectigal*. Licet autem, hoc est, fieri potest aut justum est. Olim siquidem Judæi dum leges suas observarent, omni fruebantur libertate; postmodum vero cum eas prætergrederentur, servierunt Romanis, quorum princeps erat Cæsar, et illis tributa pendebant. Interrogant autem maligne ac dolose, ut si licere dixerit, commoveant ad versus eum etiam turbas, utpote suadentem servire Cæsari, et subicientem homini populum Dei; si vero non licere responderit, tradant eum præsidi, tanquam defectionem a Cæsare bellumque consulente (*xx*). Quid ergo is qui fons est scientiæ?

⁹⁹ Luc. xx, 20.   ¹ Joan. vii, 12.   ² Joan. ix, 16.

Variae lectiones et notæ.

(73) Tom. VII, p. 687 A.
(74) Αὐτούς, omittit A,
(75) Ἐνεδρευτάς A.

(xx) *Consulentem. Suadentem.*

συλλαβῆν αὐτόν οὐκ ἠδύναντο δια τὸν ὄχλον, ὡς προεδιήλωται, συσκέπτονται θηρεῦσαι τοῦτον δι' ἐρωτήσεως.

Καὶ — Ἡρωδιανῶν. Εἰρηται πῆρι τῶν Ἡρωδιανῶν ἐν τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ. Νῦν δὲ φησιν ὁ Χρυσόστομος (73) Ἡρωδιανούς νοεῖσθαι, τοὺς Ἡρώδου στρατιώτας, ἐπιδημοῦντας ἐκεῖ τότε, καὶ συνεξαποσταλέντας ὑπὸ τῶν Φαρισαίων ὡς μάρτυρας, εἰ τί κατὰ τοῦ Καίσαρος ἀποκριθῆίαι. Φίλος γάρ ἦν ὁ Ἡρώδης τοῦ Καίσαρος. Ὁ δὲ Λευκάς φακρωτέρων πῆρι τῶν ἀποσταλέτων μαθητῶν αὐτῶν ἐγραψεν, ἐγκαθίτους αὐτούς (74) ὀνομάσας, ἤγουν, ἐνεδρευόντας (75), ἐτι δὲ καὶ ὑποκρινόμενους δικαιοσύνην, ἕς ἐνεκὸν δῆθεν ἠρώτων, καὶ οὗτοι ἀπεστάλησαν, ἵνα ἐπιλάβωνται λόγον αὐτοῦ. οἱ τὸ παραδοῦναι αὐτόν τῇ ἀρχῇ καὶ τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ ἡγεμόνος. Ἡλιζὼν γάρ, ὅτι κατὰ τοῦ Καίσαρος ἀποκριθῆσεται.

Λέγοντας — εἰ. Ὅρα κολακείαν ἀναίσχυντον, ἣ κήσωνται, χανῶσαι τοῦτον βουλόμενοι πρὸς τὸ πᾶντως ἀποκριθῆναι. Καὶ εἰ ἀληθῆς ἐστι, πῶς ἀλλαχοῦ λέγεται, ὅτι πλανᾷ τὸν κόσμον (76);

Καὶ — διδάσκεις. Καὶ πῶς πάλιν λέγεται, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ; Ὅδὸν δὲ τοῦ Θεοῦ φασι τὴν ἀρετὴν, δι' ἧς ὁδεῖται τις πρὸς Θεόν.

Καὶ — ἀνθρώπου, καὶ τοῦτο λέγουσιν, ὑποκνίζοντες αὐτόν εἰς τὸ μὴ αἰδεσθῆναι τὸν Καίσαρα, μηδὲ διὰ φόβον αὐτοῦ σιγήσαι πρὸς τὸ ἐπιρωτώμενον. Ἀληθῆ μὲν οὖν ἦσαν πάντα, ὅσα προσεμαρτύρησαν αὐτῷ, πλὴν ἀκοντες ὠμοκόγησαν ταῦτα, πρὸς κατασκευὴν τῆς ἐπιβουλῆς.

Εἰπὶ — δοκεῖ; Πῆρι οὗ δηλονότι μέλλομεν ἐρωτᾶν.

Ἐξεσι — ἦ οὐ; Κῆσός Ῥωμαϊκὴ μὲν ἐστι λέξις, ἐρμηνεύεται δὲ φόρος, ἤτοι, τέλος. Τὸ δὲ ἐξεστιν, ἀντί τοῦ δυνατὸν ἐστίν, εἰπὸν, δίκαιόν ἐστι. Πάλαι μὲν γάρ Ἰουδαίαι, φυλάττοντες τοὺς νόμους, πάσας ἀπέλασον ἐλευθερίας· ὕστερον δὲ παραβαίνοντες αὐτούς, καταδουλώθησαν Ῥωμαίοις, ὧν ἤρχε Καίσαρ, καὶ φόρους αὐτοῖς ἐτίλουν. Ἐρωτῶσι δὲ πάνυ (77) κωκυθῶς καὶ δολερῶς, ἵνα ἴαν μὲν εἴπῃ ὅτι ἐξεστι, κινήσωσι κατ' αὐτοῦ τοὺς ὄχλους, ὡς συμβουλευόντος δουλεύειν Καίσαρι, καὶ ὑποάσσοντος ἀνθρώπων τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ· ἴαν δὲ εἴπῃ ὅτι οὐκ ἐξεστι, παραβῶσασιν αὐτόν τῷ ἡγεμόνι, ὡς ἀποστασίαν ἀπὸ Καίσαρος καὶ πόλεμον συμβουλευόντα. Τί οὖν ἢ μνητὴ τῆς γνώσεως;

(76) Etiam hic Chrysostomus habet, τὸν ὄχλον. T. VII, p. 687 C.

(77) Πάλιν, pro πάνυ, A.

Γινούς — εἶπεν. Ὁ μὲν Μάρκος τὴν ὑπόκρισιν ἄφησιν · ὁ δὲ Λουκᾶς, τὴν πανουργίαν.

Τί — ὑποκριταί; Ὑποκρινόμενοι μὲν ἐρωτῶν, ἵνα γνώτῃ τὸ δίκαιον · ὀρύσσοντες δὲ βόθρους διὰ τῆς ἐρωτῆσεως, ἵνα με κατακρημνίσῃτε. Διείξας οὖν, ὅτι οὐκ ἔλαθον αὐτόν, ὁμῶς ἀποκρίνεται καὶ πρὸς τὴν ἐρώτησιν. Καὶ σκόπει πῶς;

Ἐπιδείξατε — κήνσον. Παρὰ δὲ τῷ Μάρκῳ φησὶ, φέρετέ μοι δανάριον, ἵνα ἴδω · καὶ παρὰ τῷ Λουκᾷ δὲ ὁμοίως. Νόμισμα γὰρ εἰλέγετο καὶ τὸ δανάριον. Ἐξήγησε δὲ ἰδεῖν τὸ νόμισμα, ἵνα θαυμάσιως ἀπ' αὐτοῦ τὴν ἀπόκρισιν ἐργάσται.

Οἱ δὲ — Καίσαρος. Οὐκ ἀγνοῶν ἠρώτησεν, ἀλλ' ἵνα τὴν ἀπόκρισιν αὐτῶν ἀπόφασιν οἰκίαν ποιήσῃ.

Τότε — Καίσαρι. Ἐπεὶ Καίσαρὸς ἐστίν, ἀπόδοτε λοιπὸν Καίσαρι τὰ ἴδια. Διὰ τοῦτο γὰρ οὐκ εἶπε, Δότε, ἀλλ', Ἀπόδοτε, ὡς ἐκείνου ὄντα. Ἴνα δὲ μὴ εἰπωσιν, ὅτι Ἀνθρώπων ἡμᾶς ὑποτάττετε καὶ οὐ Θεοῦ, ἐπήγγη.

Καὶ τὰ — Θεῷ. Ἐξέστι γὰρ καὶ ἀνθρώποις ἀποτίμωσιν τὰ προσήκοντα, καὶ Θεῷ τὰ ὀφειλόμενα · τοῖς μὲν, τοὺς φόρους, καὶ εἰ τι τοιοῦτον · τῷ δὲ, τὴν εὐσέβειαν καὶ φλυακὴν τῶν ἐντολῶν. Λέγεται δ' ἂν Καίσαρ καὶ ὁ κοσμοκράτωρ διάβολος, ὥτινι δέον ἀποδιδόναι τὰ αὐτοῦ, φημί δὲ πᾶσαν ἐμπάθειαν καὶ κακίαν.

Καὶ — ἀπῆλθον. Ἐθαύμασαν μὲν, οὐκ ἐπίστευσαν δὲ ὁ καὶ αὐτὸ μεγάλη τούτων κατηγορία.

ΚΕΦ. ΝΓ'. Περὶ τῶν Σαδδουκαίων.

Ἐν ἐκείνῃ — ἀνάστασιν. Εἴρηται περὶ τῆς ἀίρεσως τῶν Σαδδουκαίων ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ. Οὗτοι δὲ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν ἠθέτουσαν, διὰ τὸ μὴ (78) μνημονεύσθαι ταύτην φανερώς ἐν ταῖς Μωσαϊκαῖς γραφαῖς, ἃς δὲ μόνως ἐγίνωσκον, τὰς ἄλλας οὐ παραδεχόμενοι βίβλους. Ἀλλ', ὡς τῆς ἀνοίας! ἐπιστομισθέντων γὰρ τῶν Φαρισαίων, τῶν ἀκριβεστέρων ἐν Ἰουδαίῳ, οἱ καταδείκτεροι τούτων Σαδδουκαῖοι, καθάπερ ἐκ διαδοχῆς, προσβάλλουσι, δέον μάλιστα συσταλῆναι. Ἀλλ' ὄντως ἡ θρασύτης ἀναίσχυντον καὶ ἰταμόν καὶ ἀδυνάτους ἐπιχειροῦν. Καὶ ἐπεὶ ταῖς προφητικαῖς Γραφαῖς φανερώτερον ἐνέκειτο τὸ δόγμα τῆς ἀναστάσεως, ὑπελάμβανον, ἐκείνο (79) δογματίζειν τοιοῦτους ἐπίσταθαι τοὺς (80) ἀνθρώπους, οἳ κρὸ τοῦ ἀποθανεῖν ἦσαν, μετὰ τῶν αὐτῶν σχέσεων καὶ παθῶν. Διὸ καὶ πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ τοιοῦτου δόγματος πλάσαντες οἰκοθεν ὑπόθεσιν προσίασιν.

³ Marc. xii, 15. ⁴ Luc. xx, 23. Marc. xii, 15. ⁵ Luc. xx, 24.

Variae lectiones et notæ.

(78) Μὴ, omittit B.

(79) ἰ. ο. τὸ δόγμα. Est ergo δογματίζειν τὸ δόγμα.

(yy) Efficta — occasione. Ficta a se narratione, ficto a se argumento.

Vers. 18. *Cognita* — dixit. Marcus simulationem dixit ³. Lucas autem versutiam.

Vers. 18. *Quid* — *hypocritæ*? Simulantes quidem interrogare, ut quod justum est cognoscatis: fovream autem fodientes per interrogationem, in quam me præcipitatis. Cum ergo ostendisset quod sibi cogniti essent, respondet tamen et ad interrogationem; et vide quomodo?

Vers. 19. *Ostendite* — *census*. Apud Marcum ait: *Afferite mihi denarium ut videam* ⁵; similiter apud Lucam ⁶. Numisma enim dicebatur etiam denarius. Quæsit autem videre numisma, ut responsonem mirabiliter ad eo fabricaret.

Vers. 19. *At illi* — Vers. 21. *Cæsaris*. Non ignorans interrogavit, sed ut ex illorum responsonie suam fabricaret sententiam.

Vers. 21. *Tunc* — *Cæsari*. Quia Cæsaris est, reddite itaque Cæsari quæ sua sunt. Ideo enim non dixit, Date, sed, Reddite, tanquam ea quæ ejus sunt. Ne autem dicant: Homini nos subjicis et non Deo, addidit:

Vers. 21. *Et quæ* — *Deo*. Licitum est enim et hominibus dare quæ conveniunt, et Deo quæ debentur. Illis quidem tributa, et si quid est simile; huic autem pietatem et observantiam mandatorum. Potest autem dici Cæsar diabolus, qui mundi princeps est, cui reddenda sunt quæ sua sunt, puta

Vers. 22. *Et* — *abierunt*. Admirati quidem sunt, verum non crediderunt, quod ipsum magna est eorum accusatio.

CAP. LIII. De Sadducæis.

Vers. 23. *In illo* — *resurrectionem*. Dicitum est de secta Sadducæorum tertio capite: hi ergo resurrectionem ex mortuis negabant, eo quod in Mosaicis Scripturis hujus manifeste non fiat mentio: nam has solas agnoscebant, aliis libris non receptis. Sed, o dementia! imposito Pharisæis silentio, qui inter Judæos diligentissimi et acutissimi erant, Sadducæi his inferiores quasi succedentes occurrunt. Cumque maxime oporteret eos animo reprimi ac mestos esse, audent imprudentes facit ac temerarios, et impossibilia tentantes. Et quia in propheticeis Scripturis manifestius continebatur dogma resurrectionis, suspicabantur illud docere quod tales resurgerent homines, quales erant priusquam morerentur, cum eisdem habitibus et affectibus, ideoque ad subversionem hujusmodi dogmatis, efficta apud se occasione (yy) accedunt.

(80) Τοιοῦτους, B.

Vers. 24. *Et — suo.* Ex lege Moisaica occasionem commentum sumunt, ut verisimile appareat quod quaeritur. In scriptura siquidem Deuteronomii praecipit Moses, ut uxorem mortui absque liberis, rursus ducat frater ejus ⁷, et quicquid primum natum fuerit nominetur id filius fratris mortui, ad ejus memoriam. Haec itaque sunt legis. Vide autem, quid hi machinentur?

Vers. 25. *Erant — Vers. 28. eam.* Septem eos supponunt, ut magis intricatum videatur problema. Intentum autem Sadduceorum erat, ut sive unius, sive omnium responderet, statim opponerent quaedam iterum futuræ essent nuptiæ, caræ essent et puerperia et nutritio infantum, quæstus pecuniarum, judicia, bella ac ægritudines, rursusque mortes, et omnia quæ in præsentis vita habentur, et ita vita illa non erit alia ab ista; quod si eadem erit, ad quid futura est resurrectio? Itaque non erit resurrectio. Quid ergo Christus?

† Mulier quidem esse potest humana natura: septem autem viri, septem leges variis temporibus a Deo ei traditæ ad instructionem et productionem fructuum justitiæ; nam dictio νόμος quæ legem significat, apud Græcos masculina est, ideo convenienter illis viros denotat, cum quibus quasi cum viris successive conversata est nec tamen ab ulla verum habuit fructum. Harum prima fuit, quæ Adæ in paradiso tradita est. Secunda rursus eidem data extra paradysum in statu pœnarum (zz). Tertia quæ Noe data est de arca. Quarta quæ Abraham data est de circumcissione. Quinta quæ eidem de Isao immolatione. Sexta quæ Mosi. Septima quæ per prophetas. Itaque dæmones qui docent non credere resurrectionem, interrogant maligne per cogitationes. Si, inquit, futura est mortuorum resurrectio, juxta quam harum septem legum humana tunc natura conversabitur? ut si secundum aliquam harum dixerimus, inferant: ergo sine fractu ibi erit aut vana humana vita prioribus rursus obnoxia malis. Sed vera ac salutaris ratio pietatis silentium his imponit, docens alteram esse vitam post resurrectionem. Quod si quis etiam septem millia annorum præsentis mundi accipiat, sive septem sæcula quibus vixit hominum natura, a verisimili non aberrabit. Nullus autem erit uxor post resurrectionem, cum hæc fluem habeant, sed aliud sæculum octavum quod finem non habet, accipiet illam.

Vers. 29. *Respondens — Dei.* Fallimini, ut qui

⁷ Deut. xxv, 5

Varia lectiones et notæ.

(81) Quæ hic inclusimus. ea in cod. A leguntur in margine, tribuunturque sancto Maximo, cujus interpretationes pleræque omnes allegoricæ, obscuræ

(zz) *In statu pœnarum.* Pœnæ loco.

Και. — αὐτοῦ. Ἐκ Μωσαϊκοῦ νόμου τὴν ἀφορμὴν τοῦ πλάσματος λαμβάνουσιν, ὅπως ἀξιόλογον φαίνεται τὸ ζήτημα. Καὶ γὰρ ἐν τῇ γραφῇ τοῦ δευτερονομίου παρήγγειλε Μωσῆς, ἵνα τὴν γυναῖκα τοῦ τετελευτηκότος ἀπαίδος γαμήσῃ πάλιν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ· τοῦτο γὰρ θελοῖ, τὸ Ἐπεγαμβρεύσει· καὶ ὁ ἂν γενήσῃ πρῶτον, θυμῶσῃ τοῦτο τέκνον τοῦ θανόντος ἀδελφοῦ, πρὸς μνημόσυνον ἐκείνου. Ταῦτα μὲν εὖν τοῦ νόμου. Σκέπει δὲ, τί οὕτω κατασκευάζουσιν;

Ἦσαν — αὐτῶν. Ἐπὶ δὲ τούτους ὑποτίθεισιν, ὥστε δοκεῖν ἀπορότερον τὸ πρόβλημα. Σκοπὴ δὲ τοῖς Σαδδουκαίοις, ἵνα εἴτε ἐνός, εἴτε πάντων ἀποκριθεῖν, ταχέως ἀντιθῆσουσιν, ὡς ἐπεὶ γάμοι πάλιν, ἀρα καὶ τέκνονοι καὶ παιδοτροφίαι καὶ πορισμοὶ χρημάτων καὶ δίκαι καὶ πόλεμοι καὶ νόσοι καὶ θάνατοι πάλιν, καὶ πάντα τὰ τοῦ παρόντος βίου, καὶ οὐκ ἔσται λοιπὸν ὁ βίος ἐκεῖνος ἕτερος παρὰ τοῦτου. Εἰ δ' ὁ αὐτὸς ἔσται, τίως χάριν ἔσται ἀνάστασις; Ὡστε οὐκ ἔσται ἀνάστασις. Τί οὖν ὁ Χριστός;

[Γυνὴ (81) μὲν εἴη ἂν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις· ἐπὶ δὲ ἀδελφοί, οἱ κατὰ καιροὺς παρὰ Θεοῦ δοθέντες αὐτῇ πρὸς παιδαγωγίαν καὶ γένεσιν καρπῶν θεοσεύσης νόμοι, οἷς, ὡς ἀνδράσι, κατὰ διαδοχὴν ἐμαλήσασα, παρ' οὐθενὸς ἔσχε καρπὸν ἀληθινόν. Ὡς πρῶτος μὲν, ὁ ἐν τῷ παραδείσῳ δοθείς τῷ Ἀδὰμ· δεύτερος δὲ, ὁ τῷ αὐτῷ δοθείς αὖθις ἔξω τοῦ παραδείσου, ἐν τάξει ἐπιτιμίων· τρίτος, ὁ κατὰ τὴν κιβωτὸν τῷ Νῶε δοθείς· τέταρτος, ὁ τῷ Ἀβραάμ δοθείς, περὶ τῆς περιτομῆς· πέμπτος, ὁ τῷ αὐτῷ πάλιν περὶ τῆς κατὰ τὸν Ἰσαὰκ θυσίας· ἕκτος, ὁ κατὰ Μωυσῆα, καὶ ἔβδομος, ὁ διὰ τῶν προφητῶν. Οἱ τοίνυν τῶν ἀνάστασιν ἀθετεῖν διδάσκοντες, δαίμονες, ἔρωσθεσι κακοσῆθως διὰ τῶν λογισμῶν, ὡς εἴπερ νεκρῶν ἀνάστασις ἔσται, κατὸ τίνα τῶν εἰρημῶν ἐπὶ νόμον ἢ ἀνθρωπίνην φύσιν τότε πολιτευθήσεται; Ἰσα, εἴγε κατὰ τίνα τούτων φῶμεν, ἐπαγάγωσιν, Οὐκοῦν ἀκαρπὸς ἔσται πάλιν καὶ ματαία ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ, τοῖς προτέροις αἰσῆς ἐνσχεθεῖσα κακοῖς. Ἀλλ' ὁ ἀληθὴς καὶ σωτήριος τῆς εὐσεβείας λόγος ἐπιστομίζει τοῦτους, ἕτερον εἶναι ζῶν μετὰ τὴν ἀνάστασιν διδάσκων. Εἰ δὲ καὶ τὰς ἐπὶ χιλιετίας τῶν ἔτων τοῦ παρόντος κόσμου λάβοι, ἤτοι, τοὺς ἐπὶ αἰῶνας, οἷς ἐμίλησε τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις, οὐχ ἄμαρτήσιν τοῦ εἰκότος (82), ὧν οὐδενὸς ἔσται γυνὴ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, τούτων μὲν πέρας λαβόντων, ἕτερον δὲ ἀτελευτήτου τοῦ ὀγδόου αἰῶνος παραλαμβέοντος αὐτῆν.]

Ἀποκριθεῖς — Θεοῦ. Πλανᾶσθε, ὡς μὴ νοοῦντες

atque tortuosæ sunt. Avertat Deus in posterum a litteris sacris tales interpretes.

(82) Σκόπου, pro εἰκότος, A.

τὰς Γραφὰς τὰς προφητικάς, αἰτίνας οὐ τοιαύτην, Α non intelligitis propheticas Scripturas quæ non eiaiv ὑπολαμβάνετε, δογματίζουσιν ἀνάστασιν. Πλα- νασθε δε και, ὡς μὴ εἰδότες τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ, τὴν ἰσχύουσαν ἀναστῆσαι τοὺς νεκροὺς χωρὶς τῶν προτέρων σχέσεων και παθῶν.

Ἐν — ἐγαμιζονται. Οὔτε γαμοῦσιν οἱ ἄνδρες, οὔτε ἐγαμιζονται αἱ γυναῖκες, τουτέστιν οὐ συνά- πνυται ἀνδράσιν, ὡς μὴ οὐσης ἐκεῖ σχέσεως γαμι- κῆς. Παρὰ δε τῷ Λουκᾷ προσέθηκεν, ὅτι Οὔτε ἀπο- θάσκον ἐπι δύνανται, δεικνύων, ὡς ὁ γάμος διὰ τὸν θάνατον γέρον, ἀπὶ τῶν τελευταίων ἐτέρους ὑποβλαστάνων. Ὅπου δε θάνατος οὐκ ἔστιν, οὔδε γάμος λοιπόν.

Ἄλλ' — εἰσι. Περὶ μόνων τῶν δικαίων ἐνταῦθα λέγει, ὅτι τοῦ λοιποῦ ὡς ἄγγελοι εἰσιν, κατὰ τὸ ἀ- παθὲς και ἀφιλῆδονον, ἐπι δε και κατὰ τὸ ἀκῆρατον και φωτεινός. Τὸ δε, Ὡς ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἐν οὐρανῷ, ἀπὶ τοῦ, ὡς ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ, οἱ ἐν οὐ- ρανῷ. Οὕτω (83) γὰρ εἶπεν ὁ Μάρκος. Λευκᾷ δε τὰ μειζῶν φησιν, ὅτι και υἱοὶ εἰσιν τοῦ Θεοῦ, τῆς ἀναστάσεως υἱοὶ ὄντες, τουτέστιν, ἀναγεννηθέν- τες διὰ τῆς ἀναστάσεως, ἣτις ἐστὶ παλιγγενεσία. Περὶ τῶν δικαίων γὰρ εἶραται παρ' αὐτῶ και τὸ, Οἱ δε καταξιωθέντες τοῦ αἰῶνος ἐκείνου τυχεῖν και τῆς ἀναστάσεως τῆς ἐκ νεκρῶν, και τὰ ἐξῆς.

[Ἦ (84) τῶν ἀγγέλων φύσις τὴν εἰς ἄρρην και θῆλυ διαιρῶσιν οὐκ ἐπιδέχεται, διότι τῆς θνητῆς φύσεως ἢ τοιαύτη διαιρῶσις, οἷα τῆς (85) διὰ τοῦ γάμου παιδοποιίας τὸ διὰ τοῦ θανάτου κενούμενον ἀναπληρούσης].

Περὶ — Ἰακώβ; Ἐπειδὴ περ ἐκείνοι τὸν Μωϋ- σία προσβάλλοντο, λοιπόν και αὐτὸς ἀπὸ τῆς Μωσαϊ- κῆς γραφῆς τοῦτους ἐπιστομίζει. Ἐν τῇ βίβλῳ γὰρ τῆς Ἐξόδου τὰ ρηθέντα γέγραπται. Και σκόπει τὸν λόγον Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, και ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ, και ὁ Θεὸς Ἰακώβ, οὐ τῶν πάντων νεκρῶν· εἰ γὰρ πάντα νεκροὶ ἦσαν, εἶπεν ἄν, ὅτι Ἐγὼ ἤμην ὁ Θεὸς· ἐπεὶ δε εἶπεν, ὅτι Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός, εἶδειξεν, ὅτι τῶν ἀναστῆναι μελλόντων. Ὡσπερ γὰρ ὁ Ἀδὰμ, εἰ και (86) ἔζη μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ ξύλου ἐκείνου βρώ- σιν, ἀλλ' οὖν ἐν ἡμέρᾳ ἔφαγε, τέθνηκε τῇ ἀποφάσει τῆς τελευταίας. οὕτω και οὔτοι, εἰ και ἀπέθανον, ἀλλ' οὖν ἔζων, τῇ ὑποσχέσει τῆς ἀναστάσεως.

Οὐκ — ζώντων. Ὁ μὲν γὰρ Θεός, ὦν και ζῶν· εἰ δε νεκρός, οὐκ ὦν και οὐ ζῶν. Και μὴν ἀλλαχοῦ γέγραπται, Ἴνα και νεκρῶν και ζώντων κυριεύσῃ. Ἄλλὰ καὶ και νεκροὺς νοεῖ, τοὺς μέκαστηναι ἔλλον-

non intelligitis propheticas Scripturas quæ non talem, qualem vos suspicamini, docent resur- rectionem : et veluti ignorantes virtutem Dei, quæ mortuos resuscitare potest, sine prioribus habitibus et affectibus.

Vers. 30. In — nuptui tradentur. Neque viri matrimonium contrahent, neque mulieres nu- ptui tradentur, hoc est, non conjungentur viris, ut- pote non existente ibi affectu nuptiali. Apud Lucam autem addidit : *Neque amplius mori poterunt* ; ostendens quod nuptiæ propter mortem factæ sunt, ut loco mortuorum alii generentur ; ubi autem non est mors, jam neque nuptiæ sunt.

Vers. 30. Sed — erunt. De solis justis dicit hic, quod deinceps quasi angeli erunt, quantum ad affectionum ac voluptatum carentiam ; præterea etiam quoad immortalitatem lucemque perpetuam (a). Quod autem dicit : quasi angeli Dei in cælo, hoc est, quasi angeli Dei, qui sunt in cælo. Ita enim dixit Marcus ⁹. Lucas vero quod majus est dicit : *Et filii erunt Dei* ¹⁰, cum futurum sit, ut sint filii resurrectionis, hoc est, regenerati per resurrectionem quæ est ite- rata generatio. De justis enim etiam ab eo dic- tum est : *Qui vero digni habebuntur, ut sæculum illud consequantur et resurrectionem ex mor- tuis* ¹¹, etc.

† Angelorum natura divisionem in masculum et feminam non suscipit, quia mortalis naturæ est hujusmodi divisio, ut per filiorum procrea- tionem, quæ in nuptiis est, repleat id quod morte evacuat.

Vers. 31. De — Vers. 32. Jacob ? Quia illi Mosen objecerunt, jam etiam Mosaica Scriptura eorum obdurat ora. In libro enim Exodi scripta sunt ¹², quæ hic dicuntur. Et considera rationem, *Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac et Deus Jacob*, non penitus mortuorum ; nam si penitus mortui fuissent, dixisset utique : Ego eram Deus ; nunc autem quia dixit, *Ego sum Deus Abraham*, etc., ostendit quod eorum qui resurrecturi erant, tan- quam vivorum, Deus esset. Sicut enim Adam, licet vivebat post ligni illius esum, attamen in die quo comedit, mortuus est per mortis sententiam : sic et isti quanquam mortui erant, attamen vive- bant per resurrectionis promissionem.

Vers. 32. Non — viventium. Deus siquidem est, et vivit : mortuus vero nec est, nec vivit. Atqui alibi scriptum est : *Ut et mortuorum et vivorum dominetur* ¹³. Sed ibi quoque mortuos intellige eos,

⁹ Luc. xx, 36.

¹⁰ Marc. xii, 25.

¹¹ Luc. xx, 39.

¹² Ibid. 35.

¹³ Exod. iii, 6.

¹⁴ Rom. xiv, 9.

Variae lectiones et notæ.

(83) Urget ergo articulum *et* apud Marcum.

(84) Inclusa codex uterque in margine habet.

(85) Μαίμ, οἷα διὰ τῆς.

(86) Εἰκός, pro *ei* καὶ Α.

(a). Φωτεινός; non est *lux perpetua*, sed *lucidum*.

qui resuscitandi sunt. Lucas autem addidit ¹⁴, A τας. Ὁ δὲ Λουκᾶς προσέθηκεν, ὅτι πάντες αὐτῷ ζῶσιν. quod omnes illi vivunt, sive apud illum.

Vers. 33. *Cumque audissent — ejus.* Turbæ simplices et incorruptæ. Ut autem dixit Lucas ¹⁵, quidam etiam Scribarum dixerunt: *Magister, bene dixisti*; hi enim resurrectionem quidem confitebantur, attamen admirati sunt et ipsi argumenti modum, et interpretationem illius sermonis, *Ego sum Deus Abraham, etc., nec amplius audebant eum quidquam interrogare.* Nam etiam hoc dicit Lucas ¹⁶.

Cap. LIV. *De legis doctore.*

Vers. 34. *Pharisæi autem — Vers. 36. lege?* Silentio illis imposito rursum irruunt hi, ac legis doctorem proferunt, non discere volentes, sed dolose agentes. Quia enim id erat primum præceptum: *Diliges Dominum Deum tuum, etc.*, opinati sunt quod aliquid etiam de seipso additurus esset, eo quod se quoque Deum diceret, et ita tanquam blasphemus, occasionem ipsis calumniandi præberet.

Vers. 37. *Jesus autem — Vers. 39. teipsum.* Cognita eorum malitia, respondit quidem irreprehensibiliter, quod interrogabatur, sed addidit et secundum præceptum, per hoc illos objurgans, utpote qui se non amabant, sed invidia ac insidiis prosequerentur: eoque fine etiam nunc rogabant: nam si diligenter non tentarent. Simile autem primo dixit secundum, quoad magnitudinem: magnum est enim et hoc. Nam sibi mutuo hærent ac se invicem ferunt hæc duo præcepta. Siquidem qui Deum diligit, etiam proximum diligit, servans illius præceptum: qui autem proximum non diligit, nec Deum diligit transgrediens ejus præceptum.

Secundum, non ordine legislationis, sed virtute. In alia enim parte ponitur hoc præceptum.

Vers. 40. *In — pendent.* Dictum est de hoc manifeste quinto capite. Quære ergo ibi dictum illud: *Ita enim est lex et prophetæ* ¹⁷. Sed apud Mathæum tentator dicitur hic legis doctor; apud Marcum vero potius laude dignus habetur. Quare? Quia primum certe tentavit, ut dictum est, a Pharisæis directus (b): animadversa autem responsione suscepit eam, et conversus, rem ita se habere confessus est: et deinde Jesus intuitus eum, quod adhibita mentis ratione desponderet, ait illi: *Non longe es a regno Dei* ¹⁸, hoc est approximas fidei, qui invidiam abjecisti et veritatem confessus es; hoc

ἦγουν, παρ' αὐτῷ.

Καὶ ἀκούσαντες — αὐτοῦ. Οἱ ἀπόνηροι καὶ ἀδέκαστοι ὄχλοι. Ἦς δὲ εἶπεν ὁ Λουκᾶς, καὶ τινες τῶν Γραμματέων εἶπον, Λιδάσκαλε, καλῶς εἶπες. Οὗτοι γὰρ ὠμολόγουν μὲν τὴν ἐκείνου ἀνάστασιν, ἀλλ' ὁμοῦ ἰθαύμασαν καὶ αὐτοὶ τὴν ἐπιχείρησιν καὶ ἱερμυνείαν τοῦ, Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός· οὐκ εἶπε δὲ ἐτόλμων ἱπερωτῆν αὐτὸν οὐδέν. Καὶ τοῦτο Λουκᾶς φησιν.

ΚΕΦ. ΝΑ'. Περὶ τοῦ ἱπερωτήσαντος νομικοῦ.

Οἱ δὲ Φαρισαῖοι — νόμος; Ἐπιστομισθέντων ἐκείνων, οὗτοι πάλιν ἐπιτίθενται, καὶ προβάλλουσι τὸν νομικόν, οὐ βουλόμενοι μαθεῖν, ἀλλὰ κακοῦργοῦντες. Ἐκεῖ γὰρ πρώτη ἐντολὴ αὐτῆ ἦν, Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου, καὶ τὰ εἰσὶν, προσεδόκησεν, ὅτι προσθήσει τι καὶ περὶ ἑαυτοῦ, διὰ τὸ λέγειν καὶ ἑαυτὸν Θεόν, καὶ παρέξει τοῦτοις ἀφορμὴν, ὡς βλάβησιν.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — σικυτὸν. Γινούς τὴν πονηρίαν αὐτῶν, ἀπεκρίθη μὲν ἐπιληήτως, ὁ ἠρωτῆτα. Προσέθηκε δὲ καὶ τὴν δευτέραν ἐντολὴν, καθάκτο- μνος αὐτῶν διὰ ταύτης, ὡς οὐκ ἀγαπῶντων αὐτὸν, ἀλλὰ φθονούτων καὶ ἐπιβουλεύόντων, καὶ διὰ τοῦτο καὶ νῦν ἱπερωτῶντων. Εἰ γὰρ ἠγάπων, οὐκ ἂν ἐμίραζον. Ὁμοίαν δὲ τῇ πρώτῃ τὴν δευτέραν εἶπε, κατὰ τὴν μεγαλειότητα. Μεγάλῃ γὰρ καὶ αὕτη, καὶ ἀλλουχοῦνται καὶ φερὰλληλοὶ εἰσιν αἱ δύο. Καὶ γὰρ ὁ μὲν ἀγαπῶν τὸν Θεόν, ἀγαπᾷ καὶ τὸν πλησίον, φυλάττων τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ· ὁ δὲ μὴ ἀγαπῶν τὸν πλησίον οὐδὲ τὸν Θεὸν ἀγαπᾷ, παραβαίων τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ.

[Δευτέρα (87) δὲ, οὐ τῇ τάξει τῆς νομοθεσίας, ἀλλὰ τῇ δυνάμει· Ἐν ἑτέρῳ γὰρ μέρει κείται αὕτη ἡ ἐντολή.]

Ἐν — κρίμανται. Εἴρηται περὶ τοῦτου σφαιρῶς ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὸ, Οὕτως (88) γὰρ ἐστὶν ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται. Ἀλλὰ παρὰ μὲν τῷ Ματθαίῳ πειραστής ἐστὶν ὁ νομικὸς οὗτος, παρὰ δὲ τῷ Μαρκῷ μᾶλλον ἐπαίνου τετύχηκε. Διὰ τὴν αἰτίαν; Διότι πρώτον μὲν ἐπιείραζεν, παρὰ τῶν Φαρισαίων ἀποσταλαίς· ἐνωτισθεὶς δὲ τὴν ἐπέκρισιν, ἀπεδίετο ταύτην, καὶ καταβληθεὶς συνωμολόγησεν, οὕτως ἔχων, καὶ λοιπὸν ὁ Ἰησοῦς ἰδὼν αὐτὸν, ὅτι νουνεχῶς ἀπεκρίθη, εἶπεν αὐτῷ· Οὐ μακρὰν εἶ ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ταῦτίστω, ἐγγίσεις (89) τῇ πίστει, τὸν φθόνον ἀποβαλὼν, καὶ

¹⁴ Luc. xx, 38. ¹⁵ ibid. 39. ¹⁶ ibid. 40. ¹⁷ Matth. vii, 12. ¹⁸ Marc. xii, 34.

Variae lectiones et notæ.

(87) Hæc uterque codex in margine habet.

(88) Ex eo, quod codices plerique etiam ante consonam, habent οὕτως, ut hic videre licet, orta

est vitiosa lectio οὗτος.

(89) Dedi ἐγγίσεις, loco ἐγγίξων.

(b) Directus Missus..... Forte in codice invenerat ἀπεθυσθεὶς·

τῆν ἀλήθειαν συνομολογῶν. Τοῦτο δὲ εἶπε προ-
πόμενος αὐτὸν ἐπὶ τὴν τελείαν πίστιν. Ταῦτα δὲ
εὐρήσασαι παρὰ τῷ Μάρκῳ.

ΚΕΦ. ΝΕ. Περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐπερωτήσεως πρὸς
τοὺς Φαρισαίους.

Συναγμένῳ — ἐστὶ; Περὶ τοῦ Χριστοῦ φησι, τοῦ
καταγγελλομένου μὲν ὑπὸ τῶν προφητῶν, μήπω δὲ πα-
ραγγελθέντος, ὡς ὑμεῖς λέγετε, προσδοκωμένου δὲ παρ'
ὑμῖν. Καὶ ὅρα σοφίας. Αὐτοὶ μὲν γὰρ ᾤοντο, προσθή-
σειν αὐτὸν εἰς τὴν πρώτην ἐντολήν, ὡς εἴρηται, καὶ
παρὶ ἑαυτοῦ τι, πρὸς ἔμφασιν τοῦ καὶ αὐτὸν εἶναι
Θεόν· αὐτὸς δὲ τοῦτο μὲν οὐκ ἐποίησεν, ἐκκλίνων τὴν
πικουρίαν αὐτῶν, ἰδίᾳ δὲ περὶ τῆς ἑαυτοῦ θεότη-
τος διαλέγεται, καὶ οὐκ ἐκ τοῦ προφανοῦς, ἀλλὰ
πλαγίως, διὰ τὸ ἀνύποκτον. Καὶ τῷ δοκεῖν μὲν, περὶ
τοῦ προσδοκωμένου Χριστοῦ καὶ ἐρωτᾶ καὶ ἀποφαί-
νεται, δεικνύων, ὅτι Κύριος καὶ Θεὸς ἐστὶ τῆ δ' ἀλη-
θείᾳ περὶ ἑαυτοῦ ταῦτα λέγει.

Λέγουσιν αὐτῷ, Τοῦ Δαυὶδ. Ἀπὸ τῶν προφητι-
κῶν λόγων τοῦτο ἐγίνωσκον. Ἀπλῶς δὲ εἶδεν τοῦ
Δαυὶδ, εἶτον, ψιλὸν ἄνθρωπον τὸν Χριστὸν ὑπελάμ-
βασεν, καίτοι τῶν προφητῶν οὐχ ἀπλῶς εἶδεν τοῦ
Δαυὶδ, ἀλλὰ (90) καὶ Θεὸν τοῦτον ἀνακηρυττόντων.

Λέγει — σου; Ἐν Πνεύματι, δηλαδὴ, τῷ ἁγίῳ,
καθὼς εἶπε Μάρκος, καὶ οὐκ ἄρ' ἑαυτοῦ.

Εἰ — ἐστὶ; Τοῦτο εἴρηκεν, οὐκ ἀναιρῶν τὸ εἶναι
εἶδεν αὐτοῦ τὸν Χριστὸν, ἀλλὰ διελέγχων τὴν ἐσαλ-
μῆν αὐτῶν ὑπόληψιν, ὅτι οὐκ ἔστιν υἱὸς αὐτοῦ
τουτοῦτος, οἷον ὑπολαμβάνουσιν, τουτέστι, ψιλὸς ἄν-
θρωπος, ἀλλὰ καὶ Κύριος αὐτοῦ. Λέγεται γὰρ υἱὸς
μὲν αὐτοῦ, ὡς ἐκ τῆς ῥίζης αὐτοῦ βλαστήσας, κατὰ
τὴν ἐκασθρώπικον· Κύριος δὲ αὐτοῦ, ὡς Θεὸς αὐ-
τοῦ. Τούτῳ μὲν οὐ ἐχρήσατο τῷ Δαυιδικῷ ῥητῷ
πρὸς ἐλεγχον τῶν Φαρισαίων, δεικνύων, ὅτι οὐ μόνον
υἱὸς ἐστὶ τοῦ Δαυὶδ, ἀλλὰ καὶ Κύριος αὐτοῦ.
Κρῆ δὲ ἡμᾶς ἐρμηνεύσαι καὶ τοῦτο. Φησὶ γὰρ ὁ
Δαυὶδ ὅτι· Εἶπεν ὁ Κύριος καὶ Πατὴρ τῷ Κυρίῳ
μου καὶ Υἱῷ αὐτοῦ, τῷ Χριστῷ, μετὰ τὴν εἰς οὐ-
ρανῶν ἀνάληψιν, ὅτι Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἤγουν,
ἐπόλευε τῆς ἡμᾶς βασιλείας, ὁμόθρονος καὶ ὁμότι-
μος ἡμεῖς διαύγων. Ἐχθροὶ δὲ τοῦ Χριστοῦ ἐν μὲν
αἰσθητοῖς προηγουμένως Ἰουδαῖοι, εἶτα Ἕλληνες
καὶ αἰρετικοί· ἐν δὲ νοητοῖς οἱ δαίμονες. Ὁ δὲ
Μάρκος φησὶν, ὅτι τοῦτο ἔλεγε, διδάσκων ἐν τῷ
ἱερῷ, καὶ ὅτι ὁ πολὺς (91) ὄχλος ἤκουεν αὐτοῦ
ἡθῶς. Εἰκὸς γὰρ, αὐτὸν πρῶτον μὲν ἐπερωτῆσαι
περὶ τούτου τοὺς Φαρισαίους, εἶτα διδάξαι περὶ
τούτου καὶ ἐν τῷ ἱερῷ τὸν ὄχλον.

Καὶ — οὐκίτι. Μέλων γὰρ ἐπὶ τὸν θάνατον
ἔλθειν, τὰ τελευταῖα τούτοις διελέχθη, καὶ οὐ μόνον

A autem dixit adhortans illum ad perfectam fidem.
Et hæc apud Marcum invenies.

CAP. LV. — De interrogatione Domini ad Phari-
sæos.

Vers. 41. *Congregatis* — est? De Christo, inquit
qui annuntiatum est a prophetis: nondum autem
advenit, ut vos dicitis, sed exspectatur a vobis. Et
vide sapientiam. Putabant illi, ut dictum est,
Christum additurum quidpiam et de seipso in
primo præcepto, ut se quoque Deum esse demon-
straret. Hoc autem ipse non fecit ut evitaret illorum
vanitatem, sed seorsim de sua disputat divinitate,
nec id ex manifesto sed oblique, ut omni careret
suspicionem: et quantum ad id quod apparet, de
Christo qui exspectabatur et interrogat et enuntiat,
in rei veritate autem hæc de seipso dicit.

Vers. 42 *Dicunt ei David*. A Propheticis sermo-
nibus hoc cognoscebant. Simpliciter autem filium
David, sive nondum hominem Christum suspicaban-
tur; cum tamen prophetæ hunc non simpliciter
filium David, sed et Deum prædicarent.

Vers. 43. *Ait* — Vers. 44. *tuorum*? In Spiritu
videlicet sancto, sicut dixit Marcus, et non a
seipso¹⁹.

Vers. 45. *Si — est?* Hoc dixit non tollens Christum
filium esse David, sed erroneam arguens opi-
nionem, quia non est ejus filius talis, qualem
ipsi suspicabantur, hoc est nudus homo: sed et Do-
minus ejus. Dicitur enim filius ejus, utpote ex
radice ejus, juxta humanitatem, generatus; Domi-
nus autem ejus tanquam Deus illius. Ob id itaque
usus est Davidico verbo ad Pharisæorum confuta-
tionem, ostendens quod non solum filius esset Da-
vid, sed et Dominus ejus. Nos vero etiam hoc in-
terpretari oportet. Ait enim David: Dixit Domi-
nus Pater, Domino meo Filio suo Christo, post
assumptionem in cælum: Sede a dextris meis, sive
fruere meo regno, pari in throno, pari in honore
mecum permanens²⁰. Inimici autem Christi inter
sensibiles quidem primi sunt Judæi, deinde gentes
ac hæretici. Intelligibiles vero sunt dæmones.
Marcus autem ait²¹, quod hoc dixerit docens in tem-
plo, et quod multa turba libenter eum audiebat. Veri-
simile est enim de hoc primum interrogasse Phari-
sæos: deinde etiam de hoc in templo docuisse turbam.

Vers. 46. *Et — amplius*. Ad mortem enim ap-
propinquans de perfectis disseruit eum illis, nec

¹⁹ Marc., xii 36. ²⁰ Psal. cix, 1. ²¹ Marc. xii, 35, 37.

Varia: lectiones et notæ.

(90) Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἀλλά, Α.

(91) Ὅτι πολὺς, Α.

(c) *De perfectis*. Ultimo. Forte τὰ τέλεια lagerat.

PATROL GR. CXXIX.

19

solum os eis obduravit, sed et timorem in futurum A
ipsis incussit.

CAP. XXIII. Vers. 1. *Tunc — suis.* Tunc, quando?
Postquam tentantes refrenavit: postquam effecit, ut
amplius non auderent illum interrogare: postquam
demonstravit eos immedicabiliter ægrolare.

Vers. 2. *Dicens*: — Vers. 3. *ne feceritis.* Mo-
saicæ, inquit, sedis, quæ doctorum est, facti sunt
successores: ideo *quæcunque dixerint vobis ut ser-
vetis, servate et facite*; non enim quæ sua sunt di-
cunt quando docent, sed quæ Dei, et quæ per
Mosem statuta sunt. Cum autem dicit *omnia*, non
omne intelligit statutum, puta de sacrificiis quoque
ac cibis, aliisque similibus. Quo enim pacto id
juberet, cum in præcedentibus finem his imposue-
rit? sed omnia simpliciter quæ mores corrigunt
ac meliores reddunt, nec evangelicis dogmatibus
contraria sunt. *Juxta opera vero eorum ne feceritis*;
suis namque doctrinis adversantur, easque coar-
guunt. Docuit ergo non oportere in præceptores in-
surgere, etiamsi pravam habeant conversationem:
sed doctrinæ quidem eorum obedire, vitam autem
eorum indignam non imitari. Docentes namque
fide digni sunt, at non sunt imitatione digni con-
versantes.

Polest autem et aliter dici, quod quia ad servan-
dam turbam, tandem manifeste reprehensus erat
malas illorum operationes: ne putarent quidam,
quod amore principatus eorum calumniaretur illos,
hujusmodi primum curat suspicionem, dicens:
*Omnia quæcunque dixerint vobis ut servetis, servate
et facite*, etsi non propter vitam illorum, at pro-
pter dignitatem ac doctrinæ sedem. Ne tamen
quidam adhærentes doctrinis eorum, imitarentur
quoque ipsorum vitam, addidit: *Juxta opera vero
eorum ne feceritis*. Et ita ubi sese suspensio libe-
ravit, incipit reprehensionem.

Vers. 3. *Dicunt — faciunt.* Vide unde incipiat.
Quicumque certe legem transgreditur, condem-
natione dignus est; præceptor tamen triplici dignus
est: tum quia transgressor est, tum quia alios
debet corrigere, tum quia nocet etiam discipulis.

Vers. 4. *Alligant — hominum.* Onera gravia por-
tatuque difficilia, vocat altissima et exquisita præ-
cepta circa conversationem. Humeros vero opera
D
tionem hominum. Apparet autem quod præter
legem quoque aliqua jubebant.

Vers. 4. *Digito autem — ea.* Non solum humeris
suis portare nolunt, quæ aliorum humeris ferenda
imponunt, ut suo exemplo promptiores illos red-
dant, sed nec digito suo ea movere volunt, hoc
est, in parte, et summis, ut aiunt, digitis attingere.
Dicit enim et Lucas: *Uno digitorum vestrorum*

ἐπιμωσῶν αὐτούς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ εἶξῃ φόβον αὐτοῖς
ἐπέβαλε.

ΚΕΦ. ΛΓ'. Τότε — αὐτοῦ. Τότε, τότε, ὅτε
ἐχαλίνωσε τοὺς τειράζοντας, ὅτε ἔστρεψε, ὥστε (92)
μηκέτι τολμᾶν ἐπερωτῆσαι αὐτὸν, ὅτε ἀπέδειξε
ἀνίατα νοσοῦντας.

Λέγων — μὴ ποιεῖτε. Τοῦ Μωσαϊκοῦ, φησὶ, θρό-
νου, τοῦ διδασκαλικοῦ, διάδοχοι γέγονασιν. Διὰ τοῦτο
πάντα, ὅσα ἂν εἰπωσιν ὑμῖν τηρεῖν, τηρεῖτε
καὶ ποιεῖτε. Οὐ γὰρ τὰ ἑαυτῶν λέγουσιν, ὅτε διδά-
σκουσιν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅσα διὰ Μωϋσέως
ἐνομοθέτησε. Πάντα δὲ εἰπὼν, οὐ πᾶσαν λέγει τὴν
νομοθεσίαν, οἶον καὶ τὰ περὶ θυσιῶν καὶ τὰ περὶ
βρωμάτων καὶ τὰ τοιαῦτα πῶς γὰρ ἂ προλαβὼν
ἔπαυσεν; ἀλλὰ πάντα πάντως τὰ διορθοῦντα ἡθους
B
καὶ βελτιοῦντα τρόπον, καὶ μὴ ἀντιτίποντα τοῖς
εὐαγγελικοῖς διατάγμασι. Κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν
μὴ ποιεῖτε. Ἄνοικτα γὰρ εἰσι ταῖς διδασκαλίαις
αὐτῶν, καὶ διεσθαρμένα. Ἐδίδαξε τοίνυν, ὅτι οὐ
χρὴ κατεξανίστασθαι τῶν διδασκάλων, εἰ καὶ φαύ-
λην ἔχουσι πολιτείαν, ἀλλὰ πείθεσθαι μὲν τῇ διδα-
σκαλίᾳ τούτων, μὴ μιμῆσθαι δὲ τὸν ἀνάξιον βίον
αὐτῶν. Ἀξιόπιστοι μὲν γὰρ εἰσι διδάσκοντες, οὐκ
ἀξιοζήλωτοι δὲ πολιτευόμενοι.

Ἔστι δὲ καὶ ἕτερον εἰπεῖν, ὡς ἐπεὶ ἐμελλε διὰ
φυλακῆν τοῦ ὄχλου τὰ τελευταία προδήλως ἀπελέγ-
χειν τὰς πονηρὰς πράξεις αὐτῶν, ἵνα μὲν μὴ τινες
οἰθῶσιν, ὅτι ἔρωτι τῆς ἀρχῆς αὐτῶν διαβάλλει
τούτους, προθεράπευσε τὴν τοιαύτην ὑπόλη-
ψιν (93), εἰπὼν. Πάντα, ὅσα ἐὰν εἰπωσιν ὑμῖν
τηρεῖν, τηρεῖτε καὶ ποιεῖτε, εἰ καὶ μὴ διὰ τὸν βίον
αὐτῶν, ἀλλὰ γὰρ διὰ τὸν ἀρχικὸν καὶ διδασκαλικὸν
θρόνον· ἵνα δὲ μὴ τινες, πειθόμενοι ταῖς τούτων
C
διδασκαλίαις, ζηλώσωσι καὶ τὸν βίον αὐτῶν, προσ-
έθηκε, Κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν μὴ ποιεῖτε. Καὶ
οὕτως ἀνυπόκτον καταστήσας ἑαυτὸν, ἀρχεται τῆς
κατηγορίας.

Λέγουσι — ποιοῦσιν. Ἴδε, πόθεν ἀρχεται. Πᾶς
μὲν γὰρ παραβαίνων τὸν νόμον καταδικῆς ἐστὶν
ἄμιος· ὁ δὲ διδάσκαλος τριπλῆς, ὅτι τε παραβαίνει,
καὶ ὅτι ὁ καὶ τοὺς ἄλλους ὀφείλων διορθοῦν, καὶ ὅτι
βλάπτει τοὺς μαθητάς.

Δεσμεύουσιν — ἀνθρώπων. Φορτία μὲν βαρέα
καὶ δυσβάστακτα λέγει τὰ ἀκρότατα καὶ ἀκριβῆ
ἐπιτάγματα τῆς πολιτείας· ὤμους δὲ, τὴν ἐνέρ-
γησαν τῶν ἀνθρώπων. φαίνεται δὲ, ὅτι καὶ τὰ ὑπὲρ
τὸν νόμον ἐπέταττον.

Τῶ δὲ δακτύλῳ — αὐτῶν. Οὐ μόνον τοῖς ἑαυτῶν
ὤμοις οὐ βούλονται βαστάσαι, ἀλλὰ τοῖς ἑτέρων
ὤμοις ἐπιφορτίζουσιν (94), ἵνα καὶ τῶ παραδείγ-
ματι προθυμοτέρους αὐτοὺς ποιήσωσιν· ἀλλ' οὐδὲ
τῶ δακτύλῳ αὐτῶν θέλουσι κινῆσαι αὐτὰ, ταυτέ-
στιν, οὐδὲ μερικῶς καὶ ἐκροθιγῶς ἀψασθαι. φησὶ

Variae lectiones et notæ.

(92) Pro ὥστε, apud Chrysost. VII, p. 700 E
legitur εἰς τό.

(93) Ὑπόθεσιν, pro ὑπόληψιν, A.

(94) Ἐπιτιθίαισι, pro ἐπιφορτίζουσιν, A.

γὰρ καὶ ὁ Δουκᾶς, ὅτι Ἐνὶ τῶν δακτύλων ὑμῶν (95) οὐ προσψάυετε τοῖς φορτίοις. Καὶ τοῖς μὲν ὑπηκόοις ἐπιτάττουσιν ἀκρότητα βίου, ἑαυτοῖς δὲ πᾶσαν ἀδειαν ἐπιτρέπουσι, δέον τὸν κωτικὸν ποιεῖν, καὶ ἑαυτοὺς μὲν μᾶλλον κατακτείνειν, ἑκείνοις δὲ τὰ πολλὰ συγγνωμονεῖν.

Πάντα — ἄνθρωποις, Πάντα, ποῖα ; Τὰ δοκοῦντα αὐτοῖς καλὰ. Παρατήρησον δὲ, ὅτι τὰ προῤῥηθέντα μὲν ὠμότητος ἦσαν καὶ ῥαθυμίας ἐγκλήματα, τοῦτο δὲ δοξομανίας διαβολή. Εἶτα δείκνυσιν, ὅτι οὐδ' ἐπὶ μεγάλοις φιλοδοξοῦσιν, ἔρημοι κατορθωμάτων ὄντες· ἄλλ' ἐπὶ μικροῖς τισι καὶ εὐταλέσιν, ὃ καὶ αὐτὸ προσθήκη γίνεται τῆς διαβολῆς.

Πλατύνουσι — αὐτῶν. Ταῦτα μὲν ἦσαν, ἐφ' οἷς ἐπιδοξοῦν, ὡς ἐπὶ κατορθώμασι. Χρῆ δὲ καὶ περὶ τούτων εἰπεῖν. Ἐπεὶ γὰρ συνεχῶς ἐπὶ λανθάνοντο τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ Θεοῦ, προσέταξεν ὁ Θεὸς ἑγγραφῆναι ταύτας βιβλίοις καὶ ἐξαρτηθῆναι τῆς χειρὸς τῶν διδασκάλων, ὥστε διὰ παντὸς ὀραῖσθαι καὶ μνημονεύεσθαι. Καὶ τὰ τοιαῦτα βιβλία ὠνόμαζον φυλακτήρια, διὰ τὸ φυλάττειν καὶ ῥύεσθαι. Καὶ πάλιν, ἵνα μὴ ἐπιλανθάνωνται τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, ἐκέλευσε κλῶσμα ὑακίνθινον προσράπτεσθαι τῇ κατὰ τοὺς πόδας ὡς τοῦ ἱματίου αὐτῶν, ἵνα, πάντοτε φαινόμενον, ὑπομνηστικῶς τούτους τῶν ἐντολῶν. Καὶ τὰ τοιαῦτα ἐκάλουσαν κράσπεδα. Οἱ γοῦν Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι τῶν μὲν ἐντολῶν ἤμελουσαν, τὰ δὲ τοιαῦτα φυλακτήρια πλατῖα κατεσκεύαζον ἑαυτοῖς, καὶ τὰ ῥηθέντα κράσπεδα τῶν ἱματίων αὐτῶν μεγάλα ἀπῆρῶον, ἑναβρυνόμενοι τούτοις καὶ ἀνοήτως ἐσημινοῦμενοι. Ταῦτα δὲ C στολάς ὁ Μάρκος ἐκάλεσεν, εἰπὼν· Βλέπετε ἀπὸ τῶν γραμματέων, ἤγουν, φυλάττεσθε, τῶν θελώντων ἐν στολαῖς περιπατεῖν. Ὁμοίως δὲ εἶπε καὶ ὁ Δουκᾶς. Καὶ οὐκ ἐν τούτοις μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν ἑτέροις μικροῖς ἐνόησαν τὴν φιλοδοξίαν. Καὶ ἀκούε.

Φιλοῦσί τε — συναγωγαῖς. Πρωτοκλισίαν εἶπε καὶ πρωτοκαθεδρίαν, διότι ἐν μὲν τοῖς δειπνοῖς ἑκαθίζοντο, ἐν δὲ ταῖς συναγωγαῖς ἐκάθιστο.

Καὶ — Ῥαββί. Φιλοῦσι καὶ τοὺς ἀσπασμοὺς, εἴτε τοὺς σωματικούς, εἴτε καὶ τοὺς διὰ προσφωνήσεως. Φιλοῦσι καὶ καλεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων διδάσκαλοι. Ῥαββί γὰρ Ἑβραϊστὶ ὁ διδάσκαλος.

Ἦμεῖς — ἴστε. Τὰ μὲν ἄλλα μέχρι τῆς ἐκείνων κατηγορίας ἴστησεν, ὡς εὐτελῆ καὶ μὴ δέοντα λόγου πλείονος εἰς διόρθωσιν· τὴν δὲ φιλαρχίαν, ὡς πολλῶν αἰτίας κακῶν, εἰς μέσον ἄγει, καὶ διορθοῦται σπουδαιότερον. Μὴ κληθῆτε δὲ, ἀντὶ τοῦ, μὴ ζητήσητε κληθῆναι. Εἰ γὰρ ἕτεροι τοῦτο καλοῦσιν ὑμᾶς, οὐκ ὑμέτερα τοῦτο κατ' ἄγνωσις.

A onera non attingitis ²². Subditis siquidem jubent exactissima, sibi ipsis autem omnem permittunt licentiam, cum contrarium fieri oporteret : ut se ipsos potius arctarent, aliis vero multa ignoscerent.

Vers. 5. *Omnia — hominibus*. Omnia, quænam ? Quæ sibi bona videntur. Et observa quod prædictæ accusationes de crudelitate et segnitie erant ; hoc vero crimen est insanientium ob vanæ gloriæ appetitum. Deinde ostendit quod neque de magnis gloriantur, utpote egregiis operibus destituti, sed de parvis quibusdam et vilibus, quod ipsum auget etiam accusationem.

Vers. 5. *Dilatant — suorum*. Hæc erant de quibus tanquam de egregiis operibus vane gloriabantur. Oportet autem et de his dicere. Quia continue Dei beneficiorum obliviscebantur, jussit ea Deus libellis inscribi, et magistrorum appendi manibus, ut semper viderentur, et in memoria haberentur. Hujusmodi vero libelluli phylacteria dicebantur, eo quod ab oblivione servarent ac protegerent, ἂ πό τοῦ φυλάττω. Rursum ne præceptorum Dei obliviscebantur, jussit Deus fragmentum hyacinthinum assui juxta pedes oræ palliorum, ut semper apprensens, hos præceptorum Dei memores efficeret, et hæc vocabant κράσπεδα, hoc est *fimbrias*. Scribæ itaque et pharisæi præcepta quidem negligebant, hujusmodi autem latis phylacteriis sese ornabant, dictasque fimbrias palliorum suorum plurimum distendebant : his gloriantes ac stulte sese jactantes. Hæc autem Marcus *stolas* appellavit, dicens : *Prospicite, sive cavete a Scribis qui amant in stolis ambulare* ²³. Similiter autem dixit et Lucas ²⁴. Nec in his tantum (*d*) amore gloriæ infirmi erant. Audi itaque.

Vers. 6. *Amantque — synagogis*. *Primos accubitus*, dixit, in cœnis, *ac prima sedilia* in synagogis. Nam in cœnis accumbant, in synagogis vero sedebant.

Vers. 7. *Ac — Rabbi*. Amant salutationes, sive corpore fiant, sive appellatione. Amant et vocari ab hominibus magistri, quod Hebraice dicitur Rabbi.

Vers. 8. *Vos — estis*. Cætera quidem, usque ad illorum duntaxat perduxit accusationem tanquam vilia, nec ad sui correctionem longiorem requirentia sermonem. Principatus autem amorem, utpote multorum causam malorum, in medium adducit, ac diligentius castigat. *Ne vocemini*, id est, Ne vocari cupias. Nam si vos ita vocent alii, non erit id ad vestram condemnationem.

²² Luc. xi, 46. ²³ Marc. xii, 38. ²⁴ Luc. xx, 46.

Variæ lectiones et notæ.

(95) Αὐτῶν, pro ὑμῶν, A.

(d) *Tantum*. In Græco additur : *Sed et in aliis exiguis rebus*.

Vers. 9. *Et — cœlis.* Hoc dixit non prohibens A vocari patres eos qui juxta carnem genuerunt, aut etiam juxta spiritum, sed ut sciamus quis sit præcipue et tanquam prima causa pater noster. Nam hic solus est nobis qui in cœlis est Deus. Qui vero juxta carnem ad juxta spiritum sunt, cooperatores magis aut ministri nativitatis nobis sunt. Dicit ergo : Patrem vobis præcipuum et tanquam primam causam ne vocetis vobis in terra. Is enim est unus qui in cœlis est, qui in Trinitate personarum unus est Deus.

Vers. 10. *Nec — Christus.* Ῥαββὶ καὶ καθηγητῆς (quod hic interpretantur *magister*) unum sunt. Repetit ergo priorem sermonem ad augmentum detestationis hujusmodi mali. Sicut ergo quanquam unus magister dicatur Christus, non excluditur Pater, quin etiam dicatur magister : ita quoque B licet unus Pater noster dicatur ipse Pater, non excluditur Filius quin etiam dicatur Pater noster : nam unus et unus ad oppositam distinctionem dicta sunt hominum et angelorum.

Vers. 11. *Qui autem — minister.* Abligata misera servitute amoris principatus, docet etiam deinceps quo pacto id effugere poterimus, puta ministrando sive deprimendo nosippos. Deinde ponit etiam elationis præmium, similiter et propriæ dejectionis, ut illa abjecta hanc assumant.

Vers. 12. *Quisquis — exallabitur.* Maxima possessio est animi modestia : ideo frequenter de ea disserit, continua monitione hanc ædificans in animis discipulorum. Jubet autem non solum prima non amare sedilia, sed magis postrema prosequi. Illud enim deprimat amantem, hoc autem exaltat prosequentem.

CAP. LVI. *De deploratione Scribarum et Pharisæorum.*

Vers. 13 (vulgo 14). *Væ — hypocritæ.* Universalis accepto vocabulo, hos appellat hypocritas, utpote simulantes pietatem ac virtutem.

Vers. 13 (vulgo 14). *Quia — viduarum.* Quibus auxiliari oportebat. Ad eas enim sub prætextu defensionis accedentes, magis atterebant, substantiam earum consumendo.

Vers. 13 (vulgo 14). *Et — precantes.* Occasione devorandi domos viduarum, sive quæ in domibus earum sunt, proluxe exaggerata orantes, ut viderentur sancti ac reverentia digni.

Vers. 13 (vulgo 14). *Ideo — judicium.* Quia tanquam tutores earum ingredimini, sed veluti corruptores egredimini, propter hoc gravius condemnabimini. Judicium enim vocat condemnationem. Siquidem quisquis peccat, supplicio dignus est : qui autem virtutem facit peccati occasionem, gravis punietur. Deplorat autem eos ac redarguit, populum instruens ne fallatur ac ne propter illorum dignitatem velit etiam eos imitari.

Vers. 14 (vulgo 13). *Væ — introire.* Clauditis, inquit, ipsum ante homines, puta ante vosippos,

Καὶ — οὐρανοῖς. Τοῦτο εἶπεν, οὐ καλῶν τὸ καλεῖν πατέρας τοὺς κατὰ σάρκα γεννήτορας, ἢ καὶ κατὰ πνεῦμα, ἀλλ' ἵνα γινώσκωμεν, τίς ἐστὶν ὁ προηγουμένως καὶ πρωταίτιος Πατὴρ ἡμῶν. Μόνος γὰρ τοῦτο ἡμῶν ἐστὶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς Θεός· οἱ δὲ κατὰ σάρκα, καὶ κατὰ πνεῦμα, συναίτιοι εἰσι, μᾶλλον δὲ διάκονοι τῆς γεννήσεως ἡμῶν. Λέγει τοίνυν, ὅτι Πατέρα ὑμῶν προηγουμένως καὶ πρωταίτιος μὴ καλέσητε ἐπὶ τῆς γῆς· εἰς γὰρ τοῦτο ἐστὶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὁ ἐν Τριᾷδι προσώπων εἰς Θεός.

Μηδὲ — Χριστός. Ῥαββὶ καὶ καθηγητῆς τὸ αὐτὸ εἰσιν· Ἐπαναλαμβάνει τοίνυν τὸν πρῶτον λόγον, εἰς ἐπίτασιν τῆς ἀποτροπῆς τοῦ τοιούτου κακοῦ. Ὅσπερ οὖν εἰς καθηγητῆς λέγομενος, ὁ Χριστός, οὐκ ἐκβάλλει τὸν Πατέρα τοῦ λέγεσθαι καθηγητὴν· οὕτως καὶ εἰς Πατὴρ ἡμῶν λεγόμενος, ὁ Πατὴρ, οὐκ ἐκβάλλει τὸν Υἱὸν τοῦ λέγεσθαι Πατέρα ἡμῶν. Τὸ γὰρ εἰς καὶ εἰς πρὸς ἀντιδιαστολὴν εἰραται τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀγγέλων.

Ὁ δὲ — διάκονος. Απαγορεύσας τὸ χαλεπὸν νόσημα τῆς φιλαρχίας, λοιπὸν διδάσκει, καὶ πῶς αὐτὸ φύγοιεν, ὅτι διὰ τοῦ διακονεῖν, αἴτουν, ταπεινοῦσθαι. Εἶτα λέγει καὶ τῆς ἐπάρσεως τὸ ἐπαθλον, καὶ τῆς ταπεινώσεως, ἵνα τὴν μὲν ῥίπτωαι, τὴν δὲ λαμβάνωσιν.

Ὅστις — ὑψωθήσεται ; Μέγιστον χρῆμα ἢ ταπεινοφροσύνη· διὸ καὶ πόλλας περὶ αὐτῆς διαλύσεται, τῆ συνεχεῖα τῆς ὑπομνήσεως ἐγκαθηδρῶν ταύτην ταῖς τῶν μαθητῶν ψυχαῖς. Κελεύει δὲ μὴ μόνον μὴ ἔρῃ τῶν πρωτείων, ἀλλῆ καὶ μάλαστα μεταδιώκειν τὰ ἴσχατα. Τὸ μὲν γὰρ ταπεινοὶ τὸν ἐρώντα, τὸ δὲ ὑψοὶ τὸν μεταδιώκοντα.

ΚΕΦ. ΝΓ' Περὶ τοῦ ταλανισμοῦ τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων.

Οὐαὶ — ὑποκριταί. Καθολικώτερον εἰπεῖν, ὑποκριτὰς ὀνομάζει τούτους, ὡς ὑπακρινόμενους εὐλόγησαν καὶ ἀρετὴν.

Ὅτι — χηρῶν. Αἰς βοηθεῖν ἴδει. Παραβάλλοντες γὰρ αὐταῖς, ἐπὶ προστασίᾳ, μᾶλλον ἐπέτριβον, τὰς οὐσίας αὐτῶν προσαναλίσκοντες.

Καὶ — προσευχόμενοι. Καὶ προφάσει τοῦ κατασθῆναι τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν, ἦτοι, τῇ ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν, μακρὰ καὶ ἐπιτεταρμένα προσευχόμενοι παρ' αὐταῖς, ὥστε δοκεῖν ἁγίους καὶ θεραπείας ἀξίους.

Διὰ — κρίμα. Διότι προσταταὶ τούτων εἰσερχόμενοι, λυμεινὸς αὐτῶν ἐξέρχεσθε, καὶ διότι προφασιν γαστριμαργίας ποιεῖτε τὴν μακρὰν προσευχὴν, διὰ τοῦτο περισσότερον καταδικασθήσεσθε. Κρίμα γὰρ τὴν καταδικὴν φησὶ. Πᾶς μὲν γὰρ ἁμαρτάνων, τιμωρίας ἀξίος· ὁ δὲ καὶ προφασιν ἁμαρτίας τὴν ἀρετὴν ποιῶν χαλεπώτερον κολασθήσεται. Τελωνίζει δὲ αὐτοὺς καὶ ἀπελύγει, κατασκευάζων τῷ λαῷ τὸ ἐνεξαπάτητον, ἵνα μὴ διὰ τὴν ἀξίαν αὐτῶν ἔλκωνται πρὸς ζῆλον.

Οὐαὶ — εἰσελθεῖν. Κλειεταί, φησὶ, ταύτην ἐμπροσθε τῶν ἀνθρώπων, ὅσον πρὸς ὑμᾶς καὶ τοὺς ὑφ' ὑμᾶς,

ὡς μᾶτε αὐτοὶ εἰσερχόμενοι εἰς αὐτήν, διὰ τῆς εἰσῆ
ἐμὲ πίστεως, μᾶτε ἄλλους ἰώντες. Εἰσερχόμενος
δὲ λέγει τοὺς ἐπιτηδείους, τοὺς δυνάμενους εἰσερ-
χεσθαι. Βαρβαρὰ δὲ τοῦτο κατηγορία. Εἰ γὰρ τὸ
μηδένα ὠφελεῖν καταδέχῃ, τὸ καὶ βλάπτειν ἀσύγ-
γνωστον, καὶ ἀνδρὸς λοιμοῦ. Παρὰ δὲ τῷ Λουκᾷ
φησιν, ὅτι Ἔρατε τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεως· οὕτω
καλῶς τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν, ὡς εἰσάγουσαν εἰς
τὴν γνώσιν τῶν ὀρθῶν δογματῶν καὶ τῆς ἀπορρήτου
σοφίας, ἦντινα κλεῖδα ἔραν, ἤγουν, ἀφείλον ἀπὸ
τοῦ λαοῦ.

Οὐαὶ — ὑμῶν. Περιάγετε, ἀντὶ τοῦ, περιέρχεσθε,
διατρέχετε. Προσηλύτων δὲ ὀνόμασεν ὁ νόμος τὸν
ἐξ εἰδωλολατρίας προσεληλυθῶτα τῆ θρησκείᾳ τῶν
Ἰουδαίων. Λέγει τοῖνυν ὁ Χριστὸς, ὅτι Μόγις καὶ B
μετὰ μυρίων πόνων ποιεῖτε ἓνα προσηλύτων, καὶ
οὐδ' οὕτως αὐτοῦ φείδεσθε. Τοσοῦτόν ἐστε καὶ πρὸς
σωτηρίαν τῶν εἰδωλολατρῶντων ἄχρηστοι, καὶ πρὸς
φυλακὴν τοῦ προσεληλυθότος ῥάθυμοι· μᾶλλον
δὲ προδύται, διαφθείροντες αὐτὸν τῆ κατὰ τὸν
βίον ὑμῶν πονηρίᾳ, καὶ ποιοῦντες υἱὸν (96) γέννησ,
τουτέστιν, οἰκίον γέννησ καὶ ἀξίον αὐτῆς. Διπλό-
τερον δὲ εἶπε, διότι πᾶς ἔχων διδάσκαλον πονηρὸν,
οὐ μέχρι τῆς τούτου κακίας ἵσταται· παραδείγματι
δὲ τούτῳ χρωόμενος ἐπὶ τὸ χεῖρον προβαίνειν
εἴωθεν.

Οὐαὶ — τυφλοί. Ζῆτει ἐν τῷ εἰκοστῷ ὀγδόῳ
κεφαλαίῳ τὴν ἐξήγησιν τοῦ, Ὅσθηγοὶ εἰσι τυφλοὶ
τυφλῶν.

Ὅς — ὀφθαλμοί. Οὐδέν ἐστι, δηλονότι, τοῦτο. Ὅφθαλ-
μοί δὲ, ἀντὶ τοῦ, χρωοστέ. Εἰ γὰρ τις ὤμοσεν δούναί
τι, εἰ μὲν κατὰ τοῦ ναοῦ ὤμοσεν, ἔλεγον, ὅτι οὐδέν
ἐστι τοῦτο· εἰ δὲ κατὰ τινος χρυσοῦ σκεύους, ἔλεγον,
ὅτι χρωοστέ. Ταῦτα δὲ ἰδογματίζον ἐξ ἀνοίας. Διὸ
καὶ σκάπτει τούτους εἰς μαρίαν.

Μαροὶ — χρυσόν ; Τυφλότητα τούτοις ὀνειδίζει,
τὴν τῆς ψυχῆς.

Καὶ — δῶρον, Θυσιαστήριόν φησιν, ἐφ' οὗ ἔσφα-
ζον τὰ προσαγόμενα θύματα.

Ὅ — ἐπάνω αὐτέ. Ταῦτα φησιν, οὐχ ὡς ἐπι-
τρέπων ὀμνύειν· ἐν γὰρ τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ
προτελεῖς τὸν ὄρκον ἐκάλυσεν· ἀλλ' ὡς τῶν Ἰουδαίων
ὀμνούντων κατὰ τῶν τοιούτων.

Οὐαὶ — πέντε. Τοῦ νόμου τῷ λαῷ κελύοντος D
δεκάτης παρέχειν πάντων τῶν καρπῶν, αὐτοὶ καὶ
περὶ τὰς δεκάτας τοῦ ἡδυστόμου καὶ τοῦ ἀνήθου καὶ
τοῦ κυμίνου, τῶν αὐτελεστάτων, ἠκριβολογοῦντο,
προβαλλόμενοι τὸν νόμον. Διασύρει τοῖνυν αὐτοὺς,
ὡς περὶ τὰ ἐλάχιστα μὲν τοῦ νόμου παραγγέλματα
λίαν ἠκριβολογοῦμένους, τῶν δὲ μέγαλων ἀμελοῦν-
τας. Κρίσειν δὲ λέγει τὴν ὑπὲρ τῶν ἀδικουμένων ;
καὶ ἔλεον, τὸν εἰς τοὺς θεομένους, καὶ πίστιν (97),

⁹⁶ Luc. xi, 52.

Variae lectiones et notæ.

(96) Οἰκίον, pro υἱόν. A. et mox υἱόν, pro οἰ-
κίον.

et eos qui vobis subsunt : ut neque ipsi ingrapia-
mini per fidem quæ est in me, neque alios sinatis
ingredi. Ingredientes autem dicit eos qui parati
sunt ac possunt ingredi. Gravis est autem hæc ac-
cusatio. Nam si nulli prodesse, sufficit ad condem-
nationem. Nam si nulli prodesse, nequaquam veniam
percipiet, cum sit hominum pestis. Apud Lucam
vero ait: *Tulistis clavem scientiæ* ⁹⁶, ita vocans
fidem quæ in se est, utpote introducentem ad
scientiam rectorum dogmatum ac ineffabilis sapient-
iæ, quam clavem tulerunt sive abstulerunt a po-
pulo.

Vers. 15. *Væ — quam vos. Circumitis*, percur-
ritis. Nam id significat hoc loco *περιάγετε*. Prosely-
tum autem appellabat lex eum, qui ab idololatria
ad religionem accedebat Judæorum. Dicit ergo
Christus : Infinitis vix tandem laboribus unum
efficitis proselytum, et nec ideo illi parcitis, adeo
estis et ad salutem idololatrarum inutiles, et ad
ejus qui jam advenit segnes, imo potius proditores
corrumpentes eum vitæ vestræ nequitia et facien-
tes eum filium gehennæ, id est, familiarem gehen-
næ, et ea dignum. In duplo autem dixit. Quisquis
enim præceptorem habet pravum, non illius sistit
malitia, sed ejus utens exemplo, solet ulterius
procedere.

Vers. 16. *Væ — cæci*. Quære vicesimo octavo
capite dicti illius enarrationem : *Cæci sunt duces
cæcorum*.

Vers. 16. *Qui — reus est. Nihil est* puta hoc.
Reus est, videlicet debiti. Si quis enim aliquid se
donaturum juraverat : si quidem per templum id
jurasset, dicebant hunc ad nihil obligari. Quod si
per vas aliquod aureum id jurasset, dicebant illum
debito teneri. Hæc autem propter insipientiam
docebant ; ideo etiam horum irridet fatuitatem.

Vers 17. *Stulli — aurum* ? Cæcitatem illis expo-
brat, non corporis, sed animæ.

Vers. 18. *Et* — Vers. 19. *donum*. Altare dicit super
quod jugulabant adductas victimas.

Vers. 20. *Qui* — Vers. 22. *in illo*. Hæc dicit non
quod jurare permittat : quinto enim capite probi-
bit omne juramentum : sed quod Judæi per talia
jurarent.

Vers. 23. *Væ — fidem*. Cum lex populo juberet,
ut daret decimas omnium fructuum, ipsi etiam
circa menthæ, anethi, ac cymini vilissimarum her-
barum decimas, exactam subducebant rationem,
legem prætendentes. Hos ergo irridet tanquam circa
minima legis præcepta exactissime scrutantes,
magna vero negligentes. Judicium autem dicit,
quod fieri debet (pro his qui injuste afficiuntur inju-
ria : misericordiam, quam fieri convenit in egenos :

(97) Καὶ τὴν πίστιν, A.

et fidem, quæ est in Deum. Lucas autem dilectionem etiam Dei ponit ²⁶

† Oportet unumquemque doctorum a populo suo decimare, hoc est, petere a decem sensibus, puta quinque corporalibus, et quinque qui sunt animæ iudicium, misericordiam ac fidem.

Vers. 23. *Hæc — omittere.* Hæc primum quæ graviora sunt, exsequi oportuit: et rursus leviora illa non relinquere, si exacte legem servare vultis.

Vers. 24. *Duces — glutientes.* Qui parva quidem curiose servatis, in magnis vero peccatis connivitis.

Vers. 25. *Væ — injustitia.* Παροψίδα lancis aut patinæ genus esse dicunt. Unde Lucas hujus loco *πέτακα*, hoc est, catinum posuit quadragesimo tertio capite ²⁷. Est autem hic sermo ænigmaticus, id innuens: Corpora quidem vestra purgatis, illa enim vocat exteriorem poculi ac patinæ partem, interiores autem animæ plenæ sunt rapina et injustitia affectionum, hoc est, corporalis quidem purificationis curam habetis, eam vero quæ animæ est negligitis. Injustitiam autem nunc dicimus etiam omne peccatum, eo quod justitia quoque dicatur omnis virtus. Lucas autem manifestius dixit: *Quod intus est vestri, plenum est rapina et malitia* ²⁸.

Vers. 26. *Pharisæe — munda.* Cum enim purificatur anima, simul etiam et corpus purificatur; cum autem purificatur corpus, non simul purificatur et anima. Animam itaque purificare convenit, ut pariter purificetur et corpus.

Vers. 27. *Væ — spurcitia.* † † *Κονία* quidem est *calx*, quo lingunt ac dealbant parietes. Impuritatem autem appellat putredinem.

Vers. 28. *Sic — iniquitate.* Lucas autem dixit: *Quia estis ut monumenta quæ non apparent, et homines ambulantes super ea nesciunt* ²⁹. Sepulcra enim quæ non apparent, intus plena sunt spurcitia, foris autem apparent terra munda ac via publica.

Vers. 29. *Væ —* Vers. 30. *prophearum.* *Væ*, inquit, vobis, non quod hæc facitis et hæc dicitis cum bona sint, sed quod hæc facientes et hæc dicentes, ac utrinque patrum vestrorum homicidium accusantes, ad illud vos quoque curritis, festinantes et me et discipulos meos occidere, et quia vane et in fictione hæc facitis ac dicitis; nam et vos eorum quos accusatis homicidium imitamini.

Vers. 31. *Itaque — prophetas.* Itaque, ex eo

²⁶. Luc, xi, 42. ²⁷ Luc. xi, 39. ²⁸. Ibid. ²⁹ Luc. xi, 44.

Variæ lectiones et notæ.

(98) Hæc in neutro meorum comparent. Sunt Theophylacti, p. 139 B.

(99) Τὰ μεγάλα, A.

(1) *Κονία* scribendum videtur. Syllaba *μα* orta videtur ex proximo *μέν*. Aliud est *κονία*, aliud *κονίαμα*.

τὴν εἰς τὸν Θεόν. Ὁ δὲ Λουκᾶς καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ φησι.

† † Δεῖ (98) ἕκαστον τῶν διδασκάλων ἀποδεκατοῦν ἀπὸ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, τουτέστιν, ἀπαιτεῖν ἀπὸ τῶν δέκα αἰσθήσεων, τῶν πέντε σωματικῶν καὶ τῶν πέντε ψυχικῶν, τὴν κρίσιν καὶ τὸν ἔλεον καὶ τὴν πίστιν.

Ταῦτα — ἀφιέναι. Ταῦτα προηγουμένως εἶδει κατορθῶσαι, τὰ βεβρωτέρα, κάκεινα κάλον, τὰ ελαφρά, μὴ παραδραμεῖν, εἴγε τὴν ἀκρίβειαν τοῦ νόμου τρεπεῖν ἐβούλεσθε.

Ὁδηγοὶ — καταπίνοντες. Οἱ τὰ μικρὰ μὲν πολυπραγμανοῦντες, τὰ μέγιστα (99) δὲ ἀπαρτηρήτως ἀμαρτάνοντες.

Οὐαὶ — ἀδικίας. Τὴν παροψίδα, πίνακος εἶδος εἶναι φησι. Πίνακα γὰρ ταύτην εἶπε καὶ ὁ Λουκᾶς ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ. Αἰνιγματώδης καὶ οὗτος ὁ λόγος, σημαίνων, ὅτι Τὰ μὲν σώματα ὑμῶν καθαρίζετε· ταῦτα γὰρ νοεῖται τὸ εἶναι τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς παροψίδος· ἔσω δὲ αἱ ψυχαὶ γίμουσιν ἐξ ἀρπαγῆς καὶ ἀδικίας παθῶν. Τουτέστι, τῶν μὲν τοῦ σώματος καθαρῶν φροντίζετε τῶν δὲ τῆς ψυχῆς ἀμελεῖτε. Ἀδικίαν δὲ νῦν λέγομεν καὶ πᾶσαν ἀμαρτίαν, ὡπερ καὶ δικαιοσύνην ἔστιν ὅτι πᾶσαν ἀρετὴν. Λουκᾶς δὲ φανερώτερον εἶπεν, ὅτι Το ἔσωθεν ὑμῶν γέμει ἀρπαγῆς καὶ πονηρίας.

Φαρισαῖς — καθαρὸν. Τῆς μὲν γὰρ ψυχῆς καθαριζομένης, συγκαθαρίζεται καὶ τὸ σῶμα τοῦ σώματος δὲ καθαριζομένου, οὐ συγκαθαρίζεται καὶ ἡ ψυχή. Διὸ προσήκει τὴν ψυχὴν καθαρίζεσθαι, ἵνα γένηται καὶ τὸ σῶμα καθαρὸν.

Οὐαὶ — ἀκαθαρσίας. *Κονίαμα* (1) μὲν ἔστιν, ὁ τιτανός, ᾧ χρίουσι καὶ χρώζουσι τοὺς τοίχους Ἀκαθαρσίαν δὲ λέγει τὴν σαρκίαν.

Οὕτως — ἀνομίας. Ὁ (2) δὲ Λουκᾶς εἶπεν, ὅτι Ἔστὲ ὡς τὰ μνημεῖα τὰ ἀθῆλα, καὶ οἱ ἀνθρώποι περιποτοῦντες ἐπάνω, οὐκ οἶδασιν. Τὰ γὰρ ἀφανῆ μνημεῖα ἐνδὸν μὲν γέμουσι σαρκίας, ἄνω δὲ φαίνονται γῆ καθαρά καὶ λευφόρος.

Οὐαὶ — προφητῶν. Οὐαὶ, φησὶν, ὑμῖν, οὐχ ὅτι ταῦτα ποιεῖτε, καὶ ταῦτα λέγετε [κατὰ (3) γὰρ εἰσιν] ἀλλ' ὅτι ταῦτα ποιοῦντες, καὶ ταῦτα λέγοντες, καὶ ἀμφοτέρωθεν κατηγοροῦντες τῆς μαιριονίας τῶν πατέρων ὑμῶν, ἐπὶ ταύτην καὶ αὐτοὶ γρέχετε, σπυῖδοντες ἀνελεῖν καὶ καὶ τοὺς μαθητὰς μου· καὶ ὅτι μάτην καὶ ἐν ὑποκρίσει ταῦτα ποιεῖτε καὶ ταῦτα λέγετε. Καὶ γὰρ καὶ αὐτοὶ μμείσθε τὴν μαιριονίαν τῶν κατηγορουμένων.

Ὡστε — προφήτας. Ὡστε, ἀφ' ὧν ὁμολογεῖτε τὴν

νίαμα.

(2) Hentenius ante hoc scholium habet junctim versum 27 et 28. Proxime autem antecedens scholium, *κονία* — *σαρκίαν*, omisit.

(3) Tria hæc vocabula omittit A.

μαιφρονίαν τῶν πατέρων ὑμῶν, ἔτι δὲ καὶ, ἀφ' ὧν ἄ μμείσθε ταύταν, ἀποδεικνύετε ἑαυτοὺς υἱοὺς τῶν προφητοκτόνων. Λουκᾶς δὲ προσέθηκεν, ὅτι καὶ Συνευθεσκεῖτε τοῖς ἔργοις τῶν πατέρων ὑμῶν, τουτέστιν, ἀποδέχεσθε ταῦτα τρόπον τινὰ, ἅτε διὰ τοῦ κατασκευάζειν τάρους λαμπροὺς τοῖς φονευθεῖσι κηρύττοντες τὴν τὸλμαν τῶν φονέων, ὅπερ ἐστὶ ἐγκυλλωπιζομένων, καὶ οἷον ἀποδεχομένων αὐτήν. Ἐδρακίτε γὰρ ἂν εἰς τιμὴν τῶν φονευθέντων κοσμεῖν τὰ μνημεῖα τούτων, καὶ εἰς κατηγορίαν τῶν πατέρων ὑμῶν τὰ ῥηθέντα λέγειν, εἰ μὴ ἐμμείσθε τὴν μαιφρονίαν αὐτῶν.

Καὶ — ὑμῶν. Τὸ μέτρον τῆς κακίας. Οὐκ ἐπιτάττων (4) δὲ τοῦτο εἶπεν, ἀλλὰ προαναφωρῶν τὸ ἐσόμενον.

Ἄφρονες, — γέννης; Ὅφεις μὲν αὐτοὺς ὠνόμασαν. Β ὡς πονηροὺς καὶ ἐπιβούλους καὶ λυμαντικούς· γεννημάτων δὲ ἐχιδνῶν, ὡς εὐκότατος τοῖς πατράσιν αὐτῶν κατὰ τὸν ἰὸν τῆς κακίας καὶ κατὰ τὸ φονικόν. Γεννήματα δὲ ἐχιδνῶν καὶ ὁ Βαπτιστῆς Ἰωάννης αὐτοὺς προσηγόρευσεν ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, εἰ καὶ καθ' ἑτέραν ἔννοιαν. Κρίσιν δὲ γέννης λέγει τὴν κατάκρισιν καὶ τιμωρίαν τῆς γέννης, ἥτοι, τὴν παραπέμπουσαν εἰς τὴν γένναν.

Διὰ — πόλιν. Διὰ τοῦτο, ποῖον; Διότι μέλλετε πληρῶσαι τὸ μέτρον τῆς κακίας τῶν πατέρων ὑμῶν. Ἀποστῆλιν δὲ εἶπε, παραδεικνύων τὸ ἄξιωμα τῆς θεότητος. Προφῆτας δὲ καὶ σοφοὺς καὶ γραμματεῖς τοὺς ἀποστόλους φησὶ καὶ τοὺς μετ' ἐκείνους ποιμένους καὶ διδασκάλους τῶν Ἐκκλησιῶν ὡς ἡξιωμένους προφητικῆς χάριτος καὶ ὡς· [ασσοφισμένους (5) ὑπ' αὐτοῦ καὶ ὡς] τὴν Γραφὴν εἰδότες. Τὸ δὲ ἐξ αὐτῶν δηλοῖ, ὅτι οὐ πάντας ἀποκτενοῦσιν, οὐδὲ πάντα μαστῆγῶσουσιν.

Ὅπως — γῆς. Αἷμα νοεῖ τὴν καταδίκην τοῦ αἵματος, ἥτοι τοῦ φόνου. Ὅπως ἔλθῃ, φησὶν, ἐφ' ὑμᾶς καταδίκην πατὸς αἵματος δικαίου ἐκχυνόμενου ἐπὶ τῆς γῆς· ὁ δὲ Λουκᾶς εἶπεν, ὅτι Ἰνα ἐκζητηθῇ τὸ αἷμα πάντων τῶν προφητῶν, τὸ ἐκχυνόμενον ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης. Διδάσκει δὲ τι φοβερὸν ὁ λόγος, ὅτι ὁ γνωστῶν τῶν πεπλημμεληκότων τιμωρίας, [καὶ (6) μιμησάμενος αὐτοὺς, ἐνοχός ἐστιν ἀπαιτηθῆναι πάντων τῶν τιμωρίας,] τουτέστι, δοῦναι ἐφ' ἑκάστῳ δίκην, ὡς μὴ σωφρονισθεῖς τοῖς παραδείγμασι. Καὶ ἐξ αὐτῶν ἀποκατενεῖτε, φησὶν, ὅπως ἀπαιτηθῆτε κόλασιν πατὸς φόνου προτετολυμένου κατὰ τῶν δικαίων. Ἦκουσαν γὰρ, ὅτι ὁ μὲν Κάϊν ἐπὶ τὰ τιμωρίων ἦν ἄξιος· ὁ δὲ Λάμεχ ἐβδομηκοντάκις ἐπτά, διὰ τὸ μὴ σωφρονισθῆναι τῷ παραδείγματι. Τὸ δὲ ὅπως, καὶ τὸ ἵνα, οὐκ αἰτιολογικὰ νῦν φασι τινες, ἀλλὰ δηλωτικὰ τοῦ μέλλοντος.

Ἄπο — θυσιαστηρίου. Εὐκαίρως τοῦ Ἄβελ ἐμνημόνευσε, δεικνύων, ὅτι καὶ ὁ ἐκείνου φόνος διὰ

A quod confitemini homicidium patrum vestrorum; et ex eo præterea quod illud imitamini, demonstratis vos ipsos filios esse eorum, qui prophetas occiderunt. Lucas vero addidit: *Comprobatis facta patrum vestrorum* ⁵⁰, hoc est, ea quodam modo suscipitis, utpote ædificando his qui occisi sunt splendida monumenta; prædicatis audaciam homicidarum: id enim de ea gloriantium est eamque approbantium. Videremini siquidem in honorem eorum qui occisi sunt, ornare monumenta ipsorum, et ad accusationem patrum vestrorum prædicta facere, nisi homicidium eorum imitaremini.

Vers. 32. *Et — vestrorum.* Mensuram malitiæ. Non dixit autem hoc præcipiendo, sed quod futurum erat prædicendo.

Vers. 33. *Serpentes — gehennæ?* Serpentes ipsos nominavit, tanquam nocivos et insidiosos ac pestiferos. Progenies autem viperarum, utpote similes patribus suis in veneno malitiæ et in truculentia. Progenies quoque viperarum appellavit eos Johannes Baptista tertio capite, sed juxta alium intellectum. Judicium vero gehennæ dicit condemnationem et supplicium gehennæ sive, quod mittit in gehennam.

Vers. 34. *Propter — civitatem.* — *Propter hoc;* propter quid? Quia impleturi estis mensuram malitiæ patrum vestrorum. *Mitto* autem dixit, ostendens divinitatis dignitatem. Prophetas autem et sapientes ac scribas dicit apostolos, et qui eos secuti sunt pastores ac doctores Ecclesiarum, utpote dignos habitos prophetica gratia, et quasi ab eo edoctos et tanquam Scripturam intelligentes. Quod autem dicitur, *ex illis*, significat quod non omnes occisuri erant, neque omnes flagellaturi.

Vers. 35. *Ut — terram.* Sanguinem, intellige sanguinis sive cædis condemnationem. Ut veniat, inquit, super vos condemnatio cujuslibet justii sanguinis qui effusus est super terram. Lucas autem dixit: *Ut exquiratur sanguis omnium prophetarum* ⁵¹, qui effusus est a constitutione mundi a generatione ista. Docet autem quiddam tremendum sermo iste. Qui enim peccatorum novit pœnas, et nihilominus eos imitatur, reus est ut ab eo exigantur oranium supplicia, hoc est pro unoquoque pœnam luat, eo quod exemplo ejus sese non refrenaverit. Et ex illis occidelis, inquit, ut expetatur a vobis ultio cujuslibet cædis, quæ prius contra justos fuerat perpetrata. Audierant enim quod Cain septem suppliciis dignus fuerat; Lamech vero septuaginta septem, eo quod sese non refrenasset exemplo. Dictionem autem ὅπως, ut, aiunt quidam non capi causaliter, sed ut significet id quod futurum est.

Vers. 35 A — *allare.* Opportune Abel meminit, ostendens quod etiam cædes illius per invidiam per-

⁵⁰ Luc. xi. 48. ⁵¹ Luc. xi, 50.

Varia lectiones et notæ

(4) Ἐπὶ πάντων, pro ἐπιτάττων, A.

(5) Includa absunt A.

(6) Includa absunt A.

petrata est. Zachariam autem quidam dicunt eum A qui fuit unus duodecim prophetarum : quidam vero eum, qui filius Joadæ dicebatur, qui etiam Zacharias appellabatur : plures autem patrem Baptistæ. Scribunt enim se accepisse a patrum traditione, quæ citra scriptum per manus pervenit ad posteros, quæ traditionum genera ἀγγραφα nominantur, quod erat in templo locus virginibus destinatus : a quo stantem quondam in eo Dei Matrem post partum, non ejecit, dicens virginem esse, et ideo occisus est inter templum et altare exterius.

Vers. 36. Amen — istam. Quia timore gehennæ quæ eis impendebat eo quod ventura esset, hos non commovebat (e), exteret ac propulsat eos calamitatibus, quæ non longe post futuræ erant : ideo confirmat quod etiam ventura sunt omnia hæc, videlicet quæ miserrimæ sunt ultionis, super generationem istam, sive super hos ipsos. Sub Vespasiano enim et Tito apprehenderunt eos quæ a Romanis provenere mala.

Vers. 37. Jerusalem — ad te. Ad civitatem convertens sermonem deplorat hanc. Reduplicatio autem appellationis, demonstratio est miserationis. Ejus etenim miseretur, ut quæ olim dilecta erat, nunc vero extrema passura est, propter iniquitates inhabitantium in ea. Consequenter autem exprobrat ei, quod interemerit prophetas quos ipse ad eam miserat.

Vers. 37. Quoties — nolulistis. Volui, inquit, congregare filios tuos sub mea protectione, quos peccata dispererant a divina custodia. Exemplo autem gallinæ suum in Judæos amorem ostendit. Quidam autem sermonem intelligunt de Judæis per varias regiones dispersis sub prioribus captivitatibus. — Et nolulistis, me non recipientes, sed persequentes et occidere festinantes. Ad civitatis habitatores rursus sermonem convertit.

Vers. 38. Ecce — deserta. Domus vestra sive templum relinquitur vobis desertum ab inhabitante in ea divina gratia. Hoc autem domus illorum erat, utpote in civitate eorum ædificatum.

Vers. 39. Dico — Domini. Et quando hoc dicturi sunt? Volentes quidem, nunquam : nolentes autem tempore secundi adventus ejus, quando venturus est cum potestate et gloria magna ; quando nulla erit eis utilitas cognitionis. Amantis vero dictum est : Nequaquam me posthac videbitis. Vehementer siquidem amabat ; verum despiciebatur, et idcirco maxime dolebat. Posthac autem dicens, non solum tempus illud significavit, sed totum usque ad Pas-

φθόνον ἐγένετο. Ζαχαρίαν δὲ οἱ μὲν λέγουσι τὸν ἕνα τῶν δώδεκα προφητῶν, οἱ δὲ τὸν καὶ (7) Ἰωθὰς καλούμενον· ἕτεροι δὲ τὸν (8) Ἀζαρίαν· οἱ πλείους δὲ, τὸν πατέρα τοῦ Βαπτιστοῦ. Γράφουσι γὰρ, ὅτι παρέλαβον ἐξ ἀγγραφῶν παραδόσεως τῶν πατέρων, ὡς ἦν τόπος ἐν τῷ ναῷ ταῖς παρθένοις ἀποστειγμένους, ἐν ᾧ σταθάν ποτε τὴν Θεοτόκον μετὰ τὸν τόκον οὐκ ἐξίβαλεν οὗτος, εἰπὼν, ὅτι παρθένος ἐστί. Διὸ καὶ ἱρονεύθη μεταξύ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ ἔξω θυσιαστηρίου.

Ἄμην — ταύτην. Ἐπει, τὸν φόβον τῆς γέννης ἐπιπρεμάσας αὐτοῖς, οὐ καθίκετο τούτων, διὰ τὸ μέλλειν αὐτὴν, ἐκφοβεῖ καὶ κατασφαλίζεται τούτους ἀπὸ τῶν οὐκ εἰς μακρὰν συμφορῶν. Διὸ καὶ διαβεβαιούται, ἤξειν ταῦτα πάντα, δηλαδὴ, τὰ τῆς παχάλεπου τιμωρίας, ἐπὶ τὴν γενίαν ταύτην, ἔχουν, ἐπ' αὐτοὺς θῆ τούτους. Ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ γὰρ καὶ Τίτου κατέλαβον αὐτοὺς τὰ ἐκ Ῥωμαίων κακῶν.

Ἰερουσαλήμ — αὐτῶν. Πρὸς τὴν πόλιν ἀποστρέψας τὸν λόγον, ταλανίζει ταύτην· ὁ διπλασιασμός δὲ τῆς κλήσεως ἐμφαντικὸς ἔλεος ἐστίν. Οἰκτεῖρει γὰρ ταύτην, ὡς πάλαι μὲν ἠγαπαμένην, νῦν δὲ παθεῖν τὰ ἴσχατα μέλλουσαν, διὰ τὰς παρανομίας τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῇ. Τὸ δ' ἔξῃς ὀνειδίζει ταύτην, ὡς διαφθείρουσαν τοὺς προφῆτας, οὐς αὐτὸς ἀπέστειλε πρὸς αὐτήν.

Ποσάκις — ἠθελήσατε. Ἠθέλησα, φησὶν, ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου ὑπὸ τὴν ἑμὴν σκέπην, ἅπαντα αἱ ἁμαρτίαι διεσκόρπισαν ἀπὸ τῆς θείας ἐπισκοπῆς. Διὰ δὲ τοῦ παραδείγματος τῆς ὄρνιθος τὸ περὶ τοῦ Ἰουδαίου φιλόστοργου ἑαυτοῦ δείκνυσι. Τούτῳ δὲ νοοῦσι τὸν λόγον περὶ τῶν διεσπαρμένων Ἰουδαίων εἰς διαφόρους χώρας ὑπὸ τῶν προγεγενημένων αἰχμαλωσιῶν. Καὶ οὐκ ἠθελήσατε, μὴ παραδεξάμενοι με, ἀλλὰ διώκοντες καὶ ἀποκτείναντες σπουδάζοντες. Πρὸς τοὺς ἐνοικοῦντας δὲ τῇ πόλει διαλέγεται πάλιν.

Ἰδοὺ — ἔρημος. Ὁ οἶκος ὑμῶν, ἔχουν, ὁ ναὸς, ἀρίεται ὑμῶν ἔρημος τῆς ἐνοικουσεως αὐτῷ θείας χάριτος. Οἶκος δὲ αὐτῶν οὗτος, ὡς ἰδρυμένος ἐν τῇ πόλει αὐτῶν.

Ἄγω — Κυρίου. Καὶ πότε τοῦτο εἰπωσιν ; Ἐπίστευτες μὲν, οὐδέποτε, ἀκοντες δὲ, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας, ὅταν ἤξει (9) μετὰ θανάμους καὶ δόξης πολλῆς, ὅταν οὐδὲν αὐτοῖς ὄφελος τῆς ἐπιγνώσεως. Ἐραστοῦ δὲ τὸ, Οὐ μὴ με ἴδωτε ἀπάρτι, σφόδρα μὲν ἱρόντος, ἀτιμαζομένου δὲ, καὶ διὰ τοῦτο περιαλγούτος. Ἀπάρτι δὲ εἰπὼν, οὐ τὴν ὥραν ἐκείνην μόνην ἐδήλωσεν, ἀλλ' ἔλεον τὸν ἄχρη τῆς σταυρώσεως καιρὸν, μεθ' ὃν οὐκ ἔτι εἶδον αὐτὸν.

Variae lectiones et notæ.

(7) Καὶ τὸν, ordine inverso, B.
(8) Καὶ, interponit A.

(9) Ἦξῃ, B.

(e) Interpres non cepit ἐπιπρεμάσαι τινὲ φόβον. Redde : Quoniam gehennæ metu injecto eos non commoverat, quod sicut futura est, terret eos ac certos reddit a calamitatibus. Sententia est : Quoniam ea

quæ remota sunt haud adeo metuunt homines, periculis vicinis eos terret. Κατασφαλίζεσθαι h.... est omnem dubitationem futurarum poenarum tollere per poenas proxime futuras.

Εἰ γὰρ καὶ ἄφθη τισὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ἀλλ' οὐ τοῖς ἀπίστοις Ἰουδαίοις. Τὸ δὲ Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν (10) ὀνόματι Κυρίου, Δαυιδικὸν μὲν ἴστω, ἡρμηκῶθῃ δὲ ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ πέμπτῳ κεφαλαιῷ.

Καὶ — ἱεροῦ. Ἀκούσαντες, ὅτι Ἰδοῦ ἀρίσται ὑμῶν ὁ οἶκος ὑμῶν (11) ἔρημος, ἰθαύμασαν, εἰ τοιούτος ναὸς ἔρημωθήσεται· διὸ καὶ προσῆλθον ἐπιδειξάμενοι αὐτῷ τὰς οἰκοδομὰς τοῦ ἱεροῦ, ὡς θαυμαστάς.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — καταλυθήσεται. Ἐρωτᾷ πρῶτον αὐτούς· Οὐ βλέπετε ταῦτα πάντα τὰ θαυμαστά; εἴτα προκαρῶναι τὸν ὄλεθρον αὐτῶν, καὶ οὐκέτι λατῶν περὶ ἔρημώσεως, ἀλλὰ περὶ παντελοῦς ἀφανισμοῦ προφητεῖ. Μάρκος δὲ φησιν, ὅτι Καὶ ἐκπορευομένου αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἱεροῦ, λέγει αὐτῷ εἰς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Διδάσκαλε, ἴδε, ποταποὶ λίθοι καὶ ποταπαὶ οἰκοδομαί. Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτῷ· Βλέπεις ταύτας τὰς μεγάλαις οἰκοδομὰς; Οὐ μὴ ἀρεθῆ λίθος ἐπὶ λίθῳ ὃς οὐ μὴ καταλυθῆ. Ὁ δὲ Δουκᾶς ἔγραψεν, ὅτι Καὶ τινῶν λεγόντων περὶ τοῦ ἱεροῦ ὅτι λίθοι καλοὶ καὶ ἀναθήμασι κοσμηταί, εἶπε· Ταῦτα, ἃ θεωρεῖτε, εὐδύνονται ἡμεῖς, ἐν αἷς οὐκ ἀρεθήσεται λίθος ἐπὶ λίθῳ ὃς οὐ καταλυθήσεται. Καὶ γὰρ προσῆλθον μὲν οἱ μαθηταὶ πάντες ἐπιδειξάμενοι αὐτῷ τὰς οἰκοδομὰς τινῶν δὲ ἐξ αὐτῶν λεγόντων περὶ τοῦ ἱεροῦ καθ' ἑαυτοῦς, ὅτι λίθοι καλοὶ καὶ ἀναθήμασι κοσμηταί, εἰς τῶν μαθητῶν εἶπε τῷ Χριστῷ, Διδάσκαλε, ἴδε, ποταποὶ λίθοι καὶ ποταπαὶ οἰκοδομαί· ὁ δὲ καὶ πρὸς αὐτὸν καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους πάντας εἶπεν, ἃ εἶπε.

Λέγουσι δὲ τινες, ὅτι καὶ μὴν ἐν τισὶ μέρειν, ἀρεθῆ λίθος ἐπὶ λίθῳ, ὃς οὐ καταλύθη. Πρὸς οὓς ἀντελέγγωμον, ὅτι τὰ ἐπιδειχθέντα πάντα, τὰ ἀξιοθαύμαστα μέχρι θεμελίῳ καταλύθησαν κατὰ τὴν δεσποτικὴν ἀποφασιν, ἀλλὰ καὶ, εἰ τι λαΐσανον ἀρεθῆ παρὰ Ῥωμαίων, καὶ τοῦτο παρὰ τῶν ὕστερον καταλύεται, πρὸς οἰκοδομὰς ἑτέρας μεταφερόμενον (12).

ΚΕΦ. ΝΖ'. Περὶ τῆς συντελείας.

Καθημένου — αἰῶνος; Ὁ δὲ Μάρκος εἶπε καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἱρωτησάντων, ὅτι Πέτρος καὶ Ἰακώβος καὶ Ἰωάννης καὶ Ἀνδρίας. Προσῆλθον μὲν γὰρ μαθησόμενοι πάντες· ἠρώτησαν δὲ οἱ τέσσαρες, ὡς πλείονα παρρησίαν ἔχοντες. Ἐρωτᾷ δὲ, γλιχόμενοι μαθεῖν οὐ τοσοῦτον περὶ τοῦ ἀφανισμοῦ τοῦ

A sionis tempus : post quod amplius non viderunt eum. Quanquam enim visus est quibusdam post resurrectionem, at non infidelibus Judæis. Quod vero additur : *Benedictus qui venit in nomine Domini*, Davidicum est, et ejus data est interpretatio quadagesimo quinto capite.

Cap. XXIV. Vers. 1. *Et — templi*. Cum audissent : *Ecce relinquitur vobis domus vestra deserta*, admirabantur si tale templum desolandum esset : et ideo accesserunt ut ostenderent ei structuras templi tanquam admirandas.

Vers. 2. *Jesus autem — diruatur*. Interrogat primum eos ; Nunc hæc omnia videtis tam admiranda ? Deinde prædicit eorum perditionem : et jam non amplius de desolatione, sed de omnimoda demolitione prophetat. Marcus autem dicit : *Et egrediente eo de templo dicit ei unus discipulorum suorum : Præceptor, vide quales lapides, et quales structuræ. Jesus autem respondens ait illi : Vides magnas hæc substructiones ? Non relinquetur lapis super lapidem qui non diruatur* 22. Lucas vero scripsit : *Et quibusdam dicentibus de templo, quod pulchris lapidibus et donis ornatum esset, dixit : Ex his quæ videtis venient dies quando non relinquetur lapis super lapidem qui non diruatur* 23. Siquidem accesserunt discipuli omnes, ut ostenderent ei structuras : quibusdam autem dicentibus apud sese de templo, quod pulchris lapidibus ad donis ornatum esset, unus discipulorum ait Christo : *Præceptor, vide quales lapides et quales structuræ*. At ille etiam ad cæteros omnes dixit ea quæ respondit.

Aiunt autem quidam : Atqui in his quos significavit diebus relictus est lapis super lapidem qui non est dirutus. Quibus respondemus, quod omnia quæ demonstrata sunt, et admiratione digna erant, usque ad fundamenta diruta sunt juxta Domini sententiam. Quod si quid adhuc residuum a Romanis relictum est, etiam hoc a posteris diruitur, ut ad alias structuras transferatur.

CAP. LVII. De consummatione.

Vers. 3. *Sedente — sæculi ?* Marcus autem nomina quoque dixiteorum qui interrogaverunt : *Petrus, inquit, et Jacobus, Joannes et Andreas* 24. Omnes siquidem accesserunt ut discerent ; hi autem quatuor inierrogaverunt, utpote majorem habentes fiduciam. Interrogant autem non tantum de templi

22 Marc. xiii, 1, 2. 23 Luc. xxi, 5. 24 Marc. xiii, 3.

Variælectiones et notæ.

(10) Ἐν ὀνόματι Κυρίου, omittit A.
 (11) Ἰμῶν, omittit A.
 (12) Post ista in margine codicis A a manu recentiori addita sunt hæc : Γέγραπται δὲ, ὅτι βασιλευντος Ἰουλιανοῦ τοῦ τρισκαπαρίου, καὶ ἀπελθόντος εἰς Ἀντιόχειαν θύσαι τοὺς εἰδώλους ἐν τῷ σπηλαίῳ τοῦ Ἀπόλλωνος, προσῆλθον αὐτῷ ὁ τῶν Ἰουδαίων λαός, δυσκοιῦντες αὐτὸν καὶ δάμναι, ὅπως

ἐπιτρέψῃ ἀνεγείραι τὸν αὐτῶν ναόν, ὃ καὶ γέγονεν. Ἀρξάντων δὲ τῶν τρισκαπαρίων Ἰουδαίων τῶν θεμελίῳ τῆς οἰκοδομῆς, ὡ τῶν κριμάτων τοῦ..... Ἰησοῦ ἢ πῦρ ἐξελθὼν τῶν θεμελίῳ, ἀρδην πάντας κατέκαιε, τὰ τε θεμέλια καὶ τοὺς ἐπιχειρήσαντας. Caret his Henlenius etiam. Narratur hæc res a pluribus scriptoribus.

vastatione discere cupientes, quantum de tempore A secundi adventus ejus; ideo etiam seorsim accesserunt ne Judæis hoc manifestum fieret. Sed Matthæus duo hæc eos interrogasse dicit, puta: *Quando hæc erunt?* quæ videlicet de templi eversione dixisti; et *Quod signum adventus tui et consummationis sæculi?* Marcus vero unicum fuisse dicit interrogationem, de tempore solum. Ait enim: *die nobis quando hæc erunt, et quod signum quando hæc omnia consummanda sunt* ³⁵? Similiter autem scripsit et Lucas ³⁶. Quid ergo dicendum est? Quod una quidem fuit interrogatio, sicut scripserunt Marcus et Lucas. Intentio autem discipulorum erat, ut de his duobus certiores fierent: puta de eversione templi et de secundo Christi adventu. Existimantes autem quod simul hæc duo contingerent, fecerunt B unam de utroque interrogationem. Verum Matthæus intentionem eorum manifestans, illam in duas divisit.

Vers. 4. *Et* — Vers. *seducent*. Nihil ad has interrogationes respondit, sed primum illa dicit eis, quæ primum eos scire oportebat: quæ videlicet futurum erat ut ante illa occurrerent. Lucas autem dicit: *Videte ne seducamini. Multi enim venient in nomine meo dicentes: Ego sum; et: Tempus instat. Ne igitur sequamini illos* ³⁷. Venient, inquit, nomine meo utentes ad deceptionem eorum, qui illis credituri sunt, et dicentes, quisque videlicet eorum: *Ego sum*, nempe Christus. Et: *Tempus instat*, puta mei secundi adventus *Ne ergo sequamini eos*, sive aliquem illorum. Marcus autem dixit: *Et multos seducent* ³⁸. Fuerunt autem hujusmodi seductores, Simon et Menander Samaritani, et alii.

Vers. 6. *Futurum est* — *bellorum*. Bella dicit, quæ mota sunt contra Hierosolyma: rumores autem bellorum, quæ contra alias Judæorum civitates quos factos fuisse scribit Josephus antequam caperetur Jerusalem. Siquidem erexit se (f) natio Judæorum, nec tributum exsolvebat. Romani vero non ferentes injuriam, expeditionem in illos paraverunt.

Vers. 6 *Videte* — *finis*. Ne terreamini, inquit, quasi prædicatio sub seditione et turbatione dirimenda sit. Siquidem ventura sunt hæc omnia quæ de his bellis dixi, sic tamen ut nihil illi noceant. Ant. Ne terreamini, quasi jam instet finis sive perditio templi ac civitatis. Oportet enim hæc omnia fieri; sed nondum est finis sive perditio eorum: nam postmodum capta sunt Hierosolyma. Dicit autem Chrysostomus, quod discipuli cum in præcedentibus de extrema Judæorum ultione audissent,

ναού, ὅσον περὶ τοῦ καιροῦ τῆς δευτέρας παρουσίας αὐτοῦ. Διὸ καὶ κατ' ἰδίαν προσῆλθον, ἵνα μὴ τοῦτο τοῖς Ἰουδαίοις ἐκπυστον γένηται. Ἀλλὰ Ματθαῖος μὲν φησιν, αὐτοὺς δύο ταῦτα ἐρωτῆσαι, Ἡτέα ταῦτα ἴσται, δηλαδὴ, τὰ τοῦ ναοῦ τῆς (13) καταστροφῆς, καὶ, τί τὸ σημεῖον τῆς σῆς παρουσίας, καὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος· ὁ δὲ Μάρκος ἐν ἑνῷ λέγει τὸ ἐρώτημα, περὶ τοῦ ναοῦ μόνον. Ἐγραψε γάρ, εἰπὴ ἡμῖν, πότε ταῦτα ἴσται, καὶ τί τὸ σημεῖον, ὅταν μέλλῃ ταῦτα πάντα συντελεσθαι. Παραπλησίως δὲ λέγει καὶ ὁ Λουκάς. Τί οὖν ἴστω εἰπεῖν; Ὅτι μίᾳ μὲν ἢ ἐρωτήσει, ὡς ἔγραψεν Μάρκος καὶ Λουκάς· σκοπὸς δὲ τοῖς μαθηταῖς περὶ τῶν δύο τούτων μαθεῖν, τῆς τε τοῦ ναοῦ καταστροφῆς, καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ δευτέρας παρουσίας. Ὑπολαμβάνοντες γάρ, ὅτι ἅμα τὰ δύο γενήσονται, μίαν περὶ τῶν δύο τῶν ἐρωτήσεων ἰποῦσαντο· Ματθαῖος δὲ σαφηνίζων τὴν σκοπὴν αὐτῶν, διεῖλεν αὐτῶν, εἰς τὰ δύο.

Καὶ — πλανήσουσι. Οὐδὲν πρὸς τὰς ἐρωτήσεις ἀπεκρίθη ταύτας, ἀλλὰ πρότερον ἐκεῖνα λέγει τοῖς, ἃ πρῶτα τούτους ἴδει μαθεῖν, ὡς πρὸ ἐκείνων ἀπαντῆσαι μέλλοντα. Λουκάς δὲ φησιν, Βλέπετε, μὴ πλανηθῆτε. Πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματι μου, λέγοντες, ὅτι Ἐγὼ εἰμι, καὶ, Ὁ καιρὸς ἤγγικε. Μὴ οὖν πορευθῆτε ὀπίσω αὐτῶν. Ἐλεύσονται, φησὶ, τῷ ὀνόματι μου χροῖμοι πρὸς ἀπίστην τῶν πειθομένων αὐτοῖς, καὶ λέγοντες ἕκαστος, ὅτι Ἐγὼ εἰμι, τουτέστιν, (14) ὁ Χριστὸς, καὶ ὅτι Ὁ καιρὸς ἤγγικεν, ὁ τῆς δευτέρας μου δεικνύοντι παρουσίας. Μὴ οὖν ἀκολουθήσατε αὐτοῖς, ἤθου, τοῖς αὐτῶν. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι Καὶ πολλοὺς πλανήσουσιν. Ἐγένοντο δὲ τοιοῦτοι πλάνοι Σίμων (15) καὶ Μένανδρος, οἱ Σαμαριταῖται, καὶ ἕτεροι.

Μελλήσατε — πολέμων. Πολέμους λέγει τοὺς κατὰ τῶν Ἰερουσολύμων ἀκοὰς δὲ πολέμων τὰς τῶν πρὸς τὰς ἄλλας πόλεις τῶν Ἰουδαίων, οὓς Ἰώσηπος ἱστορεῖ γενέσθαι πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Ἰερουσαλὴμ. Καὶ γὰρ τὸ τῶν Ἰουδαίων ἔθνος ἀντήρει, καὶ οὐκ ἀπεθίδου τοὺς φόρους· Ῥωμαῖοι δὲ, μὴ ἐνεγκοντες τὴν ὕβριν, ἐπεστράτευσαν αὐτοῖς.

Ὁρᾶτε — τέλος. Μὴ πτουθῆτε, φησὶν, ὡς τοῦ καρύγματος ὑπὸ τῆς ἀκαταστασίας καὶ ταραχῆς διακοπήσομένου. Μέλλουσι γὰρ πάντα τὰ τῶν πολέμων τούτων γενέσθαι, μηδὲν αὐτὸ βλέποντα· ἢ μὴ πτουθῆτε, ὡς ἦδη τοῦ τέλους ἐπιστάμενος, ἤθου, τοῦ ὀλέθρου τοῦ ναοῦ καὶ τῆς πόλεως. Δεῖ γὰρ πάντα ταῦτα γενέσθαι, ἀλλ' οὕτω τὸ τέλος, εἴπουν, ὁ θεὸς αὐτῶν. Ὑστερον γὰρ εἰλωσαν τὰ Ἰερουσόλυμα. Φησὶ δὲ ὁ Χρυσόστομος (16), ὅτι οἱ μὲν μαθηταὶ περὶ τῆς παγχαλῆπου τιμωρίας τῶν Ἰουδαίων ὀκνητοῦσαν

³⁵ Marc. xiii, 4,

³⁶ Luc. xxi, 7.

³⁷ ibid. 8.

³⁸ Marc. xii, 6.

Variæ lectiones et notæ.

(13) Μαλὶν τῆς τοῦ ναοῦ, ut mox.

(14) Τουτέστιν ὁ Χριστός. Absunt A.

(1) De utroque Justin. Mart. p. 69 D, R.

(16) Tom. VII, p. 723 D.

(f) *Erexit se*. Seditionem movit, rebellavit. Notum est hoc sensu ἀνταῖρεν et ἀντάρτης.

μαθόντες, ὡς περὶ ἄλλοτρίας συμφορᾶς, ἀφροντί-
στως δέκονται, καὶ μόνον τηλικαῦτα δίχα θερύθων
ἀναιροποῦλον τὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ δευτέρας παρου-
σίας ἀγαθὰ, δι' ἃ καὶ τὴν ἐρώτησιν προσήγαγον·
ὁ δὲ Χριστὸς πάλιν ἐπίκουα (17) τούτοις προμηνύει,
ποιῶν αὐτοὺς (18) ἠγαγίλους, καὶ διπλῆ νῆφιν
κελεύων, ὡς μήτε ὑπὸ τῶν πλάνων ἀπατηθῆναι,
μήτε ὑπὸ τῆς ἀκοῆς τῶν πολέμων θρονηθῆναι. Δι-
πλοῦν γὰρ εἶναι τὸν πόλεμον, ἀπὸ τε τῶν πλάνων,
ἀπὸ τε τῶν Ῥωμαίων, καὶ πολλὴν καὶ ποικίλην τὴν
ζῆλον, καὶ ἐντὸς καὶ ἐκτός.

Ἐγερθήσεται — βασιλείαν. Τὰ ἔθνη τὰ συμμα-
χοῦντα Ῥωμαίοις ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ συμμαχοῦντα
Ἰουδαίοις, καὶ αἱ βασιλείαι, αἱ συναιρομέναι Ῥω-
μαίοις, ἐπὶ τὰς συναιρομένας Ἰουδαίους. Καὶ διὰ
τοῦτο ἰσχυροὶ γενήσονται τούτων πόλεμοι.

Καὶ — τόπους. Κατὰ τόπους τῶν Ἰουδαίων. Παρὰ
τῷ Λουκᾷ δὲ πρόσκειται, ὅτι φόβητρά τε καὶ
σημεία μεγάλα ἀπ' οὐρανοῦ ἴσται, ἵνα γνώσιν
Ἰουδαῖοι θεομηνίαν εἶναι τὰ γινόμενα, καὶ συνώσιν,
ὅτι διὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀναίρεσιν ταῦτα πά-
σχουσι.

Πάντα — ὠδίνων. Ἀρχὴ τῶν κακῶν, προοίμια
τῶν συμφορῶν, τῶν τοῖς Ἰουδαίοις ἐπερχομένων.

Τότε — θλίψιν. Τότε, ποτε; Πρὸ τῆς ἀπόστα-
σίας. Εἰς ἐκεῖνον γὰρ τὸν καιρὸν μετήγαγε τὸν λόγον,
ὁ καὶ Λουκᾶς ἐδήλωσεν εἰπὼν, ὅτι Πρὸ τούτων,
πάντων ἐπιβαλοῦσιν ἐφ' ὑμᾶς τὰς χεῖρας αὐτῶν,
καὶ θώξουσι, παραδιδόντες εἰς συναγωγὰς
καὶ φυλακὰς, ἀγομένους ἐπὶ βασιλεῖς καὶ ἡγε-
μόνας, ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός μου. Πολλὰ γὰρ τότε
δεινὰ, μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀνάληψιν, οἱ Ἰουδαῖοι
τοῖς ἀποστόλοις ἐπήγαγον· ποτὲ μὲν τοῖς ἀρχισυν-
αγωγῶσι παραδιδόντες εἰς κάκωσιν, ποτὲ δὲ ἐπὶ βασι-
λεῖς ἄγοντες, οἷον ἐπὶ Ἡρώδη καὶ Ἀγρίππαν
[καὶ (19) τοὺς τοιούτους,] καὶ ἐπὶ τοὺς ἡγεμόνας
καὶ στρατηγοὺς τῶν πόλεων, καὶ τοὺς ἀνθυπάτους
καὶ πολιτάρχας, ὡς ἡ βίβλος τῶν ἀποστολικῶν
Πράξεων ἱστορεῖ.

Καὶ ἀπακτενοῦσιν ὑμᾶς. Τοῦτο λέγει πρὸς
μόνους τοὺς ἀναιρεθῆναι μέλλοντας διὰ τῆς τῶν
Ἰουδαίων κακουργίας, οἷος ἦν Στέφανος καὶ
Ἰάκωβος, ὁ ἀδελφὸς Ἰωάννου, καὶ εἴ τις ἕτερος.

Καὶ — μου. Ὑπὸ γονέων, ὑπὸ συγγενῶν, ὑπὸ
φίλων, ὑπὸ ἑμοφύλων, ὑπὸ οἰκειῶν, ὑπὸ ξένων,
ὑπὸ ἀρχόντων, ὑπὸ ἀρχομένων, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν,
ὑπὸ πάντων τῶν ἄλλοτρίων τοῦ κηρύγματος. Προει-
πὼν δὲ τὰ σκυθρωπὰ, λοιπὸν ἐπήγαγε καὶ τὴν πα-
ραμυθίαν, ὅτι δι' ἡμᾶς. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ διὰ τὸ
θνομά μου. Καὶ ὄντως μεγάλη τοῖς μαθηταῖς ἦν
παραμυθία τὸ πάσχειν δι' αὐτὸν.

¹⁷ Luc. xxi, 41. ⁴⁰ Ibid. 42.

Variæ lectiones et notæ.

(17) Ἐπίκουα B. Chrysostomus loco laudato χα-
λεπά.

(18) Ἐν ἁγωνίᾳ, A.

(19) Tria hæc vocabula absunt A.

(g) *Certaminum præfectos*. Ad certamina idoneos.

A tanquam ad alienam calamitatem, quæ nihil eos
tangeret, negligenter se ad eam habebant, et sola
ea tunc somniabant bona, quæ absque tumultu in
secundo Christi adventu ventura erant : propter
quæ etiam interrogationem produserant. Christus
vero rursus illis laboriosa pronuntiat, constituens
eos certaminum præfectos (g) : et duplicem ob cau-
sam vigilare jubet, tum ne a seductoribus fallantur,
tum ne a bellorum rumore turbentur. Duplex si-
quidem ait instare bellum, et a seductoribus, et a
Romanis, multamque ac variam commotionem, et
interius et exterius.

Vers. 7. *Exsurget* — *regnum*. Gentes sociæ Ro-
manorum in gentes Judæis fœderatas ; et regna
auxiliaria Romanis, in regna auxiliaria Judæis ; et
propterea fortia erunt horum bella.

Vers. 7. *Et* — *loca*. Hoc est singulis Judæorum
locis. Apud Lucam ponitur : *Terroresque et signa
a cælo magna erunt* ³⁹, ut cognoscant Judæi ea quæ
fient divinæ esse iræ, et intelligant quod propter
Salvatoris interemptionem hæc patientur.

Vers. 8. *Omnia* — *dolorum*. Principium malorum
et primordia calamitatum quæ Judæis imminet.

Vers. 9. *Tunc* — *afflictionem*. *Tunc* ; quando ?
Ante defectionem ; nam in illud tempus sermonem
traduxit, quod et Lucas significavit dicens : *Ante
hæc omnia injicient manus suas in vos, et persequen-
tur, tradentes in synagogas et carceres, tractos ad
reges ac præsides propter nomen meum* ⁴⁰. Plurimas
enim calamitates post Salvatoris Assumptionem
Judæi induxerunt apostolis ; interdum quidem Syn-
agogæ principibus tradentes, ut punirentur ; in-
terdum vero ad regestrahentes, veluti ad Herodem
et Agrippam, ac similes. Præterea ad præsides ac
civitatum præfectos, et consulis aut principis mu-
nere fungentes, quemadmodum liber apostolicarum
Actionum testatur.

Vers. 9. *Et occidit vos*. Hoc solis eis dicit, qui
per Judæorum improbitatem ac versutiam occi-
dendi erant : puta Stephanus, Jacobus frater Joan-
nis, et si quis alius.

Vers. 9. *Et* — *meum*. A parentibus, a cognatis, ab
amicis, a contribulibus, a familiaribus, ab hospiti-
bus, a principibus, a subditis et ut semel dicam,
ab omnibus qui alienati sunt a prædicatione. Ubi
autem tristitia prædixit, consolationem deinceps
subjunxit, dicens : Propter me. Nam id significat :
propter nomen meum. Et vere magna discipulis erat
consolatio pati propter ipsum.

Vers. 10. *Et — multi.* Erunt invicem suspecti A propter fidei diversitatem ; sive, non credentes apud eos qui credent.

Vers. 10. *Et — invicem habebunt odio.* Marcus autem manifestus dixit, quod tradet frater fratrem in mortem, et pater Filium: insurgent filii in parentes, et morte eos afficient⁴¹. Verisimile est itaque omnia facta esse, etsi liber Actorum particulariter de omnibus non disserat. Lucas vero etiam dicit: Trademini autem a parentibus et cognatis, amicis ac fratribus, et morte afficient quosdam ex vobis⁴². Prædixit enim et hoc Christus discipulis, quod omnium est miserrimum, videlicet quod etiam a familiarissimis impugnandi erant; ut præscientes parati essent ad tolerantiam, et ita periculum facilius sustinerent. Hæc autem omnia prædixit eis decimo nono capite. Quære ergo et ibi horum expositionem.

Vers. 11. *Et — multos.* Superius de iis dixit, qui se Christos esse fingent: nunc autem de his dicit, qui se prophetare simulabunt. Tunc enim multi tales fuerunt, cum adhuc initia essent prædicationis.

Vers. 12. *Et — multorum.* Et hoc miserrimum est, quod neque ab amicorum dilectione consolationem habituri sunt. Quidam autem ἀγάπην, dilectionem, nominari dixerunt hospitalitatem, alii vero compassionem: vide quot pericula eis prædixerit, ad omnia exacuens, et ad magnanimitatem roborans, ac confortationibus adamantinos reddens.

Vers. 13. *Qui autem — salvus erit.* Hoc etiam dictum est decimo nono capite, et ibi manifesta admodum data est interpretatio.

Vers. 14. *Et prædicabitur — orbe.* Hinc demonstravit quod nulla pericula prædicationem superabunt, et ita magnam prædicatoribus iniecit consolationem, quod voti sui competes erunt: quia nihil eis erit obstaculo si modo toleraverint. Marcus autem manifestus dixit: *Et in omnes gentes primum oportet prædicare Evangelium*⁴³.

Vers. 14. *In — gentibus.* Ad redargutionem, ad accusationem eorum qui non crediderint; ne dicere possint in die iudicii: Prædicationem non audivimus. Dictum est etiam de hoc decimo nono capite.

Vers. 14. *Et — consummatio.* Consummatio templi et Jerusalem, ut prædiximus. Dicit ergo: Postquam facta fuerint universa quæ dicta sunt, et postquam prædicatum fuerit Evangelium in universo orbe, tunc veniet Judæis omnimoda perditio. Quod autem priusquam caperentur Hierosolyma prædicatum sit Evangelium per totum mundum, dixit Paulus: *Fructificavit, inquit, ac crevit in omni crea-*

Και — πολλοί. Ὑποποῖ ἐσονται πρὸς ἀλλήλους, διὰ τὴν διαφορὰν τῆς πίστεως, ἦγον, εἰ μὴ πιστεύοντες πρὸς τοὺς πιστεύοντας.

Καὶ — μισήσουσιν ἀλλήλους. Μάρκος δὲ φανερώτερον εἶπεν, ὅτι Παραδώσει ἀδελφὸς ἀδελφὸν εἰς θάνατον, καὶ πατὴρ τέκνον, καὶ ἐπαναστήσονται τέκνα ἐπὶ γονεῖς καὶ θανατώσουσιν αὐτούς. Εἰκὸς γὰρ πάντα γενέσθαι, εἰ καὶ μὴ περὶ πάντων λεπτομερῶς ἡ βίβλος διαλαμβάνει τῶν Πράξεων. Καὶ ὁ Λουκᾶς δὲ φησιν, ὅτι Παραδοθήσασθε καὶ ὑπὸ γονέων καὶ συγγενῶν καὶ φίλων καὶ (20) ἀδελφῶν, καὶ θανατώσουσιν ἐξ ὑμῶν. Προεῖπε γὰρ τοῖς μαθηταῖς ὁ Χριστὸς καὶ τοῦτ' ἐπὶ πάντων δεινότερον, ὅτι καὶ ὑπὸ τῶν οἰκιοτάτων πολεμηθήσονται, ἵνα προμαθόντες ἐτοιμασθῶσιν εἰς ὑπομονήν, καὶ λοιπὸν κουφότερον τὸ δεινὸν ἐνέγκωσιν. Ταῦτα δὲ πάντα προεῖπεν αὐτοῖς καὶ ἐν τῷ ἑνεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον κακεῖ τὴν περὶ τούτων ἐξήγησιν.

Καὶ — πολλούς. Ἀνωτέρω μὲν περὶ τῶν ὑποκρινόμενων τὸν Χριστὸν εἶπεν ἑνταῦθα δὲ λέγει περὶ τῶν ὑποκρινόμενων προφητεύειν. Πολλοὶ γὰρ τοιοῦτοι τότε γέγονασιν, ἀρχὴν ἔτι τοῦ κηρύγματος ἔχοντος.

Καὶ — πολλῶν. Καὶ τοῦτο χαλεπώτατον, ὅτι οὐδὲ τὴν ἀπὸ τῆς ἀγάπης παραμυθίαν ἔξουσι. Τοῖς δὲ ἀγάπην ἑνταῦθα τὴν φιλοξενίαν ὠνόμασεν ἔτεροι δὲ, τὴν συμπάθειαν. Ὅρα, πόσα δεινὰ προεῖπεν αὐτοῖς, παραθήγων εἰς πάντα, καὶ στομῶν εἰς εὐψυχίαν, καὶ ταῖς ἐπιβρώσεσιν ἀδαμαντινοῦς ἀπεργαζόμενος.

Ὁ δὲ — σωθήσεται. Εἰρηται καὶ τοῦτο ἐν τῷ ἑνεακαιδεκάτῳ, κεφαλαίῳ, καὶ διερμηνεύθη πᾶν σαφῶς ἐκεῖ.

Καὶ κηρυχθήσεται — οἰκουμένη. Ἐνταῦθα εἰδείξεν, ὅτι οὐδὲν τῶν δεινῶν περιγεσθήσεται τὸ κηρύγματος, καὶ πολλὴν οὕτω τοῖς κήρυξι παραμυθίαν ἐνέβαλε, πληροφορηθεῖσιν, ὅτι οὐδὲν αὐτοῖς ἐμποδίσαι, ἰὰν μόνον ὡσι καρτερικοί. Μάρκος δὲ φανερώτερον εἶπεν, ὅτι Καὶ εἰς πάντα τὰ ἔθνη δεῖ πρῶτον κηρυχθῆναι τὸ Εὐαγγέλιον.

Εἰς — ἔθνεσιν. Εἰς ἐλεγχον, εἰς κατηγορίαν τῶν μὴ πιστευσάντων, ἵνα μὴ δύνωνται λέγειν ἐν ἡμέρῃ κρίσεως, ὅτι οὐκ ἤκουσαν τοῦ κηρύγματος. Εἰρηται δὲ καὶ τοῦτο ἐν τῷ ἑνεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ.

Καὶ — τέλος. Τὸ τέλος τοῦ ναοῦ καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ, ὡς προέφημεν. Λέγει τοῦτον, ὅτι μετὰ τὸ γενέσθαι τὰ ρηθέντα πάντα, καὶ μετὰ τὸ κηρυχθῆναι τὸ Εὐαγγέλιον ἐν ὅτῃ τῇ οἰκουμένῃ, τότε ἔξει ταῖς Ἰουδαίαις ὁ παντελής ὄλεθρος. Ὅτι δὲ πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Ἱερουσαλήμ ἐκηρύχθη τὸ Εὐαγγέλιον εἰς ὅλον τὸν κόσμον, εἶρηκεν ὁ Παῦλος, ὅτι Ἐστὶ καρποφορούμενον (21) καὶ αὐξανόμενον ἐν πάσῃ

⁴¹ Marc. xiii, 12. ⁴² Luc. xxi, 16. ⁴³ Marc. xiii, 10.

Variae lectiones et notæ.

(20) Ita etiam uterque codex ordinat in contextu Lucæ.

(21) Chrysostomus hæc tractat t. VII. p. 725 D et loca similia confundit. Hunc ergo, non codices

τῆ κτίσει τῆ ὑπ' οὐρανόν. Εἰ γὰρ αὐτὸς ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ εἰς Ἰσπανίαν ἐκῆρξεν, ἑνώησον καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων, ἄχρι πόσου διέδραμον. Διὰ τοῦτο θε μετὰ τὸ κηρυχθῆναι τὸ Εὐαγγέλιον πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἀπόλλυται τὰ Ἱεροσόλυμα, ἵνα μηδὲ σκιάν ἀπολογίας ἔχωσιν Ἰουδαῖοι, τοσαύτην ἰδόντες τὴν δύναμιν τοῦ κηρύγματος, ὡς ἐν βραχεὶ πᾶσαν ἐπίδραμειν τὴν οἰκουμένην, καὶ πανταχοῦ λάμψαι, καὶ μεμενηκότες ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀπιστίας καὶ ἄγνωστῆς.

Ὅταν οὖν — νοεῖτω. Βδελύγμα νῦν λέγει τὸν ἀνδριάντα τοῦ Τίτου, ὃν, εὐὼν τὴν πόλιν, ἔστησεν ἐν τοῖς ἀδύτοις τοῦ ναοῦ. Βδελύγματα γὰρ ὁ νόμος ἠνόμαζε τὰ τοιαῦτα ἀφομοιώματα. Τῆς ἐρημώσεως δὲ τοῦτο κέκληκε, διότι, ἐρημουμένου τοῦ ναοῦ καὶ τῆς πόλεως, ἔστη τοῦτο ἢ διότι τοῦ ἐρημώσαντος αὐτὰ ἦν ἡ εἰκὼν (22). Τὸ δὲ, Ὅταν ἴδητε, δοκεῖ μὲν ῥηθῆναι πρὸς τοὺς ἀποστόλους ἔφεται δὲ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, ἵνα μάθωσιν, ὅτι οὐκ εἰς μακρὸν, ἀλλὰ ζῶντων αὐτῶν τὸ βδελύγμα στήσεται. Οἱ ἀπόστολοι γὰρ ἔβασαν προαποθανόντες οἱ πλείους, καὶ ὅσοι δὲ περιελεφθησαν, ἐν ἄλλοις τμηκαῦτα μέρει τῆς οἰκουμένης διέτριβον. Παρήμπησε δὲ αὐτοὺς ἐπὶ τὸν Δανιὴλ, προφητεύσαντα περὶ τοῦ τοιοῦτου βδελύγματος, καὶ τοῦ ὄλεθρου. Τότε, γησιν, ὁ ἀναγινώσκων τὴν βίβλον τοῦ Δανιὴλ, νοεῖτω ἐπιστάνα τὸν ὄλεθρον. Ὁ δὲ Λουκᾶς ἕτερον σημεῖον φησιν, ὅτι Ὅταν ἴδητε κυκλομένην ὑπὸ στρατοπέδων τὴν Ἱερουσαλὴμ, τότε γινώτε, ὅτι ἤκει ἡ ἔρημψις αὐτῆς. Φαίνεται οὖν, ὅτι καὶ ἀμφοτέρω εἶπον ὁ Χριστός.

Τότε — ἐπὶ τὰ ὄρη. Εἰπὼν περὶ τῶν κακῶν τῶν καταληψόμενων τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ μὴν καὶ περὶ τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων πειρασμῶν τῶν ἀποστόλων, ἔτι δὲ καὶ περὶ τῆς εὐδοΐας τοῦ κηρύγματος, ὅτι ἀνεμπόδιστως πᾶσαν ἐπίδραμεῖται τὴν οἰκουμένην, λέγει πάλιν περὶ τῶν Ἰουδαϊκῶν συμφορῶν, δεικνύων, ὅτι ὅταν αὐτὸς καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ πανταχοῦ δεξιζῶνται, τότε οὗτοι πανταχοῦθεν διαφθεύονται. Διὰ δὲ τῶν δοκούντων μικρῶν ἐμφαίνει τὸ τῶν κλητῶν ἐκείνων ἀφόρητον. Σκόπει γάρ. Τότε, φησιν, ὅταν τὸ βδελύγμα στή, οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ἔνθα τὰ Ἱεροσόλυμα, φευγέτωσαν ἐπὶ τὰ ὄρη, μηδεμίαν ἐλπίδα σωτηρίας ἀπὸ τοῦ προσμένειν ἔχοντες. Οὐκ ἔσται γὰρ ἀνάκλησις ὄλωσ, οὔδὲ μεταβολὴ τοῦ καιοῦ. Διόπερ ἀγαπητὸν τὸ καὶ γυνῶ τῷ σώματι φεύγειν ἀμαστρηπί.

Ὁ — τῆς οἰκίας αὐτοῦ. Διὰ τὸν ἀφύλακτον κάτω κενδύων, ἵνα μὴ ἐμπῶν ἀπόληται.

Καὶ — τὰ ἱμάτια αὐτοῦ. Εἰ γὰρ εἰ ἐν τῇ πόλει φεύγουσι τὸν ἔνδον (23) ὄλεθρον, πολλὰ μᾶλλον οἱ ἐν ταῖς ἀγροῖς. Παρὰ δὲ τῷ Λουκᾷ λέγει καὶ τὴν κτίσει τῆς σφοδρότατος τῶν πληγῶν, ὅτι ἡμέραι

tura quæ sub cælo est 44. Si enim ipse a Hierosolymis usque ad Hispaniam prædicavit, concipere etiam de cæteris apostolis quousque percurrerint. Idcirco enim postquam prædicatum est Evangelium ubique terrarum, pereunt Hierosolyma, ne umbram quidem responsionis habeant Judæi: tantam videntes prædicationis virtutem, ut brevissimo tempore universum percurreret orbem, et ubique splendorem dederit: cum tamen ipsi permanserint in infidelitate et ingratitude sua.

Vers. 15. *Cum ergo* — *intelligat*. Abominationem dicit Titi statuam, quam capta civitate statuit in adytis templi. Siquidem abominationes appellabat lex hujusmodi imagines. Desolationis vero dixit, quia illa deserto templo ac civitate erecta est: aut quia ejus erat imago qui hæc deserta fecit. Quod autem ait: *Cum videritis*, videtur quidem dictum esse ad apostolos, sed tamen fertur ad Judæos, ut sciant quod non longe post, sed eis adhuc viventibus abominatio stabit. Plures siquidem apostolorum autem id tempus mortui sunt: cæteri vero qui remanserant in aliis tunc orbis partibus versabantur. Misit autem eos ad Danielem, qui de hujusmodi abominatione et strage prophetaverat. Tunc, inquit, qui legit Danielis librum 45, intelligat ac consideret erectam abominationem. Lucas vero aliquid dicit signum: *Cum videritis circumdari ab exercitibus Jerusalem, tunc scitote quod imminet desolatio ejus* 46. Apparet ergo quod utrumque dixerit Christus.

Vers. 16. *Tunc* — *ad montes*. Postquam de malis dixit, quæ comprehensura erant Hierosolyma, de multis præterea ac variis apostolorum tentationibus, insuper et de prospero prædicationis successu, quod absque ullo impedimento universum percurreret orbem: loquitur iterum de Judæorum calamitatibus, ostendens quod postquam ipse et discipuli sui ubique in opinione celebri habiti fuerint, tunchi undique perdentur. Per ea vero quæ parva videntur, demonstrat plagarum illarum intolerabilitatem. Considera enim. Tunc, inquit, qui in Judæa sunt, ubi Hierosolyma sita sunt, fugiant ad montes, nullam salutis spem in remanendo habentes; neque enim erit omnino revocatio aut mæli mutatio; ideo id amplectendum erit, ut nudo etiam corpore, nec versa retrorsum facie fugiant.

Vers. 17. *Qui* — *domo sua*. Propter inevitabile periculum, ne incidat in perditionem.

Vers. 18. *Et* — *vestimenta sua*. Si enim qui in civitate sunt, fugiunt eam quæ intus est stragem, multo magis qui in agris. Apud Lucam vero dicit etiam causam vehementiæ plagarum 47: Quia dies

44 Coloss. 1, 23; vi, 10. 45 Dan. ix, 27. 46 Luc. xxi, 20. 47 Luc. xxi, 22.

Varie lectiones et notæ.

Novi Testamenti, sequitur Euthymius. Hunc errorrem correxit Theophyl. p. 143 E.

(22) Ἦν εἰκὼν, A.

(23) Ἐνδον abest A.

ultionis hi sunt, ut compleantur omnia quæ scripta sunt, in libris videlicet Danielis et aliorum prophetarum, de hujusmodi expugnatione. Dies autem ultionis cædis Dominicæ erunt. Sed hæc quidem juxta historiam.

Juxta anagogen vero, qui in Judæa sunt, hoc est, in divino cultu : nam id significat Judææ nomen : fugiant ad montes, id est, ad excelsum Dei auxilium, aut ad excelsa virtutum. Qui vero in tecto, sive qui conversatione elevatus, et excelsior per vitam effectus fuerit, non descendat, ut tollat mundi affectus quos reliquerat. Et qui in agro sive in solitaria vita, non revertatur ut tollat vestimenta sua, quæ sunt operimenta peccatorum, ab eo jam dudum relicta.

Vers. 19. *Væ — diebus.* Illis quidem propter onus interius, his vero propter exterius. Illæ enim pondere embryonum gravantur, hæc autem onere lactentium. Siquidem facile est pro salute pecunias et vestimenta contemnere : fieri autem levem et fugam expeditam eam (*h*) quæ in utero habet, aut abjicere infantem eam quæ lactat, prorsus impossibile est propter naturæ vinculum. *Væ* ergo illis, quia facile comprehenduntur ; et similiter embryonibus ac lactentibus, ut qui simul peribunt (*i*).

Juxta anagogen vero prægnantes dicimus animas, quæ virtutem nondum pepererunt : lactantes autem quæ pepererunt quidem, verum puerilis est fetus et admodum pusillanimis (*j*).

Vers. 20. *Orate — Sabbato.* Manifestum et hinc quod, quanquam ad apostolos protendebat hujusmodi sermones, attamen vel isti ad Judæos respiciebant ; neque enim amplius observabant apostoli Sabbatum, quando capta sunt Hierosolyma. Quare autem non hieme neque Sabbato ? Hieme quidem propter temporis difficultatem ; Sabbato vero propter legem quæ non permittebat Sabbato iter facere ultra statutos lege passus.

Anagogice autem fugam intelligimus exitum animæ a corpore ; hiemem vero commotionem ac turbationem cogitationum ; Sabbatum autem otium a virtute. Jubet itaque sermo ut oremus, ne fiat exitus animæ nostræ in commotione aut turbatione cogitationum, neque in otio a virtutibus, sed in tranquillitate cogitationum et operatione virtutum.

Variae lectiones et notæ.

(24) Τοῦ πληρωθῆναι Α. Loco laudato uterque codex in textu Lucæ habet πλησθῆναι.

(25) Hentenius reddidit, ac si legerit, τοῖς μὲν,

(*h*) *Et fugam expeditam eam.* Hæc non sunt in Græco. Forte autem voluit, *et ad fugam.* In codice illo fortasse erat : Κούφην καὶ εὐστάλῃ πρὸς φυγὴν.

(*i*) Et simul cum embryonibus ac lactentibus peribunt.

(*j*) *Pusillanimis.* Hoc non est in Græco. Similem sententiam reperio in Catena Corderii ad h. 1.

Α ἐκδικήσεως αὐταὶ εἰσι, τοῦ πλησθῆναι (24) πάντα τὰ γεγραμμένα, δηλαδὴ, ἐν ταῖς βίβλοις τοῦ τε Δανιὴλ, καὶ τῶν ἄλλων προφητῶν, περὶ τῆς τοιαύτης ἀλώσεως. Ἡμέραι δὲ ἐκδικήσεως τοῦ Δεσποτικοῦ φάνου. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν καθ' ἱστορίαν.

Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, τοῦτίστιν, οἱ ἐν τῇ εὐσεβείᾳ · τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ τῆς Ἰουδαίας ὄνομα · φευγέτωσαν ἐπὶ τὰ ὄρη · λέγω δὲ, ἐπὶ τὴν ὑψηλὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, ἢ ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ ἀρετῶν · ὁ ἐπὶ τοῦ δώματος δὲ, ἤγουν, ὁ τῆς κατὰ διατριβῆς ὑπερῶθεις καὶ ὑψηλὸς τῷ βίῳ γινόμενος, μὴ καταβαινέτω ἄραι τὰ ἐκ τοῦ κόσμου πάθη, ἀπερ ἀπολλοίσκε · καὶ ὁ ἐν τῷ ἀγρῷ δὲ, εἴτουν, ὁ ἐν τῷ ἀσκατωρημένῳ βίῳ, μὴ ἐπιστρέψάτω ἄραι τὰ ἱμάτια αὐτοῦ ἀπερ εἰσὶ τὰ περιβόλαια τῶν ἀμαρτιῶν, ἀ πάλαι ἀπερ δύσατο.

Οὐαὶ — ἡμέραις. Τῶν μὲν (25), διὰ τὸν ἐντὸς φόρον, τῶν δὲ διὰ τὸν ἑξῆς οὐ δυναμένων εὐαλῆς φυγεῖν. Αἱ μὲν γὰρ βεβάρηνται τῷ ἄχθει τῶν ἐμβρύων, αἱ δὲ τῷ φορτίῳ τῶν θηλαζόντων. Σχημάτων μὲν γὰρ καὶ ἱματίων καταφρονήσαι ῥάδιον, διὰ σωτηρίας γενέσθαι δὲ τὴν ἔγκυον κούφην, καὶ ἀπαρῆρῆαι τὴν θηλαζούσαν, ὁ θηλαξίς, παντελῶς ἀδύνατον, διὰ τὸν δεσμὸν τῆς φύσεως. Οὐαὶ τοίνυν αὐταῖς, εὐσεβῶς καταλαμβανομέναις, καὶ τοῖς ἐμβρύοις καὶ ὑπομαζίοις συναδιαφειρομέναις.

Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν ἐν γαστρὶ μὲν ἔχούσας νοῦμον τὰς μήτρῳ τεκούσας ἀρετῆν ψυχᾶς · θηλαζούσας δὲ τὰς τεκούσας μὲν, νηπιῶδες δὲ κύημα καὶ βραχύτατον.

Προσέχθε — Σαββάτω. Φανερὸν κἀντεύθει, ὅτι εἰ καὶ πρὸς τοὺς ἀποστόλους ἀπέτεινε τοὺς τοιοῦτους λόγους, ἀλλὰ γε πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἔβλεπον οὔτοι. Καὶ γὰρ οὐκ εἴτε παρεφύλαττον τὸ Σάββατον οἱ ἀπέτελοι. Διὰ δὲ, μὴ χειμῶνος, μηδὲ Σαββάτω ; Μὴ χειμῶνος μὲν, διὰ τὴν δυσκολίαν τὴν ἀπὸ τοῦ κερῶν μὴ Σαββάτω δὲ, διὰ τὸν νόμον, οὐκ ἐπιτρέπεται βραδίζειν ἐν Σαββάτῳ περαιτέρω τῶν νενομισμένων βεμάτων.

Ἀναγωγικῶς δὲ φυγὴν μὲν νοοῦμεν τὴν ἔξοδον τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος · χειμῶνα δὲ τὴν ζέλειν καὶ ταραχὴν τῶν λογισμῶν · Σάββατον δὲ τὴν ἀργίαν τῆς ἀρετῆς. Παρεγγυᾷ γὰρ ὁ λόγος προσεύχασθαι, μὴ γενέσθαι τὴν ἔξοδον τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἐν ζέλει καὶ ταραχῇ λογισμῶν, μηδ' ἐν ἀργίᾳ τῆς ἀρετῆς, ἀλλὰ γαληνῶντων τῶν λογισμῶν, καὶ ἐνεργουμένης τῆς ἀρετῆς.

τοῖς δὲ. Sed nulla opus est correctione. Nec enim ad οὐαί, sed ad δυναμένων refertur.

ex Isidoro et apud Isidorum lib. 1, epist. 212, etiam in schedis meis inter inedita scholia est ejusmodi Severi. Sed in his βραχύτατον non reperitur : νηπιῶδες autem et ἀτέλις. Βραχύτατον interpretor βραχυβιώτατον. Alia enim subasse sententia nequit. Forte Hentenius e suo codice excalpserrat βραχύουον, cujus exempla ignoro.

Ἔσται — γένεται. Εἴ τις ἐντόχη τοῖς Ἰωσήπου A συγγράμμασι, πληροφορηθήσεται. Καίτοι γάρ Ἐβραῖος ὢν, διαβεβαιούται περὶ τῆς τοιαύτης θεομη- νίας, ὅτι πᾶσαν ἐνίκασε συμφορὰν, καὶ πᾶσαν ὑπερέβη τραγωδίαν. Μετὰ γὰρ τῆς ξένης ἐκείνης πολιορκίας τοσοῦτος ἦν ὁ λιμὸς, ὡς καὶ αὐταῖς ταῖς μητράσιν περιμάχητον εἶναι τὴν τεκνοφάγίαν, καὶ ὑπὲρ τούτου πολέμους γίνεσθαι. Τίνος οὖν ἕνεκεν χαλεπώτερα καὶ φρικωδέστερα πάντων τῶν ἀπ' αἰ- ὄνος ἀνθρώπων πεπόνθασι; Διότι χαλεπώτερα καὶ φρικωδέστερα πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος ἀνθρώ- πων τετολιμῆκασιν, ἀνελόντες τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Λουκᾶς δὲ πλατύτερον φησιν, ὅτι Ἔσται ἀνάγκη μεγάλη ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὄργη ἐν τῷ λαῷ τούτῳ, καὶ πισοῦνται στόματι μαχαίρας, καὶ αἰχμαλω- τισθήσονται εἰς πάντα τὰ ἔθνη, καὶ Ἰερουσαλὴμ B ἔσται πατομένη ὑπὸ ἔθνων, ἄχρι πληρωθῶσι καιροὶ ἔθνων. Ὅργην μὲν λέγων τὴν τοῦ Θεοῦ, διὰ τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, καιροὺς δὲ ἔθνων τοὺς ἄχρι συντε- λείας αὐτῶν, καὶ τοῦ κόσμου παντός.

Καὶ εἰ μὴ — αἱ ἡμέραι ἐκείναι. Ἡμέρας τὰς τοῦ πολέμου καὶ τῆς πολιορκίας ἐκείνης φησί, λέ- γων· ὅτι εἰ μὴ ἠλαττώθησαν αἱ ἡμέραι ἐκείναι κατ' οἰκονομίαν παρὰ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἂν διεσώθη, οὐκ ἂν ὑπεξέφυγε τὸν θάνατον πᾶσα σὰρξ, ἡ- γουσι, οὐδὲ μία σὰρξ, Ἰουδαϊκὴ δηλονότι. Πάντες γὰρ ἂν διεφθάρησαν, καὶ οἱ ἐντός, καὶ οἱ ἐκτός· οἱ μὲν λιμῷ, οἱ δὲ λοιμῷ, οἱ δὲ ξίφει καὶ παντοίοις θανάτου τρόποις. Κατὰ πάντων γὰρ Ἰουδαίων οἱ Ῥωμαῖοι σφοδρῶς ἐμάνησαν, καὶ κατὰ τὸν παν- ταχῆ διεσπαρμένον ἔφεροντο. Ἐκλεκτοὺς δὲ καλεῖ C ἐξ Ἰουδαίων πιστούς, δι' οὓς ταχύτερον ἔπαυ- σε τὸν πόλεμον, ἵνα μὴ συναπόλωνται τοῖς ἀπί- στοις, ἀλλὰ μάλλον ἵνα τινὲς τῶν ἀπίστων συνδια- σωθῶσι τούτοις, ὥστε μηδένα δυνηθῆναι λέγειν, ὅτι διὰ τοὺς πιστεύσαντας ἡ θεήλατος αὕτη μάστιξ ἐπέλθεν· ἀλλ' ἵνα βλέποντες οἱ ὑπολειφθέντες ἅπαν- τας τοὺς ἐν αὐτοῖς πιστοὺς διαδράντας, συνῶσι τὴν αἰτίαν, καὶ βιβαιωθῶσιν, ὡς οὐ μόνον οὐκ ἀπώλοντο δι' αὐτούς· οἱ διαφθαρέντες, ἀλλὰ μάλιστα καὶ αὐτοὶ διὰ τούτους περισώθησαν.

Ὅτι δὲ τὸ πᾶσα σὰρξ, ἀντὶ τοῦ, οὐδὲ μία, παρεί- ληπται, δῆλον καὶ ἀπὸ τοῦ Δαυιδικοῦ ῥητοῦ, λέγον- τος· Μὴ κατακυριευσάτω μου πᾶσα ἀνομία, ἀντὶ τοῦ, μηδὲ μία. Καὶ τούτο γὰρ ἰδίωμα τῆς παλαιᾶς Γραφῆς.

Σὺ δὲ μοι σκόπει τοῦ θεοῦ Πνεύματος τὴν οἰκο- νομίαν, πῶς ὁ μὲν Ἰωάννης, ὁ ζῶν, ὅτε ταῦτα γέ- γουσε, καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν πολλὸν ἐτι ζήσας χρόνον, οὐδὲν τούτων ἔγραψεν, ἵνα μὴ δόξῃ γράφειν, ὡς πάλαι εἰρημένα, τὰ ἤδη γεγενημένα· οἱ δὲ πρὸ τοῦ γενέσθαι ταῦτα τελευτηκότες, ἐκείνοι πάντα σαφῶς ἔγραψαν, ἵνα ἀνύποπτος ἢ τοῦ Χριστοῦ περὶ

Vers. 21. *Erit — fiet.* Si quis in Josephi scripta incidat, certior omnino de his efficietur. Siquidem cum etiam Judæus esset, affirmat de hujusmodi Dei ira, quod omnem excesserit calamitatem, nemque supergressa sit tragediam. Nam præter tremendam illam obsidionem, tanta erat fames, ut ipsis quoque matribus pugna fuerit pro esu filiorum Ob quam ergo causam, miserabiliorem ac horribilio- rem passi sunt afflictionem omnibus quæ fuerunt a sæculo? Quia magis execrandum ac horribilius perpetraverunt flagitium omnibus qui fuerunt a seculo, Dei Filium occidentes. Lucas autem planius dicit: *Erit enim afflictio magna super terram, et ira in populo hoc, cadentque acie gladii, et captivi ducentur in omnes gentes, et Jerusalem calcabitur a gentibus donec impleantur tempora gentium* 48. Iram quidem Dei dicens; tempora vero gentium, ea quæ durabunt usque ad consummationem eorum, totiusque mundi.

Vers. 22. *Et nisi — dies illi.* Dies ait belli et obsidionis, dicens, quod nisi diminuti fuissent dies illi dispensatione divina, nequaquam salva fuisset, nequaquam mortem evitasset omnis caro, id est, nulla ramansisset caro, Judaica videlicet. Omnes enim mortui fuissent homines, et qui intus, et qui extra erant: quidam fame, quidam vero peste aut gladio, omnibusque mortis generibus. Adversus omnes siquidem Judæos Romani furore accensi erant, etiam adversus eos qui ubique terrarum dispersi ferebantur (k) Electos autem vocat fideles, qui ex Judæis erant, propter quem citius quievit bellum, ne perirent una cum infidelibus; sed potius increduli aliqui per hos servarentur, ne posset quispiam dicere quod propter eos qui crediderant, hæc a Deo immissa ultio supervenisset: sed qui relictii erant videntes omnes qui inter ipsos crediderant permansisse, intelligerent causam, ac certiores redderentur, quod non solum non perierant propter illos qui mortui erant, sed potius et ipsi propter eos servati erant.

Quod autem: *non omnis caro*, pro nulla caro, sumatur, manifestum est quoque a dicto Davi- dico quo dicitur: *Non dominetur mei omnis injus- titia* 49, id est, nulla. Nam et hoc idioma est veteris Scripturæ.

Tu vero considera mihi divini Spiritus dispensationem, quo modo Joannes qui in vivis adhuc erat dum hæc facta sunt, et multo adhuc tempore post expugnationem vixit, nihil horum scripsit, ne quasi olim prædicta scribere videretur, quæ jam facta erant. Qui vero priusquam hæc fierent mortui sunt, manifeste omnia scripserunt, ut

48 Luc. xxi, 23, 24. 49 Psal. cxviii, 15.

Variæ lectiones et notæ

(k) *Etiam — ferebantur.* Et contra ubique dispersos ferebantur.

suspicione carere videretur Christi de his vaticinium. Postquam ergo hactenus ad plenum prædixit, quæ de captivitate Hierosolymorum futura erant, transit etiam ad reliquam quæstionem, puta de secundo adventu suo, et hujus signa prædicat, quæ Christianis futura sunt utilia.

† Decurvavit autem Deus afflictiones et omnino bellum : si enim bellum amplius durasset, omnes qui intus erant penitus fame periissent.

Vers. 23. *Tunc* — *nolite credere*. Dictio *tότε, tunc*, interdum non significat consequentiam prædictorum, sed initium tantum eorum quæ dicenda sunt: sicut etiam, *in diebus illis*, de quo disseruimus tertio capite. Et ita hoc in loco dictio *tunc*, ordinem temporis non significat, sed quando fiet quæ dicenda sunt. Similiter et hæc ad apostolos dici videntur ; ad eos tamen dirigitur Christianos, qui tunc futuri erant.

Vers. 24. *Surgent* — *pseudopropheta* — *Surgent*, hoc est, venient. Sunt autem pseudochristi, qui se Christum esse fingunt : pseudoprophetae vero, qui se fingunt esse prophetas.

Vers. 24. *Et* — *prodigia*. Etiam ante expugnationem Hierosolymorum dixit futuros esse pseudoprophetas. *Multi enim*, inquit, *venient in nomine meo dicentes. Ego sum Christus* ⁵⁰. Et rursus : *Et multi pseudoprophetae surgent*. Sed qui ante secundum suum adventum venient, hi longe graviores erunt illis, qui fuerunt ante captivitatem Hierosolymorum. Nam hi signa quoque magna ac prodigia facient : pseudochristi quidem miracula edentes : pseudoprophetae vero quædam futura prædicantes.

Vers. 24. *Ita ut* — *electi*. Si fieri potest, eis dicitur (1). Inter pseudochristos autem unus est Antichristus, postremus eorum venturus, cujus prophetæ qui dicuntur, hi sunt pseudoprophetae : de quo etiam Paulus scripsit : postquam enim vocavit eum hominem peccati, filiumque perditionis, addidit : *Cujus est adventus secundum operationem Satanæ in omni virtute et signis ac prodigiis falsi* ⁵¹. Hi ergo signum sunt secundi adventus.

Vers. 25. *Ecce prædixi vobis*. Testatur quod manifeste prædicando munierit. Apud Marcum vero ait : *Vos autem videte : ecce prædixi vobis omnia* ⁵², D quæ videlicet contingent de seductoribus. Per apostolos vero hæc etiam dicit ad posteros, ut prius significatum est. Observa enim quod etiam ad apostolos prædixerit ea quæ de Hierosolymorum

τούτων προφητεία φανῆ. Πληρώσας τοῦτον ἄχρι τούτου τὰ περὶ τῆς ἀλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων, μέττει καὶ ἐπὶ τὸ λοιπὸν ἐρώτημα, τὸ περὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας, καὶ προλέγει τὰ σημεῖα ταύτης, χρῆσιμα τοῖς Χριστιανοῖς ἐσόμενα.

† Ἐκολόβωσε (26) δὲ ὁ Θεὸς τὰς θλίψεις καὶ τὸν πόλεμον. Εἰ γὰρ ἐκράτησεν ἐπὶ πλέον ὁ πόλεμος, πάντες ἂν οἱ ἔνδον ὑπὸ τοῦ λιμοῦ διεφθάρησαν.

Τότε — μὴ πιστεύετε. Τὸ τότε ἔστιν ὅτι οὐκ ἀκολουθίαν δηλοῖ τῶν προειρημένων, ἀλλ' ἀρχὴν μόνον τῶν ῥηθῆναι μελλόντων, ὡσπερ καὶ τὸ, ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκεῖναις, περὶ οὗ διαλάθουσι ἐν τῇ τρίτῃ κεφαλαίῳ. Καὶ νῦν οὖν τὸ τότε οὐ ταῖς καιροῦ σημαίνει, ἀλλ' ὅτι ὅτε γενήσονται τὰ ῥηθῆσόμενα. Δοκεῖ μὲν οὖν καὶ ταῦτα πρὸς τοὺς ἀποστόλους λέγεσθαι· φέρονται δὲ πρὸς τοὺς ἑσόμενους τῷ Χριστιανούς.

Ἐγερθήσονται — ψευδοπροφῆται. Ἐγερθήσονται, ἀπὸ τοῦ, ἐλεύσονται. Καὶ ψευδοχριστοὶ μὲν εἰσὶν οἱ ὑποκρινόμενοι τὸν Χριστὸν, ψευδοπροφῆται δὲ οἱ ὑπαυρινόμενοι τοὺς προφῆτας.

Καὶ — τέρατα. Καὶ πρὸ τῆς ἀλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων εἶπεν ἔσθαι ψευδοχριστοὺς καὶ ψευδοπροφῆτας. Πολλοὶ γὰρ, φησὶν, ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, λέγοντες, Ἐγὼ εἰμι ὁ Χριστός. Καὶ πάλιν· Καὶ πολλοὶ ψευδοπροφῆται ἔγερθήσονται. Ἄλλ' οἱ πρὸ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας, οὗτοι πολλῶ βαρύτεροι τῶν πρὸ τῆς ἀλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων. Οὗτοι γὰρ καὶ ποιήσουσι σημεῖα μεγάλα καὶ τέρατα· οἱ μὲν ψευδοχριστοὶ, θαυματουργοῦντες, οἱ δὲ ψευδοπροφῆται, προλέγοντές τι μείλλοντα.

Ἵνατε — ἐλεκτούς. Εἰ δυνατόν αὐτοῖς γίνηται. Τούτων τῶν ψευδοχριστῶν εἰς ἔστι καὶ ὁ λεγόμενος Ἀντίχριστος, τελευταῖος τῶν ἄλλων ἐρχόμενος, οὗ προφῆται οἱ ῥηθέντες οὗτοι ψευδοπροφῆται. Περὶ τούτου καὶ Παῦλος ἔγραψε· καλίσσας γὰρ (27) αὐτὸν ἄνθρωπον ἁμαρτίας, καὶ υἱὸν ἀπωλείας, ἐπιγίγνῃ, οὗ ἔστιν ἡ παρουσία κατ' ἐνέργειαν τοῦ Σατανῆ, ἐν πάσῃ δυνάμει καὶ σημείοις καὶ τέρασι ψεύδους. Οὗτοι οὖν εἰσὶ τὸ σημεῖον τῆς δευτέρας παρουσίας.

Ἰδοῦ, προείρηκα ὑμῖν. Διαμαρτύρηται ἕξασταλιζόμενος. Παρὰ δὲ τῷ Μαρκῷ φησὶν, Ὑμῖς δὲ βλέπετε, ἰδοῦ προείρηκα πάντα, δηλονότι, τὰ περὶ τῶν πλάνων. Διὰ δὲ τῶν ἀποστόλων, ὡς πρὸ δεδῆλωται, πρὸς τοὺς ὑστερον ταῦτα λέγει. Παρατήρησον γὰρ, ὅτι πρὸς τοὺς ἀποστόλους εἶπεν καὶ ἐπὶ περὶ τῆς ἀλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ τὰ περὶ

⁵⁰ Matth. xxiv, 5. ⁵¹ II Thess. ii, 3, 9. ⁵² Marc. xiii, 23.

Variæ lectiones et notæ.

(29) Hæc in neutro meorum comparent. Sumpta sunt ex Theophylact. p. 145 A.

(27) Γάρ, abest A.

(1) Hentenius λέγεται videtur legisse loco γίνηται, quod tamen minime probandum. Redde : Si eis possibile sit.

τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας, ὡς πρὸς διδασκαλοῦς A τοῦ νέου λαοῦ, γενώσκων, ὅτι καὶ διδάξουσι ταῦτα, καὶ γράψουσι, πρὸς τὴν ἀπάθειαν, ὧν πραεφῆτευσεν περὶ τῆς ἀλώσεως, καὶ πρὸς ἀσφαλείαν τῶν πρὸ τῆς δευτέρας παρουσίας πιστῶν.

Ἐκὼν οὖν — πιστεύσατε. Οἱ ταῦτα τῆνικαῦτα λέγοντες προπομποὶ καὶ ὑπηρέται τοῦ Ἀντιχρίστου εἰσι. Ταμεία δὲ νέου νῦν τὰ τῶν οἰκιῶν ἐνδοτάτα.

Ὡσπερ — ἀσθράπη. Ὡσπερ ἡ ἀσθράπη, φησὶν, ἐξέρχεται, καὶ φαίνεται πᾶσιν, οὐ δεομένη κήρυκος, οὐδὲ προμαρτύρου, ἀλλὰ τῇ ὑπερβολῇ τῆς ἰδίας λαμπρότητος ἐν ἀκαριαίᾳ ῥοπῇ καιροῦ φαινόμενη πᾶσι τῇ οἰκουμένῃ· οὕτως ἔσται καὶ ἡ παρουσία ἐκείνου (28), διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς οἰκείας λαμ- B πρότατος πᾶσι ὁμοῦ φαινόμενη, καὶ γινομένη τοῖς ἀνθρώποις ἀτάγγελος ἰαυτῆς. Οὐ γὰρ, ὡσπερ ἡ πρώτη παρουσία μετὰ πτωχείας καὶ ἀδοξίας γέγονεν οὕτως ἔσται καὶ ἡ δευτέρα. ἀλλὰ τούναντίον αὐτὴ μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς γενήσεται, δαρυφορούσας ἀπάσης οὐρανοῦ στρατιάς, διὸ οὐδεὶς ἀγνοήσει ταύτην τότε (29) δυνήσεται.

Ὅπου — ἀστοί. Τοῦτο εἶπε διὰ τὴν τῆνικαῦτα δαρυφορίαν. Καὶ ἀστοῖς μὲν τοὺς δαρυφοροῦντας παρείλασεν, ὡς καὶ πτηνοὺς καὶ βασιλικούς· πτώματι δὲ ἐκείνῳ, ὡς συναγωγὴν τῶν τοιούτων ἀσ- τῶν, καὶ ὡς τροφὴν πνευματικὴν αὐτῶν καὶ ζωὴν αἰώνιον. Σῶμα δὲ τὸ πτώμα ἔγραψεν ὁ Λουκάς.

Εὐθὺς — οὐρανοῦ. Περὶ τούτων εἶπε καὶ ὁ C Λουκάς, ὅτι καὶ ἔσται σημεῖα ἐν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ ἀστροῖς. Ὅρα δὲ, πῶς εἴρηκεν, ὅτι εὐθὺς, παριστῶν ὅτι ὁμοῦ σχεδὸν ἄπαντα τὰ τε προειρημένα, καὶ ταῦτα, καὶ τὰ ῥηθησόμενα γενή- σονται. Συσταλεῖ γὰρ καὶ τοῦτον τὸν πειρασμὸν ὁ Θεὸς διὰ τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ. Θλίψιν μὲν οὖν λέγει τὴν ἀπὸ τοῦ Ἀντιχρίστου, καὶ τῶν περὶ αὐ- τὸν ἑπαταίωνων, ἧτις ἐθλίψει (30) τοὺς εὐσεβεῖς. Ὁ ἡλιος δὲ σκοτισθήσεται, οὐκ ἀφανιζόμενος, ἀλλὰ νεκρῶν τῶ φωτὶ τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ· ἡ δὲ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς, καὶ τὰ ἀστρο- πιστοῦνται, ὡς μηκέτι χρειᾶς αὐτῶν. Οὐκέτι γὰρ ἔσται νύξ. Ὁ δὲ Λουκάς ἔγραψεν, ὅτι καὶ ἐπὶ τῆς γῆς συνοχὴ ἰθῶν ἐν ἀπορίᾳ, ἠχούσης θα- λάσσης καὶ σάλου, ἀποψυχόντων ἀνθρώπων ἀπὸ D φόβου καὶ προσδοκίας τῶν ἐπερχομένων τῇ οἰ- κουμένῃ· συνοχὴν μὲν ἰθῶν ὀνομάσας τὴν παρα- χῆν, ἀπορίαν (31) δὲ τὴν νηνεμίαν· χωρὶς γὰρ ἰσχυρῶν ἠχῆσει παρὰ φύσιν ἡ θάλασσα καὶ ὁ σάλος αὐτῆς· ἀπόψυξιν δὲ τὴν (32) θάνατον.

²⁸ Luc. xvii, 37.

²⁹ Luc. xi, 25, 26.

Variae lectiones et notæ.

(28) Ἐκείνη, Α.

(29) Τότε, abest Α.

(30) Hentenius videtur invenisse θλίψει. Ἐθλι- βῆσαι impiis potius convenit, quam piis, qui eliden- tur a numero piorum.

(31) Dixi de hoc loco in editione N. Testamenti ad. Luc. xxi, 25. Hentenius ad hunc locum ita ha-

ATROL. GR. CXXIX.

captivitate dicta sunt, quæque de secundo suo ad- ventu, tanquam ad præceptores novi populi : sciens quod etiam hæc docturi essent ac scripturi, et ad demonstrationem eorum quæ prophetavit de captivitate, et ad munitionem fidelium, qui futuri sunt ante secundum ejus adventum.

Vers. 26. *Si ergo — credere.* Qui tunc hæc dicent, prænuntii erunt ac ministri Antichristi. Penetralia autem nunc intelligit loca in domibus magis recon- dita.

Vers. 27. *Sicut — hominis.* Sicut, inquit, fulgur egreditur, et omnibus in conspicuo est, nullo egresso præcone aut prænuntiante, sed excessivo suo splendore, minimo temporis momento, universo apparet orbi : ita quoque erit adventus ille, propter magnitudinem sui splendoris, omnibus simul app- arens, et factus hominibus ipse sui nuntius. Neque enim quemadmodum primus adventus in pauper- tate et nominis obscuritate factus est, ita erit et se- cundus ; sed e diverso hic cum potestate et gloria magna fiet, stipante omni cælesti exercitu : ideo nullus hunc ignorare tunc poterit.

Vers. 28. *Ubi cunque — aquilæ.* Hoc dicit propter satellitium quo tunc circumdabitur. Et stipantes quidem assimilavit aquilis, tanquam alatos ac re- gios, seipsum vero cadaveri, tanquam congregan- tem hujusmodi aquilas, et quasi cibum spiritualem eorum, vitamque sempiternam. Lucas autem ²⁸ pro *Cadavere* posuit *Corpus*, hoc est pro Πτώμα, Σώμα.

Vers. 29. *Statim — cælo.* De his dixit et Lucas : *Et erunt signa in sole, et luna, et stellis* ²⁹. Vide autem quomodo dixerit, *Statim*, demonstrans quod simul fere omnia, et quæ dicta sunt, et hæc et quæ dicentur, fient. Breviabit siquidem et hanc tenta- tionem Deus propter electos suos. Afflictionem autem dicit eam quæ ab Antichristo movebitur ejusque seductoribus, et piis affliget. Sol vero ob- scurabitur : non e medio sublatus, sed Christi venientis luce superatus. Luna autem non dabit splendorem suum ; et stellæ cadent, tanquam nul- li amplius usui futuræ. Nulla enim tunc erit [nox. Lucas vero scripsit : *Et super terram anxietas gen- tium, per defluxum resonantem mari ac fluctu : cres- centibus hominibus præ timore et expectatione, quæ supervenient orbi, terrarum* ³⁰. Anxietatem gentium appellavit turbationem : defluxum autem, tranquilli- tatem ventorum. Nam absque ventis resonabit præter naturam mare ac fluctus ejus. Arescentiam vero dicit mortem.

bet : *Cum omnia, quæ hactenus viderim exempla- ria, habeant ἀπορία apud Lucam, hoc est, despera- tione aut consilii inopia, et sic jungi videatur præ- cedentibus : auctor hic legisse videtur ἀπορία, hoc est, defluxu, et jungit sequentibus.* Cum his compa- ra, quæ habet Millius ad Lucam l. 1.

(32) Recte ita. Nam *arescere* ex aliquo suæ ætatis-

Vers. 29. *Et commovebuntur.* Et caelestes exercitus horrebunt videntes hujusmodi creaturae mutationem: Deum in terram descendentem, homines autem universos qui ab initio fuerunt, a mortuis suscitari, ut rationem reddant cunctorum quae in vita operati sunt.

Vers. 30. *Et — caelo.* Signum ejus dicit crucem, quae tunc longe clarius sole fulgebit: nam ille obscurabitur, haec autem apparebit. Ob quam autem causam apparebit? Ut exterreat praecipue quidem Judaeos, deinde etiam gentiles, qui Christo improbebant crucem, et ut sciant quod hic ipse tanquam Deus descendit.

Vers. 30. *Et tunc — terra.* Tunc lugebit omne genus, infidelium videlicet. Hi quidem, quod Deum crucifixerint: illi autem, quod Christianos punierint: rursus isti, quod non crediderint. Neque enim alia est eis opus accusatione praeter crucem. Tunc autem planctus erit eis inutilis.

Vers. 30. *Et videbunt — nulla.* Praecedet quidem eum crux, tanquam justificatio adversus illos, qui eum crucifixerant. Descendet autem in nubibus sicut assumptus est.

Vers. 31. *Et mittet — eorum.* Priusquam appareat crux, mittet illos: neque enim usus est ordine narrationis, sed simpliciter dicit quod futurum est. Per quatuor autem ventos quatuor orbis extremitates significavit, orientem, occidentem, septentrionem, et meridiem. Ab unaquaque enim extremitate proprius spirat ventus: et hi quatuor dicuntur proprie venti. Per extrema vero etiam media significavit. Quod autem dicit. *A summis caelorum usque ad terminos eorum,* declarativum est ejus quod dixit: *A quatuor ventis,* significans idem importare terminos, *Ventos et Extrema.* Apud Marcum vero ait: *Ab extremo terrae, usque ad extremum caeli* ⁶⁶, docens eadem esse extrema terrae et caeli. Et nota quod tuba mortuos excitabit; excitatos autem congregabunt angeli; congregatos vero rapient nubes, sicut dixit Paulus, *in occursum Domini in aera* ⁶⁷. Quod autem etiam peccatores congregabunt angeli, docuit Christus interpretatus quartam parabolam vicesimi quarti capituli. Dixit enim: *Mittet Filius hominis angelos suos, et colligent de regno ejus omnia offendicula, et eos qui operantur iniquitatem* ⁶⁸. Quare ergo ibi declarationem.

Vers. 32. *A — parabolam.* Parabolam vocat exemplum quod dicitur est ad demonstrandum, quod non sit magnum discrimen inter hoc signum significativum secundi adventus et ipsum adventum.

⁶⁶ Marc. xiii, 27. ⁶⁷ I Thess. iv, 17. ⁶⁸ Matth. xiii, 41.

Variae lectiones et notae.

Schrevelio hausit Vulgatus. Ἀποψύχειν est exspirare, mori. Ita Thucyd. lib. 1, cap. 134; ἀπέψυξε δῖον. Sophocl. in *Ajace*, p. 59.

Καὶ — σαλευθήσονται. Καὶ αἱ οὐρανοὶ στραταί φριξοῦσι, βλέπουσαι τὴν τοιαύτην τῆς κτίσεως μεταβολὴν, καὶ τὸν μὲν Θεὸν εἰς γῆν κατερχόμενον, τοὺς δὲ ἀπ' αἰῶνος ἀνθρώπους ἐκ καρῶν ἀνισταμένους, καὶ μὲλλοντας λόγους ὑποσχῶν τῶν βεβιωμένων.

Καὶ — οὐρανῷ. Σημεῖον αὐτοῦ λέγει τὸν σταυρὸν, λαμπρόντα τότε τοῦ ἡλίου πολλῶ φαιδρότερον. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ σκοτισθήσεται· οὗτος δὲ φαθήσεται. Τίνος δὲ ἕνεκεν ὀρθήσεται; Ἴνα ταραχῆ προγουμένων μὲν τοὺς Ἰουδαίους, εἶτα καὶ τοὺς Ἕλληνας, ὅσοι τῷ Χριστῷ τὸν σταυρὸν ὠνειδίζον, καὶ ἵνα γνῶσιν, ὅτι αὐτὸς οὗτος κάτεισι Θεὸς ὢν.

Καὶ τότε — γῆς. Τότε θρηνήσει πᾶν γένος, δηλαδὴ τῶν ἀπίστων· οἱ μὲν, ὅτι ἐσταύρωσαν τὸν Θεόν· οἱ δὲ, ὅτι τοὺς Χριστιανούς ἐτιμώρυσαν. οἱ δὲ, ὅτι οὐκ ἐπίστευσαν. Οὐ χρεία γὰρ αὐτοῖς εἶραι κατηγορίας παρὰ τὸν σταυρὸν. Ἀνόητος δὲ αὐτοῖς ὁ τενικαῦτα κλαυθμός.

Καὶ ὄψονται — πολλῆς. Προοδεύει μὲν αὐτοῦ ὁ σταυρὸς, ὡς δικαίωμα κατὰ τῶν σταυρωσάντων αὐτόν· ἐπὶ νεφελῶν δὲ κάτεισιν, ὡς ἀκλήφθη.

Καὶ ἀποστελεῖ — αὐτῶν. Πρὸ τοῦ φανῆναι τὸν σταυρὸν, ἀποστελεῖ τοῦτους. Οὐκ ἐχρήσατο γὰρ τάξει ἀπαγγελίας, ἀλλ' ἀπλῶς λέγει τὰ γενησόμενα. Διὰ δὲ τῶν τεσσάρων ἀνέμων τὰ τέσσαρα πέρατα τῆς οἰκουμένης ἐδήλωσαν, ἀνατολὴν, δύσιν, ἀρκτω καὶ μσημβρίαν. Ἐξ ἐκάστου γὰρ πέρατος ἀνεμὸς ἴδιος πνεῖ, καὶ οὗτοι οἱ τέσσαρες εἰσιν, οἱ κυριῶς ἀνεμοὶ. Διὰ δὲ τῶν περάτων καὶ τὰ μέσα συμπεριδήλωσε. Τὸ δὲ Ἀπ' ἀκρων οὐρανῶν ἕως ἄκρων αὐτῶν, ἐρμηνευτικόν ἐστὶ τοῦ Ἐκ τῶν τεσσάρων ἀνέμων, σημαίνον ὅτι τὰ ἄκρα ἐμφαίνουσι. Ἄκρα δὲ τὰ ρηθέντα πέρατα. Παρὰ Μάρκῳ δὲ φησὶν Ἀπ' ἄκρου γῆς ἕως ἄκρου οὐρανοῦ. διδάσκων ὅτι τὰ αὐτὰ εἰσιν ἄκρα γῆς καὶ οὐρανοῦ. Σκόπει δὲ ὅτι ἡ μὲν σαλπιγὴ ἀναστήσει τοὺς νεκρούς· ἀναστάντας δὲ ἐπισυναξουσιν οἱ ἄγγελοι ἐπισυναγέντας (33) δὲ ἀρκάσουσιν αἱ νεφέλαι, καθὼς εἶπε Παῦλος εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς αἴρα. Ὅτι δὲ καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἄγγελοι συλλέγουσιν, ἐδίδαξεν ὁ Χριστὸς, ἐρμηνεύων τὴν τετάρτην παραβολὴν τοῦ εἰκοστού τετάτου κεφαλαίου. Εἶρακε γὰρ, ὅτι Ἀποστελεῖ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, καὶ συλλέξουσιν ἀπὸ τῆς βασιλείας αὐτοῦ πάντα τὰ σκάνδαλα, καὶ τοὺς ποιοῦντας τὴν ἀνομίαν. Καὶ ζῆται καὶ τὴν ἐξήγησιν.

Ἀπὸ — παραβολῆν. Παραβολὴν φησι τὸ παράδειγμα, ὃ μὲν ἐραῖν, πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ μὴ πᾶσι εἶναι τὸ διάστημα τὸ μεταξὺ τοῦ τε δηλωθέντος σημείου (34) τῆς δευτέρας παρουσίας καὶ αὐτῆς δὲ ταύτης.

(33) Forte, συναχθέντας. Nam illud videtur exemplo carere.

(34) Καί, interponit A.

Ὅταν — ἐπὶ θύραις. Παρὰ δὲ τῷ Λουκᾷ σαφέ-
 στρον εἶρηκεν, ὅτι Ἀρχομένων τούτων γίνεσθαι,
 δηλαδὴ τῶν κατὰ τοὺς ψευδοχρίστους καὶ ψευδο-
 προφήτας, ἀνακύψατε καὶ ἐπάρατε τὰς κεφαλὰς
 ὑμῶν, διότι ἔγγιζει ἡ ἀπολύτρωσις ὑμῶν. Ἐἰ-
 φησι· Καὶ εἶπε παραβολὴν αὐτοῖς· Ἴδετε τὴν
 σναὴν καὶ πάντα τὰ δένδρα, ὅταν προβάλωσιν
 ἡδὴ, βλέποντες ἀπ' ἐαυτῶν γινώσκατε, ὅτι ἡδὴ
 ἔγγυς τὸ θέρος ἐστίν· Οὕτω καὶ ὑμεῖς, ὅταν
 ἴδητε ταῦτα γινόμενα, γινώσκατε, ὅτι ἔγγυς
 ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Ὅταν ἴδητε, φησί,
 ταῦτα γινόμενα δηλονότι τὰ κατὰ τοὺς δηλωθέν-
 τας πλάνους, γινώτε, ὅτι ἔγγυς ἐστὶν ἡ δευτέρα
 παρουσία τοῦ Χριστοῦ· ταύτην γὰρ λέγει νῦν καὶ
 βασιλείαν τοῦ Θεοῦ· καὶ ἀπολύτρωσιν τῶν δικαίων.
 βασιλείαν μὲν, διότι ὡς βασιλεὺς παραγίνεται.
 ἀπολύτρωσιν δὲ αὐτῶν, διότι σώζει αὐτούς. Ἐλαβε
 δὲ ἀπὸ τῆς συχῆς τὸ παράδειγμα, δεικνύων, ὅτι,
 ὡσπερ ὅταν αὕτη προβαλῆ, τουτίστιν ὅταν ἐκφύσῃ
 τὰ φύλλα, ἀνάγκη πλησίον εἶναι τὸν καιρὸν τοῦ
 θέρους· οὕτω καὶ ὅταν τὸ σημεῖον τῆς δευτέρας πα-
 ρουσίας γένηται, ἀνάγκη πλησίον εἶναι καὶ ταύτην.
 Ἐθεθε γὰρ φυσικὰ παραδείγματα λαμβάνειν ἐπὶ τῶν
 ὄντως γενησομένων.

Ἄμην — γένηται. Πάντα, ταῦτα, ὅσα προεῖπε,
 δηλαδὴ περὶ τε τῆς ἀλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων,
 καὶ περὶ τῶν ἔγγυς τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας
 ἔχρησται. Πῶς οὖν εἶπεν, ὅτι Ἡ γενεὰ αὕτη;
 Γενεάν ἐκάλεσε τὴν θρησκείαν τῶν πιστευσάντων
 οὕτω. Ἴνα γὰρ μὴ ὑπολάβωσιν οἱ ἀπόστολοι ὅτι
 τὰ βιβλία δεῖνὰ πρόβριζον ἐξαφανίσουσι τὸ κήρυ-
 γμα καὶ τοὺς πιστοὺς, πληροφορεῖ τοῦτους, ὅτι οὐ
 μὴ ἐρασιθῆ ἡ θρησκεία τῶν πιστῶν ἕως τῆς
 δευτέρας παρουσίας, ἀλλὰ διαμνεῖ μέχρι συντε-
 λείας τοῦ κόσμου, μεθεὶ διακοπτομένη. Περὶ τού-
 τω δὲ καὶ πρότερον διαφέρεως αὐτοῖς προεῖπε καὶ
 διεδεδαιώσατο, ἀλλ' ὡς ἐτι ἀπεκλήστους ἐτι ἐξασφα-
 λίζεται.

Ὁ — παρελθωσιν. Ἀξιόπιστα κατασκευάζων,
 ἄπερ εἶπε, φησὶν, ὅτι τὰ πεπηγότα ταῦτα καὶ
 ἐκείνητα μᾶλλον ἀφανισθῶσονται ἢ οἱ λόγοι μου
 διαπισθῶσονται, οὗς εἶπον, περὶ ὧν ἠρωτήσατε.
 Καὶ ἀλλαγῆ δὲ τῷ τοιοῦτῳ τρόπῳ τῆς διαδεδαιώσεως
 ἐχρήσατο, εἰπὼν· Εὐκοπώτερόν ἐστι τὸν οὐρανὸν καὶ
 τὴν γῆν παρελθεῖν ἢ τοῦ νόμου μίαν κεραίαν
 πτεσεῖν.

ΚΕΦ. ΝΗ'. Περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ ὥρας.

Περὶ — οὐρανῶν. Τὰ μὲν ἄλλα πάντα προεῖπεν
 αὐτοῖς, ὅσα συνέφερον εἶδέναι· μόνην δὲ τὴν ἡμέραν
 καὶ ὥραν τῆς τοῦ κόσμου συντελείας ἀπέκρυψεν
 οἰκονομικῶς, ἵνα ἀγνοοῦντες αὐτὰς οἱ τότε νήφωσι
 καὶ προσέχωσι καὶ προσδοκῶσιν αἰεὶ. Καὶ γὰρ, εἰ

⁶⁰ Luc. xxi, 28. ⁶¹ Ibid. 29-31. ⁶² Luc. xvi, 17.

Variæ lectiones et notæ.

(m) Pro priori ἐτι videtur invenisse τότε. Deinde
facile a corde excidebant, non est in Græco. Nam
 εὐπελιωστος ab ἐπιλωθῆς, qui rerum facile oblivisci-

Vers. 32. *Cum*—Vers. 33. *in foribus*. Apud Lucam
 autem manifestus dixit: *His autem fieri incipien-*
tibus, puta quæ de pseudochristis et pseudopro-
 phetis dixi, *suspiciate et levate capita vestra*, *quoni-*
am appropinquat redemptio vestra ⁶⁰. Deinde
 ait: *Et dixit illis similitudinem: Videte ficulneam*
et omnes arbores, cum protrudunt jam gemmas, cer-
nentes ex vobisipsis scitis quod jam prope sit æstas:
sic et vos cum videritis hæc fieri, scitote quod instet
regnum Dei ⁶¹. Cum videritis, inquit, hæc fieri,
 quæ videlicet dicta sunt de manifestatis seducto-
 ribus, scitote quod prope sit secundus Christi
 adventus; hunc enim dicit nunc regnum Dei ac
 redemptionem justorum: regnum quidem, quia
 tanquam rex appropinquat; redemptionem vero
 eorum, quia servat eos. Sumpsit autem a ficu
 exemplum, ostendens quod sicut quando hæc pro-
 truserit jam gemmas, sive cum enata fuerint folia,
 necesse est ut instet tempus æstatis: ita etiam
 quando signum secundi adventus factum fuerit,
 necesse est ipsum in proximo esse. Solet siquidem
 naturalia sumere exempla, ad ea quæ vere ventura
 sunt.

Vers. 34. *Amen — fiant*. Omnia ista, quæ vide-
 licet prædixit de captivitate Hierosolymorum, et
 de his quæ circa secundum suum adventum erunt
 usque ad ipsum. Quomodo ergo dixit *Generatio*
hæc? Generationem vocavit religionem ipsorum
 qui crediderant. Ne enim suspicarentur apos-
 toli, quod prædicta pericula penitus delerent
 prædicationem ac fideles, certiores eos facit,
 quod non sit delenda religio fidelium usque ad
 secundum adventum, sed usque ad consummatio-
 nem sæculi permansura, nec ullo periculo in-
 tercidenda. De hoc autem etiam prius diversi-
 mode eis prædixit et confirmavit: sed quia tunc
 facile a corde excidebant (m) amplius adhuc facit
 certiores.

Vers 35. *Cælum — præteribunt*. Fide digna
 astruens esse ea quæ dixit, ait: Hæc adeo compacta
 et immobilia potius demolientur, quam excidant
 sermones mei, quos de his quæ interrogasti
 respondi. Alibi quoque hoc confirmationis modo
 usus est dicens: *Facilius est cælum et terram*
D præterire, quam a lege unum iota excidere ⁶².

CAP. XVIII. De die et hora.

Vers. 36. *De — cælorum*. Cætera quidem
 omnia prædixit eis, quæ scire proderat: solum
 autem diem et horam consummationis sæculi dis-
 pensatorie occultavit, ut qui tunc vivebant, hæc
 ignorantes vigilarent, et animum adhiberent, sem-

tur. Redde ergo sed ut adhuc obliviosos etiam certos,
 reddit.

perque expectarent. Et vide quomodo mirabiliter repulerit vehementem eorum discendi cupiditatem de die illo et hora; ne enim super his amplius turbarentur, ait: Ne angeli quidem cœlorum de his norunt quando ventura sunt; ac si diceret: Si angeli cœlestes hæc ignorant, multo magis homines terrenos ea scire non expedit.

Vers. 36. *Nisi — solus.* Dicitio *solus* in ordine ad creaturas intelligitur, non ad Filium. Si enim omnia quæ habet, Pater Filii sunt, sicut dixit Filius³⁵, inter omnia autem est unum, scire diem et horam, Filii procul dubio etiam hoc erit. Apud Marcum vero scriptum est: *Neque Filius, nisi Pater*³⁶. Et quidam intelligunt, quod neque Filius novit diem illum et horam ut homo; nam ut Deus novit æqualiter cum Patre. Aptius est autem ut ita dicatur: *Neque Filius scit, nisi Pater, videlicet sciat*; quia vero scit Pater, scit utique et Filius: *Ego enim, inquit, et Pater unum sumus*³⁷. Considera vero quomodo apud Matthæum quidem ponitur *solus*, sed nulla fit mentio Filii, ne etiam ad eum referatur. Apud Marcum autem non habetur *solus*, sed fit mentio Filii, ut intelligatur sicut diximus.

Vers. 37. *Sed sicut — hominis.* Exemplo manifestat quod repente erit et inexpectatus.

Vers. 38. *Sicut — Vers. 39. hominis.* Declarando exemplum docuit, quod multis versantibus in deliciis ac securitate veniet. Hoc autem et Paulus scribens in hunc modum, ait: *Cum dixerint, Pax et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus*³⁸. Verum si tunc in deliciis erunt, quomodo dixit: *Post afflictionem illorum dierum?* Afflictio quidem erit colentium Deum ac justorum, deliciæ vero malorum et insensatorum. Aptum autem posuit exemplum. Sicut enim tempore Noe videntes arcam fabricari, quæ venturam ac propinquam eorum subversionem prænuntiabat, non sentiebant: ita quoque hi videntes Antichristum sedulo laborantem (n), et consumptionis signa, sine sollicitudine permanserunt, Observa etiam quomodo particulariter omnia prædicit quæ usque ad adventum suum ventura sunt, ostendens quod diem quoque illum et horam noverit, sed dispensatorie, ut dictum est, illum contigerit. Quære autem secundo libello Gregorii Theologi *de Filio*, caput decimum, et gratissimam invenies solutionem.

Vers. 40. *Tunc.* — Vers. 41. *relinquetur.* Per eos

³⁵ Joan. xvi, 15. ³⁶ Marc. xiii, 32. ³⁷ Joan. x, 30. ³⁸ I Thess. v, 3.

Varia lectiones et notæ.

(35) Οὐ περὶ τόν, B.

(36) Καί, delendum, quod nec Hentenius agnoscit.

(n) *Sedulo laborantem. Malim, maleficem.*

A προσέπει καὶ ταύτας, ἐμὲλλον ἀναπίπτειν καὶ βαθυμείν καὶ ἀφροντιστέιν ἀχρις αὐτῶν. Καὶ ὅρα, πῶς θαυμασιῶς διεκρούσατο τὴν περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ ὥρας φιλομάθειαν αὐτῶν. Ἴνα γὰρ μέχρι περὶ τούτων ἐνοχλώσει, φησὶν, ὅτι οὐδὲ οἱ ἄγγελοι τῶν οὐρανῶν οἶδασι περὶ αὐτῶν, πότε ἔξουσιν, ὡσαύτω λέγων, ὅτι Ἐάν οἱ ἄγγελοι οἱ οὐράνιοι ταύτους ἀγνοῶσι, πολλῶ μᾶλλον τοὺς ἀνθρώπους τοὺς γῆινους οὐ χρεὶ ταύτας γινώσκειν.

Εἰ μὴ — μόνος. Τὸ μόνος πρὸς τοὺς κτιστοὺς νοεῖται, καὶ οὐ πρὸς τὸν (35) Υἱόν. Εἰ γὰρ πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, τοῦ Υἱοῦ ἔσται, ὡς ὁ Υἱὸς εἶπεν· ἐν δὲ τῶν πάντων καὶ τὸ εἶδέναι τὴν ἡμέραν ἐκείνην καὶ ὥραν· τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦτο πάντως. Παρὰ δὲ τῷ Μάρκῳ γέγραπται ὅτι Οὐδὲ ὁ Υἱὸς, εἰ μὴ ὁ Πατήρ. B Καὶ τινες μὲν νοοῦσιν ὅτι οὐδὲ ὁ Υἱὸς οἶδε τὴν ἡμέραν ἐκείνην καὶ ὥραν, ὡς ἀνθρώπος· ὡς γὰρ Θεὸς οἶδε ἐπίσης τῷ Πατρὶ· τὸ δὲ γλαφυρώτερον ἔσται οὕτως, ὅτι Οὐδὲ ὁ Υἱὸς γινώσκει, εἰ μὴ ὁ Πατήρ γινώσκει· ἐπεὶ δὲ γινώσκει ὁ Πατήρ, γινώσκει ἄρα καὶ ὁ Υἱός. Ἐγὼ γὰρ, φησὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν. Σποκι δὲ πῶς παρὰ μὲν τῷ Ματθαίῳ καίται μὲν τὸ μόνος, οὐ μνημονεύεται δὲ ὁ Υἱός, ἵνα μὴ καὶ πρὸς αὐτὸν ἀναφέρηται· παρὰ δὲ τῷ Μάρκῳ τὸ μὲν μόνος οὐ καίται, μνημονεύεται δὲ ὁ Υἱός, ἵνα νοηθεῖ, καθὼς εἰρήκαμεν.

Ἵσπερ δὲ — ἀνθρώπου. Τὸ αἰφνίδιον καὶ ἀπροσδόκητον αὐτῆς διὰ τοῦ παραδείγματος ἐμφαίνει.

Ἵσπερ — ἀνθρώπου. Τὸ παράδειγμα σαφηνίζων, εἰδίδασκεν ὅτι καὶ τῶν πολλῶν τρυφῶντων καὶ ἀμεριμνῶντων ἐλεύσεται. Τοῦτο δὲ καὶ Παῦλος γράφων οὕτω φησὶν· Ὅταν λέγωσιν, Εἰρήνη καὶ ἀσφάλεια, τότε αἰφνίδιος αὐτοῖς ἐφίσταται ὀλεθρος. Ἐχγαμίζειν δὲ ἔστι τὸ τὴν θυγατέρα συζυγνύειν ἀνδρὶ. Καὶ εἰ τρυφῆ ἔσται τότε, πῶς εἶπεν ὅτι Μετὰ τὴν θλίψιν τῶν ἡμερῶν ἐκείνων; Θλίψις μὲν ἔσται τῶν εὐσεβῶν καὶ δικαίων, τρυφῆ δὲ τῶν πονηρῶν καὶ ἀναισθητῶν. Ἀρμόζον δὲ τέθεικε παράδειγμα. Καθάπερ γὰρ οἱ ἐπὶ τοῦ Νῶε τὴν κιβωτὸν ὀρῶντες κατασκευαζομένην, καὶ (36) τὴν ὅσον οὕτω καταστροφήν αὐτῶν προμνηύουσαν, οὐκ ἠσθάνοντο· οὕτω καὶ οὗτοι, τὸν Ἀντίχριστον βλέποντες ἐνεργούντα, καὶ τὰ σημεῖα τῆς συντελείας, ἀφροντιστῶς διακρίσονται. Παρατήρη δὲ πῶς πάντα προλέγει λεπτομερῶς τὰ μέχρι τῆς αὐτοῦ παρουσίας, ἐμφαίνειν ὅτι καὶ τὴν ἡμέραν ἐκείνην καὶ τὴν ὥραν οἶδεν, ἀλλ' οἰκονομικῶς αὐτὰς, ὡς εἴρηται, παρασιωπᾷ. Ζήτησον δὲ καὶ ἐν τῷ περὶ Υἱοῦ δευτέρῳ λόγῳ τοῦ Θεοῦ λόγου τὸ δέκατον κεφάλαιον, καὶ χαριστάτην εὐρήσεις λύσιν.

Τότε — ἀρίται. Διὰ μὲν τῶν ὄντων ἐν τῷ ἁγρῷ

τούς πλουσίους δηλοῦν, διὰ δὲ τῶν ἀληθοῦσων ἐν τῷ A μύλωνι, τοὺς πένητας. Καὶ διδάσκει ὅτι καὶ ἐκ τῶν πλουσίων καὶ ἐκ τῶν πνήτων τινὲς μὲν σώζονται, τινὲς δὲ ἀπολλύονται. Διὸ καὶ ἐπὶ μὲν τῶν πλουσίων ἀρσενικῶς τὸν λόγον προήγαγε, τὸ ὑψηλὸν καὶ ἰσχυρὸν αὐτῶν ἐνδείκνυμένος ἐπὶ δὲ τῶν πνήτων θηλυκῶς, τὸ ταπεινὸν καὶ ἀσθενὲς τούτων ὑποφαίνων. Καὶ γὰρ ὅσοι μὲν ἢ τὸν πλοῦτον καλῶς διώκησαν, ἢ τὴν πένιαν καλῶς ἐβάστασαν, παραλαμβάνονται εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου, ὡς γνώριμοι αὐτῷ τυγχάνοντες ὅσοι δὲ τοῦναντίον, ἀφίενται κάτω ὡς ἀεξιο περιμένοντες ἐνταῦθα τὸν δικαστὴν. Λουκᾶς δὲ ἰτέρως φησὶ περὶ τούτου ἐν τῷ ἐξηκοστῷ κεφαλαίῳ, ὅτι Ἔσονται δύο ἐπὶ κλίνης μιᾶς εἰς (37) παραληφθήσεται, καὶ ὁ ἕτερος ἀφιεθήσεται. Δύο ἴσονται ἀλήθουςαι ἐπὶ τὸ αὐτὸ· μία παραληφθήσεται, καὶ ἡ ἕτερα ἀφιεθήσεται, διὰ μὲν τῶν ἐπὶ τῆς κλίνης τοὺς ἐν ἀναπαύσει δηλῶν, διὰ δὲ τῶν ἐν τῷ μύλωνι τοὺς ἐν κακοπαθείᾳ. Δῆλον οὖν ὅτι διαφόρως κατ' ἄλλον καὶ ἄλλον καιρὸν ἐρρήθησαν, τὰ τοῦ Λουκᾶ μὲν πρότερον, τὰ δὲ τοῦ Ματθαίου, ὕστερον.

† † Ἄγρον ὠνόμασε τὸν (38) κόσμον· παραλαμβάνεται οὖν ὁ σωζόμενος· ἀφίεται ὁ κατακρινόμενος. Ἐκ τούτου τοίνυν μάθωμεν ὅτι καὶ πένητες καὶ πλούσιοι, καὶ δούλοι καὶ κύριοι παραλαμβάνονται τε καὶ ἀφίεται. Δείκνυται δὲ ὅτι μὴδὲ πλούσιοι πάντες ἀπολλύονται, μὴδὲ πένητες πάντες σώζονται. Ὅθεν καὶ ἐπάγει Ἐρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἴδατε ποῖα ὥρα ὁ Κύριος ὑμῶν ἔρχεται. Τὴν ἡμέραν οὐκ εἶπε, βουλόμενος ἐναγωνίους εἶναι αὐτοὺς διηλεκτῶς.

Ἐρηγορεῖτε — ἔρχεται. Ὁ δὲ Μάρκος ἔγραψεν, Ἄγρυπνεῖτε καὶ προσεύχεσθε· οὐκ οἴδατε πότε ὁ καιρὸς ἔστιν, ὁ τῆς δευτέρας δηλονότι παρουσίας αὐτοῦ. Ἐρηγοροῖσιν δὲ καὶ ἀγρυπνίαν νόει μὴ μόνον τὴν τοῦ ὑπνου ἐγγρατέιαν, ἀλλὰ καὶ τὴν παντοίαν προσοχὴν τε καὶ φυλακὴν. Φησὶ γὰρ καὶ ὁ Λουκᾶς· Προσέχετε ἑαυτοῖς, μήποτε βαρῆθῶσιν ὑμῶν αἱ καρδίαι ἐν κραιπάλῃ, καὶ μέθη, καὶ μερίμναις βιωτικαῖς, καὶ αἰφνίδιος ἐφ' ὑμᾶς ἐπιστῆ ἡ ἡμέρα ἐκείνη. Ὡς παγίς γὰρ ἐπιλύσεται ἐπὶ πάντας τοὺς καθημένους ἐπὶ πρόσωπον πάσης τῆς γῆς. [Ὡς (39) παγίς μὲν διὰ τὸ ἀσυμφανὲς αὐτῆς καὶ ἀπρόοπτον πρόσωπον δὲ τῆς γῆς] ἡ ἐπιφάνεια αὐτῆς· καθήμενοι δὲ οἱ διάγοντες. Εἶτα λέγει καὶ περὶ τῆς προσευχῆς, ὅτι Ἄγρυπνεῖτε ἐν παντὶ καιρῷ δεόμενοι, ἵνα καταξιώθητε ἐκφυγεῖν πάντα τὰ μέλλοντα γενέσθαι (40), δηλοῦν παρὰ τῶν πλάνων, καὶ ὅσα δεινά.

A qui in agro sunt, divites intelligit; per eas autem quæ molunt in mola, pauperes: ac docet quod et de divitibus, et de pauperibus quidam salvantur, quidam vero pereunt. Ideo etiam de divitibus sermonem masculine induxit, excelsum ac forte demonstrans quod in eis est: de pauperibus autem feminine, subindicans debile ac depressum quod in illis est. Siquidem quotquot vel divities bene sectantur, vel paupertatem bene ferunt, assumuntur in occursum Domini, tanquam illi familiares: quotquot autem contrario modo se habent, deorsum tanquam indigni relinquuntur, ut ibi judicem expectent. Lucas vero de his alio modo dicit capite sexagesimo: *Erunt (inquit) duo in lecto uno: unus assumetur, et alter relinquetur: duas erunt molentes simul: una assumetur, et altera relinquetur* ⁶⁶, per eos qui in lecto sunt significans illos qui in requie degunt: per eas autem quæ in mola, eos qui adversa tolerant. Manifestum est ergo, quod diversimode alio atque alio tempore dicta sint: prius quidem ea quæ apud Lucam, postmodum vero quæ apud Matthæum.

† Agrum vocavit mundum. Assumitur ergo qui servatur, relinquitur qui condemnatur. Discamus igitur ex hoc loco, quod et pauperes et divites, et servi et domini assumuntur ac relinquuntur. Ostendit autem quod nec omnes divites pereunt, nec pauperes salvantur omnes. Unde et postmodum ait: *Vigilate ergo quia nescitis qua hora Dominus vester veniet*. Non dixit diem, volens eos continuis ad certamen esse paratos.

Vers. 42. *Vigilate — venturus sit*. Marcus autem scripsit: *Vigilate et orate: nescitis enim quando tempus sit* ⁶⁷, secundi videlicet adventus ejus. Per vigiliam autem sive vigilantiam intellige non solum somni temperantiam, verum etiam omnimodam attentionem et custodiam. Dicit enim et Lucas: *Attendite vobis ipsis nequando graventur corda vestra crapula, et ebrietate, ac curis hujus vitæ, et repentinus superveniat vobis dies ille. Tanquam laqueus enim superveniet in omnes qui sedent super faciem universæ terræ* ⁶⁸. Tanquam laqueus sane propter non apparentiam et impræmeditationem. Facies autem terræ est superficies et apparitio illius. Sedentes vero sunt viventes, aut in mundo degentes. Deinde dicit etiam de oratione: *Vigilate omni tempore, precantes ut digni habeamini effugere omnia hæc quæ ventura sunt* ⁶⁹, a seductoribus videlicet, et quæcunque alia erunt pericula.

⁶⁶ Luc. xvii. 34. ⁶⁷ Marc. xiii. 33. ⁶⁸ Luc. xxi. 34, 35. ⁶⁹ ibid. 36.

Variæ lectiones et notæ.

(37) Ὁ, ante εἰς, et ἡ, ante μιᾶ, omittit etiam uterque codex in contextu Lucæ.

(38) Hæc neuter meorum agnoscit. Unde repetita essent, reperire non potui. Interim ergo ipse Græce

reddidi.

(39) Includa exociderunt A.

(40) apud Lucam γίνεσθαι habet uterque.

Vers. 43. *Illud — suam.* Vigilia sive custodia A dicitur quarta pars noctis, prout etiam alibi diximus. Parabolice autem nunc dicit, quod si scisset homo quo tempore finis vitæ suæ futurus esset, utique circa illud tempus vigilasset, et nequaquam periisset. Sed propterea et communem omnium finem, et eum qui cuique proprius est, fecit Deus ut ignorarent, ne ad illud solum tempus vigilarent, omni reliquo male viventes : sed ut, cum incertus sit finis, semper illum expectent, semper sint ad certamen parati.

Vers. 44. *Ideo — venturus est. Ideo.* Quare? Quia tempus ignoratis. In universali siquidem fine mundi manifestum est, quod Dominus veniet. De proprio autem fine dicunt quidam, quod unoquoque Christiano moriente adest Dominus cum sanctis angelis : quando etiam rationem reddit anima. Quidam vero adventum proprium illius, dicunt imperium ejus quo jubet ut anima separetur. Quia autem in futuri iudicii memoriam incidit, ad præceptores convertit sermonem et dicit :

Vers. 45. *Quisnam — tempore.* Famulitium dicit ipsos famulos ac Dei servos ; cibum autem, rationalem doctrinam.

Vers. 46. *Beatus — sic facientem.* Sic, sicut jussit.

Vers. 47. *Amen — eum.* In magnam honorem constituit eum, ut bonis suis dignum ducat illum. Tu vero hujusmodi ne ulterius curiose scruteris. Parabolica namque ita tractanda sunt, quasi significantia solum ea quæ necessaria sunt.

Vide autem quod duo hæc habere oporteat eum qui præpositus est : puta fidem, ne retineat ea quæ sunt conservorum, aut inutiliter consumat : et prudentiam, ut decenter ea dividat, quæ sibi tradita sunt, et cum iudicio tam in qualitate, quam in quantitate. Convenit autem hic sermo non his tantum qui divites sunt in sermone, sed et his qui pecuniis ac possessionibus divites sunt. Omnes enim constituit Deus dispensatores eorum quæ possident, volens ut omnes fideliter ac prudenter cuncta dividant. Præterea illis quoque aptatur hic sermo, qui principatum quemcunque acceperunt ; oportet enim et ipsos non juxta propriam benevolentiam aut inimicitiam administrare (quod fraudis est et infidelitatis), neque stulte et imprudenter.

Vers. 48. *Quodsi — Vers. 50. ignorat.* Servus ille malus, qui videlicet e diverso infidelis et imprudens evasit, si putans cunctari dominum suum eo quod diem ignorat et horam, ut dictum est,

'Εκείνο — αὐτοῦ. φυλακὴ καλεῖται τὸ τετρατημόριον τῆς νυκτός, ὡς καὶ ἐν ἄλλοις εἰρήκαμεν. Παραβολικῶς δὲ φησὶ νῦν, ὅτι, ἴαν ἐγίνωσκαι ὁ ἄνθρωπος ἐν ποίῳ καιρῷ τῆς ζωῆς αὐτοῦ τὸ τέλος ἔρχεται, ἐργαζόμενος ἂν κατ' ἐκείνον τὸν καιρὸν, καὶ οὐκ ἂν ἀπώλετο. Ἄλλὰ διὰ τοῦτο καὶ τὸ κοινὸν πάντων τέλος, καὶ τὸ ἴδιον ἐκάστου πεποίηκεν ἀγνωστὸν ὁ Θεός, ἵνα μὴ κατ' ἐκείνον μόνον τὸν καιρὸν νήφωσι, τὸν ἄλλον ἅπαντα κακῶς βιοῦντες· ἄλλ' ἵνα, τοῦ τέλους ἀδήλου τυγχάνοντες, ἐκίστοτε τοῦτο προσδοκῶντες, ἐκίστοτε ὡς θεγνύοντες.

Διὰ τοῦτο — ἔρχεται. Διὰ τοῦτο, ποῖον; Διὰ τὸ μὴ εἶδέναι τὸν καιρὸν. Ἐν μὲν οὖν τῷ παλαισμῷ τῆλει φανερὸν ὅτι ὁ Κύριος ἔρχεται· περὶ δὲ τοῦ ἰδικοῦ τινὲς μὲν φασὶν ὅτι, ἐκάστου Χριστιανοῦ τελευτῶντος, παραγίνεται μετὰ τῶν ἁγίων ἄγγελων, ὅτι καὶ λογοθετεῖται ἡ ψυχὴ τινὲς δὲ ἐλευσεν ἰδικῶν αὐτοῦ λέγουσι τὴν κλῆσιν τοῦ χωρισμοῦ τῆς ψυχῆς. Ἐπεὶ δὲ λοιπὸν εἰς τὴν τῆς μελλούσης κρίσεως ἐπέβαλε μνήμη, πρὸς τοὺς διδασκαλικούς τρέπει τὸν λόγον, καὶ φησὶ·

Τίς — καιρῷ. Θεραπειᾶν μὲν λέγει τοὺς θεράποντας, τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ, τροφὴν δὲ τὴν λογικὴν, τὴν διδασκαλικὴν.

Μακάριος — ποιῶντα οὕτως. Οὕτως, ὡς προεταγή.

'Ἀμὴν — αὐτόν. (41) Εἰς μεγάλην τοῦτον καταστήσει τιμὴν, τῶν ἀγαθῶν ἑαυτοῦ καταξίωσι αὐτόν. Σὺ δὲ μηδὲν ἐπὶ τῶν τοιούτων παρατίθω πολυπραγμονεῖ. Τὰ παρεβολικὰ γὰρ, ὡς ἐμφανταῖ μόνων τῶν ἀνεγκάλων, μεταχειριστίον.

'Ορα δὲ ὅτι δύο ταῦτα χρὴ τὸν προϊστάμενον ἔχειν, πιστὴν, ὥστε μὴ παροκατέχειν τὰ τῶν ἐνδούλων, ἢ μάτην παρακαλίσειεν· καὶ φρόνησον, ὥστε πρεπόντως διανέμειν τὰ ἐγκαχειρισμένα, καὶ μετὰ διακρίσεως ἐν τε ποιότητι καὶ ποσότητι. Ἀρμόζει δὲ ὁ λόγος οὗτος οὐ μόνον τοῖς πλουσίοις εἰς λόγον, ἀλλὰ καὶ τοῖς πλουσίοις εἰς χρήματα. Πάντας (42) γὰρ οἰκονόμους, ὧν εὐποροῦσιν, ὁ Θεὸς κατέστησε, καὶ βούλεται πάντας πιστῶς καὶ φρονίμως πάντα διακρίνειν. Ἄλλὰ καὶ τοῖς ἡντιμούν ἔρχην ἐγκαχειρισμένοις ὁ λόγος ἐπιπροσέχει. Δεῖ γὰρ καὶ τοὺς μὴ πρὸς ἴδιαν εὐνοίαν ἢ ἀπέχθασαι διοικεῖν, ὅπερ ἐστὶ νοσησιμῶς καὶ ἀπιστίας, μετὰ ἀφρόνων καὶ ἀσυνέτων.

'Ἐὰν δὲ — γνώσκαι. Ὁ κακῶς δούλος ἐκείνῳ, ὁ τὸναντίον ἀπίστος καὶ ἀφρων ἀποβάς, ἴαν, εὐμενος βραδύνει τὸν Κύριον αὐτοῦ, διὰ τὸ ἔργον τὴν ἡμέραν, ὡς εἴρηται, καὶ τὴν ὄραν, ἀφρητι

Variae lectiones et notæ.

(41) Huc ex margine sui codicis Hentenius refert hæc : *Justissime sane tanquam prudentem et studiosum. Id autem non de solis pecuniis ac possessionibus dictum est, sed et de sermone erga mentem, omnique dispensatione, quam quisque nactus est.*

(42) Huc refert ex margine sui codicis Hentenius hæc : *Dominum constituens uniusquemque erga eos, qui ipsorum indigent liberalitate. Studeamus itaque cum omni gaudio ac promptitudine ea, quæ acquisivimus, erogare in pauperes.*

τύπτει τοὺς ὄμοδούλους αὐτοῦ, ταυτέστιν ὅπως ἄποκαθάρσει αὐτοὺς εἴτε ψυχικῶς εἴτε σωματικῶς· ἐσθίει δὲ καὶ πίνει μετὰ τῶν μεθύοντων, ἔχουσαν συναρπάζονται φαύλους καὶ διεφθαρμένους ἀθρώποις, ἀπροόπτως ἐπικαταλήψεται τοῦτον ὁ κύριος αὐτοῦ.

Καὶ — αὐτόν. Διὰ (43) ἀπ' αὐτοῦ τὸ οἰκονομικὸν ἐξίωμα.

[Ἡ (44) διχοτομίαν λέγει τὴν παντελῆ καὶ διηνεκῆ ἀφαίρεσιν τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Εἰ γὰρ μηδ' ἐνταῦθα ταῖς βεβηλωσάσαις αὐτὴν ἀνακαταρταί ψυχαις, ἀλλ' οὖν πάριστι τοῖς ἀπαξ ἐσφραγισμένοις, ἀναμύνουσα τὴν ἐπιστροφὴν αὐτῶν, τότε δὲ παντελῶς καὶ διηνεκῶς αὐτῶν ἀλλοτριωθήσεται.]

Καὶ τὸ μέρος — ὀδόντων. Μέρος αὐτοῦ λέγει B αὐτὸν ἐκείνον, ὡς ἤδη χωρισμὸν ἀπὸ τοῦ οἰκονομικοῦ ἐξίωματος. Ἡ διὰ (45) αὐτὸν ἀπὸ τῶν θεραπόντων αὐτοῦ, καὶ τὸν κληρὸν αὐτοῦ θήσει μετὰ τῶν ὑποκριτῶν, ὡς ὑποκρινόμενον μὴ οἰκονομεῖν καὶ προϊστασθαι, βλαπτοντος δὲ μᾶλλον. Διὰ τούτων διέγειρεν εἰς τὸ νύφειν αὐτῶν, καὶ ἀπὸ τῆς ἀποκατεμένης τῆς πιστῆς καὶ φρονίμης δούλῳ τιμῆς, καὶ ἀπὸ τῆς μενούσης τὸν κακὸν δούλον τιμωρίας. Ταύτην δὲ τὴν παραβολὴν καὶ ὁ Λουκᾶς ἀνέγραψεν ἐν τῇ τεσσαρακοστῇ ἐκτῶ κεφαλῇ, ἐν ᾗ φησι περὶ τοῦ κακοῦ δούλου, ὅτι Καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀπίστων θήσει. Καὶ οἱ ἀπίστοι δὲ πάντως ὑποκριταί. Ἐπαγγέλλονται μὲν γὰρ εἶδέναι Θεόν, ψεύδονται δέ. Καὶ οὕτως συμφωνοῦσι τὰ ῥητά. Εἰ δὲ καὶ διαφωνοῦσιν, οὐδὲν κακόν· κατὰ διαφόρους γὰρ καιροὺς εἰρηναί.

ΚΕΦ. ΝΘ'. Περὶ τῶν δέκα παρθένων

Τότε — παρθένοις. Βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἰδιότροπως λέγει νῦν αὐτὰ τὰ κατὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν γενησόμενα τότε παρθενοῦς δὲ τοὺς παρθενοῦσας, εἴτε ἄνδρες ὦσιν, εἴτε γυναῖκες. Χρῆ δὲ γινώσκειν ὅτι ἐν μὲν τῇ πρὸ ταύτης παραβολῇ καθολικώτερον περὶ πάσης ὠφελείας τῆς εἰς τοὺς ὄμοδούλους ὀφειλομένης ἐδίδαξεν· ἐν ταύτῃ δὲ ἰδικώτερον διαλέγεται περὶ μόνης τῆς ἐν χρήμασι. Παρθένοις δὲ τῇ παραβολῇ νῦν ὑποτίθησιν οὐκ ἀπλῶς, ἀλλ' ἐπειδὴ μέγα τὴν παρθενοῦσαν ἀπέδειξεν, ἐν οἷς εἶπεν· Εἰσὶν (46) εὐνούχοι, οἵτινες εὐνούχισαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Καὶ γὰρ ὅπως μέγα ἐστὶ. Διὸ οὐδ' εἰς ἀνάγκην νόμου κατέστη, ἀλλὰ τῇ προαιρέσει τῶν ἀνθρώπων ἐπιτέτραπται. Ὁ δυνάμενος γὰρ, φησί, χωρεῖν χωρεῖτω. Δειξάι βούλεται νῦν ὅτι οὐδὲ τὸ μέγα τοῦτο κατ' ὄρθωμα τὸν κεκτημένον ὠφελεῖ χωρὶς ἐλεημοσύνης.

⁷⁰ Luc. XII, 46. ⁷¹ Matth. XIX, 12. ⁷² Ibid.

Variæ lectiones et notæ.

(43) Et hic et paulo post in utroque codice legitur διὰ, quod nihill est. Puto Euthymium scripsisse διὰ. Sic Luc. XII, 48, est καθὼς. In scholiis codicum Mosquensium ad hunc Matthæi locum præsentî tempore legitur ἀποσχίζου, διαίρει.

A cœperit verberare conservos suos, hoc est quovis modo illis nocere, sive corporaliter sive spiritualiter. Edat autem et bibat cum ebriis, hoc est, conversetur cum perversis et corruptis hominibus, improvise deprehendet eum dominus suus.

Vers. 51. Et — eum. Separabit ab eo dispensandi dignitatem.

† Divisionem ejus dicit omnimodam et perpetuam gratiæ Spiritus sancti ablationem. Quod si neque nunc commiscetur animabus eam contaminantibus, at saltem adest his, qui semel ea sunt insigniti, exspectans conversionem ipsorum: tunc autem omnino et perpetuo alienabitur.

Vers. 51. Partemque — dentium. Partem ejus dicit eum ipsum, utpote jam divisum a dispensatoria dignitate: aut dividet eum a suis cultoribus, ejusque sortem ponet cum hypocritis, tanquam fingentem se dispensare ac præpositum esse, cum potius nocivus sit. Bifariam itaque excitavit ad semper vigilandum: et ex honore qui servo fideli ac prudenti reponitur, et ex supplicio quod malum exspectat servum. Hanc autem parabolam Lucas quoque scripsit quadagesimo sexto capite, in quo de malo servo ait, Partemque ejus cum infidelibus ponet ⁷⁰. Infideles autem utique etiam hypocritæ sunt: promittunt enim se nosse Deum, sed meuntur. Et ita consonant que dicta sunt; quod si etiam dissona sunt, nihil mirum: variis enim dicta sunt temporibus.

CAP. LIX. De decem virginibus.

CAP. XXV. Vers. 1. Tunc — virginibus. Regnum cœlorum suo more nunc vocat ea quæ tunc circa regnum cœlorum contingent. Virgines autem servantentes virginitatem, sive viri sint sive feminæ. Soire ergo oportet, quod in præcedente parabola generalius de omnium utilitate docuit quam conservis debent: in hac autem de ea sola particularius disserit, quæ est in pecuniis et possessionibus. Virgines autem huic parabolæ supponit non utonque, sed quia magnum quiddam esse virginitatem docuit, cum dixit: Sunt eunuchi qui seipsos castraverunt propter regnum cœlorum ⁷¹. Vere etenim magnum est, ideo neque sub legis necessitate constitutum est, sed in propria hominum voluntate permissum est: Qui potest, inquit capere capiat ⁷². Nunc vult ostendere, quod neque præclarum hoc facinus sine elemosyna possessum proderit.

(44) Inclusa in margine habet A.

(45) Iterum scribendum, διὰ.

(46) Ex margine sui codicis huc refert Hentenius: Siquidem laudat id exsequentem: non autem cogit nolentem.

Vers. 1. *Quæ* — *sponso*. Virginea lampas est A munditia quæ a virginitate procedit. Sponsus vero Christus utpote amans et qui amatur. Exierunt autem in occursum ejus : exspectatione occursum ejus.

Vers. 2. *Quinque* — Vers. 4. *suis*. Oleum vocat eleemosynæ virtutem. Has ergo merito stultas vocavit, quia cum acrem ac vehementem corporis amorem devicissent, majoremque sustinuisset laborem, tenacitate (o) devictæ sunt. Illud enim bellum multo violentius est, magisque tyrannicum. Rursum vero sapientes nuncupavit cæteras, utpote non passas, quod stultæ passæ sunt.

† Aliter Theologus quædam prædictorum verborum sumit in adhortatione ad baptismum : verum et hæc, et illa pulchre dici possunt.

Vers. 5. *Tardante* — *dormierunt*. Tardante propter cunctationem secundi adventus. Dormitatio autem, in hoc loco pro refrigerentia accipienda est : somnus vero pro morte.

Vers. 6. *Media* — *occursum ei*. Medium noctis dixit, velrursum improvisum et inexpectatum demonstrans, vel significans quod in nocte fiet resurrectio mortuorum. Eum vero qui hic clamor dicitur, Paulus jussum ac vocem archangeli dixit ⁷³. Exite autem videlicet e monumentis.

Vers. 7. *Tunc* — *suas*. Omnes quidem surrexerunt ; quæ vero ornaverunt lampadas suas erant prudentes. Ornaverunt autem olei ornamento.

Vers. 8. *Fatusæ autem* — *extinguuntur*. Et hoc stultitiæ fuit, sperasse se ibi oleum ad ornatum accepturas, quod tunc ab aliis possideretur. Extinguntur autem, obscuratæ tenebris inclementiæ. Solent enim multi tenebrosos quoque vocare inclementes.

Vers. 9. *Responderunt* — *vobis*. Et hoc prudentiæ fuit. Docet autem sermo, quod nullus a propria virtute alterum tunc juvare poterit. Vix enim sibi ipsi ad salutem sufficet, eo quod in multis delinquat etiam is, qui plurimum virtuti deditus est. Vide autem quomodo prudentes etiam ibi eleemosynam demonstrant : volentes quidem fatuis tradere, sed non potentes. Hoc enim responsio illarum significat.

Vers. 9. *Ita* — *vobisipsis*. Cum ob rationabilem causam tradere non possent, tamen præ humanitate consulunt. Vendentes quidem sunt pauperes : verum tunc non vendunt.

⁷³ I Thess. iv, 16.

Variae lectiones et notæ

(47) Παρθενικὰς λαμπάδας A.

(48) Inclusa in margine habet codex uterque. Ante hæc ex margine Hentenius addit : Dicit ergo, quod virgo etiamsi in cæteris bene se habeat, sit tamen eleemosynæ bonis destituta, una cum scortis ejicitur, et merito. Unde virginitatem dicit vitæ puritatem : oleum autem vocat humanitatem, eleemosynam, auxilium egenis præstitum.

(46) Ψυχόρραγία est animi deliquium. Ψυχόρρα-

(e) Tenacitate. Vitiosa parcimonia.

Αίτινες — θυμφίου. Παρθενικὴ λαμπὰς (47) ἡ ἐπὶ τῆς παρθενίας καθαρῆτος · θυμφίος δὲ ὁ Χριστὸς, ὡς ποθῶν καὶ ποθοῦμενος. Ἐξῆλθον δὲ εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ τῆ προσδοκίᾳ τῆς ἀπαντήσεως.

Ἰέντε — αὐτῶν. Ἐλαιον καλεῖ τὴν ἀρετὴν τῆς ἐλεημοσύνης. Μωρὰς δὲ ταύτας εἰκότως ἐκάλεσεν, ἐπὶ τὸν δριμῦν καὶ σφοδρὸν τοῦ σώματος ἔρωτα νικήσασα, καὶ τὸν μείζονα πόνον ὑποστᾶσαι, τῆς φειδωλίας ἐπιβῆσαν. Ἐκείνος γὰρ ὁ πόλεμος πολλῶ ταύτης τυραννικωτέρος τε καὶ βιαιότερος. Ἐκείνος δὲ φρονίμος αὐτὴς ἀνώμασεν, ὡς μὴ παθούσας, ὅπερ αἱ μωραὶ κινήθησιν.

[Ἐτέρως (48) δὲ ὁ Θεολόγος τινὰ τῶν προειρημένων ῥητῶν ἐξελάβετο ἐν τῷ εἰς τὸ βάπτισμα προτροπικῶ · καλὰ δὲ κάκεινα καὶ ταῦτα.]

Χρονίζοντος — ἐκάθειθεν. Χρονίζοντος διὰ τὴν βραδυτῆτα τῆς δευτέρας παρουσίας. Νυσταγκμῶν δὲ ἐπιπέθε τὴν ψυχόρραγιαν (49) ὑποληπτέον, ὕπνου δὲ τὸν θάνατον.

Μέσης — ἀπάντησιν αὐτοῦ. Μέσης τῆς νυκτὸς εἶπα, ἢ πάλιν τὸ ἀνύπνοτον καὶ ἀπροσδόκητον ἐμφάνει, ἢ παραδελῶν ὅτι ἐν νυκτὶ γενήσεται ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. Τὴν δὲ ῥηθῆσαν κραυγὴν ὁ Παῦλος κίλισμα καὶ φωνὴν ἀρχαγγέλου εἶρηκεν. Ἐξέρχεσθε δὲ θυετότι ἐκ τῶν μνημείων.

Τότε — αὐτῶν. Πᾶσαι μὲν ἠγέρθησαν · ἐπέστησε δὲ τὰς λαμπάδας αὐτῶν αἱ φρόνιμοι. Ἐκίσμησεν δὲ αὐτὰς τῷ κόσμῳ τοῦ ἐλαίου.

Αἱ δὲ μωραὶ — σβέννυνται. Καὶ τοῦτο μωραὶ, τὸ προσδοκῆσαι ἐκεῖ ἐλαιον λαβεῖν εἰς κόσμησιν, καὶ τότε (50) ἄλλοις κτηθῆν. Σβέννυνται δὲ, ἀμυροῦμαι τῷ σκότει τῆς ἀνελθημοσύνης. Εἰώθασι γὰρ καὶ οἱ πολλοὶ σκοτεινοὺς (51) καλεῖν τοὺς ἀνελετήμας.

Ἀπεκρίθησαν — ὑμῖν. Καὶ τοῦτο φρονήσεως. Διδασκαί δὲ ὁ λόγος, ὅτι οὐδεὶς ἐκ τῆς οἰκίας ἀρετῆς ἑταρῶ ὠφελῆσαι τότε δύνησεται. [Μόγις (52) γὰρ αὐτῷ πρὸς σωτηρίαν ἀρκέσει, διὰ τὸ πολλὰ πταίσαι καὶ τὸν ἄγω ἐνάρετον. Ὅρα δὲ πῶς αἱ φρόνιμοι κάκει τὴν ἐλεημοσύνην ἐπιγείκνυνται,] θέλουσαι μὲν μεταδοῦναι καὶ ταῖς μωραῖς, μὴ δυνάμεναι δὲ. Τοῦτο γὰρ ἡ ἀπόκρισις τῶν τῶν ἐμφάνει.

Πορεύεσθε — ἑαυταῖς. Μὴ δυνάμεναι μεταδοῦναι δι' εὐλογον αἰτίαν, ὁμοῦ ὑπὸ φιλανθρωπίας συμβουλεύουσι. Πωλοῦντες δὲ εἰσιν οἱ πένητες · ἀλλ' οὐ τότε πωλοῦσιν.

γῆν de jam jam morituris dicitur Apoll. Rhod. II, 835:

Τὸν δ' ἔταροι ἐπὶ νῆα φέρον ψυχόρραγόντα.

Ἄχνύμενοι, χείρασι δ' ἑῶν ἐνὶ κατῶν ἔταρων.

(50) Offendo in his duobus vocabulis. Hentenius ita reddidit, ac si repererit, τὸ τότε. Sed nec hoc placet. Forte, καὶ ταῦτα ἄλλοις, αὐτ, καὶ τὸ τότε ἄλλοις.

(51) Ita etiam Chrysost. Tom. VII, p. 733.

(52) Inclusa absunt A.

Ἀπερχομένων — νυμφίος. Ὁρμησαν μὲν ἀπέλ- A
θῆν, οὐκ ἠδυνήθησαν δέ. Δείκνυται δὲ καὶ οὗτος ὁ
λόγος ὅτι τότε ματαία ἢ πρὸς ἀρετὴν ὄρη.

Καὶ — θύρα· Γάμοι εἰσὶν ἢ κοινωνία τῆς βα-
σιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ ἡ σὺν Χριστῷ διαγωγὴ.
Ἵστερον — ἡμῖν. Οἰοῦνται γάρ, ὡς παρθένοι
εἰσελθεῖν.

Ὁ δὲ — ὑμᾶς, Οὐ γνωρίζω, φησὶν, ὑμᾶς, ὡς
ἐσθιασμένων τῶν λαμπάδων ὑμῶν. Γινώσκει δὲ νῦν τὴν
ἔξ οικειώσεως νόησον. Οὐδεὶς γὰρ ἀνελετήμων οικει-
οῦται τῷ ἐλεῖμονι Χριστῷ. Οἰμοὶ! μετὰ πόσους
πόνους, μετὰ πόσους ἀγῶνας, μετὰ πόσα τρόπαια,
ἃ κατὰ τῆς (53) φύσεως λυττώσεως ἀνίστασαν, ἀπε-
πίμθησαν διὰ τὴν ἀνελετημοσύνην. Ὅταν δὲ τις,
ἀνελετήμων ὢν, μὴδὲ παρθέμιον ἔχη, ποίας οὐκ ἂν
εἴη καταδίκης ἀξίος; Οὐ περιεργαστέον δὲ διατὶ
δέκα παρθένοι, καὶ τίνα τὰ ἀγγεῖα αὐτῶν, καὶ τίς
ἢ θύρα τῶν ἡγῶν, καὶ τὰ τοιαῦτα τῆς παραβολῆς,
ὡς πολλάκις καὶ ἐπ' ἄλλωι παρήγγιλται.

Εἰ δὲ ἐν μὲν τῷ ἐξηκοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ
γέγραπται, ὅτι πρῶτον ἀπέρχονται οἱ ἁμαρτω-
λοὶ εἰς κόλασιν αἰώνιον, εἶτα οἱ δίκαιοι εἰς ζωὴν
αἰώνιον· ἐν δὲ τῷ παρόντι κεφαλαίῳ τούναντίον
φαίνεται, πρῶτον εἰσελθουσῶν τῶν φρονίμων παρθέ-
νων, εἶτα ἀσπεκμεφθεισῶν τῶν μωρῶν· μὴ ὑπολάβῃς
ἐκαστολογίαν τῶν κεφαλαίων. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ
ἀκριβολογεῖ περὶ τῆς τάξεως· τοῦτο δὲ σκοπὸν ἕτερον
ἔχει, τὸ διδάξαι μόνον ὅτι οὐδ' ἡ παρθεμία σώζει,
μὲ συγκραμένην (54) ἑαυτῇ καὶ τὴν ἐσημοσύνην
ἔχουσα, καὶ ὅτι ἡ ἑτέρου ἀρετὴ ἕτερον οὐκ ὠφελεῖ
τότε, καὶ ὅτι ἡ πρὸς ἀρετὴν ὄρημν τμηματικὰ ματαία,
καὶ ὅτι πολλὰ καθεκτείνοντες οἱ κατακριθέντες οὐκ
ἐκκαίμπτουσι. Τάλλα δὲ πάντα συνειθέθησαν ἀπαρα-
τηρήτως, ἵνα πιθανὴ γένηται ἡ παραβολὴ. Καὶ γὰρ
οὐδ' ὅτι ἀπεπίμθησιν εἰς κόλασιν εἶπε, διὰ τὸ μὴ
νῦν ἀκριβολογεῖσθαι περὶ τῶν τοιούτων.

Γρηγορεῖτε — ἐρηγῆται. Πολλάκις ἐπιλέγει τοῦτο,
δεικνύς, ὅτι πολλὴ χρεία προσοχῆς διὰ τὸ ἀδηλον
τῆς τελευταίας ἡμέρας καὶ ὥρας.

ΚΕΦ. Σ'. Περὶ τῶν τὰ ταλαντα λαβόντων,

Ὁσπερ — δύνανται. Καὶ αὕτη ἡ παραβολὴ ὁμοία
μὲν ἐστὶ τῇ τοῦ πιστοῦ δούλου καὶ φρονίμου, καθ' ἃ
ἕτερον δὲ τρόπον ἐσχημάτισται, καὶ διαλαμβάνει
περὶ τῶν λαμβανόντων ἐκ Θεοῦ χάρισματά διδασκα-
λικά· ταῦτα γὰρ νῦν ἐκάλεσε ταλαντα διὰ τὸ τίμιον
αὐτῶν, καὶ ἡ χρωμένων αὐτοῖς καὶ κερδαινόντων, ἡ
κατακρυπτόντων καὶ μὴδὲν κερδαινόντων. Λέγει
τοῖσιν ὅτι ἐκάλεσε τοὺς δούλους αὐτοῦ, ὁ Υἱὸς δε-

Vers. 10. *Euntibus — sponsus.* Tentaverunt qui-
dem abire, sed non potuerunt. Ostendit autem et
hic sermo, quod tunc vanus erit ad virtutem co-
natus.

Vers. 10. *Et — janua.* Nuptiæ sunt communica-
tio regni cælorum, et conversatio cum Christo.

Vers. 11. *Postea — nobis.* Putant enim quod tan-
quam virgines intrabunt.

Vers. 12. *At illos vos.* Non cognosco, inquit, vos,
extinctis videlicet lampadibus vestris. Cognitio-
nem autem nunc eam intellige, quæ a familiaritate
procedit. Nullus enim immisericors familiaris est
misericordi Christo. Heu post tantos labores, post
tanta certamina, post tanta tropæa, quæ illæ ad-
versus insanientem naturam erexerant, repudiatæ
B sunt propter eleemosynam. Ubi ergo quis immise-
ricors virginitatem etiam non habuerit, qua tunc
condemnatione dignus non erit? Non est autem cu-
riose scrutandum quare decem sint virgines, et
quæ sint vasa earum, quæve sit janua nuptiarum,
cæteraque ipsius parabolæ similia, ut alias quo-
que frequenter præceptum est.

Verum sexagesimo primo capite scriptum est,
quod primum abeunt peccatores in supplicium
æternum, deinde iusti in vitam æternam 41: in præ-
senti vero capite contrarium apparet, cum ingres-
sis primum prudentibus virginibus, postmodum
reprobatæ sint fatuæ. Ne suspiceris contrarietatem
inesse capitibus: illud siquidem exacte tractat de
ordine, hoc autem aliud habet intentum, quod vi-
delicet neque virginitas salvabit, non habens sibi
etiam conjunctam eleemosynam, et quod unius
virtus alii tunc non proderit: quodque tunc motus
ad virtutem vanus erit. Item quod licet plurimum
deprecentur qui condemnati sunt, nequaquam fle-
ctunt judicem. Cætera vero omnia nullo delectu
(p) composita sunt, ut probabilis fiat parabola. Nam
neque dixit quod ablegatæ sunt in supplicium, eo
quod nunc hujusmodi non exacte disquirat

Vers. 13. *Vigilate — veniet.* Frequenter id subin-
fert, ostendens quod maxima sit utilitas, ut in hoc
attendatur, propter finalis diei et horæ incertitudi-
nem.

CAP. LX. *De talentis.*

Vers. 14. *Sicut —* Vers. 15. *facultatem.* Etiam
hæc parabola similis est ei quæ superius de fideli
ac prudente servo posita est, verum alio modo fi-
gurata est: et de his disserit, qui a Deo gratias
acceperunt docendi (nam has nunc talenta vocat
propter honorem illarum), et vel per earum usum
lucrum attulerunt, vel defodiendo nihil lucri fece-
runt. Dicit ergo quod vocavit servos suos, Filius

74 Matth. xxv, 46.

Varia lectiones et notæ.

(53) Malim vel omitttere τῆς, vel scribere τῆς
λυττώσεως φύσεως. Λυττώσα φύσις appellatur, im-

petus naturæ incitans ad libidinem.
(54) Συγκραμένην β.

(p) *Nulla delectu.* Ita ut non opus sit ad ea attendere.

videlicet hominis, utpote homo qui peregre profecturus erat ; et uni quidem dedit quinque talenta, sive multa ; nam varia sunt doctrinæ dona, quæ Paulus enumeravit ; alii autem duo, hoc est pauca ; alii vero unum solum. Hi autem esse possunt episcopi et præceptores ecclesiarum. Deinde addit et causam inæqualitatis in divisione, quod scilicet fuerit secundum cujusque facultatem et idoneitatem.

Vers. 15. *Et profectus est statim.* Hoc est, et reliquit eos ut operarentur. Sicut enim de vinea dixit ⁷⁵, quod locavit eam agricolis, et peregre profectus est : ita dicit et nunc, ut ejus discas longanimitatem, quomodo non continue repetat. Quidam autem dicunt peregrinationem esse Salvatoris in cælum assumptionem.

Vers. 16. *Abitit* — Vers. 17. *duo.* Duplicant ea quæ sibi concredita sunt omnes qui proficiscuntur ad (q) salutem discipulorum, facientes eos rursus præceptores aliorum. † Qui bene operatur et recte docet, duplicat concredita sibi talenta.

Vers. 18. *Qui vero — sui.* Terram ipsammet intellige : in seipso enim retinuit, quod ad operationem datum erat, sic ut nec sibi, nec aliis utilis fieret.

Vers. 19. *Post — rationem.* Venit juxta secundum adventum : ideo etiam dixit, *post multum tempus.*

Vers. 20. *Et — per ea* Lucrum sunt qui per illius diligentiam acquisiti sunt, ut dictum est, et fructificati Deo.

Vers. 21. *Ait — constituam.* Multis gratis dignum faciam : multa bona tibi tradam.

Vers. 21. *Intra — tui.* Requiem et beatitudinem (r) per nomen gaudii significavit.

Vers. 22. *Accedens* — Vers. 23. *Tui.* Quanquam diversæ fuerunt gratiæ, æqualis tamen est honor : quia et æquale in illis studium. Siquidem uterque accepta duplicavit. Vel etiam aliter dici potest, quod æqualiter quidem laudantur, et æqualiter introducuntur, sed diversimode remunerantur juxta proportionem lucrorum, quæ ab eis facta sunt.

Vers. 24. *Accedens* — Vers. 25. *quod tuum est.* Durus, hoc est austerus. Putabat enim quod sola diligentia eorum qui negotiabantur, sine Dei auxilio omne lucrum efficeret. Hanc autem responsonem effinxit parabola, volens ostendere quod tales nihil

⁷⁵ Matth. xxi, 33.

Variae lectiones et notæ

- (55) Τῶν, omittit B.
 (56) Ἐαυτοῖς aut αὐτοῖς legendum, uti Hentenius etiam reddidit.
 (57) Hæc uterque codex in margine exhibet.
 (58) Τοῦτο, interpōnit A.

(q) *Proficiscuntur ad.* Lucrantur, cum fructu curant.

(r) *Requiem et beatitudinem.* Omnem beatitudinem.

Α λὰδὰ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς περ ἀνθρώπος ἀποδημῆσαι μέλλων· καὶ ἄλλω μὲν ἔδωκε πάντε τάλαντα, ἕτερον πολλά· διάφορα γὰρ τὰ διδασκαλικά χαρίσματα, ἅπερ ὁ Παῦλος ἀπαριθμῆσατο· ἄλλω δὲ δύο, τουτέστιν ὀλίγα· ἄλλω δὲ ἓν μόνον. Εἶπεν δ' ἂν οὕτοι εἰ ἐπίσκοποι καὶ διδασκαλοὶ τῶν (55) ἐκκλησιῶν. Εἶτα προστίθησι καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐν τῇ διακομῇ ἀνισότητος, ὅτι κατὰ τὴν ἐκάστου δύνάμειν καὶ ἐπιτηδεϊότητα.

Καὶ ἀποδήμησεν εὐθὺς. Ἐντὶ τοῦ, καὶ ἄρῃεν αὐτοὺς ἐργάζεσθαι. Καθὰπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ ἀπιδύωνος εἶπεν ὅτι ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς καὶ ἀποδήμησεν· οὕτω φησὶ καὶ νῦν. ἵνα μάθῃς τὴν μακροθυμίαν αὐτοῦ, πῶς οὐκ εὐθὺς ἀπαίτεῖ. Τίτις δὲ φασὶν ἀποδημίαν τὴν ἐκ γῆς εἰς οὐρανὸν ἀναψιν τοῦ Σωτῆρος.

Πορευθεὶς — δύο. Διπλασιάζουσι τὰ ἐμπιστευθέντα τοῦτοις (56) χαρίσματα πάντες οἱ ἐμπορευόμενοι τὴν τῶν μαθητῶν σωτηρίαν, καὶ ποιούντες καὶ αὐτοὺς διδασκαλοὺς πάλιν ἑτέρων. [Ὁ (57) καὶ πράττων καλῶς, καὶ διδασκῶν ὀρθῶς, τὰ ἐμπιστευθέντα διπλασιάζει τάλαντα.]

Ὁ δὲ — αὐτοῦ. Ἐν αὐτὸν νόησον. Ἐν ἑαυτῷ γὰρ κατέχευσε τὸ δοθεὶν εἰς ἐργασίαν, ὡς μήτε αὐτῷ μὴθ' ἑτέροις (58) χρησιμεῦσαι.

Μετὰ — λόγον. Ἐρχεται κατὰ τὴν δευτέραν (59) παρουσίαν. Διὸ καὶ, μετὰ χρόνον πολὺν, εἶπεν. Συναίρει δὲ λόγον, ἐντὶ τοῦ, Κενεὶ λογοθέσιον.

Καὶ — ἐπ' αὐτοῖς. Κέρδος εἰσὶν οἱ διὰ τῆς σπουδῆς αὐτοῦ κτηθέντες (60), ὡς εἴρηται, καὶ κερποφορηθέντες θεῷ.

Ἐφη — καταστῶσω. Ἐπιπέσειν σοὶ χάριτων σε ἐξώσω, πολλῶν ἀγαθῶν σοὶ μεταδώσω.

Ἐστῆθε — σοῦ. Τὴν ἅπασαν μακαριότητα διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς χάριτος ἐδέξασθε.

Προσελθὼν — σοῦ. Εἰ καὶ διάφορα τὰ χαρίσματα, ἀλλ' ἴση τιμὴ, διότι καὶ ἴση τούτοις ἡ σπουδὴ (61). Καὶ γὰρ ἐκάτερον τὰ δεδόμενα ἰδιπλασίασεν. Ἡ καὶ ἑτέροις εἶπεν· Ἐπίσης μὲν ἐπαινοῦνται, καὶ ἐπίσης εισάγονται· διαγράφων δὲ τῶν ἀμοιβῶν ἀξιοῦνται κατ' ἀναλογίαν τῶν ἐπικερδηθέντων.

Προσελθὼν — τὸ σὸν. Σκληρὸς, ἐντὶ τοῦ, αὐστηρὸς. Ἐπεὶ γὰρ ὅτι μόνη ἡ σπουδὴ τῶν ἐμπορευομένων ἄνευ τῆς ἐκ Θεοῦ βοηθείας καταρθεῖ τὸ πᾶν. Ταύτην δὲ τὴν ἀπολογίαν ἐσχημάτισεν ἡ παραβολή, δείξει βουλομένη ὅτι οἱ τοιοῦτοι οὐδὲν εὐ-

(59) Αὐτοῦ, addit A.

(60) Κτηθέντες A.

(61) Τιμὴ, pro σπουδῇ A. Deinceps repetit quodque διότι ad σπουδῇ. Ergo bis idem scripsit.

Forte pro ἅπασαν legit ἀνάπαυσιν aut ἀνάπαυαν καί.

λογον ἀπολογήσασθαι δυνήθησονται, καὶ ἅτι ὅσα ἂν ἀπολογήσονται, κατ' αὐτῶν πάντα περιτραπήσονται. Καὶ ἀκουε τῶν ἐξῆς.

Ἀποκριθεὶς — τόκῳ. Οὐχ ὡς ἀληθεύσαντος ταῖνον, ταῦτα εἶπεν ὁ Κύριος· οὐδὲν γὰρ κατορθοῦται χωρὶς αὐτοῦ· ἄλλ' ὑποθετικῶς τὸν λόγον προήγαγεν, ὅτι εἰ καὶ τοιοῦτος ἦμην, ὅπερ οὐκ ἀληθὲς, ὅμως ἐπὶ τοιούτων με ἐγίνωσκεις, διὰ τοῦτο μᾶλλον ἴδεις σε καταβαλεῖν τὸ χάρισμά μου τοῖς εἰδόσι διακρίνειν τὸ καλὸν ἀπὸ τοῦ κακοῦ. Τούτους γὰρ λέγει τραπεζίτας. Ἔδει σε διδάξαι, νουθετῆσαι, συμβουλευῆσαι, πᾶν τὸ σὸν ποιῆσαι, τὸ δὲ λοιπὸν ἐμοὶ ἐπιτρέψαι, λέγω δὲ τὴν ἀκαίτησιν. Ἔδει σε τὸ εὐχερέστερον τάς διακράξασθαι· τὸ δὲ δυσχερέστερον ἐμοὶ καταλιπεῖν. Δάκνειον μὲν οὖν ἡ διδασκαλία· τόκος δὲ τοῦ τοιούτου δακείου ἢ προσθήκη τῶν ἀρετῶν· τόκον δὲ τὴν ἐκικέρθειαν ἀπλῶς ὠνόμασε, τῇ συνθησεία χρησάμενος.

Ἄρατε — ἀπ' αὐτοῦ. Ἐκλίνας γυμνωθῆναι αὐτὸν τοῦ διδασκαλικοῦ ἀξιώματος· τοῦτο γὰρ εἶπε ταλαντων· καὶ τὴν τιμὴν ταύτην εἰς προσθήκην δοθῆναι τῷ ἔχοντι τὰ δέκα ταλαντα. Παντὶ γὰρ τῷ ἔχοντι σπουδῆν τε καὶ ἐπιμελίαν δοθήσεται τιμὴ καὶ περισσοτέρα τῆς ἐπιβαλλούσης αὐτῷ· ἀπὸ δὲ τοῦ μὴ ἔχοντος σπουδῆν, ὡς εἰρηται, καὶ ἐπιμελίαν. καὶ ὁ ἔχει διδασκαλικὸν ἀξίωμα, ἀφαιρεθήσεται, οἷα μὴ χρῆσάμενον αὐτῷ.

Καὶ τὸν ἀχρεῖον δούλον — ὀδόντων. Οὐ μέχρι τῆς ἀφαιρέσεως ἴσθησε τὴν ζημίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀφρόντων ἀπέπεμψε κολάσειν, ἀχρεῖον αὐτὸν εἰπὼν, ὡς ἀχρηστον καὶ ὀκνηρόν· Ὅρα πρᾶγμα φοβερόν. Κολάζεται γὰρ, οὐχ ὅτι ἔπραξε κακὰ, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἔπραξεν· ἀγαθὰ. Ἐκκλινον γὰρ, φησὶν, ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιῆσον ἀγαθόν. Ἡ μόντοι κατὰ τὸ ἐξακοστὸν ἔδδομον κεφάλαιον τοῦ Λουκά τῶν δέκα μνῶν παραβολῇ ἑτέρα παρὰ ταύτην ἴσθιν, εἰ καὶ τὰ πολλὰ ἴσθιν. Ἐν ταύτῃ γὰρ αἱ δόσεις μὲν ἴσθαι, τὰ κέρδη δὲ ἀνίστα καὶ αἱ τιμαί.

[Διότι (62) αὕτη μὲν περὶ διαφόρων διδασκαλικῶν χαρισμάτων διαλαμβάνει, μὴ διδομένων ἐπίσης· ἐκείνη δὲ περὶ διαφόρων διδομένων ἐπίσης.]

ΚΕΦ. ΞΔ'. Περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Χριστοῦ.

Ὅταν — αὐτοῦ. Λοιπὸν διηγεῖται καὶ τὰ τῆς δευτέρας παρουσίας αὐτοῦ πρὸς φόβον καὶ δεισμονίαν τῶν ἀκρωμένων. Δόξαν δὲ αὐτοῦ λέγει τὴν θεοπροπρεστάτην. Ἡ πρώτη γὰρ αὐτοῦ ἔλευσις ἐν ἀδόξῃα γέγονε. Καθίσει δὲ, ὡς κριτῆς· θρόνος δὲ δόξης ὁ ἐνδοξός, ὁ βασιλικός.

Καὶ — ἔθνη. Ἀναστάντα δηλαδὴ ἐκ νεκρῶν. Προεῖρηκε γὰρ διαφόρως περὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ (63-68).

Καὶ — ἐπίθων. Νῦν μὲν γὰρ ἀναμῖξ εἰσι πάντες·

¹⁶ Psal. xxxiii. 15. ¹⁷ Luc. xix. 43.

A rationale respondere poterunt : et quod quæcumque respondebunt contra seipsos omnia convertentur. Audi ergo quæ sequuntur.

Vers. 26. *Respondens* — Vers. 27. *usura*. Non quasi ille vera dixerit hæc ait Dominus ; nihil enim recte fit sine ipso ; sed supposito sermone procedit, ac si diceret : Si etiam talis essem, quod verum non est, tamen quia talem me noveras, ideo magis oportebat te exposuisse donum meum, his qui nossent bonum a pravo adjudicare : hos enim appellat mensarios : oportuit te docuisse, admonuisse, consuluisse, quicquid in te erat fecisse, reliquum autem mihi permississe, dico sane repetitionem : oportuit te quod facilius est interea perfecisse, quod autem difficilius est mihi reliquisse. *Æs* itaque alienum, doctrina est : usura vero talis æris, additio virtutum. Usuram vocavit simpliciter omne lucrum, more communi utens.

Vers. 28. *Tollite* — Vers. 29. *ab eo*. Jussit eum nudari doctrinæ dono ; hoc enim dixit talentum ; et honorem hunc in additionem dari ei qui habebat decem talenta ; omni enim qui diligentiam et curam habet, dabitur honor, etiam supra eum qui ipsi adjectus erat ; ab eo vero qui diligentiam non habet, ut dictum est, neque curam, auferetur etiam id quod habet doctrinæ donum, tanquam ab eo cui nulli est usui.

Vers. 30. *Servum quoque inutilem* — *dentium*. Non in ablatione finem pœnæ posuit, sed in supplicium quoque intolerabile ablegavit. Inutilem autem dixit pigrum, et nullius bonæ frugis. Vide ergo rem tremendam. Punitur siquidem non quod mala fecerit, sed quod bona non fecerit : *Declina* enim, inquit, *a malo et fac bonum* ¹⁶. Illa vero parabola, quæ apud Lucam ponitur sexagesimo septimo capite de decem minis ¹⁷, alia est ab ista, etsi in pluribus sit similis. In illa enim data quidem æqualia fuerunt : lucra vero et honores inæquales.

Nam hæc de diversis doctrinæ gratis non æqualiter datis disserit : illa vero de diversis æqualiter datis.

CAP. LXI. De adventu Christi

Vers. 31. *Cum* — *sus*. Narrat etiam deinceps de secundo adventu suo, ad terrorem et correctionem auditorum. Suam autem gloriam dicit, quæ Deo propria est. Primum enim adventus ejus inglorius factus est. Sedebit vero, tanquam iudex : sedes autem sive thronus dicitur gloriæ, hoc est gloriosus et regius.

Vers. 32. *Et* — *gentes*. Postquam videlicet a mortuis resurrexerint ; prædixit enim variis in locis de resurrectione earum.

Vers. 32. *Et* — *hæc*. Nunc etenim commisti sunt

Variæ lectiones et notæ.

(62) Inlusa in margine habet A.

(63-68) Corrigendum *κέρδη*, sic habet Hentenius.

omnes : tunc vero diligenter separabuntur. De solis A τότε δε ἁριθῶς διαχωρισθήσονται. Περί τῶν Χριστιανῶν δε μόνων ὁ λόγος ἐνταῦθα, ὡς κατωτέρω δηλωθήσεται.

Vers. 33. *Et — sinistris.* Ovibus comparantur justi, propter mansuetudinem, modestiam, ac fructificationem in virtutibus, sicut illæ in lacte et lana: hædis vero peccatores, propter inclementiam, et immodestiam, et infructuositatem. Poteris quoque addere, quod etiam propter gravem peccati odorem, et quod non recta gradientur, sed a recto discedant itinere, quodque præcipitia incedant. Verum illa sane animalia, ea quæ habent a natura possident; justis vero et peccatores a voluntate. Ideo quoque illi honorantur, isti autem puniuntur. Dividit etiam eos non quod testibus egeat, ipse enim testis est et iudex.

Vers. 34. *Tunc — mundi.* O vocem optabilem: o honorem ineffabilem! *Benedicti*, inquit, *Patris mei*: laudati, electi. Non dixit autem: Accipite, sed, *Possidete*, tanquam paternum, tanquam debitum, tanquam præparatum vobis a constitutione mundi. Priusquam enim homines fierent, paratum erat iustis, cognoscente Deo quod futurum erat. Deinde dicit et causam tanti honoris.

Vers. 35. *Esurivi* — Vers. 36. *ad me.* Hinc manifestum est, quod ad solos Christianos verba facit, ad quos Evangelii sui præcepta facta sunt. Nam ad infideles nullus tunc erit ei sermo; omnes enim simul per se condemnati erunt. Ideo enim dicit: *Non resurgent impij in iudicio*⁷⁸, hoc est, non resurgent ut iudicentur, sed ut puniantur. Siquidem manifestum est etiam superius⁷⁹, quod quando apparebit signum Filii hominis in cælo, *tunc plangent omnes tribus terræ*, solam habentes condemnantem conscientiam. Nunc ergo ad Christianos, ut diximus, sermo est. Vide autem quomodo de sola humanitate sive amore erga proximos disserat, et ab hac sola justos honore dignos iudicet, peccatores vero supplicio. Non quod cætera vel justorum bona opera, vel peccatorum delicta sine examinatione vel discussione relinquenda sint: omnium siquidem cuncta inquirat et opera, et verba, et cogitationes, ut ipsemet frequenter sua doctrina manifestavit, et a multis divinæ Scripturæ locis discimus, et bonis quidem operibus præmia rependet, delictis autem pœnas. Sed nunc de sola hac, ut dictum est, virtute disserit, confirmare volens, quod hanc maxime requirit, et hanc præ omnibus expetit, utpote Christianis maxime necessariam. Cujusque enim Christiani insigne quo dignosci potest, est dilectio. *In hoc*, inquit *cognoscent omnes quod mei discipuli sitis, si dilectionem habueritis inter vos mutuam*⁸⁰. Hujus autem optima pars est pauperum amor, et erga proximum misericordia ac compassio, juxta Gregorium Theologum. Nulla

B

Τότε — κόσμου. Ὡ φωνῆς εὐχταίας! ὦ τιμῆς ἀρήτου! Οἱ εὐλογημένοι, φησί, τοῦ Πατρὸς μου, οἱ ἰπαινετοί, οἱ ἐλεκτοί. Οὐκ εἶπε δε, Λάβετε, ἀλλὰ, Ἐληρονομήσατε, ὡς πατρῶν, ὡς ἑρειλωμένων, ὡς ἰτοιμασθεῖσαν ὑμῖν ἀπὸ συστάσεως κόσμου. Πρὸ τοῦ γενέσθαι γὰρ τοὺς ἀνθρώπους ὑπερεπίστη τοῖς δικαίοις, γινώσκοντος τοῦ Θεοῦ τὸ μέλλον. Εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν τῆς τοσαύτης τιμῆς.

Ἐπεινάσα — πρὸς με. Ἐνταῦθα φανερόν ἐστι πρὸς τοὺς Χριστιανούς μόνους διαλέγεται, πρὸς οὓς αἱ τοῦ Εὐαγγελίου αὐτοῦ γεγονάσαι ἐντολαί. Πρὸς γὰρ τοὺς ἀπίστους οὐδεὶς αὐτῷ τῆνικαῦτα λόγος· ἀπαντες γὰρ κοινῶς αὐτοκατάκριτοι ἔσονται. Διὰ τοῦτο γὰρ, φησί, Οὐκ ἀναστήσονται ἄσθεῖς ἐν κρίσει, τουτέστιν οὐκ ἀναστήσονται ἐπὶ τῷ κριθῆναι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ τιμωρηθῆναι. Καὶ γὰρ καὶ ἀνωτέρω θεοδύλων ἐστι, τὴν φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ, τότε κόψονται πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς, μόνον τὸ συνειδὸς καταδικάζων ἔχοντες. Νῦν δε πρὸς τοὺς Χριστιανούς, ὡς ἔφηραν, ὁ λόγος. Ὅρα δε πῶς περὶ μόνης τῆς φιλοφροσύνης διαλέγεται, καὶ ἀπὸ μόνης ταύτης τοὺς μὲν δικαίους ἄξιοι τιμῆς, τοὺς δε ἁμαρτωλοὺς τιμωρίας· οὐχ ὡς τὰ λοιπὰ τῶν δικαίων μὲν κατορθώματα, τῶν ἁμαρτωλῶν δε πλημμελήματα, δίχα λόγου καταλιπὼν μέλλων· πάντων γὰρ ἐξετάσει πάντα, καὶ τὰς πράξεις, καὶ τοὺς λόγους, καὶ τὰς ἐνθυμήσεις, ὡς αὐτὸς τε παλαχοῦ τῆς ἰαυτοῦ διδασκαλίας ἐνέφηνε, καὶ πολλαχόθεν τῆς θείας Γραφῆς μανθάνομεν· καὶ τῶν μὲν κατορθωμάτων τιμὰς ἀποδώσει, τῶν δε πλημμελημάτων τιμωρίας· ἀλλὰ νῦν περὶ μόνης ταύτης, ὡς εἴρηται, διαλέγεται, βαδαιώσας βουλευμένος ἐπὶ ταύτην μάλιστα ζητεῖ, καὶ ταύτην ἀπαιτεῖ πρὸ πάντων, ὡς ἀναγκασιότατην Χριστιανοῖς. Χαρακτηριστικὸν μὲν γὰρ Χριστιανῶν παντός ἡ ἀγάπη· Ἐν τούτῳ γὰρ, φησί, γινώσκονται πάντες ἐπὶ ἰσὶ μαθηταί ἴσως, ἵαν ἀγάπην ἔχῃτε (69) ἐν ἀλλήλοις· ταύτης δε τὸ κράτιστον ἢ φιλοπρωχία καὶ ἢ περὶ τὸ συγγενὲς εὐσπλαγγνία καὶ συμπάθεια κατὰ

⁷⁸ Psal. 1, 5. ⁷⁹ Matth. xxiv, 30. ⁸⁰ Joan. xiii, 35.

Variae lectiones et notæ.

(69) Ἐχρτε, Α.

τὸν Θεωλόγον Γρηγόριον. Οὐδὲν γὰρ, φησι, τῶν πάντων, ὡς ἱλέω Θεὸς θεραπεύεται, οὐδὲ ἄλλω τινὶ μᾶλλον ἢ φιλανθρωπία τὰ φιλάνθρωπον ἀντιδίδεται. Λοιπὸν οὖν ἐξαιρέτως διαλαμβάνει περὶ τοῦ ἐξαιρέτου Χριστιανοῦ καταρθώματος, ἐκφοβῶν οὕτω καὶ συμπεῖθον ἡμᾶς, ἀνθρώπους ὄντας, φιλανθρώπους γίνεσθαι, χρῆζοντας τῆς παρ' αὐτοῦ τότε φιλανθρωπίας. Δικαιώτατος δὲ μισθὸς τοῖς μὲν ἀνελεήμοσιν ἀνελεηροσύνη, τοῖς δὲ ἐλεήμοσιν ἐλεηροσύνη. Καὶ γὰρ ἱλεῶν ἀντιδίδωσιν μικρῶν καταρθωμάτων μεγάλας ἰμοιᾶς. Τί γὰρ τῆς βασιλείας ἐκείνης ἀντάξιον; Ἄλλο δὲ ὅτι ἐκ τῶν δυναμῶν ἀπαιτεῖ τὴν φιλανθρωπία· τοῖς γὰρ μὴ δυναμῶσι ἀρκεῖ τὸ βούλεσθαι. Διάφορα δὲ μέρη καταλγεῖ τῆς φιλανθρωπίας, ἵνα, εἰ μὴ δυνατόν, πάντα καταρθώσωμεν· εἰ δὲ μὴ, κἄν γε τὰ δυνατόα.

Τότε — ἐποιήσατε. Βασιλεία ἑαυτὸν ἐκάλεσεν, ὡς πᾶντοιν λοιπὸν ὑποτεταγμένων. Ἐφῶσον δὲ, ἀντὶ τοῦ, καθόσον. Ἀδελφοὺς δὲ τοὺς πέντητας (70) ἀνόμασεν, ὡς ὁμοίαν αὐτοῖς ἀναλαβὼν φύσιν καὶ ἐλαχιστότητα, ἢ καὶ ὡς κοινονοῦς τῆς αὐτοῦ πενίας (71).

Τότε — αὐτοῦ. Ὁρᾶς, ἢ βασιλεία μὲν τοῖς ἀνθρώποις ἔτοιμάσθη, τὸ πῦρ δὲ τοῖς δαίμοσιν. Οἱ ἀπρονόστοι δὲ τῶν ἀνθρώπων τὰ τῆς βασιλείας ἀξία καταλιπόντες, τὰ τοῦ πυρὸς ἀξία προετίμησαν· διὸ καὶ ἐκείνης ἐκπεσόντες, τῷτο κατεκρίθησαν. Εἶτα καὶ ἡ αἰτία πάλιν τῆς τιμωρίας.

Ἐπίνασα -- *us*. Οὐκ εἶπεν, ὅτι Οὐκ ἀπαλλάξατέ με τῆς πενίας καὶ τῆς ἀσθενείας καὶ τῆς φυλακῆς, ἀλλ' ὅτι τὰ ἀναγκαῖα οὐκ ἐνεδείξασθε, ὅτι τὰ ῥάδια οὐκ ἐπράξατε. Πρῶτον δὲ τοὺς ἐλεήμονας ἀνακηρύττει, δεικνύων τὸ τοῦ καταρθώματος εὐχερὲς, ἵνα ἀπ' ἐκείνων τούτους καταδικάσῃ.

Τότε — ἐποιήσατε. Εἰκότως ὁ μὲν ἐλεήμων κληρονομεῖ τὴν βασιλείαν, ὅτι τὴν ἀγαπῆν κατώρθωσε, τῶν ἀρετῶν τὸ κεφάλαιον· ταύτης γὰρ μέρος ἢ ἐλεηροσύνη· ὁ δ' ἀνελεήμων εἰς τὸ πῦρ ἀποπέμπεται· διότι τὸ ἐναντίον τῆ ἀγάπῃ μῖσος ἐπέσαστο, τῶν κακῶν τὸ κεφάλαιον· τούτου γὰρ ὁμοίως μέρος ἢ ἀνελεηροσύνη. Καὶ ὁ μὲν τὸν ἐλεήμονα καὶ φιλάνθρωπον Θεὸν ἐμίμησαστο, ὁ δὲ ἀνελεήμονα καὶ μισάνθρωπον διαβολὸν.

Καὶ — αἰώνιον. Οὐαὶ πᾶσι μὲν τοῖς ἀμαρτωλοῖς, μάλιστα δὲ τοῖς ἀνελεήμοσι.

Καὶ ἔγνωτο — σταυρωθῆναι. Τοῦ νομικοῦ Πασχα συμπίπτοντος κατὰ τὴν τισσαρεσκαιδικάτην τοῦ μηνός, ὡς ὁ περὶ τούτου νόμος ἐπέτρεπε, πρόδηλον ὅτι κατὰ τὴν δωδεκάτην τούτο πρὸς τοὺς μαθητὰς εἶρηκε. Κατὰ ταύτην μὲν γὰρ τὴν δωδεκάτην παρὰ τῆ οἴᾳ Σίμωνος τοῦ λεπροῦ (72) δεδείκνηκε, κατὰ

A enim alia re, inquit, inter omnes ita colitur Deus, ut misericordia : neque alii cuiquam magis rependetur humanitas quam humanitati. Præcipue ergo disserit de præcipuo Christianorum opere, hoc modo nos et exterrrens et attrahens, ut qui homines sumus, humani efficiamur, utentes ea, qua ipse tunc utetur humanitate. Justissima est autem merces, ut inhumanis inhumanitas, et misericordibus misericordia rependatur. Etenim ipse qui misericors est, parvis operibus magnum retribuit præmium : quid enim regno illi æquale esse poterit ? Manifestum est autem quod ex his quæ possumus, humanitatem requirit : his enim qui non possunt, sufficit quod velint. Varias enim humanitatis partes recenset : ut siquidem possumus, omnes impleamus : sin minus, at saltem eas quas possumus.

B Vers. 37. *Tunc* — Vers. 40. *fecistis*. Regem vocavit seipsum, tanquam omnibus jam subjectis. *Quatenus* autem, id est, In quantum. Fratres autem vocavit pauperes, ut qui similem cum eis suscepit naturam et abjectionem : vel etiam tanquam eos qui communicaverint paupertati ipsius.

Vers. 41. *Tunc* — *ejus*. Vides ? Regnum quidem hominibus paratum est, ignis vero dæmonibus. Insipientissimi autem homines, relictis his quæ regno digna sunt, præferunt ea quæ ignem promerentur : ideo etiam ab illo excidentes, ad hunc condemnantur. Deinde rursus causa etiam ultionis ponitur.

C Vers. 42. *Esurivi* — Vers. 43. *me*. Non dixit, Non liberastis me paupertate, infirmitate ac carcere, sed. Quæ necessaria sunt non præbuitis, quæ facilia sunt non fecistis. Primum autem misericordes prædicat, ostendens boni operis facilitatem, ut ab illo hos condemnet.

Vers. 44. *Tunc* — Vers. 45. *fecistis*. Merito qui misericors fuit, regnum possidet, quia charitatem quæ virtutum caput est, opere complevit, ejus enim pars est eleemosyna. Qui vero fuit immisericors, in ignem ablegatur : quia loco dilectionis odium possidet, quod caput est vitiorum, et ejus præcipua pars est inhumanitas. Ille quoque misericordem humanumque Deum imitatus est ; hic autem immisericordem inhumanumque diabolum.

Vers. 46. *Et* — *æternam*. Væ omnibus quidem peccatoribus, maxime tamen immisericordibus.

D CAP. XXVI. Vers. 1. *Et factum est*. — Vers. 2. *crucifigatur*. Cum legale Pascha decimo quarto mensis incideret, sicut lex quæ de illo statuit disponebat : manifestum est quod hæc duodecimo die mensis dixerit discipulis. Hoc siquidem duodecimo die in domo Simonis Leprosi cœnavit ; decimo tertio

Variaë lectiones et notæ

(70) Αὐτούς, pro τοὺς πέντητας A.

(71) Hic addit Hentenius scholium ex margine sui codicis : *Fratres minimos vocat pauperes, quia humiles, mendici, et abjecti sunt : et eos qui viles ac despicabiles habentur : non dico monachos solos, et eos qui montes inhabitant, sed unquamque fidelitatem esurientem, sive fame pressum, nudum aut*

peregrinum : hos, inquam, fratres vocat, et primum eos laudat, qui piis subvenerunt, ut sententiæ suæ justitiam demonstret : « Venite, inquit, benedicti Patris mei, et cætera. Quanto bono poterit nomen hoc pensari, ut benedictus sis, idque a Patre.

(72) Cod. A, ἰδιόπνησα. Mox idem ante τὴν τρισκαδικάτην omittit δέ, et addit ante παρ' ᾧ.

vero apud eum in cujus domo intratum est conaculum, veluti paulo post demonstrabitur : decimo quarto autem incidit Pascha. Dixit autem hoc significans propinquam esse mortem suam ; nam ipso legalis Paschæ tempore passurus erat et ipse. Non autem simpliciter dixit : *Traditur*, sed addidit, *ut crucifigatur*. Judæis enim aperte quidem traditus est post unum diem, videlicet decimo tertio. Nam hoc adhuc durante, postquam cum discipulis mystica cœna communicaverat, traditus est insidiatoribus ; ut autem crucifigeretur, traditus est post duos dies, duodecimum scilicet ac decimum tertium. De decimo quarto enim dixit Evangelista : *Tunc absolvit illis Barabbam ; Jesum autem flagellis casum tradidit ut crucifigeretur* ⁷³.

Vers. *Tunc congregati sunt* — Vers. 4. *occiderent*. Cum lex juberet, ut unus princeps sacerdotum constitueretur quoad viveret, hoc autem mortuo, alter loco ejus crearetur, Judæi legem everterunt, et annuam fecerunt summi sacerdotii dignitatem. Unde verisimile est quod multi tunc erant, qui summo functi fuerant sacerdotio, sed jam compleverant ministerium quod fuerant sortiti, quos nunc principes sacerdotum Evangelista nominavit. Scribas autem dicit legis doctores ; seniores vero populi, antiquos ac sapientiores : qui omnes simul tunc congregati sunt ad Caiapham, qui tunc sorte pontificatum gubernabat, ab hoc volentes cœdis ansam capere, a quo potius eos prohiberi oportuit. Dolosam autem apprehensionem dixit occultam captionem : eam enim quæ in propatulo fieret timebant, propter ejus discipulos, et eos qui alias illum sequebantur.

Vers. 5. *Dicebant* — *populo*. Dicebant autem, Non in die festo, videlicet fiat. Omnibus enim in festo Paschæ undique congregatis contingeret multos adessee qui Jesum sequerentur. Præterea quoque nisi factum esset occultum, certum eis erat turbandum populum, qui illos abominaretur, non solum quod insontem occidissent, sed etiam quod in festo fecissent, quo consuetum erat etiam condemnatum in ejus honorem absolvere. Itaque non Deum, sed homines ubique timent. Verum quanquam ita statuerunt, non tamen exspectaverunt, sed invento proditore occasionem rapuerunt, et invidiæ rabie ad insaniam redigente, quid expediret, non viderunt : sed hunc in festo immolantes furoris magnitudinem, quem adversus eum gerebant, demonstrarunt. Oportebat enim, oportebat, inquam, salutarem Agnum in die immolationis legalis agni immolari : utente in hoc malitia illorum Sal-

⁷³ Matth. xxvii, 26.

(73) Βαραββάν, Cod. A.

(74) Ita uterque etiam in contextu.

(75) Cod. A, γαρσούς.

A δε τὴν τρισκαιδεκάτην, παρ' ἧ τὸ ἐστραφεῖνον ἀνέ-
γαιον, ὡς μετ' οὐ πολὺ δευχθήσεται· κατὰ τὴν τσα-
σαρεσκαυδεκάτην δὲ τὸ Πάσχα συνέπειν. ἔπει δε
τοῦτο, σημαίνων ἔγγυς οὖσαν τὴν αὐτοῦ τελευτήν.
'Ἐν αὐτῷ γὰρ τῷ καιρῷ τοῦ νομικοῦ Πάσχα παθεῖ
ἔμλλη καὶ αὐτός. Οὐκ εἶπε δὲ ἀπλῶς ὅτι Παρεδί-
δοται, ἀλλ' ὅτι εἰς τὸ σταυρωθῆναι. 'Απλῶς μὴ
γὰρ παρεδόθη τοῖς Ἰουδαίοις μετὰ μίαν ἡμέραν,
ἦγουν ἐν τῇ τρισκαιδεκάτῃ. Ταύτης γὰρ ἐπισταμένης,
μετὰ τὸ κοινωνῆσαι τοῖς μαθηταῖς τοῦ μυστικοῦ
δείπνου παρεδόθη τοῖς ἐπιβούλοις· εἰς δὲ τὸ σταυ-
ρωθῆναι παρεδόθη, μετὰ δύο ταύτας ἡμέρας, ἴτοι
μετὰ τὴν δωδεκάτην καὶ τὴν τρισκαιδεκάτην. Ἐν
τῇ τσσαρεσκαυδεκάτῃ γὰρ φησὶν ὁ εὐαγγελιστὴς·
Τότε ἀπέλωσαν [αὐτοῖς τὸν Βαραββάν (73) ὁ Πλάτης·
B τὸν δὲ Ἰωσὴφ φραγελλώσας (74) παρέδωκαν, ἵνα
σταυρωθῇ.

Τότε συνήχθησαν — ἀπακρίνωσιν. Τοῦ ἴσου
κελεύοντος ἵνα ἀρχιερία καθίστασθαι μέχρις αὐτοῦ,
τοῦτου δὲ τελευτήσαντος, ἕτερον ἀποτικαθίστασθαι,
παρέλωσαν Ἰουδαῖοι τὸν νόμον, καὶ ἐκκαταλείψαν τὴν
ἀρχιερωσύνην ἐποίησαν. Ὅθεν εἰκὸς πολλοὺς ἐκ
τοῦ ἀρχιερατεύσαντος μὴ, πεπληρωκότας δὲ τῆς
λαχοῦσας λειτουργίας, οὓς νῦν ἀρχιερεῖς ὁ εὐαγγε-
λιστὴς ἀνόμασε. Γραμματεῖς δὲ λέγει τοὺς νομοδι-
δασκάλους· πρεσβυτέρους δὲ τοῦ λαοῦ, τοὺς
γεραιοὺς (75) καὶ συντωτέρους, οἱ πάντες ὁμοῦ τότε
συνήχθησαν παρὰ τῷ Καίφα, τὴν ἀρχιερωσύνην
ταμικαίτα κεκληρωμένῳ (76) δίδειν ὑπὸ ταύτου
θλοντος τὸ τοῦ φόνου λαβεῖν ἐνδοσίμων, ὑφ' οὗ κωλυ-
C θῆναι μᾶλλον ἔχρη. Δόλω δὲ κράτησεν εἶπε τὴν
λαθραίαν κατάσχεσιν· τὴν γὰρ ἐκ τοῦ προφαστικῶς
ἐφυλάσσοντο διὰ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ καὶ τοὺς ἄλλοις
ἐπομένους.

Ἐλεγον — λαῶ, Ἐλεγον δε, Μὴ ἐν τῇ ἱερῇ,
δαλαθῇ γενίσθω. Παντων γὰρ πανταχόθεν ἐν τῇ
ἱερῇ τοῦ Πάσχα συνειλεγμένων, συνέβαινε πολλοὺς
εἶναι περὶ τὸν Ἰησοῦν, ἄλλως τε καὶ, μὴ λαθραῖον
τοῦ πράγματος, οὐκ ἀπροσδόκητον ἦν αὐτοῖς, παρε-
χθῆναι τὸν λαόν, μωσαχθέντα τούτους, οὐ μόνον ἐπὶ
ἀδῶν ἀνελόν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐν τῇ ἱερῇ, καθ' ἣν καὶ
κατάδικον εἰς τίμην αὐτῆς ἀπολύειν σύνθεσις ἦν.
Οὕτως οὐ τὸν θεόν, ἀλλὰ τοὺς ἀνθρώπους πανταχῶς
φοδοῦνται. Ἄλλ' εἰ καὶ τοῦτο οὕτω κερρίκασιν, ἔμμι
οὐκ ἀνέμειναν, ἀλλ' εὐρόντες τὸν προδότην, ἤρπα-
σαν τὸν καιρὸν (77), καὶ τῆς τοῦ φόνου λύσεσι
ἀναβαχχευσάσας αὐτοῦς, καὶ τὸ μωσφῆρον ἠγνόησαν,
καὶ ἐν τῇ ἱερῇ τούτων καταθύσαντες, εἰδείξαν τὴν
κατ' αὐτοῦ μανίας τὴν ὑπερβολὴν. Ἐδεῖ γὰρ, ἵνα
τὸν σωτήριον Ἄμων ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς τοῦ νομικοῦ
ἡμνοῦ θυσίας θυσιασθῆναι, τοῦ Ἰωτῆρος χρησαμένου
τῇ ἐκείνων πονηρίᾳ πρὸς τὴν οἰκείαν οἰκονομίαν, ἵνα
πάντως ὁ τύπος καταλλήλως λαῖβῃ (78) τὴν ἐκθεσιν.

Variae lectiones et notæ.

(76) Cod. A, πεπληρωμένῳ.

(77) Cod. A, ἤρπασαν καὶ τὸν καιρὸν.

(78) Ἐκβλήθῃ, pro λαῖβῃ, Cod. A.

Χρὸ δὲ καὶ τοῦτο συνιδεῖν ὅτι, πολλὰκις μὲν αὐτὸν κατασχέειν θέλησαντες, οὐκ ἠδυνήθησαν· οὐ γὰρ αὐτὸς ἠθέλην· ὅτε δὲ αὐτὸς ἠθέλησε, τότε καὶ μὴ θέλοντες αὐτοί, καὶ γὰρ ἐβουλόσαντο τὴν ἑορτὴν, ὡς εἴρηται, συνέσχον αὐτόν. Τὰ αὐτὰ δὲ καὶ ὁ (79) Μάρκος περὶ τούτου φησίν. Ὁ δὲ γε Λουκᾶς, ἐπιτόμος εἰπὼν, πρὸς τὸν Ἰουδαν μεταβίβηκεν. Ὁ δ' Ἰωάννης τοῦτο μὲν τὸ κεφάλαιον παρήκεν. ὡς τοῖς ἄλλοις εἰρημένον, ὁ καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις κεφαλαίοις ἐποίησε· μακροβιωτάτος γὰρ γενόμενος ἐνέτυχε ταῖς βίβλοις αὐτῶν, ὡς ἐν τῷ προοίμιῳ τῆς παρουσίας βιβλοῦ παρεσημειωσάμεθα· ἑτέρου δὲ λόγου ἀπτεται, καὶ τὰ περὶ τοῦ νιπτήρος διεξέειπεν, ὡς παραλειμμένα τούτοις.

ΚΕΦ. ΞΒ. Περὶ τῆς ἀλείψασθαι τὸν Κύριον μύρω. Τοῦ δὲ Ἰησοῦ — ἀνακαμμένου. Τρεῖς (80) εἰσιν αἱ γυναῖκες αἱ τὸν Κύριον ἀλείψασαι μύρω. Πρώτη μὲν ἡ παρὰ τῷ Λουκᾶ, ἧτις καὶ ἀμαρτωλὸς ἦν, καὶ περὶ τὰ μέσα τοῦ κηρύγματος τοῦτο ποιοίηκε, καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ Σίμωνος τοῦ Φαρισαίου, ὅτε καὶ σκανδαλιζέται μόνος ὁ Φαρισαῖος, ἧτις καὶ μισθὸν δίδωσιν ἡ Σωτῆρ τὴν ἀφῆσιν τῶν ἀμαρτημάτων· δευτέρα δὲ ἡ παρὰ τῷ Ἰωάννῃ, ἧτις Μαρία ἦν, ἡ ἀδελφὴ τοῦ Λαζάρου, βίον ἔχουσα σεμένον· καὶ πρὸ ἑξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα τοῦτο ποιοίηκε, καὶ ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ, καὶ χαριστήριον τῆς τοῦ ἀδελφοῦ παλινζωίας προσήγαγε τὸ μύρον· διὸ οὐδὲ μισθὸς αὐτῇ ἐπαγγέλλεται, ὅτε καὶ γογγύζει μόνος Ἰουδαῖος· τρίτη δὲ ἐστὶν αὕτη, περὶ τῆς Μαρκίας καὶ Μάρκος ὁμοίως διαλαμβάνουσιν, ἧτις πρὸ δύο ἡμερῶν τοῦ Πάσχα προσῆλθε καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ Σίμωνος τοῦ Λεπρού. πρὸς ἀντιδιαστολὴν γὰρ τοῦ Φαρισαίου τὸ ἀπὸ τῆς λέπρας ἐπίσημον προστεθείκασιν· ἅμα δεικνύντες, καὶ ὅτι οὐκ ἐδδάλυατο τὴν ἀκαθορσίαν τοῦ σώματος αὐτοῦ ὁ Χριστὸς διὰ τὴν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ καθαρότητα· καὶ ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ Χριστοῦ τὸ μύρον κατέχευεν, οὐκ ἐπὶ τοὺς πόδας, ὡς ἐκεῖνοι, ὅτε καὶ ἀγανακτοῦσιν οἱ μαθηταί· ἧς καὶ τὸ μνημόσυνον εἰς τὴν οἰκουμένην ἀδισθαι ἐπαγγέλλεται. Φανεραὶ μὲν οὖν αἱ διαφοραὶ τῶν τριῶν. Αὕτη δὲ, λεπτωμένη τὴν ψυχὴν οὐσα, ἐπιπέρι εἶδε τὸν λεπρὸν Σίμωνα τεθεραπευμένον, ἐθαύρησεν, ὅτι καὶ αὐτῇ τεύξεται τῆς ἰασεως. Ἀλλάστρον (81) δὲ ἐστὶν εἶδος ἀγγείου μυροδόχου. Μάρκος δὲ καὶ τὸ τοῦ μύρου εἶδος προσέθηκε. Νάρδου γὰρ, φησὶ, πιστικῆς πολυτελεῖς, πιστικὴν καλῶν, ὡς οἶκος, τὴν ἀρατον καὶ καταπεπι-

A valore ad suam gubernationem : ut figura, modo hoc, modo illud disponendo (s), sumeret omnino eventum. Præterea intelligere oportet, quod frequenter eum apprehendere voluerunt, nec potuerunt, quia ipse noluit : ubi autem ipse voluit, tunc etiam nolentes (siquidem ipsi diem festum cavebant, ut dictum est) comprehenderunt eum. Eadem et Marcus de hoc dicit ⁸². Lucas vero breviter loquens, ad Judam transivit ⁸³. Joannes autem hoc caput tanquam ab aliis dictum præterit ⁸⁴, quod etiam in multis aliis fecit : nam cum longævus admodum fuerit, libros illorum assecutus est (t), veluti in Proœmio præsentis libri significavimus : reliquum vero sermonem prosequitur, et de pelvi quoque narrat, utpote ab his prætermisum.

CAP. LXII. De ea quæ unxit Dominum unguento.

Vers. 6. Cum autem Jesus. — Vers. 7. Recumbentis. Scire autem oportet tres fuisse mulieres quæ Dominum unguento unxerunt. Prima quidem apud Lucam ⁷⁵, quæ etiam peccatrix erat, et medio prædicationis tempore hoc fecit in domo Simonis Pharisæi, quando etiam solus ex hoc offendiculum sumit Pharisæus, cui mercedem rependit Salvator, peccatorum videlicet remissionem. Secunda vero apud Joannem est, quæ erat Maria soror Lazari vitam habens probatam : et ante sex dies Paschæ legalis in propria domo hoc fecit, et in gratiarum actionem resurrectionis fratris, protulit unguentum, propter quod illi mercedem (u) promisit, quando etiam solus murmurat Judas ⁸⁶. Tertia autem est hæc, de qua Matthæus et Marcus similiter tractant ⁸⁷ : quæ ante duos dies Paschæ accessit in domo Simonis Leprosi : ad distinctionem enim Pharisæi a lepra insigne illi apposuerunt : simul etiam ostendentes, quod corporis ejus immunditiam non abominatur Christus, propter puritatem animæ illius : et super caput Christi unguentum effudit, non super pedes ut illæ, quando discipuli quoque indignabantur. Cujus etiam memoriam in mundum promisit prædicandam. Manifestæ sunt itaque trium differentiæ. Hæc autem quæ animam lepra infectam habebat, ubi Simonem Leprosam curatum vidit, fiduciam sumpsit, quod et ipsa salutem consequeretur. Alabastrum vero genus est vasis unguentum continentis. Marcus autem unguenti quoque genus addidit : *Nardi*, inquit *pisticæ pretiosæ* ⁸⁸, *pisticum* vocans purum, vel non temperatum seu

⁸² Marc. xiv, 2. ⁸³ Luc. xxii, 1, 2. ⁸⁴ Joan. xiii, 1 seqq. ⁸⁵ Luc. vii, 37. ⁸⁶ Joan. xu, 3. ⁸⁷ Marc. xiv, 3. ⁸⁸ Ibid.

Variæ lectiones et notæ.

(79) Cod. A omittit ὁ.

(80) Hentanius videtur legisse : Δι δὲ εἰδέναι εἰς τρεῖς.

(81) Ἀλλάστρον, Cod. A. Apographum Glossarii Cyrilli, quod est apud me, sic habet : Ἀλάβα-

στρον· μυροθήκη ψήφινος ἢ λίθινος. Aliud Lexicon ineditum : Ἀλλάστρον· μυροθήκη ψήφινος ἢ λίθινος. ἄλλάστρον τι ἐν, πλεονασμῷ τοῦ ρ, Ἀλάστρον, οὐ λεβίσθαι διὰ λιωτότητα ἀδύνατον.

(t) Assecutus est. Legit.

(u) Propter quod illi mercedem. Propter quod illi nec mercedem.

(s) Ut figura — disponendo. Ut figura (agnus paschalis, qui Christum præsignificaverat) plane similiter suum haberet eventum.

mistum, ut apparet, et ad puritatem servatum: aut forte hæc appellatio quædam erat unguenti. Dicit etiam quod vas comminuerit, præ festinatione videlicet, quia angustum erat, et in caput Dominicum infudit.

Vers. 8. *Intuiti autem* — Vers. 9. *pauperibus*. Indignati sunt, verum apud sese, sicut dixit Marcus, qui addidit eos dixisse: *Potuit hoc distrahi pluris quam trecentis denariis*; et quod *Infrimebant adversus illam* hoc est Objurgabant eam et indignabantur illi propter abusum unguenti. Ad hoc autem adducti sunt humanitate: cum frequenter præceptorem audissent multa de eleemosyna disserentem, et jam magnam pauperum curam haberent. Scientes etiam quod Deus misericordiam vult et non sacrificium⁹⁹. Est autem admiratione digna hæc mulier, quæ tanto sumptui non pepercerit ob animæ salutem; neque enim propter corporalem hoc fecit sanitatem.

Vers. 10. *Quo cognito* — *mulieri*? Cum illa effundere unguentum festinasset, deinceps tuetur eam Christus, non quod unguento sibi opus fuerit, sed ne illius fidem retunderent, et quia discipuli mulierem increpabant impellentes eam ad pœnitentiam ejus quod fecerat, audientem ab eis quod vane consumperit pretiosam substantiam, e diverso illos objurgat, molestiam dicens dolores qui a pœnitentia sequuntur, docens quod non oporteat obtundere hominum fidem quæ germinare incipit, sed pariter eam potius enutrire, neque circa principia exacte disquirere, aut excelsiora ab infirmioribus exigere. Deinde consolatur etiam mulierem, dicens:

Vers. 10. *Opus* — *in me*. Ubi simpliciter opus illius laudavit, primum quidem selvit discipulorum de pauperibus prætextum: postea vero defendit etiam opus ejus.

Vers. 11. *Pauperes* — Vers. 12. *fecit*. De pauperibus scripsit Marcus: *Cum inquit, volueritis, potestis illis bene facere*¹⁰¹. Dicendo autem: *Me vero non semper habetis*, cædis suæ quæ paulo post futura erat mentionem eis iniecit. *Ad sepeliendum me fecit*, hoc est, Ad sepulturam meam, tanquam quæ præphetizavit mortem meam brevi futuram. Et hoc etiam manifestus dixit Marcus: *Quod habuit hæc, fecit: prævenit ut ungeret corpus meum ad sepulturam*¹⁰². Moris enim erat cum unguentis sepelire corpora, ut diutius incorrupta perdurarent. *Quod habuit, id est, Quod potuit*. Et tu ergo si aliquos construens ecclesias aut monasteria, sive sacras imagines videris, ne factum dirui jubeas, ne animi illorum promptitudinem retundas: si vero priusquam ædificet, te quispiam interrogaverit, jubeto dare pauperibus.

⁹⁹ Marc. xiv, 4, 5. ¹⁰⁰ Osee vi, 6; Matth. ix, 13. ¹⁰¹ Marc. xiv, 7. ¹⁰² ibid. 8.

Variæ lectiones et notæ.

(82) Τὸ πολύτιμον, cod. A.

(83) Θέληται, δύνασαι αὐτούς, Cod. A.

στευμέναν εἰς καθαρότητα ἢ καὶ προσηγορία τίς ἦν τοῦτο μύρου. Δέγει δὲ καὶ ὅτι συνέτροψε τὸ ἄγγος ὑπὸ σπουδῆς, οἷα στενόπορον.

Ἰδόντες δὲ — πτώχοις. Ἐγνωκέτησαν, ἀλλὰ πρὸς αὐτοῦς, ὡς ὁ Μάρκος εἶπεν, ὅς προσέθηκε καὶ ἐκεῖ εἶπεν· Ἐδύνατο τοῦτο πραθῆναι ἐπὶ τριακασίων δηνარიῶν, καὶ ὅτι καὶ Ἐνεβριμώσθη αὐτῇ, τουτῆστι ἐπέπληττον, ἐμίμροντο, ἰδίᾳ τῇ παράχρησιν. Εἰς τοῦτο δὲ προήχθησαν ὑπὸ φιλεθρωπίας, πολλῆς τοῦ διδασκαλοῦ πολλὰ περὶ ἐλεημοσύνης διαλεχθέντος, καὶ πολλὸν ἤδη λέγον τῶν πενήτων ἔχοντες, καὶ γινώσκοντες ὅτι ὁ Θεὸς ὡσεὶ θέλει καὶ οὐ θυσιᾶν. Ἀξιοθαύματος δὲ ἴστω ἡ γυνὴ, μὴ φεισαμένη ταλικοῦτου ἐναλώματος ὑπὲρ σωτηρίας ψυχῆς· οὐ γὰρ ὑπὲρ σωματικῆς ἰατρίας τοῦτο πεποίηκε.

Γνοὺς — γυναικί; Ἐπεὶ ἔβρασε κατάχυθῆναι τὸ μύρον, ἠνέσχετο λοιπὸν ὁ Κύριος, οὐχ ὡς τοῦ μύρου δόμονος, ἀλλ' ἵνα μὴ ἀμβλύνη τὴν πίστιν αὐτῆς. Ἐπεὶ δὲ οἱ μαθηταί, τῇ γυναικί ἐπιτιμῶντες, εἰς μεταμέλειαν αὐτῆν τοῦ πεπραγμένου ἐνήλωνον, μαθητῶν σαφ' αὐτῶν ὅτι μάτην ἐπέλωσε πολύτιμον (82) χρῆμα, ὅτε πεπιταμῆ τούτοις κόπους μὲν λέγων τὰς ἐκ μεταμελείας ὀδύνας, διδάσκων δὲ ὅτι οὐ χρὴ περὶ ἄρχομένων βλαστῆναι τὴν πίστιν τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ συνεκτρέφειν μᾶλλον αὐτῆν, καὶ μὴ παρὰ τὴν ἀρχὴν ἐπιζητεῖν ἅπασαν ἀκρίβειαν, μηδὲ τὰ ὑψηλότερα τοῦς ἀσθενεστέρους ἀπαιτεῖν. Εἴτα παραμυθῆται καὶ τὴν γυναικί, λέγων.

Ἔργον — εἰς ἐμὲ. Ἐπαινέσεις ἀπλῶς τὸ ἔργον αὐτῆς, πρῶτον μὲν λύει τὴν περὶ τῶν πτωχῶν πρόσφασιν τῶν μαθητῶν, ἔπειτα ὑπεραπολογεῖται καὶ τὸ ἔργον αὐτῆς.

Τοὺς πτωχοὺς — ἐποίησε. Περὶ τῶν πτωχῶν ἐκδηλότερον ἔγραψεν ὁ Μάρκος. Ὅταν γὰρ, φερί θηλητε, αὐτοὺς δύνασθε (83) εἰ ποιῆσαι. Εἰπὼν δὲ, ὅτι Ἐμὲ δὲ οὐ πάντοτε ἔχετε, ὑπόμνησεν αὐτοῖς ἐπέβαλε τῆς μετ' ὀλίγον σφαγῆς αὐτοῦ. Πρὸς τὴν ἐνταφίαν μὲν ἐποίησεν, ἀντὶ τοῦ, Πρὸς ἐνταφίαν μου, καθάπερ προφητεύουσα τὴν πλεισιάζοντά μου θάνατον. Καὶ τοῦτο δὲ φανερώτερον εἶρηκεν ὁ Μάρκος, ὅτι Ὁ ἔσχεν αὐτὴ ἐποίησε· προέλαβε γὰρ μυρίσαι μου τὸ σῶμα εἰς τὴν ἐνταφίαν. Ἔθος γὰρ ἦν μύροις ἐνταφιάζειν τὰ σώματα πρὸς τὸ διαρκεῖν. Ὁ δὲ (84) ἔσχεν (85), ἀντὶ τοῦ, Ὁ ἠδύνατο. Καὶ σὺ τοίνυν, ἐάν μιν ἴδῃς τινὰς κατασκευάζοντας ἐκκλησίας, ἢ μοναστήρια, ἢ ἀναθήματα, μὴ κλιθεὶ καταλύειν τὸ γινόμενον, ἵνα μὴ πρῶσθης αὐτῶν τὴν προθυμίαν· ἐάν δὲ πρὸ τοῦ κατασκευάσαι τις ἐρωτήσῃ, κλιθεὶ δοῦναι πτωχοῖς.

(84) Δέ, omittit cod
(85) Τὸ δὲ ἔσχεν B

Ἀμήν — αὐτῆς. Τοῦτο καὶ τῆς γυναικὸς πα-
ράκλησις καὶ ἔπαινος ἦν, καὶ τῶν μαθητῶν παρα-
μυθία· τῆς μὲν, ὅτι ἔσται κατὰ πᾶσαν ἀδομένη τὴν
οἰκουμένην· τῶν δὲ, ὅτι τὸ κήρυγμα πᾶσαν περι-
λάβῃ (86-87) τὴν οἰκουμένην. Τὸ Εὐαγγέλιον δὲ
τοῦτο, ἀντὶ τοῦ, ἢ πραγματεία ἢ ἐμὴ, ἢ διήγησις ἢ
κατ' ἐμέ. Καὶ ὅτως, ὅσοι γινώσκουσι τὰ κατὰ τὸν
Χριστὸν, γινώσκουσι καὶ ὁ ἰποίησεν αὐτῆ, καὶ τῷ
εὐαγγέλιῳ συνεκηρύχθη τὸ ἔρχον αὐτῆς, καὶ εἰς
ἅπασαν τὴν γῆν διέδραμεν αὐτῆς τὸ μνημόσυνον.
Καὶ πῶς οἶδεν πνευματικὸν ὑπέσχετο τῇ γυναικί,
ἀλλὰ μόνον τὴν εἰσαεὶ μνήμην; Ἀπὸ ταύτης καὶ
περὶ ἔκκενου θαρρῆσιν ἔδωκεν. Εἰ γὰρ καλὸν ἔργον
αὐτῇ προσεμαρτύρησε, πρόδηλον, ὅτι δώσει καὶ τὸν
ὑπερ τοῦτου μισθόν. Προστίπου δὲ ἡ μὲν γυνὴ τὴν
Ἐκκλησίαν, τὴν πρότερον οὕσαν ἀμαρτωλὸν· τὸ δὲ
μύρον, τὴν πίστιν, ἣν εἶχεν εἰς Χριστόν. Ὑπό-
μνησις δὲ τοῖς μαθηταῖς, ὡς εἰρηκαμεν, ἐμβαλὼν
τῆς μετ' ὀλίγου σφαγῆς αὐτοῦ, καὶ τὸν Ἰουδαῖον ὑπέ-
νυξεν, ὡς οὐ λήθετε πονηρὰ σκεπτόμενος, ὑπανοί-
γων αὐτῷ μετανοίας θύραν. Ὁ δὲ καὶ πρότερον
μὲν ἐπὶ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Λαζάρου διεγόγγυσε, λέ-
γων· Διὰ τοῦτο τὸ μύρον οὐκ ἐπράθη τριακο-
σίω δηναρῶν, καὶ ἐδόθη πτωχοῖς; Εἶπε δὲ, φησὶ,
τοῦτο, οὐχ ὅτι περὶ τῶν πτωχῶν ἔμελεν αὐτῷ,
ἀλλ' ὅτι κλέπτει ἦν, καὶ τὸ γλωσσόκομον εἶχε,
καὶ τὰ βαλλόμενα ἐβάσταζε. Τὸ γλωσσόκομον δὲ
ἦν βαλάντιον, (88) ἐν ᾧ τὰ προσαγόμενα χάριν τῶν
πλητῶν ἐναπεθησχυρίζοντο. Ὡν δὲ βαλαντιοφύλαξ
ἐβούλετο καὶ τὸ τίμημα τοῦ μύρου ἐναποταμιευθῆναι τῷ
βαλαντίῳ, ἵνα δύναίτο κλέψαι. Φιλαργυρία γὰρ ἀλοῦς,
εἰς κλοπὴν ἰώρα. Τότε δὲ τυχῶν ἀπολογίας, ἐπεὶ καὶ
νῦν τὸ αὐτὸ γεγονός εἶδε, καὶ τῆς ἀφορμῆς τοῦ κλέψαι
πάλιν ἀπέτυχεν, εἰς ὄργην λοιπὸν ἐξεκάσθη, καὶ εἰσε-
λόθοντος εἰς αὐτὸν τοῦ Σατανᾶ, καθὼς εἶπεν ὁ Λουκᾶς,
ἀρχεται τῆς ἐπιβουλῆς.

Τότε — παραδώσω αὐτόν; Ὅτι ἡ ἀλλοτρία
ῥηκνύσθαι, τότε ὁ οἰκίος ἠλλοτριώθη, καὶ ἐπορεύθη
πρὸς αὐτούς, οὐχ ὑπ' αὐτῶν μετεκλήθη. Προστίθει-
ται δὲ τὸ ἀπὸ τῆς ἐνεγκαμένης (89) ἐπώνυμοι, δι-
ότε καὶ ἄλλος Ἰουδαῖος ἦν ὁ Ἰακώβου. Οὐκ εἶπε δὲ,
ὅτι τὸν Ἰησοῦν, ἢ τὸν Χριστόν, ἀλλ' ὅτι αὐτόν. Ἐμί-
σει γὰρ λοιπὸν αὐτοῦ καὶ τὸ ὄνομα. Λουκᾶς δὲ
εἶπεν, ὅτι συναλάσσει καὶ τοῖς στρατηγοῖς τὸ πῶς
αὐτὸν παραδῶ αὐτοῖς. Οἱ γὰρ ἀρχιερεῖς παρέπει-

⁸⁹ Joan xxii, 5, 6. ⁹⁰ Luc. xii, 3. ⁹¹ ibid. 4.

Variae lectiones et notæ.

(86-87) Uterque codex habet περιλάβῃ. Sed con-
junctivus hic non habet locum. Coniici possit
περιλάβει. Sed Hentenius etiam habet comprehendet.
Ergo περιλαβε. Sic infra etiam ad Math. xxvi,
32, habet προλαβῶ.

(88) Βαλάντιον, Cod. A. idem mox habet βαλλέ-

(v) Ascita Oblata.

(x) Illi responsum est. Excusationem habuit.

(y) Magistratibus. Euthymius de militibus Roma-

PATROL. GR. CXXIX.

Vers. 13. Amen — ipsius. Hoc et laus est ac
consolatio mulieris, et discipulorum solatium,
illius quidem, quia per universum orbem decanta-
bitur; horum autem, quia prædicatio totum com-
prehendet mundum. Hoc Evangelium, id est, opus
meum et narratio facta de me. Et vere quotquot
cognoscunt ea quæ circa Christum contigerunt,
etiam id norunt quod hæc fecit; et simul cum
Evangelio prædicatum est hujus opus, et in uni-
versum percurrit orbem hujus memoria. Sed quo-
modo nihil spirituale mulieri promisit, sed perpe-
tuam duntaxat memoriam? Ex hoc sane ut illius
quoque fiduciam haberet dedit; nam si bonum illius
fuisse opus testatus est, manifestum est quod
etiam rependet pro ipso mercedem. Præfiguravit
autem hæc mulier Ecclesiam, quæ prius erat
peccatrix. Unguentum vero, fidem quam in Christum
effudit. Commemorationem autem discipulis ut
diximus suggerendo propinquæ cædis suæ, etiam
Judam clam percussit, utpote quod Christum non
lateret ipsum iniqua tractare: tanquam pœnitentiæ
januam illi aperiendo. Ille autem etiam prius de
sorore Lazari murmuraverat, dicens: *Quare hoc
unguentum non venit trecentis denariis et datum
est egenis? Dixit autem hoc,* inquit Joannes, *non
quod de egenis sollicitus esset, sed quia jur erat
et quod de oculis habebat, ac ea quæ mittebantur portabat.*
Loculi autem erant marsupium in quo recondebat
ea quæ pauperum gratia ascita (v) erant: cum autem
loculos servaret, volebat etiam unguenti pretium
in loculis recondi, quo furari inde posset. Siquidem
avaritia captus in furtum intendebat. Et tunc qui-
dem illi responsum est (x), sed quia nunc idem fa-
ctum vidit, ac furandi occasione rursus fraudatus
est, jam in iram exarsit: cumque ingressus esset
in eum Satanas, sicut dixit Lucas, insidias
appetit.

Vers. 14. Tunc — Vers. 15. Eum tradam?
Cum aliena est effecta domestica. tunc dome-
sticus alienatus est, et ad illos abiit, non ab illis
vocatus est. Additum est etiam patriæ cognomen,
quia alius etiam Judas erat qui Jacobi dicebatur.
Non dixit autem Jesum Christum, sed Eum; jam
enim et nomen ejus oderat. Lucas vero dixit quod
etiam locutus est cum magistratibus (y) quemad-
modum illum tradat eis⁹⁰. Principes enim sacerdo-

τιοφύλαξ, et paulo post rursus, βαλαντίῳ. Addo
obiter de vocabulo γλωσσόκομον Cyrilli Gloss. in-
edit. Γλωσσόκομον· βαλάντιον, ἢ ξυλίνη θήκη. Idem
habet quoque aliud Lexicon ineditum.

(89) Ἀλίβι ἐνεκαούσης fere dicitur.

nis accepit, non de præfectis templi. Ergo, ducibus,
præfectis militum, hic et mox.

tum persuaserant quoque magistratibus, ut sibi essent auxilio adversus Jesum, tanquam contra eum qui vulgus ad seditionem sollicitabat

Vers. 15. *At illi* — Vers. 16. *Traderet*. Principes autem sacerdotum appenderunt ei triginta argenteos; nam argenteus certum libræ pondus erat, sicut etiam denarius, stater, talentum. Marcus vero dicit quod promiserunt ei argentum se daturos ⁹⁶, Lucas autem quod pacti sunt ⁹⁷. Verisimile est autem quod primum pacti sunt et promiserunt; postmodum vero appenderunt sive constituerunt. Quidam tamen intellexerunt *Constituerunt*, hoc est, Pacti sunt et decreverunt. Argentum vero singulariter dicitur etiam multitudo argenteorum. Lucas autem de Juda quoque addidit ⁹⁸, quod sponndit, sive firmiter pactum fecit, e corde promittendo se facturum, quod statutum erat; ita enim capitur apud eum *ἐξωμολόγησε*. Opportunitatem vero intellege tempus conveniens quo propter eum comprehensum, non esset futurum, ut exoriretur tumultus. Necesse est autem ab hoc loco ad finem usque Evangeliorum, omnimodam atque exactam afferre diligentiam, quo dicta evangelistarum inter se concordemus, in his quæ consona non apparent sed potius non advertentibus multam præbent difficultatem. Ob hoc ergo ea quæ Matthæi sunt tractantes, etiam quæ aliorum sunt, ubi res exposcerit in medium afferemus, tanquam ad enarrationem necessaria, quo sermo conformis ac manifestus reddatur.

CAP. LXII *Interrogatio, de præparatione Pa-*
schæ.

Azuma quidem ipsum Pascha vocant evangelistæ Matthæus et Marcus, quia circa Pascha cum agni carnibus etiam azuma edebant: et ab his azymis ipsum quoque Pascha cognominabatur Azuma. Confirmat hoc et Lucas dicens: *Appropinquavit festus dies Azymorum, qui dicebatur Pascha* ⁹⁹. Primum autem Azymorum dicunt diem qui Pascha præcedit, decimum tertium videlicet mensis et quintum septimanæ, vocantes hunc primum Azymorum, quasi præcedentem ipsa Paschæ azuma. Et hujus sermonis manifestus testis est Joannes qui ait: *Ante diem festum Paschæ sciens Jesus quod veniret hora ejus* ¹, etc. Hunc ergo diem quem Matthæus et Marcus primum Azymorum vocaverunt, hic diem ante festum Paschæ nominavit. Sed hæc quidem hactenus.

Quod autem de hoc die, videlicet decimo tertio mensis, quinto autem hebdomadæ, Marcus dixit: *Et primo die azymorum quando pascha immolabant* ²; Lucas vero: *Venit etiam dies Azymorum, in quo necesse erat immolari pascha* ³. Illud: *Quando pascha immolabant*; et hoc: *In quo necesse erat immolari pascha*, ne ad primum Azymorum conjungas. Non

⁹⁶ Marc. xiv, 11. ⁹⁷ Luc. xxii, 5. ⁹⁸ ibid. 6. ⁹⁹ Luc. xxi, 7. ¹ Joan. xiii, 1. ² Marc. xiv, 12.

³ Luc. xxii, 7.

Variæ lectiones et notæ.

(90) Ἐσταθμισαν, et paulo inferius σταθμισαι, codex B.

Ασαν καὶ τοὺς στρατηγούς, συνάρασθαι αὐτοῖς κατὰ τοῦ Σωτῆρος, ὡς ἀνασταταύντος τὸ πλῆθος.

Οἱ δὲ — παραδῶ. Οἱ δ' ἀρχιερεῖς ἐστάθμισαν (90) αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια. Τὸ ἀργύριον δὲ σταθμὸς ἦν ὀλίγη, ὡσπερ καὶ τὸ δανάριον, καὶ ὁ στατήρ, καὶ τὸ ταλαντον. Μάρκος δὲ εἶπεν, ὅτι ἐπαγγέλλαντο αὐτῷ ἀργύριον δοῦναι Ἰουδαῖς δὲ, ὅτι συνέθεντο. Εἰκὸς δὲ πρῶτον μετ' ἐσθῆσαι καὶ ἠπαγγέλλασθαι, εἶτα σταθμισαί. Τινὲς δὲ τὸ, ἴστασαν, ἀντὶ τοῦ, συσπρόσησαν καὶ ὠρίσασαν, κωστήσαν. Ἀργύριον δὲ ἀπλῶς λέγεται καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀργυρίων. Ἰουδαῖς δὲ περὶ τοῦ Ἰουδα προσηθῆσαι, ὅτι καὶ ἐξωμολόγησεν, ἦγον βεβαίως συσπρόσησαν, ἐκ καρδίας ἐπαγγέλλαντο ποιῆσαι τὸ συνέθεν. Εὐκαιρίαν δὲ νοεῖ τὸν ἐπιτήθειον καιρὸν, ὅτε συληφθέντος οὐκ ἐμελλε θέρους γενέσθαι. Χρὴ δὲ τὸ ἐπιτεῦθεν ἀχρὶ τέλους τῶν εὐαγγελίων πάσαν εἰσνεγκεῖν παρατήρησιν καὶ ἀκριβείαν, ὥστε συμβεβῆσαι τὰ ῥήματα τῶν εὐαγγελιστῶν, ἀλλήλοις οὐκ εὐερμοστα δοκοῦντα, καὶ πολλὴν τοῖς μὴ προσέχουσι παρέχοντα τὴν δυσχέρειαν. Διὰ τοῦτο γούν τὰ τοῦ Ματθαίου μεταχειρόμενοι, καὶ τὰ τῶν ἄλλων, ἐοῖς εἰκός, παραθήσομεν, ὡς ἀναγκαῖα πρὸς τὴν ἐπίγνωσιν, ὑπὲρ τοῦ συνάδοντα καὶ σαφῆ γενέσθαι τὸν λόγον.

ΚΜΦ. ΕΓ'. Περὶ τῆς εἰμομασίας τοῦ Πάσχα.

Τῇ δὲ πρώτῃ — Πάσχα. Ἄζυμα μὲν ἐνταῦθα τὸ Πάσχα καλοῦσιν οἱ εὐαγγελισταί, Ματθαῖος καὶ Μάρκος, διότι κατὰ τὸ Πάσχα τοῖς τοῦ ἀμνοῦ κρέμασι καὶ ἄζυμα συνήσθησαν, καὶ ἀπὸ τούτων τῶν ἄζυμων Ἄζυμα καὶ τὸ Πάσχα κατ'ὠνομάζετο. Καὶ Ἰουδαῖοι τοῦτο Λουκάς εἰπὼν ἠγγίξε δὲ ἡ ἰορτὴ τῶν Ἀζύμων, ἢ λεγομένη Πάσχα. Πρώτην δὲ τῶν Ἀζύμων τὴν πρὸ τοῦ Πάσχα φασὶν ἡμέραν, τὴν τρισκαιδεκάτην μὲν τοῦ μηνός, πέμπτην δὲ τῆς ἐβδομάδος ἢ πρώτην ταύτης τῶν Ἀζύμων καλέσαντες, ὡς τρολαμεβάνουσαν τὰ ἄζυμα τοῦ Πάσχα. Καὶ μάλιστα τοῦ λόγου σαφὲς Ἰωάννης εἰπὼν Ἐπὶ δὲ τῆς ἰορτῆς τοῦ Πάσχα αἰδὸς ὁ Ἰησοῦς, ὅτι ἐλήλυθεν αὐτοῦ ἡ ὥρα, καὶ τὰ ἐξῆς. Ταύτην γὰρ τὴν ἡμέραν, ἣν Ματθαῖος καὶ Μάρκος πρώτην τῶν Ἀζύμων καλέησαν, οὗτος πρὸ τῆς ἰορτῆς τοῦ Πάσχα ὠνόμασεν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰ τοσοῦτον.

Ἐπὶ δὲ περὶ ταύτης τῆς ἡμέρας, τῆς τρισκαιδεκάτης μὲν τοῦ μηνός, πέμπτης δὲ τῆς ἐβδομάδος, Μάρκος μὲν φησὶ. Καὶ τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ τῶν ἀζύμων, ὅτε τὸ πασχα ἔθυσον Ἰουδαῖς δὲ ἠλθε δὲ ἡ ἡμέρα τῶν Ἀζύμων, ἐν ᾗ ἔδει θύεσθαι τὸ πασχα τὸ, ὅτε τὸ πασχα ἔθυσον, καὶ τὸ, Ἐν ᾗ ἔδει θύεσθαι τὸ πασχα, μὴ πρὸς τὴν πρώτην τῶν Ἀζύμων

συναθή, ἀλλὰ πρὸς αὐτὴν τὴν τῶν ἁγίων ἡμέ-
 ραν. Οὐ γὰρ ἐν τῇ τρισκαιδεκάτῃ, ἀλλ' ἐν τῇ τεσ-
 σερακαιδεκάτῃ ἰδύετο. Φησὶ γὰρ ὁ νόμος: 'Ἐν τῇ
 ἡμέρῃ ἡσθί, ἐν τῇ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ ἡμέρα
 τοῦ μῆνός, ὡς κ' αἰσού τῶν ἰσπεριῶν, Πάσχα
 τῆ Κυρίου. Καὶ ἐπεὶ ἀπὸ αἰσού τῆς ἰσπεράς τὸ πά-
 σχα ἰδύετο; καὶ τὴν ἡμέραν Πάσχα καὶ Ἄζυμα θυ-
 μαίνουσα; ἀπὸ τῆς ἰσπεράς τῆς ἡμέρας
 θυσάσκειν ἑσθίοντες Ἰουδαῖοι. Καὶ λοιπὸν ἐκ τῆς
 ἰσπεράς τοῦ Πάσχα καὶ τῶν Ἄζυμων καὶ τὴν ἡμέ-
 ραν αὐτῆς Ἄζυμα θυμαίνουσα.

Καὶ πῶς ἐπὶ τῆς τρισκαιδεκάτης τοῦ μῆνός ἔπε-
 ῖσθη, ὅτι ἦλθεν ἡ ἡμέρα τῶν Ἄζυμων; ἀπὸ
 τῆς ἡμέρας, ἐσημαίνει καὶ τὸ ἐκλήθαι, καὶ τοῦτο
 λοιπὸν ἐγράφη τῷ σηματομένῳ. Χρὴ δὲ γνωσκέν,
 ὡς, εἰ καὶ τῶν ἁγίων κατὰ τὴν τεσσαρεσκαίδεκά-
 τῃ τοῦ μῆνός ἐπήρχοντο, ἀλλ' οἷον τὴν ἑσπέρην τῶν
 Ἄζυμων κατὰ τὴν πεντεκαιδεκάτην ἔβδου. Φησὶ
 γὰρ ὁ νόμος: 'Ἐν τῇ πεντεκαιδεκάτῃ ἡμέρα τοῦ
 μῆνός ἑσπέρῃ τῶν Ἄζυμων τῷ Κυρίῳ. Ταύτην δὲ
 καὶ πρώτην τῶν Ἄζυμων ἐκάλεσαν, ὡς προαριθμου-
 μένων τῶν (91) ἐπὶ τῆς ἡμέρας τῶν ὠρισμένων; ἐν
 αὐτῇ οὐδὲν ζυμωτὸν ὑσθίετο. Ἐπὶ γὰρ, φησὶ, ἡμέ-
 ρας ἄζυμα ἰδύετο.

'Ἄλλ' οὐ περὶ ταύτης τῆς ἑσπέρης τῶν Ἄζυμων,
 ἀλλὰ περὶ ταύτης τῆς πρώτης τῶν ἁγίων εἰπόν οἱ
 ἀποστόλοι, καθὼς ἀποδίδεται. Αὕτη μὲν γὰρ
 κατὰ τὴν πεντεκαιδεκάτην ἡμέραν τοῦ μῆνός: ἐπι-
 νοεὶ δὲ περὶ τῆς τρισκαιδεκάτης ἡμέρας. Εἰπόντες
 δὲ οἱ μαθηταί: Ποῦ θέλει, ἐτοιμάσωμέν σοι φα-
 γεῖν τὸ Πάσχα; ἀπεκρίθη, ὅτι οὐκ εἶχεν ἴδιον καταγα-
 γιον. Οἶμαι δὲ, ὅτι οὐδ' αὐτοί, πᾶσι κατασκευάσαντι.
 Ἐ γὰρ ἀπὸ ταύτης ἔδειν κατασκευάσαν. Ἐπιτελεῖ
 δὲ τὸ Πάσχα, δεῖπνός, ὅτι μέχρι τελευτῆς τοῦ νόμου
 ἔταρει. Φησὶ δὲ ὁ Λουκᾶς, πρῶτος εἰπὼν τὸν Χριστὸν
 τοῖς μαθηταῖς: Πορευθέντες ἐτοιμάσατε ἡμῖν τὸ
 πάσχα, ὡς φάγομεν: εἴτα τοῦς μαθητὰς ἐρωτήσκει·
 Ποῦ θέλει ἐτοιμάσωμεν;

Ὁ δὲ — τῶν μαθητῶν μόν. Μάρκος δὲ καὶ τὸν
 ἀριστὸν εἶπε τῶν ἀποστόλων, ὅτι δύο. Λουκᾶς δὲ
 καὶ τὰ ὄνομα τούτων προσέθηκεν, εἰπὼν, ὅτι καὶ
 ἀπέστειλε Πέτρον καὶ Ἰωάννην· πόλιν δὲ τὴν τῶν
 Ἱεροσολύμων ὑποληπτέον. Ὅρα δὲ, πῶς τὸν θεῖον
 πλάγιον εἰπὼν, παρεπέθηκε μὲν τοῦ ἀνδρός τὴν
 κλήσιν, ὅπως (92) μὴ μαθῶν τὴν οἰκίαν Ἰούδας ἐκ-
 δράμῃ πρὸς τοὺς ἐπιούλους; καὶ ἐπαγάγη τούτους
 αὐτῶν πρὸ τοῦ παραδοῦναι τὸ μυστικόν (93) δέεινον
 τοῖς μαθηταῖς· ἐπὶ δὲ ταύτης ἰδύετο ἕτερον γυν-
 ῶσκα, ὅπερ ὁ Μάρκος ἀνεγράφει, εἰπὼν; ὅτι καὶ
 ἀκατήσκει ὑμῖν ἀποθνήσκοντες ἐφάρμακον ὕδατος βα-
 θυαίνου; ἀποθνήσκοντες αὐτῶ· καὶ ὅπου ἐστὶν εἰδ-

enim decimo tertio, sed decimo quarto immolaba-
 tur. Dicit enim lex: In primo mense, in decimo quarto
 die mensis ad vesperam per medium vesperarum
 Pascha erit Domino. Verum si ad vesperam (z)
 per medium vesperarum pascha immolabant, quo-
 modo diem appellant Pascha et Azyma? Quia ve-
 speram diem praecedenti conjungere solent Judaei.
 Itaque a vespera Pascha et Azymorum, diem quo-
 que ipsius vesperae vocant Azyma.

Quomodo autem ad decimo tertio die mensis dixit
 Lucas: Venit dies Azymorum? Quia diebus illis, se-
 mita, significat etiam imolabat, imminebat: et hoc
 nunc usus est significatione: Scire autem oportet, quod
 etsi azyma decimo quarto die mensis imolabant,
 festum tamen Azymorum decimo quinto perficie-
 bant. Dicit enim lex: Decimo quinto die mensis
 festum Azymorum erit Domino. Et hunc etiam
 primum Azymorum vocabant; utpote praenume-
 ratum septem determinatis diebus, quibus nihil fer-
 mentatum debeatur.

Sed non de hoc festo Azymorum neque de hoc
 primo azymorum dixerunt evangelistae, ut demon-
 stratum est. Illud, siquidem decimo quinto die
 mensis accidebat, illi vero de decimo tertio die scri-
 pserunt. Dicentes vero discipuli: Ubi vis pare-
 mus tibi ad edendum pascha? demonstraverant
 quod proprium habitaculum non habebat. Puto
 autem quod neque ipsi, cum prius omnia reli-
 quissent: alioqui eum illuc invitassent ut ve-
 niret. Perficit vero Pascha, ostendens quod usque
 ad mortem legem observabat. Ait autem Lucas
 primus dixisse Christum discipulis: Euntes parate
 nobis pascha ut edamus; deinde discipulos interro-
 gasse: Ubi vis paremus?

Vers. 18. A ille — discipulis meis. Marcus numerum
 quoque dixitorum qui missi sunt, puta quod duo.
 Lucas vero etiam horum addidit nomina dicens,
 quod misit Petrum et Joannem. Civitatem autem
 pro Hierosolymis accipito. Et vide quomodo di-
 cens. Quemdam in obliquo, viri nomen contigerit,
 ne Judas cognita domo ad insidiales excurrat,
 et illos ad se introducat, priusquam caenam my-
 sticam discipulis tradiderit. Pro domo vero dedit
 aliud indicium, quod scripsit Marcus dicens: Occur-
 ret vobis homo hydrum aquae basylan, sequimini
 eum: et quocumque ingressus fuerit, illicite patri-
 millas: Magister dicit; Ubi est diversorium in quo

6 Levit. xiiii, 8. 7 Luc. xii, 7. 8 Levit. xxi, 6. 9 Matth. xxi, 17. 10 Luc. xxi, 8. 11 Marc. xii, 17.

Variae lectiones et notae.

(91) Inter τῶν et ἐπὶ τὰ addit cod. A ἀριστῶν.
 Mox autem omittit τῶν ὠρισμένων.
 (92) Δί post ὅπως, addit cod. B. Forte τε, loco
 (z) Ad vesperam. Hoc ex Vulgata Latina videtur additio interpretis.

et legendum.
 (93) Τὸν μυστικόν, Cod. A.

pascha cum discipulis meis edam. Et ille vobis ostendet ¹¹ *cœnaculum grande instratum: illic parate nobis. Proxima his etiam scripsit Lucas* ¹².

Tempus autem ejus propinquum, intelligimus tempus mortis ipsius *Cum discipulis meis*, addidit, ut pro his quoque sufficiens præpararetur convivium *Κατάλυμα* vero quod Marcus dixit (et nos vertimus *diversorium*) est cœnaculum. Apparet autem quod fidelis hic paterfamilias, sive divina revelatione, sive corporali Salvatoris colloctione, noverat quod apud se facturus esset ille pascha: et ideo ad susceptionem præparatum habebat cœnaculum. Præterea in hoc etiam loco cum auctoritate significat, tanquam omnium Dominus.

Mystice vero significatur, quod ad quemcunque divinum baptismum ingressum fuerit: nam id hydris aqua figuratur, apud hunc Christus requiescit, maxime si instratum habeat cœnaculum, sive purificatam mentem, et adornatam splendore contemplationum supernaturalium. *Illic*, inquit, *parate nobis*, ea videlicet quæ ad Paschæ festum conveniunt, agnum, azyma, lactucas agrestes ac baculos.

† Civitas quidem juxta anagogen, sensibilis est mundus. Homo vero, generaliter natura est humana. Duo autem qui ad hunc mittuntur discipuli lex Veteris ac Novi Testamenti tanquam præcursores quidam Christo mysticum convivium præparantes. Illa quidem per philosophiam practicam eos ab omni iniquatione expurgans; hæc autem per theoreticam sacrorum disciplinam a corporalibus ad cognatas intelligibiles visiones animæ mentem attollens. Practicæ quidem signum fuit Petrus, theoreticæ vero Joannes. Præterea illa, lagenam aquæ bajulans esse potest, quæ per operationem in humeris virtutum, tanquam in lagena, id est, mortificatione membrorum corporis quæ sunt super terram, excubias servat, puta gratiam Spiritus sancti, quæ per fidem purificat: hæc vero paterfamilias intelligi potest, quæ per contemplationis altitudinem, seipsam excelsa intelligentia instravit, ut Deo dignis cogitationibus ac dogmatibus, divinum suscipiat sermonem.

† Aliter ad idem. Civitas cujusque anima est, ad quam a Deo mittuntur; hic quidem, sermo de virtute; ille autem de cognitione. Qui vero lagenam aquæ bajulat, est fortis cogitatio, quæ temperantiæ humeris defert datam sibi in baptismum gratiam. Domus autem, quæ ex multis ac variis, firmis ac virilibus moribus et cogitationibus, tanquam lapidibus ædificatur, est

ἄλθῃ, εἶπατε τῷ οἰκοδεσπότῃ · Ὁ διδάσκαλος λέγει· Ποῦ ἐστὶ τὸ κατάλυμα, ὅπου τὸ πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν μου φάγω; Καὶ αὐτὸς ὑμῖν δείξει ἀνώγειον μέγα ἰστρομένον· ἐκεῖ ἐτοιμάσατε ἡμῖν. Τὰ παραπλήσια δὲ καὶ ὁ Λουκᾶς ἰστόρησι.

Καιρὸν δὲ (94) αὐτοῦ νοοῦμεν ἐγγιζόντα τὸν τοῦ θανάτου. Μετὰ τῶν μαθητῶν μου δὲ εἶπον, ἕνα καὶ πρὸς τούτους αὐτάρχης ἢ ὑποδοχὴ γένηται. Κατάλυμα δὲ λέγεται τὸ καταγωγίον. Φαίνεται δὲ, ἐπιπτόσως ὡς ἐκεῖνος ὁ οἰκοδεσπότης, εἴτε κατὰ ἀπεκαλύψιν θεοτέραν, εἴτε καὶ κατὰ συντυχίαν σωματικὴν τοῦ Σωτῆρος, ἐγίνωσκε τούτον παρ' ἐπιπέτελλόντα τὸ πάσχα, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς ὑποδοχὴν ὑπηρετισμένον εἶχε καὶ τὸ ἀνώγειον. Μετ' ἐξουσίας δὲ κένταυθα κινεῖ, ὡς ἀπάντων Κύριος.

Ἐτοιμασθῆναι δὲ καὶ τὴν μυστικὴν ἐντεύθειαν, εἰς ὃν ἂν εἰσέλθῃ τὸ θεῖον βάπτισμα· τοῦτο γὰρ ἀντίκειται τὸ τοῦ κεραμίου ὕδωρ· παρὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἀναπαύεται· καὶ μᾶλλον, εἰ ἰστρομένον ἔχει τὸ ἀνώγειον, ἡγουν, κεκαθαρμένον τὸν νοῦν καὶ κεκοσμημένον τῇ φαιδρότητι τῶν ἀνω θεωριῶν. Ἐκεῖ δὲ, φησὶν, ἐτοιμάσατε ἡμῖν τὰ πρὸς τὴν τοῦ Πάσχα ἑορτὴν ἐπιτήδεια, τὸν ἄμνον, τὰ ἀζυμα, τὰς πιρρίδας, τὰς βακτηρίας.

[Τοῦ ἁγίου (95) Μαξίμου. Πόλις μὲν κατ' ἀναγωγὴν ὁ αἰσθητὸς κόσμος· ἄνθρωπος δὲ (96) ἡ καθόλου φύσις τῶν ἀνθρώπων· δύο δὲ μαθηταὶ πρὸς τοῦτον ἀποσταλλόμενοι, ὁ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης νόμος καὶ ὁ τῆς Καινῆς, οἷον τινες πρόδρομοι καὶ ἐτοιμασθῆναι τῆς τοῦ Χριστοῦ μυστικῆς εὐωχίας ἐν τοῖς ἀξίοις τῆς ἐπισημίας αὐτοῦ· ὁ μὲν, διὰ τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας παντὸς μολυσμοῦ τούτους ἀποκαθαίρων· ὁ δὲ, διὰ τῆς θεωρητικῆς μυστηγωγίας ἀπὸ τῶν σωματικῶν πρὸς τὰ συγγενῆ νοετὰ θεάματα γνωστικῶς ἀναβιβάζων τὸν νοῦν. Πρακτικῆς μὲν γὰρ σύμβολον ὁ Πέτρος· θεωρητικῆς ὁ Ἰωάννης. Καὶ ὁ μὲν τὸ κεράμιον τοῦ ὕδατος βαστάζων εἶη ἂν ὁ διὰ τῆς πρακτικῆς τοῖς ὤμοις τῶν ἀρετῶν, ὡς ἐν κεραμίῳ, τῇ νεκρώσει τῶν ἐπι γῆς μελῶν τοῦ σώματος, φρουρουμένην βαστάζων τὴν διὰ τῆς πίστεως καθαρτικὴν χάριν τοῦ Πνεύματος· Ὁ δὲ οἰκοδεσπότης νοθεῖται ἂν, ὁ διὰ τῆς θεωρητικῆς τὸ ὕψος τῆς ἑαυτοῦ μεγαλοφυοῦς διανοίας καταστρώσας θεοπρεπίσει νοήμασι τε καὶ δόγμασι πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ μεγάλου λόγου.

Εἰς τὸ αὐτό. Πόλις μὲν, ἢ τοῦ καθ' ἑαυτὸν ψυχῆ, πρὸς ἣν ἀποστέλλονται παρὰ τοῦ Θεοῦ ὁ περὶ ἀρετῆς καὶ ὁ περὶ γνώσεως λόγος· ὁ δὲ τὸ κεράμιον τοῦ ὕδατος βαστάζων ἴσθι, ὁ τοῖς ὤμοις τῆς ἐγκρατείας ἀνέχων τὴν διὰ τοῦ βαπτίσματος δεδωσάν χάριν καρτερικὸς τρόπος καὶ λογισμὸς· οἷα δὲ ἢ ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων, ὡς περὶ λίθων, στῆ-

¹¹ Marc. xiv, 13, 15. ¹² Luc. xxi, 10, 11.

Variæ lectiones et notæ.

(94) Δὲ omittit Cod. A.

(95) Utrumque scholium Maximi codex uterque

in margine exhibet.

(96) Ἄνθρωπος δὲ, omittit B.

ρόν τε καὶ (97) ἀνδρικῶν ἠρώων καὶ λογισμῶν, οἰκοδομηθεῖσα κατάστασις καὶ ἕξις τῶν ἀρετῶν· τὸ δὲ ἰωάνων ἢ ὑψηλὴ διάνοια καὶ πρὸς γνώσιν ἐπιτηδειότης, ἐστρωμένη θείαις καὶ ἀπορήτοις λογίαις τε καὶ θεάμασι· ὁ δὲ οἰκοδομηθεὶς, ὁ νοῦς, ὁ τῶ λαμπρῶ τῆς καρ' ἀρετῆν οἰκίας ὕψι καὶ τῶ μεγέθει τῆς γνώσεως ἐμπλατυνόμενος, πρὸς ὃν ποιεῖ τὸ Πάσχα ὁ Κύριος, τουτέστι διαβάσειν, ἐπιδημῶν αὐτῶ μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, λέγω δὴ τῶν περὶ Θεοῦ καὶ θεῶν ὑψηλοτέρων λόγων τε καὶ μυστηρίων.]

Καὶ ἵποισαν — ὁ Ἰησοῦς· Ὡς (98) παρήγγειλε.

Καὶ ἠτοίμασαν τὸ Πάσχα. Τὰ τοῦ Πάσχα, τὰ πρὸς τὴν τοῦ Πάσχα ἑορτὴν ἐπιτεθῆναι, καθὼς εἴρηται. Φανερόν οὖν, ὅτι ὁ Χριστὸς ἔφαγε τὸ νομικὸν Πάσχα τότε. Οὐ γὰρ ἂν μάτην τὰ πρὸς τὴν χρεῖαν ἠτοίμαζον.

Ὁψίας — δώδεκα. Ὁψίαν τὴν ἐσπέρην εἶπε. Καὶ ὁ Λουκᾶς δὲ φησιν, ὅτι καὶ ὅτι ἐγένετο ἡ ὥρα, δηλονότι ἡ τῆς ἐσπέρας. Ἐντεῦθεν τινες ἰσχυρίζονται μὴ φαγεῖν τότε τὸ νομικὸν Πάσχα τὸν Χριστὸν, καὶ παραγγέλλουσιν ἀποδείξειν· ὅτι τρισκαιδεκάτῃ τότε τοῦ μηνὸς ἦν ἄδει δὲ κατὰ τὴν τσσαρσεκαδικατὴν τὸ Πάσχα φαγεῖν. Καὶ ὅτι ὁ μὲν νόμος ἰστώτας ἐκέλευεν ἰσθίειν τὸ Πάσχα· οὗτος δὲ ἀνέπεισε. Καὶ ὅτι πᾶς ἄρτος ζυμωτὸς ἐξήρειτο πρὸ τῆς θυσίας, καὶ πυρὶ κατακαίετο· νῦν δὲ καὶ ἄρτος παράκειται καὶ διαμυρίζεται. Καὶ ὅτι ὅπτιον μόνον θέμις ἦν φαγεῖν· ἐνταῦθα δὲ καὶ ζυμὸς παρατίθεται.

Λοιπὸν οὖν πρὸς ἑκάστην ἀπολογίαν (99) ἀπολογητίου. Προέλαβε μὲν τὸν καιρὸν ἡμέρα μᾶ κατ' οἰκονομικῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐγίνωσκεν, ὅτι κατὰ τὴν τσσαρσεκαδικατὴν ἀποθνήσκει· καὶ γὰρ εἰκὸς ἦν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς (1) τοῦ τυπικοῦ ἁμνοῦ θυσίας θυσιασθῆναι καὶ τὸν ἀληθινὸν ἁμνόν, ὅπως καταλλήλως ἐπενεχθῆ τῶ τύπῳ ἢ ἀλήθειᾳ· λοιπὸν κατὰ τὴν τρισκαιδεκάτην ἰσθίει τὸ Πάσχα, μὴ ἐγχωροῦντος ἑτέρως τοῦ πράγματος. Οὕτω γὰρ καὶ τὸ νομικὸν ἐπλήρωσε Πάσχα, καὶ τὸ πνευματικὸν παρέδωκε, καὶ αὐτίκα ἐν αὐτῇ τῇ νυκτὶ συνελήφθη παρὰ τῶν Ἰουδαίων. Διὸ καὶ πρὸς τοὺς μαθητὰς εἶπεν αὐτὸν ἱστορεῖ Λουκᾶς, ὅτι Ἐπιθυμία ἐπιθύμησα τοῦτο τὸ Πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν πρὸ τοῦ με παθεῖν, τουτέστι, Σπουδῆ ἐσπούδασα τὸ τοῦ ἐναιουτοῦ τούτου Πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν, μὴ ἀνάμεινας τὸν νενομισμένον καιρὸν, ἵνα μὴ τὸ πάθος τοῦ σταυροῦ κωλύσῃ καὶ τὸν νομικὸν δεῖπνον καὶ τὸν μυστικόν. Ταῦτα μὲν περὶ τοῦ καιροῦ.

Περὶ δὲ τοῦ τρόπου τῆς βρώσεως· εἰκὸς πρῶτον μὲν ἰστώτας φαγεῖν τὸ Πάσχα κατὰ τὸν νόμον, εἶτα ἀναπεσεῖν καὶ δεῖπνεῖν. Ὁ δ' ἄρτος καὶ ὁ ζυμὸς παρετέθησαν μετὰ τὸ φαγεῖν αὐτοὺς τὸ Πάσχα καὶ ἀναπεσεῖν

¹³ Luc. xxii, 14. ¹⁴ Ibid. 15.

Variae lectiones et notæ.

(97) Pro τε καὶ, cod. A. dat τῶν.

(98) Hoc et proximum scholium conjunxerat Hentenius.

(99) Hæsitacionem, Hentenius. Forte invenerit

A status habitusque virtutum. Cœnaculum est sublimis intelligentia et aptitudo ad scientiam, quæ sternitur divinis et ineffabilibus sermonibus ac revelationibus, Paterfamilias mens est, quæ ipsius domus per virtutem constructæ, clara celsitudine et cognitionis magnitudine dilatatur : apud quem facit Dominus Pascha, hoc est, transitum : accedens ad eum una cum discipulis suis, id est, sublimibus sermonibus ac instructionibus, quæ de Deo et a Deo sunt.

Vers. 19. *Et fecerunt* — *Jesus*. Sicut constituit, hoc est præcepit.

Vers. 19. *Ac præparaverunt pascha*. Paraverunt pascha, id est ea quæ ad Paschæ festum opus erant, sicut dictum est. Manifestum ergo est Christum tunc legale pascha manducasse : neque enim frustra quæ necessaria erant præpararunt.

Vers. 20. *Vespera* — *duodecim*. Lucas autem dixit : *Cum hora advenisset* ¹³, videlicet serotina sive vespertina. Hinc affirmant quidam non comedisse tunc Christum legale pascha, et causas adducunt, quod decimus tertius tunc dies mensis esset ; oportebat autem decimo quarto pascha comedere ; quodque lex stantes edere juberet : ipse vero discubuit. Præterea omnis panis fermentatus ante immolationem abjiciebatur, igneque comburebatur ; nunc autem et panis adest, et dividitur. Ad hæc assatum tantum edere fas erat ; his vero etiam jus quo intingitur panis, apponitur.

Respondendum ergo est ad unamquamque hæsitacionem. Tempus quidem dispensative anticipavit uno die. Quia enim noverat se decimo quarto die moriturum : siquidem æquum erat ut die quo immolabatur figurativus agnus, et verus quoque agnus immolaretur, ut invicem responderent figura et veritas. Edit igitur decimo tertio die pascha, rebus aliter non sinentibus ; nam ita et legale implevit pascha, et spirituale tradidit, statimque id est ea nocte a Judæis comprehensus est. Ideo etiam dixisse eum discipulis scribit Lucas, *Desideravi hoc pascha comedere antequam patiar* ¹⁴, hoc est, Festinatione festinavi hoc anno pascha edere vobiscum antequam patiar ; id est, non expectavi tempus a lege statutum, ne passio crucis prohiberet legalem cœnam ac mysticam. Et hæc quidem de tempore.

De modo autem manducandi, verisimile est quod stantes primum manducaverunt pascha secundum legem : deinde discubuerunt et cœnaverunt. Panis autem et jus apposita sunt postquam illi

ἀπορίαν. Ἀπορίαν etiam propius accedit ad similitudinem vocabuli ἀπολογίαν, quam ad ἑστασιν, quod cuiquam in mentem venire possit.

(1) Τῆς et mox θυσίας, omittit B.

pascha manducaverant, et in cena disambuerant; nondum enim venerat decimus quartus dies, quo omne fermentatum abjectum erat. Nec quidquam vetabat iurpenta quoque edere.

Et quam ob causam tacuerunt evangelistae Paschae mutationem (aa)? Quia necessarium non erat de hac re dicere: quid enim Christianis conferebat hujus rei narratio? Hanc ergo praetermiserunt; sermones tamen cenae mystica diligentius pertractarunt, utpote maxime necessarios ac plurimum conducentes ad fidem nostram. Et ubique regulam hanc observant, ut quae necessaria non sunt praetercurrant, vel in transitu solum mentionem eorum faciant, omnem diligentiam ac studium circa utilia dirigentes,

Verum cum ante legitimum tempus Christus Pascha perfecit, quomodo Judaei manifesta hac accusatione relicta, querebant falsum testimonium adversus Jesum? Quia sciebant nullam esse legem, quae condemnaret eum qui Pascha ante tempus celebrasset; praevidentis olim Deo quod futurum erat, nihilque de hoc statuerent. Et vide rem admiratione dignam, quod contra eum, qui post legitimum tempus celebrasset statum erat, nisi talis occasio maxime necessariam praetexisset: contra eum vero qui tempus praevenerat, nulla erat definita poena. Joannes autem dicit ¹⁵, quod cum a cena surrexisset, pedesque discipulorum lavisset, rursus discubuit; nam hoc caput ab aliis evangelistis est praetermissum: et ideo scripsit ille quemadmodum in enarratione Evangelii ejus Deo donante referemus.

Vers. 21. *Et edentibus — me traditurus est.* Marcus vero addidit; *Qui manducavit mecum* ¹⁶, ne suspicarentur quod unum diceret eorum qui crediderant, qui non esset unus de duodecim discipulis. Simul quoque Judaei elanculum testabatur se nosse cor ejus. Etiam pedes etiam ejus lavit, ad poenitentiam eum provocans, quanquam ille in duritia permansit. Traditionem autem intellige prodicionem. Tradidit enim eum in mortem, et insidiatorebus hunc prodidit.

Vers. 22. *Et copristisati Dominus?* Hae etiam Marcus dixit ¹⁷. Elegit autem Christus, ut caeteri omnes timerent ac contristarentur, quo perditus discipulus converteretur. Quare autem caeteri anxii erant, cum nihil tale sibi conscii essent? Quia praecceptorum maxime crededant tanquam veracissimo, et timebat quisque ne forte talis evaderet mente excoecatus.

Vers. 23. *At ille — tradet.* Ponit quoque insigne quo posset ille dignosci. Marcus vero dixit: *Unus ex duodecim qui intingit mecum in catinum* ¹⁸. Hoc

¹⁵ Joan. xiii, 4, 12. ¹⁶ Marc. xiv, 18. ¹⁷ Ibid. 19. ¹⁸ Ibid. 20.

Variae lectiones et notae.

(β) Προβόλους. Cod. A.

(aa) Mutationem, Communicationem. Hentenius fortasse invenerat μεταμύψιν.

A εν τῷ δείπνῳ. εδῶν γὰρ ἡλιθιὰ τεσσαρεσκαιδεκάτα, καθ' ἣν ἄπαν ζυμοπὸν ἐξῆραυίζετο. Καὶ οὐδὲν ἐκώλυεν εἶτι καὶ ζωμὸν ἐσθίειν.

Καὶ διακί παρεσιώπησαν οἱ εὐαγγελιστῆαι τὴν τοῦ Πάσχα μεταμύψιν; Διότι οὐκ ἦν ἀνεγκαίειν τὸ περὶ ταύτης εἰπεῖν. Τί γὰρ αὖ καὶ συνεπίστευον Χριστιανοὶς ἢ ταύτης διήγησις; Διὸ ταύτην μὴ περιέγραμον τοῖς δι' λόγους τοῦ μυστικοῦ δείπνου φιλοπονώτερον προσδιέτριψαν, ὡς ἀνεγκαίειται καὶ συνεκατωσάτεται τῆς ἡμῶν αἰσθεως. Καὶ πεπονήθη δὲ τὸν κανόνα τούτου τηροῦσι, τὰ μὴ ἀνεγκαίει μὴ παρατρέχοντες, ἢ κατὰ κέρδιον ἐπιμνηστικῶν πάσαι δὲ τὴν ἀκριβείαν καὶ σπουδὴν περὶ τὰ χρίσματα συντείνοντες.

Καὶ ἐπὶ πρὸ τοῦ Πάσχα τὸ Πάσχα τετέλειον ἢ Χριστὸς, πῶς Ἰουδαῖοι τὴν προφανῆ ταύτην κατηγορίαν ἀφέντες, ἐξήτουν ψευδομαρτυρίαν κατὰ τοῦ Ἰησοῦ; Διότι ἔγινωσκον, ὡς οὐ κίεται νόμος καταδικάζων τὸν προεορτάζοντα τὸ Πάσχα, πάλαι τοῦ Θεοῦ προειδὸτος τὸ μέλλον, καὶ μηδὲν τι περὶ τούτου νομοθετήσαντος. Καὶ ὅρα θαυμαστόν, ὅτι κατὰ μὴν τοῦ μεθορτάζοντος νομοθετήσας, εἰ μὴ πρόφασις οὗτος ἀνεγκαίειται προβάλωτο (2)· κατὰ δὲ τοῦ προεορτάζοντος οὐδὲν ὠριστο ἐπιτίμιον. Οὗ δὲ Ἰωάννης φησὶν, ὅτι ἀναστὰς ἀπὸ τοῦ δείπνου, καὶ νύψας τοὺς πόδας των μαθητῶν, πάλιν ἀνέπιστο. Παρεῖθη γὰρ τοῖς ἄλλοις εὐαγγελιστῆαις τοῦτι τὴ κεφάλαιον, οὗ χάριν αὐτὸς ἱστορήσας τὰ περὶ τούτου, καθὼς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ αὐτοῦ, Θεοῦ δόντος, ἔξηγησάμεθα.

Καὶ ἐσθιόντων — παραδώσει με. Ὁ δὲ Μάρκος προσέθηκεν, ὅτι ὁ ἐσθίων μετ' ἐμοῦ, ἔνα μὴ ὑπολάβωσιν, ὡς ἔνα λόγι των πιστευσάντων μὴ εἰς αὐτὸν, μὴ συνηριθμημένων δὲ τοῖς δώδεκα μαθηταῖς. Ἄμα δὲ καὶ πρὸς τὸν Ἰουδαῖον ἀφανῶς ἐμαρτύρησε ὅτι ἔγνω τὴν καρδίαν αὐτοῦ. Καὶ γὰρ καὶ τοὺς αὐτοῦ πόδας νύψας, εἰς μεταμύψιν αὐτὸν ἐκαλοῦμενος, εἰ καὶ σκληρὸς ἔμενε. Παραδῶσει δὲ νόει τὴν προδοσίαν. Παρίδωκε γὰρ αὐτὸν εἰς θάνατον, καὶ προεῖδωκε τούτου τοῖς ἐπιβουλεύουσι.

Καὶ λυπούμενοι — Κύριε; Ταῦτα καὶ Μάρκος εἶρηκεν. Ἐβλεπο γὰρ ὁ Χριστὸς φοβῆσαι καὶ λυπῆσαι πάντας τοὺς ἄλλους, ὑπὲρ τοῦ ἐπιστρέψαι τὸν ἀπολλύμενον μαθητὴν. Διὰ τί δὲ οἱ λοιποὶ ἠγωνίσαντο, μηδὲν τι τοιοῦτον συνειδότες ἐσωταῖς; Διότι σφόδρα τῷ διδασκαλίῳ ἐπίστευον, ὡς ἀψευδιστάτην, καὶ ἰσθίεισαν ἕκαστος, μήποτε τοιοῦτος ἐποδῆ, τυφλωθεὶς τὸν νοῦν.

Ὁ δὲ — παραδώσει. Τίθησι καὶ παράσημον εἰς διαγνώσιν αὐτοῦ. Μάρκος δὲ εἶπεν, ὅτι Ἐξ ἐκ των δώδεκα ὁ ἐμβαπτόμενος μετ' ἐμοῦ εἰς τὸ τρυ-

βλίου, ἄγον, ὁ ἐμβάπτων, τούτο δ' ἐπέγαγεν ὁ Ἰουδαίος, ἵνα αὐτὸν ἐπιδοκίμασεν ὡς μὴδ' ὑποστῆλασθαι τὸν θάνατον, ἀλλ' ἐμβάπτειν μετ' αὐτοῦ. Τρυβλίον (3) δὲ ἴστιν, εἶδος πίνακος.

Ὁ μὲν Υἱὸς — παραδίδεται. Ὑπάγει, ἀντι τοῦ, Πορεύεται, μεταβαίνει ἀπὸ τῆς ἐνιαύθια ζωῆς, καθὼς γέγραπται τοῖς προφήταις περὶ αὐτοῦ, πᾶς μίλλει ἀποθανεῖν.

Καλὸν — ἐσίνες. Συμφέρον ἦν αὐτῷ, ἔτι ἐν τῇ (4) κοιλίᾳ τῆς μητρὸς αὐξάνει, μὴ γεννηθῆναι ὄλως (5), φοιῦτον μύσος ἐργάσασθαι μέλλοντι, καὶ τηλικαύτας ἀξιωθησομένω τιμωρίας. Φασὶ δὲ τινες, ὅτι ἀνέγκλητός ἐστι, τὸ προωρισμένον ἐπιτελείσας. Πρὸς οὓς λέγομεν, ὅτι οὐ διότι προώριστο, διὰ τοῦτο παρέδωκεν· ἀλλὰ διότι παρέδωκε, διὰ τοῦτο προώριστο, τοῦ Θεοῦ προεδοτός τὸ πάντως ἀποδησόμενον· ἔμελλε γὰρ ὄντως ἀποθῆναι τοιοῦτος, οὐκ ἐκ φύσεως, ἀλλ' ἐκ προαιρέσεως.

Καὶ διατί παρέλαβεν αὐτὸν ὄλως εἰς μαθητὴν ὁ Χριστός, τοιοῦτον ἀποδησόμενον; Ἴνα φανῇ καὶ τῆς τοῦ ζωῆρος ἀγαθότητος, καὶ τῆς τοῦ προδότου κακίας ἢ ὑπερβολῇ, πᾶς ὁ μὲν τὸν ἑαυτοῦ προδότην ἐδιδασκε τὰ σωτήρια καὶ ἡγάπα καὶ χαρισμάτων ἡξίου καὶ τῶν ἄλλων οὐκ ἐχώριζε μαθητῶν, καὶ πάντα τὰ πρὸς ἐπιστροφὴν καὶ διόρθωσιν εἰσήγεν, ἵνα μὴ δυναθῆ λέγειν, ὡς οὐκ ἔτυχε διδασκαλοῦ, δυναμένου σώζειν τοὺς βουλομένους, ὁ δὲ καὶ τούτων πάντων ἀπολαύσας, πάλιν ἔμενε πονηρός. Ἐπεὶ γὰρ τὴν ψυχὴν οἰκητήριον τοῦ διαβόλου πεποιήκει, τῆς φιλαργυρίας ἀνομιάνης καὶ εἰσαγαγούσης αὐτὸν, οὐκ ἐξέφυγε τὸ ἄγος. Ὅθεν ὡς οὐκ ἀναγκαστὸς καὶ, ἀλλὰ προαιρετικῶς προδότης γενόμενον καταλιπέει τούτον ὁ Κύριος, ἔλεον μάλλον, παρ' οὐδὲν μὲν θέμενον τοὺς πολλοὺς αὐτοῦ περὶ ἀπτεμοσύνης λόγους, εὐχέμετον δὲ (6) τῇ φιλαργυρίᾳ καὶ τῷ διαβόλῳ γενόμενον· οὐ δι' ἀσθένειαν τῶν τοῦ διδασκαλοῦ λόγων, οἳ καὶ τελῶνως ἐπισπάσαντο καὶ πόρνας, ἀλλὰ δι' οἰκείαν ἀπροσεξίαν καὶ πονηρίαν.

Ἄλλ' ἐρεῖ τις πάλιν, ὅτι καὶ (7) εἰ καλὸν ἦν τῷ Ἰουδαίῳ, εἰ οὐκ ἐγεννήθη, διατί εἶπεν αὐτὸν γεννηθῆναι; Αἰοτε οὐ κακὸς ἐγεννήθη, ἀλλὰ κακὸς ἐγένετο, μοχθηρία γνώμης καὶ φαυλότητι προαιρέσεως. Οὐδένα δὲ ὁ Θεὸς ἀναγκάζει γενεῖσθαι καλόν, εἰ μὴ ἔκων (8) εἶη καλός, ἀλλ' ὑποτίθησι μὲν τὰ σωτήρια, καὶ συνεργεῖ τῷ αἰρουμένῳ ταῦτα· συγχωρεῖ δὲ φέρεσθαι ἕκαστον, ὡς αὐτεξούσιον, ἔθθα βούλοιο· καὶ ὁ Ἰουδαίος τοίνυν, οὐκ ἐπειδὴ ἐγεννήθη, γέγονε κακός, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἐράσθησεν. (9) Ἀπλῆς δὲ οἱ γενόμενοι πονηροὶ καλῶσεως ἀξιοί, διότι τε γεγονάσι πονηροί, καὶ διότι ἐκ τῶν ἀγαθῶν οὐκ ἀφελήθησαν· ὁμοίως δὲ καὶ οἱ γενόμενοι

Audem Salvator ad Judæ confusionem adduxit. Adeo enim præceptorem despexerat, ut jam eum non vereretur, sed cum eo intingeret. Catinus autem est lancis genus.

Vers. 24. *Filius quidem — proditur.* Abit, hoc est, vadit, transit ab hac vita, sicut scriptum est a prophetis de ipso, quomodo videlicet moriturus est.

Vers. 24. *Bonum — ille.* Utile fuisset ei sum in utero matris cresceret omnino non nasci, qui talis flagitium perpetraturus erat, ut tali dignus esset futurus supplicio. Dicunt autem quidam culpa carere eum, qui quod prædefinitum erat peregit. Quibus nos dicimus, quod non quia prædefinitum erat, Deo prævidente, quidquid eventurum erat. Talis enim evasurus erat non a natura, sed ex voluntate.

Et quare omnino suscepit Christus in discipulum eum qui talis evasurus erat? Ut manifesta fieret magnitudo bonitatis Christi et malitiæ proditoris, quomodo ille suum proditorem salutaria docuit ac dilexit, gratisque dignum duxit; nec ab alijs segregavit, sed omnia quæ ad conversionem ac correctionem ejus erant, induxit: ne dicere posset, quod præceptorem nactus non fuerat, qui volentes posset servare. At ille cum omnia hæc consecutus fuisset, nihilominus malus permansit. Ex quo enim animam suam domicilium diabolo fecerat, avaritia ei aperiente illumque introducente, non effugit scelus. Unde tanquam non coacte sed voluntarie factum proditorem, deplorat hunc Dominus, commiseratus potius eum, qui multos suos de inopia sermones frustra audiverit, et sese avaritiæ ac diabolo facile capiendum tradiderit: non sane ob inefficaciam verborum præceptoris, quæ et publicanos attraxerunt et meretrices, sed propter illius segnitiam et malitiam.

Verum dicit rursus aliquis: Si bonum erat Judæ si natus non fuisset, cur eum nasci permisit? Quia non malus natus est, sed mentis nequitia ac voluntatis pravitate malus effectus est: nullum autem cogit fieri bonum, ne involuntarie sit bonus, sed salutaria suggerit, et ea eligentem coadjuvat: permittit autem unumquemque ferri quo voluerit, utpote liberum habentem arbitrium. Et Judas ergo, non quia natus est, malus effectus est, sed quia ignavia torpuit. Qui autem mali efficiuntur, duplicem merentur ultionem; et quia mali facti sunt, et quia a bonis nullam ceperunt utilitatem, Similiter et qui boni efficiuntur, duplici digni sunt ho-

Varix lectioes et notæ.

(3) Τριβλίον· σκουτέλιον, δρυδάφιον. Gloss. Cyrill. τρυβλίον· σκουτέλιον. Lexieon, inedit. Vid. Meurs. Glossarium Græco-Barbarum p. 510. Erotianus χελίσκον· τρυβλίον.
(4) Τῇ omittit Cod. A. Mox idem dat αὐξάνοντι, pro αὐξάνοντι.

(5) Μὴ γεννηθῆναι ὄλως omittit Cod. A.
(6) Δέ, omittit B.
(7) Καί, post ὅτι omittit Cod. A.
(8) Ἄκων, B.
(9) Ἐρασθήσας, Cod. A.

nore, et quia boni facti sunt, et quia a malis nullum A reportaverunt damnum.

Vers. 25. *Respondens — Rabbi* ? O impudentiam ! interrogat tentans interim latere discipulos. A principio siquidem non interrogavit quando dixit Christus : *Unus ex vobis* ; putabat enim latere præceptorem ; ubi vero indicium addidit, novit jam quod cognitus esset ; sed cæteris interrogantibus, interrogat et ipse, confidens de præceptoris benignitate, quod palam eum omnino non argueret ; ideo quoque Rabbi illum vocat, hoc est *magister*.

Vers. 25. *Dicit illi : Tu dixisti*. Vide quam cle- menter arguat eum, terminos nobis ac regulas longanimitatis describens. Ait enim : Tu testatus es te esse. Auferendo enim, *Numquid*, relinquitur ; *Ego sum Rabbi*, quod depositionem ac confessionem significat. Christus itaque nihil prætermisit eorum quæ ad correctionem spectant : ob hoc enim diversimodis suggestit ac retinuit, et per opera et per sermones, per timorem et per obsequium. Quoniam vero nihil illum ab ægritudine revocavit, sed penitus incurabilis permansit, eo jam relicto pergit ad cætera.

CAP. LXIV. De cœna mystica.

Vers. 26. *Edentibus — corpus meum*. Postquam legale pascha comedissent, discumbentes cœnabant ut prædictum est ; deinde cum surrexisset lavit pedes eorum, ut ait Joannes ¹⁹, et rursus discumbentes edebant. Postmodum cœnam mysticam tradidit interim discipulis. Edentibus, inquit illis, sumpto pane, qui videlicet appositus erat, aut altero qui similiter ei tanquam magistro erat appositus, fregit sive comminuit, et tradidit illis. Lucas vero postquam scripsit : *Hoc est corpus meum*, addidit : *Quod pro vobis datur, sive traditur in mortem* ²⁰.

Egit autem gratias et nunc ante panem, et postmodum ante poculum : docens quod gratias agere oportet ante hujusmodi mysterium, quod perfectum est ad præstandum naturæ nostræ beneficium. Si enim agni figurativi immolatio ab interfectione liberationem, et a servitute libertatem Judæis præstitit, quanto majora præstabit Christianis veri Agni immolatio. Simul etiam ostendens, quod ultroneus ad passionem veniret, et præterea docens nos gratias agere in omnibus quæ patiuntur.

Sicut autem pictores in una tabula et lineas supponunt, et picturas adumbrant, et colores superinducunt ac formant : ita quoque Christus in

¹⁹ Joan. xiii, 4. ²⁰ Luc. xxii, 19.

Variæ lectiones et notæ.

(10) Οὐκ habet cod. A ante ἐβλάθησαν.

(11) Unde hic et supra ad versum 20, ἀναστάς ? Nam in contextu Joannis uterque codex Euthymii habet ἐγείρωται : scilicet ex Chrysostomo. Ita enim, hunc locum interpretans, laudat, tom. VIII, p. 414,

ἀγαθοί, δεικλῆς εἰσιν ἀξιοί τιμῆς, διότι τε γεγόνασαν ἀγαθοί, καὶ διότι οὐκ (10) ἐκ τῶν πονηρῶν ἐβλάθησαν.

Ἀποκριθεὶς — Ῥαββί ; Ὡς τῆς ἀναισχυρίας ! ἐρωτῶ, λαθεῖν τοὺς μαθητὰς τίως περὶ ὧμοις. Ἐξ ἀρχῆς μὲν γὰρ οὐκ ἠρώτησεν, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶπεν· Εἷς ἐξ ὑμῶν. Ὡς γὰρ ἐτι λαθάνειν τὸν διδάσκαλον. Ὅτε δὲ καὶ παράσημον προσέθηκεν, ἔγνω, ὅτι διέγνωσται, καὶ λοιπὸν, τῶν ἄλλων ἐρωτησάντων, ἐρωτῶ καὶ αὐτὸς, θαρρῶν τῆν ἐπιεικέα τοῦ διδασκάλου, ὅτι πάντως οὐκ ἐλέγξει προδήλως αὐτόν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ Ῥαββί τοῦτον ἐκάλεσεν, ἦτοι, διδάσκαλον.

Λέγει αὐτῷ, Σὺ εἶπας. Ὅρα, πῶς ἀνεξικακῶς αὐτὸν ἐλέγχει, ὅρους ἡμῖν καὶ κανόνας μακροθυμίας πηγυλῶς. Φησὶ γὰρ, Σὺ κατέθου, ὅτι σὺ εἰ. Περιουρούμενον γὰρ τοῦ μήτι, τὸ Ἐγὼ εἶμι Ῥαββί, περιλείπεται, κατάθεσιν καὶ ὁμολογίαν ἐμφαίνειν. Ὁ μὲν οὖν Χριστὸς οὐδὲν παρέλιψε τῶν εἰς διόρθωσιν συντελούντων. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ διαφόρως ὑπεμνησκε, καὶ κατέειχε, καὶ δι' ἔργων, καὶ διὰ λόγων, καὶ διὰ φόβου, καὶ διὰ θεραπείας, καὶ διὰ πάντων. Ἐπὶ δὲ οὐδὲν αὐτὸν ἀφίστατο του νοσήματος, καὶ παντάπασιν ἀνίατος ἔμενε, λοιπὸν ἐκείνου ἀφείας, ἐπὶ τὰ εἴης τρέπεται.

ΚΕΦ. ΕΔ'. Περὶ δείπνου μυστικοῦ

Ἐσθίοντων — σῶμά μου. Μετὰ τὸ φαγεῖν τὸ νομικὸν Πάσχα, κατακλιθέντες ἐδείπνουσαν, ὡς προεῖρηται· εἶτα ἀναστάς (11) ἐψυψε τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, ὡς ὁ Ἰωάννης φησὶ, καὶ αὐθις ἀναπεσόντες ἤσθιον. ἔπειτα μεταξὺ παρέθηκε τὸ μυστικὸν δείπνον τοῖς μαθηταῖς. Ἐσθίοντων γὰρ, φησὶν, αὐτῶν, λαβὼν ἄρτον, δηλαδὴ τὸν παρακαείμενον αὐτῷ, ἢ καὶ ἕτερον συμπαρακαείμενον, ὡς διδάσκαλῳ, ἐκλάσεν, αἶτον συνέθρυψε, καὶ μετέθηκεν αὐτοῖς. Ὁ δὲ Λουκᾶς γραφῆς· Τοῦτο ἐστὶ τὸ σῶμά μου (12), προσέθηκε, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν δειδόμενον, ἦγον, παραδιδόμενον εἰς θάνατον.

Ἡύχαριστησε δὲ νῦν μὲν πρὸ τοῦ ἄρτου, μετὰ τοῦτο δὲ καὶ πρὸ τοῦ ποτηρίου, διδασκῶν, ὅτι εὐχαριστεῖν δεῖ πρὸ τοῦ τοιοῦτου μυστηρίου, τελουμένου πρὸς εὐεργεσίαν τῆς ἡμῶν φύσεως. Εἰ γὰρ ἡ τοῦ τυπικοῦ ἄμουθ θυσία καὶ δλοθρεύσεως ἀκαλλεγῆν, καὶ δουλείας ἐλευθερίαν τοῖς Ἑβραίοις ἐχαρίστατο, πολλῶ μᾶλλον ἢ τοῦ ἀληθινοῦ τοῖς Χριστιανοῖς· ἅμα δὲ καὶ δεικνύων, ὅτι ἐκὼν ἐπὶ τὸ πάθος ἔρχεται, καὶ προστίει παιδεύων ἡμᾶς, εὐχαριστεῖν ἐφ' οἷς πάσχομεν.

Ὡσπερ δὲ οἱ ζωγράφοι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πίνακος καὶ τὰς γραμμὰς ὑποτίθεισαν (13) καὶ σχιμαγραφούσιν, καὶ τὰ χρώματα ἐπιβάλλουσι καὶ μορφοῦσιν· οὕτω

D consentientibus etiam codicibus Mosquensibus Chrysostomi.

(12) Μοῦ, omittit B.

(13) Cod. A fluctuat inter ἐπιτίθειαι, ἀποτίθειαι, et quod nihil est, εὐπιτίθειαι.

καὶ ὁ Χριστὸς ἐπὶ τῆς αὐτῆς τραπέζης καὶ τὸ τυπικὸν καὶ σκιάδες Πάσχα ὑπέγραψε, καὶ τὸ ἀληθινὸν καὶ τέλειον προεβήκε (14). Καὶ ἐπέπερ ἡ σφαγὴ τοῦ νομικοῦ ἄμνου τὴν σφαγὴν τοῦ λογικοῦ ἄμνου προεμήνησεν, εἶδε πάντως (15) τὴν σκιάν ἀφανισθῆναι, φανέντος τοῦ ἡλίου, καὶ τὸν τύπον ὑποχωρῆσαι, τῆς ἀληθείας ἐλθούσης.

[Ἐπὶ (16) τούτων μεταληψίς μὲν λέγεται, διότι μεταλαμβάνομεν αὐτῶν· κοινωνία δὲ, διότι κοινωνοῦμεν καὶ τῷ Χριστῷ καὶ ἀλλήλοις δι' αὐτῶν, καὶ σύσωμοι γινόμεθα (17) Χριστοῦ καὶ μέλη ἀλλήλων. Οὔτε δὲ φθείρονται, οὔτε εἰς ἀφιδρώνα χωροῦσιν, ἀλλ' εἰς σύστασιν ἀναλίσκονται οὐσιώδη τῶν μεταλαμβάνοντων. Καὶ ὡσπερ οὐχ ἕτερον παρὰ τὸ πρότερον σῶμα καὶ αἷμα τοῦ μεταλαμβάνοντος γίνονται, οὕτως οὔτε πάλιν ἕτερον σῶμα καὶ αἷμα παρὰ τὸ τοῦ Δεσπότου τοῦτο (18) φαμεν. Τοῦτο γὰρ, φησί, ἔστι τὸ σῶμά μου. [Καὶ (19) αὖθις· Τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ αἷμά μου.] Ὑπερφυῆς δὲ ὁ λόγος. Εἰ δὲ καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἀντίτυπα ταῦτα εἶπε, ἀλλὰ πρὸ τοῦ ἀγιασθῆναι, καὶ πρὸ τοῦ τὴν χάριν λαβεῖν. Ὅρα δὲ, πῶς ἐκ τῶν κατὰ φύσιν ἐν τοῖς ὑπὲρ φύσιν γινόμεθα. Κατὰ φύσιν μὲν γὰρ, ἡ τοῦ προκαίμενου ἄρτου καὶ οἴνου βρώσις καὶ πόσις· ὑπὲρ ὕσιν δὲ, ἡ τούτων ἐνέργεια τε καὶ δύναμις. Ἐνύψε δὲ πρῶτον τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, εἶτα τούτοις τοῦ μυστηρίου τούτου μετέδωκεν, ἵνα μάθωμεν, ὅτι χρὴ πρῶτον καθαιρεσθῆαι, εἶτα μεταλαμβάνειν.

Ἄνθρακα (20) εἶδεν Ἡσαίας· ἄνθραξ δὲ, οὐ ξύλον ἔστιν ἀπλῶς, ἀλλὰ πετυρακτωμένον· φωτίζει μὲν τοὺς ἀξιολογούς, [φλέγει (21) δὲ τοὺς ἀναξιολογούς,] κατὰ τὴν διπλῆν τοῦ πυρὸς ἐνέργειαν· φλέγει δὲ, τῷ καλάζειν συντήκειν.

Καὶ λαβὼν — Διαθήκης. Τῆς καινῆς Διαθήκης, ἥτοι τῆς νέας νομοθεσίας. Τὸ μὲν γὰρ αἷμα τοῦ τοπικοῦ ἄμνου, τῆς παλαιᾶς ἢν Διαθήκης· τὸ δὲ τοῦ ἀληθινοῦ Ἄμνου, τῆς νέας ἔστιν.

Ἡ (22) τοῦτο εἶπε διὰ τὸ αἷμα τὸ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ἐν τῇ Ἐξόδῳ γὰρ υιοσχάρια θύσας Μωϋσῆς, τὸ ἡμισυ τοῦ αἵματος ἐπέχευεν εἰς (23) κρατῆρα, καὶ λαβὼν τὸ βιβλίον τῆς Διαθήκης, ἀνέγνω εἰς τὰ δόγματα τοῦ λαοῦ· καὶ εἶπεν· Πάντα ὅσα ἐλάλησε Κύριος ποιήσομεν καὶ ἰκευσοῦμεθα. Λαβὼν δὲ Μωϋσῆς τὸ αἷμα, κατισκέδασε τοῦ λαοῦ, καὶ εἶπεν· Ἰδοὺ τὸ αἷμα τῆς διαθήκης, ἧς διεθέτο Κύριος πρὸς ὑμᾶς περὶ πάντων τῶν λόγων τούτων. Ἐν οὖν ἐκείνῳ

²¹ Isa. vi, 6. ²² Exod. xxiv, 6, 7.

Variae lectiones et notæ.

(14) Προεβήκε, Cod. A.

(15) Πάντων, Cod. A.

(16) Inclusa in margine habent A, B.

(17) Γινόμεθα, Cod. A.

(18) Τοῦτο, post Δεσπότου abest Cod. A.

(19) Inclusa omittit Cod. A.

(20) Aliud scholium incipit a vocabulo ἄνθρακα, diversum a priori in Cod. A. Id autem superioribus

(bb) Apposuit. Forte codex interpretis habebat παρήθηκε.

A eadem mensa et figurativum ac umbratile Pascha subscripsit, et verum ac perfectum apposuit (bb). Et quia cædes agni legalis cædem rationalis Agni præfigurabat, oportebat omnino umbram evanescere, apparente sole, et figuram cedere, adveniente veritate.

† Dicitur hoc mysterium etiam participatio, quia participamus hæc sacramenta. Dicitur et communicatio, quia communicamus et Christo et nobis invicem per ea : et incorporamur Christo, et membra inter nos invicem efficimur. Non autem corrumpuntur ista, neque in secessum abscedunt, sed in substantiam coassumuntur spiritualem ejus qui participat. Et sicut non aliud corpus et sanguis fiunt a corpore et sanguine ejus qui participat ; ita rursus neque aliud corpus et sanguinem dicimus a corpore et sanguine Domini : *Hoc enim est corpus meum*, inquit. Et rursus : *Hic est enim sanguis meus*. Est autem supernaturalis verbum. Et quamquam Magnus Basilius exemplaria hæc esse dixit : hoc tamen est priusquam sanctificentur et gratiam accipiant. Vide autem quomodo e naturalibus supernaturalia fiant. Naturalis siquidem cibus est ac potus panis ac vini quæ præponuntur : supernaturalis vero, efficax horum operatio. Primum autem lavit pedes discipulorum, deinde eos mysterii hujus fecit esse participes, ut discamus, quod primum purificari eos oporteat, deinde participare.

† Carbonem vidit Isaias ²¹ ; carbo autem non est simpliciter lignum, sed lignum ignitum. Illuminat quidem carbo hujus mysterii eos qui digni sunt, indignos vero inflamat, juxta duplicem ignis operationem. Inflamat autem puniendo et absumendo.

Vers. 27. *Et sumpto* — Vers. 28. *Testamenti*. Novi Testamenti, sive novæ legislationis. Siquidem sanguis figurativi agni, veteris erat Testamenti : sanguis autem veri Agni, est novi.

† Vel hoc dixit, propter sanguinem de quo in Veteri Testamento fit sermo. In Exodo enim dicitur quod postquam Moses vitulos immolasset, dimidium sanguinem effudit in craterem, sumptumque Testamenti librum legit audiente populo, et dixerunt : *Omnia quæcunque locutus est Dominus faciemus, et obedientes erimus* ²². Sumpto autem Moses sanguine aspersit populum, et ait : *Ecces sanguinem testamenti quod pepigit vobiscum Dominus*

jungit B.

(21) Inclusa omittit Cod. A. Hentenius ita reddidit, ac si post μὲν legerit, Οὖν ὁ ἄνθραξ τοῦ μυστηρίου τούτου. Certe sine istis nulla est accommodatio ad hunc locum.

(22) Inclusa in calce paginæ habet Cod. A.

(25) Εἰς τὸν κρατῆρα, Cod. A

de omnibus hic sermonibus 22. Erat itaque sanguis ille sigillum sive signaculum testamenti, ac testimonium et confirmatio foederis populi.

Vers. 28. Qui pro multis effunditur. Ille quidem sanguis pro solis effundebatur Hebraeis; hic autem pro omnibus hominibus. Multos siquidem hic dicit omnes: nam omnes multi sunt. Vel Multis, dixit comparatione gentis horum Hebraeorum; illisenim plures sunt hi, qui ex omnibus liberantur et salvantur, propter quos Christus mortuus est.

Vers. 28. In remissionem peccatorum. Ille siquidem in salutem tantum primogenitorum effundebatur; hic autem in remissionem peccatorum omnium hominum. Vide ergo quanto veteribus majora sint nova mysteria. Aptissime vero nominavit hic Testamentum propter appropinquantem mortem; testantur enim qui moriuntur. Itaque sicut Vetus Testamentum hostias et sanguinem habebat: ita sane et Novum, corpus videlicet et sanguinem Domini.

Non dixit autem: Haec sunt signa corporis mei et sanguinis mei: sed, Haec sunt corpus meum et sanguis meus. Oportet ergo non ad naturam eorum quae proponuntur aspicere, sed ad virtutem eorum. Quemadmodum enim supernaturaliter assumptam carnem deificavit (si ita loqui liceat), ita et haec inefabiliter transmutat in ipsum vivificum corpus suum et in ipsum pretiosum sanguinem suum, et ingratiam ipsorum.

Habent autem similitudinem quamdam, panis ad corpus, et vinum ad sanguinem. Nam et panis, et corpus terrea sunt: vinum autem et sanguis aerea (cc) et calida. Et quemadmodum panis confortat, ita et Christi corpus hoc facit, ac magis etiam corpus et animam sanctificat: et sicut vinum laetificat, ita et sanguis Christi hoc facit, et insuper presidium efficitur.

Quod si de uno corpore et sanguine omnes fideles participamus, omnes unum sumus per ipsam horum mysteriorum participationem: et in Christo omnes, et Christus in omnibus. Quia dicit, inquit, meam carnem et bibit meum sanguinem, in me manet et ego in illo 23. Verbum siquidem per assumptionem carni unitum est: haec rursus caro unitur nobis per participationem. Facta autem sanguinis et testamenti mentione, rursus mortem suam representavit, ut haec facile ab eis susciperetur, frequentissima mentione efficiens. Nam si hac, licet saepius annuntiata, ad passionis tamen nomen (dd) turba-

22 Exod xiv, 8. 23 Joan. vi, 56.

Variæ lectiones et notæ.

- (24) Sex priora vocabula omisit interpres.
- (25) Δέγει, pro καλεί, Cod. A.
- (26) Hunc locum laudat Richardus Simonius ex

(cc) Aerea. 'Αίρια και, non reperi in meis Codd.

Α τὸ αἷμα, σφραγίς τῆς διαθήκης, και μαρτύριον, και βεβαίως εἰς τῆς συνθήκης του λαοῦ.]

Τὸ περὶ πολλῶν ἐνχυνόμενον. Περὶ (24) πολλῶν, ἐπὶ τοῦ, ὑπὲρ πολλῶν. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ τὸ αἷμα ὑπὲρ τῶν Ἑβραίων μόνων ἐξέχετο· τοῦτο δὲ, ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων. Πολλοὺς γὰρ τοὺς πάντας ἑταῦθα καλεῖ (25). Καὶ γὰρ οἱ πάντες, πολλοί. Ἡ πολλῶν εἶπα, πρὸς σύγκρισιν τοῦ τῶν Ἑβραίων ἔθνους. Πλείους γὰρ αὐτῶν, οἱ ἕξ ἐσόντωνλευθεροῦμενοι και σωζόμενοι, δι' οὗς ὁ Χριστὸς ἀπέθανον.

Εἰς ἄρσιν ἁμαρτιῶν. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ εἰς σωτηρίαν τῶν πρωτογέντων μόνων ἐξέχετο· τοῦτο δὲ, εἰς ἄρσιν ἁμαρτιῶν τῶν πάντων ἀνθρώπων. Ὅρα, πῶσον εἰσὶ μίξιστα τῶν παλαιῶν τὰ νέα μυστήρια, Προσφύετατα δὲ νῦν Διαθήκην ἰνόμενα, διὰ τὴν προσγγίζοντα θάνατον. Διακρίθεται γὰρ αἱ ἀκοιήσονται. Ὅσπερ οὖν ἡ Παλαιὰ Διαθήκη θύματα και αἵματα εἶχεν· οὕτως ἄρα και ὁ Καινὴ, τὸ σῶμα και τὸ αἷμα τοῦ Ἀσπότην.

Οὐκ (26) εἶπε δὲ, ὅτι Ταῦτα εἰσι σῶμα και εἰς αἷμα μου· ἀλλ', ὅτι Ταῦτα εἰσι καὶ τὸ αἷμα μου, και αὐτὸ τὸ αἷμα μου. Λοκπὸν οὖν· χρὴ μὴ πρὸς τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων ὁρᾶν, ἀλλὰ πρὸς τὴν δύναμιν αὐτῶν. Ὅσπερ γὰρ ὑπεροφῶς ἐθίωσε τὴν προσληφθεῖσιν σάρκα· οὕτως ἀκορρήτως μεταποιεῖ και ταῦτα εἰς αὐτὸ τὸ ζωοποιὸν αὐτοῦ σῶμα, και εἰς αὐτὸ τὸ τίμιον αὐτοῦ αἷμα, και εἰς τὴν χάριν αὐτῶν.

Ἐχοῦσι δὲ τινα και ὁ ἄρτος πρὸς τὸ σῶμα, και ὁ οἶνος πρὸς τὸ αἷμα ἐμφέρειαν. Καὶ ὁ ἄρτος γὰρ καὶ τὸ σῶμα, γεώδη, και ὁ οἶνος και τὸ αἷμα, θερμαντικὰ. Καὶ ὡσπερ ὁ ἄρτος σταρίζει, οὕτω και τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ τοῦτο τε ποιεῖ, και πλέον, ἀγιάζει και σῶμα και ψυχὴν. Καὶ ὡσπερ ὁ οἶνος εὐφραίνει, οὕτω και τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ τοῦτο τε ποιεῖ, και πλέον, γίνεται φυλακτήριον.

Εἰ δ' ἐνὸς σώματος και αἵματος οἱ πάντες πιστοὶ μεταλαμβάνομεν, οἱ πάντες ἐν ἑσμεν, θεῶι τῆς αἰῆς τῶν αὐτῶν μυστηρίων μεταλήψομεν, και ἐν Χριστῷ πάντες, και ὁ Χριστὸς ἐν πᾶσι. Ὁ τρώγων μὲν γὰρ, φρεσὶ τὴν σάρκα, και πίπων μου τὸ αἷμα, ἐν ἑμοὶ μένει, καὶ ἐν αὐτῷ. Ὁ μὲν γὰρ ἄσπτος ἐνήθη τῇ σαρκὶ, διὰ τῆς προσλήψεως αὐτῆς δὲ καὶ ἰνοῦται ἡμῖν, διὰ τῆς μεταλήψεως. Αἵματος δὲ καὶ διαθήκης μνημονεύσας, τὸν θάνατον αὐτοῦ καὶ ἐν ἑσμεν, τῇ πυκνότητι τῆς μνήμης ἐπαπαράσκει αὐτοῖς τοῦτον καθιστῶν. Εἰ γὰρ, και πολλαίς τούτου προκαταγγεληθέντος, ὅμως παρ' αὐτὸ τὸ κῆδος

codicibus Parisinis in De commentariis N. Test., p. 84.

(dd) Ad passionis tamen nomen. Ipso tamen passionis tempora.

ἰθαρυκῆσαν, τί οὐκ ἐν ἴσθον, μηδὲν προμα-
θόντες ;

Λουκᾶς δὲ λέγει καὶ τοῦτο εἰπεῖν τότε τὸν Κύριον, ὅτι Τρῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἡμῶν ἀνάμνησιν τοῦτο, φησί, τὸ καινὸν μυστήριον, καὶ μὴ ἐκεῖνο, τὸ παλαιόν. Ἐκεῖνο μὲν γάρ, τὸ θυσιασμα, εἰς ἀνάμνησιν ἐγένετο τῆς ἐν Αἰγύπτῳ σωτηρίας τῶν Ἑβραίων πρωτοτόκων, καὶ τῆς τῶν Ἑβραίων ἐλευθερίας τοῦτο δὲ εἰς ἀνάμνησιν τοῦ Δεσπότου. Διὰ τῆς τοιαύτης γὰρ θυσίας ἀναμνησκόμεθα, ὅτι τὸ σῶμα αὐτοῦ παρέδωκεν εἰς θάνατον ὑπερ ἡμῶν, καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐξέχευε, καὶ τῆ συνεχεῖα τὴν μνήμην ἀνανεούμεθα.

Εἶδες, πῶς μετέθηκε τοὺς μαθητὰς ἀπὸ τῆς παλαιᾶς θυσίας εἰς τὴν καινὴν. Ποία γὰρ εἰκόνος ἐστὶ Χρεία, τοῖς ἕδν τὸ πρωτότυπον ἔχουσι ; φησὶ δὲ ὁ Χρυσόστομος (27), ὅτι καὶ ὁ Χριστὸς πρῶτος τότε μετέσχε τοῦ μυστηρίου, ἵνα μὴ ἀρθισθῶσι, σαρκὸς καὶ αἵματος μεταλαβεῖν ἐπιτροπόμενοι· καὶ τούτου δὲ τεκμήριον, τὸ εἰπεῖν αὐτὸν·

Δίγω — Πατρός μου. Εἰ δὲ τοῦ ποτηρίου μετέσχε, μετῴσθη ἄρα καὶ τοῦ ἄρτου. Τὸ μὲν οὖν ἀπάρτι, σημαίνει τὸ, ἔκπὸ τοῦ νῦν. Ἡμέραν δὲ ἐκεῖνην λέγει τὸν μετὰ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ καιρὸν, ὅτε ἔφαγε καὶ ἐπιε μετὰ τῶν μαθητῶν, ὃ καὶ αὐτοὶ ποιοῦμενοι τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ ἀπόδειξιν, ἔλεγον, (28) Οἷτινες συνεφάγομεν καὶ συνεπίμεν αὐτῷ. Καινὸν δὲ, ἀντὶ τοῦ, καινῶς καὶ παραδόξως. Τοῦ σώματος γὰρ ἀθανατισθέντος, καὶ μηκέτι δεομένου βρώσεως ἢ πόσεως, ἔφαγε καὶ ἐπιε, οὐ διὰ χρείαν, ἀλλὰ διὰ (29) πληροφρίαν, τῷ μὴ φάσμα δοκεῖν. Βασιλείαν δὲ καλεῖ τὴν δοθείσαν αὐτῷ ἐξουσίαν, ὡς ἐσθράπη, μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Ἐδόθη μοι γὰρ, φησὶ, πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. Τοῦ Πατρὸς μου δὲ, τουτίσσι, τῆ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου δοθείση μοι. Τοῦτο δὲ εἶπε, καὶ διότι πρὸς αὐτὸν ἀναφέρει πάντα τὰ ἑαυτοῦ.

Ὁμοίως δὲ καὶ Μάρκος ἔγραψεν. Ὅταν αὐτὸ πίνω καινὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ. Ναὶ μὴν καὶ Λουκᾶς, Ἔως ὅτου ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἔλθῃ· βασιλείαν καὶ οὗτοι, τὴν δαλωθείσαν, λέγοντες, ἐξουσίαν. Ὁ δὲ Λουκᾶς ἐστὶ καὶ περὶ τοῦ ναμικοῦ Πασχαφῆσιν εἰπεῖν τὸν Χριστὸν, ὅτι Οὐ μὴ φάγω ἐξ αὐτοῦ, ἕως ὅτου πληρωθῇ ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ, τῆ κατὰ τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα. Καὶ τότε γὰρ ἐπιτελεῖσι τὸ Πάσχα τελειότερον τε καὶ καθαρώτερον, θύων τὸν ἀπόρρητον λόγον τῆς θεότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, τῆ μαχαίρα τῆς διδασκαλίας, καὶ δαιρῶν αὐτὸν καὶ διανέμων τοῖς ἅξις τῆς τοιαύτης μυσταγωγίας.

Τίς δὲ ἡ πόσις (30) καὶ ἡ ἀπόλαυσις ; Ἡμῶν μὲν,

²⁸ Luc. xxii, 19. ²⁹ Act. x, 41. ²⁷ Matth. xxviii, 48. ²⁶ Marc. 14, 25. ²⁵ Luc. xx, 18. ²⁰ Ibid. 18,

Varia lectiones et notæ.

(27) Tom. VII, p. 783. B.

(28) Ὅτι, pro οἷτινες dat Cod. A.

(29) Διὰ, omittit Cod. A.

(30) Ποσῆσις, pro πόσις, Cod. A. Hentenius vide-

bantur : quid non passi fuissent, si hanc primum non didicissent ?

Ait autem Lucas hoc quoque dixisse Christum, *Hoc facite in mei recordationem* ²⁵ ; hoc, inquit, novum mysterium, et non illud vetus. Siquidem vetus illud mysterium in recordationem inductum est salutis Hebræorum primogenitorum in Ægypto, ac libertatis Hebræorum : hoc autem in recordationem Domini. Per tale enim sacrificium reminiscimur, quod corpus suum pro nobis in mortem tradiderit, et sanguinem suum effuderit, ac ita continuitate memoriam renovamus.

Vidisti quo pacto discipulos a veteri sacrificio in novum transtulerit ? Nam quæ est deinceps imaginis utilitas, verum jam exemplar habentibus ? Dicit autem Chrysostomus, quod Christus tunc primus participavit mysterium, ne molestum eis esset, quod carnem et sanguinem participare eos hortaretur ; cujus etiam signum erat quia dixit :

Vers. 29. *Dico — Patris mei.* Quod si poculum participavit, utique et panem. Posthac vero, id est, ab hac hora. Diem autem illum vocat tempus post Resurrectionem, quando edit et bibit cum discipulis : quod etiam ipsi sumentes pro certo Resurrectionis indicio, dicebant, *Qui manducavimus et bibimus cum eo* ²⁶. Novum vero, id est novo et admirando modo. Cum enim corpus haberet immortale, nec amplius cibo egeret aut potu, comedit tamen et bibit : non ob necessitatem, sed ob certitudinem, ne phantasma videretur, Regnum autem vocat potestatem datam sibi tanquam homini post resurrectionem. *Data est mihi*, inquit, *omnis potestas in cælo et in terra* ²⁷. *Patris tamen mei* dicit hoc est, quod a Patre mihi datum est. Hoc autem dixit, quia ad illum refert omnia quæ sua sunt.

Similiter et Marcus scripsit : *Quando bibam illum novum in regno Dei* ²⁸. Præterea Lucas : *Donec regnum Dei veniat* ²⁹ ; vocantes hi similiter regnum, prædictam potestatem. Lucas etiam de legali Pascha Christum ait dixisse : *Non edam ex eo donec compleatur in regno Dei* ³⁰, quod videlicet erit in sæculo venturo : tunc enim Pascha perficiet et perfectius et purius, immolans ineffabile Verbum divinitatis et humanitatis suæ, gladio doctrinæ dissecans illud ac dividans his qui sacerorum suorum doctrina digni erunt.

Quod autem vel quantum gaudium est, ut nos

tur legisse : Τίς δὲ καὶ πόση ἡ ἀπόλαυσις, αὐτὴ πόση τις ἡ. Sed ea, quam nos exhibuimus, est unica vera lectio. Ita enim ad verbum apud Gregor. Nezianz. p. 258 circa fin.

quidem discamus, ille vero doceat: et una cum A
eis ipsis ejus discipulis verbum participemus, sicut
ait Gregorius Theologus. Pulcherrima (ee) est de
tali Pascha philosophia. Sed de his haecenus.

Nunc autem Lucæ verba tractanda sunt ac conci-
lianda, quatenus possibile fuerit. Ait enim ille Chri-
stum primo quidem sumpsisse poculum et gratias
egisse ac dixisse: *Accipite hoc et dividite inter vos* ³¹; deinde sumpsisse panem et gratias egisse ac divi-
sisse ³¹; similiter autem et poculum ipsum: unde
videtur de duobus loqui poculis. Non est autem ita,
sed primum quidem sumpsit poculum et benedixit
ac dixit: *Accipite hoc et dividite inter vos*. Deinde
cum addidisset: *Nequaquam bibam de hoc fructu
vitis donec regnum Dei veniat*, timore mortis suæ
turbavit eos. Ut autem verisimile est, facta con-
certatione (ff) ac confusione, repositum est poculum
Deinde aliquanto post tempore facta sunt quæ
sequuntur, sive panis sive poculi traditio.
Cum enim dixerit evangelista de pane, quod ubi
gratias egisset fregit ac dedit eis: deinde subjun-
xerit. *Similiter et poculum ipsum* ³²: ostendit quod
illud ipsum fuit poculum quod prius acceperat. Non
enim simpliciter dixit, Similiter et poculum: sed,
Similiter et poculum ipsum, addito videlicet articulo,
et rem de qua facta est mentio significando.
Præterea quod subjungitur: *Hoc ipsum poculum
novum Testamentum est in meo sanguine*, etsi sca-
brosa locutio videatur, nihil tamen differt a dicto
sermone quem Matthæus et Marcus scripserunt.
Illi siquidem dixerunt: *Hic est sanguis meus qui
est novi Testamenti*, hoc est, qui novum tradit Te-
stamentum. Hic autem ait: Hoc ipsum pocu-
lum novum Testamentum est, quod ego nunc
testor præcipiens vobis, ut ita faciat. Hoc autem
novum Testamentum est in meo sanguine; vetus
enim Testamentum irrationalis animalis sanguinem
habebat. Similiter et quod sequitur: *Verumtamen
ecce manus tradentis me mecum est in mensa* ³³,
simile est illi quod dicitur: *Qui manducat mecum*;
aut: *Qui intinxit mecum manum in catino*. Hoc au-
tem posuit Lucas post panis et poculi divisionem;
Matthæus et Marcus ante illam. Unde apparet, quod
hoc bis dixerit Christus, et ante mysteriorum tradi-
tionem quando in catinum intingentes edebant;
et post traditionem quando rursus appositus est cati-
nus.

Et hoc etiam magnam habet dubitationem: quo

³¹ Luc. xx, 17, 19, 20. ³² Luc. xx, 20. ³³ Ibid. 24.

Variæ lectiones et notæ.

(31) Δέ, omittit cod. A.

(32) Miror sane, in codicibus Græcis N. T., hic tantum deprehendi consensum, in loco sane difficillimo. Modo autem ad manus est Evangeliarium Gothanum ms., quod versum 17 et 18 omittit. Le-

(ee) *Pulcherrima* etc. Qui pulcherrime de hujusmodi Pascha disseruit, philosophatus est.

τό μαθεῖν, ἐκείνου δὲ τὸ διδάξαι καὶ κοινῶσθαι τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς τὸν λόγον, ὡς ὁ Θεολόγος φησὶ Γρηγόριος, κάλλιστα περὶ τοῦ τοιοῦτου Πάσχα φιλοσοφῆσαι. Ἄλλα καὶ περὶ τούτων μὲν εἰς τοσοῦτον.

Τὰ δὲ τοῦ Λουκᾶ ῥητὰ μεταχειριστίον καὶ συμβιβασιόν, ὡς οἶόν τε. Λέγει γὰρ ἐκεῖνος τὸν Χριστὸν πρῶτον μὲν λαβεῖν ποτήριον, καὶ εὐχαριστῆσαι, καὶ εἰπεῖν. Λάβετε τοῦτο, καὶ διαμύριστε ἑαυτοῖς· εἶτα λαβεῖν ἄρτον, καὶ εὐχαριστῆσαι, καὶ διανεῖμαι ὡσαύτως δὲ (31) καὶ τὸ ποτήριον. Καὶ δοκεῖ περὶ (32) δύο ποτηρίων λέγειν. Οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο, ἀλλὰ πρῶτον μὲν ἔλαβε ποτήριον, καὶ εὐχαριστῆσαι, καὶ εἶπε· Λάβετε τοῦτο, καὶ διαμύριστε ἑαυτοῖς. Εἶτα προσθεῖς, ὅτι Οὐ μὴ πῖω ἀπὸ τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου, ἕως ὅτου ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἔλθῃ· τῷ φόβῳ τοῦ θανάτου αὐτοῦ διέτράφηεν αὐτοῦς· οἳ δὲ εἰκός, διατρεβῆς; καὶ συγχύσως γενομένης, ἀπίετο τὸ ποτήριον· εἶτα, καιροῦ τινας διελεύθοντος, γέγονασι τὰ εἴρη, ἡ τε τοῦ ἄρτου καὶ ἡ τοῦ ποτηρίου μεταδόσεις. Εἰπὼν γὰρ ὁ εὐαγγελιστὴς περὶ τοῦ ἄρτου, ὅτι εὐχαριστῆσαι ἔλασσε, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς· εἶτα ἐπαγαγὼν, ὅτι ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον, ἔδειξεν, ὅτι ἑαυτὸ τὸ ποτήριον, ὁ πρότερον ἔλαβεν. Οὐκ εἶπε γὰρ, ὅτι Ὡσαύτως καὶ ποτήριον, ἀλλ', ὅτι Ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον· τῇ προσθήκῃ τοῦ ἄρθρου τὸ προσηγορευμένον δηλώσας. Τὸ δὲ, τοῦτο τὸ ποτήριον, ἡ καινὴ Διαθήκη, ἐν τῷ αἱματί μου, εἰ καὶ δοκεῖ δύσφραστον, ἀλλ' οὐδὲν διαφέρει τοῦ λόγου τοῦ ρηθέντος ὑπὸ Ματθαίου καὶ Μάρκου. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ εἶπον, Τοῦτο ἔστι τὸ αἷμά μου, τὸ τῆς καινῆς Διαθήκης, τουτέστι, ὁ ἡ καινὴ Διαθήκη παραδίδωσιν· οὗτος δὲ φησιν, ὅτι τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ Διαθήκη ἐστίν, ἣν ἐγὼ διατίθεμαι νῦν, ἐνδεδόξω ὑμῖν οὕτως ποιεῖν. Καινὴ δὲ τοῦτο Διαθήκη ἐστίν, ἐν τῷ αἱματί μου· ἡ γὰρ παλαιὰ Διαθήκη ἀλόγου ζώου αἷμα εἶχεν· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ, Πλὴν ἰδοὺ, ἡ χεὶρ τοῦ παραδιδόντος· με, μετ' ἐμοῦ ἐπὶ τῆς τραπέζης, ὁμοίον ἔστι τῷ, Ὁ ἐσθίων μετ' ἐμοῦ, ἡ τῷ, Ὁ ἐμβόστας μετ' ἐμοῦ ἐν τῷ τραβλίῳ τὴν χεῖρα. Τέθεικε δὲ τοῦτο Λουκᾶς μὲν μετὰ τὴν τοῦ ποτηρίου καὶ τοῦ ἄρτου διανομὴν, Ματθαῖος δὲ καὶ Μάρκος πρὸ ταύτης. Κοί φαίνεται, ὅτι δις εἶπε τοῦτο ὁ Χριστὸς, πρὸ τε τῆς μεταδόσεως τῶν μυστηρίων, ὅτε καὶ ἐν τῷ τραβλίῳ βάπτοντες ἦσθιον, καὶ μετὰ τὴν μετάδοσιν, ὅτε τὸ τραβλίον αὐθις παρτίθη (33).

Καὶ τοῦτο δὲ πολλῆς ἀξίον ἀπορίας, πῶς, τοῦ

ctio est: Τῆ μεγάλη ἰ. πρωί. Incipit in hoc codice fol. 150.

(33) Αὐθις μετετίθη, Cod. A. Codici B accedit etiam versio Hentenii.

(ff) *Concertatione. Mora.*

Ματθαίου φήσαντος ὅτι ὁ Χριστὸς πρὸ τῆς διανομῆς τῶν μυστηρίων ἐφανέρωσι τὸν προδότην, ἀποκριθεὶς πρὸς αὐτὸν τὸ Σὺ εἶπας, αὐτίς ὁ Ἰωάννης, μετὰ τὴν διανομὴν, ἀγνοοῦντας ἱστορεῖ τοὺς μαθητάς, καὶ ἀπορουμένους, ὅτι καὶ ἑαυτὸν, ὑπὸ Πέτρου παρορηθέντα, διερωτῆσαι λέγει τὸν Διδάσκαλον, καὶ δοθῆναι σημεῖον τὸ βαφὴν ψωμίον. Ἄηλον (34) γὰρ, ὡς ὕστερον τοῦτο γέγονε · Λαβὼν γὰρ, φησὶ, τὸ ψωμίον ἔκεινος, εὐθὺς ἐξῆλθε. Τοῖς μὲν οὖν ἄλλοις ἐξηγηταῖς οὐδεμιᾶς ἐπιστασίας ἤξειώθη τὸ παρὸν ζήτημα· φιλοπονήσασι δὲ ἡμῖν, ὁ διεγνώσθης ῥηθήσεται. Νουθετοῦμεν γὰρ, ὅτι πρὸ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ ποτηρίου τῶν μαθητῶν κοινῶς ἐρωτησάντων, ὁ Χριστὸς πρῶτον μὲν ἔδωκε γνώρισμα κοινότερον τὸ, Ὁ ἐμβαψας μετ' ἐμοῦ, καὶ Ὁ ἐμβαπτόμενος. Καὶ γὰρ πάντες καὶ ἐβάψαν καὶ ἐβάπτοντο ἐτι (35)· εἴτα τοῦ προδότου ἰδικῶς ἐρωτήσαντος, προσέθηκεν ἰδικώτερον τὸ, Σὺ εἶπας. Ἄλλὰ τὸ μὲν πρῶτον γνώρισμα πλείον συνεσκίαστο, τὸ δευτέρου δὲ ἔλαττον. Ὅμως δὲ καὶ τοῦτο συνεσκίαστο, διὰ φιλανθρωπίαν, ὡς ἂν, ἀπὸ τε τοῦ κοινότερου καὶ τοῦ ἰδιωτέρου γνοῦς ὁ (36) Ἰούδας ὅτι οὐ λήθησε, μεταμληθεῖν πρὸ τοῦ διαγνωσθῆναι τοῖς ἄλλοις μαθηταῖς. Ἄλλ' οὗτοι μὲν, οὔτε ἀπὸ τοῦ πρώτου γνώρισματος, οὔτε ἀπὸ τοῦ δευτέρου δυνθάντες νοῆσαι, τίς ὁ προδότης ἐστὶ· τὸ γὰρ, Σὺ εἶπας, αἰνίγματι ἐώκει· οὐδὲ γὰρ ἐκ τοῦ προφανοῦς ὠμολόγησαν, ὅτι Ἐγὼ εἰμι, ἀλλὰ κατ' ἐρώτησιν, Μήτις ἐγὼ εἰμι; ἤσυχασαν, μήποτε καὶ (37) προσονομίσθωσιν, ὡς ἀνόητοι· καὶ γὰρ καὶ ἄλλοτε τοῦτο πέπνυθασιν· Ἰούδας δὲ, ἀπὸ τοῦ δευτέρου γνώρισματος συνῆκε μὲν, ὅτι διεγνώσθη τῷ Χριστῷ· λογισάμενος δὲ, ὅτι οὐπω τίως τοῖς μαθηταῖς πεφανέρωται, μὴ νενοηκόσιν ἐτι, τὸν ἀγνοοῦντα προσποιεῖτο, τῆς τοῦ διδασκαλοῦ κατάβαρῶν ἀνεξικακίας· μετὰ δὲ γε τὴν τῶν μυστηρίων διανομὴν, πάλιν ὁ Σωτὴρ ἐμαρτύρησεν, ἄγουν, διεμαρτύρατο περὶ τῆς προδοσίας, ὡς ὁ Ἰωάννης ἐγραψεν, ἵνα ὁ Ἰούδας, τοσαύτης ἀξιώσεως μακροθυμίας, καὶ μὴ προδήλως παραδειγματισθεὶς, (38) μὴδὲ τῶν μυστηρίων ἀπελαθεὶς, ἀλλὰ καὶ τούτων ἐπίσης τοῖς μαθηταῖς (39) μετασχών, γένηται βελτίον καὶ σωφρονίστερος· εὐθὺς δὲ οἱ μαθηταί, μὴκέτι δυνθάντες καρτερεῖν ἐπὶ πλείον· καὶ γὰρ ἠγωνίων, καὶ ἔβλεπον εἰς ἀλλήλους, ἐπορούμενοι, περὶ τίνος λέγει· αὐτοὶ μὲν καὶ οὕτως οὐκ ἐτόλμησαν τὴν ἐρώτησιν, δι' ἣν εἰρήκαμεν αἰτίαν· τῷ Ἰωάννῃ δὲ ταύτην ἐπέτρεψεν ὁ Πέτρος, ὡς ἡγαπημένῳ μάλιστα τῷ διδασκαλῷ, καὶ ἀνακειμένῳ τῆνικατὰ ἐν τῷ κόλπῳ αὐτοῦ· ὁ δὲ μεταστραφείς, καὶ ἐπιπεσὼν ἐπὶ τὸ στήθος αὐτοῦ, μετ' εὐλαθείας ἠρώτησεν εἰς τὸ οὖς, καὶ λοιπὸν ὁ Σωτὴρ συνιδὼν, ὅτι ἀνίαςτος ὁ Ἰούδας μένει, οὐδ'

A modo cum Matthæus dixerit Christum ante traditionem mysteriorum manifestasse proditorem, respondens illi, *Tu dixisti* ³⁴. Rursus Joannes post mysteriorum traditionem ignorantes scribit discipulos ac hæsitantes : quando et seipsum a Petro incitatum, interrogasse dicit Præceptorem, et sibi datum esse signum intinctam offulam ³⁵. Manifestum enim est, quod hoc postea factum est. Nam *accepta*, inquit, *ille offula, exivit continuo* ³⁶. Cæteris quidem enarratoribus nulla cura digna apparuit præsens quæstio : nos autem quod post multos labores intelleximus, in medium afferemus. Percepimus sane quod ante panem et poculum discipulis pariter interrogantibus, Christus signum dedit commune : *Qui intinxit*, inquit, *mecum* : et : *Qui intingitur*. Siquidem omnes et intinxerant, et adhuc intingebantur. Deinde proditore singulariter interrogante addidit particularius dicens ; *Tu dixisti*. Sed prius quidem indicium magis obumbravit, secundum autem, minus quidem, attamen etiam hoc benignitate obumbravit ; ut Judas cognito tam a communiori signo, quam a particulariori quod non lateret, pœnitentia duceretur antequam cæteris discipulis manifestaretur. Verum hi neque a priori indicio, neque a posteriori intelligere potuerunt quis esset proditor ; illud enim : *Tu dixisti*, ænigmati simile erat. Nec enim manifeste confessus erat : Ego sum, sed per interrogationem : *Numquid ego sum?* itaque tacuerunt, ne quo modo tanquam insensatis exprobraret Christus : nam et hoc alibi passi sunt. Judas vero a secundo quidem indicio intellexit, quod a Christo cognitus esset : putans tamen discipulis nondum manifestatum esse, cum illi non intellexissent, ignorantem se finxit, sumpta a clementia præceptoris fiducia. Post divisionem autem mysteriorum rursus Salvator de proditione testatur sive protestatus est, veluti scripsit Joannes, ut vel sic Judas tantam expertus longanimitatem, nec manifeste traductus, neque mysteriis frustratus, sed æque cum discipulis horum particeps effectus, melior ac mente sanior efficeretur. Statim ergo discipuli, jam ulterius tolerare nequeentes, plurimum enim anxii erant, et ad se invicem respiciebant, hæsitantes de quo diceret ; ipsi quidem interrogationem facere ausi non sunt, ob eam quam paulo ante diximus causam : sed hanc Petrus Joanni commisit, tanquam maxime a Præceptore dilecto, et tunc in ejus sinu recumbenti : at ille conversus, et cum reverentia super pectus ejus recidens, in aurem interrogavit. Et tunc Salvator cognito quod Judas incurabilis permaneret, nec sic quidem publicaviteum, sed respondit et ipse in aurem : *Ille est*

³⁴ Matth. xxvi, 25. ³⁵ Joan. xiii, 23, 26. ³⁶ Ibid. 30.

Variae lectiones et notæ.

(34) Ἄηλον γὰρ, ὡς. Hæc omittit cod. A.
(35) Ἐτι, omittit cod. A. Forte Euthymius etiam dederat, ἐνέβαπτον, pro ἐνέβάπτοντο.
(36) Ὁ, omittit B.

(37) Καὶ omittit cod. A.
(38) Καὶ μὴδὲ, Cod. A.
(39) Τῶν μαθητῶν, Cod. A.

Εἰς ἴσην μυστικὴν παρὰ τὸν πορτοκέρου, ἐπιτιμητικὴν πα-
ριὴν dat Judæ Simonis Iscariotæ. Sciens ergo Iu-
das quod hoc signum erat, tum a secretis Christi ad
Joannem colloquutione, tum quia soli ipsi talis offula
data erat: hæc enim alia erat a pãne, qui omnibus
divisus est. Præterea tùm audisset: Quod facts
fac citius; hoc est. Quod cogitatione factis, perficito
et opere; siquidem tempus jam appropinquabat.
Quatquam adhuc discipulis ignota erant et quæ de
offula erant, utpotè solis Joanni secreto dicta. Alius
fidem sermo incertus erat ad quid dicitis esset.
Quidam enim, inquit, putabant quia oculos ha-
bebat Judas, quod diceret ei Jësus: Emè ea quæ
ad festum vobis necessaria sunt, aut pauperibus, ut
aliquid darèt. Tùm itaque non ferens infamiam,
suspiciatus est enim, quod omnibus manifestatus
esset, et discipulos quoque fittiens, ut se forsitan
discernerent, exivit continuo; et ad insidiatores
abiit. Hæc autem omnia solus Joannes tetulit, ut
potè ab aliis prætermissa.

τοὺς ἐπιβούλους ἀπῆλθε. Ταῦτα δὲ πάντα μόνος ὁ
 λοις.

Illud vero: *Quæ ad festum vobis necessaria sunt,* C
 multis enarratoribus difficultatem ingessit. Diem
 enim Paschæ jam celebraverant, ut prædictum est;
 ergo manifestum est quosdam discipulorum cogno-
 visse quæ ob causam Magister prævenerat tempus
 celebrandi Pascha: quidam vero intentum ejus
 ignorantes putabant quod ipsum adhuc celebra-
 turus esset in ipsa Parasceve. Aut festum, intelli-
 gendum est de festo Azymorum.

Quare vero dicatur Dominus Joannem diligere,
 et quare in sinu ejus reubuerit, dicetur annuente
 Domino in enarratione Evangelii secundum Joan-
 nem. Quod si Lucas ait in Judam ingressum esse
 Satanam priusquam loqueretur cum principibus
 sacerdotum et magistratibus de prodicione 28; Jo-
 annes vero post acceptam offulam 29, nulla est
 contradictio. Primum enim Satanas experimentum
 sumebat, miserumque explorabat; postmodum ve-
 ro cognitio quæ designata erant, jam velut incorri-
 gibilem magna fiducia ingressus est. Nec tamen de-
 spiciendo divina mysteria ingressus est: id enim
 nequaquam fieri potuit, sed quod hunc soiret indi-
 gnum qui in his versaretur (30), et quod inde nul-
 lam sumpturus esset utilitatem.

Vers. 30. *Et — Olivarum. Gratias quidem egit*

27 Joân. xiii, 29. 28 Luc. xxii, 3. 29 Joân. xiii, 27.

Variae lectiones et notæ.

(28) Ὅτι οὐκ ἔστιν Ἰ.
 (41) Vide de hoc vocabulo Harpocrat. p. 51, et
 Aristoph. Ran. v. 79 et 735. Priori in loco Aristo-
 phanis scholium cod Mosq. dat δοκιμάσω, ἐκ με-
 ταφορᾶς τῶν νομισμάτων. Ibid. in scholiis editis cor-
 rige ψοροθεῖς, pro ψορώσει. Altero in loco scholia
 cod. Mosq. habent ἐξηραμένους. Lexicon inedi-
 tum: Διακωδωνισθέντες, ἤτοι, διαφημισθέντες.

(30) Qui in his versatur. Qui horum fieret particeps.

A οὗτος μὲν ἰσχυρίζεται αὐτὸν, ἀπεκρίθη δὲ καὶ ἐ-
 τίς εἰς τὸ οὗτος, ὅτι Ἐαλίθεός ἐστιν, ὃ ἐγὼ βίβας
 τὸ ψωμίον ἐπιδώσω· καὶ ἐβέβησας τὸ ψωμίον ἐπι-
 δίδωσιν: Ἰουδας δὲ λαθὼν τὸ ψωμίον, καὶ γού-
 ὄντι τεκμήριον ἦν ἅπλοῦς τῆς τοῦ Χριστοῦ κρῆ-
 Ἰωάννην κρυφίας καὶ τοιολογίας, καὶ ἀπὸ τοῦ μόνου
 αὐτῶ τοιούτου ψωμίον θεοδότη. Ἐπειὸν γὰρ ἦ τοῦτο
 καθὰ τὸν διακρίσεισθαι πᾶσιν ἀρτίον καὶ κροστί-
 ἀκροσας, ὅτι (40) Ὁ ποίετις, πότεσθαι τῶν, του-
 τῶσιν, ὅτι τῆ λογισμῶ ποίετις; ποίησθαι καὶ τὸ ἔργον
 ἡγγίως γὰρ ὁ κροστίς: εἰ καὶ ἔτι τοῖς μαθηταῖς καὶ
 τὰ κρῆ τὸν ψωμίον ἡγγίως; κρῆς βίβας βίβηται
 κρυφίως τὸν Ἰωάννην, καὶ ὁ λόγος ἀδελφῆς ἦν, κρῆ
 τί ἐβέβησθαι τῶν γὰρ, φησὶν, ἰσχυρίζεται, ἐκαὶ τὸ γνω-
 σθῆσθαι ἔχον Ἰουδας, ὅτι λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς,
 Ἄγλασσι ὡν χροστίαν ἔχομεν ἐξ τῶν ἰορτῶν, ἢ
 τοῖς πτωχοῖς ἐκα τὸ οὗτος. καὶ τοῦτο μόνος εὐκ ἐπι-
 κῶν τῆν ἀισχύνην ἐπέκασθαι γὰρ ἦσθ πᾶσι φησὶν
 ἰσχυρίζεται: τὸ οὗτος, καὶ φησὶν, ἰσχυρίζεται, μόνος
 καὶ ἰσχυρίζεται αὐτῶν τῶν ἰσχυρίζεται, καὶ κρῆ
 Ἰωάννης ἀπῆγγελεν; ὡς παραλαμβάνεται τοῖς ἰ-
 σχυρίζεται.

Ἦ δὲ, Ἦν χροστίαν ἔχομεν ἐξ τῶν ἰορτῶν, ἀπ-
 ρίαν πολλοῖς τῶν ἑξηγητῶν ἐπιποιεῖται. Ἦν γὰρ
 τοῦ Πάσχα ἡδὲ ἰορτασαν, ὡς προειρήται. Ἐπὶ
 οὖν, ὅτι τῶν μὲν τῶν μαθητῶν ἐλαθὼν τὸν σκοπὸν
 τοῦ Διαδάχαλου, καὶ ὡν πρόεωρτάσθαι τὸ Πάσχα.
 τῶν δὲ ἀγνοοῦντες, ἰσχυρίζεται ὅτι ἔτι τοῦτο ἰορ-
 σίαι καὶ κατὰ τὴν Παρασκηνῶν. ἢ καὶ τῆσ τῶν ἰσχυ-
 ρῶν ἰορτῶν ὑποληπτῶν.

Διατί δὲ λεγεται ἀγαπᾶν τὸν Ἰωάννην ὁ Κύριος,
 καὶ διατί ἠσχυρίζεται ἐν τῷ κόλπῳ αὐτοῦ, βεβαιεῖται
 Θεοῦ διδόντος ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ κατὰ Ἰωάννην
 Εὐαγγελίου. Εἰ δὲ Λουκάς μὲν φησιν, εἰσελθεῖν τῶν
 Σατανῶν εἰς Ἰουδαν πρὸ τοῦ συλλαλῆσαι τοῖς ἄ-
 χροστίαι καὶ στρατηγοῖς περὶ προδοσίας, Ἰωάννης
 δὲ, μετὰ τὸ ψωμίον, οὐκ ἐναντιολογοῦσι. Πρῶτον
 μὲν γὰρ ὁ Σατανᾶς ἀπόπειραν ἐποιήσασθαι, καὶ δι-
 κωδώνισαι (41) τὸν ἄθλιον. Ὑστερον δὲ γούος ἀπ-
 ροσθέντα, ὡς ἀδιόρθωτον, θαρρῆσας ἐπεπέδωκεν
 οὐ τῶν θείων δὲ μυστηρίων καταφρονήσας εἰσφ-
 ῆσθαι πῶς γὰρ; ἀλλ' ἀνάξιον αὐτὸν εἰδὼς τῆς τῶ-
 των μεταλήθειας, καὶ μηδὲν ἐντεῦθεν ὠφελόμενον

Καὶ — Ἐλαιῶν. Ἠχαριστήσας μὲν πρὸ τῆς δωρο-

Ἦ δὲ ἐπὶ τὸ κρῆσθαι δὲ λέγεται ἐπὶ τῶν δακτύλων
 μένων. (Haetenus consenti quoque Glossar. Cynll.
 ἔφησται καὶ ἐπὶ τοῦ, ἰσχυρίζεται. Οὗτος Ἄρ-
 σίας ὁ ῥήτωρ. Ἀπὸ δὲ τῶν ἰσχυρίζεται μετενέσθαι
 ἐκλῶσθαι, γὰρ οὕτω δοκιμάζειν τοὺς γενναίους ἰσχυ-
 ροῦς, εἰ μὴ καταπλήσσουνται τὸν ἐν πολέμῳ θῆρ-
 ὦν, τοὺς κωδωνας ψοροῦντες.

μῆς, ὕμνησε δὲ μετὰ τὴν διακομῆν, ἵνα καὶ ἡμεῖς αὐτῶ ποιῶμεν εὐχαριστοῦντες καὶ δοξάζοντες τὸν Θεόν, τὸν ἀξιούντα ἡμᾶς τοιούτων ἀγαθῶν. Ἐξῆλθε δὲ εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν ἵνα μὴ θόξῃ κρύπτεσθαι, καὶ ἵνα μὴ στάσις ἐν τῇ πόλει γένηται δι' αὐτόν. Τὸ δὲ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν πέραν τοῦ χεῖμαρῶν τῶν Κεδρῶν ἦν, κατὰ τὴν Ἰωάννου Γραφήν, Ὅπου ἦν καὶ κῆπος, εἰς ὃν εἰσῆλθεν αὐτὸς καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Ἦδει δὲ, φησὶ, καὶ Ἰουδαί, ὁ παραδιδούς αὐτόν, τὸν τόπον, διὲ πολλὰκις συνήχθη ὁ Ἰησοῦς ἐκεῖ μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Ἀπλοῦ δὲν, ὅτι τὰ πολλὰ ἐξω διενυκτέρευεν ἐν τοῖς ὄρεσι· τοῦτο μὲν εὐχῆς ἀπερισπάστου χάριν, τοῦτ' δὲ καὶ ἵνα κοινωνῇ τοῖς μαθηταῖς λόγῳ μυστικωτέρων. Πρὸ μίντοι τοῦ ἐξελθεῖν εἰς τὸ ὄρος πολλὰ ἔλεπε, ὃν τὰ μὲν ὁ Λουκᾶς, τὰ δὲ ὁ Ἰωάννης ἐστόρησαν.

Τότα λέγει — ποιμνῆς. Σκανδαλισθήσεσθε, ἀπὲ τοῦ, Σαλευθήσεσθε τὴν εἰς ἐμὲ πίστιν, ἤγουν φεύξεσθε. Τοῦ προφήτου δὲ Ζαχαρίου τὸ ἐξῆς ῥῆτος. Λέγεται δὲ ὁ Πατὴρ πατάξει τὸν Υἱόν, ὡς παταγήσῃ αὐτὸν συγχωρήσας, εἰτόν, ἀναιρεθῆναι. Ἀηλοῦται δὲ καὶ (42) ἐντεῦθεν, ὅτι κατὰ γνώμην τοῦ Πατρὸς ἀναιρεθῆσεται διὰ τὴν οἰκονομίαν.

Μετὰ δὲ — Γαλιλαίαν. Προειπὼν τὰ λυπηρὰ, προλέγει καὶ τὰ παραμυθούμενα. Προῶξω δὲ, ἀπὲ τοῦ, Προλαβὼ ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν, ἐκεῖ ἐκδεχόμενος.

Ἀποκριθεὶς — σκανδαλισθήσομαι. Διόν μάλιστα δεηθῆναι, καὶ εἰπῆν· Κύριε, βοήθησον ἡμῖν· ὁ δὲ τρία ἰμοῦ πταίει· πρῶτον, ὅτι ἀνταίπε καὶ τῷ προφήτῃ, καὶ τῷ Χριστῷ· δεύτερον, ὅτι τῶν ἄλλων ἑαυτὸν προῖθηκε (43)· τρίτον, ὅτι ἑαυτῷ μόνῳ, καὶ οὐ τῇ βοηθείᾳ τοῦ Θεοῦ τεθέαρρηκε. Διὲ καὶ συγχωρεῖται πεσεῖν, ἵνα συσταλῇ, καὶ μάθη μὴ σφόδρα θαρραῖν ἑαυτῷ, καὶ παιδευθῶσι καὶ ἑτέροι. Ὅπερ δὲ φησι Λουκᾶς, ὅτι Σίμων, Σίμων, ἰδοὺ ὁ Σατανᾶς ἐξητήσατο ὑμᾶς, καὶ τὰ ἐξῆς, καθ' ἑτερον εἶπε καιρὸν, πρὸ τοῦ ἐξελθεῖν εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν. Διὲ καὶ ἑτέρου λόγου εἰσὶν ἐκεῖνα.

Ἔφη — ἀπαρνήσῃ με. Πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, ἀπὲ τοῦ, πρὶν τὰς φωνὰς πληρῶσαι τῆς ἀγωγῆς. Εἴπωε γὰρ ὁ ἀλέκτωρ καθ' ἑκάστην ἀγωγῆν πολλὰκις φωνεῖν, εἴτα διαναπαύεσθαι, καὶ μετὰ τὴν καιρὸν πάλιν ἀφ' ἑτέρας ἀρχῆς φωνεῖν. Τοῦτ' δὲ Μάρκος ἐσαφηνίωσεν εἰπὼν· Σὺ σήμερον ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ, πρὶν ἢ διὲ ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρίς ἀπαρνήσῃ με. Ἐρησιον δὲ λέγει τὴν τοῦ πρὸ ἀδίκων ἀπὲ τῶν· φησι γὰρ ὁ Λουκᾶς· Ὅδ μὴ φωνήσῃ

⁴⁰ Joan. xviii, 1, 2. ⁴¹ Zachar. xiii, 7. ⁴² Luc. xxi, 31. ⁴³ Marc. xiv, 30.

Variae lectiones et notæ.

(42) Καὶ, omittit Cod. A, addit autem innox ante δτι.

(hh) *Ullius temporis*. Continui tractus. Ἀγωγῆν appellat cantum galli gallinacei continuum, distin-

A ante distributionem, laudes adtem dixerunt post distributionem : ut et nos ita facimus, gratias Deo agentés, ipsumque glorificantes, qui nos hujusmodi bonis dignos duxit. Exiit autem in montem Olivatum, ne occultari videretur, et ne propter eum in civitate fieret seditio. Mons vero Olivarum ultra torrentieth Cedron erat, juxta Joannis Scripturam : *Ubi erat hortus in quem ingressus est ipse et discipuli ejus* ⁴⁰. Sciebat autem inquit et Judas, qui tradebat eum, locum, quod frequenter conveniret illuc Jesus etiam discipulis suis ⁴⁰. Manifestum est ergo quod sæpius foris perambulabat in montibus, tum ut absque ulla distractione oraret, tum etiam ut discipulis secretiores sermones communicaret. Siquidem priusquam exiret in montem plurima dixit, quorum quædam scripsit Lucas, quædam vero Joannes.

Vers. 31. *Tunc ait — gregis. Offendiculum patimini*, hoc est excutietur a vobis fides in me habetis, sive fugietis. Est autem propheta Zacharie dictum quod sequitur ⁴¹. Dicitur autem Pater percussisse Filium, utpote permittens ut ipse vulneraretur sive occideretur. Hinc itaque manifestum est, quod voluntate Patris ac divina dispensatione occisus est.

Vers. 32. *Postquam autem — Galilæam*. Ubi tristitia predixit, prædicat etiam consolatoria. *Præcedit*, hoc est, præveniam vos in Galilæam, ibi vos excēpturus.

Vers. 33. *Respondens — offendar*. Cum maxime deprecari opus fuisset, ac dicere : Domine, auxiliare nobis : ille in tribus erravit. Primum quod propheta ac Christo contradixit. Secundo quod se aliis præposuit. Tertio quod in seipso solo, et non in divino auxilio fiduciam habuit : ideo etiam cadere permittitur, ut corripiatur ac discat non nimis in seipso confidere, et cæteri quoque corripiantur. Quod autem ait Lucas : *Simon, Simon, ecce Satanas expetivit vos* ⁴², etc., alio dixit tempore, priusquam videlicet egrederetur in montem Olivarum : ideo etiam alterius sunt illa propositi ac sermonis.

Vers. 34. *Ait — me abnegabis. Priusquam gallus canat*, id est, antequam ullius temporis (hh) expleat sonos. Solet namque gallus variis temporibus sæpius canere, deinde cessare, et post aliquantum temporis rursus ab altero principio canere. Hoc autem Marcus planius significavit dicens : *Tu hodie, in hac nocte, priusquam bis gallus cocinerit, ter abnegabis me* ⁴³. Negationem vero dixit, assertionem, quod se non moverit Petrus.

(43) Προῦθηκε, Cod. A.

stium tamen suis intervallis. Eadem enim voces aliquoties continuo repetit ac deinde requiritur:

Dicit enim Lucas : *Non canet hodie gallus priusquam* Α σήμερον ἀλέκτωρ, πρὶν ἢ τρίς ἀπαρνήσῃ, μὴ
ter abneges, te nosse me ⁴⁴.

Vers. 35. *Dicit — abnegabo*. Quanto firmius affirmat Christus, tanto Petrus e diverso majorem ostendit fortitudinem ; vehemens enim erat in ipso affectus propriæ confidentiæ, ideo miserum patitur naufragium ; a divino auxilio solus relictus, ut ejus arguatur infirmitas. Vide autem quomodo post hæc sit ad modestiam revocatus. Siquidem cum post Resurrectionem de Joanne dixisset : *Domine, hic autem quid* ⁴⁵ ? et impositum esset ei silentium illico obtulit. Et ante Assumptionem cum audisset : *Non est vestrum nosse tempora vel occasiones temporum* ⁴⁶, similiter contulit. Et post hæc de linteo cum audisset : *Quæ Deus purificavit, tu communia ne dixeris* ⁴⁷, quanquam non intelligeret manifeste quod dicebatur, non tamen ausus est respondere. Hæc autem omnia casus ille negationis correxit. Et ante hoc quidem, quidquid erat fidei in se reponerat, dicens : *Ego tamen nunquam offendar* ⁴⁸ ; et : *Nequaquam te abnegabo* ⁴⁹ ; cum addendum fuisset : Si te habuero adjutorem. Postmodum autem de claudi sanatione palam dicebat : *Quid nos intuemini quasi nostra virtute aut pietate effecerimus ut hic ambularet* ⁵⁰ ?

Hinc ergo magnum discimus documentum, quod neque humana promptitudo quidquam efficiat absque divino auxilio, neque divinum auxilium prosit absque promptitudine humana. Utriusque rei exempla sunt Petrus et Judas. Oportet ergo neque obdormire, omni negotio in Deum rejecto, neque

ursum putare seipsum omne opus efficere. Siquidem nec totum operatur Deus, ne otiosi permaneamus ; nec totum nobis permittit, ne gloriemur, sed ab unoquoque quod nocivum est auferens, quod utile est nobis reliquit. Permisit itaque cæterorum principem cadere, non propter dictas tantum causas, verum etiam ut amplius amaret ; cui enim dimissum fuerit amplius hic amplius diligit.

Et nos itaque credamus ubique Deo, nec contradicamus, etiamsi quod ab eo dicitur contrarium esse videatur nostris cogitationibus et aspectibus : sit tamen firmior sermo ejus nostris cogitationibus et aspectibus. Ita quoque in adorandis mysteriis faciamus, non ea solum quæ proponuntur intuentes, sed sermonibus ejus credentes. Cumque ille dicat : *Hoc est corpus meum* ; et : *Hic est sanguis meus*, et pareamus et credamus. Siquidem etiam in baptismo, sensibilis quidem est aqua, sed intelligibile donum est regeneratio. Quia enim corpori consorta est in nobis anima, in sensibilibus intelligibilia tradidit nobis Deus.

⁴⁴ Luc. xxii, 34. ⁴⁵ Joan. xxi, 22. ⁴⁶ Act. i, 7. ⁴⁷ Act. x, 15. ⁴⁸ Matth. xxvi, 33. ⁴⁹ Ibid. 35. ⁵⁰ Act. iii, 12.

Variæ lectiones et notæ.

(44) Pro Κύρις, dat καὶ Cod. A.
(45) Ἀπαρνήσομαι, Cod. B. Ita quoque variant in contextu.

Λέγει — ἀπαρνήσομαι. Ὅσον διαβιβαιοῦται ὁ Χριστός, τοσοῦτον ὁ Πέτρος ἀντισχυρίζεται. Ἰσχυρὸν γὰρ ἐν αὐτῷ τὸ πάθος τῆς ἐφ' ἑαυτῷ πεποιθένσεως. Διὸ καὶ χαλεπὸν ὑψίσταται ναυάγιον, ἐρμος τῆς παρὰ Θεοῦ βοηθείας ὑπολειπθεὶς, καὶ ἐλεγχθεὶς, ὅτι ἀσθενὴς ἐστίν. Ὅρα γοῦν μετὰ ταῦτα, πῶς κατασταλμένος ἐστίν. Καὶ γὰρ μετὰ τὴν Ἀνάστασιν, εἰπὼν περὶ τοῦ Ἰωάννου, (44) Κύρις, ὁστος δὲ τίς ; καὶ ἐπιστομισθεὶς, αὐτίκα σεσιγηθεὶς. Καὶ πρὸ τῆς ἀναλήψεως, ἀκούσας· Οὐχ ὑμῶν ἐστὶ γινῶναι χρόνους ἢ καιροὺς, ὁμοίως ἤσυχασε. Καὶ μετὰ ταῦτα, ἐπὶ τῆς ὀδύνης ἐνωτισθεὶς, ὅτι Ἄ ὁ Θεός ἐκαθάρισε, σὺ μὴ κοῖνον, καὶ οὐδὲ σαφῶς εἰδὼς τὸ βῆθιν, ὁμῶς οὐκ ἐτόλμησεν ἀντειπεῖν. Ταῦτα δὲ πάντα τὸ πῶμα ἐκείνο τῆς ἀρνήσεως κατώρθωσε. Καὶ πρὸ τούτου μὲν ἐαυτῷ τὸ πᾶν τῆς πίστεως ἀντίθει, λέγων· Ἐγὼ δὲ οὐδέποτε σκανδαλισθήσομαι, καὶ, Οὐ μὴ σε ἀπαρνήσομαι (45) δέον παρακρινῆν τοῖς λόγοις, ὅτι Ἐάν ἔγω σε βοηθῶν. Ὑστερον δὲ, ἐπὶ τοῦ χαλοῦ, διαρρήθην ἔλεγε, ὅτι Ἡμῖν τί ἀτενίζετε, ὡς ἰδίᾳ δυνάμει ἢ εἰσθεβία πεποιηκόσι τοῦ περιπατεῖν αὐτόν ;

Ἐντεῦθεν οὖν μέγα δόγμα μαθάνομεν (46), ὡς οὔτε ἀνθρωπίνη προθυμία κατορθοῖ τι χωρὶς τῆς θείας ῥοπῆς, οὔτε θεία ῥοπή κέρδος φέρει χωρὶς ἀνθρωπίνης προθυμίας. Καὶ ἀμφοτέρων παραδείγματα Πέτρος καὶ Ἰουδᾶς. Ὅθεν χρὴ μᾶτε τὸ πᾶν ἐπὶ τὸν Θεὸν ῥίψαντας καθεῖδειν, μᾶτε σπουδαίοντες, τὸ πᾶν ἑαυτοὺς οἰεσθαι κατορθοῦν· οὔτε γὰρ τὸ πᾶν ὁ Θεός ἐργάζεται, ἵνα, μὴ ἀργοὶ μείνωμεν· οὔτε τὸ πᾶν ἡμῖν ἐφίεσιν, ἵνα μὴ καυχώμεθα· ἀλλ' ἑκάτερου τὸ βλαβερὸν ἀφελῶν, τὸ χρήσιμον ἡμῖν ἀποδόλοισιν. Ἀφῆκεν οὖν τὸν κορυφαῖον πειθεῖν, οὐ μόνον διὰ τὰς ῥηθείσας αἰτίας, ἀλλὰ καὶ ἵνα πλείον ἀγαπήσῃ. Ὡ (47) γὰρ πλείον ἀρεθῆ, πλείον ἀγαπήσει.

Καὶ ἡμεῖς τὸ νῦν πειθώμεθα πανταχοῦ τῷ Θεῷ καὶ μὴ ἀντιλέγωμεν, καὶ εἰ τὸ παρ' αὐτοῦ λεγόμενον ἐναντίον εἶναι δοκεῖ τοῖς ἡμετέροις λογισμοῖς καὶ ταῖς ὁψίσι· καὶ ἔστω καὶ λογισμῶν καὶ ὄψεων κυριώτερος ὁ λόγος αὐτοῦ. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν φρικτῶν μυστηρίων ποιῶμεν, μὴ τὰ προκείμενα μόνον βλέποντες, ἀλλὰ τοῖς λόγοις τοῦ Δεσπότης πειθόμενοι. Καὶ ἐπειδὴ φησι· Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου, καὶ, Τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου, καὶ πειθώμεθα καὶ πιστεύωμεν. Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος αἰσθητὸν μὲν τὸ ὕδωρ, ἀλλὰ νοητὸν τὸ δῶρον, ἢ ἀναγέννησις· ἐπὶ γὰρ σώματι συμπέλεκται ἡμῶν ἢ ψυχῇ, ἐν αἰσθητοῖς τὰ νοητὰ παρέδωκεν ἡμῖν ὁ Θεός.

(46) Μαθάνωμεν, Cod. A.
(47) Respicit Luc. vii, 47, 48.

Ὁμοίως — εἶπον. Μιμησάμενοι καὶ αὐτοὶ τὸν Ἀ Πέτρον.

Τότε — ἐκεῖ. Μόνος ἄπεισιν εἰς προσευχὴν, διδάσκων ἔτι χρῆ τὸν θερμῶς προσευχεσθαι μέλλοντα μεμονωμένον προσεύχεσθαι.

[Ὡς (48) ἄνθρωπος προσηύξατο, διδάσκων τοὺς ἄνθρώπους ἐν πειρασμοῖς προσεύχεσθαι, καὶ εἰς Θεὸν ἀνατίθεσθαι, καὶ ἐκτενέστερον ἐπικαλεῖσθαι τὴν ἐκείνου βοήθειαν.]

Καὶ παραλαβὸν — ἀδημονεῖν. [Ἔστι (49) δειλία φυσικῆ, μὴ θελούσης τῆς ψυχῆς διακριθῆναι τοῦ σώματος, διὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς ἐντεθείσαν αὐτῇ κατὰ τοῦ Δημιουργοῦ φυσικὴν συμπάθειάν τε καὶ οικειότητα. Καὶ ἴστι δειλία κατὰ φύσιν, ἐκ προδοσίας λογισμῶν καὶ ἀπιστίας συνισταμένη, ὡς ὅταν τις ἐν νυκτὶ δειλιᾷ διὰ τὰ φάσματα καὶ τοὺς ψόρους. Β Ταύτην δὲ τὴν δειλίαν, ὡς κατὰ φύσιν, ὁ Χριστὸς οὐ προτήκατο.]

Οὐκ εἰς τὴν προσευχὴν παρελαβὸν αὐτοῦς, ἀλλὰ πρὸ τῆς προσευχῆς, ἰδίᾳ τῶν ἄλλων μαθητῶν, ὥστε μόνον ἐνδείξασθαι αὐτοῖς τὰ τῆς λύπης. Μάρκος δὲ φησιν ὅτι ἤρξατο ἐθαμβεῖσθαι, ἦγουν δειλιᾶν. Ἐφῆκε γὰρ τῇ φύσει πάσχειν τὸ ἴδιον. Ἀδημονεῖν δὲ νῦν τὸ βαρυθυμεῖν νοεῖται. Τὴν μὲν οὖν λύπην καὶ βαρυθυμίαν ἐνδείκνυται, δεικνύων, ὅτι ὡσπερ τὰ πάντα Θεὸς ἴστιν, οὕτω καὶ τὰ πάντα ἄνθρωπος. Ἰδιὸν δὲ ἀνθρωπίνης φύσεως λυπεῖσθαι διὰ τὸν θάνατον, καὶ μάλιστα τὸν βίαιον, καὶ φοβεῖσθαι τοῦτον. Μόνους δὲ τούτοις ἐνδείκνυται, ὡς μόνους θεωροῖς γεγονόσι καὶ τῆς ἐν τῇ μεταμορφώσει θείας δόξης αὐτοῦ, καὶ μᾶλλον τῶν ἄλλων δυναμένους μὴ θορυβεῖσθαι καὶ καταπεσεῖν. C

Τότε — μετ' ἐμοῦ. Φανερώτερον ἐξαγορεύει τὴν ἀσθένειαν τῆς φύσεως, ὡς ἄνθρωπος. Τὸ δὲ, Ἔως θανάτου, ἀντὶ τοῦ, ὡς ἐν θανάτῳ. Γρηγορίῳ δὲ μετ' αὐτοῦ κελύει παραμυθίας ἔνεκεν, ὡς ἴθος τοῖς ἐν περιστάσεσιν. Εἶτα καὶ τούτους ἀφήσιν ἐκεῖ, καὶ μόνος ἄπεισιν εἰς τὴν προσευχὴν.

Καὶ προσελθὼν — αὐτοῦ. Λουκᾶς δὲ καὶ τὸ μέτρον τοῦ διαστήματος εἶπεν, ὅτι ἀποσπάσθη ἀπ' αὐτῶν ὡσεὶ λίθου βολῆν.

Προσευχόμενος — ὡς σύ. Εἰπὼν μὲν ὅτι Εἰ δυνατὸν ἴστι, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο, ἰδεῖξε τὴν ἀνθρωπίνην δειλίαν, ποτήριον λέγων τὸ τοῦ θανάτου· εἰπὼν δὲ ὅτι Πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ, ἰδέσασθαι ἐνὶ καὶ τῆς φύσεως ἀποθλιμώσεως χρῆ ἐπισθαι τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ, καὶ προτιμᾶν αὐτὸ τοῦ ἰδίου θελήματος, ὡς λυσιτελέστερον. Τὸ δὲ, Πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, σαφέστερον, ὁ Λουκᾶς ἀπήγγειλεν, εἰπὼν, Πλὴν μὴ τὸ θελήμα D

⁵¹ Marc. xiv, 33. ⁵² Luc. xxii, 41.

Vers 35. *Similiter — dixerunt.* Imitantes et ipsi Petrum.

Vers 36. *Tunc — illic.* Solus abit ad orationem docens oportere eum qui ferventer oraturus est, solitarium orare.

† † Ut homo precabatur, docens homines in tentationibus precari et ad Deum intendere mentem atque ardentius ejus implorare auxilium.

Vers 37. *Et assumpto — maestus esse.* † † Est timor quidam secundum naturam, cum animus non vult disjungi a corpore, propter insitam ei in principio a Creatore compassionem et conjunctionem. Est vero etiam timor contra naturam qui ex neglectu sanæ rationis et infidelitate oritur, veluti, cum quis nocte timet, propter spectra aut sonitus. Hunc timorem autem, qui contra naturam est, Christus non habuit.

Non ad orationem eos assumpsit, sed autequam oraret, ut seorsim separatis ab aliis discipulis suam ostenderet tristitiam. Marcus autem dicit, quod cœpit expavescere, id est timere ⁵¹. Permisit enim naturæ pati quod suum erat. Ἀδημονεῖν autem (pro quo *mæstum* esse vertimus) significat nunc scerbo esse animo. Mœstitiam itaque et animi acerbiteratem demonstrat: ostendens quod sicut omnino Deus est, ita omnino homo est: proprium est autem humanæ naturæ mœstitiam pati propter mortem, maxime violentam, hancque timere. Solis autem his demonstratur, ut qui soli spectatores fuerant divinæ gloriæ ipsius in transfiguratione, et qui magis inter omnes poterant non turbari aut decidere.

Vers 38. *Tunc — tecum.* Manifestius naturæ pandit infirmitatem tanquam homo. Quod autem ait: *Usque ad mortem*, tantundem est ac si dicat Sicut in morte, Vigilare vero secum jubet eos consolationis gratia, sicut moris est in afflictionibus. Deinde etiam hos ibi relinquit, et solus abit ad orandum.

Vers 39. *Et progressus — suam.* Lucas vero etiam spatii dixit mensuram, quod avulsus est ab eis quantum jactus est lapidis ⁵².

Vers 39. *Orans — sicut tu.* Dicens: *Si possibile est, transeat a me poculum istud*, humanum demonstravit timorem, poculum vocans mortem. Dicens autem, *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu*, docuit quod, natura licet retrahente, sequi oporteat Dei voluntatem illamque propriæ voluntati præponere, tanquam maxime utilem. Quod vero ait: *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu*, planius retulit Lucas dicens: *Ve-*

Variæ lectiones et notæ.

(48) Hæc uterque codex habet in margine, A quidem paulo inferius, B hoc loco. Caret eo Hentenius.

(49) Etiam hæc uterque habet in margine. Apud Hentenium non legitur.

rum tamen non mea voluntas, sed tua fiat ⁵³ Marcus autem dicit quod orabat ut, si possibile esset, transiret a se hora, videlicet mortis. Et quod dicebat: *Abba Pater, omnia tibi possibilia sunt, transfer poculum hoc a me, sed non quod ego volo, sed quod tu* ⁵⁴. Dictio *Abba* Hebraica est, significans idem quod *Pater*: ideo quoque sua interpretatio apposita est. Quod autem additur, *Sed non quod ego volo, sed quod tu*, defectiva oratio est: *Fiat non quod ego volo, sed quod tu*.

Apud Lucam vero scriptum est: *Pater, si vis transferre poculum hoc a me* ⁵⁵; et similiter est oratio defectiva deficit enim, *Transfer*. Ut homo autem dicebat, *Si possibile est, hoc est, Quatenus fieri potest; humanum est enim timere (ii)*. Verisimile est autem omnia per partes dicta esse. Solemus enim in precationibus unum et idem vario modo dicere.

Vers. 40. *Et venit — sic? Sic per modum interrogationis legendum est pudore namque affectum*. Atqui etiam alii dormiebant. Sed hunc vehementius objurgavit tanquam magis temerarium, dicens: *Sic te promisisti facturum?*

Vers. 40 *Non — mecum? Mecum mori promisistis, et non potuistis una hora vigilare mecum? Marcus autem ait dixisse Petro: Simon, dormis? Non potuisti una hora vigilare* ⁵⁶? Præcipue enim ad illum direxit sermonem, deinde etiam ad alios.

Vers. 41. *Vigilate — tentationem*. Non vobis ipsis confidatis, neque magna promittatis, sed attendite et orate ne intretis in tentationem. Quidam vero tentationem interpretantur hic de negatione.

Vers. 41. *Spiritus quidem — infirma*. Anima quidem prompta est et audenter accedit periculum; caro vero cum infirma sit, formidat, nec adeo constans est; ideo convenit ne promptitudinem animæ attendentes insolescant, sed carnis infirmitatem advertentes modesti sint.

Vers. 42. *Rursus — voluntas tua*. Marcus autem scripsit quod eundem dixerit sermonem ⁵⁶. Verisimile est ergo et hunc et illum dixisse.

Vers. 43. *Et venit — gravati*. Gravabantur non tantum somno, sed et mœrore, sicut dixit Lucas ⁵⁷. Jam enim certiores facti erant de morte ipsius. Marcus vero dixit: *Et nesciebant quid ei responderent* ⁵⁸.

⁵³ Luc. xii, 42. ⁵⁴ Marc. xiv, 35. ⁵⁵ Luc. xii, 42. ⁵⁶ Marc. 14, 37. ⁵⁷ Ibid. 39, ⁵⁸ Luc. xii, 45. ⁵⁹ Marc. xiv, 40.

Variae lectiones et notæ.

(50) Γενίσθω. Cod. A.
(51) Ἴνα omittit cod. A.
(52) Ὅτι omittit cod. A.

Α μου, ἀλλὰ τὸ σὸν γενίσθω (50). Μάρκος δὲ φησιν ὅτι προσήχετο Ἴνα (51), εἰ δυνατόν ἐστι, παρελθῆ ἀπ' αὐτοῦ ἡ ὥρα, ἡγουν, ἡ τοῦ θανάτου· καὶ ὅτι (52) ἔλεγεν, Ἄββὰ ὁ Πατήρ, πάντα δυνατὰ σοι· παρένεγκε τὸ ποτήριον ἀπ' ἐμοῦ τούτου· ἀλλ' οὐ τί ἐγὼ θέλω, ἀλλὰ τί σὺ. Τὸ μὲν οὖν Ἄββὰ, ἑβραϊκῆ λέξις ἐστὶ, σημαίνον τὸ Ὁ Πατὴρ· διὸ καὶ ἡ ἑρμηνεία τούτου χροστέθη. Τὸ δὲ, Οὐ τί ἐγὼ θέλω, ἀλλὰ τί σὺ, ἑλλειπῆ εἰσιν. Ἐλλείπει γὰρ τὸ, Γενίσθω. Ἔστι γὰρ τὸ πλήρες, ὅτι Γενίσθω, οὐχ ὁ ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὁ σὺ.

Παρὰ δὲ τῷ Λουκᾷ γέγραπται· Πάτερ, εἰ βούλει παρενεγκεῖν τὸ ποτήριον τούτου ἀπ' ἐμοῦ. Καὶ ἐστὶ καὶ τούτου ἑλλείψις. Ἐλλείπει γὰρ τὸ, Παρένεγκε. Ὁ ἄνθρωπος δὲ εἶπεν. Εἰ δυνατόν ἐστίν, ἀντὶ τοῦ, εἰ ἐνδεχόμενον. Ἀνθρώπινον γὰρ τὸ ἐπιδοιάζειν (53). Ὡς γὰρ Θεὸς ἐγίνωσκεν εἴτε δυνατόν ἦν, εἴτε ἀδύνατον. Εἰκὸς δὲ, πάντα ρηθῆναι ἀνα μέρος. Εὐλόθαμεν γὰρ ἐν ταῖς προσευχαῖς διαφόρως τὸ αὐτὸ λέγειν.

Καὶ ἔρχεται — οὕτως; Τὸ οὕτως; κατ' ἐρώτησιν ἠθικῶν ἀναγνωστέον. Ἐνέτριψε γὰρ αὐτόν, καίτοι καὶ τῶν ἄλλων καθυδόντων· ἀλλὰ τούτου διαφερόντως καθήσματο, ὡς προπετεστέρου, λέγων· Οὕτως ὑπέσχεο;

Οὐκ — μετ' ἐμοῦ; Σὺν ἐμοὶ ἀποθανεῖν ἐπαγγέλασθε, καὶ οὐκ ἰσχύσατε μίαν ὥραν γρηγορήσαι μετ' ἐμοῦ; Μάρκος δὲ φησιν, ὅτι λέγει τῷ Πέτρῳ· Σίμων, καθύδεις; Οὐκ ἰσχύσας μίαν ὥραν γρηγορήσαι; Προηγούμενως μὲν γὰρ πρὸς ἐκείνον ἀπετίνατο, εἶτα καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους.

Γρηγορεῖτε — πειρασμόν. Μὴ θαρρῆτε ἑαυτοῖς, μηδὲ ἐπαγγίλλεσθε μεγάλα, ἀλλὰ προσέχετε καὶ προσεύχεσθε μὴ εἰσληθεῖν εἰς πειρασμόν. Τινὲς δὲ πειρασμόν ἐναυθα τὸν τῆς ἀρνήσεως ἑρμηνεύουσι.

Τὸ μὲν πνεῦμα — ἀσθενές. Ἡ μὲν ψυχὴ προθυμίζεται καὶ κατατολμᾷ τοῦ κινδύνου· ἡ δὲ σὰρξ, ἀσθενές οὖσα, ὑποστέλλεται καὶ οὐκ εὐτνεῖ· διὸ προσήκει μὴ, πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς προθυμίαν βλέποντας, θρασύνεσθαι, ἀλλὰ, πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς ἀσθένειαν ὁρῶντας, μετριοφρονεῖν.

Πάλιν — θέλημα σου. Ὁ δὲ Μάρκος ἔγραψεν, ὅτι τὸν αὐτὸν λόγον εἶπεν, ὃν καὶ πρότερον. Εἰκὸς δὲ καὶ ἐκείνον, καὶ τούτον εἶπεν.

Καὶ ἄθων — βεβαρημένοι. Βεβάρηντο οὐ τῷ ὕπνῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ λύπῃ, καθὼς εἶπε Λουκᾶς. Ἡδὴ γὰρ ἐκληροφορήθησαν περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν ὅτι Καὶ οὐκ ἤδεισαν, τί αὐτῷ ἀποκριθῶσιν.

(53) Frequentius legitur ἐνδοιάζειν. Sed hoc quoque probam.

(ii) *Timere*. Dubitare. Ut Deus enim, norat utrum fieri posset necne.

Και ἄρεις — εἰπών. Ἐκ δευτέρου μὲν, καὶ ἐκ Α τριτοῦ προσηύξατο, διδάσκων ὅτι χορὴ πολλὰκις προσεύχασθε, καὶ μὴ ἀποκαίμενιν. Ἦλθε δὲ τὸ δευτέρου πρὸς τοὺς μαθητάς, ἐλέγχων τὴν ἀσθενεῖαν αὐτῶν, ὡς μὴδὲ μετὰ τὴν ἐπιτίμησιν βελτωθέντων, ἀλλὰ καὶ τοσοῦτον βεβαπτισμένων τῷ ὕπνῳ, ὅσον μὴδὲ δύνασθαι ἀποκριθῆναι αὐτῷ. Διὸ οὐδὲ καθήψατο αὐτῶν τῆνικαῦτα.

Λουκᾶς δὲ πλατύτερον εἶπε καὶ ὅτι Ἦλθη αὐτῷ ἄγγελος ἐκ' οὐρανοῦ ἐνισχύων αὐτον, ἦγον, ἰσχύειν καὶ κραταιοῦσθαι ἐπιφθγγόμενος, ὡς ἀνθρώπῳ· καὶ ὅτι, καὶ γινόμενος ἐν ἀγωνίᾳ, ἐκτενέστερον προσεύχτο· παιδεύων ἡμᾶς, ἐν ἀνάγκαις ἐκτενέστερον προσεύχασθαι· καὶ ὅτι Ἐγένετο ὁ ἰδρῶς αὐτοῦ ὡσεὶ θρόμβοι αἵματος καταβαίνοντες ἐπὶ τὴν γῆν. Θρόμβοι (54) δὲ αἵματος οἱ παχύτατοι σταλαγμοὶ τοῦ αἵματος, τοῦτο δὲ εἶπε, δηλῶν εὐχ ὅτι αἷμα ἰδρωσεν, ἀλλ' ὅτι (55) παχέας κατήγη ἰδρωτάς ὑπὸ τῆς ἀγωνίας. Ἴνα γὰρ μὴ δόξῃ ὑπέκρισις τὸ γινόμενον, οὐκ ἐπὶ τοῦ προσώπου μόνον ἠδεδείκνυται τὴν λύπην, ἀλλὰ καὶ φανερώτερον ἐξαγορεύει ταύτην, καὶ προσεύχεται πυκνότερον, καὶ ἄγγελος αὐτῷ φαίνεται πρὸς ἀνδρίαν (56) ἐπαλειφῶν, καὶ ἐπὶ ἀγωνίᾳ, καὶ ἐκτενέστερον προσεύχεται, καὶ ἰδρωτὲς ἄστροι καταβρέουσι, καὶ πάντα ταῦτα καὶ ποιεῖ καὶ κάσχει, βεβαιῶν ὅτι οὐ κατὰ φαντασίαν ἐνηθρώπησεν, ἀλλὰ κατ' ἀλήθειαν. Εἰ γὰρ καὶ τούτων ἀνθρωποπειπῶς οὕτω γινόμενων, καὶ τῆς μαρτυρικῆς καταδείξετον γενναϊότητος, ὅμως εἰσὶ τινες ἀπιστοῦντες τῇ ἐνσθρωπήσει αὐτοῦ, πολλῶ, ἄλλον ἠπίστουσαν ἄν, εἰ μὴ ταῦτα γέγονεν.

Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, πόθεν οἱ εὐαγγελισταὶ μαθόντες συνεγράψατο, τί τε προσευχόμενος εἶπε τῆνικαῦτα, καὶ ποσάκις προσηύξατο, καὶ ἀπλῶς τὰ περὶ τοῦ ἀγγέλου, καὶ τὰ ἐξῆς. Οἱ μαθηταὶ γὰρ πάντες τότε μὲν ἐκάθευδον· ὕστερον δὲ ἀφέντες αὐτὸν ἐφυγον. Δοκεῖ γὰρ μοι μετὰ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ ὁ Διδάσκαλος εἰπεῖν καὶ ταῦτα τοῖς μαθηταῖς ὅτι δι' ἡμερῶν τεσσαράκοντα ὄπτανόμενος ἦν αὐτοῖς, ὡς ἡ βίβλος φησὶ τῶν Πράξεων.

Τότε — ἀναπαύεσθε. Ἐντρέπων αὐτοὺς τοῦτο λέγει, καὶ καθάπτόμενος, οἷα κοιμωμένων ἐν καιρῷ κινδύνου, καὶ τῶν πολλῶν αὐτοῦ περὶ τοῦ γρηγορεῖν καὶ προσεύχασθαι παραγγελιῶν ἐπιλαθόμενων, ὡσανεὶ λέγων· Ἐπεὶ μέχρι τοῦ νῦν οὐκ ἐργηγορήσατε, τὸ λοιπὸν καθεύετε, καὶ ἀναπαύεσθε, εἰ δύνασθε.

Ἰδοὺ ἤγγικεν ἡ ὥρα. Ἡ τῆς προδοσίας. Μάρκος δὲ φησιν εἰπεῖν αὐτὸν πρὸ τοῦ λόγου τούτου, ὅτι Ἀπίχει, τουτίστιν, ἔλαβε τὴν κατ' ἐμοῦ ἔξουσίαν ὁ διάβολος, ἢ ἀπείχει τὰ κατ' ἐμὲ, ἦγον, πέρας ἔχει. Καὶ γὰρ καὶ παρὰ τῷ Λουκᾷ εἶρηκεν, ὅτι τὰ περὶ ἐμοῦ τέλος ἔχει.

⁵⁰ Luc. xii, 43. ⁵¹ Ibid. 44. ⁵² Act. 1, 3. ⁵³ Marc. xiv, 41. ⁵⁴ Luc. xxii, 37.

Variæ lectiones et notæ.

(54) Lexicon inedit. Θρόμβος· πεπηγὸς αἷμα.
(55) Theophylact, p. 521 C: Σταγῶσιν ἄστροις ἰδρωτῶν περισταζέτω. Theophanes Ceramicus pag.

Vers. 44. *Et relictis — dicens.* Secundo et tertio oravit, docens quod sæpius orare oporteat, et non defatigari. Venit autem secundo ad discipulos, conviucens infirmitatem illorum, qui post correptionem meliores reddituri non fuissent, sed adeo somno demersi essent, ut neque responderi ei possent; ideo tunc non objurgavit eos,

Lucas autem latius dixit, quod apparuit illi angelus de caelo confortans eum⁵⁰; dicens videlicet ei tanquam homini ut confortaretur ac roboraretur. Quodque factus in agonia, hoc est angore correptus, protendebat orationem; docens nos, ut in necessitatibus orationem protendamus. Et quod factus est sudor ejus stout grumi sanguinis decur rentes in terram⁵¹. Grumi sanguinis, hoc est, crassissimæ sanguinis guttæ, significans non quod sanguinem sudaverit, sed quod crassos deduxerit sudores. Ne fictio videatur quod factum est, non in facie tantum mœstitiam demonstrat, sed et manifestius hanc prodit, et orat frequentius; angelusque ei apparet, ad fortitudinem exercens; et angore corripitur, ac protendit orationem; crassique defluunt sudores. Hæc autem omnia et facit et patitur confirmans, quod non phantastice humanitatem assumpserit, sed juxta veritatem. Etenim si, etiam his ita factis quæ ad humanitatem pertinebant, quidam adhuc ejus incarnationem non credunt, quanto magis increduli essent, si hæc facta non fuissent?

Dignum est autem, ut inquiramus, unde didicerint evangelistæ quid tunc orans dixerit, et quoties oravit, ac ut semel dicam, de angelo et cæteris quæ ab hoc loco sequuntur, siquidem discipuli omnes tunc dormiebant, postmodum vero eo relicto fugerunt. Mihi sane apparet quod post resurrectionem Præceptor ipse etiam hæc discipulis dixerit, quando per dies quadraginta eis apparuit, sicuti refert Actorum liber⁵².

Vers. 45. *Tunc — requiescite.* Pudore suffundens eos ac objurgans hoc dicit, quod in articulo periculi dormitarent, cum tamen multis eos vigilare præcepisset et orare, illi autem oblivioni cuncta tradidissent, ac si diceret: Ex quo hactenus non vigilatis, jam deinceps dormite et requiescite, si potestis.

Vers. 45. *Ecce appropinquavit hora.* Hora prodictionis. Marcus autem ait eum ante hunc sermonem dixisse Ἀπίχει aufert⁵³, hoc est, accepit adversum me diabolus potestatem. Vel abscedunt quæ de me sunt, sive finem habent. Nam etiam apud Lucam dixit: *Ea quæ sunt de me finem habent*⁵⁴.

191: θρομβοειδέεις ἰδρωτάς, ἀπίσταζεν.
(59) Ἀνδρίαν, cod. A.

Vers. 45. *Et — peccatorum.* Hoc manifestum A Καί — ἀμαρτωλῶν. Τοῦτο σαφές. est.

CAP. LXV. *De traditione Jesu.*

Vers. 46. *Surgite — me tradit.* Etiam hinc ostendit, quod voluntarie pateretur. Præsciens enim eos qui cum proditore venirent, non fugit, sed potius in occursum eorum exire festinat, dicens: Eamus ad illos, Lucas autem ait eum dixisse discipulis: *Ut quid dormitis? surgite et orate, ut non intretis in tentationem* 64. Verisimile est ergo hæc primum dixisse, deinde addidisse: *Surgite eamus.*

Vers. 47. *Et adhuc — populi.* Unus de duodecim additur pro indicio ad significandum quod e primo discipulorum choro erat. Et positum est hoc in Judæ accusationem. Tangit autem hoc et alios discipulos, non tamen pudefiunt scribentes ea evangelistæ; ubique enim veritati student. Joannes vero de Juda dicit, quod sumpta cohorte et a pontificibus et Phariseis ministris, venit illuc cum laternis et fabricibus ac armis 65.

καὶ ὄπλων. Ἡ σπέιρα (58) μὲν οὖν ἦν τάγμα στρατιωτικόν, χρήμασιν ἀνακτισθεῖσα. Φανοὶ δὲ τὰ λεγόμενα φανάρια.

Vers. 48. *Qui — eum.* †† Proditor ad exemplum Judæ est, qui rationem prodit affectibus et modestiam mentis immodestiam actionum. Negrat autem illum, sicuti Petrus, qui propter metum honesta deserit.

Post tanta argumenta occultare studebat quod ipse eum proderet; ideo palam quidem non prodit, sed osculum effingit, fiduciam habens de mensuetudine Salvatoris, quod eum non repelleret, cum id magis sufficeret, ut eum confunderet, omnique venia privaret, qui adeo humanum prodebat. Timens autem ne forte insidiatores effugeret, quod frequenter fecerat, admonet dicens: *Apprehendite eum et abducite caute* 66; hoc enim addidit Marcus.

Sed Christus hunc evincens, quod frustra se ficto signo munierit, ac ostendens quod se invitum nequaquam possent comprehendere, egressus dixit eis, sicut scripsit Joannes: *Quem quæritis? Respondunt ei, Jesum Nazarenum. Dicit eis Jesus, Ego sum. Stabat autem et Judas qui tradebat eum, cum ipsis. Ut ergo dixit eis, Ego sum, abierunt retrorsum, et ceciderunt in terram* 67. O verbi potentiam; non poterunt sustinere tantum, *Ego sum*; ideo cum et faces haberent et lampades, excæcati sunt una cum proditore. Præterea cum gladiis et fustibus armati

64 Luc. xxii, 46. 65 Joan. xviii, 3. 66 Marc. xiv, 44. 67 Joan. xviii, 5, 6.

Variae lectiones et notæ.

(57) Πρόκειται. cod. A.
(58) Lexicon inedit. σπέιρα σύναξις, πλῆθος στρατευμάτων.
(59) Inclusa codex A habet in margine. Hentius non habet.
(60) Παραδούς. Cod. A.
(61) Δὲ omittit Cod. A.

ΚΕΦ. ΞΕ'. Περὶ τῆς παραδόσεως τοῦ Ἰησοῦ.
'Ἐγείραθε — παραδιδούς με. Κἀντεύθεν ἴδενον ὅτι ἐκὼν ἀποθνήσκειται. Προυιδῶς γὰρ ἐρχομένους τοὺς περὶ τὸν προδότην, οὐ μόνον οὐκ ἐφυγεν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀπάντησιν αὐτῶν ἐξίναμι παρασκευάζεται, λέγων· "Ἄγωμεν τρὸς αὐτούς. Δουκᾶς δὲ φησιν εἰπεῖν αὐτὸν τοῖς μαθηταῖς· Τί καθύδεται; ἀναστάντες προσύχθεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν. Εἰκὸς δὲ τοῦτο πρώτον εἰπεῖν, εἴτα ἐπαιπεῖν τὸ 'Ἐγείραθε, ἄγωμεν.

Καὶ ἔτι — τοῦ λαοῦ. Εἰς τῶν δώδεκα (57) πρόσκειται γνώρισμα, δηλοῦν ὅτι ἐκ τοῦ πρώτου χοροῦ τῶν μαθητῶν ἦν. Καὶ ἔστι ῥην τοῦτο κατηγορία τοῦ 'Ιουδα· καθάπτεται δὲ καὶ τῶν ἄλλων μαθητῶν· ἀλλ' οὐκ ἐπαισχύνονται τοῦτο γράφοντες οἱ εὐαγγελισταί. Πανταχοῦ γὰρ τῆς ἀληθείας φροντίζουσιν. Ὁ δ' Ἰωάννης περὶ τοῦ Ἰουδα φησιν ὅτι, λαθῶν τὴν σπέιραν, καὶ ἐκ τῶν ἀρχιερέων καὶ Φαρισαίων ὑπαρέτας, ἐρχεται ἐκεῖ μὲτὰ φανῶν καὶ λαμπάδων

Ο — αὐτὸν [Προδότης (59) μὲν κατὰ τὸν Ἰουδαῖον ὁ προδιδούς (60) τὸν λόγον τοῖς πάθεσι, καὶ τὴν εὐνομίαν τῆς ψυχῆς τῇ παρανομίᾳ τῶν πράξεων. Ἀρνεῖται δὲ αὐτὸν, κατὰ τὸν Πέτρον, ὁ δὲ διὰ φόβον τὸ καλὸν παραιτούμενος.]

Μετὰ τοσοῦτον δὲ (61) ἐλεγchon, λαθεῖν ἐσπούδαζεν, ὅτι αὐτοὺς αὐτὸν προδίδωσι. Διὸ καὶ ἐκ τοῦ φανεροῦ μὲν οὐ προδίδωσι, σχηματίζεται δὲ τὸ φίλημα, θαρρήσας τῇ ἡμερότατι τοῦ Σωτῆρος, ὅτι οὐκ ἐκώσεται αὐτὸν, ὁ καὶ (62) μᾶλλον ἱκανὸν ἦν ἐντρέψαι τοῦτον καὶ πάσης ἀποστερηθεῖσιν συγγνώμης, ὅτι τὸν οὕτω πρῶτον προδίδου, Φοβηθεὶς δὲ μήποτε διαφύγη τοὺς ἐπιβουλεύοντας, ὁ πολλὰς ἐποίησε, παρήγγειλεν ὅτι Κρατήσατε αὐτὸν, καὶ ἀπαγάγετε ἀσφαλῶς· τοῦτο γὰρ ὁ Μάρκος προσέθηκεν.

Ἄλλ' ὁ Χριστός, ἐλέγχων αὐτὸν μάτην ἐξασφαλιζόμενον, καὶ δεικνύων, ὅτι οὐκ ἂν τοῦτον ἀποτικαθεύξοιεν, ἐξελθὼν εἶπεν αὐτοῖς ὡς ὁ Ἰωάννης ἱστόρησε. Τίνα ζητεῖτε; Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ. Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον. Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Ἐγὼ εἰμι. Εἰστίκει δὲ καὶ (63) Ἰουδᾶς ὁ παραδιδούς αὐτὸν μετ' αὐτῶν. Ὡς (64) οὖν εἶπεν αὐτοῖς ὅτι Ἐγὼ εἰμι, ἀπέθλον εἰς τὰ ἐπίσω, καὶ ἔπισον χαμαί. Ὡς λόγου δυνάμεισιν οὐκ ἴσχυον ὑπενεγκεῖν τὸ, Ἐγὼ εἰμι, (65) μόνον. Διὸ καὶ φανούς μὲν καὶ λαμπάδας ἔχοντες (66) ἐτυφλοῦντο

64 Luc. xxii, 46. 65 Joan. xviii, 3. 66 Marc. xiv, 44. 67 Joan. xviii, 5, 6.

(62) Chrysost. tom. VII, p. 798.

(63) Καὶ omittit cod. A.

(64) Οὖν omittit cod. A.

(65) Μόνον, habet cod. A paulo ante, post ὑπενεγκεῖν.

(66) Post ἔχοντες, addit cod. A καὶ.

μετὰ τοῦ προδότου· μαχαίραις δὲ καὶ ξύλοις ὄπλι-
σμένοι τυχάνοντες, περιλύοντο καὶ κατέπιπτον.
Ἐπει δὲ εἶδε τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ, τότε λοιπὸν συνε-
χώρησε, καὶ πάλιν αὐτοὺς ἐπαρώτησε· Τίνα ζητεῖ-
τε; Οἱ δὲ εἶπον· Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον. Ἀπε-
κρίθη Ἰησοῦς· Εἶπον ὑμῖν, ὅτι Ἐγὼ εἰμι. Εἰ οὖν
ἡμῖν ζητεῖτε, ἀφετε τούτους ὑπάγειν. Ὁ δὲ Ἰου-
δας, καὶ τούτων οὕτω γινομένων, οὐ μετεβλήθη
καὶ γοῦν μικρὸν, οὐδὲ τῶν δεδογμένων ἀπίσχετο.

Καὶ εὐθέως — αὐτόν. Φησὶ δὲ καὶ (67). Λουκᾶς
εἰπεῖν τὸν Χριστὸν πρὸς Ἰούδαν, ἐγγίσαντα φιλεῖ-
σαι αὐτόν· Ἰούδα, φιληματι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώ-
που παραδίδω; Μακροθύμως γὰρ ἐξείπεν αὐτῷ
καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ φιλήματος, καὶ προσωναΐδισε,
ποιήσασαι τὸ σύμβολον τῆς ἀγάπης σύμβολον προ-
δοσίας· καὶ ὁμως οὐκ ἀπόσαστο, ἀλλὰ καὶ τὸ φί-
λημα εἶδεσθε, καὶ παρέσχεν ἑαυτὸν εἰς (68) ἀπα-
γωγὴν. Ὁ δὲ, καὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ τοσαύτην
λαθὼν ἀπέδειξεν, καὶ τῆς ἐπιεικειᾶς καὶ ἡμερότη-
τος, θηρίου παντὸς χαλεπώτερος ἔμενεν.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — πάρει. Ὅρα εὐσπλαγχνίαν
ἀνεκδιήγητον. Ἀχρεὶ γὰρ καὶ παρεδόθη, ἐκήδετο
τοῦ προδότου. Διὸ καὶ νῦν ἐταῖρον ὠνόμασε τὸν
ἐχθιστον. Τὸ δὲ, Ἐφ' ᾧ πάρει, οὐκ ἐρωτηματικῶς
ἀναρωστίον· ἐγίνωσκε γὰρ, ἐφ' ᾧ παρεγγέτο· ἀλλ'
ἀποφαντικῶς. Δηλοῖ δὲ ὅτι Δε' ὁ παραγγένας, ἤγουν,
τὸ κατὰ σκοπὸν πράττε, τοῦ προσημάτος ἀρέμενος.
Σκοπὸς μὲν γὰρ ἦν ἡ προδοσία, πρόσχημα δὲ τὸ
φιλημα καὶ ὁ λόγος.

Τότε — αὐτόν. Κατὰ τὸ σύνθημα.

Καὶ ἰδοὺ — ὠτίον. Ὁ δὲ Λουκᾶς ἔγραψεν ὅτι
Ἰδόντες οἱ περὶ αὐτόν τὸ ἐσόμενον εἶπον (69)
αὐτῷ· Κύριε, οἱ πατάξομεν ἐν μαχαίρα; Καὶ ἐπά-
ταξεν εἰς τις ἐξ αὐτῶν τὸν δούλον τοῦ ἀρχιε-
ρέως, καὶ ἀπέδωκεν αὐτοῦ τὸ οὖς τὸ δεξιόν. Ὁ δ'
Ἰωάννης εἰδήλωσε καὶ τὸν πατάξαντα, εἶπον (70)
Σίμων οὖν Πέτρος ἔχων μάχαιραν, εἰλκυσε αὐ-
τὴν, καὶ ἔπαισε τὸν τοῦ ἀρχιερέως δούλον, καὶ
ἀπέκοψε αὐτοῦ τὸ ὠτίον τὸ δεξιόν. Ἦν δὲ (71)
ὄνομα τῷ δούλῳ Μάλχος. Ἐτι γὰρ τῶν ἄλλων
ἐρωτῶντων, αὐτὸς οὐκ ἀναμείνας τὴν ἀπόκρισιν,
οἶα θερμότερος, ἐπάταξεν μὲν κατὰ τῆς κεφαλῆς,
ἀπέκοψε δὲ τὸ ὠτίον. Εἶχον γὰρ δύο μαχαίρας, ὡς
ἔφη Λουκᾶς, ἀπὸ τοῦ δέσπνου ταύτας, ὡς δοικε,
λαθόντες, μεγάλας οὐσας, ὥστε χρῆσθαι πρὸς ἀμυ-
ναν τῶν ἐπιέναι μελλόντων.

Ἰδὼν δὲ τὸ γεγονός· ὁ Χριστὸς, εἶπεν· Ἐἴτε ἕως
τούτου. Καὶ ἀγόμενος τοῦ ὠτίου αὐτοῦ, ἰάσατο

⁶⁹ Joan. xviii, 7, 8. ⁷⁰ Luc. xxii, 48. ⁷¹ Luc. xxii, 49, 50. ⁷² Joan. xviii, 40, 41. ⁷³ Luc. xxii, 38.

Variaë lectiones et notæ.

(67) Καὶ omittit cod. A.
(68) Ὑπαγωγὴν. Cod. A.
(69) Αὐτῷ omittit cod. A.

(70) Εἶπον omittit B.
(71) Τόνομα, sic, pro τοῦνομα. Cod. A.

(jf) *Patienter enim expressit ei. Indulgenter patefecit ei.*

essent, dissoluti sunt et ceciderunt. Postquam au-
tem suam ostendit virtutem, deinceps permittit,
ac iterum interrogavit eos : *Quem queritis ? At illi
dixerunt, Jesum Nazarenum. Respondit Jesus : Dixi
vobis, quod ego sum. Si ergo me queritis, sinite hos
abire* ⁶⁹. Judas vero his quoque ita factis, non est
mutatus : nec minimo quidem puncto ab his quæ
disposuerat, discessit.

Vers. 49. *Et confestim — eum.* Ait autem Lucas
dixisse Christum Judæ cum accederet, ut oscularetur
eum : *Juda, osculo Filium hominis tradis* ⁷⁰ ? Patienter
enim expressit ei (jf) quo fine fuerit ille oscu-
latus ; et exprobravit quod amoris signum fecis-
set signum proditiōnis ; et tamen non repulit,
sed et osculum suscepit, et se ut abduceretur præ-
buit. Ille autem cum tantum accepisset experi-
mentum virtutis illius et humanitatis ac mansue-
tudinis, omni tamen permansit fera crudelior.

Vers. 50. *Jesus autem — venisti.* Vide misericordiam
inenarrabilem. Siquidem donec traditus est, fuit
illi cura de proditore. Ideo enim nunc amicum
nominavit eum, qui erat inimicus. Quod autem
addit : *Ad quod venisti ?* non est per modum inter-
rogationis legendum ; sciebat enim ad quid venerat ;
sed enuntiative ; significat enim : Ad id propter
quod advenisti, id est, juxta intentum tuum operare
relicto velamento. Finis siquidem erat proditio,
5 velamentum autem, osculum et sermo.

Vers. 50. *Tunc — eum.* Secundum datum signum.

Vers. 51. *Et ecce — auriculam.* Lucas autem
scripsit : *Videntes hi qui circa ipsum erant quod
futurum erat, dixerunt ei, Domine percutiemusne
gladio ? Et percussit unus quispiam ex eis servum
principis sacerdotum, et amputavit auriculam ejus
dextram* ⁷⁰. Joannes vero eum quoque manife-
stavit qui percussit, dicens : *Simon ergo Petrus cum
haberet gladium, exseruit eum, et percussit pontificis
servum, amputavitque auriculam ejus dextram. Erat
autem nomen servo Mulchus* ⁷¹. Nam cum adhuc
cæteri interrogarent, ipse non exspectata respon-
sione, utpote ferventissimus, percussit quidem in
caput, sed auriculam amputavit. Habebant enim
duos gladios, sicut dixit Lucas ⁷², quos, ut veri-
simile est, a cœna sumpserant : quibus utpote ma-
gnis uti possent in auxilium abversus eos qui
invasuri erant.

Videns autem Jesus quod factum erat, dixit,
Sinite huc usque, tactaque illius auricula sanavit

cum ⁷². Nam et hoc addidit Lucas. Dicens itaque Christus : *Sinite huc usque*, ostendit quod juxta dispensationem ablata sit servo principis sacerdotum auricula, in signum quod principes sacerdotum præ invidia auditu privati essent, ne audirent et intelligerent eas quæ de ipso erant prophetias. Sanans autem illum, ostendit misericordiam quam erga illos haberet, quodque de illis, si libuisset pœnas sumpsisset ; verum ostendit oportere potius beneficio afficere malefacientes. Sed quomodo is, qui de non ulciscendo mandatum acceperat, gladio percuit ? Primum quidem non pro seipso hoc fecit, sed pro Præceptore ; deinde, nondum perfectus erat : postmodum autem videas hunc sexcentas pati injurias, atque omnia mansuete tolerantem.

Admirari etiam quispiam poterit, quomodo non comprehenderit discipulos ac trucidaverint propter id quod factum est in servum principis sacerdotum. Sed vere ipsa virtus quæ hos excæcaverat ac prostraverat, illa etiam tunc iram, quam de auriculæ amputatione conceperant, dispersit.

Vers. 52. *Tunc ait — morientur*. Ubi eum increpasset docuit, neque etiam pro Deo defendendo utendum esse gladio. Per gladium vero omnia arma prohibuit. Quod autem dicit : *Omnes qui accipiunt gladium*, prophetia est perditionis Judæorum qui adversus ipsum venerant, Joannes vero ait eum dixisse : *An non bibam poculum quod dedit mihi Pater* ⁷⁴ ostendens hæc non a potestate illorum fieri sed Patris permissione, quodque Patri sit obediens usque ad mortem.

Vers. 53. *An putas — angelorum* ? Legio agmen est militare maximi numeri. Non dixit autem, Possum eos perdere, ne absurda loqui videatur, propter susceptas affectiones, mœrorem videlicet, pavorem, agoniam, sudores, et quæcunque paulo ante tanquam homo passus est. Nondum enim eam quam decebat, conceperant de eo opinionem, et idcirco humilia de se loquitur. In tanto autem numero legiones dixit angelorum ut abunde confortet eos, qui timore erant pene emortui. Unus siquidem angelus quondam centum octogintaquinque millia hominum brevi tempore interfecit ⁷⁵.

Vers. 54. *Quomodo — fieri* ? Nisi ita interemptus fuero, inquit, quomodo complebuntur Scripturæ ^D propheticæ, quotquot de morte mea loquuntur, quæ scribunt quod ita oporteat fieri, quod ita oporteat me mori ?

Vers. 55. *In illa — apprehendistis me*. Ostendit his quoque, quod non sua virtute apprehenderint eum. Stout enim tunc non potuerunt eum apprehendere, ita neque nunc, nisi omnino voluisset. Lucas vero ait hæc eum dixisse his, qui venerant

A αὐτόν, Ὁ αὐτὸς δὲ καὶ τοῦτό φησι Λουκᾶς. Εὐκταίω μὲν οὖν ὁ Χριστὸς ὅτι Ἐως τούτου, ἐβέβηκεν ὅτι κατ' οἰκονομίαν ἀφῆρηθα τὸ οὖς ὁ θούλος τοῦ ἀρχιερέως, εἰς σημεῖον τοῦ ἀφαιρεθῆναι τοὺς ἀρχιερεῖς ὑπὸ φθόνου τὸ ἀκούειν τῶν περὶ αὐτοῦ προφητειῶν, ἦθουν, τὸ συνίναν ταῦτα. Ἰασάμενος δὲ αὐτόν, ἔδειξε μὲν καὶ τὸν εἰς αὐτοὺς ἔλεος, καὶ ὅτι ἡμύνατο ἂν αὐτοὺς εἰπερ ἤθελεν, Ἐδίδαξε δὲ καὶ ὅτι κρῆ μᾶλλον εὐεργετεῖν τοὺς κακῶς ποιούντας. Ἀλλὰ πῶς ὁ μὴ ἀμύνεσθαι πρῶσταλθεῖς κατέσσει ἐν μαχαίρᾳ ; Πρῶτον μὲν οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τούτο πεποιήκεν, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ διδασκαλοῦ ἔπειτα καὶ οὕτως τέλειος ἦν ὑστερον δὲ βλέπε τούτου μυρία πασχόντα, καὶ πράως ἀπάντα ὑπέμεινοντα.

B Θαυμάσειε δ' ἂν τις, πῶς οὐ συνέλαβον καὶ τοὺς μαθητάς, καὶ κατέκοψαν, διὰ τὸ γεγενημένον εἰς τὸν θούλον τοῦ ἀρχιερέως. Ἀλλ' ὅπως ἤ παρώσασσα καὶ ρίψασα τούτους δυνάμεις ἐκείνη καὶ τότε διεσκέδασε τὸν ἐπὶ τῇ ἐποκοπῇ τοῦ ὀπίου θυμὸν αὐτῶν.

Τότε λέγει — ἀποθανοῦνται, Ἐπιτιμήσας αὐτῶ, ἔδιδάξε μὲθ' ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ χρῆσθαι μαχαίρᾳ. Διὰ δὲ τῆς μαχαίρας καὶ παν ὄπλον ἐκάλυσε. Τὸ δὲ πάντας οἱ λαβόντες μαχαίραν, προφητεία ἐστὶ τῆς διαφθῆρας τῶν ἐπιλθόντων αὐτῷ Ἰουδαίω. Ὁ δ' Ἰωάννης εἰπεῖν αὐτὸν λέγει καὶ ὅτι Τὸ ποτήριον, ὃ δέδωκέ (72) μοι ὁ Πατήρ, οὐ μὴ πίω αὐτό ; δεικνύοντα ὅτι οὐ τῆς ἐκείνου δυνάμειος ἐστὶ τὸ γινόμενον, ἀλλὰ τῆς τοῦ Πατρὸς παραχωρήσεως, καὶ ὅτι ὑπήκοός ἐστι τῷ Πατρὶ μέχρι θανάτου.

Ἡ δοκιεῖς — ἀγγέλων ; Λεγεὼν ἐστὶ τάγμα στρατιωτικὸν πολυάριθμόν. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι δύναμαι αὐτοὺς ἀπολέσαι, ἵνα μὴ δόξῃ λέγειν ἐπίθωκα, διὰ τὰ προλαβόντα πάθη, τὴν λύπην, τὴν δειλίαν, τὴν ἀγωνίαν, τοὺς ἰδρώτας, καὶ ὅσα πρὸ μικροῦ πέπονθεν ὡς ἄνθρωπος. Οὕτως γὰρ τὴν πρῶτον περὶ αὐτοῦ ὑπόληψιν εἶχον. Διὰ τοῦτο οὖν ταπεινὰ φθέγγεται. Τσαυτάς δὲ λεγεώνας εἶπε ἀγγέλων, ἵνα ἐκ περιουσίας παραθαρήνῃ τούτους, ἀπατεσθηκότας τῷ δέει. Καὶ γὰρ εἰς ἀγγελος ἐπὶ τὸν ὀδησονταπέντε χιλιάδας ἀνείλεν ἐν βραχεῖ πάλαι.

Πῶς — γενέσθαι ; Εἰ μὴ οὕτως ἀνακρεθῶ, φησὶ, πῶς πληρωθῶσιν αἱ Γραφαὶ αἱ προφητικαὶ ὅσαι περὶ τοῦ θανάτου μου διεξίκαν ; αἱ γράφομενοι ὅτι οὕτως δεῖ γενέσθαι, ὅτι οὕτως κρῆ ἀποθανεῖν μα.

Ἐν ἐκείνῃ — ἐκρατυσατέ με. Δείκνυσι καὶ τούτοις ὅτι οὐχ ὑπὸ τῆς αὐτῶν κατασχέθη δυνάμειος. Ὡσπερ γὰρ τότε κατασχεῖν αὐτόν οὐκ ἔθυμήθησαν, οὕτως οὐδὲ νῦν, εἰ μὴ πάντως ἔθελησαν. Λουκᾶς δὲ φησὶν εἰπεῖν ταῦτα πρὸς τοὺς (73) παρα-

⁷² Luc. xii, 51. ⁷⁴ Joan. xviii, 41. ⁷⁵ IV Reg. xix, 35.

Variæ lectiones.

(72) Ὁ ἔδωκε, Cod. A.

(73) Γενόμενους, Cod. B, Mox πρὸς αὐτόν, A.

γενομένους ἐπ' αὐτὸν ἀρχιερεῖς καὶ στρατηγούς τοῦ ἱεροῦ καὶ πρεσβυτέρους. Εἰκὸς δὲ καὶ πρὸς τούτους κάκεινους. Φαίνεται δὲ, ὅτι ὁ μὲν Ἰούδας, λαβὼν τὴν σπεῖραν, καὶ ἐκ τῶν ἀρχιερέων καὶ Φαρισαίων ὑπαρίτας, προῆγεν' εἰπόντο δὲ καὶ τιμὲς τῶν ἀρχιερέων καὶ στρατηγῶν τοῦ ἱεροῦ καὶ πρεσβυτέρων, οὓς νῦν ὁ (74) Λουκᾶς ἐδήλωσεν· ἅμα μὲν παραθῆγοντες τοὺς ἀπεσταλμένους, ἅμα δὲ καὶ θεωροῦντες, ἵνα μὴ δωροδοκηθῶσι. Στρατηγούς δὲ τοῦ ἱεροῦ λέγει τοὺς φυλάσσοντας αὐτὸ μετὰ (75) τῶν στρατιωτῶν, οἷς καὶ ἀνωτέρω συνείλησεν ὁ Ἰούδας.

Τούτο δὲ — προφητῶν. Τούτο δὲ ὅλον, δηλαδὴ, τὸ θελήσει κατασχιθῆναι με, γέγονεν, ἵνα τέλος λάβωσιν αἱ Γραφαὶ τῶν προφητῶν, ὅσαι περὶ τοῦ θανάτου μου διαλαμβάνουσι.

Τότε — ἔφυγον. Ἀκούσαντες, ὅτι ἐκὼν ἑαυτὸν παρέδωκε κατὰ τὰς Γραφάς, καὶ ἰδόντες, ὅτι οὐκ ἔτι διαφεύξεται, λοιπὸν ἔφυγον, κατὰ τὴν ἀψευδῆ πρόβησιν αὐτοῦ, Μάρκος δὲ προσέθεκεν ὅτι καὶ εἰς τις νεανίσκος ἠκολούθησεν αὐτῷ, περιβεβλημένος σινδῶνα ἐπὶ γυμνοῦ. Καὶ κρατοῦσιν αὐτὸν οἱ νεανίσκοι· ὁ δὲ καταλιπὼν τὴν σινδῶνα, γυμνὸς ἔφυγεν ἀπ' αὐτῶν. Τινὲς μὲν οὖν φασιν ἀπὸ τῆς οἰκίας ἐκεῖνης εἶναι τὸν νεανίσκον, ἐν ᾗ τὸ πάσχα ἔφαγεν ὁ Χριστός· ἕτεροι δὲ λέγουσιν εἶναι τούτον Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου, ὃς καὶ παρ' ὅλην τὴν ἡμέραν ζῶν ἐνὶ περιβολαίῳ ἐπέχρητο. Περιβεβλητο δὲ τὴν σινδῶνα ἐπὶ γυμνοῦ, τοῦ σώματος δηλονότε

Οἱ δὲ — συνήχθησαν. Τὰ ὅμοια καὶ Μάρκος ἔγραψε καὶ Λουκᾶς· ὁ δ' Ἰωάννης πλατύτερον καὶ ἀκριβέστερον τὰ ἐντεῖθεν γράφων, οἷα παρὼν αὐτοῖς, οὕτως φησὶν· Ἡ οὖν σπεῖρα καὶ ὁ χιλιάρχος καὶ οἱ ὑπαρίται τῶν Ἰουδαίων συνέλαβον τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἔδησαν αὐτὸν, καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν πρὸς Ἄνναν πρῶτον· ἦν γὰρ πενθερός τοῦ Καϊάφα, ὃς ἦν ἀρχιερεὺς τοῦ ἑνιαυτοῦ ἐκεῖνου. Εἶτα κατὰ μέρος ἀπαγγέλλας τὰ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Ἄννα γενομένα, ἀπερ' οἱ (76) ἄλλοι παρέδραμον εὐαγγελισταί, τέλος λέγει· Ἀπέστειλεν αὐτὸν ὁ Ἄννας δεδμημένον πρὸς Καϊάφην τὸν ἀρχιερέα.

Ὁ δὲ Πέτρος — ἀρχιερέως. Ὑποστρέψαντες (77) εὐθὺς αὐτὸς καὶ ὁ Ἰωάννης παρηκολούθουν. Ὁ δ' Ἰωάννης συνεχωρεῖτο καὶ πλησιάζειν, οἷα γνωστὸς τῷ ἀρχιερεῖ, καθὼς αὐτὸς ἱστορεῖ. Ἄλλ' οἱ μὲν τρεῖς εὐαγγελισταὶ τοῦ Πέτρου μόνον μνημονεύουσι συμφώνως διὰ τὸ ἀναγκαῖον, ἵνα τε δείξωσι τὴν περὶ τῆς ἀρνήσεως αὐτοῦ πρόβησιν τοῦ Σωτῆρος εἰς τέλος ἐβεβαχυῖαν, καὶ ἵνα διδάξωσιν, ὅποιον ἔστι κακὸν τὸ θαρρῆν ἐφ' ἑαυτῷ τινα, καὶ μὴ ἐπὶ τῷ Θεῷ. Ὁ δ' Ἰωάννης καὶ ἐκλυτὸς ἐμνημόνευσεν ἀκρι-

A ad ipsum, principibus sacerdotum ac magistratibus templi et senioribus ⁷⁶. Verisimile est autem, et his et illis eum dixisse. Apparet ergo quod Judas quidem sumpta cohorte, et a pontificibus et Pharisæis ministris, præcesserit; secuti sunt autem eum quidam etiam summi sacerdotes ac magistratus templi et seniores, quos nunc Lucas significavit; simul quidem ut eos qui missi erant incitarent, simul etiam ne muneribus allicerentur. Magistratus vero templi dicit eos, qui illud cum militibus servabant, cum quibus etiam superius locutus esse dicitur Judas.

Vers. 56. *Hoc autem — prophetarum.* Hoc totum, puta quod me voluerim apprehendi, factum est ut complerentur ac perficerentur Scripturæ prophetarum, quotquot narrant de morte mea.

Vers. 56. *Tunc — fugerunt.* Audito quod voluntarie seipsum traderet secundum Scripturas, et viso quod deinceps futurum non erat ut effugeret, tunc fugerunt juxta infallibile ipsius vaticinium. Marcus vero addidit, quod unus quispiam adolescentulus sequebatur illum circumamictus sindone super nudum, et apprehendunt eum adolescentuli. At ille relicta sindone nudus fugit ab eis ⁷⁷. Quidam itaque aiunt a domo illa fuisse adolescentulum, in qua Christus pascha manducaverat. Alii autem hunc fuisse dicunt Jacobum fratrem Domini, qui etiam tota vita sua unica veste utebatur. Circumamictus autem erat sindone super nudum, videlicet corpus.

C Vers. 57. *At illi — congregati erant.* Similia quoque scripserunt Marcus ⁷⁷ et Lucas ⁷⁸: at Joannes latius ac diligentius scribens ea quæ ab hoc loco sequuntur, utpote qui rebus illis adfuit, dicit: *Cohors igitur et tribunus ac ministri Judæorum comprehenderunt Jesum, et ligaverunt eum, ac duxerunt eum ad Annam primum: erat enim socer Caiphæ, qui erat pontifex anni illius* ⁷⁹. Deinde ubi particulariter recitavit quæ in domo Annæ facta sunt, quæ alii prætermiserunt evangelistæ, tandem dicit: *Et misit eum Annas ligatum ad Caipham pontificem* ⁸⁰.

Vers. 58. *Petrus autem — principis sacerdotum.* Reversi statim, ipse et Joannes sequebantur: Joannes vero permissus quoque est appropinquare, utpote notus pontifici, sicut ipse scribit ⁸¹. Cæteri autem tres evangelistæ concorditer Petri tantum meminerunt, necessitate ducti, ut ostenderent Salvatoris vaticinium de illius negatione fuisse completum: utque ostenderent quantum sit malum in seipso quempiam, non in Deo confidere. Joannes vero sui ipsius etiam fecit mentionem diligentius

⁷⁶ Luc. xii, 52. ⁷⁷ Marc. xiv, 51, 52. ⁷⁸ Ibid. 59. ⁸¹ Ibid. 15.

⁷⁸ Luc. xii, 54. ⁷⁹ Joan. xviii, 12, 13. ⁸⁰ Ibid. 24.

Varia lectiones.

(74) Cod. A omittit ὁ.

(75) Post μετὰ omittit τῶν cod. A.

(76) Oī omittit B.

(77) Hoc refertur ad superius, ἀφέντες αὐτὸν ἔφυγον· αὐτός, autem, refertur ad Petrum.

causa : ne tamen seipsum laudare videatur, utpote quod in hujusmodi periculis secutus sit, nomen proprium conticuit et dixit : *Sequebatur autem Jesum Simon Petrus et alius discipulus* 52.

Vers. 58. *Et ingressus — Anem.* Tres quidem evangelistæ tres Petri negationes in Caiphæ domo factas esse dicunt, Joannes autem in domo Annæ socii ipsius, nec tamen ob hoc inter eos est dissonantia. Siquidem amborum una domus erat, idemque atrium, habens in se duo habitacula a se invicem separata.

Soire autem oportet, quod Matthæus dicit ancillam primum terruisse Petrum ; exinde alteram ; postmodum vero astantes. Marcus vero primum ancillam, exinde rursus eandem ipsam, postmodum astantes 53. At Lucas primum ancillam, deinde alterum, et postmodum alium quemdam 54. Joannes autem primum ancillam ostiariam 55 : exinde quosdam : tertio unum ex servis pontificis, ejus cognatum cui Petrus auriculam absciderat.

Si tamen advertamus, nec sic dissonantia ulla reperitur. In prima siquidem negatione eadem ancilla apud quatuor evangelistas fuisse memoratur : in secunda vero quosdam ostendit Joannes interrogasse Petrum : at hi quidam, erant ancilla de qua dixit Matthæus, et prior ancilla de qua ait Marcus, et alter de quo scripsit Lucas. In tertia autem negatione eodem modo Marcus et Lucas dixerunt, astantes scilicet interrogasse Petrum, in quibus erat et alius de quo apud Lucam, et hic est qui a Joanne dicitur servus pontificis. Postquam ergo ea quæ necessaria erant significavimus, declaranda sunt quæ ulterius sequuntur. Quæ in domo Caiphæ facta sunt, non sunt recitata a Joanne, eo quod a cæteris dicta essent.

Vers. 59. *Principes autem sacerdotum* — Vers. 60. *inveniebant.* Ut illis quidem videbatur, verum testimonium : ut autem rei veritas erat, falsum testimonium. Vel etiam cum scirent quod adversus innocentem verum testimonium non invenirent, jam falsum quoque exquirebant testimonium. Volebant sane tanquam reum condemnare illum, ideo etiam forum judiciale effingunt, ac falsum testimonium quæerunt, ipsi et judices et accusatores effecti, et studebant eum apud se condemnare : nam apud judices (kk) diffidebant, quod hujus negotii essent reportaturi victoriam.

52 Joan. xviii, 15. 53 Marc. XIV, 66. 54 Luc. xxii, 56 seqq. 55 Joan. xviii, 17

Varia lectiones.

(78) Ἀμφοτέρων, εἰς οἶκος. B.

(79) Ἰδιαζούσας, pro ἰδιαιτάτας. Cod. A.

(80) Ὁ οὐκ ἐπιτίθεται. B.

(81) Inclusa omittit cod. A. Error ortus est ex ἰστώτας et παρεστώτας.

(82) Πρώτην dixit, quia eadem est et secunda.

(kk) Nam apud judices, etc. Sciebant enim, se apud alios judices eo non superiores fore. Ἐτίροις

Ἀ βολογίας ἔνεκα· πλὴν ἵνα μὴ δόξῃ ἐπαινεῖν ἑαυτὸν, ὡς ἐν τοιοῦτοις θειοῖς ἀκολουθοῦντα τῷ διδασκαλῷ, παρσιώπησε τὸ ἰδεῖν ὄνομα, καὶ εἶπεν, Ἐκκολουθεῖ δὲ τῷ Ἰησοῦ Σίμων Πέτρος καὶ ὁ ἄλλος μαθητής.

Καὶ εἰσελθὼν — τέλος. Οἱ μὲν τρεῖς εὐαγγελισταὶ τὰς τρεῖς ἀρνήσεις τοῦ Πέτρου τῇ ἐν τοῦ Καίφα ἀυλῆ γενέσθαι λέγουσιν, ὁ δ' Ἰωάννης ἐν τῇ τοῦ Ἄννα, τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ. Καὶ οὐκ ἴστί τοῦτο διαφωνία. Καὶ γὰρ (78) ἀμφοτέρων εἰς οἶκος καὶ μία αὐλή, ἔχουσα ἐν ἑαυτῇ δύο διαίτας (79) ἰδιαιτάτας.

Χρῆ δὲ γινώσκαι ὅτι (80) ὁ Ματθαῖος μὲν πρῶτον παιδίσκην λέγει προησθαι τὸν Πέτρον· εἶτα ἄλλαν· ἔπειτα τοὺς ἰστώτας· [Μάρκος (81) δὲ πρῶτον παιδίσκην, εἶτα τὴν αὐτὴν πάλιν, ἔπειτα τοὺς παρεστώτας.] Λουκᾶς δὲ πρῶτον παιδίσκην, εἶτα ἕτερον, ἔπειτα ἄλλον τινά· Ἰωάννης δὲ πρῶτον παιδίσκην, τὴν θυρωρὸν· εἶτα τινάς· ἔπειτα ἕνα τῶν δούλων τοῦ ἀρχιερέως, συγγενῆ, οὗ ἀπέκοψε Πέτρος τὸ ὠτίον.

Πλὴν ἵαν προσέχωμεν, οὐδ' οὕτω διαφωνία τις εὐρεθήσεται. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς πρώτης ἀρνήσεως ἡ αὐτὴ παιδίσκη ἴστί, ἡ παρὰ τοῖς τέσσαρσιν εὐαγγελισταῖς μνημονουμένη· ἐπὶ δὲ τῆς δευτέρας τινάς ὁ Ἰωάννης ἐπέτησεν ἐρωτῆσαι τὸν Πέτρον, οἵτινες ἦσαν ἡ παιδίσκη τε, καὶ ἡ εἰς Ματθαῖος, καὶ ἡ πρώτη (82) παιδίσκη, καὶ ἡ εἰς Μάρκος, καὶ ὁ ἕτερος, καὶ οὗ ἰστορήσει Λουκᾶς· ἐπὶ δὲ τῆς τρίτης ἀρνήσεως ὁμοίως Μάρκος καὶ (83) Ματθαῖος τοὺς παρεστώτας εἶπον ἐρωτῆσαι αὐτὸν, ἐν οἷς ἔμελλον εἶναι καὶ ὁ ἄλλος, ὁ παρὰ τῷ Λουκᾶ. Οὗτος δὲ ἴστί ὁ παρὰ τῷ Ἰωάννῃ δούλος τοῦ ἀρχιερέως. Ἐπὶ οὖν, ἅπερ ἴδμεν σημειώσασθαι, παρετηρήσαμεν, λοιπὸν ἐρμηνευτέον τὰ εἴρη, ἅπερ ἐν τῷ οἴκῳ μὲν τοῦ Καίφα γεγονασιν, οὐκ ἐμνημονεύθησαν δὲ παρὰ τοῦ Ἰωάννου, διὰ τὸ ρηθῆναι παρὰ τῶν ἄλλων.

Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς — ἕρον. Ὡς μὲν ἐκείνοις ἐδόκει, μαρτυρίαν, ὡς δὲ τῇ ἀληθείᾳ, ψευδομαρτυρίαν. Ἡ καὶ γινώσκοντες ὅτι μαρτυρίαν οὐκ εὐρήσουσι κατὰ τοῦ ἀνεπιλήπτου, λοιπὸν ἐζήτουσαν ψευδομαρτυρίαν. [Ἐβούλοντο (84) γὰρ ὡς ὑπεύθυνον καταδικάσαι αὐτόν. Διὸ καὶ σχηματίζουσι δικαστήριον καὶ ζητοῦσι ψευδομαρτυρίαν,] αὐτοὶ καὶ δικασταὶ καὶ κατήγοροι γινόμενοι, καὶ σπουδαίοντες παρ' ἑαυτοῖς τοῦτον καταδικάσαι. Ἐπίστατο γὰρ ὅτι παρ' ἑτέροις δικασταῖς οὐκ ἂν ποτε (85) τοῦτου περιγένοιτο.

Paulo enim ante de secunda dixit, εἶτα τὴν αὐτὴν πάλιν.

(83) Ita scripsi pro Λουκᾶς.

(84) Inclusa omittit Cod. A. Error scribæ rursus ortus ex duplici ψευδομαρτυρίαν.

(85) Ante τοῦτον cod. A. addit περί. prorsus neglectum. Τοῦτον autem non ad negotium, sed ad Christum refertur.

Καὶ πολλῶν — εὖρον. Ἐναντία γὰρ ἀλλήλοις Α μαρτύρουσαν. Φησὶ γὰρ ὁ Μάρκος ὅτι (86) Καὶ ἴσαι αἱ μαρτυρίαι οὐκ ἦσαν. Ἐπληροῦτο δὲ καὶ ἡ Δαυϊτικὴ προφητεία ἡ λέγουσα· Ζητηθήσεται ἡ ἀμαρτία αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ εὑρεθῆ.

Ἐπιτερον — αὐτόν. Εἶπεν, ἀλλ' οὐκ εἶπε, Λύω, ἀλλὰ, Λύσατε, οὐδὲ περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ χειροποιήτου, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἰδίου σώματος. Διὰ τοῦτο οὖν καὶ τοὺτους ψευδομάρτυρας ὁ εὐαγγελιστὴς ὠνόμασε. Μάρκος δὲ φησὶ· Καὶ τινες ἀναστάντες, ἔψευδομαρτύρουσαν κατ' αὐτοῦ, λέγοντες, ὅτι Ἡμεῖς ἠκούσαμεν αὐτοῦ λέγοντος, ὅτι Ἐγὼ καταλύσω τὸν ναὸν τοῦτον τὸν χειροποιήτου, καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν ἄλλον ἀχειροποιήτου οἰκοδομήσω. Καὶ οὐδὲ οὕτως ἴσα ἦν ἡ μαρτυρία αὐτῶν. Ἄλλοι μὲν γὰρ περὶ τῆς τοιαύτης ὑποθέσεως ἠμαρτύρουσαν· δύο δὲ ὡμοφώνησαν, οὓς εἶπε Ματθαῖος· οἱ δ' ἄλλοι διαφωνοῦν, δι' οὓς εἶρηκεν ὁ Μάρκος, ὅτι οὐδὲ οὕτως ἴσα ἦν ἡ μαρτυρία αὐτῶν.

Καὶ ἀναστὰς — ἰσώπα. Βλέπων μὲν καὶ τὸ δικαστήριον παράνομον· ἴσκει γὰρ ληστῶν κριτηρίου καὶ τυραννικῆ βῆματι· εἰδὼς δὲ καὶ ὅτι μάτην ἀπεκρίνεται παρὰ τοιούτοις, ἰσώπα.

Καὶ ἀποκριθεὶς — τοῦ Θεοῦ. Ἐξορκίζει, βουλόμενος αὐτὸν εἰς ἀπελογίαν καταστῆσαι, ἵνα, ταύτης θραξάμενος, ἐκ ταύτης τοῦτον καταδικάσῃ. Προστίθησι δὲ τὸ, Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, διότι καὶ οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ προφῆται χριστοὶ ἀπο τοῦ χρισθαι ὠνομάζοντο. Μάρκος δὲ φησὶ ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ εὐλογητοῦ, ἦτοι, τοῦ Θεοῦ, τοῦ εὐλογητοῦ, τοῦ ὑμνητοῦ.

Λέγει — εἶπας. Κάνταῦθα, περιαιρουμένου τοῦ (87) Εἰ, ὑπολιμπάνεται, οὐ εἰ ὁ Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Λέγει δὲ Μάρκος εἰπεῖν αὐτὸν ὅτι Ἐγὼ εἰμι. Καὶ ἄμφω γὰρ εἶπε, Σὺ εἶπας ὅτι ἐγὼ εἰμι. Γινώσκων οὖν ὅτι οὐ πιστευθήσεται, ὅμως κατατίθεται, ἵνα μὴ δύνωνται λέγειν ὑστερον ὅτι Εἰ μετὰ τὸ ἐξορκισθῆναι ἀμολόγησαν, ἐπιστεύσαμεν ἂν.

Πλὴν — οὐρανοῦ. Ἀπάρτι, ἀντὶ τοῦ, Μετὰ μικρόν. Ἄλλοι δὲ τὸν μέχρι τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ καιρὸν. Ὁφισθέ με, τὸν παρ' ὑμῶν ἀκαιρούμενον, καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως τῆς τοῦ Θεοῦ, [ἔχον (88), σύνθρονον τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. Ἐτι δὲ καὶ ἐρχόμενον κατὰ τὴν δευτέραν παρουσίαν ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, ὡς Θεόν. Ὁφισθε δὲ εἶπεν, οὐχ ὡς δυναμένων οὕτως ἰδεῖν αὐτόν, ἀλλ' ὡς διαμαρτυρούμενος· ἢ καὶ πρὸς τοὺς μέλλοντας ἐξ αὐτῶν

⁸⁵ Marc. xiv, 56. ⁸⁶ Psal, xi, 36. Marc. xiv, 57, 59. ⁸⁷ Marc. xiv, 61. ⁸⁸ Ibid. 62.

Variae lectiones et notæ.

(86) Ὅτι omittit cod. A.

(87) Refertur ad priora, ubi legitur, εἰ οὐ εἰ ὁ Χριστός, x. r. λ.

(88) Quæ hic inclusimus, ea Hentenius habebat

(U) Duo diversa. Duo non est in Græco.

(mm) Veritatem deponit. Assentitur, ait, affirmat. Κατατίθεσθαι est assentiri, comprobare, affirmare.

Vers. 60. *Cumque multi — inveniebant.* Nam contraria sibi mutuo testabantur. Ait enim Marcus: *Et idonea testimonia non erant* ⁸⁵. Completa est autem et Davidica prophetia quæ dicit: *Quæretur peccatum illius et non inveniatur* ⁸⁶.

Vers. 60. *Postmodum — Vers. 61. illud.* Dixit, at non dixit, Solvam, sed, *Solvite*; neque de templo manufacto, sed de proprio corpore. Propter hoc enim etiam hos evangelista falsos testes appellavit. Marcus vero ait: *Et quidam asserebant, et falsum testimonium adversus illum ferebant, dicentes: Nos audivimus ipsum dicentem. Ego dissolvam templum hoc manufactum, et in triduo aliud non manufactum œdificabo. Et nec sic idoneum erat testimonium illorum* ⁸⁷. Multi siquidem de tali materia testabantur, duo vero concorditer ferebant, quos dixit Matthæus; alii vero duo diversa (U) loquebantur, propter quod dixit Marcus, quod non erat idoneum testimonium illorum.

Vers. 62. *Et surgens — Vers. 6. tacebat.* Videns et iudicii forum iniquum; nam latronum iudicio simile videbatur, et tyrannicum tribunal. Sciens etiam quod apud huiusmodi frustra responsurus esset, tacebat.

Vers. 63. *Et respondens — Dei.* Adjuravit, volens eum ad responsionem attrahere, ut hac facta, hunc ex ea condemnaret. Addidit autem Filius Dei, quia etiam reges et prophetæ christi dicebantur a χρισθαι, hoc est ungi. Marcus vero ait: *Filius benedicti* ⁸⁸, sive, Dei qui benedictus est et laudatus.

Vers. 64. *Dicit — dixisti.* Etiam hic ablata dictione, *An*, relinquitur, *tu es Christus Filius Dei.* Ait autem Marcus eum dixisse, *Ego sum* ⁸⁹; utrumque enim dixit: *Tu dixisti, quod ego sum.* Sciens ergo quod non crediturus esset, tamen veritatem deponit (mm), ne postmodum dicere possent: Si poste a quam adjuratus est confessus fuisset, utique credidisset.

Vers. 64. *Verumtamen — cæli, A modo,* hoc est, Non longo post tempore. Significat autem tempus post resurrectionem. Videbitis me qui a vobis interimor sedentem a dexteris virtutis quæ est Dei, (+ Eodem videlicet throno cum Deo et Patre. Insuper venientem quoque secundo suo adventu in nubibus cæli tanquam Deum. *Videbitis autem dixit, non quod hi eum essent ita visuri, sed protestatus est quod ita venturus esset, aut ad eos diri-*

in fine, post γενήσομαι, tanquam scholium ex margine sui codicis huc relatum. Forte omissa fuerant ob duplex τοῦ Θεοῦ.

Συγκατατίθεσθαι habet Luc, xlii, 57, et hic paulo inferius Euthymius.

gitur sermo qui ex eis credituri erant. Præterea verbum, *Videbitis*, significat etiam, Cognoscetis. Dicit autem apud Lucam: *Ex hoc tempore erit Filius hominis sedens a dextris virtutis Dei* ⁹⁰), hoc est, Breve erit tempus insidiarum quæ in me incitatæ sunt; parvo enim expleto tempore superior omnibus inimicis meis efficiar.

Vers. 65. *Tunc — testibus?* Moris erat Judæis, cum aliquid triste vidissent vel audissent, descindere vestimenta sua: quod etiam nunc summus sacerdos fecit, tanquam audita blasphemia intolerabili. Et hoc facto, licet invitus, simul prophetauit quod discindendus esset pontificatus Judæorum.

Vers. 65. *Eccæ — Vers. 66. videtur?* Auxit etiam suo dicto accusationem, et blasphemiam vocans responsum, et præiudicio damnans eum, et exinde cæteris viam faciens ad eum condemnandum, quasi scilicet manifestato eis delicto, cogens eos ad pronuntiandam sententiam, ut ita roboretur condemnatio, et ex hoc, tanquam reum Pilato tradant ut interimatur.

Vers. 66. *At illi — est.* Quod volebant statuerunt. Nam corrupta mens corruptam fert et sententiam. Lucas vero scripsit, quod duxerunt illum in concilium suum dicentes, *Si tu es Christus, dic nobis. At illi ait: Si dixerō vobis, non credetis: quod si etiam interrogaverō, non respondebitis mihi, neque absolvetis. Ex hoc tempore erit Filius hominis sedens a dextris virtutis Dei. Dixerunt autem omnes: Tu ergo es Filius Dei? Ipse vero ait ad illos, Vos dicitis quod ego sum. At illi dixerunt, Quid amplius nobis opus est testibus? ipsi enim audivimus ex ore ejus* ⁹¹. Verisimile est enim et summum sacerdotem consessores interrogasse et examinasse eum, rursumque ipsum et illi et istis respondisse.

Quare autem occulte ipsum non occiderunt? Ne invidia moti occidisse eum viderentur. Studebant ergo publice illum tanquam maleficum occidere: perdere nitentes opinionem quam de eo turbæ conceperant. Ideo etiam petierunt, ut crucifigerent eum: et simul cum eo latrones crucifixerunt. Ediverso autem factum est quam illi optaverant. Nam quia publice interemptus est, magis resplendit gloria ejus. Rursumque in sepulcro sigilla militumque custodia veritatem magis effulgere fecerunt.

Vers. 67. *Tunc — ejus.* Horreto, cælum et terra, universaque creatura, in quam faciem, quam intulerunt injuriam.

Vers. 67. *Et — Vers. 68. qui te percussit?* Quia

⁹⁰ Luc. xii, 69. ⁹¹ Luc. xii, 66-71.

πιστεύειν ὁ λόγος. Τὸ δὲ Ὀψέσθε θηλεί καὶ τὸ Γνώσεσθε. Φησι δὲ καὶ ὁ Λευκάς ὅτι Ἀπὸ τοῦ νῦν ἔσται ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καθήμενος ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ,] τουτέστι, Βραχυῶς ὁ καιρὸς τῆς κατ' ἐμοῦ (89) ἐπιβουλῆς· οὐκ εἰς μακρὸν γὰρ ἀνώτερος τῶν ἐπιβουλευόντων γενήσομαι.

Τότε — μαρτύρων; Ἔθος τοῖς Ἰουδαίοις, ὅταν τι χαλεπὸν καὶ φρικτὸν ἴδωσιν ἢ ἀκούσωσι, διαρρήσσειν τὰ ἱμάτια αὐτῶν, ὅπερ καὶ νῦν ὁ ἀρχιερεὺς ἐποίησεν, ὡς ἀκούσας θῆθεν βλασφημίας οὐκ ἀνεκτῆς. Ἄμα δὲ καὶ αἶκον, ἀφ' ὧν ἐποίησε, προεφάρτυσεν, ὅτι διαρρηχθήσεται ἡ ἀρχιερωσύνη τῶν Ἰουδαίων.

Ἴδε — δοκεῖ; Αὐξήσας τὴν κατηγορίαν τοῦ λεχθέντος, καὶ βλασφημίαν τοῦτο καλίσας, καὶ προκαταδικάσας αὐτὸν, καὶ ὁδὸς (90) ἤδη καὶ τοῖς ἄλλοις εἰς τὸ καταδικασαίαι γενόμενος, λοιπὸν, ὡς φανεροῦ τοῦ πλημμελήματος ὄντος, ἀναγκάζει καὶ αὐτοὺς ἀποφθέσθαι, ἵνα, κυρωθείσης οὕτω τῆς καταδικῆς, ὑπεύθυνον ἀπευτεῦθεν αὐτὸν παραδοῖεν τῷ Πιλάτῳ πρὸς ἀναίρεσιν.

Οἱ δὲ — ἰστίν. Ὅπερ ἐβούλοντο, τοῦτο καὶ ἀπέφηναντο. Διεφθαρμένης οὖν γνώμης διεφθαρμένη καὶ ἡ ἀπόφασις. Ὁ δὲ Λευκάς ἔγραψεν ὅτι καὶ ἀνήγαγον αὐτὸν εἰς τὸ συνέδριον αὐτῶν, λέγοντες· Εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, εἰπέ ἡμῖν. Εἶπε δὲ αὐτοῖς· Ἐάν ὑμῖν εἴπω, οὐ μὴ πιστεύσητε· ἴαν δὲ καὶ ἐρωτήσω, οὐ μὴ ἀποκριθῆτέ μοι ἢ ἐκπολύσητε. Ἀπὸ τοῦ νῦν ἔσται ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καθήμενος, ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ. Εἶπω δὲ πάντες· Σὺ οὖν εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; Ὁ δὲ πρὸς αὐτοὺς ἔφη· Ὑμεῖς λέγετε ὅτι ἐγὼ εἰμι. Οἱ δὲ εἶπον· Τί ἔτι χρεῖαν ἔχομεν μαρτυρίας; αὐτοὶ γὰρ ἠκούσαμεν ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτοῦ. Ἐπὶ γὰρ καὶ τὸν ἀρχιερεῖν, καὶ τοὺς συνεδριάζοντας ἐπερωτῆν καὶ ἀνακρίναν αὐτὸν, πᾶν τι αὐτὸν ἀπεκρίνεσθαι καὶ πρὸς ἐκείνους, καὶ πρὸς αὐτοὺς.

Καὶ διατί μὴ λάθρα τοῦτον ἀνελεῖν; Διὰ τὸ μὴ δοῦναι κατὰ φθόνον αὐτὸν ἀνελεῖν. Ἐσπούδαζον οὖν δημοσίᾳ τοῦτον ὡς κακούργον ἀνακριθῆναι, μαχυνόμενοι βλάψαι τὴν ὑπόληψιν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ σταυρῶ τοῦτον ἀνακριθῆναι ἠθέσαντο, καὶ λογιστὰς αὐτῶ συνεσταύρωσαν. Γέγονε δὲ τούτωντις, οἷς ἐβούλοντο. Δημοσίᾳ γὰρ ἀνακριθῆντος, μᾶλλον ἐξέλαμψεν ἡ δόξα αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ τοῦ τῆρου δὲ πάλιν αἱ σφραγίδες καὶ ἡ παραφυλακὴ μᾶλλον διαλάμψαι τὴν ἀλήθειαν πεποιθήκασι.

Τότε — αὐτοῦ. Φρίξον, οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ σύμπασα κτίσις, εἰς οἶον πρόσωπον εἶαν ἐτιμίαν ἐπήγαγον!

Καὶ — παίσας σε; Ἐπεὶ παρὰ πολλοῖς προφη-

Variae lectiones et notæ.

(89) Κατ' ἐμὴ. Cod. A.

(90) Durum quodammodo τὸ ὁδὸς. Malim ὁδηγός

Utique tamen codex consentit in ὁδὸς. Hentenii interpretatio ambigua est.

τας Δάεγο, διαπαιζον αὐτόν, ὡς ψευδοπροφήτην. Α a multis propheta dicebatur, verberabant eum tanquam falsum prophetam, facie ejus veste contacta, ne videret, slouti Marcus et Lucas dixerunt ⁹², πρὸς τὸ μὴ βλέπειν, ὡς Μάρκος καὶ Λουκᾶς εἶπον, τοῦτο μὲν ἐκολάφιζον, τοῦτο δὲ ἐρράπιζον, λέγοντες· Προφήτευσον ἡμῖν, Χριστέ, τίς ἐστὶν ὁ παῖσας σε; Ἔστι δὲ κολαρισμὸς μὲν τὸ παῖσιν κατὰ τοῦ τραχήλου κολῆ ἀφ᾽ ἑ, πρὸς τὸ ποιεῖν ψόφον· ραπισμὸς δὲ τὸ παῖσιν κατὰ τοῦ προσώπου.

Μετὰ γὰρ τὴν ἀδικον καταδίκην, ὡς ἀτιμὸν τινα καὶ (91) τριβολιμαῖον λαβόντες μέσον αὐτόν, οἱ μὲν πᾶσαν εἰς αὐτόν ἐνεδαίνυντο παροιάν, οὐκ ἐλευθεροῦν μόνον, ἀλλὰ καὶ δούλοι, καὶ παντοῖαν ἐκίτουσιν κατ' αὐτοῦ μανίαν, καὶ ἠδέως τῆς λύττης ἐνεφοροῦντο· ὁ δὲ πάντα μεγαλοψύχως ὑπέμενε, διδάσκων ἀνέχσθαι. Καὶ ἦν παρ' ἐκείνοις μὲν, κακίας ὑπερβολή, παρὰ τούτῳ δὲ, ἀνεξικακίας.

Ἄξιον δὲ θαυμάσαι καὶ τοὺς εὐαγγελιστάς, πῶς καὶ τὰ δοκοῦντα ἱπνεΐδιστα φιλαληθῶς ἐπαγγέλουσι, καὶ οὔτε τὸν Ἰουδαῖον ἢ τοὺς Ἰουδαίους ὡς ἐχθροὺς διασύρουσιν, οὔτε τὸν διδάσκαλον ὡς διδάσκαλον ὑψοῦσιν· ἀλλ' ἀπαθῶς ἅπαντα διηγούνται, καὶ μόνες τῆς ἀληθείας φροντίζουσι, καὶ πανταχῶθ γίνονται τῆς χρείας.

ΚΕΦ. ΕΞ'. Περὶ τῆς ἀρνήσεως τοῦ Πέτρου.

Ὁ δὲ Πέτρος — τί λέγει. Σκόπει, πῶς τὸν πρὸ μικροῦ τελικαῦτα μεγαλαυχήσαντα θεραπεινίδιον ἐσθινὸς ἐπέθηκεν, ὡς ὑπὸ τῆς θείας χάριτος ἐγκαταλειφθέντα.

Ἐξελθόντα δὲ αὐτόν — τὸν ἄνθρωπον. Φεῖ! οἷα διέθηκεν αὐτόν ὁ φόβος. Οὐ μόνον γὰρ ἠρνήσατο, ἀλλὰ καὶ μαθ' ἄρκου. Ἐξῆλθε δὲ, οὐκ ἔξω τοῦ πυλῶνος, ἀλλ' εἰς τὸν πυλῶνα, τουτέστιν, εἰς τὸ προαύλιον, ὡς ὁ Μάρκος εἶπε.

Μετὰ μικρὸν — τὸν ἄνθρωπον. Ὁ δὲ Μάρκος ἔγραψεν ὅτι Καὶ γὰρ Γαλιλαῖος εἶ, καὶ ἡ λαλιά σου ὁμοιάζει· εἶχον γὰρ τι παράσημον στολῆς οἱ Γαλιλαῖοι, καὶ μὲν καὶ ἰδιώματά τινα διαλέκτου. Καταθεματίζειν (93) δὲ ἐστὶ τὸ ἀναθεματίζειν. Οὕτω γὰρ ὁ Μάρκος εἶπε, καὶ ἄμφω δὲ ταυτὶ τὸ καταρᾶσθαι δηλοῦσι.

Καὶ εὐθέως — με. Μάρκος δὲ φησιν, ὅτε μὲν Δ ἀπαξ ὁ Πέτρος ἠρνήσατο, τότε τὸν ἀλέκτορα φωνῆσαι τὸ πρῶτον· ὅτε δὲ τρίτον, τότε τὸ δεύτερον. Ἐσηματώσατο δὲ τοῦτο, δηλῶν ὅτι οὔτε ἡ πρώτη φωνὴ τοῦ ἀλέκτορος ἀνέμνησεν αὐτόν. Καὶ ὁ Λουκᾶς δὲ λέγει ἅπαντες ὅτι μετὰ τὸ φωνῆσαι τὸν ἀλέκτορα,

⁹² Marc. xiv, 65; Luc. xxii, 64. ⁹³ Marc. xiv, 68. ⁹⁴ Ibid. 70. ⁹⁵ Ibid. 71. ⁹⁶ Ibid. 68, 72.

Variae lectiones et notæ.

(91) Ita Chrysost. sed de re alia, tom. VII, pag. 421.

(92) Ὁς ὁ διδάσκαλος. B.

(nn) Vacua. Imo cava. Forte κενῆ pro κολῆ in-venerat.

ne videret, slouti Marcus et Lucas dixerunt ⁹², Nunc autem cædebant, nunc vero alapas dabant dicentes: *Prophetiza nobis, Christe, quis est qui te percussit?* Est autem colaphus verberatio quæ in collo fit vacua (nn) manu ut sonum edat: alapa vero in faciem datur.

Post injustam enim condemnationem tanquam abjectum quempiam et tribolarem in medio sumentes, hi quidem quidquid in buccam veniebat debacchabantur in eum, non liberi solum, sed et servi: alii vero omnimodam adversus eum movebant insaniam, gaudentique animo rabiem evomebant. Universa autem magno animo sustinebat docens nos injurias tolerare. Et erat apud illos vehemens pravitatis abundantia, apud hunc vero tolerantia.

Est autem admiratione dignum, quomodo evangelistæ tanquam veritatis amatores, quæ etiam maxime probrosa videntur, referunt, et neque Judam aut Judæos tanquam inimicos conviciis lacessunt: neque Magistrum, tanquam præceptorem, sublimem efferunt, sed quasi nullo moti affectu omnia narrant, ac solius curam habent veritatis, et ubique ad id quod res postulat se conferunt.

CAP. LXVI. De negatione Petri.

Vers. 69. *Petrus autem* — Vers. 70. *quid dicas*. Vide quomodo eum, qui paulo ante adeo sese jactabat, infirma annulla præceptorem negare fecit, utpote divina destitutum gratia.

Vers. 71. *Cum autem exisset* — Vers. 72. *Hominem*. Iteu qualem reddidit (oo) eum timor! Non solum enim negavit, sed etiam cum juramento. Exivit autem non extra vestibulum, sed in vestibulum, hoc est, priorem atrii partem. Nam Marcus προαύλιον dixit.

Vers. 73. *Et post pusillum* — Vers. 74. *Hominem* Marcus autem dixit: *Nam et Galilæus es, et loquela tua convenit* ⁹³. Habebant enim quidpiam insigne Galilæi in veste, et quasdam præterea idiomatis proprietates. Exsecrari autem est devovere. Unde Marcus scripsit ἀναθεματίζειν ⁹⁴. Ambo vero hæc, maledictiones inferre significant.

Vers. 74. *Statimque* — Vers. 75. *me*. Marcus autem dixit, quod cum Petrus semel negavit, tunc gallus primum cecinit: quando vero tertio negavit, tunc secundo cecinit ⁹⁵. Notavit autem hoc, manifestans quod primum gallicinium non admonuit eum. Rursum autem Lucas scribit, quod post-

(93) Ita etiam uterque in contextu Matthæi. Recte. Alterum, quod nec Complutensis editio habet ex suo Lexico deponit Erasmus.

(oo) *Qualem reddidit*. Quomodo affectit.

quam gallus cecinit, conversus Dominus respexit Petrum, per aspectum ad memoriam eum reducens ⁷⁷. Adeo enim illum devicerat timor, ut paulominus fuerit emortuus : cumque gallus non semel tantum, sed et bis cecinisset, neque ita ad sensum redierat, sed opus etiam fuerat Salvatoris aspectu. Vide ergo infirmitatem in quam brevi tempore tertio negaverit, et successive tres emisit negationes, non quæstionibus examinatus, sed forte fortuna in transitu requisitus.

Vers. 75. *Et egressus — amare*. Egressus est foras, ne forte flens et ipse apprehenderetur. Flevit autem, non utcunque, sed acerbè. Marcus autem dicit ⁷⁸, quod adjiciens flevit ; adjiciens, hoc est incipiens. Joannes vero hoc, tanquam ab aliis dictum prætermisit.

Vidisti peccatum ? vide et pœnitentiam. Ob hoc enim peccata et pœnitentiæ sanctorum scripta sunt. Permissus est autem cadere Petrus, non propter dictas tantum causas, sed etiam ut ignoscere discat his quoque qui labuntur, horum imbecillitatem ex sua cognoscens : nam pastor constituendus erat : et ut magnorum factus operator miraculorum, modestus sit, ac sui casus recordatus, Deo rem omnem ascribat. Siquidem et Paulus cum tentationibus permissus est pugnare, ne extolleretur, ut ipse ait ⁷⁹. Potissimum autem, ut peccatoribus clarum esset pœnitentiæ exemplum. Si enim cæterorum princeps apostolorum, qui tales virtutes et viderat et fecerat, tandem in negationem lapsus est : deinde agnito delicto illum pœnituit, et non solum brevi tempore maculam omnem absternit, sed et cæterorum pastor discipulorum creatus est, et multorum ac magnorum operator miraculorum appellatus est ; nullum qui ceciderit desperare convenit, sed illico pœnitentiam agere cum divitias cognoscat mansuetudinis Domini.

Et hic quoque observandum, quod Matthæus quidem ¹ et Marcus ² scripserunt primum factam esse a principe sacerdotum interrogationem, deinde Judæorum injurias, et postmodum Petri negationes. Lucas vero primum Petri negationes, deinde injurias, postmodum facto jam die interrogationes ³. Illi siquidem non solum ea quæ facta sunt retulerunt, sed et ordinis rerum gestarum curam habuerunt : hic autem facta tantum relatione rerum perpetratarum, ordinis curam non habuit.

Cap. XXVII. Vers. 1. *Mane* — Vers. 2. *Præsidi*. Similiter et Marcus et Lucas dixerunt ⁴ ; Joannes

Α στραφείς ὁ Κύριος, ἐπέβλεψε τῷ Πέτρῳ, διὰ τοῦ βλέμματος ὑπομνήσασκεν αὐτόν. Τοσοῦτον γὰρ αὐτοῦ κατακράτησεν ὁ φόβος, ὡς ἀποτιθηκέναι¹ μικροῦ, καὶ τοῦ ἀλέκτορος φωνήσαντος οὐ μόνον ἀπαξ, ἀλλὰ καὶ δις, μηδ' οὕτως εἰς αἴσθησιν ἔλθειν, ἀλλὰ δευθῆναι καὶ τοῦ βλέμματος τοῦ Σωτῆρος. Ἴδε γοῦν ἀσθένειαν, πῶς ἐν βραχεί καιρῷ τρίτον ἠρνήσατο, καὶ ἐκ διαδοχῆς τὰς τρεῖς ἀρνήσεις ἐποιήσατο, καὶ οὐκ ἐταξόμενος, ἀλλ', ὡς ἔτυχε, κατὰ πάροδον ἐρωτώμενος.

Καὶ ἐξελθὼν — πικρῶς. Ἐξῆλθεν ἔξω, φοβούμενος μήποτε κλαίων κατασχιθῆ καὶ αὐτός. Ἐκλαυσε δὲ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ πικρῶς. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν ὅτι ἐπιβαλὼν ἔκλαιεν ἐπιβαλὼν, ἀντὶ τοῦ, ἀρξάμενος. Ἰωάννης δὲ καὶ τοῦτο παρέδραμεν, ὡς τοῖς

Β ἄλλοις εἰρημένον.

Εἶδες τὴν ἀμαρτίαν, ἴδε καὶ τὴν μετάνοιαν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ αἱ ἀμαρτίαι καὶ αἱ μετάνοιαι τῶν ἁγίων ἐγράφησαν, ἵνα, ὅταν ἀμάρτωμεν, μιμνήσθωμεν τὴν τούτων μετάνοιαν. Περιχωρήθη δὲ πεσεῖν ὁ Πέτρος οὐ μόνον διὰ τὰς ἑνωτέρω ρηθείας αἰτίας, ἀλλὰ καὶ ἵνα μάθῃ συγγνωμονεῖν τοῖς ὀλισθαίνουσιν, ἐκ τῆς οικίας ἀσθενείας καὶ τὴν τούτων ἐπιγνώσκων· ἔμελλε γὰρ ποιμὴν καταστῆναι· καὶ ἵνα τελειουργῶς μεγάλων θαυμάτων γινόμενος, πετριοφρονῆ¹ καὶ τοῦ πτώματος ἀνημονεύων, τῷ Θεῷ τῷ πᾶν ἐπιγράφεται. Καὶ Παῦλος γὰρ πειρασμοῖς (94) ἀρθεὶς παλαίειν, ἵνα μὴ, ὡς αὐτός φησιν, ὑπεραίρηται. τὸ δὲ μείζον, ἵνα τοῖς ἀμαρτάνουσι λαμπρὸν εἴη παράδειγμα μετάνοιας. Εἰ (95) γὰρ ὁ κορυφαῖος τῶν μαθητῶν, ὁ τηλικούτων δυνάμεων τὰς μὲν ἰδὼν, τὰς δὲ τελείας, ὑστερον ὠλλίσθησεν εἰς ἀρνησιν, εἴτω τὸ πεπλημμελημένον ἐπιγνοῦς καὶ μετανοήσας, οὐ μόνον ἐν ὀλίγῳ καιρῷ τέλειον ἅπαν ἀπήλειψεν (96), ἀλλὰ καὶ ποιμὴν τῶν ἄλλων μαθητῶν προσεβλήθη, καὶ πολλῶν καὶ μεγάλων θαυμάτων αὐτουργῶς ἐχρημάτισεν· οὐδένα πεσόντα χρῆθ καταπεσεῖν, ἀλλ' αὐτίκα μετάνοεῖν, ἐννοοῦντα τὸν πλοῦτον τῆς τοῦ Δεσπότου χρηστότητος.

Κἀνταῦθα δὲ παρατηρητέον ὅτι Ματθαῖος μὲν καὶ Μάρκος ἐγράψαν πρώτον γενέσθαι τὴν παρὰ τοῦ ἀρχιερέως ἐρώτησιν, εἶτα τὰς ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων ἐτιμίας, ἔπειτα τὰς ἀρνήσεις τοῦ Πέτρου· Λουκᾶς δὲ πρώτον τὰς ἀρνήσεις· εἶτα τὰς ἐτιμίας, ἔπειτα, γενομένης ἡμέρας λοιπῶν, τὴν ἐρώτησιν. Οἱ μὲν γὰρ οὐ μόνον ἀπήγγειλαν τὰ πεπραγμένα, ἀλλὰ καὶ τῆς τάξεως αὐτῶν ἐφρόντισαν· ὁ δὲ, μόνος τῆς ἀπαγγελίας τῶν πεπραγμένων γενόμενος, τῆς τάξεως αὐτῶν οὐκ ἐφρόντισεν.

Πρώτας — ἡγεμόνι. Ὁμοίως καὶ Μάρκος καὶ Λουκᾶς εἶπον. Ἰωάννης δὲ φησιν ὅτι Ἄγουσι τὸν

⁷⁷ Luc. xii, 61. ⁷⁸ Marc. xiv, 72. ⁷⁹ II Cor. xii, 7. ¹ Matth. xxvi, 59, 67, 69. ² Marc. xiv, 55, 65, 66. ³ Luc. xxii, 56, 63, 66. ⁴ Marc. xv, 4 ; Luc. xiii, 4.

Variæ lectiones et notæ.

(94) Ἀρθεὶς, Cod. A. In hoc plerumque variant.

(95) Εἰκός, pro εἰ, dat cod. A. Male.

(96) Ἀπήλειψεν, B, ἀπέλειψεν, A. Illud etiam in-

venit Hentenius. Ergo scriba cod. A confundit vocales, ut alibi. Alias in mentem cuiquam venire possit ἀπέλειψεν.

Ἰησοῦν ἀπὸ τοῦ Καϊάφα εἰς τὸ πραιτώριον. Ἦν ἄ
 δε πρωΐα. Καὶ αὐτοὶ οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραι-
 τώριον, ἵνα μὴ μαινωθῶσιν, ἀλλ' ἵνα φάγωσι τὸ
 πάσχα. Δι ὅλης γὰρ τῆς νυκτὸς ἤταζον αὐτὸν, καὶ
 μετέφερον. Ἄλλ' ὧ τῆς ἀνοίας! φωνάυτες μὲν, καὶ
 εἰς θάνατον παραδιδόντες, οὐκ ἴδοικον μαινεσθαι
 τὸ δ' ἐπιβῆναι τοῦ δικαστηρίου μισμὸν ἐνόμιζον οἱ
 τὸν κώνωπα δειλίζοντας καὶ τὴν κάμηλον καταπι-
 νουτες.

ΚΕΦ. ΕΖ'. Περὶ τῆς Ἰουδα μεταμελείας.

Τότε — ἀθῶον. Ἰδὼν ὅτι κατεκρίθη θανάτῳ παρὰ
 τῶν Ἰουδαίων ὁ Χριστός. Ἔδει δὲ πρὸ τῆς προδο-
 σίας μεταμεληθῆναι. Ἄλλὰ τοιοῦτος ὁ διάβολος· πρὸ
 μὲν τῆς ἀμαρτίας οὐκ ἀρίσκει ἰδεῖν τὸ κακόν, ἵνα
 μὴ γένηται μετάνοια· μετὰ δὲ τὸ ἀπαρτισθῆναι τὴν
 ἀμαρτίαν, ἀρίσκει ἰδεῖν, ἵνα λυπήσῃ καὶ εἰς ἀπό-
 γνωστον συνελίσσῃ. Ἦμαρτον, φησι, παραδοῦς αἷμα
 ἀθῶον, εἰς τὸ χυθῆναι.

Οἱ δὲ — ὄφει. Καὶ ὁ Ἰούδας εἰπὼν ὅτι Ἦμαρτον,
 παραδοῦς αἷμα ἀθῶον, ἀδίκως αὐτὸν ἀπονήσκειν
 ἤμαρτύρασε· καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, φῆσαντες, τί πρὸς
 ἡμᾶς; σὺ ὄφει, τῇ μαρτυρίᾳ τούτου συγκατείνετο·
 καὶ ἡ ἐλπίθια παρὰ τῶν ἐχθρῶν ὠμολογήθη. Τοῦ
 θυμοῦ δὲ θήγοντος, ἅπαν τὸ ἐγκλημα προσάψαντες
 τῷ Ἰούδᾳ, λοιπὸν αὐτοὶ, τῷ πάθει μεθύοντες, ἐπὶ τὸν
 φόνον ἀπέγοντο (97).

Καὶ — ἀπήγατο. Τὸ μὲν ἐξομολογήσασθαι τὴν
 ἀμαρτίαν ἐνώπιον πάντων, καὶ τὸ ρίψαι τὰ ἀργύρια,
 μεταμελείας εἰσὶ τὸ δὲ ἀπάγξασθαι ἀπογνώστως.
 Ἐπὶ τῷ μὲν γὰρ τὸ κακόν, καὶ μετεμελήθη, καὶ
 ἐξομολογήσατο· οὐκ ἐξήτησε δὲ συγγνώμην παρὰ
 τοῦ θυναμίνου δοῦναι ταῦτα. Οὐ γὰρ ἀφῆκεν αὐτὸν
 ὁ διάβολος μετανοῆσαι (98) πρὸς τὸν Χριστὸν, εἰς ὃν
 ἐξῆμαρτεν· ἀλλὰ προεξήγαγε τούτον τῆς μετανοίας,
 ὡς μὴ φέροντα τὸν ἀπὸ τοῦ συνειδότος ἔλεγχον. Δέον
 οὖν ἐπὶ τὸν ἀνεξίκακον τούτον καταφυγεῖν· ὁ δὲ
 μάλλον ἐπὶ τὸν θάνατον κατέφυγεν, ὅπως θάπτον
 ἀωαλλαγίᾳ τῆς κατεγνωσμένης καὶ ἰπωδύνου ζωῆς.
 Καὶ οὐδὲ τούτου παραντίκα τετύχηκεν, ὡς ἐγλίγετο·
 διαγνωσθεῖς γὰρ ὑπὸ τινων, καθρέθη τῆς ἀγχόνας·
 εἶτα ἐν ἰδιαιζόντι τόπῳ διεζήσῃ καιρὸν ὀλίγον, καὶ (99)
 κρηνῆς γενόμενος, εἴπου, πεπρησμένος, ἐξωγ-
 κωμένος, ἰλάκις (1) καὶ διερράγη μέσος, καὶ ἐξε-
 χύθη (2) τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ, καθὼς φησιν ἡ βίβλος
 τῶν Ηραξων. Εἰ δὲ καὶ γέγραπται ἐν αὐτῇ ὅτι

⁹⁷ Joan. xvii, 28. ⁹⁸ Act. 1, 18.

Variae lectiones et notæ.

(97) Ὑπέγοντα A, quod nihili est. Neque ὑπέ-
 γοντο conjielendum.

(98) Helenius videtur legisse μετανοῆσαι, quod mihi etiam in mentem venerat, nondum illius interpretatione inspecta.

(99) Πρηνὴς est pronus. Ergo interpretatio huic loco non convenit. Credo ergo Euthymium legisse πρησθεῖς, ut est in scholio Apollinarii, in codicibus Mosquensibus ad hunc locum. Nam adjectivi

(pp) Nusc. Non est in Græco.

(qq) Depositus, etc. Laqueo solutus est. Forte κατετίθη legil.

A vero ait: *Ducunt Jesum a Caiapha ad prætorium. Erat autem mane, et ipsi non introierunt in prætorium, ut non contaminarentur, sed ut ederent pascha* *. Per totam enim noctem examinaverant eum, et nunc (pp) transferebant. Sed, o insaniam! cædem perpetrantes et ad mortem tradentes, non putabant se inquinari: ingredi autem ad tribunal, contaminationem ducebant, culicem liquantes, et camelum glutientes.

CAP. LXVII. De Judæ penitentia.

Vers. 3. *Tunc* — Vers. 4. *innocentem*. Videns quod ad mortem condemnatus esset a Judæis Christus. Oportebat autem ante conditionem penitentia duci. Sed talis esse diabolus: ante peccatum nou permittit videre malum, ne sequatur resipiscentia: postquam autem peccatum omnibus numeris est expletum, videre permittit, ut mœrore afficiat, et in desperationem præcipitet. *Pecravi*, inquit, *tradens sanguinem innocentem*, ut effunderetur.

Vers. 4. *At illi* — *videris*. Etiam Judas dicens, *Peccavi, tradens sanguinem innocentem*, injuste eum mori testatus est. Judæi quoque respondentes, *Quid ad nos? tu videris?* testimonio ejus assenserunt, et veritatem, licet inimici, confessi sunt: instigante autem furore, omne crimen in Judam declinantes, ipsi affectione jam ebrii, ad cædem Christi impelluntur.

Vers. 5. *Et* — *se suspendit*. Peccatum quidem coram omnibus confiteri, ac projicere argenteos, resipiscentiæ fuerunt: laqueo vero se suspendere, desperationis. Agnovit siquidem et penituit eum, ac confessus est: veniam autem ab eo qui hanc dare poterat, non requisivit: neque enim permisit eum diabolus sic penitentia duci, quæ ad Christum iret in quem peccaverat: sed hunc ante perfectam penitentiam abduxit, utpote conscientiæ remorsum non ferentem. Cum ergo ad hunc clementissimum confugere oporteret, ille ad mortem potius confugit, ut a desperata tristisque vita citius liberaretur. Et neque id continuo assecutus est, prout cupiebat: agnitus enim a quibusdam depositus (qq) est ne præfocaretur: deinde postquam in secreto quodam loco, modico vixisset tempore, præceps factus sive præcipitatus, inflatus, diruptus ac diffusus est medius, et effusa sunt omnia viscera ejus, sicut ait liber Actorum *. Quod si etiam in

πρατήσ equidem exempla ignoro. Vide etiam Munteri Fragmenta Patrum Græcorum. Fascic. I, p. 17; Hahnæ 1788, 8. Nititur autem hæc tota res fabulosa et tragica narratione Papiæ, hominis nugacis ac nullius fidei. Nec enim ἐξογήσας ille, sed μύθος scripsit.

(1) Ita legunt etiam nonnulli in Actibus.

(2) Πάντα, interponit A.

eo scriptum est, quod prædium comparavit de mercede iniquitatis, non tamen hoc fuit post strangulationem, ut quidam putant. Id enim declarans Chrysostomus, agrum figuli fuisse dicit prædium illud. Triginta siquidem argentei quibus hic paratus est ager, ipsi Judæ merces erat iniquitatis, quam adversus præceptorem perpetravit. Quid enim hujus proditione iniquius? Intelligamus ergo qui argenti sumus amatores, quomodo Judas et peccatum perpetravit, et pecuniæ fructum non accepit, et propriam animam perdidit.

Vers. 9. *Principes* — est. Impudenter fatentur pretium esse sanguinis sive cædis emptionem. Carbonas autem erat thesauri repositorium in templo, hoc est, donorum receptaculum. Puto autem id fuisse quod dicebatur Gazophylacium. Gaza enim Romanis divitiæ appellatur.

Vers. 7. *Consilio autem inito* — Vers. 8. *hodie-nam diem*. Multo melius eis fuisset hos in corbonam misisse: nequaquam enim quod perpetratum est adeo divulgatum fuisset. Ipsi vero ad redargutionem fœdi homicidii sui agrum emerunt, cujus nomen tuba clarius illud publicaret. Neque hoc utcunque faciunt, sed sumpto inter se consilio: ubique enim consilium ineunt, ut nemo immunis relinquatur. Liber quoque Actorum ait⁷, prædium illud vocatum esse Aceldema, hoc est, prædium sanguinis. Hic itaque est ager de quo ille liber loquitur.

Vers. 9. *Tunc* — Vers. 10. *Dominus*. In libro quidem Jeremiæ qui communiter legitur, hoc scriptum non est, restat ergo ut in apocrypho ejus scriptum sit (Verisimile etiam est postmodum abjecta hæc esse ab eo libro qui legitur, dolo ac malitia Judæorum, sicut etiam in multis aliis verbis (rr) factum est.) Acceperunt ergo summi sacerdotes pretium Christi pretiosissimi quem æstimaverunt qui sunt a filiis Israel, videlicet Israelitæ. Dicit autem eosdem summos sacerdotes, quando ad eos dixit Judas: *Quid vultis mihi dare, et ego vobis eum tradam*? At illi constituerunt ei triginta argenteos. *Constituit mihi*, hoc est, dixit mihi Dominus.

Vers. 11. *Jesus autem* — *præsides*. Ubi eum adduxissent ad prætorium, dicit Joannes, quod exivit ad eos Pilatus, et ait: *Quam accusationem affertis adversus hominem hunc? Responderunt et dixerunt ei: Nisi esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum. Dixit ergo eis Pilatus: Sumite eum vos et secundum legem vestram judicate eum*, etc. Illi itaque tradiderunt eum Pilato ad interficiendum, non

⁷ Act. i, 19. ⁸ Matth. xxvi, 15. ⁹ Joan. xviii, 29-31.

Variae lectiones et notæ.

- (3) Quod vocabulum multoties in N. T. occurrit.
 (4) Τὸ πεπραγμένον, A.
 (5) Λαμβάνοντας, A.
 (6) Quæ hic inclusimus, ea Hentenius, ut scho-

(rr) *Multis aliis vobis*. Aliis dictis. *Multis* non est in Græco.

ἐπέστατο χωρίον εκ μισθοῦ τῆς ἀδικίας, ἀλλ' οὐ μετὰ τὴν ἀγχύνην, ὡς τινες οἰοῦνται. Τοῦτο γὰρ ἰερωνύμων ὁ Χρυσόστομος, τὴν ἀγχύνην τοῦ κεραμικοῦ εἶναι τὸ χωρίον ἐκεῖνο λέγει. Τὰ τριάκοντα γὰρ ἀργύρια, ἐξ ἧν ἠγοράσθη οὗτος, μισθὸς ἦσαν τῷ Ἰουδῆ τῆς ἀδικίας τῆς εἰς τὸν Διδάσκαλον. Τί γὰρ ἀδικώτερον τῆς προδοσίας αὐτοῦ; Ἐννοήσωμεν τίτῳ εἰ φιλάργυροι, πῶς ὁ Ἰουδῆς καὶ τὴν ἀμαρτίαν εἰργάσατο, καὶ τῶν χρημάτων οὐκ ἀπέλαυσε, καὶ τὴν ἰδίαν ψυχὴν ἀπώλεσεν.

Οἱ — ἴστιν. Ἀνεπισχόντως ὁμολογοῦσιν, ὅτι τιμὴ αἵματος ἴστιν, εἴπου, ὡνὴ φάνου. Κορβανάς δὲ ἦν τὸ τοῦ ναοῦ θησαυροφυλάκιον, τὸ θωροδοχεῖον. Οἶμαι δὲ τοῦτο εἶναι τὸ λεγόμενον γαζοφυλάκιον (3). Γάζα γὰρ παρὰ Ῥωμαίοις ὁ πλοῦτος καλεῖται.

Συμβούλιον δὲ λαβόντες — σήμερον. Πολλὸ κέλλιον ἦν αὐτοῖς εἰς τὸν κορβανά ταῦτα βαλεῖν· οὐ γὰρ ἐπ' οὕτω κατάδηλον τὸ (4) πρᾶγμα ἐγένετο. Οἱ δὲ πρὸς ἐλεγχον τῆς αὐτῶν μαιφονίας ἠγόρασαν τὸν ἀγχύνην, οὗ τὸ ὄνομα σάλπιγγος λαμπρότερον ταύτην ἀνακρίπτει. Καὶ οὐδὲ ἀπλῶς τοῦτο ποιοῦσιν, ἀλλὰ συμβούλιον λαβόντες· καὶ πανταχοῦ συμβούλιον λαμβάνουσιν (5), ἵνα μηδεὶς ἀθῶος ὑπολειφθῆ. Καὶ ἡ βίβλος δὲ τῶν Πράξεων φησὶ κληθῆναι τὸ χωρίον ἐκεῖνο Ἀεὶδαμῆ, τουτίστι, χωρίον αἵματος. Ὡστε τοῦτο ἴστι, πρὶ οὐ κάκεινη λέγει.

Τότε — Κύριος. Ἐν τῇ ἀναγιγνωσκόμενη μὲν βίβλῳ τοῦ Ἰερωνύμου τοῦτο οὐ γέγραπται. Λοιπὸν οὖν ἐν τῇ ἀποκρύφῳ αὐτοῦ ἰσθόρηται. [Εἰκὸς (6) δὲ καὶ ὕστερον ἐκδηθῆναι ταῦτα ἀπὸ τῆς ἀναγιγνωσκόμενης ἐκ κακουργίας τῶν Ἰουδαίων, ὅπερ καὶ ἐπὶ ἄλλων βημάτων ἐγένετο.] Ἐλαβον οὖν οἱ ἀρχιερεῖς τὴν δὴν τοῦ παντίμου Χριστοῦ, ὃν διετιμῆσαντο ἐπὶ νιῶν Ἰσραὴλ, ἤγουν, οἱ Ἰσραηλίται. Λέγει δὲ αὐτοὺς τοὺς ἀρχιερεῖς, ὅτε πρὸς αὐτοὺς εἶπεν Ἰουδῆς: Τί θέλετέ μοι δοῦναι, καὶ γὰρ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν; Οἱ δὲ ἔσταναν αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια. Συντάξι μοι δὲ ἀντὶ τοῦ, εἶπέ μοι.

Οἱ δὲ Ἰησοῦς — ἠγεμόνος. Ἀγαγόντων αὐτόν εἰς τὸ πραιτώριον, φησὶν ὁ Ἰωάννης ὅτι ἐξῆλθεν ὁ Πλάτος πρὸς αὐτοὺς, καὶ εἶπε: Τίνα κατηγορίαν φέρτε κατὰ τοῦ ἀνθρώπου τούτου; Ἀπεκρίθησαν καὶ εἶπον αὐτῷ: Εἰ μὴ ἦν οὗτος κάκοποιος, οὐκ ἐσσοι παραδόμενον αὐτόν. Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Πλάτος: Λάβετε αὐτόν ὑμεῖς, καὶ κατὰ τὸν νόμον ὑμῶν κρίνατε (7) αὐτόν, καὶ τὰ ἐξῆς. Οἱ μὲν γὰρ

Ἄντ' ἐκ τοῦ ἵκτου τοῦ Codicis repetitum, exhibet in fine hujus scholii.

(7) Κρίνατε, B.

παρέδωκαν αὐτὸν τῷ Πιλάτῳ πρὸς ἀναίρεσιν, οὐ πρὸς ἐξέτασιν· ὁ δὲ πρὸ ἐξετάσεως οὐκ ἠνέσχετο τοῦτον ἀνελεῖν. Διὰ τοῦτο ζητεῖ μαθεῖν, τίς ἡ κατηγορία· οἱ δὲ, μὴ θαρρῶντες ἑαυτοῖς, οὐ λέγουσι μὲν κατηγορίαν, φασὶ δὲ μόνον, ὅτι εἰ μὴ ἦν οὗτος κακοῦργος, οὐκ ἂν σοι παρεδώκαμεν (8) αὐτὸν, ὡς δὴθεν οὐδὲν ἀδικον ποιούντες. Ὁ δὲ Πιλάτος δυσανασχετήσας, ὡς βουλομένων δίχα τῆς αὐτοῦ ἐξετάσεως τοῦτον ἀνελεῖν, αὐτοῖς ἐπιτρέπει τὴν ἀναίρεσιν. Ἀποτυχόντες δὲ τῆς προσδοκίας, λοιπὸν κατηγοροῦσι καὶ ἀκόντες, ἅπερ ὁ Λουκᾶς ἰστορήσει, γράψας, ὅτι ἤρξαντο κατηγορεῖν αὐτοῦ, λέγοντες· Τοῦτον εὖρομεν διαστρέφοντα τὸ ἔθνος ἡμῶν, καὶ κωλύοντα Καίσαρι φόρους διδόναι, λέγοντα ἑαυτὸν Χριστὸν βασιλέα εἶναι. Καὶ ὅρα κακοουργίαν. Θέλοντες γὰρ ἀνάψαι τὸν θυμὸν τοῦ Πιλάτου κατὰ Χριστοῦ, καὶ συναρπάσαι πρὸς τὸ ταχέως ἀνελεῖν αὐτὸν, ἀποστασίας καὶ τυραννίδος ἔγκλημα τούτῳ προσάπτουσιν, ἅμα δὲ καὶ, ἵνα, φοβηθεῖς τὸν Καίσαρα Πιλάτος, μηδὲ βουλόμενος δυνηθῆ τοῦτον ἐξελίσθαι τοῦ θανάτου.

Καὶ — λέγεις. Τὸ Σὺ λέγεις, καὶ τὸ Σὺ εἶπας, καὶ τὰ τοιαῦτα, ὁμολογία τίς ἐστὶν ἀνεπίληπτος, καὶ μεστὴ μετριοφροσύνης. Ἰωάννης δὲ πλατύτερον καὶ περὶ τούτου τοῦ κεφαλαίου φησὶν ὅτι εἰσῆλθε εἰς τὸ πραιτώριον πάλιν ὁ Πιλάτος, καὶ ἐφώνησε τὸν Ἰησοῦν, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ἄφ' ἑαυτοῦ σὺ τοῦτο λέγεις, ἢ ἄλλοι σοι εἶπον περὶ ἐμοῦ; Ἀπεκρίθη ὁ Πιλάτος· Μήτι γὰρ Ἰουδαῖός εἰμι; Τὸ ἔθνος τὸ σὸν, καὶ οἱ ἀρχιερεῖς παρέδωκάν σε ἐμοί. Τί ἐποίησας; Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς· Π βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἐστὶν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου· εἰ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἦν ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ, οἱ ὑπάρταί ἂν οἱ ἐμοὶ ἠγωνίζοντο, ἵνα μὴ παραδοθῶ τοῖς Ἰουδαίοις· νῦν δὲ ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἐστὶν ἐντεῦθεν. Εἶπεν οὖν αὐτῷ ὁ Πιλάτος· Οὐκοῦν βασιλεὺς εἶ σύ. Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, Σὺ λέγεις, ὅτι βασιλεὺς, εἰμι ἐγώ.

Ὁ μὲν οὖν Πιλάτος, ἀκούσας περὶ ἀποστασίας καὶ τυραννίδος, καὶ φοβηθεῖς, ἰδίᾳ τούτου ἠρώτησε, μυστικώτερον τι μαθεῖν βουλόμενος· ὁ δὲ Χριστὸς ἀντηρώτησεν, ὅτι Ἄφ' ἑαυτοῦ οὐ τοῦτο λέγεις, ἢ ἄλλοι σοι εἶπον περὶ ἐμοῦ; οὐχ ὡς ἀγνοῶν, ἀλλὰ καθαπτόμενος αὐτοῦ, διότι οὐ συμπαρίστησεν αὐτῷ τοὺς κατηγοροῦντες, οὐδὲ κατανάγκασεν αὐτούς δεῖξαι σημεῖα τῆς ἀποστασίας καὶ τυραννίδος, ἵνα καὶ μᾶλλον καταισχυθῶσιν. Ὁ δὲ Πιλάτος ἀπολογούμενος, ὅτι οὐκ ἄφ' ἑαυτοῦ τοῦτο λέγει, φησὶ, Μήτι ἐγὼ Ἰουδαῖός εἰμι, ἵνα γινώσκω τὰ σά; Οἱ ὁμοεθνεῖς σου παρέδωκάν σε ἐμοί, καὶ τούτων οἱ πρῶτοι καὶ τιμιώτεροι καὶ αὐτοὶ τοῦτο λέγουσιν.

¹⁰ Luc. xxii, 1, 2. ¹¹ Joan. xviii, 33-37.

Variae lectiones et notæ.

(8) Παρέδωκαμεν, B.

(9) Ἡμῶν addunt etiam in contextu Lucæ A. B.

(ss) *Abducere*. *Συναρπάσαι* non est *abducere*, sed repentino quodam impetu abripiere, compellere et opprimere aliquem, ut aliquid faciat. Forte *adducere*

ad inquirendum. At ille non tulit, ut priusquam perquireret occideretur: ideo discere vult quæ sit accusatio. Ipsi autem fiduciam de seipsis non habentes, accusationem quidem non dicunt, sed respondent: *Nisi esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum*, utpote qui nihil injuste agimus. Pilatus vero graviter ferens, quod ipsum occidere vellent absque sua inquisitione, interfectionem eis permittit. Itaque spe sua frustrati, jam inviti etiam accusant eum, de his quæ scripsit Lucas, qui ait: *Cæperunt autem illum accusare dicentes: Hunc invenimus pervertentem gentem nostram, et prohibentem tributa dari Cæsari, dicentem se Christum regem esse*¹⁰. Et vide dolum ac malitiam. Volentes enim Pilati iram exacuere adversus Christum, et abducere(ss) quo eum citius occiderent, defectionis ac tyrannidis crimen huic affligunt; simul etiam ut timens Cæsarem Pilatus, etiamsi vellet, hunc a morte eripere non posset.

Vers. 11. *Et — dicis*. *Istud, Tu dicis, et, Tu dixisti*, aliaque hujusmodi, similis (it) cujusdam sunt rationis irreprehensibilis plenæque modestiæ. Joannes de hoc quoque capite latius scribens ait, quod *ingressus est rursus in prætorium Pilatus: et vocavit Jesum, dixitque ei, Tu es rex Judæorum? Respondit ei Jesus: A temetipso tu hoc dicis: an alii tibi dixerunt de me? Respondit Pilatus: Numquid ego Judæus sum? Gens tua et pontifices tradiderunt te mihi. Quid fecisti? Respondit Jesus: Regnum meum non est ex hoc mundo: si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri utique mei decertarent, ne traderer Judæis: nunc autem regnum meum non est hinc. Dixit ergo ei Pilatus: Num itaque rex es tu? Respondit Jesus: Tu dicis, quod rex sum ego*¹¹.

Pilatus ergo audita de defectione et tyrannide accusatione, ac timens, privatim eum interrogavit, secretius aliquid ab eo discere cupiens. Christus vero rursus eum interrogavit, *A temetipso tu hoc dicis, an alii tibi dixerunt de me?* Non quod ignoraret, sed objurgans eum, quod accusatores simul præsentibus esse non faceret: neque cogeret eos ut signa defectionis exhiberent, quo magis confunderentur. Pilatus autem dicit, quod hoc a semetipso non diceret: Num ego Judæus sum ut res tuas cognoscam? Qui gentis tuæ sunt tradiderunt te mihi, et horum primi magisque honorati, et ipsi hoc dicunt. Deinde interrogat, *Quid fecisti, quod de*

scripserat.

(it) *Similis*, etc. Professio quædam est irreprehensibilis et plena modestiæ.

talibus te accusent ? Et deinde solvit Christus tyrannidis suspicionem, dicens regnum suum non esse ex mundo hoc : et Pilatum timore solvit. Punit autem et considerationem, quæ et hoc demonstrat. Nam regnum quod ex hoc mundo est, in ministris habet fortitudinem : hujus autem regnum, cum coelestis sit, a seipso robur obtinet. Dicens vero, *Regnum meum non est ex hoc mundo*, non detrahit regno mundano suam fortitudinem, sed ostendit quod suum non sit ut regna mundi hujus, ministris indigens, timorique subjectum, ac finem capiens.

Deinde egressus Pilatus tentavit liberare eum. Ait enim Lucas quod dixerit ad principes sacerdotum et turbas : *Nihil invenio novæ in hoc homine. At illi invalescebant dicentes : Commovet populum docens per universam Judæam, exorsus a Galilæa usque ad hunc locum. Pilatus autem audita Galilæa, interrogavit utrum homo Galilæus esset. Et ut cognovit quod ad Herodis ditionem pertineret, remisit illum ad Herodem, qui et ipse Jerosolymis erat in illis diebus* ¹³, etc. Pilatus itaque cum audisset a Christo de regno ipsius quod ex mundo hoc non esset : et cognito quod non haberet apparatus aliquem tyrannicum sive insigne terreni regni : et cognoscens non esse probabilem accusationem : inculpatum eum declaravit. Ipsi vero cum dictarum accusationum signa non possent ostendere, ad alteram digrediuntur accusationem dicentes : *Commovet*, sive perturbat, *populum docens*. Et quidem quod doceat astruunt : non dicunt autem quid doceat, ne rideantur.

Ubi autem fecisset Herodes quæ refert Lucas. rursus eum remisit ad Pilatum, insequentibus etiam principibus sacerdotum ac scribis, et adversus eum vociferantibus ¹⁴. Pilatus vero convocatis principibus sacerdotum et magistratibus, ac plebe, dixit ad illos : nam id quoque refert Lucas : *obtulistis mihi hunc hominem, tanquam avertentem populum, et ecce ego coram vobis cum inquisissem, nihil inveni criminis in homine isto ex his de quibus accusatis eum sed ne Herodes quidem. Nam remisisti vos ad ipsum ; et ecce nihil dignum morte actum est ei. Corruptum ergo ipsum absolvam* ¹⁵ : correptionem hic vocans mediocre flagellationem, ad solatium et repressionem iræ illorum, ut visi illum devicisse cohiberentur ab ulteriori insaniam. At illi nec sic in aliquo minus efferati, immobiliter ad id spectantes, ut velociter interficeretur, rursus oblatrant.

¹³ Luc. XIII, 4-7. ¹⁴ Luc. XIII, 11. ¹⁵ *ibid.* 13-16.

Variæ lectiones et notæ

(10) Ἐπειράσθη, Α.
(11) Ἀνέπεμψε scribendum, ut habet codex uterque infra in contextu Lucæ.

Εἶτα ἔρωτᾷ. Τί ἐποίησας, ὅτι τοιαῦτά σοι ἐγκαλοῦσι ; Καὶ λοιπὸν λέγει τὴν ὑπόψιν τῆς τυραννίδος ὁ Χριστὸς, λέγων τὴν βασιλείαν αὐτοῦ μὴ εἶναι ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἀπολύει τοῦ φόβου τὸν Πιλάτον. Τίθησι δὲ καὶ λογισμὸν, αὐτὸ τε τοῦτο δεικνύοντα, καὶ ὅτι ἡ ἐκ τοῦ κόσμου βασιλεία ἐν τοῖς ὑπερέταις ἔχει τὴν ἰσχύν· ἡ δὲ τούτου βασιλεία, οὐράνιος οὐσα, ἀφ' ἑαυτῆς κέκταται τὸ κράτος. Εἰπὼν δὲ ὅτι Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἐστὶν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, οὐχ ὑπεξέγαγε τῆς ἑαυτοῦ κυριότητος τὸν κόσμον, ἀλλ' ἐπέφησεν ὅτι οὐκ ἐστίν, ὡς αἱ τοῦ κόσμου τούτου βασιλείαι, θεομένη ὑπερέτων, καὶ ὑποκειμένη φόβοις, καὶ τέλος ἔχουσα.

Εἶτα ἐξιθὼν ὁ Πιλάτος ἐπειράσθη (10) ἐξιθίσθαι αὐτὸν. Φησὶ γὰρ ὁ Λουκᾶς ὅτι εἶπε πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς δούλους Οὐδὲν εὕρισκω αἰτίων ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ· οἱ δὲ ἐπίσχυον, λέγοντες, ὅτι Ἄνασειν τὸν λαὸν, διδάσκων καθ' ὅλης τῆς Ἰουδαίας, ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας ἕως ᾧδε. Πιλάτος δὲ, ἀκούσας Γαλιλαίαν, ἐπερώτησεν, εἰ ὁ ἄνθρωπος Γαλιλαῖός ἐστι. Καὶ ἐπεγνούς, ὅτι ἐκ τῆς ἔξουσίας Ἡρώδου ἐστὶν, ἀπέπεμψεν αὐτὸν πρὸς Ἡρώδην, ὄντα καὶ αὐτὸν ἐν Ἰεροσολύμοις ἐν ταῦταις ταῖς ἡμέραις, καὶ τὰ ἐξῆς. Ὁ μὲν οὖν Πιλάτος, ἀκούσας παρὰ τοῦ Χριστοῦ περὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἐστὶν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, καὶ γνούς ὅτι οὐκ ἔχει παρασκευὴν τινα τυραννικὴν, ἢ τὸ οἰονοῦν παράσημον ἐπιγελοῦ βασιλείας, καὶ διαγνοὺς ἀπίθανον τὴν κατηγορίαν, ἀνάτιον αὐτὸν ἀπέφησεν· αὐτοὶ δὲ, μὴ δυνάμενοι δεῖξαι σημεῖα τῶν ῥηθέντων ἐγλημάτων, μετέβησαν ἐφ' ἑτέραν κατηγορίαν, λέγοντες ὅτι Ἄνασειν τὸν λαὸν, ἤγον ἄναστατοι, διδάσκων. Καὶ ὅτι μὲν διδάσκει λέγουσι· τί δὲ διδάσκει, οὐ λέγουσιν, ἵνα μὴ καταγλασθῶσιν.

Ὁ δὲ Ἡρώδης, ποιήσας ὅσα φησὶ Λουκᾶς, (11) ἀντίπεμψε τούτον πάλιν πρὸς τὸν Πιλάτον, ἐπεκομμένων καὶ τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν γραμματέων, καὶ καταβοώντων. Πιλάτος δὲ, συγκαλισσάμενος τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τὸν λαὸν, εἶπε πρὸς αὐτούς· ὁ Λουκᾶς καὶ ταῦτά φησι. Προσηνέγκατέ μοι τὸν ἄνθρωπον τούτον, ὡς ἀποστρέφοντα τὸν λαὸν, καὶ ἰδοὺ ἐγὼ, ἐνάπιον ὑμῶν ἀνακρίνας, οὐδὲν εὔρον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ αἰτίων, ὧν κατηγορεῖτε κατ' αὐτοῦ· ἀλλ' οὐδὲ Ἡρώδης. Ἀνέπεμψε γὰρ ὑμᾶς πρὸς αὐτὸν, καὶ ἰδοὺ, οὐδὲν ἀξίον θανάτου ἐστὶ πεπραγμένον (12) αὐτῷ. Παιδεύσας οὖν αὐτὸν ἀπόλυσω. Παιδεύσας ἐνταῦθα τὴν μετρίαν μαστίγωσιν λέγων εἰς παραμυθίαν καὶ καταστολὴν τοῦ θυμοῦ αὐτῶν, ἵνα, δόξαντες, περιγενέσθαι αὐτοῦ, παύσωνται τῆς περαιτέρω μανίας. Οἱ δὲ καὶ οὕτως οὐδὲν ἔλαττον ἐξεθηριούντο, πρὸς ἐν μόνον ἀκλινῶς ὀρώντες, (15) ἀελεῖν αὐτὸν τάχιστα. Διὸ πάλιν καθυλακτοῦσι.

(12) Ἐν interponit Α.
(13) Interponi potest τ.

Καὶ — ἀπεκρίνατο. Σφοδρῶς γὰρ ἦδη λυττησάντων εἰς τὸν φόνον αὐτοῦ, καὶ ἀκαθάρτων ὄλωσ γυγονέτων, ἔγνω ματαίαν εἶναι τοῦ λοιποῦ πᾶσαν ἀπολογία.

Τότε — καταμαρτυροῦσι; Τοῦτο λέγει παρακινῶν αὐτὸν εἰς τὸ ἀπολογήσασθαι καὶ ἀπαλλαγῆναι· καὶ γὰρ ἰγίνωσκεν ὅτι ῥᾶον διαλύσει τὰς συκοφαντίας αὐτῶν.

Καὶ — ῥῆμα. Τὸ εἰῆς γὰρ περιττὴν ἠγείτο καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν ἀπόκρισιν, ὡς μὴ δυνάμενον αὐτοὺς ἀναστεῖλαι. Καὶ γὰρ ἦν μὲν μισοπόνηρος ὁ Πιλάτος, καὶ σφόδρα ἠθέλησεν ἐξελεῖσθαι τὸν Ἰησοῦν· μαλακῶς δὲ ὢν, ἐνεδίδου ταῖς ἐκείνων ὁρμαῖς.

Ὡστε — λίαν. Θαυμάζειν, πῶς ἐνδείκνυται τοσαύτην ἐπισεικίαν, πῶς, δυνάμενος ἀπολογεῖσθαι καὶ κατασχύνειν αὐτοὺς, ἐκὼν σιγᾷ καὶ ἀνίχεται.

Κατὰ δὲ ἰορτὴν — Χριστόν; Κατὰ δὲ ἰορτὴν, τὴν τοῦ Πάσχα δηλονότι. Φησὶ γὰρ ὁ Ἰωάννης εἰπεῖν τὸν Πιλάτον. Ἔστι δὲ συνήθεια (14) ὑμῖν, ἵνα ἕνα ὑμῖν ἀπολύσω (15) ἐν τῷ Πάσχα. Περὶ δὲ τοῦ Βαραββᾶ λέγει φανερώτερον ὁ Λουκᾶς ὅτι ἦν διὰ στάσιν τινὰ γενομένην ἐν τῇ πόλει καὶ φόνον βεβλημένος εἰς φυλακὴν. Ὁ Πιλάτος οὖν, μὴ δυνηθεὶς ὡς ἀθῶον ἐξελεῖσθαι τὸν Χριστόν, ἐπεχείρησε καὶ γοῦν ὡς κατάδικον χαρίσασθαι τοῦτον τῇ ἰορτῇ.

Ἦδε — αὐτόν. Δίγνω τοῦτο, καὶ ἤλπιζεν, ὅτι οὐκ ἂν προτιμήσωσι τὸν ἀνδροφόνον Βαραββᾶν. Διὰ τοῦτο τοῖσιν θαρρήσας ἔρωτᾷ, τίνα θέλετε ἀπολύσω ὑμῖν; Ὡς δὲ λέγει Μάρκος, πρὸ τῆς ἔρωτῆσεως ἀναβοήσας ὁ ὄχλος, ἤρξατο αἰτεῖσθαι, καθὼς αἰ ἐποίησ αὐτοῖς, ἤγουν, αἰτεῖσθαι (16) γενέσθαι. Ἦν δὲ ἡ αἰτησις περὶ τοῦ ἀπολύσαι ἕνα τῷ ὄχλῳ δέσμιον. Ὅθεν δραξάμενος ἀφορμῆς ὁ Πιλάτος, ἐπεχείρησεν, ὡς εἴρηται, καὶ ἠρώτησε.

Καθημένου — αὐτόν. Αὐτὸς μὲν οὐκ (17) εἶδε τοιοῦτον ὄναρ, ἢ ὡς ἀνάξιτος, ἢ ὅτι ἐμῆλε σιγᾷν, ὡς κριτῆς, ἢ ὅτι ἐμῆλεν ἀπιστεῖσθαι, ὡς πλαττόμενος αὐτός πρὸς τὸ ἐξελεῖν αὐτόν. Ἡ γυνὴ δὲ βλέπει μᾶλλον, ὡς ἀξία καὶ ὡς πιθανώτερα πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, ἵνα ὡς ἀνυπόπτω ταύτῃ πιστεύσαντες ἀνακαιτισθῶσιν. Καὶ οὐ βλέπει μόνον, ἀλλὰ καὶ πάσχει, τουτέστιν, ἰταξεται, ἵνα τῇ συμπαθείᾳ τῆς γυναικὸς ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, καὶ μὴ πειθομένων αὐτῶν, κωλύσῃ τὸν φόνον. Τὸ δὲ Μηδὲν σοι καὶ τῷ δικαίῳ ἐκείνῳ, ἀντὶ τοῦ, Μηδὲν σοι καὶ ἐκείνῳ ἀμφισβητήσιμον, ἀπίχου αὐτοῦ. Σημειωτέον δὲ, ὅτι τὸ Σήμερον καὶ ἐπὶ νυκτὸς λέγεται.

¹⁵ Joan. xviii, 39. ¹⁶ Luc. xliii, 19. ¹⁷ Marc. xv, 8.

Variæ lectiones et notæ.

(14) Ἑμῖν. B.

(15) Ἀπολύσωμεν. B.

(16) Pro vocabulo γενέσθαι, A, repetit hæc: Κα-

(us) Ergo Hentenius post γενέσθαι iterum invenit καθὼς αἰ ἐποίησ αὐτοῖς.

PATROL. GR. CXXIX.

Vers. 12. *Et — respondit.* Cum enim vehementer ad ejus cædem insanirent, nec omnino revocari possent, sciebat frustra dandum iri deinceps omnem responsionem.

Vers. 13. *Tunc — dicunt testimonia?* Hoc ait concitans eum ut responderet, ac sic liberaretur: sciebat enim quod facile posset illorum diluere calumnias.

Vers. 14. *Et — verbum.* Deinceps enim superfluum fore ducebat responsionem quæ ipsi daretur, cum non posset illos comprimere. Siquidem malum oderat Pilatus, et Jesum maxime optasset liberare: verum cum mollis esset, illorum cedebat affectionibus.

Vers. 14. *Adeo ut — supra modum.* Admiraretur quomodo demonstraret tantam mansuetudinem: quomodo, cum respondere posset illosque confundere, voluntarie sileret ac sustineret.

Vers. 15. *In festo autem — Vers. 17. Christus?* In festo Paschæ videlicet. Ait enim Joannes dixisse Pilatum: *Est autem consuetudo vobis, ut unum absolvam vobis in Pascha* ¹⁵. De Barabba vero manifestius dicit Lucas quod, propter seditionem quamdam factam in civitate et cædem, conjectus erat in carcerem ¹⁶. Pilatus ergo cum non posset tanquam innocentem liberare Christum, tentavit eum saltem ut judicio damnatum donare ipsum festo.

Vers. 18. *Sciebat — eum.* Sciebat hoc, et sperabat quod nequaquam præponerent ei homicidam Barabbam. Propter hoc ergo sumpta fiducia interrogat: *Quem vultis absolvam vobis?* Ut autem dicit Marcus, ante interrogationem cum acclamasset turba cœpit petere, sicut semper faciebat eis: petere videlicet ut fieret (us) sicut semper faciebat eis ¹⁷. Erat autem petitio, ut unus ex vinculis absolveretur turbæ. Unde nactus occasionem Pilatus, tentavit, ut dictum est, et interrogavit.

Vers. 19. *Sedente — ipsum.* Ipse quidem hujusmodi somnium non viderat, vel tanquam indignus, vel quia taciturus fuisset, utpote iudex, vel quia fides ei adhibita non fuisset, quasi id ad eum liberandum effingenti. Ixor autem potius videt, vel tanquam melior, vel tanquam apud Judæos fide dignior ut huic quasi non suspectæ fidem habentes, refrenantur. Nec videt solum, sed et patitur, hoc est, tormento afficitur, ut uxoris compassione, illis etiam non acquiescentibus, vires ejus prohiberet cædem: *Nihil tibi cum justo illo*, hoc est, nihil contentiosum sit inter te et illum, abstine ab illo. Notandum est autem, quod *σήμερον* (hodie), de nocte dicitur.

ὥς αἰ ἐποίησ αὐτοῖς.

(17) Οἶδς. A.

solvit, dicens *Qui tradidit me tibi majus peccatum habet* ²²: majus videlicet quam sit tuum.

Neque enim sermo de tyrannide liberat eum: oportebat enim cum id audisset, accusatores advocare, ac demonstrationes inquirere, et quæcunque tyrannidis signa essent, utpote si exercitum conscriberet, si pecunias colligeret, si arma fabricaret, et si quid est hujusmodi. Ille autem statim ut audivit ignaviter timuit, et indiscussam relinquentestalem accusationem persuasus est et percussus, Quanto enim duriores erant Judæi et audaciores, tanto ille mollior erat ac timidior, et ideo levis facileque mobilis. Quære quoque enarrationem eorum, quæ, ut dictum est, a Joanne proponuntur: plurimum enim conferunt ad ea quæ proposita sunt.

Vers. 31. *Et — ut crucifigeretur*. Ex quo chiamide eum exuerent, utique etiam coronam deposuerunt. Joannes autem dicit quod *acceperunt Jesum et duxerunt in prætorium* ²³; Judæis et hoc optantibus, ut inde eductus condemnatus videretur.

Vers. 32. *Exeuntes — crucem ejus*. Marcus quidem addidit: *Patrem Alexandri et Rufi* ²⁴; Lucas autem *Venientem ab agro* ²⁵. Joannes vero dixit: *Bajulans crucem suam exivit* ²⁶ Primum siquidem imposuerunt ipsi crucem tanquam condemnato, et bajulans eam exivit. Deinde Simoni obviant: hunc coegerunt ut eam tolleret. Lucas vero insuper addidit. quod *sequebantur eum magna multitudo mulierum, quæ etiam plangebant et lamentabantur eum*. *Conversus autem ad illas Jesus dixit: Filiæ Jerusalem, ne fleveritis super me, sed super vobis ipsis flete, et super filiis vestris: quoniam ecce venient dies* ²⁷, etc. Dicens: *Ne fleveritis super me*, Hoc est propter me, sed propter vosipsas, et propter filios vestros: quia ecce venient dies, significavit dies captivitatis Hierosolymorum.

Vers. 33. *Cumque venissent — Golgotha*. Hic locus civitati propinquus erat, sicut scripsit Joannes ²⁸.

Vers. 33. *Quod — tocus*. Quod, videlicet nomen Golgotha dictum sive verum ab Hebraica lingua in Latinam, est et dicitur, Calvariæ locus ²⁹. Aiunt autem quidam ibi Adam mortuum esse ac jacere: et dispositum est, ut ubi vetus Adam cecidit in mortem, ibi etiam novi Adam tropæum erigeretur contra mortem, dico sane crucem.

²² Joan. xix, 14. ²³ idid. 16. ²⁴ Marc. xv, 21. ²⁵ Luc. xiii, 26. ²⁶ Joan. xix, 17. ²⁷ Luc. xiii, 20-29. ²⁸ Joan. xix, 20. ²⁹ Marc. xv, 22.

Variae lectiones et notæ.

(23) Προσθέντων. A. Sic Hentenius.
(24) Αὐτοῦ, interponit A.
(25) Εἰς τὸ πραιτώριον addunt etiam A et B in contextu Joannis. Ex lectionariis venit in nonnullos

δοῦς μέ σοι μείζονα ἁμαρτίαν ἔχει· μείζονα, θαλαδῆ, τῆς σῆς.

Οὐδὲ γὰρ ὁ περὶ τῆς τυραννίδος λόγος ἀπαλλάττει τούτον· ἔχρῃν γὰρ, ἀκούσαντα, παραστῆσαι τοὺς κατηγοροῦς, καὶ ἀποδείξεις ἐπιζητῆσαι, καὶ ὅσα τυραννίδος τεκμήρια, οἷον εἰ στρατόπεδα κατέλεγον, εἰ χρήματα συνέλεγον, εἰ ὄπλα ἐχέλευσε, καὶ εἰ τι τοιούτων. Ὁ δὲ, μόνον ἀκούσας, ἐπέτηξεν ἀγηνῶς, καὶ ἀνεξέταστον ἄφρις τὴν τοιαύτην κατηγορίαν ὑπέχθη καὶ παρσύρη. Ὅσον γὰρ ἦσαν οἱ Ἰουδαῖοι σκληροὶ καὶ τολμηροὶ, τοσούτον οὗτος μαλακὸς καὶ δειλὸς, καὶ διὰ τοῦτο κοῦφος καὶ εἰπαράγωγος. Ζήτησον δὲ καὶ τὴν ἐξήγησιν τῶν, ὡς εἰραται (23), προσθέντων παρὰ τοῦ Ἰωάννου, σφόδρα συντελούντων εἰς τὰ προκείμενα.

B Καὶ — εἰς τὸ σταυρῶσαι. Ἐπεὶ ἐξέθυσαν (24) τὴν χλαμύδα, περιμίλον πάντας καὶ τὸν στέφανον. Ἰωάννης δὲ φησιν ὅτι Παρέλασον τὸν Ἰησοῦν καὶ ἤγαγον εἰς (25) τὸ πραιτώριον, τῶν Ἰουδαίων καὶ τοῦτο σκουδασάντων, ἵνα ἐκείθεν ἐξαγωγῆως δοκῇ κατάκριτος.

Ἐξερχόμενοι — τὸν σιαυρὸν αὐτοῦ. Μάρκος μὲν προσέθηκεν, ὅτι Τὸν Πατέρα Ἀλεξάνδρου καὶ Ρούφου· Λουκάς δὲ, ὅτι Ἐρχόμενος ἀπ' ἀγροῦ· ὁ δὲ Ἰωάννης εἶπεν ὅτι Καὶ βαστάζων τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, ἐξῆλθε. Πρῶτον μὲν γὰρ αὐτῷ τὸν σταυρὸν ἐπέθηκεν, ὡς καταδικῶ, καὶ βαστάζων αὐτὸν ἐξῆλθεν· εἶτα, τῷ Σίμωνι συναντήσασκας, τοῦτέν ἠγγάρευσαν, ἵνα ἄρῃ αὐτόν· Λουκάς δὲ καὶ ἐτι προσέθηκεν, ὅτι Ἐκολούθει αὐτῷ πολὺ πλῆθος τοῦ λαοῦ καὶ γυναικῶν, αἱ καὶ ἐκόπτοντο καὶ ἐθρήνονον αὐτόν. Στραφίεις δὲ πρὸς αὐτάς ὁ Ἰησοῦς, εἶπε· Θυγατέρες Ἰερουσαλὴμ, μὴ κλαίετε ἐπ' ἐμὲ, πλὴν ἐφ' ἑαυτάς κλαίετε, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ὑμῶν· ὅτι ἰδοὺ ἐρχονται ἡμέραι, καὶ τὰ ἐξῆς. Μὴ κλαίετε λόγων ἐπ' ἐμὲ, ἦγουν, δι' ἐμὲ· ἀλλὰ δι' ἑαυτάς καὶ διὰ τὰ τέκνα ὑμῶν, ὅτι ἰδοὺ ἐρχονται ἡμέραι, αἱ τῆς ἀλώσεως τῶν Ἰερουσαλῶν δηλονότι.

Καὶ ἔλθόντες — Γολγοθάν. Οὗτος ὁ τόπος ἐγγὺς ἦν τῆς πόλεως, ὡς ὁ Ἰωάννης ἐγραψεν.

D Ὁ — τόπος. Ὅπερ, τὸ Γολγοθάν, δηλονότι, λεγόμενον, ἦτοι, μεθερομηνεῦόμενον, ὡς ὁ Μάρκος εἶπεν, ἀπὸ τῆς Ἑβραϊδος διαλέκτου πρὸς τὴν Ἑλληνίδα, ἔστι καὶ λέγεται Κρανίου τόπος. Φασὶ δὲ τινες ἐκεῖ τὸν Ἀδάμ τετελευτηκέναι, καὶ κεῖσθαι, καὶ ἀκονομήθη, ἵνα ὅπου ὁ παλαιὸς Ἀδάμ ἐπισεν ὑπὸ τοῦ θανάτου, ἐκεῖ καὶ τὸ τοῦ νέου Ἀδάμ τρέπαιον στή κατὰ τοῦ θανάτου, λέγων δὲ, τὸν σταυρὸν.

codices N. Testamenti, instructos scholiis. Chrysost. t. VII, p. 503 D, non agnoscit. Nec Cyrillus tom. IV, p. 1057 A. Habet enim: Ἀπάγουσι μὲν ὡς τεθνηξόμενον ἦδη τὸν τῆς ζωῆς ἀρχηγόν.

Ἔδωκαν — πικρῶν. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν ὅτι (26) A καὶ εἰδόντων αὐτῷ πικρῶν ἰσχυρισμένον οἶνον· ὁ δὲ οὐκ ἔλαβε. Καὶ ἀμφοτέρω δὲ προσήνεγκαν αὐτῷ παίζοντες, καὶ λειποθυμοῦντα δῆθεν ἀναπαύμενοι. Τῷ ὄξει μὲν οὖν τὴν χολὴν ἐμίξαν, ἵνα τὸ δριμύ γίνηται καὶ πικρὸν. Ἐνέφαυε (27) δὲ ταῦτα τῆς τῶν Ἰουδαίων ψυχῆς τὴν δριμύτητα καὶ πικρίαν. Καὶ αὐτὰ δὲ ἡ σμύρνα πικροτάτη ἐστίν.

Ἄλλὰ πρὸ μὲν τοῦ ἀνελθεῖν εἰς τὸν σταυρὸν τὰ ῥηθέντα προσήνεγκαν αὐτῷ, καθὼς Ματθαῖος καὶ Μάρκος εἶπον· μετὰ δὲ τὸ ἀνελθεῖν, (28) ὄξος μόνον, ὡς αὐτοὶ πάλιν οὗτοι, καὶ Λουκᾶς καὶ Ἰωάννης φασί.

Παρατηρητέον δὲ καὶ ὅτι, τὸν ἰσχυρισμένον οἶνον, ὡς ἀκαιρον, μὴ λαβόν, νῦν μὲν τοῦ μίγματος τοῦ ὄξους καὶ τῆς χολῆς ἐγένετο διὰ μόνην B τὴν χολὴν, ὅπως πληρωθῆ τὸ, Καὶ ἔδωκαν εἰς τὸ βρώμα μου χολὴν· σταυρωθεὶς δὲ, μόνον ὄξος ἐποτίσθη, διὰ τὸ λείπον, λέγω δὲ τὸ, Καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος. Καὶ μὴ ἐν ταυτῷ καὶ ὄξους καὶ χολῆς ἐγένετο, καὶ ἐν ταυτῷ δοκοῦσι καὶ ἄμφω τὰ ῥητὰ τὸ πέρασ λαθεῖν· Ἄλλ' εἰς τὴν δίψαν μου γέγραπται· οὐκ εἶψα δὲ πρὸ τοῦ ἀνελθεῖν εἰς τὸν σταυρὸν, ἀλλὰ μετὰ τὸ ἀνελθεῖν. Φησὶ γὰρ ὁ Ἰωάννης ὅτι Ἰσὼν ὁ Ἰησοῦς ὅτι πάντα ἤδη τετέλεστο, ἵνα πληρωθῆ ἡ Γραφή, λέγει· Διψῶ.

Πρώτον μὲν γὰρ οἰκοθεν αὐτοὶ τὰ δηλωθέντα πόματα προσέφερον παίζοντες, ὡς εἰρήσαμεν ὑστερον δὲ, ἀκούσαντες ὅτι διψῶ, προσήγαγον τὸ ὄξος· καὶ ἐπὶ γέγραπται ὅτι Ἔδωκαν εἰς τὸ βρώμα C μου χολὴν, ἤγουν, εἰς τὸ φαγεῖν με, πῶς αὐτοὶ εἰς τὸ πικρὸν καὶ ταύτην δεδώκασι; Οἶμαι τρύφη ξηρὰς χολῆς ἐντεθροῦσθαι τῷ ὄξει, ἵνα τὸ μὲν εἴη ἀντὶ τοῦ οἴνου, τὰ δὲ ἀντὶ ψωμοῦ. Καὶ προσηγουμένως μὲν (29) πόμα δεδώκασι, ἀκολουθῶς δὲ καὶ βρώμα. Τοῖς γὰρ λειποθυμοῦσιν ὀρέγμεν εἰώθαμεν οἶνον, ἄρτος ἰμβάλοντες, ἵνα, πρώτον πιόντες, ἔπειτα καὶ φάγοιεν. Εἰ γὰρ μὴ οὕτως νοήσωμεν, (30) οὐχ εὐρήσομεν ἱστορικῶς ἀλλαγῶν δεδομένην εἰς τὸ βρώμα αὐτοῦ χολὴν, εἰ μὴ τις χολὴν ἀναγωγικῶς ἐρμηνεύσοι, τὴν πικρίαν, ἣν ἔδωκαν εἰς τὸ βρώμα αὐτοῦ, τουτέστιν, ἀντὶ βρώματος αὐτοῦ παραποκρίνοντες αὐτὸν καθεκάστην.

Σταυρώσαντες δὲ — κληρὸν. Τὰ παραπλήσια λέγει καὶ ὁ (31) Λουκᾶς· ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν ὅτι βάλοντες κληρὸν ἐπ' αὐτὰ, τίς τί ἄρη. Ἄλλ' οὗτοι μὲν οἱ εὐαγγελισταὶ ἀπλῶς καὶ ἀδιαστόλας ἔγραψαν ὅτι διαιρούσαντο, καὶ ὅτι ἔβαλλον κληρὸν· Ἰωάννης δὲ σαφέστερον περὶ τοῦ προκειμένου γράψας φησὶν· Οἱ οὖν στρατιῶται, ὅτι ἰσταύρωσαν τὸν Ἰησοῦν,

Vers. 34. *Dederunt — bibere.* Marcus autem dicit ⁴⁰, quod etiam dederunt ei ad bibendum vinum myrrha mistum; at ille non accepit; utrumque autem obtulerunt ei ludentes, et tanquam animo deficientem refocillantes. Aceto itaque fel miscuerunt, ut acrius fieret et amarius. Hæc autem manifestant Judæorum acerbiteratem et amaritudinem: nam ipsa etiam myrrha amarissima est.

Sed prædicta quidem priusquam in crucem ascenderet, obtulerunt ei, sicut Matthæus et Marcus dixerunt ⁴¹; postquam vero ascendit, solum acetum ut hi ipsi rursus simulque Lucas et Joannes ⁴² dicunt.

Observandum est autem, quod cum vinum myrrha mistum tanquam intempestivum non accepisset, nunc misturam aceti et fellis gustavit propter solum fel, ut compleretur quod dictum est: *Et dederunt in escam meam fel* ⁴³; crucifixus vero solum acetum potandum accepit, propter id quod sequitur: *Et in siti mea potandum dederunt mihi acetum.* Atqui in uno et eodem fel et acetum gustavit, et in uno et eodem videtur terminum accepisse utrumque dictum. Verum quia scriptum est: *In siti mea*, non sitiebat autem priusquam in crucem ascenderet, sed postquam ascendisset. Ait enim Joannes: *Intuitus Jesus quod omnia jam consummata essent, ut compleretur Scriptura, dicit: Sitio* ⁴⁴.

Primum siquidem a seipsis ipsi dictas potiones lusus gratia obtulerant, ut diximus. Postmodum autem audito quod sitiret, produxerunt acetum. Sed cum scriptum sit: *Dederunt in escam meam fel*, sive ut ederem: quomodo idem fel ipsi dederunt ut biberet? Arbitror fragmenta aridi fellis in aceto emollita fuisse, ut acetum quidem loco vini esset, illa vero fragmenta pro buccella panis. Et præcipue sane potum dederunt, consecutive vero etiam cibum. His enim qui animo destituuntur, vinum præbere solemus, injecto pane: ut primum bibentes, postmodum etiam possint edere. Quod si non ita intellexerimus, non inveniemus alibi datum ei fel in cibum. Nisi quis fel, anagogice interpretetur, amaritudinem quam ei in cibum dederunt, hoc est, loco cibi ejus, quotidie eum irritantes et ad iram provocantes.

Vers. 35. *Cumque crucifixærent — sortem.* Proxima his ait et Lucas ⁴⁵; Marcus autem dixit: *Mittentes sortem super illa quis quid tolleret* ⁴⁶. Sed hi quidem Evangelistæ simpliciter et indistincte scripserunt, quod divisa sint, quodque sortem miserint; Joannes vero manifestius de hac re scribens ait: *Milites ergo cum crucifixissent Jesum, acceperunt*

⁴⁰ Marc. xv, 23. ⁴¹ Matth. xxvii, 48; Marc. xv, 36. ⁴² Luc, xxiii, 36; Joan. xix, 20. ⁴³ Psal. lxxvii, 22. ⁴⁴ Joan. xv, 28. ⁴⁵ Luc, xxiii, 34. ⁴⁶ Marc. xv, 24.

Varia lectiones et notæ.

(26) Καὶ, omittit. A.

(27) Ἐνέφαυε. A.

(28) Εἰς τὸν σταυρὸν, addit. A.

(29) Μὲν τὸ πόμα A.

(30) Νοήσωμεν. B.

(31) Καὶ Λουκᾶς. B.

vestimenta eius, et fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem, et tunicam. Erat autem tunica inconsutilis, a summo contexta per totum. Dixerunt illaque inter sese: Ne scindamus eam, sed sortiamur de illa cuius sit; ut Scriptura compleretur, quæ ait: Partiti sunt vestimenta mea sibi, et in vestem meam miserunt sortem⁴⁷. Sola ergo Christi vestimenta divisa sunt, cum tamen latronum vestimentis essent viliora, ut Davidica prophetia quæ de his erat compleretur; siquidem in his quoque subsannantes, quasi regis vestimenta essent, ea dividerunt: et ita ordinatum est ut prophetia quæ de his fuerat, ut dictum est, compleretur. Et vestimenta quidem divisa sunt: de tunica vero inconsutili quam prophetia *ιματισμόν* appellavit, sortem miserunt.

Sed quot fuerint vestimenta nullus Evangelista- rum significavit. Ideo quidam fuisse dixerunt quinque: quatuor quidem quatuor militibus divisa; quintum vero tunicam inconsutilem. Videtur autem incredibile dictum, eo quod indecens Salvatori fuisset (*xx*): nemo enim, ne aliorum quidem hominum lot vestibus induitur. Conjectantes ergo dicimus, nec procul fortasse ab eo quod congruum est, tria fuisse universa: unum quidem fuisse tunicam corpori applicatam in modum subuculæ, dico sane tunicam hanc inconsutilem; alterum autem quo super primum vestiebatur, et tertium exterius indumentum.

Hanc vero tunicam e traditione Patrum accepimus opus fuisse Dei Matris a superioribus partibus contextam, veluti sunt apud nos capitis aut pedum hyemalia operimenta. Unde commode de ea allegorice loquuntur, qui dicunt solum id quod a Dei Matre sumptum est corpus, desuper fuisse contextum: hoc est, a cælo coaptatam sibi habuisse divinitatem: vel a Deo fuisse in rerum natura productum, et non a semine humano. Eduobus autem reliquis vestimentis quatuor partes fecerunt dissecantes ea. Siquidem cum de inconsutili tunica dixissent: *Ne scindamus eam*, significaverunt, quod reliqua sciderant. Neque enim tanquam pretiosa dividerunt ea, ut a faciendis partibus abstinerent, seu illudentes, ut prædictum est. Et hi quidem ignominiose quæ pretiosa erant dividerunt: per quæ talia facta sunt miracula, sed tunc virtus eorum detinebatur.

⁴⁷ Joan. xix, 23, 24.

Variae lectiones et notæ.

⁴⁷ (32) Soli ergo Joanni hæc tribuit Euthymius. Recte ergo illa apud Matthæum delenda sunt, vers. 35.

(33) Ἄλλων, addit. B. Male. Nec enim Matthæus

(*xx*) *Eo quod indecens Salvatori fuisset. Quod Servator paucis contentus fuit. Aut propter frugalitatem, propter simplicitatem Servatoris. Forte in*

A *Δεδοὺν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ ἐποίησαν τέσσαρα μέρη, ἑκάστῳ στρατιώτῃ μέρος, καὶ τὸν χιτῶνα, ἔλαβον, θηλονότε. Ἦν δὲ ὁ κτεὶν ἀρραφεὸς, ἐκ τῶν ἀνωθεν ὑφαντὸς διόλου. Εἶπον οὖν πρὸς ἀλλήλους. Μὴ σχίσωμεν αὐτὸν, ἀλλὰ λέγωμεν περὶ αὐτοῦ, τίνας ἴσται· ἵνα ἡ Γραφή (32) πληρωθῇ ἢ λόγουσα· Διαμερίσαντο τὰ ἱμάτια μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλήρον. Μόνα γούν τὰ τοῦ Χριστοῦ ἱμάτια διαμερίσαντο, καίτοι εὐτελέστερα τῶν ἱματίων τῶν ληστῶν ὄντα, ἕνα ὁ περὶ τούτων προφητεία τοῦ Δαυὶδ λέγει τέλος. Οἱ μὲν γὰρ καὶ ἐπὶ τούτοις χλευάζοντες, ὡς βασιλέως εἶθον ἱμάτια, ταῦτα διαμερίζοντο· ἱκανομαίετα δὲ τὸ τέλος τῆς περὶ τούτων, ὡς εἴρηται, προφητείας. Καὶ τὰ μὲν ἱμάτια διαμερίσαντο· ἐπὶ δὲ τὸν χιτῶνα B τὸν ἀρραφὸν ἔβαλον κλήρον. Τούτου γὰρ ὠνόμαστον ἱματισμόν ἢ προφητεία.*

Ἄλλὰ πόσα τὰ ἱμάτια ἦσαν, οὐδεὶς τῶν (33) εὐαγγελιστῶν ἐδήλωσε. Διὸ τινες κίνετα ταῦτα φασί· τέσσαρα μὲν τὰ τοῖς τέσσαρσι στρατιώταις διαμερισθέντα· πέμπτην δὲ τὸν χιτῶνα τὸν ἀρραφόν. Δοκί δὲ ἀπίθωκος ὁ λόγος διὰ τὸ τοῦ Σατῆρος ἀπέριττον· οὐδεὶς γὰρ οὐδέ τῶν ἄλλων ἐσθρῶπων τοσαῦτα περιβάλλεται. Στοχασόμεθα οὖν αὐτοὶ λέγομεν, καὶ ἴσως οὐ πόρρω τοῦ προσέχοντος, τρία εἶναι τὰ πάντα· ἐν μὲν τὸν ἐπὶ τοῦ σώματος χιτῶνα, λέγω δὲ, τούτου τὸν ἀρραφόν· δεύτερον δὲ τὸ ἐπὶ τούτου περιβόλαιον· τρίτον δὲ, τὸ ἐξωτάτω ἐπίδημα.

C Τούτου δὲ τὸν χιτῶνα ἐκ παραδόσεως Πατέρων ἠκούσαμεν ἔργον εἶναι τῆς Θεομήτορος, ἐκ τῶν ἀνωθεν μερῶν ὑφαντὸν, ἦγον, ἀπὸ τοῦ τραχήλου τὴν ἄρχὴν τῆς ὑφῆς λαβόντα, καὶ πλεκτὸν διόλου τυγχάνοντα, καθάπερ τὰ χειμερινὰ περ' ἡμῖν περιβόλαια τῶν ποδῶν καὶ τῶν κεφαλῶν. Ὅθεν καὶ προσφυῶς ἀλληγοροῦσιν αὐτὸν, λέγοντες ὅτι μένον τὸ ἐκ τῆς Θεομήτορος ληρθὲν σῶμα ἐκ τῶν ἀνωθεν ἦν ὑφαντὸν, τουτέστιν, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ εἶχε συννηασμένην ἑαυτοῦ τὴν θεότητα, ἢ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἦν ὑφαστάς, καὶ οὐκ ἐκ σπέρματος ἀνθρωπίνου. Τὰ δὲ δύο δὲ ἱμάτια τέσσαρα μέρη πεποιθήκασιν, σχίσαντες αὐτά. Καὶ γὰρ (34) εἰπόντες περὶ τοῦ ἀρραφῶν χιτῶνος ὅτι Μὴ σχίσωμεν αὐτὸν, ἐδήλωσαν, ὅτι τὰ ἄλλα ἔσχιον. Οὐδὲ γὰρ ὡς πολυτελεῖς ταῦτα διαμερίσαντο, ἵνα καὶ φαίδωνται τῶν μερίδων, ἀλλὰ χλευάζοντες, ὡς προσηρταί. Καὶ οὗτοι μὲν ἀτίμως τὰ τίμια διαμερίζοντο, δι' ἃν ταλκαῦτα θαύματα γέγονασιν· ἢ δὲ τούτων δύναμις ἐπέχιστο.

hæc de re, aut ullus alius evangelista, memorisæ prodidit.

(34) Εἶπον. A.

(85) Ἀπορούσιν. A.

siglam incidit Hentenius ac conjecit ἐπὶ τῆς, quod tamen huic constructioni non conveniat.

Τινές δε (35) διαποροῦσιν, ὡς ἐπὶ τοῖς ἀποστόλοις Α ἔνομοθι-τησεν ὁ Χριστὸς μὴ κτᾶσθαι δύο χιτῶνας, πῶς αὐτὸς εὐρηται πλείονα κεκτημένος; Πρὸς οὓς ἀπολογητὶον, ὅτι καὶ αὐτὸς ἓνα χιτῶνα εἶχε, τὸν ἐπὶ τοῦ σώματος· τᾶλλα γὰρ οὐκ ἦσαν χιτῶνες, ἀλλ' ἱμάτια. Χιτῶν γὰρ κυρίως τὸ ἐνδοτάτω. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

Ὅρα δε πᾶν τὸ σῶμα τοῦ Σωτῆρος ὕβριζόμενον. τὴν κεφαλὴν μὲν διὰ τοῦ ἀκανθίνου στεφάνου καὶ τοῦ τύπτεσθαι τῷ καλῶμα, τὸ πρόσωπον δε διὰ τῶν ἐμπυσμάτων, τὰς σιαγόνας δε διὰ τῶν ῥαπισμάτων, τὸ στόμα δε διὰ τῆς χολῆς καὶ τοῦ ὄξους· τὰς ἰσχυρὰς δε διὰ τῶν βλασφημιῶν, τὸν τράχηλον δε διὰ τῶν κολασιμάτων, τὰ νῶτα δε καὶ τὰ στέρνα διὰ τῶν φραγελλωμάτων, ἦτοι μαστίγων, τὰς χεῖρας δε καὶ τοὺς πόδας, διὰ τῶν ἤλων, τὴν πλευρὰν δε διὰ τῆς λόγχης, ὡς ὁ (36) Ἰωάννης ἰστορεῖ· καὶ τὰ λοιπὰ μέρη διὰ τῆς χλαμύδος καὶ τῆς γυμνωσεως· θριαμβεύσεως.

Ὅταν οὖν ἡ βλασφημηθῶμεν, ἡ αἰκισθῶμεν, ἡ θριαμβευθῶμεν, ταῦτ' ἐνοοῦντες πᾶσαν ἐκβάλλομεν ἀπὸ τῆς ψυχῆς φλεγμονῆν, λογιζόμενοι καὶ ὅτι ὁ μὲν Θεὸς ἦν, ἡμεῖς δε ἄνθρωποι· καὶ ὁ μὲν Δεσπότης, ἡμεῖς δε δούλοι· καὶ ὁ μὲν ἀναμάρτητος, ἡμεῖς δε ἁμαρτωλοὶ· καὶ ὁ μὲν παρὰ δούλων ἔπασχεν, ἡμεῖς δε παρὰ συνδούλων· καὶ ὁ μὲν δι' ἡμᾶς, ἡμεῖς δε δι' αὐτοῦ· καὶ ὁ μὲν θεωροῦντων Ἰουδαίων καὶ Ῥωμαίων καὶ Ἑλλήνων, ἡμεῖς δε ἐνώπιον ὀλέγων, εἰ δε καὶ πλείονων, ἀλλ' οὐ τοσοῦτων.

[Τοῦ ἁγίου Μαξίμου ὁ (37) μὲν ἄνωθεν νφαντὸς χιτῶν ἡ διαλλήλος ἐστὶ τῶν ἀρετῶν πλοκή τε καὶ συνοχή, διὰ τῆς ἄνωθεν χάριτος ὑφασμένη καὶ ἐνθον σκέπουσα τὸν ἐν ἡμῖν λόγον, οὐ πολλάκις γυμνοῦντες ἡμᾶς (38) οἱ φονευταὶ δαίμονες δι' ἀμελείας καὶ ῥαθυμίας, ὁμῶς οὐ συγχωροῦνται σχίσαι αὐτὸν, ὥστε μὴ γνωρίζειν ἡμᾶς (39) ἔτι τὴν ἀρετὴν· καὶ οὕτω γὰρ αἰεὶ γνωρίζομεν αὐτήν, εἰ καὶ μὴ περιβαλλόμεθα τὴν ἐκ ταύτης σκέπην· τὰ δε σχισθέντα ἡ ἔξωθεν ἐστὶ περιβολὴ τοῦ αἰσθητοῦ πλούτου, διαιρουμένη εἰς τέσσαρα κοσμικὰ στοιχεῖα, οἷς ἐμπαθῶς κεχρησθαι πείθουσιν ἡμᾶς οἱ ἐμπαιζόντες μαιφῶνοι. Εἶη δ' ἂν καὶ καθ' ἕτερον λόγον χιτῶν μὲν ἄνωθεν ὑφαντὸς ἡ ἐκίστου ψυχῆ, ἄνωθεν ἐμπνευσθεῖσα· καὶ ἀρραγὸς μὲν ὡς ἀπλῆ καὶ ἀσύνθετος, ἀσχιστος δε ὡς ἀθάνατος· διαιρούμενα δε ἱμάτια τὸ σῶμα, ὡς ἐκ φθορᾶς εἰς τὰ τέσσαρα στοιχεῖα διαλυόμενον.]

Καὶ — ἐκεί. Ἐφύλαττον αὐτὸν, ἵνα μὴ κατανεχθῆ παρά τινος.

⁴⁰ Joan. xix, 34.

(36) Ergo hic solus. Non Matthæus, ut habent codices recensionis Tatianæ et Constantinopolitanæ Chrysostomi, Matth. xvii, 40. Sed contra ejusmodi nugæ nemo serio disputat.

Quidam vero dubitant, quomodo Christus qui legem dedit apostolis, ne duas possiderent tunicas, ipse plures inventus est possidere? Quibus respondendum est, quod ipse quoque unicam habebat tunicam, quæ corpori adhærebat: cætera enim tunicæ non erant, sed pallia, Proprie enim χιτῶν (quod nos *tunicam* vertimus) dicitur quæ intima est vestis. Et de his quidem ita.

Considera vero totum Salvatoris corpus injuriis affectum. Caput quidem per spineam coronam et, arundinis percussione, faciem per sputa, maxillas autem per alapas, os vero per fel et acetum, aures per blasphemias, collum per colaphos, dorsum et pectus flagellis et verberibus, manus autem et pedes clavis, latus, vero lancea, veluti scribit Joannes ⁴⁰, cæteras quoque partes chlamyde ac nuditate et, ut semel dicam, totum corpus, quod in cruce spectaculo est expositum.

καὶ ἀπλῶς τὸ ὅλον σῶμα διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ

Quando ergo blasphemis nobis ingeruntur, aut coutumelia afficimur, sive spectaculo exponimur, hæc considerantes, omnem abjiciamus ab anima tumoris flammam: cogitantes simul, quod ipse quidem Deus erat, nos autem homines; ipse Dominus, nos autem servi; ipse sine peccato, nos autem peccatores; ipse a servis patiebatur, nos autem a conservie; ipse propter nos, nos autem propter nos ipsos; ipse quidem spectantibus Judæis, Romanis et Græcis, nos vero coram paucis, et si coram pluribus, at non tam multis.

†† Sancti Maximi. Tunica quidem desuper contexta, est virtutum inter se connexio et complexio, divina gratia contexta, intus tegens intellectum nostrum, qua crebro nos eadem molientes dæmones nudant per incogitantiam et negligentiam, nec tamen eis illam scindere permittitur, ut ne roscamus amplius virtutem. Atque ita quidem semper eam noscimus, tametsi ea non simus tecti. Scissa autem notant exterius sensibilibus divitiarum indumentum, in quatuor mundi elementa divisum, quibus ut cum affectu utamur nobis suadent illudentes vitæ insidiatores. Alia autem ratione, tunica quidem desuper texta possit esse cujusque animus, desuper inspiratus, et inconsutilis quidem, ut simplex et non compositus; non scissus autem, ut immortalis; divisa autem vestimenta, corpus, quod corruptione in quatuor dissolvitur elementa.

Vers. 26. Et — *ibi*. Custodiebant eum ne a quoquam deponeretur.

Variae lectiones et notæ.

(37) Hæc in margine exhibent.. A B. Hentenius prorsus non habet.

(38) Ἡμᾶς; omittit. B.

(39) Ἡμᾶς; omittit. A.

Vers. 37. *Et — Judæorum.* †† Scriptio in titulo A practicæ, theoreticæ et theologicæ philosophiæ regem notat eum, qui crucifixus erat. Practicæ quidem, quod scriptum erat Romanorum lingua; regnum enim Romanum fortissimum vidit Daniel. practicæ autem est fortitudo. Theoreticæ, quod scriptum erat Græcæ; Græci enim præ reliquis gentibus theoretici. Theologicæ, propter Hebraicum; Hebræi enim maxime omnium theologi.

Causam ob quam esset crucifixus: illam enim in tabula inscriptam superposuit Pilatus, ut ab omnibus legi posset, et qui præsentem erant, et qui præteribant. Marcus sane dicit: *Et erat inscriptio causæ ejus scripta: Rex Judæorum*⁴⁹; Lucas vero: *Erat autem et inscriptio scripta super eum litteris Græcis et Latinis ac Hebraicis: Hic est rex Judæorum*⁵⁰ Hoc autem tribus inscriptum est linguis eo quod tunc multi ad civitatem venerant Judæorum Græci ac Latini; Joannes vero dicit *Scriptis autem et titulum Pilatus, posuitque super crucem. Erat autem scriptum: Jesus Nazarenus, rex Judæorum. Hunc ergo titulum multi legerunt Judæorum quia prope civitatem erat locus ubi crucifixus est Jesus: et erat scriptum Hebraice, Græcè et Latine. Dicebant ergo Pilato pontifices Judæorum; Noli scribere: Rex Judæorum, sed, quod ille dixerit: Rex sum Judæorum. Respondit Pilatus: Quod scripsi, scripsi*⁵¹. Titulus itaque apud Romanos causa dicitur. (†† Ista autem: *Propinquus vero erat locus urbi. ubi crucifixus est Jesus, ita ordinata: Vicinus urbi erat locus ubi crucifixus est Jesus.*) γράφα. Τίτλος μὲν οὖν, κατὰ Ῥωμαίους, ἡ αἰτία· [τὸ (42) Ἐγγὺς αὐτῶ συντακτικόν· ὅτι Ἐγγὺς τῆς πόλεως ἦν ὁ τόπος ὅπου ἑσταυρώθη ὁ Ἰησοῦς,]

Scriptis ergo Pilatus dictam causam, instituitque ut scripta, cunctis nota fieret, ne possent sua malitia (yy) Judæi Christo aliam causam affigere, aut divulgare (zx): simulque et hos notavit et illi patrociniatus est; quod propter invidiam esset crucifixus.

Cum autem litteræ in altum positæ (a) regnum ejusclare promulgarent, conantur pontifices Judæorum inscriptionem invertere, dicentes Pilato: *Noli scribere: Rex Judæorum, ne vera videatur inscriptio sed quod ille dixerit: Rex sum Judæorum*, ut ille mendax appareat. Sed nequaquam persuaserunt ei. Respondit enim; *Quod scripsi, scripsi*, hoc est quod scriptum est non immuto. Juxta divinam

⁴⁹ Marc. xv, 26. ⁵⁰ Luc. xxiii, 38. ⁵¹ Joan. xix, 19-22.

Varie lectiones.

(40) In margine hæc habet codex uterque. Caret iis Hentenius.

(41) Περιόντων. A.

(yy) *Sua malitia.* Ac si legerit τὴ κακούργιας. Ut ego edidi κακούργιας refertur ad αἰτίαν.

(zx) *Affigere aut divulgare.* In Græco est tantum ἐπισημῆσαι, quod est rei nomen dare. Reddas. *Ne quid aliud crimini dare possent Christo.*

Καὶ — Ἰουδαίων. [Ἡ (40) ἐν τῷ τέτλη γράφῃ πρακτικῆς, καὶ θεωρητικῆς, καὶ θεολογικῆς φιλοσοφίας βασιλεία τὸν σταυρωθέντα ἰμῆναι· πρακτικῆς μὲν, διὰ τοῦ Ῥωμαῖσι γεγραμῆναι τὴν Ῥωμαϊκὴν γὰρ βασιλείαν ἀνδρειότεραν πασῶν ὁ Δαυὶδ ἰθαύσατο· πρακτικῆς δὲ ἴδιον ἢ ἰσθρία· διὰ δὲ τοῦ Ἐλληνιστί, θεωρητικῆς· Ἕλληνες γὰρ θεωρητικώτεροι τῶν ἄλλων ἔθνων· διὰ δὲ τοῦ Ἑβραῖστί, θεολογικῆς· θεολογικώτεροι γὰρ πάντων Ἑβραῖοι]

Τὴν αἰτίαν, δὲ ἦν ἑσταυρώθη· σωίδι γὰρ ταύτην ἐγχαράξαντες οἱ περὶ τὸν Πιλάτον, ἐπέθηκαν, ὥστε ὑπὸ πάντων ἀναγνωσέσθαι τὸν τι παρόντων καὶ τῶν (41) παριόντων. Μάρκος μὲν οὖν εἶπε· Καὶ ἦν ἡ ἐπιγραφή τῆς αἰτίας αὐτοῦ γεγραμμένη· Ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων· Λουκάς δὲ· Ἡ δὲ καὶ ἡ ἐπιγραφή γεγραμμένη ἐπ' αὐτῷ γράμμασι Ἑλληνικοῖς καὶ Ῥωμαϊκοῖς καὶ Ἑβραϊκοῖς· Οὗτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. Τοῦτο δὲ τρισὶν ἐγράφη διαλέκτοις, διὰ τὸ πολλοὺς ἐπιχωριάζωσι τῆ πόλει τῶν Ἰουδαίων Ἕλληνας καὶ Ῥωμαίους. Ἰωάννης δὲ φησιν· Ἐγράψε δὲ καὶ τίτλος ἐπὶ Πιλάτος, καὶ ἴθηκεν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Ἡ δὲ γεγραμμένη· Ἰησοῦς, ὁ Ναζωραῖος, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. Τοῦτον οὖν τὸν τίτλον πολλοὶ ἀνέγνωσαν τῶν Ἰουδαίων, ὅτι ἐγγὺς ἐν τῷ τόπῳ τῆς πόλεως, ὅπου ἑσταυρώθη ὁ Ἰησοῦς. Καὶ ἦν γεγραμμένη Ἑβραῖστί, Ἑλληνιστί, Ῥωμαῖστί. Ἐλεγον οὖν τῷ Πιλάτῳ οἱ ἀρχιερεῖς τῶν Ἰουδαίων· Μὴ γράψῃ, ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνος εἶπε· Βασιλεὺς εἰμὶ τῶν Ἰουδαίων. Ἀπεκρίθη ὁ Πιλάτος· Ὁ γέγραψε,

[τὸ (42) Ἐγγὺς ἦν ὁ τόπος τῆς πόλεως, ὅπου ἑσταυρώθη ὁ Ἰησοῦς,]

Ὁ μὲν οὖν Πιλάτος ἐγράψε τὴν ῥηθεῖσαν αἰτίαν, καὶ στηλιτεύσας τᾶσι κατέστησεν αὐτὴν γνώριμον, ἵνα μὴ δύνωνται Ἰουδαῖοι κακούργιας ἄλλην αἰτίαν ἐπισημῆσαι τῷ Χριστῷ. Καὶ ὁμοῦ μὲν τούτους ἐμήνατο· ὁμοῦ δὲ ἐκείνου (43) ὑπεραπελογήσατο, ὅτι διὰ φρόνον ἑσταυρώθη.

Ἐπεὶ δὲ ἀνέκειντο τὰ γράμματα λαμπρῶς καὶ κηρύττοντα τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, ἐπιχειροῦσιν οἱ ἀρχιερεῖς τῶν Ἰουδαίων μετατρέψαι τὴν τοιαύτην ἐπιγραφὴν, λέγοντες τῷ Πιλάτῳ· Μὴ γράψῃ Ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, ἵνα μὴ ἀληθὴς ἡ ἐπιγραφὴ δοκῇ· ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνος εἶπε· Βασιλεὺς εἰμὶ τῶν Ἰουδαίων, ἵνα ψευδὴς ἐκεῖνος φανῇ. Ἄλλ' οὐκ ἐν τούτῳ τέως παρέπεισαν αὐτόν. Ἀπεκρίθη γὰρ,

(42) Inclusa non agnoscit Hentenius.

(43) Ὑπεραπελογήσατο. A.

a In altum positæ. Ἀνακίσθαι dicitur, quidquid publice aut in publico loco scriptum aut positum est. Redde: *Cum vero titulus ille publice expositus luculenter regem eum declararet.*

Ὁ γέγραφα, γέγραφα, τουτέστιν, Οὐκ ἄλλοιῶ A
τὸ γραφέν. Κατὰ θεῖαν δὲ πάντως πρόνοιαν ὁ τί-
τλος ἐπετίθη μόνῃ τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ. Τῶν
τριῶν γὰρ ἅμα τότε καταχωσθέντων, χρόνοις ὑπε-
ρον ὁ Δεσποτικὸς ἀναζητηθεὶς, ἀπὸ τοῦ τίτλου μάλ-
λον γέγονε γνώριμος.

Τότε — εὐνόμων. Καὶ τοῦτο τῆς τῶν Ἰουδαίων
ἔν σπουδῆς, ἵνα, μίσην τῶν νακούργων κρεμάμενος,
κακούργος καὶ αὐτὸς δοκῆ, καὶ ἵνα ἡ κοινωμία τῆς
τιμωρίας κοινῶν αὐτὸν ἀνακηρύττῃ καὶ τῆς κα-
κούργιας. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ δημοσίᾳ τούτων ἐσταύ-
ρωσαν, πάντων ὁρώτων· φησὶ γὰρ ὁ Λουκᾶς, ὅτι
καὶ εἰστήκει ὁ λαὸς θεωρῶν· καὶ χερσὶ στρατιω-
τικαῖς αὐτὸν σταυρωθῆναι παρεσκεύασαν, καὶ
πάντα πεποιήκασιν, ἵνα καταχέωσιν αὐτοῦ παρὰ B
πᾶσι πουηρᾶν ὑπόληψιν. Ἐπληροῦτο δὲ κἀνταῦθα ἡ
τοῦ Ἡσαίου (44) προφητεία ἡ λέγουσα· Καὶ μετὰ
ἀνόμων ἐλογίσθη.

Καὶ οἱ μὲν δύο ληστὰι τοὺς δύο λαοὺς ἠνίττοντο
τὸν τε παλαιὸν, καὶ τὸν νέον. Τούτων γὰρ ὁ μὲν
βλασφημῶν αὐτὸν ἀπέθανεν· ὁ δὲ πρὸς τῷ τέλει τοῦ-
τον ἐπέγνω Θεόν. Αὐτὸς δὲ μέσος ἐκρεμάσθη τῶν
δύο τούτων, ὡς μέσος γινόμενος τῆς τε Παλαιᾶς καὶ
τῆς Νέας Διαθήκης.

Οἱ δὲ — σταυροῦ. Οἱ παραπορευόμενοι τὴν ὁδὸν
ἐπέειπεν Ἰουδαῖοι. Μάρκος δὲ φησιν ὅτι ἔλεγον C
Οὐὰ ὁ καταλύων τὸν ναόν, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἔστι δὲ
τὸ οὐὰ, χλευαστικὸν ἐπίρρημα καὶ ἐμπαικτικόν.
Ἔλεγον δὲ τὰ τοιαῦτα, κομψοῦντες αὐτὸν ὡς
ψεύστην.

Ὁμοίως — σώσαι. Τὸ Ὁμοίως, διὰ τὴν βλασφη-
μίαν εἴρηται. Καὶ αὐτοὶ γὰρ ὁμοίως ἐβλασφήμουν
αὐτὸν, εἰ καὶ ἐν ἑτέροις ῥήμασι. Τὸ δὲ Ἄλλους ἔσωσεν,
εἶπον, διαβάλλοντες τὰς θαυματουργίας αὐτοῦ, ὡς ἐν
γοητεία γινόμενας.

Εἰ — ἐπ' αὐτῷ. Τοῦτο εἶπον διὰ τὴν ἐπιγραφὴν
τοῦ τίτλου. Μὴ θυνηθέντες γὰρ αὐτὴν μετατρέψαι,
πειρώνται ψευδῆ ταύτην ἀπελύξαι, διὰ τοῦ ζη-
τεῖν δῆθεν ἀδύνατα. Καὶ κατέβη ἄν, εἰ πιστεύειν D
ἐμελλον.

Πέποιθεν — Υἱός. Ὁ προεῖπε Δαυὶδ ἐκ προσ-
ώπου αὐτῶν, νῦν αὐτοὶ (47) τοῦτο λέγουσιν, ἄγοντες
εἰς πέρας τὴν τοιαύτην προφητείαν. Γέγραπται γάρ·
Ἐλπισεν ἐπὶ Κύριον, ῥυσάσθω αὐτὸν. [σω-
σάτω αὐτὸν, ὅτι θέλει αὐτόν.] Ἔλεγον οὖν ἐπι-
κερτομούντες· Πέποιθεν ἐπὶ τὸν Θεόν, ὡς Υἱός αὐτοῦ,
σωθήτω παρ' αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ ἔλεγον, οὐχ ὡς τοῦ
Θεοῦ μὴ δυναμένου ῥυσάσθαι αὐτόν· ἀλλ' ὡς αὐτοῦ

A autem omnino providentiam titulus super solam
Christi crucem positus est. Cum enim tres cruces
simul terra tunc obruerentur, multis temporibus
requisita postmodum Domini crux, a titulo potis-
simum fuit cognita.

Vers. 38. *Tunc — sinistris.* Et hoc Judæorum
opera factum est, ut in medio duorum malefico-
rum pendens, et ipse maleficus putaretur : utque
participatio supplicii participem quoque eum prædi-
caret maleficii. Ob hoc siquidem eum cunctis vi-
dentibus publice crucifixerunt. Dicit autem (b) Lu-
cas quod staret populus spectans, utque (c) mili-
tium manibus crucifigeretur laborans (d), et modis
omnibus faciens (e). ut prava de eo opinio apud
omnes diffunderetur ⁵¹. Completa quoque est hic
Isaiæ prophetia quæ dicit : *Et cum iniquis depu-
tatus est.* ⁵².

Duo vero latrones duos populos ænigmatice figu-
rarunt, veterem scilicet ac novum. Horum siquidem
ille blasphemias eum appetens mortuus est ; hic
autem Deum in fine tandem hunc agnovit ; ipse
vero medius inter hos pependit, utpole medius
effectus inter Vetus Novumque Testamentum.

Vers. 39. *Qui autem — Vers. 40. cruce.* Qui
præteribant, puta illa via Judæi. Marcus vero ait
quod dicebant : *Vah qui destruis.* ⁵³, etc. Est autem
ὀνὰ irridentis ac subsannantis adverbium (quod in-
Vah vertimus). Hæc autem ei quasi mendaci di-
cebant suggillantes.

Vers. 41. *Similiter — Vers 42. Salvum facere*
Similiter, propter blasphemiam dicit. Nam et hi
quoque blasphemias eum appetebant, etsi aliis ver-
bis. Dixerunt autem : *Alios salvos fecit*, miracula
ejus calumniantes, tanquam præstigiis facta fue-
rint.

Vers. 42. *Si — in eum.* Hoc dicebant propter
tituli inscriptionem. Cum enim non potuerint
eam subvertere, falsam nituntur illam arguere,
eo quod sibi impossibilia quæsierit. Et utique
descendisset, si ipsi credituri fuissent.

Vers. 43. *Confidit — filius.* Quod prædixit David
in persona eorum hoc, ipsi nunc dicunt, hujus-
modi prophetiam ad finem perducentes ; scriptum
est enim : *Speravit in Dominum, eripiat eum, sal-
vum faciat eum, quoniam vult eum* ⁵⁴. Dicebant
ergo convitia jactantes : confidit in Deum, tanquam
Filius ejus, servetur ab eo. Hoc autem dicebant,
non quod Deus eum servare non posset, sed quod

⁵¹ Luc. XIII, 35. ⁵² Isa. LIII, 12. ⁵³ Marc. XV, 29. ⁵⁴ Psal. XXI, 9.

Variae lectiones.

(44) Ὁ abest B.
(45) Ἡ τοῦ Ἡσαίου, absunt A.

(46) Τοῦτο νῦν αὐτοί. A.
(47) Includa desunt. A.

(b) *Dicit.* Malim etiam ante dicit et post spec-
tans duo puncta ponere.
(c) *Pro utique*, malim et ut.

(d) *Laborans.* Laborarunt.
(e) *Modis omnibus faciens.* Omnia fecerunt.

non esset ipse Dei Filius, ut ipsi putabant. Sed, o scelesti ac pessimi ! ergo nec prophetæ erant prophetæ, nec justī profecto justī, ex quo Deus illos a periculis non eripuit. Verum et prophetæ et justī erant, nec minus tamen periculis subjacuerunt secundum variam dispensationem.

Vers. 44. *Id ipsum — ei.* Id ipsum, id est eodem modo. Non enim Judæos tantum inflammavit diabolus, sed et Romanos milites furore agitavit, et ipsos etiam latrones, quanquam cum eo crucifixos, adversus eum exacerbavit. Matthæus itaque et Marcus ⁵⁶ utrumque aiunt exprobrasse ei. Lucas vero unum quidem convitiis illum agitasse dicit ⁵⁷, alterum autem blasphemantem magis increpasse. Primum siquidem ambo propriorum obliiti laborum (f), ex crudelitate exprobrabant ei, utpote et ipsi Judæi. Forte autem etiam id in gratiam Judæorum faciebant, ut propter hoc ipsos deponerent. Postmodum vero alter pœnitentia ductus est : tum quidem Christi signa ad memoriam revocans, ejusque conversationem inculpatam : tum vero audito quod etiam pro his qui ipsum crucifigebant intercessisset, veluti scripsit Lucas ⁵⁸ ; videns præterea et aerem præter naturam obscuratum.

Vers. 45. A — *nonam.* Post petulantiam ac scommatum satietatem id factum est, ut quiescente jam furore, aliquid a miraculo lucrifieri posset. Admirabilis enim erat hæc facere eum qui in cruce pendebat, quam a cruce descendere. Quod si hæc eum facere non suspicabantur, sed quod Deo hæc operante provenirent, timere sane oportebat, et intelligere quod propter hunc ad iram commotus esset. Neque enim dicere potuerunt, quod solis eclipsis secundum naturam esset ; nam ipsa et in uno temporis accidit momento, et ab una parte terræ, et non in decimo quarto die lunæ ; hæc vero tenebræ et ad tres horas perseverarunt, et super universam terram : et decimo quarto die lunæ quando impossibile est secundum naturam contingere solis eclipsim.

Vers. 46. *Circiter — dereliquisti ?* Davidicum est verbum. Hebraice autem ipsum clamavit, ut solis Hebræis notum fieret, qui soli Davidica noverant. Marcus vero *Eloi, Eloi* scripsit. Significavit autem Eli, *Deus mi* : Eloi vero, *Deus meus*.

Clavorum ergo doloribus depressus, ait : *Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me ?* hoc est propter quid me dimisisti ut sustinerem dolores. Hoc autem dixit, confirmans quod, sicut in veritate humanam assumpsit naturam, ita quoque vere crucifixus est, et non phantastice prout multi hæretici delirarunt. Neque enim nisi dolens ita clamasset.

⁵⁶ Marc. xv, 32. ⁵⁷ Luc. xxiii, 39, 40. ⁵⁸ ibid. 34.

Variæ lectiones.

(48) Ὡς ἄνθρωπος δέ, non habet Hentenius.

(f) *Laborum.* Malim *dolorum* aut *cruciatum*.

A μὴ ὄντος. Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καθὼς αὐτοὶ ὄντο. Ἄλλ' ὡ μισοὶ καὶ παμμισοὶ ! λοιπὸν οὐδ' οἱ προφηταὶ ἦσαν προφῆται, οὐδὲ οἱ δίκαιοι πάντως δίκαιοι, ἐπειδὴ αὐτοὺς οὐκ ἐξήρασε τῶν κινδύνων ὁ Θεός. Ἄλλὰ μὴν καὶ ἦσαν καὶ ἐκινδύνευσαν κατὰ διαφορὰς οἰκονομίας.

Τὸ δ' αὐτὸ — αὐτῶν. Τὸ δ' αὐτὸ, ἀντὶ τοῦ, Ἰσασύτως. Οὐ μόνον γὰρ τοὺς Ἰουδαίους ἐξέκασεν ὁ διάβολος, ἀλλὰ καὶ τοὺς Ῥωμαίους στρατιώτας ἐξοίστησε, καὶ αὐτοὺς δὲ τοὺς ληστές, καὶ ταῦτα συνέσταυρωμένους, ἐξηγριῶνε κατ' αὐτοῦ. Ματθαῖος μὲν οὖν καὶ Μάρκος τοὺς δύο φασὶν ὀνειδίζειν αὐτόν· Λουκάς δὲ τὸν ἕνα μὲν βλασφημεῖν αὐτὸν λέγει, τὸν ἕτερον δὲ μᾶλλον ἐπιτιμᾶν τῷ βλασφημούντῃ. Καὶ γὰρ πρῶτον μὲν οἱ δύο, τῶν ἰδίων β' ἐκλαθόμενοι πόνων, ἐξ ὀμότητος ὀνειδίζουσιν αὐτόν, Ἰουδαῖοι καὶ αὐτοὶ ὄντες· ἴσως δὲ καὶ πρὸς χάριν τῶν Ἰουδαίων, ἵνα διὰ τοῦτο κατενεύγκωσιν αὐτούς. Ὑστερον δὲ μετενόησεν ὁ εἰς· τοῦτο μὲν, ὑπερηφανείων σημείων τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἀνεπιλήπτου κλητείας αὐτοῦ· τοῦτο δὲ καὶ ἀκούσας ὑπερευχόμενων τῶν σταυρωσάντων μᾶλλον, ὡς ἰστόρησε Λουκάς ἐτι δὲ καὶ ἰδὼν τὸν ἀέρα σκοτειζόμενον παρὰ φύσιν.

Ἀπὸ — ἐναντίας. Μετὰ τὸν κόρον τῆς παροιμίας καὶ τῶν σκωμμάτων τοῦτο γέγονεν, ἵνα ἡδὴ παυθῆτος τοῦ θυμοῦ κερδᾶναι τι δυνηθῶσιν ἀπὸ τοῦ θαύματος. Τοῦ καταθῆναι γὰρ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ θαυμαστότερον ἦν τὸ τοιαῦτα ποιεῖν κρεμαμένον ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Εἰ δὲ μὴ αὐτὸν ταῦτα ποιεῖν ὑπελάμβανον, ἀλλὰ καὶ, ὡς τοῦ Θεοῦ ταῦτα ποιοῦντος, ἐπιφοβηθῆναι καὶ συνιδεῖν ὅτι δι' αὐτὸν ἐργάζεται. Καὶ γὰρ οὐκ ἠδύνατο λέγειν ὅτι κατὰ φύσιν ἐκλείψῃ ἡλιος ἦν. Αὕτη μὲν γὰρ καὶ ἐν μιᾷ ῥοπή καιροῦ γίνεται, καὶ ἐν ἐνὶ μέρει τῆς γῆς, καὶ οὐκ ἐν τῇ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ τῆς σελήνης. Τοῦτο δὲ τὸ σέπτε· καὶ ἐπὶ τρεῖς ὥρας διήρκεσε, καὶ ἐπὶ πᾶσαν γῆσιν τὴν γῆν, καὶ ἐν τῇ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ τῆς σελήνης, ὅτε, πανσελήνου οὐσης, ἀμύχανον συμβαίνειν κατὰ φύσιν ἐκλείψιν ἡλίου.

Περὶ — ἐγκατέλιπες ; Δαυϊτικὸν μὲν τὸ ῥῆμα Ἑβραϊστὶ δὲ τοῦτο ἀνεδόησεν, ἵνα μόνοις Ἑβραῖαις γνωρισθῇ, μόνοις εἰδόσι τὰ Δαυϊτικά. Μάρκος δὲ, Ἐλωί, Ἐλωί ἔγραψε. Δηλοὶ δὲ τὸ μὲν Ἠλί, Θεὸς μου, τὸ δὲ Ἐλωί, Ὁ Θεός μου.

Ὁς (48) ἄνθρωπος δέ, ταῖς ἀπὸ τῶν ἕλων ὀδύνας καταταθείς, φησί· Θεὸς μου, Θεὸς μου, ἵνατί με ἐγκατέλιπες ; ἤγουν, διατί με ἀφήκες οὕτως ὀδυῖσθαι. Τοῦτο δὲ εἶπε βεβαίως ὅτι, ὡσπερ κατ' ἀλήθειαν ἐνηυθράπησεν, οὕτω καὶ κατ' ἀλήθειαν ἐσταυρώθη, καὶ οὐ κατὰ φαντασίαν, ὡς πολλοὶ τῶν αἰρετικῶν ἐλήρησαν. Οὐ γὰρ ἂν ὀδυνώμενος οὕτως ἐβόησεν.

Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρας εἰπεῖν ὅτι, ἤδη ἀποθνήσκων ἄνθρωπων ἀνθρώπων, προσώπων τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων ἀνέβησε τὴν δηλωθεῖσαν φωνὴν, φησὶ γὰρ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ὅτι ἐν ἑαυτῷ τυποῖ τὸ ἡμέτερον. Ἡμεῖς γὰρ ἤμεν οἱ ἐγκαταλειμμένοι καὶ παρεωραμένοι πρότερον, εἴτα νῦν προσειλημμένοι καὶ σεσωσμένοι τοῖς αὐτοῦ πάθεσι.

Τις — οὗτος. Στρατιῶται καὶ οὗτοι ἦσαν Ῥωμαῖοι, τὴν Ἑβραϊδα φωνὴν ἀγνοοῦντες.

Καὶ εὐθὺς — ἐπότιζεν αὐτόν. Παίζων τοῦτο πεποιήκε (49) παρηγορᾶν δὴθεν, καθὼς καὶ ὁ πρὸ αὐτοῦ, ἢ καὶ ἵνα ἡ θριμύτης τοῦ ὄξους προσθήκη γίνηται τῆς οἰνῆς.

Οἱ — αὐτόν. Μάρκος δὲ φησιν ὅτι αὐτὸς ἔλεγεν· Ἄφες, ἴδωμεν, εἰ ἔρχεται Ἐλίας καθελὼν αὐτόν. Εἰκὸς δὲ τοῦτο λέγειν κάκεινους καὶ τοῦτον.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — πνεῦμα. Τίς δὲ ἦν ἡ φωνή, ἐδήλωσεν ὁ Δουκας, ὅτι Πάτερ, εἰς χεῖράς σου παραθήσομαι τὸ πνεῦμά μου. Ἐκραξε δὲ φωνῇ μεγάλῃ, ἵνα πάντες ἀκούσωσι, καὶ πάντες εἰδῶσιν ὅτι μέχρι τῆς τελευταίας ὥρας πατέρα τὸν Θεὸν ὀνομάζει, καὶ αὐτῷ τὸ πᾶν ἀνατίθησι, καὶ οὐκ ἔστιν ἀντίθεος· εἴτε δὲ καὶ ἵνα μάθωσιν ὅτι κατ' ἐξουσίαν, ὅτε ἠθέλησεν, ἀποθνήσκει. Ὅτε γὰρ εἶπεν ὅτι Πάτερ, εἰς χεῖράς σου παραθήσομαι τὸ πνεῦμά μου, τότε λοιπὸν τῷ θανάτῳ παρεχώρησε προσέρχεσθαι αὐτῷ.

Οὐκ εἶπε δὲ ὅτι Παρατίθημι, ἀλλ' ὅτι Παραθήσομαι, δηλῶν ὅτι μετὰ μικρὸν ἐκπνεύσει. Τὸ γὰρ μετὰ τὴν εἰρημένην κραυγὴν προσέθηκεν ὁ Ἰωάννης, ὡς καὶ αὐτὰ παραλειμμένα τοῖς ἄλλοις, λέγων· Εἰστήκεισαν δὲ παρὰ τῷ σταυρῷ τοῦ Ἰησοῦ ἡ Μήτηρ αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς. Εἰπὼν δὲ, πῶς παρέθετο τὴν ἐγκαταμένην Μητέρα καὶ παρθένον τῷ ἡγαπημένῳ μαθητῇ καὶ παρθένῳ, καὶ πῶς διεψήσας ἐπιετὸ ὄξος, τελευταῖον φησιν· Ὅτε οὖν ἔλαβε τὸ ὄξος ὁ Ἰησοῦς, εἶπε. Τετέλειται· καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν, παρέδωκε τὸ πνεῦμα. Περὶ ὧν ἀπάντων ζήτησον ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ.

Καὶ ἰδοὺ — ἐσχίσθησαν. [Ἐσχίσθη (51) τὸ κάλυμμα τοῦ ναοῦ, καὶ ἀνεκαλύφθη τὰ ὑποκαρυμμένα τούτῳ (52) μυστήρια. Ἐρράγη τὰ τοῦ γράμματος, καὶ ἔρανε τὰ τοῦ πνεύματος. Ἡ] ὁ μὲν ἕλιος ἀμφίστατο σκότος, ὁ δὲ ναὸς ἐσχίσει τὸ καταπέτασμα, δηλοῦντες ὅτι πενθοῦσιν ἐπὶ τῷ παραλόγῳ τούτῳ θεάματι. Πενθοῦντων γὰρ ἔστι, καὶ τὸ ῥηγνύειν τὴν ἐσθῆτα, καὶ τὸ περιτίθεσθαι στολὴν μέλαιναν. Τῆς δὲ γῆς σεισθείσης, καὶ τῶν πετρῶν σχισθεισῶν,

⁵⁰ Marc. xv, 36. ⁵¹ Luc. xxiii, 46. ⁵² Joan. xix, 25. ⁵³ Ibid. 30.

Variæ lectiones.

(49) Addiditrim ὡς. Atque ita fortasse Hentenius legit.

(50) Intellige : Ὁ προσδραμών καὶ ποτίσας.

(g) *Absurdum ac irrationabile.* In Græco unum est vocabulum παραλόγῳ. Παραλογον sane est id quod fit κατὰ λόγον, contra rationem. Malim ta-

A Potest autem et aliter dici, quod jam pro hominibus moriens in persona generis humani dicta clamavit voce. Ait enim Gregorius Theologus, quod in seipso figurat quod nostrum est ; nos siquidem primum derelicti eramus ac despecti, deinde nunc assumpti ac servati sumus illius afflictionibus.

Vers. 47. *Quidam — iste.* Milites hi erant Romani, vocem Hebraicam ignorantes.

Vers. 48. *Statimque — ut biberet.* Hoc etiam ludens fecit ad modum consolantis sicut et præcedentes, aut etiam ut aceti acerbitas additio fieret illi doloris.

Vers. 49. *Cæteri — eum.* Marcus vero ait, quod hoc dixerit : *Sinite, videamus an veniat Elias ad deponendum eum.* Verisimile est autem et hunc et illos hoc dixisse.

Vers. 50. *Jesus autem — spiritum.* Quæ autem fuerit vox, significavit Lucas, videlicet : *Pater, in manus tuas commendabo spiritum meum* ⁵⁰. Clamavit autem voce magna, ut omnes audirent, omnesque scirent, quod ad extremum usque spiritum Patrem Deum appellaret, universa in eo reponeret, nec esset ei contrarius : usque discerent quod sua potestate quando voluit mortuus est. Cum enim dixit : *Pater, in manus tuas commendabo spiritum meum*, tunc demum morti permisit, ut ad se accederet.

C Non autem dixit, Commendo, sed *Commendabo* significans quod paulo post exspiraturus sit. Unde et Joannes, quæ post dictam vocem facta sunt refert, tanquam etiam ab aliis prætermissa dicens : *Stabat autem juxta crucem Jesus Mater ejus* ⁵¹, etc. Ubi autem dixit, quomodo dilectam Matrem ac Virginem dilectum commendaverit discipulo ac virgini, et quomodo sitiienti datum sit acetum ad potandum ; tandem ait : *Consummatum est* ⁵². et inclinato capite tradidit spiritum, de quibus omnibus quære in Evangelio secundum Joannem.

Vers. 51. *Et ecce — scissæ sunt* (†† Scissum est velamentum templi et revelata sunt tecta sub eo mysteria. Rupta sunt ea quæ erant litteræ, appa-ruerunt ea quæ sunt spiritus. Aut) sol quidem tenebris indutus est, templum vero scidit velum suum, significando quod propter absurdum ac irrationabile (g) spectaculum lugeret ; lugentium enim est vestem scindere, nigraque indui stola. Per terram autem motam, petrasque scissas ostendit

(51) Inclusa in marg. habet. A. Omiserat Hentenius.

(52) Μυστηρίῳ. B.

men, *inusitatum, inauditum, stupendum, horrendum.*

quod potens esset in aggerem eos cumulare et obruere: sed non vellet propter suam mansuetudinem, et propter illos qui ex eis erant credituri, lucemque daturi (h).

Proprie autem velum templi scissum est ad eorum redargutionem, cui contradicere non possent: ut si niterentur causari, et ad ea quæ naturaliter accidunt, passiones obscurati solis terræ motæ, petrarumque scissarum reducere: os illis obturaretur per veli scissionem, cum tale quid esse unquam factum demonstrare non possent.

Scisso autem velo, ostendit Deus, quod a templo divina avolasset gratia: quodque interiora, puta Sancta sanctorum omnibus pervia ac conspicua constituenda essent: quod etiam postmodum ingredientibus Romanis factum est.

Quod autem mihi magis placet accipe (i). Quia interiora veli figura erant cæli, exteriora vero terram figurabant, scissum jam velum, significavit divisum jam esse medium parietem inter cælum et terram (puta inimicitiam) qui inter Deum erat et homines: et factum esse cælum hominibus pervium: soluto jam per Christum obstaculo medio⁶³, talique nobis ascensu innovato. Universaliter autem quæ facta sunt, divinæ iræ signa erant Judæorum insensibilitatem reprehendentia, horum que perditionem prædicantia.

Vers. 52. *Et — surrexerunt.* Ad demonstrationem potentie suæ et hoc factum est, terroremque Judæorum: ut penderent, quod is qui adeo facile mortuos vivificaret, facilius posset vivos morti dare. Præterea etiam ad futuræ resurrectionis confirmationem.

Vers. 53. *Et — multis.* Egressi sunt et apparuerunt, ne phantastica videatur sepulcrorum apertio, ac dormientium resurrectio. Post resurrectionem autem ejus egressi sunt de sepulcris, ac venerunt in sanctam civitatem, et apparuerunt multis, ut ex eorum resurrectione certiores reddantur et de resurrectione illius, cogitantes quod qui hos resuscitavit, multo magis seipsum resuscitavit Sancti vero surrexerunt, ut fide digni videantur, qui de christo loquuntur. Postquam autem apparuerunt, iterum dormierunt.

Vers. 54. *Centurio autem — erat iste.* Hunc Marcus voce Latina centurionem vocat⁶⁴. Matthæus vero Græca *εκατόνταρχον*, idem significante: quod enim Græci *εκατόν*, hoc Latini *centum* vocant: *Videns, inquit, centurio, qui ex adverso ejus astabat, quod sic emisso clamore exspirasset, dixit: Vere homo*

⁶³ Hebr. x, 20. ⁶⁴ Marc. xv, 39.

Variæ lectiones.

(53) Ὅτι ἀπέπη λαιπὸν. A. Ita Hentenius.

(54) Hic in margine codicis A a manu prorsus recenti adjecta sunt hæc recentioris Græci: Τούτο τὸ καταπέτασμα ἐσχίσθη εἰς δύο· ὑψαντὸν γὰρ ἦν. τὸ μὲν σημήνιον ἴστατο ὄρθιον· τὸ δὲ ὑψάδιον ἐπε-

(h) *Lucemque daturi.* Et splendorum: nimirum dietate et virtutibus.

(i) *Quod autem — accipe.* Accipe prorsus non est

ἰδείην ὁ Χριστὸς ὅτι δυνατὸς ἦν ἐπιχώσει καὶ καταχώσει αὐτούς. Ἄλλ' οὐκ ἠθέλησε δι' οὐκείαν τε χρηστότητα, καὶ διὰ τοὺς μείλλοντας ἐξ αὐτῶν πιστεῦσαι καὶ λάμψαι.

Ἰδικώτερον δὲ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ σχίζεται πρὸς ἀναντίρρητον ἔλεγχον αὐτῶν, ἵνα, κινῶμενοι αἰτιολογεῖν, καὶ ἀναγειν εἰς τὰ κατὰ φύσιν πάθη τὸν τε τοῦ ἡλίου σκοτασμὸν, καὶ τῆς γῆς τὸν σεισμὸν, καὶ τῶν πετρῶν τὴν σχίσιν, ἐπιστομίζονται τῇ σχίσει τοῦ καταπέτασματος, οὐδέποτε δυνάμενοι δεῖξαι τοιοῦτον γινόμενον.

Τοῦ καταπέτασματος δὲ σχισθέντος, ἰδέλωσαν ὁ Θεὸς ὅτι ἀπίστη (53) λοιπὸν ἡ θεία χάρις ἀπὸ τοῦ ναοῦ, καὶ ὅτι τὰ ἔνδον, ἦτοι, τὰ ἄγια τῶν ἁγίων, πᾶσι βατὰ καὶ θεατὰ καταστήσονται, ὃ καὶ γέγονε

B ὕστερον, τῶν Ῥωμαίων εισελθόντων.

Τὸ δὲ χάριστερον, ἐπεὶ τὰ μὲν ἐντὸς τοῦ καταπέτασματος τύπος ἦσαν τοῦ οὐρανοῦ, τὰ δ' ἐκτὸς τύπος τῆς γῆς, σχισθὴν ἦδη τὸ καταπέτασμα διέλικεν, ὅτι ἐσχίσθη ἦδη τὸ μαστοίχον τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ἦγον, ἡ ἔχθρα ἡ μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων, καὶ γέγονε ὁ οὐρανὸς βατὸς τοῖς ἀνθρώποις, τοῦ Χριστοῦ λύσαντος τουτοῦ τὸν φραγμὸν, καὶ τὴν τοιαύτην ἀνοδὸν ἡμῖν ἐγκαταλείπων. Καθόλου δὲ δεῖγμα θεομηνίας ἦσαν τὰ γεγενημένα, καθαπτόμενα τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀναίσθησίας, καὶ προαγορεύοντα τὴν τούτων ἀπώλειαν (54).

Καὶ — ἠγέρθη. Εἰς ἐνδείξην καὶ τοῦτο γέγονε τῆς δυνάμεως αὐτοῦ καὶ φόβον τῶν Ἰουδαίων, ἵνα λογίσωνται, ὅτι ὁ ζῶσας οὕτως εὐχερῶς τοὺς νεκροὺς εὐχερέστερον ἂν ἠδύνατο θανατῶσαι τοὺς ζῶντας· ἔτι δὲ καὶ εἰς βεβαίωσιν τῆς μελλούσης ἀναστάσεως.

Καὶ — πολλοὶς. Εἰσῆλθον καὶ ἐνεφανίσθησαν, ἵνα μὴ δόξη κατὰ φαντασίαν ἢ τε τῶν μνημείων ἀνοιξίς καὶ ἡ τῶν κοιμηθέντων ἔγερσις. Μετὰ τὴν ἔγερσιν δὲ αὐτοῦ ἐξῆλθον ἐκ τῶν μνημείων, καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν, καὶ ἐνεφανίσθησαν πολλοῖς, ἵνα ἐκ τῆς οὕτως ἔγερσεως πληροπορηθῶσι καὶ περὶ τῆς ἐκείνου, λογιζόμενοι ὅτι ὁ τούτους ἐπεστήσας πολλῶ μᾶλλον ἑαυτὸν ἀνίστησεν. Ἄγιοι δὲ ἠγέρθησαν, ἵνα δόξωσιν ἀξιοπίστοι, λέγοντες κμὶ τοῦ Χριστοῦ. Ἐνεφανίσθητες δὲ, πάλιν ἐκοιμήθησαν.

D

Ὁ δὲ ἑκατόνταρχος — ἦν οὗτος. Τοῦτον τὸν ἑκατόνταρχον ὁ Μάρκος κεντυρίωνα ὠνόμασε· κεντυρίων γὰρ παρὰ Ῥωμαίοις ὁ ἑκατόνταρχος ἐπικεῖται καὶ τὰ ἑκατόν, κίντε (55) λέγουσιν. Ἰδὼν δὲ, φησὶν, ὁ κεντυρίων ὁ παριστηνῶς ἐξουαντίας αὐτοῦ, ὅτι οὕτως κραζὰς ἐξέπνευσεν, εἶπεν·

σεν κάτω. Οὕτως ἰσότηρται παρὰ τῷ Πατρὶ ἡμῶν Ἰωάννη τῷ Χρυσσοστόμῳ. Sed apud Chrysostomum nihil reperio.

(55) Ἴμο κίντομ, ut notum est. Fecit autem Græcus ad formam Græcorum, ut κίντε.

In Græco. Brevius reddas: *Quod vero probabilius. Ἐρμηνεῖα χαριστιέρα* est interpretatio probabilior, acutior, subtilior, verior.

Ἄληθώς ὁ ἄνθρωπος οὗτος Υἱὸς ἦν Θεοῦ. Ἰδὼν ὅτι (56), μετὰ παρρησίας Πατέρα τὸν Θεὸν καλίσας, καὶ εἰς χεῖρας αὐτοῦ παραθεῖναι τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ ἐπαγγελάμενος, μετὰ μικρὸν ἐξέπνευσεν· ἰδὼν δὲ καὶ τὰ τανακάυτα γενόμενα φρικτὰ, ἐπίστευσεν ὅτι Υἱὸς ἦν Θεοῦ. Ὁ δὲ Λουκᾶς λέγει περὶ αὐτοῦ ὅτι Ἰδὼν ὁ εκατόνταρχος τὸ γενόμενον, εἰδὼσε τὸν Θεόν, λέγων· Ὅτως ὁ ἄνθρωπος οὗτος δίκαιος ἦν· δίκαιον, εἶμαι, τὸν θεῖον ὀνομάσας. Ἡ καὶ πρῶτον μὲν ἀπλῶς εἶπεν, ὅτι δίκαιος ἦν· εἶτα τελειώτερον, ὅτι Υἱὸς ἦν Θεοῦ. Προσέθηκε δὲ Λουκᾶς ὅτι καὶ πάντες οἱ συμπαραγινόμενοι ὄψαι ἐπὶ τὴν θεωρίαν τύπταν, θεωροῦντες τὰ γενόμενα, τύπτοντες ἑαυτῶν τὰ στήθη ὑπίστρεφον. Μὴ τολμώντες γὰρ λαλεῖν διὰ τὸν φόβον τῶν ἀρχιερίων, ἐτυπτον ἑαυτῶν τὰ στήθη, σημαίνοντες τὴν ἐντὸς ὀδύνην. Συνῆκαν γάρ, ἀπὸ τε τῶν προλαβόντων σημείων, ἀπὸ τε τῶν τότε γενομένων, ὅτι θεῖος ἄνθρωπος ἦν, καὶ συμπάσχει αὐτῷ ἡ κτίσις, μὴ φέρουσα τὸ πάθος αὐτοῦ.

Ἦσαν — αὐτῷ. Κορηγοῦσαι τὰ πρὸς τὰν χρεῖαν. Χορὸς γὰρ ἦσαν καὶ αὗται (56) μαθητριῶν, περὶ τὴν Θεομήτορα τεταγμέναι, καὶ παρέχουσαι δαπάνας ἐκ τῶν προσόντων αὐταῖς. Καὶ ὄρα τὴν τάξιν ἀντιστραφείσαν. Οἱ μαθηταὶ γὰρ ἐφυγον, αἱ δὲ μαθητρίαι παρέμειναν.

Ἐν — τῶν υἰῶν Ζεβεδαίου. [Τινεῖς (58) δὲ λέγουσι, μετὰ τὸ ταφῆναι τὸν Χριστὸν, ἀπελθούσαν τὴν Θεοτόκον καταπεσεῖν ὑπὸ λύπης ὑπερβαλλούσης, καὶ μὴδ' ἀφικέσθαι μετὰ τοῦτο πρὸς τὸν τάφον, ἀδυνατήσασαν ἐκ σφοδρᾶς περιωδυνίας, ἀλλὰ κείσθαι καὶ θρηνεῖν μέχρι τῶν εὐαγγελίων καὶ ἀναστάσεως]

Πολλῶν οὐσῶν, τὰς ἐπισημοτέρας ἀπαριθμεῖται. Τινεῖς μὲν οὖν φασι, ὡς ἡ Θεοτόκος· ἐστὶν ἡ παρὰ τοῖς εὐαγγελισταῖς ὀνομαζομένη ποτὲ μὲν τοῦ Ἰακώβου καὶ Ἰωσὴ μητῆρ, ποτὲ δὲ Μαρία (59) ἡ Ἰακώβου, ποτὲ δὲ Μαρία ἡ τοῦ Ἰωσὴ· παῖδες γὰρ οὗτοι τῷ Ἰωσὴφ. Καὶ ὡσπερ ὁ πατὴρ αὐτῶν ἐντὴρ αὐτῆς ὀνομάζετο διὰ τὴν οἰκονομίαν, οὕτω καὶ αὐτοὶ πάλιν υἱοὶ αὐτῆς. Δυσπαραδέκτος (60) δὲ ὁ λόγος οὗτος δοκεῖ. Πρῶτον μὲν γὰρ οὐδὲν ἐκώλυε μητέρα τοῦ Ἰησοῦ ταύτην ὀνομάσαι· τοῦτο γὰρ διαφῶρος αὐτὴν ὀνόμασαν ἐν ταῖς προλαβούσαις διηγήσεσιν· ἔπειτα καὶ παράλογον πανταχοῦ προτάττειν αὐτῆς τὴν Μαγδαληνὴν ἐν τοῖς ἐπιφεῖς λόγοις, καὶ δεικνύειν θερμότεραν τῆς Θεομήτορος. Ὅθεν ὑπονοοῦμεν ὅτι ἄλλη τις ἦν ἡ Μαρία αὕτη, μητῆρ οὕσα Ἰακώβου τοῦ Μικροῦ καὶ Ἰωσὴ, οὐ τῶν υἰῶν τοῦ Ἰωσὴφ, ἀλλ' ἐτέρων, ἀπὸ τῶν εἰδομήκοντα μα-

hic Filius Dei erat ⁶⁵. Intuitus siquidem quod cum libertate Deum Patrem vocasset, et in manus ejus spiritum suum commendare se testatus esset, ac paulo post exspirasset : intuitus quoque adeo horrenda quæ fiebant. credidit Filium esse Dei. Lucas vero de eo dicit : *Videns centurio quod factum erat, glorificavit Deum dicens, Vere homo hic justus erat* ⁶⁶; Justum, ut opinor, divinum nominans. Vel etiam primum quidem dixit, quod justus erat ; deinde tandem quod Filius Dei erat. Addit autem Lucas : *Et omnes turbæ quæ simul accesserant ad spectaculum illud, videntes quæ fiebant, percutientes pectora sua revertebantur* ⁶⁷ (f) ; dolorem videlicet interiorum significantes. Intelligebant enim a præcedentibus signis, et ab his quæ accidebant, quod et creatura passionem illius non ferens compatiebatur ei.

Vers. 55. *Erant ei*. Suppeditantes quæ ei necessaria erat. Chorus enim erat discipularum apud Dei Matrem conjunctarum, et expensas de suis facultatibus suppeditantium. Et vide conversum ordinem : discipuli siquidem fugerant, discipulæ vero assistentes permabant.

Vers. 56. *Inter — filiorum Zebedæi*. † † Dicunt nonnulli, Deiparam post sepulturam Christi abiisse ac nimio mœrore concidisse, nec postea ad sepulcrum accessisse, nimio dolore afflictam, sed jacuisse ac flesse usque ad resurrectionis nuntium.

Cum multæ essent, insigniores enumerat. Quidam itaque dicunt, quod Dei Mater est, quæ apud Evangelistas nunc quidem Jacobi et Jose mater nominatur, quandoque autem Maria Jacobi, interdum vero Maria Jose ; nam hi filij erant Joseph. Et quemadmodum pater illorum vir ejus dicebatur propter dispensationem, ita rursus ipsi filii Virginis. Verum sermo hic absurdus videtur. Primum siquidem, quid prohibebat eam appellare Matrem Jesu ? præsertim cum in præcedentibus narrationibus ut plurimum ita eam appellaverint. Deinde absurdum quoque foret in locis sequentibus ubique Magdalenen ei præponi, et ostendere illam fuisse Matre Dei ferventiorem. Unde suspicamur alteram quamdam fuisse hanc Mariam, quæ mater erat Jacobi Parvi et Jose, non filiorum Joseph, sed aliorum, qui erant e septuaginta discipu-

⁶⁵ Marc. vi, 39. ⁶⁶ Luc. xxii, 47. ⁶⁷ *ibid.* 48.

Varia lectioes.

(56) Γάρ, ante ὅτι, interponit. A.

(57) Μαθητῶν. A.

(58) Hæc uterque codex in margine exhibet. Ca-

ret iis Hentenius.

(59) Ἡ, abest. A.

(60) Τοῦ. A.

(f) Ante dolorem adde, non addentes enim loqui, propter metum principum sacerdotum, percutiebant

(plangebant) pectora sua. Forte hæc exciderant ex codice Hentenii.

lis. Nam multæ tales similes erant nominis apud A θητῶν. Πολλὰ γὰρ ὁμωνυμία τούτων παρὰ τοῖς
Judæos.

Verisimile est autem tunc Dei Matrem propinquius cruci astitisse quam cæteras mulieres : idque viscerum inflammatione (k) Judæorum vincente timorem : fortassis vero etiam circumnisse, cum propter naturæ aculeos (l) in eodem loco manere non posset : postmodum autem apud monumentum mansisse et singula conspexisse.

Quod si hoc recipimus, quærendum est, quomodo ipsius non meminerant Evangelistæ ? Quia de ea notum erat, quod adfuerit, et quæ matrum sunt demonstraverit. Ideoque neque planctum ejus scripserunt : abunde enim satisfecerunt pronuntiantes, quod filium docentem sequebatur. Oportet autem et hoc et illud scire, quodque naturæ conformis B est suscipere.

Marcus vero ait : *Erant autem et mulieres eminentes aspicientes* ⁶⁸, inter quas erat Maria Magdalene, et Maria Jacobi Parvi et Jose mater, et Salome. Hanc autem Salomen quidam eam esse dixerunt, quæ apud Matthæum dicitur mater filiorum Zebedæi.

CAP. LXVIII. De petitione corporis Domini.

Vers. 57. *Cum sero autem factum esset — Jesu.* Joannes vero etiam aliqua quædam priusquam ad horum accederet narrationem scripsit dicens : *Igitur Judæine remanent in cruce corpora Sabbato, quia Parasceve erat* ⁶⁹, etc., de crurum latronum confractio, et de apertione lateris Domini. Hunc autem C Joseph Marcus honestum senatorem scripsit ⁷⁰, ac expectantem regnum Dei. Honestum quidem, utpote gravem et modestum : senatorem vero, nempe unum senatorum civitatis : erant autem senatores decuriones, consilarii, ac officiales curiæ. Expectans item regnum Dei, quod videlicet circa secundum Domini adventum futurum erat. Lucas autem virum justum et bonum eum nominavit ⁷¹, et quod non consenserat consilio ac facto Judæorum : oriundus ab Arimathæa civitate Judæorum. Joannes vero discipulum quidem eum fuisse dicit Jesu ⁷², occultum autem propter metum Judæorum, et erat ex septuaginta discipulis.

Vers. 58. *Hic — corpus Jesu.* Eo quod illi notus esset. Marcus vero dicit quod sumpta audacia ingressus est ad Pilatum, et petiit corpus Jesu ⁷³.

⁶⁸ Marc. xv, 40. ⁶⁹ Joan. xix, 51. ⁷⁰ Marc. xv, 43.

⁷¹ Luc. xxiii, 50, 51. ⁷² Joan. xix, 38.

⁷³ Marc. xv, 43.

Variae lectiones et notæ.

(61) Hujus sententiæ est Chrysost. t. VII, p. 827, B. quam repetit Theophil. p. 175, D.

(62) Ἐκολούθουν. B.

(63) In his Theophylact. p. 175, D.

(k) *Viscerum inflammatione.* In libello medico hæc ita ad verbum reddita esse, nemo reprehendat. Hic autem non proprie, sed translate loquitur. φλεγμονή σπλάγχων ergo est dolor acutissimus. Redde,

Εὐθύμιος δὲ τότε μὲν τὴν Θεοτόκον ἰγγυτέρω παρὰ τὰς ἄλλας ἰστασθαι γυναῖκας, τῆς φλεγμονῆς τῶν σπλάγχων νικῶσας τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων· ἴσω, δὲ καὶ περιέρχασθαι, μὴ δυναμένην ἔφ' ἐνὸς τόκου μῖναι διὰ τὰ κέντρα τῆς φύσεως· ὕστερον δὲ παραμένειν τῷ μνημείῳ, καὶ ὄφθ' ἕκαστα.

Καὶ εἰ τοῦτο δεξιόμεθα, ζητητέον, πῶς οὐκ ἐπινοήσασα αὐτῆς οἱ εὐαγγελισταί; Διότι γνώρισον ἦν περὶ αὐτῆς ὅτι πάντως παρῆν, καὶ τὰ μητέρων ἐπεδείκνυτο. Διὰ τοῦτο γὰρ οὐδε θρήνον αὐτῆς ἰστῆρσαν. Ἐβῆσαν γὰρ ἀπαγγελλόντες ὅτι ἠκολούθει (61) τῷ υἱῷ διδάσκοντι. Χρὴ δὲ, καὶ τοῦτο κἀκεῖνο γινώσκων, καὶ τὸ προσφυσίτερον ἀποδείχασθαι.

Καὶ εἰ τοῦτο δεξιόμεθα, ζητητέον, πῶς οὐκ ἐπινοήσασα αὐτῆς οἱ εὐαγγελισταί; Διότι γνώρισον ἦν περὶ αὐτῆς ὅτι πάντως παρῆν, καὶ τὰ μητέρων ἐπεδείκνυτο. Διὰ τοῦτο γὰρ οὐδε θρήνον αὐτῆς ἰστῆρσαν. Ἐβῆσαν γὰρ ἀπαγγελλόντες ὅτι ἠκολούθει (61) τῷ υἱῷ διδάσκοντι. Χρὴ δὲ, καὶ τοῦτο κἀκεῖνο γινώσκων, καὶ τὸ προσφυσίτερον ἀποδείχασθαι.

Μάρκος δὲ φησὶ· Ἦσαν δὲ καὶ γυναῖκες ἀπὸ μακρόθεν θεωροῦσαι, ὧν αὐτῆς ἦν καὶ Μαρία ἡ Μαγδαληνῆ, καὶ Μαρία ἡ τοῦ Ἰακώβου τοῦ Μικροῦ καὶ Ἰωσὴ μήτηρ, καὶ Σαλώμη. Ταύτων δὲ τὴν Σαλώμην τινὲς εἶπον εἶναι τὴν παρὰ τῷ Ματθαίῳ μνησθῆσαν μητέρα τῶν υἱῶν Ζεβεδάου.

ΚΕΦ. ΗΞ. Περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ σώματος τοῦ Ἰησοῦ.

Ὁψίας δὲ γενομένης — Ἰησοῦ. Ὁ δὲ Ἰωάννης καὶ ἄλλα, πρὸ τοῦ ἔλθεῖν νοῦτον, ἰσθῆρσαν. Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι, λέγων, ἵνα μὴ μείνῃ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὰ σώματα ἐν τῷ Σαββάτῳ, ἐπὶ Παρασκευῇ ἦν, καὶ τὰ ἑξῆς· περὶ τῆς κατεάξεως τῶν σκελιῶν τῶι Ἰησοῦ, καὶ περὶ τῆς νύξεως τῆς πλευρᾶς τοῦ Κυρίου. Τοῦτον δὲ τὸν Ἰωσήφ ὁ Μάρκος εὐσχήμονα βουλευτὴν ἀνέγραψε, καὶ προσδεχόμενον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Εὐσχήμονα μὲν, ὡς σεμνὸν καὶ κόσμιον· βουλευτὴν δὲ, ὡς ἓνα τῶν βουλευτῶν τῆς πόλεως· ὀφφικαῖοι δὲ ἦσαν οἱ βουλευταί· προσδεχόμενον δὲ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, τὴν μέλλουσαν, τὴν κατὰ (61) τὴν παρουσίαν τὴν δευτέραν τοῦ Χριστοῦ, Λουκᾶς δὲ ἄνδρα ἀγαθὸν καὶ δίκαιον αὐτὸν ἀνόμασε, καὶ μὴ συγκατατιθέμενον (65) τῇ βουλῇ καὶ τῇ πράξει τῶν Ἰουδαίων, ἀπὸ Ἀριμαθαίας, πόλεως τῶν Ἰουδαίων. Ἰωάννης δὲ μαθητὴν μὲν αὐτὸν εἶναι λέγει τοῦ Ἰησοῦ, κερναμένον δὲ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων. Ἦν δὲ ἐκ τῶν ἐβδομήκοντα μαθητῶν.

Οὗτος — τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ. Γνώρισμος ὧν (66) αὐτῶ. Μάρκος δὲ εἶπεν ὅτι καὶ τολμήσας εἰσῆλθε πρὸς Πιλάτον, καὶ ἤτήσατο τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ. Τὴν

⁷³ Marc. xv, 43. ⁶⁹ Joan. xix, 51. ⁷⁰ Marc. xv, 43. ⁷¹ Luc. xxiii, 50, 51. ⁷² Joan. xix, 38.

⁷³ Marc. xv, 43.

(64) Κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ. A.

(65) Συγκατατιθέμενον. A.

(66) Ὦν, omittit B.

acerrimo dolore, summa tristitia.

(l) *Naturæ aculeos.* φύσις hoc loco notat affectionem matris adversus filium. Redde, *propter vehementiam materni affectus.*

προτίραν γὰρ δειλὴν τῇ ὑστερον τολμηρίᾳ θαυμα-
σίως ἀπετίνατο, καὶ εἰς θάνατον ἐξίδωκεν ἑαυτὸν
τῇ πρὸς τὸν διδάσκαλον εὐνοίᾳ, τὴν παρὰ πάντων
τῶν Ἰουδαίων ἀπέχθειαν ἀναδεξάμενος.

Τότε — σῶμα. Μάρκος δὲ φησιν ὅτι Πιλάτος
ἐθαύμασεν, εἰ ἤδη τίθηκε, καὶ προσκαλεσάμε-
νος τὸν κεντυρίωνα, ἐπηρώτησεν αὐτὸν, εἰ πά-
λαι ἀπέθανε· καὶ γνοὺς ἀπὸ τοῦ κεντυρίωνος,
ἐδωρήσατο τὸ σῶμα τῷ Ἰωσήφ. Προσέδωκε γὰρ,
βραδείως ἀποθανεῖν αὐτὸν, ὡς θεῖον τινα καὶ ὑπερ-
τοῦς πολλοὺς. Αὐτὸς δὲ, ὡς ἄνθρωπος, νόμῳ φύσεως
ἐτελεύτησε.

Καὶ λαβῶν — καθαρά. Ὁ δὲ Ἰωάννης πλατύ-
τερον ἱστορήσει λέγων· Ἦλθεν οὖν καὶ ἦρε τὸ σῶμα
τοῦ Ἰησοῦ. [Ἦλθε (67) δὲ καὶ Νικοδήμος, ὁ ἔλθων
πρὸς τὸν Ἰησοῦν νυκτὸς τὸ πρῶτον, φέρων μίγμα
σμύρνης καὶ ἀλόης, ὡσεὶ λίτρας ἑκατόν. Ἐλαβον
οὖν τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ.] καὶ ἔδησαν αὐτὸ ἐν ὀδο-
νοίοις μετὰ τῶν ἀρωμάτων, καθὼς ἔθος ἐστὶ τοῖς
Ἰουδαίοις ἐνταφιάζειν. Ἐπίσημος μὲν οὖν ἦν καὶ
πρότερον ὁ Ἰωσήφ, ἐπισημότερος δὲ γέγονεν ἐκ τε
τοῦ τολμησαί λαβεῖν τὸ σῶμα, καὶ τοῦ τιμῆσαι αὐτό.
Καὶ γὰρ οὐ μόνον ἦρεν, ἀλλὰ καὶ πολυτελῶς ἐντα-
φίασε μετὰ Νικοδήμου. Μίγματι δὲ σμύρνης καὶ
ἀλόης τοῦτο ἐνταφίασαν, ὥστε διαμένειν ἄσηπτον
καὶ ἀώδεις· ἔτι γὰρ ὡς ἄνθρωπον ψιλὸν, ἐτίμων
αὐτόν. Καὶ ἡμεῖς οὖν, τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου διὰ τῆς
μεταλήψεως λαμβάνοντες, μυρίσωμεν τοῦτο ταῖς
εὐδοκίαις τῶν ἀρετῶν τῆς τε πράξεως καὶ τῆς θεω-
ρίας.

Καὶ — ἀπέθλην. Οὗτος μὲν ὁ εὐαγγελιστῆς τοῦ
Ἰωσήφ εἶναι τὸ μνημεῖον εἶπεν, οἱ ἄλλοι δὲ οὐκ
ἐσημειώσαντο, τίνας ἦν. Φησὶ γὰρ ὁ Ἰωάννης·
Ἦν δὲ ἐν τῷ τόπῳ, ὅπου ἵσταυρώθη, κήπος,
καὶ ἐν τῷ κήπῳ μνημεῖον κενόν, ἐν ᾧ οὐδέτις
οὐδέτις ἐτίθη, καὶ τὰ ἐξῆς. Εἰκὸς οὖν, τοῦ Ἰωσήφ
ὑπάρχειν τὸν κήπον, ἐν ᾧ ἦν τὸ μνημεῖον. Ὀκονο-
μήθη δὲ κενὸν εἶναι τοῦτο, ἵνα τοῦ Σωτῆρος ἀνα-
στάντος· μὴ νομισθῆ ἕτερος ἀναστῆναι. Προσεκύλισε
μέντοι λίθον μέγαν, συναραμένον αὐτῷ καὶ τοῦ
Νικοδήμου. Τὸ δὲ μνημεῖον σπηλαιοειδὲς ἦν λα-
ξευτόν.

Ἦν δὲ — τάφου. Μάρκος δὲ φησιν· Ἡ δὲ Μαρία
ἢ Μαγδαληνὴ καὶ Μαρία ἢ τοῦ Ἰωσήφ θεώρου, ποῦ
τίθεται. Λουκᾶς δὲ λέγει· Κατακολουθή-
σασαι δὲ γυναῖκες, αἵτινες ἦσαν συνεληλυθυῖαι αὐτῷ
ἐκ τῆς Γαλιλαίας, ἐθάσαντο τὸ μνημεῖον, καὶ ὡς
ἐτίθη τῷ σῶμα αὐτοῦ. Ὑποστρέψασαι δὲ ἠτοίμασαν
ἀρώματα καὶ μύρα. Αἱ ῥηθεῖσαι γὰρ, κατακολομήσα-
σαι τοῖς θάπτουσι, ἐκάθισαν ἀπέναντι τοῦ τάφου,
θεωροῦσαι ποῦ τίθεται τὸ σῶμα, καὶ πῶς τίθεται,
ἵνα, ἐπιθούσαι καὶ ἠτοίμασσαι ἀρώματα καὶ μύρα,
ἐλώσων ἐν τῇ Κυριακῇ, καὶ ἀρωματίσωσιν καὶ μυ-
ρίσωσιν αὐτό.

⁷⁴ Marc. 44, 15. ⁷⁵ Joan. xix. 39, 40. ⁷⁶ ibid. 41. ⁷⁷ Marc. xv, 47. ⁷⁸ Luc. xxiii, 55, 56,

Variae lectiones et notæ.

(67) Includa exciderunt, ob repetitum vocabulum Ἰησοῦ. A.

(m) In altari. In Græco non leguntur, Forte perspicuitatis causa hæc add dit interpres.

A Priorem enim timorem sequenti audacia mirabiliter abluit, et seipsum in mortem tradidit, ob benevolentiam quam gerebat erga præceptorem, suscipiens in se cunctorum inimicitiam Judæorum.

Vers. 58. *Tunc — corpus.* Marcus autem dixit, quod *Pilatus admirabatur si jam mortuus esset; et accersito centurione, interrogavit eum, an iamdudum mortuus esset: et re a centurione cognita, donavit corpus ipsi Joseph* ⁷⁴. Sperabat enim tarde illum moriturum, tanquam divinum quemdam hominem qui cæteros excederet. Ipse vero lege naturæ mortuus est tanquam verus homo.

Vers. 59. *Sumptumque — munda.* Joannes autem latius scripsit dicens: *Venit ergo et tulit corpus Jesu. Venit autem et Nicodemus is qui venerat ad Jesum nocte primum, ferens misturam myrrhæ et aloes ad libras ferme centum. Acceperunt itaque corpus Jesu, et objunxerunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Judæis sepelire* ⁷⁵. Insignis ergo erat et antea Joseph, sed insignior factus est eo quod Christi corpus ausus fuerit accipere, illudque honorare. Neque enim solum tulit, sed et pretiose ac honorifice cum Nicodemo sepelivit. In mistura autem myrrhæ et aloes illud sepelierunt, ut sine corruptione et in bono odore permaneret: adhuc enim ut nudum hominem ipsum honorabant. Et nos ergo Domini corpus per participationem in altari (m) accipientes, odoramentis illud ungamus, suavibus videlicet virtutum operibus, ac opere et contemplatione.

Vers. 60. *Et — abiit.* Hic quidem Evangelista ipse Joseph dicit fuisse monumentum: cæteri vero non significaverunt cujus fuerit: Joannes enim ait: *Erat autem in loco ubi crucifixus est hortus, et in horto monumentum novum, in quo nondum quisquam positus fuerat* ⁷⁶, etc. Verisimile ergo est ipsius Joseph fuisse hortum in quo erat monumentum. Ordinatum est autem ut illud fuerit novum, ne postquam resurrexisset Salvator, suspicio haberi posset alium resurrexisse. Advolvit quoque saxum magnum, auxilium ipsi præstante et Nicodæmo. Monumentum autem in speluncæ modum erat excisum.

Vers. 60. *Erat autem — sepulcri.* Marcus vero ait: *Maria autem Magdalene, et Maria Jose aspiciabant ubi poneretur* ⁷⁷; Lucas autem: *Subsecutæ sunt, inquit, mulieres, quæ cum eo venerant de Galilæa: viderunt monumentum, et quomodo positum erat corpus ejus; reversæ vero paraverunt aromata et unguenta* ⁷⁸. Cum enim eos qui sepeliebant subsequi et cum eis reverti decrevissent sedebant ex adverso sepulcri, aspicientes ubi poneretur corpus, et quomodo poneretur: ut reversæ, paratis aromatibus ac unguentis, venirent die Dominico et unguento illud ungerent.

Siquidem quando sepultus est jam vespera appetebat, in qua non licebat ad monumentum accedere. Judæi enim vesperam illius Parasceves maxime honorabant non solum tanquam Sabbati festum præcedens, sed etiam tanquam festum propter Pascha; in hac enim oportebat Pascha immolari. Sabbato vero, quieverunt propter legem. Adhuc enim consuetudinem et legem servabant. Cæterum die Dominico ad sepulcrum venire disponebant, quod sane etiam fecerunt, veluti paulo post dicitur. Cum enim nondum quidam excelsum de resurrectione cognovissent, sepultum corpus se inventuras sperabant.

Vers. 62. *Postero autem die* — Vers. 64. *priore*. Muniri sepulcrum, puta sigillum apponi et custodiam. Quia autem credi oportebat, quod mortuus esset et sepultus, quodque resurrexisset, vide tria hæc inimicorum testimoniis approbata; consideranda sunt enim verba eorum. Quod enim aiunt: *Recordati sumus, quod impostor ille dixit adhuc vivens*, attestatur quod mortuus sit. Quod autem sequitur: *Jube muniri sepulcrum*, attestatur quod sepultus sit. Porro quod subjungunt: *Ne quando venientes dictipuli ejus furentur ipsum*, plenam facit fidem, quod munito sepulcro, non sit furto sublatum corpus, et ita resurrectioni contradicere non potest.

Dignum est autem ut inquiramus ubi dixerit: *Post tres dies resurgam*. Siquidem variis in locis dixit discipulis: *Tertia die resurgam*. Id autem: *Post tres dies resurgam*, nusquam dixit. Hoc itaque Judæi ab exemplo Jonæ quod ad eos dixerat colligebant. Postremum vero errorem dicebant, quod a mortuis resurrexerit; priorem vero quod sit Filius Dei.

Sed, o insensati, quo tandem fine essent ipsum furto sublaturi? Nisi enim tertio die resurrexerit sicut promisit, manifestum est quod decepti, et propter eum ab omnibus gentibus odio habiti, sine domibus et extorres facti, potius aversabuntur eum, et odio habebant tanquam impostorem, et ita nolent eum furari. Sed neque populo persuadere poterunt, quod a mortuis surrexerit. Cui enim innitentur? an vehementiæ sermonum? atqui illitterati sunt. An forte abundantiae rerum? atqui sunt omnium pauperrimi. Generis fortassis claritati? verum ignobiles sunt, et ab ignobilibus progeniti. Utrum sui ipsorum multitudini? at non plures sunt quam duodecim. Utrum patriæ splendori? verum a regionibus sunt obscuris et ignobilibus. An putatis quod præceptoris promissionibus? Quibus? Si enim non resurrexerit, neque illis credituri sunt. Demonstratum est igitur quod vane suspicamini hunc furto auferendum esse: ob diotas enim causas est incredibile.

Ἄς ὅτε μὲν γὰρ ἐτάφη, ἐσπέρα ἦδη κατέλαβε, καθ' ἣν οὐκ ἐξῆν εἰς μνημαῖον βαδίζειν. Ἐτίμων γὰρ Ἰουδαῖοι μάλιστα τὴν ἐσπέραν τῆς Παρασκευῆς ἐκείνης, οὐ μόνον ὡς προούρτιον τοῦ Σαββάτου, ἀλλὰ καὶ ὡς ἰούρτιον διὰ τὸ Πάσχα. Ἐν ταύτῃ γὰρ εἶδε θύεσθαι τὸ Πάσχα. Τὸ δὲ Σάββατον ἡσυχάζον διὰ τὸν νόμον. Ἐπεὶ γὰρ καὶ τὰ ἔθνη καὶ τὸν νομὸν ἐφύλαττον. Λοιπὸν οὖν ἐν τῇ Κυριακῇ πρὸς τὸν τάφον ἐλθεῖν ἐβούλοντο, ὃ δὴ καὶ πεποιήκασιν, ὡς μετ' ὀλίγον ῥηθήσεται. Οὐπω γὰρ εὐδὸν ὑψηλὸν εἰδυῖαι περὶ τῆς ἀναστάσεως, ἠλπίσαν εἰρμὴν τὸ σῶμα τεθαμμένον.

Τῇ — πρώτης. Ἀσφαλίσασθαι τὸν τάφον, ἡγοῦν σφραγίσαι καὶ φρουρῆσαι. Ἐπεὶ δὲ εἶδε πιστευθῆναι, ὅτι καὶ ἀπέθανε, καὶ ἐτάφη, καὶ ἀνίστη, βλέπει καὶ τὰ τρία ταῦτα μαρτυρούμενα παρὰ τῶν ἐχθρῶν. Σκοπητόν γὰρ τοὺς λόγους αὐτῶν. Τὸ μὲν, Ἐμνήσθημεν, ὅτι ὁ πλάνος ἐκείνος εἶπεν ἐτι ζῶν, μαρτυρεῖ ὅτι ἀπέθανε· τὸ δὲ, Κέλευσον ἀσφαλισθῆναι τὸν τάφον, βεβαίῳ ὅτι ἐτάφη· τὸ δὲ, Μήποτε ἐλθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ κλέψωσιν αὐτόν, πληροφορεῖ ὅτι (68) ἀσφαλισθέντος (69) οὐ κλαπήσεται. Καὶ λοιπὸν ἀκωτὴρῆτος ἡ ἀνάστασις.

Τῇ — πρώτης. Ἀσφαλίσασθαι τὸν τάφον, et ita resurrectioni contradicere non potest.

Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, ποῦ εἶπεν, ὅτι Μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐγείρομαι. Ὅτι μὲν γὰρ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστήσεται, διαφόρως εἶπε πρὸς τοὺς μαθητὰς· ὅτι δὲ Μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐγείρομαι, οὐκ εἶπε οὐδαμοῦ. Λοιπὸν οὖν Ἰουδαῖοι ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸν Ἰωάνη παραδείγματος, τοῦ ῥηθέντος πρὸς αὐτούς, τοῦτο συνελογίσαντο. Ἐσχάτην μὲν οὖν πλάνην λέγουσι περὶ τοῦ, ὅτι ἠγέροθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν· πρώτην δὲ περὶ τοῦ, ὅτι Υἱὸς Θεοῦ ἦν.

Ἄλλ' ὦ ἀνόητοι! σκοπήσατε, τίνας ἔνεκεν κλέψωσιν αὐτόν; Ἐὰν γὰρ οὐκ ἀναστῇ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καθὼς ἐπηγγέλατο, πρόδηλον, ὡς, ἀπατηθέντες, καὶ δι' αὐτόν πρὸς ὅλον τὸ ἔθνος ἐκπολεμωθέντες, καὶ ἄκοικοι, καὶ ἀπόλιδες γενόμενοι, ἀποστραφήσονται μᾶλλον καὶ μισήσουσιν αὐτόν, ὡς πλάνον. Καὶ διὰ τοῦτο μὲν οὐ θελήσουσιν αὐτόν, (70) κλέψαι. Ἄλλ' οὐδὲ δυνήσονται πείσαι τὸν λαόν ὅτι ἠγέροθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν. Τίνοι γὰρ καὶ θαρρήσουσιν; τῇ δεινότητι τῶν λόγων; καὶ μὴ ἀγράμματοι εἰσιν. Ἄλλὰ τῇ περιουσίᾳ τῶν χρημάτων; καὶ μὴ πάντων εἰσὶ πλείστοροι. Ἄλλὰ τῇ περιφανείᾳ τοῦ γένους; καὶ μὴ εὐτελεῖς εἰσιν ἐξ εὐτελῶν. Ἄλλὰ τῷ πλῆθει ἑαυτῶν; καὶ μὴ οὐ πλείους εἰσὶ τῶν ἑσθιακῶν. Ἄλλὰ τῷ μεγέθει τῆς πατρίδος; καὶ μὴ ἐπὶ χωρίων εἰσὶν ἀσήμεν· ἀλλὰ ταῖς ἐπαγγελίαις τοῦ διδασκαλοῦ; Ποῖαις; Εἰ μὴ ἀναστῇ γὰρ, οὐδ' ἐκείναις πιστεύουσι. Δέδεικται τοίνυν ὅτι μάτην ὑκοπεύετε κλαπήναι τοῦτον· οὐκ ἐνδέχεται γὰρ διὰ τὰς εἰρημνίας αἰτίας.

Variae lectiones et notæ.

(68) Ὅτι, abest. A.
(69) Τοῦ τάφου.

(70) Τοῦτον, pro αὐτόν. A

Ἐφη — οἴδατε. Ὡσπερ ἡ σπείρα, οὕτω καὶ ἡ Ακουστωδία, τάγμα ἦν στρατιωτικόν. Οὐκ ἀφῆκε δὲ τοὺς στρατιώτας μόνους ἀσφαλισσάσθαι τὸν τάφον, ἀλλὰ προηγουμένως τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ Φαρισαίοις ἐπέτρεψε τὰ τῆς ἀσφαλείας, ἱερομένης τῆς κουστωδίας, οὕτω τοῦ Θεοῦ οἰκονομησαντος, ἵνα μὴ δύνωνται λέγειν μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ὅτι οἱ στρατιῶται μόνοι ἀσφαλιζόμενοι, προδιδώκασι τὸ σώμα τοῖς μαθηταῖς.

Οἱ δὲ — κουστωδίας. Οὐ μόνον ἐσφράγισαν τὸν λίθον τῆς θύρας, ἐπιθέντες αὐτῷ σήμαντρα· ἀλλὰ καὶ ἐπιλεξάμενοι στρατιώτας, οὓς ἤθελον, φύλακας τοῦτοῦ κειμένου, ὡς δηλωθήσεται μετ' ὀλίγον. Καὶ ταῦτα εἰργάσαντο ἐν Σαββάτῳ, λύσαντες τοῦτο, διὰ τὴν λύσασιν τῆς μακίας αὐτῶν.

Ἐπὶ δὲ μέλλομεν εἰεῖν περὶ τῆς ἐπὶ τὸ μνημεῖον ἀφίξεως τῶν γυναικῶν, οὐκ ἀκαιρον προειπεῖν, ὅτι διαφόρως περὶ τῶν ὀπτασιῶν, ἱστορήσαντες οἱ εὐαγγελισταί, οὐκ ὀλίγην τοῖς μὴ προσέχουσι παρέχουσιν ἀπορίαν. Καὶ ὁ (71) μὲν Χρυσόστομος οὕδεν τι περὶ τῆς τοιαύτης διαφοράς ἐπολυπραγμώνησεν. ἔπειθε δὲ πολλοὶ, μὴ δυνάμενοι συμβιβάζειν τὰ ῥητὰ τῶν εὐαγγελιστῶν, πολλοὺς περὶ αὐτῶν κατεβάλλοντο λόγους.

Οἱ μὲν γὰρ τίσσαρας τὰς ἀφίξεις λέγοντες, κατὰ διαφόρους καιροὺς γενομένας, οὐ τὰς αὐτὰς γυναῖκας εἶναι φασί, τὰς ὑπὸ τῶν τεσσάρων εὐαγγελιστῶν μνημονευομένας, ἀλλ' ἑτέρας καὶ ἑτέρας ὁμωνύμων ἀλλήλαις· οἱ δὲ περὶ μὲν τῶν τεσσάρων ἀφίξεων συνομολογοῦσιν, ὑπὸ δὲ τῶν αὐτῶν γυναικῶν γενέσθαι τὰς δεικνυμένας. Καὶ οὗτοι δὲ κἀκείνοι ῥαδίως ἐλέγχονται, σαθρὰ καὶ εὐανάτροπα λέγοντες, εἰ τις φιλοπονώτερον προσίχει (72) τοῖς εὐαγγελισταῖς. Ἄλλ' ἡμεῖς παρ' αὐτοῦ τοῦ ταφέντος καὶ ἀναστάντος αἰτησάμενοι χάριν, πειρασόμεθα συμβιβάζειν τὰ ῥητὰ, καὶ δεῖξαι σαφῶς, ἁρμονίαν μίαν παρὰ πᾶσι τοῖς εὐαγγελισταῖς.

Ὁψὲ (73) — τάφον. Οἱ Ἑβραῖοι, τὸ Σάββατον τιμῶντες, ἔτι τοὺς ἑβδομῆν ἡμέραν τῆς (74) ἑβδομάδος, Σάββατα καὶ τὰς πρὸ αὐτοῦ ἕξ ἡμέρας, εἰς τιμὴν αὐτοῦ, προσηγόρευον. Μίαν μὲν Σαββάτων, ἤγουν, πρώτην, τὴν Κυριακὴν ὀνομάζοντες. δευτέρα δὲ Σαββάτων, καὶ τρίτην Σαββάτων, τὴν δευτέρα, καὶ τρίτην ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος. Ὁμοίως δὲ καὶ τὰς ἑβδόμης. Εἰπὼν οὖν Ματθαῖος, ὅτι ὁψὲ Σαββάτων, ἐσήμανε τὸ τέλος ὅλων τῶν Σαββάτων, ἤγουν τῶν ἐπὶ τὰς ἡμερῶν τῆς ἑβδομάδος. Καὶ

Vers. 65. *Ait — scitis. Sicut spira, id est, cohors* ita et κουστωδία erat ordo militaris. Non permisit, autem, ut soli milites munirent sepulcrum, sed principibus sacerdotum ac Pharisæis præcipue commisit ea quæ muniminis erant, sequente eos custodia. Ita enim Deus ordinavit, ne post resurrectionem dicere possent, quod cum soli milites sepulcrum munivissent, tradiderant corpus discipulis.

Vers. 66. *Illi autem — custodia. Non solum ostii lapidem obsignarunt, sed et electis quos voluerunt militibus, huic in custodes adhibuerunt, sicut paulo post manifestabitur. Et hæc Sabbato operati sunt ob insanix suæ furorem, solventes illud.*

Quia vero nunc dicturi sumus quomodo mulieres ad monumentum pervenerint : non intempestivum fuerit dicere, quod cum diversimode de apparitionibus scripserint evangelistæ, maximam præbent non animadvertentibus difficultatem. Et quidem Chrysostomus de hujusmodi differentia nihil curiose scrutatus est. Cæteri vero cum dicta evangelistarum circa hæc conciliare non possent, multos his de rebus in vanum effuderunt sermones.

Hi quidem quatuor ad monumentum accessus diversis temporibus factos esse dicentes, non eadem fuisse mulieres aiunt, quarum meminerunt quatuor evangelistæ, sed alias et alias similium inter se invicem nominum. Alii vero de quatuor accessionibus conformiter dicunt, sed hæc ab eisdem mulieribus factas esse asseverant. Et hi autem, et illi facile, convincuntur, quod levia, facileque confutabilia dixerint, si quis diligentius ad evangelistas advertat. Sed nos ab eo qui sepultus est, quique resurrexit, postulata gratia, dicta concordare nitimur, ac manifeste ostendere eandem apud omnes evangelistas esse consonantiam.

CAP. XXVIII. Vers. 1. *Vespera. — sepulcrum.* Hebræi Sabbatum honorantes, septimum videlicet hebdomadæ diem, etiam sex dies ipsum præcedentes in honorem ejus Sabbata appellabant, nominantes diem Dominicum, unum sive primum Sabbatorum : secundum autem Sabbatorum, et tertium Sabbatorum, secundum ac tertium septimanæ diem et similiter alios sequentes. Dicens ergo Ματθαῖος *vesperam Sabbatorum*, finem significavit omnium Sabbatorum, sive septem hebdomadæ dierum. Nam

Varix lectiones et notæ.

(71) Etsi multa alia negligentissime tractavit Chrysostomus in Evangelio Matthæi, tamen inde a vers. 27, cap. xxvii, multo est negligentior, ac pleræque suis tantum verbis, aut aliorum evangelistarum, breviter exponit. Eadem quoque negligentia est in ultimis in Joannem homilias.

(72) Forte aut προσέχοι, aut προσίχει.

(73) Cyrillus t. IV, p. 1079 B, dissensum Matthæi et Joannis xx, 1, componens, adeoque locum utrumque studio et diligenter tractans, ita hunc

locum laudat : Ματθαῖος ἐσπέρας ἐφη βαθεῖας οὐσας γενέσθαι τὴν Ἀνάστασιν. Deinde tollit dissensum : Ὁρθρος γὰρ, ὡς ἐγώμαι, βαθύς καὶ ἐσπέρας βαθεῖα πρὸς ἐν τι καταφέρει τὸ σημαίνον. Idem Matthæo tribuit Theophylact. p. 832 B : Ὁ μὲν Ματθαῖος ἐσπέρας βαθεῖας λέγει — ὁ δὲ Ἰωάννης, πρὸς σκοτίας ἐν οὐσας. Sed tamen hic mox vulgatum habet. Ad quam recensionem referendum erit ἐσπέρας βαθεῖας ; arbitrator, ad Alexandrinam.

(74) Τῶν Σαββάτων, πρὸ τῆς ἑβδομάδος. Δ.

et nos vesperam aut serum diei dicentes sive serum noctis, ultima ipsorum significamus. Finis autem septem dierum hebdomadæ non solum ipsum proprie dicitur Sabbatum, sed et ipsius Sabbati finis. Ne autem putes, quod in fine ipsius Sabbati venerint prædictæ mulieres ad monumentum, sed in principio diluculi, addit : *Quæ luceciet*, hoc est, appetente jam die, prospectante et oriente ; et sermonem magis explicans, addit : *In unum Sabbatorum*. Unus autem Sabbatorum, sive primus septem dierum, Dominicus est, sicut prædiximus. Cum autem ita scripsit Matthæus, principium Dominio diei manifestavit. Omne vero diluculum post sextam noctis horam incipitur, quando primum galli canunt.

Idem quoque tempus scripsit et Marcus dicens : *Et valde mane uno Sabbatorum veniunt ad monumentum orto sole* ⁷⁹. Valde mane enim principium est diluculi. Verum si valde mane erat, quomodo dixit : *Orto sole* ? Quia tunc proprie sol oritur, etsi nobis nondum appareat, demoratus adhuc circa profundissimas extremasque Orientis partes, et paulatim exurgens, cujus testimonium est gallicantium. Nam galli primi inter omnia animantia sentientes illius calorem, repente clamant, ejusque præsentiam hominibus prænuntiant.

Idem quoque tempus significavit et Lucas dicens : *Sabbato quidem quieverunt secundum præceptum* ⁸⁰. *Una autem Sabbatorum profundo diluculo venerunt ad monumentum ferentes quas paraverant aromata* ⁸¹. De Maria autem Magdalene, cujus meminit Joannes in sequentibus suo loco dicemus.

Vers. 2. *Et ecce* — Vers. 2. *Nix*. Christus quidem surrexerat priusquam angelus discederet. Quemadmodum enim natus est servatis integris claustris Virginis, ita quoque resurrexit servatis integris monumenti signaculis. Terræmotus autem factus est propter assidentes sepulcro custodes, ut timore terræ motus erecti, et horrore aspectus ejus qui lapidem revolverat consternati, fugerent et hæc Judæis nuntiarent, ac testes ipsi fierent veritatis : hæc enim maxime fulgere solet, quando ab inimicis suis prædicata fuerit. Lapidem vero revolvit angelus propter mulieres, ut sepulcrum viderent vacuum, ac surrexisse crederent.

Marcus autem de his mulieribus ait, quod dicitur

⁷⁹ Marc. xv, 2. ⁸⁰ Luc. xxxiii, 56. ⁸¹ Luc. xxiv, 1.

Variaeflectiones et notæ.

(75) Compara in hanc rem interpretationem Euthymii ad Marc. 1, 35, ubi similiter *ἐννυχον* et *γενομένης ἡμέρας* comparantur.

(76) *Τούτου παρηγορίαν*. Mate B.

A *ἡμῖς γὰρ, ὅψι τῆς ἡμέρας* λέγονται, ἢ ὅψι τῆς νυκτός, τὰ τελευταία τούτων θελούμεν. Τέλος δὲ τῶν ἐκτὰ ἡμερῶν τῆς ἑβδομάδος, οὐ μόνον αὐτὸ τὸ κυριακὸν Σάββατον, ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦτου τέλος. Ἰσα δὲ μὴ νοήσῃς ὅτι ἐν τῷ τέλει τούτου τοῦ Σαββάτου αἱ θελωθεῖσαι γυναῖκες ἦλθον εἰς τὸν ταφόν, ἀλλ' ἐν ἀρχῇ τοῦ ὄρθρου τῆς Κυριακῆς, προσήθικαν, ἐπὶ τῇ ἐπιφωσκούσῃ, τουτίσσι τῇ ἐπιφωσκούσῃ ἡμέρᾳ, τῇ ἐπιφωσκούσῃ, τῇ ἐπιφωσκούσῃ. Ἐπεὶ δὲ ἐπιφωσκούσῃ τὸν λόγον, ἐπέφηγε· ὅτι εἰς μίαν Σαββάτων, μία δὲ Σαββάτων, ἦγον, πρῶτη τῶν ἐκτὰ ἡμερῶν, ἡ Κυριακὴ, καθὼς προειρήκαμεν. Ἄλλὰ Ματθαῖος μὴ, οὕτω γραφῆς, τὴν ἀρχὴν τοῦ ὄρθρου τῆς Κυριακῆς ἐνόησεν, Ἄρχεται δὲ πᾶς ὄρθρος, μετὰ τὴν ἑκτὴν ὥραν τῆς νυκτός, ὅτε πρῶτον οἱ ἀλεκτρυόνες

B φωνοῦσι. Τὸν αὐτὸν δὲ καιρὸν καὶ Μάρκος ἰστορήσεν εἰπὼν. Καὶ λίαν πρῶτὴ τῆς μιᾶς Σαββάτων ἐρχεται ἐπὶ τὸ μνημαίον, ἀνατείλαντες (75) τοῦ ἡλίου. Λίαν γὰρ πρῶτὴ ἐστίν, ἡ ἀρχὴ τοῦ ὄρθρου. Καὶ ἴαν ἦν λίαν πρῶτὴ, πῶς εἶπεν, ὅτι ἀνατείλαντες τοῦ ἡλίου; Διότι τότε κυρίως ἀνατέλλει ὁ ἥλιος, εἰ καὶ ἡμῖν οὐκ ὁραίνεται, διατρέθων ἐπὶ περὶ τὰ βαθύτατα καὶ ἀκρότατα μέρη τῆς Ἀνατολῆς, καὶ κατὰ μικρὸν ἐπιαναβαίνων. Καὶ τούτου μαρτύριον, ἡ τῶν ἀλεκτρυόνων ὡδή. Πρῶτοι γὰρ πάντων τῶν ζώων, αἰσθησόμενοι τῆς θερμότητος αὐτοῦ, κρᾶζουσιν αὐτίκα, καὶ τὴν τούτου (76) ταρυσίαν προμηνύουσι τοῖς ἀνθρώποις.

Τὸν αὐτὸν δὲ καιρὸν καὶ Λουκᾶς ἐδήλωσε λέγων ὅτι Τὸ μὲν Σάββατον ἠσυχασαν κατὰ τὴν ἐντολήν. Τῇ δὲ μιᾷ τῶν Σαββάτων, ὄρθρου βαθύς, ἦλθον ἐπὶ τὸ μνήμα, φέρουσαι ἃ ἠτοίμασαν ἀρώματα. Περὶ δὲ Μαρίας τῆς Μαγδαληνῆς, ἧς ἐμνημόνευσεν ὁ Ἰωάννης, ἐροῦμεν προϊόντες ἐν τῷ προστάσει τῷ 77.

Καὶ ἰδοὺ — χιών. Ὁ μὲν Χριστὸς ἀνέστη, πρὸ τοῦ κατακλῆσαι τὸν ἀγγελόν. Καθάπερ γὰρ ἐγενήθη, σώων φυλαττομένων τῶν κλειθρῶν τῆς περθερίας· οὕτως ἐξῆλθε, σώων φυλαττομένων τῶν σφραγιδῶν τοῦ μνήματος, Ὁ δὲ σεισμὸς ἐγένετο διὰ τοὺς παρακαθημένους τῷ τάφῳ φύλακας, ὡς τῷ φόβῳ τοῦ σεισμοῦ (77) ἀναστάντες, καὶ τῷ φόβῳ τῆς ἰδέας τοῦ τὸν λίθον ἀποκυλίσαντος ἐκλήγντες, φύγωσι καὶ ἀπαγγεῖλωσι ταῦτα τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ μάρτυρες αὐτοὶ γίνονται (78) τῆς ἀληθείας. Μάλιστα γὰρ αὐτὴ λάμπει εἰωθεν, ὅταν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν αὐτῆς ἀνακηρύττῃται. Ἀπεκύλισε δὲ τὸν λίθον ὁ ἀγγελος, διὰ τὰς γυναῖκας, ἵνα ἴδωσι τὸν ταφὸν κενόν, καὶ πιστεύσωσιν ὅτι ἐγήγερται.

Μάρκος δὲ φησὶ περὶ τῶν γυναικῶν τούτων. ὅτι

Forte quis conficiat, ἀνακαθίντας. Sed istud bene se habet.

(78) Γίνονται A.

ἔλεγον πρὸς ἑαυτάς· Τίς ἀποκυλίσει ἡμῖν τὸν λίθον (79) ἐκ τῆς θύρας τοῦ μνημείου; καὶ ἀναβλέψασαι θεωροῦσιν, ὅτι ἀποκυλίσται ὁ λίθος. Ἦν γὰρ μέγας σφόδρα· Ἐλθούσαι μὲν γὰρ, ἔλεγον πρὸς ἀλλήλας οὕτως· ἐν ὧσιν δὲ ταῦτα διελογίζοντο, γέγονε μὲν ὁ σεισμός, προσελθὼν δὲ ὁ ἄγγελος ἀπεκύλισε τὸν λίθον καὶ λοιπὸν ἀναβλέψασαι πρὸς τὸν τάφον, θεωροῦσιν, ὅτι ἀποκυλίσται ὁ λίθος.

Ὁ Μάρκος δὲ, φροντίσας τῆς συντομίας, οὕτε τὴν σεισμόν ἀνεγράψεν, οὕτε, τίς ἀπεκύλισε τὸν λίθον, ἐφέδαξεν. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Λουκάς συνέτεμε τὴν περὶ τούτου διαγίγχαίν, εἰπων. Εὗρον δὲ τὸν λίθον ἀποκυλισμένον ἀπὸ τοῦ μνημείου. Πότε μὲν οὖν ἦλθον εἰς τὸ μνημεῖον αἱ γυναῖκες, ἰδούλασθον ὅτι εὐφραγῆσται· πότε δὲ ἀνίστη ὁ Κύριος, οὐδέ τις αὐτῶν παρεσημειώσατο. Μόνος γὰρ οἶδε ταῦτο, ὁ μόνος, ὡς οἶδει, ἀναστάς.

Πάντες δὲ συμφώνως οἱ ἱεροὶ Πατέρες καὶ διδασκαλοὶ καιρὸν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ φασί, τὴν πρώτων τῶν ἑξαπτρυγῶν ἡμέραν, ἧτις ἦδη τὸ τῆς Κυριακῆς παρασκευάζοντο φῶς. Διὸ καὶ μετὰ τὴν ἕκταν ὥραν τῆς νυκτός οἱ φιλάρεται τὴν νηστείαν καταλύοντες, τῆς εὐφροσύνης ἀπάρχονται.

Ἀνίστη δὲ τῆ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καθὼς ἔλιγεν. Ἐπεὶ γὰρ ἐν τῇ ἐνάτῃ ὥρᾳ τῆς παρασκευῆς ἀπέθανεν, ἀριθμησάτω πρώτη μὲν ἡμέρα ἡ παρασκευή, δευτέρα δὲ τὸ Σάββατον, τρίτη δὲ ἡ Κυριακή, ἐν ᾗ, ἀρχομένου τοῦ ὄρθρου, ἀνίστη, μικρὸν τι πρὸ τῆς τῶν γυναικῶν ἀφίξεως, καὶ συναριθμοῦνται τῆς μὲν παρασκευῆς τὸ τέλος, τῆς δὲ Κυριακῆς ἡ ἀρχή. Ἐπεὶ δὲ ἐν τῷ κατὰ τὸν Ἰωνᾶν παραδείγματι ἔφη. Οὕτως ἔσται καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας· περὶ μὲν τῶν ἡμερῶν οὐκ ἔστι διαπορεῖν· ἠρίθνηται γὰρ.

Περὶ δὲ γε τῶν νυκτῶν ἱεροῦμεν, ὡς αἱ Ἰουδαῖοι ἕως τρίτης ἡμέρας ἐσφαλίσαντο τὸν τάφον, ἔγομν, ἐπ' αὐτῆς τῆς παρασκευῆς ἕως τῆς Κυριακῆς, ἡλίου δέμνοντος. Οὕτω γὰρ ἠεφάσαστο. Τῆμ (80) δὲ τρίτην νύκτα τῆς ἀσφαλείας ἐκτός ἀφῆκαν. Καὶ λοιπὸν, εἰ καὶ ταύτην ἀνέμεινον, ἐμελλε γενέσθαι ὑπερτες ἢ ἐνέσφασαις. Καὶ γὰρ ἰστέπον ἦν, ὡς, ἐπεὶ ἐκτός τοῦ καιροῦ τῆς ἀσφαλείας οὐκ ἀνίστη, λυθείσας ταύτας, ἀπίστες ἢ ἀνοήτως. Ἐκλάπη γὰρ αὐθενῶς φυλάττωντες, Δοικῶν οἶν, ἐτι φυλαττόντων, ἀνίστη, περιαιρῶν πᾶσαν ἀντιλογίαν· Καὶ οὐδὲ τὴν τρίτην ὅλην ἐπέμεινε ἡμέραν, ἀλλ' οὐδὲς ἀρχομένης ἡγέρθη (81). Τὸ μὲν γὰρ ἐκτός τοῦ καιροῦ τῆς ἀσφαλείας ἀναστῆναι, ἀνύλητον; τὰ δὲ ὑπερῆσθαι τούτου, ὑπερπῆται. Καὶ τὸ μὲν ταχύτερον τῆς προβασιμίας, ἀμαρῶν ἔστι· τὰ δὲ βραδύτερον, ἀσθενείας.

⁷⁹ Marc. xvi, 3, 4. ⁸⁰ Luc. xxiv, 2. ⁸¹ Matth. xn, 40.

cabant inter sese : *Quis revolvat nobis lapidem ab ostio monumenti? Cumque respicissent, vident quod revolutus esset lapis : erat enim grandis valde* ⁷⁹. Dum itaque venirent, ita dicebant inter sese : interim vero dum hæc colloquerentur, factus est terræmotus ; cumque accessisset angelus, revolvit lapidem, et jam ad monumentum respicientes, vident quod revolutus esset lapis.

Marcus sane brevitati studens, neque terræmotum scripsit, neque quis lapidem revolverit docuit. Similiter et Lucas narrationem de his abbreviavit, dicens : *Invenimus lapidem a monumento revolutum* ⁸⁰. Itaque quando ad monumentum venerint mulieres, significaverunt evangelistæ ; quando vero surrexerit Christus, vangelis eorum indicavit : solus enim hoc novit, qui solus surrexit ut novit.

Omnes autem unanimiter sancti Patres et doctores tempus Resurrectionis ejus fuisse dicunt circa primum gallicinium, qui jam Dominicæ diei lucem præferbat. Ideo quoque post sextam noctis horam virtutis sectatores, soluto jejuniæ lætitiæ auspicantur.

Surrexit autem tertio die prout dixerat. Ex quo enim hora nona Parasceves mortuus est, numeratur primus dies Parasceve, secundus Sabbatum, tertius dies Dominicus, in quo incipiente diluculo, surrexit paulo antequam mulieres accederent : et connumerantur ipsius finis Parasceves, et Dominicæ principium. Quod autem in exemplo de Jona dixit : *Ita erit et Filius hominis in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus* ⁸¹, de diebus quidem non est quod hæsitemus, jam enim enumerati sunt,

De noctibus vero dicemus, quod Judæi ad tertium usque diem sepulcrum munierant, videlicet ab ipsa Parasceve usque ad diem Dominicium occidente sole : ita enim decreverant. Tertiam vero noctem absque munitione relinquebant ; nam si etiam hanc expectasset, suspecta habita fuisset resurrectio. Respondissent enim, quod ex quo intra tempus munitionis non surrexerat, hæc soluta, fide carebat resurrectio ; furto enim sublatus erat, nullo custodiente. Itaque cum adhuc custodirent, surrexit omnem tollens contradictionem : et neque totum tertium expectavit diem, sed statim cum inciperet surrexit. Quod etiam intra tempus munitionis resurgeret, argui non poterat : quod si id postmodum faceret, suspectum erat. Nam quod citius quam sit constitutum efficitur, potentius est ; quod autem tardius, imbecillitatis.

Variae lectiones et notæ.

(79) Ἀπὸ, pro ἐκ, Α.
(80) Τὴν τρίτην δὲ, Α.

(81) Ἀνίστη, pro ἡγέρθη, Α.

Etenim rex quoque qui ad certum diem beneficium quibusdam conferre promisit, si ante statutum diem beneficium eis conferat, non solum promissum complevit, sed et aliam gratiam velocitatis addidit. Nihil autem aliud Judæi appositis signaculis accustodibus apparabant, quam ut resurrectione publicaretur, sumeretque ab ipsis custodibus testimonium. Sed rursus ad dictorum narrationis ordinem revertendum est.

Vers. 4. *Præ timore autem — mortui.* Præ timore terræmotus, fuit enim magnus; aut angeli, fuit enim aspectu terribilis. *Concussi sunt* autem, hoc est, Tremuerunt; deinde ad se reversi fugerunt, et ita mulieribus data est securitas.

Vers. 5. *Respondens — vos.* Ne, inquit, timueritis vos, sed hi puta custodes, omnesque inimici Domini. Primum itaque timore illas liberavit et sermone et habitu, deinde de resurrectione disserit.

Vers. 5. *Scio — quæritis.* Non confunditur dicere Dominum suum crucifixum; quia his quidem qui ante ipsum crucifixi sunt, crux ignominia erat, cum argumentum esset maleficii eorum: huic vero potius gloria, cum fuerit demonstratio beneficii in homines collati, propter quod ad crucem condemnatus est.

Vers. 6. *Non — Dominus.* Dicens: *Accedite, videte locum ubi positus erat Dominus*, significavit quod propter eas, ut viderent, lapidem revolverat.

Vers. 7. *Et cito — videbitis.* Præcedet, hoc est Præveniet vos. Jubet autem abire eos in Galilæam, in qua sine Judæorum timore ad eum accessuri erant, et cum eo collocuturi.

Vers. 7. *Ecce dixi vobis.* De omnibus videlicet. Vel aliter: Ecce admonui vos de discipulis. Nolite itaque admonitionem negligere. Hic ergo angelus extra sepulcrum super lapidem sedens, prædicta dixit mulieribus. Quia vero non ausis appropinquare præcepit, ut sepulcrum ingrederentur (nam hoc significat, *Accedite, videte locum ubi positus erat Dominus*) ingressæ sunt.

Sed Matthæus quidem usque ad ingressum sepulcri narravit, reliqua præteriens; cæteri vero relictis his, quæ usque ad sepulcri ingressum acciderant, quæ in eo facta sunt conscripserunt. Et hoc est quod maximam præbet non advertentibus hæsitacionem. Ait enim Marcus: *Et ingressæ in monumentum, viderunt adolescentulum sedentem in dextris, amictum stola candida, et obstupuerunt. Ille autem dicit eis: Ne obstupescatis. Jesum quæritis Nazarenum crucifixum: sur-rexit, non est hic. Ecce locus ubi posuerunt eum. Sed abite: dicite discipulis ejus et Petro, quod præcedet vos in Galilæam: ibi eum videbitis, sicut dixit vobis*⁸². αὐτοῦ καὶ τῷ Πέτρῳ, ὅτι προάγει ὑμᾶς εἰς τὴν ὁμίην.

⁸² Marc. xvi, 5, 7.

Καὶ γὰρ (82) καὶ βασιλεὺς, ἐπαγγελιάμενος εὐεργετῆσαι τινὰς εἰς ῥητὴν, ἡμῶσαν, εἶτα πρὸ ταύτης εὐεργετήσας αὐτοὺς, οὐ μόνον ἐπλήρωσε τὴν ἐπαγγελίαν, ἀλλὰ καὶ χάριν ἄλλαν προσέθηκε, ἦν τῆς ταχύτητος. Οὐδὲν δὲ ἕτερον ἰσπούδασαν Ἰουδαῖοι τὰς σφραγίδας ἐπιβαλόντες καὶ τοὺς φύλακας παρακαθίσαντες ἢ τὸ δημοσιεῦθαι τὴν ἀνάστασιν, καὶ μαρτυρηθῆναι παρὰ τῶν φυλάκων αὐτῶν. Ἄλλ' ἔπαινεῖον πάλιν πρὸς τὴν ἀκολουθίαν τῆς τῶν ῥητῶν ἐξηγήσεως.

Ἀπὸ δὲ τοῦ φόβου — νεκροί. Ἀπὸ τοῦ φόβου, τοῦ σεισμοῦ· μέγας γὰρ ἦν· ἢ τοῦ ἀγγέλου, καταπλακτικὸς γὰρ ἦν. Ἐσεισθήσαν δὲ, ἀπὸ τοῦ Ἐτρομαξάν. Εἶτα ἀνανήψαντες, ἔφυγον. καὶ γέγονον ἄδεια ταῖς γυναῖκιν.

B Ἀποκριθεὶς — ὑμεῖς. Μὴ φοβείσθε, φησὶν, ὑμεῖς. ἀλλ' οὗτοι, δηλαδὴ, οἱ φύλακες καὶ πάντες οἱ ἔχθροί τοῦ Κυρίου. Πρῶτον μὲν οὖν ἀπὸ πλάσσει αὐτὰς τοῦ θείου καὶ λόγου καὶ σχήματι· ἔπειτα περὶ τῆς ἀναστάσεως διαλέγεται.

Οἶδα — ζητεῖτε. Οὐκ ἐπαισχύνεται λέγων ἑστωρωμένον τὸν Δεσπότην αὐτοῦ, διότι τοῖς μὲν πρὸ αὐτοῦ σταυρωθεῖσιν, αἰσχυνῆ ὁ σταυρὸς ἦν. Ἐλεγχοῦ ὦν τῆς κακουργίας αὐτῶν· τούτῳ δὲ δόξα μᾶλλον, ἀποδείξας ὦν τῆς εὐεργεσίας τῶν ἀνθρώπων, δι' ἣν τοῦτον καταδεδίκαται.

Οὐκ — Κύριος. Εἰπὼν, Δεῦτε, ἴδετε τὸν τόπον ὅπου ἔκειτο ὁ Κύριος, ὁ δὴ λῶσεν ὅτι δὲ αὐτὰς, ἵνα ἴδωσιν, ἀπεκύλισεν τὸν λίθον.

Καὶ ταχὺ — ὄψεσθε. Προλάγει, ἀπὸ τοῦ Προλαμβάνει ὑμᾶς. Καλεῖται δὲ αὐτοὺς ἀπελθεῖν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, ἐν ᾗ χωρὶς φόβου τῶν Ἰουδαίων ἐμελλον ἐντυχεῖν αὐτῶν.

Ἰδοὺ εἶπον ὑμῖν. Περὶ πάντων δηλαδὴ. Ἦ καὶ ἑτέρως, Ἰδοὺ, παρηγγεῖλα ὑμῖν, περὶ τῶν μαθητῶν. Λοιπὸν οὖν, μὴ ἀμελήσητε τῆς παραγγελίας. Ὁ μὲν οὖν ἀγγέλος οὗτος, ἔξω τοῦ τάφου καθήμενος, ἐπάνω τοῦ λίθου, τὰ ῥηθέντα πρὸς τὰς γυναῖκας εἶπεν. Ἐπαὶ δὲ, δὴ τολμώσας ἐγγίσει, παρακαλεῖσάτο εἰσελθεῖν εἰς τὸν τάφον· τοῦτο γὰρ ἐμφανῆ τι, Δεῦτε, ἴδετε τὸν τόπον ὅπου ἔκειτο ὁ Κύριος εἰσῆλθον.

Καὶ ὁ μὲν Ματθαῖος, τὰ μέχρι τῆς εἰσελεύσεως εἶπεν, τὰ ταύτης παρέδραμεν· ὁ δὲ Μάρκος καὶ ὁ Λουκᾶς, τὰ μέχρι τῆς εἰσελεύσεως παραλιπόντες, τὰ ταύτης ἰστόρησαν. Καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ μάλιστα παρέχον τοῖς μὴ προσέχουσι τὴν ἀπορίαν. Φησὶ γὰρ ὁ Μάρκος, ὅτι καὶ εἰσελθούσαι εἰς τὸ μνημαῖον, εἰδὼν νεανίσκον καθήμενον ἐν τοῖς δεξιῶς, περιβεβλημένον στολὴν λευκὴν. καὶ ἐξεθαμβήθησαν. Ὁ δὲ λέγει αὐταῖς· Μὴ ἐκθαμβείσθε, Ἰησοῦς ζητεῖτε τὸν Ναζαρενὸν, τὸν ἑσταυρωμένον· ἄγρηθ, οὐκ ἔστιν ὧδε. Ἴδε ὁ τόπος, ὅπου ἔθηκεν αὐτόν. Ἄλλ' ὑπάγετε, εἰπατε τοῖς μαθηταῖς Γαλιλαίαν. Ἐκεῖ αὐτόν ὄψεσθε, καθὼς εἶπα

Variae lectiones et notæ.

(82) Καὶ, abest, A.

Ἐπεὶ γὰρ ὁ ἔξω καθήμενος ἄγγελος παρεκλήσατο ταύτας εἰσελθεῖν, εἰσελθούσαι εἰς τὸ μνημεῖον, εἶδον ἕτερον ἄγγελον, καθήμενον ἐν τοῖς δεξιοῖς αὐτοῦ μέρισι, καὶ ὡς εἰκὸς, ἐξεθαμβήθησαν, ἐξαιφνης ἐντυχοῦσαι αὐτῷ. Ὁ δὲ λέγει αὐταῖς· Μὴ ἐκθαμβείσθε, καὶ τὰ ἐξῆς. Ὁμοίως δὲ τῷ ἑκτός ἀγγέλῳ, καὶ ὁ ἐντός, πρῶτον ἀπαλλάττει ταύτας τοῦ θάμβους· ἔπειτα περὶ τῆς ἀναστάσεως διαλέγεται. Καὶ ὁ μὲν ἑκτός, φοβερός ἦν, διὰ τοὺς φύλακας; ὁ δ' ἐντός, οὐ τοιοῦτος, διὰ τὰς γυναῖκας. Διὸ ἐκείνον μὲν ἰδοῦσαι, ἐφοβήθησαν αὐταί· τούτων δὲ ἰδοῦσαι ἐξεθαμβήθησαν. Τὸ δὲ, Ἴδε ὁ τόπος, ἀπὸ τοῦ, Ἰδοῦ ὁ τόπος. Ὀνομαστὶ δὲ προσέθηκε τὸν Πέτρον, ἵνα γινώσκῃ, ὅτι συγκεχώρηται τὸ σφάλμα τῆς τριπλῆς ἀρνήσεως διὰ τὴν θερμὴν μετάνοιαν, καὶ ἀναπνεύσῃ. Καὶ γὰρ ἐβεβύθηστο τῇ ἀμέτρῳ λύπῃ. Ἐπαγαγὼν δὲ, ὅτι καθὼς εἶπεν ὑμῖν, ἀνέμνησεν αὐτοὺς οὐ εἶπεν ἐν τῷ ὄρει τῶν Ἐλαιῶν, ὅτι Μετὰ τὸ ἐγερθῆναι με, προῆξω ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν, ὡς εἶρηκε Ματθαῖος ἐν τῷ ἔξηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ.

Ὁ δὲ Λουκᾶς ἔγραψεν, ὅτι Καὶ εἰσελθούσαι, οὐχ εὔρον τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ διαπορεῖσθαι αὐτάς περὶ τούτου, καὶ ἰδοῦ, ἄνδρες δύο ἐπίστησαν αὐταῖς ἐν ἰσθήσεσιν ἀστραπτούσαις. Ἐμφρόδων δὲ γινομένων αὐτῶν, καὶ κλινουσῶν τὸ πρόσωπον εἰς τὴν γῆν, εἶπον πρὸς αὐτάς· Τί ζητεῖτε τὸν ζῶντα μετὰ τῶν νεκρῶν; Ἠγέρθη, (83) οὐκ ἔστιν ὧδε. (84) Μνήσθητε, ὡς ἐλάλησεν ὑμῖν, ὅτι ὢν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ, λέγων ὅτι Δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου πυραυθῆναι εἰς χεῖρας ἰσθρῶπων ἀμαρτωλῶν, καὶ σταυρωθῆναι, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι. Καὶ ἐμνήσθησαν τῶν ῥημάτων αὐτοῦ.

Ὁ μὲν γὰρ καθήμενος ἐν τοῖς δεξιοῖς ἄγγελος, εἶπεν πρὸς αὐτάς, ὅσα Μάρκος ἀπήγγειλεν, ὑπεξήλθεν, ὁ καὶ αὐτὸ παρασιωπηθὲν τῷ Μαρκῷ, μετὰ καὶ τῶν δηλωθέντων ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ, παρίσχετο ὁμοίως ἀπορίαν. Ἐπεὶ δὲ οὐχ εὔρον αὐταὶ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, διεπόρουσαν περὶ αὐτοῦ, τί γέγονεν· οὐκ γὰρ ἠδύναντο πιστεῖν, ὅτι ἀείστη· οὕτω δὲ διαπορουμέναις ἐπίστησαν αὐταῖς οἱ προῆρηθέντες δύο ἄγγελοι, ὃν τε εἶδον ἔξω τοῦ τάφου, καὶ ὃν ἰθαύασατο ἔδον αὐτοῦ, μετασχηματισθέντες ἐν ἰσθήσεσιν ἀστραπτούσαις, ἵνα καὶ μᾶλλον ἄγγελοι Θεοῦ δοξῶσι, τῷ ῥαδίῳ τοῦ μετασχηματισμοῦ· ἐμφρόδων δὲ γινομένων αὐτῶν, ἐπὶ τῷ καινῷ τῆς ὄψεως, καὶ μὴ δυναμένων βλέπειν εἰς αὐτούς, διὰ τὸ τῶν ἰσθῆτων (85) ἀστραπήδολον, εἶπον πρὸς αὐτάς, οὐκέτι πρῶτως, ὡς πρότερον, ἀλλ' ἐπιπληκτικῶς, διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν· Τί ζητεῖτε τὸν ζῶντα μετὰ τῶν νεκρῶν, ἦγουν, ὡς νεκρὸν; Τοῦτο.

⁸³ Matth. xxvi, 32. ⁸⁴ Luc. xxiv, 3-8.

Variæ lectiones et notæ.

(83) Ἠγέρθη, abest, A.
(84) Ἀλλ' ἠγέρθη, addit, A.

(85) Ἀστραπήδολον, A

(n) *Ob splendorem*. Ob facilitatem, celeritatem. Nescio sane quid legerit interpres, Forte τῷ ὄρει, loco τῷ ῥαδίῳ.

A Quia enim is qui foris sedebat angelus præceperat eis ingredi, ingressæ in monumentum viderunt alterum angelum sedentem a dextra ipsius parte; et ut verisimile est, viso repente eo obstupuerunt. At ille dixit eis: *Ne obstupescatis*, etc. Et sicut exterior angelus, ita et interior, primum quidem stupore eas liberat; deinde ea quæ de resurrectione erant disserit. Et certe exterior timendus erat propter custodes; interior vero talis non erat, propter mulieres. Ideo illo quidem viso, istæ timuerunt; hoc autem viso, obstupuerunt. Nominatim autem Petrum addidit, ut sciret remissum sibi esse trinæ negationis lapsum, propter ferventem pœnitentiam, et respiraret; absorptus siquidem erat immenso mœnore. Addens autem: *Sicut dixit vobis*, reduxit eis ad memoriam id quod in monte Olivarum dixerat: *Postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galilzæam*, sicut dixit Matthæus vicesimo sexto capite ⁸⁶.

Lucas vero scripsit: *Et ingressæ non invenerunt corpus Domini Jesu. Et factum est dum mente consternatæ essent super hoc, et ecce duo viri steterunt juxta illas in vestibus fulgurantibus. Cumque expavissent, et declinarent vultum in terram, dixerunt ad illas: Quid quæritis viventem cum mortuis? Non est hic, sed surrexit. Mementote quomodo locutus sit vobis, cum adhuc esset in Galilzæa dicens: Oportet Filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, et crucifigi, ac tertio die resurgere. Et recordatæ sunt verborum illius* ⁸⁷.

Angelus itaque qui sedebat a dextris, quique ad eas dixerat ea quæ retulit Marcus, disparuit. Quod etiam, quia a Marco silentio præteritum est, cum his quæ a Luca narrata sunt, similiter obscuritatem peperit. Cum autem ipsæ corpus Domini Jesu non invenissent, expaverunt cogitantes, quid de eo factum esset. Nondum enim credere poterant quod resurrexisset; ita consternatis ipsis apparuerunt duo prædicti angeli, et is videlicet quem extra sepulorum viderant, et quem in ipso conspexerant, transfigurati in vestibus fulgurantibus, ut etiam ob splendorem (n) transformationis apertius angeli Dei viderentur. Cum autem novo aspectu conterritæ essent, nec possent ob vestium coruscationem in eos respicere, dixerunt ad eas non jam mansuele ut prius, sed objurgandi modo propter ipsarum incredulitatem: *Ut quid quæritis viventem cum mortuis?* tanquam videlicet mortuum? Nam id

est esse cum mortuis. Ut quid enim qui resurrexit A
 queritis, ac si non resurrexisset? *Non est hic, sed
 surrexit.* Deinde ubi eas ad maiorem resurrectionis
 fidem induxissent, admonuerunt verborum Domini,
 dicentes: *Mementote quomodo locus sit vobis,
 cum adhuc esset in Galilæa, dicens: Oportet Filium
 hominis tradi in manus hominum peccatorum, et
 crucifigi, ac tertio die resurgere.*

Postmodum ait Evangelista, quod recordatæ sunt
 verborum ejus, significans, quod deinde crediderunt.
 Scripsit enim Matthæus decimo septimo capite,
 quod cum versarentur in Galilæa, dixit illis Jesus:
Futurum est ut Filius hominis tradatur in manus ho-
minum, et occidat eum, ac tertio die resurget 88. Ni-
 hil autem præcipiunt hic angeli de apostolis, ut B
 qui jam quæ dicta sunt de illis præceperant.

Vers. 8. *Et egressæ — ejus.* Etsi nullam fecerit
 mentionem Matthæus quod in monumentum in-
 traverunt, nunc tamen dicens quod egressæ sunt,
 ostendit primam fuisse ingressas. Cum timore
 itaque egressæ sunt ob admiranda quæ viderant:
 cum gaudio vero, ob lætum nuntium quod audie-
 rant. Marcus autem dixit: *Cumque exiissent fuge-*
runt a monumento: habebat enim eas tremor ac
stupor. Et nemini quidquam dixerunt: timebant
enim 89. Considera ergo quomodo non repugnet
 quæ dicuntur: egressæ enim cito a monumento,
 secundum Matthæum, fugerunt secundum Marcum,
 propter Judæorum, ne conspectæ viderentur ipsæ fu-
 rari Jesum.

Quod si dixit ille, quod timebant et gaudebant,
 hic autem quod tremebant ac stupebant, non est
 contradictio, tremor nempe illis e timore proces-
 sit. Gaudium vero tacuit Marcus, vel etiam per
 stuporem significavit; ipsum siquidem quandoque
 vertit in stuporem. *Nemini autem quidquam dixe-*
runt, nulli videlicet hominum, qui sibi per viam oc-
 currerunt. Nam apostolis universa retulerunt, ubi ad
 eos reversæ sunt, sicut scripsit Lucas 90. Causa
 autem quod nemini quidquam dixerunt, erat timor
 Judæorum, ne ipsas occiderent, audito quod Chri-
 sti prædicarent resurrectionem.

Vers. 9. *Cum — eis.* Quæ ante omnes diluculo
 surrexerant, ante omnes vident Dominum, et hoc,
 in mercedem sui studii suæque festinationis referunt.

Vers. 9 *Dicens: Gaudete.* Gaudere eis tribuit
 quæ ob veterem inobedientiam condemnatæ erant
 88 Matth. xvii, 22. 89 Marc. xvi, 8. 90 Luc. xxiv, 9.

γάρ σημαίνει τὸ Μετὰ τῶν νεκρῶν. Τί ζητεῖτε τὸν
 ἀναστάντα, ὡς μὴ ἀναστάντα; Οὐκ ἔστιν ἔτι,
 ἀλλ' ἠγέρθη· εἶτα εἰς πλείονα πίστιν τῆς ἀναστά-
 σεως (88) ἐνάγγυτες αὐτὰς, ἀναμιμνήσκουσιν τῶν
 ῥημάτων τοῦ Κυρίου, λέγοντες· Μνήσθητε, ὡς
 ἐλάλησεν ὑμῖν, ἔτι ὄν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ, λέγων,
 ὅτι Δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδοθῆναι εἰς
 χεῖρας ἀνθρώπων ἀμαρτωλῶν, καὶ σταυρωθῆναι
 καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι.

Ἐπειτα φησὶν ὁ εὐαγγελιστὴς, ὅτι καὶ ἀποστή-
 σαν τῶν ῥημάτων αὐτοῦ, θηλῶν, ὅτι λοιπὸν ἐπίσταν-
 σαν. Ἐγραψε γὰρ ὁ Ματθαῖος ἐν τῷ τριακωστί-
 πέμπτῳ κεφαλαίῳ, ὅτι ἀναστρεφομένων αὐτῶν ἐν
 τῇ Γαλιλαίᾳ, εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Μῆλλοι ὁ Υἱὸς
 τοῦ ἀνθρώπου παραδοθῆσθαι εἰς χεῖρας ἀνθρώ-
 πων, καὶ ἀποκτενοῦσθαι αὐτὸν καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ (87)
 ἀναστῆσθαι. Οὐδὲν δὲ ἐνταῦθα (88) περὶ τῶν ἀποστόλων
 εἰ ἀγγελοὶ παραγγέλλουσιν (89), εἰα προπαγγελλομένων
 τὰ περὶ (90) αὐτῶν.

Καὶ ἐξελθούσαι — αὐτοῦ. Εἰ καὶ οὐκ ἐμνη-
 μόνευσεν ὁ Ματθαῖος, ὅτι εἰσῆλθον εἰς τὸ μνημαίον·
 ἀλλὰ εὖν εἰπὼν, ὅτι ἐξῆλθον, ἐπέφηεν, ὅτι πρῶτον
 εἰσῆλθον. Μετὰ φόβου μὲν εὖν ἐξῆλθον, ἐφ' οἷς εἶδον
 παραδόξους· μετὰ χαρᾶς δὲ, ἐφ' οἷς ἤκουσαν εὐα-
 γελίους. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπε· Καὶ ἐξελθούσαι, ἐφυγον
 ἀπὸ τοῦ μνημαίου. Εἶχε δὲ αὐτὰς τρόμος καὶ
 ἔκστασις, καὶ οὐδενὶ οὐδὲν εἶπον. Ἐφοβώθητι
 γὰρ. Ἐκόπι δὲ, πᾶς οὐκ ἐναντιοῦται τὰ ρητά.
 Ἐξελθούσαι γὰρ ταχὺ ἀπὸ τοῦ μνημαίου, κατὰ τὸν
 Μά-θαῖον· ἐφυγον, κατὰ τὸν Μάρκον, διὰ τοῦς
 Ἰουδαίους, ἵνα μὴ θεαθῆσαι δόξωσιν αὐταὶ κλέψαι
 τὸν Ἰησοῦν.

Εἰ δὲ ὁ μὲν (91) εἶπεν, ὅτι ἐφοβοῦντο καὶ ἔχαρουν·
 ὁ δὲ, ὅτι (92) ἔτρεμον καὶ ἐξίσταντο, οὐκ ἔστι
 ἐναντίωσις. Ὁ τρόμος γὰρ ἐκ φόβου γέγονεν αὐταῖς·
 τὴν χαρὰν δὲ παρσιώπηκον ὁ Μάρκος· ἢ καὶ τῆς
 τῆν διὰ τῆς ἐκστάσεως ἐσθμικῆς. Καὶ ἡ χαρὰ γὰρ
 ἐξίστα. Οὐδενὶ δὲ οὐδὲν εἶπον τῶν ἄλλων ἀνθρώπων,
 τῶν ἐντυγχάνοντων αὐταῖς κατὰ τὴν ὁδὸν· ταῖς γὰρ
 ἀποστόλους εἶπον ἅπαντα, ὑποσπίψασαι πρὸς αὐ-
 τοὺς, ὡς ὁ Λουκᾶς ἱστορεῖ. Αἰτία δὲ τοῦ μηδεὶ
 μηδὲν εἰπῆν ὁ φόβος τῶν Ἰουδαίων, ἵνα μὴ ἀποδώσῃσι
 ὅτι κηρύττουσι τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ, φοβούμενοι
 ταῦτα.

Ὡς — αὐταῖς. Πρὸ πάντων ὀρθρίσασαι, πρὸ πάντων
 ὀρώσι τὸν Κύριον, καὶ τοῦτο (93) μισθὸν τῆς ταπεινῆς
 σπουδῆς κομιζόμεναι.

Λέγων, Χαίρετε. Τὸ χαίρειν δίδωσι ταῖς τὸ λυπη-
 σθαι (94) κατακρεθίσεισις (95), ἐκ τῆς ἀρχαίας παρα-
 ρᾶς.

Variæ lectiones et notæ.

(86) Ἐνάγγυον αὐτὰς. Α.
 (87) Ita pro ἐγέρθησεται habent etiam ibi in
 contextu A, B.
 (88) Intellige, παρὸ τῶ Λουκᾶ.
 (89) Προπαγγέλλουσιν.
 (90) Scilicet Matth. xxvii, 7; Marc. xvi, 7.
 (91) Matthæus, qui habet: Μετὰ φόβου καὶ χα-

ρᾶς.
 (92) Marcus. Is enim dicit: Εἶχον αὐτὰς τρόμος
 καὶ ἔκστασις.
 (93) Τὸ ὀρᾶν τὸν Κύριον.
 (94) Respicit Gen, iii, 16.
 (95) Intell. γυναιξίν.

κοῆς· Ἐλάλησε δὲ, ἵνα μάλιστα γνωρίσωσιν αὐτὸν, ἀπὸ τῆς φωνῆς, καὶ ἡ πρώτη φωνὴ αὐτοῦ χαρᾶς εὐαγγελίου.

Αἱ — αὐτῶ. Αἱ μὲν ἐκ πόθου καὶ τιμῆς τούτους (96) ἐκράτησαν· ὁ δὲ οὐκ ἀπεκάλυψε, παρέχων κληρονομηθῆναι διὰ τῆς ἀφῆς, ὅτι οὐκ ἔστι φάσμα.

Τότε — φοβεῖσθε. Ἰάλιν καὶ αὐτὸς τὸ δῶς αὐτῶν (97) ἐβύλλαι πρῶτον· εἶτα παρεγγέλλει περὶ τῶν μαθητῶν, βεβαιῶν, ὅτι ἄγγελοι αὐτοῦ ἦσαν, οἱ προφακύντες καὶ (98) προπαγγελίαντες.

Ἵπάγετε — ὄφονται. Ταῖς γυναῖξιν ἀποστόλοις ἐχρήσατο πρὸς τοὺς ἀποστόλους, τιμήσας τὸ ἀτιμῶθεν γένος ἐκ τῆς ἀπάτης τοῦ ὄφους. Καὶ ἐπειθὴ πάλαι γυνὴ γέγονε τῷ ἀνδρὶ διάκονος λύτης, νῦν γυναῖκες γίνονται τοῖς ἀνδράσι διάκονοι χαρᾶς. Ἐδολοῦς δὲ τοὺς ἀποστόλους προσηγόρευσεν. ἅμα μὲν διὰ τὴν ἐνωθρότητα. ἀδελφοὶ γὰρ ἄλλήλων εἴπαντες ἄνθρωποι. ἅμα δὲ καὶ πρὸς τιμῶν αὐτῶν.

Πορευομένων δὲ αὐτῶν — τὰ γενόμενα. Οἱ (99) καταλειφθέντες παρ' (1) αὐτῶ φύλακες, ἢ οἱ ἐπιστομότεροι τούτων.

Καὶ — κοιμωμένων. Πρῶτον μὲν ὠνήσαντο τὸν φόνον αὐτοῦ, νῦν δὲ ὠνοῦνται καὶ τὴν ἀλήθειαν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ, καὶ πατοῦσι τὸ οἰκίον συνειδόε, καὶ οὐδὲ τοὺς φύλακας αἰδοῦνται, κακουργοῦντες καὶ συγκαλύπτοντες μὲν τὴν ἀλήθειαν, πλάττοντες δὲ τὸ ψεῦδος, καὶ χρώμενοι τούτου (2) διακόνους τοῖς (3) ἐκείνοις (4) μάρτυσιν.

Καὶ — ποιήσομεν. Πείσετε αὐτὸν, ὡς εὐεξαπάτητον. Εἰ γὰρ σταθερὸς ἔστω, οὐκ ἂν πείσητε. Σφόδρα γὰρ ἀπίθανος ὁ λόγος ὑμῶν. Τὶ γὰρ κερδέκα καὶ μῖλλοντες ἐκλεψαν ἂν αὐτόν; Πῶς δὲ (5) καὶ, φύλακων τοσούτων καὶ τοιούτων παρακαθημένων ἔλαθον εἶ; Ἡῶς δὲ καὶ τοιούτου κινδύνου κατετάλησαν, εὐπτόητοι ἄνδρες, ὧν ὁ μὲν κορυφαῖος γυναῖκῶν δειλιάσας ἤρνεσάτο τὸν Διδάσκαλον· οἱ δ' ἄλλοι, δεσμούμενον αὐτὸν ἰδόντες, ἐφυγον; πῶς δὲ καὶ, δυνάμενοι κλεψαὶ αὐτὸν ἀκινδύνως ἐν τῇ πρώτῃ νυκτὶ, ὅτε οὐδεὶς τὸν τάφον ἐφύλαττεν, εἴλοντο κλεψαὶ αὐτὸν ἐπικινδύνως ἐν τῇ δευτέρᾳ νυκτὶ, ὅτε παρεῖσαν οἱ φύλακες; Ἄλλ' ὅρα, πῶς καθ' ἑαυτῶν ἀποκρίσασαν οἱ ματαιόφρονες Ἰουδαῖοι, καθὼς ἀνωτέρω (6) δεδηλώκαμεν. Εἰ γὰρ οὐ παρεκλίθισαν τοῦ φύλακα, εἰδόμενὸν τι λέγειν περὶ κλοπῆς· νῦν δὲ οὐ δύναται παρὰ δικασταῖς εὐθέσι, πολλαχόθεν ἐπιστομωζόμενοι.

Οἱ δὲ — σήμερον. Εἰ τοῦ μαθητοῦ περιεγένοντο

A ad habendum mœrorem. Locutus est autem, ut a voce magis cognoscerent eum; et prima ejus vox lætum gaudii nuntium fuit.

Vers. 9. *Illæ — eum.* Illæ quidem ex desiderio et reverentia hos tenuerunt: ipse vero non prohibuit, præstans ut per tactum certiores efficerentur, quod phantasma non esset.

Vers. 10. *Tunc — timete.* Rursam et ipse quoque repellit primo timorem earum, deinde da discipulis præcepit: confirmans suos, fuisse angelos eos qui prius apparuerant, et eadem præceperant.

Vers. 10. *Ite — videbunt.* Mulieribus pro apostolis usus est ad apostolos, honorans genus quod ex serpentis seductione infame factum fuerat. Et quia olim mulier viro facta est ministra mœroris, nunc mulieres fiunt viris ministræ gaudii, fratres vero appellavit apostolos, simul quidem propter incarnationem: fratres siquidem sunt inter se mutuo omnes homines; simul etiam ad honorem ipsorum.

Vers. 11. *Illis autem abeuntibus — quæ acciderant, Quidam,* ii videlicet, qui ab eis custodes relicti erant: vel, qui ex eis insigniores erant.

Vers. 12. *Et — Vers. 13. dormientibus.* Prius quidem emerunt cœdem ejus, nunc vero etiam veritatem emunt resurrectionis illius, et propriam conculcant conscientiam: nec pudet ipsos depravare custodes, sed effictio mendacio simul cum eis veritatem occultant, utentes iis qui veritatis testes erant, ut mendacii fierent ministri.

Vers. 14. *Et — faciemus. Persuadebitis ei,* ut qui facile potest falli. Nam si stabilis esset, nequaquam ei persuaderitis; valde enim absurdus est sermo vester. Quo etenim luoro erant ipsum furto sublaturi? Quomodo in tanto periculo ausi fuissent adeo timidi? quorum is qui præcipuus (o) erat, mulierculæ metu Præceptorem negavit; cæteri autem, cum vidissent quod ligatus esset, aufugerunt? Quomodo etiam, cum prima nocte absque periculo furari eum potuissent, quando nullus servabat sepulcrum, elegerunt potius secunda nocte magno cum periculo ipsum furari, præsentibus jam custodibus? Sed vide quomodo adversus seipsos diligentiam adhibuerunt vane sapientes Judæi, veluti etiam superius significavimus. Nisi enim custodes appositi fuissent, aliquid de furto dicere potuissent; nunc autem apud æquos judices nihil mutire possunt, undique imposito eis silentio.

Vers. 15. *Illi autem — hodiernum diem.* Si disci-

Varia lectiones et notæ.

(96) Τούτου, A. τούτους, i. e. τοὺς πόδας. Hentenius addito signo crucis habet os. Forte ergo hic corruptus erat codex ejus. Lege eos.

(97) Αὐτῶν, abest A.

(98) Προπαγγελίαντες, A.

(99) Ante oi. Hentenius videtur legisse, τινίς. Δηλονότι.

(1) Παρ' αὐτῶν A. Διχως ita Hentenius. Αὐτῶν. ἀρχιερίων. Αὐτῶ τῷ Χριστῷ.

(2) Τοῦ ψεύδους.

(3) Τοὺς et mox μάρτυρας B.

(4) Τῆς ἀληθείας.

(5) Δέ, omittit A.

(6) Ἀνωτίρωθεν.

(o) Præcipuus. Imo, dux, princeps.

pulum vicerunt pecuniæ, multo magis milites. A Vere itaque magnum est malum pecuniæ amor, et magnorum causa malorum. Sermonem autem divulgatum dicit, quod furto sublatus sit Jesus, Lucas vero de mulieribus ait: *Et reversæ a monumento nuntiaverunt hæc omnia ipsi undecim, cæterisque omnibus*⁹¹, videlicet septuaginta. Deinde enumerat eas dicens: *Erant autem Maria Magdalene, et Joanna, et Maria Jacobi, ac cæteræ quæ cum eis erant, quæ dicebant ad apostolos hæc*⁹². Verum Matthæus quidem Mariam Magdalenam, et Maria Jacobi et Jose conscripsit⁹³: non quasi solas, sed tanquam cæteris quæ cum eis erant insigniores; Marcus autem etiam significavit Salomen; Lucas vero Salomen quidem absque expresso nomine reliquit, manifestavit autem Joannam. Addens vero: *Et cæteræ quæ cum eis erant*, significat et Salomen, et alias quasdam⁹⁴. Post dictam itaque mulierum enumerationem rursus subjunxit Lucas: *Et visa sunt coram illis tanquam deliramentum verba earum, nec crediderunt ipsis*⁹⁵.

Hinc ergo sumunt initium, quæ de Maria Magdalene solus scripsit Joannes, veluti ea quorum apud reliquos nulla est facta mentio⁹⁷. Quia enim visa sunt coram apostolis tanquam deliramentum verba mulierum: ipsa cogitans intra se quod vere deceptæ essent, quodque per phantasiam vidissent quæ viderant, et audissent quæ audierant (neque enim aliter tanquam deliramentum apparuissent cordatioribus et sapientioribus) non quievit, sed sola protinus ad monumentum cucurrit, cum adhuc tenebræ essent, opinata quod ipsum clausum esset repertura. Videns autem quod sublatus esset lapis a monumento, nihil meminit eorum, quæ prius facta fuerant, utpote renuntiatione quam de his fecerat, a discipulis reprobata: suspicata est autem transpositum esse corpus a Joseph in tutiorem locum. Currit ergo et venit ad Simonem Petrum et ad alium discipulum quem diligebat Jesus, et ait illis: *Tulerunt Dominum meum de monumento, et nescimus ubi posuerunt eum*, etc., quæ deinceps facta sunt, sicut scripsit Joannes⁹⁸.

Demonstratum est igitur unam esse apud omnes D evangelistas concordiam, et corpus historicæ unum, rebus scilicet convenienti ordine enarratis. Quod enim hic evangelista præterit, hoc ille ita divina disponente gratia dixit, ut etiam hinc manifestum esse possit, quod non ex composito aut pacto scriperint.

Vers. 16. *Undecim vero — Galilæam*. Non statim abierunt in Galilæam, siquidem in ipso die quo

τὰ ἀργύρια, πολλὰ μᾶλλον τῶν στρατιωτῶν. Μέγα οὖν κακὸν ὄντως ἢ φιλαργυρία, καὶ μεγάλων κακῶν αἰτία. Λόγον δὲ διαφρημισθέντα λέγει, τὸν περὶ τοῦ κλαπῆναι αὐτὸν. Ὁ δὲ Δουκᾶς περὶ τῶν γυναικῶν εἶπεν, ὅτι καὶ ὑποστρέψασαι ἀπὸ τοῦ μνημείου, ἀπήγγειλαν ταῦτα πάντα τοῖς ἑνδεκα καὶ πᾶσι τοῖς λοιποῖς, ἕγουν, τοῖς ἑβδομήκοντα. Εἶτα ἀπαριθμῶνται ταύτας λέγων· Ἦσαν δὲ ἡ Μαγδαληνὴ Μαρία, καὶ Ἰωάννα, καὶ Μαρία (7) ἡ Ἰακώβου, καὶ αἱ λοιπαὶ σὺν αὐταῖς, αἱ εἶπον πρὸς τοὺς ἀποστόλους ταῦτα. Ἀλλὰ Ματθαῖος μὲν Μαρίαν τὴν Μαγδαληνὴν καὶ Μαρίαν τὴν τοῦ Ἰακώβου καὶ Ἰωσὴ ἀναγράφει· οὐχ ὡς μόναις, ἀλλ' ὡς ἐπισημοτάρας τῶν σὺν αὐταῖς· Μάρκος δὲ καὶ τὴν Σαλωμὴν ἐδήλωσε· Λουκᾶς δὲ τὴν μὲν Σαλωμὴν ἀνονόμαστον ἀρῆκεν, ἐδήλωσε δὲ (8) τὴν Ἰωάνναν· προσθεὶς δὲ, ὅτι καὶ αἱ λοιπαὶ σὺν αὐταῖς, ἐπέφησεν αὐτὰς τὴν Σαλωμὴν καὶ ἄλλαις τινάς. Μετὰ μόντοι τὴν εἰρημένον τῶν γυναικῶν ἀπαριθμήσιν, ἐπάγαγε πάλιν ὁ Λουκᾶς, ὅτι καὶ ἐφάνησαν ἐνώπιον αὐτῶν ὡσεὶ ἄηρος τὰ ῥήματα αὐτῶν, καὶ ἠπίστουν αὐταῖς.

Ἐντεῦθεν οὖν ἀρχονται τὰ περὶ Μαρίας (9) τῆς Μαγδαληνῆς, ἡ μότος ὁ Ἰωάννης ἐστέρησεν, ὡς καὶ αὐτὰ (10) μὴ μνημονοῦνθῆτα παρὰ τοῖς ἄλλοις. Ἐπεὶ γὰρ ἐφάνησαν ἐνώπιον τῶν ἀποστόλων ὡσεὶ ἄηρος τὰ ῥήματα τῶν γυναικῶν αὐτῆ λογισαμένη καθ' ἑαυτὴν, ὅτι ὄντως ἠπατάθησαν, κατὰ φαντασίαν ἰδοῦσαι, ὅσα εἶδον, καὶ ἀκούσασαι, ὅσα ἤκουσαν. οὐ γὰρ ἂν ὡσεὶ ἄηρος ταῦτα τοῖς συνεπιπέτοις ἐφάνησαν· οὐκ ἠρέμησεν, ἀλλ' αὐτίκα μόνη ἔδραμεν ἐπὶ τὸ μνημεῖον, σκοτίας ἔτι οὖσης, προσδοκῶσα κεκλεισμένον εὑρεῖν αὐτό· θιασαμένη δὲ τὸν λίθον ἠρμένον ἐκ τοῦ μνημείου, οὐδὲν μὲν ἀνεμνήσθη τῶν προγεγενημένων, ὡς ἀποδομασθεῖσθαι τῆς περὶ (11) αὐτῶν ἀπαγγελίας ἐπὶ τῶν μαθητῶν· ὑμέλαβε δὲ μεταθεῖν (12) τὸ σῶμα παρὰ τοῦ Ἰωσὴ εἰς τόπον ἀσφαλέστερον. Τρίτη οὖν, καὶ ἐρχεται πρὸς Σίμωνα Πέτρον, καὶ πρὸς ἄλλον μαθητὴν, ὃν ἐφίλει ὁ Ἰησοῦς, καὶ λέγει ἐπιτοῖς· Ἦσαν τὸν Κύριον ἐκ τοῦ μνημείου, καὶ ὡς οἶδαμεν τοῦ εἶθῃσαν αὐτόν. Καὶ τὰ ἐξῆς γεγονῆσιν, ὡς ὁ Ἰωάννης ἔγραψε.

Δίδεικται τοίνυν ἁρμονία μία παρὰ πᾶσι τοῖς εὐαγγελισταῖς, καὶ σώμα τῆς ιστορίας, ἐν, εἰα τῶν ῥητῶν κατὰ τὴν προσήκουσαν τάξιν ἐρμηνευθέντων. Ὁ γὰρ οὗτος παρῆκεν ὁ εὐαγγελιστῆς, τοῦτο ἐκεῖνος εἶπεν· οὕτω τῆς θείας χάριτος εἰκονομοῦσάσας, ἵνα κἀντεῦθεν εἶη δῆλον, ὡς οὐκ ἐκ συνθήματος ἔγραψαν.

Οἱ δὲ ἑνδεκα — Γαλιλαίαν. Οὐκ εὐθὺς ἐπορεύθησαν. Καὶ γὰρ ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ, καθ' ἣν ἐνεύστε

⁹¹ Luc. xxiv, 9. ⁹² Ibid. 10. ⁹³ Matth, xxviii, 1, ⁹⁴ Marc. xiv, 1. Luc. xxiv. 10. ⁹⁵ Ibid. 11. ⁹⁷ Joan. xx, 1 seqq. ⁹⁸ Ibid. 2 seqq.

Variae lectiones et notæ.

(7) H, abest A.
(8) Kai, addit A.
(9) Μαρίας, abest A.

(10) H, omittit B.
(11) Περὶ αὐτόν A.
(12) Μετακτεῖναι A.

τα νεκρῶν, ὥσθην αὐτοῖς, οὖσιν ἔτι ἐν Ἱερουσαλήμ. Καὶ τοῦτο ἔμφαίνουσι μὲν καὶ Μάρκος καὶ Λουκᾶς. Φανερώτερον δὲ τούτων ἰστόρησεν Ἰωάννης. Μετὰ γὰρ τὸ ὑποστρέφει πρὸς αὐτοὺς Μαρῖαν τὴν Μαγδαληνὴν, φησὶν ὅτι Οὐσας ὄψιας τῆ ἡμέρας ἐκεῖνη, τῆ μιᾷ τῶν Σαββάτων, καὶ τῶν θυρῶν καλεισμένων, ὅπου ἦσαν οἱ μαθηταὶ θυνηθροισμένοι (13) διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς καὶ ἔστη εἰς τὸ μέσον, καὶ λέγει αὐτοῖς, Εἰρήνη ὑμῖν. Καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἰδεῖξεν αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευρὰν Κυρίου, καὶ τὰ εἶξεν.

Ἄσλον οὖν, ὅτι ὑστερον ἐπορεύθησαν εἰς τὴν Γαλιλαίαν. Οὐκ ἐψεύσατο δὲ, καθὼς ἀνοήτως ἐλεγεν ὁ παραβάτης Ἰουλιανὸς, ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ μὲν ὄφθῆναι τοῖς μαθηταῖς ἐπαγγελιάμενος, ἐν Ἱεροσολύμοις δὲ τούτοις ὄφθεις· ἀλλ' ἐπλήρωσε μὲν καὶ τὴν τοιαύτην ἐπαγγελίαν, ὄφθεις αὐτοῖς ὑστερον ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ· ἰδωρήσατό δὲ καὶ ἑτέραν χεῖρην, προεμφανισθεὶς αὐτοῖς ἐν Ἱεροσολύμοις, ἵνα καὶ τὴν λύπην αὐτῶν λύσῃ, καὶ βεβαιώσῃ τοὺς λόγους τῶν γυναικῶν, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἰδόντων αὐτὸν ἐγνηγεμένον.

Ὁ μὲν οὖν Ματθαῖος παρήκε τὰ μέχρι τοῦ πορευθῆναι τοὺς μαθητὰς εἰς τὴν Γαλιλαίαν· οἱ δ' ἄλλοι εὐαγγελίσται καὶ ταῦτα συνήγαγον (14). Μάρκος μὲν ἐπιτομέτερον· Λουκᾶς δὲ, πλατύτερον· Ἰωάννης δὲ, διεξοδικώτερον.

Εἰς — Ἰησοῦς. Οὐ ἐτάξατο αὐτοῖς, ἀντὶ τοῦ, ὅπου ἐνετείλατο αὐτοῖς διὰ τῶν γυναικῶν, ὡς προείρηται, περυσθῆναι ἢ ὅπου ὑπέσχετο αὐτοῖς, ὅτε εἶπει, (15) Μετὰ τὸ ἐγερθῆναι με προῖξω ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν. Καὶ μὴν εἰς τὴν Γαλιλαίαν (16) ἐτάξατο αὐτοῖς κορευθῆναι, περὶ δὲ τοῦ ὄρους οὐδὲν ἀναγράφεται. Πλὴν εἰκὸς ἢ εἰπεῖν αὐτοῖς, ἢ μνησθῆναι καὶ περὶ τούτου διὰ τῶν γυναικῶν, εἰ καὶ μὴ ἀναγράφεται. Ἄλλως τε δὲ καὶ σύνθητες αὐτοῖς ἦν ἐκεῖνο τὸ ὄρος. Ἐκεῖ γὰρ μάλιστα διὰ τὴν ἡσυχίαν ἠύλιζοντο.

Καὶ ἰδόντες — αὐτῶ. Ἰδόντες αὐτὸν, ἐκεῖ προσέλαβε γὰρ.

Οἱ δὲ ἰδίστασαν. Τινὲς δὲ αὐτῶν ἰδίστασαν περὶ αὐτοῦ, φοβούμενοι τὴν κλίαν. Χρὴ δὲ μὴ ζητεῖν, τίνες ἦσαν οὗτοι· σεσιώπηνται γὰρ μόνον δὲ γενώσκαι, ὅτι καὶ οὗτοι προσελθόντος (17) αὐτοῖς ἐβαιώθησαν.

Καὶ ἐπὶ γῆς. Ἐδόθη μοι, φησὶν, ὡς ἀνθρώπων, ἦν εἶχον, ὡς Θεός.

Πορευθέντες — ἔθνη. Τῆ δοθείσῃ μοι ἐξουσίᾳ θαρρύντες. Πάντα (18) δὲ τὰ ἔθνη εἰπὼν, καὶ τὸ τῶν Ἑβραίων γένος ἐδάλωσε. Καὶ παρὰ τῷ Μάρκῳ

A resurrexit a mortuis visus est eis, cum essent adhuc Hierosolymis. Et hoc sane Marcus et Lucas ostendunt⁹⁹; manifestius tamen his scripsit Joannes. Postquam enim ad discipulos reversa esset Maria Magdalene, ait: Cum esset sero die illo qui erat unus Sabbatorum, et fores essent clausæ, ubi erant discipuli congregati, propter metum Judæorum: venit Jesus, et sedit in medio, et ait illis: Pax vobis. Cumque hoc dixisset, ostendit eis manus ac latus suum. Gavisī sunt ergo discipulī viso Domino¹.

Manifestum est itaque, quod postmodum abierunt in Galilæam. Non autem mentitus est Christus, quod stulte dixit Apostata Julianus, quasi promiserit se in Galilæa videndum esse, et Hierosolymis se eis videndum præbuerit. Sed et hoc complevit promissum, visus ab eis postmodum in Galilæa; donavit autem et alteram gratiam, prius eis apprensens Hierosolymis, ut et mœrorem eorum solveret, et mulierum verba confirmaret, aliorumque, qui eum viderant postquam resurrexerat.

Matthæus ergo præterit ea quæ acciderunt donec abirent discipuli in Galilæam; cæteri vero evangelistæ etiam illa conscripserunt; Marcus quidem brevius; Lucas autem latius; Joannes vero adhuc fusius.

Vers. 16. In — Jesus. In quo constituit eis, hoc est, Ubi per mulieres præcepit eis ut proficiscerentur, sicut prædictum est; vel ubi promisit eis quando dixit: Postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galilæam². Atqui in Galilæam quidem constituit illis ut abirent; de monte vero nihil scriptum est. Verisimile est tamen et de hoc vel dixisse illis, vel nunc per mulieres significasse, quanquam scriptum non sit. Præterea familiaris etiam illis erat mons iste; ibi enim propter quietem maxime versabantur.

Vers. 16. Cumque vidissent — eum. Cum vidissent illum ibi: eos enim ibidem præcesserat.

Vers. 17. Quidam vero dubitaverunt. Quidam vero eorum dubitaverunt de ipso, timentes errorem. Non autem querere oportet quinam hi fuerint; nam silentio præteriti sunt. Sed scire tantum oportet, quod et hi, cum accessisset ad ipsos Jesus, confirmati sunt.

Vers. 18. Et — in terra. Data est mihi, inquit, tanquam homini, potestas quam habebam tanquam Deus.

Vers. 19. Euntes — gentes. In data mihi potestate fiduciam habentes. Dicens autem: Omnes gentes, etiam Hebræorum genus significavit. Siquidem

⁹⁹ Marc. xvi, 14; Luc. xxiv, 36. ¹ Joan. xx, 19, 20. ² Math. xxvi, 32.

Variæ lectiones et notæ.

(13) Συννηγμένοι, pro συναθροισμένοι. A, recte.
(14) Horum loca modo notata sunt.
(15) Ὅτι interponit A.
(16) Μὲν, interponit A.

(17) Προσελθόντες A, male. Προσελθόντος, δηλαδὴ τοῦ Ἰησοῦ αὐτοῖς.
(18) Δέ, omittit A.

pulum vicerunt pecuniæ, multo magis milites. A Vere itaque magnum est malum pecuniæ amor, et magnorum causa malorum. Sermonem autem divulgatum dicit, quod furto sublatus sit Jesus, Lucas vero de mulieribus ait : *Et reversæ a monumento nuntiaverunt hæc omnia ipsis undecim, cæterisque omnibus*⁹¹, videlicet septuaginta. Deinde enumerat eas dicens : *Erant autem Maria Magdalene, et Joanna, et Maria Jacobi, ac cæteræ quæ cum eis erant, quæ dicebant ad apostolos hæc*⁹². Verum Matthæus quidem Mariam Magdalenen, et Maria Jacobi et Jose conscripsit⁹³ : non quasi solas, sed tanquam cæteris quæ cum eis erant insigniores ; Marcus autem etiam significavit Salomen ; Lucas vero Salomen quidem absque expresso nomine reliquit, manifestavit autem Joannam. Addens vero : *Et cæteræ quæ cum eis erant*, significat et Salomen, et alias quasdam⁹⁴. Post dictam itaque mulierum enumerationem rursus subjunxit Lucas : *Et visa sunt coram illis tanquam deliramentum verbarum, nec crediderunt ipsis*⁹⁵.

Hinc ergo sumunt initium, quæ de Maria Magdalene solus scripsit Joannes, veluti ea quorum apud reliquos nulla est facta mentio⁹⁷. Quia enim visa sunt coram apostolis tanquam deliramentum verba mulierum : ipsa cogitans intra se quod vere deceptæ essent, quodque per phantasiam vidissent quæ viderant, et audissent quæ audierant (neque enim aliter tanquam deliramentum apparuissent cordatioribus et sapientioribus) non quievit, sed sola protinus ad monumentum cucurrit, cum adhuc tenebræ essent, opinata quod ipsum clausum esset repertura. Videns autem quod sublatus esset lapis a monumento, nihil meminit eorum, quæ prius facta fuerant, utpote renuntiatione quam de his fecerat, a discipulis reprobata : suspicata est autem transpositum esse corpus a Joseph in tutiorem locum. Currit ergo et venit ad Simonem Petrum et ad alium discipulum quem diligebat Jesus, et ait illis : *Tulerunt Dominum meum de monumento, et nescimus ubi posuerunt eum*, etc., quæ deinceps facta sunt, sicut scripsit Joannes⁹⁸.

Demonstratum est igitur unam esse apud omnes evangelistas concordiam, et corpus historiæ unum, rebus scilicet convenienti ordine enarratis. Quod enim hic evangelista præterit, hoc ille ita divina disponente gratia dixit, ut etiam hinc manifestum esse possit, quod non ex composito aut pacto scripserint.

Vers. 16. *Undecim vero — Galilæam*. Non statim abierunt in Galilæam, siquidem in ipso die quo

τὰ ἀργύρια, πολλῶν μᾶλλον τῶν στρατιωτῶν. Μῆγα οὖν κακὸν ὄντως ἢ φιλαργυρία, καὶ μεγάλου κακοῦ αἰτία. Λόγον δὲ διαφημισθέντα λέγει, τὸν περὶ τοῦ κλαπῆναι αὐτόν. Ὁ δὲ Δουκᾶς περὶ τῶν γυναικῶν εἶπεν, ὅτι καὶ ὑποστρέψασα ἀπὸ τοῦ μνημείου, ἀπήγγειλαν ταῦτα πάντα τοῖς ἑνδεκά καὶ πᾶσι τοῖς λοιποῖς, ἦγον, τοῖς ἰδοδομήκοντα. Εἶτα ἀπαριθμεῖται ταύτας λέγων Ἴησαν δὲ ἡ Μαγδαληνὴ Μαρία, καὶ Ἰωάννα, καὶ Μαρία (7) ἡ Ἰακώβου, καὶ αἱ λοιπαὶ σὺν αὐταῖς, αἱ εἴβηγον πρὸς τοὺς ἀποστόλους ταῦτα. Ἀλλὰ Ματθαῖος μὲν Μαρίαν τὴν Μαγδαληνὴν καὶ Μαρίαν τὴν τοῦ Ἰακώβου καὶ Ἰωσὴ ἀπέγραψεν οὐχ ὡς μόναι, ἀλλ' ὡς ἐπισημοτέρας τῶν ἐν αὐταῖς Μάρκος δὲ καὶ τὴν Σαλώμην ἐδήλωσε Λουκᾶς δὲ τὴν μὲν Σαλώμην ἀνονόμαστον ἀρῆκεν, ἐδήλωσε δὲ (8) τὴν Ἰωάνναν προσθεὶς δὲ, ὅτι καὶ αἱ λοιπαὶ σὺν αὐταῖς, ἐνέφηνεν αὐτὴν τε τὴν Σαλώμην καὶ αἷλας τινάς. Μετὰ μέντοι τὴν εἰρημένον τῶν γυναικῶν ἀπαριθμῆσιν, ἐπήγαγε πάλιν ὁ Λουκᾶς, ὅτι καὶ ἐβάνησαν ἐνώπιον αὐτῶν ὡσεὶ λῆρος τὰ ῥήματα αὐτῶν, καὶ ἠπίστανον αὐταῖς.

Ἐνευθεν οὖν ἀρχονται τὰ περὶ Μαρίας (9) τῆς Μαγδαληνῆς, ἡ μότος ὁ Ἰωάννης ἰστέρησεν, ὡς καὶ αὐτὰ (10) μὴ μνημονευθέντα παρὰ τοῖς ἄλλοις. Ἐπεὶ γὰρ ἐβάνησαν ἐνώπιον τῶν ἀποστόλων ὡσεὶ λῆρος τὰ ῥήματα τῶν γυναικῶν αὐτῆ λογισαμένη καθ' ἑαυτὴν, ὅτι ὄντως ἠκατήθησαν, κατὰ φαντασίαν ἰδοῦσαι, ὅσα εἶδον, καὶ ἀκούσασαι, ἐπεβήσαν. οὐ γὰρ ἦν ὡσεὶ λῆρος ταῦτα τοῖς συνεπιπέτοις ἐβάνησαν οὐκ ἠρέμησαν, ἀλλ' αὐταῖς μόνῃ ἔδραμον ἐπὶ τὸ μνημεῖον, σκοτίας εἶτι οὕτως προσδοκῶσα κεκλεισμένον εὐρεῖν αὐτό. Θεασασαὶ δὲ τὸν λίθον ἠρμένον ἐκ τοῦ μνημείου, οὐδεὶς αὐτὴν ἀνεμνήσθη τῶν προεγγνημένων, ὡς ἀπεδείχθη μασθεσίως τῆς περὶ (11) αὐτῶν ἀπαγγελίας ἐκ τῶν μαθητῶν ὑμῶν δὲ μετατεθῆναι (12) τὸ σῶμα παρὰ τοῦ Ἰωσήφ εἰς τόπον ἀσφαλίστατον. τῆς οὖν, καὶ ἔρχεται πρὸς Σίμωνα Πέτρον, καὶ πρὸς ἄλλον μαθητὴν, ὃν ἐφιλει ὁ Ἰησοῦς, καὶ λέγα ἔπειτα τοῖς Ἰησοῦς τὸν Κύριον ἐκ τοῦ μνημείου, καὶ ὡς οἶδαμεν ποῦ ἐβήσαν αὐτόν. Καὶ τὰ εἰδὼς γέγονε, ὡς ὁ Ἰωάννης ἔγραψε.

Δέδεικται τοίνυν ἀρμονία μία πᾶρα πᾶσι τὰς εὐαγγελιστάς, καὶ σώμα τῆς ιστορίας, ἢ, ἐν τῶν ῥητῶν κατὰ τὴν προσήκουσαν τάξιν ἠρμηνευθέντων. Ὁ γὰρ οὗτος παρῆκεν ὁ εὐαγγελιστὴς, τῶν ἐκείνος εἶπεν ὡς τῆς θείας χάριτος εὐκονομαστῆς, ἵνα κἀντευθεν εἴη δῆλον, ὡς οὐκ ἐκ συνθέματος ἔγραψαν.

Οἱ δὲ ἑνδεκά — Γαλιλαίαν. Οὐκ εὐθὺς ἐπεβήσαν. Καὶ γὰρ ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ, καθ' ἣν ἀπέστει-

⁹¹ Luc. xxiv, 9. ⁹² Ibid. 10. ⁹³ Matth. xxviii, 1, ⁹⁴ Marc. xiv, 1. Luc. xxiv. 10. ⁹⁵ Ibid. 11. ⁹⁷ Joan. xx, 1 seqq. ⁹⁸ Ibid. 2 seqq.

Variae lectiones et notæ.

- (7) Ἡ, abest A.
- (8) Καὶ, addit A.
- (9) Μαρία, abest A.
- (10) Μὲ, omittit B.
- (11) Περὶ αὐτόν A.
- (12) Μετατεθειμένη A.

ἐκ νεκρῶν, ὡς ἔβη αὐτοῖς, οὓς ἐτι ἐν Ἱερουσαλὴμ. Καὶ τοῦτο ἐμφαίνουσι μὲν καὶ Μάρκος καὶ Λουκᾶς. Φανερώτερον δὲ τούτων ἱστορήσεν Ἰωάννης. Μετὰ γὰρ τὸ ὑποστρέψαι πρὸς αὐτοὺς Μαρίαν τὴν Μαγδαληνὴν, φησὶν ὅτι Οὐσας ὄψιας τῆ ἡμέρα ἐκείνη, τῆ μὲ τῶν Σαββάτων, καὶ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, ὅπου ἦσαν οἱ μαθηταὶ θυναθροισμένοι (13) διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς καὶ ἔστη εἰς τὸ μέσον, καὶ λέγει αὐτοῖς, Εἰρήνη ὑμῖν. Καὶ τοῦτο εἰπὼν, εἶδειν αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευρὰν Κυρίου, καὶ τὰ εἶδεν.

Ἀλλοι οὖν, ὅτι ὕστερον ἐπορεύθησαν εἰς τὴν Γαλιλαίαν. Οὐκ ἐψεύσατο δὲ, καθὼς ἀνοήτως εἶλεν ὁ παραδάτης Ἰουλιανός, ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ μὲν ὄψθῆναι τοῖς μαθηταῖς ἐπαγγελία, ἐν Ἱεροσολύμοις δὲ τούτοις ὄψεσθαι· ἀλλ' ἐπλήρωσε μὲν καὶ τὴν τοιαύτην ἐπαγγελίαν, ὄψεσθαι αὐτοῖς ὕστερον ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ· ἰδωρῆσατο δὲ καὶ ἑτέραν χεῖραν, προεμφανισθεὶς αὐτοῖς ἐν Ἱεροσολύμοις, ἵνα καὶ τὴν λύπην αὐτῶν λύσῃ, καὶ βεβαιώσῃ τοὺς λόγους τῶν γυναικῶν, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἰδόντων αὐτὸν ἐξηγητημένον.

Ὁ μὲν οὖν Ματθαῖος παρήκε τὰ μέχρι τοῦ πορευθῆναι τοὺς μαθητὰς εἰς τὴν Γαλιλαίαν· οἱ δ' ἄλλοι ἐπαγγελιστὰι καὶ ταῦτα συνέγραψαν (14). Μάρκος μὲν ἐπιτομότερον Λουκᾶς δὲ, πλατύτερον Ἰωάννης δὲ, διεξοδικώτερον.

Εἰς — Ἰησοῦς. Οὐ ἐτάξατο αὐτοῖς, ἀντὶ τοῦ, ὅπου ἐνετείλατο αὐτοῖς διὰ τῶν γυναικῶν, ὡς προεῖρηται, πορευθῆναι· ἢ ὅπου ὑπέσχετο αὐτοῖς, ὅτι εἶπε, (15) Μετὰ τὸ ἐγερθῆναι με προᾶξω ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν. Καὶ μὴν εἰς τὴν Γαλιλαίαν (16) ἐτάξατο αὐτοῖς πορευθῆναι, περὶ δὲ τοῦ ὄρους οὐδὲν ἀναγέγραπται. Πλὴν εἰκὸς ἢ εἰπεῖν αὐτοῖς, ἢ μνησθῆναι καὶ περὶ τούτου διὰ τῶν γυναικῶν, εἰ καὶ μὴ ἀναγέγραπται. Ἄλλως τε δὲ καὶ σύνθεσις αὐτοῖς ἦν ἐκεῖνο τὸ ὄρος. Ἐκεῖ γὰρ μάλιστα διὰ τὴν ἕσυχον πύλιζοντο.

Καὶ ἰδόντες — αὐτῶν. Ἰδόντες αὐτὸν, ἐκεῖ προέλαβε γὰρ.

Οἱ δὲ εἰδέντες αὐτὸν. Τὸ αὐτοῦ, φοβούμενοι τὴν ἐπιείκειαν αὐτοῦ, τῆν δὲ μετὰ ζήτησίν, ἵνα μὴ ἐπιείκεις ἦσαν οὗτοι· αἰσίου μου δὲ γινώσκουσι, ὅτι καὶ οὗτοι πρὸς αὐτὸν ἦσαν βασιυθησαν.

Καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, ὡς ἐπὶ τῆν εἰχον, ὡς ἐπὶ τῆν εἰχον, ὡς ἐπὶ τῆν εἰχον, ὡς ἐπὶ τῆν εἰχον.

Πορευθέντες εἰς τὴν Γαλιλαίαν. Πορευθέντες εἰς τὴν Γαλιλαίαν, πορευθέντες εἰς τὴν Γαλιλαίαν, πορευθέντες εἰς τὴν Γαλιλαίαν.

Ἐπιείκειας αὐτοῦ. Ἐπιείκειας αὐτοῦ, ἐπιείκειας αὐτοῦ, ἐπιείκειας αὐτοῦ.

(13) (14) (15) (16)

A resurrexit a mortuis visus est eis, cum essent adhuc Hierosolymis. Et hoc sane Marcus et Lucas ostendunt 99 ; manifestius tamen his scripsit Joannes. Postquam enim ad discipulos reversa esset Maria Magdalene, ait : Cum esset sero die illo qui erat unus Sabbatorum, et fores essent clausæ, ubi erant discipuli congregati, propter metum Judæorum : venit Jesus, stetitque in medio, et ait illis : Pax vobis. Cumque hoc dixisset, ostendit eis manus ac latus suum. Gavisī sunt ergo discipuli viso Domino 1.

Manifestum est itaque, quod postmodum abiierunt in Galilæam. Non autem mentitus est Christus, quod stulte dixit Apostata Julianus, quasi promiserit se in Galilæa videndum esse, et Hierosolymis se eis videndum præbuerit. Sed et hoc complevit promissum, visus ab eis postmodum in Galilæa ; donavit autem et alteram gratiam, prius eis apprensens Hierosolymis, ut et mærorem eorum solveret, et mulierum verba confirmaret, aliorumque, qui eum viderant postquam resurrexerat.

Matthæus ergo præterit ea quæ acciderunt donec abirent discipuli in Galilæam ; cæteri vero evangelistæ etiam illa conscripserunt ; Marcus quidem brevius ; Lucas autem latius ; Joannes vero adhuc fusius.

Vers. 16. In — Jesus. In quo constituit eis, hoc est, Ubi per mulieres præcepit eis ut proficiscentur, sicut prædictum est ; vel ubi promisit eis quando dixit : Postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galilæam 2. Atqui in Galilæam quidem constituit illis ut abirent ; de monte vero nihil scriptum est. Verisimile est tamen et de hoc vel dixisse illis, vel nunc per mulieres significasse, quanquam scriptum non sit. Præterea familiaris etiam illis erat mons iste ; ibi enim propter quietem maxime versabantur.

Vers. 16. Cumque vidissent — eum. Cum vidissent illum ibi : eos enim ibidem præcesserat.

Vers. 17. Quidam vero dubitaverunt. Quidam vero eorum dubitaverunt de ipso, timentes errorem. Non autem quærere oportet quinam hi fuerint ; cum silentio præteriti sunt. Sed scire tantum oportet, quod et hi, cum accessisset ad ipsos Jesus, firmati sunt.

Vers. 18. Et — in terra. Data est mihi, inquit, quædam homini, potestas quam habebam tantum in Deo.

Vers. 19. Euntes — gentes. In data mihi potestate euntes. Dicentes autem : Omnes gentes, Hebræorum genus significavit. Siquidem

Matth. xxvi, 32.

ἰοιᾶ.

ἰοσπύθοντες A, male. Προσπύθοντες, δηλαδὴ αὐτοῖς. ομιλλῶ A.

apud Marcum dixit eis manifestius : *Euntes in mundum universum predicate Evangelium omni creaturæ* ³. Apud Lucam vero adhuc expressius ait, *Prædicari nomine ejus pœnitentiam ac remissionem peccatorum in omnes gentes, facto ab Hierosolymis initio* ⁴. Non enim meminit Dominus malorum, eorum qui respiciunt. Siquidem postquam a mortuis resurrexit, et discipulos allocutus est, non solum mentionem non fecit de malis, quæ a Judæis passus est, sed ne Petro quidem exprobravit negationem, aut fugam cæteris discipulis.

Vers. 19. *Baptizantes — Spiritus sancti*. Hoc præceptum de baptismo est ac dogmatibus.

† Unum nomen trium, denotat unam sanctæ Trinitatis naturam. Nomen autem, puta, qui est vel Deus, vel aliud ineffabile, ideo etiam in nomine tantum dicunt qui baptizant, nullo in specie addito.

Vers. 20. *Docentes — vobis*. Hoc rursum præceptum de conversatione est. Neque enim sufficiunt ad salutem baptismus et dogmata, nisi etiam Deo digna conversatio accedat.

Vers. 20. *Et ecce — diebus*. Majorem eis adjiciens fiduciam, dixit : *Et ecce ego vobiscum sum, cooperans, impedimenta complanans, ac servans vos*.

Vers. 20. *Usque — sæculi*. † Hoc dixit, non quod post hoc non sit cum eis futurus, sed quod non eodem modo futurus, sed excelsius ac Deo congruentiori modo quam nunc.

Hoc ostendit, quod non solum cum discipulis qui tunc erant, sed cum his etiam qui illos erant secuturi, futurus esset. Neque enim apostoli usque ad sæculi consummationem erant permansuri, sed mediantibus iis qui tunc erant, etiam illis qui postmodum futuri essent, hanc promisit gratiam, tanquam uni corpori cum omnibus loquens fidelibus. Non est autem statim assumptus in cælum, sed post aliquantum temporis, sicut ex aliis evangelistis licet cognoscere. Etenim a resurrectione ejus, usque ad assumptionem, per quadraginta dies permansit, apparens discipulis, et cum eis conversans; deinde ab uno monte (p) qui in Judæa erat, et dicebatur mons Olivarum, assumptus est, veluti narrat liber Apostolicarum actionum ⁵.

Detur, quæso, nobis digne Evangelio docentibus et conversantibus, tandemque morientibus, ut regnum illud quod per Evangelium perfectis promittitur, assequamur, per gratiam perfecti ac universa-

³ Marc. xvi, 45. ⁴ Luc. xxiv, 47. ⁵ Act. 1, 3, 7.

Varia lectiones et notæ

(19) Inclusa in margine habet A.

(20) Ἐμπόδιον, πρόσπταισμα. Noli conjicere σχολίων. Σχολίων habent LXX Exod. x, 7; LVII, 14, et reliqui interpretes. Prov. xiv. 7.

(21) Inclusa in margine habet. A. Eadem in

(p) *Ab uno monte. Uno redundat.*

ἄ γὰρ φανερώτερον εἶπεν αὐτοῖς Πορευθέντες εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα, κηρύξατε τὸ Εὐαγγέλιον πᾶσι τῇ κτίσει. Καὶ παρὰ τῷ Λουκᾷ δὲ ἐστὶ ἐκδηλωτέρον εἶρηκε, κηρύχθηναί ἐπι τῷ ὀνόματι αὐτοῦ μετάνοιαν καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν εἰς πάντα τὰ ἔθνη, ἀρχάμενον ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ. Δισκοπῶν γὰρ ἔστι ἀμνηστικάκις τοῖς μετανοήσιν. Ἐπεὶ καὶ ὡσαύτως ἐκ νεκρῶν, καὶ τοῖς μαθηταῖς ἐντυχῶν, οὐ μόνον οὐκ ἐμνημόνευσεν, ὡν πέποιθεν ὑπὸ Ἰουδαίᾳ, ἀλλ' οὐτε τῷ Πέτρῳ τὴν ἐπρώτην ἀνείδεισεν, οὐτε καὶ ἄλλοις μαθηταῖς τὴν φυγὴν.

Βαπτίζοντες — τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Τούτου παραγγελία περὶ βαπτίσματος καὶ δογμάτων.

[Ἐν (18) δὲ ὄνομα τῶν τριῶν, ὑποδαλοῦν τὴν μίαν φύσιν τῆς ἁγίας Τριάδος. Ὄνομα δὲ, ἢ τὸ ὄν, ἢ τὸ Θεός, ἢ ἕτερον ἀρρήτων. Διὸ καὶ εἰς τὸ ὄνομα μόνον λέγουσιν οἱ βαπτίζοντες, μηδὲν ὑπερπροστιθέντες.]

Διδάσκοντες — ὑμῖν. Τούτου καὶ παραγγελία περὶ πολιτείας. Οὐκ ἄρα εἰς τὸ βάπτισμα καὶ τὰ δόγματα πρὸς σωτηρίαν, εἰ μὴ καὶ πολιτεία προσεῖα.

Καὶ ἰδοὺ — ἡμέρας. Πλείον θάρσος ἐμβαλλὼν αὐτοῖς, εἶπε· Καὶ ἰδοὺ, ἐγὼ μετ' ὑμῶν εἶμα, συμπράτταν, καὶ πᾶν (20) σχολῶν ἐξομαλιζῶν, καὶ φυλάττων ὑπᾶς.

Ἔως — αἰῶνος. [Τούτου (21) εἶπεν, οὐχ ὡς μετὰ τούτου οὐκ ἐσόμενος μετ' αὐτῶν, ἀλλ' ὡς οὐχ οὕτως ἐσόμενος, ὑψηλοτέρου δὲ καὶ θεοπροκρίστερον ἢ νῦν.]

Τούτου δὲ δείκνυσιν, ὅτι οὐ μόνον μετὰ τῶν περικαθὰ μαθητῶν, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν μετ' αὐτοῦ ἔστιν. Οὐ γὰρ ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος ἀπόστολοι μόνον ἐμελλον· ἀλλὰ διὰ τῶν τότε καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα τὴν τοιαύτην ἐπαγγελίαν χέρον, καὶ ἐν σώματι διαλεγόμενος πᾶσι τοῖς πιστοῖς. Οὐ αὐτίκα δὲ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνελήθη, ἀλλὰ πεκαίρον τινα, ὡς ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐπαγγελιστῶν ἔστι διακρινόμενος. Καὶ γὰρ ἀπὸ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ μέχρι τῆς ἀναλήψεως διὰ τεσσαρῆκοντα ἡμερῶν ἦν ἐπιφανόμενος τοῖς μαθηταῖς, καὶ (22) ἐνσαυλιζόμενος· Ἔπειτα ἀπὸ τοῦ ἐν Ἰουδαίᾳ ἔρους, τῷ καλουμένῳ Ἐλαιῶνος, ἀνελήθη, καθὼς ἡ βίβλος τῶν ἀποστολικῶν Πράξεων (23) δείξουσιν.

Εἶν δὲ ἡμῖν, ἀξίως τοῦ Εὐαγγελίου καὶ δογματικῶν καὶ πολιτευομένων καὶ τελειομένων τυχεῖν καὶ τῆς διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐπαγγελμένης βασιλείας τοῖς τελείοις, χάριτι τοῦ παντελείου Βασιλέως

finis hujus scholii exhibet Hentenius in margine sui codicis.

(22) Ita uterque codex.

(23) Ἐξίστην A.

Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν, ᾧ πρέπει δόξα καὶ A
προσκύνησις, ἅμα τῷ ἀνάρχῳ καὶ αἰδίῳ Πατρὶ, καὶ
τῷ συνάρχῳ καὶ συναϊδίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ αἰεὶ καὶ
εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

lis (g) regis Jesu Christi, quem decet gloria et ado-
ratio simul cum æterno ac perpetuo Patre, et cœ-
terno simulque perpetuo Spiritu, nunc et semper
et in sæcula sæculorum. Amen.

(g) *Perfecti ac universalis. Universalis prorsus alienum est. Παντάμιος est perfectus perfectissimus.*
Ἰτα πανάριστος.

ΤΟ ΚΑΤΑ ΜΑΡΚΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ

ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΜΑΡΚΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ ΤΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ.

α. Περὶ τοῦ δαιμονιζομένου (Cap. I, vers. 23.) A Λου. η'.	β. Περὶ τῆς πενθερᾶς Πέτρου. (I, 29.) Mθ. η'. Λου. θ.	γ. Περὶ τῶν ιαθέντων ἀπὸ ποικίλων νόσων. (I, 32.) Mθ. θ. Λου. ι.	δ. Περὶ τοῦ λεπροῦ (I, 40.) Mθ. ι. Λου. ιβ'.	ε. Περὶ τοῦ παραλυτικοῦ. (II, 3.) Mθ. ιγ'. Λου. ιγ'. Ἰω. ζ.	ς. Περὶ Λευὶ τοῦ τελώνου. (II, 14.) Mθ. ιδ'. Λου. ιδ'.	ζ. Περὶ τοῦ ξηρὰν ἔχοντος τὴν χεῖρα. (III, 1.) Mθ. κα'. Λου. ιε'.	η. Περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν δώδεκα. (III, 13.) Mθ. B ιδ'. Λου. ις'.	θ. Περὶ τοῦ σπόρου παραβολῆ. (IV, 2.) Mθ. κδ'. Λου. κβ' καὶ μθ'.	ι. Περὶ τῆς ἐπιτιμῆσεως τῶν ὑδάτων. (IV, 35.) Mθ. ια'. Λου. κγ'.	ια'. Περὶ τοῦ λεγεῶνος (V, 1.) Mθ. ιβ'. Λου. κδ'.	ιβ'. Περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγωγοῦ (V, 21.) Mθ. ιε'. Λου. κε'.	ιγ'. Περὶ τῆς αἰμορροῦσεως. (V, 25.) Mθ. ις'. Λου. κς'.	ιδ'. Περὶ τῆς ἀποστολῆς τῶν δώδεκα. (VI, 6.) Mθ. ιθ'. Λου. κζ'.	ιε'. Περὶ Ἰωάννου καὶ Ἡρώδου. (VI, 14.) Mθ. κε'.	ις'. Περὶ τῶν πέντε ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων. (VI, 34.) Mθ. κς'. Λου. κη'. Ἰω. η'.	ιζ'. Περὶ τοῦ ἐν θαλάσῃ περιπάτου (VI, 47.) Mθ. κζ'. Ἰω. θ'.	ιη'. Περὶ τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ. (VII, 1.) Mθ. κη'.	ιθ'. Περὶ τῆς φωνικίσσεως. (VII, 24.) Mθ. κθ'.	κ'. Περὶ τοῦ μογαλάου. (VII, 31.)	κα'. Περὶ τῶν ἑπτὰ ἄρτων. (VIII, 1.) Mθ. λα'.	κβ'. Περὶ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων. (VIII, 14.) Mθ. λβ'. Λου. μδ'.

EVANGELIUM

SECUNDUM MARCUM

CAPITA EVANGELII MARCI.

1. De dæmoniaco.	C	12. De filia archisynagogi.
2. De socru Petri.		13. De muliere sanguinis profluvio laborante.
3. De curatis & variis morbis.		14. De apostolorum ordinatione.
4. De leproso.		15. De Joanne et Herode.
5. De paralytico.		16. De quinque panibus et duobus piscibus.
6. De Levi publicano.		17. De ambulatione in mari.
7. De habente manum aridam.		18. De transgressione præcepti Dei.
8. De apostolorum electione.		19. De Phœnicissa.
9. De semine parabola.		20. De balbo.
10. De increpatione maris.		21. De septem panibus.
11. De legione.		22. De fermento Pharisæorum.

- κγ'. Περὶ τοῦ τυφλοῦ. (VIII, 22.)
 κδ'. Περὶ τῆς ἐν Καισαρείᾳ ἐπερωτήσεως. (VIII, 27.) Mθ. λγ'. Λου. κθ'.
 κε'. Περὶ τῆς μεταμορφώσεως. (IX, 2.) Mθ. λδ'. Λου. λ'.
 κς'. Περὶ τοῦ σεληνιαζομένου. (IX, 14.) Mθ. λε'. Λου. λα'.
 κζ'. Περὶ τῶν διαλογιζομένων, τίς μείζων (IX, 33.) Mθ. λς'. Λου. λβ'.
 κη'. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων, εἰ ἔξεστιν ἀπολύσαι τὴν γυναῖκα. (X, 1.) Mθ. μ'.
 κθ'. Περὶ τοῦ ἐπερωτησάντος πλουσίου τὸν Ἰησοῦς. (X, 17.) Mθ. μα'. Λου. ξγ'.
 λ'. Περὶ τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου (X, 35.) Mθ. μγ'.
 λα'. Περὶ Βαρτιμαίου. (X, 46.) Mθ. μδ'. Λου. ξδ'.
 λβ'. Περὶ τοῦ πάλου. (XI, 1.) Mθ. μέ. Λου. ξη'. B Ἰω. ιδ'.
 λγ'. Περὶ τῆς ξηραθείσης συκῆς (XI, 12.) Mθ. μς'.
 λδ'. Περὶ ἀμνησικακίας. (XI, 25.)
 λε'. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν Κύριον ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων. (XI, 27.) Mθ. μν'. Λου. κθ'.
 λς'. Περὶ τοῦ ἀμπελῶνος. (XII, 1.) Mθ. ν'. Λου. ο'.

23. De cæco.
 24. De interrogatione in Cæsarea.
 25. De transformatione Domini.
 26. De lunatico habente spiritum mutum.
 27. De disputantibus, quis esset major.
 28. De his qui interrogabant Dominum: An liceret cum uxore divortium facere.
 29. De divite qui Dominum interrogabat.
 30. De filiis Zebedæi.
 31. De Bartimæo.
 32. De pullo.
 33. De fœcu quæ exaruit.
 34. De oblivione injuriarum.
 35. De interrogantibus Dominum, In qua potestate

INTERPRETATIO EVANGELII MARCI.

Marcus filius fuit Mariæ, quæ in domo sua benigne apostolos excipiebat. Vocabatur autem et Joannes, quemadmodum in Actis apostolorum invenimus: Petrus, inquit, *recognita venit ad domum matris Joannis, qui cognominabatur Marcus, ubi erant multi congregati et orantes*¹. Et circa principia quidem conjunctus est Barnabæ avunculo suo et Paulo, sicuti liber Actorum testatur², et Paulus in Epistolis mentionem ejus faciens, ut in Epistola ad Colossenses³, et in secunda ad Timotheum⁴.

¹ Act. xii, 12. ² Act. xii, 25; xv, 37, 39. ³ Coloss. iv, 10. ⁴ II Tim. iv, 11.

Variæ lectiones et notæ.

¹ O omittit B. Idem mox, post οἰκίαν, insertum habet Μαρίας.

- A λς'. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων διὰ τὸν κένου. (XII, 13.) Mθ. νβ'. Λου. οα'.
 λη'. Περὶ τῶν Σαδδουκαίων. (XIII, 18.) Mθ. νγ'. Λου. οβ'.
 λθ'. Περὶ τοῦ Γραμματίως. (XII, 28.) Mθ. εδ'. Λου. λδ'.
 μ'. Περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐπερωτήσεως. (XII, 35.) Mθ. νε'. Λου. ογ'.
 μα'. Περὶ τῆς τὰ δύο λεπτὰ βελούσης. (XII, 41.) Λου. οδ'.
 μβ'. Περὶ συντελείας. (XIII, 3.) Mθ. νς'. Λου. οε'.
 μγ'. Περὶ τῆς ἡμέρας καὶ ὥρας. (XIII, 32.) Mθ. νη'.
 μδ'. Περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν Κύριον μύρω (XIV, 3.) Mθ. ξδ'. Λου. κα'. Ἰω. ιβ'.
 με'. Περὶ τοῦ Πάσχα. (XIV, 12.) Mθ. ξγ'. Λου. ος'.
 μς'. Περὶ τῆς παραδόσεως προφητεία (XIV, 17.) Mθ. ξδ'.
 μζ'. Περὶ τῆς ἀρνήσεως. (XIV, 66.) Mθ. ξε'. Λου. οθ'.
 μα'. Περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου. (XV, 42.) Mθ. ξη'. Λου. κς'. Ἰω. ιη'.

hæc facis?

36. De vinea.
 37. De his qui interrogabant occasione census.
 38. De Sadducæis.
 39. De scriba.
 C 40. De interrogatione Domini.
 41. De vidua quæ duo minuta obtulit.
 42. De consummatione.
 43. De die illo et hora.
 44. De ea quæ unxit Dominum unguento.
 45. De Pascha.
 46. De prodizione prophetica.
 47. De negatione Petri.
 48. De petitione corporis Christi.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΜΑΡΚΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ.

Μάρκος ὁ εὐαγγελιστὴς, υἱὸς μὲν γέγονε Μαρίας, τῆς δεξιοσάμενης ἐν τῇ ἰακωβῆ οἰκίᾳ τοῦ ἀποστόλου· ἐκαλεῖτο δὲ καὶ Ἰωάννης, ὡς ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων εὐρίσκωμεν. Συνιδὼν γὰρ, φησὶν, ὁ Πέτρος ἦλθεν ἐπὶ τὴν οἰκίαν τῆς μητρὸς Ἰωάννου τοῦ ἐπικαλουμένου Μάρκου, εὐῆσαν ἱκανοὶ συνθηροισμένοι καὶ προσευχόμενοι. Καὶ καταρχὰς μὲν συνέειπε Βρονάβα, τῷ θεῷ αὐτοῦ, καὶ Παύλῳ, καθὼς ἢ τὸ βιβλίον τῶν Πράξεων παριστᾷ, καὶ Παῦλος, ἐν Ἐπιστολαῖς μνήμην αὐτοῦ

ποιούμενος, τῆ τε πρὸς Κολασσαεῖς καὶ τῆ πρὸς Α Τιμόθειον δευτέρα εἶτα τῷ Πέτρῳ συνῆν ἐν Ῥώμῃ, ὡς ἡ πρώτη αὐτοῦ Ἐπιστολὴ δείκνυσιν, ἐν ἣ καὶ υἱὸν αὐτοῦ κατὰ πνεῦμα τὸν Μάρκον οὗτος ὠνόμασε, παρ' οὗ καὶ ὄλον τὸν τοῦ Εὐαγγελίου λόγον ὁ Μάρκος μεμάθηκεν (2). Ἐπειτα συνεγράψατο τὸ Εὐαγγέλιον, ὡς μὲν ἱστορεῖ καὶ Κλήμης ὁ Στρωματεύς, ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ, κατὰ δὲ τὸν Χρυσόστομον (3), ἐν Αἰγύπτῳ, παρακληθεὶς ὑπὸ τῶν ἐκεῖ πιστῶν, μετὰ ἑπτὰ δέκα τῆς τοῦ Σωτῆρος ἀναλήψεως. Συμφωνεῖ δὲ τῷ Ματθαίῳ λίαν, πλὴν ὅσον ἐκείνός ἐστι πλατύτερος. Χρὴ δὲ καθόλου γινώσκειν, ὡς οἱ εὐαγγελισταὶ ποτὲ μὲν κατὰ τάξιν ἀπαγγέλλουσι τὰς διδασκαλίας καὶ τὰ θαύματα τοῦ Χριστοῦ, νόμῳ ἱστορίας· ποτὲ δὲ, οὐ τηροῦσι τάξιν, σπεύδοντες μόνον εἰς τὸ ἀπαγγέλλειν αὐτά.

Ἄρχῃ τοῦ — τοῖς προφήταις. Εὐαγγέλιον νῦν ὁ Μάρκος, τὴν Καινὴν Διαθήκην, τὴν νῦν νομοθεσίαν τοῦ Χριστοῦ κέκληκε. Διὰ τὴν οὕτως αὐτὴν ὠνόμασεν, εἶρηται ἐν τῷ προοίμῳ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, ἔνθα περὶ τῆς ἐπιγραφῆς τῶν Εὐαγγελίων προδεδιηγήται. Φησὶ δὲ ὁ παρὰ εὐαγγελιστῆς, ὅτι ἀρχὴ τῆς νῦν (4) νομοθεσίας Χριστοῦ οὕτω γέγονεν, ὡς γέγραπται ἐν τοῖς προφήταις· λέγει δὲ Μαλαχίαν καὶ Ἰσαΐαν. Εἶτα τίθησι καὶ τὰ ῥητὰ τῶν προφητῶν, ἵνα μάθῃς, ὅτι τοιαῦτα ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου γέγονεν, οἷαν ταῦτά φασιν. Ταῦτα δὲ φασιν, ἀρχὴν αὐτοῦ γενήσεσθαι τὸν Ἰωάννην, ὡς ἀναπτυσσόμενα δεῖξουσιν. Ἐπεὶ γὰρ πάντες οἱ προφῆται καὶ ὁ νόμος ἕως Ἰωάννου προσῆλθουσιν, κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον, ἴδει τούτου, τέλος ὄντα τῆς Παλαιᾶς, ἀρχὴν γενέσθαι τῆς Νέας. Ἀλλὰ διαμετέον ἰδίᾳ τῶν δύο προφητῶν τὰ ῥητὰ.

Ἰδοῦ, ἐγὼ — ἔμπροσθέν σου. Μαλαχίου μὲν τὸ ῥητὸν εἶρηται δὲ περὶ τούτου σαφῶς ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ εἰκοστοῦ κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου. Καὶ περιττὸν τὰ αὐτὰ πάλιν εἰς μέσον ἄγειν.

Φωνὴ — τριβους αὐτοῦ. [Ἐτοιμάζει (5) μὲν τὴν ὁδὸν Κυρίου, ὁ τὴν ἀρετὴν ἐργαζόμενος· οὐκ εὐθείας δὲ ποιεῖ τὰς τριβους αὐτοῦ, ὁ μὴ πρὸς εὐαρίστησιν Θεοῦ, ἀλλὰ δὲ ἀνθρωπαρέσειαν, ἢ τινα σκοπὸν, οὐκ ἀγαθόν, ταύτην ἐργαζόμενος. Οὗτος τὸν μὲν πόνον τῆς ἐτοιμασίας ὑψίσταται, τὸν δὲ Θεὸν οὐκ ἔχει ταῖς τοιαύταις τριβούς ἐμπερικρατοῦντα.]

Τούτο τοῦ Ἰωάννου ἐστίν· ἠρμηνεύεται δὲ καὶ τοῦτο πάλιν ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, καὶ ζῆται ἐκεῖ. Τὰ μὲν οὖν προφητικὰ ταῦτα ῥητὰ συμφώνως κεκράγασιν, ὅτι ὁ Ἰωάννης προοδεύσει τοῦ Χριστοῦ, καὶ εὐτρε-

A Deinde cum Petro Romæ conversatus est, quem admodum prior ejus Epistola demonstrat, qua etiam hic filium suum juxta spiritum Marcum appellavit * : a quo insuper totum Evangelii sermonem Marcus didicit, et postmodum Evangelium conscripsit, secundum Clementem Stromaticum, hoc est, qui varia in unum contexuit, in ipsa Roma : juxta Chrysostomum autem in Ægypto, rogatus a fratribus qui ibidem morabantur, post decimum a Salvatoris Assumptione annum. Plurimum autem cum Matthæo consentit, nisi quod latius ille cuncta describit. Ubique autem scire oportet, quod evangelistæ interdum quidem Christi doctrinam ac miracula ordine describunt in modum historię, quandoque vero ordinem non servant : id solum studentes, ut, quod dictum aut factum est, annuntient.

CAP. I. Vers. 1. *Initium* — Vers. 2. *prophetis*. Evangelium nunc Marcus appellavit Novum Testamentum, novam Christi legislationem. Cur autem ita nominaverit, dictum est in Proœmio enarrationis Evangelii juxta Matthæum, ubi de evangeliorum inscriptione tractatum est. Ait ergo præsens evangelista, quod principium novæ Christi legislationis ita fuit, sicut in prophetis scriptum est : dicit autem Isaiam et Malachiam. Deinde ea quoque ponit, quæ a prophetis dicta sunt, ut videas tale fuisse Evangelii principium, quale dicunt prophete. Aiunt autem hi Joannem fuisse principium, veluti dicta eorum explicata demonstrabunt. Quia enim omnes prophete et lex usque ad Joannem prophetaverunt, juxta Domini verbum †, oportebat hunc, qui finis erat Veteris Testamenti, Novi quoque esse principium. Verum distinguenda sunt propria duorum prophetarum oracula.

Vers. 2. *Ecce ego* — *coram te*. Malachiæ vaticinium est. De hoc autem manifeste dictum est vicesimo capite Evangelii juxta Matthæum, unde superfluum esset eadem rursus in medium adducere.

Vers. 3. *Vox* — *semitas ejus*. † Præparat quidem Domino viam, qui virtutem operatur. Verum non rectas facit semitas ejus, qui non ad Dei beneplacitum, sed ad studium hominibus placendi, aut aliquem alium finem non bonum, hanc operatur. Hic enim laborem quidem præparationis sustinet, Deum autem non habet hujusmodi semitas perambulantem.

Isaiæ testimonium est, quod etiam explanatum est in enarratione tertii capitis Evangelii juxta Matthæum, ibi ergo quærato. Hæc itaque prophetica dicta concorditer clamant, quod Joannes præcessurus erat Christum, viamque ei præparaturus

* I Petr. v, 13. † Matth. xi, 13.

Varia lectiones et notæ.

(2) Ut ex Sophronii in Marcum Præfatione colligo, lib. vi Hypotyp.
(2) Tom. VII, p. 9.

(4) Νέας, abest. A.

(5) Hæc uterque in margine exhibet.

Evangelii, et quod inde novæ legislationis futurum erat initium, quæ omnia ita facta sunt. Cum enim Joannes ante Salvatorem ad Jordanem venisset, ac pœnitentiam prædicasset, in animabus hominum fundamentorum loca fodit; veniens autem Christus, fidei posuit fundamenta, novamque edificavit legislationem. Cum autem dixisset, *Incipiam Evangelii*, ita factum esse, quæ in prædicandis scriptum est in prophetis, deinde prophetica quoque dicta adduxisset, consequenter nititur quod proposuit demonstrare, et incipit ea dicere, quæ circa Joannem fuerunt: quomodo venisset ad Jordanem; quomodo prædicaverit, et ut res perdidit, quomodo initium Evangelii fuerit. Et quia Marcus admodum Matthæo conformis est, sicut in principio indicavimus, quæ apud illum descripta sunt prætermittimus, iniquam jam manifestam: hoc tantum in unoquoque loco significantes, quod de eo in certo quodam capite dictum sit. Tu ergo caput statim quaerito, ac donec quod quaeris invenias, perlegito. Ad ea igitur in quibus varius est, expositionem deinceps deducamus.

† Idem quoque et de cæteris evangelistis dicendum.

Vers. 4. *Fuit — peccatorum. Fuit*, hoc est, Erat. Quod autem hic baptismum pœnitentiæ prædicaverit, manifestum est tum ab his quæ dixit, tum ab his quæ operatus est. Præcipiens enim, ut ipsos pœniteret, baptizavit eos qui resipiscebant. Quod tamen baptismus, quo baptizabat, non conferebat peccatorum remissionem, simpliciter manifestum est: siquidem baptismus Joannis pœnitentiæ solum erat: Christi vero baptismus remissionis erat. Quam eorum differentiam ipse Præcursor docuit dicens: *Ego quidem baptizo vos in aqua, videlicet nuda; ipse autem baptizabit vos in Spiritu sancto*. Ante Salvatorem enim nusquam apparet data remissio peccatorum, sed primus Christus hoc donum largitus est per seipsum, et per suum baptismum. Manifestum est ergo baptismum Joannis præparationem fuisse ad peccatorum remissionem. Oportet enim ut peccatorum primum pœniteat, deinde remissionem adipiscatur.

Sed jam videamus quid Evangelista dicat: *Fuit, inquit, Joannes baptizans in deserto, et prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum*. Non dixit, Pœnitentiæ et remissionis peccatorum, ne putes illud baptismum remissionem quoque tribuisse, sed addidit: *In remissionem peccatorum*, hoc est, Propter remissionem. Nam prædicabat pœnitentiam causa remissionis, ut per pœnitentiam de peccatis redarguti ac compuncti, eum ferventer quaerent, qui tollit peccatum mundi, quo apparente procurrerent, ac peccatorum remissionem ab eo acciperent.

Απίται αὐτῶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ ὅτι ἐντεῦθεν ἔσται ἀρχὴ τῆς νέας νομοθεσίας. Γίγνεται δὲ πάντα οὕτως. Ὁ γὰρ Ἰωάννης, πρὸ τοῦ Ἰωσήφοι ἰδῶν ἐπὶ τῆς Ἰορδάνου, καὶ κηρύξας μετάνοιαν, ὤρυσεν ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀνθρώπων τόπους θεμελίω· παραγινόμενος δὲ ὁ Χριστός, κτίσας τὰ θεμέλια τῆς πίστεως, καὶ κηροδομῆσαι τὴν νέαν νομοθεσίαν. Εἰπὼν δὲ ὁ Μάρκος, ὅτι Ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου εἶπε γέγενεν, ὡς γέγραπται ἐν τοῖς προφήταις: εἶτα παραγγέλων καὶ τῆς προφητικῆς βιβλίου, λοιπὸν ἐπιχειρῶ ἀποδεικνύειν, ὃ προέθετο, καὶ ἀρχεται λέγειν τὰ κατὰ τὸν Ἰωάννην, ὅπως ἔβη ἐπὶ τὸν Ἰορδάνου, ὅπως ἐκήρυξε, καὶ ἀπλῶς, ὅπως ἐ ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου γέγενεν. Ἐπει δὲ ὁ Μάρκος ἔγιντο συμφώνησι τῶ Ματθαίου, καθὼς ἐν προομῖοις ἐπισημανόμεθα, ὅσα μὲν ἐν ἐκείνῃ διακρινόμεθα, παρήσομεν, ὡς ἤδη σαφηνισθέντα, τούτοις μόνον συμμιούμενοι ἐφ' ἑκάστῳ τούτων, ὅτι προερίθηται περὶ τούτου ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ. Ἐν δὲ αὐτῷ κεφαλαίῳ ἐτίθησαν ἐκεῖνο τὸ κεφαλαίον, καὶ ἀνάγνωθε τούτοις μέχρις ἐν εὐρήσει τὸ ζητούμενον. Ὅσα δὲ κεφαλαία εἶναι, ταῦτα λοιπὸν ἐγγράψωμεν εἰς ἐξήγησιν.

Τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῶν ἐξῆς εὐαγγελιστῶν.

Ἐγένετο — ἀμαρτιῶν. Ἐγένετο, ἀπὸ τοῦ, Ἦν. Ἀλλ' ὅτι μὲν οὗτος καθήγγαλε βάπτισμα μετάνοίας, δηλον, ἀφ' ὧν τε ἔλεγε, ἀφ' ὧν τε ἐπραττεν ἰτελλόμενος γὰρ μετανοεῖν, ἐβάπτισε τοὺς μετανοεῦντας: ὅτι δὲ τὸ βάπτισμα, ὃ ἐβάπτισεν, οὐ παρέχω ἀρεῖν ἀμαρτιῶν, ὁμοίως φαίρον. Τὸ μὲν γὰρ Ἰωάννου βάπτισμα, μετάνοιαν ἦν μόνον τὸ δὲ τοῦ Χριστοῦ, τούτου ἦν ἀρίστως. Καὶ τούτων τὴν διαφορὰν εἰπὼν ὁ Πρόδρομος εἰδὼς εἰπὼν: Ἐγὼ μὲν ἐβάπτισα ὑμᾶς ἐν ὕδατι, θελαθὴ, ψιλῶ· αὐτός δὲ βαπτισα ὑμᾶς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Πρὸ γὰρ τοῦ Ἰωσήφοι οὐδαμοῦ φαίνεται δοθεῖσα ἀρεῖσι ἀμαρτιῶν εἰς αὐτὸς πρώτος ὁ Χριστός τούτου τὸ δῶρον ἐχρησάσθαι, διὰ τὰ ἑαυτοῦ καὶ διὰ τοῦ ἰδίου βαπτίσματος εἶπε οὖν, ὅτι τὸ βάπτισμα Ἰωάννου προπαρασκευάζει τῆς ἀρίστως τῶν ἀμαρτιῶν. Δεῖ γὰρ τὸν ἀμαρτιῶν μετανοῆσαι πρώτον, εἶτα τυχεῖν ἀρίστως.

Ἄλλ' ἰδομεν αὐτίς, τί φησιν ὁ εὐαγγελιστὴς Ἐγένετο Ἰωάννης βαπτίζων ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ κηρύσσων βάπτισμα μετάνοιαν εἰς, ἀρεῖν ἀμαρτιῶν. Οὐκ εἶπε καὶ ἀρίστως ἀμαρτιῶν, ἵνα μὴ ἐμίσθης, ὅτι τὸ τοιοῦτον βάπτισμα (6) παρέχει καὶ ἀρεῖν: ἀλλὰ προσέθηκεν, ὅτι εἰς ἀρεῖν ἀμαρτιῶν, τουτέστι, διὰ ἀρεῖν. Ἐκάρυσσε γὰρ μετανοεῖν ἕνεκεν ἀρίστως, ἵνα τῆ μετανοεῖν καταγνόντες ἑαυτῶν, καὶ καταγνόντες, ἐφ' εἰς ἁμαρτιῶν, ἐπατάσθαι θερμῶς τὸν ἀφροντα τῶν ἀμαρτιῶν τοῦ κόσμου, καὶ φανέντι προσδράμωσι, καὶ λάθωσι κατὰ αὐτοῦ τῶν ἀρεῖν τῶν ἀμαρτιῶν.

Variae lectiones et notæ.

(6) Τὸ τοιοῦτον βάπτισμα, ὅτι B.

Καὶ ἐξεπορεύοντο — ἀμαρτίας αὐτῶν, ταῦτα Α προσηρηνεύθησαν ἐν τῇ ἐξήγησει τοῦ θαλοθέτου; τρίτου κεφαλαίου.

Ἦν δὲ — μέλι ἄγριον. Καὶ ταῦτα ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ αὐτοῦ κεφαλαίου ἐσαφηγήθησαν. Ἐμισθίδυτο δὲ τριχᾶς καμήλου, οὐχὶ ἀκατιργάστους, ἀλλ' ὑφασμένους. Εἰρήνη γὰρ ὁ Ματθαῖος, ὅτι εἶχε τὴν ἰνδύμα αὐτοῦ ἐκ τριχῶν καμήλου. Τὸ δὲ ἔγδαθυμῖνος ἐξακεύεται καὶ εἰς τὸ. Καὶ ζῶντων ἀνθρωπίνων.

Καὶ ἐκέρουσι — ὑποδημάτων αὐτοῦ. [Τὴν ἱμάντα (7) Γρηγόριου τοῦ (8) Θαλοθῆ. Τί δὲ ὁ σφαιρωτῆρ τοῦ ὑποδήματος, ἂν οὐ λύεις, ὡ (9) Βαπτιστᾶ; Τυχὸν (10) ὁ τῆς ἐπιδημίας λόγος καὶ τῆς σαρκός, οὐ μὴδὲ τὸ ἀκρότατον εὐδιαλυτον.]

Εἴρηται μὲν τοῦτο, καὶ διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν ὑπεροχὴν τοῦ κρυσομοίμου, ὡς ἐν τῷ εἰρημίνῃ κεφαλαίῳ παραδειδώκαμιν. Φασι δὲ τινες, ὑποδήματα μὲν νοεῖσθαι, τὴν σάρκα. ἢ ὑποδύς ἐφόρετον ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἱμάντα δὲ, τὸν ἀπόρρητον λόγον τῆς ἐνώσεως αὐτῆς, οἷον, πῶς μεμενήκασιν αἱ φύσεις ἀσύγχυτοι, καὶ τὰ τοιαῦτα. Κατὰ δὲ τὴν φανεράν ἑρμηνείαν, ἱμάντα λέγει, τὸν ἐκ λόγου δεσμόν. Ἔστι δὲ ἡ τοῦ ρητοῦ σύνταξις οὕτως. Οὐδένος αὐτοῦ τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς λύσαι κύψας. Κύπτει γὰρ, ὁ λύσαι τοῦτον βουλούμενος. Ὑποδήματα δὲ λέγει, τὰ σανδάλια. Τὸ δὲ οὐδένος αὐτοῦ, σύνθησις παρ' Ἑβραίοις, ὡς τὸ Ὁδ ἄρας τὸ στόμα αὐτοῦ γέμει. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ Ἦτινι C αὐτῷ, ὡς τὸ Μακάριος ἀνήρ ὃ ἐστὶν ἀντικλιψίς αὐτῷ παρὰ σοῦ.

Ἔγω μὲν — Πνεύματι ἁγίῳ. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτου προεῖρηται ἐν τῷ θαλοθέτῳ κεφαλαίῳ.

Καὶ ἐγένετο — εἰς τὸν Ἰορδάνου. Τὸ, Καὶ ἐγένετο, σύνθησις ἐστὶ πρόσθρημα τοῖς Ἑβραίοις. Καὶ ἐγένετο, φησὶν, ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις (11) εἶτα ἀρχεται λέγειν, τί ἐγένετο. Ἡμέρας δὲ νῦν φησὶν, ἐν αἷς ἐκέρουσι τὸ βάπτισμα τῆς μετανοίας ὁ Ἰωάννης. Εἴρηται δὲ καὶ περὶ τῶν ἐξῆς ἐν τῷ βιβλίῳ κεφαλαίῳ. Ἀλλὰ Ματθαῖος μὲν ἀπλῶς, Ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας, εἶπε· Μάρκος δὲ ἰδικώτερον καὶ τὴν πόλιν, ἐν ἣ δειτέρειά, προσέθηκε.

Καὶ εὐθὺς — ἐπ' αὐτόν. Καὶ περὶ τούτων εὐρήσεις ἐν τῷ τοιούτῳ κεφαλαίῳ. Ἀλλὰ Ματθαῖος μὲν, καὶ Λουκᾶς ἀνοργῆσαι φησὶ τοὺς οὐρανοὺς, οὕτως δὲ σχισθῆναι. Εἰσὶ δὲ ταῦτα.

⁷ Matth. iii, 4. ⁸ Psal. ix, 28. ⁹ Psal. LXXXIX, 6. ¹⁰ Matth. iii, 13. ¹¹ Matth. iii, 16; Luc. iii, 21.

Variae lectiones et notæ.

(7) Hæc in margine codex uterque.

(8) Pag. 236.

(9) Loco laudato : Λύεις ὁ βαπτίζων Ἰησοῦν.

(r) Tollens. Legit ergo ἄρας, loco ἄρας. Corrigendum erat hoc ex LXX.

Vers. 3. *Et exibat* — peccata sua, hæc declarata sunt in expositione prædicti tertii capitis.

Vers. 6. *Erat autem* — melle silvestri. Et hæc in enarratione dieti capitis manifesta sunt. Induebatur autem pilis cameli, non simpliciter incompositis, sed contextis. Dixit enim Matthæus quod habebat vestimentum suum de pilis camelorum ¹. Dictio autem *Vestitus erat*, subintelligitur etiam in eo quod additur: *Et sona pelluceat*.

Vers. 7. *Et prædicabat* — calceamentorum ipsius. ++ *Corrigiam*, Gregorii Theologi: Quæ vero corrigia calceamenti, quam non solvit Baptista? Fortasse ratio, eum in hoc mundo versatus sit et homo factus sit, quorum ne extremum quidem facile solvi potest.

Hoc quidem propter excellentiam ejus qui prædicabatur dictum est, quemadmodum prædicto capite tradidimus. Quidam autem dicunt per calceamenta carnem intelligi, quia calceatus sive vestitus est Dei Filius. Corrigiam vero, ineffabilem conjunctionis suæ rationem: quomodo videlicet naturis inconfusis, unita sit humanitas divinitati. Juxta planam vero interpretationem, corrigiam vocat, e corio factum vinculum. Est autem hic dictionum ordo: Cujus ipsius corrigiam calceamentorum non sumidoneus solvere presumens. Proeumbit enim, qui vult illud solvere. Calceamenta dicit sandalia. Et quod dicitur: *Cujus ipsius*, frequens est apud Hebræos, ut illud: *Cujus tollens* (r) *os ejus implet* ² Similiter et: *Qui ipsi*, ut quod dicitur: *Beatus vir cui est auxilium ipsi ab te* ³.

Vers. 8. *Ego quidem* — Spiritu sancto. Similiter et de hoc superius dictum est in prædicto capite.

Vers. 9. *Et factum est* — in Jordane dictio quoque, *Et factum est*, particula est apud Hebræos in frequentiori usu: *Et factum est*, inquit, *in illis diebus*. Deinde incipit dicere quid factum sit. Dicit autem nunc dies quibus prædicabat Joannes baptismum pœnitentiæ. De his vero quæ sequuntur prædicto capite dictum est. Sed Matthæus quidem simpliciter dixit: *A Galilæa* ⁴; Marcus vero civitatem etiam addidit in qua habitabat.

Vers. 10. *Et statim* — in ipso. De his quoque eodem capite invenies. Verum Matthæus quidem et Lucas, aperiri cœlos dicunt ⁵; hic autem diffindi. Hæc tamen pro eodem accipiuntur.

(10) Ante τυχόν alia adduntur l. i.

(11) Ημέραις ταῖς. Εἶτα Β.

Vers. 11. *Et vox — complacitum est.* In Evangelio juxta Matthæum scriptum est : *Hic est Filius meus* ¹². Marcus autem et Lucas habent : *Tu es Filius meus* ¹³. Quid ergo dicemus ? Nihil aliud quam quod apud Matthæum diximus : quod evangelistæ interdum quidem integre hujusmodi verborum mentionem faciunt : quandoque vero sententiam quidem servant integram : quasdam autem dictiones non curantes immutant, dum hoc sermoni nihil potest obesse, quod pro una dictione alia idem significans adducitur. Nam idem demonstrant *Hic et Tu.*

Rursum simile est quod Matthæus et Marcus scripserunt : *In quo mihi bene complacitum est* ¹⁴, et quod Lucas : *In te mihi bene complacitum est* ¹⁵. Et hic tibi canon generalis esto ad omnia similia. B

Vers. 12. — *Stultimque.* Vers. 13. *Satana.* Dictum est de his tertio juxta Matthæum capite. Ille tamen, simul et Lucas dixerunt : *A diabolo* ¹⁶, hic autem, *A Satana.* Cum enim dæmon multa habeat nomina, et ab unaquaque malitia sua recipiat appellationem : illi quidem unum posuerunt, hic vero aliud.

Dictus est autem Satanas, hoc est contrarius, Nam Deo contrarius est dæmon, et contraria stans.

Vers. 13. *Et erat cum bestiis.* Matthæus et Lucas genera quoque tentationum scripserunt ¹⁷. Marcus vero cum supra cæteros brevitatis esset amator, satis putavit dicere : *Et tentabatur.* In hoc enim genera quoque complexus est. Quod autem erat cum bestiis, propter magnam loci solitudinem accidit ; ut etiam ab hoc discas, quod is qui tuetur animæ dignitatem, bestiis potius formidabilis est. Ante inobedientiam enim jussum erat ut omnibus homo dominaretur.

Vers. 13. *Et angelî — ei.* Post tentationes videlicet, post manifestam de tentatore victoriam, quem admodum significavit Matthæus.

Vers. 14. *Postquam autem — Dei.* Dictum est et de his eodem capite, Evangelium autem regni Dei dicit nunc Novum testamentum, utpote annuntians de regno Dei, et inducens ad regnum Dei.

Vers. 15. *Et dicens — tempus.* Tempus a Deo constitutum conversationi Veteris Testamenti, de quo dicit Apostolus : *Ubi venit completio temporis, misit Deus Filium suum* ¹⁸. D

Vers. 15. *Et — Dei.* Appropinquavit ut regnet super credentes, sicut manifestius interpretati sumus prædicto capite.

¹² Matth. iii, 17. ¹³ Luc. iii, 22. ¹⁴ Matth. ix, 17. ¹⁵ Luc. iii, 22. ¹⁶ Matth. iv, 5 ; Luc. iv, 2. ¹⁷ Matth. iv, 3 ; Luc. iv, 3 seqq. ¹⁸ Galat. iv, 4.

Variæ lectiones et notæ.

(12) Ὁπερ καὶ ἐν B.
(13) Ἐγραψαν B.

(14) Τῷ, abest A.

Καὶ φωνὴ — εὐδόκησα. Ἐν τῷ κατὰ Ματθαίου μὲν, Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου, γέγραπται· Μάρκος δὲ καὶ Λουκᾶς, Σὺ εἶ ὁ Υἱός μου, γράφουσι. Τί οὖν ἔρουμέν· Οὐδὲν ἕτερον, ἢ ὅτι (12) ἐν τῷ κατὰ Ματθαίου εἰρήκαμεν, ὅτι οἱ εὐαγγελισταὶ ποτὲ μὲν, ἀκραίων τῶν τοιούτων ῥητῶν ἀπομνημονεύουσι ποτὲ δὲ, τὴν μὲν τοῦ ῥητοῦ διάνοιαν ὀλοκλήρως ἀποσώζουσι, λέξεις δὲ τινὰς ἀπαρτηρήτως ὑπαλλάττουσιν, ὅταν οὐδὲν τι μᾶλλον τῷ λόγῳ τοῦτο λυμαιοῦσθαι. τῆς ἀντισταχθείσης λέξεως ταύτης σημαίνουσης. Δεικτικὰ γὰρ ἄμφω, καὶ τὸ, Οὗτός, καὶ τὸ, Σὺ.

Αὐθις οὖν τοῦ Ματθαίου μὲν καὶ τοῦ Μάρκου γραψάντων· Ἐν ᾧ εὐδόκησα· ὁ Λουκᾶς. Ἐν σοὶ εὐδόκησα, εἴρηκε. Καὶ τοῦτο κανὼν ἔστω σοὶ καθολικὸς ἐπὶ τῶν τοιούτων πάντων.

Καὶ εὐθύς — Σατανᾶ. Εἴρηται καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου. Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲν, εἰτι δὲ καὶ Λουκᾶς, Ἰπὸ τοῦ διαβόλου· εἶπον, Μάρκος δὲ, Ἰπὸ τοῦ Σατανᾶ. Πολυνύμου γὰρ ὄντος τοῦ δαίμονος, καὶ ἄρ' ἐκάστης αὐτοῦ κακίας ὀνομαζομένου, τὸ μὲν οὗτοι, τὸ δὲ, οὗτος εἰρήκασι.

Λέγεται δὲ Σατανᾶς, ὁ ἀντικείμενος. Ἀντίκειται γὰρ ὁ δαίμων τῷ Θεῷ, τὰ ἐναντία νομοθετῶν.

Καὶ ἦν μετὰ τῶν θηρίων. Ματθαῖος μὲν καὶ Λουκᾶς καὶ τὰ εἶδη τῶν πειρασμῶν αὐτοῦ ἀτήγραψαν (13)· ὁ δὲ Μάρκος, φιλοσύντομος ὢν ὑπὲρ τοὺς ἄλλους, ἤρξασθαι τῷ (14) εἰπεῖν, ὅτι καὶ ἦν κυραζόμενος. Ἐν τούτῳ γὰρ καὶ τὰ εἶδη συμπεριέλαβεν. Ἦν δὲ μετὰ τῶν θηρίων, διὰ τε τὴν ἀγῶν ἠρημίαν τοῦ τόπου, καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι ὁ φυλάττων τὸ ἀξίωμα τῆς ψυχῆς, φοβερὸς πᾶλλον τοῖς θηρίοις ἐστίν. Ἀρχεῖν γὰρ πάντων αὐτῶν πρὸ τῆς παρανομιᾶς· ὁ ἄνθρωπος ἐκελεύσθη.

Καὶ οἱ ἄγγελοι — αὐτῷ. Μετὰ τοὺς πειρασμούς θηλονότι, καὶ μετὰ τὴν κατὰ τοῦ πειραστοῦ κριτικὴν νίκην, ὡς ὁ Ματθαῖος ἐπισημῆκετο.

Μετὰ δὲ — τοῦ Θεοῦ. Εἴρηται καὶ περὶ ταύτων ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ. Εὐαγγέλιον δὲ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ νῦν, τὴν Καινὴν Διαθήκην λέγει, ὡς μνηύουσαν περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἢ ὡς εἰσγούσαν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

Καὶ λέγων — καιρός. Ὁ καιρὸς ὁ ἀφορισθεὶς παρὰ Θεοῦ τῇ πολιτείᾳ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, περὶ οὗ φησὶν ὁ Ἀπόστολος· ὅτι Ὅτε ἤλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ.

Καὶ — Θεοῦ. Ἠγγικεν ἵνα βασιλεύσῃ τῶν πιστευόντων, ὡς ἠρμηνεύθη φανερώτερον ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ.

Μετανοείτε — Εὐαγγέλιω. Πάλιν Εὐαγγέλιον Ἀ
ἐνταῦθα, τὴν Καινὴν Διαθήκην ὀνόμασε, παραί-
νων, ὅτι Πιστεύετε τῇ Καινῇ Διαθήκῃ, ἤγουν, ὡς
αὐτὴ ὑπετίθει.

Περιπατῶν — ἀλιεῖς. Εἴρηται καὶ περὶ τούτων
ἐν τῷ τοιοῦτῳ κεφαλαίῳ.

Καὶ εἶπεν — ἠκολούθησαν αὐτῷ. Καὶ περὶ τού-
των ὁμοίως ἐν ἐκείνῳ εἴρηται.

Καὶ προβάς — αὐτοῦ. Εἴρηται καὶ περὶ τού-
των ἐκεῖ.

Καὶ εἰσπορεύονται — ἰδίδασκε. Ταῦτα καὶ ὁ
Λουκᾶς ἰστέρησεν. Ἦλθον δὲ εἰς Καπερναοὺμ ἀπὸ
τῆς Ναζαρετ, ὡς ὁ αὐτός (15) ἰστορημείωσατο.
Τοῖς Σάββασι δὲ, ἀντὶ τοῦ, Ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν
Σαββάτων, ὅτε ἦν δηλαδὴ Σάββατον. Ἐν ταῖταις
γὰρ ταῖς ἡμέραις ἀργούσιν αὐτοῖς ἐπίτραπεν ὁ νό-
μος συνάγεσθαι, καὶ τοὺς νόμους ἀναγινώσκειν.
Τότε οὖν εἰσῆρχετο, ἵνα πάντες ἀκούσωσιν αὐτοῦ
κατὰ σχολὴν.

Καὶ ἐξεπλήσσοντο — οἱ Γραμματεῖς. Ταῦτα καὶ ὁ
Ματθαῖος περιέθηκεν ἐν τῷ τέλει τοῦ πέμπτου κεφα-
λαίου. Ἄλλ' ἐκεῖνος, εἰς τὸ ὅρος ἀναβῆναι λέγει τὸν
Χριστὸν, καὶ καθίσαντα διδάξαι τοὺς μαθητὰς αὐ-
τοῦ, παρεστῶτων τῶν ὄχλων. Εἶτα μετὰ μακρὰν διδα-
σκαλίαν ἰστέγει ὅτι καὶ ἐξεπλήσσοντο οἱ ὄχλοι ἐπὶ τῇ
διδασκαλίᾳ αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς. Δῆλον οὖν ἔστιν, ὅτι καὶ
ἑμφοτέρα γέγονασιν.

ΚΕΦ. Α'. Περὶ τοῦ δαιμονιζομένου.

Καὶ ἦν — τοῦ Θεοῦ. Ταῦτα καὶ ὁ Λουκᾶς εἴρηκεν
'Ακαθάρτων δὲ καλοῦσι τὸ δαιμόνιον, ὡς ἐρηδυνό-
μενον ταῖς ἀκαθαρσίαις καὶ μαρτίαις. Ἀντίραξε
δὲ ὁ ἄνθρωπος, μὴ φέροντος τοῦ ἐν αὐτῷ δαιμονίου
τὴν προσβολὴν τῆς θεότητος. Ἐὰ δὲ, ἀντὶ τοῦ. Ἄφες
ἡμᾶς. Τί κοινὸν ἡμῖν καὶ σοί; Ναζαρηθὸν δὲ τὸν
Χριστὸν ὀνόμασεν, ὡς ἰσατραφέντα ἐν τῇ πόλει
Ναζαρετ, καθὼς (16) ὁ Ματθαῖος ἰστέρησεν.

Ἀποκλεισὴν δὲ ἐνταῦθα (17) ὁ δαίμων, τὴν ἐποχὴν
τῆς δυνάμεως καὶ ἀνευεργησίας καὶ διώξιν ἑαυτῶν
καλεῖ. Τὸ δὲ Οἰδᾶ σε τίς εἶ, εἶπε, κολακεύων αὐ-
τόν, ἵνα φεῖσῃται αὐτοῦ. οὐκ εἶπε δὲ Ἅγιος, ἀλλ'
Ὁ ἅγιος, μετὰ τῆς τοῦ ἄρθρου προσθήκης. Ἅγιοι
μὲν γὰρ καὶ οἱ προφῆται, ἀλλὰ κατὰ μετοχὴν. μό-
νος δὲ ὁ Θεὸς φύσει καὶ κυρίως ἅγιος. Διὰ τοῦτο τοῖσιν
εἶπεν, Ὁ ἅγιος, ἀντὶ τοῦ, ὁ φύσει καὶ κυρίως
ἅγιος.

Καὶ ἐκατίμησεν ἐξ αὐτοῦ. — Ἐκατίμησεν, ὡς
τοῦ, Ἐπιστόμισεν. Ὅρα δὲ, πῶς οὐκ ἰδέξατο τὴν
ἀπὸ τοῦ δαίμονος μαρτυρίαν ὁ Χριστὸς, καίτοι ἀλη-
θεύουσαν; πρῶτον μὲν, ὅτι οὐκ ἔγρηξεν ἢ ἀλήθεια
μαρτυρηθῆναι παρὰ τοῦ ψεύδους; ἔπειτα ἰδίδασκεν
ἡμᾶς, μὴ πιστεύειν τοῖς δαίμοσι, κἂν ἀληθῆ λέγωσι.
Φιλοφρονεῖς γὰρ ὄντες καὶ πολεμῖώτατοι, οὐκ ἂν

Vers. 15. *Resipiscite* — *Evangelio*. *Rursum Evan-*
gelium nominavit hic Testamentum Novum, adhor-
tans ut Novo Testamento credant. Vel, sicut illud
credere suadet.

Vers. 16. *Ambulans* — *piscatores*. De his eodem
capite dictum est.

Vers. 17. *Et dixit* — Vers. 18. *secuti sunt eum*.
Similiter et de his eodem capite dictum est.

Vers. 19. *Et progressus* — Vers. 20. *eum*. Dictum
est de his ibidem.

Vers. 21. *Et ingrediuntur* — *docebat*. Hæc etiam
Lucas scripsit. Venerunt autem Capernaum a Na-
zareth, sicut ille significavit ¹⁵. Sabbatis vero, hoc
est, diebus Sabbatorum erat. In his enim diebus,
dum illis otium erat, permittebat lex ut congrega-
rentur ac leges recitarent. Tunc ergo ingressus est,
ut per otium omnes audirent ipsum.

Vers. 22. *Et stupebant* — *Scrībō*. Hæc *Matthæus*
quoque posuit in fine quinti capituli ²⁰. Verum ille
Christum in montem ascendisse dicit, ibique se-
dentem discipulos suos docuisse, astantibus et tur-
bis; deinde post longum sermonem inducit, quod
etiam turbæ stupuerunt super doctrina ipsius ²⁵,
etc. Manifestum ergo est, utrumque factum esse.

CAP. I. De dæmoniaco.

Vers. 23. *Et erat*. — Vers. 24. *Dei*. Hæc etiam
dixit Lucas ²². Vocant autem dæmonium immun-
dum, quasi immunditiis ac sceleribus gaudentem.
Clamavit sane homo, non ferentē quod in eo erat
dæmonio vim divinitatis. *Sine*, hoc est, *Dimittē nos*.
Quid tibi nobiscum commune est? Christum quo-
que vocavit Nazarenum, eo quod in civitate Naza-
reth nutritus esset, quemadmodum scripsit *Mat-*
thæus ²⁵.

Perditionem autem, vocat hic dæmon cohibiti-
onem suæ potestatis, virtutemque contrariam, ac
persecutionem. Id etiam quod additur: *Novi te quis*
sis, adulando ei dixit, ut ipsi parceret. Non solum
autem dixit *Sanctus*, sed, *ille Sanctus*, cum articuli
additione. Siquidem et prophetæ sancti sunt, sed
per participationem: solus autem Deus propriis et
natura sanctus est. Ob id ergo dixit: Sanctus ille,
hoc est natura proprie sanctus.

Vers. 25. *Et increpavit* — *ab eo*. — *Increpavit*,
hoc est, *Os obturavit*. Vide autem quod non susce-
perit Christus a dæmone testimonium, quanquam
vera diceret. Primum quidem quia non vult veritas
ut sibi a falsitate perhibeatur testimonium. Deinde
docuit nos ne dæmonibus unquam credamus,
etiam vera dicentibus: cum enim ament

¹⁵ Luc. iv, 16. ²⁰ Matth. v, 1. ²¹ Matth. vii, 28. ²² Luc. iv, 33. ²⁵ Luc. iv, 16.

Variæ lectiones et notæ.

(15) *Παρισσημείωσατο*. B.
(16) *Λουκᾶς*, corrigendum.

PATROL GR. CXXIX.

(17) *Ἀλέγει*, post ἐνταῦθα, addit A.

mendacium, sintque nobis inimicissimi, nunquam vera loquuntur, nisi ut ad fallendum, veritate quasi esca quadam utantur.

Vers. 26. *Et cum discerpisset — ab eo. Pro Discerpisset dicit Lucas, Projecisset in medium* 21. addens quod nihil illi nocuit. Ei siquidem permisit Dominus, ut hominem projiceret, quo demonstratur projicientis malitia; nocere autem non permisit, ut appareret expellentis potentia. Clamavit etiam voce magna flagellatus imperio Dominico. Non dixit tamen quid clamaverit, eo quod voces nihil significantes ediderit.

Vers. 27. *Et admirati sunt — obediant ei?* Quid est, hoc quod videmus? Dicebant autem etiam nunc (s) Christi doctrinam, utpote differentem a doctrina Scribarum, aut etiam a doctrina Joannis Baptistæ. Illi siquidem docebant tantum; Christus vero etiam dæmones cum potestate expellebat. Auctoritatis namque est: *Obmutesce et exi*. Lucas vero loco ejus quod dicitur: *Quæ doctrina nova hæc, dixit: Quod est hoc verbum* 22? nominans verbum, doctrinam quæ per verbum fit; aut dicens verbum, illud quod ad dæmonem factum est, puta, *Obmutesce et exi*. Unde etiam addidit: *Quia cum auctoritate ac potestate imperat spiritibus immundis et exeunt*. Cum auctoritate quidem, eo quod juberet; cum potestate vero, eo quod efficeret, quod vellet.

Vers. 28. *Exiit autem — Galilææ*. Dictum est de hoc quarto juxta Matthæum capite.

CAP. II. De socru Simonis.

Vers. 29. *Et statim — Joanne*. Qua de causa eo venerit superius dictum est octavo juxta Matthæum capite.

Vers. 30. *Socrus autem — Vers. 31. ipsis*. De his quoque dictum est eodem capite. Vide autem quod Christus sæpius ob aliorum fidem confert aliis sanitatem, quando futurum est, ut is quoque credat qui curatur, et non potest ad se venire, aut propter ægriitudinem, aut propter intempestivam ætatem, aut etiam propter ignorantiam. Nam et hic alii eum deprecanti sunt.

Suscipiamus igitur et nos Christum sive sermonem ejus, ut febrim affectionum, in nobis extinguat. Suscepto autem beneficio ministremus ei, curando pauperes. *Quidquid enim, inquit fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis* 26; ministremus et his qui eum imitantur quasi discipulis ipsius, ut et illi pro nobis deprecantur.

CAP. III. De curatis a variis langoribus.

Vers. 32. *Facta autem vespera — Vers. 33. ja-*

21 ibid. 35. 22 Ibid. 36. 23 Matth. xxv, 40.

A ποτε ἀληθεύσκειν, εἰ μὴ πρὸς ἀπάτην τῇ ἀληθείᾳ χρῆσονται (18) καθάπερ τινὶ δελείατι.

Καὶ σπαράξαν — ἐξ αὐτοῦ. Τὸ σπαράξαν, ῥίψαν εἶπεν ὁ Λουκᾶς, προσθεὶς ὅτι μὴδὲν βλάβαν αὐτόν. Ῥίψαι μὲν γὰρ τὸν ἀνθρώπον συνεχώρησεν ὁ Χριστὸς (19), ἵνα δευχθῆ τοῦ ῥίψαντος ἡ κακία· βλάβαι δὲ οὐκ εἴασεν, ἵνα φανῆ τοῦ ἀπάλκυνοντος αὐτὸν ἡ δύναμις. Ἐκραξε δὲ φωνῇ μεγάλῃ, μαστιχθὲν ὑπὸ τῆς δεσποτικῆς φωνῆς. Οὐκ εἶπε δὲ, τί ἐκράξω, ὡς ἀσήμαντα κράξαντος.

Καὶ ἰθαμυβήθησαν — ὑπακούουσεν αὐτῷ; Τι ἐστὶ τοῦτο ὁ βλέπων; Διδαχὴν δὲ καινὴν ἔλεγον, τὴν τοῦ Χριστοῦ, ὡς παραλλάττουσαν τῆς διδαχῆς τῶν Γραμματέων, ἢ τῆς τοῦ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου. Β. Οἱ μὲν γὰρ ἐδίδασκον μόνον, ὁ δὲ Χριστὸς ἐτι καὶ δαίμονας ἀπέλαυνε κατ' ἐξουσίαν. Ἐξουσιαστικῶν γὰρ τὸ, Φιμώθητι, καὶ τὸ, Ἐξέλθε. Ὁ δὲ Λουκᾶς, ἀντὶ τοῦ· Τίς ἡ διδαχὴ ἡ καινὴ αὕτη; Τίς ὁ λόγος οὗτος, εἶρηκε· λόγον ὀνομάσας, τὴν διὰ λόγον διδαχὴν ἢ λόγον λέγων, τὸν λεχθέντα πρὸς τὸ δαιμόνιον, τὸ Φιμώθητι, καὶ τὸ, Ἐξέλθε. Προσέθετε γὰρ· Ὅτι ἐν ἐξουσίᾳ καὶ δυνάμει ἐπετάσσου τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασιν. Ἐν ἐξουσίᾳ μὲν, διὰ τὸ προστάσσειν ἐν δυνάμει δὲ, διὰ τὸ ἀνῆκεν.

Ἐξῆλθε δὲ — Γαλιλαίας. Εἰρηται περὶ τούτου ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

ΚΕΦ. Β'. Περὶ τῆς πενθερᾶς Πέτρου.

Καὶ εὐθὺς — Ἰωάννου. Τίσις ἕνεκεν ἔλθεν ἐπὶ, προεῖρηται ἐν τῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Ἦ δὲ πενθερὰ—αὐτοῖς. Εἰρηται καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ· σκόπει δὲ, ὅτι πολλὰς ἡ Χριστὸς τῇ ἐτέρῳ πιστῶν χαρίζεται τὴν ἰσχύαν, ὅταν μῆλλοι πιστεύουσιν καὶ ὁ θεραπείας, καὶ μὴ δύνηται πρὸς αὐτὸν ἔλθειν, ἢ διὰ πῶν, ἢ δι' ἄωρον ἡλικίαν, ἢ καὶ δι' ἀγνοίαν. Καὶ γὰρ ταῦθα ἕτεροι αὐτὸν παρεκάλεσαν.

ὑποδεξώμεθα οὖν καὶ ἡμεῖς τὸν Χριστὸν, εἰσὼν, τὸν λόγον αὐτοῦ, ἵνα τῶν ἐν ἡμῖν παθῶν τὴν πύρωσιν ἀποσβέσῃ· τυχόντες δὲ εὐεργεσίας, δακρυώσωμεν αὐτῷ, θεραπεύοντες τοὺς πένητας. Ἐφ' ὅσον γὰρ, φησὶν, ἰποθέσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἱμοὶ ἰποθέσατε. Δικαιώσωμεν δὲ καὶ τοῖς αὐτοῦ μιμηταῖς, ὡς μαθηταῖς αὐτοῦ καὶ ὡς ὑπὲρ ἡμῶν ἰκετεύουσιν.

ΚΕΦ. Γ'. Περὶ τῶν ἰσθίντων ἀπὸ ποικίλων νόσων.

Ὁψίας δὲ γενομένης — τὴν θύραν. Εἰρηται καὶ

Variæ lectiones et notæ.

(18) Forte, χρέσκοντο.

(19) Ὁ Κύριος. Β.

(s) Etiam nunc. Corrige, novam. Hentenius loco καινὴν videtur invenisse καὶ νῦν.

περὶ τούτου ἐν τῷ ἐνώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματ-
θαίου.

Καὶ ἰθεράπευσε — ἐξέβαλε. Ὁ μὲν Μάρκος εἶ-
πεν, ὅτι ἰθεράπευσε πολλούς· ὁ δὲ Ματθαίος, ὅτι
πάντας. Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῶν δαιμονίων, ὁ μὲν
Μάρκος, ὅτι δαιμόνια πολλὰ ἐξέβαλεν· ὁ δὲ Ματ-
θαίος, ὅτι ἐξέβαλε τὰ πνεύματα, δηλονότι, πάντα.

Τί οὖν φαιμέν; Τὸ πολλούς ἐνταῦθα καὶ τὸ Πολλὰ
προσέθηκεν ὁ εὐαγγελιστής, οὐχ ὅτι παρέλειπε
τινας ἀθεραπεύτους, ὁ Κύριος οὐδ' ὅτι δαιμόνια τινα
ἀφῆκεν, ἀλλ', ἵνα δείξῃ μόνον ὁ Μάρκος, ὅτι πλῆθος
ἦσαν οἱ θεραπευθέντες, καὶ ὅτι πολλὰ ἦν τὰ ἐκβλη-
θέντα δαιμόνια. Σκόπει δὲ, πῶς τὸ δαιμονίων οὐ συν-
τάττει ταῖς ἄλλαις νόσοις· ἀλλ' ἰδίως αὐτὸ τίθησιν,
ὡς χαλεπώτατον.

Καὶ οὐκ — αὐτόν. Ἐκώλυεν (20) αὐτὰ λαλεῖν,
περὶ αὐτοῦ κράζοντα, καθά (21) ἰστῶρησεν ὁ Λου-
κάς, καὶ λέγοντα, ὅτι Σὺ εἶ ὁ Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ
Θεοῦ. Ἐλάλουν δὲ περὶ αὐτοῦ (22), ὅτι ᾔδισαν αὐτόν
ὄντα τὸν Χριστόν, ὡς ὁ Λουκάς πάλιν εἶρηκεν.
Ἐγίνωσκον δὲ αὐτόν, προσβαλοῦσης αὐτοῖς σφο-
δρῶς τῆς ἀκτίως τῆς θεότητος, πυρὸς δίκην· οὐκ
εἶα δὲ αὐτὰ λαλεῖν, διὰ τὴν αἰτίαν, ἣν ἀποδεδώκα-
μεν ἑνωτέρω, ἐνθα ἐφίμωσε τὸ ἄκαθαρτον πνεῦμα
τοῦ ἐν τῇ συναγωγῇ ὄντος ἀνθρώπου.

Καὶ πρῶτ' ἔνυχον — προσήχητο. Ἐνυχον,
ἀντί τοῦ, Νυκτὸς ἔτι οὔσης. Τὸ γὰρ λίαν πρῶτ',
ἔνυχον ἔστιν, εἴπου, ἔνσκοτον. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ
Ἰωάννης εἶρηκεν ἐν ἄλλοις, ὅτι Μαρία ἡ Μαγδα-
λινα ἔρχεται πρῶτ', σκοτίας ἔτι οὔσης, εἰς τὸ
μνημεῖον· ἀλλὰ (23) καὶ Μάρκος μὲν, Ἐνυχον
εἶπε· Λουκάς δὲ, γυνομένης ἡμέρας. Οὐκ ἔστι δὲ
ἐναντιφωνία. Τὸ γὰρ λίαν πρῶτ', ἔνσκοτον τε
ἔστι, καὶ ἀρχὴ τῆς ἡμέρας.

Ἀπῆλθε δὲ εἰς ἐρημίαν, διδάσκων ἡμᾶς, ἐάν τί
ποτε ποιήσωμεν ἀξιοθαύμαστον, φεύγει τὸν ἀπό-
τῶν ἀνθρώπων ἔκαινον, καὶ κατὰ μόνους γνωμέ-
νους εὐχαριστοῦν τε τῷ Θεῷ, τῷ δόντι χάριν ἡμῖν,
καὶ προσεύχεται ἐνδυναμωθῆναι ἔτι. Ἐπιτηδεῖα
δὲ εἰς προσευχὴν ἢ ἐρημίαν, διὰ τὸ ἀπερίσπαστον.

Καὶ κατεδίωξαν — ζητοῦσι. Μάρκος μὲν λέγει,
ὅτι Ὁ Σίμων καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ μαθηταὶ κατα-
δίωξαντες εὗρον αὐτόν· ὁ δὲ Λουκάς, ὅτι οἱ ὄχλοι
εἰκὸς δὲ, καὶ ἄμφω ταῦτα γενέσθαι, καὶ πρῶτον
μὲν, τοὺς μαθητὰς τοῦτο ποιῆσαι· εἶτα τοὺς ὄχλους.
Καὶ γὰρ προλαβόντες οἱ μαθηταί, οἷα θερμότερον
αὐτόν ἀγαπώντις, εἶπον περὶ τῶν ὄχλων, ὅτι Πάν-
τες σε ζητοῦσιν. Ὅρα δὲ ὅπως ἡ ἀναχώρησις πο-
σεινότερον αὐτόν ἐποίησε.

Καὶ λέγει. — ἐξελήλυθα. Πόλις μὲν ἔστιν, ἡ
τετειχισμένη· κώμη δὲ, ἡ ἀτείχιστος. κωμόπολις δὲ,

²⁷ Matth. viii, 16. ²⁸ Ibid. ²⁹ Luc. iv, 41. ³⁰ Joan. xx, 1. ³¹ Luc. iv, 42. ³² Luc. iv, 42.

Variae lectiones et notæ.

(20) Ἐκώλυεν ν. Α.
(21) Καθώς. Β.

(22) Διότι. Β.
(23) Καὶ omittit Β.

A *nuam*. Dictum est et de his capite nono juxta Mat-
thæum.

Vers. 34. *Et curavit* — *ejecit*. Marcus quidem dixit,
quod multos curaverit. Matthæus vero quod omnes²⁷.
Similiter autem et de dæmoniis dixit Marcus, quod
dæmonia multa ejecit; Matthæus vero quod spiritus
ejecit²⁸, puta omnes.

Quid ergo dicimus? Quod *Multos et Multa*,
addidit hic Evangelista, non quod aliquos præster-
miserit Dominus, quin curaverit, aut dæmonia ali-
qua reliquerit, sed tantum, ut ostendat Marcus,
quod multi fuerunt qui sanati sunt, multaque eje-
cta dæmonia. Considera autem quomodo dæmo-
niacum esse, non conjungat aliis infirmitatibus,
sed hoc per se ponat tanquam id quod miserrimum

B est.

Vers. 34. *Et non* — *ipsum*. Prohibebat ipsa de se
loqui, clamantia sicut dixit Lucas et dicentia :
*Tu es Christus Filius Dei*²⁹. Loquebantur vero de
eo quoniam noverant ipsum esse Christum, sicut
rursum dixit Lucas. Cognoscabant autem per ra-
dium divinitatis, qui in eos ad modum ignis jacie-
batur. Non sinebat etiam ea loqui propter cau-
sam quam superius reddidimus, ubi obmutescere
fecit spiritum immundum hominis in Synagoga ve-
xali.

Vers. 35. *Et summo mane* — *orabat*. In crepu-
sculo, hoc est, cum adhuc nox esset; summum ma-
ne enim crepusculum est sive diluculum. Sic enim
alibi quoque dixit Joannes, quod *Maria Magdalene*
*venit summo mane cum adhuc tenebræ essent*³⁰. Ve-
rum Marcus quidem hoc loco dixit, In crepusculo;
Lucas vero : *Facto die*³¹. Non est autem contradi-
ctio; nam valde mane et crepusculum est, et diei
principium.

Abiit autem in desertum locum, ut nos doceret,
quod si quando admiratione digna fecerimus, lau-
dem ab hominibus fugiamus : et ab aliis segregati.
Deo qui nobis beneficium contulit gratias agamus,
ac deprecemur ut illud in posterum confirmet.
Unde locus desertus orationi conveniens est, eo quod
distractionem non afferat.

Vers. 36. *Et persecuti sunt* — Vers. 37. *Quærun*.
Marcus quidem ait : *Simon, et qui cum illo erant*
persecuti invenerunt eum. Lucas autem, quod
turbæ³². Verisimile ergo est, utrumque factum
esse, et primum quidem discipulos hoc fecisse,
deinde vero turbas. Etenim discipulis, ut qui fer-
ventius eum amabant anticipaverunt, dicentes de
turbis : *Omnes quærun* te. Vide autem quomodo se-
cessio desiderabiliorem eum reddiderat.

Vers. 38. *Et ait* — *egressus sum*. Oppidum vel
civitas est, quæ muros habet; pagus autem sive

villis aut vicis, quæ muris esset; χωματεὶς vero quod hic ponitur, vicos significat majores, aut oppidula rusticiana, quæ et vici et oppida videri possunt: partim quidem muris cincta, partim autem muris carentia. Abeamus, inquit, in hos etiam vicos, sive ad hæc oppidula, ut in illis quoque prædicem. Lucas vero genus quoque prædicationis addidit dicens: *Oportet me annuntiare regnum Dei* ²³, quod videlicet appropinquaverit, ut super credentes regnet, quemadmodum circa principia prædicationis Christi in Evangelio juxta Matthæum dictum est. Sed Marcus quidem habet: *Egressus sum*; Lucas vero, *Misus sum* ²⁴. Sed verisimile est utrumque dictum fuisse, nunc hoc, nunc autem illud. Et quia duo quondam erant in Christo, quod dicitur: *Misus sum*, intelligitur tanquam homo; quod autem, *Egressus sum*, quasi Deus.

Vers. 39. *Et prædicabat — egrediebatur.* A doctrina transibat ad miracula, ut quos non attrahebat sermo, attraheret miraculorum potentia, et ut sermonem confirmaret.

Simul etiam figura nobis fuit, ut non solum de virtute loquamur, verum etiam operemur.

CAP. IV. De leproso.

Vers. 40. *Et venit — mundare.* De hoc leproso dictum est sexto juxta Matthæum capite. Videntur autem Evangelistæ aliquantulum circa tempus sanationis hujus discrepare; Matthæus siquidem antequam Petri socrum curaret, ponit ea quæ de leproso sunt ²⁵. Marcus vero et Lucas postea ²⁶. Verisimile est autem hos miraculum tantum perscrutatos esse, et de tempore non magnopere curasse, re videlicet non necessaria: quod et alias frequenter fecerunt.

Vers. 41. *Jesus autem — Vers. 42. mundatus est.* Similiter et de hoc ibidem dictum est.

Vers. 43. *Et comminatus — Vers. 44. illis, Comminatus est et duobus cæcis.* Quære autem enarrationem decimi septimi capituli juxta Matthæum, in quo de comminatione dictum est. Emisit vero eum a conspectu suo, hoc est amandavit.

De his autem quæ sequuntur data est interpretatio prædicto sexto capite.

Vers. 45. *Ille autem — undique.* Cum gratus esse vellet leprosus, non tulit ut beneficium silentio tegeretur, sed prædicabat multa de Christi potestate, et disseminabat verbum, quod ad eum dixerat Christus, puta: *Volo, mundare*, tanquam per auctoritatem factum, statimque in opus deductum. Veniebant autem undique ad Christum, utpote fama ad omnes percurrente. Dicit enim Lucas, quod pervagabatur magis de illo rumor ²⁷, hoc est fama: et laborem vincebat cupiditas videndi eum, qui adeo divulgatus esset.

²³ ibid. 48. ²⁴ ibid. ²⁵ Matth. viii. 4, 14. ²⁶ Luc. iv. 38; v. 12. ²⁷ Luc. v. 15.

Varia lectiones et notæ.

(24) Forte, ἐπισπάτο seu ἐπισπάστω.

Α ἢ ἐν μέρει μὲν ἀταίχιστος · ἐν μέρει δὲ τετραγεσμένα. Ἐχομένας δὲ λέγει, τὰς πλεσιαζούσας. Ἀπὸ ληθῶν, φασὶ, καὶ εἰς ταύτας. Αὐτὰ τοῦτο γὰρ ἐξήληθα, διὰ τὸ κηρύξαι, δηλαδὴ, καὶ ἐν αὐταῖς. Ὁ δὲ Λουκᾶς καὶ τὸ εἶδος τοῦ κήρυγματος προσέθηκεν, εἰπὼν · ὅτι Εὐαγγελισσῶμαι με δεῖ τῆ βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ ὅτι ἤγγικεν, ἕνα βασιλείαν τῶν πιστευόντων, ὡς κατ' ἀρχαίς τοῦ κήρυγματος τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιῳ προεῖρηται. Ἀλλὰ Μάρκος μὲν φησὶν · ὅτι Ἐξήληθα · Λουκᾶς δὲ, ὅτι Ἀπίσταμαι. Εἰκὸς δὲ καὶ ἀμφω ῥηθῆναι νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκείνο. Καὶ ἐπὶ δικλοῦς ἦν ὁ Χριστός, τὸ μὲν Ἀπίσταμαι, ὡς ἄνθρωπος εἶρηκε · τὸ δὲ Ἐξήληθα, ὡς Θεός.

Καὶ ἦν κηρύσσειν — ἐκβάλλον. Ἀπὸ τῆς διδασκαλίας μετέβαινον ἐπὶ τὰ θαύματα, ἕνα οὖς ἐπισπάται (24) ὁ λόγος, ἐκλύσει τῶν θαυμάτων ἡ δύναμις, καὶ ἕνα βασιλείαν τὸν λόγον τοῖς θεύμασι.

Καὶ ἅμα τύπος ἡμῖν ἐγένετο, τοῦ μὴ μόνον λέγειν περὶ ἀρετῆς, ἀλλὰ καὶ πράττειν.

ΚΕΦ. Δ'. Περὶ τοῦ λεπροῦ.

Καὶ ἔρχεται — καθαρῆσαι. Εἰρηται περὶ τοῦ κεφαλαίου τούτου ἐν τῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον. Φαίνονται δὲ ἐνταῦθα περὶ τὸν καιρὸν τῆς ἰάσεως οἱ εὐαγγελιστὰι μικρὸν τι παραλλήλονταις. Ματθαῖος μὲν γὰρ, πρὸ τοῦ θεραπευθῆναι τὴν πενθερὰν Πέτρου, παρατίθεται τὰ κατὰ τὴν λεπρὸν · Μάρκος δὲ καὶ Λουκᾶς μετ' αὐτῆν. Εἰκὸς δὲ αὐτοῦς, τὸ θαῦμα μόνον ἐκριβιολογησάμενοι, μὴ πολυπραγμονῆσαι τὸν καιρὸν, ὡς οὐκ ἀναγκαῖον, ἔ καὶ πολλαχοῦ πεποιθήκασι.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — ἐκαθαρίσθη. Εἰρηται καὶ περὶ τούτων ὁμοίως ἐν τῷ ῥηθῆναι κεφαλαίῳ.

Καὶ ἐμβριμῆσάμενος — αὐτοῖς. Ἐνοθεματίσθη καὶ τοῖς δυοῖν τυφλοῖς, καὶ ζήτησον τὴν ἐξήγησιν τοῦ ἑπτακαιδεκάτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαῖον, ἐν ᾗ εἰρηται περὶ τῆς ἐμβριμῆσεως. Ἐξέβλεπε δὲ αὐτὸν ἀπὸ τῶν αὐτῶν, τουτέστιν, ἀπέλυσε.

Περὶ δὲ τῶν ἐξῆς ἠρμάνυσται ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ.

Ὁ δὲ — πωταχῶθεν. Εὐγνώμων ὂν ὁ λεπρός, οὐκ ἠνέσχετο σιγῇ καλύψαι τὴν εὐεργεσίαν, ἀλλ' ἐκήρυττε πολλὰ περὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Χριστοῦ, καὶ διεφήμιζε τὸν λόγον, ὃν εἶρηκεν αὐτῷ ὁ Χριστός, δηλαδὴ, τὸ θέλω, καθαρῆσθε, ὡς μετ' ἔξουσίας γενόμενος, καὶ (25) εὐθύς εἰς ἔργον ἐκβεβακότα. Ἐρχοντο δὲ πρὸς τὸν Χριστὸν πωταχῶθεν, οἷα τῆς φήμας ἐπὶ πάντας διαθεδύσας. Φησὶ γὰρ ὁ Λουκᾶς ὅτι διήρχετο μᾶλλον ὁ λόγος περὶ αὐτοῦ, τουτέστιν, ἡ φήμη, καὶ ἕνεκα τὸν κόπον ἢ ἐπιθυμία τοῦ ἰδεῖν τὸν φημιζόμενον.

(25) Ὡς, loco καὶ habet B.

Καὶ — δι' ἡμερῶν. Δι' ἡμερῶν, ἀντὶ τοῦ, διὰ τοῦσάν ἡμερῶν τινῶν.

Καὶ ἠκούσθη — ἴστιν. Εἰς οἶκόν τινα.

Καὶ εὐθὺς — θύραν. Ἀκούσαντες, ὅτι ἐν οἴκῳ ἴστι, συνέδραμον, προσδοκῆσαντες ῥῆθον ἐντυχεῖν αὐτῷ. Τοσοῦτοι δὲ συνήχθησαν, ὡς μηκέτι μηδεὶς ἄλλος πρὸς τὴν θύραν μέρη χωρεῖν ἑτέρους, εἶπουν, τὸ πρόθυρα, ἤδη τῶν ἑδῶν πεπληρωμένον.

Καὶ — λόγον. Τὸν τῆς διδασκαλίας.

ΚΕΦ. Ε'. Περὶ τοῦ παραλυτικοῦ.

Καὶ — κατέκειτο. Ὅμοια τούτοις καὶ ὁ Λουκᾶς παρέθετο· Ματθαῖος δὲ, τὰ περὶ τῆς στήγης σιωπήσας, τὰ ἐξῆς ὁμοίως ἐστόρησεν.

Ἰδὼν — ἁμαρτίαι σου. Εἰρηται περὶ τούτων ἐν τῷ τρισκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίον. Παραλυτος δὲ ἴστι, καὶ πᾶς ὁ ἔχων τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς ἀκινήτους εἰς ἐργασίαν ἀρετῆς· ἄλλ' ἔάν ἀπὸ τῶν γῶντων ἀρθῆ ὑπὸ τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων, καὶ χαλασθῆ, εἶπουν, ταπεινωθῆ ἐνώπιον τοῦ Χριστοῦ, ἀκούσει καὶ οὗτος τὸ, Ἀφίονται σοι αἱ ἁμαρτίαι σου.

Ἦσαν δὲ — ὁ Θεός; Εἰρηται καὶ περὶ τούτων ἐκεῖ.

Καὶ εὐθὺς — αὐτοῖς. Πνεῦμα ἐνταῦθα, τὴν θεότητα καλεῖ. Ὡς Θεός γὰρ ἔγνω τὰς διανοίας αὐτῶν.

Τί ταῦτα — περιπάτει; Εἰρηται καὶ περὶ τούτων, ὁμοίως.

Ἰνα — οἴαν σου. Καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ ἠρμήνευται.

Καὶ ἔγερθη — εἶδομεν. Καὶ ταῦτα ἐκεῖνον διασέπρηται. Οὐδέποτε δὲ οὕτως εἶδομεν, ἐφ' ἑτέρου, δηλονότι, τερατουργούντος.

Καὶ — αὐτούς. Ἐξῆλθε, φεύγων τε τὸν ἐπὶ τῷ θαύματι κρότον, καὶ ἰδίᾳ σου βουλόμενος.

ΚΕΦ. ζ'. Περὶ Λεὺ τοῦ τελωνίου.

Καὶ παράγων — αὐτῷ. Ὁ Λεὺ οὗτος, ὁ Ματθαῖός ἴστι. Διώνυμος γὰρ ἦν. Περὶ οὗ λεπτομερέστερον ἐν τῷ τεσσαρισκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίον Εὐαγγελίου προσέριηται. Ὅρα δὲ, πῶς ἀλέγεται τοῦς ἄξιους, ὡσπερ μαργαρίτας ἐν βορβόρῳ κειμένους.

Καὶ ἐγένετο — αὐτῷ. Καὶ περὶ τούτων πάντων ἐν ἐκεῖνῳ τῷ κεφαλαίῳ ζήτησον.

Καὶ — ἁμαρτωλούς (26). Ἐν ἐκεῖνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ ταῦτα δηρμηνεύθησαν. Ἐπελάθοντο δὲ τοῦ Χριστοῦ, ὡς μὴ διαστέλλοντες ἀνά μέσον ἁγίου καὶ βεβήλου κατὰ τὸν νόμον, μὴ γινώσκοντες, ὡς ὑπὲρ τὴν νομικὴν χρῆσιν παρέχει τὴν φιλόνητον χάριν. Ὁ μὲν γὰρ νόμος ἐξέβαλλε τὸ κακόν, ὁ δὲ Χριστὸς μετέβαλλεν. Ἐδείξεν οὖν ὅτι οὐχ ὡς κριτῆς

CAP. II. Vers. 1. *Et — post dies aliquot. Post dies, hoc est, præteritis aliquot diebus.*

Vers. 1. *Et auditum est = esset. In domo quadam.*

Vers. 2. *Et statim — januam. Ubi audissent quod in domo erat, concurrerunt putantes quod ita facilius ad eum accederent. Tot autem congregati sunt, ut jam neque loca quæ circa januam erant (hoc est vestibulum domus) caperent reliquos, impleta jam ipsa domo.*

Vers. 2. *Et — verbum. Videlicet doctrinæ.*

CAP. V. De paralytico.

Vers. 3. *Et — Vers. 14. jacebat. Similia quoque his posuit Lucas²⁸; Matthæus vero de tecto tacebat, reliqua similiter retulit²⁹.*

Vers. 5. *Intuitus — peccata tua. Dictum est de his decimo tertio juxta Matthæum capite. Est autem paralyticus similiter quicumque animæ potentias ad virtutis opus habet immobiles. Quod si per quatuor evangelistas a terrenis elevetur, et demittatur, sive humilietur coram Christo, audiet et ipse: Remissa sunt tibi peccata tua.*

Vers. 6. *Erant autem — Vers. 7. Deum? Dictum est de his ibidem.*

Vers. 8. *Et statim — eis. Spiritum vocat hic divinitatem: tanquam Deus enim cognovit cogitationes eorum.*

Vers. 8. *Ut quid hæc — Vers. 9. ambula? Similiter et de hoc dictum est.*

Vers. 10. *Ut — Vers. 11. domum tuam. Et de his quoque data est prædicto capite interpretatio.*

Vers. 12. *Et surrexit — vidimus. Et hæc ibidem explanata sunt. Nunquam autem vidimus, videlicet ab alio, qui admiranda operaretur.*

Vers. 13. *Et — eos. Egressus est fugiens plausufu de miraculo, et cupiens a turba separari.*

CAP. VI. De Levi publicano.

Vers. 14. *Et præteriens — eum. Levi hic est Matthæus; erat enim binominis, de quo particularius dictum est decimo quarto capite Evangelii secundum Matthæum. Vide autem quomodo eos qui digni sunt eligat, quasi margaritas in luto jacentes.*

Vers. 15. *Et factum est — eum. Etiam de his omnibus in eo capite require.*

Vers. 16. *Et — Vers. 17. ad penitentiam. Etiam hæc in eo capite declarata sunt. Reprehendebant autem Christum, quasi nihil discriminis facientem inter sanctum et eum qui juxta legem profanus habebatur, non agnoscentes quod supra legis consuetudinem præstaret humanitatis gratiam. Lex siquidem pravum ejiciebat; Christus vero immutabat.*

²⁸ Luc. v, 18. ²⁹ Matth. ix, 2.

Varia lectiones et notæ.

(26) *Ad penitentiam, quod Hentenius habet, neuter meorum agnoscit.*

Ostendit ergo quod non quasi iudex, sed quasi A *παράγονται, ἀλλ' ὡς ἰατρός. Διὸ τοῖς νοσοῦσι συναναστρέφεται* (27).
 medicus advenerit; ideo etiam eum infirmis ver-
 sabatur.

Vers. 18. *Et erant* — Vers. 20. *diebus*. Etiam de his invenies supradicto capite.

Vers. 21. *Et nemo* — *fit*. Et hæc quoque parabola eodem capite declarata est.

Vers. 22. *Nullus præterea* — *mittendum est*. De hac similiter parabola quære eodem capite.

Vers. 23. *Et factum est* — Vers. 24. *licet?* Quære de his circa finem vicesimi-capitis in Evangelio secundum Matthæum.

† Qui post operationem in immobilitate animi constituti sunt, sermones decerpunt ab his que facta sunt, hisque pie aluntur; Sabbatum enim ad otium factum, immobilitatis animi signum est quemadmodum dies præcedentes, operationis, propter laborem.

Vers. 25. *Et* — Vers. 26. *erant?* Hanc quoque historiam eo loco quære.

Istum autem Abiathar Regum historia Achimelech vocat; liber autem Psalmorum Abimelech ⁴⁰. Manifestum ergo est quod binominis fuerit, utroque modo appellatus Achimelech vel Abimelech, quemadmodum et alii Hebræi. Cognomen vero Abiathar habuit a progenitoribus deductum. Ideo filius quoque ejus similiter Abiathar vocatus est.

† Abiathar iste princeps sacerdotum dicitur: Regum autem historia Achimelech sacerdotem fuisse tradit ⁴¹. Verisimile ergo est Abiathar requievissè, cum David in domum Dei ingressus est, vel propter summi sacerdotii præstantiam, vel ob imbecillitatem præ senectute. Achimelech vero tunc ea quæ divini cultus erant exercuisse: aut quod aliis sacerdotibus præstantior esset, aut quod sua sorte illis diebus curam haberet.

Vers. 27. *Dixitque* — Vers. 28. *Sabbati*. Etiam hæc in dicto capite declarata sunt.

CAP. VII. *De eo qui habebat manum aridam*

CAP. III. Vers. 1. *Et* — Vers. 2. *eum*. Dictum est de hoc vicesimo primo juxta Matthæum capite.

Vers. 3. *Et ait* — Vers. 4. *tacebant*. Horum interpretatio data est prædicto capite. Animam autem dicit nunc hominem, a parte totum intelligens. Interrogat enim an hominem liceat a morte servare, an occidere.

Vers. 5. *Cumque circumspexisset* — *altera*. Jam hæc similiter dicto loco explanata sunt.

Vers. 6. *Et egressi* — Vers. 7. *mare*. Præterea etiam hæc.

⁴⁰ Psal. xxxiii, 4. ⁴¹ I Reg. xxi, 4, 8.

Variae lectiones et notæ.

(27) Συναναστρέφεται. A.

(28) Περὶ δὲ τῶν λοιπῶν ζήτησον. B.

(29) Hæc in margine habet A.

(30) Ἀναλόγοντες. A.

Καὶ ἦσαν — ἡμέραις. Καὶ περὶ τούτου εὐρη-
 σις ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ. Τὸ δὲ Ἐν ᾧ, ἐντὶ
 τοῦ, Ἐφ' ὅσον.

Καὶ οὐδεὶς — γίνεται. Καὶ αὕτη ἡ παραβολὴ ἐν τῷ
 τοιοῦτῳ κεφαλαίῳ σαφηνίσται.

Καὶ οὐδεὶς — βλητίον. Καὶ περὶ ταύτης τῆς
 παραβολῆς ὁμοίως ἐν ἐκείνῳ ζήτησον.

Καὶ ἐγένετο — ἔξεστι; Ζήτησον περὶ τούτων (28)
 πρὸς τῷ τέλει τοῦ εἰκοστοῦ κεφαλαίου τοῦ κατὰ
 Ματθαίου.

[Τόλονται· οἱ (29) μετὰ τὴν πρακτικὴν ἐν τῇ
 ἀπαθείᾳ γινόμενοι, τοὺς λόγους (30) ἀναλόγονται
 τῶν γεγονότων, καὶ τούτοις εὐσεβῶς τρέφονται. Τὸ
 γὰρ Σάββατον, ἀπαθείας σύμβολον, διὰ τὴν ἀργίαν,
 ὡς περὶ καὶ πρακτικῆς, αἱ πρὸ ταύτην ἡμέραι, διὰ τὴν
 ἐργασίαν.]

Καὶ — οὔσι· Καὶ ταύτην τὴν ἱστορίαν ἐν ἐκείνῳ
 ζήτησον.

Τούτων δὲ τὸν Ἀβιάθαρ, ἡ μὲν βίβλος τῶν Βασι-
 λεϊῶν Ἀχιμελεχ ὀνομάζει· ἡ δὲ βίβλος τῶν Ψαλ-
 μῶν, Ἀβιμελεχ. Δῆλον οὖν, ὅτι διώνυμος ἔν, ἀμφί-
 τερα καλούμενος, Ἀχιμελεχ καὶ Ἀβιμελεχ. ὡς
 καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν Ἑβραίων. Τὸ δὲ Ἀβιάθαρ
 προσωνομῖαν εἶχε, καταγομένην ἐκ προγόνων. Διὸ
 καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁμοίως Ἀβιάθαρ ἐκκλητο.

[Ἐπὶ (31) Ἀβιάθαρ· ὁ μὲν Ἀβιάθαρ ἀρχιερεὺς
 ἐν ταῦθα ἀναγράφεται· τὸν δὲ Ἀχιμελεχ ἱερεὺς
 παραδίδωσιν ἢ τῶν Βασιλεϊῶν ἱστορία. Εἰκόσ ἐν,
 τὸν μὲν Ἀβιάθαρ ἀναπαύεσθαι, ὅτε ὁ Δαυὶδ εἰσι-
 θεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, ἢ ὡς ὑπερέχοντα τῇ ἐρ-
 χειρωσύνῃ, ἢ ὡς ἀσθενῆ διὰ τὸ γῆρας· τὸν Ἀχι-
 μελεχ δὲ τὰ τῆς λατρείας τῆς αὐτοῦ μεταχειρίζεται,
 ἢ ὡς διαφέροντα τῶν ἄλλων ἱερέων, ἢ ὡς λεπτοῖς
 ἐφημερεύειν ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις.]

Καὶ λέγει — Σαββάτου. Καὶ ταῦτα ἐν τῷ βιβλίῳ
 κεφαλαίῳ τετυχήκασιν ἐξηγήσεως.

ΚΕΦ. Ζ'. Περὶ τοῦ ξηρᾶν ἔχοντος τὴν χεῖρα.

Καὶ — αὐτοῦ. Εἴρηται περὶ τούτου ἐν τῷ εἰκο-
 στῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ λέγει — ἰσιῶπων. Ἑρμηνεύθησαν καὶ
 ταῦτα ἐν τῷ τοιοῦτῳ κεφαλαίῳ. Ψυχὴν δὲ εὖν, τὴν
 ἀνθρώπου λέγει· ἀπὸ μέρους, τὸ ὅλον. Ἐρωτᾷ γὰρ,
 ἔξεστιν ἀνθρώπου σώσει ἀπὸ θανάτου ἢ ἀποκτε-
 ναι;

Καὶ περιβλεψάμενος — ἡ ἄλλα. Ὅμοίως καὶ
 ταῦτα.

Καὶ ἐξελθόντες — θάλασσαν. Ἐπεὶ καὶ ταῦτα.

(31) Hæc inferius in textu habet B post ἐκ-
 κλητο. Incipit autem sic: Ἡ ἑτέρως· ὁ μὲν κ. τ. λ.
 In margine hæc exhibet A.

Και πολὺ πλῆθος — αὐτὸν — Πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ἤγουν οἱ πέραν τοῦ Ἰορδάνου. Ἠκολούθηον δὲ, οἱ μὲν ἄρρώστους κομίζοντες, οἱ δὲ, ὅπως αὐτοὶ τύχωσιν ἰάσεως· οἱ δὲ, ἵνα θεάσωνται θαύματα. Καὶ οὐχ Ἑβραῖοι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄλλοφυλοι, Ἰδουμαῖοι καὶ Τύριοι καὶ Σιδώνιοι. Καὶ οἱ μὲν ἄλλογενεῖς ἤρχοντο πρὸς αὐτόν· οἱ δὲ συγγενεῖς Ἰουδαῖοι μᾶλλον ἔρχόμενον πρὸς αὐτοὺς ἐδίωκον αὐτόν.

Καὶ εἶπε — εἶχον μάστιγας. — Προσκαρτερῆ (32), ἀπὸ τοῦ, Ἰππριετῆ. Ἐμίλλε γὰρ, ἐμδᾶς εἰς αὐτό, μὴ ἐνοχλεῖσθαι. Θλίψιν δὲ ἵκει νῦν, τὴν Σύσφιγξιν· Μάστιγας δὲ, τὰς νόσους.

Καὶ τὰ πνεύματα — ποιήσωσιν. Ἐπιγρόντες τὴν θείαν δύναμιν οἱ δαίμονες, προσέπιπτον καὶ ἀνεκέρυττον αὐτὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ· τοῦτο μὲν τὴν ὑποταγὴν δηλοῦντες καὶ ἄκοντες, τοῦτο δὲ καὶ ὑπὲρ τοῦ μὴ βασανισθῆναι δέομενοι. Ἐπιστόμιζε δὲ αὐτοὺς, ἵνα μὴ, φανερὸν αὐτὸν ποιήσαντες, ἀνάψωσι τὸν φθόνον τῶν Ἰουδαίων.

Ζήτησόν δὲ καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ πρώτου κεφαλαίου [διατί (33) ἐπετίμησε τῷ ἀκαθάρτῳ πνεύματι, καὶ εὐρήσεις αὐτὴς ἑτέρας αἰτίας. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ] τοῦ κατὰ Ματθαίου ἐπετίμησε τοῖς δαίμοσι, ἵνα μὴ φανερὸν αὐτὸν ποιήσωσι. Καὶ ζήτησόν κάκει τὴν ἐξήγησιν.

ΚΕΦ. Η'. Περὶ τῆς ἐκλογῆς των δώδεκα.

Καὶ ἀναβαίνει — δαίμονια. Λουκάς δὲ φησὶν ὅτι Ἐξῆλθεν εἰς τὸ ὄρος προσεύξασθαι, καὶ ἦν διανυκτερεύων ἐν τῇ προσευχῇ τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὅτε ἔγιντο ἡμέρα, προσεφώνησε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ ἐλεξάμενος ἀπ' αὐτῶν δώδεκα, οὓς καὶ ἀποστόλους ὠνόμασε, καὶ τὰ εἶξῃ. Διανυκτέρευσε γὰρ ἐν τῇ προσευχῇ, τῇ πρὸς Θεόν, καθεύων ἡμᾶς, ὅταν τινὰ (34) προκαλλεσθαι μέλλωμεν, διανυκτερεύειν προσευχομένους, ἵνα ὁ ἄξιός ἡμῖν γνωρισθῆ, καὶ μὴ κοινωνήσωμεν ἄλλοτριῶσι ἁμαρτίαις. Ἐξελέξατο δὲ ἐκ πάντων τῶν πιστευσάντων εἰς αὐτόν, οὓς ἤθελε, δηλαδὴ, τοὺς ἀξιολογώτερος. ἐπελέξατο δὲ καὶ Ἰούδαν τὸν Ἰσκαριώτην, ὡς τῆν πάντα καλὸν· δεικνύς, ὅτι προσίσταται τὸν καλὸν, μέχρις ἂν γένηται κακός, εἰ καὶ προγινώσκει τὸ μέλλον, καὶ οὐκ ἀπὸ τῆς εἰς ὕστερον κακίας ἀποπέμπεται τὸν ἄρι καλὸν· ἀλλὰ ἀπὸ τῆς νῦν ἀρετῆς, οἰκιοῦται τὸν εἰς ὕστερον πονηρὸν.

Ἐξουσίαν δὲ νόει, τὴν δύναμιν τοῦ θεραπεύειν τὰς νόσους καὶ ἐκβάλλειν τὰ δαίμονια. Εἶτα λέγει καὶ τὰ ὀνόματα διὰ τοὺς ψευδαποστόλους.

Καὶ ἐπέθηκε — Πέτρον. Καὶ μὴν ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ μαθηθάνομεν, ὅτι, ὅτε πρῶτον ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀνδρέας ἤγαγεν αὐτόν πρὸς τὸν Ἰησοῦν, τότε ἐμβλέψας αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, εἶπε· Σὺ εἶ Σίμων, ὁ υἱὸς Ἰωᾶ, σὺ κληθήσῃ Κηφᾶς, ὁ

³² Matth. XII, 16. ³³ Luc. VI, 12, 13. ³⁴ Joan. I, 42.

Variae lectiones et notæ.

(32) Multa hic desunt apud Hentenium.

(33) Quæ hic inclusa sunt, exciderant ex cod. A,

Vers. 7. *Et multitudo magna* — Vers. 8. *eum* — *Trans Jordanem*, id est, qui habitabant ultra Jordanem. Secuti sunt autem : hi quidem languidos defervescentes ; illi vero ut ipsi salutem consequerentur, aut miracula viderent. Nec soli Hebræi, verum etiam alienigenæ Idumæi, Tyrii, et Sidonii. Alienigenæ ergo veniebant ad eum, cognati vero Judæi ad se venientem magis persequabantur.

Vers. 9. *Et dixit* — Vers. 10. *infirmabantur*. Ut sibi deserviret, ad ascendendum in illam, ne eum turbarent.

Vers. 11. *Spiritus quoque* — Vers. 12. *facerent*. Cum divinam ejus potentiam cognovissent dæmones prodebant ac prædicabant eum esse Dei Filium : illud quidem, imperium illius manifestando ; hoc autem, ne se torqueret deprecando. Silentium ergo illis imponebat, ne se manifestum facerent, Judæorum invidiam accedentes.

Quære autem in principio primi capituli, quare immundo spiritui sit interminatus, et alias invenies causas ; sed et vicesimo capite juxta Matthæum interminatus est turbis ne se manifestum facerent³², quære ibi quoque enarrationem.

CAP. VIII. De electione apostolorum.

Vers. 13. *Et ascendit* — Vers. 15. *dæmonia*. Lucas autem dicit, quod *exiit in montem ad orandum ; et erat pernoctans in oratione Dei. Cumque factus esset dies, advocavit discipulos suos, et elegit duodecim ex eis, quos et apostolos nominavit*³³, etc. Pernoctabat enim in oratione ad Deum : instruens nos, ut si quando aliquem electuri sumus, in oratione pernoctemus, quo is qui dignus est innotescat, ne communicemus peccatis alienis. Elegit autem ex omnibus credentibus in ipsum quos voluit, puta digniores. Elegit item et Judam Iscariotem, ut qui tunc bonus erat ; ostendens se bonum recipere, donec malus efficiatur. Et quamquam præcognoscat quod futurum est, non tamen ob futuram pravitatem eum abjecit, qui nunc bonus est, sed propter virtutem præsentem sibi familiarem facit illum etiam qui malus futurus est.

Potestatem vero intelligit virtutem curandarum ægri tudinum ejiciendorumque dæmonum. Deinde propter falsos apostolos, nomina quoque ponit apostolorum.

Vers. 16. *Et imposuit* — *Petrus*. Atqui in Evangelio juxta Joannem discimus, quod quando primum frater ejus Andreas duxit illum ad Jesum, intuitus eum Jesus dixit : *Tu es Simon filius Jona, tu vocaberis Cephas, quod est, si quis interpretetur Petrus*³⁴,

ob repetitionem τοῦ, τοῦ πρώτου κεφ.

(34) Nimirum ἱερία ἢ ἐπίσκοποι

Verisimile est ergo tunc dixisse, vocandum esse Petrum, nunc autem vocare eum Petrum.

Quære autem decimo nono capite juxta Matthæum expositionem enumerationis nominum duodecim apostolorum, et omnia suo invenies ordine,

Vers. 17. Et Jacobum — fratrem Jacobi. A communi cognomen asciscitur : et propter eos qui sequuntur hoc assumitur.

Vers. Et imposuit — tonitruum. Sicut filius iniquitatis dicitur qui iniquus est : et filius perditionis, perditus ; et filius pacis, pacificus : ita quoque filii tonitruum qui tonant : tanquam tonitruum enim de cælo auditum, hi divina tonarunt dogmata ; Jacobus quidem sine scriptura, Joannes vero scribendo, Boanerges autem Hebraicum nomen est, quemadmodum et Cephias.

Vers. 18. Et Andream — Vers. 19. illum. De his omnibus dictum est prædicto decimo nono capite juxta Matthæum.

Vers. 20. Et veniunt — manducare. In domum cujusdam Adælis,

Vers. 21. Et cum audissent — cum. Cum audissent domestici ejus multam convenire turbam, exierunt ut eum cohiberent, ac prohiberent ne amplius sanaret. Fortassis autem erant hi fratres ex Joseph, aut alias cognati.

Vers. 21. Dicebant — in excessum versus est. Dicebant quidam invidi, quod desperet, quia se totum ad dandas sanitates tradiderat : humanitatem ducentes furorem, et misericordiam facientes crimen. Et vere hi insaniebant. Sic ergo intelligitur hic sermo, quod exierunt sui, ut prohiberent eum.

Alii vero quæ dicta sunt aliter interpretantur, quod exierunt sui ut tenerent eum ne discederet : dicebant enim quidam, quod excessisset sive discessisset a se propter turbam.

Vel, exierunt ut tenerent eum sive adjuvarent ; dicebant enim quod excessisset sive dissolutus esset a vigore corporis præ nimio labore.

Vers. 22. Scribæ etiam — dæmonia. Huc et Pharisæi dicebant vicissimo secundo juxta Matthæum capite ; et ibi quære expositionem.

Vers. 23. Quibus ad se vocatis — illis. In exemplis et similitudinibus.

Vers. 23. Quomodo potest efficere ? Dictum est de his hoc capite,

Vers. 24. Et si — Vers. 25. illa. Etiam de his disputatum est.

Vers. 26. Et si — habet. Quære etiam de his prædicto capite.

Vers. 27. Nemo — diripiet. Hæc quoque ibidem integre declarata sunt.

Vers. 28. Amen — Vers. 29. judicii. Hæc præterea optima ibi nacta sunt interpretationem. In

ἐρμηνεύεται Πέτρος. Εἰκὸς οὖν τότε μὲν εἰπεῖν, ὅτι Κληθήσῃ Πέτρος. νῦν δὲ καλεῖσθαι τούτον Πέτρον.

Ζήτησον (35) δὲ ἐν τῷ ἑνεκακαιδέκτῳ κεφαλαίῳ το κατὰ Ματθαίου τὴν ἐξηγήσιν τῆς ἀπαριθμήσεως τῶν ὀνομάτων τῆς δωδεκάδος τῶν ἀποστόλων, καὶ εὐρήσεις πάντα κατὰ λόγον τεταγμένα.

Καὶ Ἰακώβον — ἀδελφὸν τοῦ Ἰακώβου. Ἀπὸ κοινῆ το, προσκαλεῖται. Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τοὺς ἕξ τούτο λαμβάνεται.

Καὶ ἐπίθηκεν — βροντῆς. Ὡσπερ υἱὸς ἀνομίας, ὁ ἀνομος, καὶ υἱὸς ἀπολαΐας, ὁ ἀπολωλὸς, καὶ υἱὸς εἰρήνης, ὁ εἰρηναῖος· οὕτω καὶ υἱὸς βροντῆς, οἱ βροντῶντες. Διὸν γὰρ βροντῆς οὐρανόθεν ἐξέκαστον ἐβρόντησαν οὗτοι τὰ θεολογικὰ δόγματα, ὁ μὲν Ἰακώβος, ἄγραψος· ὁ δὲ Ἰωάννης, ἑγγράφως. Ἑβραϊκὸν δὲ τὸ Βοανεργῆς, ὡσπερ καὶ τὸ Κηρᾶς.

Καὶ Ἀνδρέαν — αὐτόν. Περὶ τούτων κείνων εἴρηται ἐν τῷ δευτέρῳ ἐνεκακαιδέκτῳ κεφαλαίῳ.

Καὶ ἔρχονται — φαγεῖν. Εἰς οἶκόν τινος πιστοῦ.

Καὶ ἀκούσαντες — αὐτόν. Ἀκούσαντες οἱ οἰκιοὶ αὐτοῦ, ὅτι συνίρχεται πολὺς ὄχλος, ἐξῆλθον ἐπισχεῖν αὐτόν, καὶ κωλύσαι θεραπεύειν περαιτέρω. Εἶν δ' ἐν οὗτοι, εἴτε οἱ ἐξ Ἰωσήφ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, εἴτε καὶ ἕτεροι συγγενεῖς.

Ἐλεγον — ἐξίστη. Ἐλεγον γὰρ τινες φθονεροὶ, ὅτι παραβρόντησε, διότι ἔλεον αὐτὸν ἐπέθεκεν εἰς τὸ θεραπεύειν, τὴν φιλευθροπλίαν νομιζόντες μαρτίαν, καὶ τὸν ἔλεον, ἐγκλημα ποιούμενοι, καὶ οὕτως αὐτοὶ μαρτυρούμενοι. Διὰ γοῦν τὸν λόγον τούτον μάλ्लου ἐξῆλθον οἱ αὐτοῦ κωλύσαι αὐτόν.

Ἐτεροι δὲ τὰ βῆτα τρόπον ἕτερον ἐρμηνεύουσιν, ὅτι ἐξῆλθον οἱ οἰκιοὶ αὐτοῦ κρατῆσαι αὐτόν, ὡς ἐν ὑποχωρήσῃ. Ἐλεγον γὰρ τινες, ὅτι Ἐξίστη, θῆρα, Ἀπίστη ἀπ' αὐτῶν διὰ τὸν ὄχλον.

Ἡ Ἐξῆλθον κρατῆσαι αὐτόν, τούτῃστι, Περσβεθῆσαι. Ἐλεγον γὰρ ὅτι Ἐξίστη, ὁ ἔστι Περσβεθῆσαι τὸν τόνον τοῦ σώματος, ἀγαν κοπιᾶσαι.

Καὶ οἱ Γραμματεῖς — δαιμόνια. Εἶπον τούτο καὶ οἱ Φαρισαῖοι ἐν τῷ εἰκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν.

Καὶ προσκαλεσάμενος αὐτούς — αὐτοῖς. Ἐν παραδείγμασιν

Πῶς δύναται — ἐκβαλεῖν ; Εἴρηται περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ.

Καὶ ἰὼν — ἐκείνη. Καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ διεύληπται.

Καὶ εἰ — ἔχει. Ζήτησον ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτων.

Οὐδαίς — διαρπᾶση. Καὶ ταῦτα ἐντελῶς ἐν αὐτῷ διερμηνεύθησαν.

Ἄμὲν — κρίσεως. Ἐπὶ καὶ ταῦτα καλλίστως ἐκεῖ τῆς ἐξηγήσεως τετυχῆκασιν. Εἰς τὸν αἰῶνα

Variae lectiones et notæ.

(35) Καὶ ζήτησον νῦν. Α.

μὴν οὖν, ἀντὶ τοῦ, Οὐδέποτε. Κρίσιν δὲ νῦν, τὴν Ἀ κατάκρισιν εἶπεν. Εἶτα προσέθηκε, καὶ διατί τὰ ῥηθέντα εἶρακεν.

Ὅτι — ἔχει. Ἐλεγον τοῦτο, οἱ λέγοντες, ὅτι Βελζεβοὺλ ἔχει.

Ἐρχονται — ζητοῦσί σε. Ζήτησον περὶ τούτων πρὸς τὸ τέλος τοῦ εικοστοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ ἀπακρίθη — μήτηρ ἐστὶ. Καὶ περὶ τούτων πάντων ἀκοιβάς εὐρήσεις ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ (36).

† Hæc autem dixit non abiciens omnino matrem et fratres, sed ostendens quod omni cognationi corporali præponi debet animæ familiaritas.

Καὶ πάλιν — θαλάσση. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων B ζήτησον. Ἐκάθιστε δὲ οὕτως, βουλόμενος πάντας κατὰ πρόσωπον ἔχειν, καὶ μηδένα κατὰ νότου, καὶ ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἤλινε τοὺς ἐν τῇ γῆ.

Καὶ πᾶς — ἦν. Ἦγουν ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν εἰστήκει, καθὼς εἶπε Ματθαῖος.

ΚΕΦ. Θ'. Περὶ τοῦ σπόρου παραβολῆ.

Καὶ ἰδίδασκεν — πολλά. Εἰρηται περὶ τὸν παραβολῶν τούτων ἐν τῷ εικοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ ἔλεγεν — ἀκούετε. Ἦγουν, προσέχετε.

Ἴθεὺ — ἑατέν. Περὶ τούτων πάντων εἶρακαμεν ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ καθ' ἕκαστον ῥηθέν.

Καὶ ἔλεγεν — ἀκούετε. Ὁ ἔχων ὅσα νοητά, εἰς τὸ C συνίνασι, συνίτω.

Ὅτι — παραβολῶν. Οἱ περὶ αὐτὸν, ἦγουν, οἱ τῆς ἐβδομηκοντάδος τῶν ἄλλων μαθητῶν. Ἐπαρώτων δὲ αὐτὸν περὶ τῆς παραβολῆς, ὅτι τίς εἶη ἡ παραβολῆ αὐτῆ, καθὼς ἔγραψεν ὁ Λουκᾶς.

Καὶ ἔλεγεν — τοῦ Θεοῦ. Εἰρηται καὶ περὶ τούτου ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ.

Ἐκεῖνοις — γίνεται. Ἐξω λέγει τοὺς ἔξω τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως· ἐν παραβολαῖς δὲ τὰ πάντα γίνεται, τὰ τῆς διδασκαλίας, δηλονότι.

Ἴνα — συνίνασι. Τὸ, Ἴνα βλέποντες βλέπωσιν, ἀναδίπλωσις ἐστὶ, ἀντὶ τοῦ, Ἴνα βλέπωσιν. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ, Ἀκούοντες ἀκούωσιν, ἀντὶ τοῦ, Ἀκούωσι. Λέγει δὲ, ὅτι ἵνα βλέπωσι μὴ τὴν διδασκαλίαν, ἀλλ' ἵνα ἐνωτισθῶσιν ταυτῶν· μὴ ἴδωσι δὲ D αὐτὴν, ἀλλ' ἐκαλυμμένην τῇ (37) ἀσφαλείᾳ τῆς παραβολῆς, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναξίους τῆς γνώσεως αὐτῆς, ὡς ἀνιάτους. Τὰ αὐτὰ δὲ δηλοῖ καὶ τὸ ἔξῃς.

Ἐν δὲ τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου ἑτέρα κεῖται ἀπολογία, καὶ εἰκός, ἀμφοτέρως ῥηθῆναι παρὰ τοῦ Χριστοῦ.

Μήποτε — ἀμαρτήματα. Εἰρηται καὶ περὶ τούτου ἐν τῷ τούτῳ κεφαλαίῳ.

45 Matth. xii, 2. 46 Luc. viii, 9.

Variae lectiones et notæ.

(36) Quod hic ex sui codicis margine addidit scholium Hentenius neuter meorum agnoscit. In Catena Victoris Antiocheni ita legitur: Ταῦτα δὲ ἔφη οὐκ ἀποδοκιμαζόμενος πάντως τὴν μητέρα καὶ τοὺς ἀδελφούς, ἀλλὰ δευτικῶς ἔτι φάσκει ἀγγελοῦ

æternum, hoc est, Nunquam. Judicium vero dixit nunc condemnationem. Deinde addit etiam quare prædicta dixerit.

Vers. 30. *Quia — habet*. Dicebant hoc, affirmantes, quod Beelzebub haberet.

Vers. 31. *Et veniunt — Vers. 32. quærunt te*. Quære de his circa finem vicesimi tertii capitis secundum Matthæum.

Vers. 33. *Et respondit — Vers. 35. mater est*. Rursum sane et de his omnibus exacte invenies supradicto capite.

CAP. IV. Vers. 1. *Et iterum — in mari*. Ibi etiam de his quære. Sedit autem, volens ita omnes habere, nullumque post tergum: et a mari piscabatur eos qui in terra erant.

Vers. 1. *Omnisque — erat*. Hoc est, stabant in litore, sicut dixit Matthæus 46.

CAP. IX. De semine parabola.

Vers. 2. *Et docebat — multa*. Dictum est de his parabolis vicesimo quarto capite juxta Matthæum.

Vers. 2. *Et dicebat — Vers. 3. Audite*. Sive, animadvertite.

Vers. 3. *Ecce — Vers. 8. centum*. De his omnibus dicto capite ad verba singula diximus.

Vers. 9. *Et dicebat — audiat*. Qui habet aures intellectuales ad intelligendum intelligat.

Vers. 10. *Cum — parabolam*. Qui circa ipsum erant, hoc est septuaginta discipuli. interrogabant autem de parabola, quæ videlicet esset hæc parabola, sicut scripsit Lucas 46.

Vers. 11. *Et dicebat — Dei*. Dictum est de hoc, eodem capite.

Vers. 11. *Illis — sunt*. Foris esse dicit eos qui sunt extra fidem in ipsum. In parabolis vero sunt omnia, quæ videlicet ad doctrinam pertinent.

Vers. 12. *Ut — intelligant*. Illud: *Ut videntes videant*, reduplicatio est, pro eo quod est, *Ut videant*. Similiter illud: *Audientes*, hoc est, *Audiant*. Dicit ergo: *Ut videant* quidem doctrinam, tanquam attentanti ad eam; non cernant autem eam, utpote parabola obscuritate contextam, eo quod cognitione ejus indigni essent, quasi immedicabiles. Hæc item manifestat etiam quod sequitur.

In dicto autem secundum Matthæum capite, alia ponitur responsio, et verisimile est utrumque dictum fuisse a Christo.

Vers. 12. *Nequando — peccata*. Dictum est de hoc, loco supra dicto.

σωματικῆς προτιμῆ τὴν τῆς ψυχῆς οἰκειότητα. Ita Possinus, p. 75, et in mea Mosquensi editione, p. 56.

(37) Ἀσφαλείᾳ Α.

Vers. 13. *Et ait — cognoscetis ?* Omnes parabolas, quas scilicet in processu dicturus erat. Si hanc nescit, quomodo illas cognoscetis ? Hoc autem dixit, quo attentiores eos redderet, ipsosque excitaret. Deinde interpretatur dictam parabolam.

Vers. 14. *Qui — seminatur.* Scilicet doctrinæ.

Vers. 15. *Hi autem — viam* Hi, quales ? quos dicturus est.

Vers. 15. *Ubi — eorum.* — *Ubi seminatur verbum,* hoc est. In quos seminatur. Dictum est autem de his prædicto capite.

Vers. 16. *Et hi —* Vers. 17. *offenduntur,* Dictum est de his dicto capite.

Vers. 18. *Et hi —* Vers. 19. *efficitur.* Similiter quoque de his dictum est.

Vers. 20. *Hi præterea — centum.* Dictum est de his.

Vers. 21. *Et dicebat — ponatur? — Venit,* hoc est, adducitur, affertur, Dictum est autem de hoc, capite quinto Evangelii secundum Matthæum, post beatitudines.

Vers. 22. *Non — manifestetur.* Quod non manifestetur.

Vers. 22. *Neque — veniat.* Neque fait, inquit, secretum, ut omnino secretum esset, sed ut quandoque in propatulum veniat. De hoc autem dictum est decimo nono capite secundum Matthæum.

Vers. 2. *Si quis — audiat.* Superius de hoc tractatum est.

Vers. 24. *Et dicebat — audiat — Videte,* hoc est, Attendite.

Vers. 24. *Qua mensura — vobis.* Qua mensura metimini attentionem, in eadem metietur vobis in cognitione, hoc est, quantum intuleritis attentionis, tantum conferetur vobis cognitionis.

Vers. 24. *Et addetur vobis qui auditis.* Nec solum per hanc mensuram, verum etiam amplius.

Vers. 25. *Quicumque enim — ab eo.* Quicumque habuerit attentionem dabitur ei cognitio ; et qui non habet, semen cognitionis auferetur ab eo. Quæradmodum enim studium auget tale semen, ita segnitias corrumpit.

In Evangelio autem secundum Matthæum hæc alio modo dicta sunt, et juxta alium intellectum.

Vers. 26. *Et dicebat —* Vers. 27. *nescit ille.* Regnum nunc Dei seipsum appellat, tanquam regem et Deum. Similiter et hominem se vocat, utpote incarnatum. Semen autem evangelica præcepta. Terram vero homines terrenos, attamen bonos ; nam de solis his fit hic sermo. Somnum quoque, requiem. Excitatur ergo, nocte quidem, dum permittit induci tentationes, quæ nos ad gratum Deo obsequium provocant. Nox enim tentationes sunt, propter obscuritatem tristitiæ. Die vero, dum per

Και λέγει — γνώσισθε ; Πάσας τὰς παραβολὰς, ἃς μέλλει προῖων ἱεῖν. Εἰ ταύτην οὐκ οἶδατε, πῶς ἐκείνας γνώσισθε ; Τοῦτο δὲ εἶπεν, ἐγείρων αὐτοὺς καὶ διορατικωτέρους ποιῶν. Εἶτα ἐρμηνεύει τὴν βῆθυσαν παραβολὴν.

Ὁ — σπείρει. Τὸν τῆς διδασκαλίας.

Οὗτοι δὲ — ὁδόν. Οὗτοι, ποιοὶ ; Οὓς ἱεῖ.

Ὁπου — αὐτῶν. — Ὁπου σπείρεται ἡ λόγος, ἀντὶ τοῦ, εἰς οὓς σπείρεται. Εἰρηται δὲ περὶ τῶν ἐν τῷ προῖονθῆντι κεφαλαίῳ.

Καὶ οὗτοι — σκοπεύονται. Εἰρηται καὶ περὶ τῶν ἐν ἐκείνῳ.

Καὶ οὗτοι — γίνεται. Εἰρηται καὶ περὶ τῶν ὁμοίως.

Καὶ οὗτοι — ἑκατόν. Εἰρηται καὶ περὶ τούτων.

Καὶ εἶπεν — ταῦθ᾽ ; — Ἐρχεται, ἀντὶ τοῦ, ἄγεται, κομίζεται. Εἰρηται δὲ καὶ περὶ τούτου ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Οὐ — φανερωθῆ. Ὁ ἄν (38) οὐ φανερωθῆ.

Οὐδὲ — ἔλθῃ. Οὐδὲ ἐγένετο, φησὶν. ἀπόκρυφον, ἐν κρυφῷ (39) διὰ παντός, ἀλλ' ἵνα ποτὲ εἰς φανερόν ἔλθῃ. Περὶ τούτου δὲ εἰρηται ἐν τῷ ἐνεκακισθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Εἴ τις — ἀκούετω. Ἀνωτέρω περὶ τούτου διαλαμβάνεται.

Καὶ λέγει — ἀκούετε. — Βλέπετε, ἀντὶ τοῦ, προσέχετε.

Ἐν ᾧ μέτρον — ὑμῖν. Ἐν ᾧ μέτρον μετρεῖτε τὴν προσοχὴν, ἐν τῷ αὐτῷ μετρηθήσεται ὑμῖν ἡ γνώσις. τούτῃστιν, ὅταν εἰσφέρετε προσοχὴν, τσαύτα προσεσθηθήσεται ὑμῖν γνώσις.

Καὶ προσεθήσεται ὑμῖν τοῖς ἀκούουσι. Καὶ οὐ μόνον ἐν τῷ αὐτῷ μέτρον, ἀλλὰ καὶ πλέον.

Ὅς γὰρ — ἀπ' αὐτοῦ. Ὅς ἂν ἐχῇ προσοχὴν, δοθήσεται αὐτῷ γνώσις, καὶ ὅς οὐκ ἔχει, καὶ ὅτι ἐστὶ σπέρμα γνώσεως, ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ. Καθάπερ γὰρ ἡ σπουδὴ αὐξίει τὸ τοιοῦτον, οὕτως καὶ (40) ἡ βεβαιότης διακρθεῖται.

Ἐν τῷ κατὰ Ματθαίου δὲ, τρόπον ἕτερον ἐρμήνευσεν ταῦτα, καὶ κατ' ἄλλην ἔνοιαν.

Καὶ εἶπεν — οἶδεν αὐτός. Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ νῦν ὀνομαζει ἑαυτὸν, ὡς βασιλεῖα καὶ Θεοῦ ὁμοίως δὲ καὶ (41) ἀνθρώπων, ὡς ἐκάνθρωπήσασα. Σπορὴ δὲ λέγει, τὰς εὐαγγελικὰς ἐντολάς. γῆν δὲ, τοὺς ἐπιγείους ἀνθρώπους, ἀλλὰ τοὺς ἀγαθοὺς. περὶ μόνων γὰρ τούτων ὁ λόγος ἐνταῦθα. καθειδῆσεν δὲ τὴν ἀναμονὴν ἑγείρεται δὲ, νύκτα μὲν, ὅταν παρεχωρῆ τοὺς πειρασμοὺς ἐπάγεισθαι, διακινεῖσθαι ἡμᾶς εἰς ἐκείνην Θεοῦ. νύξ γὰρ, οἱ πειρασμοὶ, διὰ τὸν σκοτισμὸν τῆς λύπης. ἡμέραν δὲ, ὅταν δια

Variæ lectiones et notæ.

(38) Apud Hentenium hic versus uno scholio explicatur. Ergo desunt hæc quatuor vocabula, quæ explicant τῶν μῆ.

(39) Κρυφῷ, B.

(40) Καί, abest. B.

(41) Ὁμοίως δὲ, absunt A.

τῶν χρηστωτέρων παραμυθῆται, παραθηγόντων Ἀ ἡμᾶς εἰς ἀρετὴν · ἡμέρα γὰρ ταῦτα, διὰ τὸν φωτισμὸν τῆς εὐφροσύνης · βλαστάνειν δὲ καὶ μῆκύνεσθαι τὸν σπέρου ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ σπειραντος εἶπεν, ἐμφαίνων τὸ αὐτόματον τῆς τοιαύτης βλαστήσεως καὶ αὐξήσεως, καὶ ὅτι κατὰ προαίρεσιν, καὶ οὐ κατὰ ἀνάγκην βλαστάνει καὶ αὐξεται. Καὶ τοῦτο δὴλον ἀπὸ τῶν ἐξῆς.

Ἀυτομάτα — στάχυι. Χόρτον μὲν βλαστάνουσιν, οἱ ἀρχὴν τῆς ἀρετῆς παραφαίνοντες, καὶ ἀπαλοὶ πρὸς ἀγῶνας ὄντες ἔτι · στάχυν δὲ, οἱ προκόψαντες εἰς τὸ ἀγαθὸν καὶ σπερρότεροι πρὸς τὰς ἐπικρείας γεγονότες καὶ γὰρ ὁ Στάχυς καὶ (42) γόνουσι διαζώνονται, καὶ ὄρθιος ἵσταται). πλῆρη δὲ σίτον, οἱ τὸ τέλειον καρποφοροῦντες.

Ὅταν δὲ — ὁ θερισμός. — Ὅταν παραδῶ, ἀντὶ τοῦ, Ὅταν ὥριμος γένηται, τουτίστιν, ὅταν πάντες οἱ καρποφορῆσαι μέλλοντες καρποφορήσωσι. Δρέσκων δὲ, ὁ λόγος, ὁ τὴν συντέλειαν τοῦ κόσμου κελύων· θερισμός δὲ, ἡ συγκομιδὴ τῶν δικαίων. Οὗτοι γὰρ καρποὶ τοῦ εὐαγγελικοῦ σπέρματος.

Καὶ ἔλεγε — αὐτὴν; — Παραδαλοῦμεν (43), ἀντὶ τοῦ, Παραδειξομεν.

Ὡς κόκκον σινάπεως. Παραδειξομεν αὐτὴν, δηλονότι. Ζήτησον δὲ τὴν ἐξηγήσιν τῆς παραβολῆς ταύτης ὅλης ἐν τῷ εικοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Ὅς ὅταν — κατασκηνοῦν. Τρίτην εὐρήσεις τὴν παραβολὴν ταύτην τεταγμένην ἐν ταῖς παραβολαῖς C τοῦ ῥηθέντος εικοστοῦ τετάρτου κεφαλαίου.

Καὶ τοιαύταις — ἀκούεις. Καθὼς ἦσαν ἀξιοὶ ἀκούειν. Εἰρηται δὲ καὶ περὶ τούτου ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ, ἐπὶ τέλους τῶν παραβολῶν.

Χωρὶς — πάντα. Ἐν ἐκείνῳ ταῦτα πάντα σισαφῆνισται.

ΚΕΦ. Γ. Περὶ τῆς ἐπιτιμησεως τῶν ὑδάτων.

Καὶ λέγει — πλοῖον. — Ὡς ἦν, ἀντὶ τοῦ, Ὡς ἐκάθητο ἐν τῷ πλοῖον. Ἐν τούτῳ γὰρ καθήμενος ἐδίδασκεν, ὡς προεῖρηται. Τὸ δὲ, Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ἴσον ἴστί τῷ, Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, ὡς εἶπε Λουκᾶς. Οὐδὲ (44) γὰρ ἐκείνην δηλοῖ, καθ' ἣν εἶπε τὰς παραβολὰς ἀλλ' ἑτέραν, καθ' ἣν τὰ ῥηθυσόμενα γέγονε, καθὼς καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαίου παρεσημειωσάμεθα.

Καὶ ἄλλα — αὐτοῦ. Μετ' αὐτοῦ τοῦ πλοίου, δηλονότι. Προσέθηκε δὲ περὶ τῶν ἄλλων, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ δεῖξαι θελων, ὅτι τοῦτο μόνον ἐκλυδωνίσθη κατ' οἰκονομίαν.

Καὶ γίνεται — γεμίζεσθαι. Εἰρηται περὶ τούτων ἐν τῷ ἑνδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

⁴¹ Luc. viii, 22.

Variæ lectiones et notæ.

(42) Gloss. Labb. Nodus : γόνου καλάμου.

(43) Ita enim legunt codices A, B, in textu. Ergo

utiliora consolatur, quæ nos ad virtutem exacuunt : nam hæc diem significant, propter illuminationem lætitiæ. Germinare vero segetem, et in altum surgere dixit, dum ignorat is qui seminavit, spontaneum opus manifestans germinationis atque cœmenti : quodque juxta voluntatem et non juxta necessitatem germinat accrescit ; et hoc manifestum est ex his quæ sequuntur.

Vers. 28. *Utro — in spica.* Herbam quidem germinant, qui virtutis principium demonstrantes, ad certamina sunt adhuc delicati. Spicam vero, qui in bono progressi, et ad sufferendas contumelias duriores effecti sunt : spica siquidem internodiis distinguitur, et recta in altum erigitur. Plenum autem frumentum, qui perfectam virtutem fructificant.

Vers. 29. *Cum autem — messis.* — *Cum productus fuerit,* sive cum maturuerit : hoc est, ubi omnes qui fructum sunt allaturi fructificaverint. Falcem vero dicit verbum, quo mundi imperabit consummationem. *Messis autem,* collectio justorum est ; hi enim fructus sunt evangelicæ segetis.

Vers. 30. *Et dicebat — illud ? Conferemus hoc est, exemplo manifestabimus.*

Vers. 31. *Est sicut granum sinapis.* Quære autem totius hujus parabolæ expositionem vicesimo quarto capite Evangelii juxta Matthæum.

Vers. 31. *Quod dum —* Vers. 33. *nidificare.* Tertio loco parabolam hanc invenies inter parabolas dicti vicesimi quarti capitis.

Vers. 33. *Et hujusmodi — audire.* Prout digni erant et apti ad audiendum. Dictum est autem de hoc prædicto capite circa finem parabolæ.

Vers. 34. *Sine — omnia.* Ibidem omnia hæc declarata sunt.

CAP. X. *De increpatione venti et maris.*

Vers. 35. *Et ait —* Vers. 36. *navigio.* — *Ut erat,* hoc est, Sicut sedebat in navigio ; in eo enim, sicut dictum est, sedens docebat. Quod autem dicitur : *In die illo,* perinde est ac si dixisset : *In uno die-rum,* sicut habet Lucas ⁴⁷. Neque enim illum innuit, in quo dixit parabolas, sed alium, quo facta sunt ea quæ dicentur, sicut etiam in principio tertii capitis juxta Matthæum significavimus.

Vers. 36. *Sed et alix — illo.* Cum illo puta navigio (nam πλοῖον, quod *navim* sive *navigium* significat Græcis neutrum est). Addidit autem de aliis, non absque causa, sed ut ostendat, quod sua dispositione solum hoc navigium periculum sustinuerit.

Vers. 37. *Et oritur — impletur.* Dictum est de hoc, capite undecimo juxta Matthæum.

paulo ante etiam exhibere debebant, ὁμοψύσομεν. (44) Οὐ γὰρ. B.

Vers. 38. *Et erat.* — Vers. 39. *magna.* Dictum est A ibidem de his omnibus.

Vers. 40, *Et dixit — ita?* Ut quid ita timetis? cum me vobiscum habeatis, qui possum de morte servare, et omnia possum.

Vers. 40. *Quomodo — fiduciam?* Firmam ac indubitatum.

Vers. 41. *Et timuerunt — ei.* Etiam de his ibi dictum est.

CAP. XI. De legione.

CAP. V. Vers. 1. *Et venerunt — Gadarenorum,* Dictum est de his duodecimo Evangelii juxta Matthæum capite.

Vers. 2. *Et egresso — Vers. 3, monumentis.* Ibi etiam hæc quære.

Vers. 3. *Et neque — Vers. 6. adoravit eum.* Clara sunthæc et manifesta.

Vers. 7. *Et clamans — Excelsi?* Quære in dicto loco.

Vers. 7. *Adjuro — torqueas.* Sane hoc quoque licebit ut inde cognoscas.

Vers. 8. *Dicebat — homine.* Multis dæmonibus imperat quasi unus esset, propter imbecillitatem ipsorum.

Vers. 9. *Et interrogabat — sumus.* Hominem quidem interrogabat, sed pervenit quæstio ad multitudinem dæmonum, qui in ipso erant: ideo quoque respondit multitudo illorum. *Legio* autem propter multitudinem dicti sunt. Proprie enim legio militum agmen est. Interrogabat vero, ut cognoscerent qui præsentés erant, quod multorum dæmonum habitaculum erat unus homo.

Vers. 10. *Et deprecabatur — regionem.* Lucas vero dixit, quod etiam deprecabantur eum, ne juberet ipsis ut in abyssum irent ⁴⁸. Verisimile est autem, quod et hoc et illud deprecabantur.

Vers. 11. *Erat autem — Vers. 13 in mari.* De his particularius dictum est prædicto capite duodecimo.

Vers. 14. *Qui vero pascebant — quod acciderat.* Similiter et de his dictum est.

Vers. 15. *Et veniunt — timuerunt.* Lucas autem dixit etiam: *Ubi invenerunt eum sedentem* ⁴⁹, puta ad pedes Jesu.

Vers. 19. *Narrabant — daemónico.* Quomodo facta fuerat in eo mutatio ac sana mens.

Vers. 16. *Et de porcis.* Quomodo hi perierant.

Vers. 17. *Cæperuntque — eorum.* Similiter et de his docet capitulum illud.

Vers. 18. *Cumque ascendisset — cum eo.* Gratus simul, et dæmones timens, ne sine illo inventus, rursus eis traderetur.

Vers. 19. *Jesus autem — misertus sit tui.* Dimisit eum abjecto sane ab eo hujusmodi timore, quod

⁴⁸ Luc. viii 31. ⁴⁹ Ibid. 35.

Καὶ ἦν — μεγάλη. Ἐρήθη καὶ περὶ τούτων πάντων ἐν ἐκείνῳ.

Καὶ εἶπον — οὕτως; Διὰ τί φοβίσθε οὕτως, ἔχοντες μεθ' ἐαυτῶν ἐμὲ, τὸν σώζον ἐκ θανάτου ἰσχύοντα, καὶ πάντα δυνάμενον;

Πῶς — πιστεῖν, Ἀδίστακτον, ἀναμφέβωλον.

Καὶ ἐφοβήθησαν — αὐτῷ. Καὶ περὶ τούτων ἐκεῖ δεδήλωται.

ΚΕΦ. ΙΑ'. Περὶ τοῦ λεγεῶνος.

Καὶ ἦλθον — Γαδαρανῶν. Εἰρηται περὶ τούτων ἐν τῷ δωδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ ἐξελθόντι. — μνήμασι. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα ζήτησον.

Καὶ οὔτε — προσεκύνησεν αὐτῷ. Σαφῆ ταῦτα καὶ πρόδηλα.

Καὶ κράξας — Ὑψίστου; Ζήτησον ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ.

Ὅρκίζω — βασιλεύσης. Ἐκείθεν καὶ τοῦτο γνοίης ἄν.

Ἐλεγε — ἄνθρωπου. Ὡς ἐνὶ τοῖς πολλοῖς δαιμόνοις, ἐπιτάττει, διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν.

Καὶ ἐπῆρώτα — ἰσμέν. Τὸν ἄνθρωπον μὲν ἐπῆρώτα · πρὸς τὸ πλῆθος δὲ τῶν ἐν αὐτῷ δαιμόνων δέβαιεν ἢ ἐρώτησις. Διὸ καὶ τὸ πλῆθος τούτων ἀπεκρίθη. Λεγεὼν δὲ ὀνομάζεται, διὰ τὸ πλῆθος. Λεγεὼν γὰρ κυρίως, τάγμα (45) στρατιωτικόν. C Ἐπῆρώτα δὲ, ἵνα γνῶσιν οἱ παρόντες, ὅτι πολλῶν δαιμόνων οἰκητήριον ὁ εἰς ἄνθρωπος ἦν.

Καὶ παρεκάλει — χώρας. Ὁ δὲ Λουκᾶς εἶπεν · ὅτι καὶ παρεκάλει αὐτὸν, ἵνα μὴ ἐπιτάξῃ αὐτοῖς εἰς τὴν ἀβυσσον ἀπελθεῖν. Εἰκὸς γὰρ, καὶ περὶ τούτων κἀκεῖνου παρακαλεῖν.

Ἦν δὲ — ἐν τῇ θαλάσσῃ. Περὶ τούτων εἴρηται, λεπτομῶρως ἐν τῷ προῤῥαθέντι δωδεκάτῳ κεφαλαίῳ.

Οἱ δὲ βίβσκοντες — γεγονός. Ὅμοιος καὶ περὶ τούτων.

Καὶ ἔρχονται — ἐφοβήθησαν. Ὁ δὲ Λουκᾶς εἶπε, καὶ Ποῦ εὔρον αὐτὸν καθήμενον, ὅτι παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ.

Διηγήσαντο — δαιμονιοζομένῳ. Πῶς ἐγένετο αὐτῷ ἢ μεταβολὴ καὶ σωροσύνη.

Καὶ περὶ τῆν χοίρων. Πῶς οὗτοι ἀπώλοντο.

Καὶ ἤρξαντο — αὐτῶν. Καὶ περὶ τούτων ὁμοίως τὸ κεφάλαιον ἐκεῖνο διδάσκει.

Καὶ ἐμθάντος — μετ' αὐτοῦ. Ἄμα μὲν εὐγνωμονῶν, ἄμα δὲ καὶ φοβούμενος τοὺς δαίμονας, μὴ χωρὶς αὐτοῦ τούτων εὐρόντες, πάλιν ἐπιπαθήσωσιν αὐτῷ.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — ἤλευσίτι. Ἀπέλυσε αὐτὸν, τούτου μὲν τὸν νοιοῦτον φόβον ἐκβαλὼν ἐκ' αὐτοῦ.

Variae lectiones et notæ.

(45) Τάγματα στρατιωτικά. Α.

ὡς μακρὴ τῶν δαιμόνων κατατολμωντων αὐτοῦ. Α non auderent ad eum dæmones accedere, et ut illos, τούτου δὲ, καὶ ἵνα τοῖς ἐν τῷ οἴκῳ καὶ τῇ πατρίδι αὐτοῦ διδάσκαλος τοῦ θαύματος γένηται. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Ὅσα σοι πεποίηκα, ἀλλ' ὅτι Ὅσα σοι ὁ Κύριος πεποίηκε, τῷ Πατρὶ τὸ θαῦμα ἐπιγραφόμενος, καὶ παιδίων ἡμᾶς, τῷ Θέῳ τὰ κατορθώματα ἐπιγράφεσθαι.

Καὶ ἀπῆλθε — ἰθαύμαζον. Ὁ μὲν Χριστὸς μετριοφρονῶν, τῷ Πατρὶ τὸ ἔργον ἐνέθηκεν· ὁ δὲ θεραπευθεὶς εὐγνωμονῶν, τῷ Χριστῷ τούτου ἀντίθετι.

ΚΕΦ. ΙΒ'. Περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγώγου.

Καὶ διαπεράσσωτος τοῦ Ἰησοῦ — ἰσχύτως ἔχει. Β Περὶ τούτου διαλάβομεν ἐν τῷ πεντακδικατῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου. Τὸ δὲ Ἰσχύτως ἔχει, ἀντὶ τοῦ, Τελυταῖα κινεῖ.

Ἰνα ἴδῶν — ζήσεται. Καθ' ὑπερβατόν ἐστιν ἡ τῶν ῥητῶν σύνταξις, ὅτι παρεκάλει αὐτὸν πολλὰ, ἵνα ἴδῶν ἐπιθῇ αὐτῷ τὰς χεῖρας, καὶ τὰ ἔβη. Εἶτα τὸ ἐν μέσῳ.

Καὶ ἀπῆλθε — αὐτόν. Συνέπιγον, εἶπεν ὁ Λουκᾶς, εἴτεον συνώθειν.

ΚΕΦ. ΙΓ'. Περὶ τῆς αἰμορροῦσης.

Καὶ γυνή — αὐτοῦ. Τὸ κεφάλαιον τούτου φανερώτερον ἐξέθηκεν ὁ Λουκᾶς, καὶ ζήτησον παρ' αὐτῷ τὴν ἐξήγησιν C τοῦ εἰκοστοῦ ἔκτου κεφαλαίου.

Ἔλεγε — σωθήσομαι. Εἰρηται περὶ τούτου ἐν τῷ ἐξκαιδικατῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ εὐθὺς — μάλιστα. Ἐγὼ δὲ καὶ τοῦ σώματος, μακρὴ βαινομένου τοῖς σκαλαγμοῖς, ὅτι τεθεράπευται. Μάλιστα δὲ, τὴν νόσον ἐκαλεσον, ὡς μαστιζουσαν αὐτὴν, καὶ τῷ πόνῳ καὶ τῇ αἰσχύνῃ.

Καὶ εὐθὺς — τὴν τούτου ποιήσασαν. Ζήτησον καὶ περὶ τούτων ἐν τῇ ἐξήγησιν τοῦ εἰκοστοῦ ἔκτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου. Τὸ δὲ, ἐπιγινούς ἐν αὐτῷ τῆν ἐξ αὐτοῦ δύναμιν ἐξελοῦσσαν, καθ' ὑπερβατόν ἀναγνωστίον, ὅτι ἐπιγινούς ἐν τούτῳ τὴν ἐξελοῦσσαν ἐξ αὐτοῦ δύναμιν.

Ἡ δὲ γυνή — αἰρηνη. Καὶ ταῦτα πάντα διακριτικῶς ἐκείνων ἐν τῷ ῥηθέντι εἰκοστῷ ἔκτῳ κεφαλαίῳ.

Καὶ ἰσθι — μαστιγὸς σου. Τούτου εὐθὺς ὁ Ματθαῖος, εὐθὺς ὁ Λουκᾶς προστεθείκασι, καὶ καινὸν εὐδέν. Εἰρηται γὰρ, ὅτι τὰ μὴ ἀναγκαῖα, τινὲς μὲν τῶν εὐαγγελιστῶν παρελίμπανον, συνταμίως χάριν· τινὲς δὲ καὶ ταῦτα συνέγραφον, ἀκριθείας ἕνεκεν. Εἰκόσ δὲ, αὐτούς καὶ τῶν μὲν θαυμάτων μνημονεύειν· τῶν δὲ βημάτων μὴ πάντων.

Ἔτι — διδάσκαλον; — Ἐρχονται ἀπὸ τοῦ ἀρχισυναγώγου, ταυτίσται. ἀπὸ τῆς οἰκίας τοῦ ἀρχισυναγώγου. Σκύλλεις δὲ, ἀντὶ τοῦ, Περισπᾶς, ἐνόχλεις. Οἱ γὰρ περὶ τὸν ἀρχισυναγώγον ἀπειθήπισται εἰς Χριστὸν ἔχοντες, ὑπελάμβανον, ὅτι νοσήμακα μὲν πάντα δύναται θεραπεύειν, ἀναστήσει δὲ

⁸⁰ Luc. viii, 42. ⁸¹ Matth. ix, 22. ⁸² Luc. viii, 48.

A non auderent ad eum dæmones accedere, et ut illos, qui erant in domo et patria sua, doceret miraculum. Non dixit autem : Quanta tibi fecerim, sed : *Quanta tibi Dominus fecerit*, Patri miraculum ascribens ac docens nos, ut egregia virtutum opera Deo attribuamus.

Vers. 20. *Et abiit — mirabantur*. Christus modestiæ causa Patri miraculum attribuebat : qui autem curatus fuerat, cum gratus esset, Christo ascribebat.

CAP. XII. *De filia archisynagogi.*

Vers. 21. *Cumque Jesus navi trajecisset — Vers. 23. in extremis est*. De hoc disputavimus decimo quinto capite Evangelii secundum Matthæum. *In extremis est*, hoc est novissimum exhalat spiritum.

Vers. 23. *Ut veniens — viveret*. Per hyperbaton est ordo verborum : quod videlicet deprecabatur eum multum, ut veniens, imponeret illi manus, etc., deinde addatur, quod in medio est.

Vers. 24. *Et abiit. — eum*. Coarctabant eum, ait Lucas ⁸⁰, sive impellebant.

CAP. XIII. *De muliere sanguis profuvio laborante.*

Vers. 25. *Et mulier. — Vers. 27. ejus. — Caput hoc manifestius proposuit Lucas* : quære ergo apud eum enarrationem vicesimo sexto capite.

Vers. 28. *Dicebat — salva ero*. Dictum est de hoc decimo sexto capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 29. *Et continuo — flagello*. Cognovit in corpore, quod, ex quo jam non fluere guttæ sanguinis, sanata esset. Flagellum vero infirmitatem nominavit, ut quæ ipsam tum labore, tum pudore flagellaverat.

Vers. 30. *Statimque — Vers. 32. quæ hoc fecerat*. Quære etiam de his in expositione vicesimi sexti capitis Evangelii secundum Lucam.

Vers. 33. *Mulier autem — Vers. 34. In pace*. Hæc quoque omnia declarata sunt in prædicto vicesimo sexto capite.

D Vers. 34. *Et esto — flagello tuo*. Neque Matthæus ⁸¹, neque Lucas ⁸² hoc addiderunt : nec mirum. Siquidem dictum est, quod ea, quæ necessaria non erant, quidam Evangelistæ prætermittébant, brevitatæ gratia : quidam vero etiam hæc ascribebant, diligentis causa. Verisimile quoque est, eos miraculorum quidem meminisse, non autem omnium verborum.

Vers. 35. *Adhuc — magistrum? Veniunt a principe Synagogæ*, hoc est, A domo ipsius. *Vexas autem*, hoc est, Molestas, turbas. Domestici enim principis Synagogæ, eum imperfectam in Christum fidem haberant, suspicabantur, quod omnem certe ægritudinem sanare posset, mortuum autem suscitare

non posset. Nondum enim factum ab eo hujusmodi A miraculum viderant. Ideoque dicebant : *Filia tua mortua est, quid adhuc vexas Magistrum*, cum eam non possit suscitare ?

Vers. 36. *Jesus autem — crede*. Cognito, quod archisynagogus circa fidem dubitaret, utpote sermonibus illorum seductus, confortat eum, ac refovet fidei illius imbecillitatem.

Vers. 37. *Et non — Jacobi*. Solos hos inter alios discipulos coassumpsit, quasi cæteris præstantiores. Nam et in sua transfiguratione solos hos spectatores secum assumpsit.

Quære etiam tricesimo quarto capite Evangelii juxta Matthæum causas, ob quas istos præponeret : et præter illas etiam præferbat eos, ut et cæteri tales effici conarentur.

Vers. 38. *Et venit — multumque ejulantes*. Tibicines luctuosum cantum pulsabant (qui his dicitur ejulatus, quanquam proprie ἀλαλάζειν, est perpetuo sonitu strepere ac tinnire : sono sonum excipiente, quemadmodum fit in lebetibus) de his diximus decimo sexto juxta Matthæum capite.

Vers. 39. *Et ingressus — dormit*. Primum quidem hoc dixit, tristitiam eorum consolando. Deinde etiam, quod illis quidem mortua erat, sibi autem dormiebat : illi namque suscitare eam non poterant, ipse vero perfacile : tribuens præterea confidentiam, quod mortem quasi somnum abigeret, utpote mortis ac vitæ Dominus.

Vers. 40. *Et irridebant eum*. Quasi dormire dicentem illam quæ mortua erat, scientes quod mortua est, sicut dicit Lucas ⁵³. Voluit autem et ipse irrideri, ut et tibicines et qui irrisissent, aliaque similia, demonstratio fierent manifesta, quod mortua fuisset puella, nec posset dicere quisquam postmodum, quod mortua non fuerit. Nam propter hoc quoque immoratus est circa miraculum factum in muliere, quæ sanguinis fluxum patiebatur : ut manifeste puella moreretur, et tibicines inferrentur, cæteraque suo fierent ordine.

Vers. 40. *Et ejectis omnibus — eosque qui secum erant*. Eos qui secum ingressi erant. Dicit autem Petrum, Jacobum et Joannem. Patrem siquidem matremque puellæ, miraculi spectatores assumpsit, tanquam puellæ magis domesticos ; discipulos vero tanquam sibi ipsi magis familiares. Cæteros autem omnes ejecit, fugiens eorum laudem. Cum enim nunquam tale quidpiam (i) vidissent, applausuri erant, et supra modum laudaturi.

Vers. 40. *Et ingreditur — Vers. 42. ambulabat*. Ap-

⁵³ Luc. viii, 53.

Variæ lectiones et notæ.

(46) Θάρρειν, abest. A.

(47) Hentenius ad vers. 41 monet scribendum esse taliatha, addens : *Atque hoc modo scriptum invenitur in nonnullis vetustis exemplaribus, tam*

(i) *Tale quidpiam*. Videtur ergo legisse τοιοῦτον τι, quod nec mihi displicet. Supra advers. 35 de re eadem est, τοιοῦτον θαύμα.

νακρὸν οὐ δύναται. Οὐκὼ γὰρ εἶδον τοιοῦτον ἕκ' αὐτοῦ θαύμα γεγεννημένον. Διὸ καὶ εἶπον. Ἐ θυγάτηρ σομ ἀπέθανε, τί ἐτι σκύλλεις τὸν διδάσκαλον, μὴ δυνάμενος αὐτὴν ἀναστήσαι ;

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — πιστευσ. Γνοῦς τὸν ἀρχισυναγώγων ἀμδλυθέντα περὶ τὴν πίστιν, οἷα συναπαχθέντα τοῖς λόγοις αὐτῶν, ἐπιθαρρῦνει καὶ ἀνακτάται τὴν ἀσθένειαν τῆς αὐτοῦ πίστεως.

Καὶ οὐκ — Ἰακώβου, Μόνους τούτους ἀπὸ τῶν ἄλλων μαθητῶν συμπάρελαβεν, ὡς διαφορωτέρους τῶν ἄλλων. Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς μεταμορφώσεως αὐτοῦ, μόνους τούτους παρέλαβε θεάσασθαι.

Καὶ ζήτησον ἐν τῷ τριακοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τὰς αἰτίας τῆς προτιμῆσεως αὐτῶν. Προτίμα δὲ τούτους, ἵνα καὶ οἱ ἄλλοι τοιοῦτοι γίνωνται.

Καὶ ἔρχεται — καὶ ἀλαλάζοντας πολλά. Ἠλαλάζουσι οἱ αὐληταί, περὶ ὧν εἰρήκαμεν ἐν τῷ ἐξκαυδκατῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Καὶ εἰσελθὼν — καθύδει. Εἶπε τοῦτο, πρῶτα μὲν, τὴν λύπην αὐτῶν παραμυθούμενος — ἔπειτα καὶ διδάσκων, ὅτι παρ' ἑκείνοις μὲν τέθνηκε, παρ' αὐτῷ δὲ κοιμάται· καὶ γὰρ ἑκεῖνοι μὲν, οὐκ ἔδύνατο ἀναστήσαι αὐτήν· αὐτὸς δὲ καὶ μάλα στεγίτα καὶ διδοῦς θάρρειν (46) ὅτι καθάπερ ὕπνου ἀπελάσσει τὸν θάνατον, ὡς Κύριος θανάτου, καὶ ὡς C ζωῆ.

Καὶ καταγελῶν αὐτοῦ. Ὡς λέγοντος καθύδειν τὴν τεθνηκυῖαν, εἰδοτός ὅτι ἀπέθανεν, ὡς ὁ Δουκῆς εἶπεν. Ἐβούλετο δὲ καὶ αὐτὸς καταγελασθῆναι, ἵνα καὶ οἱ αὐληταὶ καὶ ὁ καταγελῶν, καὶ τὰ τοιοῦτα, σαφῆς εἴην ἀπόδειξις τοῦ τεθνηκόου τοῦ κεράσων, καὶ μηδεὶς ὑστερον δυνηθεῖη λέγειν, ὅτι οὐ τέθνηκεν διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τῷ κατὰ τὴν αἰμορρῶν θαύματι ἐνεβράδυνεν· ἵνα προδήλως τὸ παιδίον ἀποδείξῃ, καὶ εἰσνεχθῶσι μὲν οἱ αὐληταί, γίνωνται δὲ καὶ τὰ ἐξυς.

Ὁ δὲ ἐκβαλὼν πάντας — καὶ τοὺς περ' αὐτοῦ. Τὸς μετ' αὐτοῦ συνεισελθόντας, λέγει δὲ Πέτρον καὶ Ἰακώβον καὶ Ἰωάννην. Τὸν μὲν οὖν πατέρα καὶ τὴν μητέρα τῆς κόρης παρέλαβε θεατὰς τοῦ θαύματος ὡς οικειοῦς ἐκείνῃ· τοὺς δὲ μαθητάς, ὡς οικειοῦς ἑαυτῷ· τοὺς ἄλλους δὲ πάντας ἐξέβαλε, φεύγων τὸν παρ' αὐτῶν ἔπαινον. Οὐδέποτε γὰρ τοιοῦτον ἰδόντες. Ἐμῶν αὐτὸν κροτῆσαι καὶ ὑπερσηφημῆσαι.

Καὶ εἰσπορεύεται — (47) περιπατεῖ. Ἐκρέτησε

Græcis, quam Latinis. Quæ vero sunt ista vetusta exemplaria ? Alibi memorat Complutensem et Erasmicam editionem.

τῆς χειρὸς αὐτῆς καὶ ἐφώνησεν, ἵνα ἡ φωνὴ μὲν Ἀ
ἐπιστρέψῃ τὴν οἰχομένην ψυχὴν, ἡ δὲ χεὶρ συμπύ-
ξῃ τὸ σῶμα.

Ἡ καὶ ἑτέρως, ἐκράτησε τῆς χειρὸς αὐτῆς, δε-
κνύς ὅτι καὶ ἡ παναγία σαρεῖ αὐτοῦ ζωοποιεῖ τοὺς
νεκρούς.

Ἦν γὰρ — δώδεκα. Ἐπειδὴ παιδίον ἦν ταύτην
ἐλεγε, ὡς σαφηνίζει καὶ τὴν ἡλικίαν αὐτῆς.

Καὶ ἐξίστησεν — γνώ τοῦτο. — Δυστειλατο,
ἀντὶ τοῦ, Παρήγγειλεν. Οὕτω γὰρ εἶπεν ὁ Λουκᾶς.
Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τοὺς ἄλλους πάντας ἐξέβαλε.
Γινώσκων δὲ ὅτι πανταχοῦ δραμεῖται τοῦ θαύματος
ὁ λόγος· καὶ γὰρ ὁ Ματθαῖος εἶπεν, ὅτι ἐξῆλθεν ἡ
φῆμη αὐτῆ εἰς ὅλην τὴν γῆν ἰσραὴλ· ὁμοίως τὸ οἰ-
κίον (48) πανταχοῦ ποιεῖ.

Καὶ εἶπε — φαγεῖν. Τοῦτο προσέταξεν, ἵνα μὴ
φάσμα δόξῃ τοῖσις ἢ ἀνασταῖα. Διὰ τοῦτο γὰρ οὐδ'
αὐτὸς δίδωσιν αὐτῇ φαγεῖν, ἀλλὰ τοῖς γονεῦσιν ἐπι-
τρέπει τοῦτο ποιῆσαι.

Καὶ ἐξῆλθεν — ἐπ' αὐτῶν. Ἐπιβαίνει τῆς πατρι-
δος, οὐκ ἀγνοῶν, ὅτι καταφρονήσουσιν αὐτοῦ, ἀλλ'
ἵνα μὴ δύνωνται λέγειν ὑστερον, ὅτι οὐκ ἐδίδαξαν
αὐτούς, ἅμα δὲ καὶ τὸν φθόνον αὐτῶν ἐξείλεγχον.
Δόν γὰρ χαίρειν ἐπ' αὐτῶν, κοσμοῦντι τὴν πατρίδα
αὐτῶν διδασκαλίαις καὶ θαύμασιν, ἰσκανθαλίζοντο
μᾶλλον ἐπ' αὐτῶν διὰ τὴν τοῦ γένους αὐτοῦ εὐτέ-
λειαν.

Τὸ δὲ, Καὶ δυνάμεις τοιαῦται (49) διὰ τῶν χει-
ρῶν αὐτοῦ γίνονται, ἑλλειπτικόν ἐστίν. Ἐλλείπει
γὰρ τὸ, Πόθεν οἶον, Καὶ πόθεν δυνάμεις (50) τοιαῦ-
ται διὰ τῶν χειρῶν αὐτοῦ γίνονται;

Ἐρῆται δὲ περὶ τούτων ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ
κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, πρὸς τῷ τέλει, μετὰ
τὴν συμπλήρωσιν τῶν παραβολῶν.

Ἐλεγε δὲ — αὐτοῦ. Καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ
τῷ κεφαλαίῳ διελέγηται.

Καὶ οὐκ — αὐτῶν. Καὶ περὶ τούτων σαφῶς ἐκεῖ
διηρμήνευται. Νοεῖται δὲ τὸ, Οὐκ ἠδύνατο, καὶ ἀντὶ
τοῦ, Οὐκ ἐνδεχόμενον ἐνόμιζε.

Φησὶ γὰρ ὁ Θεολόγος (51) Γρηγόριος, ὅτι, ἐπεὶ τοῦ
συναμφοτέρου χάρις πρὸς τὰς ἰάσεις, καὶ τῆς τῶν
θεραπευομένων πίστεως, καὶ τῆς τοῦ θεραπευτοῦ
δυνάμεως, οὐκ ἐνδεχέτο τὸ ἕτερον, τοῦ συζύγου ἐλ-
λείποντος. Οὐκ (52) οἶδα δὲ, εἰ μὴ καὶ τοῦτο τῷ εὐ-
λόγῳ προσθεῖτον. Οὐ γὰρ εὐλόγος ἴασις τοῖς βλαβη-
σομένοις ἐξ ἀπίστιας.

⁴⁸ Luc. viii, 56. ⁵¹ Matth. ix, 26.

Variæ lectiones et notæ.

(48) Intellige, φήγει τὸν ἰσραὴλ.

(49) Καὶ interponit A.

(50) Τσακῦται Omittit B.

(51) pag. 215.

(52) Etiam hæc sunt Gregorii.

(u) *Modo puellulam.* Forte ergo legit, Ἐπειδὴ
καὶ παιδίον καὶ κοράσιον ταύτην.

(v) *Imo — est allatura.* Multa hic Hentenius vel

prehendit manum ejus et vocavit, ut vox animam
quæ discedebat, revocaret, manus autem corpus
disponeret.

Vel etiam aliter : Tenuit manum ejus, ut osten-
deret, quod sanctissima quoque caro ejus mortuos
vivificaret.

Vers. 42. *Erat enim — duodecim.* Quia eam supe-
rius modo puellam appellavit, modo puellulam (u) :
nunc etiam ætatem ejus manifestat.

Vers. 42. *Et obstupuerunt — hoc sciret.* — *Præcepit*
hoc est, Admonuit ; sic enim habet Lucas ⁵³, Ob
hoc enim etiam alios omnes ejecit. Et quanquam
sciret futurum esse, ut miraculi sermo ubique di-
vulgaretur : nam et Matthæus dixit ⁵⁴, quod exi-
vit fama hæc in universam regionem illam : tamen
B quod suum est ubique facit.

Vers. 43. *Dixitque — ad manducandum.* Hoc
jussit, ne eis phantastice suscitata videretur. Unde
propter hanc causam neque ipse dat illi ad man-
ducandum, sed parentibus ut hoc faciant per-
mittit.

CAP. VI. Vers. 1. *Et exivit — Vers. 3. per illum.*
Ascendit in patriam suam, non ignorans futurum
ut se despicerent, sed ne postmodum dicere possent
quod non docuisset eos. Simul etiam invidiam eo-
rum convincens ; cum enim de eo potius ipsis esset
gaudendum, qui patriam suam doctrina et mira-
culis ornaret : magis offendebantur per eum ob
generis ipsius ignobilitatem.

Quod autem additur : *Et virtutes tales quæ per*
C *manus ejus fiunt*, defectiva oratio est. Deficit enim
Unde, ut dicatur : Et unde virtutes tales quæ per
manus ejus fiunt.

Dictum est autem de his vicesimo quarto capite
Evangellii secundum Matthæum circa finem post ex-
pletas parabolas.

Vers. 4. *Dicebat autem — sua.* Etiam de his eo-
dem capite disputatum est.

Vers. 5. *Nec — Vers. 6. illorum.* Etiam de his
manifeste tractatum est. Intelligitur autem : *Non*
poterat, hoc est, tanquam impossibile ducebat.

Ait enim Gregorius Theologus, quod simul utrum-
que necessarium est ad perficiendas sanitates,
et fides eorum qui curandi sunt, et potentia ejus
qui curare debet : nec prodest unum si deficiat al-
D terum, quod illi conjunctum esse debet. Imo nec
scio, sitne etiam hoc addendum, ut justa et ratio-
nabilis sit sanitas. Neque enim justa sanitas est
quæ his confertur, quibus per incredulitatem nocu-
mentum est allatura.

CAP. XIV. De apostolorum ordinatione.

Vers. 6. *Et circumibat* — Vers. 7. *binos*. Ad mutuum consolationem, ut dictum est decimo nono juxta Matthæum capite.

Vers. 7. *Et dabit — immundorum*. Matthæus autem addidit: *Et ut ipsos ejicerent, et curarent omnem ægriitudinem, omnemque languorem* ⁵⁶. Lucas autem scripsit, quod *dedit eis virtutem et potestatem super omnia dæmonia, et ut morbos curarent* ⁵⁷.

Vers. 8. *Et præcepit* — Vers. 9. *sandalia*. De his singulatim dictum est prædicto decimo nono capite.

Vers. 9. *Et ne — tunicis*. A communi supplenda est dictio, *præcepit*.

Vers. 10. *Et dicebat — illinc*. Ibi etiam hæc declarata sunt.

Vers. 11. *Et quicumque*. — *illis*. Dictum est de his prædicto capite.

Vers. 11. *Amen dico — illi*. Similiter et de hoc.

Vers. 12. *Et cum exissent*. — Vers. 13. *curabant*. De unctione olei solus Marcus loquitur. Admonet autem et de hoc Jacobus in Epistola sua catholica, dicens: *Ægrotat quis inter vos? asciscat seniores Ecclesiæ, et orent super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini, et oratio fidei servabit laborantem, et eriget eum Dominus* ⁵⁸. Verisimile est autem Dominum etiam docuisse apostolos. Erat autem oleum signum hilaritatis corporis et alacritatis animæ.

ῥίον διδάχθηται τοὺς ἀποστόλους. Ἦν δὲ τὸ ἔλαιον τῆς ψυχῆς (53).

† Unctum oleum et laborem mitigat, et luminis salutem ac cordis illuminationem.

CAP. XV. De Joanne et Herode.

Vers. 14. *Et audivit* — Vers. 16. *mortuis*. De hac materia diligenter tractatum est vicesimo capite juxta Matthæum.

In quodam autem exemplari dictio *propheta*, habet articulum, ut sit: *Propheta ille est*, aut tanquam unus prophetarum. Intelligebant autem illum prophetam, de quo ipsis Moses vaticinatus fuerat; et is erat Christus.

Vers. 17. *Ipsæ enim* — Vers. 18. *fratris tui*. In eo capite etiam de his dictum est.

⁵⁶ Matth. x, 1. ⁵⁷ Luc. ix, 1. ⁵⁸ Jac. v, 14, 15.

Variæ lectiones et notæ.

(53) Quod hic addidit scholium Hentenius, neuter meorum agnoscit. Apud Theophylactum, p. 219, E, ita legitur: Ἔστιν οὖν τὸ ἔλαιον, καὶ πρὸς κόπους ὠφέλιμον καὶ φωτὸς αἴτιον, καὶ ἰαρότητας πρόξενον, καὶ σημαίνει τὸ ἔλκος τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος, δι' ἧς καὶ κόπων ἀπαλαττόμεθα, καὶ φῶς καὶ χαρὰν καὶ ἰαρότητα πνευματικῶν δεχόμεθα.

(54) Intelligit, ut alibi, codices commentariorum, seu interpretum. In scholiis enim ad hunc locum, quæ ad manus habuit Euthymius, legitur sic: Ὁ δὲ Μάρκος εἰπὼν, ὡς τινὲς φασιν ἅτι ἄλλοι δὲ ἔλεγον, ἔτι προφήτης ἐστίν, ὡς εἰς τῶν προφητῶν, αὐτίτα-

A ΚΕΦ. ΙΔ'. Περὶ τῆς ἀποστολῆς τῶν δώδεκα.

Καὶ περιῆγε — δύο δύο, πρὸς παραγορίαν ἀλλήλων, ὡς εἶρηται ἐν τῷ ἐνωικαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίον.

Καὶ εἶδον — ἰκαθάρτων. Ματθαῖος δὲ προσέθηκεν, ὅτι Ἦστε αὐτὰ ἐκβάλλειν, καὶ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν. Ὁ δὲ Λουκᾶς ἔγραψεν, ὅτι Ἐδωκεν αὐτοῖς δύναμιν καὶ ἐξουσίαν ἐπὶ πάντα τὰ δαιμόνια, καὶ νόσους θεραπεύειν.

Καὶ παρήγγειλεν — σενδαλία. Εἶρηται καὶ περὶ τούτων κατὰ λαπτοῦ ἐν τῷ δευθεβέντῳ ἐνωικαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ.

Καὶ μὴ — χιτῶνας. Ἀπὸ κοινῆς λεπτῶν τῶν Παρήγγειλα.

Καὶ ἔλεγεν — ἐκείθεν. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα εὐσηφίσται.

Καὶ ὅσοι — αὐτοῖς. Εἶρηται καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ ῥηθέντῳ κεφαλαίῳ.

Ἄμην — ἐκεῖνη. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτου.

Καὶ ἐξεβήθητε — ἰερατεύου. Περὶ τῆς ἐλείψεως τοῦ ἔλαιου μόνος ὁ Μάρκος φησὶ. Παρηγγέλλει δὲ περὶ ταύτης καὶ Ἰάκωβος ἐν τῇ καθολικῇ Ἐπιστολῇ αὐτοῦ, λέγων Ἀσθενεῖ τις ἐν ὑμῖν, προσκαλεσάσθω τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας καὶ προσευξάσθωσαν ἐπ' αὐτὸν, ἐλείψαντες αὐτὸν ἔλαιον ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου καὶ ἡ εὐχὴ τῆς πίστεως σώσει τὸν κείμενον, καὶ ἔργω αὐτὸν ὁ Κύριος. Εἰκὸς δὲ καὶ τοῦτο παρὰ τοῦ Κυρίου σύμβολον ἰαρότητας τοῦ σώματος καὶ φαιδρότητας

causa est, ac hilaritatem excitat et ægriitudinis sa-

ΚΕΦ. ΙΕ'. Περὶ Ἰωάννου καὶ Ἡρώδου.

Καὶ ἤκουσαν — νεκρῶν. Περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης εἶρηται ἐκρίβως ἐν τῷ εἰκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίον.

Τινὰ δὲ τῶν (54) ἀντιγράφων μετὰ τοῦ ἀρθρου γέφυουσιν Ὁ προφήτης ἐστίν, ἢ ὡς εἰς τῶν προφητῶν. Προσεδόντων γὰρ προφητῶν, περὶ οὗ προφήτευσεν αὐτοῖς ὁ Μωϋσῆς. Οὗτος δὲ ἦν ὁ Χριστός.

Αὐτὸς γὰρ — ἀδελφοῦ σου. Ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτων εἶρηται.

σθαί μοι δοκεῖ, λέγειν ἐκεῖνους, περὶ οὗ φησιν ὁ Μωϋσῆς: Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν, ὡς ἐμέ. Hæc interpretatio postulat ὁ. Illato autem ὁ, illatum est, etiam ἡ. Vide Caten. Victoris, vol. 1, pag. 404, edit. Mosq. et edit. Possini, pag. 126. Possinus legit, ὁ προφήτης. Ὡς τινὲς φασιν, sunt interpretes, imo vel unus, de suo sensus dicitur τινὲς. Proximum, μοι δοκεῖ, ad ὁ Μάρκος refertur. Post ἐκεῖνους autem forte legendum τῶν, etsi nec Possinus nec ego repererimus ita. Si autem erat ὁ προφήτης, non poterat esse ὡς εἰς τῶν προφητῶν. Ergo, repugnantibus codicibus, primum scholio, post textui illatum ἡ.

Ἡ δὲ Ἡρωδίας — ἤκουσ. Ἐτε καὶ περὶ τούτων.

Καὶ — τῆς βασιλείας μου. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

Ἡ δὲ — μητρί αὐτῆς. Καὶ περὶ τούτων πάντων ἡ ἐξήγησις ἐκείνου τοῦ κεφαλαίου διέξεισι.

Καὶ — μνημείω. Εἴρηται καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ.

Καὶ συνάγονται — εὐκαιροῦν (55). Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ζήτησον. Διδασκόμεθα δὲ ἐντεῦθεν, ὅτι χρὴ τοὺς διδασκάλους τῆς Ἐκκλησίας μὴ διαπαντός ἑαυτοὺς ἐκδιδόναι τοῖς πλῆθεσιν, ἀλλ' ἐν καιρῷ συστέλλεσθαι, καὶ ἰδιάζειν, καὶ συναγεῖν τὸν νοῦν ἀπὸ τῆς ἕως περιφορᾶς· καὶ ὅτι προσήκει διαναπαύειν τοὺς διακονοῦντας, καὶ σωματικῶς παρηγορεῖν μετὰ τὴν διακονίαν.

Καὶ ἀπῆλθον — ἐκεῖ. Ὡσαύτως καὶ περὶ τούτων. Ἀπὸ πασῶν δὲ τῶν πόλεων, τῶν περὶ ἐξήγησιν.

ΚΕΦ. ΙΣ'. Περὶ τῶν πάντε ἀρτῶν καὶ τῶν δύο ἰχθύων.

Καὶ ἐξελθὼν — ποιμένα. Καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ προδιαληφθέντι κεφαλαίῳ διαλεχπται. Ποιμένα δὲ λέγει φροντίζοντα τῆς σωτηρίας αὐτῶν.

Καὶ ἤρξατο — φαγεῖν. Καὶ ταῦτα ἐκεῖθεν διαγνωσθῆναι ρᾶδιον.

Καὶ λέγουσιν — φαγεῖν; Τοῦτο κατ' ἐρώτησιν ἀναγνωστέον. Βαρυνομένων δὲ ὁ τοιοῦτος λόγος.

Ὁ δὲ — πενήκοντα. Περὶ τούτων εἴρηται ἐν τῷ εἰκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ λαθὼν — ἀνδρες. Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων πάντων ἐρήθη.

Καὶ εὐθέως — προσεῦξασθαι. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων. Ἀποταξάμενος δὲ αὐτοῖς, ἀπολύσας αὐτοὺς, δηλαδὴ τοὺς ὄχλους. Οὕτω γὰρ εἶπεν ὁ Ματθαῖος.

ΚΕΦ. ΙΖ'. Περὶ τοῦ ἐν θαλάσῃ περιπάτου.

Καὶ ὄψιας — θαλάσσης. Ζήτησον περὶ τούτων ἐν τῷ εἰκοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ ἤθελε — αὐτοὺς. Ἴνα πλείον ἀγωνιάσωσιν.

Οἱ δὲ — μὴ φοβεῖσθε. Καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ εἴρηται.

Καὶ ἀνέβη — ἀνεμος. Συνέτεμεν ὁ Μάρκος τὰ κατὰ τὸν Πέτρον, ἔτι δὲ καὶ ὁ Ἰωάννης· ὁ δὲ Ματθαῖος καὶ ταῦτα σαφῶς ἀνέγραψεν.

Καὶ λίαν — πεπωρωμένη. Καὶ ταῦτα ἐν τῷ τοιοῦτῳ κεφαλαίῳ διασεισθήσεται.

Καὶ διαπεράσαντες — ἐσώζοντο. Ἐκεῖ καὶ περὶ
69 Matth. xv, 23.

Vers. 19. *Herodias autem* — Vers. 20. *audiebat. Præterea et de his.*

Vers. 21. *Et* — Vers. 23. *regni mei.* Similiter et de his.

Vers. 24. *Illæ autem* — Vers. 28. *matri suæ.* Etiam de his omnibus capitis illius enarratio commemorat.

Vers. 29. *Et* — *monumento.* Dicitum est de his in illo loco.

Vers. 30. *Et congregantur* — Vers. 31. *vacaret.* Ibi etiam de his quære. Hinc autem docemur oportere Ecclesiæ magistros non semper exponere se ipsos multitudini, sed cum datur opportunitas, retrahi ac solitarios esse, mentemque ab exteriori distractione revocare, et quod eos qui ministrant conveniat requiescere, et post ministerium etiam corporaliter consolari.

Vers. 32. *Et egressi sunt.* — Vers. 33. *illuc.* Etiam et de his. Ab omnibus autem civitatibus, quæ videlicet circumcirca adiacebant.

CAP. XVI. *De quibusque panibus et duobus piscibus.*

Vers. 34. *Et egressus* — *pastorem.* Etiam de his prædicto capite disseruimus. Pastorem autem dicit eum, qui de salute earum curam haberet.

Vers. 34. *Et cepit* — Vers. 37. *ad edendum.* Et hæc quoque inde cognitu facilia sunt.

Vers. 37. *Et dicunt* — *ad comedendum?* Hoc per interrogationem legendum est. Est autem hujusmodi sermo eorum, qui se gravari quærentur.

Vers. 38. *Ille autem* — Vers. 40. *quinquageni.* De his dictum est vicesimo sexto capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 41. *Et acceptis* — Vers. 44 *virorum.* Ibidem de his quoque dicitum est.

Vers. 45. *Statimque* — Vers. 46. *ut oraret.* Similiter et de his 69.

CAP. XVII. *De ambulatione super aquas.*

Vers. 47. *Vespera autem* — Vers. 48. *mare.* Quære de his vicesimo septimo capite juxta Matthæum.

Vers. 48. *Volebatque* — *illos.* Ut fortius esset eis certamen.

Vers. 49. *Illi autem* — Vers. 50. *nolite timere.* Etiam de his ibidem dicitum est.

Vers. 51. *Et ascendit* — *ventus.* Omisit Marcus quæ de Petro acciderunt; similiter et Joannes. Matthæus vero diligenter illa conscripsit.

Vers. 51. *Et vehementer* — Vers. 52. *obscæcatum erat.* Etiam hæc eodem capite sunt explanata.

Vers. 53. *Cumque trajecissent* — Vers. 56. *salvi fe-*

Variæ lectiones et notæ.

(55) Hentenius videtur legiase εὐκαιρία, quod repugnat utriusque eorum.

ΠΑΤΡΟΛ. GR. CXXIX.

26

bant. Ibi etiam de his omnibus invenies. Salvos autem intelligit hic sanos.

CAP. XVIII. *De transgressione præcepti Dei.*

CAP. VII. Vers. 1. *Et conveniunt* — Vers. 4. *comedunt.* De his quoque disserit capitis illius enarratio.

Vers. 4. *Mullaque sunt alia* — *lectorum.* Ibi quoque de his dictum est.

Vers. 5. *Deinde* — Vers. 8. *facitis.* Horum intellectus vicesimo octavo capite Evangelii secundum Matthæum positus est.

Vers. 9. *Et dicebat* — *servetis.* Per ironiam hoc dicit.

Vers. 10. *Moses* — Vers. 11. *in tuum vertitur commodum.* Etiam de his in illo capite sigillatim dictum est.

Vers. 12. *Et* — *matri.* Quidquam, quod illis gratum sit.

Vers. 13. *Irritum facientes* — *facitis.* Verbum Dei dicit legem, quæ parentes honorare jubet. Quære etiam de his in dicto capite.

Vers. 14. *Et* — Vers. 15. *hominem.* Ibi etiam de his dictum est.

Vers. 16. *Si quis* — *audiat.* Hoc frequenter declaratum est.

Vers. 17. *Cumque* — Vers. 19. *escas.* Ibi etiam de his exacte traditum est.

Vers. 20. *Dicebat* Vers. 23. *hominem.* Similiter et de his.

CAP. XIX. *De Phœnissa.*

Vers. 24. *Et inde* — *Sidonis.* In partes, dixit Matthæus. Quære autem explanationem finis vicesimi octavi capitis illius.

Vers. 24. *Et ingressus* — *latere.* Ibi causam diximus.

Vers. 25. *Cum enim audisset.* — Vers. 26. *generi.* De hoc dictum est vicesimo nono capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 27. *Et rogabat* — *filia sua.* † † Ἡρώτα notat rogabat, ut in illo notatum est.

Vers. 28. *Jesus autem* — Vers. 29. *filia tua.* In illo capite omnia ista declarata sunt.

Vers. 30. *Et regressa* — *lectum.* Jacentem, in pace ac salute (x).

CAP. XX. *De balbo.*

Vers. 31. *Cumque rursus exisset* — *Decapoleos.* Non immoratur in finibus gentilium, ne a Judæis accusaretur, quod gentibus commisceretur.

Vers. 32. *Et afferunt* — Vers. 33. *linguam ejus.* Apprehendit eum a turba seorsim, hoc est assumptum, separatim, ne miracula videretur spectaculo exponere, et maxime cognoscens, multitudiniquosdam immistos esse, qui reprehenderent.

Præterea quandoque miracula coram multis ope-

Varia lectiones et notæ.

(56) Τοῦ τέλους, omittit A.

(57) Hoc scholium omiserat Hentenius. Scriba saltum fecerat.

(x) Vocabula, ac salute, interpretationii causa addidisse videtur Hentenius absque codicis auctoritate.

πάντων τούτων εὐρήσεις ἰσχυρίαν δὲ νῦν τῆν ὑγιάν νοεῖ.

ΚΕΦ. ΙΗ'. Περὶ τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ.

Καὶ συνάγονται — ἐσθίουσι. Καὶ περὶ τούτων ἡ ἐξήγησις ἐκείνου τοῦ κεφαλαίου διαλαμβάνει.

Καὶ ἄλλα πολλὰ ἐστὶν — κληνῶν. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων εἰρηται.

Ἔπειτα — ποιεῖτε. Ἡ τούτων διάγνωσις ἐν τῷ εἰκοστῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον καί-
ται.

Καὶ ἤλεγεν — τηρήσατε. Κατ'εἰρωνικῶς τοῦτο φησι.

Μωϋσῆς — ὠφεληθῆς. Καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ λεπτολόγηται.

Καὶ — μητρὶ. Οὐδὲν εὐάρεστον.

Ἀκυροῦντες — ποιεῖτε. Λόγον τοῦ Θεοῦ λέγει, τὸν καλεῖοντα τιμῆν τοὺς γονεῖς. Ζήτησι δὲ καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ.

Καὶ — τὸν ἄνθρωπον. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων εἰρηται.

Εἰ τις — ἀκούτω. Τοῦτο πολλὰκις ἠρμηνεύθη.

Καὶ ὅτε — βρώματα. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ἀκριβίστατα διεσαφηνίσθη.

Ἔλεγε — ἄνθρωπον. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

ΚΕΦ. ΙΘ' Περὶ τῆς φοινικίσσης.

Καὶ ἐκεῖθεν — Σιδῶνος. Εἰς τὰ μέρη Ματθαῖος εἶπε. Ζήτησον δὲ τὴν ἐξήγησιν τοῦ τέλους (56) τοῦ εἰκοστοῦ ὀγδοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ.

Καὶ εἰσελθὼν — λαθεῖν. Ἐκεῖσε τὴν αἰτίαν εἰρήσκαμεν.

Ἀκούσασα γὰρ — γένει. Εἰρηται περὶ ταύτης ἐν τῷ εἰκοστῷ ἐνάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Καὶ ἠρώτα — θυγατρὸς αὐτῆς. — Ἡρώτα (57), ἀντὶ τοῦ, παρεκάλει, ὡς ἐν ἐκείνῳ παρασημασμέναι.

Ὅ δὲ Ἰησοῦς — θυγατρὸς σου. Ἐν τῷ τοιοῦτῳ κεφαλαίῳ πάντα ταῦτα διερμηνεύθησαν.

Καὶ ἀπέλυθουσα — κληνῆς. Κειμένην ἐν εἰρήνῃ.

ΚΕΦ. Κ'. Περὶ τοῦ μογιαλαίου.

Καὶ πάλιν ἐξελθὼν — δεκαπόλει. Οὐκ ἐμβραδύνη τοῖς μέρεσι τῶν ἐθνῶν, ἵνα μὴ κατηγορηθῆ κατ' Ἰουδαίων, ὡς τοῖς ἔθνεσιν ἐπιμιγνύμενος.

Καὶ φέρουσιν — γλώσσης αὐτοῦ. Ἀπέλυθεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ὄχλου κατιδίαν, τούτῳ, παρέλκεν, ἐχώρισεν, ἵνα μὴ δόξη θεατριζέειν τα θαύματα, καὶ μάλιστα, γυνὸς τινος τῶν μεμφόμερων ἀκαταμιγμένους τοῖς πλήθεσιν.

Ἄλλως τε, ποτὲ μὲν ἐνώπιον πολλῶν θαυματουρ-

γεῖ, δι' ἀφίλειαν τῶν ὀρώντων· ποτὲ δὲ, κατὰ ἰδίαν, διὰ τὸ φύγειν τὸν Ἰπαινον, ὡς τύφου γεννητικόν. Ἐβέβη δὲ τοὺς δακτύλους αὐτοῦ εἰς τὰ ὦτα αὐτοῦ, ἵνα μὲν τῆς δεξιᾶς χειρὸς, εἰς τοῦτο τὸ οὖς· ἵνα δὲ τῆς ἀριστερᾶς, εἰς ἑκείνο, διὰ τὸ στενὸν καὶ βαθύ τῆς ἀκοῆς, ἵνα θίξῃ ταύτης. Ἐδύνατο δὲ καὶ τρόπον ἕτερον θεραπεύσαι αὐτόν, ἀλλ' ἵνα γινώσκον, ὅτι πᾶν μέρος τοῦ ἁγίου σώματος αὐτοῦ θείας δυνάμεως μεστόν ἦν. Ἰδοὺ γὰρ καὶ τὸ πτύελον τοῦ ἀχράντου στόματος, μεθ' οὗ τῆς μογγῆς γλώσσης ἤψατο, θείας μετείχε δυνάμεως, καὶ πάντα δὲ πάντως τὰ περιτώματα τοῦ θειαστρικοῦ σώματος ἅγια ἦν, ὡς τοιοῦτου σώματος. Ἐνήργουν δὲ μόνον (58), ὅτε θῆλει.

Καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ δὲ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ παρόντος Εὐαγγελιστοῦ πτυίῳ πρὸς τὴν θεραπείαν Β ἐχρησάτο τοῦ τυφλοῦ, καὶ ἐν τῷ δεκάτῳ δὲ τοῦ Ἰωάννου, ὅτε τὸν ἐκ γενετῆς (59) τυφλὸν ἰάσατο. Τοῦτο δὲ ἰποικε πρὸς πίστωσιν τῆς ἡνωμένης αὐτῷ θεότητος. Πῶς γὰρ ἂν ἐνήργουν ταῦτα, εἰ μὴ Θεὸς ἦν;

Καὶ ἀναβλέψας — ὀρθῶς. Ἀνεβλέψε μὲν εἰς τὸν οὐρανόν, δεδάσκων τοὺς μέλλοντας θεραπεύειν πρὸς Θεὸν ἀπορῶν, καὶ παρ' αὐτοῦ δύναμειν αἰτεῖν· ἐστὶναξὲ δὲ, ἐπικαμπτόμενος τοῖς πάθεσι τοῦ ἀνθρώπου, καὶ κατοικταίρων τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, οὕτως ἐπηρεαζομένην ὑπὸ τοῦ νόσου καὶ δαιμόνων, διὰ τὴν τῆς ἐπιτολῆς παράβασιν.

Καὶ δευστεύλατο — λαλεῖν. Τὴν αἰτίαν, δι' ἣν παρήγαγε στυγῆν, εἰρήκαμεν διαφόρους.

ΚΕΦ. ΚΑ'. Περὶ τῶν ἐπιτῶν ἀρτων.

Ἐν ἑκείναις — ἤκουσιν. Εἰρηγται περὶ τούτων ἐπὶ τέλος τοῦ τριακοστοῦ κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαίον.

Καὶ ἀπεκρίθησαν — τῷ δὲχῳ. Διέξεισι καὶ περὶ τούτων τὸ τριακοστὸν πρῶτον κεφαλαίον τοῦ κατὰ Ματθαίον.

Καὶ εἶχον — αὐτοὺς. Καὶ ταῦτα ἐν ἑκείνῳ ἡρμήνευται.

Καὶ εὐθὺς — αὐτόν. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ἐρῶθε.

Καὶ ἀποκτενάξας — ἐπιζητεῖ; Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων. Τὸ δὲ, τί σημεῖον, ἀντὶ τοῦ, ὁποῖον σημεῖον. D Ἦ τί, ἀντὶ τοῦ, διατί. Ἐγὼν (60) γὰρ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν τοιοῦτου σημεῖον ἐπιζητούν.

Ἄμην λέγω — ταύτῃ σημεῖον. [Εἰ δοθῆσεται, ἀντὶ τοῦ, οὐ δοθῆσεται. Ἰδίωμα γὰρ τοῦτο τῆς Ἑβραϊδος διαλέκτου.

Καὶ ἀρεῖς αὐτοὺς — εἰς τὸ πέραν. Ἐτε καὶ περὶ τούτων ἐν ἑκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ διελέγεται.

rabatur, propter spectantium utilitatem: interdum vero separatim, ut laudem fugeret, tanquam generativam superbiæ. Misit autem digitos suos in aures ejus: unum quidem dextræ manus in dextram aurem, unumque sinistræ in sinistram, propter angustiam ac profunditatem auditus, et hunc acuat. Poterat quoque et alio modo hunc curare: sed ita curavit, ut sciremus omnem partem sancti corporis ipsius divina plenam esse virtute. Ecce enim sputum etiam immaculati oris sui, quo linguam tetigit impeditam, divinam quoque participabat virtutem, ac omnino excrementa divini corporis omnia sancta erant, utpote talis corporis: solum autem operabantur, dum vellet.

Præterea vicesimo tertio præsentis Evangelistæ capite, sputo etiam usus est ad cæci curationem, Ad hæc Joannis capite decimo, quando cæcum a nativitate curavit. Hoc autem agebat, ut fidem faceret unitæ sibi divinitatis: quo enim pacto hæc operaretur, nisi Deus esset?

Vers. 34. *Et suspiciens* — Vers. 35. *recte*. Suscepit in cælum, docens eos, qui alios erant sanaturi, ad Deum aspicere, et virtutem ab eo petere. Ingemuit autem, motus hominis afflictionibus, ac humanæ misertus naturæ, quæ tum a dæmonibus, tum ab infirmitatibus adeo impetitur, propter præcepti transgressionem.

Vers. 35. *Et præcepit* — Vers. 37. *loqui*. Causam, ob quam tacere præcipiebat, variis in locis diximus.

CAP. XXI. De septem panibus.

CAP. VII. Vers. 1. *In illis*. — Vers. 3. *venerunt*. Dicitur est de his in fine tricesimi juxta Matthæum capitis.

Vers 4. *Et responderunt*. — Vers. 6. *turbæ*. De his facta est mentio tricesimo primo capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers 7 *Et habebant* — Vers. 9. *eos*. Etiam hæc ibi declarata sunt.

Vers. 10. *Et statim* — Vers. 11. *eam*. Ibi quoque de his dictum est.

Vers. 12. *Cumque ingemisset* — *requirit*? Similiter et de his. Τί vero significare potest: *quid*: id est, ad quid? *quare*? *Quod*: hoc est, quale signum? sciebat namque, ob quam causam hujusmodi signum requirerent.

Vers. 12. *Amen dico* — *huic signum*. *Si dabitur*, id est, non dabitur: hoc enim linguæ Hebraicæ idioma est.

Vers. 13. *Et dimissis eis* — *in ulteriorem ripam*. Præterea et de his in illo capite disputatum est.

Variae lectiones et notæ.

(58) Μόνον, abest, A.

(59) Γεννητῆς, A.

(60) Hæc ultima pars hujus interpretationis in codice B radendo sublata est. Præterea exociderunt hæc: In contextu sacro quidem omnino, quæ

leguntur a cap, viii vers, 12, a verbis ἀμην, λέγω ὑμῖν, ad cap. viii, vers. 34, verba, μαθηταῖς αὐτοῦ εἶπεν. in interpretatione autem quæ exociderint, his signis [*] indicavi.

CAP. XXII. De fermento Pharisæorum.

Vers. 14. *Et oblitī sunt* — Vers. 15. *Herodis*. De his plene invenies tricesimo secundo capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 16. *Et conferebant* — Vers. 18. *nec recordamini*? Præterea et de his.

Vers. 19. *Quando* — Vers. 21. *consideratis*? Præsens caput manifestius scripsit Matthæus: quære ergo ibi de omnibus.

CAP. XXIII. De cæco.

Vers. 22. *Et venit* — Vers. 23. *extra vicum*. Non enim digni erant vici illius incolæ, ut fieri viderent hujusmodi miraculum. Nam cum alia multa vidissent, manserant increduli.

Vers. 23. *Et cum expuisset* — *videret*. Sputo ac manibus hunc sanat, ostendens, quod sermo conjunctus operibus miraculum operari potest. Sermonis quidem signum est sputum: utrumque enim ab ore egreditur: operis vero, manus. Sermonem autem dico laude dignum: similiter et aperationem.

Dictum est autem de simili altero quoque modo, vicesimo capite præsentis Evangelii.

Primo vero cæcum hunc imperfecte curavit, utpote imperfecte credentem: ideo etiam interrogavit eum, si quid videret, ut qui parum adhuc respiciebat, per modicum aspectum crederet perfectius ac sanaretur perfectius: sapiens enim erat medicus.

Vers. 24. *Et respiciens* — *homines* Obscure, videlicet.

Vers. 24. *Quoniam velui* — *ambulantes*. Propter visus obscuritatem (y)

Vers. 25. *Deinde rursus* — *omnes*. Augmentum fidei augmentum promeruit sanitatis.

Vers. 26. *Et dimisit* — *in vico*. Propter eorum incredulitatem, qui in illo erant, et ne fidem ejus perverterent.

CAP. XXIV. De interrogatione in Cæsarea.

Vers. 27. *Et exivit* — Vers. 28 *prophetarum*. Dictum est de his tricesimo tertio capite juxta Matthæum.

Vers. 29. *Et ipse* — Vers. 30. *de se*. Etiam hæc ad unguem declarata sunt eodem capite.

Vers. 31. *Cæpitque* — *resurgere*. Ibi quoque de his dictum est.

Vers. 32. *Et aperte* — *loquebatur*. Manifeste ac sine ullo tegumento hunc dicebat sermonem.

Vers. 32. *Et apprehendit* — Vers. 33. *hominum*. Similiter et de his.

Vers. 34. *Et advocatis* — Vers. 35. *servabit eam*. Præterea et de his dictum est.

Vers. 36. *Quid enim* — Vers. 37. *anima sua*? Etiam de his.

A ΚΕΦ. ΚΒ' Περὶ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων.

Καὶ ἐπελάθοντο — ζύμης Ἡρώδου. Περὶ τούτων εὐρήσεις ἀκριβῶς ἐν τῷ τριακοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίον.

Καὶ διαλογίζοντο — οὐ μνημονεύετε; Καὶ περὶ τούτων.

Ὅτι — οὐ συνίετε; Σαφέστερον ὁ Ματθαῖος τὸ πρὸν κεφάλαιον ἀνέγραψε. Καὶ ζήτησον ἐκὶ περὶ τούτων.

ΚΕΦ. ΚΓ'. Περὶ τοῦ τυφλοῦ.

Καὶ ἔρχεται — ἔξω τῆς κόμης. Οὐ γὰρ ἴστω εἰ τῆς κόμης ταύτης οἰκήτορες ἀξιοὶ θεάσασθαι γινώσκον τὸ τοιοῦτον θαῦμα. Πολλὰ γὰρ ἄλλα θεασάμενοι, μνησάμενοι ἀπίστοι.

B Καὶ πτύσας — βλέπει. Πτύσματι καὶ χροὶ τοῦτον ἵαται, δεικνύς, ὅτι συζευγνύμενα λόγος καὶ πράξις θεάματα ἐργάζεσθαι δύνανται. Σύμβολα γὰρ λόγου μὴ, τὸ πτύσμα: καὶ ἀμφὺ γὰρ ἀπὸ τοῦ στόματος ἐβίβηται — πράξεως δὲ, αἱ χεῖρες. Λόγον δὲ λέγει τὸν ἰσχυρὸν, καὶ πράξιν ὁμοίως.

Ἐῖρηται δὲ καὶ τρόπον ἕτερον ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ παρόντος Εὐαγγελίου.

Ἀτελὴς δὲ τὸν τυφλὸν τούτον ἰθεράπευσεν, ὡς ἀτελὴς πιστεύοντα. Διὸ καὶ ἐπαρώτησεν αὐτόν, εἰ τι βλεπέει, ἵνα μικρὸν ἀναβλέψας, ἀπὸ τῆς μικρᾶς ὄψεως πιστὸς τελειώτερον, καὶ ἰαθῆ τελειώτερον. Σοφὸς γὰρ ἴστω ἰατρός.

C Καὶ ἀναβλέψας — τοὺς ἄνθρώπους. Ἀμυδρῶς, δὲ τελέει.

Ὅτι ὡς — περιπατοῦντας. Διὰ τὴν ἀμυδρίαν τῆς ὄψεως. Τὸ ὅτι παρὶλαι, καθ' Ἑβραϊκὸν ἰδίωμα.

Ἐῖτα πάλιν — ἀπαντας. Ἡ ἐπίδοσις τῆς πίστεως ἐπίδοσις αὐτῷ τῆς ὑγείας περιποιήσατο.

Καὶ ἀπίστειλεν — ἐν τῇ κόμῃ. Διὰ τὴν ἀπιστίαν τῶν ἐν αὐτῇ, καὶ ἵνα μὴ διαστρέψωσι τὴν πίστιν αὐτοῦ.

ΚΕΦ. ΚΔ'. Περὶ τῆς ἐν Καισαρείᾳ ἐπερωτήσεως.

Καὶ ἐξῆλθεν — τῶν προφητῶν. Εῖρηται περὶ τούτων ἐν τῷ τριακοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίον.

Καὶ αὐτὸς — περὶ αὐτοῦ. Καὶ ταῦτα ἐν ἐκείνῳ διαμνησθήσαν λεπτομερῶς.

Καὶ ἤρξατο — ἀναστῆναι. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ἐβράβηθη.

Καὶ παρρησίᾳ — ἔλαλει. Φανερῶς καὶ ἀπερηκαλιπῶς τὸν λόγον τούτον ἔλαλει.

Καὶ προσλαβόμενος — τῶν ἀνθρώπων. Ὅμοιως καὶ περὶ τούτων.]

Καὶ προσκαλεσάμενος — σώσει αὐτήν. Ἐτι καὶ περὶ τούτων.

Τί γὰρ — ψυχῆς αὐτοῦ; Καὶ περὶ τούτων.

Variae lectiones et notæ.

(y) Partem ultimam scholii non expressit interpres.

Ὅς γὰρ — τῶν ἀγγέλων τῶν ἁγίων. Ὅστις ἐπαί- A
σχυθη με ὁμολοῦναι Θεόν, καὶ τοὺς ἐμοὺς λόγους
ὁμολοῦναι Θεοῦ (61), διὰ τὴν εὐτέλειαν τῆς ἐν-
θρηνησεως, καὶ διὰ τὰ πάθη καὶ τὸν σταυρὸν, καὶ
ἐκασχυθησονται αὐτὸν ὁμολοῦναι ἐμὸν, ὅταν ἔλθω,
οὐκέτι γαπεινός, ὡς νῦν, ἀλλ' ἐνδοξος, ὡς ὁ Πατήρ
μου. Δεῖ γὰρ μὴ μόνον πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ παρρη-
σία κηρύσσειν.

Μοιχαλίδα δὲ τὴν γενεάν τῶν ἀσεβῶν ὠνόμασεν,
ὡς ἀποστάσαν μὲν Ουοῦ τοῦ σποριῶς τῆς εὐσεβείας
καὶ ἀληθείας · κολληθείσαν δὲ τῷ δαίμονι, τῷ σποριῶ
τῆς ἀσεβείας καὶ κακίας.

Καὶ ἔλεγεν — ἐν δυνάμει. Καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ
ῤηθέντι κεφαλαίῳ διασαφέηται.

ΚΕΦ. ΚΕ. Περί τῆς μεταμορφώσεως.

Καὶ μεθ' — Ἰησοῦ. Εἴρηται περὶ τούτων ἐν τῷ
τριακοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ ἀποκριθεὶς — ἐκροβοί, Ἐτι καὶ περὶ τού-
των ἀκριβῶς.

Καὶ ἐγένετο — μεθ' ἑαυτῶν. Ὁμοίως καὶ περὶ τού-
των. Ἐξήκοντα δὲ, ἅντι τοῦ, ἐξαίφνης.

Καταβαίνοντων — ἀναστῆ. Ἐτι καὶ περὶ τού-
των.

Καὶ — πρὸς ἑαυτούς, Τὸν λόγον, τὸν περὶ τοῦ ἐκ
νεκρῶν ἀναστῆναι αὐτόν. Ἐκράτησαν πρὸς ἑαυτούς,
πρὸς μηδένα ἕτερον τούτου ἐξηκόντες.

Ἡ τὸν λόγον, τὸν περὶ τῆς μεταμορφώσεως.

Συζητούντες — ἀναστῆναι. Μῆτε γὰρ ἰδόντες
τὰ ἀναστῆσαντα ἑαυτῶν ἐκ νεκρῶν, μῆτε μὴν
ἀκούσαντες ὄντο παραβολὴν εἶναι καὶ τοῦτο, καὶ
συνεζήτουν · ἴδιαι ;

Ἐληγχε δὲ περὶ τούτου καὶ ἐν τῷ τέλει τῆς ἐξη-
γώσεως τοῦ τριακοστοῦ πέμπτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ
Ματθαίου.

Καὶ ἐκρωρῶτων — πάντα. Ἐρρήθη καὶ περὶ τού-
των ἐν τῷ προειρημένῳ τριακοστῷ τετάρτῳ κεφα-
λαίῳ.

Καὶ πῶς — ἐξουδενωθῆ. Τοῦτο εἶπεν ἐμβαλλὼν
εἰς ἀπορίαν ἀπολογίας τοὺς Γραμματεῖς · εἰ γὰρ
κατ' αὐτούς, μήπω ἔλθοντος τοῦ Ἡλιοῦ, οὐκ ἦλθεν
ὁ Χριστός, Ἡλίας δὲ ἔλθων πρῶτον ἀποκαθιστῆ
πάντα, τουτίστιν, ἐνοποιεῖ ἐπιστρίφει πάντα Ἰου-
δαίων πρὸς τὸν Χριστόν, πῶς γέγραπται ἐπὶ τὸν
Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἤγουν, περὶ τοῦ Χριστοῦ, ἵνα
πολλὰ πάθη παρὰ τῶν Ἰουδαίων ; Εἰ γὰρ ἐπιστρα-
φῆσονται πρὸς αὐτόν, πῶς πολλὰ πάθη παρ' αὐτῶν ;
Ὡστε Ἡλίας ὁ Θεοδίτης πρὸ τῆς δευτέρας τοῦ Χρι-
στοῦ παρουσίας διέυσεται, ὅτε οἱ τῆνικαῦτα Ἰουδαῖοι
ἐπιστραφῆσονται πρὸς αὐτόν · νῦν δὲ ἡ πρώτη
παρουσία τοῦ Χριστοῦ ἐστίν, ὅτε πολλὰ πάσχει παρὰ
τῶν Ἰουδαίων, ἥς Πρόδρομος οὐχ ὁ Θεοδίτης, ἀλλ' ὁ
Ἰωάννης.

Ἄλλὰ λέγω — ἰθίλησαν. Σαφέστερον ὁ Ματθαῖος
εἶρηκε περὶ τούτου, καὶ ζήτησον ἐν τῷ δηλωθέντι
τριακοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ.

Vers. 38. *Quemcumque — angelis sanctis.* Quis-
quis pudore tactus non ausus fuerit confiteri
me esse Deum, meosque sermones esse Dei, pro-
pter incarnationis humilitatem, afflictiones ac cru-
cem : me quoque pudebit confiteri, illum esse meum,
cum venero, non jam abjectus, ut nunc, sed glo-
riosus, sicut Pater meus. Oportet enim non modo
credere, verum etiam libere prædicare.

Adulteram vero, impiorum generationem appel-
lavit : utpote a Deo, qui pietatis ac virtutis sator
est, deficientem ac dæmoni adhærentem, qui im-
pietatem ac malitiam seminat.

CAP. IX. Vers. 1. *Et dicebat — in virtute.* De
his quoque prædicto capite disputatum est.

CAP. XXV. *De transformatione Domini.*

Vers. 2. *Et post — Vers. 4. Jesu.* Dictum est de
his tricesimo quarto juxta Matthæum capite.

Vers. 5. *Et respondens. — Vers. 6. exterriti.* De
his præterea subtiliter ibi tractatum est.

Vers. 7. *Factaque — Vers. 8. secum.* Similiter de
his.

Vers. 9. *Descendentibus — surrexisset.* Præterea
quoque de his.

Vers. 10. *Et — apud sese.* Verbum quod erat de
resurrectione ejus a mortuis : tenuerunt apud sese,
nulli alii narrantes.

Vel, verbum quod erat de transformatione
illius.

Vers. 10. *Disputantes resurgere.* Cum enim
neminem vidissent seipsum a mortuis suscitasse,
neque etiam audissent, opinabantur et hoc parabolam
esse, et disputabant quid significaret.

Dictum est autem de hoc etiam in fine enarra-
tionis tricesimi quinti capitis Evangelii secundum
Matthæum.

Vers. 11. *Et interrogabant — Vers. 12. omnia.*
Dictum est autem et de his prædicto tricessimo
quarto juxta Matthæum capite.

Vers. 12. *Et quomodo — contemnatur.* Hoc dixit
coniciens in dubitationem responsionis ipsos Scri-
bas. Si enim secundum ipsos cum nondum vene-
rit Elias, nondum venit Christus. Elias autem cum
prius venerit, restituet omnia, hoc est, uniet et con-
vertet omnem Judæum ad Christum : quomodo
scriptum est de Filio hominis, sive de Christo, ut a
Judæis multa patiat ? si enim ad ipsum conver-
tendi sunt, quomodo ab ipsis patietur ? Itaque
Elias Thesbites ante secundum Christi adventum
venturus est, quando hi qui tunc erunt Judæi
convertentur ad ipsum. Nunc autem primus Chri-
sti adventus est, cum a Judæis multa patitur, cu-
jus Præcursor non Thesbites, sed Joannes.

Vers. 13. *Sed dico — voluerunt.* De hoc mani-
festius locutus est Matthæus : quære ergo prædicto
tricesimo quarto capite.

Variae lectiones et notæ.

(61) Forte interpres invenit ὁμολοῦναι εἶναι Θεοῦ, quod nec mihi displicet.

Vers. 13. *Sicut* — de eo. †† *Sicut scriptum est*, A accipe de vocabulo *venit*. Dicit enim Isaias : *Vox clamantis in deserto*, et reliqua ⁶².

· Prædixit enim Isaias de Joannis etiam passione.

CAP. XXVI. *De lunatico habente spiritum mutum.*

Vers. 14. *Cumque venisset* — *illis*. Discipulos dicit nunc novem reliquos qui cum eo in montem non ascenderant : cum enim hos solos invenissent Scribæ, circumveniebant interrogationibus, futurum sperantes, ut illos compedirent seu fallerent.

Vers. 15. *Statimque* — *obstupuit*. Obstupuit, aut propter accessus opportunitatem, quasi præcognoverit Scribarum invasionem, ideoque ad discipulorum auxilium advenerit.

Vel propter splendorem aspectus ejus. Etenim verisimile est a transformatione gratiam quamdam contractam esse.

Vers. 15. *Et accurrentes* — *eum*. Qui videlicet e turba erant desiderantes eum quasi benefactorem ac Salvatorem : non autem invidi Scribæ.

Vers. 16. *Et interrogavit* — *eos* ? Cum ille interrogasset, nullus illorum respondere ausus est.

Vers. 17. *Et respondens* — Vers. 18. *arescit*. Mutum dixit spiritum, utpote impediens filii sui loquelam : nec id tantum, sed et auditum ejus, sicuti postea declarabitur. Lacerat autem, hoc est, dejecit in terram. Arescit, id est, sine sensu est.

Matthæus vero tricesimo quinto capite ait, ipsum dixisse : *Domine, miserere filii mei, quia lunaticus est et misere affligitur* ⁶¹. Verisimile ergo est, et hoc et illud ipsum dixisse.

Vers. 18. *Et dixit* — Vers. 19. *ad me*. In illo capite de his disputatum est.

Vers. 20. *Et attulerunt* — *spumans*. Permisit hæc ipsum pati, ut viderent qui præsentibus erant a quibus calamitatibus liberandus esset : utque postquam vidisset pater ejus dæmonium viso Christo turbari, ad fiduciam de ejus virtute induceretur.

Vers. 21. *Et interrogavit* — Vers. 22. *eum*. Interrogavit ut illo respondente cognoscerent audientes, quod jam olim perdidisset eum, nisi divinitus fuisset cohibitus.

Vers. 22. *Sed si quid* — *nostri*. Vides quod fidem non habeat indubitatam.

Vers. 23. *Jesus autem* — *credens*. Potentiam in fide illius reposuit ; hinc quidem dirigens eum ad fidem, illinc vero de se ipso modeste sapiens ac loquens.

⁶² Isa. XL, 3   ⁶¹ Matth. XVII, 15

Καθώς — ἐπ' αὐτόν. [Τὸ Καθώς (62) γέγραπται, ἐπὶ τοῦ δαίλυθε, νόησον. Φησὶ γὰρ Ἡσαίας · Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ τὰ εἶδος (63).]

Καθὼς γέγραπται περὶ αὐτοῦ. Προεῖπε γὰρ Ἡσαίας καὶ περὶ τοῦ πάθους τοῦ Ἰωάννου.

ΚΕΦ. ΚΣ'. Περὶ τοῦ σεληνιαζομένου.

Καὶ ἔλθων — αὐτοῖς. Μαθητὰς νῦν τοὺς ἑννέα λέγει, τοὺς μὴ συναναθάντας αὐτῷ εἰς τὸ ὄρος. Τούτους γὰρ εὑρόντες μόνους οἱ Γραμματεῖς περιεῖλον ταῖς ἐρωτήσεσι, προσδοκῆσαντες συμπόδισιν.

Καὶ εὐθὺς — ἐξεθαμβήθη. Ἐξεθαμβήθη, ἢ δια τὸ καιρὸν τῆς ἐπιδημίας, οἷα προγνωκότες τῶν ἐπιθεσῶν τῶν Γραμματέων, καὶ διὰ τοῦτο ταχῶς ἐπιστάντος πρὸς ἐπικουρίαν τῶν μαθητῶν.

Ἡ διὰ τὴν φαειρότητα τῆς μορφῆς αὐτοῦ. Καὶ γὰρ εἰκὸς ἐφέλικεσθαι τινα χάριν ἐκ τῆς μεταμορφώσεως.

Καὶ προστρέχοντες — αὐτόν. Οἱ τοῦ ὄχλου, ποθοῦντες αὐτόν, ὡς εὐεργετῆν καὶ Σωτῆρα · οὐ μὴ οἱ βιάσκεινοι Γρομμωτεῖς.

Καὶ ἐπηρώτησι — αὐτούς ; Ἐπερωτήσαντος, οὐδαμὲν ἐκείνων ἐτόλμησεν ἀποκριθῆναι.

Καὶ ἀποκριθεὶς — ξηραίνεται. Ἄλαστον εἶπε τὸ πνεῦμα, ὡς ἐπέχον τὴν λαλίαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Οὐ μόνον δὲ ταύτην, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀκοὴν αὐτοῦ, καθὼς εἶδος δηλωθήσεται. Τὸ μὲν οὖν ῥήσασσι, ἀπὸ τοῦ καταβαλλεῖ εἰς γῆν · τὸ δὲ ξηραίνεται, ἀπὸ τοῦ ἀνεκθηταί.

Μαθηταὶ δὲ φησὶν ἐν τῷ τριακοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ, εἰπεῖν αὐτόν · Κύριε, ἐλέησον μὲν τὸν υἱόν, ὅτι σεληνιάζεται καὶ κακῶς πάσχει. Εἰκὸς δὲ, καὶ τοῦτο κακεῖνο εἰπεῖν αὐτόν.

Καὶ εἶπον — πρὸς με. Ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ τούτων ἰσαφηνίσθη.

Καὶ ἤνεγκαν — ἀφρίζων. Συνεχώρησε ταῦτα παθεῖν αὐτόν, ἵνα ἴδωσιν οἱ παρόντες, οἷας ἐπιρείας ἀπαλλάττεσθαι μέλλει, καὶ ἵνα γνοῦς ὁ πατήρ, ὅτι θορυβεῖται τὸ δαίμονιον, ἰδὼν τὸν Χριστόν, εἰς πίστιν τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἐναχθῆ.

Καὶ ἐπαρώτησε — αὐτόν. Ἐπαρώτησεν, ἵνα ἀποκριθῆντος ἐκείνου, γνοῖεν οἱ ἀκούοντες, ὅτι πάλαι ἂν ἀπώλεσε τούτον, εἰ μὴ θεοθεν ἀνεκτικίζετο.

Ἄλλ' εἰ τε — ἡμᾶς. Ὁρᾶς, πῶς οὐκ εἶχε πίστιν ἀδίστακτον.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — πιστεύοντι. Τῇ πίστει αὐτοῦ τὴν δυνάμιν ἀνέθηκε. Τοῦτο μὲν, προτρεπόμενος αὐτόν εἰς πίστιν, τοῦτο δὲ, μετριοφρονῶν αὐτός.

Variae lectiones et notæ.

(62) Hæc in margine A.

(63) Quæ hic ab initio signis inclusimus, ea co-

dex B hic in fine post Ἰωάννου addit, præfixa particula Ἔ. Carebat his Hentenius.

Καὶ εὐθὺς — μου τῆ ἀπιστίας. Τῆ μέχρι νῦν.

Ἰδὼν — ἀκαθάρτων. Ταχέως ἀπήλασε τὸ δαιμόνιον, ἵνα μὴ ὑπὸ πλείονων κροτηθῆ.

Λέγων — αὐτοῦ. Ἐγὼ σοι ἐπιτάσσω, ὃν εἰσάσκει.

Καὶ — αὐτόν. Τοῦτο εἶπε, προσιδῶς, ὅτι καὶ αὐτοὶ ἐμελλεν ἀξίως ἐπιταθῆσαι αὐτῷ, διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτοῦ. Καλύπει οὖν αὐτὸ, ἵνα μὴ δόξῃ ὅτι οὐκ ἀπηλάθη πρότερον.

Καὶ κράξαν — ἀνίστη. Ἐκράξε, σημαῖνον, ὅτι βιαίως ἀπελαύνεται.

Καὶ εἰσελθόντα — αὐτό ; Τὸ ὅτι, ἀντὶ τοῦ, διατί. Οὕτω γὰρ εἶπεν ὁ Ματθαῖος · ἢ τὸ ἐπικρώτων αὐτόν, ἀντὶ τοῦ, ἔργον αὐτῷ. Πολλοὶ γὰρ τοιαῦται καταχρήσεις παρὰ τῷ Μάρκῳ. Εἴρηται δὲ καὶ περὶ ταύτης τῆς ἐρωτήσεως ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ.

Καὶ εἶπεν — νηστεία. Ἐν οὐδενὶ ἑτέρῳ τρόπῳ. Ἐκεῖ δὲ καὶ περὶ τούτου διεληπται.

Καὶ ἐκεῖθεν ἐξελθόντες — γινώ. Διατί οὐκ ἤθελε, δηλοῖ τὸ ἐπαγγέμενον, ἵνα μηδεὶς ἕτερος μάθῃ, περὶ ὧν τότε διελέγετο.

Ἐδίδαξας — ἀναστήσεται. Εἴρηται καὶ περὶ τούτου ἐπὶ τέλος τοῦ βῆθντος τριακοστοῦ πέμπτου κεφαλαίου.

Οἱ δὲ — ἐπερωτησάμενοι. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτου.

ΚΕΦ. ΚΖ'. Περὶ τῶν διαλογιζομένων, τίς μείζων.

Καὶ ἦλθεν — μείζων. Ἐσιώπων αἰσχυρῶν, ὡς ἦδη καταγνωσθέντες. Παρρησιασθέντες δὲ περὶ τούτου ἐν τῷ τριακοστῷ ἐβδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ καθίσας — δούλος. Εἴρηκε τοῦτο καὶ ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, καὶ ζήτησον περὶ τὸ μέσον τοῦ τοιούτου κεφαλαίου.

Καὶ λαβὼν — τὸν ἀποστειλαντά με. Πρὸ τούτου καὶ ἕτερα εἶπεν, ἅπερ ὁ Ματθαῖος ἀνέγραψε, περὶ ὧν ὁμοῦ πάντων ἐν τῷ τριακοστῷ ἐβδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατ' αὐτόν Εὐαγγελίου λελεπολόγηται.

Ἀπεκρίθη — ἡμῖν. Προσέθηκε καὶ τὴν αἰτίαν τῆς κωλύσεως, ὅτι οὐκ ἀκολουθεῖ ἡμῖν. Τινες γὰρ τῶν πιστευσάντων, ἔρωτι δόξης, ἐμιμοῦντο τοὺς ἀποστόλους, καὶ τῆ ἐπικλήσει τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ δαίμονας ἀπέλαυνον, οὐκ ἠκολούθουν δὲ αὐτοῖς, διὰ τὴν ἐγκράτειαν καὶ σκληραγωγίαν αὐτῶν.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — κακολογησάμενός με. Δοξαζόμενος γὰρ διὰ τοῦ ὀνόματος μου, βραδέως ἂν με κακολογήσῃ, τουτέστιν, ἕως ἂν ἐραῖ δόξης καὶ ποιῆ σημαία διὰ τοῦ ὀνόματός μου, οὐκ ἂν βλασφημήσῃ με. Συνεχῶς δὲ καὶ τούτοις θαυματοουργεῖν, ἅμα μὲν, εἰς

A Vers. 24. *Statimque — incredulitati meae, Quae hactenus fuit.*

Vers. 25. *Cum vidisset — immundo. Statim expulit daemone ne diutius ille vexaretur.*

Vers. 25. *Dicens — eo. Ego quem nosti, tibi praecipio.*

Vers. 25. *Et — in eum. Hoc dixit praevidens quod futurum erat, ut dignus esset propter suam incredulitatem, ut rursus ad eum reverteretur. Prohibet ergo eum, ne cuiquam videatur, quod prius non fuerit ejectus.*

Vers. 26. *Et cum clamasset — Vers. 27. surrexit. Clamavit, significans quod violenter expelleretur.*

Vers. 28. *Cumque ingressus esset — illum? Ὅτι nunc significat quare: ita enim dixit Matthaeus⁶². Aut ἐπικρώτων αὐτόν, capi potest, ac si dicas, dicebant ei. Multae siquidem hujusmodi improprietas apud Marcum reperitur. Et ὅτι significat quod, vel abundat, quod frequens est apud Graecos. Dictum est autem de hac interrogatione praedicto capite.*

Vers. 29. *Et dixit — jejunium. Per nullum alium modum. Ibi autem et de hoc disputatum est.*

Vers. 30. *Et cum inde exissent — sciret. Quare noluit? Quod sequitur manifestat: ne videlicet quisquam intelligeret ea de quibus loquebantur.*

Vers. 31. *Dicebat — resurget. Dictum est etiam de hoc in fine dicti tricesimi quinti capitis Evangelii secundum Matthaeum.*

C Vers. 32. *At illi — interrogare. Similiter et de hoc.*

CAP. XXVII. — *De disputantibus, quis esset major.*

Vers. 33. *Et venit — Vers. 34. major. Tacebant praepudore quasi jam condemnati. Significatum est autem de hoc tricesimo septimo capite Evangelii secundum Matthaeum.*

Vers. 35. *Cumque sedisset — servus. Dixit quoque hoc quadragesimo tertio capite Evangelii juxta Matthaeum. Quare ergo ibi de hoc capite.*

Vers. 36. *Et sumpto — Vers. 37. eum qui misit me. Ante hoc alia quoque dixit, quae Matthaeus conscripsit: de quibus simul omnibus tricesimo septimo capite Evangelii illius disseruimus.*

D Vers. 38. *Respondit — nos. Addidit et causam prohibitionis. Eo quod non sequatur nos. Quidam enim eorum qui crediderant, gloriae amore capti, imitabantur apostolos, et per invocationem nominis Christi expellebant daemones. Non sequebantur tamen, propter continentiam et asperum vivendi modum ipsorum.*

Vers. 39. *Jesus autem — male loqui de me. Qui enim per nomen meum glorificatur, non cito maledicet mihi: hoc est, dum gloriam amat, et virtutem edit per nomen meum, nequaquam me calumniabitur. Permittit autem et his ut mirabilia operentur:*

⁶² Matth. xvii. 19.

simul quidem ad prædicationis suæ confirmationem : *A* βεβαίωσιν τοῦ κηρύγματος, ἀμα δε, καὶ εἰς βελτίωσιν αὐτῶν δὲ τῶν θαυματουργούντων.

Quære etiam de his quinto juxta Matthæum capite, ubi circa finem habetur : *Multi dicent mihi in illo die, Domine, Domine, nonne per nomen tuum prophetavimus et per nomen tuum dæmonia ejecimus* ⁶³ ?

Vers. 40. *Qui enim — est.* Id ipsum enim, illum non resistere vobis, vestrum est auxilium.

Aliud est autem, quod alibi dicitur : *Qui non est mecum, contra me est* ⁶⁴. Nam illud de dæmone dicitur, et alium habet intellectum : prout vicesimo secundo juxta Matthæum capite declaravimus.

Vers. 41. *Quicumque enim — suam.* Hoc etiam dixit in fine decimi noni capituli Evangelii juxta Matthæum.

Vers. 42. *Et quicumque — mare.* Dictum est de hoc tricesimo septimo capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 43. *Et si — Vers. 44. exstinguitur.* Etiam de his illo capite dictum est. Vermis autem eorum, qui videlicet abeunt in gehennam.

Quidam vero vermem et ignem, conscientiam intellexerunt peccatorum, tanquam in modum vermis et ignis rodentem ipsos ac inflammantem.

Vers. 45. *Et si — Vers. 46. exstinguitur.* Similiter et de his.

Vers. 47. *Et si oculus — Vers. 48. exstinguitur.* Præterea et de his.

Vers. 49. *Omnis — salietur.* Omnis fidelis, igne fidei, quæ ad Deum est, vel dilectionis, quæ est ad proximum, salietur ut videlicet putredinem abiciat.

Vel, condietur, ut suavis Deo reddatur.

Vers. 49. *Et omnis — salietur.* Omnis hostia spiritualis sive fiat per orationem, sive per elemosynam, sive per aliud quippiam, sale fidei vel dilectionis salietur, sive saliri debet. Hoc autem a libro Levitici translatum est. Ibi enim scriptum est : *Omnis munus hostiæ vestræ salietur* ⁶⁵.

Vers. 50. *Bona res est sal.* Per qualitatem quam habet, ut cibos reddat suaves, et ne corpora putrefiant efficit.

Vers. 50. *Si autem — condietis ?* Si perdat id quod in ipso est laudabile.

Sal autem hic, juxta sublimiorem intellectum, fides est aut dilectio. Lucas vero dicit : *Si sal ipse insulsus fuerit, per quid condietur* ⁶⁶ ? sallem ibi vocans doctrinæ verbum, qui insulsus fit quando corrumpitur. Differenter autem juxta diversas occasiones Christus salis significatum transtulit. Etenim apud Matthæum ipsos quoque

Ζήτησον δε περὶ τῶν τοιούτων ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, πλησίον τοῦ τέλους, ἔνθα κεῖται τὸ Ἐπισημασθέν μοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, Κύριε, Κύριε, οὐ τῷ σῶ ὀνόματι προφητεύσαμεν, καὶ τῷ σῶ ὀνόματι δαιμόνια ἐξεβάλομεν ;

Ὅς γὰρ — ἐστὶ. Αὐτὸ γὰρ τοῦτο, τὸ μὴ ἀντιστάειν αὐτὸν ὑμῖν, βοήθεια ὑμῶν ἐστὶ.

Ἐτερον δὲ ἐστὶ τὸ, Ὅ μὴ ἂν μετ' ἐμοῦ, κατ' ἐμοῦ ἐστί. Ἐκεῖνο γὰρ περὶ τοῦ δαίμονος εἰρηται, καὶ διώκουσιν ἄλλην ἔχει, καθὼς ἐν τῷ εἰκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου ἐξηγησάμεθα.

Ὅς γὰρ — αὐτοῦ. Τοῦτο εἶπε καὶ πρὸς τῷ τέλει τοῦ ἑνεκακαιδεκάτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ ὅς — θάλασσαν. Εἰρηται καὶ περὶ τοῦτου ἐν τῷ τριακοστῷ ἐβδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ ἴαν — σβέννυται. Καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ λέλεκται. Σκώληξ δὲ αὐτῶν, τίμων ; Δηλαδή τῶν ἀπερχομένων εἰς τὴν γέενναν.

Σκαληκα δὲ καὶ πῦρ, τινὲς τὴν συνείδησιν τῶν ἁμαρτωλῶν ἐνόησαν, ὡς δάκνουσαν καὶ πιμπρῶσαν αὐτοῦς, δίκην σκώληκος καὶ πυρός.

Καὶ ἴαν — σβέννυται. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

Καὶ ἴαν ὁ ὀφθαλμὸς — σβέννυται. Ἐτι καὶ περὶ τούτων.

Πᾶς — ἀλισθήσεται. Πᾶς πιστὸς πυρὶ τῆς πρὸς Θεὸν πίστεως, ἢ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης ἀλισθήσεται, ἤγουν, τὴν σηπεδῶνα τῆς κακίας ἀποβλεῖ.

Ἡ ἀρτυθήσεται, καὶ ἡδὺς τῷ Θεῷ γενήσεται.

Καὶ πᾶσα — ἀλισθήσεται. Πᾶσα θυσία πνευματικῆ, εἴτε δι' εὐχῆς, εἴτε δι' ἐλεημοσύνης, εἴτε τρόπον ἕτερον γινομένη, τῷ ἁλατι τῆς πίστεως ἢ τῆς ἀγάπης ἀλισθήσεται, εἴπου, ἀλισθῆναι ὀφείλει. Τοῦτο δὲ ἀπὸ τῆς βίβλου τοῦ Λευϊτικοῦ μεταληπται. Γέγραπται γὰρ ἐν ἐκείνῳ. Πᾶν δῶρον θυσίας ὑμῶν ἀλισθήσεται.

Καλὸν τὸ ἅλας. Δι' ἣν ἔχει ποιότητα, ἡδύνουσαν μὲν τὰ βρώματα, παρέχουσαν δὲ τοῖς σώμασι τὸ ἀσπικτον.

Ἐὰν δὲ — ἀρτύσετε ; Ἐὰν ἀπολίση τὴν ἑκαιωτὴν αὐτοῦ ποιότητα.

Ἄλας δὲ ἐνταῦθα, κατὰ ἀναγωγὴν, ἢ πίστις ἢ ἡ ἀγάπη. Λουκᾶς δὲ φησιν Ἐὰν δὲ τὸ ἅλας μωραυθῆ, ἐν τίνι ἀρτυθήσεται ; ἅλας ἐπεὶ λέγων τὸν διδασκαλικὸν λόγον, ὅστις μωραίνεται, ὅταν παραφθαρῆ. Διαφόρως δὲ κατὰ διαφόρους καιροὺς τὸ περὶ τοῦ ἁλατος νόημα ὁ Χριστὸς μετεχειρίσατο. Καὶ γὰρ καὶ παρὰ τῷ Ματθαίῳ τοὺς ἀποστόλους ἅλας

⁶³ Matth. vii. 22.

⁶⁴ Matt. xii. 20.

⁶⁵ Levit. ii. 13.

⁶⁶ Luc. xiv. 34.

ὠνόμασεν, ὡς εὐρήσεις ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ, ἅμα μετὰ τοῦ Μακαρισμοῦ, ἔθθα καὶ φανερώτερον ἐξηγησάμεθα τὰ περὶ τοῦ ἀλατος.

Ἔχετε — ἐν ἀλλήλοις. Ἄλας ἀγάπης, συνέχον καὶ συσφίγγον εἰς ὁμόνοιαν.

Λέγεται δὲ ἄλας καὶ ἡ σύνεσις καὶ χάρις, ὡς Παῦλος φησὶν· Ὁ λόγος ὑμῶν πάντοτε ἐν χάριτι, ἀλατι ἡρτυμένος.

ΚΕΦ. ΚΗ'. Περὶ τῶν ἑπερωτησάντων, εἰ ἔστιν ἀπολύσαι τὴν γυναῖκα;

Κακίθειν ἀναστάς — Ἰορδάνου. Διὰ (64) τοῦ τόπου τοῦ πέραν τοῦ Ἰορδάνου.

Καὶ συμπορεύονται — πειράζοντες αὐτόν. Ζήτησον τὸ τεσσαρακοστὸν κεφάλαιον τοῦ κατὰ Ματθαίον.

Ὁ δὲ — ἀπολύσαι. Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων εἴρηται.

Καὶ ἀποκριθεὶς — ὁ Θεός. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

Ἐνακεν τούτου — χωριζέτω. Ὁσαύτως καὶ περὶ τούτων.

Καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ — αὐτόν. Περὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος.

Καὶ λέγει — ἐπ' αὐτήν. Μοιχεύει πρὸς αὐτήν, δηλαδή, τὴν ἐπίσκατον.

Καὶ ἴαν — μοιχεύεται. Ὁ δὲ Ματθαῖος πρὸς τοὺς Φαρισαίους ῥηθῆναι καὶ ταῦτά φησι, προσθεὶς καὶ τότε δεῖ ἀπολύειν.

Εἰκὸς δὲ καὶ πρὸς ἐκείνους πρῶτον, καὶ πρὸς τοὺς μαθητὰς ὑστερον εἰπεῖν αὐτά.

Καὶ προσέτερον — τοῦ Θεοῦ. Εἴρηται καὶ περὶ τούτων ἀκριβῶς ἐπὶ τέλους τοῦ δηλωθέντος κεφαλαίου.

Ἄμην — εἰς αὐτήν. Τοῦτό φησι καὶ Λουκᾶς. Βασιλείαν δὲ τοῦ Θεοῦ νῦν λέγει τὸ κήρυγμα τῆς βασιλείας του Θεοῦ, ἃ ἐκήρυσσεν αὐτός. Ὅστις οὖν οὐ θέξεται αὐτό, ὡς παιδίον, ἤγουν, μηδὲν διακρινόμενος, μηδὲ ἀμφιβάλλον περὶ αὐτοῦ, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς αὐτήν.

Καὶ ἀνάγκαισάμενος — αὐτά. Καὶ περὶ τούτων τὸ τέλος τοῦ τοιοῦτου κεφαλαίου δεῖξει.

ΚΕΦ. ΚΘ'. Περὶ τοῦ ἑπερωτήσαντος πλουσίου τὸν Ἰησοῦν.

Καὶ ἐκπορευομένου — κληρονομήσω; Εἴρηται περὶ τούτου ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίον.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — ὁ Θεός. Ἐν ἐκείνῳ σαφῶς τὰ παρόντα διεκρίβωται.

Τὰς ἐντολάς — νεότητός μου. Ὁμοίως καὶ ταῦτα.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — αὐτόν. Ἐκεῖ καὶ τοῦτο διασαφίσθηται.

⁶¹ Matth. v, 13. ⁶² Coloss. iv, 6.

apostolos salem nominavit ⁶¹, veluti quinto apud illum capite post Beatitudines invenies: ubi etiam manifestius declaravimus, quæ de sale dicuntur.

Vers. 50. *Habete* — *inter vos*. Salem dilectionis qui in unum continet, et ad unitatem et concordiam constringit.

Dicitur quoque sal, prudentia et gratia: quem admodum dicit Paulus: *Sermo vester semper per gratiam sale condiciatur* ⁶².

CAP. XXVIII. *De his qui interrogabant Dominum, an liceret cum uxore divortium facere?*

CAP. X. Vers. 1. *Et cum inde surrexisset* — *Jordanem*. †† Per locum qui est trans Jordanem.

Vers. 1. *Et conveniunt* — Vers. 2. *tentantes eum*. Quære quadragesimum caput Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 3. *Ille autem* — Vers. 4. *dimittere*. In illo capite de his quoque dictum est.

Vers. 5. *Respondens autem* — Vers. 6. *Deus*. Similiter et de his.

Vers. 7. *Propter hoc* — Vers. 9. *separet*. Æque et de his actum est,

Vers. 10. *Et in domo* — *eum*. De hac eadem questione.

Vers. 11. *Et ait* — *adversus eam*, Mœchatur adversus eam, videlicet inducendo alteram.

Vers. 12. *Et si* — *mœchatur* Matthæus vero ad Phariseos hæc esse dicta ait, addens etiam, quando possit ferit divortium.

Verisimile autem est primum ad illos, postmodum vero ad discipulos ea dixisse.

Vers. 13. *Et offerebant* — Vers. 14. *Dei*. De his subtiliter dictum est in fine prædicti capituli.

Vers. 15. *Amen* — *in illud*. Hoc dicit et Lucas. Regnum autem Dei vocat hic prædicationem regni Dei, quam ipse prædicavit. Quisquis ergo illam non susceperit, ut puer, videlicet nihil de ea hæsitans aut dubitans, nequaquam intrabit ad eam.

Vers. 16. *Et amplexatus* — *illis*. De his quoque finis illius capituli disserit.

CAP. XXIX. *De divite qui Jesum interrogabat*.

Vers. 17. *Et egresso* — *possideam?* Dictum est de hoc quadragesimo primo capite Evangelii secundum Matthæum,

Vers. 18. *Jesus autem* — *Deus*. In eodem loco hæc manifeste ac diligenter examinata sunt.

Vers. 19. *Præcepta* — Vers. 20. *infantia mea*. Similiter et hæc.

Vers. 21. *Jesus vero* — *eum*. Ibi quoque hoc declaratum est.

Variae lectiones et notæ.

(64) Hoc scholio carebat Hentenius. Igitur versus primus et secundus juncti erant.

Vers. 21. *Et ait — sequere me. Similiter et ista. A*

Vers. 21. *Sublata cruce* Hoc est, interitu carnalis voluntatis, depositione afficientis nos voluptatis : sensu fortis doloris, fastu, qui causatur a terrenis (z).

Vers. 22. *Ait ille — multas possessiones. Etiam de his ibidem quære.*

Vers. 23. *Cumque circumspexisset — intrabunt. Hoc dicit et Lucas.*

Est autem πώς, (quod in quam vertimus) confirmativum : hoc est, vere. Habentes vero, sive retinentes. Nam qui recondunt, nequaquam utuntur. Χρήματα autem (pro quo habemus pecunias) dicuntur ἀπὸ τοῦ χρῆσθαι, hoc est, ab expendendo vel consumendo, propter χρῆσιν, id est, usum, quod his recludere.

Vers. 24. *Discipulivero — ipsius. Cur admirarentur, paulo post dicturus est.*

Vers. 24. *Jesus autem — ingrediantur. Eodem modo hic intelligitur dictio πώς, quam.*

Vers. 25. *Facilius est — introire. De his quoque caput illud disserit.*

Vers. 26. *Illi vero — salvus fieri? Ecce, causam etiam addidit admirationis ac stuporis.*

Vers. 27. *Intuitus — apud Deum. Dictum est et de his ibi.*

Vers. 28. *Cœpit — secuti sumus te. Præterea et de his.*

Vers. 29. *Respondens — Vers. 30. æternam. Horum similiter omnium ad amussim data est interpretatio.*

Quæ autem nunc in secunda enumeratione relicta sunt, ea brevitatis causa, et quasi jam nota, sunt prætermissa.

Vers. 31. *Multi autem — primi. Et de his pari modo.*

Vers. 31. *Ascendebant autem in via — Jesus. Præcedebat eos, ostendens, quod voluntarie abiret, ut occideretur propter hominum salutem.*

Vers. 32. *Erantque stupefacti. Propter illa quæ dicebat. Vel quia sua sponte ad passionem progrediebatur.*

Vers. 32. *Et sequentes timebant. De ejus occisione, de qua in præcedentibus dixerat illis.*

Vers. 32. *Et assumptis. — Vers. 34. resurget. Dictum est de his omnibus in fine quadragesimi secundi capituli Evangelii secundum Matthæum.*

CAP. XXX. *De filiis Zebdæi.*

Vers. 35. *Et accedunt — Vers. 37. in gloria tua.*

Καὶ εἶπεν — ἀκολουθεῖτε μοι. Ὡσεύτως καὶ ταῦτα.

Ἄρας τὸν σταυρόν. Τὴν ἀναίρεσιν τοῦ σαρκεῶς θελήματος, καὶ τὴν ἀποβολὴν τῆς ἐμπαθοῦς ἕδρας, καὶ τὴν ἀίσθησιν τῆς ἐναρέτου ὀδύνης, καὶ τὴν ἐκ τῶν γῆινων ὕψωσιν.

Ὁ δὲ — κτήματα πολλά. Καὶ περὶ τούτων ἐν αἰῶνι ζήτησον.

Καὶ περιβλεψάμενος — εἰσελεύσονται. Τῷ μοι καὶ Λουκᾶς.

Ἔστι δὲ τὸ πὼς βεβαιωτικόν, ἀντὶ τοῦ, ἀληθῶς. Οἱ ἔχοντες δὲ, ἡγουν, οἱ κατέχοντες, οἱ ταμιώνοντες, οὐ μὴν οἱ χρῶμαινοι. Χρήματα γὰρ ὀνομάζονται διὰ τὴν χρῆσιν, καὶ χρῆ πάντως χρῆσθαι τοῖς εἰς ἑαυτὸν, οὐ μὴν ἀποκλείειν.

omnino uti oporteat ad ea quæ opus sunt, et non

Οἱ δὲ μαθηταὶ — αὐτοῦ. Διὰ τὴν ἰθαμβουσίαν περὶ μικρὸν ἐρεῖ.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — εἰσεθεῖν. Ὁμοίως κἀνταῦθα καὶ τὸ πὼς.

Εὐκοπώτερον ἐστὶ — εἰσελθεῖν. Καὶ περὶ τούτων ἐκεῖνο τὸ κεφάλαιον διαλαμβάνει.

Οἱ δὲ — σωθῆναι; Ἰδοὺ καὶ τὴν αἰτίαν προσθεῖται τοῦ θάμβους καὶ τῆς ἐκπλήξεως.

Ἐμβλέψας — παρὰ τῷ Θεῷ. Εἴρηται καὶ περὶ τούτων ἐκεῖ.

Ἦρξατο — ἠκολουθήσαμέν σοι. Καὶ περὶ τούτων.

Ἀποκριθεὶς — αἰώνιον. Ἔτι καὶ περὶ τούτων κἀνταῦθα ἐκεῖ διετηρήθηται λεπτομερῶς.

Τινὰ δὲ παρελείθησαν νῦν ἐν τῇ δευτέρᾳ ἀπαριθμῆσι, συντομίας ἕνεκεν, καὶ ὡς ἐγνωσμένα.

Πολλοὶ δὲ — πρῶτοι. Καὶ περὶ τούτων ὁμοίως.

Ἦσαν δὲ ἐν τῇ ὁδῷ ἀνωβαίνοντες — ὁ Ἰησοῦς. Ἦν προπορευόμενος αὐτῶν, δεικνύς, ὅτι ἐκὼν ἔπεισιν ἐπὶ τὸ ἀνακρεθῆναι, διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀθρώπων.

Καὶ ἰθαμβουῦτο. Ἐφ' οἷς ἔλεγεν, ἡ δὲ αἰτία κἀνταῦθα πρὸς τὸ πάθος.

Καὶ ἀκολουθοῦντες ἐφοβουῦτο. Περὶ τῆς ἀναίρεσιν αὐτοῦ, περὶ ἧς προλαβὼν εἶπεν αὐτοῖς.

Καὶ παραλαβὼν — ἀναστήσεται. Εἴρηται περὶ τούτων πάντων ἐν τῷ τέλει τοῦ τεσσαρακοστοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαίου.

ΚΕΦ. Α'. Περὶ τῶν υἱῶν Ζεβδαίου.

Καὶ προσπορεύονται — ἐν τῇ δόξῃ σου. Περὶ

Variae lectiones et notæ.

(z) Non cepit interpret sensum horum vocabulorum. Crucem suam tollere explicat Euthymius ita ut duo mala, duo bona memoret. Crucem ergo appellat primo, carnalis voluntatis, seu cupiditatis, extirpationem et depositionem voluptatis, quæ nimirum male afficit et ad affectus incitat. Hæc sunt duo illa mala. Deinde duo bona notat : Crucem

tollat, id est, sumat sensum doloris honesti, seu talis, qui est ex virtute, et a terrenis se attollit. Ἐναρέτος non est fortis, sed id quod cum virtute conjunctum est : et ὕψωσις, ad verbum *altitudo*, non est fastus, sed remotio a rebus terrestribus, contemptus rerum terrestrium.

τούτων ἡ ἐξήγησις τοῦ τεσσαρακοστού τρίτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαίου ἀριθμῶς διδάσκει.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — ἠτοίμασται. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων πάντων.

Καὶ ἀκούσαστες — Ἰωάννου. Καὶ περὶ τούτων.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — πολλῶν. Εἴρηται καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ τίτῳ τοῦ ρηθέντος κεφαλαίου.

ΚΕΦ. ΑΑ'. Περὶ Βαρτιμαίου.

Καὶ ἔρχονται — προσαϊτών. Προσέθηκε τὸ ὄνομα, διὰ τὸ γινώριμον αὐτὸν εἶναι πολλοῖς.

Καὶ ἀκούσας — ἐν τῇ ὁδῷ. Ἀνάγκωθι ὄλην τὴν ἐξήγησιν ὅλου τοῦ τεσσαρακοστού τετάρτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Εἰ γὰρ καὶ περὶ δύο τυφλῶν ἐκεῖνος φησι, ἀλλ' οὖν τὰλλα παραπλήσια τοῖς παροῦσι ῥητοῖς ἀνέγραψε, καὶ ἡ ἐκείνων ἐρμηνεία καὶ ταῦτα σαφηνίζει, καὶ πρόσκειται κατὰ τὸ τέλος αὐτῆς λύσις χαριστάτα.

ΚΕΦ. ΑΒ'. Περὶ τοῦ πώλου.

Καὶ ὅτε — ὦδε. Εἴρηται περὶ τούτων πάντων ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Ἀπῆλθεν — πρὸς τὸν Ἰησοῦν. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

Καὶ ἐπέβαλον — ὑψίστοις. Καὶ ταῦτα ἐν ἐκείνῳ διασεσάφηται.

Καὶ εἰσῆλθεν — δώδεκα. Περιεβλέφατο πάντα τὰ ἐν τῷ ἱερῷ, ὡς Κύριος τοῦ τοιοῦτου οἴκου. Καὶ τότε μὲν εἰσήγαγε, διδούς καιρὸν διορθώσεως τοῖς καταφρονηταῖς· ὕστερον δὲ ἔλθων, αὐστηρότερον μετήλθεν αὐτούς, ὡς ἀδιορθώτους.

ΚΕΦ. ΑΓ'. Περὶ τῆς ξηραγωγίσης συκῆς.

Καὶ τῆ ἐπισύριον — σύκων. Εἴρηται περὶ ταύτης ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ ἀποκριθεὶς — φάγοι. Καὶ περὶ τούτου. Εἰς τὸν αἰῶνα δὲ, ἀντὶ τοῦ, ποτὶ ἤγουν, μηδέποτε.

Καὶ ἤκουον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Δι' αὐτούς γὰρ καὶ τὴν πείναν ὑπεκρίνατο, καὶ κατηράσατο τῇ συκῇ (63), ἵνα γινώσκιν, ὅτι καὶ κολάζειν δυνατὸς ἐστὶ, ὡς ἐν τῷ ρηθέντι κεφαλαίῳ δεδῆλωται κατ' ἀκριβείαν.

Καὶ ἔρχονται — κατίστραψε. Περὶ τούτων διείξ- D εἰσι τὸ τέλος τοῦ τεσσαρακοστού πέμπτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ οὐκ — ἱεροῦ. Καταφρόνησις γὰρ καὶ τοῦτο. Ἐπαίδευσαι δὲ καὶ διὰ τούτου, ὅτι χρῆ μηδὲν παρορᾶν ἀνάξιον ἐν τοῖς ἱεροῖς.

Καὶ ἐδίδασκε — ληστῶν. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων διηρμηνεύεται.

Καὶ ἤκουσαν — ἀπολύσουσιν. Ἦκουσαν, πῶς ἐπαφῆσαιέσθη.

A De his clarissime habetur in quadragesimo tertio juxta Matthæum capite.

Vers. 38. *Jesus autem* — Vers. 40. *paratum est*. Similiter de his omnibus.

Vers. 41. *Et cum audissent* — *Joanne*. Præsterea et de his.

Vers. 42. *Jesus autem* — Vers. 45. *multis*. Dicitur est de his in fine dicti capituli.

CAP. XXXI. De Bartimæo.

Vers. 46. *Et veniunt* — *mendicans*. Nomen addit, eo quod multis notus erat.

Vers. 47. *Cumque audisset* — Vers. 52. *in via* Lege totam enarrationem integri quadragesimi quarti capituli juxta Matthæum.

Etsi enim ille de duobus cæcis loquatur, cetera B tamen proxima sunt his quæ hic dicuntur : et illorum interpretatio etiam ista manifestat, ac ad finem ejus apposita est dubii solutio gratissima.

CAP. XXXII. De pullo

CAP. XI. Vers. 1. *Et dum* — Vers. 3. *huc*. Dicitur est de his omnibus quadragesimo quinto capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 4. *Abierunt* — Vers. 7. *ad Jesum*. Similiter et de his.

Vers. 7. *Et injecerunt* — Vers. 10. *excelsis*. Etiam hæc ibi declarata sunt.

Vers. 11. *Et ingressus est* — *duodecim*. Circumspexit omnia quæ in templo erant, tanquam Dominus illius habitaculi : et tunc quidem siluit, C dans tempus correctionis his, qui ipsum despiciebant ; postmodum vero, cum rediisset, austerius eos punivit, tanquam incorrigibiles.

CAP. XXXIII. De ficu quæ exaruit.

Vers. 12. *Postero autem* — Vers. 13. *ficum*. Dicitur est de hac, quadragesimo septimo juxta Matthæum capite.

Vers. 14. *Et respondens* — *edat*. Etiam de hoc.

Vers. 14. *Et audiebant discipuli ejus*. Propter eos enim et famem simulavit, et ficum exsecratus est, ut scirent, quod potens etiam esset ad puniendum, veluti dicto capite diligenter manifestatum est.

Vers. 15. *Et veniunt* — *evertit*. De his disserit finis quadragesimi quinti capituli Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 16. *Nec* — *templum*. Nam et id in contemptum erat. Per hoc etiam docebat, quod nihil per neglectum admitti debeat, quod indecens sit in templis.

Vers. 17. *Et docebat* — *latronum*. Id quoque horum data est interpretatio.

Vers. 18. *Et audierunt* — *perderent*. Audierunt quomodo libere et audacter locutus esset ac fecisset

Varie lectiones et notæ

(65) Τὴν συκὴν Α.

Vers. 18. *Timebant* — *ejus. Verebantur propter* A turbam temere eum occidere.

Vers. 19. *Et cum* — *civitatem. Egre diebatur in suburbia propter quietem.*

Vers. 20. Vers. *Et mane* — Vers. 21. *exaruit.* In prædicto quadragesimo septimo capite Evangelii secundum Matthæum etiam de his disputatum est.

Vers. 22. *Et respondens* — *in Deum. Possidete, inquit, fiduciam erga Deum : fiduciam autem puram et indubitatam.*

Vers. 23. *Amen* — *dixerit. Eodem capite de his quoque actum est.*

†† *Immediatam animus nactus cum Deo unionem, facultatem secundum naturam cogitandi (intelligendi) prorsus habet otiosam : si autem hanc (unionem) solverit, et aliquid non secundum Deum cogitando complexus sit, disjungitur, soluta, quæ supra intellectum est, unione secundum quam, quandiu conjunctus est Deo, ut super naturam et participatione deus facius, tanquam immotum montem suum, legem naturæ transponit.*

Vers. 24. *Ideo* — *vobis. Similiter et de his.*

CAP. XXXIV. *De oblivione injuriarum.*

Vers. *Et dum* 25. — Vers. 26. *vestra* Hæc in præcedentibus quoque dixit Dominus Matthæi quinto capite, postquam docuit orationem, *Pater noster, qui es in cælis. Quære ergo ibi horum interpretationem.*

CAP. XXXV. *De interrogantibus Dominum. In qua potestate hæc facis ?*

Vers. 27. *Et veniunt* — Vers. 28. *facias ?* C Hæc : quænam ? Ejicere videlicet vendentes et ementes in templo : evertere præfatas mensas ac sellas : non permittere deferre vas per templum, ac similia.

Quære autem quadragesimum octavum caput secundum Matthæum, et omnia invenies.

Vers. 29. *Respondens autem Jesus* — Vers. 30. *mihi. In illo etiam de his invenies.*

Vers. 31. *Et cogitabant* — Vers. 32. *hominibus. Deficit, non.*

Vers. 32. *Timebant* — *esset. Habebant Joannem, hoc est, certi erant de Joanne. Dictum est autem et de his ibidem.*

Vers. 33. *Et* — *facio. Similiter et his exactissime.*

CAP. XXXVI. *De vinea.*

CAP. XII. Vers. 1. *Et capit* — *peregre profectus est. Alia quidem hujus parabolæ declarata sunt quinquagesimo capite Evangelii secundum Matthæum. Lacum vero dicit, qualiserat sub altari, ubi recipiebatur sanguis animalium, quæ immolabantur.*

Variæ lectiones et notæ.

(66) Hæc uterque in margine habet. Hentenius non agnoscit. Repertur hoc scholium etiam in edit. Veneta Theophylacti tom. 1, p. 795. B. Quilibet, ut arbitror, auctorem agnoscit. Repetitur enim videtur ex allegoricis quisquiliis sancti Maximi professoris.

'Εφοδοῦντο — αὐτοῦ. 'Εφοδοῦντο αὐτὸν ἀπὸ πάλαι, ὡς ἔτυχε διὰ τὸν ὄχλον.

Καὶ ὅτε — πόλιως. 'Εξεπορεύετο εἰς τὰ πρῶτα, διὰ τὴν ἡσύχιαν.

Καὶ πρῶτῃ — ἐξήρασανται. 'Εν τῷ προρρηθῆναι πειραρακοστῷ ἐβδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου καὶ περὶ τούτων διειληπται.

Καὶ ἀποκριθεὶς — Θεοῦ. Κτῆσαθε κτῆσιν εἰς Θεόν. Πίστιν δὲ καθαρὰν καὶ ἀδίστακτον.

'Αμὴν — εἶπεν. 'Εν τῷ τοιοῦτῳ κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτων ἐλέχθη.

[Τὴν (66) ἀμυσσον λαχῶν (67) ὁ νοῦς πρὸς τὸν Θεὸν ἔνωσιν, τὴν τοῦ νοεῖν κατὰ φύσιν δύναμιν ἔμμιχθαι σχολάζουσαν παντελῶς ἠνίκα δὲ ταύτην λύσῃ, κτῆσας τε τῶν μετὰ Θεὸν (68), διεκρίθη, τῶν (69) τὴν ὑπὲρ νοήσιν ἔνωσιν, καθ' ἣν, ἕως ἐστὶ τῷ θεῷ συνημῆτος, ὡς ὑπὲρ φύσιν, καὶ τῇ μεθεῖμι θεῷ γενημῆτος, καθάπερ ὄρος ἀκίνητον ἑαυτοῦ, τῆς φύσεως μετατίθησι νόμον.]

Διὰ τοῦτο — ὑμῖν. 'Ομοίως καὶ περὶ τούτων.

ΚΕΦ. ΑΔ'. Περὶ ἀμνηστικαίας.

Καὶ ὅταν — ὑμῶν. Εἶπε ταῦτα καὶ πρότερον ὁ Κύριος, ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, μετὰ τὸ διδάξαι τὴν προσευχὴν τὴν Πέτρο ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ ζήτησον καὶ περὶ τούτων ἐξήγησεν.

ΚΕΦ. ΑΕ'. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν Κύριον ἀρχιερίων καὶ πρεσβυτέρων.

Καὶ ἔρχονται — ποιῆς ; Ταῦτα, ποῖα ; Τὸ ἐπιθεῖν τοὺς πωλοῦντας καὶ ἀγοράζοντας ἐν τῷ ἱερῷ, τὸ ἀνατρέπειν τὰς προρρηθείσας τραπέζας καὶ θρόνους, τὸ μὴ ἀρῆναι διευτελεῖν σκευὴς διὰ τὸ ἱεροῦ, καὶ τὰ τοιαῦτα.

Ζήτησον τὸ τεσσαρακοστὸν ὄγδοον κεφάλαιον τοῦ κατὰ Ματθαίου.

'Ο δὲ Ἰησοῦς ἀποκριθεὶς — μοι. 'Εν ἐκείνῳ περὶ τούτων εὐρήσεις.

Καὶ ἐλογίζοντο — ἀνθρώπων. Λέπει τὸ οὐχί.

'Εφοδοῦντο — ἦν. — Εἶχον τὸν Ἰωάννην, ἐπὶ τοῦ, ἐπιπληροφόρητον περὶ τοῦ Ἰωάννου. Εἶπεν δὲ καὶ περὶ τούτων ἐκεῖ.

Καὶ — ποιῶ. 'Ομοίως καὶ περὶ τούτων ἀμνηστικὰ.

ΚΕΦ. ΑΖ'. Περὶ τοῦ ἀμπελώου.

Καὶ ἤρξατο — ἀπεδήμησε. Τάλλα μὲν τῆς παραβολῆς ταύτης ἠρμηνεύθησαν ἐν τῷ πενήκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου· ὑπολήψεις δὲ ἀπὸ τὸ ὑποκάτω τοῦ θυσιαστηρίου, ὃ τὸ αἷμα τῶν θυμῶν ζῶων ὑπεδέχτο.

(67) Λαδῶν, B. Ita Veneti.

(68) Corrigenum videtur τῶν οὐ κατὰ Θεόν. Valgalum Veneti. Paulo ante correxi etiam λύσῃ προλύσει.

(69) Τεκῶν, Veneti.

Καὶ ἀπίστευτα — ἀμπελώνος. Ἐν ἐκείνῳ καὶ Α
περὶ τούτων εὐρήσεις. Ὅρα δὲ, πῶς οἱ γεωργοὶ τοὺς
καρποὺς ἀπειτούνται, ὡς ἐπιμηλεῖται καὶ φύλακες τοῦ
ἀμπελώνου.

Οἱ δὲ — ἀπέκτειναν. Καὶ ταῦτα πάντα διηρημη-
νέυθησαν ὁμοίως ἐκεῖ.

Ἔτι — ἀμπελώνας. Καὶ ταῦτα παρακλησίως τῆς
προσηκούσης ἐκεῖ τετυχῆκασιν ἐξηγήσεως.

Τί οὖν — ἄλλοις. Ἔτι καὶ ταῦτα.

Οὐδὲ — ὀφθαλμοῖς ἡμῶν. Ὅμοίως καὶ ταῦτα.

Καὶ ἐζήτουν — εἶπε. Πρὸς αὐτοὺς, ἀντὶ τοῦ, περὶ
αὐτῶν. Οὕτω γὰρ εἶπεν ὁ Ματθαῖος, παρ' ᾧ καὶ τὰ
ῥηθέντα πάντα διασεσάφηται.

Καὶ ἀρέντες αὐτὸν ἀπῆλθον. Ἴνα μὴ καὶ ἄλλα κατ'
αὐτῶν εἶπη, καὶ ἵνα συσκευάσωσιν ἐπιβουλήν κατ'
αὐτοῦ.

ΚΕΦ. ΑΖ'. Περὶ τῶν ἐπιρωτησάντων διὰ τὸν
κῆρσον.

Καὶ ἀποστέλλουσι — λόγῳ. Εἴρηται περὶ τούτων ἐν
τῷ πεντηκοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου,
εἰς τὸ τέλος (70).

Οἱ — διδάσκαλοι. Ἐπ' ἀληθείας, ἀντὶ τοῦ, ἀληθῶς.
Εἴρηται δὲ καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ.

Ἐξεστὶ — ἐπ' αὐτῷ. Καὶ περὶ τούτων πάντων ἐκεῖ
διηρμήνευται.

ΚΕΦ. ΑΗ'. Περὶ τῶν Σαδδουκαίων.

Καὶ ἔρχονται — εἶναι. Εἴρηται περὶ τούτων
ἐν τῷ πεντηκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ
Ματθαίου.

Καὶ ἐπηρώτησαν — τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ. Ἐν ἐκείνῳ
περὶ τούτων ἐλίχθη.

Ἐπτὰ — γυναῖκα. Ὅμοίως καὶ περὶ τούτων
πάντων.

Καὶ ἀποκριθεὶς — Θεοῦ; Διὰ τοῦτο, ποῖον; Διὰ
τὸ οὕτως ἐμπαθῶς ὑπολαμβάνειν περὶ τῆς ἀνα-
στάσεως.

Ἡ δὲ διὰ τὸ μὴ εἰδέναι τὰς Γραφὰς, μηδὲ τὴν
δύναμιν τοῦ Θεοῦ, περὶ ὧν ὁμοίως ἐκεῖ δια-
σεσάφηται.

Ὅταν — οὐρανοῖς. Ὅταν ἀναστῶσι πάντες οἱ
ἄνθρωποι. Καὶ περὶ τούτων δὲ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τῷ
κεφαλαίῳ.

Περὶ — ζώντων. Καὶ ταῦτα πάντα ἐκεῖ λεπτο-
λόγηται. Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι καὶ ἡ βέβαιος καὶ ὁ
βέβαιος ἀδιαφόρος λέγονται.

Ἵμεις — πλανᾶσθε. Οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ πάνυ.
Τούτο δὲ προσέθηκεν, ὡς προσηλῶς ἐληλεγμένων
ἀνοήτων.

ΚΕΦ. ΑΘ'. Περὶ τοῦ Γραμματέως.

Καὶ προσελθὼν — ἐντολῆ; Πρώτη πάντων, τῶν
ἡμῶν. Εἴρηται δὲ περὶ τούτου ἐν τῷ πεντηκοστῷ
τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

** Matth. xxi, 45.

Vers. 2. *Et emisit — vinearum.* In illo etiam de his
invenies. Vide autem quomodo ab agricolis fructus
repetunt, tanquam a procuratoribus ac custodibus
vinearum.

Vers. 3. *At illi —* Vers. 5. *occiderunt.* Hæc quo-
que omnia similiter ibi declarata sunt.

Vers. 6. *Adhuc —* Vers. 8. *vineam.* Et hæc simi-
liter proxime accedunt ad eam, quæ ibi data est,
enarrationem.

Vers. 9. *Quid ergo — aliis.* Præterea et hæc.

Vers. 10. *An nec —* Vers. 11. *oculis nostris.* Si-
militer et hæc.

Vers. 12. *Et quærebant — dixerat — Ad eos, hoc*
est, de ipsis; ita enim dixit Matthæus, apud quem
prædicta omnia manifestata sunt **.

Vers. 12. *Et eo relicto egressi sunt.* Ne et alia
adversus eos diceret: utque insidias adversus eum
præpararent.

CAP. XXXVII. *De interrogantibus Dominum occa-
sione census.*

Vers. 13. *Et emittunt — sermone.* Dictum est de
his quinquagesimo primo juxta Matthæum capite
circa finem.

Vers. 14. *Qui — doces.* In veritate, hoc est, vere.
Dictum est et de his ibidem.

Vers. 14. *Licet —* Vers. 17. *de eo.* De his quo-
que omnibus data est tibi interpretatio.

CAP. XXXVIII. *De Sadducæis.*

Vers. 18. *Et veniunt — esse.* Dictum est de his
quinquagesimo tertio capite Evangelii secundum
Matthæum.

Vers. 18. *Et interrogaverunt —* Vers. 19. *fratri*
suo. In illo dictum est de his.

Vers. 20. *Septem —* Vers. 23. *uxorem.* Similiter
et de his omnibus.

Vers. 24. *Et respondens — Dei? — Propter hoc;*
Quidnam? *Propter hoc,* quod carnaliter de resur-
rectione sentiatis.

Vel *Propter hoc, quod nesciatis Scripturas neque*
potentiam Dei. De quibus similiter ibi dictum
est.

Vers. 25. *Cum — cælis — Cum resurrexerint,*
omnes videlicet homines. Et de his quoque eodem
capite quære.

Vers. 26. *De —* Vers. 27. *viventium.* Et hæc ibi
per singula sunt explanata.

Vers. 27. *Vos — erratis.* Non utcunque, sed
multum. Hoc autem addidit, tanquam eorum insi-
pientiam manifeste arguens.

CAP. XXXIX. *De Scriba.*

Vers. 28. *Et accedens — mandatorum? Primum*
omnium, quæ sunt in lege. Dictum est autem de
hoc quinquagesimo quarto capite Evangelii se-
cundum Matthæum.

Variæ lectiones et notæ

(70) Περὶ τὸ τέλος, B.

Vers. 29. *Jesus autem* — Vers. 31. *teipsum*. A Etiam de his in illo disputatum est.

Illud autem *Audi, Israel, Dominus Deus vester, Dominus unus est*, Matthæus non scripsit, utpote præmium primi præcepti. Hoc vero tres demonstrat hypostases, unamque Divinitatis naturam. Cum enim dicitur, *Dominus*, deinde, *Deus*, et rursum, *Dominus*, tres personæ manifestantur; quod autem additur, *unus*, naturæ declarat unitatem.

Alio quoque modo dici potest, quod videlicet Hebræis frequens sit hæc reduplicatio *Dominus, Dominus*, et, *Deus, Deus*, propter ejus sublimitatem.

Vers. 31. *Majus — est*. Hoc confirmativum est ejus, quod dixit, præcepta illa primum ac secundum esse.

Vers. 32. *Et ait* — Vers. 33. *victimæ*. Vide, quomodo tunc Judæi victimas, sive sacrificia, pro præclaris facinoribus ducebant, cæteras virtutes non curantes. Intellectum autem scriba appellavit mentem ipsam.

Vers. 34. *At — Dei*. De hoc docet finis enarrationis prædicti capituli.

Vers. 34. *Et nemo — interrogare*. De hoc dictum est quinquagesimo quinto capite Evangelii secundum Matthæum, postquam ipse interrogaverat Phariseos.

CAP. XL. De interrogatione Domini.

Vers. 35. *Et respondens* — Vers. 37. *ejus est*. De his manifeste dictum est prædicto quinquagesimo quinto capite. Ne autem tibi insolens videatur quod habeat, *Dicit*; siquidem Hebraica dictio et *Dicit* significat et *Dixit*. Ideo hic quidem illam, ille autem hanc significationem indifferenter accipit: et pleraque similia frequenter inveniemus.

Vers. 37. *Et multa — libenter*. Tanquam suaviter sermocinantem: vel tanquam facile illos devincentem, et quod ab invidia sese ipse liberaverit.

Vers. 38. *Et dixit — scribis*. Prospicite, hoc est, cavete.

Vers. 38. *Qui — abambulare*. Dicit de ipsis Matthæus circa medium quinquagesimi quinti capituli: *Dilatant phylacteria sua et magnificant fibrias palliorum suorum*⁷⁰, quæ Marcus nunc *stolas* nominavit. Quære ergo ibi horum enarrationem.

Vers. 38. *Et salutationes* — Vers. 29. *cænis*. A præcedentibus supplendum est: Qui amant, hoc videlicet, aut illud, de quibus ibidem quære.

Vers. 40. *Qui devorant — judicium*. De his⁷⁰ Matth. 23, 5.

Ὁ (71) δὲ Ἰησοῦς -- σακτυν. Καὶ περὶ τούτων ἐκεῖνον διεκλήπηται.

Τὸ δὲ, ἄκουε, Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεὸς ἓν, Κύριος εἷς ἐστίν, οὐκ ἀνέγραψεν ὁ Ματθαῖος, ὡς προοίμιον τῆς πρώτης ἐντολῆς· ἐμφαίνει δὲ τούτου τρεῖς ὑποστάσεις, καὶ τὴν μίαν φύσιν τῆς θεότητος· τὸ μὲν γὰρ Κύριος, καὶ τὸ ὁ Θεός, καὶ αὖθις τὸ Κύριος τῶν τριῶν προσώπων εἰσὶ θεολογικά· τὸ δὲ εἷς, τῆς μίας φύσεως.

Καὶ ἑτέρως δὲ, συνήθως Ἑβραίοις ἡ ἀσπίλισις τοῦ Κυρίου Κυρίου, καὶ ὁ Θεὸς ὁ Θεός, διὰ τὴν ὑπεροχὴν.

Μαῖζων — ἔστιν. Τοῦτο ἐπιβεβαιώσις ἐστὶ τῶν πρώτων καὶ δευτέρων, μόνος ἐκεῖνας εἶναι.

Καὶ εἶπεν — θυσιῶν. Ὅρα, πῶς οἱ τριῶν Ἰουδαῖοι τὰς θυσίας ἀντὶ κατορθωμάτων ἐνόμιζον, τὸ ἄλλων ἀμελοῦντες ἀρετῶν. Σύνεστιν δὲ ὁ γραμματικὸς διάνοιαν ἀνόμασι.

Καὶ ὁ — τοῦ Θεοῦ. Τὸ τέλος τῆς ἐξηγήσεως τοῦ θεολογηθέντος κεφαλαίου περὶ τούτου διδάσκει.

Καὶ οὐδαίς — ἐπερωτῆσαι. Ἐν τῷ πεντηκωστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίου τούτου, μετὰ τὸ ἐπερωτηθῆναι παρ' αὐτοῦ τοὺς Φαρισαίους.

ΚΕΦ. Μ'. Περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐπερωτήσεως.

Καὶ ἀποκριθεὶς — ἔστι; Περὶ τούτων ἐλήθη σαφῶς ἐν τῷ ῥηθέντι πεντηκωστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ. Μὴ ξενίσθη σε δὲ τὸ· λέγει ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου. Ἡ γὰρ Ἑβραϊκὴ λέξις ἀμφότερα σημαίνει, καὶ λέγει, καὶ τὸ εἶπε διὸ καὶ ὁ μὲν ταῦτα, ὁ δὲ ἐκείνη λαμβάνει τὴν σημασίαν ἀδιαφόρως. Καὶ πολλὰ ταῦτα πολλαχοῦ εὐρήσομεν.

Καὶ ὁ πολὺς — ἡδέως. Ὡς ἡδέως διαλεγόμενος, ἢ εὐχερῶς αὐτοὺς (72) ἀνατρέποντος, καὶ ὡς αὐτὸς (73) ἀπαλλαγμένος τῆς βασκανίας.

Καὶ ἔλεγεν — γραμματέων. Βλέπετε, ἅτι τῶν φυλάττεσθε.

Τῶν — περιπατεῖν. Λέγει περὶ αὐτῶν ὁ Ματθαῖος ἐν τῷ πεντηκωστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ περὶ τὸ μέσον· ἱνα Πλατύνουσι τὰ φυλακτήρια αὐτῶν, καὶ μεγαλύνουσι τὰ κράσπεδα τῶν ἱματίων αὐτῶν· ἅπερ οὖν ὁ Μάρκος στολὰς ἀνόμασε. Ζήτησον οὖν ἐν ἐκείνῳ τῇ τούτῳ ἐξηγήσιν.

Καὶ ἀσπασμοὺς — δειπνοίς. Τῶν θέλων ἐστὶ, καὶ τότε καὶ τότε. Εἴρηται δὲ καὶ περὶ τούτων ἐκεῖ.

Οἱ κατεσθίοντες — κρίμα. Εἴρηται περὶ τούτων

Variae lectiones et notæ.

(74) Recte hic monuit Hentenius, vocabula, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου, negligentia scribæ in suo Codice omissa esse. Habent ista meus A et B. Propter æqualitatem membrorum alii alia hoc versu

omisierunt. (72) Τούτους Γραμματεῖς. (73) Ὁ πολὺς ὄχλος.

ἀκριβῶς ἐν ἀρχῇ τοῦ πεντηκοστοῦ ἔκτου κεφαλαίου τοῦ Α κατὰ Ματθαῖον.

ΚΕΦ. ΜΑ'. Περὶ τῆς τὰ δύο λεπτὰ βαλούσας.

Καὶ καθίσας — γαζοφυλάκιον. Τὸ γαζοφυλάκιον θησαυροφυλάκιον ἦν, ἐν τῷ ναῷ, εἰς ὃ πάντες οἱ ἔχοντες καὶ θέλοντες ἐνίβαλλον τὸ κατὰ δύναμιν, πρὸς ἀποτροφὴν τῶν πτωχῶν.

Καὶ πολλοὶ — κοδράντης. Ὁ, τὸ λεπτὸν δηλονότι, ἔστι παρ' Ἑβραίοις, ἡγουν λέγεται κοδράντης (7½). Λεπτὸν δὲ ἔστι παρ' ἡμῖν ὁ ὄβολος.

Καὶ προσκαλεσάμενος — ὑστερήσεις αὐτῆς. Ὑστερήσεις μὲν νοεῖται, ἢ ἔνδεια. Νῦν δέ, τὸ ἀναγκαῖον καὶ χρεῖδες ὑστερήσιν ὡς οἶμαι, ὠνόμασε.

Πάντα — τὸν βίον αὐτῆς. Εἰ καὶ πτωχὴ τοῖς χρεῖμασιν ἦν, ἀλλὰ πλουσία τῇ γνώμῃ καθίστατο. Διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ, οὐ τὸ δῶρον μετρήσας, ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν αὐτῆς, πλείον πάντων βελεῖν εἶπε.

Γίνετο δέ καὶ τὴν ἐμὴν ψυχὴν γενέσθαι χήραν, ἀποβαλοῦσαν τὸν διάβολον, ὃ κεκόλληται, καὶ ὃ ὑποτίτασται· καὶ βελεῖν εἰς τὸν τοῦ Θεοῦ θησαυρὸν δύο λεπτὰ, τὸ σῶμα καὶ τὸν νοῦν, λεπτυθέντα, τὸ μὲν, δι' ἔγκρατίας· τὸν δέ, διὰ ταπεινώσεως.

Καὶ ἐκπορευομένου — καταλυθῆ. Περὶ τούτων ἐρρήθη ἐν τῷ τέλει τοῦ πεντηκοστοῦ ἔκτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

ΚΕΦ. ΜΒ'. Περὶ συντελείας.

Καὶ καθημένου αὐτοῦ — συντελεῖσθαι; Ζήτησον περὶ τούτων ἐν τῷ πεντηκοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — ταῦτα. Ἐν ἐκείνῳ περὶ πάντων τούτων ἐρρήθη.

Βλέπετε — ἑαυτούς. Φυλάττετε ἑαυτούς ἀπὸ τῆς τότε ἐκπάτης.

Παραδώσουσι — ἑνακεν ἐμοῦ. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων εὔρησεις.

Εἰς μαρτύριον αὐτοῖς. Εἰς κατηγορίαν καὶ ἐλεγχον αὐτῶν, ἵνα μὴ δύνωνται λέγειν ἐν καιρῷ τῆς παγκοσμίου κρίσεως, ὅτι οὐκ ἠνωτισάμεθα τὸ κήρυγμα. Τοσοῦτον γὰρ αὐτὸ ἠνωτισθήσονται, ὥστε καὶ τοὺς κήρυκας αὐτοῦ κολάσειν ἐσχάταις ὑποβαλεῖν.

Καὶ εἰς — Εὐαγγέλιον. Ὁ δὲ Ματθαῖος ἔγραψεν ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ ὅτι καὶ κηρυχθήσεται τοῦτο τὸ Εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ. Καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν τούτου διάγνωσιν.

Ὅταν δέ — ἅγιον. Οἰκονομικῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τανικαῦτα λαλεῖ, χρωμένον τοῖς αὐτῶν στόμασιν, ἵνα μὴ ἡ τούτων ἀχρoικία δοῆται τοῖς ἐπίστοις ἕτα τοῦ κηρύγματος. Εἰρηκε δὲ ταῦτα καὶ

⁷¹ Matth. xiv, 14.

Variae lectiones et notæ.

(7½) Κοδράντης exhibit A.

A exacte disputatum est in principio quinquagesimi sexti capitis Evangelii secundum Matthæum.

CAP. XLI. De vidua quæ duo minuta obtulit.

Vers. 41. *Et cum sederet — gazophylacium.* Gazophylacium erat arca ubi thesaurus in templo servabatur, in quam omnes, qui habebant et volebant, pro viribus injiciebant ad pauperum alimentum.

Vers. 41. *Et multi* — Vers. 42. *quadrans.* Quod, puta, minutum est apud Hebræos, sive dicitur quadrans. Dicitur quoque alio modo obolus, sive λεπτόν.

Vers. 43. *Et advocatis.* — Vers. 44. *penuria sua.* Ὑστέρησις, defectus dicitur, vel indigentia, nunc autem pro eo, quod necessarium est et utile, ut opinor, accepit (nos penuriam vertimus.)

Vers. 44. *Omnia — substantiam suam.* Etsi pauper erat possessionibus, dives tamen animo ostenditur: ideo Salvator, qui non donum ponderat, sed voluntatem ejus, plus quam omnes misisse dicit.

Utinam vero et anima mea vidua efficiatur, abjecto diabolo, cui agglutinata est atque subjecta: quæ mittat in Dei thesaurum duo minuta, corpus videlicet ac mentem: comminuta illud quidem per temperantiam, hanc autem per animi modestiam.

Cap. XIII. Vers. 1. *Et egrediente* — Vers. 2. *diruatur.* De his dictum est in fine quinquagesimi sexti capitis Evangelii secundum Matthæum.

CAP. XLII. De consummatione.

Vers. 3. *Cumque ipse sederet* — Vers. 4. *consummanda sunt?* Quære de his quinquagesimo septimo capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 5. *Jesus autem* — Vers. 9. *hæc.* Eodem capite de his omnibus dictum est.

Vers. 9. *Cave*te — *vobis ipsos* a seductione quæ tunc erit.

Vers. 9. *Tradent* — *causa mea.* Ibi quoque et de his invenies.

Vers. 9. *In testimonium ipsis.* Ad accusationem et increpationem ipsorum, ne possint dicere tempore universalis judicii: Non audivimus prædicationem. In tantum enim ipsam audituri sunt, ut ejus etiam præcones extremis suppliciiis subjiciant.

Vers. 10. *Et in — Evangelium.* Matthæus vero scripsit prædicto capite, quod *prædicabitur hoc evangelium in universo mundo* ⁷¹. Quære ibi hujus intellectum.

Vers. 11. *Cum autem — sanctus.* Dispensatorie Spiritus sanctus tunc loquetur, utens ore ipsorum, ne rusticitas illorum videatur incredulis abjectio et minoratio prædicationis. Dixit quoque et hæc

decimo nono juxta Matthæum capite circa medium : A ἐν τῷ ἑννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, περὶ τὰ μίσα. Καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν.

Vers. 12. *Tradet* — Vers. 13. *salvus erit*. Etiam hæc omnia in prædicto decimo nono capite declarata sunt.

Vers. 14. *Cum autem* — *intelligat*. Dictum est de hoc, dicto quinquagesimo septimo juxta Matthæum capite.

Vers. 14. *Tunc* — Vers. 17. *diebus*. In eo loco etiam de his dissertum est.

Vers. 18. *Orate* — Vers. 20. *dies*. Similiter et de his. Illud autem : *Erunt dies illi afflictio*, hoc est, in diebus illis erit afflictio.

Vers. 21. *Et tunc* Vers. 23. *omnia*. Etiam et de his ibi disputatum est.

Vers. 24. *Porro in* — Vers. 27. *cæli*. Et de his B similiter.

Vers. 28. *A ficu autem* — Vers. 31. *præteribunt*. Præterea et de his omnibus ad verbum in dicto capite subtiliter disputatum est.

CAP. XLIII. De die illo et hora.

Vers. 32. *De* — *pater*. Dictum est de hoc quinquagesimo octavo capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 33. *Attendite* — *sit*. Ibidem etiam de his dictum est.

Vers. 34. *Sicut homo* — *vigilet*. De Christo ac Christianis sumptum est hoc exemplum. Est autem defectivum : deficit enim, *est*. Dicit ergo, quod est sicut homo, qui peregre agit : hominem quidem seipsum innuens, quemadmodum in multis dictum est parabolis. Peregrinationem vero, in cælos assumptionem. Domum autem suam, præsentem mundum. Servos quoque suos, dicit Christianos. Cujusque autem opus, est custodia mandatorum, et operatio virtutum. Janitor vero, mens uniuscujusque, quæ januis (aa) animæ præest, hoc est, sensibus, per quos intellectualis fur ingredi solet.

Vers. 35. *Vigilate* — Vers. 36. *dormientes*. Serum quidem dicitur ætas senum ; medium noctis eorum qui in media sunt ætate constituti ; gallicinium vero, eorum qui jam sapere incipiunt ; cum prudentia in modum galli gallinæ excitat eos ab insensibilitate. Mane autem, ætas est puerorum.

Quære autem prædicto quinquagesimo octavo juxta Matthæum capite declarationem illius dicti : *Ideo et vos estote parati, quia qua hora non putatis, ea Filius hominis venturus est* ⁷².

Vers. 37. *Quæ autem* — *dico*. Omnibus Christianis, qui futuri sunt usque ad mundi consummationem.

⁷² Matth. xxiv, 44.

Varia lectiones et notæ.

(75) Intellige *ἔσται*, ex *ἴσονται*. Ita enim accipi voluit.

(aa) *Januis*. In Græco est *θυρίσι* seu fenestris. Quoniam tamen paulo ante legitur *θυρωρός*, conjici possit *θύραις*, loco *θυρίσι*. Sed alibi etiam de sensibus, apud Patrem Græcum, nescio quem,

A ἐν τῷ ἑννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, περὶ τὰ μίσα. Καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν.

Παραδώσει — σωθήσεται. Καὶ τούτα πάντα ἐν τῷ ῥηθέντι ἑννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ προηρημονησαν.

Ὅταν δὲ — νοεῖτω. Εἰρηται περὶ τούτου ἐν τῷ προηρημονηθέντι πεντηκοστῷ ἐσδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Τότε — ἡμέρας. Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων διασισάφηται.

Προσύχεσθε — ἡμέρας. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων. Τὸ δὲ, Ἔσονται αἱ ἡμέραι ἐκείναι, ἀντὶ τοῦ, κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας (75).

Καὶ τότε — πάντα. Καὶ περὶ τούτων ἐκὶ διηληπται.

Ἄλλ' ἐν — οὐρανοῦ. Καὶ περὶ τούτων ὡσπίτως.

Ἀπὸ δὲ τῆς συκῆς — παρήλθωσιν. Ἐτι καὶ περὶ τούτων πάντων κατὰ ῥῆμα ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ λελεπτολόγηται.

ΚΕΦ. ΜΓ'. Περὶ τῆς ἡμέρας καὶ ὥρας.

Περὶ — πατέρ. Εἰρηται περὶ τούτου ἐν τῷ πεντηκοστῷ ὀγδόῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Βλέπετε — ἔστιν. Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων παρεσημειώθη.

Ὡς ἄνθρωπος — γρηγορῆ. Περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Χριστιανῶν εἰληπται του: τὸ παράδειγμα. Ἐστὶ δὲ ἰλλειπτικός. Ἐλλείπει γάρ τὸ, ἔσται. φησὶ οὖν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀποδημῶν ἔσται ἄνθρωπος μὲν ἑαυτὸν ὑποδηλῶν, ὡς ἐν πολλαῖς εἰρηται παρεβολαῖς ἀποδημῶν δὲ, τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀναλήψαι οἰκίαν δὲ αὐτοῦ, τὸν παρόντα κόσμον δούλων ἐκ αὐτοῦ, τοὺς Χριστιανούς· ἐκάστου δὲ τὸ ἔργον, τὴν φυλακὴν τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ, καὶ ἔργασίαν τῶν ἀρετῶν θυρωρὸν δὲ, τὸν ἐκάστου νοῦν, τὸν ἐπιστατοῦντα τῷ θυρίσι τῆς ψυχῆς, ἤγουν, τοῖς αἰσθητηρίοις, δι' ὧν νοητὸς κλέπτης εἰσπαδῶν εἴωθεν.

Γρηγορεῖτε — καθεύδοντας. Ὁψὶ μὲν κατὰ τὴν ἡμέραν γερῶντων ἡλικία· μεσονύκτιον δὲ, ἢ τῶν μωσῶν ἀλεκτοροφωνία δὲ, ἢ τῶν ἀρξαμένων εἰς φρονεῖν, ὅτε ἢ φρόνησεις, ὡσπερ ἀλέκτωρ, ἔργον αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀναίσθησίας· πρωὶ δὲ, ἢ τῶν παιδῶν.

Ζήτησον δὲ ἐν τῷ δηλωθέντι πεντηκοστῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου τὴν ἐξήγησιν τοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ὑμεῖς γίνεσθε ἑτοιμοὶ ὅτι ἡ ὥρα οὐ δεῦτε, ἢ γιός τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται.

Ἄ δὲ — λέγω. Πᾶσι τοῖς ἀχρι τῆς παρασκευῆς συντελείας Χριστιανοῖς.

Ἐνταῦθεν κινούμενοι τινες ἔφησαν, ὅτι κί προῶ- A
 ρηθεῖσθαι ἡλικίαι τοῖς εὐρισκομένοις τότε Χριστιανοῖς
 ἀρμόζουσιν· ἐπ' ἐκείνων γὰρ ἡ δευτέρα παρουσία
 γενήσεται.

Γρηγορίτε. Ἐπερώνησεν ἔτι τοῦτο διαμαρ-
 τυρόμενος.

Ἦν — δύο ἡμέρας. Πάσχα καὶ Ἄζυμα τὸ Πάσχα
 λέγει νῦν ὁ εὐαγγελιστὴς· διότι κατὰ τὸ Πάσχα τοῖς
 τοῦ ἀμνοῦ κρέασι καὶ ἄζυμα συνησθίοντο, ὡς ἐν τῷ
 ἐξηκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου παρα-
 στασημειῶται.

Ζήτησον δὲ καὶ περὶ τὰ τελευταῖα τοῦ ἐξηκοστοῦ
 πρώτου κεφαλαίου τοῦ· Καὶ ἐγένετο, ὅτι ἐτέλεσεν
 ὁ Ἰησοῦς πάντας τοὺς λόγους τούτους, εἶπε
 τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· Οἴδατε, ὅτι μετὰ δύο ἡμέ-
 ρας τὸ Πάσχα γίνεται.

Καὶ ἐξήτουν — λαοῦ. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων
 εὐρήσεις.

ΚΕΦ. ΜΔ. Περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν Κύριον
 μύρῳ.

Καὶ ὄντος — κεφαλῆς. Εἴρηται περὶ ταύτης ἐν
 τῷ ἐξηκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Ἦσαν — αὐτῆ. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων πάν-
 των. Ἐπάνω δὲ τριακοσίων δηναρίων, ἄντι τοῦ,
 Ἐπέκεινα.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — αὐτῆς. Ἐτι καὶ περὶ τούτων
 λεπτομερῶς.

Καὶ Ἰούδας — παραδῶ. Καὶ περὶ τούτων ἐκεῖ
 ζήτησον. Ἐχάρησαν δὲ οὐ μόνον, ὅτι χωρὶς θορύβου
 ἐμίλλον αὐτὸν συλλαβεῖν, ὑπὸ τοῦ Ἰούδα παραδιδόμε-
 νον εὐκαιρῶς, ἀλλ' ὅτι καὶ ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἤρ-
 ζετο μεσεῖσθαι.

ΚΕΦ. ΜΕ. Περὶ τοῦ Πάσχα.

Καὶ τῆ πρώτῃ — ἠτοίμασαν τὸ Πάσχα. Ἀπὸ
 τοῦ ἐξηκοστοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαίου
 ταῦτα [* διαγινώσκεται] (76) ῥάδιον, ἀκριδῶς ἐκεῖ
 διαληφθέντα.

ΚΕΦ. ΜΣ. Περὶ τῆς παραδόσεως προφητεία.

Καὶ ὄψιας γενομένης — ἄνθρωπος ἐκεῖνος.
 Ἐκεῖ καὶ ταῦτα ἰσαφηνίσθησαν.

Καὶ ἰσθίωντων — τοῦ Θεοῦ. Περὶ τούτων εἰρή-
 καμεν ἐν τῷ ἐξηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ
 Ματθαίου.

Καὶ ὑμῆσαντες — πάντες ἔλεγον. Καὶ περὶ
 τούτων ἐν αὐτῷ κατὰ λόγον ἐρρήθη.

Καὶ ἔρχονται — Ἄλλὰ τί σὺ; Ὁμοίως καὶ περὶ
 τούτων.

Καὶ ἔρχεται — ἤγγικε. Καὶ περὶ τούτων πάντων
 ἐκεῖνο τὸ κεφάλαιον ἐδίδαξεν.

Καὶ εὐθέως — τῶν πρεσβυτέρων. Εἴρηται περὶ
 τούτων ἐν τῷ ἐξηκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ
 Ματθαίου.

⁷⁵ Matth. xxvi, 1, 2.

Variæ lectiones et notæ.

(76) Quæ his signis [*] inclusa sunt, ea ex Cod. B. exciderant.

PATR. GR. CXXIX.

Hinc moti quidam dicunt, prædictas ætates iis
 aptari Christianis, qui tunc reperientur : sub illis
 enim fiet secundus adventus.

Vers. 37. *Vigilate.* Hoc rursum addidit, tanquam
 id quod futurum erat protestatus.

CAP. XIV. Vers. 1. *Erant — biduum.* Pascha et
 Azyma vocat nunc Evangelista ipsum Paschæ fe-
 stum : quia in ipso carnes agni et azyma comede-
 bant, sicuti sexagesimo tertio capite Evangelii se-
 cundum Matthæum significatum est.

Quære autem prope finem etiam sexagesimi
 primi capituli dictum illud : *Et factum est, post-
 quam finisset Jesus omnes hos sermones, dixit di-
 scipulis suis : Scitis quod post biduum Pascha sit* ⁷⁵.

Vers 1. *Et quærebant* — Vers. 2. *populi.* Ibi
 quoque de his invenies.

CAP. XLIV. *De ea quæ unxit Dominum.*
unguento.

Vers. 3. *Et cum esset — caput.* De hac dictum
 est sexagesimo secundo capite Evangelii secundum
 Matthæum.

Vers. 4. *Erant* — Vers. 5. *adversus illam.* Simi-
 liter et de his.

Vers. 6. *Jesus autem.* Vers. 9. *ipsius.* Præterea
 et de his subtiliter tractatum est.

C Vers. 10. *Et Judas* — Vers. 11. *traderet.* Etiam
 de his tibi quære. Gavisi sunt autem, non solum
 quia ipsum sine tumultu comprehensuri erant, op-
 portune a Juda traditum, verum etiam quod a
 suis discipulis odio haberi inciperet.

CAP. XLV. *De Pascha.*

Vers. 12. *Et primo* — Vers. 16. *paraverunt Pas-
 cha.* A sexagesimo tertio capite Evangelii secon-
 dum Matthæum hæc facile intelliguntur, cum ibi
 sint exacte disputata.

CAP. XLVI. *De prodizione prophetia.*

Vers. 17. *Et facta vespera* — Vers. 21. *homo ille.*
 ibidem hæc etiam explanata sunt.

Vers. 22. *Et edentibus* — Vers. 25. *Dei* De
 his diximus sexagesimo quarto juxta Matthæum
 D capite.

Vers. 26. *Et dicto hymno* — Vers. 31. *omnes
 dicebant.* Etiam de his in eo capite per ordinem
 dictum est.

Vers. 32. *Et veniunt* — Vers. 36. *Sed quod tu.*
 Similiter et de his.

Vers. 37. *Et venit* — Vers. 42. *appropinquat.*
 Præterea et de his caput illud docuit.

Vers. 43. *Et statim* — *senioribus.* Dictum est de
 his sexagesimo quinto capite Evangelii secundum
 Matthæum.

Vers. 44. *Dederat* — Vers 47. *auriculam*. Similiter et de his. Lege ergo totam enarrationem, quæ ibi accurate posita est.

Vers. 48. *Et respondens* — Vers. 52. *nb eis*. Similiter et de his ibidem actum est.

Vers. 53. *Et abduxerunt* — Vers. 54. *ad lumen*. Ad lumen quod ab igne producebatur ; ita ut in propatulo esset his, qui una cum eo sedebant, ac omnibus qui in atrio erant ; dictum est autem et de his ibi

Vers. 55. *Summi vero sacerdotes*. Vers. 59. *testimonium illorum*. Ibi quoque hæc declarata sunt.

Vers. 60. *Cumque surrexisset* — Vers. 62. *cæli*. Similiter et hæc. Quod autem dicitur, *Cum nubibus*, idem est ac si dicas, In nubibus.

Vers. 63, *Summus vero sacerdos* — Vers. 65. *alapas illi impingebant*. Similiter et hæc.

CAP. XLVII. De negatione Petri.

Vers. 66. *Et cum esset* — Vers. 68. *dicas*. De his dictum est sexagesimo sexto juxta Matthæum capite.

Vers. 68. *Exivitque* — *cecinit*. Lege sexagesimo quarto capite Evangelii secundum Matthæum enarrationem dicti illius : *Priusquam gallus cecinerit, ter me abnegabis* ⁷⁴.

Vers. 69. *Et* — Vers. 72. *cecinit* De puella et astantibus accurate dictum est sexagesimo quinto capite Evangelii secundum Matthæum ; et ibi lege dicti illius interpretationem : *Et ingressus intro sedebat cum ministris, ut videret finem* ⁷⁵. De reliquis autem pari modo dictum est sexagesimo sexto illius Evangelii capite.

Vers. 72. *Et recordatus* — *flevit*. Ibidem quoque de his dictum est. Non solum autem hoc dictum verbum præ timore ab imbecillitate exociderat, verum etiam illud quod dixerat : *Quicumque abnegaverit me coram hominibus, et ego abnegabo eum* ⁷⁶, etc.

CAP. XV. Vers. 4. *Et statim* — *Pilato*. Præterea et de his.

Vers. 2. *Et interrogavit* — Vers. 5. *Pilatus*. Quære sexagesimum septimum caput Evangelii secundum Matthæum. Inde enim facile est et hæc intelligere.

Vers. 6. *In festo autem* — Vers. 14. *Crucifige eum*. Et hac omnia dicto capite convenienter declarata sunt.

Vers. 15. *Pilatus autem* — Vers. 19. *eum*. Manifestus scripsit de his Matthæus prædicto capite, in quo etiam de omnibus dictum est. *Salutare* vero significat hoc in loco, Compellare.

Vers. 20. *Cumque* — Vers. 23. *acceptit*. De his quoque ibidem declaratum est. Patrem vero dixit Alexandri et Rufi, utpote qui adhuc vivebant, no-

⁷⁴ Matth. xxvi, 34. ⁷⁵ ibid 58. ⁷⁶ Matth. x, 33.

Α Διδώκει — τὸ ὄπιόν. Ὡσαύτως καὶ περὶ τούτου ἀνάγνωθι τὴν ὅλην αὐτῶν ἐξήγησιν, ἀκριβῶς ἐπιτημένην ἐκεῖ.

Καὶ ἀποκριθεὶς — ἀπ' αὐτῶν. Καὶ περὶ τούτου ὁμοίως ἐν ἐκείνῳ διεληπται.

Καὶ ἀπάγαγον — πρὸς τὸ φῶς. Πρὸς τὸ φῶς, τὸ ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς, ὥστε φαίνεσθαι τοῖς συγκαθημένοις καὶ πᾶσι τοῖς ἐν τῇ αὐλῇ· εἴρηται·] καὶ περὶ τούτων ἐκεῖ.

Οἱ δὲ ἄρχιερεῖς — μαρτυρία αὐτῶν. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα διεμνησθήσαν.

Καὶ ἀναστὰς — τοῦ οὐρανοῦ. Ὅμοιος καὶ ταῦτα. Τὸ δὲ Μετὰ τῶν νεφελῶν, ἀντὶ τοῦ, Ἐπὶ τῶν νεφελῶν.

Ὁ δὲ ἄρχιερεὺς — ρακίσμασιν αὐτῶν ἔβαλλον. Β Παραπλησίως καὶ ταῦτα.

ΚΕΦ. ΜΕ'. Περὶ τῆς ἀρνήσεως.

Καὶ ὄντος — λέγεις. Εἴρηται ἐν τῷ ἐξηκοστῷ ἑπτὰ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ ἐξῆλθεν — ἐφώνησεν. Ἀνάγνωθι ἐν τῷ ἐξηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου τὴν ἐξήγησιν τοῦ, Πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, τοῖς ἀπαρνήσῃ με.

Καὶ ἐφώνησε. Περὶ τῆς παιδείας καὶ τῶν περιστάτων εἴρηται λεπτομερῶς ἐν τῷ ἐξηκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν ἐκεῖ τοῦ, καὶ εἰσελθὼν ἴσω ἐπάθητο μετὰ τῶν ὑπηρετῶν ἰδεῖν τὸ τέλος. Περὶ δὲ τῶν ἄλλων ἰδέσθαι καὶ ἐν τῷ ἐξηκοστῷ ἑπτὰ κεφαλαίῳ τοῦ τοιοῦτου Εὐαγγελίου.

Καὶ ἀνεμνήσθη — ἔβλαπεν. Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων ἐρρήθη. Οὐ μόνον δὲ τούτου τοῦ ῥήματος ἀπὸ (77) τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀσθενείας ἐπελάθετο, ἀλλὰ καὶ τοῦ. Ὅστις δ' ἂν ἀρνήσῃται με ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἀρνήσομαι αὐτὸν καὶ γὰρ ἐμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς.

Καὶ εὐθέως — Πιλάτῳ. Καὶ περὶ τούτων.

Καὶ ἐπηρώτησεν — Πιλάτου. Ζήτησον τὸ ἐξηκοστὸν ἑβδομὸν κεφάλαιον τοῦ κατὰ Ματθαίου. Ἐκεῖθεν γὰρ καὶ ταῦτα διαγινώσκει ῥᾶδιον.

Κατὰ δὲ ἑορτὴν — σταύρωσον αὐτόν. Ταῦτα (78) πάντα ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ κατὰ τὸ εἶκός ἐμνησθήσαν.

Ὁ δὲ Πιλάτος — αὐτῷ. Σαφέστερον ὁ Ματθαῖος περὶ τούτων ἐστόρησεν ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ, ἐν ᾧ καὶ περὶ πάντων ἐρρήθη. Τὸ δὲ ἀσπάζεσθαι, νῦν τὸ προσαγορεύειν σημαίνει.

Καὶ ὅτι — ἔλαβι. Καὶ περὶ τούτων ὁμοίως ἐκεῖ σσαφηνίσται. Τὸν πατέρα δὲ εἶπεν Ἀλεξάνδρου καὶ Ρούφου, ὡς ἐπὶ ζώντων καὶ ἰγνωσμένων. Τοῖς ἀπο-

Variae lectiones et notæ.

(77) Ἰπὸ τοῦ. Β.

(78) Καὶ ταῦτα. Β.

στόλοις γὰρ ἀκολουθήσαι καὶ ταύτους λέγουσι, πεπι- A
στευκότας εἰς τὸν Χριστόν.

Καὶ σταυρώσαντες αὐτόν — ἀρχ. Ἔτι καὶ περὶ
τούτων.

Ἦν δὲ — αὐτόν. Καὶ μὴν ἐν ἑκτη ὥρᾳ ἵσταυ-
ρώθη, καθὼς ὁ Ἰωάννης φησί. Τί οὖν ἔστιν εἰ-
πεῖν ; ὅτι τὸ, Ἦν δὲ ὥρα (79) τρίτη, οὐχ ἔλκεται πρὸς
τὸ, καὶ ἵσταύρωσαν αὐτόν, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀρχὴν
τῶν παθῶν τοῦ Σωτῆρος ἀναφέρεται. Ἦν δὲ, φησὶν,
ὥρα τρίτη, ὅτε δηλονότι ἤρξατο πάσχειν ὑπὸ τῶν
στρατιωτῶν τοῦ Πιλάτου. Εἶτα τὸ ἐξῆς ἀναγνωστίον
καθ' ἑαυτὸ, Καὶ ἵσταύρωσαν αὐτόν, ἐν ἑκτη δη-
λαδὴ ὥρᾳ. Ἄσπερ ἡ μὲν τῆς τρίτης ὥρας μνήμη
παρὰ τῷ Μάρκῳ τὴν ἀρχὴν ἐμφαίνει τῶν Δεσποτι-
κῶν παθημάτων, ἡ δὲ τῆς ἑκτῆς παρὰ τῷ Ἰωάννῃ,
τὸ τέλος αὐτῶν, ὅπερ ἔστιν ἡ σταύρωσις.

Καὶ ἦν — ὠνειδίξον αὐτόν. Καὶ περὶ τούτων ἐν
τῷ προδιαληφθέντι κεφαλαίῳ λέλεκται.

Δεγμένης δὲ — Θεοῦ. Ὡσαύτως καὶ περὶ τούτων
πάντων ἐκεῖ διηρημέναι.

Ἦσαν δὲ — Ἱεροσόλυμα. Καὶ περὶ τούτων ἐκεῖ
ζήτησον.

ΚΕΦ. ΜΗ'. Περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ σώματος τοῦ
Κυρίου.

Καὶ ἤδη ὀφείας γενομένης — τοῦ Θεοῦ. Ἐν τῷ
τέλει τοῦ τοιοῦτου κεφαλαίου καὶ περὶ τούτου διη-
κρίβωται. Προσάδδατον (80) δὲ ἡ παρασκευὴ λέγε-
ται, ὡς πρὸ τοῦ Σαββάτου τεταγμένη εὐθύς.

Καὶ τολμήσας — μνημείου. Ἐν τῷ ἐξηκοστῷ C
ὄρθῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον ταῦτα πάντα
κατὰ τὸ προσῆκον ἠρμηνεύθησαν.

Ἦ δὲ Μαρία — ἀλείψουσι τὸν Ἰησοῦν. Ὁμοίως καὶ
ταῦτα.

Καὶ λίαν — σφόδρα. Ὡσαύτως καὶ ταῦτα.

Καὶ εἰσελθεῖσαι — ὑμῖν. Καὶ περὶ τούτων ἐκεῖ
διασεσάφηται.

Καὶ ἐξελθεῖσαι — ἰφοδοῦντο γὰρ. Ἔτι καὶ περὶ
τούτων.

Φασὶ (81) δὲ τινες τῶν (82) ἐξηγητῶν ἐνταῦθα,
συμπληροῦσθαι τὸ κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον· τὰ δὲ
ἐπιεξῆς προσθήκην εἶναι μεταγενεστέραν. Χρὴ δὲ
καὶ ταύτων ἠρμηνεύσαι, μηδὲν τῇ ἀληθείᾳ λυμαι- D
νομένην.

Ἀναστάς δὲ — δαιμόνια. Μετὰ τὸ εἰπεῖν Ἀνα-
στάς, ὑπόστιξον, εἶτα ἀνάγνωθι, Πρῶτῃ πρώτῃ Σαβ-
βάτῳν ἐφάνη πρῶτον Μαρία τῇ Μαγδαληνῇ. Πότε
μὲν γὰρ ἀνίστα, ἀθλον· πότε δὲ ἐφάνη, δῆλον, ὡς
καὶ ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ προείρηται. Καὶ ὅτι

77 Joan. xix, 14.

Variae lectiones et notæ.

(79) Τὸ δὲ ἦν ὥρα B.

(80) Πρὸς Σάββατον A.

(81) Hunc locum ex codice Parisino Regio lau-
dat Rich. Simonius in *Hist. crit. textus Nov. Test.*
p. 120.

(82) Recte interpretes nominat. Hi enim soli

A tique erant, dum hæc scriberet. Aiunt enim, hos
secutos esse apostolos, cum in Christum credi-
dissent.

Vers. 24. *Et postquam crucifixerunt eum— tolle-
ret.* Præterea et de his.

Vers. 25. *Erat autem — eum.* Atqui hora sexta
crucifixus est, sicut dicit Joannes⁷⁷. Quid ergo dicen-
dum est? Quod id, quod dicitur: *Erat autem hora
tertia*, non trahitur ad id quod additur: *Et crucifi-
xerunt eum*, sed refertur ad principium eorum.
quæ passus est Salvator. *Erat autem, inquit, tertia*,
quando videlicet pati cepit a militibus Pilati.
Deinde quod sequitur, per se legendum est: *Et
crucifixerunt eum*, sexta videlicet hora. Mentio ergo
tertiae horæ, quæ fit a Marco principium manifestat
B eorum quæ passus est Dominus: sextæ vero, a
Joanne, finem ostendit, qui fuit crucifixio.

Vers. 26. *Et erat —* Vers. 32. *in eum.* Etiam de
his prædicto capite dictum est.

Vers. 33. *Facta autem —* Vers. 39. *Dei.* Similiter
et de his omnibus data est ibidem explanatio.

Vers. 40. *Erant autem —* Vers. 41. *Jerosolyma.*
De his etiam ibi quære expositionem.

CAP. XLVIII. De petitione corporis Christi.

Vers. 42. *Et facta jam vespera —* Vers. 43. *Dei.*
In fine illius capitis etiam de his subtiliter actum
est.

Vers. 43. *Et sumpta audacia —* Vers. 46. *Monu-
menti.* Sexagesimo octavo capite Evangelii secun-
dum Matthæum hæc omnia, prout convenit, pate-
acta sunt.

Vers. 47. *Maria autem —* CAP. XVI. Vers. 1.
ungerent Jesum. Similiter et hæc.

Vers. 2. *Et valde —* Vers. 4. *valde.* Similiter et
hæc.

Vers. 5. *Et ingressæ —* Vers. 7. *vobis.* Etiam ibi
de his actum est.

Vers. 8. *Cumque exissent — timebant enim.* Præ-
terea et de his.

Quidam autem interpretum asserunt, hoc in loco
completum esse Marci Evangelium; quæ vero se-
quuntur recentiore esse additionem. Oportet
tamen et hanc explanare, cum veritati nihil re-
pugnet.

Vers. 9. *Cum autem surrexisset — dæmonia.* Post-
quam dictum est: *Cum autem surrexisset*, statim
pone distinctionem; deinde lege: *Mane primo Sab-
batorum apparuit primum Mariæ Magdalenæ.* Incer-
tum est siquidem quando surrexerit; quando au-

hunc locum sollicitarunt. Intelligit autem interpre-
tes eos, ex quibus repetita sunt scholia codicum
Mosquensium, quos in mea Novi Testamenti edi-
tione appello a. d. e. 10. Reperiuntur vero hujus-
modi codices etiam in aliis bibliothecis, ut ex Mil-
lio, Wetstenio et aliis constat.

tem apparuit, certum est, sicut etiam dicto A capite prædictum est. Similiter quod primus Sabbatorum, dies Dominicus dicatur, quodque mane hujus Christus apparuerit, pariter ibi declaratum est.

Quærendum autem, quomodo hoc loco scriptum est, quod apparuerit primum Mariæ Magdalensæ, siquidem apparuit primum non soli Magdalensæ, sed etiam alteri Mariæ Jacobi et Jose, veluti narravit Matthæus ⁷⁸. Dicendum ergo est quod per Magdalenam, alteram quoque significavit. Frequenti est enim in usu apud evangelistas per personam quæ insignior est, eam etiam intelligere, quæ minus nota est. Insignior autem erat Magdalene in hoc quod festinavit et præcessit ad monumentum : multo enim fidei in Christum calore fervebat, utpote magno ab eo affecta beneficio : cum ipsam a septem dæmoniis liberaverit.

Vers. 10. *Illæ — stantibus*. Hoc est discipulis, qui cum eo versati fuerant, qui ipsum secuti fuerant : non solum undecim, verum etiam septuaginta duobus. Hoc itaque illis renuntiavit ista sane et altera Maria, Attestabantur autem et aliæ mulieres, sicut scripsit Lucas ⁷⁹ ; de quibus quære prædicto Evangelii juxta Matthæum capite enarrationem illius dicti : *Illi autem sumptis pecuniis fecerunt prout docti erant* ⁸⁰.

Vers. 12. *Post hæc autem* — Vers. 13. *crediderunt*. Hi duo ex septuaginta discipulis erant. Et quidam dicunt, eos esse Cleopam et eum, qui cum ipso pergebat in castellum nomine Emmaus, de quibus narravit Lucas ⁸¹. Sed hoc videtur dictum absurdum. His siquidem, cum renuntiassent, non est habita fides, illi vero magis invenerunt apostolos dicentes : *Surrexit Dominus vere et visus est a Simone*. Manifestum ergo est, alios esse illos et alios istos : fuisse tamen et hos et illos ex septuaginta.

Primum itaque apparuit Christus Magdalensæ et alteri Mariæ, deinde his duobus, postmodum Petro, demum vero illis duobus. Sane his non est habita fides ; Petro vero tanquam summo ac principi cæterorum creditum est, et ita duo qui apud Lucam ab Emmaus reversi sunt, invenerunt apostolos dicentes : *Surrexit Dominus vere, et visus est a Simone* ⁸². — Et hæc omnes apparitiones in die resurrectionis factæ sunt.

Vers. 14. *Postea — crediderunt*. — *Postea*, postquam videlicet certiores facti fuerant a Petro, venerantque Cleopas et comes ejus, ac narraverant quæ sibi in via acciderant : et quomodo ab eis cognitus fuerat in fractione panis, sicut dixit Lucas ⁸³. Ait enim ipse : *Hæc illis loquentibus ipse Jesus stetit in medio eorum, et ait illis : Pax vobis* ⁸⁴, etc. Hoc au-

μὲν πρώτη Σαββάτων ἡ Κυριακὴ λέγεται, καὶ ὅτι πρῶτὸ ταύτης ὁ Χριστὸς ἐφάνη, ὁμοίως ἐν ἐκείνῳ δεδύλωται.

Ζητητίον δὲ, πῶς ἐνταῦθα γέγραπται ὅτι ἐφάνη πρῶτον Μαρίας τῇ Μαγδαληνῇ. Καὶ γὰρ ἐφάνη πρῶτον οὐ τῇ Μαγδαληνῇ μόνῃ, ἀλλὰ καὶ τῇ ἄλλῃ, τῇ τοῦ Ἰακώβου καὶ (83) τοῦ Ἰωσή, καθὼς ὁ Ματθαῖος ἱστορήσκει. Ἔστιν οὖν εἰπεῖν ὅτι διὰ τῆς Μαγδαληνῆς καὶ τὴν ἄλλην ἐδήλωσεν. Ἔθος γὰρ τοῖς ἐυαγγελισταῖς ἐν πολλοῖς διὰ τοῦ ἐπιστημοτέρου προσώπου καὶ τὸ σὺν ἐκείνῳ ἐμφαίνειν. Ἐπιστημώτερος δὲ ἡ Μαγδαληνὴ κατὰ τὸ σπουδάζειν καὶ προσηρσιῶσθαι ἐπὶ τὸ μνημεῖον. Πολλὴν γὰρ εἶχε θύμην πιστεύσας εἰς Χριστὸν, μεγάλως εὐεργετηθεῖσα παρ' αὐτοῦ. Ἐπτά γὰρ δαιμονίων ταύτην ἀπέλαβεν.

Ἐκείνη — κλαίουσι. Τοῖς μετ' αὐτοῦ ἀποστρεφείσιν, τοῖς αὐτῷ ἀκολουθήσασιν μαθηταῖς, οὐ τοῖς ἑνδεκά μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς τῆς ἐβδομηκονταδότης. Ἀπήγγειλε μὲν οὖν ταῦτα αὐτοῖς αὐτὴ. Ναι μὲν καὶ ἡ ἄλλη Μαρία. Ἐπεμαρτύρουν δὲ καὶ αἱ ἕτεραι γυναῖκες, ὡς ὁ Λουκᾶς ἔγραψε, περὶ ὧν ζήτησαν ἐν τῷ προλεχθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τὴν ἐξηγησίαν τοῦ. Οἱ δὲ, λαβόντες τὰ ἀργύρια, ἵποίησαν αὐτὴν ἐπιδήχθησαν.

Μετὰ δὲ ταῦτα — ἐπίστευσαν. Οὗτοι οἱ δύο ἂ τῶν ἐβδομηκοντα μαθητῶν ἦσαν. Καὶ τίς μὲν λέγουσιν εἶναι αὐτοὺς Κλεόπαν καὶ τὸν σὺν αὐτῷ πορευόμενον εἰς κώμην, ἢ ὄνομα Ἐμμαοῦς, περὶ ὧν ὁ Λουκᾶς ἱστορήσκει· δοκεῖ δὲ ὁ λόγος ἀπίθανος. Οἱ τοὶ μὲν γὰρ, ἀπαγγελλαντες, ἠπιστήθησαν· αὐτῶν δὲ μᾶλλον εὖρον τοὺς ἀποστόλους λέγοντας, ὅτι Ἠγέρθη ὁ Κύριος ὄντως, καὶ ὤφθη Σίμωνι. Αἴτιον οὖν ὅτι ἕτεροι οὗτοι, καὶ ἕτεροι ἐκείνοι. Ἐκ τῶν ἐβδομηκοντα δὲ καὶ οὗτοι κάκεινοι.

Πρῶτον μὲν οὖν ὁ Χριστὸς ἐνεφανίσθη τῇ Μαγδαληνῇ καὶ τῇ ἄλλῃ, εἶτα τῇ θυάδι ταύτων, ἑπειτα τῷ Πέτρῳ· μετὰ τοῦτο δὲ τῇ θυάδι ἐκείνων. Διὸ καὶ οὗτοι μὲν ἠπιστήθησαν· ὁ δὲ Πέτρος, ὡς κορυφαῖος πάντων, ἐπιστεύθη. Καὶ λοιπὸν ἔλθοντες οἱ κατὰ τῷ Λουκᾶ δύο, εὖρον τοὺς ἀποστόλους λέγοντας, ὅτι Ἠγέρθη ὁ Κύριος ὄντως, καὶ ὤφθη Σίμωνι. Ἐν αὐτῇ δὲ τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀναστάσεως αἱ ὀπτασίαι (84) αὐτῶν πᾶσαι γέγονασιν.

Ἐστερον — ἐπίστευσαν. Ἐστερον, μετὰ τῆς πληροφορηθῆναι αὐτοὺς παρὰ τοῦ Πέτρου, καὶ ἐπισθεῖν τὸν τε Κλεόπαν καὶ τὸν σὺν αὐτῷ, καὶ ἐξηγηθῆναι τὰ ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ ὡς ἐγνώσθη αὐτοῖς ἐν τῇ κλίσει τοῦ ἄρτου, καθὼς εἶρηκεν ὁ Λουκᾶς. Φερε γὰρ ὁ οὗτος ὅτι ταῦτα αὐτῶν (85) λαλούντων καὶ αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ἔσται ἐν μέσῳ αὐτῶν, καὶ λέγ-

⁷⁸ Matth. xxviii, 9. ⁷⁹ Luc. xxiv, 40. ⁸⁰ Matth. xxviii, 15. ⁸¹ Luc. xxiv, 13. ⁸² ibid. 34. ⁸³ ibid. 35. ⁸⁴ ibid. 36.

Variae lectiones et notæ.

(83) Καὶ Ἰωσή. sublato rasura καὶ, ut opinor, B. (84) Αὐτῶν, omittit A.

(85) Λαλούντων αὐτῶν A.

αὐτοῖς, Εἰρήνη ὑμῖν, καὶ τὰ εἴη. Ἐν τῇ ἐσπέρᾳ δὲ τῆς αὐτῆς ἡμέρας καὶ τοῦτο γέγονεν. Ἐγράψε γὰρ καὶ ὁ Ἰωάννης ὅτι Οὐσῆς ὀψίας, τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, τῇ μιᾷ τῶν Σαββάτων, καὶ τῶν θυρῶν καλεισμένον, ὅπου ἦσαν οἱ μαθηταὶ συναγμένοι διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἔστη εἰς τὸ μέσον, καὶ λέγει αὐτοῖς· Εἰρήνη ὑμῖν καὶ τὰ εἴη. Τότε γὰρ ὠνειδίσει τιν ἐπιστήτων αὐτῶν καὶ σκληροκαρδίαν, εἰπὺν ἀπίθειαν, ὅτι τοῖς θεασαμένοις αὐτὸν ἐγηγερμένον οὐκ ἐπίστευσαν, ἤγουν τῇ Μαγδαληνῇ καὶ τῇ ἄλλῃ, καὶ τοῖς δυοῖν τούτοις, περὶ ὧν ὁ Μάρκος ἰστορήσεν. Ὁ μὲν οὖν Μάρκος τὸν ῥηθέντα ὀνειδισμὸν ἀνέγραψεν· ὁ δὲ Λουκᾶς καὶ ὁ Ἰωάννης, τοῦτον παραδραμόντες, ἐτέρων πραγμάτων ἐμνημόνευσαν τανικαῦτα γενημένων.

Καὶ εἶπεν — κτίσει. Πᾶσῃ τῇ οἰκουμένῃ· εἶπε δὲ αὐτοῖς τὸν λόγον τοῦτον οὐ τότε πάντως, ἀλλ' ὕστερον, ὅτε ἐπορεύθησαν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, εἰς τὸ ὄρος, οὐ ἐτάξατο αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, ὡς ἐπὶ τοῦ τέλους τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου γέγραπται.

Τὰ δ' ἐφεξῆς ὁ μὲν Ματθαῖος παρέλιπε, συντεμών τὴν περὶ τούτων διήγησιν· ὁ δὲ Μάρκος ἀπήγγειλε, πλατύνας τὸν περὶ τούτων λόγον.

Ὁ πιστεύσας — κατακριθήσεται. Ὁ πιτεύσας καὶ βαπτισθῆς σωθήσεται, εἶγε τὴν πίστιν καὶ τὸ βάπτισμα καθαρὰ καὶ ἔσπιλα συντηρήσει, ἢ καὶ μετὰ τὸ σπιλῶσαι καθαρίσει.

Νοεῖται δὲ καὶ ἐτέρως ὁ λόγος, ὅτι Ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθῆς σωθήσεται, εἶγε τὰ τῆς πίστως καὶ τὰ τοῦ βαπτίσματος ἐπιδειξεται. Ταῦτα δὲ εἰσιν ἡ ἐργασία τῶν ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ φυλακὴ ἐαυτοῦ.

Οὐκ εἶπε δὲ ὅτι Ὁ πιστεύσας μόνον, οὐδὲ ὅτι Ὁ βαπτισθῆς μόνον· ἀλλ' ἀμφότερα συνέζηξε· θάτερον γὰρ θατέρου χωρὶς οὐ σώζει τὸν ἄνθρωπον.

Σημεῖα — παρακολούθησι. Τοῖς πιστεύσασιν οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ὡς εἰρήκαμεν. Εἶτα λέγει καὶ τὰ σημεῖα, ἤτοι, θαύματα.

Ἐν τῷ ὀνόματί μου — καιναῖς. Γλώσσαις ξέναις, διαλέκτοις ἄλλοιθνήσιν.

Ὅρας ἀρούσι. Ἀφανίσουσιν, ἀνελούσιν, ἢ καὶ ἀρούσιν ἐν (86) χειρὶ ἀκινδύνου.

Κἂν — βλάψῃ. Πολλὰ τοιαῦτα πολλοῖς παρακολούθησαν ἁγίοις, καὶ αἱ παρακολουθοῦσι τοῖς πιστοῖς μὲν, ἐργάταις δὲ καὶ τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν. Πίστις γὰρ χωρὶς ἔργων νεκρά ἐστὶ κατὰ τὸν μέγαν (87) Παύλον.

Ἐπὶ — ἔξουσι. Διὰ τῶν ῥηθέντων σημείων καὶ τὰ παραλαλεῖμμένα ἐνέφησεν. Εἶπε γὰρ καὶ προλαβὼν ὅτι πάντα δυνατὰ τῷ πιστεύοντι.

A tōm etiam in ejusdem die vespera accidit. Scripsit enim et Joannes : Cum serum esset die illo, qui erat unus Sabbatorum, et fores essent clausæ, ubi erant discipuli congregati propter metum Judæorum, venit Jesus, stetit in medio, et ait illis, Pax vobis⁸⁵, etc. Tunc enim exprobravit incredulitatem eorum, cordisque duritiem, sive impersuasibilitatem : quia his qui viderant eum, postquam resurrexerat, non crediderant, puta Magdalenæ et alteri Mariæ, ac his duobus de quibus scripsit Marcus. Itaque Marcus dictam exprobrationem scripsit. Lucas vero et Joannes hac prætermissa, aliarum rerum quæ tunc factæ sunt, meminerunt.

Vers. 15. *Et dixit — creaturæ.* Hoc est in universum orbem. Dixit autem illis hunc sermonem, non tunc sane, sed postmodum, cum profecti sunt in Galilæam in montem, in quo constituit illis Jesus, veluti circa finem Evangelii secundum Matthæum scriptum est⁸⁶.

Quæ vero sequuntur Matthæus quidem reliquit, horum narratione abbreviata. Marcus vero retulit, dilatato de his sermone.

Vers. 16. *Qui crediderit — condemnabitur.* — *Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit,* modo fidem ac baptismum impolluta conservaverit, aut post contractas sordes emundaverit ac purificaverit.

C Intelligitur autem verbum hoc et alio modo, *Qui crederit et baptizatus fuerit, salvus erit,* si ea quæ fidei sunt per baptismum susceptæ, demonstraverit ; illa vero sunt operatio mandatorum Dei, ac sui ipsius custodia.

Non dixit autem : Qui solum crediderit ; neque : Qui baptizatus fuerit, tantum, sed utrumque conjunxit : alterum enim sine altero non salvum facit hominem.

Vers. 17. *Signa — prosequentur.* Eos qui crediderint : non simpliciter, sed sicut diximus. Deinde ponit et signa, sive miracula.

Vers. 17. *Per nomen meum.* — *novis.* Lingnis peregrinis : idiomatis aliarum gentium.

Vers. 18. *Serpentes tollent.* Delebunt, occident, D aut etiam in manibus absque periculo tenebunt.

Vers. 18. *Et si — nocebit.* Multa talia plurimis contigerunt sanctis, semperque contingunt fidelibus, qui videlicet exercentur in evangelicis præceptis : nam fides sine operibus mortua est juxta magnum illum Jacobum⁸⁷.

Vers 18. *Super — habebunt.* Per dicta signa, etiam ea innuit quæ prætermissa sunt. Dixit enim in præcedentibus, quod omnia possibilia sunt credenti⁸⁸.

⁸⁵ Matth. xx, 19. ⁸⁶ Matth. xxxiii, 16. ⁸⁷ Jac. ii, 26 ⁸⁸ Marc. ix, 23.

Variæ lectiones et notæ.

(86) Χερσίν habet Hentenius in interpretatione.

(87) Imo Ἰάκωβον, ut Hentenius habet.

Vers. 19. *Dominus itaque — cælum. — Postquam A locutus est, non hæc solum, sed et omnia verba, quotquot eis locutus est a die resurrectionis suæ, donec completi sunt quadraginta dies, in quibus apparebat discipulis, et conversabatur eum eis* ⁸⁸.

Dictum est autem de assumptione sua etiam in fine Evangelii juxta Matthæum.

Vers. 19. *Et sedit — Dei.* Atqui Deus et Pater ejus cum sit incorporeus, nequaquam dextra habet aut sinistra; hi namque habitus sunt corporum. Reliquum est ergo, ut sedere ipsius, requiem manifestet ac fruitionem divini regni. Quod autem additur: *A dextris Dei*, familiaritatem denotat ac æqualem cum Patre honorem.

† Non tantum in dextris Patris sedere dicitur Filius, verum etiam stare: quemadmodum in libro Actorum dixit Stephanus ⁸⁹; ut illiud quidem requiem designet intransmutabilem, hoc autem firmam ac divinam in bono confirmationem. Unde nulla hujusmodi verborum immutatio reddit aliquam sententiæ diversitatem. Præterea cum dixit stare Filium, non dixit sedere Patrem: ne ex hoc intelligamus differentiam dignitatis. Restat igitur, ut et consedere Patri dicatur et simul cum eo stare.

Vers. 20. *Illi vero — signis.* Sermonem prædicationis.

Utinam autem et sermone doctrinæ nostræ confirmetur per subsequentiā debitæ virtutis signa, ut in fine vitæ nostræ perfecti inveniamur, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi. Amen. C

Ὁ μὲν οὖν Κύριος — οὐρανό. Μετὰ τὸ λαῆσαι αὐτοῖς οὐ μόνον τοὺς λόγους τούτους, ἀλλὰ πάντα, ὅσους ἐλάλησε αὐτοῖς, ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ μέχρι συμπληρώσεως τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν ἐν αἷς ἦν ὄπτανόμενος τοῖς μαθηταῖς, καὶ συγκαλιζόμενος (88).

Ἐιρηται δὲ περὶ τῆς ἀναλήψεως αὐτοῦ καὶ ἐν τῷ τέλος τῆς ἐξηγήσεως τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ ἐκάθισεν — τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ ὁ Θεὸς καὶ Πater αὐτοῦ, ἀσώματος ὢν, οὐκ ἂν ἔχοι δεξιὰ ἠμφιπέ. Τῶν σωμάτων γὰρ ταῦτα σχήματα. Λοιπὸν οὐ τὸ μὴ καθίσαι θεοὶ ἀνάπαυσιν καὶ ἀπολαυσιν τῆς αἰωνίου βασιλείας· τὸ δὲ Ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ οἰκείωσιν καὶ ἰσότητας πρὸς τὸν Πater.

[Οὐ μόνον (89) καθίσαι ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, ἀλλὰ καὶ ἵστασθαι λέγεται, ὡς ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Πράξεων ὁ Στέφανος εἶρηκε· τοῦ μὲν τὸ ἀκθροῦσθαι ἀμεταθίτως· τοῦ δὲ, τὸ βεβηκέναι παρὰ τὸ θεῖον ἐν τῷ ἀγαθῷ, δογματίζοντος· καὶ οὐδὲ ἢ τῶν ῥημάτων ἑτερότης περὶ τὸν νοῦν διαφέρουσα. Ἄλλως γὰρ, ὁ εἰπὼν ἵστασθαι τὸν Υἱὸν οὐκ εἶπε καθίσαι τὸν Πater, ἵνα καὶ (90) διαφορὰν νοήσωμεν ἀξιώματος. Λοιπὸν οὐκ καὶ συγκαθίσταται καὶ σπύσσεται].

Ἐκεῖνοι δὲ — σημείων. [Τὸν λόγον τοῦ (91) κερύματος.]

Εἶα δὲ καὶ τὸν λόγον τῆς ἡμετέρας διδασκαλίας βιβαιοῦσθαι διὰ τῶν ἐπακολουθεῖν ὀφειλόντων σημείων τῆς ἀρετῆς, ἵνα τελιοὶ εὐρεθώμεν ἐν τῷ τέλος τῆς ἡμετέρας ζωῆς, χάριτι καὶ φιλανθρωπείᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀμήν.

Τέλος
τοῦ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίου.

⁸⁸. Act. 1, 3, 4. ⁸⁹ Act, vii, 56.

Variæ lectiones et notæ

(88) Sic uterque codex.

(89) Inclusa codex uterque in margine exhibet.

(90) Καὶ omittit B.

(91) Inclusa absunt A.

ΤΟ ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ

ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ ΤΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ.

- α'. Περὶ τῆς ἀπογραφῆς. (Cap. II. vers. 1.)
 β'. Περὶ τῶν ἀγραυλοῦντων ποιμένων. II, 8.)
 γ'. Περὶ τοῦ Σύμεων. (II, 25.)
 δ'. Περὶ Ἄννης τῆς προφήτιδος. (II, 36.)
 ε'. Περὶ τοῦ γενομένου ῥήματος πρὸς Ἰωάννην.
 (III, 1.) Mθ. γ'.
- σ. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν Ἰωάννην. (III, 10.)
 ζ'. Περὶ τοῦ πειρασμοῦ τοῦ Σωτῆρος (IV, 1.)
 η'. Περὶ τοῦ ἔχοντος πνεῦμα δαιμονίου. (IV, 33.) Mr. α'.
 θ'. Περὶ τῆς πενθερᾶς Πέτρου. (IV, 38.) Mθ. η'.
 Mr. β'.
 ι'. Περὶ τῶν ἰαθέντων ἀπὸ ποικίλων νόσων. (IV, 40.) Mθ. θ' Mr. γ'.
- εα'. Περὶ τῆς ἄγρας τῶν ἰχθύων. (V, 4.)
 εβ'. Περὶ τοῦ λεπροῦ. (V, 12.) Mθ. ζ' Mr. δ'.
 εγ'. Περὶ τοῦ παραλυτικοῦ. (V, 18.) Mθ. ιγ'. Mr.
 ε'. Ἰω. ζ'.
- εδ'. Περὶ Λαυὶ τοῦ τελώνου. (V, 27.) Mθ. ιδ'.
 Mr. ζ'.
- εε'. Περὶ τοῦ ξηρὰν ἔχοντος τὴν χεῖρα. (VI, 6.)
 Mθ. κα'. Mr. ζ'.
- A ισ'. Περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ἐκλογῆς. (VI, 12.)
 Mθ. ιθ'. Mr. η'.
- ιζ'. Περὶ τῶν μακαρισμῶν. (VI, 20.) Mθ. ε'.
- ιη'. Περὶ τοῦ ἑκατοντάρχου. (VII, 1.) Mθ. ζ'. Ἰω. σ'.
- ισ'. Περὶ τοῦ υἱοῦ τῆς χήρας (VII, 11.)
 κ'. Περὶ τῶν ἀποσταλέντων παρὰ Ἰωάννου. (VII, 18.) Mθ. κ'.
- κα'. Περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν Κύριον μύρω. (VII, 36.) Mθ. ξβ'. Mr. μδ'. Ἰω. εβ'.
- κβ'. Περὶ τῆς παραβολῆς τοῦ σπόρου. (VIII, 4.) Mθ.
 κδ'. Mr. θ'.
- κγ'. Περὶ τῆς ἐπιτιμῆσεως τῶν ὑδῶτων. (VIII, 22.)
 Mθ. ια'. Mr. ι'.
- κδ'. Περὶ τοῦ ἔχοντος τὸν λεγεῶνα. (VIII, 26.) Mθ.
 ιβ'. Mr. ια'.
- B κε' Περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυνάγωγου. (VIII, 40.)
 Mθ. ιε'. Mr. ιβ'.
- κς'. Περὶ τῆς αἰμορροῦσης. (VIII, 43.) Mθ. ισ'. Mr.
 ιγ'.
- κζ'. Περὶ τῆς ἀποστολῆς τῶν δώδεκα. (IX, 1.) Mθ.
 ιε'. Mr. ιθ'.
- κη'. Περὶ τῶν πέντε ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων. (IX, 12.)
 Mθ. κσ'. Mr. ισ'. Ἰω. η'.

EVANGELIUM

SECUNDUM LUCAM

CAPITA EVANGELII LUCÆ.

1. De censu Cæsaris.
2. De pastoribus in agro degentibus.
3. De Symeone.
4. De Anna prophetissa.
5. De verbo quod factum est ad Joannem.
6. De his qui Joannem interrogabant.
7. De tentationibus Jesu.
8. De habente spiritum dæmoniacum.
9. De socru Petri.
10. De curâtis a variis morbis.
11. De captura piscium.
12. De leproso.
13. De paralytico.
14. De Levi publicano.
15. De habente dextram manum aridam.
16. De apostolorum electione.
17. De beatitudinibus.
18. De centurione.
19. De filio viduæ.
20. De discipulis missis a Joanne.
21. De ea quæ unxit Dominum unguento.
22. De seminante parabola.
23. De increpatione ventis ac tempestatis maris.
24. De legione dæmonum.
25. De filia archisynagogi.
26. De muliere profluvio sanguinis laborante.
27. De emissionem duodecim apostolorum.
28. De quinque panibus et duobus piscibus.

- κθ'. Περὶ τῆς τῶν μαθητῶν ἐπερωτήσεως. (IX, 18.) Mθ. Α μθ'. Περὶ τῶν παραβολῶν. (XIII, 18.) Mθ. κδ. λγ'. Mρ. κδ'.
 λ. Περὶ τῆς μεταμορφώσεως τοῦ Ἰησοῦ. (IX, 28.) Mθ. λδ'. Mρ. κε'.
 λα'. Περὶ τοῦ σεληνιαζομένου. (IX, 37.) Mθ. λε'. Mρ. κς'.
 λβ'. Περὶ τῶν διαλογιζομένων, τίς μίζων. (IX, 46.) Mθ. λς'. Mρ. κς'.
 λγ'. Περὶ τοῦ μὴ ἐπιτρεπομένου ἀκολουθεῖν. (IX, 56.) Mθ. ιε'.
 λδ'. Περὶ τῶν ἀναδειχθέντων ἐβδομήκοντα. (X, 1.)
 λε'. Περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος νομικοῦ. (X, 25.) Mθ. νδ'. Mρ. λθ'.
 λς'. Περὶ τοῦ ἐμπειρόντος εἰς τοὺς ληστὰς. (X, 30.)
 λς'. Περὶ Μάρθας καὶ Μαρίας. (X, 38.)
 λω'. Περὶ προσευχῆς. (XI, 1.)
 λθ'. Περὶ τοῦ ἔχοντος δαιμόνιον κωφόν. (XI, 14.) Mθ. κβ'.
 μ'. Περὶ τῆς ἐκ τοῦ ὄχλου ἐποράσεως φωνῆν. (XI, 27.)
 μα'. Περὶ τῶν αἰτούντων σημεῖον. (XI, 29.) Mθ. κγ'.
 μβ'. Περὶ τοῦ Φαρισαίου τοῦ καλέσαντος τὸν Ἰησοῦν. (XI, 37.)
 μγ'. Περὶ τοῦ ταλασιμοῦ τῶν νομικῶν. (XI, 46.) Mθ. νς'.
 μδ'. Περὶ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων. (XII, 1.) Mθ. λβ'. Mρ. κβ'.
 με'. Περὶ τοῦ θηλήσαντος μερίσασθαι τὴν οὐσίαν. (XII, 13.)
 μς'. Περὶ τοῦ, οὗ ἐφόρησεν ἡ χώρα, πλουσίου. (XII, 16.)
 μς'. Περὶ τῶν Γαλιλαίων καὶ τῶν ἐν τῷ Σιλωάμ. (XIII, 1.)
 μν'. Περὶ τῆς ἐχούσης πνεῦμα ἁσθeneίας. (XIII, 10.)
- κθ'. Περὶ τῶν παραβολῶν. (XIII, 18.) Mθ. κδ. Mρ. θ'.
 ν'. Περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος, εἰ ἄλλοι οἱ σαζιμνοὶ. (XIII, 22.)
 να'. Περὶ τῶν εἰπόντων τῷ Ἰησοῦ διὰ Ἡρώδου. (XIII, 31.)
 νβ'. Περὶ τοῦ ὑδρωπικοῦ. (XIV, 1.)
 νγ'. Περὶ τοῦ μὴ ἀγαπᾶν τὰς πρωτοκλισίας. (XIV, 7.)
 νδ'. Περὶ τῶν καλουμένων ἐν τῷ δείπνῳ. (XIV, 13.) Mθ. να'.
 νε'. Παραβολὴ περὶ οἰκοδομῆς πύργου. (XIV, 28.)
 νς'. Περὶ τῶν ἑκατὸν προβάτων παραβολῆ. (XV, 3.)
 νς'. Περὶ τοῦ ἀποδημήσαντος εἰς χώραν μακρὰν. (XV, 12.)
- B νη'. Περὶ τοῦ οἰκονόμου τῆς ἀδικίας. (XVI, 1.)
 νθ'. Περὶ τοῦ πλουσίου καὶ τοῦ Λαζάρου. (XVI, 19.)
 ξ. Περὶ τῶν δέκα λεπρῶν. (XVII, 14.)
 ξα'. Περὶ τοῦ κριτοῦ τῆς ἀδικίας. (XVIII, 1.)
 ξβ'. Περὶ τοῦ Φαρισαίου καὶ τοῦ τελώνου. (XVIII, 9.)
 ξγ'. Περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος πλουσίου τὸν Ἰησοῦν. (XVIII, 18.) Mθ. μα'. Mρ. κθ'.
 ξδ'. Περὶ τοῦ τυφλοῦ. (XVIII, 35.) Mθ. μδ'. Mρ. λα'.
 ξε'. Περὶ τοῦ Ζακχαίου. (XIX, 1.)
 ξς'. Περὶ τοῦ πορευθέντος λαθεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν. (XIX, 12.)
 ξς'. Περὶ τῶν λαβόντων τὰς δέκα μνᾶς. (XIX, 13.)
 ξη'. Περὶ τοῦ πώλου. (XIX, 29.) Mθ. με'. Mρ. λβ'. Ιω. εθ'.
- C ξθ'. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν Κύριον ἐπιερίαν καὶ Γραμματίων. (XX, 1.) Mθ. με'. Mρ. λε'.

29. De interrogatione Domini ad discipulos.
30. De transfiguratione Jesu.
31. De lunatico.
32. De disputantibus, quis esset major.
33. De eo cui non permisit ut sequeretur.
34. De designatis septuaginta apostolis.
35. De tentante legisperito.
36. De eo qui inciderat in latrones.
37. De Martha et Maria.
38. De oratione.
39. De ejecto dæmonio muto.
40. De muliere, quæ de turba vocem extulit.
41. De his qui signum petebant.
42. De Phariseo qui Dominum invitavit.
43. De deploratione legisperitorum.
44. De fermento Phariseorum.
45. De eo qui volebat dividere hæreditatem.
46. De divite cujus ager ferax fuit.
47. De Galilæis et iis qui in Silos, etc.
48. De muliere contracta spiritum infirmitatis habente.
49. De parabolis.
50. De eo qui Dominum interrogabat, an pauci es-

- sent, qui salutem consequerentur.
51. De his qui suadebant, ut recederet propter Herodem.
  52. De hydropico.
  53. De non amandis primis accubitibus.
  54. De invitatis ad cœnam.
  55. De edificatione turris parabola.
  56. De centum ovibus parabola.
  57. De duobus filiis, quorum junior luxuriosior erat.
  58. De dispensatore iniquo.
  59. De divite et Lazaro.
  60. De decem leprosis.
  61. De iudice iniquo.
  62. De Phariseo et Publicano.
  63. De divite, qui Dominum interrogavit.
  64. De cæco.
  65. De Zachæo.
  66. De homine qui profectus est, ut acciperet in regnum.
  67. De his qui decem minas acciperant.
  68. De pullo.
  69. De sacerdotibus et scribis ac œmioribus, qui Dominum interrogabant.

- ο'. Περὶ τοῦ ἀμπελώνου (XX, 9). Μθ. ν'. Μρ. λζ'.
- σα. Περὶ τῶν ἐγκαθίτων διὰ τὸν κήσον (XX, 20). Μθ. νβ'. Μρ. λζ'.
- οβ'. Περὶ τῶν Σαδδουκαίων (XX, 27). Μθ. νγ'. Μρ. λη'.
- ογ'. Ἐρώτησις πρὸς τοὺς Φαρισαίους, πῶς ἐστὶν υἱὸς Δαυὶδ ὁ Χριστὸς (XX, 41). Μθ. νε' Μρ. μ'.
- οδ'. Περὶ τῆς χάρας τῆς τὰ δύο λεπτὰ βαλοῦσης (XXI, 4). Μρ. μκ'.
- οε'. Ἐρώτησις περὶ συνταλαίας (XXI, 7). Μθ. νζ'. Μρ. μβ'.

- Α ος'. Περὶ τοῦ Πάσχα (XXII, 4). Μθ. ξγ' Μρ. με.
- οζ'. Περὶ τῶν φιλονεικησάντων, τίς μείζων (XXII, 24).
- οη'. Περὶ τῆς ἐξαιτήσεώς τοῦ Σατανᾶ (XXII, 34). Μθ. ξζ'. Μω. μζ'.
- οθ'. Ἐξουθενήσις Ἡρώδου (XXIII, 14).
- π'. Περὶ τῶν κοπτομένων γυναικῶν (XXIII, 27).
- πα'. Περὶ τοῦ μετανοήσαντος ληστοῦ (XXIII, 39).
- πβ'. Περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ Κυριακοῦ σώματος (XXIII, 50). Μθ. ξη'. Μρ. μη'. Ἰω. νη'.
- πγ'. Περὶ τοῦ Κλιεπά (XXIV, 43).

- 70. De vinea.
- 71. De his qui Dominum interrogabant occasione census.
- 72. De Sadducæis.
- 73. Interrogatio Domini ad Judæos, quomodo dicant Christum filium esse David.
- 74. De vidua quæ duo minuta obtulit.
- 75. De consummatione.

- 76. De Pascha.
- 77. De contentione, quis esset major.
- B 78. De expetitione Satanæ.
- 79. De contemptu Herodis.
- 80. De mulieribus Dominum plangentibus.
- 81. De latronis pœnitentia.
- 82. De petitione corporis Domini.
- 83. De Cleopa.

ΕΡΜΙΝΕΙΑ ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ.

INTERPRETATIO EVANGELII LUCÆ.

Ὁ μακάριος Λουκάς, Ἀντιοχεύς (1) μὲν ἦν τὸ (2) γένος, πᾶσαν δὲ τὴν ἐν λόγοις παιδεύσειν μεταθῶν, καὶ τὴν ἰατρικὴν τῶν σωμάτων ἐμαθὼν, ὑστερον καὶ τὴν ἰατρικὴν τῶν ψυχῶν κατώρθωσε · πρῶτα μὲν τῷ Χριστῷ φοιτήσας, καὶ παρ' αὐτοῦ τὰ σπέρματα τῆς εὐσεβείας ὑποδιεξιμένοις. (3) ἔπειτα δὲ Παύλῳ τῷ κορυφαίῳ συναρμοσθεὶς καὶ διαφερόντοις οἰκισθεὶς, καὶ γεροντὸς ἀκόλουθος αὐτῷ καὶ συνέδημος, καθάπερ δὴ καὶ Πέτρου τοῦ κορυφαίου, Μάρκος.

Φασὶ δὲ τινες, καὶ μᾶλλον (4) Ὀριγένης, ὅτι τοῖς ἐβδομήκοντα ἀποστόλοις καὶ Μάρκος καὶ Λουκάς, πρὸ τοῦ Δεσποτικοῦ σταυροῦ, συνηριθμήθησαν.

Μετὰ δὲ πεντεκαίδεκα χρόνους τῆς τοῦ Σωτῆρος ἀναλήψεως, ἰπιτραπεὶς παρὰ Παύλου, συνέγραψε τὸ Εὐαγγέλιον πρὸς τινα Θεόφιλον, πιστότατον καὶ θεοφιλέστατον, πολλὰ τῶν τοῖς ἄλλοις εὐαγγελισταῖς σεσωπημένων αὐτὸς ἠπομνημονεύσας.

Ἐπιδήπερ — πραγμάτων. Ἐπέφηνέ τινας ἐπιχειρήσαντας μὲν ἀναγράψασθαι (5) Εὐαγγέλιον, πόρρω δὲ τῆς ἀληθείας ἀποπλαυθέντας. Οὐ γὰρ περὶ Ματθαίου καὶ Μάρκου τοῦτο φησιν · Οὗτοι γὰρ οὐκ ἐπιχειρήσαν, ἀλλ' ἔγραψαν. Περὶ τῶν πεπληροφορημένων δὲ, τουτέστι περὶ τῶν βεβαιωθέντων ἐν ἡμῖν, τοῖς ἀληθέσι μαθηταῖς τοῦ Κυρίου, Πραγμάτων. Εἰσι δὲ ταῦτα αἶτε πράξεις καὶ οἱ λόγοι αὐτοῦ, τὰ θαύματα καὶ τὰ διδάγματα, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, ἢ ἔνσαρκος αὐτοῦ πολιτεία.

Beatus Lucas Antiochensis fuit genere. Omnem autem sermonis disciplinam adeptus, medicinam etiam corporum didicit, ac postmodum animarum quoque medicinam assecutus est. Primum quidem Christo adhæsit, et ab eo pietatis semina suscepit. Postea vero Paulo duci conjunctus, maximeque familiaris effectus est, ac discipulus ejus, comesque itineris : quemadmodum et Marcus Petri cæterorum principis.

Dicunt autem quidam, et maxime Origenes, quod Marcus et Lucas ante Dominicam passionem inter septuaginta discipulos connumerati sunt.

Post quindecim vero annos a Salvatoris assumptione, permissu Pauli conscripsit Evangelium ad Theophilum fidelissimum Deique amantissimum. Multa autem, quæ ab aliis evangelistis silentio fuerant præterita, iste commemorat.

CAP. I. Vers. 1. Quando quidem — rerum. Demonstrat, quosdam tentasse Evangelium conscribere, sed a veritate longe aberrasse. Non enim de Matthæo et Marco hoc dicit : *Hi enim non tentarunt, sed scripserunt*. Certissima fide comprobata, hoc est, confirmata. *Nobis*, qui Christi sumus discipuli. *Rerum* ; hæc autem sunt opera ac sermones ejus, miracula ac dogmata, et, ut, semel dicam, conversatio ejus in carne.

Variæ lectiones et notæ.

(1) Μὲν et mox δὲ omittit A.
 (2) His similia leguntur apud Euseb. *Hist. eccles.* lib. III, cap. 4.
 (3) Διεξιμένοις A.

(4) Haud dubie tomo primo in Evangelium Matthæi, ut colligere licet ex Euseb. *Hist. eccl.* lib. VI, cap. 25.
 (5) Εὐαγγέλια B.

Vers. 2. *Sicut — verbi*. A principio miraculorum et dogmatum. Hoc autem scribens ostendit, quod ipse illis posterior ad ipsum accessisset: ideoque hæc ab illis didicerat, qui semper cum Christo fuerant, ac singula viderant et audierant; dicit autem eos discipulos, qui e duodenario fuerunt numero. Verbum vero intelligit hic Christum, qui ab his per incarnationem ac humanitatem visus est. Ministros quoque hos nominavit, utpote auditores et ad fidei prædicationem emissos.

Vers. 3. *Visum est — Theophile*. Assectio hoc loco pro cognitione sumenda est. Cuncta videlicet opera Salvatoris ac sermones. Dicit ergo: *Visum est et mihi*, hoc est, Æquum apparuit mihi, qui cuncta a principio accurate cognovi, ordine tibi scribere. Deinde etiam scribendi causam addit.

† Hic senatorii erat ordinis, et fortassis præfectus. Strenui enim nomen ad præsidem ac primates dicebatur: sicut et Paulus ait ad præsidem Festum: *Strenue Feste*¹. Omnis etiam homo, qui Deum amat, sumpta adversus affectiones fortitudine, dici potest strenuus Theophilus ac dignus, qui doctrinam audiat evangelicam.

Vers. 4. *Ut — certitudinem*. Ut agnoscens, vehementius sermonum fidei certitudine rapiaris (bb); de quibus imbutus fueras, sive, de quibus edoctus es, ne te fallat narratio, quam multi tentaverunt retexere, sicut superius declaratum est.

Vers. 5. *Fuit — Zacharias*. Patrem dicit Baptistæ. Primum autem admiranda exponit, quæ circa Præcursoris conceptum ac nativitatem acciderunt, demonstrans, quod statim ab exordio vitæ dignus erat, qui Christum annuntiaret, populoque demonstraret.

Quia vero ea narraturus est quæ apud Judæos contigerunt, merito quoque ponit præ oculis tempus Herodis regis, ut et tempus illarum rerum fiat manifestum. Herodem autem intelligit eum, qui infantes occidit, patrem illius Herodis, qui Præcursorem interemit.

Vers. 5. *Ex vice Abia*. Vicem appellabant hebdomadarii ministerium. Tunc siquidem duo erant templi sacerdotes sibi mutuo succedentes. Abia videlicet et Barachias. Ex vice igitur Abia, sive, post vicem Abia, id est, succedens ipsi Abia.

Vers. 5. *Et — Aaron*. E posteris Aaron. Demonstravit ergo, quod Præcursor a sacerdotali descendit tribu, non secundum patrem tantum, sed etiam secundum matrem: et utrinque sacerdotalis erat.

¹ Act. xxvi, 25.

Varia lectiones et notæ.

(6) Hæc neuter meorum agnoscit. Edidit hæc ex margine sui codicis Hentenius. Repetita sunt ex Theophylacto, p. 293, C.

(bb) *Ut — rapiaris*. In Græco expedita sunt omnia. Ut cognoscas, ut magis (firmiter) complectaris certitudinem sermonum fidei. nterpres videtur

Καθώς — λέγου. 'Απ' ἀρχῆς τῶν θαυμάτων καὶ τῶν δογμάτων. Τοῦτο δὲ γράφας, ἔδειξεν ὅτι αὐτῶν ὑστεροτέρως ἐκείνων ἐφοίτησεν αὐτῷ. διὰ καὶ παρ' αὐτῶν ἔμαθε ταῦτα, διὰ παντὸς συνόντων τῷ Χριστῷ, καὶ ὁρώντων καὶ ἀκουόντων ἑκάστα. λέγου δὲ τῶν τῆς δωδεκάδοξος τῶν μαθητῶν. Λόγον δὲ τὸν Χριστὸν ἐνταυθὰ φησιν, ὁραθέντα τοῖσι διὰ τῆς ἐκδηρῶν πῆσιως. ὑπερίτας δὲ τοῦτους ὠνόμασεν, ὡς ὑπηκόους, καὶ ὡς ἀποσταλέντας εἰς τὸ κήρυγμα τῆς πίστεως.

Ἐδοξε — Θεοφίλω. Παρακολούθησεν τὴν γνώσιν ὑποληπτίον ἐπὶ τοῦ παρόντος ῥητοῦ. Πᾶσι δὲ, ταῖς ἰστορίαις καὶ λόγοις δηλονότι τοῦ Σωτῆρος. Ἄνωθεν δὲ, ἐκ τῆς τοῦ, 'Απ' ἀρχῆς αὐτῶν. Ἄγει γοῦν ὅτι Ἐδοξε καὶ μοι, τοῦτίστιν, ἀριστὸν ἐφάνη. γίνονται ἀπ' ἀρχῆς πάντα πρὸς Β ἀκριβείαν, καθέξῃ σοι γράψαι. Εἴτα προστίθεται καὶ τὴν αἰτίαν τῆς γραφῆς.

†† [Θύτος (6) συγκλητικὸς ἦν καὶ ἀρχὼν ἰσως. Τὸ γὰρ κράτιστος ἐπὶ τῶν ἀρχόντων καὶ ἡγεμόνων ἔλεγτο. Ὡς καὶ ὁ Παῦλος φησὶ πρὸς τὸν ἡγεμόνα Φῆστον. Κράτιστε φῆσθε. Καὶ πᾶς δὲ ἄνθρωπος θεοφίλος, καὶ κράτος κατὰ τῶν παθῶν ἀναδεξάμενος, Θεοφίλος ἵπτι κράτιστος, ὅς καὶ ἀξίος τῶ ὄντι ἐστὶν ἀκούειν τοῦ Εὐαγγελίου.]

Ἴνα — ἀσφάλειαν. Ἴνα ἐπιγνώσῃς, ἵνα πλείον καταγέῃ τὴν ἀσφάλειαν τῶν λόγων τῆς πίστεως, περὶ ὧν καταχθήσῃς, ἤγουν περὶ ὧν ἐδιδάχθῃς, ὥστε μὴ σφαλίσθῃς ἐν τῇ διηγήσει, ἣν πολλοὶ ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι, καθὼς ἀνωτέρω δεδήλωται.

Ἐγένετο — Ζαχαρίας. Τὸν πατέρα λέγει τοῦ Βαπτιστοῦ. Προεκτίθεται δὲ τὰ κατὰ τὴν σύλληψιν καὶ γέννησιν τοῦ Προδρόμου παραδόξα, περιετῶν ὅτι εὐθύς ἐκ προομιῶν τῆς ζωῆς ἀξιόπιστος ἦν, καταγγέλλων καὶ ὑποδεικνύων τὸν Χριστὸν τῷ λαῷ.

Ἐπεὶ δὲ (7) περὶ τῶν παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις γεννημένων διηγήσασθαι μέλλει, παρασημαίεται τὸν καιρὸν τῆς Ἡρώδου βασιλείας εἰκότως, ἵνα γίνῃται δῆλος καὶ ὁ χρόνος αὐτῶν (8). Ὁρώδην δὲ νοεῖ τὸν βασιλοφρόντον, τὸν πατέρα Ἡρώδου, τοῦ ἀνελέντος τὸν Προδρόμον.

Ἐξ ἡμερίας Ἀβιά. Ἐφημερίαν ἑκάστου τὴν ὁδομαδικὰν λειτουργίαν. Διὸ γὰρ ἦσαν τότε ἰσραὴλ τοῦ λαοῦ, ἀλλήλων διάδοχοι. Ἀβιά καὶ Ζαχαρίας (9). Ἐξ ἡμερίας οὐκ Ἀβιά, ἤγουν μετὰ τὴν ἡμερίαν Ἀβιά, τοῦτίστιν, διάδοχος τοῦ Ἀβιά.

Καὶ — Ἀαρών. Ἐκ τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἀαρῶν. Ἐδειξεν οὐκ ὅτι ὁ Πρόδρομος ἐκ τῆς ἰσραηλικῆς ἐκτῆγο φυλῆς οὐ κατὰ τὸν πατέρα μόνον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν μητέρα, καὶ ἀμφοτέρωθεν ἰσραηλιτὴς ἦν.

- (7) Τῶν, etiam ante peri, habet A.
- (8) Αὐτῶν, ex correctione B. Αὐτοῦ. A.
- (9) Βαραχίας Hentenius.

legisse, ἵνα ἐπιγνώσῃς πλεονάσῃς τῇ ἀσφαλείᾳ. Sed ea, quam nos edidimus verior est haud dubie lectio.

Καὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς Ἐλισάβετ. Προσέθηκε καὶ Α

τούτου χάριν ἀκριβείας.
Ἦσαν — Θεοῦ. Δίκαιους (10) νῦν, τοὺς ἐναρί-
τους λέγει. [Ἦσαν δὲ δίκαιοι οὐκ ἐνώπιον (11) τῶν
ἀνθρώπων,] ἀλλ' ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, τούτων ἔχοντες
ἔφορον τῆς δικαιοσύνης αὐτῶν. Αὕτη γὰρ ἀληθὴς
δικαιοσύνη.

Πορευόμενοι — ἀμεμπτοί. Τὰς νομικὰς ἐντολάς
ὠνόμασι καὶ δικαιοῦματα, ὡς δικαιοσύνης μετὰς,
καὶ ὡς δικαιοῦσαι τοὺς μετιόντας αὐτάς.

Καὶ οὐκ — προβεβηκότες ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν
ἦσαν. Προβεβηκότες, ἦτοι γεγηρακότες.

†† Αἱ (12) τῶν δικαίων γυναῖκες, καὶ αἱ δίκαιαι, B
πολλάκις ἀπεινοί, ἵνα σὺ μάθῃς, ὅτι ὁ νόμος οὐκ ἀπαι-
τεῖ πολυτελεῖαν σωματικὴν, ἀλλὰ πνευματικὴν.

Ἐγένετο — θυμιάματος. [Ἐλαχεν οὗτος (13) ὁ
καιρὸς ἡ δεκάτη τοῦ ἑβδομοῦ μηνὸς ἦν, ὡς ὁ νόμος
ἐκέλευεν. Ἐν τῷ μηνὶ γὰρ, φησί, τῷ ἑβδομῷ τῆ
δεκάτῃ τοῦ μηνὸς ταπεινώσατε τὰς ψυχὰς ὑμῶν, καὶ
τὰ ἔξῃς, ὅσα περὶ τῆς ἀπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ γενομέ-
νης εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων εἰσόδου τοῦ ἀρχιερέως
ἐκεῖ διεγύρονται. Ἐβδομος δὲ παρ' Ἑβραίοις, ὁ
παρ' ἡμῖν Σεπτέμβριος, καθ' ὃν καὶ (14) ἡ Ἐλισάβετ
συνέλαβε τὸν Πρόδρομον.]

Ἔσω μὲν ἦν τὸ θυσιαστήριον τοῦ θυμιάματος ·
ἔξω δὲ τὸ θυσιαστήριον τῶν προσφερομένων ζώων,
καὶ τῶν ἄλλων καρπωμάτων. Ἐκ δεξιῶν δὲ ἵστατο, ὡς
δεξιὰ καὶ ἀγαθὰ μέλλων ἀπαγγεῖλαι.

Καὶ — αὐτόν. Ἐταράχθη, ὑποπτύσας ἤδη ἀπο-
θωπεῖν.

Εἶπε — Ζαχαρία. Πρῶτον ἐβάλλει τὸν φόβον
τῆς φυγῆς αὐτοῦ, ἵνα χωρὶς ταραχῆς ἀκούσῃ, καὶ
προσέξει τοῖς αὐτοῦ λόγοις· εἰπὼν δὲ ὅτι Μὴ φο-
βοῦ, ἐπέφησεν ὅτι Χαῖρε· εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν
τῆς χαρᾶς.

Διότι — σου. Ἡ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ λαοῦ.
Ἐπὲρ ταύτης γὰρ κατεκάστην οἱ ἱερεῖς ἐδέοντο.
Εἰσακούσθη δὲ, ὡς μέλλοντος ἤδη τοῦ Σωτῆρος
ἐνανθρωπήσαι, καὶ σῶσαι τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν
ἁμαρτιῶν αὐτῶν. Εἰς ἀπόδειξιν δὲ καὶ βεβαιώσεν τοῦ
εἰσακουσθῆναι τὴν δέησιν αὐτοῦ φησι·

Καὶ ἡ γυνή — σοι. Χρησιμεύοντα καὶ τοῦτον D
πρὸς τὴν σωτηρίαν τοῦ λαοῦ. Ἐμῆλλε γὰρ ὑποδεί-
ξει τῷ λαῷ τὸν Σωτῆρα. Καὶ ἐπίπερ ἡ μετάνοια
προηγείται τῆς σωτηρίας, ἴδει τὸν κήρυκα τῆς με-
τανοίας προδραμεῖν τοῦ δωρουμένου τὴν σωτηρίαν.
Διὸ καὶ γεννάται πρῶτον ὁ Πρόδρομος.

Καὶ καλέσεις — Ἰωάννην. Ὡς κεχαρισμένον ἐκ
κοιλίας μητρὸς, εἶπουν, περιληφμένον Θεῷ, ἢ ὡς χα-

Levit. xvi, 29.

Vers. 6. *Et nomen ejus Elisabeth. Addidit et hoc
diligentiæ causa.*

Vers. 8. *Erant — Deo. Justos dicit nunc, virtuti
deditos Erant autem justi, non coram hominibus,
sed coram Deo, hunc habentes suæ justitiæ inspe-
ctorem : hæc enim est vera justitia.*

Vers. 6. *Incedentes — absque reprehensione. Lega-
lia præcepta vocavit etiam justificationes, utpote
justitiæ plenas : et quæ incedentes in ipsis ju-
stificarent.*

Vers. 7. *Et non — processerant in diebus suis.
Processerant, hoc est, Senuerant et propectæ erant
ætatis.*

† Sæpenumero justorum uxores, etiam justæ
liberis caruerunt, ut hinc discas, legem non exigere
carnalem propagationem, sed spiritualem.

Vers. 8. *Factum est — Vers. 11. thymiamatis
† † Sortitus est. Tempus hoc erat dies decima
mensis septimi, uti lex jubebat². Mense enim, inquit
septimo, decima mensis die, demittite mentes ves-
tras, et reliqua, quæ de introitu summi sacerdotis
in Sancta sanctorum semel quotannis facti ibi præ-
cepta sunt. Septimus autem apud Hebræos, apud
nos est September, quo mense etiam Elisabeth
concepit Præcursorem.*

Intus erat altare thymiamatis : extra vero altare,
super quod offerebantur animalia et oblationes. A
dextris autem stetit, ut qui prospera et bona nun-
tiatorum venerat.

Vers. 12. *Et — eum. Turbatus est, suspicatus,
se protinus moriturum.*

Vers. 13. *Dixit — Zacharia. Primum abjecit ani-
mi illius timorem, ut sine turbatione audiret, et
animum adverteret ipsius sermonibus. Dicens autem,
Nesimeas, innuit, ut gaudeat ; deinde causam quo-
que ponit gaudii.*

Vers. 13. *Quia — tua. Quam pro salute populi fudi-
sti. Pro hac enim sacerdotes quotidie precabantur. Ex-
audita est autem, eo quod jam Salvator sit huma-
nitatem suscepturus, et populum suum a peccatis
eorum salvum facturum. Ad demonstrationem vero
et confirmationem, quod ejus oratio exaudita esset,
ait :*

Vers. 13. *Et uxor — tibi. Et hunc utilem ad po-
puli salutem. Ostensurus enim erat populo Salva-
torem. Nam quia pœnitentiam precedere oportet ad
salutem, opus etiam erat, ut pœnitentiæ prædica-
tor eum præcederet, qui salutem erat collaturus.
Ideo quoque primum nascitur Præcursor.*

Vers. 13. — *Et vocabis — Joannem. Utpote a ventre
matris gratia donatum, sive a Deo amatum. Vel*

Variae lectiones et notæ.

(10) Αἱ, ante νῦν, addit B.

(11) Quæ hic inclusa sunt, absunt a cod. A.

(12) Quod hic addit scholium interpres, mei non
agnoscunt. Est autem ex Theophylacto, p. 299 E,

desumptum.

(13) Hoc scholio, quod uterque meus in margine
habet, caret Hentenius.

(14) Ἡ omittit A.

tanquam causam gratiæ suis parentibus, multisque aliis, veluti postea manifestum erit. Joannes enim Hebraicum nomen est, quod si quis ad Latinam vocem interpretetur, sonat *gratia vel gaudium*.

Vers. 14. *Et erit — exultatio*. Qui talis pueri factus sis pater, cujus et conceptus, et quæ sequentur, supernaturalia erunt ac admiranda, sicut in sequentibus patebit.

Vers. 14. *Multique — gaudebunt*. Non cognati, solum et vicini, verum etiam, quibuscunque divinitus innotuerit, quod ministerium ipse sit expleturus.

Vers. 14. *Erit — Domino*. Magnus apud Deum, quia magnus virtutibus.

Vers. 15. *Et vinum — bibet*. Sicera vocabatur, quidquid in modum vini inebriare poterat: maxime vero potio a palmarum fructu confecta.

Vers. 15. *Et spiritu — suæ*. Postquam per vini ac sicera (cc) abstinentiam de suavium rerum abstinentia fecit certiore, ubi etiam ab hoc innuit durum conversationis ejus exercitium, docuitque, quod magnus futurus erat coram Domino: ad firmam deinceps persuasionem dicit id, quod majus est, videlicet, quod a puero induetur virtute ex alto, prævidente Deo conversationem ejus et in quod divinum vas erat evasurus.

Vers. 16. *Multosque — ipsorum*. Qui ab eo persuasi confugient ad Christum: hunc enim vocat hic Dominum Deum.

Vers. 17. *Et — eo*. Præcurret coram eo, prædicans pœnitentiam et annuntians adventum ejus.

Vers. 17. *In — Elias*. Spiritum appellavit, gratiam spiritualem: virtutem autem, efficaciam. Dicit ergo quod gratiam quoque et efficaciam habebit Eliæ, quas videlicet habebit Elias præcurrens secundum Christi adventum: et hic nunc faciet, quæ postmodum facturus est Elias. Apponit autem et quæ futura sit ejus virtus, sive potentia.

Vers. 17. *Ut convertat — alios*. Prophetavit hoc et Malachias, et accurate declaratum est vicesimo capite Evangelii juxta Matthæum, ubi dicitur: *Et simulitis recipere, ipse est Elias, qui venturus erat*.²

Vers. 17. *Et — justorum*. Hos eosdem dicit inobedientes, quia ad id usque tempus fuerant inobedientes. Convertet ergo hos ad prudentiam bonorum, ad intelligentiam perfectorum.

Vers. 18. *Ut paret — præparatam*. Præparatam per pœnitentiam: vel præparatam ad salutis suspensionem.

Vers. 18. *Dixitque suis*. Ad senectutem ac naturæ imbecillitatem, verum non attenda Dei

² Matth. xi, 14.

ἄρως αἰτιον τοῖς τε γεννητοῖσι καὶ ἄλλοις πολλοῖς ὡς ἐφεξῆς γενήσεται δῆλον. Ἰωάννης γὰρ Ἑβραϊκῶν ἴδιον ὄνομα, μεθερμηνευόμενον δὲ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν φωνὴν, σημαίνει χάριν ἢ χαράν.

Καὶ ἔσται — ἀγαλλίασις. Γεγονότι πατρὶ τοῦτου παιδός, οὗ καὶ ἡ σύλληψις καὶ τὰ ἐξῆς ἰσχυρὰ καὶ παράδοξα, καθὼς εὐρήσομεν προεῖπτι.

Καὶ πολλοὶ — χαρήσονται. Οὐ μόνον συγγαῖς καὶ οἰκεῖοι, ἀλλὰ καὶ ὅσοι ἀπεκαλύφθη θεόθεν, ἢ ἔμπροσθεν ἀνύειν διακονίαν.

Ἔσται — Κυρίου. Μέγας παρὰ Θεοῦ, ὡς μέγας ταῖς ἀρεταῖς.

Καὶ οἶνον — πίη. Σίκερα ἐκαλεῖτο πᾶν τὸ παρὰ τὸν οἶνον μέθυσμα, μάλιστα δὲ τὸ ἐκ φοινίκων ἰσχυροῦ ἀσμίον.

Καὶ πνεύματος — αὐτοῦ. Διὰ τῆς ἀποχῆς τοῦ οἴνου καὶ τοῦ σίκερα προμηνύσας τὴν ἀποχὴν τῶν ἡδίων, καὶ παραστήσας ἐντεῦθεν τὴν σκληρογυλίαν τῆς διαίτης αὐτοῦ, καὶ διδάξας ὅτι μέγας ἔσται κατὰ Θεόν, λοιπὸν εἰς πληροφορίαν λέγει καὶ τὸ μείζον, ὅτι ἐκ βρέφους ἐνδύσεται τὴν ἐξ ὕψους δύναμιν, προεῖδὸς τοῦ Θεοῦ τὴν πολιτείαν, ἣ χριστῶν ἐσται, καὶ οἶον ἀποθήσεται σκευός.

Καὶ πολλοὺς — αὐτῶν. Ὅσοι πεισθέντες εἰς τὸ προσείδραμον τῷ Χριστῷ. Τοῦτον γὰρ ἐνταῦθα καλεῖ Κύριον καὶ Θεόν.

Καὶ — αὐτοῦ. Προδραμεῖται ἔμπροσθεν αὐτοῦ κηρύσσων μετὰ νοίαν, καὶ καταγγέλλων τὴν παρασίαν αὐτοῦ.

Ἐν — Ἡλίου. Πνεῦμα μὲν ὀνόμασι τὸ ἐμαρτυρικὸν χάρισμα· δύναμιν δὲ τὴν ἐνέργειαν. Ἰσχυροῦν ὅτι καὶ τὸ χάρισμα καὶ τὴν ἐνέργειαν ἔχει τοῦ Ἡλίου, ἄπερ Ἡλίας ἔχει, προτρέχων τῆς διαπραξίας παρουσίας Χριστοῦ. Καὶ ποιήσει οὗτος ἡ ἀπερ Ἡλίας ὑστερον. Προστίθησι δὲ καὶ τὶς ἰσχυρὴ δύναμις αὐτῆ.

Ἐπιστρέψαι — τέκνα. Προεφήτευσεν τοῦτο καὶ Μαλαχίας, καὶ ἡρμηνεύθη σαφῶς ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, ἐνθα κεῖται τὸ· Καὶ εἰ θέλετε δεῖξασθαι, αὐτός ἐστιν Ἡλίας ὁ μέλλων ἔρχεσθαι.

Καὶ — δικαίων. Τοὺς αὐτοὺς λέγει καὶ ἀποχῆς ὡς ἄχρι τότε μὴ πεισθέντας. Ἐπιστρέψαι ὡς αὐτοὺς, εἰς φρόνησιν ἐναρέτων, εἰς τὴν τελείαν.

Ἐτοιμάσαι — κατεσκευασμένον. Κατεσκευασμένον τῆ μετανοίας, ἢ κατεσκευασμένον εἰς ἰσχυρὴν σωτηρίας.

Καὶ εἶπε — αὐτῶς. Πρὸς τὸ γῆρας καὶ τὴν ἀσθενίαν τῆς φύσεως, ἀλλ' οὐ πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ

Variæ lectiones et notæ.

(cc) De vocabulo σίκερα ita habet Christost. t. VI, p. 37: Σίκερα ἐνταῦθα φησι τῶν φοινίκων τὸν ὀπὸν, ὃν ἐπιπέθειον, συντριβόντες τὸν κερπὸν καὶ

καταθλώντες, εἰς οἴνου μετασχηματίζων ῥίσιν. Ἡρωτικὸν δὲ ἐστὶ τὸ τοιοῦτον, καὶ μέθη. Adde Theophyl. p. 304.

Θου βλῆσας, οὐκ εὐχερῶς παρεδέξατο τὴν ἰπαγγελίαν A virtute, tardus erat ad suscipiendam foetus promissionem.

Καὶ ἀκαρπιδίαις — ταῦτα. Ποία ; ἡ γέννησις, θαλαδὴ, καὶ ἡ κλήσις τοῦ ὀνόματος.

'Αυθ' ἦν — μου. Τοῖς περὶ τούτων.

Οἴτινες — αὐτῶν. Εἰς τὸν καν καιρὸν τῆς γεννήσεως καὶ τῆς κλήσεως. Ὅρα δε, ὅτι διὰ τὴν φωνὴν τῆς ἀπιστίας ἐπεσχίθη τὴν φωνήν.

Καὶ — Ζαχαρίαν. Ἀπεκδεχόμενος (15).

Καὶ — κωφός. Οὐ μόνον γὰρ ἐπεσχίθη τὴν φωνήν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀκοήν, ὡς μετὰ ἀπιστίας καὶ ἀκούσας καὶ φωνήσας. Προεμήνυε δε ἡ τοῦ γηραιοῦ ἱερωῆς σιγὴ τὴν τῆς παλαιᾶς ἱερωσύνης καὶ λατρείας σιγὴν.

Καὶ ἐγένετο — αὐτοῦ. Χρὴ γὰρ τὸν ἱερέα παντελῶς ἀπέχυσται τῆς ἰαυτοῦ γυναικός ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς λειτουργίας αὐτοῦ. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ θεὸς ὑπαγορεύει θεσμός. Πληρώσας δε ταύτας ὁ Ζαχαρίας λοιπὸν συνῆλθε τῇ φαμετῇ αὐτοῦ διὰ τὴν ἰπαγγελίαν τῆς γονῆς, παιδευθεὶς τῇ πληγῇ τῆς σιωπῆς πιστεύει τοῖς τοῦ ἀγγέλου ῥήμασι.

Καὶ — πέντι. Αἰδομένη τὴν γηραιὴν καὶ ἔξωρον κυφορίαν, ἕως οὗ (16) καὶ ἡ Παρθένος συνῆλαθε.

Λέγουσα — ἀνθρώποις. Ὅτε κῦδὸκῆσεν ἀφελεῖν τὸ ἐν ἀνθρώποις ὄνειδος μου, τὸ ἐπὶ τῇ ἀκαρκίᾳ. Παρ' C Ἑβραίοις μὲν γὰρ ὄνειδος ἦν ἡ ἀκαρκία τοῦ σώματος, οἷα σωματικωτέροις· παρὰ δε Χριστιανοῖς ὄνειδος ἡ ἀκαρκία τῆς ψυχῆς, οἷα πνευματικωτέροις.

'Εν δε τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ — Μαριάμ. [Γρηγορίου Νύσσης 'Εν (17) ἐκίνω τῷ καιρῷ ὁ εὐαγγελισμός τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος γέγονε, καθ' ὃν ἡ νύξ ἐπὶ τὸ ἀκρότατον μῆκος προελθούσα, κμιούσθαι καὶ ὑπορρέειν ἀρχεται, τῆς ἡμέρας λοιπὸν αὐξανομένης καὶ προκοπούσης, ἵνα μάθῃς ὅτι καὶ τὸ σκότος τῆς ἀσεβείας καὶ τῆς ἀμαρτίας ἄχρι τότε φθίασαν εἰς μέγθος κακίας καὶ κορυφωθέν, ἔκτετε ἀνεκόπη, καὶ πρὸς ἔκλειψιν καὶ ἀφανισμόν ἤλαύνετο, τοῦ φωτός ἤδη τῆς εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς νικῶτος καὶ D κλειονίζοντος.]

'Εν τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ τῆς κυφορίας, ὅτι ἡ γαστήρ ὡγαλώθη τῆς Ἑλισάβετ.

Μεμνηστυμένη δε ἦν ἡ Παρθένος, ἵνα λάθῃ τὸν διάβολον ἡ γέννησις τοῦ Χριστοῦ. Καὶ γὰρ ἤκουε των προφητῶν καταγγελλόντων, ὅτι ἐκ παρθένου γεννηθῆναι μέλλει· καὶ διὰ τοῦτο παρετήρει τὰς παρθένους, ἵνα οἷαν ἴδῃ κυφοροῦσαν, περὶ ταύτην πηγίδας καταπέξῃ τῆς κακοτεχνίας αὐτοῦ. Λοιπὸν

Vers. 19. *Et respondens* — *hæc*. Quænam? nativitas videlicet, ac nominis impositio.

Vers. 20. *Eo quod* — *meis*. Quæ de his erant rebus.

Vers 20. *Quæ* — *suo*. [Tempore videlicet nativitatis ac nominis impositionis. Vide autem, quod propter vocem incredulitatis retenta ac cohibita est illi vox.

Vers. 21. *Et* — *Zachariam*. †† Expectans.

Vers. 21. *Et* — Vers. 22. *mutus*. Κωφός (pro quo hic habemus *mutum*) significat etiam surdum. Neque enim sola vox illi ablata est, sed et auditus, eo quod cum incredulitate audisset ac locutus fuisset. Significabat autem silentium sacerdotis senis, veteris sacerdotii, cultusque taciturnitatem.

Vers. 23. *Et factum* — Vers. 24. *ejus*. Oportebat namque sacerdotem omnino abstinere a propria uxore in diebus ministerii sui: hoc enim et divina lex præcepit. His autem completis, congressus est Zacharias cum uxore sua propter promissum foetum, silentii flagello edoctus, ut angelicis verbis crederet.

Vers. 24. *Et* — *quinque*. Erubescens, eo quod esset senior ac intempestiva, quæ prægnans fieret, donec virgo etiam concepit.

Vers. 24. *Dicens* — Vers. 25. *homines*. Quando beneplacuit, ut auferret opprobrium meum, quod apud homines erat, eo quod prole carerem. Apud Hebræos siquidem probro dabatur corporum sterilitas, utpote qui magis carnales erant ac corporales; apud Christianos vero probro datur animarum sterilitas, tanquam magis spirituales.

Vers. 26. *Sexto autem mense* — Vers. 27. *Maria*. †† Gregorii Nysseni: Illo tempore nuntiatus est adventus Servatoris, quo nox extremam longitudinem nacta, minui, et paulatim evanescere incipit, cum jam dies augeatur ac ulterius procedat; ut discas tenebras impietatis et peccatorum eo usque progressas ad magnitudinem improbitatis ac cumulas, exinde tolli atque adeo deficere et evanescere, cum jam pietates et virtutis lux vincat et abundet.

Sexto mense, postquam prægnans effecta fuerat Elizabeth, cum ejus uterus intumesceret.

Desponsata autem erat Virgo, ut diabolus lateret Christi nativitas. Audierat enim prophetas annuntiasse, quod esset e virgine nasciturus; ideoque virgines observabat, ut si quam in utero gestare videret, circa hanc fraudulentis suæ laqueos apponeret. Placuit itaque Deo, ut Virgo, quæ in habita-

Varie lectiones et notæ.

(15) Apud Hentenium, hoc vocabulo prætermissio textus junctus est.

(16) Καὶ abest A.

(17) Hæc uterque meus in margine habet. Caret iis Hentenias.

culum suum segreganda erat, viro desponsata esset, ut hac relicta, indesponsatas improbus ille observaret. Dictum est autem de sponso Matris Dei in Proemio Evangelii juxta Matthæum.

Quod vero additur : *De domo David*, intelligitur et de Virgine et de Joseph. Nam et hæc, et ille e gente David descenderant.

Vers. 28. *Et ingressus — tecum.* Gaudium hoc Evæ solvit maledictionem. Illa siquidem jussa est habere mœrorem (nam id proprie significat λύπη vocabulum, quod Geneseos tertio capite in ærumnas et dolorem vertitur) ; hæc autem gaudium, quod mœrori contrarium est : Gaude, inquit, utpote inter omnes virgines in Dei Matrem electa. Gratiosam vero nominavit illam, tanquam videlicet gratia Deus in te est.

Vers. 28. *Benedicta — mulieribus.* Hoc est, laudata, beata.

Vers. 29. *Illam vero — ejus.* Timuit, ne forte dolosus esset.

Vers. 29. *Et illa — salutatio.* Utrum divina, an a dæmone. Salutationem autem dicit, compellationem.

Vers. 30. *Et ait — Deum.* Benevolentiam, familiaritatem.

Vers. 31. *Et ecce — Vers. 32. Magnus.* Magnus, propter magnitudinem operum ac sermonum suorum.

Vers. 32. *Et Filius — vocabitur.* Erat quidem Filius Altissimi : ita autem postea etiam vocatus est ab his, qui in ipsum crediderunt.

Vers. 32. *Et dabit — patri ipsius.* Thronum, sive regnum et potestatem super Hebræos.

Vers. 33. *Et regnabit — Anis.* Populus Dei quandoque Israel vocatur, interdum vero Jacob. Unus enim idemque homo et Israel et Jacoberat. Et natura quidem Jacob vetus erat populus, utpote a Jacob per sanguinis cognationem descendens : adoptione vero, Israel novus erat populus ; nam pro veteri inductus est novus populus. Super hunc itaque novum populum regnabit in æternum, id est, semper, qui videlicet ex operibus ac sermonibus ipsum agnovit, seseque illi voluntarie subdidit. Christus siquidem, et in quantum Deus, rex erat : *Regnum* inquit, *meum non est ex hoc mundo* ⁴ ; et in quantum homo : habebat enim regis opera, puta subditis leges condere, dirigere, excolere, ac pro eis morti sese exponere : nam hæc potissimum eum, qui rex est, insigniunt.

Ista autem dicta sunt capite primo Evangelii secundum Matthæum, ubi habetur : *Qui regat (sive pascat) populum meum Israel* ⁵.

Vers. 34. *Dixit — cognoscam.* Quomodo erit hoc,

⁴ Joan. xviii, 36 ⁵ Matth. ii, 6.

οὐν ὁ Θεὸς εὐδοκῆσε μνηστευθῆναι ἄνδρι τὴν ἀφορθεῖσαν εἰς κατοικητήριον αὐτοῦ Παρθένου, ἵνα, ταύτης ὁ πονηρὸς ἀποστάς, τὰς ἀμνηστεύτους παρατηρή. Εἴρηται δὲ περὶ τοῦ μνηστήρος τῆς Θεομήτορος ἐν προοίμοις τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου.

Τὸ δὲ Ἐξ οἴκου Δαυὶδ, νοεῖται καὶ περὶ τῆς Πάρθενου, καὶ περὶ τοῦ Ἰωσήφ. Καὶ αὕτη γὰρ καίμινος ἐκ γένους τοῦ Δαυὶδ κατὰγοντο.

Καὶ εἰσελθὼν — μετὰ σοῦ. Αὕτη ἡ χαρὰ τὴν ἐρῶν ἔλυσε τῆς Εἰσας. Ἐκείνη μὲν γὰρ ἐκλείσθη λύπη ἔχειν, αὕτη δὲ χαρὰν, τῆς λύπης ἀντίπαλον. Καίρει, φησιν, ὡς ἐκλεγείσα παρὰ πάσας τὰς παρθένους εἰς Μητέρα Θεοῦ. Καχαριτωμένη δὲ αὐτὴν ὠνόμασεν ὡς χάριτος ἀξιωθεῖσαν ὑπερφουῦς· τὸ δὲ Ὁ Κύριος μετὰ σοῦ, ἅπτι τοῦ, Ὁ Θεὸς ἐν σοί.

supernaturali dignam : *Dominus tecum, hoc est,*

Εὐλογημένη — γυναιξί. Εὐφημητὴ, μακαρία.

Ἡ δὲ — αὐτοῦ. Ἐφοδῆθη μέγιστα θαλερός ἐστι.

Καὶ — ὁ ἀσπασμὸς οὗτος. Πότερῳ Θεῷ, ἔ δαιμόνιος. Ἀσπασμὸν δὲ λέγει τὴν (18) προσγορίαν.

Καὶ εἶπεν — τῷ Θεῷ. Εὐμένειαν, οὐκείωσιν.

Καὶ ἰδοῦ — μέγας. Μέγας διὰ τὸ μέγεθος τῶν ἔργων καὶ λόγων αὐτοῦ.

Καὶ Υἱὸς — κληθήσεται. Ἦν μὲν Υἱὸς Ἰψί- στοῦ· ἐκλήθη δὲ (19) τοῦτο καὶ ὕστερον παρὰ τῶν πιστευσάντων εἰς αὐτόν.

Καὶ δώσω πατρός — αὐτοῦ. Τὸν θρόνον, ἦτοι τῆ βασιλείαν, τὴν ἐπὶ τοῦ Ἑβραίου ἐξουσίαν.

Καὶ βασιλεύσει — τέλος. Ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ ποτὶ μὲν Ἰσραὴλ καλεῖται, ποτὶ δὲ Ἰακώβ. Ὁ αὐτὸς γὰρ ἦν καὶ Ἰσραὴλ καὶ Ἰακώβ. Καὶ φῦσει μὲν Ἰακώβ ἦν ὁ παλαιὸς λαὸς, ὡς ἐξ Ἰακώβ, κατὰ τὴν ἐξ αἵματος συγγένειαν· θέσει δὲ Ἰακώβ ὁ νέος λαὸς, κατὰ τὴν ἐξ ἀρετῆς συγγένειαν. Ἀντιστήχθε γὰρ ὁ νέος τοῦ παλαιοῦ. Δοκίμῳ οὖν ἐπὶ τοῦτου τῶν λαὸν βασιλεύσει εἰς τοὺς αἰῶνας, ἦγον ἀεὶ, ἐκ τῶν ἔργων καὶ τῶν λόγων ἐπιγινόντα αὐτόν, καὶ ἐκουσίως ὑποταγαμένον αὐτῷ. Ὁ γὰρ Χριστὸς ἐν μὲν βασιλεὺς καὶ ὡς Θεός· Ἡ βασιλεία, γὰρ φησιν, ἡ ἐμὴ, οὐκ ἐστὶν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου· ἦν δὲ καὶ ὡς ἄνθρωπος. Εἶχε γὰρ ἔργα βασιλέως· τὸ νομοθετεῖν τοῖς ὑπηκόοις αὐτοῦ, τὸ ρυθμίζειν, τὸ περιπέμψαι, τὸ ὑπερεποθῶσκαι αὐτῶν, ἃ μάλιστα χαρακτηρίζουσι τὸν ἀληθῶς βασιλέα.

Εἴρηται δὲ ταῦτα καὶ ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ του κατὰ Ματθαῖον, ἐθα κείται τό. Ὅστις ποιμαίνει τὸν λαὸν μου τὸν Ἰσραὴλ.

Εἶπε — γνωσκῶ. Πῶς ἐστὶν τοῦτο, δηλαδὴ τὸ

Variæ lectiones et notæ.

(18) Ita uterque. Corrigendum προσγορίαν. So ri- hæ videntur in mente habuisse προσγόρευσιν.

(19) Δὲ καὶ τοῦτο ὕστερον B.

συλλαβεῖν ἐν γαστρὶ, καὶ τακεῖν υἱόν; Ἠπίστησε ἄνθρωπος οὗν καὶ αὕτη, καθάπερ ὁ Ζαχαρίας, οὐχ ὑπεβλήθη δὲ τῆς ἀπιστίας ἐπιτιμῶν· διότι ἐκείνος μὲν εἶχε παραδείγματα πολλὰ τῆς ἐν γήρῃ παιδοποιίας, τῶν Σάρραν, τὴν Ῥεβέκκαν, τὴν Ῥαχὴλ, τὴν Ἄνναν· ἡ δὲ παρθένος οὐδε ἐν. Οὐδεμία γὰρ παρθένος ἴως αὐτῆς ἄνευ ἀνδρὸς συνέλαβε καὶ ἔτεκε (20).

Καὶ ἀποκριθεὶς — ἐπὶ σέ. [Πνεῦμα (21) ἅγιον· Πνεῦμα μὲν ἅγιον, καθαῖρον ἐπὶ πλεον, καὶ ἀγιάζον· δυνάμις δὲ Ἰψίστου, παρασκευάζουσα δεκτικὴν τοῦ Λόγου καὶ Θεοῦ καὶ παρέχουσα γεννητικὴν δύναμιν.]

Ἐνεργοῦν ἀπορρήτως καὶ τὴν ἑνανδρον συλλήψιν καὶ τὸν ὑπερφυῖ τόκον.

Καὶ δύναμις — σοι. Τὸ αὐτὸ δηλοῖ καὶ οὗτος ὁ Β λόγος. Δύναμις Θεοῦ σκεπάσει σε, δυναμοῦσά σε πρὸς ὑπουργίαν τοῦ τοιοῦτου πράγματος.

Διὸ — Θεοῦ. Διὸ καὶ τὸ ἅγιον βρέφος, τὸ γεννώμενον ἐκ (22) σοῦ, κληθήσεται Υἱὸς Θεοῦ παρὰ τὸν πιστῶν διὰ τὰ θεοπρεπῆ ἔργα τῆς ἡνωμένης αὐτῶ θεότητος.

Τινὲς δὲ, ἀναγινώσκοντες τὸ Γεννώμενον, ὑποστηρίζουσι, λέγοντες ὅτι διὰ τὸ ἐπελθεῖν Πνεῦμα ἅγιον, καὶ ἐπισκιάσαι δύναμιν Ἰψίστου, τὸ γεννώμενον ἔσται ἅγιον, ἦτοι θεῖον· εἶτα τὰ (23) ἐξῆς ἀπολύτως ἀναγινώσκουσι.

Καὶ ἰδοὺ — ῥῆμα. Πρὸς πληροφορίαν αὐτῆς παραδειγμα τίθησι τὴν Ἐλισάβετ, διδάσκων, ὅτι Ὁ δούς καρπὸν τῆ ἀκάρπου κοιλίᾳ τῆς στεῖρας, αὐτὸς καὶ ἐν σοὶ ποιήσει, ὃ δὲ ἐμοῦ σοὶ λελάληκε. Πᾶν δὲ ῥῆμα, ἀντὶ τοῦ, Πᾶν ὁ λέγει, πᾶν ὁ ἐπαγγέλλεται, ἢ πᾶν, ὃ λέγει τις.

Ἄλλὰ πῶς ἦν ἡ Ἐλισάβετ συγγενὴς τῆς Μαρίας; Ἐκείνη μὲν γὰρ ἐκ τῆς Λευιτικῆς, εἴτουν ἱερατικῆς κατὰ γένος φυλῆς· αὕτη δὲ ἐκ τῆς Ἰουδαϊκῆς, ἦγον βασιλικῆς. Διάφοροι γεγόνασιν ἐπιγαμβρεῖται τῶν δύο τούτων φυλῶν. Ἄρα τῶν γὰρ πρότερον, καὶ Ἰωδαῖ ὕστερον, ἀρχιερεῖς ἀμφοτέροι ὄντες, ἐκ τῆς βασιλικῆς φυλῆς γυναῖκας ἠγάγοντο, καὶ μετ' αὐτοὺς ἕτεροι. Λοιπὸν οὖν ἐκ τοιαύτης ἐπικλοχῆς ἦσαν συγγενεῖς ἀλλήλων καὶ αὗται. Ἐπεὶ γὰρ ἐν μὲν θείοις πράγμασι πρωτεύει τὸ ἱερατικὸν γένος, ἐν δὲ ἀνθρωπίνοις (24) τὸ βασιλικόν, εἰκότως συνεπλάκησαν, ἵνα καὶ ἱερεὺς βασιλικὸς εἴη, καὶ ὁ βασιλεὺς ἱερατικὸς.

Εἶπε — σου. Λοιπὸν, οὐ μόνον ἐπίστευσεν, ἀλλὰ καὶ ἤθελε γενέσθαι αὐτῆ, καθὼς ὁ ἄγγελος εἶρηκε.

Καὶ — ἄγγελος. Ἦδη συλλαβούσης ἅμα τῷ λόγῳ αὐτοῦ.

Variae lectiones et notæ.

(20) Καὶ τέτοκε. B.

(21) Quæ hinc inclusa sunt, addit codex B. mox post vocabula ὑπερφυῖ τόκον. In margine autem habet A. Caret iis Hentenius.

(22) Ἐκ σοῦ ergo est interpretatio. Nam nec in

A ut videlicet concipiam in utero et pariam filium? Et hæc itaque non credidit, sicut Zacharias, non tamen incredulitatis admonita est per pœnam: ille siquidem multa habuit exempla susceptionis liberorum in senectute: Sarram, Rebeccam, Rachel, Annam: virgo autem nullum. Nulla enim virgo ad id usque tempus sine viro conceperat et pepererat.

Vers. 35. *Et respondens* — in te. †† Spiritus sanctus: Spiritus quidem sanctus, magis purificans et sanctificans; potentia vero Altissimi, efficiens aptam ad recipiendum Logon et Deum et largiens facultatem gignendi.

Qui ineffabiliter operabitur et conceptum sine viro, et partum supernaturalem.

Vers. 35. *Et virtus* — tibi. Idem quoque indicat hic sermo, *Virtus Dei proteget te*; potentem faciet te ad hujus rei operationem.

Vers. 35. *Ideo*. — *Dei*. Ideo quoque sanctus infans, inquit, qui ex te nascitur, vocabitur a fidelibus Filius Dei, propter divina opera unitæ sibi divinitatis.

Quidam autem ubi legerint: *Quod nascitur*, faciunt ibi subdistinctionem dicentes quod, *quia Spiritus sanctus superveniet, et virtute Altissimi obumbrabit, ideo, quod nascitur, erit sanctum* sive divinum: deinde, quod sequitur absolute legunt.

Vers. 36. *Et ecce* — Vers. 37. *verbum*. Ut certior eam reddat, exemplum Elizabeth illi proponit; docens, quod qui ventri sterilis fructu carenti dedit fructum, ipse quoque in te faciet, quod per me tibi locutus est. Omne enim verbum, id, est quidquid dicit, quidquid annuntiat, vel quidquid aliquis dicit.

Sed quomodo erat Elizabeth cognata Mariæ? Illa quidem ex Levitica, sive sacerdotali, tribu descenderat, hæc autem de Judaica, sive regia. Variæ fuerunt harum duarum tribuum cognationes: cum enim Aaron primum, et postmodum Joiada, qui ambo summi sacerdotes erant uxores e regia tribu duxerint, et post hos alii, consecutum est, ut ex tali permistione hæc duæ essent inter se cognatæ. Quia enim in divinis rebus primas ferebat sacerdotale genus, in humanis vero regale: merito commista sunt, ut etsacerdos regalis esset, et rexesset sacerdotalis.

Vers. 38. *Dixit* — tuum. Jam non solum credidit, sed etiam optabat. ut sibi contingeret, sicut dixerat angelus.

Vers. 38. *Et* — *angelus*. Simul ac jam per verbum suum conceperat.

textu horum comparet. Bis omissio ἐκ σοῦ, laudat Cyrillus tom. IV, p. 125.

(23) Τὸ ἐξῆς. B.

(24) Ἀνθρώποις. B.

Vers. 39. *Exurgens — Juda.* Montana erat Judæa civitas, in qua habitabat Elizabeth. Abiit autem illuc divino prægnans Spiritu, ut infante in utero Elizabeth exultante, et illa prophetante, majorem acciperet celsitudinem.

Vers. 40. *Et intravit — Elizabeth.* compellavit, ut moris erat.

Vers. 41. *Et factum — ejus.* Christus quidem locutus est per os suæ Matris : Joannes autem audivit per aures suæ matris : et agnito supernaturaliter Domino suo, exultatione illum prædicavit ; infans enim, qui in utero ferebatur Virginis, prophetica statim gratia donavit infantem, qui in utero gestabatur sterilis.

Vers. 41. *Et impleta — Vers. 42. ventris tui.* Ab infante qui erat in sterili, prædicatur infans qui erat in Virgine : a sterili vero Virgo. Christo siquidem revelato ei, qui in utero Elizabeth impletus erat Spiritu sancto, impletur et ipsa : et quæ prophetam in utero gestabat etiam vaticinatur, ac benedicit et Virginem et fructum ventris Virginis.

Vers. 43. *Et unde — ad me?* Unde mihi res hæc inopinata ? Sicut enim postmodum filius Elizabeth, veniente ad ipsum Christo, indignum se tali Domini accessu dicebat, ita quoque nunc mater ipsius indignam sese fatetur talis dominæ accessu. Matrem autem etiam ante partum eam nominavit, et Dominum eum, qui ex illa nasciturus erat : attestans angeli verbis, idque efficiens, ut sermonibus ejus firmius Virgo crederet.

Vers. 45. *Ecce enim — meo.* Præ gaudio, utpote sentiens jam hominum salutem, ac de ea gaudens.

Vers. 45. *Et beata — Domino.* Beatam prædicat Mariam, quæ his fidem habuerit quæ sibi a Domino per angelum dicta sunt. Præcognovit enim Elizabeth etiam ea, quæ dicta erant, et quod Virgo crederat. Itaque aliæ quoque steriles genuerant, at nunquam earum infans prophetica gratia dignus habitus fuerat, cum adhuc in utero matris gestaretur. Facta sunt ergo circa hanc sterilem admiranda, ut etiam crederentur, quæ circa hanc facta sunt Virginem maxime supernaturalia.

Vers. 46. *Et ait — Dominum.* Magnificat, hoc est, Benedicit, glorificat. Est autem hic sermo creditis ac gratias agentis.

Vers. 47. *Et exultavit — Salvatore meo.* Spiritum rursus animam intellige. Gavisa est, inquit, anima mea in Deo, qui me salvam fecit : jam enim salva facta sum, quæ digna habita sum ut fierem Mater Dei. Deinde etiam causam dicit, cur gratias agat.

Ἀναστᾶσα — Ἰουδα. Ἡ ὄριον, πόλις ἦν τῆς Ἰουδαίας, ἐν τῇ ὧκε ἡ Ἐλισάβετ. Ἀπέλθι δε εἰς θεῖον Πνεύματι (25) κινήθεισα, ἵνα σκιρτήσῃς μὲν τοῦ βρέφους ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς Ἐλισάβετ, κρηφτισσάσης δὲ καὶ αὐτῆς, δέξεται πλείονα (26) πληροφορίαν.

Καὶ εἰσῆλθεν — Ἐλισάβετ. Προσπαγόμενα, ὡς Ἰθός.

Καὶ ἐγένετο — αὐτῆς. Ὁ μὲν Χριστὸς ἐφῆγετο διὰ τοῦ στόματος τῆς ἰδίας μητρός· ὁ δὲ Ἰωάννης ἤκουσε διὰ τῶν ὠτων τῆς οἰκείας μητρός, καὶ ἐκγυροῦς ὑπερφυῶς τὸν ἑαυτοῦ Δεσπότην, ἐπαρθεὶς αὐτὸν τῷ σκιρτήματι. Τὸ γὰρ ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς Παρθένου βρέφος αὐτίκα προφητικῶν χάρις ἐκφύσαστο τῷ ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς στειραίας βρέφει.

Καὶ ἐπλήσθη — κοιλίας σου. Παρὰ μὲν τῷ ἐν τῇ στειραίᾳ βρέφει ἀνακηρύττεται τὸ ἐν τῇ Παρθένῳ βρέφει· παρὰ δὲ τῆς στειραίας ἡ Παρθένος. Καὶ (27) γὰρ, τοῦ ἐγκυρουμεμένου τῇ νυθί τῆς Ἐλισάβετ πλησθέντος Πνεύματος ἁγίου, κίρπλακα καὶ αὐτῇ, καὶ εὐφημίᾳ καὶ τὴν Παρθένον, καὶ τὸ καρπὸν τῆς κοιλίας τῆς Παρθένου.

Καὶ πόθεν — πρὸς με ; Πόθεν μοι τοῦτο τὸ παράδοξον ; Ὡσπερ δὲ ὕστερον ὁ υἱὸς τῆς Ἐλισάβετ, ἰδούστος τοῦ Χριστοῦ πρὸς αὐτὴν, ἀνάξιον ἑαυτῆς τῆς τοιαύτης ἐπισημίας τοῦ Δεσπότου ἔλεγον. οὕτω καὶ νῦν ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἀνάξιον ἑαυτὴν τῆς τοιαύτης ἐπισημίας τῆς Δεσποίνης ὁμολογεῖ. Μῆτέρα δὲ ταύτην ἀνόμισσε καὶ πρὸ τοῦ τόκου, καὶ Κύριον τὸν ἐξ αὐτῆς γεννηθῆναι μέλλοντα, μαρτυροῦσα τοῖς τῷ ἄγγελου λόγοις, καὶ βεβαιότερον αὐτῇ πίστιν κέχουσα.

Ἰδοὺ γὰρ — μου. Ἐν ἀγαλλιάσει, ὡς αἰσθόμενον ἤδη τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἀγγελλιώμενον ἐπ' αὐτῆς.

Καὶ μακαρία — Κυρίου. Μακαρίζει τὴν Mariam, ὡς πιστεύσασαν τοῖς λελαλημένοις αὐτῇ παρὰ Κυρίου διὰ τοῦ ἀγγέλου. Προέγνω γὰρ ἡ Ἐλισάβετ καὶ τὰ λελαλημένα, καὶ ὅτι πεπίστευκεν αὐταῖς ἡ Παρθένος. Στεῖραι μὲν οὖν καὶ ἄλλαι γεννησάσαι βρέφος δὲ οὐδέποτε προφητικῶν χαρισμάτων ἐξῆθη, ἔτι ἐν κοιλίᾳ μητρός αὐτοῦ (28) φερόμενον. Ἐγενήσθη οὖν τὰ κατὰ τὴν στειραν ταύτην παράδοξα, ἵνα πιστευθῶσι καὶ τὰ κατὰ τὴν παρθένον ταῦτα ὑπερφυσίατα.

Καὶ εἶπε — Κύριον. Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου, τῶν τίσων, εὐφημίᾳ, δοξάζει. Πιστενύσσης δὲ ὁ λόγος οὗτος, εὐχαριστήριος ὢν.

Καὶ ἠγαλλίασε — Σωτῆρι μου. Πνεῦμα τὴν ψυχὴν, πάλιν νόησον. Ἐχάρη, φησὶν, ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ σώσαντί με. Σίσσωμαι γὰρ εἶδη, ἀξιώθεισα γενέσθαι Μήτηρ Θεοῦ. Εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν τῆς εὐχαριστίας.

Variae lectiones et notæ.

(25) Ac si κινήθεισα legerit Hentenius. Male.

(26) Προφορίαν, sine sensu A. Hentenius haud dubie voluit, certitudinem.

(27) In alia omnia discedit interpres.

(28) Αὐτοῦ omittit B.

Ὅτι — αὐτοῦ. Ἐπὶ τὴν εὐτέλειαν. Ταπεινοὶ γὰρ ἅπαντες αὐτῆν, ὡς ἀναξίαν τηλικούτου πράγματος ἢ καὶ διὰ τὴν ταπεινώσασιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὡς πρὸς τὸ ὕψος, τῆς θείας.

Ἰδοῦ — γενεαί. Αἱ τῶν πιστευόντων δηλοῦσι.

Ὅτι — δυνατός. Ὅτι ἐποίησεν εἰς ἡμᾶς μεγάλα καὶ ὑπερφυῆ θαυμάσια ὁ δυνατός ποιεῖν τοιαῦτα.

Καὶ ἄγιον — αὐτοῦ. Ἐξάϊρτον, μέγα.

Καὶ τὸ ἔλεος — αὐτόν. Τὸ εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν, καὶ τὸ εἰς γενεὰς γενεῶν, καὶ τὰ τοιαῦτα τὸ ἅγιον σημαίνει παρ' Ἑβραίοις. Λέγει τοίνυν, ὅτι καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ αἰεὶ ἔστιν ἐν τοῖς φοβουμένοις αὐτόν, ὅμοια λέγουσα τῷ Δαυὶδ εἰρηκότε· Τὸ δὲ ἔλεος τοῦ Κυρίου ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτόν. Εἶτα καταλέγει καὶ ἄλλας δυνάμεις τοῦ Θεοῦ, ὡς ἔθος τοῖς εὐχαριστοῦσιν.

Ἐποίησε — αὐτοῦ. Ἐποίησε μεγαλεῖον, ἐποίησε νίκην ἐν δυνάμει αὐτοῦ. Ὁ βραχίων γὰρ ἐνταῦθα τὴν δυνάμιν σημαίνει· διότι οἱ ἀγωνιζόμενοι ἐν τῷ βραχίονι τὴν δυνάμιν ἔχουσι.

Διεσκόρπισεν — αὐτῶν. Τοὺς ὑπερηφάνους ἐν τῇ διακονίᾳ τῆς καρδίας αὐτῶν, τοὺς ὑπερηφάνους ἐν ἑαυτοῖς.

Καθεῖς — κενός. Ὅμοια ταῦτα τῶν τῆς Ἄννης μητρὸς τοῦ Σαμουὴλ, εἰπούσης· Κύριος πτωχίζει καὶ πλουτίζει, ταπεινοὶ καὶ ἄνυφοι. Λοιπὸν οὖν προφητεύει καὶ περὶ τοῦ ἑλέους τοῦ εἰς τοὺς Χριστιανούς. Λέγει γὰρ·

Ἀντελάβετο — αὐτοῦ. Ἐπισκέψατο τὸν Ἰσραηλιτικὸν λαόν, τὸν δούλον αὐτοῦ. Παιδᾶ γὰρ νῦν τὸν δούλον λέγει.

Μνησθῆναι — αἰῶνα. Ἀντελάβετο δὲ καὶ ἐπισκέψατο, ἐν τῷ μνησθῆναι ἑλέους εἰς τὸν αἰῶνα, ἔργον ἑλέους αἰωνίου, ἑλέους θεηκενός, καθὼς ἐλάλησε· καθὼς ἐπηγγεῖλατο πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν. Εἶτα λέγει καὶ τίσει ἐλάλησε περὶ τοῦ ταύτου ἑλέους, ὅτι τῷ Ἀβραάμ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ, ἔργον τῷ Ἰσαὰκ καὶ τῷ Ἰακώβ, καὶ μὴν καὶ τῷ Δαυίδ. Τούτοις γὰρ ὡς ἐπισημοτάτοις αἰνεματωδῶς ἐπηγγεῖλατο περὶ τούτου. Ἐλεος δὲ εἰς τὸν αἰῶνα ἢ θεία ἐνανθρώπησις, ὡς δι' ἔλεον τῶν ἀνθρώπων γεγεννημένη, ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ καὶ τῶν εἰρημένων νιῶν καὶ ἐγγόνων αὐτοῦ, κατὰ τὴν πρὸς αὐτοὺς ἐπαγγελίαν.

Ἀπορήσει δὲ τις, πῶς ἀντελάβετο τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ ὁ Θεὸς ἐν τῷ μνησθῆναι τοῦ ῥηθέντος ἑλέους; τῶν Χριστιανῶν γὰρ μᾶλλον ἀντελάβετο, καὶ οὐ τῶν Ἰουδαίων. Πρὸς ὃν ἀποκρινόμεθα ὅτι παλαιὸς μὲν Ἰσραὴλ ὁ παλαιὸς λαὸς· νῦν δὲ Ἰσραὴλ ὁ νῦν λαός, ὁ ἀντεισαχθεὶς ἐκείνου, τουτέστιν ὁ Χριστιανικός, ὁ ἐκ παντὸς ἔθνους συγκαίμενος. Τούτου οὖν τὸν Ἰσραὴλ ἐνταῦθα νόησον. Εἰ δὲ καὶ τὸν παλαιὸν νόησῃς, σώζεται καὶ οὕτως ὁ λό-

Vers. 48. *Quia — sua.* Ad utilitatem : seipsam enim dejecit, quasi tanta re indignam : vel etiam propter abjectionem humanæ naturæ comparatæ ad sublimitatem divinæ.

Vers. 48. *Ecce — generationes.* Credentium videlicet.

Vers. 49. *Quia — qui potens est.* Quia fecit in magna supernaturalia miracula, qui ad hujusmodi facienda potens est.

Vers. 49. *Et factum — ejus.* Eximium, magnum.

Vers. 50. *Et misericordia — eum.* Quod dicitur, *In progeniem et progeniem* : et, *In generationes generationum*, aliaque similia, idem significant quod *Semper*, apud Hebræos. Dicit ergo, quod etiam misericordia ejus semper est in his, qui timent ipsum ; similia loquens cum David, qui ait : *Misericordia Domini ab æterno et usque in æternum super timentes eum* ⁶. Deinde recenset et alias Dei virtutes ut moris est his, qui gratias agunt.

Vers. 51. *Fecit — suum.* Fecit magnificentiam, fecit victoriam per fortitudinem suam. Nam brachium hoc in loco significat fortitudinem. Qui enim in certaminibus pugnant, in brachio fortitudinem habent.

Vers. 51. *Dispersit — sui.* Superbos in cogitatione cordis sui, superbos apud seipsos.

Vers. 52. *Detrahit —* Vers. 53. *inanes.* Similia sunt his, quæ dixit Anna, mater Samuelis : *Dominus pauperem facit et dilat ; humiliat et sublevat* ⁷. Deinceps ergo vaticinatur et de misericordia erga Christianos. Dicit enim :

Vers. 54. *Auxiliatus est — suo.* Visitavit Israeli-ticum populum suum, servum suum ; puerum enim dicit nunc servum.

Vers. 55. *Ut memor esset — sæculum.* Auxiliatus est et visitavit, ut memor esset misericordiæ in sæculum : sive misericordiæ sempiternæ, continuæ. Sicut locutus est, sicut annuntiavit ad patres nostros. Deinde dicit etiam, quibus locutus est de hujusmodi misericordia, quod videlicet Abraham et semini ejus, scilicet Isaac et Jacob : profecto et David. His enim, utpote maxime insignibus, ænigmatice et de hoc annuntiavit. Misericordia vero dicitur, incarnatio divina, utpote per misericordiam, quia misertus est Deus, hominibus facta ex semine Abraham dictorumque filiorum, ac ab eo progenitorum, juxta promissionem ad eos factam.

Dubitabit aliquis, quomodo auxiliatus sit Deus Israeli-tico populo, ut memor esset dictæ misericordiæ? Christianis namque potius auxiliatus est, quam Judæis. Cui respondemus, quod vetus Israel antiquus est populus ; novus autem Israel, novus populus pro illo inductus, hoc est, Christianus, qui ex omni gente constitit ; hunc ergo Israel hic intellige. Quod si etiam veterem intellexeris, ita quoque sermo constabit : propter illum enim potissimum incarna-

tus est : deinde et ab eis matrem elegit, ac cognatus illorum nuncupatus est, et apud illos douit, ac miracula operatus est : ideoque dicebat : *Non sum missus, nisi ad perditas oves domus Israel* ⁹. Quia vero *In sua venit, et sui eum non receperunt* ⁹, ideo gentes misericordia dignæ habitæ sunt.

Vers. 56. *Mansit — tribus*. Per voluntatem videlicet sponsi : Joseph enim et Zachariam et Elizabeth sanctos esse sciebat, et animo lætissimo Virginem eis tradidit : non solum, quia cognati ejus erant, verum etiam, quia irreprehensibiles. Mansit autem usque ad partum Elizabeth apud illam, utpote cognoscentem, quod in se agebatur mysterium : et ob id amantem hanc, et ab hac amatam.

Vers. 56. *Et reversa est — suam*. Devitans eos, B qui ob natum infantem ad domum Zachariæ concurrere debebant. Erat autem et moris, ut abscederent virgines, cum parituræ erant prægnantes.

Vers. 57. *Ipsi —* Vers. 59. *puerum*. Secundum legem.

Vers. 59. *Et vocabant — Zachariam*. Plurimi enim filii patrum nominibus vocati sunt.

Vers. 60. *Et respondens — Joannes*. A Spiritu sancto ipsa quoque nomen pueri didicerat ideo etiam conabatur, ut ipse vocaretur Joannes.

Vers. 61. *Et dixerunt —* Vers. 62. *eum*. Nutu illum interrogabant, ut qui etiam audire non posset, veluti superius manifestatum est. Aiunt enim, uno quodam nervo colligatis esse audenti loquendique vires : ideo neque audire posse eos, qui a nativitate muti sunt. Zachariæ ergo ita fuit ablata loquela, sicut iis, qui a Nativitate illa privati sunt.

Vers. 73. *Et postulatis — ejus*. Postulatis, non per vocem, sed similiter per nutum.

Vers. 63. *Et mirati sunt universi*. Mirati sunt, quomodo qui nec audire ab Elizabeth, nec ei dicere hoc potuerat, cum ea conveniebat. Verisimile est enim, Elisabeth certiores illos fecisse, quod non per scripturam hoc vel dixisset, vel audisset.

Vers. 64. *Apertum — Deum*. — *Apertum est*, hoc est in vocem solutum est. Manifestum est autem, quod et auditus pariter solutus est. Sicut enim pariter ablati fuerat, ita quoque pariter solutus est.

Vers. 65. *Et factus est — eorum*. Timor præ admiratione.

Vers. 65. *Et in — hæc*. Quæ erant circa miracula, facta, in impositione nominis pueri, quomodo inopinate in eo parentes convenerant : et quo pacto a Zacharia mirabiliter ablata erat loquelæ carentia ; similiter et quæ a principio ad finem usque contigerant.

⁹ Matth. xv, 24. ⁹ Joan. 1, 11.

Variae lectiones et notæ.

(29) Μέλει. B.

(30) Ἐγγυος, frequenti errore. A, B.

(31) Λαλεῖν καὶ τοῦ ἀκούειν, ordine inverso. B.

(32) Pro nominativo videtur accepisse interpres.

γος. Δὲ αὐτὸν γὰρ μάλλον ἐνηθρώπησεν, ἐπεὶ καὶ ἐξ αὐτῶν ἐξελέξατο μητέρα, καὶ συγγενῆς αὐτῶν ἐχρημάτισε, καὶ παρ' αὐτοῖς ἐδίδασκε, καὶ ἰθαυματούργει : διὸ καὶ ἔλεγεν ὅτι Οὐκ ἀπεστῆλην ἢ μὲ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. Ἐπὶ δὲ εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον, λοιπὸν τὰ ἔθνη τοῦ ἔθνους ἠξιώθησαν.

Ἔμεινε — τρεῖς. Μετὰ γνώμης θελοῦσι τοῦ μνηστήρος ἔγινωσκε γὰρ ὁ Ἰωσήφ καὶ τὴν Ζαχαρίαν καὶ τὴν Ἐλισάβετ ἁγίους, καὶ παιχμαῖς αὐτοῖς κατεπίστυσσε τὴν Παρθένου, οὐ μὲν ὡς συγγενεῖσι αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀνεπίληπτῃ. Ἔμεινε δὲ μέχρι τοῦ τοκετοῦ τῆς Ἐλισάβετ παρ' αὐτῆς ὡς γνωσσοῦσα τὸ κατ' αὐτὴν μυστήριον, καὶ διὰ τοῦτο φιλοῦσα ταύτην καὶ φιλομένην.

Καὶ ὑπέστρεψεν — αὐτῆς. Εὐλαβοῦμιν τοὺς διὰ τὸ τιμωμένον ὀφείλοντας συντρέχειν ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ Ζαχαρίου. Ἦν δὲ καὶ ἔθος ὑποχωρεῖν τῆς παρθένους, ὅτε μέλλοι (29) τίχτειν ἢ (30) ἔγγυος. Τῆ — παιδίον. Κατὰ τὸν νόμον.

Καὶ ἔκαλον — Ζαχαρίαν. Πολλοὶ γὰρ υἱοὶ τῶν πατέρων ὀνόμασιν ἐκλήθησαν.

Καὶ ἀποκριθεῖσα — Ἰωάννης. Ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ αὐτὴ τὸ ὄνομα τοῦ παιδὸς μεμάθηκε διὸ καὶ ἰσχυρίσατο Ἰωάννην ὀνομασθῆναι αὐτὸν.

Καὶ εἶπον — αὐτὸν. Διὰ νεύματος ἡρώτων, ἢ μὴδ' ἀκούειν δυναμένους, καθὼς ἀνωτέρω δεδήλωται. Φασὶ γὰρ ἐνί τινι νεύρῳ συνδεδέσθαι τὰς τοῦ ἀκούειν (31) καὶ τοῦ λαλεῖν δυνάμεις : διὸ καὶ τοὺς ἀγενετῆς ἀλαλους μὴδὲ ἀκούειν. Οὕτω γοῦν ἐστίσθη τὸ (32) φθέγμα Ζαχαρίας, ὡς οἱ ἐκ γενετῆς.

Καὶ αἰτήσας — αὐτοῦ. Αἰτήσας οὐ διὰ φωνῆς, ἀλλ' ὁμοίως διὰ νεύματος. Καὶ ἐθαύμασαν πάντες. Ἐθαύμασαν, πῶς μὲν ἀκούσαι τοῦτο παρὰ τῆς Ἐλισάβετ, μὴτε εἰπὼν αὐτῇ τοῦτο δυναμένους, συνεφώνησεν. Εἰκὸς γὰρ τὴν Ἐλισάβετ πληροφορεῖν τούτους, ὡς οὐ διὰ γρηφῆς τοῦτο ἢ (33) εἶπεν, ἢ ἤκούσεν.

Ἀνεμώθη — Θεόν. — Ἀνεμώθη, ἂντι τοῦ, ἀπλήθη εἰς φωνήν. Δῆλον δὲ (34) ὅτι καὶ ἡ ἀκοὴ συναπελύθη. Ὡσπερ γὰρ συνεπεσχέθη, οὕτως ἀρα καὶ συναπελύθη.

Καὶ ἐγένετο — αὐτούς. Φόβος ἐκ τοῦ θεϊμοτος. Καὶ ἐν — ταῦτα. Τὰ περὶ τῶν γεγονότων θαυμάτων ἐπὶ τῇ κλήσει τοῦ παιδίου, πῶς τε παραδόξως συνεφώνησαν οἱ γεννήτορες ἐπὶ ταύτῃ, καὶ πῶς θαυμασιῶς ἀπελύθη τῆς ἀφωνίας ὁ Ζαχαρίας : ἢ καὶ τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἀχρι τέλους.

Καὶ ἐν — ταῦτα. Τὰ περὶ τῶν γεγονότων θαυμάτων ἐπὶ τῇ κλήσει τοῦ παιδίου, πῶς τε παραδόξως συνεφώνησαν οἱ γεννήτορες ἐπὶ ταύτῃ, καὶ πῶς θαυμασιῶς ἀπελύθη τῆς ἀφωνίας ὁ Ζαχαρίας : ἢ καὶ τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἀχρι τέλους.

Καὶ ἐν — ταῦτα. Τὰ περὶ τῶν γεγονότων θαυμάτων ἐπὶ τῇ κλήσει τοῦ παιδίου, πῶς τε παραδόξως συνεφώνησαν οἱ γεννήτορες ἐπὶ ταύτῃ, καὶ πῶς θαυμασιῶς ἀπελύθη τῆς ἀφωνίας ὁ Ζαχαρίας : ἢ καὶ τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἀχρι τέλους.

Καὶ ἐν — ταῦτα. Τὰ περὶ τῶν γεγονότων θαυμάτων ἐπὶ τῇ κλήσει τοῦ παιδίου, πῶς τε παραδόξως συνεφώνησαν οἱ γεννήτορες ἐπὶ ταύτῃ, καὶ πῶς θαυμασιῶς ἀπελύθη τῆς ἀφωνίας ὁ Ζαχαρίας : ἢ καὶ τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἀχρι τέλους.

Καὶ ἐν — ταῦτα. Τὰ περὶ τῶν γεγονότων θαυμάτων ἐπὶ τῇ κλήσει τοῦ παιδίου, πῶς τε παραδόξως συνεφώνησαν οἱ γεννήτορες ἐπὶ ταύτῃ, καὶ πῶς θαυμασιῶς ἀπελύθη τῆς ἀφωνίας ὁ Ζαχαρίας : ἢ καὶ τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἀχρι τέλους.

Καὶ ἐν — ταῦτα. Τὰ περὶ τῶν γεγονότων θαυμάτων ἐπὶ τῇ κλήσει τοῦ παιδίου, πῶς τε παραδόξως συνεφώνησαν οἱ γεννήτορες ἐπὶ ταύτῃ, καὶ πῶς θαυμασιῶς ἀπελύθη τῆς ἀφωνίας ὁ Ζαχαρίας : ἢ καὶ τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἀχρι τέλους.

Καὶ ἐν — ταῦτα. Τὰ περὶ τῶν γεγονότων θαυμάτων ἐπὶ τῇ κλήσει τοῦ παιδίου, πῶς τε παραδόξως συνεφώνησαν οἱ γεννήτορες ἐπὶ ταύτῃ, καὶ πῶς θαυμασιῶς ἀπελύθη τῆς ἀφωνίας ὁ Ζαχαρίας : ἢ καὶ τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἀχρι τέλους.

(33) Ἦ, post τοῦτο, deest. B.

(34) Δὲ omittit A.

Ergo Zachariæ dedit, Sed ita Zachariou et mox τῶν, loco oi legendum esset.

Καὶ ἴθιντο — αὐτῶν. Ἐβαλον ταῦτα, ὡς ἀξιο-
λογα.

Λέγοντες — ἔσται ; Λέγοντες ἑπαπορητικῶς, ἢ λο-
γεζόμενοι.

Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, διατί οὐκ ἀπελύθη τῆς ἀφω-
νίας ὁ Ζαχαρίας, ὅτι τὸ παιδίον ἐγεννήθη, ἀλλὰ
μᾶλλον ὅτι τὴν κλησιν τοῦ ὀνόματος ἔλαβε ; Λέγο-
μεν δὲ ὅτι διὰ τὴν τοῦ ἀγγέλου πρόρρησιν. εἶπε γὰρ
αὐτῷ (35) Ἰδοὺ ἐσθ σιωπῶν, καὶ μὴ δυνάμενος λα-
λῆσαι, ἀχρι ἥς ἡμέρας γένηται ταῦτά. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι
ταῦτα τὰ δύο πάντως δεδήλωκε, τὴν τε γέννησιν καὶ
τὴν κλησιν τοῦ ὀνόματος, ἀλλ' οὐ μόνον τὴν γέννησιν,
ἵνα καὶ τὸ θαῦμα γένηται τῆς ἐπὶ τῷ ὀνόματι συμφω-
νίας.

Καὶ χεῖρ — αὐτοῦ. Δύναμις, χάρις Θεοῦ.

Καὶ Ζαχαρίας — αὐτοῦ. Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως
τοῦ Χριστοῦ ταῦτα προεφήτευσε. Διὰ ταύτης γὰρ
ἐπισκέψατο καὶ ἐυτρώσατο τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐκ τῆς
τυραννίδος, οὐ μόνον τῶν ἀοράτων ἐκθρῶν, ἀλλὰ καὶ
τῶν ὁρατῶν, ὡς μὴ δυνάμενος περιγενέσθαι τῆς πίσ-
τεως αὐτοῦ. Λαὸν δὲ αὐτοῦ προηγουμένως μὲν, τὸν πα-
λαιὸν ἔκλεινον δὲ ἀπειθήσαντος τὸν νέον λοιπὸν. Ἐκ
γεγενημένα δὲ λέγει τὰ γενησόμενα, νόμῳ προφη-
τείας.

Ἄλλὰ πῶς λέγεται Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ (36) μόνον ;
Καὶ γὰρ οὐ τῶν Ἰσραηλιτῶν μόνον ἐστὶ Θεός, ἀλλὰ
καὶ πάντων τῶν ἀνθρώπων, ὡς πάντων Ποιητής. Διότι
τῶν μὲν ἄλλων πάντων ἀνθρώπων ἐκόντων ἐστὶ Θεός
τῶν Ἰσραηλιτῶν δὲ μόνων ἐκόντων κατ' ἐπίγνωσιν.
Μὴ θορυβηθῆς δὲ ἐπὶ τῇ δυσχερείᾳ τῶν τοῦ Ζαχαρίου
ῥητῶν τοιαῦτα γὰρ τὰ προφητικά. Πειρασόμεθα δὲ
σαφηνίσαι ταῦτα, κατὰ τὴν ἐπιχορηγομένην ἡμῖν γνώ-
σιν.

Καὶ ἤγειρε — αὐτοῦ. Τὸ κέρας ἐνταῦθα ἢ βασιλείαν
δηλοῖ, ὅτι ἐν κέρατι οἱ βασιλεῖς ἐχρίοντο καὶ προε-
χειρίζοντο.

Ἡ δύναμις σημαίνει ἢ διότι ἐν κέρατι τὴν δύναμιν
ἔχουσι πάντα τὰ κερασφόρα ζῶα.

Κέρας δὲ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ σωτηρίας, ἦγον σω-
τήριον. Βασιλείαν δὲ καὶ δύναμιν σωτήριον, λέγει
τὸν Χριστὸν, ὡς βασιλεῖα τῶν βασιλευόντων καὶ δύνα-
μιν τοῦ Πατρὸς, καὶ Σωτῆρα τῶν πιστευόντων εἰς
αὐτόν. Οἶκον δὲ νότι τὸ γένος τοῦ Δαυὶδ. Φησὶν οὖν
ὅτι ἀνίστησεν ἡμῖν τῷ λαῷ αὐτοῦ βασιλείαν ἢ
δύναμιν σωτήριον ἐκ γένους Δαυὶδ, τοῦ δούλου αὐ-
τοῦ. Ἐκ σπέρματος γὰρ Δαυὶδ ἦν ἡ Παρθένος, ἀφ'
ἧς ὁ Χριστὸς γεννήσεται. Τοῦτο δὲ ἐπιποίηκεν, ὡς
ἐπηγγελίατο διὰ στόματος τῶν ἁγίων, δηλαδὴ τῶν
ἐκπαλαί προφητῶν. Δι' αὐτῶν γὰρ ἐπηγγελίατο ἀνα-
στήσει βασιλεῖα δυνατὸν ἐν οἴκῳ Δαυὶδ, Σωτῆρα τοῦ
Ἰσραὴλ. Καὶ τοῦτο διδάσκουσι ψαλμοὶ πολλοὶ τοῦ
Δαυὶδ.

¹⁰ Luc. 1, 20.

Vers. 66. *Et posuerunt* — suo Posuerunt hæc,
tanquam admiranda.

Vers. 66. *Dicentes* — erit? Dicentes dubitantium
more, aut cogitantes.

Operæ pretium est autem quærere, quare ablata
non est a Zacharia loquelæ carentia, quando puer
natus est, sed potius quando nomen accepit? Dici-
mus quod propter angeli vaticinium: dixerat enim:
Et ecce eris mutus, nec loqui poteris, usque ab diem,
*quo hæc fient*¹⁰. Siquidem dicens *Hæc*, duo utique
manifestavit, nativitatē videlicet ac nominis im-
positionem, non autem solam nativitatē: ut con-
venientia in nomine fit etiam miraculum.

Vers. 66. *Et manus* — illo. Virtus ac gratia Dei.

Vers. 67. *Et Zacharias* — suæ. Hac de Christi
incarnatione prophetat: per hanc enim visitavit
ac redemit populum suum, non solum a tyrannide
hostium invisibilium, sed etiam visibilium, ut vide-
licet fidem ejus superare non possint. Populum suum
autem; primo quidem veterem; illo vero non
credente, postmodum novum. Dicit autem ea quæ
futura sunt, tanquam ea quæ facta sunt, more pro-
phetiæ.

Verum quomodo dicitur Deus solius Israel, cum
non tantum Israelitarum Deus sit, sed et omnium
hominum, utpote omnium creator? Quia cætero-
rum quidem omnium hominum Deus erit, ipsis
etiam nolentibus. Solorum autem Israelitorum,
ultroneorum, et per cognitionem. Ne tuberis autem
propter difficultatem eorum, quæ a Zacharia
dicuntur; nam hujusmodi sunt prophetica; tenta-
bimus tamen ea juxta datam nobis intelligentiam
explanare.

Vers. 69. *Et erexit* — Vers. 70. *suorum*. Per cor-
nu, regnum hic intelligit: quia per cornu reges
inungebantur ac designabantur.

Aut significat potentiam. In cornu enim for-
titudinem habent omnes animantes cornua geren-
tes.

Cornu vero simpliciter, sed salutis, sive salutare.
Regnum autem et potentiam salutarem dicit Chri-
stum, utpote regem regnantium, et potentiam pa-
tris, ac Salvatorem in se credentium. Domum
etiam intelligit, domum David. Dicit ergo, quod
instituit nobis populo suo regnum et potentiam
salutarem et genere David servi sui. A genere enim
David descendebat Virgo, ex qua Christus natus
est. Fecit autem hoc, sicut promiserat per os san-
ctorum, videlicet prophetarum, qui olim fuerunt.
Per ipsos enim promiserat regem exorturum po-
tentem in domo David, Salvatorem Israel. Et hoc
docent multi Psalmi David.

Variæ lectiones et notæ.

(35) Καὶ ἰδοὺ. B.

(36) Μόνον B. Idem mox habet μόνων, pro μόνου.

Vers. 71. *Salutem — nos* Exerit autem hoc A cornu, salutem et redemptionem ab inimicis nostris visibilibus et invisibilibus.

Vers. 72. *Ut faceret — sui.* Faciendo misericordia cum patribus nostris, sive miserando patrum nostrorum, ad quos facta est promissio salutis nostræ, et per illos habendo hujus memoriam. Testamentum enim vocat, promissionem: hujus autem memoriam, terminationem ac complementum.

Vers. 73. *Jurisjurandi — nostrum.* Ut etiam memor esset jurisjurandi, quod juravit, hoc est, confirmationis, quam confirmavit ad Abraham patrem nostrum: jusjurandum enim Dei, confirmatio est. Indifferenter autem verbum *μνησθῆναι* a genitivo transit ad accusativum: id enim frequenter in scripturis accidit, prophetis, sicut et in ænigmaticis et figuris, (idemque fit apud Latinos in Vulgata translatione, cum primo dicitur testamenti et postmodum jusjurandum). Deinde dicit, ad quid fuerit hoc testamentum et confirmatio.

Vers. 73. *Ut daret — Vers. 5. nostræ.* Per hyperbaton est horum ordinatio verborum. Primum autem dicendum est: Ut daret nobis quod sine timore serviamus illi, in sanctitate et justitia coram ipso omnibus diebus vitæ nostræ. Deinde, quod in medio remansit: *De manu inimicorum nostrorum liberati.* Sanctitatem itaque vocat, cultum divinum; justitiam vero, reliquarum perfectionem virtutum. Deinde in vaticinio ad filium quoque suum Joannem digreditur, et ait:

Vers. 76. *Et tu — vocaberis.* Et vere omnes prophetam eum nominabant.

Vers. 76. *Præibis — ejus.* Dominum hic Christum appellat, quem præcedens Joannes, utpote præcursor ac præco ejus, quando ad desertum venit Judææ, paravit vias ejus.

Quæ autem sint viæ ejus, diximus tertio capite Evangelii secundum Matthæum, ubi habetur: *Vox clamantis in deserto: Parate viam domini*¹¹.

Vers. 77. *Ad dandam — ejus.* Præibis, inquit, ante faciem Domini et cætera, ut des populo ipsius cognitionem salutis, hoc est, ad indicandum ac demonstrandum Judæis Christum; hic enim salus ipsorum est.

Vers. 77. *Per remissionem — eorum.* Salutis, inquam, quæ est per remissionem peccatorum eorum, sive, quæ fit cum remittuntur ac solvuntur illis peccata sua. Sic enim et angelus ad Joseph locutus est, interpretans nomen Christi: *Ipse enim, inquit, salvum faciet populum suum a peccatis eorum*¹².

Vers. 78. *Per viscera — nostri.* Per remissionem

¹¹ Matth. III, 11. ¹² Matth. IV, 21.

σωτηρίαν — ἡμᾶς. Ἠγίωκα δὲ (37) τὸ κίρας τοῦ σωτηρίου ἡμῶν (38) καὶ λύτρωσιν ἐξ ἐχθρῶν ἡμῶν, ἀοράτων καὶ ὁρατῶν.

Ποιῆσαι — αὐτοῦ. Ἐν τῷ ποιῆσαι ἔλαος μετὰ τῶν πατέρων ἡμῶν, ἤγουν ἐν τῷ ἐλεῆσαι τοὺς πατέρας ἡμῶν, πρὸς οὓς ἡ ἐπαγγελία τῆς σωτηρίας ἐμῆς, καὶ δι' ἐλεεινούς μνησθῆναι ταύτας. Διαθέκεται γὰρ ἵγαι τὴν ἐπαγγελίαν, μνήμησιν δὲ αὐτῆς, τὴν ποικύσιν.

Ὁρκον — ἡμῶν. Καὶ ἐν τῷ μνησθῆναι τὸ ὄραον, ὄν ὁμοσι (39), [τουτέστι τὴν βεβαίωσιν, ἢ βεβαίωσιν] πρὸς Ἀβραάμ τὸν πατέρα ἡμῶν ὅσοι γὰρ ἐπὶ Θεοῦ καὶ ὁμοσµα, ἢ βεβαίωσιν. Ἀδιεφορῶσι δὲ τὸ μνησθῆναι, ἐκπὸ γενικῆς εἰς αἰτιατικὴν. συνέθεσις γὰρ τοῦτο τοῖς προφητικοῖς, ὡσπερ καὶ ἡ (40) γραφῆς. Εἶτα λέγει, τίνας χάριν ἢ τοιαύτη διαθέκη καὶ βεβαίωσιν.

Τοῦ δοῦναι — ἡμῶν καθ' ὑπερβατόν ἢ σύνθεσις ἢ τῶν ῥητῶν τούτων, οἷον, Ὑπὲρ τοῦ δοῦναι ἡμῶν ἀφ' ὧς λατρεύει αὐτῷ ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνη ἰσώπῳ αὐτοῦ, πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ἡμῶν. Εἶτα τὸ ὁ μῆσθ'· Ἐκ χειρὸς τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν ῥυσθῆναι. Οὐσιότητα μὲν οὖν λέγει τὴν εὐσεβείαν, δικαιοσύνην δὲ τὴν τελειότητα τῶν ἄλλων ἀρετῶν. Ἐπειτα μεταβαίνει τῇ προφητείᾳ καὶ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ παιδᾶ Ἰωάννην, ἐπιφθεσι.

Καὶ σὺ — κληθήσῃ. Καὶ ὄντως πάντες προφητῶν αὐτὸν ὠνόμαζον.

C Προπορεύσῃ — αὐτοῦ. Κύριον ἐνταῦθα, τὸν Χριστὸν ὀνομάζει, οὐ προτρέχων ὁ Ἰωάννης, ὡς αὐτοῦ πρόδρομος καὶ κήρυξ, ὅτε παρεγένετο ἐκ τῆ ἐρήμῳ τῆς Ἰουδαίας, ἠτοιμάζε τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ,

Τίνες δὲ αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ, εἰρήσθαι ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, ἐνθα καίτῃ τὸ· Φοβεώματος ἐν τῇ ἐρήμῳ, Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου.

Τοῦ δοῦναι — αὐτοῦ. Προπορεύσῃ. φθεσι, πρὸ προώπου Κυρίου, καὶ τὰ ἐξῆς, ὑπὲρ τοῦ δοῦναι τῷ λαῷ αὐτοῦ γνῶσιν σωτηρίας, τουτέστιν, ὑπὲρ τοῦ γνωρίσθαι καὶ ὑποδείξαι τοῖς Ἰουδαίοις τὸν Χριστὸν· οὗτος γὰρ ἔστι σωτηρία αὐτῶν.

Ἐν ἀφίσει — αὐτῶν. Σωτηρίας δὲ τῆς ἐν ἀφίσει ἁμαρτιῶν αὐτῶν, ἤγουν τῆς γινόμενης ἐν τῷ ἀφίσει καὶ λύθῃναι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ ἄγγελος εἶπε πρὸς τὸν Ἰωσήφ, ἐρμηνεύων τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ· Αὐτός γὰρ, φθεσι, σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν.

Διὰ σπλάγγνα — ἡμῶν. Ἐν ἀφίσει δὲ ἁμαρτιῶν

Variæ lectiones et notæ.

(37) Δι' abest A.

(38) Ἡμῶν deest. B.

(39) Quæ hic inclusa sunt, addidimus ex cod. B.

In cod. A non leguntur.

(40) Id est, τὸ αἰνευματώδες.

τιῶν τῆ δια σπλάγγνα ἐλέους Θεοῦ ἡμῶν, ἦτοι τῆ διὰ θεομένη δια τὴν συμπάθειαν τοῦ ἐλέους αὐτοῦ, καὶ οὐ διὰ τὰ ἔργα αὐτῶν.

Ἐν οἷς — ὑψους. Ἐν οἷς σπλάγγνοις ἐλέους δι' ἃ σπλάγγνα ἐλέους, ἐπισκέψατο ἡμᾶς, εἴ-ου ἐπεφοίτησεν ἀνατολὴ τοῦ νοητοῦ ἡλίου, ἐξ ὑψους τῆς Θεοτητος. Λέγει δὲ τὴν ὅσον οὕτω ἐπιφάνειαν τοῦ Χριστοῦ.

Ἐπιφάναι — καθήμενοις. Ἐπισκέψατο, φησιν, ἡμᾶς διὰ τὸ ἐπιφάναι, τουτέστιν, ἐπικλίμψαι φῶς ἀληθείας τοῖς ἐν σκότει τῆς πλάνης καθημένοις. Σκια δὲ θανάτου ἡ ἁμαρτία· εἰκονίζει γὰρ καὶ αὐτὴ τὸν θάνατον. Ὡστε γὰρ οὗτος ψυχῆς ἐστὶ χωρισμὸς, οὕτω καὶ αὐτὴ Πνεύματος ἁγίου ἐστὶ χωρισμὸς.

Τοῦ κατευθύναι — εἰρήνης. Ὑμῖν τοῦ κατευθύναι τὴν πορείαν τῆς πολιτείας ἡμῶν εἰς ὁδὸν εἰρήνης, τῆς κατὰ Θεόν.

Τὸ δὲ — πνεύματι. Πνεύματι θεῷ.

Καὶ ἦν — Ἰσραὴλ. Ἔως ἡμέρας ἀναδειξέως αὐτοῦ, τῆς πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτας, ὅτε ἦλθεν εἰς πᾶσαν τὴν περιχώρον Ἰερδάνου κήρυσσων βάπτισμα μετανοίας. Ἐδεῖ γὰρ αὐτὸν ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ἀσκήσαι τὴν ἀρετὴν, ἵνα καὶ μετὰ παύσεως ἐλίγης, καὶ ἀξίω-πιστος εἴη μάρτυς τοῦ ὑπ' αὐτοῦ καιαγγελιομένου Χριστοῦ.

ΚΕΦ. Α'. Περὶ τῆς ἀπογραφῆς.

Ἐγένετο — οἰκουμένην. Ἀπογράφεσθαι αὐτὴν εἰς τὸ τελεῖν κῆνσον, εἰς τὸ παρέχειν φόρον, ὑποταγμένην ἦδη τῇ Ῥωμαίων ἐξουσίᾳ, ὧν ἦρχε Καίσαρ.

Προετύπου δὲ ἡ πρὸς τὸν Καίσαρα ὑποταγὴ μάσας τῆς οἰκουμένης καὶ ἡ ἀπογραφὴ τὴν πρὸς τὸν Χριστὸν ὑποταγὴν πάσης τῆς οἰκουμένης καὶ τὴν ἀπογραφὴν τῶν ἀπογραφομένων εἰς οὐρανούς. Γέ-λωνε δὲ ἡ τοιαύτη ἀπογραφὴ μέλλοντος γεννηθῆναι τοῦ Χριστοῦ, ἵνα, πάντως ἐν ταῖς ἰδίαις μητροπό-λεις ἀπογραφομένων, ἀπέλθῃ καὶ ἡ Παρθίνος πρὸς (41) τὴν Βηθλέμ, καὶ ἐν αὐτῇ τοῦτον γεννήσῃ, ἵνα (42) πληρωθῇ ἡ προφητεία ἡ λέγουσα· Καὶ σὺ, Βηθ-λέμ, γῆ Ἰουδα, οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς ἡγεμοῖσιν Ἰουδα· ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελύσεται ἡγοῦμενος, ὅστις ποιμανεῖ τὸν λαὸν μου τὸν Ἰσραὴλ· περὶ ἧς εἰρηται σαφῶς ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Αὕτη — ἐγένετο. Μῆχρι τότε μὴ γενομένη.

Ἠγεμονεύοντος — Κυρηνίου. Τὴν ἡγεμονίαν ἱστορήσει τοῦ Κυρηνίου, σημαίνων ὅτι αὐτὸς ἐποι-εῖτο τὴν ἀναγραφὴν (43) τῆς Συρίας, ὑπ' ἧν ἡ Πα-λαιστίνη.

¹⁸ Mich. v. 2 ; Matth. ii, 6.

Variae lectiones et notæ.

(41) Εἰς τὴν Β.
(42) Καὶ pro ἵνα Β.

A peccatorum, quæ est per viscera misericordiæ Dei nostri, sive quæ datur per compassionem misericordiæ ipsius, et non per opera eorum.

Vers. 78. *Quibus — alto.* Per quæ viscera misericordiæ vel propter viscera misericordiæ visitavit nos, sive apparuit oriens solis intellectualis ex alto divinitatis. Dicit autem Christi apparitionem, quæ nondum erat.

Vers. 79. *Ut appareret — sedent.* Visitavit, inquit, nos, ut appareret, hoc est, ut illucesceret lux veritatis his, qui in tenebris erroris sedent. Umbra vero mortis, peccatum est ; nam et hoc mortem significat. Sicut enim hæc animæ separatio est : ita quoque peccatum, est Spiritus sancti expulsio.

B Vers. 79. *Ad dirigendos — pacis.* Ut dirigeret iter conversationis nostræ in viam pacis quæ secundum Deum est.

Vers. 80. *Puer autem — spiritu.* Spiritu divino.

Vers. 80. *Et erat — Israeli.* Usque ad diem, quo ipsum Israelitis demonstrari oporteret : quando venit in omnem, quæ circa Jordanem erat regionem, prædicans baptismum pœnitentiæ. Oportebat enim eum a teneris, quod aiunt unguibus, ad virtutem exerceri : ut et libere argueret, et Christi, qui a se annuntiaretur, testis fide dignus esset.

CAP. I. De censu Cæsaris.

CAP. II. Vers. 1. *Factum — orbis.* Ut censum penderent, ut tributum exsolvent, qui jam Romanorum subjecti erant potestati, quorum princeps erat Cæsar.

Præfigurabatur autem universi orbis erga Cæsarem subjectio ac descriptio, totius mundi ad Christum subjectionem, ac recensionem eorum, qui in cælos describuntur. Facta est autem hujusmodi descriptio, cum nasciturus erat Christus : ut, dum omnes in sua metropoli describi oporteret, abiret, et Virgo in Bethleem, ac ipsum in ea pareret, et propheta impleretur, quæ ait : *Et tu Bethleem, terra Juda, naquaquam minima es inter principatus Juda : ex te enim exibit dux, qui regat populum meum Israel*, de qua manifeste dictum est capite primo Evangelii juxta Matthæum ¹².

D Vers. 2. *Hæc — facta est,* Quæ usque illud tempus facta non erat.

Vers. 2. *Præsides — Cyrenio.* Principatum descripsit Cyrenii, ad significandum, quod ipse fecerit Syriæ descriptionem, in qua sita est Palæstina.

(43) Ita uterque codex, loco superioris ἀπογραφῆ.

Vers. 3. *Et ibant — civitatem.* In tribus A suæ metropolim, ut nota fieret cujusque tribus multitudo.

Vers. 4. *Ascendit — Vers. 5. uxore.* Cum David in Bethleem imperasset (dd), suam appellavit civitatem. Simul autem descriptus est Christus, ut eos, qui descripti essent in servitute principis Cæsaris, liberaret a servitute diaboli, qui princeps est mundi.

Vers. 5. *Quæ erat prægnans.* De Spiritu sancto videlicet, sicut dictum est.

Vers. 6. *Factum — Vers. 7. primogenitum,* De significatione nominis *Primogenitus*, tractavimus in fine Proëmii Evangelii juxta Matthæum ¹⁴, ubi dicitur : *Et non cognovit eam, donec peperit filium suum primogenitum.*

Vers. 7. *Et fasciis eum involvit — diversorio.* Diversorium dicitur hospitium, in quo, cum non esset locus propter domus angustiam, reclinavit ipsum in præsepe irrationalium, quod ibi erat. Futurum enim erat, ut Verbum pasceret nos verbo Evangelii et ab irrationalitate ac brutalitate affectionum liberaret.

Quære autem primo juxta Matthæum capite enarrationem ejus, quod dicitur : *Et intrantes domum viderunt puerum* ¹⁵.

† Præsepe est mundus, nos vero irrationalia. Ut ergo nos ab irrationalitate liberaret, ideo voluit ibi reclinari.

CAP. II. De pastoribus in agro degentibus.

Vers. 8. *Et pastores — suum.* Verbum ἀγραυ- C λειν quidam interpretantur, in ἀγρῷ αὐλείν, in agro tibia canere, sive fistula uti. Alii vero, in ἀγρῷ αὐλιζισθαι, in agro degere, sive pernoctare.

Vers. 9. *Et ecce — illos.* Claritatem Domini intellige hic, divinum lumen. Circumfulsit autem illos, ut angelum Domini esse scirent eum, qui illis astaret.

Vers. 6. *Et — magno.* Propter visionis novitatem.

Vers. 10. *Dixitque — populo.* Quod autem sit nuntium, audito.

Vers. 11. *Quia — David.* Natus est vobis in civitate David Salvator, qui est Christus, utpote unctam habens humanitatem suam divinitate. Domi- D nus autem, utpote Deus. Scribis vero et Pharisæis non annuntiavit hoc gaudium : cum enim perversi essent et invidi, non erant credituri, sed pastores, qui versutia ac invidia, carebant, quique veterem patriarcharum vivendi modum apprehende-

¹⁴ Matth. 1, 25 ¹⁵ Matth. II. 11.

Varia lectiones et notæ.

(44) Τό' οὐκ, omisso καί. B.

(45) Rarum vocabulum, ab κτηνώδης.

(46) Scholium, quod hic ex margine sui codicis subjecit interpres, in nullo meorum codd. legitur.

(47) Ita quoque Theophyl. p. 315 D, ἀγροτικὸν αὐλοῦντες. Male. Posterioris significationis exempla

καὶ ἰπορεύοντο — πόλιν. Εἰς τὴν τῆς ἰδίᾳς φυλῆς μητρόπολιν, ἵνα γνώρισον γέννηται τὸ πλῆθος ἐκάστης φυλῆς.

Ἄνιθῃ — γυναῖκι. Τὴν Βηθλέμ ὁ Δαυὶδ κοσμησας, οἰκίαν ὠνόμασε. Συναπεγράφη δὲ καὶ ὁ Χριστός, ἵνα τοὺς ἀπογραφέντας εἰς δουλείαν τοῦ αὐτοκράτορος Καίσαρος ἐλευθέρῃ τῆς δουλείας τοῦ κοσμοκράτορος διαβόλου.

Ὁσῃ ἐγκύῳ Ἐκ Πνεύματος ἁγίου δηλωσῆτι, καθὼς προεῖρηται.

Ἐγένετο — πρωτότοκον. Περὶ τῆς σημασίας τοῦ Πρωτότοκου διαλάβομεν ἐν τῷ τέλει τοῦ προοιμίου τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, ἐνθα κεῖται τὸ· Καὶ (44) οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὴν ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον.

Καὶ ἐσπαργάλωσεν αὐτὸν — καταλύματι. Κατάλυμα λέγεται τὸ καταγώγιον, ἐν ᾧ, μὴ ὄντος τόπου, διὰ τὴν στενοχωρίαν ἀνέκλινεν αὐτὸν εἰς τὴν οὐσαν ἐκεί φάτνην τῶν ἀλόγων. Ἐμελλε γὰρ, Λόγος ὢν, λόγῳ θρῆψαι ἡμᾶς, τῷ τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ τῆς ἀλογίας τῶν παθῶν ἀπαλλάξαι καὶ (45) κτηνώδεις.

Ζήτησον δὲ καὶ ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τὴν ἐξήγησιν τοῦ· Καὶ ἔλθόντες εἰς τὴν οἰκίαν, εἶδον τὸ παιδίον (46).

ΚΕΦ. Β' Περὶ τῶν ἀγραυλοῦντων ποιμένων.

Καὶ ποιμένες — αὐτῶν. Ἀγραυλεῖν οἱ μὲν ἐρμηνεύουσι τὸ ἐν ἀγρῷ (47) αὐλείν, εἰπὸν συριγγί, χρῆσθαι· οἱ δὲ τὸ ἐν ἀγρῷ αὐλιζισθαι, ἔργον διασκευτερεύειν.

Καὶ ἰδοῦ — αὐτούς. Δόξαν. Κυρίου νῦν θεῖον φῶς νόησον. Περιέλαμψε δὲ αὐτούς, ἵνα γνώσιν, ὅτι ἄγγελος Θεοῦ ἐστὶν ὁ ἐπιστάς αὐτοῖς.

Καὶ — μέγαν. Διὰ τὸ παράδοξον τοῦ θαύματος.

Καὶ εἶπεν — λαῶ. Τί δὲ τὸ εὐαγγέλιον τῆς χαρᾶς, ἀκουσον.

Ὅτι — Δαυὶδ. Ἐτίθη ὑμῖν σήμερον ἐν πόλει Δαυὶδ Σωτῆρ, ὃς ἐστὶ Χριστός μὲν, ὡς τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ χρισθεΐσης τῇ θεοτετι· Κύριος δὲ, ὡς Θεός. Οὐκ εὐηγγέλισατο δὲ τοῖς Γραμματεῦσι καὶ Φαρισαίοις τὴν χαρὰν ταύτην, διότι οὐκ ἐμῆλον πιστεῦσαι, πονηροὶ καὶ φθονεροὶ τυγχάνοντες, ἀλλὰ ποιμήσιν ἀπονήροις καὶ ἀκάκοις, καὶ τὴν παλαιὰν πολιτείαν ἐξηλωκόσι τῶν πατριαρχῶν. Ἐπι

ad h. l. laudat West. Monet etiam de hoc Grævius ad Hesiod. p. 76. Addit ibid. Theophyl. : Ἐν τῷ ἀγρῷ αὐλιζόμενοι καὶ διάγοντες. Et p. 316 D in interpretatione allegorica de episcopis : Ἀγραυλεῖν τουτέστιν ἀδὲν πνευματικὰ τινα καὶ διδάσκει τὸν λαόν.

(dd) Imperasset. In Græco est, ornasset, id est, auxisset et ornasset ædificiis, incolis et aliis.

δὲ καὶ ποιμὴν ἐγεννήθη τοῦ λαοῦ, ποιμήσι τὰ περὶ αὐτοῦ γνωρίζεται πρῶτον.

Δηλοῦται δὲ καὶ ἕτερον, ὅτι τοῖς ποιμήσι τῶν λογικῶν προβάτων τὰ θεῖα μυστήρια πρὸ τῶν ἄλλων ἀποκαλύπτονται.

Καὶ — σημείον. Τοῦτο ὑμῖν τὸ τεκμήριον τοῦ ἀληθεύειν με.

Εὐρήσατε — φάτην Ἐδίδθη μὲν σπαργάνοις, ἕνα λύση τὰ σπάργανα τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν· ἔκειτο δὲ, ἵνα ἀναστήσῃ τοὺς πεπτωκότας εἰς ἁμαρτίαν.

Καὶ — οὐρανόιου. Ἐγένετο σὺν τῷ ἄγγέλῳ, ἡγούρου συνήλθε τῷ ἄγγέλῳ ἐκείνῳ.

Αἰνούντων τὸν Θεόν. Τῶν ἄγγέλων ὑμνούντων τὴν μίαν θεότητα τῆς ἁγίας Τριάδος, διὰ τὴν οἰκονομηθεῖσαν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων.

Καὶ λεγόντων — Θεῶ. Ὑμνος ἐν οὐρανοῖς τῷ Θεῶ.

Καὶ — ἐπὶ γῆς εἰρήνη. Τοῦτο αἰτία τοῦ ὕμνου· διότι καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη γέγονεν, ἡ ἐν οὐρανοῖς πολιτευομένη, εἰρηνευόντων ἤδη καὶ τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸν Θεόν.

Ἡ διότι καὶ ἐπὶ γῆς ὤφθη ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὃς ἐστὶν εἰρήνη τοῦ κόσμου. Μασίτης γὰρ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων γενόμενος, εἰρηνύσει τὰ ἐπίγεια πρὸς τὰ οὐράνια, τὰ διεστώτα συνάψας καὶ τὰ ἐκπεπολεμωμένα καταλλάξας.

Ἡ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, διότι τοῦ παντοκράτορος Χριστοῦ τικτομένου πᾶς πόλεμος, καταλύθη, πάντων ὅμοι τῶν ἐθνῶν τῷ κράτει τῶν Ῥωμαίων ὑποταγόντων.

Ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. Ἐν ἀνθρώποις νῦν ἡ πάλαι εὐδοκία τοῦ Πατρὸς· αὕτη δὲ ἴσφι τὸ ἐνανθρωπήσαι τὸν Υἱόν, καὶ σώσαι τὸν ἀπολωλότα ἄνθρωπον. Νῦν γὰρ πεπλήρωται, ὃ πάλαι εὐδόκησεν, εἶτουν ὤρισεν, ἡθέλησεν.

Καὶ ἐγένετο — ἡμῖν. Ἴδωμεν τὸ ῥῆμα, τούτεστιν, ἐξετάσωμεν (48) τὸ ῥῆμα, τὸ περὶ τοῦ τευχθῆναι ἡμῖν Σωτήρα σήμερον. Ἐξετάσωμεν δὲ τοῦτο διὰ τοῦ δοθέντος ἡμῖν σημείου.

Καὶ ἦλθον — τούτου. Διεγνώρισαν, (49) ἡγούρου, ἐπιληροφορήθησαν περὶ τοῦ ῥήματος τοῦ λαληθέντος αὐτοῖς περὶ τοῦ παιδίου τούτου, ὅτι ἐτίχθη τῷ λαῷ Σωτήρ.

Καὶ πάντες — πρὸς αὐτούς. Ἀνήγγειλαν γὰρ αὐτίκα τῷ τε Ἰωσήφ καὶ τῇ μητρὶ τοῦ παιδίου πάντα ὅσα ἤκουσαν παρὰ τοῦ ἀγγέλου, καὶ τὰ περὶ τοῦ πλάθους τῆς οὐρανόιου στρατιάς. Καὶ οὐ μόνον τοῦτοις, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν, οἷς ἐνετύγχανον, οἱ καὶ ἰκούσαντες, ἐθαύμασαν, περὶ ὧν ἤκουσαν.

Variaë lectiones et notæ.

(48) Τὸ ῥῆμα abest. A.

(49) Hentenius reddendum censet: *Notum fecerunt vel divulgaverunt, ob id potissimum, quod pro-*

(ee) *Factus est.* Videtur ergo legisse ἱερατικῶς.

(ff) *Nam hoc — reliquum est.* Suum enim im-

A rant. Quia etiam pastor ac dux factus est (ee) populi, pastoribus primum ea, quæ de se erant mysteria, manifestavit.

Significatur quoque et aliud, quod videlicet pastoribus rationalium ovium divina mysteria primum, ante alios, revelantur.

Vers. 12. *Et — signum.* Hoc vobis argumentum, quod vera dicam.

Vers. 12. *Invenietis — præsepe.* Fasciis alligatum, ut fascias nostrorum solvat peccatorum. Jacebat autem, ut eos, qui in peccata ceciderant, erigeret.

Vers. 13. *Et — cælestis.* Facta est cum angelo, id est, conjuncta est illi angelo.

Vers. 13. *Laudantium Deum.* Laudes canentium uni sanctæ Trinitatis divinitati, propter ordinatam hominum salutem.

Vers. 13. *Et dicentium — Deo.* Laus in cælis Deo.

Vers. 14. *Et in terra pax.* Ut hæc hymno, sive laudi correspondeat. Quia et in terra pax facta est, quæ in cælis versabatur, hominibus pacem jam ad Deum habentibus.

Vel quia etiam in terra Dei Filius apparuit, qui est pax mundi, mediator Dei et hominum factus: qui pacificavit terrestria cælestibus, dissidentia conjungens, eosque, qui invicem hostes erant, reconcilians.

Vel. *Et in terra pax,* quia omnipotente Christo nato, bellum omne dissolutum est, omnibus simul gentibus Romanorum ditioni subjectis.

Vers. 14. *In hominibus beneplacitum.* In hominibus nunc est, quod olim Patris erat beneplacitum: hoc autem est, ut incarnaretur Dei Filius, ac salvaretur homo perditus. Nunc enim completum est, quod olim illi beneplacuit, sive quod definivit, aut voluit.

Vers. 15. *Et factum — vobis.* Videamus rem, hoc est, inquiramus factum, de nato nobis hodie Salvatore. Inquiramus autem hoc, per datum nobis signum.

Vers. 16. *Et venerunt — Vers. 17. hoc.* Cognoverunt, sive certiores facti sunt de verbo, quod dictum erat eis de puero hoc, quod natus erat populo Salvator.

Vers. 18. *Et omnes — ipsis.* Statim enim annuntiaverunt Joseph et matri pueri, quæcunque dicta erant ipsis ab angelo, et de multitudine cælestis militiæ. Nec his solum, verum etiam omnibus, quibus occurrebant, qui etiam mirabantur de his, quæ audiebant.

tinus sequitur: Et omnes, qui audierunt, mirati sunt. Notum autem est, γνωρίζειν esse et cognoscere, et notum facere.

plevit (fecit) et superfluum est in posterum, cessat in posterum.

Vers. 19. *Maria autem — hæc.* Quæ a pastoribus dicta erant. Conservabat autem apud sese.

Vers. 19. *Conferens — suo.* Examinans hæc apud se ipsam, et comparans ad Gabrielis ab exordio salutationem, ac sine semine conceptum, et absque doloribus puerperium, partumque sine corruptione : et paulatim certitudinem suscipiebat perfectiorem.

Vers. 20. *Et reversi sunt — ipsos.* Reversi sunt ad gregem suum.

Vers. 21. *Cumque — utero.* Quemadmodum apud nos sacerdotes, quando baptizant, tunc etiam nomen imponunt : ita et apud Hebræos, quando circumcidunt, tunc etiam nomen imponunt.

Dubitavit autem aliquis, quare Christus circumcisioni finem erat impositurus? Cui respondendum est, quod hoc secundum dispensationem actum est. Nisi enim circumciscus fuisset nequaquam ejus doctrina suscepta fuisset, sed omnino repudiata, tanquam alienigenæ : neque credidisset quispiam, ipsum esse Christum de semine Abraham expectatum. Omnes enim, qui ab Abraham descendebant, sigillum ac signum habebant circumcisionis, quæ distinguebat illos ab aliis gentibus. Ob hoc itaque circumciscus est. Legem etiam in hoc adimplens, sicut in aliis quoque præceptis legalibus, ne legis transgressor videretur. Hanc autem cessare facit, et valde rationabiliter. Hebræorum enim circumcisio Christianorum baptisma figurabat ac præsignabat. Quemadmodum enim illa signabat eos, et ab omni gente distinguebat : ita et hoc Christianos. († Et sicut illa superfluum corporis particulam, ita et hoc amputat peccatum superfluum). Oportebat autem cessare figuram, veniente exemplari : et quiescere signum, adhibito significato. Nam hoc per se ipsum adimplet, et superfluum est, quicquid reliquum est (ff).

Vers. 22. *Et quando — Moysi.* Lex quidem Dei erat, utpote ab eo data. Dicebatur autem et Moysi, tanquam ab eo scripta. Jubebat autem, ut quæ semen suscepisset ac peperisset masculum, impura haberetur usque ad quadraginta dies¹⁶. Hoc autem ordinabat ad requiem matris, ne statim viri suis quæ peperissent uxoribus commiscerentur. nondum curato labore, qui parientes consequitur. Verum Dei Genitrix huic certe legi subjecta non erat, eo quod semen non suscepit : obedivit tamen, ne legem transgredi videretur. Purgationis autem eorum, puta matris pueri ac sponsi ejus : appropriabantur enim et viris purgationes uxoribus suarum.

¹⁶ Levit. xii, 2.

Α Η δὲ Μαριάμ — ταῦτα. Τὰ παρὰ τῶν ποιμένων λαληθέντα. Συνετήρει δὲ ταῦτα παρ' ἑαυτῆς.

Συμβάλλουσα — αὐτῆς. Παριζιτιζούσα ταῦτα καθ' ἑαυτήν, πρὸς τὴν τὸν ἐξ ἀρχῆς εὐαγγελισμένον τοῦ Γαβριὴλ, καὶ τὴν ἀσπορον σύλληψιν, καὶ τῶν ἀνώδινων κύσεων, καὶ τὸν ἀφθορον τόκον, καὶ τελειωτέραν (50) ἡρέμα διχορμηθὴν πληροφορίαν.

Καὶ ὑπέστρεψαν — αὐτούς. Ὑπέστρεψαν εἰς τὴν ποίμνην αὐτῶν.

Καὶ ὅτε — κοιλία. Ὡς περ οἱ παρ' ἡμῶν ἱερεῖς, ὅτε βαπτίζουσι, τότε καὶ ὀνομάζουσι· οὕτω καὶ οἱ παρ' Ἑβραίοις, ὅτε περιτέμνουσι, τότε καὶ τὴν κλῆσιν ἐπιτίθειασιν.

Ἀπορήσει δὲ τις, ὅτι, ἐπειδὴ (51) παύειν τὴν περιτομὴν ἐμελλεν ὁ Χριστὸς, διατί περιτέμθη; Πρὸς ὃν ἀπολογητόν, ὅτι κατ' οἰκονομίαν. Εἰ μὴ περιτέμθη γὰρ, οὐκ ἂν ὅλως παρεδίχθη διδασκαλίαν, ἀλλ' ἀπεπέμφθη ἂν, ὡς ἀλλόφυλος, οὐδ' ἂν ἐπίστευσί τις, ὅτι αὐτὸς ἐστὶ ὁ προσδοκώμενος Χριστὸς ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ. Οἱ γὰρ ἐξ Ἀβραάμ ἄπαντες, σφραγίδα καὶ σημεῖον τὴν περιτομὴν εἶχον, διαστέλλουσαν αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἄλλων ἔθνων. Περιτέμθη μὲν οὖν διὰ τοῦτο, πληρῶν κῶσταυθα τοῦ νόμου, ὡς περ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις νομικοῖς παραγγέλμασιν, ἵνα μὴ δόξη τοῦ νόμου παραβάτης. Ἐκαστος δὲ ταύτην καὶ πάνυ εὐλόγως. Ἡ γὰρ περιτομὴ τῶν Ἑβραίων τὸ βάπτισμα τῶν Χριστιανῶν ἐτύπου καὶ προσήμαιεν. Ὡς περ γὰρ ἐκείνη τοὺς ἐξ Ἀβραάμ (52) ἐσφράγιζε καὶ διέστειλεν ἀπὸ πάντων τῶν ἔθνων, οὕτω καὶ τοῦτο τοὺς Χριστιανούς. [Καὶ (53) καθάπερ ἐκείνη περιτέμνει ἀποτέμνει τοῦ σώματος μέρος, οὕτω καὶ τοῦτο τὴν ἀμαρτίαν ἀποτέμνει, περιτέμνῃ ὑπάρχουσαν.] Ἔδει δὲ παυθῆναι τὸν τύπον, ἐλθόντος τοῦ πρωτοτύπου, καὶ σιγήσαι τὸ μνημόν, ἐπιτετάντος τοῦ μνηυομένου. Τὸ γὰρ ἑαυτοῦ πληθύνωσι, καὶ περιτέμνῃ ἐστὶ τοῦ λοιποῦ.

Καὶ ὅτε — Μωυσίως. Ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ μὲν ἦν, ὡς παρ' αὐτοῦ ὑφηγηθείς· ἐλέγχετο δὲ καὶ τοῦ Μωυσίως, ὡς παρ' αὐτοῦ γραφεῖς. Ἐκάλει δὲ τὴν σπερματισθεῖσαν καὶ τεκούσαν ἄρσιν, ἀκάθαρτον νομίζεσθαι μέχρι τεσσαράκοντα ἡμερῶν. Τοῦτο δὲ προσέταττεν εἰς ἀνάπαυσιν τῆς μητρὸς, ἵνα μὴ εὐθὺς οἱ ἄνδρες τεκούσας ταῖς γαμηταῖς ἑαυτῶν συμπλέκωνται, μήπως τὴν ἀπὸ τοῦ τεκεῖν ἀλακτωρίαν θεραπευσάσαις. Ἀλλ' ἡ Θεοτόκος οὐχ ὑπέκειτο μὲν τῷ νόμῳ τούτῳ, διὰ τὸ μὴ σπερματισθῆναι· ἐπειθάρχησε δὲ αὐτῶν, ἵνα μὴ δόξη παραβαίνειν τὸν νόμον. Τοῦ καθαρισμοῦ δὲ αὐτῶν, ἦτοι τῆς μητρὸς τοῦ παιδίου καὶ τοῦ μνηστῆρος αὐτῆς· ὀκειούντο γὰρ οἱ ἄνδρες τὸν καθαρισμὸν τῶν γυναικῶν αὐτῶν.

Variæ lectiones et notæ.

(50) Τελειωτέραν, B.

(51) Ἐπεὶ πάντιν, B.

(52) Ἐξ Ἀβραάμ non exprimit interpres.

(53) Hæc in margine A. Hentenius hæc in fine scholii ex margine sui codicis addiderat.

Ἀνήγαγον — κληθήσεται. Ἡραστῆται, εἶτον ὁ πο-
χομίται τῷ Κυρίῳ εἰς τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις ναόν. Ἐγί-
γραπτο γὰρ ἐν τῷ νόμῳ ὅτι Πᾶν ἄρσεν διανοῖγον μή-
τραν, πρῶτον δηλοῦναι, τουτέστι πρωτότοκον, ἁγίου τῷ
Κυρίῳ κληθήσεται · ἦγουν ἀφωρισμένου τῷ Θεῷ κληθή-
σεται.

Ἀφαιροῦντο δὲ τὰ πρωτότοκα τῶν Ἑβραίων τῷ Θεῷ,
διότι πάσαι τὰ πρωτότοκα τῶν Αἰγυπτίων ἐθανάτωσεν
ὑπὲρ ἐλευθερίας τῶν Ἑβραίων.

Ἄλλὰ τὰ μὲν ἄλλα πρωτότοκα προδιανογιέσαν δια-
νογοῦσι τὴν μήτραν · προδιανογίεται γὰρ τῇ συνουσίᾳ
τοῦ ἀνδρός, ὅτι τὸ σπέρμα εἰσακοντίζεται · μόνος δὲ ὁ
Χριστὸς μὴπως διανογιέσαν διήνοιξεν ὑπερφυῶς, καὶ
καλεισμένην κατὰ φύσιν ἐτήρησεν · ἐπεὶ καὶ μόνος οὗ-
τος ἅγιος τῷ Κυρίῳ κυρίως · κατὰ τὴν θεότητα μὲν,
ὡς Υἱὸς αὐτοῦ, κατὰ δὲ τὴν ἀνθρωπότητα, ὡς ἡνωμένος
τῷ Υἱῷ αὐτοῦ. Ἵσπερ, εἰ καὶ διὰ τὴν ῥηθείαν αἰτίαν
περὶ πάντων τῶν πρωτοτόκων ἐνομοθετήθη τὸ παρὸν
ῥητόν, ἀλλὰ γε πρὸς τὸν Χριστὸν μόνον ὀρθῶς ἀπέβλε-
πεν.

[Ἀμφιλοχίου (54) Ἰκονίου · Πρὸς μὲν τὴν παρεκκλή-
φυσιν οὐδ' ὅλως αἱ παρθενικαὶ πύλαι ἀνωχθησαν
βουλήσει τοῦ ἀρτίως κωφορεθέντος, κατὰ τὸ φάσκον
περὶ αὐτοῦ ῥητόν · Αὕτη ἡ πύλη τοῦ Κυρίου, καὶ εἰσε-
λεύσεται, καὶ ἐξελεύσεται, καὶ ἔσται ἡ πύλη καλεισ-
μένη · (55) ὡς δὲ πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ τεχθέντος
Δεσπότου, οὐδὲν κέλεισται τῷ Κυρίῳ, ἀλλὰ πάντα
ἀνώχεται.]

Καὶ τοῦ δοῦναι — περιστερῶν. — Ἀνήγαγον αὐ-
τὸν (56) φησὶ, ὑπὲρ τοῦ παραστήσαι τῷ Κυρίῳ, καθὼς
εἴρηται, καὶ ὑπὲρ τοῦ δοῦναι θυσίαν ὑπὲρ αὐτοῦ τὰ
ῥηθέντα. Ἐπέταττε γὰρ ὁ νομος δίδόναι ζεύγος τρυ-
γόνων ὑπὲρ σωφροσύνης τοῦ παιδός · σωφρονίστατον
φάρ ἢ τρυγῶν · ἢ δύο νεοσσούς περιστερῶν ὑπὲρ τεκνο-
γονίας αὐτοῦ · γονιμώτατον γὰρ ἢ περιστέρα. Διττὰ δὲ
καὶ ταῦτα, κάκεινα, ἵνα τὸ μὲν εἴη εἰς ἐξέλασμα, τὸ δὲ
εἰς ὀλοκάρπωμα. Ὡσπερ δὲ ἡ μήτηρ τοῦ Χριστοῦ οὐκ
ὑπέκειτο τῷ προῤῥηθέντι νόμῳ, οὕτως οὐδὲ αὐτὸς τῷ
παρόντι.

ΚΕΦ. Γ'. Περὶ τοῦ Συμεῶν.

Καὶ ἰδοὺ — Ἰσραὴλ. Ἀνάκλησεν, λύτρωσιν τοῦ
Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ ἀπὸ τῆς δουλείας. Προσεδόξα δὲ
ταύτην ἐξ ἀναγνωσεως τῶν προφητικῶν βιβλίων, αἱ κα-
τάγγελλον τὸν Χριστόν, ὃς ἔστιν ἀνάκλησις τοῦ νέου
Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ, ἀνακαλούμενος αὐτὸν ἀπὸ τῆς δου-
λείας τῆς πλάνης.

Καὶ πνεῦμα — αὐτόν. Πνεῦμα ἅγιον προφητείας. Οὐκ
ἦν δὲ ἱερεὺς ὁ Συμεὼν, ὡς ἐμοὶ τίως δοκεῖ · ἢ γὰρ ἂν
ἐδῶκε καὶ τοῦτο πάντως ὁ εὐαγγελιστῆς, ὡς ἀξίωμα
τοῦ ἀνδρός.

¹⁷ Exod. xiii, 2. ¹⁸ ibid. 15. ¹⁹ Ezech. xliii, 2.

Variae lectiones et notæ.

(54) Hæc in margine a manu recentiori. A. Vide
Amphiloch. p. 26. D.

(55) Apud Amphiloch. additur: Ὡς πρὸς τὴν παρ-

A Vers. 22. *Adduxerunt* — Vers. 23. *vocabitur*.
Sisterent, sive afferrent Domino in templum quod
erat Jerosolymis. Scriptum erat eum in lege :
Omne masculinum adaperiens vulvam (primum vide-
licet, hoc est, primogenitum) *sanctum Domino*
vocabitur ¹⁷ ; sive, separatum Domino vocabitur.

Consecrabantur autem Hebræorum primogenita
Deo, quia olim primogenita Ægyptorum morti
tradidit pro libertate Hebræorum ¹⁸.

Sed hæc quidem primogenita jam apertam ada-
perunt vulvam : aperitur enim in viri congressu,
quando semen infundit. Solus autem [Christus non-
dum apertam, supernaturaliter aperuit, et clausam,
naturaliter servavit : quia etiam solus hic proprie
sanctus est Domino, et secundum divinitatem, quia
B Filius ejus : et secundum humanitatem utpote
unitus Filio ejus. Itaque licet propter dictam causam
de omnibus primogenitis præsens verbum
statutum est, solum tamen Christum directe respicit.

†† Amphilochii Iconensis : Quod attinet natu-
ram Virginis, portæ virginæ prorsus non apertæ
sunt, voluntate ejus, qui in utero gerebatur, se-
cundum dictum de eo : *Hæc est porta Domini, et*
intrabit, et exibit, et erit porta clausa ¹⁹ ; quod vero
attinet potentiam nati Domini, nihil clausum est
Domino, sed omnia aperta sunt.

Vers. 24. *Et ut darent — columbarum.* — *Adduxe-
runt eum*, inquit, *ut sisterent Domino*, sicut dictum
est, et ut darent hostiam pro eo, illa scilicet, quæ
dicta sunt. Jussit enim lex, ut darent par turturum,
propter pueri temperantiam, est enim turtur ani-
mal castissimum ; aut duos pullos columbarum,
propter ejus fecunditatem : columba namque fe-
cundissima est. Erant autem et hæc, et illa dupli-
cia. Unum enim offerebatur in placationem, alte-
rum in oblationem. Verum, sicut Christi mater
prædictæ legi subjecta non erat, sic nec ipse præ-
senti.

CAP. III. De Simeone.

Vers. 25. *Et ecce — Israel.* Id est, revocatio-
nem, redemptionem Israelitici populi a servitute.
Expectabat autem hanc ex libris propheticiis
Christum annuntiantibus, qui novi Israelitici po-
puli revocatio est, revocans eum ab erroris servi-
tute.

Vers. 25. *Et spiritus — eum.* Spiritus sanctus
prophetiæ. Non erat autem sacerdos, ut mihi
interim videtur : alias enim et hoc omnino mani-
festasset evangelista, tanquam magnam viri digni-
tatem.

θενικὴν τοίνυν φύσιν οὐδ' ὅλως ἠνωχθησαν αἱ
παρθενικαὶ πύλαι.

(36) Αὐτὸν abest. A.

Vers. 26. *Et responsum acceperat — Domini.* Le-gens enim quodam tempore prophetias, quæ de Christo erant, cum invenisset, quod Deus incarnandus esset, ad super naturale mysterium, tanquam homo, anhelabat : ideo etiam oraculum, sive responsum, accepit, senon moriturum, donec ipse Christum oculis videret corporeis. *Christum autem Domini,* dixit, propter ejus ad Patrem similitudinem. Dominum enim intelligit nunc Patrem.

†† Equidem invenit etiam in codicibus nonnullis de hoc justo viro, quod fuerit ex septuaginta interpretibus Hebraicis, tempore Ptolemæi Philadelphi. Interpretantes enim vaticinium Isaïæ prophetæ : *Ecce, virgo in utero habebit* ¹⁹; hoc solus Simeon non credidit prophetæ, donec ei ab divino angelo responsum esset, ipsum non visurum B mortem, donec Christum Domini in manus accepit.

Vers. 27. *Et venit — templum.* Motus a Spiritu sancto.

Vers. 27. *Et cum — suas.* Statim enim cognovit eum perspicacissimis oculis.

Vers. 28. *Et benedixit Deum.* Qui incarnatus erat.

Vers. 28. *Et ait — Vers. 29. Verbum tuum.* Nunc omnino me absolvis a vita, quemadmodum olim dixeras mihi requirenti de tua incarnatione.

Vers. 29. *In pace.* In pace cogitationum. Nunc enim, quæ me turbabant, de divina incarnatione cogitationes pacificatæ sunt.

Vel, in pace intrepiditatis ; quia deinceps, mortem non metuum, propter profundam senectutem.

Vel, In pace gaudii ; quia deinceps non contristabor propter libertatem Israelis ; jam enim vidi Liberatorem.

Vers. 30. *Quia viderunt — salutare tuum.* Nunc dimittis me, inquit, quia vidi incarnationem tuam hanc enim vocat *Salutare*, utpote pro hominum salute factam.

Vers. 31. *Quod — populum.* Quod salutare disposuisti coram omnibus, ut omnibus manifestum esset, non Judæis tantum, verum etiam aliis gentibus.

Vers. 32. *Lumen — Israel.* † O qui vere lumen D et es, et diceris, ad revelationem gentium, ad manifestationem affectuum, ad increpationem dæmonum : et gloriam populi tui Israelis, novi videlicet :

¹⁹ Isa. vii, 14.

Καὶ ἦν αὐτῷ κεχρηματισμένον — Κυρίου. Ἐκ-
γινώσκων γὰρ πότε τὰς περὶ Χριστοῦ προφητείας, καὶ
εὐρών ὅτι Θεὸς ἂν ἐνανθρωπήσῃ μελλοί, πρὸς τὸ ἱερ-
φύεις τοῦ μυστηρίου, ὡς ἄνθρωπος, ἐλιγγίσει· διὸ καὶ
χρησμοδίαν ἔλαβεν, εἶπουν ἀπόφασιν ὡς οὐκ ἀποθανί-
ται μέχρις ἂν ἴδῃ αὐτὸν τὸν Χριστὸν τοῖς (57) αἰσθη-
τοῖς ὀφθαλμοῖς. Τὸν Χριστὸν δὲ Κυρίου. εἶπε διὰ τὴν πρὸς
τὸν Πατέρα οἰκειώσιν. Κύριον γὰρ (58) νοεῖ τὸν Πα-
τέρα.

[Εὐρών (59) καὶ ὃ ἐν τισὶ τῶν (60) ἀντιγράφοις περὶ
τοῦ δικαίου τούτου ἀνδρός, ὡς ἐκ τῶν ἑβδομηκοντα
ἐρμηνευτῶν τῶν Ἑβραίων ἦν ἐν ταῖς ἡμέραις Πτολε-
μαίου τοῦ Φιλαδέλφου. Μεθερμηνεύοντες γὰρ ἰκίνοι
πάντες τὴν προρρήσιν Ἑσαίου τοῦ προφήτου, τοῦ
Ἰδοῦ, ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει· τούτο μόνος ὁ
Συμεὼν ἠπίσται τῷ ὠροφῆτῃ, ὃν τὴν (61) ... ἐκείνῳ
χρηματισθεὶς ὑπὸ θεοῦ ἀγγέλου, μὴ ἰδεῖν θάνατον, ἵνα
ἂν τὸν Χριστὸν Κυρίου δέξεται ἐν ταῖς ἱστίαις αὐ-
τοῦ.]

Καὶ ἦλθεν — ἱερὸν. Τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ κί-
νηθεῖς.

Καὶ ἐν — αὐτοῦ. Διέγνω γὰρ αὐτὸ παρεθῆ τοῖς δι-
ρατικοῖς ὀφθαλμοῖς.

Καὶ εὐλόγησε τὸν Θεόν. Τὸν ἐνανθρωπήσαντα.

Καὶ εἶπε — ῥῆμά σου. Νῦν ἀπολύεις με τοῦ θέν
πάντως, καθὼς, εἰρηκῆς μοι, παλαὶ διαποροῦντι περὶ
τοῦ μυστηρίου τῆς σῆς ἐνανθρωπήσεως.

Ἐν εἰρήνῃ. Ἐν εἰρήνῃ λογισμῶν. Νῦν γὰρ οἱ ταρα-
κτοντὲς με λογισμοὶ περὶ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως ἐπέ-
λευσαν.

Ἡ, Ἐν εἰρήνῃ ἀφοβίας, μηκέτι φοβούμενον τὸν θά-
νατον, διὰ τὸ βαθύ μου γῆρας.

Ἡ, Ἐν εἰρήνῃ χαρᾶς, μηκέτι λυπούμενον ὑπὲρ τῆς
ἐλευθερίας τοῦ Ἰσραὴλ· εἶδον γὰρ ἤδη τὸν ἐλευθε-
ρωτῆν.

Ἵτι εἶδον — σωτήριόν σου. Νῦν ἀπολύεις με, φασίν,
ὅτι (62) εἶδον τὴν ἐνανθρώπησίν σου· ταύτην γὰρ
καλεῖ, σωτήριον, ὡς ἐπὶ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων γενησ-
μένην.

Ὁ — λαὸν. Ὅπερ σωτήριον ὠκονόμησας ἐνοπιον
πάντων, ἵνα πᾶσιν εἴη φανερόν, οὐ μόνον Ἰουδαίαις,
ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι.

Φῶς — Ἰσραὴλ. [Φῶς (63), ὃ φῶς ἀληθινόν
καὶ ὃν καὶ καλούμενον (64), εἰς ἀποκάλυψιν ἔθνεσιν,
εἰς φανέρωσιν τῶν παθῶν, εἰς ἐλεγχον τῶν δαιμ-
νίων (65). Καὶ δόξαν λαοῦ σου Ἰσραὴλ, τοῦ νέου

Variae lectiones et notæ.

(57) Τοῖς τοῦ σώματος ὀφθαλμοῖς. B.

(58) Γὰρ νῦν τὸν Πατέρα νοεῖ. B.

(59) In margine, a manu prorsus recenti. A.

(60) Codices nunc appellat, fabulas aniles, qua-
rum magnam multitudinem in peregrinatione sua
a vetulis accepit divinus Origenes.

(61) Sententia interim ita suppleri potest : Ἐως
ἦν αὐτῷ χρηματισθέν.

(62) Διότι εἶδον. A.

(63) Hæc in margine habet A. Codex B. ha-
bet inferius, post κατηξίωσεν, hoc modo. Ἐτίμεις
δὲ, φῶς, ὡ φῶς ἀληθινόν. Pro ὦ, exhibet A ὡς, pro
ὃν autem ὦν.

(64) Καλούμενον. B. Sed hoc, relatam ad Chri-
stum, postulat etiam ἀληθινόν.

(65) Δαιμόνων. A.

δελονότε οὐ (66) δόξα διὰ σοῦ ἢ ἀπόκτησις τῶν A παρὰ φύσιν κακῶν, καὶ κτῆσις τῶν κατὰ φύσιν καλῶν, καὶ ἐπίκτησις τῶν ὑπὲρ φύσιν ἀγαθῶν. Ἡ ἢ ἀρετὴ, καὶ ἡ γνώσις, καὶ ἡ θέωσις.]

Φῶς ὃν εἰς ἀνάδελψιν μὲν ἐθνῶν, τῶν τετυφλωμένων τῇ πλάνῃ· ἀποκαλυψὶν γὰρ λέγει τὴν ἀνάδελψιν· εἰς δοξάν δὲ (67) καὶ εὐκλειαν λαοῦ σου τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ. Δόξα γὰρ αὐτοῖς τὸ βλαστῆσαι σε ἐξ αὐτῶν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. Καὶ ὄντως ἡ σωτήριος ἐνανθρώπησις αὐτοῦ ἐφώτισε μὲν τὰ ἔθνη φωτισμὸν θεογνωσίας καὶ ἀρετῆς, ἐδόξασε δὲ τοὺς Ἰουδαίους, ὅτι συγγενῆς αὐτῶν γενέσθαι κατηξίωσε.

Καὶ ἦν — περὶ αὐτοῦ. Ἐθαύμαζον, οὐκ ὡς τότε (68) πρῶτον περὶ αὐτοῦ (69) μαυθάνοντες, ἀλλ' ὡς, ἐφ' οἷς προμνησθήκεσαν, ἐτι παραδοξότερα προσενοτιζόμενοι.

Καὶ εὐλόγησε — Ἰσραὴλ. Εἰς πτώσει μὲν τῶν προσκαπτόντων τοῖς ἀνθρωποπρεπίσειν αὐτοῦ, καὶ πεπτῶτων εἰς ἀπιστίαν τῆς θεότητος αὐτοῦ· ἀνάστασις δὲ τῶν προσεχόντων τοῖς θεοπρεπίσειν αὐτοῦ, καὶ ἀνισταμένων πρὸς πίστιν τῆς θεότητος αὐτοῦ. Κεῖται δὲ, ὡς λίθος ἀκρογωνιαίος, συνδέων ἐφ' ἑαυτῷ τοὺς δύο λαοὺς, τὸν τε παλαιὸν καὶ τὸν νέον. Ἐπεὶ καὶ διὰ Ἡσαίου προανεφώνησεν ὁ Θεός, ὅτι Ἰδοὺ τίθημι ἐν Σιών λίθον προσκόμματος καὶ πέτρην σκανδάλου.

[(70) Εἰς πτώσει μὲν σαρκός, ἦτοι τοῦ σαρκικοῦ φρονήματος καὶ παθῶν καὶ λογισμῶν πονηρῶν καὶ δαιμόνων, καὶ τοῦ κατὰ τὸ γράμμα νόμου· ἀνάστασις δὲ πνεύματος, ἡγουν πνευματικοῦ φρονήματος καὶ φυσικῶν δυνάμεων καὶ ἀρετῆς καὶ γνώσεως καὶ τοῦ κατὰ τὸ πνεῦμα νόμου.]

Καὶ — ἀντιλεγόμενον. Καὶ εἰς θαῦμα ἀντιλεγόμενον τοῖς ἀπίστοις, εἶπουν ἀντιλογίας ὑφιστάμενον· θαῦμα γὰρ ἦν, ὡς μῆτε ἄνθρωπος μόνον, ὦν, μῆτε Θεός μόνον, ἀλλὰ θεᾶνθρωπος· διὸ καὶ, ὡς ὑπερφυῶς ὄντος, ἀντιλέγουσι, πάντα κατὰ φύσιν ἐξετάζοντες, καὶ μηδὲν ὑπερφυῶς ἐνοεῖν δυνάμενοι.

Τινὲς δὲ σημείον ἀντιλεγόμενον τὴν σταύρωσιν λέγουσι· σημείον μὲν, ὡς σύμβολον φιλανθρωπίας· διὰ τοὺς ἀνθρώπους γὰρ ταύτην ὑπέμεινεν· ἀντιλεγόμενον δὲ, ὡς ὀνειδιζομένην ὑπὸ τῶν ἀπίστων.

Καὶ σοῦ — ῥομφαία. Ῥομφαίαν δὲ ὠνόμασε τὴν τμητικωτάτην καὶ ὀξεῖαν ὀδύνην, ἣτις διῆλθε τὴν καρδίαν τῆς Θεομήτορος, ὅτε ὁ Υἱὸς αὐτῆς προσηλώθη τῷ σταυρῷ. Περὶ ταύτης γὰρ τῆς ἀλγηδόνος νῦν προεφήτευσεν.

Ὅπως — διαλογισμοί. Τῶν ὑποπτευόντων, ὅτι

²⁰ Isa. viii, 14 ; xxviii, 16 ; Rom. xi. 33.

A in quo per te est destructio malorum, quæ sunt præter naturam, et possessio honorum, quæ sunt secundum naturam, et acquisitio honorum, quæ sunt supra naturam. Vel, virtus et cognitio divinitatis.

Lumen : quod gentibus errore cæcis visum restituit. Revelationem enim vocat, visus restitutionem. Ad gloriam id quidem et nominis celebritatem populi tui Israelitici. Nam gloria illorum est, quod secundum humanitatem sis ab eis progenitus. Et vere salutaris incarnatio, gentes quidem illustravit, illustratione divinæ cognitionis ac virtutis; Judæos vero glorificavit, quia cognatus eorum fieri dignatus est.

Vers. 33. *Et erant* — *de illo*. Mirabantur, non quod præter ea, quæ prius didicerant, adhuc mirabilia percipiebant.

Vers. 34. *Et benedixit* — *Israel*. In casum his, qui ad ea offendunt, quæ hominis sunt, qui cadunt in incredulitatem divinitatis ejus : erectionem vero his, qui adhærent rebus, quæ Dei sunt. Situs est autem, utpote lapis angularis, conjungens ad seipsum duos populos, veterem ac novum. Nam et per Isaiam prædixit Deus : *Ecce pono in Sion lapidem offensionis et petram scandali.*²⁰

† In casum quidem carnis, sive carnalis prudentiæ et affectionum, ac cogitationum malarum et dæmonum, ac litteralis : Erectionem vero spiritus sive spiritualis prudentiæ ac naturalium potentiarum, virtutisque et cognitionis ac legis spiritualis.

Vers. 34. *Et* — *contradicitur*. Et in miraculum, cui ab infidelibus contradicitur, sive contradictionem sustinens : miraculum enim erat, utpote neque et homo tantum, neque Deus tantum, sed Deus simul et homo (quod Græcè unico dicitur vocabulo θεᾶνθρωπος) ideoque quasi rei quæ supra naturam est, contradicunt ii qui omnia secundum naturam inquirent, nec quidquid supernaturale intelligere possunt.

Quidam vero, signum, cui contradicitur, dicunt crucifixionem ; signum quidem, quasi symbolum amoris erga homines, nam hanc propter homines, sustinuit : huic vero ab infidelibus contradicitur, utpote rei probrosæ.

Vers. 35. *Et tuam* — *gladius*. Gladium nominavit, dolorem acutissimum maximeque dividendem, qui penetravit cor Matris Dei, dum Filius ejus cruci affixus est. De hoc enim cruciatu nunc vaticinatus est.

Vers. 35. *Et* — *cogitationes*. Eorum qui suspi-

Variæ lectiones et notæ.

(66) Δόξα non agnoscit Hentenius.

(67) Καὶ omittit A.

(68) Πρῶτον abest. A.

(69) Θαυμάζοντες, pro μαυθάνοντες. A.

(70) Ἡ πάλιν εἰς. B. codex A, hæc in margine habet.

cabantur, hanc non esse illius Matrem. Sicut enim A multi ad ea respicientes, quæ hominis sunt, dicebant hominem tantum esse, Filium Mariæ; ita rursus alii attendentes ad ea, quæ divinitatis ejus erant, suspicabantur, quod esset tantum Deus, nec esset hæc mater ejus: tunc autem intuentes eam amare dolentem, ac plurimum lugentem, naturæque cedere, crediderunt, quod mater esset ejus: et regebant, sive prodebant cogitationes cordium suorum, quæ a suspitione processerant.

CAP. IV. De Anna prophetissa.

Vers. 36. *Et erat — multis.* Profectæ admodum ætatis, sive anus.

Vers. 36. *Et vixerat —* Vers. 37. *die.* Ob hoc enim propheticæ etiam gratia dotata fuit, quia nou B discedebat de templo, jejuniis et obsecrationibus Deo serviens nocte ac die.

Vers. 38. *Et hæc — Domino.* Gratias agebat Deo incarnato.

Vers. 38. — *Ac loquebatur — Jerusalem.* Loquebatur de eo, quod hic esset redemptio. Verum Simeon quidem, figura erat veteris Testamenti, Anna autem Novi: inter quos medius positus Christus illud absolvebat (gg), hoc vero retinebat: ostendens, quod vetus quidem cessat, novum autem vivit.

Vers. 39. *Et ut — Nazareth.* Omnia, quæ erant circa pueri præsentationem, ac circa hostias, de C quibus jubebat lex.

Quære autem primo capite Evangelii secundum Matthæum dicti illius expositionem: *Eccæ angelus Domini apparet in somnis Joseph dicens: Surge et accipe puerum et matrem ejus et fuge in Ægyptum.*

Vers. 40. *Puer autem — super illum.* Quoad humanitatem hæc omnia intellige. Tanquam puer enim crescebat ætate: corroborabatur autem adversus malitiam, spiritu, sive unita sibi divinitate. Nam Spiritus vocatur et Divinitas; implebatur vero sapientia, tanquam divinitati unitus; gratia quoque uniti sibi Dei erat super illum, quæ ipsum moderabatur, regebatur et componebat.

Vel etiam alio modo. Corroborabatur Spiritu, videlicet sancto; gratia autem Dei, sive patris, erat super illum. Sicut enim incarnatus est ex Patris beneplacito, ac superveniente Spiritu sancto: ita etiam conversabatur ac operabatur per beneplacitum Patris et cooperationem Spiritus sancti.

Vers. 41. *Et ibant —* Vers. 43. *Jerusalem.* Finitis diebus, videlicet die festo Paschæ, diebusque Azymo-
21 Matth. II, 13.

ούκ ἔστιν αὐτῆ μητέρα αὐτοῦ. Ὡςπερ γὰρ πολλοὶ ἀποβλέποντες εἰς τὰ ἀνθρωπογενῆ αὐτοῦ, ἔλεγον ὅτι Ἄνθρωπος μόνον ἐστὶν υἱὸς τῆς Μαρίας αὐτῆς; ἄλλοι πάλιν, ἀποβλέποντες εἰς τὰ θεογενῆ αὐτοῦ, ὑπώπτεον ὅτι Θεὸς μόνον ἐστὶ, καὶ οὐκ ἔστι αὐτῆ μητέρα αὐτοῦ· τότε δὲ θεασάμενοι ταύτην περὶ αὐτῆς ὄντως ἀδελφωμένην, καὶ σφοδρῶς ὀδυρομένην, καὶ ἠπυμένην τῆς φύσεως, ἐπίστευσαν ὅτι μήτηρ αὐτοῦ ἐστὶ, καὶ ἀπεκάλυψαν, εἰπὼν ἐξηγόρευσε τοὺς διαλογισμοὺς τῶν καρδιῶν αὐτῶν. τοὺς τῆς ὑπεψίας.

ΚΕΦ. Δ'. Περὶ Ἄννης τῆς προφήτιδος.

Καὶ ἦν — πολλαίς. Προβεκχυία, εἰπὼν γραυῶς.

Ζήσασα — ἡμέραν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ προφητικῶς χάρισματος ἔξωθη, διότι οὐκ ἀρίστα ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, ἐν νηστειαῖς καὶ δεήσεσι λατρεύουσα νύκτωρ καὶ μετ' ἡμέραν τῷ Θεῷ. Λατρεία δὲ τὴν δουλείαν καὶ θεραπείαν νόει.

Καὶ αὕτη — Κυρίῳ. Ἡὐχαρίσται τῷ Θεῷ, τὸ ἐνανθρωπήσαντι.

Καὶ ἔλαλει — Ἱερουσαλήμ. Ἐλάλει περὶ αὐτοῦ, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ λυτρωτής. Ἄλλ' ὁ μὲν Συμων τύπος ἦν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἡ δ' Ἄννα τῆς Νέας· ὡν μέσος ὁ Χριστὸς καίμενος τὴν μὲν ἀπέλυσε, τὴν δὲ παρακατέσχεν, ἐμφαίνων ὅτι ἡ μὲν παλαιὰ πέπαιται, ἡ δὲ νέα ζῆ.

Καὶ ὡς — Ναζαρέτ. Ἄπαντα τὰ περὶ τῆς παραστάσεως τοῦ παιδίου, καὶ τὰ περὶ τῆς θυσίας, περὶ ὧν ὁ νόμος ἐκέλευε.

Ζήτησον δὲ καὶ ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου τὴν ἐξηγήσιν τοῦ Ἰδοῦ ἀγγέλου Κυρίου φαίνεται κατ' ὄναρ τῷ Ἰωσήφ λέγων Ἐγρήθεις παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ φύγη εἰς Ἀίγυπτον.

Τὸ δὲ παιδίον — ἐπ' αὐτῷ. Κατὰ τὸ ἀποκρινόμενον ταῦτα πάντα νοήσον. Ὡς παιδίον (71) γὰρ ἐτίξανε μὲν εἰς ἡλικίαν, ἐκτραφείη δὲ κατὰ τῆς κακίης πνεύματι, ἤγουν τῆ ἡνωμένη αὐτῷ θεότητι. Πνεῦμα γὰρ καλεῖται καὶ ἡ θεότης. Καὶ ἐπληρούτο μὲν σοφίας, ὡς ἡνωμένον τῆ σοφίᾳ· χάρις δὲ τοῦ ἡνωμένου αὐτῷ Θεοῦ ἦν ἐπ' αὐτῷ, παιδαγωγούσα τούτο καὶ D ῥυθμιζούσα καὶ κατακοιμούσα.

Ἡ καὶ ἑτέρως. Ἐκραταιούτο μὲν Πνεύματι, ἦτορ τῷ ἁγίῳ· χάρις δὲ (72) Θεοῦ, ἤγουν τοῦ Πατρὸς ἦν ἐπ' αὐτῷ. Ὡςπερ γὰρ ἐσαρκώθη Πατὴρ ἐν δόξῃ, καὶ Πνεύματος ἁγίου ἐπλήρωσε· οὕτω καὶ ἐπολιτεύετο, καὶ ἐνήργει, εὐδοκίᾳ μὲν τοῦ Πατρὸς, συνεργίᾳ δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Καὶ ἐπορεύοντο — Ἱερουσαλήμ. Τελειώσαντων τὰς ἡμέρας τὰς τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα καὶ τῆς

Variæ lectiones et notæ.

(71) Γὰρ abest. A.

(72) Τοῦ addit. A.

(gg) *Illud absolvebat.* Istum quidem demisit: hanc vero retinuit. De Simeone sermo est et Anna

non de testamentis. Ἀπολύειν respicit ad cap. II, 29.

είρησ τῶν Ἀζυμων. Ὑπέμεινε δὲ εἶπουν, ὑπελήθη A rum. Remansit autem, sive relictus est in Jerusalem, volens commisceri doctoribus.

καὶ οὐκ — αὐτοῦ. Κατὰ θείαν οἰκονομίαν, ἵνα μὴ κωλύσων αὐτόν, ὡς παῖδα καὶ ἀγράμματον.

Νομίσαντες — διδασκάλων. Μίαν μὲν ἡμέραν ἀνά-λωσαν, ὅτε ἦλθον ἡμέρας ὁδόν, καὶ ἀνεζήτησαν αὐτόν ἐν τοῖς συγγενεῖσι καὶ ἐν τοῖς γνωστοῖς· ἑτέραν δὲ, ὅτε, μὴ εὐρόντες αὐτόν, ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ, ζητοῦντες αὐτόν· κατὰ τὴν τρίτην δὲ λοιπὸν εὗρον αὐτόν. Ἐν τῷ ἱερῷ δὲ εὕρισκεται ὁ Χριστός, ἦγον ἐν τῷ ἱερῷ τόπῳ, καὶ ἐν τῷ ἱερῷ πράγματι, καὶ ἐν τῷ ἱερῷ ἀνθρώπῳ.

Ἀκούοντα — αὐτοὺς. Ἀκούοντα καὶ ἐπερωτῶντα περὶ τῶν νομίμων, ἵνα ἐκ νεότητος ἢ σύνεσις αὐτοῦ γινώρισθῃ. Φοδηθῶμεν οὖν οἱ διδασκαλοὶ, γινώσκοντες ὅτι ἐν μέσῳ ἡμῶν ἐστὶν ὁ Χριστός, προσέχων, πῶς διδάσκομεν.

Ἐξίσταντο — αὐτοῦ. Ἔδει γὰρ τοῦτο γενέσθαι, ἵνα ὑστερον διδασκων εὐπαράδεκτος αὐτοῖς εἴη.

Καὶ ἰδόντες αὐτόν ἐξεπλάγησαν. Ὁ Ἰωσήφ δηλονότι καὶ ἡ Μήτηρ αὐτοῦ. Ἐξεπλάγησαν δὲ οὐ μόνον διὰ τὴν σύνεσιν καὶ τὰς ἀποκρίσεις αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν τόλμαν.

Καὶ πρὸς — σε. Πατέρα αὐτοῦ τὸν Ἰωσήφ ὠνόμασεν, ὡς μηνηστῆρα ἑαυτῆς, καὶ ὡς τροφὸν αὐτοῦ. Ὁδυνώμενοι δὲ ἐζήτησαν αὐτόν, διὰ τὴν σχέσιν. Καὶ εἰ τις δὲ ἐκ πόθου ὀδυνώμενος ζητήσει αὐτόν, εὕρησι αὐτόν.

Καὶ εἶπε — με· Ὡς πλανώμενον δηλαδὴ. Θεὸς οὐ πλανᾶται.

Οὐκ ἤδευτε — με· Ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Πατρὸς μου, ἔλαγε δὲ περὶ τοῦ ἱεροῦ, ὃ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ αὐτοῦ ὁ Σολομῶν ᾠκοδόμησεν. Ἄλλ' ἡ μὲν Μήτηρ αὐτοῦ, περὶ τοῦ θέσει Πατρὸς αὐτοῦ εἶπεν· αὐτὸς δὲ ταύτη τὸν φύσει Πατέρα αὐτοῦ ἐγνώρισε.

Καὶ αὐτοὶ — αὐτοῖς. Τὸ περὶ τοῦ ἱεροῦ.

Καὶ κατέβη — αὐτοῖς. Παιδεύων ὑποτάττεισθαι μὴ μόνον τοῖς φύσει γονεῦσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς θέσει.

Καὶ ἡ μήτηρ — αὐτῆς. Τὰ περὶ τοῦ ἱεροῦ, καὶ τὰ τοιαῦτα, ὡς ῥήματα οὐκ ἀπλῶς παιδός, ἀλλὰ καὶ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Διετήρει δὲ ταῦτα ἐξετάζουσα καθ' ἑαυτὴν, ὡς μὴ ἀπλῶς εἰρημένα.

Καὶ Ἰησοῦς — ἀνθρώποις. Ὡς παιδίον νόμῳ φύσεως ἀνθρωπίνης προέκοπτεν εἰς ταῦτα κατὰ μικρὸν· ὡς γὰρ Θεὸς παντελεῖος ἦν.

[Γραγορίου (73) τοῦ Θεολόγου. Προέκοπτε, φησὶν (74), ὡσπερ ἡλικία, οὕτω καὶ σοφία καὶ χάριτι. Οὐ τῶ ταυτα λαμβάνειν αὐξησιν· τί γὰρ τοῦ ἀπ' ἀρχῆς τελείου γένοιτ' ἐν τελώτερον; ἀλλὰ τῶ κατὰ μικρὸν ταῦτα παραγγυνοῦσθαι καὶ παρεκφραίνεσθαι.]

ΚΕΦ. Ε'. Περὶ τοῦ γενομένου ῥήματος πρὸς Ἰωάννην.

Ἐν εἴπῃ — Καίσαρος. Μετὰ τὸν προῤῥηθέντα.

Variæ lectiones et notæ.

(73) A in margine B in textu.

A rum. Remansit autem, sive relictus est in Jerusalem, volens commisceri doctoribus.

Vers. 43. *Et non — ejus.* Juxta divinam Providentiam hoc factum est, ne prohiberent eum, quasi puerum et sine litteris.

Vers. 44. *Existimantes — Vers. 46. doctorum.* Unum quidem diem consumpserunt, quando venerunt itinere diei, et requirebant illum inter cognatos et notos; alterum quando non invento eo reversi sunt in Jerusalem quærentes illum; circiter tertium vero tandem invenerant illum.

In templo invenitur Christus, sive in sacro loco et in sacro negotio, ac in sacro homine.

Vers. 46. *Audientem — eos.* Audientem et interrogantem de legalibus, ut a puero intelligentia ejus cognita foret. Timeamus ergo, qui præceptores sumus, quoniam in medio nostrum est Christus, attendens, quo pacto doceamus.

Vers. 47. *Stupebant — ejus.* Oportebat enim hoc fieri, ut cum postea doceret, facile ab illis reciperetur.

Vers. 48. *Et viso eo obstupuerunt.* Joseph videlicet et Mater ejus. Obstupuerunt autem, non propter intelligentiam tantum et responsa illius, verum etiam propter audaciam.

Vers. 48. *Et ad illum — te.* Patrem, Joseph nominavit, utpote sponsum suum, et illius nutritium. Dolentes autem quærebant illum, propter longam moram et desiderium. Si quis ergo præ desiderio dolens quærat eum inveniet illum.

Vers. 49. *Et dixit — me?* Quasi errantem videlicet: Deus enim non errat.

Vers. 49. *Nesciebatis — me?* Id est, in domo Patrie meae. Dicebat autem de templo, quod Deo Patrique suo a Salomone ædificatum erat. Verum Mater ejus de adoptivo patre locuta fuerat; ipse autem eum, qui natura sibi Pater erat, manifestabat.

Vers. 50. *Et ipsi — illis* Quod erat de templo.

Vers. 51. *Et descendit — illis.* Docens, ut subditissimus, non solum naturalibus parentibus, verum etiam adoptivis.

Vers. 51. *Et mater — suo.* Quæ de templo dixerat ac similia, tanquam verba non simpliciter pueri, sed etiam filii Dei. Conservabat autem examinans apud sese, utpote quæ non vulgariter dicta erant.

Vers. 52. *Et Jesus — homines.* Tanquam puer lege humanæ naturæ paulatim ad hæc proficiebat. Nam ut Deus omnino perfectus erat.

† Gregor. Theolog. Proficiebat, inquit, ut ætate, ita et sapientia et gratia. Non hæc accipere oportet per augmentum. Quid enim? Num qui ab initio perfectus erat, perfectior fieri poterat? Sed quod hæc paulatim denudaret ac demonstraret.

CAP. V. — De verbo, quod factum est ad Joannem.

CAP. III. Vers. 4. Anno — Cæsaris Post prædictum

(74) Gregor. Nazianz. pag. 86 fin.

Augustum Tiberius fuit Cæsar Romanorum, hoc est, imperator. Tunc enim Cæsar rege major erat; postea vero Cæsaris dignitas depressa est. Significat autem Evangelista et tempus Cæsaris, qui tunc imperabat, et præsidum, more historiæ. Id enim historicis mos erat.

Vers. 1. *Præside — tetrarcha* De his accurate dictum est capite secundo Evangelii secundum Matthæum, ubi de Joseph dicitur: *Audiens autem, quod Archelaus regnaret in Judæa pro Herode patre suo, timuit illo ire* ²².

Vers. 2. *Sub — Caipha*. Atqui eo tempore solus Annas pontifex erat: Caiphas enim pontifex factus est circiter annum, quo crucifixus est Salvator. Verum Evangelista conjunxit et Caipham, tanquam adjutorem. Erat enim gener ejus, et communem inter sese gubernationem (*hh*) habebant, veluti diximus sexagesimo quinto juxta Matthæum capite, ubi de Petro dicitur: *Et ingressus intro sedebat cum ministris* ²³. Siquidem etiam Annas postmodum opitulabatur Caiphæ in pontificatu ipsius.

Vers. 2 *Factum est* — Vers. 3. *Jordanem*. Quære tertio capite Evangelii secundum Matthæum dictum illud: *In diebus illis venit Joannes Baptista, prædicans in deserto Judææ* ²⁴; et lege totam illius verbi enarrationem.

Vers. 3. *Prædicans — peccatorum*. De his manifeste dictum est in Præmio Evangelii secundum Marcum, ubi dicitur: *Fuit Joannes baptizans in deserto, et prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum*. ²⁵.

Vers. 4. *Sicut scriptum est — semitas ejus*. Hæc Prophetæ verba declarata sunt tertio capite Evangelii juxta Matthæum. Quæ vero sequuntur, prophetia est docens quod æquabit Christus inæqualitatem mundi, tortuositatem ac asperitatem hominum corrigens, ac delens (*ii*) aratro evangelicorum præceptorum. Ait enim.

† Desertum est, hic mundus aut humana natura, sive cujusque anima, propter infructuositatem bonorum, quæ a veteri transgressione provenit. Vox autem clamantis dicitur, morbi sensus (*jj*)

²² Matth. II, 22. ²³ Matth. xxvi, 58. ²⁴ Matth. III, 1. ²⁵ Marc I, 4.

Variae lectiones et notæ.

(75) *Ἐπί* abest etiam in his codicibus in contextu Matthæi.

(76) *Καὶ γὰρ καὶ ὁ Α.*

(77) *Inclusa* omittit B.

(*hh*) *Gubernationem*. Imo *domum*. *Κατοικία* nusquam est *gubernatio*, sed *διοίκησις*. Patet id vero etiam ex I. I. Nam ad Matth. xxvi, 58, ita habet: *Καὶ γὰρ ἀφοσιώθη εἰς οἶκον καὶ μὴ αὐλήν.*

(*ii*) *Delens*. Planam faciens, æquans. Hoc enim

Ἀὔγουστον ὁ Τιβέριος γέγονε Καίσαρ τῶν Ῥωμαίων, τοῦτέστιν αὐτοκράτωρ. Τότε μὲν γὰρ ὁ Καίσαρ μέγιστος ἦν τοῦ βασιλείου; ὕστερον δὲ τὸ τοῦ Καίσαρος ὑπεβίασθη ἀξίωμα. Παρασημαιοῦται δὲ τὸν καιρὸν τοῦ τε τῆνικαὶτα Καίσαρος, καὶ τῶν ἡγεμόνων ὁ εὐαγγελιστής, νόμῳ ιστορίας. Ἔθος γὰρ τοῦτο τοῖς ιστορικοῖς.

Ἠγεμονεύοντος — τετραρχούντος. Εἰρηται περὶ τούτων ἀκριβῶς ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, ἐνθα κεῖται περὶ τοῦ Ἰωσήφ τὸ Ἀκούσας δὲ ὅτι Ἀρχελαὸς βασιλεύει (75) τῆς Ἰουδαίας ἀντὶ Ἡρώδου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἐφοβήθη ἐκεί ἀπείθειν.

Ἐπί — Καίφα. Καὶ μὴν κατὰ τὸν καιρὸν ἐκείνον μόνος ὁ Ἄννας ἦν ἀρχιερεὺς· ὁ γὰρ Καίφας ὕστερον γέγονεν ἀρχιερεὺς, κατὰ τὸν ἐναυτὸν τῆς τοῦ Σωτῆρος σταυρωσιως. Ἄλλ' ὁ εὐαγγελιστὴς συμπαραλαβὴ καὶ τὸν Καίαφον, ὡς συμπράκτορα τοῦ Ἄννα. Ἦν γὰρ γαμβρὸς αὐτοῦ, καὶ κοινὴν αὐτῷ τὴν κατοικίαν εἶχεν, ὡς εἰρήκαμεν ἐν τῷ ἐξηκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, ἐνθα κεῖται περὶ τοῦ Πέτρου, ὅτι, Καὶ εἰσελθὼν εἰς ἐκάθητο μετὰ τῶν ὑπηρετῶν. Καὶ γὰρ (76) ὁ Ἄννας ὕστερον συνέπραττε τῷ Καίαφῃ ἐν τῇ ἀρχιερωσίῳ αὐτοῦ.

Ἐγένετο — Ἰορδάνου. Ζήτησον ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου τὸ Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις ἐκείναις παραγίνεται Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής, κηρύσσων ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἰουδαίας· καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξηγήσιν ὅλων τοῦ τοιούτου ῥητοῦ.

Κηρύσσων — ἀμαρτιῶν. Εἰρηται περὶ τούτου σαφῶς ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ κατὰ Μάρκον, ἐνθα κεῖται τὸ Ἐγένετο Ἰωάννης βαπτίζων ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄρσιν ἀμαρτιῶν.

Ὡς γέγραπται — τριβους αὐτοῦ. Ταῦτα τὰ μὲν διερμηνεύθησαν ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου· τὰ δὲ ἐφεξῆς προφητεία ἐστὶ διδάσκουσα ὅτι ἐξισώσει τὴν ἀνωμαλίαν τοῦ κόσμου ὁ Χριστός, τὰς σχολιότητας καὶ τραχύτητας τῶν ἀνθρώπων εὐθύνων καὶ λαϊνῶν τῷ ἀρότρῳ τῶν εὐαγγελικῶν ἐντόλων. [Ἀκούε (77) γὰρ Ἐπάσα φέρσῃ. x. τ. λ.]

[Τοῦ ἁγίου Μαξίμου· Ἐρημός ἐστιν (78) ὁ κόσμος οὗτος, ἢ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, ἢ ἡ ἐκάστου ψυχῆ, διὰ τὴν ἐκ τῆς ἀρχαίας παραβάσεως ἀκαρπίας τῶν ἀγαθῶν· φωνὴ δὲ βοῶντος (79) λέγεται ἢ κατὰ συνείδησιν ἐπι

(78) A in margine B in textu. Nomen sancti Maximi non habet Hentenius.

(79) Δογόν, pro λέγεται. B. Hoc malim, etsi illud legerit Hentenius.

est h. I, λαϊνεῖν.

(*jj*) *Morbi sensus*, etc. Sensus conscientiæ ex iis, quæ quilibet peccavit, quasi clamans et arguens occulta cordis, etc.

τοῖς ἐκάστῳ πλημμεληθείσι συναίσθησις, οἰοῦναι βοῶσα τὸν ἔλεγχον κατὰ τὸ κρυπτόν τῆς καρδίας, καὶ παραινέουσα μετανοεῖν καὶ ἐτοιμάσαι τὴν ὁδὸν Κυρίου· ἐτοιμασθε δὲ ἢ τῶν τρόπων (80) καὶ τῶν λογισμῶν ἐπὶ τὸ κρείττον μεταβολή· ὁδὸς δὲ Κυρίου, ὁ κατὰ Θεὸν ἐνάρετος βίος· τριβοὶ δὲ αὐτοῦ τὰ διάφορα κατὰ Θεὸν ἐπιτηδεύματα, ἃς εὐθύνουσιν οἱ ὀρθῶς καὶ ἀμείπτως τὴν ἀρετὴν ἐπιτηθεύοντες. Οὐ καλὸν γὰρ, φησί, τὸ καλόν, ὅταν μὴ καλῶς γίνῃται.]

Πᾶσα — ταπεινωθήσεται. [Τοῦ αὐτοῦ Φάραγξ (81) ἐστὶν ἡ ἐκάστου σὰρξ, ἡ τῶ πολλῶ καὶ σφοδρῶ ρεύματι τῶν παθῶν ἐκχαραδρωθεῖσα, καὶ τὴν πρὸς τὴν ψυχὴν, κατὰ τὸν τοῦ συνδῆσαντος Θεοῦ (82) νόμον, πνευματικὴν συνέχειαν (83) καὶ συνάφειαν διατηρήσεισ. Δυνατὸν δὲ καὶ τὴν ψυχὴν νοηθῆναι φάραγγα, τὴν τῆ συχρῆ καὶ ὀξεία τῶν πονηρῶν λογισμῶν ἐπιρροή κοίλαυθεῖσαν, καὶ τῆς πνευματικῆς ὁμαλότητος τὸ κάλλος διὰ τῆς κακίας ἀποβαλοῦσαν. Πᾶσα τοίνυν τοιαύτη φάραγξ τῶν ἐτοιμασάντων τὴν ὁδὸν Κυρίου πληρωθήσεται, τουτέστιν εἰς τὴν ὀφειλομένην ἤξει κατάστασιν, διὰ τῆς ἀποβολῆς τῆς κακίας καὶ τῆς ἀγνοίας, καὶ τῆς ἐπιβολῆς τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς γνώσεως, καὶ ἀπολήψεται τὴν εὐπρέπειαν τῶν κατὰ φύσιν δυνάμεων.

Ὅρος μὲν ἐστὶ πᾶσα γνώσις ψευδῶνυμος, ἐπαιρομένη κατὰ τῆς ἀληθοῦς γνώσεως τοῦ Θεοῦ· βουνός δὲ πᾶσα κακία κατεξανισταμένη τῆς ἀρετῆς.

Ἡ ὀρος μὲν τὰ ἐνεργητικὰ τῆς ψευδοῦς γνώσεως πνεύματα· βουνός δὲ, τὰ ποιητικὰ τῆς κακίας, ἃ πάντα ταπεινωθήσεται καταβαλλόμενα καὶ κατασκαπτόμενα καὶ ἀπορρίπτομενα διὰ τε τῆς ἀντιθέτου γνώσεως καὶ τῆς ἀντικειμένης ἀρετῆς.

Καὶ καθ' ἕτερον δὲ λόγον, ὁ μεταγωγῶν τὴν ἕξιν τῆς ψευδοῦς γνώσεως εἰς τὴν τῆς ἀληθοῦς, καὶ τὴν ἐνέργειαν τῆς κακίας εἰς τὴν τῆς ἀρετῆς, οὗτος διὰ τῆς καθαιρέσεως τῶν ὀρίων καὶ τῶν βουνῶν ἀναπληροῖ τὰς τῶν φάραγγων κοιλότητας.

Σκολιά (84) μὲν, τὰ παρὰ φύσιν κινήματα τῶν αἰσθησῶν· εὐθείαι δὲ, τὰ κατὰ φύσιν. Καὶ πάλιν· τραχεῖαι μὲν αἱ τῶν ἀκουσίων πειρασμῶν προσβολαί· ὁδοὶ δὲ, λείαι αἱ διὰ τούτων μεθ' ὑπομονῆς καὶ εὐχαριστίας (85) ἄγωγαί. Ὁμαλλεῖ γὰρ καὶ μεταβάλλει τὸ τραχὺ καὶ ἐπίπονον αὐτῶν (86) ἡ μεθ' ὑπομονῆς εὐχαριστία. Σκολιά δὲ, σαφέστερον εἰπεῖν, οἱ δὲ ἡδονῆς ἐκούσιοι πειρασμοί· πολὺτροπος γὰρ ἡ ἡδονή· ὡσπερ καὶ τραχεῖαι οἱ δὲ ὀδύνης ἀκούσιοι.]

Καὶ ὁ (87) φάραγξ καὶ τὸ ὄρος καὶ ὁ βουνός ἀνώ-

Variae lectiones et notæ.

(80) Τροπων τε καί. B.

(81) A in margine B in textu. Hentenius omittit, τοῦ αὐτοῦ.

(82) Θεοῦ abest. A.

(83) Τε καί. B.

(84) Hæc inferius habebat Hentenius, post καὶ

A quasi per conscientiam clamans contra ea quæ quisque deliquit arguendo cordis occulta, et adhortando ad resipiscendum, et eliam ad parandum viam Domini. Præparatio autem est morum et cogitationum ad melius mutatio. Via vero Domini est vita, quæ virtuti secundum Deum innititur. Semitæ quoque, varia sunt studia secundum Deum. Has rectas faciunt, qui recte atque irreprehensibiliter virtutem sectantur. Bonum enim, inquit, non est bonum, nisi recte et bene fiat.

Vers. 5. *Omnis* — *deprimetur*. † Vallis et cujusque caro, quæ multo ac vehementi fluxu affectionum, in modum torrentis (*kk*) demissa, spiritualem animæ continuitatem ac conjunctionem ad Dei colligantis legem dividit. Potest autem et anima vallis intelligi, quæ frequenti ac veloci inalarum cogitationum defluxu cavatur, et spiritualis planitici pulchritudinem per pravitatem abjicit. Omnis ergo hujusmodi vallis per eos implebitur, qui viam Domini parant, hoc est ad debitum statum perveniunt, per pravitatis et ignorantie abjectionem, et virtutis ac scientie adjectionem, recipientque decentem naturalium virtutum ornatum.

ἀπολήψεται τὴν εὐπρέπειαν τῶν κατὰ φύσιν δυνά-

† Mons est scientia omnis falsi nominis, elata contra veram Dei scientiam. Collis vero est omnis iniquitas, contra virtutem erecta.

† Aut mons significat spiritus, qui falsam producunt scientiam : collis vero eos, qui operantur malitiam, qui omnes deprimentur, dejicientur. diruentur et auferentur per contrariam scientiam, et oppositam virtutem.

† Item alio quoque modo, qui falsæ scientie habitum in veram scientiam, et pravitatis efficaciam in actum virtutis immutaverit, hic per montium et collium subversionem, vallium concavitates repleverit.

† Obliqua, sunt sensuum motiones, quæ præter naturam fiunt : directa vero secundum naturam.

D Rursum asperæ viæ sunt tentationum impetus quæ nobis invitis accidunt, planæ autem sunt attractiones. quæ per has fiunt in patientia et gratiarum actione. quæ per has fiunt in patientia et gratiarum actione. Explanat enim et mutat laboriositatem illarum gratiarum actio cum patientia Obliqua vero manifestius dici possunt, tentationes voluntariæ, quæ per voluptatem accidunt ; est enim varia et mutabilis voluptas. Asperæ autem viæ dicuntur, quæ per dolorem invitis nobis accidunt.

Vallis et mons ac collis, loca sunt inæqualia et

συμπάθεια.

(85) *Attractiones* Hentenii alienissimæ sunt. Ἄγωγη est *vivendi consuetudo et ratio*

(86) Τῶν πειρασμῶν.

(87) In textu ἢ. Dicitur autem utroque modo. Malim tamen ἢ, ut mox.

kk In modum torrentis, etc. Quasi excavata et abscissa est a conjunctione et copulatione spiri-

tuali mentis, quæ est secundum legem Dei vincientis.

accessu difficilia. Significantur autem per vallem A
præfracti et ad pravitatem allicientes : vallis enim
prærupta est. Per montem et collem elati, duri ac
infructuosi ad virtutem. Impletur autem omnis
vallis, injecto eo, quod deerat, videlicet pietate ac
virtute : deprimitur vero omnis mons et collis ablatο
superfluo puta impietate ac pravitate.

Quod autem dicitur *Omnis*, et si universale sit,
ærius tamen apud Hebræos non universum
significat, sed simpliciter multitudinem. Potest et
alio quoque modo vallis quidem illos innuere, qui
in profundum perditionis dejecti sunt, qui im-
plebitur per evangelicam prædicationem. Mons et
collis, elatos dæmones, qui deprimentur et ever-
tentur a Christo.

Vers. 5. *Et obliqui fient — planæ*. Obliqua sunt
viæ perversæ hominum, et asperæ viæ, opinioniones
ipsorum ; hæc fient recta et plana, ita ut per ea
æquabiliter pergant ad Christum. Aut etiam obli-
quitas et asperitas pravitatis, in rectitudinem et
planitiem virtutis immutabitur.

Vel alio quoque modo, obliquitas et asperitas ve-
teris legis, in rectitudinem ac perfectionem Evan-
gelii convertetur. Veteris quidem legis obliquitas,
erat obscuritas ac varietas ; asperitas vero, auste-
ritas et incompassibilitas. Rursus Evangelii recti-
tudo est claritas ac simplicitas : lenitas autem,
mansuetudo et compassibilitas.

Vers. 6. *Et videbit — Dei*. Salutare lumen Evan-
gelii, vel salutarem incarnationem, quæ ambo præ-
paravit Deus ante faciem omnium populorum.

Vers. 7. *Dicebat — ira* ? Hæc etiam scripsit Mat-
thæus capite tertio sui Evangelii, et in eo declarata
sunt.

Vers. 8. *Facite — Abrahæ*. Similiter et hæc.

Vers. 9. *Jam autem — mittitur*. Pari modo et hæc :
quære ergo ibi omnium enarrationem.

CAP. VI. *De his qui Joannem interrogabant.*

Vers. 10. *Et interrogabant — faciemus* ? Jussi fa-
cere fructus pœnitentiæ dignos interrogant.

Vers. 11. *Respondens — habenti*. Tradat nullam D
omnino habenti : aut habenti quidem, sed inutilem.

Vers. 11. *Et qui — faciat*. Per traditionem vestis
ac cibi inducuntur hi ad pauperum subsidium,
communicationem et mutuam amorem. Nihil ergo
nunc, quod gravius esset, illis præcepit ; sciens,
quod non multo post Christus evangelica stabili-
turus esset præcepit.

Vers. 12. *Venerunt — Vers. 13. exigit*. Habebant
enim constitutum de exactionibus, de quantitate
et qualitate exactorum.

Vers. 14. *Interrogabant — calumniemini*. Concu-
tiebant enim et calumniabantur multos, quasi a Cæ-
sare deficientes, aut insidiatores ; eo quod vitam
turpiter quæstuosam ducerent.

μαλα και δυσπρόσιτα. Λιγίττεται δὲ διὰ τῆς φάρα-
γος μὲν τοὺς ἀποτόμους και ἀλυστικούς εἰς κακίαν
ἀπότομος γὰρ και ἀπόκορημος ἢ φάραξ· διὰ τοῦ
ὄρους δὲ και βουνοῦ τοὺς ἐπαρημένους και σκληροὺς
και ἀκάρπους εἰς ἀρετῆς. Καὶ πληροῦται μὲν πᾶσα
φάραξ ἐπιβαλλομένου τοῦ λείποντος, ἔχοντος τῆς
εὐσθεΐας και ἀρετῆς· ταπεινοῦται δὲ πᾶν ὄρος και
βουνός, ἀποταμνομένου τοῦ περιγεύοντος, τῆς ἀσθεΐας
και κακίας.

Τὸ δὲ πᾶς, εἰ και καθολικόν ἐστίν, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ
Ἑβραίοις πολλάκις οὐ σημαίνει τὸ καθολοῦ, ἀλλὰ
πλήθος ἀπλῶς. Εἴη δ' ἂν και ἐτέρως φάραξ μὲν οἱ
καταρράχοντες εἰς βάθος ἀπωλείας ἄνθρωποι, οἵτις
ἐπληρώθησαν τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος· ὄρος δὲ και
βουνός, οἱ ἐπαρημένοι δαίμονες, οἵτινες ἐταπεινώθησαν
B και κατέπεσον ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ.

Και ἔσται τὰ σχολία — λείας. Τὰ σχολία εἶνα
τῶν διειστραμμένων ἀνθρώπων, και αἱ τραχυταί, γρι-
μαι αὐτῶν ἐθνηθήσονται και λεανθήσονται, ὡς τι
ὄσθαι ἐπ' αὐτῶν ὁμαλῶς τὸν Χριστόν. Ἡ και ἡ σπο-
λιότης και τραχύτης τῆς κακίας εἰς εὐθυτητα και
λειότητα ἀρετῆς μεταστήσεται.

Ἡ και ἐτέρως, ἡ σχολιότης και ἡ τραχύτης τοῦ
παλαιοῦ νόμου εἰς εὐθυτητα και λειότητα τοῦ
εὐαγγελίου μεταβληθήσεται. Τοῦ δὲ παλαιοῦ νόμου
σκολιότης μὲν, ἡ ἀσάφεια και ποικιλία· τραχύτης δὲ,
τὸ αὐστηρὸν και ἀσυμπαθές· και τοῦ εὐαγγελίου πάλιν
εὐθύτης μὲν, ἡ σαφήνεια και ἀπλότης· λειότης δὲ, ἡ
πραότης και συμπαθεία.

C Και ὄσεται — Θεοῦ. Τὸ σωτήριον φῶς τοῦ
εὐαγγελίου, ἡ τὴν σωτήριον ἐκκαθάραν, ἃ και
ἄμφω ἠτοίμασεν ὁ Θεός· κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν
λαῶν.

Ἐλεγεν — ὄργης ; Ταῦτα και ὁ Ματθαῖος ἀνέγραψεν
ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ εὐαγγελίου αὐτοῦ· και ἠρμα-
νεύθησεν ἐν ἐκείνῳ.

Ποιήσατε — Ἀβραάμ. Ὁμοίως και ταῦτα.

Ἦδη δὲ — βάλ्लεται. Παραπλησίως και ταῦτα, και
ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν πάντων.

ΚΕΦ. ζ'. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν Ἰωάννην.

Και ἐπερωτῶν — ποιήσομεν ; Καλεσθέντες ποιῶν
καρποῦς ἀξίους τῆς μετανοίας, ἐπερωτῶσιν.

D Αποκριθεὶς — ἔχοντι. Μεταδόντων τῷ μεθόλῳ
ἔχοντι· ἢ τῷ ἔχοντι μὲν, ἀχρηστον δὲ.

Και ὁ — ποιῶτω. Διὰ τῆς μεταδόσεως τοῦ ἐν-
ματος και τῆς τροφῆς εἰσηγείται τοῖσι τὴν ἐπι-
ληψιν τῶν πνεύτων, και το κοινωτικὸν και φιλι-
κῶν. Οὐδὲν οὐκ βαρύτερον τὸ γε νῦν ἔχον ἐπιπέσει
αὐτοῖς, εἰδῶς ὅτι ὁ Χριστός οὐκ εἰς μακρὸν νομοθετή-
τας εὐαγγελικὰς ἐντολάς.

Ἦλθον — πράσσετε. Διάταγμα γὰρ εἶχον ἐπι-
ταῖς ἀπαιτήσεσι περὶ ποσότητος και ποιότητος τῶν
ἀπαιτουμένων.

Ἐπερωτῶν — συκοφαντήσατε. Δίσειον γὰρ και
ἐσυκοφάντων πολλούς, ὡς ἀποστάτας ἢ ἐπιβούλους τοῦ
Καίσαρος, δι' αἰσχροκέρδειαν.

Καὶ — ὑμῶν. Τοῖς σιτηρεσίοις. Καταλλήλως οὖν ἅπασιν παρήνευσε, τὴν τελωτέραν διδασκαλίαν ἰπολολιπῶς τῷ Χριστῷ.

Προσδοκῶντος — λαοῦ. Ὑπολαμβάνοντος· εἶτα ἐφάρμακνεῖ τὸν λόγον.

Καὶ διαλογιζομένων — ἅπασιν. Διαλογιζομένων πάντων, μήποτε αὐτὸς εἴη ὁ Χριστός, ὃν οἱ προφηταὶ καταγγέλλουσι· ἐξέπληττε γὰρ αὐτοῦς ὁ λόγος (88) καὶ ἡ πολιτεία αὐτοῦ· γινούσθε δὲ ὁ Ἰωάννης τὴν τοιαύτην αὐτῶν ὑπόληψιν τῷ διορατικῷ πνεύματι, ἀπεκρίνατο διορθούμενος αὐτῶν.

Λέγων — αὐτοῦ, Εἰρηται καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, καὶ ζήτησεν ἐκεῖ. Ἀνάγνωθι δὲ καὶ ἐν τῷ προοίμῳ τοῦ κατὰ Μάρκον τὴν ἐξηγήσιν τοῦ· Ἐρχεται ὁ ἰσχυρότερός μου ὀπίσω μου.

†† Ὁ Ἰωάννης (89) φασίν· Οὐκ εἰμι ἱκανὸς λύσαι τὸν ἱμῶνα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ, κατὰ μὲν τὴν προφανῆ ἔννοιαν δηλοῖ, ὅτι οὐδὲ ἔσχατος δούλος αὐτοῦ εἰμι ἄξιος τάττεισθαι· κατὰ δὲ τὸ κρυφώτερον, δύο ὑποδήματα εἰσι τοῦ Κυρίου, ἡ τε ἐξ οὐρανοῦ ἐπὶ τὴν γῆν ἐπιδημία, καὶ ἡ ἐκ γῆς ἐπὶ τὸν ἄδην· τούτων οὖν τῶν δύο ἐπιδημιῶν τοὺς τρόπους οὐ δύναται τις λύσαι, οὐδὲ εἰ κατὰ Ἰωάννην ἐστι. Τίς γὰρ δύναται εἰπεῖν· ἢ πῶς ἐσαρκώθη, ἢ πῶς κατῆλθεν εἰς ἄδην;

Αὐτὸς — πυρὶ. Ἐν τῷ δηλωθέντι τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον εὐρήσεις καὶ περὶ τούτου.

[Βαπτίζει (90) Χριστὸς ἐν Πνεύματι μὲν ἁγίῳ, τοὺς πιστούς· ἐν πυρὶ δὲ, τοὺς ἀπίστους. Καὶ τὸ μὲν, ἐν τῷ παρόντι βίῳ· τὸ δὲ, ἐν τῷ μέλλοντι.]

Οὐ — ἄσβέστω. Ταῦτα καὶ ὁ Ματθαῖος ἀνέγραψε, καὶ διηρμηνεύθησαν ὁμοίως ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ.

Πολλὰ — λαῷ. Πολλὰ καὶ ἕτερα περὶ τοῦ Χριστοῦ εὐαγγελίζετο τῷ λαῷ, παρακαλῶν προσδραμεῖν καὶ πιστεύσαν αὐτῷ, ἐρχομένῳ ἤδη· ἢ, πολλὰ περὶ σωτηρίας αὐτῶν, παρακαλῶν μετανοῆσαι αὐτούς.

Ὁ δὲ Ἡρώδης — φυλακῇ. Μετὰ τὸ βαπτισθῆναι τὸν Χριστὸν, δηλονότι. Εἰρηται δὲ περὶ τῆς φρουρᾶς τοῦ Ἰωάννου ἐν τῷ εἰκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Ἐγένετο — ἠυδόκησα. Βαπτισθεὶς προσήχθη, διδάσκων, ὅτι χρὴ τοὺς βαπτισθέντας προσέχουσθαι τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον σωματικῶς εἶδει κατῆλθεν, ἵνα θεασθῇ τοῖς σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς τῶν ἀνθρώπων, καὶ εἰς τιμὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ. Περὶ δὲ τοῦ βαπτίσματος αὐτοῦ πλατύτερον ἔγραψεν ὁ Ματθαῖος ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ἠρμηνεύθησαν ἐν ἐκείνῳ πάντα κατὰ ῥῆμα.

⁸⁸ Matth. I, 7.

Variae lectiones et notæ.

(88) Ἡ πολιτεία καὶ ὁ λόγος. B.

(89) Hoc in margine codicis reperit Hentenius. Meorum neuter habet. Hoc translatum est ex Theo-

PATROL. GR. CXXIX.

Vers 14. *Et — vestris. — Tesseris frumentariis. Omnes ergo admonebat diversimode ut expediebat, perfectiorem doctrinam Christo relinquens.*

Vers. 15. *Expectante — populo. Suspiciente, deinde interpretatur verbum.*

Vers. 15. *Et cogitantibus — Vers. 16. Omnibus. Cogitantibus omnibus, num ipse esset Christus, quem prophetae annuntiabant. Obstupesciebat enim eos conversatio ac sermo ipsius. Sciens autem Joannes hanc eorum opinionem acumine sui spritus, respondit illam corrigens.*

Vers. 16. *Dicens — ejus. Dictum est et de his capite tertio Evangelii juxta Matthæum. Lege quoque in proœmio secundum Marcum enarrationem illius verbi: Venit is qui me fortior est post me ⁸⁸.*

B

† Quod Joannes ait: *Non sum dignus, ut solvam corrigiam calceamentorum ejus*: quantum ad manifestiorem intelligentiam, significat se non esse dignum, qui vel numerari dignus sit postremus ejus servus. Quantum autem ad reconditum sensum, duo calceamenta Domini sunt duæ ejus peregrinationes, puta a cœlo in terram et a terra ad infernum. Harum enim peregrinationum modus nemo potest solvere, nisi Joanni quidem sit similis. Quis enim poterit dicere, aut quomodo sit incarnatus, aut quomodo ad infernum descenderit?

Vers. 16. *Ipse — igni* Prædicto tertio capite Evangelii secundum Matthæum etiam de eo invenies.

† Baptizat Christus in Spiritu sancto fideles, in igne vero infideles: et illud quidem in præsentī vita, hoc autem in futura.

Vers. 17. *Cujus — inextinguibili.* Hæc etiam scripsit Matthæus, et similiter enucleata sunt tertio capite Evangelii ipsius.

Vers. 18. *Multa — populo.* Multa præterea et alia de Christo annuntiabat populo adhortans, ut ad eum accurrerent, et in eum crederent qui jam veniebat. Vel, multa de salute illorum adhortans eos, ut pœniteret ipsos ac resipiscerent.

Vers. 19. *Herodes autem — Vers. 20. Custodia.* Postquam videlicet baptizatus fuerat Christus. Dictum est autem de Joannis incarceratione vicesimo quinto capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 21. *Factum est — Vers. 20. Complacitum est.* Baptizatus orabat, docens eos, qui baptizati sunt orare. Spiritus sanctus autem corporali specie descendit, ut oculis corporalibus hominum videri posset: et etiam in honorem corporis Christi Sed de ejus baptismate planius scripsit Matthæus tertio capite, et ibi sunt omnia ad verbum explanata.

phylact. p. 325 E.

(90) Hæc in margine A.

Vers. 25. *Et ipse — triginta.* De his pulchre dictum est in principio dicli tertiū capitis, ubi habetur: *Venit Joannes Baptista prædicans in deserto Judææ* 27.

† Tricenarius hic numerus et temporis, et naturæ sensibilis, naturæque intelligibilis, creatorem ac gubernatorem inducit Dominum. Temporis quidem per septem. Tempus enim, per septem dies procedit, Naturæ autem sensibilis, per quinque: sunt enim quinque sensus. Naturæ vero intelligibilis per octo: paululum enim supra tempus, quod per septem procedit, est intelligibilium generatio. Gubernationem vero, per decem, propter denarium præceptorum numerum, qui homines ad beatitudinem inducit: aut ideo, quia littera iota, quæ decem significat, principium est humanæ appellationis Domini, scilicet nominis Ἰησοῦς. Conjungens itaque septem quinque octo et decem, tricesimum efficit numerum, qui prædictas res mystice ac ænigmatische designat.

Vers. 23. *Incedens.* Veniens, sese demonstrando ad populum manifesta conversatione, per signa videlicet et doctrinam.

Vers. 23. *Ut putabatur, filius Joseph.* Ut putabatur a Judæis, ut enim veritas habebat, non erat filius ejus. Ubi autem de Joseph fecit mentionem, ascendit et ad patrem Joseph, deinde etiam ad avum ejus, et ad proavum ac abavum; et ita consequenter regrediens ascendit usque Adam.

Dictum est autem de hujusmodi genealogia in primordiis genealogiæ, quæ apud Matthæum est, ubi dicitur, *Filii David, filii Abraham* 28: et ibi quære causam diversitatis earum.

Vers. 24. *Qui fuit Eli.* Joseph filii Eli. Verum quomodo Matthæus Joseph filium dixit Jacob, Lucas autem nunc filium Eli? Quia mortuo Eli sine prole, Jacob, qui frater ejus ex eadem matre erat, sumpta illius uxore juxta legis præceptum, genuit Joseph, et factus est Joseph lege quidem filius Eli, natura vero filius Jacob. Itaque Matthæus naturalem ejus patrem scripsit. Lucas vero legalem, utrinque enim Joseph invenitur generis relationem habere ad David.

Vers. 24. *Qui fuit Matthan.* Ipsius Eli filii Matthan. Sed quomodo rursum Matthæus Matthan dicit patrem Jacob, Lucas autem nunc patrem dicit Eli? Quia alius fuit Matthan iste et alius ille. Ma-

27 Matth. III, 4. 28 Matth. I, 1.

A Καὶ αὐτός — τριάκοντα. Περὶ τούτων εἰρητικῶς καλῶς ἐν ἀρχῇ τοῦ ῥηθέντος τρίτου κεφαλαίου, εἶθα κεῖται τό. Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις πεπραγίνεσθαι Ἰωάννης ὁ Βαπτιστῆς, κηρύσσων ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἰουδαίας.

[Ὁ τριάκοντά (91) οὗτος ἀριθμὸς χρόνου τε καὶ φύσεως αἰσθητῆς καὶ φύσεως νοητῆς δημιουργόν καὶ προνοητὴν εἰσάγει τὸν Κύριον. Χρονοῦ μὲν, διὰ τοῦ ἐπτά· ἐβδοματικὸς γὰρ ὁ χρόνος· φύσεως δὲ αἰσθητῆς, διὰ τοῦ πέντε πενταδικῆ γὰρ ἡ αἰσθησις· φύσεως δὲ νοητῆς, διὰ τοῦ ἑκτώ ὑπὲρ γὰρ τὸν (92) χρόνον (93) ἢ τῶν νοητῶν γένεσις· (94) προνοητὴν (95) δὲ διὰ τοῦ δέκα, διὰ τε τῶν δεκάδα τῶν ἑντολῶν (96) εἰς τὸ εὖ εἶναι τοὺς ἀνθρώπους ἐνάγουσαν, καὶ διὰ τὸ ἀρχὴν εἶναι τῆς ἀνθρωπίνης τοῦ Κυρίου προσηγορίας τὸ ἰῶτα. Συνθεῖς οὖν τὸν ἐπτά καὶ τὸν πέντε καὶ τὸν ἑκτώ καὶ τὸν δέκα, (97) τὸν τριάκοντα πληρώσεις, μυστικῶς τὰ δηλωθέντα ὑπαινιττόμενον.]

Ἀρχόμενος. (98) Ἀρχομος τῆς εἰς τὸν λαὸν ἀναδείξεως αὐτοῦ, τῆς φανερᾶς (99) πολιτείας αὐτοῦ (1) ἦτοι, τῶν σημείων καὶ τῆς διδασκαλίας

Ἄν, ὡς ἐνομιζέτο, υἱὸς Ἰωσήφ. Ὡς εἶδοκε τοῖς Ἰουδαίοις. Ὡς γὰρ ἡ ἀλήθεια εἶχεν, οὐκ ἦν υἱὸς αὐτοῦ. Εἶπὸν δὲ περὶ τοῦ Ἰωσήφ, ἀναβαίνει καὶ ἐπὶ τὸν πατέρα τοῦ Ἰωσήφ, εἶτα καὶ ἐπὶ τὸν πάππον αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τὸν πρόπαππον, καὶ ἐπὶ τὸν ἐπίπαππον, καὶ οὕτω λοιπὸν ἀναποδίζων, ἀνεῖσιν ἀχρι τοῦ Ἀδάμ.

C Εἰρηται δὲ περὶ τῆς τοιαύτης γενεολογίας ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς παρὰ τῷ Ματθαίῳ γενεολογίας, εἶθα κεῖται τό. Υἱὸς Δαυὶδ, υἱὸς Ἀβραάμ. Καὶ ζήτησεν ἐκεῖ τὴν αἰτίαν.

Τοῦ Ἡλεί. Ἰωσήφ τοῦ Ἡλεί. Ἀλλὰ πῶς ὁ μὲν Ματθαῖος υἱὸν τοῦ Ἰακώβ εἶπε τὸν Ἰωσήφ, ὁ δὲ Λουκᾶς νῦν, υἱὸν τοῦ Ἡλεί; Διότι τοῦ Πλεί τετυλευτηκότος ἀπαιδός, ὁ ὁμομήτριος ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, λαβὼν τὴν ἐκείνου γυναῖκα κατὰ τὸν νόμον, γυγέννηκε τὸν Ἰωσήφ, καὶ γέγονεν ὁ Ἰωσήφ, νόμῳ μὲν, υἱὸς τοῦ Ἡλεί· φύσει δὲ, υἱὸς τοῦ Ἰακώβ. Καὶ λοιπὸν Ματθαῖος μὲν, τὸν φύσει πατέρα αὐτοῦ ἀνέγραψε· Λουκᾶς δὲ, τὸν νόμῳ. Καὶ ἀμφοτέρωθεν γὰρ ὁ Ἰωσήφ εὐρίσκεται τὴν ἀναφορὰν τοῦ γένους ἔχων ἐπὶ τὸν Δαυὶδ.

D Τοῦ Ματθάν. Τοῦ Πλεί, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ματθάν. Ἀλλὰ πάλιν, πῶς τὸν Ματθάν ὁ μὲν Ματθαῖος πατέρα λέγει τοῦ Ἰακώβ, ὁ δὲ Λουκᾶς νῦν, πατέρα τοῦ Ἡλεί; Διότι ἄλλος οὗτος ὁ Ματθάν καὶ ἄλλος

Variae lectiones et notæ.

(91) Hæc uterque in margine.

(92) Τῶν χρόνων. A.

(93) Hentenius videtur legisse: Μικρὸν γὰρ ὑπὲρ τὸν χρόνον, τὸν διὰ ἐπτά προχωροῦντα ἢ.

(94) Γέννησις. B.

(95) Intellige εἰσάγει.

(96) Τὴν videtur interponendum esse.

(97) Intellige ἀριθμὸν, quod Hentenius addidit.

(98) Bis deinceps ἐρχόμενος videtur legisse Hentenius. Male.

(99) Hæc interpretatio optime applicari potest vocabulo Ἀναδείξεως. Luc. I, 80.

(1) Δεῦτο omitit B.

ἐκεῖνος. Τὴν γὰρ μητέρα τοῦ Ἠλεί καὶ τοῦ Ἰακώβ, A
 πρῶτα μὲν ἔφημεν ὁ παρὰ τῷ Λουκᾷ Ματθάν οὗ-
 τος, καὶ ἐγέννησε τὸν Ἠλεί· εἶτα ἀποθανόντος ἐκεί-
 νου, χήραν οὖσαν ἠγάγητο ταύτην ὁ παρὰ τῷ Ματθαίῳ
 Ματθάν ἐκεῖνος. τῆς αὐτῆς μὲν φυλῆς ὄν, ἐτέρας
 δὲ συγγενείας, καὶ ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ· λοιπὸν
 οὖν, Ἠλεί καὶ Ἰακώβ ὁμομήτριοι μὲν, ἑτεροπά-
 τριοι δέ. Ἀνάγουσι δὲ τὸ γένος, ὁ μὲν τοῦ Ἠλεί
 πατῆρ. ἐπὶ Ῥασά, τὸν υἱὸν τοῦ Ζοροβάβελ· ὁ δὲ
 τοῦ Ἰακώβ πατῆρ, ἐπὶ Ἀβιούδ τὸν υἱὸν ὁμοίως τοῦ
 Ζοροβάβελ, καὶ ἀμφότεροι δὲ ἐπὶ τὸν Ζοροβάβελ,
 ἀφ' οὗ τὰ δύο γένη ταῦτα ἐσχίσθησαν. Καὶ ἄλλα δὲ
 τοιαυτὰ εἰσιν ἐν ταῖς τῶν εὐαγγελιστῶν γενεαλο-
 γίαις.

Τοῦ Λευὶ — τοῦ Νηρί. Τὸν Σαλαθιήλ ὁ μὲν Ματ- B
 θαῖος υἱὸν τοῦ Ἰεχονίου (2) ὠνόμασεν, ὡς κατὰ
 φύσιν υἱὸν αὐτοῦ· ὁ δὲ Λουκᾶς νῦν υἱὸν τοῦ Νηρί,
 ὡς κατὰ νόμον. Ἀνάγουσι δὲ καὶ οὗτοι τὸ γένος,
 ὁ μὲν Νηρί, ἐπὶ Νάθαν τὸν υἱὸν τοῦ Δαυίδ· ὁ δὲ
 Ἰεχονίας ἐπὶ Σολομῶντα, τὸν υἱὸν ὁμοίως τοῦ
 Δαυίδ, καὶ ἀμφότεροι δὲ πάλιν ἐπὶ τὸν Δαυίδ.

Τοῦ Μελχι — τοῦ Ἀδάμ. Ἀπὸ τοῦ νέου Ἀδὰμ
 ἀρξάμενος, ἀνῆλθε γενεαλογῶν ἄχρι τοῦ παλαιοῦ
 Ἀδάμ. Τὴν αἰτίαν ὅτι μεμάρηκας ἐν τῷ προοιμίῳ
 τῆς παρὰ τῷ Ματθαίῳ γενεαλογίας, ἐθα κείται
 τὸ· Υἱοῦ Δαυίδ, υἱοῦ Ἀβραάμ.

Τοῦ Θεοῦ. Τοῦ Ἀδάμ, τοῦ ἐκ τοῦ Θεοῦ. Τοῦ
 Ἀδάμ γὰρ οὐκ ἔστι πατῆρ ἀνθρώπος, ἀλλ' ὁ Θεὸς
 ἐπλασεν αὐτόν. Ὅρα δὲ, ὅτι ἀπὸ τῆς ἀνθρωπότητος C
 τοῦ Χριστοῦ ἀρξάμενος, εἰς τὴν θεότητα αὐτοῦ τὸν
 λόγον τῆς γενεαλογίας ἀνήγαγε, δείξας τὸν Χριστὸν
 ἄρρηκτον μὲν, ὡς ἀνθρώπον, ἀναρχον δὲ, ὡς Θεόν.

ΚΕΘ. Ζ'. Περὶ τοῦ πειρασμοῦ τοῦ Σωτῆρος.

Ἰησοῦς — διαβόλου. Πλήρης Πνεύματος ἁγίου,
 ἵνα μάθωμεν, ὅτι Πνεῦμα ἅγιον λαμβάνομεν ἀπὸ
 τοῦ θείου βαπτίσματος. Ἀνάγνωθε δὲ καὶ ἐν τῷ τρί-
 τῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου τὴν ἐξήγησιν τοῦ·
 Τότε ὁ Ἰησοῦς ἀνήχθη εἰς τὴν ἔρημον ὑπὸ τοῦ
 πνεύματος, πειρασθῆναι ὑπὸ τοῦ διαβόλου.

Χρῆ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἡ ἀνθρωπότης τοῦ Σωτῆ-
 ρος ὡσπερ διδάσκαλον εἶχε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,
 οὐχ ὡς τῆς ἡνωμένης αὐτῷ θεότητος οὐκ ἀρκούσης·
 ἀλλὰ καθάπερ εὐδοκία τοῦ Πατρὸς ἐνηνθρώπησεν· D
 οὕτω καὶ συνεργίᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐτελειούτο,
 ἵνα τὸ ὁμοφυεῖς αὐτῶν διεχθῆ καὶ (3) φανερωθῆ
 ληλον.

Καὶ οὐκ — Θεοῦ. Ἐκεῖ ταῦτα πάντα κατὰ λόγον
 ἠρμηνεύθησαν.

Καὶ ἀναγαγῶν — λατρεύσεις. Καὶ περὶ τούτων
 πάντων ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ σαφίστατα εἴρηται (4),

²⁰ Matth. 1, 1. ³⁰ Matth. 14, 1.

trem siquidem ipsius Eli et Jacob primum duxit in
 uxorem hic Matthan, de quo Lucas, et genuit Eli :
 deinde jam viduam duxit hanc Matthan ille, qui
 apud Matthæum ponitur, cum esset de eadem tribu,
 quanquam de alia cognatione, et genuit Jacob.
 Eli itaque et Jacob ab eadem nati sunt matre, di-
 versis tamen patribus. Reducunt autem genus,
 Matthian quidem pater Eli ad Resa filium Zorobabel,
 Matthan vero pater Jacob ad Abiud similiter filium
 Zorobabel, et uterque ad Zorobabel, a quo duo hæc
 genera divisa sunt. Alia quoque similia in Evange-
 listarum genealogiis habentur.

Vers. 24. *Qui fuit Levi* — Vers. 27. *qui fuit Neri*.
 Salathiel Matthæus filium Jechoniæ nominavit, ut-
 pote naturalem ejus filium ; Lucas vero nunc filium
 Neri, tanquam legalem. Reducunt autem et hi ge-
 nus, Neri quidem ad Nathan filium David, Jechon-
 ias vero ad Salomonem, filium similiter David, et
 rursus uterque ad David.

Vers. 28. *Qui fuit Melchi* — Vers. 38. *qui fuit
 Adam*. A novo Adam incipiens ascendit generatio-
 nem texendo usque ad veterem. Causam autem di-
 dicisti in primordiis genealogiæ, quam retexit Mat-
 thæus, ubi dicitur *Fili David, filii Abraham* ²⁰.

Vers 38. *Qui fuit Dei*. Ipsius Adam, qui fuit a
 Deo. Neque enim ipsi Adam fuit pater homo, sed
 Deus formavit eum. Vide autem, quod a Christi in-
 choans humanitate, sermonem reduxit ad ejus divi-
 nitatem : demonstrans Christum, ut hominem qui-
 dem incepisse, ut Deum vero carere principio.

CAP. VII. De tentationibus Jesu.

CAP. IV. Vers 1. *Jesus*. — Vers. 2. *diabolo*.
 Plenus Spiritu sancto, ut sciamus, quod Spiritum
 sanctum accipimus in divino baptismo. Lege
 autem tertio capite Evangelii secundum Matthæum
 expositionem illius dicti : *Tunc ductus est Jesus in
 desertum a spiritu, ut tentaretur a diabolo* ³⁰.

Scire autem oportet, quod humanitas Salvatoris
 tanquam magistrum habuit Spiritum sanctum, non
 quod unita sibi divinitas non sufficeret, sed quem-
 admodum Patris beneplacito incarnatus est, ita
 cooperatione Spritus sancti totius vitæ ipsius cur-
 riculum peractum est, ut demonstraretur, quod
 ejusdem sint inter se naturæ.

Vers. 2. *Nihilque* — Vers. 4. *Dei*. Ibi et hæc om-
 nia ad verbum declarata sunt.

Vers. 5. *Et subduxit* — Vers. 8. *Servies*. Etiam de
 his omnibus illo capite manifestissime dictum est,

Variae lectiones et notæ.

(2) Ἰεχωνίου. A.
 (3) Καὶ φεράλληλον. B. Ferri potest utrumque.
 Hoc formatur a φέρειν, illud a φανεροῦν. Hente-
 nius hoc exclusit. Si hoc probetur, φέρειν accipien-
 dum est, ut Hebr. 1, 3 : Ἡ ἅγια Τριάς φέρει ἑαυτὴν,

id est, ἐπαρκῆς, αὐτάρκης ἐστὶν αὐτὴ ἑαυτῆς. Aut
 ἡ ἅγια Τριάς αὐτὴ ἑαυτὴν φανεροὶ τοῖς ἀνθρώ-
 ποις.

(4) Loco, ἐθα κείται τὸ, habet A, ἐν τῷ λόγῳ.

ubi habetur: *Iterum assumpsit eum diabolus in montem excelsum valde* ²¹.

Vers. 9. *Duxitque* — Vers. 12. *Deum tuum*. Similiter et hæc illo capite convenienter explanata sunt, ubi dicitur: *Tunc assumit eum diabolus in sanctam civitatem* ²².

Vers. 13. *Cumque explevisset* — *tempus*. Dictum est et de hoc *ibidem*, ubi habetur: *Tunc dimisit eum diabolus* ²³.

Vers. 14. *Et reversus est* — *Galilæam*. In virtute unitæ ibi divinitatis, vel etiam sancti Spiritus: ut discamus, quod qui diabolum vicerit, deinceps confirmatur divino Spiritu ad facienda signa.

Vers. 14. *Et fama* — Vers. 15. *omnibus*. Laudabatur a turbis, quæ malitia ac invidia carebant.

Vers. 16. *Et* — *nutritus*. Dictum est de hoc vicesimo quarto capite Evangelii secundum Matthæum post finem parabolarum.

Vers. 16. *Et ingressus* — *ut legeret*. Adhortantibus cum præceptoribus populi, quod et ipse præceptor esset: vel ut cognoscerent, utrum legere nosset, cum litteras non didicisset.

Vers. 17. *Et traditus est* — Vers. 18. *me*. Per providentiam suam (ll) invenit statim, quæ de divinitate sua dicta erant: prius enim ipse hæc per prophetam fuerat locutus. Dicit autem, tanquam homo: Divinitas Domini, sive filii, super me Jesus, hoc est, Deus unitus est mihi. Hoc namque loco per Spiritum intellige Divinitatem. Spiritus autem Domini super me, ut homines salvos faciam; id enim deficit et subauditur, sicut manifestum est ab eo, quod sequitur.

Vers. 18. *Propter quod unxit me*. Cujus causa, cujus gratia, unxit me hominem Deus; unxit autem me, non oleo, sicut reges ipsos (mm) ungebant, sed divinitate.

Vers. 18. *Ad evangelizandum* — *me*. Pater, videlicet. Pauperes autem vocat gentiles, utpote divini cultus divitias non habentes, omnique bono carentes.

Aut etiam Judæos, qui virtute pauperes erant, quibus simul omnibus evangelizavit cultum divinum ac conversationem, quæ secundum virtutem est, idque per Evangelium.

Vers. 18. *Ad sanandum* — *corde*. Eisdem, quibus gravitate peccatorum cor contritum erat.

Vers. 18. *Ad prædicandum* — *visum*. Captivis, quorum anima a diabolo ducta est in captivitatem. Cæcis vero, hoc est, ex cæcatis mente ab affectio-

²¹ Matth. iv, 8. ²² Ibid. 5. ²³ ibid. 11.

Variaë lectiones et notæ.

(5) Ἐνεκεν. B.

(ll) *Providentiam suam*. *Suam* non est in Græco. Οικονομία autem alibi reddere solet *dispensationem*. Οικονομία est vocabulum ejus modi, quod Latina lingua vix exprimit. Hoc loco reddere possis, op-

ἔθα καίται τό Πάλιν παραλαμβάνει αὐτόν ὁ διάβολος εἰς ὄρος ὑψηλόν λίαν.

Καί ἤγαγεν — Θεόν σου. Ὁμοίως καί ταῦτα ἐν τῷ τοιοῦτῳ κεφαλαίῳ προσηκόντως ἐσαφηνίσθησαν, ὅπου τοῦ τότε παραλαμβάνει αὐτόν ὁ διάβολος εἰς τὴν ἄγιαν πόλιν.

Καί συντελείσας — καιροῦ. Ἐρρήθη καί περὶ τούτου ἐν αὐτῷ. Καί ζήτησον τό τότε ἀρίστην αὐτόν ὁ διάβολος.

Καί ὑπέστρεψεν — Γαλιλαίαν. Ἐν τῇ δυνάμει τῆς ἠνωμένης αὐτῷ θεοτητος, ἢ καί τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἵνα μάθωμεν, ὅτι ὁ νικῆσας τον διάβολον. λοιπὸν ἐδυναμοῦται τῷ θεῷ Πνεύματι πρὸς τό ποιῆν σημεῖα.

Καί φήμη — πάντων. Εὐφημούμενος ὑπὸ τῶν ἀποστόλων ὄχλων.

Καί — τεθραυμένους. Εἰρηται περὶ ταύτης ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, μετὰ τό τέλος τῶν παραβολῶν.

Καί εἰσῆλθε — ἀναγνῶναι. Προτραπείς ὑπὸ τῶν διδασκάλων τοῦ λαοῦ, ὡς καί αὐτός διδασκαλες, ἢ ἵνα γνοῖεν, εἰ δύναται ἀναγινωσκειν. μὴ μὲν γραμμάτα.

Καί ἐπέδοθη — ἐμέ. Κατ' οἰκονομίαν εὖρον εὐθύς τά περὶ τῆς θεοτητος αὐτοῦ ῥητά. Διὰ τοῦ προφητου γὰρ αὐτός ταῦτα προανερῶνησεν. Ὡς ἀνθρώπου δὲ φησιν, ὅτι θεοτης Κυρίου, ἦτοι, τοῦ Υἱοῦ, ἐκ' ἐμὸν τὸν Ἰησοῦν, τουτέστιν, ὁ Θεός ἦνται μοι. Πνεῦμα γὰρ, τὴν θεοτητα τοῦ Υἱοῦ νόησον κἀνταυθα. Πνεῦμα δὲ Κυρίου ἐπ' ἐμέ, διὰ τό σωθῆναι τοὺς ἀνθρώπους. Τούτο γὰρ ἔλλείπον συναξακούεται, καί δῆλον ἀπὸ τοῦ ἐφεξῆς ῥητοῦ.

Οὐ εἶνεκεν ἔχρισέ με. Οὐ εἶνεκεν (5), οὐ χάριν, ἔχρισέ με τὸν ἀνθρώπον ὁ Θεός. ἔχρισε δὲ με, εἰς ἑλαίῳ, καθάπερ τοὺς βασιλεῖς ἔχρισον, ἀλλὰ τῇ θεοτητι.

Εὐαγγελίσασθαι — με. Ὁ Πατήρ, θελωνοι. Πτωχοὺς δὲ λέγει, τοὺς ἐξ ἰθῶν, ὡς μὴ ἔχοντας τὸν πλοῦτον τῆς εὐσεβείας, καί γυμνοὺς παρὰ ἀγαθοῦ.

Ἡ καί τοὺς Ἰουδαίους, πτωχοὺς ὄντας ἐν ἀρετῇ, οἷς ὁμοῦ πᾶσιν εὐαγγελίσαστο τὴν εὐσεβείαν, καί τὴν ἠνάρετον πολιτείαν, διὰ τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἰάσασθαι — καρδίαν. Τοὺς αὐταὺς, ὡς ἡ καρδία συννετριβῆ τῷ βάρει τῆς ἁμαρτίας.

Κηρύξαι — ἀνάβλεψιν. Αἰχμαλωτοῖς μὲν, τοῖς αἰχμαλωτισθεῖσι τὴν ψυχὴν ὑπὸ τοῦ διαβολοῦ τυφλοῖς δὲ, τοῖς τυφλωθεῖσι τὸν νοῦν ὑπὸ τῶν πᾶσιν

portune.

(mm) *Ipsos* nec in Græco est, nec necesse est addere.

'Εκήρυττε δὲ τοῖς μὲν ἐλευθερίαν, τοῖς δὲ, σύνεσιν, ὅτι ἀ παρθείδου τὰς εὐαγγελικὰς ἐντολάς. Αὐταὶ γὰρ εἰσι τὸ κήρυγμα τοῦ Σωτῆρος.

'Αποστεῖλαι — ἐν ἀφῆσει. 'Απολύσαι ἐν ἐλευθερίᾳ τοὺς τεθραυσμένους τῆ τυραννίδι τῶν δαιμόνων.

Κηρύξαι — δεκτὸν. 'Ενιαυτὸν μὲν εἶπε τὸν καιρὸν, καθὸν εἰδίδασκε καὶ ἰθαυματούργει · δεκτὸν δὲ αὐτὸν ὠνόμασεν, ὡς εὐαπόδεκτον τῷ Πατρὶ ὑπὲρ πάντα ἐνιαυτὸν. 'Εν αὐτῷ γὰρ τῷ καιρῷ ἡ σωτηρία πάντων τῶν ἀνθρώπων ἐβλάστησεν, ἤτοι, τὸ σωτήριο ἐὺαγγέλιον. 'Εκήρυττε δὲ τὸν ἐνιαυτὸν τοῦτον, μετὰ τὸ πειρασθῆναι καὶ νικῆσαι τὸν πειραστὴν, καὶ ὑποστρέψαι. 'Απὸ τότε γὰρ, φασίν, ἤρξατο ὁ 'Ιησοῦς κηρύσσειν καὶ λέγειν ·

Μετανοεῖτε · ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν . Τὸ γὰρ ἤγγικε, καιροῦ σημαντικὸν ἐστι.

Καὶ πτόξας — ἐκάθισε. Τῷ ὑπηρέτῃ τῶν διδασκάλων.

Καὶ πάντων — αὐτῷ. "Ἰνα ἀκούσωσι, πῶς ἐρμηνεύει τὰ ἀναγνωσθέντα ῥητά·

"Ἠρξατο — ὑμῶν. Ἡ γραφὴ αὕτη, ἡ ἐν τοῖς ὡσὺν ὑμῶν · τὸ δὲ Σήμερον, ἀντὶ τοῦ, 'Εν ταῦταις ταῖς ἡμέραις. Τοῦτο δὲ εἰπὼν, ἐδήλωσεν, ὅτι αὐτὸς ἐστι, περὶ οὗ τὰ ἀναγνωσθέντα (6).

Καὶ πάντες — αὐτοῦ. Εἶπε γὰρ καὶ ἄλλα θαυμαστά, ἐφ' οἷς ἰθαύμαζον καὶ ἐμαρτύρουν αὐτῷ χάριν θεῖαν.

Καὶ ἔλεγον — 'Ἰωσήφ; Ζήτησον ἐν τῷ δηλωθέντι εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτου, πλατύτερον ἐκέισε κειμένον.

Καὶ εἶπε — ὡδὲ (7). Παραβολὴν ἐνταῦθα τὴν παροιμίαν ὠνόμασε παροιμία γὰρ ἦν λεγομένη ἐπὶ τῶν νοσοῦντων ἰατρῶν, 'Ἰατρὲ, θεράπευσον σεαυτὸν. Εἶπε δὲ τοῦτο, γνοὺς αὐτοὺς θέλοντας (8) ἰδεῖν σημεῖα. Φησὶν οὖν · Πάντως ἐρεῖτέ μοι, Ἰατρὲ, θεράπευσον σεαυτὸν, ἤγουν, τὴν πατρίδα σου, νοσοῦσαν οὐ μόνον ταῖς καχεξίαις τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ τῇ ἀπιστίᾳ τῆς ψυχῆς, καὶ μὴ δυναμένην πιστεῖν, οἷς ἀκούει γινόμενοι παρὰ σοῦ σημεῖοις, εἰ (9) μὴ καὶ δὲ ὄψεως τοιαῦτα θεάσεται (10).

Εἶπε δὲ — αὐτοῦ. 'Εν τῷ προῤῥηθέντι εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου ἀκριβῶς ἐρῥήθη καὶ περὶ τούτου.

'Επ' ἀληθείας — χήραν. 'Εμφαίνει διὰ τοῦ παρδείγματος, ὅτ' οὐκ εἰσὶν αἱ τοῖς σημεῖων, διὰ τὴν ἀνίατον ἀπιστίαν αὐτῶν · Ὀσπερ γὰρ ὁ 'Ἠλίας τότε, πολλῶν χηρῶν οὐσῶν ἐν τοῖς 'Ἰσραηλίταις, πρὸς (11) οὐδεμίαν αὐτῶν ἐπέμψθη παρὰ Θεοῦ, ὡς ἀναξίων τῆς ἐπισημίας αὐτοῦ, πρὸς μόνον δὲ τὴν

⁸ Matth. iv, 17.

nibus. Prædicabat autem, his quidem libertatem illis vero intelligentiam, quando tradebat evangelica præcepta. Siquidem illa sunt prædicatio Salvatoris.

Vers. 18. *Ad dimittendum — per remissionem.* Ad absolvendum per libertatem contractos tyrannide dæmonum.

Vers. 19. *Ad prædicandum — acceptum.* Annum vocavit tempus, quo docebat ac miracula operabatur. Acceptum vero dixit, utpote super omnem annum Patri acceptabilem. Eo enim tempore salus omnium hominum germinavit. Aut salutare. Evangelium. Prædicabat autem hunc annum, postquam tentatus fuerat ac tentatorem superaverat et reversus erat. Ab eo enim tempore cœpit, inquit, *Jesus prædicare et dicere, Resipiscite instat enim regnum cælorum.* Nam *Instat*, temporis significativum est.

Vers. 20. *Cumque clausum — resedit.* Ministro scilicet doctorum.

Vers. 20. *Et omnium — eum.* Ut audirent quomodo interpretaretur ea quæ legerat.

Vers. 21. *Cœpit — vestris.* Scripturæ hæc, ut subaudiatur : Quæ sonuit, in auribus vestris, *Hodie* vero, hoc est, his diebus. Hoc autem dicens, significabat, sese eum esse de quo loquebantur, quæ lecta erant.

Vers. 22. *Et omnes — ejus.* Dixit enim et alia admiranda, de quibus mirabantur, et testimonium ei dabant de gratia divina.

Vers. 22. *Et dicebant — Joseph ?* Quære de hoc dicto capite, ubi hæc clare ponuntur.

Vers. 23. *Et ait — in patria tua.* Parabolam, dicit hic proverbium, proverbium, inquam, quod dici solet de medicis ægrotantibus : *Medice, cura teipsum.* Dixit autem hoc, cognito, quod cupidi essent videndi signa. Ait ergo : *Omnino dicetis uihî. Medice, cura te ipsum,* sive patriam tuam, quæ ægrotat, non solum pravus corporis habitibus, verum etiam infidelitate animæ, nec credere valet signis, quæ a te facta esse audivit, nisi etiam oculis similia videat.

Vers. 24. *Dixit autem — sua.* Prædicto vicesimo quarto capite Evangelii juxta Matthæum accurate etiam de hoc dictum est.

Vers. 25. *In veritate —* Vers. 26 *viduam.* Ostendit hoc signo, quod indigni sint signis propter insensatam illorum incredulitatem. Quemadmodum enim et Elias, cum multæ essent apud Israelitas viduæ, ad nullam illarum missus est a Deo, quod indignæ essent, ut ad eas accederet :

(9) Εἰ καὶ μὴ Β.

(10) Θεάσεται. Β.

(11) Δὲ post πρὸς addit A. Malim addere post οὐδεμίαν.

(6) Forte Hentenius additum reperit ἔλεγε.

(7) 'Εἰ τῆ πατρίδι σου, quod Hentenius videtur legisse, neuter meorum agnoscit. Soli autem hoc omittunt inter reliquos codices Mosquenses.

(8) Ἰδεῖν abest A.

Varie lectiones et notæ.

ad solam autem illam venit, quæ in Sarephtha A civitate Sidonis regionis habitabat, propter illius honestatem et promptitudinem ad virtutem, licet alienigena esset; et miraculum apud eam operatus est, sicut ostendit tertius liber Regum²⁵. Ita quoque ipse ad nullum horum, qui indigni erant, veniebat signa facturus: quod non solum inutile esset, verum etiam blasphemiarum occasio, sed ad solos eos qui per ea juvandi erant, et quos futurum erat, ut pœniteret.

†† Igitur hæc erat vidua alienigena, ut tu dixisti? Imo vero ex tribu Levi erat et mater prophetæ Jonæ, quam post tempus prophetiæ suæ accepit et translocavit in terrâ aliena, pudore popularium suorum, quod prophetia ejus eventum non habuerat, quam de urbe Nineve prædixerat B ut tertius Regum liber narrat.

Vers. 27. *Et multi — syrus.* Idem quoque præsentem manifestavit exemplo.

Vers. 28. *Et repleti sunt — Vers. 29. eum.* Hinc ostenderunt se ipsos esse signis indignos: et Salvatoris sermonem, qui de hoc factus erat ab eo, quod facere conabantur, cofirmarunt.

Vers. 30. *Ipse — ibat.* Servatus ab unita sibi divinitate.

Vers. 31. *Et descendit — Vers. 32. illius.* Scripsit et hoc Matthæus in fine quinti capituli: quære ergo enarrationem.

CAP. VIII. *De habente spiritum dæmoniacum.*

Vers. 33. *Et in — Vers. 34. Dei.* Hæc et Marcus C primo scripsit capite, et in eo ad verbum declarata sunt.

Vers. 35. *Et increpavit — illi.* Similiter et hæc.

Vers. 36. *Et factus est — exeunt?* Similiter et hæc.

Vers. 37. *Egrediebatur — regionis.* Dictum est de hoc quarto juxta Matthæum capite.

CAP. IX. *De socru Petri.*

Vers. 38. *Cumque surrexisset — Vers. 36. illis.* Ηρώησαν, non est significat, Interrogaverunt, sed, Rogaverunt, sicut alibi dictum est. Similiter ἐπετίμησε, non est hic proprie Increpavit, sed Præcepit, quod etiam alio loco dictum est.

Quæ vero sunt de socru Simonis Petri manifeste declarata invenies octavo capite Evangelii secundum Matthæum.

CAP. X. *De curatis a variis morbis.*

Vers. 40. *Cum sol autem esset in occasu — eos.* Dictum est de his in principio noni capituli Evangelii secundum Matthæum.

²⁵ III Reg. xvii, 9.

οικοῦσαν ἐν Σαρεπτά (12) πόλει τῆς Σιδωνος χώρας ἦλθε, διὰ τὸ σεμνὸν αὐτῆς, καὶ πρὸς ἀρετὴν ἑτοιμὴν, καίτοι ἄλλοφυλον οὔσαν, καὶ ἰθαυματοῦργησεν παρ' αὐτῆς, ὡς ἡ τρίτη τῶν βασιλείων διεξείσιν. οὕτω καὶ αὐτὸς πρὸς οὐδένα μὲν τῶν ἀναξίων ἐρχεται ποιήσων σημεῖα, διὰ τὸ μὴ μόνον ἀκερδεῖς, ἀλλὰ καὶ βλασφημίας παραιτίον, πρὸς μόνους δὲ τοὺς μεταβληθησομένους, καὶ ὠφελθησομένους.

[Οὐκοῦν (13) αὕτη ἡ χήρα ἄλλοφυλος, ὡς σὺ εἶρηκας; Ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τῆς Λευιτικῆς φυλῆς ἔν, καὶ μήτηρ τοῦ προφήτου Ἰωνᾶ, ἢν λαβὼν μετὰ τὸν καιρὸν, τῆς αὐτοῦ προφητείας, κατώκησεν (14) ἐν γῆ ἄλλοφύλων, αἰσχυνόμενος τοὺς αὐτοῦ ὁμοφύλους, ἐν τῷ διαψευσθῆναι τὴν αὐτοῦ προφητείαν, ἢν προείρηκε περὶ τῆς Νινευι, ὡς ἡ τρίτη τῶν βασιλείων διεξείσιν.]

Καὶ πολλοὶ — Σύρος. Τὸ αὐτὸ καὶ διὰ τοῦ παρόντος ἐνέφησε παραδείγματος.

Καὶ ἐπλήσθησαν — αὐτὸν. Ἔδειξαν ἐν τῷ ἀναξίους σημεῖων ἑαυτοὺς, καὶ τὸν περὶ τούτου λόγον τοῦ Σωτῆρος ἐβεβαίωσαν, ἀφ' ὧν ἐπεχίρτησαν.

Ἄυτὸς — ἐπορεύετο. Φρουρούμενος τῇ ἀνωμένη αὐτῷ θείῳτι.

Καὶ κατέβη — αὐτοῦ. Ἐγραψε τοῦτο καὶ Ματθαῖος ἐν τῷ τέλει τοῦ πέμπτου κεφαλαίου, καὶ ζήτησον ἐπὶ τὴν ἐξηγήσιν.

ΚΕΦ. Η'. Περὶ τοῦ ἔχοντος πνεῦμα δαμονίου.

Καὶ ἐν — Θεοῦ. Ταῦτα καὶ Μάρκος ἱστορήσεν ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ἠρμηνεύθησαν ἐν ἐκείνῳ κατὰ λόγον.

Καὶ ἐπετίμησεν — αὐτόν. Ὁμοίως καὶ ταῦτα.

Καὶ ἐγένετο — ἐξέρχονται; Παραπλησίως καὶ ταῦτα.

Καὶ ἐξεπορεύετο — περιχώρου. Εἴρηται περὶ τούτου ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

ΚΕΦ. Θ'. Περὶ τῆς πενθερᾶς Πέτρου.

Ἄναστίας δὲ — αὐτοῖς. Ἠρώησαν μὲν, ἐπὶ τοῦ, Παρακάλεσαν. Ἐπετίμησε δὲ, ἐπὶ τῷ, Ἐπέταξε.

D Τὰ δὲ περὶ τῆς πενθερᾶς τοῦ Πέτρου σφραγίσθησαν ἠρμηνεύθησαν ἐν τῷ ὄγδω κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

ΚΕΦ. Ι'. Περὶ τῶν ἰαθέντων ἀπὸ ποικίλων νόσων.

Δύοντος δὲ τοῦ ἡλίου — αὐτοὺς. Εἴρηται περὶ τούτου ἐν (15) ἀρχῇ τοῦ ἐνάτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Variae lectiones et notæ.

(12) Σαρεπθά Β.
(13) Hoc a manu prorsus recenti habet A Est utem correctio scholii proxime antecedentis. Caret

²⁶eo Hentenius.

(14) Forte κατώκησεν, intellige, κατ' αὐτῆς.
(15) Ἐν τῷ ἐνάτῳ κεφαλαίῳ. Β.

'Εξήρχετο — εἶναι. — 'Επιτιμῶν, ἀντὶ τοῦ, 'Επι- A
στομιζῶν. 'Ανάγνωθε δὲ ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ
κατὰ Μάρκον τὴν ἐξηγήσιν τοῦ· Καὶ (16) ἐπιτιμῶν
οὐκ ἦρει λαλεῖν τὰ δαιμόνια.

Γενομένης — τόπον. Εἴρηται καὶ περὶ τούτου ἐν
οὐτῷ.

Καὶ οἱ ὄχλοι — αὐτῶν. 'Εν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων
ἄρρηθ.

'Ο δὲ — Γαλιλαίας. 'Ομοίως καὶ περὶ τούτων
πάντων.

'Εγένετο — λίμνην. Τὸ μὲν Σίμωνος καὶ 'Ανδρίου, τὸ
δὲ 'Ιακώβου καὶ 'Ιωάννου. Κοινωνοὶ γὰρ ἦσαν τῆς
ἀλιείας, ὡς προϊόντες εὐρήσασιν.

Οἱ δὲ ἀλιεῖς — δίκτυα. Σίμων, καὶ 'Ανδρίας, καὶ B
'Ιακώβος, καὶ 'Ιωάννης. Καὶ μὲν, ὁ Ματθαῖος ἐν ἀρχῇ
τοῦ κηρύγματός φησιν αὐτοὺς καταλίπειν τὰ ἀλιευ-
τικὰ πάντα, καὶ ἀκολουθῆσαι τῷ Χριστῷ· ἀλλὰ τὴν
μὲν ἡμέραν ἠκολούθουν αὐτῷ· τὴν δὲ νύκτα τῇ ἀλιείᾳ
ἐσχολάζον, οὕτω γνησιώτερον οἰκειωθέντες διὰ τὸ
αἰσχυνητὸν αὐτῶν. Εἰκὸς δὲ, μίαν ἢ καὶ δύο νύκτας
τοῦτο ποιῆσαι, καὶ μὴ περαιτέρω.

'Εμβάς — ὀλίγον. — Πρώτησιν, ἀντὶ τοῦ, Προσ-
έταξε.

Καὶ καθίσας — ὄχλους· 'Εδίδασκεν ἐκ τοῦ πλοίου,
ἵνα μὴ ἐπιπιπτοῖεν αὐτῷ διδάσκοντι, καὶ ἵνα πάντας
ὄρα, κατὰ πρόσωπον ἐστῶτας. Τοῦτο δὲ καὶ πάλιν
πεποιήκειν, ὡς εἶπε Ματθαῖος ἐν τῷ τέλει τοῦ εικο-
στοῦ τρίτου κεφαλαίου.

ΚΕΦ. ΙΑ'. Περὶ τῆς ἀγρας τῶν ἰχθύων.

'Ὡς δὲ — ἀγραν. Γινώσκων ὅτι δίοδης τῆς νυκ-
τός οὐδὲν ἤγρευσαν, ἐπιτρέπει τούτοις χαλάσαι (17)
τὰ δίκτυα νῦν, ἵνα γνόντες τὴν δύναμιν αὐτοῦ βεβαί-
τερον, πλείονα πιστεῖν αὐτοῦ προσλάβοιεν, καὶ λοι-
πὸν ἀποστάντες τέλειον τῆς ἀλιείας, διηλεκτικῶς ἀκολου-
θῶσιν αὐτῷ.

Καὶ ἀποκριθεὶς — δικτυον. 'Επιστάτης (18) λέγεται
ὁ διδάσκαλος.

Καὶ τοῦτο ποιήσαντες — αὐτὰ. Διὰ νύματος
προσκαλίεσαντο αὐτοὺς, μὴ δυνάμενοι λαλῆσαι ἀπὸ
τῆς ἐκπλήξεως καὶ τοῦ φόβου. Μετόχους δὲ λέγει, τοὺς
κοινωνοὺς.

'Ιδὼν — εἰμι. Συνῆκεν, ὅτι τὸ πρόσταγμα αὐτοῦ
παραδόξως ἐνήργησε, καὶ ὅτι θεϊκὸς ἐστὶ καὶ ὑπερ- D
φυῆς ἄνθρωπος, καὶ λοιπὸν ἀνάξιον ἑαυτὸν λογισά-
μνος, ὑπὸ πολλῆς μάλα τῆς εὐλαβείας καὶ συστο-
λῆς, παρητεῖτο τὴν παρουσίαν αὐτοῦ, φορηθεὶς, μὴ
ποτε (19) κινδυνεύσῃ, τολμήσας ὑποδέξασθαι τοιοῦτος
τοιούτου.

Θάμβος — συνέλαθον. Εἰκὸς γὰρ, ἔχειν σὺν

⁵⁷ Marc. 1, 34.

Variae lectiones et notæ.

(16) 'Επιτιμῶν nec Marcus, nec Hentenius agno-
scit.

(17) Χαλάσατε. A.

(ππ) *Capturæ magnitudine*. Prorsus piscatione.

Vers. 41. *Exibant — esse*. *Επιτιμῶν, non est*
hic proprie Increpans, sed, Silentium illis impo-
nens. Lege autem tertio capite Evangelii secun-
dum Marcum dicti illius expositionem: et non st-
nebat loqui dæmonia ⁵⁶.

Vers. 42. *Facto — locum*. Dictum est de eodem
loco.

Vers. 42. *Et turbæ — eis*. Illo capite de his di-
ctum est.

Vers. 43. *Ipse autem — Vers. 44. Galilææ*. Si-
militer et de his omnibus.

CAP. V. Vers. 1. *Factum est — Vers. 2. lo-*
cum. Una quidem erat Simonis et Andreæ, altera
vero Jacobi et Joannis: hi siquidem socii in pi-
scatione erant, prout in sequentibus inveniemus.

Vers. 2. *Piscatores — retia*. Nempe Simon et
Andreas, Jacobus et Joannes. Atqui Matthæus ait,
hos in principio prædicationis reliquisse piscato-
ria omnia, et secutos esse Christum. Verum die
quidem sequebantur Christum, nocte vero pesca-
toria exercebant: nondum ingenue in Christi fami-
liam acciti, eo quod propria detinerentur verecun-
dia. Verisimile est autem, id una nocte factum, aut
duabus, et non amplius.

Vers. 3. *Ingressus — pusillum*. Verbum ἠρώτη-
σεν nec hic significat Interrogavit, sed *Jussit*.

Vers. 3. *Et sedens — turbas*. Docebat de navi,
ne in eum docentem irruerent: videretque omnes
coram facie stantes. Hoc autem alias etiam fecit ve-
luti dixit Matthæus vicesimo tertio capite.

C

CAP. XI. *De captura piscium..*

Vers. 4. *Ut autem — capturam*. Sciens, quod
tota nocte nihil ceperant, adhortabatur. ut nunc
laxarent retia; quo cognita firmiter ejus potentia
majorem de eo fidem conciperent, relictaque dein-
ceps capturæ magnitudine (nn), continue eum se-
querentur.

Vers. 5. *Et respondens — retis*. †† 'Επιστάτης
dicitur doctor.

Vers. 6. *Cumque hoc fecissent — Vers. 7. ipsæ*.
Nutu eos vocaverunt, cum præ stupore et timore
loqui non possent. Participes autem vocat socios.

Vers. 8. *Videns — sum*. Intellexit, quod præce-
ptum ejus admirando modo operatum erat, quod-
que divinus ac supernaturalis homo esset: et ma-
gna illius reverentia, suique correptione repres-
sus, indignum sese ducebat. Ejus itaque devitabat
præsentiam, timens, nequando periclitaretur, eo
quod talis talem ausus fuisset suscipere.

Vers. 9. *Stupor — comprehenderant*. Verisimile

(18) Quatuor hæc vocabula omisit Hentenius.
Verba contextus autem conjunxit.

(19) Μήποτε καὶ κινδυνεύσῃ. B.

ad solam autem illam venit, quæ in Sarephtha A civitate Sidonis regionis habitabat, propter illius honestatem et promptitudinem ad virtutem, licet alienigena esset; et miraculum apud eam operatus est, sicut ostendit tertius liber Regum 23. Ita quoque ipse ad nullum horum, qui indigni erant, veniebat signa facturus: quod non solum inutile esset, verum etiam blasphemiarum occasio, sed ad solos eos qui per ea juvandi erant, et quos futurum erat, ut pœniteret.

†† Igitur hæc erat vidua alienigena, ut tu dixisti? Imo vero ex tribu Levi erat et mater prophetæ Jonæ, quam post tempus prophetiæ suæ accepit et translocavit in terrâ aliena, pudore popularium suorum, quod prophetia ejus eventum non habuerat, quam de urbe Nineve prædixerat B ut tertius Regum liber narrat.

Vers. 27. *Et multi — syrus.* Idem quoque præsentem manifestavit exemplo.

Vers. 28. *Et repleti sunt* — Vers. 29. *eum.* Hinc ostenderunt se ipsos esse signis indignos: et Salvatoris sermonem, qui de hoc factus erat ab eo, quod facere conabantur, confirmarunt.

Vers. 30. *Ipse — ibat.* Servatus ab unita sibi divinitate.

Vers. 31. *Et descendit* — Vers. 32. *illius.* Scripsit et hoc Matthæus in fine quinti capituli: quære ergo enarrationem.

CAP. VIII. *De habente spiritum dæmoniacum.*

Vers. 33. *Et in* — Vers. 34. *Dei.* Hæc et Marcus C primoscripsit capite, et in eo ad verbum declarata sunt.

Vers. 35. *Et increpavit — illi.* Similiter et hæc.

Vers. 36. *Et factus est — exeunt?* Similiter et hæc.

Vers. 37. *Egrediebatur — regionis.* Dictum est de hoc quarto juxta Matthæum capite.

CAP. IX. *De socru Petri.*

Vers. 38. *Cumque surrexisset* — Vers. 36. *illis.* Hæc et Marcus, non est significat, Interrogaverunt, sed, Rogaverunt, sicut alibi dictum est. Similiter ἐπέτιμασι, non est hic proprie increpavit, sed Præcepit, quod etiam alio loco dictum est.

Quæ vero sunt desocru Simonis Petri manifeste declarata invenies octavo capite Evangelii secundum Matthæum.

CAP. X. *De curatis a variis morbis.*

Vers. 40. *Cum sol autem esset in occasu — eos.* Dictum est de his in principio noni capituli Evangelii secundum Matthæum.

23 III Reg. xvii, 9.

(12) Σαρεφθά B.

(13) Hoc a manu prorsus recenti habet A Est utem correctio scholii proxime antecedentis. Caret

οικοῦσαν ἐν Σαρεφθά (12) πόλει τῆς Σιδωνος χώρας ἦλθε, διὰ τὸ σεμνὸν αὐτῆς, καὶ πρὸς ἀρετὴν ἑτοιμὴν, καίτοι ἄλλοφυλον οὖσαν, καὶ ἐθαυματούργησεν αὐτῇ, ὡς ἡ τρίτη τῶν βασιλειῶν διεξίστηναι. οὕτω καὶ αὐτὸς πρὸς οὐδένα μὲν τῶν ἀναξίων ἐρχεται ποιῆσαι σημεῖον, διὰ τὸ μὴ μόνον ἀκερδῆς, ἀλλὰ καὶ βλασφημίας προσωπιον, πρὸς μόνους δὲ τοὺς μεταβληθησομένους καὶ ὠφεληθησομένους.

[Οὐκοῦν (13) αὐτὴ ἡ χήρα ἄλλοφυλος, ὡς σὺ ἀρετῆς; Ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τῆς Λευιτικῆς φυλῆς ἦν, καὶ μήτηρ τοῦ προφήτου Ἰωνᾶ, ἢν λαβὼν μετὰ τὸν καιρὸν, τῆς αὐτοῦ προφητείας, κατώκισεν (14) ἐν γῆ ἄλλοφύλων, αἰσχυρόμενος τοὺς αὐτοῦ ὁμοφύλους, ἐν τῷ διαψευθῆναι τὴν αὐτοῦ προφητείαν, ἢν προείρηται περὶ τῆς Νινευι, ὡς ἡ τρίτη τῶν Βασιλειῶν διεξίστηναι.]

Καὶ πολλοὶ — Σύρος. Τὸ αὐτὸ καὶ διὰ τοῦ παρόντος ἐπέφηνε παραδείγματος.

Καὶ ἐπλήσθησαν — αὐτόν. Ἐδειξαν ἐν τούτῳ ἀναξίους σημεῖων ἑαυτοῦς, καὶ τὸν περὶ τούτου λόγον τοῦ Σωτῆρος ἐδεδείκωσαν, ἀπ' ὧν ἐπιχειρήσαν.

Ἄυτός — ἰσορεύετο. Φρουρούμενος τῇ ἠνωμένῃ αὐτοῦ θείῳ.

Καὶ κατῆλθεν — αὐτοῦ. Ἐγραψε τοῦτο καὶ Ματθαῖος ἐν τῷ τέλει τοῦ πέμπτου κεφαλαίου, καὶ ζήτησεν ἐκ τῆν ἐξήγησιν.

ΚΕΦ. Η'. Περὶ τοῦ ἔχοντος πνεῦμα δαιμονίου.

Καὶ ἐν — Θεοῦ. Ταῦτα καὶ Μάρκος ἱστορήσεν ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ἠρμηνεύθησαν ἐν ἐκείνῳ κατὰ λόγον.

Καὶ ἐπέτιμασεν — αὐτόν. Ὁμοίως καὶ ταῦτα.

Καὶ ἐγένετο — ἐξέρχονται; Παραπλησίως καὶ ταῦτα.

Καὶ ἐξεπορεύετο — περιχώρου. Εἴρηται περὶ τούτου ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

ΚΕΦ. Θ'. Περὶ τῆς πενθερᾶς Πέτρου.

Ἄναστας δὲ — αὐτοῖς. Ἠρώτησαν μὲν, ἀπὸ τοῦ Παρακάλουσαν. Ἐκετίμασε δὲ, ἀπὸ τοῦ Ἐπέταξε.

Τὰ δὲ περὶ τῆς πενθερᾶς τοῦ Πέτρου ἐπαρῶς ἠρμηνεύθησαν ἐν τῷ ὄγδω κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

ΚΕΦ. Ι'. Περὶ τῶν λαθόντων ἀπό ποικίλων νόσων.

Δύνοντας δὲ τοῦ ἡλίου — αὐτοῦς. Εἴρηται περὶ τούτου ἐν (15) ἀρχῇ τοῦ ἐνάτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Variæ lectiones et notæ.

23o Hentenius.

(14) Forte κατώκισεν, intellige, υπ' αὐτῆς.

(15) Ἐν τῷ ἐνάτῳ κεφαλαίῳ. B.

'Εξήρχετο — είναι. — 'Επιτιμῶν, ἀντὶ τοῦ, 'Επι- A
στομιζῶν. 'Ανάγνωθι δὲ ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ
κατὰ Μάρκον τὴν ἐξηγήσιν τοῦ· Καὶ (16) ἐπιτιμῶν
οὐκ ἦντι λαλεῖν τὰ δαιμόνια.

Γενομένης — τόπον. Εἴρηται καὶ περὶ τούτου ἐν
οὐτῷ.

Καὶ οἱ ὄχλοι — αὐτῶν. 'Εν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων
ἔβρῆθη.

'Ο δὲ — Γαλιλαίας. 'Ομοίως καὶ περὶ τούτων
πάντων.

'Εγένετο — λίμνην. Τὸ μὲν Σίμωνος καὶ 'Ανδρίου, τὸ
δὲ 'Ιακώβου καὶ 'Ιωάννου. Κοινωνοὶ γὰρ ἦσαν τῆς
ἀλιείας, ὡς προϊόντες εὐρήσομεν.

Οἱ δὲ ἀλιεῖς — δίκτυα. Σίμων, καὶ 'Ανδρίας, καὶ B
'Ιακώβος, καὶ 'Ιωάννης. Καὶ μὴν, ὁ Ματθαῖος ἐν ἀρχῇ
τοῦ κηρύγματός φησιν αὐτοὺς καταλιπεῖν τὰ ἀλιευ-
τικὰ πάντα, καὶ ἀκολουθῆσαι τῷ Χριστῷ· ἀλλὰ τὴν
μὲν ἡμέραν ἠκολούθουν αὐτῷ· τὴν δὲ νύκτα τῇ ἀλιείᾳ
ἐσχολάζον, οὕτω γνησιώτερον οἰκιωθέντες διὰ τὸ
αἰσχυνητῶν αὐτῶν. Εἰκὸς δὲ, μίαν ἢ καὶ δύο νύκτας
τούτο ποιῆσαι, καὶ μὴ περαιτέρω.

'Εμβάς — ὀλίγον. — Πρώτησεν, ἀντὶ τοῦ, Προσ-
τάξε.

Καὶ καθίσας — ὄχλους. 'Εδίδασκεν ἐκ τοῦ πλίου,
ἵνα μὴ ἐπιπίπτουν αὐτῷ διδάσκοντι, καὶ ἵνα πάντας
ὄρα, κατὰ πρόσωπον ἐστῶτας. Τούτο δὲ καὶ πάλιν
πεποιήκεν, ὡς εἶπε Ματθαῖος ἐν τῷ τέλει τοῦ εικο-
στοῦ τρίτου κεφαλαίου.

ΚΕΦ. ΙΑ'. Περὶ τῆς ἀγρας τῶν ἰχθύων.

'Ως δὲ — ἀγρας. Γινώσκων ὅτι δὲ ὀλης τῆς νυκ-
τός οὐδὲν ἤγρευσαν, ἐπιτρέπει τούτοις χαλάσαι (17)
τὰ δίκτυα νῦν, ἵνα γνόντες τὴν δύναμιν αὐτοῦ βεβαί-
τερον, πλείονα πίστιν αὐτοῦ προσλάβοιεν, καὶ λοι-
πὸν ἀποστάντες τέλειον τῆς ἀλιείας, διηρικῶς ἀκολου-
θῶσιν αὐτῷ.

Καὶ ἀποκριθεὶς — δικτυον. 'Επιστάτης (18) λέγεται
ὁ διδάσκαλος.

Καὶ τοῦτο ποιήσαντες — αὐτά. Διὰ νεύματος
προσεκάλεσαντο αὐτοὺς, μὴ θυνάμενοι λαλῆσαι ἀπὸ
τῆς ἐκπλήξεως καὶ τοῦ φόβου. Μετόχους δὲ λέγει, τοὺς
κοινωνοὺς.

'Ιδὼν — εἶμι. Συνῆκεν, ὅτι τὸ πρόσταγμα αὐτοῦ
παραδοξῶς ἐνήργησε, καὶ ὅτι θεῖός ἐστι καὶ ὑπερ- D
φυῆς ἄνθρωπος, καὶ λοιπὸν ἀνάξιον ἑαυτὸν λογισά-
μενος, ὑπὸ πολλῆς μάλα τῆς εὐλαθείας καὶ συστο-
λῆς, παρητέτο τὴν παρουσίαν αὐτοῦ, φορηθεὶς, μῆ-
ποτε (19) κινδυνεύσῃ, τολμήσας ὑποδείξασθαι τοιοῦτος
τοιούτου.

Θάμβος — συνέλαβον. Εἰκὸς γὰρ, ἔχειν σὺν

" Marc. 1, 34.

Variae lectiones et notæ.

(16) 'Επιτιμῶν nec Marcus, nec Hentenius agno-
scit.

(17) Χαλάσατε. A.

(18) *Captura magnitudinis*. Prorsus piscatione.

Vers. 41. *Exibant — esse*. Επιτιμῶν, non est
hic proprie increpans, sed, *Silentium illis impo-
nens*. Lege autem tertio capite Evangelii secun-
dum Marcum dicti illius expositionem : *et non si-
nebat loqui dæmonia* ".

Vers. 42. *Facto — locum*. Dictum est de eodem
loco.

Vers. 42. *Et turbæ — eis*. Illo capite de his di-
ctum est.

Vers. 43. *Ipse autem — Vers. 44. Galilææ*. Si-
militer et de his omnibus.

CAP. V. Vers. 1. *Factum est — Vers. 2. lo-
cum*. Una quidem erat Simonis et Andreæ, altera
vero Jacobi et Joannis : hi siquidem socii in pi-
scatione erant, prout in sequentibus inveniemus.

Vers. 2. *Piscatores — retia*. Nempe Simon et
Andreas, Jacobus et Joannes. Atqui Matthæus ait,
hos in principio prædicationis reliquisse piscato-
ria omnia, et secutos esse Christum. Verum die
quidem sequebantur Christum, nocte vero pesca-
toria exercebant : nondum ingenue in Christi fami-
liam acciti, eo quod propria detinerentur verecun-
dia. Verisimile est autem, id una nocte factum, aut
duabus, et non amplius.

Vers. 3. *Ingressus — pusillum*. Verbum ἠρώτη-
σεν nec hic significat Interrogavit, sed *Jussit*.

Vers. 3. *Et sedens — turbas*. Docebat de navi,
ne in eum docentem irruerent : videlicet omnes
coram facie stantes. Hoc autem alias etiam fecit ve-
luti dixit Matthæus vicesimo tertio capite.

C

CAP. XI. *De captura piscium*.

Vers. 4. *Ut autem — capturam*. Sciens, quod
tota nocte nihil ceperant, adhortabatur. ut nunc
laxarent retia ; quo cognita firmius ejus potentia
majorem de eo fidem conciperent, relictaque dein-
ceps capturæ magnitudine (nn), continue eum se-
querentur.

Vers. 5. *Et respondens — retes*. †† 'Επιστάτης
dicitur *doctor*.

Vers. 6. *Cumque hoc fecissent — Vers. 7. ipse*.
Nutu eos vocaverunt, cum præ stupore et timore
loqui non possent. Participes autem vocat socios.

Vers. 8. *Videns — sum*. Intellexit, quod præcep-
tum ejus admirando modo operatum erat, quod-
que divinus ac supernaturalis homo esset : et ma-
gna illius reverentia, suique correptione repres-
sus, indignum sese ducebat. Ejus itaque devitabat
præsentiam, timens, nequando periclitaretur, eo
quod talis talem ausus fuisset suscipere.

Vers. 9. *Stupor — comprehenderant*. Verisimile

(18) Quatuor hæc vocabula omisit Hentenius.
Verba contextus autem conjunxit.

(19) Μήποτε καὶ κινδυνεύσῃ. B.

enim est, non solum fratrem Andream secum habuisse, verum etiam mercenarios sicut etiam de Jacobo et Joanne docuit Marcus circa finem sui proœmii.

Vers. 10. *Similiter — captabis.* Abundans captura piscium typus erat copiosæ hominum capturæ, ac præsignatio magnæ illorum multitudinis, qui ab apostolis irretiendi erant, quorum sensibilem capturam ad intellectualem transtulit Christus. Posthac, inquit, mutata tibi piscatione, homines captabis.

Considerandum autem et juxta anagogen, quæ ad præsens faciunt propositum. Ante Christi sane peregrinationem, nox erat erroris et ignorantie rectæ fidei : in qua prophetæ laborantes nullum obedientem acceperant, eo quod essent facinorosi (oo) rationales illi pisces et fugerent. Quando autem ortus est Sol justitiæ, hominum illuminans animas, tunc ab apostolis laxata sunt retia doctrinæ prædicationis evangelicæ : et concluserunt multitudinem copiosam rationalium piscium, greges videlicet gentium. Participes vero ac socii capturæ apostolicæ sunt episcopi ac magistri singularum ecclesiarum, qui suo labore coopitulantur apostolis.

Vers. 11. *Et deducentes — eum.* Nunc perfecte secuti sunt eum.

CAP. XII. De leproso.

Vers 12. *Et factum est — mundare.* De hoc dictum est sexto capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 13. *Et — Vers. 14. diceret.* ibi etiam hæc declarata sunt.

Vers. 14. *Sed — Moses.* Sed *abi*, inquit : Deficit enim, inquit, extrinsecus sumendum. Invenies autem horum quoque enarrationem prædicto capite.

Vers. 14. *In testimonium illis.* Similiter et præsentis verbi.

Vers. 15. *Pervagabatur — Vers. 16. orabat.* Oportet ergo et nos, cum præclari aliquid agimus, fugere, ne ab hominibus celebremur : orare vero, ut nobis donum et gratia conservetur.

Vers. 17. *Factumque — docens.* In hac oratione *Et ipse erat docens*, abundat, et Hebraicæ autem linguæ hoc peculiare est, sæpius autem apud Lucam Marcus vero etiam addidit, *ubi tunc erat docens* 17, nempe in domo,

Vers. 17. *Et sedebant — Jerusalem.* Qui undique advenerant propter famam ejus.

Vers. 17. *Et virtus — eos.* Virtus Dei erat cum eo ad sanandum turbas. Virtutem autem Domini dixit, ob continuam et auctoritatis plenam sanationem.

(14) Marc. II, 1.

Variæ lectiones et notæ

(20). Hentenius reddidit, ac si legerit ἐν τῷ καὶ ante αὐτός omittit. A. Legi ergo possit πρὸ τοῦ, αὐτός ἔν. Scribæ ergo hoc loco, non, ut alibi, so-

(oo) *Facinorosi* Imo, subdoli, versuti.

A αὐτῷ μὴ μόνον τὸν ἀδελφὸν Ἀνδρέαν, ἀλλὰ καὶ μισθοτούς, ὡς καὶ Ἰακώβος καὶ Ἰωάννης, καθὼς ὁ Μάρκος ἐδίδαξε πρὸς τῷ τέλει τοῦ προοιμίου αὐτοῦ.

Ὁμοίως — Ἰση ζωγρῶν. Ἡ γὰρ θαψιλῆς ἄγρα τῶν ἰχθύων τύπος ἦν τῆς θαψιλοῦς ἄγρας τῶν ἀσθρῶπων, καὶ προμήνυμα τοῦ πολλοῦ κλήθους τῶν μελλόντων σαγηνευθῆναι παρὰ τῶν ἀποστόλων, ἐν τῇ αἰσθητῇ ἁλιείᾳ εἰς νοητὴν μετέθεκε ὁ Χριστός. Ἀπὸ τοῦ νῦν γὰρ, φησί, μετακληθείσης σοὶ τῆς ἀλευταῆς, ἀσθρῶπους Ἰση θηρεύων.

Θωρητέον δὲ καὶ κατὰ ἀναγωγὴν τὰ τῆς παρούσης ὑποθέσεως. Πρὸ μὲν τῆς ἐπιδημίας τοῦ Χριστοῦ, νύξ ἦν πλάνης καὶ ἀγνοίας τῆς ὀρθῆς πίστεως, ἐν ᾗ οἱ προφῆται κοπιάσαντες, οὐδένα ἔλαβον πιθάνην, καχοῦργων ὄντων τῶν λογικῶν ἐκείνων ἰχθύων καὶ φευγόντων ὅτε δὲ ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης, ὁ φατίξων τὰς ψυχὰς τῶν ἀσθρῶπων, τότε παρὰ τῶν ἀποστόλων ἰχθαλάσθη τὰ δίχτυα τῆς διδασκαλίας τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, καὶ συνεκλείσθη πλῆθος λογικῶν ἰχθύων πολὺ, ἀγγελίαι ἔθνῶν μέτοχοι δὲ καὶ κοινανοὶ τῆς ἀποστολικῆς ἄγρας, οἱ ἐπίσκοποι καὶ διδάσκαλοι τῶν κατὰ τόπους ἐκκλησιῶν, οἱ συλλαμβάνονται τοῦ πόνου τοῖς ἀποστόλοις.

Καὶ καταγαγόντες — αὐτῷ. Νῦν ὁλοτελῆς ἐπιλούθησαν αὐτῷ.

ΚΕΦ. ΙΒ'. Περὶ τοῦ λεπροῦ.

Καὶ ἐγένετό — καθαρῆσαι. Εἴρηται περὶ τούτου ἐν τῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Καὶ — εἰπεῖ. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα διηρημηνεύθησαν.

C Ἄλλ' — Μωϋσῆς. Ἄλλ' ἀπαλθῶν, φησί, καὶ τὰ ἐξῆς. Λέπει γὰρ τὸ, φησί, ἐξῶθεν λαμβανόμενον. Εὐρήσεις δὲ καὶ τὴν τούτων ἐξήγησιν ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ.

Εἰς μαρτύριον αὐτοῖς. Ὁμοίως καὶ τὴν τοῦ παρόντος ῥητοῦ.

Διήρχετο — προσευχόμενος. Χρῆ γὰρ καὶ ἡμεῖς κατορθοῦντάς τι, φεύγειν μὲν, ὑπὲρ τοῦ μὴ παρὰ τῶν ἀσθρῶπων εὐφημῆσθαι· προσεύχεσθαι δὲ, ὑπὲρ τοῦ διαφυλαχθῆναι ἡμῖν τὸ χάρισμα.

Καὶ ἐγένετο — διδάσκων. Τοῦ (20) Καὶ αὐτός ἐν διδάσκων, περιττόν ἐστι τὸ, καὶ. Τῆ γὰρ τῶν Ἑβραίων διαλέκτῳ καὶ τούτου σύνηθες· πολλαχοῦ δὲ τούτου καὶ παρὰ τῷ Λουκᾷ· Μάρκος δὲ προσέθηκε, καὶ τοῦ ἐν διδάσκων τότε, ὅτι ἐν οἰκίᾳ.

D Καὶ ἦσαν καθήμενοι — Ἱερουσαλήμ. Πανταχόθεν ἔλθόντες, διὰ τὴν φήμην αὐτοῦ.

Καὶ δύναμις — αὐτοῦς. Δύναμις Θεοῦ ἔν παρ' αὐτῷ εἰς τὸ ἰᾶσθαι τοὺς ὄχλους· δύναμις δὲ Κυρίου ἵπεν αὐτὴν, διὰ τὸ συνεχῆς καὶ ἐξουσιαστικῆς τῆς ἰᾶσεως.

lam litteram majusculam et initialem, sed totum vocabulum omiserunt.

ΚΕΦ. ΙΓ'. Περὶ τοῦ παραλυτικοῦ.

Καὶ ἰδοὺ — αὐτοῦ. Εἶρηται περὶ τούτου σαφῶς ἐν τῷ τρισκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Μάρθαϊον.

Καὶ μὴ εὐρόντες — ὄχλον. Ποίας οδοῦ, διὰ ποίας εἰσόδου.

Ἀναδάντες — σου. Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων ἐρρήθη.

Καὶ ἤρξαντο — ὁ Θεός; Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

Ἐπιγυνοῦς — περιπάται; Παραπλησίως καὶ περὶ τούτων.

Ἴνα — τὸν Θεόν. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα πάντα διηκριβώθη.

Καὶ ἐπλήσθησαν — σήμερον. Τὰ παράδοξα γὰρ εἰῶθασιν φόβον ἐμποιοῦν τοῖς ἁμαρτωλοῖς, μὴ τοῦ τι δεινὸν πάθωσι, διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν.

ΚΕΦ. ΙΔ' Περὶ Λευὶ τοῦ τελώνου.

Καὶ μετὰ — αὐτῷ. Εἶρηται περὶ τούτου ἐν τῷ τεσσαρισκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Μάρθαϊον.

Καὶ ἐποίησε — κατακείμενοι. Ἐν ἐκείνῳ καὶ ταῦτα διασαφῆρται· δοχὴν δὲ λέγει, τὴν ὑποδοχὴν, τὴν ἐστίασιν.

Καὶ ἐγόγγυζον — πίνετε. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων διεληφται.

Καὶ ἀποκριθεὶς — μετάνοικεν. Ἔτι καὶ περὶ τούτων πάντων.

Οἱ δὲ — πίνουσιν; Ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ ταῦτα τετυχήκασιν ἐξηγήσεως.

Ὁ δὲ — νηστεύειν; Κατ' ἐρώτησιν ἀναγνωστίον. εἶρηται δὲ καὶ περὶ τούτου ἐν ἐκείνῳ· τὸ δέ, ἐν ᾧ, ἄντι τοῦ, ἐφ' ὅσον.

Ἐλεύσονται — ἡμέραις. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

Ἐλεγε — καινοῦ. Καὶ ταῦτα ἐκείθεν διαγιγνώσκεται βῆδιον. Οὐ σχίζεται δὲ τὸ καινόν, ἀλλ' αὐτὸ μᾶλλον σχίζει τὸ παλαιόν (21) Καινὸν δὲ λέγει, τὸ Θεόν.

Καὶ οὐδεὶς — συντηροῦνται. Ὡσαύτως καὶ ταῦτα (22) πάντα.

Καὶ οὐδεὶς — ἴστιν. Λέγνυσιν ἐντεῦθεν, ὡς ὁ τῆ παλαιότητι τοῦ νόμου συνθεσθεὶς, οὐκ εὐθὺς δύναται τὴν καινότητα τοῦ Εὐαγγελίου βεβαιάζειν. Οἴεται γὰρ χρηστότερον ἐκείνον, διὰ τὴν συνθεσίαν.

Ἐγένετο — σκορμίμων. Σάββατον ἀπλῶς πασαν ἑορτὴν ὀνομάζουσιν Ἑβραῖοι, διὰ τὴν ἀνάπαυσιν· νῦν δὲ λέγει τὴν ἑορτὴν (23) τῶν Ἀζύμων. Τοῦτο δὲ τὸ Σάββατον ἐκαλεῖτο δευτερόπρωτον, ὡς

A CAP. XIII. De paralytico.

Vers. 18. *Et ecce — illo.* De hoc manifeste dictum est decimo tertio capite juxta Matthæum.

Vers. 19. *Cumque non invenissent — turba.* Qua via, per quam ingressum.

Vers. 19. *Conscenso — Vers. 20. tua.* In illo etiam de his dictum est.

Vers. 21. *Cæperuntque — Deus?* Similiter et de his.

Vers. 22. *Cognita — Vers. 23. ambula?* Pari modo et de his.

Vers. 24. *Ut — Vers. 26. Deum.* Ibi etiam hæc omnia diligenter enucleata sunt.

Vers. 26. *Impletique sunt — hodie.* Admiranda quippe timorem solent immittere peccatoribus: ne que modo patiantur aliquid mali propter peccata sua.

CAP. XIV. De Levi publicano.

Vers. 27. *Et post — Vers. 28. eum.* Dictum est de hoc decimo quarto capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 29. *Fecitque — qui accumbebant.* Eodem capite etiam hæc manifestata sunt Δοχή autem, quod hic ponitur, idem significat, quod *ἐπιδοχή* (*pp*) vel *ἐστίασις*, *convivium, epulum vel prandium.*

Vers. 30. *Et murmurabant — bibitis?* Ibi et de his disputatum est.

Vers. 31. *Et respondens. — Vers. 32. pœnitentiam.* Prætereo et de his omnibus.

Vers. 33. *At illi — bibunt?* Eodem capite hæc enarrationem sortita sunt.

Vers. 34. *Ille vero — jejument?* Per interrogacionem hoc legendum est. Dictum est autem et de hoc in eodem loco.

Vers. 35. *Venient — diebus.* Similiter et de his.

Vers. 36. *Dicebat — novo.* Etiam hæc inde facile cognoscuntur. Novum autem non scinditur, sed ipsum potius scindit vetus.

Vers. 37. *Et nullus — Vers. 38. conservantur.* Similiter et hæc omnia.

Vers. 39. *Et nemo — est.* Ostendit quod nullus vetustatilis assuetus, statim potest Evangelii ferre novitatem. Putat enim, illud melius esse ac utilius, propter consuetudinem.

CAP. VI. Vers. 1. *Factum est — sata.* Sabbatum simpliciter, omne festum vocant Hebræi propter requiem. Nunc autem dicit festum Asymorum. Hoc itaque Sabbatum vocabatur secundo primum.

Variæ lectiones et notæ.

(21) A καινόν ad νέον omittit Hentenius. Pro νέον habet παλαιόν. A.

(22) Πάντα, abest. A.

(23) Deseruit ergo explicationem Chrysostomi.

tom. VI. p. 431 D, subitanam et subobscuram. quam Theophylactus p. 341. E. videtur voluisse exprimere. Vide Petavium in notis ad Epiphanium p. 61 seqq.

(pp) ἐπιδοχή. Ita Hentenius edidit. Sed legendum ὑποδοχήν.

tanquam secundum quidem a Pascha. primum vero ab Azymis. Post festum enim Paschæ festum Azymorum peragebant, quod primum erat septem dierum, quibus vescabantur azymis.

Vers. 1. *Et vellebant — manibus.* Quære vicesimo capite Evangelii secundum Matthæum enarrationem illius dicti: *In illo tempore idat Jesus Sabbatis per segetes* 20. Non oportet autem propter tempus hæsitare. Cum enim calidissima sit Palæstinæ regio, fructus producit præcoces.

Vers. 2. *Quidam autem — Vers. 4. sacerdotibus;* Eodem capite de his omnibus invenies.

Vers. 5. *Et dicebat — Sabbati.* Ibi et hoc post pauca positum est.

CAP. XV. *De habente dextram manum aridam.*

Vers. 6. *Factum est — Vers. 7. eum.* De hoc dictum est vicesimo primo capite Evangelii juxta Matthæum.

Vers. 8. *Ipse — Vers. 10. altera.* In eodem etiam de his omnibus diligenter diximus. Animam vero intellige, hominem, a parte videlicet totum.

Vers. 11. *At illi — Jesus.* Ibi quoque de his dictum est in enarrationem dicti illius, *Pharisæi vero cæperunt concilium adversus eum.*

CAP. XVI. *De electione duodecim apostolorum.*

Vers. 12. *Factum est — Vers. 13. suos* Quære in Evangelio juxta Marcum enarrationem principii octavi capituli, ubi et hæc pulchre ac succincte habentur.

Vers. 13. *Et elegit — Vers. 16. proditor.* Decimo nono capite Evangelii secundum Matthæum invenies de ordine horum nominum apostolorum, ubi dicitur: *Duodecim autem apostolorum nomina sunt hæc.*

Vers. 17. *Cumque descendisset — Vers. 19. omnes.* Virtus ab illo egrediebatur divina, sanans illos qui vel tetigissent ipsum.

CAP. XVII. *De beatitudinibus*

Vers. 20. *Et ipse — regnum Dei.* Aliæ sunt hæc beatitudines ab his, quæ supra scriptæ sunt in Evangelio juxta Matthæum. Illas siquidem dixit, ubi in montem conscendisset ac resedisset; has vero, cum descendisset, stetitque in loco campestri. Et ibi quidem pauperes spiritu, sive animo humiles, beatos dixit; hic autem simpliciter pauperes, eos videlicet, qui divitiarum amore non tenentur, eos qui voluntarie pauperes sunt.

Vers. 21. *Beati — saturabimini.* Similiter quoque esurientes ac sitientes justitiam beatificavit, sive justitiam vehementer appetentes: hic autem simpliciter esurientes, eos videlicet, qui voluntaria esuriunt paupertate, gratoque sustinent animo, qui æternis saturabuntur deliciis.

20 Matth. xn, 14. 21 Matth. x, 2.

Α δεύτερον μὲν τοῦ Πάσχα· πρῶτον δὲ τῶν Ἀζύμων. Μετὰ γὰρ τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα, τὴν ἑορτὴν τῶν Ἀζύμων ἐπιτέλουσιν, ἧτις ἦν πρῶτη τῶν ἐπὶ τὰ ἡμερῶν, ἐν αἷς ἡσθίοντο τὰ ἀζύμα.

Καὶ ἑλλοῦν — χερσὶ. Ζήτησον ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου τὴν ἐξηγήσιν τοῦ Ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἐπορεύθη ὁ Ἰησοῦς τοῖς Σάββασιν διὰ τῶν σπορίμων. Χρὴ δὲ περὶ τοῦ καιροῦ μὴ ἀμφιβάλλειν. Θερμότητος γὰρ ὧν ὁ τόπος τῆς Παλαιστίνης, πρῶτους δίδωσι τοὺς καρπούς.

Τινὲς δὲ — ἱερεῖς. Ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτων πάντων εὑρήσεις.

Καὶ εἶπεν — Σαββάτου. Ἐκεῖ μετ' ὀλίγα καὶ τοῦτο κεῖται.

B ΚΕΦ. ΙΕ'. Περὶ τοῦ ξηρᾶν ἔχοντος τὴν χεῖρα.

Ἐγένετο — αὐτοῦ. Εἰρηται καὶ περὶ τούτου ἐν τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Αὐτὸς — ἡ ἄλλη. Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων πάντων ἀκριβῶς εἰρηκάμεν· ψυχὴν δὲ νοεῖ τὸν ἄνθρωπον, ἀπὸ μέρους, ὅλον.

Αὐτοὶ δὲ — Ἰησοῦ. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ἐρρήθη, ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ Ὅι Ἰε φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον κατ' αὐτοῦ.

ΚΕΦ. ΙΖ'. Περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ἐκλογῆς.

Ἐγένετο — αὐτοῦ. Ζήτησον ἐν τῷ κατὰ Μάρκον τὴν ἐξηγήσιν (24) τῆς ἀρχῆς τοῦ ὀγδοῦ κεφαλαίου λαλῶς τε καὶ ἀνελλιπῶς ἔχουσιν.

C Καὶ ἐκλεξάμενος — προδότας. Ἐν τῷ ἑννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου εὑρήσεις περὶ τῆς τάξεως τῶν ἀποστολικῶν τούτων ὀνομάτων, ἔνθα κεῖται τὸ· Τῶν δὲ δωδέκα ἀποστόλων τὰ ὀνόματα ἐστί ταῦτα.

Καὶ καταβάς — πάντας. Δύναμις ἀπ' αὐτοῦ ἐξήρχετο θεία, ἰωμένη τοὺς μόνον ἀπομένους αὐτοῦ.

ΚΕΦ. ΙΖ'. Περὶ τῶν μακαρισμῶν.

Καὶ αὐτὸς — ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Ἐτεροὶ εἰσιν οἱ μακαρισμοὶ οὗτοι, παρὰ τοὺς ἀναγεγραμμένους ἐν τῷ κατὰ Ματθαίου. Ἐκείνους μὲν γὰρ, ἀναβάς εἰς τὸ ὄρος καὶ καθίσας εἶρηκε· τούτους δὲ καταβάς καὶ στάς ἐπὶ τόπῳ πεδινῷ· κακεῖ μὲν τοὺς πτωχοὺς τῷ πνεύματι ἐμακάρισεν, ἦτοι, τοὺς ταπεινόφρονας· ἐνταῦθα δὲ τοὺς πτωχοὺς ἀπλῶς, ἦγουν, τοὺς ἀφιλοπλοῦτους, τοὺς ἐκουσίως πτωχοὺς.

Μακάριοι -- χορτασθήσεσθε. Ὁμοίως ἐκεῖ μὲν τοὺς πεινῶντας καὶ διψῶντας τὴν δικαιοσύνην ἐμακάρισεν, ἦτοι, τοὺς σφοδρῶς ὀρεγομένους τῆς δικαιοσύνης ἐνταῦθα δὲ τοὺς πεινῶντας ἀπλῶς, ἦγουν τοὺς πεινῶντας (25) δι' ἐκούσιον πτωχίαν, καὶ ὑπομένοντας εὐχαρίστως, οἱ χορτασθήσονται τρυφῆς αἰωνίου.

Variae lectiones et notæ.

(24) Τῆς ἀρχῆς abest A.

(25) Δι' omittit. A.

Μακάριοι — γελιάσσετε. Οἱ κλαίοντες, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τοῖς ἰαυτῶν ἀμαρτημασιν, ἢ ἐπὶ τοῖς ἐτέρων κακοπαθείαις, καὶ συνελόντα εἰπεῖν, οἱ κλαίοντες κατὰ Θεόν, οἱ γελιάσουσι κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα, τουτίστιν, εὐφρανθήσονται πνευματικῶς. Σύμβολον γὰρ εὐφροσύνης, ὁ γέλως.

Μακάριοι — ἀνθρώπου. Ὅταν τὰ εἰρημένα ποιήσωσιν ὑμῖν, μὴ διὰ τινα κακίαν ὑμῶν, ἀλλ' ἐνεκῶν ἐμοῦ, διὰ τὸ εἶναι ὑμᾶς ἐμούς.

Χάρητε — οὐρανῶ. Ἄγαλλιᾶσθητε (26) πνευματικῶς.

Κατὰ — αὐτῶν. Κατὰ τὰ ῥηθέντα, τουτίστι, μισοῦντες καὶ ἀφορίζοντες, ἦτοι, χωρίζοντες ἑαυτῶν, καὶ τὰ εἴης. Οἱ πατέρες δὲ αὐτῶν, δηλαδὴ τῶν μελλόντων ὑμῖν ταῦτα ποιῆσαι Ἰουδαίων.

Πλὴν — ὑμῶν. Μακαρίσας τοὺς πτωχοὺς, καὶ τοὺς πεινῶντας, καὶ τοὺς κλαίοντας, καὶ τοὺς μισοῦμένους, καὶ ἀφορίζομένους, καὶ ὀνειδιζομένους καὶ λοιδορομένους δι' αὐτῶν, λοιπὸν ταλανίζει τοὺς ἐναντιῶς ἔχοντας, ἵνα διὰ μὲν τοῦ μακαρισμοῦ προτρέψῃ πρὸς ἐκείνα, διὰ δὲ τοῦ ταλανισμοῦ ἀποτρέψῃ ἐκ (27) τούτων · πλουσίους δὲ (28) νῦν λέγει, τοὺς ἀμεταδότους, τοὺς προστετηκότας τῷ πλούτῳ, τοὺς κακῶς πλουτοῦντας. Ἀπέχετε δὲ, ἀντὶ τοῦ, Ἀπέντεῦθεν ἔχετε.

Οὐαὶ — πεινάσετε. Οἱ κοροῦσμένοι, κατὰ τὸν παρόντα βίον, ὅτι πεινάσετε, κατὰ τὸν μέλλοντα, μηδεμιᾶς ἐκεῖ παρηγορίας ἀπολαύοντες.

Οὐαὶ — κλαύσετε. Οἱ γελῶντες νῦν ἀκολάστως, ὅτι κλαύσετε τότε, κολαζόμενοι. Ἐπίτασις, δὲ τοῦ πένθους ὁ κλαυθμός. Ἡ πένθος μὲν, ὁ καθ' ἡσυχίαν θρήνος· κλαυθμός δὲ, ὁ ἐξέκρουτος.

Οὐαὶ — ἀνθρώποι. Κακοὺς ὄντας. Οὐαὶ ὑμῖν, φησὶν, ὅταν εὐφημήσωσιν ὑμᾶς, ὡς ἀρέσκοντες αὐτοῖς καὶ οὐ τῷ Θεῷ. Ὡσπερ γὰρ μακάριος ὁ ἀδίκως ὑβριζόμενος · οὕτω πάλιν ἀθλιος ὁ ἀδίκως εὐφημούμενος.

Κατὰ — αὐτῶν. Κατὰ ταῦτα, εἰπὼν, ὡσαύτως, εὐφημοῦντας αὐτοὺς, ὡς πρὸς ἀρέσκειαν αὐτῶν προφητεύοντες.

Ἄλλ' — ἀκούουσιν. Τοῖς πειθομένοις μοι.

Ἀγαπάτε — ὑμῶν. Εἶπε τοῦτο καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, ἔνθα κεῖται τὸ Ἠκούσατε ὅτι ἐρρήθη · Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου.

Καλῶς ποιεῖτε — ὑμᾶς. Καὶ ἐκεῖ ταῦτα εἶρηκε.

Τῷ τύπτουσι — καλύσης. Ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ ζήτησον καὶ τὴν τούτων ἐξήγησιν, πρὸ τῶν εἰρημίων, ἔνθα κεῖται τὸ Ἠκούσατε ὅτι ἐρρήθη. Ὁφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδοντος.

²⁶ Matth. v, 43. ²⁷ ibid. 38.

A Vers. 21. *Beati — ridebitis.* Qui flent non ut-cunque. Sed vel pro suis peccatis vel pro aliorum afflictionibus : et, ut uno absolvam verbo, qui secundum Deum flent. Hi autem in futuro ridebunt sæculo, hoc est, spiritualiter gaudebunt ; gaudii enim signum est risus.

Vers. 23. *Beati — hominis.* Cum prædicta vobis fecerint, non propter aliquod malum, quod in vobis sit, sed propter me, et quia vos mei estis.

Vers. 23. *Gaudete — cælo.* Gaudete spiritualiter.

Vers. 23. *Secundum — eorum.* Secundum ea quæ dicta sunt, puta odio habentes, et separantes sive segregantes sese ab illis, et cætera, quæ sequuntur. Patres autem eorum, puta Judæorum, qui vobis hæc facturi sunt.

Vers. 24. *Verumtamen—vestram* Postquam beatificavit pauperes et esurientes ac flentes, et odio habitos ac segregatos, opprobriisque ac conviciis propter se affectos, deplorat deinceps eos qui contrario modo se habent, ut per beatificationem ad illa adhortetur, per deplorationem vero ab his avertat. Divites autem dicit nunc avaros, divitiis intabescentes, maleque tabescentes. Ἀπέχετε autem, *Habetis, sive Aufertis* sonat ; vel ab hoc tempore, sive ab ipsi divitiis accipitis.

Vers. 25. *Væ — esurietis.* Qui saturati estis in præsentī vita, quia esurietis in futura, ne una quidam consolatione fruentes.

Vers. 25. *Væ — flebitis.* Qui ridetis nunc immoderate, quia flebitis. Intentio autem ipsius luctus est fletus, aut luctus est tacita lamentatio, fletus vero ea quæ auditur.

Vers. 26. *Væ — homines.* Cum mali sitis : Væ vobis, inquit, cum laudaverint vos, tanquam illis placentes et non Deo. Sicut enim beatus est, qui injuste contumeliis afficitur, ita rursus miser est, qui injuste laudatur.

Vers. 26. *Secundum — eorum.* Secundum hæc, videlicet eodem modo laudantes, tanquam ad beneplacitum suum prophetantes.

Vers. 27. *Sed — auditis.* Qui mihi assentitis et obediētes estis.

Vers. 27. *Diligite — vestros.* Dixit hoc quoque capite quinto Evangelii secundum Matthæum, ubi habetur : *Audistis, quod dictum sit, Diliges Proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum* ²⁶.

Vers. 27. *Benefacite —* Vers. 28. *vos.* Hæc etiam ibi dixit.

Vers. 29. *Percutienti — prohibueris.* In illo capite etiam horum quære enarrationem, ubi ante prædicta habetur ; *Audistis, quod dictum sit : Oculum pro oculo, dentem pro dente* ²⁷.

Variae lectiones et notæ.

(26) Ἄγαλλιᾶσθητε. A.

(27) Forte ἀπό. Prorsus abesse poterat ἐκ.

(28) Δε λέγει νῦν. B.

Vers. 30. *Omni — tribus*. Similiter et hujus data A est interpretatio.

Vers. 30. *Et ab — reposcas*. Hoc manifeste expositum est.

Vers. 31. *Et quemadmodum — ita*. Rursus in eo capite quære dicti illius interpretationem. *Omnia ergo quæcunque vultis, ut faciant vobis homines, hæc et vos facile ipsis* ²³.

Vers. 32. *Et si diligitis — diligunt*. Ibi quoque hoc invenies.

Vers. 33 *Et si — faciunt*. Nam id retributio est, non beneficium.

Vers. 34. *Et si — paria*. Et hoc manifestum est.

Vers. 35. *Verumtamen — multa*. Nihil ab illis sperantes vos accepturos. Repetivit autem sermonem, confirmans hujusmodi præceptum.

† Et quale mutuum est, a quo non expectatur spes receptionis? Erga eum quidem, qui mutuum accipit, donum est, eo quod non sit spes receptionis: erga Deum vero mutuum est, propter spem retributionis: *Qui miseretur, inquit, pauperis, feneratur, sive mutuum dat Deo* ²⁴.

Vers. 35. *Et eritis — malos*. Bonus est simul erga omnes. Dicto autem capite ait: *Utefficiamini filii Patris vestri, qui in cælis est, quia solem suum oriri facit super malos ac bonos et pluit super justos ac injustos* ²⁵.

Vers. 36. *Estote — est*. Et hoc manifestum est.

Vers 37. *Et nolite — remittetur*. Dictum est etiam, *Nolite judicare* ²⁶, prædicto capite.

Vers. 38. *Date — vobis*. Date ac præstate omne genus beneficii.

Vers. 38. *Mensuram — vestrum*. Metaphorica locutio est. Solent enim, qui triticum bene metiuntur, superpositis modio manibus, deorsum illud premere, concutere, ut descendat, et adjicere, donec supereffundatur. Reddent autem hujusmodi mensuram beneficii, ii sane, qui beneficio affecti sunt. Deo enim pro ipsis rependente, ipsis rependere videntur. Hanc vero illis reddent, qui liberaliter eis mutuum dederunt.

Vers. 38. *Eademdem vobis*. Eadem beneficii mensura, qua metimini, mutuo illud dantes his, qui indigent.

Vers. 39. *Dixit — cadent?* Dixit etiam hoc vicesimo octavo capite Evangelii secundum Matthæum, sed de Phariseis, hic autem de omnibus dixit simpliciter, qui obscuratos habent animæ oculos, et eos docere conantur, qui similiter affecti

²³ Matth. vii, 12. ²⁴ Prov. ix, 17. ²⁵ Matth. v, 45. ²⁶ Matth. vu, 1.

Varie lectiones et notæ.

(29) Hæc uterque in margine. Hentenus hæc habebat paulo ante, post πρόδηλον.

παντι — δίδου. Ὁμοίως και τὴν τούτου.

Και ἀπό — ἀπαιτεῖ. Τοῦτο σαφές.

Και καθὼς ὁμοίως. Ἐν ἐκείνῳ πάλιν τῷ κεφαλαίῳ ζήτησον τὴν ἐρμηνείαν τοῦ. Πάντα οὖν ὅσα ἂν βέλῃτε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, οὕτως και ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς.

Και εἰ ἀγαπᾶτε — ἀγαπῶσιν. Ἐκεῖ και τοῦτο εὐρήσεις.

Και ἴαν — ποιῶσιν. Ἄμοιβὴ γὰρ τοῦτο, και οὐκ εὐεργεσία.

Και ἴαν — ἴσα. Και τοῦτο πρόδηλον.

Πλὴν — πολὺς. Μῆδεν ἀπ' αὐτῶν ἐλπίζοντες λαβεῖν. Β' Ἐπανέλαβε δὲ τὸν λόγον, βεβαιῶν μάλιστα τὴν τοιαύτην ἐντολήν.

[Και ποῖον (29) τοῦτο δάνειον, ᾧ τῆς ἀπολήψεως ἐλπίς οὐ συνέζευκται; Πρὸς μὲν τὸν δανειζόμενον, δῶρόν ἐστι, διὰ τὴν ἀνεπιστίαν τῆς ἀπολήψεως· πρὸς δὲ τὸν Θεόν, δάνειον, διὰ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀποδόσεως. Ὁ εἰλὼν γὰρ, φησί, πένητα, δανείζει Θεῷ.

Και ἴσατε — πονηροῦς. Ἄγαθός ἐστιν ἐπὶ πάντας ὁμοῦ, Ἐν δὲ τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ φησὶν· Ὅπως γένεσθε υἱοὶ τοῦ Πατρὸς ὑμῶν, τοῦ ἐν οὐρανοῖς, ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροῦς και ἀγαθοῦς, και βρέχει ἐπὶ δικαίους και ἀδίκους.

Γίνεσθε — ἐστί. Και τοῦτο σαφές.

Και μὴ — ἀπολυθήσεσθε. Εἰρηται και τὸ. Μὴ κρίνετε, ἐν τῷ προειρημένῳ κεφαλαίῳ.

Δίδοτε — ὑμῖν. Δίδοτε εὐεργεσίαν κατὰ πάντα τρόπον.

Μέτρον — ὑμῶν. Μεταφορικὸς ἐστὶν ὁ λόγος. Εἰώθασι γὰρ οἱ καλῶς μετροῦντες τὸν σίτον, ἐπιτιθέντες τῷ μωδίῳ τὰς χεῖρας, πιέζειν αὐτὸν ἐπὶ τὸ κάτω, και λακτίζοντες σαλεύειν, ἵνα συμπέσῃ, και ἐπιβάλλειν, ἄχρις ἂν (30) ὑπερεκχυθῇ. Ἀποδώσουσι δὲ τὸ τοιοῦτον μέτρον τῆς εὐεργεσίας, τίνας; Οἱ εὐεργετηθέντες πάντως. Τοῦ Θεοῦ γὰρ ἀποδιδόντος ὑπὲρ αὐτῶν, αὐτοὶ δοκοῦσιν ἀποδιδόναι. Ἀποδώσουσι δὲ τοῦτο, τοῖς οὕτω φιλοτιμίως δανείσαντο αὐτοῖς,

Τῷ γὰρ αὐτῷ — ὑμῖν. Τῷ αὐτῷ μέτρῳ τῆς εὐεργεσίας, μεθ' οὗ μετρεῖτε δανείζοντες αὐτὴν τοῖς ἐχθροῦσιν.

Εἶπε — πεσοῦνται; Εἶπε τοῦτο και ἐν τῷ εικοστῷ οὐδὲν κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, ἀλλὰ περὶ τῶν Φαρισαίων· ἐνταῦθα δὲ λέγει περὶ πάντων ἀπλῶς τῶν ἴσχυομένων μὲν τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς. ἐπιχειρούντων δὲ διδάσκειν τοὺς ὁμοίως

(30) Ὑπερεκχυθῇ. Α.

αὐτοῖς ἔχοντας. Χρὴ γὰρ πρῶτον ἀναβλέψαι, εἶτα Ἀ

sunt : primum enim videre opus est, deinde ducatum aliis præstare.

οὐκ ἔστι — αὐτοῦ. Καὶ τοῦτο πάλιν ἐν τῷ ἐνεσκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον περὶ ἰαυτοῦ εἶρηκεν, ἐν τῷ δὲ, περὶ τῶν μαθητῶν τοῦτο φησιν, οὓς διδάσκαλος ἐποίησεν, ἵνα μηδεὶς αὐτῶν κατεπαρβῆ, δοκῶν ὑπερβῆναι τὴν ἀρετὴν αὐτῶν.

Vers. 40. *Non — est suum.* Et hoc rursum decimo nono juxta Matthæum capite de se ipso dixit : hic autem de discipulis hoc ait, quos præceptores constituit, ut nullus super eos offeratur, putans supergredi virtutem illorum.

Κατηρτισμένος — αὐτοῦ. Εἶπε γὰρ καὶ ἐν τῷ δηλωθέντι ἐνεσκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ ὅτι ἀρκετὸν τῷ μαθητῇ, ἵνα γένηται, ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ.

Vers. 40. *Perfectus — suus* Dixit enim prædicto quoque decimo nono capite. Sufficit discipulo, ut fiat sicut magister suus ³⁶.

Τί δὲ — ἀδελφοῦ σου. Εἶρηται ταῦτα πάντα καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν τούτων ἐξήγησιν.

Vers. 41. *Quid autem — Vers. 42. fratris tui.* Dicta sunt omnia quinto juxta Matthæum capite : ibi ergo quære explanationem.

Οὐ γὰρ ἔστι — γινώσκειται. Ὁμοίως καὶ ταῦτα. Πλὴν ἐκεῖ μὲν περὶ τῶν πλάνων ἑνταῦθα δὲ περὶ τῶν κεκαθαρμένων καὶ καθαιρόντων ἑτέρους, καὶ περὶ τῶν ἀκαθάρτων καὶ καθαιροῦν ἄλλους πειρωμένων. Παραβολικῶς δὲ τούτους μὲν ὠνόμασε δένδρα καρποῦς δὲ, τὰς πράξεις αὐτῶν, καὶ παρακινεῖ προσέχειν ταῖς πράξεσι τούτων, αἱ εἰσι καρπός, καὶ μὴ τοῖς λόγοις, οἱ εἰσι φύλλα.

B Vers. 43. *Non est enim — Vers. 44. cognoscitur.* Similiter et hæc. Attamen ibi de seductoribus : hic autem de his qui purgati sunt et alios purgant : et de his qui cum immundi sint, alios tamen mundare tentant. Hos autem per similitudinem appellavit arbores : fructus vero operationes illorum. Et admonet, ut ad horum operationes attendamus, quæ sunt fructus, et non ad verba, quæ sunt folia.

Οὐ γὰρ — σταφυλήν. Οὐ συλλέγουσιν, οὐδὲ τρυγῶσι τοιαῦτα ἐκ τοιούτων οἱ ἄνθρωποι ἄλλιν δὲ παραδειγματικῶς βεβαιοῖ τὸν λόγον. Ὡσπερ γὰρ τοῦτο παρὰ φύσιν καὶ ἀνένδεκτον ὡς ἄρα καὶ κείνο.

Vers. 44. *Non enim — uvam.* Non colligunt, neque vindemiant talia e talibus homines. Rursum autem exemplo confirmat sermonem. Sicut enim hoc præter naturam est et impossibile, ita sane et illud,

Ὁ ἀγαθός — αὐτοῦ. Περὶ τῶν εὐλογούντων ἢ κακολογούντων (31) τοὺς ἀδελφούς, λέγει νῦν εἶπε δὲ ταῦτα καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, καὶ ζήτησον περὶ τούτων ἐκεῖ.

C Vers. 45. *Bonus — ejus* De his, qui benedicunt aut maledicunt fratribus, nunc loquitur. Dixit autem hæc etiam vicesimo secundo capite Evangelii juxta Matthæum ; et ibi quære de his.

Τί δὲ — λέγω ; Ζήτησον ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τὴν ἐξήγησιν τοῦ ὅτι πᾶς ὁ λέγων μοι, Κύριε, Κύριε, εἰσαλεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἄλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς.

Vers. 46. *Quid autem — dico ?* Quære quinto juxta Matthæum capite dicti illius enarrationem : *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum celorum, sed qui facit voluntatem Patris mei, qui in caelis est* ³⁷.

Πᾶς ὁ — πέτραν. Ταῦτα εἶρηκε καὶ πρὸς τῷ τέλει τοῦ πέμπτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαῖον, καὶ ἀνέγνωθι ἐν αὐτῷ τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Πᾶς οὖν, ὅστις ἀκούει μου τοὺς λόγους τούτους, καὶ ποιῶν αὐτούς. Ἄλλ' ἐκεῖ μὲν ἐπιτόμως (32) εἶρηται ὅτι Ὅστις ὠκοδόμησεν τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν πέτραν ἑνταῦθα δὲ πλατύτερον ὅτι (33) Ὅς ἔσκαψε καὶ ἰδάθυνεν, ἃ προηγούνται τοῦ θεμελιώματος. Εἰλόφθησαν δὲ ταῦτα πρὸς μόνον ἔμφρασιν ἀκριβοῦς θεμελιώματος. Πλημμύρα δὲ τοῦ ποταμοῦ, τὸ πλῆθος καὶ ἡ σφοδρότης τῶν πειρασμῶν.

D Vers. 47. *Omnis — Vers. 48. petram.* Hæc etiam dixit circa finem quinti capituli Evangelii secundum Matthæum ; et in eo lege interpretationem loci illius : *Omnis ergo, qui audit hos sermones meos, et facit eos, assimilabo eum viro prudenti* ³⁸. Sed ibi quidem compendiose dictum est : *Qui ædificavit domum suam super petram* : hic autem latius : *Qui fodit in altum, quod ad jaciendum fundamentum, præcedens est ; et ad solam acceptum est emphasis diligenter fundamentum ponentis. Inundatio vero fluminis, est multitudo ac vehementia tentationum.*

Ὁ δὲ — μέγα. Καὶ ταῦτα ἐκεῖ διασισάφηται. Ῥῆγμα δὲ, ἢ διαύρηξις, ἢ διαλυσις.

Vers. 49. *Qui autem — magna.* Etiam hæc ibi manifestata sunt. Ruina vero, casus est ac dissolutio.

³⁶ Matth. x, 25. ³⁷ Matth. vii, 24. ³⁸ ibid. 24.

Variae lectiones et notæ.

(31) Ἡ κακολογούντων, abest. A.

(33) Ὅτι ὅστις ἔσκαψε. B.

(32) Ἀποτόμως. A.

CAP. XVIII. *De centurione.*

Cap. VII. Vers. 1. *Cum — Capernaum.* Omnia verba sua, quæ videlicet dicta sunt. Ait enim Matthæus: *Et factum est cum finisset Jesus hos sermones* 30.

Vers. 2. *Centurionis.* — Vers. 3. *ipsius.* Et hic ἰρωτῶν idem significat, quod deprecans. De hoc autem dictum est septimo juxta Matthæum capite. Lege ergo totius capituli illius enarrationem, et potissimum in fine, ut scias, quod non repugnent evangelistarum dicta, et si videantur.

Vers. 4. *Quæ — hoc.* Hoc, quidnam? puta venire ac sanare servum ejus.

Vers. 5. *Diligit — nobis.* Synagoga hæc habitaculum erat, in quo congregabantur statutis a lege diebus.

Vers. 6. *Jesus autem — vexari.* Ne distraharis, ne molesteris.

Vers. 6. *Non* — Vers. 7. *puer meus.* Hæc etiam dixit Matthæus, et declarata sunt prædicto capite.

Vers. 8. *Siquidem — facit* Similiter et hæc.

Vers. 9. *His autem auditis — inventi.* Pari modo et hæc.

Vers. 10. *Et reversi — sanum.* De hoc rursus invenies in calce enarrationis, quæ posita est ad finem dicti capituli.

CAP. XIX. *De filio viduæ.*

Vers. 11. *Et factum est* — Vers. 12. *cum illa.* Condolebant enim illi, ut quæ non modo virum perdiderat, sed nunc quoque filium, et hunc unigenitum.

Vers. 13. *Et — illam.* Intuitus eam inconsolabiliter fientem. Si enim turba miserebatur, quanto magis, qui fons erat misericordiæ?

Vers. 13. *Dixitque* — Vers. 14. *loculum.* Arculam, in qua jacebat mortuus.

Vers. 14. *Qui vero* — Vers. 15. *sux.* Quemadmodum ferrum, quod in igne aliquanto tempore permansit, habet ignis operationes, ita quoque sancta ipsius caro divinitati unita, quæ divinitatis sunt, operabatur. Ideo manus quidem mortuum ac desertum corpus conjunxit; vox autem recentem animam revocavit.

Vers. 16. *Accepit — plebem suam.* Olim siquidem propheta Elias filium Sarephthas viduæ suscitavit, sed deplorando erga Deum, ipsumque deprecando. Et propheta Elisæus filium Somanitidis, sed extensus super eum, totus super totum. Hic vero tangens solum ac jubens, statim excitavit. Propter hoc itaque dicebant, Propheta magnus, sed ingrati postmodum ipsum occiderunt.

Vers. 17. *Egressusque — finitimam regionem.* Sermo miraculi, et quod propheta magnus surrexisset.

30 Matth. vii, 28.

Variæ lectiones et notæ.

(34) Ita quoque reperitur in codd. 70, IV. pro *Σουναμίτης*. Græcis molesta erat syllaba *σουν* et

A ΚΕΦ. ΙΗ'. Περὶ τοῦ ἑκατοντάρχου.

Ἐπει δὲ — Καπερναοῦμ. Πάντα τὰ ῥήματα αὐτοῦ, τὰ ῥηθέντα, δηλονότι. Φησὶ γὰρ ὁ Ματθαῖος· Καὶ ἐγένετο, ὅτε συντελέσεν ὁ Ἰησοῦς τοὺς λόγους τούτους.

Ἐκατοντάρχου — αὐτοῦ. — Ἐρωτῶν, ἀντὶ τοῦ Παρακαλῶν. Εἴρηται δὲ περὶ τούτου ἐν τῷ ἐβδομῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, καὶ ἀναγνώθῃ τὴν ὅλην ἐξηγήσιν τοῦ ὅλου κεφαλαίου ἐκείνου, καὶ μᾶλλον τὴν ἐν τῷ τέλει, ἵνα σαφῶς γινῶς, ὅτι οὐ διαφωνοῦσιν, εἰ καὶ δοκοῦσιν.

Οἱ — τούτο. Τούτο, ποῖον; Τὸ εἶθαι καὶ διασωσάκει τὸν δούλον αὐτοῦ.

Ἄγαπῃ — ἡμῖν. Ἡ συναγωγὴ αὐτῆ, οἰκημα ἦν, ἐν ᾧ συνήγοντο κατὰ τὰς ἐκ νόμου τεταγμαμένας ἡμέρας.

B Ὅ δὲ Ἰησοῦς — σκύλλου. Μὴ περισπῶ, μὴ παρεκπίπτου.

Οὐ — πᾶς μου. Ταῦτα εἶπε καὶ ὁ Ματθαῖος, καὶ ἤρμηνεύθησαν ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ.

Καὶ γὰρ — ποιεῖ. Ὁμοίως καὶ ταῦτα.

Ἀκούσας δὲ ταῦτα — εἶπεν. Ὡσαύτως καὶ ταῦτα.

Καὶ ὑποστρέψαντες — ὑγιαίνοντα. Περὶ τούτου πάλιν εὐρήσεις ἐν τῷ τέλει τῆς ἐξηγήσεως, τῆς ἐν τῷ τέλει τοῦ λεχθέντος κεφαλαίου.

ΚΕΦ. ΙΘ'. Περὶ τοῦ υἱοῦ τῆς χήρας.

Καὶ ἐγένετο — εὖν αὐτῇ. Συνήλθον γὰρ αὐτῇ, ὡς ἀποβαλοῦσα μὴ τὸν ἄνδρα μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ τὸν υἱόν, καὶ τοῦτον μονογενῆ.

C Καὶ — αὐτῇ. Ἰδὼν αὐτὴν ἀπαρηγόρητα κλαίουσαν. Εἰ γὰρ ὁ ὄχλος ἤλειε αὐτὴν, πολλῶ μᾶλλον αὐτὸς ἢ τοῦ ἔλεους πυγῆ.

Καὶ εἶπεν — σοροῦ. Τοῦ κιβωτίου, ἐν ᾧ ἔκειτο ὁ νεκρός.

Οἱ δὲ — αὐτοῦ. Ὡσπερ ὁ σίδηρος, ὁμιλήσας τῷ πυρὶ, τὰ τοῦ πυρὸς ἐνεργεῖ· οὕτω καὶ ἡ ἁγία σορὴ αὐτοῦ, ἐνωθίσα τῇ θεότητι, τὰ τῆς θεότητος ἐνεργεῖ. Διὸ ἡ χεὶρ μὲν αὐτοῦ τὸ νεκρὸν καὶ παρεμμένον σῶμα συνέσφριξεν· ἡ δὲ φωνὴ τὴν οἰκομένην ψυχὴν ἐπέστρεψεν.

Ἐλαβε — λαὸν αὐτοῦ. Πάλαι μὲν γὰρ καὶ ὁ προφήτης Ἥλιος ἀνέστησε τὸν υἱὸν τῆς Σαραφείας, ἀλλ' ἀποδουρῶμενος πρὸς Θεὸν καὶ ἰκετεύσας αὐτόν. Καὶ ὁ προφήτης Ἐλισσαῖος τὸν υἱὸν τῆς (34). Σωμανίτιδος, ἀλλ' ἐπιπλακῆς αὐτῷ ὅλος δὲ ὅλου· οὗτος δὲ, ἀψάμενος μόνον καὶ προστάξας, εὐθὺς ἤγειρε. Καὶ (35) διὰ τοῦτο λοιπὸν εἶπεν, ὅτι προφήτης μέγας, ἀλλ' ὕστερον οἱ ἀγνώμονες ἀνείλον αὐτόν.

Καὶ ἐξῆλθεν — τῇ περιχώρῳ. Ὁ λόγος τοῦ θαύματος, ἃ ὅτι προφήτης μέγας ἐγήγηται.

σομ.

(35) Καὶ ομῖτις B.

ΚΕΦ. Κ'. Περὶ τῶν ἀποσταλέντων παρὰ Ἰωάννου. A

Καὶ ἀπήγγειλαν — προσδοκῶμεν ; Εἴρηται περὶ τούτων ἀκριβῶς ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Παραγενόμενοι — ἐν ἐμοί. Καὶ περὶ τούτων πάντων ἐν ἐκείνῳ διασεσάφηται. Μάστιγας δὲ, τοὺς πόνους ὑποληπτέον. Εἰσὶ γὰρ τινες νόσοι χωρὶς πόνων, ὡς ἡ τυφλότης, καὶ ἡ κωφότης, καὶ ἡ ἄφωνία, καὶ πολλοὶ τοιαῦται.

Ἀπελθόντων — Ἰωάννου. Ἀγγέλων, τῶν (36) ἀγγέλων φερόντων, τῶν μηνυτῶν.

Τί — σου. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων πάντων ἔχει διελεῖσθαι κατὰ ῥητόν.

Λέγω — ἐστίν. Καὶ ταῦτα καλλίστην ἔχουσιν ἐκεί τὴν ἐξήγησιν. B

Καὶ πᾶς — Ἰωάννου. Ἐδικαίωσαν, εἶπουν ἠδὲ χαρίστησαν, ἀποστείλαντί αὐτοῖς τὸν Βαπτιστὴν ἐπὶ προνοίᾳ τῆς σωτηρίας αὐτῶν. Τοῦ Χριστοῦ (37) δὲ καὶ οὗτος ὁ λόγος, ὡς περὶ καὶ τὸ εἰρητικὸν ῥητόν.

Οἱ δὲ Φαρισαῖοι — ὑπ' αὐτοῦ. Βουλὴν τοῦ Θεοῦ, τὸ βάπτισμα λέγει, ὡς κατ' ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ γενόμενον. Ἐγένετο γὰρ, φησὶ, ῥῆμα Θεοῦ ἐπὶ Ἰωάννου τὸν Ζαχαρίου υἱὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἦλθεν εἰς πᾶσαν τὴν περιχώρον τοῦ Ἰορδάνου, κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφρασιν ἁμαρτιῶν. Εἰς ἑαυτοῦς δὲ, ἀντὶ τοῦ, Ἐν ἑαυτοῖς.

Τίνι πάντων. Ἐν τῷ εἰρητικῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ περὶ πάντων τούτων (38) εὐρήσεις λεπτομερῶς. C

ΚΕΦ. ΚΑ. Περὶ τῆς ἀλειψάσεως τὸν Κύριον μύρω.

Ἡρώτα — αὐτοῦ. Κἀναύθηα τὸ Ἡρώτα, ἀντὶ τοῦ, Παρακαλεῖ. Ὡς προφήτην δὲ αὐτὸν ἐκάλει πρὸς ἐστίασιν.

Καὶ εἰσελθὼν — ἀνεκλίθη. Οὐ παρητήσατο τούτον, ἵνα μὴ ὄψῃ πρόφασιν, ὡς τελώναις μὲν καὶ ἁμαρτωλοῖς συνεσθίων τοὺς Φαρισαίους δὲ βδελυσσόμενος.

Καὶ ἰδοὺ — δόκρυσι. Ζήτησον ἐν τῷ κατὰ Ματθαίου τὴν ἐξήγησιν τοῦ ἐξηκοστοῦ δευτέρου κεφαλαίου. Αὕτη δὲ ἡ γυνή, τὰ μὲν ἰδοῦσα τῶν θαυμάτων τοῦ Χριστοῦ, τὰ δὲ μαθοῦσα παρὰ τῶν ἰδόντων, ἐπιστευσεν, ὅτι Θεὸς ἐστὶν ὁ ταῦτα τελειουργῶν. Διὸ καὶ πρόσεισιν, ἐλπίζουσα λαβεῖν ἄφρασιν τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῆς. D

Ὅρα δὲ τὴν πολλὴν ταύτης εὐλάβειαν. Ἔσθη γὰρ παρὰ τὰ ἴσχατα μέρη τοῦ σώματος αὐτοῦ, ὡς ἰσχύατα καὶ ὀπίσω, ὡς ἀπαρρησίαστος. Καὶ ἔκλαιε μὲν διὰ τὸς ἁμαρτίας αὐτῆς ἔβρεχε δὲ τοὺς πόδας αὐτοῦ τοῖς δάκρυσιν, ὡς ἐπικεχυθῆα αὐτοῖς.

⁴⁶ Luc. in, 2.

Variae lectiones et notæ

(56) Τῶν ἀγγελιαφόρων. B. quod eodem redit.

(57) Δὲ omittit A.

CAP. XX. De discipulis missis a Joanne.

Vers. 18. *Et nuntiaverunt* — Vers. 19. *expectamus?* De his exacte dictum est vicesimo juxta Matthæum capite.

Vers. 20. *Cum venissent* — Vers. 23. *mei causa*. De his quoque omnibus in illo capite dictum est manifeste. Plagas autem, sive flagella. intellige dolores. Sunt enim morbi quidam dolore carentes ; veluti sunt cæcitas, surditas, mutum esse, ac multi hujusmodi.

Vers. 24. *Cumque discessissent* — Joanne. Dictio ἀγγέλων significat hic *internuntiantes*, sive *nuntia perferentes* a Joanne ad Christum.

Vers. 24. *Quid* — Vers. 27. *te*. Similiter et de his omnibus ad verbum dictum est.

Vers. 28. *Dico* — est. Et hæc quoque pulchram ibidem sortita sunt interpretationem.

Vers. 29. *Omnisque* — Joannis, Justificaverunt, sive gratias ei egerunt, qui Baptistam sibi miserat, providens ipsorum saluti. Christi autem et hic sermo est, sicut etiam dictum, quod sequitur.

Vers. 30. *Pharisæi vero* — ab eo. Consilium Dei vocat ipsum baptismum, tanquam Dei præceptum factum, *Factum est*, inquit, *verbum Domini super Joannem Zachariæ filium in deserto : et venit in omnem regionem, quæ circa Jordanem erat, prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum*⁴⁶. In semetipsis autem. Nam *εἰς ἑαυτοῦς* capitur pro *ἐν ἑαυτοῖς*.

Vers. 31. *Gui* — Vers. 35. *omnibus* Prædicto vicesimo capite de his omnibus ac singulis invenies.

CAP. XXI. De ea, quæ unxit Dominum unguento.

Vers. 36. *Invitabat* — ipso. Similiter et hic ἠρώτα. non significat Interrogabat, sed Vocabat : nam, tanquam prophetam, eum ad convivium vocabat, vel invitabat.

Vers. 36. *Et ingressus* — accubuit. Non devitavit hunc, ne daret occasionem dicendi, quod cum publicanis et peccatoribus una cibum caperet. Phariseos autem fastideret.

Vers. 37. *Et ecce* — Vers. 38. *lacrymis*. Quære in Evangelio secundum Matthæum enarrationem sexagesimi secundi capituli. Hæc autem mulier, cum Christi miracula partim ipsa vidisset, partim ab his, qui viderant, audisset, Deum esse credidit eum qui hæc operabatur ; ideo etiam venit, sperans, remissionem peccatorum suorum se accepturam.

Considera vero magnam hujus reverentiam. Stetit enim ad extremas corporis illius partes, tanquam extrema ; et a tergo, tanquam audacia carens ; flebat quidem propter peccata sua ; rigabat autem pedes illius lacrymis, utpote ad pedes ejus inclinata.

Vers. 38. *Et — extergebat.* Extergebat eos, quos lacrymis madidos reddiderat. Christus, cum rei causam nosset, sustinebat : ut etiam fides ejus fervorque pœnitentiæ apparerent, et ut merito pro his rebus, quod quærebat, acciperet.

Vers. 38. *Et deosculabatur — unguento.* Osculabatur quidem ipsos, tanquam ejus, qui petitionem suam adimplere poterat, sive tanquam Dei ; ungebat vero unguento, plus quam humano modo hunc honorans, qui plus, quam homo erat.

Vers. 39. *Intuitus — peccatrix est.* Offendiculum passus hæc dicebat, ignorans, quod cum Deus esset, propter peccatores homo factus erat. Neque autem Judas hic murmurabat, neque cæteris discipulis, siquidem ille morbo avaritiæ nondum captus erat, isti vero necdum sermones de pauperibus infixos habebant.

Vers. 40. *Et respondens — dic.* Phariseus intra semetipsum de eo offensus erat, quod meretricem admitteret, nec sciret esse peccatricem : ipse vero hoc cognito, majus quiddam facit, quam sit prophetæ detegens ei arcanum cogitationis suæ. Itaque exemplo demonstrat, quod etiam hoc nosset, ac juste eam admitteret propter magnam ipsius dilectionem, quæ a fide et pœnitentia procedebat.

Vers. 41. *Duo — Vers. 43. judicasti.* Hinc intelligendum dedit, quod velut narrat exemplum, ita sane et tu, tanquam is qui paucis obnoxius es supplicii, parum me dilexisti : hæc vero, ut quæ multis erat obnoxia, vehementer me dilexit, ut multum sibi remitteretur : ideo quoque congruum mihi est ut ei, tanquam vehementer diligenti, multum remittam. Multum autem, intellige hic univ-
B

ersum debitum.

Vers. 44. *Et conversus — Vers. 46. pedes meos.* Tu quidem ea etiam, quæ facilia erant non fecisti, hæc vero, quæ etiam difficilia sunt operasti. Vide autem, quod ab his, unde prius suam ipsa venabatur perdicionem, ab eisdem nunc venata est salutem : lacrymis enim amatoris et capillis curiosius concinnatis ac unguento, lascivos juvenes dementabat : quæ vero primum fuerunt instrumenta peccati, ea nunc fecit instrumenta virtutis.

Vers. 47. *Propter quod — multum.* Multa equidem cum illa multa haberet, et omnia remissa.

Vers. 47. *Cui autem — diligit.* Hoc dixit, reprehendens Simonem.

Vers. 48. *Dixit — peccata tua.* Dixit hoc illi, ut certior ipsa redderetur, et ipse donaret indigenti quod illa petebat.

Vers. 49. *Et ceperunt remittit ?* Hoc et alii dixerunt, quando paralyticum curavit.

Vers. 50. *Dixit autem — pasc.* Eodem modo locutus est ad eam, quæ sanguinis profluvio laborabat, quemadmodum vicesimo sexto præsentis Evangelii capite invenies.

Kai — ἐξέμασσαν. Ἐσπόγγισεν αὐτοὺς διαβροχοῦς γινόμενους. Ὁ δὲ Χριστὸς, εἰδὼς τὴν αἰτίαν, ἠνείχετο, ἵνα καὶ ἡ πίστις αὐτῆς φαῖθῃ, καὶ ἡ θερμότης τῆς μετανοίας, καὶ ἵνα ἄξιως τούτων λάβῃ τὸ ζητούμενον.

Καὶ κατεφίλει — μύρω. Κατεφίλει μὲν αὐτοὺς, ὡς δυναμένους πληρῶσαι τὴν αἴτησιν αὐτῆς, εἶπεν, ὡς Θεοῦ· ἤλαψε δὲ τῷ μύρῳ, τιμῶσα τούτου ὑπὲρ ἀνθρώπων, ὡς ὄντα ὑπὲρ ἀνθρώπων.

Ἰδὼν — ἁμαρτωλὸς ἐστίν. Σκανδαλισθεὶς ελεγε ταῦτα, μὴ γινώσκων, ὅτι Θεὸς ὦν, διὰ τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἐνηνθρώπησεν. Οὕτε δὲ ὁ Ἰουδαῖος ἐνταῦθα ἐγόγγυσεν, οὔτε μὲν οἱ ἄλλοι μαθηταί. Ὁ μὲν γάρ, οὕτω τῷ νοσήματι τῆς φιλαργυρίας ἐάλωκεν· οἱ δὲ, οὕτω τοὺς ὑπὲρ τῶν πτωχῶν λόγους ἐμπειρηγῶτας εἶχον.

Καὶ ἀποκριθεὶς — εἰπέ. Ὁ μὲν Φαρισαῖος ἐσκανδαλισθὴ καθ' ἑαυτὸν (39) ἐπ' αὐτῶ, ὡς προσημασμένη τὴν πόρνην, καὶ μὴ προγνόντι, ὅτι ἁμαρτωλὸς ἐστίν· αὐτὸς δὲ τοῦτο γνοὺς, μείζον προφήτου ποιεῖ, ἐνακαλύπτων αὐτῷ τὸν ἀπόρρητον διαλογισμὸν αὐτοῦ, καὶ λοιπὸν ἀποδεικνύει διὰ (40) παραδείγματος, ὅτι καὶ γινώσκει ταύτην, καὶ δικαίως αὐτὴν προσίεται, διὰ τὴν εἰς αὐτὸν πολλὴν ἀγάπην αὐτῆς, ἧτις ἦν ἐκ πίστεως καὶ μετανοίας.

Δύο — ἔκρινας. Δέδωκεν ἐντεῦθεν νοεῖν, ὅτι ὡσπερ ἔχει τὸ παράδειγμα, οὕτως ἄρα σὺ μὲν, ὡς ὀλίγαις τιμωρίαις ὑπόχρεως ὦν, ὀλίγον με ἠγάπησας· αὕτη δὲ, ὡς πολλαῖς, πολὺ, ἵνα πολὺ αὐτῇ ἀφείθῃ· διὸ καὶ ὡς πολὺ ἀγαπήσασαν προσηκάμην, ἵνα πολὺ ἀφῆσω. Πολὺ δὲ νῦν τὸ πᾶν νόησον.

Καὶ στραφεὶς — μου τοὺς πόδας. Σὺ μὲν τὰ εὐχερῆ πεποιήκας· αὕτη δὲ τὰ δυσχερῆ διεπραξάτο.

Ὅρα δὲ, ὅτι ἐξ ὧν πρότερον ἐθήρευε τὴν ἀπωλείαν ἑαυτῆς, ἐκ τούτων ἀρτίως ἐθήρευσε τὴν σωτηρίαν. Δάκρυσι (41) γὰρ ἱρωτικοῖς, καὶ θριξὶ περιμεγρότερον διαπεπλεγμέναις, καὶ μύρῳ τοὺς ἀκολάστους κτεροῦντευσεν, καὶ τὰ πρὶν ὄργανα τῆς ἁμαρτίας, ὄργανα νῦν πεποιήκεν ἀρετῆς.

Οὐ χάριν — πολὺ. Αἱ πολλαὶ μὲν, πᾶσαι δέ.

Ὁ δὲ — ἀγαπᾷ. Τοῦτο εἶρηκε καθαρπόμενος τοῦ Σίμωνος.

Εἶπε — σου αἱ ἁμαρτίαι. Εἶπεν αὐτῇ τοῦτο, ἵνα πληροφορηθῇ, καὶ δίδωσι τῇ δεομένη τὸ αἰτούμενον.

Καὶ ἤρξαντο — ἀφίησιν ; Εἶπον τοῦτο καὶ ἱερεῖς, ὅτε τὸν παραλυτικὸν ἰθεράπευσεν.

Εἶπε δὲ — εἰρήνην. Ἐρῆσεν οὕτω καὶ πρὸς τὴν αἰμορροούσαν, ὡς εὐρήσεις ἐν τῷ εἰκοστῷ ἐκτῷ κεφαλαίῳ τοῦ παρόντος Εὐαγγελίου.

Variae lectiones et notæ.

(39) Ἐπ' αὐτῷ abest A.
(40) Τῷ addit A.

(41) Γάρ abest A.

Γένοιτο δὲ καὶ τὴν ἐμὴν πόρναν, ἤτοι, τὴν φιλή-
δονόν μου ψυχὴν μετανοῆσαι, καὶ δάκρυσιν ἀπολού-
σασθαι τὴν δυσωδίαν τοῦ βορβόρου τῆς ἀμαρτίας, καὶ
προσαγγεῖν τῷ Θεῷ εὐωδίαν μύρου ἀρετῆς.

Καὶ ἐγένετο — τοῦ Θεοῦ. Καταγγέλλων τὴν ἀπόλαυσιν
τῆν θείαν, τὴν ἀνάπαυσιν τὴν αἰδίου, ὅτι δεδώρηται
τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν.

Καὶ — αὐτῶ. Συνῆσαν αὐτῶ.

Καὶ γυναῖκες — αὐταῖς. Εὐεργετηθεῖσαι, γὰρ,
οὐκ ἀπίστησαν ἀπ' αὐτοῦ· δαιμόνια δὲ ἐπτά, τινὲς
ἠρμήνευσαν, ἀντὶ τοῦ, πολλά. Σύνθηθε γὰρ Ἑβραίοις,
ἐπτά λέγειν, τὰ πολλά. Ἐτίτροπον δὲ Ἡρώδου (42)
νοεὶ τὸν ἐπιμελητὴν καὶ οἰκονομὸν τῶν πραγμάτων
αὐτοῦ.

ΚΕΦ. ΚΒ'. Περὶ τῆς παραβολῆς τοῦ σπόρου.

Συννοτος δέ — ἑκατονταπλασίονα. Περὶ ταύτης τῆς
παραβολῆς τοῦ σπόρου πλατύτερον ὁ Ματθαῖος ἱστορήσεν
ἐν τῷ εικοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ. Καὶ ζήτησον
ἐν ἐκείνῳ περὶ τούτων πάντων.

Ταῦτα — ἀκουέτω. Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτου
εἴρηται.

Ἐπηρεῶτων — Θεοῦ. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

Τοῖς δὲ λοιποῖς — παραβολαῖς. Ὁ δὲ Μάρκος ἔγραψε
σαφέστερον, λέγων· Ἐκείνοις δὲ τοῖς ἐξῶ ἐν παραβολαῖς
τὰ πάντα γίνεται. Καὶ ζήτησον τὴν τούτων ἐξήγησιν
ἐν τῷ ἐνάτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ.

Ἴνα — συνιῶσιν. Ἐν τῷ τοιοῦτῳ κεφαλαίῳ τοῦ
Μάρκου καὶ ταῦτα διηρημηνεύθησαν.

Ἔστι — παραβολή. Αὕτη, ἀντὶ τοῦ, τοιαύτη, κατὰ
τὴν ἐρμηνεσίαν.

Ὁ σπόρος — Θεοῦ. Ὁ τῆς πίστεως, ὁ εὐαγγελ-
λικός.

Οἱ δὲ — σωθῶσιν. Ἐν τῷ ῥηθίντι εικοστῷ τε-
τάρτῳ κεφαλαίῳ φησὶν ὁ Ματθαῖος· ὅτι Παντὸς
ἀκούοντος τὸν λόγον τῆς βασιλείας, καὶ μὴ συν-
τεντος, ἔρχεται ὁ πονηρὸς, καὶ ἀρπάζει τὸ ἐσ-
πυμένον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Οὗτός ἐστιν ὁ
πρὸς τὴν ὁδὸν σπαρθεὶς. Καὶ ἀνάγνωθι τὴν ὅλην
τούτων ἐξήγησιν, ἅψ' ἢς ῥάδιον καὶ τὰ παρόντα δια-
γνώσκει.

Οἱ δὲ ἐπὶ τῆς πέτρας. Οἱ δὲ κατὰ τὴν πέτραν, εἰσὶν,
οὔτοι, δηλονότι, περὶ ὧν εἶπεν.

Οἱ ὅταν — ἀριστανταί. Ἐν τῷ τοιοῦτῳ κεφαλαίῳ
καὶ περὶ τῶν τοιούτων εὐρήσεις.

Τὸ δὲ — εἰσιν. Ἀντὶ τοῦ, ἐν τούτοις ἐστὶ. Ποιοῖς
τούτοις; Ἄκουσον.

Οἱ — τελεσφοροῦσιν. Ὑπὸ μεριμῶν καὶ
πλοῦτου καὶ ἡδονῶν, ἀντὶ τοῦ, μετὰ μεριμῶν
καὶ πλοῦτου καὶ ἡδονῶν πορευόμενοι, εἰσὶν,
πολιτευόμενοι. Ἐν ἐκείνῳ δὲ, καὶ περὶ τούτων
ἐρρήθη.

⁴¹ Maro. iv, 11. ⁴² Matth. xiii, 19.

Variae lectiones et notæ.

(42) Ἡρώδου abest. A.

PATROL. GR. CXXIX.

30

A Utinam autem contingeret, ut et anima mea for-
nicaria, sive voluptatum amatrix, penitentiā pun-
geretur, et lacrymis ablueret foetorem ipsius pec-
cati, ac suavem ad Deum deferret odorem unguenti
ipsius virtutis.

CAP. VIII. Vers. 1. *Factumque—Dei.* Denuntians
quod fruitio divina, requiesque sempiterna dona-
rentur in ipsum credentibus.

Vers. 1. *Et — eo.* Simul erant cum eo.

Vers. 2. *Ac mulieres — Vers. 3. suis.* Cum
enim beneficiis ab eo affectæ essent, non dices-
serunt ab eo. Septem dæmonia quidam pro multis
interpretantur. Consuetum est namque apud Hæbræos
septem vocare, quæ multa sunt. Procuratorem
vero Herodis intellige œconomum et dispensatorem
B rerum ipsius.

CAP. XXII. *De seminante parabola.*

Vers. 4. *Cum autem conveniret — Vers. 8. centu-
plum.* De hac sementis parabola latius scripsit
Matthæus vicesimo quarto capite; et ibi de his
omnibus quære.

Vers. 8. *Hæc — audiat.* De his etiam ibi dictum
est.

Vers. 9. *Interrogabant — Vers. 10. Dei.* Similiter
et de his.

Vers. 10. *Cæteris autem — parabolis.* Marcus
vero planius scripsit, dicens: *His autem qui, foris
sunt, in parabolis omnia fiunt* ⁴¹. Et horum quære
expositionem nono ejus capite.

Vers. 10. *Ut — intelligant.* Ibi et hæc declarata
sunt.

Vers. 11. *Est — parabola.* Hæc, id est, talis juxta
interpretationem.

Vers. 11. *Semen — Dei.* Sermo fidei evangelicus.

Vers. 12. *Qui vero — salvi fiunt.* Prædicto vice-
simo quarto capite ait Matthæus: *Cum quis aud-
vit verbum regni, nec intelligit: venit ille malus, et
rapit quod seminatum est in corde ipsius; hic est, qui
juxta viam seminatum fuit* ⁴². Et lege universam
illorum expositionem, unde et præsentia facile
erit cognoscere.

Vers. 13. *Qui vero super petram.* Qui ad petram,
hi sunt videlicet, de quibus dicturus est.

Vers. 13. *Qui cum recedunt.* Eodem capite etiam
hæc invenies.

Vers. 14. *Quod autem — sunt.* Hoc est, in his est.
Qualibus his? Audi.

Vers. 14. *Qui — referunt fructum.* Subsolicitudini-
bus et divitiis ac voluptatibus: hoc est cum sollicitudi-
nibus et divitiis ac voluptatibus euntes sive conver-
santes. In eo etiam de his dictum est.

Vers. 15. *Quod vero — per patientiam.* Similiter A et de his.

Vers. 16. *Nemo—lumen.* Hæc debito modo declarata sunt quinto capite Evangelii secundum Matthæum, ubi post beatitudines ponitur: *Vos estis lux mundi* ⁴³. Ad apostolos enim dicta sunt, quanquam ad omnes communia videantur.

Vers. 17. *Non enim — venturum.* Decimo nono capite dicit Matthæus: *Nihil tectum est, quin sit detegendum; et nihil occultum est, quin futurum sit, ut sciatur* ⁴⁴. Et lege eorum enarrationem. Versimile est autem, quod variis temporibus Christus similia dixerit; ideo etiam diversis Evangeliorum locis posita sunt.

Quidam autem dicunt, sermonem hunc de occulta dici virtute, quæ omnino manifestanda est tempore retributionis: quanquam (qq) in præsentī quoque vita frequentius hoc fiat.

Vers. 18. *Videte — audiatīs.* Attendite, quomodo his, quæ a me dicuntur, animum advertatis: oportet enim diligenter et cum studio hæc audire, cum allegorica sint ac sublimia, et non temere aut casu dicta.

Vers. 18. *Quisquis — illi.* Quicumque habuerit studium ac diligentiam, dabitur illi horum cognitio.

Vers. 18. *Quisquis — eo.* Nono capite dicit et Marcus: *Quicumque habuerit, dabitur ei, et qui non habet, etiam quod habet auferetur ab eo* ⁴⁵; illorum ergo lege interpretationem.

Vers. 19. *Venerunt — turbam.* Dictum est de his in fine vicesimi tertii capitis Evangelii secundum Matthæum,

Vers. 20. *Et nuntiatum est — volentes.* † † Dicentibus, nimirum annuntiantibus.

Vers. 21. *At ille — faciunt.* Ibi etiam de his omnibus exacte disseruimus.

CAP. XXIII. *De increpatione venti ac tempestatis maris*

Vers 22. *Et accidit — Vers. 23. periclitabantur.* Horum interpretationem quære in enarratione undecimi capitis Evangelii secundum Matthæum. *Implebantur* autem, puta aqua.

Vers. 24. *Accedentes — periclitabantur.* Omnia in eo capite convenienter manifesta sunt.

Vers. 25. *Dixit — vestra?* Quæ de hoc est, quod servem a periculis, quodque perire non possint, qui Salvatorem secum habent.

Vers. 25. *Territi ei.* Etiam de his similiter ibi disputatum est.

CAP. XXIV. *De legione dæmonum.*

Vers. 26. *Et navigaverunt — Vers. 28. torques.*

⁴³ Matth. v, 14. ⁴⁴ Matth. x, 26. ⁴⁵ Marc. iv, 25.

Τὸ δὲ — ἐν ὑπομονῇ. Ὅμοίως καὶ περὶ τούτων.

Οὐδείς — φῶς. Ταῦτα κατὰ τὸ εἰκὸς ἠρμηνεύθησαν ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, μετὰ τοῦ μακαρισμοῦ, ἐνθα κείται τὸ Ἰμείς ἐστέ τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Πρὸς τοὺς ἀποστόλους γὰρ ἐρρήθησαν, εἰ καὶ κοινὰ δοκοῦσι πρὸς πάντας.

Οὐ γὰρ — εἴθη. Ἐν τῷ ἑννέακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ φησὶ Ματθαίος· ὅτι Οὐδὲν ἐστὶ κεκαλυμμένον, ὃ οὐκ ἀποκαλυφθήσεται, καὶ κρυπτόν, ὃ οὐ γνωσθήσεται. Καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτῶν. Εἰκὸς δὲ, κατὰ διαφόρους καιροὺς τὰ τοιαῦτα τὸν Χριστὸν εἰπεῖν. Διὸ καὶ ἐν διαφόροις τόποις τῶν εὐαγγελίων ἐτίθησαν.

Τινὲς δὲ φασὶ, τὸν λόγον τούτον εἶναι περὶ τῆς κρυπτῆς ἀρετῆς, ὅτι φανερῶνται πάντως ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀναπαύσεως· πολλὰκις δὲ καὶ κατὰ τὴν ἐκταυθα ζωὴν τοῦ ταύτην ἐργαζομένου.

Βλέπετε — ἀκούετε. Προσέχετε, πῶς ἐνωτίεσθε τὰ λεγόμενα παρ' ἐμοῦ. Χρὴ γὰρ σπουδαίως καὶ ἐπιμελῶς αὐτῶν ἀκροᾶσθαι, συμβολικῶν ὄντων καὶ ὑψηλῶν καὶ οὐχ, ὡς ἐτυχε, λεγομένων.

Ὅς — αὐτῷ. Ὅς ἂν (43) ἔχη σπουδὴν καὶ ἐπιμελίαν, δοθήσεται αὐτῷ γνώσις τούτων.

Καὶ ὅς — αὐτοῦ. Ἐν τῷ ἐνάτῳ κεφαλαίῳ φησὶν ὁ (44) Μάρκος· ὅτι Ὅς ἂν ἔχη, δοθήσεται αὐτῷ, καὶ ὅς οὐκ ἔχει, καὶ ὃ ἔχει, ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ. Καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτῶν.

Παρεγένοντο — ὄχλον. Εἴρηται περὶ τούτων ἐπὶ τέλους τοῦ εικοστοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ ἀπηγγέλη — θέλοντες. Δεγόντων, τῶν ἀπαγγέλλοντων (45).

Ὁ δὲ — ποιοῦντες. Ἐκεῖ περὶ πάντων ἀκριβῶς διελέθομεν.

ΚΕΦ. ΚΓ'. Περὶ τῆς ἐπιπτίμησης τῶν ὑδάτων.

Καὶ ἐγένετο — ἐκινδύνεον. Τὴν ἠρμηνείαν τούτων ζήτησον ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ ἑνδεκάτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαίου. Συνεπληροῦντο δὲ, ὑδατος δηλονότι.

Προσελθόντες — γαλήνη. Πάντα ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ προσηκόντως ἐσαφηνίσθησαν.

Εἶπε — ὑμῶν; Ἡ περὶ τοῦ, ὅτι Σωτὴρ εἰμι τῶν κινδυνεύοντων, καὶ ὅτι ἀδύνατον κινδυνεύσαι τοῦς ἔχοντας τὸν Σωτῆρα ἐν ἑαυτοῖς.

Φοβηθέντες — αὐτῶς. Καὶ περὶ τούτων ὁμοίως ἐκεῖ διεληπται.

ΚΕΦ. ΚΔ'. Περὶ τοῦ ἔχοντος τὸν λεγεῶνα.

Καὶ κατέπλευσαν — βασανίστην. Ἐν τῇ ἐξη-

Variæ lectiones et notæ.

(43) Ὅς ἰάν ἔχη, B.

(44) Φησὶ καὶ ὁ, B.

(45) His tribus vocabulis caret Hentenius. Ergo contextum conjunctum exhibet.

(qq) *Quanquam*, etc. Sæpe vero etiam in vita ejus hac, qui eam fecit.

γησι τοῦ δωδεκάτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαίου A
εἶρηται περὶ τούτου σαφῶς. Τὸ πλῆθος δὲ τῶν ἐνοικούντων δαιμονίων, ὡς ἐν, διὰ τὴν κοινωνίαν, εἶδετο, χρώμενον τῷ στόματι τοῦ ἀνθρώπου.

Παροῦγγελε — ἀνθρώπου. Ὡς ἐνὶ τοῖς πολλοῖς ἐπίταττε δαίμοσι, διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν, ἢ καὶ διὰ τὸ πάντας ὁμοῦ λεγέσθαι καλεῖσθαι, ἢ καὶ διὰ τὸ ἓνα τινὰ ἐξάρχειν τῶν ἄλλων, ὡς καὶ εἶδετο, καὶ ὃ ὁ Χριστὸς ἐπίταττεν, ὡς τῶν ἄλλων ἐπομένων ἐκείνῳ.

Πολλοῖς — ἐρτίμους. Ὑπὸ τοῦ δαίμονος τοῦ ἐξάρχου τῶν σὺν αὐτῷ.

Ἐπερώτησε — ἀπελθεῖν. Ταῦτα καὶ ὁ Μάρκος ἀνεγράψε καὶ ζήτησον τὴν τούτων ἐξηγήσιν ἐν τῷ ἐνδεκάτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ.

Ἦν δὲ — ἀπεπνίγη. Ἐν τῷ ῥηθέντι δωδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου περὶ τούτων πάντων εὐρήσεις.

[Οἶμαι (46) τῶν ὁμοχώρων ἀλλοφύλων εἶναι τοὺς χοίρους. Εἰκὸς δὲ καὶ τοὺς Ἰουδαίους διατρέφειν χοίρους ἐπὶ τῷ (47) ἀπεμπολεῖν αὐτούς, ἢ καὶ ἐπὶ διατροφῇ τῶν φυλασσόντων τὰς πόλεις αὐτῶν στρατιωτῶν Ῥωμαίων.]

Ἴδόντες δὲ — ἀγρούς. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

Ἐξῆλθον — ἐφοδύσαν. Ματθαίος μὲν εἶπεν ὅτι ἐξῆλθον εἰς συνάντησιν τῷ Ἰησοῦ. Ἦρχετο γὰρ αὐτὸς ἐπὶ τὴν πόλιν. Λουκάς δὲ νῦν ἐμφαίνει, μὴ ὀθεύειν αὐτόν. Εἰ γὰρ ἐβάδιζεν, οὐκ ἂν ὁ τοῦ λεγεῶνος ἀπαλλαγὴς ἐκάθητο παρὰ τοῦ πόδας αὐτοῦ. Δῆλον οὖν, ὅτι ἐρχόμενος ἐπὶ τὴν πόλιν, ἴσται καὶ εἰδίδασκεν ὁ δὲ θεραπευθεῖς, ἅτε τῇ τυραννίδι τῶν δαιμόνων τεταλαιπωρηκώς, ἐκάθισε κελυσθεῖς.

Ἀπαγγεῖλαν — δαιμονισθεῖς. Πῶς ὕψιαν (48).

Καὶ ἠρώτησαν — συνέιχοντο. Ἐν τῷ δωδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου καὶ ταῦτα καλῶς ἠρμηνεύθησαν.

Αὐτὸς δὲ — ὁ Ἰησοῦς. Περὶ τούτων καὶ ὁ Μάρκος ἱστορήσεν ἐν τῷ ἐνδεκάτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ, καὶ εὐρήσεις ἐν ἐκείνῳ, διατί μὲν ὁ ἀνὴρ εἶδετο εἶναι σὺν αὐτῷ, διατί δὲ ὁ Ἰησοῦς ἀπέλυσεν αὐτόν, καὶ περὶ τῶν ἄλλων D ἀκριβῶς.

ΚΕΦ. ΚΕ'. Περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυν-αγώγου.

Ἐγένετο — αὐτόν. Ὡς εὐεργέτην καὶ σωτῆρα.

Καὶ ἰδοῦ — ἀπέθνησκεν. Εἶρηται καλλίστα περὶ τούτων ἐν τῷ πεντακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

⁴⁶ Matth. viii, 34.

Variae lectiones et notæ.

(46) Hæc uterque in margine. Omittit Hentenius.

(47) Malim τῷ.

In enarratione duodecimi juxta Matthæum capitis de hoc manifeste dictum est. Multitudo vero inhabitantium in eo dæmonum, tanquam unum propter communicationem, obsecrabat, utens ore hominis.

Vers. 26. *Præcipiebat — homine.* Tanquam uni imperabat multis dæmonibus, propter illorum imbecillitatem; vel etiam, quia omnes simul, legio vocabantur; sive quod unus esset princeps cæterorum: qui etiam obsecrabat, et cui Christus imperabat, tanquam aliis eum sequentibus,

Vers. 29. *Frequenter — deserta.* A dæmone, qui cæterorum, qui secum erant princeps erat.

Vers. 30. *Interrogavit — Vers. 31. irent.* Hæc omnia scripsit Marcus, et horum enarrationem quære undecimo capite Evangelii, quod ille con-

B

scripsit. Vers. 32: *Erat autem — Vers. 33. suffocatus est.* Prædicto duodecimo capite Evangelii secundum Matthæum de his omnibus invenies.

†† Opinor vicinorum alienigenarum fuisse porcos. Credibile vero, Judæos etiam nutrisse porcōs ut eos divenderent, aut ut milites Romani, qui urbes eorum custodiebant, haberent, quo alerentur.

Vers. 34. *Cum autem vidissent — villas.* Similiter et de his.

Vers. 35. *Exierunt — timuerunt.* Matthæus dixit, quod exierunt in occursum Jesu ⁴⁶, siquidem ipse veniebat in civitatem. Lucas vero nunc ostendit, quod ipse non ambulabat; nam si progrediebatur, nequaquam is qui a dæmoniis liberatus fuerat, ad pedes Jesus sedebat. Manifestum ergo est quod, dum iret in civitatem, stetit quodam in loco docens; is autem qui curatus fuerat, tanquam tyrannide dæmonum misere afflictus ac defatigatus sedere jussus est.

Vers. 36. *Nuntiaverunt — qui a dæmonio agitabatur.* †† Quomodo sanus factus sit.

Vers. 37. *Et rogaverunt — tenebantur.* Duodecimo juxta Matthæum capite, hæc pulchre declarata sunt. Et hic ἠρώτησαν, idem est quod *rogabant.*

Vers. 37. *Ipse vero — Vers. 39. Jesus.* De his scripsit Marcus undecimo capite, et ibi invenies, quare orabat eum vir, ut cum ipso esset, et quam ob causam remisit eum Jesus, ac de aliis diligenter tractata.

CAP. XXV. *De filia archisynagogi.*

Vers. 40. *Factum — eum.* Tanquam bene de eis meritum ac Salvatorem.

Vers. 41. *Et ecce — Vers. 42. moriebatur.* De his pulchre dictum est decimo quinto juxta Matthæum capite.

(48) Duo hæc vocabula non habet Hentenius. Igitur textum conjunxit.

Vers. 42. Inter quosdam autem — cum. Constrin-
gebant, comprimebant, impediunt circa eum.
**CAP. XVII. De muliere perfidae angustis labo-
rantis.**

Vers. 42. Et mulier — Vers. 44. Ejes. Ab omni
duodecim, id est, annis duodecim. hoc enim signi-
ficaverunt peritres evangeliste. Marcus vero " ad-
didit, quod non solum a medicis in illo adju-
ta fuerat, verum etiam magis in desertis venerat.
Quod ut autem facta, certum est decimo sexta
capite Evangelii secundum Mattheum. Præterea
dicit Marcus **, venisse ipsam a iherusa a iherusa, hoc
est, nunciavit se turbe, quod latere videretur.

Sed circumstante non tetigit? (quia seipsam in-
mandam esse sciebat, et, cum, qui mandis erat
pauim tangere formidabat, cum a sepe prodiret.
Quare autem a longinquo stans non petebat salutem?
Quia verebatur huiusmodi mortuum pulli-
care. Simi etiam timebat, ne quo modo agna a
iherusa repelleretur propter suam impunitatem.

Vers. 43. Et ait — me? Interrogavit non quod
ignoraret, sed ut illa, cogitatio, quod non lateret,
prout speraverat, sanctitatem factum non subiret,
sed hanc ab ipso ultrinseo auferret, confitendo, que
circa se facta essent: et ita nota fierent ha, qui
Christum sequebantur, et mulieris fides et Christi
virtus, quem nihil latere potest; ac multi et fidem
illius imitarentur, et timerent huius omnipoten-
tiam, omniumque scientiam; præterea, ut archisy-
nagogus a presenti miraculo maiorem conciperet
fiduciam.

Vers. 45. Negantibus — me? Petrus de simplici
contactu Christum loqui existimabat, quo omnes,
qui sequebantur, tangebant eum, impuisti ac coar-
ctati circa ipsum, et ita constrangebant eum: ipse
vero de tali non loquebatur, sed de eo, qui fide
factus erat. Cum enim tunc multi casu eum com-
primendo tangerent, solum huius sensit contactum,
qui a fide procedebat.

Vers. 46. Jesus vero — quispiam. Quia nondum
confossa erat mulier timore perterrita, expecta-
bat ipse (rr), dicens: *Tetigit me quispiam*, ut videns
ipsa huius quasi stuporem (ss), sua sponte, quod
factum erat, confiteretur, et ipsa miraculum præ-
dicaret.

Vers. 46. Ego — me. Virtutem, videlicet sa-
nandi, quam attraxit fides mulieris. Dixit autem
hoc, ut magis confirmaretur, quod eum non lateret,
quæ esset ea quæ ipsam tetigerat. Marcus ** vero
dixit, quod etiam circumspiciebat, ut videret eam,
quæ hoc fecerat.

** Marc. v, 26. ** Ibid., 27. ** Ibid., 32.

Varia lectiones et notæ.

(40) Πολλὴν γὰρ ταλαιπώτην Β.

(rr) *Expectabat ipse.* Ipse in eo persistit ac di-
cit.

(ss) *Stuporem,* Ἐστασιον, loco ἐστασιον videtur

B de re scripto — nota. Συναγωγή, ἀδελφότης
ἢ καὶ συναγωγή.

ΚΕΦ. ΚΖ. Περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως.

ΚΑΤΑ ΜΑΡΚΟΝ — ΚΕΦ. ΚΖ. Περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως.
Τὸ δὲ ἕκαστον τῶν ἐπισημασμένων ἐστὶν ἡ
ἀποκατάστασις τῆς ἐκκλησίας. Ἐπειδὴ ἡ
ἐκκλησία ἀποκαταστάσεται τὴν ἑκκλήσιαν, ἡ
ἐκκλήσια ἀποκαταστάσεται τὴν ἐκκλήσιαν.
Ἐπειδὴ ἡ ἐκκλήσια ἀποκαταστάσεται τὴν
ἐκκλήσιαν, ἡ ἐκκλήσια ἀποκαταστάσεται τὴν
ἐκκλήσιαν. Ἐπειδὴ ἡ ἐκκλήσια ἀποκαταστάσεται
τὴν ἐκκλήσιαν, ἡ ἐκκλήσια ἀποκαταστάσεται
τὴν ἐκκλήσιαν.

ΚΑΤΑ ΜΑΡΚΟΝ — ΚΕΦ. ΚΖ. Περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως.
Ἐπειδὴ ἡ ἐκκλήσια ἀποκαταστάσεται τὴν
ἐκκλήσιαν, ἡ ἐκκλήσια ἀποκαταστάσεται τὴν
ἐκκλήσιαν. Ἐπειδὴ ἡ ἐκκλήσια ἀποκαταστάσεται
τὴν ἐκκλήσιαν, ἡ ἐκκλήσια ἀποκαταστάσεται
τὴν ἐκκλήσιαν.

ΚΑΤΑ ΜΑΡΚΟΝ — ΚΕΦ. ΚΖ. Περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως.
Ἐπειδὴ ἡ ἐκκλήσια ἀποκαταστάσεται τὴν
ἐκκλήσιαν, ἡ ἐκκλήσια ἀποκαταστάσεται τὴν
ἐκκλήσιαν. Ἐπειδὴ ἡ ἐκκλήσια ἀποκαταστάσεται
τὴν ἐκκλήσιαν, ἡ ἐκκλήσια ἀποκαταστάσεται
τὴν ἐκκλήσιαν.

Αποκατάστασις — ἐμοί; Ο Ἰησοῦς ἄνθρωπος καὶ
θεοῦ υἱὸς ἐστίν· καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἡ
ἀποκατάστασις ἐστὶν ἡ ἐκκλήσια, καὶ ἐκκλήσια
καὶ ἀποκατάστασις ἐστὶν ἡ ἐκκλήσια.
Ἐπειδὴ ἡ ἐκκλήσια ἀποκαταστάσεται τὴν
ἐκκλήσιαν, ἡ ἐκκλήσια ἀποκαταστάσεται τὴν
ἐκκλήσιαν. Ἐπειδὴ ἡ ἐκκλήσια ἀποκαταστάσεται
τὴν ἐκκλήσιαν, ἡ ἐκκλήσια ἀποκαταστάσεται
τὴν ἐκκλήσιαν.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — πρὸς Ἐμεν οὕτως ἐπιστήθηται
ἡ γὰρ, φοβησάμενος τὸν ἰησοῦν, εἰς τὴν ἐκκλήσιαν
ἦλθεν ἀπὸ τοῦ ὄρους Σιμωνος τῶν ὀπίσθου ἐκείνου,
ἐπισημασμένη ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἐκκλησίας, καὶ εἰς τὴν
ἐκκλήσιαν.

Ἐγὼ — ἐμεν. Αὐτοὺς δεσποτατικῶς, ἀπαρτῶν,
ἐν ἀκρίσει καὶ πίστει τῆς γλώσσας· Εἶπε δὲ τούτῳ πρὸς
κλίματι θεβλαίνο τοῦ καὶ ἰεροῦ τοῦ ἰεροῦ ὁ δὲ
Μάρκος εἶπε, ὅτι καὶ κρηθίσαντο ἑαυτῶν τῶν τούτων
κατάστασις.

legisse. Reddo, huius perseverantiam. Nam ἐστασι-
σις non differt ab ἐκκλήσιᾳ.

Ἰδοῦσα δὲ — ἦλθε. Τρέμουσα, ἅμα μὲν, καὶ διὰ τὴν Ἀ δύναμιν αὐτοῦ· ἅμα δὲ, καὶ διὰ τὸν νόμον, ὅτι ἀκάθαρ-
τος οὖσα, ἤψατο τοῦ καθάρου.

Καὶ προσπεσοῦσα — παραχρῆμα. Καθ' ὑπέρβατον ἔστιν ἡ σύνταξις τῶν ῥητῶν, ὅτι προσπεσοῦσα αὐτῶ. ἀνήγγειλεν αὐτῶ ἐνώπιον παντός τοῦ λαοῦ, δι' ἣν αἰτία· ἤψατο αὐτοῦ, δηλαδὴ, λεληθότως· ταύτην δὲ τὴν αἰτίαν προειρήκαμεν ἀνωτέρω.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — σε. Μὴ φοβοῦ, μήτε ἐμὲ, μήτε τὸν νόμον. Ἐκ πίστεως γὰρ, οὐκ ἐκ καταφρονήσεως ἤψω, καὶ λοιπὸν, ἡ πίστις σου παρ' ἐμοῦ μὲν, προ-
ξενήσει σοὶ τὴν (50) ὑγίαν· παρὰ δὲ τοῦ νόμου, τὴν ἀφρῆσιν. Τῇ πίστει δὲ αὐτῆς τὸ πᾶν ἐπεγράψατο, ἵνα καὶ ἄλλοι πρὸς πίστιν ἐφελκυσθῶσιν, ὡς εἰρήκαμεν· ἔδειξε δὲ κἀνταῦθα (51) ὁ Χριστός, ὅτι οὐδεὶς ἀκού-
σιον ἔχων πάθος, ἀκάθαρτός ἐστι παρὰ τῷ Θεῷ· θυγατέρα δὲ αὐτὴν ἐκάλεσεν, ὡς υἱοθετηθεῖσαν αὐτῶ διὰ πίστεως, καὶ ἅμα διὰ τῆς προσηγορίας ταύτης παντελῶς τὸν φόβον αὐτῆς ἐκβάλλων καὶ οικειούμενος αὐτὴν.

Πορεύου εἰς εἰρήνην. Τὴν ἀπὸ τοῦ μηκέτι πολε-
μίσαις ὑπὸ τοῦ πάθους. Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, εἴη ἂν αἰμορροῦς ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων, ἥτις πρὸ τοῦ ἰλ-
θεῖν τὸν Χριστόν, ἐπήγαγε τὴν ἀκαθαρσίαν τῆς ἁμαρ-
τίας, φοινικὴν οὖσαν, ἥτοι, φοινικὴν. Οὐδὲν δὲ ὠφε-
λήθη παρὰ τῶν ψυχικῶν ἰατρῶν αὐτῆς, λέγω δὲ, τῶν φιλοσόφων· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐβλάβη ταῖς ἀλλοκότοις διδασκαλίαις αὐτῶν· ἀγαμῆνη δὲ τοῦ ἱματίου αὐτοῦ, τουτίστι, τῆς σαρκώσεως αὐτοῦ, διὰ πίστεως, αὐ-
τίκα ἰάθη. Καὶ γὰρ ἄπτεται τοῦ ἱματίου αὐτοῦ διὰ
πίστεως (52), πᾶς ὁ πιστεύων τῇ ἐνανθρωπήσει αὐτοῦ.

Ἔτι — σωθήσεται. Ταῦτα καὶ ὁ Μάρκος ἔγραψεν ἐν τῷ
τρισεκαδικῷ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τὴν ἐρμηνείαν.

Ἐλθὼν δὲ — ἀπέθανεν (53). Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων
πάντων ἐν ἐκείνῳ σεσαφηνίσται. Ἐκόπτοντο δὲ αὐτὴν,
ἀπὸ τοῦ, ἰθρῆνουν αὐτὴν.

Καὶ κρατήσας — γεγονός. Ἔτι καὶ περὶ τούτων
ἀπαρалаίπτως εἰρήσεις ἐν ἐκείνῳ.

ΚΕΦ. ΚΖ'. Περὶ τῆς ἀποστολῆς τῶν δώδεκα.

Συγκαλεσάμενος — θεραπεύειν. Εἴρηται περὶ
τούτων ἐν τῷ ἐννεακαιδικῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ
Ματθαίου.

Καὶ ἀπίστευεν — ἀσθενοῖντας. Ἐν ἐκείνῳ διεληπται
καὶ περὶ τούτων, εἴθα κεῖται τὸ· Πορευόμενοι δὲ
κηρύσσετε, λέγοντες, ὅτι ἤγγικεν ἡ βασιλεία τῶν
οὐρανῶν.

Καὶ εἶπε — ἔχειν. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

Καὶ εἰς — ἐξήρχεσθε. Καὶ περὶ τούτου πλατύνερον ὁ
Ματθαῖος ἔχει ἰστέρησε.

⁵⁰ Matth. x, 7.

Variae lectiones et notæ.

(50) Σου τὴν. A.

(51) Δὲ κἀνταῦθεν. B.

(52) Διὰ πίστεως, omittit B.

(53) Post ἀπέθανε, omittit etiam Hentenius

Vers. 47. *Cum ergo videret — accessit.* Tremens, tum propter illius virtutem, tum propter legem, quod, cum immunda esset, eum, qui mundus erat tetigisset.

Vers. 47. *Ac procidit — protinus.* Per hyperbaton estordo verborum. Procidit ad pedes ejus, et indicavit ei coram omni populo, ob quam causam illum tetigisset, puta clam sive occulte: hanc autem causam superius prædiximus.

Vers. 48. *Jesus autem — te.* Ne aut me aut legem timeas. Ex fide enim et non ex contemptu tetigisti; et certe fides tua a me quidem conciliavit tibi sanitatem, a lege vero remissionem. Fidei autem illius totum attribuit negotium, ut et alii ad fidem attraherentur, sicut prædiximus. Ostendit itaque per hoc Christus, quod nullus ob morbum vel affectionem, quam invitatus patitur, immundus est apud Deum. Filiam vero ipsam vocavit, utpote per fidem sibi adoptatam: simul etiam hujusmodi appellatione timorem penitus ab ea repellens, ipsamque sibi familiarem reddens.

Vers. 48. *Vade in pace.* Qua deinceps a morbo non impugneris Juxta anagogen vero intelligi potest sanguine fluens, natura humana: quæ priusquam veniret Christus, manabat peccati impuritate sanguinaria sive mortifera; nec quidquam adjumenti senserat a spiritalibus animorum medicis, quæ ejus curam habuerant, puta philosophis: sed detrimentum potius susceperat, per extraneas ac absurdas eorum doctrinas. Ut autem Christi tetigit vestimentum, hoc est, incarnationem ejus per fidem, repente sanata est. Ejus siquidem tangit vestimentum, quisquis credit ipsius incarnationem.

Vers. 49. *Adhuc — Vers. 50. salva erit.* hæc etiam scripsit Marcus decimo tertio capite, et in eo quære interpretationem.

Vers. 51. *Cum autem venisset — Vers 53. mortua esset.* Similiter et hæc omnia illo capite explanata sunt.

Vers. 54. *Et apprehensa — Vers. 56. quod factum est.* De his quoque nullo prætermissio ibi invenies. CAP. XXVII. *De missione duodecim apostolorum.*

Cap. IX. Vers. 1. *Convocatis — ut curarent,* Dicitur est de his decimo nono juxta Matthæum capite.

Vers. 2. *Et misit — infirmos,* Eodem capite de his quoque distincte dictum est, ubi ponitur: *Euntes autem prædicate, dicentes: Instat regnum cælorum.*

Vers. 3. *Et ait — habeatis.* Similiter et de his.

Vers. 4. *Et in — exite.* De his quoque latius scripsit ibi Matthæus ⁵⁰.

verba textus: Αὐτὸς δὲ ἐκβαλὼν ἔξω πάντας, in sua versione, tametsi in Præfatione nihil ea de re munerit.

Vers. 42. *Inter eundem autem — eum.* Constrin- A gebant, comprimebant, impellentes circa eum.
CAP. XXVI. *De muliere profuvio sanguinis labo-
rante.*

Vers. 43. *Et mulier — Vers. 44. ejus. Ab annis duodecim,* id est, annos duodecim ; hoc enim significaverunt priores evangelistæ. Marcus vero ⁴⁷ addidit, quod non solum a medicis in nullo adjuta fuerat, verum etiam magis in delerius venerat. Quid sit autem simbria, dictum est decimo sexto capite Evangelii secundum Matthæum. Præterea dicit Marcus ⁴⁸, venisse ipsam in turba a tergo, hoc est, immiscuisse se turbæ, quod latere niteretur.

Sed cur manifeste non tetigit ? Quia seipsam im- mundam esse sciebat, et, cum, qui mundus erat palam tangere formidabat, cum a lege prohiberetur. B Quare autem a longinquo stans non petebat sanitatem ? Quia verebatur hujusmodi morbum publicare. Simul etiam timebat, ne quo modo agnita a turba repelleretur propter suam impuritatem.

Vers. 45. *Et ait — me ?* Interrogavit, non quod ignoraret, sed ut illa, cognito, quod non lateret, prout speraverat, sanitatem furtim non subriperet, sed hanc ab ipso ultroneo auferret, confitendo, quæ circa se facta essent : et ita nota fierent his, qui Christum sequebantur, et mulieris fides et Christi virtus, quem nihil latere potest ; ac multi et fidem illius imitarentur, et timerent hujus omnipotentiam, omniumque scientiam ; præterea, ut archisynagogus a præsentī miraculo majorem conciperet fiduciam.

Vers. 45. *Negantibus — me ?* Petrus de simplici contactu Christum loqui existimabat, quo omnes, qui sequebantur, tangebant eum, impulsī ac coarctati circa ipsum, et ita constringebant eum : ipse vero de tali non loquebatur, sed de eo, qui fide factus erat. Cum enim tunc multi casu eum comprimendo tangerent, solum hujus sensit contactum, qui a fide procedebat.

Vers. 46. *Jesus vero — quispiam.* Quia nondum confessa erat mulier timore perterrita, expectabat ipse (rr), dicens : *Tetigit me quispiam*, ut videns ipsa hujus quasi stuporem (ss), sua sponte, quod factum erat, confiteretur, et ipsa miraculum prædicaret.

Vers. 46. *Ego — me.* Virtutem, videlicet sanandi, quam attraxit fides mulieris. Dixit autem hoc, ut magis confirmaretur, quod eum non lateret, quæ esset ea quæ ipsum tetigerat. Marcus ⁴⁹ vero dixit, quod etiam circumspiciebat, ut videret eam, quæ hoc fecerat.

⁴⁷ Marc. v, 26. ⁴⁸ Ibid., 27. ⁴⁹ Ibid., 32.

Variæ lectiones et notæ.

(49) Πολλῶν γὰρ τηνικαῦτα B.

(rr) *Expectabat ipse.* Ipse in eo persistit ac dicit.

(ss) *Stuporem*, Ἐκστασι. loco ἔκστασις videtur

Ἐν δὲ τῷ ὑπάγειν — αὐτόν. Συνέσπεγγον, ὠθιζόμενοι περὶ αὐτόν.

ΚΕΦ. Κς'. Περὶ τῆς αἱμορροούσης.

Καὶ γυνὴ — αὐτῆς. Ἀπὸ ἐτῶν δώδεκα, ἀντι τοῦ ἐν ἑτεσι δώδεκα. Τοῦτο γὰρ ἐδήλωσαν οἱ προλαβόντες εὐαγγελισταί. Μάρκος δὲ προσέθηκεν, ὅτι οὐ μόνον οὐδὲν ὠφελήθη παρὰ τῶν ἰατρῶν, ἀλλὰ καὶ μάλλον εἰς τὸ χεῖρον ἦλθε. Τί δὲ ἐστὶ κράσπεδον, εἴρηται ἐν τῷ ἐξκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου. Ἐτι δὲ φησὶν ὁ Μάρκος, ἐλθεῖν αὐτὴν ἐν τῷ ὄχλῳ ὄπισθεν, τουτέστιν, ἀναμειγῆναι τῷ ὄχλῳ, μηχανωμένην λαθεῖν.

Διατί δὲ οὐχ ἤψατο φανερώς ; Διότι ἀκαθαρτον ἑαυτὴν ἐγίνωσκε, καὶ ἐφοβείτο φανερώς ἀψασθαι τοῦ καθαροῦ, κωλυομένη παρὰ τοῦ νόμου. Καὶ διατί μὴ πόρρω στάσα τὴν υγιάν ἤτήσατο ; Διότι ἠσχύνετο δημοσιεύσαι τοιοῦτον πάθος. Ἄμα δὲ καὶ ὑπόκειται, μηποτι διαγνωσθεῖσα ἀπελαθῆ παρὰ τοῦ ὄχλου, διὰ τὴν ἀκαθαρσίαν αὐτῆς.

Καὶ εἶπεν — μου ; Ἠρώτησεν, οὐκ ἀγνοῶν, ἀλλ' ἵνα γνοῦσα, ὅτι οὐκ ἔλαθεν, ὡς ἠλπίζεν, οὐδ' ἔκλεψε τὴν υγιάν, ἀλλὰ παρ' ἐκόντος αὐτοῦ ταύτην ἐκομίσατο, ἀνομολογήσῃ τὰ κατ' αὐτὴν, καὶ γνωρισθῆ ταῖς ἀκολουθοῦσι, ταύτης μὲν ἡ πίστις, αὐτοῦ δὲ ἡ δύναμις καὶ τὸ ἀλάθητον, καὶ μιμνήσκονται μὲν πολλοὶ τὴν πίστιν αὐτῆς, φοβηθῶτι δὲ τὸ παντοδύναμον αὐτοῦ καὶ πανεπίσκοπον, καὶ ἵνα καὶ ὁ ἀρχισυνάγωγος πλείονα λάβῃ πίστιν ἀπὸ τοῦ παρόντος θαύματος.

C Ἀρνούμενων — μου ; Ὁ Πέτρος μὲν φησι περὶ ἀπλῆς ἐπαφῆς λέγειν τὸν Χριστόν. καθ' ἣν πάντες οἱ ἀκολουθοῦντες ἤπτοντο αὐτοῦ, περὶ αὐτόν ὠθιζόμενοι καὶ ἀποθλίβοντες, εἶπουν, ἀποσφίγγοντες αὐτόν. αὐτὸς δὲ οὐ περὶ τοιαύτης ἔλεγεν, ἀλλὰ περὶ τῆς γενομένης ἐκ πίστεως. Πολλῶν δὲ τηνικαῦτα (49) κατὰ τύχην ἀπτομένων αὐτοῦ, διὰ τὸν συνωθισμὸν, μόνως ἤσθητο τῆς ἐπαφῆς ταύτης, γενομένης ἐκ πίστεως.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — τίς. Ἐπεὶ οὐκω διωμολόγησεν ἡ γυνὴ, φοβουμένη πάντως, αὐτὸς ἐπιμένει λέγων, Ἠψατό μου τις, ἵνα βλέπουσα τὴν ἔκστασιν αὐτοῦ, αὐτόματος ὁμολογήσῃ τὸ γεγονός, καὶ αὐτὴ τὸ θαῦμα ἀνακηρύξῃ.

D Ἐγὼ — ἐμοῦ. Δύναμιν θεραπευτικὴν, δηλονότι, ἣν εἰλκυσεν ἡ πίστις τῆς γυναικός. Εἶπε δὲ τοῦτο πρὸς πλείονα βεβαιώσιν τοῦ μὴ ἀγνοεῖν τὴν ἀψαμένην ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι καὶ περιεβλέπετο ἰδεῖν τὴν τοῦτο ποιήσασαν.

legisse. Redde, *hujus perseverantiam.* Nam ἔκστασις non differt ab ἐπιμένῃ.

Ἰδοῦσα δὲ — ἦλθε. Τρέμουσα, ἅμα μὲν, καὶ διὰ τὴν Α δύναμιν αὐτοῦ ἅμα δὲ, καὶ διὰ τὸν νόμον, ὅτι ἀκάθαρτος οὖσα, ἤψατο τοῦ καθαροῦ.

Καὶ προσπεσούσα — παραχρῆμα. Καθ' ὑπέρβατον ἔστιν ἡ σύνταξις τῶν ῥητῶν, ὅτι προσπεσούσα αὐτῷ ἀνήγγειλεν αὐτῷ ἐνώπιον παντὸς τοῦ λαοῦ, δι' ἣν αἰτία ἤψατο αὐτοῦ, δηλαδὴ, λεληθότως ταύτην δὲ τὴν αἰτίαν προειρηκάμεν ἀνωτέρω.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — σε. Μὴ φοβοῦ, μήτε ἐμὲ, μήτε τὸν νόμον. Ἐκ πίστεως γάρ, οὐκ ἐκ καταφρονήσεως ἤψω, καὶ λοιπόν, ἡ πίστις σου παρ' ἐμοῦ μὲν, προξένησέ σοι τὴν (50) ὑγίειαν· παρὰ δὲ τοῦ νόμου, τὴν ἀφισιν. Τῇ πίστιν δὲ αὐτῆς τὸ πᾶν ἐπεγράψατο, ἵνα καὶ ἄλλοι πρὸς πίστιν ἐφελκυσθῶσιν, ὡς εἰρήκαμεν· εἶδειξε δὲ κἀνταῦθα (51) ὁ Χριστός, ὅτι οὐδεὶς ἀκούστων ἔχων πάθος, ἀκάθαρτός ἐστι παρὰ τῷ Θεῷ· θυγατέρα δὲ αὐτὴν ἐκάλεσεν, ὡς υἱοθετηθεῖσαν αὐτῷ διὰ πίστεως, καὶ ἅμα διὰ τῆς προσηγορίας ταύτης παντελῶς τὸν φόβον αὐτῆς ἐκβάλλων καὶ οικειούμενος αὐτήν.

Πορεύου εἰς εἰρήνην. Τὴν ἀπὸ τοῦ μηκέτι πολεμίσθαι ὑπὸ τοῦ πάθους. Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, εἴη ἂν αἰμορρῶν ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων, ἣτις πρὸ τοῦ ἐλθεῖν τὸν Χριστόν, ἐπήγαγε τὴν ἀκαθαρσίαν τῆς ἁμαρτίας, φοινικὴν οὖσαν, ἦτοι, φοινικὴν. Οὐδὲν δὲ ὠφελῆθη παρὰ τῶν ψυχικῶν ἰατρῶν αὐτῆς, λέγω δὲ, τῶν φιλοσόφων· ἀλλὰ καὶ μάλλον ἐβλάθη καὶ ἀλλοκότοις διδασκαλίαις αὐτῶν· ἀγαμῆν δὲ τοῦ ἱματίου αὐτοῦ, τουτέστι, τῆς σαρκώσεως αὐτοῦ, διὰ πίστεως, αὐτίκα ἰάθη. Καὶ γὰρ ἄπτεται τοῦ ἱματίου αὐτοῦ διὰ πίστεως (52), πᾶς ὁ πιστεύων τῇ ἐνανθρωπήσει αὐτοῦ.

Ἔτι — σωθήσεται. Ταῦτα καὶ ὁ Μάρκος ἔγραψεν ἐν τῷ τρισκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τὴν ἑρμηνείαν.

Ἐλθὼν δὲ — ἀπέθανεν (53). Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων πάντων ἐν ἐκείνῳ σεσαφηνίσταται. Ἐκόπτοντο δὲ αὐτήν, ἀπὸ τοῦ, ἰθρήνου αὐτῆν.

Καὶ κρατήσας — γεγονός. Ἔτι καὶ περὶ τούτων ἀπαραλείπτως εὔρησεις ἐν ἐκείνῳ.

ΚΕΦ. ΚΖ'. Περὶ τῆς ἀποστολῆς τῶν δώδεκα.

Συγκαλεσάμενος — θεραπεύειν. Εἴρηται περὶ τούτων ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ ἀπέστειλεν — ἀσθενοῦντας. Ἐν ἐκείνῳ διειληπται καὶ περὶ τούτων, ἵνα κείται τὸ· Πορευόμενοι δὲ κηρύσσετε, λέγοντες, ὅτι ἤγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

Καὶ εἶπε — ἔχειν. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

Καὶ εἰς — ἐξήρχεσθε. Καὶ περὶ τούτου πλατύνερον ὁ Ματθαῖος ἐκεῖ ἐστόρησε.

⁵⁰ Matth. x, 7.

Vers. 47. *Cum ergo videret — accessit.* Tremens, tum propter illius virtutem, tum propter legem, quod, cum immunda esset, eum, qui mundus erat tetigisset.

Vers. 47. *Ac procidit — protinus.* Per hyperbaton est ordo verborum. Procidit ad pedes ejus, et indicavit ei coram omni populo, ob quam causam illum tetigisset, puta clam sive occulte : hanc autem causam superius prædiximus.

Vers. 48. *Jesus autem — te.* Ne aut me aut legem timeas. Ex fide enim et non ex contemptu tetigisti ; et certe fides tua a me quidem conciliavit tibi sanitatem, a lege vero remissionem. Fidei autem illum totum attribuit negotium, ut et alii ad fidem attraherentur, sicut prædiximus. Ostendit itaque B per hoc Christus, quod nullus ob morbum vel affectionem, quam invitus patitur, immundus est apud Deum. Filiam vero ipsam vocavit, utpote per fidem sibi adoptatam : simul etiam hujusmodi appellatione timorem penitus ab ea repellens, ipsamque sibi familiarem reddens.

Vers. 48. *Vade in pace.* Qua deinceps a morbo non impugneris. Juxta anagogen vero intelligi potest sanguine fluens, natura humana : quæ priusquam veniret Christus, manabat peccati impuritate sanguinaria sive mortifera ; nec quidquam adjumenti senserat a spiritalibus animorum medicis, quæ ejus curam habuerant, puta philosophis : sed detrimentum potius susceperat, per extraneas ac absurdas eorum doctrinas. Ut autem Christi tetigit vestimentum, hoc est, incarnationem ejus per fidem, repente sanata est. Ejus siquidem tangit vestimentum, quisquis credit ipsius incarnationem.

Vers. 49. *Adhuc — Vers. 50. salva erit.* hæc etiam scripsit Marcus decimo tertio capite, et in eo quæere interpretationem.

Vers. 51. *Cum autem venisset — Vers 53. mortua esset.* Similiter et hæc omnia illo capite explanata sunt.

Vers. 54. *Et apprehensa — Vers. 56. quod factum est.* De his quoque nullo prætermisso ibi invenies. CAP. XXVII. *De missione duodecim apostolorum.*

Cap. IX. Vers. 1. *Convocatis — ut curarent,* Dico tum est de his decimo nono juxta Matthæum capite.

Vers. 2. *Et misit — infirmos,* Eodem capite de his quoque distincte dictum est, ubi ponitur : *Euntes autem prædicate, dicentes : Instat regnum celorum.*

Vers. 3. *Et ait — habeatis.* Similiter et de his.

Vers. 4. *Et in — eite.* De his quoque latius scripsit ibi Matthæus ⁵⁰.

Varie lectiones et notæ.

(50) Σου τὴν. A.

(51) Δὲ κἀντεῦθεν. B.

(52) Διὰ πίστεως, omittit B.

(53) Post ἀπέθανε, omittit etiam Hentenius

verba textus : Αὐτὸς δὲ ἐκβαλὼν ἔξω πάντας, in sua versione, tametsi in Præfatione nihil ea de re monuerit.

Vers. 5. *Et quicumque — adversus illos.* Pari modo A et de his.

Vers. 6. *Egressi — ubique.* Juxta præceptum ejus, qui miserat illos.

Vers. 7. *Audivit — Vers. 9. eum.* De his exacte disputatum est vicesimo quinto capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 10. *Et reversi — Vers. 11. eum.* Decimo quinto capite Evangelii secundum Marcum dictum est de his latius, ubi ponitur: *Et congregantur apostoli ad Jesum*⁵¹.

Vers. 11. *Et suscipiens — sanabat.* De his vicesimo quinto juxta Matthæum capite diligenter disputavimus, ubi dicitur: *Et egressus Jesus vidit turbam multam: et misertus est illorum*⁵².

CAP. XXVIII. De quinque panibus.

Vers. 12. *Dies vero — sumus.* Prædicto capite horum data est explanatio. Diversorium vero dicit nunc, receptaculum.

Vers. 13. *At — Vers. 14. quinquies mille.* Similiter et de his.

Vers. 14. *Dixit — Vers. 15. omnes.* Pari modo et de his.

Vers. 16. *Acceptis — Vers. 17. duodecim.* præterea et de his.

CAP. XXIX. De interrogatione Domini ad discipulos.

Vers. 18. *Et factum est — Vers. 20. Dei.* Horum omnium interpretationem invenies tricesimo tertio capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 21. *Is vero — hoc.* lege totam enarrationem eorum quæ in illo capite dicta sunt, usque ad eum locum ubi dicitur: *Ex eo tempore cepit Jesus indicare discipulis*⁵³; et inde simul omnium diligentissimam sumo explanationem.

Vers. 22. *Dicens — refugere.* Ibi de his quoque suo ordine disputatum est.

Vers. 23. *Dicebat — me,* Sed et de his quoque ibidem post pauca omnino invenies.

Vers. 24. *Quisquis — eam.* Quicumque voluerit animam suam a morte servare tempore martyrii, factus animæ amator, at non Christi amator, perdet eam in futuro sæculo, hoc est, in supplicium projicietur. Hæc autem ibidem etiam, suoque dicta sunt ordine, videlicet decimo nono capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 24. *Quisquis — eam.* Quicumque illa privatus fuerit per martyrium, hic servabit eam in futuro sæculo.

⁵¹ Marc. vi, 30. ⁵² Matth. xiv, 14. ⁵³ Matth. xvi, 21.

Varie lectiones et notæ.

(54) Ἐκρίβωλόγηθη, B.

(55) Τῶν ἐκείνων, A.

(56) In mea Novi Testamenti Græci editione, p. 209, suspicatus fueram vocabula ista, καθ' ἡμέραν, quæ Euthymius non agnoscit, translata esse in con-

Καὶ ὅσοι — ἐπ' αὐτούς. Παραπλησίως καὶ περὶ τούτων.

Ἐξερχόμενοι — πανταχοῦ. Κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ ἀποστολιαντος αὐτούς.

Ἦκουσεν — αὐτόν. Περὶ τούτων ἠκριβολογήται (54) καλῶς ἐν τῷ εἰκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ ὑποστρέψαντες — αὐτῷ. Ἐν τῷ πεντακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Μάρκον εἴρηται περὶ τούτων πλατύτερον, ἔθα κείται τὸ· Καὶ συνάγονται οἱ ἀπόστολοι πρὸς τὸν Ἰησοῦν.

Καὶ δεξιόμενος — ἰάτο. Περὶ τούτων ἐν τῷ εἰκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου ἐπιμελῶς διελάβομεν, ὅπου κείται τὸ· Καὶ ἐξελθὼν ὁ Ἰησοῦς εἶδε πολὺν ὄχλον, καὶ ἐσπλαγχνίσθη ἐπ' αὐτοῖς.

ΚΕΦ. ΚΗ'. Περὶ τῶν πέντε ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων.

Ἡ δὲ ἡμέρα — ἰσμέν. Ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου καὶ περὶ τούτων ἐσαρηνίσθη. Κατάλυσιν δὲ λέγει νῦν τὴν κατασκήνωσιν.

Εἶπε — πεντακισχίλιοι. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

Εἶπε — ἅπαντας. Ὡσαύτως καὶ περὶ τούτων.

Λαβὼν — δώδεκα. Ἔτι καὶ περὶ τούτων.

ΚΕΦ. ΚΘ'. Περὶ τῆς τῶν μαθητῶν ἐπερωτήσεως.

Καὶ ἐγένετο — τοῦ Θεοῦ. Τούτων πάντων τὴν ἐρμηνείαν εὐρήσεις ἐν τῷ τριακοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Ὁ δὲ — τοῦτο. Ἀνάγνωθι τὴν ὅλην ἐξήγησιν τῶν ἐν ἐκείνῳ (55) ῥητῶν ἄχρι τοῦ· Ἀπὸ τότε ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς δεικνύειν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· καὶ λήψη πάντων ὁμοῦ διάγνωσιν ἀκριβεστάτην.

Εἰπὼν· — ἐγερθῆναι. Καθιξῆς ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων διεληπται.

Ἔλεγε — μοι. Ἄλλὰ (56) καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ μετ' ὀλίγα πάντα εὐρήσεις.

Ὅς — αὐτήν. Ὅς ἂν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ διασῶσαι ἀπὸ θανάτου, ἐν καιρῷ μαρτυρίου γενομένος φιλόψυχος, ἀλλ' οὐ φιλόχριστος, ἀπολέσει αὐτὴν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, τουτέστιν, εἰς κόλασιν ἐμβαλεῖ. Εἴρηκε δὲ ταῦτά τε καὶ τὰ ἐξῆς καὶ ἐν τῷ ἐνεκακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Ὅς — αὐτήν. Ὅς ἂν ἀφαιρεθῇ αὐτήν, διὰ μαρτυρίου, οὗτος σώσει αὐτὴν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι.

textum ex homileta aliquo. Laudaveram etiam loca similia Chrysostomi. Sed nunc in promptu est locus quem quærebam. Nam t. VII, p 557, ita habet: Διηλεκτικῶς γὰρ, φησί, περιέφερε τὸν θάνατον καὶ ΚΑΘ' ΗΜΕΡΑΝ ἑτοιμὸς ἔσα πρὸς σφαγῆν.

Τί γάρ — ζημιωθείς; Τοῦτο καὶ ὁ Ματθαῖος ἔγραψεν ἐπὶ τέλους τοῦ τριακοστοῦ τρίτου κεφαλαίου, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξηγήσιν. Τὸ δὲ, ἡ ζημιωθείς, ἑρμηνευτικὸν ἔστι τοῦ, ἀπολλύσας. Ἀπώλειαν δὲ καὶ ζημίαν ὀνομάζει τὴν αἰώνιον καταδίκην καὶ κόλασιν.

Ὅς γάρ — ἀγγέλων. Τούτων μνημόνευσε καὶ ὁ Μάρκος ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ἐν ἐκείνῳ διηρηνηύθησαν. Ἀλλὰ πῶς εἶπεν, ὅτι καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων; Διότι καὶ ἡ δόξα τοῦ Πατρὸς, δόξα αὐτοῦ ἔσται. Υἱὸς γάρ αὐτοῦ ἔστι. Καὶ ἡ δόξα τῶν ἁγίων ἀγγέλων, δόξα αὐτοῦ ἔσται. Δεσπότης γάρ αὐτῶν ἔστι.

Λέγω δὲ — τοῦ Θεοῦ. Εἴρηται περὶ τούτων ἐν τῷ τέλει τοῦ τριακοστοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Β Ματθαίου.

ΚΕΦ. Α'. Περὶ τῆς μεταμορφώσεως τοῦ Ἰησοῦ.

Ἐγένετο — ὀκτώ. Διήλθον, δηλονότι.

Καὶ παραλαβὼν — Ἱερουσαλήμ. Περὶ τῆς μεταμορφώσεως ταύτης φανερώτερον ἔγραψεν ὁ Ματθαῖος ἐν τῷ τριακοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ, ἐν ᾧ καὶ ταῦτα κατὰ λόγον ἠρμηνεύθησαν. Προσευχόμενος δὲ μετεμορφώθη, ἵνα μάθωμεν, ὅτι ἡ πρόσευχή μεταμορφοὶ καὶ λαμπρύνει τὸν ἄνθρωπον, ὡς χρῆ, γινομένη.

Ὁ δὲ Πέτρος — αὐτῷ. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ἐρρήθη. Δόξαν δὲ νόει τὴν λαμπρότητα.

Καὶ ἐγένετο — νεφέλην. Μωϋσῆς μὲν καὶ Ἠλίας εἰσῆλθον εἰς τὸ πάχος τῆς νεφέλης, ἀπαχθισόμενοι πάντες εἰς τοὺς ἀφωρισμένους αὐτοῖς τόπους· οἱ μαθηταὶ δὲ, ὄντες μὲν ἐκφοβοὶ καὶ διὰ τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ Δεσπότη, καθὼς εἶπε Μάρκος, θασάμενοι δὲ καὶ τούτους οὕτως ὑπερφυῶς ἀναλαμβανομένους, ἐφοβήθησαν μᾶλλον.

Καὶ φωνή — μόνος. Ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου καὶ περὶ τούτων ἐξηγήθη λεπτομερῶς. Ἄ μιν οὖν (57) παρήκει ὁ Ματθαῖος, εἰσέειπεν ὁ Λουκάς· ἃ δὲ παρέδραμεν ὁ Λουκάς, ἰστόρησεν ὁ Ματθαῖος.

Καὶ αὐτοῖ — ἐωράκασιν. Εἶπε γάρ ὁ Ματθαῖος· ὅτι καταβαινόντων αὐτῶν ἀπὸ (58) τοῦ ὄρους, ἐντειλάτο αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς λέγων· Μηθεὶ εἰπῆτε τὸ Ὅραμα, ἕως οὗ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐκ νεκρῶν ἀναστῆ· καὶ ἀνάγνωθε τὴν τούτων ἑρμηνείαν ἐκεῖ.

ΚΕΦ. ΑΑ' Περὶ τοῦ σεληνιαζομένου.

Ἐγένετο — ἠδυνήθησαν. Τὸν παῖδα τούτου

⁵⁴ Joann. x, 30. ⁵⁵ Marc. ix, 6. ⁵⁶ Matth. xvii, 9.

Variæ lectiones et notæ.

(57) Οὖν abest. A.

(58) Ἀπὸ, loco *ex*, habet etiam uterque codex in contextu Matthæi, quod eo magis miror, quod

(*ll*) *Cum unum — sumus*. In Græco tantum est, *Filius enim ejus est*.

(*uu*) *Ad loca — separata*. Ut nimirum referantur ad destinata ipsis loca.

A Vers. 25. *Quid enim — faciat?* Hoc et Matthæus scripsit in fine tricesimi tertii capitis: et ibi quære enarrationem. Quod autem addit: *Aut sui ipsius jacturam faciat*, declarativum est præcedentis, puta, seipsum perdat. Perditionem vero et jacturam nominat, æternam condemnationem et supplicium.

Vers. 26. *Quemcumque — angelorum*. Horum et Marcus meminit vicesimo quarto capite, et ibi explanata sunt. Verum quomodo et Patris, et sanctorum angelorum? Quia gloria Patris gloria est ipsius, cum unum sint. *Ego et Pater*, inquit, *unum sumus* ⁵⁴ (*ll*): gloria vero angelorum, etiam ipsius est; Dominus enim illorum est.

Vers. 27. *Dico — Dei*. Dictum est de his in fine tricesimi tertii capitis Evangelii secundum Matthæum.

CAP. XXX. *De transformatione*.

Vers. 28. *factum est — octo* Videlicet pertransierunt.

Vers. 28. *Assumpsit — Vers. 31. Hierosolymis*. De hac transformatione manifestius scripsit Matthæus tricesimo quarto sui Evangelii capite, in quo etiam hæc ad verbum declarata sunt. Orans autem transformatus est, ut discamus, quod oratio transformat ac illustrat hominem, si fiat quemadmodum oportet.

Vers. 32. *Petrus vero — illo*. Ibi etiam de his dictum est. Gloriam vero intellige splendorem.

Vers. 33. *Factum est — Vers. nubem*. Moses quidem et Elias intraverant in spissitudinem nubis ad loca omnino inter se separata (*uu*): discipuli vero, cum etiam propter Domini transformationem essent exterriti, veluti dixit Marcus ⁵⁵; videntes etiam, quod hoc modo ipsi (*vv*) supernaturaliter in nubem reciperentur, maxime timuerunt.

Vers. 35. *Et vox — Vers. 36. solus*. Prædicto capite Evangelii secundum Matthæum subtiliter de his disputatum est. Quæ ergo præterit Matthæus, ea Lucas expressit; quæ vero prætermisit Lucas, ea scripsit Matthæus.

Vers. 36. *Et ipsi — viderunt*. Dixit enim Matthæus, quod dum descenderent de monte, præcepit eis Jesus dicens: *Nemini dixeritis visionem, donec Filius hominis a mortuis resurgat* ⁵⁶. Et ibi lege horum interpretationem.

CAP. XXXI. *De lunatico*

Vers. 37. *Factum est — Vers. 40. potuerunt*.

Chrysost. tom. VII, p. 570, habet *ex*, comprobantibus etiam codicibus Chrysostomi Mosquensis.

(*vv*) *Videntes — ipsi*, etc. Videntes autem, istos (Mosen et Eliam) etiam ita supernaturaliter assumptos magis timuerunt.

Filium hunc lunaticum fuisse scripsit Matthæus A tricesimo quinto capite ; et omnino de his ibi dictum est.

Vers. 41. *Respondens* — *huc*. In illo horum omnium declarationes invenies.

Vers. 42. *Cum* — *dissipavit*. Hæc latius scripsit Marcus vicesimo sexto capite, et ibi enarrationem horum quære.

Vers. 42. *Increpavit* — *patri suo* Prædicto tricesimo quinto capite Evangelii juxta Matthæum de his dictum est.

Vers. 43. *Stupebant* — *Dei*. Putabant enim, non propria, sed Dei virtute hæc eum operari miracula.

Vers. 43. *Omnibus* — Vers. 44. *istos*. Quos dixit vicesimo nono capite præsentis Evangelii de sua passione et occisione ac resurrectione : ideo etiam, cum hos quasi significare incepisset, cætera reliquit, tanquam jam intellecta

Vers. 44. *Filius enim* — Vers. 45. *hoc*. Verbum, non quod erat de passione et occisione, sed de resurrectione. Dictum est autem de hoc in fine enarrationis tricesimi quinti capituli Evangelii secundum Matthæum : lege ergo, quæ ibi dicta sunt.

CAP. XXXII. *De disputantibus quis esset major.*

Vers. 46. *Intravit* — Vers. 47. *juxta se*. Matthæus vero tricesimo septimo capite ait ⁵⁷, quod accedentes discipuli de hoc interrogaverunt eum Verisimile ergo est, quod ubi cogitationem illorum cognovisset : et interrogasset : *Quid in via tractabatis ?* sicut dixit Marcus ⁵⁸, postmodum etiam ipsi, cum jam cognita esset cogitatio sua, interrogaverunt de hoc : deinde Jesus apprehendit puerum, qui ibi præsens erat, et statuit illum juxta se, dixitque cætera, quæ sequuntur. Itaque Matthæus scripsit, quod interrogaverunt discipuli ; Marcus vero et Lucas hoc relicto scripserunt, quod cognovit cogitationem eorum : et ille quidem posteriora dixit, hic autem priora. Lege ergo dicto capite Evangelii juxta Matthæum explanationem totam, quæ admodum utilis est.

Vers. 48. *Et ait* — *me*. Alia quoque ante hæc dixit, quæ Matthæus conscripsit, per quæ etiam hæc facile cognoscuntur ; quære ergo illa. Per puerum vero humilitatem et abjectionem significavi.

Vers. 48. *Nam* — *magnus*. Hic finis est intentionis propter quam puerum juxta se statuit. Minimum autem, dixit humillimum. Similia quoque dixit quadragesimo tertio Evangelii secundum Matthæum capite : et juxta medium ejus capituli.

Vers. 49. *Respondens* — Vers. 50. *est*. Hæc etiam scripsit Marcus vicesimo septimo capite, et ibi horum lege explanationem.

⁵⁷ Matth. xviii, 1. ⁵⁸ Marc. ix, 33.

σεληνιαζέσθαι Ματθαῖος ἔγραψεν ἐν ἀφ' τριακοστῶ πέμπτῳ κεφαλαίῳ, καὶ εἰρηται περὶ τούτων πάντων ἐν αὐτῷ.

Ἀποκριθεὶς — ὦθε. Ἐν ἐκείνῳ τὰς λύσεις τούτων ὄλων εὐρήσεις.

Ἐτι — συνεσπάρξε, Ταῦτα πλατύτερον ὁ Μάρκος ἰστόρησεν ἐν τῷ εἰκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τὴν τούτων ἐξήγησιν.

Ἐπετίμησε — πατρὶ αὐτοῦ. Ἐν τῷ προῤῥηθέντι τριακοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον ἐβρόθη περὶ τούτων.

Ἐξεπλήσσοντο — τοῦ Θεοῦ. Ὄντο γὰρ, οὐκ ἐξ ἰδίας δυνάμεως, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ταῦτα τερατουργεῖν αὐτόν.

Πάντων — τούτους. Οὓς εἶπεν ἐν τῷ εἰκοστῷ ἑνάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ παρόντος Εὐαγγελίου, περὶ τοῦ Πάθους, καὶ τῆς ἀναιρέσεως, καὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ. Δὲ καὶ ἐναρξάμενος αὐτῶν, ὥστε δηλώσαι, περὶ ὧν λέγει, τὰ λοιπὰ καταλείπει, ὡς ἤδη νοούμενα.

Ὁ γὰρ Υἱὸς — τούτου. Τὸ ῥῆμα, οὐ τὸ περὶ τοῦ Πάθους καὶ τῆς ἀναιρέσεως, ἀλλὰ τὸ περὶ τῆς ἀναστάσεως. Εἰρηται δὲ περὶ τούτου ἐν τῷ τέλει τῆς ἐξηγήσεως τοῦ τριακοστοῦ πέμπτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαῖον, καὶ ἀνάγνωθι τὰ ἐκεῖ ῥηθέντα.

ΚΕΦ. ΑΒ'. Περὶ τῶν διαλογοζομένων τις μίξιον.

Εἰσῆλθε — παρ' ἐαυτῶ. Ὁ δὲ Ματθαῖος ἐν τῷ τριακοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ φησὶν ὅτι προσελθόντες οἱ μαθηταὶ ἠμώτησαν αὐτὸν περὶ τούτου. Εἰκὸς δὲ, γνότος αὐτοῦ τὸν διαλογισμὸν αὐτῶν, καὶ ἐπερωτήσαντος αὐτοῦ, τί ἐν τῇ ὁκῶ πρὸς αὐτοὺς διελόγισοντο, ὡς εἶπεν ὁ Μάρκος, λοιπὸν καὶ αὐτοὺς ὡς ἤδη γνωσθέντος τοῦ διαλογισμοῦ, ἐρωτῆσαι περὶ αὐτοῦ, εἶτα τὸν Ἰησοῦν ἐπιθεῖσθαι παιδίον παρόντος, καὶ στήσαι αὐτὸ παρ' ἐαυτῶ, καὶ εἰπὴν τὰ ἐξῆς. Λοιπὸν οὖν ὁ μὲν Ματθαῖος, ἔγραψεν ὅτι ἠρωτησαν οἱ μαθηταὶ ὁ Μάρκος δὲ καὶ Λουκᾶς, τοῦτο παραλείποντες, ἰστόρησαν, ὅτι ἔγνω τὸν διαλογισμὸν αὐτῶν. Καὶ ὁ μὲν τὰ ὕστερον εἶπεν, οἱ δὲ τὰ πρότερον. Ἀνάγνωθι δὲ ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τὴν ὅλην ἐξήγησιν, ἀνάγκαιοτάτην αὐσαν.

Καὶ εἶπεν — με. Καὶ ἄλλα πρὸ τούτων εἰρηκεν, ἅπερ ἀνέγραψεν ὁ Ματθαῖος, ἀφ' ὧν εὐχερῶς καὶ ταῦτα διαγιγνώσκονται, καὶ ζήτησον αὐτά. Διὰ τοῦ παιδίου δὲ τὴν ταπεινώσιν καὶ εὐτέλειαν ὑπεδήλωσαν.

Ὁ γὰρ — μέγας. Τοῦτο πέρας τοῦ σκοποῦ, δι' ὃν ἔστησε τὸ παιδίον παρ' ἐαυτῶ ἡ μικρότερον δὲ λέγει, τὸς ταπεινότερον. Εἶπε δὲ τοιαῦτα καὶ ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, καὶ ζήτησον περὶ τὸ μέσον τοῦ τοιοῦτου κεφαλαίου.

Ἀποκριθεὶς — ἰστί. Ταῦτα καὶ ὁ Μάρκος ἔγραψεν ἐν τῷ εἰκοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ, καὶ ἀνάγνωθι ἐκεῖ τὴν τούτων σαφήνειαν.

'Εγένετο — 'Ιερουσαλήμ· 'Ημέρας τῆς ἀναλή- A
 βου αὐτοῦ λέγει τὸν καιρὸν τὸν ἀφορισθέντα μέ-
 χρι τῆς ἀναλήψεως αὐτοῦ, τῆς ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανόν.
 Ἐγγιζε γὰρ ἤδη καὶ ἡ ἀναίρεσις αὐτοῦ, καὶ ἡ ἀνά-
 στασις, καὶ ἡ ἀνάληψις. Ἐστῆριξε δὲ τὸ πρόσωπον
 αὐτοῦ, ἀντὶ τοῦ, ἀπηύθυνεν, ὥστε πορεύεσθαι εἰς
 'Ιερουσαλήμ ἀμεταστρεπτι, ἐπιειγόμενος πρὸς τὸ Πάθος.
 Γέγραπται γὰρ ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν· Ἐπιστηριῶ
 ἐπὶ σὲ τοὺς ὀφθαλμούς μου εἴτουν, ἀπείρω, ἀπειθυνῶ,
 ἀκλινῶς βλέψω.

Καὶ — αὐτοῦ. Μηνυτάς.

Καὶ πορευθέντες — Σαμαρείτων. Κατὰ παράδοον
 αὐτοῦ κειμένην.

Ἵνα ἑτοιμάσαι αὐτῶ. Ἵποδοχὴν, δηλονότι, πρὸς
 καταγωγὴν αὐτοῦ τε καὶ τῶν σὺν αὐτῶ.

Καὶ οὐκ — 'Ιερουσαλήμ. Τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἀντ
 τοῦ, αὐτὸς, ἀπὸ μέρους, τὸ ὄλον. Οὐκ ἐδέξαντο, φησὶν,
 αὐτὸν, διότι ἦν πορευόμενος εἰς 'Ιερουσαλήμ, ἐπὶ τοὺς
 ἐχθρούς αὐτῶν. Ἐναντίας γὰρ οἱ Σαμαρείται πρὸς τοὺς
 Ἰεροσολυμίτας δίκειντο.

Ἰδόντες δὲ — αὐτοῖς (59). Ἵπολαμβάνω, τούτους
 εἶναι τοὺς ἀποσταλέντας. Ὁργίσθησαν μὲν οὖν, ὡς
 ἀτιμασθέντος τοῦ διδασκάλου· ἠρώτησαν δὲ, εἰ χρὴ
 τοὺς ἀτιμάσαντας ἀμύνασθαι, ὡν μιμούμενοι Ἠλίαν
 τὸν ζηλωτὴν. Ἐπετίμησε δὲ αὐτοῖς ὁ Χριστός, ὡς
 ἀνεξίτητος, παιδεύων αὐτοὺς, μακροθύμως φέρειν
 τὰς ἀτιμίας τῶν ἀπειθῶντων. Ἐγίνωσκε μὲν γὰρ,
 ὅτι οὐ παραδέξονται αὐτὸν (60) οἱ Σαμαρεῖται· ἀπέ- C
 στειλε δὲ μαθητάς, ἵνα ἀπειθῶντων μὲν ἐκείνων,
 ὀργισθέντων δὲ τούτων, ἐπιπλήξῃ καὶ διδάξῃ αὐτούς,
 μὴ ἐπιεῖρησθαι τοῖς καταφρονοῦσιν. Ἐμέλλον γὰρ
 τὸ κήρυγμα καταγγέλλοντες ὑπὸ πολλῶν ἀποπέμ-
 πισθαι. Οὐκ ἑαυτοῖς δὲ, ἀλλὰ τῇ αὐτοῦ δυνάμει θαρ-
 ρούντες εἶπον, ὅτι εἴπωμεν πῦρ καταβῆναι ἀπὸ τοῦ
 οὐρανοῦ.

Εἰ καὶ (61) παρῆεν ὁ Χρυσόστομος (63) ἐνταῦθα,
 τὸ· Οὐκ οἴδατε οἶον πνεύματος ἔστε· ἀλλ' οὖν ἐν
 ἑτέροις λόγοις Δεσποτικῶν εἶναι λέγει καὶ τοῦτὶ τὸ
 ῥητον. Λοιπὸν τόνων πνεῦμα νόμι μοι τὸ ἅγιον
 Πνεῦμα. Τοῦτο γὰρ ἄγαθόν ἐστι καὶ ἀνεξίτητον,
 ὡσπερ καὶ τὰ λοιπὰ πρόσωπα τῆς μιᾶς Θεότητος.]

ΚΕΦ. ΛΓ'. Περὶ τοῦ μὴ ἐπιτρεπομένου ἀκολουθεῖν.

Καὶ ἐπορεύθησαν — κλίη. Ἐγραψε περὶ τούτου D
 καὶ ὁ Ματθαῖος ἐν τῷ δεκάτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ἡρμη-
 νεύθησαν ἐκεῖ (63).

Εἶπε — Θεοῦ. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτου σαφῶς διε-
 ληπται· ἐκάλεσε δὲ τούτον ὁ Χριστός, εἰδῶς αὐτὸν
 ἀξίον.

⁶⁰ Psal. xxxi, 8.

Variae lectiones et notæ

(59) Hic Hentenius quædam addit ex editioni-
 bus, uti supra ipse monuit in Præfatione.

(60) Τούτων, pro αὐτῶν. A.

(61) Hæc uterque in margine. Caret eo Hen-
 tenius.

(62) Prius ergo Chrysostomi auctoritate motus

Vers. 51. *Factum est* — *Hierosolyma*. Dies as-
 sumptionis ipsius, dicit præfinitum tempus, dum
 a terra assumeretur in cælum; jam enim instabat
 sui interemptio ac resurrectio et assumptio. Obfir-
 mavit faciem suam, hoc est, direxit, ut iret Hie-
 resolyma, progrediens ad passionem, ne respici-
 endo quidem in tergum. Scriptum est enim in
 libro quoque Psalmorum: *Obfirmabo super te oculo-
 los meos* ⁵⁹; sive infligam, dirigam, indeclinabiliter
 aspiciam.

Vers. 52. *Et — suum*, Hic etiam dictio ἀγγέλου
 simpliciter nuntios significat.

Vers. 52. *Et euntes* — *Samaritanorum*. Quod in
 transitu ejus situm erat.

Vers. 52. *Ut pararent illi*. Hospitium videlicet.
 B ad susceptionem ipsius, et illorum, qui cum eo
 erant.

Vers. 53. *Et non* — *Hierosolyma*. Facies ejus, hoc
 est, ipse, a parte totum. Non receperunt, inquit,
 eum, quia pergebat Hierosolyma ad inimicos ipso-
 rum. Nam Samaritani inimico animo affecti erant
 ad Hierosolymitas.

Vers. 54. *Quod cum vidissent* — Vers. 55. *ser-
 vandum*. Suspicio, hos fuisse præmissos. Itaque
 irati sunt, quod præceptorem sprevisent: inter-
 rogaverunt ergo, an contemptores ulcisci oporteret,
 utpote zeloten Eliam imitantes. Increpavit autem
 illos Christus, tanquam clemens: instruens eos,
 ut incredulorum injurias patienter ferrent. Siquidem
 sciebat, quod se suscepturi non essent Samaritani:
 C misit tamen discipulos, ut illis non parentibus, et
 his irascentibus, objurgaret ac doceret eos non in-
 surgere in illos qui contemnerent. Futurum enim
 erat, ut cum Evangelium annuntiarent, a multis
 repudiarentur. Non sibi ipsis autem, sed de illius
 potentia confidentes dixerunt: *Vis dicamus, ut
 ignis ce cælo descendat?*

†† Etiam si prætermiserit hoc loco Chrysostomus
 ista: *Nescitis cujus spiritus estis*, sed in aliis homi-
 liis hac Domini responsum esse ait. Igitur Spiritum
 quidem intellige Spiritum sanctum. Is enim bonus
 est et indulgens, ut reliquæ personæ unius nature
 divinæ.

CAP. XXXIII. *De eo cui non permisit ut seque-
 retur.*

Vers. 56. *Et abierunt* — Vers. 58. *reclinat*. De
 hoc et Matthæus scripsit duodecimo capite, et ibi
 posita est interpretatio.

Vers. 59. *Ait* — Vers. 60. *Dei*. Ibi etiam planè
 de hoc disputatum est. Hunc vero Christus voca-
 bat, sciens eum dignum.

Euthymius omiserat, καὶ εἶπεν· οὐκ ad σώσαι.
 deinde vero ejusdem auctoritate interpretatus est.
 Addenda ergo erant codicibus Euthymii in repetita
 lectione. Sed hoc neglectum. Copiose de hoc dixi in
 N. T.

(63) Ἐν ἐκείνῳ, pro ἐκεῖ. B.

Vers. 61. *Dixit* — Vers. 62. *regno Dei*. Qui arare conatur, et a tergo respicit corrumpit conatus promptitudinem segnitie, qua a tergo respicit. Parabolice ergo Salvator dixit, *aratrum et (xx) sequi se* : et tantumdem est, ac si dicat : Nemo, qui me sequi conatur, si a tergo respiciat, hoc est, mentem adhuc ad temporalia habeat, aptus est ad regnum Dei. Oportet enim eum, qui eligit sequi Christum confestim omnia despiciere et sequi, ne oculos quidem ab eo divertendo, ne forte habitu ac specie eorum quæ a tergo sunt, retineatur. Quid enim Deo optabilius ac præstantius ?

CAP. XXXIV. *De designatis septuaginta apostolis*. Cap. X. Vers. 1. *Post hæc — septuaginta*. Apostolos videlicet. Multi enim credituri erant, et pluribus prædicatoribus opus erat. Duodecim siquidem apostoli primus erat chorus ; septuaginta vero, secundus. Hos autem duodecim et septuaginta præfigurabant duodecim fontes aquarum, et septuaginta trunci palmarum in Ælim, ad quam venerunt Israelitæ⁶⁶, ubi mare Rubrum pertransissent.

Vers. 1. *Et emisit — erat ipse venturus*. Similiter et duodecim conjunctim (yy) emisit, sicuti dixit Marcus decimo quarto capite ; sed duodecim in omnes civitates ac pagos Israel emisit, tanquam perfectiores : septuaginta vero, in solas eas quæ in transitu erant, per quas iter facturus erat, ut prædicarent remissionem peccatorum, ejusque adventum, qui remissionem illorum tribueret.

Vers. 2. *Dicebat — pauci*. Messem dicit illos, qui ab infidelitate demetendi, et ad fidem suam erant comportandi : operarios vero, apostolos, et quicumque ad hoc ministrarent. Hic autem manifestata est causa promotionis ipsorum septuaginta, et tamem paucos adhuc esse dicit omnes apostolos ad multitudinem illorum, qui credituri erant.

Vers. 2. *Rogate — suam*. Hoc et id, quod ante istud præcessit, etiam dixit in fine decimi octavi juxta Matthæum capitis, sed ibi messem multam appellat eos qui de Judæis erant credituri : hic autem eos qui ex gentibus : et ibi admonet duodecim, ut orent pro emissione horum septuaginta, hic vero ipsos septuaginta admonet, ut orent pro promotione episcoporum ac præceptorum per singulas civitates ac regiones. Lege autem enarrationem præsentis dicti in memorato capite Evangelii secundum Mattheum.

Vers. 3. *Ite — lupos*. Hoc etiam ad duodecim

⁶⁶ Exod. xv, 27.

Varia lectiones et notæ.

(64) Auctor hujus sententiæ est Origenes, hom-8 in Exod., quam postea, ut fere accidit, plures interpretes sunt amplexi.

(xx) *Et sequi se*. Et non est in Græco et abesse debet.
(yy) *Conjunctim*. Κατὰ συζυγίαν est binos.

Εἶπε — βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἐπιχειρήσας ἀροτριᾶν, καὶ βλέπων εἰς τὰ ὀπίσω, φθαίρει τὸ πρόθυμον τῆς ἐπιχειρήσεως τῇ ῥαθυμίᾳ τοῦ βλέπειν εἰς τὰ ὀπίσω. Παραβολικῶς τοίνυν ὁ Σωτὴρ ἀροτρον ἀνόμασε, τὸ ἀκολουθεῖν αὐτῶ, λέγων, ὅτι Οὐδεὶς ἐπιχειρήσας ἀκολουθεῖν μοι, καὶ βλέπων εἰς τὰ ὀπίσω, τοιούστι, τὸν νοῦν ἔτι ἔχων εἰς τὰ βιωτικὰ, ἐπιτηδείος ἐστὶν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Χρὴ γάρ, τὸν ἐλόμενον τὸ ἀκολουθεῖν τῷ Χριστῶ, πάντων ἐνθώς ὑπερθεῖν, καὶ ἀμεταστρεπτί τούτῳ ἵεσθαι, μήποτε τῇ σχήσει τῶν ὀπίσω κατασχεθῇ. Τί γάρ Θεοῦ ποθεινότερόν τε καὶ προτιμότερον ;

ΚΕΦ. ΔΔ'. Περὶ τῶν ἀναδειχθέντων ἑβδομήκοντα.

Μετὰ ταῦτα — ἑβδομήκοντα. Ἀποστόλους, δηλοῦσι. Πολλοὶ γὰρ ἔμελλον πιστεύειν καὶ χροῖα κηρύκων πλείονων ἦν. Δώδεκα μὲν οὖν ἀπόστολοι, ὁ πρῶτος χορὸς ἑβδομήκοντα δὲ, ὁ δεῦτερος. Τούτους δὲ τοὺς δώδεκα, καὶ τοὺς ἑβδομήκοντα, πάλαι (64) προετύπων, ἐν τῇ Αἰλιμ, εἰς ἣν ἦλθον οἱ Ἰσραηλιταὶ διαβάντες τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν, αἱ δώδεκα πεγαὶ τῶν ὑδάτων, καὶ τὰ ἑβδομήκοντα στελεῖχη τῶν φοινίκων.

Καὶ ἀπίστειλαν — ἔμελλεν αὐτὸς ἔρχεσθαι. Καὶ τοὺς δώδεκα ὁμοίως κατὰ συζυγίαν ἀπίστειλαν, ὡς εἶρηκε Μάρκος ἐν τῷ τεσσαρσκαίδεκάτῳ κεφαλαίῳ· ἀλλὰ τοὺς δώδεκα μὲν εἰς πάσας τὰς πόλεις καὶ κώμας τοῦ Ἰσραὴλ ἀπίστειλαν, ὡς τελειοτέρους τοὺς ἑβδομήκοντα δὲ, εἰς μόνας τὰς κατὰ παράδοξο αὐτοῦ κειμένας, δὲ ὧν ἔμελλε πορεύεσθαι, κηρύττοντας μετάνοιαν ἡμαρτημάτων, καὶ ἀφιξίον τοῦ χορηγοῦ τῆς τούτων ἀφέσεως.

Ἔλεγε — ὀλίγοι. Θερισμὸν μὲν λέγει τοὺς θερισσομένους (65) ἀπὸ τῆς ἀπιστίας καὶ συγχομισθησομένους εἰς τὴν πίστιν αὐτοῦ ἐργάτας δὲ, τοὺς ἀποστόλους, τοὺς ὑπηρετοῦντας εἰς τοῦτο. Δεδήλωται δὲ ἐν ταῦθα ἡ αἰτία τῆς προβολῆς τῶν ἑβδομήκοντα. Καὶ ἔτι δὲ ὀλίγους εἶρησεν εἶναι τοὺς σύμπαντας ἀποστόλους, πρὸς τὸ πλῆθος τῶν μελλόντων πιστεύειν.

Δεήθητε — αὐτοῦ. Τοῦτο καὶ τὸ πρὸ τούτου ῥητόν εἶπε καὶ ἐν τῷ τέλει τοῦ ὀκτωκαιδέκατου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαῖον· ἀλλ' ἐκεῖ μὲν θερισμὸν πολὺν ἔλεγε, τοὺς ἐξ Ἰουδαίων πιστεῦσαι μέλλοντας· ἐν ταῦθα δὲ, τοὺς ἐξ ἐθνῶν. Καὶ (66) ἐκεῖ μὲν προετρέπετο τοὺς δώδεκα, δεηθῆναι περὶ ἀποστόλους τῶν ἑβδομήκοντα τούτων· ἐν ταῦθα δὲ τοὺς ἑβδομήκοντα τούτους, περὶ προβολῆς τῶν κατὰ πόλεις καὶ χώρας ἐπισκόπων καὶ διδασκάλων. Ἀνάγνωθι δὲ καὶ τὴν ἐξηγήσιν τοῦ παρόντος ῥητοῦ ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Ἰπάγετε — λύκων. Τοῦτο εἶπε καὶ πρὸς τοὺς

(65) Θερισσομένους. Α.

(66) Καὶ abest. Α.

δώδεκα, καὶ ζήτησον ἐν τῷ ἑνεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ A τοῦ κατὰ Ματθαίον τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Ἰδοῦ ἐγὼ ἀποστ-
τέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων.

Ἐίποι δ' ἦν τις κἀνταῦθα, ὅτι τοὺς δώδεκα μὲν
πρόβατα ἐκάλεσεν, ὡς τελειοτέρους· τοὺς ἐβδομήκοντα
δὲ, ἄρνας.

Μὴ — ὑποδήματα. Διὰ τῆς ἀπαγορεύσεως τούτων
κελεύει θαρρῆν περὶ τῶν ἀναγκαίων τοῦ σώματος
ἐπὶ τῷ ἀποστειλάντι τούτους· ἀποτρέπει δὲ, διὰ μὲν
τοῦ μὴ βαστάζειν βαλάντιον (67), τὴν φιλαργυρίαν
διὰ δὲ τοῦ, μὴ πῆρακ, τὸ μὴ ταμεινεῖσθαι τροφῆν
διὰ δὲ τοῦ, μὴ ὑποδήματα, παιδοτριθεῖ αὐτοὺς εἰς
ἀσκησιν. Παρήγγειλε δὴ ταῦτα καὶ τοῖς δώδεκα ἐν τῷ
δηλωθέντι ἑνεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ.

Καὶ — ἀσπάσθηθε. Τοῦτο προσέταξεν, οὐ βουλόμε-
νος ἀπανθρώπους αὐτοὺς γίνεσθαι καὶ ἀπροση- B
γυρους, ἀλλ' ἀνεμποδίστους. Εἶωθε γὰρ ἢ καθ' ὄδον
ὁμιλία τὸ σύντονον ἐγκάπτειν ὡς τὰ πολλὰ τῆς
σπουδῆς. Προστάττει τοίνυν αὐτοῖς μόνον γίνεσθαι
τοῦ ἐμπιστευθέντος ἔργου, καὶ μηδὲ τὸν τυχόντα
καιρὸν τοῦ κηρύγματος δαπανᾶν εἰς τὰ μὴ ἀναγ-
καία καὶ πάροργα. Καὶ ὁ Ἐλισαῖος δὲ πάλιν Γιεζὴ
τὸν ὑπαρέτην αὐτοῦ ἐπὶ τι κατεπίειγον ἀποστειλάς,
ἐνετειλάτο· ὅτι Ἐὰν εὐρῆς ἄνδρα, οὐκ εὐλογήσεις αὐτόν
καὶ ἐὰν εὐλογῆσῃ σε ἄνθρωπος, οὐκ ἀποκριθῆσῃ αὐτῷ·
ἐμφαίνων τὸ χρῆναι βαδίζειν ἀπερίσπαστον, καὶ
παντελῶς ἀνεμποδίστον.

Εἰς ἦν — τούτῳ. Τοῦτο τὸ πρόσρημα ἀσπασμὸν
ἐκάλεσεν ὁ Ματθαῖος (68) ἐν τῷ προρρήθῃντι κεφα- C
λαίῳ. Σύμβολον δὲ ἀγάπης ὁ τοιοῦτος ἀσπασμὸς, δη-
λών, ὅτι εἰρηνικοὶ καὶ φίλοι παραγγένονται.

Καὶ ἰάν — ὑμῶν (69). Ἡ χάρις τῆς δοθείσης εἰρήνης
παρ' ὑμῶν, ἢ ἐνέργεια τοῦ τοιοῦτου λόγου· υἱὸς δὲ
εἰρήνης, ὁ εἰρηνικός, ὡς διαφόρως εἰρήκαμεν.

Εἰ δὲ — ἀνακάμψετε. Ἀνάγνωθε καὶ ἐν τῷ ἑνεα-
καιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίον τὴν ἐξηγήσιν
τοῦ· Καὶ ἰάν μὲν ἦ ἢ οἰκία ἀξίον, ἐλθίτω ἢ εἰρήνη ὑμῶν
ἐπ' αὐτήν· ἐὰν δὲ μὴ ἦ ἀξία, ἢ εἰρήνη ὑμῶν
πρὸς ὑμᾶς ἐπιστραφήτω.

Ἐν αὐτῇ — αὐτοῦ ἐστὶ. Καὶ περὶ τούτων ὁμοίως ἐν
ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ σαφῶς ἐρρήθη, μικρὸν ἀνωτέρω.
Ἐσθίειν δὲ καὶ πίνειν τὰ παρ' αὐτῶν ἐπέτρεψεν, οὐχ
ἀπλῶς, ἀλλ' ὡς πρέπον ἐστὶ μαθηταῖς αὐτοῦ. Τοῦτο γὰρ
γνώριμον ἦν αὐτοῖς.

Μὴ — οἰκίαν. Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐξηγήσει τὴν αἰτίαν τοῦ
μὴ μεταβαίνειν εὐρήσεις.

Καὶ εἰς — Θεοῦ. Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἑαυτὸν
λέγει νῦν ὡς βασιλεία καὶ Θεόν, Ἥγγικε, φησὶν, καὶ
ἤδη ἐπιδημήσει ὑμῖν· ἀξιοὶ γίνεσθε, ἐτοιμάζεσθε εἰς
ὑποδοχὴν.

dixit, et quære decimo nono juxta Matthæum ca-
pite dicti illius interpretationem : *Ecce ego mitto
vos tanquam oves in medio luporum.* 61.

Poterit quis hoc etiam loco dicere, quod duo-
decim appellaverit oves, tanquam perfectiores, se-
ptuaginta vero agnos, tanquam teneriores.

Vers. 4. *Nolite — calceamenta.* Hoc interdico
jubet ut de necessariis corporis spem in illum ha-
beant, qui ipsos emisit. Cum autem jubet, ne sac-
culum ferant, ab avaritia avocatur. Dicens, *neque
peram*, dehortatur a recondendo cibo. Cum vero
addit : *neque calceamenta*, ad exercitium ipsos
erudit. Præcepit vero hæc etiam duodecim laudato
capite decimo nono.

Vers. 4. *Et — salutaveritis.* Hoc jussit, non
inhumanos eos fieri volens, aut moribus asperos,
quos nemo possit compellere, sed impedimento
carentes. Solet enim salutatio per viam, vehemen-
tiæ studii ut plurimum obstare. Præcipit itaque
illis, ut soli operi eis commisso intendant : et
oblatam prædicationis occasionem non insumant in
ea quæ necessaria non sunt, sed præter intentum
sese offerunt. Elisæus quoque olim emissio Giezi fa-
mulo ad opus quod festinationem requirebat, præ-
cepit dicens : *Si inveneris virum, non benedicas ei :*
et si tibi benedixerit vir ne respondeas illi 62, indi-
cans opus esse ut indistractus ac omnino sine im-
pedimento procederet.

Vers. 5. *In quacumque — huic.* Hanc allocu-
tionem Matthæus salutationem nominavit prædicto
capite. 63. Est autem hujusmodi salutatio signum
dilectionis, significans quod pacifici et amici adve-
nerint.

Vers. 6. *Et si — vestra.* Hoc est gratia datæ a
vobis pacis, vel efficacia hujusmodi sermonis. Filiius
quoque pacis dicitur pacificus, sicut variis in locis
diximus.

Vers. 6. *Sin — revertur.* Lege quoque decimo
nono capite Evangelii juxta Matthæum dicti illius
enarrationem : *Et si quidem fuerit domus digna,
veniat pax vestra super illam : si autem indigna
fuerit pax vestra ad vos convertatur.* 6

Vers. 7. *In eadem — sua est.* Similiter de his in
illo capite manifeste dictum est paulo superius.
Edere autem ac bibere permisit, quæ ab illo porri-
gerentur ; non simpliciter, sed sicut discipulos suos
decebat : hoc enim ipsis notum erat,

Vers. 7. *Nolite — domum.* In illa enarratione
hujus causam invenies.

Vers. 8. *Et in — Vers. 9. Dei.* Regnum Dei
nunc seipsum, appellat, tanquam regem ac Deum.
Appropinquavit, inquit, et jam deversatur vobis-
cum ; digni habemini, qui præparamini ad ejus
susceptionem

61 Matth. x, 16. 62 IV Reg. iv, 29. 63 Matth. x, 12. 64 Ibid. 13.

Variae lectiones et notæ.

(67) Βαλλάντιον. A.

(68) Igitur etiam nonnulli, sed temere, apud
Matthæum l. l. intulerunt: *Λέγοντες· Εἰρήνην τῷ*

οἴκῳ τούτῳ.

(69) H omittit A.

Vers. 10. In — Vers. 11. vos. Ibi de his etiam A quære, ubi declaratum est illud : *Et quicumque non susceperit vos* ⁶⁵.

Vers. 11. Tamen — Dei. Hoc protestari præcepit incredulis, ne dicere possent : Non cognovimus adventum tuum, Domine.

Vers. 12. Dico — illi. Prædicto capite etiam hæc convenienter declarata sunt.

Vers. 13. Væ — pœnitissel. Quære vicesimo capite juxta Matthæum, ubi dicitur : *Tunc cepit exprobrare civitatibus, in quibus edite fuerant plurimæ virtutes ejus, quod non resipuissent* ⁶⁶ ; ibi enim et de his dictum est.

Vers. 14. Verumtamen — vobis. Vobis, puta, incredulis. Hoc quoque dixit decimo nono capite Evangelii juxta Matthæum, et ibi lege dicti illius declarationem : *Amen dico vobis, totèrabilius erit terræ Sodomorum et Gomorrhorum, quam civitati illi* ⁶⁷.

Vers. 15. Et tu — detraheris. Vicesimo capite Evangelii secundum Matthæum etiam de hac dictum est, ibi ergo quære.

Vers. 16. Qui audit — me. Rejectionem hanc vocat incredulitatem et aversionem. Ne enim mœrore afficiantur, cum spernuntur, dicit : Vestra injuria per vos in me recurrit, qui misi vos : per me autem, in Patrem meum, qui misit me.

Vers. 17. Reversi — tuum. Gaudebant, quod digni haberentur et miracula edere, et dæmonia sibi subjicere.

Vers. 18. Dixit — cadentem. Causam significavit C subjectionis dæmoniorum quia cecidit princeps eorum, qui fortes illos reddebat ac confortabat, et jam facile devincuntur. Siquidem ante Salvatoris incarnationem in sublime ferebatur, et tyrannum agebat, ac potens erat : cum autem Deus in terra per carnem deversaretur, cecidit, non a celo : olim enim inde ceciderat, nec amplius eo ascendit : sed a dicta celsitudine, tyrannide ac potentia. Dicit ergo : *Videbam Satanam, postquam videlicet humanitatem assumpsi cadentem, ut fulgur, quod de cælo cadit.*

Quidam autem cælum intelligunt hoc loco aerem, in quo versari gaudet Satanus. Nam et aer cælum dicitur : *Volucres, inquit, cæli.* Usus est autem fulguris exemplo, ostendens vehementiam ac velocitatem casus illius.

Vers. 19. Ecce — scorpiones. Serpentes ac scorpiones intelligibiles, qui animas mordent ac devorant. Ita autem dæmones appellavit, non solum propter insidias, veneni jaculationem ac infectionem, sed et propter debilitatem ac ignaviam. Verum quod de dæmonibus loquatur, manifesta id, quod subditur.

⁶⁵ Matth. x, 14. ⁶⁶ Matth. xi, 20. ⁶⁷ Matth. x, 15.

Eis — υμῶν. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ζήτησον, ἔνθα ἠρμηνεύθη τό. Καὶ ὡς ἂν (70) μὴ δεῖξεται ὑμᾶς.

Πλὴν — Θεοῦ. Τοῦτο προσέταξε διαμαρτύρασθαι τοῖς ἀπειθεῖσιν, ἵνα μὴ δύνωνται λέγειν, Ὅτι οὐκ ἔγνωμεν τὴν παρουσίαν σου, Κύριε.

Λέγω — ἐκείνη. Ἐν τῷ τοιοῦτῳ κεφαλαίῳ καὶ ταῦτα προσηκόντως ἠρμηνεύθησαν.

Οὐαὶ — μετενόησαν. Ζήτησον ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τό. Τότε ἤρξατο ὀνειδίζειν τὰς πόλεις, ἐν αἷς ἐγένοντο αἱ πλείσται δυνάμεις αὐτοῦ, ὅτι οὐ μετενόησαν. Ἐκεῖ γὰρ καὶ περὶ τούτων εἴρηται.

Πλὴν — ὑμῶν. Ὑμῶν, τοῖς ἀπειθεῖσι, δηλονότι. Εἶπε δὲ τοῦτο καὶ ἐν τῷ ἐνεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, καὶ ἀνάγνωθι τὴν λύσιν ἐκεῖ τοῦ Ἄμην λέγω ὑμῶν, ἀνεκτότερον ἴσται γῆ Σοδόμων καὶ Γομορρῶν ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἢ τῆ πόλι ἐκείνη.

Καὶ σὺ — καταδιδασθήσῃ. Ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον εἴρηται καὶ περὶ ταύτης, καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ.

Ὁ ἀκούων — με. Ἀθέτησιν λέγει τὴν ἀπειθειάν καὶ ἀποστροφὴν. Ἴνα γὰρ μὴ λυπῶνται ἀθετούμενοι, φησὶν, ὅτι Ἡ ὑμετέρα ὕβρις, δι' ὑμῶν μὲν, εἰς ἐμὲ ἀνατρέχει, τὸν ἀποστειλάντα ὕβρις δι' ἐμοῦ δὲ, εἰς τὸν Πατέρα μου τὸν ἀποστειλάντά με.

Ἐπίστρεψαν — σου. Ἐχαιρον, ὡς ἀξιωθέντες θανατουργεῖν καὶ ὑποτάσσειν τὰ δαιμόνια.

Εἶπε — πεσόντα. Ἐδήλωσε τὴν αἰτίαν τῆς τῶν δαιμόνων ὑποταγῆς, ὅτι πέπτωκεν ὁ ἄρχων αὐτῶν, ὁ ἐνισχύων αὐτούς, καὶ λοιπὸν εὐκαταγώνιστοι γεγονασί· πρὸ μὲν γὰρ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος, εἰς ὕψος, ἤρτετο, καὶ ἰτυοῦναι, καὶ ἰσχυε. Τοῦ Θεοῦ δὲ τῆ γῆ διὰ σαρκὸς ἐπιδημήσαντος, πέπτωκεν οὐκ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ· πάλαι γὰρ ἀπ' αὐτοῦ πεσὼν οὐκέτι αὐτοῦ ἐπέβη· ἀλλ' ἀπὸ τοῦ βῆθντος ὕψους καὶ τῆς τυραννίδος καὶ τῆς ἰσχύος. Λέγει τοίνυν, ὅτι Ἐθεώρου τὸν Σατανᾶν, μετὰ τὸ ἐνανθρωπήσαι με δηλονότι, πεσόντα, ὡς ἀστραπὴν, ἐκ (71) τοῦ οὐρανοῦ.

Τινὲς δὲ οὐρανὸν ἐνταῦθα τὸν ἀέρα νοοῦσιν, ὃ ἐνεφιλοχώρει ὁ Σατανᾶς. Λέγεται γὰρ οὐρανὸς καὶ ὁ ἀήρ. Τὰ πετινὰ γῆρ φησι τοῦ οὐρανοῦ. Τῷ παραδειγματι δὲ τῆς ἀστραπῆς ἐχρήσατο, ἐμφαίνων τὸ σφοδρὸν καὶ ὀξύ τῆς πτώσεως αὐτοῦ.

Ἴδού — σκορπίων. Ὅφρων καὶ σκόρπιων, τῶν δακνόντων καὶ τιτρωσκόντων τὰς ψυχάς. Οὕτω δὲ τοῦς δαίμονας ὠνόμασεν, οὐ μόνον διὰ τὸ ἐπιθευλον καὶ ἰοδόλον καὶ φαρτικόν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ ἀσθενεῖς καὶ εὐάλωτον. Ὅτι δὲ περὶ τῶν δαιμόνων λέγει, δηλοῖ τὸ ἐπαγόμενον.

Variæ lectiones et notæ.

(70) Ὅς ἰάν. B.

(71) Τῆν, ante ἐκ, addit A.

Καὶ — ἐχθροῦ. Τοῦ νοητοῦ δράκοντος. Ἰδὼν γὰρ Α αὐτοὺς χαίροντας ἐπὶ τῇ τῶν δαιμονίων ὑποταγῇ, διδῶσι μὲν αὐτοῖς διηνεκῆ τὴν κατ' αὐτῶν ἐξουσίαν, ἣν πρόσκαιρον ἔλαβον, ὅτε πρῶτον ἀπεξέλησαν· παραινέει δὲ, μὴ χαίρειν ἐπὶ ταύτῃ, διότι οὐκ ἐξ ἀγῶνος προσεγγίντο τοῦτοις, ἀλλ' ἐκ δωρεᾶς, διὰ τοὺς ὠφεληθῆναι μέλλοντας. Εἶη δ' ἂν δυνάμεις τοῦ ἐχθροῦ οὐ μόνον οἱ δαίμονες, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ ἐξ αὐτῶν πολυειδεῖς πειρασμοί.

Τινεῖς δὲ καὶ τὰ φθείροντα τοὺς ἀνθρώπους θηρία δύνανται αὐτοῦ λέγουσιν, ὡς χρωμένον καὶ τοῦτοις καθ' ἡμῶν.

Καὶ οὐδὲν — ἀδικίᾳ. Οὐ δαίμων, οὐ πειρασμός, ἀλλ' οὐδὲ θηρίον.

Πλὴν — ὑποτάσσεται. Οὐ γὰρ ὑμέτερον τὸ κατόρθωμα, ἀλλ' ἡμῆ ἢ χάρις. Ἐν τούτῳ οὖν μὴ χαίρετε, Β ἵνα μὴ, ὡς ἐπὶ κατορθώματι χαίροντες, εἰς οἴησιν ἐπαρθεῖητε.

Χαίρετε — οὐρανοῖς. Ὅτι διὰ τὴν πίστιν ὑμῶν ἐπολιτογραφῆθητε ἐν τῇ ἄνω πόλει, οὐ μέλανι, ἀλλὰ μνήμῃ, οὐδὲ, ὡς (72), ἀνθρώποι γράφουσιν, ἀλλ' ὡς ὁ Θεὸς οἶδε γράφειν. Φησὶ γὰρ περὶ τῶν δικαίων ὁ Δαυὶδ, ὅτι, Καὶ ἐπὶ τὸ βιβλίον σου πάντες γραφήσονται. Τὸ μὲν γὰρ ὑποτάσσειν τὰ δαιμόνια, δεῖ ὠφελίαν ἑτέρον ὑμῖν δέδοται· τὸ δὲ τὰ ὀνόματα ὑμῶν γραφῆναι ἐν τοῖς οὐρανοῖς, διὰ σωτηρίαν ὑμετέραν. Διὸ ἐκείνη μὲν ἢ χαρὰ κλέπτουσα φύσεισιν οἶδεν ἐμποιεῖν· αὕτη δὲ μᾶλλον εὐχαριστικὴ· καὶ παραιτητέον μὲν ἐκείνην, ὡς περιττόν (73)· ἀντιποιητέον δὲ ταύτης, ὡς ἀναγκαίας.

Ἐν αὐτῇ — Ἰησοῦς. Ἠγαλλιάσατο τῇ ψυχῇ, ὡς C ἀνθρώπου, διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ὠφεληθέντων ὑπὸ τῶν μαθητῶν.

Καὶ εἶπεν — σου. Εἰρήνης ταῦτα καὶ περὶ τῶν δώδεκα μαθητῶν ἐν τῷ εικοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξηγήσιν.

Καὶ στραφεῖς — ἀποκαλύψαι. [Ἐν ἐκείνῳ καὶ ταῦτα διασεσέφηται πρὸς ἀκριβείαν (74).]

Καὶ στραφεῖς — ἤκουσαν. Ταῦτα εἶπε καὶ ἐν τῷ εικοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, καὶ ἀνάγνωθε ἐν αὐτῷ (75) τὴν ἐρμηνείαν αὐτῶν, ἐνθα κεῖται τὸ· Ὑμῶν δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί. Ἐπεθύμησε δὲ ταύτην τὴν ἐπιθυμίαν καὶ Δαυὶδ ὁ προφήτης καὶ βασιλεὺς. Διὸ καὶ εἶπε· Δεῖξον ἡμῖν, Κύριε; τὸ ἔλεός σου· τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Σωτῆρος, ἔλεος ὀνόμασας (76), ὡς γενομένην δεῖ ἔλεος D τῶν ἀνθρώπων.

Παρατήρησον δὲ, ὅτι στρέφεται πρὸς τοὺς μαθητὰς ὁ Σωτῆρ, καὶ κατεδίαν αὐτοῖς ὁμιλεῖ, τοὺς μὴ μαθητὰς ἀποστρεφόμενος. Διὸ καὶ ἡμεῖς, ἐὰν ὦμεν μαθηταὶ αὐτοῦ, ἀκολουθοῦντες αὐτῷ δεῖ ὑπακοῆς

Vers. 19. *Et inimici*. Videlicet, intelligibilis draconis. Cum ergo vidisset eps gaudentes de subjectione dæmoniorum, dat quidem continuam adversus illa potestatem, quiam prius ad tempus acceperant, cum mitterentur : sed adhortatur, ne de hac gaudeant, quia non ex certamine eis provenit, sed ex dono propter eos qui adjuvandi erant. Potest autem virtus inimici dici, non solum ipsi dæmones, sed et multiformes eorum tentationes.

Quidam vero et feras, quæ homines perdunt, virtutem illius dicunt, quod etiam his adversus nos utatur.

Vers. 19. *Et — nocebit*. Nec dæmon, nec tentatio, nec fera venenata.

Vers. 20. *Verumtamen — subijcintur*. Non enim vestrum est opus, sed mea gratia. In hoc ergo ne gaudeatis, ne, tanquam de egregio facinore gaudentes, in elationem elevemini.

Vers. 20. *Gaudete — cælis*. Quia propter fidem vestram in cives conscripti estis in æterna civitate : non atramento, sed memoria : neque, ut homines scribunt, sed sicut Deus scribere novit. Dicit enim de justis David : *Et in libro tuo omnes scribentur*⁶⁸. Siquidem subijcere dæmonia, propter aliorum utilitatem vobis datum est : quod autem nomina vestrascripta sunt in cælis, propter salutem vestram : ideo furtivum quidem illud gaudium tumorem causare novit, hoc vero gratiarum actionem potius : et illud quidem cavendum, tanquam superfluum, hoc autem proponendum est, tanquam necessarium.

Vers. 21. *In illa — Jesus*. Animo exultavit, tanquam homo, propter eorum salutem, qui a discipulis juvandi erant.

Vers. 21. *Et dixit — te*. Hæc quoque dixit de duodecim discipulis vicesimo capite Evangelii secundum Matthæum : et ibi quære expositionem.

Vers. 21. *Et conversus — Vers. 22. revelare*. In eo loco etiam hæc diligenter explanata sunt.

Vers. 23. *Et conversus — Vers. 24. audierunt*. Hæc quoque dixit vicesimo quarto juxta Matthæum capite, et in eo lege ipsorum interpretationem, ubi dicitur : *Vestri autem beati oculi*⁶⁹. Hac autem aviditate captus est David propheta simul et rex ; ideo etiam dixit : *Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam*⁷⁰, Salvatoris videlicet incarnationem appellans misericordiam, utpote propter hominum misericordiam factam.

Verum observa, quod ad discipulos Salvator convertitur, et ipsis seorsim loquitur, ab iis, qui discipuli non sunt aversus. Ideo et nos quoque, si discipuli ejus fuerimus, per obedientiam mandato-

⁶⁸ Psal. cxxkxviii, 16. ⁶⁹ Math. xviii, 16. ⁷⁰ Psal. lxxkxviii, 16.

Variae lectiones et notæ.

(72) Ὡς οὐδὲ οἱ. B.
 (73) Forte περιττῆν, ob proximum ἀναγκαίας. Alias illud quoque ferri possit, ut notum est.
 (74) Inclusa omittit A. Ergo ab uno καὶ στραφεῖς

ad alterum saltum fecit.
 (75) Ἐν αὐτῷ abest. A.
 (76) Ὀνόμασεν. A.

rum ipsius et animæ simul, et corporis habuerimus oculos recte intuentes, auresque recte audientes, ad nos etiam omnino convertetur, et mysteriis a vulgo absconditis dignabitur.

CAP. XXXV. *De tentante legisperito.*

Vers. 25. *Etecece — possidebo?* Illaqueare putabat Christum, si quippiam legi contrarium ullo pacto doceret. Dicit ergo: *Quid faciendo vitam æternam possidebo, quam populo annuntias?* Cognita autem illius versutia, Salvator ad legem ipsum remittit; simul quidem conatum illius repellens, simul etiam arguens illum, quod sese pro virtutis cultore gereret, cum non esset, veluti finis indicabit parabolæ.

Vers. 26. *Ipse vero — legis?* Quod scriptum est majus præceptum? Quomodo legis majora legis præcepta? De majoribus namque ipsum interrogavit.

Vers. 37. *At ille* — Vers. 28. *respondisti.* Recte illum respondisse dixit: ut qui duo recitaverit præcepta, quæ ad se invicem connectuntur, sicut quinquagesimo quarto juxta Matthæum capite manifestatum est. Alius autem erat hic legisperitus ac eo, de quo a Matthæo et Marco facta est mentio ⁷⁴.

Vers. 28. *Hoc — vives.* Hoc, quod nunc recitasti, hoc, inquam, fac et vives vita æterna, qua vivunt justi, qui hæc præcepta servaverunt. Docuit siquidem prædicto capite Evangelii secundum Matthæum quod in his duobus præceptis universa lex et prophetæ pendent ⁷⁵; quorum enarrationem perfecte invenies quinto juxta Matthæum capite, ubi dicitur: *Ita enim est lex et prophetæ* ⁷⁶.

Vers. 29. *At ille — proximus?* Conatu suo frustratus, effudit, quem apud se occultabat, tumorem, Putabat enim se cunctis esse præstantiorem: nam lex proximum nominavit eum, qui alterius egeret auxilio: ipse vero illum dici opinabatur, qui virtute æqualis esset: ille etiam, volens seipsum justificare, sive aliis præponere, interrogabat: Quis mihi est æqualis? Deinde Christus per parabolam demonstrat illum esse proximum, qui alterius indiget auxilio.

† Proximus dicitur omnis homo, quod omnes inter nos propinqui sumus secundum naturæ communicatiouem.

CAP. XXXVI. *De eo qui incidit in latrones*

Vers. 30. *Suscipiens — dixit.* Suscipiens: hoc est, excipiens sermonem.

Vers. 30. *Homo — Jericho.* Parabola hæc, etsi efficta sit, ut ostendat, quis sit proximus: paucis

των ἐντολῶν αὐτοῦ, καὶ ἔχουμεν ψυχικοὺς ἅμα καὶ σωματικοὺς ὀφθαλμοὺς, ὀρθῶς βλέποντας, καὶ τὰ ὠτα, ὀρθῶς ἀκούοντα, πάντως στραφήσεται καὶ πρὸς ἡμᾶς, καὶ ἀξιώσει μυστηρίων ἀπορρήτων τοῖς πολλοῖς.

ΚΕΦ. ΛΕ'. Περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος νομικοῦ.

Καὶ ἰδοὺ — κληρονομήσω; Προσεδόχῃσθε παγεθεῖσαι τὸν Χριστὸν εἰς τὸ πάντως ἐπιτάξει τι ἐσονται τῷ νομῷ. Λέγει γοῦν, Τί ποιήσας ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω, ἣν καταγγέλλεις τῷ λαῷ; Γνοῦς δὲ τὴν τοῦτου πανουργίαν ὁ Σωτὴρ, ἐπὶ τὸν νόμον αὐτὸν παραπέμπει· ἅμα μὲν, διακρουόμενος τῆν πείραν αὐτοῦ· ἅμα δὲ, ἐλέγχων αὐτὸν, οἴομενον μὲν εἶναι ἰνάρετον, μὴ ὄντα δὲ· ὡς δείξει τὸ τέλος τῆς παραβολῆς.

Ὁ δὲ — ἀναγινώσκεις (77); Γί γέγραπται μεῖζον ἐπιτάγμα; Πῶς ἀναγινώσκεις τὰς μεῖζονας ἐπιτάμιας τοῦ νόμου; Περὶ τῶν μεῖζόνων γὰρ αὐτὸν ἠρώτησεν.

Ὁ δὲ — ἀπεκρίθης. Ὁρθῶς ἀποκριθῆναι αὐτῷ εἶπεν, ὡς τὰς δύο ἐπιτάμιας ἀπαγγέιλαντα. Ἐχονται γὰρ ἄλληλων, ὡς ἐν τῷ πεντηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον δεδηλωται. Ἐτερος δὲ ἐστὶν ὁ νόμικὸς οὗτος, παρὰ τὸν ὑπὸ Ματθαίου καὶ Μάρκου μνημονευόμενον.

Τοῦτο — ζῆση. Τοῦτο, ὃ ἀπήγγειλας νῦν, τοῦτο ποιεῖ, καὶ ζῆσθι ζωὴν αἰώνιον, οἷον ζῶσιν οἱ τὰς ἐπιτάμιας ταύτας φυλάξαντες δίκαιοι. Ἐδίδαξε γὰρ καὶ ἐν τῷ θλωθῆντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, ὅτι ἐν ταῦταις ταῖς δυσὶν ἐπιτάμιας ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρίμανται. Ἐν τῇ ἐξηγησιν ἐπιτέλωσ ἐυρήσεις ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, εἰς τὸ· Οὕτω (78) γὰρ ἐστὶν ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται.

Ὁ δὲ — πλησίον; Ἀποτυχῶν τῆς πείρας, ἐξέβρηξε (79) τὴν ἐν αὐτῷ κεκρυμμένην οἴησιν. Ὡστε γὰρ πάντων ὑπερέχει. Ὁ μὲν γὰρ νόμος κλησίον (80), τὸν δεόμενον βοθηθείας ἄνομαστον· αὐτὸς δὲ πλησίον, τὸν ἴσον κατ' ἀρετὴν ὑπέλαβε (81). Διὸ καὶ θέλων δικαιοῦν ἑαυτὸν, ἤγουν, ὑπεριθῆναι τῶν ἄλλων, ἰρωτᾶ, Τίς ἐστὶ μου ἴσος; Εἶτα διὰ παραβολῆς ὁ Χριστὸς ἀποδείκνυσεν, ὅτι πλησίον ἐστὶν ὁ δεόμενος βοθηθείας.

[Πλησίον λέγεται πᾶς ἄνθρωπος, ὡς ἐγγιζόντων ἡμῶν ἄλλήλοις κατὰ κοινωνίαν φύσεως (82).]

ΚΕΦ. ΛΖ'. Περὶ τοῦ ἐμπεσοντος εἰς τοὺς ληστὰς.

Ἵπολαβῶν — εἶπεν. Ἵπολαβῶν ἀντὶ τοῦ, διαδεξάμενος τὸν λόγον.

Ἄνθρωπος — Ἰεριχώ. Ἡ παραβολὴ αὕτη, εἰ καὶ συντεθῆ διὰ τὸ δειξαι, τίς ἐστὶν ὁ πλησίον,

⁷⁴ Matth. xii, 35; Marc. xii, 28. ⁷⁵ Matth. xxii, 40. ⁷⁶ Matth. vii, 12.

Variæ lectiones et notæ.

(77) Hentenius hic textum diviserat et ex uno scholio duo fœcerat. Vide, quæ iufra post Evangelium Joannis monui ad Hentenil animadversionem quam huic loco adjecit.

(78) Etiam hic uterque codex οὕτως, ante consonnam. Hic ergo altera lectio orta eūros, ut mo-

nui in editione N. Test.

(79) Ita uterque. Et recte quidem ita dicitur.

(80) Hic post πλησίον, addit codex B ea quæ mox inclusa ex margine codicis A ascripti.

(81) Ἵπιτάμια. B.

(82) Ἡ πλησίον, addit B. Includa, in margine A.

ἀλλ' οὖν ἐν βραχεὶ πᾶσαν ὑποφαίνει τὴν φιλόφθωρον οἰκονομίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Ἄνθρωπον μὲν γὰρ νοοῦμεν τὸν Ἀδὰμ καὶ τοὺς ἐξ Ἀδὰμ ἄνθρώπους· κατέβασιν δὲ ἀπὸ Ἱερουσαλήμ εἰς Ἱεριχὼ, τὴν ὁδὸν τὴν ἀπὸ ἀρετῆς εἰς κακίαν, καὶ ἀπὸ ὑπακοῆς εἰς παρακοήν, καὶ ἀπὸ ὑψους πολιτείας, εἰς χθαμαλότητα διαγωγῆς. Ἰψήλῃ μὲν γὰρ ἡ Ἱερουσαλήμ· χθαμαλὴ δὲ ἡ Ἱεριχὼ.

Καὶ — περιέπεσαν. Ὁδοστάταις (83) δαίμοσιν.

Οἱ — αὐτὸν. Τὰ ἱμάτια τῆς ἀρετῆς, τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ ὃν περιεβίβλητο δίκην χιτῶνος.

Καὶ — ἀπέθλον. Πληγὰς ψυχικὰς, τραύματα ἀμαρτιῶν.

Ἀφέντες ἡμιθανῆ τυγχάνοντα. Ἐξ ἡμῶν θνητὸν γενόμενον. Τῇ ψυχῇ γὰρ ἀθάνατος μείνας, τῷ σώματι τέθνηκε. Τὸ δὲ ἀπέθλον, καὶ τὸ ἀφέντες, οὐ περιεργαστέον, διὰ τὴν (84) ἐξουσίαν τῆς παραβολῆς.

Κατὰ συγκυρίαν — ἐκείνη. Συγκυρία μὲν, ἡ συντυχία· ἱερῆς δὲ, ὁ διὰ Μωϋσείως δοθεὶς νόμος, ὡς περὶ θυσῶν διαλεγόμενος.

Καὶ ἰδὼν αὐτὸν ἀντιπαρήλαθ'· Παρέδραμεν αὐτὸν οὕτως ἔχοντα,

Ὁμοίως — ἀντιπαρήλαθ'. Λευίτην ὑποληπτίον ἐνταῦθα τὸν λόγον τῶν προφητῶν, ὡς διακονούμενον τοῖς ἐπιτάγμασι τοῦ Θεοῦ.

Σαμαρείτης — ἐσπλαγχισθή. Σαμαρείτης νοεῖται νῦν ὁ Χριστὸς, ὡς ἐπὶ τῶν ἀπίστων Ἰουδαίων Σαμαρείτης ὀνομασθεῖς.

Ἡ καὶ, ὡς οὐ μόνον Ἰουδαίων, ἀλλὰ παντὸς ἔθνους φύσιν, διὰ τοῦ προσλήμματος (85), περιβαλλόμενος. Ἔθνος γὰρ, οἱ Σαμαρείται.

Καὶ — αὐτοῦ. Τῷ δεσμῷ τῆς διδασκαλίας.

Ἐπιχίωον — οἶνον. Ἡμερότητα καὶ στύψιν. Ἡ διδασκαλία γὰρ αὐτοῦ, πῆ μὲν ἡμέρως προβαίνει καὶ ἱλαρύνει· πῆ δὲ στύψει καὶ δάκνει, καὶ οὕτως εὐκέραια, καὶ ἑκατέρωθεν ὠφελεῖ.

Ἐπιθεΐσας — κτήνος. Ἐπὶ τὸ ἴδιον σῶμα, τὸ κτείνεσθαι (86) μέλλον, τουτέστι, βασιτάσας τὰς ἀσθενείας αὐτοῦ διὰ τῆς προσλήψεως ἀνθρωπότητος.

Ἦγαγεν αὐτὸν εἰς πανδοχεῖον. Πανδοχεῖον, ἡ Ἐκκλησία τῶν πιστῶν, ὡς πᾶν γένος ἀνθρώπων δεχομένη.

Καὶ ἐπεμελήθη αὐτοῦ. Ἐποιήσατο πρόνοιαν αὐτοῦ.

Καὶ — ἐξελθὼν. Μετὰ μικρὸν (87) ἀποθανῶν καὶ ἐξελθὼν ἀπὸ τοῦ κόσμου.

Ἐκβαλὼν — αὐτοῦ. Ἔως μὲν γὰρ ἔζη, αὐτὸς (88) ἐπεμελεῖτο τῶν ἀσθενῶν· ἀποθανῶν δὲ,

tamen verbis ostendit humanam et benignam saluatoris nostri gubernationem. Hominem siquidem intelligimus Adam, et qui ab Adam descenderunt, universos : descensum autem ad Jerusalem in Jericho, viam a virtute ad vitium, et ab obedientia ad inobedientiam, et a sublimi vitæ instituto ad terrenam conversationem : est enim Jerusalem sublimis, Jericho vero humilis.

Vers. 30. *Et — incidit.* Id est, dæmones, qui in via residebant.

Vers. 30. *Qui — eum.* Vestimentis virtutis, timore Dei, quo in modum vestis circumdatus erat.

Vers. 30. *Et — abierunt.* Animæ plagis, vulneribus peccatorum.

Vers. 30. *Relinquentes semimortuum.* Ex dimidio factum mortalem : juxta animam enim mansit immortalis, corpore vero mortuus est. Quod autem dicitur : *abierunt*, et *relinquentes*, non est de hoc curiose scrutandum propter normam parabolæ.

Vers. 31. *Casu — illa.* Sacerdos, hoc est, lex data per Moysen, utpote de sacrificiis disputans.

Vers. 31. *Visoque illo præterit.* Pertransiit illum, cum ita male affectus esset.

Vers. 32. *Similiter præterit.* Per levitam hoc loco accipiendus est sermo prophetarum, utpote Dei jussionibus subministrans.

Vers. 33. *Samaritanus — misericordia motus est.* Samaritanus intelligitur nunc Christus, utpote ab incredulis Judæis Samaritanus appellatus.

Vel etiam non Judæorum tautum, sed et cunctarum gentium naturam per carnis assumptionem amplectens. Samaritani enim sunt quædam natio gentium.

Vers. 34. *Et — ejus.* Vinculo doctrinæ.

Vers. 34. *Infundens — vinum.* Lenitatem ac morcicitatem. Doctrina enim ejus alibi quidem mansuete procedit et exultat : interdum vero perstringit ac mordet : et ita pulchre temperata est ac undique juvat.

Vers. 34. *Et imponens — jumentum.* Ita proprium corpus, quod occidendum erat : hoc est, portans infirmitates ejus per assumptam humanitatem.

Vers. 34. *Duxit in diversorium.* Diversorium est Ecclesia, quæ omne genus hominum recipit.

Vers. 34. *Et curam illius egit.* Rationem ejus habuit, et de eo providit.

Vers. 35. *Ac — egressus.* Post aliquod tempus mortuus et de mundo egressus.

Vers. 35. *Depromptos — illius.* Donec vivebat : ipse curam habebat infirmorum : ubi vero mor-

Varis lectiones et notæ.

(83) Ἐγκαθίτοις, præstolantibus in viis.

(84) Διὰ τὸ ἐξουσιάζειν τὴν παραβολὴν ἐν ταῖς τοιαύταις περιστάσεσιν.

(85) Τῆς ἐνσπαρκώσεως.

(86) Ludit in similitudine syllabarum κτήνος, κτείνεσθαι.

(87) Καιρὸν pro μικρὸν. B.

(88) Αὐτὸς codex B habet post ἐπεμελεῖτο.

tuus est ac resurrexit, et ad peregrinandum in cœlum devertit, hanc curam apostolis commisit.

Hospes enim est, quisquis Ecclesiæ præest, puta, omnis episcopus, vel quisquis apostolorum successor est. Duo vero denarii sunt Novum ac Vetus Testamentum, quæ infirmis medicinam suppeditant. Dixit enim vicesimo quarto capite Evangelii secundum Matthæum: *Omnis scriba edoctus ad regnum cœlorum similis est homini patrifamilias, qui depromit de thesauro suo nova et vetera*⁷⁴.

Vel, duo denarii duæ sunt interpretationes Scripturæ evangelicæ, aut etiam omnis divinæ: illa videlicet, quæ juxta historiam est, et quæ juxta analogen.

Vers. 35. *Et — tibi*. Si etiam de tuo quidpiam insumpseris, quod in ejus cedat utilitatem. Nam de suo quoque præceptores apponunt, dilatantes divinatorum sermonum interpretationes. A duobus siquidem testamentis sumunt quidem argumentum: propriis autem sermonibus abundantioram curam exhibent laborantibus. Reversio vero Christi, secundus est adventus ejus, in quo persolvit omnibus retributiones.

Vers. 36. *Quis — Vers. 37. illo*. Cum illo, hoc est, in illum.

Vers. 37. *Dixit — similiter*. Curam ejus habe, qui auxilio indiget. Qui enim hoc non facit, non diligit proximum suum sicut scipsum: qui vero proximum non diligit tanquam se ipsum, neque Deum diligit ex toto corde suo, et ex tota anima sua, ex tota fortitudine sua, et ex tota mente sua⁷⁵, quæ dilectionis vehementiam ac intentionem manifestant.

CAP. XXXVII. De Martha et Maria.

Vers. 38. *Factum est — Vers. 39. illius*. Castellum hoc Bethania erat: hanc enim Joannes castellum dixit Mariæ et Marthæ⁷⁶.

Vers. 40. *Martha vero — ministerium*. Præparans, quæ necessaria erant ad convivium et obsequium ejus ac discipulorum ipsius.

Vers. 40. *Quæ astitit — adjuvet*. Tanquam præceptor curam illi committe, ut una tecum ministerio manum admoveat.

Vers. 41. *Respondens — multa*. Tumultus hoc loco, distractio est et turbatio. Circa multa vero, puta, quæ ad convivium et obsequium necessaria sunt, ut dictum est.

Vers. 42. *Atqui unum est nesarium*. Videlicet

⁷⁴ Matth. xiii, 54. ⁷⁵ Luc. x, 27. ⁷⁶ Joan. xi, 1.

και ἀναστάς, και ἐκδημῶν εἰς τὸν οὐρανόν, τοῖς ἀποστόλοις τὴν ἐπιμέλειαν ταύτην ἐπέτρεψε.

Πανδοχὸς γὰρ πᾶς προστώς τῆς Ἐκκλησίας, ἤτοι, πᾶς ἐπίσκοπος, και πᾶς τῶν ἀποστόλων διάδοχος. Δύο δὲ δηνάρια, ἡ Καινὴ και ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, αἱ χορηγοῦσι τὴν ἰατρειάν τοῖς ἀσθενοῦσιν. Ἐῖρηκε γὰρ ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου· ὅτι Πᾶς γραμματεὺς μαθητευθεὶς εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ὁμοίος ἐστὶν ἄνθρωπῳ οἰκοδεσπότη, ὅστις ἐκβάλλει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ και παλαιὰ.

Ἡ δὲ δύο δηνάρια, αἱ δύο ἐρμηνεῖται τῆς εὐαγγελικῆς Γραφῆς, ἡ και πῆσης τῆς θείας, ἢτε καθ' ἱστορίαν (89), και ἡ κατὰ ἀναγωγῆν.

B

Και — σοι. Εἴ τι ἂν και οἰκοθεν προσδαπανήσῃς εἰς ὠφελειαν αὐτοῦ. Και οἰκοθεν γὰρ οἱ διδάσκαλοι προστιθείασι, πλατύνοντες τὰς ἐρμηνείας τῶν θείων λόγων. Ἀπὸ μὲν γὰρ τῶν δύο Διαθηκῶν λαμβάνουσι τὰς ἀφορμάς· τοῖς ἰδίῳι δὲ λόγοις δαψινιστέραν παρέχουσι τὴν θεραπείαν τοῖς κάμουσιν. Ἐπ'ἀνόδος δὲ τοῦ Χριστοῦ, ἡ δευτέρα παρουσία, ἐν ἣ ἀποδώσει πᾶσι τὰς ἀμοιβάς.

Τίς — αὐτοῦ. Μετ' αὐτοῦ ἄντι τοῦ, εἰς αὐτόν.

Εἶπεν ὁμοίως. Ἐπιμελοῦ τοῦ δεομένου βοηθείας. Ὁ γὰρ μὴ τοῦτο ποιῶν, οὐκ ἀγαπᾷ τὸν πλησίον ὡς ἑαυτόν· ὁ δὲ μὴ ἀγαπῶν τὸν πλησίον ὡς ἑαυτόν, οὐδὲ τὸν Θεὸν ἀγαπᾷ, ἐξ ὅλης τῆς καρδίας αὐτοῦ, και ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, και ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, και ἐξ ὅλης τῆς διανοίας αὐτοῦ, ἄπερ ἐμφαίνουσι ἀγάπης σφοδρότητα και ἐπίτασιν.

ΚΕΦ. ΑΖ'. Περὶ Μάρθας και Μαρίας.

Ἐγένετο — αὐτοῦ. Ἡ κόμη αὐτῆ, ἡ Βηθανία ἦν. Ταύτην γὰρ ὁ Ἰωάννης εἶπε κόμην Μαρίας και Μάρθας.

Ἡ δὲ Μάρθα — διακονίαν. Παρασκευάζουσα τα πρὸς ἐστίασιν και θεραπείαν αὐτοῦ τε και τῶν μαθητῶν αὐτοῦ.

Ἐπιστάσα — συναντιλάβηται. Ὡς διδάσκαλος· ἐπίτρεψον αὐτῇ, ἵνα μοι συναράψῃται τῆς διακονίας.

Ἀποκριθεὶς — πολλά. Τύρβη ἐστὶν, ὁ περισπασμὸς, ἡ ὀχλησις· περὶ πολλὰ δὲ, τὰ τῆς ἐστιότητος και θεραπείας, ὡς εἶρηται.

Ἐνὸς δὲ ἐστὶ χρεία. Τῆς ἀπροάσεως τῶν ἐμῶν

Varia lectiones et notæ.

(89) Quam nos nunc *Grammaticam* appellamus. Credo autem interpretationem hujus loci allegoricam sumptam esse ex Origene, qui suam in hunc locum interpretationem laudat et attingit, tom. III, p. 728. Patet ergo vel ex hoc loco, Hierony-

mum copiosiores expositiones Origenis partim omisisse, partim in compendium redegisse in sua Latina versione. In meo apographo codicum Mosquensium similia ad h. l. leguntur, quæ etiam ibidem a Severo brevius repetuntur.

λόγων. Οὐ γὰρ τρυφήσαν ἦλθον, ἀλλὰ διδάξων ὑμᾶς.

Μαρία — αὐτῆς. Δύο μερίδες πολιτείας ἐπαινεταί, ἡ μὲν πρακτικῆ, ἡ δὲ θεωρητικῆ. Ταύτας αἱ δύο αὐταὶ διειλόnton. Μάρθα μὲν, τὴν πρακτικὴν, ἐν τῷ διακονίσθαι περὶ τὴν σωματικὴν θεραπείαν τοῦ Κυρίου· Μαρία δὲ, τὴν θεωρητικὴν, ἐν τῷ ἀκούειν τῶν λόγων αὐτοῦ. Καὶ ἐπεὶ διπλοῦς ἦν ὁ Χριστός, ἡ μὲν ἀνέκασκε τὸ ὁρώμενον αὐτοῦ· ἡ δὲ ἰδοῦλε τῷ ἀοράτῳ αὐτοῦ· αὐτὸς δὲ, τῆς μὲν τὴν προθυμίαν οὐ διεβάλε, τῆς δὲ τὴν προαίρεσιν ἐπήνησε. Τῆς μὲν γὰρ τὸ ἔργον, χρησιμώτατον· τῆς δὲ (90) ὑψιλότερον.

Σὺ δὲ, ἦν βούλει, μίμησαι, ἦν θεωρεῖς τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου, λέγω δὲ, τοὺς πτωχοῦς. Ἐφ' ὅσον γὰρ, φησὶν, ποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἐλαχίστων, ἔμοι ἐποιήσατε. ἢ ἀσχολοῦ περὶ τὴν ἀκρασίαν τῶν λόγων αὐτοῦ, περὶ τὴν θεωρίαν τῶν δογμάτων αὐτοῦ· ἢ καὶ ἀμφοτέρω μετέρχου, κατὰ τοὺς προσήκοντας καιροῦς.

Τὴν ἀγαθὴν δὲ μερίδα εἶπεν, οὐχ ὡς τῆς ἄλλης πονηρᾶς οὐσίας, ἀλλ' ἀγαθὴν ἐνταῦθα τὴν κρείττονα ὠνόμασεν. Ἐνδέχεται γὰρ δύο καλῶν τὸ ἐν εἶναι καλλίον. Καλὸν μὲν γὰρ τὸ φιλοξενεῖν· καλλίον δὲ τὸ παρεδρεύειν Θεῷ. Τὸ μὲν γὰρ σωματικόν· τὸ δὲ πνευματικόν.

ΚΕΦ. ΑΗ'. Περὶ προσευχῆς.

Καὶ ἐγένετο — αὐτοῦ. Οὗτος ὁ μαθητὴς ἐκ τῶν ἐβδομηκοντα ἦν. Τοὺς γὰρ δώδεκα ἐδίδαξεν ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου. Ἰδὼν γὰρ τὸν διδάσκαλον καινῆν πολιτείαν καὶ (91) μετερχόμενον καὶ ὑποτιθέμενον, ἐζήτησε καὶ καινὴν προσευχὴν, τῇ πολιτείᾳ κατὰλληλον. Ὁ δὲ, ἦν ἐδίδαξε τοὺς δώδεκα, ταύτην καὶ νῦν ἐκτίθεται.

Εἶπε — πονηροῦ. Ἑρμηνεύθησαν ταῦτα πάντα κατὰ τὸ ῥητὸν ἐν τῷ δηλωθέντι πέμπτῳ κεφαλαίῳ. Εἰ δὲ καὶ λέξεις τινεὶ ἐνταῦθα παραλλάττουσιν, ἀλλ' οὖν τὴν αὐτὴν καὶ αὐταὶ σημασίαν φυλάττουσι, καὶ εἰς τὴν ὁμοίαν ἐρμηνείαν συναγόγναι. Διδαξας δὲ προσεύχεσθαι, δεῖξαι βούλεται, καὶ ὅτι ἡ ἐπιμονὴ τῆς προσευχῆς ἀνύει τὸ σπουδαζόμενον, καὶ κίχρηται παραβολῇ παριστώσῃ τούτο. Περιεργότερον δὲ αὐτῇ συμπίπασται, ἵνα καὶ εἰς πειθωνωτέρα.

Καὶ εἶπε — αὐτῷ. Χρῆσον, ἦτοι, δάνεισον (92).

Κακίστος — σοι. Φασὶ τινεὶ ἀναγωγικῶς ὅτι νοεῖται φίλος μὲν ὁ φιλόανθρωπος Θεός· πορεύεται δὲ πρὸς αὐτὸν μεσονυκτίου καὶ αἰτᾷ τρεῖς ἄρτους, ὁ παρὰ τὸν προσήκοντα καιρὸν αἰτῶν τρεῖς θεολογίας, Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, ἵνα παραβῇ

⁷⁷ Matth. xxv, 40.

(90) Τῆς δὲ τὸ Β.

(91) Καὶ abest A.

(92) Hæc tria vocabula omisit Hentenius et tex-

PATROL. GR. CXXIX.

meorum auscultatio sermonum. Neque enim, ut epuler, veni, sed ut vos doceam.

Vers. 42. *Maria* — *ea*. Dux partes conversationis laudabiles sunt, nempe practica sive operativa, et theoricæ sive contemplativa; has duæ sorores istæ elegerat: Martha quidem operativam, ministrando circa corporalem Domini obsequium; Maria vero contemplativam, audiendo sermones illius. Et quia bipartitus erat Christus, illa quidem refocillabat partem ejus visibilem, hæc autem colebat partem ejus invisibilem: ipse vero illius quidem promptitudinem non vituperavit, hujus autem electionem laudavit. Siquidem illius opus utile certe admodum erat, hujus tamen sublimius.

Tu ergo, quam volueris imitare, aut curam habe corporis Domini, dico sane pauperum. Nam *quatenus*, inquit, *uni de his minimis fecistis, et mihi fecistis* ⁷⁷. Aut occupare circa auscultationem sermonum ipsius, circa contemplationem dogmatum illius. Aut etiam utrumque exerce congruis temporibus.

Bonam vero partem dixit, non quod altera mala sit: sed bonam hic appellavit eam quæ melior est. Potest enim fieri, ut duorum bonorum unum altero melius sit. Bonum siquidem est, hospitalem esse, verum melius est, Deo assidere: illud enim corporale est, hoc autem spirituale.

CAP. XXXVIII. *De oratione.*

CAP. XI. Vers. 1. *Accidit autem* — *suos*. Discipulus hic erat ex septuaginta. Nam duodecim docuerat quinto capite Evangelii juxta Matthæum. Cum videret enim præceptorem novum vitæ institutum et exercere et admonere: novam quoque orationem quæsitivam, vitæ studio convenientem. At ille quam ipsos duodecim docuerat, hanc etiam nunc exponit.

Vers. 2. *Ait* — Vers. 4. *malo*. Horum omnium ad verbum data est interpretatio prædicto quinto capite. Quod si dictiones quædam hic permutantur, eadem tamen et istæ servant significationem, et in similem conveniunt interpretationem. Postquam autem orare docuit, vult ostendere, quod orationis perseverantia tribuit id, quod quis expetit; et parabola usus est, quæ hoc demonstrat, quæ etiam accuratius formata est, ut persuasibilior reddatur.

Vers. 5. *Et dixit* — Vers. 6. *illi*. Commoda seu mutuo da.

Vers. 7. *Et ille* — *tibi*. Dicunt quidam per amicum anagogicè Deum intelligi hominum amatorem. Vadit autem ad ipsum media nocte et petit tres panes, qui convenienti tempore petit triplicem divinum sermonem, Patris videlicet et Filii ac Spiritus

Varie lectiones et notæ

tum junctim eddidit a quinto ad septimum versum.

tus sanoti, ut apponat amico qui ad se venit de instabili ac conculcata via, et hujusmodi indiget cibo. Cæterum Deus intus, sive invisibiliter respondet, Noli mihi molestus esse : jam ostium divini sermonis clausum est, nondum tempus est hujusmodi gratiæ.

Et cætera etiam quæ in parabola sequuntur, conati sunt quidam huc reducere (zz), nec potuerunt suo aptare proposito ; idcirco horum anagogen tanquam minus convenientem, præterii, videns, quod ad emphasim composita sint, ut rationabilis videatur repulsio. Pater namque, qui cum filiis suis dormit, rationabiliter recusat intempestive surgere, ne illos expergeficiat. Apparet autem mihi tota hæc proposita parabola nihil aliud demonstrare, nisi petitionem esse maxime necessariam et repulsionem esse justissimam, ut videatur propter perseverantiam exauditus esse is, qui petit, et persuasibilis fiat admonitio.

Vers. 8. *Dico* — *opus fuerit*. Hoc est, cujus gratia hæc parabola facta est. Improbritatem tamen, sive impudentiam, vocat assiduitatem ac perseverantiam petitionis.

Vers. 9. *Et ergo* — Vers. 10. *aperietur*. Hæc similiter ipsis quoque duodecim præcepit, quemadmodum scripsit Matthæus quinto capite : et ibi quære enarrationem optime traditam.

Vers. 11. *Quis* — Vers. 12. *scorpium* ? Ibi etiam de his consequenter invenies.

Vers. 13. *Si ergo* — *se* ? Similiter et de his, Malos vero eos dixit, non solum propter causam ibi dictam, sed etiam propter humanam naturam, quæ malitiæ capax creata est.

CAP. XXXIX. *De ejecto dæmonio muto.*

Vers. 14. *Et* — *mutum*. Nec ipsum loquebatur, vel audiebat, nec hominem sinebat loqui, vel audire : non ex natura, sed ex malitia. Hujus autem apud Matthæum facta est mentio decimo octavo capite, in quo de ipso manifeste disputatum est.

Vers. 14. *Factum est* — *turbæ*. Ibi etiam de his dictum est.

Vers. 15. *Quidam* — *dæmonia*. Similiter et de his. Pharisei autem hoc dixerunt, veluti scripsit Matthæus.

Vers. 16. *Alii* — *cælo*. Non nunc tantum, sed frequenter hoc fecerunt, sicut aliis Matthæi capitibus significatum est.

Quære autem potissimum tricesimo primo capite Evangelii ejus, ubi dicitur juxta finem : *Cumque accessissent Pharisei et Sadducæi tentantes, rogabant eum, ut signum aliquod de cælo demonstraret sibi*⁷⁰ :

⁷⁰ Matth. xvi, 1.

Α αὐτὰς φίλῳ παραγενομένῳ πρὸς αὐτὸν ἐκ τοῦ ἀστάτου καὶ καταπεπατημένου βίου, καὶ χρῆζοντι τοιαύτης τροφῆς. Καὶ λοιπὸν ὁ Θεὸς ἰσωθεν, ἤγουν, ἀφανῶς ἀποκρίνεται, Μὴ ἐνόχλι μοι τοῦτο γὰρ δεῖσθε, Μὴ μοι κόπους πάρεχε· νῦν ἡ θύρα τῆς Θεολογίας ἀποκέλεισται σοι, οὕτω καιρὸν ἔχοντι τηλικαύτης χάριτος.

Καὶ τὰ εἰῆς δὲ τῆς παραβολῆς ἐπιχείρησαν μῆτινες ἀναγαγεῖν, οὐκ ἠδυνήθησαν δὲ ταῦτα προσεμῶσαι τῷ σκοπῷ αὐτῆς. Διὸ παρῆκα τὴν τούτω ἀναγωγὴν, ὡς περιττὴν, νοῶν, ὅτι συνετέθησαν ἐς ἔμφασιν μόνον εὐλόγου παραιτήσεως. Ὁ γὰρ μετὰ τῶν παιδῶν αὐτοῦ κοιμώμενος πατὴρ, εὐλόγως παραιτεῖται παρὰ καιρὸν ἀναστῆναι, ἵνα μὴ ἀφύπνιη αὐτὰ. Φαίνεται δὲ μοι καὶ πάσα ἡ προκειμένη παραβολὴ μὴδὲν ἕτερον ἐμφανεῖν, εἰ μὴ μόνον ἀπαραιτήτων αἰτήσεων καὶ εὐλογωτάτων παραιτήσεων, ἵνα δοῖται διὰ τὴν ἐπιμονὴν εἰσακουσθῆναι ὁ αἰτῶν, καὶ πιθανῶς γένηται ἡ παραινεσις.

Ἄγω — χρῆσι. Τοῦτό ἐστιν, οὐ χάριν ἡ παραβολὴ αὐτῆ γέγονεν. Ἀναίδειαν δὲ εἶπε τὴν ἐπιμονὴν τῆς αἰτήσεως.

Κάγω — ἀνοιχθήσεται. Ταῦτα ὁμοίως καὶ τοῖς δώδεκα ἐνετελεῖτο, καθὼς ἀνέγραψε Ματθαῖος ἐν τῷ πέμπτῳ, κεφαλαιῷ, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν εἰρησῆσα, ἀρίστα παραδειδομένην.

Τίνα — σκορπίον ; Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ἀκολουθεῖς εὐρήσεις.

Εἰ οὖν — αὐτὸν ; Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων· πονηροῦς δὲ αὐτοῦς εἶπεν, οὐ μόνον διὰ τὴν ἐκεῖ ῥηθείσαν αἰτίαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν πονηρίας δεκτικὴν εἶναι (93).

ΚΕΦ. ΑΘ'. Περὶ τοῦ ἔχοντος δαιμόνιον κωφόν.

Καὶ — κωφόν. Μῆτε αὐτὸ λαλοῦν ἢ ἀκοῦον, μετὰ τὸν ἄνθρωπον ἐὼν λαλεῖν ἢ ἀκοῦειν, οὐκ ἐκ φύσεως, ἀλλ' ἐκ πονηρίας. Μένηται δὲ τούτου Ματθαῖος ἐν τῷ ὀκτωκαιδεκάτῳ κεφαλαιῷ, ἐν ᾧ τὰ περὶ αὐτοῦ σαφῶς ἀπηγγέλλθη.

Ἐγένετο — ὄχλοι. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ἐρήθη.

Τινὲς — δαιμόνια. Ὡσαύτως καὶ περὶ τούτων. Οἱ Φαρισαῖοι δὲ τοῦτο εἶπον, ὡς ὁ Ματθαῖος ἱστορήσεν.

Ἐτεροῦ — οὐρανοῦ. Οὐ νῦν μόνον, ἀλλὰ διαφόρως τοῦτο πεποιθήκασιν, ὡς καὶ ἐν ἄλλοις κεφαλαιαῖς τοῦ κατὰ Ματθαῖον δεδήλωται.

Ζήτησον δὲ μᾶλλον ἐν τῷ τριακοστῷ πρώτῳ κεφαλαιῷ αὐτοῦ πρὸς τῷ τέλει, τὸ· Καὶ προσελθόντες οἱ Φαρισαῖοι καὶ Σαδδουκαῖοι πειραζόντες ἐπηρώτησαν αὐτὸν σημεῖον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐπι-

Varia lectiones et notæ.

(93) Περυκταί pro εἶναι, A.

(zz) *Huc reducere*, Ἀναγαγεῖν est anagogice seu allegorice explicare.

δειξαι (94) αὐτοῖς, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτοῦ, A et lege ejus enarrationem, ac discas causas fraudulentium eorum conatus.

Αὐτὸς δὲ — διανοήματα. Τότε τῆς ὑπολήψεως τοῦ ἐν Βεελζεβούλ ἐκβῆλαι τὰ δαιμόνια καθ' ἑαυτοῦ· γὰρ τοῦτο ἔλεγον, φοβούμενοι τὸν ὄχλον· καὶ τὸ τῆς πείρας τοῦ ἐπιζητουμένου σημείου. Καὶ νῦν μὲν περὶ τοῦ ἑνὸς ἀπολογεῖται, μετὰ μικρὸν δὲ καὶ περὶ τοῦ ἑτέρου.

Ζήτησον δὲ καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου τὴν ἐρμηνείαν τοῦ· Εἰδῶς δὲ (95) ὁ Ἰησοῦς τὰς ἐνθυμήσεις αὐτῶν.

Εἴρηται δὲ ἡμῖν πολλάκις, ὅτι οἱ εὐαγγελισταὶ ποτὲ μὲν καιροῦ καὶ τάξεως (96) τῶν ῥηθέντων ἢ προϋθέντων φροντίζουσι· ποτὲ δὲ, μόνως ἀπαγγελλίαι.

Εἶπεν — πῶς. Καὶ οἶκος ἐπὶ οἶκον, διαμερισθεὶς, δηλονότι. Ἐν τῷ ῥηθέντι δὲ εἰκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτων ἀκολουθῶς ἠρμηνεύθη.

Εἰ δὲ αὐτοῦ; Ὁμοίως καὶ περὶ τούτου.

Ὅτι — δαιμόνια. Ἐμφανίαι αὐτοῖς καὶ ὁ ὑπολαμβάνοντες ἔλεγον καθ' ἑαυτοῦς περὶ αὐτοῦ.

Εἰ δὲ — ἴσονται. Ἐν τῷ (97) δηλωθέντι κεφαλαίῳ καθέξῃ καὶ περὶ τούτων διεληπται.

Εἰ δὲ — Θεοῦ. Ἰσαύτως καὶ περὶ τούτου σαφίστατά τε καὶ ἀκριβίστατα.

Ὅταν — διαδίδωσι. Παρακλησιῶς καὶ περὶ τούτων (98) τὸ κεφαλαίον ἐκείνο διαλαμβάνει, καὶ ῥᾶδιον ἀπὸ τῶν ἐκεῖ ῥηθέντων καὶ ταῦτα διαγνωσθῆναι.

Ὁ μὴ — σκορπίζει. Ἔτι καὶ περὶ τούτων.

Ὅταν — κεκοσμημένον. Ταῦτα ἔγραψε καὶ Ματθαῖος ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ἠρμηνεύθησαν ἐν ἐκείνῳ.

Τότε — πρώτων. Ἰσαύτως καὶ ταῦτα.

ΚΕΦ. Μ'. Περὶ τῆς ἐκ τοῦ ὄχλου ἐπαράσης φωνῆς.

Ἐγένετο — ἐθήλασας. Ἐπάρασα, ἤγουν, ὑψώσασα. Ἐπόδρα γὰρ ἀποδεικνύει τοὺς λόγους αὐτοῦ, μεγαλοφώνως ἐμακάρισε τὴν γεννήσασαν αὐτόν, ὡς τοιοῦτου μητέρα γενέσθαι ἀξιωθείσας.

Αὐτὸς δὲ — αὐτόν. Μενούνης, τουτέστιν, ἀληθῶς. Ζήτησον δὲ ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, τὸ· Ὅστις γὰρ ἂν ποιήσῃ τὸ βέλμα τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς, αὐτὸς μου καὶ ἀδελφὸς καὶ ἀδελφὴ καὶ μήτηρ ἐστὶ, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ὅλην τοῦ τοιοῦτου ῥητοῦ ἐξήγησιν. Φυλακὴ δὲ λόγου Θεοῦ ἐστὶν ἢ πλήρωσις αὐτοῦ.

⁷⁹ Matth. xii, 25. ⁸⁰ Ibid. 50

Vers. 17. *At ipse* — *cogitationes*. Cogitationes, tum suspicionis, quod in Beelzebul egeret daemonia, nam hoc apud se dicebant, timentes turbatum conatus. quod signum petebant. Et nunc quidem de uno respondet, post pauca vero de reliquo.

Quære autem vicesimo secundo capite Evangelii secundum Matthæum interpretationem quoque illius, quod dicitur: *Jesus autem sciens cogitationes eorum* ⁷⁹.

Frequenter autem a nobis dictum est, quod evangelistæ interdum quidem temporis et ordinis eorum, quæ dicta, aut facta sunt, curam habent, B quandoque vero id tantum student, ut rem, quæ gesta est, enarrent.

Vers. 17. *Dixit* — *cadit*. Domus adversus domum, videlicet divisa. Prædicto vicesimo secundo capite etiam de his consequenti ordine data est interpretatio.

Vers. 18. *Quod si* — *ejus*? Similiter et de hoc.

Vers. 18 *Quia si* — *dæmonia*. Manifestat etiam eis, quid apud se dicentes suspicabantur.

Vers. 19. *Si autem* — *erunt*. †† In capite laudato deinceps etiam de his expositum est.

Vers. 20. *Si autem* — *Dei*. De hoc quoque apertissime ac diligentissime ibidem invenies.

Vers. 21. *Cum* — Vers. 22. *distribuit*. Pari modo et de his caput illud disserit: et ex his, quæ ibi dicta sunt, etiam hæc facilius cognosci poterunt.

Vers. 23. *Qui non* — *dispergit*. Præterea et de his.

Vers. 24. *Cum* — Vers. 25. *ornatam*. Hæc Matthæus quoque scripsit vicesimo tertio capite, et in eo declarata sunt.

Vers. 29. *Tunc* — *primis*. Similiter et hæc, CAP. XL. *De muliere, quæ de turba vocem extulit*.

Vers. 27. *Factum* — *est susisti*. Elata, sive elevata voce. Cum enim vehementem in eam impressionem sermones illius fecissent, magna et exaltata voce eam beatificavit, quæ illum pepererat, utpote quæ talis Filii Mater fieri dignata fuerat.

Vers. 28. *At ille* — *illum*. Quin imo, hoc est, vere dico vobis. Quære autem vicesimo tertio juxta Matthæum capite, ubi dicitur: *Quincunque enim fecerit voluntatem Patris mei, qui in cælis est, ipse et meus frater et soror et mater est* ⁸⁰ ac lege totam dicti illius enarrationem. Custodia vero sermonis Dei, ejus est adimpletio.

Variae lectiones et notæ.

(94) Δείξει, A.

(95) Δέ abest A.

(96) Καιροῦ τάξεως A.

(97) Hoc scholium non legitur apud Hentenium.

Textus autem versus 19 et 20. junctus est. Saltus ergo factus ab *et* *de* ad *si* *de*.

(98) Τούτου A.

CAP. XLI. De his qui signum petebant.

Vers. 29. *Turbis autem — quærit.* Nunc etiam de reliqua eorum cogitatione respondet. Pravam autem nominavit generationem Phariseorum ac Sadduceorum, tanquam tentantem ipsum. De hac autem dictum est vicesimo tertio capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 29. *Et — prophetæ.* Ibi etiam hæc manifeste declarata sunt.

Vers. 30. *Sicut — isti.* Quemadmodum ille fuit signum apud Ninivitas, hoc est, res nunquam audita; quod supernaturaliter e ventre ceti tertio die liberaretur: ita hic erit signum apud generationem infidelium Judæorum, sive res inaudita quod supernaturaliter e ventre terræ tertio die surrexerit. Sed Ninivite sane crediderunt auditæ novitati, ac obedierunt his, quæ Jonas prædicavit: hi vero nec crediderunt nec obedierunt, ideo quoque illi condemnabunt istos, sicuti paulo post manifestabitur.

Vers. 31. *Regina — hoc in loco.* Hæc et Matthæus prædicto loco proposuit: et ibi quære horum enarrationem.

Vers. 32. *Viri — hoc in loco.* In illo capite etiam hæc scripsit Matthæus, antequam de regina Austri; lege ergo ibi horum quoque interpretationem rationabiliter enarratam.

Vers. 33. *Nemo — videant.* Dictum est de his quinto capite Evangelii juxta Matthæum, ubi dicitur, *Non potest civitas abscondi supra montem posita*⁸¹. Ex iis enim, quæ ibi dicta sunt, etiam hæc plenissime tibi nota fient. Absconditum autem dicit, occultum domicilium.

Vers. 34. *Lucerna — tenebrosus.* Hanc etiam considerationem scripsit Matthæus quinto capite, et ibi quære interpretationem diligenter expositam.

Vers. 35. *Vide — sint.* Observa, ne mens, animæ tuæ fenestra (b), affectionibus obtenebretur.

Vers. 36. *Si te.* Ab exemplo ejus, quod circa corpus accidit, facit, ut de anima intelligamus. Cujus illi major cura est. Sicut enim in corpore, ita et in anima; si hæc tota lucida fuerit, non habens quidquam affectione tenebrosus, neque rationale, neque irascibile, neque concupiscibile, erit lucida tota, sicut quando lucerna fulgore suo illuminat te, hoc est, splendidissima ac lucidissima.

CAP. XLII. De phariseo qui Dominum invitavit.

Vers. 37. *Et — se.* Cum locutus esset, quæ jam dicta sunt. *Ἡρώτα*, hoc est, deprecabatur, sicut

⁸¹ Matth. v, 14.

Variæ lectiones et notæ.

(99) Ἐσκοτίσθη, B,

(a) *Creata est.* Legit ergo etiam πεφυκίναται.

(b) *Animæ tuæ fenestra* Quæ animum tum collustrat.

A ΚΕΦ. ΜΑ'. Περὶ τῶν αἰτούντων σημεῖον.

Τῶν δὲ ὄχλων — ἐπιζητεῖ. Νῦν ἀπολογεῖται καὶ περὶ τοῦ ἑτέρου αὐτῶν διανοήματος, ὡς προσέρχεται. Πονηρὰν δὲ ὠνόμασε τὴν γενεὰν τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων, ὡς πειράζουσιν. Εἶπται δὲ περὶ ταύτης καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κεινῶ Ματθαίου.

Καὶ — προφήτου. Ἐν ἐκείνῳ καὶ ταῦτα σαφῶς ἔμαρτυρήσαν.

Καθὼς — ταῦτα. Καθὼς ἐκεῖνος ἐγένετο σημεῖον παρὰ τοῖς Νινευίταις, τουτέστι, παράδοξον ἀκούσμα, ὅτι ὑπερφυῶς ἐκ τῆς κοιλίας τοῦ κήτους ἐβρύσθη τριήμερος· οὕτως καὶ οὗτος γενήσεται σημεῖον παρὰ τῆ γενεᾷ τῶν ἀπίστων Ἰουδαίων, ἴσως, παράδοξον ἀκούσμα, ὅτι ὑπερφυῶς ἐκ τῆς γῆς ἀνέστη τριήμερος. Ἄλλὰ Νινευίταις μὲν καὶ ἐπίστευσαν τῷ τούτῳ ἀκούσματι, καὶ ἐπίσθησαν, οἷς ἐκήρυττεν Ἰωάνης· οὗτοι δὲ καὶ ἠπίστησαν καὶ ἠλείθησαν. Διὸ καὶ ἰσχυρὰ κατακρινοῦσαι τοὺτους, ὡς μετὰ μικρὸν δηλωθήσεται.

Βασίλισσα — ὧδε. Ταῦτα καὶ ὁ Ματθαῖος ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ ἐξέθετο, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν τούτων ἐξηγήσιν.

Ἄνδρες — ὧδε. Ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ τῷ Ματθαῖος ἀνέγραψε, πρὸ τῶν περὶ τῆς βασίλισσας τοῦ νότου, καὶ ἀνάγνωθι καὶ τὴν τούτων ἐρμηνείαν ἐκεῖ, κατὰ λόγον ἐξηγήσεις.

Οὐδαίς — βλέπωσιν. Εἶπται περὶ τούτων ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, ἐνθα κεῖται το· Οὐ δύναται πόλις κρυβῆναι ἐπάνω ὄρους κειμένη. Ἀπὸ γούν τῶν ῥηθέντων ἐκεῖ καὶ ταῦτα σαφίστατα σοι γενήσονται. Κρυπτήν δὲ νῦν λέγει, τὴν ἀποκρυφον οἰκίαν.

Ὁ λύχνος — σκοτεινόν. Τοῦτο τὸ νόημα καὶ ὁ Ματθαῖος ἰστόρησεν ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τὴν ἐπίλυσιν, ἀκριβῶς ἐκτεθειμένην.

Σκόπις — ἐστὶ. Σκόπις, μὴ ὁ νοῦς ὁ φωταγωγὸς τῆς ψυχῆς σου σκοτισθῆ (99) ὑπὸ τῶν παθῶν.

Εἰ — σε. Ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸ σῶμα παραδείγματος περὶ τῆς ψυχῆς δίδωσι νοεῖν, ἢς μᾶλλον αὐτῷ φρονεῖς. Ὡσπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ σώματος, οὕτως καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς, εἴαν αὕτη ὅλη φωτεινὴ εἴη, μὴ ἔχουσα μηδὲν μέρος ἔσκοτισμένον πάθει, μήτε τὸ λογιστικόν, μήτε τὸ θυμικόν, μήτε τὸ ἐπιθυμητικόν, ἐστὶ φωτεινὴ ὅλη οὕτως, ὡς ὅταν ὁ λύχνος τῆ ἀστραπῆ αὐτοῦ φωτίσῃ σε, τουτέστι, λαμπροτάτη καὶ φαιδροτάτη.

ΚΕΦ. ΜΒ'. Περὶ τοῦ Φαρισαίου τοῦ καλίσαντος τὸν Ἰησοῦν.

Ἐν — αὐτῷ. Ἐν τῷ λαλῆσαι, τὰ ἤδη ῥηθέντα. Ἡρώτα δὲ, ἀντὶ τοῦ, παρεκάλει καθὼς πολλοὶ καὶ

ἡρμηνεύονται. Τοῦτο δὲ ἐποίει, δεικνύων ἑαυτὸν ἀνωτέ-
ρον τῶν ἄλλων Φαρισαίων, καὶ τῆς ἐκεῖνων βασιλ-
νίας ἐλευθέρων. Ὁ δὲ Χριστὸς πείθεται, βουλόμενος
ἀποχρησασθαι τῆ τραπέζῃ πρὸς νοθεσίαν τοῦ
ἐστιατόρου.

Εἰσελθὼν — ἀρίστου. Ὡς ἦν ἔθος, οὐ μόνον
Φαρισαίους, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν Ἰουδαίοις. Φησὶ γὰρ ὁ
Μάρκος ἐν τῷ ὀκτωκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ ὅτι οἱ Φαρι-
σαῖοι καὶ πάντες οἱ Ἰουδαῖοι, ἐὰν μὴ πυγμῆ νίψων-
ται τὰς χεῖρας, οὐκ ἐσθίουσι, κρατοῦντες τὴν παρὰ-
δοσιν τῶν πρεσβυτέρων· καὶ ἀπὸ ἀγορᾶς, ἐὰν μὴ (1)
βαπτίσωνται, οὐκ ἐσθίουσι. Οὐδαμοῦ μὲν γὰρ αὐτοῖς
ὁ Θεὸς ἐνετείλατο τὸ τοιοῦτον βάπτισμα. Παρέθω-
καν δὲ τούτοις οἱ πρεσβύτεροι μετὰ καὶ ἄλλων ἰθῶν
καὶ τοῦτο, δοκοῦντες ἀπολούεσθαι πᾶσαν προστριβίαν
αὐτοῖς ἐν τῇ ἀγορᾷ κηλίδα.

Εἶπε — πονηρίας. Ἀφορμῆς εὐλόγου δραξάμε-
νος ἐλέγχει τοὺς Φαρισαίους πάντας διὰ μέσου
τοῦ ἐστιατοῦ αὐτῶν, ὡς δοκοῦντας μὲν ὑπέρχειν
τῶν ἄλλων Ἰουδαίων, ὄντας δὲ καὶ αὐτοὺς ἄσυνέτους.
Ποτηρίων δὲ τνηκαῦτα καὶ πινάκων εἰσφερομένων,
ἀπὸ τούτων προσφωῶς ἔλαβε τὸ παράδειγμα, διὰ
τούτων αἰνιτιόμενος ἕκαστον Φαρισαίου. Καὶ ἔξωθεν
μὲν αὐτοῦ λέγει, τὸ σῶμα, ὡς φαινόμενον· ἔσωθεν
δὲ, τὴν ψυχὴν ὡς κεκρυμμένην. Διασύρει γοῦν
αὐτοὺς, ὡς τὸ μὲν σῶμα καθαίροντας, τὴν δὲ ψυχὴν
ἰσχυρᾶ ἀκάρητον. Τὸ γὰρ δηλωθὲν βάπτισμα τὸν
σωματικὸν μόνον (2) ῥύπον ἀποσμήχειν δύναται. Εἶπε
δὲ ταῦτα κατὰ τῶν Φαρισαίων καὶ ἐν τῷ πεντηκαστῷ
ἔκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Ἄφρονες — ἐποίησεν; Ἐνὸς πλάστου ποίημα
καὶ τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ. Διατί οὖν οὐχὶ καὶ ταύ-
την καθαρίζετε; Ἐν δὲ τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ φα-
νερώτερον εἶρηκε· Φαρισαῖς τυφλῆ, καθάρισον πρῶτον
τὸ ἐντὸς τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς παροψίδος, ἵνα γένηται
καὶ τὸ ἐκτὸς αὐτῶν καθαρὸν, καὶ ζήτησον ἕξει τὴν
ἐξήγησιν.

Πλὴν — ἰστί. Διείξας περιττὸν καὶ μάταιον
τὸ εἰρημένον βάπτισμα, λοιπὸν χωρεῖ κατὰ τῆς φι-
λαργυρίας, ἧτις μάλιστα κατακράτει τούτων καὶ
προτρέπεται, δι' ἐλεημοσύνης καθάρισαι καὶ τὸ
σῶμα, καὶ τὴν ψυχὴν, λέγων, ὅτι τὰ ἐνὸντα, ἦγουν,
τὰ ἐναποκείμενα (3) χρήματα δότε πένησιν ἐλεημο-
σύνην, καὶ πάντα ὁμοῦ καθαρισθήσονται, καὶ σῶμα
καὶ ψυχὴ.

Οἰκονομικώτατα δὲ τοῦτο εἶπεν, ἀπαλλάξει τού-

¹ Marc. vii, 3, 4. ² Matth. xxiii, 26.

Variæ lectiones et notæ.

(1) Hic notandus est locus. Nam in contextu
Marci 1, 1. uterque codex habet *βαπτίσωνται*. Item
in scholio ad Matth. xv, 1.

(2) Mōnon omittit E.

(3) Eodem modo Theophylact. p. 398 C, τὰ
ὑπάρχοντα ὑμῖν. Sed hæc interpretatio difficulter
probabitur. Equidem malim: Τὸ δὲ δυνατόν, τὸ εὐ-

A frequenter diximus, aut invitabat. Hoc autem facie-
bat. ostendens, se præstantiorem esse cæteris Pha-
risæis, et ab illorum invidia liberum. Christus vero
paret, cupiens mensa uti ad convivatoris admoni-
tionem.

Vers. 37. *Ingressus* — Vers. 38. *prandium*. Quem-
admodum moris erat, non tantum Pharissæis, sed
et Judæis omnibus. Ait enim Marcus in fine decimi
septimi capituli, quod Pharissæi, et omnes Judæi
nisi crebro laverint, non capiunt cibum, observan-
tes merito traditionem seniorum: et a foro
revertentes, nisi laverint, non comedunt ¹. Et-
enim Deus nusquam hujusmodi lotionem eis præcepit,
sed seniores illis tradiderunt cum cæteris nationibus
(c) communem: idque faciunt, putantes,
se abluere omnem maculam, quæ ipsis in foro
adhæsit.

Vers. 36. *Et ait — malitia* Offerente se ratio-
nabili occasione arguit omnes Pharissæos inter
capiendum cibum, tanquam eos, qui se superiores
arbitrarentur cæteris Judæis, quanquam etiam ipsi
insipientes essent. Hic autem inductis poculis et
patinis, apte sumpsit ab ipsis exemplum, unum-
quemque Pharissæorum per hæc insinuans, Et ex-
teriorem quidem ejus partem dicit corpus, tanquam
apparens: interiorem vero animam, tanquam
absconditam. Objurgat autem eos, ut qui corpora
quidem mundabant, animam vero immundam re-
linquebant. Prædictum enim baptismum, sive lotio
corporales tantum sordes mundare potest. Hæc
quoque adversus Pharissæos dixit quinquagesimo
sexto capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 40. *Stulti — fecit?* Ejusdem artificis,
aut figuli opus sunt, corpus et anima: quare ergo
et hanc non mundatis? Prædicto capite manifestius
dixit: *Pharissæe cæce, munda primum interiorem
poculi et patinæ partem, ut munda quoque fiat et
pars eorum exterior* ²; et ibi quære enarrationem.

Vers. 41. *Verumtatem — sunt*. Ubi superfluum ac
vanam esse ostendit dictam ablutionem, deinceps
procedit adversus avaritiam, quæ his maxime do-
minabatur: et per eleemosynam adhortatur corpus
purgare et animam, dicens: De his quæ adsunt,
videlicet de repositis divitiis, date pauperibus
eleemosynam, et simul omnia mundabuntur, et
corpus et anima.

Hoc autem maxima dixit providentia, volens ip-

χερὶς καὶ πρόχειρον. Ἐνὸν idem, quod ἔξω. Ita
apud Synes. t. 1, p. 99: Ἐκ τῶν ἐνόντων explicatur
κατὰ δύναμιν. Id. t. II, p. 4. Cinnam. p. 182. Aut
τὰ ἐντὸς, intellige καθαρίζετε. Ποῶν δὲ τρόπων;
δόντες ἐλεημοσύνην, κ. τ. λ. Ita respondebit Matth.
xxiii, 26, ubi est, τὸ ἐντὸς.

(c) Nationibus. Otiose ergo legit ἰθῶν. Redde, *cum cæteris ritibus etiam hunc, putantes*.

solos emergente effectione liberare. Solent namque ingeniosi præceptores virtutem extollere, ad quam exhortantur; et præsertim, quod per eam, qui penitus in tenebris versantur, omnia perspicacissime videant (d).

Vers. 42 *Sed vā — omitters.* Prædicto quinquagesimo sexto capite Evangelii secundum Mattheum de his exacte disputatum est.

Vers. 43. *Vā — foris.* Quinquagesimo quinto capite Evangelii secundum Mattheum de his quoque dixit: *Amant primos accubitus in cenis et prima sedilia in synagogis, ac salutationes in foris* 44; et horum lege interpretationem.

Vers. 44. *Vā — nesciunt* Dictum est de his quinquagesimo sexto capite Evangelii secundum Mattheum, ubi illud declaratum est: *Vā vobis, Scribæ et Pharisei, quia similes estis sepulcris dealbatis* 45, et cætera.

Vers. 45. *Respondens — afficis cotumelia.* Cum similibus ipse affectibus esset obnoxius, cognovit, quod hæc adversus omnes diceret, qui æqualiter errarent.

CAP. XLIII. De deploratione legisperitorum

Vers. 49. *At ipse — onera.* Quinquagesimo quinto juxta Mattheum capite etiam de his dictum est, ubi habetur: *Alligant onera gravia et importabilia et imponunt in humeros hominum* 46; quære ergo ibi enarrationem. Utilis est autem opportuna redargutio, quæ arrogantium detrahit vanum fastum.

Vers. 47. *Vā —* Vers. 48 *monumenta.* Manifestius de his scripsit Mattheus quinquagesimo sexto capite: et in eo lege explanationem, a qua etiam hæc tibi captu facilia erunt.

Vers. 49. *Propterea — persequentur.* Sapientiam dicit suam: aut etiam, se ipsum vocat Dei sapientiam. Prædicto enim capite ait Mattheus, eum dixisse: *Ecce ego mitto ad vos prophetas et sapientes ac scribas* 47, et cætera, ubi enarrationem aptissimam ad singula verba invenies. Nunc autem more prophetiæ utens, prædicat quod futurum est.

Vers. 50. *Ut —* Vers. 51. *ædem.* Ibi etiam hæc rationabiliter declarata sunt.

Vers. 51 *Profecto — ista.* Similiter et hæc.

Vers. 52. *Vā — prohibuistis.* Prædicto quinquagesimo sexto capite quære ubi dicitur: *Vā vobis Scribæ et Pharisei hypocritæ, quia clauditis regnum celorum coram hominibus* 48, ubi manifesta ponitur enarratio.

Vers. 53. *Cum diceret — eum.* Insistere, hoc est, molesti esse, sive irasci. Quædam vero exemplaria

44. Matth. xxiii, 6. 45 Ibid. 27. 46 Ibid, 4. 47 Ibid. 54. 48 Ibid. 15

Α τους του ἐπιπολάζοντος τῶς πάθους βουλόμενος. Εἰώθασι γὰρ οἱ εὐμήχανοι διδάσκαλοι ἐξαίρειν τὴν ἀρετὴν, ἐφ' ἣν προτρέπονται τοὺς ἀκρωμένους, ἀλλὰς τε καὶ τοῖς παντελῶς ἰσχυρισμένοις μέγα καὶ τὸ μικρὰ φωτισθῆναι.

Ἄλλ' οὐαὶ — ἀφίμαι. Ἐν τῷ προῤῥηθέντι πενηκοστῷ ἔκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου περὶ τῶν ἀκριδῶς ἐρρήθη.

Οὐαὶ — ἀγοραῖς. Καὶ ἐν τῷ πενηκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου εἶρηκε περὶ αὐτῶν ἐπιφίλουςι τὴν πρωτοκλισίαν ἐν τοῖς δειπνοῖς, καὶ τῆς πρωτοκαθεδρίας ἐν ταῖς συναγωγαῖς, καὶ τοῖς ἀσπασμοῦς ἐν ταῖς ἀγοραῖς, καὶ ἀνάγνωθι τὴν τοῦτον ἰρμηνείαν.

Οὐαὶ — οὐκ οἶδασιν. Εἶρηται καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ πενηκοστῷ ἔκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, ἔνθα ἠρμηνεύθη τὸ. Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι παρομοιάζετε τάφοις κεκλιμένοις, καὶ τὰ ἐξῆς.

Ἀποκριθεὶς — ὑβρίζεις. Τοῖς ὁμοίοις καὶ αὐτοῖς πάθεισιν ἐνεχόμενος, ἔγνω, ὅτι κατὰ πάντων ταῦτα λέγει, τῶν τὰ ἴσα πλημμελούντων.

ΚΕΦ. ΜΓ'. Περὶ τοῦ ταλαισμοῦ τῶν νομικῶν.

Ο δὲ — φορτίοις. Ἐν τῷ πενηκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου καὶ περὶ τούτων ἐρρήθη, ἔνθα κίεται τὸ. Δεσμεύουσι φορτία βαρῖα καὶ δυσθέστακτα, καὶ ἐπιτίθεισιν ἐπὶ τοὺς ὤμους τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὰ ἐξῆς: καὶ ζήτησον ἑαὶ τὴν ἐξήγησιν. Χρήσιμοι δὲ ὁ εὐκαίρος ἔλεγχος, κατασπῶν τὴν μακαίαν τῶν πλινζῶν ὄφρυν.

Οὐαὶ — μνημεῖα. Φανερώτερον περὶ τούτων ὁ Ματθαῖος ἐγράψεν ἐν τῷ πενηκοστῷ ἔκτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐν ἐκείνῳ διασφήσιν, καὶ ἀπ' ἐκείνης: εὐληπτα καὶ ταῦτὰ σοὶ γενήσονται.

Διὰ — διωξουσι. Σοφίαν τὴν ἑαυτοῦ λέγει, ἣ καὶ ἑαυτὸν ὀνομάζει σοφίαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ῥηθέντι γὰρ κεφαλαίῳ φησὶν ὁ Ματθαῖος εἰπεῖν (4) αὐτὸν ὅτι Ἰησοῦ ἐγὼ ἀποστειλῶ πρὸς ὑμᾶς προφῆτας καὶ σοφοὺς καὶ Γραμματεῖς, καὶ τὰ ἐξῆς, ἐν ᾧ τὴν ἐξήγησιν εὐρήσεις: ἀνέλλιπὸς ἔχουσαν. Τύπων δὲ νῦν προφητείας χρησάμενος, προλέγει τὸ μέλλον.

Ἴνα — οἴκου. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα κατὰ λόγον ἐρμηνεύθησαν.

Ναὶ — ταύτης Ὁμοίως καὶ ταῦτα.

Οὐαὶ — ἐκωλύσατε. Ἐν τῷ τοιοῦτῳ πενηκοστῷ ἔκτῳ κεφαλαίῳ ζήτησον τὸ. Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι κλείετε τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἔνθα σαφέστεύεται ἡ ἐξήγησις.

Λέγοντος — αὐτόν. Ἐνέχειν, ἔχουσι, ἔχεται, ὀργίζεσθαι. Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων, ἐλέγχειν (5)

Variæ lectiones et notæ.

(4) Ὅτι ante sinis, A.

(5) Credo, codices nonnullos scholiis instructos

(d) Et præsertim — videant. Redde: Aliter etiam iis, qui prorsus sunt obtenebrati magnum est, vel

exiguum illuminari. Vocabula, ἀλλως τε καί, notant explicationem.

γράφουσιν, εἶπουν, διαλέγεσθαι. Τὸ δὲ ἀποστοματίζειν ἄλλοι τὸ ἀπαιτεῖν αὐτοσχεδίου καὶ ἀνεπισκέπτου ἀποκρίσεις ἐρωτημάτων δολερῶν.

Ποῖ — αὐτόν. Ἐν πολλοῖς προβλήμασιν ἐπιβουλεύοντες αὐτῷ. Εἶτα πρόσκειται καὶ ἡ αἰτία τῆς τοιαύτης μηχανῆς.

Ζητοῦντες — αὐτοῦ. Ὦντο γὰρ τῷ αἰρνιδίῳ καὶ ἀπροόπτῳ περιτρέφαι πάντα· αὐτόν· ἀλλὰ πανσόφως ἔλκε πάντα, καὶ εὐχερῶς ἀπεκρίνετο.

ΚΕΦ. ΜΔ'. Περὶ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων.

Ἐν οἷς — ὑπόκρισις. Ἐπὶ ἐν ὑπόκρισει καὶ (6) νῦν ἠρώτων, φανερώς μὲν ζητοῦντες μαθεῖν, κρυφίως δὲ ἐπιβουλεύοντες, ἐξασφαλίζεται τοὺς μαθητάς, φυλάττειν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς ὑποκρίσεως αὐτῶν, καὶ μὴ ἀπλῶς αὐτῇ περιπίπτειν. Παρῆγγελε δὲ αὐτοῖς περὶ τῆς τοιαύτης ζύμης καὶ ἐν τῷ τριακοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

[Μυριάδας (7) οἶμαι λέγειν τὴν πολυπλήθειαν τοῦ ὄχλου. Εἰώθαμεν γὰρ μυρίους λέγειν, τοὺς πολλούς.]

Οὐδὲν — γνωσθήσεται. Καὶ ταῦτα περὶ τῆς ὑποκρίσεως αὐτῶν εἶπε, διδάσκων, ὅτι ἐλεγχθήσεται ἐν ἡμίρᾳ τῆς παγκοσμίου κρίσεως. Καὶ ἐπεὶ πᾶν διαγιγνώσκεται τότε, καὶ πράξις καὶ λόγος καὶ νόημα, περιττὸν νῦν καὶ ἄχρηστος ἡ ὑπόκρισις.

Ἄνθ' ὧν — δώματων. Ἐσχημάτισται μὲν πρὸς τοὺς μαθητάς ὁ λόγος, εἴρηται δὲ καὶ οὗτος περὶ ἐκείνων, ὅτι ὅσα καθ' ἑαυτοὺς ἐνθυμηθῶσιν, ἢ καὶ πρὸς ἀλλήλους λάθρα κοινολογήσωνται, πάντα τότε δημοσιευθῶσιν παρὰ τοῦ πάντα γινώσκοντος Θεοῦ. Φῶς γὰρ καὶ δώματα, τὴν δημοσιευσιν ὠνόμασε. Τὸ δὲ, ἄνθ' ὧν, ἀντὶ τοῦ, διὰ τοῦτο, διότι οὐδὲν κρυβήσεται.

Ταῦτα δὲ καὶ ἐν τῷ ἑνεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον μετεχειρίσατο καθ' ἑτέραν ἔνοιαν.

Λέγω — φοβήθητε. Ὡ ἀπέρου ταπεινώσεως καὶ ἀγάπης! Φίλους καλεῖ τοὺς δούλους, εἰδώς, ὅτι φιλοῦσιν αὐτόν ἐν ὅλῃ καρδίᾳ καὶ ἐν ὅλῃ ψυχῇ καὶ ἐν ὅλῃ διανοίᾳ· τὸ δὲ, Μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτενόντων (8) τὸ σῶμα, καὶ τὰ ἐξῆς, εἶπε καὶ ἐν τῷ δηλωθέντι ἑνεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν τούτων ἐξήγησιν. Ἐν διαφόροις γὰρ καιροῖς πολλάκις τὰ αὐτὰ παραινεῖ τοῖς ἀποστόλοις, ἐσημανθῆναι ταῦτα ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν βουλόμενος.

A ἐλέγειν scribunt, id est arguere, sive disputare.

Quod autem sequitur ἀποστοματίζειν significat extemporales et non consideratas responsiones dolo-sarum interrogationum expetere (ideoque vertimus. *ab ore interrogare*).

Vers. 53 De — Vers. 54. *ei*. In multis problematis insidiantes ei. Deinde additur et causa talis technæ (s) seu conatus.

Vers. 54. *Querentes — eum*. Putabant enim repente et de improvviso in errorem omnino illum inducere. Verum sapientissime dissolvebat omnia, facileque respondebat.

CAP. XLIV, *De fermento Pharisæorum*.

Cap. XII. Vers. 1 *Inter — hypocrisis*, Quia etiam nunc peu hypocrisin interrogabant, apparenter quidem discere quærentes, occulte vero insidiantes, discipulos suos omnino munit, ut caveant sibi ab hypocrisi illorum, ne imprudenter in eam incidant. De hoc autem fermento etiam illis præcepit tricesimo secundo capite Evangelii secundum Matthæum.

†† *Μυριάδας*, puto appellat multitudinem populi. Solemus enim *μυρίους* appellare multos

Vers. 2. *Nihil — cognoscetur*. Etiam hæc de hypocrisi dixit eorum, dicens, quod arguetur in die universalis iudicii. Et qui tunc omnia cognoscuntur et opera, et sermones ac cogitatus, superflua nunc est et inutilis hypocrisis.

Vers. 3. *Quoniam — tecta*. Factus quidem est ad discipulos sermo, verum et hic potius de illis dictus est, quod quæcunque apud sese cogitent. vel etiam inter se mutuo clam communicarent, omnia tunc a Deo publicabuntur, qui cuncta cognovit. Lumen enim et tecta, publicationem nominavit. *Quoniam*, id est, propterea, quia nihil occultum erit.

Hæc etiam decimo nono juxta Matthæum capite tractavit, quanquam secundum alium intellectum.

Vers. 4, *Dico — Vers. 5. timete*. O immensitatem humilitatis ac dilectionis! Amicos vocat servos, sciens, quod se ament ex toto corde, et ex tota anima, et ex tota mente. Quod autem dicit: *Ne terreamini ab his, qui occidunt corpus*, et cætera, dixit etiam prædicto capite decimo nono Evangelii secundum Matthæum; et ibi horum quærito enarrationem. Variis enim opportunitatibus ac temporibus apostolos de iisdem frequenter admonerat: volens hæc animabus eorum infigi tenacius.

Variæ lectiones et notæ.

ita habere. In hujusmodi codicem incidit Theophylactus, qui in codice Mosquensi m. ita habet. Id enim comperit habeo, Euthymium et Theophylactum hujusmodi codices ad manus habuisse, cujusmodi sunt Mosquenses N. Testamenti a. d. e. 10. Ex eis etiam hoc loco repetita est interpretatio vo-

caduli ἀποστοματίζειν.

(6) Καί, abest A.

(7) Hæc uterque in margine exhibet. Hentenius non agnoscit.

(8) Ἀποκτενούντων, A.

(e) *Technæ* Forte ergo legit τέχνης.

Vers. 6. *Nonne* Vers. 7. *pturis esis*. Similiter A et hæc dixit eodem capite. Attamen ibi duos parvulo asse sive assario, vœnire dixit⁹⁹, hic autem quinque passeret parvis assibus duobus. Et verisimile est tunc aliter vœnisse, nunc vero aliter, Lege ergo et eam, quæ ibi posita est enarrationem.

Vers. 8, Dico — Vers. 9. *Dei* Pari modo et hæc consequenter dixiteodem capite : sed ibi dixit : *Coram Patre meo. qui est in caelis*⁹⁹, hic autem *Coram angelis Dei*. Est autem indifferens. Nam Patri ejus et ipsi sanctoque Spiritui, tempore judicii assistent simul et angeli.

Verò. 10. *Et quicunque* — *remittetur*. Quære vicesimo secundo capite Evangelii secundum Matthæum interpretationem illius dicti : *Quicunque dixerit contra Filium hominis remittetur ei*⁹¹, bene ac nullo prætermisso continentem.

Vers. 11. *Cum autem* — Vers. 12. *oporteat dicere*. Hæc etiam dixit nono capite Evangelii juxta Matthæum ; et in eo lege dicti illius enarrationem : *Cum autem tradiderint vos, nolite solliciti esse, quomodo aut quid loquamini*⁹²

CAP. XLV. *De eo qui volebat dividere hæreditatem.*

Vers. 13. *At* — Vers. 14. *super vos ? Mansuete illum. tanquam de minimis verba facientem, rejecit. Cum enim avarus esset, ac pecuniæ desiderio flagraret : quod animæ necessarium erat, ejusque salutis utile, petere omisit : corporale autem requisivit, majorem habens curam corporis quam animæ, Reprehendit ergo petitionem illius Christus, respondens, quod non pecuniarum, aut possessionum divisor, sed regni cœlestis, tanquam hæreditatis, dator advenisset.*

Vers. 15. *Et ait* — *avaritia*. Opportune sumpta occasione apud discipulos protestatur : avaritiam vocans, plus habere, quam quod sufficiat, aut sit necessarium.

Vers. 15. *Quia* — *ejus*. Non quia homo quispiam divitiis abundat, vita ejus abundat ex tali abundantia ejus. Admonet itaque ab avaritia fugiendum, quia non secundum hanc accedit vitæ mensura. Deinde etiam parabolam profert ostendentem, quod avaritia sollicitudinem quidem affert ac mœrorem, vitam vero addere non potest. Itaque avarum esse non solum inutile est, verum etiam nocivam.

CAP. XLVI. *De divite cujus ager ferax fuit.*

Vers. 16. *Dixit autem* — *prædium*. Χώραν, prædium vocal, terram, sive agrum.

Vers. 17. *Et* — *meos ?* Cum omnes fructus præ

Οὐχί — διαφέρετε. Ὁμοίως εἶπε καὶ ταῦτα ἐν τῷ τοιοῦτῳ κεφαλαίῳ, πλὴν ἐκεῖ μὲν δύο στρουθία ἀσσαρίου πωλεῖσθαι εἶρηκεν· ἐνταῦθα δὲ, πέντε στρουθία ἀσσαρίων δύο. Καὶ εἰκόσ, τότε μὲν, εἰτέρως· νῦν δὲ, εἰτέρως ταῦτα πωλεῖσθαι. Ἀνάγνωθι οὖν κακὰ τὴν ἐξήγησιν.

Λέγω — τοῦ Θεοῦ. Ὁσαύτως καὶ ταῦτα ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καθεξῆς εἶρηκεν. Ἄλλ' ἐκεῖ μὲν (9), ἐνώπιον τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς, αὐτῶ· ἐνταῦθα δὲ, ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ. Ἔστι δὲ ἀδιάφορον. Τῷ Πατρὶ γὰρ αὐτοῦ, καὶ αὐτῶ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, οἱ ἀγγελοὶ παρίστανται κατὰ τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως.

Καὶ πᾶς — ἀρεθῆσεται. Ζήτησον ἐν τῷ εἰκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ· Καὶ ὁς ἐστὶν εἰπὴ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀσθραμπου, ἀρεθῆσεται αὐτῶ· καλῶς τε καὶ ἀνώμει· ἔχουσιν.

Ὅταν δὲ — δεῖ εἰπεῖν. Εἶπε ταῦτα καὶ ἐν τῷ ἐνεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, καὶ ἀνάγνωθι ἐν ἐκείνῳ τὴν ἐξήγησιν τοῦ. Ὅταν δὲ παραδιδῶσιν ὑμᾶς, μὴ μεριμνήσετε, πῶς ἢ τι λαλήσετε.

ΚΕΦ. ΜΕ'. Περὶ τοῦ θελήσαντος μερίσασθαι τὴν οὐσίαν.

Εἶπε — ἐφ' ὑμᾶς; Πράως αὐτόν, ὡς συμκρολόγῳ, ἀπεπέμψατο. Ἐρασιχρημάτος γὰρ (10) ὢν καὶ φιλοκτήμων, ἀπῆκε μὲν αἰτεῖν ἀναγκαῖον τι τῆ ψυχῆ καὶ χρήσιμον εἰς σωτηρίαν αὐτῆς, ἐζήτησε δὲ σωματικόν, πλείονα φροντίδα τοῦ σώματος παρὰ τὴν ψυχὴν ποιούμενος. Εμμέμψατο οὖν τὴν αἴτησιν αὐτοῦ ὁ Χριστὸς, ἀποκριθεὶς δὲ (11), ὅτι οὐ χρημάτων μεριστής, ἀλλὰ βασιλείας οὐρανοῦ κληροδοτὴς ἐλήλυθα.

Εἶπε — πλεονεξίας. Εὐκαιροῦ λαβόμενος ἀφορμῆς, διαμαρτύρηται πρὸς τοὺς μαθητὰς, πλεονεξίαν λέγων τὸ, πλεόν ἔχειν τοῦ ἀρκούντος, ἤτοι τοῦ ἀναγκαίου.

Ὅτι — αὐτοῦ. Οὐκ ἐν τῷ περισσύνει τι ἐνθρώπῳ πλοῦτον ἢ ζωὴν αὐτῶ (12) παραμύθει ἐκ τῆς τοιαύτης περιουσίας αὐτοῦ. Παραμύθει τοίνυν φεύγει τὴν πλεονεξίαν, διότι οὐκ ἐκ ταύτης προστίθεται μίτρον ζωῆς. Εἶτα ἐπιφέρει καὶ παραβολὴν, ἐμφαίνουσιν, ὅτι ἡ πλεονεξία μερίμνας μὲν καὶ λύπας προξενεῖ· ζωὴν δὲ προσθεῖναι οὐ δύναται, καὶ λοιπὸν τὸ πλεονεκεῖν, οὐ μόνον ἀνόνητον, ἀλλὰ καὶ βλαβερόν.

ΚΕΦ. Μς. Περὶ οὗ εὐφόρησεν ἡ χώρα πλουσίου. Εἶπε δὲ — χώρα. Χώραν, τὰ γῆδια λέγει.

Καὶ — μου; Βουλόμενος μὲν παντὰς τοὺς καρ-

⁹⁹ Matth. x, 29. ⁹⁰ Matth. x, 32. ⁹¹ Matth. xii, 32. ⁹² Matth. x, 19.

Variae lectionis et notæ.

(9) Uterque in textu Matthæi servat ἔμπροσθεν.
(10) Γάρ omittit B.
(11) Δί redundat.
(12) Ita in textu habent etiam pro αὐτοῦ. Oppor-

tune Theophylact. p. 347 C, addit : οἱ γὰρ φιλόπλουτοι δοκοῦσιν, ὡς φιλόζῳοι, περιέπειν τὸν πλοῦτον.

πούς ἔχειν, διὰ πλεονεξίαν, μὴ δυνάμενος δέ, διὰ τὸ πληθὺς αὐτῶν, ἐξαπερείται καὶ στενοχωρεῖται, ὡς ἄγαν πένης, ὁ ἄγαν πλούσιος. Οἶδε γὰρ στενοχωρεῖν, οὐχ ἡ πένια μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ πλούτος ἡ μὲν τῆ ἀπορία τῶν ἀναγκαίων, ὁ δὲ τῶ πάρω τῶν πρεϊτῶν, ὅταν μὴ λόγον ἔχωσι κυβερνήτην.

Καὶ βλέπε μοι βαθεῖαν ἀνοίαν. Δέον γὰρ κενῶσαι τοὺς παλαιούς καρπούς εἰς γαστέρας πενήτων, ἢ καὶ τῶν νεωστὶ γεωργουμένων ἀπόμοιραν τοῖς πτωχοῖς δωρησασθαι, καὶ οὕτω ποιῆσαι μὲν καὶ εὐρυχωρίαν, εὐχαριστῆσαι δὲ καὶ τῶ δωρησαμένῳ τὴν εὐφορίαν Θεῷ, τοῖτο μὲν οὐκ ἐνεύησε, σκοτισθεὶς ὑπὸ τῆς πλεονεξίας· ἕτερον δὲ τρόπον ἐθυμείται ταύτης ἐπάξιον.

Καὶ εἶπε — ἀγαθὰ μου (13). Ἄφρονι (14) συμβούλωσαν τῷ χρησάμενος ἐσχέματο πάντα ὑποδέξασθαι μόνος, ἢ πάντας ἀποστεροῦν τῆς ἀπ' αὐτῶν ὠφελείας, οὐ συνορῶν, ὅτι οὐ δέ αὐτὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ἐνδεεῖς ἡ χώρα αὐτοῦ εὐφόρησε, καὶ οὐχ ἵνα κερδαίνῃ τοὺς καρπούς, ἀλλ' ἵνα οἰκονομῇ τούτους καὶ διανέμῃ καὶ τοῖς πένησιν. Εἰ γὰρ δέ αὐτὸν μόνον εὐφόρησε, μόνον ἂν ἔφρουσε τὰ ἀρκούντα τούτῳ.

Καὶ ἐρῶ — εὐφραίνου. Ὡ πλούσιε, ἔχεις μὲν πολλὰ ἀγαθὰ, πόθεν δὲ γινώσκεις, ὅτι ἀπόκεινται εἰς ἔτη πολλὰ; αὐτοὶ τε γὰρ οἱ καρποὶ, καὶ σὺ μετὰ τούτων, εὐφρατοὶ ἔστε καὶ πρόσκαιροι. Διὸ καὶ εἰκότως ἀφρων ἐκλήθης.

Εἶπε — ἀπὸ σοῦ. Εἶπεν αὐτῷ ταῦτα, διὰ τοῦ συνειδότος. Τότε γὰρ τὸ συνειδός, αἰσθόμενον τοῦ θανάτου, τοιαῦτα διαλέγεται. Καὶ ὄρα, πῶς οὐκ ἐν τῷ περισσεύειν τινὶ ἡ ζωὴ αὐτῷ (15) ἐστὶν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ, καὶ πῶς τὰ περιττὰ μέριμναν μὲν αὐτῷ προσέβησαν, ὡς εἰρηται, ζῶν δὲ προσθεῖναι οὐκ ἠδυνήθησαν.

Ἄ — ἔσται; Οὐ μόνον γὰρ, ἀ ἔθησαύρισας, σοὶ οὐκ ἔσται, σὰ οὐ γενήσεται· ἀλλ' οὐδὲ θλόν σοι, τίνοσ ἔσται ταῦτα, εἴτε κληρονόμου, εἴτε ξένου, εἴτε φίλου, εἴτε ἐχθροῦ, ὁ καὶ αὐτὸ προσθήκη λύπης ἐστί.

Οὕτως — πλουτῶν. Ὁ θησαυρῷ πεποιθώς, καὶ μὴ εἰς Θεὸν θαρρῶν, ὁ ταμιευόμενος αὐτῷ τὰ πρόσκαιρα, καὶ μὴ κατὰ Θεὸν πλουτῶν. Κατὰ Θεὸν δὲ πλούτος, ἢ κτήσις τῶν ἀρετῶν.

Εἶπε — ἐνδύματος. Εἶπε ταῦτα καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τὴν ἐξήγησιν τοῦ διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν, τί φάγητε ἢ τί πίετε, μηδὲ τῷ σώματι ὑμῶν, τί ἐνδύσησθε (16), καὶ τὰ ἐξῆς.

⁹⁹ Math. vi, 25.

Variæ lectiones et notæ

(13) Hic in textu omittit Hentenius, καὶ τὰ ἀγαθὰ μου. Monuit ea de re in Præfatione.

(14) Ingeniose de eodem Theophyl. p. 408 A, ὁ δὲ οὐν ἀκαρπος περὶ τὴν εὐσπλαγγλίαν, ὥστε, πρὶν

(f) Cognoscit enim quod. Hæc frustra addidit interpres. Οἶδε nihil aliud est quam solet.

(g) Locum—convenientem. Modum excogitat ea

avaritia habere vellet, sed præ multitudine non posset, hæret et angitur, tanquam admodum pauper, qui nimium erat locuples. Cognoscit enim quod (f) non nimia tantum penuria, sed nimis quoque divitiæ angere solent: ibi quidem ob rerum necessariorum penuriam; hic autem ob facultates superfluas, ubi rationem non habuerint, quæ gubernet.

Considera etiam mihi profundam insipientiam. Cum enim veteres fructus evacuaere oporteret in ventres pauperum: aut etiam de his, qui nuper culti erant partem erogare pauperibus, et ita locum facere etiam abunde patentem, ac Deo gratias agere ob fertilitatem: hoc ille non cogitavit, avaritia obtenebratus, sed alium locum exstruere meditatur convenientem g.

B Vers. 18. *Et dixit — bona mea.* Imprudenti usus consilio, consideravit quo pacto solus omnia reciperet ut omnes utilitate, quæ posset a fructibus provenire, fraudaret: non perspiciciens, quod non ipsi soli, verum etiam indigentibus ager suus uberes fructus attulerat: neque ut fructus lucrifaceret, sed ut ipsos dispensaret, ac pauperibus divideret. Si enim ipsi soli fertilis fuisset, certe ea tantum produxisset, quæ illi satis fuissent.

Vers. 19. *Et dicam — gaude.* O dives, habes quidem multa bona: unde autem nosti, quod reposita sint in annos multos? ipsi enim fructus, tuque cum ipsis, corruptibiles estis ac temporales, ideoque merito stultus vocatus es.

Vers. 16. *Ait — a te.* Hæc ei dixit per conscientiam: tunc enim conscientia mortem sentiens talia disserit. Et vide, quomodo non in abundantia suæ vitam ejus est ex his quæ possidet, et quomodo superflua sollicitudinem quidem ipsi conciliaverunt, vitam vero addere non potuerunt.

Vers. 20. *Quæ cedent?* Non solum, quæ recondidisti, tibi non cedent, tua non erunt, sed nec tibi manifestum est, cujus hæc erunt, utrum hæredis, an peregrini: amici, an inimici: quod ipsum etiam mærorem adauget.

Vers. 21. *Sic — ditescit.* Qui thesauro fudit, et in Deum non habet fiduciam, qui sibi in futurum temporalia reponit, et secundum Deum non ditescit; divitiæ vero secundum Deum, sunt acquisitio virtutum.

Vers. 22. *Dixit — Vers. 23 indumentum.* Hæc quoque dixit quinto juxta Matthæum capite; et in eo quære dicti illius expositionem: *propterea dico vobis, ne solliciti sitis animæ vestræ, quid edatis aut quid bibatis neque corpori vestro quid induamini* ⁹⁹, et cætera.

ἢ λαβεῖν, συνεχῆς.

(15) Ita quoque I. in contextu codex uterque.

(16) Codex B inter ἐνδύσησθε et ἐνδύσασθε dubium facit lectorem.

dignum. Interpres videtur legisse τόπον. Ταύτας refertur ad πλεονεξίας.

Vers. 24. Considerate — volucres? In illo etiam de his invenies.

Vers. 25. Quis— Vers. 26. solliciti estis De hoc quoque ibi dictum est. Minimum autem vocat adjunctionem quantitatis cubitalis ad staturam.

Vers. 27. Considerate — Vers. 28. parum fidentes. De his etiam predicto capite disputavimus.

Vers. 29. Et vos — Vers. 31. vobis. Præterea et de his : ibi ergo lege omnium horum enarrationem diligenter expositam.

Μετρωρίζεσθαι autem. (pro quo extolli vertimus) hic mihi intellige, a celestibus distrahi ad terrena.

†† Aut superbiam seu elatos spiritus.

Vers. 32. Ne — grex. Postquam a corporali sollicitudine adduxit, jubet, non timere indigentiam corporalis necessitatis : pusillum gregem vocans, congregationem fidelium, collatam ad magnitudinem angelicæ multitudinis. In parabola siquidem, angelos, nonaginta novem oves appellavit, fideles veronam.

Vel etiam ad magnitudinem multitudinis infidelium.

Aut propter voluntariam dejectionem hujusmodi gregis. Deinde causam etiam addit, cur timere non oporteat.

Vers. 32. Quia — regnum. Quod si adeo magnam ac præcellentem fruitionem tribuit, dabit utique et necessaria, vitæque sufficientia.

Vers. 33. Vendite — elemosynam. Hoc præceptum ad eos, qui habent, dirigitur.

Vers. 33. Facite — corrodit. Βαλάντιον est ipse thesaurus. Non veterascens, idem est, quod non deficiens ; secunda itaque particula interpretativa est primæ. Lege præterea quinto juxta Matthæum capite interpretationem ejus quod dicit : Ne recondatis vobis thesauros in terra **, et cætera, ubi etiam de his, quæ sequuntur, invenies.

Vers. 34. Ubi — erit. Consequenter ibi etiam de his dictum est.

Vers. 35. Sint — accensæ. Cum præcinctos esse jubet, practicum, sive operativam, proponit virtutem : cum vero lucernas accendi præcipit, contemplativam. Solent enim qui aliquid operantur lumbos habere præcinctos, et qui casti, modesti ac sobrii (h) degunt, lucernas incendere : illi quidem ut expedite operentur ; hi vero ut in luce permaneant.

Aliter quoque per lumborum præcinctionem ad concupiscibilis alligationem adhortatur ; nam in lumbis concupiscibile situm est, per lucernarum vero accensionem, splendorem interioris ac elo-

** Matth. vi. 19.

Varie lectiones et notæ.

(17) Hentenius pro suo arbitrio videtur scripsisse μετρωρίζεσθαι. Igitur stiam περισπασμόν reddidit distrahi.

(18) Inclusa, in textu B, in margine, A. Non

(h) Tribus vocabulis reddidit unum νέφοντες.

Κατανοήσατε — πετειμών ; 'Εν ἐνεύω και περί τούτων εὔρησεις.

Τίς — μεριμνάτε. 'Εκαί και περί τούτου εἴρηται. 'Ελάχιστον δέ λέγει τήν παχυσίαν προσθήκην τῆς ἡλικίας.

Κατανοήσατε — ὀλιγοπίστοι. Και περί τούτων ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ διαλέδομεν.

Καί ὑμεῖς — ὑμῖν. 'Ετι και περί τούτων, και ἐπιγνωθι ἐκαί τῶν τῶν εἰρημένων πάντων ἐξήγησεν ἀκριβῶς ἐκτεθειμένην.

Μετρωρισμόν (17) δέ νοεῖ μοι νῦν τόν περισπασμόν, τόν ἀπό τῶν οὐρανίων ἐπί τὰ γῆινα.

["H (18) τήν ὑψηλοπροσύννην.]

Μή ποιμῖνον. 'Αποστήσας τῆς σωματικῆς μεριμνης, κελεύει, μή φοβείσθαι τήν ἔνδειαν τῆς σωματικῆς χρείας. Μικρόν δέ ποιμῖνον λέγει, το σῆμα τῶν πιστῶν, ὅσον πρὸς τὸ μέγεθος τῆς ἀγγελικῆς πλθύος. 'Εν τῇ παραβολῇ γάρ τούς μὲν ἐρήνους ἐνενηκονταεννέα πρόβατα εἶπε : τούς δέ πικρῶν ἐν.

"H και πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ πλθύος τῶν ἐπιστῶν.

"H και διὰ τήν ἐκούσιον ταπεινώσειν τοῦ τοιούτου ποιμῖνου : εἶτα προστίθησι και τήν αἰτίαν τοῦ μή φοβείσθαι.

"Οτι βασιλείαν. Εἰ δέ τήν οὕτω μεγάλην και ἐξαιρτόν ἀπόλαυσιν δίδωσι, δώσει πάντως και τὰ ἀναγκαῖα και ζωαρκή.

Πωλήσατε — ἐλεημοσύνην. Αὐτῇ ἡ ἐντολή πρὸς τούς (19) ἔχοντας ἀποτίεται.

Ποιήσατε — διαφθείρει, Βαλάντιον (20) μὲν ἴστιν, ὁ θησαυρός : μή παλαιούμενον δέ, τὸ ἀνέλιπτον. διὸ και ἐφερμηνευτικός ἴστιν ὁ δεύτερος λογος. 'Ανάγνωθι δέ και ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τήν ἐρμηνείαν τοῦ : Μὴ θησαυρίζετε ὑμῶν θησαυρούς ἐπί τῆς γῆς, και τὰ ἐξῆς, εἴθα και περί τῶν ἐξῆς εὔρησεις.

"Οπου — ἴσται. 'Ακολουθῶς ἐκαί και περί τούτων ἐρρήθη.

"Εστῶσαν — καίόμενοι. Διὰ μὲν τοῦ κελύειν περιζῶσθαι, τήν πρακτικὴν ἀρετὴν ὑποτίθεται : διὰ δέ τοῦ ἐπιτάττειν λυχνᾶσθαι, τὴν θεωρητικὴν. Εἰώθασι γάρ και οἱ ἐργαζόμενοι τὰς ὀφθαλμοὺς περιζῶσθαι, και οἱ νέφοντες. λύχνους καίειν, οἱ μὲν, ἵνα εὐσ-αλῶς ποάττωσιν : οἱ δέ, ἵνα θεωροῦντες διαγῶσι.

Καί ἑτέρως δέ, ἡ μὲν τῶν ὀσφύων περιζῶσις, τήν τῶν ἐπιθυμητικῶν περιδέσμευσιν διακέλεύεται : ἐν ταῖς ὀσφύσι γάρ καίται τὸ ἐπιθυμητικόν : ἡ δέ τῶν λύχνων καύσις, εἶτουν, ἀνάκαυσις και ἀναψίς, τήν

habet Hentenius.

(19) Πλουσίους.

(20) Βαλλάντιον, A.

λαμπρότητα τοῦ τε ἐνδιαθέτου λόγου καὶ τοῦ προ-
φορικοῦ διατάττεται. Χρὴ γὰρ τοῦτους ἀεὶ λάμπειν
καὶ φωτίζειν, τὸν μὲν ἡμᾶς, τὸν δὲ τοὺς ὑφ' ἡμῶν
διδασκομένους.

Καὶ ὑμεῖς — γάμων. Διὰ παραβολῆς ἐνέφηνεν
ἐτοιμάζεσθαι πρὸς ἀπάντησιν αὐτοῦ, πάντα καλῶς
διατιθεμένους καὶ ἀναμένοντας αὐτὸν μέλλοντα πάλ-
ιν ἔξειν ἐξ οὐρανοῦ. Διὰ τοῦτο γὰρ ἀνάλυσιν μὲν
ὠνόμασε τὴν μετὰ τὸ ἀναδῆναι χρονίαν αὐτοῦ κά-
θοδον γάμων δὲ, τὴν ἄνω εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλία-
σιν.

Ἴνα — αὐτῶ. Τουτεστιν, ἵνα αἰσθόμενοι τῆς παρουσίας
αὐτοῦ, προθύμως καὶ μετὰ χαρᾶς ἀπαντήσωσιν, οὐδὲν τι
πανηρὸν συναϊδοῦτε ἑαυτοῖς. Περιοκίτερον γὰρ οὐ περιο-
γαστίον τὴν παραβολήν.

Μακχάριοι — γρηγοροῦντας. Γρηγοροῦντας ἔτι, διὰ τὸ
ἐν ἐργαζόμενοι ἀποθανεῖν αὐτούς. Ἄρετὴ γὰρ τῆς ψυχῆς
οὕσα ἢ ἐργαζομένη, συμπαραμένει αὐτῇ.

Τινὲς δὲ ἀπὸ τῆς ἀναλύσεως καὶ τῆς ἐλεύσεως καὶ
κρούσεως ἐνόησαν, ὅτι ὁ Χριστὸς αὐτὸς ἐπιδημεῖ
ταῖς τελευταῖς τῶν δικαίων, καὶ οὐ μόνον τούτων,
ἀλλὰ καὶ τῶν ἀμαρτωλῶν. Καὶ τοῦτο βεβαιοῦσιν,
ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν τὸν Θεὸν τῶ πλουσίῳ, Ἄφρον,
ταύτη τῇ νυκτὶ τὴν ψυχὴν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ
σοῦ.

Ἴτεροι δὲ το τοιοῦτον νόημα δεχομένοι, φασὶν
ἐπιδημίαν Χριστοῦ, τὸν λόγον αὐτοῦ, τὸν μετακα-
λούμενον τηνικαῦτα τοὺς μὲν δικαίους εἰς χαρὰν, τοὺς
δὲ ἀμαρτωλοὺς, εἰς λύπην.

Ἄμην — αὐτοῖς. Περιζώσεται, τῇ δικαιοσύνῃ
τῆς ἀνταποδόσεως, καὶ ἀνακλινεῖ αὐτούς, εἰς ἀνάπαυσιν
αἰώνιον, ὡς δὲ αὐτὸν κεκοπιακότας, καὶ διακονήσει
αὐτοῖς διανομὴν τῶν ἀξίων ἰμοιδῶν.

Καὶ ἰάν — ἐκεῖνοι. Ἐπειδὴ νυκτὶ ὅμοιον ὁ παρ-
ὼν βίος, διὰ τὴν κατακεχυμένην αὐτοῦ ζώφωσιν καὶ
πλάνην ἀπὸ τῶν δαιμόνων καὶ τῶν παθῶν, εἰκότως
εἰς διαφόρους φυλακὰς αὐτὸν διαιρεῖ. Οἱ παλαιοὶ
γὰρ νυκτοφυλακὰς εἰς τρεῖς φυλακὰς τὴν νύκτα
διεῖλον, τινὲς δὲ εἰς τέσσαρας. Καὶ πρώτην μὲν
φυλακὴν λέγει, τὴν κατάστασιν τῶν τελειοτέρων
εἰς ἀρετὴν· δευτέραν δὲ, τὴν τῶν μέσων· τρίτην δὲ,
τὴν τῶν τελευταίων, οἱ σύμπαντες, εἰ εὐρεθῶσιν οὕτως,
ὡς προλαβὼν εἶπεν, ἦγουν, ἐτοιμοὶ κατὰ τὸν τοῦ θανάτου
καιρὸν, μακχάριοι πάντως, ὡς τῆς μακαρίας ζωῆς
μεθιζόντες ἀναλογως.

Τούτα — αὐτοῦ. Καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ ὁμοίῳ κεφα-
λαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον εἶπεν Ἐκεῖνο δὲ γινώ-
σκετε, ὅτι εἰ ἦθει ὁ οἰκοδεσπότης, ποίηφυλακῇ ὁ
κλέπτης ἔρχεται, ἐργηγορήσεν ἂν, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ
ἀνάγνωθι τὴν ἐξηγήσιν ἐκεῖ.

Καὶ — ἔρχεται. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα εἶρηται, καὶ
ἠρμάνευται.

⁹⁵ Luc. xii, 20. ⁹⁶ Matth. xxiv, 43.

Variæ lectiones et notæ:

(i) Oportet enim hos semper lucere et illuminare, illum quidem nos, hunc vero eos, qui a nobis do-
centur.

quantis sermonis statuit. Oportet enim, ut hic
semper illuminet, tum nos, tum eos qui a nobis
docentur (i).

Vers. 36. *Et vos — nuptiis.* Per similitudinem
significavit, ut ad occursum suum præparentur,
in omnibus bene dispositi, et expectantes eum,
qui rursus e cælo venturus est. Propter hoc enim
descensum suum, quo, longo expectatus tempore,
veniet, reversionem nominavit; nuptias vero su-
pernam lætitiâ et exultationem.

Vers. 36. *Ut — ei.* Hoc est, ut cognoscentes ejus
adventum, prompte et cum gaudio occurrant, nul-
lius sibi mali conscii. Præter hæc autem nihil est
curiose scrutandum de parabola.

Vers. 37. *Beati — vigilantes.* Vigilantes item
eo quod in vigilantia moriantur: cum enim animæ
virtus sit vigilantia, simul cum ea permanet.

Quidam vero ex hoc reditu et adventu ac pulsa-
tione intellexerunt, quod Christus advenit ad
mortem justorum, nec horum tantum, verum etiam
peccatorum; et hoc ex eo confirmant, quod dixerit
Deus diviti: *Stulle, hac nocte animam tuam repetunt
a te* ⁹⁵.

Alii vero hunc accipiunt intellectum, ut dicant,
Christi adventum esse sermonem ejus, qui tunc
justos accersit ad gaudium, peccatores autem ad
mœrorem.

Vers. 37. *Amen — illis.* Præcinget se, justitia
retributionis; et faciet illos discumbere, ad
requiem sempiternam, tanquam eos qui propter
ipsum laboraverunt; ac ministrabit illis, distribu-
tionem dignarum retributionum.

Vers. 38. *Et si — illi.* Quia nocti præsens vita
assimilatur, propter infusam ei caliginem ac erro-
rem a dæmonibus et affectibus: merito in diversas
vigilias, seu custodias, ipsam dividit. Veteres enim,
qui nocte vigilabant, in tres excubias ipsam divi-
debant: quidam vero in quatuor. Et primam
quidem dicit, statum eorum qui ad virtutem sunt
perfectiores, secundam, mediocriorem, tertiam, po-
stremorum: qui omnes, si ita inventi fuerint,
sicut ante dixit, videlicet parati mortis tempore,
beati erunt, utpote vitæ beatæ pariter participes.

Vers. 39. *Hoc — suam.* Quinquagesimo octavo
etiam capite Evangelii juxta Matthæum dixit: *Illud
autem scitote, quod si sciret paterfamilias, qua
vigilia fur venturus erat, vigilasset utoque, et
cætera* ⁹⁶. Lege ergo ibi enarrationem.

Vers. 40. *Et — venturus est.* Ibi quoque hæc
dicta sunt ac declarata.

Vers. 41. *Ait* — Vers. 42. *demensum cibum*? A Sciens Petrus, quasdam parabolas electis proprie aptari discipulis, quasdam vero communiter omnibus, merito de parabola interrogat, qua videlicet dixit: *Sicut lumbi vestri præcincti*, et cætera. Quid ergo Christus? Requisito fideli ac prudenti dispensatore, deinde ipso beato prædicato, ostendit, quod de ipsis dixerit parabolam; futurum enim erat, ut ipsi fidelium dispensatores fierent dantes ipsis in tempore demensum doctrinæ cibum.

Lege autem quinquagesimo octavo juxta Matthæum capite dicti illius enarrationem: *Quisnam est fidelis servus, et prudens* 97? et ibi horum omnium invenies explanationem.

Vers. 43. *Beatus* — Vers. 44. *illum*. Ibi etiam B hæc patefacta sunt.

Vers. 45. *Quod si* — Vers. 46. *ponet*. Consequenter etiam prædicto capite hæc dicta ac declarata sunt.

Vers. 47. *Ille* — *multis*. De futuris pastoribus est hic sermo, exterrens eos, qui omnem Dei voluntatem noverunt, nec se præparant, hoc est, non faciunt juxta beneplacitum ejus. Et protestatur, quod vapulabunt multis, puta, plagis; id est, misere torquebuntur, quia scientes despexerunt.

Vers. 48. *Qui vero* — *paucis*. Atqui ignorabat voluntatem domini, sed tamen ita quoque vapulabit; cum enim scire potuisset, non scivit: neque tamen tantum, ut prior: ille siquidem despexit: hic vero segnis fuit: gravior autem est segnitie contemptus. Significat autem fidelem, ignorantem ex ignavia ac ruditate Dei voluntatem. Infideles enim, non ex segnitie Dei voluntatem ignorant, sed voluntario errore ac immutabili pravitate.

Vers. 48. *Omnis autem* — *quæretur*. Et hoc de pastoribus dictum est; his enim magna gratia intellectus divinæ voluntatis data est, ad eorum qui pascentur, utilitatem; ideo etiam, tanquam ab his qui multa acceperunt talenta, multum lucri ab eis quæretur. Quod autem pastoribus data sit gratia, etiam Paulus dicit, scribens ad Timotheum: *Noli negligere gratiam quæ in te est, quæ tibi data est cum impositione manuum presbyterii* 98.

Vers. 48. *Et—eo*. Exemplaris quidem sermo; est autem et hic de eisdem. Cui enim multam summam ad negotiationem commendaverunt, plus lucri ex negotiatione petent ab eo. Ita et Christus, cui multum gratiæ commendavit, plus petet ab eo. Ei enim concredita est non solum propria salus verum etiam populi.

Vers. 49. *Ignem* — *terram*. Ignem nunc dicit, fidem ac sui dilectionem, demonstrans vehementer

Εἶπε — σιτομέτριον; Εἰδώς ὁ Πέτρος, ὅτι αἱ μὲν τῶν παραβολῶν τε καὶ ἐντολῶν, ἰδίᾳ τοῖς ἐπιλεγμένοις μαθηταῖς ἀρμολοῦσιν, αἱ δὲ, κοινῇ πᾶσι τοῖς πιστοῖς, εἰκότως ἔρωτᾷ περὶ τῆς παραβολῆς, δηλαδὴ, τῆς λεγούσης, Ἔστωσαν ὑμῶν αἱ ὀσφῆς περιεζωσμένοι, καὶ τὰ ἐξῆς: τί οὖν ὁ Χριστός; Ἐπιζητήσας τὸν πιστὸν καὶ φρόνιμον οἰκονομὸν (21), εἶτα μακαρίσας αὐτὸν, εἰδείξει, ὅτι περὶ αὐτῶν εἶπεν τὴν παραβολήν. Αὐτοὶ γὰρ ἔμελλον οἰκονόμοι γασθῆαι τῶν πιστῶν, διδόντες αὐτοῖς ἐν καιρῷ τὸ ἐπιμέτριον τῆς διδασκαλίας.

Ἀνάγνωθι δὲ καὶ ἐν τῷ πεντηκοστῷ ὁμοίᾳ κεφαλῆαι τοῦ κατὰ Ματθαῖον τὴν ἐξηγήσιν τοῦ: Τίς ἄρα ἐστὶν ὁ πιστός, δούλος καὶ φρόνιμος; καὶ πάντων τούτων εὐρήσεις ἰκεῖ τὴν ἑρμηνείαν.

Μακάριος — αὐτὸν. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα διασαφηνίσθησαν.

Ἐὰν δὲ — θήσει. Ἀκολουθῶς ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλῆαι καὶ ταῦτα ἐρρήθη, καὶ ἑρμηνεύθη.

Ἐκεῖνος — πολλὰς. Περὶ τῶν μελλόντων τιμαίνεσθαι ἐστὶν ὁ λόγος οὗτος (22), ἐκφοβῶν τοὺς εἰδοτάς μὲν πᾶν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, μὴ ἐτοιμαζόμενος δὲ, τούτῳ, μὴ ποιούντας πρὸς ἀρέσκειαν αὐτοῦ, καὶ διαμαρτυρούμενος, ὅτι δαρήσονται πολλὰς, πληγὰς θηλονότι, τούτῳ, κολασθήσονται χαλεπῶς, διότι εἰδοτάς καταφρόνησαν.

Ὁ δὲ — ὀλίγας. Καὶ μὴν ἠγνοεῖ τὸ θέλημα τοῦ κυρίου αὐτοῦ, ἀλλ' ὁμοῦ δαρήσεται καὶ οὗτος, διότι δυνάμενος γνῶναι, οὐκ ἔγνω, πλὴν οὐ τοσοῦτον. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ καταφρόνησεν οὗτος δὲ ἔρρηθύμησε. Χαλεπωτέρα δὲ ῥαθυμίας ἢ καταφρόνησις. Ἀλλοὶ δὲ τὸν πιστὸν, τὸν ἀγνωστοῦν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, διὰ ἀμαθίαν. Οἱ γὰρ ἀπιστοὶ οὐκ ἐκ ῥαθυμίας ἀγνωστοὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐξ αὐθαιρέτου πλάνης καὶ ἀμεταμελήτου κακίας.

Παντὶ δὲ — ζητηθήσεται (23). Καὶ τοῦτο περὶ τῶν ποιμαίνοντων. Τούτοις γὰρ δίδεται πολὺ χάρισμα συλλήσεως τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ, πρὸς ἀφέλειαν τῶν ποιμαίνοντων. Διὸ καὶ, ὡς πολλὰ τάλαντα λαβόντες, πολλὰ κέρδη ἀπαιτηθήσονται: ὅτι δὲ χάρισμα δίδεται τοῖς ποιμαίνουσι, φησὶ καὶ ὁ Παῦλος, γράφων πρὸς Τιμόθεον: Μὴ ἀμίλιος τοῦ ἐν σοὶ χαρίσματος, ὃ ἐδόθη σοὶ μετὰ ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ πρεσβυτερίου.

Καὶ — αὐτὸν. Παραδειγματικὸς μὲν ὁ λόγος, ἔστι δὲ καὶ οὗτος περὶ τῶν τοιούτων. Ὡσπερ γὰρ, ᾧ παρεθέντῳ τινος πολὺ κεφάλαιον εἰς ἐμπορίαν, περισσότερον ἀπαιτήσουσιν αὐτὸν, διὰ τὸ ἐξ ἐμπορίας κέρδος οὕτω καὶ ὁ Θεός, ᾧ παρεθέντῳ πολὺ χάρισμα, περισσότερον ἀπαιτήσει αὐτὸν. Χρεωστὴ γὰρ, οὐ μόνον τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ λαοῦ.

Πῦρ — γῆν. Πῦρ λέγει νῦν τὴν εἰς αὐτὸν ἀγάπην καὶ πίστιν, ἐμψαίνων τὸ σφοδρὸν αὐτῆς καὶ

97 Math. xxiv, 45. 98 I. Tim. iv, 14.

Variae lectiones et notæ.

(21) Οἰκοδοσοῦν, B.
(22) Οὗτος ὁ λόγος, B.

(23) Hentenius hic addidit, ab eo. Sed neuter meorum agnoscit, παρ' αὐτοῦ.

δραστήριον, ἦν ἐν τῷ ἐνεακαιδέκῳ κεφαλαίῳ A
τοῦ κατὰ Ματθαίου μάχαιραν ὠνόμασε, καὶ ζήτησον
ἐκεῖ τὴν ἐξηγήσιν τοῦ· Μὴ νομίσητε, ὅτι ἦλθον
βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν. Οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην,
ἀλλὰ μάχαιραν.

Καὶ — ἀνήθη; Καὶ τί πλείον θέλω, ἢ ἀνήθη;
Τί πλείον ἀναμένω ἐν τῷ κόσμῳ; Ταῦτα δὲ λέγων,
ἐδήλου, ὅτι ἤδη ἀνήθη ἐν τοῖς μαθηταῖς, καὶ
ἀναρθεῖν οὐκ ἐτι σβεσθήσεται, ἀλλὰ πᾶσαν ἐπιδράμει
(26) τὴν οἰκουμένην, καὶ ὅτι λοιπὸν αὐτὸς μεταβήσεται
ἀπὸ τῆς ἐνταῦθα ζωῆς.

Βάπτισμα — βαπτισθῆναι. Φανερώτερον προα
γορεῖται περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὅτι Βάπτισμα μέλλω
βαπτισθῆναι, τὸ δι' αἵματος· βάπτισμα τὴν σφαγὴν
αὐτοῦ καλέσας, ὡς καθάρσιον ἡμῶν.

Καὶ πῶς — τελεσθῆ. Καὶ ὡσανεὶ ἀγωνιῶ, διὰ τὴν
βραδύτητα. Ἐπέφησε δὲ, ὅτι ἐπιέγεται σφαγῆναι ὑπὲρ
ἡμῶν, καὶ ἰκουσίως ἐπιδίδωσιν ἑαυτὸν.

Δοκεῖτε — διαμερισμόν. Καθὼς εἰρήκαμεν ἀνω
τέρω, ζήτησον ἐν τῷ ἐνεακαιδέκῳ κεφαλαίῳ τοῦ
κατὰ Ματθαίου τὴν ἐξηγήσιν τοῦ· Μὴ νομίσητε, ὅτι
ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν. Οὐκ ἦλθον βαλεῖν
εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν.

Ἔσονται — τρεῖς. Ταῦτα τὴν καθ' ἱστορίαν ἐξη
γήσιν οὐκ ἐπιδοχόμενα (26), κατὰ ἀναγωγὴν μόνον
ἐρμηνευτέον. Ἔστι γὰρ οἶκος μὲν εἷς, ἡ τοῦ περὶ
ψυχῆ· πέντε δὲ, αἱ ἐν αὐτῇ πέντε δυνάμεις, νοῦς,
διάνοια, δοξά, φαντασία, καὶ αἰσθήσεις, αἰτινες πρό
μην τοῦ λόγου τῆς πίστεως ἤνουντο, τουτέστιν, ὡμο
φώνουσι εἰς φιληθονίαν· μετὰ δὲ τὸ ἐπιδημῆσαι τοὺς
τον αὐταῖς, διαμερισθῆσονται· αἱ τρεῖς μὲν αἱ
λογικαί, ὁ νοῦς, καὶ ἡ διάνοια, καὶ ἡ δοξά, κατὰ τῶν
δύο ἀλόγων, τῆς τε φαντασίας καὶ τῆς αἰσθήσεως,
μὴ συμφωνοῦσαι ταύταις· εἰς ἐμπάθειαν· αἱ δύο δὲ
αὐταῖς ἀλογοί, κατὰ τῶν τριῶν ἐκείνων τῶν λογικῶν,
μὴ συναρδουσαι ἐκείνοις εἰς ἀπάθειαν, ἕως ἂν ὁ λόγος
νικήσῃ τὴν ἀλογίαν.

Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον. Ἐπειπερ ὁ ἄνθρωπος
πέντε μὲν ἔχει δυνάμεις τῆς ψυχῆς, τὰς προειρη
μένους· πέντε δὲ αἰσθήσεις τοῦ σώματος, ὄρασιν,
ἀκοὴν, ὄσφρησιν, γεῦσιν (26), καὶ ἀφῆν· οἶκος μὲν
ἂν εἴη ὁ ἄνθρωπος· ἔσονται δὲ πέντε ἐν αὐτῷ δια
μερισμέναι, ἤγουν, αἱ τρεῖς μὲν λογικαὶ δυνά
μεις τῆς ψυχῆς, νοῦς, διάνοια καὶ δοξά, κατὰ τῶν
ἐπιλοίπων δύο, φαντασίας καὶ αἰσθήσεως· αἱ
δύο δὲ μειώταται αἰσθήσεως τοῦ σώματος, ὄρασις
καὶ ἀκοή, κατὰ τῶν λοιπῶν τριῶν, ὄσφρησεως, γε
σεως καὶ ἀφῆς, διαμαχόμεναι ταύταις καὶ ὑποτάξαι
φιλονεικοῦσαι.

¹⁰ Matth. x, 34.

Variae lectiones et notæ.

(24) Forte ἐπιδραμῆται.

(25) Ἐπιδοχόμεθα, A. Hentenius videtur legisse

(j) *Quanquam*. Quodque — transibit.
(k) *Et quodammodo*. Videtur ergo in textu le
gisso, καὶ πῶς. Hanc lectionem comprobatur etiam

tiam ac ipsius efficaciam, quam decimo nono capite
Evangelii secundum Matthæum appellavit gladium :
ibi ergo quære dicti illius enarrationem : *Ne putetis,
quod venerim pacem missurus in terram ; non veni
pacem missurus, sed gladium* ¹⁰.

Vers. 49. *Et — accensus est ?* Et quid amplius
volo ? Si etiam accensus est, quid amplius in
mundo exspecto ? Hæc autem dicens significabat,
quod in discipulis jam accensus erat, et accensus
deinceps non exstingueretur, sed orbem percurreret
universum, quanquam (j) jam ipse a præsentī vita
transiret.

Vers. 50. *Baptismate — baptizari*. Manifestus
prædicit de morte sua. Baptismate baptizandus
sum, quod est per sanguinem : baptismata, dixit sui
occisionem, tanquam nostri purificationem.

Vers. 50. *Et quodammodo (k) — perficiatur*. Et
veluti anxius sum propter tarditatem, Ostendit
autem, quod festinaret mori pro nobis, et volun
tarie seipsum traderet.

Vers. 51. *Putatis — separationem*. Quære, veluti
superius diximus, decimo nono capite Evangelii
secundum Matthæum dicti illius enarrationem :
*Ne putetis, quod venerim pacem missurus in terram :
non veni pacem missurus, sed gladium*.

Vers. 52. *Erunt — tres*. Hæc juxta historiam
enarrationem non agent, sed tantum secundum ana
gogen interpretanda sunt. Una enim domus, anima
est viri fidelis : quinque vero, sunt quinque ejus
potentiæ : puta mens, intelligentia, opinio, phan
tasia, et sensus : quæ ante fidei sermonem unitæ
erant, hoc est, in voluptatum amore concordēs.
Postquam autem ad eas sermo ille pervenit, divisæ
sunt tres rationales, mens, intelligentia et opinio ;
adversus duas irracionales, puta, phantasiam, et
sensus, non concordēs cum ipsis in affectione :
hæc vero irracionales contra tres prædictas ratio
nales, non consonæ cum eis in immobilitate circa
affectiones, donec ratio vincat irrationalitatem.

Præterea et alio modo. Cum homo habeat quin
que animæ potentias, et quinque sensus corporis,
visum, auditum, olfactum, gustum et tactum :
domus esse potest ipse homo. Erunt autem in ea
quinque divisi, videlicet tres rationales animæ
potentiæ, mens, intelligentia et opinio, adversus
reliquas duas, phantasiam et sensum : duo vero
præcipui corporis sensus, visus et auditus, contra
reliquos tres, olfactum, gustum et tactum : repu
gnantes illis ac subicere contententes.

ἐπιδοόμενα τῆς ἐξηγήσεως.

(26) Γεῦσιν, ὄσφρησιν, B.

subjecta interpretatio, nam ὡς οὐκ ἔστι καὶ πῶς
sed καὶ πῶς.

† Quomodo, cum quinque prius dixerit, nunc A sex affert, tres enim binarios adducit? Non dividit quinarium in senarium, qui a quinario oriatur (4): sed mysticum quiddam denotat ille quinarium: senarium vero assumit exempli gratia. Quid est ergo, quod per quinarium significatur? Irreconciliabilitas, fœderisque carentia post fidem, inter eos qui ante susceptam fidem uniti erant cognatione et conjunctione.

Sicut in quibusdam quinque, puta duobus hominibus et tribus rebus, aut duobus rebus et tribus hominibus, difficilis quædam est ac impossibilis conciliatio: cum duo homines de tribus rebus dissentiant, aut e contrario tres de duobus: omnino enim necesse est, ut una trium duobus dividatur hominibus, vel duæ res in tres secentur, cum nullus eorum divisam sortiri velit. Ita et in his, qui cognatione aut conjunctione uniti erant, dissentientibus. circa fidem ac divisam, et implacabiliter se habentibus. Erunt, inquit, duo super tribus, id est, tanquam duo homines super tribus rebus dissidentes, et rursus, tanquam tres homines super duabus rebus.

Deinde ponit etiam exempla cognationum ac habitudinum eorum qui propinquissimi sunt, et sibi mutuo maxime familiares, sed divisi acutissimo fidei gladio, quæ per prædicationem inducitur: quorum duo binarii sunt sanguine conjunctorum, tertia conjunctio est affinium.

Præterea circa idem alio modo.

Duæ habitudines adversus tres personarum combinationes: et rursus tres personarum combinationes adversus duas habitudines: dupla siquidem habitudo est duorum extremorum processus iteratus, utpote a patre ad filium, et a filio ad patrem, et ita in cæteris Triplex vero personarum combinatio est, pater et filius, mater et filia, socrus et nurus. Quod autem Græce dicitur *ἐπι*, significat *contra vel adversus*, ut contra vel adversus tres aut duos ad significandam separationem vel alienationem.

Vers. 53. *Dividetur — socrum suam.* Hæc prædictis non sunt coaptanda, sed ab alio principio legenda, ac secundum historiam interpretanda; significant enim divisionem fidelium ab infidelibus; et quod propinquissimæ generis habitudines separabuntur. Lege autem decimo nono capite Evangelii secundum Matthæum dicti illius interpretationem: *Veni enim, ut dissidere faciam hominem adversus patrem suum*¹, et cætera, quæ præsentibus verbis plurimum conformis est.

¹ Matth. x, 35.

Variæ lectiones et notæ.

(27) Quæ hic inclusa sunt, codex uterque in margine exhibet. Referuntur autem ad versum 53, ubi etiam Hentenius exhibet.

[Πῶς (27) πάντα εἰπὼν, ἐξ ἐπιφέρει; τρεῖς γὰρ ἐπάγει συζυγίας. Οὐ τὴν προτεθείσαν πεντάδα εἰς ἐξάδα ἀπλεῖ· ἀλλὰ διὰ μὲν τῆς πεντάδος μυστικῶν τε δηλοῖ· τὴν ἐξάδα δὲ παραδείγματος ἕνεκεν παραλαμβάνει. Τί οὖν τὴ διὰ τῆς πεντάδος δηλούμενον (28); Τὸ μετὰ τὴν πίστιν δυσκατάλλακτον καὶ ἀσυμβίβαστον τῶν κατὰ συγγένειαν καὶ σχέσιν πρὸς τῆς πίστει ἡνωμένων.

Ἄσπερ γὰρ ἐπὶ πάντε τωνῶν, ἡγουν, δύο μὲν ἀνθρώπων, τριῶν δὲ πραγμάτων, ἢ τριῶν μὲν ἀνθρώπων, δύο δὲ πραγμάτων, χαλεπὴ τις καὶ ἀδύνατος ἢ καταλλαγῆ, ὅταν οἱ δύο ἄνθρωποι περὶ τῶν τριῶν πραγμάτων στασιαζῶσιν, ἢ τοῦναντίον οἱ τρεῖς περὶ τῶν δύο· ἀνάγκη γὰρ πάντως, ἢ τὸ ἐν τῶν τριῶν πραγμάτων τοῖς δυσιν ἀνθρώποις ἐπιμερισθῆναι, ἢ τὰ δύο πράγματα εἰς τρία τμηθῆναι, μηδενὸς αὐτῶν ἐπιδεχομένου τυχὸν διαιρέσει· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν κατὰ συγγένειαν καὶ σχέσιν ἐνωμένων, στασιαζόντων κατὰ τὴν πίστιν, καὶ διαιρουμένων καὶ ἀσυμβατόντων. Ἔσονται, φησί, δύο ἐπὶ τρεῖς, τουτίστιν, ὡς δύο ἄνθρωποι ἐπὶ τρισὶ πράγμασι στασιαζόντες, καὶ ὡς τρεῖς ἄνθρωποι πάλιν ἐπὶ δυσὶ πράγμασιν.

Εἶτα τίθησι καὶ παραδείγματα συγγενῶν καὶ σχέσεων, τῶν γνησιωτάτων μὲν καὶ οἰκισμάτων ἀλλήλοις, διαιρουμένων δὲ τῇ τμητικωτάτῃ μαχαίρᾳ τῆς κατὰ τὸ κήρυγμα πίστεως ἂν αἱ μὲν δύο συζυγίαι, καθ' αἷμα, ἢ δὲ τρίτη ἐξ ἀγχιστείας.

Ἐτέρως εἰς τὸ αὐτό.

Δύο σχέσεις ἐπὶ τρισὶ συζυγίαις προσώπων, καὶ τρεῖς αὐ συζυγίαι προσώπων ἐπὶ δυσὶ σχέσεσι. Διπλῆ μὲν γὰρ ἡ σχέσις τῶν πρὸς τι, ἀπὸ τε πατρὸς πρὸς υἱόν, καὶ ἀφ' υἱοῦ, πρὸς πατέρα, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως. Τριπλαῖ δὲ ἑνταῦθα αἱ συζυγίαι τῶν προκειμένων προσώπων, πατὴρ καὶ υἱός, μήτηρ καὶ θυγάτηρ, πενθερά καὶ νύμφη· τὸ δὲ, ἐπὶ τρισὶ, καὶ ἐπὶ δυσιν, ἀντὶ τοῦ, κατὰ τῶν τριῶν, καὶ κατὰ τῶν δύο, πρὸς διάζευξιν καὶ ἀπαλλοθρίωσιν.]

Διαμερισθῆσεται — πενθερὰν αὐτῆς. Ταῦτα τοῖς προρρηθείσιν οὐ συναπτόν, ἀλλ' ἀφ' ἐτέρας ἀρχῆς ἀναγνωστέον, καὶ καθ' ἱστορίαν ἐρμηνευτέον, δηλοῦντα τὴν διαμερισμὸν τῶν πιστῶν καὶ τῶν ἀπίστων, ὅτι καὶ αἱ γνησιώταται σχέσεις τοῦ γένους διαίρεθῆσονται. Ζήτησον δὲ ἐν τῷ ἐνεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου τὴν ἐξέγερσιν τοῦ Ἠλθον γὰρ (29) διχάσαι ἄνθρωπον κατὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς, πάνυ τοῖς παρούσι ῥητοῖς ἀρμόζουσαν.

(28) παραδηλούμενον, B.

(29) Γὰρ omittit A.

(4) Qui — oriatur. Τὴν προτεθείσαν est, quem proposuerat, de quo ante dixerat.

Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, πατὴρ μὲν ἂν εἴη ὁ νοῦς · Α υἱὸς δὲ αὐτοῦ, ὁ πονηρὸς λογισμὸς, καθ' οὗ στασιάζουσι, ἀρνούμενοι αὐτόν, ὡς βλαβερόν. Μήτηρ δὲ εἴη ἂν, ἡ καρδία · θυγάτηρ δὲ αὐτῆς, ἡ πονηρὰ ἐπιθυμία, καθ' ἧς καὶ αὐτὴ στασιάζει, καὶ ἀπαρράγῃσται τρυφῆς. Πενθερά δὲ ἂν εἴη, ἡ Συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων · νύμφη δὲ αὐτῆς, ἡ Ἐκκλησία τῶν Χριστιανῶν, ὡς νυμφευθεῖσα τῷ Χριστῷ, ὅς ἦν υἱὸς τῆς δηλωθείσης Συναγωγῆς, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον · ἐξ αὐτῆς γὰρ ἐβλάστησεν.

Ἔλεγε — δοκιμάζετε; Πρόσωπον τῆς γῆς; καὶ τοῦ οὐρανοῦ, ἡ ἐπιφάνεια ταύτης κἀκείνου. Λέγει τοίνυν, ὅτι Ἰποκρινόμενοι πρόγνωσιν, τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς καὶ τοῦ οὐρανοῦ οἴδατε διακρίνειν, καὶ ἐκ παρατηρήσεως αὐτῆς προλέγειν τὸ μέλλον · τὸν δὲ καιρὸν τοῦτον, τὸν τῆς ἐμῆς παρουσίας Β δηλονότι, πῶς οὐ διακρίνετε, ἐκ παρατηρήσεως τῶν νομικῶν βιβλίων καὶ προφητικῶν, ἐν αἷς κείνται σημεῖα τούτου καὶ σύμβολα, ἀφ' ὧν εὐχερῶς οὗτος (30) διαγιγνώσκεται τοῖς προσέχουσι; Πρὸς τοὺς Γραμματεῖς δὲ ὁ λόγος, εἰ καὶ πρὸς τοὺς ὄχλους ἀπλῶς ἐρρήθη.

Τί δὲ — δίκαιον; Ἐφ' ἕτερον μετέβη λόγον, καὶ παραινεί διὰ γνωρίμου παραδείγματος, ἀπαλλαγῆναι τοῦ Σατανᾶ, ἦτοι, τῶν ἔργων αὐτοῦ, φάσκων, Διὰ τί καὶ ἀφ' ἑαυτῶν οὐ νοεῖτε τὸ καλόν, εὐδιόγνωστον ὄν;

Ὡς — αὐτοῦ. Δὸς ἐργασίαν, ἡγουν, εἰσαγάγετε ἔργον, σπουδὴν, ἀγῶνα, ἀνταλλαγῆναι ἀπ' αὐτοῦ. Ἰποδηλοῖ δὲ ἀντιδικὸν μὲν, τὸν Σατανᾶν, τὸν κοινὸν ἐχθρόν · ἄρχοντα δὲ, τὸν Θεόν, τὸν πάντων Κύριον, C πρὸς ὃν ἀπαγομῆθα μετὰ τοῦ ἐχθροῦ, δίκας ἀπαιτηθήσομενοι τῶν πονηρῶν ἔργων ἡμῶν · ὁδὸν δὲ, τὸν παρόντα βίον, τὸν ἄστατον, ἐν ᾧ ὁδεύομεν μετὰ τοῦ τοιοῦτου ἀντιδικοῦ ἡμῶν. Τοῦτο δὲ τὸ νόημα καθ' ἕτερον μετεχειρίσατο (31) σκοπὸν ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Μήποτε — χριτὴν. Ὁ διάβολος γάρ, εἰ καὶ ἐχθρὸς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκδικητῆς, ὡς ὁ Δαυὶδ εἰδίδαξε (32).

Καὶ — πράκτορι. Τῷ ἀγγέλῳ, τῷ ἐπὶ τῶν κολαστηρίων.

Καὶ — φυλακῆν. Εἰς κόλασιν.

Λέγω — ἀποδοῦ. Ἔως οὐ πᾶν, ὁ κατεδικάσθης, D ὑποστήτω, τουτέστιν, οὐ μὴ ἐξέλθῃς ἐκείθεν ποτε. Ἄει γὰρ καταδικάζονται κολάζεσθαι οἱ τοιοῦτοι. Οὐδὲν δὲ κωλύει νοεῖν τὰ ρηθέντα καὶ κατὰ τὴν ἐξήγησιν τὴν ἐν τῷ δηλωθέντι πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Juxta anagogen vero pater esse potest mens, filius autem ejus prava cogitatio, adversus quam movebit seditionem, negans ipsam tanquam nocivam. Mater vero cor : filia ejus, prava cupiditas, adversus quam etiam ipsa insurget et ab ea avelletur. Socrus autem sit Synagoga Judæorum : nurus ejus, Ecclesia Christianorum, utpote nupta Christo, qui dictæ Synagogæ juxta humanitatem filius erat, nempe ab ipsa generatus.

Vers. 54. Dicebat — Vers. 56. probatis ? Facies cœli et terræ, superficies est hujus et illius. Dicit ergo : Dijudicantes apud vos præsagia, superficiem cœli et terræ nostis discernere, et ex ejus observatione, quod futurum est, prædicere ; hoc autem tempus, mei videlicet adventus, quomodo non discernitis ex observatione legalium librorum ac prophetalium, in quibus signa et præsagia posita sunt, quibus ipsum facile dignoscitur ab his, qui advertunt ? Est autem hic sermo ad Scribas, quanquam simpliciter ad turbas dictus sit.

Vers. 57. Cur autem — justum ? Ad alium transiit sermonem et exemplo notissimo admonet a Satana liberari, sive ab operibus ejus, dicens : Quare et a vobis ipsis non dijudicatis, quod honestum est cum facile sit ad dijudicandum ?

Vers. 58. Cum — illo. Da operam : sive afferas laborem, diligentiam, certamen, ut ab illo libereris. Per adversarium autem Satanam indicat, communem inimicum ; per magistratum vero, Deum, tanquam omnium Dominum, ad quem abducimur cum inimico, de malis operibus nostris causam dicturi. Viam autem, præsentem vitam instabilem intelligit, in qua cum hujusmodi adversario nostro proficiscimur. Hæc quoque sententia alio proposito tractata est capite quinto Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 58. Ne forte — judicem. Diabolus enim, etsi Dei inimicus est, tamen ejus ultor est, prout David docuit dicens : *Ut destruas inimicum et ultorem* ¹.

Vers. 58. Et — exactori. Angelo, qui carceribus præpositus est.

Vers. 58. Et — carcerem. In supplicium.

Vers. 59. Dico — exsolvas. Donec omne id sustineas, ad quod condemnatus eras, hoc est, nunquam inde exibis ; ad hoc enim condemnantur hujusmodi, ut semper puniantur. Nihil autem prohibet, ut quæ dicta sunt, intelligantur juxta sensum, qui datus est prædicto quinto juxta Matthæum capite.

¹ Psal. viii, 3.

Variae lectiones et notæ.

(30) ὁ καιρὸς.

(31) Christus nimirum, Matt. v. 25.

(32) His addit Hentenius ex Psalmo : Τοῦ καταλύσαι ἐχθρόν καὶ ἐκδικητὴν.

CAP. XLVII. *De Galilæis, et iis qui in Siloe, et cætera.* A XEΦ. MZ'. Περὶ τῶν Γαλιλαίων καὶ τῶν ἐν τῷ Σιλωάμ.

Cap. XIII. Vers. 1. *Aderant — ipsorum.* Hi Galilæi, cum partes tenerentur Judæ Galilæi, accusati sunt, tanquam qui a Cæsare defecissent, et Galilæam seditione adversus ipsum replevisset. Cum ergo quodam tempore congregati essent ac sacrificarent, audivit hoc Pilatus et ira fervens, mittit in eos milites. ipsisque jugulatis, sanguinem illorum miscuit sacrificiis ipsorum. Quæ ita ad rem gestam spectant, ita se habent. Aderant ergo quidam Judæi, nuntiantes Christo de illis, scire cupientes, utrum tanquam peccatores ultra omnes sære regionis Galilæos hæc passi essent: ita enim ipsi existimabant.

Vers. 2. *Et respondens — Vers. 3. peribitis.* Cum omnes simpliciter essent peccatores, soli illi passunt, ut et ipsi darent pœnas, et cæteri deprehensi corripentur. Nisi ergo convertamini a movenda seditione adversus regem vestrum, Christum videlicet, subjiciendo vos ipsi, et a malitia ad virtutem; omnes similiter peribitis, hoc est, etiam vos in sacrificiis interficiemini, in quibus extollimini ac gloriamini. Et ita factum est. In festo enim Paschæ, obsidione capti, a Romanis cæsi sunt.

Vers. 4 *Aut — Vers. 5. peribitis.* Etiam de his erat quæstio: au propterea casum adeo acerbum passi fuissent, quod essent peccatores ultra cunctos, qui Hierosolymis habitabant; hic enim debitores appellavit peccatores. Ostendit itaque et de ipsis, ac protestatur, quod nisi convertantur, omnes similiter peribunt: hoc est, et ipsi acerbum accipient finem, sicut etiam acceperunt, a Romanis misere capti. Hinc ergo discamus, quod temporalis fratrum nostrorum exterminatio divinæ in omnes iræ exemplum est, facta ad correctionem nostram, propter summam Dei bonitatem, non propter sola illorum peccata. Deinde et parabolam affert, qua ostendat, quod nisi resipuerint, peribunt.

Vers. 6. *Dixit autem — Vers. 7. occupat?* Per ficum infrugiferam (m) indicat Synagogam Judæorum, foliis quidem lascivientem ac virentem, verbis videlicet legalibus ac propheticis, sed fructum non ferentem, puta, virtutem. Vineam autem mundus est, utpote plantatus, ut fructum Deo proferret jucundissimum; cultor vero vineæ Christus, curam scilicet gerens hujusmodi vineæ, ac plantator fidelium; habere autem ficum dicitur Pater, hunc namque solum fatetur Judæorum Synagoga Dominum suum.

Παρήσαν — αὐτῶν (33). Οὗτοι οἱ Γαλιλαῖοι, τῆς μερίδος ὄντες Ἰουδα τοῦ Γαλιλαίου, διεβλήθησαν ὡς ἀποστάται τοῦ Καίσαρος, καὶ στάσεως ἐμπιπλώντας κατ' αὐτοῦ τὴν Γαλιλαίαν. Ποτὲ γοῦν ὁμοῦ συνελθόντων καὶ θυόντων, μαθὼν τοῦτο Πιλάτος, καὶ ἀναζήσας τῷ θυμῷ, πέμπει κατ' αὐτῶν στρατιώτας, καὶ ἀποσφάζας αὐτούς, τὸ αἷμα τούτων ταῖς θυσίαι; αὐτῶν ἀνέμιξε. Τὰ μὲν οὖν τῆς ἱστορίας οὕτω. Παρήσαν δὲ τινες Ἰουδαῖοι, ἀπαγγέλλοντες τῷ Χριστῷ περὶ αὐτῶν, ζητοῦντες μαθεῖν, εἰ ὡς ἀμαρτωλοὶ παρὰ πάντας τοὺς ὁμοχῶρους Γαλιλαίους τοιαῦτα πεπόνθασιν. Οὕτω γὰρ οὗτοι (34) ᾤοντο.

B Καὶ ἀποκριθεὶς — ἀπολείσθε. Πάντων ἀπλῶς οὕτων ἀμαρτωλῶν, μόνοι ἐκείνοι πεπόνθασιν. ἵνα δῶσί τι αὐτοὶ δικήν, καὶ παιδευθῶσιν οἱ ὑπολειφθέντες. Ἐὰν οὖν μὴ μεταβλήσθε ἀπὸ τοῦ στασιάζειν κατὰ τοῦ βασιλέως ὑμῶν, τοῦ Χριστοῦ δαλονότι, εἰς τὸ ὑποτάττεσθαι αὐτῷ, καὶ ἀπὸ κακίας εἰς ἀρετὴν, πάντες ὁμοίως ἀπολείσθε, τουτ' ἐστίν, καὶ αὐτοὶ ἐν ταῖς θυσίαι; ἀνααιρεθῆσθε, ἐφ' αἷς βρωθῆσθε καὶ σεμνύσθε. Καὶ γέγονεν οὕτως. Ἐν τῇ ἰορτῇ γὰρ τοῦ Πάσχα ἐκπολιορκηθῆντες ἀκρηθῆσαν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων.

C Ἡ ἐκείνοι — ἀπολείσθε. Καὶ περὶ τούτων ζήτησις ἦν, εἰ ὡς ἀμαρτωλοὶ παρὰ πάντας τοὺς ἐν Ἰερουσαλὴμ τοιοῦτον πικρὸν εἰδέξαντο τέλος· ὀφειλέτως γὰρ νῦν τοὺς ἀμαρτωλοὺς ὠνόμασεν. Ἀποφαίνεται τοίνυν καὶ περὶ αὐτῶν, καὶ διαμαρτύρεται, ὡς ἴσθαι μὴ μεταβλήθῶσι, πάντες ὁμοίως ἀπολούνται, τουτ' ἐστίν, καὶ αὐτοὶ πικρὸν (35) εἰδέονται τέλος, ὅπερ ὠσαύτως εἰδέξαντο, χαλπῶς ἐξαναλωθέντες ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων. Μανθάνομεν οὖν ἐντεῦθεν, ὡς ἡ μερικὴ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν ἐξολοθρευσις δεῖγμα τῆς κατὰ πάντων θείας ὀργῆς ἐστίν, πρὸς διόρθωσιν ἡμῶν γινομένη, διὰ τὴν ἄκραν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐ διὰ μόνως τῆς ἐκείνων ἀμαρτίας αὐτοῖς ἐπάγεται. Εἴτα τίθησι καὶ παραβολὴν ἐμφαίνουσαν, ὡς εἰ μὴ μεταβλήθῶσιν, ἀπολούνται.

D Ἐλεγε δὲ — καταργεῖ; Συκὴν (36) μὲν ἄκαρπον ὑποδηλοῖ τὴν Συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων, φύλλοις μὲν κομῶσαν καὶ θαλλοῦσαν, εἴτουν, λόγου νομικοῖς καὶ προφητικοῖς· καρπὸν δὲ μὴ φέρουσαν, ἤγουν, ἀρετὴν. Ἀμπέλων δὲ, ὁ κόσμος, ὡς φυτευθεὶς ἐπὶ τῷ ἐνεργεῖν καρπὸν ἡδίστον τῷ Θεῷ· ἀμπέλουργος δὲ, ὁ Χριστὸς, ὡς ἐπιμελούμενος τοῦ τοιοῦτου ἀμπέλωνος, καὶ φυτηκομῶν τοὺς πιστοὺς· ὁ δὲ ἔχων τὴν συκὴν, ἐστὶν ὁ Πατὴρ. Τοῦτου γὰρ μόνου Κύριου ἑαυτῆς ἡ Συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων ὁμολογεῖ. Τρία δὲ

Variae lectiones et notæ.

(33) Αὐτῶν non agnoscit Hentenius in interpretatione, Miror sane. Nec enim de hoc monuit in Præfatione, nec αὐτῶν omissum est a Vulgato interprete Latino.

(34) Αὐτοί, pro οὗτοι, B.

(35) Πικρὸν καὶ αὐτοί. B.

(36) Forte, συκὴ μὲν ἄκαρπος.

(m) Interpres videtur legisse διὰ συκῆς ἀκάρπου.

ετη, αἱ τρεῖς πολιτεῖαι τῶν Ἰουδαίων, ἡ ὑπὸ τῶν Α κριτῶν ἰθουομένη, καὶ ἡ ὑπὸ τῶν βασιλείων, καὶ ἡ ὑπὸ τῶν ἀρχιερίων. Φησὶν οὖν, Ἐκκοψον αὐτὴν, διατὶ καὶ τὴν γῆν καθιστᾷ ἄργην ;

Ὁ δὲ — κόπρια. Παρακαλεῖ ὑπὲρ τῶν Ἰουδαίων, ὡς ἐξ Ἰουδαίων ἠναυθοπήσας, καὶ ἰκετεύει ὑπὲρ τῶν κατὰ σάρκα συγγενῶν, ἀφεθῆναι καὶ τοῦτο τὸ ἔτος, δηλαδὴ τὸν καιρὸν καθ' ὃν ἐδίδασκεν, ἕως οὐ σκάψῃ τὴν σκληρότητα, τὴν περὶ τὰς ψυχὰς αὐτῶν, τῷ ἐργαλίῳ τῆς παραινέσεως, καὶ βάλῃ κόπρια (37) λιπαίνοντα, τουτέστι, διδασκαλίαν πιαίνουσαν εἰς καρποφορίαν.

Κῶν — καρπὸν. Ἑλλειπτικὸς ὁ λόγος. Λέγει γὰρ τὸ Εὐ ἔχει.

Εἰ δὲ — αὐτὴν. Εἰς τὸν μέλλοντα καιρὸν. Υποδηλοῖ δὲ, καθ' ὃν ἐπολιόρχησαν τὴν Παλαιστίνην οἱ Β Ρωμαῖοι. Τότε γὰρ παγγενῆ τὴν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων ἐξέκοψε τῆς γῆς ἐκείνης, καὶ ἀνταφύτευσε τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Χριστιανῶν, τὴν αἰεὶ καρποφοροῦσαν. Εἰ δὲ τις εἴποι· Καὶ μὴν, οὐ παντάπασι ἀκαρπος ἦν ἡ συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων ἐν τοῖς δηλωθείσαις τρισὶ πολιτείαις· ἠκαρποφόρησαν γὰρ τινες ἐν αὐταῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ καιρῷ, καθ' ὃν ἐδίδασκεν· ἐρούμεν, ὅτι τῶν πολλῶν ἡ κακία καλύπτει τῶν ὀλίγων τὴν ἀρετὴν, καὶ τὸ πᾶν ἀπὸ τοῦ πλεονάζοντος κρίνεται.

ΚΕΦ. ΜΗ'. Περὶ τῆς ἐχούσης πνεῦμα ασθενείας.

Ἦν δὲ διδάσκων — ὀκτώ. Δαιμόνιον ἀρρώστιας, μὴ ἴων αὐτὴν ὑγιᾶναι.

Καὶ ἦν — προσεφώνησε. Σπλαγχμισθεὶς ἐκάλεσεν αὐτὴν.

Καὶ — Θεόν. Πιστεύειν καὶ εὐγνωμονεῖν ἤμελλεν ἡ γυνὴ. Καὶ γὰρ καὶ δι' αὐτὸν ἦλθε, καὶ ἰαθεῖσα εὐχαριστεῖ· διὸ καὶ ταχέως αὐτὴν ἐθεράπευσε, λόγῳ μὲν, ὡς Θεός, ἐπιθέσει δὲ χειρῶν, ὡς ἄνθρωπος.

Ἐ-ῆπου δὲ ἡ γυνὴ αὕτη τὴν κοινὴν ἀνθρωπότητα, ταῖς ἐπηρείαις τοῦ Σατανᾶ ἀσθενήσασαν, καὶ ὑπὸ τῶν παθῶν εἰς γῆν συγκύπτουσαν, καὶ χαμαὶ πρὸς τὰ γαστρά συρομένην, καὶ μὴ δυναμένην ἀνακύψαι ὄλωσ πρὸς τὰ οὐράνια καὶ θεία καὶ νοητὰ, ἦν οὕτως ἔλειπνός ἐχουσαν, ᾧ κτερεῖν ὁ πλάστης αὐτῆς, καὶ ἐκάλεσε πρὸς ἑαυτὸν διὰ τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ ἀνῶρθωσεν εἰς τὸ εὐθυπορεῖν τὴν πρὸς οὐρανὸν ἀνάγουσαν D ὁδόν.

Ἀποκριθεὶς — Σαββάτου. Πρὸς τὸν Χριστὸν οὐδὲν εἶπεν, εὐλαβοῦμενος τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀρετὴν αὐτοῦ.

Ἀπεκρίθη — Σαββάτου ; Ὑποκριτὰς (38) ὠνό-

Tres vero anni, tres sunt Judæorum gubernationes, ea videlicet qua sub iudicibus regebantur, ea, qua sub regibus, et ea, qua sub pontificibus. Ait ergo : *Succide illam*, ut quid etiam terram reddit otiosam :

Vers. 8. *Attila — stercora*. Precatur pro Judæis, ut qui ex Judæis humanitatem assumpsit; et pro cognatis juxta carnem obsecrat, ut vel hoc anno relinquantur, videlicet tempore quo docebat, donec effonderet duritiam, quæ in anima eorum erat instrumento admonitionis, et mitteret stercora impinguantia, hoc est, doctrinam, quæ ad fructificationem pinguem reddit.

Vers. 9. *Et si — fructum*. Defectiva oratio est : deficit enim : Bene se habet res, vel, Bene quidem.

Vers. 9. *Sin — illam*. In futurum tempus; significat autem tempus, quo Judæam obsederunt Romani. Tunc enim generaliter synagogam Judæorum excidit a terra illa ; a loco ejus Christianorum Ecclesiam plantavit, quæ fructum semper affert. Quod si quis dicat : Non semper infrugifera erat Synagoga Judæorum in prædictis tribus gubernationibus ; quidam enim inter eos (n) fructum attulerunt etiam tempore quo docebat Christus ; dicemus quod multorum malitia paucorum occultat virtutem ; et ex eo, quod in ipso abundat, quidvis judicatur.

CAP. XLVIII. *De muliere contracta, spiritum infirmitatis habente*.

Vers. 10. *Docebat autem* — Vers. 11. *octo*. Dæmonium imbecillitatis, non sinens illam vivere C cum salute.

Vers. 11. *Eratque* — Vers. 12. *vocavit*. Misericordia motus vocavit illam.

Vers. 12. *Et* — Vers. 13. *Deum*. Creditura erat mulier et grata futura. Siquidem etiam propter ipsum venerat, et sanata gratias agit. Ideo velociter eam curavit; verbo quidem, ut Deus, manuum vero impositione, tanquam homo.

Figurabat hæc mulier communem humanitatem Satanæ insultibus debilitatam, et ab affectibus in terram inclinatam, ac humi ad terrena contractam: nec omnino potentem ad cœlestia, divina ac intelligibilia caput sursum erigere, cujus ita misere habentis misertus est. qui eam formaverat : et per Evangelium ad se vocavit ac erexit, ut viam, quæ in cœlum ducit, recta transiret.

Vers 14. *Respondens* — *Sabbati*. Christo nihil dixit, veritus eximiam ejus virtutem.

Vers. 15. *Respondit* — Vers. 16. *Sabbati ?*

Variæ lectiones et notæ

(37) Hunc ipsum locum respicit Gregorius Nazianzenus, qui cum codicibus melioribus legit, κόπρια. Habet autem περιβαλεῖν κόπρια. p. 150, med. Iterum hunc locum attingens, eodem modo

refert. 239 fin. Utor autem editione Gregorii Basil. 1550 quam quondam juvenis tractaveram.

(38) Etenim in textu habent ὑποκριταί, non ὑποκριτά.

(n) *Inter eos*. Videtur invenisse, ἐν αὐτοῖς. Male. *En αὐταῖς*, id est, ταῖς τρισὶ πολιτείαις. Ergo in istis. Mox ante etiam addiderim quæm.

Hypocritas nominavit eos qui eum principe Synagoga erant: utpote fingentes, se legem Sabbati honorare, sed hoc praetextu suam invidiam defendentes, ac sanitatem, quae Sabbatis daretur, prohibentes: quia Sabbato potissimum curabat, ideo quod tunc concursus esset turbarum, et tunc vehementer admirationi habebatur.

Aut hypocritas dixit, quia fingebant, se scire legem, ejus autem intellectum ignorabant: si enim eorum irrationalis jumento permittebat, multo magis rationalis, cum longe pretiosior sit homo jumento.

Vers. 17. *Cumque haec diceret — ejus.* Propter reprehensionem, cui contradicere non poterant.

Vers. 17. *Et omnis — eo.* Tanquam ab invidia libera, et tanquam ab ipso affecta beneficio.

CAP. XLIX. *De parabolis.*

Vers. 18. *Dicebat — Vers. 19. ramis ejus.* Hanc similitudinem vocavit Matthaeus parabolam, quam tertiam ordinavit vicesimo quarto Evangelii sui capite, et in ipso lege ejus enarrationem.

Vers. 20. *Rursus — Vers. 21. totum.* Hoc est, tota farina. Hanc quoque similitudinem ille dicto capite nominans parabolam, quarto loco collocavit, et quae etiam ibi ejus interpretationem.

†† Haec habent interpretationem accuratissimam. Mulier enim est Ecclesia Dei; fermentum autem, divina et a Deo scripta lex; tres vero partes mentis sunt tria sata, affectus vehementior, intellectus et desiderium meliorum operum, in quibus divinus intellectus quodammodo confermentatus totam mentis naturam simul fermentavit.

CAP. L. *De eo, qui Dominum interrogabat, an pauci essent, qui salutem consequerentur.*

Vers. 22. *Et — Vers. 23. qui salutem consequuntur?* *Eipen, dixit,* ponitur hoc loco pro, interrogavit. Quidam autem interpretantur *eipen, ei,* id est, *Dixit, sane(o);* ut sit sensus: *Dixit: Sane pauci sunt, qui salvantur.*

Vers. 23. *Ipse vero — Vers. 24. Portam.* Ad interrogationem quidem non respondit, eo quod superflua esset et insipiens. Quid enim prodest discere, paucine sint, an multi, qui salvantur: solum autem dixit modum quo posset quispiam salvus fieri, et docuit quod ad salutem ingredi oporteat per angustam portam; hoc enim potius necessarium erat discere.

De angusta autem porta dictum est quinto juxta Matthaeum capite, et ibi quae dieti illius interpretationem: *Intra te per angustam portam.*

• Matth. xiii, 31. Ibid. 33. • Matth. vii, 13.

Variae lectiones et notae

(39) Hentenus reddidit, ac si legerit *περί.* Probu cum utroque meo *κατά.* Intelligo autem *ἐνθυμουμένους, κρινοντας.* Qui eodem modo, uti ille, sentiebant. Ita infra ad xvi, 20, bis occurrit *κατά,* de toto vite genere et consuetudine.

(40) *Συνεχώρησαν.* A.

(o) Loco *sane,* reddendum est, *πῶς.* Ἄρα enim non conclusionem, sed interrogationem hic notat.

A *μασε* τούς *κατά* (39) τὸν ἀρχισυνάγωγον, ὡς ὑποκρινομένους μὲν τιμᾶν τὸν τοῦ Σαββάτου νόμον, ἐκδικουῦντας δὲ τὸν φθονὸν ἑαυτῶν, καὶ καλύοντες τὴν ἐν Σαββάτῳ θεραπείαν, διότι ἐν Σαββάτῳ μάλιστα θεραπεύων, διὰ τὴν τηνικαῦτα συνδρομὴν τῶν ὄχλων τηνικαῦτα διαφερόντως ἰθαυμάζετο.

Ἡ ὡς ὑποκρινομένους μὲν εἶδεναι τὸν νόμον ἀγνοοῦντας δὲ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ. Εἰ γὰρ τὴν ἐπιμίλειαν τοῦ ἀλόγου ζώου συνεχώρησε (40), πολλῶ μάλιστα τὴν τοῦ λογικοῦ τιμωτέρος γὰρ τοῦ κτήνους ὁ ἀνθρώπος.

Καὶ ταῦτα λέγοντος — αὐτῷ. Διὰ τὸν ἀνακρίβητον ἔλεγχον.

Καὶ πᾶς — αὐτοῦ. Ὡς ἀπηλλαγμένος βροκακίας, καὶ ὡς εὐεργετούμενος ὑπ' αὐτοῦ.

ΚΕΦ. ΜΘ' Περὶ τῶν παραβολῶν.

Ἔλεγε — κλαῖδεις αὐτοῦ. Ταύτην τὴν ὁμοίωσιν, παραβολὴν ὠνόμασεν ὁ Ματθαῖος, ἦν καὶ τρίτην ἔταξε ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ. Καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτῆς ἐν ἐκείνῳ.

Πάλιν — ὄλον. Ὅλον τὸ ἄλευρον. Καὶ ταύτην δὲ τὴν ὁμοίωσιν ὡσαύτως (41) παραβολὴν ἐκείνος ὠνόμασεν ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ (42) τετάρτῳ ἔταξε, καὶ ζήτησεν καὶ τὴν ταύτης ἐρμηνείαν ἐκεῖ.

[Ταῦτα (43) ἔχουσιν ἐξήγησιν ἀκριβεστάτην. Γυνὴ μὲν ἴσθιν, ἡ Θεοῦ Ἐκκλησία · ζύμη δὲ, ὁ θεῖος καὶ θιόγραφος νόμος · ψυχῆς τε τριμερία, τὰ τρία σάτα, θυμὸς, λόγος, πόθος τε κρειττόνων ἔργων, ἐν οἷς ὁ θεῖος συμφωραθεὶς πῶς λόγος, ὅλην συνεζύμωσε τὴν τῆς ψυχῆς φύσιν.]

ΚΕΦ. Ν'. Περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος, εἰ ὀλίγοι οἱ σωζόμενοι.

Καὶ — σωζόμενοι; Ἐνταῦθα τὸ εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, ἠρώτησε τίθειται. Τινὲς δὲ (44) τὸ εἰ ἀντὶ τοῦ, ἄρα ἐρμηνεύουσιν, οἷον, Ἄρα ὀλίγοι οἱ σωζόμενοι;

Ὁ δὲ — πύλης. Πρὸς μὲν τὴν ἐρώτησιν οὐκ ἀπεκρίθη, διὰ τὸ περιττὴν εἶναι καὶ ἀνόητον. Τί γὰρ ὠφέλιμα ὁ μαθῶν, εἴτε ὀλίγοι, εἴτε πολλοὶ οἱ σωζόμενοι; Μόνον δὲ τὸν τρόπον εἶπε, δι' οὗ ἄν τις σωθεῖν, καὶ ἐδίδαξεν, ὅτι χρὴ εἰσελθεῖν εἰς τὴν σωτηρίαν διὰ τῆς στενῆς πύλης · τοῦτο γὰρ ἦν μᾶλλον ἀναγκαῖον μαθεῖν.

Εἴρηται δὲ περὶ τῆς στενῆς πύλης ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, καὶ ζήτησεν ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν τοῦ· Εἰσελθετε διὰ τῆς στενῆς πύλης.

(41) ὡσαύτως, omittit B.

(42) Ἐν τῷ κεφαλαίῳ ἐκείνῳ. B.

(43) Haec a manu prorsus recenti in margina habet A. Hentenius non agnoscit.

(44) Καὶ τὸ. B.

Ei nunquam est *sane*, sed ἦ. Hoc ἄ Pseudo-Didymus ad *Pliad.* p. 23 explicat ὄντως, ἀληθῶς.

Ἵτι πολλοὶ — ἰσχύσουσιν. Ὅσοι μὴ διὰ τῆς στενῆς Ἀ πύλης, ἀλλὰ διὰ τῆς πλατείας οὐδέουσιν. Ἐκεῖ δὲ καὶ περὶ τῆς πλατείας εὐρήσεις.

Ἄφ' οὗ — ἐδίδαξας. Τίθησι παραβολὴν, φόβον ἐπιπρεμῶσαν τοῖς ἀμελοῦσι τῆς σωτηρίας αὐτῶν. Πλάττει γὰρ οἰκοδεσπότην τινὰ καθήμενον καὶ ὑποδέχουμον τοὺς φίλους αὐτοῦ, εἴτα ἐγειρόμενον καὶ ἀποκλειοντα τὴν θύραν τοῦ οἴκου αὐτοῦ, καὶ μὴ συγχωροῦντα τοῖς ἄλλοις εἰσελθεῖν. Νοεῖται δὲ οἰκοδεσπότης μὲν, αὐτός· οἶκος δὲ, ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Καὶ δηλοῦται διὰ μὲν τοῦ καθέζεσθαι καὶ ὑποδέχεσθαι τοὺς φίλους, τὸ ἀναμένειν ἄχρι τῆς τοῦ κόσμου συντελείας καὶ ὑποδέχεσθαι τοὺς ἀξίους (45)· διὰ δὲ τοῦ ἐγερθῆναι καὶ ἀποκλείσαι τὴν θύραν, τὸ τοῦ κόσμου τέλος.

Οἱ δὲ ἔξω ἐστῶτες, εἴην ἂν οἱ ἄπιστοι Ἰουδαῖοι, B ζητούτες εἰσελθεῖν, καὶ λέγοντες πρὸς τὸν Θεόν, ὅτι, Ἐφάγομεν καὶ ἐπίομεν ἐνώπιόν σου. Θύοντες γὰρ, ἤσθιον καὶ ἐπιον παρὰ τῷ ναῷ· καὶ ὅτι, Ἐν ταῖς πλατείαις ἡμῶν ἐδίδαξας, πλατείας ὀνομάζοντες τὰς συναγωγὰς, ἐν αἷς ὁ Θεὸς ἐδίδασκεν αὐτοὺς διὰ τῶν νομικῶν καὶ προφητικῶν βιβλίων φηγγόμενος, αἰτείνες ὑπανεγνωσκοντο τοῦτοις ἐν ταῖς συναγωγαῖς.

Εἴην δ' ἂν ἔξω ἐστῶτες καὶ τοιαῦτα λέγοντες, καὶ οἱ ἀμελεῖς πιστοὶ, οἵτινες ἔφαγον καὶ ἐπιον ἐνώπιον αὐτοῦ τὸ τίμιον αὐτοῦ σῶμα, καὶ τὸ ἅγιον (46) αὐτοῦ αἷμα, καὶ ἂν ἐν ταῖς συναγωγαῖς ἐδίδαξε, διὰ τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ διὰ τῶν ἄλλων θεοπνεύστων Γραφῶν.

Καὶ ἐρεῖ — ἰστί. Ὡσπερ γινώσκει τοὺς γινώσκοντας αὐτόν, οὕτω πάλιν ἔκουσῶς ἀγνοεῖ τοὺς ἔκουσῶς ἀγνοοῦντας αὐτόν, καὶ ἀποπροσποιεῖται τοὺς ἀποπροσποιουμένους αὐτόν· ἔκουσῶς δὲ αὐτόν ἀγνοοῦσιν, οὐ μόνον οἱ ἄπιστοι Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀμελεῖς πιστοί· οἱ μὲν ἰθελουπλωττοντες καὶ ἰθελωκοφροῦντες πρὸς τὰ θαύματα καὶ τὰς διδασκαλίας αὐτοῦ· οἱ δὲ ἐκ ῥαθυμίας ἀθετοῦντες τὰς ἐντολάς αὐτοῦ, καίτοι γινώσκοντες, ὅτι ὁ ἀθετῶν αὐτὰς, αὐτόν ἀθετεῖ.

Ἀπόστητε — ἀδικίας. Τῆς ἀμαρτίας. πᾶς γὰρ ἀμαρτάνων, ἀδικεῖ ἢ μόνον ἑαυτὸν, ἢ καὶ ἕτερον.

Ἐκεῖ — ὀδόντων. Τὸ ἐκεῖ, ἀντὶ τοῦ, τότε, ἐν ἔκλεινῳ τῷ καιρῷ ἴσται ὁ κλαυθμὸς ὁ ἀπαράκλητος, καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων, ὁ ἐξ ἀφορήτου πόνου γινόμενος.

Ὅταν — ἔξω. Τούτο προηγουμένως πρὸς τοὺς Ἰουδαίους εἴρηται, μέγα φρονούντας ἐπὶ τῷ εἶναι σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῶν ἄλλων (47).

Καὶ ἔξουσιν — τοῦ Θεοῦ. Ἐξουσι πρὸς τὴν πίστιν καὶ τὴν εὐαρέστησιν τοῦ Θεοῦ οἱ ἐξ ἔθνων, ἀπὸ τῶν τεσσάρων μερῶν τοῦ κόσμου, ἀνατολῆς καὶ δύσεως καὶ ἀρκτου καὶ μεσημβρίας. Διὰ μὲν γὰρ (48) τοῦ βορρᾶ τὸ ἀρκτικὸν μέρος δηλοῦται· διὰ δὲ τοῦ

Vers. 24. *Quia multi — poterunt.* Qui non per angustam portam, sed per latam plateam gra-diuntur. Ibi autem et de platea invenies.

Vers. 25. *Cum autem — Vers. 26. docuisti.* Ponit per parabolam timorem his imminentem, qui suam negligentiam salutem Effingit enim patremfamilias sedentem, suosque amicos recipientem, deinde surgentem ac domus suæ ostium claudentem, nec aliis ingredi permittentem. Ipse ergo Christus paterfamilias intelligitur : domus autem, regnum cælorum. Per hoc ergo, quod sedet et amicos recipit, significatur usque ad mundi consummationem exspectare, et eos qui digni sunt, recipere ; per hoc vero, quod surgit et ostium claudit, finis mundi denotatur.

Qui autem foris stant, dici possunt infideles Judæi, quærentes intrare, ac dicentes ad Deum : *Comedimus ac bibimus coram te* ; sacrificantes enim edebant ac bibebant in templo ; *et in plateis nostris docuisti*, plateas appellantes synagogas, in quibus Deus eos docebat, per legales ac propheticos libros loquens, cum hi in synagogis legebantur.

Possunt quoque, qui foris stant, dici fideles negligentes : qui comederunt ac biberunt coram eo pretiosum ejus corpus, sanctumque ipsius sanguinem : et in quorum ecclesiis ac congregationibus docuit per Evangelium, aliasque Scripturas a Deo inspiratas

Vers. 27. *Et dicet — silis.* Quemadmodum cognoscit cognoscentes se, ita rursus voluntarie ignorat illos qui voluntarie ipsum ignorant : ac reprobat illos, qui se reprobat. Voluntarie autem reprobant ipsum, non solum infideles Judæi, sed fideles etiam negligentes : illi quidem voluntarie excæcati, ac voluntarie obsurdoscentes ad miracula et doctrinas ipsius : hi vero ex ignavia, ejus præcepta spernentes, quanquam noverunt, quod, qui ea spernit, ipsum spernit.

Vers. 27. *Discedite — injustitiam.* Hoc est, peccatum ; quicumque enim peccat, injuria afficit, aut seipsum tantum, aut etiam alterum.

Vers. 28. *Ibi — dentium — Ibi*, hoc est, Tunc, in illo tempore, *erit fletus*, qui consolationem non recipiet, *et stridor dentium*, ex intolerabili dolore proveniens.

Vers. 28. *Cum — foras.* Hoc præsertim ad Judæos dictum est, qui insolescebant eo, quod de semine essent Abrahæ ac cæterorum.

Vers. 29. *Et venient — Dei.* Venient ad fidem, et ut Deo sese gratos exhibeant, qui ex gentibus convertentur a quatuor mundi partibus, ortu et occasu, septentrione ac meridie. Per aquilonem namque septentrionalis pars significatur, per austrum vero

Variaë lectiones et notæ.

(45) Ἀνεὰ φίλους, nunc ex correcti, ejusdem manus ἀξίους. Mox, διὰ τὸ ἐγερθῆναι, inserto isto δὲ αὐτῷ B.

(46) Τίμιον, pro ἅγιον.. A.
(47) Nimirum πατριάρχων.
(48) Γὰρ abest. A.

meridies ; accubitum autem dicit requiem ac A νότου, τὸ μεσημβρινόν. Ἀνακλιεὶν δὲ λέγει τὴν ἀνάπαυ-
fruitionem. σιν, τὴν ἀπόλαυσιν.

Vers. 30. *Et ecce — primi.* Fideles ex gentibus, qui nunc quidem postremi videntur, utpote qui Filium agnoverunt ; erunt autem tunc primi, propter sinceram eorum fidem.

Vers. 30. *Et — postremi.* Infideles Judæi nunc quidem primi videntur, utpote qui primi Deum agnoverunt ; nam *Filius meus* (inquit) *primogenitus Israel* : tunc autem postremi erunt propter eorum infidelitatem.

Intelligitur autem sermo et de fidelibus, qui in præsentī vita esse videntur postremi, erunt autem primi in futuro sæculo, et rursus e contrario.

CAP. LI. *De his qui suadebant, ut secederet propter Herodem.*

Vers. 31. *Eodem die — occidere.* Audito, quod ejiciendi essent foras, quodque futuri essent postremi, accensi sunt ira ; et simulata benevolentia suadent illi ut exeat ac secedat : hoc quidem prætextu, ne ab Herode occidatur, in veritate autem, ne præsens ac miracula edens, glorificetur et attrahat turbam.

Vers. 32. *Et ait — consummor.* Cognita eorum versutia, clementer ac scite respondet, dicens : *Ite, et dicite vulpi illi*, hoc est, dolo morumque difficultati, quæ in vobis est. Quanquam enim hic sermo Herodi videtur attribui, ad ipsos tamen respicit. *Hodie vero et cras*, etsi enumeratorum dierum significativa apparent, attamen temporis significant breviter. Solemus enim, quando modicum tempus indicare volumus, *hodie et cras* dicere. Similiter etiam, quod dicit : *Tertio die consummor*, indicat se non multo post moriturum. Hæc autem dixit, ut iram ac invidiam eorum mitigaret

Vers. 33. *Tamen — ambulare.* Quidam aiunt *hodie et cras* eum dicere de diebus quibus miracula ibi erat editurus, tertium vero cum, qui post hos erat futurus, in quo consummandus erat, ac iter Hierosolyma versus inchoaturus, ut in ea moreretur.

Gportet me hodie et cras, sive modico tempore operari quæ dixi, et perendie ambulare, id est, insequenti die transire a vita præsentī, sive postmodum occidi a vobis, qui Hierosolymis principatum tenetis.

Vers. 33. *Quia — Hierosolymis.* Ironice hoc dixit, objurgans Jerusalem, tanquam prophetarum homicidam. Est autem hujusmodi sententia sermonis : Cum me dicat prophetam, utique occidet ; impossi-

* Exod. iv, 22.

Καὶ ἰδοὺ — πρῶτοι. Οἱ ἔξ ἑθνῶν πιστοὶ, οἱ δοκοῦσι μὲν ἰσχυροὶ νῦν, ὡς ἰσχυροὶ τὸν Υἱὸν ἐπιγονόντες· ἔσονται δὲ πρῶτοι τότε, διὰ τὴν εὐκρινῆ πίστιν αὐτῶν.

Καὶ εἶσι — ἰσχυροὶ. Οἱ ἄπιστοι Ἰουδαῖοι, οἱ δοκοῦσι μὲν πρῶτοι νῦν, ὡς πρῶτοι τὸν Θεὸν ἐπιγονόντες. Υἱὸς γὰρ, φησί, πρωτότοκός μου Ἰσραὴλ· ἔσονται δὲ ἰσχυροὶ τότε, διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν.

Νοεῖται ὁ λόγος καὶ περὶ τῶν πιστῶν, τῶν δοκούντων μὲν εἶναι ἰσχυρῶν ἐν τῷ μαρτῶντι βίῳ· ἔσομένων δὲ πρῶτων ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, καὶ αὐθις ἐναλλαξ.

ΚΕΦ. ΝΑ'. Περὶ τῶν εἰπόντων τῷ Ἰησοῦ διὰ Ἡρώδην.

Ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ — ἀποκτείναι. Ἀκούσαντες, ὅτι ἐκβληθήσονται ἔξω, καὶ ὅτι ἔσονται ἰσχυροὶ ἐπιφθασαν εἰς ὄργην, καὶ ὑποκρινόμενοι εὐνοίας, ἐμβουλεύουσιν αὐτῷ ἐξελθεῖν καὶ ἀναχωρῆσαι· προφάσει μὲν, ἵνα μὴ ὑπὸ Ἡρώδου ἀναιρεθῆ· τῇ δ' ἄληθειᾳ, ἵνα μὴ παρῶν καὶ θαύματα ποιῶν, δοξάζηται καὶ ἐφελκύν τὸν ὄχλον.

Καὶ εἶπεν — τελειοῦμαι. Γνοὺς τὴν πανουργίαν αὐτῶν, ἀνεξικακῶς καὶ εὐφρῶς ἀποκρίνεται λέγων· Πορευθέντες εἰπατέ τῇ ἀλώπικι ταύτῃ, τουτέστι, τῇ δολιότητι, τῇ δυστροπίᾳ τῇ ἐν ὑμῖν τοιοῦτον γὰρ ἢ ἀλώπηξ. Εἰ γὰρ καὶ (ἰθ) πρὸς Ἡρώδην ὁ λόγος ἀποτετάσθαι δοκεῖ, ἀλλὰ γε πρὸς αὐτοὺς ὄρε· Τὸ δὲ σήμερον καὶ αὔριον, εἰ καὶ ἡριθμητῶν ἡμερῶν σημαντικὰ φαίνονται, ἀλλ' οὖν συντομίᾳ καιροῦ παραδελούσιν. Εἰδῶσμεν γὰρ, ὅταν ὀλίγον καιρὸν ἐμπεῖναι θέλωμεν, σήμερον καὶ αὔριον λέγειν. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ τῇ τρίτῃ τελειοῦμαι, τὸ οὐκ εἰς μακρὰν ἀποθανεῖν αὐτὸν ὑποσημαίνει. Ταῦτα δὲ εἶπε, παραμυθούμενος τὴν ὄργην καὶ τὸν φθόνον αὐτῶν.

Πλὴν — πορευέσθαι [Τινὲς (50) δὲ φασί, τὸ σήμερον καὶ αὔριον περὶ δύο ἡμερῶν λέγειν, ἐν αἷς ἐκαὶ θαυματουργεῖν ἔμαλλε· τρίτην δὲ, τὴν μετ' αὐτὰς, ἐν ἣ τελειωθῆναί φησιν, εἶπουν, ἀρξασθαι τῆς ἐπὶ θάνατον πορείας, καὶ βαδίζειν ἐπὶ τὰ Ἱερουσόλυμα.]

Χρὴ με σήμερον καὶ αὔριον ἐνεργῆσαι, ἃ εἶπον, ἤγουν, ἐπ' ὀλίγον καιρὸν, καὶ τῇ ἐχομένῃ πορευέσθαι, εἶπουν, τῇ ἐφεξῆς (51) ἡμέρᾳ μεταβῆναι ἀπὸ τῆς παρούσης ζωῆς, τουτέστι, μετὰ τοῦτο ἀποθανεῖν, ὑφ' ὑμῶν δηλονότι τῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ ἀρχόντων.

Ὅτι — Ἱερουσαλὴμ. Εἰρωνικῶς τοῦτο εἶπε, διασύρων τὴν Ἱερουσαλὴμ, ὡς προφητοκτόνον. Ἔστι δὲ ὁ νοῦς τοῦ λόγου τοιοῦτος· ὅτι Ἐπεὶ προφήτην με λέγει, πάντως ἀποκτενεῖ με. Ἀνένδεκτον

τῶν. Sed A in margine exhibet. (51) Πορευέσθαι hic repetit A.

τῶν. Sed A in margine exhibet. (51) Πορευέσθαι hic repetit A.

τῶν. Sed A in margine exhibet. (51) Πορευέσθαι hic repetit A.

Variae lectiones et notæ.

(49) Καὶ abest. A.

(50) Hæc in contextu habet B, post φθόνον ὑ-

τῶν. Sed A in margine exhibet.

(51) Πορευέσθαι hic repetit A.

γάρ, ἦτοι ἀσύνθετος, πρόφητον, ἀκαιρεθῆναι ἐκτός A αὐτῆς.

Ἱερουσαλήμ — ἠθελήσατε. Ταῦτα καὶ ὁ Ματθαῖος ἀνέγραψεν ἐν τῷ πεντηκοστῷ ἔκτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ἀνάγνωθι ἐν ἐκείνῳ τὴν ἐξήγησιν αὐτῶν. Νοσσιῶν δὲ νῦν λέγει τὸ πλῆθος τῶν νεοσσῶν.

Ἰδοῦ — ὑμῶν. Ἐρημος, δηλονότι, καθὼς προσέθηκεν ὁ Μακκαθαῖος. Καὶ τοῦτο δὲ τὸ ῥητὸν ἐφεξῆς ἐκεῖ διηρμήνευται.

Λέγω — Κυρίου. Ἔως ἂν ἦξη ὁ καιρὸς, ὅτε εἴπητε τόδε. Καὶ τούτων δὲ πάντων ἀκολούθως ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ τὴν ἐρμηνείαν εὐρήσει.

ΚΕΦ. ΝΒ'. Περὶ τοῦ ὑδρωπικοῦ.

Καὶ ἐγένετο — αὐτὸν. Καὶ οὗτος ὁ Φαρισαῖος, ὡς προφήτην αὐτὸν ἐκάλεσεν εἰς ἑστίασιν, ὑπόληψεν B τοῦ μὴ βασκαίνειν θηρώμενος. Ἦσαν γὰρ καὶ ἐν τοῖς Φαρισαίοις τινες ἐξ ἡμῶν πονηροὶ, καὶ τῶν ἄλλων διαφορώτεροι. Εἶπετο δὲ ὁ Χριστὸς, ἀφορμὴν κἀνταῦθα ὠφελείας τοῦ Φαρισαίου καὶ τῶν κατὰ τὸν οἶκον αὐτοῦ ποιούμενος τὴν ἑστίασιν· οἱ δὲ λοιποὶ Φαρισαῖοι παρετήρουν αὐτὸν, ἐὰν τι ποιήσῃ παρὰ τοῦ νόμου ἐν τῷ Σαββάτῳ.

Καὶ ἰδοῦ — αὐτοῦ. Ἦν ἰστάμενος, καὶ μὴ τολμῶν μὲν ζητῆσαι θεραπείαν, διὰ τὸ Σαββάτον καὶ τοὺς Φαρισαίους· φαινόμενος δὲ μόνον, ἵνα ἰδῶν οἰκτιρῆσῃ τοῦτον ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἀπαλλάξῃ τοῦ ὑδρωπικοῦ.

Καὶ — Φαρισαίους. Ἐκεῖ καὶ αὐτοὺς συγκεκλιμένους.

Λέγων — ἠσύχασαν. Καὶ ἄλλοτε γὰρ τοιοῦτον ἱρωτικόντις ἐπεστομίσθησαν. Οὐδὲ γὰρ ἠδύναντο λέγειν, ὅτι ἐκώλυσε ὁ νόμος ἀγαθοποιεῖν ἐν Σαββάτῳ.

Καὶ — ἀπέλυσε. — Ἐπιλαβόμενος, ἀντὶ τοῦ, ἀψύχμενος αὐτοῦ.

Καὶ ἀποκριθεὶς — Σαββάτου; Τοῦτο γὰρ ἐπιτρῖπεν ὁ νόμος. Εἰ δὲ τὸ ἄλογον ζῶον οὐκ ἐκώλυσε ἀνασπᾶν ἐκ τοῦ κινδύνου, πολλῷ μᾶλλον τὸ λογικόν, δὲ ὁ καὶ τὸ ἄλογον. Ὡς βλάσφημίας! Πῶς διαφόρως ἐν Σαββάτῳ θεραπεύσας, διαφορῶς ἀπολογίας αὐτοῦ πεποιήται, καὶ πάσας ἀναντιρρήτους; διδάσκων, ὅτι ἀπὸ τῶν βιωτικῶν ἔργων σαββατίζειν, ἦτοι σχολάζειν, ἐκέλευσε ὁ νόμος· οὐ μὴν ἀπὸ τῶν πνευματικῶν.

Καὶ οὐκ — ταῦτα. Φανερὰς οὔσης τῆς ἀληθείας.

ΚΕΦ. ΝΓ'. Περὶ τοῦ μὴ ἀγαπᾶν τὰς πρωτοκλισίας.

Ἔλεγε — ἐξελέγοντο. Ἐπέχων, ἀντὶ τοῦ, μαμφόμενος (52). διότι τὰς πρώτας κατακλίσεις ἐξελέγοντο· ἰώρα γὰρ αὐτοὺς τοὺς τοῦτο ποιοῦντας τετρακαῦτα.

Matth. XIII, 38.

Variae lectiones et notæ.

(52) Ἐπὶ ἐπέχων hanc notionem habere potest : tamen hic aliena est, propter additum πῶς. Igi-

bile enim est, sive insuetum, ut propheta alibi occidatur, quam in ea.

Vers. 34. *Jerusalem — nolulistis.* Hæc etiam scripsit Matthæus quinquagesimo sexto capite : et in eo lege ipsorum expositionem. Nidum autem vocat pullorum multitudinem.

Vers 35. *Ecce — vestra.* Deserta videlicet, sicut addidit Matthæus ; ubi etiam hoc dictum consequenter declaratum est.

Vers. 35. *Dico — Domini.* Quousque veniat tempus, cum hoc dixeritis. Horum autem omnium in eo loco consequenter interpretationem invenies.

CAP. LII. De hydropico.

Cap. XIV. Vers. 1, *Et factum est — eum.* Et hic Pharisæus, tanquam prophetam, vocavit eum ad convivium, opinionem venari cupiens, quod ipsi non invideret. Erant enim quidam inter Pharisæos semimali, et qui cæteris erant præstantiores. Secutus est autem et hic Christus, occasionem utilitatis, Pharisæi, faciens in domo ejus prandium. Cæteri vero observabant eum, an faceret quippiam in Sabbato, quod præter legem esset.

Vers. 2. *Et ecce — illum.* Erat stans, nec audens petere curationem propter Sabbatum et Pharisæos : solum autem apparet, ut cum ille vidisset, miseratione moveretur erga ipsum ac hydropisii liberaret.

Vers. 3. *Et — Pharisæos.* Qui etiam ibi simul C erant invitati.

Vers. 3. — *Dicens — tacuerunt.* Etiam alibi simile quid interrogati obmutuerunt : neque enim dicere poterant, quod prohibuisset lex benefacere in Sabbato.

Vers. 4. *Et — dimisit.* Apprehendit, Hoc est, tetigit eum.

Vers. 5. *Et respondens — Sabbati.* hoc enim lex permittebat. Quodsi irrationale animal a periculo extrahi non prohibebat in Sabbato, multo magis rationale, cujus commodo vivebat irrationale. O profundam sapientiam ! quomodo variis temporibus Sabbato tribuens sanitates, diversis ad id usus est responsionibus, omnibusque insolubilibus, docens, quod a corporalibus operibus jubebat lex quiescere, non a spiritualibus.

Vers. 6. *Et non — hæc.* Cum manifesta esset veritas.

CAP. LIII. De non amandis primis accubitibus.

Vers. 7. *Dicebat — eligerent.* Intendens, id est, objurgans aut indignans ; quia primos accubitus eligebant : tunc enim eos hoc facere videbat.

tur id etiam permutavit cum δῖοτι. Ἐπέχων est h. l. pro προσίχων.

meridies ; accubitum autem dicit requiem ac fruitionem.

Vers. 30. *Et ecce — primi.* Fideles ex gentibus, qui nunc quidem postremi videntur, utpote qui Filium agnoverunt; erunt autem tunc primi, propter sinceram eorum fidem.

Vers. 30. *Et — postremi.* Infideles Judæi nunc quidem primi videntur, utpote qui primi Deum agnoverunt; nam *Filius meus* (inquit) *primogenitus Israel* ⁶ : tunc autem postremi erunt propter eorum infidelitatem.

Intelligitur autem sermo et de fidelibus, qui in præsentī vita esse videntur postremi, erunt autem primi in futuro sæculo, et rursus e contrario.

CAP. LI. *De his qui suadebant, ut secederet propter Herodem.*

Vers. 31. *Eodem die — occidere.* Audito, quod ejiciendi essent foras, quodque futuri essent postremi, accensi sunt ira; et simulata benevolentia suadent illi ut exeat ac secedat: hoc quidem prætextu, ne ab Herode occidatur, in veritate autem, ne præsens ac miracula edens, glorificetur et attrahat turbam.

Vers. 32. *Et ait — consummor.* Cognita eorum versutia, clementer ac scite respondet, dicens: *Ite, et dicite vulpi illi*, hoc est, dolo morumque difficultati, quæ in vobis est. Quanquam enim hic sermo Herodi videtur attribui, ad ipsos tamen respicit. *Hodie* vero et *cras*, etsi enumeratorum dierum significativa apparent, attamen temporis significant breviter. Solemus enim, quando modicum tempus indicare volumus, *hodie et cras* dicere. Similiter etiam, quod dicit: *Tertio die consummor*, indicat se non multo post moriturum. Hæc autem dixit, ut iram ac invidiam eorum mitigaret

Vers. 33. *Tamen — ambulare.* Quidam aiunt *hodie et cras* eum dicere de diebus quibus miracula ibi erat editurus, tertium vero eum, qui post hos erat futurus, in quo consummandus erat, ac iter Hierosolyma versus inchoaturus, ut in ea moreretur.

Gportet me hodie et cras, sive modico tempore operari quæ dixi, et perendie ambulare, id est, insequenti die transire a vita præsentī, sive postmodum occidi a vobis, qui Hierosolymis principatum tenetis.

Vers. 33. *Quia — Hierosolymis.* Ironice hoc dixit, objurgans Jerusalem, tanquam prophetarum homicidam. Est autem hujusmodi sententia sermonis: Cum me dicat prophetam, utique occidet; impossi-

⁶ Exod. iv, 22.

νότητος, τὸ μισσημερινόν. Ἀνακλισεν δὲ λέγει τὴν ἀνάπαυσιν, τὴν ἀπόλαυσιν.

Καὶ ἰδοὺ — πρῶτοι. Οἱ ἐξ ἐθνῶν πιστοὶ, οἱ δοκοῦσι μὲν ἔσχατοι νῦν, ὡς ἔσχατοι τὸν Υἱὸν ἐπεγινόντες· ἔσονται δὲ πρῶτοι τότε, διὰ τὴν εὐλαβερῆ πίστιν αὐτῶν.

Καὶ εἰσι — ἔσχατοι. Οἱ ἄπιστοι Ἰουδαῖοι, οἱ δοκοῦσι μὲν πρῶτοι νῦν, ὡς πρῶτοι τὸν Θεὸν ἐπεγινόντες. Υἱὸς γὰρ, φησὶ, πρωτότοκός μου Ἰσραὴλ· ἔσονται δὲ ἔσχατοι τότε, διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν.

Νοεῖται ὁ λόγος καὶ περὶ τῶν πιστῶν, τῶν δοκούντων μὲν εἶναι ἔσχατων ἐν τῷ μακρόντι βίῳ ἰσχυρῶν δὲ πρῶτων ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, καὶ αὖθις ἐναντιᾶν.

ΚΕΦ. ΝΑ'. Περὶ τῶν εἰπόντων τῷ Ἰησοῦ διὰ Ἡρώδην.

Ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ — ἀποκτεῖναι. Ἀκούσαντες, ὅτι ἐκβληθῆσονται ἐξω, καὶ ὅτι ἔσονται ἔσχατοι, ἀπέφθησαν εἰς ὄργην, καὶ ὑποκρινάμενοι εὐνοίαι, συμβουλεύουσιν αὐτῷ ἐξελθεῖν καὶ ἀναχωρῆσαι· προσέειπεν μὲν, ἵνα μὴ ὑπὸ Ἡρώδου ἀναιρεθῆ· τῇ δ' ἀληθείᾳ, ἵνα μὴ παρῶν καὶ θαύματα ποιῶν, δοξάζηται καὶ ἐρεσκῆ τὸν ὄχλον.

Καὶ εἶπεν — τελειοῦμαι. Γινούς τὴν παρουσίαν αὐτῶν, ἀνεξικακῶς καὶ εὐφρῶς ἀποκρίνεται λέγων· Πορευθέντες εἰπατε τῇ ἀλώπικι ταύτῃ, τουτέστι, τῇ δολιότητι, τῇ δυστροπίᾳ τῇ ἐν ὑμῖν· τοιοῦτον γὰρ ἡ ἀλώπηξ. Εἰ γὰρ καὶ (49) πρὸς Ἡρώδην ὁ λόγος ἀποτεταῖσθαι δοκεῖ, ἀλλὰ γὰρ πρὸς αὐτοὺς ὁρᾷ· τὸ δὲ σήμερον καὶ αὔριον, εἰ καὶ ἡριθμημένων ἡμερῶν σημαντικὰ φαίνονται, ἀλλ' οὖν συντομίᾳ καιροῦ παρασθελούσιν. Εἰδῶμεν γὰρ, ὅτι ὅλιγον καιρὸν ἐμῆναι ἐβλωμεν, σήμερον καὶ αὔριον λέγει. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ τῇ τρίτῃ τελειοῦμαι, τὸ οὐκ εἰς μακρὸν ἀποθάνειν αὐτὸν ὑποσημαίνει. Ταῦτα δὲ εἶπε, παραμυθούμενος τὴν ὄργην καὶ τὸν φθόνον αὐτῶν.

Πλὴν — πορεύεσθαι [Τινὲς (50) δὲ φασὶ, τὸ σήμερον καὶ αὔριον περὶ δύο ἡμερῶν λέγειν, ἐν αἷς ἐκεῖ θαυματουργεῖν ἡμέλλει· τρίτην δὲ, τὴν μετ' αὐτάς, ἐν ἣ τελειωθῆναι φησιν, εἴτουν, ἀρξασθαι τῆς ἐπὶ θανάτου πορείας, καὶ βαδίζειν ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα.]

Χρῆ με σήμερον καὶ αὔριον ἐνεργῆσαι, ἃ εἶπον, ἤγουν, ἐπ' ὀλίγον καιρὸν, καὶ τῇ ἐχομένῃ πορευέσθαι, εἴτουν, τῇ ἐφεξῆς (51) ἡμέρᾳ μεταβῆναι ἀπὸ τῆς παρουσίας ζωῆς, τουτέστι, μετὰ τοῦτο ἀποθάνειν, ὑφ' ὑμῶν δηλονότι τῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ ἄρχόντων.

Ὅτι — Ἱερουσαλὴμ. Εἰδωνικῶς τοῦτο εἶπε, διασύρων τὴν Ἱερουσαλὴμ, ὡς προφητοκτόνον. Ἔστι δὲ ὁ νοῦς τοῦ λόγου τοιοῦτος· ὅτι Ἐπεὶ πρῶτην με λέγει, πάντως ἀποκτενεῖ με. Ἀνένδοκτον

Variæ lectiones et notæ.

(49) Καὶ ἀbest. A.

(50) Hæc in contextu habet B, post φθόνον ὑμῶν.

τῶν. Sed A in margine exhibet.

(51) Πορεύεσθαι hic repetit A.

γάρ, ἦτοι ἀσύνηθες, πρόφῃταν, ἀκαιρηθῆναι ἐκτός A αὐτῆς.

Ἱερουσαλήμ — ἠθελήσατε. Ταῦτα καὶ ὁ Ματθαῖος ἀνέγραψεν ἐν τῷ πεντηχοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ἀναγνώσθι ἐν ἐκείνῳ τὴν ἐξήγησιν αὐτῶν. Νοσοσιάν δὲ νῦν λέγει τὸ πλῆθος τῶν νεοσσῶν.

Ἰδοῦ — ὑμῶν. Ἐρημος, δηλονότι, καθὼς προσέθηκεν ὁ Ματθαῖος. Καὶ τοῦτο δὲ τὸ ῥητὸν ἐφεξῆς ἐκεῖ διαρμηνεύεται.

Λέγω — Κυρίου. Ἔως ἂν ἦξη ὁ καιρὸς, ὅτε εἴπητε τόδε. Καὶ τούτων δὲ πάντων ἀκολούθως ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ τὴν ἐρμηνείαν εὐρήσεις.

ΚΕΦ. ΝΒ'. Περὶ τοῦ ὑδρωπικοῦ.

Καὶ ἐγένετο — αὐτὸν. Καὶ οὗτος ὁ Φαρισαῖος, ὡς προφήτην αὐτὸν ἐκάλεσεν εἰς ἑστίασιν, ὑπόληψεν B ἵνα μὴ βασκαίνειν θηρώμενος. Ἦσαν γὰρ καὶ ἐν τοῖς Φαρισαίοις τινὲς ἐξ ἡμισείας πονηροὶ, καὶ τῶν ἄλλων διαφορώτεροι. Εἶπετο δὲ ὁ Χριστὸς, ἀφορμὴν κένταυθα ὠφελείας τοῦ Φαρισαίου καὶ τῶν κατὰ τὸν οἶκον αὐτοῦ ποιούμενος τὴν ἑστίασιν· οἱ δὲ λοιποὶ Φαρισαῖοι παρετήρουν αὐτὸν, ἵνα τι ποιήσῃ παρὰ τὸν νόμον ἐν τῷ Σαββάτῳ.

Καὶ ἰδοῦ — αὐτοῦ. Ἦν ἰστάμενος, καὶ μὴ τολμῶν μὲν ζητῆσαι θεραπείαν, διὰ τὸ Σαββάτον καὶ τοὺς Φαρισαίους· φαινόμενος δὲ μόνον, ἵνα ἰδὼν οἰκτερήσῃ τοῦτον ἀπ' ἑαυτοῦ, καὶ ἀπαλλάξῃ τοῦ ὑδρωπικοῦ.

Καὶ — Φαρισαίους. Ἐκεῖ καὶ αὐτοὺς συγκεκλιμένους.

Λέγων — ἠσύχασαν. Καὶ ἄλλοτε γὰρ τοιοῦτον ἐρωτηθέντες ἐπεστομίσθησαν. Οὐδὲ γὰρ ἠδύναντο λέγειν, ὅτι ἐκάλυπεν ὁ νόμος ἀγαθοποιεῖν ἐν Σαββάτῳ.

Καὶ — ἀπέλυσεν. — Ἐπιλαβόμενος, ἀντὶ τοῦ, ἀψάμενος αὐτοῦ.

Καὶ ἀποκριθεὶς — Σαββάτου; Τοῦτο γὰρ ἐπιτριπεν ὁ νόμος. Εἰ δὲ τὸ ἄλογον ζῶον οὐκ ἐκάλυπεν ἀνασπᾶν ἐκ τοῦ κινδύνου, πολλῶ μᾶλλον τὸ λογικόν, δὲ ὁ καὶ τὸ ἄλογον. Ὡ βλάθος σοφίας! Πῶς διαφορῶς ἐν Σαββάτῳ θεραπεύσας, διαφορῶς ἀπολογίας αὐτοῦ πεποιήται, καὶ πάσας ἀναντιρρήτους; διδάσκων, ὅτι ἀπὸ τῶν βιωτικῶν ἔργων σαββατίζειν, ἦτοι σχολάζειν, ἐκάλυπεν ὁ νόμος· οὐ μὴν ἀπὸ τῶν πνευματικῶν.

Καὶ οὐκ — ταῦτα. Φανερᾶς οὔσης τῆς ἀληθείας.

ΚΕΦ. ΝΓ'. Περὶ τοῦ μὴ ἀγαπᾶν τὰς πρωτοκλισίας.

Ἔλεγεν — ἐξελέγοντο. Ἐπέχων, ἀντὶ τοῦ, μεμφομένος (52), διότι τὰς πρώτας κατακλίσεις ἐξελέγοντο· ἴωρα γὰρ αὐτοὺς τοὺς τοῦτο ποιοῦντας τηνεκαῦτα.

Matth. xxiii, 38.

Variae lectiones et notæ.

(52) Etsi ἐπέχων hanc notionem habere potest: tamen hic aliena est, propter additum πῶς. Igi-

bile enim est, sive insuetum, ut propheta alibi occidatur, quam in ea.

Vers. 34. *Jerusalem — nolivistis.* Hæc etiam scripsit Matthæus quinquagesimo sexto capite: et in eo lege ipsorum expositionem. Nidum autem vocat pullorum multitudinem.

Vers 33. *Ecce — vestra.* Deserta videlicet, sicut addidit Matthæus; ubi etiam hoc dictum consequenter declaratum est.

Vers. 35. *Dico — Domini.* Quousque veniat tempus, cum hoc dixeritis. Horum autem omnium in eo loco consequenter interpretationem invenies.

CAP. LII. De hydroptico.

Cap. XIV. Vers. 1, *Et factum est — eum.* Et hic Pharisæus, tanquam prophetam, vocavit eum ad convivium, opinionem venari cupiens, quod ipsi non invideret. Erant enim quidam inter Pharisæos semimali, et qui cæteris erant præstantiores. Secutus est autem et hic Christus, occasionem utilitatis, Pharisæi, faciens in domo ejus prandium. Cæteri vero observabant eum, an faceret quippiam in Sabbato, quod præter legem esset.

Vers. 2. *Et ecce — illum.* Erat stans, nec audens petere curationem propter Sabbatum et Pharisæos: solum autem apparet, ut cum ille vidisset, miseratione moveretur erga ipsum ac hydroptosi liberaret.

Vers. 3. *Et — Pharisæos.* Qui etiam ibi simul C erant invitati.

Vers. 3. — *Dicens — tacuerunt.* Etiam alibi simile quid interrogati obmutuerunt: neque enim dicere poterant, quod prohibuisset lex benefacere in Sabbato.

Vers. 4. *Et — dimisit.* Apprehendit, Hoc est, tetigit eum.

Vers. 5. *Et respondens — Sabbati.* hoc enim lex permittebat. Quodsi irrationale animal a periculo extrahi non prohibebat in Sabbato, multo magis rationale, cujus commodo vivebat irrationale. O profundam sapientiam! quomodo variis temporibus Sabbato tribuens sanitates, diversis ad id usus est responsionibus, omnibusque insolubilibus, docens, quod a corporalibus operibus jubebat lex quiescere, non a spiritualibus.

Vers. 6. *Et non — hæc.* Cum manifesta esset veritas.

CAP. LIII. De non amandis primis accubitibus.

Vers. 7. *Dicebat — eligerent.* Intendens, id est, objurgans aut indignans, quia primos accubitus eligebant: tunc enim eos hoc facere videbat.

tur id etiam permutavit cum διότι. Ἐπέχων est h. l. pro προσέχων.

Vers. 7. *Dicens ad eos.* Ad unumquemque illorum. Α ἄγων πρὸς αὐτούς. Πρὸς ἕκαστον αὐτῶν.

Vers. 8. *Cum* — Vers. 9. *tenere.* Admonet, ne se honoratioribus præponant, neque ante alios sese collocent. Per parabolam autem admonitionem contexens, absque invidia eos redarguit; nam hujusmodi sunt parabolicæ admonitiones. Per nuptias vero omne prandium omnemque cœnam significavit: invitari enim ad nuptias honorificentius videbatur, quam ad prandium, aut cœnam vocari.

Vers. 10 *Sed* — *tecum.* Dilatat sermonem, ostendens et confusionem ab impudentia nasci et gloriam a verecundia; et utrinque ad modestiam adhortatur. Deinde infert etiam universalem sententiarum collectionem ad confirmationem adhortationis, dicens:

Vers. 11. *Omnis enim* — *extolletur.* Ille quidem dejicietur, hic autem exolletur, non tantum apud homines recte judicantes, verum etiam multo magis apud Deum.

Vers. 12. *Dicebat* — Vers. 14. *justorum.* Vide, totius utilitatis argumentum. Convivium fecit; postquam enim admonuit, quæ ad invitatos maxime pertinerent, admonet etiam quod expedit convivatori. Non dixit autem: Cum nuptias feceris, sed: *Cum prandium feceris aut cœnam.* In nuptiis enim necessarium est amicos, et fratres, et cognatos, et vicinos divites invitare ad honorem nuptiarum.

Quidam tamen per prandium et cœnam nuptias intelligi dicunt. Est autem docendi mos non tantum mala prohibere, sed utilis quoque consulere: illa, ne fiant, hæc vero, ut fiant.

Non autem in contumeliam amicitiae, fraternitatis, cognationis, aliorumque similibus hæc admonuit, sed ut quod melius est cognoscentes, id præponamus; et ne benignitatem his qui non indigent, responsionis intuitu vendamus.

Deum enim potius, quam hominem curare oportet, et a Deo potius retributionem quærere, quam ab hominibus. Congruum etiam est ut spiritalis convivator pauperes convocet, qui videlicet scientia indigent, debiles præcordiorum dissolutione, et qui in activa vita claudi sunt, et qui in contemplativa cæci: nam qui tales non sunt, hoc convivio non indigent.

† Siquidem qui pusillanimes sunt, vocant amicos et fratres, cognatos ac vicinos divites, ut cito ab eis sibi rependatur: qui vero magno sunt animo, longe honestius ac honorificentius ope-

᾽Όταν — κατέχειν. Παραινεῖ, μὴ ἐπιπηδῆν ταῖς προτιμήσεσι, μηδὲ προτάττειν ἑαυτοὺς τῶν ἄλλων. Διὰ παραβολῆς δὲ τὴν παραινεῖσιν ἐξυφαίνων, ἀνεπαχθέστερον αὐτῶν καθάπτεται. Τοιαῦται γὰρ αἱ παραβολικαὶ παραινήσεις. Διὰ τῶν γάμων δὲ πᾶν ἄριστον καὶ πᾶν δαίπνον ἐπέφανε. Τὸ καλεῖσθαι γὰρ εἰς γάμους, τιμιώτερον ἰδοῦμαι τῆς εἰς ἄριστον ἢ δαίπνον κλήσεως.

Ἄλλ' — σοι. Πλατύνει τὸν λόγον, δεικνύων καὶ τῆς ἀπὸ τῆς αὐθαδεῖας αἰσχύνην, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς εὐλαβείας δόξαν, καὶ ἑκατέρωθεν εἰς μετριοφροσύνην προτρέπομενος. Εἶτα ἐπιφέρει καὶ γωμολογίαν καθολικῆν, εἰς βεβαίωσιν τῆς παραινήσεως, λέγων:

᾽Ότι πᾶς — ὑψωθήσεται. ᾽Ό μὲν ταπεινωθήσεται, ὁ δὲ ὑψωθήσεται, οὐ μόνον παρὰ τοῖς ὀρθῶ φρονούσιν ἄνθρωποις, ἀλλὰ καὶ πρὸς τούτων παρὰ τῷ Θεῷ.

Ἔλεγε — δικαίων. ᾽Όρα πόσης (53) ἀφειλείας ὑπόθεσιν (54) τὴν ἰστίαν ἐποίησας: παραινεῖσας γὰρ τὰ εἰκότα τοῖς κεκλημένοις, παραινεῖ καὶ τῷ κεκληκότε. Οὐκ εἶπε δὲ ὅτι, ᾽Όταν ποιῆς γάμους, ἀλλ', ᾽Όταν ποιῆς ἄριστον ἢ δαίπνον. Ἐν τοῖς γάμοις γὰρ, ἀναγκαίως φίλους καὶ ἀδελφοὺς καὶ συγγενεῖς καὶ γείτονας πλουσίους συνεκαλῶν, ἐπὶ τιμῇ τῶν γάμων.

Τινὲς δὲ, διὰ τοῦ ἀρίστου καὶ τοῦ δαίπνου, καὶ τοὺς γάμους νοεῖσθαι λίγουσι. Δοχὴν δὲ καλεῖ τὴν ὑποδοχὴν, τὴν εὐωχίαν, τὴν ἰστίαν. Τρόπος δὲ διδασκαλικός, μὴ μόνον κωλύειν τὰ φαῦλα, ἀλλὰ καὶ ὑποτίθεσθαι τὰ χρηστά: οἶον, Μὴ ποιεῖς τὸδε, ἀλλὰ τὸδε.

Οὐκ ἐπ' ἀτιμίᾳ δὲ φιλίας (55) καὶ συγγενείας καὶ ἀδελφότητος, καὶ τῶν τοιούτων, ταῦτα παρήνευσε, ἀλλ' ἵνα τὸ κρεῖττον ἰδόντες, τοῦτο προτιμώμεν, καὶ μὴ τοῖς ἀνευδῆσι τὰς φιλοφροσύνας ἀπεμπολώμεν ἐπ' ἀνταποδόσεις.

Χρὴ γὰρ Θεὸν θεραπεύειν μᾶλλον ἢ ἄνθρωπους, καὶ παρὰ Θεοῦ ζητεῖν ἀνταπόδοσιν (56) ἢ παρὰ ἀνθρώπων. Προσέχει δὲ καὶ τὸν πνευματικὸν ἕστιάτορα συγκαλεῖν τοὺς ἐν ἀπορίᾳ γνώσεως πτωχοὺς, καὶ τοὺς ἐν παραλύσει φρενῶν ἀναπήρους, καὶ τοὺς ἐν τῇ πρακτικῇ χλωροὺς, καὶ τοὺς ἐν τῇ θεωρητικῇ τυφλοὺς: οἱ μὴ τοιοῦτοι γὰρ οὐκ ἐπιδέονται τούτου.

†† Ἐπεὶ οἱ (57) μὲν μικρόψυχοι καλοῦσι φίλους καὶ ἀδελφοὺς, συγγενεῖς καὶ γείτονας πλουσίους, διὰ τὴν ἐν τῷ παρενθῷ χάριν: οἱ δὲ μεγάλψυχοι πολὺ κἄλλιον καὶ ἐνδοξότερον ἐργάζονται, ἢ εἰδεξεν ὁ Κύ

Variæ lectiones et notæ.

(53) Πάσης videtur legisse Hentenius. Ergo ejus interpretatio claudicat.

(54) Ὑπόθεσις. B. Male.

(55) Παιδείας, pro φιλίας. A.

(56) Μᾶλλον.

(57) Hoc scholium neuter meorum agnoscit. Leguntur similia apud Theophylactum p. 435. A.

ριος διὰ τοὺς ποιούντας τοῦτο εἰς τοὺς κισθνεῖς καὶ ἄνθεεις καὶ ἀναπήρους, παρ' ὧν οὐκ ἔστιν ἀναπόδοσις, οἷς ὁ Θεὸς ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἀποδοῦναι μισθὸν ἐπηγγέλατο.

ΚΕΦ. ΝΔ'. Περὶ τῶν καλουμένων ἐν τῷ δαίπνῳ.

'Ακούσας δὲ τις — πολλούς. 'Εξυφαίνει παράβολῃν ἐμφανίονσαν, ὅτι οὐδεὶς τῶν μὴ πειθομένων αὐτῷ ἀπολύσει τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἀνθρώπων μὲν προσηγόρευσε τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, ὡς φιλόανθρωπον· δαίπνου δὲ μέγα (58), τὴν ἀνεκφραστον ἀπόλαυσιν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ἀδιάφορος δὲ νῦν δαίπνον ταύτην (59) εἶπεν. 'Ἐν τῷ πεντηκοστῷ γὰρ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου ἀριστον αὐτὴν ὠνόμασεν. Ἐκάλεσε δὲ πολλούς, ἦγουν, τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ. Αὗται γὰρ πρὸ πάντων τῶν ἰθῶν ἦσαν κεκλημένοι ὡς λαὸς ἐκλεκτός τοῦ Θεοῦ.

† † Ὁ τῶν ὄλων (60) Δημιουργὸς καὶ Πατὴρ Θεὸς δαίπνον μέγα ἐποίησε, τουτέστιν, εὐαγγελικὴν οἰκονομίαν. ἵνα πάντες πρὸς αὐτὴν συνέρχωνται. Δαίπνον δὲ καλεῖ, οὐκ ἀριστον, ὅτι ἐν ἐσχάτοις καιροῖς καὶ οἶον ἐπὶ δυσμαῖς τοῦ αἰῶνος. Ἦτοίμασεν οὖν ἀμαρτημάτων ἠπάθειαν, Πνεύματος ἁγίου μίθξιον, υἱοθεσίας δοξάν, Βασιλείαν οὐρανῶν καὶ προφητείας Εὐαγγελίων.

Καὶ — πάντα. Δούλον τοῦ Πατρὸς ἑαυτὸν λέγει, ὡς μορφήν δούλου λαβόντα, ὅς ἀπειταλήν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον εἰς τοὺς Ἰουδαίους, καλῶν αὐτοὺς εἰς τὴν βῆθεισαν ἀπόλαυσιν, διὰ τοῦ Εὐαγγελίου.

Καὶ — πάντας. Ἀπὸ μιᾶς συνθήκης, τουτέστιν, ἅμα, κοινῶς.

Ὁ πρῶτος — ἐλθεῖν. Αἱ διάφοροι προφάσεις οὐδὲν ἕτερον ὑποφαίνουσιν, ἢ τὰ διάφορα πάθη, δι' ἃ τῆς εἰρημένης ἀπολαύσεως ἐστερήθησαν· ὁ μὲν γὰρ τῷδε κερκαταμένος, ἕτερος δὲ τῷδε, καὶ ἄλλος τῷδε, παρώσατο (61) τὸ Εὐαγγέλιον, δι' οὗ τυχεῖν πύτης ἐξῆν, ὡς ἐναντίον ταῖς προαιρέσεσιν αὐτῶν. Τὸ δὲ ἔρωτῶ σε, νῦν ἀντὶ τοῦ, παρακαλῶ σε, τίθειται (62), καθὼς καὶ ἐν διαφόροις τόποις παραδειγμάκαται.

[Τινὲς (63) δὲ ἄγρον μὲν λέγουσι τὴν φιλοκτημοσύνην· ζεύγη δὲ βοῶν, τὴν σωματικὴν φιλεργίαν· γυναῖκα δὲ, τὴν φῶληθονικὴν.]

Καὶ — ταῦτα. Τοῦτο εἶπεν, οὐχ ὡς ἀγροῦντος·

° Matth. xvii, 4.

tantar, quod demonstravit Dominus per eos qui hoc faciunt erga infirmos et indigentes ac mutilos a quibus non est retributio, quibus Deus in futura vita se daturum esse mercedem pollicitus est.

CAP. LIV. De invitatis ad cœnam.

Vers. 15. *Cumque hæc audisset* — Vers. 16. *multos*. Parabolam subinfert, ut ostendat, quod nullus qui ei non obedierit, fruatur regno Dei. Hominem itaque vocavit Deum et Patrem, tanquam humanum ac hominum amatorem. Cœnam vero magnam, ineffabilem regni Dei fruitionem, quam ideo cœnam vocavit, quod finem nesciat (p). Nam quinquagesimo primo juxta Matthæum capite prandium appellavit °. *Et vocavit multos*, puta duodecim tribus Israel; ipse enim ante omnes gentes vocatus erant, ut ipse populus a Deo electus.

† Universorum Creator et Pater Deus magnam fecit cœnam, hoc est dispensationem evangelicam, ad quam omnes convenirent. Cœnam autem vocat, non prandium, quia in postremis temporibus et ad vesperam sæculi. Paravit ergo peccatorum depositionem, Spiritus sancti participationem, adoptionis splendorem, regnum cœlorum ac vicinity Evangeliorum.

Vers. 17. *Et — omnia*. Servum Patris dicit se ipsum, eo quod servi formam acceperit; non tamen simpliciter servum, sed cum articulo, servum illum, qui secundum humanitatem ad Judæos missus est, ut eos ad prædictam fruitionem vocaret per Evangelium.

Vers. 18. *Et — omnes*. Ἀπὸ μιᾶς, ab una, puta, pactione vel fœdere: hoc est, in unum et communiter (nos simul vertimus).

Vers. 18. *Primus* — Vers. 20. *venire*. Diversæ excusationes nihil aliud indicant, quam varios animi morbos et affectiones, propter quas diola fruitione privati sunt; nam hic quidem ista detentus, alter autem illa, tertius vero alia, Evangelium repulerunt (q), per quod hanc oportebat assequi fruitionem, tanquam propositis et electionibus suis contrarium. Et hic ἔρωτῶ, non *interrogo* significat, sed *obsecro*.

† Nonnulli vero agrum quidem dicunt, studium possessionum; juga boum autem, strenuitatem corporalem; mulierem vero, propensionem ad voluptates,

Vers. 21. *Et — hæc*. Hæc dixit, non quod pa-

Variæ lectiones et notæ.

(58) Ita codex A etiam in textu.

(59) Τὴν ἀπόλαυσιν.

(60) Nec hoc mei codices agnoscunt. Similia habet Theophil. p. 436. A.

(61) Παρώσαντο. B.

(62) Interpres hic quædam omisit.

(63) Hæc uterque in margine. Bentanius non habet.

quod finem nesciat. invenit ἀδιάφορον.

(q) Repulerunt. Magis perspicuum erit, si repulerant ponatur post *fruitionem*.

(p) *Quam — nesciat*. Redde: *Sine discrimine autem cœnam eam nunc appellavit*. Nam ut mox docet. alibi vocabit *prandium*. Ergo ἀδιάφορος usus est vocabulo δαίπνου et ἀριστου. Forte, quia reddit,

ter recusationem illorum ignoraret, sed propter parabola consequentiam : moris enim iis est, qui ad vocandum aliquos emissi sunt, reverti ac renuntiare de illis.

Vers. 24. *Tunc — huc.* Qui recusaverunt, erant pontifices et Scribae ac Pharisei, et quique honoratioris populi : hi vero, qui loco illorum introducti sunt, communes et abjecti ac plebei ; qui iudicantur a prioribus pauperes ac debiles, claudi et caeci, utpote incompositi et indocti, qui potius Christo docenti obedierunt. Vel etiam de iis qui sensibilibus huiusmodi affectionibus erant obnoxii intellige : qui ab eis liberati, per fidem introducti sunt ad dictam fruitionem.

†† Pater igitur misit Filium, Filius vero apostolos. Dixit enim : *Sicuti me misisti in mundum, ego etiam eos misi in mundum*⁹.

Vers. 22. *Et ait — est.* Humanus ac benignus sermo est, suggerens etiam de gentibus.

Vers. 23. *Dixitque — intrare.* Viae sunt habitationes gentium, utpote non munitae lege ac divina custodia, seu visitatione, sicut habitatio Judaeorum ; vel tanquam a daemionibus conculcaetae. Similiter et sepes, tanquam peccatorum spinis stipatae ; vel tanquam circuitum igne dignum habentes.

Cogi vero iussit eos, qui ex gentibus erant, non quod violentiam inferri praecipere, sed subindicans, quod vehementiorem ac constantiorem adhiberi praedicationem eis oporteat, utpote fortiter a daemionibus detentis, et in profundis erroris tenebris dormientibus.

Vers. 23. *Ut — mea.* Vult enim omnes introduci, propter immensas suae bonitatis divitias.

Vers. 24. *Dico — caenam.* Ut qui inobedientes fuerunt, ac vocationem sive praedicationem spreverunt. Ob hunc ergo sermonem tota parabola composita est, quemadmodum in principio ejus diximus.

Vers. 25. *Ibunt — multi.* Alio videlicet tempore.

Vers. 25. *Et conversus — Vers. 26. esse discipulus.* Sciens, ipsos quidem sequi velle, cum tamen vinculis amicitiae ad huiusmodi personas retinerentur, manifeste protestatur, quod quisquis ad se per fidem venit, nec praediotas odit personas, cum ad dilectionem erga Deum sibi fuerint impedimento, et ad iter ad Christum : vel quod infideles sint, vel quod mundana sapiant, non potest ipsius esse discipulus. Siquidem qui illis obedit, Christo inobediens est ; illi namque carnaliter eum vivere volunt, ipse vero spiritualiter eum conversari docet. Hono-

Joan. xvii, 18.

Variae lectiones et notae

(64) Haec uterque in margine. Hentenius non agnoscit.

Α τοῦ Πατρὸς τὴν παραίτησιν αὐτῶν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀκολουθίαν τῆς παραβολῆς. Καὶ γὰρ ἔθος τοῖς ἀποστολλομένοις εἰς τὸ καλεῖσθαι τινάς, ὑποστρέφειν καὶ ἀπαγγέλλειν περὶ αὐτῶν.

Τότε — ὧδε. Ἐκεῖνοι μὲν οἱ παραιτησάμενοι ἦσαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι, καὶ ὅσοι τιμιώτεροι τοῦ πλήθους· οὗτοι δὲ, οἱ ἀπ' ἐκείνων εἰσαγόμενοι, εἰσὶν οἱ κοινοὶ καὶ ἀγελαστοὶ καὶ δημῳδοί, πτωχοὶ καὶ ἀνάπηροι καὶ χωλοὶ καὶ τυφλοὶ δοκούντες ἐκείνοις, ὡς ἀμαθεῖς καὶ ἀσύνετοι, οἵτινες μᾶλλον ἐπίειθοντο διδάσκοντι τῷ Χριστῷ. Ἡ καὶ περὶ τῶν κατεχομένων τοιοῦτοις πάθεισιν εἰσθητοῦς τοῦτο νόησον ἢ, οἱ, τούτων ἀπαλλαγέντες, διὰ πίστεισιν εἰσῆχθησαν εἰς τὴν προῤῥηθεῖσαν ἀπολαυσιν.

[Ο μὲν (64) οὖν Πατὴρ ἀπέστειλε τὸν Υἱὸν · ὁ δὲ Υἱὸς τοὺς ἀποστόλους. Εἶρηκα γὰρ ὅτι καθὼς ἐμὲ ἀπέστειλας εἰς τὸν κόσμον, καὶ γὰρ ἀπέστειλα αὐτοὺς εἰς τὸν κόσμον.]

Καὶ εἶπεν — ἐστὶ. Φιλάνθρωπος ὁ λόγος, ὑπομνησκων καὶ περὶ τῶν ἐθνῶν.

Καὶ εἶπεν — εἰσελθεῖν. Ὅσοι εἰσὶν αἱ κατοικίαι τῶν ἐθνῶν, ὡς μὴ τετειχισμένα τῷ νόμῳ καὶ τῇ ἐπισκοπῇ τοῦ Θεοῦ, καθάπερ ἡ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ὡς καταπεπληγμένα τοῖς δαίμοσιν· ὁμοίως δὲ καὶ φραγμαὶ, ὡς πεφραγμένοι ταῖς ἀκάνθαις τῆς ἀμαρτίας, καὶ ὡς πυρὸς ἀξίον περιβολὸν ἔχουσαι.

Ἀναγκάσαι δὲ τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἐκλεῖψεν, οὐ τὸ βιάζεσθαι παραγγέλλων, ἀλλ' ὑποδηλώνων, ὅτι χρὴ συντονώτερον ἐν τούτοις τὸ κήρυγμα ποιεῖν καὶ ἐπιμονώτερον, ὡς ἰσχυρῶς ὑπὸ τῶν δαιμόνων κατεχομένοις, καὶ ὑπὸ βαθεῖ σκότῳ τῆς ἀπάτης καθυδουσί.

Ἴνα — μου. Βούλεται γὰρ πάντας εἰσαχθῆναι διὰ τὸν ἀπειρον πλοῦτον τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος.

Ἄγω — δείκνυσι. Ὡς ἀπειθησάντων καὶ ἐξουθενωσάντων τὴν κλήσιν, ἦτοι, τὸ κήρυγμα. Λιὰ τούτου οὖν τὸν λόγον ἢ ὅλη παραβολὴ συντεθῆ, καθὼς ἐν ἀρχῇ ταύτης εἰρήκαμεν.

Συνεπορεύοντο — πολλοί. Ἐν ἑτέρῳ δηλονότι καιρῷ.

Καὶ στραφεῖς (65) — μαθητῆς εἶναι. Εἰδὼς αὐτοὺς θέλοντας μὲν ἀκολουθεῖν αὐτῷ, κατεχομένου δὲ τοῖς δεσμοῖς τῆς πρὸς τὰ δηλωθέντα πρόσωπε σχέτισως, διαμαρτύρηται φανερώς, ὅτι ὅστις τῶν διὰ πίστεισιν ἐρχομένων πρὸς αὐτὸν οὐ μισεῖ τὰ εἰρημῖνα πρόσωπα, ὅταν ἐμποδίζωσι πρὸς τὴν εἰς Θεὸν ἀγάπην καὶ πρὸς τὴν κατὰ Χριστὸν πορείαν, ἢ ἀπιστοὶ ὄντες, ἢ κοσμικὰ φρουοῦντες, οὐ δύναται αὐτοῦ μαθητῆς εἶναι. Πειθόμενος γὰρ ἐκείνοις, ἀπειθήσει αὐτῷ, διότι αὐτοὶ μὲν σαρκικῶς βιοῦν αὐτὸν θέλουσιν, αὐτὸς δὲ πνευματικῶς αὐτὸν πολι-

(65) Στραφεῖς non expressit Hentenius.

τιύσθαι διδάσκει. Τιμητέον μὲν καὶ πατέρα καὶ μητέρα (66) · προτιμητέον δὲ αὐτῶν τὸν Θεόν.

Διὰ τῶν γνησιωτέρων δὲ πᾶν πρόσωπον ἀγαπητὸν ἐμφάνει. ἐπέγαγε καὶ τὸ μείζον, ὅτι καὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, τουτέστι, καὶ τὸ ἑαυτοῦ θέλημα, ὅταν ἐναντίον εἴη τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ. Δεῖ γὰρ τὸν ἀληθῆ μαθητὴν τοῦ Χριστοῦ, ἀφιλόσαρκον καὶ ἀφιλόψυχον ἐν τοῖς πνευματικοῖς ἀγῶσιν ὑπάρχειν.

Καὶ ὅστις — μου μαθητής. Ὅστις οὐ βρατάζει ἐπὶ μνήμης τὸν θάνατον αὐτοῦ. Διὰ τοῦ σταυροῦ γὰρ τὸν θάνατον ἐδήλωσε, διότι τότε θανάτου ὄργανον ἦν ὁ σταυρὸς, ὡς καὶ ἐν τῷ τριακοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου (87) λέλεκται. Ὅστις οὐ βρατάζει τὴν νέκρωσιν αὐτοῦ, λέγω δὲ, τὴν τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, τὴν καθ' ἡδονήν. Ἐπεὶ δὲ ἡ ἀποτροπὴ τοῦ καθ' ἡδονὴν βίου, τρόπον τινὰ προτροπὴ τίς ἐστίν εἰς ἐπίσκον πολιτείας, παραμυθίζεται καὶ διδάσκει διὰ παραδείγματος, ὅτι χρῆ τὸν βουλόμενον εἶναι μαθητὴν αὐτοῦ, προπαρασκευάζειν ἑαυτὸν εἰς ὑπομονὴν παντὸς πειρασμοῦ. Γέγραπται γάρ · Εἰ προσέρχῃ δουλεύειν Κυρίῳ, ἐτοίμασον τὴν ψυχὴν σου εἰς πειρασμόν.

ΚΕΦ. ΝΕ'. Παραβολὴ περὶ οἰκοδομῆς πύργου.

Τίς γὰρ — ἐκτελέσει. Ὡσπερ ὁ θελὼν πύργον αἰσθητὸν οἰκοδομῆσαι, ὀφείλει πρῶτον μετῆσαι τὴν ἐν χροῖματι δαπάνην · οὕτω καὶ ὁ θελὼν πύργον νοητὸν οἰκοδομῆσαι, λέγω δὲ, σύμπληξιν ἀρετῶν, ὀφείλει πρῶτον μετῆσαι τὴν ἐν πειρασμοῖς διαρκείαν, ἵνα προπαρασκευασμένος (68) ὢν, ῥᾶπον φέρῃ τούτους προσπίπτοντας. Εἶτα καὶ δεῖ ἑτέρου παραδείγματος διεγείρει πρὸς καρτερίαν.

Ἡ τίς — ἐπ' αὐτόν ; Ὁμοίως πάλιν, ὡσπερ ὁ βασιλεὺς, ὁ πωρουόμενος εἰς πόλεμον, ὀφείλει προβουλεύσασθαι · οὕτω καὶ οὗτος ὀφείλει προβουλεύσασθαι. εἰ δύναται μετὰ τῶν ἐλέγων ἐντολῶν τοῦ Εὐαγγελίου ἀντικατατάξασθαι τῷ Σατανᾷ, τῷ μετὰ πολλῶν δαιμόνων καὶ μηχανῶν καὶ παθῶν ἐρχομένῳ ἐπ' αὐτόν.

Εἰ δὲ μήτε — τὰ πρὸς εἰρήνην — Ἐρωτᾷ ἦγον, παρακαλεῖ, αἰτεῖται (69) τὰ πρὸς εἰρήνην. Ταῦτα δὲ προσέθηκεν, οὐ παραινῶν τοῖς μὴ δυναμένοις ἀπαντᾶν, εἰρηνεύειν μετὰ τοῦ Σατανᾶ · πῶς γὰρ τοῦ ἀνθρωποκτόνου καὶ ψυχολέθρου ; ἀλλὰ τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ παραδείγματος ἐχρήσατο, καθὼς καὶ ἀνωτέρω τοιοῦτον. Ἄμα δὲ καὶ εἰς ἐντροπὴν τῶν μετὰ τὸ μαθητευθῆναι χαυνουμένων. Καὶ τοῦτο γὰρ σχῆμα λόγου, διεγείρον εἰς εὐανδρίαν, καθὼς καὶ (70) λέγειν εἰώθησαν, ὅτι κριττον μὴ ἀρξασθαι τοῦδε τοῦ πράγματος, ἢ ἀρξάμενον μὴ τελειώσει.

¹⁰ Ecolli. II, 4.

(66) Καὶ τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα. Α.
(67) Τοῦ κατὰ Ματθαίου cum Hentenio, re ita postulante, addidi. Ita enim exposuit ad Matth. xvi, 24.

A randi siquidem sunt pater et mater, verum Deus prior illis in honore habendus est.

Per propinquiores autem personas omnem dilectam personam significavit. Addidit et quod majus est : adhuc autem et animam suam, hoc est, suam quoque ipsius voluntatem, ubi divinæ fuerit contraria voluntati. Oportet enim vere Christi discipulum in spiritualibus, certaminibus, a carnis et animæ sive voluntatis amore penitus avelli.

Vers. 27. *Et quisquis — meus discipulus.* Quisquis non bajulat in memoria mortem suam ; per crucem enim mortem significavit, quia tunc mortis instrumentum erat crux, sicut etiam tricesimo tertio juxta Mattheum capite dictum est. Quisquis non bajulat sui mortificationem, eam videlicet, quæ est carnis suæ adversus voluptates. Quia vero aversio vitæ a voluptatibus quodammodo conversio quædam est ad laboriosam conversationem, consolatur et docet per exemplum, quod oporteat eum qui vult ejus esse discipulus, præparare seipsum ad tolerantiam omnis tentationis. Scriptum est enim *Si accesseris, ut servias Domino, præpara animam tuam ad tentationem* ¹⁰.

CAP. LV. *Parabola de ædificatione turris.*

Vers. 28. *Quis enim —* Vers. 30. *consummare.* Sicut is qui turrim sensibilem cupit ædificare, debet primum sumptus pecuniarum numerare : ita quoque volens turrim intellectualem ædificare, puta virtutum compactionem, debet metiri primum sufficientiam, quam habet ad tentationes, ut præparatus ferat facillius, cum inciderint. Deinde in alio exemplo ad tolerantiam exciatur.

Vers. 31. *Aut quis — contra se.* Pari quoque modo quemadmodum rex ad prælium proficiscens, debet primum consultare, ita et hic primum consultare debet, an possit cum paucis Evangelii præceptis resistere Satanæ, cui cum multis dæmoniis et machinis ac affectionibus venit contra se.

Vers. 32. *Aliqui — quæ pacis sunt.* Rursum ἐρωτᾷ significat *precat*ur aut *petit*. Hæc autem addidit, non adhortans ut qui non possint occurrere, pacem ineant cum Satana : quoniam enim modo id fieri potest, cum ille homines enecet, ac perdat animas ? Sed exempli consequentia usus est, sicut etiam fecit superius : simul etiam ad confusionem eorum qui postquam facti sunt discipuli, emolliuntur. Nam et hic est modus loquendi ad generositatem excitans, quo dicere solemus : *Melius est hoc vel illud facinus non inchoare, quam non perficere, posteaquam inchoaveris.*

Variæ lectiones et notæ.

(68) Ita uterque, pro προπαρασκευασμένος.

(69) Airt. A.

(70) Καὶ omittit A.

Præsertim cum hic sit sermo de eo, qui vere discipulus est, aut esse cupit. Qui enim non renuntiat, veluti docuit Christus, non est vere discipulus: qui autem non est vere discipulus, sed nomen ferens discipuli, opera vero habens, quæ non respondeant illius operibus, pacem facit cum Satana, perpetrando quæ illi grata sunt.

Vers. 33. *Ita — discipulus.* — *Ita*, sicut superius protestatus est, dicens: Si quis non facit hæc et illa, non potest meus esse discipulus.

Vers. 34. *Bona res est sal.* Salem nunc vocat aptum ad docendum sermonem. Scribit autem et Marcus circa finem vicesimi septimi capituli sui Evangelii: *Bona res est sal*¹¹; et ibi quære hujus enarrationem.

Vers. 34. *Quod si — condiatur?* Eodem capite etiam de hoc dictum est.

Vers. 34. *Neque — est.* Terram nunc dicit discipulos, utpote impinguitos ac commodo affectos; fimum autem doctores, ut impinguentes et commodo afficientes. Dicit ergo: Si sermo aptus ad docendum pravis dogmatibus corrumpatur: neque iis qui discunt, conveniens aut utilis est: neque iis qui docent.

Vers. 35. *Foras projiciunt illum.* Tanquam inutilem.

Vers. 35. *Qui habet — audiat.* Hoc frequenter declaratum est.

CAP. LVI. *Parabola de centum ovidis.*

CAP. XV. Vers. 1. *Appropinquabant autem* — Vers. 2. *illis.* Etiam decimo quarto juxta Matthæum capite dixerunt discipulis ejus: *Quare cum publicanis et peccatoribus cibum capit magister vester*¹²?

Vers. 3. *Dixit* — Vers. 4. *eam.* Paraboliæ os illis occludit, docens, quod non propter justos humanitatem assumpsit, sed propter peccatores. Hanc autem parabolam scripsit et Matthæus tricesimo octavo sui Evangelii capite, et ibi lege ejus enarrationem, quæ pulchre posita est.

Vers. 5. *Cumque invenerit — gaudens.* Evidens signum dilectionis est ac providentiæ, quam habebat erga genus nostrum.

Vers. 6. *Et veniens — quam perdideram.* Domum ejus intellige cælum: *Qui habitas*, inquit, *in cælis*¹³. Amicos autem ac vicinos dicit angelos: amicos, tanquam ea diligentes, quæ ille diligit; vicinos tanquam illi propinquos. Hæc autem per parabolam nunc significat, ostendens, quod in tali inventionem etiam angeli Dei congaudent, utpote et ipsi benigni erga homines

Vers. 7. *Dico — penitentia.* — *Ita*; quomodo? Sicut docuit parabola. Perdatur itaque rationalis ovis, cum a divinis præceptis longe separatur: invenitur autem, cum per penitentiam resipiscit, et

Ἄλλως τε καὶ περὶ τοῦ ἀληθοῦς μαθητοῦ νῦν ὁ λόγος. Ὁ γὰρ μὴ ἀποτασσόμενος, ὡς ὁ Χριστὸς ἐδί-
δαξεν, οὐκ ἔστιν ἀληθῶς μαθητῆς: [μὴ ὡν (71) δε
ἀληθῶς μαθητῆς,] ἀλλ' ὄνομα μὲν μαθητοῦ φέρον.
Ἔργα δὲ ἀνοικία κεκτημένος, εἰρηνεύει διὰ τῶν
ἔργων μετὰ τοῦ Σατανᾶ, τὰ φίλα τούτου διαπραττό-
μενος.

Οὕτως — μαθητῆς. — Οὕτως, ὡς ἀνωτέρω διαπρα-
τῦρατο, λέγων· Εἰ τις οὐ ποιεῖ τὰδε καὶ τὰδε, οὐ δύνα-
ται μου μαθητῆς εἶναι.

Καλὸν τὸ ἄλας. Ἄλας καλεῖ νῦν, τὸν διδασκα-
λικὸν λόγον. Ἐγράφη δὲ καὶ ὁ Μάρκος πρὸς τῶ τέ-
λει τοῦ εἰκοστοῦ ἑβδομοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ, ὅτι κα-
λὸν τὸ ἄλας, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν τούτου ἐξέ-
γησιν.

Ἐάν — ἀρνηθῆσεται; Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτου λέ-
κεται·

Οὕτως — ἐστίν. Γῆν μὲν λέγει τοὺς μαθητῆς, ὡς κοι-
νομένους καὶ ὠφελουμένους· κοπρίαν δὲ, τοὺς διδασκαί-
λους, ὡς παιδύοντας καὶ ὠφελούοντας. Φησὶν οὖν, ὅτι
Ἐάν ὁ διδασκαλικὸς λόγος παρσφραγῆ δογμασι ποικι-
ροῖς, οὔτε εἰς τοὺς μανθάνοντας εὐθετός ἐστίν, ἤγουν
εὐχρηστος, οὔτε εἰς τοὺς διδάσκοντας.

Ἐξω βάλλουσιν αὐτό. Ἦς ἀνωφελές.

Ὁ ἔχων — ἀκούτω. Τοῦτο πολλάκις ἔρημη-
εύθη.

Ἦσαν δὲ ἐγγίζοντες — αὐτοῖς. Καὶ ἐν τῷ τεσσαρεσ-
καιδικατῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον εἶπον τοῖς μα-
θηταῖς αὐτοῦ· Διατί μετὰ τῶν τελωνῶν καὶ ἀμαρτωλῶν
ἰσθίει ὁ διδάσκαλος ὑμῶν;

ΚΕΦ. ΝΖ'. Περὶ τῶν ἑκατὸν προβάτων παραβολῆ.

Εἶπε — αὐτό; Παραβολικῶς αὐτοὺς ἐπιστομίζει,
διδάσκων, ὅτι ἐνηθρωπήσαν, οὐ διὰ τοὺς δικαίους,
ἀλλὰ διὰ τοὺς ἀμαρτωλοὺς. Ταύτην δὲ τὴν παραβολὴν
ἀνέγραψε καὶ ὁ Ματθαῖος· ἐν τῷ τριακοστῷ ὀγδοῷ κεφα-
λαίῳ αὐτοῦ, καὶ ἀνάγκη τὴν ἐξήγησιν αὐτῆς ἐν ἐκείνῳ
εὖ ἔχουσιν.

Καὶ εὐρών — χαίρων. Ἐμφαντικὸν τοῦτο τῆς ἀγά-
πης καὶ κηδεμονίας, ἣν ἔχει περὶ τὸ γένος ἡμῶν.

Καὶ εὐρών — ἀπολωλός. Οἶκον μὲν αὐτοῦ νοεῖ τὸν
οὐρανόν· Ὁ κατοικῶν γὰρ, φησὶν, ἐν οὐρανοῖς· φίλους
δὲ καὶ γείτονας, τοὺς ἀγγέλους. Φίλους μὲν, ὡς φιλοῦν-
τας, ἂ φίλοι· γείτονας δὲ ὡς ἐγγύς ὄντας αὐτοῦ. Ταῦτα
δὲ νῦν ἐσχημάτισεν ἡ παραβολή, ἐμφανίονσα, ὅτι ἐπὶ
τῆ τοιαύτῃ εὐρίσει καὶ οἱ ἀγγελοὶ συγχαίρουσι τῷ Θεῷ,
ὡς καὶ αὐτοὶ φιλάνθρωποι.

Λέγω — μετανοίας, — Οὕτω, πῶς; Ἦς ὑπέδειξεν
ἡ παραβολή. Ἀπόλλυται μὲν οὖν τὸ λογικὸν πρόβα-
τον, πόρρω τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ γινόμενον· εὐρί-
σεται δὲ, μετανοῦν καὶ ἐντός αὐτῶν ἀπακαθιστά-

¹¹ Marc. ix, 50. ¹² Matth. ix, 11. ¹³ Psal. li, 4.

Variae lectiones et notæ.

(71) Inclusa absunt, A; exciderunt ob duplex μαθητῆς.

μενον. Εἶτα καὶ δι' ἑτέρας παραβολῆς τὴν ἐπὶ τῇ εὐρί-
σει τοῦ ἀπολωλότος χαρὰν ποιῶσιν.

Ἡ τίς — ἀπόλωσα. Ὡσπερ ἡ γυνὴ ποιεῖ τὰ ῥη-
θέντα· οὕτω καὶ ἡ φιλανθρωπία τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ
πεποιήκει (72). Δραχμῆς γὰρ μιᾶς ἀπολωλυίας, ἤτοι
τῆς ἰσθμωπίνης φύσεως ἐν τῷ καταχωσθῆναι τοῖς πά-
θεσιν, ἤψε λύχρον, τουτέστιν, ἀνέφηνεν ἐν τῷ κόσμῳ
τὴν ἑαυτοῦ σάρκα, κατὰ τὸν (73) Θεολόγον Γρηγόριον,
λαμπούσαν οὐ μόνον τῇ ἀστραπῇ τῆς θεότητος, ἀλλὰ
καὶ τῷ φέγγει τῆς καθαρότητος, καὶ φωταγωγοῦσαν
τούς ἰσχοτισμένους τῇ πλάνῃ, καὶ ἐσάρωσε τὴν οἰ-
κίαν, ἤγουν ἐκάθηρε τὸ οἰκητήριον τῶν ἀνθρώπων,
λέγω δὲ τὸν κόσμον, ἐν τῷ ἀπελάσαι τὸ κατακεχυ-
μένον αὐτοῦ σκότος τῆς ἁμαρτίας, καὶ ἐκφορῆσαι τὸν
ἐπικείμενον ῥύπον τῶν παθῶν, καὶ ζητήσας ἐπιμελῶς
ἐν τῇ περιέρχεσθαι τὰς πόλεις καὶ κώμας, καὶ ἀποσ-
τέλλειν τοὺς μαθητὰς εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα, εὗρε τὸ
ζητούμενον, καὶ συνακαλίσατο τὰς φίλας καὶ γείτονας
λειτουργικὰς στρατίας, εἰς κοινωνίαν τῆς τοιαύτης
χαρᾶς.

Οὕτως — μετανοοῦντι. Οὐ μόνον ἐπὶ πολλοῖς, ἀλλὰ
καὶ ἐπὶ ἐνί. Τοῦτο δὲ ἀποδείξει τοῦ τὸν Θεὸν σφόδρα
διψῶν τὴν μετάνοιαν ἐκάστου ἁμαρτωλοῦ. Δραχμῆς δὲ
τὰ τάγματα ἠνόμασεν, ὡς ἔχοντα χαρακτῆρα καὶ ἐμφα-
σιν τοῦ βασιλείως Θεοῦ.

Τινὲς μὲν οὖν ἑκατὸν εἶναι τὰ πάντα τάγματα νε-
νοήκασι, τῇ παραβολῇ τῶν ἑκατὸν προβάτων ἐπερι-
δόμενοι. Τινὲς δὲ τὴν ἑτέραν παραβολὴν τῶν δέκα
δραχμῶν εἰς συνηγορίαν λαμβάνοντες, δέκα ταῦτά
φασιν. Ἐννέα μὲν τὰ οὐράνια, κατὰ τὸν Ἀρειοπα-
γίτην Διονύσιον, Θρόνους, Χερουβιμ, Σεραφιμ, Κυ-
ριοστατας, Δυνάμεις, Ἐξουσίας, Ἀρχᾶς, Ἀρχαγγέλους,
Ἀγγέλους· δέκατον δὲ, τὸ ἐπίγειον, τοὺς ἀνθρώ-
πους.

Ἐγὼ δὲ οἶμαι καὶ τὰ ἑκατὸν καὶ τὰ δέκα, μὴ ση-
μαίνουσι διαφοράς ἀριθμῶν ἐν ταῖς παραβολαῖς ταύταις,
ἀλλ' ἡ μόνον πλῆθος ταγμάτων τέλειον. Πλῆθος γὰρ
τέλειον καὶ ὁ (74) ἑκατὸν καὶ ὁ δέκα. Πλῆθος δὲ τέλειον
τὸ τῶν ταγμάτων τούτων λέγομεν, διότι τοσαῦτα ταῦτα
εἰσιν, ὅσα εἶναι εἶδει. Ἀλλὰ πῶς εἶπεν, ὅτι Εὗρον τὴν
δραχμὴν ἐν ἀπόλωτα; οὐ πάν γὰρ τὸ γένος μετενόη-
σε. Φαμὲν τοίνυν, ὅτι ἐπειδὴ καὶ πᾶν, ὅσον εὗρε, δρα-
χμὴ ἦν ἀπολωλυία, εἰκότως καὶ τοῦτο δραχμὴν ἀπο-
λωλυίαν ἠνόμασε.

ΚΕΦ. ΝΖ'. Περὶ τοῦ ἀποδημήσαντος εἰς χώραν
μακράν.

Εἶπε — οὐσίας. Καὶ ἄλλην εἰσάγει πολυεπιε-
στάτην παραβολὴν, ὑποφαινοῦσαν τὴν τε δύναμιν τῆς
μετανοίας τῶν ἁμαρτωλῶν, καὶ τὸ μέγεθος τῆς φι-
λανθρωπίας τοῦ Θεοῦ· καὶ διὰ ταύτης εἰς μετάνοιαν
προτρέπεται τοὺς ἐν ἁμαρτίαις ἀνθρώπων μὲν
προσαγορευτῶν τὸν φιλάνθρωπον Πατέρα καὶ Θεόν·

A ia illis reponitur, Deinde alteram quoque adducit
parabolam de gaudio, quod de eju, qui perierat, in-
ventione exoritur.

Vers. 8. *Aul quæ* — Vers. 9. *perdiderum*. Siout
prædicta facit mulier, ita fecit et Filii Dei humani-
tas, sive benignitas. Perdidit enim drachmam unam,
puta, humanam naturam, cum affectionibus obruta
esset. Accendit lucernam : hoc est, ostendit in
mundo suam carnem, juxta Gregorium Theologum,
splendentem non solum fulgure divinitatis, verum
etiam lumine puritatis, et illuminantem eos qui
errore obtenebrati erant. Verrit domum, sive pur-
gavit hominum habitaculum, puta mundum, cum
diffusas in eo peccati tenebras abegit. jacentesque
affectionum sordes extulit. Et quærendo diligenter,
B circumeundo civitates ac vicos. et mittendo disci-
pulos in mundum universum, invenit, quod quæreb-
at : et convocavit amicas ac vicinas, puta, admini-
stratorios exercoitus, ad communionem hujusmodi
gaudii.

Vers. 10. *Ita* — *resipiscente*. Gaudium erit non
solum super multis, sed etiam super uno. Id autem
ostendit, Deum vehementer sitire cujusvis peccatoris
pœnitentiam. Drachmas autem nominavit ordi-
nes, utpote Dei regis characterem habentes ac
imaginem.

Quidam itaque centum esse omnes ordines sense-
runt, ad parabolam centum ovium attendentes :
quidam vero alteram decem drachmarum parabola-
C lam in patrocinium assumentes, decem hos esse di-
cunt : novem quidem cœlestes, juxta Diomysium
Areopagitam : Thronos, Cherubim, Seraphim, Do-
minationes, Potestates, Virtutes, Principatus, Ar-
changelos et Angelos ; decimum vero terrenum.
puta, homines.

Ego vero opinor et centum et decem in his pa-
rabolis non significare numerorum diversitates, sed
tantum multitudinem ordinum perfectam : est enim
perfecta multitudo et centum et decem ; multitudine-
nem autem ordinum perfectam esse dicimus, quia
tot sunt quot esse oportuit. Sed quomodo dixit :
Inveni drachmam, quam perdideram, cum non omne
genus resipuerit ? Dicimus, quod quantumcumque
fuit, quod invenit, id drachma erat perdita : hoc
enim merito drachmam perditam appellavit.

D CAP. LVII. *De duobus filiis, quorum junior luxu-
riose vixit.*

Vers. 11. *Dixit* — Vers. 12. *substantiæ*. Aliam
quoque inducit plurimæ utilitatis parabolam : quæ
vim pœnitentiæ eorum qui peccaverunt, submons-
trat et divinx benignitatis magnitudinem, et per
hanc peccatores ad pœnitentiam adhortatur : homi-
ninem quidem appellans Patrem ac Deum, qui

Variæ lectiones et notæ.

(72) Θεοῦ ἐν τῷ πάθει. Sic A.

(73) Gregorius pag. 231 med. ita habet : Ὅτι
λύχρον ἤψε τὴν ἑαυτοῦ σάρκα.

(74) Ὁ et hic et paulo post omittit B. Si probe-
tur. intelligitur ἀριθμός.

humanus est, duos autem filios ejus. omnem justum, omnemque peccatorem; est enim et justorum Pater et peccatorum, utpote per lavacri regenerationem ab ipso adoptatorum, de fidelibus enim sermo est. Junioriorem vero nominavit peccatorem, ut qui pueriliter sapit facile fallitur: qui etiam substantiæ partem quæ sibi obveniebat, petivit: hoc est liberum arbitrium, quod ei ex natura debebatur. Quisquis enim pueriliter sapit, liberum poscit arbitrium.

Autobtingentem substantiæ partem dicit debitam ex baptismo gratiam. Cuius enim baptizato divina datur gratia. Substantia autem sive divitiæ Dei sunt charismata, id est, dona quæ dividit fidelibus.

† Non quia tempore junior, sed quia sensu indigena, menteque inconstans.

† Ac si diceret: Nolo, urgeat me serviendi necessitas; liberum est enim mihi arbitrium. Si volō, modestus sum; si nolo, cogi nequeo. Pater ergo candide impertit; vult enim Dominus ut volūntarie serviatur. Deinde peregre profectus est. Quo? Non a loco ad locum, sed mente discessit a Deo et Deus ab illo: propter quod etiam facta est illi fames valida, non fames panis et æque ad fames audiendi verbi Dei: quia fames bonorum vehemens est.

Vers. 12. *Et — substantiam.* Liberum videlicet arbitrium illis divisit; substantiam namque aut facultates filiis dividere nihil aliud est, quam libero arbitrio illos relinquere: neminem enim cogit Deus, qui ipsi nolit obedire.

Aut etiam divisit eis congruentia dona, prout dictum est.

Vers. 13. *Et — longinquam.* Senior quidem apud patrem remansit, tanquam prudens: junior vero congregatis omnibus, puta, libero arbitrio, ac Dei dono, vel omnibus suis voluntatibus, id est, dominus illorum constitutus, peregre profectus est ad peccatum, quod a Deo longe separatur: longe enim fiunt a Deo, qui peccant: non loci segregatione, sed virtutis.

Vers. 13. *Ac ibi — suam.* Corruptit donum, quod a baptismo susceperat, puta animæ nobilitatem, ad virtutes aptitudinem. Hæc enim et similia erant ejus substantia ac divitiæ.

Vers. 13. *Vivendo — luxuriose.* Prodigaliter, intemperanter, libidinose, lascive.

Vers. 14. *Cumque omnia consumpsisset.* Cum abjecisset, ant respuisset, quæcunque habebat a Deo bona.

Vers. 14. *Facta est — illa.* Ubi enim divini timoris frumentum non seritur, ibi fames valida, non panis, sed virtutis; ubi fertilitas omnis mali, ibi sterilitas omnis boni,

Vers. 14. *Et — egere.* Fame premi, dilapso ab eo omni bono, solaque incontinentia derelicta.

Vers. 15. *Et — illius.* Cives regionis illius, puta peccati, sunt dæmones. Distractus ergo a patre, o magnam dementia! adhæsit inimico: et qui non

δύο δὲ υἱοὺς αὐτοῦ, πάντα δίκαιον καὶ πάντα ἁμαρτωλόν. Ἔστι γὰρ Πατὴρ καὶ τῶν δικαίων καὶ τῶν ἁμαρτωλῶν, ὡς υἰοθετηθέντων αὐτῷ διὰ τοῦ λουτροῦ τῆς ἀναγεννήσεως· περὶ τῶν πιστῶν γὰρ ὁ λόγος. Νεώτερον δὲ ὀνομάζει τὸν ἁμαρτωλόν, ὡς νεοφρονα καὶ εὐεξαπατάτητον, ὃς καὶ ἐξήτασε τὸ ἐπιβόητον μέρος τῆς οὐσίας, ἧτοι, τὸ ἐκ φύσεως, ὀφειλόμενον αὐτεξούσιον. Πᾶς γὰρ νεοφρονα ζητεῖ τὸ αὐτεξούσιον.

Ἡ ἐπιβόητον μέρος οὐσίας λέγει, τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ πτίσματος χρεωστουμένου χάρισμα, Πᾶσι γὰρ ἐπιπλοῦσιν χάρισμα θεῖον δίδεται. Οὐσία δὲ ἐκ πλοῦτος Θεοῦ, τὰ χαρίσματα, ἃ δικάζονται τοῖς (75).

Ἡ ἐπιβόητον μέρος οὐσίας λέγει, τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ πτίσματος χρεωστουμένου χάρισμα, Πᾶσι γὰρ ἐπιπλοῦσιν χάρισμα θεῖον δίδεται. Οὐσία δὲ ἐκ πλοῦτος Θεοῦ, τὰ χαρίσματα, ἃ δικάζονται τοῖς (75).

Καὶ — βίον. Ἦγουν αὐτεξουσίους αὐτοὺς ἐπέτι. Τὸ γὰρ διαλεῖν τὸν βίον, εἶπουν, τὴν οὐσίαν, τοῖς υἱοῖς οὐδὲν ἕτερον ἐστίν, ἢ τὸ αὐτεξουσίους αὐτοὺς ἐπιπλοῦσαι. Οὐδένα γὰρ ὁ Θεὸς ἀναγκάζει μὴ βουλόμενον παθαρεῖν αὐτῷ.

Ἡ καὶ διαλεῖν αὐτοῖς τὰ προσήκοντα χαρίσματα καθὼς εἶρηται.

Καὶ — μακράν. Ὁ μὲν πρῶτος ἐπέμιση (75) τῷ πατρὶ, ὡς φρόνιμος· ὁ δὲ νεώτερος συναγαγὼν ἅπαντα, τὸ τε αὐτεξούσιον καὶ τὸ θεῖον χάρισμα, ἅπαντα τὰ ἑαυτοῦ θελήματα, τουτέστι, κύριος αὐτοῦ καταστάς, ἀπεδήμησεν εἰς τὴν ἁμαρτίαν, τὴν μεμνητοῦ Θεοῦ κειμένην. Πόρρω γὰρ τοῦ Θεοῦ γίνονται ἁμαρτάνοντες, οὐκ ἀναχωρήσει τόπου, ἀλλ' ἐπαχθίσει τῆς ἀρετῆς.

Καὶ ἐκεῖ — αὐτοῦ. Διέφθειρε τὸ ἐκ τοῦ βαπτίσματος χάρισμα, τὴν τῆς ψυχῆς εὐγένειαν, τὴν πρὸς ἐκτελεστικὰ ἐπιτηδεύματα. Ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα ἕως εἰς καὶ πλοῦτος αὐτοῦ.

Ζῶν — ἀσώτως. Ἀφειδίως, ἀκρατῶς, ἀκολάστως.

Δαπανήσαντος δὲ αὐτοῦ πάντα. Ἀποβλήσαντος πάντων ὅσα εἶχεν ἐκ Θεοῦ, ἀγαθῶν.

Ἐγένετο — ἐκεῖνην. Ὅπου γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος οὐ γεωργεῖται, ἐκεῖ λιμὸς ἰσχυρὸς, οὐκ ἄρτον, οὐ ἀρετῆς· ὅπου εὐφορία παντός κακοῦ, ἐκεῖ ἀφορία παντός καλοῦ.

Καὶ — ὑστερεῖσθαι. Πένεσθαι, διαφρῶντος παντός ἀγαθοῦ, καὶ μόνως ὑπολειφθείσης τῆς οὐσίας (77).

Καὶ — ἐκεῖνης. Πολύται τῆς χώρας ἐκεῖνης, ἢ τῆς ἁμαρτίας, οἱ δαίμονες. ἀπορρηγῶς οἱ τοῦ πατρὸς, ὡ πολλῆς ἀνοίας! ἐκολλήθη τῷ ἔχθρῳ, καὶ

Variæ lectiones et notæ.

(75) Post hæc duo scholia e margine sui codicis addidit Hentenius, quorum nulla reperio vestigia.

(76) Παρίμενε. Α.

(77) Τῆς ἀκαθαρσίας. Α.

μη ἀνασχόμενος πειθαρχεῖν τῷ φιλαθρώπῳ Θεῷ, A sustinuerat parere Deo humanissimo, servivit inhumanissimo dæmoni.

Καὶ — χοίρους. Οὕτως οἱ δαίμονες ἀμειβονται τοὺς κολωμένους αὐτοῖς. Ἀλλοῖ δὲ ὁ λόγος, τὴν ἐσχάτην τοῦ ἀθλίου δουλείαν, ἐπιταττομένου τὰ ἀτιμώτατα. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ πλατύνει τὴν παραβολὴν ὁ Χριστὸς, καὶ λεπτομερῶς ἐκτραγωδεῖ τὰ τῆς συμφορᾶς, ἵνα μάθωμεν οἷα πάσχουσιν οἱ ἀποφοιτῶντες τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ πορευόμενοι κατὰ τὸ ἴδιον θέλημα.

Εἶν δ' ἂν ἀγροὶ μὲν τοῦ δαίμονος αἱ ἄσμενοι διατριβαί· χοῖροι, δὲ οἱ φιλήθονοι καὶ βορβορώδεις λογισμοί, οὓς ὁ ταιλαίπωρος τρίφειν καὶ περιπίπειν προσετίτακτο.

Καὶ — χοῖροι. Κεράτια κατὰ ἀναγωγὴν, αἱ ἤδοναι, αἷς οἱ θαλωθέντες λογισμοὶ τρίφονται. Ὡσπερ B γὰρ ἔκεινα γλυκαίνουσιν ἐπὶ βραχὺ τὴν γῆυσιν, εἴτα στύφουσιν ἐπὶ πλείον· οὕτω καὶ αὗται τὸ μὲν ἡδύνον πρῶτον καὶ προσκαυρον ἔχουσι· τὸ δὲ πικραίνου, ὕστερον καὶ αἰώνιον.

Καὶ οὐδεὶς εἶδιδον αὐτῷ. Οὐδεὶς εἶδιδον αὐτῷ κορεσθῆναι. Τοιοῦτοι γὰρ οἱ δαίμονες, οὐκ ἐῴσι τινα κορεσθῆναι φιληθονίας, ἵνα μὴ ταχύ παύσῃται τῆς ἀμαρτίας, αἱ δὲ τὴν ὄρεξιν ἐρεθίζουσι καὶ ἀποκρίνουσαν ἀνεγείρουσιν.

Εἰς ἑαυτὸν δὲ ἐλθὼν, Ἐαυτοῦ γενόμενος, ὃ ἴστιν, ἀνανήψας, ὡς (78) ἐκ μέθης καὶ κάρου· ἀρπυνισε γὰρ αὐτὸν ἢ κακοκάθεια.

Εἶπε — ἀπόλλυμαι. Μισθίους μὲν νόμι (79) μοι, τοὺς ἐπι καταχουμένους, καὶ μήπω διὰ τοῦ βαπτισματός νιοθητηθίντας, οἷς μισθὸς τῆς πίστεως δίδεται C ἢ νιοθητία· ἄρτους δὲ, τὰς θρηπτικὰς τῶν ψυχῶν διδασκαλίας. Φησὶν οὖν ἐκ βαθους καρδίας· Ὡ πόσοι μίσθιοι τοῦ πατρὸς μου οὐ μόνον ἔχουσι τροφήν ψυχικὴν, ἀλλὰ καὶ τρυφήν· τοῦτο γὰρ τὸ περισσύνει σημαίνει· ἐγὼ δὲ ὁ υἱός, λιμῷ ἀπόλλυμαι. Ταῦτα καὶ τὰ εἴης παραβολικῶς διηγούμενος ὁ Σωτὴρ, τύπον ἡμῖν μετανοίας ἀληθοῦς παραδίδωσιν.

Ἀναστὰς — μου. Ἀναστὰς ἀπὸ τοῦ πτώματος τῆς ἀμαρτίας (80).

Καὶ ἐρῶ — οὐρανόν. Ὡς προτιμῆσας αὐτοῦ τὴν γῆν, ἔτοι τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν τὰ γῆινα·

† Timeo animum firmamenti aspectum, tanquam accusatoris vocem. Καὶ ἠνώπιον σου. Τοῦτίστι, καὶ εἰς σέ, ὡς προτιμῆσας τοῦ σου θελήματος τὸ ἴμῳ.

† Vereor tuæ divinitatis lucem intueri : sordidos enim habeo corporis et animæ oculos. Καὶ — σου. Ὡς ἀναξίως τοιοῦτου πατρὸς πολι- D τευσάμενος.

Ποίησον — σου. Ἐπει τῆς πρώτης ἐξέπισον τάξιος, ἀξίωσόν με τῆς δευτέρας, μόνον μὴ παντελῶς ἀπορρήψης με. Δυσωπητικὸς ὁ λόγος, καὶ καρδίας πατρικῆς ἀπτόμενος.

Vers. 15. *Atque — porcos.* Ita dæmones remunerant eos, qui sibi adherent. Significat autem sermo extremam miseri servitutem, cui indignissima præcipiuntur. Propterea enim dilatat Christus parabolam, et minutatim amplificat quæ calamitatis erant : ut discamus qualia patiantur ii qui a Dei præceptis recedunt, et suis voluntatibus gradiuntur.

Potest quoque villa dæmonis dici indigna conversatio ; porci vero, voluptates ac lutulentæ cogitationes, quas miser pascere ac fovere jussus est.

Vers. 16. *Et — porci.* Siliquæ, juxta anagogen, voluptates sunt, quibus prædictæ cogitationes nutriuntur. Quemadmodum enim siliquæ ad breve spatium gustui dulcescunt, deinde ut plurimum constringunt : ita et in his, quod suave est, primum et ad tempus habent, quod autem amarum et acerbum, posterius est ac æternum.

Vers. 17. *Nec quisquam illi dabat.* Nullus illi dabat satietatem ; hujusmodi enim dæmones neminem sinunt satiari voluptatibus, ne citius a peccato quiescat : semper enim excitant appetitum ac defatigationem suscitant.

Vers. 18. *In se autem reversus.* Sui compos effectus : hoc est, tanquam expergiscens ab ebrietate, gravique somno, et respiscens.

Vers. 19. *Dixit — pereo.* Mercenarius intelligimus eos qui adhuc sunt catechumeni, et nondum per baptismum adoptati, quibus merces fidei daturputa adoptio : panes vero, doctrinas animarum nutritivas. Dicit ergo ab intimo cordis : O quot mercenarii patris mei non modo cibum habent animarum, sed et delicias ! Id enim significat *abundare*. Ego autem qui filius sum, fame pereohæc et ea quæ sequuntur, parabolice narrans Salvator, veræ pœnitentiæ figuram nobis tradit.

Vers. 20. *Surgens — meum.* Surgens a casu peccati. † Honestè eo revertar unde male exivi. Vers. 21. *Dicamque — cælum.* Præponens videlicet illi terram, sive bonis cælestibus terrena.

Vers. 22. *Et coram te.* Hoc et in te, ut qui tuam voluntatem posthabui meæ.

Vers. 23. *Nec — tuus.* Quia tali patre indigne conversatus sum.

Vers. 24. *Fac — tuis.* Ex quo primo ordine excidi, dignare me vel secundo : tantum, ne penitus abjicias me. Placabilis est sermo, et cor attingens paternum.

Vers. 25. *Fac — tuis.* Ex quo primo ordine excidi, dignare me vel secundo : tantum, ne penitus abjicias me. Placabilis est sermo, et cor attingens paternum.

Varie lectiones et notæ.

(78) Ὡς abest. A.

(79) Νεοῦμεν videtur invenisse Hentenius.

(80) Hic et deinceps Hentenius ex margine sui

codicis breviora crucis signo inculcavit, quæ in neutro meorum leguntur.

† Hoc est, ne me ab atrio tuo expellas, Domine, ne inventum me rursus errantem, inimicus lan- quam captivum abducat.

Vers. 20. *Et — suum.* — Venit, hoc est, veniebat A sumpta fiducia de illius misericordia ; oportebat enim non solum bene velle, sed et quæ animo con- cepta sunt operari.

Vers. 20. *Cum — ejus.* O visum compatientis acutissimum ! Simul ut quis respiciscere in animo cogitavit, hunc etiam simul ipse vidit, paratus semper ad eorum qui convertentur susceptionem et ab exordio statim pœnitentiæ illos recipiens. Hinc ergo parabola incredibilem manifestat misericordiam, ac incomparabilem cœlestis Patris amorem, et quantam qualemque demonstret erga eos, qui convertuntur, compassionem.

Vers. 20. *Ac misericordia motus est.* Pater enim erat ; nec id tantum, sed et Deus misericordias.

Vers. 20. *Et — eum.* Præ nimio gaudio non B exspectavit ut ille veniret, sed prius occurrit, neque id utcunque, sed et occurrit, ut appareat amoris vehementia ; et ruit in collum ejus, certiorum eum reddens quod omne peccatum illi remisisset ; et osculatus est eum tanquam desideratum filium, qui usque ad pœnitentiam sceleratus fuerat et abominabilis.

O admirandam reconciliationem ! Quid dicam, aut quid loquar de ineffabili Dei benignitate ? Nam ubi ad immensum illius pelagus respicio, sermo mihi præceditur, neque quid loquar mihi reliquum est ; solum hoc clara ac libera voce clamo, quod res magnas efficit pœnitentia, facile eum flectens, qui facilis est ut flectatur, benignum videlicet Deum nostrum. Homini vero maxime congrua sunt prædicta, quæ eum fecisse dicit ad manifestiorem compassionis ac reconciliationis ipsius doctrinam, cum etiam in principio parabolæ hominem eum supposuerit.

Vers. 21. *Ait — filius tuus.* Quæ dicere cogitaverat, ea nunc toto corde dicit, ut hinc discamus quod oporteat etiam post reconciliationem toto corde fateri, quod peccaverimus, nosque ipsos condemnare.

Vers. 22. *Dixit — suos.* Ad Ecclesiæ sacerdotes : nam hi Deo ministrant ad eorum, qui convertuntur, salutem.

Vers. 22. *Proferte — illum.* Primam, pretiosissimam, quæ est purificatio aut gratia, qua custodiatur ; quam perdidit a Patre separatus, fidem, C veritati cognitionem : et induite illum, qui veipsum exiit.

Vers. 22. *Et — ejus.* Arrabonem familiaritatis D erga Deum, aut signaculum ad operationem ejus, ne ipsa insidiis appetatur.

Vers. 22. *Et calceamenta in pedes.* Id est, custodiam ad iter conversationis suæ.

Και — αὐτοῦ. Ἦλθεν, ἀντὶ τοῦ, ἤρχιστο, θεή- σας τοῖς αὐτοῦ σπλάγγνοις. Χρὴ γὰρ μὴ μόνον βου- λείεσθαι καλῶς, ἀλλὰ καὶ πράττειν τὰ βουλι- μένα.

Ἔτι — αὐτοῦ. Ὡς συμπαθεστάτης ὄψινος ! Ἄμα τις ἐνεθυμήθη μετανοῆσαι, καὶ ἄμα τὴν εἶδεν αὐτὸς, ἔτοιμος ὢν ἐπὶ πρὸς ὑποδοχὴν τῶ ἐπιστρέφόντων, καὶ εὐθύς ἐκ προοιμίου τῆς μη- νείας ἀντικαθεσόμενος αὐτῶν. Ἐντεῦθεν οὐκ ἔπα- ραθολὴ θερμοσύνη τὴν ἀνυπέροχτον εὐσπλαγχνίαν καὶ ἀνεκαστον φιλοστοργίαν τοῦ οὐρανοῦ Πατρὸς, καὶ ὅσῃν καὶ οἶαν εἰς τοὺς ἐπιστρέφοντας συμπέσω ἐπιδείκνυται.

Καὶ ἐσπλαγγνίσθη. Πατὴρ γὰρ ἔν, καὶ ὡς πῶς μόνον, ἀλλὰ καὶ Θεὸς ἐλέους.

Καὶ — αὐτόν. Ἰπὸ τῆς ἄγαν περιχαρείας, τὰ ἀνέμενον αὐτῶν ἰδοὺν, ἀλλὰ προὔπνυτται, καὶ ἠ- ἄπλῶς, ἀλλὰ δραμῶν, ἵνα φωνῇ τὸ σφοδρὸν τοῦ ἤ- τρου καὶ ἐπίπεσον ἐπὶ τὸν τραχήλου αὐτοῦ, κίε- φορῶν. ὅτι ἀρῆκεν αὐτῷ πᾶσαν ἀμαρτίαν, καὶ ἐπι- ἐφίλησεν αὐτόν ὡς υἱὸν ποθεινόν, τὸν ἀχριτῆς μαρτυρίας μισρὸν τε καὶ βδελυρόν.

Ὡς παραδόξου καταλλαγῆς ! Τί εἶπω, ἢ τί λέλω πρὸς τὴν ἀρρήτον τοῦ Θεοῦ φιλοφροσύνην ; Ἀπο- βλέπω (81) γὰρ πρὸς τὸ ἀχρῶν πλάγος αἰτῆς, ἐπι- κόπτουμαι τὸν λόγον, καὶ οὐκ ἔχω τί φθέγγω. Τοῦτο δὲ μόνον λαμπρᾶ βραῦ τῆ φωνῆ, ὅτι μηδὲ δύναται ἡ μετάνοια, ταχίως ἐπικαμπτεῖται τὸν τε χυτῆρον εἰς τὸ ἐπικαμπτεσθαι φιλόφρονον Θεὸν ἡμῶν. Ἀνθρωποπροσπεύστορον δὲ τὰ ρηθέντα ποιῶν ἐπι- λέγει, πρὸς ἐναργεστάραν διδασκαλίαν τῆς συμπάσης καὶ καταλλαγῆς αὐτοῦ, ἵπαι καὶ ἀνθρωπον αὐτοῦ ἢ ἀρχῆ τῆς παραβολῆς ὑπέθετο.

Εἶπε — υἱὸς σου. Ἄπαρ εἰπῶν ἠμελέτησι, ταῖς λέγει νῦν ἐξ ὄλης καρδίας, ὡς ἐντεῦθεν μεθέτω ἡμᾶς, ὅτι χοῆ καὶ (82) μετὰ τὴν καταλλαγὴν ἡ- καρδίως ὁμολογεῖν, ὅτι ἡμάρτομεν, καὶ κατεσκαίψα- ἱαυτοῦς.

Εἶπε — αὐτοῦ Πρὸς τοὺς ἱερεῖς τῆς Ἐκκλησίας. Οὗτοι γὰρ ὑπηρετοῦσι τῷ Θεῷ πρὸς τὴν σωτηρίαν τῶ ἐπιστρέφόντων.

Ἐξενόγηκατε — αὐτόν. Τὴν τιμιωτάτην, ἥτις ἴπαι ἢ ἀθάρατις, ἢ φρουροτικὴ χάρις.

Καὶ — αὐτοῦ. Ἀρραβῶνα τῆς πρὸς Θεὸν οἰκονομίας ἢ σφραγίδα εἰς τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ, ὥστε μῆκεν αὐτῶ ἀνεπιβούλευτον.

Καὶ ὑποδήματα εἰς τοὺς πόδας. Φυλακὴν εἰς τὸ πορείαν τῆς πολιτείας αὐτοῦ (83).

Variae lectiones et Notae.

(81) Forte interpres legit ἀποβλέπων.
(Καί) abest A.

(83) Scholium proximum in neutro nostro reperit.

† Ut his calcatus in præparatione Evangelii pacis, conculcet serpentes ac scorpiones, hoc est, contrarias potestas.

Καὶ — ὄψατε. Μόσχος σιτευτός, τὸ ἅγιον σῶμα A τοῦ Χριστοῦ· μόσχος μὲν, ὡς μὴ δαμασθῆν τῇ ζεύγλῃ τῆς ἁμαρτίας· σιτευτός δὲ, ὡς πιανθῆν ταῖς ἀρεταῖς καὶ τρηθῆν εἰς τὴν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτωλῶν σφαγῆν.

Καὶ φαγόντες εὐφρανθῶμεν. Φαγεῖν καὶ αὐτὸς λέγει, δηλῶν τὴν κοινωνίαν τῆς εὐφροσύνης.

Ὅτι — εὐρέθη. Νέκρωσιν μὲν καὶ ἀπώλειάν φησι τὴν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας· ἀναζώωσιν δὲ καὶ εὐρεσιν, τὴν ἀπὸ τῆς μετανοίας.

Καὶ ἤρξαντο εὐφραίνεσθαι. Τοῦτο σαφές.

Ἦν — ἀργῶ. Τῶ τῶν ἀρετῶν, ἐργαζόμενος αὐτάς.

Καὶ ὡς — χορῶν. Ὁ τοιοῦτος ἔρχεται μὲν διὰ B προκοπῆς· ἐγγίζει δὲ διὰ τελειώσεως τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐκούει συμφωνίας μὲν μουσικῆς, διὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα συμφωνίαν τοῦ υἱοῦ, ἣν συνεφώνησε διὰ τῆς μετανοίας· χορῶν δὲ, διὰ τὴν ἐκείθεν χαρᾶν. Ἐν τῷ οἴκῳ γὰρ τοῦ Θεοῦ ἤχος καθαρὸς (84) ἑορταζέσθων.

Καὶ — ταῦτα; Ἐνα τῶν ἀγγέλων. Δι' ἀγγέλου γὰρ ἀποκαλύπτονται τὰ θεῖα μυστήρια· παιδας δὲ νῦν λέγει τοὺς δούλους· δούλοι δὲ τοῦ Θεοῦ, οἱ ἀγγελοι.

Ὁ δὲ — ἦκε. Παραγίνεται ἐπιστρέψας.

Καὶ — ἀπέλαβεν. Ἀποβαλόντα τὴν νόσον διὰ τῆς μετανοίας.

Ἄργισθη — εἰσελθεῖν. Σχηματίζει τοῦτον ἢ παραβολὴ νῦν ὀργιζόμενον, καὶ μὴ θέλοντα εἰσελθεῖν, C οὐχ ὅτι ἐφθόνησε· λύπη γὰρ οὐδεμία τοῖς δικαίοις ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ τῶν ἀδελφῶν· ἀλλ' ἵνα παραστήσῃ τὴν ὑπεβολὴν τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος. Ἐμφαίνει γὰρ ἢ τοιαύτη ἀγανάκτησις, ὅτι τοσαύτην ἐνδείκνυται περὶ τοὺς μετανοοῦντας χάριν καὶ χαρᾶν, ὡς ἑτέροις φθόνον κινῆσαι. Τοῦτο δὲ πιποίηκε καὶ ἡ παραβολὴ τῶν μεθουμένων ἰργατῶν ἐν τῷ τισσαρακεστῶ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου. καὶ ἐν ἐκείνῃ γὰρ οἱ πρῶτοι ἐγόγγυζον.

Ὁ οὖν πατὴρ — αὐτόν. Ἦς φιλόπαις καὶ σοφός, καὶ τὸν ἐπιστρέψοντα τιμᾶ, καὶ τὸν μείναντα παρακαλεῖ.

Ὁ δὲ — εὐφρανθῶ. Οὐ τοιαῦτα λέγουσιν οἱ ἅγιοι πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλὰ ἀκολουθῶς τῇ ὀργῇ ἐσχηματίζονται καὶ αὐτῇ ἢ δικαιολογία, διὰ τὴν αἰτίαν ἣν εἰρήκαμεν. Εἰώθησι γὰρ οἱ φθονοῦντες τοιαῦτα ἐγκαλεῖν. D

Τινὲς οὖν ἔριπον μὲν τὴν ἐλαχίστην ἠδονὴν· φιλοῦς δὲ, τὰ θελήματα νοοῦντες, φασὶν εἰπεῖν αὐτόν, ὅτι ἐμοὶ οὐδέποτε παρεχώρησας, οὐδὲ Ἐλαχίστης ἠδονῆς, ἵνα μετὰ τῶν θελημάτων μου εὐφρανθῶ.

Vers. 23. *Et — mactate.* Vitulus saginatus sanctum Christi corpus est : vitulus quidem, tanquam non domatus jugo ac pondere peccati ; saginatus vero, tanquam virtutibus impingnatus, ac servatus ut pro peccatoribus immoletur.

Vers. 23. *Ac epulantes lætemur.* Eders quoque ipse dicitur ad lætitiæ communicationem.

Vers. 24. *Quia — inventus est.* Mortificationem quidem ac perditionem dicit eam quæ a peccato procedit : vivificationem vero ac inventionem, eam quæ a pœnitentia.

Vers. 24. *Cæperuntque lætari.* Hoc manifestum est.

Vers. 25. *Erat — agro.* In agro virtutum, exercens ac colens illas.

Vers. 25. *Cumque — choros.* Talis quidem venit felicitate provectionis : perfectione autem appropinquat domui Dei, et audit musices concentum, propter filii erga patrem concordiam, qua per pœnitentiam concors factus est : chorus vero, propter gaudium, quod inibi erat. Nam in domo Dei sonus est pure festa celebrantium.

Vers. 26. *Et — hæc.* Uno angelorum accersito. Per angelum enim revelantur divina mysteria. Παιδας vocat nunc servos : nam angeli sunt servi Dei.

Vers. 27. *Isque — venit.* Adest conversus.

Vers. 27. *Et — recepit.* Abjecto morbo, per pœnitentiam.

Vers. 28. *Indignatus — introire.* Assimulat hunc parabola indignantem, nec intrare volentem : non quod inviderit : nullus enim mœror justis de salute fratrum : sed ut ob oculos ponat immensam Dei bonitatem. Ostendit siquidem hujusmodi indignatio, quod tantam demonstrat erga eos, qui resipiscunt, gratiam et gaudium, ut cæteris invidiam movere possit. Hoc autem fecit et parabola operariorum mercedeconductorum, quadragesimo secundo juxta Matthæum capite : nam in illa quoque primi murmurabant.

Vers. 28. *Pater ergo — illum.* Utpote filiorum amator ac prudens : et eum qui conversus est, habens in honore, et eum qui permansit, rogans.

Vers. 29. *At ille — lætaret.* Non dicunt hæc aut similia sancti Deo, sed consequenter ad indignationem assimilata est et hæc causæ redditio, ob causam quam prædiximus. Solent enim invidi de similibus conqueri.

Quidam ergo per hædum, minimam voluptatem intelligentes, per amicos vero voluntates aiunt illum dixisse : Mihi ne minimam quidam voluptatem unquam permisisti, ut cum voluntatibus meis lætaret.

Varia lectiones et notæ.

(84) Hentenius videtur reperisse καθαρῶς, quod mihi valde probatur.

Nobis autem non est curiosè scrutandum, quis sit hœdus, aut qui sint amici: nam periculosæ sunt in talibus subtiles quæstiones ac disputationes, sicut in multis parabolis protestati sumus.

Vers. 30. *Sed cum — sagintum.* Etiam hæc ejusdem sunt consequentiæ, et similiter effecta sunt. Dei vero substantiam dicit dona vel gratiam. veluti superius significatum est: meretrices autem, voluptatum amores.

Vers. 31. *Ac ille — es.* Nunquam a me discendo, sed mandata mea semper implendo.

Vers. 31. *Et — sunt.* Cum enim talis sis, omnia mea hæreditario jure possidebis; hujusmodi namque filii in hæreditatem accipiunt regnum Patris et Dei. Ne ergo tristeris, nam in nullo affectus es injuria. Et ita mansuete illum consolatus, deinceps etiam de his respondet, quæ in fratrem ejus facta sunt.

Vers. 32. *Lætari — inventus est.* Ostendit necessariam fuisse lætitiâ et gaudium. Quis enim, quam mortuum viderit revivisse non lætatur? et quis ubi id, quod perierat, invenerit, non gaudet? Vidisti, quemadmodum et quando peregre profectus est patienter sustinuit et conversum immenso excepit gaudio: nec solum substantiæ rationem non repetiit, sed et donis illum dignatus est, nec solum non exprobravit, sed insuper pro eo respondit.

Vere magna est, Domine, benignitas tua, nec ullus explicare sufficit sermo ad gratiarum actionem illius. Utinam autem et nos, qui æqualiter cum prodigo sumus peregre profecti, ac divitias consumpsimus, æqualem cum eo conversionem demonstramus, et æquali benignitate digni habeamur.

CAP. LVIII. *De dispensatore iniquo.*

Cap. XVI. Vers. 1. *Dicebat autem — bona illius* Parabola hæc Christianis attributa est, qui non volunt omnino possessiones ac pecunias despiciere admonens illos, ut in pauperes sint benefici. Dicta est autem ad discipulos, quia et hi sunt dispensatores.

Repræsentat etiam hominem divitem, puta, Deum humanum, nulloque indigentem: œconomum vero, sive dispensatorem, omnem, qui possidet divitias: tales enim non sunt domini, sed dispensatores. Dicit namque Deus: *Neum est aurum, neum est argentum*⁸⁵. Delatus est autem apud Deum malus dispensator mala dispensatione, ut qui dissiparet, quæ Dei erant, in ea quæ non oportuit, nec superflua pauperibus distribueret.

Vers. 2. *Et vocavit — dispensationis tuæ.* Hæc illi per divinas dixit Scripturas, quæ de futuro decent judicio, et de redditione rationis.

⁸⁵ Aggæi 11, 9.

Variaë lectiones et notæ.

- (85) Οὐν abest A.
 (86) Quæ his signis ["] inclusimus, ea ex codice B. exciderant.
 (87) Ita correxi pro *ἰπιδημήσαντας*, Nec aliter

Ἦμῶν δὲ οὐ περιεργαστέον, τίς ἐστὶν ὁ ἕτης, καὶ τίνες οἱ φίλοι. Ἐπισφαλὴς γὰρ ἢ ἐν τοῖς ταῦτοις λεπτολογία, καθὼς πολλαχθὺ τῶν παραβολῶν διημαρτυράμεθα.

Ὅτε δὲ — σιτευτόν. Καὶ ταῦτα τῆς αὐτῆς αἰτίας ἀκολουθίας, καὶ ὁμοίως ἐσχηματίσθησαν. Βίβλ. π. οὖν (85) τοῦ Θεοῦ λέγει τὸ χάρισμα, καθὼς ἐκείνη δεδήλωται: πόρνας δὲ, τὰς φιληδονίας.

Ὁ δὲ εἶπεν — εἰ. Οὐδέποτε μου ἀποφαιτῶν, εἰ αἱ τὰς ἐντολάς μου πληρῶν.

Καὶ — ἐστὶ. Τοιοῦτος γὰρ ὢν, πάντα τὰ ἐν κληρονομίαις. Οἱ τοιοῦτοι [γὰρ (86) υἱοὶ κληρονομοῦσι τὴν βασιλείαν τοῦ Πατρὸς καὶ Θεοῦ. Μι λυποῦ τοῖνον, οὐδὲν γὰρ ἠδικήσας. Οὕτως ἰπιας; παραρηγόρησας αὐτόν, ἀπολογεῖται λοιπὸν καὶ ἐκ τῶν γεγενημένων εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ.

Εὐφρανθήσεται — καὶ εὐρίθη. Δείκνυσται καίαν τὴν εὐφροσύνην καὶ χαρὰν. Τίς γὰρ ἦν νεκρὸν ἀναζητήσαντα, οὐκ εὐφραίνεται, καὶ τίς τὸ πηλὸς εὐρών, οὐ χαίρει; Εἶδες, πῶς καὶ ἐκείνη σκευτὸς ἐμακροθύμει, καὶ ἐπιστρέψαντα ποιητῆς ὑπεδέξατο. Καὶ οὐ μόνον οὐκ ἀπήτησε διαν, αἰκα καὶ χαρίτων ἤξωσε. Καὶ οὐ μόνον οὐδ' ἀνώγει, ἀλλὰ καὶ ὑπερακαλοῦσάτο.

Ὅντως μεγάλη, Δέσποτα, ἡ φιλανθρωπία σου, καὶ οὐδεὶς ἐξαρκίσει λόγος πρὸς εὐχαριστίαν αὐτῆ. Εἶη δὲ καὶ ἡμᾶς, τοὺς ἐπίσης τῷ ἁσώτῃ ἀποδεμασαντας (87) καὶ διασκορπίσαντας τὸν πλοῦτον, ἴτω αὐτῷ καὶ τὴν ἐπιστροφὴν ἰνδείξασθαι, καὶ τῆς ἰσῆς ἀξιοθῆναι φιλανθρωπίας.

ΚΕΦ. ΝΗ'. Περὶ τοῦ οἰκονομοῦ τῆς ἀδικίας.
 Ἐλεγε δὲ — ὑπάρχοντα αὐτοῦ. Ἡ παραβολὴ αὕτη πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς ἀποτίεται, τοὺς μὴ βουλομένους πάντα τῶν χρημάτων ὑπεροφῆ, πηθετούτα τούτους, ἵνα κἄν εὐεργετῶσι τοὺς πτωχοῖ. Εἰρηται δὲ πρὸς τοὺς μαθητάς, διότι (88) μάλιστα καὶ οὗτοι.

Καὶ ἄνθρωπον μὲν πλοῦσιον ἐμφαίνει, τὸν φιλανθρωπον καὶ ἀνευθετῆ Θεόν· οἰκονόμον δὲ, πάντα τὰ κακῆται μὲν πλοῦτον· οἱ τοιοῦτοι γὰρ οὐ κύριοι, ἀλλ' οἰκονόμοι εἰσὶ. Φησὶ γὰρ ὁ Θεός· Ἐμὸν ἐστὶ τὸ χρυσίον, καὶ ἐμὸν ἐστὶ τὸ ἀργύριον. Διεβλήθη δὲ τὸ Θεῷ ὁ κακὸς οἰκονόμος ὑπὸ τῆς κακῆς οἰκονομίας, καὶ διασκορπίζων τὰ τοῦ Θεοῦ, εἰς ἃ οὐκ ἔδει, καὶ ἃ δεικνύων τὰ περιττὰ τοῖς πένησι.

Καὶ φωνήσας — οἰκονομίας σου. Εἶπεν αὐτῷ ταῦτα διὰ τῶν θείων Γραφῶν, αἱ διδάσκουσι περὶ τῆς μὲλλουσας κρίσεως καὶ λογιθισίας.

Hentenius.

(88) Hoc prorsus alienum est. Ex Henteno col-ligas, legendum esse οἰκονόμοι αὐτῶν δεικνύωνται.

Οὐ γὰρ — οἰκονομεῖν. Τοῦ θανάτου ὅσον οὕτω μετακινουόντος σι.

Εἶπε δὲ — αἰσχύνομαι. Μετὰ τὸν θάνατον γὰρ ἐργάσασθαι οὐκ ἰσχύει τις. Ἐργασίας γὰρ ὁ παρὼν καιρὸς· ὁ δὲ μέλλον, ἀναποδόσεως, καὶ τὸ παρακαλεῖν ἀνόνητον.

Ἔγνω τί ποιήσω. Ἔγνω τοῦτο συνετισθεὶς ὑπὸ τῶν Γραφῶν.

Ἴνα ὅταν — οἴλους αὐτῶν. Οὗτοι, περὶ ὧν ἔγνω, τουτέστιν οἱ ῥηθῆναι μέλλοντες.

Καὶ προσκαλεσάμενος — ὀρθοῦντα. Τίς μὲν ὁ χρωῶστος τοῦ ἔλαιου, καὶ τίς ὁ τοῦ σίτου, καὶ διατὶ ἀνὰ ἑκάτον ἄφειλον, καὶ τί τὸ γράμμα τοῦ χρίους, καὶ διατὶ ὁ μὲν πεντήκοντα ἔγραψεν, ὁ δὲ ὀρθοῦντα, καὶ τὰ τοιαῦτα τῆς προκειμένης παραβολῆς, περιττὸν ἐξετάζειν. Δι' οὐδὲν γὰρ ἕτερον συνεπλάσθησαν, ἢ ἵνα δευχθῆ μόνον, ὅτι ὁ ῥηθεὶς οἰκονόμος, ἕως εἶχε καιρὸν οἰκονομίας, φρονίμως τοῖς τοῦ δεσπότου πράγμασιν εἰς τὸ οἰκίον συμφέρον ἀπεχρήσατο, καὶ δι' αὐτῶν εἰς τὸ μέλλον σωτηρίαν ἑαυτῷ περιποιήσατο, ὡς ἐντύλεν μαθεῖν τοὺς ἔχοντας πλοῦτον, ὅτι χρὴ τοῦτους, οἰκονόμους αὐτοῦ καταστάνας, ἕως ἔχουσι καιρὸν ζωῆς, φρονίμως τοῖς τοῦ Θεοῦ πράγμασιν εἰς τὸ οἰκίον συμφέρον ἀποχρήσασθαι, καὶ δι' αὐτῶν ἐνεργετοῦντας τοὺς πένητας, εἰς τὸ μέλλον σωτηρίαν ἑαυτοῖς πραγματεύσασθαι. Βάτος μὲν οὖν ἦν μέτρον ἔλαιου· κόρος δὲ, μέτρον σίτου.

Καὶ ἐπῆνεσεν — φρονίμως ἐποίησε. Τὸ εἶδός, ὡς δῆλον, τοῖς ἀπροκαταῖς ἀφῆκε συλλογίζεσθαι. Εἰ γὰρ ὁ ἠδικημένος δεσπότης ἐπῆνεσε τὸν οἰκονόμον τῆς ἀδικίας, ἦγον τὸν τὴν οἰκίαν σωτηρίαν οἰκονομήσαντα ἐξ ἀδικίας, πολλῶν μᾶλλον ὁ ἀδικούμενος Θεὸς ἐπαινῆσει τὸν οἰκονόμον τῆς δικαιοσύνης. Δικαιοσύνη γὰρ, τὸ τὰ περιττὰ τοῖς πένησι διανέμεισθαι.

Ὅτι — ἑαυτῶν εἰσιν. Υἱοὺς μὲν τοῦ αἰῶνος τούτου καλεῖ τοὺς τῷ κόσμῳ προσκειμένους· αἰῶνα γὰρ νῦν, τὸν κόσμον τούτον ὠνόμασεν. Υἱοὺς φωτός λέγει τοὺς τοῦ κόσμου ἀποστήσαντας ἑαυτούς. Καὶ φησιν, ὅτι οὗτοι φρονιμώτεροί εἰσιν ἐκείνων, κατὰ τοῦτο δὲ μόνον, καθὸ φροντίζουσι τοῦ μέλλοντος, ὡς εἶδει τὸ παράδειγμα τοῦ ῥαθύντος οἰκονόμου. Ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς δὲ τοῦ φωτός τοὺς εἰς τὴν γενεάν τὴν ἑαυτῶν, ἦγον τοὺς ἐκ τῆς γενεᾶς τῆς ἑαυτῶν υἱοὺς φωτός γινόμενους. Ἐντρέπει δὲ ὁ λόγος τοὺς ἀμελοῦντας τοῦ μέλλοντος.

Καθὼς ὑμεῖν — ἐκ τοῦ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας. D Μαμωνᾶς (89) μὲν ὁ πλοῦτος λέγεται παρ' Ἑβραίοις· τῆς ἀδικίας δὲ τούτου εἶπεν, ὡς ἐξ ἀδικίας ὑπταυρισθέντα τῆς ἐκ τοῦ μὴ διαμερίζεσθαι τὰ περιττὰ τούτου τοῖς πένησιν. Ἐπεὶ, φησιν, ἄχρι τοῦ νῦν κακῶς ὠκονομήσατε, καὶ τὰ ἠμπεπιστευμένα μαμωνᾶν ἀδικίας κατεστήσατε, κἂν γοῦν ὀχρὸς ποτε ποιή-

Vers. 2. *Neque enim — dispensare.* Morte prope-modum te transferente.

Vers. 3. *Ait autem — erubesco.* Post mortem enim nemo poterit operari : nam praesens tempus operationis est, futurum vero retributionis, et deprecari erit inutile.

Vers. 4. *Scio, quid faciam.* Eruditus a Scripturis.

Vers. 4. *Ut cum — domos suas.* Hi, quos scio, et quos nunc dicturus est.

Vers. 5. *Et advocato —* Vers. 7. *Octoginta.* Quisnam debitor sit olei, et quis tritici, quisve unus quisque debitor, et quæ cautio debiti, et quare prior scripsit quinquaginta, posterior vero octoginta, ac similia, quæ in praesenti reperiuntur parabola, ac similia, quæ in praesenti reperiuntur parabola, B superfluum est inquirere : siquidem ad nihil aliud efficta sunt, quam ut ostendatur quod dictus dispensator, dum dispensationis tempus habuit, prudenter domini rebus ad suum commodum abusus est, et pereas in futurum suam salutem procuravit : ut hinc discant, qui habent divitias, quod oporteat eos, cum illarum dispensatores constituti sint, dum vitæ tempus habent, prudenter Dei rebus ad suum abuti commodum : et per illas, pauperibus benefaciendo, in futurum salutem sibi acquirere. Batus itaque mensura erat olei, corus vero tritici mensura.

Vers. 8. *Et laudavit — prudenter fecisset.* Quid manifeste consequatur, auditoribus reliquit cogitandum. Nam si Dominus injustitia affectus laudavit iniquum dispensatorem, qui videlicet suam ipsius salutem ex injustitia procuraverat : multo magis Deus, qui in nullo injustitia afficitur, laudabit justum sive justitiæ dispensatorem, qui videlicet suam ipsius salutem ex justitia dispensaverit : id enim habet justitia, ut superflua pauperibus dividantur.

Vers. 8. *Quia — sua sunt.* Filios hujus sæculi dicit, mundo adhærentes ; sæculum enim nunc, mundum appellavit ; filios autem lucis vocat eos qui se ipsos a mundo separaverunt. Et dicit illos prudentiores esse istis in hoc solo, quod de futuro illis cura est, sicut dicti dispensatoris exemplum demonstravit. Exhortatur autem sermo eos, qui de futuro negligentes sunt.

Vers. 9. *Et ego vobis — de iniquo mammona.* Mammona apud Hebræos divitiæ dicuntur. Iniquum autem dixit, sive *Iniquitatis*, quod ex iniquitate recondatur, quæ in hoc est, quia superflua pauperibus non dividuntur. Cum ergo, inquit, hactenus male dispensaveritis, et concreditis vobis iniquitatis divitias male expenderitis : vel tandem sero facite

Variæ lectiones et notæ.

(89) Hentenius duplici μμ eddit. Ego simpliciter reperi.

PATROL. GR. CXXIX.

33

vobis ab ipsis amicos pauperes, ad imitationem A modo dicte parabolæ.

Vers. 9. *Ut cum — tabernacula.* Ut cum per mortem hinc demigraveritis, præparent vobis locum ad æterna tabernacula, ipsi prius hospites ibi facti (r).

Vers. 10. *Qui fidelis — iniquus est.* Qui fidelis est in minimo, etiam dignus est. Dicit autem minimum, terrenas divitias, multum vero, cælestes.

Vers. 11. *Si ergo — fuistis.* Male videlicet dispensando.

Vers. 11. *Quod — credet?* Veras regni Dei divitias.

Vers. 12. *Et si — dabit?* Similiter et alienum nominat terrenas divitias, quippe quæ apud illum non permaneant, qui ipsas est assecutus: nostrum autem cælestes, ut quæ apud illum permaneant, qui ipsas accipit.

Vers. 13. *Nullus — contemnet.* Hæc etiam dixit quinto capite Evangelii secundum Matthæum: et in eo lege dicti illius enarrationem: *Nemo potest duobus dominis servire* ¹⁴.

Vers. 13. *Non potestis — mammonæ.* Consequenter ibi et de hoc dictum est, et data interpretatio.

Vers. 14. *Audiebant — illum.* Vilipendebant eum, ipsi viles ac detestandi.

Vers. 15. *Et ait — omnibus.* Qui vos ipsos justos putatis.

Vers. 15. *Deus autem — vestra.* Peccatis plena C et execranda.

Vers. 15. *Quod Deo.* Siquidem, inquit, etiam si in alio nullo deliqueritis, quam quod coram hominibus sublimiter sapere videmini, id abominatio est coram Deo, ac detestandos facit superbos.

Vers. 16. *Lex — Joannem.* Lex prophetandi et prophetæ, qui videlicet de me prophetaverunt, usque ad Joannem prophetaverunt ¹⁵; nam hoc addidit Matthæus. Posthac autem neque lex neque prophetæ, sed quid?

Vers. 16. *Ab — annuntiat.* Non obscure prophetatur, sed palam annuntiat: ipse enim Joannes illud primum ancuntiavit, dicens: *Resipiscite, instat enim regnum cælorum* ¹⁶. Regnum, vero Dei nunc dicit fidem, quæ in ipsum est, utpote arrhabonem regni cælorum, sive fruitionis cælestium bonorum.

Vers. 16. *Et — vim facit.* Omnis sapiens ad-

¹⁴ Matth. vi 24. ¹⁵ Matth. xi, 13. ¹⁶ Matth. ii, 2.

Variae lectiones et notæ

(90) In textu habent *ἡμέτερον*. Nihilominus tamen *ἡμέτερον* in explicatione locum habet. Theophylactus in ediliis in textu et in scholiis habet *ἡμέτερον*. Vid. p. 455. B. E. 456. A. Tertulliani

(r) *Ipsi — facti* Tούτου refertur ad τόπον. Πρόξενος vero non est hospes prior, sed is qui aliis ali-

σας ἐκείνους, φίλους ἐξ αὐτοῦ τοὺς πέντας, καὶ μίμησιν τῆς ἡδὴ ῥηθείσης παραβολῆς.

Ἴνα ὅταν — σκηνάς. Ἴνα, ὅταν τῷ θανάτῳ μεταστῆ παράσχωσιν ὑμῖν τόπον εἰς τὰς αἰωνίας σκηνὰς πρόξενος τούτου γινόμενος.

Ὁ πιστός — ἀδίκος ἐστίν. Ὁ πιστός ἐν ὀλίγῳ, καὶ πολλοῦ ἀξίος ἐστίν· ὁ δὲ ἐν ὀλίγῳ ἀδίκος, καὶ πολλοῦ ἀνάξιός ἐστι. Λέγει δὲ ἐλάχιστον μὲν τῶν γῆινων πλοῦτον πολλὸν δὲ τὸν οὐράνιον.

Εἰ οὖν ἐγένεσθε ὡς κακῶς οἰκονομοῦντες.

Τὸ — πιστεύσει; Τὸν ἀληθινὸν πλοῦτον τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Καὶ εἰ — δώσει; Ὁμοίως ἀλλότριον μὲν ὀνομάζει τὸν γῆινων πλοῦτον, ὡς μὴ παραμένοντα τῷ πικτημένῳ· ἡμέτερον (90) δὲ, τὸν οὐράνιον, καὶ παραμένοντα τῷ ἀξιοθνήντι αὐτοῦ.

Οὐδαίς — καταφρονήσει. Ταῦτα εἶπε καὶ ὁ τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, καὶ ἀπὸ τῆς ἐκείνου τὴν ἐξήγησιν τοῦ. Οὐδαίς δύναται εἶναι καὶ δουλεύειν.

Οὐ δύνασθε — μακρονᾶ. Ἀκολουθῶν καὶ καὶ τοῦ τούτου εἴρηται καὶ ἠρμήνευται.

Ἦκουον — αὐτόν. Ἐπαύλιζον αὐτόν, οἱ φαῖλοι καὶ κατάπτυστοι.

Καὶ εἶπεν — ἀνθρώπων. Οἱ δίκαιος αὐτοῦ ἐπιμένοι.

Ὁ δὲ Θεός — ὑμῶν. Ἀμαρτωλὰς οὐσας καὶ βέλους.

Ὅτι — τοῦ Θεοῦ. Καὶ γὰρ φησιν· Εἰ καὶ μῆτερον ἡμαρτάνετε (91) ἢ ἐν ἀνθρώποις ὑψηλοτέρῃ σὺν βδελυρᾷ ἐστὶ τῷ Θεῷ, καὶ βδελυροῦς καὶ οὐκ οὐματίας.

Ὁ νόμος — Ἰωάννου. Ὁ νόμος τοῦ προφητεῖν, καὶ οἱ προφῆται οἱ προφητεύοντες, δεικνύουσι περὶ ἐμοῦ, μέχρις Ἰωάννου προφητεύσαν. Τούτου γὰρ προσέθηκεν ὁ Ματθαῖος. Τοῦ λοιποῦ δὲ οὔτε νόμος οὐδὲ προφῆται, ἀλλὰ τί;

Ἀπὸ — εὐαγγελίζεται. Οὐδαίς σκοτεινὸς τῷ φητεύεται, ἀλλὰ φανερός καταγγέλλεται. Αὐτὸς γὰρ Ἰωάννης πρῶτος αἰγὴν εὐαγγέλισται, λέγων· Μεταστῆ ἡγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Βασιλεία δὲ τοῦ Θεοῦ λέγει νῦν, τὴν εἰς αὐτόν πίστιν, ὡς οὐσας αἰῶνα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἧτοι τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν οὐρανῶν ἀγαθῶν.

Καὶ — βιάζεται. Πᾶς συντός εἰς αὐτὸν βιά-

meum, a Sabatiero notatum, etiam ad interpretationes referendum.

(91) Ἠμαρτάνετο. B.

cujus rei auctor et adiutor est. Redde *Esus facti adiutores.*

ιαυτὸν, ἀνθελκόμενος ὑπὸ τῆς τοῦ κοσμοῦ φιλίας καὶ τῆς ἀπιστίας· ὑμεῖς δὲ, ἀσύνητοι καὶ ῥᾶθυμοι ὄντες, εὐκότως ἀπιστεῖτε.

Εὐκοπώτερον — πεσεῖν. Νόμον ἐνταῦθα, πᾶσαν ὠνόμασε τὴν Παλαιὰν Γραφήν, ἥτις διαφόρως προείπεν, ὅτι διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν ἐκπετοῦνται τῆς πρὸς Θεὸν οἰκειωσιως. Λέγει γοῦν, ὅτι εὐχερίστερον ἂν ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ ἀφανισθῆσονται, ἢ τὸ ἐλάχιστον τῶν προηγορευμένων τῇ Γραφῇ περὶ τῆς διὰ τὴν ἀπιστίαν ἐκπτώσεως αὐτῶν διαπεσεῖται, εἴθουν, ἀπρακτῆσι.

Πᾶς — μοιχεύει. Νῦν μὲν, μὴ ἐρωτηθεῖς, εἶπε ταῦτα, πρὸς τινὰς ἀποτεινόμενος τοιαῦτα τότε πλημυλήσαντας· ἐν δὲ τῷ τεσσαρακοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου ἐρωτηθεῖς ὑπὸ τῶν Φαρισαίων, εἰ ἔξιστιν ἀνθρώπων ἀπολύσαι τὴν γυναῖκα αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν αἰτίαν, πλατεῖαν τὴν ἀπόκρισιν ἐποίησατο. Καὶ ἀνάγνωθι τὴν ὅλην ἐξηγήσιν αὐτῆς.

ΚΕΦ. ΝΘ'. Περὶ τοῦ πλουσίου καὶ τοῦ Λαζάρου.

Ἄνθρωπος — πλούσιος. Πολλὰ πολλάκις περὶ φιλοπρωχίας διδάξας, νῦν διὰ παραβολῆς καὶ φόβου τοῖς σκληροκαρδίῳ καὶ ἀμεταδότοις πλουσίοις ἐπικριμᾶ, περὶ τῶν ἐπι μελλόντων, ὡς ἤδη γεγονότων διαγούμενος· οὕτω γὰρ τῶν βεβιωμένων ἀνταπόδοσις, ἐπεὶ οὕτω χριστις· καὶ τρανῶς παριστῶν, οἷα μὴ κλάσεις τοὺς ἀσυμπαθεῖς πλουσίους διαδέξονται μετὰ θάνατον, οἷα δὲ ἀντίσει τοὺς φερόμενους πέντητας ὑποδέξονται. Καὶ ἄλλα δὲ ὠφέλιμα διὰ τῆς παραβολῆς ταύτης μαθηάνομεν.

Καὶ — βύσσαν. Ταῖς τιμιωτάταις καὶ (92) φαιδροτάταις στολαῖς κατεκόσμη τὸ σῶμα.

Εὐφραινόμενος — λαμπρῶς. Πολυτελῶς.

Πτωχὸς — Λαζάρος. Τοῦ πλουσίου μὲν οὐκ εἶπεν ὄνομα, ὡς μμισταμένου. Γέγραπται γὰρ περὶ τῶν πονηρῶν· Οὐ μὴ μνησθῶ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν διὰ χειλῶν μου· τοῦ πτωχοῦ δὲ τὴν κλησιν προσέθηκεν, ὡς ἡγαπημένου.

Φασὶ δὲ τινες ἐκ παραδόσεως Ἑβραίων, ὅτι κατὰ τοὺς καιροὺς ἐκείνους καὶ ὁ πλούσιος ἐκείνος ἦν, Νινευὶς καλούμενος καὶ ὁ πτωχὸς οὗτος Λαζάρος. Τελουτησάντων δὲ αὐτῶν, παραβλήν ὁ Χριστὸς (93) τὰ κατ' αὐτοὺς ἐποίησε, καὶ τὰς μελλούσας ἀνταποδόσεις αὐτῶν, ὡς γενημένας, ἱστόρησε, τοῖς μὲν κατὰ τὸν πλούσιον ἐκείνον, φόβον ἐμποίων, ὡς εἰρήκαμεν· τοῖς δὲ κατὰ τὸν πτωχὸν τούτον, παραγορίαν καὶ τούτοις δὲ κἀκείνοις ὠφέλιαν.

Ὅς — ἔλαχ αὐτοῦ. Τοσοῦτον γὰρ παρῆτο τὸ σῶμα, ὡς μηδὲ τοὺς κύνες ἀποσοθεῖν δύνασθαι. Ὁ πολλῆς ὠμότητος καὶ ἀναληθσίας ἵδι τὸν ἐν τοσοῦτοις κακοῖς, ὁ ἐν τοσοῦτοις ἀγαθοῖς περιεώρα, καὶ ταῦτα ἐβρίμμενον πρὸ τοῦ πυλῶνος αὐτοῦ. Καὶ αὐθις, ὡ πολ-

A illud sibi ipsi vim infert, a mundi amore ac infidelitate abstractus: vos autem, cum insipientes sitis et segnes, merito increduli permanetis.

Vers. 17. *Facilius — cadere.* Legem hoc in loco appellavit, omne Vetus Testamentum, in quo frequenter prædictum est, quod illi a Dei familiaritate exciderent. Dicit ergo: Facilius cælum ac terra corrumpentur, quam vel minima pars eorum quæ per Scripturam prænuntiata sunt de casu illorum ob infidelitatem, conoidat aut irritum permaneat.

Vers. 18. *Quisquis — adulterium committit.* Nunc quidem non interrogatus hæc dixit, in quosdam invehens, qui in hujusmodi rebus delinquebant: quadragesimo vero capite Evangelii secundum Matthæum, interrogatus a Pharisæis, utrum licet homini divortium facere cum uxore sua qualibet ex causa, latiore dedit responsionem. Legè ergo ibi totam ejus enarrationem 17.

CAP. LIX. *De divite et Lazaro.*

Vers. 19. *Homo — dives.* Cum multa frequenter de paupertatis amore docuerit, nunc per parabolam etiam timorem duris corde ac tenacibus divitibus incutit, de his quæ adhuc futura sunt, tanquam de præteritis narrans: nondum enim eorum, quæ in vita sunt peracta, datur retributio, cum nondum adsit judicium, aperte manifestans, quænam ultiones excipiant divites, qui nullo compassionis affectu moventur: et quæ refrigeria suscipiant pauperes, qui labores toleraverunt. Alia etiam utilia per hanc discimus parabolam.

Vers. 19. *Qui — bysso.* Pretiosissimis ac speciosissimis vestibus corpus ornaabat.

Vers. 19. *Et epulabatur — splendide.* Pretiosè.

Vers. 20. *Mendicus — Lazarus.* Divitis quidem nomen non edidit, utpote odio digni. Scriptum est enim: *Nec memor sim nominum eorum per labia mea* 18: mendici vero nomen addidit, tanquam amore digni.

Aiunt autem quidam ex traditione Hebræorum quod juxta ea tempora dives ille fuerat Ninevis appellatus, et mendicus iste Lazarus: postquam autem uterque mortuus est, formavit Christus parabolam de rebus ab illis gestis, et futuras ipsorum retributiones, quasi jam factas, narravit timorem iis qui diviti illi adhæserant, iminittens, ut diximus: eis vero, qui ad pauperem hunc attinebant, consolationem, et his autem et illis utilitatem.

Vers. 20. *Qui —* Vers. 21. *Ulcera ejus.* Adeo debili erat corpore, ut neque canes posset abigere. O crudelitatem ac præ stupore indolentiam, per quam in tantis constitutus bonis, in tot malis ac calamitatibus positum despiceret, idque ad

17 Matth xix, 3. 18 Psal. xv, 4.

Variæ lectiones et notæ.

(92) Σφοδρότατως B. Maleo.

(93) Τά abest A.

januam suam jacentem ! Et rursus o egregiam
fortitudinem ac tolerantiam, quod, cum ille ita se
haberet, hic ita affectus non malediceret, neque
murmuraret.

Vers. 22. *Accidit — Abraham.* Ut hospitem La-
zarum apud hospitem Abraham intuitus dives,
osor hospitem, haberet hoc ad confutationem suæ
inhospitalitatis. Observa etiam, quod peccatorum
animæ violente ac dure repetuntur : *Stulte, inquit,
hac nocte repetunt animam tuam a te* ¹⁰ ; justo.
rum vero pie ac reverenter ab angelis, tanquam
satellitibus, abducuntur.

Vers. 22. *Mortuus est — sepultus est.* De men-
dico non dixit, quod sepultus sit, eo quod vile esset
pauperis sepulcrum, de divite vero maxime, pro-
pter pretiositatem sepulcri divitis.

Vers. 23. *Atque in — sinu ejus.* Infernum dicit lo-
cum supplicii. Ex hac autem parabola discimus,
quod in futuro sæculo non solum peccatores vident
justos et justis peccatores, sed et agnoscunt : et
peccatores quidem justorum vident fructiones,
quo magis doleant videntes, quibus sint pri-
vati bonis : justis vero peccatorum vident sup-
plicia, quo amplius gaudeant intuentes, quanta
effugerunt tormenta. Agnoscunt autem se invicem,
ut sciant, inter quos sunt hi, de quibus ante
mortem ignorabant. Tunc autem Deum non ob-
secrant isti pro peccatoribus, scientes, quod cum
diabolo et angelis ejus condemnati sunt. Et quem-
admodum pro dæmonibus supplicare vanum es-
set et inutile : ita quoque et pro his sicut dixit
Gregorius Dialogus. Non dolent autem quanquam
compatientes sint : tunc enim fugit ab eis dolor,
mœror ac gemitus, ut pure lætentur.

† Hæc quidem dicit Gregorius Dialogus. Alii vero
Patres dicunt, neque a peccatoribus videri justos,
neque a justis peccatores : illi siquidem in luce de-
gunt, hi autem in tenebris ; longe autem distant a
se invicem lux, et tenebræ. Præterea, cum illi sint
omnino lux, nequaquam cupiunt ad tenebras prospicere ;
hi vero, cum omnino sint tenebræ, non possunt
lucem aspicere. Nam et peccatoribus doloris esset
consolatio lux ipsa, et justis imminutionem volup-
tatis afferrent tenebræ. Dicunt itaque, in hac para-
bola proponi hoc lege parabolica, et ut terribilior
ac magis persuadibilis fieret sermo. Oportet autem
et hæc et illa scire ; sanctorum enim sunt, et nihil
pietatem lædunt.

Vers. 24. *Et ispe — hac.* Vide, quantum eum sa-
pere fecit cruciatus : quem enim prope jacentem de-
spexerat, hunc eminus acute videt. Nec tamen La-

¹⁰ Lucas. xii, 20.

Α λης ἀνδρείας (94) και ὑπομονῆς, ὅτι ἐκείνου οὕτως
ἔχοντος, αὐτὸς οὕτως ἔχων οὐκ ἐβλασφήμησεν οὐδ'
ἐτόγγυσεν !

Ἐγένετο — Ἀβραάμ. Ἴνα τὸν ξένον Δαζάρου
παρὰ τῷ φιλοξενῶν Ἀβραάμ ἰδὼν ὁ μισοξένος πλου-
σιος ἔλαχον ἔχει τοῦτο (95) τῆς μισοξενίας αὐτοῦ.
Παρατήρησον δὲ, ὅτι τῶν ἀμαρτωλῶν μὲν αἱ ψυχαὶ
ἀποτόμως ἀπαιτοῦνται. Ἄφρον γὰρ, φησί, ταύτην
νυκτὴν τὴν ψυχὴν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σοῦ τῶν δικαίων
δὲ, εὐλαβῶς ἀπάγονται, ὑπὸ τῶν ἀγγέλων θορυφου-
μεναί.

Ἀπίθανε — ἐτάφη. Ἐπὶ τοῦ πτωχοῦ μὲν, οὐκ εἶπε,
ὅτι ἐτάφη, διὰ τὸ ἀτημέλητον τῆς τῶν πτωχῶν ταφῆς·
ἐπὶ τοῦ πλουσίου δὲ και μάλα, διὰ τὸ πολυταῖς τῆς

Β τῶν πλουσιῶν ταφῆς.

Και ἐν — κόλποις αὐτοῦ. Ἄδην λέγει, τὸν τε-
πον τῆς κολάσεως. Ἐκ τῆς παραβολῆς δὲ πεπε-
μανοῦσιν, και ὅτι ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι οὐ μνη-
σθῶσιν και οἱ ἀμαρτωλοὶ τοὺς δικαίους, και οἱ δικαιοὶ
τοὺς ἀμαρτωλοὺς, ἀλλὰ και γνωρίζουσι. Και οἱ
ἀμαρτωλοὶ μὲν ὁρώσιν τὰς τῶν δικαίων ἀποκαταστά-
σαι, ἵνα μάλλον ἀνιώνται, βλέποντες, οἷον ἀγαθῶν ἐπι-
ρήθησαν. οἱ δικαιοὶ δὲ, ὁρώσιν τὰς τῶν ἀμαρτωλῶν
κολάσεις, ἵνα μάλλον χαίρωσιν, βλέποντες οἷα (96)
βάσανα διεύρηγον. Γνωρίζουσι δὲ ἀλλήλους, ἵνα γνω-
σιν ἐν ποίοις εἰσὶν οὗτοι, περὶ ὧν ἠγνοοῦν πρὸς τὴν
ἀποθανεῖν οὐ παρακαλοῦσι δὲ τότε τὸν Θεόν οἱ δι-
καίοι ὑπὲρ τῶν ἀμαρτωλῶν, γινώσκοντες, ὅτι τὸ
διαβόλιον και τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ συγκατεδικασθη-
σαν (97). Και ὡς περὶ τὸ ὑπὲρ τῶν δαιμονίων ἐκείτω
μάταιόν ἐστι και ἀπρόσδεκτον, οὕτως και τὸ ὑπερ τῶν
πτωχῶν, ὡς εἶπε Γρηγόριος ὁ Διάλογος· οὐκ ἀλγοῦσι δὲ,
καίτοι συμπαθεῖς ὄντες. Ἀπέθρα γὰρ τότε ἀπ' αὐτῶν
ὀδύνη, και λύπη, και στεναγμός, ἵνα καθαρώς εὐφραν-
ωνται.

[Ταῦτα (98) μὲν φησι Γρηγόριος ὁ Διάλογος· ἕτεροι
δὲ Πατέρες λέγουσι, μᾶτε ὑπὸ τῶν ἀμαρτωλῶν ὁρασθῆναι
τοὺς δικαίους, μᾶτε ὑπὸ τῶν δικαίων τοὺς ἀμαρτωλοὺς.
Οἱ μὲν γὰρ ἐν τῷ φωτί· οἱ δὲ ἐν τῷ σκότῳ· πόρρω δὲ
ἀλλήλων τὸ φῶς και τὸ σκότος. Και οἱ μὲν ὅλοι γὰρ
ὄντες, οὐκ ἂν βούλοιντο ἀπιδεῖν εἰς τὸ σκότος· οἱ δὲ
ὅλοι σκότος ὑπάρχοντες, οὐκ ἂν δύναιντο ἀπιδεῖν εἰς τὸ
φῶς. Ἡ γὰρ ἂν και οἱ ἀμαρτωλοὶ τῆς ὀδύνης παρακαλε-
σιν ἑαυτοὺς ἔχειν τὸ φῶς· και οἱ δικαιοὶ, τῆς ἡσυχίας
ὑψέσιν τὸ σκότος· τὴν μὲντοι παραβολὴν ὑποθέσθαι
τοῦτο, κατὰ παραβολικὴν αὐτονομίαν, και ἵνα φοβερω-
τατος και πιθανώτερος ὁ λόγος γένηται. Χρὴ δὲ καὶ
ταῦτα κάκιστα γινώσκων· ἀγίων γὰρ εἰσι, και οὕτως
τῇ εὐσεβείᾳ λυμαινόνται.]

Και αὐτὸς — ταύτη. Ὅρα, πόσον αὐτὸν ἡ βία-
νος ἐσωφρόνισεν. Ὅν γὰρ ἐγγὺς κείμενον παρεῖρα,
τοῦτον πόρρωθεν ὄξως ὄρα· Οὐ παρεκάλισσε δὲ τὸν

Variæ lectiones et notæ.

(94) Ἀνδρείας Α.
(95) Τοῦτο expressit etiam Hentenius. Τοῦτο
nimium τὸ ἰδεῖν. In mentem tamen veniebat τοῦ-
τον, id est τὸν Δαζάρου.

(96) Forte, οἷον βάσανον. Ita mox. Nam τὰ βᾶ-
σανα non memini legere.

(97) κατεδικασθησαν Α.

(98) Hæc uterque in margine.

Λάζαρον, ὑπολαμβάνων, ὅτι μνησικακίᾳ αὐτῶ· τὸν Ἀβραάμ δὲ ἰκίτευσε, νομίζων ὅτι ἀγνοεῖ τὰ κατ' αὐτόν. Ὡσπερ δὲ τῷ Λάζαρῳ πρότερον, ἐν τοσοῦτοις ὄντι κακοῖς προσθήκη συμφορῶν ἦν, τὸ βλέπειν τὸν πλούσιον ἐν τοσοῦτοις ἀγαθοῖς· οὕτω καὶ τῷ πλουσίῳ νῦν ἐν τοσοῦτοις ὄντι δεινοῖς, προσθήκη τιμωριῶν ἐστὶ, τὸ βλέπειν τὸν Λάζαρον ἐν τοσοῦτοις ἀγαθοῖς.

Εἶπε — ὀδυνᾶσαι. Οὐκ ὄνειδίζει τούτῳ τὴν ἀπανθρωπίαν, ἀλλ' ἐπικεικῶς (99) ἀποκρίνεται· γέγραπται γάρ, ὅτι Ψυχὴν τεταπεινωμένην (1) μὴ προσταράξης· καὶ τίκνον ὀνομάζει τούτον, ὡς πατριάρχης, αὐτοῦ καὶ ὡς πρεσβύτης. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Ἑλαβες, ἀλλ' ὅτι Ἀπέλαβες τὰ ἀγαθὰ σου ἐν τῇ ζωῇ σου, καὶ Λάζαρος ὁμοίως τὰ κακὰ. Τὸ γὰρ ἀπολαμβάνειν ἐπὶ τῷ χροιστουμένῳ τάττεται, καὶ δηλοῦται πάντως B ἐντεῦθεν, ὅτι καὶ ὁ πλούσιος, εἰ καὶ ἀμαρτωλὸς ἦν, ὁμοῦς εἶχε τινα ἀρετὴν, ὑπὲρ ἧς ἀπέλαβε ζῶν ἐτι τὰ ὀφειλόμενα ἀγαθὰ· καὶ ὁ Λάζαρος, εἰ καὶ δίκαιος ἦν, ὁμοῦς εἶχε τινα κακίαν, δὲ ἦν καὶ αὐτὸς ἀπέλαβε ζῶν· ἐτι τὰ ὀφειλόμενα κακὰ. Τῶν ἀνθρώπων γὰρ οὐδεὶς ἄμοιρος ἀρετῆς, οὐδ' ὁ πᾶνυ πονηρός· καὶ οὐδεὶς ἄμοιρος κακίας, οὐδ' ὁ πᾶνυ ἀγαθός. Διὸ καὶ τελευτήσαντες ἀπῆλθον, ὁ μὲν ἀκρατον ἔχων τὴν κακίαν· ὁ δὲ ἀκρατον κεκτημένος τὴν ἀρετὴν.

Καὶ ἐπὶ — διαπερῶσι. Χάσμα μῦθα λέγει, τὸ ἀνεπιγράψαντος πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ· ὡς δίκην χάσματος κωλύων τὴν ἐπιμιξίαν τούτων κακείνων.

Εἶπε — πῆτερ. Παρακαλῶ σε.

Ἴνα — βασιάνου. Ἀποτυχὼν τῆς ὑπὲρ ἑαυτοῦ δεήσεως, ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν δυσωπεῖ, ἐμραίνων, ὅτι ὡσπερ αὐτὸς πρὸ τοῦ ἀποθανεῖν, οὕτω καὶ αὐτοὶ λήρον ἠγούνηται τὰς ἐν ταῖς Γραφαῖς ἀπειλάς τῶν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος κολάσεων, καὶ διὰ τοῦτο, μόνην τὴν φιληθονίαν μεταθίωκουσι.

Λίγει — προφήτας. Τὰς Μωσαϊκὰς βίβλους καὶ τὰς προφητικὰς. Οὐ γὰρ οὕτω σὺ κήθη τῶν ἀδελφῶν, ὡς ὁ ποιήσας αὐτοὺς Θεός, ὃς καὶ μυρίους ἐπίστησεν αὐτοῖς διδασκάλους.

Ἄκουσάτωσαν αὐτῶν. Ὑποτιθεμένων βίον ἐνάρετον.

Ὁ δὲ — Ἀβραάμ. Οὐκ ἀκούουσιν αὐτῶν.

Ἄλλ' — μετανοήσουσι. Ταῖς βίβλους μὲν ἀπιστοῦσιν, ὡς παρὰ ζώντων γραφείσαις, μήπω θεασαμένῳν τὰ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος· ἐάν τις δὲ ἀπὸ νεκρῶν πορευθῆ πρὸς αὐτοὺς, πιστεῦσουσιν, ὡς ἰδόντι πάντα.

Εἶπε — πεισθήσονται. Καὶ οἱ Ἰουδαῖοι γὰρ, ἐπειδὴ Μωυσέως καὶ τῶν προφητῶν οὐκ ἤκουον, οὐδὲ τοῖς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσιν ἐπίσθησαν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀδελφὸν Μάρθα καὶ Μαρίας Λάζαρον, ἐκ

zarum deprecabatur, suspicabatur namque, quod malorum ipsi inflictorum, adversus se memor esset: sed Abraham obsecrat, opinatus, quod hunc lateret, quæ circa se contigerant. Quem admodum autem Lazaro, cum in tot malis positus esset, calamitatum erat augmentum intueri divitem in tot bonis: ita nunc diviti, in tantis degenti miseris additio suppliciorum est, videre Lazarum in tantis bonis.

Vers. 25. Dixit — cruciaris. Inhumanitem huic non impropert, sed mansuete respondet. Scriptum est enim: *Animam humiliatam ne turbaveris*²⁰. Et hunc nominat filium, utpote patriarcha, seu progenitor ipsius, et tanquam senex. Non dixit autem: *Accipisti bona tua, sed Recepisti*. Nam recipere ob ea ponitur, quæ debentur: et hinc omnino significatur quod et dives quamquam peccator erat, aliquam tamen habebat virtutem, pro qua bona debita adhuc vivens receperat; et Lazarus, quamquam justus erat, aliquod tamen vitium habebat, propter quod adhuc vivens debita mala receperat. Siquidem nullus hominum expers est virtutis, aut omnino malus: nullusque expers est vitii, aut omnino bonus; ideoque jam morientes discesserunt, ille quidem meram habens malitiam, hic autem puram habens virtutem.

Vers. 26. *Et super — transcendere*. Hiatum magnum dicit, firmissimum Dei præceptum, tanquam ad modum hiatus prohibens horum et illorum commisionem.

Vers. 27. *Ait — pater*. Etiam hic ponitur ἑρωτώ, C pro Obsecro.

Vers. 27. *Ut* — Vers. 28. *Cruciatius*. — Repulsam passus in eo, quod pro se orabat, pro fratribus supplicat, insinuans quod sicut ipse ante mortem, ita et illi pro fabulis ducunt minas, quæ in Scripturis habentur de futuri sæculi suppliciis, et propterea solam voluptuosam vitam insequuntur.

Vers. 29. *Dicit — prophetas*. Mosaicos libros ac prophetias: neque enim ita tibi curæ sunt fratres, ut Deo, qui fecit illos, et sexcentos eis adhibuit præceptores.

Vers. 29. *Audiant illos*. — Cum vitam suaderent virtuti conformem.

Vers. 30. *At ille — Abraham*. Non audiunt illos.

Vers. 30. *Sed — respicient*. Libris quidem non habent fidem, utpote scriptis ab his qui vivebant, et necdum ea viderant, quæ in futuro sunt sæculo: si quis autem ex mortuis ierit ad illos, credent, tanquam ei, qui viderit universa.

Vers. 31. *Ait — credent*. Siquidem Judæi, quia Mosem et prophetas non audiebant, neque iis qui a mortuis resurrexerant, credebant: quin et Lazarum, Marthæ et Mariæ fratrem, quia mortuis surrexerat,

²⁰ Ecoll. iv, 3.

Variae lectiones et notæ.

(99) Ἀποκορύπτεται Β.

(1) L. l. legitur καρδίαν παρωργισμένην. Hunc ipsum locum tractans Joannes Xiphilinus eodem

modo laudat. Vide editionem nostram Mosquensem pag. 20.

et de rebus, quæ inferno erant, loquebatur, potius A
occidere volebant.

CAP. XVII. Vers. 1. *Ait — veniunt.* Hoc est, ne-
cesse est, ut veniant. Dixit enim tricesimo septimo
etiam juxta Matthæum capite : *Væ mundo ab offen-*
diculis: necesse est enim, ut veniant offendicula, verum-
tamen væ homini illi, per quem venit offendicu-
*lum*²¹; et in eo lege interpretationem, quæ pulchre
posita est.

Vers. 2. *Expedit — istis.* Ibi etiam hæc paulo ante
dicta sunt et aperte declarata.

Vers. 3. *Cavele vobis ipsis.* Cavele, ne quo modo
cuiquam sitis offendiculo, aut a quoquam offendi-
culum patiamini.

Vers. 3. *Quod si — illum.* Fraterne illum in- B
crepa, et more ejus, qui corrigit.

Vers. 3. *Et sit — illi.* Pœnitentia enim prome-
retur, ut veniam impetret.

Vers. 4. *Et si — remittes illi.* Oportet enim nos,
qui infirmi sumus et affectionibus vincimur, con-
dolere his qui similiter affecti sunt. Hic autem
Septies, idem significat quod *Frequenter*; hoc est :
Quoties in die post peccatum pœnituerit eum, toties
remitte illi; et ita idem indicat, quod *Septuagies*
septies. Aliter etiam : *Septies* quidem de unoquoque
die dictum est, *Septuagies septies* autem, de omni-
bus simul.

Vers. 5. *Et — fidem.* Appone ei, quam habemus
deficientem : sive perfice in nobis fidem quæ et in
te est. Fides siquidem partim a nobis inducitur juxta C
id, quod dicitur : *Fides tuate salvam fecit*²²; partim
vero a Deo datur. *Ait enim apostolus Paulus : Alii*
quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ; alii sermo
scientiæ secundum eundem Spiritum; alii vero fides
*per eundem Spiritum*²³. Hoc ergo scientes petunt
eam fidem, quæ a Deo datur, quam etiam accepe-
runt post superventionem Spiritus sancti in specie
ignitarum linguarum. Ideo priusquam hanc accepi-
sent, exprobrabatur illis quod pusilli essent fide :
imperfecti enim ad fidem erant : addita vero a Deo
fides, perfectio erat et confirmatio fidei prius illatæ.

Vers. 6. *Ait — vobis.* Si haberetis fidem adeo
acutam, vehementem ac ferventem, sicut est gra- D
num sinapis (nam illud talis est qualitatis) move-
retis sane et arbores, illasque in mare plantaretis.
Hoc autem dixit, laudans perfectam fidem, et ma-
gnam ejus significans potentiam. Dixit autem de
fide et grano sinapis etiam tricesimo quinto juxta
Matthæum capite: alio tamen intellectu.

²¹ Matth. xviii, 7. ²² Matth. ix, 23. ²³ I. Cor. xii, 8

Variae lectiones et notæ.

(2) *Εἴχετε.* A. Ita dissentiunt etiam in contextu.

νεκρῶν ἀναστάντα καὶ περὶ τῶν ἐν τῷ ᾄδῃ λέγοντα, ἀέ-
λον ἀνελκύνειν ἐβούλοντο.

Εἶπε — ἔρχεται. Ἀνένδεκτόν ἐστιν, ὥστε μὲ
ἐλθεῖν, ἤγουν, ἀναγκαῖόν ἐστιν ἐλθεῖν. Ἔφη γὰρ
καὶ ἐν τῷ τριακοστῷ ἐβδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ
Ματθαῖον ὅτι Οὐαὶ τῷ κόσμῳ ἀπὸ τῶν σκανδά-
λων. Ἀνάγκη γάρ ἐστιν ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα
πλὴν οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ, δι' οὗ τὸ σκάνδαλον
ἔρχεται. Καὶ ἀνάγνωθι ἐν ἐκείνῳ τὴν ἐρμηνείαν, εὖ
ἔχουσαν.

Λυσιστελεῖ — τούτων. Ἐρεῖ καὶ ταῦτα εἴρηται μικρὴν
ἀνωτέρω, καὶ σαφῶς διαρρηθῆναι.

Προσέχετε ἑαυτοῖς. Προσέχετε, μήποτε σκανδαλιστεῖ
τινας, ἢ σκανδαλισθῆτε ὑπὸ τινῶν.

Ἐὰν δὲ — αὐτῷ. Ἐπίπλαξον ἀδελφικῶς τι καὶ
διορθωτικῶς.

Καὶ ἴαν — αὐτῷ. Ἡ μετάνοια γὰρ ἄξια συ-
γνώμης.

Καὶ ἴαν — ἀρήσεις αὐτῷ. Δεῖ γὰρ ἡμᾶς, ἐν
ἀσθενείαις ὄντας καὶ ἡττωμένους παθῶν, ἐπικαί-
πτεισθαι τοῖς ὁμοίως πάσχουσι. Τὸ δὲ Ἐπτάκις
ἐνταῦθα, τὸ Πολλάκις δηλοῖ, τουτέστιν, Ὅσκις
τῆς ἡμέρας ἀμαρτήσας μετανοήσῃ, τοσαυτάκις
ἄφες αὐτῷ. Καὶ οὕτω συναῖδει τὸ Ἐβδομηκοντάκις
ἑπτὰ. Ἄλλως τε, τὸ μὲν ἑπτάκις, ἐφ' Ἐκάστῃ
ἡμέρᾳ εἴρηται τὸ δὲ Ἐβδομηκοντάκις ἑπτὰ, πρὸς
πάσας.

Καὶ — πίστιν. Πρόσθετε, ἢ ἔχομεν, τὴν λείπου-
σαν, ἤγουν τελείωσον ἡμῶν τὴν πίστιν τὴν πρὸς
σί. Τῆς πίστεως γὰρ τὸ μὲν παρ' ἡμῶν εἰσάγεται,
καθὸ λέγεται, τὸ Ἡ πίστις σου σέσωκί σε τ
δε, παρὰ τοῦ Θεοῦ δίδεται. Φησὶ γὰρ ὁ ἀπόστολος
Παῦλος· Ὡ μὲν διὰ τοῦ Πνεύματος δίδεται
λόγος σοφίας· ἄλλω δὲ λόγος γνώσεως, κατὰ
τὸ αὐτὸ Πνεῦμα· ἑτέρω δὲ πίστις, ἐν τῷ αὐτῷ
Πνεύματι. Τοῦτο οὖν εἰδότες, αἰτοῦσι τὴν ἐκ τοῦ
Θεοῦ διδόμενην πίστιν, ἣν καὶ ἔλαβον μετὰ τὴν
ἐν εἰδῇ πυρίνων γλωσσῶν ἐπιφοίτησιν τοῦ ἁγίου
Πνεύματος. Διὸ πρὸ τοῦ ταῦτα λαβεῖν, ὀλετρο-
πιστίαν ὠνειδίζοντο, καὶ ἀτελεῖς ἦσαν πρὸς τὴν
πίστιν. Ἔστι δὲ ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ προστεθεμένη
πίστις, τελείωσις τῆς προεισνεχθείσης πίστεως καὶ
βεβαιώσις.

Εἶπε — ὑμῖν. Εἰ ἔχετε (2) πίστιν, οὕτως θρι-
μείαν, καὶ σφοδράν, καὶ θερμὴν, ὡς κόκκον σινά-
πιως· νοιαύτης γὰρ ποιότητος οὗτος μετακινεῖται
ἂν καὶ τὰ δένδρα, καὶ τῆ θάλασσαν ταῦτα ἐσφυ-
τέτετε. Τοῦτο δὲ εἶπεν, ἰσχυρῶν τὴν τελείαν πί-
στιν, καὶ δηλῶν τὸ μεγαλοδύναμον αὐτῆς. Εἴρηται
δὲ περὶ πίστεως καὶ κόκκου σινάπιως καὶ ἐν τῷ
τριακοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον,
πλὴν καθ' ἑτέραν ἔννοια.

Τίς — ποιηθήκαμεν. Διὰ τῶν προλαβόντων λόγων εἰς ἀγαθοεργίαν (3) παραθήξας τοὺς μαθητάς, νῦν διὰ τοῦ παραδείγματος τούτου κατασπᾶ τὸ παρ-επόμενον ταύτῃ πάθος τῆς οἰήσεως, διδάσκων, ὅτι, ὡς περ οὐδαίς τὸν ἀποτριώντα ἢ ποιμαίνοντα δούλου αὐτοῦ, καὶ ἐξ ἀγροῦ εἰσελθόντα, τιμῆς ἄξιοι, διὰ τὸν τοιοῦτον κόπον, ἀλλὰ καὶν ἐπιτάττει, καὶ τὴν προσοφειλομένην ἀπαιτεῖ δουλείαν, καὶ οὐδ' οὕτως αὐτῷ χάριν ἔχει· τὸν αὐτὸν ἄρα τρόπον καὶ ὁ Θεός. Ὡστε κατὰ τὸν τοῦ δικαίου λόγον, τοῖς μὲν μὴ πληροῦσι τὰ προστεταγμένα κίνδυνος ἀπόκειται· τοῖς δὲ πληροῦσιν αὐτὰ, χάρις οὐδεμία. Καὶ οὐ χρὴ διὰ τοῦτο μέγα φρονεῖν, ὅπερ καλῶς εἰδὼς ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἔλεγεν ὅτι, 'Ἐάν εὐαγγελίζωμαι, οὐκ ἔστι μοι κέρχρημα· ἀνάγκη γάρ μοι ἐπι-σκέπαι· οὐαὶ γάρ μοι ἐστίν, ἐάν μὴ εὐαγγελί-ζωμαι. Πλὴν ἀγαθὸς ὢν ὁ Θεός, καὶ τοῖς δούλοις, ὡς μισθίοις, προσφέρεται, καὶ τὴν δουλείαν αὐτῶν μισθῷ ἀμείβεται, καὶ τὴν οφειλομένην λατρίαν, ὡς κατόρθωμα δέχεται, καὶ γέρα δίδωσιν ὑπερβαίνοντα τοὺς καμᾶτους. Νικᾷ γάρ ἡ ἀγαθότης αὐτοῦ τὸ δίκαιον.

ΚΕΦ. Ξ. Περὶ τῶν δέκα λεπρῶν.

Καὶ ἐγένετο — λεπροὶ ἄνδρες. Οἱ ἐνία μὲν, 'Ιουδαῖοι ἦσαν· ὁ δὲ εἰς Σαμαρειτίας. Ἡ κοινωνία δὲ τῆς νόσου τότε συνήθροισεν αὐτούς, ἀκούσαντας, ὅτι διέρχεται ὁ Χριστός.

Οἱ ἐστήσαν κερῖνον. Ὡς ἀκάθαρτοι.

Καὶ — ἡμᾶς. Ἐπιστάτα, ἦτοι, Κύριε ἢ διδά-σκαλε.

Καὶ ἰδὼν — ἱερεῦσι. Μήπω καθαρίας αὐτοὺς πίμπει ἐμφανισθησομένους τοῖς ἱερεῦσιν, ὡς ἐν τῷ πορεύεσθαι μέλλοντας καθαρισθῆναι. Τοῦτο δὲ πε-ποίηκε, δοκιμάζων τὴν πίστιν αὐτῶν. Οἱ δὲ πιστεύ-σαντες, ὅτι δύναται πορευομένους αὐτοὺς καθαρῖσαι, ἀδυστάτως ἐβάδιζον. Ἐμφανίζοντο δὲ τοῖς ἱερεῦ-σιν οἱ καθαρισθέντες, ἵνα παρ' αὐτῶν ὀνομασθῶσι καθαροὶ, καὶ λοιπὸν προσενέγκωσι θυσίαν, κατὰ τὸν νόμον.

Καὶ ἐγένετο — τὸν Θεόν. Μέγα μὲν γάρ τινα, καὶ μεγαλοδύναμον, τὸν Χριστὸν ἐπίστευον εἶναι, οὕτω δὲ καὶ φύσει Θεόν.

Καὶ ἔπεσεν — αὐτῷ. Καθαρισθεῖς γάρ, ἐπιη-σίασε.

Καὶ αὐτὸς — ὁ ἄλλογενὴς οὔτος. Ἐνεῦθεν δὲ εἶδεν, ὅτι εὐγνωμονίσταροι τῶν 'Ιουδαίων εἰσιν οἱ ἐξ ἐθνῶν. Ἐκεῖνοι γάρ αὐτίκα τῆς εὐεργεσίας λήθην λαβόντες, ἀχάριστοι καὶ περὶ τὸν Πατέρα καὶ περὶ τὸν Υἱὸν ἐφάνησαν.

Καὶ εἶπεν — σέσωκέ σε. Καὶ μὴν κακείνους ἢ πίστις αὐτῶν σέσωκεν. Ἀλλὰ πιστοὶ μὲν οἱ δέκα, μόνος δὲ οὔτος εὐνώμων.

Ἐπαρωτηθεὶς — τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ πολλὰκις εἰδὶδαξεν, ὅτι ἡγγικεν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, περὶ

²⁴ I Cor. ix, 16.

A Vers. 7. *Quis* — Vers. 10. *Fecimus*. Postquam præcedentibus sermonibus ad boni operationem discipulos exacuit: hoc nunc exemplo, jactationis affectum, qui hanc consequitur, avellit, docens, quod sicut nullus servum suum arantem aut pascentem, et ex agro domum revertentem, honore dignum ducit ob hujusmodi laborem, sed rursum jubet, ac debitam adhuc exigit servitutem, et nec sic illi gratiam habet; ad eundem sane modum et Deus. Itaque secundum justitiæ sermonem his qui præcepta non adimplent, periculum imminet: ipsa vero implentibus, gratia nulla, nec propterea extolli oportet. Quod bene sciens Paulus apostolus dicebat: *Si Evangelium prædico, non est, quod inde glorior; necessitas siquidem mihi incumbit! vobis enim mihi est, si Evangelium non prædicavero*²⁴: Attamen cum bonus sit Deus, servis, tanquam mercenariis, utitur, et servitutem illorum mercede rependit: ac debitum obsequium, tanquam facinus egregium, suscipit, et præmium tribuit, quod labores etiam excedat. Vincit namque bonitas ejus id, quod justum est et æquum.

CAP. LX. *De decem leprosis.*

Vers. 11. *Et factum est* — Vers. 12. *Leprosi*. Novem quidem erant Judæi, unus autem Samaritanus; morbi quidem communicatio tunc eos adunaverat, audito quod pertransiret Christus.

Vers. 12. *Qui steterunt procul*. Tanquam immundi.

Vers. 13. *Et — nostri*. Ἐπιστάτα, hoc est, domine, præceptor aut magister.

Vers. 11. *Quos ut vidit — sacerdotibus*. Nondum mundavit eos, sed mittit sacerdotibus manifestandos, ut inter eundem mundarentur. Hoc autem fecit probans fidem illorum. Illi vero credendo, quod eundo posset ilios mundare, ibant non dijudicantes de ejus præcepto. Manifestabantur autem sacerdotibus, qui mundati erant, ut ab illis mundi dicerentur; et tunc juxta legem hostiam offerebant.

Vers. 14. *Et accidit* — Vers. 15. *Deum* Magnum quemdam ac magnæ potentie credens esse Christum, nondum tamen natura Deum.

Vers. 16. *Et procidit — illi*. Cum enim mandatus esset, jam appropinquabat.

Vers. 16. *Et hic* — Vers. 18. *Hic alienigena*. Hinc ostendit, quod magis grati sunt gentiles, quam Judæi: hi enim beneficium continuo oblivioni tradentes, ingrati et erga Patrem et erga Filium apparebant.

Vers. 19. *Et ait — te salvum fecit*. Atqui etiam illos fides eorum salvos effecerat: sed fideles quidem decem fuerunt, solus autem hic grater fuit.

Vers. 20. *Interrogatus — Dei*. Quis frequenter docuerat, instare regnum Dei de ipso hoc dicens; nunc

Variæ lectiones et notæ.

(3) Ἀγαθοεργίας A.

(4) Φωνηθησομένους. B. Sic.

interrogant eum, quando regnatus esset ? irridentes eum, ut qui vilis appareret, et in proximo ab eis interficiendus esset.

Vers. 20. *Respondit — observations.* Cum prospectu humano.

Vers. 21. *Neque — illic.* Quod faciunt in terrenis regibus.

Vers. 21. *Ecce — est.* Regnum Dei dicit, seipsum, utpote regem ac Deum. Intra ipsos autem erat, tanquam in medio eorum conversans ; de quo et præcursor dixit illis : *Medius vestrum stetit, quem vos non nostis* ²⁶.

† † In vobis positum est, consequi regnum Dei, in vestro studio, aut via in regnum Dei, quæ in id ducit, aut facta, quæ id largiuntur, aut lætitia, quam habituri sunt, qui eo digni sunt, iudicati. Datur his (s) quoque dignis, ut pignus futuri. γὰρ αὕτη κἀνταῦθα τοῖς ἀξίοις, εἰς ἀράβωνα τοῦ μέλλοντος.]

Vers. 22. *Ait — videbitis.* Pharisæis, licet irrisorie interrogantibus, mansuete tamen, consuetaque respondit clementia : discipulis vero jam prænuntiat, quod brevi occidendus, non esset amplius cum eis conversaturus : nam hoc indicat, quod ait, futurum esse ut concupiscant unum ex diebus vitæ ipsius.

Vers. 23. *Et dicent — sectari.* De his manifestius scripsit Matthæus quinquagesimo septimo capite, dicens : *Tunc si quis vobis dixerit : Ecce hic est Christus, aut illic, nolite credere. Surgent enim pseudochristi et pseudoprophetae* ²⁷ et cætera. Lege ergo ibi etiam horum interpretationem.

Vers. 24. *Sicut — fulget.* Ab Orientis parte, quæ sub cælo est, in Occidentem, quæ sub cælo est fulget. Ait enim Matthæus in illo capite : *Sicut enim fulgur exit a partibus orientis, et apparet usque ad partes occidentis* ²⁷, et cætera : lege ergo ibi interpretationem, et disce, quid significet huiusmodi exemplum.

Vers. 24. *Ita — suo.* Ita erit et ipse orbi universo manifestus. Diem vero suum, dicit diem secundiadventus sui. Illud autem caput etiam de his manifeste disserit.

Vers. 25. *Primum — hac* Pravorum Judæorum.

Vers. 26. *Et sicut — Vers. 27. Universos.* Manifestus scripsit exemplum hoc Matthæus quinquagesimo octavo capite : et ibi quære huius intellectum.

Vers. 28. *Similiter — Vers. 30. Revelabitur.* Quem-

²⁶ Joan. 1, 26. ²⁷ Matth. xxiv, 23, 24. ²⁷ Matth. xxiv, 27.

Varie lectiones et notæ.

(5) Hæc uterque in margine. Non habet Hentenius.

(6) Loco συμπολιτεύσεται.

(7) Γὰρ omittit. B.

(z) Datur his. Redde : *Datur enim id (regnum Dei) his quoque.*

αὐτοῦ τοῦτο λέγων, ἐρωτῶσι νῦν, πότε βασιλεύσει, χλευάζοντες αὐτόν, ὡς εὐτελὲ τὸ φαινομένον. καὶ ὅσον οὐκ ἀναιρεθῆναι παρ' αὐτῶν μέλονται.

Ἀπεκρίθη — παρατηρήσεως. Μετὰ περιφροσίνης ἀνθρωπίνης.

Οὐδὲ — ἐκεῖ. Ὅπερ ποιῶσιν ἐπὶ τῶν γῆινων βασιλείων.

Ἰδοὺ — ἐστίν. Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, αὐτὸν λέγει, ὡς βασιλεὺς καὶ Θεοῦ. Ἐντὸς δὲ αὐτῶν ἔν, ὡς ἐν μίσῳ αὐτῶν ἀναστρεφόμενος, περὶ οὗ καὶ ὁ Πρόδρομος εἶπεν αὐτοῖς, ὅτι Μίσος ὑμῶν ἔστρεψεν, ὅ ὑμεῖς οὐκ οἴδατε.

[Ἡ (5) ἐπιτυχία τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐν ὑμῖν κείται, ἐν τῇ προαιρέσει ὑμῶν, ἢ ἡ ὁδὸς τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἢ ἄγουσα εἰς αὐτήν, ἢ ἡ ἐργασία, ἢ προξενούσα αὐτήν, ἢ ἡ ἀγαλλίασις. ἢ μὲλλουσιν εἶχειν οἱ ἀξιόυμενοι ταύτης. Διδοται

Εἶπε — ὄψεσθε. Τοῖς φαρισαίοις μὲν, καίτοι χλευαστικῶς ἐρωτήσασι, ὁμῶς πρῶως ἀπεκρίθη, καὶ μετὰ τῆς συνήθους ἀνεξικακίας τοῖς μαθηταῖς δὲ λοιπὸν προσηνύει, ὅτι ὅσον οὐκ ἀναιρεθῆς, οὐκέτι συμπολιτεύσεται τούτοις. Τοῦτο γὰρ ἐμφάνει τὸ μέλλειν αὐτοῦ ἐπιθυμῆσαι μίξ τῶν ἡμερῶν τῆς ζωῆς αὐτοῦ.

Καὶ ἐροῦσιν — διώξῃτε. Περὶ τούτων φανερώτερον ἔγραψεν ὁ Ματθαῖος ἐν τῷ πεντηκостῷ ἐβδόμῳ κεφαλαίῳ, λέγων ὅτι Τότε, ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ. Ἰδοὺ ὡς ὁ Χριστός, ἢ ὡς, μὴ πιστεύετε. Ἐγερθήσονται (26) γὰρ ψευδοχριστοὶ καὶ ψευδοπροφῆται, καὶ τὰ εἴης. Καὶ ἀνάγνωθι τὴν τούτων ἐξηγήσιν.

Ὡσπερ — λάμπει. Ἐκ τῆς ὑπ' οὐρανὸν ἀνατελῆς εἰς τὴν ὑπ' οὐρανὸν δύσιν λάμπει. Φησὶ γὰρ ὁ Ματθαῖος ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ ὅτι, Ὡσπερ (27) ἡ ἀστραὴ ἐξέρχεται ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ γίνεται ἕως δυσμῶν. Ἀνάγνωθι οὖν ἐκεῖ τὴν ἐρμηνείαν, καὶ μαθήσῃ, τί θελοῖ τοῦτὶ τὸ παράδειγμα.

Οὕτως — αὐτοῦ. Οὕτως ἐστὶ καὶ αὐτὸς φανερός πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ. Ἡμέραν δὲ αὐτοῦ λέγει, τὴν τῆς δευτέρας παρουσίας αὐτοῦ. Ἐκεῖνο δὲ τὸ κεφαλαῖον καὶ περὶ τούτων διαλαμβάνει σαφῶς.

Πρῶτον — ταύτης. Τῶν πονηρῶν Ἰουδαίων.

Καὶ καθὼς — ἅπαντας. Φανερώτερον ἔγραψε τὸ παράδειγμα τοῦτο Ματθαῖος ἐν τῷ πεντηκостῷ ὄγδῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν τούτου διάγνωσιν.

Ὁμοίως — ἀποκαλύπτεται. Ὡσπερ τοὺς ἐπὶ

Νῶε καὶ ἐπὶ Λῶτ, τρυφῶντας καὶ ἀμεριμνῶντας, τοὺς μὲν κατακλυσμός, τοὺς δὲ πῦρ καὶ θεῖον δειφθεῖραν, οὐρανῶθεν αἰφνίδιον κατεσχέθοντα· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς δευτέρας παρουσίας τρυφῶντας καὶ ἀμεριμνῶντας· ὁλεθροῦ αἰφνίδιος καταλήψεται. Θεῖον δὲ ἴστι, τὸ λεγόμενον θειάριον, λιπαρὰ τροφή τοῦ πυρός.

Ἐν — ἄραι αὐτά. Ὁ τῆς κάτω διατριβῆς ὑπερ-αρθείς, καὶ ὑψηλὸς τῷ βίῳ γενόμενος, οὗ τὰ πάθη ἐν τῷ κόσμῳ καταλείφθησαν, οἷς ἐνέχρητο πρὸς ἐργασίαν τῆς ἀμαρτίας, μὴ καταβάτω ἄραι αὐτά· ἀλλὰ μείντω ἐπὶ τῆς ὑψηλότητος, καὶ περιμενέτω τὸν κατεχόμενον Κύριον.

Καὶ ὁ — ὀπίσω. Ὁ ἐν τῷ (10) ἀναχωρημένῳ βίῳ. Ταῦτα δὲ παραγγέλλει διὰ τὴν τενικαῦτα πολλὴν ἀπάτην τῶν ψευδοπροφητῶν τοῦ Ἀντιχρίστου, καὶ τὴν σφοδρὰν πλάνην αὐτοῦ.

Μνημονεύετε τῆς γυναικὸς τοῦ Λῶτ. Ἦτοι τοῦ πάθους αὐτῆς. Τοῦ Θεοῦ γὰρ τῷ Λῶτ μὲν-συντος φυγεῖν ἀπὸ τῶν Σοδόμων παγγενῆ, διὰ τὸν μέλλοντα καταλαβεῖν αὐτὰ θάλατον ἐμπρησμόν, καὶ παραγγεῖλαντος ἀμεταστρεπτι βαδίζειν, ἐπέβλεψεν ἡ γυνὴ αὐτοῦ εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ ἐγένετο στήλη ἄλῃ· στήλη μὲν, εἰς παράδειγμα τῶν στρεφομένων ἀπὸ τῆς σωτηριώδους ὁδοῦ ἐπὶ τὰ πρότερα ἤθη· ἄλλῃς δὲ, διὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας πικρίαν.

Ὅς — αὐτὴν. Ὅς ἂν ζητήσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐλευθερώσαι ἀπὸ τῶν ἐπαγομένων αὐτῷ διὰ τὴν εὐσίθειαν κειθύνων ὑπὸ τοῦ Ἀντιχρίστου, τῇ ἀπωλείᾳ τῆς μελλούσης κολάσεως παραδώσει αὐτὴν, ὡς προδεδωκυῖαν τὴν πίστιν.

Καὶ ὅς — αὐτὴν. Ὅς ἂν ἀφαιρεθῇ αὐτὴν διὰ μαρτυρικοῦ θανάτου, ζωογονήσει αὐτὴν, ἦτοι, σώσει κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα.

Ἄγω — ἀφεθήσεται (11). Ταύτη τῇ νυκτί-ποιᾷ; Τῇ τοῦ κυρίου τῆς δευτέρας παρουσίας. Περὶ δὲ τῶν ἐν τῷ ἀγρῷ καὶ τῶν ἀληθοῦσάν εἰρηται παρῶς ἐν τῷ πεντηκοστῷ ὄρθῳ κεραλαῖα τοῦ κατὰ Ματθαῖον, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξηγήσιν τοῦ· Τότε δύο ἴσονται ἐν τῷ ἀγρῷ.

Καὶ ἀποκριθέντε — ποῦ, Κύριε; Ποῦ παραλαμβάνονται;

Ὁ — ἄστοι. Τουτίσταν, εἰς ἀπάντησίν μου, εἰς δορυφορίαν καὶ προπομπήν. Ἄστούς μὲν γὰρ ὀνόμασε τοὺς δικαίους, ὡς ὑψηλοὺς ταῖς ἀστοταῖς καὶ βασιλικούσ· σώμα δὲ, ἑαυτὸν, ὡς συναγωγὸν τῶν τοιούτων ἀστών. Πτώμα δὲ τὸ σώμα ἔγραψεν ὁ Ματθαῖος.

²⁸ Matth. xxiv, 40,

Variae lectiones et notæ.

(8) Ἐπὶ τοὺς τῆς B. Corrigendum videtur, καὶ τοὺς ἐπὶ τῆς.

(9) Hesychius et alii θειάριον.

(10) Ἀναχωρεῖν frequenter occurrit de monachis, qui se separant a commercio hominum. Comparari

A admodum eos, qui fuerunt temporibus Noe et Lot, in deliciis agentes ac securos perdidit, illos quidem diluvium, hos vero ignis et sulphur, cœlitus repente demissa : ita et eos, qui tempore secundi adventus erunt, in deliciis agentes ac securos, perditio repentina deprehendet. Θεῖον autem, sive θειάριον (quod nos sulphur dicimus) egregium est ignis nutrimentum.

Vers. 31. In — ad tollendum ea. Qui a terrena conversatione sublevatus, et sublimis vita fuerit effectus, cujus affectus in mundo relicti sunt, quibus ad peccati operationem utebatur, ne descendat, ut tollat eos, sed maneat in celsitudine, et exspectet descendentem Dominum.

Vers. 31. Et qui — a tergo. — Qui in vita sunt anachoretica, sive segregata, aut separata. Hæc autem præcipit propter seductiones pseudoprophetarum Antichristi, quæ tunc frequenter erunt, et vehementem ipsius Antichristi deceptionem.

Vers. 32. Memores estote uxoris Lot. Quid videlicet illi acciderit. Cum enim Deus ipsi Lot significasset ut a Sodomis omnino fugeret, propter incendium divinitus immittendum, quod illa oppressurum erat, ac præcepisset ut nec in tergum respiciendo progredieretur, respexit uxor ejus in tergum, et facta est statua salis : statua quidem, in exemplum eorum qui a salutari via ad priores mores revertuntur ; salis autem, propter peccati acerbiteriam.

Vers. 33. Quicumque — eam. Quicumque quæsierit animam suam liberare ab inductis illi propter religionem ab Antichristo periculis, perditioni futuri supplicii trade illam, ut quæ fidem prodidit.

Vers. 33. Et quicumque — Eam. Quisquis per martyrii mortem ipsa fuerit privatus, hic vitam illi parabit, sive servabit eam in futuro sæculo.

Vers. 34. Dico — Vers. 33. Relinquetur. In illa nocte, qua ? In ea, quæ erit tempore secundi adventus ipsius. De his autem, qui erunt in agro et quæ erunt molentes : manifeste dictum est quinquagesimo octavo juxta Matthæum capite : et ibi quære dicti illius enarrationem : Tunc duo erunt in agro ²⁸.

Vers. 37. Et respondentes — quo, Domine ? Quo assumuntur ?

Vers. 37. At — aquilæ. Hoc est, in occursum mei, ad satellitium ac præmissionem. Aquilas siquidem nominavit justos, tanquam virtutibus sublimes et regio : corpus vero, se ipsum, tanquam hujusmodi aquilas congregantem. Quod autem hic habetur σώμα corpus, Matthæus scripsit πτώμα, hoc est cadaver.

potest Herodian. p. 39, ἐν τοῖς ἀναχωρηκόσι τόποις.

(14) Versus 36, prætermisus est etiam ab Henteno. Ergo nec is in suo Euthymii codice reperit.

CAP. LXI. *De iudice iniquo.*

CAP. XLIII. Vers. 1. *Dicebat — orare.* Die videlicet et nocte, congruis et ordinatis temporibus.

Vers. 1. *Nec defatigari.* Non deficere orantes.

Vers. 2. *Dicens — Vers. 4. Aliquandiu.* Neque Deum timebat iubentem eos vindicare, qui injuria affecti sunt: neque hominem reverebatur, qui iudicibus indignatur oppressos despicientibus.

Vers. 4. *Post hæc — Vers. 5. Illam †† Laborem* nunc dicit, turbationem (molestiam).

Vers. 5. *Ne — me. In finem,* hoc est, prorsus, aut tandem. *Exturbet* autem, id est, graviter aspicit (†) aut cogat: nam hæc significat verbum ὑποπιάζει.

Vers. 6. *Ait — dicat.* Puta, quod quamquam non propter Dei timorem: nec hominis reverentiam, at saltem propter molestiam ac interpellationis continuitatem, vindicaturus est illam.

Vers. 7. *Deus — nocte.* Interrogat hoc, tanquam necessarium ut quivis fateatur.

Vers. 7. *Etiā — illis.* Quamquam Deus super illis primum tolerans sit sive quasi despiciere aliquanto tempore videatur, ut ipsi probentur.

Vers. 8. *Dico — cito.* Omnino post tolerantiam faciet.

Quidam vero juxta anagogen intelligunt iudicem injustitiæ, Deum: qui Deum non timet, cum non sit alius Deus præter ipsum, nec hominem reveretur, utpote carens respectu personarum. Civitatem vero, Ecclesiam dicunt fidelium; viduam autem, quamlibet animam separatam a dæmonis conjunctione; contrarium vero illius, diabolum. Ostendit ergo parabola, quod res sit maxime expediens orationis perseverantia.

Chrysostomus vero impium ac inhumanum dicens hunc iudicem, rejicit hujusmodi anagogen.

Vers. 8. *Verumtamen — terra?* Cum venerit in secundo adventu. Interrogat autem et de hoc, non, quod ignoret, sed ostendens, quod tunc pauci fideles invenientur.

CAP. LXII. *De Pharisæo et publicano.*

Vers. 9. *Dixit — Vers. 10. Publicanus.* Apte unum proposuit Pharisæum et alterum publicanum; Pharisæi quidem justii videbantur, et publicani peccatores.

Vers. 11. *Pharisæus — publicanus.* Talia orans, nihil aliud agebat, quam quod se ipsum laudabat. cæteros vero homines ac publicanum spernebat.

¹⁹ Matth. xxiv, 27.

Variæ lectiones et notæ.

(12) Δί omittit B. Hoc scholio caret Hentenius, apud quem contextus junctim legitur.

(13) Ὑποπιάζει B.

(14) Δυσωπιάει ἢ βιάζει B.

(†) Satis apparet ex versione, Hentenium invenisse ὑποπιάζει. Cæterum δυσωπιάει τινα non est graviter aspicere, vultum alicujus ad pudorem et vere-

A ΚΕΦ. ΣΑ'. Περὶ τοῦ κριτοῦ τῆς ἀδικίας.

Ἐλεγε — προσέχουσαι. Ἡμεῖρας, δηλαδὴ, καὶ νυκτός, κατὰ τοὺς προσήκοντας καιροὺς.

Καὶ μὴ ἐκκακίειν. Μὴ ἀποκάμνειν προσευχομένους.

Λέγων — ἐπὶ χρόνον. Μῆτε τὸν Θεὸν φοβούμενος, τὸν κελύοντα ἐκδικεῖν τοὺς ἀδικουμένους: μῆτε ἄνθρωπον ἐντροπόμενος, τὸν μειφόμενον τοῖς δικασταῖς τοῖς περιοράσει τοὺς κατὰ δυναστευομένους.

Μετὰ δὲ ταῦτα — αὐτὴν. Κόπον δὲ (12) λέγει τὴν ὄχλησιν.

Ἴνα — με. Εἰς τέλος, ἦγον ἄχρι πικρῆς, δι' ὄλου. Ὑποπιάζει (13) με δὲ, ἀντὶ τοῦ, Δυσωπιάει (14), ἢ βιάζει.

B

Εἶπε — λέγει. Ὅτι, εἰ καὶ μὴ διὰ φόβου Θεοῦ, καὶ ἐντροπῆν ἄνθρωπου ἀλλά γε διὰ τὴν ὄχλησιν, καὶ τὴν συνεχῆς τῆς ἐντεῦξως ἐκδικήσει αὐτὴν.

Ὁ δὲ Θεός — νυκτός. Ἐρωτᾷ τοῦτο, ὡς ἀναγκαῖον συνομολογηθῆναι.

Καὶ — αὐτοῖς; Ὁ Θεός, ὁ καὶ μακροθυμῶν ἐπ' αὐτοῖς πρότερον, ἦγον ὁ παρορῶν αὐτούς ἐπ' ὀλίγον, ἵνα δοκιμασθῶσι.

Λέγων — τέχει. Μετὰ τὴν μακροθυμίαν πάντως.

Τινὲς δὲ κατὰ ἀναγωγὴν νοοῦσι κριτὴν τῆς ἀδικίας, τὸν Θεόν, μῆτε Θεόν φοβούμενον, ὡς μὴ ὄντως ἐτίθει Θεοῦ παρ' αὐτόν, μῆτε ἄνθρωπον ἐντροπόμενον, ὡς ἀπροσωπώληπτον· πόλιον δὲ, τὴν Ἐκκλησίαν τῶν πιστῶν· χήραν δὲ, πᾶσαν ψυχὴν, ὡς χηρεῦσασαν τῆς πρὸς τὸν δαίμονα συναφείας· ἀντίδικον δὲ αὐτῆς, τὸν διάβολον. Ἐδειξεν οὖν ἡ παραβολὴ, ὅτι ἀνυσιμώτατον ἐστὶ τὸ τῆς προσευχῆς ἐπίμονον.

[O (15) δὲ Χρυσόστομος, ἀνόσιον (16) καὶ ἀπάνθρωπον λέγων τὸν τοιοῦτον κριτὴν, ἀπωθεῖται τὴν τοιαύτην ἀναγωγὴν.]

Πλήν — γῆς; Ἐλθὼν ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ. Ἐρωτᾷ δὲ καὶ περὶ τοῦτου, οὐχ ὡς ἀγνοῶν, ἀλλ' ἐμφαίνων, ὅτι ὀλίγοι πιστοὶ εὐρεθῆσονται τότε.

ΚΕΦ. ΣΒ'. Περὶ τοῦ Φαρισαίου καὶ τοῦ τελώνου.

Εἶπε — τελώνης. Ἀρμολίως τὸν ἐν ἄ Φαρισαίων ὑπέθετο, καὶ τὸν ἕτερον, τελώνην· οἱ Φαρισαῖοι μὲν γὰρ δίκαιοι θεκοῦσιν, οἱ τελῶναι δὲ ἄμαρτωλοὶ.

D

Ο Φαρισαῖος — τελώνης. Τοιαῦτα προσευχομένος, οὐδὲν ἕτερον ἐποίει, ἢ ἐνεκωμιάζει μὲν ἑαυτὸν, ἐξουθενεῖ δὲ τοὺς λοιποὺς ἀθρώπους, καὶ τὸν τελῶ-

(15) Inclusa in margine habet A. In textu B.

(16) Apud Chrysostomum tom VII, pag. 581. C. est. Εἰ γὰρ γυνὴ ὡμὸν τινα ἀρχοντα, κ. τ. λ.

cundiam movere, adeoque exorare. Hoc loco red-dere possis: *Pudere me faciat.*

να, καίτοι γέγραπται ὅτι Ἐγκωμιάζεται σε ὁ πάλαι, καὶ μὴ τὸ σὸν στόμα, ἀλλότριος, καὶ μὴ τὰ σὴ χεῖρα.

Νηστειῶ — Σαββάτου. Σάββατον ἐνταῦθα λέγει, τὴν ὅλην ἰδομένην.

Ἀποδοκατῶ — κτώμαι. Χάριν τῶν πενήτων.

Καὶ — ἐπάροι. Κρίνων ἑαυτὸν ἀνάξιον, οὐ μόνον τῆς ἐγγύς στάσεως, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀπένεισαι εἰς τὸν οὐρανόν.

Ἄλλ' — ἀμπτωλῶ. Ἐξουθενώεις ὑπὸ τοῦ Φαρισαίου, μᾶλλον προσκατέκρινεν ἑαυτὸν, καὶ ἐτυπτεν εἰς τὸ στήθος αὐτοῦ, ἐμφαίνων, ὅτι πληγῶν ἐστὶν ἄξιος (17).

† Verberans enim pectus, crimina confitetur, et tanquam morbum medico manifestans, precatur sibi misericordiam exhiberi.

Λέγω — ἐκείνος. Παρὸ ἐκείνος, ἤγουν, οὐκ ἐκείνος. Ὁ μὲν γὰρ δικαιοῦσας μόνον ἑαυτὸν, κατεδικάσθη παρὰ Θεοῦ· ὁ δὲ καταδικάσας μόνον ἑαυτὸν, ἰδικαιώθη παρὰ Θεοῦ. Καὶ τούτου μὲν πάντα τὰ προτερήματα ἐξεκένωσεν ἢ οἰήσεις· ἐκείνου δὲ πάντα τὰ ἐλαττώματα ἐξέφορσεν ἢ ταπεινώσεις. Ὅρα οὖν, πῶς διαθεῖσαι καρδίας καὶ λόγος στόματος ἐν βραχεὶ καιρῷ τοῦ μὲν, πολλῶν ἐτῶν δικαιοσύνης· τοῦ δὲ, πολλῶν ἐτῶν ἀδικίας ἠράνισε. Μάθωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς ἐντεῦθεν, πῶς χρὴ προσεύχεσθαι, καὶ ἀπὸ τῆς οἰκτρᾶς στάσεως, ἀπὸ τε τοῦ ἄλλοισι σῆματος, ἀπὸ τε τῶν δυναπητικῶν λόγων κάμπτωμεν μᾶλλον, ἀλλὰ μὴ τούναντίον παροξύνωμεν τὸν Θεόν.

Ὅτι — ὑψωθήσεται. Ταυτα σαφῆ καὶ πρόδηλα.

Προσέειπεν — Θεοῦ. Περὶ τούτων ἀνέγραψε καὶ ὁ Ματθαῖος ἐν τῷ τέλει τοῦ τεσσαρακοστοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ, καὶ εὐρήσεις ἐκεῖ ταῦτα πάντα ἠρμηνευμένα.

Ἄμην — αὐτῶν. Τοῦτο καὶ ὁ Μάρκος ἔγραψε, πρὸς τῷ τέλει τοῦ εἰκοστοῦ οὐδέου κεφαλαίου αὐτοῦ, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξηγήσιν.

ΚΕΦ. ΞΓ'. Περὶ τοῦ ἐπιρωτήσαντος πλουσίου τὸν Ἰησοῦν.

Καὶ ἐπαρώτησε — μητέρα σου. Εἰρηται περὶ τούτων ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τὴν λύσιν πάντων, καθ' ἕκαστον ῥητὸν ἐκταθειμένην.

Ὁ δὲ — μοι. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ὁμοίως λεπτολόγηται.

Ὁ δὲ — τοῦ Θεοῦ. Τὸ πῶς, βεβαιωτικὸν ἐστὶ, ἀντὶ τοῦ, Ἄλαθῶς. Οἱ ἔχοντες δὲ, ἤγουν οἱ Κατήχοντες, οἱ Ταμειῶντες, οὐ μὲν οἱ Χρώμενοι. Χρόματα γὰρ ὀνομάζονται, διὰ τὴν χρῆσιν, καὶ χρὴ πάντως χρῆσθαι τούτοις εἰς δέον, οὐ μὲν ἀποκλείειν,

Atqui scriptum est : *Laudet te vicinus¹ et non os tuum, alienus et non labis tua²⁰.*

Vers. 12. *Jejuno — Sabbato.* Sabbatum dicit hic totam hebdomadam.

Vers. 13. *Decimas do — possideo.* Pauperum gratia.

Vers. 13. *Et — attollere.* Non solum indignum se iudicans, ut prope staret, verum etiam, ut in eorum intenderet.

Vers. 13. *Sed — peccatori.* Spretus a Pharisæo sese magis hinc condemnabat, et percutebat pectus suum, ostendens, quod plagis dignus esset.

B Vers. 14. *Dico — ille.* Hoc est, et non ille. Siquidem qui sese adeo justificaverat, a Deo condemnatus est, et qui sese adeo condemnaverat a Deo justificatus est; et illius quidem eminentias omnes, seu bona opera, evacuavit jaectantia : hujus autem omnes defectus replevit humilitas sive propria dejectio. Vide ergo, quomodo brevi tempore cordis affectus et oris sermo, illius quidem multorum annorum injustitias corruerunt (u). Hinc itaque discamus et nos, quomodo precari oporteat, et a miserabili statione et ab habitu miseratione digno et a verbis placentibus potius flectamus, nec irremus Deum horum contrariis.

C Vers. 14. *Quia — extolletur.* Hæc omnino manifestæ sunt.

Vers. 15. *Afferbant* — Vers. 16. *Dei.* De his scripsit et Matthæus in fine quadagesimi capituli, et ibi hæc omnia explanata invenies.

Vers. — 17. *Amen illud.* Hoc et Marcus scripsit ad finem vicesimi octavi capituli; et ibi quæere enarrationem.

CAP. LXIII. *De divite qui Dominum interrogavit.*

Vers. 18. *Et interrogavit* — Vers. 20. — *Matrem tuam.* De his dictum est quadagesimo primo capite Evangelii secundum Matthæum, et in illo omnium declarationem invenies ad singula verba positam.

Vers. 21. *At ille* — Vers. 22. *M.* Similiter et de his ibi ad singula quæque verba disseritum est.

D Vers. 23. *Illa — autem* Vers. 24. *Dei.* Πῶς, quam, vel quomodo; vel confirmativum est, ac si dicat, Vere. Et quod dicitur, οἱ ἔχοντες, qui habent, similitus pro Retinent aut Recondunt nec utuntur: cum pecuniæ χρήματα dicantur, pro-

²⁰ Pro, xvii, 2.

Variae lectiones et notæ.

(17) Quod hic subjecti scholium Hentenius ex margine sui codicis, id in neutro meorum reperitur.

(u) *Corrupterunt.* sufficiebat, amoverunt

pter χρῆσιν, hoc est, *usum* : et omnino ipsis χρῆσθαι, id est, uti oporteat ad id, quod opus est, non includere, sicut etiam in dicto juxta Marcum capite prædiximus. Lege autem de his supra dicto quoque capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 25. *Facilius* — Vers. 27. *Deum*. Præterea et hæc omnia manifeste declarata sunt eodem capite.

Vers. 28. *Dixit* — Vers. 30. *Æternam*. Consequenter eodem capite de his omnibus diligenter tractatum est, et pulchre expositum.

Vers. 31. *Assumptis* — Vers. 33. *Resurget*. Dixit hæc et Matthæus in fine quadragesimi secundi capituli. Lege ergo dicti illius enarrationem : *Et cum ascenderet Jesus Hierosolyma, assumpsit duodecim discipulos suos seorsim in via. et cætera*²¹.

Vers. 34. *Et* — *quæ dicebantur*. In fine enarrationis dictorum verborum etiam de his facta est mentio, et ibi quære explanationem.

CAP. LXIV. *De cæco*.

Vers. 35. *Factum est* — Vers. 38. *mei* ! Filium David dixit ipsum, in honorem ejus ; honoratissima siquidem erat apud Hebræos hujusmodi appellatio.

Vers. 39. *Et qui* — *taceret*. Silentium imponebant, ne molestus esset magistro.

Vers. 39. *Ipse* — *mei* ! Multo amplius clamabat, ut vel perseverantia flecteret.

Vers. 40. *Stans* — Vers. 41. *Visum recipiam*. Interrogavit eum, ne quis putaret, quod aliud accipere volenti, aliud daret. Non expetivit autem ab eo fidem : fidei erat perseverans clamor.

Vers. 42. *Et* — Vers. 43. *Deo*. Fidem habebat, non quod Deus esset, sed quod se sanare posset : sequebatur vero ipsum, tanquam gratus, et ita beneficium rependens.

CAP. LXV. *De Zacchæo*.

CAP. XIX. Vers. 1. *Et ingressus* — Vers. 4. *Videret illum*. Caprificus, arbor erat in via sita.

† Nam cum ille Dominum Jesum conspiceret optaret, et ob id in caprificum ascendisset, salutis fructum in eo germinavit.

Vers. 4. *Quia illuc erat transiturus*. †† Per eam D transiturus erat Christus.

Vers. 5. *Et* — *locum* Ubi sita erat caprificus.

Vers. 5. *Suspiciens* — *illum*. Oculis humanitatis ; nam prius viderat eum oculis divinitatis.

Vers. 5. *Et* — *manere*. Cognovit enim eum ad obedientiam esse paratum, et ferventem ad fidem,

²¹ Matth. xx, 17.

Α ὡς καὶ ἐν τῷ κατὰ Μάρκον προσηλάκαμεν. Ἀνάγνωθι δὲ περὶ τούτων ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Εὐκοπώτερον — Θεῷ. Ἐτι καὶ ταῦτα πάντα σαφῶς ἠρμηνεύθησαν ἐν τῷ τοιοῦτῳ κεφαλαίῳ.

Εἶπε — αἰάνιον. Ἀκολουθῶς ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτων πάντων ἠκριβῶται, καὶ χαριέτωσ ἐξήχασται.

Παραλαβὼν — ἀναστήσεται. Εἶπε ταῦτα καὶ Ματθαῖος ἐν τῷ τέλει τοῦ τεσσαρακοστοῦ δευτέρου κεφαλαίου αὐτοῦ, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν τοῦ. Καὶ ἀναβαίνων ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱερουσόλυμα, περιέβη Β τοὺς δώδεκα μαθητὰς κατ' ἰδίαν ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ τὰ ἐξῆς.

Καὶ — λεγόμενα. Ἐπὶ λίθους τῆς ἐξηγήσεως τῶν δηλωθέντων ῥητῶν ἐκνημονεύσαμεν καὶ περὶ τούτων, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν σαφήνειαν.

ΚΕΦ. ΞΔ'. Περὶ τοῦ τυφλοῦ.

Ἐγένετο — με ! Υἱὸν Δαυὶδ αὐτὸν εἶπεν, εἰς τιμὴν αὐτοῦ. Τιμιωτάτη γὰρ παρ' Ἑβραίοις ἦν ἡ τοιαύτη προσηγορία.

Καὶ οἱ — σιωπήσῃ. Ἐπιστόμιζον αὐτὸν, ἵνα μὴ ὀχλή τὸν διδάσκαλον.

Αὐτός — με ! Πολλῶ (18) πλέον (19) ἔκραζεν, ἵνα θεῷ τῆς καρτερίας ἐπικάμψῃ.

Σταθεὶς — ἀναβλέψω. Ἠρώτησε μὲν αὐτὸν, ἵνα μὴ νομίσῃ τις, ὅτι ἕτερον βουλομένη λαβεῖν, ἕτερον δέδωκεν. C Οὐκ ἀπήτησε δὲ αὐτὸν πίστιν, διότι πιστεύσας ἦν, ἢ ἐπίμονος κραυγῆ.

Καὶ — Θεῷ. Πίστιν εἶχεν, οὐχ ὅτι ἴστί Θεός, ἀλλ' ὅτι δύναται ἰάσασθαι αὐτόν. Ἠκολούθει δὲ αὐτῷ εὐγνωμονῶν καὶ οὕτω τὴν εὐεργασίαν ἀμειβόμενος.

ΚΕΦ. ΞΕ'. Περὶ τοῦ Καρχαίου.

Καὶ εἰσελθὼν — ἴδῃ αὐτόν. Ἡ συκομοραία, δένδρον ἦν, ἰστώσ ἐν τῇ ὁδῷ (20).

Ὅτι ἐκείνης ἡμέλλε διέρχεσθαι. Δι' ἐκείνης (21) ἡμέλλεν ἐρχεσθαι ὁ Χριστός.

Καὶ — τόπον. Ἐνθα ἴστατο ἡ συκομοραία.

Ἀνακλέψας — αὐτόν. Εἶδεν αὐτόν τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς ἀνθρωπότητος. Προεῖδε γὰρ αὐτόν τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς θεότητος.

Καὶ — μείναι. Ἔργω γὰρ αὐτόν ἵτοιμον εἰς ὑπακοήν, καὶ θερμὸν εἰς πίστιν καὶ εὐμετάβλητον ἀπὸ

Variae lectiones et notæ.

(18) Υἱὸν Δαυὶδ αὐτόν εἶπεν, εἰς τιμὴν αὐτοῦ. Τιμιωτάτη γὰρ παρ' Ἑβραίοις ἦν ἡ τοιαύτη προσηγορία, καθὼς ἀνωτέρω εἰρήκαμεν. Hæc ante πολλῶν (19) Δι' πλέον B.

(20) Scholium, quod hic ex margine sui codicis interposuit interpres, in nullo meorum reperi.

(21) Hoc scholio caret interpretatio Hentenii. Ergo versuum 4 et 5, conjunctum exhibet.

καίας εἰς ἀρετὴν· Διὸ καὶ καλεῖ αὐτόν, (22) καὶ ἀπεισι A
κερδήσαν αὐτόν.

Καὶ — χαίρων. Χαίρων, οὐ μόνον, ὅτι εἶδεν αὐτόν,
ὡς ἐζητεῖ· ἀλλ' ὅτι καὶ ἐκλάθη παρ' αὐτοῦ, καὶ
ὅτι ὑπεδέξατο αὐτόν, ὡς οὐκ ἂν ποτε προσεδόκη-
σε (23).

† Unde et statim misericors factus est pauperum ac pietatis amator.

Καὶ — καταλύσαι. Καταχθῆναι, (23) μῖναι. Ἄμαρ-
τωλοὶ δὲ οἱ τελῶναι πάσιν ἰδοῦν, διὰ τὰς πλεονεξίας
καὶ ἀδικίας αὐτῶν. Ἐμέμφοντο τοίνυν τῷ Χριστῷ, κα-
θάπερ καὶ ἐπὶ Ματθαίῳ τῷ τελῶνῃ, καὶ ἐπὶ τοιοῦτοις
ἄλλοις διαφόρως· ἠγγύουν δὲ τὸν τρόπον, καθ' ὃν τού-
τοις συναναστρέφετο. Διὸ καὶ παραῶρα τούτους αὐτὸς
ἐπὶ τοιοῦτοις πράγμασι σκανδαλιζομένους. Χρὴ γὰρ B
τοῦ μικροῦ σκανδαλοῦ καταφρονεῖν, ἐνθα μεγάλη σωτη-
ρία τινὶ προσγίνεταί, καὶ μὴ διὰ τὸ μικρὸν ἀπολλεῖν (25)
τὸ μέγα.

Σταθεῖς — τετραπλοῦν. Ὡ ταχίας μεταβολῆς | ὁ
φιλάργυρος, εὐματάδοτος· ὁ ἀδικιώτατος, δικαιοτάτος.
Ὡ αὐτοθεδάκτου σωτηρίας | οὐκ γὰρ ἐμαθὲ τι παρὰ
Χριστοῦ. Τὰ μὲν οὖν ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων δίδωκε
τοῖς πτωχοῖς εἰς εὐποιαν· τὰ ἡμίση δὲ παρακατέσχεν,
οὐχ ὥστε ἔχειν, ἀλλ' ὥστε δι' αὐτῶν ἀποτινύειν τε-
τραπλάσια τῶν ἐκ συκοφαντίας πορισθέντων· Ἐνταῦθα
τὸ γὰρ Ἐσυκοφάντησα, οὐ τὸ ματαιῶς, Κατηγόρησα ση-
μαίνει, ἀλλὰ τὸ Ἐκ συκοφαντίας καὶ ἀδικίας
ἐκτησάμην. Τετραπλάσια δὲ ἀποδίδωσι κατὰ τὸν νόμον,
τὸν τέσσαρα πρόβατα ἀντὶ ἐνὸς ἐκτίσειν κελύουσα.
C

Ἀκούσωμεν οἱ ἀδικοῦντες, καὶ ἡ αὐτὰ τὰ ἐξ ἀδικίας
τοῖς ἀδικηθεῖσιν ἀντιστρέψωμεν, ἢ τοιαύτην θεραπείαν
τοῖς ἀδικήμασι προσενίγκωμεν.

Εἶπε — ἐγένετο. Οἶκον λέγει, τοὺς ἐν τῷ οἴκῳ. Σή-
μερον, φασίν, ἐγένετο σωτηρία, ἀπελαθείσης ἡδὴ τῆς
ἀπωλείας, τῆς ἐνοικίωσης ἐκ πλεονεξίας καὶ ἀδι-
κίας.

Καθότι — ἴστι. Τοῦτο διὰ τοὺς γογγύζοντας, ὅτι
παρὰ ἄμαρτωλῶ ἄνδρι εἰσῆλθε καταλύσαι· φησὶ γὰρ·
Σήμερον σωτηρία τῷ οἴκῳ τούτῳ. Καὶ γὰρ εἶδει
σωθῆναι τὸν Ζακχαῖον, διότι καὶ αὐτὸς ἐκ γένους
τοῦ Ἀβραάμ ἴστι. Δηλοῖ δὲ τὸ ἐπαγόμενον, ὅτι
προηγούμενως διὰ τοὺς Ἀβρααμικούς ἐνυθρόπη-
σεν.

Ἦθηε — ἀπολωλὸς. Τὸ ἀπολωλὸς ἐκ γένους τοῦ Ἀβραάμ.
Οὐκ ἀπειτάλην γὰρ, φασίν, εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ
ἀπολωλὸτα οἴκου (26) Ἀβραάμ.

Ζακχαῖος δὲ εἶμι κἀγὼ μικρὸς τὴν ἡλικίαν τὴν

²² Exod. xii, 1. ²³ Matth. xv, 24.

Variæ lectiones et notæ.

- (22) Αὐτὸν omittit B.
(23) Etiam hic adjecit interpres scholium, quod
mei non agnoscunt.
(24) Quo sensu κατὰ γὰρ est *deverti* et κατα-

a facileque a vitio mutabilem esse ad virtutem : ideo
etiam vocal et accedit, ut illum lucrifaciat.

Vers. 6. *Et — gaudens*. Gaudens non solum
quod eum vidisset, ut optaverat, sed quod etiam
ab illo vocatus esset, quodque ipsum suscepisset,
quod nunquam fore speraverat.

ac pietatis amator.

Vers. 7. *Et — diversaturus*. Mansurus ac recubi-
gurus. Publicani enim apud omnes habebantur
peccatores propter suam avaritiam ac injustitiam.
Indignabantur ergo Christo, quemadmodum etiam
propter Matthæum publicanum, ac alios hujusmodi
variis in locis. Ignorabant autem modum et cau-
sam, ob quam Christus cum illis conversaretur :
ideo etiam hos ipse despiciebat, cum propter hu-
jusmodi res offenderentur. Oportet enim modicum
offendiculum parvuducere, ubi cuiquam magna
salus accedit, nec propter rem modicam magnum
perdere emolumentum.

Vers. 8. *Stans — quadruplum*. O velocem muta-
tionem | avarus factus est liberalis ; injustissimus,
justissimus. O salutem, quam sese ipse docuerat |
neque enim adhuc a Christo didicerat : dimidium
bonorum dedit pauperibus in beneficium ; dimi-
dium vero retinuit, non ut possideret, sed quo per
id exsolveret in quadruplum, lucra fraude quæsitā.
Quod enim hoc in loco habetur *ἰσυκοφάντησα*, non
significat vane aut stulte calumniatus sum, sed,
Ex injustitia et calumnia acquisivi. Quadruplum
autem reddit, secundum legem, quæ quatuor oves
ob unam sublatam exolveri jubebat.

Audiamus, qui injuriam facimus, et vel ea quæ
injuste parva sunt, affectis injuria restituamus :
vel similem medelam illis, qui injuriam irrogave-
runt, offeramus (v).

Vers. 9. *Dixit — contigit*. Domum dicit eos qui
in domo erant. Hodie, inquit, salus contigit, ejecta
jam perditione, quæ in ea morabatur propter ava-
ritiam et injustitiam.

Vers. 9. *Eo quod — est*. Hoc propter eos dixit,
qui murmurabant quod intrasset, apud peccato-
rem virum diversaturus. Ait ergo ; *Hodie salus
domui huic contigit* ; oportebat siquidem salvum
fieri Zacchæum, quia et ipse ex genere est Abrahæ.
D Significat autem inductus hic sermo, quod pro-
pter eos potissimum humanitatem assumpserit,
qui ab Abraham descendebant.

Vers. 10. *Venit — quod perit*. Quod perit, ex
genere Abrahæ. Ait enim : *Non sum missus, nisi
ad oves perditas domus Israel* ²².

Ego vero et Zacchæus sum statura spirituali

γῶγον, *deversorium*.

(23) Hanc forinam codex uterque exprimit.

(26) Ex γένους, pro οἴκου. A.

(v) *Illis — offeramus*. Redde, injuriis admoveamus. Interpres loco ἀδικήμασι videtur legisse ἀδικήσασθαι.

pusillus, adhuc enim humi circa terrena trabor ; A cupio autem Christum intueri manifesta, et sicut expedit : verum ita ipsam intueri non possum, nisi ea quæ mihi ad hoc impedimento sunt, fugiam, et ascendam in arborem, id est, supra terrena elever attollarque ad celestia. Tunc enim et ipse me ingenue aspiciet, vocabitque ad se et mansionem apud me faciet ; talis siquidem efficitur domus Dei.

. Vers. 11. *Hæc illis audientibus — manifestandum.* Audientes quidam ex Judæis eum frequenter dicentem, quod instaret regnum Dei, suspicabantur quod propterea nunc ascenderet Jerusalem, ut regnaret in ea ; quod ipse sciens, per parabolam corrigit erroneam illorum opinionem, ostendens regnum suum non esse ex hoc mundo, sed cæ- B leste ac æternum.

CAP. LXVI. *De homine, qui profectus est, ut acciperet sibi regnum.*

Vers. 12. *Dixit — longinquam.* Se ipsum significat, hominem quidem, ut qui humanitatem assumpsit : præclarum vero genere, utpote Filium Dei. Profectus est autem in regionem longinquam, post resurrectionem ex mortuis ascendens ab eis in cælum : siquidem tanquam jam facta dicit ea quæ futura sunt.

† Nam regio longinqua alia, præter terram, est cælum.

Vers. 12. *Ut acciperet sibi regnum.* Quod ut homo accepit, de quo dixit David : *Dominus regnavit* ²⁴. Et rursus : *Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis, donec posuero inimicos tuos scabellum C pedum tuorum* ²⁵.

Vers 13. *Ac reverteretur.* In secundo adventu suo.

CAP. LXVII. *De his, qui decem minas acceperunt.*

Vers. 13. *Vocatis — minas.* Numerus in hoc loco denarius, multitudinis duntaxat manifestativus est, tam de servis quam de minis. Mina autem, genus erat argentei nummi. Servos ergo dicit omnes fidelium præceptores : minas vero, spiritalia dona.

Vers. 13. *Et veniam.* Negotiemini per dona salutem hominum.

Vers. 14. *Cives autem — eum.* Cognati ejus Judæi.

Vers. 14. *Et — nos.* Nam et prius dixerunt ad Pilatum : *Non habemus regem nisi Cæsarem* ²⁶ ; et postmodum orabant ad Deum et Patrem, ut exstingueretur etiam ejus memoria.

Vers. 15. *Et contigit — regno.* De secundo adventu est hic sermo, quando revertetur cum pole-

πνευματικῆν ἐτι γὰρ χαίρει περί τὰ γαστρά σύρομαι, καὶ ζητῶ μὲν εἶδέν τόν Χριστόν ἐμφανῶς καὶ (27) ὡς προσῆκεν, οὐ δύναμαι δὲ τοῦτον οὕτως εἶδέν, εἰ μὴ ἐκδράμω τῶν ἐμποδιζόντων μοι πρὸς τοῦτο, καὶ ἀναβῶ ἐπὶ δένδρον, τουτίστιν, ὑπεραρθῶ τῶν γῆινων, καὶ μεταωρισθῶ πρὸς τὰ ἰπουράνια (28). Τότε γὰρ καὶ αὐτὸς θεάσεται με γνησίως, καὶ καλέσει πρὸς ἑαυτὸν, καὶ μόνον παρ' ἐμοὶ ποιήσει. Οἶκος γὰρ Θεοῦ ὁ τοιοῦτος γίνεται.

Ἀκούοντων δὲ αὐτῶν ταῦτα ἀνακρίνεσθαι. Ἀκούοντίς τις τῶν Ἰουδαίων πολλάκις αὐτοῦ λέγοντος, ὅτι ἤγγικεν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ὑπέλαβον, ὅτι διὰ τοῦτο ζῆναι νῦν εἰς Ἱερουσαλήμ, ἵνα βασιλεύσῃ ἐν αὐτῇ, ὅπερ γινούσ αὐτὸς διὰ παραβολῆς διορθοῦται τὴν ἐσφαλμένην ὑπόληψιν αὐτῶν, ἐμφανίζων, ὅτι ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, ἀλλ' οὐράνιος καὶ αἰδῖος.

ΚΕΦ. Ξζ'. Περὶ τοῦ πορευθέντος λαβεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν.

Εἶπεν — μακράν. ἑαυτὸν ὑποθλασῶ, ἀνθρώπων μὲν, ὡς ἐνανθρωπήσασκα· εὐγενῆ δὲ, ὡς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· ἐπαρῆθη δὲ εἰς χώραν μακράν, μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν αὐτοῦ ἀνελθὼν εἰς τὸν οὐρανόν. Ἴδις γὰρ ἡδὴ γεγενεμένα λέγει τὰ μέλλοντα (29).

Λαβεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν. Ἦν ἔλαβον, ὡς ἀνθρώπος, περὶ ἧς εἶρηκε Δαυὶδ ὁ Κύριος ἐδασίλευσε. Καὶ αὐθις· Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθευ ἐκ δεξιῶν μου, ἵως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.

Καὶ ὑποστρέψαι. Κατὰ τὴν δευτέραν παρουσίαν αὐτοῦ.

ΚΕΦ. ΞΖ'. Περὶ τῶν λαβόντων τὰς δέκα μνάς.

Καλέσας — μνάς. Ὁ δέκα ἀριθμὸς ἐνταῦθα πλήθους μόνον ἐμφαντικὸς ἔστιν, ἐπὶ τε τῶν δούλων, ἐπὶ τε τῶν μνῶν ἡ μνά δὲ ἦν εἶδος ἀργυρίου. Δούλους μὲν εὖν λέγει, πάντας τοὺς διδασκάλους τῶν πιστῶν· μνάς δὲ, τὰ πνευματικὰ χαρίσματα.

Καὶ — ἔρχομαι. Πραγματῶσθε διὰ τῶν χαρισμάτων τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων.

Οἱ δὲ πολῖται — αὐτόν. Οἱ συγγενεῖς αὐτοῦ Ἰουδαῖοι.

Καὶ — ἡμᾶς. Καὶ πρότερον γὰρ πρὸς τὸν Πελάτην εἶπον. Οὐκ ἔχομεν βασιλεία, εἰ μὴ Καίσαρα· καὶ ὕστερον ἤρχοντο πρὸς τὸν Θεόν καὶ Πατέρα, σεβασθῆναι αὐτοῦ (30) καὶ τὴν μνήμην.

Καὶ ἐγένετο = βασιλείαν. Περὶ τῆς δευτέρας παρουσίας ὁ λόγος, ὅτι ἐπαυλεῖται μετὰ θυνάμειος

²⁴ Psal. xcii, 1. ²⁵ Psal. cix, 1, 2. ²⁶ Joan. xix, 15.

Variæ lectiones et notæ.

(27) Ὡς καὶ, ordine inverso B.

(28) Οὐράνια B.

(29) Nec proximum scholium codices Mosquenses habent.

(30) Καὶ ἀβὲστ A. Cæterum ignoro, ad quem locum Litterarum sacrarum hic respiciat. Hente-

nus sum interpretationi ascripserat Jeremias ii. In Actibus apostolicis quidem aliquoties legitur, principes Judæorum delere voluisse memoriam nominis Christi, sed nullibi additum est, εἰχεσθαι πρὸς τὸν Θεόν καὶ Πατέρα.

πολλῆς καὶ δόξης, καὶ καθίσει ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ.

(31) Εἶπε — διαπραγματεύσατο. Τότε γὰρ λογοθετῶν ἀποδώσει ἰκάστω κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Παρεγένετο — μνάς. Διὰ τῆς δεκάδος τὸ πολὺ τῶν κέρδους ἐτήμανε.

Καὶ εἶπε — ἐγένου. Εὖ σοι, ὅτι ἐν μιᾷ μῶν σπουδαῖος ἐγένου.

Ἴσθι ἐξουσίαν ἔχων — πόλιων. Διὰ τῆς ἐξουσίας τῶν δέκα πόλιων τὸ πολὺ τῆς τιμῆς καὶ τὸ μέγεθος τῆς εὐεργεσίας ἐνέφηνε.

Καὶ ἦλθεν — πόλιων. Ἀναλόγως τῶ μέρει τῆς ἰκάστου σπουδῆς καὶ τοῦ κέρδους παραμυτριεῖται καὶ ἡ τιμὴ καὶ εὐεργεσία.

Καὶ ἕτερος — σουδαρίω. Σουδάριον (32), τὸ παρ' ἡμῶν μικρὸν φακίλιον ἀναγωγικῶς δὲ τὸ σουδάριον ἐνταῦθα, ἡ ἀργία καὶ ἀχρηστία.

Ἐροδούμην — ἱσπειρας. Ὡμοιογενεῖς γὰρ, ὅτι μόνη ἡ σπουδὴ τῶν ἐμπορευομένων, ἀνεῖν τῆς ἐκ Θεοῦ βοήθειας, κατορθοῖ τὸ πᾶν, καὶ ὅτι αὐστηρὸς ὢν, ἀπαίτει τὰ ἑτέροις ἐπικτηθέντα, εἰς ἃ αὐτὸς οὐδέν τι συνήργησε. Ταύτην δὲ τὴν ἀπολογίαν ἐσχημάτισεν ἡ παραβολή, δειξάτι βουλομένη, ὅτι (33) οὐδὲν οἱ τοιοῦτοι εἴλογον (34) ἀπολογησασθαι δύναται, καὶ ὅτι, ὅσα ἂν ἀπολογησῶνται, κατ' αὐτῶν πάντα (35) περιτραπήσονται, καὶ ἀκούει τῶν ἐξῆς.

Λέγει — δοῦλε. Ἐκ τῶν λόγων σου.

Ἦδεις — τραπέζην ; Ἐπὶ τραπέζιτας. Οὗτοι δ' ἂν εἴν οἱ θυνάμειοι διακρίνειν τὸ καλὸν ἀπὸ τοῦ κακοῦ. Λέγει τοίνυν, ὅτι Ἐπεὶ τοιοῦτόν με ἐγίνωσκες, καίτοι μὴ τοιοῦτον ὄντα, διατί οὐ μᾶλλον κατεβόλον τὸ δοθέν σοι χάρισμά μου ἐπὶ τραπέζιτας ; ἔδει γὰρ σε πᾶν τὸ σὸν ποιῆσαι, τὸ δὲ λοιπὸν ἐμοὶ καταλιπεῖν, τὸ εὐχερίστερον τίως διαπραξάσθαι, τὸ δὲ δυσχερίστερον ἐμοὶ ἐπιτρέψαι, λέγω δὴ, τὴν ἀπαίτησιν.

Καὶ ἐγὼ — αὐτό. Εἰσέπραξα, ἀπήτησα. Δάνειον μὲν οὖν, ἢ διδασκαλία· τόκος δὲ τοιοῦτου δανείου, αἱ ἐκ διδασκαλίας ἀρταί. Τόκον δὲ, τὴν ἐπιμερδίαν ἀπλῶ, ὠνόμασεν, τῇ συνηθείᾳ χορηγούμενος.

Καὶ τοῖς παρεστῶσιν εἶπε. Τοῖς ὑπηρετοῦσιν ἀγγέλοις.

Ἀρατε — ἔχοντι. Ἄρατε ἀπ' αὐτοῦ τὸ χάρισμα τῆς διδασκαλίας, καὶ ὅτε αὐτὸ εἰς προσθήκην τιμῆς τῶ ἔχοντι τὰς δέκα μνάς.

Καὶ εἶπον — μνάς. Ἐχει ἀκούσαν τιμὴν.

Λέγω — περισσευθήσεται. Οἱ μὲν παρεστῶτες εἶπον, ὅτι Ἐχει ἀκούσαν τιμὴν αὐτὸς δὲ φησιν,

A slate magna et gloria, sedebitque super sedem gloriæ suæ.

Vers. 15. *Jussitque — negotiatus esset.* Nam tunc rationem ponens reddet unicuique juxta opera sua.

Vers. 16. *Venit — minas.* Per denarium numerum etiam hic multitudinem, sive magnitudinem lucri significavit.

Vers. 17. — *Et ait — fuisti.* Bene precantis est, vel laudantis, contrarium Væ. Bene tibi sit, quia in una mina diligens fuisti.

Vers. 17. *Habeto potestatem — civitates.* Per potestatem super decem civitates, variam beneficii magnitudinem ac honorem demonstravit.

Vers. 18. *Et venit —* Vers. 19. *Civitates.* Conformiter ad mensuram studii cujusque mensuratur et honor ac beneficium.

Vers. 20. *Et alius — sudario.* Sudarium anagoge otium ac segnitiam et inutilitatem hoc in loco demonstrat.

Vers. 21. *Timebam — seminasti.* Putabat enim, quod sola negotiantium diligentia absque Dei auxilio totum efficeret : et cum esset austerus, repeteret ab aliis lucra, in quæ ipse nihil contulerat. Hanc autem responsionem figuravit parabola, volens ostendere, quod tales nihil rationabile possint respondere, sed quæcunque responderint, contra se ipsos convertentur ; nam audi, quæ sequuntur.

Vers. 22. *Ait — serve.* Ex verbis tuis.

Vers. 22. *Sciebas —* Vers. 23. *Mensam ?* Ad mensarios ; hi dici possunt, qui norunt dijudicare bonum a malo. Ait ergo : Cum talem me cognosceres, quanquam talis non essem, quare non potius exposuisti datum tibi donum meum ad mensarios ; oportebat enim, quod in te erat, facere, reliquum vero mihi relinquere : efficere interim id quod erat facilius, quod autem difficilium, mihi permittere, dico sane repetitionem.

Vers. 23. *Et ego — illam. — Repetissem.* Mutuum ergo est doctrina : usura vero hujusmodi mutui, virtutes sunt, quæ ex doctrina oriuntur. Lucrum autem quæcunque nominavit usuram, communi usus consuetudine.

Vers. 24. *Et astantibus dixit.* Ministrantibus videlicet angelis.

Vers. 24. *Tollite — qui habet.* Tollite ab eo gratiam docendi, et date illam ad accessionem honoris ei, qui decem minas habet.

Vers. 25. *Et dixerunt — minas.* Habet sufficientem honorem.

Vers. 26. *Dico — abundabit.* Qui astabant, dixerunt : Habet sufficientem honorem. Ipse vero

Variae lectiones et notæ.

(31) Καὶ, quod editiones habent, quodque Hen-tienius etiam servavit, neuter meorum habet. (32) Σουδάριον omittit B. (33) Ὅτι οἱ τοιοῦτοι οὐδὲν ἕτερον ἀπολογησασθαι

δυνήθησονται, καὶ ὅτι. (34) Ἀπολογηθῆσθαι A. (35) Παρατραπήσονται A.

ait : *Omni studium ac diligentiam habenti, dabitur honor, etiam abundantior quam illi convenit.*

Vers. 26. *Ab — ab eo.* Ab eo qui studium non habet ac diligentiam, ut dictum est, etiam id quod habet, gratia videlicet docendi, auferetur, tanquam ab illo, qui ea non utilitur.

Sed quare de solis tribus servis dixit, relictis cæteris? Quia ex his facile est etiam de aliis conjectare; quotquot enim negotiati sunt, conformes ad lucrum susceperunt honores; quotquot vero otiosa ac inutilia servaverunt dona, similia cum prædicto passi sunt.

Sexagesimo autem juxta Matthæum capite, cum similem dixisset parabolam, in fine addidit: *Et inutilem servum ejicite in tenebras exteriores, ibi erit fletus et stridor dentium*³⁷; et ibi horum dictorum interpretationem legito.

Vers. 27. *Verumtamen — me.* Hæc cædes aut designat supplicium Judæorum in futuro sæculo, aut omnimodam eorum subversionem sub Vespasiano et Tito.

Vers. 28. *Et — Hierosolyma.* Festinans ad passionem et crucem.

CAP. LXVIII. De pullo.

Vers. 29. *Et — Vers. 31. Necessarius est.* Et hoc invenies quadragesimo quinto juxta Matthæum capite, in quo tota hujus enarratio ad verbum exposita est.

Vers. 32. *Abierunt — Vers. 35. Jesum.* Ibi etiam de his dictum est.

Vers. 35. *Et — Vers. 36. Via.* Hæc substernebat plurima turba, sicut dixit Matthæus; nem et ista quocumque invenies eodem capite.

Vers. 37. *Cumque jam appropinquasset virtutibus.* De miraculis, quæ ipso tempore viderant. Erat enim miraculum, de pullo illiusque dominis prædicera: et cum ipse esset indomitus, adeo compositæ ac modeste incedere, turbam ad tantum illius honorem attrahi, ac hujusmodi faustam de eo efferrî acclamationem et similia.

Vers. 38. *Dicentes — Domini.* Matthæus autem dixit, quod turbæ, quæ præcedebant et quæ sequebantur, clamabant dicentes hoc³⁸; et ibi lege totam enarrationem illorum verborum usque ad eum locum: *Cumque intrasset ipse Hierosolyma, commota est universa civitas*³⁹.

Vers. 38. *Pax — excelsis.* In ea interpretatione etiam hæc enarrata sunt. Videntes enim discipuli, turbas hæc facientes, et ita clamantes, simul ac similiter vociferabantur, una cum eis numine afflati.

Vers. 39. *Et quidam — Vers. 40. Clamabunt.* Lege consequenter prædicto capite illius dicti

³⁷ Matth. xxv, 30 ³⁸ Matth. xxi, 9. ³⁹ Ibid. 40.

A ὅτι Παντὶ τῷ ἔχοντι σπουδὴν τε καὶ ἐπιμελίαν, δοθήσεται τιμὴ καὶ περισσώτερα τῆς ἐπιβαλλούσης αὐτῷ.

Ἄπο — ἀπ' αὐτοῦ. Ἄπο δὲ τοῦ μὴ ἔχοντος σπουδὴν τε καὶ ἐπιμελίαν, ὡς εἴρηται, καὶ ὁ ἔχει χάρισμα διδασκαλίας, ἀραιρεθήσεται, οἷα μὴ χουσαμένοι αὐτῷ.

Ἄλλὰ καὶ (36) διατί περὶ μόνων τριῶν δούλων εἰπὼν, τοὺς ἄλλους ἀφήκε; Διότι εὐχερὲς ἐστὶν ἐκ τούτων καὶ περὶ ἐκείνων μαθεῖν. Ὅσοι μὲν γὰρ ἐπραγματεύσαντο, ἀναλογίᾳ τῷ κέρδει λήφονται τὰς τιμὰς; ὅσοι δὲ ἀργὸν καὶ ἀχρηστον ἔσχον τὸ χάρισμα, τὰ ὅμοια τῷ δηλωθέντι πείσονται.

Ἐν δὲ τῷ ἐξακοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου παραβολὴν τοιαύτην εἰπὼν, ἐπὶ τέλους προσέθηκεν, ὅτι Καὶ τὸν ἀχρεῖον δούλον ἐκβάλετε εἰς τὸ σκότος; τὸ ἐξώτερον. Ἐκεῖ ἐστὶν ὁ κλυθμός καὶ ὁ βρυγμός τῶν ὀδόντων. Καὶ ἀνάγνωθι ἐκεῖ τὴν τῶν ῥετῶν τούτων ἐρμηνείαν.

Πλὴν — μου. Ἡ καταστροφὴ αὕτη ἢ τὴν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι κόλασιν τῶν Ἰουδαίων παραδολοῖ, ἢ τὴν ἐν τοῖς χρόνοις Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τίτου παωλεθρίαν αὐτῶν.

Καὶ — Ἱεροσόλυμα. Σπεύδων ἐπὶ τὰ πάθη καὶ τὸν σταυρόν.

ΚΕΦ. ΕΗ'. Περὶ τοῦ πώλου.

Καὶ — χρεῖαν ἔχει. Τοῦτο τὸ κεφάλαιον τεσσαρκοκοστὸν ἰμίπτον εὐρήσεις ἐν τῷ κατὰ Ματθαίου, ἐν ᾧ πάντα κατὰ λόγον ἢ ἐξηγήσεις ἐξετίθη.

Ἀπελθόντες — Ἰησοῦν. Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων ἰρήθη.

Καὶ — ὁδῷ. Ὑπεστρώωννον ταῦτα ὁ πλείστος ὄχλος, ὡς εἶπε Ματθαῖος. Ἐν ἐκείνῳ δὲ καὶ περὶ τούτων εὐρήσεις.

Ἐγγίζοντος δὲ αὐτοῦ ἤδη — δυνάμεων. Ὡς εἶδον θανμάτων ἐν τῷ τότε καιρῷ. Θαύμα γὰρ, τὸ προειπεῖν περὶ τοῦ πώλου καὶ τῶν κυρίων αὐτοῦ, τὸ βρῖναι αὐτὸν εὐτάκτως, ἀδάμαστον ὄντα, τὸ συγκινηθῆναι τὸν ὄχλον εἰς τσασύτην τιμὴν καὶ τελεκαύτην εὐφημίαν αὐτοῦ, καὶ τὰ τοιαῦτα.

Λέγοντες — Κυρίου. Ὁ δὲ Ματθαῖος εἶπεν ὅτι οἱ ὄχλοι οἱ προάγοντες καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες ἐκραζόν λέγοντες τοῦτο. Καὶ ἀνάγνωθι ἐκεῖ τὴν ὅλην ἐξηγήσιν τῶν ῥητῶν τούτων, ἄχρι τοῦ. Καὶ εἰσελθόντος αὐτοῦ εἰς Ἱεροσόλυμα, εἰσεῖσθη πᾶσα ἡ πόλις.

Εἰρήνη — ὑψίστοις. Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐξηγήσει καὶ ταῦτα διερμηνεύθησαν. Βλέποντες; γὰρ οἱ μαθηταὶ τοὺς ὄχλους οὕτω ποιοῦντας καὶ οὕτω κραζόντας, συναγγάλλοντο, καὶ ὁμοίως ἐβόων, συνευθουσιῶντες αὐτοῖς.

Καὶ τινας — κερραζόνται. Ἀνάγνωθι ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ ἀκολούθως τὴν ἐρμηνείαν τοῦ.

Variæ lectiones et notæ.

(36) Καὶ omittit B.

Οἱ δὲ ὄχλοι ἔλεγον. Οὗτός ἐστιν Ἰησοῦς ὁ προφήτης ἐν ἐκείνῃ γὰρ καὶ ταῦτα ἐμνημονεύθησαν καὶ ἐσαφηνίσθησαν.

Καὶ ὡς — αὐτήν. Γενώσκων αὐτὴν δι' ὑπερβολὴν πονηρίας ἐκτριβησαμένην, ἀνθρωποπρεπῶς κλαίει ταύτην δι' ὑπερβολὴν ἀγαθότητος, ἐνδεικνύμενος κἀντεῦθεν, οἷα σπλάγχχνα εἶχε περὶ τοὺς ἀγνώμονας Ἰουδαίους.

Λέγων — σου. Ἐλλειπτικός ὁ λόγος· ἔλλειπει γὰρ τὸ, Οὐκ ἂν ἀπώλου. Εἰώθασι γὰρ οἱ κλαίοντες ἐπικρίπτεσθαι τοὺς λόγους ὑπὸ τῆς τοῦ πάθους σφοδρότητος. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Εἰ ἔγνων καὶ σὺ ἐν τῇ ἡμέρᾳ σου ταύτῃ, τούτεστιν ἐν τῷ καιρῷ σου τούτῳ, καθ' ὃν ἐγὼ ἐπιδημῶ· σὸς γὰρ οὗτος, ὅτι διὰ σὲ προηγουμένης ἐνηθρωπησά τε καὶ ἐπεδήμησα· εἰ ἔγνων τὰ πρὸς εἰρήνην σου, τὰ εἰρηνευτά σι πρὸς Θεὸν, ἄτινά εἰσιν ἢ εἰς ἐμὲ τὸν Υἱὸν αὐτοῦ πίστευς, καὶ ἡ παραδοχὴ τοῦ ἐμοῦ κηρύγματος, οὐκ ἂν ἀπώλου. Τὸ δὲ καίγε περιττὸν κεῖται, ἰδίωμα τῆς Εβραϊκῆς οὐ συγγραφῆς.

Νῦν — σου. Ἐκρύβη ταῦτα ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς ψυχῆς σου, ἤγουν παρωράθησαν.

Ὅτι — σοι. Ταῦτα, ὡς ἀπὸ ἀρχῆς ἰδίας, ἀναγνωστέον. Τὸ γὰρ ὅτι προφητικὸν ἴσθι ἐνταῦθα καὶ διηγηματικόν. Ἡμέρας μὲν οὖν λέγει, τὰς τῆς πολιορκίας· ἐχθροὺς δὲ αὐτῆς τοὺς Ῥωμαίους, ὕστερον χαλεπήναντας.

Καὶ — σοί. Καὶ τὰ τέκνα σου ἐν σοί, ἐδαφιοῦσι δηλονότι.

Καὶ οὐκ — λίθω. Σύνθεσιν λίθων, ἤγουν οἰκοδόμημα.

Ἄνθ' — σου. Διότι οὐκ ἔγνων τὸν καιρὸν τῆς ἐπιμελείας σου. Ὁ γὰρ καιρὸς τῆς ἐπιδημίας μου καιρὸς ἦν τῆς ἐπιμελείας καὶ σωτηρίας σου.

Καὶ εἰσελθὼν — ληστῶν. Πλατύτερον ἔγραψε περὶ τούτων ὁ Ματθαῖος ἐν τῷ τέλει τοῦ τεσσαρακοστοῦ πέμπτου κεφαλαίου, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν.

Καὶ ἦν διδάσκων — ἀκούων. Διδασκόμενος.

ΚΕΦ. ΞΘ'. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν Κύριον ἀρχιερέων καὶ γραμματέων.

Καὶ ἐγένετο — ταύτην; Εἴρηται περὶ τούτων ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ ὀγδοῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίον.

Ἀποκριθεὶς — εἶπαι. Ἀκολούθως ἐν τῷ τοιοῦτῳ κεφαλαίῳ καὶ ταῦτα ἐσαφηνίσθησαν.

Καὶ — ποιῶ. Ὅμοιως καὶ ταῦτα. Καὶ ἀνάγνωθι ἐκεῖ (37) τὴν ἐξήγησιν.

ΚΕΦ. Ο'. Περὶ τοῦ ἀμπέλωνος.

Ἐρξάτο — ἱκανούς. Αὕτη ἡ παραβολὴ πενηκοστὸν ἴσθι κεφάλαιον τοῦ κατὰ Ματθαίον. Καὶ ζή-

A interpretationem. *Turbæ autem dicebant: Hic est Jesus propheta* ⁴⁰; ibi enim hæc declarata ac manifestata sunt.

Vers. 41. *Et postquam — illa*. Sciens illam propter immensa vitia destruendam, humano modo ipsam præ immensa sua bonitate deflet, etiam hinc ostendens, qualia haberet erga ingratos Judæos viscera

Vers. 42. *Dicens — tuam*. Defectivus sermo est; deficit enim: Nequaquam perires. Consueverunt enim flentes verba præ affectus vehementia abrumperere. Quod autem ait, tantumdem est, ac si diceret: Si cognosceres et tu in die hoc, id est, in hoc tempore, quo ego hic conversor; tuum enim est, quia propter te potissimum humanitatem assumpsi, et peregrinus effectus sum. Si cognosceres, inquam, quæ ad pacem tuam pertinent, quæ te erga Deum pacificant, quæ sunt aut fides in me Filium ejus, aut meæ prædicationis susceptio, nequaquam perires. Quod autem interponitur, *et quidem*, superfluum est, tanquam proprietas Hebræicæ compositionis.

Vers. 42. *Nunc — tuis*. Abscondita sunt hæc ab oculis animæ tuæ: sive contempta, neglecta.

Vers. 43. *Quod — te*. Hæc tanquam ab exordio proprio legenda sunt. Nam ipsum *quod*, propheticum est hic et narrativum. Dies itaque dicit obsessionis; inimicos vero illius, Romanos, qui postmodum in eum sævierunt.

Vers. 44. *Et — te*. Et filios tuos in te, videlicet solo prosternent.

Vers. 44. *Nec — lapidem*. Hoc est, lapidum compositionem, sive structuram.

Vers. 44. *Eo quod — tuæ*. Quia non agnovisti tempus curæ tuæ; tempus namque peregrinationis meæ erat tempus curæ salutis tuæ.

Vers. 45. *Et ingressus — Vers. 46. latronum*. Latius de his scripsit Matthæus in fine quadragesimi quinti capituli, et ibi quære enarrationem.

Vers. 47. *Et docebat — Vers. 48. audiens*. Cum ab eo doceretur.

CAP. LXIX. *De sacerdotibus et scribis ac senioribus, qui Dominum interrogabant.*

CAP. XX. Vers. 1. *Et accidit — Vers. 2. istam?* Dictum est de his quadragesimo octavo capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 3. *Respondens — Vers. 6. fuisse*. Consequenter in illo capite etiam hæc manifestata sunt.

Vers. 7. *Et — Vers. 8. faciam*. Similiter etiam hæc: et ibi lege enarrationem.

CAP. LXX. *De vinea.*

Vers. 9. *Capit — multa*. Hæc parabola quinquagesimum est capitulum Evangelii secundum Matthæum:

40. Matth. xxi, 11.

Variæ lectiones et notæ.

(37) Ἐν ἐκείνῳ, pro ἐκεῖ B.

PATROL. GR. CXXIX,

et ibi quære hujus enarrationem, ad minutula A usque appositam.

Vers. 10. *Cumque* — Vers. 12. *ejecerunt*. In illo capite hæc quoque declarata sunt.

Vers. 13. *Dixit* — *revere buntur*. Similiter et hæc.

Vers. 14. *Cum autem vidissent* — Vers. 15. *occe derunt*. Pari modo et hæc.

Vers. 15. *Quid ergo* — Vers. 16. *absit*. Etiam de his diligenter ibi dictum est.

Vers. 17. *At ille* — *anguli*? Præterea et de his.

Vers. 18. *Omnis* — *eum*. Prædicto capite, postquam etiam illud addidit, quod de hac Davidica prophetia hic relictum est; postquam etiam dixit: *Ideo dico vobis, quod tolletur a vobis regnum Dei, et dabitur nationi facienti fructus ejus*⁴¹, tunc intulit: *Et qui ceciderit super hunc lapidem, confringetur*; B *super quemcumque vero ceciderit, conteret eum*⁴². Sunt itaque ea, quæ Matthæus habet, exacte recitata, quæ autem apud Marcum et Lucam habentur, compendiose tradita, quemadmodum frequenter diximus.

Apud omnes itaque evangelistas hanc invenimus dispensationem, ut quisque eorum interdum quidem diligenter, interdum autem compendiose retulerint. Propositum autem verbum dicto capite juxta Matthæum declaratum est; et ibi quære enarrationem.

Vers. 19. *Et quærebant* — *dixerit*. Hæc item manifestius scripsit Matthæus prædicto capite.

CAP. LXXI. *De his qui Dominum interrogabant, occasione census.*

Vers. 20. *Et observantes* — *præsidis*. Ait Matthæus in fine quinquagesimi capitis: *Tunc abeuntis Pharisei consilium ceperunt, ut illaquearent eum in sermone*⁴³, et cætera. Lege ergo illorum enarrationem, et ibi etiam præsentium verborum declarationem invenies.

Vers. 21. *Et interrogaverunt* — Vers. 22. *an non?* Quinquagesimo secundo capite de his manifestius scripsit Matthæus, et ibi similiter quære interpretationem.

Vers. 25. *Cognita* — Vers. 26. *tacuerunt*. In illo etiam horum facta est mentio, dataque interpretatio.

CAP. LXXII. *De Sadducæis.*

Vers. 27. *Accedentes* — Vers. 33. *uxorem*. Caput hoc quinquagesimum tertium est apud Matthæum: et ibi quære totam enarrationem.

Vers. 34. *Et* — *nuptum dant*. Hoc est, filii hujus mundi, hujus vitæ.

Vers. 35. *Qui vero* — Vers. 36. *sint filii*. Apud Matthæum etiam horum facta est mentio, dataque

⁴¹ Matth. xxi, 43. ⁴² Ibid. 44. ⁴³ Matth. xxii, 15.

A τῆσον ἐκεῖ τὴν ταύτης ἐξήγησαν, λεπτομερῶς ἐπιθεμιένην.

Καὶ ἐν — ἐξέβαλον. Ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ ταῦτα ἠρμηνεύθησαν.

Εἶπε — ἐντραπήσανται. Ὁμοίως καὶ ταῦτα.

Ἰδόντες δὲ — ἀπέκτειναν. Ὡσαύτως καὶ ταῦτα.

Τί οὖν — γένοιτο. Καὶ περὶ τούτων ἐκεῖ μετὰ ἀκριθείας ἐρρήθη.

Ὁ δὲ — γωνίας; Ἔτι καὶ περὶ τούτων.

Πᾶς — αὐτόν. Ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ καὶ τὸ λεπτόμενον τῆς Δαυϊτικῆς ταύτης προφητικῆς προσθίς, εἶτα εἰπὼν· Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, ὅτι ἀρθήσεται ἀπ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δεθήσεται ἔθνη ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς· τότε ἐπήγαγον ὅτι καὶ ὁ πῶσόν ἐπὶ τὸν λίθον τούτων, συνθλασθήσεται· ἐφ' ὃν δ' ἂν πέσῃ, λιμνήσεται αὐτόν. Ἔστι τοίνυν τὰ μὲν τοῦ Ματθαίου ἐπιβεβαιωτικὰ ἀπαγγελίας τὰ δὲ (38) τοῦ Λουκᾶ συντομία ἀπαγγελίας, ὡς πολλὰκις εἰρήκαμεν.

Παρὰ πᾶσι δὲ τοῖς εὐαγγελισταῖς εὐρίσκομεν τὴν τοιαύτην οἰκονομίαν ἐκάστου αὐτῶν ποτὲ μὲν ἀκριδῶς, ποτὲ δὲ συντόμως ἀπαγγέλλοντος. Τὸ μέντοι προκειμένον ῥητὸν ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίον ἠρμηνεύεται. Καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν.

Καὶ ἐζήτησαν — εἶπε. Καὶ ταῦτα σαφέστερον ὁ Ματθαῖος ἐστόρησεν ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ.

ΚΕΦ. ΟΑ'. Περὶ τῶν ἐγκαθέτων διὰ τὸν κῆρσον.

C Καὶ παρατηρήσαντες — ἠγεμόνος. Φησὶν ὁ Ματθαῖος ἐν τῷ τέλει τοῦ πεντηκοστοῦ πρώτου κεφαλαίου αὐτοῦ· Τότε πορευθέντες· οἱ Φαρισαῖοι, συμβούλιον ἔλαβον, ὅπως αὐτὸν παγιδεύσωσιν ἐν λόγῳ, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτῶν, καὶ εὐρήσεις ἐκεῖ καὶ τὴν τῶν παρόντων ῥητῶν σαφήνειαν.

Καὶ ἐπηρώτησαν — ἢ οὐ; Ἐν τῷ πεντηκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ περὶ τούτων σαφέστερον ἐγραψεν ὁ Ματθαῖος· καὶ ζήτησον ἐκεῖ ὁμοίως τὴν ἠρμηνείαν.

Κατανοήσας — ἐστύγησαν. Ἐν τῷ τοιοῦτῳ κεφαλαίῳ ταῦτα πάντα ἐμνημονεύθησάν τε καὶ ἠρμηνεύθησαν.

ΚΕΦ. ΟΒ'. Περὶ τῶν Σαδδουκαίων.

D Προσελθόντες — γυναῖκα. Τὸ κεφάλαιον τοῦτο πεντηκοστὸν τρίτον ἐστὶ παρὰ τῷ Ματθαίῳ· καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τὴν ὅλην ἐξήγησιν.

Καὶ — ἐγκαμίσκονται. Οἱ τοῦ κόσμου τούτου, οἱ τῆς ζωῆς ταύτης.

Οἱ δὲ — υἱοὶ ὄντες. Παρὰ τῷ Ματθαίῳ καὶ ταῦτα ἐμνημονεύθησάν τε καὶ ἠρμηνεύθησαν ἐν τῷ ῥηθέντι

Variæ lectiones et notæ.

(38) Hentanius addit: Τοῦ Μάρκου καὶ. Habet autem hæc Marcus xii, 40.

κεφαλαίω, ἔνθα κείται τό· Ἐν γὰρ τῇ ἀναστάσει οὕτε A
γαμοῦσι, οὕτε ἐγγαμίζονται, καὶ τὰ ἐξῆς.

Ὅτε — βράτου. Ἐδήλωσεν ἐπὶ τῆς Γροσφῆς τῆς βράτου·
αὐτὴ δὲ ιστόρηται ἐν τῇ βίβλῳ τῆς Ἐξόδου.

Ὡς λέγει — ζῶσι. Καὶ περὶ τούτων ἀκολουθῶς ἐν
τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ τοῦ Ματθαίου εἴρηται· καὶ
ζήτησον ἑαυτοὺς.

Ἀποκριθέντες — οὐδέν. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα ἐμνη-
μονεύθησαν, ἔνθα τό· Καὶ ἀκούσαντες οἱ ὄχλοι
ἐξεπλήσσοντο ἐπὶ τῇ διδασχῇ αὐτοῦ.

ΚΕΓ. ΟΓ'. Ἐρώτησις πρὸς τοὺς Φαρισαίους πῶς
ἔστιν υἱὸς Δαυὶδ ὁ Χριστός.

Εἶπε — ἔστι; Ματθαῖος δὲ φησὶν ἐν τῷ πεντηκο-
στῷ πέμπτῳ αὐτοῦ κεφαλαίῳ ὅτι Συνηγμένων B
τῶν Φαρισαίων, ἐπηρώτησεν αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς
λέγων· Τί ὑμῖν δοκεῖ περὶ τοῦ Χριστοῦ, τίνος υἱὸς ἔστι;
καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ἠρμηνεύθησαν ἑκεῖ πάντα κατὰ
λόγον.

Ἀκούοντος — δειπνοῦς. Ἀνάγνωθι ἐν τῷ βῆθέντι
κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τὴν ἐξήγησιν τοῦ·
Πλατύνουσι γὰρ τὰ φυλακτήρια αὐτῶν, καὶ μεγαλύνουσι
τὰ κρίσπεδα τῶν ἱματίων αὐτῶν, καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ
εὐρήσεις περὶ πάντων.

Οἱ — κρίμα. Ἐν τῷ πεντηκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ
τοῦ κατὰ Ματθαῖον εἶπε καὶ πρὸς τοὺς Γραμματεῖς
καὶ Φαρισαίους· Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φα-
ρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι καταστρίβετε τὰς οἰκίας τῶν
χρηρῶν, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν
αὐτῶν.

ΚΕΦ. ΟΔ'. Περὶ τῆς χήρας τῆς τὰ δύο λεπτὰ
βαλοῦσης.

Ἀναβλήσας — ἔθαλε. Περὶ ταύτης καὶ ὁ Μάρκος
δειβαλεν ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ·
καὶ ζήτησον ἑκεῖ τὴν ὅλην ἐξήγησιν.

Καὶ τῶν — καταλυθήσεται. Εἴρηται περὶ τού-
των ἀκριβῶς ἐν τῷ τέλει τοῦ πεντηκοστοῦ ἕκτου κε-
φαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαῖον, ἔνθα κείται τό· Καὶ
ἐξελθὼν ὁ Ἰησοῦς ἐπορεύετο ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, καὶ
προσῆλθον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐπιθεῖξαι αὐτῷ τὰς
οικοδομὰς τοῦ ἱεροῦ.

ΚΕΦ. ΟΕ'. Ἐρώτησις περὶ συντελείας.

Ἐπηρώτησαν — γινεσθαι; φησὶν οὖν (39) ὁ
Ματθαῖος ἐν τῷ πεντηκοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ ὅτι, D
καθημένου αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους τῶν Ἐλαιῶν, προσῆλθον
αὐτῷ οἱ μαθηταὶ κατεδίαν, λέγοντες· Εἰπέ ἡμῖν, πότε
ταῦτα ἔσται, καὶ τί τὸ σημεῖον τῆς σῆς παρουσίας καὶ
τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος; καὶ ζήτησον ἑκεῖ τὴν (40)
ἐξήγησιν.

Ὅ δὲ — αὐτῶν. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα ἐμνημονεύθησάν τε
καὶ ἠρμηνεύθησαν.

⁴⁴ Matth. xxii, 30. ⁴⁵ Exod. iii, 6. ⁴⁶ Matth. xxii, 33. ⁴⁷ Ibid. 41. ⁴⁸ Matth. xxii, 5. ⁴⁹ Ibid.
14. ⁵⁰ Matth. xxiv, 1. ⁵¹ Ibid. 3.

interpretatio, ubi dicitur : *In resurrectione enim neque contrahent matrimonium, neque nuptui tradentur* ⁴⁴.

Vers. 37. *Quod — rubum.* Id est, significavit in Scriptura de rubo ; hæc autem scripta sunt in libro Exodi ⁴⁵.

Vers. 37. *Cum dicit* — Vers. 38. *vivunt.* Etiam de his predicto juxta Matthæum capitè dictum est ; et ibi quære enarrationem.

Vers. 39. *Respondentes* — Vers. 40. *nihil.* Ibi horum quoque facta est mentio ubi dicitur : *Cumque audissent turbæ, stupuerunt de doctrina ejus* ⁴⁶.
CAP. LXXIII. *Interrogatio Domini ad Judæos quomodo dicant Christum Filium esse David.*

Vers. 41. *Ait* — Vers. 44. *est ?* Matthæus autem quinquagesimo quinto sui Evangelii capite ait, quod *Congregatis Pharisæis interrogavit eos Jesus dicens : Quid vobis videtur de Christo, cujus filius est* ⁴⁷ ? et cætera ; ibique omnia rationabiliter enarrata sunt.

Vers. 45. *Audientes* — Vers. 46. *convitiis.* Lego predicto Matthæi capite dicti illius enarrationem : *Dilatant phylacteria sua et magnificant fimbrias palliorum suorum* ⁴⁸ ac de omnibus invenies.

Vers. 47. *Qui* — *judicium.* Quinquagesimo sexto Evangelii secundum Matthæum capite dixit etiam ad Scribas et Pharisæos : *Væ vobis, Scribæ et Pharisæi hypocritæ, quia devoratis domos viduarum* ⁴⁹, et cætera : lege ergo illorum interpretationem.

CAP. LXXIV. *De vidua, quæ duo minuta obtulit.*

Cap. XXI. Vers. 1. *Respicens* — Vers. 4. *misit.* De hac et Marcus quadragesimo primo sui Evangelii capite disseruit, et ibi quære totam enarrationem.

Vers. 5. *Et quibusdam* — Vers. 6. *diruatur.* De his diligenter dictum est in fine quinquagesimi sexti juxta Matthæum capitis, ubi habetur : *Et egressus Jesus exivit de templo : secutique sunt eum discipuli ejus, ut indicarent ei structuram templi* ⁵⁰.

CAP. LXXV. *De consummatione.*

Vers. 7. *Interrogaverunt* — *sunt ?* Dicit Matthæus quinquagesimo septimo capite, quod sedente eo in monte Olivarum accesserunt ad eum discipuli eor-
sim dicentes : *Dic nobis, quando hæc erunt ? et quod signum adventus tui, et consummationis sæculi* ⁵¹ ? et ibi ista quære.

Vers. 8. *At ille* — *illos.* Ibi etiam horum facta est mentio et data declaratio.

Variae lectiones et notæ.

(39) Οὖν omittit B.

(40) Τὴν ἐξήγησιν omittit B.

Vers. 9. *Cum* — Vers. 11. *erunt*. Ibi etiam de A his dictum est.

Vers. 12. *Verum ante* — *meum*. Similiter et de his.

Vers. 13. *Continget* — *testimonium*. In protestationem, in redargutionem eorum qui non crediderunt, ne dicere possint in die iudicii, quod prædicationem non audierint. Aut contingent vobis, quæ ab illis inferentur in martyrii gloriam. (Nam Græci dicunt : *Continget vobis eis martýriam*, id est in *martyrium* aut in *testimonium*.)

Vers. 14. *Habete* — *defensionem*. †† Ponite corda vestra, loco, componite, persuadete, aut ponite in cordibus vestris.

Vers. 15. *Ego* — *vobis*. Os appellat verba ; sapientiam vero intelligentiam (x) verborum.

Vers. 16. *Trademini*. — Vers. 17. *meum*. Prædicto capite etiam de his invenies.

Vers. 18. *Et capillus* — *pereat*. Et vere multi fidelium in ignem injecti, ne capillos quidem perdidērunt. Manifestum ergo est, quod si cujus pars aliqua corporis amputata sit, hoc divina permissione sustinuit : siquidem interdum propriam ostendebat, potentiam, quandoque autem carni permittebat, ut juxta naturam pateretur. Cum ergo dixerit : *Et capillus de capite vestro non pereat*, significavit, quod omnipotens esset, quodque illis auxiliaretur, ac alacritatem immitteret.

Vers. 19. *Per* — *vestras*. — *Posidete*, sive servate ; quod si animas, omnino et corpora. Scriptum est enim prædicto capite : *Quia utem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* 52.

Vers. 20. *Cum* — *ejus*. Matthæus vero prædicto capite aliud scripsit signum dicens : *Cum videritis abominationem* 53, et cætera : lege ergo totam dictorum illorum enarrationem.

Vers. 21. *Tunc* — *montes*. In illo etiam de his quærito.

Vers. 21. *Et* — *discedant*. Rursum idem dicit ad confirmationem sermonis.

Vers. 21. *Et* — *eam*. Hoc prætermiserunt Matthæus et Marcus, sicut et hic aliud, quod illi dixerunt, puta : *Qui in tecto, non descendat ut tollit quidquam de domo sua : et qui in agro, non revertatur ut tollat vestimenta sua* 54.

Vers. 22. *Quia* — *erunt*. Videlicet Dominicæ cædis.

Vers. 22. *Ut* — *scripta sunt*. Ut compleantur omnia, quæ in libris Danielis, aliorumque prophetarum de hujus Hierosolymorum expugnatione scripta sunt.

Vers. 23. *Væ* — *diebus*. Apud Matthæum hoc etiam dicto capite manifestatum est.

52 Matth. xxiv, 13. 53 Ibid. 15. 54 Ibid. 17, 18 ; Marc, xliii, 13, 16.

Variæ lectiones et notæ.

(41) Hoc scholio caret Hentenius. Igitur versum 14 et 15 conjunxit.
(*Intelligentiam, Sententiam.*)

Όταν — ἔσται. Εκεί και περί τούτων ἐρρήθη.

Πρό δε — μου. Ὁμοίως και περί τούτων.

Ἀποθήσεται — μαρτύριον. Εἰς ἔλεγχον τῶν μὴ πιστευσάντων, ἵνα μὴ δύνωνται λέγειν ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως ὅτι Οὐκ ἤκούσαμεν τοῦ κηρύγματος. Ἡ ἀποθήσεται ὑμῖν τὰ παρ' ἐκείνων ἐπαγγόμενα εἰς μαρτυρικὴν δοξαν.

Θέσθε — ἀπολογηθῆναι. Θέσθε (41) τὰς καρδίας ὑμῶν, ἀντὶ τοῦ διάθεσθε, πείσατε, ἢ θέσθε εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν.

Ἐγώ — ὑμῖν. Στόμα μὲν λέγει τοὺς λόγους, σαρξὶς δὲ τὰς ἐννοίας τῶν λόγων.

Παραδοθήσεσθε — μου. Ἐν τῷ ρηθέντι κεφαλαίῳ και περί τούτων ἐρρήσεις.

Και θριξ — ἀπόληται. Και ὄντως πολλοὶ τῶν πιστῶν, εἰς πῦρ ἐμβληθέντες, οὐδὲ τρίχα ἀπόλωσαν. Ὅθεν φανερόν ὅτι, και εἰ τις ἀφηρέθη τι τοῦ σώματος, κατὰ συγχώρησιν Θεοῦ τοῦτο πάντως ὑπέστη, ποτὲ μὲν γὰρ τὴν οἰκίαν ἐπιδείκνυτο δύναμιν, ποτὲ δὲ συνεχῶρι τῆ σαρκὶ πάσχειν κατὰ φύσιν. Εἰπὼν οὖν ὅτι Και θριξ ἐκ τῆς κεφαλῆς ὑμῶν οὐ μὴ ἀπέληται, ἐδήλωσεν ὅτι τε παντοδύναμός ἐστι, και ὅτι ἀντιλήψεται τούτων, και προθυμίαν αὐτοῖς ἐνέβαλεν.

Ἐν — ὑμῶν. Κτήσασθε, ἦτοι σώσατε· εἰ δὲ τὰς ψυχὰς, πάντως και τὰ σώματα. Γέγραπται γὰρ ἐν τῷ προσηρημένῳ κεφαλαίῳ ὅτι Ὁ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται.

Όταν — αὐτῆς. Ὁ δὲ Ματθαῖος ἐν τῷ ἤδη λεχθέντι κεφαλαίῳ ἕτερον ἀναγράφη σημείον, λέγων ὅτι Ὅταν ἴδῃτε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, και τὰ εἴξῃς· και ἀνάγκωθι τὴν ὄλην ἐξήγησεν τῶν ρητῶν ἐκείνων.

Τότε — ὄρη. Ἐν ἐκείνῳ και περί τούτων (42) ζήτησον.

Και — ἐκχωρείτωσαν. Τὸ αὐτὸ λέγει πάλιν εἰς βεβαίωσιν τοῦ λόγου.

Και — αὐτὴν. Τοῦτο παρέλιπε Ματθαῖος και Μάρκος, ὡσπερ και οὗτος, ὃ εἶπον ἐκεῖνοι, λέγων δὲ τὸ, Ὅ ἐπὶ τοῦ σώματος μὴ καταβαινέτω, ἄραι τὰ ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ, και ὃ ἐν τῷ ἄγρῳ, μὴ ἐπιστρεψάτω ὀπίσω ἄραι τὰ ἱμάτια αὐτοῦ.

Ὅτι — εἰσι. Τῆς τοῦ Δεσποτικοῦ φόνου.

Τοῦ — γεγραμμένα. Ἐπὶρ τοῦ πληρωθῆναι πάντα τὰ ἐν ταῖς βίβλοις τοῦ τε Δανιὴλ και τῶν ἄλλων προφητῶν περί τῆς τοιαύτης ἀλώσεως τῆς Ἱερουσαλὴμ γεγραμμένα.

Οὐαὶ — ἡμέρας. Παρὰ τῷ Ματθαίῳ και τοῦτο σισαρήνισται ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ.

(42) Τούτου B.

"Εσται — ἰθὺν. Φησὶν ὁ Ματθαῖος ὅτι "Εσται Α τότε θλίψεις μεγάλη, οἷα οὐ γέγονεν ἀπ' ἀρχῆς τοῦ (43) κόσμου ἕως τοῦ νῦν, οὐδ' οὐ μὴ γένηται. Ἀπὸ γούν τῆς ἐκείσε κειμένης ἐρμηνείας διαγνωσθήσονται καὶ ταῦτα.

Καὶ ἔσται — σαλευθήσονται. Ταῦτα περὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας φησί. Ζήτησον δὲ ὁμοίως παρὰ τῷ Ματθαίῳ τὴν ἐξήγησιν τοῦ. Εὐθείως δὲ (44) μετὰ τὴν θλίψιν τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς, καὶ οἱ ἀστέρες πησούνται ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τὴν τοῦ ἐπιβῆς ῥητοῦ καὶ εὐρήσεις καὶ περὶ τούτων.

Καὶ τότε — πολλῆς. Πάλιν ἐκεῖ καθιεξῆς ἀνάγνωθι τὰς ἐξηγήσεις, ἀναγκαίως οὖσας ἄχρι τοῦ. Ἀπὸ δὲ τῆς σαφῆς μάθητι τὴν παραβολὴν.

Ἀρχομένον δὲ τούτων γίνεσθαι — Θεοῦ. Αὐθις ἐκεῖ τὴν ἐπιλοιπον ἐξήγησιν ἀναγνωστέον ἄχρι τοῦ. Ἀμὲν λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη, ἕως ἂν (45) πάντα ταῦτα γένηται. ἐν ἐκείνῃ γὰρ ἐμνημονεύθησάν τε καὶ ἐμνημονεύθησαν, ὡς εἰκίς.

Ἀμὲν — παρέλθωσιν. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ἐρρήθη

Προσέχετε — γίνεσθαι. Ἐν τῷ πεντηκωστῷ ἔθδω κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίον ζήτησον τὴν ἐρμηνείαν τοῦ. Γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἴδατε ποῖα ὥρα ὁ Κύριος ὑμῶν ἔρχεται. ἐν αὐτῇ γὰρ ταῦτα μνήμης καὶ ἐπιλύσεως τετυχήκασι. Σημειώ-
 τέον δὲ ὅτι οὐ μόνον ἡ μέθη, ἀλλὰ καὶ αἱ μεριμναὶ τοῦ βίου βαπτίζουσι τὴν ψυχὴν, καὶ καταποντίζουσι τῶν νοῦν.

Καὶ — ἀνθρώπου. Παραστήναι τῷ Χριστῷ μετὰ τῶν ἀγγέλων.

Ἦν — διδάσκων. Δὲ ὠφελίαν τῶν ἐκείσε (46) συνερχομένων.

Τὰς δὲ νύκτας — Ἐλαιῶν. Διὰ τὸ ἀπερίσπαστον καὶ ἐπιτηδεῖον εἰς προσευχὴν οὐχ ἔττον δὲ καὶ εἰς μυστικωτέραν διδασκαλίαν τῶν μαθητῶν. δῆλον γὰρ ὅτι μετ' αὐτῶν ἐξῆρχετο ἐκεῖ ἡλύζετο.

Καὶ πᾶς — αὐτοῦ. Εἰ ὁ λαὸς ἐκεῖνος οὕτως ἐποίησεν, πολλῶ μᾶλλον ἡμᾶς χρὴ, τὸν οἰκειότερον λαόν, ὀρθρίζειν πρὸς αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ ἐπὶ τῷ ἀκούειν αὐτοῦ, διὰ τῶν θείων Γραφῶν διδάσκοντος, καὶ μὴ μόνον ἀκούειν, ἀλλὰ καὶ ὑπακούειν.

ΚΕΦ. Ος'. Περὶ τοῦ Πάσχα.

Ἠγγίξει — Πάσχα. Ἐορτὴ τῶν Ἀζύμων ἐλέγετο καὶ ἡ τοῦ Πάσχα εορτὴ, διότι κατὰ τὸ Πάσχα τοῖς τοῦ ἀμνοῦ κρέασι καὶ ἀζύμα συνήσθηον. Λοιπὸν οὖν,

⁵⁵ Matth. xxiv, 21. ⁵⁶ Ibid. 29. ⁵⁷ Ibid. 29.

Vers. 23. *Erit* — v. 24. *gentium*. Dicit Matthæus quod *Erit tunc afflictio magna qualis non fuit a principio mundi ad hoc usque tempus, neque fiet*,⁵⁵; ex interpretatione ergo, quæ ibi posita est, etiam hæc cognoscentur.

Vers. 25. *Et erunt* — Vers. 26. *movebuntur*. Hæc de secundo adventu suo dicit. Quære autem similiter apud Matthæum dicti illius enarrationem: *Statim autem post afflictionem dierum illorum sol obscurabitur, et luna non dabit splendorem suum, et stellæ cadent de cælo*⁵⁶, ac dicti sequentis; et de his etiam invenies.

Vers. 27. *Et tunc* — magna. Rursus ibi suo ordine lege enarrationes, quæ necessariae sunt usque B ibi: *A sicu autem discite parabolam*⁵⁷.

Vers. 28. *His autem fieri incipientibus* — Vers. 31. *Dei*. Rursus ibi reliqua enarratio legenda est usque ibi: *Amen, dico vobis, nequaquam præteribit generatio hæc donec omnia ista fiant*⁵⁸: in ea enim et horum facta est mentio, et data interpretatio, ut par erat.

Vers. 32. *Amen* — Vers. 33. *præteribunt*. Ibi etiam de his dictum est.

Vers. 34. *Attendite* — Vers. 36. *quæ ventura sunt*. Quinquagesimo octavo Evangelii juxta Matthæum capite quære enarrationem ejus, quod dicitur: *Vigilate ergo, quia nescitis, qua hora Dominus vester venturus sit*⁵⁹; nam in eo etiam de his facta est mentio, dataque enarratio. Signandum est autem, quod non sola ebrietas, sed et curæ sæculares animam absorbent, mentemque demergunt.

Vers. 36. *Et* — *hominis*. Astare Christo cum angelis.

Vers. 37. *Erat* — *docens*. Propter eorum utilitatem, qui illuc concurrerant.

Vers. 37. *Noctibus vero* — *Olivarum*. Ne mente distraheretur, et quia aptus erat ad precandum nec minus quoque ob secretiorem discipulorum instructionem: nam manifestum est, quod illuc cum eis exibat et conversabatur.

Vers. 38. *Omnisque* — *illum*. Si populus ille hoc faciebat, multo magis nos, qui populus magis illi familiaris sumus oportet diluculo venire ad eum, ut in templo audiamus illum per Scripturas sanctas docentem; nec solum ut audiamus, sed etiam ut obediamus. D

CAP. LXXVI. De Pascha.

Cap. XXII. Vers. 1. *appropinquavit* — *Pascha*. Festum Azymorum etiam dicebatur ipsum Paschæ festum, quia in Pascha carnibus agni et azymis

⁵⁸ Ibid. 34. ⁵⁹ Ibid. 42.

Variae lectiones et notæ.

(43) Τοῦ neuter agnoscit in contextu apud Matthæum.

(44) Δὲ abest A.

(45) Ἄν omittit B.

(46) Ἐκεῖ B.

vescebantur, cum itaque tunc primum azyma gustarent, ipsum Pascha nominabant etiam Azyma.

Aliud tamen proprie festum erat Azymorum, die sequenti post Paschæ festum, de quo latius dictum est sexagesimo tertio capite Evangelii juxta Matthæum, ubi dicitur: *Primo autem Azymorum accesserunt discipuli ad Jesum dicentes ei: Ubi vis paremus tibi ad edendam Pascha* 60?

Vers. 2. *Et quærebant — populum.* Quærebant, quomodo occiderent eum occulte, aut nacta bona occasione scilicet; timebant enim populum, si palam aut nulla data occasione illum occiderent.

Vers. 3. *Intravit — duodecim.* Joannes vero dicit, quod *Post offulam tunc introivit in illum Satanās.* 61 Non est autem in hoc contradictio. Primum siquidem experientia probabat Satanās, ac miserum explorabat, postmodum vero agnito quod repudiatum esset et incorrigibilis, ausus est in eum ingredi, sicut etiam in Evangelio juxta Matthæum diximus, non tamen quod insanire eum faceret aut agitare, sed quod illi dominaretur, et tanquam servo uteretur. Iscarioten hunc dixit ad discrimen alterius. Judæ Addidit etiam quod e numero duodecim erat, ut ostenderet quod de primo erat discipulorum choro.

Vers. 4. *Et abiit — eis.* Magistratibus, qui templum custodiebant. Nam et hi pecuniis persuasi cum homicidis conjuraverant. Traderet autem, hoc est, traditurus esset.

Vers. 5. *Et — se daturos.* Sicut petebat.

Vers. 6. *Et ille spondit.* Hoc in loco εξωμολόγησεν, idem est, quod pactus est, firmiter et ex animo promisit.

Vers. 6. *Ac — turba.* Sine tumultu.

Vers. 7. *Venit — Pascha.* Verbum *venit*, significat hic *instabat*. Dixit autem, *venit*, propter magnam propinquitatem. Aliud enim est, quod superius dixit. *ἤγγιζεν, appropinquavit*, et aliud *ἐπλησίασε, imminebat*, quod hic significatur per verbum *ἦλθε, venit*. Siquidem propinquius est *ἐπλησίασε* quam *ἤγγιζεν*. Ideo ubi posuit *ἤγγιζεν*, erat ante duos dies Paschæ. Nam ante duos dies locutus est Judas cum principibus sacerdotum et magistratibus: ubi autem significatur *ἐπλησίασεν*, est ante unum diem. Nam ante unum diem misit Petrum et Joannem ad parandum Pascha, sicut apud Matthæum et Marcum didicimus.

60 Matth. xxvi, 17, 61 Joan. xiii. 27.

Varie lectiones et notæ.

(47) Ita etiam uterque in contextu apud Matthæum.

(48) Demosthenicum hoc. V de *περὶ παραπροσβ.* p. 393, edit, Reisk. ubi codex Mosquensis ita exhibet: 'Ἐκείνος (Phihippus) ἡμᾶς διακωδώνισεν ἀπαντας. Τίνα τρέπον; προσπίμπων ἐκάστῳ ἰδία, x. τ. λ.

τὸτε πρῶτον γενομένοι τῶν Ἀζύμων, Ἄζυμα καὶ τὸ Πάσχα κατανόμεζον

Ἐτέρα δὲ ἦν ἡ κυρίως ἑορτὴ τῶν Ἀζύμων, ἢ μετὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα, περὶ ἧς εἰρηταὶ πλεονότερον ἐν τῷ ἐξηκστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου ἔθα τό. Τῇ δὲ πρώτῃ τῶν Ἀζύμων προσῆλθεν οἱ μαθηταὶ τῷ Ἰησοῦ, λέγοντες αὐτῷ. Πού θέλεις ἐτοιμάσωμέν (47) σοὶ φαγεῖν τὸ Πάσχα;

Καὶ ἐξήτουν — λαόν. Ἐξήτουν τὸ πῶς ἀσέλῳσιν αὐτόν, κρυφίως ἢ εὐαφῆρως δηλονότε. Ἐφάβουον γὰρ τὸν λαόν, γενερώς ἢ ἀναφῆρως ἀπέλειπν αὐτόν.

Εἰσῆλθε — δώδεκα. Ἰωάννης δὲ φησὶν ὅτι Μετὰ τὸ ψωμίον, τότε εἰσῆλθεν εἰς ἐκεῖνον ὁ Σατανᾶς. Οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο ἐναντιολογία. Προτιμῆν γὰρ ὁ Σατανᾶς ἀπόπειραν ἐποιήσατο καὶ διακωδώνισεν (48) τὸν ἄλθιον. Ὑστερον δὲ, γνοὺς ἀπορυσθέντα, ὡς ἀδιόρθωτον, θαρρῆσας ἐπεκῆθησεν, ὡς καὶ ἐν τῷ κατὰ Ματθαίου εἰρήκαμεν, πλὴν οὐχ ὥστε δαιμονῶν αὐτόν, ἀλλ' ὥστε καταλευρίψεν καὶ δουλαγωγῆν αὐτόν. Ἰσκαριώτην μὲν οὖν εἶπε τοῦτον, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ ἄλλου Ἰούδα ἐκ τοῦ κρείθμου δὲ τῶν δώδεκα, ἵνα δείξῃ ὅτι ἐκ τοῦ πρώτου χοροῦ τῶν μαθητῶν ἦν.

Καὶ ἀπελθὼν — αὐτοῖς. Τοῖς στρατηγοῖς, τοῖς φυλάσσοσι τὸ ἱερόν. Συνέπνευσαν γὰρ καὶ οὗτοι τοῖς μαιφῆνοις, ἀναπεισθέντες χρήμασι. Παραδῶ δὲ, ἀντι τοῦ, παραδῶσει.

Καὶ — δούναι. Ἦς ἐξήτει.

Καὶ εξωμολόγησεν. Ἐκ (49) καρδίας ὠμολόγησεν, βεβαίως ἐπηγγείλατο.

Καὶ — ὄχλου. Εὐκαιρίαν, εἶπουν, ἐπιτήθειον καιρόν. Ἄτερ δὲ ὄχλου, ἀντι, τοῦ, χωρὶς θορύβου (50).

Ἦλθε — Πάσχα. Τὸ ἦλθεν ἐνταῦθα τὸ ἐπλησίασε δηλοῖ. Ἦλθε γὰρ εἶπε, διὰ τὴν ἀγαν ἐγγύτητα. Ἐτερον δὲ τὸ ἤγγιζεν, ὅπερ ἀνω εἶρηκεν καὶ ἕτερον τὸ ἐπλησίασεν, ὅπερ ἐνταῦθα δηλοῦται. Τὸ ἐπλησίασε γὰρ ἐγγύτερον ἔστι τοῦ ἤγγιζε. Διὸ ἔθα μὲν ἔταξε τὸ ἤγγιζε, πρὸ δύο ἡμερῶν τοῦ Πάσχα ἦν· πρὸ δύο γὰρ ἡμερῶν ὁ Ἰούδας συνελάλησε τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ στρατηγοῖς· ἔθα δὲ δηλοῦται τὸ ἐπλησίασε, πρὸ μίας ἔστι. Πρὸ μίας γὰρ ἀπίστευτε Πέτρον καὶ Ἰωάννην εἰς ἐτοιμασίαν τοῦ Πάσχα, καθὼς μεμαθήκαμεν παρὰ Ματθαίου καὶ Μάρκου.

Conf. Harpocrat. p. 51. Frequenter eo etiam utitur Chrysostomus.

(49) Præpositionem ἐκ Theophyl. etiam p. 510 C. urget: ΤΕΛΕΙΑΣ ὀμολογίας καὶ συνθήκας ἐποιήσατο.

(50) Theophyl. l. l. καταμόνας.

Καὶ ἀπέστειλε — φάγωμεν. Κατὰ τὸν νόμον.

Οἱ δὲ — ἐτοιμάσομεν ; Οὐτε γὰρ αὐτὸς εἶχεν ἴδιον καταγώγιον, οὐτε μὴν αὐτοί, πᾶσιν ἤδη ὑποταξάμενοι.

Ὁ δὲ — ἐτοιμάσατε. Ἐν τῷ ἐξηκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου ζήτησον τὴν ἐξηγήσιν τοῦ Ὁ δὲ εἶπεν Ἐπάγετε εἰς τὴν πόλιν πρὸς τὸν δούλον, καὶ τὰ εἴη. Ἐν ἐκείνῃ γὰρ περὶ τούτων πάντων ἐρρήθη.

Ἀπαλθάντες — σὺν αὐτῷ. Ἀκολουθῶς ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων εὐρήσεις.

Καὶ εἶπε — παθεῖν. Σπουδῆ ἐσπούδασα τούτου τοῦ ἑναυτοῦ τὸ Πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν, πρὸ τοῦ σταυρωθῆναι με (51), ἤτοι πρὸ τοῦ καιροῦ τοῦ Πάσχα Ἐν αὐτῷ γὰρ σταυρωθῆναι ἐμελλεν, ὡς ἀέθρως παρὰ τῷ Ματθαίῳ ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ Ὁφίας δὲ γενομένης ἀνέκειτο μετὰ τῶν δώδεκα.

Ἄγω γὰρ — τοῦ Θεοῦ. Ἐν τῷ ἐξηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου ζήτησον τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Ἄγω δὲ ὑμῖν ὅτι οὐ μὴ πῶς ἀπάρτι ἐκ τούτου τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου, ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ὅταν αὐτὸ πίνω μεθ' ὑμῶν καιρὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Πατρὸς μου. Καὶ ἀσάφρωδι πᾶσαν, καὶ εὐρήσεις περὶ πάντων λεπτομερώς.

Καὶ δεξιόμενος — ἑαυτοῖς. Ἐντυθέν ἤρξατο τοῦ μυστικοῦ δείπνου.

Ἄγω — ἔλθη. Ἐν τῇ δηλωθείσῃ ἑρμηνείᾳ καὶ ταῦτα ἐμνημονεύθησαν μετὰ καὶ (52) τῶν ἐφεξῆς.

Καὶ λαβὼν — τραπέζης. Ἀνάγνωθι ἐν τῷ εἰρημνῶ κεφαλαίῳ τὴν ἐξηγήσιν τοῦ Ἐσθιόντων δὲ αὐτῶν, λαβὼν ὁ Ἰησοῦς ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασε, καὶ ἰδίδου τοῖς μαθηταῖς ὁμοίως δὲ καὶ τὰς ἐφεξῆς ἄχρι τοῦ Καὶ ὑμῆσαντες, ἐξῆλθον εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν καὶ εὐρήσεις περὶ πάντων ἀκριβῶς οὐδὲν γὰρ ἀνεξίτηστον ὑπελείφθη. Τὸ δὲ, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον, πρὸς τὸ ποτήριον ἀποδίδεται. Τὸ δὲ ποτήριον τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐστίν.

Καὶ — παραδίδεται. Φησὶ Ματθαῖος ἐν τῷ ἐξηκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ Ὁ μὲν Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑπάγει, καθὼς γέγραπται περὶ αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς ἐκεῖ οὖν καὶ ταῦτα ἰσαφηρυσθησαν.

Καὶ αὐτοὶ — πράσσειν. Ματθαῖος μὲν καὶ Μάρκος πρὸ τῆς διακομῆς τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ ποτηρίου φασὶν αὐτοὺς διαπορηθῆναι περὶ τούτου Λουκᾶς δὲ καὶ Ἰωάννης μετὰ τὴν διακομῆν. Δῆλον οὖν ὅτι καὶ πρῶτον καὶ ὕστερον τούτο γέγονε.

ΚΕΦ. ΟΖ'. Περὶ τῶν φιλονεικησάντων τίς μεζῶν.

Ἐγένετο — μεζῶν. Καὶ ἄλλοτε περὶ τοιοῦτου πράγματος ἐπολυπραγμότησαν, ὡς φανερώτερον ἔγραψε Ματθαῖος ἐν τῷ τριακοστῷ ἐβδόμῳ κεφα-

Α Vers. 8. *Et emisit — edamus.* Secundum legem.

Vers. 9. *At illi — paremus.* Neque enim ipse proprium habebat diversorium, neque illi : utpote omnibus jam derelictis.

Vers. 10. *Ipse vero —* Vers. 12. *parate.* Sexagesimo tertio Evangelii secundum Matthæum capite quære dicti illius interpretationem. At ille dixit : *Ite in civitatem ad quemdam* ⁶², et cætera. In illa enim de his omnibus dictum est.

Vers. 13. *Abeuntēs —* Vers. 14. *cum eo.* Consequenter ibi etiam de his invenies.

Vers. 15. *Et ait — patiar.* Festinatione festinavi hoc anno Pascha comedere vobiscum, antequam crucifigat, sive ante tempus Paschæ ; nam in eo crucifigendus erat, sicut apud Matthæum legisti in dicti illius enarratione : *Vespera autem facta discumbebat cum duodecim* ⁶³.

Vers. 16. *Dico enim — Dei.* Sexagesimo quarto Evangelii juxta Matthæum capite quære dicti illius enarrationem : *Dico autem vobis, quod non bibam posthac ex hoc fructu vitis usque in diem illum, cum illum bibam vobiscum novum in regno Patris mei* ⁶⁴. Lege totum, et de omnibus particulatim invenies.

Vers. 17. *Et accepto — vos.* Hinc incepta est mystica cœna.

Vers. 18. *Dico — veniat.* In prædicta interpretatione etiam horum facta est mentio cum his, quæ sequuntur.

Vers. 19. — *Et accepto —* Vers. 21. *mensa.* Lege prædicto capite dicti illius enarrationem, *Edentibus autem illis, sumpto Jesus pane, cum gratias egisset, fregit, deditque discipulis* ⁶⁵ ; similiter autem et sequentes interpretationes usque ad eum locum quo dicitur : *Et dictis laudibus, exierunt in montem Olivarum* ⁶⁶ ; et de his omnibus exacte invenies : nihil enim indiscussum relictum est. Quod vero dicitur, *quod pro vobis effunditur*, ad poculum referendum est ; porro poculum est sanguis ejus.

Vers. 22. *Et — traditur.* Matthæus sexagesimo tertio capite sic habet : *Filius quidem hominis abiit, sicut scriptum est de ipso* ⁶⁷, et cætera ; ibi ergo etiam hæc manifestata sunt.

Vers. 23. *Et ipsi — facturus esset.* Matthæus quidem et Marcus ante panis ac poculi divisionem aiunt, ipsos de hoc dubitasse ⁶⁸ ; Lucas vero et Joannes, post divisionem ⁶⁹. Manifestum est ergo, quod et ante, et postea factum sit.

CAP. LXXVII. *De contentione, quis esset major.*

Vers. 24. *Facta est — major.* Etiam alibi de hujusmodi re curiose inquisierant, sicut manifestius scripsit Matthæus tricesimo septimo sui Evan-

⁶² Matth. xxvi. 18. ⁶³ Ibid. 20. ⁶⁴ Ibid. 29. ⁶⁵ Ibid. 26. ⁶⁶ Ibid. 30. ⁶⁷ Ibid. 14. ⁶⁸ Ibid. 22 ; Marc. xiv. 19. ⁶⁹ Joan. xiii, 22.

Variæ lectiones et notæ.

(51) Μί abest A.

(52) Καὶ abest A.

gelli capite : sed tunc quidem de hoc erat, A quisquam major esset in regno cœlorum, hic autem alia de causa contentio, sive inquisitio inter eos incidit ; jam enim certiores facti de morte magistri, inquirebant, quis eorum videretur esse major, ut cæterorum fieret magister.

Vers. 25. *At ille — eis.* Docet sane, quod is qui præponendus esset, non deberet dominari, tanquam dominus ; nam id reges terræ faciunt inflati principatu, et elati propter eos quibus dominantur.

Vers. 25. *Et qui — vocantur.* Tanquam iudicati majores, aut etiam tanquam gloriæ cupidi.

Vers. 26. *Vcs — qui ministrat.* Fiant hæc, quantum ad animi modestiam. Juuiorem autem dicit B postremum.

Vers. 27. *Uter — qui ministrat.* Se ipsum in exemplum sermonis præbet. Cum enim ipsi accumberent, tanquam majores ab eo habiti, ille ministrabat, quasi postremum se ipsum ducens, cum et pedes eorum lavaret.

Vers. 28. *Vos — Vers. 29. regnum.* — *Dispono vobis regnum,* hoc est, promitto. Regnum vero cœleste intelligit, cujus spe roborabat eos etiam ad magnitudinem ac tolerantiam.

Vers. 30. *Ut — mensam meam.* Mensam videlicet illam regiam ac cœlestem. Possunt autem dici mensa, bona æterna et, ineffabilia quæ diligentibus Deum præparata sunt, cibus vero ac potus, est illorum fruitio.

Vers. 30. *Et — Israel.* Hoc etiam illis promisit quadragesimo primo Evangelii juxta Matthæum capite, ubi scriptum est : Jesus autem dixit eis : *Amen dico vobis, quod vos qui secutis estis me*⁷⁰, et cætera : ibi ergo lege horum interpretationem. *ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καθίσασθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα ἀνάγκητι τὴν τούτων ἐξήγησιν.*

CAP. LXXXVIII. *De expetitione Satanæ.*

Vers. 31. *Dixit — triticum.* Illi enim moris est præstantiores expetere ad palæstram, sicut lob. Cribrare vero, id est, turbare, movere, concitare. Cribrum siquidem, quod frequentius κόσκιον, sive σινιατήριον (y) vocatur, a quibusdam etiam σινίον dicitur, a quo verbum σινιάζω cribro, vel concutio. Nam in cribro triticum transfertur et concutitur D ac confunditur. Prædicat autem eis de futura tentatione, quando omnes relicto eo fugerunt.

Vers. 32. *Ego — tua.* Rogavi, inquit. Patrem meum tanquam homo, ne perdas tandem (z) fidem tuam, quam in me habes, in tempore negationis.

⁷⁰ Matth. xix, 28.

Variæ lectiones et notæ.

(53) Chrysost. tom. VIII, p. 785, D. *θορυβῆσαι, ταράξαι, πειράσαι.*

(y) Sive σινιατήριον, etc. Hic quædam de suis videtur addidisse interpretes.

λαίῳ αὐτοῦ. Ἄλλὰ τότε μὲν περὶ τοῦ, τίς ἄρα μείζων ἐστὶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν ; νῦν δὲ καθ' ἑτέραν αἰτίαν ἢ φιλονεικία τούτοις ἐπέτισεν, εἶπουν ἢ ἐξέτασις · πληροφορηθέντες γὰρ ἤδη περὶ τῆς τοῦ διδασκαλοῦ τελευτῆς, ἐξήτησαν, τίς ἐξ αὐτῶν δοκεῖ εἶναι μείζων, ἵνα διδάσκαλος γένηται τῶν ἄλλων.

Ὁ δὲ — αὐτῶν. Διδάσκει λοιπὸν ὡς ὁ προεστῆναι τούτων μέλλων οὐκ ὀφείλει κυριαρχεῖν, ὡς δεσπότης · τοῦτο γὰρ οἱ βασιλεῖς τῶν ἐθνῶν ποιοῦσι τετυρωμένοι ταῖς ἀρχαῖς καὶ καταπαρόμενοι τῶν ἀρχομένων.

Καὶ οἱ — καλοῦνται. Ὡς δοκοῦντες μείζονες, ἢ καὶ ὡς φιλόδοξοι.

Ἵμεῖς — διακονῶν. Γένεσθω ταῦτα, ὅσον ἐπὶ μετροφροσύνη. Νωώτερον δὲ λέγει τὸν ἔσχατον.

τίς — διακονῶν. Ἐαυτὸν αὐτοῖς δίδωσιν ὑπέδειγμα τοῦ λόγου. Τούτων γὰρ ἠνακειμένων, ὡς μείζων ὑπ' αὐτοῦ κρινέντων, οὗτος διακόνησεν, ὡς ἔσχατον ἑαυτὸν λογισάμενος, ὅτι ἐτίψε τοὺς πόδας αὐτῶν.

Ἵμεῖς — βασιλείαν. Διατίθειαι ὑμῖν βασιλείαν, ἀντὶ τοῦ, ἐπαγγέλλομαι · βασιλείαν δὲ οὐράνιον, ἕς ταῖς ἐλπίσι διακονοῦν τούτους ἐτι πρὸς εὐψυχίαν καὶ ὑπομονήν.

Ἴνα — τραπέζης μου. Τῆς βασιλικῆς ἐκείνης, τῆς οὐρανοῦ. Εἰς δ' ἂν τράπεζα μὲν τὰ αἰώνια καὶ ἀπόρρητα ἀγαθὰ, τὰ ἡτοιμασμένα τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεόν · βρώσις δὲ καὶ πόσις ἢ ἀπόλαυσις αὐτῶν.

Καὶ — Ἰσραὴλ. Τοῦτο ὑπέσχετο αὐτοῖς καὶ ἐν τῷ τεσσαροκοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, ἔθθα γέγραπται τό · ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς · Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ὑμεῖς οἱ ἀκολουθήσατέ μοι, ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ, ὅταν καθίσῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου θρόνου, κρινόντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραὴλ · καὶ

ΚΕΦ. ΟΗ'. Περὶ τῆς ἐξαιτήσεως τοῦ Σατανᾶ.

Εἶπε — σίτον. Ἔθος γὰρ αὐτῷ τοὺς ὀκτιμωτέρους ἐξαιτεῖσθαι πρὸς πάλιν, ὡς τὸν Ἰωβ. Σινιάσαι δὲ, ἀντὶ τοῦ, (53) *θορυβῆσαι, κυκῆσαι, ταράξαι.* Σινίον (54) γὰρ παρά τισι καλεῖται τὸ παρ' ἡμῖν κόσκινόν, ἐν ᾧ ὁ σίτος τῆδε κάκεισε μεταρρόμενος ταράσσεται. Προλέγει δὲ αὐτοῖς περὶ τοῦ μίλλοντος πειρασμοῦ, ὅτι, πάντες ἀφέντες αὐτὸν, ἔφυγον.

Ἐγὼ — σου. Ἐδεδίθην τοῦ Πατρὸς μου, φησὶν, ὡς ἀνθρώπος, ἵνα μὴ τέλειον ἀπολήσῃς τὴν πίστιν σου, τὴν εἰς ἐμέ, ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀρνήσεως.

(54) Vide Wetstenium ad h. I. σινίον non legi alibi κόσκινον habet Plato, p. 320, 384.

(z) Tandem. Τέλειον est prorsus.

Καὶ — σου. Ἐπιστρέψας, μετὰ τὴν ἀρνήσιν A δηλονότι, διὰ κλαυθμοῦ πικροῦ, τουτέστιν ἀποκαταστής πάλιν εἰς τὴν πρώτην τάξιν. Ἀδελφοὺς δὲ αὐτοῦ φησι τοὺς ἄλλους ἀποστόλους, ἢ τοὺς μέλλοντας δι' αὐτοῦ πιστεύειν.

Ὁ δὲ — πορεύεσθαι. Ἐδεῖ, τοιαῦτα παρὰ τῆς αὐτοαληθείας ἀκούσαντα, ἰσχύειν αἰτῆσαι παρ' αὐτοῦ καὶ βοηθίαν· ὁ δὲ μάλλον ὑπὸ θερμότητος ἀντιτείνει, μηδὲν τοιοῦτον παθεῖν.

Ὁ δὲ — με. Σήμερ εἶπε, διὰ τὸ εἶναι τὴν ἐπιούσαν νύκτα τῆς ἡμέρας ἐκείνης. Γράφει δὲ Ματθαῖος ἐν τῷ ἐξηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ· ὅτι ἔφη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς. Ἄμην, λέγω σοι, ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ νυκτί, πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρίς ἀπαρνήσῃ με· καὶ ἀνάγνωθι ἐκεῖ (53) τὴν ἐξήγησιν.

Καὶ εἶπεν — οὐδένος. Ἄτερων (56), ἀντὶ τοῦ, χωρὶς. Καὶ μὴν οὐκ ἐμνημόνευσε τότε βαλαντίου (57) πλὴν τῷ χρυσῷ καὶ τῷ ἀργύρῳ καὶ τοῦτο συναπεδήλωσεν (58). Ἐκεῖνα γὰρ ἔχειν κωλύσας, πρόδηλον· ὅτι καὶ τοῦτο κεκόλυκεν ἑπεὶ, μὴ ὄντος θησαυροῦ, περιττὸν ἄρα τὸ θησαυροφυλάκιον. Τῇ πύρᾳ μὲν γὰρ (59) τὸν ἄρτον ἐνέβαλλον· τῷ φασκολίῳ δὲ τὸν χαλκόν, ἤτοι τοὺς ὀδοῦς· τῷ βαλαντίῳ (60) δὲ τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἀργυρον. Ἰστέρησεν (61) δὲ λέγει τὴν ἐνδειαν.

Εἶπεν — πύραν. [Ὁ (62) ἔχων βαλάντιον (63), τουτέστι γνώσιν, ἀράτῳ, καὶ πύραν, ἤγουν θησαυρὸν ἀρετῶν· ἀναγκαῖον γὰρ τῷ γνωστικῷ ὁ πλοῦτος τῶν ἀρετῶν. Ὁ δὲ μὴ ἔχων ἀμφοτέρω πωλησάτω τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ, τουτέστι ἐκδῶτω τὸ σῶμα τοῖς πόνοις καὶ ἀρετῶν, καὶ κτησάσθω πόλεμον πρὸς τὰ πάθη καὶ τοὺς δαίμονας.]

Τότε μὲν ἀναγκαίως αὐτοῖς ἐπίθηκε τὴν ἀκτημοσύνην, ἵνα κατορθώσωσιν αὐτήν· ἑπεὶ δὲ τοῦτο γέγονεν, ἀφαιρεῖ νῦν τὴν ἀνάγκην καὶ παραχωρεῖ τούτοις ἔχειν καὶ (64) βαλάντιον καὶ πύραν, ἵνα φανῇ τούτων ἡ ἀρετὴ, χωρὶς ἀνάγκης ἀκταμονούτων. Καὶ πρότερον μὲν αὐτοὺς διεβάσταζεν αὐτοὺς, οὐκ ἴων τινας ὑστερεῖν, διὰ τὴν ἀσθίνειαν αὐτῶν· ὕστερον δὲ τούτους ἀφῆκε βοηθεῖν ἑαυτοῖς, ὡς ἤδη στερρότερους γεγενημένους· τοῦτο γὰρ δηλοῦται καὶ (65) διὰ τοῦ βαλαντίου (66) καὶ τῆς πύρας. Καὶ ὅτι μὲν ἐκόλυσεν αὐτοὺς ἔχειν βαλάντιον, καὶ πύραν, καὶ τὰ τοιαῦτα, τότε οὐδένος ὑστέρησαν, ἵνα γνῶσι τὴν αὐτοῦ δύναμιν καὶ χάριν· ὅτι δὲ παρεχώρησεν ἔχειν αὐτὰ, τότε καὶ ἐπεινάσεν (67) καὶ ἐδίψησεν καὶ ἐγυμνήτευσεν, ἵνα γνωσθῇ τούτων ἡ στερρότης καὶ καρτερία.

⁷¹ Matt. xxvi, 34.

Variae lectiones et notæ.

(53) Τὴν ἐκεῖ B.
 (56) Ab ἀτερ ad χωρὶς omittit Hentenius.
 (57) Βαλλαντίου A.
 (58) Συμπαρηδήλωσεν B.
 (59) Γὰρ omittit A.
 (60) Βαλλαντίῳ A.
 (61) Ab ὑστέρησεν ad finem scholii omittit Hentenius.

Vers. 32. *Ego — tuos.* — *Conversus, post negationem videlicet, per fletum amarum; hoc est, in pristinum locum denuo restitutus. Fratres autem ejus dicit reliquos apostolos, aut illos, qui per eos erant credituri.*

Vers. 33. *At ille — ire.* Oportebat, cum hæc ab ipsa veritate audisset, fortitudinem atque auxilium ab eo petere: at ille præ fervore contradicit potius, asserens, se nihil tale passurum.

Vers. 34. *Ipse vero — me.* Hodie, inquit, eo quod instabat nox diei illius. Scribit autem Matthæus sexagesimo quarto capite, quod dixerit illi Jesus: *Dico tibi, Petre, quod in hac nocte, priusquam gallus canat, ter me abnegabis* ⁷¹; ibi lege enarrationem.

B

Vers. 35. *Et dixit — nihil.* (†† Ἄτερ loco χωρὶς seu sine.) Atqui tunc de oculis nulla est facta mentio. Verum per aurum et argentum etiam hoc simul innuit. Cum enim illa possidere vetasset, manifestum, quod et hoc prohibuerit: ubi namque non est thesaurus, utique superfluum est thesauri repositorium. In peram siquidem panem immittebant: in marsupium vero coriaceum, quod φασκολίον vocant, æs, sive obolos, reponabant; in loculos autem, aurum et argentum. Ἰστέρησεν autem vocat defectum (inopiam).

Vers. 36. *Dicit — peram.* † *Qui habet loculos, hoc est, scientiam, tollat et peram, thesaurum videlicet virtutum; nam habenti scientiam necessariæ sunt et virtutum divitiæ. Qui ergo non habet utrumque, vendat tunicam suam, id est, exponat corpus laboribus virtutum, et emat gladium, hoc est, dimicet adversus affectiones et dæmones.*

Tunc quidem necessario egestatem eis imposuit, ut ad illam accingerentur; postquam vero hoc actum est, aufert nunc necessitatem, et permittit eis ut loculos habeant et peram, quo virtus eorum appareat, qui nulla cogente necessitate sectantur inopiam et primum quidem ipse tenebat illos, non sinens ut aliquo egerent, propter eorum imbecillitatem; postmodum vero dimisit ipsos, ut sibi ipsis essent auxilio, quasi jam robustiores effectos: nam hoc per loculos ac peram significatur. Cum ergo prohibuit eos habere loculos et peram ac similia, tunc nullo indiguerunt, ut ejus potentiam ac gratiam agnoscerent; quando vero permisit ut illa haberent, tunc et esurierunt et sitierunt et nuditatem passi sunt, ut ipsorum fortitudo ac tolerantia cognoscat.

(62) Hæc uterque in margine.

(63) Βαλλάντιον A.

(64) Καὶ omittit B. Βαλλάντιον habet A.

(65) Καὶ abest B.

(66) Βαλλαντίον A, atque ita constanter dissentiunt in hoc vocabulo.

(67) Ἐπεινάσεν A.

Verum, quomodo dixit: *Qui habet oculos, cum nullus illorum haberet? Capitur itaque habet, pro habere potest.*

Vers. 36. *Et — gladium. — Qui non habet, nunc videlicet. Quod autem sequitur: Vendat tunicam suam, et emat gladium, per emphasis dixit, solum ostendens esse tempus ultionis, venientibus, quantum nunquam alias, persecutionibus: non quod gladiis vim propelli vellet; nam Petrum ita ulcisci volentem postmodum prohibuit.*

Intelligi autem et alio modo potest, ut dictum primum sit de Juda, siquidem solus ille oculos habebat, tanquam ab avaritia in servitute redactus: jubet itaque, ut ipse, qui oculos habet, tollat similiter et peram, hoc est, dese ipso curet, cum jam a divina providentia sit abjectus, secundum vero dictum sit de cæteris apostolis; nam ipsis, qui non habebant, jubet ut vendant tunicam et emant gladium, id est, tradant corpus et mortem recipiant.

Vers. 37. *Dico — reputatus est. — Quod scriptum est in propheta. Tanquam iniquum enim et facinorosum in medio iniquorum et facinorosorum latronum crucifixerunt illum.*

Vers. 37. *Et enim — habent. Quæ de me scripta sunt in lege ac prophetis, jam perficiuntur.*

Vers 38. *At illi — duo. Cum non intellexissent quid sibi volebat hoc verbo: Qui non habet, vendat tunicam suam et emat gladium*⁷², ostendunt duos gladios, quibus usi fuerant ad immolationem ac divisionem agni, cupientes ejus discere intentionem.

Vers. 38. *Ipse vero — est. Hinc adhuc magis patet, quod non gladiis ulcisci se volens, jussit emere gladios; nam si id voluisset, quomodo nunc dixisset: Satis est? siquidem neque centum gladii suffecissent ad irruentium multitudinem. Itaque quod dixit: Satis est, ostendit, quod nulla erat gladiatorum necessitas.*

Vers. 39. *Et — Vers. 42. fiat. Cætera quidem manifesta sunt; de oratione vero quære sexagesimo quarto Evangelii juxta Mattheum capite dicit illius enarrationem: Et progressus pusillum, procidit in faciem suam*⁷³, ac cætera quæ sequuntur.

Vers. 43. *Apparuit — Vers. 44. terram. Eodem capite horum omnium facta est mentio, dataque interpretatio, et ibi lege verbi illius declarationem: Et relicta illis, abiit iterum et oravit tertio eundem sermonem dicens*⁷⁴.

Vers. 45. *Et cum surrexisset — Vers. 46. tentationem. Consequenter dicto capite lega ea quæ sequuntur, et ab illis etiam hæc manifestissime cognoscens.*

⁷² Luc. xii, 36. ⁷³ Matth. xxvi, 39. ⁷⁴ Ibid. 44.

Varialectiones et notæ.

(68) Καθ' abest A.

(69) Ο 'Ιουδας.

(70) Constante ergo futuro habet cum melioribus codicibus. Vulgata lectio invecata est per Originem. Tom. III, p. 653 A, et Chrysost. tom. VII, p. 797 C.

A Αλλά πῶς εἶπεν ὅτι ὁ ἔχων βλαάντιον; οὐδεὶς γὰρ αὐτὸν εἶχεν. Ὅτι τὸ, ὁ ἔχων, ἀντὶ τοῦ, ὁ δυνάμενος ἔχειν.

Καὶ — μάχαιραν. Ὁ μὴ ἔχων νῦν. Τὸ δὲ Πωλῆσαι τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ, καὶ ἀγοράσαι μάχαιραν, κατ' ἔμφασιν εἶπεν, ἐμφαίνων μόνον ὅτι καιρὸς ἀμύνης, ἐρχομένων ὅσον οὕτω τῶν ἐπιβούλων, οὐ μὲν ἐν μαχαίραις ἀμύνεσθαι βουλόμενος· καὶ γὰρ ὕστερον τὸν Πέτρον οὕτως ἀμυνομένον ἐκώλυσε.

Νοηθεὶ δ' ἂν καὶ (68) καθ' ἕτερον τρόπον τὸ μὴ πρῶτον ῥητὸν περὶ τοῦ 'Ιουδα' μόνος γὰρ ἐκεῖνος εἶχε βλαάντιον, τῇ φιλαργυρίᾳ δεδουλωμένος· καὶ λοιπὸν κελύεται (69) ἄραι καὶ πῆραν, ἤγουν, φροντίζειν ἑαυτοῦ, τῆς θείας προνοίας ἡδὲ ἀπορρηγεί· τὸ δεῦτερον δὲ περὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων· οὗτοι γὰρ μὴ ἔχοντες, ἐπιτάττονται πωλῆσαι τὸ ἱμάτιον καὶ ἀγοράσαι μάχαιραν, ταυτέστι δούνατὶ σῶμα, καὶ ἀντιλαβεῖν θάνατον.

Ἄγω — ἕλογισθη. Τὸ γογγυμῆσαι ἐν τῇ προφήτῃ. Ὡς ἀνομον γὰρ καὶ κακούργον μέσου τῶν ἀνόμων καὶ κακούργων λεστών ἐσταύρωσαν αὐτόν.

Καὶ γὰρ — ἔχει. Τὰ περὶ ἐμοῦ γογγυμῆσαι ἐν τῇ νόμῳ καὶ τοῖς προφήταις τελειοῦται ἡδὲ.

Οἱ δὲ — δύο. Μὴ συνίητες, τί ἰδέσθαι τὸ ὁ μὴ ἔχων πωλῆσαι (70) τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ καὶ ἀγοράσαι μάχαιραν· ὑποδεικνύουσι δύο μαχαίρας, αἷς ἐχρήσαντο πρὸς θυσίαν τοῦ ἀνομοῦ καὶ διανομῆν, βουλόμενοι μαθεῖν τὸν σκοπὸν αὐτοῦ.

C Ὁ δὲ ἐστὶ. Φανερόν μᾶλλον ἐντεύθεν ὅτι οὐκ ἐν μαχαίραις ἀμύνεσθαι (71) βουλόμενος ἐπίταξεν ἀγοράσαι μαχαίρας· εἰ γὰρ τοῦτο ἐβούλετο, πῶς εἶπε νῦν ὅτι Ἰκανὸν ἐστίν; οὐ γὰρ ἂν ἐξήρασαν οὐδ' ἑκατὸν μάχαιραις πρὸς τὸ πλῆθος τῶν ἐπιόντων. Λοιπὸν οὖν εἰπὼν, ὅτι Ἰκανὸν ἐστίν, ἐπέφηνεν ὅτι οὐ χροεῖα μαχαίρων.

Καὶ — γενέσθω. Τὰ μὲν ἄλλα σαφῆ εἰσι· περὶ δὲ τῆς προσευχῆς ζήτησον ἐν τῷ ἐξηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου τὴν ἐξηγήσασιν τοῦ· Καὶ προσελθὼν (72) μικρὸν, ἔπεσεν ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ τὰ εἶξεν.

Ἦρθι — γῆν. Ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ ταῦτα πάντα ἐμνημόνευθησάν τε καὶ ἠρμηνεύθησαν. Καὶ ἀνάγνωθι ἐκεῖ τὴν ἐμπνεῖσιν τοῦ· Καὶ ἄραις αὐτοῦ, ἀπελθὼν πάλιν, προσήυξατο ἐκ τρίτου, τὸν αὐτὸν λόγον εἰπὼν.

D Καὶ ἀναστάς (73) — πειρασμὸν. Ἀκολουθῶς ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ τὰ εἶξεν ἀνάγνωθι, καὶ ἀπ' ἐκείνων ἐστὶ σοὶ καὶ τούτων σαφιστάτη διέγνωσις.

(71) Ἀμύνεσθαι. B.

(72) Καὶ προσελθὼν. B.

(73) Καὶ, ante ἀναστάς, quod alter eorum omittit in suo codice videtur reperisse Hentenius.

Ἔτι δὲ — ἴσταν. Ἐν τῷ ἐξηκοστῷ πέμπτῳ κε- A
φαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου εἰρηται περὶ τούτων
ἀκριβῶς. Προήρχετο δὲ αὐτούς, ἀντὶ τοῦ, προλαμβάναν
αὐτούς.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — αὐτὸν. Ὁμοίως ἐν ἐκείνῳ τὰ εἴη
ἀνάνρωθι, καὶ τούτων πάντων εἰρήσεις ἀκριβῆς τὰς
λύσεις.

Εἶπε — ἐμὲ. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων εἰρηται καὶ
ἠκρίβωται.

Ἄλλ' — ὦρα. Ἐν ἣ δύνανται λαβετε κατ' ἐμοῦ
θεῶθεν.

Καὶ ἡ ἐξουσία τοῦ σκότους. Σκότος ἐνταῦθα
λέγει τὸν διάβολον· λαβε γὰρ καὶ αὐτὸς ἐξουσίαν
τότε κατ' αὐτοῦ. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Πιλάτος, πρὸς
ὃν εἶπεν. Οὐκ εἶχες ἐξουσίαν οὐδεμίαν κατ'
ἐμοῦ, εἰ μὴ ἢ σοι δεδομένον ἄνωθεν· ὡς ἔγρα- B
ψεν Ἰωάννης. Ὁμοῦ δὲ πάντες δύνανται καὶ ἐξου-
σίαν λαβον τῆνικαὶ πάθει καὶ θανάτῳ τούτου
ὑποβαλεῖν, ἵνα πληρωθῇ ἡ οἰκονομία τῆς σωτηρίου
ἐνανθρωπήσεως.

Συλλαβόντες — ἀρχιερείς. Ὡσαύτως ἐκεῖ καὶ περὶ
τούτων ζήτησον.

Ὁ δὲ Πέτρος — αὐτῶν. Ἔτι καὶ περὶ τούτων πλατύ-
τερον γὰρ ἱστορήσαντος τοῦ Ματθαίου, λεπτομερῶς ἐν
ἐκείνῳ πάντα σεσαφήνισται.

Ἰδοῦσα — φῶς. Τὸ ἀπὸ τοῦ πυρός.

Καὶ ἀτείσασα — ὁ λέγεις. Ἀνάγνωθι καὶ ἅ περὶ
τούτων ἔγραψεν ὁ Ματθαῖος ἐν τῷ ἐξηκοστῷ ἕκτῳ
κεφαλαίῳ, καὶ τὰς λύσεις αὐτῶν· εἶτα μικρὸν C
ἀναπόδισον, καὶ ζήτησον ἐπὶ τὴν ἐξηγήσιν τοῦ·
Καὶ εἰσελθὼν ἔσω, ἐκάθητο μετὰ τῶν ὑψηρευτῶν ἰδεῖν
τὸ τέλος.

Καὶ παραχρῆμα — πικρῶς. Ἀκόλουθως ἐν τῷ
ῥηθέντι κεφαλαίῳ καὶ ταῦτα διασεσάφηται.

Καὶ — αὐτόν. Ἐν τῷ τέλει τοῦ ἐξηκοστοῦ πέμ-
πτου κεφαλαίου περὶ τούτων ἔγραψεν ὁ Ματθαῖος.
Ἀνάγνωθι δὲ καὶ ἐν τῷ ἐξηκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ
τὸ τέλος τῆς ἐξηγήσεως. Καὶ ἐξελθὼν ἔξω ἔκλαυσε
πικρῶς.

Καὶ — αὐτοῦ. Ἀνάγνωθι ἐν τῷ προδηλωθέντι
ἐξηκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου
ἀπὸ τοῦ· Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἀρχιερεὺς εἶπεν αὐτῷ·
Ἐξορκίζω σε κατὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζώντος, ἵνα
ἡμῖν εἰπῃς. Εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ
Θεοῦ· ἄχρι τοῦ· Τότε ἐνέπτυσαν εἰς αὐτόν· ἐν
γὰρ ταῖς ἐξηγήσεσιν ἐκείναις (74) ἐσαφηνίσθησαν καὶ
ταῦτα.

Καὶ ἀναστάς — βασιλέα εἶναι. Ἀνάγνωθι ἐν τῷ
ἐξηκοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου τὴν
ἐρμηνείαν τοῦ· Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἔστη ἐμπροσθεν τοῦ
ἡγεμόνος.

Vers. 47. *Adhuc autem — est.* Sexagesimo quinto
Evangeliisecundo Matthæum capite de his exacte
tractatum est. *Præcedebat autem eos, sive antece-
debat, tanquam ductor.*

Vers. 48. *Jesus autem — Vers. 51. eum.* Similiter
et in illo lege ea quæ sequuntur, et horum omnium
pulchras invenies ambiguitatum solutiones.

Vers. 52. *Dixit — Vers. 53. me.* Etiam de his ibi
dictum est, ac diligenter tractatum.

Vers. 53. *Sed — hora.* In qua a Deo potestatem
in me accepistis.

Vers. 53. *Et potestas tenebrarum.* Tenebras vocat
hic diabolum; accepit enim et ipse tunc potestatem
adversus eum. Similiter autem et Pilatus, cui dixit:
*Non haberes ullam potestatem adversum me nisi es-
set tibi datum e supernis, veluti scripsit Joannes 18.*
Tunc autem simul omnes vim ac potestatem acce-
perunt ipsum afflictionibus ac mortî subjiocendi, ut
impletetur dispensatio salutaris incarnationis.

Vers. 54. *Comprehensum — principis sacerdo-
tum.* Pari modo ibi de his etiam quære.

Vers. 54. *Petrus vero — Vers. 55. illus.* Præter-
ea et de his: eum enim latius scripserit Mat-
thæus, particulatim in illo omnia manifestata
sunt.

Vers. 56. *Intuita — lumen* Quod ab igne re-
splendebat.

Vers. 56. *Defixis oculis — Vers. 60. quid dicas.*
Lege etiam, quæ de his scripsit Matthæus sexa-
gesimo sexto capite, eorumque solutiones: deinde
paululum retrocede, et quære dicti illius enarra-
tionem: *Et ingressus intro, sedebat cum ministris,
ut videret finem 16.*

Vers. 60. *Et protinus — Vers. 62. amare.*
Consequenter dicto capite etiam hæc manifestata
sunt.

Vers. 63. *Et — Vers. 65. eum.* In fine sexage-
simi quinti capitis de his scripsit Matthæus. Lege
quoque sexagesimo sexto capite ipsius, dicti illius
enarrationem, quo dicitur: *Et egressus foras, flevit
amare 17, in fine.*

Vers. 66. *Atque — Vers. 71. ipsius.* Lege præ-
dicto sexagesimo quinto juxta Matthæum capite
ab eo loco: *Et respondens summus sacerdos dixit
ei: Adjuro te 18, et cætera, quousque dicatur:*
*Tunc exspuerunt in faciem ejus 19, nam in illis
declarationibus etiam hæc manifestata sunt.*

Cap. XXIII. Vers. 1. *Et surgens — Vers. 2.
regem esse.* Lege sexagesimo septimo capite Evan-
gelii juxta Matthæum dicti illius interpretationem:
Jesus autem stetit coram præside 20.

¹⁶ Joan. xix, 11. ¹⁷ Matth. xxvi, 58. ¹⁸ Ibid. 75. ¹⁹ Ibid. 63. ²⁰ Ibid. 67. ²⁰ Matth. xxvii, 11.

Vers. 3. *Pilatus vero* — Vers. 7. *diebus*. Consequenter ibi etiam de his invenies.

Vers. 8. *Herodes autem* — *feri*. †† Ex longo nimirum tempore, hoc est, diu.

Vers. 9. *Interrogabat* — *multis*. Videlicet cavillatoriiis, et in modum tentantis.

Vers. 9. *Ipsa* — *illi*. Utpote ientanti et responsione indigno. Sciens etiam, eum velle signum videre, non utilitatis causa, sed oblectationis : nec tanquam divinas virtutes, sed velut aperta prodigia : non fecit apud eum signum.

Vers. 10. *Stabant* — *eum*. Simul enim et ipsi ad Herodem remissi erant, sicut in progressu invenimus.

CAP. LXXIX. *De contemptu Herodis.*

Vers. 11. *Sprevit* — *Pilatum*. Hæc omnia forsani B illi fecit, tanquam regi Judæorum.

Vers. 12. *Et facti* — *eos*. †† Μετ' ἀλλήλων, loco ἀλλήλους. Et πρὸς ἑαυτούς, loco πρὸς ἀλλήλους.

Vers. 13. *Pilatus* — Vers. 16. *absolvam*. Correctionem hic vocat, mediocrem flagellationem ad mitigandum ac deprimendum furorem illorum, ut arbitrati, eum superasse, cessarent ab ulteriori insania ; at illi nihilominus efferabantur, hoc unum solum præ oculis immobiliter habentes, ut quam citissime occideretur, quemadmodum etiam prædicto capite dissertum est.

Vers. 17. *Necessa* — Vers. 10. *carcerem*. Matthæus vero ait dicto capite : *In festo autem consummaverat præses absolvere turbam unum vinctum, quem voluissent* ⁸¹, et cætera ; lege ergo interpretationem illorum.

Vers. 20. *Rursus* — Vers. 23. *summorum sacerdotum*. Matthæus et alia quædam scripsit dicto capite.

Vers. 24. *Pilatus ergo* — Vers. 25. *eorum*. Ibi quoque de his dictum est. Voluntas autem eorum erat ut crucifigeretur.

Vers. 26. *Et cum* — *Jesum*. Etiam de hoc dictum est ibidem.

CAP. LXXX. *De mulieribus Dominum plangentibus.*

Vers. 27. *Sequebatur* — Vers. 28. *vestris*. Ne flevit propter me, sed propter vos ipsas flete, et propter filios vestros.

Vers. 29. *Quoniam* — *lactaverunt*. Dies dicit obsidionis et expugnationis Hierosolymorum : in quibus beatificabuntur ab eis quæ genuerunt, illæ quæ non pepererunt : utpote quæ non audirent aut viderent varias filiorum suorum strages.

Vers. 30. *Tunc* — *nos*. Incipient hæc dicere

⁸¹ Matth. xvii, 15.

A 'Ο δὲ Πιλάτος — ἡμέραις. Ἀκολουθῶς ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων εὐρήσκει.

'Ο δὲ Ἡρώδης — γενόμενον· Ἐξ ἱκανοῦ, (75) χρόνου δηλονότι, τουτέστιν ἑκαταί.

'Επρώτα — ἱκανοῖς. Ἐν λόγοις πολλοῖς, σοφιστικοῖς δὲ καὶ πειραστικοῖς.

Αὐτὸς — αὐτῶ. ἵς πειράζονται, καὶ ὑποκρίσεως ἀναξίω. Γινώσκον δὲ αὐτὸν καὶ θέλοντα σημεῖον ἰδεῖν, οὐκ ὠφελείας ἔσκεν, ἀλλὰ τέρψεως, καὶ οὐκ οὐχ ἰσχυρῶς θείας δυνάμεως, ἀλλ' ὡς ἀπλῶς ταραταίας, οὐκ ἐπαίεσσι παρ' αὐτῶ σημεῖον.

Εἰστήκεισαν — αὐτοῦ. Συνανεπίμυθησαν γὰρ καὶ οὗτοι πρὸς Ἡρώδη, ὡς προΐοντες εὐρήσομεν.

ΚΕΦ. ΘΘ'. Ἐξουθένησις Ἡρώδου.

Ἐξουθενήσας — Πιλάτῳ. Τὰ ῥηθέντα πάντα πεποιθένον αὐτῶ, ὡς βασιλεὶ τάχα τῶν Ἰουδαίων.

Ἐγένοντο δὲ — ἑαυτούς. (76) Μετ' ἀλλήλων, ἀντι τοῦ, ἀλλήλους. Καὶ πρὸς ἑαυτούς, ἀντὶ τοῦ, πρὸς ἀλλήλους.

Πιλάτος — ἀπολύσω. Παιδεύσειν ἑαυθὰ λέγει τὴν μετρίαν μαστιγῶσιν εἰς παραμυθίαν καὶ καταστολὴν τοῦ θυμοῦ αὐτῶν, ἵνα δοξαῖτες περιγενέσθαι αὐτοῦ, παύσωνται τῆς περαιτέρω μακρίας. Οἱ δὲ καὶ οὕτως οὐδὲν ἔλαττον ἐξεθρησκύνοντο, πρὸς ἑν μόνον ἀκλινῶς ὄροντες, ἀνελεῖν αὐτὸν τάχιστα, ὡς καὶ ἐν τῷ προειρημένῳ κεφαλαίῳ διαλέβομεν.

Ἀνάγκην — φυλακῆν. Ματθαῖος δὲ φησὶ ἐν τῷ αὐτῶ κεφαλαίῳ. Κατὰ δὲ (77-78) ἐβόησαν εἰσθεὶς ὁ ἡγεμὼν ἀπολύειν ἵνα τῷ ὄχλῳ δέσμιον, ὃν ἤθελον, καὶ τὰ ἐξῆς καὶ ἀνάγκη τὴν ἑρμηνεῖαν αὐτῶν.

Πάλιν — ἀρχιερίων. Ὁ δὲ Ματθαῖος καὶ ἕτερα τῶν ἱστορησάντων ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ.

'Ο δὲ Πιλάτος — αὐτῶν. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων εἰρηται. Θέλημα δὲ αὐτῶν ἦν τὸ σταυρωθῆναι αὐτόν.

Καὶ ὡς — Ἰησοῦ. Καὶ περὶ τούτου.

ΚΕΦ. Π'. Περὶ τῶν κοιπομένων γυναικῶν.

Ἠκολούθει — ὑμῶν. Μὴ κλαίετε δι' ἐμὲ, ἀλλὰ δι' ἑαυτὰς κλαίετε, καὶ διὰ τὰ τέκνα ὑμῶν.

D 'Οτι — ἐθήλασαν. Ἡμέρας λέγει τὰς τῆς πολιορκίας καὶ ἀλώσεως Ἱεροσολύμων, ἐν αἷς μακαρισθήσονται, φησὶ, παρὰ τῶν γεννησασῶν αἱ μὴ γεννησασαι, ὡς μὴ ἀκούουσαι, μηδὲ βλέπουσαι ποικίλας σφαγὰς τέκνων αὐτῶν, ὡσπερ αὐταὶ (79).

Τότε — ἡμᾶς. Ἀρξονται ταῦτα λέγειν οἱ Ἰου-

Variae lectiones et notæ.

(75) Hoc scholio caret Hentenius. Textus ergo apud eum junctus est.

(76) Omissa hoc scholio, textus junctus est apud

Hentenium.

(77-78) Τὴν addit B.

(79) Duo hæc vocabula omittit Hentenius.

δαίτοι, μὴ φέροντες τὰ ἀνυπέβλητα θανά, τὰ τε ἀπὸ Ἰουδαίων, καὶ τοῦ λοιμοῦ, καὶ τῆς ἐμφυλίου στάσεως.

Ἵσχυρὰ ἐστὶν ἡ ἐπιτομή· Ἐἰ ἐν ἐμοὶ τῷ ζῶντι θεῶν ἔχοντι ταῦτα ποιούσιν οἱ Ῥωμαῖοι, παρορμηθέντες ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, ἐν ὑμῖν, τοῖς νεκροῖσι ἐξ ἁμαρτίας κεκταμένοι, τί γίνονται παρ' αὐτῶν;

Ἦγοντο — ἀριστέρων. Ὁ δὲ Ματθαῖος καὶ ἕτερον ἔγραψε, καὶ ἀπόγνωθι κάκεινα, καὶ πάντως εὐρήσεις καὶ περὶ τούτων. Ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον γὰρ τὰ περὶ τῶν δεσποτικῶν παθημάτων ἀπαραλείπτως καὶ ἀκριβῶς καθ' ἑρμηνεύθησαν.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — ἀφίς αὐτοῖς. Ὑπὲρ τῶν σταυρωσάντων Ἰουδαίων προσευξάμενος, ὡς ἄνθρωπος, ὑπέδειξε τοῖς ἀνθρώποις τύπον τῆς εἰς τοὺς ἀδικήσαντας συμπαθείας.

Ἐπὶ ἠρώτων δὲ τινες, ὅτι, ἐὰν ἀπειθή αὐτοῖς ἡ ἁμαρτία, πῶς δὲ αὐτὴν ὑστερον παρεδόθησαν τοῖς Ῥωμαίοις εἰς πανωλεθρίαν; Πρὸς οὓς λέγομεν, ὅτι οὐχ ὑπὲρ πάντων ἡ προσευχὴ γέγονεν, ἀλλ' ὑπὲρ μόνων τῶν περαιτέρω μηδέν τι κακουργησάντων· ὅσοι δὲ μετὰ τοῦτο, τοῦ ἡλίου σκοτισθέντος, καὶ τοῦ καταπετάσματος σχισθέντος, καὶ τῆς γῆς σεισθείσης, καὶ τῶν πετρῶν σχισθεισῶν, καὶ τῶν ἄλλων σημείων τῶν κατὰ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ τελισθέντων, προσέθεντο τῇ πονηρίᾳ, καὶ τυχερὰ ταῦτα λογισάμενοι, κακοήθως ἰσχυροφάνησαν τὴν θεῶν ἀνάστασιν, οὐχ ὑπὲρ τούτων προσεύξατο· διὸ καὶ οὗτοι πάντως παρεδόθησαν τοῖς ἐχθροῖς.

Οὐ γὰρ — ποιούσι. Τῷ φθόνῳ μεθύνοντες. Τινὲς δὲ φασιν· ὡς οὐχ ὑπὲρ τῶν Ἰουδαίων, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν ὑπερησάντων τῇ σταυρώσει αὐτοῦ Ῥωμαίων στρατιωτῶν τὴν προσευχὴν ἐποιήσατο· οὗτοι γὰρ παντάπασι ἠγνόουν, ὅσα περὶ αὐτοῦ προανεφώνησεν ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται.

Θεώρησον δὲ ὅτι ἐπίσω μὲν εἰπόντος· Πάτερ μου, εἰ οὐ (80) θύναται τοῦτο τὸ ποτήριον παρελθεῖν ἀπ' ἐμοῦ, γεννηθῆτω τὸ θέλημά σου· θελητὴ τῷ Πατρὶ φαίνεται ἡ σφαγὴ τοῦ Υἱοῦ· ἐνταῦθα δὲ λέγοντος· Πάτερ, ἀφίς αὐτοῖς, ἀθλήτος· οὐ γὰρ ἂν ἐξιμελίσσοτο τὴν ἐκείνου κατὰ τῶν μαιφόνων ὀργάν. Τί οὖν ἔστιν εἰπεῖν; Ὅτι καθ' ἑαυτὴν μὲν ἀθλήτος ἦν. διὰ δὲ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν θελητὴ. Καθάπερ καὶ τὰς ἀριστίως πληγὰς καθ' ἑαυτὰς μὲν ἀνθεὶς ἠγοῦμεθα, διὰ δὲ τὴν κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἀνδραγαθίαν, ἔδειξας.

Διαμεριζόμενοι — θιωρῶν. Ἐν τῷ προδιαληφθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον ζήτησον τὴν ἐξήγησιν τοῦ Σταυρώσαντος δὲ αὐτὸν, διαμερίσαντο τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, βάλλοντες κλήρον· ἔθα λύσεις ἀνεγράφησαν χαρίσσαι (81) ζητημάτων ἐξιλόγων.

⁸⁰ Matth. XXI, 42. ⁸¹ Matth. XXVII, 35.

A Judæis, non ferentes pericula innumera ac vehementissima.

Vers. 31. Si enim —? fiet Si in me, qui vitam habeo divinam, hæc faciunt Romani a Judæis instigati; in vobis, qui mortem vobis ex peccato parastis, quid ab illis fiet?

Vers. 32. Ducebantur — Vers. 33. sinistris. Matthæus alia quoque scripsit: illa lege et aperte de his etiam invenies. Nam in Evangelio juxta Matthæum de Domini afflictionibus nullo prætermissio, suaque serie omnium exacte data est interpretatio.

Vers. 34. Jesus autem — remitte illis. Pro crucifixoribus Judæis orans, tanquam homo, compassionis formam hominibus demonstravit, quam erga illos habere oportet, qui ipsos injuria afficerent.

Dubitaverunt autem quidam, sumpta hinc occasione. Si enim remissum erat eis peccatum, quomodo postmodum Romanis ob illud ad intercessionem traditi sunt? Quibus nos dicimus, quod non pro omnibus precatio facta est, sed pro his duxerat qui nihil mali deinceps perpetraturi erant. Qui vero cum sol obscuraretur, et velum scinderetur, terraque commoveretur, ac petrae finderentur, aliaque signa in resurrectione ejus fierent, malitiam addiderunt, et fortuito hæc esse cogitantes, divinæ resurrectioni calumniam maligne struxerunt: non pro his oravit, ideo etiam hi omnino traditi sunt inimicis.

Vers. 34. Non enim — faciunt. Invidia videlicet temulenti. Quidam vero dicunt, quod non pro Judæis, sed pro Romanis militibus, qui in crucifixione subministrabant, orationem fecerit; hi enim ignorabant, quæ de ipso lex ac propheta prædixerant.

Considera autem, quod dicendo in præcedentibus: Pater mi, si non potest hoc poculum transire a me, fiat voluntas tua ⁸⁰, videtur cædes Filii secundum Patris fieri voluntatem; nunc vero, cum dicat: Pater, remitte illis, videtur contra illius fieri voluntatem; neque enim alias iram ipsius mitigaret, quam contra homicidas habebat. Quid ergo dicendum est? Quod in se quidem involuntaria erat, propter nostram tamen salutem erat voluntaria. Quemadmodum et strenui militis plagas, in se consideratas acerbis ducimus, propter strenuitatem tamen quam adversus inimicos ostendit, dicimus esse suaves.

Vers. 34. Dividentes — Vers. 35. spectans. Prædicto Evangelii juxta Matthæum capite quære dicti illius interpretationem: Cumque crucifixissent eum, diviserunt vestimenta ejus sortem mittentes ⁸¹, ubi pulchræ datæ sunt solutiones, ad quæstiones quæ responsionem merentur.

Varie lectiones et notæ.

(80) Ο ὁμιτὴτ Β.

(81) Χαρίσαι codex uterque.

Vers. 33. *Et deridebant* — Vers. 37. *ipsium* A Matthæus vero dicit : *Qui autem prosteribant, convicia faciebant in eum* 84, et cætera, ubi latius dictum est. Similiter autem et de aceto ac felle viuoque myrrhato, in illo capite ad verhum eludicatum est.

Vers. 38. *Erat autem* — *Judæorum*. In eo capite etiam de his exacte dissertum est, ubi dicitur : *Et imposuerunt super caput ejus causam ipsam scriptam : Sic est Jesus rex Judæorum* 85.

CAP. LXXXI. *De latronis pœnitentia.*

Vers. 39. *Unus* — Vers. 44. *gessit*. Rursus in illo ait Matthæus : *Id ipsum autem et latrones, qui crucifixi erant cum eo exprobrabant ei* 86, ubi pulchras proposuimus ambiguitatum solutiones. B Damnationem autem nunc vocat Judicium et crucis condemnationem.

Vers. 42. *Et* — *tuum*. Quod supramundanum est. Nam verisimile est eum quoque audivisse de sermone quem ad Pilatum dixerat : *Regnum meum non est ex hoc mundo* 87.

Vers. 43. *Et* — *paradiso*. Quomodo petente latrone sui memoriam in regno Salvatoris assequi, ipse aliud quiddam, quod supra id erat (aa), promisit, conversationem videlicet in paradiso? Quia latro, ignorans quod esset ejus regnum, non ad determinatum aliquid et cognitum fecerat petitionem. Sed solum per hujusmodi petitionem precabatur, ut bonum aliquod consequeretur. Christus vero, sciens ejus intentionem, promisit C quod illi omnium optatissimum videbatur. Noverat enim latro paradysum e doctrina Mosaica : et tunc quidem dedit ei conversationem in paradiso, tanquam arrabonem regni sui, quod est fructio ineffabilium ac æternorum honorum, que oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt 88. Nondum enim quispiam justorum accepit promissionem, veluti magnus docuit Paulus 89. Postmodum vero et hoc tradet regnum, tempore universalis retributionis.

Sed quomodo dixit : *Hodie mecum eris in paradiso?* Quia tanquam Deus, qui replet universa, ubique simul erat et in sepulcro, et in inferno, et in paradiso, et in cælo.

Vers. 44. *Erat* — Vers. 45. *sol*. De hoc quære D prædicto juxta Matthæum capite.

Vers. 45. *Et* — *medium*. Ibi quoque de hoc invenies.

Vers. 46. *Et* — *expiravit*. Similiter etiam ibi de his dictum est, ubi habetur : *Jesus autem, cum iterum clamasset voce magna, emisit spiritum* 90. Et

84 Matth. xxvii, 39. 85 Ibid. 37. 86 Ibid. 44. 87 Joan. xviii, 36. 88 I Cor. ii, 9. 89 Hebr. xi, 39. 90 Matth. xxvii, 50.

Ἐξευκλήρισεν δὲ — σκεπτόν. Ματθαῖος δὲ φησὶν· Οἱ δὲ παραπρονοούμενοι ἐδρασφῆσαν αὐτὸν, καὶ τὰ εἴδη, ἐνθα πλατύτερον εἶρηται. Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοῦ ὄξους καὶ τῆς χολῆς, καὶ τοῦ ἐσμυρτισμένου οἴνου ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ κατὰ λόγον διασεσφῆρται.

Ἦν δὲ — Ἰουδαίων. Ἐν τῷ τοιοῦτῳ κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτων ἠκριβολόγηται, ἐνθα κεῖται τό· Καὶ (85) ἐπίθηκται ἐπάνω τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ τὴν αἰτίαν αὐτοῦ γεγραμμένην· Οὗτός ἐστιν Ἰησοῦς ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων.

ΚΕΦ. ΠΑ'. Περὶ τοῦ μαρτυροῦστος ληστοῦ.

Εἰς — ἐπραξε. Πάλιν ὁ Ματθαῖος ἐν τῷ τοιοῦτῳ κεφαλαίῳ φησὶ· Τὸ δ' αὐτὸ καὶ οἱ λησταὶ οἱ συσταυρωθέντες αὐτῷ ἐκείδιζον αὐτόν. Ἐνθα καὶ τὴν λύσιν καλῶς ἔχουσιν ἐξέθεμα. Κρίμα δὲ νῦν λέγει τὴν καταδικῆν τὴν διὰ τοῦ σταυροῦ.

Καὶ — σου. Τῆ ὑπερκοσμίῳ. Εἰκὸς γὰρ αὐτὸν μαθεῖν καὶ τὸν λόγον, ὃν εἶπε πρὸς Πιλάτον· ὅτι Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἐστὶν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου.

Καὶ — παραδείσῳ. Πῶς αἰτησκούμῳ τῷ ληστῆ μνήμης τυχεῖν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Ἰωθῆρος αὐτός; ἔταρον τι παρ' αὐτὴν ἐπαγγελίατο, τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ διατριβὴν; Διότι ὁ μὲν ληστὴς, ἀγνοῶν τίς ἐστὶν ἡ βασιλεία αὐτοῦ, οὐ πρὸς ὀρισμένον τι καὶ γνῶριμον ἰποικῆσατο τὴν αἴτησιν, ἀλλὰ διὰ τῆς τοιαύτης αἰτήσεως μόνον ἐκέτασε τυχεῖν τινος ἀγαθοῦ· ὁ δὲ Χριστὸς, εἰδὼς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ, ἐπαγγελίατο τὸ δοκοῦν ἐκείνῳ τῶν ὄλων ἐρασματώτερον. Ἐγίνωσκε γὰρ ὁ ληστὴς τὸν παραδείσῳ ἐκ τῆς Μωσαϊκῆς διδασκαλίας· Καὶ τότε μὲν ἔδωκε αὐτῷ τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ διαγωγὴν, ἀρράθουσα τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ἧτις ἐστὶν ἀπόλαυσις τῶν ἀρράθων καὶ αἰωνίων ἀγαθῶν, ἃ ὀφθαλμοὶ οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη. Οὕτω γὰρ οὐδεὶς τῶν δικαίων ἐκομίσατο τὴν ἐπαγγελίαν, ὡς ὁ μέγας Παῦλος εἰδὼς ἔδειξε· ὕστερον δὲ μεταδώσει καὶ ταύτης ἐν τῷ κειρῷ τῆς ἀναπεδόσεως.

Ἄλλὰ πῶς εἶπεν, ὅτι Σήμερον μετ' ἐμοῦ εἶσθ ἐν τῷ παραδείσῳ; Διότι ὡς Θεός, τὰ πάντα πληρῶν, πανταχοῦ ἦν ἅμα καὶ ἐν τῷ ταίφῳ, καὶ ἐν τῷ ἄδῳ, καὶ ἐν τῷ παραδείσῳ, καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ.

Ἦν — ἥλιος. Ἐν τῷ προειρημένῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον ζήτησον περὶ τούτου.

Καὶ — μέσον. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτου ζήτησον.

Καὶ — ἐξέπνευσεν. Ὁμοίως ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ἐρρήθη, ἐνθα κεῖται τό· Ὁ δὲ Ἰησοῦς, πάλιν κραζῆς φωνῆ μεγάλης, ἀρῆκε τὸ πνεῦμα.

Variae lectiones et notæ

(aa) *Supra id erat*. Παρ' αὐτῶν, id est, τὴν μνήμην, mater hano, quam hanc. Nec enim legitur ἰπέρ.

Καὶ τοῦτο δὲ κατώρθωσεν ἡμῖν ὁ Κύριος, τὸ τὰς Ἀ τῶν δικαίων ψυχὰς μηκέτι καταβαίνειν εἰς τὸν ἄδην, ἀλλ' ἀναβαίνειν εἰς τὸν Θεόν. [Χείρας (82) γὰρ τοῦ Θεοῦ νοοῦμεν αὐτὸν τὸν Θεόν.] Φησὶ δὲ καὶ ὁ Ἀπόστολος (83), πιστῶ Κρίστη παρατίθεισθωσαν τὰς ἑκτανῶν ψυχὰς. Ἀνῆλθε δὲ πρῶτον εἰς τὸν Θεόν ἢ τοῦ Ἰησοῦ ψυχὴ· εἶτα κατῆλθε εἰς τὸν ἄδην, καὶ ἠλευθέρωσε τὰς κατεχομένας ἐκεῖ ψυχὰς. Καὶ πῶς μετὰ τὴν ἀνάστασιν εἶπε τῇ Μαρίᾳ (84) Οὕτω ἀναβέβηκα πρὸς τὸν Πατέρα μου; Διότι τότε τῷ σώματι οὕτω ἀναβέβηκα.

Ἴδων — ὑπέστρεφον. Ζήτησον ἐν τῷ εἰρημένῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τὸ· Ὁ δὲ ἑκατόντορχος καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ τηροῦντες τὸν Ἰησοῦν, ἰδόντες (85) τὰ γινόμενα, ἐφοβήθησαν σφόδρα, καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξηγήσιν αὐτῶν. Ἐν ἐκείνῃ γὰρ καὶ ταῦτα διηρημηνεύθησαν.

Εἰστήκεισαν — ταῦτα. Ἀκολούθως ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων εἰρητικῶν.

ΚΕΦ. ΠΒ'. Περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ Κυριακοῦ σώματος.

Καὶ — καίματος. Καὶ περὶ τούτων πάντων διελήφθη κατὰ λόγον ἐν τῷ ἐξηκοστῷ ὄρθῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Καὶ — ἐπέφωσκεν. Ἐπέβαιναν, ἐπηύγαζεν, ἐκάνετ' ἔλλε.

Κατακολουθήσασαι — μύρα. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα ἐμνημονεύθησαν ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ. Ἦν δὲ ἐκεῖ Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ, καὶ ἡ ἄλλη Μαρία, καθήμεναι ἑπέναντι τοῦ τάφου.

Καὶ τὸ — σὺν αὐταῖς. Ζήτησον παρὰ τῷ Ματθαίῳ τὸ· Ὅψι Σαββάτων, τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν Σαββάτων, ἦλθε Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ καὶ ἡ ἄλλη Μαρία θεωρησάσαι τὸν τάφον. Καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξηγήσιν αὐτοῦ, καὶ μὴν καὶ τὰς ἐπιβῆς, καὶ εὐρήσεις ὅλων τῶν εὐαγγελιστῶν τὰ ἐντεῦθεν ῥητὰ παρατεθειμένα συμφωνίας ἕνεκεν, καὶ ἠρημηνεύματα.

Εὐρον — αὐτοῦ. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα, ὡς ἔφημεν, παρατίθεται, καὶ ἠρμηνεύεται, ἔνθα κείμεν τὸ Ἴδου, εἶπον ἡμῖν.

Καὶ ὑποστρέψασαι — αὐταῖς. Ὁμοίως καὶ ταῦτα παρατίθεται καὶ ἠρμηνεύεται, ἔνθα κείμεν τὸ· Οἱ δὲ λαβόντες τὰ ἀργύρια ἐποίησαν, ὡς εἰδιδάχθησαν.

Ὁ δὲ Πέτρος — μνημίον. Συντώτερος ὢν τῶν ἄλλων οὐκ ἑκατέρησε.

Καὶ παρακίψας — μόνα. Ὅθονα λέγει τὰ ἐντάφια, τὴν συνδόναν.

⁸¹ I Petr. iv, 19. ⁸² Joan. xx, 17. ⁸³ Matth. xxvii, 54. ⁸⁴ Ibid. 74. ⁸⁵ Matth. xxviii, 1. ⁸⁶ Ibid. 7. ⁸⁷ Ibid. 15.

Variae lectiones et notæ.

(82) Inclusa exciderunt A.

(83) Ὡς ergo omittit A, B.

(84) Τὸν σεισμὸν καὶ, omittunt etiam in contextu

apud nobis effecit Dominus ne deinceps justorum animæ descenderent in infernum, sed magis ad Deum ascenderent. Nam per manus Dei intelligimus Deum ipsum. Ait autem et apostolus: *Qui patiuntur secundum Dei voluntatem, fidei Creatori commendant animas suas*⁸¹. Primum vero ad Deum ascendit anima Jesus, deinde ad inferos descendit, ut animas, quæ ibi detinebantur, liberaret. Verum, quo pacto dixit Mariæ post resurrectionem: *Nondum ascendi ad Patrem meum*⁸²? Quia tunc corpore nondum ascenderat.

Vers. 47. *Videns* — Vers. 48. *revertebantur*. Quære prædicto Evangelii juxta Matthæum capite, ubi dicitur: *Centurio autem et quicum eo erant servantes Jesum*⁸³, et cætera. Nam ibi hæc quoque declarata sunt.

Vers. 49. *Stabant* — hæc. Consequenter etiam ibi de his dictum est.

CAP. LXXXII. *De petitione corporis Domini*.

Vers. 50. *Et* — Vers. 53. *positus*. Etiam de his omnibus ad verbum disputatum est sexagesimo octavo juxta Matthæum capite.

Vers. 54. *Et* — *illucescebat*. Splendescebat, oriebatur.

Vers. 55. *Subsecutæ* — Vers. 56. *unguenta*. Ibi quoque horum facta est mentio in illius loci enarratione, quo dicitur: *Erat autem ibi Maria Magdalene, et altera Maria, sedentes ex adverso sepulcri*⁸⁴.

Vers. 56. *Et* — CAP. XXIV. Vers. 1. *cum ipsis*. Quære apud Matthæum dictum illud: *Vespera autem Sabbatorum, quæ lucescit in unum Sabbatorum*⁸⁵, et cætera, et lege illius interpretationem, ac præterea illa quæ sequuntur: et omnia evangelistarum dicta ab hoc loco invenies consonantiæ causa proposita ac declarata.

Vers. 2. *Invenerunt* — Vers. 8. *illis*. Ibi etiam hæc, ut diximus, proposita sunt, et data est interpretatio, ubi habetur, *Ecce dixi vobis*⁸⁶.

Vers. 9. *Et reversæ* — Vers. 11. *ipsis*. Similiter et hæc proposita sunt ac declarata, ubi habetur: *Illi autem, sumptis pecuniis, fecerunt, sicut edocti erant*⁸⁷.

Vers. 12. *Petrus vero* — *monumentum*. Cum cæteris prudentior esset ac ferventior, non sustinuit.

Vers. 12. *Cumque prospexisset* — *sola*. Linteamina dicit funerales, sindonem videlicet.

tu apud Matthæum loco laudato. Ex Chrysostomo nihil efficitur. Is enim tom. VII, p. 826 E, Lucam potius, quam Matthæum explicat.

Vers. 12. *Et — seipsum. Ad suum diversorium. A* Nam et Joannes de Petro ac seipso ait : *Abierunt ergo rursus ad seipsos discipuli* 98.

Vers. 12. *Admirans quod factum erat. Intellexit enim non esse transpositum, siquidem alioqui fuisset cum linteaminibus transpositum. Apparet ergo, quod tertio venerit Petrus ad monumentum : primum quidem solus, postmodum vero cum Joanne, prout ipse Joannes scripsit. Cum autem reversesent, rursus coactus est solus currere : neque enim hunc sustinere permisit amoris vehementia, intensusque desiderium, quo præceptori primus inter alios discipulos optabat occurrere, et negationis perfectam accipere veniam : quando etiam apparuit illi Dominus, veluti in sequentibus inveniemus. Trina ergo vice ad sepulcrum accedens, trinem curavit negationem.*

CAP. LXXXIII. *De Cleopa.*

Vers. 13. *Et ecce — Emmaus. Ultimo capite Evangelii secundum Marcum quære, ubi ponitur : Post hæc autem duobus ex ipsis ambulantibus, apparuit in alia forma euntibus rus* 99, et cætera : et lege illorum enarrationem. Conducit enim ad proposita Lucæ verba. Dixit autem, *ex illis*, hoc est simpliciter, ex omnibus illis.

Vers. 14. *Et — his. De cruce signisque horrendis, quæ tunc facta erant, de sepulcro et his quæ a mulieribus renuntiata fuerant, ac de resurrectione Domini.*

Vers. 15. *Et — illis. Conquisitionem vocat imaginem, puta : Quomodo, cum talis esset, hujusmodi passus est ? et quomodo, cum mortuus ac sepultus esset, resurrexit ?*

Vers. 16. *Oculi vero — eum. In hoc solum tenebantur, ne eum agnoscerent.*

Vers. 17. *Dixit — tristes ? Confertis sive objicitis et inquiritis.*

Vers. 18. *Respondens — diebus illis ? Cognito ex voce et habitu quod et ipse Judæus esset, improperant, non quod solus ipse diversaretur Hierosolymis, sed quod solus ignoraret quæ omnibus ibi diversantibus nota erant : et increpando dicunt : Tu solus ex omnibus qui Hierosolymis habitant, diversaris in Jerusalem ignorans, quæ in ea facta sunt his diebus ?*

Vers. 19. *Et — quæ. Ignorantiam fingit, ut etiam ex ore illorum audiat quæ a corde eorum cognoscebat, et ita objurgat ac increpet illos.*

Vers. 19. *At illi — populo. Virum prophetam illum fuisse opinabantur, imperfecta adhuc fide.*

98 Joan. xx, 40. 99 Maro. xvi, 42.

Καὶ — ἑαυτὸν. Πρὸς τὴν ἑαυτοῦ διαγωγὴν. Φησὶ γὰρ καὶ Ἰωάννης περὶ τοῦ Πέτρου καὶ ἑαυτοῦ · Ἀπῆλθον οὖν πάλιν πρὸς ἑαυτοὺς οἱ μαθηταί.

Θαυμάζων τὸ γεγονός. Συνῆκε γὰρ ὅτι οὐ μετετίθη · ἢ γὰρ ἂν μετὰ τῶν θένων μετετίθη· φαίνεται τοίνυν ὅτι ἐκ τρίτου ἀπῆλθεν ἐπὶ τὸ μνημεῖον ὁ Πέτρος · νῦν μὲν μόνος, ὕστερον δὲ μετὰ τοῦ Ἰωάννου, ὡς αὐτὸς ὁ Ἰωάννης ἔγραψεν. Ἐπανελθόντων δὲ, μόνος αὐθις ἠναγκάσθη δραμῆν · οὐ γὰρ εἰς τοῦτον ὑπομένειν ἢ σφοδρῶς τοῦ φίλτρου, καὶ τὸ λίαν βούλεισθαι πρὸς τῶν ἄλλων μαθητῶν ἐντυχεῖν τῷ διδασκάλῳ καὶ συγγνώμῃ τῆς ἀρνήσεως ἐντελειστέρην λαβεῖν, ὅτε καὶ ὤφθη αὐτῷ ὁ Κύριος, ὡς προειρηθέντος εὐρήσασμεν. Τρίς οὖν ἀπέλθων, τὸ τριπλοῦν κέντυθεν τῆς ἀρνήσεως ἐθεράπευσεν.

ΚΕΦ. ΠΓ'. Περὶ τοῦ Κλοπά.

Καὶ ἰδοὺ — Ἐμμαοὺς. Ἐν τῇ τελευταίῳ κεφαλῇ τοῦ κατὰ Μάρκον ζήτησον τὸ · Μετὰ δὲ ταῦτα θυσὶν ἐξ αὐτῶν περιπατοῦσαν ἐφανέρωθη ἐν ἑτέρᾳ μορφῇ, περυσμένοις εἰς ἀγρὸν, καὶ τὰ εἴης · καὶ ἀνάγκω τὴν ἐξήγησιν αὐτῶν, χρησιμεύουσιν εἰς τὰ προκείμενα ῥητὰ τοῦ Λουκᾶ. Ἐξ αὐτῶν δὲ εἶπεν ἀπλῶς, ἦγον ἐκ τῶν ὄλων μαθητῶν.

Καὶ — τούτων. Περὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ τῶν τρυκαυτὰ φοδερῶν σημείων, καὶ τῆς ταφῆς, καὶ τῶν ἀπαγγελλόντων ὑπὸ τῶν γυναικῶν περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου.

Καὶ — αὐτοῖς. Συζήτησιν λέγει τὴν ἐξέτασιν. οἶον, πῶς, τοιούτους ὦν, τοιαῦτα πεποιθε ; καὶ πῶς ἀποθανὼν ἀνέστη ;

Οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ — αὐτῶν. Ἐκρατοῦντο εἰς τοῦτο μόνον, τὸ μὴ ἐπιγνώσκειν αὐτὸν.

Εἶπε — σκληροποῖ ; Ἀντιβάλλετε, ἔγουν ἀντιτιθέας (85) ἢ ἐξετάζειτε.

Ἀποκριθεὶς — ἡμέραις ταύταις ; Ἀπὸ τοῦ τῆς φωνῆς καὶ τῆς στολῆς γνόντες, ὅτι Ἰουδαῖος καὶ αὐτὸς ἐστίν, ὀνειδίζουσιν, οὐχ ὡς μόνον παροικούντα τῇ (86) Ἱερουσαλὴμ, ἀλλ' ὡς μόνον ἀγνοοῦντα τὰ πᾶσι τοῖς παροικοῦσιν ἐγνωσμένα, καὶ φασιν ἐπιπληκτικῶς· Σὺ μόνος ἐκ πάντων τῶν παροικούντων τῇ Ἱερουσαλὴμ παροικεῖς Ἱερουσαλὴμ, μὴ γνώσκων τὰ γενόμενα (87) ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις ;

Καὶ — ποῖα ; Προσποιεῖται ἀγνοίαν, ἵνα καὶ διὰ στόματος αὐτῶν ἀκούσῃ ἃ διὰ τῆς καρδίας αὐτῶν ἐγίνωσκε, καὶ οὕτως ὀνειδίσῃ, καὶ ἐπιπλήξῃ αὐτοῖς.

Οἱ δὲ — λαοῦ. Ἄνδρα προφήτην αὐτὸν εἶναι ὑπελάμβανον, ἀτελεῖ πίστιν ἔτι ἔγοντες. Ἔργον

Variae lectiones et notæ.

(85) Ita uterque, pro ἀντιτίθετε. Vulgo tantum τίθεισιν notant Grammatici.

(86) Τὴν Α.

(87) Γενόμενα Β.

μὲν οὖν νόει τὰ σημεῖα, λόγον δὲ τὰς διδα- A
σκαλλας.

Ἵπουσ — αὐτόν. Εἰς καταδικὴν θανάτου.

Ἵμεῖς — Ἵσραήλ. Ἵλπίζομεν αὐτόν εἶναι
τόν ὑπὸ τῶν Γραφῶν καταγγελλόμενον λυτρωτὴν
ἡμῶν · νῦν δὲ οὕτως ἀποθανόντα ἀπηλπύσα-
μεν (88).

Ἵλλὰ γε — ἐγένετο. — Σὺν πᾶσι τούτοις, ἀντὶ τοῦ,
Πάντων τούτων γενομένων.

Ἵλλὰ καὶ — ζῆν. Γυναϊκίς τινες εἶς ἡμῶν, ἡγουν
ἡμέτεραι, ἡ ὡς ἡμεῖς πισταί. Λίγει δὲ τὰς περὶ Μαρίκν
τῆς Μαγδαληνῆν. Ἵξέστησαν δὲ ἡμᾶς, ὡς ἀπιστα
θεισχυρίζομεναι.

Καὶ — μνημείον. Πέτρος καὶ Ἵωάννης, ὡς προειρη- B
καμεν.

Καὶ — εἶδον — Εὔρον οὕτω, τουτέστιν, Οὐχ εὔρον
τὸ σῶμα αὐτοῦ.

Καὶ — προφήται· Ἀνοήτους μὲν ἀλοῦς (89) ὠνόματε
διεγείρων ἡρέμα πρὸς ἐπίγνωσιν αὐτοῦ · βραδείς δὲ τῆ
καρδία, ὡς νεβροῦς εἰς τὸ πιστεῦναι ἐπὶ πᾶσιν, οἰς ἐλά-
λησαν οἱ προφῆται περὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστ-
τάσεως αὐτοῦ.

Οὐχὶ — αὐτοῦ ; Ταῦτα, ἃ ἐλάλησαν οἱ προφῆται.
Δόξαν δὲ αὐτοῦ, τὴν τῆς θεότητος. Κατ' ἐρώτησιν δὲ
λόγος.

Καὶ — αὐτοῦ. Ἵπὸ Μωσείως, ἡγουν ἀπὸ τῶν Μω-
σαϊκῶν βιβλίων.

Καὶ — ἐπορεύοντο. Ἵπου ἐπορεύοντο.

Καὶ — πορεύεσθαι. Ἵεσχηματίζετο πορρωτέρω πο-
ρεύεσθαι, ὡς ἀπλῶς συνοδοιπόρος.

Καὶ — ἡμέρα. Ἵκλινεν εἰς τὸ δύναι.

Καὶ — αὐτῶν. Ἵδόντων τὴν συνῆθη καὶ γνώριμον
εὐλογίαν τοῦ ἄρτου. Τότε γὰρ συναχωρήθησαν ἐπιγνώ-
ναι αὐτόν.

Καὶ — αὐτόν. Ἵνα μὴ βραδύνωσιν ἐτι, ἀλλὰ τάχιον
ὑποστρέψωσιν εἰς τοὺς μαθητάς · ἐβούλετο γὰρ αὐθη-
μερῶν ἱμφανισθῆναι πᾶσιν αὐτοῖς.

Καὶ — Γραφάς ; Καιομένη, ἡγουν σφύζουσα, παλ-
λουμένη.

Καὶ — Ἵερουσαλήμ. Ἵνίστησαν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ, οὐ
μὲν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ὑπίστρεψαν · ἐξήκοντα γὰρ σταδίω
ἦν ἡ ὁδός. Εἰκόσ δὲ, κλίμαντος τοῦ ἡλίου, δρᾶμις αὐ- D
τοῦς ὑπὸ περιχαρείας ὄλον τὸ διάστημα μέχρι τῆς
νυκτός, εἰς ὅκτω καὶ ἡμισυ μίλια συμποσομύμενων τῶν
ἐξήκοντα σταδίων.

Καὶ — αὐτοῖς. Σὺν αὐτοῖς ἡσαν, ἡ τινες τῶν

A Per opus itaque signa intellige : per sermonem
vero, doctrinas.

Vers. 20. *Quomodo* — eum. Hoc in loco *χρῖμα*,
judicium, capitur pro *Condemnatione*.

Vers. 21. *Nos* — *Israel*. Sperabamus, quod ipse
esset redemptor noster qui Scripturis annuntia-
batur.

Vers. 21. *Atqui* — *facta sunt*. *Cum his omnibus*,
hoc est, factis his omnibus.

Vers. 22. *Sed et* — Vers. 23. *vivere*. Mulieres
quædam ex nobis, sive nostræ, aut fideles, sicut
et nos. Dicit autem illas, quæcum Maria Magdalene
erant, et ipsam Magdalenen. Attonitosa intquit, nos
reddiderunt, utpote incredibilia asseverantes.

Vers. 24. *Et* — *monumentum*. Petrus videlicet et
Joannes, ut prædiximus

Vers. 24. *Et* — *viderunt*. — *Ita invenerunt hoc*
est, Non invenerunt corpus ejus.

Vers. 25. *Et* — *prophetæ*. Insensatos illos dixit
tacite ad sui cognitionem excitans ; tardos vero
corde, utpote tardos ad credendum ea quæ
prophetæ locuti fuerant de morte et resurre-
ctione ipsius.

Vers. 26. *Nonne* — *suam*. Hæc, quæ videlicet
locuti fuerant prophetæ. Gloriam suam, quæ vide-
licet suærat divinitatis. Est autem interrogatorius
sermo.

Vers. 27. *Et* — *ipso*. A Mose sive a Mosaicis
libris.

Vers. 28. *Et* — *ibant*. Quo ibant.

Vers. 28. *Et* — *ire*. Simulabat, se longius ire,
tanquam vulgaris comes fuisset itineris.

Vers. 29. *Et* — *dies*. Inclinatorius est ad occa-
sum.

Vers. 29. *Et* — Vers. 31. *eum*. Cum vidissent,
assuetam ac cognitam panisbenedictionem ; nam
tunc permissi sunt, ut eum agnoscerent.

Vers. 31. *Et illorum*. Ne amplius tardarent,
sed citius ad discipulos reverterentur : volebat
namque eodem die omnibus simul apparere.

Vers. 32. *Et* — *Scripturas*. Incendebatur, salie-
bat (*bb*), movebatur ac vibrabat.

Vers. 33. *Et* — *Jerusalem*. Surrexerunt eadem
hora, non tamen reversi sunt eadem hora ; nam
erat via sexaginta stadiorum. Verisimile est autem,
quod declinante sole cucurrerint præ nimio gaudio
totum intervallum ad nocem usque, septem vide-
licet millia et dimidium, quæ in prædictis erant
stadiis.

Vers. 33. *Et* — *illis*. Qui cum illis erant, puta,

Varia lectiones et notæ.

(88) *Nūn δε* — ἀπηλπύσαμεν. Hæc interpretes non
agnoscit. Redde : *Nunc vero ita mortuum desperamus*.
Intellige, αὐτόν εἶναι λυτρωτῆν. Possit etiam :

(*bb*) *Saliebat*, etc. Omisso ἡγουν, interpretes pro
duobus vocabulis reddidit tria. Cæterum utrumque

PATROL. GR. CXXIX.

alicui in mentem venire ἀποθανόντος intellecto
αὐτοῦ, *Nunc vero ita mortuo desperamus*.

(89) Αὐτούς abest. A.

σφύζειν, πάλλεσθαι de motu et pulsu cordis dici-
tur.

septuaginta, aut simpliciter omnes. Sed quomodo dixit quod invenerunt congregatos undecim? Si quidem Judas Iscariotes jam abjectus erat, et Thomas tunc præsens non erat. Ait enim Joannes: *Thomas autem unus ex duodecim, qui cognominabatur Didymus, non erat cum illis, quando venit Jesus*, Dicendum est ergo, quod ex quo Matthias aderat¹ qui loco Iscariotis sorte electus est, etiam ipsum jam connumeravit, tanquam cum undecim apostolis cooptatum.

Vers. 34. *Dicentes — a Simone*. Quære rursus ultimo capite Evangelii secundum Marcum, ubi dicitur: *Post hæc autem duobus ex ipsis ambulans, apparuit in alia effigie, euntibus rus*², et cætera; ac lege illorum enarrationem, quæ ad præsens dictum plurimum conducit.

Vers. 35. *Et ipsi — Vers. 36. vobis*. Consequenter ibi etiam de his invenies. Considera autem quod et discedens pacem illis reliquerit, sicut scripsit Joannes³; rursumque rediens pacem tribuit; pacem, inquam, quæ et rem et nomen dulce habet.

Vers. 37. *Expavefacti — Vers. 38. vestra?* — *Expavefacti*, id est, Turbati. Cogitationes autem de hoc ascendebant, utrum videlicet spiritus esset, id quod videbatur, sive spectrum. Ostendit ergo, quod cordium esset cognitior. Deinde aliud quoque dat signum.

Vers. 39. *Videte — suni*. Et quomodo ab his eum cognoscere poterant? Quia clavorum adhuc ferebant foramina.

Vers. 39. *Contrectate — habere*. Contrectate per tactum.

Vers. 40. *Et — pedes*. Joannes vero ait: *Ostendit eis manus et latus suum*⁴. Primum siquidem ostendit eis manus et latus, deinde etiam pedes. Nam uterque evangelistarum ex his quæ dixit, ostendit etiam id quod tacuit veluti jam cognitum.

Vers. 41. *Adhuc — admirantibus*. Id enim sæpe numero fieri solet.

Vers. 41. *Dixit — Vers. 43. comedit*. Non quod deinceps indigeret, sed ad majorem fidem majorem que confirmationem, ne spectrum videretur. Sicut autem superaaturaliter comedit, ita supernaturaliter, quæ comederat, digessit. Scire vero oportet, quod quædam a Salvatore dispensatorie facta, non sunt regula ac præscriptio naturæ; nullus siquidem alius post corporis immortalitatem cicatrices habebit, aut cibum sumet.

Vers. 44. *Dixit — vobiscum*. Suggestit quoque illis ea quæ prædixerat de se ipso, ut etiam hinc agnoscant quod ipse sit. Hi sunt, inquit, sermo-

ἰεθρομικοντα, ἢ πάντες. Ἀλλὰ πῶς εἶπεν ὅτι εὗρον συνθηροισμένους τοὺς ἑνδεκά, τοῦ Ἰσκαριώτου μὲν ἀποβληθέντος ἤδη, τοῦ Θωμᾶ δὲ μὴ παρόντος τότε; Φησι γὰρ ὁ Ἰωάννης: Θωμᾶς δὲ εἶς ἐκ τῶν δώδεκα, ὁ λεγόμενος Δίδυμος, οὐκ ἦν μετ' αὐτῶν. ὅτι ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς: Ἔστι τοίνυν εἰπεῖν ὅτι, ἐπειδὴ Μαθθίας παρῶν (90), ὁ κληρωθεὶς ἀντὶ τοῦ Ἰσκαριώτου, συνηριθμήσεν ἕδω καὶ τούτον, ὡς συγκαταψηφισθέντα μετὰ τῶν ἑνδεκά ἀποστόλων.

Λόγοντας — Σίμωνι. Ζήτησον αὐθὶς ἐν τῷ τελευταίῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Μάρκον τό· Μετὰ δὲ ταῦτα δυοῖν ἐξ αὐτῶν περιπατοῦσιν ἐφανέρωθη ἐν ἑτέρᾳ μορφῇ, πορευόμενος εἰς ἀγρὸν, καὶ τὰ εἴης. Καὶ ἀνύχουσι τὴν ἐξήγησιν αὐτῶν πάνυ χρησιμεύουσας τῷ προκειμένῳ βήρητι.

Καὶ αὐτοὶ — ὑμῖν. Ἐπιεῖς ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων εὐρήσεις Ὅρα δὲ ὅτι καὶ ὑποδημῶν εἰρήνην κτεῖς ἀφῆκεν, ὡς ὁ Ἰωάννης ἔγραψε, καὶ αὐτὶς ἐπίδημους, εἰρήνην δίδωσιν· εἰρήνην, τὸ γλυκὺ καὶ πρᾶγμα καὶ ὄνομα.

Πτοθέντες — ὑμῶν; — Πτοθέντες, ἤτοι ταρχθέντες· διαλογισμοὶ δὲ ἀνέβαινον, περὶ τοῦ εἶναι πνεῦμα τὸ ὁρώμενον, ἢ ἄγον γάσμα. Ἐδειξεν οὖν, καὶ ὅτι καρδιογνώστης ἐστίν. Εἶτα δίδωσι καὶ ἄλλο τεκμήριον.

Ἴδετε — εἰμί. Καὶ πῶς ἀπὸ τούτων ἐμείλον αὐτὸν γνωρίζειν; Διότι τὰς ἀπὸ τῶν ἡλῶν διατρήσεις ἔφερον ἔτι.

Ψηλαφήσατε — ἔχοντα. Ψηλαφήσατε δὲ ἐπαφῆς.

Καὶ — πόδας. Ἰωάννης δὲ φησιν ὅτι Ἐδειξεν αὐτοῖς τὰς χεῖρας· καὶ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ. Πρῶτον μὲν γὰρ εἶδει τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευρὰν, εἶτα τοὺς πόδας. Ἐκτέρος δὲ τῶν εὐαγγελιστῶν, ἀφ' ὧν εἶπεν, ἐνέφηεν καὶ τὸ παρασεισπημένον, ὡς ἕδω γνώριμον.

Ἔτι — θαυμαζόντων. Εἶωθε γὰρ τοῦτο πολλὰκις γίνεσθαι.

Εἶπεν — ἔφαγεν. Οὐχ ὡς ἐτι δεόμενος τροφῆς, ἀλλὰ πρὸς κλεινοῦ πιστίν, καὶ βεβαιότεραν ἀπόδειξιν τοῦ με δοκεῖν φάσμα (91). Ἰσπερ δὲ ὑπερφῶς ἔφαγεν, οὕτω καὶ ὑπερφῶς ἀνέλωσεν, ἄπερ ἔφαγε. Χρῆ δὲ γνωσκῆναι ὅτι τὰ κατ' οἰκονομίαν τινὰ γινόμενα (92) ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος οὐκ εἰσὶ κανὼν καὶ ὄρος τῆς φύσεως· οὐδεὶς γὰρ ἕτερος μετὰ τὴν ἀφθαρσίαν τοῦ σώματος ὡτελεῖς ἐξεῖ, ἢ βρώσιν προσήσεται.

Εἶπε — σὺν ὑμῖν. Ἀναμνησθεὶς αὐτοὺς καὶ ὧν προέλεγε περὶ ἑαυτοῦ, ἵνα κἀντεύθεν γνοῖεν, ὅτι αὐτός ἐστι. Οὗτοι, φησὶν, εἰσὶν οἱ λόγοι, οὓς

¹ Joan. xx, 24. ² Marc. xvi, 12. ³ Joan. xvi, 27. Joan. xx, 20.

Variae lectiones et notæ.

(90) Ἦν pro παρῶν A.
(91) φάντασμα B.

(92) Γινόμενα B.

ἐλάλησα πρὸς ὑμᾶς ἐτι ὦν σὺν ὑμῖν· Οὗτοι ἄνθρωποι, quos locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum. Hi, quales ?

Ὅτι — Ἱερουσαλήμ. Ἀρξάμενον, τὸ κρυφῆναι, in praedicando videlicet.

Ἰμεῖς — τούτων. Τοῦ πάθους, καὶ τῆς ἀναστάσεως, Vos — horum. Passionis ac Resurrectionis, totiusque meae dispensationis.

Καὶ — ὑμᾶς. Ἐπαγγέλιον τοῦ Πατρὸς· αὐτοῦ λέγει, τὴν ἐν εἰδὲ πυρίνων γλωσσῶν ἐπιφοίτησεν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐπηγγέλατο γὰρ ταύτην διὰ τοῦ προφήτου Ἰωὴλ, εἰρηκότος. Καὶ ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις. λέγει Κύριος παντοκράτωρ, ἐκχυσῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, δηλαδὴ τὴν ἀποστολικὴν προηγουμένης.

Ἰμεῖς — ὑψους. Διατριβετε ἐν Ἱερουσαλήμ ἀχώριστοι, διὰ τὴν ἐπι ἀσθένειαν καὶ θειλίαν ὑμῶν, ἔως οὗ ἐνδύσηθε, δίκην πανοπλίας, δύναμιν ἐξ ὑψους, τοῦ οὐρανοῦ, ἢ τῆς θεότητος, διὰ τῆς δηλωθείσης ἐπιφοίτησεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Ἐξήγαγε — Βηθανίαν. Οὐ τότε, ἀλλ' ἐν τῇ τεσσαρακοστῇ ἡμέρᾳ μετὰ τὴν ἀνάστασιν τὰ γὰρ ἐν τῷ μέσῳ παρέδραμεν ὁ εὐαγγελιστῆς.

Καὶ — οὐρανόν. Νεφέλης ὑπολαβούσης αὐτόν, ὡς ὁ παρὼν εὐαγγελιστῆς ἔγραψεν ἐν τῇ βίβλῳ τῶν ἀποστολικῶν Πράξεων.

Καὶ — μεγάλης. Μετὰ χαρᾶς μεγάλης, διὰ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ, καὶ διὰ τὴν ἐλπίδα τῆς εἰρημένης ἐπαγγελίας. Ἐν τῇ δηλωθείσῃ δὲ βίβλῳ γέγραπται· ὅτι ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ ἀπὸ ὄρους τοῦ καλουμένου Ἐλαιῶνος. Δῆλον οὖν, ὅτι (93) προσήνεται τῇ Βηθανίᾳ τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν.

Καὶ ἦσαν — Θεόν. Ἦσαν διὰ παντός ἐν τῷ ἱερῷ, κατὰ τοὺς καιροὺς δηλονότι τῶν συναξίων, ὅτε εἶναι ἐν αὐτῷ εἶη.

Γένοιτο δὲ καὶ ἡμᾶς διὰ παντός αἰνεῖν καὶ εὐλογεῖν τὸν Θεόν, καὶ οὕτως εὐρεῖν τέλος τῆς παρουσίας ζωῆς ἡδῦ καὶ μακάριον, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. Ἄμην.

Τέλος τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου.

⁵ Joel II, 28. ⁶ Act. I, 9. ⁷ Ibid. 12.

Variae lectiones et notæ.

(93) Προσάλωται A, inepte.

(cc) Caelo — divinitate. Ac si legerit ἐξ ὑψηλοῦ καὶ ὑψηλῆς θεότητος. Redde, caeli aut divinitatis.

ANONYMI

INTERPRETATIO (94) DUARUM ODARUM EVANGELII LUCÆ

Ex codice Bibl. SS. Synodi Mosquensis num. CCCXLIV.

ἸΩΔΗ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΕΝ Τῷ ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙῸ.

Ἐπίγραμμα.

Τίττει, Μαριάμ, τὸν θεάνθρωπον Λόγον,

(94) Diversa paululum seu copiosior interpretatio Euthymii Zigabeni nomine, legitur Latine in

Bibliotheca maxima Patrum Lugd. vol. XIX, p. 473 ; 474.

Καὶ μακαρισμῶν ἄλλον ὠθίνεις (93) λόγον,
Τὸν μὲν, δι' αὐτῆς τῆς πνοῆς τῆς ἐνθεοῦ,
Τὸν δὲ, πρὸ αὐτῆς τῆς πνοῆς τῶν ἐγκάτων.

Μεγαλύνει (1) ἡ ψυχή μου τὸν Κύριον, καὶ ἠγαλλίασε (2) τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ Σωτῆρι μου· Ὅτι ἐπέβλεψεν (3) ἐπὶ τὴν ταπεινώσιν τῆς δούλης αὐτοῦ. Ἴδού (4) γὰρ ἀπὸ τοῦ νῦν μακαριοῦσι με πᾶσαι αἱ γενεαί, Ὅτι (5) ἐποίησέ μοι μεγαλῆα ὁ Δυνατός, καὶ ἅγιον τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Καὶ τὸ ἔλεος (6) αὐτοῦ, εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. Ἐποίησε (7) κράτος ἐν βραχίονι αὐτοῦ· διεσκορπίσεν (8) ὑπερηφάνους διανοία καρδίας αὐτῶν. Καθίει δυνάστας ἀπὸ θρόνων, καὶ ὕψωσε ταπεινοῦς. Πεινῶντας ἐνέπλησεν ἀγαθῶν, καὶ πλουτοῦντας ἐξαπέστειλε κενούς. Ἀντελάβετο (9) Ἰσραὴλ παιδὸς αὐτοῦ, μνησθῆναι (10) ἔλεος, καθὼς ἐλάλησε πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, τῷ Ἀβραάμ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ εἰς αἰῶνος.

ΣΧΟΛΙΑ.

- (1) Τουτέστιν, εὐφημεῖ καὶ δοξάζει.
- (2) Ἐχάρη, φησιν, ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ σωσαντι με ἀπὸ πάσης παγίδος τοῦ διαβόλου.
- (3) Αὕτη ἡ αἰτία τῆς εὐχαριστίας. Ταπεινώσιν δὲ φησιν, τὴν εὐτέλειαν.
- (4) Αἱ τῶν πιστευσάντων δηλαδὴ.
- (5) Ὅτι ἐποίησεν εἰς ἐμὲ μεγάλα καὶ ὑπερφυθ θαύματα ὁ Δυνατός ποιεῖν ταῦτα.
- (6) Καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἀεὶ ἔστιν ἐν τοῖς φοβουμένοις αὐτόν.
- (7) Καταλέγει τὰς θείας δυνάμεις, καὶ φησιν, Ἐποίησε νίκος ἀνέλπιστον ἐν τῇ δυνάμει αὐτοῦ.
- (8) Τοὺς ὑπερηφάνους τῇ διανοίᾳ τῆς ψυχῆς αὐ-

Α τῶν, ἦγουν τοὺς ὑπεραιρομένους ἐν ἑαυτοῖς, τοὺς οἰηματίας.

(9) Ἐπεσκέψατο τὸν Ἰσραηλιτικὸν λαόν, τὸν δούλον αὐτοῦ, τὸν νέον δηλαδὴ, τὸν ἐπεγνωκῶτα δεσποτῆν αὐτόν.

(10) Ἀντελάβετο δὲ, καὶ ἐπεσκέψατο ἐν τῷ μνησθῆναι ἔλεος εἰς τὸν αἰῶνα, ἦγουν ἔλεος αἰωνίου, καθὼς ἐλάλησεν, εἶπεν ἐπηγγελίκατο πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν. Ἀπὸ κοινοῦ πάλιν, καθὼς ἐλάλησε τῷ Ἀβραάμ καὶ τοῖς ἐξ αὐτοῦ. Ἐλεος δὲ εἰς αἰῶνα, ἡ θεία ἐνανθρώπησις, ὡς δι' ἔλεον τῶν ἀνθρώπων γε γεννημένη.

ΠΡΟΦΗΤΕΙΑ ΖΑΧΑΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ ΕΝ Τῷ ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙῸ.

Ἐπίγραμμα.

Τῆς ἀγγελικῆς ἀστραπῆς δεδιγμένης,
Τὸν ψαλμὸν ἐβρόντησεν ὁ Ζαχαρίας,
Ὅπως τὸ σῶμα τῆς πανάγνου Παρθένου
Τὸν μυρμαρίτην ὀστρακώσῃ τὸν μέγαν.

Εὐλογητός Κύριος, ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐπεσκέψατο (11) καὶ ἐποίησε λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ, καὶ ἤγειρε (12) κέρας σωτηρίας ἡμῖν ἐν τῷ οἴκῳ Δαυὶδ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ. Καθὼς ἐλάλησε διὰ στόματος τῶν ἁγίων τῶν ἀπ' αἰῶνος προφητῶν αὐτοῦ, Σωτηρίαν (13) ἐξ ἐχθρῶν ἡμῶν καὶ ἐκ χειρὸς πάντων τῶν μεσουνητῶν ἡμᾶς. Ποιῆσαι (14) ἔλεος μετὰ τῶν πατέρων ἡμῶν, καὶ μνησθῆναι διαθήκης ἁγίας αὐτοῦ, Ὅρκον (15) ὃν ὤμοσε πρὸς Ἀβραάμ τὸν πατέρα ἡμῶν, τοῦ δούναί ἡμῖν, ἀφοδῶς ἐκ χειρὸς τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν ρυσθέντας, λατρεύειν αὐτῷ, Ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ ἐνώπιον αὐτοῦ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ἡμῶν. Καὶ

ΣΧΟΛΙΑ

(11) Διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ ἐπεσκέψατο καὶ ἐλυτρώσατο τῆς τῶν δαιμονίων τυραννίδος ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τῶν λαῶν αὐτοῦ.

(12) Καὶ ἀνέστησεν ἡμῖν, τῷ λαῷ αὐτοῦ, βασιλείαν καὶ δυνάμιν σωτήριον ἐν τῷ οἴκῳ, ἦγουν ἐκ τοῦ οἴκου, τουτέστι τοῦ γένους Δαυὶδ, τοῦ δούλου αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ πεποίηκεν, ὡς ἐπηγγελίκατο διὰ στόματος τῶν ἁγίων τῶν ἑκπαλῶν προφητῶν. Δι' αὐτῶν γὰρ ἐπηγγελίκατο ἀναστήσειν βασιλεῖα δυνατὸν ἐν οἴκῳ Δαυὶδ, Σωτῆρα τοῦ Ἰσραὴλ, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς ὃν αὐτὸς Θεὸς Λόγος προσέληψε καὶ ἦνωσεν ἐαυτῷ καθ' ὑπόστασιν.

(13) Ἦγειρε δὲ τὸ κέρας τοῦτο, τὴν βασιλείαν δηλαδὴ καὶ δυνάμιν τῶν σωτῆριον, ἐξ ἐχθρῶν ἡμῶν σωτηρίαν καὶ λύτρωσιν καὶ ἐκ τῆς ἐξουσίας καὶ τυραννίδος τῶν μεσουνητῶν δαιμονίων.

(14) Ἐν τῷ ποιῆσαι ἔλεος μετὰ τῶν πατέρων ἡμῶν, ἦγουν ἐν τῷ ἐλεῆσαι τοὺς πατέρας ἡμῶν, πρὸς οὓς ἡ ἐπαγγελία τῆς εἰρημνῆς σωτηρίας

Β ἡμῶν· καὶ δι' ἐκείνους μνησθῆναι ταύτης, ἵνα καὶ τὰς αὐτῶν ψυχὰς ἐκ τῆς τοῦ ἄδου ἐλευθέρωσιν φρουρᾶς. Διαθήκην δὲ τὴν ἐπαγγελίαν φησὶ· μνήμην δὲ αὐτῆς τὴν περάτωσιν.

(15) Ἐν τῷ μνησθῆναι τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ, κατὰ τὸν ὄρκον ὃν ὤμοσε, τουτέστι κατὰ τὴν βεβαίωσιν ἣν ἐβεβαίωσε πρὸς Ἀβραάμ. Τίνος πραγματοῦ βεβαίωσιν; Τοῦ δούναί ἡμῖν ἀφοδῶς λατρεύειν ἐμὰς αὐτῷ ἐν ὀσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ ἐνώπιον αὐτοῦ κατὰ πάσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν. Ἰπερβατικῶς γὰρ ἀναγνωστῆται. Εἴτα τὸ ἐν μέσῳ ἐκ χειρὸς τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν ρυσθέντας, ἦγουν μὴ φοβείσθαι τὸ κατακριμα τοῦ προπάτορος Ἀδὰμ, διὰ τὸ λελυτρώσθαι ἡμᾶς τοῦ εἰσαγαγόντος αὐτὸ εἰς τὸν κόσμον διαβόλου, καὶ τῆς καταδυναστείας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, προβαλλομένου τούτου τὸ δικαίωμα. Ὅσιότητα μὲν οὖν λέγει, τὴν εὐσέβειαν· δικαιοσύνην δὲ, τὴν τελειότητα τῶν ἄλλων ἀρετῶν.

(93) Intelligit hæc ipsa quæ subjiciuntur : Μεγαλύνει, x. τ. λ.

(*) Ἀβ οἶημα, ul τραυματίας, στιγματίας et similia. Suidas, οἰηματίας ἔπρημος.

σῦ, παιδίον. προφήτης Ὑψίστου κληθήσῃ· προπορεύσῃ (16) γὰρ πρὸ προσώπου Κυρίου, ἰτοιμάσαι ὁδοὺς αὐτοῦ, τοῦ δοῦναι (17) γνῶσιν σωτηρίας τῷ λαῷ αὐτοῦ, ἐν ἀρέσει (18) ἀμαρτιῶν αὐτῶν. Διὰ σπλάγγχνα (19) ἔλιους Θεοῦ ἡμῶν (20), ἐν οἷς ἐπισκέψατο ἡμᾶς ἀνατολὴ ἐξ ὕψους, Ἐπιφᾶναι τοῖς ἐν σκότει καὶ σκια θανάτου καθημένοις, τοῦ κατευθῆναι (21) τοὺς πόδας ἡμῶν εἰς ὁδὸν εἰρήνης.

ΣΧΟΛΙΑ.

(16) Μεταβαίνει τῇ προφητεῖα πρὸς τὸν ἐνυτοῦ παῖδα τὸν Ἰωάννην. Κύριον δὲ ἐνταῦθα τὸν Χριστὸν ὀνομάζει. Τὸ δὲ ἰτοιμάσαι τὸν Ἰωάννην τὰς ὁδοὺς τοῦ Χριστοῦ, τὸ ἄγω, εἶν ἔστι τοὺς ἀνθρώπους εἰς ἐπίγνωσιν καὶ πίστιν αὐτοῦ, δι' ἧς εἰσέρχεται ὁ Κύριος εἰς τὰς ἀνθρώπων ψυχὰς καὶ ἐνοικεῖ ταύταις καὶ ἐμπεριπατεῖ.

(17) Ἐρμηνεύει τὴν ἰτοιμασίαν τῶν τοῦ Κυρίου ὁδῶν, καὶ φησιν ὥστε διὰ τοῦ κηρύγματος αὐτοῦ γνῶσιν ἐνθεῖναι τῷ κατὰ δημιουργίαν λαῷ τοῦ Χριστοῦ τῆς δι' αὐτοῦ δὴ τοῦ Χριστοῦ σωτηρίας τῷ κόσμῳ παντί.

(18) Σωτηρίας, τῆς ἐν ἀρέσει ἀμαρτιῶν αὐτῶν, ἡγουν τῆς γινομένης ἐν τῷ ἀρεθῆναι καὶ λυθῆναι τὰς ἀμαρτίας τοῦ κόσμου.

(19) Ἐν ἀρέσει ἀμαρτιῶν, τῇ διὰ σπλάγγχνα ἔλιους Θεοῦ ἡμῶν, ἦτοι τῇ διδομένῃ διὰ τὴν συμπάθειαν τοῦ ἐλεήμονος Θεοῦ, καὶ οὐ διὰ τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων.

(20) Ἐν οἷς σπλάγγχοις, ἡγουν δι' ἃ σπλάγγχνα ἔλιους, ἐπισκέψατο ἡμᾶς, εἴτουν ἐπιφοίτησεν εἰς

τὸν κόσμον ἡ ἀνατολὴ τοῦ νοητοῦ ἡλίου ἐξ ὕψους τῆς θεότητος, τουτέστιν, ὁ νοητὸς ἡλιος ἀνατείλας, ὁ ἔστι φανερωθεὶς τοῖς ἐν γῆ. Τοῦτο γὰρ ἐρμηνεύων φησιν, ἐπισκέψατο ἡμᾶς εἰς τὸ ἐπιφᾶναι, τουτέστιν, ἐπιλάμψαι τοῖς ἀνθρώποις, τοῖς ἐν σκότει τῆς πλάνης μένουσι καὶ τῇ σκιά τοῦ θανάτου, ἦτοι τῇ ἀμαρτία, σκιά μὲν, ἡγουν νυκτὶ λεγομένη, ὡς ἀπουσία τοῦ φωτὸς τῶν τοῦ Κυρίου ἐντολῶν· θανάτου δὲ νυκτὶ, διὰ τὸ ἐπάγειν αὐτὴν θάνατον ψυχικόν, ὅς ἐστιν ὁ χωρισμὸς τοῦ Θεοῦ, τῆς ζωῆς τῆς ἀληθινῆς.

(21) Ἐπισκέψατο ἡμᾶς, ἵνα ἐπιφᾶνῃ, φησιν, ὥστε ἐγείραι τοὺς ἀκνητῶς ἐμμένοντας τῇ ἀπιστίᾳ καὶ ἀμαρτίᾳ, δι' ὧν ἡ διάστασις καὶ ὁ χωρισμὸς καὶ ἡ ἔχθρα μετὰ Θεοῦ. Καὶ κατευθῶσαι τὰς πορείας τῆς πολιτείας ἡμῶν εἰς τὴν ὁδὸν τῆς κατὰ Θεὸν εἰρήνης, τουτέστιν εἰς εὐσέθειαν καὶ ἀρετὴν. Αὗται γὰρ ἄγουσιν ἡμᾶς εἰς συνέλευσιν καὶ ἔνωσιν καὶ φιλίωσιν μετὰ Θεοῦ, ὃ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ, τιμὴ καὶ προσκύνησις, τῷ Πατρὶ, λέγω, καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

(*) Hic videtur excidisse γεννημένης, aut simile quid.

ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ.

ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ ΤΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ.

α'. Περὶ τοῦ ἐν Κανᾷ γάμου. (Cap. II, vers 1.)	C	η'. Περὶ τῶν πέντε ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων. (VI, 5.)
β'. Περὶ τῶν ἐκβληθέντων ἐκ τοῦ ἱεροῦ. (II, 13.)	Mθ, κζ'. Μρ. ιζ'. Λου. κη'.	
γ'. Περὶ Νικοδήμου. (III, 1.)	θ'. Περὶ τοῦ ἐν θαλάσῃ περιπάτου. (VI, 16.) Mθ.	
δ'. Ζήτησις περὶ καθαρισμοῦ. (III, 25.)	κζ'. Μρ. ιζ'.	
ε'. Περὶ τῆς Σαμαρείτιδος. (IV, 5.)	ι'. Περὶ τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ. (IX, 1.)	
ς'. Περὶ τοῦ βασιλικοῦ. (IV, 46.) Mθ. ζ'.	ια'. Περὶ τοῦ Λαζάρου. (XI, 1.)	
ζ'. Περὶ τοῦ τριακονταετῶς ἐτη ἔχοντος ἐν τῇ ἀσθενείᾳ. (V, 5.) Mθ. ιγ'. Μρ. ε'. Λου. ιγ'.	ιβ'. Περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν Κύριον μύρω. (XII, 3.)	
	Mθ. ξβ'. Μρ. μδ'. Λου. κα'.	

EVANGELIUM SECUNDUM JOANNEM.

CAPITA EVANGELII JOANNIS.

1. De nuptiis in Cana.	D	7. De eo qui triginta et octo annos morbo tenebatur.
2. De ejectis e templo.		8. De quinque panibus et duobus piscibus.
3. De Nicodemo.		9. De ambulatione in mari.
4. Quæstio de purificatione.		10. De cæco a nativitate.
5. De muliere Samaritana.		11. De Lazaro.
6. De regio.		12. De muliere quæ unxit Dominum unguento.

- εγ'. Περὶ ὧν εἶπεν Ἰούδας (XII, 4).
- εδ'. Περὶ τοῦ ὄνου (XII, 14). Mθ. με' Mr. λβ'. Δου. ξη.
- εδ'. Περὶ τῶν προσελθόντων Ἑλλήνων (XII, 20).

- 13. De verbis Judæ.
- 14. De asello.
- 15. De Græcis qui accesserunt.

- A εζ'. Περὶ τοῦ νιπτῆρος. (XIII, 3.)
- εζ'. Περὶ τοῦ Παρακλήτου. (XV, 26.)
- εη'. Περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ Κυριακοῦ σώματος (XIX, 38.) Mθ. ξη'. Mr. μη'. Δου. πβ'.
- 16. De lotione pedum.
- 17. De Paraclcto.
- 18. De petitione corporis Domini.

INTERPRETATIO EVANGELII JOANNIS.

Quis certe fuerit Joannes evangelista a prioribus evangelistis didicimus, puta quod frater Jacobi, filius Zebedæi, a vico Bethsaida regionis Galilææ, arte piscator ¹. Neque autem prius, neque postea litteris didicit, sed penitus idiota erat : attamen talem eum novimus, qualem esse decebat illum, qui a Christo edoctus esset. Siquidem cum in cœna super pectus Domini recubisset, talem hausit scientiam, qualem alius nemo sortitus est. Et vere de cœlo tonuit, et de penetralibus Spiritus exclamavit : non tanquam alte vociferans, sed quasi de rebus altis clamans : et linguam cum spiritu movens.

Hic igitur cum in tria aliorum Evangelia, quæ sibi a quibusdam fidelibus allata erant, incidisset, vidissetque hos tres in eo maxime sermone versatos, qui de Salvatoris erat humanitate, cæterum dogmata, quæ de divinitate ejus erant, prætermisisset, ipsa quidem evangelia admiratus est ac laudavit, et vera eos dixisse ac finedigna testatus est. Ipse autem motus a Christo ad præsens opus accessit, et quædam narrat, quæ etiam ab aliis scripta erant, ne videatur Evangelium suum ab aliorum Evangeliiis separasse : præcipua tamen illi cura fuit, quæ ab aliis relicta erant, addere, ac de divina Salvatoris gratia plura ponere, sicut necessarium esse ob insurgentes hæreses judicavit (a).

Alli siquidem ob auditorum imbecillitatem illa prætermiserant, nondum confirmata prædicatione: hic autem crescente jam fide, ac fidelibus intellectu capacioribus, de hac definivit, additis etiam quibusdam capitibus, quæ antea silentio fuerant præterita.

Præsens autem Evangelium multis annis post capta Hierosolyma conscripsit.

Cap. I. Vers. 1. *In principio erat Verbum.* Nomen ἀρχὴ plura significat ; hic autem proprie significat

¹ Act. iv, 13.

Varie lectiones et notæ.

(1) Ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης. A

(a) *Præcipua — judicavit.* Hæc suo arbitrio mutavit interpres. Poterat ad verbum exprimere. Sed de divina Salvatoris gratia falsa sunt. Redde: *Maxime vero curata ea quæ ab illis sunt prætermissa*

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ.

Τίς μὲν ἦν Ἰωάννης ὁ εὐαγγελιστὴς (1) ἐμάθομεν ἀπὸ τῶν προλαβόντων εὐαγγελιστῶν, ὅτι ἀδελφὸς Ἰακώβου, υἱὸς Ζεβεδαίου, κόμης Βηθσαϊδᾶ, χωρὸς Γαλιλαίας, τὴν τέχνην ἀλιεύς. Οὕτε δὲ προτερον, οὔτε μὴν ὑστερον γράμματα μεμάθηκεν, ἀλλὰ πανταλῶς ἰδιώτης ἦν. Πλὴν ὁ τοιοῦτος ἴδωμεν ὑποὶς γέγονε μαθητευθεὶς τῷ Χριστῷ. Ἀναπεσὼν γὰρ ἐν τῷ δείπνῳ ἐπὶ τὸ στήθος τῆς Σορίας εἰλκυσε γνώσιν, οἷαν οὐδεὶς ἕτερος ἐκλήρωσατο. Καὶ ὄντως ἐβρόντησεν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἀνέκραγεν ἐκ τῶν ταμείων τοῦ Πνεύματος, οὐχ ὡς μέγα βοῶν, ἀλλ' ὡς περὶ μεγάλων βοῶν, καὶ κινῶν τὴν γλῶτταν μετὰ τοῦ πνεύματος.

Οὗτος οὖν, ἐντυχὼν τοῖς τῶν ἄλλων Εὐαγγελίοις, προσενεχθεῖσιν αὐτῷ παρὰ τινων πιστῶν, καὶ ἰδὼν, ὅτι καὶ οἱ τρεῖς τῷ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος ἐνδείκνυσαν μάλιστα λόγῳ, καὶ λοιπὸν ἐμῆλλον ἀποσιωπηθῆναι τὰ περὶ τῆς θεοῦτος αὐτοῦ δόγματα : ἐκεῖνα μὲν τὰ Εὐαγγέλια καὶ ἰθαύμασε, καὶ ἐπήνεσε, καὶ πολλὴν αὐτοῖς ἀλήθειαν καὶ ἀξιολογίαν προσεμακροῦρησεν : αὐτὸς δὲ, τοῦ Χριστοῦ κινήσαντος αὐτόν, ἤλθεν ἐπὶ τὸ παρὸν σύγγραμμα, καὶ διηγεῖται μὲν καὶ τινα τῶν τοῖς ἄλλοις ιστορηθέντων, ἵνα μὴ ἀπερρήγμινου δοκῆ τῶν Εὐαγγελίων ἐκείνων τὸ ἑαυτοῦ Εὐαγγέλιον : μάλιστα δὲ φροντίζει τῶν παραλελειμμένων ἐκείνοις, καὶ πλείον τῶν ἄλλων τῆς θεολογικῆς τοῦ Σωτῆρος διδασκαλίας, ὡς ἀναγκασιότατης διὰ τὰς μελλούσας αἰρέσεις.

Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ταύτην παρήκαν διὰ τῶν τῶν ἀκρατῶν ἀσθένειαν, οὕπως τοῦ κηρύγματος ῥιζωθέντος : οὗτος δὲ, τῆς πίστεως ἀύξηθείσης ἤδη, καὶ τῶν πιστῶν συνετατέρων γενομένων, ἐνίταξεν αὐτῶν, προσθεὶς καὶ ἕτερα κεφάλαια παρασιωπηθέντα τοῖς πρὸ αὐτοῦ.

Συνεγράφατο δὲ τὸ παρὸν Εὐαγγέλιον μετὰ τὴν ἄλωσιν Ἱεροσολύμων πολλοῖς ὑστερον ἔτεσιν.

Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. Τὸ τῆς ἀρχῆς ὄνομα πολυσήμαντόν ἐστιν : ἰεριστόπως δὲ νῦν σημαίνει τὸ

magisque quam reliqui (curat) doctrinam de divina Servatoris natura, ut maxime necessariam, propter futuras hæreses. Θεολογικὴ διδασκαλία, theologica doctrina, est doctrina de Christo, ut Deo.

αἰ. Ταύτη δὲ τῆ ἀρχῆ συζευχθὲν τὸ ἦν ἀνεκνόητον αὐτὴν πανταλῶς ἐποίησεν. Ὅπου γὰρ ἀναγάγῃ σου τὸν νοῦν, προαπαντᾷ τὸ ἦν, καὶ πανταχοῦ προτρέχον, οὐκ ἔσθ σου τῆ· ἐνοίαν εὐρεῖν τενα στάσιν. Καὶ ἐπὶ μὲν τῶν κτιστῶν τὸ ἦν τὸν παρεληλυθότα χρόνον δηλοῖ· ἐπὶ δὲ τῆς ἀκτίστου Τριάδος τὸ αἰεὶ καὶ τοῦτο σημαίνει. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς νοητῆς καὶ τῆς αἰσθητῆς κτίσει; ἐπὶ οὐδενὸς ἐνδείχεται ῥηθῆναι τὸ Ἐν ἀρχῇ ἦν· πάντα γὰρ ὑπερῶν ἐγένοντο· ἐπὶ μόνῃ; δὲ τῆς μακαρίας Τριάδος ἀρμῶζει τοῦτο· μόνῃ γὰρ ἔστιν ἀγέννητος (2) εἶπουν ἄκτιστος.

Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Λόγου, πολυσήματον ἔστιν· ἰδιωτρόπως δὲ νῦν σημαίνει τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Λέγεται γὰρ Λόγος, ὡς ὁ Θεολόγος λέγει Γρηγόριος, ὅτι οὕτως ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα, ὡς πρὸς νοῦν (3) λόγος· οὐ μόνον διὰ τὸ ἀπαθὲς τῆς γιγνήσεως, ἀλλὰ καὶ τὸ συναφὲς καὶ τὸ ἐξαγγελτικόν. Πάντα γὰρ, φησὶν, ὅσα ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἀνήγγελα ὑμῖν.

Τάχα δ' ἂν εἶποι τις ὅτι καὶ ὡς ὄρος πρὸς τὸ ὀριζόμενον, ἐπειδὴ καὶ τοῦτο λέγεται λόγος. Ὁ γὰρ νεοηκῶς, φησὶ, τὸν Υἱὸν (τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ ἑωρακῶς) νενόηκε τὸν Πατέρα. Καὶ σύ τομος ἀποδείξεις καὶ ῥαδίᾳ τῆς τοῦ Πατρὸς φύσεως, ὁ Υἱός. Γέννημα γὰρ ἅπαν, τοῦ γεγεννηκότος σιωπῶν λόγος.

Εἰπὼν δὲ ὁ εὐαγγελιστῆς, ὅτι Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, εἰδείξεν ὅτι αἰεὶ (4) ἦν, καὶ οὐκ ἦν τις χρόνος ἢ αἰὼν ὅτε οὐκ ἦν οὗτος. Αὐτὸς γὰρ ἔστι ποιητῆς καὶ τῶν χρόνων, καὶ τῶν αἰώνων.

Διατὶ δὲ οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Υἱός; Ἴνα μὴ ὑποληψίς παραμπισσῆ (5) χρονικῆς τε καὶ ἑμπαθοῦς γεννήσεως. Διὰ τοῦτο γὰρ Λόγον αὐτὸν ὀνομάσας, καὶ διδάξας ἐντεῦθεν τὸ ἀχρονόν τε καὶ ἀπαθὲς τῆς ὑπερφουοῦς γεννήσεως αὐτοῦ, καὶ προαελὼν τὰς ἀπρεπεῖς περὶ αὐτῆς ὑπολήψεις, λοιπὸν προῖων καὶ Υἱὸν αὐτὸν ἀνυποστολῶς καλεῖ. Βουλόμενος δὲ δεῖξαι, αὐτὸν μὴ μόνον αἰεὶ ὄντα ἤγουν αἰδίου, ἀλλὰ καὶ ἀχώριστον τοῦ Πατρὸς καὶ συναίδιον, φησὶ.

Καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν. Οὐκ εἶπεν, ὅτι ἦν ἐν τόπῳ, οὐ περιέχεται γὰρ τόπῳ ὁ ἀπερίγραπτος· οὐδὲ ὅτι ἐν τῷ Θεῷ, ἵνα μὴ ἐκ προσομιῶν εὐθὺς σύγχυσις τῶν προσώπων ἐπινοηθῆ· ἀλλ' ὅτι πρὸς τὸν Θεόν, ἦγεν, παρὰ τῷ Πατρὶ, ἵνα τε παραστῆσθ τὸ ἰδιάζον τῶν ὑποστάσεων, καὶ ὅτι ἀχώριστοι Πατὴρ καὶ Υἱός· δῆλον δὲ πάντως ὅτι καὶ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἐν ἀρχῇ γὰρ (6) ἦν ἡ Τριάς. καὶ ὁμοῦ ἦν ἡ Τριάς.

² Joan. xv, 15. ³ Joan. xiv, 9.

Variæ lectiones et notæ.

(2) Ἀγέννητος Α.
(3) Νοῦν ὁ λόγος Α. Vide Gregor. Naz., p. 218, med.

(4) Ἐν ἀρχῇ, pro αἰεὶ Α.
(5) Παραμπισσῆ Α.
(6) Γὰρ omittit Α.

(b) *Erat* — quod. Quod delendum. Obscuram enim reddit orationem. In Græco est *Istud erat*.

A idem quod *semper*. Huic vero *ἀρχῇ* conjuncta dictio ἦν *erat*, ipsum omnino reddidit incognitum. Quo enim reduces mente tua illud *erat*, quod (b) ante omnia et ubique præcurrens, non sinit cogitationem tuam invenire terminum. Et in creaturis quidem, *erat*, præteritum tempus manifestat. In Triade vero increata, hæc etiam significat dictio *semper*. Et in intellectuali sane ac sensibili creatura, de nullo suscipi potest, ut dictum sit, *Semper erat* siquidem omnia postmodum facta sunt; sed id soli beatæ Trinitati aptatur, nam sola ipsa infecta est sive increata.

Similiter quoque nomen *Λόγος verbum*, multa significat. Nunc autem proprie significat Dei Filium. Dicitur namque *Verbum*, prout dicit Gregorius Theologus, quod ad Patrem ita se habeat, sicut *verbum ad mentem*: non tantum ob generationem quæ omni affectu caret humano, verum etiam propter connexionem et manifestationem. *Omnia* inquit, *quæ audivi a Patre meo nota feci vobis*.

Poterit quoque dicere quispiam, quod etiam sit quasi definitio ad suum definitum: nam et hoc significat dictio *λόγος*. *Qui enim vidit Filium*, inquit, *vidit et Patrem*, hoc est, intellexit, ut sit ipse Filius tanquam brevis ac facilis finitio naturæ Patris. Omne enim quod genitum est, ejus, qui genuit, taceus *verbum* est.

Cum autem dixerit evangelista: *In principio erat Verbum*, demonstravit quod *semper erat*, nec *erat* tempus aliquod aut sæculum, quo ipsum non *erat*; ipse enim effector est temporum ac sæculorum.

Quare autem non dixit: *In principio erat Filius*? Ne qua irrepat suspicio carnalis aut temporalis generationis. Ob id siquidem cum ipsum nominasset *Verbum*, atque hinc omni tempore, omnique affectu generationem ipsius supernaturalem carere docuisset, abjectis quoque cæteris indecentibus circa eam suspiciionibus, postmodum in sequentibus ipsum etiam libere *Filium* dicit. Volens quoque ostendere non modo ipsum *semper fuisse* sive *æternum*, sed etiam *inseparabilem ac coæternum Patri*, ait:

Vers. 1. *Et Verbum erat apud Deum*. Non dixit, quod *erat* in loco: non enim in loco continetur, qui circumscribi non potest: neque quod in Deo, ne statim in primordiis, personarum confusionem quis imaginetur, sed quod *apud Deum* sive *apud Patrem*, ut et quod *proprium* est personarum appareat, quodque *inseparabiles* sint *Pater et Filius*: et omnino manifestum est, quod etiam *Spiritus sanctus*: siquidem in principio *erat Trinitas*, simulque *erat trinitas*.

Vers. 1. *Et Deus erat Verbum.* Cum Verbi nomine usus fuisset ad docendum in superna generatione intemporalitatem, affectuumque carentiam curat deinceps ac tollit damnum quod ad hoc nomen subrepat: puta ne quis blasphemet, putans tale verbum esse quale nostrum est, sive internum sive id quod proferimus; neque enim tale est, sed substantiale, ejusdem cum Patre naturæ ac dignitatis.

Vers. 2. *Hoc — Deum.* Cum dixisset quod semper erat, quodque a Patre inseparabile, et quod Deus erat: brevi mirandoque modo, theologiam quam de hoc exposuit, in summam redigit: compendium divinæ de eo cognitionis nobis præbens.

Dicentibus autem, quod omnis filius patre posterior est, respondebimus: Cum dicitis, Omnis filius, jam id quod quæritur dissolvistis. Siquidem Dei Filius, non est talis, qualis est omnis filius, sed vere supernaturalis.

Præterea contentiose asserentibus eum qui ab aliquo est, necesse omnino esse ut sit posterior eo a quo est, respondendum est, quod etsi hoc dicant solis tamen radius cum ab ipso sit, non est eo posterior: nunquam enim sol sine radio apparuit. Quod si in sensibilibus ita est, quidnam dicere quispiam poterit de his quæ majora sunt, quam ut dici possint? Ex quo autem Deum ipsum esse prædicavit, dat etiam ei divinitatis insigne: dico sane creandi potentiam: *Hi enim, inquit, qui cælum et terram non fecerunt pereant* ⁴. Id autem, ne putetur Patre minor esse.

Vers. 3. *Omnia — factum est.* Cum omnia per ipsum facta dixisset: ne putaretur id de sensibilibus tantum dixisse, subdidit: *Et sine ipso factum est nihil quod factum est*, hoc est, nihil eorum quæ facta sunt, sive sensibile sit, sive intelligibile. Excluditur autem Spiritus sanctus: neque enim factus est, ut inter alia comprehendatur, sed infectus aut increatus, sicut et Filius et Pater. Sola namque divina Trinitas infecta sive increata est.

Cum autem demonstraverit Filium creatorem omnium visibilium atque invisibilium creaturæ, non exclusit Patrem a creandi dignitate, sed docuit tantum Filium esse creatorem sicut et Patrem; id enim tribus commune est, cum sit Divinitatis insigne, ut prædictum est,

Ideo quoque in divina Scriptura creandi potentia quandoque de Patre dicitur, quandoque de Filio, interdum vero de Spiritu sancto, tanquam videlicet Patre volente, Filio autem operante, Spi-

⁴ Jeremi. x, 11.

A Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Χρησάμενος τῷ ὀνόματι τοῦ Λόγου πρὸς διδασκαλίαν τοῦ ἀχράνου καὶ ἀπαθούς τῆς ὑπερφουδῶς γεννήσεως, λοιπὸν θεραπεύει τὴν ὑπέρφουσαν τῷ ὀνόματι βλάβην, ἵνα μὴ βλασφημῆσιν τὴν [οἴομενος (7) ὅτι λόγος ἐστὶν] οἷος ὁ ἡμέτερος, ἐνδίαθετος ἢ προφορικός· οὐ γὰρ ἐστὶ τοιοῦτος. ἀλλ' ἐνυπόστατος, τῆς αὐτῆς τῷ Πατρὶ φύσεως καὶ ἀξίας.

Οὗτος — Θεόν. Εἶπὼν ὅτι αἰεὶ ἦν, καὶ ὅτι ἀχώριστος τοῦ Πατρὸς ἦν, καὶ ὅτι Θεὸς ἦν, ἀνεκπεραιώσατο συντόμως ὁμοῦ καὶ θαυμασιῶς, ἦν ἐξέθετο περὶ τούτου θεολογίαν (8), σύνοψιν ἡμῖν θεολογίας περὶ τοῦ Υἱοῦ παρασχόμενος.

B Πρὸς δὲ τοὺς λέγοντας ὅτι Πᾶς υἱὸς ὑστερὸς ἐστὶ τοῦ πατρὸς, ἐροῦμεν ὅτι Πᾶς υἱὸς εἰπόντες, λελύκατε τὸ ζητούμενον. Ὁ γὰρ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐστὶ τοιοῦτος οἷος πᾶς υἱὸς, ἀλλ' ὄντως ὑπερφουδῶς.

Ἔτι δὲ πρὸς τοὺς φιλονεικούντας, ὅτι τὸ ἐκ τινος ἀνάγκη πάντως εἶναι ὑστερον τοῦ ἐξ οὗ ἐστίν, ἀπολογητέον ὅτι καὶ μὴν τὸ ἀπαύγασμα τοῦ ἡλίου, ἐξ αὐτοῦ (9) ἐν, οὐκ ἐστὶν ὑστερον αὐτοῦ· οὐδέποτε γὰρ ἡλῖος ἔγανη χωρὶς ἀπαύγασματος. Εἰ δ' ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν τούτο, τί ἂν τις εἴποι περὶ τῶν ὑπὲρ (10) λόγους; Ἐπεὶ δὲ Θεὸν αὐτὸν ἀνεκέρυξε (11), δίδωσιν αὐτῶν καὶ τὸ γινώρισμα τῆς θεότητος, λέγουσιν δὲ τὸ δημιουργικόν· Θεοὶ γὰρ, φησὶν, οἱ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπολέσθωσαν· ἵνα μὴ νομισθεῖται τοῦ Πατρὸς ἐλάττων.

C Πάντα — γέγονεν. Εἰρηκῶς ὅτι Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, ἵνα μὴ δοξῆ περὶ μόνων λέγειν τῶν αἰσθητῶν, ἐπήγαγεν ὅτι καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἐν, ὃ γέγονε, τουτέστιν οὐδὲν τῶν γενομένων, κἄν αἰσθητὸν εἴη, κἄν νοητὸν. Ὑπεξήρηται δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τούτο γὰρ οὐ γέγονεν ἵνα καὶ συμπαραληφθεῖται, ἀλλ' ἀγέννητόν (12) ἐστίν, αἶτιον ἄκτιστον, ὡσπερ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ ὁ Πατήρ. Μόνη γὰρ ἡ θεία Τριάς (13) ἀγέννητος, ἦγον ἄκτιστος.

Αποδείξας δὲ τὸν Υἱὸν δημιουργὸν πάσης ὀρατικῆς (14) καὶ ἀορατοῦ κτίσεως, οὐκ ἐξέβαλε τὸν Πατέρα τοῦ δημιουργικοῦ ἀξιώματος, ἀλλὰ μόνον ἐδίδαξεν ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς δημιουργός ἐστιν, ὡσπερ ὁ Πατήρ· κοινὸν γὰρ τοῦτο τῶν τριῶν, ἐπεὶ τοῦτο γινώρισμα ἐστὶ θεότητος, ὡς προείρηται.

D Διὸ καὶ παρὰ τῆς θείας Γραφῆς ποτὲ μὲν τὸ δημιουργικὸν ἐπὶ [τοῦ Πατρὸς (15) λέγεται, ποτὲ δὲ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, ποτὲ δὲ ἐπὶ] τοῦ ἁγίου Πνεύματος· οἷα τοῦ μὲν Πατρὸς εὐδοκούντος, τοῦ δὲ Υἱοῦ ἐπι-

Variae lectiones et notæ.

(7) Loco horum quatuor vocabulorum spatium vacuum est in cod. A. Ante ὁ ἡμέτερος autem, legitur οἷος. Et οἷος quidem recepi.

(8) Θεολογία, cum spatio vacuo duarum litterarum. A.

(9) Ἐν, pro ἐν A.

(10) Τὸν addit B.

(11) Ἐκέρυξε A.

(12) Ἀγέννητος A.

(13) Ἀγέννητος A.

(14) Corrigendum ὀρατικῆς.

(15) Inclusa omittit A.

γούντος, τοῦ δὲ ἁγίου Πνεύματος συνεργούντος. Φησὶ γὰρ καὶ ἐν τῷ ἑβδομῷ κεφαλαίῳ ὅτι, Ὁ Πατήρ μου ἕως ἀρτι ἐργάζεται, καὶ γὰρ ἐργάζομαι.

Τινὲς δὲ λῆθοι (16), τὸ Δι' αὐτοῦ, πρὸς ἐλάττωσιν τοῦ Υἱοῦ νενοήκασιν, οὐ δημιουργίας, ἀλλ' ὑπουργίας (17) ἐμφαντικῶν τοῦτο φήσαντες εἶναι. Οὐκ ᾔδεισαν δὲ ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς ἀδιαφόρως τοῦτο τάττεται. Φησὶ γὰρ ὁ Ἀπόστολος· Πιστὸς ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Ἴνα δὲ μηθεὶς ἀπιστήσῃ, πῶς τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, φησὶν·

Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν. Δι' ἧς οὐ μόνον αὐτὰ παρήγαγεν, ἀλλὰ καὶ συντηρεῖ εἰς τὸ διαμένειν. Ὅπερ γὰρ περὶ τοῦ Πατρὸς εἰρηται, τοῦτο καὶ περὶ τούτου ῥηθήσεται, ὅτι Ἐν αὐτῷ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν· Ὅταν δὲ ἀκούσῃς ὅτι ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, μὴ σύνθετον αὐτὸν ὑπολάβῃς, ἀλλὰ πηγὴν ζωῆς· αὐτίκα γὰρ καὶ ὅλον αὐτὸν ζωὴν ὀνομάζει, λέγων· Καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ἄλλαχθού δὲ φησὶ φανερώς αὐτὸς ὁ Χριστός· Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ.

Οἱ πνευματομάχοι (18) δὲ μετὰ τὸ, Καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν, στίζουσι τελείαν· εἶτα τὸ εἶξῃς οὕτως ἀναγκαιώσκουσιν· Ὁ γέγονεν ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν· ἵνα γενητὸν (19) δεῖξωσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· περὶ τούτου γὰρ φησὶ λέγειν τὸ τοιοῦτον ῥητόν.

Ἐλέγχονται δὲ ταχέως, πρῶτον μὲν ὅτι τὸ ὄχι γέγονεν, ἀπολύτως κείμενον, πᾶν ὃ γέγονε δηλοῖ· ἔπειτα δὲ ὅτι ἡ ζωὴ αὕτη καὶ φῶς εὐρίσκεται· ἐπύχει γὰρ ὅτι Καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων· εἶτα μετὰ μικρὸν, περὶ τοῦ Ἰωάννου λέγων, φησὶν· Οὗτος ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός. Δῆλον δὲ ὅτι ὁ Ἰωάννης οὐ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀλλὰ περὶ τοῦ Υἱοῦ μμαρτύρηκεν, ὡς προίντες εὐρήσασκεν.

Καὶ -- ἀνθρώπων. Καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων, ὡς φωτίζων τὸν νοῦν αὐτῶν, καὶ ὁδηγῶν ἀπὸ τῆς πλάνης εἰς τὴν ἀλήθειαν. Ὅτι δὲ αὐτὸν τὸν Υἱὸν ὠνόμασε καὶ φῶς, αὐτὸς ὁ Υἱὸς ἀλλοχθού φησὶν· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· Ὅστις ὁ αὐτὸς λέγεται καὶ ζωὴ καὶ φῶς· ζωὴ μὲν, ὡς ζωογονῶν καὶ συνέχων τὰ πάντα, φῶς δὲ, ὡς καταλάμπων καὶ φαίδρύνων τὸ ἡγεμονικὸν τῶν ἀνθρώπων τῶν δεχομένων αὐτόν.

Τινὲς δὲ καὶ (20) ζῶν καὶ φῶς εἶπον τὸ κήρυγμα

A ritu sancto vero cooperante. Dicit siquidem capite etiam septimo, *Pater meus ad hoc usque temporis operatur, et ego operor* 5.

Quidam vero deliri partem illam. *Per ipsurim*, Filii minorationem intellexerunt, dicentes id non creationis, sed subministrationis esse significativum. Nec viderunt quod id de Patre quoque usurpatur. Ait enim Apostolus : *Fidelis Deus per quem vocati estis in societatem Filii ejus* 6. Ne quis autem incredulus sit, ambigans quomodo hæc et similia per ipsum facta sint, dicit :

Vers. 4. *In ipso vita erat*. Qua non solum hæc produxit, verum etiam conservat, ut in esse permaneant. Nam quod de Patre dictum est, de ipso quoque dici potest : *In ipso vivimus, movemur et sumus* 7. Cum autem audieris quod in ipso vita erat, ne compositum eum suspiceris, sed vitæ fontem ; nam protinus etiam totum ipsum vitam nominat, dicens : *Et vita erat lux hominum*. Alibi quoque dicit ipse Christus, *Ego sum vita* 8.

Qui autem Spiritui sancto resistunt, ejusque naturam diminuunt, post id quod dicitur, *Sine ipso factum est nihil*, distinctionem statuunt ; deinde quod sequitur simul legunt : *Quod factum est, in ipso vita erat*, ut Spiritum sanctum factum esse demonstrent ; nam de ipso loqui dicunt hujusmodi verbum.

C Facile autem refelluntur. Primum quia pars illa, *Quod factum est*, indisjuncte posita, omne quod factum est indicat. Deinde quia etiam vita dicitur esse lux ; subdit enim quod *vita erat lux hominum* ; post paululum autem de Joanne loquens ait : *Hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de luce*. Manifestum est autem quod Joannes non de Spiritu sancto, sed de Filio tulit testimonium, sicut in sequentibus invenimus.

Vers. 4. *Et — hominum*. Etiam ipse Filius erat lux hominum, utpote mentem ipsorum illuminans, et ab errore deducens ad veritatem. Quod autem ipsum Filium lucem nominavit, ipse quoque Filius alibi dicit : *Ego sum lux mundi* 9. Dicitur itaque et lux et vita : vita quidem tanquam vivificans ac continens universa ; lux vero, quasi illuminans et exhilarans mentem hominum, qui ipsum recipiunt.

Quidam autem vitam ac lucem dicunt Evange-

5 Joan. v, 17. 6 1 Cor. I, 9. 7 Act. xvii, 28. 8 Joan. xiv, 6. 9 Joan. viii, 12.

Varia lectiones et notæ.

(16) *Λῆθοι*, de hominibus nugacibus ipsis. Ita Plato. p. 251. Diog. Laert, p. 99.

(17) Breviter de hac re monui in mea N. Testamenti editione ad Corinth. p. 213, nota 4. Distribuebant autem illi præpositiones ita. Ἐκ, Patri δέ, Filio : ἐν, Spiritui sancto tribuebant.

(18) Suo jure ita distinxerunt Pneumatomachi. Et enim Origenes, hæreticorum omnium parens, ita non solum distinxerat, sed ita adeo in suis repererat codicibus. Vide hominis vesani nugas,

si placet, tom. IV, p. 20 D, 26 E, 36 B, 64 B, 69 A, 77 B, et 72 A, E, ubi codices istos appellat, et ex iisdem scilicet, vers. 4 laudat : Ἐν αὐτῷ ζωὴ, ΕΣΤΙ.

(19) *Quilibet*, ut arbitrator, istorum veterum Pneumatomachorum stultitiam miratur : nos autem recentiorum Hypopneumatomachorum insanias admiramur et chartis, ut vocant, œcumenicis (*allgemeinen*) vulgamus et laudamus.

(20) *Σαὶ* abest A.

licam prædicationem, quam hominibus adduxit, A utpote causam vitæ spiritualis ac cognitionis lucis.

Vers. 5. *Et lux — comprehenderunt.* Lucem quidem vocat prædicationem, propter dictam causam, et propter veritatem: tenebras vero errorem, propter falsitatem. Dicit ergo: Prædicatio in errore lucet, et error eam non comprehendit.

Gregorius autem Theologus dictum verbum aliter intelligit, sermone quem facit in sancta lumina. Verum potest et hanc et illam recipere interpretationem.

Cum ergo hactenus evangelista de Filii divinitate asseruerit, consequenter hinc Evangelium aggreditur.

Vers. 6. *Fuit — Joannes.* Lucas autem scripsit: *Factum est verbum Dei super Joannem Zachariæ filium in deserto*¹⁰.

Vers. 7. *Hic — luce.* Lux intelligitur hoc in loco Christus propter causam prius redditam. Perhibuit autem Joannes testimonium de divinitate ipsius, sicut in sequentibus patebit. Cum autem Christus hujus testimonio non egeret, jungitur etiam causa testimonii. Addit enim:

Vers. 7. *Ut — illum.* Quemadmodum enim carne vestitus est, ne nuda divinitate apposita omnes perderet: ita quoque testimonio usus est, ut Judæi cognati Joannis vocem audientes, per eam crederent facilius in eum de quo testificabatur, omnia siquidem ad hominum salutem disposuit.

Joannes itaque testimonium perhibuit, ut omnes crederent, non omnes tamen crediderunt: fides enim non est coacta, sed voluntaria.

Vers. 8. *Non — luce.* Adhuc missionis causam declarat. Neque enim venit ut luceret: non erat siquidem ipse lux, sed ut testimonium perhiberet de luce. Simul quoque ne putaret quispiam eum qui testimonium ferebat, majorem ac fide digniorem eo de quo ferebatur testimonium, ut plerumque solet accidere. Verum quia recens erat Joannis testimonium, ne similis quædam oriretur suspicio et de eo de quo ferebatur testimonium, ait:

Vers. 9. *Erat — mundum.* Semper erat, juxta supra positum reconditiorem intellectum: siquidem tanquam Deus semper erat; tanquam homo vero esse incepit.

Verum si omnem hominem venientem in mundum illuminat, quomodo tot relictii sunt non illuminati? Sane quod ad ipsum attinet, omnes illuminat: qui autem non illummati manent, a propria hoc patiuntur voluntate; nam lucis beneficium, quod ad solem attinet, super omnes simpliciter diffunditur.

¹⁰ Luc. III, 2.

Variæ lectiones et notæ.

(21) Αὐτοῦ abest A.

(22) Ἐπιδείξασθαι A.

(23) Interpres *apposita*. Προσβάλλειν τινί, est

τοῦ Εὐαγγελίου, ὁ ἐπήγαγε τοῖς ἀνθρώποις, ὡς αἴτιον καὶ ζωῆς πνευματικῆς καὶ φωτὸς γνώσεως.

Καὶ τὸ φῶς — κατέλαβε. Φῶς μὲν ἐνταῦθα καλεῖ τὸ κήρυγμα διὰ τὴν ῥηθείσαν αἰτίαν, καὶ διὰ τὴν ἀλήθειαν· σκοτίαν δὲ τὴν πλάνην διὰ τὸ ψεῦδος. Λέγει γοῦν ὅτι τὸ κήρυγμα ἐν τῇ πλάνῃ λάμπει, καὶ ἡ πλάνη οὐ περιεργένετο αὐτοῦ (21).

Ὁ δὲ Θεολόγος Γρηγόριος ἐτέρως τὸ ῥητὸν ἐξηλάβετο ἐν τῷ εἰς τὰ ἅγια φῶτα λόγῳ, δυνάμενον καὶ ταύτην χάκειν ἐπιδείξασθαι (22) τὴν ἐξέγρησιν.

Μέχρι δὲ τούτου διαλεχθεὶς ὁ εὐαγγελιστὴς περὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ θεότητος, ἐντεῦθεν λοιπὸν ἀρχεται τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἐγένετο — Ἰωάννης. Ὁ δὲ Λουκᾶς ἐγράψεν· Ἐγένετο ῥῆμα Θεοῦ ἐπὶ Ἰωάννην τὸν τοῦ Ζαχαρίου υἱὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ.

Οὗτος — φωτὸς. Φῶς νῦν ὁ Χριστὸς νοεῖται κατὰ τὴν προαποδεδωμένην αἰτίαν. Ἐμαρτύρησε δὲ ὁ Ἰωάννης περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ, ὡς προῖοντες εὐρήσομεν. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἴδειτο τῆς τούτου μαρτυρίας ὁ Χριστὸς, τίθεται καὶ ἡ αἰτία τῆς μαρτυρίας. Ἐπήγαγε γάρ·

Ἴνα — αὐτοῦ. Ὡσπερ γὰρ σάρκα περιεβλάτο, ἵνα μὴ γυμνῇ τῇ θεότητι προσβαλὼν (23) ἀπολέσῃ πάντας· οὕτω καὶ μάρτυρι ἐχορήσατο, ἵνα, τῆς θυγγοῦς ἀκούοντες οἱ τότε φωνῆς, εὐκολώτερον πιστεύσωσι δὲ αὐτῆς εἰς τὸν μαρτυρούμενον. Πάντα γὰρ πρὸς σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων ὠκονομεῖτο.

Ἰωάννης μὲν οὖν ἐμαρτύρησεν, ἵνα πάντες πιστεύσωσιν· οὐ πάντες δὲ ἐπίστευσαν· οὐκ ἐκ βίας γὰρ ἢ πίστις, ἀλλ' ἐκ προαιρέσεως.

Οὐκ — φωτὸς. — Ἐτε σαφηνίζει τὴν αἰτίαν τῆς ἀποστολῆς, ὅτι ἤλθεν οὐχ ἵνα φωτίσῃ· οὐκ ἦν γὰρ ἐκεῖνος τὸ φῶς· ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός· ἅμα δὲ καὶ ἵνα μὴ νομίσῃ τις ὅτι ὁ μαρτυρῶν μείζων καὶ ἀξιοπιστότερος ἦν τοῦ μαρτυρουμένου, ὡς ἐπὶ πολλῶν εἴθε συμβαίνειν. Ἐπεὶ δὲ πρόσφατος ἦν ἡ τοῦ Ἰωάννου μαρτυρία, ἵνα μὴ τοιαύτη τις ὑπόνοια καὶ περὶ τοῦ μαρτυρουμένου παρεμπέσοι (24), φησὶν·

Ἦν — κόσμον. Ἦν αἰεὶ, κατὰ τὴν ἐκτεθείσαν ἀνωτέρω θεολογίαν. Ὡς μὲν οὖν Θεὸς ἦν αἰεὶ· ὡς δὲ ἀνθρώπος ἤρξατο, τοῦ εἶναι.

Εἰ δὲ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, πῶς τοσοῦτοι μεμνηθήκασι ἀφώτιστοι; Τὸ μὲν εἰς αὐτὸν ἤκον, πάντας φωτίζει· οἱ δὲ μένοντες ἀφώτιστοι παρὰ τὴν ἑαυτῶν προαίρεσιν τοῦτο πάσχουσιν. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ φωτός χάρις ἡλίου δίκην ἐπὶ πάντας ἀπλῶς ἐκχέχεται· οἱ δὲ μὴ θέλοντες

apparere alicui, appropinquare ad aliquem. Malim ergo, *conspectus*.

(24) Παραπίστοι A.

ἀπολαύσαι τῆς χάριτος αὐτοῦ τοῦ μὴ (25) φωτισθῆναι Α αἴτιοι.

Ἄληθινόν δὲ εἶπεν αὐτό, ὡς ἀσύγκριτον, καὶ ὑπὲρ πᾶν φῶς, καὶ κυρίως φῶς.

[Τὸ (26) φῶς τὸ ἀληθινόν. Καὶ εἰκὼν δὲ ἀληθινὴ λέγεται, καὶ ἀληθινὴ σοφία, καὶ ζωὴ ἀληθινὴ, καὶ τὰ τοιαῦτα · οὐκ ἐπὶ διαβολῇ τῶν ἄλλων ἀγίων εἰκόνων, οὐδὲ τῆς ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν σοφίας, ἣ τῆς ἐνταῦθα ζώης, ἵνα εἰάσω τὴν μείλουσαν · ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον σχῆμα τοῦ λόγου τὸ καθ' ὑπεροχὴν ἀσύγκριτον ὑποφαίνει.]

[Εἰς (27) τὸν κόσμον. Ἡ καὶ ἄλλως ἐρχόμενον εἰς τὸν ἀληθῆ κόσμον τῶν ἀρετῶν.]

Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν. Οὐκ ὡς τόπω περιγραφόμενος, ἀλλ' ὡς πάντα πληρῶν. Εἰπὼν δὲ ὅτι Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, ἵνα μὴ ὑπολάβοι τις ὅτι σύγχρονος ἦν τοῦ κόσμου, ὃ **B** πέπονθε Παῦλος ἐ Σαμοσατεύς, προσέθηκε·

Καὶ — ἐγένετο. Πρόδηλον γὰρ ὅτι ὁ ποιητὴς πρὸ τοῦ ποιήματος ἦν.

Καὶ — ἔγνω. Κόσμον ἐνταῦθα λέγει τοὺς τὰ κοσμικὰ φρονούντας, τοὺς τῷ κόσμῳ προσηλωμένους, τοὺς τοῖς αἰσθητοῖς πράγμασι προσετηχότας, καὶ μηδὲν ὑπὲρ ταῦτα νοήσαι δυναμένους. Οἱ γὰρ μὴ τοιοῦτοι ἔγνωσαν αὐτὸν καὶ πρὸ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας. Διὸ καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον εἶπε πρὸς τοὺς ἀποστόλους ὁ Χριστὸς ὅτι Πολλοὶ προφῆται καὶ δίκαιοι ἐπεθυμήσαν ἰδεῖν ἃ βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον · καὶ ἀκούσαι ἃ ἀκούετε, καὶ οὐκ ἤκουσαν. Εἰ γὰρ μὴ ἔγνωσαν αὐτὸν, οὐκ ἂν ἐπεθύμησαν ἰδεῖν, ὡς εἴρηται, καὶ ἀκούσαι. Ὅστε ἔγνωσαν μὲν αὐτὸν, καὶ τὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ μυστήριον, πλὴν ὑπερφῶς · ἐπεθύμησαν δὲ καὶ αἰσθητῶς ἰδεῖν αὐτὸν θυματορρογόντα, καὶ ἀκούσαι αὐτοῦ διδάσκοντος, καὶ ἀπλῶς ἐν ἀνθρώπῳ εἶδει.

Νοεῖται δὲ καὶ ὅτι θύσανασχιστῶν ὁ εὐαγγελιστῆς ἐπὶ τῆς πωρώσει τῶν ἀγνοησάντων αὐτὸν, φησί, Καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω, τουτέστι Τὸν ποιητὴν οὐκ ἔγνωσαν τὰ ποιήματα.

Εἰς — παρέλαβον. Ἐτε σαφηνίζει τὸν λόγον. Ἰδία μὲν γὰρ αὐτοῦ, ὁ κόσμος, ὡς ποίημα (28) αὐτοῦ· ἴδιοι δὲ οἱ ἄνθρωποι, ὡς καὶ αὐτοὶ ποιήματα, καὶ ὡς κατ' εἰκόνα αὐτοῦ γενόμενοι. Ἦλθεν οὖν εἰς αὐτούς, ὡς ἄνθρωπος· ὡς γὰρ Θεός, ἐν τῷ κόσμῳ ἦν.

Ἐρμηνεύεται δὲ καὶ καθ' ἕτερον τρόπον, ὅτι, ἐπεὶ εἶξ Ἰουδαίων ὁ Χριστὸς ἐδλάσθησε κατὰ σάρκα, ἴδια μὲν αὐτοῦ αἱ διατριβαὶ τούτων· ἴδιοι δὲ αὐτοῖ, ὡς συγγενεῖς αὐτοῦ καὶ ὁμόφυλοι. Διὸ καὶ ἔλεγεν, Οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. Εἰς τὰ ἴδια μὲν οὖν

Quod si qui luce frui nolunt, ipse sibi causa sunt quod non illuminentur.

Veram quoque lucem dixit, tanquam incomparabilem ac super omnes, et quæ proprie lux est.

† Dicitur quoque vera imago, et vera sapientia, et vera vita aliaque similia; non ad calumniam aliarum sanctarum imaginum: neque sapientiæ quæ a Scripturis divinis est, neque vitæ præsentis, ut ne dicam futuræ: sed talis figura sermonis, id quod incomparabile est, per amplitudinem manifestat.

† Sive venientem in verum mundum virtutum.

Vers. 10. *In mundo erat.* Non tanquam loco circumscriptus, sed tanquam omnia replens. Cum autem dixisset: *In mundo erat*, ne quis suspicaretur mundo contemporale esse, quod accidit Paulo Samosatensi, addidit:

Vers. 10. *Et — factus est.* Manifestum est autem quod factor, ante id quod factum est, fuerit.

Vers. 10. *Et — cognovit.* Mundum hunc dicit eos, qui mundana sapiunt, qui mundo affixi sunt, quia sensibilibus rebus abduci nequeunt, nec quidquam supra hæc intelligere possunt. Qui enim tales non sunt, ipsum priusquam etiam in carne advenisset, cognoverunt. Et hinc est quod ad apostolos vicesimo quarto juxta Matthæum capite dixit Christus. *Multi prophetæ et iusti desideraverunt videre quæ videtis et non viderunt: et audire quæ auditis, et non audierunt*¹¹. Quod si ipsum non cognovissent, non desiderassent videre, ut dictum est, vel audire. Itaque cognoverunt quidem eum, ejusque in carne mysterium, verum id supernaturaliter: desideraverunt autem et sensibiliter videre ipsum mirabilia operantem, et audire ipsum docentem, et simpliciter in humana specie.

Intelligitur quoque quod indignatus evangelista super eorum cæcitate qui ipsum ignoraverunt, dicit: *Et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit*, hoc est, Qui facti sunt, Factorem non cognoverunt.

Vers. 11. *In — receperunt.* Abuc verbum amplius manifestat. Nam sua, mundus est, nempe factura ipsius. Sui quoque sunt homines, utpote etiam opera ipsius, et tanquam ad ipsius imaginem formati. Venit igitur in eos, sive ad eos tanquam **D** homo: siquidem tanquam Deus, in mundo erat.

Declaratur autem et alio modo, quod ex quo Christus a Judæis secundum carnem natus est, sua sunt, horum conversationes: sui vero, ipsi sunt, tanquam ipsius cognati, ejusdemque gentis. Nam et ipse dixit: *Non sum missus nisi ad oves perditas domus Israel*¹² In sua igitur venit, non ob

¹¹ Matth. xiii, 17. ¹² Matth. xv, 24.

Variæ lectiones et notæ.

(25) Μὴ omittit A.

(26) Hæc uterque codex in margine habet.

(27) Etiam hæc in margine.

(28) Ποιήματα B.

propriam necessitatem ; Deus enim nullus eget : sed propter suorum salutem. Sui autem eum non receperunt, cum venisset ut eis beneficia præstaret, sed more insanientium Salvatorem tanquam inimicum abjecerunt.

Vers. 12. *Quotquot* — *ejus*. — *Quotquot receperunt eum*, suscipiendo doctrinam ipsius, *dedit eis potestatem filios Dei fieri* : non statim fecit eos Dei filios. ne per ignaviam perdant gratiam, sed dedit ipsis potestatem fieri quo diligentiores reddantur.

Quid ergo ? nonne omnes potestatem habent ut filii Dei fiant ? Non omnes, sed hi tantum quibus datum est : solum autem datum est credentibus in ipsum. Ideo quoque manifestans quibus dederit, subdit, *Credentibus in nomen ejus*, hoc est, in ipsum, itaque ipsius quidem est dare potestatem, illorum vero, uti ea.

Aliud est autem per baptismum aliquem a Deo adoptari, et aliud per evangelicorum præceptorum observantiam filium Dei fieri ; nam illud principium est, hoc autem finis : et illud sane Dei donum est, hoc vero studii facinus egregium.

Vers. 13. *Qui* — *nati sunt*. Attenuat quidem humanam generationem tanquam naturalem, eam vero quæ ex Deo est, extollit tanquam supernaturalem, ut cognita dejectione primæ, et exaltatione secundæ, intellecta quoque beneficii magnitudine, digne gratias agamus, et laboremus ne ipsum nostra ignavia perdamus.

Cum autem dixisset. *Non ex sanguinibus*, subjecit manifestius, *Neque ex voluntate carnis*. Deinde hoc etiam amplius interpretatur addens, *Neque ex voluntate viri*. Sanguis enim et caro vir est. Voluntatem vero, intelligit nunc coitus concupiscentiam.

† † Semen nimirum divinum intravit ac sibi confortavit carnem, mente rationali præditam, non ut seminans, sed ut creans, nec ita, ut paulatim aliquid adderetur, atque ita forma perficeretur, sed statim in principio tota forma exstitit perfecta, crevit tamen ad modum embryonum. Nam et vetus Adam statim forma effectus est perfecta.

Vers. 14. *Et* — *factum est*. † Non poterat aliter Dei erga nos dilectio ita manifestari, sicut facta carnis mentione : et quod propter nos usque ad id quod pejus est sese dejecerit : caro siquidem longe vilior est anima.

Ubi dixisset homines ex Deo natos esse, ait Filium etiam Dei factum esse hominem. Nam hoc indicat quod ait : *Verbum caro factum est* : ut qui illud admirabatur, magis etiam hoc miretur, utpote

ἤλθεν οὐχ ἕνεκεν ἰδίας χρείας· ἀνθρώπος γὰρ ὁ Θεός· ἀλλ' ἕνεκεν τῆς τῶν ἰδίων σωτηρίας. Οἱ ἔθιοι δὲ αὐτὸν οὐ παρεδίξαντο, ἀρικόμηνον ἐπ' εὐεργεσία τούτων· ἀλλὰ φρενοβλαβῶς τὸν Σωτῆρα ὡς ἐχθρὸν ἀπόωσαντο.

Ὅσοι — αὐτοῦ. — Ὅσοι δὲ παρεδίξαντο αὐτὸν, διὰ τοῦ παρεδίξασθαι τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι. Οὐκ εὐθὺς δὲ ἐποίησεν αὐτοὺς τέκνα Θεοῦ, ἵνα μὴ ῥαθυμήσαντες ἀπολείψωσι τὴν χάριν, ἀλλ' ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν γενέσθαι, ἵνα σπουδάσαντες γίνωνται.

Τί οὖν ; οὐ πάντες ἔχουσιν ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι ; Οὐ πάντες, εἰ μὴ οἷς αὐτὴ δέδοται· δέδοται δὲ μόνοις τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν. Διὸ καὶ σαφηνίζων τισὶν ἔδωκεν, ἐπήγαγεν ὅτι τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, τουτέστιν εἰς αὐτόν. Ἄσπε αὐτοῦ μὲν ἔστι τὸ δωρεῖσθαι τὴν εἰρημὴν ἐξουσίαν, αὐτῶν δὲ τὸ χρῆσασθαι ταύτην.

Ἐτερον δὲ τὸ διὰ βαπτίσματος υἰοθετηθῆναι τὸν Θεῶν, καὶ ἕτερον τὸ διὰ φυλακῆς τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν τέκνον Θεοῦ γενέσθαι· τὸ μὲν γὰρ ἀρχῆ, τὸ δὲ τέλος· καὶ τὸ μὲν δῶρον Θεοῦ, τὸ δὲ κατόρθωμα σπουδῆς.

Οἱ — ἐγενήθησαν. Εὐτελεῖ μὲν τὴν ἐξ ἀνθρώπων γέννησιν ὡς φυσικὴν· μεγαλύνει δὲ τὴν ἐκ Θεοῦ ὡς ὑπερφυσὴν, ἵνα τὸ τε ταπεινὸν τῆς πρώτης, καὶ τὸ ὑψηλὸν τῆς δευτέρας καταμαθόντες, καὶ τὸ μέγεθος τῆς εὐεργεσίας ἐπιγινόντες, ἀξίως εὐχαριστώμεν καὶ ἀγωνιζώμεθα μὴ ἀπολείψωσι ταύτην ἐκ ῥαθυμίας.

Εἰπὼν δὲ ὅτι Οὐκ ἐξ αἱμάτων, ἐπήγαγε φανερώτερον ὅτι Οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός. Εἶτα καὶ τοῦτο τελειώτερον ἐφημήνηυσε, προσθεὶς ὅτι Οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρός. Αἷμα γὰρ καὶ σὰρξ ὁ ἀνὴρ· θέλημα δὲ οὖν νοεὶ τὴν ἐπιθυμίαν, τὴν (29) συνουσίαν.

[Οἰοεὶ (30) θεῖος σπόρος, εἰσελθὼν καὶ συμπέξας ἐαυτῷ σάρκα (31) ἐψυχωμένην ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοεῖ, οὐ σπερματικῶς, ἀλλὰ δημιουργικῶς, οὐ τὰς κατὰ μικρὸν προσθήκας ἀπαρτιζομένου τοῦ σχήματος, ἀλλ' ὑφὲν τελειωθέντος ἀπ' ἀρχῆς, εἰτ' αὐξήσας νόμον τῶν ἐμβρύων. Καὶ γὰρ καὶ ὁ παλαιὸς Ἀδάμ τελειὸς τὸ σχῆμα καταρχὰς ἐπέλασθη.]

Καὶ — ἐγένετο. [Οὐκ (32) ἄλλως οἶόν τε ἦν τὴν τοῦ Θεοῦ δηλωθῆναι περὶ ἡμᾶς ἀγάπην ἢ ἐκ τοῦ μνημονευθῆναι τὴν σάρκα, καὶ ὅτι δι' ἡμᾶς κατέβη μέχρι (33) τοῦ χειρόνος· σὰρξ γὰρ ψυχῆς εὐτελεστέρων.]

Εἰρηκῶς ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἐκ Θεοῦ ἐγενήθησαν, φησὶν ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος ἐγένετο· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· ἀπὸ μέρους τὸ πᾶν· ἵνα (34) θαυμάζων (35) ἐκείνο

Variae lectiones, et notæ.

(29) Τῆς συνουσίας videtur legisse Hentenius.
(30) Hæc uterque in margine. Hentenius prorsus non agnoscit. Forte etiam hæc, ut difficilia, in interpretatione prætermisit.
(31) Ἐμψυχωμένην Α.

(32) Codex uterque in margine.

(33) Μέχρι καὶ τοῦ Β.

(34) Ὁ ἀβέσ Α.

(35) Θαυμάζει Α.

θαυμασίῳ τούτο πλεον, ὡς ὑπερβαλόντως θαυμασιώ-
τερον· ἐπεὶ καὶ τοῦτο αἴτιον ἐκείνου. Καὶ γὰρ ὁ Υἱὸς
τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος ἐγένετο, ἵνα οἱ ἄνθρωποι υἱοὶ τοῦ
Θεοῦ γίνωνται.

Ὅταν δὲ ἀκούσῃς, ὅτι Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, μὴ με-
ταβολὴν τῆς θείας οὐσίας ἐννοήσῃς· ἀναλλοίωτος γὰρ
αὕτη καὶ ἀπαθής· ἀλλ' ὅτι ὁ Λόγος ὧν ὁ ἦν, γέγονε
καὶ ὁ οὐκ ἦν, ἦτοι, μένων Θεός, γέγονε καὶ ἄνθρωπος·
κατὰ προσληψὶν σαρκός, ἐψυχωμένης δηλονότι ψυχῆ
λογικῆ καὶ νοερά.

Κατὰ τρεῖς δὲ τρόπους τὸ ὄν γίνεται· καθ' ἓνα
μὲν, ὅταν ἡ τοῦ ὄντος φύσις εἰς τὴν τοῦ γενομένου
μεταβληθῇ, καθ' ὃν τὸ γάλα γίνεται τυρός, καὶ ὁ
πηλὸς ὄστρακον· καθ' ἕτερον δὲ, ὅταν τῆς οὐσίας
οὐσίας σωζομένης ἀμεταβλήτου προσγένηται τι κατὰ
συμβεβηκός, καθ' ὃν ὁ χαλκός γίνεται ἀνδριάς, καὶ
ὁ ἄνθρωπος δίκαιος ἢ ἀδικός, καὶ τὰ τοιαῦτα· κατὰ
τὸν τρίτον δὲ, ὅταν, τῆς οὐσίας (36) οὐσίας σωζομέ-
νης ἀμεταβλήτου, καὶ ἄλλη οὐσία προσληφθῇ, καθ'
ὃν ὁ στρατηγὸς γίνεται ὠπλισμένος· Ἄλλ' οὕτε
κατὰ τὸν πρῶτον τρόπον ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· οὐ
γὰρ ἡ φύσις μεταβλήθη· οὕτε κατὰ τὸν δεύτερον·
οὐ γὰρ ἡ προσγενομένη σὰρξ συμβεβηκός, ἀλλ' οὐ-
σία καὶ αὐτῆ· λοιπὸν οὖν κατὰ τὸν τρίτον τρόπον
χρῆ νοεῖν τὸ ῥητόν. Δίκην γὰρ στρατηγοῦ τὴν σάρκα
περιθήμενος, τὸν πολέμιον τῆς ἡμέτερας φύσεως κατε-
πολίμησε.

Ἐγένετο δὲ εἶπεν, ἀναιρῶν τὴν βλασφημίαν τῶν
ληρούτων ὅτι σὰρξ ἱφαντάσθη. Χρησάμενος γὰρ
τῇ λέξει, τῇ Ἐγένετο, ἐβεβαίωσεν ὅτι κατὰ ἀλή-
θειαν, καὶ οὐ κατὰ φαντασίαν ἐνηθρώπησεν. Ἴνα (37)
δὲ μὴ μεταβολὴν τινα τῆς θείας οὐσίας ἐννοήσῃς,
φασί.

Καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. Ἐσκήνωσεν ἐν τῇ ἡμε-
τέρα σαρκί, ἐν τῇ συγγενεῖ ἡμῶν, ἐν τῇ ἐξ ἡμῶν
προσληφθείσῃ. Εἰ γὰρ ἕτερον τὸ σκηνοῦν, καὶ ἕτερον
ἢ σκηνή, ἕτερος ἔμεινεν ὁ Λόγος παρὰ τὴν σάρκα,
κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ φύσιν. Κατὰ γὰρ τὴν συνάφειαν
καὶ ἔνωσιν ἐν ἑστίν ὁ προσλαβὼν Λόγος, καὶ ἡ προσ-
ληφθεῖσα σὰρξ, σωζομένων καὶ (38) μετὰ τὴν ἔνω-
σιν ἀτρέπτων καὶ ἀσυγχύτων τῶν δύο φύσεων ἀπορ-
ρήτως.

Καὶ — αὐτοῦ. Τίνος δοξᾶν τοῦ Λόγου, τὴν δύναμιν
τῆς θεότητος, διὰ τῆς σαρκός λάμψασαν ὡς διὰ
παραπετάσματος. Τίς δὲ ἦν αὕτη; Τὰ ἄπειρα καὶ
ποικίλα θαύματα, ἢ ὑπέριλαμπρος καὶ ὑπερφυῆς
μεταμορφώσεως καὶ κατὰ τὸν κενρὸν τῆς σταυρώσεως,
ὁ παρὰ φύσιν σκοτισμὸς τοῦ ἡλίου, τὸ φοβερὸν σχίσμα
τοῦ καταπετάσματος, ὁ φρικτὸς κλονὸς τῆς γῆς, τὰ
σχίσματα τῶν πετρῶν, αἱ τῶν μνημείων ἀνοίξεις,
αἱ τῶν νεκρῶν ἐγέρσεις, καὶ τὸ κεφάλαιον πάντων,

A excellentiori modo magis admirandum, quia et
hoc illius causa est. Ad hoc siquidem Dei Filius
homo factus est, ut homines filii Dei fierent.

Cum vero audieris, *Verbum caro factum est*, ne
transmutationem divinæ essentiae intelligas. Ipsa
etenim immutabilis est ac impatibilis. Sed quod
Verbum permanens quod erat, factum est quod
non erat: sive manens Deus, factus est homo per
carnis assumptionem, animatus videlicet.

Tribus autem modis id quod jam est, fieri dicitur;
uno quidem modo natura ejus quod est, in id quod
fit transmutatur, juxta quem modum lac efficitur
caseus, et lutum efficitur testa. Altero vero quando
manente ejus quod erat substantia immutata,
aliud per accidens efficitur: juxta quem modum
æs efficitur statua, et homo efficitur justus vel inju-
stus, aliaque similia. Tertio vero modo, quando sal-
va ac immutata unius (c) substantia, alia quoque ad-
ditur substantia: et hoc modo miles efficitur arma-
tus. Primo ergo modo non est Verbum factum caro,
non enim natura mutata est; neque secundo, non
enim per accidens caro facta est, sed ipsa quoque
substantia. Restat igitur ut quod dictum est tertio
modo intelligatur. Nam more militis (d), carne vesti-
tus bellum (e) nostrum devicit.

Dixit autem *Factum est*, ut blasphemiam tolleret
nugantium ac dicentium, quod caro imaginatum
est Verbum. Usus enim hoc verbo, *Factum est*,
confirmavit quod vere et non phantastice incarnat-
um est. Verum ne divinæ substantiæ mutationem
intelligas, dicit

Vers. 14. *Et habitavit in nobis*. Habitavit in
nostra carne, in ea quæ nobis propinqua est, in ea
quæ a nobis assumpta est. Quod si aliud est is qui
habitat, et aliud habitatio: Verbum secundum
substantiam et naturam aliud mansit a carne.
Nam secundum conjunctionem et unionem, unum
est Verbum suscipiens, caroque suscepta, servatis
etiam post unionem, immutatis atque inconfusis
duabus ineffabiliter naturis.

Vers. 14. *Et — ejus*. Gloriam Verbi, virtutem
divinitatis, quæ per carnem tanquam per velum
illuxit. Quæ autem erat illa? certe nunquam antea
visa variaque miracula, perlucida ac supernaturalis
transformatio, et tempore Passionis solis præter
naturam obscuratio, formidabilis veli scissio horri-
bilis terræ motus, petrarum scissiones, monumentor-
um apertiones, mortuorum suscitationes: quodque
omnium caput est, mirabilior quam dici aut cogitari

Variae lectiones et notæ.

(36) Οὐσίας abest A.

(37) Δὲ abest A.

(38) Καὶ abest. A.

(c) *Unius*. Pro οὐσίας videtur legisse μιᾶς.

(d) *Bis habet miles*. Sed in Græco non est στρα-
τιώτης, sed στρατηγός, *belli dux*.

(e) *Bellum*. Videtur legisse πόλεμον. Mei habent
hostem

potest, Domini resurrectio, et post hanc quæcunque A ἡ ὑπὲρ λόγον καὶ νοῦν ἀνάστασις τοῦ Δισσώτου, καὶ gloriosa apostoli deinceps conspexerunt. ὅσα μετὰ ταύτην θεοπροπη καθιζῆς οἱ ἀπόστολοι ἐθεύσαντο.

Vers. 14. *Gloriam — Patre.* Gloriam, non qualis est sanctorum beatorum vel angelorum, sed gloriam vere Unigeniti. Nam hic dictio ὡς *tanquam*, idem significat quod *vere*—

Unigeniti autem a Patre, sive natura Filii Dei. Unigenitum enim a matre nominari, declarat hunc natura filium Virginis : dici vero Unigenitum a Patre, hunc natura Dei Filium prædicat.

Vers. 14. *Plenum gratia et veritate.* Confirmans amplius quod Verbum caro factum, nihil ob hoc diminutum sit, ait : *Plenum erat gratia divina et veritate*: gratia quidem in admirandis operibus ; B veritate autem in doctrina. Et præterea gratia, quia cuncta poterat ; veritate vero quia nihil in eo phantasticum erat.

Vers. 15. *Joannes — clamat.* Etsi ego, inquit, quibusdam nou satis fide dignus videor, Joannes ante me testimonium de ipsius divinitate perhibet : Joannes, inquam, ille cujus nomen magnum ac celebre erat apud omnes Judæos. Nec solum testificatur, verum etiam clamat sive cum libertate vociferatur, ac metu omni seposita prædicat. Audi vero quid testificetur et clamet.

Vers. 15. *Dicens — fuit.* Dixit enim hoc, aliaque similia Judæis de Christo antequam ipse appareret aut manifestaretur tanquam propheta, ut fama ejus præoccuparentur, et cum postmodum appareret, C facilis testimonium de illo reciperetur. Siquidem Matthæus scribit eum dixisse : *Qui post me venit, fortior me est, cujus non sum dignus calceamenta portare*¹³.

Quid est autem, *Post me venturus est qui ante me fuit* ? Hoc est, Post paululum ad vos venturus est, qui licet ut homo nondum apparuit, gloria tamen ac majestate me præcedit ; nam maxime glorificandus et exaltandus est. Quod autem futurum est, more prophetiæ, quasi jam factum sit, dixit. Deinde ponit etiam causam hujusmodi sublimitatis.

Vers. 15. *Quia prior me erat.* Quia me tanquam Deus præcedebat.

Vers. 16. *Et — accepimus.* Cum ipsum dixisset plenum gratia et veritate, ac fontem omnis boni perennem et inexhaustum esse demonstrasset, ait : Nos etiam omnes discipuli de tali ipsius plenitudine per participationem accepimus.

Vers. 16. *Et gratiam pro gratia.* Novum Testamentum pro Veteri. Quod autem de his loquatur, ex sequentibus manifestum est ; interim autem scito quod et hoc et illud *Gratiam* nominavit, quia

Δόξαν — Πατρός. Δόξαν, οὐχ οἷα ἡ τῶν δοξασθέντων ἀγίων ἢ ἀγγέλων, ἀλλὰ δόξαν ὄντως Μονογενοῦς. Τὸ γὰρ ὡς ἐνταῦθα τὸ ὄντως δηλοῖ.

Μονογενοῦς δὲ ἀπὸ Πατρός, ἦγουν φύσει Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Τὸ μὲν γὰρ ὀνομάζεσθαι μονογενῆ ἀπὸ πατρὸς φύσει υἱὸν τῆς Παρθένου τοῦτον ἐρμηνεύει· τὸ δὲ λέγεσθαι Μονογενῆ ἀπὸ Πατρός φύσει Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦτον ἀνακηρύττει.

Πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. Ἐτι βεβαιῶν ὅτι ὁ Λόγος, χάρις γινόμενος, οὐδὲν ἠλαττώθη παρὰ τοῦτο, λέγει ὅτι Πλήρης ἦν χάριτος θείας καὶ ἀληθείας· B χάριτος μὲν ἐν ταῖς θαυματουργίαις, ἀληθείας δὲ ἐν ταῖς διδασκαλίαις. Καὶ χάριτος μὲν, ἐν τῷ πάντα δύνασθαι, ἀληθείας δὲ, ἐν τῷ μηδὲν εἶχει φαντασίας.

Ἰωάννης — κέκραγεν. Εἰ καὶ μὴ ἐγὼ, φησὶ, δεῦο τισιν ἰσως ἀξιοπίστος, ἀλλὰ πρὸ ἐμοῦ ὁ Ἰωάννης μαρτυρεῖ περὶ τῆς θεότητος (39) αὐτοῦ. Ἰωάννης ἐκεῖνος, οὐ τὸ ὄνομα μόνον καὶ περιδύομαι παρὰ πᾶσι τοῖς Ἰουδαίοις. Καὶ οὐχ ἀπλῶς μαρτυρεῖ, ἀλλὰ καὶ κέκραγεν, ἦγουν βοᾷ μετὰ παύρησις, κηρύττει μετὰ ἐλευθερίας, χωρὶς πάσης ὑποστολῆς. Τί δὲ μαρτυρεῖ καὶ κέκραγεν ἀκούσον.

Λέγων (40) — γέγονεν. Εἶπε γὰρ τοῦτο τε καὶ ἄλλα τοιαῦτα περὶ τοῦ Χριστοῦ τοῖς Ἰουδαίοις, πρὸ τοῦ φενηναὶ αὐτὸν ὡς προφήτης, καὶ ἵνα τῇ περὶ αὐτοῦ φήμῃ προκατασχιδῶσιν, καὶ λοιπὸν φανέντος, εὐπαρέδρατα ἢ περὶ αὐτοῦ μαρτυρία γίνεσθαι. Καὶ γὰρ καὶ Ματθαῖος ἐγραφεῖν ὅτι ἐλεγεν· Ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἰσχυρότερός μου ἐστίν, οὐ οὐκ εἰμὶ ἰκανὸς τὰ ὑποδήματα βαστάσαι.

Τί δὲ ἐστίν, Ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἐμπροσθέν μου γέγονεν ; Ὁ μετὰ μικρὸν ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς, ὁ ὅσον οὐπω ἐμφανιζόμενος ὑμῖν ὡς ἄνθρωπος, ὑπερέβη με τῇ δόξῃ καὶ μεγαλειότητι. Πάνυ γὰρ μέλλει δοξασθῆναι καὶ μεγαλυθῆναι. Ὡς γενημένον δὲ εἶπε τὸ μέλλον νόμον προφητείας. Εἶτα τίθησι καὶ τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύτης ὑπεροχῆς.

Ἵτι πρῶτός μου ἦν. Ἵτι ὑπερκείμενός μου ἦν ὡς Θεός.

Καὶ — ἐλάβομεν. Εἰπὼν ὅτι πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας ἦν, καὶ δείξας αὐτὸν πηγὴν παντὸς ἀγαθοῦ ἀένναου καὶ ἀκένωτου, φησὶν ὅτι Καὶ ἡμεῖς πάντες οἱ μαθηταὶ ἐκ τοῦ τοιοῦτου πληρώματος αὐτοῦ ἐλάβομεν κατὰ μετοχὴν.

Καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος. Τὴν Καινὴν Διαθήκην ἀντὶ τῆς Παλαιᾶς. Ὅτι δὲ περὶ τούτων λέγει, δηλονόδι ἀπὸ τῶν ἐφεξῆς· τῶς δὲ Χάριν καὶ ταύτην κάκεινην ὀνόμασε, διότι κατὰ χάριν ἀμφοτέραι (41)

¹³ Matth. III, 11.

Variæ lectio nes et notæ.

(39) Αὐτοῦ abest A.

(40) Λέγων in interpretatione non habet Hentenius. Neque tamen in Præfatione monuit, cur

omiserit.

(41) Ἐμφοτέρα, A.

ἰδοθησαν τοῖς λαβοῦσι, χαριζομένου τοῦ Θεοῦ τούτοις δι' ἔλεον οἰκείον, οὐκ ἀμειβομένου τούτους διὰ (42) προλαβοῦσας ἀρετὰς αὐτῶν.

Ὡσπερ δὲ διαθήκη καὶ διαθήκη λέγονται, καὶ νόμος καὶ νόμος, καὶ πολλὰ τοιαῦτα ὀνόματα κοινὰ ἔχουσιν· οὕτω καὶ χάρις (43) καὶ χάρις ὀνομάζονται.

Ὁμονύμως δὲ πάντα, καὶ οὐ συνωνύμως. Τὰ ἐκείνης μὲν γὰρ στρεψιύσως, τὰ ταύτης δὲ τελειώσως· κάκεινα μὲν παισὶ προσήκοντα, ταῦτα δὲ ἀνδράσιν.

Ἡ ἐκεῖνα μὲν ἀνδράσι, ταῦτα δὲ ἀγγέλοις. Ἐἴτα δευκύνει τὸ διάφορον αὐτῶν ἀπὸ τῶν διακονησαμένων αὐτοῖς.

Ὅτι — ἐγένετο. Ὁ νόμος μὲν, εἴπου ἡ παλαιὰ Διαθήκη διὰ Μουσείως μεσολαβήσαντος ἰδόθη τοῖς Ἑβραίοις· ἡ χάρις δὲ, ἦγον ἡ νέα, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο, οὐδενὸς ἐτέρου μεσολαβήσαντος. Καὶ Μωϋσῆς μὲν δούλος ἦν, καὶ ὅπερ ἔλαβεν ἐκ Θεοῦ, τοῦτο ἔδωκε· Χριστὸς δὲ Δεσποτὴς ἦν, καὶ αὐτὸς ἐποίησε τὴν νέαν ὡς Θεός. Ὅσον οὖν τὸ διάφορον Μωϋσείως καὶ Χριστοῦ, τοσούτον ἄρα καὶ τούτων. Ἄνω μὲν οὖν Χάριν καὶ χάριν εἶπε διὰ τὴν ἐκεῖ ῥηθείσαν αἰτίαν· ἔνταῦθα δὲ μόνην τὴν νέαν Διαθήκην ἐκάλεσε Χάριν, ὡς μᾶλλον χάριν. Μόνη γὰρ αὕτη χαρίζεται ἀφασιν ἀμαρτιῶν, ἀναγέννησιν, νιοθεσίαν, βασιλείαν οὐρανῶν, καὶ ἀγαθὰ, ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη.

Εἰπὼν δὲ ὅτι Ἡ χάρις, προσέθηκεν, ὅτι Καὶ ἡ ἀλήθεια· τὸ ἀψευδὲς αὐτῇ προσμαρτυρῶν, ἢ τὸ τέλειον. Ἐκείνη μὲν γὰρ ἡ χάρις ἀτελής· Ὁ νόμος γὰρ οὐδὲν ἐτελείωσε, φησὶν ὁ Ἀπόστολος· αὕτη δὲ τελεία, ὡς τελειοποιός. Ὅσον οὖν μείζονος χάριτος ἠξιώθημεν, τοσούτον μείζονα ἀρετὴν ὀφείλομεν, ἵνα μὴ, ἀναξίως τῆς τηλικαύτης εὐεργεσίας πολιτευσάμενοι, ἀξίαν τῆς τηλικαύτης ῥαθυμίας δίκην ὑπέξομεν.

Θεὸν — ἐξηγήσατο. Ἐκ ποίας ἀκολουθίας εἰς τοῦτο ἦλθεν ὁ εὐαγγελιστῆς, πρὸς χάρις. Δείξας τὸ διάφορον τοῦ νόμου τε καὶ τῆς χάριτος, ἐπάγει καὶ αἰτίαν εὐλογῶν τῆς διαφορᾶς, ὅτι τὸν μὲν νόμον Μωϋσῆς ἐκόμισεν, ἄνθρωπος μὴ ἰσραηλῶν τὸν Θεόν· Καὶ γὰρ Θεὸν οὐδεὶς εἶωρακε τῶποτε· καὶ διὰ τοῦτο ἐστὶν ἐλάττων ὁ νόμος, ὡς παρὰ ἀνθρώπου κομισθείς· τὴν δὲ χάριν, ἦτοι τὸ Εὐαγγέλιον, ὁ μονογενὴς Υἱός, ὁ ἐνδιδαιτώμενος τῷ κόλπῳ τοῦ Πατρὸς, καὶ αἰ ὀρῶν τὸν Θεόν, ὡς Θεός, ἐκείνος ἐξηγήσατο, συντάξεν, ἐδίδαξε· καὶ διὰ τοῦτο μείζων ἡ χάρις, ὡς παρὰ Θεοῦ γεγονυῖα, τοῦ ὀρῶντος τὸν Θεόν, καὶ γινώσκοντος τὰ τοῦ Θεοῦ.

Ἄλλὰ πῶς εἶπεν ὅτι Θεὸν οὐδεὶς εἶωρακε πῶ-

utrumque gratis accipientibus datum est, Deo ipsis propria sua misericordia gratificante, non ob præcedentes illorum virtutes dependente.

Quemadmodum autem dicuntur lex et lex, testamentum ac testamentum, multa que alia nomina habent communia : ita quoque gratia et gratia nominantur.

Hæc autem æquivoca sunt, non synonyma : illa siquidem quæ veteris sunt, rudem expressionem duntaxat significant et imitationem, quæ autem novi, perfectionem : et illa sane omnibus (f) conveniunt, hæc autem solis viris.

Vel potius illa viris, ista vero angelis. Differentiam consequenter ipsorum ab his qui ea administraverunt ostendit.

B Vers. 17. Quia—fuit. Lex quidem, sive vetus Testamentum per Mosem mediatorem Hebræis data est, gratia vero sive novum Testamentum per Jesum Christum nullo altero mediante. Et Moses quidem servus erat, quodque a Deo accepit, hoc dedit : Christus autem Dominus erat, et ipse tanquam Deus novum condidit Testamentum. Quantum est igitur Mosis a Christo discrimen, tantum sane et horum. Superius certe, Gratiam et gratiam dixit ob causam ibidem dictam ; hic autem novum duntaxat Testamentum Gratiam nominavit, utpote verius gratiam. Nam solum ipsum peccatorum condonat remissionem, regenerationem, adoptionem ; regnum cælorum tribuit ac bona quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt 4.

C Ubi vero dixisset Gratia, addidit, Et veritas, infallibilem ipsam esse attestans ac perfectam : illa siquidem gratia erat imperfecta, Lex enim. ut ait Apostolus, nihil ad perfectum adduxit 15 ; hæc autem perfecta, utpote perfecte operans. Quanto ergo majori gratia digni habiti sumus, tanto ad majorem obligamur virtutem ne tanto beneficio indigne conversantes, dignum tanta ignavia supplicium sustineamus.

Vers. 18. Deum — enarravit. Qua consequentia venerit ad hoc evangelista, advertite. Postquam differentiam demonstravit legis et gratiæ, rationabilem etiam differentiam causam addit : quod legem quidem attulit Moses, homo qui Deum non vidit : Deum enim nemo vidit unquam, ideoque lex inferior est, utpote ab homine delata. Gratiam vero sive Evangelium unigenitus Filius qui versatur in sinu Patris, semperque Deum videt, nempe Deus ipse, illud enarravit, ordinavit ac docuit ; ideoque potior est gratia quippe a Deo facta, qui Deum intuetur, et ea quæ Dei sunt cognoscit.

Sed quomodo dixit : Deum nemo vidit unquam ?

15 I Cor. II, 9. 15 Hebr. VII, 19.

Varia lectiones et notæ.

(42) Τὰς interponit A.

(43) Οὕτω καὶ χάριν ὀνομάζονται A.

(f) Omnibus. Permutavit ergo p̄asi cum παισι. Solis non est in Græco.

Nam et Isaias Deum vidit sedentem super solium excelsum et elevatum ¹⁶ ; Ezechiel autem vidit ipsum sedentem super Cherubim ¹⁷ ; Daniel præterea ipsum vidit sedentem Antiquum dierum ¹⁸, et alii quoque ipsum viderunt. Sed id non veluti secundum naturam erat, sed sicut juxta similitudinem apparebat. Nam si ipsum juxta suam naturam viderent, nequaquam variis modis vidissent : simplex enim et sine figura est, et neque sedet, neque stat neque ambulat : nam hæc corporum sunt. Unde et dicit : *Ego visiones multiplicavi, et in manu prophetarum assimilatus sum* ¹⁹, visiones diversas ac similitudinem significans.

Nominatur autem unigenitus Filius, quod solus Patri natus sit, soloque Patre genitus. Pater quoque solum est Pater, non etiam filius alicujus, ut alii sunt patres : Filius etiam solum natus est, non pater etiam alicujus, ut plures essent filii. Ad hæc quia unico ac proprio modo natus est, qui nec dici, nec cogitari potest, non corporum more. Dicitur autem Filius, quod ejusdem sit cum Patre substantiæ : nec solum hoc, sed quia etiam ab eo est. Sinum vero dixit Patris, non quod Deus sinum habeat, nam sinus corporum est ; sed per hoc quod dicit, *Qui est in sinu Patris*, proprium et consubstantiale Filii significavit.

Potest quoque et alio modo dici, quod prioris dicti, videlicet, *Deum nemo vidit unquam*, confirmatio est id quod sequitur, *Unigenitus Filius qui est in sinu Patris ipse enarravit*, hoc est, Ipse docuit quod *Deum nemo vidit unquam* Nam de hoc variis locis Christus locutus est, sicut in sequentibus manifestum erit. Nulla itaque creatura Deum videt, non materialis tantum, sed et immaterialis : siquidem ipsi quoque immaterialibus virtutibus invisibilis est Deus in sua natura, licet prout sibi conceditur Deum videant.

Vers. 19. *Et — Joannis*. Hoc, inquam, de quo nunc in progressu dicturus est.

Vers. 19 *Quando — es ?* Testimonium videlicet datum quando miserunt Judæi, et cætera. Siquidem pontifices et sacerdotes populi, cum circa Christi partum admiranda audissent ; sumpto præterea de sapientia ac prudentia illius experimento, quando duodecim annorum factus immistis est doctoribus, audiens illos et interrogans, veluti scripsit Lucas ²⁰, obstupescebant, invidiaque agitari cœperunt. Cum autem et Joannem postea multa ac mirabilia de ipso ad suum baptismum accedentibus dixisse audissent, intellexerunt enim quod talia de illo diceret, magis turbati sunt : missisque ab Hierosolymis sacerdotibus ac levitis sive ministris interrogave-

Α ποτε ; Και γάρ Ἡσαίας μὲν εἶδε τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου· Ἐζεκιὴλ δὲ εἶδεν αὐτὸν καθήμενον ἐπὶ τῶν Χερουβὶμ· καὶ Δανιὴλ δὲ εἶδεν αὐτὸν καθήμενον Παλακίων ἡμερῶν· καὶ ἄλλοι δὲ τοῦτον ἐωράκασι. Πλὴν οὐχ ὡς ἦν κατὰ φύσιν, ἀλλ' ὡς ἐφαίνετο καθ' ὁμοίωσιν. Εἰ γὰρ αὐτὴν ἐώραν τὴν αὐτοῦ φύσιν, οὐκ ἂν διαφόρως αὐτὴν ἐώραν· ἀπλῆ γὰρ τίς ἐστὶ καὶ ἀσχεματιστος, καὶ οὐτε καθήται, οὐτε ἐστήκεν, οὐτε περιπατεῖ. Ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν σωμάτων εἰσὶ. Διὸ καὶ ἔλεγεν· Ἐγὼ ὄρασεις ἐπέληθυνα, καὶ ἐν χερσὶ προφητῶν ὁμοιωθῆν· τὰς διαφόρους ὄρασεις καὶ τὰς ὁμοίωσιν δηλῶν.

Β Μονογενῆς μὲν οὖν ὁ Υἱὸς ὀνομάζεται, ὅτι μόνος γεννᾶται τῷ Πατρὶ, καὶ ὅτι ἐκ μόνου γεννᾶται Πατρός. Ὁ γὰρ πατὴρ αὐτοῦ μόνου ἐστὶ Πατὴρ, οὐ μὴν καὶ υἱὸς τινος, ὡς οἱ ἄλλοι πατέρες· καὶ ὅτι μόνου γεννᾶται Υἱός, οὐ μὴν καὶ πατὴρ τινος, ὡς οἱ ἄλλοι υἱοὶ· καὶ ὅτι μονοτρόπως γεννᾶται, ἕνεκεν ἰδιοτρόπως, καὶ ὑπὲρ ἔνοιαν καὶ λόγον, καὶ οὐχ ὡς τὰ σώματα. Υἱὸς δὲ λέγεται, ὅτι ταυτὸν ἐστὶ τῷ Πατρὶ κατ' οὐσίαν, καὶ οὐκ ἐκείνο μόνου, ἀλλ' ὅτι κατέβηεν. Κόλπον δὲ τοῦ Πατρὸς εἶπεν, οὐχ ὡς τοῦ Θεοῦ κόλπον ἔχοντος· τῶν σωμάτων γὰρ ὁ κόλπος· ἀλλὰ διὰ τοῦ εἰπεῖν, Ὅ ἂν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, τὸ γνήσιον τοῦ Υἱοῦ καὶ ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον ἐσήμανεν.

Γ Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν, ὅτι τοῦ ῥητοῦ (14) τοῦ λέγοντος ὅτι Θεὸν οὐδεὶς ἐώρακε πώποτε, ἐπιβεβαιωσὶς ἐστὶ τὸ ἕτερον ῥητὸν τὸ φάσκον ὅτι Ὁ μονογενῆς Υἱός, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο, τουτίστιν ἐκεῖνος ἐδίδαξεν ὅτι Θεὸν οὐδεὶς ἐώρακε πώποτε. Περὶ τοῦτου γὰρ διαφόρως ὁ Χριστὸς εἶπεν, ὡς προβαίνοντες εὐρήσομεν. Οὐδεὶς δὲ χριστός, οὐ μόνον ὑλικός, ἀλλ' οὐδὲ ἄυλος· καὶ αὐταῖς γὰρ ταῖς ἀύλαις δυνάμεσιν ἀόρατος ἐστὶ κατὰ φύσιν, ὁρώσαις, ὡς ἐφικτὸν αὐταῖς.

Καὶ — Ἰωάννου. Αὕτη, περὶ ἧς εἶπεν μέλλει προΐων.

Δ Ὅτι — εἰ ; Ἡ γενομένη δηλονότι, ὅτι ἀπέστειλαν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ τὰ εἴηξ. Οἱ γὰρ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ, πυνθανόμενοι μὲν (45) τὰ κατὰ λόγον τοῦ Χριστοῦ παράδοξα, λαθόντες δὲ καὶ πείραν τῆς συνέσεως αὐτοῦ, ὅτε δωδεκάτης ὡς συνέμιξεν τοῖς διδασκάλους, ἀκούων καὶ ἑπερωτῶν αὐτοῦ, ὡς ὁ Λουκᾶς ἰστόρησεν, ἐθαρυβούντο, καὶ φθόνον ὠδίνειν ἤρχοντο· θεατάμενοι δὲ καὶ τὸν Ἰωάννην ὑστερον πολλὰ καὶ μέγιστα περὶ αὐτοῦ λέγοντα πρὸς τοὺς ἰρχομένους ἐπὶ τὸ βάπτισμα, συνῆκαν γὰρ ὅτι περὶ ἐκείνου τὰ τοιαῦτα λέγει, μᾶλλον ἐταράχθησαν, καὶ ἀποστείλαντες ἐξ Ἱεροσολύμων ἱερεῖς καὶ λευίτας, ἤτοι διακόνους, ἐπη-

¹⁶ Isa. vi, 1. ¹⁷ Ezech. x, 18. ¹⁸ Dan. vii, 9. ¹⁹ Osee x, 10. ²⁰ Luc. ii, 46.

Variæ lectiones et notæ.

(44) Τοῦτου, pro τοῦ Α.

(45) Καὶ interponit Α.

ρώτων αὐτόν, Σὺ τίς εἶ; οὐχ ὡς ἀγνοοῦντες; πᾶσι γὰρ ἦσαν γνώριμα τὰ τε κατὰ τὴν γέννησιν αὐτοῦ, καὶ τὰ κατὰ τὴν περιτομὴν καὶ λῆσιν, ὡς καὶ λέγειν ἄπαντας. Τί ἄρα τὸ παιδίον τοῦτο ἔσται; Ἀλλὰ κακοῦθως ἀγνοοῦνται, καὶ οὐ λέγουσιν, ὅτι Τίς εἶ, ἀλλ' ὅτι Σὺ τίς εἶ; ἐμφαίνοντες, ὡς, Εἰ μείζων σου ἔστιν ὁ παρὰ σου κηρυττόμενος, λοιπὸν σὺ τίς εἶ, πρὸς ὃν πάντες ἀνεπερώθημεν, καὶ περὶ οὗ μεγάλην ὑπόληψιν ἔσχομεν καὶ, ὃν διαπερόντως ἐσεβάσθημεν;

Ἐθέθησαν γὰρ ἀνοήτως ὅτι, τοῦ λοιποῦ περιφρονηθῆναι δόξας (46), ἀνθρώπινόν τι πείσεται καὶ αὐτός, ὡς ἄνθρωπος, καὶ ὑπὸ φιλοδοξίας αὐτὸν Χριστόν (47) ἂν εἶποι, καὶ λοιπὸν ἢ περὶ τοῦ Ἰησοῦ σβεσθήσεται φήμη, καθ' ἣς πάντα ἐπραγματεύοντο. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀπίστευαν οὐχ ἀπλῶς τινάς, ἀλλ' ἱερεῖς καὶ Λευεῖτας, καὶ τούτους ἐξ Ἱεροσολύμων, ὡς διαφωρωτέρους; τῶν ἐξ ἀπάσης εἰρέας πόλεως καὶ παυρογοτέρους.

Καὶ — ἠρνήσατο. Ἠκολόγησε, τὴν ἀλήθειαν δηλοῦντι, ὡς ἀληθῆς καὶ στεῆρός.

Καὶ — Χριστός. Τὸ αὐτὸ πάλιν λέγει, τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ βεβαιῶν, ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἐπαθεῖ τι φιλοδοξῶν, οὐδ' ἐπεπῆθασε τῇ δόξῃ τῇ Δεσποτικῇ, ἀλλὰ καὶ δεδομῆν κατὰ τῶν πολλῶν οὐ προσήκατο. Καὶ ὄρα σύνεσιν. Οὐκ εἶπε τίς ἐστιν, ὅπερ ὑπερῶν ἐποίησεν, ἀλλὰ πρὸς τὴν διάνοικαν αὐτῶν ἀπίσταν, καὶ τί βούλονται γνοῦς, εὐθίως ἐκ προοιμίου ἀνεῖλαν, ὅπερ εἰπεῖν αὐτὸν ἠλιπίζον. Εἶπε γὰρ ὅτι Οὐκ εἰμὶ ἐγὼ ὁ Χριστός.

Καὶ — εἰμί. Ἀποτυχόντες ἤδη τῆς μηχανῆς, ἐφ' ἕτερον τρίπονται, συσκαίσαι τὸν σκοπὸν αὐτῶν βουλόμενοι, καὶ λέγουσι· Τί οὖν; Ἠλίος εἶ σὺ; ἵνα δοξώσιν ἀπλῶς καὶ ἀπεριέργως ἐρωτῶν. Καὶ γὰρ προσεδόκων ἤξειν καὶ τὸν Ἠλίαν. Γέγραπται γὰρ ἐν τῷ προφήτῃ Μαλαχίᾳ· Ἀποστείλω ὑμῖν Ἠλίαν τὸν Θεσβίτην, ὃς ἀποκαταστήσει καρδίαν πατρὸς πρὸς υἱόν. Πάλιν οὖν ἐρωτῶσιν, ἵνα ἀνυπόποτοι γένωνται.

Ὁ προφήτης εἶ σὺ; καὶ ἀπεκρίθη, Οὐ. Οὐ λέγουσιν, ὅτι Προφήτης εἶ σὺ; ἠδυσαν γὰρ ὅτι προφήτης ἔστιν· ἀλλ' ὅτι Ὁ προφήτης εἶ σὺ; δηλαδὴ ἐκαίνοσιν περὶ οὗ ἔγραψε Μωϋσῆς· Ἐγραψε γὰρ αὐτοῖς ὅτι Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμεῖ. Αὐτοῦ ἀκούσασθε. Οὕτως δὲ ἦν ὁ Χριστός.

Εἶπον — προφήτης. Ἀνεξικακῶς αὐτοῖς ἐπὶ πᾶσιν ἀποκριθεὶς, νῦν λέγει καὶ τίς ἐστιν ὅτι

¹¹ Joan 1, 66 ¹² Malach. iv 4, 5. ¹³ Deut. xviii, 15.

Variae lectiones et notæ.

(46) Δόξαν A. Paulo ante haud dubie vitiose invenit Περιφρονηθῆναι. Hentenius. Sed lectio

(g) Putabant, etc. Redde: Stulte enim credebant jam cum contemnitæ videret ipsum quoque ut hominem, aliquid humani passurum, ac, si semetipsum per arrogantiam Christum renuntiasset, simul exstin-

A runt eum, Tu quis es? non tanquam id ignorantes, nam cunctis nota erant quæ circa nativitatem ejus contigerant, quæque in ejus circumcissione ac nominis impositione, ita ut omnes dicerent: Quisnam puer hic erit ²¹? sed præ malitia ignorantiam simulant. Nec dicunt, Quis es, sed Tu quis es? ac si dicerent; Si major te est quem tu prædicas, tu ergo quis es? erga quem magnopere affecti sumus, et de quo magnificam habemus opinionem, quemque vehementer colimus.

Putabant (g) enim insipienter, quod licet in cæteris vigilantius excubare videretur, attamen humanum quiddam tanquam homo sentiret, ac gloriæ amore illectus, Christum se esse responderet, et deinceps ipsius Jesu fama exstingueretur, ob quam omnes oriebantur anxietates. Nam et hac de causa non vulgares quosvis miserunt, sed sacerdotes et Levitas, idque ex Hierosolymis utpote præstantiores atque astutiores cunctis qui ex aliis erant civitatibus.

Vers. 20. Et — negavit. Confessus est, veritatem scilicet; nam verax erat ac solidus.

Vers. 20. Et — Christus. Virtutem ejus confirmans, rursum idem repetit. Neque enim solum ambitionis omnino nihil passus est, aut Dominicam non arripuit gloriam, sed nec eam quæ a multis dabatur respexit. Et vide prudentiam. Non dixit quis esset quod postmodum fecit, sed, ad mentem eorum accedens; et quid velint agnoscens, recte id a principio abstulit, quod ipsum sperabant responsurum. Dixit enim, Non sum ego Christus.

Vers. 21. Et — sum. Jam conatu frustrati, ad aliud convertuntur, intentumque suum obumbrare volentes dicunt: Quid ergo, Elias es tu? ut videantur simpliciter ac sine malitia interrogare: Siquidem exspectabant etiam venturum Eliam. Scriptum est enim apud Malachiam prophetam: Mittam vobis Etiam Thestibiten, qui convertet cor patris ad filium ²² Rursum ergo rogant ne suspecti habeantur.

Vers. 21. Es tu ille propheta? Et respondit, Non. Non dicunt: Es tu propheta: nam sciebant eum esse prophetam; sed, Es tu ille propheta de quo scripsit Moses? Scripsit enim eis dicens: Prophetam suscitat vobis Dominus, ipsum ut me audietis ²³. Ille autem erat Christus.

Vers. 22. Dixerunt — Vers. 23. propheta. Cum ad omnia patienter respondisset, nunc etiam dicit quis

meorum codd. proba est.

(47) Χριστόν ἀνεῖπον B.

ctum iri de Jesu famam contra quam omnia moliebantur. Malim ergo legere, τὸν Χριστόν ἀνεῖπον λοιπόν. Constructio enim est, ὅτι πείσεται καὶ (ὅτι) σβεσθήσεται.

sit. *Ego inquit, sum illa vox de qua scriptum est. A* *Vox clamantis in deserto : Dirigite viam Domini et cætera. Hoc autem verbum pulchre exponitur tertio juxta Matthæum capite. Quære itaque ibi expositionem ipsius.*

Vers. 25. *Et qui — Pharisei.* Significavit etiam ipsorum sectam, repræsentans obliquam eorum curiositatem.

Vers. 25. *Et interrogaverunt — propheta ?* Cum perficere non potuissent quod intendebant, accusatione nituntur hunc attrahere, ut vel timore cogetur dicere quod erat. Rursum autem magnam demonstrat æquitatem.

Vers. 26. *Respondit — nostis.* Eo enim tempore Christus immixtus erat populo ; nam quasi unus e vulgo veniebat ad baptismum, quod divina revelatione Joanni innotuerat. Id autem quod addit, *Quem vos non nostis*, de illius divinitate dictum est.

Vers. 27. *Ipsè — fuit.* De quo videlicet verbum istud dicebam. Est autem superius declaratum.

Vers. 27. *Cujus — calceamenti.* Sublimiter id quod est in Christo incomparabile hinc demonstrat. dicens : Neque inter postremos ejus servos numerari mereor, propter magnitudinem consideratæ in eo divinitatis. Postremis namque ministris aptari solent hujusmodi ministeria.

Quære autem ad principium Evangelii juxta Marcum dicti illius expositionem quo dicitur : *Et prædicabat dicens : Venit is quis me fortior est post me, cujus non sum idoneus ut procumbens solvam corrigiam calceamentorum ipsius.* 24.

Vers. 28. *Hæc — baptizans.* Emendatiora exemplaria, in *Bethabara* scribunt ; nam Bethania non est sita trans Jordanem aut in deserto, sed prope Hierosolyma. Demonstrat autem locum, ostendens quod multis præsentibus Joannes ea quæ de Christo erant prædicabat. Omnia vero quæ interim acciderunt prætermittens : puta quomodo baptizatus est, quomodo cœlitus accepit testimonium, jejunium præterea quadraginta dierum in deserto ac tentationes, tanquam ab aliis jam evangelistis narrata ; refert deinceps quæ post descensum ejus a deserto contigerunt, et ab illis relicta sunt.

Vers. 29. *Postero die — se.* In crastino post descensum ejus a deserto scilicet ; adhuc enim circa Jordanem permanebat Joannes.

Quære autem venit ad ipsum ? Quia suspicabantur quidam venisse tanquam peccatorem ad ba-

24 Marc. I, 7.

Ἐγὼ εἶμι, περὶ οὗ τὸ, φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, εὐθύνατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, καὶ τὰ ἀξῆς. Ταῦτο δὲ τὸ ῥητὸν ἠρμάνευται καλῶς ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον· καὶ ζήτησαν ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν αὐτοῦ.

Καὶ οἱ — Φαρισαίων. Ἐπεσημάνετο καὶ τῆν αἵρεσιν αὐτῶν, ἰμφανῶν τὸ περιεργὸν τούτων καὶ σκολιῶν.

Καὶ ἠρώτησαν — προφήτης ; Μὴ δυνάμεντες ἀνύσαι τὸ σπουδαζόμενον, ἐπιχειροῦσιν ἐγὼ κλάματι τούτου ὑποβαλεῖν, ἵνα φοβηθεῖς ἀναγκασθῆ εἰπεῖν, ὅπερ οὐκ ἔν. Ὁ δὲ πάλιν ἐνδείκνυται πολλὰν ἐπιεικειαν.

Ἄπεκρίθη — οἶδατε. Ἦν γὰρ ὁ Χριστὸς ἀνεμειγμένος τότε τῷ λαῷ. Ὡς εἰς γὰρ τῶν πολλῶν ἔρχετο ἐπὶ τὸ βάπτισμα, καὶ ἐγνώσθη τούτῳ τῷ Ἰωάννῃ διὰ θείας ἀποκαλύψεως. Τὸ δὲ, Ὅν ὑμεῖς οὐκ οἶδατε, πρὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ αἴρηται.

Αὐτὸς — γέγονε. Περὶ οὗ δηλονότι τὸν λόγον ταυτεν εἶπον. Ἐρμηνεύθη δὲ ἀνωτέρω.

Οὗ — ὑποδήματος. Τὸ καθ' ὑπεροχὴν ἀσύχαριτον τοῦ Χριστοῦ δείκνυσιν ἐντεῦθεν, λέγων ὅτι Οὐδ' εἰς τοὺς ἰσχυάτους αὐτοῦ δούλους ταχθῆναι δύναμαι διὰ τὸ μέγθος τῆς ἀνωμένης αὐτῷ θεότητος. Ταῖς γὰρ ἰσχυάτοις οἰκέταις ἐπιτέτραπται ἢ τοιαῦτα ὑπερσεία.

Ζήτησαν δὲ καὶ ἐν προοίμοις τοῦ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίου τὴν ἐξήγησιν τοῦ, καὶ ἐκάρυσσε λέγων· Ἐρχεται ὁ ἰσχυρότερός μου ἐπίσω μου, οὗ οὐκ εἶμι ἱκανὸς κύψας λύσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ.

Ταῦτα — βαπτίζων. Τὰ ὀκτιδῆ (48) τῶν ἀκριβῶν ἐν Βηθαβάρᾳ γράφουσιν. Ἢ γὰρ Βηθανία οὐ πέραν τοῦ Ἰερδάνου, οὐδ' ἐπὶ τῆς ἰσχύμου ἐστίν, ἀλλ' ἐγγύς· πὸν τὰν Ἰερσολύμων. Ἐπισημῶνεται δὲ τὸν τόπον, δεικνύων ὅτι πολλῶν παρόντων ὁ Ἰωάννης ἐκάρυττε τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ. Τὰ (49) μεταξὺ δὲ πάντα παραδραμῶν, πῶς τε ἐβαπτίσθη, πῶς καὶ ἄνωθεν ἠμαρτυρήθη, καὶ τὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ τεσσαρακοσθήμερον νηστείαν, καὶ τοὺς πειρασμούς, τοῖς ἄλλοις εὐαγγελισταῖς ἀπαγγεῖλμένα, λοιπὸν διηγῶνται τὰ μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἐρήμου κάθοδον αὐτοῦ, παραλειμμένα τοῖςτοις.

Τῇ ἑπαύριον — αὐτόν. Τῇ ἑπαύριον, μετὰ τὴν αὐτῆς ἐρήμου κάθοδον αὐτοῦ θυλογεῖται. Ἐτι γὰρ περὶ τὸν Ἰερδάνην διέτριβεν ὁ Ἰωάννης.

Καὶ τίνας ἐνεκεν ἔρχετο πρὸς αὐτόν ; Ἐπεὶ κερὶ ὑπόπτυνόν τινες ὅτι ὡς ἁμαρτωλὸς ἐβαπτίσθη καὶ

Variae lectiones et notæ.

(48) Codices probatiores cum Chrysostomo nunc appellat eos, qui sunt temere corrupti ab Origene. Vide quæ dixi ad h. l. in edit. N. Test. Quoniam hæc Bethania non erat prope Hierosolymas, propterea Joannes addidit, πέραν τοῦ Ἰορδάνου. Teste ipso Origene, Heraclion etiam legit Bethania. Atque ita hæc dubie legerunt omnes ante Origenem et Origene ipse. Eadem hic crisis est, quæ est, Matth. v, 22, in vocabulo εἰκῶ. Nam illud Origene propter suam theologiam moralem, hoc propter

suam geographiam correxit. *Man denke sich Köln am Rhein, an der Spree, an der Unstrut. Wenn ich nun sagte, Köln an der Elbe, und jemand wollte mich aus Büsching, mit dem doch des Origenes alle Weiber, von welcher der Geographie gelernt, nicht zu vergleichen sind, widerlegen, wer würde nicht lachen ? Und wärens denn, nach so vielen Zerstörungen noch alle kleine Flecken, als Origenes auf die Wanderschaft gieng ?* (49) Τὰ ἀεστ Α.

αὐτὸς εἰς μετάνοιαν ἐπίσης τοῖς ἄλλοις ἔρχεται ἄ
νῦν (30) πρὸς τὸν Ἰωάννην, διδοῦς αὐτῷ ἀφορμὴν διορ-
θώσασθαι τὴν τοιαύτην ὑπόψιν διὰ μαρτυρίας ἐντε-
λεστῆρας.

Καὶ — Θεοῦ. Ἄμνὸν αὐτὸν προσαγόρευσεν, ἀνα-
μνήσασθαι αὐτοὺς τῆς τε τοῦ νόμου σκιαῆς, καὶ τῆς
Ἡσαίου προφητείας, καὶ λέγων Ἰδοὺ ὁ Ἄμνός,
ὁ ἐν τῷ νόμῳ (51) σκιαγραφούμενος, καὶ ὑπὸ
Ἡσαίου (52) καταγγελλόμενος ἔϊτα προστίθησι
καὶ τὸ ἰδιαιτάτου καὶ ἐξαιρετοῦ αὐτοῦ, ὅτι ὁ παρὰ
Θεοῦ πεμφθεὶς εἰς σφαγὴν ὑπὲρ σωτηρίας τῶν ἀν-
θρώπων.

Ἡ ὁ θεός, διὰ τὴν ἐν αὐτῷ θεότητα.

Ὁ — κόσμος (53). Ὁ μὲν γὰρ ἄμνός τοῦ νόμου
θυόμενος ἁμαρτίαν ἐνὸς γένους ἀφέρει τοῦ Ἰσραηλιτι-
κού, ὡς τύπος καὶ προχαραγμα καὶ σκιά τῆς ἀληθείας ἡ
ὁ δὲ Ἄμνός τοῦ Θεοῦ σφραγισθεὶς τὴν ἁμαρτίαν τοῦ
κόσμου παντὸς ἀφαιρεῖ, καὶ καθαίρει τοὺς ἐν τῷ κόσ-
μῳ, ὡς ἀλήθεια. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἄλογος, αὗτος δὲ
λογικός καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ θεός.
Ἄμαρτίας δὲ νοεῖ μὴ μόνον τὰς ψυχικὰς κηλίδας, ὧν
ἐλευθεροῖ τοὺς τὰς ἐντολάς αὐτοῦ φυλάσσοντας, ἀλλὰ καὶ
τὰς σωματικὰς ἀρρώστιας, ὧν ἀπαλλάττει τοὺς κείμενον-
τας.

Εἰκῶν δὲ ὅτι Ὁ αἶρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κό-
σμου, ἔλυσε τὴν προειρημένην ὑπόψιν. Ὁ γὰρ τὰς
τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ὠμαρτίας ἀφαιρῶν εὐδω-
λω ὅτι οὐκ ἔχει ἁμαρτίας [μὴ (54) ἔχων δὲ
ἁμαρτίας,] δὲ ἑτέραν πάντως αἰτίαν ἦλθεν ἐπὶ τὸ
βάπτισμα, ἢ αὐτὸς ὁ βαπτιστὴς ἐρεῖ μετὰ μι-
κρόν (55).

Πάλιν δὲ (56) λέγει τὸ, Ἐμπροσθέν μου γέγονε, καὶ
τὸ, Πρώτος μου ἦν, ἀνωκατόλως ἑαυτὸν μὲν ἐξετελί-
ζων ὡς δούλον, ἐκείνον δὲ ἀσυγκρίτως ὑπερτιθεὶς ὡς
Δεσπότην.

Καὶ γὰρ οὐκ ἤδειν αὐτόν. Ἴνα μὴ νομίσωσιν ὅτι
ἐκκαίει γνωρίζων αὐτόν τοιαῦτα περὶ αὐτοῦ μαρ-
τυρεῖ, χαριζόμενος ὡς συγγενεῖ, φησὶν ὅτι Οὐκ
ἐγίνωσκον αὐτόν πρὸ τοῦ ἔλθειν ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλιν,
ἄτε τὸν ἅπαντα χρόνον ἐν ταῖς ἐρήμοις διατρι-
βων.

Καὶ μὴν ἐμβρυσὸν ὦν, ἐμβρυσὸν ὄντα τοῦτον ἐγνώρισεν
καὶ ἐκίρτησεν ἐν ἀγαλλιάσει, ὡς ὁ Λουκᾶς ἔγραψεν ἡ
ἀλλ' οὐ κατὰ φύσιν, ὑπερφωῶς δὲ αὐτὸν ἐγνώρισεν

⁵⁶ Luc. 1, 41.

Variae lectiones et notæ.

(50) Ἦν abest A.

(51) Codex uterque in margine: Ἐν ταῖς θυσίαις.

(52) Hic rursus uterque in margine habet: Οὗτος τὸς ἁμαρτίας αἴρει. Respicit Isa. lxxvii, 7.

(53) Versus ergo tricesimus abest etiam a codice Hentenii, uti ab utroque Mosquensi, nisi quod in uno horum a manu recentiori additus est in margine. Sed ultima pars hujus scholii, a vocabulis, πάλιν δὲ λέγει τὸ κ. τ. λ. satis declarat, Euthymium hæc legisse. Nescio ergo, quod casu in tribus codicibus desit. Quomodo hic versus legatur apud Origenem, notavi jam in mea N. Test. editione. Junctum versum 30 et 31, laudat Orig. t. IV, p. 24. Chrysostomi varietates etiam l. I. notavi. Per errorem autem Chrysost. t. VIII, p. 76, B. verba

ptismum in pœnitentiam more aliorum. Venit ergo nunc ad Joannem, ut occasionem illi daret corrigendi perfectiori testimonio hujusmodi suspicionem.

Vers. 29. *Et — Dei.* Agnum ipsum appellavit, ad memoriam eis adducens umbras Veteris Testamenti, ac Isaiæ prophetiam. Tanquam diceret: Ecce Agnus in lege figuratus, et ab Isaiâ annuntiatus. Deinde addit etiam id quod præcipuum est ejus, puta quod a Deo missus sit ad immolandum pro salute hominum.

Vel *Dei*, hoc est divinus, propter suam divinitatem.

Vers. 29. *Qui — mundi.* Agnus siquidem qui in lege sacrificabatur, unius Israelitici populi auferebat peccatum tanquam figura, signum et umbra veritatis. Agnus autem Dei immolatus, totius mundi aufert peccatum, et tanquam veritas, eos qui in mundo sunt purificat. Ille siquidem irrationalis erat, hic vero rationalis: nec solum hoc, verum etiam divinus. Peccata autem non tantum animæ dicit maculas, a quibus liberi sunt, qui ejus servant præcepta: verum etiam corporeas infirmitates, a quibus ægrotantes liberat.

Dicens autem: *Qui tollit peccatum mundi*, solvit prædictam suspicionem. Nam qui aliorum aufert peccata manifestum est quod ipse non habeat peccata; qui autem peccatis non est obnoxius, alia omnino causa venit ad baptismum, quam ipse Baptista paulo post referet.

Rursum alibi dicit, *Ante me fuit*; et, *Prior me erat*, se ipsum intrepide tanquam servum dejiciens, illum autem quasi Dominum incomparabiliter extollens.

Vers. 31. *Et ego nesciebam eum.* Ne putarent quod illum jam olim cognoscens talia de eo ferret testimonia, gratiam illi præstans tanquam cognato ait: Ego ignorabam eum priusquam ad Jordanem veniret, utpote semper in deserto versatus.

Atqui cum adhuc in matris esset utero, cognovit eum, et præ gaudio exultavit, quemadmodum scripsit Lucas ²⁸. Verum id non fuit naturaliter

D ὀπίσω μου ἔρχεται ἀνὴρ, Matthæo tribuit, quæ nulli apud Matthæum leguntur. Cyrillus Alexandrinus eo in loco, ubi hunc versum interpretatur, nihil mutat præter hoc, quod ἐγὼ, post οὗ, omittit. Idem hunc versum repetit, t. V, part. 2, "in epistolis p. 186, et de recta fide, p. 113 D, ubi etiam data opera Evangelium Joannis tractat. Hic servat illud ἐγὼ. Consistit ergo hic versus, cum cæterorum codd. Græcorum auctoritate, tum vero etiam versionum et Patrum consensu.

(54) Inclusa abest A.

(55) Μετὰ μικρόν τε πάλιν λέγει A.

(56) Hentenius h. l. inculcavit, *alibi*. Sed ἀλλαχού neuter meorum habet. Forte *autem* volebat.

sed supernaturaliter tunc eum cognovit, et quo modo nullus omnino hominum cognovit. Nunc autem triplici cognitione cognovit: puta per visum, per auditum, perque propheticam notitiam, quarum nulla Christum cognoscebat, priusquam ad Jordanem veniret, deinde autem triplici hoc modo cognovit eum. Siquidem prophetice ei revelata sunt quæ de ipso erant: ideo et dixit: *Qui post me venturus est, ante me fuit*. Vidit quoque eum; illum namque prohibebat dicens: *Ego a te debeo baptizari, et ut venis ad me*²⁶? Audivit præterea vocem de illo dicentem: *Hic est Filius meus dilectus in quo mihi complacitum est, sicut alii evangelistæ docuerunt*²⁷.

Vers. 31. *Sed — baptizans*. Ecce dixit etiam causam, ob quam venit et ipse ut baptizaret, et Christus ut baptizaretur. Una siquidem eademque fuit et hujus causa et illius, videlicet, ut manifestaretur Christus Israelitis. Nam a Deo missus fuerat Joannes ad Jordanem, ut baptismum pœnitentiæ prædicaret, quo propter baptismum multi concurrerent, et astans Christus in medio multorum, utpote baptizandus, testimonium acciperet, inferne quidem a Joanne, superne vero a Patre et Spiritu sancto; atque hinc ipsos attrahens, mysteria docere, ac mirabilia operari inciperet; neque enim ita concurrissent omnes, neque ita testimonium audivissent, nisi hoc factum fuisset.

Vers. 32. *Et — Vers. 33. sancto*. Rursum ait: *Nesciebam eum*, ut proprium testimonium ab omni suspicione removeret.

Verum quando dixit ei Deus: *Super quem videris Spiritum descendantem*, et cætera? Quando quæ de Christo erant ipsi revelavit, illo nondum manifestato: tunc siquidem et hæc et alia dixit. Postea vero ipsum quoque demonstravit ad baptismum accedentem.

Præsens itaque evangelista ea, ut dictum est, prætermisit, quæ circa Domini baptismum ab aliis evangelistis conscripta sunt. Matthæus vero hæc cæteris latius enarravit: lege ergo illa ad perfectiorem habendam cognitionem.

Vers. 34. *Et ego vidi*. Spiritum videlicet descendantem, et manentem super eum.

Vers. 34. *Et — Dei*. Et ubi hoc perhibuit testimonium? neque enim usquam scriptum est. Omnino sane hoc testificatus est: relictum est autem ab evangelistis, quemadmodum et alia multa.

Vers. 35. *Postero die — Vers. 36. Dei*. Non vulgari modo neque casu hæc de ipso loquitur, sed quia nondum Judæorum insensibilitatem attingerat; nemo enim quidquam de ipso interrogaverat:

A τότε, και ὡς οὐδεὶς τῶν πάντων ἀνθρώπων. Νῦν δὲ, τριῶν οὐσῶν γνώσεων, τῆς δι' ὄψεως, και τῆς δι' ἀκοῆς, και τῆς προφητικῆς, κατ' οὐδεμίαν αὐτῶν ἐγίνωσκε τὸν Χριστὸν, πρὸ τοῦ ἔλθειν ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην· τότε δὲ λοιπὸν και κατὰ τὰς τρεῖς ἐγνώ αὐτόν. Καὶ γὰρ ἀπεκαλύφθη τε αὐτῷ προφητικῶς τὰ περὶ αὐτοῦ· διὸ και ἔλεγε, Ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἐμπροσθέν μου γέγονε. Καὶ εἶδεν αὐτόν· διὸ και (57) διεκώλυεν αὐτὸν λέγων· Ἐγὼ χρῆσκω ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι· και ἤκουσε περὶ αὐτοῦ, Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ (58) εὐδόκησα, ὡς οἱ ἄλλοι εὐαγγελιστῆται εἰδιδαξαν.

Ἄλλ' — βαπτίζων. Ἰδοὺ εἶπε και τὴν αἰτίαν δι' ἣν αὐτός τε ἤλθε βαπτίζων, και ὁ Χριστὸς παροργίζετο βαπτισθῆναι. Μία γὰρ και ἡ αὐτὴ (59) και τοῦτου χάκεινος, ὅτι ἵνα φανερωθῆ τοῖς Ἰσραηλίταις. Ἐπίρρηθε γὰρ ὁ Ἰωάννης ὑπὸ Θεοῦ πρὸς τὸν Ἰορδάνην κερύσσει βάπτισμα μετανοίας, ἔθια διὰ τὸ βάπτισμα συνδραμοσι πολλοὶ, και ἐπιστάς ὁ Χριστὸς ὡς βαπτισθόμενος, μίσην πολλῶν μαρτυρηθῆ, κατῶθεν μὲν παρὰ Ἰωάννου, ἀνωθεν δὲ παρὰ τοῦ Πατρὸς και τοῦ ἁγίου Πνεύματος, και ἐντεῦθεν ἐπισκασάμενος αὐτούς, ἀρξήταί μυσταγωγεῖν και θαυματουργεῖν. Οὐδὲ γὰρ ἂν οὕτω συνδραμον ἅπαντες, οὐδ' ἂν ἤκουσαν τῆς τοιαύτης οὕτω μαρτυρίας, εἰ μὴ τοῦτο γέγονε.

Καὶ — ἁγίω. Πάλιν τὸ, Οὐκ ἤδειν αὐτόν, ἵνα ἀνυπόκτον πάντα τὴν οἰκίαν μαρτυρίαν ἐργάσθαι.

C Ἄλλὰ πότε εἶπεν αὐτῷ ὁ Θεός, Ἐφ' ᾧ ἂν ἔδης τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον, και τὰ εἶξῃ; Ὅτι (60) δηλονότι, μήπω φανέντος, τὰ περὶ αὐτοῦ ἀπεκαλύψεν αὐτῷ. Τότε μὲν γὰρ τὰ τε ἄλλα και τοῦτο εἶπεν· ὕστερον δὲ και ὑπέδειξεν αὐτὸν παραγενόμενον ἐπὶ τὸ βάπτισθῆναι.

Ὁ μὲν οὖν παρὼν εὐαγγελιστῆς, ὡς εἰρηται, παροῖδραμε τὰ κατὰ τὸ βάπτισμα τοῦ Σωτῆρος, ὡς τοῖς ἄλλοις προϊστορηθέντα· ὁ δὲ Ματθαῖος πλατύτερον τῶν ἄλλων ἀπήγγειλεν αὐτὰ· και ἀνάγνωθε χάκεινα πρὸς ἐντελεστῆραν διύγνωσιν.

Καγὼ εἰρηκα. Τὸ Πνεῦμα, δηλαδὴ καταβαῖνον και μῖνον ἐπ' αὐτόν.

Και — Θεοῦ. Καὶ ποῦ τοῦτο μεμαρτύρηκε; οὐδακού γὰρ ἀναγγέλλεται. Μεμαρτύρηκε μὲν τοῦτο πάντως παραλείπεται δὲ τοῖς εὐαγγελισταῖς, ὡσπερ και ἄλλα πολλὰ.

Τῆ ἐπαύριον — Θεοῦ. Οὐκ ἄπλως, οὐδὲ ὡς ἔτυχε τὰ αὐτὰ περὶ αὐτοῦ φθέγγεται, ἀλλ' ἵσπερ οὕτω καθῆκετο τῆς ἀναίσθησίας τῶν Ἰουδαίων· οὐδεὶς γὰρ αὐτόν οὐδὲν ἠρώτησε περὶ αὐτοῦ· ἀναγκάζεται (61) ἀρπυνίζεσθαι.

²⁶ Matth. viii, 14. ²⁷ Matth. iii, 17; Marc ii, 11; Luc. iii, 22.

Variæ lectiones et notæ.

(57) Ἐκώλυεν Α.
(58) Ἡὐδόκησα Α.
(59) Καὶ τοῦτο χάκεινος Α.

(60) Ὅτι Β.
(61) Οὖν interponendum videtur. Forte etiam ἀρπυνίζεσθαι.

τὰ αὐτὰ λέγειν πάλιν, καὶ δευτέραις φωναῖς ἀρυπνίζει τὴν διάνοιαν αὐτῶν ὡσπερ κοιμωμένων.

Καὶ ὃν τρόπον ὁ μὲν νυμφίος οὐδὲν τῶς λέγει πρὸς τὴν νύμφην, οὐδ' ἀφ' ἑαυτοῦ λαμβάνει ταύτην· ὁ δὲ νυμφαγωγὸς πάντα διαλύεται καὶ παραδίδωσιν αὐτὴν· ὅτε δὲ λάβῃ ταύτην ἐκεῖνος, οὕτω διατίθῃσιν, ὡς ἐπιλαθίσθαι πάντων· οὕτω καὶ νῦν ὁ μὲν Χριστὸς ἐτι σιγᾷ· ὁ δὲ Ἰωάννης τὰ περὶ αὐτοῦ διαπραγματεύεται. Διὸ καὶ φίλος αὐτοῦ κέκληται, ὡς τῷ γάμῳ παρῶν καὶ πάντα ὑπὲρ τοῦ νυμφίου διακονῶν· λαβὼν δὲ τὴν νυμφευθεῖσαν Ἐκκλησίαν ἐκεῖνος, οὕτως αὐτὴν διέθηκεν, ὡς ἐπιλαθίσθαι πάντων αὐτίκα.

Καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν γάμων, οὐχ ἡ νύμφη πρὸς τὸν νυμφίον ἄπεισιν, ἀλλ' οὗτος πρὸς αὐτὴν καὶ ὁ μὲν εἴη βασιλέως υἱός, ἡ δὲ παντάπασιν εὐτελής· οὕτω καὶ ἐνταῦθα γέγονεν. Αὐτὸς ὁ τοσοῦτος πρὸς τὴν εὐκαταφρόνητον παραγέγονε, καὶ ἀρμολόγος οὐκ εἶπεν αὐτὴν ἐνταῦθα μείναι λοιπὸν, ἀλλὰ παραλαβὼν εἰς τὸν πατρικὸν ἀνάγαγεν οἶκον, τὸν οὐρανόν.

Καὶ — Ἰησοῦ. Πολλῶν ἀχροασαμένων, οὗτοι μόνοι ἤκουσαν, τοῖς ὡσι δὴλονότι τῆς ψυχῆς, τῶν ἄλλων τοῖς ὡσι τοῦ σώματος ἀκουσάντων. Ἐκ μὲν γὰρ τῶν μαθητῶν (62) Ἰωάννου δύο τότε παρήσαν· ἄλλοι δὲ πολλοὶ παρῆσαν. Ἠκολούθησαν δὲ αὐτῷ, βουλόμενοι πεῖραν λαβεῖν αὐτοῦ.

Στραφεῖς — ζητεῖτε; Οὐκ ἀγνοῶν, ὁ τοῖς λογισμοῖς τῶν ἀνθρώπων ἐμβατεύων, ἀλλ' ἵνα διὰ τῆς ἐρωτήσεως οἰκειώσῃται τοὺς, καὶ παράσχῃ θάρσιν. Εἰκὸς γὰρ αὐτοὺς ἐρυθροῖαν ἔτι, καὶ ἀγωνίαν ὡς ἀγνώτας.

Οἱ δὲ — μείνεις; Μήπω μὴδὲν παρ' αὐτοῦ μαθόντες, διδάσκαλον αὐτὸν ὀνομάζουσι, τὴν αἰτίαν τε δι' ἣν ἦλθον, δηλοῦντες ἐντεῦθεν, ὅτι ἀκουσόμενοι τῶν χρησίμων, καὶ εἰς μαθητὰς εἰσρωθόντες ἑαυτοῦς. Λέγουσι δὲ, Πού μείνεις; βουλόμενοι κατὰ μόναν ἐντοχεῖν αὐτῷ καὶ μεθ' ἡσυχίας.

Λέγει — ἴδετε. Οὐ λέγει τὸ σύστημα τῆς οἰκίας, θέλω αὐτοὺς ἀκολουθεῖν, ἵνα καὶ πλεόν θαρρήσωσιν.

Ἦλθον — δεκάτη. Ἐπισημαίνεται τὴν ὥραν, οἰνιττόμενος τούτων τε τὸ φιλομαθές, κάκεινον τὸ φιλόφθωρον, ὅτι οὐδ' ὑπὸ τῆς ὥρας ἀπετραπήσαν, ἥδη πρὸς θυσιᾶς ὄντος τοῦ ἡλίου, οὐδ' ἐπροφασίσαντο (63) τὸν καιρὸν, εἴτε τι ἔτερον.

Εἰ δὲ ἀλλαχοῦ λέγει, μὴ ἔχει, πού τὴν κεφαλὴν κλίνει, οὐ περὶ οἰκίας ἀπλῶς τοῦτο φησιν, ἀλλὰ περὶ ἰδίας. Ἰδίαν γὰρ οὐκ εἶχεν, ἀλλ' ἄλλοτριᾶς ἐπέχρητο.

Ὅτι μὲν οὖν παρ' αὐτῷ ἔμειναν τὴν ἡμέραν

⁶² Matth. VIII, 20.

Variæ lectiones et notæ.

(62) Τοῦ addit A.

(63) Οὐδὲ προφασίσαντος A.

(h) Soli. Interpres videtur invenisse, δύο τότε μόνοι, quod nec mihi displicet.

A rursum hæc de ipso dicere cogitur, mentemque eorum iteratis vocibus expergefaceres quasi dormientem.

Et quemadmodum sponsus nihil interim sponsæ loquitur, nec eam per seipsum accipit, sed dux sponsæ omnia disserit, eamque illi tradit; ubi vero hanc ipse acceperit, ita eam immutat, ut illa priorum omnium obliviscatur: ita et nunc Christus adhuc tacet, Joannes vero cuncta operatur; ideo etiam amicus Sponsi vocatus est, tanquam quinquitiis præest, omniaque administrat quæ ad ipsum Sponsum pertinent. Ubi vero accepit desponsatam sibi Ecclesiam, ita eam sibi copulavit, ut illa continuo omnium oblivisceretur.

Et sicut sponsa nequaquam ad sponsum accedit, sed hic ad illam, etiam si fuerit ipse regis filius, illa vero omnium abjectissima: ita et hic accidit. Iste cum tantus esset, ad eam quæ despectissima erat, accessit, et conjunctus non permisit in hoc dieinceps remaneret, sed susceptam in paternam deduxit domum, hoc est, in cælum.

Vers. 37. *Et — Jesum.* Inter multos auditores hi soli audisse dicuntur, auribus videlicet animæ, cum alii utique audissent auribus corporis; ex discipulis namque Joannis soli (h) hi duo tunc animo præsentés erant, cum tamen alii multi astarent. Secuti sunt autem eum, cupientes ejus habere notitiam.

Vers. 38. *Conversus — quæritis?* Non tanquam ignorans, qui hominum penetrat cogitationes, sed ut interrogando familiares sibi redderet ac fiduciam daret. Verisimile est enim, quod erubescerent, et quasi ignoti formidabant.

Vers. 39. *At illi — habitas?* Cum nondum ab eo quidquam audissent, magistrum sive præceptorem eum appellant: atque hinc causam cur sequerentur manifestant, videlicet ut quæ forent utilia audirent, utque sese in discipulos ingererent, Dicunt autem: *Ubi habitas?* volentes diutius et in quiete cum eo conversari.

Vers. 40. *Dicit — videte.* Non dat habitationis signa, volens ut illi sequerentur, quo majorem haberent fiduciam.

Vers. 40. *Venerunt — decima.* Horam significat, et in his innuens discipulatus desiderium, et in illo humanitatem, quod neque propter tempus aversi sunt, cum jam sol ad occasum declinaret: neque tempus, aut aliud quippiam causati sunt.

Quod si alibi dicit se non habere ubi caput suum reclinaret ²⁸, non hoc simpliciter de domo dicit, sed de propria domo: neque enim propriam habebat, sed alienis utebatur.

Dicit itaque evangelista mansisse ipsos apud

eum die illo : quod autem instructi sint tanquam manifestum reliquit intelligendum. Tantum enim una nocte profecerunt, ut ad aliorum venationem sequenti die procederent.

Oportet igitur et nos ob nullum tergiversari tempus ab audiendis his quæ divina sunt, sed omnia his posteriora ducere. Alia siquidem mundana universa tempus habent : ad hæc vero omne tempus esto conveniens.

Vers. 41. *Erāt — eum.* Alterius siluit vocabulum, (i) sive quia insignis non erat vel cognitus ; sive ipse qui hæc scribit erat, ut quidam dicunt.

Vers. 42. *Reperit — Christus.* Sermo est admendum lætantis : Invenimus quem quærebamus, quem venturum sperabamus, quem Scripturæ annuntiaverunt ; nam ab his hunc esse cognovit, a quibus ad sacra introductus est.

Considera vero, quod hi etiam cum piscatores essent Scripturis animum advertentibus : nos autem qui de eis colloquimur, in eisque versamur (j), nequaquam tamen adeo animum attendimus.

† Meditatorum videlicet, genus a Deo ac hominibus ducentem.

Vers. 43. *Et — Jesum.* Postquam videlicet dixerat quæ ab eo audierat. Siquidem hoc germanæ fraternitatis est, hoc sinceræ amicitia, ut boni participem assumat et fratrem. Fortassis autem non retulit quæ ab eo mysteria audierat, sed tantum ubi dixisset : *Invenimus Messiam,* duxit eum ad Jesum, id solum studens ut ipsum duceret. Christoque traderet, sciens quod ille doceret eum universa.

Vers. 43. *Intuitus — Petrus.* Quæ divinitatis sunt deinceps a vaticinio aperire incipit. Siquidem non minus alliciunt homines prophetiæ aut futurorum annuntiatio, quam signa. Præterea minus etiam patent invidiæ ; nam signa calumniabantur insipientes. *In Beelzebub,* inquit, *ejicit demonia.* De prophetiis vero nihil tale dixisse leguntur.

Et circa Simonem quidem et Nathanael hoc usus est modo. De andrea autem et philippo nihil vaticinatus est. Siquidem Andreas Joannis testimonio attractus est ; Philippus vero videns illos qui ipsum sequebantur, ad fidem et ipse adductus est. De Petro quidem prophetavit cujus esset filius, et quo vocandus esset nomine.

Quære præterea ad perfectiorem intelligentiam tertio juxta Matthæum capite dicti illius enarrationem : *Ambulans Jesus circa mare Galilææ, vidit duos*

ἐκείνων εἶπεν ὁ εὐαγγελιστὴς ὅτι δὲ ἐθεάχθυσαν, ὡς πρόδηλον ἀφῆκε νοεῖσθαι. Τοσοῦτον γὰρ ἐν μιᾷ νυκτὶ ἀφελήθησαν, ὡς μεθ' ἡμέραν ἐπ' ἑτέρων θύρα ἐλθεῖν αὐτούς.

Κρὴ τόνον καὶ ἡμᾶς μεθῆνα προφητίζεσθαι κερὸν εἰς ἀκρόασην θεῶν, ἀλλὰ πάντα δεύτερα ταῦτα λογιζέσθαι. Τάλλα μὲν γὰρ ὅσα βιωτικὰ καιρὸν ἔχουσι πρὸς ταύτην δὲ πᾶς ἡμῶν ἔστω καιρὸς ἐπιθέσιος.

Ἦν — αὐτῶ. Τοῦ ἑτέρου παρεσιώπησε τὴν ἐπίσην, ἢ διότι οὐκ ἦν τῶν ἐπισημῶν καὶ γνωρίων ἐκείνος, ἢ ὅτι αὐτὸς ἦν, ὁ ταῦτα γράφων, ὡς τοὶ φασιν.

Εὕρισκει — Χριστός. Σφόδρα χαίροντος ὁ λόγος. Εὐρήκαμεν ὃν ἐζητούμεν, ὃν προσεδωκώμεν ἤξισ, ἢ αἱ Γραφαὶ κατήγγελλον. Ἀφ' ὧν γὰρ ἐμυσταγωγῆθη συνέκειν ὅτι αὐτὸς ἔστιν.

Ὅρα δὲ ὅτι, καὶ ἀλλοίως ὄντες, προσέχον ταῖς Γραφαῖς ἡμεῖς δὲ, καὶ ὁμιλοῦντες αὐταῖς, οὐδ' εἴη προσέχοντες (84).

Καὶ — Ἰησοῦν. Εἰπὼν αἱ ἤκουσε, δηλονότι πατρὸς αὐτοῦ. Τοῦτο γνωσιότητος ἀδελφικῆς, τοῦτο φιλίας εὐκρινούσ, κεινωνὸν τοῦ ἀγαθοῦ προσλαβένου καὶ τὸν ἀδελφόν. Ἰσως δὲ καὶ οὐδὲ εἶπεν ἂ ἐμυσταγωγῆθη, ἀλλὰ μόνον εἰπὼν, Εὐρήκαμεν τὸν Μεσίαν. ἤγαγεν αὐτὸν πρὸς τὸν Ἰησοῦν, τοῦτο μόνον σπουδαίον, ἀγαγεῖν αὐτὸν καὶ παραθεῖναι τι τῷ Χριστῷ, γνωστῶς ὅτι τὸ πᾶν ἐκείνος αὐτὸν διδάξει.

Ἐμβλέψας — Πέτρος. Ἀρχεται λοιπὸν παανοίγειν τὰ τῆς θεότητος ἀπὸ προφῆσεως. Οὐκ ἔστιν γὰρ τῶν σημείων αἱ προφητεῖαι προσάγονται τοὺς ἀνθρώπους, εἶτι δὲ καὶ τὸ ἀνεπαχθίστην ἔχουσι. Τὰ μὲν γὰρ σημεία καὶ δὶβάλλον οἱ ἐκείνοι. Ἐν Βεελζεβούλ γὰρ, φησὶν, ἐκβαλλεῖ τὰ δευμόνια· περὶ δὲ τῶν προφητειῶν οὐδὲν εἴρηκεν τὸν οὔτον.

Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ Σίμωνος καὶ τοῦ Ναθαναὲλ τὸν κίχρηται τῷ τρόπῳ· ἐπὶ δὲ τοῦ Ἀνδρέου καὶ τοῦ Φιλίππου οὐδὲν προφητεύει. Διότι Ἀνδρέας μὲν ἐπὶ καταέληπτο διὰ τῆς μαρτυρίας Ἰωάννου· Φίλιππος δὲ ὄρων τοὺς ἀκολουθοῦντας αὐτῶ, πρὸς πίστιν καὶ ἐπίστασιν ἐχειραγωγείτο. Προφητεύουσε δὲ περὶ τοῦ Πέτρου, καὶ τὸ ἔστιν υἱός, καὶ τὴν κληθήσεται.

Ζήτησον δὲ καὶ πρὸς τῶν τῶν τρίτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαίου τὴν ἐξήγησιν τοῦ Παπατῶν δὲ παρὰ τὴν θαλάσσαν τῆς Γαλιλαίας.

Variæ lectiones et notæ.

(64) Scholio prorsus inepto, quod Hentenius habet hic continuo, mei carent. Est interpretatio

etymologica hominis Græci, qui μεσίας ἐπίσην derivavit.

(j) Vocabulum. Nomen. (j) Qui de eis colloquimur — versamur. Duplici modo reddidit, καὶ ὁμιλοῦντες αὐταῖς. Ὅμιλεῖν ταῖς Γραφαῖς est Litteras sacras tractare, atque exponere,

De sacerdotibus enim loquitur. (k) Inquiunt. Ac si legerit φασί. Sed multoties singularis etiam ita adhibetur.

εἶδε δύο ἀδελφοὺς, Σίμωνα τὸν λεγόμενον Πέτρον, *A fratres, Simonem qui vocatur Petrus, et Andream fratrem ejus, mittentes rete in mare* ⁹⁰. Ad hæc octavo juxta Marcum capite verbi illius interpretationem : *Et imposuit Simoni nomen Petrus* ⁹¹. Sed et loci illius explanationem decimo capite Evangelii secundum Lucam : *Piscatores autem descenderant ex illis, et abluebant retia* ⁹¹. Omnia enim conferunt ad ea quæ hic ponuntur.

Τούτων μὲν οὖν Πέτρον ὠνόμασεν, Ἰακωβον δὲ καὶ Ἰωάννην υἱοὺς βροντῆς, δεικνύων, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ τὰ ὀνόματα μεταρρυθμίσας, καὶ τὸν μὲν Ἄβραμ Ἀβραὰμ καλέσας, τὴν δὲ Σάραν Σάρραν, καὶ τὸν Ἰακωβ Ἰσραὴλ. Τισὶ μὲν οὖν ἐκ γενετῆς ἐπέθηκε τὰ ὀνόματα, τισὶ δὲ ὕστερον. Ὡν μὲν (65) γὰρ ἡ ἀρετὴ διαλάμπειν ἐπιπέσει ἐκ πρώτης (66) τριχῶς, τούτους ἐξ ἀρχῆς ὠνόμασεν· ὅν δὲ ὕστερον, τούτους ὕστερον.

Τῇ ἐπαύριον — Πέτρον. Τῇ ἐπαύριον μὲν ἠθέλησεν ἐξελεῖν, οὐ τῇ ἐπαύριον δὲ εὐρίσκει τὸν Φίλιππον, ἀλλ' ὕστερον, μετὰ τὸ ἐπισπάσασθαι Πέτρον καὶ Ἀνδρέαν καὶ Ἰακωβον καὶ Ἰωάννην, ὡς ἀπὸ τῶν ἄλλων εὐαγγελιστῶν ἔξιςτι διαγιγνώσκων.

Ἄλλα τίνας ἐνεκεν οὐκ ἐμνημόνευσε, πῶς αὐτοὺς εἴλωσε, περιπατῶν παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας; Διότι Ματθαῖος καὶ Μάρκος τοῦτο παραδειξάσασιν. Ἐπεὶ δὲ τὰ κατὰ τὸν Φίλιππον ἐκείνοι παρὰ δέξασιν, ταῦτα νῦν, οὗτος ἀπαγγέλλει. Λέγει δὲ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἀκολουθεῖ μοι, γινώσκων ὅτι ποθεῖ μὲν ἀκολουθῆσαι καὶ αὐτὸς, ἀκηκῶς περὶ αὐτοῦ παρὰ τῶν ἀκολουθούντων· εὐλαθεῖται δὲ. Λύει οὖν αὐτοῦ τὴν αἰδῶ. Λέγει δὲ ὁ εὐαγγελιστῆς καὶ ποίας πόλεως ἦν, ὅτι ἀπὸ Βηθσαιδᾶ, τῆς εὐτελοῦς καὶ φαύλης, ἵνα μάθῃς ὅτι τὰ ἀσθενῆ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός.

Εὐρίσκει Φίλιππος τὸν Ναθαναὴλ. Μετὰ τὸ ἀκολουθῆσαι τῷ Χριστῷ δηλονότι.

Καὶ — εὐρήκαμεν. Παῖραν αὐτοῦ λαβῶν, κήρυξ αὐτοῦ γίνεται παρατυχία, καὶ γινώσκων τὸν Ναθαναὴλ ἀκριδίστατον ἐν τε ταῖς νομικαῖς καὶ ταῖς προφητικαῖς Γραφαῖς· καὶ γὰρ ἦν τὰ τοιαῦτα ἀριστα διασκευμμένος, ὡς καὶ ὁ Χριστὸς ἐμαρτύρησε, καὶ τὸ ἔργον ἔδειξεν· ἐπὶ τὸν Μωϋσῆα καὶ τοὺς προφῆτας αὐτὸν παραπέμπει, κατασκευάζων ἐκείθιν ἀξιοπίστον τὴν περὶ τοῦ Χριστοῦ μαρτυρίαν ἑαυτοῦ.

Ἰησοῦν τὸν υἱὸν Ἰωσήφ. Ἐπεὶ γὰρ τούτου υἱὸς εἶναι ἐνομιζέτο.

Τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ. Ἐκ Ναζαρέτ ἐλέγγοτο διὰ τὸ τραφῆναι ἐν αὐτῇ.

Καὶ — εἶναι; Ἀκούων τοῦ προφήτου λέγοντος· Καὶ σύ, Βηθλεὲμ, γῆ Ἰούδα, οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν ταῖς ἡγεμόσιν Ἰούδα. Ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελεύσεται

Hunc itaque nominavit Petrum : sicut Jacobum et Joannem Filios tonitruui, ostendens se eum esse qui in Veteri quoque Testamento nomina adaptaverat, Abram vocans Abraham, Saram vero Sarram, et Jacob Israel. Nam quibusdam ab ortu nomina, imponebat, quibusdam autem postmodum. Quorum enim virtus a primo, quod aiunt, capillo fulgebit, his ab initio nomen imponit : quorum autem postea, his etiam postea.

Vers. 44. *Postero die* — Vers. 45. *Petri*. Postero sane die voluit exire, at non postero die reperit Philippum, sed postmodum postquam Petrum et Andream, Jacobum ac Joannem attraxerat, quem admodum ab aliis evangelistis licet colligere.

Sed quam ob rem non meminit quomodo eos attraxerit ambulans circa mare Galilææ? Quia Matthæus et Marcus hoc tradiderunt. Sed quia illi prætermiserant, quæ circa Philippum acciderant, hæc nunc iste manifestat. Ait autem illi Jesus : *Sequere me*. Sciens quidem et hunc jam animo secutum, cum de eo audisset ab his qui sequebantur, sed reverentia detineri, solvit eum metu. Dicit autem evangelista qua sit Philippus civitate oriundus, puta a Bethsaida vili ac ignobili : ut scias quod ignobilia mundi elegerit Deus.

Vers. 46. *Reperit Philippus Nathanael*. Postquam videlicet Christum secutus erat.

Vers. 46. *Et — invenimus*. Sumpto de ipso experimento, statim prædicator efficitur, sciensque Nathanael in legis ac prophetarum Scripturis diligentissimum, siquidem erat in eis maxime versatus, quem admodum et ipse Christus attestatur, et res ipsa demonstravit : ad Mosem ac prophetas eum remittit, confirmans inde suum de Christo testimonium esse fide dignum.

Vers. 46. *Jesum filium Joseph*. Adhuc enim filius ejus esse putabatur.

Vers. 46. *A Nazareth*. A Nazareth ideo dicebatur, quod ibi nutritus esset.

Vers. 47. *Et — esse?* Cum prophetam audiret dicentem : *Et tu, Bethleem, terra Juda, nequaquam minima es inter principatus Juda : ex te enim esi-*

⁹⁰ Matth. iv, 18. ⁹¹ Marc. iii, 16. ⁹¹ Luc vi, 2.

Varie lectiones et notæ.

(65) Γῆρ ἀβελί. A.

(66) Chrysost. tom. VIII, p. 113 B. Ἐκ πρώτης

ἡλικίας.

(67) Καὶ interponit A.

bit duar, qui regat populum meum Israel ²³, e Bethlehem Christum expectabat: nunc autem audiens eum Nazarenum esse, turbatus est et admirabatur, non inveniens Philippi verbum convenire prophetiæ, ideoque opinatus hunc circa locum esse lapsum, benignam fingit objectionem, innuens non ita ipsum inventum esse, sed eum esse a Nazareth, plan quodammodo (*l*) per modum interrogationis repellit, suam ostendens circa Scripturas diligentiam, et infallibilitatem figurarum (*m*).

Est autem simile ac si diceret: Utrum fieri potest, ut a Nazareth adeo exigua et abjecta sit quippiam boni? Nam Galilæa a Judæis male audiebat: porro Nazareth Galilææ civitas erat. Dicebat autem hoc certissimus, quod non a Nazareth, sed a Bethlehem expectaretur Christus.

Vers. 47. *Dixit* — vide. Modum quo hoc dixerat ignorans, putansque illum simpliciter civitati Nazareth detrudere, ducit ipsum ad Christum tanquam statim crediturum, si modo doctrinam ac conversationem ejus gustasset.

Vers. 48. *Vidit* — *Israelita*. Laudavit ipsum quasi intelligentem quæ legerat: id enim est vere Israelita. Nam pontifices et Scribæ quique illos contingebant, non attendentes ea quæ legebant, falso nomine Israelitæ dicebantur.

Vers. 48. *In* — *est*. Dolum vocat, veritatis confectionem vel obscurationem a malitia.

Vers. 49. *Dicit* — *nostri*? Non est laudibus inflatus, sed rogat unde eum talem esse cognosceret qualem dicebat.

Vers. 49. *Respondit* — *videbam te*. Ille quidem tanquam hominem adhuc rogabat, ipse vero quasi Deus illi respondet: nam se vidisse dicit quod nullus vidit. Priusquam autem occurrisset ei Philippus, fuerat sub ficu, nullo præsentem aut ipsum vidente. Dedit itaque signum quod cognosceret ac videret quæ hominibus visa non forent: ideoque et tempus dixit et locum ac arborem. Simule etiam indicavit se omnino audisse quæ dixisset: *Utrum a Nazareth posset quippiam esse boni*: et ex hoc magis intellexit ipsum esse Christum. Cogitabat enim quod aliter non eum laudasset, sed potius repulisset.

Cæterum et a prophetia, et a laude ipsum esse credit. Prophetia verò non de futuris tantum est,

²³ Mich. vi, 2. Matth. ii, 6.

Varie lectiones et notæ.

(68) Exciderunt inclusa A.

(69) Καὶ τότε τοιοῦτον in interpretatione neglect Hentenius. Forte autem corrigendum aut καὶ τὸ τοιοῦτον aut καὶ ταῦτα τοιοῦτον, scilicet ἀγαθόν, οἷον ὁ Μεσίας. Τρόποι autem non sunt figuræ,

(*l*) *Benignam* — *quodammodo*. Humaniter removel, non quod inventus sit, sed quod a Nazareth sit, et plane quodammodo.

ἠγοούμενος, ὅστις ποιμανεῖ τὸν Ἰσραὴλ· ἐκ Βηθλεὲμ προσεδόξα τὸν Χριστόν. Μαθὼν δὲ νῦν εἶναι ἀπὸ Ναζαρέτ ἔστιν, ἰθρορυδῆθη καὶ διεκπορησθῆναι, οὐχ εὐρίσκων συμβαδίνοντα τῇ προφητείᾳ τὸν λόγον τοῦ Φιλίππου. Διὸ καὶ λογιζόμενος ἐσφαλθῆναι τούτου περὶ τὸν τόπον, ἐπιεικῆ ποιεῖται παραιτήσαν, οὐ τὸν εὐρεθῆναι αὐτόν, ἀλλὰ τοῦ ἀπὸ Ναζαρέτ εἶναι, καὶ ὁμαλῶς πως, ἐν ἐρωτήσεως τάξει, διαθεῖσθαι τούτου, διεκλύων τὸ περὶ τὰς Γραφὰς ἐκκριθεὶς αὐτοῦ, καὶ τὸ τῶν τρόπων ἀνεξαπατήτων.

[Ὁ (68) δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν. Ἄρα ἐκ Ναζαρέτ ἐνδέχεται τι ἀγαθὸν εἶναι, (69) καὶ τότε τοιοῦτον,] τῆς οὕτω φιλίας καὶ ἀπερρήμιμης; διεθέλει γὰρ παρὰ τῆς (70) Ἰουδαίας ἢ Γαλιλαίας· τῆς δὲ Γαλιλαίας ἐστὶ μόλις ἡ Ναζαρέτ. Ἐλεγε δὲ τούτου, Β πληροπορημένος, ὅτι ὁ προσδοκώμενος οὐκ ἔστι ἐκ Ναζαρέτ, ἀλλ' ἐκ Βηθλεὲμ.

Λέγει — ἴδε. Ἀγροῶν τὸν τρόπον, δὲ ἢ ἐπὶ τούτου, καὶ ἀπλῶς αὐτόν διαβάλλει τὴν Ναζαρέτ οὐκ εὐρίσκων, εἰς τὸν Χριστόν (71), ὡς αὐτὸν πεισθησάμενον, εἰ μόνον γεύσεται τῆς διδασκαλίας καὶ ὁμιλίας αὐτοῦ.

Εἶδεν — Ἰσραηλίτης. Ἐπῆρσεν αὐτόν, ὡς ἐπιγνώσκοντα, ἃ ἀναγινώσκαι· τούτου γὰρ τοῦ ἀληθῆς Ἰσραηλίτου. Οἱ γὰρ ἄρχιερεῖς καὶ οἱ Γραμματεῖς; καὶ οἱ κατ' ἐκείνους, οὐ προσέχοντες οἷς ἀνηγνώσκαι, ψευδῶν νομοῖς ἦσαν Ἰσραηλίται.

Ἐν — ἐστὶ. Δόλον λέγει τὴν ἐπιανύψην τῆς ἀληθείας, τὴν πονηρίαν.

Λέγει — γινώσκεις; Οὐκ ἔχων ὠθή τῶν ἐπιανύψων, ἀλλ' ἐζητήσας μαθεῖν πόθεν αὐτόν γινώσκαι τοιοῦτον οἷον λέγει.

Ἀπεκρίθη — εἶδόν σε. Ὁ μὲν ὡς ἀνθρώπων αὐτόν ἐξήταξεν εἶναι· αὐτὸς δὲ ὡς Θεὸς αὐτῷ ἀπεκρίνετο. Λέγει γὰρ εἶδόν σε οὐδαίς ἰώρακα. Πρὸ τοῦ ἐπιτυχεῖν γὰρ αὐτῷ τὸν Φίλιππον, ἦν ὑπὸ τῆν σκιάν, οὐδενὸς παρόντος ἢ ὄρωντος οὐτόν. Διδῶκεν οὖν τὸ κμήριον ἀνατιρόρητον τοῦ γινώσκαι αὐτόν, καὶ ὁρᾷ τὰ τοῖς ἀνθρώποις ἀθέατα. Διὸ καὶ τὸν καιρὸν εἶπεν καὶ τὸν τόπον καὶ τὸ δένδρον, καὶ ἅμα εἰδείην ὅτι καὶ ἤκουσε πάντως ὁ εἶπεν, ὅτι Ἐκ Ναζαρέτ δύναται τι ἀγαθὸν εἶναι· καὶ ἐκ τούτου μᾶλλον συνέχευ ἐπὶ αὐτὸς ἔστιν ὁ Χριστός. Ἐλογίζετο γὰρ ὅτι, εἰ μὴ ἦν, οὐκ ἂν ἐπῆρσεν αὐτόν, ἀλλ' ἀπόστατο αὐτόν. Λοιπὸν οὐκ ἔστι τῆς προφητείας· ἐκ τε τοῦ ἐπαίνου πιστευτοῦ ἐπὶ αὐτὸς ἐστὶ.

[Προφητεία (72) δὲ ἐστὶν,] οὐκ ἐπὶ τῶν μελλόντων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν παρελθόντων, ὡς ἡ Νου-

sed mores, ingenium.

(70) Imo, τοῖς Ἰουδαίοις, ut Hentenius legit.

(71) Ἦς abest A; mox legitur πεισθησάμενος B.

(72) Tria hæc vocabula absunt A.

(*m*) *Figurarum*. Forte legit τύπων, loco τῶν. Sermo est de constanti ac firmo Nathanaelis ingenio, quod falli non potuit.

σίως περί τῆς κοσμογενείας· καὶ ἐπὶ τῶν ἐνεστώτων, ὡς ὅταν ὁ Χριστὸς λέγῃ (73) τὰ ἐν ταῖς καρδίαις τῶν ἀνθρώπων.

Ἀπεκρίθη — Ἰσραὴλ. Ἐγὼς ψυχὴν ὑπὸ περιχαρείας σκιρτώσαν, καὶ περιπτυσσομένην αὐτὸν τοῖς ῥήμασι τούτοις· Σὺ εἶ, φησὶν, αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ προσδοκώμενος.

Ἀλλὰ τίνας ἕνεκεν ὁ Πέτρος μὲν, μετὰ τοσαῦτα θαύματα καὶ τοσαύτην διδασκαλίαν ὁμολογήσας αὐτὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἰμακαρίσθη· ὁ Ναθαναὴλ δὲ, καὶ πρὸ τῶν θαυμάτων καὶ πρὸ τῆς διδασκαλίας τὸ αὐτὸ ποιήσας, οὐκ ἰμακαρίσθη; Διοτι εἰ καὶ τὸ αὐτὸ ἐφθέγγαντο, ἄλλ' οὐ μετὰ τῆς αὐτῆς διανοίας. Ὁ Πέτρος μὲν γὰρ φύσει Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τούτου ὠμολόγησεν· ὁ Ναθαναὴλ δὲ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ θέσει· καὶ ὁ μὲν Θεὸν κυρίως, ὁ δὲ Θεὸν κατὰ χάριν. Καὶ τοῦτο δῆλον, ἀπὸ τοῦ ἐπαγαγεῖν· Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ. Ὁ (74) γὰρ φύσει Υἱὸς τοῦ Θεοῦ οὐ μόνον τῶν Ἰσραηλιτῶν, ἀλλὰ πάντων βασιλεὺς ἐστίν. Οὐκ ἐντεθεν δὲ μόνου τοῦτο δῆλον, ἀλλὰ καὶ ἀφ' ὧν ὁ Χριστὸς ἀπεκρίθη, προάγων τούτου ἐπὶ τελειοτέραν ὁμολογίαν καὶ διδάσκων μὴ ὡς ἀνθρώπῳ ψιλῶ προσχεῖν αὐτῶ.

Ἀπεκρίθη — ὄψει. Ἵνα καὶ μείζων πιστεύσῃς. Ἐτι γὰρ μικρὰ ἀκούσας, μικρὰ ἰπίστευσες.

Καὶ λέγει — ἀνθρώπου. [Ἀναβαίνοντας (75) εἶπε πρῶτον, δαλῶν τοὺς ἄχρι τούτου (76) συμπαρόντας καὶ διακονοῦντας αὐτῶ.]

Ὡς γὰρ ἐπὶ γνήσιον Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἀνίδαινον καὶ κατέβαινον οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἐπ' αὐτὸν, διακονοῦντες· τοῦτο μὲν παρὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους, τοῦτο δὲ παρὰ τὸν τῆς ἀναστάσεως, τοῦτο δὲ παρὰ τὸν τῆς ἀναλήψεως· ὧ δὲ ἄγγελοι διακονοῦσι δουλοπρεπῶς, οὕτως οὐκ ἐστὶν ἀνθρώπος ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ (77) Θεὸς καὶ Δεσπότης αὐτῶν. Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν τοῖς πιστοῖς, ἀπάρτι ὄψεσθε, μετὰ τὸ πιστεῦσαι γνησίως. Ταῦτα δὲ εἰσι τὰ μείζω περὶ ὧν εἶπεν ὅτι Μείζω τούτῳ ὄψει.

Ὅψιν δὲ νόησαν καὶ τὴν γνώσιν. Ἐγὼσαν γὰρ ταῦτα πάντες οἱ μαθηταί, οἱ μὲν ἰδόντες, οἱ δὲ ἀκούσαντες παρὰ τῶν ἰδόντων.

Ὅπερ δὲ ἐν ἄλλοις, τοῦτο καὶ νῦν ποιῆ. Δύο γὰρ εἰπων προῤῥησεις, τὴν μὲν ὁμολογουμένην, ὅτι ἰπρὸ τοῦ εἰ Φίλιππον φωνῆσαι, ὄντα ὑπὸ τὴν σκῆην, εἰδὸν σε· τὴν δὲ ἀμφίβολον· ὅτι Ὅψονται τὸν οὐρανὸν ἀνεωγῆτα καὶ τὰ εἰξῆς· ἀπὸ τῆς ὁμολογουμένης βεβαιοῖ τὴν (78) ἀμφίβολον. Διὸ καὶ σετίγηκε μὲν ὁ Ναθαναὴλ, ἔστῃσε δὲ καὶ ὁ Χριστὸς μέχρι τούτου τὸν λόγον, ἀρεῖς αὐτὸν κατ' ἰδίαν ἀναλογισασθαι

A verum etiam de præteritis; sicut Moses de mundi constitutione, et de præsentibus, ut cum dixit Christus quæ sint in corde hominum.

Vers. 50. Respondit — Israel. Vides animam præ nimia lætitia exultantem, hisque verbis ipsum amplectentem: Tu, inquit, ille ipse es qui expectabatur.

Sed quare Petrus qui post tanta miracula tantamque doctrinam confessus est ipsum esse Dei Filium, beatus dictus est: Nathanael vero qui et ante miracula, et ante doctrinam hoc ipsum fecit, non est dictus beatus? Quia licet hoc ipsum locutus est, non tamen eadem mente. Nam Petrus cum natura Dei Filium esse confessus est: Nathanael vero, Dei Filium adoptione; et ille quidem proprie Deum, hic autem per gratiam, quod manifestum est ex eo quod subditur: Tu es rex Israel. Qui enim natura Dei Filius est, non Israelitarum solum, sed et omnium rex est. Neque hinc solum manifestum est, verum etiam ab his quæ respondit Christus, ad perfectiorem confessionem hunc inducens ac docens, ne sibi quasi puro homini auscultaret.

Vers. 51. Respondit — videbis. Ut perfectius credas. Nam cum parva adhuc audisset, parum credebat.

Vers. 52. Et dixit — hominis. † Primum dixit Ascendentes, significans quod usque tunc cum eo præsentibus fuerant eique ministraverant.

Siquidem tanquam super legitimum Dei Filium ascendebant et descendebant angeli Dei ad eum, ministrantes illi: hoc quidem circa tempus passionis, illud autem tempore resurrectionis et (n) assumptionis. Cui autem in modum servorum ministrant angeli, hic non simpliciter homo est, sed et Deus ac Dominus. Amen, amen, dico vobis fidelibus, posthac videbitis, post ingenuam veramque fidem. Hæc autem sunt majora illa de quibus dixerat, Majora his videbis.

Visionem vero intellige etiam cognitionem. Hæc enim omnes discipuli cognoverunt: hi quidem videntes, illi autem ab his qui viderant audientes.

Quod ergo in aliis, hoc etiam nunc facit. Siquidem duo vaticinia protulit: unum certum dicens, Priusquam te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, videbam te; aliud vero ambiguum, puta quod visuri essent caelos apertos et cætera, et a certo confirmat ambiguum. Ideo etiam Nathanael tacuit, Christus vero (o) substituit ac siluit, expectans verbum ejus, sinens ut dicta apud se revolveret. Ubi enim semen

Variae lectiones et notæ.

(73) Λέγει Α.

(74) Εἶ, pro ὁ, Α.

(75) Inclusa in margine habent Α, Β.

(76) Ἄχρι τότε Α.

(77) Καὶ abest Α.

(78) Τὸ, pro τὴν, Α.

(n) Hoc — illud — et. Τοῦτο μὲν — τοῦτο δὲ — τοῦτο δὲ, ex quibus postremum non videtur agnoscere florentius. Reddi debent, Tum tempore passionis, tum resurrectionis, tum assumptionis.

(o) Christus vero, etc. Christus vero etiam sermonem hic terminavit, relinquens illi secum reputare quæ dicta essent.

in terram bonam seminasset, reliquit : ut per A
otium postmodum nasceretur.

CAP. I. *De nuptiis in Cana.*

Cap. II. Vers. 1. *Et Galilææ.* Tertio post Christi a
deserto descensum.

Vers. 1. *Et — ibi.* Vocata tanquam familiaris ab
his qui nuptias celebrabant.

Vers. 2. *Vocatus — nuptias.* Et ipsi quasi fami-
liares. Accessit autem Salvator non habito respectu
ad suam dignitatem, sed ad hominum utilitatem.
Siquidem qui nuptias condiderat, venit ut eas hon-
oraret, suaque præsentia sanctificaret ; et cum
servi formam assumpsisset, non dedignatur servorum
interesse nuptiis, licet qui eum vocaverant, non
haberent congruentem de eo opinionem. Simpliciter
enim tanquam notum, unumque e pluribus B
illum vocaverant.

Vers. 3. *Et — habent.* Cum carerent vino, hoc
est, cum opus esset vino, sive cum jam vinum de-
fecisset. (Nam habet Græca littera ὑστερήσαντος
οίνου.) Neque enim ad id usque temporis ullum
fecerat miraculum. Cum ergo cognovisset mater
quæ circa ipsum erant, quodque Joannes propter
eum venerat, ac de illius divinitate testimonium
tulerat, et quod cœlitus de eo testimonium acce-
perat, simul etiam videns, quod discipulos acce-
perat, intellexit quod revelari ex eo tempore in-
ciperet. Sumpto igitur fiducia deprecata est eum
pro deficientis vini miraculo : et his qui vocaverant
gratiam volens rependere, et suam gloriam volens
per Filii potentiam demonstrare. Ideoque eam cor-
ripit, non quasi vilipendens, sed corrigens tanquam
intempestive precantem. Nam quod eam plurimum
honoraret, et ex aliis multis manifestum est, et ex
eo quod ipsius complevit exhortationem. Corripuit
itaque eam docens, nondum talia esse querenda,
quanquam miracula verbo posset operari. Obedi-
vit autem, eam tanquam matrem honorans.

Vers. 4. *Dicit — mulier ?* Quid ad nos attinet id
pro quo deprecaris ? quid ita nos urget ? Potest
præterea et alio modo intelligi Quid mihi tecum
commune est ? ego siquidem utpote Deus novi quæ
tempora edendis miraculis sint congrua : tu vero
illa ignoras quasi homo. Non dixit autem, Mater,
sed, Mulier, tanquam Deus.

Vers. 4. *Nondum — mea.* Nondum adest tempus
meum ad edendum quod quæris miraculum : tunc
autem aderit, cum hi quibus opus est miraculo,
cognoverint quod talia possim operari, et ipsi me
fuerint deprecari. Nunc autem matre (p) adhor-
tante non solum intempestivum esset, verum etiam
suspectum, et querulorum facillime pateret ca-
lumniam.

(79) δούλου Α.
(80) ποιῆσαι Α.

τὰ λεχθέντα. Καταβαλὼν γὰρ εἰς γῆν καλὴν τὸν σπόρον,
κάτελιπον ἐπὶ σχολῆς βλαστῆσαι λοιπὸν.

ΚΕΦ. Α'. Περὶ τοῦ ἐν Κανᾷ γάμου.

Και — Γαλιλαίας. Τῇ τρίτῃ μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἐρήμου
ἀπόδοσιν τοῦ Χριστοῦ.

Και — ἐκεῖ. Κληθεῖσα παρὰ τῶν τελόντων τὸν γάμον
ὡς γνώριμος.

Ἐκλήθη — γάμον. Καὶ αὐτοὶ ὡς γνώριμοι. Καὶ
ἀπῆλθεν ὁ Σωτὴρ, οὐ πρὸς τὴν ἑαυτοῦ βλέπων ἀξίαν,
ἀλλὰ πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώπων ὠφελίαν. Καὶ ὁ τὸν γά-
μον νομοθετήσας ἤλθε τιμῆσων τὸν γάμον, καὶ ἀγιάσων
αὐτὸν τῇ παρουσίᾳ· καὶ ὁ μορφὴν δούλου λαβὼν οὐκ
ἀπηξίωσεν εἰς γάμον (79) δούλων παραγενέσθαι, εἰ καὶ
τὴν προσήκουσαν περὶ αὐτοῦ δοξάν οὐκ εἶχον οἱ και-
σαντες. Ὡς γὰρ ἀπόως γνώριμον, καὶ τῶν πολλῶν ἐκ
τοῦτον ἐκάλεσεν.

Και — ἔχουσιν. Ὑστερήσαντος, ἤτοι ἐνδεήτα-
τος, ἠλλείψαντος. Οὐπω μὲν οὖν ἕως τότε θεῖον
πεποιηκεν. Ἐπεὶ δὲ μεμάθηκε ἡ Μήτηρ τὰ κατ' ἐπι-
τόν, ὅτι τε δι' αὐτὸν ἦλθεν ὁ Ἰωάννης καὶ ἐτι μεμα-
τύρηκε περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ καὶ ὅτι καὶ εὐα-
νόθεν ἐμαρτυρήθη, ἅμα δὲ καὶ εἶδεν ὅτι μαθητὴν
προσελάμβετο, συνῆκεν ὅτι ἤρξατο λοιπὸν ἀποκαλι-
πτεσθαι. Διὸ καὶ θαρρήσασα, παρεκάλεσεν αὐτὸν εἰς
θαυματουργίαν οἴνου ἠλλείποντος, βουλομένη καὶ ταῖς
καλίσσαι καταθέσθαι χάριν, καὶ ἑαυτὴν λαμπροτέρω
ἀποφθῆναι διὰ τῆς τοῦ Υἱοῦ δυνάμεως. Διὸ καὶ ἐπιτιμῶν
αὐτῇ οὐκ ἀτιμᾶζων, ἀλλὰ διορθούμενος ὡς ἀκαίως
παρακάλεσασα. Ὅτι γὰρ σφοδρὰ ταύτην ἐτίμα, δὲξεν
ἀπὸ τῆς πολλῶν ἄλλων καὶ ἀπὸ τοῦ πληρώσασαι τὴν τοιαύ-
την αὐτῆς παράκλησιν· ἐπιτιμῶσε μὲν γὰρ αὐτὴν
παιδίσκων μηκέτι τοιαῦτα ζητεῖν, ἀλλ' ἔσαν τὰ θαύματα
κατὰ λόγον γίνεσθαι· ἐπήκουσε δὲ αὐτῆς, τιμῶν ἡ
μητέρα.

quanquam miracula verbo posset operari. Obedi-
vit autem, eam tanquam matrem honorans.

λέγει — γύναι ; τί ἡμῖν ἀναγκαῖον, περὶ οὗ καὶ
καλεῖς ; τί τὸ καταπέιγον οὕτως ἡμᾶς ; Ἔστι δὲ ἐπι-
τίμως νοῆσαι· τί κοινὸν ἔμοι καὶ σοί ; ἐγὼ μὲν γε
οἶδα τοὺς προσέχοντάς κειροῦς τῶν θαυμάτων, ὡς θεοῦ·
σύ δὲ ἀγνοεῖς αὐτούς, ὡς ἄνθρωπος. Οὐκ εἶπε δὲ, Μητέρα,
ἀλλὰ, Γύναι, ὡς Θεός.

Οὐπω — μου. Οὐπω πάρεστιν ἡ ὥρα μου, ἢ το
θαυματουργῆσαι, ὁ ζητεῖς. Τότε γὰρ πάρεστιν, ἐπὶ
οἱ θεόμενοι τοῦ θαύματος ἐπιγνώσιν, ὅτι δύνανται
τοιαῦτα ποιεῖν (80), καὶ αὐτοὶ με παρεκάλεσσαι (81).
Νῦν δὲ ἡ τῆς μητρὸς παράκλησις, οὐ μόνον ἀκαίως
ἀλλὰ καὶ ὑποπτος καὶ τοῖς μεμφισαίροις εὐπειρησι-
τος.

Variæ lectiones et notæ.

(81) Malim παρακαλέσωσι.

(p) *Matre*, etc. Matris admonitio non solum intempestiva, sed et suspecta atque illorum qui li-
benter reprehendunt, cavillationibus obnoxia.

Τὸ δὲ, Οὐπω ἔχει ἡ ὥρα μου (82), καὶ τὸ, Οὐκ ἠδύνατο αὐτὸν πιάσαι, ὅτι οὐπω ἔχει ἡ ὥρα αὐτοῦ, καὶ τὸ, Οὐδεὶς ἐπίβαλεν ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας, ὅτι οὐπω ἐκλήλυθε ἡ ὥρα αὐτοῦ, καὶ τὸ, Πάτερ, ἐκλήλυθεν ἡ ὥρα, καὶ τὰ τοιαῦτα, οὐ δηλοῦσιν ὅτι καιρῶν ἀνάγκαις καὶ ὥρῶν παρατηρήσεις ὑπέκειτο· πῶς γὰρ, ὁ τούτων ποιητῆς; ἀλλὰ ταῦτα περὶ τῶν προσηκόντων καιρῶν εἰρηται, ἐμφάνοντα, ὅτι πάντα ἴδει κατὰ λόγον καὶ τάξιν γίνεσθαι. Εἰπὼν οὖν, ὅτι Οὐπω ἔχει ἡ ὥρα (83) μου, ἐποίησε τὸ θαῦμα, τιμῶν τε, ὡς εἰρηται, τὴν μητέρα, καὶ δεικνύων ὅτι οὐ δουλεύει καιροῖς, ἀλλὰ κυριεύει τούτων.

Ἄγει — ποιήσατε. Συνείσα τὸν τοῦ λόγου σκοπὸν, καὶ (84) ὅτι οὐκ ἀδυναμίας ἢ παρατήσεως ἴσιν, ἀλλ' ἵνα μὴ θαυμάσι τοῖς θαύμασιν ἐπιτηδῶν, καὶ θαυμάσιον εἰκόντων, καὶ ὅτι οὐ παροφθαίεται τὴν ταύτης παράκλησιν, τοὺς διακόνους τῆς τραπέζης εὐτρεπίαις αὐτῶ παραστῆ, τρέπον ἕτερον καὶ αὐτοὺς συμπαροκαλοῦντας.

Ἦσαν — τρεῖς. Ὑδρίαί μὲν τὰ σκεύη τοῦ ὕδατος, μετρηταὶ δὲ τὰ μέτρα. Ἔκειντο δὲ πρὸς τὸν καθαρισμὸν τῶν Ἰουδαίων, ὑπεριβαίνειν τούτοις εἰς τὸν καθαρισμὸν, ἵνα, εἰ ποτε ἀκάθαρτοι ἐγένοντο, μὴ πόρρω βυθίζοιεν εἰς πηγάς καὶ κρήνας.

[(Τοῦ ἁγίου (85) Μαξίμου.) Ἐξ ὑδρίας νόμιμοι, τοὺς εἶς τρόπους τῆς ἐλεημοσύνης, τὸν τοῦ τρίψωνος τοὺς πτωχῶντας, τὸν τοῦ ποτιζέοντος τοὺς διψῶντας, τὸν τοῦ συνάγειν τοὺς ξένους, τὸν τοῦ περιβάλλειν τοὺς γυμνοῦς, τὸν τοῦ ἐπισκέπτεσθαι τοὺς ἀσθενούντας, τὸν τοῦ ἐρχεσθαι πρὸς τοὺς ἐν φυλακῇ. Ταύτας οὖν τὰς ὑδρίας, κενὰς οὖσας τῶν οἰκείων ἐνεργειῶν, διὰ τὸ ψυγεῖν τὴν ἀγάπην ἀφ' ἧς, ὡς ἀπὸ πηγῆς, ἐπληροῦντο, παραγενομένοις ὁ θεὸς λόγος (86) τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν, πρῶτον μὲν ἐπλήρωσεν ὕδατος, λέγων δὲ τῆς (87) σωματικῆς ἐνεργουμένης εὐποιίας, εἶτα μετέβαλε ταύτην εἰς τὴν πνευματικῆς ἐπιτελουμένην, ὡς εἰς οἶνον, θεραπεύουσαν μὲν τὴν ψυχὴν, εὐφραίνουσαν δὲ τὸν νοῦν, ἐξιστώσαν δὲ τοὺς οὕτως θεραπευομένους τῆς προτέρας διαθέσεως. Ἐκάστη δὲ ὑδρία χωρητικὴ ἴσιν δύο ἢ τριῶν μετρητῶν, δύο μὲν, διὰ τὸ διπλοῦν ὡς εἰρηται, τῆς καθ' ἑκάστου τρόπου εὐποιίας, οὐ μόνου (88) σωματικῆς, ἀλλὰ καὶ πνευματικῆς λαμβανομένης τριῶν δὲ, διὰ τὸ κατὰ τὴν τῆς ἁγίας Τριάδος θεο-

Hæc autem : *Nondum venit hora mea* : *Non poterunt eum apprehendere, quia nondum venerat hora ejus* : *Nullus infecit in eum manus, quia nondum venerat hora ejus* : *Pater, venit hora*, aliaque similia, non ostendunt quod necessariis temporum horarumque observationibus subjaceat : nam quo id pacto fieret, cum horum effector sit ? sed hæc de contingentibus opportunitatibus dicta sunt : demonstrantia quod omnia ratione ac ordine fieri oporteat. Cum ergo dixisset : *Nondum venit hora mea*, miraculum tamen operatus est : et matrem ut dictum est honorans, et ostendens quod temporibus non serviat aut subjaceat, sed eis dominetur.

Vers. 5. *Dicit — facite*. Cum verbi scopum ac rationem intelligeret : quodque non impotentiae excusatio erat, sed ne videretur sese miraculis ingerere, et spectaculo exponere, Matris (q) autem exhortationem non despiceret : mensæ ministros admonet ut sibi adsint et ipsi quoque alio modo cum ea deprecantur.

Vers. 6. *Erant — ternas*. Hydriæ vasa sunt aquæ : metretæ vero mensuræ. Erant autem positæ secundum purificationem Judæorum, id est, paratæ ad eorum purificationem, ut si qui forte immundi redderentur, non longe eundem esset ad fontes.

†† Sancti Maximi. Sex hydrias intellige mihi sex modos illos eleemosynæ, a lere esurientes, potum dare sitientibus, domum ducere hospites, vestire nudos, visere ægrotos, venire ad eos qui sunt in carceribus. Has hydrias ergo, vacuas suis operibus, quod refrigerat, amor a quo, tanquam a fonte implebantur, sermo divinus præceptorum evangelicorum in adventu suo primo replevit aqua, id est, beneficentia corporaliter operante, sed mutavit eam in eam quæ fit spiritualiter, tanquam in vinum, calefacientem quidem animum, suaviter autem afficientem intellectum, atque ita curatos ex priori transferentem habitu et conditione. Quælibet vero hydria capit duas aut tres metretas, duas quidem, propter duplicem, ut dictum est, singulorum modorum beneficentiam, quæ non corporaliter tantum, sed et secundum sanctæ Trinitatis theologiam beneficentia spiritualiter accipitur ; tres vero, quia interdum exhibetur. Hauriunt autem dictam aquam bonæ cogitationes, quæ rationi serviunt. Quod vinum ut

82 Joan. vii, 20. 83 Joan. vii, 30, 85 Joan. xvii, 1.

Variae lectiones et notæ.

- (82) Hic tres loci repetiti sunt ex Chrysost. tom. VIII, p. 125. A. Ergo varietas non urgenda.
- (83) Mοu abest A.
- (84) Καὶ omittit A.
- (85) Inclusa codex uterque habet in margine. Codex A omittit etiam indicem, τοῦ ἁγίου Μαξίμου. Hentienis his caret.
- (86) Dubiæ sunt in his ænigmatibus conjecturæ.

- Possit tamen aliquis conjicere, tollendas esse voces, τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν, ut ita, sicut in fine scholii, de Christo accipiat. Sed in scholio proximo in fine rursus est similiter, τοῦ θεοῦ λόγου τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος.
- (87) Malim ἠωματικῶς.
- (88) Etiam hic præferendum videtur σωματικῶς. et πνευματικῶς.

(q) Matris, etc. Quodque admonitionem suam non esset neglecturus, mensæ ministros. Loco τῆν ταύτης, legendum videtur aut τὴν αὐτῆς aut τὴν τοιαύτην.

gustavit architriclinus, id est, discernens cogitatio, A dicit: *Oportebat bonum hoc vinum primo bibi*. Corporali enim curæ anteferenda spiritualis. Sponsus vero hic intellectus humanus, qui ut sponsam sibi jungit virtutem, quacum vivat, quorum conjugium cum in honore habeat Deus et Logos, venit et artius copulat eorum conjunctionem.

νοῦς, ὡς νύμφην ἀρμολογούμενος ἐαυτῷ τὴν ἀρετὴν πρὸς συμβίωσιν, ὧν τὴν συζυγίαν τιμῶν ὁ Θεὸς καὶ Λόγος, παραγίνεται διασφίγγων (90) αὐτῶν τὴν ἑνωσιν.]

†† Licet vero aliter etiam tractare allegoriam de sex hydriis. Sint enim fortasse istæ hydriæ, effectrix officiorum facultas naturæ humanæ, quam vacuum et inefficacem jacentem, implevit divinum Verbum, primo quidem cognitione curæ corporalis, deinde theoreticæ; aut etiam primo cognitione facti B quæ est secundum naturam, deinde ea quæ est supra naturam. Duarum metretarum autem altera quidem, scientia sensibilium, altera vero intelligibilium, et tertia illuminatio de incomprehensibili natura divina. Numerum senarium autem accepimus de effectrici officiorum facultate naturæ, vel, quia sex diebus Deus fecit mundum: mundus vero etiam homo: vel, quia quinque mentis facultatibus mentem ipsam quoque adnumeramus, ut quinque sensibus corporis ipsum etiam corpus. Quemadmodum vero pura et vera Virgo Maria Mater exstitit Dei Logi: ita etiam pura et vera fides mater fit divini verbi, prædicationis evangelicæ.

Vers. 7. *Dicit — summum*. Mensæ ministros, facit etiam ministros miraculi, ut ipsi testes rei essent. Non jussit autem ut vasa vinaria implerentur, sed aqualia sive hydriæ, ne qui suspicarentur, quod relictis fœcibus mistio aquæ facta esset.

Quare autem non ipsemet solo verbo etiam hydrias implevit, sed ministris hoc imperavit? Ne phantasma esse videretur: sed si quis miraculum calumniaretur, ut qui aquam hauserant, silentium illis imponerent.

Vers. 8. *Et ait — Vers. 10. modo*. Architriclinum dicit convivi præfectum, qui convivium procurat. Triclinia enim vocabantur aulæ convivorum. Non ergo simpliciter aquam convertit in vinum, sed in bonum vinum, sicut architriclinus ipse testatus est. Nam hujusmodi admiranda Christi opera longe erant naturalibus præstantiora. Quod igitur aqua D versa sit in vinum, ministri testes fuerunt: quod autem in bonum etiam vinum, architriclinus ac sponsus: ut deinceps miraculum latere non posset, quod testimoniis adeo manifestis probaretur.

Verisimile est autem et sponsum dixisse: Quid-

λόγιον ἴσταν ὅτι τὴν ἐνεργείαν ἐπιτελεῖσθαι. Ἄντλοῦσι δὲ τὸ δηλωθὲν ὕδωρ οἱ ἀγαθοὶ λογιστοὶ, τῷ λόγῳ διακονοῦντες. Τούτου δὲ τοῦ οἴνου γενεόμενος ὁ ἀρχιτρίκλινος, ἔχουν ὁ διακριτικὸς λογισμὸς, φησὶν ὅτι Ἐδεῖ τὸν καλὸν τούτου οἴνου πρῶτον ποθῆναι. Τῆς γὰρ σωματικῆς ἐπιμελείας προτιμότερα ἢ (89) ψυχῆ. Νυμφίος δὲ ἐνταῦθα, ὁ ἀνθρωπίνος

[Ἔστι (91) δὲ καὶ ἑτέρως ἐπιβαλεῖν τῇ θεωρίᾳ τῶν ἐξ ὕδριων. Εἶν γὰρ ἂν αὐταὶ ἢ ποιητικῆ τῶν καθηκόντων δυνάμεις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἢ κενὴν καὶ ἀνευρέθητον κειμένην ἐπλήρωσεν ὁ θείος λόγος, πρῶτον μὲν τῆς κατὰ σωματικὴν ἐπιμέλειαν γνώσεως, εἶτα τῆς κατὰ ψυχικὴν ἢ πρῶτον μὲν τῆς κατὰ πρᾶξιν, εἶτα τῆς κατὰ θεωρίαν ἢ καὶ πρῶτον μὲν τῆς κατὰ φύσιν, εἶτα τῆς ὑπερ φύσιν τῶν δὲ ἀνθρώπων, εἰς μὲν, ἢ τῶν αἰσθητῶν γνώσεως, ἑτέρας ἢ ἢ τῶν νοητῶν, καὶ τρίτος ἢ περὶ τῆς ἀκατακλίπτου θεότητος ἑλλαμψείας. Εἰς δὲ τὸν ἐξ ἀριθμῶν ἑξαδίκου τὴν ποιητικὴν τῶν καθηκόντων δυνάμειν τῆς φύσεως, ἢ ὅτι ἐν ἐξ ἡμέραις ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον καὶ τὸν ἀνθρώπον ἢ ὅτι ταῖς πέντε ψυχῆ καὶ δυνάμειν συναριθμοῦμεν καὶ αὐτὴν τὴν ψυχὴν ὡς ταῖς πέντε τοῦ σώματος αἰσθησεις καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα. Ὡσπερ δὲ ἡ καθαρὰ καὶ ἀληθὴς Περθεὶς Μαρία μήτηρ ἐγένετο τοῦ Θεοῦ Λόγου, οὕτως ἡ καθαρὰ καὶ ἀληθὴς πίστις, μήτηρ γίνεται τοῦ θείου λόγου, τῆς εὐαγγελικῆς κηρύγματος.]

λέγει — ἀνω. Τοὺς διακόνους τῆς τραπέζης ποιεῖται διακόνους τοῦ θαύματος, ἵνα αὐτοὶ μάρτυρες ὦσι τοῦ πράγματος. Οὐ προσέταξε δὲ γέμισαι τὰ ἀγγεῖα τοῦ οἴνου, ἀλλὰ τὰ δοχεῖα τοῦ ὕδατος ἵνα μὴ τινες ὑποπτεύσωσιν, ὅτι τρυγὸς ἐναποκειμένης, κρᾶσι τοῦ ὕδατος γέγινεν.

Καὶ διατὶ οὗν αὐτοὺς λόγῳ μόνον τὰς ὕδριαις ἐπλήρωσεν, ἀλλὰ τοῖς διακόνοις ἐπέταξεν; Ἴνα μὴ δοξῆ φαεῖσθαι, ἀλλ' ἵνα οἱ ἐντλήσαντες τὸ ὕδωρ, ἐπιστομίσωσιν τοῦ θαύματος συκοφαντοῦντας.

Καὶ λέγει — ἄρτι. Ἀρχιτρίκλινον ὀνομάζει τὸν συμποσιαρχον, τὸν ἐπιμελητὴν τοῦ συμποσίου. Τὸν κλῖνον γὰρ ἐκαλοῦντο οἱ οἴκοι τῶν συμποσίων. Οὐκ ἄπλως δὲ οἶνον ἐποίησε τὸ ὕδωρ, ἀλλὰ καλὸν οἶνον, ὡς ὁ ἀρχιτρίκλινος ἐμαρτύρησα. Τοιαῦτα γὰρ τὰ Χριστοῦ τὰ θαύματα πολλῶν τῶν φυσικῶν ὁρασιασμάτων μὲν οὖν τὸ ὕδωρ οἶνον γενέσθαι, τοῦ διακριτικῆ εἶχε μάρτυρας τοῦ δὲ καὶ καλὸν οἶνον, τὸν ἀρχιτρίκλινον καὶ τὸν νυμφίον. Καὶ λοιπὸν οὐκ ἔτι μὲν τὰ θαύματα λαβεῖν, οὕτως ἀναγκαίαις ἔχον τὰς μαρτυρίας.

Εἰκὸς δὲ καὶ τὸν νυμφίον εἰπεῖν τι πρὸς ταῦτα

Variæ lectiones et notæ.

(89) Forte, ψυχικῆ.
(90) Idem quod *συσφίγγων*.

(91) Etiam hæc in utriusque Codicis margine reperuntur.

(r) *Quidnam est hoc?* Aliquid ad hæc. Hentenius non videtur invenisse πρός.

πλὴν παρήκει τοῦτο τὸ μέρος ὁ εὐαγγελιστὴς ὡς οὐκ ἄναγκαῖον.

Γένοιτο δὲ καίμιν, τὸν ψυχρὸν, καὶ χαυνὸν, καὶ διαρρίοντα, καὶ κατὰ τοῦτο μηδὲν ὕδατος διακρίνοντα, μεταβληθῆναι πρὸς θερμὴν πνευματικὴν καὶ στύψιν ἐνάρετον καὶ πᾶξιν ἡθῶν, ὥστε καὶ ἐτέρους εὐφραίνειν δύνασθαι.

Ταῦτ' αὖ — Γαλιλαίας. Οὐ μόνον ἀνέγραψε τὸ θαῦμα, ἀλλὰ καὶ ἐδίδαξεν ὅτι τοῦτο ἦν ἀρχὴ τῶν σημείων. Ἐπεὶ γὰρ οὐκ ἀχρηστον ἦν εἶδεναι καὶ τοῦτο, λοιπὸν, ὡς παρασιωπηθῆναι τοῖς ἄλλοις, ἐστὴρρησεν αὐτὸ, χρησιμεύον εἰς τὸ μὴ πιστεύειν τοῖς λεγομένοις (92) παιδικοῖς θαύμασι τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο γὰρ ἀρχὴ τῶν σημείων· ἐκεῖνα δὲ πλάσμα ἐστὶν ἀνθρώπος λυμαινωμένου τῇ ἀληθείᾳ. Εἰ γὰρ παῖς ὢν θαυματοῦργει, πᾶσιν ἂν γίνετο γνώριμος αὐτίκα· παροδοξότερα γὰρ τὰ παρὰ μαιοκαίου θαυματοουργούμενα· καὶ οὐκ ἂν εἰδήθησαν οἱ Ἰσραηλιταὶ τοῦ Ἰωάννου φανερώσαντος (93) αὐτόν. Εἴρηκε γὰρ αὐτὸς ὁ Ἰωάννης ὅτι Ἰνα φανερωθῇ τῷ Ἰσραὴλ, διὰ τοῦτο ἦλθον ἐγὼ ἐν τῷ ὕδατι βαπτίζων. Εἰκότως οὖν ἀνέμεινε τὴν ἀνδρασί πρίπουσαν ἡλικίαν, ἵνα μὴ νομίσωσι φαντασίαν εἶναι τὰ γινόμενα. Εἰ γὰρ, ἐν τελείᾳ ἡλικίᾳ θαυματοουργούντος, πολλοὶ τοῦτο ὑπωπτεύου, πολλῶ μᾶλλον ἐν ἀτελείᾳ. Καὶ θᾶπτον δὲ καὶ (94) πρὸ τοῦ προσήκοντος καιροῦ ὤρμησαν ἂν ἐπὶ τὸν σταυρὸν, τῇ βασκανίᾳ τηκόμενοι, καὶ λοιπὸν ἐμῆλθεν οὐ μόνον ἀπιστηθῆναι ἢ οἰκονομία τῆς ἐνανθρωπήσεως, ἀλλὰ καὶ ἐμποδισθῆναι τὸ Εὐαγγέλιον.

Ζήτησον δὲ καὶ ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, διατὶ μετὰ τριακοστὸν ἔτος ὁ Χριστὸς ἦλθεν ἐπὶ τὸ βάπτισμα, ἐνθά καίτ' αὖ τὸ, Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις ἐκείναις παραγίνεται Ἰωάννης ὁ Βαπτιστῆς, κηρύσσων ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἰουδαίας, καὶ εὐρῆσαις αἰτίας εὐλογωτάτας.

Καὶ — αὐτοῦ. Τὴν δύναιμιν αὐτοῦ, τὸ μεγαλεῖον τῆς θεότητος αὐτοῦ.

Πῶς καὶ τίμιν (95) τρόπον; ὀλίγοι γὰρ προσέσχον τῷ γενησῆναι μόνον γὰρ οἱ ὑπηρέται, καὶ ὁ ἀρχιτρίκλιος, καὶ ὁ νυμφίος, καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ (96). Τὸ γε εἰς αὐτὸν ἦκον, ἐφανέρωσεν αὐτὴν διὰ τοῦ τοιοῦτου θαύματος. Εἰ γὰρ καὶ μὴ τότε πολλοὶ προσέσχον, ἀλλ' ὕστερον διεδόθη τὸ θαῦμα, καὶ πολλοὺς εἴλυσεν. Ὅτι δὲ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ οὐδεὶς τῶν ἄλλων ἐπίττυπει, δῆλον ἀπὸ τῶν εἰρησ. Ἐπήγαγε γὰρ.

Καὶ — αὐτοῦ. Οἱ καὶ πρὸ τούτου θαυμάζοντες αὐτόν. Ὅραξ ὅτι τότε χρὴ γίνεσθαι τὰ σημεῖα, ὅταν οἱ ὀρώντες εὐγνωμονεῖν καὶ προσέχῃν μέλλουσιν.

⁹² Joan. i, 31. ⁹⁷ Matth. iii, 1.

Variæ lectiones et notæ.

(92) Aliter de his videtur sensisse Origenes, contra quem, ut arbitror, disputat Chrysost. tom. VIII, p. 121. D; sed Origenis ad hunc locum commentarius intercedit.

(93) Nescio an non interpretes legerit φανερώσαντος, quod nec mihi displicebat.

A nam est hoc (r) ? verumtamen id prætermisit evangelista utpote non necessarium.

Uli nam autem et ego qui frigidus sum, lusus et effusus, nihil in hoc ab aqua differens, in calorem converterer spiritualem, virtutis constrictionem, ac morum firmitatem, ut et alios lætificare possem.

Vers. 11. Hoc — Galilææ. Non solum scripto prodidit miraculum, sed etiam docuit principium hoc fuisse signorum. Nam quia id scitu dignum erat, et ab aliis præteritum, scripsit illud, utpote ad hoc utile, ne fides adhibeatur his quæ dicuntur pueri Christi miracula; hoc enim fuit initium signorum: illa vero sunt opus viri qui a veritate aberravit. Nam si puer mirabilia operatus fuisset, id statim omnibus innotuisset, neque Israelitis fuisset opus Joanne, ut eum manifestaret. Siquidem Joannes ipse dixit: *Ut manifestaretur Israeli, propter hoc veni ego in aqua baptizans* ⁹⁸. Merito ergo exspectavit decenteni viros, ætatem ne phantasmata esse putarent ea quæ fierent. Nam si plurimi id suspicabantur cum in legitima ac perfecta ætate mirabilia operaretur, multo magis in imperfecta, et priusquam tempus conveniens advenisset, cum invidia tabescerent, in Salvatore inirexissent et ita non solum increduli fuissent dispensationi Incarnationis, sed etiam Evangelium impedivissent.

C Quære etiam tertio juxta Matthæum capite, quam ob causam post tricesimum annum venerit Christus ad baptisma, ubi dicitur: *In diebus illis venit Joannes Baptista prædicans in deserto Judææ* ⁹⁷, et causas invenies aptissimas ac rationi maxime consonas.

Vers. 11. Et — suam. Potentiam et virtutem suam, magnitudinem divinitatis suæ.

Verum quomodo aut quo pacto hoc fuit, cum pauci ad id, quod factum erat, advertissent, soli videlicet ministri et architriclinus ac sponsus cum discipulis ejus? Quod in se erat, manifestavit eam per hujusmodi miraculum; quanquam enim pauci tunc advertabant, postea tamen divulgatum est miraculum, multosque attraxit. Quod autem die illo nullus aliorum crediderit, ex sequentibus manifestum est; nam subjunxit:

D Vers. 11. Et — ejus. Qui etiam antea ipsum admirabantur. Vides quod tunc oporteat fieri signa cum futurum est ut spectatores benevoli sint et animum advertant.

(94) Καὶ abest A.

(95) Τίνα τρόπον A. Intellige, ἐφανέρωσεν αὐτόν;

(96) Aut ex superioribus repetendum προσέσχον, aut aliud verbum supplendum, veluti ἐγνώσκον,

Vers. 12. *Posthæc — diebus.* Descendit Capernaum, ut quiescere faceret ibi Matrem. Fratres sui autem, lege, non natura, filii videlicet Joseph qui lege et non natura pater illius erat.

CAP. II. *De ejectis e templo.*

Vers. 13. *Et prope — Vers. 15. subvertit.* Similia quoque scripsit Matthæus in fine quadragesimi quinti capituli⁹⁷; et illorum lege enarrationem, plurimum ad hæc conferentem.

Κερματισται autem proprie dicuntur permutatores, quos Matthæus κολληβιστάς; νομινavit, hoc est nummularios. Et sicut κολληβος οβαλός est, qui pro permutatione monetæ datur id est (ut vulgo dicitur) cambium: sic et κέρμα congeries est obolorum, aut minorum nummorum quibus fit permutatio. Præterea φραγγέλιον genus est flagelli; erat autem contextum: nam et eorum qui ejecti sunt, conversatio contexta erat absurdis verbis ac operibus: et rursus ejicientis conversatio contexta erat ex supernaturalibus verbis ac operibus, sive rebus divinis et humanis. Opus itaque operatus est multa plenum auctoritate. Nam quia Sabbatho curaturus erat, multaque similia factururus, quæ Judæis legis transgressio videbantur: ne hæc tanquam Deo contrarius facere videretur, hinc primum hujusmodi aufert suspicionem. Qui enim tantum zelum erga domum Dei demonstravit, tantaque vehementia ac indignatione propter hanc usus est, ut nulli omnino parceret, sed seipsum in periculum conjiceret, et tum caupones illos, tum Judæos id ipsis permittentes in se exacuit, omnia sustinere paratus pro honore templi, nequam posset templi. Domino esse contrarius.

Vers. 16. *Et — negotiationis.* †† Domum negotiationis faciunt domum Dei, et columbas in ea vendunt etiam ii qui sacerdotia et munera ecclesiastica venalia exponunt (ac quovis pretio, imo vero interdum etiam addita re nullius pretii, veluti ancilla aut scorto, extrudunt); Columbæ enim similitudinem habet gratia Spiritus sancti, qui forma columbæ apparuit. Iidem sunt etiam caupones rerum divinarum, cauponantes ea, quæ Dei sunt, turpis lucris causa. Ista autem: *Auferite ista*

Non factis solum, sed et verbis ostendit Deo se esse non contrarium. Sed ipse quidem Deum naturam Patrem suum vocavit; Judæi autem adoptione Patrem ipsum nominasse putantes non sunt hoc verbo turbati. Sed neque his duæ fecit exaspe-

⁹⁷ Matth. xxiv, 12..

Μετά τούτο — ημέρας. Κατέβη εἰς Καπερναύμ, ἵνα διαναπαύσῃ τὴν μητέρα. Ἀδελφοὶ δὲ αὐτοῦ νόμο καὶ οὐ φύσει οἱ υἱοὶ Ἰωσήφ, τοῦ νόμου καὶ οὐ φύσει πατὴρ αὐτοῦ.

ΚΕΦ. Β΄. Περὶ τῶν ἐκβληθέντων ἐκ τοῦ ἱεροῦ.

Καὶ ἰγγύς — ἀίστραψι. Παραπλήσια (97) καὶ ὁ Ματθαῖος ἰστόρησεν ἐν τῷ τέλει τοῦ πεσε- ρακοστοῦ πέμπτου κεφαλαίου αὐτοῦ, καὶ ἀνέγνω τὴν ἐκείνων ἐξήγησιν, μεγάλη καὶ πρὸς ταῦτα ἐμ- βαλλομένην.

Κερματισταὶ δὲ οἱ καταλλάκται, οὗς ὁ Ματθαῖος κολληβιστάς; ὠνόμασεν. Ὡσπερ δὲ κολληβός, ὁ ὀβ- λός, οὕτω καὶ κέρμα, ἡ σωρεία τῶν τε ὀβόλων καὶ τῶν καταλλάσσομένων λεπτῶν. Φραγγέλιον (98) ἐστὶν εἶδος μίστικος. Πλεκτὸν δὲ ἔν, ὅτι καὶ ἡ λητεία τῶν ἀπελευνομένων πεπλεγμένη ἔν ἐκ τῶν λόγων καὶ πράξεων, καὶ ἡ πολιτεία τοῦ ἀ- λαύνοτος πεπλεγμένη πάλιν ἐξ ὑπερφυῶν ἡρ- καὶ πράξεων, καὶ ἐκ θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων. Πρῆμ- οῦν ἰποίησε πολλῆς ἀσθεντίας γέμον. Ἐπειδὴ γι- ἔμελλεν ἐν Σαββάτῳ θεραπεύειν, καὶ πάλ᾽ αὐτὸς ποιεῖν, ἄπειρ ἰδοῦναι τοῖς Ἰουδαίοις νόμων παραβάται, ἵνα μὴ δοκῇ ταῦτα πράττειν ὡς ἀντίθεος, ἐπέθετο προαναίρει τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν. Ὁ γὰρ τοιοῦτον ζῆλον ἐπιδειξάμενος ὑπὲρ τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ, ἐπ- τοσαύτη σφοδρότητι καὶ ἀγανακτῆσται διὰ τούτου (99) χρυσάμνας, καὶ μηδενὸς ὅλως φεισάμενος, αἰεὶ καὶ εἰς κίνδυνον ἑαυτὸν καταστήσας, καὶ τοῖς ἡ- καπῆλους ἐκείνους, τοὺς τε παραχωροῦντας (1) ἐπ- τοῖς Ἰουδαίοις καθ' ἑαυτοῦ παροξύνσας, καὶ ἐπι- παθεῖν ἔτοιμος ὢν ὑπὲρ τῆς εὐκοσμίας τοῦ ἱεροῦ, ἐπ- ἀν ἐναντίος εἶπεν τῷ Δεσπότῃ τοῦ ἱεροῦ.

Καὶ — ἐμπορίου. [Οἶκον (2) ἐμπορίου πικρὸν τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰς περισσεύσας ἐν αὐτῷ πωλοῦσιν, καὶ οἱ τὰς χειροτονίας (3) πεπράσκει. Περισσεύσας γὰρ τύπος, ἡ χάρις τοῦ ἁγίου Πνεύμα- τος, τοῦ ἐν αἰδίαι περισσεύσας ὀφθέντος (4). Οἱ δ' ἐπ- τοὶ καὶ (5) θεοκάπηλοι, τὰ τοῦ Θεοῦ κατελάσσει δι' αἰσχροπρόθειαν. Τὸ δὲ, ἄρα ταῦτα ἐπέθετο τὴν μετὰστασιν καὶ ἀποβολὴν τῆς νομικῆς λατρείας ἠνέξατο.]

Ὁὐ μόνον ἀπ' ὧν ἐπραξεν, ἀλλὰ καὶ ἀπ' ὧν αὐτὸς δεικνύσιν ὅτι οὐκ ἔστιν ἀντίθεος. Ἄλλ' αὐτὸς ἐπ- φύσει Πατέρα τὸν Θεὸν ἐκάλειπεν· οἱ δὲ Ἰουδαῖοι ἐπ- σιν Πατέρα τούτου ὀνομάσαι αἰσθηθέντες, οὐκ ἐπ- χθῆσαν ἐπὶ τῷ τοιοῦτῳ ῥήματι, ἀλλ' οὐδ' ἢ ἢ ἐπ-

(3) Pungit episcopus, qui sacerdotia habebant venalia, Pertinet ergo hoc ad antiquitates eccle- siasticas.
(4) Περφθέντος Α.
(5) Habet hoc Gregorius Nazianza, p. 106 et p. 232.

Variae lectiones et notæ.

(97) Τὰ παραπλήσια Α, ut alibi.
(98) Φραγγέλιον Α.
(99) Τοῦτο Α.

(1) Intelligit principes Judæorum, qui id in tem- plo fieri permiserant.
(2) Hæc uterque in margine habet. Apud Hentle- nium non reperiuntur.

ποίησαν ἠγρωθήσαν. Ἦλεγχε γὰρ αὐτούς τὸ συνει- A
δός και κατήσχυνεν, ὡς εὐλόγως ἐκείνου και ποιούντος
και λέγοντος. Οἶκον δὲ ἰμπορίου, ἀντι τοῦ, Οἴκου
καπηλείου.

Ἐν δὲ τῷ παρῥηθέντι κεφαλαίῳ τοῦ Ματθαίου,
σπίλαιον ληστῶν εἶπεν, ἐν ᾧ και παρεσημειωσά-
μιθα ὅτι τὸν ζῆλον τοῦτον και τὴν παρῥησίαν δις
ἐπεδείξατο κατὰ τῶν ἐν τῷ ἱερῷ καπηλιούτων, ἐν
ἀρχῇ τε του Εὐαγγελίου και πρὸς τῷ τέλει. Καὶ τὰ
μὲν ἐν ἀρχῇ νῦν ὁ Ἰωάννης ἀνέγραψε, τὰ δὲ πρὸς τῷ
τέλει Ματθαίος.

Ἐμνήσθησαν — με. Γέγραπται γὰρ ἐν τῇ βί-
βλῳ τῶν Ψαλμῶν. Ζῆλον δὲ λέγει νῦν τὴν δικαίαν
ἀγανάκτησιν. Καταφύγεται δὲ, ἀντι τοῦ, Ἐρόδρα (6)
περιλάθῃ, καταρλεῖται.

Χρῆ δὲ γινώσκειν ὅτι ποιήσας τὸ φραγγέλιον (7)
οὐ τοὺς ἀνθρώπους ἔτυψε, ἀλλὰ τούτους μὲν ἐφόδησε
και ἀπήλασε, τὰ δὲ πρόβατα και τοὺς βόας ἔτυψε και
ἔξβαλεν.

Ἀπεκρίθησαν — ποιῆς; Καταγνωσμένους ἑαυτοὺς
εἰδότες, ἐπιτεμῆσαι μὲν αὐκ ἐτόλμησαν εἶπον, δὲ αὐτῶν·
Ἐπιδὴ ταῦτα ποιῆς, ἦγουν ἐπειδὴ αὐθεντεῖς, τί ση-
μίον δεικνύεις ἡμῖν τῆς αὐθεντίας (8);

Ἦ πολλῆς ἰνοίας! δέον γὰρ εὐγνωμονῆσαι, και
ἐπαινεῖσαι αὐτόν, ὡς ἀκαλλάξαντα τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ
τοσαύτας ἀισχύνης· εἰ δὲ σημίον ἐπιζητοῦσι τῆς
ἔξουσίας, φθόνῳ τυχόμενοι, και μελετώντες ἐπιμαρτυρεῖν
τῷ γενησομένῳ σημίῳ. Καὶ γὰρ και ἄλλοτε εἶπεν· Ἐν
ποία ἔξουσία ταῦτα ποιῆς;

Ἀπεκρίθη — αὐτόν. Σημίον τῆς αὐθεντίας (9)
δίδωσιν αὐτοῖς τὴν τριήμερον ἀνάστασιν αὐτοῦ.
Ναὸν γὰρ τὸ ἑαυτοῦ σῶμα λέγει· ναὸς γὰρ και οἶ-
κος τοῦτο ἔστιν οὐ μόνον τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ και τῆς
θεότητος.

Λύσατε δὲ εἶπεν, οὐ προτρέπων αὐτοὺς εἰς τὸν
καθ' ἑαυτοῦ φόνον, ἀλλ' ὅπερ ἐβύωσεν, ὅτι δράσου-
σιν, εἶπεν ἠθεκῶς ἐν τοιοῦτῳ σχῆματι λόγου. Λύσατε
δὲ, ἦτοι καταστρέψατε εἰς γῆν, διαζεύξατε τῆς ψυχῆς,
λύσατε τοῦ συνδέσμου.

Εἶπον — αὐτῶν. Ἡ προτέρα μὲν οἰκοδομῆ δὲ
ἐτῶν εἴκοσι κατασκευάσθη παρὰ Σολομώντος· ἡ ὑ-
στέρα δὲ διὰ τεσσαράκοντα και ἐξ παρὰ Ζοροβάβελ.
Τῆς προτέρας γὰρ καθαιρηθείσης ὑπὸ Βαβυλωνίων,
ἤρξατο ἡ ὑστέρα κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς βασι-
λείας Κύρου. Ἔπειτα φθόνῳ και διαβολῇ τῶν προσαίμων
Σαμαρειτῶν ἐπισχεθείσα, διέμεινεν οὕτως ἔτη τες-
σαράκοντα. Κατὰ δὲ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας
Δαρείου τοῦ Ὑστάσπου, Ζοροβάβελ ἀποσταλαίς ἐτε-
λειώσεν αὐτὴν ἐν ἔτεσι ἐξ. Καὶ οὕτως ἐν ἔτεσι τες-

rati sunt : siquidem arguebat illos conscientia ac
confundebat, ostendens quod juste hæc et fecisset
et dixisset. Domum autem negotiationis, hoc est
cauponam aut tabernam.

Predicto vero Matthæi capite dixit : *Speluncam
latronum* 39. Ex quo adnotare possumus, quod
zelum ac libertatem arguendi bis demonstraverit
adversus eos qui in tempore cauponabantur, et in
principio Evangelii et circa finem. Quæ ergo in
principio Evangelii contigerunt, Joannes hoc
loco conscripsit : quæ vero circa finem, Mat-
thæus.

Vers. 17. *Recordati — me*. Nam id scriptum est
in libro Psalmorum 40. Zelum autem dicit nunc
justam indignationem. *Comedit*, hoc est, valde am-
plectitur et inflamat me.

Scire autem oportet, quod homines facto fla-
gello non verberavit, sed ipsos quidem exter-
ruit ac expulit ; oves vero ac boves verberavit et
ejecit.

Vers. 18. *Responderunt — facias* ? Scientes sepe
condemnatos, ipsum quidem reprehendere ausi non
sunt, sed dixerunt ei : Cum hæc facias, siye cum
dominium tibi vindices, quod signum ostendis nobis
tuæ auctoritatis ?

O ingentem dementia ! cum benevolos esse
oporteat, ipsumque laudare, qui domum Dei tanta
purget ignominia, auctoritatis signum querunt,
invidia tabescentes, et signum carperere volentes.
Nam alibi quoque dixerunt : *In quâ potestate hæc
facis* 41 ?

Vers. 19. *Respondit — ipsum*. Potentiæ suæ au-
ctoritatis signum dat eis, puta tertij diei resur-
rectionem. Nam templum dicit corpus suum, ipsum
enim domus est et templum non animæ solum, ve-
rum etiam divinitatis.

Solvite autem dixit, non adhortans eos ad sui
interfectionem, sed quia cognovit quod facturj
erant, figurativo sermone prædixit. *Solvite* ergo,
siye, In terram subvertite, ab anima separate, et
conjunctionem quæ cum illa est dissolvite.

Vers. 20. *Dixerunt — Vers. 21. sui*. Prior qui-
dem structura viginti annis Salomone absoluta
est, altera vero per quadraginta et sex a Zorobabel.
Priori namque a Babylonij destructa, cœpta est
posterior circa annum primum regis Cyri : deinde
invidia et calumnia circummorantijum Samaritanor-
um impedita, ita quadraginta annis permansit.
Circum secundum vero annum Darij Hystaspis missus
Zorobabel in sex annis ipsam perfecit ; et ita annis
quadraginta et sex ædificatum est templum qui nu-

39 Matth. xxi, 13. 40 Psal. lxxviii, 40. 41 Matth. xxi, 2.

Varie lectiones et notæ.

(6) Corrige περιλάθει. Eodem enim utitur Euthy-
mius ad Matth. xxvi, 13, 32. Nescio cur Hentenius
præsentia pro futuris dederit.

(7) φραγγέλιον Α.

(8) Αὐθεντίας Α.

(9) Αὐθεντίας Α.

merantur ad initio ædificationis usque ad consummationem.

Vers. 22. *Quando — ejus.* Cum autem hoc diceret, hæsitabant, quidnam diceret, nec credebant. Multa quoque talia loquitur, primum quidem audientibus incerta, postmodum vero manifesta, ut ostendatur prævidisse quæ dicebat.

Et quare ænigma non dissolvit dicens quod templum intelligeret corpus suum? Quia tunc ei fides habenda non erat. Siquidem duo tunc obstabant: unum quidem resurrectionis opus, alterum vero quod Deus esset, qui tale templum inhabitaret.

Vers. 23. *Cum — faciebat.* Crediderunt in eum non tamen firmiter: nam illi firmiter credebant, qui non propter signa tantum, verum etiam propter doctrinam ejus credebant: nam signa crassiores attrahebant, doctrina vero ac prophetiæ mente subtiliores. Ideo quoque constantiores sunt hi, quibus etiam aptatur id quod dicitur: *Beati qui non viderunt et crediderunt* ⁴².

Vers. 24. *Ipsè — eis.* Neque credebat, neque tanquam legitimis discipulis confidebat: quare?

Vers. 24. *Eo quod — omnia.* Omnem hominem sive constans esset, sive inconstans.

Vel omnia quæ in omnibus sunt.

Vers. 25. *Et — homine.* De qualicunque homine.

Vers. 25. *Ipsè — homine.* In quocunque homine, utpote cordium cognitor Deus.

CAP. III. De Nicodemo.

Cap. III. V. 1. *Erat — Vers. 2. nocte.* Timebat enim palam accedere propter Judæorum suspicionem, qui aversuri erant accedentes ad eum.

Vers. 2. *Et — magister.* Putabat enim quod propheta esset missus a Deo ad docendum.

Vers. 2. *Nemo — eo.* Cum prophetam eum putaret, merito arbitrabatur hæc eum non propria facere potestate, sed esse a Deo precibus obtenta (s).

Vers. 3. *Respondit — Dei.* Existimabat Nicodemus se nosse Deum (1), ac de eo recte sentire. Ostendens autem Christus, quod longe a veritate aberraret, ait: Nisi quis regeneratus fuerit per regenerationem divini baptismatis, non potest scire sive cognoscere ejus dignitatem ac magnitudinem. Nunc enim se ipsum dicit Deum, id tamen obscure, quo insolentiam devitet. Divina siquidem gratia, quæ per sacrum datur baptismum, et mentem roborat, et recte videre tribuit, dissipata imbecillitate, quæ obtenebrabat.

⁴² Joan. xx, 29.

Variae lectiones et notæ.

(10) Ἐπίστευσαν Α.

(11) Ὁξυτέρους, ἀκριβεστέρους.

(12) Etenim pro πάντα, legit in textu πάντα.

(s) *Sed esse — obtenta.* Sed divina, egens ea. Διό-
μνος hic non est precans, sed egens.

σπαράκοντα καὶ ἐξ ἄκοδομήθῃ ὁ ναός, ἀριθμομύνοις ἐπὶ τῆς ἐνάρξεως μέχρι τῆς τελειώσεως.

Ὅτε — αὐτοῦ. Ὅτε δὲ τοῦτο εἶπεν, ἵπέρουσι τι ποιῆσαι, καὶ οὐκ ἐπίστευσαν. Πολλὰ δὲ τοιαῦτα φθέγγεται, παρουστικά μὲν ἀδύνατα τοῖς ἀκούουσιν, μετὰ τοῦτο δὲ εἶπε, ἵνα διεχθῆ προσιδῶς ἂ εἶδεν.

Καὶ διατί οὐκ ἔλυσε τὸ ἀνίγμα, ὅτι ναὸν λέγει τὸ σῶμα αὐτοῦ; Διότι οὐκ ἔμελλε πιστευθῆναι. Δὴ γὰρ ἦσαν τὰ προσιστά εἰς τῶς, ἐν μὲν τῷ τῆς ἐγέρσεως, ἕτερον δὲ τὸ Θεὸν εἶναι τὸν ἐνοικούντα τὸ τοιοῦτον ναῦ.

Ἦς — ἐποίησεν... Ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν, ἀλλ' ἐββαίως. Ἐκεῖνοι γὰρ ἀκριβεστέρους (10) ἐπίστευσαν, ὅσοι μὴ διὰ τὰ σημεῖα μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐπίστασιν αὐτοῦ ἐπίστευσαν. Τοὺς μὲν γὰρ παλαιούς τὰ σημεῖα ἐφείλετο· τοὺς δὲ νεωτέρους (11) ἐκ τῆς ἡ διδασκαλίας καὶ αἱ προφητείας. Διό καὶ οὗτοι μᾶλλον ἐκείνων βεβαίως· οἷς ἀρμόζει καὶ τὸ, Μακάριοι μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες.

Αὐτός — αὐτοῖς. Οὐ κατεπίστευσαν, οὐκ ἠθέλησαν γνησίως μαθηταῖς διατί;

Διὰ τὸ — πάντα, Πάντα (12) ἀνθρώπων, εἴτε βέλαι· εἰσεν, εἴτε ἀβέβαιος.

Ἦ πάντα τὰ πάντων.

Καὶ — ἀνθρώπων. Περὶ τοῦ οἰουδῆποτε ἀνθρώπου.

Αὐτός — ἀνθρώπων. Ἐν τῷ παντὶ ἀνθρώπων, ἢ καρδιογνώστης Θεός.

ΚΕΦ. Γ'. Περὶ Νικόδημου.

Ἦν — νυκτός. Εροδοῖτο γὰρ εἰθεῖν φασίαι· ἐν τῇ ὑποψίᾳ τῶν Ἰουδαίων ἀποστρεφόμενων τοὺς ἐπιστάτας αὐτῶ.

Καὶ — διδάσκαλος. Ἦστο γὰρ ὅτι προφήτας ἴσθη, ἀπὸ Θεοῦ πεμφθείς εἰς τὸ διδάσκειν αὐτούς.

Οὐδαίς — αὐτοῦ. Ἐπεὶ προφήτην αὐτὸν εἶπε, ἐπὶ λεύθως ὑπελάμβανεν ὅτι οὐκ ἐξ οἰκείας δυνάμεως ταῦτα ποιεῖ, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ, δέόμενος αὐτῆς.

Ἀπεκρίθη — Θεοῦ. Ἐνέμισεν ὁ Νικόδημος γινώσκειν αὐτόν, καὶ ὀρθὰ φρονεῖν περὶ αὐτοῦ. Διότι δὲ ὁ Χριστός ἐτι πόρρω πλανᾶται τῆς ἀληθείας φησὶν ὅτι, Ἐάν μὴ τις ἀναγεννηθῆ διὰ τῆς καθ' ἑαυτὸν γενεᾶς τοῦ θεοῦ βαπτίσματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ πατρὸς. Θεὸν γὰρ ἑαυτὸν λέγει νῦν ἀσυμφωνῶς δὲ, ἵνα γινώσκων τὸν κόμπον. Τότε γὰρ ἢ διὰ τοῦ ἱεροῦ βαπτίσματος διδομένη θεία χάρις ῥωννύει τὸν νοῦν καὶ ὀρθῶς θῶς παρέχει, τῆς ἐπισκοπούσης ἀσθενείας ἀπεστῆσθαι διασθεσίσης.

Unde autem? Ex codicibus N. Testamenti? Non, sed ex Chrysost. tom. VIII, p. 137 C.

(t) *Nosse Deum.* Nosse eum.

λέγει — γεννηθῆναι ; Τί τοῦτο, Νικόδημος ; Ἀ
 'Ραββί αὐτόν καλεῖς, καί ἀπό Θεοῦ ἐληλυθῆναι λέ-
 γεις, καί οὐ πιστεύεις οἷς λέγει ; Βαβαί τῆς Ἰουδαί-
 κῆς παχύτητος ! Ἦκουσιν ἀναγέννησιν, ἀλλὰ πνευ-
 ματικῆν· οὐκ ἠδυνήθη ταύτην νοῆσαι, καί νοεῖ
 σαρκικῆν· καί εἰκότως ἀπορεῖ, καί ζητεῖ τὸν
 τρόπον.

Ἀπακρίθη — Θεοῦ. Σαφηνίζει μὲν τὸν τρόπον,
 λέγων, ὅτι ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, δηλαδὴ τοῦ
 ἁγίου· οὕτως δὲ τέλος, ἵνα προσεκτικώτερος ὁ ἔρω-
 τῶν γίνηται. Πολλάκις γὰρ τὸ ἀσαφὲς ἐγείρει
 τὴν δίκαιον, καὶ περιεργότερον καὶ σπουδαῖον
 ἠπεργάζεται τὸν ἀκροατῆν. Ὁ μὲν οὖν Νικόδημος
 ἀδύνατον ἔλαγε τὴν ἀναγέννησιν· ὁ δὲ Χριστὸς καὶ
 σφόδρα δυνατὸν, καί οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀναγ-
 καίαν, ὡς μηδὲ δύνασθαι τινα χωρὶς αὐτῆς εἰσελθεῖν
 εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. [Τὸ (13) δὲ εἰσελθεῖν εἰς
 τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ,] ἢ τὸ γινῶναι τὴν ἀξίαν καὶ
 μεγαλιότητα αὐτοῦ θελοῖ νῦν ἢ τὸ τυχεῖν τῆς ἀπολαύ-
 σως τῆς θείας.

Ὁ λόγος δὲ περὶ τῶν μετὰ τὸ βαπτισθῆναι τὸν Χρισ-
 τόν. Ἐκτοτε γὰρ ἡ ἀναγέννησις ἤρξατο. Λοιπὸν οὖν καὶ
 οἱ ἀποστόλοι ἀναγεννήθησαν, δι' ὕδατος μὲν κατὰ
 Ἰωάννου, διὰ Πνεύματος δὲ, ὅτι ἐπεροίτησεν αὐτοῖς· ἐν
 εἰδὲ πυρίων γλωσσῶν.

Γράφουσι δὲ τινες (14), ἐγγιζόντες τοῖς χρόνοις
 τῶν ἀποστόλων, ὅτι ὁ μὲν Χριστὸς ἐβάπτισε τὸν
 Πέτρον καὶ τὴν Θεοτόκον, ὁ δὲ Πέτρος πάντας τοὺς
 ἀποστόλους.

Τὸ — ἴστιν. Οὐ σαρκικὴ ἴστιν ἡ γέννησις, φησὶν,
 ἀλλὰ πνευματικὴ. Τὸ μὲν γὰρ γεγεννημένον ἐκ τῆς
 σαρκὸς· σαρκικὸν ἴστι γέννημα· τὸ δὲ γεγεννημένον
 ἐκ τοῦ Πνεύματος πνευματικὸν ἴστι γέννημα. Λοι-
 πὸν οὖν ἡ μὲν σαρκικὴ γέννησις, αἰσθητὴ ἴστιν, ἡ
 δὲ πνευματικὴ νοητὴ. Καὶ οὐ χρὴ αἰσθητῶς ἐξετάζειν
 τὸ νοητὸν, οὐδὲ ἀνθρωπίνως τὸ θεῖον πρᾶγμα. Ἐπεὶ
 γὰρ ἡ πρώτη γέννησις ἤχρησθη, δευτέρα δίδεται
 ἀναγέννησις, ὑψηλότερα τε καὶ τιμιωτέρα. Θεοῦ ἔρ-
 γον ἢ πρωτῆ· Θεοῦ ἔργον καὶ ἡ δευτέρα· Θεὸς γὰρ τὸ
 Πνεῦμα.

Ὅταν οὖν ἀκούης ὅτι τὸ Πνεῦμα ἀναγεννᾷ, μὴ ζήτη-
 τὸν τρόπον. Εἰ γὰρ ἀκατάληπτος ἢ ἐν τῇ μήτρᾳ διά-
 πλασίς, ἀκατάληπτοτέρα πάντως ἢ ἐν τῷ ὕδατι. Καὶ εἰ
 περὶ ἐκείνης οὐκ ἀμφιβάλλομεν, τῇ παντοδυνάμῳ τοῦ
 Θεοῦ σοφία πιστεύοντες, πολλῶ μᾶλλον τοῦτο χρὴ ποιεῖν
 περὶ ταύτης.

Ὡσπερ δὲ ἐν ἀρχῇ ὑπέκειτο στοιχείον ἡ γῆ, τὸ
 τῶν δὲ τοῦ διαπλάττοντος· ἦν· οὕτως καὶ νῦν ὑπό-
 εσεται στοιχείον τὸ ὕδωρ· τὸ πᾶν δὲ τοῦ Πνεύματος
 ἴστιν.

Ἐάν ἐρωτήσης με, Διατί νῦν τὸ ὕδωρ, ἀντιπερω-
 τήσω σε, Διατί τότε ἡ γῆ ; Καὶ γὰρ ἠδύνατο καὶ δίχα

Vers. 4. *Dicit* — *nasci*? Quid hoc, Nicodeme?
 Rabbi ipsum vocas, et a Deo venisse dicis, nec
 tamen credis quæ dicit? O Judaicam crassitudi-
 nem! Audivit regenerationem, sed spirituales;
 non potuit hanc concipere, sed carnalem in-
 telligit, et merito dubitat, modumque scisci-
 tatur.

Vers. 5. *Respondit* — *Dei*. Modum manifestat
 dicens, quod ex aqua et Spiritu, videlicet sancto;
 non tamen clare hoc dicit, quo attentius interro-
 garet. Sæpius enim occulte (u) mentem excitat, ut
 diligentiores ac curiosiores reddat auditorem.
 Nicodemus siquidem impossibile dicebat regene-
 rationem: Christus vero omnino possibilem: nec
 id solum sed et necessariam; adeo ut sine ea re-
 gnium Dei nullus possit intrare, hoc est ejus digni-
 tatem ac magnitudinem cognoscere, aut divinam
 attingere fruitionem.

Intelligitur autem verbum de his, qui post Chri-
 stum baptizatum fuerunt. Reliquum est igitur, ut
 et apostoli regenerati sint per aquam sane a Joanne,
 per Spiritum vero, quia ad eos in specie ignita-
 rum advenit linguarum.

Scribunt autem quidam apostolorum temporibus
 proximi, quod Christus Petrum ac Virginem Ma-
 trem baptizaverit, Petrus vero reliquos omnes
 apostolos.

Vers. 6. *Quod* — *est*. Non carnalis, inquit gene-
 ratio est, sed spiritualis; nam quod ex carne natum
 est, carnalis est progenies: quod autem natum est
 ex Spiritu, spiritualis generatio est. Carnalis itaque
 nativitas est sensibilis spiritualis vero, intellectu-
 alis. Nec oportet, quod intellectuale est, sensibiliter
 indagare: neque humano modo opus, quod divinum
 est; siquidem ex quo prior generatio facta est inu-
 tilis data est secunda regeneratio excelsior et ho-
 norabilior. Dei opus est prior; Dei opus est etiam
 posterior; Deus enim Spiritus est.

Cum igitur audieris quod Spiritus regenerat, non
 modum quæras. Nam si incomprehensibilis est in
 utero formatio, longe incomprehensibilior est quæ
 in aqua fit: quod si de illa non ambigimus, omni-
 potenti Deo sapientiæ credentes, de hac multo magis
 credere oportet.

Sicut autem in prima hominis formatione sub-
 servivit terræ elementum, cum universa in ma-
 nu essent Creatoris, ita et nunc subservit aquæ
 elementum, cum universa sint in voluntate Spiritus.

Quod si me interrogas, Quare nunc aqua: e di-
 verso te interrogabo, Quare tunc terra? Poterat

Variæ lectiones et notæ.

(13) *Inclusa* omittit B.

(14) Papias fortasse, aut Origenes, ex narratione sanctorum veterum.

(u) *Occulte*. Forte *occulta* seu *obscura*. Et mox, *excitant*.

siquidem sine terra fieri homo. Nam et quod sine verbo (v) nihil faciat Deus confiteor : et quod solus omnium verba (x) exacte novit, et dico et credendum suadeo.

Quod autem in carnali generatione est uterus, hoc in spirituali est aqua ; sed ibi quidem ad generationem opus est tempore, hic autem non ita : quia carnalia in tempore, perfectionem assumunt, spiritualia vero statim perfecta creantur. Perfectum itaque verbum (y) per aquæ ministerium soli Deo manifestum est : hoc autem a sanctis Patribus utcumque comprehensum est, quia divina in eo signa adimplentur, sepultura videlicet ac resurrectio. In eo namque tanquam in quodam sepulchro, capite mergimur, vetusque homo sepelitur ac demergitur : deinde eum exsilimus, novus resurgit et ostenditur. Quemadmodum enim nobis facile est demergi et exsilire, ita Deo facile est veterem hominem sepelire novumque excitare. Hoc autem tertium fit, ut scias potentiam Patris et Filii ac Spiritus sancti omnia efficere.

Dubitant autem quidam. Nam si quod natum est ex Spiritu, spiritus est, Christi certe caro spiritus erit. De Virgine enim dicit angelus : *Quod in ea natum est, a Spiritu sancto est* 43. Quibus nos dicimus, quod hoc dixerit docens quod a viro non esset, non quia esset a muliere (z). Dicit enim Apostolus *Factum ex muliere* 44, caro videlicet de carne. Natus est ergo a carne virginea, ne ab humana natura esset alienus. Nam si et hoc facto quidam non credunt incarnatum, quomodo in impietatem non cecidissent, si ita factum non esset? In Virgine ergo natus est a Spiritu sancto, sive supernaturaliter, quia non a viro. Nam hoc significat, quod dicitur, *A Spiritu sancto*.

Vers. 7. *Non — superno*. Videns eum nondum a crassitudine divelli sed turbari, primum reprimat : deinde facili conatu hunc ad exemplum ducit sensibile, propter illius imbecillitatem, et medium inter corpoream crassitudinem et incorpoream subtilitatem : ut hinc mentem ejus reducat. Dicit ergo :

Vers. 8. *Spiritus — spiritu*. Spiritum dicit nunc ventum. Est autem intentio ejusmodi : Sicut ven-

43 Matth. i, 20. 44 Galat. iv, 4.

A γής ποιησαι τον ανθρωπον. Και οτι μεν ο θεος ουδεν ποιει χωρις λεγου συνομολογω· οτι δε τους λογους παντων μενος ειδεν αυτος ακριβως, και λεγω εν παρθω (15).

Οπερ δε επι της σαρκικης γεννησεως η ματη τουτο επι της πνευματικης το υδωρ. Αλλ και μεν το γεννωμενον χρονου δειται, ενταυθα δε ουχ ουτως· διετι τα μεν σαρκικα χρονω προτιθηβαινι το τελειον· τα δε πνευματικα τελεια εξ αρχης διαπλαττεται. Ο μεν ουν ακριβης λογος της χρις του υδατος, μονω τω θεω δηλος· ο δε κατακτης τοις θεοις Πατρασιν ουτος· δε θελα τελεται εν κρι συμβολα, ταφη και αναστασις. Καθωπερ γαρ εν ταφω καταδυοντων (16) ημων τας καρδιας εν αυτη, ο παλαιος ανθρωπος θηπτεται και καταποτιζωται· ειτα ανανυθωντων ημων, ο καινος ανισταται· αναδεικνυται. Ωπερ γαρ ευκολον ημιν καταδυειν εν ανανυθωσει· ουτως ευχρης τω θεω θηφαι τον πια και αναστησαι τον νιον. Τριτον δε τουτο γινωσκαι μαθης οτι δυναμις Πατρος και Υιου και αγιου πνευματος τα πάντα ποιει.

Απορουσι δε τινες, οτι ει το γενομενον εν του (17) πνευματος πνευμα εστι, πνευμα ημεν του Χριστου σαρξ. Περι γαρ της Παρθενου λεγει ο αγγελος ειρηκεν· οτι Το εν αυτη γεννηθη, ο πνευματος εστιν (18) αγιου. Προς ους λεγομεν εν τουτο ειπε διδασκων οτι ουκ εξ ανδρος εστιν, ου μεν οτι ουδ' εν γυναικος. Φησι γαρ ο Παυλος, Γωστω (19) εν γυναικος. Ει δ' εν γυναικος, αρα εν σαρκι σαρξ. Εκ της σαρκος ουν της παρθενικης ηγενθη ενκα μη αλλοτριος της ανθρωπινης φύσεως· ει ει γαρ, και τουτου γενομενου, τινες διαπιστωσιν οτι σαρκαται, που ουκ αν εξεπισουν απεθειας, ει εν τουτο γεγονεν; Εν τη Παρθενω δε ηγενθη εν πνευματος αγιου, ηγουν υπαρφυως, δε ουκ μη εξ ανδρος. Τουτο γαρ δηλοι, το Εκ Πατρικος αγιου.

Μη — ανωθεν. Ιδων αυτον ουπω της παχυτητος απισταμενον, αλλ' επι θεουθουμενον, καταποτιζω πρωτον· ειτα ευμηχανως επι παραδειγμα τουτου· αισθητον μεν, δια την ασθενειαν αυτου· μεν δε σωματικης παχυτητος και ανωματου λωπικτικη ενκα ενταυθεν αναγαγη την αυτου διασκευαν. ην γαρ (20).

Το πνευμα — πνευματος. Πνευμα νυν την ημερον λεγει. Εστι δε ο σκοπος τοιουτου, οτι ουκ

Variae lectiones et notae.

- (15) Ita etiam Hentenius. Alias conjici possit *πειθωραι*, credo
- (16) Sic dedi, pro *καταδυοντων*. Atque ita mox.
- (17) *Εκ πνευματος*. A. *Εκ του Πατρος*. B.
- (18) *Εστιν αβεστ* A.
- (19) Perpetua est confusio in codicibus vocabulorum *γεννωμενος* et *γενωμενος*. Ergo hic etiam *γεν-*

- νωμενον* legendum videtur. *Γενωμενον* *εδωκεν* est etiam apud Chrysost. tom. VI, p. 34 B. Sed ibi quoque nexus videtur postulare *γεννωμενον*. Certum recte de Christo dicitur *γεννωμενος* et *γενωμενος*, uti *γεννησις*, *γενσις*.
- (20) Ουν, pro γαρ A, ut interpres.

(v) *Sine verbo*. Sine ratione.
(x) *Verba*. Imo, *rationes, causas*.
(y) *Perfectum verbum*. Certa ratio.

(z) *Non quia esset a muliere*. Neque tamen quod nec ex muliere.

ὁ (21) ἀνεμος ὅπου θέλει πνεῖ, τουτέστιν ὅπου κινήθῃ · A
 θελῶσις γὰρ ἀέμου, ἢ κίνησις · καὶ τὴν μὲν φωνὴν
 αὐτοῦ ἀκούεις, ἤτοι τὸν ἤχον [καὶ (22) πάταγον αὐ-
 τοῦ] οὐ καταλαμβάνεις δὲ πόθεν ἔρχεται καὶ ποῦ
 ὑπάγει · οὕτως ἔσται καὶ πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ
 Πνεύματος, ἀκατάληπτος δηλονότι κατὰ τὴν τοιαύτην
 γέννησιν.

Εἰ γὰρ τοῦ αἰσθητοῦ πνεύματος οὐ δύνασαι κατα-
 λαβεῖν τὴν ὁρμὴν καὶ τὴν ὁδόν, οὐ τὴν αἰσθησιν δέχῃ,
 ἐν τε τῷ ἀκούειν τὸν ἤχον αὐτοῦ, καὶ καταπνεῖσθαι,
 καὶ ψύχασθαι, πολλῶ μάλλον τοῦ νοητοῦ (23).
 Καὶ εἰ τὴν ἐνέργειαν ἐκείνου τοῦ σωματικοῦ πνεύ-
 ματος μὴ καταλαμβάνων, ὅμως οὐκ ἀπιστεῖς, πῶς τὴν
 τούτου τοῦ ἀσωμάτου μὴ καταλαμβάνων, διαπισ-
 τεῖς ;

Ἄπεκρίθη — γενέσθαι ; Ἐτι ὁ Νικόδημος ἐπὶ B
 τῆς Ἰουδαίας (24) εὐτελείας μένει, μηδὲν ὑπὲρ τὴν
 αἰσθησιν ἔννοησαι θυνάμενος, καίτοι παραδείγματος
 οὕτω σαφοῦς λεχθέντος αὐτῷ. Λέγει οὖν · Πῶς δύνα-
 ται ταῦτα γενέσθαι, τὰ τῆς εἰρημένης ἀναγεν-
 νέσεως ; Καὶ λοιπὸν ὁ Χριστὸς πληκτικώτερον αὐτῷ
 διαλέγεται.

Ἄπεκρίθη — οὐ γνώσκεις ; Οὐδαμοῦ πονηρίας
 αὐτοῦ καταγινώσκει, ἀλλ' εὐθείαν καὶ ἀμαθίαν (25).
 Ἐδει γὰρ αὐτὸν ὅσα διδάσκαλον ταῦτα γνώσκων
 ἀπὸ τῶν Γραφῶν. Σύμβολα γὰρ τῆς πνευματικῆς
 ἀναγεννήσεως αἱ τῶν Ἰουδαίων περιέχουσι βίβλοι ·
 οἷον τὰ κατὰ τὴν Ἐρυθρὰν, ἐν οἷς τύπος ἦν ἡ
 θάλασσα μὲν τοῦ ὕδατος, ἡ νεφέλη δὲ τοῦ Πνεύμα-
 τος · καὶ τὰ κατὰ τὸν λεπρὸν Νεαμάν, ὅτε ἐλούσθη ἐν
 (25) τῷ Ἰορδάνῃ, καὶ ἐπίστρεψεν ἡ σὰρξ αὐτοῦ ἐπ'
 αὐτὸν, ὡς παιδαρίου μικροῦ, καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦ-
 τα.

Μαὶ μὴν καὶ προφητείας. Εἶπε γὰρ ὁ Δαυὶδ · Καὶ
 ἀναγγελοῦσι τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ λαῷ τῷ τεχνησο-
 μένῳ, ὃν ἐποίησεν ὁ Κύριος · καὶ · Μακάριοι, ὧν
 ἀφῆθησαν αἱ ἀνομίαι καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ
 ἀμαρτίαι · καὶ · Ἀνακαινισθήσεται ὡς ἁέτου ἡ
 νεότης σου. Τὰς τῶν ἄλλων γὰρ νῦν ἐατέον διὰ τὸ
 πληθός.

Ἄμην — λαλοῦμεν. Ἡ περὶ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ Πα-
 τρός τούτου φησιν, ἢ περὶ ἑαυτοῦ μόνου ὅτι · εἰ καὶ σὺ
 ἀπιστεῖς, ἀλλ' ἡμεῖς ὁ οἶδαμεν ἀκριβῶς τούτο λαλοῦ-
 μεν.

Καὶ — μαρτυροῦμεν. Τὸ αὐτὸ λέγει βεβαιώσεως
 ἕνεκεν, ὅτι καὶ ὁ οἶδαμεν μαρτυροῦμεν. Οὐ γὰρ
 αἰσθητῶν ὄρασιν νοήσεις · οὕτω γὰρ ἦν γεγεννημέ-
 νον.

Καὶ — λαμβάνετε. Τοῦτο εἶπεν, οὐ δυσχεραίνων,
 ἀλλ' ἡμέρως τὸ γινόμενον ἀπαγγέλλων, καὶ πρώως
 τὸ συμβεβημένον προκαφωνῶν, καὶ οἷον διαμαρτυ-

tus, ubi vult, spirat, hoc est ubi motus fuerit ;
 voluntas enim venti, motio est, et vocem ejus au-
 dis, sive sonum aut stridorem, non cognoscis autem
 unde venit aut quo abit : sic est omnis qui natus
 est ex Spiritu : incomprehensibilis est videlicet
 quoad hujusmodi generationem.

Quod si sensibilis spiritus impetum ac viam non
 potes comprehendere, cujus sensum recipis, tum
 quia sonum ejus audis, tum quod te cale faciat aut
 frigefaciat : multo magis intelligibilis. Si ergo vim il-
 lius corporei spiritus licet non comprehendas, crea-
 dis tamen : quomodo hunc incorporeum propterea
 non credis, quod non comprehendas ?

Vers. 9. Respondit — fieri ? Adhuc Nicodemus
 in Judaica manet imperfectione, nihil valens supra
 sensum intelligere, etiam manifesto hujusmodi
 exemplo proposito. Dicit ergo : Quomodo possunt
 hæc fieri, quæ de prædicta regeneratione dixisti ?
 Unde et Christus jam objurgantis more cum eo
 disserit.

Vers. 10. Respondit — ignoras ? Nequaquam ma-
 litæ condemnat eum Christus, sed ignaviæ ac ru-
 ditalis. Oportebat enim eum qui præceptor erat,
 hæc a Scripturis cognoscere. Signa siquidem rege-
 nationis spiritualis continent libri Judæorum,
 puta quæ de Rubro mare scribuntur, in quibus aquæ
 typus erat mare, nubes vero Spiritus ; et quæ
 de leproso Naaman, quando in Jordane lotus est,
 et reversa est caro sua ad ipsum, sicut caro pueri
 parvuli ⁴⁵, aliaque plurima similia.

Habebant insuper et prophetias. Dixit enim David :
 Et annuntiabunt justitiam ejus populo, qui nascetur,
 quem fecit Dominus ⁴⁶ ; et, Beati quorum remissæ
 sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata ⁴⁷ ;
 et : Renovabitur sicut aquilæ juvenus tua ⁴⁸. Alio-
 rum siquidem prophetiæ præ multitudine in præ-
 sentia relinquuntur.

Vers. 11. Amen — loquimur. Vel de seipso et Pa-
 tre hoc dicit, vel de seipso solo. Quanquam tu non
 credas, nos tamen, quod probe novimus, hoc loqui-
 mur.

Vers. 11. Et — testamur. Idem confirmationis
 causa repetit : Quod scimus testamur : neque enim
 sensibilem aspectum intelligas, quoniam nondum factum
 esset.

Vers. 14. Et — accipitis. Hoc non indigne ferens
 dixit, sed leniter, quod fiebat, enarrans, et modeste,
 quod futurum erat, prædicans, et quasi protestan-

⁴⁵ IV Reg. vi, 14. ⁴⁶ Psal. xxxi, 34. ⁴⁷ Psal. xxx, 4. ⁴⁸ Psal. cii, 5.

Variæ lectiones et notæ.

(21) Ὁ omittit B.
 (22) Loco trium istorum vocabulorum spatium
 vacuum est in cod. A.
 (23) Intellige, οὐ δύνησι καταλαβεῖν. Poterat
 etiam pro μάλλον dicere μέιον. Sed infra ad VI, 41.

eodem modo loquitur.
 (24) Ἀτελείας videtur legisse interpres. Sed ni-
 hil mutò. Εὐτελείας habet etiam Chrysost. t. viii,
 p. 151, A.
 (25) Ἀμάθειαν, A.

ac docens nos, ne cum erga aliquos disputamus, indigne feramus, clamemus, aut exasperemur, si non persuadeamus; nam iræ materia ac principium clamor est; patienter vero respondere, est conari ut credibile facias, quod dixeris.

Vers. 12. Si — *credetis*? Frequenter cum verba facturus est, quæ suæ congruant majestati, his propter auditorum crassitudinem ac imbecillitatem relictis, humiliora dispensatorio modo condescendendo præfert: quod sane etiam nunc fecit. Nam ex quo de spirituali generatione locutus est de sua ipsius etiam generatione quæ fuit ante sæcula, quæque omnem et mentem et sermonem excedit, dicere volebat. Videns autem Nicodemum neque spiritualem posse intelligere, nihil de illa dicit, sed causam talis silentii docet, quod sit videlicet propter auditorum incredulitatem. Horum ergo incredulitati aut imbecillitati tribuendum est, quod sæpius mediocria aut humilia loquatur.

Terrena autem intelligunt hic quidam de vento dictum esse, ac si diceret: Si terrenum proposui exemplum, et non creditis, quomodo si cœleste ali- quid aut sublimius dixerō, credetis?

Alii vero, *terrena*, de regeneratione dictum astruunt, interpretantes, quod terrenam hanc dixerit, etsi cœlestis sit ac divina, tanquam super terram impleta, et comparando ad suam ineffabilem generationem. Nam ad illius celsitudinem hæc terrena est et humilis.

Vers. 13. *Et — qui descendit*. Quia superius dixit Nicodemus: Scimus quod a Deo veneris in magistrum; hoc ipsum nunc corrigit, ac si dicat: Nec me talem existimes præceptorem, quasi unum aliquem ex prophetis. Nullus siquidem illorum ascendit in cœlum, sive ingressus est cœlum, nisi ego qui e cœlo descendi, ideoque sublimiora defero dogmata.

Alio præterea modo dixit: *Qui descendit de cœlo*: quia in Veteri Testamento diversimode, varique dispensatione dicitur Deus ascendere ac descendere, velut est illud: *Descendens videbo, si juxta clamorem illorum operati sunt*⁴⁹, et *Ascendit Deus ad Abraham, ut cessavit loqui ad eum*⁵⁰, multaue similia.

Vers. 13. *Filius hominis*. Qui secundum humanitatem Filius est hominis.

Scire autem oportet, quod a divinitate seipsum frequenter nominat, et etiam sæpius ab humanitate.

Vers. 13. *Qui — cælo*. Qui juxta divinitatem in

⁴⁹ Gen. xviii, 21.   ⁵⁰ Gen. xvii, 22.

ῥόμενος καὶ παιδεύων ἡμᾶς, ὅταν πρὸς τινὰ διαλεγόμενοι, μὴ πειθώμεν, μὴ δυσχεραίνωμεν, μᾶθ' ἀρχίζομεν καὶ ἀγρευαίνωμεν· ὕλη γὰρ ὄργῆς ἢ κραυγῆ· ἀλλ' ἀπὸ κακῶς ἀποκρίνεσθαι, καὶ περισσῶσαι ποιεῖν ἀξιόπιστον τὸ λεγόμενον.

Εἰ — πιστεύετε; Πολλάκις μᾶλλον ἀπισθεῖσαι λόγον ἀξίον τῆς μεγαλοσύνης αὐτοῦ, παρατρέχει τούτους εἰς τὴν τῶν ἀκροαμένων παχύτητα καὶ ἀσθένειαν, καὶ προτιμᾷ τοὺς ταπεινότερους, συγκαταβατικῶς; τὴν οἰκονομικῶς, ὃ δὴ κἀνταῦθα ποιεῖται. Ἐπεὶ (26) γὰρ περὶ τῆς πνευματικῆς γεννήσεως εἶπε, εἰδούλετο μὲν εἰπεῖν, καὶ περὶ τῆς αὐτοῦ γενέσεως, τῆς προαιωνίου καὶ πάντα νοῦν καὶ λόγον υπερβαίνουσης· ἰδὼν δὲ τὸν Νικόδημον μὴδὲ τὴν πνευματικὴν παραδέξασθαι δυνάμενον, οὐδὲν μὲν ἔφη ἐκείνης, διδάσκει δὲ τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύτης ἰσχύος, ὅτι διὰ τὴν ἀπιστίαν τῶν ἀκροαμένων. Ὅστις γὰρ μέτρια φθέγγεται καὶ ταπεινὰ καὶ ἀναξία κινήσῃ τῆς (27) αὐτοῦ θεότητος, τῆ ἀπιστίας καὶ ἀσθενείας τῶν λογιστίων αὐτά.

Ἐπίγεια δὲ νῦν (28) τινες περὶ τοῦ ἀνέμου πρὸς εἰρησθαι· ὅτι, εἰ ἐπίγειον παράδειγμα εἶπον, καὶ οὐ πιστεύετε, πῶς, εἰάν εἶπω οὐράνιον τι καὶ ὑψηλότερον πιστεύετε (29);

Τινὲς δὲ, Ἐπίγεια περὶ τῆς ἀναγεννήσεως ῥήματα λέγουσιν, ἐρμηνεύοντες ὅτι ἐπίγειον τοῦτο εἶπον, καὶ οὐράνιον καὶ θεῖον ὂν, ὡς ἐπὶ γῆς τελούμενον· ἢ καὶ πρὸς σύγκρισιν τῆς φρικωδεστάτης αὐτοῦ γενέσεως. Πρὸς γὰρ τὸ ὕψος ἐκείνης, ἐπίγειός ἐστιν αὐτῆς χθαμαλή.

Καὶ — καταβάς. Ἐπεὶ προλαβὼν εἶπεν ὁ λαὸς, ὅτι οἶδαμεν ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐλήλυθας διδάσκαλος, τοῦτο αὐτὸ διορθοῦται νῦν, ὡσπερὶ λέγων, ἢ νομίσης με τοιοῦτον διδάσκαλον ὡς ἕνα τῶν προφητῶν. Καὶ γὰρ οὐδεὶς ἐκείνων ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν, [ἦθρον (30) ἐπέβη τοῦ οὐρανοῦ, [εἰ μὴ ἦν ἄλλ' οὐρανοῦ καταβάς. Διὸ καὶ ὑψηλὰ δογματικῶς κομίζω.

Καὶ ἑτέρωσ δὲ εἶπεν, ὅτι Ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς· διότι παρὰ τῆ Παλαιᾶ Γραφῆ κατὰ τὴν φωνὴν οἰκονομίας ὁ Θεὸς καταβῆναι καὶ ἀναβῆναι λέγεται, ὡς τὸ· Καταβάς ὄψομαι, εἰ κατὰ τὴν κρατὶ αὐτῶν συντελοῦνται· καὶ τὸ· Ἀνέβη ὁ Θεός· Ἐβραῖα, ἠνίκα ἐπαύσατο λαλῶν αὐτῶ, καὶ πολλὰ τῶντα.

Ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα [Υἱὸς (31) τοῦ (32) Θεοῦ.

Χρὴ δὲ γινώσκειν ὅτι πολλάκις μὲν ἀπὸ τῆς ἰσότητος· πολλάκις δὲ ἀπὸ τῆς ἀνθρωπότητος;] ἐπαύσατο αὐτόν.

Ὁ — οὐρανῶ. Ὁ κατὰ τὴν θεότητα ὢν ἐν τῷ

Variæ lectiones et notæ.

(26) Ἐπειδὴ Ἀ.
(27) Τῆς αὐτοῦ Ἀ.
(28) Τινὲς Ἀ.
(29) Πιστεύετε Ἀ.

(30) Includa absunt Ἀ.
(31) Includa absunt Ἀ.
(32) Corrige ἀνθρώπου, ut habet Beutenius.

ρανῶ, εἶπουν ὁ οὐράνιος. Ὅρα δὲ πῶς, εἰ καὶ ἅ
 ὑψηλοὶ δοκοῦσιν οἱ λόγοι, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἀνάξιοι
 εἰσι τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ. Καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ γὰρ
 ὦν, οὐκ ἀπελιμπάνετο τῆς γῆς· καὶ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ
 καταβάς, οὐκ ἀφίστατο τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλὰ πανταχοῦ
 ἦν. Ἀπερίγραπτος γὰρ ἡ θεότης. Ὅμως φθέγγεται
 τοιαῦτα, φειδόμενος τῆς ἀσθενείας τοῦ ἀκροατοῦ,
 καὶ κατὰ μικρὸν ἀνάγειν βουλόμενος τὴν αὐτοῦ
 διάνοιαν.

Καὶ — αἰώνιον. Εἰπὼν τὴν μεγίστην εἰς ἀνθρώ-
 πους εὐεργεσίαν, τὴν διὰ τοῦ βαπτίσματος, λέ-
 γει (33) καὶ ἔτερον οὐκ ἐλάττωτα, τὴν διὰ τοῦ
 σταυροῦ. Τὰς δύο γὰρ καὶ Παῦλος ὁμοῦ τέθεικε
 γράφων Κορινθίοις· Μὴ Παῦλος ἰσταυρώθη ὑπὲρ
 ὑμῶν, ἢ εἰς τὸ ὄνομα Παύλου ἰβαπτίσθητε; Τὰ
 δύο γὰρ ταῦτα τὴν ἄφατον αὐτοῦ δεικνύουσιν ἀγά-
 πην, ὅτι καὶ ἀναγέννησιν ἐγκαίρως, ἵνα καθάρισ-
 ῆμας ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, καὶ ἰσταυρώθῃ, ἵνα
 ζήσωμεν αἰώνιος. Προσέθηκε μὲν οὖν τὴν σταυρω-
 σιν αὐτοῦ, δεικνύς ὅτι προσηγάγει ταύτην, καὶ λοιπὸν
 ἐκόντως ἐπὶ ταύτην ἔρχεται διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν
 ἀνθρώπων. Οὐκ ἐξ εὐθείας δὲ περὶ αὐτῆς εἶπεν, ἀλλὰ
 τὸν παρὰ Μωυσέως ὑψωθέντα ὄφιν ἔλαβε παραδειγμα,
 διδάσκων ὅτι συγγενῆ τὰ παλαιὰ τοῖς καινοῖς, καὶ τύποι
 τούτων ἐκεῖνα.

Ἔστι δὲ ἡ κατὰ τὸν ὄφιν ἱστορία τοιαύτη τις· Ἐν τῇ
 ἐρήμῳ πάλαι δάκνουτες οἱ ὄφεις τοὺς Ἰσραηλίτας
 ἀνθρώπων. Ἐκέλευσεν οὖν ὁ Θεὸς τῷ Μωϋσῆϊ κατα-
 σκεῦασαι χαλκοῦν ὄφιν, καὶ ὑψῶσαι τοῦτον ἐπὶ ξύλου,
 καὶ τοὺς δεδηγμένους ἀτενίζειν εἰς αὐτὸν, καὶ οὕτως
 οἱ διασθέντες ἔζων. Καὶ ἦν τύπος ὁ χαλκοῦς ὄφιν τοῦ
 σταυροῦ καὶ ἀνευθότου πρὸς κακίαν σώματος τοῦ
 Χριστοῦ· ὁ χωρὶς ἰοῦ, τοῦ χωρὶς ἰοῦ τῆς ἁμαρτίας·
 ὁ ὑψωθεὶς ἐπὶ ξύλου, τοῦ ὑψωθέντος ἐπὶ ξύλου τοῦ
 σταυροῦ· ὁ παρέχων ζωὴν τοῖς δεδηγμένοις ὑπὸ τῶν
 ὄφιν καὶ ἀτενίζουσιν εἰς αὐτὸν τοῦ παρέχοντος ζωὴν
 αἰώνιον τοῖς δεδηγμένοις ὑπὸ τῶν νοσητῶν ὄφιν καὶ
 ἀτενίζουσιν εἰς αὐτὸν ἐν πίστει.

Διὰ τοῦτο τοῖσιν ὁμοιωματικῶς εἶπεν ὅτι καθὼς
 Μωϋσῆς ὑψῶσε τὸν ὄφιν, καὶ τὰ ἐξῆς. Εἶτα προσ-
 ἔθηκε καὶ τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύτης ὑψώσεως· Ἴσπερ
 γὰρ ἐκεῖνος ὑψῶσε τὸν ὄφιν ἵνα οἱ ἀτενίζοντες εἰς
 αὐτὸν ἔχωσι (34) ζωὴν· οὕτω καὶ οὗτος ὑψώθη ἵνα
 οἱ ἀτενίζοντες εἰς αὐτὸν, ἤγουν οἱ πιστεύοντες, ἔχωσι
 ζωὴν αἰώνιον. Ἄλλ' ὄφιν μὲν ἐκεῖ διὰ τοὺς δά-
 κνοντας ὄφεις, ἀνθρώπος δὲ ἐνταῦθα διὰ τοὺς
 δακνομένους ἀνθρώπους. Καὶ ἐκεῖ μὲν, ἐπεὶ δὲ ὄφως
 ἢ βλάβη, δὲ ὄφως καὶ ἡ θεραπεία· ἐνταῦθα δὲ ἐπεὶ
 δὲ ἀνθρώπου ὁ θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον, δὲ
 ἀνθρώπου καὶ ἡ ζωὴ παρεγένετο νεκροῦ δὲ, ἵνα νεκρωθῇ
 τὸ νεκρῶν.

Εἰπὼν δὲ, ὅτι Ἴνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν
 μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχη (35) ζωὴν αἰώνιον·

A *cælo est, sive cælestis. Vide autem, quomodo, etsi
 sublimia videantur verba, non tamen majestati suæ
 conformia sunt. Nam et cum in cælo est, terram non
 relinquit; et de cælo descendens, non abest a cælo,
 sed ubique est, cum divinitas circumscribi non
 possit. Talia tamen loquitur, parcens auditoris im-
 becillitati, et paulatim ipsius mentem elevare volens.*

Vers. 14. *Et* — Vers. 15. *æternam.* Cum maxi-
 mum retulisset beneficium, quod hominibus, per
 baptismum confertur, narrat et aliud non minus,
 quod per crucem datur. Quæ duo Paulus quoque
 simul posuit scribens ad Corinthios. *Num pro vobis
 crucifixus est Paulus, aut in nomine Pauli baptizati
 estis* ⁵¹? Nam hæc duo ineffabilem ejus ostendunt
 dilectionem, quod et regenerationem contribuit ut
 mundaret nos a peccatis nostris, et crucifixus est ut
 in æternum vivamus. Innuit itaque crucifixionem
 suam, ostendens quod eam præcognoverit, et ex
 consequenti voluntarie ad eam propter hominum
 salutem accedat. Non tamen de ea directe locutus
 est sed, exaltati a Mose serpentis sumpsit exemplum,
 docens quod vetera novis cognata sint, eorumque
 figuræ.

Est autem de serpente historia talis: In eremo
 olim serpentes morsu necabant Israelitas. Jussit ergo
 Deus Mosi, ut factum serpentem æneum exaltaret
 in ligno; ad quem intenderent, qui morsi erant ac
 sanarentur ⁵². Eraque serpens æneus durus figura
 corporis Christi, duri ac severi contra peccatum:
 ille absque veneno, et hic sine veneno peccati: ille
 in ligno elevatus, et hic in ligno crucis exaltatus;
 ille morsis a serpente et in se intendentibus vitam
 præbens, hic morsis a serpentibus spritualibus vitam
 tribuens sempiternam, si fide in ipsum intendant.

Propter hoc ergo per similitudinem dixit: *Sicut
 Moses exaltavit serpentem*, et cætera. Deinde causam
 addit talis exaltationis. Sicut enim elevavit ille
 serpentem ut in eum intendentibus vitam haberent,
 ita et hic exaltatus est ut in eum intendentibus sive
 credentes, vitam habeant sempiternam. Sed ibi sane
 serpens propter serpentes mordentes, hic autem
 homo propter homines morsos. Ibi quia propter
 serpentes provenerat nocumentum, per serpentem
 erat et cura: hic vero, quoniam per hominem
 intravit mors in mundum, datur et vita per homi-
 nem: eumque mortuum, ut is qui mortem induxe-
 rat, moreretur.

Dicens autem: *Ut omnis qui credit in eum non pe-
 reat, sed habeat vitam æternam*, omnino se Deum

⁵¹ I Cor. 1, 13. ⁵² Num. xxi. 8, 9.

Variae lectiones et notæ.

(33) Οὐ καὶ ἐλάττωτα ἔτερον (hic est spatium va-
 cuum quinque litterarum) τὴν διὰ Α.

(34) Ἐχουσι Α.

(35) Ἐχει Α.

esse ostendit, eujus mors præstat aliis vitam æternam. Moritur siquidem tanquam homo, præstat autem vitam æternam tanquam Deus : et qui aliorum prohibet perditionem, ipse nequaquam perire potest. Crux ergo vitæ æternæ fons est. Unde, quod cogitatio non facile recipit, fides recipit, quæ cogitationis imbecillitati nervos addit. Patet ergo fidei utilitas.

Vers. 16. Sic — æternam. — Deus sic dilexit mundum, sive adeo homines amat, ut pro hominibus Filium suum dilectum in mortem tradiderit, ut omnis qui credit in eum, vivat perenniter vita beata quæ sanctis congruit. Ostendit ergo, quod de mente sua sicut et Patris fuerit crucifixio : una siquidem eademque voluntas est Patris et Filii ac Spiritus sancti. Rursum quod additur : *Ut omnis, qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam*, confirmatio verbi est.

Sed quam ob causam dilexit Deus mundum ? plane ob aliud nihil, quam propter immensam bonitatem suam.

Erubescamus igitur intuentes ejus dilectionem : nam ipse neque Filio suo unigenito pepercit propter nos, at nos etiam pecuniis parcimus, ne eas propter ipsum expendamus : quod certe omnem excedit ingratitudinem, ut opus ejus immensæ sit bonitatis, nostrum vero immensæ ingratitudinis. Erga Filium quoque simili utimur perfidia. Homini namque qui se pro nobis exposuit periculo, prompte omnem tradimus substantiam : Christo vero qui pro nobis mortuus est, neque hanc benevolentiam mensuram exhibemus : sed fratres ejus minimos despiciamus esurientes, aliaque plurima sustinentes magis autem ipsum, qui mala illorum per compassionem pro suis ducit.

Vers. 17. Non — eum. Aliam quoque Dei ostendit humanitatem ac ineffabilem quam erga nos gerit curam. Neque enim solum dedit Filium suum unigenitum, sed et judicium rejecit, ac in secundum ejus distulit adventum.

Duo siquidem Christi sunt adventus, qui jam factus est et qui futurus est. Non sunt autem hi duo ad eosdem fines ; est enim primus non ut inquirat sed ut remittat quæ ab hominibus perpetrata sunt : secundus vero non ut remittat, sed ut inquirat. Hic ergo de primo loquitur.

Atqui etiam primus condemnationis erat, si quod verum est fateri volumus ; nam ante hunc lex naturalis erat, et lex scripta ac prophetæ, doctrinæ et signorum exhibitiones, aliaque multa quæ vitæ instituta corrigerent : et consequens erat ut omnium transgressiones punirentur. Sed cum admodum humanus esset, non statim de malis inquirebat, sed ignoscebat ; nam si inquisisset, omnes simul abrepti essent, omnes siquidem peccaverant⁵³. Nunc ergo venit ut de præteritis veniam

⁵³ Rom. II, 23.

Α ανέβησαν ότι οὗ ὁ θάνατος ἕτεροι παρέχει ζωὴν αἰώνιον, Θεὸς ἐστὶ πάντως· θανὼν μὲν ὡς ἄνθρωπος, παρέχων δὲ ζωὴν αἰώνιον ὡς Θεός· καὶ ὁ μόνων τῶν ἑτέρων ἀπολείπει οὐκ ἂν ποτε αὐτὸς ἀπολείπει· Ὁ σταυρὸς οὖν παγὰ ζωῆς αἰωνίου, ὁ λογισμὸς μὲν βραδύως οὐ παραδέχεται, πίστις δὲ παραδέχεται νευροῦσα τοῦ λογισμοῦ τὴν ἀσθένειαν. Χριστὸν πιστεύω.

Οὕτως — αἰώνιον. Οὕτως ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ἦγον τὸσοῦτον ἐστὶ φιλόθρωπος, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν ἀγαπητὸν ἐξέδωκεν ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων εἰς θάνατον, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν αἰώνως τὴν μακαρίαν ζωὴν, τὴν πρόκειται πρὸς ἁγίους. Ἐδειξε τοίνυν ὅτι καὶ τῷ Πατρὶ κατὰ γὰρ ἢ σταυρώσει. Ἐν γὰρ καὶ τὸ αὐτὸ θέλημα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος. Πάλιν δὲ τὸ, ἵνα πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀποληται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον εἰς βεβαίωσιν τοῦ λόγου.

Ἄλλὰ τίνας ἐνεκεν ὁ Θεὸς ἠγάπησεν τὸν κόσμον ; ὁπως δὲ οὐδὲν ἕτερον ἢ δι' ὑπερβολὴν ἀγαθότητος.

Λιχνυθῶμεν οὖν αὐτοῦ τὴν ἀγάπην. Αὐτὸς γὰρ οὐδὲ τοῦ Υἱοῦ τοῦ μονογενοῦς ἐπέσπετο δι' ἡμᾶς· ἡμεῖς δὲ καὶ χροματίων φειδόμεθα δι' αὐτὸν, πᾶσαν ὑπερβίβωμεν ὄντως ἀχαριστίαν· ὡς ἡμεῖς τὸ ἐκείνου μὲν ὑπερβολὴν ἀγαθότητα, τὸ ἕτερον δὲ, ὑπερβολὴν ἀχαριστίας. Ἄλλὰ καὶ τὸν Υἱὸν τῶν ἰσῶν ἀγνωμοσύνην τερσόμεν. Ἡ θρώπων μὲν γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν κινδυνεύουσι, καὶ προθύμως ἐπιδώσωμεν ἂν τὴν οὐσίαν· τὰ δὲ λιπὸν δὲ ἡμᾶς ἀποθανόντι, οὐδὲ τούτοις τὸ μέτρον τῆς ἀγνωμοσύνης φυλάττομεν, ἀλλὰ παροφθαλμίζομεν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, τοὺς ἐλαχίστους, κενώματα μὲν διψῶντας, καὶ τὰ ἅλλα πάντα κακοποιήματα μᾶλλον δὲ αὐτὴν ἐκείνου, τὸν τὰ ἐκείνου συμπλήρωμα οἰκιστὸν.

Οὗ — αὐτοῦ. Δείκνυσαι καὶ ἄλλημ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν καὶ κηδεμονίαν ἀφαιτοῦ. Οὐ μόνον γὰρ τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἑαυτοῦ σὺν ἀνθελάτο, καὶ εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν ἐπέταμύτατο.

Δύο γὰρ αἱ τοῦ Χριστοῦ παρουσίαι, ἡ ἕστη πρώτη καὶ ἡ μελλούσα. Οὐκ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἡμεῖς δύνε. Ἄλλ' ἡ πρώτη μὲν οὐχ ἵνα ἐξέτασῃ τὰ κατὰ γινόμενα τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλ' ἵνα ἀφθ. διπ. δὲ οὐχ ἵνα ἀφθ. ἀλλ' ἵνα ἐξέτασῃ. Νῦν τῆς πρώτης πέρι φησὶ.

Καίτοι καὶ ἡ πρώτη κρίσεως ἦν ἂν κατὰ τὸν δικαίου λόγον, διότι πρὸς ταύτης καὶ νόμος ἦν ἡ κρίσις καὶ νόμος γραπτὸς καὶ προφηταὶ καὶ διδασκαλὴ καὶ σημείων ἐπιδείξεις καὶ πολλὰ τὰ διορθώματα τῆς πολιτείας, καὶ ἀκολουθοῦν ἦν εὐθύναις πάντων ἐπιτηθῆναι· ἀλλ' ὡς ἀγαθὸν φιλόθρωπος, οὐκ εὐθύναις τῆς πρώτης ἐποίησατο ἐξέτασιν, ἀλλὰ συγχωρεῖται. Εἰ γὰρ ἐξέτασε, πάντας ἂν ἄθροον ἀνεκρίσθησαν. Πάντες γὰρ ἡμαρτον, φησὶ. Νῦν μὲν οὖν ἔτι, τῆς χωρῶν μὲν τὰ πρότερα, ἀσφαλιζόμενος δὲ πρὸς τὴν

μᾶλλον αὐτερον δε ἤξει κρίναι, καὶ τοὺς μὴ πει-
σθέντας εὐθύναι. Εἰ μὴ ἦλθον, γὰρ, φησί, καὶ ἐλάλησα
αὐτοῖς, ἁμαρτιῶν οὐκ εἶχον· νῦν δε πρόφασιν οὐκ
ἔχουσι περὶ τῆς ἁμαρτίας αὐτῶν.

Ὁ — κρίνεται. Ὁ πιστεύων γνησίως, ἤγουν ὁ καὶ
φυλάττων τὰς ἐντολάς αὐτοῦ. Περί γὰρ τῶν μὴ τοιοῦτων
φησὶν ὁ Παῦλος, ὅτι Θεὸν ὁμολογοῦσιν εἰδέναι, τοῖς δε
ἔργοις ἀρνοῦνται.

Ὁ — Θεοῦ. Ὡσπερ γὰρ ἐκείνων ἡ πίστις ἐξείλετο
τῆς κρίσεως πρὸ τῆς κρίσεως, οὕτω καὶ τοῦτον ἡ
ἀπιστία κατέκρινε πρὸ τῆς κατακρίσεως. Καὶ ὁ
φρονεῖς γὰρ, καὶ πᾶς πλημμελήσας, τῆ φύσει μὲν τοῦ
ἁμαρτήματος αὐτίκα καταδικάζεται· τῆ ἀποφάσει δε
τοῦ ἀρχόντος, ὑστερον.

Καὶ καθ' ἕτερον δε τρόπον. Ἐπειπερ ἔμελλον B
ἡ κρίσις, καὶ οὐ παρῆν ἐγγύς ἡγάγε τὸν φόβον τῆς
καταδίκης.

Εἰς τὸ ὄνομα δε, ἀντὶ τοῦ, Εἰς αὐτόν. Ἰδίωμα γὰρ καὶ
τοῦτο τῆς Ἑβραϊδος γραφῆς, ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὸ ὄνομα
αὐτοῦ λαμβάνειν, ἀντ' αὐτοῦ, δι' εὐλόγησιν.

Αὕτη — φῶς. Αὕτη ἐστὶν ἡ κατακρίσις, τῶν μὴ
πιστευόντων, διὰ τοῦτο κατακρίνονται, ὅτι ἐλθόντος
τοῦ φωτός τῆς γνώσεως, καὶ τῆς ἀληθείας εἰς αὐτούς·
λέγει δε τοῦτο περὶ ἑαυτοῦ· ἠγάπησάν μᾶλλον τὸ
σκότος τῆς ἀγνοίας καὶ τοῦ ψεύδους (36) παρὰ τὸ
φῶς. Ὁ μὲν γὰρ, ἀπόντος τοῦ φωτός, μένων ἐν τῷ
σκότει, λόγον ἴσως εἶξει τινα, καὶ (37) γὰρ καὶ
τοῦτον εἶδει μὴ οὕτως ἔχειν, ἀλλὰ ζητεῖν τὸ φῶς·
ὁ δε, τοῦ φωτός ἐλθόντος εἰς αὐτόν, ἐτι προσεδρεύων
τῷ σκότει, πύσης ἀπολογίας ἐστέρηται. Ψυχῆς γὰρ C
δυστραμμίνης, μύειν πρὸς τὸ φῶς καὶ ἰθελουσίως
σκοπιζέσθαι, καὶ μὴ μένον μὴ αὐτόν ἐλθεῖν πρὸς
τὸ φῶς, ἀλλὰ καὶ τούναντίον, τοῦ φωτός μᾶλλον πρὸς
αὐτόν ἐλθόντος, φεῖγειν καὶ ἀποστρέφεισθαι τὴν ἑαυτοῦ
σωτηρίαν. Εἶτα τίθησι καὶ τὴν αἰτίαν δι' ἣν ἠγάπησάν
τὸ σκότος.

Ἦν — ἔργα. Διὰ τοῦτο οὖν ἔργων τὸ φῶς,
ἵνα μὴ φανερώσῃ αὐτά. Καίτοι οὐκ ἦλθον ἵνα ἐξ-
σταῖσῃ, ἀλλ' ἵνα συγχωρήσῃ. Διὸ καὶ μᾶλλον εἶδει προσ-
δραμεῖν.

Πᾶς — φῶς. Ἔως ἂν φαῦλα πράσσοι, ἕως τούτοις
ἔγκαταμίνω.

Καὶ — αὐτοῦ. Φοβούμενος, δηλονότι.

Ὁ — φῶς. Ὁ πράττων τὸ εὐθεῖ, ὁ πολιτεύ-
μενος ὀρθῶς, ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἀγαπᾷ τὸ
φῶς.

Ἦνα — ἔργα. Ἦπὸ (38) τοῦ φωτός· οὐκ ἐπαισχύνεται
γὰρ αὐτά.

Ὅτι — εἰργασμένα. Ὅτι κατὰ Θεὸν εἰσιν, ὅτι ἀρεστὰ
τῷ Θεῷ.

33 * Joan. xv. 22. 34 Tit. i 16.

Varia lectiones et notæ.

(36) Παρὰ τὸ.
(37) Malim ἂν γάρ.

(aa) *Aversum — salute.* Animi enim perversi,
oculis claudere luci et voluntarie tenebris offundi,
ac non solum ipsum non venire ad lucem, sed

A tribuat, et de futuris securos reddat. Postmodum
autem veniet ut condemnet, et de his qui non cre-
diderunt ultionem sumat. Si non venissem, inquit,
et loculus eis fuissem, peccatum non haberent: nunc
autem excusationem non habent de peccato suo 33.

Vers. 18. *Qui — condemnatur.* Qui legitime
credit, vel qui servat etiam ejus præcepta. Nam
de his qui tales non sunt, ait Apostolus: *Confi-
tentur se scire Deum, factis autem negant* 34.

Vers. 18. *Qui — Dei.* Nam sicut illum fides
exemit condemnationi, ita hunc incredulitas ante
judicium condemnavit: homicida enim et quicun-
que delinquit, ex natura peccati statim condem-
natus est, sed postmodum sententia principis.

Allo quoque modo: Quia judicium non erat præ-
sens sed futurum, condemnationis timorem prope
adduxit.

*In nomen autem, hoc est, in ipsum: nam et hoc
idioma est scripturæ Hebraicæ, ubi de Deo loquun-
tur, capere nomen ejus pro ipso, religionis gratia.*

Vers. 19. *Hæc — lucem.* Hæc est infidelium
condemnatio: propter hoc condemnantur, quia
veniente ad eos luce scientiæ ac veritatis (dicit
autem hoc de seipso) dilexerunt magis tenebras
ignorantiæ ac mendacii quam lucem. Nam qui
absente luce manet in tenebris, excusationem
fortassis aliquam habebit: quanquam et hunc
oportuit non ita se habere, sed lucem quærere:
qui vero veniente ad se luce adhuc in tenebris
residet, omni privatur excusatione: aversum enim
animum ad lucem claudit, et voluntarie tenebris
offunditur: nec solum ad lucem non venit, sed
e diverso cum magis lux ad se veniat, fugit, et a sua
avertitur salute (aa). Deinde etiam causam ponit
propter quam dilexerunt tenebras.

Vers. 19. *Erant — opera.* Ideo ergo lucem fu-
gerunt, ne ea manifestaret. Atqui non venit ut
inquirat, sed potius ut ignoscat; et ideo accurrere
magis oportebat.

Vers. 20. *Omnis — lucem.* Quandiu mala opera-
tus fuerit, quandiu in his permanserit.

Vers. 20. *Et — ejus.* Timens videlicet.

Vers. 21. *Qui — lucem.* Qui operatur, quod
rectum est, qui recte conversatur, venit ad lucem,
amat lucem.

Vers. 21. *Ut — opera.* A luce; neque enim
erubescit aut veretur ea.

Vers. 21. *Quod — facta.* Quod secundum Deum
sint, quod Deo placentia.

(38) Sic correxi, pro ὑπέρ.

contra etiam, luce magis ad eum appropinquante,
fugere et aversari salutem suam.

Quod autem dictum est, *Ut manifestentur*, non est intelligendum quasi hoc in facto suo quærat, sed tanquam rei consequentia hoc faciente ; solet namque lux manifestare que proxima sunt.

Vers. 22. *Posthæc — baptizabant.* Ipsi baptizabant, non ille. Dicit enim in sequentibus evangelista, quod ipse Jesus non baptizabat, sed discipuli ejus. Siquidem (bb) ⁸⁵, ut eos qui credituri erant nec concurrebant, hoc modo congregarent (quod in Simone fecit Andreas et in Nathanaël Philippus) baptizare jussi sunt, ut multos simul coadunare possent ; quos etiam ea que de Christo erant edocentes, Salvatori, qui prope aderat, offerebant.

Quædam autem exemplaria habent. *Et baptizabat*, quod etiam ipsum intelligitur, quod non per seipsum, sed per discipulos suos hoc faceret.

Vers. 23. *Erat — Vers 24. Joannes.* Ænon et Salim, loca quædam erant ita nominata.

Præterea Joannes baptizabat donec in carcerem conjiceretur, ut continue posset docere de Christo, et baptizatos ad eum transmittere ; et ne zelo aut ira cessasse videretur, sed potius de eo crederetur, quod Christi discipulis cooperaretur baptizatos ad eum adduceret. Et tertio, ne discipulos suos ad majorem æmulationem accenderet. Nam si millies clamans, semperque primas Christo concedens, et tantum sese dejiciens, non persuasit eis quod illius præcursor esset, si deinceps baptizare cessasset, procul dubio omni postposito pudore sub prætextu honorandi magistri, eumque præponendi, contra Christum et apostolos multa deblaterassent (cc). Quod etiam sciens Christus tunc præcipue cœpit prædicare, cum Joannes e medio sublatus est.

Unde et Chrysostomus : Propterea, inquit, opinor præproperam illi concessam esse mortem, ut omnis affectus multitudinis in Christum transfunderetur : nec deinceps dividerentur variis de utroque sententiis.

Quod si quis requirat quid amplius habebat baptismum discipulorum supra baptismum Joannis? respondemus quod nihil ; uterque enim similiter gratiæ Spiritus expers erat, et utrisque una erat causa, ut videlicet baptizatos Christo adducerent.

⁸⁵ Joan. 1v, 2.

Variæ lectiones et notæ.

(39) Scilicet Euthymius, per vulgari *ιδάπτειζον*, hic in contextu habet *ιδάπτειζον*. Ergo alteram etiam lectionem memorat. Lectionem autem *ιδάπτειζον* sumpsit ex Chryst. tom. viii, p. 164, D. quam quilibet intelligit esse spuriam ac pro tempore fictam. Vulgatum servat et explicat Theo-

(bb) *Siquidem*, etc. Ne enim circumcurrentes, ita congregarent eos, qui credituri essent, quod Philippus, baptismum instituerunt, qui multos

Α Τὸ δὲ Ἴνα φανερωθῆ, εἰρηται, οὐχ ὡς ἐκεῖνο τούτο ζητούντες, ἀλλ' ὡς τῆς ἀκολουθίας τοῦ μαθητάτος τούτου ποιούσας. Εἶθε γὰρ τὸ φῶς φανερῶν τὴν ἔγγιζοντα.

Μετὰ ταῦτα — ἰδάπτειζον. Αὐτοὶ ἰδάπτειζον, οὐκ ἐκεῖνος. Φησὶ γὰρ πρὸς τοὺς ἐπαγγελιστὰς ἢ Ἰησοῦς αὐτὸς οὐκ ἰδάπτειζον, ἀλλ' οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Ἴνα γὰρ μὴ περιτριχόντες, οὕτω συνάγωσι τοὺς μολοντας πιστεύειν, ὅπερ ἐπὶ τοῦ Σίμωνος; ὁ Ἀνδρέας ἰποίησεν, καὶ ἐπὶ τοῦ Ναθαναὴ) ὁ Φίλιππος τὸ βαπτίζειν ἐπιστήσαντε, δυνάμενον πολλοὺς ἀμα συνάγειν ὁμοῦ τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ διδάσκοντες, προσήρουν τοὺς ἔγγυς ὄντι τῷ Σωτῆρι.

Β Τινὰ (39) δὲ τῶν ἀντιγράφων. Καὶ ἰδάπτειζον ἔγραψεν, ὁ καὶ αὐτὸ νοεῖται, ὅτι οὐ δὲ ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἑαυτῶν μαθητῶν αὐτοῦ.

Ἦν — Ἰωάννης. Καὶ ὁ Αἰών καὶ ὁ Σαλήμ τῶν ὀνομαζομένων οὕτω καλούμενοι.

Ἔτι δὲ ὁ Ἰωάννης ἰδάπτειζον ἄχαι τοῦ βίβλου εἰς τὴν φυλακὴν, ἵνα δικηνκῶς ἔχοι διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ, καὶ τοὺς βαπτίζομένους παραπέμπειν (40) εἰς αὐτὸν· καὶ ἵνα μὴ δόξη ζῆλον ἢ ἐπιπάσασθαι, ἀλλ' ἵνα μᾶλλον ὑποπτεύεται να πράττειν τοῖς μαθηταῖς τοῦ Χριστοῦ, καὶ προσηγορεύει τοὺς βαπτίζομένους· καὶ τρίτον, ἵνα μὴ τοὺς ἰσχυροὺς μαθητὰς εἰς πλείονα ζηλοτυπίαν ἐξείκη. Εἰς μυστηριακὰς βῶων, καὶ αἰετῶν πρωτείων τῷ Χριστῷ παραχωρῶν, καὶ τοσοῦτον αὐτὸν ἐλαττών, ὡς ἵσταν αὐτοὺς ἐκείνῳ προσδραμεῖν· εἰ λοιπὸν αὐτῶν καὶ τοῦ βαπτίζειν, ἠναισχύντησαν αὐτὸν, καὶ κρημνιστοῦ ὑπεριτιμῆν τὸν διδάσκαλον, ἐλύττησαν αὐτὸν ἀποστόλων καὶ τοῦ Χριστοῦ. Τούτο καὶ ὁ Χρυσόστομος εἶδεν, τότε μᾶλλον ἤρξατο κηρύσσειν, ὅτι ὁ Ἰωάννης μίσου γέγονεν.

Φησὶ δὲ ὁ Χρυσόστομος ὅτι Οἶμαι (41) διὰ τὴν συγχωρηθῆναι ταχίστην αὐτῷ γενέσθαι τὴν τιμὴν ἵνα πᾶσα τοῖς πλήθους ἢ διαβάσεις ἐπὶ τὸν Χριστὸν μετέλθῃ, καὶ μετέπειτα σχίζονται ταῖς περὶ ἀρετῶν γνώμαις.

Εἰ δὲ τις ἐξετάξοι τί πλέον εἶχε τὸ τῶν μαθητῶν βάπτισμα παρὰ τὸ τοῦ Ἰωάννου, φημὲν ὅτι οὐδὲν ἄλλα γὰρ ὁμοίως τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος ἀμωμῶς καὶ ἀμφοτέροις αἰτία μίση, τὸ προσάγειν τῷ Χριστῷ βαπτίζομένους.

phyl. p. 600, C. In textu hæc prorsus desunt apud Cyrillum, sed in interpretatione ita refert: *ἰδάπτειζον τοιγαροῦν ὁ Χριστὸς διὰ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν*. Tom. IV, p. 156, E.

(40) Πέμπειν. Α.
(41) Tom. VIII, p. 165 B.

congregare posset, quos.
(cc) *Multa deblaterassent*. Dehacchati essent cum furore egissent.

ΚΕΦ. Δ'. Ζήτησις περί καθαρισμοῦ.

Ἐγένετο — καθαρισμοῦ. Ἐγένετο διαλέξεις ἐκ τῶν μαθητῶν Ἰωάννου πρὸς Ἰουδαίων τινα, βαπτισθέντα παρὰ τῶν μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ. Ἡ δὲ ζήτησις ἦν περὶ καθαρισμοῦ, ἤτοι βαπτίσματος, ὡς τοῦ παρ' αὐτοῖς πλεονεξίας τοῦ τῶν μαθητῶν (42) ἔχοντος. Ζηλοῦντες γὰρ ἐπιχειροῦν κείσθαι.

Καὶ — βαπτίζει. Μὴ δυνηθέντες κείσθαι τὸν Ἰουδαίων, ἤλθον πρὸς τὸν διδάσκαλον ἑαυτῶν, καὶ εἶπον ὅτι ἢ σὺ μακροτέρησας τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα, ὄνθ' ἀπὸ σῆς μαρτυρίας ἐδόξασας, οὗτος ἀντιπράττει σοι, καὶ ὑπερπάθει τὴν δόξαν σου. Ἐτι δὲ παρακινεῖν αὐτὸν ἰδόντες, προσετίθεισι.

Καὶ — αὐτόν. Σὲ καταλιμπάνοντες.

Ἀπεκρίθη — οὐρανοῦ. Οὐ δύναται ἄνθρωπος ἀπ' ἑαυτοῦ λαμβάνειν οὐδὲν τοιοῦτον οἷον οὐράνιον καὶ θεῖον. Γήινα γὰρ καὶ ἀνθρώπινα πολλοὶ πολλάκις καὶ ἀπ' ἑαυτῶν λαμβάνουσι. Τοῦτο δὲ εἰπὼν, μυστικώτερον μὲν ὑπέφηνεν ὅτι οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ Θεός· φανερώτερον δὲ ἐδήλωσεν ὅτι ἐκ Θεοῦ ἐλαβε τὸ δοξάζεσθαι καὶ πάντα ἰφάλλεσθαι.

Εἶτα, ἐπει τὴν αὐτοῦ μαρτυρίαν προεβάλλοντο πρὸς ὑποδιδασκῶν τοῦ Χριστοῦ, περιτρέπει ταύτην κατ' αὐτῶν, καὶ ἀπ' αὐτῆς μᾶλλον δεικνύσιν ἑαυτὸν ὑπερκαίμενον. Λέγει γὰρ·

Αὐτοὶ — ἐκείνου. Ἀπισταλμένος εἰμὶ ἐμπροσθεν ἐκείνου, ἤτοι διάκονος καὶ ὑπηρέτης αὐτοῦ. Εἰ οὖν τὴν ἐμὴν (43) προβάλλεσθε μαρτυρίαν, αὕτη μείζονα ἐκείνου ἐμαρτύρησιν.

Ὁ — ἐστίν. Αὐτός, (44) ὁ ἔχων τὴν νύμφην, αὐτός ἐστι νυμφίος, ἦγον κύριος. Νύμφη μὲν οὖν ὁ λαὸς τῶν πιστῶν, ἢ Ἐκκλησία μυστικῶς συναπτομένη διὰ πίστεως· νυμφίος δὲ ὁ Χριστός, ἀρρήτως συνάπτων ἑαυτῷ καὶ οἰκειῶν ταύτην ἐπιλεγείσαν· Ἐπεὶ καὶ ἀλλαγῆς γάμου (45) τὸ πρᾶγμα ὁ Σωτὴρ ὠνόμασεν.

Ὁ δὲ φίλος — νυμφίου. Ἀνωτέρω μὲν διάκονον καὶ ὑπηρέτην, ἑταῦθα δὲ φίλον ἑαυτὸν ἐκείνου καλεῖ οὐκ ἐπαίρων ἑαυτὸν, οὐδὲ κομπάζων, ἀλλὰ τὴν ἐπὶ τῷ (46) πράγματι χαρὰν ἐνδεικνύμενος διὰ τῆς τοῦ φίλου προσεγορίας. Οὐχ οὕτω γὰρ οἱ ὑπηρέταις χαίρουσιν ἐν τοῖς γάμοις τῶν κυριῶν, ὡς οἱ φίλοι.

Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι Ἐκεῖνος μὲν ἐστὶ νυμφίος καὶ Κύριος· ἐγὼ δὲ φίλος καὶ νυμφαγωγός, ὃς ἐστὴν ὡς ἀνύσας τὴν νυμφαγωγίαν, καὶ ὡς πληρώσας τὸ ἐνσταλμένον μοι, καὶ λοιπὸν οἰκίωσιν αὐτοῦ διαλεγόμενον πρὸς τὴν νύμφην καὶ ῥυ-

Variae lectiones et notæ.

(42) Χριστοῦ perspicuitatis causa addendum, quod Chrysostomus etiam habet, tome VIII, p. 165 F.

(43) Προβάλλεσθε Α.

(dd) Id persuadere, Id non est in Gæco.

A

CAP. IV. De purificatione.

Vers. 25. *Facta est — purificatione.* Facta est disputatio ex discipulis Joannis adversus quemdam Judæum a Christi discipulis baptizatum. Quæstio autem erat de purificatione, sive baptismate, tanquam baptismata eorum amplius quiddam haberet super baptismata discipulorum Christi, æmulatione siquidem accensi id persuadere (dd) conabantur.

Vers. 26. *Et — baptizat.* Cum Judæum vincere non possent, venerunt ad magistrum suum ac dixerunt : Ille, de quo tanta ac talia testificatus es, quem tuo testimonio glorificasti, hic tuum munus contra te exercet, tuamque rapit gloriam. Et insuper exasperare illum cupientes,

B addiderunt :

Vers. 26. *Et — eum.* Te relicto.

Vers 27. *Respondit — cælo.* Non potest homo a seipso tale quippiam accipere, utpote cæleste ac divinum : nam terrenum ac humanum sæpius etiam a seipsis accipiunt. Hoc autem dicens, occulte quidem ostendit, Christum non simpliciter hominem esse, sed etiam Deum : manifeste vero demonstravit, quod a Deo acceperat ut glorificaretur omnesque attraheret.

Deinde quia Joannis testimonium ad Christi diminutionem assumpserant, retorquet ipsum contra eos, et ab eo magis ostendit illum sibi præpositum. Ait enim :

Vers. 28. *Ipsi — illum.* Missus sum ante illum, sive minister ac servus ejus. Si ergo meum producit testimonium, illud majorem hunc esse testificatum est.

Vers. 29. *Qui — est.* Ipse, qui sponsam habet, sponsus est vel dominus. Sponsa siquidem populus est fidelium, sive Ecclesia mystice perfidem coadunata; sponsus vero Christus, hanc ineffabiliter sibi coadunans, et approprians ac eligens. Unde et Salvator rem hanc nuptias alibi appellavit.

Vers. 29. *Amicus autem — sponsi.* Superius quidem seipsum servum ac ministrum, hic autem amicum illius vocat : non seipsum extollens aut jactans, sed in hoc negotio gaudium demonstrans per amici appellationem. Neque enim ita gaudent servi in nuptiis dominorum sicut amici.

Quod ergo dicit, tantumdem est, ac si diceret. Ille quidem sponsus est ac Dominus; ego vero amicus ac sponsæ ductor, qui stans jam et nuptiis intendens perficiendis, quodque mihi jussum est adimplens et exinde audiens ipsum cum sponsa

(44) Ὁ omittit B.

(45) Veluti Matth. xxii, 2, coll. 9, 15.

(46) Ἐπὶ τῶν πραγμάτων Α,

colloquentem, illamque componentem ac instruente[m], gaudeo propter hanc ejus vocem, quæ adeo dulcis est, adeo efficax, adeo salutaris.

A θμιζοντες αυτην και παιδεύοντες, χαιρω δεκ την φωνη αυτου, την οτω γλυκισιαν, την οτωσ ειραστον, την οτωσ σωτηριον.

Vers. 29. Hoc — impletum est. Cum illi sponsam tradiderim, ac commissum mihi ministerium, ut dictum est, impleverim. Illi ergo putabant præceptorem suum exasperandum, et ad æmulationem irritandum : ipse vero, cum prædicta diceret, ostendit, quod non solum non æmularetur eum qui gloria superaret, sed gauderet potius ut qui hoc procurasset. Deinde etiam de futuro prophetat.

Αυτη — πεπληρωται. Παραδόντες αυτην την νύμφην, και πεπληρωκότες, ως ερηται, την ηγγελισθεισαν μοι διακονισαν. Εκεινοι μιν ουν φωνη παρακλιζειν τον διδασκαλον αυτων, και εις ζηλοτυπιαν ερεθιζειν αυτους δε, τα ρηθέντα ειπών, ιδιξον οτι ου μόνον ου ζηλοτυπει παρεσκευασμενος, αλλ' οτι και μάλλον χαιρει, και οτι και αυτους τον εσπουδαζεν. Ειτα προφητευει και περι του μελουτος.

Vers. 30. Illum — minui. Minui : quemadmodum lucifer orto sole.

Εκεινον — ελαττουσθαι. Ελαττουσθαι ως, ημ ανατιλαντος, εωσφορον.

Vides quo pacto paulatim ac ingeniose illorum invidiam cohibeat, ac impossibilia tentantes ostendat? Ideo enim adhuc eo vivente et baptizante dispositum est, ut ita fieret, quo ipsum excellentiæ Christi testem haberent fide dignum et in nullo contradicere possent : unde nec a seipso hæc dixit, sed illis impellentibus.

B Ειδες πως ηρεμα και ευμηχανως την βαπτισαν αυτων εωσφρονισει, και αδυνατοις επηχησασθαι εδειξε ; Δια τουτο γαρ και εφανερωθη, οτι και αυτου και βαπτιζοντος, ταυτα γενεσθαι, ηνα κα αξιολιστον μαρτυρα της υπεροχης εχουσι, και η δεμια τουτοις αντιλογια περιλειφθη. Ουδι η αφ' αυτου ταυτα ειπεν, αλλ' εκεινων παρεμπεσαντων.

Vers. 31. Qui — est. Qui cœlestis est, major omnibus est, et ideo ego quoque minor sum. Vel aliter : Qui cœlestis est, nullo eget, et ita nec meo eget testimonio ipse sibi sufficiens.

Ο — εστιν. Ο επουρανιος μειζων παντων εστιν, η τουτο καγω ελάττων αυτου.

Vers 31. Qui — est. Sicut illud de illo, ita et istud (ce) de isto dicit ; nam qui a terra profectus est, terrenus est, sive inferior illo : siquidem cœlum supernum est et excelsum, terra vero inferna et humilis.

Η και ιτερωσ. Ο επουρανιος απροσδιεσ πανν εστιν, δια τουτο ουδε της εμης προσθειται μαρτυρια αυτος εκ αυτω αρχων.

Vers. 31. Et de terra loquitur. Atqui divina loquebatur. Sed quemadmodum Christus in præcedentibus dixit : Si terræ dixi vobis et non creditis²⁷, terrenum vocans divinam regenerationem : non quod terræ esset, sed in comparatione æternæ generationis suæ, quæ omnem sensum omnemque excedit intellectum : ita et nunc Joannes de terra seloqui dicit, in comparatione supernaturalium Christi sermonum : ostendens sua esse parva ac vilia, si ad ea quæ illius erant, conferantur. Nam sicut per cœlum significat excelsum, ita per terram depressum ac humile.

C Ο — εστιν. Ωσπερ εκεινο περι εκεινον, ον και τουτο περι (47) αυτου λεγει, οτι ο ων ητι γησ εκ της γησ εστιν, ηγονν υποκατω εκεινον. Η γαρ και ο ουρανός μεν επάνω και ύψηλός, η γη ύποκατω και ταπεινή.

Vers, 31. Qui — est. Idem rursus dicit, sermonem confirmans.

Και εκ της γησ λαλει. Και μεν θεια ελαλιω ωσπερ ο Χριστός προλαβων ειρηκεν. Ει τα πηγεια ειπεν υμιν, και ου πιστευετε, επιτην ηγων την θεικν αναγεννησεν. ουκ επιειθ ειρησ ην, αλλὰ προς σύγκρισιν της προαιωνιου και ανου και λογον γεννησιωσ αυτου. οτω και τα Ιωάννης εκ της γησ λαλειν αυτον λεγει προς ησ κρισιν των υπερουων λογων του Χριστου, διακεινησ τα αυτου μικρα και αυτελεσ τοις εκεινον παρεβαλλομα. Καθαπερ γαρ δια του ουρανου το ύψηλον ημασ οτω και δια της γησ το ταπεινον.

Vers. 32. Et — attestatur. Metaphoricus sermo est ab his, qui ea quæ testificantur, visu et auditu acceperunt. Neque enim ipsi opus erat cognitione, quæ a visu vel auditu procederet, cum natura soleret omnia, utpote perfectus Deus, qui nullo indiget sed quia perfecta in nobis cognitio ab his producit, atque illum judicamus fide dignum, qui ea, de quibus testificatur, visu accepit vel auditu : ab

D Ο — εστι. Το αυτο λεγει παλιν, βεβαιωσ λογον.

²⁷ Joan. x, 8, 12.

Variae lectiones et notæ.

(47) Περι αυτου Α.

πιστοῦται. Εἶπὼν οὖν, ὁ ἰώρακε καὶ ὁ ἤκουσε, τοῦτο μαρτυρεῖ· ταπεινῶς μὲν εἶπε διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀκρωμένων· οὐδὲν δὲ ἕτερον εἶπεν ἢ ὅτι ἀληθῆ μαρτυρεῖ. Καὶ γὰρ καὶ (48) ἡμεῖς, ὅταν (49) θέλωμεν βεβαιώσαι περὶ τίνος ὅτι ἀληθῆ λέγει, φερμέν ὅτι ὁ ἰώρακε καὶ (50) ἤκουσε, τοῦτο μαρτυρεῖ.

Λοιπὸν οὖν, ὅταν ἀκούης καὶ αὐτοῦ λέγοντος· Καθὼς ἀκούω, κρίνω· καὶ πάλιν· Ἡ ἐμὴ διδασχὴ οὐκ ἔστιν ἐμῆ, ἀλλὰ τοῦ πέμφσαντός με· καὶ αὐθις· Ἄ ἤκουσα παρ' αὐτοῦ, ταῦτα λέγω εἰς τὸν κόσμον, καὶ ὅσα τοιαῦτα· γίνωσκε ὅτι οἰκονομικῶς τὰ τοιαῦτά φησιν, ἵνα μόνον δόξῃ ἀληθῆ λέγειν, διὰ τὸ μήπω τὴν προσήκουσαν περὶ αὐτοῦ δέξαν ἔχειν τοὺς ἀκροατάς.

Καὶ — λαμβάνει. Οὐδεὶς τῶν ἀπιστούντων. Τοῦτο δὲ περὶ τῶν ἀναισθητῶν Ἰουδαίων εἶρακεν ὁ Ἰωάννης· ἔξαιρέτως δὲ περὶ τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν, τῶν ὑπὸ φιλοδοξίας καὶ βρασκανίας παρακλίνειν αὐτὸν ἐπιχειρούντων.

Ὁ λαβὼν — ἐστὶ. Ἐσφράγισεν, ἤγουν ἰσχυραῖσεν, ἰδεῖξεν ὅτι ὁ Πατὴρ ἀληθῆς ἐστίν. Εἶτα κατασκευάζει τὸ ρηθὲν.

Ὁν γὰρ — λαλεῖ. Ἐπεὶ γὰρ, ἀπισταλμένος ὢν, τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ λαλεῖ, λοιπὸν ὁ μὲν λαβὼν αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν καὶ πιστεύων αὐτῷ ἰσχυραῖσεν, ἰδεῖξεν ὅτι ὁ Θεὸς ἀληθῆς ἐστίν, ὁ ἀποστειλας αὐτὸν, οὐτιμὸς εἰσι τὰ ῥήματα ἢ λαλεῖ· ὁ δὲ μὴ λαβὼν αὐτὴν, καὶ ἀπιστούντων αὐτῷ, τοῦναντίον ποιεῖ, καὶ οὐδὲν ἕτερον ἢ προσηλως θεόμαχεῖ.

Ὅρα πῶς αὐτοὺς ἐντεῦθεν ἐφόβησε καὶ κατέκληξε, μαθόντας ὅτι ὁ παρακούων αὐτοῦ παρακούει τοῦ Θεοῦ τοῦ πέμφσαντος αὐτόν. Διέξας τοίνυν τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ ἀξιόπιστον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, δεικνυσιν αὐτὴν ἀξιόπιστον καὶ ἀπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Οὐ — Πνεῦμα. Οὐ μεμετρημένην δίδωσιν αὐτῷ ὁ Πατὴρ τὴν τοῦ Πνεύματος ἐνέργειαν, ὡσπερ τοῖς ἄλλοις ἁγίοις, ἀλλ' ἀμέτρητον ἔχει ταύτην καὶ ὄλην, ὡς ὁμοφυῆ. Πνεῦμα γὰρ νῦν λέγει τὴν τοῦ πνεύματος ἐνέργειαν. Τὸ Πνεῦμα μὲν γὰρ ἀμέτρητον· ἡ ἐνέργεια δὲ αὐτοῦ μετρεῖται καὶ διανεμεῖται κατ' ἄξιαν τῶν λαμβανόντων αὐτὴν.

Ἐδειξε δὲ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ ἀξιόπιστον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οὐχ ὡς δεομένου τῆς ἐκείθεν ἀξιόπιστίας· ἀρκεῖ γὰρ αὐτὸς ἑαυτῷ, τῆς αὐτῆς αὐτοῖς ὢν φύσεως καὶ ἄξιας· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸν μὲν Πατέρα ἐγίνωσκον, καὶ ὅτι Πνεῦμά ἐστιν ἠπίσταντο, τὸν Υἱὸν δὲ ἠγνόουν, ἀπ' ἐκείνων

⁴⁷ Joan. v, 30 ⁴⁸ Joan. vii, 16. ⁴⁹ Joan. viii, 26.

Variæ lectiones et notæ.

(48) Καί, post γὰρ, abest B,
(49) Θέλωμεν A.

(50) Καὶ ὁ ἤκουσε. A.

(ee) Ita et istud, etc. Ita et hoc de se. Siquidem, etc. Quia enim, cum missus sit, verba Dei.

(ff) Ejusdem naturæ. Forte, simul natam.

A his quæ apud nos sunt, comprobatur etiam quæ sunt illius. Dicens ergo, Quod vidit, quodque audivit, hoc attestatur: humili modo propter auditorum imbecillitatem locutus est, verum nihil aliud innuit quam si dixisset: Vera testificatur. Siquidem volentes de aliquo affirmare, quod vera dicat, asserimus, eum id testificari, quod vidit et audivit.

Quando igitur ipsum audieris dicentem: Sicut audio judico ⁴⁷; et rursum: Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me ⁴⁸; et iterum: Quæ audivi ab eo hæc loquor in mundum ⁴⁹, et quæcumque sunt similia, scito talia dispensatorie dixisse, solum ut videatur vera dicere, eo quod congruam de eo opinionem nondum haberent auditores.

B Vers. 32. Et — accipit. Nullus infidelium. Hoc autem de insensatis Judæis dixit Joannes, præsertim autem de discipulis suis, qui eum in ambitionem et invidiam impellere conabantur.

Vers. 33. Qui accepit — sit. Obsignavit, sive confirmavit, demonstravit, quod Pater verax sit. Deinde quod dictum est, probat.

Vers. 34. Is enim quem — loquitur. Siquidem (ee) ex quo is qui missus est, verba Dei loquitur, consequens est ut qui testimonium ejus sumpsit eique crediderit, confirmet ac demonstret, quod Deus verax sit, qui ipsum misit et cujus sunt ea quæ loquitur verba. Qui autem non suscipit eum, nec credit ei, contrarium facit: nec aliud agit quam manifeste contra Deum pugnat.

C Vide quomodo hinc eos terreat, cum discant, quod qui illi inobediens est, Deo inobediens est qui misit ipsum. Postquam ergo demonstravit ejus doctrinam esse fide dignam, idque a Patre, demonstrat nunc idem et a Spiritu sancto.

Vers. 34. Non — Spiritum. Non mensuratum dat ipsi Pater Spiritus virtutem, sicut aliis sanctis: sed hanc sine mensura habet ac totam, tanquam ejusdem naturæ (ff). Spiritum enim nunc dicit, Spiritus efficaciam ac virtutem. Siquidem mensurari non potest Spiritus: virtus autem ipsius mensuratur ac dividitur, juxta eorum, qui illam participant, dignitatem.

Demonstravit ergo doctrinam illius esse fide dignam a Patre et Spiritu sancto; non quasi illino egeat testium approbatione, qui soli sibi sufficiens est, ejusdem cum eis dignitatis et naturæ, sed quia Patrem cognoscebant, et quod Spiritus esset credebant, Filium autem ignorabant, opinionem quam de

hoc esse oportebat, ab illis confirmat, talia dispensatorie loquens, et paulatim eos ducere tentans.

Oportet ergo, quæ in Scripturis posita sunt, non simpliciter percurrere, sed et dicentis intentionem inquirere et auditorum inubecillitatem. Siquidem neque præceptores omnia dicunt, ut volunt sed pleraque sicut exigit intellectus institutorum : *Non potui, inquit, loqui vobis tanquam spiritualibus, sed tanquam carnalibus, lac vobis potum dedi, non solidum cibum* ⁶⁰. Non potuit autem, propter illorum impotentiam.

Vers. 35. *Pater diligit Filium*. Quia prius dixerat : *Quem Deus misit*, ne ex hoc putarent alterius eum esse naturæ subservientis ac subjectæ, curat id quod dictum est, et hunc prædicat Filium ejus esse, qui misit eum : quod si Filius, certe et ejusdem substantiæ : et si dilectus, utique omnium qui ei resistit, Patri ejus resistit.

Vers. 35. *Et — ejus*. Tanquam Deus omnia habebat : *Omnia siquidem per ipsum facta sunt* ⁶¹ : hæc tamen etiam dedit ei tanquam homini. Conventienti autem modo dictum est, *Diligit, et Dedit*, sicut inter homines dicitur. Solent namque patres diligere filios, eisque tradere quæ sua sunt.

Vers. 36. *Qui — æternam*. Credendo in doctrinam Filii, eique obediendo.

Vers. 36. *Qui — vitam*. Diximus superius, quod vita æterna sit et dicatur vita beata, quæ sanctis convenit.

Vers. 36. *Sed — eum*. Non dixit ira Filii, tanquam Filius sit iudicaturus : sed Patris iram comminatur, magis eos timere volens. Quod autem addit, *Manet super eum*, tantumdem est, ac si diceret : Nequaquam ipsum effugiet, semper eum puniet.

CAP. IV. Vers. 1. *Ut — Vers. 3. Galilæam*. Reliquit Judæam, amputans ipsorum invidiam.

Vers. 4. *Oportebat — Samaritiam*. Ostendit evangelista, fecisse eum rem quamdam, non quasi ex proposito, sed tanquam occasione viæ : in his videlicet, quæ cum Samaritide acta sunt, propter Judæorum adversus Samaritanos contemptum.

Erat autem Samaria regio quædam varias habens civitates et pagos. In hac autem olim Israelitæ habitabant : deinde post diversa bella Assyriorum eam devastavit, et captos duxit in Babylonem ac e Babyloniis, Medis et Chaldæis mistæ os homines

⁶⁰ I Cor. III, 1, 2. ⁶¹ Joan. 1, 3.

Varie lectiones et notæ.

(51) Περὶ τούτων Α.

(52) Præclare in hanc rem Theophylactus in Evangelium Joannis p. 793 Α. Ταῦτα πάντα τὰ ταπεινά καὶ ἀνάξια δοκούντα τῆς τοῦ Υἱοῦ δόξης, διὰ τοὺς ἀκροατὰς εἰρη-αἶ, οὐχ ἵνα ἡμεῖς πρὸς τὰ δόματα τούτοις χρώμεθα. Ἐλέχθησαν γὰρ τοῖς ἀποστόλοις πρὸς παρηγορίαν. Adde Chrysost. tom. VIII, p. 468 Α. Utinam nonnulli nostri sæculi homines hæc secum reputarent, nec totices explo-

τὴν περὶ (51) τούτου δόξαν συνίστηναι, οἰκονομικῶς τα τοιαῦτα φθγγόμενος καὶ κατὰ μικρὸν αὐτοὺς ἀνάξια πειρώμενος.

Χρὴ τοίνυν μὴ (52) ἀπλῶς τὰ ἐν ταῖς Γραφαῖς κε-μενα παρατρέχειν, ἀλλὰ καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ λέγοντος· ἐξετάζειν, καὶ τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀκούοντων. Οὐ κίπτε γὰρ οἱ διδάσκαλοι, ὡς βούλονται, λέγουσιν, ἀλλὰ τι πολλὰ, ὡς ἡ εἴξις ἀπαιτεῖ τῶν διδασκωμένων. Φησὶ γὰρ καὶ Παῦλος· Οὐκ ἔδυνάθη ὑμῖν λαλῆσαι ὡς πνευμα-τικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς. Γάλα ὑμᾶς· ἐπότισα, ε, βρώμα. Οὐκ ἔδυνάθη δὲ παρὰ τὴν ἐκείνων ἀδυνα-μίας.

Ὁ Πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν Υἱόν. Ἐπεὶ προέβαλεν εἶπεν ὅτι Ὁὐ ἀπίστευεν ὁ Θεός, ἵνα μὴ ἐπι-θεν νομισθῶσι ἑτέρας αὐτὸν εἶναι φύσεως, ἰσ-διστέρως (53) καὶ διακονικῆς, θεραπεύει τὸ μέν, καὶ ἀνακρούττει τοῦτον Υἱόν τοῦ ἀποστειλαντός. Ἐ-γὰρ Υἱός, ἀρα καὶ ὁμοούσιος· καὶ εἰ ἀγαπᾷ, ἀρα πᾶς προσκρούων αὐτῷ, τῷ Πατρὶ αὐτοῦ ἐπι-κρούει.

Καὶ — αὐτοῦ. Πάντα εἶχεν ὡς Θεός· Πάντα γὰρ ἐ-αὐτοῦ ἐγένετο· δίδωκε δὲ αὐτῷ τὰτα καὶ ὡς ἀνθρώπου. Τὸ δὲ Ἀγαπᾷ καὶ τὸ δίδωκεν ἀνθρωποπροσιῶς· εἰσέκει εἰώθασιν γὰρ οἱ πατέρες ἀγαπᾶν τοὺς υἱούς, καὶ προ-χωρεῖν αὐτοῖς τῶν ἰδίων.

Ὁ — αἰώνιον. Ὁ πιστεύων εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Υἱοῦ, ὁ πειθόμενος αὐτῷ.

Ὁ — ζωὴν. Προειρήκαμεν ὅτι ζωὴ αἰώνιος ἐστὶ καὶ λέγεται ἡ ζωὴ ἡ μακαρία, ἡ ἀγιοπρεπής.

Ἄλλ' — αὐτόν. Οὐκ εἶπεν ἡ ὀργὴ τοῦ Υἱοῦ, κατὰ τοῦ Υἱοῦ κρίναι μέλλοντος, ἀλλὰ τὴν ὀργὴν τοῦ Πατρὸς αὐτοῖς ἐπικρίμασε, μᾶλλον φοβῆσαι βουλόμενος. Τὸ ἐ-Μενεῖ ἐπ' αὐτόν, ἀντὶ τοῦ, Οὐδέποτε ἀποστήσεται ἐ-τοῦ, διηνεκῶς κολάσει αὐτόν.

Ὡς — Γαλιλαίαν. Ἀφῆκε τὴν Ἰουδαίαν, περιεκατέ-τὴν Βασκανίαν αὐτῶν.

Ἐδε — Σαμαρειας. Δείκνυσιν αὐτόν ὁ εὐαγγελιστὴς· οὐ προηγούμενον ἔργον, ἀλλ' ὁδοῦ πάρεργον, τὰ ἐπι-τὴν Σαμαρειτιδα ποιοῦμενον διὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων πρὸς τοὺς Σαμαρειτας ὑπόψικαν.

Ἡ Σαμαρεία δὲ χώρα τις ἦν (54) διαφόροι· ἔχουσα πόλεις καὶ κόμας. Ἐν ταύτῃ δὲ πάλαι ε-Ἰσραηλῖται κατῆκον· ὕστερον δὲ, μετὰ διαφω-πολίμους ἐρημώσας αὐτὴν ὁ βασιλεὺς Ἀσσυρια-τούς ὑπολειφθέντας μὲν εἰς Βαβυλῶνα κατέγαγε.

sas opiniones vanas ac temerarias, ac si nova proferent, repeterent ad nauseam prudentiorum. Imitandus esset Eustathius, qui ita alicubi de se dicit : Ἡμεῖς γὰρ οὐ μνίαι τοῖς ἐλαστοῖν ἐπιζήσαντες· μέλισσαι δὲ τοῦ τῶν μουσῶν λειμῶνος τὸ καλλίστω ἀπανθίζουσαι.

(53) Δὲ interponit Α. Forte τε voluit.

(54) Διαφόρους ἔχουσα κόμας καὶ πόλεις Α.

ἐκ Βαβυλωνίων δὲ καὶ Μήδων καὶ Χαλδαίων μιγάδας, A
 ἀνθρώπων· συναγαγὼν ἐκεῖ (55) κατώκησε. Αἰεῖται
 δὲ βουλούμενος ὁ Θεὸς ὅτι δι' ἁμαρτιᾶν ἐξεδόθησαν
 τοῖς Ἀσσυρίοις οἱ (56) Ἰσραηλίται, καὶ οὐ δι'
 ἀσθένειας, λείοντα· ἐπαφῆκε τοῖς ἐγκατοικισθεῖσι
 βαρβάρους, ὅπως μαθῶν ὁ βασιλεὺς καὶ συνεῖς,
 πῆμψι ἰαρεῖα τῶν Ἰσραηλιτῶν, παραδῶσοντα κά-
 κεινοὺς τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον, ἵνα τῆς ἀπὸ τῶν λεόν-
 των λύμης ἀπαλλαγῶσιν. Ἐξ ἡμισείας δὲ τότε τῆς
 ἀσθεσίας ἀποστάντες, ὑπεριον ὀλοτελῶς ἀπεπλήθη-
 σαν τῶν εἰδώλων· πλὴν οὐ μικρὸν εἶχον ἐτι πρὸς
 τοῦς Ἰουδαίους διαφορὰν. Μόνας γὰρ τὰς Μωσαϊκὰς
 βίβλους δεχόμενοι, τῶν ἄλλων οὐ πολλὴν ἐποιούοντο
 λόγον.

†† Ἄξιον (57) εἰπεῖν πόθεν οἱ Σαμαριῖται τὴν
 προσηγορίαν ταύτην ἔλαβον. Σομὸρ ὄρος ἦν, καθά B
 καὶ Ἡσαΐας φησὶν, Ἡ κεφαλὴ Σομῶρων Ἐφραΐμ.
 Ἄλλ' οἱ κατοικοῦντες, οὐ Σαμαριῖται, ἀλλ' Ἰσραη-
 λιταὶ ἐλέγοντο. Χρόνου δὲ προϊόντος προσέκρουσαν
 τῷ Οὐβ, καὶ βασιλεύοντος Φακίε ἀνελθὼν Θεγλάθ
 Φαλαστάρ πόλις τε εἶλε πολλὰς καὶ ἐπέθετο τῷ
 Ἡλᾶ, καὶ ἀνελὼν αὐτόν, Ὡσην τὴν βασιλείαν ἔδω-
 κεν. Ἐπὶ τοῦτον ἐλθὼν ὁ Σαλμανασαρ, εἶλε πόλεις
 ἐτίρας καὶ ὑποφόρους ἐποίησεν· αὐτὸς δὲ πρὸς τὴν
 τῶν Αἰθιοπῶν κατέφυγε συμμαχίαν. Ἔγνω τοῦτο
 ὁ Ἀσσύριος, καὶ ἐπιστρατεύσας, καὶ ἀνελὼν αὐτόν,
 οὐκέτι τὸ ἔθνος ἐκεῖ μῆνιν ἀφίησιν· ἀλλὰ τούτους
 μὲν εἰς Βαβυλῶνα ἤγαγεν, ἐκεῖθεν δὲ ἔθνη ἐκ διαφό-
 ρων τόπων ἀγαγὼν, κατοίκησεν ἐν τῇ Σαμαρείᾳ,
 ὥστε λοιπὸν ἀσφαλῆ αὐτῶ τὴν ἀρχὴν εἶναι, τῶν οἱ
 κείων ἐχόντων τὸν τόπον. Βουλούμενος δὲ ὁ Θεὸς δει- C
 ξαι τὴν αὐτοῦ δῦναμιν, καὶ ὡς οὐ δι' ἀσθένειας ἐξίδωκεν
 Ἰουδαίους, ἀλλὰ δι' ἁμαρτίας αὐτῶν, ἐπαφῆκε λείοντα
 τοῖς βαρβάρους· χρόνου δὲ προϊόντος, τῶν εἰδώλων
 καὶ τῆς δυσσεθείας ἀπίστησαν.

ΚΕΦ. Ε'. Περὶ τῆς Σαμαριεῖδος.

Ἐρχεται — αὐτοῦ. Ἐκεῖνο τὸ χωρίον ἦν τὸ κατ'
 ἐξάιρετον δοθεὶν τῷ Ἰωσήφ, λεγόμενον Σίκιμα.

Ἦν — Ἰακώβ. Πηγὴν λέγει τὸ φρέαρ, ὡς πηγάζον
 κάτωθεν. Ἐκαλεῖτο δὲ τοῦ Ἰακώβ, ὡς παρ' αὐτοῦ
 ῥουγῆν.

Ὁ οὖν Ἰησοῦς — ἕκτη. Κεκοπιᾶσως κατὰ τὴν
 ιδιότητα τῆς ἀνθρωπότητος. Πεζῇ γὰρ βαδίζων
 οὕτω σύντονον ἐποιεῖτο τὴν ὁδοπορίαν ὡς καὶ κο-
 πιᾶσαι.

Τί δὲ ἐστὶ τὸ Ἐκαθίζετο οὕτως; Ἀπλῶς, ὡς D
 ἴσχυεν ἐπ' ἰδάφους. Τὸ ἄτυρον γὰρ ὁ λόγος δεδιόσα-
 ισι.

Ἐκαθίζετο δὲ τὸ σῶμα διαναπαύων, καὶ περὶ τὴν
 γηγῆν ἀναψύχων. Αὐτὸ γὰρ τῆς ἡμέρας ἦν τὸ με-
 παύτατον, ὅτε λοιπὸν ὁ ἥλιος σφοδρότερον καθικνεῖ-

congregans in ea habitare fecit. Volens autem
 Deus ostendere, quod non propter impotentiam, sed
 peccatis exigentibus traditi essent Babylois, leones
 barbaris eam inhabitantibus immisit : quod rex
 audiens et intelligens, mittit ad eos sacerdotem
 Israelitarum, qui traderet etiam illis Dei legem, ut
 a peste leonum liberarentur. Ex eo ergo tempore
 partim ab impietate recesserunt : postmodum vero
 perfecte idola reliquerunt. Verumtamen aliquantulum
 adhuc erat ipsi discrimen a Judæis. Nam solis
 Mosis libris susceptis, cæterorum non magnam
 habebant rationem.

† Dicendum est, unde Samaritani sint appellati.
 Samaria mons erat, sicut etiam dixit Isaias. *Caput*
Ephraim Samaria 62. Qui autem inhabitabant, non
 Samaritani, sed Israelitæ dicebantur. Temporis
 autem progressu, cum irritasset Dominum, et re-
 gnaret Phacee, ascendens Theglat-Phalasar multas
 tulit civitates, et in Elam irrui ipsoque interfecto,
 Osee regnum tradidit. Postmodum vero ascendens
 Salmanasar reliquas tulit civitates, fecitque tribu-
 tarias; hic autem ad Æthiopum confugit auxilium :
 quod audiens Assyrius parato exercitu ipsum inter-
 emit, neque gentem cunctius ibi manere permisit,
 sed hos duxit in Babyloniam, et inde variis gentibus
 eductis in Samaria habitare fecit, ut propriis subdi-
 tibus locum possidentibus, firmum sibi relinqueret
 principatum. Volens autem Deus suam ostendere
 potentiam, quodque non propter impotentiam tradi-
 derit Judæos, sed propter eorum peccata, Barbaris
 leones immisit : temporis autem progressu idola
 cum suis impietatibus abjecerunt.

CAP. V. De Samaritana.

Vers. 5. *Venit* — suo. Prædium illud erat, quod
 extra sortem dedit Jacob Joseph, et dicebatur
 Sikima.

Vers. 6. *Erat* — Jacob. Puteum vocat, fontem,
 quia e subterraneo loco manabat : dicebatur autem
 ipsius Jacob, eo quod ipsum fodisset.

Vers. 6. *Jesus ergo* — sexta. Fatigatus juxta
 humanitatis proprietatem. Cum enim pedes in-
 cederet, adeo vehementer ambulabat, ut etiam
 fatigaretur.

Quid est autem, quod additur, *Sedebat sic* ?
 Simpliciter videlicet, prout sese locus offerebat :
 vel, humi. Demonstrat siquidem sermo quod omni
 fastu careret.

Sedebat autem, corpus refocillans, et juxta fontem
 recreans, erat enim meridies, quando sol vehe-
 mentius humana attingit corpora. Simul etiam

62 Isa. vii, 9.

Variae lectiones et notæ

(55) Κατώκησεν A, male.

(56) Οἱ omittit B.

(57) Hæc neuter meorum agnoscit. Excerpta

autem sunt partim ex Chrysost. t. VIII, p. 177, C,
 partim ex Theophylacto, p. 606 B.

discipulos expectabat, qui abierant ut cibos emerent. Vide autem evangelistæ diligentiam : neque enim dixit : Hora erat sexta, sed *ferme sexta*, istruens nos, ne etiam minima parvipendamus, sed in his quæ sese offerunt veritatem sectemur. Siquidem ne affirmando erraret, dictionem correxit, et conjecturaliter loculus est.

Vers. 7. *Venit — aquam.* Inde enim hauriebant aquam ac bibebant, qui dictam civitatem inhabitabant, eo quod pauci juxta locum essent putei.

Vers. 7. *Dicit — ut bibam.* Quemadmodum in ficu, quæ exaruit ⁶³, ficus requirebat non propter esuriam, sed dispensatoriè agens, ut accepta occasione ad miraculum perveniret : ita et nunc de fonte aquam postulat, non sitis causa, sed dispensatoris, quo nactus occasionem cum muliere colloqueretur ; præciebat enim ipsam credituram multorumque fidei causam futuram : ideoque exorta colloquutione aquam reliquit.

Vers. 8. *Discipuli — ut emerent.* Siquidem viaticum non contulerant, edocti ventrem despiciere, nec anxius ipsius gerere obsequium, sed tunc solum ipsius habere curam, cum ad hoc natura cogeret.

Cur autem tunc miraculum operatus non est circa cibos discipulorum ? Quia, si omnia tanquam Deus mirabiliter operatus fuisset, nequaquam homo esse creditus fuisset ; quemadmodum e diverso, si omnia tanquam homo fecisset, Deum esse nullo modo credidissent. Ideo quandoque ut homo operatur, ostendens, quod homo sit ; interdum vero, quasi Deus mirabilia operatur.

Solus autem sedebat circa fontem, ex hoc etiam ostendens, quod esset a fastu alienus.

Vers. 9. *Dicit — Samaritanis.* Non commercium habent, sive non communicant, ipsos abominantes, tanquam solum in parte judaizantes.

Sed unde Judæum esse cognovit ? Ab habitu aut etiam a loquela. Nam Christus quidem tanquam non vulgariter Judæus, sed etiam Deus, contempta hujusmodi observantia, captabat non Samaritanorum tantum familiaritatem, sed et cunctarum ubique gentium. Samaritana vero existimans eum peccare, corripientis more ad memoriam reducit observationem.

Vers. 10. *Respondit — vivam.* Hinc plane manifestum est quod sitim simulaverit, ut ad se errantem attraheret, ac locutionis reti venaretur. Sitiebat certe, sed errantium conversionem, quam etiam in processu suum vocat cibum, dicens : *Meus cibus est, ut faciam voluntatem ejus, qui misit me* ⁶⁴ ; nunc vero ait : *Si scires donum Dei, si cognosceres, quidnam sit, quod donat Deus.* Dicebat

⁶³ Matth. xxi, 48 ; Marc. xi, 12. ⁶⁴ Joan. iv, 34,

Α ται τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων ἄρα δὲ καὶ τοῖς μαθηταῖς ἀνέμενεν ἀπελθόντας εἰς ἀγορὰν τροφῆς. Ὅρα δὲ τοῦ εὐαγγελιστοῦ τὴν ἀκριβείαν ὅτι γὰρ εἶπεν, Ὁρα ἦν ἕκτη, ἀλλ' ὡσαύτῃ παιδεύων ἡμᾶς μὴδ' ἐπὶ τοῖς ἐλαχίστοις ἀσθαφορίαις, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς τυχοῦσιν ἐπιτηδεύειν ἀλήθειαν. Ἴνα γὰρ μὴ ἀπαρνημῶνος ἴσως ἀποτύχη, ἐκόλασε τὴν λέξιν, καὶ στοιχειοκαίως ἐλέξεν.

Ἐρχεται — ὕδωρ. Ἐκείθεν γὰρ οἱ τῆς ἐπιφανείας πόλως ὑδρεύοντο, διὰ τὸ μὴ συχνὰ φρέατα περὶ τὸν τόπον εἶναι.

Λέγει — πεινῶν. Ὅτι ἐπὶ τῆς ξηραθείας σκῆς οὐ πεινῶν ἐζήτει σὺκα, ἀλλ' οἰκονομίαν, ὡς εὐαφόρμωσιν ἐπὶ τὴν θαυματουργίαν εἶθ' οὕτως καὶ ἐπὶ τῆς πηγῆς οὐ θεοῦ ἐζήτει ὕδωρ, ἀλλ' ἐπὶ νομῶν, ἵνα εὐαφόρμωσιν τῇ γυναίκει διαλεχθῆ. Περνοῦσε γὰρ αὐτὴν πιστεύουσαν καὶ πολλοὺς ἐπίστευσε γυναικομένην ὁ δὲ καὶ, τῆς διαλέξεως ἀφῆκε ἀφῆκε τὸ (58) ὕδωρ.

Οἱ γὰρ μαθηταὶ — ἀγοράσωσιν. Οὐκ ἐπιφάνουσι (H) γὰρ ἐφόδια, παιδευθέντες καταφρασεῖν γαστρίαι, καὶ ἐπιπερισπούδαστον ἡγήσασθαι τὴν λειτουργίαν αὐτῆς, ὡς τότε μόνον ἐπιστρέφονται ταύτης, ὅτι λοιπὸν ἢ γινῆσθαι ἐπίλοιποι.

Πῶς οὖν οὐκ ἐθαυματούργησε καὶ τότε καὶ τὰς τροφὰς τῶν μαθητῶν ; Διότι ἴδεν πάντα ὡς ἄλλοι ἐθαυματούργει, ἠπιστήθη ἂν ὅτι ἀνθρώπος ἐστίν. ὡς πάλιν ἴδεν πάντα ὡς ἀνθρώπος ἐπείθη, ἠπιστήθη ἂν ὅτι Θεὸς ἐστίν. Διὰ τοῦτο ποτε μὴ καὶ ἀνθρώπος πράττει, βεβαιῶν ὅτι ἀνθρώπος ἐστίν, ποτε δὲ ὡς Θεὸς θαυματούργει, πιστεύομενος ὅτι Θεὸς ἐστίν.

Μόνος δὲ ἐκαθίστατο παρὰ τῇ πηγῇ παιδεύων καὶ τούτου τὸ ἄτυρον.

Λέγει — Σαμαρείταις. Οὐ συγχρῶνται, ἅπαντες κοινωνοῦσι, βδελυγτέμοι τούτους ὡς εἰ ἡμεῖς ἰουδαίζοντες.

Ἄλλὰ πόθεν ἔγνω ὅτι Ἰουδαῖός ἐστι ; Ἐπὶ τοῦ σχήματος, ἢ καὶ ἀπὸ τῆς διαλέξεως. Ὁ μὲν οὖν Χριστὸς, οἷα μὴ ἁπλῶς Ἰουδαῖός, ἀλλὰ καὶ Θεὸς παρεῖθε τῆν τοιαύτην παρατήρησιν, προσημαζόμενος οἰκίωσιν, ὅδ μόνον τῶν Σαμαρειτῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀπανταχοῦ γῆς ἰθὺν. Ἡ δὲ Σαμαρεῖτις, οἰκίωσιν τῶν ἁμαρτανῶν, διορθοῦται δὴθεν ὑπομιμνήσκουσα τῆς παρατηρήσεως.

Ἄπεριθῆ — ζῶν. Ἐπετύθετο μέλειστα φασὶν ὡς ὑπεκρίθη τότε τὴν δίψαν, ἵνα ἔγγυς ἔρχη τὴν πλανωμένην, καὶ θηρεύσῃ τῷ δικτύῳ τῆς διαλέξεως. Ἐδίψα μὲν γὰρ, ἀλλὰ τὴν τῶν πεπλανημένων ἐπιστροφήν. ἐπὶ καὶ προτέρω, ἰδίον βρῆμα τῆν καλεῖ, λέγων ὅτι Ἐρῶν βρῆμά ἐστιν, ἵνα ποῦ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. Νῦν δὲ φασὶν εἰ ἦδες τὴν δωρεάν τοῦ Θεοῦ εἰ ἐγίνωσκας ἐπὶ

Variæ lectiones et notæ.

(58) Τοιοῦτον interponit A.

(59) Ἐπιφάνουσι A.

δωρεῖται ὁ Θεός. Ἐλεγε δὲ τοῦτο περὶ ἑαυτοῦ, κατὰ μικρὸν ἑαυτὸν ἀποκαλύπτων αὐτῇ, ὡς ἀξία τοιαύτης διδασκαλίας, διὰ τὸ πρὸς ἐπιστροφὴν ἐπιτήθειον αὐτῆς.

Ἦδωρ δὲ ζῶν ὠνόμασε τὸ νᾶμα τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ· ἕδωρ μὲν, ὅτι δίκην ὕδατος καθαίρει τὸν ῥύπον τῆς ἁμαρτίας, καὶ σβεννύει τὴν φλόγα τῶν παθῶν, καὶ θεραπεύει τὴν τῆς ἀπιστίας ξηρότητα καὶ ἀκαρπίαν· ζῶν δὲ, ὡς ἀίναον καὶ αἰκίνητον. Ζωὴ γὰρ ὕδατος τὸ νᾶειν καὶ κινεῖσθαι.

Φησι δὲ ὁ (60) Χρυσόστομος ἕδωρ ζῶν νοεῖσθαι τὴν χάριν τοῦ θεοῦ Πνεύματος. Τοῦτο γὰρ διαφόρως ὀνομαζέσθαι, πρὸς τὰς διαφόρους ἐνεργείας αὐτοῦ, νῦν μὲν ἕδωρ, ἄλλοτε δὲ πῦρ· ἀλλ' ἕδωρ μὲν, διότι καθάπερ τὸ ἕδωρ ἐξ οὐρανοῦ κατιὸν ζωοποιεῖ καὶ τρέφει, καὶ μονοειδὲς ὅν ἐνεργεῖ πολυτρόπως, λευκαῖνον μὲν ἐν κρίνῳ, μελαίνον δὲ ἐν (61) ναρκίσῳ, ἐρυθραῖνον δὲ ἐν ῥόδῳ, πορφυρίζον δὲ ἐν ἴῳ, καὶ γλυκαῖνον μὲν ἐπὶ τῆς συκῆς, πικραῖνον δὲ ἐπὶ τῆς ἀψίνθου· οὕτω καὶ τὸ θεῖον Πνεῦμα, ἐξ οὐρανοῦ κατιὸν ζωοποιεῖ καὶ τρέφει τὴν ψυχὴν, καὶ ἐν ὅν, εἰς διαφόρους ἐνεργείας διακερτὶ τὴν χάριν καὶ δύναμιν· πῦρ δὲ διότι, καθάπερ τὸ πῦρ μονοειδὲς ὅν διαφόρως ἐνεργεῖ, θερμαῖνον, φλέγον, φωτίζον, καθαῖρον· οὕτω δὲ καὶ τὸ θεῖον Πνεῦμα.

Ἀλεγε — ζῶν; Μὴ θνηθεῖσα νοῆσαι τὸ ῥῆθιν, ὑπώπτευσεν ὅτι ἕδωρ ζῶν λέγει τὸ ἐκ τοῦ φρέατος ἐκείνου, ὡς ἀναβλύζον καὶ ἀλλόμενον, καὶ ὑπὸ ἰσχυρῆς ῥῆθῆναι τὸν λόγον, ὡς ἐκείνου δυναμένου συντομώτερον ἀνιμῆσασθαι δὲ ἀνδρείαν (62) καὶ ἐπιτηδειότητα.

Τίως δὲ κύριον αὐτὸν προσηγόρευσε, νομίσασκα μέγαν εἶναι τινά. Καὶ γὰρ ἤκουσαν, (63) Εἰ ἤθεις τίς ἐστιν ὁ λέγων σοι, Δός μοι πεῖν, καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ αὐτίκα τετίμηκεν αὐτὸν τῇ τοιαύτῃ προσηγορίᾳ, καὶ μετὰ πάσης ἐπιεικείας καὶ τὰ λοιπὰ διαλύεται. Ἄντημα δὲ φησι τὸ ἄγγελον.

Μὴ — αὐτοῦ; Καὶ οἱ Σαμαρείται, πατρίδα τὴν Σαμαρείαν ἤδη κεκτημένη, πατέρα λοιπὸν ἑαυτοῖς ἐπιγράφοντο τὸν Ἰακώβ, ὡς προκάτοχον καὶ πατέρα τῆς τοιαύτης αὐτῶν πατρίδος, κέντεθον εἰσώθων ἑαυτοὺς εἰς τὴν Ἰουδαϊκὴν εὐγένειαν.

Φασὶ δὲ τινες, ὅτι ἡ Σαμαρείτις αὐτῆ γυνή, καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν τὴν Σαμαρείαν οἰκούντων, ἐξ Ἰακώβ μὲν εἶλον τὸ γένος, αἰχμαλωτισθέντων δὲ πάλαι τῶν προγόνων αὐτῶν, καὶ δουλευσάντων παρὰ Βαβυλωνίοις, μεγάλης οὔτοι συνῆσαν τοῖς Σαμαρείταις, τῷ μακρῷ χρόνῳ καὶ ταῖς πολυτρόποις συμφοραῖς πρὸς τὰ ἐκείνων ἦθη μεταστάντες.

Ἡ πατέρα ἐπιγράφοντο τὸν Ἰακώβ, ὡς ἐκ Χαλδαίων καὶ αὐτὸν εἰλοντα τὸ γένος.

Ἀλεγε δὲ νῦν ἡ Σαμαρείτις ὅτι Εἰ μὲ περὶ τοῦτου λέγεις τοῦ ὕδατος, μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς

A autem hoc de seipso, paulatim se illi manifestans, ut quæ tali doctrina digna esset, eo quod ad conversionem apta esset.

Aquam vivam autem, appellavit doctrinæ suæ fluentia; aquam quidem, quia in modum aquæ sor-des abluit, flammæque affectionum extinguit, et incredulitatis siccitatem ac infructuositatem curat. Vivam vero, quasi perennem semperque motam. Aquæ enim vita fluere est ac moveri.

Dicit autem Chrysostomus aquam vivam divini Spiritus gratiam: siquidem variis modis hunc ait appellari, juxta diversas ipsius operationes, nunc aquam, nunc ignem; aquam quidem, quia sicut aqua de cælo descendens nutrit ac vivificat, cum-que unius sit speciei, vario modo operatur: deal-bans in lilio, denigrans in narcisso, rubricans in rosa, purpuriansans in viola, dulcerans in ficu, amaricans in absinthio: ita divinus quoque Spiritus de cælo descendens, nutrit ac vivificat animam, cumque unus sit variis operationibus gratiam dividit ac virtutem. Ignis quatione dicitur quia sicut ignis, cum unius sit speciei, varios habet effectus, calefaciens, inflammans, illuminans et purificans, ita sane et divinus Spiritus.

Vers. 11. *Dicit*—vivam? Cum id, quod dictum erat, non posset intelligere, suspicabatur, quod aquam vivam diceret, haustam ab eodem puteo, qui aquam emittebat ac scaturire faciebat: et opinabatur, dictum esse verbum illud, quasi posset ipse citius haurire, eo quod fortior esset magisque idoneus.

Interim autem Dominum vocat eum, putans, magnum aliquem esse. Audierat namque dicentem: *Si scires, qui sit qui dicit tibi, Da mihi ut bibam*, et cætera: ideo statim tali ipsum honorat appellatione, et eum omni mansuetudine reliqua proloquitur.

Vers. 12. *Num* — ejus? Samaritani etiam, cum jam Samariam patriam possiderent, Jacob quoque patrem suum appellabant, tanquam jam olim possessorem ac patrem hujus ipsorum patriæ: et hinc sese intrudebant in generosam Judæorum generationem.

Quidam autem dicunt, hanc mulierem, aliosque plurimos Samariam incolentium a Jacob descendisse: olim autem progenitoribus captis, ac Babyloniam in servitutem ductis, hos Samaritanis commistos, et cum eis versatos, longo tempore variisque calamitatibus ad eorum mores transmutatos.

Aut vocabant patrem Jacob, eo quod et hic a Chaldæis genus traxerat.

Dicit ergo nunc Samaritana: Quod si de hac non loqueris aqua: *num tu major es patre nostro*

Variæ lectiones et notæ.

(60) Tom. VIII, p. 183 D.

(61) Scribitur duobus σσ, ut Hentenius etiam habet.

(92) Ἀνδρείαν Α.

(93) Ὅτι addit Α.

Jacob, qui dedit nobis puteum hunc tam celebrem, ut meliorem possis dare aquam? Quod autem additur. Et ipse ex eo bibit, et filii ejus et pecora ejus, ad ipsius putei laudem dictum est. Nam si meliorem alium habuisset, nequaquam cum tota familia ex hoc bibisset. Reliquum est igitur, ut, si possis dare meliorem, major sis Jacob.

Hæc itaque Samaritana de Jacob cum eo loqui perseverat (gg), optans, quod quærit, invenire : Judæi vero etiam lapidare eum tentabant, dum Abraham faceret mentionem. Quomodo ergo æquum esset, ut hujusmodi repelleret mulierem studiosam, discendi avidam, ac juvari cupientem.

Vers. 13. Respondit — iterum. Siti aquæ.

Vers. 14. Quisquis — æternum. Nenaquam sitiet unquam incredulitatis siti.

Vers. 14. Sed — aquæ. Per fontem significavit perpetuitatem ac integritatem hujusmodi aquæ.

Vers. 14. Saliens — æternam. Scaturientis ad vitam æternam, eo quod vitam præbeat æternam. Vide autem, quod, cum mulier dixisset, Num tu major es patre nostro Jacob, non dixit : Utique major sum ; videretur enim seipsum jactare, sed ab his quæ dixit, hoc intulit. Nam differentia aquarum differentiam infert præbentium illas, cum naturaliter aqua illa consumatur, hæc autem perpetuo maneat.

Vers. 15. Dixit — ad hauriendum. Paulatim ad dogmatum celsitudinem provehitur. Ab aquæ enim, quam tribuit, præstantia, hunc esse majorem Jacob credit, quodque excellentioris naturæ aquam tribuat, intelligit : nondum autem perfecte cognoscit, aut quis sit, qui hanc donet, aut quid illa sit aqua, percipit ; suspicatur tamen id quod datur, tale quippiam esse, quod situm hanc sensibilem perimat. Non est ergo levis hæc mulier, neque enim utcumque suscepit ea quæ dicebantur, sed post longam interrogationem ; neque rursus incredula ac contentiosa. Nam cum majorem eum invenisset, quam Jacob, non permansit in præsumpta opinione. Atqui Judæis dixit Christus : Qui venit ad me, non esuriet : et qui credit in me, non sitiet in æternum⁶⁵ ; illi autem non solum non crediderunt, sed et offendiculum ex eo passi sunt.

Vers. 16. Dixit — huc. Cum instaret et apprehendere vellet, ait : Abi, voca virum tuum et veni huc, simulans, quod etiam illum cum ea communicare oporteret in dono. Atqui noverat eam virum legitimum non habere, utpote omnia sciens ; id tamen volebat ipsam dicere, ut apprehensa occasione, quæ circa eam acciderant, prophetaret, ipsamque

ἡμῶν Ἰακώβ, ὃς ἔδωκεν ἡμῖν τὸ φρέαρ τοῦτο :: περιβόητον, ἵνα καὶ δύνη δοῦναι κρείττον ὕδωρ ; ἢ δὲ, Καὶ αὐτὸς ἐξ αὐτοῦ ἐπιβίβη, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, καὶ θρόματα αὐτοῦ, πρὸς ἑπαινον τοῦ τοιοῦτου φρέατος εἰρηται, ὅτι ἔβην ἔτερον κρείττον, οὐκ ἂν ἐκ τούτου ἐπιβίβηται. Λοιπὸν οὖν, εἰ σὺ δύνασαι δοῦναι κρείττον, μείζονα εἶ τοῦ Ἰακώβ.

Ἡ μὲν οὖν Σαμαρεῖτις αὕτη προσηκῶς αἰτῶσα τοῦ Ἰακώβ διαλέγεται, καὶ παραμένει, πῶς αὐτὴν εὐρεῖν τὸ ζητούμενον· οἱ δὲ Ἰουδαῖοι καὶ ληθεύοντες αὐτὸν ἐπιχειροῦσαν, ὅτε τοῦ Ἀβραάμ ἐμνημονεύει. Πῶς οὖν εἰκός ἦν ἀποστραφῆναι τοιαύτην γυναικα σπουδαίαν καὶ φιλομαθῆ καὶ γλιχομένην κληθῆναι.

Ἄπεριβη — πάλιν. Δίψαν ὕδατος.

Ὅς — αἰῶνα. Οὐ μὴ διψήσῃ ποτὲ, τὴν ἐξ ἐπιβίβητος διψαν.

Ἄλλὰ — ὕδατος. Διὰ τῆς πηγῆς τὸ αἰῶνα ἀνελλιπῆς τοῦ τοιοῦτου ὕδατος ἐνέφρονον.

Ἀλιεμένου — αἰῶνιον. Ἀναβλύζοντος (64, in ζωῆν αἰῶνιον, εἰς τὸ παρέχειν ζωὴν αἰῶνιον. Οὐ δὲ πῶς εἰρηκῶς τῆς γυναικὸς, Μὴ σὺ μείζονα τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἰακώβ, οὐκ εἶπε καὶ μείζονα εἰμι· ἔδοξε γὰρ ἂν κομπάζειν· ἀφ' ἧν δὲ ἔπειτα τοῦτο κατασκευάσεν. Ἡ διαφορὰ γὰρ τῶν ἕκαστων τῆν διαφορὰν τῶν παρεχόντων αὐτὰ καρῦττα· ἡμῶν μὲν γὰρ τῶ ὕδατι φύσει διαπαύσθαι, τούτου δὲ περιβίβητος ἐστὶν.

Λέγει — ἀντιεῖν. Κατὰ μικρὸν ἀντίκειται τὸ τῶν δογμάτων ὕψος. Ἀπὸ τῆς ὑπεροχῆς γὰρ δίδωσιν ὕδατος, μείζονα τούτου τοῦ Ἰακώβ ἐκπεπίστευκε, καὶ ὅτι μὲν ἑτέρας φύσεως ὕδωρ ἴσθαι ὑψηλοτέρως ἐνόησαν· οὕτω δὲ τὸ εἶλασθαι ἴσθαι οὐτε γὰρ τίς ἐστὶν ὁ τοῦτο δίδου, οὐτε, τί ἐστὶν τοῦτο, καταλαβόν. Ὑπέλαβε δὲ τὸ δίδωμενον ἰσχυρῶς τυχάνειν ταύτης τῆς διψῆς τῆς αἰσθητοῦ. Οὕτε οὖν εὐκόλος ἡ γυνὴ αὕτη· οὐ γὰρ ἀπλῶς ἐθέλητο τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς συζητήσεως οὕτε ἀπειθῆς καὶ φιλόνοικος· εὐρούσα γὰρ μείζονα τοῦ Ἰακώβ, οὐκ ἐναπέμεινε τῇ κριτικῇ. Καίτοι καὶ Ἰουδαῖοις εἶπεν, ὅτι Ὁ ἐρχόμενος πρὸς ἐμὲ οὐ μὴ πεινάσῃ· καὶ ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ οὐ μὴ διψῇ ποποτε· ἀλλ' οὐ μόνον οὐκ ἐπίστευσαν, ἀλλὰ ἀσκῶν ἀλισθησαν.

Λέγει — ἐνθάδε. Ἐγκαιμένως καὶ ζήτοισι· βεῖν, λέγει· Ὑπάγε, κάλεσον τὸν ἄνδρα σου, καὶ ἔλθε ἐνθάδε, προσπεισόμενος ὅτι χρὴ κακίον καταναῆσαι ταύτη τοῦ δώρου. Καὶ ὅτι μὲν οὐκ ἔχει ἐπιβίβητος νόμιμον ἐγίνωσκεν, ὡς πάντα εἰδὼς ἰδούσας δὲ ταύτην εἰπεῖν ὅτι οὐκ ἔχει ἄνδρα, ἵνα ἰσχυρῶς προφάσεως δραξάμενος, προφητεύσῃ τὰ κατ' αἴψαν.

⁶⁵ Joan. vi, 35.

Variae lectiones et notæ.

(64) Præpositiones εἰς et διὰ suis locis motas arbitror. Διὰ certe his locum vix habere potest,

Fortè Hentenius invenit : Αναβλύζοντος· εἰς ζωὴν αἰῶνιον διὰ τὸ παρέχειν.

(gg) Loqui perseverat. humanit er colloquitur et permanet

και διορθώσεται ταύτην. Θέλει γάρ τῶν προῤῥήσεων και τῶν θαυμάτων τὰς ἀφορμὰς παρ' αὐτῶν λαμβάνειν τῶν προσιόντων, ὥστε και τὴν τοῦ κενδοθεξείν ὑπόνοιαν διαφύγειν, και οἰκειοῦσθαι μᾶλλον αὐτούς. Τὸ μὲν γάρ εἰπεῖν προηγουμένως ὅτι Πολύγαμος γέγονας, και νῦν ἔχεις ἄνδρα παράνομον, ἀκαίριον ἰδοῦμαι και περιττόν· τὸ δὲ παρ' αὐτῆς λαθόντα τὴν αἰτίαν σφόδρα εὐκαιρον και ἀκόλουθον.

Ἀπειρήθη — ἄνδρα. Οἰομένη πρὸς ἄνθρωπον ἀπλῶς διαλέγεσθαι, ἐπιχειρήσει λαθεῖν, κρύπτουσα τὸ αἰσχρὸν τοῦ πράγματος.

Λέγει — εἰρηκας. Ἀψάμενος ἀφορμῆς, ὡς εἴρηται, προφητεύει και διελέγχει ταύτην, ἀκριθῶς ἄγει τοὺς τε φανεροὺς και νόμιμους ἄνδρας αὐτῆς ἀριθμῶν, και τὸν νῦν λαθραῖον και παράνομον ἀποκαλύπτων. Πέντε μὲν γάρ ἄνδρας ἔσχε φανερῶς Β κατὰ διαδοχὴν· τοῦτο γάρ ἀκόλυτον ἦν· τοῦ πέμπτου δὲ τελευτήσαντος, οὐκ ἔτι λοιπὸν οὐδεὶς αὐτὴν φανερώς εἰς γυναῖκα λαθεῖν ἐθέλησεν. Αὕτη δὲ μὴ φέρουσα τὴν ἐπιθυμίαν, λαθραῖον εἶχε τὸν αὐτῆς συγγινόμενον. Οἱ πέντε μὲν οὖν ἄνδρες αὐτῆς ἦσαν, διὰ τὸ φανερόν· ὁ δὲ τότε μινύμενος οὐκ ἦν ἄνδρ' αὐτῆς, διὰ τὸ λαθραῖον.

[Τοῦ (65) ἁγίου Μαξίμου Ὁ Σαμαρείτης ὑπεδέχλου τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν λαβοῦσαν πέντε νόμους, ὡς ἄνδρας, τὸν τε ἐν τῷ παραδείσῳ δοθέντα τῷ Ἀδάμ, και τὸν ἐκτὸς τοῦ παραδείσου τῷ αὐτῷ πάλιν δοθέντα, και τὸν τοῦ (66) Νῶε κατὰ τὸν κατακλιυμὸν, και τὸν τῷ Ἀβραάμ περὶ τῆς περιτομῆς, και τὸν τῷ αὐτῷ πάλιν περὶ τῆς κατὰ τὸν Ἰσαὰκ Ἰουδαίας· ἀλλ' οὗτοι μὲν οἱ πέντε παρῆλθον και οἶον Γ (67) ἀποτεθνήκεσαν· εἶχε δὲ τότε τὸν Μωσαϊκόν· Οὐκ ἦν δὲ οὗτος (68) ἄνδρ' αὐτῆς, ἢ ὅτι οὐ καθ' ὁλόκληρον ἐστέρησεν τε και ἐφυλάσσειτο, ἢ ὅτι οὐ διὰ παντός, ἀλλὰ μέχρι τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας, ἰδοῦσα τῆ κατὰ τοὺς Ἰουδαίους φύσιν τῶν ἀνθρώπων. Ἐκτοτε δὲ οὐκ ἦν ἄνδρ' αὐτῆς, ἀλλοι ταύτην ἀρμοζομένου ἑαυτῆς, λέγει δὴ, τοῦ εὐαγγελικοῦ νόμου. ἤραρ μὲν οὖν τοῦ Ἰακώβ ἡ θεία ἐστὶ Γραφή· ὕδωρ ἔσ' τούτου ἡ ταύτης γνώσις· βάθος δὲ τὸ βάθος τῶν ομημάτων· ἀντλημα δὲ ἡ διὰ τῶν γραμμάτων μάθητες τοῦ θείου λόγου ἦν οὐκ εἶχεν ὁ Κύριος, ὡς αὐτὸ οὗτο Δόγος και αὐτοσοφία, και οὐ τὴν διὰ γραμμάτων μάθησιν διδοῦς τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ἀλλὰ τὴν ἑα πνευματικῆς χάριτος.]

Λέγει — σύ. Οὐκ ἔδυσχεράενεν ἐλεγχθεῖσα προδηλως, ὡς ὕδριν ἠγάσαστο τὸν ἐλεγχον, ἀλλὰ ἐκπλαγεῖσα τὴν Δ κριβεστάτην πρόγνωσιν αὐτοῦ, κατενόησεν ὅτι οὕτως ροφήτας ἐστίν. Θεωρῶ γάρ, φησί, ἦτοι Συνήμι. Εἶτα ὡδὲν βιωτικὸν αὐτὸν ἐρωτῶ, ἀλλὰ περὶ δογματῶν εὐδύς. καὶ γάρ·

Οἱ πατέρες — προσκυνεῖν. Πατέρας εἶπε τὸν

A corrigeret. Vult enim vaticiniorum ac miraculorum occasiones ab his quæ contingunt, accipere, ut et vanæ gloriæ suspicionem devitet, et eos sibi familiariores reddat. Siquidem alio modo dicere: Frequenter nupta fuisti, et nunc viro juncta es illegitimo, intempestivum videbatur atque superfluum: accepta vero ab ea causa, tempestivum erat atque consequens.

Vers. 17. Respondit — virum. Putans simpliciter cum homine loqui, occultata rei turpitudine, fallere eum conabatur.

Vers. 17. Respondit — Vers. 18. dixisti. Accepta, ut dictum est, occasione prophetat, eamque arguit, adamussim omnino manifestos ac legitimos ejus viros enumerans, et eum, qui nunc occultas erat ac illegitimus manifestans. Nam quinque viros palam et successive habuerat, siquidem hoc permisum erat: quinto autem mortuo, nullus eam manifeste in uxorem accipere voluit: ipsa vero non ferens concupiscentiam, sibi occulte conjunctum habebat. Quinque ergo viri fuerant ipsius, quia manifeste conjuncti: is autem, cui nunc commiscebatur, suus non erat, eo quod occultus esset.

†† Sancti Maximi: Mulier Samaritana significabat naturam humanam, quæ quinque leges acceperat, tanquam viros, nimirum legem Adamo datam in paradiso et extra paradisum eidem rursus datam, datam Noe tempore diluuii, Abrahamo de circumcissione et rursus eidem datam de Isaacō sacrificando: sed hæc quinque præterierant et quasi mortuæ erant: habebat autem tunc Mosaicam. Sed hæc lex non erat maritus ejus, vel quod non tota diligebatur et servabatur, vel, quod non ad omne tempus, sed tantum usque ad adventum Servatoris data erat Judaicæ naturæ humanæ. Exinde vero non erat vir ejus, cum alia eam sibi junxisset, lex nimirum evangelica. Puteus igitur Jacobi, est sacra Scriptura: aqua vero ejus, hujus cognitio: profunditas autem, profunditas sententiarum: hastrum vero, eruditio verbi divini quæ fit per litteras, quam Dominus non habuit, cum ipse Verbum sit ac vera Sapientia, cumque discipulis suis non per litteras dederit eruditionem, sed per gratiam spiritualem.

Vers. 19. Dicit — tu. Non indigne tulit, quod manifeste argueretur, neque pro injuria duxit increpationem, sed admirata perfectam ejus cognitionem, vere prophetam eum esse deprehendit. Video, inquit sive, intelligo. Et exinde nihil mundanum aut temporale eum interrogat, sed statim de dogmatibus. Ait enim:

Vers. 20. Patres — adorare. Patres dixit Abra-

Varie lectiones et notæ.

(65) Hæc uterque codex exhibet in margine. Sententius prorsus non agnoscit.

(66) Etiam hic τῷ scribendum.

PATROL. GR. CXXIX.

(67) Pro ἀποτεθνήκεσαν.

(68) In Latino hæc valde claudicant, cum lex sit femininum.

ham et Isaac. Vetus siquidem historia tradit Abraham in illo monte obtulisse Isaac Deo in holocaustum. Aut patres dixit Jacob et filios ejus. Jam Jacob ibi constituit altare et adoravit Deum. Mulier itaque quæstionem proposuit, putans Samaritanorum dogma melius esse quam Judæorum, et honoratiorem locum esse montis illius, quam Hierosolyma. Christus vero primum elevat utriusque loci dignitatem, eo quod brevi futurum esset, ut cultus divinus in utroque cessaret; deinde Judæos præponit, et postmodum divini cultus dogma manifestat.

Vers. 21. *Aut — patrem. † † Sophoniæ; Et adorabunt eum quilibet ex loco suo* ⁶⁶.

Ex hoc prædicat dissolutionem Samaritici simul et Judaici cultus, quam passi sunt, exterminati post Christi passionem a Romanis. Per horam vero intellige tempus.

Vers. 22. *Vos — scimus.* Quamquam enim eundem Deum colebant Samaritani et Judæi, tamen Samaritani ignorabant, quod omnium gentium esset Dominus: opinabantur siquidem, quod solis Samaritanis atque Judæis dominaretur. Judæi vero cognoscebant, quod omnium gentium esset Dominus omnipotens. Ideo dixit ad illam: *Vos adoratis quod nescitis*, hoc est, cujus potestatem non cognoscitis; et seipsum Judæis connumeravit, dicens: *Nos adoramus quod scimus*, quia et ex Judæis erat progenitus, et Samaritanæ Judæus videbatur. Deinde etiam inducit, quod majus est:

Vers. 22. *Quia — est.* Samaritanorum salus ex Judæis est; nam ab illis didicerunt Deum cognoscere, et idola respuere. Aut alio modo: Salus mundi ex Judæis est, cum ab eis Christus sit incarnatus.

Vers. 23. *Sed — veritate.* Ubi Judæos Samaritanis præposuisset, rursus nunc Judæis præponit Christianos, ut suspicione careat prælatio, et non appareat Judæis gratificari tanquam Judæus. Ubi autem dixit: *Venit tempus*, ne putaret, illud differendum, subjunxit: *Et nunc est*, sive jam imminet, instat.

Veros item adoratores dicit eos qui in se credunt, qui de Ecclesia sunt, tanquam vere colentes et non in umbris servientes, sicut Judæi et Samaritani; nam omnis horum servitus umbra erat et figura veritatis. Veri ergo adoratores adorabunt Patrem non in corpore, sed in spiritu, hoc est, non per corporales victimas, sed per spiritua-

⁶⁶ Sophon. II, 11.

Variæ lectiones et notæ.

(69) *Συνεπιτόρους* abest A. Hoc vocabulo videtur Hentenii etiam codex caruisse. Ergo reddidit *præfert*, Sensum ergo expressit, non vocabulum *αποφαίνει*. Προτιμά, προκρίνει nimis recedunt a meorum codd. lectione.

(70) Hæc uterque in margine. Eadem etiam cod.

A Ἀβραάμ καὶ τὸν Ἰσαάκ. Καὶ γὰρ ἐν ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ λόγος ἀρχαῖος ἱστορεῖ τὸν Ἀβραάμ ἀνετηνοχῆσαι τὸν Ἰσαάκ εἰς θυσίαν τῷ Θεῷ. Ἡ πατήρ ἐστι τὸ Ἰακώβ καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ. Καὶ γὰρ ὁ Ἰακώβ ἔστησεν ἐκεῖ θυσιαστήριον καὶ προσεκύνησεν τὸν Θεόν. Ἡ μὲν οὖν γυνὴ προσήγαγε τὴν ἐρώτησιν, οἰομένη κριτέον εἶναι τὸ δόγμα τῶν Σαμαριτῶν παρὰ τὸν τῶν Ἰουδαίων, καὶ τὸν τόπον τιμιώτερον τοῦ ὄρους αὐτοῦ παρὰ τὸν τῶν Ἱεροσολύμων· ὁ δὲ Χριστὸς κριτὴν μὲν καὶ ἀμφοτέρων τῶν τόπων ἀναίρει τὰ κριτήρια διὰ τὸ μῆλλειν ὅσον οὔπω πευθῆναι τὰς ἐν ταύτῃ λατρίας· εἶτα ἀποφαίνει τοὺς Ἰουδαίους (ἢ συνεπιτόρους· ἔπειτα παρανοοῖ τὸ δόγμα τῆς ἱερατείας.

Λόγος — πατήρ. [Σοφονίου (70). Καὶ προσκυνοῦσθε αὐτὸν ἕκαστος ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ.]

Ἐντεῦθεν προαναφανεῖ τὴν κατάλυσιν τῆς Σαμαριτικῆς ὁμοῦ καὶ Ἰουδαϊκῆς λατρίας, ἣν πεπρόθεσθ' ἠλοβρευθῆντες ὑπὸ Ῥωμαίων μετὰ τὴν χριστιανισμὸν ὤραν δεῖ νοεῖ τὸν καιρὸν.

Ἰμεῖς — οἴδαμεν. Εἰ γὰρ καὶ τὸν αὐτὸν Θεὸν ἐσθῆγοντο Σαμαριταῖται καὶ Ἰουδαῖοι· ἀλλὰ Σαμαριταῖται μὲν ἠγούσιν ὅτι πάντων τῶν ἰσθῆθ' ἱερίων ἱερεῖς ἐστὶ· μόνων γὰρ Σαμαριτῶν καὶ Ἰουδαίων δεσποκίνας αὐτὸν ὑπελάμβανον· Ἰουδαῖοι δὲ ἠγούσιν ὅτι παντοκράτωρ ἐστὶ. Διὰ τοῦτο πρὸς αὐτὴν εἶπεν ὅτι Ἰμεῖς προσκύνετε ὃ οὐκ οἴδατε, τὸ ἐστὶν, οὐ τὴν ἐξουσίαν οὐκ οἴδατε. Καὶ ἑαυτὸν δὲ συντάξας τοῖς Ἰουδαίοις. Ἡμεῖς γὰρ, φασί, προκυνούμεν ὃ οἴδαμεν· διότι καὶ ἐξ Ἰουδαίων ἐβίβασται καὶ Ἰουδαῖος τῇ Σαμαριτεῖδι ἰδοῦσεν. Εἶτα ἐπέμειν τὸ μείζον.

Ὅτι — ἐστίν. Ἡ σωτηρία τῶν Σαμαριτῶν αὐτὸν Ἰουδαίων ἐστίν· ἐξ αὐτῶν γὰρ ἔμαθον εἶδον τὸν Θεόν, καὶ καταγεώσκειν τῶν εἰδῶλων. Ἡ καὶ ἰσθῆθ' Ἡ σωτηρία τοῦ κόσμου ἐκ τῶν Ἰουδαίων, ἐξ αὐτῶν ὁ Χριστὸς ἐνηθρώπησεν.

Ἄλλ' — ἀλήθεια. Προτιμήσας τῶν Σαμαριτῶν Ἰουδαίους, νῦν προτιμᾷ πάλιν τῶν Ἰουδαίων τὸν Χριστιανισμὸν, ἵνα ἀνύποκτος ἢ προτιμήσας γίνεται μὴ δοῦν καταχαρίζεσθαι τοῖς Ἰουδαίοις, ὡς Ἰουδαῖοι εἶπὼν δὲ ὅτι Ἐρχεται ὥρα, ἵνα μὴ νομίσῃ βραβείον αὐτῆν, προσέθηκεν ὅτι Καὶ νῦν ἐστίν, ἤγον ἄνευ τῆς ἡδῆ.

Ἀληθινούς δὲ προσκυνητάς λέγει τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτὸν, τοὺς τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἀληθῆς ὄντας, καὶ οὐκ ἐν σκιαῖς λατρεύοντας ὡς Ἰουδαῖοι καὶ Σαμαριταῖται. Πᾶσα γὰρ ἡ λατρεία τοῦτου ἦν καὶ προτύπωσις τῆς ἀληθείας. Οὗτοι γὰρ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ λατρεύουσι (71) τῷ Θεῷ οὐκ ἐν σώματι ἀλλ' ἐν πνεύματι, τούτῳ ἐστὶν εἰς

A habet in contextu, post προσκυνήσετε τῷ Θεῷ. Et quidem litteris majusculis, quibus reliqua contextus scripta sunt. Est ergo hoc manifestum indicium particulæ ex marg. in textum translatae.

(81) Forte λατρεύουσιν, ut habet Hentenius. In textum etiam est προσκυνήσετε.

σωματικῶν θυσῶν ἀλλὰ διὰ πνευματικῶν, καὶ οὐκ ἂν ἐν σκιαῖς καὶ τύποις ἀλλ' ἐν ἀληθείᾳ, καὶ οὐ τόπων τῶν λατρίων περιγράφοντες ὡς Ἰουδαῖοι καὶ Σαμαρείται, ἀλλ' ἐν παντὶ τόπῳ τῆς δεσποτείας αὐτοῦ ὑπολογούντες τὸν Κύριον.

Περὶ τοῦ Πατρὸς δὲ μόνου νῦν ποιεῖται τὸν λόγον διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς γυναικός· οὐκ ἔδει γὰρ ἀθρόον αὐτῇ τὸ δῶγμα προσαγαγεῖν.

Καὶ γὰρ — αὐτόν. Ἦγουν, οὐ τυπικούς ἀλλ' ἀληθινούς, οὐ σωματικούς θύοντας ἀλλὰ πνευματικῶς. Εἰπὼν δὲ ὅτι Ζητεῖ, ἐπέφηεν ὅτι ἀπαρίσκειται τῇ νομικῇ λατρίᾳ, καὶ λοιπὸν συγκαταθετικῶς αὐτὴν ἐνομοθέτησε πάλαι καὶ συνεχώρησεν ἄχρι τότε διὰ τὴν τῶν Ἑβραίων παχύτητα καὶ ἀσθένειαν.

Πνεῦμα — προσκυνεῖν. Πνεῦμα, τουτέστιν β ἀσώματος· διὸ καὶ τοὺς λατρεύοντας αὐτῷ πνευματικῶς χρῆ λατρεύειν, καὶ οὐκ ἐν σκιᾷ ἀλλ' ἐν ἀληθείᾳ· τοῦτο γὰρ θεοπροπέθῃ καὶ καταλληλῶς λατρεία. Πνευματικῇ δὲ λατρίᾳ ἐστὶν ἡ ταπεινωφοσύνη· θυσία γὰρ, φησὶ, τῷ Θεῷ πνεῦμα συντριμμένον· καὶ ἡ προσευχὴ· Θῦσον γὰρ, φησὶ, τῷ Θεῷ θύσιαν αἰκίστως· καὶ ἀπλῶς πᾶσα πνευματικὴ ἀρετὴ· Τότε γὰρ, φησὶν, εὐδοκῆσεις θύσιαν δικαιοσύνης· ἐν ταῦθα δικαιοσύνης νοουμένης καθολικῶς πάσης ἀρετῆς δι' ἧς ὁ ἄνθρωπος δικαιούται.

Λέγει — πάντα. Ἰηγγίλασε (72) πρὸς τὸ τῶν ἰηθέντων ὕψος, καὶ λοιπὸν ἀπαγορεύει τὴν περὶ τῶν τοιοῦτων ἀπειράσιν. Ἀλλὰ ποθεν Σαμαρείταις τροσδοκία τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐπιδημίας; Ἀπὸ τῶν C Μωσαικῶν Γραφῶν. Ἐγράφη γὰρ Μωϋσῆς· Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεός ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμεῖ αὐτοῦ ἀκούσισθε.

Λέγει — σοι. Τοῖς μὲν Ἰουδαίοις ἐπιχειμένοις καὶ λέγουσιν· Ἐως ποτε τὴν ψυχὴν ἡμῶν κίρεις; ἵπτι ἡμῖν, εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστός· οὐκ ἵπεκρίνατο τοῦτο σαφῶς. Ταῦτη δὲ αὐτίκα ἑαυτὸν φανερώσων· εὐγνωμονεστέρᾳ γὰρ αὐτῶν ἦν. Ἐκεῖ-οι μὲν γὰρ, οὐχ ἵνα πιστεύσωσιν ἐζητούν μαθεῖν, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ κωμῶδησαι αὐτόν· αὐτὴ δὲ μαθούσα πίστευσεν.

Καὶ — αὐτοῦ. Ἐπὶ τούτῳ, ἀντὶ τοῦ, τούτων ἐγομῆνον.

Καὶ — ἔλαλε. Ὅτι ταλιχοῦτος ὢν μετὰ γυναικός Ἰταλοῦς διαλέγετο.

Οὐδαίς — αὐτῆς; Ἐσίγησαν, τιμῶντες αὐτόν. ἐπαιδευμένοι γὰρ τὸ μὴ πάντα τὰ τοῦ διδασκάλου περιμυρῆζεσθαι. Ἄμα δὲ καὶ ἐγίνωσκον ὅτι ἱεὺς ψυχικοῖς τραύμασιν αὐτῆς φάρμακον ἐπιτίθουσαν.

67 Psal. l, 19. 68 Psal. cxix, 14. 69 Psal. l, 21. 70 Deut. xviii, 15. 71 Joan. x, 24.

Variae lectiones et notæ.

(72) Non cepit hoc Hentenius. Est enim vertigine ferripi, quod solet accidere iis qui excelsa intuentur, aut ex loco edito deorsum spectant. Raddidit

(h) Repentinum. Repente. Est enim ἀθροῦν ἀδιδιου.

(εἰ) Siquidem instructi erant, etc. Bene enim in-

les; nec in umbris et figuris, sed in veritate; nec cultum loco circumscribentes, veluti Judæi et Samaritani, sed in omni loco dominationis ejus benedicentes Dominum.

De solo autem Patre facit nunc mentionem, propter mulieris imbecillitatem: neque enim repentinum (hh) dogma proponere ei oportebat.

Vers. 23. Nam et — ipsum. Puta non figurativus, sed verus; non corporaliter, sed spiritualiter immolantes. Dicens autem: Quærit, ostendit, quod legis immolatio displiceret, et sane olim condescendendo statuerat illam, et usque ad id tempus sustinuerat, propter Hebræorum imbecillitatem et crassitudinem.

Vers. 24. Spiritus — adorare. Spiritus, hoc est, incorporeus: ideo etiam colentes eum spiritualiter colere oportet, non in umbra, sed in veritate; hæc enim conveniens est, ac Deum decet. Spiritualis autem cultus, sive latria, est animi modestia: Sacrificium, inquit, Deo spiritus contritus 67; et oratis: Sacrifica, ait, Deo sacrificium laudis 68; et, ut uno verbo dicam, omnis virtus spiritualis: Tunc acceptabis, inquit, sacrificium justitiæ 69, ubi dictio Justitiæ, pro omni virtute accipitur, per quam homo justus efficitur.

Vers. 25. Ait — omnia. Inhiabat ad eorum quæ dicta sunt, sublimitatem, sed modo desperat, possede illis audire. Sed unde Samaritanis exspectatio adventus Christi? A Mosaicis scripturis. Scripsit enim Moses: Prophetam suscitabit vobis Deus de fratribus vestris: tanquam me illum audietis 70.

Vers. 26. Dicit — tecum. Judæis instantibus ac dicentibus: Quo ad usque animam nostram suspensam tenes? dic nobis, an tu sis Christus 71. Non respondit hoc manifeste; huic autem protinus se ipsum manifestavit; nam hæc æquior illis erat. Siquidem ipsi non ut crederent, discere quærebant, sed ut reprehenderent: ipsa vero statim postquam didicit, credidit.

Vers. 27. Et — ejus. In hoc, id est, his dictis.

Vers. 27. Ac — loqueretur. Quod cum talis esset, cum vili muliere disputaret.

Vers. 37. Nemo — illa? Tacuerunt, honorem ipsi deferentes; siquidem instructi erant, (ii) ne omnia magistri facta curiose inquirerent: simul etiam sciebant quod spiritualibus illius vulneribus pharmacum apponeret.

ita, ac si repererit κίρην, quod ipsum non absurdum est, quo sensu Gregorius Naz. p. 159, dixit: Ἴπρὸς τοὺς ἀστράς.

stituti est, non omnia doctoris curiose inquire.

Vers. 28. *Reliquit* — Vers. 29. *Christus ? Venerat* A ad sensibilem fontem, et invenit intellectualem : atque accensa est igne spiritualium undarum, adeo ut et hydriam relinqueret et necessitatem propter quam accesserat, curreretque in civitatem, ac populum omnem ad Jesum attraheret : docens nos, cum spiritualia nacti fuerimus, temporalia cuncta despiciere.

Et videte mulieris sapientiam. Non dixit : Venite, videte Christum, cum tamen crederet esse Christum, ne de hujusmodi re a seipsa judicare videretur : maximum enim videbatur cognoscere eum qui exspectabatur, sed alios vocat judices. Utque illos magis attrahat, offert eis veluti quamdam escam, suorum videlicet peccatorum detectionem. Sciebat enim, quod si sermones illius vel solum gustarent, protinus et ipsi irretirentur. *Num hic est Christus ?* hoc est, Num fortassis hic est ? Nam hæsitando loquitur, tanquam addubitans, ut ab illis detur sententia.

Vers. 30. *Exierunt*. — Vers. 31. *Comede*. Videntes eum ab itinere defessum, et ab imminente solari ardore, rogabant eum. Nam hoc in loco h̄ρώτων idem significat, quod *deprecabatur* ; id autem vehementis est amoris, non temeritatis.

Vers. 32. *At ille* — Vers. 33. *Quod ederet ?* Ipse quidem cibum dicebat, hominum salutem ; discipuli vero de cibo sensibili intelligentes, hæsitant inter se : nam illum interrogare verebantur. Tunc ergo verbum interpretatur.

Vers. 34. *Dicit* — *opus*. Voluntas Patris, qui ipsum miserat, et opus illius Christo injunctum, salus est hominum : hanc autem vocat cibum suum, ostendens per hanc vocem desiderium, quod de hominum habebat salute. Nam sicut qui edit, cibum concupiscit : ita et ipse hominum salutem. Dicit autem se a Patre missum, vel tanquam homo, vel sicut Verbum quod a Patre generatur, vel Patri honorem deferendo.

Vers. 35. *Nonne* — *jam*. Discipuli quidem de sensibili messe dicebant, ipse vero de intellectuali nunc loquitur, et hanc ostendit instare. Regiones appellans multitudinem venientium ad se Samaritanorum ; albas autem dicit eas, tanquam ad fidem paratos illos. Nam et fides messis est, quæ ab infidelitate metitur vel separatur, et confertur ad Christum. Quemadmodum enim albæ segetes paratæ sunt ad messem, ita et illi ad fidem.

Vers. 36. *Et* — *accipit*. Et qui tales metit regiones, retributionem a Deo sumit : universalis namque loquitur hic de omnibus Samaritanis ac Judæis, qui erant credituri.

Vers. 36. *Et* — *æternam*. Qui sensibilem metit agrum, congregat fructum ad vitam temporalem, hic autem ad vitam æternam.

Ἀφῆκεν — Χριστός ; Ἦλθεν ἐπὶ τὴν αἰσθητὴν πηγὴν, εὐράσασα δὲ τὴν νοητὴν οὕτως ἀνήρτη τὴν πύρρ τῶν πνευματικῶν ναμάτων ὡς καὶ τὸ ἄγκυ ἀφείναι, καὶ τὴν χρείαν δι' αὐτὴν παρῆλθε, καὶ δραμεῖν εἰς τὴν πόλιν, καὶ πάντα τὸν ὄχλον ἵνα σαὶ πρὸς τὸν Ἰησοῦν, παιδεύουσα ἡμᾶς, ὅτι οὐ χωρὶς πνευματικοῖς, ὑπερορῶν πάντων τῶν βυτικῶν.

Καὶ ὄρα σοφίαν γυναικὸς. Οὐκ εἶπε, Ἄσπι, ἔπι τὸν Χριστὸν, καίτοι πιστεύουσα ὅτι ὁ Χριστὸς ἴσταν, ἵνα μὴ δόξῃ κρίνετε ἀφ' ἑαυτῆς περὶ τικούτου πράγματος· μέγιστον γὰρ ἰδοὺ τὸ ἐργῶναι τὸν προσδοκώμενον· ἀλλ' ἑτέρους καλεῖ κτάς, ἵνα καὶ μᾶλλον αὐτοὺς ἐπισκιάσταν. Πῶς δὲ τούτοις, καθάπερ τὴ δέλεαρ, τὴν ἀπειρία τῶν ἰδίων ἀμαρτιῶν. Ἐγίνωσκε γὰρ ὡς ἡμε γούσωνταν τῶν λόγων αὐτοῦ, σκεπητεύθησαν καὶ αὐτοὶ παραπίκα. Τὸ δὲ, Μήτε οὗτος ἴσταν Χριστός ; ἀσπι τοῦ, Μήποτε οὗτος ἴσταν ; ἡ κρίνεται γὰρ, οἷον ἐκιδιστάζειν, ὥστε περ' αὐτὴ γινέσταν τὴν κρίσιν.

Ἐξῆλθεν — φῶς. Ὁρῶντες αὐτὸν κεντῶν ὑπὸ τῆς ὀδοθευρίας καὶ τῆς ἐπικαιμίας ἵσταν φλογός, ἠρώτων αὐτὸν, ἥτοι παρακαλοῦν φαγῶν τῆ δὲ φιλοστοργίας ἦν, οὐ προκεταίας.

Ὁ δὲ — φαγεῖν ; Αὐτὸς μὲν βρώσιν ἔλα τὸ σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων· οἱ μαθηταὶ δὲ περὶ ἡμε σως αἰσθητῆς νοοῦντες ἀπορούσι πρὸς ἀλλήλων· ἠύλαβούντο γὰρ ἐκείνον ἐρωτῆσαι. Λογὸν οὐν ἔλα τὸν λόγον.

Ἄγει — ἔργον. Θέλημα τοῦ πέμψαντος αὐτὸν Πατρός, καὶ ἔργον αὐτοῦ ἑπιτελεῖν αὐτῷ, ἡ οὕτω τῶν ἀνθρώπων. Ταύτην δὲ βρώσιν ἑαυτοῦ καὶ διὰ τῆς λέξεως ταύτης ἐμφανῶν τὴν ἑσῶσ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων. Ὅσπερ γὰρ ὁ τῆς ἐπιθυμεί τῆς βρώσεως, οὕτω καὶ αὐτὸς τῆς σωτηρίας ἡμῶν. Περμθῆναι δὲ παρὰ τοῦ Πατρός ἡμε ὡς ἄνθρωπος, ἡ καὶ ὡς Λόγος ἐκ τοῦ γεννησῶντος ἡ καὶ ὡς τιμῶν τὸν Πατέρα.

Οὐχ — ἤδη. Οἱ μαθηταὶ μὲν περὶ τοῦ αἰσῶνθερισμοῦ ἔλαγον· αὐτὸς δὲ νῦν περὶ τοῦ αἰσῶνθερσει, καὶ δείκνυσι τοῦτον ἐνεσῶντα· χῶμα· ὀνομάζων τὰ δείκνυσι τοῦτον ἐνεσῶντα· χῶμα· ὀνομάζων τὰ πλήθη τῶν ἐρχομένων ἤδη πρὸς ἐστὶ Σαμαρειτῶν· λευκὰς δὲ αὐτὰς καλῶν, ὡς ἑστὶ πρὸς πίστιν. Θερισμὸς γὰρ καὶ ἡ πίστις, θερισῶν ἀπὸ τῆς (73) ἀπιστίας, καὶ συγχομίζουσα πρὸς Χριστὸν. Ὅσπερ γὰρ τὰ λευκὰ γῆθηκα ἵταμε πρὸ θερισμὸν εἶσιν, οὕτω κακίνοι πρὸς πίστιν.

Καὶ — λαμβάνει. Καὶ ὁ θερίζων τοιαύτας γῆθηκα ἀμειβῆν ἐκ Θεοῦ λαμβάνει. Καθολικώτερον γὰρ ἑστὶν περὶ πάντων λέγει τῶν μελλόντων πιστεύειν ἑλαμῶν καὶ Ἰουδαίων.

Καὶ — αἰώνιον. Ὁ μὲν θερίζων αἰσῶνθερῶν συνάγει καρπὸν εἰς ζωὴν πρόσκαιρον· οὕτως δὲ ἡ ζωὴν αἰώνιον.

Variæ lectiones et notæ.

(73) Τῆς omittit B.

Ἴνα — θερίζων. Ἴνα, συναχθέντος ἐκεῖ τοῦ τοιοῦτου καρποῦ, καὶ ὁ σπείρας ὁμοῦ χαίρη καὶ ὁ θερίσας, βλέποντες αὐτὸν συναχθέντα ἐκεῖ, καὶ τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ μισθοὺς ὁμοῦ κομιζόμενοι, ὁ μὲν ὡς σπείρας, ὁ δὲ ὡς θερίσας.

Σπείροντες μὲν οὖν εἰσιν οἱ προφῆται, Μωϋσῆς καὶ οἱ μετ' ἐκείνων, οἳ σπείραντες τὰς περὶ Χριστοῦ προφῆσεις, θερίζοντες δὲ οἱ ἀπόστολοι θερίσαντες τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τῆς ἀπιστίας, καὶ συγκαμίσαντες εἰς τὰς ἀποθήκας τῶν αἰωνίων σκηνῶν.

Ἐν — θερίζων. Ὁ λόγος ὁ ἀληθινὸς τῆς παροιμίας.

Ἐγὼ — κεκοπιώκατε. Εἰς ὃ οὐχ ὑμεῖς κεκοπιώκατε.

Ἄλλοι — εἰσεληλύθατε. Ταῦτα λέγει δεικνύων ὅτι τὸ ἐγχειρισθῆναι τούτοις ἔργον, ῥᾶδιόν ἐστι καὶ εὐκόλον, καὶ θάρος αὐτοῖς ἐντεῦθεν ἐμβαλλων, ὡς τοῦ ἐπιγονωτέρου προκουσθέντος. Τὸ σπείρειν μὲν γὰρ μετὰ πόνου καὶ βραδείως γίνεται, τὸ θερίζειν δὲ μετὰ ἀνίσταως καὶ ταχέως· καὶ τοῦ σπόρου ἔργον τὸ θῆρος.

Τροπικαῖς δὲ καὶ μεταφορικαῖς κίχρηται λέξεσι πολλοῦ τοῦ Εὐαγγελίου, ποιῶν τὴν διδασκαλίαν ἐμφαντικωτέραν, καὶ τὴν μνήμην τῶν λεγομένων μονεμωτέραν, διὰ τῶν γνωρίμων εἰκόνων καὶ παραδειγμάτων τῆς (74) μὲν ἡδύτερον εἰσδυομένης ταῖς ἀκοαῖς, τῆς (75) δὲ βαθύτερον ἐντυπουμένης τῆ καρδίας. Καὶ αἰσθητὰ μὲν τὰ ῥήματα, πνευματικὰ δὲ τὰ νοήματα.

Ἐκ — ἰποίησα. Πάντα νόησον τὰ περὶ τοὺς ἀνδρας, καὶ τὸν οὐκ ἄνδρα. Ἡ καὶ ἀλλὰ ἰσως εἶπεν αὐτῇ πολλὴν κεκρυμμένα.

Ὡς — παρ' αὐτοῖς (76). Παρακαλῶν αὐτόν.

Καὶ — αὐτοῦ. Τὸν τῆς διδασκαλίας.

Τῆ — Χριστός. Ἐξ ὧν ἤκουσαν αὐτοῦ διδάσκοντος, ἔγνωσαν ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου, ὁ Χριστός, ὅτι, τῆς οἰκουμένης ἀπολαλίας, ἦλθεν οὗτος σῶσαι αὐτὴν. Εὐγνωμονίσταροι δὲ πολλῶ τῶν Ἰουδαίων οἱ Σαμαριταῖται. Οὗτοι μὲν καὶ ἔζηθον πρὸς αὐτόν, καὶ παρακαλῶν αὐτὸν μείναι γὰρ αὐτοῖς, καὶ μηδὲν σημεῖον ἰδόντες ἐπίστευσαν ἐς αὐτόν· ἐκεῖνοι δὲ ἐρχόμενον μᾶλλον πρὸς αὐτοὺς δάσκον, καὶ θέλοντα μείνειν παρ' αὐτοῖς ἰδάρυνοντο, καὶ πολλὰ σημεῖα βλέποντες ἠπίστουν. Ἦως οὖν εἶδος τούτους παραδράμειν, ἢ ποίας δικαιοσύνης, οἷς μὲν μισοῦσι προσεδρεύειν, τῶν δὲ ἀγαπώντων ποπυθῆν;

A Vers. 36. *Ut — qui metit.* Ut congregato ibi tali fructu, et qui seminavit simul gaudeat, et qui messuit : videntes scilicet, eum ibi congregatum, ac mercedem ex eo referentes : ille quidem tanquam qui seminavit, iste vero sicut qui messuit.

Seminantes itaque sunt prophetae, Moses et qui post illum fuerunt, ut qui vaticinia de Christo seminaverunt : metentes autem apostoli, qui messuerunt homines ab infidelitate, ac retulerant ad horrea aeternorum tabernaculorum.

Vers. 37. *In — qui metit.* Verus est sermo proverbii.

B Vers. 38. *Ego — laborastis.* Id est, ad quod vos non laborastis.

Vers. 38. *Atii — introistis.* Hæc dicit, ostendens, quod opus illis commissum facile et in promptu est, ac confidentiam eis inde immittens, utpote perfecto eo, quod laboriosius est. Seminare namque cum labore fit et tarditate, metere vero cum requie et velocitate : et sementis fructus est messis.

Frequenter autem usus est in Evangelio figurativis ac metaphoricis dictionibus, efficaciorē reddens doctrinam, et memoriā eorum quæ dicuntur stabiliorem, per notas similitudines et exempla : tum quod jucundius id in aures ingreditur, tum quod profundius cordi imprimitur ; et sermones quidem sunt sensibiles, intellectus vero spirituales.

C Vers. 39. *Ex — feci.* Quæcumque, intellige de viris, et de eo qui non erat vir ejus. Aut etiam alia fortassis multa dixit ei, quæ erant occulta.

Vers. 40. *Cum — apud se ipsius.* Hic rursum ἑρώτων, idem significat, quod *obsecrabant*.

Vers. 40. *Et —* Vers. 41. *Ipsius.* Sermone autem ipsius, hoc est, doctrinam illius.

Vers. 42. *Et — Christus.* Ex his quæ eum docentem audiverant, cognoverunt quod hic vere esset Salvator mundi Christus, quod orbe perditō venisset hic ut ipsum salvaret. Fuerunt autem Samaritani multo æquiores Judæis ; illi enim exiverunt ad eum et orabant illum ut veniret ad se, cumque nullum vidissent signum, crediderunt in eum ; Judæi vero ad se magis venientem persequēbantur et apud se manere volentem, graviter ferebant, cumque multa vidissent signa, non credebant. Quomodo ergo æquum erat ut hos præteriret ? aut qua justitia fieri poterat ut illis qui se odio habebant, odesset, hos autem, qui amabant, desereret ?

Variae lectiones et notæ

(74) Τῆς διδασκαλίας.
(75) Τῆς μνήμης.

(76) Hoc et proximum scholium apud Benthemium conjunctum est.

Alto autem tempore Samaritani non exceperunt A eum, utpote amicum Judæorum, qui adversus se inimicitias exercebant. Nam hoc scripsit Lucas tricesimo secundo capite ⁷². Sed illi erant alii ab istis. Illi siquidem vicum quemdam Samaritæ inhabitabant, isti vero civitatem.

Vers. 43. *Post* — Vers. 44. *Haberet*. Cur non abierit tunc recta Capernaum, quæ patria ipsius habebatur, causam reddidit: quia videlicet hi qui in ea morabantur, animum non applicabant, nec obtemperabant illi utpote familiares: siquidem familiaritas facile causat despectum.

Quomodo autem testatus sit Jesus, quod propheta in patria sua honorem non habeat, quære in fine vicesimi quarti capitis Evangelii juxta Matthæum et invenies ⁷³. Nazareth quidem patria ejus erat, patria videlicet matris ipsius, et ejus qui putabatur patris, in qua etiam nutritus fuerat. Capernaum vero habebatur patria illius, quod in ea habitaret. Ait enim Matthæus, quod relicta Nazareth, veniens habitavit Capernaum ⁷⁴.

Vers. 45. *Cum* — *festo*. Galilæam intellige reliquas Galilææ civitates ac vicos, præter eam quæ proprie civitas ejus dicebatur. Festum vero Pascha, veluti secundo capite significatum est.

Vers. 45. *Nam et ipsi* — *festum*. Nam omnes simul Judæi Hierosolymam undique concurrentes festum celebrabant.

CAP. VI. De regio.

Vers. 46. *Venit* — *vinum*. In Galilæam quidem C venit propter eorum invidiam, qui Judæam inhabitabant: in patriam autem suam non abiit, quia ei non auscultabant, et ne major eis accederet condemnatio. In Cana venit, primum quidem invitatus ad nuptias; nunc vero, ut fidem quæ ex facto prius miraculo accesserat, sua præsentia confirmaret: imo potius eos attraheret veniens non vocatus, ac patriæ suæ eos præponens.

Vers. 46. *Et* — *Capernaum*. Regius dicebatur vel quod regio esset genere, vel quod dignitatem nactus erat, a qua Regius cognominabatur, vel quod minister esset regius. Quidam itaque dicunt, hunc fuisse centurionem, de quo apud Matthæum et Lucam facta est mentio ⁷⁵. Non est autem ita. Siquidem, ut alias eorum differentias omittamus, ille centurio erat, hic regius; illius servus ægrotabat, hujus filius; et ibi morbus erat paralysis, hic autem febris.

Vers. 47. *Hic* — *moriturus*. Rursum ἡρώτα, significat *deprecabatur*.

⁷² Luc. ix, 52-53. ⁷³ Matth. xiii, 57. ⁷⁴ Matth. iv, 13. ⁷⁵ Matth. viii, 5; Luc. vii, 2.

Varia lectiones et notæ.

(77) Καθλου μὲν ἀπέθλην εἰς τὴν Γαλιλαίαν, ἧς ἡ Καπερναοὺμ· οὐκ ἰδικῶς δὲ, ἦτοι ἐξαιρέτως, ἦλθεν εἰς Καπερναοὺμ.

(78) Καὶ abest A, nec agnoscit Hentenius

Ἐν ἐτέρῳ δὲ καιρῷ εἰ Σαμαρείται οὐκ ἴδμεν αὐτὸν ὡς φίλον Ἰουδαίων τῶν ἐχθραίνοντων αὐτόν. Τοῦτο γὰρ ὁ Λουκᾶς ἐστέρησεν ἐν τῷ τρικοστῷ ἐπιτέρῳ κεφαλαίῳ. Ἄλλ' ἐκεῖνοι ἴτεροι ἦσαν περὶ τούτους. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ κώμην τινὰ τῆς Σαμαρείας ὄνομα οὗτοι δὲ πόλιν.

Μετὰ — ἐκεῖ. Διότι τότε οὐκ ἀπέθλην ἰδικῶς εἰς Καπερναοὺμ τὴν δεκοῦσαν πατρίδα αὐτοῦ, πῆσιν αἰτίαν ὅτι οὐ προσείχον αὐτῷ οἱ ἐν αὐτῇ, καταφρονούντες ὡς συνήθους· τὸ σύννηθες γὰρ καταφρόνητον.

Ποῦ δὲ ὁ Ἰησοῦς ἐμαρτύρησεν ὅτι προεῖπε ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι τιμὴν οὐκ εἶχει; (78) Καὶ ζήτησεν ἐν τῷ τέλει τοῦ εικοστοῦ τετάρτου κεφαλαίου κατὰ Ματθαῖον, καὶ εὗρήσεις. Καὶ γὰρ ἡ μητέρα αὐτοῦ ἦν πατρὶς αὐτοῦ, ὡς πατρὶς τῆς μητρὸς αὐτοῦ καὶ τοῦ δεκοῦτος πατρὸς αὐτοῦ, καὶ ὡς ἐκ τῆς θραμβυμένης ἡ δὲ Καπερναοὺμ ἰδοικε πατρὶς αὐτοῦ, ὡς κατακειμένης εἰς αὐτὴν. Φησὶ γὰρ ὁ Ματθαῖος ὅτι καταλιπὼν τὴν Ναζαρέτ ἐλθὼν κατοικῆσεν εἰς Καπερναοὺμ.

Ὅτε — ἰορτῆ. Γαλιλαίαν νόμιζε τὰς ἄλλας πόλεις τῆς κώμας τῆς Γαλιλαίας περὶ τὴν δηλωθεῖσαν ἰδίαν πατρίδα αὐτοῦ· ἰορτὴν δὲ τὴν τοῦ Πάσχα, ὡς ἐν δευτέρῳ κεφαλαίῳ κεδήλωται.

Καὶ αὐτοὶ γὰρ (79) — ἰορτῆν. Ὅμοῦ γὰρ ἐν Ἰερουσόλυμοις Ἑβραῖοι πάντες πανταχόθεν (80) συναρχαίως ἐώρταζον.

ΚΕΦ. ζ'. Περὶ τοῦ βασιλικοῦ.

Ἦλθεν — οἶνον. Εἰς τὴν Γαλιλαίαν μὲν ἦλθε διὰ τὸν φθόνον τῶν κατοικοῦντων τὴν Ἰουδαίαν εἰς τὴν ῥηθείαν δὲ πατρίδα αὐτοῦ οὐκ ἀπέθλη, καὶ μὴ προσείχον αὐτῷ, καὶ ἵνα μὴ μείζον αὐτῷ γένηται τὸ κρίμα. Εἰς τὴν Κανὰ δὲ ἦλθε πρῶτον μὲν κληθεὶς τὸν γάμον· νῦν δὲ τὴν ἀπὸ τοῦ προγεγονότος θαυματουργουμένην πίστιν βεβαίων τῆ παρουσίᾳ, καὶ μάλιστα αὐτοῦ ἐπελκόμενος, ὡς ἐλθὼν αὐτόκλητος καὶ προεπιτεταμένους τῆς πατρίδος.

Καὶ — Καπερναοὺμ. Βασιλικὸς ἐλέγγοτο ἢ ὡς ὁ γένους βασιλικοῦ, ἢ ὡς ἀξιώματι καταγεγραμμένος ὡς οὐκ ἐκαλεῖτο Βασιλικὸς ἢ ὡς ὑπερήφανος βασιλικός. Τινὲς μὲν οὖν φασὶν ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ παρὰ τὸ Ματθαῖον καὶ τὸ Λουκᾶ μνημονευόμενος ἐκατόνταρχος οὐκ ἔστι δέ. Καὶ γὰρ, ἵνα τὰς ἄλλας ἐπίσημα ἰσχυρὰς αὐτῶν, ἐκεῖνος μὲν ἐκατόνταρχος, οὗτος ἡ βασιλικός, κάκεινον μὲν δούλος ἕσθηναι· τούτῳ δὲ υἱός· καὶ ἐκεῖ μὲν ἡ νόσος παραλυσις, ἐνταῦθα ἡ πυρετός.

Οὗτος — ἀποθνήσκων. Ἡρώτα, ἦτοι παρακαλεῖται.

Idem paulo ante, loco ποῦ, videtur legisse πῶς. (79) Γὰρ ergo, quod unus meorum omittit, co-dex Hentenii videtur habuisse.

(80) Ἐρχόμενοι A.

Εἶπεν — πιστεύητε. Οὐ κατ' ἐρώτησιν ἀναγνωστέον, ἀλλὰ κατὰ ἀπόφασιν. Εἶπε γὰρ τοῦτο κοινῶς μὲν, τῶν Σαμαρειτῶν ὑποβιβάζων τοὺς Ἰουδαίους, ὡς ἐκείνων πιστευσάντων δίχα σημείων καὶ τεράτων· ἰδιαίτερον δὲ, τοῦ Βασιλικοῦ καθαπτόμενος· εἰ γὰρ καὶ πίστῳς ἦν τὸ ἀπαθεῖν καὶ παρακαλεῖν καὶ ἐπιτίγειν αὐτόν· καὶ γὰρ καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς φησὶν ὅτι εἰπόντος τοῦ Ἰησοῦ· Πορεύου, ὁ υἱὸς σου ζῆ· ἐπίστευσε τῷ λόγῳ αὐτοῦ· ἀλλ' οὐκ ὑγιῶς ἐπίστευσε. Καὶ τοῦτο δὴλον ἀπὸ τοῦ πυνθάνεσθαι πότε ἀφῆκε τὸν νοσοῦντα ὁ πυρετός. Ἐβούλετο γὰρ μαθεῖν εἴτε αὐτομάτως εἴτε κατ' ἐπιταγὴν τοῦ Χριστοῦ τοῦτο γέγονε.

Λέγει — ἐπορεύετο. Κατάβηθι, φησὶ, πρὶν ἀποθανεῖν τὸ παιδίον μου. Προσεδόκα γὰρ ὅτι μετὰ τὸ ἀποθανεῖν οὐ δύναται ἀναστῆσαι αὐτό.

Ἦδη — ἔσχε. Κομψότερον ἐνταῦθα λέγει τὸ βραύτερον, τὸ κορυφότερον, τὸ (81) ἐλευθεριώτερον.

Καὶ — πυρετός. Πόρρω γὰρ τῆς Κανά ἢ Καπερναοῦμ ἦν, ὥστε μὴ δυνήθηται αὐτοὺς ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ κομίσαι τὰ εὐαγγέλια τῆς ζωῆς τοῦ παιδίου.

Ἔγνω — ζῆ. Ὅτι ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ δηλονότι ἀφῆκεν αὐτόν ὁ πυρετός.

Καὶ — ὄλη. Νῦν ἐπίστευσεν ὑγιῶς, μετὰ τὸ ὑγιαίνει τὸν υἱὸν αὐτοῦ. Καλῶς οὖν καθήψατο αὐτοῦ ὁ τῆν καρδίαν αὐτοῦ γινώσκων Χριστός, εἰπὼν ὅτι Ἐάν μὴ σημεῖα καὶ τέρατα ἴδῃτε, οὐ μὴ πιστεύσητε.

Κυρίως οὖν σημεῖα μὲν εἰσι τὰ κατὰ φύσιν, ὡς τὸ ὑγιαίνει νοσοῦντας· τέρατα δὲ τὰ ὑπὲρ φύσιν, ὡς τὸ ζωοποιεῖν νεκρούς καὶ ὁμματοῦν τυφλοὺς. Καταχρηστικῶς δὲ λέγονται καὶ τούναντίον.

Τοῦτο — Γαλιλαίαν. Καὶ πρότερον εἰπὼν ὅτι Ἦλθε πάλιν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν Κανά τῆς Γαλιλαίας, ὅπου ἐποίησε τὸ ὕδωρ οἶνον· οὐ μάτην ἀνεμνησε τοῦ θαύματος, ἀλλ' ἐμφαίνειν ὅτι, καὶ τούτου γεγονότος, ἐλάττους (82) τῶν Σαμαρειτῶν εἰς πίστιν ἐράνησαν. Καὶ νῦν δὲ λέγων ὅτι Τοῦτο πάλιν δεύτερον σημεῖον ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς· ὁμοίως καθάπτεται αὐτῶν, ὅτι καὶ δεύτερον σημεῖον ἰδόντες οὐκ ἠδυνήθησαν ἐπιχρίσθαι (83) τοῦ μέτρου τῆς πίστῳς τῶν οὐδὲν ἰσραηλῶν Σαμαρειτῶν.

Δεύτερον γὰρ τοῦτο εἶπεν οὐκ ὡς μετὰ τὸ πρῶτον (84) μηδενὸς ἑτέρου παρὰ τοῦτο γεγονότος ἐν ὄλῃ τῇ Παλαιστίνῃ, ἀλλ' ὅτι μετὰ τὸ πρῶτον δεύτερον τοῦτο ἐν Κανά γέγονε.

Μετὰ — Ἰουδαίων. Ἦ πεντηκοστή.

Καὶ — Ἱεροσόλυμα. Συνεχῶς ἐν ταῖς ἑορταῖς ἐπιχωριάζει τῇ πόλει ταύτῃ, τοῦτο μὲν συνορτάζων

A Vers. 48. *Ait — oredetis.* Interrogative, sed affirmative legendum. Nam hoc dixit generaliter quidem deprimendo Judæos cum Samaritanis collatos, quod illi absque signis et prodigiis credissent, particularius autem Regium objurgando: etsi enim fidei erat, quod abiisset et deprecatus esset, ac urgeret eum. Siquidem evangelista quoque ait, quod cum dixisset Jesus: *Vade, filius tuus vivit*⁷⁶, credidit homo sermoni, quem dixerat ei; nondum tamen recte credebat; et hoc manifestum est, eo quod interrogaverit quando ægrotantem reliquisset febris; volebat namque discere, utrum casu an Christi jussu hoc factum esset.

Vers. 49. *Dicit — Vers. 50. Ibat. — Descende,* inquit, *priusquam moriatur;* existimabat enim, quod post mortem eum resuscitare non posset.

Vers. 51. *Jam — Vers. 52. Habuisset.* Quanquam κομψός dicatur *scitus, industrius aut eloquens*, hic tamen comparativum κομψότερον significat *facilius, tolerabilius.*

Vers. 52. *Et — febris.* Nam procul a Cana erat Capernaum: itaque non potuerunt eodem die perferre nuntium de salute filii ejus.

Vers. 53. *Cognovit — vivit.* Quod in illa hora, puta, reliquerat eum febris.

Vers. 53. *Et — tota.* Nunc perfecte credidit, ubi sanatus est filius ipsius. Merito ergo objurgavit eum Christus, qui cor illius noverat, dicens: *Nisi signa et prodigia videritis, nequaquam creditis*⁷⁶.

Signa quidem proprie sunt quæ secundum naturam sunt, ut sanare ægrotum; prodigia vero, quæ supra naturam ut vivificare mortuos, visum præstare cæcis, quamquam abusive etiam dicantur diverso.

Vers. 54. *Hoc — Galilæam.* Et prius cum dixisset *Venit rursus Jesus in Cana Galilæam, ubi fecerat ex aqua vinum*⁷⁶, non frustra miraculi fecit mentionem, sed ut ostenderet quod etiam facto illo signo Samaritanis inferiores in fide inventi sunt. Et nunc quoque dicens: *Hoc iterum secundum signum edidit Jesus*, similiter carpit illos, quia etiam secundo signo viso, non potuerunt ad mensuram pervenire fidei Samaritanorum, qui nullum viderant.

Hoc autem dixit secundum, non quod post primum nullum aliud ediderit in tota Palæstina, sed quod post primum, hoc secundum in Cana factum sit.

CAP. V. vers. 1. *Post — Judæorum.* Pentecoste, Vers. 1. *Et — Hierosolyma.* Continue in festis ad hanc civitatem ventitabat: partim quidem, ut cum

⁷⁶ Joan. iv, 50. ⁷⁷ *ibid.* 48. ⁷⁸ *ibid.* 46.

Variae lectiones et notæ.

(81) Non est sollicitandum hoc vocabulum, etsi recentius reddiderit, *tolerabilius*. Nam ἐλευθέριος recentiores etiam usurpant de convalescentibus. (82) Οἱ ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ.

(83) Ἀρχεισθαι A male. Forte tamen ita reperit interpretes.

(84) Μηδέν B.

cæteris festum celebraret secundum legem : partim vero, ut simpliciū multitudinem attraheret. Nam in festis ex omni plebe confluebant.

Vers. 2. Est — Bethesda. Est Hierosolymis piscina in loci situ, qui dicitur Probatea : aut simpliciter ita dicto juxta veterum traditionem, aut ut quidam dicunt, quod oves (quæ Græcis πρόβατα appellantur) olim illuc congregarentur, quæ in festis erant immolanda, et harum intestina in aqua illa purgarentur.

Vers. 2. Quinque porticus habens. Fornices aut testudines : has autem in circuitu habebat. Sicut ergo divina providentia, quæ ibi operabatur, piscina fabricata erat, ita et porticus propter ægrotantes.

Vers. 3. In — vers. 4. Morbo. Per enumeratos morbos alii quoque significati sunt. Dicens autem : Statuto tempore descendebat, docuit, quod non semper fiebat miraculum, sed certis temporibus : hominibus quidem incognitis, verum frequenter, ut opinor, in anno : propter hoc siquidem in portibus decumbebat multitudo magna languentium.

Verum cæteri sane utpote claudi et aridi, poterant tempus observare; nam videbant turbari aquam: cæci autem (jj) quomodo factam aquæ turbationem cognoscebant? Habebant certe ministros, quid observarent.

Illam vero piscinam figura erat piscinæ sacri baptismi : sicut enim illa morbos sanabat, ita et ista. Sed illa quidem corporales, hæc vero spirituales : illa statuto tempore, hæc autem semper ; illa descendente angelo, hæc adveniente Spiritu sancto : nam majora sunt nova veteribus.

CAP. VII. De eo, qui triginta et octo annos morbo tenebatur.

Vers. 5. Erat — morbo. Morbus vero erat paralysis. Alius tamen erat hic a paralytico, de quo apud Matthæum fit mentio, sicut in narratione decimi tertii capituli illius Evangelii apertissime significatum est⁷⁰.

Vers. 6. Cum hunc vidisset — fieri? Eum, qui multo tempore assiduis fuerat ac tolerantissimus, cæteris præponit : tum quod miseratione dignior esset tum etiam docens quod inter eos qui superno egent medicamine, Deum magis flectunt, qui sunt constantissimi. Non dixit autem : Vis utte curem, quia erat ab arrogantia alienus, et quia is qui morbo tenebatur ipsum nequaquam cognoscebat, ideo etiam nec fidem ab eo requisivit.

Interrogata autem, non ut disceret, supervacaneum enim erat de re manifesta discere : sed ut per responsionem omnibus ostendatur ejus constantia. Vide enim, quid respondeat.

⁷⁰ Matth. ix. 2.

Varia lectiones et notæ.

(85) Imo ἰ. Vide Eustath. ad Hom. p. 1390, v. 54. edit. Rom.

(jj) Cæci autem etc. Cæci autem, quomodo? A strepitu, qui fiebat, hoc discabant.

διὰ τὸν νόμον τοῦτο δὲ τὰ πλήθη τῶν ἀποπέμ-
μιστοῦ ἐπισπώμενος. Ἐν ταῖς ἑορταῖς γὰρ ἐκεῖ πηδῆμα
συνήρουν.

Ἔστι — Βηθεσδά. Ἔστι ἐν Ἱεροσολύμοις κολυμβήθρα ἐπὶ τῇ τοποθεσίᾳ τῇ καλουμένῃ Προβατικῇ. Οὕτω δὲ ταύτην ὀνόμαζον ἀπλῶς κατὰ πρόδοσιν ἀρχαίαν, ἢ, ὡς τινες λέγουσι, διὰ τὸ ἐκεῖ πρὸβατα συναγέσθαι πάλαι, τὰ μάλιστα ἐν ταῖς ἑορταῖς θυσιάζεσθαι, καὶ τὰ τούτων ἔγκυα ἐξ ἐκείνου τοῦ ὕδατος ἀποπλύνεσθαι.

Πέντε στοᾶς ἔχουσα. Στοᾶ ἔστιν ἡ παρ' ἡμῶν γομὴν καμάρα, ἢ καὶ (85) ὁ θόλος· κύκλος δὲ τῆς τῆς εἴχης. Ὡς οὖν θείας δυνάμεως ἐνεργούσης, ἡ κολυμβήθρα κατεσκευάστο, καὶ στοᾶι διὰ τῆς κοσούτας.

Ἐν — νοσήματι. Διὰ μὲν τῶν ἀκαρτέμων καὶ τὰ ἄλλα νοσήματα δεδιώλται. Εἰπὼν δὲ, ἡ ἐν τῷ καιρὸν κατέβαινον, ἐδίδαξεν ὅτι οὐ πάντοτε θαύμα ἐγένετο, ἀλλὰ κατὰ καιρὸν μὲν ἀγνωστοῖς ἀνθρώποις, πολλάκις δὲ οἴμαι τοῦ ἐναντοῦ. Ἐ τοῦτο γὰρ καὶ ἐν ταῖς στοᾶς κατέκειτο πολὺ πλῆθος ἀσθενούντων.

Ἄλλ' οἱ μὲν χωλοὶ καὶ ξηροὶ ἠδύνατο παρατηρῆσαι τὸν καιρὸν, ἰώρων γὰρ παρασσομένον τὸ ὕδωρ· καὶ δὲ τυφλοὶ πῶς; ἀπὸ τοῦ γινομένου θερμίδος καὶ ἐμαύσανον. Εἶχον δὲ καὶ ὑπαρέτας (86) παρατηρητάς.

Ἐκεῖνη δὲ ἡ κολυμβήθρα τύπος ἦν τῆς κολυμβήθρας τοῦ ἁγίου βαπτίσματος· ὡς περὶ γὰρ ἐκεῖνη νηπὶ ἰάτο, οὕτω καὶ αὕτη. Ἄλλ' ἐκεῖνη μὲν σωματικῆ αὕτη δὲ ψυχικῆς. Καὶ ἐκεῖνη μὲν κατὰ τινε κερμὶ αὕτη δὲ αἰεῖ. Καὶ ἐκεῖνη μὲν καταβαίνοντος ἐγγύθι, αὕτη δὲ ἐπιφοιτῶντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Μείζονα γὰρ τῶν παλαιῶν τὰ καινά.

ΚΕΦ. Ζ'. Περὶ τοῦ τριάντα ὀκτὼ ἔτη ἔχοντος τῆ ἀσθενείας.

Ἦν — ἀσθενείᾳ. Πάρεσις ἦν ἡ ἀσθενία Ἐπισκῆ ἔστιν οὗτος παρὰ τὸν ὑπὸ Ματθαίου μνημονοῦμενον παραλυτικόν, ὡς ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ τρισκαίδεκά κεφαλαίου αὐτοῦ σαφέστατα δεδιώλται.

Τοῦτον ἰδὼν — γινέσθαι; Τὸν πολυχρονίον τῆς ἐδρίας χρώμενον (87) καὶ κατερικώτατον προσημαίνων ἄλλων, τοῦτο μὲν ὡς ἕλευνότερον, τοῦτο δὲ καὶ δίδωσκον ὅτι τῶν δεομένων τῆς ἀνοθεν ἰατρείας οἱ κατερικώτατοι μάλλον ἐπικαίμπτουσι τὸν Θεόν. Οὐκ εἶπε δὲ, θεοθεραπέσω σε, διὰ τὸ ἀκόμπτου καὶ διαπιστώσει τούτον ὅπως ὁ ἀσθενῶν. Διὰ τοῦτο γὰρ μὲν πίστιν αὐτὸν ἀπήτησεν.

Ἐρωτᾷ δὲ οὐχ ἵνα μάθῃ· περιττὸν γὰρ περὶ τοῦ θεοῦ πράγματος μαυθάνειν· ἀλλ' ἵνα διὰ τῆς ἐπιστήσεως φανῇ πᾶσιν ἡ κατερία αὐτοῦ. Ὅρα γὰρ ἡ ἀποκρίνεται.

(86) Ὑπαρέτου τας Β.
(87) Κατακείμενον pro χρώμενον Α.

Ἀπειρήθη — καταβαίνει. Ὑπόπτευσεν ὅτι διὰ Α τοῦτο αὐτὸν ἠρώτησε τοῦτο, ἵνα ἐλέγη διὰ ῥαθυμίας προεῖμενον τὴν ἴασιν, ἢ ὅτι βουλόμενος χρυσιμύσει πρὸς τὸ βλαπτεῖν αὐτὸν εἰς τὴν κολυμβήθραν. Διὸ καὶ ἀπολογεῖται ὅτι παρὰ τὸ μὴ ἔχειν ἀνθρώπου ἀποτυγχάνει.

Εἰπὼν δὲ, ὅτι Ἐν ᾧ ἔρχομαι ἐγὼ, ἄλλος πρὸ ἐμοῦ καταβαίνει · ἴδειξε τὴν καρτερίαν αὐτοῦ, πῶς ἐν τοσοῦτοις ἔτεσιν ἀποτυγχάνων ἐτι παρέμενε καὶ οὐκ ἀρίστατο, καὶ ταῦτα οὐ ῥαθυμῶν ἀλλὰ παραγκωνιζόμενός τε καὶ ἐπεραζόμενός καὶ οὐδὲ οὕτω ναρκῶν.

Ἡμεῖς δὲ, βραχύν τινα καιρὸν προσεδρεύοντες τῷ Θεῷ σπουδαίως, ἐν μὴ τύχωμεν, ἀνευθύνωμεν λοιπὸν καὶ ἀποφειτώμεν, καὶ ἀνακρίπτωμεν. Ἄλλ' ἐπίπενον, φησίν, ἢ διηνεκῆς προσευχὴ · καὶ ποία ἀρετὴ οὐκ ἐπίπενος; Β Διότι δὲ ἐπίπενος, διὰ τοῦτο καὶ ἐπικερδῆς.

Λέγει — περιπάτει. Οὐ μόνον ἀνίστησι, ἀλλὰ καὶ τὸν κράδβατον ἄραι κελεῖται, ἵνα πιστωθῇ τὸ θαῦμα καὶ μὴ δοξῇ φαντασία τις. Εἰ γὰρ μὴ συνεπάγη τὰ μέλη βεβαίως, οὐκ ἂν τὸν κράδβατον ἠδύνατο φέρειν.

Τοῦτο δὲ πολλαχοῦ ποιεῖται, ἐπιστομιζῶν τοὺς ἀναίσχυνην βουλομένους. Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ παρὰ τῷ Ματθαίῳ παραλύτου ὁμοίως πεποιήκει · καὶ ἐπὶ τῶν ἄρτων διὰ τοῦτο λείψανα πολλὰ παρεσκεύασεν ὑποληφθῆναι · καὶ τῷ καθαρισθῆντι λαπρῶ προσέταξε δεῖξαι ἑαυτὸν τῷ ἱερεῖ · καὶ τὸ ὕδωρ οἶνον ποιήσας, εἶπεν ἀντλήσαι καὶ ἐνεγκεῖν τῷ ἀρχιτρικλίνῳ · καὶ νεκρὸν ἀναστήσας, ἐνετείλατο δοῦναι αὐτῷ φαγεῖν · διὰ C τῶν τοιούτων πάντων πείθων τοὺς ἀνοήτους ὅτι οὐκ ἴσταν ἀπατεῶν, ἀλλὰ Σωτῆρ ἀληθῆς τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως.

Καὶ — περιπάτει. Ἄμα τε ἤκουσε, καὶ ἄμα τῆς ὑγείας αἰσθημένος ἠγέρθη, καὶ λοιπὸν μηδὲν ὑπολογισάμενος ἤρε τὸν κράδβατον αὐτοῦ καὶ περιπάτει.

Ἦν — περιπάτει. Ὅρα παρρησίαν · οὐ μόνον γὰρ οὐκ ἐπέσθη τούτοις, ἀλλὰ καὶ τὸν εὐεργέτην ἀνεκήρυξε, καὶ προτιμότερον πάντων ἀπέφησε, λέγων Ἐκεῖνός μοι εἶπεν, ἐκείνῳ πείθομαι. Καὶ γὰρ ἐκεῖνός με ἰασάμενος, ἐκείνῳ μεῖζονα πάντων νομίζειν παρεσκεύασεν.

Ἠρώτησαν — τόπω. Ἄμα τῷ θεοσκεύσει τὸν ἀνθρώπου, ἰξίνευσεν διὰ τὸν ὄχλον, τοῦτο μὲν φεύγων D τὸν παρὰ τῶν εὐγνωμονεστέρων ἱπαινόν, τοῦτο δὲ περικόπτων τὸν παρὰ τῶν ἀγνωμονεστέρων φθόνον. Εἶωθε γὰρ κολλᾶσαι ἕβρι μόνον τοῦ φθονομένου πολλὴν ἐνίκαί φλόγα.

Μετὰ ταῦτα — γυνῆται. Παρακαμάσαντος ἤδη καὶ τοῦ θαύματος καὶ τοῦ θυμοῦ τῶν Ἰουδαίων, ἐντυγχάνει λοιπὸν τῷ θεραπευθέντι, θέλων βελτιώσαι καὶ τὴν ψυχὴν (88) αὐτοῦ. Εὕρισκει δὲ αὐτὸν εὐκ ἐν ὄνεσι καὶ ῥαθυμίᾳ, ἀλλ' ἐν τῷ ἱερῷ προσευχόμενον,

Vers. 7. *Respondit — descendit.* Suspiciabatur quod hoc propterea ipsum interrogabat, ut argueret quod praesegnitie frustraretur sanitate: aut quod in hoc prodesse sibi vellet, ut eum in piscinam immitteret: ideo etiam respondet, quod ob id salutem non consequeretur, quia hominem non haberet.

Dicens autem: *Dum venio ego, alius ante me descendit,* suam ostendit perseverantiam qua tot annis frustratus, adhuc tamen perseverabat et non desperabat, idque non segnis, sed detrusus et offensus, nec sic negligentior efficiebatur.

Nox autem brevi aliquo tempore diligenter Deo astantes, si non assequimur quod optamus, statim omittimus ac recedimus, pigrioresque reddimur. At laboriosum est, inquit, continue orare. Et quæ virtus non est laboriosa? Verum sicut laborem habet, ita et lucrum affert.

Vers. 8. *Ait — ambulat.* Non solum erigit, sed et grabbatum tollere jubet, ut miraculum esse credatur, et non appareat phantasia aliqua. Nisi enim membra firmiter compacta forent, nequaquam grabbatum ferrepossent.

Hoc autem pluries fecit, eorum qui impudentes esse vellent, ora obstruens. Nam et in paralytico, de quo apud Matthæum ⁸⁰, similiter fecit; et in panibus eadem de causa, ut plurima fragmenta relinquerentur, ordinavit ⁸¹; et ei qui a lepra mundatus est, jussit, ut se sacerdoti ostenderet ⁸²; et cum ex aqua vinum fecisset, præcepit ut hauriret, ferrentque architrilino ⁸³; et cum mortuam suscitasset, præcepit ut darent illi quod ederet ⁸⁴: insensatis suadens per omnia hujusmodi, se non esse impostorem, sed verum Salvatorem communis hominum naturæ.

Vers. 9. *Et — ambulabat.* Simul et audivit, et sanitatem sentiens erectus est: itaque nullius habita ratione, tulit lectum suum et ambulabat.

Vers. 9. *Erat —* Vers. 10. *ambula.* Vide libertatem: neque enim solum non obedivit illis, sed et beneficii autorem prædicavit ac omnibus præstantiorem demonstravit dicens. Ipse mihi dixit ipsi obedivi: siquidem eum qui me sanum fecit majorem cunctis ducere decrevi.

Vers. 12. *Interrogaverunt —* Vers. *Loco.* Simul ut hominem sanaverat, subduxerat se propter turbam: partim quidem fugitans laudem æquorum, partim vero invidiam amputans iniquorum, Solet enim frequenter solus ejus conspectus, cui quis invidet, multam infundere flammam iræ.

Vers. 14. *Posthæc — contingat.* Cum jam et miraculi rumor defecisset et tumor Judæorum, occurrit ei qui sanatus fuerat, volens animam quoque illus meliorem reddere, reperit eum non in otio et segnitie, sed in templo orantem ut opi-

⁸⁰ Matth. ix, 6. ⁸¹ Matth. xiv, 20. ⁸² Matth. vii, 4. ⁸³ Joan. ii, 8. ⁸⁴ Luc. vii, 55.

Varie lectiones et notæ.

(88) Ἐαυτοῦ Β.

nor, ac Deo gratias agentem : et admonet illum, ne deinceps peccet, ostendens, quod propter peccata ægrotabat. Minatur autem gravius puniendum, si peccaverit, docens eos qui post pœnam peccati rursus delinquant, atrocius puniendos, tanquam insensatos ac contemptores, sive in præsenti vita, sive in futura, sive in utraque.

Quod si peccatorum supplicium duravit hic triginta et acto annos, quidnam poterit quisquam dicere de futuro supplicio? Uti que, quod æternum erit ac sine carens. Neque tamen omnes morbi a peccatis oriuntur, neque omnes peccatores ægrotant. Paralyticus quoque, de quo apud Matthæum fit mentio, propter peccatum ægrotabat, ut ibi distinguitur : ideo etiam dixit illi : *Remissa sunt tibi peccata tua* 88. Per tales autem admovet omnes, eos quidem, qui nondum ægrotaverunt, ut timeant ne morbo corripiantur, et ita corrigantur ; eos vero qui jam morbo subjacerunt, ut timeant ne deterior ægrotent, et deinceps cautius vivant.

Quisque ergo nostrum, si jam ægrotavit, dicat apud sese : *Ecce sanus factus es, non pecces deinceps, ne quid deterior tibi contingat.* Quod si nondum morbo detentus est, apostolicum oraculum apud se decantet : *Bonitas Dei ad pœnitentiam te invitât, sed juxta duritiam tuam et cor impenitens, iram tibi recondis* 89. Non solum autem corporis membra astringens suam ostendit divinitatem, sed etiam dicens : *Non pecces deinceps* ; siquidem omnia se nosse significavit, quantumvis etiam arcano.

Vers. 15. *Abiit — sanum.* Abiit et nuntiavit ; non tanquam iniquus, ut proderet, sed tanquam gratus ut benefactorem divulgaret. Nam beneficium ac minis sufficiebant, ut eum in officio continerent ; nec his tantum alligatus erat, verum etiam timebat ne quid deterior pateretur. Præsertim quod si eum proderet voluisset, nequaquam dixisset quod Jesus esset, qui se sanasset, sed quod Jesus esset, qui dixisset, ei : *Tolle grabbatum tuum et ambula.* Judæi enim quærebant discere non quis fecisset eum sanum, sed quis dixisset illi : *Tolle grabbatum tuum et ambula.* Ipse ergo, quia crimen incurrere se putabat, si tacuisset, beneficium prædicavit. Gratus itaque ac libere loquens censendus est hic homo, omnique carens accusatione.

Vers. 16. *Ac — Sabbato.* Quantum ad id quod apparebat, propter hoc ; quantum vero ad id quod occultum erat, propter invidiam.

Vers. 17. *Jesus autem — operor.* Utrinque seipsum Deo æqualem esse ostendit ; et dicens Deum patrem suum, et dicens, se operari sicut illum : ne deinceps tanquam puro homini auscultarent ei, sed tanquam Deo. Itaque, quod dicitur : *Ad hoc usque temporis,* continuitatem operationis significat.

88 Matth. ix, 2. 89 Rom. ii, 4, 5.

Α οἶμαι, καὶ εὐχαριστήρια τῷ Θεῷ ἀποδίδοντα. Ἐὰν παραυνοῖ μὴν μηκέτι ἀμαρτάνουσι, δεκτικὸν ὅτι ἐξ ἀμαρτιῶν ἐνόησε· ἀπειλεῖ δὲ, εἰ πάλιν ἁμαρταν χεῖρονα κέλασιν, διδάσκων ὡς οἱ μετὰ τὴν ἐξ ἁμαρτίας τιμωρίαν πάλιν ἀμαρτάνουσι, χαλιπύτως τιμωροθήσονται ὡς ἀναίσθητοι καὶ καταρονηταί, εἴτε ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ εἴτε ἐν τῇ μέλλουσῃ εἴτε καὶ ἐν ἀποφύραϊς.

Εἰ δὲ ἐνταῦθα κέλασι ἀμαρτιῶν παρατήρησιν τριακονταετῶ ἔτα, τί ἄν τις εἴποι περὶ τῆς αἰ κολάσεως ; Ὅτως γὰρ ἀτελεύτητος ἔστι καὶ αἰωνος. Οὐτε δὲ πᾶσαι αἱ νόσοι ἐξ ἀμαρτιῶν τίκονται, ἐπὶ πάντες οἱ ἀμαρτάνοντες νοσοῦσι· Καὶ ὁ μνησθεμένος δὲ ὑπὸ Ματθαίου παραλυτικὸς ἐξ ἀμαρτιῶν ἔκαστος καθὼς ἐκεῖ διεληφται· δὶὸ καὶ πρὸς ἐκεῖνον ἄρτα· **Β** Ἀφώνεται σοι αἱ ἀμαρτίαι σου. Διὰ τῶν τοιούτων ἡ παραγγέλλει πᾶσι, τοῖς μὲν μήπω νοσήσασιν φράσκει μὴ νοσήσῳσι, καὶ διορθοῦσθαι· τοῖς δὲ ἤδη νοσησσοβοεῖσθαι μὴ νοσήσῳσι χεῖρον καὶ ἀσφαλιζέσθαι τὸ μέλλον.

Καὶ ἡμῶν οὖν ἕκαστος, εἰ μὴν ἤδη νοσήσῃ, ἰγέτω πρὸς ἑαυτὸν· Ἴδε ὑγιῆς γέγονας, μὴ ἀμαρταν, ἵνα μὴ χεῖρόν τι σοι γένηται, εἰ δὲ οὐπω νοσήσῃ, ἱπαδέτω ἑαυτῷ τὸ ἀποστολεῖν ἰγίον, ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιαν ἔργου. κατὰ δὲ τὴν σκληρότητα σου καὶ ἁμαρτητον καρδίαν θησαυρίζεις σεαυτῷ ὄργην. Οὐ μόνον τῷ σφίγγῃ τὸ σώμα παρέσχεν αὐτῷ τῆς αἰωνος θείατης ἀπόδειξιν, ἀλλὰ καὶ τῷ εἰπεῖν· Μηκέτι ἐπιτήτανε. Καὶ γὰρ ἐδήλωσεν ὅτι πάντα οἶδα, καὶ τὰ κρυπτα.

Ἀπῆλθεν — ὑγιῆ. Ἀπῆλθε καὶ ἀνήγγειλε, ὡς ἀγνώμων ἵνα προσδώσει, ἀλλ' ὡς εὐργιστὴς ἀνακηρύξῃ τὸν εὐεργέτην. Ἰκανῆ γὰρ καὶ ἡ εὐεργισία καὶ ἡ ἀπειλὴ ἐπισχεῖν αὐτόν. Καὶ ὡς μὴ ἠδέσθη ἂν, ἀλλὰ καὶ ἐφοβήθη μὴ τι χεῖρον πάθῃ, ἐγίστην λαθὼν ἀπόδειξιν τῆς τοῦ εὐεργέτου δυνάμεως. Ἄλλως τε καὶ εἰ προσδοῖται τοῦτον ἐσκέλευτο, εἰς ὃ εἶπεν ὅτι Ἰησοῦς ἔστιν ὁ ποιήσας με ὑγιῆ· ἀλλ' ἵνα Ἰησοῦς ἔστιν ὁ εἰπὼν μοι, Ἄρον τὸν κράββατόν σου καὶ περιπάτει. Οἱ γὰρ Ἰουδαῖοι μαθεῖν ἐζήτησαν οὐ τίς ἐποίησεν αὐτόν ὑγιῆ, ἀλλὰ τίς ὁ εἰπὼν αὐτῷ, Ἄρον τὸν κράββατόν σου καὶ περιπάτει. Οὗτος δὲ τὸ θεαυόν ἡμῶν μα σιγήσας τὴν εὐεργισίαν ἐδημοσίευσεν. Εὐεργιστὴς οὖν καὶ πεπερησιασμένος ὁ ἄνθρωπος οὗτος· καὶ πρὸς ψεως ἀπάσης ἐπίτος.

Καὶ — Σαββάτω. Τῷ φαινόμενῳ μὲν διὰ τοῦτο ἡ κεκρυμμένῳ δὲ διὰ τὸν φόβον.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — ἐργάζομαι. Ἐδείξεν (89) ἑαυτὸν ἴσον τῷ Θεῷ ἐκατέρωθεν, ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν Πατέρα ἴσον τὸν Θεόν καὶ ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν, ἐργάζεσθαι καθὼς ἐκεῖνος, ἵνα μηκέτι ὡς ἄνθρωπος φιλεῖ τούτῳ προσέχων, ἀλλὰ καὶ ὡς Θεῷ. Τὸ μὲν οὖν ἕως ἄρτι, τὸ δευτεῖος τῆς ἐργασίας δηλοῖ.

Variae lectiones et notæ.

(89) Αὐτόν Α.

Διττῆς δὲ νοουμένης ἐπὶ Θεοῦ τῆς ἐργασίας· ἡ μὲν γὰρ σημαίνει τὴν κατ' ἀρχᾶς δημιουργίαν τῶν φύσεων, ἡ δὲ τὴν μετ' ἐκείνην οἰκονομίαν καὶ πρόνοιαν καὶ συντήρησιν αὐτῶν· κατὰ μὲν τὸ πρῶτον σημαίνοντον κατέπαυσεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ ἀπὸ (90) τῶν ἔργων αὐτοῦ· κατὰ δὲ τὸ δεύτερον αἱ ἐργάζονται, οἰκονομῶν τὸν κτίσιν καὶ προνοούμενος καὶ συνέχων αὐτὴν, καὶ νόμος οὐδαίς κωλύει τὸν νομοθέτην ἐργάζεσθαι πάντοτε τὴν σωτηρίαν τῶν κτισμάτων αὐτοῦ.

Παρατήρησον δὲ ὅτι διαφόρως περὶ τῆς τοῦ Σαββάτου λύσεως ἐγκυλιούμενος, ποτὶ μὲν θεοπροπῶς ἀπολογεῖται, καθάπερ καὶ νῦν, ποτὶ δὲ ἀνθρωποπροπῶς. Ἐβούλετο γὰρ ἀμφότερα πιστεύεσθαι, καὶ τὴν θεότητα αὐτοῦ καὶ τὴν ἐνανθρώπησιν.

[Τοῦ ἁγίου (91) Μαξίμου· Τοὺς μὲν πρῶτους τῶν γεγενῶτων λόγους ὁ Θεός, καὶ τὰς καθόλου τῶν ὄντων οὐσίας, ἀπαξ, ὡς οἶδε, συμπληρώσας, ἐτι ἐργάζεται οὐ μόνον τὴν τούτων αὐτῶν πρὸς τὸ εἶναι συντήρησιν, ἀλλὰ καὶ τὴν κατ' ἐνέργειαν δημιουργίαν τῶν ἐν αὐτοῖς δυνάμει μερῶν. Ἐν γὰρ τῇ ὕλῃ τουτέστι τῇ καθόλου τῶν ὄντων οὐσίᾳ, δυνάμει ὑπάρχουσι τὰ κατὰ μέρος ἐκ τῆς ὕλης (92) γινόμενα μερικὰ ὧν τὴν γένεσιν αἱ ὁ Θεός ἐργάζεται. Ἐτι μὲν ἐργάζεται καὶ τὴν πρὸς τὰ καθόλου τῶν μερικῶν ἐξομείωσιν, λέγων δὲ τὴν πάντων ἀνθρώπων κατὰ μίαν τῆς γνώμης ἐπὶ τὰ καλὰ κίνησιν, πρὸς τὸν λόγον τῆς φύσεως ἐνωσιν ἵνα γένηται πάντων ὡσπερ μία καὶ ἡ αὐτὴ φύσις, οὕτως καὶ γνώμη μία, σύμφωνός τε καὶ ταυτοκλήτος, Θεῷ τε καὶ ἀλλήλοις συναχθέντων διὰ τῆς προνοίας αὐτοῦ.]

Διὰ τούτο — Θεῷ. Λέγων γὰρ ὅτι Πατὴρ μου, τὸ γνήσιον ἐμφάνει· ὁ δὲ γνήσιος υἱός, ἴσος τῷ πατρὶ κατ' οὐσίαν καὶ φύσιν.

Ἀπεκρίνατο — ποιούντα. Ἐπειδήπερ ὑψηλὰ περὶ ἑαυτοῦ λέγων, ἐδιώκετο, μὴ δυναμένων ἐκείνων ἐφικέσθαι τοῦ ὕψους τῶν λεγομένων, ἀλλ' ὡς ἀντίθεον αὐτὸν διακόντων, συγκαταβαίνει τῇ ἀσθενείᾳ τῆς διανοίας αὐτῶν, καὶ ταπεινὰ φθίγγεται κατ' οἰκονομίαν ἵνα εὐπαράδεκτος αὐτοῖς γένηται. Εἶτα πάλιν ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ τὸν λόγον ἀνάγει καὶ αὐθὺς ἐπὶ τὰ ταπεινὰ τούτου κατέγει· καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ ὑψηλότερον καὶ αὐθὺς ἐπὶ τὸ ταπεινότερον· καὶ οὕτω δ' ὑψηλῶν ὁμοῦ καὶ ταπεινῶν ῥημάτων, τῶν μὲν ἰσότητα ἐπιφανόντων, τῶν δὲ ἐλάττωσιν ἐμφάνειν δοκούντων, ὑφαίνει τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ οἰκονομεῖ τούτου ἐν (93) κρίσει, ὥστε τοὺς μὲν ὀξυτέρους τὴν διάνοιαν καὶ σύγνομονας, ἀπὸ τῶν ὕψων, καὶ περὶ τῶν ταπεινῶν τὴν προσήκουσαν ἔνοιαν λαμβάνειν· τοὺς δὲ ἀμβλυτέρους καὶ ἀγνώμονας ἀπὸ τῶν ταπεινῶν παραμυθεῖσθαι, καὶ ὡς περὶ ἀνθρώπου ταῦτα νοούντας μὴ ταράττεσθαι.

Cum autem duplex intelligatur Dei operatio : una siquidem significat naturarum ab exordio creationem, altera autem post illam, gubernationem ac providentiam, earumque conservationem. Primo quidem significato, cessavit die septimo ab omnibus operibus suis ; secundo vero semper operatur, creaturam gubernans, providens ac conservans illam. Nec vetat ulla lex legislatorem semper operari creaturarum suarum salutem.

Observa autem, quod de sabbati solutione variis locis accusatus interdum quidem tanquam Deus respondet, prout nunc : quandoque vero, tanquam homo : volebat namque ut crederetur utramque, puta et sua divinitas et incarnatio.

†† Sancti Maximi : Deus cum semel, uti ipse novit, rerum conditarum rationes et naturas rerum in universum constituisset, adhuc operatur, non tantum istarum rerum perduratum sed et efficacem creationem et propagationem partium, quæ ista prædita sunt facultate. In materia enim, hoc est in universa rerum essentia, facultatem habent partes per partes ex ista materia factæ, quarum generationem Deus semper operatur. Præterea etiam operatur partium ad totum conformationem, hoc est, conjunctionem omnium hominum, secundum unam mentis ad bonum motionem, ad naturæ rationem, ut fiat, sicut una et eadem natura, ita et una sententia, consentiens et eodem directa, omnibus et Deo et sibi invicem junctis, per divinam providentiam.

Vers. 18. *Propter hoc — Deo.* Dicens enim : *Pater meus*, legitimum se ostendebat : legitimus autem filius æqualis est patri, quoad substantiam et naturam.

Vers. 19. *Respondit — facientem.* Quia sublimia de seipso dicens persecutionem sustinebat, quod illi ad eorum quæ dicebantur, celsitudinem pervenire non possent, sed tanquam Deo contrarium eum persequerentur, condescendit imbecillitati mentis illorum, et humilia dispensative de se loquitur, ut per hæc facile susciperentur : deinde rursus ad sublimia sermonem reducit, et iterum hunc ad humilia demittit : rursusque ad id quod sublimius est, denuo ad id quod humiliter : et ita per sublimia simul et humilia verba, tum æqualitatem demonstrantia, tum minoritatem demonstrare apparentia, suum textit sermonem, atque hunc iudicio dispensat, ut et qui mente sunt acutiores ac benigni, sumant a sublimibus intellectum convenientem etiam de humilibus et qui obtusiores sunt aut insulsi, ab humilibus : consolationem accipiant, et quasi de homine hæc intelligentes, non turbentur.

Variæ lectiones et notæ.

(90) Πάντων addit A.

(91) Hæc uterque codex in margine habet. Hentonius non agnoscit. Videtur autem plura hujusmodi scholia Maximi propter difficultatem et ob-

scuritatem in interpretatione prætermisisse.

(92) Γινόμενα A.

(93) I. e. ἐυλόγως.

Verumtamen quanquam verbo sint humilia, hoc etiam modo sub his excelis occultantur sententias : et verbis quidem causam tradere videtur adversariis (kk), sensibus vero nequaquam. Quid ergo nunc dicit ? *Non potest filius a se facere quidquam, nisi quid viderit patrem facientem* : his quidem, qui sunt intellectu crassiores, potentis minorationem præ se fert hic sermo, propter dictam dispensationem : subtilibus autem æqualitatem potius et identitatem, propter veritatem. Non potest enim, non ob potentis defectum, sed propter inseparabilitatem ; nam impossibile est, Filium quidquam facere, quod non facit Pater : quia non est alia Filio potentia ab ea quæ Patris est. sed eadem : quod si eadem est, æqualis certe Filius est Patri.

Ait autem Gregorius Theologus, quod earumdem rerum formas intelligentes præbet (ee) Pater, Filius vero perficit, non tanquam servus aut insipiens, sed tanquam dominus ac prudens, et ut magis proprie dicatur, modo spirituali, sive juxta Patris dominium ac scientiam.

Propter prædicta ergo dictum est : *Non potest Filius a se facere quidquam, nisi quid viderit Patrem facientem*. Quod si non propter hæc, quomodo potentia non potest ? aut quomodo sapientis est opus præceptore ? quomodo etiam : *Omnia per ipsum facta sunt* ? sive quo pacto etiam hominibus non erit imbecillior, qui multa a seipsis faciunt ? Nam et virtutem a nobis ipsis eligimus et vitium. Multa quoque variis ex locis consequentur absurda.

De prædico sine verbo subtilius disputavit Gregorius Theologus sexto secundi libri capite.

Vers. 19. *Quæcunque — facit*. Rursum ab humilibus transit ad sublimia, ut prædictum est ; nam si quæcunque ille fecerit, hæc Filius similiter facit, utique hæc æqualis est illi. Præponitur autem non vulgari modo dicitio *similiter*, sed ut discamus, quod cum æquali scientia et dominio facit, ut prædictum est.

Vers. 20. *Pater — facit*. Iterum a sublimibus ad humilia descendit. Diligit autem Filium, non solum tanquam unigenitum, sed etiam tanquam eadem facientem, et nihil, quod Pater nolit, operantem. Neque vero superius dictionem *Viderit*, de Filio ; neque hoc in loco dictionem *Demonstrat*, de Patre, humano modo intelligere oportet,

A Πλὴν, εἰ καὶ ταπεινὰ τὰ ῥήματα, ἀλλὰ καὶ οὐκ ὑψηλὰ τὰ ὑποκεκρυμμένα (94) τούτοις ῥήματα· κατὰ τὰς μὲν λέξεις καθυφίησι, τοῖς δὲ ῥήμασι οὐδαμῶς. Τί οὖν φησι νῦν ; Οὐ δύναται ὁ Υἱὸς ποιεῖν ἢ ἑαυτοῦ οὐδέν, ἴαν μᾶτι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα. Τοῖς μὲν παχύτερον νοοῦσιν ἐλάττωσιν ἐν νείμει· ὁ λόγος προφαίνεται διὰ τὴν ῥηθεῖσαν οἰκτιρίαν, τοῖς δὲ λεπτότερον ἰσότητα μᾶλλον καὶ τατότητα διὰ τὴν ἀλήθειαν. Οὐ δύναται γὰρ, εἰ καὶ ἔλλειψιν δυνάμει· ἀλλὰ κατὰ τὸ (95) ἀνεγχείρητον· ἀνεγχείρητον γὰρ ποιεῖν τι τὸν Υἱὸν ἢ οὐ ποιεῖ ἢ Πατὴρ, διότι οὐκ ἔστι τῷ Υἱῷ δυνάμις ἰσὶα κατὰ τὸ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ἢ αὐτῆ· εἰ δὲ ἢ αὐτῆ, ἴσος ἔστι τῷ Υἱῷ τῷ Πατρὶ.

B Φησι δὲ ὁ Θεολόγος (96) Γρηγόριος ὅτι τῶν αἰσθητῶν πραγμάτων τοὺς τύπους ἐνσημαίνεται μὲν ὁ Πατὴρ ἐπιτελεῖ δὲ ὁ Υἱὸς, οὐ δουλικῶς οὐδὲ ἀμαθῶς, ὡς ἐπιστημονικῶς τε καὶ δεσποτικῶς, καὶ οἰκονομικῶς εἰπεῖν πνευματικῶς, ἥτοι κατὰ τὴν τοῦ Πατρὸς ἐκστῆμην καὶ δεσποτείαν.

Διὰ τὰ ῥηθέντα οὖν εἴρηται τὸ Οὐ δύναται ὁ Υἱὸς ποιεῖν ἄρ' ἑαυτοῦ οὐδέν, ἴαν μᾶτι βιάσθῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα. Εἰ γὰρ μὴ διὰ ταῦτα, πῶς ἢ ἴσος οὐ δύναται, ἢ πῶς ἢ σοφία δεῖται διδασκᾶν, ἢ πῶς Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, ἢ πῶς οὐ καὶ τῶ ἀνθρώπων ἀσθενέστερος ἔσται, τῶν πολλῶν κειμένων ἄρ' ἑαυτῶν ; Καὶ γὰρ καὶ ἀρετῶν ἄρ' ἑαυτοῦ κερδύμεθα καὶ κακίαν· καὶ πολλὰ πολλαχόθεν εἴπει ἐπακολουθήσει.

C Περὶ μόνου τοῦ θηλωθέντος ῥητοῦ λεπτομερέστερον διαλεχθὲν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ἐν τῷ ἑαυτοῦ κεφαλαίῳ τῷ περὶ Υἱοῦ δευτέρου λόγῳ.

A — ποιεῖ. Ἀπὸ τῶν ταπεινῶν ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ μετέβη πάλιν, ὡς προεδέχθη. Εἰ γὰρ ἂν ἐν ταπεινῶν ποιεῖ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ, ἴσος ἄρα οὐκ ἔστιν ἑαυτοῦ. Τὸ δὲ ὁμοίως προσκαίεται εὐχὰ ἀπλῶς ἀλλ' ἢ μᾶλλον ὅτι μετὰ τῆς ἰσῆς ἐπιστήμης καὶ δεσποτείας ὡς προεῖρηται.

Ὁ γὰρ Πατὴρ — ποιεῖ. Πάλιν ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν ἐπὶ τὰ ταπεινὰ μετεχώρησε. Φηλεῖ δὲ τὸν Υἱὸν μόνον ὡς μονογενῆ, ἀλλὰ καὶ ὡς τὰ αὐτὰ ποιῶν καὶ μὴδὲν ἀθέλητον τῷ Πατρὶ ἐργαζόμενον. Οὕτως ἂν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ βλέπῃ, οὕτως ἐν ταῦτα ἐπὶ τῷ Πατρὶ το δεικνύσιν ἄνθρωπίνως χρῆ νείν, καὶ θεοπρατικῶς καὶ ὑπερφῶς. Οὕτως γὰρ ὁ Υἱὸς ἴσος

Variae lectiones et notæ.

(94) Ἀποκεκρυμμένα B. (95) Ἀνεγχείρητον B. Utrumque dici potest. Sed ἀνεγχείρητον est, quod quis non suscipiat, quod aliqua de causa non eventum habeat aut factu indignum sit : ἀνεγχείρητον, quod fieri non possit. Redit ergo fere eodem. Sed probò ἀνεγχείρητον, propter proximum ἀνένδεκτον. Ita quoque Hentenius videtur reperisse. Sed male reddit in-

separabilitatem. Minus enim probabile est, illum legisse ἀχωρίστων. Οὐκ ἐγχώρησεν, fieri nequ岸, sicut notum est. Ανεγχώρητος autem habet Gregor. Naz. p. 215. fin. quem locum fortasse in mente habuit Euthymius. Ibi sic : Οὕτως ἀδύνατον καὶ ἀνεγχείρητον ποιεῖν τι τὸν Υἱὸν, ὃ οὐ ποιεῖ ὁ Πατὴρ. Supra ad Luc. XVI. 26, est ἀνεγχείρητος. (96) Gregor. Naz. p. 216. init.

(kk) Causam tradere videtur adversariis. Submittit, id est, verba quidem submissa, sententia vero

neutiquam. (ll) Intelligentes præbet. Formas imprimi-

ὡς μαθητῆς, οὔτε ὁ Πατὴρ δέικνυσιν ὡς διδάσκαλος· ἄλλ' ὁ μὲν δέικνυσιν ὡς νοῦς τῶν αὐτῶν πραγμάτων τοὺς τύπους ἐνσημαίνωμενος· ὁ δὲ βλέπει ὡς λόγος, ἐπιτελῶν τὰ ἐνσημαίνοντα, καὶ οὕτω κοινὰ τοῦτοις πάντα τὰ θεοπρεπῆ πρόγματα.

Καὶ — θαυμάζετε. Ἐπειδὴ παραλύτου ἐσργίξε, καὶ ἦν μέγα τὸ γεγονός, ἔμελλε δὲ καὶ νεκρὸν ἐγείρειν, διὰ τοῦτο εἶπεν ὅτι καὶ μείζονα τούτων δείξει αὐτῶ ἔργα, ἵνα ὑμεῖς θαυμάζετε μείζον, καὶ οὕτως ἐναχθῆτε (97) πρὸς τὸ πιστεῖν.

Ὅσπερ — ζωοποιεῖ. Ἀπὸ τῶν ταπεινῶν μετῆλθεν αὐθις ἐπὶ τὰ ὑψηλά. Εἰ γὰρ, ὡσπερ ἐκεῖνος, οὕτω καὶ οὗτος οὐς θέλει ζωοποιεῖ, ἰσοδύναμος ἄρα ὁ Υἱὸς τῷ Πατρί. Τὸ μὲν οὖν ὡσπερ ὁ Πατὴρ ζωοποιεῖν τῆς δυνάμεως διδάσκει τὴν ἰσότητά· τὸ δὲ, οὐς θέλει τῆς ἐξουσίας τὴν ἀπαρραλλῆξίαν. Ἐπεὶ δὲ καὶ δύναται καὶ ἐξουσίαν ἔχει, πῶς οὐ δύναται ὁ Υἱὸς ποιεῖν ἄρ' ἑαυτοῦ οὐδέν; Οὐ δύναται οὖν χωρὶς τοῦ Πατρὸς, διότι μία καὶ ἡ αὐτῆ τοῦτοις δύναμις τε καὶ βούλησις.

Οὐδὲ — Πατέρα. Ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν μετίσθη πάλιν ἐπὶ τὰ ταπεινά. Κάνταυθα τοῖσιν τὸ δέδωκε θεοπρεπῶς νοητέον. Τὰ τοιαῦτα γὰρ, καθὼς εἰρήκαμεν, οἰκονομικῶς λέγει, οὐ μόνον ἐν-εῦθεν θεραπυῶν τὴν ἀσθένειαν τῶν Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ ἵνα τὸν αἴτιον εἰδῶμεν καὶ μὴ ἀγνῆντον εἶναι τὸν Υἱὸν ὑπολάθωμεν, μηδ' εἰς τὴν Σαβελλίου νόσον καταπίσωμεν, τὸν αὐτὸν Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα νοούντος καὶ ἐν πρόσωπον τὴν ἁγίαν Τριάδα δογματίζοντος ἀνάτως.

Πότε δὲ τὴν κρίσιν δέδωκε τῷ Υἱῷ; Ὑπὲρ τὸ Πότε ἢ ἀποκοίσεις. Εἰ δὲ χρῆ τι καὶ τολμηρῶς ἀποκριθῆναι, ἅμα τῷ τούτων γεγονῆσθαι. Πότε δὲ οὗτος γενήσεται, ὅτε ὁ Πατὴρ οὐ γενήσεται; Οὐκ ἔστι γὰρ οὐκ ἔστιν εὐραῖν ἐνοεῖν τινα χρόνον ἢ αἰῶνος καθ' ἢν ἐφικέσθαι τινὸς ἄκρου δυναθείημεν, εἰ καὶ ὅτι μαλιστα βιαζοίμεθα.

Τὴν κρίσιν δὲ πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ, ἵνα διὰ τοῦτο φοβούμενοι τιμῶσιν αὐτὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα. Πᾶσαν δὲ εἰπὼν, ἐδήλωσεν ἅμα τὴν τε τοῦ κολάζειν καὶ τὴν τοῦ τιμᾶν οὐς ἂν ἐβλή. Οὐ μὲν ἐξίδικε τὸν Πατέρα τῆς ἐξουσίας τοῦ κρίνειν. Εἰ γὰρ πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ ἔστι, πλὴν ἀγεννησίας (98), πρόδηλον ὅτι καὶ πάντα ὅσα ἔχει ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς ἔστι, πλὴν (99) γεννήσεως. Κριεῖ τοῖσιν ὁ Υἱὸς, εὐδοκούντος μὲν τοῦ Πατρὸς, συνεργούντος δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡσπερ ἄρα νοοῦμεν καὶ ἐπὶ πάντων αὐτοῦ τῶν ἔργων.

A sed divino et supernaturali. Neque enim Filius videt sicut discipulus, neque Pater demonstrat sicut præceptor, sed hic quidem demonstrat, sicut mens, quæ formas earumdem rerum intelligendas præbet : ille autem videt, sicut sermo, qui ea quæ ad intelligendum data sunt, perficit : et ita eis communes sunt omnes divinæ res et causæ.

Vers. 20. Et — admiremini. Nam quia paralytici membra confirmaverat, magnum quidem erat quod factum erat, sed etiam mortuum excitaturus erat, et ideo ait quod etiam majora his demonstrabit ei opera, ut vos amplius admiremini, et ad credendum adducamini.

Vers. 21. Sicut — vivificat. Ab humilibus rursus ascendit ad sublimia. Nam sicut ille, ita et hic quos vult vivificat, æqualis utique potentix Filius est cum Patre. Vivificare itaque sicut Pater, potentix docet æqualitatem : quod autem additur : Quos vult, auctoritatis immutabilitatem. Verum si et potest, et auctoritatem habet, quomodo non potest Filius a se facere quidquam ? non potest ergo sine Patre, quia una et eadem est ipsis potentia et voluntas.

Vers. 22. Neque — Vers. 23. Patrem. A sublimibus iterum descendit ad humilia. Et hic ergo verbum Dedit, intelligendum est prout Deum decet : talia enim, ut diximus, dispensative dicit ; non solum curans ex hoc imbecillitatem Judæorum, verum etiam ut causam videamus, et ne non genitum esse Filium suspicemur, neque in Sabellii morbum decidamus, qui eundem esse Patrem et Filium ac Spiritum sanctum intelligit, et unicam esse sanctæ Trinitatis personam insane prædicat.

Quando vero dedit iudicium Filio ? De hoc, quando id fuerit, res est admodum occulta : et quanquam (mm) audenter respondere oporteat, quod simul ut hic genitus est : attamen quando hic genitus est, quando Pater genitus non est ? Non potest siquidem, non potest, inquam, inveniri temporis, aut sæculi alicujus intelligentia, qua ad extremum aliquod pervenire possimus, etiamsi maxime urgeamus.

Judicium autem omne dedit Filio, ut timentes propter hoc, honorent eum, sicut honorant patrem. Et cum Omne dixit, significavit et iudicium puniendi et iudicium honorandi, quos voluerit. Nec tamen Patrem iudicandi auctoritate privavit. Nam si omnia quæ habet Pater Filii sunt præterquam genitum non esse manifestum est quod etiam quæ habet Filius Patris sunt, præterquam esse genitum. Judicatur ergo Filius, approbante quidem Patre, cooperante autem et Spiritu sancto, veluti sane intelligimus in omnibus ejus operibus.

Varis lectiones et notæ.

(97) Ἀναχθῆτε A. Utrumque probum. Ex Henzenio nihil licet colligere.

(98) Ἀγέννητος γὰρ ὁ Πατὴρ.
(99) Γεννητός γὰρ ὁ Υἱός.

(mm) Et quanquam, etc. Si autem necesse est, etiam audacter aliquid respondere.

Verum scire oportet, quod dictiones *sic, sicut* et similes, in increata quidem Trinitate æqualitatem significant, in creatis vero sæpius etiam similitudinem, ac partialem quamquam assimilationem. Quare autem dedit iudicium Filio? Quia hic hominem formavit, perditumque reformavit; ac salutaria dedit præcepta: et ut qui homo factus est, homines iudicaret: non solum tanquam Deus, qui hominum novit naturam, verum etiam ut homo, qui in ea forma tentatus est. Et quare Filius formavit hominem? Quia ipse est Sapientia, Verbum et Potentia Patris⁴⁷. Et quare Filius et non Pater, nec Spiritus sanctus humanitatem assumpsit? Quia oportebat ut qui in supernis Filius erat, maneret etiam in infernis Filius, ne duo essent Filii: et quia oportebat etiam Creatorem renovare confractam suam creaturam; et quia opus erat ut rationalem per rationem sive Verbum liberaretur ab irrationalitatis affectionibus; et quia decebat per immutabilem Patris imaginem, eum qui ad Dei imaginem factus fuerat, eamque mutaverat, ad pristinam reparari dignitatem, ut ita convenienti modo omnia fierent.

Verum si eum honoraverimus, sicut honoramus et Patrem omnino etiam Patrem hunc appellabimus? Nequaquam, sed Filium eum scientes, Patrem non appellabimus, ne proprietates confundamus; honorabimus tamen, sicut Patrem: nam de honore sermo est, non de appellatione. Abusive vero et hunc Patrem vocamus, tanquam creatorem et procuratorem ac magistrum nostrum.

Vidisti sapientissimam et admirabilem contexturam sublimium humiliumque verborum; ut et de his quæ tunc facta sunt, sermo facile suscipiatur, et his nullo sint impedimento ea quæ postmodum fiunt. Nisi enim sese demittens humilia dixisset, quare etiam sublimia atteuisset. Nam qui de se magna dicere debet, cum parva locutus fuerit, pro excusatione habet dispensationem: siquidem dispensatorie hoc facit. Quem vero parva dicere convenit, quam ob causam magna loquitur? non enim dispensationis hoc est, sed extremæ arrogantiae. Quod si etiam minor erat Filius, sicut Ariani nugabantur, quare æqualem Patri honorem expetebat? Nec tantum expetebat, verum etiam terrorem incutiebat, dicens:

Vers. 23. *Qui — illum*. Qui non honorat, modo quo superius dixit, hoc est, sicut Patrem. Addidit autem: *Qui misit illum*, non sui minorationem significans, sed ora Judæorum obturans. Propter hoc etiam continue ad Patrem refugit, ponens interim et suæ naturæ nobilitatem. Sive enim omnia secundum sui dignitatem locutus fuisset, nequaquam suscepisset, existimantes eum Deo esse con-

A *Κρη δε γινώσκων ότι το ώσπερ, και το καθι και τα τοιαυτα επι μεν της ακτιστην Τριάδος τη ισότητα δηλουσιν, επι δε των κτιστων πολλας εν εικασια και ομοιοτητα τινα μερικην. Διατι δε (1) την κρυσιν δίδωκε τῷ Υἱῷ; Διότι ούτος τῶν ἀνθρώπων ἐπλασε, και φθαρόντα ἀνέπλασε, και τις υπηρίους ἐντολάς ἔδωκε, και ἵνα ὁ ἐνανθρωπήσας κρη τῶν ἀνθρώπων μη μόνον ὡς Θεός, εἰδὼς τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ και ὡς ἀνθρώπος, πεπεισμένος αὐτῆς. Και διατι ἐπλασεν ὁ Υἱός τῶν ἀνθρώπων. Διότι οὗτος ἐστὶ Σοφία και Λόγος και δύναμις τοῦ Πατρός. Και διατι ὁ Υἱός ἀλλ' οὐχ ὁ Πατήρ ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐνανθρώπησε; Διότι ἔδει τῷ αὐτῷ Υἱῷ μένειν και κάτω Υἱόν, ἵνα μη δύο εἴεν Υἱοί, κ διότι ἔδει τὸν Δημιουργὸν ἀνακατασκευάσαι τὸ σῶμα αὐτοῦ δημιουργημα, και διότι ἔδει τὸν λόγον ἐκ τοῦ Λόγου ἐκπαρθρωθῆναι τῆς ἀλογίας τῶν καθι κ διότι πρόπον ἦν διὰ τῆς ἀπαρραλλείτου εἰκόνης τοῦ πατρὸς τὸν κατ' εἰκόνα Θεοῦ νεποικημένον και παραλλήλῳ αὐτῶν εἰς τὸ πρότερον ἐπαναχθῆναι ἀξίωμα, και εἰς καταλλήλως πάντα γενέσθαι.*

Ei οὖν τιμήσωμεν (2) αὐτὸν, καθὼς τιμῶμεν τὸν Πατέρα, πάντως και Πατέρα τοῦτον προσηγορήσωμεν (3); Οὐδαμῶς· ἀλλ' Υἱὸν αὐτὸν εἰδὼς Πατέρα μη οὐκ ὀνομάσωμεν, ἵνα μη συγχέωμεν τὰς ἰδιότητες: ὡς τὸν Πατέρα δε τιμήσωμεν (4)· περὶ γὰρ τῆς λόγος, οὐ περὶ προσηγορίας. Καταχρηστικῶς δε καὶ Πατέρα τοῦτον καλοῦμεν, ὡς ποιητὴν και κηρύττην κ διδάσκαλον ἡμῶν.

C *Εἶδες τὴν σοφωτάτην και θαυμασίαν πλοκὴν τῶν ὑψηλῶν ἅμα και ταπεινῶν ῥημάτων· ὡς και τὰ τότε γινέσθαι τὸν λόγον εὐπαράδεκτον, και τοὺς μη τοῦτο μη βλάπτεσθαι. Εἰ γὰρ μη διὰ συγκατάθετον τὰ ταπεινὰ εἴπω, διατι και τὰ ὑψηλὰ προστίσω. Ὅ μιν γὰρ ὀφείλων μεγάλα περὶ αὐτοῦ λέγειν ὅταν ὄταν μικρὰ φθῆγγεται, πρόφασιν ἔχει τὴν οἰκονομίαν οἰκονομικῶ γὰρ τοῦτο κοινὴ· ὁ δε μικρὰ λέγειν ὀφείλω τίνος ἕνεκεν μεγάλα φθῆγγεται; Τοῦτο γὰρ οὐκ ἔστι οἰκονομίας, ἀλλ' ἰσχάτης ἀλαζονείας. Εἰ δε και ἕτερον ἦν ὁ Υἱός, ὡς οἱ περὶ τὸν Ἄρειον ἐλάρον, διατι τὸ ἴσον τῷ Πατρὶ τιμὴν ἀπῆρται; Και οὐκ ἀπῆρται ἀλλὰ και ἐφόδει, λέγων·*

D *Ὁ — αὐτὸν. Ὁ μη τιμῶν, ὡς εἴπω ἐν ἄλλῳ, καθὼς τὸν Πατέρα. Τὸν τίμωμεν δε ἵνα οὐκ ἐλάττωσιν αὐτοῦ ἐμφανῶσιν, ἀλλὰ τὰ σῶμα τῶν Ἰουδαίων ἐμάρτανται. Διὰ τοῦτο γὰρ και ἐν τῷ χωρὶς ἐπὶ τὸν Πατέρα κατακέρτυγει, τιθεὶς μεταξὺ τῆς οἰκείαν εὐγένειαν. Ἐπεὶ γὰρ πάντα πρὸς τὴν ἰσότητα αὐτοῦ ἀξίαν ἔλαλει, οὐκ αὐτὸν παρεδέξατο νεποικημένον ἀντίθεον, ὅπου (5) γε και ἀπὸ βραχίων τοῦτων κ*

⁴⁷ I Cor. xxiv, 30; Hebr. i, 3.

Variæ lectiones et notæ.

(1) Καί interponit A.
(2) Τιμήσωμεν B.
(3) Προσηγορεύσωμεν A

(*) ΑΙ. Τιμήσωμεν.
(5) Γε abest B.

μάτων ἰδίωξαν αὐτὸν καὶ ἐλίθασαν· εἶτε πάντα A
συγκαταβατικῶς ἐφθάρητο, ὑφορώμενος αὐτοῦς,
πολλοὶ ἐν ἐδιδάθησαν. Διότι, ὡς εἰρήκαμεν, ἀνα-
μίγησι καὶ κερῆ τὴν διδασκαλίαν. Πρὸς γὰρ τὸ
εὐπαράδεικτον γενέσθαι αὐτὴν, οὐ τοσοῦτον τὰ
ὑψηλὰ ὅσον τὰ ταπεινὰ συνεβάλλετο. Λοιπὸν οὖν,
ὅταν εὐρίσκωμεν ταπεινὰς φωνὰς, οἰκονομικῶς αὐ-
τὰς λογιζώμεθα, ἢ καὶ τῆ ἀνθρωπότητι αὐτοῦ ταύ-
τας προσάπτωμεν, ὡσπερ καὶ τὰς ὑψηλὰς τῆ θεό-
τητι.

Ἄμην — αἰώνιον. Ἰάλιν οἰκονομικῶς φησίν. Οὐχ
εἶπε γὰρ, Καὶ πιστεύω ἔμοι, ἵνα μὴ δόξη κομπά-
ζειν (6) ἄλλὰ, (7) τῷ πέμψαντί με, ἵνα δόξη μὴ ἄφ' (8)
ἑαυτοῦ λέγειν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ πέμψαντος αὐτόν, καὶ οὕτω
πιστεύουσι τῷ λόγῳ αὐτοῦ, ὡς δι' αὐτοῦ τῷ πέμψαντι
αὐτὸν πιστεύοντες. Ὁρᾷς πῶς τὸ ταπεινὰ (9) λέγειν λυ- B
σιτελεῖ τοῖς ὑψηλοῖς.

Καὶ — ἐρχεται. Εἰς (10) κατὰκρισιν κολάσεως. Ὁ
γὰρ πιστεύων τῷ λόγῳ αὐτοῦ πάντως καὶ τῆρεῖ αὐτόν·
λοιπὸν οὖν, ὁ μὴ τηρῶν αὐτόν οὐ πιστεύει αὐτῷ.
Φριξόμεν οἱ μὴ φυλάσσοντες τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ.
Μετὰ τῶν ἀπίστων γὰρ τετάγμεθα. Ζήτησον δὲ καὶ ἐν
τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τὸ, Ὁ πιστεύων εἰς αὐτόν, οὐ κρίνε-
ται.

Ἄλλὰ — ζῶν. Θάνατον, οὐ τὸν (11) ἐνταῦθα φησιν,
ἀλλὰ τὸν ἐκεῖ, τουτίστι τὴν κολάσιν· ὡσπερ καὶ ζῶν,
τὴν ἀπόλαυσιν τὴν ἐκεῖ. Μεταβάς γὰρ ἀπὸ τῆς ἀπισ-
τίας εἰς τὴν πίστιν μετεβίβηκε λοιπὸν καὶ ἀπὸ τῆς
κολάσεως τῶν ἀπίστων ἐπὶ τὴν ἀπόλαυσιν τῶν πισ-
τῶν.

Ἄμην — ζήσονται. Εἰπὼν ἀνωτέρω, ὅτι Ὡσπερ ὁ
Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζῶοποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ
Υἱὸς οὗς ἕξει ζῶοποιεῖ· ἵνα μὴ δόξη κομπάζειν (12),
ἐπαγγέλλεται νῦν οὐχ εἰς μακρὰν ζῶοποιῆσαι νεκροὺς
καὶ τὸν λόγον ἔργῳ πιστώσασθαι. Καὶ ἐπὶ τῆς Σαμαρεί-
τιδος δὲ ὁμοίως εἰρακῶς, ὅτι Ἐρχεται ὥρα, προσέθηκεν
ὅτι Καὶ νῦν ἴσθι. Καὶ (13) εἰρήκαμεν ἐκεῖ τὴν αἰ-
τίαν.

Οἱ νεκροὶ δὲ ἀκούονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ, πῶς ;
Ἄμα τῷ θελήσει αὐτόν, τῆς ἐκάστου ψυχῆς ἐπι-
στραφείας εἰς τὸ ἴδιον σῶμα. καὶ οἱ ἀκούσαντες
νεκροὶ ζήσονται πάλιν τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ζῶν.
Ἰψηλὰ οὖν εἰρηκῶς ἐνταῦθα, τῷ καλέσαι ἐαυτὸν Υἱὸν
τοῦ Θεοῦ πάλιν ἐπισκιάζει τὸν λόγον προσπλέκων τα-
πεινά. D

trarium, cum etiam ob pauca hujusmodi verba il-
lum persequerentur, vellenteque lapidare : sive
omnia sese demittendo locutus fuisset, habito illo-
rum respectu, multi sane detrimentum inde suscep-
sissent. Ideo, ut diximus, miscet ac temperat do-
ctrinam. Ut enim facile reciperetur, non tantum
excelsa loquebatur, quantum humilibus permisce-
bat. Itaque cum voces humiles reperimus, dispen-
satorias eas existimemus, vel etiam ejus humanitati
adaptemus, sicut et excelsas divinitati.

Vers. 24. Amen — æternum. Rursum dispensa-
torie loquitur : neque enim dixit : Et credit mihi,
ne gloriari videretur. (†† Sed qui me misit, ne
videatur a se ipso loqui, sed ab eo, qui ipsum misit,
ut ita credant sermoni ejus, credentes per eum ei
qui ipsum misit. Vides, quam utile sit sublimibus
dicere humiliter).

Vers. 24. Et — veniet (†† In condemnationem
pœnæ. Qui enim credit sermoni ejus, profecto eum
etiam observabit. Relinquitur ergo, ut qui eum
non observet, ei nec credat. Perhorrescamus ergo
nos, qui præcepta Dei non servamus. Cum infide-
libus enim collocabimur. Quære vero etiam tertio
capite istud : Qui in eum credit, non judi-
catur⁶⁶).

Vers. 24. Sed — vitam. (†† Mortem dicit non
eam quæ hic est, sed quæ ibi, id est, pœnam.
Sicut etiam vitam, fruitionem, quæ ibi est. Trans-
gressus enim ab incredulitate ad fidem, transiit
reliquum etiam ab pœna incredulorum ad fruitio-
nem fidelium.)

Vers. 25. Amen — vivent. (†† Cum superius
dixisset : Quemadmodum Pater suscitavit mortuos et
vivificavit, ita et Filius, quos vult, vivificavit⁶⁷, ne vi-
deretur gloriari,) promittit nunc, quod non longo
post tempore vivificaturus sit mortuos, sermonem-
que opere comprobaturus. Ad Samaritanam quo-
que dicens similiter : Venit tempus sive hora, pari
modo addidit : Et nunc est⁶⁸, significans futuræ rei
propinquitatem.

Mortui autem audituri sunt vocem ejus : quo-
modo ? Simul ac ipse voluerit, conversa cujusque
anima ad proprium corpus, mortui qui audierint,
vitam rursus in mundo vivent. Hic ergo, ubi dixit
excelsa, se ipsum Dei Filium vocando, rursus ser-
monem obscurat, attexens humilia.

⁶⁶ Joan. III, 18. ⁶⁷ Joan. V, 21. ⁶⁸ Joan. IV, 23.

Variæ lectiones et notæ.

(6) Hic et in proximis scholiis defectu laborat
interpretatio Hentenii. Hunc defectum hic in textu
Græco his signis □ notavi.

(7) Ab ἄλλᾳ ad finem scholii desunt apud Hen-
tenium. Eorum vero loco legitur : Non solum
autem hic, sed in sequentiis quoque frequenter
inveniemus quo pacto et metu, et promissione, ut
sibi credatur, admoneat.

(8) Μὴ δόξη ἄφ' Α.

(9) Ταπεινόν Β.

(10) Hoc toto scholio caret Hentenius. Ejus loco

autem subjiciuntur hæc : Non condemnabitur in ju-
dicio, nec punietur. Non negat autem quin morituri
sint credentes, sed de morte loquitur perpetua, si-
militer et de vita æterna.

(11) Etiam hoc scholio caret Hentenius.

(12) Hic rursus incipit convenire Hentenius.
Scriba ergo ejus saltum fecerat ab κομπάζειν ad
κομπάζειν, deinde vero errore animadverso, alia
interposuit.

(13) Pro, Et diximus ibi causam, alia habet in-
terpres.

Vers. 26. *Sicut — semetipso. Verbum dedit, A humile est et dispensatorium. Habet autem vitam in semetipso, hoc est, Ad modum fontis scaturire facit vitam.*

Vers. 27. *Et — faciendi. Judicium eorum quæ ab unoquoque in vita peracta sunt. Frequenter autem repetit judicium, magis eos exterrens, ut paulatim iudicem hunc esse credentes, ad eum accurrant, mansuetum sibi iudicem inde parantes.*

Vers. 27. *Quia — Vers. 28. Hoc. Quia homo est, qui iudicium sumpsit hominum, et prædicta de se ipso docuit, quæ magna et non tantum supra hominem sunt, sed supra angelos quoque et ad solum Deum pertinent, nolite mirari; prædictum est enim quod etiam Filius Dei sit. Non ergo offendi oportet; nam quæ odiosa apparent propter humanæ naturæ humilitatem, ea appareant tolerabilia propter divinæ naturæ celsitudinem. Deinde aliam quoque de seipso proponit tremendam et arcanam potestatem.*

Vers. 28. *Quia — Vers. 29. Condemnationis. Horam tempus dicit consummationis sæculi et universalis iudicii: eos autem qui sunt in monumentis, dicit mortuos, quos simul omnes repente ac virtute arcana coaptabit, animabit ac excitabit voce sua sine jussu, quo tunc per archangelum clamabit: In jussu, inquit, in voce archangeli, et in tuba Dei¹¹.*

Atqui non omnes sunt in monumentis, sed ab his qui sunt in monumentis, etiam eos significavit, qui non sunt in monumentis, ab his videlicet, qui naturaliter sepulti sunt, eos etiam qui naturaliter sepulti non sunt. Ex monumentis autem prodibunt, hi quidem in resurrectionem vitæ æternæ, illi vera in resurrectionem condemnationis; isti ad fruitionem sempiternam; illi ad supplicium perpetuum. Alibi autem dixit: *Et abibunt hi in supplicium æternum, justi vero in vitam æternam¹².*

Vers. 30. *Non possum — judico. Quemadmodum superius de operando dicebat: Non potest Filius a se facere quidquam, nisi quid viderit Patrem facientem¹³: ita et nunc de iudicando ait: Non possum ego a meipso facere quidquam, sicut audio iudico, hoc est, non iudico a meipso, sed sicut audio a Patre, vel sicut Pater: quod etiam æqualitatem ad Patrem ac indifferentiam innuit. Sicut enim in superioribus Videre, ita et hic Audire, intelligen-*

Ἵσπερ — ἑαυτῶ. Τὸ Ἐδῶκε, ταπεινὸν καὶ αἰσχυρὸν. Ἐχει δὲ ζωὴν ἐν ἑαυτῷ, ἵστί τοῦ Πηριζει.

Καὶ — ποιῶν. Κρίσειν τὴν τῶν βεβιωμένων ἱστί. Συνεχῶς δὲ στρέφει τὴν κρίσειν ἐπὶ πλείον ἱεροβόλοισιν, ἵνα κατὰ μικρὸν πειθόμενοι τούτων εἶναι κατὰ προσδράμωσιν αὐτῷ κατασκευάζοντες ἐντεῦθεν ἴστω ἑαυτοῖς τὸν δικαστήν.

Ἵτί — τοῦτο. Διότι (14) δὲ ἄνθρωπος ἴστω τὴν κρίσειν τῶν ἀνθρώπων λαβὼν καὶ τὰ κριθήντα διδάξαι περὶ ἑαυτοῦ, τὰ μεγάλα, καὶ αἰμόνον ὑπὲρ ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἄγγελων πμόνον ὄντα Θεοῦ, μὴ θαυμάζετε τούτο. Πρῶτον γὰρ ὅτι καὶ Υἱὸς Θεοῦ ἴστω, καὶ λαβὼν αἰσχυρὸν σκανδαλίζεσθαι. Ἄ γὰρ φορτικὰ φαίνεται ἐπὶ ταπεινῶν τῆς ἀνθρωπείας φύσεως, ταῦτα φαίνεσθαι διὰ τὸ ὕψος τῆς θείας. Εἶτα πρῶτον περὶ ἑαυτοῦ καὶ ἕτερον φοβερόν καὶ ἀρρήτων ἴστω.

Ἵτι — κρίσειν. Ἵστω μὲν λέγει τὸν καιρὸν τῆς συντελείας τοῦ κόσμου τὸν τῆς ἐκτελέσεως κρίσειν. Ἐν τοῖς μνημείοις δὲ φησι τοὺς νεκροὺς ὁμοῦ πάντας ἀθροῦν καὶ ἀρρήτων δυνάμει πηξεί καὶ ψυχώσει καὶ ἐξαναστήσει ἢ φωνῇ αὐτοῦ, ἴστω τὸ κέλευσμα τὸ διὰ τοῦ ἀρχαγγέλου τηλικαῦτα φωνοῦμενον. Ἐν κελύσματι, γὰρ ἴστω, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, καὶ ἐν σάλτη Θεοῦ.

Καὶ μὴν οὐ πάντες ἐν τοῖς μνημείοις εἴστω. Ἄλλ' ἀπὸ τῶν ἐν τοῖς μνημείοις [ἐδῶκε] (15) αὐτοὺς οὐκ ἐν τοῖς μνημείοις,] ἀπὸ τῶν κατὰ φύσιν ταφέντων καὶ τοὺς μὴ κατὰ φύσιν ταφέντας. Ἐ τῶν μνημείων δὲ πορεύσονται, οἱ μὲν εἰς ἀνάστασιν ζωῆς αἰωνίου, οἱ δὲ εἰς ἀνάστασιν κατακρίσεως καὶ μὲν εἰς τὸ ἀπολαύειν αἰεὶ, [οἱ δὲ εἰς τὸ κολάζεσθαι αἰεὶ (16).] Ἄλλαχού δὲ ἔλεγε. Καὶ ἀπελευσάντων οὗτοι εἰς κολάσιν αἰωνίων, οἱ δὲ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰωνίων.

Οὐ δύναμαι — κρίνω. Ἵσπερ ἀνωτέρω τοῦ ἐργάζεσθαι ἔλεγε. Οὐ δύναται ὁ Υἱὸς καὶ ἀπ' ἑαυτοῦ οὐδὲν, εἰ μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα. οὕτω καὶ νῦν περὶ τοῦ κρίνειν φησὶ. Οὐ δύναμαι ἐγὼ ποιῶν ἕκ' ἑμαυτοῦ, ἐκὼ καθὼς ἀκούω, κρίνω, τουτίστω. Οὐ κρίνω ἑμαυτοῦ, ἀλλὰ καθὼς ἀκούω παρὰ τοῦ Πατρὸς ἔλεγε ὡς ὁ Πατὴρ ὅπερ ὑποδύλοι τὸ πρὸς τὸν θεὸν τέρα ἴσων καὶ ἀπαράλλακτον. Ἵσπερ γὰρ ἴστω.

¹¹ I Thess. iv, 16. ¹² Matth. xxv, 46. ¹³ Joan. v, 19.

Variae lectiones et notæ.

(14) Euthymius ergo sequitur distinctionem Chrysostomi, qui contra Paulum Samosatenum disputat. Vide Chrysost. t. VIII, p. 230. A. Huc spectat etiam scholium, quod ex codice Viudobonensi edidit ad h. l. Birchius. Confer etiam Theophylact. p. 632 A. Credo, illum data opera fumum

fecisse. Origenis, cujus ad hunc locum interpositio intercedit, tamen t. IV, p. 359 et 360: Ὁ Υἱὸς ἀνθρώπου ἴστω ad superiora refert, quæ Theophylactis est distinctio.

(15) Inclusa exociderunt A.

(16) Inclusa exociderunt A.

βλέπει· οὕτω κἀνταῦθα τὸ ἀκούειν νοητόν· οικονομικῶς μὲν, θεοπρεπῶς δέ. Οὐ γὰρ δεῖται τοῦ ἀκούειν· ἀνεδήτης γὰρ ὁ Θεός.

Καὶ — Πατρός. Κρίνω δίκαια, φησί, διότι οὐ κρίνω κατὰ τὸ θέλημα (17) τὸ ἐμὸν· οὐδὲ γὰρ ἔχω θέλημα ἴδιον· ἀλλὰ κατὰ τὸ τοῦ Πατρὸς. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐμὸν· ἐν γὰρ καὶ τὸ αὐτὸ θέλημα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Καὶ λοιπὸν, εἰ ὁ Πατὴρ κριτῆς δίκαιος, καὶ ὁ Υἱὸς ἄρα κριτῆς δίκαιος.

Χρὴ τοίνυν ἐπὶ τῶν τοιούτων συγκαταβατικῶν τε καὶ οικονομικῶν ῥημάτων μὴ πρὸς αὐτὰ βλέπειν μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν αἰτίαν δι' ἣν ἰρρήθησαν. Αἰτία γὰρ ἐπὶ τούτων ἡ ἀσθένεια τῆς διανοίας τῶν ἀκούοντων, καὶ τὸ μὴ δοκεῖν αὐτὸν ἀντίθεον, ὡς διαφθῶρα εἰρήκαμεν.

Ἐάν — ἀληθῆς. Χρὴ τοὺς τὰς ἱεράς Γραφὰς ἀναγινώσκοντας τὸν τε σκοπὸν τοῦ λέγοντος καὶ τὴν ἔξιν τοῦ ἀκούοντος ἐξετάζειν, καὶ καιροῖς καὶ τόποις ἔστιν διὰ προσέχειν, καὶ τὰ ἰδιώματα παρατηρεῖν, καὶ μὴ ἀπλῶς καὶ καθ' ἓνα τρόπον ἐπιάνει πάντα, εἰ βούλοιντο τὰ γνήσια νοήματα καταλαμβάνειν, καὶ μὴ ψιλοῖς τοῖς ῥήμασιν ἐναπομένειν, καὶ πλανᾶσθαι κατὰ τοὺς αἰρετικούς. Αὐτίκα γὰρ τὸ προκείμενον χωρίον ἔχει μὲν πολὺν θησαυρὸν, ἔχει δὲ τοῦτον πολλῆ κατακεχωρημένον ἀσφαεία. Τίς γὰρ οὐκ ἂν εὐθέως θορυβῆθῃ ἀκούων τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· Ἐάν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἑαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθῆς; Καὶ γὰρ αὐτὸς ἔλεγεν· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀληθεια. Καὶ ἐάν ἡ ἀληθεια οὐκ ἀληθεύῃ (18), τίς ἀληθεύσει; Ἐάν ἂν περὶ ἑαυτοῦ μεμαρτύρηκεν οὐκ εἰσιν ἀληθῆ, πάντως οἰχεται ἡμῖν τὸ κεφάλαιον τοῦ κηρύγματος. Ἴνα γὰρ εἰσώμεν τὰλλα μυρία ὄντα καὶ συνεκτικὰ τῆς πίστεως, ποῦ θῆσομεν ἂν πρὸ βραχείας ἐμαρτύρησε περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι Υἱὸς ἔστι τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἴσος αὐτῷ κατὰ φύσιν καὶ δύναμιν καὶ θλίψιν, ὅτι δημιουργός, ὅτι ζωοποιός, ὅτι κριτῆς καὶ ὅσα τοιαῦτα;

Τί οὖν ἔστιν εἰπεῖν; Ὅτι, ἐπειδὴ τοιαῦτα περὶ ἑαυτοῦ μαρτυρήσας ἔγνω τοὺς Ἰουδαίους ἐνθυμουμένους ἀντιθεῖναι καὶ εἰπεῖν, ὅτι (19) Ἐάν σὺ μαρτυρῆς περὶ σεαυτοῦ (20), ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθῆς. Οὐδεὶς γὰρ ἑαυτῷ μαρτυρῶν ἀξιόπιστος ἐν ἀνθρώποις δι' ὑπόψιν φιλαυτίας· προλαβε καὶ εἶπεν ὁ ἐμῆλλον εἰπεῖν ἐκεῖνοι, λέγων· Ἐάν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἑαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθῆς, ὡς ἡμῖν δοκεῖ· καὶ λοιπὸν παράγει μάρτυρας, συγκαταβαίνων κἀνταῦθα τῇ ἀσθενείᾳ αὐτῶν, καὶ ἐκ περιουσίας ἐπιστομιζῶν αὐτούς.

A dum est dispensatorie, et ut Deo conveniat. Siquidem neque videre ei opus est, neque audire, cum Deus nulla re indigeat.

Vers. 30. Et — Patris. Juste, inquit, iudicio, quia non iudico secundum voluntatem, meam, neque ego propriam habeo voluntatem sed secundum Patris voluntatem; nam illa etiam mea est; una siquidem et eadem est Patris et Filii voluntas. Si ergo pater justus est iudex, et Filius utique justus est iudex.

Oportet itaque in hujusmodi verbis, quæ demissionem ac dispensationem significant, non ad ipsa tantum respicere, sed etiam ad causam ipsorum; in his enim causa est imbecillitas mentis audientium, et ne Deo contrarius videretur, sicut variis in locis diximus.

B Vers. 31. Si — verum. Oportet eos qui sacras legunt Scripturas, intentionem loquentis habitumque audientis exquirere, tempora quoque ac loca advertere, insuper idiomata observare: nec simpliciter et uno modo cuncta aggredi, si legitimos sensus velint deprehendere, et non in nudis manere verbis ac falli, sicut hæretici. Siquidem propositus statim campus (nn) thesaurum habet copiosum: habet autem hunc multa obrutum obscuritate. Quis enim repente turbari non posset audiens Christum dicentem: Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum¹⁹? Siquidem ipse dixit: Ego sum veritas; quod si veritas verum non loquitur, quisnam erit qui vera loquatur? Si quæ de seipso testificatus est, vera non sunt, nobis omnino perit prædicationis summa. Nam, ut cætera sinamus, quæ sunt innumera et fidem contingentia: ubinam ponemus ea quæ paulo ante de seipso testificatus est, quod Filius sit Dei, quod æqualis illi natura, potentia et voluntate; quod creator, quod vivificator, quod iudex aliaque similia?

Quid ergo dicendum est? Quod quia talia de seipso testificatus fuerat, cognovit Judæos habere in animo opponere se ei ac dicere: Si tu testimonium perhibes de teipso, testimonium tuum non est verum. Nemo siquidem, qui de seipso fert testimonium, fide dignus est apud homines, propter suspicionem de nimio sui ipsius amore, ideo prævenit ac dixit, quod illi dicturi erant, dicens: Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum, ut vobis apparet. Itaque testes adducit, etiam in hoc se demittens ad imbecillitatem illorum, et ex abundanti cautione (oo) silentium illis imponens.

¹⁹ Joan. xiv, 6.

Variæ lectiones et notæ.

(17) Hic addit A: Τὸ ἐμὸν· οὐδὲ γὰρ ἔχω θέλημα. Bis ergo idem scripsit.

(18) Ἀληθεύει A.

(19) Et id sane infra viii, 13, ei opponunt.

(20) Περὶ αὐτοῦ A.

(nn) Campus. Locus. Χωρίον dicitur, ut Latini locus, eo sensu, ut nolet locum in libro. Eodem modo ῥῆσις adhibetur.

PATROL GR. CXXIX.

(oo) Ex abundanti cautione. Cautione, non est in Græco. Ἐκ περιουσίας satis nota est formula.

Quod ergo ait : *Testimonium meum non est verum*, non quasi affirmando dixit, sed quod illi hoc dicere pararent. Quod autem hæc ita se habeant, inde manifestum est. Cum enim in sequentibus locutus fuisset dicens : *Ego sum lux mundi* ⁸⁵, dicentibus Pharisæis : *Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum* ⁸⁶ contradixit dicens : *Etsi ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum verum est* ⁸⁷. Manifestum ergo est, quod illud oppositionis illorum erat, hoc autem intellectus ejus. Siquidem illi putabant, eum non esse fide dignum, qui de se ipso ferret testimonium, utpote hominem ; ipse vero e diverso sese fide dignum dixit, tanquam Deum. Primum itaque dissolvit excogitatam ipsorum oppositionem, dicens id quod ipsi dicere parabant, et ostendens quod cogitationes eorum cognosceret. Deinde etiam testes adducit manifestos, et quibus contradicere nequeat : Joannem, opera propria, ac Patrem. Primum autem ponit debilius testimonium puta Joannis.

Vers. 32. *Alius — me*. Scio hunc, inquit, quod apud omnes sit fide dignus, nempe propheta Dei, et a Deo accipiens, quæ loquitur. Deinde, ne quis opponat dicens : Quid si ad gratiam testimonium perhibuit ? hanc etiam tollit objectionem dicens :

Vers. 33. *Vos — veritati*. In primordiis Evangelii sui post sermonem de Deo habitum, dixit evangelista : *Miserunt Judæi ab Hierosolymis sacerdotes et levitas ut interrogarent eum : Tu quis es ?* et cætera ⁸⁸. Tunc ergo multa et magna testificatus est de Christo. Ideo nunc dicit : Vos misistis ad Joannem, interrogantes eum : non autem misissetis, nisi eum fide dignum cognovissetis ; testimonium ergo ejus refellere non potestis.

Vers. 34. *Ego — accipio*. Hoc est, humano testimonio non indigeo, eum sim Deus. Et quomodo in testimonium adduxit Joannem, qui homo erat ? Primum quidem, quia testimonium ejus non erat ipsius, sed Dei. Ait enim : *Qui misit me ad baptizandum in aqua, ipse mihi dixit* ⁸⁹. Deinde et aliam ponit causam. Vide enim.

Vers. 34. *Sed — salvi sitis*. Non quod humano, inquit, egeam testimonio, sed de Joannis testimonio dispensatorie loquor : ut ei credentes, qui et est, et vobis apparet fide dignus, salvi sitis.

Vers. 35. *Ille — lucens*. Lucerna accensa a divino Spiritu, et lucens his qui in tenebris erant peccati. Lucernam autem eum vocavit tanquam obscuratum excellenti lumine Solis justitiæ. Ipse siquidem de Christo dicebat : *Illum oportet crescere, me autem minui*.

Aliam quoque ob causam appellavit eum lucernam, quia videlicet non ex se doctrinæ lucem ha-

A Ὅτι τὸ, Ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἐστὶν ἀληθής, οὐκ ὡς ἀποφαινόμενος εἶπεν, ἀλλ' ὡς ἐκείνων τοῦτο εἰπὼ ἐνθυμουμένων. Ὅτι δὲ ἀληθῆς ταῦτα, δῆλον ἐπιθέθεν. Ἐπεὶ γὰρ προῖόν ἐλάλησε λέγων· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, καὶ τὰ ἐξῆς· εἰπόντων τῶν Φαρισαίων, Σὺ περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς· ἢ μαρτυρία σου οὐκ ἐστὶν ἀληθής· ὡςταῖτι, ἐκ ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἑμαυτοῦ, ἀληθής ἐστὶν ἡ μαρτυρία μου. Πρόδηλον οὖν ὅτι ἐκεῖνο γὰρ τῆς ἐκείνων ἀντιθέσεως ἦν· τοῦτο δὲ τῆς τούτου γωνίας. Ἐκείνοι μὲν γὰρ ᾤοντο μὴ ἀξιόπιστον αὐτὸν εἶναι περὶ ἑαυτοῦ μαρτυροῦντα ὡς ἀνθρώπων· οὐκ ἢ τούναντιον ἔλεγεν ἀξιόπιστον ἑαυτὸν ὡς Θεῶν. Πρῶτον μὲν οὖν κάτελλυσε τὴν μελετωμένην ἐπιθεσὺν αὐτῶν, εἰπὼν ὅπερ εἰπεῖν ἐνεθυμοῦντο, καὶ δεῖξαι ὅτι γινώσκει τὰς διακονίας αὐτῶν· εἶτα καὶ μάρτυρα παράγει σαφῆς καὶ ἀναντιρρήτους τρεῖς, τὸν Ἰωάννην τὰ οἰκεία ἔργα, καὶ τὸν Πατέρα· Πρῶτον δὲ τῆς ἐκείνων ἐλάττω μαρτυρίας, τὴν Ἰωάννου.

Ἄλλος — ἐμοῦ. Οἶδα τοῦτο, φησὶ, διότι πᾶν πάντων ἔχει τὸ ἀξιόπιστον, ὡς προφήτης Θεοῦ καὶ ὑπὸ Θεοῦ ἐνηχούμενος ἀ φθγγεται. Εἶτα ἵνα μὴ ἀντιθέσται τις· Τί οὖν, εἰ πρὸς χάριν μεμαρτύρηται, προαναίρει καὶ ταύτην τὴν ἀντίθεσιν, λέγων.

Ἔμεις — ἀληθεία. Ἐν προομιόις, μετὰ τῆς θεολογίας φησὶν ὁ εὐαγγελιστής, ὅτε (21) Ἀπίστουσαν οἱ Ἰουδαῖοι ἐξ Ἱεροσολύμων ἱερεῖς καὶ ἀρχιερεῖς ἵνα ἐρωτήσωσι αὐτὸν, Σὺ τίς εἶ ; καὶ τὰ ἐξῆς· τότε οὖν ἐμαρτύρησε περὶ τοῦ Χριστοῦ πολλὰ καὶ μεγάλα. Διὰ τοῦτο λέγει νῦν, Ἔμεις ἀπίστουκατε πρὸς Ἰωάννην ἐρωτῶντες· οὐκ ἂν δὲ ἐπιστεῖλατε, εἰ μὴ ἀξιόπιστον αὐτὸν ἐγινώσκειτε. Αὐτὸν οὖν οὐ δύνασθε παραγράψασθαι τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ.

Ἐγὼ — λαμβάνω. Τουτέστιν, οὐκ ἐνθροῦνται μαρτυρίας δεῖσθαι Θεὸς ὢν. Καὶ πῶς τὸν Ἰωάννην μάρτυρα παράγει, ἀνθρώπων ὄντα ; Πρῶτα μὲν, διότι ἡ μαρτυρία αὐτοῦ οὐκ ἦν αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ. Εἶπε γὰρ, ὅτι Ὁ πέμψας με βαπτίζειν ἐν ὕδατι, ἐκεῖνός μοι εἶπεν· Ἐπειτα δὲ τίθησι καὶ ἄλλην αἰτίαν· Ὅρα γὰρ.

Ἄλλὰ — σωθῆτε. Οὐκ ἀνθρωπίνης μαρτυρίας δεῖσθαι φησὶν, ἀλλὰ τὰ περὶ τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἰωάννου λέγει οἰκονομικῶς, ἵνα τῶν καὶ ὄντι καὶ δοκοῦντι ὑμῖν εἶναι πιστῶν πειθομένοι σωθῆτε.

Ἐκείνος — φαίνω. Ὁ λύχνος, ὁ ἰσχυρὸς φῶς τῶν πυρὶ τοῦ Θεοῦ Πνεύματος καὶ φαίνων τὴν ἐν τῷ σκοτεινῇ τῆς ἀμαρτίας· Ἀλύχνην δὲ αὐτὸν ἐκείνους, ὡς ἀμαυρωθέντα τῶν ὑπερβάλλοντι φῶτι τῷ Ἥλιου τῆς δικαιοσύνης. Ἐφη γὰρ αὐτὸς περὶ τοῦ Χριστοῦ, ὅτι Ἐκείνον δεῖ αὐξάνειν, ἐμὲ δὲ ὑλάττωσθαι.

Καὶ ἐτέρως δὲ λύχνην αὐτὸν ἀνόμαστον, ὡς μὴ οἰκοθεν ἔχοντα τὸ φῶς τῆς διδασκαλίας, ἀλλ' ἐκ τῆς

⁸⁵ Joan. viii, 12. ⁸⁶ Ibid. 13. ⁸⁷ Ibid. 14. ⁸⁸ Joan. I, 19. ⁸⁹ Ibid. 33. ¹ Joan. iii, 30.

Variae lectiones et notæ.

(21) Ὅτι B.

χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Οἶμαι δὲ, περὶ τούτου A
προεῖπε διὰ τοῦ Δαυὶδ ὁ Θεός· Ἦτοίμασα λύχνον τῷ
Χριστῷ μου.

Ἑμεῖς — αὐτοῦ. Καθάπτεται τούτων, ὡς μὴ
μέχρι τέλους τρησάντων αὐτῷ τὴν σπουδὴν. Ἦθε-
λήσατε γάρ, φησὶν, ἀγαλλιασθῆναι πρὸς καιρὸν τινα
ἐν τῷ φωτὶ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, ὅτε πανταχόθεν
πάντες πρὸς αὐτὸν συνετρέχετε· εἴτα ἐψυχρύνθητε,
εἰ καὶ μέχρι νῦν θαυμάζετε τούτον. Εἰ γὰρ μὴ ἐψυ-
χρύνθητε, πάντως ἂν ἐπιστεύσατε τῇ μαρτυρίᾳ
αὐτοῦ· ἐλέγχσαθε οὖν τὸν αὐτὸν καὶ ἀξιώπιστον
ὁμολογούντες καὶ μὴ πιστεύοντες τῇ μαρτυρίᾳ
αὐτοῦ.

Ἐγὼ — ἀπίσταλκε. Τὴν μὲν γὰρ τοῦ Ἰωάννου
μαρτυρίαν ἠδύνατό τις διαβαλεῖν ὡς πρὸς χάριν
γεγενημένην, καίτοι οὐδὲ τούτο ἐξῆν εἰπεῖν κατ' ἄν-
δρὸς μετὰ πάσης ἀκριβείας φιλοσοφούντος, καὶ
σφόδρα θαυμασθέντος αὐτοῖς· τὰ δὲ ἔργα πάσης ὑπο-
ψίας ἀπηλλαγμένα πᾶν ἐμφράττει στόμα φιλόνοιον,
ἦγουν (22) ἢ τοῦ παρκελύτου σύσφιγξις, καὶ τὰ
λοῦπά θαύματα· παρ' αὐτοῖς ὄντων δὴ τῶν θερα-
πευθέντων καὶ πληροφορούντων αὐτούς. Αὐτὰ, φησὶ, τὰ
ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ, μαρτυρεῖ, περὶ ἐμοῦ, ὅτι ὁ Πατὴρ με
ἀπίσταλκεν.

Οὐκ εἶπε δὲ, Μαρτυρεῖ ὅτι ἴσος εἰμὶ τῷ Πατρὶ,
ἀλλ', ὅτι Ὁ Πατὴρ με ἀπίσταλκε· καίτοι καὶ τούτο
κάκεινο ἐπαρτύρουσ ὁμῶς, εἰ (23) καὶ μείζων ἦν τὸ
πιστευθῆναι ὅτι ἴσος ἐστὶ τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ γὰρ τὸ
ἔττον τίθειεν ὡς μάλιστα τινικαῦτα σπουδαζόμενον.
Ἐβούλετο γὰρ πρῶτον πιστευθῆναι ὅτι ὁ Θεὸς ἀπίστει-
λεν αὐτόν. Τούτου γὰρ πιστευθέντος καὶ τὸ ἄλλο ῥῆδιον
ἦν.

Ἄλλὰ πῶς τὰ ἔργα ἐμαρτύρουσ ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν
ἀπίσταλκεν; Ὡς μνησὶ ἔργα θείας δυνάμεως. Τοι-
αῦτα γὰρ ἀντίθεος ποιεῖν οὐκ ἠδύνατο. Εἰ γὰρ καὶ
τοῖς θαύμασιν ἀντιπεῖν ἀναισχύντως ἐτόλμησαν, ὡς
ἐν τῷ εἰκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον
ιστορηταί, λέγοντες· Οὗτος οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια,
εἰ μὴ ἐν τῷ Βελζεβούλ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων· ἄλλ'
οὖν ταχέως ἐπιστομίσθησαν ἐκεῖ καὶ μάτην φλυαρούντες
ἠλέγχθησαν.

Καὶ — ἐμοῦ. Ποῦ μεμαρτύρηκε περὶ αὐτοῦ; Δη-
λώσει προῖων ὅτι ἐν ταῖς Γραφαῖς. Καὶ μὴν καὶ
βαπτίζομένου μεμαρτύρηκε περὶ αὐτοῦ, λέγων·
Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδό-
κησα (24). Καὶ αὐθις μεταμορφουμένου. Ἄλλὰ βα-
πτίζομένου μὲν, εἰ καὶ ἔκουσαν, ἀμφέβαλλον· μετα-
μορφουμένου δὲ, οὐδὲ ἔκουσαν αὐτοί. Διὰ τοῦτο τὰς
τοιαύτας μαρτυρίας παραδραμῶν πρὸς τὰς Γραφὰς
αὐτοῦ παραπέμπει, τὰς ἐν χερσὶν οὐσας αἰεὶ καὶ
ἀναντιρρήτους. Ἄλλὰ τούτο μὲν ποιεῖ προῖων. Νῦν
δὲ ἵνα μὴ ἀπαιτήσωσιν αὐτὸν αὐτόφωνον καὶ αὐτο-

bebat, sed ex gratia sancti Spiritus. De hoc autem
ut opinor, prædixit per os David : *Paravi lucernam
Christo meo* 2.

Vers. 35. *Vos — ejus*. Objurgat hos, quod non us-
que ad finem studiose illum observaverint. Vo-
luistis, inquit, quodam tempore exsultare in luce
doctrinæ illius, quando omnes undique ad eum
concurreratis, et postmodum refrixistis, quanquam
hactenus illum admiramini : nisi enim refrixissetis,
testimonio utique illius credidissetis. Digni igitur,
estis, qui redarguamini, quod licet hunc fide di-
gnum confiteamini, ejus tamen testimonio non
credideritis.

Vers. 36. *Ego — miserit*. Siquidem Joannis tes-
timonium poterat quispiam calumniari, tanquam
ad gratiam factum : quanquam hoc vere dici non
poterat adversus virum, qui omni cum diligentia
suo fungebatur munere, et apud omnes vehementi
in admiratione habebatur : verum opera omni
suspicione libera, cunctorum ora contentiosa obtu-
rabant, puta paralytici confirmatio, cæteraque
miracula : cum apud eos essent qui curati erant, et
plenam eis fidem faciebant. *Opera*, inquit *quæ ego
facio, testificantur de me, quod Pater miserit me*.

Non dixit autem : Testificantur, quod æqualissim
Patri, sed, *quod Pater miserit me*. Atqui et hoc,
et illud testificabantur. Verum etsi majus erat ut cre-
deretur æqualis esse Patri, minus tamen posuit,
nempe id quod tunc maxime intendebatur. Volebat
namque primo credi, quod se Deus misisset ;
hoc enim credito, reliquum facilius erat ad creden-
dum.

Sed quomodo opera testificabantur quod Deus
eum misisset ? Testificabantur id, tanquam opera
soliis divinæ virtutis. Siquidem, qui Deo contra-
rius esset, hujusmodi facere non poterat : nam
licet miraculis contradicere impudenter attentabant,
sicut vicesimo secundo juxta Matthæum capite
scriptum est, dicentes : *Hic non ejecit dæmonia,
nisi per Beelzebub principem dæmoniorum* 3 ; sed
ibi citius os illis obstruitur, et vane nugari con-
vincuntur.

Vers. 37. *Et — me*. Ubi de ipso testimonium
perhibuit ? In sequentibus significabit, quod in
Scripturis : quanquam etiam, dum baptizaretur,
testimonium de eo perhibuit, dicens : *Hic est Filius
meus dilectus, in quo mihi complacitum est* 4. Et
rursus, cum transformaretur. Sed cum baptizaretur,
licet audierunt, dubitabant : cum autem
transformaretur, ne audierunt quidem ipsi.
Idcirco prætermittis hujusmodi testimoniis, ad
Scripturas eos transmittit, quas semper in mani-
bus habebant, nec fas erat illis contradicere ; sed

2 Psal. cxxxii, 17. 3 Matth. xii, 24. 4 Matth. iii, 17.

Varia lectiones et notæ.

(22) Malim εἶον, pro ἦγουν.

(23) Εἰ abest A. Mox idem habet πιστευθέν.

(24) Πύδοκησα A.

hoc in progressu facit : nunc autem, ne expellant A
Dei testimonium a propria voce et a propria persona
dicentes : Neque vocem ejus audivimus unquam,
neque speciem ejus vidimus : confitetur, quod illi di-
cturi erant ; confitendo vero ad rectam eos doctri-
nam reducit, dans intelligendum, quod neque vox
sit apud Deum, neque species : siquidem hæc
corporum sunt, Deus autem incorporeæ est naturæ
aut potius supra corpus et supra naturam.

Vers. 37. *Neque — vidistis.* Atqui multi vocem
ejus frequenter audiverunt, et speciem ejus vide-
runt, sicut in Scripturis de diversis scriptum est
variis in locis. Sed vox illa et species fuit, non se-
cundum Dei naturam, sed in hominis similitudine.

Vers. 38. *Et — vobis.* Et quid, inquit, dico de
voce, quæ propria ipsius vox esset, aut specie B
propriæ ipsius personæ, cum neque sermonem,
ejus habeatis manentem in vobis, quem per legem
ac prophetas locutus est, et putatis, hunc vos ha-
bere manentem in vobis, et de ipso gloriamini.
Deinde confirmat, quod dixit, hoc modo illud os-
tendens.

Vers. 38. *Quem enim — creditis.* Nam cum
sermo, qui per legem datus est ac prophetas,
clamet, quod Pater Filium suum miserit ad salu-
tem vestram, et quod vos illi credere oporteat, vos
autem huic, quem ille misit non creditis,
omnino non auscultatis prædicto ejus sermoni :
cum autem illi non auscultetis, non habetis eum
sive donum ipsius ; avolavit enim a vobis. Verum,
ne dicant : Si ergo vocem ejus non audivimus, C
quomodo ille testificatus est de te ? ait :

Vers. 39. *Scrutamini Scripturas.* Legales ac pro-
pheticas, inde enim est testimonium a Patre. Vide
autem, quod non dixerit : Legite, sed, *Scrutamini* ;
illi siquidem legebant, at non scrutabantur, idcir-
co eos scrutari jubet : nam cum ea quæ de eo
sunt, obscure scripta sint utiliter et dispensatorie
propter imbecillitatem progenitorum ipsorum, ne
exciderent ad eorum multitudinem, jubet nunc eos
fodere, ut ea quæ alte in modum thesauri recon-
dita sunt, possint invenire.

Vers. 39. *Quia — habere.* Putatis habere, verum
non habetis : quia superficie tenus solum eas legen-
tes, non invenitis illum certum vitæ æternæ fontem,
qui est Christus. Quia ergo putatis in Scripturis
vitam æternam habere, et propter dictam causam
non habetis ; scrutamini profunde, ut inventam
habetis.

Vers. 39. *Et — me.* Testificantur, inquit, de me
in persona Patris, utpote arcano modo a Patre in-
spiratæ his, qui eas scripserunt. Conjunctio *et*,
abundat, quod in Hebraico idiomate frequens est.

Vers. 40. *Et — habeatis.* Vitam videlicet sem-

A προσωπον μαρτυριαν του Θεου, λέγοντες, ότι ουτι
φωνην αυτου εκηκοσαμεν ποποτε, ουτε ειδος αυτου
ιωρακαμεν · συνομολογει μιν ο εμελλον λεγει · δια
δε του συνομολογειν εις φιλοσοφον αυτους ακηνη
δωγμα, διδουδς νοειν ότι ουτε φωνη περι Θεου ουτι
ειδος. Ταυτα μιν γαρ σωμάτων εισιν, ο δε θεος
ασωματος φύσις, μάλλον δε υπερασώματος και υπε-
ρφυς.

Ουτε — ιωρακατε. Και μιν πολλοι πολλαις και
φωνην αυτου ηκουσαν, και ειδος αυτου ιωρακαση, κ·
εν ταις Γραφαις περι διαφορων διαφορωσ ιστηρηται.
'Αλλα φωνην και ειδος ου κατα φύσιν Θεου, καθ' ερωι-
σιν δε ανθρωπου.

Και — υμιν. Και τι λεγω, φησι, περι φησι
αυτοφωνου και ειδους αυτοπροσωπου ; 'Αλλ' ουδι η
λογον αυτου εχετε μενοντα εν υμιν, τον δια νόμου κ
προφητων κληθηθιντα, ει και οισθε τουτον εχειν μιν
εν υμιν, και επι τουτω σεμνυνεσθε. Ειτα κατασκευα
ο ειρηκην, αποδεικνυων αυτο.

'Οτι ον — πιστευετε. 'Επει γαρ ο μιν δια νόμου
και προφητων δοθεισ (25) λογος βοα, ότι ο Πατηρ
απέστειλε τον Υιον αυτου επι σωτηρια υμων, και
οτι χρη υμασ τουτω πιστευειν · υμεις δε εν απιστη-
λην εκεινοσ, τουτω ου πιστευετε · παντως ου προ-
εχετε τω δηλωθεντα λογω αυτου. Μη προσεχοντε δε
αυτω ουκ εχετε αυτον, ηγουν την χαριεν αυτου · υπ-
επτη γαρ αφ' υμων. 'Ινα δε μη ειπωσιν, ότι και ει
μη φωνην αυτου εκηκοσαμεν, πως εμαρτυρησι σι·
φησιν.

'Ερευνατε τασ Γραφασ. Τασ νομικασ και προ-
φητικασ. 'Εκειθεν γαρ η παρα του Πατροσ (26) μαρ-
τυρια · ορα δε πως ουκ ειπεν · 'Αναγιωσκουτε, αλλ',
'Ερευνατε. 'Αναγιωσκον μιν γαρ, ουκ ηρεινωσι δε.
Δια τουτο κεινυει ερευναν. 'Επει γαρ συνεσιαισι
τα περι αυτου γεγραμμενα συμπεροντωσ και ουκ
νομικασ δια την των προγονων αυτων ασθινειαν, ινα
μη εκπσωσιν εις πολυθειαν, επιταττει νυν θεωρησιν
ινα τα εν τω βαθει κειμενα καθαπερ τισ θησαυροσ (27)
δυσνηθωσιν ευρειν.

Οτι — εχειν. Δοκειτε μιν εχειν, ουκ εχετε δε,
διότι επιπολαιωσ ταυτασ αναγιωσκοντεσ ουκ εφί-
σκετε ταυτην ητισ εισιν ο Χριστοσ, η πηγη της αι-
νιου ζωησ. 'Επει ουν δοκειτε μιν απο των Γραφω
ζωην αιωνιον εχειν, ουκ εχετε δε δια την ρηθειασ
αιτιαν, λοιπον ερευνατε ταυτασ εις βαθοσ, ινα ευρειτε
εχτησ.

Και — εμου. Αι μαρτυρουσαι, φησι, περι εμου
προσωπου του Πατροσ, οια παρα του Πατροσ εμπρο-
σθεισαι απορρητωσ τοις γεγραφοσιν συτασ. Παρτιν
δε ενταυθα το και, καθ' 'Εβραικον ιδιωμα.

Και — εχτησ. Ζωην αιωνιον, δηλουσι. Ειτα, ινα

Variae lectiones et notæ.

(25) Νόμος, pro λόγος, A.
(26) Σωτήρ, pro Πατήρ, B.

(27) Fortè τινά θησαυρόν.

μη ὑπολάβωσιν, ὅτι φιλοδοξῶν λέγει τα τοιαῦτα, Α

φησίν· Δόξαν — λαμβάνω. Οὐ φιλῶ, οἷα μὴ χρῆζαν αὐτῆς· οὐδὲ γὰρ ὁ ἥλιος δεῖται λυχνιαίου φωτός. Καὶ τίνος ἔσκεν τὰ τοιαῦτα εἶπεν; ἵνα παντοιοτρόπως ἐπισπᾶσθαι αὐτοὺς εἰς πίστιν δι' ἧς ἔμελλον ἔχειν ζωὴν αἰώνιον.

'Ἄλλ' — ἑαυτοῖς. Ὑμεῖς μὲν, φησίν, ὡς δῆθεν ἀγαπῶντες τὸν Θεόν, ἀπωθείσθε με, ὅτι ποιῶ ἑμαυτὸν ἴσον τῷ Θεῷ· ἐλέγχθε δὲ ψευδομένοι· ἐγὼ γὰρ ὑμᾶς ὅτι οὐκ ἀγαπᾶτε τὸν Θεόν. Πῶς; Ὅτι περὶ οὗ ἐκείνου μαρτυρεῖ καὶ διὰ τοῦ Ἰωάννου, καὶ διὰ τῶν ἔργων, καὶ διὰ τῶν Γραφῶν, τοῦτον ὑμεῖς οὐ προσίσθε. Ὡς περὶ οὗν πρότερον νομίζοντες εἶναι με ἀντίθεον, ἠλαύνετε· οὕτω νῦν, ὑπὸ τῶν εἰρημνῶν μαρτυριῶν ἀποδουχθείσης τῆς ἀληθείας, ὠφείλετε προσδραμεῖν. Ἄλλὰ B

μᾶλλον κομψάζετε δι' ἀγάπην τοῦ Θεοῦ ἀποσπρέσθαι με. Διὰ βασκανίαν γὰρ τοῦτο ποιοῦντες, συσκιάζετε ταύτην ἐπιχειρεῖτε.

Ἐγὼ — με. — Ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς μου, ἤγουσιν ἀποσταλεῖς παρὰ τοῦ Πατρὸς μου, ὡς αὐτὸς τε μαρτυρεῖ καὶ ὁμολογῶ, καὶ οὐ δέχεσθαι με.

Ἐγὼ — λήψεσθε. Περὶ τοῦ Ἀντιχριστοῦ τοῦτο φησίν, ὅς ἐλεύσεται ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ, τούτεστιν ἀφ' ἑαυτοῦ ὡς δῆθεν αὐτὸς ὢν ὁ ἐπὶ πάντων Θεός. Καθάπτεται οὖν τῆς ἀναισχυρίας τῶν Ἰουδαίων, ὡς αὐτὸν μὲν τὸν λέγοντα εἰδέναι τὸν Θεόν καὶ ὁμολογοῦντα ἀπεσταλῆναι παρ' αὐτοῦ, καὶ μὴ ἐλεγχόμενόν ἀντίθεον ἀποπειρομένον· τὸν δὲ φάσκοντα μὴ εἰδέναι ἐκεῖνον καὶ κομψάζοντα ἀφ' ἑαυτοῦ ἔχειν καὶ προσηλότητα διαγινωσκόμενον ἀντίθεον προσκειμένον. C

Εἶτα τίθει καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἀπιστίας αὐτῶν, ὅτι διὰ φιλοδοξίαν οὐ πιστεύουσι· Μὴ θέλοντες γὰρ προτιμηθῆναι αὐτῶν ὑπὸ (28) τοῦ πλήθους τὸν Χριστὸν, ἐώφευον, καὶ ἔμνον ἐθελουσίως πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καὶ πάντα ἐποίουν ὑπὲρ τοῦ μὴ ἐκπνεῖν τῆς δοξῆς ἣν εἶχον παρὰ τοῦ πλήθους.

Πῶς — λαμβάνοντες; Ἐμποδίζει γὰρ αὕτη.

Καὶ — ζητεῖτε; Ἦν μόνον εἶδει ζητεῖν, τῆς παρὰ ἀνθρώπων καταφρονούντας, εἰ καὶ ὑμεῖς τούναυτίον ποιεῖτε. Πανταχόθεν τοίνυν ἐπιστομίσας αὐτοὺς, καὶ ἀποδείξας πάσης συγγνώμης ἀναξίους, λοιπὸν ἐπίστησεν αὐτοῖς κατήγορον αὐτὸν τὸν Μωϋσέα τὸν νομοθέτην αὐτῶν.

Μὴ — πατέρα. Κατ' ἐρώτησιν ἠθικὴν ὁ λόγος, ὅτι εἰ καὶ εἶδει με τοῦτο ποιῆσαι, ἀλλ' οὐ ποιήσω, ἀνεξίκακος ὢν. D

Ἔστιν — Μωϋσῆς. Ὡς ἀπιστούντων οἷς περὶ ἐμοῦ ἔγραψε, καὶ οὕτως ἀπειθούντων αὐτῶν.

Εἰς — ἠλπίκατε. Ὡς εἰς δημαγωγὸν καὶ προστατήν καὶ μεσίτην τὰ πρὸς Θεόν. Ὡς περὶ δὲ περὶ τῶν Γραφῶν εἶπε· Δοκεῖτε ἐν αὐταῖς ζωὴν αἰώνιον

piternam. Deinde, ne suspicarentur quod amore gloriæ talia diceret, ait :

Vers. 41. *Gloriam — accipio*. Non amans eam, aut ea indigens : neque enim sol lucernæ lumine indiget. Verum quam ob causam hæc dicebat ? Ut omni modo ad fidem eos attraheret, per quam habituri essent vitam æternam.

Vers. 42. *Sed — vobis*. Vos, inquit, tanquam Deum diligentes me repellitis, quod me ipsum faciam Deo æqualem ; sed mendacii arguimini : ego enim novi vos, quod Deum non diligatis. Quomodo ? Quia de quo ille testimonium perhibet, et per Joannem, et per opera, et per Scripturas, hunc vos non recipitis. Quemadmodum ergo primum arbitrati, quod essem Deo contrarius, me repellebatis : ita nunc, demonstrata a dictis testibus veritate, debuissetis accurrere. Sed frustra jactatis, quod Dei zelo me aversamini. Nam cum id invidiâ faciatis, hoc modo istam occultare nitimini.

Vers. 43. *Ego — me*. — *Nomine Patris mei*, sive missus a Patre meo, sicut ipse testatur et ego confiteor, et non suscipitis me.

Vers. 43. — *Si recipietis*. De Antichristo hoc dicit, qui veniet nomine proprio, sive a se ipso, tanquam ipse Deus esset, qui super omnes est. Taxat ergo impudentiam Judæorum, quod eum repellerent, cum se diceret nosse Deum et ab eo missum esse, nec convinceretur Deo esse contrarius : illam vero, qui se diceret non nosse Deum, et a seipso venire se jactaret, ac manifestissime dignosceretur esse Deo contrarius, recipent.

Deinde ponit et causam infidelitatis eorum, quod propter gloriæ amorem non crederent : nolentes enim Christum supra se honorari a multitudine, absurdescebant, et aures ultro claudebant ad veritatem : omniaque faciebant, ne a gloria quam habebant apud multitudinem exciderent.

Vers. 44. *Quomodo — accipitis* ? Nam ipsa impedimento est.

Vers. 44. *Et — quæritis* ? Quam solam quæresse oportet, ea quæ est ab hominibus posthabita, etsi vos contrarium faciatis. Postquam ergo undique ajentium illis imposuit, omnique venia indignos esse demonstravit, accusatorem deinceps illis adhibet puta ipsum Mosem legislatorem eorum.

Vers. 45. *Num — patrem*. Juxta usitatam ac consuetam (pp) interrogationem est hic sermo, ac si dicat : Etsi me id oportebat facere, non tamen faciam, quia clemens sum.

Vers. 45. *Est — Moses*. Utpote non credentes his quæ de me scripsit : et ita nec illi credentes.

Vers. 45. *In — speratis*. Tanquam in duotorem populi, tutorem ac mediatorem in his quæ ad Deum sunt. Sicut autem de Scripturis dicebat :

Variæ lectiones et notæ

(28) Προτιμῆναι αὐτὸν ὑπὸ Α.

(pp) *Usitatam ac consuetam*. Moratam. Interrogatio ἠθικὴ est ea, quæ mores et ingenium interrogantis exprimit.

Putatis in ipsis vitam æternam habere, ita quoque A ἔχειν ὄτω καὶ περὶ Μωϋσῶς φησὶν Ἐἰς ὃν ἠλπικται. ἀπὸ τῶν οἰκίων χειρούμενος αὐτοῦς.

nunc de Mose ait : In quem vos speratis. Nam ab his quæ ipsi sua ducebant, illos aggrediebatur.

Vers. 46. Si — scripsit. Si fide dignum eum duceretis, crederetis utique mihi ; vobis enim præcepit ille ut me audiretis.

Vers. 47. Si — credetis ? Si illius scriptis increduli estis, quem vehementer vos honorare ac laudare jactatis : quomodo meis verbis credetis, quem vehementer inhonoratis et contumeliis appetitis ? Sicut ergo prius de Joanne, quem admirari videbantur, convicti sunt, quod eum despicerent ; ita et nunc de Mose, cui credere sibi videbantur, ostendit, quod ei essent increduli : et sagaciter semper in caput illorum torquet, quæcunque pro ipsis facere videntur. Quis ergo transgressor est, isne qui defensorem habet ipsum legislatorem, an is qui illum habent contra se accusatorem ?

Cap. VI. Vers. 1. Posthæc — Tiberiadis. Mare Galilææ, sive Tiberiadis. Nam stagnum Tiberiadis vocat mare Galilææ, sicut in Evangelio juxta Matthæum dictum est. Abiit autem illuc, cedens furori principum populi, accenso ob prædicta verba.

*Vers. 2. Et — qui infirmabantur. Quare signa particularius non enumerat ? Quia hic evangelista circa doctrinas et conciones ac dogmata magis versatur. Propter signa autem, non propter dogmata turba hæc sequebatur, crassius affecta : illa vero, de qua apud Matthæum, *Obstupescbat in doctrina ejus*⁵.*

Vers. 3. Ascendit — suis. Ascendit in montem, docens nos requiescere a tumultu ac turbatione, quæ in medio populi est. Nam ad philosophiam sacram apta est solitudo.

Frequenter quoque solus ipse montem petit, et pernoctansorat, docens nos, quod eum qui maxime ad Deum accedit, oporteat ab omni liberum esse turbatione, et locum inquirere liberum a tumultu et turbatione.

Vers. 4. Instabat autem — Judæorum. Et quomodo non ascendit et ipse ad diem festum, sed cum omnes Hierosolyma proficiscerentur, ipse vadit in Galilæam, nec solus ipse, sed et discipulos adducit ? Quia figurativam legem tacite jam dissolvebat, occasione sumpta ab invidia Judæorum. Non post longum enim tempus finem erat impositurus figurativo Paschæ, vero deinceps tradito.

CAP. VIII. De quinque panibus et duobus piscibus

*Vers. 5. Cum sustulisset ergo — isti ? Dictum est de his in fine vicesimi quinti capituli Evangelij juxta Matthæum, ubi habetur : *Jesus autem dixit*⁵*

⁵ Matth. vii, 28, 22, 33.

Eἰ — ἔγραψεν. Εἰ πιστὸν ἐκείνου ἐνομιζέτε, ἐπιστεύετε ἂν ἔμοι. Ἐνετείλατο γὰρ ὑμῖν ἐμοῦ ἐπιστεῖν.

Eἰ — πιστεύετε ; Εἰ ταῖς ἐκείνου συγγραφαῖς ἐπιστείτε ὃν διαφερόντως τιμᾶν καὶ εὐφημῆν κομπάζετε, πῶς τοῖς ἐμοῖς ῥήμασι πιστεύετε, ὃν διαφερόντως ἐτιμάζετε καὶ βλασφημείτε ; Ὡς περ οὖν πρότερον ἐπὶ τοῦ Ἰωάννου δοκούντας αὐτὸν θαυμάζειν ἤλεγξε καταφρονούντας ὁ ὁὗτος καὶ νῦν ἐπὶ τοῦ Μωϋσῶς δοκούντας αὐτῷ πιστεύειν δεδειξέν ἀπιστοῦντας ἡ καὶ ἐπὶ ἐμῶν εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτῶν περιερίπτεται πάντα τὰ δοκούντα ὑπὲρ αὐτῶν. Τίς οὖν παράνομος, ὁ ἐνήγορον ἔχων τὸν νομοθέτην ἢ οἱ κατηγοροὶν ἔχοντες ;

Μετὰ ταῦτα — Τιβεριάδος. Τῆς θαλάσσης τῆς Γαλιλαίας, ἦτοι τῆς Τιβεριάδος. Θαλάσσαν γὰρ τῆς Γαλιλαίας τὴν Τιβεριάδα λίμνην φησὶν, ὡς ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον δεδῆλωται. Ἀπῆλθε δὲ ἐκεῖ ὑπεξιστάμενος τὴν θυμῷ τῶν ἀρχόντων τοῦ λαοῦ, ἀπὸ τῶν εἰρημικῶν ἔργων ἀναφθίντι.

Καὶ — ἀσθενούντων. Διὰ τὴν οὐκ ἀπαγγέλλει κατ' ἰσὺς τὰ σημεῖα ; Διότι ὁ εὐαγγελιστὴς οὗτος περὶ τῆς διδασκαλίας καὶ δημηγορίας καὶ τὰ δόγματα μᾶλλον καταγίνεται. Διὰ τὰ σημεῖα δὲ καὶ οὐ διὰ τὰς διδασκαλίας ὁ ὄχλος οὗτος ἠκολούθησε (29), παχυτέρον διακείμενος ὁ δὲ κατὰ τῷ Ματθαίῳ, Ἐξεπλήσθητο ἐπὶ τῷ διδασκῆ τοῦ Σωτῆρος.

Ἀπῆλθε — αὐτοῦ. Ἀπῆλθεν εἰς τὸ ὄρος, κἀκεῖ ἡμᾶς διαναπαύεσθαι ἀπὸ τῶν θυρόδων καὶ τῆς ἐν μὲν παραχῆς. Ἐπιτήθειον γὰρ πρὸς φιλοσοφίαν ἔστι μὴ μία.

Πολλὰ δὲ καὶ μόνος αὐτὸς τὸ ὄρος καταλαμβάνει καὶ διανυκτερεύει, καὶ εὐχεται, διδασκῶν ἡμᾶς ἐπὶ τὸν μάλιστα Θεῷ προσιόντα πάσης ἀπαλλάχῃ τῆς παραχῆς, καὶ τόπον ἐπιζητεῖν καθαρὸν θυρόδου καὶ παραχῆς.

Ἦν δὲ ἰγγύς — Ἰουδαίων. Καὶ πῶς οὐκ ἐκδάνει καὶ αὐτὸς εἰς τὴν ἑορτὴν, ἀλλὰ πᾶσι ἐπιεργαζόμενος εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, αὐτὸς ἔρχεται ἐπὶ τὴν Γαλιλαίαν ; Καὶ οὐκ αὐτὸς μόνος, ἀλλὰ καὶ μαθητὰς ἐπαγόμενος ; Διότι ἔργον λοιπὸν ὑπέμεινον τὸν τυπικὸν νόμον, ἀφορμὴν λαμβάνων ἀπὸ τοῦ φέου τῶν Ἰουδαίων. Καὶ γὰρ οὐκ εἰς μακρὸν ἐμελλε ποθεῖναι τὸ τυπικὸν Πάσχα, παραδειδομένου λοιπὸν τῷ ἀληθινοῦ.

ΚΕΦ. Η'. Περὶ τῶν πάντε ἀρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων.

Ἐπῶρας οὖν — οὗτοι ; Εἴρηται περὶ τούτων ὁ τῷ τέλει τοῦ εἰκοστοῦ πέμπτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαῖον, ὅθα κεῖται τὸ, Ὅ δὲ Ἰησοῦς αἶψα

Variæ lectiones et notæ.

(29) Ἰησοῦς αἶψα Α.

τοῖς (30), Οὐ χρεῖαν ἔχουσιν ἀπαθεῖν· δοτε αὐτοῖς A eis : Non est illis necesse egredi, date vos illis quod edant⁶.

Τούτο — τί ἔμελλε ποιεῖν. Ἐκεῖ καὶ περὶ τοῦ του διασασάφεται. Τὸ δὲ, πειράζων αὐτόν, ἰσθρῶ-ποπρεπῶς μὲν νοεῖται κατὰ τὴν ἐκεῖ ῥηθείσαν ἐξή-γησεν, θεοπρεπῶς δὲ, ἀντὶ τοῦ, εἰς ἀπορίαν ἐμβάλ-λων αὐτόν, ἵνα, τὴν ἀπορίαν ὁμολογήσας, ἀκριβέστε-ρον καταμάθῃ τοῦ μέλλοντος γενέσθαι θαύματος τὸ μέγεθος. Εἰ γὰρ ἀπλῶς ἐγένετο, οὐκ ἂν ἔρανη τηλι-κοῦτον· ὡς Θεὸς γὰρ ἐγένωσκα, τί ἔμελλεν ὁ Φίλιππος ἀποκριθῆναι.

Φασι δὲ τινες ὅτι λέγεται ὁ Θεὸς πειράζειν τινὰ κατὰ δύο τρόπους, ἢ ἵνα [ἐλέγη (31) τὴν ἀσθένειαν αὐτοῦ ὡσπερ νῦν ἐπὶ τοῦ Φιλίππου, ἢ ἵνα] δείξῃ τὴν ἀνδρείαν αὐτοῦ, ὡσπερ παλαι ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ. B Γέγραπται γὰρ ὅτι καὶ ἐπείραξεν ὁ Θεὸς τὸν Ἀβραάμ, ὅτι δηλαδὴ ἀνευγαλῆν αὐτῷ τὴν υἱὸν αὐτοῦ εἰς ὀλοκάρ-πωσον ἐνετέλλετο (32).

Ἀπεκρίθη — λέγει. Ὅρα τὴν ἀσθένειαν τῆς διανοίας τοῦ Φιλίππου μὴ δυνηθέντος ἐνοησαι τὴν δύναμιν τῆς θεότητος αὐτοῦ.

Λέγει — τοσοῦτους; Ἐν τῷ εἰκοσῶ ἕκτω κε-φαλαίῳ τοῦ Ματθαίου (33) καὶ περὶ τούτου διειλη-πται. Ὑψηλοτέραν μὲν οὖν ἔσχε διάνοιαν ὁ Ἀνδρέας παρὰ τὸν Φίλιππον· οὐκ ἔφαυσε δὲ πρὸς τὸ τέλειον. Ἐνόμισε γὰρ ὅτι ἀπὸ μὲν ἐλαττόνων ἐλάττονα ποιήσει, ἀπὸ δὲ πλειόνων πλείονα (34). Διὰ τοῦτο προσέθηκεν· Ἀλλὰ ταῦτα τί ἐστὶν εἰς τοσοῦτους;

Εἶπε — πεντακισχίλιοι. Ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ C πλατύτερον περὶ τούτων εἴρηται. Οὐκ ἐθρουβήθησαν δὲ οἱ μαθηταί, ἀλλ' αὐτίκα γινόντες ὅτι θαυματουργήσαι μέλλει, ἀδιστακτικῶς ὑπήκουσαν.

Ἐλαβε — ἤθελον. Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων εὔρησις.

Ὡς — βεβρωκόσιν. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων. Ἐκέλευσε δὲ συναγαγεῖν τὰ περισσεύσαντα, οὐκ ἐπιδείξωσιν ἐνεκεν, ἀλλ' ἵνα μὴ δοξῇ φαντασία τις τὸ γενόμενον. Ἐξ ὑποκειμένης δὲ ὕλης ἐπλήθυνε καὶ τοὺς ἄρτους καὶ τοὺς ἰχθύας, δι' αὐτὸ τε τοῦτο, καὶ ἵνα ἐμπραγῇ τὰ στόματα τῶν Μαρκαωνιστῶν (35), οἵτινες διαβάλλουσι τῆς κτίσειν, ληροῦντες ὅτι οὐκ ἐστὶν αὐτῆ ποιήμα τοῦ Θεοῦ.

Οἱ — κόσμον. Ὡς προδήλου γαστριμαργίας! μυ-ρία μὲν πρότερον θαυμαστότερα τούτου θεασάμενοι οὐδὲν τοιοῦτον ὡμολόγησαν· ὅτε δὲ ἐνεπλήθησαν, τότε τοῦτον εἶναι τὸν προφήτην ἔλεγον, τὸν προσδοκώμενον αὐτοῖς ἀπὸ τῆς Μωϋσείως ἐπαγγελίας.

⁶ Matth. xiv, 16. ¹ Gen. xxii, 1.

Variae lectiones et notæ.

(30) Αὐτῶ A.
(31) Inclusa exciderunt A. Mox legitur ibidem, δείξει et ἀνδρίαν.
(32) Ἐνετέλλεται A.

(33) Τοῦ κατὰ Ματθαίου A.
(34) Ποιήσει addit A.
(35) Μαρκαωνιστῶν A.

(39) Non quod — materia. Et propter hoc ipsummet ut ora... Alia hic in suo codices, haud absurda videtur invenisse interpretes.

Vers. 15. *Jesus — solus.* Παρὰ ἡ quanta est gulæ tyrannis, quanta est mentis istorum levitas ac mutabilitas? repleto enim ventre omnia illis erat, et propheta et regno dignus. Christus vero fugit, ostendens fugiendas esse dignitates humanas, ac terrendos honores, et despiciendas esse quæ hic clara sunt.

Atqui propheta dixit: *Ecce rex tuus venit tibi mansuetus*⁹. Sed regnum dixit cœleste, de quo ipse quoque Christus ait: *Regnum meum non est ex hoc mundo*⁹.

CAP. IX. De ambulatione in mari.

Vers. 16. *At ubi* — Vers. 17. *Capernaum.* De scenderunt non sponte sua, sed ab eo coacti. Dixit enim Matthæus prædicto vicesimo sexto capite: *Statimque compulit Jesus discipulos, ut conscenderent navigium et se præcederent in ulteriorem ripam. donec dimisisset turbas: cumque dimisisset turbas, ascendit in montem seorsim ad orandum. Facta autem vespera solus erat illic*¹⁰.

Horum omnium causas ibi significavimus, et illas lege. Attende vero quod postquam turbas dimisisset, cum stupore signum admirati sunt, ubi ad se mente rediissent, et reverti decreverunt ac rapere eum, ut crearent ipsum regem.

Vers. 17. *Et jam tenebræ.* — Vers. 21. *ibant.* Non venerat ad eos, hoc est, non apparuerat eis, sicut postmodum fecit, sed permisit eos tentari. In fine autem præmemorati vicesimi sexti capituli Evangelii secundum Matthæum, et vicesimo septimo de his omnibus invenies. Quæ vere sequuntur, prætermisit Joannes, utpote ab aliis conscripta. Itaque ea scribit, quæ ab aliis omissa erant.

Nos ergo alios enarratores secuti, ostendimus hanc fuisse deambulationem super mare quam Matthæus et Marcus scripserunt¹¹.

Chrysostomus vero conjectans ait hanc aliam fuisse ab illa: verisimile enim esse, quod illa prius fuerit. Deinde post aliquot dies turbæ decreverunt ut raperent eum, veluti dictum est; quo cognito rursus Christus in montem discessit cum discipulis, ibique solus secessit, sive in quiete fuit: discipuli vero inde descenderunt ad mare, de hoc admoniti, et conscensa navi venerunt Capernaum, putantes, eum pedestri itinere venturum; sed rursus non multo post in mari ad illos venit. Et propter hoc, inquit, Evangelista ait¹²: *Et jam tenebræ erant, nec venerat ad eos Jesus*, ac deinceps accidisse dicit reliqua,

Ἰησοῦς — μόνος. Βαβαί! πόση τῆς γαστριμαργίας ἢ τυραννίς! πόση τῆς γνώμης τούτων ἢ τικολία! Τῆς γαστρὸς γὰρ ἐμπλησθεῖσθε, πάντα ἢ αὐτοῖς (36), καὶ προφήτης, καὶ βασιλείας ἄξιος. Ὅτι Χριστὸς φεύγει, παιδῶν φεύγει τὰ ἀσώβητα ἀξιώματα καὶ τὰς γυναικῶν τιμὰς καὶ καταφρονεῖ τὰ ἐνταῦθα λαμπρῶν.

Καὶ μὴν ὁ προφήτης εἶπεν· Ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἐρχεται σοι παῦς. Ἀλλὰ βασιλείαν οὐκ ἐστὶν οὐράνιον, περὶ ἧς καὶ αὐτὸς εἶπεν ὁ Χριστὸς· Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἐστὶν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου.

ΚΕΦ. Θ'. Περὶ τοῦ ἐν θαλάσῃ περιπάτου.

Ὡς δὲ — Καπερναοῦμ. Κατέβησαν οὐκ ἰσχυρῶς ἀλλ' ἀναγκασθέντες ὑπὸ αὐτοῦ. Εἴρηκε γὰρ ὁ Ματθαῖος ἐν τῷ ῥηθέντι εἰκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ, ὅτι καὶ εὐθὺς ἠνάγκασεν ὁ Ἰησοῦς τοὺς μαθητὰς ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον, καὶ προάγειν αὐτὸν εἰς τὴν πέραν, ἕως οὗ ἀπολύσῃ τοὺς ὄχλους. Καὶ ἐπορεύθη αὐτὸς εἰς τὸ ὄρος καθεὶν προσεύξασθαι. Ὁψίας δὲ γενομένης ἦν ἰσχυρὸς ὁ ἄνεμος.

Τούτων δὲ πάντων τὰς αἰτίας ἐδηλώσαμεν ἡμῶς, καὶ ἀνάγνωθι ταύτας. Ἐπίστησον δὲ ὅτι μὴ ἐβλήθησαν αὐτοὺς, ὑπερῆξαπλόγησαν τὸ σημεῖον, καὶ ἑαυτοὺς γενομένοι, καὶ λοιπὸν ἐβουλεύσαντο σπαραχθῆναι καὶ ἀρπάσαι αὐτὸν, ἵνα ποιήσωσιν αὐτὸν βασιλέα.

Καὶ σκοτία ἤδη — ὑπῆγον. — Οὐκ ἐβλήθη πρὸς αὐτοὺς, ἀντὶ τοῦ, οὐκ ἐπερῆσαν αὐτοῖς, ἵνα ἐπορεύσῃ ὑστερον· ἀλλ' ἀφῆκεν αὐτοὺς πειραζομένους. Ἐν τῷ τελείῳ δὲ τοῦ προμνημονευθέντος εἰκοστέου κεφαλαίου, καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ πάντων τούτων εἴρησεις. Τὰ εἴρησε δὲ παρὰ Ἰωάννης, ὡς τοῖς ἄλλοις ἰστορηθέντα. Καὶ ἡμεῖς ἰστοροῦμεν τὰ ἐκείνοις παρεθέντα (37).

Ἡμεῖς μὲν οὖν, τοῖς ἄλλοις ἐξηγηταῖς ἀκολουθῶντες, ἀπεδείξαμεν τὸν αὐτὸν εἶναι ἐπὶ τῆς θαλάσσης περιπάτου, ὃν ὁ Ματθαῖος καὶ ὁ Μάρκος ἐγράψαν.

Ὅ δὲ (38) Χρυσόστομος στοχαζόμενος φησὶ ἵσχυρὸν εἶναι τούτου παρ' ἐκείνου. Εἰκόσ γὰρ ἐκείνου γαστριμαργεῖν πρὸτερον· εἶτα μετ' ἡμέρας τινας τοὺς ὄχλους βουλεύσασθαι ἀρπάσαι αὐτὸν, ὡς εἴρηται, καὶ ἰσχυρὸν, γινόμενον τοῦτο τὸν Χριστὸν, αὐτὸς διακινῆσαι πρὸς τὸ ὄρος μετὰ τῶν μαθητῶν, καὶ ἀναχωρεῖν ἐκεῖ μόνον, εἴτουν ἡσυχάζειν μόνον· τοὺς δὲ μαθητὰς ἐκείθιν καταβῆναι ἐπὶ τὴν θαλάσσαν, προτρέπειν τούτου, καὶ ἐμβάντας εἰς τὸ πλοῖον, ἐρχομένους πρὸς τὴν Καπερναοῦμ, οἰομένους αὐτὸν περῆσαι πρὸς ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ ἰλθεῖν πρὸς αὐτοὺς οὐκ ἐκ μακρῶν· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὸν εὐαγγελιστὴν εἶπαι

⁹ Zachar. ix, 9. ¹⁰ Joan. xviii, 36. ¹¹ Matth. xiv, 22, 23. ¹² Marc. vi, 47 seqq. ¹³ Ibid. 17.

Variae lectiones et notæ.

(36) Αὐτὸς Α.
(37) Παραθέντα Α.

(38) Tom. VIII, p. 255 D.

ὅτι καὶ σκοτία ἦδη ἐγγόνει, καὶ οὐκ ἐηλύθει A πρὸς αὐτούς ὁ Ἰησοῦς, καὶ τὰ λοιπὰ γενέσθαι καθὼς οὗτος ἔγραψε. Καὶ ἐπὶ μὲν ἐκείνου τοῦ περιπάτου τούτου φοβηθῆναι μόνον, ἐλάττονος φόβου γενομένου διὰ τὴν ἦδη συνήθειαν· καὶ ἐκεῖ μὲν εἰπόντος· Ἐγὼ εἰμι, μὴ φοβείσθε, οὕτω ἐπληροφορήθησαν· διὸ καὶ ὁ Πέτρος ἔλεγεν, Κύριε, εἰ σὺ εἶ, κέλευσόν με πρὸς σὲ ἰθὺς ἐπὶ τὰ ὕδατα· ἐνταῦθα δὲ εὐθὺς ἐπληροφορήθησαν, ἐθάδες λοιπὸν γεόμενοι· καὶ τότε μὲν οὐκ ἐκόπασεν ὁ ἄνεμος ἄχρις ἂν εἰσῆλθεν εἰς τὸ πλοῖον· νῦν δὲ φωνήσατος μόνου, γαλήνη γέγονε· καὶ οὐδὲ εἰσῆλθεν εἰς τὸ πλοῖον, ἀλλὰ θελήτων λαβεῖν αὐτόν, αὐτὸ τε εἰς τὴν γῆν ἐξῆλθε, καὶ αὐτὸς ὅπισω αὐτοῦ.

Τῇ ἑκατέρῃ — Ἰησοῦν. Ὁχλον ἐστιακότα πέραν B τῆς θαλάσσης λέγει τοὺς ἐλθόντας ἀρπάσαι αὐτόν, ἵνα ποιήσωσιν αὐτόν βασιλεία. Μὴ εὐρόντες γὰρ αὐτόν, ἴσταντο ἐν τῷ αἰγιαθῷ, διαλογιζόμενοι τί γέγονε. Δοκεῖ οὖν ἠλλείπειν ὁ λόγος. Μήπω γὰρ ἀναπαύσας τούτου ὁ εὐαγγελιστῆς, αὐτίς ἐτέρωθεν ἤρξατο, εἰπὼν· Ὅτι οὖν εἶδεν ὁ ὄχλος ὅτι Ἰησοῦς οὐκ ἔστιν ἐκεῖ, καὶ τὰ ἐξῆς. Σχῆμα δὲ ἐστὶ τούτου συντομίας.

Τὸ δὲ, Ἄλλα δὲ ἦλθε πλοιαρία ἐκ Τεβεριάδος ἐγγὺς τοῦ τόπου, ὅπου ἔφαγον τὸν ἄρτον, εὐχαριστήσαντος τοῦ Κυρίου (39), μεταξυλογία ἐστὶν εἰς δῆλωσιν τοῦ ὑστερον ἰθὺς αὐτά. Τίως δ' οὖν ἐξαπορηθέντες ὑπόπτευσαν ὅτι ἐπέβησαν ἐπὶ τῆς θαλάσσης. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἦλθον εἰς Καπερναοὺμ ζητοῦντες αὐτόν· ἐκεῖ γὰρ τὰ πολλὰ διατρίβειν C εἴθευ.

Καὶ εὐρόντες — γέγονας; Οὐκ ἠρώτησαν αὐτόν πῶς διέβη, ἵνα τὸ τολικαῦτον σημεῖον μάθωσιν, οὐδὲ περὶ τῆς βασιλείας εἶπον, ἀλλὰ ταῦτα παρίντες ἤρξαντο κολακεύειν, λέγοντες· Πότε οὖν (40) ὦδε παραγγέγονας, λαθὼν ἡμᾶς τοὺς ἐκπρεμαμένους σου; Ἐκολάκευον δὲ, ἵνα πάλιν τράπεζαν αὐτοῖς παραθῆσαι. Ἀπαξ γὰρ ἐμπλησθέντες, καὶ λοιπὸν λιχνησάμενοι, τᾶλλα πάντα δεύτερα ἐνόμιζον. Οὐ πάντες δὲ ἦσαν τὰ τοιαῦτα ἐξαμαρτάνοντες. Πέραν δὲ λέγεται ἐκείτην τῶν ἐπ' εὐθείας ἀντικειμένων περᾶτων τῆς θαλάσσης, δηλοῦντος τοῦ τοιούτου ὀνόματος νῦν μὲν τούτο, νῦν δὲ ἐκεῖνο.

Ἄπειρίθη — ἐχορτάσθητε. Τὸ προσπνῆς καὶ D ἑμαλὸν οὐ πανταχοῦ χρήσιμον, ἀλλ' ὅταν ὁ μαθητῆς παχὺς εἴη καὶ νοθῆς, τότε κέντρον χρεῖα τῷ διδασκάλῳ, καὶ λόγου πληκτικωτέρου πρὸς τὸ καθικεσθαι καὶ διεγείρει αὐτόν, ὅπερ ὁ Ἰησοῦς ἐνταῦθα ποιεῖται, ἅμα μὲν ἐπιπλάττων αὐτοὺς ὡς κέλαξιν, ἅμα δὲ καὶ τὴν γνώμην αὐτῶν ἀνακαλύπτων καὶ ἀμφοτέρωθεν αὐτοὺς διορθούμενος. Λέγει γὰρ, ὅτι

¹³ Matth. xiv, 27. ¹⁴ Ibid. 28.

Variaë lectiones et notæ.

(39) Ἰησοῦ, pro Κυρίου, A.

(40) Οὖν abest A.

(rr) Cræteris omnibus. Et reliqua omnia secunda, (id est) inferiora censebant. Nec tamen omnes.

A sicut hic scripsit; et in illa quidem deambulatione exterritos discipulos exclamasse, in hac vero solum timuisse, quod timor jam assuetudine minor fuerit. Et ibi cum dixisset: *Ego sum, nolite timere* ¹³, nondum certiores factos fuisse, ideoque Petrus dicebat: *Domine, si tu es, jube ut ego veniam ad te super aquas* ¹⁴; hic autem protinus certiores factos esse, quod jam assueti essent. Et tunc non quievit ventus donec ingressus esset in navim; nunc vero ubi tantum locutus est, facta est tranquillitas, et ne navim quidem ingressus est, sed cum vellet eum in navim accipere, repente navis pervenit ad terram, et ipse post illam.

Vers. 22. *Sequenti die* — Vers. 24. *Jesum*. Turbam, quæ stabat ad mare, dicit eos qui venerant, ut raptum ipsum crearent regem: nam cum illum non invenissent, stabant in littore cogitantes, quid actum esset. Videtur ergo mancus esse hic sermo; nam cum illum nondum quiescere fecerit evangelista, rursus aliunde incepit dicens: *Ubi ergo vidit turba, quod Jesus non esset ibi*, et cætera. Est autem forma hæc abbreviationis.

Quod autem sequitur: *Alia vero supervenerant naviculæ a Tiberiade juxta locum, ubi comederant panem, postquam gratias egerat Dominus*, interlocutio est ad significandum, quod postmodum illæ venerint: tandem enim desperantes suspicati sunt, quod pedestri itinere circa mare abiisset; ideo et ipsi venerunt Capernaum quærentes eum: nam ibi plurimum diversari solebat.

Vers. 25. *Cumque invenissent* — *venisti?* Non interrogaverunt eum quomodo venisset, ut tantum signum discerent, neque de regno dixerunt, sed his relictis cœperunt assentari dicentes: *Quando huc venisti*, ignorans, quod nos a te penderemus? Assentabantur autem, ut mensam iterum eis apponeret: nam semel satiati, et ligurientes, cæteris omnibus (rr) jam consumptis, de secundariis cogitabant: quanquam non omnes in similibus deliquerant. Πέραν vero (sicut et *trans* Latine) dicitur de utroque terminorum maris directe oppositorum, significante hujusmodi vocabulo nunc hoc littus, nunc vero illud.

Vers. 26. *Respondit* — *saturati estis*. Non expedit, ubique mansuetum esse ac lenem, sed cum discipulus crassus ac segnis fuerit, tunc præceptoris opus est stimulo ac sermone objurgatorio ad tangendum et excitandum illum, quod hic fecit Jesus: simul quidem increpans eos tanquam assentatores, simul etiam mentem eorum detegens, et utrinque illos corrigens. Ait enim: *Quæritis*

me, non quod signa vobis ostenderit, sed quod vos paverim ac saturaverim: non, ut visis signis credatis, sed ut cibos edentes saturamini, quod est mancipiorum ventris ac guloseorum. Leniter autem et parce illos arguit, nec in reprehensione instat, sed statim doctrinam adjungit.

Vers. 27. *Operamini — eternam.* Curam habete, non vobis corruptibilis, sed incorruptibilis; non qui carnem pascit, sed animam nutrit: hic autem est illud, ut in progressu dicturus est. Operationem vero perennis cibi hoc in loco appellat eam, que necessaria non est sed superflua, sive permanentem et necessariam ad salutem vobis sensibilem; nam que necessaria est, non prohibetur. Ideo etiam operamini operari manibus, verum etiam

Μάρθα, Μάρθα, μεριμνᾷς καὶ τρυφᾷς ἐν πολλοῖς, ὅτι οὐκ ἔστι χρεία ταῦτα ἐκτελεῖσθαι, ἀλλὰ κροῦσαι τὸ θεῖον λόγον ἐκτελεῖσθαι· οὕτως καὶ ἡμεῖς ἐργαζομεθα μὴ τοῦ δουλοῦ τοῦ ἐκτελεῖσθαι, ἀλλὰ τῆς μίσητος ἐκ τῆς ἀπιστίας· εἰς ἀπιστίαν τὸ ἐργάζεσθαι τὸ δουλοῦ τῆς σαρκὸς· ἀνεγκλιότερα γὰρ καὶ παρῆνισεν ἔχουσαν πικρῶς μὴ τῆς σωτηρικῆν βρώσιν, ἔργον δὲ τοῦ ψυχαιῶν. Ἐργάζεσθαι φησὶν, ἀλοφύχως, πικρῶς, διεγκεῖναι, κ. τ.ο.δ., ἀλλὰ τότε· μᾶλλον καὶ οὗ (41) τοῦτο, ἔλαττο δὲ ἐκείνο.

Vers. 28. *Quam — dabo.* Quam ego dabo vobis salutem aeternam, quam vobis demonstrabo acquirentes. Ne autem iocundari ne valeatur, rursus ad festum convenerit dicitur:

Vers. 29. *Deus — Deus.* Consignavit, sive in hoc demonstravit, ut hunc cibum daret vobis. Vel, demonstravit, ut hunc testimonio manifestavit. Nam et demonstrare quomodo dicitur signare 27 ac si videtur hunc testimonio signaverit verum esse Deum.

Vers. 30. *Interrogant — Dei?* Opera Dei vocant, que deo ascripta sunt. Interrogant autem, non ut interrogentur, sed ut etiam ipsi videantur discipuli, ut in eis vobis suppeditationem attrahant.

Vers. 30. *Respondit — ille.* Nam prius variis in locis docuit, quod ad Deo missus esset.

Vers. 31. *Dixerunt — operaris?* Considera manuum dominium: paulo ante cibo saturavit illos,

11 111000. III, 10. 16 Luc. x, 41. 17 Joan. III, 33.

A Ζητεῖτέ με, οὐχ ὡς σημεῖα δείξαντα ὑμῖν, ἀλλ' ὡς θρέψοντα καὶ χορτάσσοντα ὑμᾶς· οὐχ ἵνα σημεῖα βλέποντες πιστεύητε, ἀλλ' ἵνα βρώματα ἐσθίοντες χορτάξησθε, ὅπερ ἐστὶ κοιλιοδοῦλων καὶ γαστριμάργων. Προσπαῶς δὲ καὶ μετὰ φειδούς ἐλέγχει, καὶ οὐχ ἵσταται μέχρι τῶν ἐλέγχων, ἀλλὰ καὶ διδασκαλίαν προστίθει.

Ἐργάζεσθε — αἰώνιον. φροντίζετε μὴ τῆς βρώσεως τῆς σαρκομένης, ἀλλὰ τῆς ἀφάρτου μὴ τῆς τροφῆς τῆν σάρκα, ἀλλὰ τῆς τροφῆς τῆν ψυχήν. Αὐτὰ δὲ ἐστὶν ἡ πίστις, ὡς προείπον ἐπὶ Ἐργασίαν γὰρ νῦν λέγει οὐ τῆν ἀνεγκλίαν, ἀλλὰ τὴν κροῦσάν, ἡτοι τῆν ἔμμονον καὶ διεγκεῖν φροντίζει τῆς βρώσεως τῆς αἰσθητῆς· ἡ ἀνεγκλία γὰρ ἀπίστις. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος πολλοχοῦ τῶν Ἐπιστολῶν, οὐ μόνον ἐπίτρεφει ἐργάζεσθαι ταῖς ἰδίαις χερσίν, ἀλλὰ καὶ διακρίθην ἐπέταλλο, ὅτι Εἰ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι κἀκεῖ ἐστὶν.

Ὅτι οὐκ ἐστὶν ἐπὶ τῆς Μάρθᾳ εἰπῶν ὁ Χριστὸς Μάρθα, Μάρθα, μεριμνᾷς καὶ τρυφᾷς ἐν πολλοῖς· οὐκ ἔστι χρεία ταῦτα ἐκτελεῖσθαι, ἀλλὰ κροῦσαι τὸ θεῖον λόγον ἐκτελεῖσθαι· οὕτως καὶ ἡμεῖς ἐργαζομεθα μὴ τοῦ δουλοῦ τοῦ ἐκτελεῖσθαι, ἀλλὰ τῆς μίσητος ἐκ τῆς ἀπιστίας· εἰς ἀπιστίαν τὸ ἐργάζεσθαι τὸ δουλοῦ τῆς σαρκὸς· ἀνεγκλιότερα γὰρ καὶ παρῆνισεν ἔχουσαν πικρῶς μὴ τῆς σωτηρικῆν βρώσιν, ἔργον δὲ τοῦ ψυχαιῶν. Ἐργάζεσθαι φησὶν, ἀλοφύχως, πικρῶς, διεγκεῖναι, κ. τ.ο.δ., ἀλλὰ τότε· μᾶλλον καὶ οὗ (41) τοῦτο, ἔλαττο δὲ ἐκείνο.

Ἦν — δώσω. Ἦν ἐγὼ δώσω ὑμῖν ἐργάζεσθαι, καὶ αὐτὸς ὑποδείξω πᾶσιν. Ἦν δὲ καὶ δεῖξαι κομπάζει, ἐπὶ τὸν Πατέρα καλῶν ἀνατρέχων.

Τούτων — Θεός. — Ἐσφαγγεσθε, ἔχουσαν πικρῶς ἐπιπέτασθε εἰς τοῦτο, εἰς τὸ δεῖξαι τὴν ἰσχύον ὑμῖν. Ἦ ἀπίδειξεν, ἐπαρώσει διὰ τῆς ἀπιστίας μαρτυρίας. Σφαγγεῖται γὰρ λέγεται καὶ τὸ ἀποδεικνύειν, ὡς τὸ ὁ λαβὼν αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν ἐσφαγγεῖται, ὅτι ὁ Θεὸς (42) ἀληθὴς ἐστὶ.

Εἶπον — Θεοῦ; Ἔργα τοῦ Θεοῦ καλεῖται τὴν ἐπαρτίτησιν τοῦ Θεοῦ. Ἐρωτῶσι δὲ, οὐχ ἵνα ἐργασθῶνται αὐτὰ, ἀλλὰ κολακεύοντες ἵνα δεῖξωσι μαρτυρίαν καὶ αὐτοὶ, καὶ οὕτως ἐπισπισκῶνται (43) πρὸς χορηγῆν τροφῆς.

Ἀπεκρίθη — ἐκείνος. Προεδίδαξε γὰρ διαφόρων ἐπὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀπίσταται.

Εἶπον — ἐργάζη; Ὅρα πολλὴν ἀσέβειαν. Ποὶ βραχίως ἐχόρτασεν αὐτοὺς τροφῆς, καὶ τοῦ τοῦτοῦ

Variæ lectiones et notæ

(1) abest A.
(2) abest A.

(43) Τὸν Χριστόν.

10, elegit, dedit ad hoc, ut, etc. Ut illud: qui ejus festi-

monium accepit, ostendit (confirmavit) Deum esse veracem.

θαύματος αὐτίκα ἐπιλαθόμενοι σημεῖον ἐπιζητοῦ-
σιν· εἶτα καὶ τὸ εἶδος λέγουσι τοῦ ἐπιζητουμένου
σημεῖου.

Οἱ πατέρες — φαγεῖν. Γέγραπται ἐν τῇ βίβλῳ
τῶν Ψαλμῶν· Πολλῶν δὲ σημεῖων γεγονότων ἐπὶ
τῶν πατέρων αὐτῶν, τούτου μάλιστα μνημονεύουσι
διὰ τὴν τῆς γαστρὸς τυραννίδα, νομίζοντας ἐραθίζειν
αὐτὸν εἰς τὸ ποιῆσαι καὶ αὐτὸν τοιοῦτον σημεῖον,
ὅπῃ ἐμίλλεν ἐμπλήσειν αὐτοὺς τροφῆς. 'Αλλ', ὡς
ἀμνήμονες καὶ ἀχάριστοι! οὐ καὶ αὐτοὶ πρὸ μικροῦ
ἄρτους καὶ ἰχθύας εἰς κόρον ἐπάγετε ἐν ἐρήμῳ
τόπῳ;

Καὶ παρατήρει μοι κἀνταῦθα τὴν κολακείαν αὐ-
τῶν, ἀλλὰ καὶ πονηρίαν. Οὐκ εἶπον γὰρ οὔτε, ὅτι
ὁ (44) Μωϋσῆς ἐποίησε τὸ σημεῖον, οἰόμενοι πλήξειν
αὐτὸν, εἰ τὸν Μωϋσεία τούτῳ συγκρινούσιν, οὔτε ὅτι
ὁ Θεὸς αὐτὸ πεποίηκεν, ἵνα μὴ δόξωσιν ἐξισοῦν αὐ-
τὸν τῷ Θεῷ. Διὰ τοῦτο ἀπολύτως εἶπον· Οἱ πατέρες
ἡμῶν τὸ μάννα ἔφαγον (45) ἐν τῇ ἐρήμῳ. Τί οὖν
ὁ οἰκονομῶν τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐν κρίσει; Οὐκ
ἐλέγχει τούτους, ἀλλ' ὁμαλῶς ἀποκρίνεται. Χρὴ γὰρ, ὡς
προεῖρηται, ποτὲ μὲν ἐλέγχειν, ποτὲ δὲ ἀνεξικακεῖν
οἰκονομικῶς.

Εἶπον — οὐρανοῦ. 'Επεὶ ὑπελάμβανον τὸ μάννα
ἄρτον εἶναι ἐκ τοῦ κυρίως οὐρανοῦ διὰ τὸ γεγράφθαι·
Ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· διορθοῦτα τὴν ἐσφαλμένην
ὑπόληψιν αὐτῶν. Οὐρανὸν γὰρ ἐκεῖ τὸν αἶρα εἶπε
καταχρηστικῶς ἡ Γραφή· ὡς καὶ ὅταν λέγῃ τὰ πε-
τεινὰ τοῦ οὐρανοῦ· καὶ πάλιν, Καὶ ἐβρόντησεν ἐξ
οὐρανοῦ ὁ Κύριος.

Φησὶν οὖν, ὅτι Οὐ Μωϋσῆς δίδωκε τότε τῷ γένει
ἡμῶν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ κυρίως οὐρανοῦ (46)· ἀλλ' ὁ
Πατὴρ μου νῦν (47) δίδωσιν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ
κυρίως οὐρανοῦ. Ὡσπερ γὰρ ὁ Πατὴρ οὐράνιος, οὕτω
καὶ ὁ Υἱὸς οὐράνιος, καὶ κυρίως ἄρτος [ὡς (48) στηρι-
ζῶν καρδίαν ἀνθρώπου.

Τὸν ἀληθινόν. 'Εκεῖνος γὰρ ὁ ἄρτος] τυπικὸς ἦν,
προτυπῶν, φησὶν. ἱμῶν τὸν αὐτοαλήθειαν (49) ὄντα.
Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνος ἀνωθεν καταβάς ἔτρεφε καὶ
ἐβρώννυε τοὺς μεταλαμβάνοντας, οὕτω καὶ ἐγώ. 'Αλλ'
ἐκεῖνος μὲν [ἐκ (50) τοῦ αἵρος, ἐγὼ δὲ ἐκ τοῦ ὄντως
οὐρανοῦ. Κἀκεῖνος μὲν] ἔτρεφε καὶ ἐβρώννυε σώ-
ματα, ἐγὼ δὲ ψυχάς. Προεῖν δὲ λέγει καὶ τὴν κα-
θολικῶς-ἐτραπὴν διαφορὰν τοῦ τυπικοῦ ἄρτου καὶ τοῦ
ἀληθινοῦ.

Ὁ γὰρ ἄρτος — κόσμῳ. Ὁ κυρίως ἄρτος τοῦ
Θεοῦ, εἶπουν ὁ θεῖος ἄρτος ἐστὶν ὁ ἐκ τοῦ ὄντως
οὐρανοῦ καταβάς καὶ ζωὴν αἰώνιον διδούς τῷ κόσμῳ
τῷ πιστεύοντι. 'Εκεῖνος γὰρ ζωὴν πρόσκαιρον ἐδί-
δου, καὶ οὐ τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ μόνοις τοῖς Ἑβραίοις.
Ζωὴν δὲ αἰώνιον νόει μὴ τὴν ἀπλῶς ἦν ζῆσουσι κοινῶς
πάντες ἄνθρωποι, ἀλλὰ τὴν μακαρίαν, τὴν ἐν ἀπολαύσει
δεησεῖ.

et protinus obliiti tanti miraculi signum requirunt,
deinde genus etiam requisiti signi addunt.

Vers. 31. *Patres — ad edendum.* Scriptum est
in libro Psalmorum ¹⁰. Cum autem multa signa
coram patribus ipsorum facta essent, hujus maxime
meminerunt propter ventris tyrannidem, existi-
mantes fore ut ipsum quoque ad simile signum
faciendum irritarent, puta ut et 'se cibo satiaret.
Sed, o obliviosi ac ingrati! nonne paulo ante panes
et pisces ad satietatem in loco deserto edistis?

Simul quoque mihi hic observa et adulationem
ipsorum et invidiam malitiam. Neque enim dixe-
runt, quod Moses illud fecisset signum, ne hunc
deprimere viderentur, si Mosem ei compararent:
neque, quod Deus ipsum edidisset, ne hunc Deo
æquarent; sed absolute dixerunt: *Patres nostri
comederunt manna in deserto.* Quid ergo is, qui
désponit sermones suos in judicio ¹⁹? Non arguit eos,
sed blande respondet. Oportet enim, ut prædic-
tum est, interdum quidem arguere, interdum vero
dispensative clementem esse.

Vers. 32. *Dixit — cælo.* Quia putabant, manna
esse panem ab eo quod proprie cælum appellatur,
eo quod scriptum esset: *Panem de cælo dedit eis* ²⁰:
corrigit erroneam eorum opinionem. Nam ibi Scri-
ptura aerem improprie vocavit cælum: quemad-
modum etiam dicuntur volucres cæli. Et rursus:
Intonuit de cælo Dominus ²¹.

Fit ergo: Non Moses dedit tunc nationi vestræ
panem qui proprie de cælo sit, sed Pater meus
nunc dat vobis panem ab eo quod proprie cælum
appellatur. Nam sicut Pater proprie dicitur cœlestis,
ita et Filius cœlestis, et proprie panis, utpote cor
hominis confirmans.

Vers. 32. *Eum qui verus est.* Siquidem ille panis
figurativus erat, me, inquit, præfigurans qui sum
ipsa Veritas. Quemadmodum enim ille desuper de-
scendens, eos qui participabant, pascebat ac robo-
rabat, ita et ego. Sed ille ab aere, ego autem a
vero cælo: ille quidem corpora pascebat ac robo-
rabat, ego vero animas. In sequentibus autem
ponit generaliore differentiam inter figurativum
panem, et eum qui verus est.

Vers. 33. *Panis enim — mundo.* Proprie panis Dei,
sive divinus est, qui vere de cælo descendit, et
vitam æternam dat mundo credenti: cum ille vitam
ad tempus daret, non mundo, sed solis Hebræis.
Vitam autem æternam intellige, non simpliciter,
qua vivent communiter omnes homines, sed bea-
tam, quæ erit in continua requie (*uu*).

¹⁰ Psal. LXXVII, 24. ¹⁹ Psal. CVI, 5. ²⁰ Psal. LXXVII, 24, ²¹ Psal. XVII, 14.

Variae lectiones et notæ.

(44) Ὁ ἀβεστ A.

(45) Ἐφαγον τὸ μάννα A.

(46) Οὐρανοῦ κυρίως A.

(47) Οὖν pro νῦν, B.

(uu) *Requie.* Sic hic. Infra ad vers. 39 reddidit ἀπολαύσειν *fruitionem* nisi ἀνάγκησιν legerit.

(48) Inclusa omittit A.

(49) Τὸν αὐτὸν ἀλήθειαν A.

(50) Inclusa absunt A.

me, non quod signa vobis ostenderim, sed quod vos paverim ac saturaverim : non, ut visis signis credatis, sed ut cibos edentes saturemini, quod est mancipiorum ventris ac gulosorum. Leniter autem et parce illos arguit, nec in reprehensione instat, sed statim doctrinam adjungit.

Vers. 27. *Operemini* — *æternam*. Curam habete, non cibi corruptibilis, sed incorruptibilis ; non qui carnem pascat, sed animam nutriat : hic autem est fides, ut in progressu dicturus est. Operationem vero pereuntis cibi hoc in loco appellat eam, quæ necessaria non est sed superflua, sive permanentem et continuam sollicitudinem cibi sensibilis ; nam quæ necessaria est, non prohibetur. Ideo etiam permisit propriis operari manibus, verum etiam Paulus in multis Epistolarum locis non solum præcepit dicens : *Si quis non vult operari, is nec edat*¹⁵.

Sicut ergo de Martha dicens Christus : *Martha, Martha, sollicita es ac tumultuaria circa multa, atqui unum es necessarium*¹⁶, non prohibuit hospitalitatem ; sed præposuit divinatorum sermonum auditionem ; ita et nunc dicens : *Operemini non cibum qui perit, sed qui manet in vitam æternam*, non præcipit tantum operari cibum animæ, quanquam sit magis necessarius, sed admonuit corporalem cibum obiter curare, animæ vero toto studio. Operemini, inquit, toto animo, omni cura, continue : non jam hoc, jam illud, sed hoc amplius, illud vero minus.

Vers 27. *Quem — dabit*. Quem ego dabo vobis ad operandum, quem ipse demonstrabo acquirendum. Ne autem jactare se videatur, rursum ad Patrem recurrit, dicens :

Vert. 27. *Hunc — Deus*. Consignavit, sive in hoc apposuit (ss), ut hunc cibum daret vobis. Vel, demonstravit, suoque testimonio manifestavit. Nam et ostendere quoque dicitur signare¹⁷ ac si videlicet (tt), suo testimonio signaverit verum esse Deum.

Vers. 28. *Dixerunt — Dei* ? Opera Dei vocant, quæ Deo accepta sunt. Interrogant autem, non ut ea operentur, sed ut etiam ipsi videantur discipuli, et ita ad cibi suppeditationem attrahant.

Vers. 29. *Respondit — ille*. Nam prius variis in locis docuit, quod ad Deo missus esset.

Vers. 30. *Dixerunt — operaris* ? Considera magnum dementia : paulo ante cibo saturavit illos,

¹⁵ II Thess. III, 10. ¹⁶ Luc. X, 41. ¹⁷ Joan. III, 33.

Variae lectiones et notæ

(41) Οὐν abest A.
(42) Ὁ Θεός abest A.

(43) Τὸν Χριστόν.

(ss) *Apposuit*. Imo, elegit, dedit ad hoc, ut.
(tt) *Ac si videlicet*, etc. Ut illud : qui ejus testi-

A Ζητεῖτέ με, οὐχ ὡς σημεῖα θεῶντα ὑμῖν, ἀλλ' ὡς θρέψοντα καὶ χορταίοντα ὑμᾶς· οὐχ ἵνα σημεῖα βλέποντες πιστεύητε, ἀλλ' ἵνα βρώματα ἐσθίητε χορταίησθε, ὁπερὶ σὶ κοιλιοθούλων καὶ γαστριμάρτυν. Προσανῶς δὲ καὶ μετὰ φειδοῦς ἐλέγχω, καὶ οὐχ ἴσταται μέχρι τῶν ἐλέγχων, ἀλλὰ καὶ διδάσκαια προστίθεισιν.

Ἐργάζεσθε — αἰώνιον. Φροντίζετε μὴ τῆς βρωσεως τῆς φθιρομένης, ἀλλὰ τῆς ἀφθάρτου μὴ τῆς τραφεύσης τὴν σάρκα, ἀλλὰ τῆς τραφεύσης τὴν ψυχὴν. Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ πίστις, ὡς προίων ἔπει. Ἐργασίαν γὰρ νῦν λέγει οὐ τὴν ἀναγκαίαν, ἀλλὰ τὴν περιττὴν, ἥτοι τὴν ἔμμενον καὶ διεπικεῖ φροντῆς τῆς βρώσεως τῆς αἰσθητῆς· ἡ ἀναγκαία γὰρ αἰσθητικὴ αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος πολλαχοῦ τῶν Ἐπιστολῶν, οὐ μόνον ἐπέτρεψεν ἐργάζεσθαι ταῖς ἰδίαις χερσίν, ἀλλὰ καὶ διαβήσαν ἐντεταλατο, ὅτι εἰ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι μὴδὲ ἐσθίειν.

Ὡπερ οὖν ἐπὶ τῆς Μάρθας εἰπὼν ὁ Ἰησοῦς· Μάρθα, Μάρθα, μεριμνᾷς καὶ τυρβάζεις πολλὰ· ἐνός δὲ ἐστὶ χρεία· οὐκ ἐκάλυσε τὴν φιλοξενίαν, ἀλλὰ προτίμησε τὴν τῶν θεῶν ἔργα ἀκρόασιν· οὕτω καὶ νῦν εἰπὼν· Ἐργάζεσθε μὴ τὸ βρώσιν τὴν ἀπολλυμένην, ἀλλὰ τὴν μόνον εἰς ζωὴν αἰώνιον· οὐκ ἐκάλυσε τὸ ἐργάζεσθαι τὴν βρώσιν τῆς σαρκὸς· ἀναγκαία γὰρ· ἀλλὰ προτίμησε τὸ ἐργάζεσθαι τὴν τῆς ψυχῆς· ἀναγκαίη γὰρ· καὶ παρήνευσεν ἔχειν πάρεργον μὴ τὴν σαρκικὴν βρώσιν, ἔργον δὲ τὴν ψυχικὴν. Ἐργάζεσθαι φησὶν, ἀλοψύχως, παντοιοτρόπως, διεπικῶς, μὴ τὸδε, ἀλλὰ τὸδε· μᾶλλον μὲν οὖν (41) τοῦτο, ἐλαττωθεὶς ἐκείνο.

Ἦν — δώσει. Ἦν ἐγὼ δώσω ὑμῖν ἐργάζεσθαι, ἵνα αὐτὸς ὑποδείξω κτᾶσθαι. Ἴνα δὲ μὴ δοῦναι κομπάζω ἐπὶ τὸν Πατέρα καλὴν ἀνατρέχει, λέγων·

Τοῦτον — Θεός. — Ἐσφραγίσαν, ἔργον καὶ ἐχεμύριστο εἰς τοῦτο, εἰς τὸ δίδοναι ταῦτα ὑμῖν. Ἡ ἀπέδειξεν, ἐφανέρωσε διὰ τῆς ἑαυτοῦ μαρτυρίας· σφραγίζω γὰρ λέγεται καὶ τὸ ἀποδεικνύειν, ὡς τὸ λαβὼν αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν ἐσφραγίσαν, ὅτι ὁ Θεός (42) ἀληθὴς ἐστὶ.

Εἶπον — Θεοῦ ; Ἔργα τοῦ Θεοῦ καλοῦσι τὴν εὐαρέστησιν τοῦ Θεοῦ. Ἐρωτῶσι δὲ, οὐχ ἵνα ἐργασῶνται αὐτὰ, ἀλλὰ κολακεύοντες ἵνα δοῦναι μάλιστα καὶ αὐτοὶ, καὶ οὕτως ἐπισπάσωνται (43) πρὸς χορτῆς τροφῆς.

Ἄπεκρίθη — ἐκείνος. Προεδίδαξε γὰρ διαφόρως παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀπίσταλται.

Εἶπον — ἔργαζοι ; Ὅρα πολλὴν εὐνοίαν. Ἦν βραχέως ἐχόρτασεν αὐτοὺς τροφῆς, καὶ τοῦ τρεφῆναι.

monium accepit, ostendit (confirmavit) Deum esse veracem.

θαύματος αὐτίκα ἐπιλαθόμενοι σημεῖον ἐπιζητοῦ- A
σιν· εἶτα καὶ τὸ εἶδος λέγουσι τοῦ ἐπιζητουμένου
σημεῖου.

Οἱ πατέρες — φαγεῖν. Γέγραπται ἐν τῇ βίβλῳ
τῶν Ψαλμῶν· Πολλῶν δὲ σημεῖων γεγονότων ἐπὶ
τῶν πατέρων αὐτῶν, τούτου μάλιστα μνημονεύουσι
διὰ τὴν τῆς γαστροῦ τυραννίδα, νομίζοντες ἐρεθίζειν
αὐτὸν εἰς τὸ ποιῆσαι καὶ αὐτὸν τοιοῦτον σημεῖον,
ὅπερ ἔμελλεν ἐμπλήσειν αὐτοὺς τροφῆς. 'Αλλ', ὡς
ἀμνήμονες καὶ ἀχαρίστοι! οὐ καὶ αὐτοὶ πρὸ μικροῦ
ἄρτους καὶ ἰχθύας εἰς κόρον ἐπάγετε ἐν ἐρήμῳ
τόπῳ;

Καὶ παρατήρει μοι κἀνταῦθα τὴν κολακίαν αὐ-
τῶν, ἀλλὰ καὶ πονηρίαν. Οὐκ εἶπον γὰρ οὔτε ὅτι
ὁ (44) Μωϋσῆς ἐποίησε τὸ σημεῖον, οἰόμενοι πληξείν
αὐτὸν, εἰ τὸν Μωϋσία τούτῳ συγκρινούσιν, οὔτε ὅτι B
ὁ Θεὸς αὐτὸ πεποίηκεν, ἵνα μὴ δόξωσιν ἐξισοῦν αὐ-
τὸν τῷ Θεῷ. Διὰ τοῦτο ἀπολύτως εἶπον· Οἱ πατέρες
ἡμῶν τὸ μάννα ἔφαγον (45) ἐν τῇ ἐρήμῳ. Τί οὖν
ὁ οἰκονομῶν τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐν κρίσει; Οὐκ
ἔλεγει τούτους, ἀλλ' ὁμαλῶς ἀποκρίνεται. Χρὴ γὰρ, ὡς
προεῖρηται, ποτὲ μὲν ἔλεγχεν, ποτὲ δὲ ἀνεξικακεῖν
οἰκονομικῶς.

Εἶπεν — οὐρανοῦ. 'Ἐπει ὑπελάμβανον τὸ μάννα
ἄρτον εἶναι ἐκ τοῦ κυρίως οὐρανοῦ διὰ τὸ γεγράφθαι·
'Ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· διορθοῦτα τὴν ἐσφαλμένην
ὑπόληψιν αὐτῶν. Οὐρανὸν γὰρ ἐκεῖ τὸν αἶρα εἶπε
καταχρηστικῶς ἡ Γραφή· ὡς καὶ ὅταν λέγῃ τὰ πε-
τεινὰ τοῦ οὐρανοῦ· καὶ πάλιν, Καὶ ἐβρόντησεν ἐξ
οὐρανοῦ ὁ Κύριος.

Φησὶν οὖν, ὅτι Οὗ Μωϋσῆς δίδωκε τότε τῷ γένει C
ὑμῶν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ κυρίως οὐρανοῦ (46)· ἀλλ' ὁ
Πατὴρ μου νῦν (47) δίδωσιν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ
κυρίως οὐρανοῦ. Ὡς γὰρ ὁ Πατὴρ οὐράνιος, οὕτω
καὶ ὁ Υἱὸς οὐράνιος, καὶ κυρίως ἄρτος [ὡς (48) στηρί-
ζων καρδίαν ἀνθρώπου.

Τὸν ἀληθινόν. 'Ἐκείνος γὰρ ὁ ἄρτος] τυπικὸς ἦν,
προτυπῶν, φησὶν. ἐμὲ τὸν αὐτοαλήθειαν (49) ὄντα.
Καθὰπερ γὰρ ἐκεῖνος ἄνωθεν καταβάς ἔτρεφε καὶ
ἐρρῶννε τοὺς μεταλαυβάνοντας, οὕτω κἀγώ. 'Αλλ'
ἐκεῖνος μὲν [ἐκ (50) τοῦ αἵρα, ἐγὼ δὲ ἐκ τοῦ ὄντως
οὐρανοῦ. Κἀκεῖνος μὲν] ἔτρεφε καὶ ἐρρῶννε σώ-
ματα, ἐγὼ δὲ ψυχάς. Προεῖν δὲ λέγει καὶ τὴν κα-
θολικωτέρην διαφορὰν τοῦ τε τυπικοῦ ἄρτου καὶ τοῦ
ἀληθινοῦ.

Ὁ γὰρ ἄρτος — κόσμῳ. Ὁ κυρίως ἄρτος τοῦ D
Θεοῦ, εἶπουν ὁ θεὸς ἄρτος ἐστὶν ὁ ἐκ τοῦ ὄντως
οὐρανοῦ καταβάς καὶ ζῶν αἰώνιον διδοὺς τῷ κόσμῳ
τῷ πιστεύοντι. 'Ἐκεῖνος γὰρ ζῶν πρόσκαιρον ἐδί-
δου, καὶ οὐ τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ μόνοις τοῖς 'Εβραίοις.
Ζῶν δὲ αἰώνιον νόμι μὴ τὴν ἀπλῶς ἦν ζήσουσι κοινῶς
πάντες ἄνθρωποι, ἀλλὰ τὴν μακαρίαν, τὴν ἐν ἀπολύσει
διηγεῖται.

¹⁸ Psal. LXXVII, 24. ¹⁹ Psal. CVI, 5. ²⁰ Psal. LXXVII, 24, ²¹ Psal. XVII, 14.

Variæ lectiones et notæ.

(44) Ὁ abest A.

(45) Ἐφαγον τὸ μάννα A.

(46) Οὐρανοῦ κυρίως A.

(47) Οὖν pro νῦν, B.

(uu) Requie. Sic hic. Infra ad vers. 39 reddidit ἀπολαύσειν *fruitionem* nisi ἀνάγκησιν legerit.

Vers. 31. *Patres — ad edendum.* Scriptum est
in libro Psalmorum ¹⁸. Cum autem multa signa
coram patribus ipsorum facta essent, hujus maxime
meminerunt propter ventris tyrannidem, existi-
mantes fore ut ipsum quoque ad simile signum
faciendum irritarent, puta ut et 'se cibo satiaret.
Sed, o obliviosi ac ingrati! nonne paulo ante panes
et pisces ad satietatem in loco deserto edistis?

Simul quoque mihi hic observa et adulationem
ipsorum et invidiam malitiam. Neque enim dixe-
runt, quod Moses illud fecisset signum, ne hunc
deprimere viderentur, si Mosem ei compararent:
neque, quod Deus ipsum edidisset, ne hunc Deo
æquarent; sed absolute dixerunt: *Patres nostri
comederunt manna in deserto.* Quid ergo is, qui
disponit sermones suos in judicio ¹⁹? Non arguit eos,
sed blande respondet. Oportet enim, ut prædic-
tum est, interdum quidem arguere, interdum vero
dispensative clementem esse.

Vers. 32. *Dixit — cælo.* Quia putabant, manna
esse panem ab eo quod proprie cælum appellatur,
eo quod scriptum esset: *Panem de cælo dedii eis* ²⁰:
corrigit erroneam eorum opinionem. Nam ibi Scri-
ptura aerem improprie vocavit cælum: quemad-
modum etiam dicuntur volucres cæli. Et rursus:
Intonuit de cælo Dominus ²¹.

At ergo: Non Moses dedit tunc nationi vestræ
panem qui proprie de cælo sit, sed Pater meus
nunc dat vobis panem ab eo quod proprie cælum
appellatur. Nam sicut Pater proprie dicitur cælestis,
ita et Filius cælestis, et proprie panis, utpote cor
hominis confirmans.

Vers. 32. *Eum qui verus est.* Siquidem ille panis
figurativus erat, me, inquit, præfigurans qui sum
ipsa Veritas. Quemadmodum enim ille desuper de-
scendens, eos qui participabant, pascebat ac ro-
borabat, ita et ego. Sed ille ab aere, ego autem a
vero cælo: ille quidem corpora pascebat ac robo-
rabat, ego vero animas. In sequentibus autem
ponit generaliore differentiam inter figurativum
panem, et eum qui verus est.

Vers. 33. *Panis enim — mundo.* Proprie panis Dei,
sive divinus est, qui vere de cælo descendit, et
vitam æternam dat mundo credenti: cum ille vitam
ad tempus daret, non mundo, sed solis Hebræis.
Vitam autem æternam intellige, non simpliciter,
qua vivent communiter omnes homines, sed bea-
tam, quæ erit in continua requie (uu).

Vers. 34. *Dixerunt* — *ipsam*. Adhuc sensibilem A intelligentes hujusmodi panem præ ventris ingluvie hunc petebant, non semel, sed semper accipere.

Vers. 35. *Ait* — *vitis*. Panis vivificans, et qui, ut dictum est, dat vitam æternam ; nam ea proprie dicitur vita, quæ æterna est ; quæ enim ad tempus durat, non vita est, sed vitæ imago. Panem autem vitæ suam vocat divinitatem : siquidem ipsa panis est, qui de cælo descendit. Tandem vero etiam corpus suum vocat panem.

Vers. 35. *Qui* — *unquam*. Venit quispiam ad eum per fidem ; ipsa enim est via ad illum. Non esuriet, inquit, fame quæ ab infidelitate procedit, et non sitiet unquam siti, quæ ab incredulitate nascitur, sed gratia divina repletus, et ipse deinceps nullius indigebit, sed aliis potius necessaria subministrabit, docens ac erudiens illos.

Vers. 36. *Sed* — *credidistis*. Vidistis me, sive cognovistis quis ego sim, et a testimonio Joannis, et a signis quæ edidi, et a testimonio Scripturarum, quas vobis aperui, sed voluntarie malum operantes non creditis. Quando autem hoc illis dixit ? Verisimile quidem est hoc dictum esse, etsi scriptum non sit.

Vers. 37. *Omne* — *veniet*. Hoc sermone demonstrat, quod Pater adducit ei credentes : siquidem dicit et Paulus : *Per quem vocati estis in societatem Filii ejus* 22. Ait ergo : *Omne illud ad me veniet quod dat mihi Pater*, hoc est, Omnis qui datus fuerit mihi a Patre, omnis qui deductus ab eo fuerit, hic veniet ad me, hic credet in me, et non quilibet simpliciter. Inde autem confirmat, quod vult Pater ut credant in eum. Itaque, qui in eum non credit, adversatur Dei voluntati. Dat autem et Pater Filio, ducens eos ad fidem ejus ; et Filius Patri, adducens eos ad illum per fidem.

Verum, si venit is ad Filium, qui datur a Patre, culpa ergo carebit, qui non venit, utpote non datus a Patre. Sed Pater illos dat, in quibus præcedit bona voluntas : neque enim hæc per se facere potest, ut credant, absente Dei adminiculo, neque illud auxilium, nisi præsens sit et bona voluntas.

Vers. 37. *Et* — *foras*. Neque hic, a mea familiaritate, neque ibi, a regno cælorum : eum, qui non utunq̄ue, sed recto animo ad me venit.

Vers. 38. *Quia* — *me*. — *Non ut faciam voluntatem quæ mea est, sive propriam, neque enim habeo propriam, sed voluntatem ejus qui misit me*, hoc est, communem, quæ et mea est et illius, quorum sicut est una divinitas, ita est et una voluntas. Descendit autem de cælo secundum divinitatem.

22 I Cor. 1, 9.

Varie lectiones et notæ.

(51) Τοῦτον τὸν ἄρτον A.
(52) Δέ omittit A.
(53) Ἡ abest A.

Εἶπον — τοῦτον. Ἐτι αἰσθητὸν νομίζετε τὸ τοιοῦτον ἄρτον (51), ὑπὸ λαίμαργίας ἐξήτεσθε αὐτὸν, οὐχ ἄπασπλαστὸν, ἀλλὰ πάντοτε.

Εἶπε — ζωῆς. Ὁ ἄρτος ὁ ζωηρός, ὁ ζωὴν αἰώνιον δίδους, ὡς εἴρηται. Ζωὴ γὰρ κυρίως ἡ αἰώνιος· ἡ γὰρ πρόσκαιρος οὐ κυρίως ζωὴ, ἀλλ' εἰκὼν ζωῆς· Ἄρτον δὲ (52) ζωῆς τὴν θεότητα ἑαυτοῦ λέγει· αὐτὰ γὰρ ἄρτος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς. Πρὸς τὴν τιμὴν δὲ καὶ τὸ ἑαυτοῦ σῶμα ἄρτον καλεῖ.

Ὁ — πώποτε. Ἐρχεται τις πρὸς αὐτὸν διὰ τῆς πίστεως· αὐτὰ γὰρ ἡ (53) ὁδὸς πρὸς αὐτόν. Οἱ μὴ πεινάσῃ, φησί, τὴν ἀπὸ τῆς ἀπιστίας πείναν· καὶ τὴν μὴ διψήσῃ πώποτε τὴν ἀπὸ τῆς ἀπιστίας δίψαν· ἀλλὰ πλησθεὶς τῆς θείας χάριτος αὐτὸς τε ἀρκῆσαι ἔσται λοιπὸν, καὶ ἑτέροις μᾶλλον ἐπαρκῆσαι, δίδωσιν καὶ καταχῶν αὐτούς.

Ἄλλ' — πιστεύετε. Ἐωράκατέ με, ἔγουν ἡμεῖς τίς εἰμι ἀπὸ τε τῆς μαρτυρίας Ἰωάννου, ἀπὸ τῆς σημείων ὧν ἐποίησα, καὶ ἀπὸ τῆς μαρτυρίας τῶν Ἰσραηλῶν, ἃς ὑμῖν ἀνέπτυξα· ἀλλ' ἐθλοκακούμεντες οὐ πιστεύετε. Πότε δὲ τοῦτο εἶπεν αὐτοῖς ; Εἰκόσ τε τοῦτο φησὶ μὲν, μὴ γραφῆναι δέ.

Πᾶν — ἔξει. Τοῦτο παρίσταται ὁ λόγος, ἐπὶ τῷ Πατρὶ προσάγει αὐτῶν τοὺς πιστεύοντας. Φησὶ γὰρ καὶ Παῦλος· Δὲ οὐ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Ἰησοῦ αὐτοῦ. Λέγει τοίνυν, ὅτι Πᾶν ἐκείνη πρὸς εἰμὴν ἔξει ὁ δίδωσι μοι ὁ Πατὴρ, τουτέστι, πᾶς ὃς δοθῆναι παρὰ τοῦ Θεοῦ (54), ὃς ὀδηγηθῆναι παρ' αὐτοῦ (55), οὗτος ἔξει πρὸς με, οὗτος πιστεύσει μοι, καὶ ἐξ ἀπλῶς ὁ τυχών. Ἐντεῦθεν δὲ κατασκευάζει ὅτι ἡμεῖς ὁ Πατὴρ ἵνα πιστεύσωσιν εἰς αὐτόν, καὶ λοιπὸν ὁ μὴ πιστεύων εἰς αὐτόν ἐναντιοῦται τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ. Δίδωσι δὲ καὶ ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ, ὀδηγῶν αὐτὸν εἰς τὴν πίστιν αὐτοῦ· καὶ ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, προσέρχων αὐτοὺς αὐτῶν διὰ τῆς πίστεως.

Ἄλλ' εἰ ἐκείνος ἐρχεται πρὸς τὸν Υἱόν, ὁ δόξαι παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἀνάκτιος ἄρα ὁ μὴ ἔλθων, καὶ μὴ δοθῆναι παρὰ τοῦ Πατρὸς· ἀλλ' ὁ Πατὴρ ἐκείνος ἐδωκεν ὧν ἡ προαίρεσις ἀγαθῆ. Οὔτε γὰρ αὐτὰ εἶπα ποιῆσαι πιστὸν, ἀπούσης τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ χάριτος· οὔτε μὲν ἐκείνη συνεργεῖ, μὴ παρούσης ἐπίπροαιρέτως.

Καὶ — ἔξω. Οὕτως ἐναυθῶν, ἔξω τῆς ἡμετέρας οἰκίας οὔτε ἐκεῖ, ἐξ ἡ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανοῦν. Τὸν ἐρχόμενον δὲ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ὀρθῶς.

Ὅτι — με. — Οὐχ ἵνα ποίω τὸ θέλημα τὸ ἑαυτοῦ τὸ ἴδιον· οὐδὲ γὰρ (56) ἔχω ἴδιον· ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, τουτέστι τὸ κοινὸν ἐμὸν καὶ ἐμοῦ, ὧν ὡς μία θεότης, οὕτως καὶ ἓν θέλημα. Ἐπεὶ βέβαιον δὲ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τῆ θεότητι.

(34) Πατρός, pro Θεοῦ A.
(55) Παρὰ τοῦ Πατρὸς A.
(56) Ἐγὼ addit A.

Τούτο — ἡμέρα. Καὶ μὴν πάντας ἀναστήσει A τότε, καὶ τοὺς σωθέντας καὶ τοὺς ἀπολωλότας, καὶ τοὺς πιστοὺς καὶ τοὺς ἀπίστους· ἀλλ' ἀνάστασιν ἐνταῦθα λέγει τὴν ἐπὶ ἀπολαύσει, οὐ τὴν ἐπὶ κολάσει. Ἄφ' ὧν δὲ φησιν, δείκνυσιν ὅτι κοινὸν θέλημα καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ σωθῆναι πάντας. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ μὲν ἀπίστευεν, ὁ δὲ παρεγγύετο· καὶ ὁ μὲν δίδωσι τοὺς πιστεύοντας, ὁ δὲ παραλαμβάνων σώζει.

[Ἴνα (57) μὴ ἀπολίσω, τούτῃστιν, ἵνα μὴ ἐξ ἐμῆς αἰτίας ἀπέληται τις. Καὶ ἀνωτέρω γὰρ εἶπεν, ὅτι Τὸν ἐρχόμενον πρὸς με οὐ μὴ ἐκβάλω ἐξ' αὐτοῦ. Λοιπὸν οὖν, εἰ τις ἂν ἐκουσῶς ἐξέληθαι καὶ ἐκουσῶς ἀπολήται, παρὰ τὴν ἑαυτοῦ αἰτίαν τοῦτο πάσχει. Οὐδένα γὰρ ὁ Θεὸς πρὸς ἀνάγκην ἔλκει.]

Τούτο — ἡμέρα. Τὸν αὐτὸν λόγον σαφηνίζει, συν- B εχίστηρον αὐτὸν ἐναχῶν ἵνα μὴ εὐαπόδητος γένηται, καὶ ἵνα βεβαιότερον μάθωσιν ὅτι ἀνάστασις ἐστὶ, καὶ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως ἀμοιβῆ, καὶ τῶν ἐνταῦθα πνευματικῶν ἀγώνων ἀνταποδοσις, καὶ εἰ μὴ κατὰ τὸν παρόντα βίον ἀπολαύσωσιν, ἀλλὰ γε κατὰ τὸν μέλλοντα. Πᾶς δὲ ὁ θεωρῶν τὸν Υἱὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς ψυχῆς, ὁ ἐστὶν, ὁ πιστεύων εἰς αὐτόν.

Ἐργάζουσαν — καταδέδρακα ; Ὅτε μὲν ἄρτον ἔδω- κεν αὐτοῖς καὶ τὴν γαστέρα ἐνέπλησε, καὶ προφήτην ἔλεγον εἶναι, καὶ βασιλέα ποιῆσαι ἠθέλον· ὅτι δὲ περὶ τοῦ οὐρανοῦ ἄρτου καὶ (58) πνευματικῆς τροφῆς καὶ ζωῆς αἰωνίου διελέγετο, ἰταράσσαντο καὶ ἐξηυτέλιζον τὸ γένος αὐτοῦ, Ἵν Ἐθεὸς ἡ κοιλία (59) καλῶς εἶπε Παῦλος. Καὶ προσεποιούτο μὲν ἀγανακτεῖν, διότι εἶπεν, ὅτι Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταδέδρακα· τὸ δὲ ἀλαθῆς ἠγανάκτου, διότι οὐκ ἔθραψε πάλιν αὐτοὺς, ὡς προσεδέκων. Εἰ γὰρ δὲ ἐκεῖνο ἐργάζουσαν, ἠρώτησαν ἔν, πῶς ἄρτος ἐστὶ, πῶς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταδέ- ρακται ;

Ὁ δὲ Χριστὸς οὐκ εἶπεν, ὅτι Οὐκ εἰμὶ υἱὸς Ἰω- σὴφ, οὐδὲ ἐδίδαξέ τι περὶ τοῦ γένους αὐτοῦ, γινώσκων αὐτοὺς οὕτω δυνάμενους ἀκούσαι τὸν θαυμά- ττον τόκον αὐτοῦ, καὶ πολλῶ μᾶλλον τὴν προαιώνιον κύτου γέννησιν. Οἰκονομικῶς οὖν παρέδραμε τὸν περὶ ρούτου λόγον, ἵνα μὴ ἕτερον σκάνδαλον ἀνοιρῶν ἕτερον ἰμβάλη.

Ἀπεκριθῆ — αὐτόν. Ἐλευσιν πρὸς ἑαυτόν φησιν οὐ τὴν ἀπλῶς· ἐπὶ καὶ αὐτοὶ καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἤρχοντο πρὸς αὐτόν· ἀλλὰ τὴν ἐκ πίστεως. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Εἰκότως οὐ πιστεύετε μοι, οὐ γὰρ εἰδύσθητε παρὰ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἀνάγκη. Οὐδεὶς γὰρ δύναται ἔλθειν πρὸς ἐμὲ, ἢτοι πιστεῦσαι εἰς ἐμὲ, ἢν εἰ ὁ Πατὴρ ὁ κέμενός με ἐκύσῃ αὐτόν. Εἴρηκε γὰρ αἰ ἀνωτέρω, ὅτι Πᾶν, ὁ δίδωσί μοι ὁ Πατὴρ, εἰς ἐμὲ ἔξει· καὶ ἀνάγκη τοῦ τοιούτου ῥη- οῦ τὴν ἐξήγησιν συμβάλλομένην εἰς τὸ προκείμε- ον.

⁵⁵ Philippe. in, 19. ⁵⁶ Joan. vi, 37.

Variae lectiones et notæ.

(57) Inclusa codex uterque in margine exhibet. Ientlenius non habet.

(58) Τῆς addendum, αὐτὸ τοῦ paulo anteomitten-

Vers. 39. *Hæc — die.* Atqui omnes tunc resuscitabit, et qui salvi erunt, et qui peribunt, tam fideles quam infideles. Sed resurrectionem hoc in loco appellant eam, quæ erit ad requiem, non quæ ad supplicium. Et ex his ostendit, communem esse Patris et Filii voluntatem ut omnes salvi fiant; ob id namque et ille misit, et hic advenit; ille dat credentes, et hic servat acceptos.

†† Ne perdam, hoc est, ne mea culpa aliquis pereat. Nam et superius dixit: *Veniens ad me non expellam foras.* Relinquitur ergo ut si quis voluntarie exeat et voluntarie pereat, sua culpa hoc patiat. Neminem enim Deus vi trahit.

Vers. 40. *Hæc — die.* Eumdem declarat sermonem, frequentius eum inducens, ne facile rejiciatur, et ut firmius discant futuram esse resurrectionem ac fidei, quæ in ipsum est, repensionem, spiritualiumque certaminum, quæ hic tolerantur retributionem, quæ si non sunt fruituri in præsentī vita, at saltem in futura. Omnis autem qui videt Filium, oculis videlicet fidei, hoc est, qui credit in eum.

Vers. 41. *Murmurabant — Vers. 42. descendi?* Quando panem dedit eis implevitque ventrem, et prophetam esse dicebant, et regem creare volebant: ubi vero de cœlesti pane et spirituali cibo, vitæque æternæ disseruit, turbabantur ac genus ipsius atenebant, de quibus bene dixit Paulus; *Quorum Deus venter est*⁵⁵. Nam fingebant se indignari, quod dixisset: *De cœlo descendi*, cum verius indignarentur, quod rursus eos non pavisset, sicut speraverant. Si enim ob illud indignati fuissent, interrogassent utique, quomodo panis esset, quomodo de cœlo descendisset?

Christus autem non dixit: Non sum filius Joseph, neque quidquam de genere suo docuit, sciens, quod illi nondum audire poterant admirandum sui partum, et multo minus eternam sui generationem ac nativitatē; ideo dispensatorie de his rebus sermonem prætermisit, ne uno offendiculo sublato aliud excitaret.

Vers. 43. *Respondit — Vers. 44. eum.* Accessum ad se dicit, non qualemounque, siquidem et illi, et multi alii ad ipsum veniebant: sed eum, qui ex fide est. Quod autem dicit, hoc est: Merito non creditis mihi, neque enim attracti estis a Patre, utpote indigni: *Nemo enim potest venire ad me, sive credere in me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum.* Nam et superius dixit: *Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet*⁵⁶: et illius dicti lege enarrationem, eum etiam ad propositum verbum conferat.

dum.

(59) Forte, ὡς καλῶς, αὐτὸς, ὧν Θεὸς τὴν κοιλίαν.

Vers. 34. *Dixerunt* — *ipsum*. Adhuc sensibilem A intelligentes hujusmodi panem præ ventris ingluvie hunc petebant, non semel, sed semper accipere.

Vers. 35. *Ait* — *vita*. Panis vivificans, et qui, ut dictum est, dat vitam æternam; nam ea proprie dicitur vita, quæ æterna est; quæ enim ad tempus durat, non vita est, sed vitæ imago. Panem autem vitæ suam vocat divinitatem: siquidem ipsa panis est, qui de cælo descendit. Tandem vero etiam corpus suum vocat panem.

Vers. 35. *Qui* — *unquam*. Venit quispiam ad eum per fidem; ipsa enim est via ad illum. Non esuriet, inquit, fame quæ ab infidelitate procedit, et non sitiet unquam siti, quæ ab incredulitate nascitur, sed gratia divina repletus, et ipse deinceps nullius indigebit, sed aliis potius necessaria subministrabit, docens ac erudiens illos.

Vers. 36. *Sed* — *credidistis*. Vidistis me, sive cognovistis quis ego sim, et a testimonio Joannis, et a signis quæ edidi, et a testimonio Scripturarum, quas vobis aperui, sed voluntarie malum operantes non creditis. Quando autem hoc illis dixit? Verisimile quidem est hoc dictum esse, etsi scriptum non sit.

Vers. 37. *Omne* — *veniet*. Hoc sermone demonstrat, quod Pater adducit ei credentes: siquidem dicit et Paulus: *Per quem vocati estis in societatem Filii ejus* 22. Ait ergo: *Omne illud ad me veniet quod dat mihi Pater*, hoc est, Omnis qui datus fuerit mihi a Patre, omnis qui deductus ab eo fuerit, hic veniet ad me, hic credet in me, et non quilibet simpliciter. Inde autem confirmat, quod vult Pater ut credant in eum. Itaque, qui in eum non credit, adversatur Dei voluntati. Dat autem et Pater Filio, ducens eos ad fidem ejus; et Filius Patri, adducens eos ad illum per fidem.

Verum, si venit is ad Filium, qui datur a Patre, culpa ergo carebit, qui non venit, utpote non datus a Patre. Sed Pater illos dat, in quibus præcedit bona voluntas: neque enim hæc per se facere potest, ut credant, absente Dei adminiculo, neque illud auxilium, nisi præsens sit et bona voluntas.

Vers. 37. *Et* — *foras*. Neque hic, a mea familiaritate, neque ibi, a regno cælorum: eum, qui non utinque, sed recto animo ad me venit.

Vers. 38. *Quia* — *me*. — *Non ut faciam voluntatem quæ mea est, sive propriam, neque enim habeo propriam, sed voluntatem ejus qui misit me*, hoc est, communem, quæ et mea est et illius, quorum sicut est una divinitas, ita est et una voluntas. Descendit autem de cælo secundum divinitatem.

22 I Cor. 1, 9.

Variæ lectiones et notæ.

(51) Τοῦτον τὸν ἄρτον Α.
(52) Αἱ omittit Α.
(53) Ἡ abest Α.

Εἶπον — τοῦτον. Ἐτι αἰσθητὸν νομίζοντες τὸν τοιοῦτον ἄρτον (51), ὑπὸ λαίμαργίας ἐζήτησαν αὐτῶν, οὐχ ἀπασλαβεῖν, ἀλλὰ πάντως.

Εἶπε — ζωῆς. Ὁ ἄρτος ὁ ζωηρός, ὁ ζωὴν αἰώνιον δίδους, ὡς εἴρηται. Ζωὴ γὰρ κυρίως ἡ αἰώνιος· ἢ γὰρ πρόσκαιρος οὐ κυρίως ζωὴ, ἀλλ' εἰκὼν ζωῆς. Ἄρτον δὲ (52) ζωῆς τὴν θεότητα ἑαυτοῦ λέγει νῦν· αὐτὴ γὰρ ἄρτος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς. Πρὸς τῷ τέλει δὲ καὶ τὸ ἑαυτοῦ σῶμα ἄρτον καλεῖ.

Ὁ — πώποτε. Ἐρχεται τις πρὸς αὐτὸν διὰ τῆς πίστεως· αὐτὴ γὰρ ἡ (53) ὁδὸς πρὸς αὐτόν. Οὐ μὲν πεινάσῃ, φησὶ, τὴν ἀπὸ τῆς ἀπιστίας πείναν· καὶ οὐ μὲν διψήσῃ πώποτε τὴν ἀπὸ τῆς ἀπιστίας δίψαν· ἀλλὰ πλησθεὶς τῆς θείας χάριτος αὐτὸς τε ἀπροσδεὴς ἔσται λοιπὸν, καὶ ἑτέροις μᾶλλον ἐπαρκέσει, διδάσκειν καὶ καταχῶν αὐτούς.

Ἄλλ' — πιστεύετε. Ἐωράκατέ με, ἤγουν ἐργάσασθε τίς εἰμι ἀπὸ τε τῆς μαρτυρίας Ἰωάννου, ἀπὸ τε τῶν σημείων ὧν ἐποίησα, καὶ ἀπὸ τῆς μαρτυρίας τῶν Γραφῶν, ἃς ὑμῖν ἀνέπιπτα· ἀλλ' ἰθελοκακούντες οὐ πιστεύετε. Ποῦ δὲ τοῦτο εἶπεν αὐτοῖς; Εἰκὸς τοῦτο ῥηθῆναι μὲν, μὴ γραφῆναι δέ.

Πᾶν — ἤξει. Τοῦτο παρίστηεν ὁ λόγος, ὅτι ὁ Πατὴρ προσάγει αὐτῶν τοὺς πιστεύοντας. Φησὶ γὰρ καὶ Παῦλος· Αἱ οὐ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Λέγει τοίνυν, ὅτι Πᾶν ἔκεινο πρὸς ἐμὲ ἤξει, ὃ δίδωσι μοι ὁ Πατὴρ, τουτέστι, πᾶς ὃς δοθῆ μοι παρὰ τοῦ Θεοῦ (54), ὃς ἀγαγῆθῃ παρ' αὐτοῦ (55), οὗτος ἤξει πρὸς με, οὗτος πιστεύσει μοι, καὶ οὐχ ἄπλῶς ὁ τυχών. Ἐντεῦθεν δὲ κατασκευάζει ὅτι θέλει ὁ Πατὴρ ἵνα πιστεύσωσιν εἰς αὐτόν, καὶ λοιπὸν ὁ μὴ πιστεύων εἰς αὐτόν ἐναντιοῦται τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ. Δίδωσι δὲ καὶ ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ, ὀδηγῶν αὐτούς εἰς τὴν πίστιν αὐτοῦ· καὶ ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, προσάγων αὐτοὺς αὐτῶν διὰ τῆς πίστεως.

Ἄλλ' εἰ ἔκεινος ἐρχεται πρὸς τὸν Υἱόν, ὃ δοθεὶς παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἀνάτιος ἄρα ὁ μὴ ἐλθών, ὡς μὴ δοθεὶς παρὰ τοῦ Πατρὸς· ἀλλ' ὁ Πατὴρ ἑκείνους δίδωσιν ὧν ἡ προαίρεσις ἀγαθὴ. Οὕτε γὰρ αὐτὴ δύναται ποιῆσαι πιστὸν, ἀπούσης τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ χειραγωγίας· οὕτε μὴν ἐκείνη συνεργεῖ, μὴ παρουσίας ἀγαθῆς προαίρεσως.

Καὶ — ἔγω. Οὕτ' ἐνταῦθα, ἔξω τῆς ἐμῆς οἰκειώσεως, οὕτε ἐκεῖ, ἔξη τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Τὸν ἐρχόμενον δὲ οὐχ ἄπλῶς, ἀλλ' ὀρθῶς.

Ὅτι — με. — Οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἤτοι τὸ ἴδιον· οὐδὲ γὰρ (56) ἔχω ἴδιον· ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, τουτέστι τὸ κοινὸν ἑαυτοῦ τε καὶ ἐμοῦ, ὧν ὡς μία θεότης, οὕτω καὶ ἓν θέλημα. Καταβίβηκε δὲ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τῇ θεότητι.

(54) Πατρός, pro Θεοῦ Α.
(55) Παρὰ τοῦ Πατρὸς Α.
(56) Ἐγὼ addit Α.

Τούτο — ἡμέρα. Καὶ μὴν πάντας ἀναστήσει Ἀ τότε, καὶ τοὺς σωθέντας καὶ τοὺς ἀπολωλότας, καὶ τοὺς πιστοὺς καὶ τοὺς ἀπίστους· ἀλλ' ἀνάστασιν ἐνταῦθα λέγει τὴν ἐπὶ ἀπολαύσει, οὐ τὴν ἐπὶ κολάσει. Ἄφ' ὧν δὲ φησιν, δείκνυσιν ὅτι κοινὸν θάλαμα καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ σωθῆναι πάντας. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ μὴν ἀπέστειλεν, ὁ δὲ παρεγένετο· καὶ ὁ μὴν δίδωσι τοὺς πιστεύοντας, ὁ δὲ παραλαμβάνων σώζει.

[Ἴνα (57) μὴ ἀπολίσω, τουτέστιν, ἵνα μὴ ἐξ ἐμῆς αἰτίας ἀπόληται τις. Καὶ ἀνωτέρω γὰρ εἶπεν, ὅτι τὸν ἐρχόμενον πρὸς με οὐ μὴ ἐκβάλω ἐξ. Λοιπὸν οὖν, εἰ τις ἀν' ἐκουσίως ἐξέλθῃ καὶ ἐκουσίως ἀπόληται, παρὰ τὴν ἑαυτοῦ αἰτίαν τοῦτο πάσχει. Οὐδένα γὰρ ὁ Θεὸς πρὸς ἐνάγκην ἔλκει.]

Τούτο — ἡμέρα. Τὸν αὐτὸν λόγον σαφηνίζει, συν- ἐχίστερον αὐτὸν ἐνηχῶν ἵνα μὴ εὐαπόδητος γίνηται, καὶ ἵνα βεβαιότερον μάθωσιν ὅτι ἀνάστασις ἐστὶ, καὶ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως ἀποδοῆ, καὶ τῶν ἐνταῦθα πνευματικῶν ἀγώνων ἀναπόδοσις, καὶ εἰ μὴ κατὰ τὸν παρόντα βίον ἀπολαύσωσιν, ἀλλὰ γε κατὰ τὸν μέλλοντα. Πᾶς δὲ ὁ θεωρῶν τὸν Υἱὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς ψυχῆς, ὁ ἐστίν, ὁ πιστεύων εἰς αὐτόν.

Ἐργόγγυζον — καταβίβηκα ; Ὅτε μὲν ἄρτον ἴδω- κεν αὐτοῖς καὶ τὴν γαστέρα ἐνέπλησε, καὶ προφήτην ἔλεγον εἶναι, καὶ βασιλέα ποιῆσαι ἠθέλον· ὅτι δὲ περὶ τοῦ οὐρανοῦ ἄρτου καὶ (58) πνευματικῆς τροφῆς καὶ ζωῆς αἰωνίου διελέγετο, ἱεραράσσαντο καὶ ἐξη- τήλυσον τὸ γένος αὐτοῦ, Ἴν' Θεὸς ἡ κοιλία (59) κα- λῶς εἶπε Παῦλος. Καὶ προσποιοῦντο μὲν ἀγανακτεῖν, διότι εἶπεν, ὅτι Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβίβηκα· τὸ δὲ ἀληθὲς ἠγανακτοῦν, διότι οὐκ ἴδραψε πάλιν αὐτοὺς, ὡς προσεδέκων. Εἰ γὰρ δὲ ἔκεῖνο ἐργόγγυζον, ἠρώ- τησαν ἔν, πῶς ἄρτος ἐστὶ, πῶς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβί- βηκεν ;

Ὅ δὲ Χριστὸς οὐκ εἶπεν, ὅτι Οὐκ εἰμι υἱὸς Ἰω- σῆφ, οὐδὲ ἐδίδαξέ τι περὶ τοῦ γένους αὐτοῦ, γινώ- σκων αὐτοὺς οὕτω θυμαμένους ἀκούσαι τὸν θαυμα- στὸν τόπον αὐτοῦ, καὶ πολλῶ μάλλον τὴν προαιώνιον αὐτοῦ γέννησιν. Οἰκονομικῶς οὖν παρέδραμε τὸν περὶ τούτου λόγον, ἵνα μὴ ἕτερον σκάνδαλον ἀνοήτων ἕτερον ἐμβάλλῃ.

Ἀπεκρίθη — αὐτόν. Ἐλευσιν πρὸς ἑαυτὸν φησιν οὐ τὴν ἀπλῶς· ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ καὶ ἄλλοι πολ- λοὶ ἤρχοντο πρὸς αὐτόν· ἀλλὰ τὴν ἐκ πίστεως. Ὅ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Εἰκότως οὐ πιστεύετε μοι, οὐ γὰρ εὐκυσθήτε παρὰ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἀνάξτεο. Οὐδεὶς γὰρ δύναται εἰλεῖν πρὸς ἐμὲ, ἢτοι πιστεῦσαι εἰς ἐμὲ, ἢν μὴ ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας με ἐκύσῃ αὐτόν. Ἐῖρηκε γὰρ καὶ ἀνωτέρω, ὅτι Πᾶν, ὃ δίδωσι μοι ὁ Πατὴρ, πρὸς ἐμὲ ἔξει· καὶ ἀνάγκη τοῦ τοιοῦτου ῥη- τοῦ τὴν ἐξήγησιν συμβαλλομένην εἰς τὸ προκείμε- νον.

⁵⁵ Philippe. III, 19. ⁵⁶ Joan. VI, 37.

Variae lectiones et notæ.

(57) Inclusa codex uterque in margine exhibet. Hentenius non habet.

(58) Τῆς addendum, aut τοῦ paulo anteomitten-

Vers. 39. *Hæc — dis.* Atqui omnes tunc resusci- tabit, et qui salvi erunt, et qui peribunt, tam fide- les quam infideles. Sed resurrectionem hoc in loco appellant eam, quæ erit ad requiem, non quæ ad supplicium. Et ex his ostendit, communem esse Patris et Filii voluntatem ut omnes salvi fiant; ob id namque et ille misit, et hic advenit; ille dat credentes, et hic servat acceptos.

†† Ne perdam, hoc est, ne mea culpa aliquis pe- reat. Nam et superius dixit: *Venientem ad me non expellam foras.* Relinquitur ergo ut si quis voluntarie exeat et voluntarie pereat, sua culpa hoc patiat. Neminem enim Deus vi trahit.

Vers. 40. *Hæc — dis.* Eumdem declarat sermonem, frequentius eum inducens, ne facile rejiciatur, et ut firmitus discant futuram esse resurrectionem ac fidei, quæ in ipsum est, repensionem, spiritualiumque certaminum, quæ hic tolerantur retributionem, qua si non sunt fruituri in præsentī vita, at saltem in futura. Omnis autem qui videt Filium, oculis vi- delicet fidei, hoc est, qui credit in eum.

Vers. 41. *Murmurabant — Vers. 42. descendi?* Quando panem dedit eis implevitque ventrem, et prophetam esse dicebant, et regem creare volebant: ubi vero de cœlesti pane et spiritali cibo, vitæque æterna disseruit, turbabantur ac genus ipsum atten- uabant, de quibus bene dixit Paulus; *Quorum Deus venter est*⁵⁵. Nam fingebant se indignari, quod dixisset: *De cœlo descendi*, cum verius indignarentur, quod rursus eos non pavisset, sicut speraverant. Si enim ob illud indignati fuissent, interrogassent utique, quomodo panis esset, quomodo de cœlo descendisset?

Christus autem non dixit: Non sum filius Joseph, neque quidquam de genere suo docuit, sciens, quod illi nondum audire poterant admirandum sui par- tum, et multo minus æternam sui generationem ac nativitatem; ideo dispensatorie de his rebus ser- monem prætermisit, ne uno offendiculo sublato aliud excitaret.

Vers. 43. *Respondit — Vers. 44. eum.* Accessum ad se dicit, non qualemcunque, siquidem et illi, et multi alii ad ipsum veniebant: sed eum, qui ex fide est. Quod autem dicit, hoc est: Merito non creditis mihi, neque enim attracti estis a Patre, ut- pote indigni: *Nemo enim potest venire ad me, sive credere in me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum.* Nam et superius dixit: *Omne quod dat mihi Pa- ter, ad me veniet*⁵⁶: et illius dicti lege enarrationem, eum etiam ad propositum verbum conferat.

dum.

(59) Forte, ὡς καλῶς, aut, ὡν Θεὸν τὴν κοιλίαν.

Vers. 44. *Et — die.* Eum videlicet, qui ad me A venerit, vel in me crediderit. Rursum ergo repetens (vv): *Et ego resuscitabo eum*, propriam demonstrat dignitatem, et per talium sermonum frequentiam carpit illorum insensibilitatem.

Vers. 45. *Scriptum est — Deo.* Addidit hoc confirmans, quod Paterillos attrahat, qui ad se veniunt. *Omnes*, inquit, puta ad eum venientes et in eum credentes ac volentes; siquidem nullum attrahit nolentem.

Vers. 45. *Omnis — me.* Qui audivit intellectuali modo. Ne enim suspicerentur, ipsi rudes et crassi, quod sensuali modo audiat quisquam a Patre, videns eum humano modo, ait:

Vers. 46. *Non — viderit.* Ut sensibiliter ab eo au- dire possit: *Deum enim nemo vidit unquam* 25:

Vers. 46. *Nisi — Deo.* Nisi is qui natus est a Deo. Hoc enim nunc significat, esse a Deo. Et quare id non posuit manifestius? Propter illorum insensibilitatem; si enim cum dixisset, *De caelo descendi*, offendiculum passi sunt, qui idnam illis accidisset, si id etiam planius dixisset?

Vers. 46. *Hic vidit Patrem.* Utpote ejusdem naturæ, substantiæ, et scientiæ, et qui est in sinu patris. Atqui etiam Spiritus sanctus videt eum, tanquam et ipse ejusdem naturæ, substantiæ et scientiæ, et qui est in Patre; sed nondum tempus erat ut de Spiritu sancto doceret: nam qui de filio adhuc non crederant, nequaquam de Spiritu sancto credidissent.

Vers. 47. *Amen — æternam.* Hoc etiam superius dixit cum ait: *Ut omnis qui videt Filium, et credit in eum habeat vitam æternam* 26.

Vers. 48. *Ego — vitæ.* Præterea et hoc in superioribus dixit. Est autem panis vitæ, tanquam doctrina nutriens animas, vitamque conservans, et hanc æternam. Paulatim autem hos adducit, ac leniter, quæ ad divinitatem suam spectant, aperit.

Vers. 49. *Patres — mortui sunt.* Quia in superioribus dixerant: *Patres nostri manna comederunt in deserto* 27, nunc comparisonem facit inter illud manna et hunc panem, qui videlicet de caelo descendit, et est panis vitæ.

Vers. 50. *Hic — moriatur.* Qui de caelo descendit ut nutriat, ac immortales reddat. Deinde sermonem explanat, et docet quis sit panis quem dicit.

Vers. 51. *Ego — vitæ.* Semper vivens ac vitam præbens.

Vers. 51. *Qui — descendit.* Quoad divinitatem.

25 Joan. i, 18. 26 Joan. vi, 40 27 ibid. 31.

Varix lectiones et notæ.

(60) Inclusa absunt A.
(61) O omittit A.

Και — ἡμέρα. Τὸν ἐλθόντα δηλαδὴ πρὸς ἐμὲ, αἰτεῖ τὸν πιστεύσαντα εἰς ἐμὲ. Πάλιν οὖν τὸ, καὶ ἐγὼ ἀναστήσω αὐτόν. Παραδεικνύει γὰρ τὸ οἰκεῖον ἄξιωμα, καὶ τῆ συνεχίᾳ τῶν τοιοῦτων λόγων καθικνύει τὴ ἀκαισθησίαις αὐτῶν.

Ἔστι γεγραμμένον — Θεοῦ. Τοῦτο τίθει βεβαίως ὅτι ὁ Πατὴρ ἐλπίζει τοὺς ἐρχομένους πρὸς αὐτόν. Πῶς δὲ οἱ ἐρχόμενοι θαυμάσιον πρὸς αὐτόν, οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν ἢ οἱ βουλούμενοι. [οὐδένα γὰρ (60) μὴ βουλομένων] ἐλπίζει.

Πᾶς — με. Ὁ ἀκούων νοερῶς περὶ ἐμοῦ. Ἴνα γὰρ μὴ ὑπολάβωσι, παχέως ὄντες, ὅτι αἰσθητῶς ἐκείναις τὴν παρὰ τοῦ Πατρὸς, ὁρῶν αὐτόν ἀνθρωποειδέως ἰεσίν.

Οὐκ — εἴρακεν. Ἴνα καὶ αἰσθητῶς ἐκεῖνη περὶ αὐτοῦ. Θεὸν γὰρ οὐδέ τις εἴρακε πώποτε.

Εἰ μὴ — Θεοῦ. Εἰ μὴ ὁ γεννηθείς ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ἴνα γὰρ δηλοῖ νῦν τὸ Ὁ (61) ὢν παρὰ τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἵνα μὴ τρανότερον αὐτὸ τίθειαι; Δεῖ τὴν ἐκείνων ἀσθησίαι. Εἰ γὰρ εἰπόντες, ὅτι καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἠκανθαλίσθησαν, τί οὐκ ἂν ἐποίησαν, εἰ καὶ τοῖσι φερώς εἶπεν;

Αὐτὸς εἴρακε τὸν Πατέρα. Ὡς τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ φύσεως καὶ γνώσεως, καὶ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς. Καὶ μὴν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁρᾷ αὐτόν καὶ αὐτὸ τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ φύσεως καὶ γνώσεως, καὶ ὢν (62) ἐν τῷ Πατρὶ. Ἄλλ' οὐπω καιρὸς ἔν διδάσκω περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. [Οἱ γὰρ (63) μὴπω περὶ τοῦ Υἱοῦ πιστεύσαντες οὐκ ἂν ἐπίστευσαν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.]

Ἄμην — αἰώνιον. Καὶ ἀνωτέρω εἶπε τοῦτο, λέγων. Ἴνα πᾶς ὁ θεωρῶν τὸν Υἱὸν καὶ πιστεύων εἰς αὐτόν, ἔξῃ ζωὴν αἰώνιον.

Ἐγὼ — ζωῆς. Ἐπεὶ ἀνωτέρω εἶπε καὶ τοῦτο. Ἄρτι δὲ εἶπε τῆς ζωῆς, ὡς τρέφων τῆ διδασκαλίᾳ τὰς ψυχὰς καὶ συγκρατῶν τὴν ζωὴν, καὶ ταύτην καὶ τὴν αἰώνιον. Κατὰ μικρὸν δὲ ἀνάγει τούτους, καὶ ὁμαλῶς ἀποκαλύπτει τὰ περὶ τῆς ἑαυτοῦ θεότητος.

Οἱ πατέρες — ἀπέθωνον. Ἐπεὶ προλαβόντες εἶπε αὐτῷ, ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν τὸ μάννα ἔφαγον ἐν τῇ ἱερῆμῳ· ποιεῖται νῦν σύγκρισιν ἐκείνου τε τοῦ μάννα καὶ τούτου τοῦ ἄρτου τοῦ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάντος, ἐκ τοῦ ἄρτου τῆς ζωῆς.

Οὗτός — ἀποθάνη. Ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάντων ἐνεκεν τοῦ θρέψαι καὶ ἀθανάτισαι. Εἰς τὰ σέπ νίζει τὸν λόγον, καὶ διδάσκει τίς ἐστὶν ὁ ἄρτος ἐκείνους.

Ἐγὼ — ὁ ζῶν. Ὁ ζῶν αἰεὶ καὶ ζωὴν παρέχων.

Ὁ — καταβάς. Τῆ θεότητι. Καὶ ἀνωτέρω εἶ-

(vv) *Repetens.* Hoc de suo videtur addidisse interpres.

ταῦτα περὶ ἑαυτοῦ διαφόρως εἶπε, τῇ συνεχείᾳ δι- A
ερεθίζων αὐτοὺς εἰς τὸ ἐρωτῆσαι πῶς ἄρτος ἐστὶ
ζωηρός, καὶ πῶς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβέβηκεν· ἀλλ'
ἐκείνοι πρὸς μόνον ὁρῶντες τὴν θεραπείαν τῆς γασ-
τρῆς, πάντα τὰλλα περιττὰ ἐνόμιζον, ὡς προειρη-
καμεν.

Ἔσθι — αἰῶνα. Ἐάν τις μετασχη τῆς διδασκαλίας
αὐτοῦ. Ἔσθι γὰρ ἐξ αὐτοῦ ὁ μεταλαμβάνων ταύτης·
βρώσις γὰρ καὶ αὐτῆ, τρέφουσα τὴν ψυχὴν. Ζήσεται
δὲ εἰς τὸν αἰῶνα, εἶθον αἰ, ὡς μηδέποτε ἀποθνήσκων
τὸν ψυχικὸν θάνατον. Ψυχικὸς δὲ θάνατος ὁ ἀπὸ τοῦ
Θεοῦ χωρισμός· ὡσπερ καὶ σωματικὸς θάνατος ὁ ἀπὸ
τῆς ψυχῆς χωρισμός. Ζωὴ γὰρ τὸ σῶμα μὲν ἢ ψυχὴ·
τὴν ψυχὴν δὲ ὁ Θεός.

Καὶ μὲν πολλοὶ μετέλαβον τῆς διδασκαλίας τοῦ
Χριστοῦ καὶ (64) ἀπόλωτο. ἀλλὰ κακῶς ἐχρήσαντο B
τῇ μεταλήψει· νῦν δὲ περὶ τῶν καλῶς αὐτῇ (65)
χρωμένων ὁ λόγος, οὐ περὶ τῶν διαφθειρόντων αὐτὴν
ἐπιμιξία δογμάτων πονηρῶν ἢ φαυλότητι πολιτείας.
Ἔδειξεν οὖν ὅτι κρείττονα ἄρτον τοῦτοις δίδωσι
παρὰ τὸ μάννα ὃ ἔφαγον οἱ πατέρες αὐτῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ.
Ἐκείνῳ μὲν γὰρ οἱ φαγόντες ἀπέθανον, ἐκ τούτου δὲ οἱ
τρώγοντες ζήσονται εἰς τὸν αἰῶνα.

Καὶ — ἐστὶ· Κατὰ δύο τρόπους ἄρτος ἐστὶν ὁ
Χριστός, κατὰ τὴν θεότητα καὶ κατὰ τὴν ἀν-
θρωπότητα. Διδάξας οὖν περὶ τοῦ κατὰ τὴν θεό-
τητα, νῦν διδάσκει καὶ περὶ τοῦ κατὰ τὴν ἀνθρωπό-
τητα.

Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Ὅν δίδωμι, ἀλλ', ὅτι Ὅν δώσω.
Ἔμελλε γὰρ αὐτὸν δώσειν ἐν τῷ τελευταίῳ δείπνῳ, C
ὅτε λαβὼν τὸν ἄρτον καὶ εὐχαριστήσας (66) ἔκλασε καὶ
ἰδίῳ τοῖς μαθηταῖς καὶ εἶπε· Λάβετε, φάγετε· τοῦτο
ἐστὶ τὸ σῶμά μου.

Ζήτησον οὖν τὸ ἐξηκοστὸν τέταρτον κεφάλαιον τοῦ
κατὰ Ματθαῖον, καὶ (67) ἔνθα κείται τὸ εἰς ἄφραστον
ἀμαρτιῶν, ἀνάγνωθε τὴν ἐξηγησιν ὅλην, καὶ εὐρή-
σαις πῶς ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἄρτος.

Ἦν — ζωῆς. Δώσω, εἰς θάνατον. Ἐνταῦθα γὰρ
τὴν σταύρωσιν αὐτοῦ προσημαίνει. Τὸ δὲ, Ἦν ἐγὼ
δώσω, τὸ ἐκούσιον ἐμφαίνει τοῦ τοιοῦτου πάθους.

Ἐμάχοντο — φαγεῖν; Ἐταράττοντο μὴ θυνά-
μνοι πιστεύειν τῷ λόγῳ διὰ τὸ δοκεῖν ἀδύνατον.
Πάντα γὰρ κατὰ φύσιν ἐξετάζοντες, οὐδὲν ὑπερφυ-
καρδέχοντο (68).

Εἶπεν — ἑαυτοῖς. Ἐκείνοι μὲν ἀδύνατον τοῦτο
ὕπλάμβανον· αὐτὸς δὲ δείκνυσιν αὐτὸ καὶ σφό-
δρα δύνατον (69)· καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἀλλὰ καὶ ἀναγκ-
αίον, ὅπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Νικοδήμου πεποίηκε. Προσ-

Superius quoque idem de seipso variis in locis dixit,
iteratione excitans eos, ut interrogarent, quomodo
esset panis vivus seu vivificans, et quonam modo de
cælo descendisset. Verum illi solam ventris curam
spectantes, cætera omnia superflua ducebant, quem-
admodum prædiximus.

Vers. 51. Si — æternum. Si quis doctrinæ illius
particeps fuerit. Nam qui eam participat, ex eo co-
medit : siquidem et ipsa cibus est animam nutriens.
Vivet in æternum, sive semper, utpote nunquam mor-
iturus morte animæ ; mors autem animæ est separ-
atio a Deo, quemadmodum etiam mors corporis est
ipsius ab anima separatio. Nam ipsa anima corpus
vivificat, animam vero Deus.

Atqui plures perierunt, qui doctrinæ Christi
fuerunt participes, sed illi tali participatione male
usi sunt ; nunc autem de his est sermo, qui ea
bene usi sunt, non de illis qui eam pravorum com-
mitione dogmatum, aut conversationis pravitate
corruperunt. Ostendit ergo, quod præstantiorem
illis cibum tribuat, quam fuerit manna, quod com-
ederunt patres eorum in deserto : illi siquidem,
postquam comederunt, mortui sunt, qui vero ex
hoc edunt, vivunt in æternum.

Vers. 51. Et — est. Duobus modis Christus dicitur
esse panis, secundum divinitatem videlicet et hu-
manitatem. Postquam ergo docuit de modo qui
secundum divinitatem est, nunc etiam docet de
modo qui est secundum humanitatem.

Non autem dixit : Quem do, sed quem dabo datu-
rus namque erat in ultima cæna, quando sumptum
panem actis gratis fregit, deditque discipulis, et ait:
Accipite comedite ; hoc est corpus meum²⁸.

Quære ergo sexagesimum quartum caput Evangelii
secundum Mathæum ; et ubi positum est, in remis-
sionem peccatorum²⁹, lege totam enarrationem, ac
invenies quomodo corpus ejus sit panis.

Vers. 51. Quam — vita. Dabo in mortem. Hic
enim crucifixionem suam præsignat. Dicens autem:
Quam ego dabo, ultroneam fuisse significat hujus-
modi passionem.

Vers. 52. Decertabant — ad comedendum ? Tur-
babantur, non potentes sermoni credere, quod hoc
impossibile videretur. Nam cum omnia secundum
naturam inquirerent, nihil quod supra naturam erat,
admittebant.

Vers. 53. Dixit — vobis. Illi quidem hoc impos-
sibile judicabant, ipse vero omnino possibile osten-
dit ; neque id tantum, sed etiam necessarium : quod
etiam fecit ad Nicodemum. Addit autem : Et de

²⁸ Matth. xxvi, 26.. ²⁹ ibid. 28.

Variæ lectiones et notæ.

(64) Πολλοὶ μὲν ἔλαβον Α.

(65) Forte χρωσμένων, ut antea, et mox διαφθειρόντων.

(66) Etenim εὐχαριστήσας illo in loco, non εὐλο-

γήσας habent codd. Euthym. et alii permulti.

(67) Καὶ ἀβέστ Α.

(68) Ὑπερφυῶς παραδέχονται Α.

(69) Σφόδρα ἀδύνατον Β.

sanguine, significans de pane ac poculo, quæ, ut dictum est, daturus erat discipulis in ultima cœna. Rursus autem vitam dicit æternam sive beatam.

Vers. 54. *Qui — æternam*. Continue in sermone de sacramentis immoratur, rei necessitatem ostendens, puta quod hoc omnino fieri oporteat.

Vers. 54. *Et — die*. Crebro sermonem de vita et resurrectione repetit, cupiens eum menti auditorum imprimi. Quæ ergo variis in locis præmisimus, ea nunc in summam colligenda sunt. Ex quo omnes homines resuscitandi sunt, omnesque perpetuo victuri, intelligere convenit resurrectionem justorum quidem, eam quæ erit in fruitione; peccatorum vero, quæ in supplicio. Rursus vitam æternam justorum, eam quæ erit in requie: peccatorum autem, quæ in tormentis.

Vers. 55. *Caro enim — potus*. — *Verus est cibus*, sive aptissimus, utpote animam, quæ propriissima hominis pars est, nutriens: et similiter de sanguine. Aut hoc dixit confirmans quod non ænigmatica, neque parabolice lequeretur.

Vers. 56. *Qui — illo*. — *In me manet*, unitur mihi per transumptionem (xx) et communicationem meæ carnis meique sanguinis, et unum corpus mecum efficitur, ac particeps vitæ quæ in me est; quod si ille in me est, utique et ego in illo.

Vers. 57. *Sicut — Patrem*. Sicut, qui semper vivit Pater, misit me, ita et ego immutabiliter vivo, eo quod a vivente Patre natus sum.

† In cognitionem nos inducit, quod principium habeat, et non sit absque principio sicut Pater. Aut etiam alio modo propter Patrem, id est: Quia Pater vivit; nisi enim ille viveret, neque ego viverem. Quia vero ille vivit et ego vivo. Et nisi ille haberet, quæcunque habet, neque ego haberem, quæcunque habeo. Siquidem nobis omnia sunt eadem, exceptis personalibus proprietatibus.

Vers. 57. *Et — me*. Quemadmodum ego vivo, quia natus sum a vivente Patre, ita et qui edit me, ipse quoque vivet, eo quod me qui vita sum, ederit, vitamque participaverit.

Vers. 58. *Hic — qui descendit*. Hic, puta, qui vitam præstat sempiternam.

Vers. 58. *Non — mortui sunt*. Non mortui sunt, qui illum ederunt, videlicet. *Sicut patres vestri comederunt manna et mortui sunt*; verum sicut hi, qui manna illud comederunt, carne mortui sunt, ita et qui panem hunc edunt, carne moriuntur. Sed hi soli, cum in spe vitæ æternæ moriuntur, non videntur mori, sed obdormire.

τίθησι δὲ καὶ περὶ τοῦ αἵματος, σημαίνων (70) περὶ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ ποτηρίου ἃ ἐμίλλαν, ὡς εἰρηται, δοῦναι τοῖς μαθηταῖς ἐν τῷ τελευταίῳ δείπνῳ. Ζωὴν δὲ πάλιν λέγει τὴν αἰώνιον, ἥτοι τὴν μακαρίαν.

Ὁ — αἰώνιον. Συνεχῶς στρέφει τὸν περὶ τῶν μυστηρίων λόγον, δεικνύς τὸ ἀναγκαῖον τοῦ πράγματος, ὅτι πάντως γενέσθαι τοῦτο χρὴ.

Καὶ — ἡμέρα. Πυκνῶς ἐπιτετε (71) καὶ τὸν περὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀναστάσεως λόγον, βουλόμενος αὐτὸν ἐντυπῶσαι τῇ διανοίᾳ τῶν ἀκούοντων. Ἄ δε διαφόρως προειστέλλετο, ταῦτα νῦν συλλήθετε ἀνακεραλαιωτέον ὅτι, ἐπει πάντες ἄνθρωποι ἀναστήσονται, καὶ πάντες ζήσονται αἰώνιος, προσήκει νοεῖ ἀνάστασιν, ἐπὶ τῶν δικαίων μὲν τὴν ἐπὶ ἀπολαύσει, ἐπὶ τῶν ἁμαρτωλῶν δὲ τὴν ἐπὶ κολάσει· καὶ αὐ ζωὴ μὲν αἰώνιον ἐπὶ τῶν δικαίων τὴν ἐν ἀπολαύσει, ἐπὶ δὲ τῶν ἁμαρτωλῶν τὴν ἐν κολάσει.

Ἡ γὰρ σὰρξ — πόσις. — Ἀληθῶς (72) κτὶ βρώσις, ἥτοι κυριώτατη, ὡς τὸ κυριώτατον μέρη τοῦ ἀνθρώπου τρέφουσα τὴν ψυχὴν καὶ τὸ αἷμα δὲ ὁμοίως. Ἡ ταῦτα εἶπε βεβαίως ὅτι οὐκ αἰνίγμα λέγει οὐδὲ παραβολὴν.

Ὁ — αὐτῷ. — Ἐν ἐμοὶ μένει, ἐνοῦται μοι διὰ τῆς μεταλήψεως καὶ κοινωνίας τῆς ἐμῆς σαρκὸς καὶ τοῦ ἐμοῦ αἵματος, καὶ σύσσωμός μοι γίνεται καὶ μέτοχος τῆς ἐν ἐμοὶ ζωῆς· εἰ δ' ἐκεῖνος ἐν ἐμοὶ, πάντως καὶ ἐγὼ ἐν αὐτῷ.

Καθὼς — Πατέρα. Καθὼς ζῶν ἀπέστειλέ με ὁ (73) ζῶν Πατὴρ, οὕτω καὶ ἐγὼ ζῶ ἀπαρραλλάκτως διὰ τὸ γεννηθῆναι ἐκ ζωῆτος Πατρὸς.

[Γνωσὶν (74) ἡμῖν (75) εἰσάγει τοῦ ἔχειν ἀρχὴν, καὶ μὴ εἶναι ἀναρχος ὡσπερ ὁ Πατὴρ. Ἡ καὶ ἐπίρωσις. Διὰ τὸ ζῆν τὸν Πατέρα (76). Εἰ μὴ γὰρ ἐκεῖνος ἔξη, οὐδὲ ἐγὼ ἔζω· ἐπει δὲ ἐκεῖνος ζῆ, ζῶ καὶ ἐγὼ. Καὶ εἰ μὴ ἐκεῖνος εἶχεν ὅσα ἔχει, οὐδὲ ἐγὼ εἶχον ὅσα ἔχω. Ἰσα γὰρ ἡμῖν πάντα, χωρὶς τῶν προσωπικῶν ιδιοτήτων.]

Καὶ — ἐμὶ. Ὡσπερ ἐγὼ ζῶν διὰ τὸ γεννηθῆναι ἐκ ζωῆτος Πατρὸς, οὕτω καὶ ὁ τρώγων με, κἀκεῖνος ζήσεται, διὰ τὸ τρώγειν ἐμὴ τὴν ζωὴν καὶ μεταλαμβάνειν τῆς ζωῆς.

Οὗτος — καταβάς. Οὗτος, ὁ ζῶν αἰώνιον χωρὶς γῶν.

Ὁ — ἀπέθανον. Οὐκ ἀποθανοῦνται οἱ τρώγοντες αὐτὸν δηλοῦσι. Καθὼς ἔφαγον οἱ πατέρες ἡμῶν τὸ μάννα καὶ ἀπέθανον. Καὶ μὴν, ὡσπερ οἱ τὸ μάννα ἐκεῖνο φαγόντες ἀπέθανον τῇ σαρκί, οὕτω καὶ οἱ τὸν ἄρτον τοῦτον τρώγοντες ἀποθνήσκουσι τῇ σαρκί· ἄλλ' οὗτοι μόνον ἐπ' ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίου ἀποθνήσκοντες, οὐ δοκούσιν ἀποθανεῖν, ἀλλ' ὑπνοῦν.

Variæ lectiones et notæ.

(70) Malim προσμ αἰώνιον.

(71) Plerumque spiritu leni scribunt Codices, ut hic uterque.

(72) Ἀληθῆς enim, non ἀληθῶς legit.

(73) Ζῶν omittit A. Malim tollere prius ζῶν.

(xx) *Transumptionem*. Ad verbum, *participationem*. Μεταλαμβάνειν est participem esse alicujus rei.

(74) Hæc in margine habent codices.

(75) Hentenius reddidit, ac si legerit: Εἰς γῶσιν ἡμᾶς εἰσάγει.

(76) Intellige, ζῶ καὶ ἐγὼ.

Ὁ — αἰῶνα. Ἰκανῶς ἐνδείτριψε τῷ περὶ τοῦ ἄρτου καὶ περὶ τῆς ζωῆς λόγῳ, γινώσκων τὸν μὲν ἀναγκαῖον, τὴν δὲ γλυκίαν τοῖς ἰκθῆσι · τὸν μὲν σωματικὸν ἄρτον τοῖς σωματικοῖς, τὸν δὲ πνευματικὸν τοῖς πνευματικοῖς · καὶ τὴν μὲν σωματικὴν ζωὴν τοῖς σωματικοῖς, τὴν δὲ πνευματικὴν τοῖς πνευματικοῖς.

Ταῦτα — ἀκούειν ; — Σκληρὸς ἐστίν, ἦτοι δυσπαράδεκτος οὗτος ὁ λόγος ὁ τοῦ τρώγειν αὐτόν · τίς δύναται αὐτόν παραδέχσθαι ; Οἱ τοῦτο δὲ εἰπόντες μαθηταὶ μὲν αὐτοῦ ἦσαν, οὐκ ἐκ τῶν δώδεκα δὲ, ἀλλ' ἐκ τῶν ἑβδομήκοντα.

Τινὲς δὲ φασιν ὅτι ἐκ τῶν ἄλλως (77) μαθητευμένων αὐτῷ. Πολλοὶ γὰρ καὶ ἕτεροι ἠκολούθησαν αὐτῷ πολλάκις. Μέλλοντες οὖν ἀποπηδᾶν ὑπεραπολογοῦνται δὴθεν ἑαυτῶν. Ἐδεῖ δὲ αὐτοὺς ἀναμείναι τὸν προσήκοντα καιρὸν, καὶ πυθίσθαι περὶ τοῦ δοκοῦντος δυσχεροῦς καὶ μὴ ἀπαγορεύειν · οὕτω γὰρ οἱ δώδεκα μαθηταὶ πεποιθήκασιν. Μαθητοῦ γὰρ εὐγνώμονος ἀπεριέργως πάντα δεχέσθαι τὰ τοῦ διδασκάλου, καὶ καιροῦ καλοῦντος, εὐλαδῶς ἐρωτᾶν περὶ τῶν ὑπερβαινόντων τὴν αὐτοῦ δέουσαν.

Εἰδῶς — σκανδαλίζει ; Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς αὐτοῦ θεότητος ἀποδείξεις, τὸ τὰ ἀπόρρητα αὐτοῖς φέρειν εἰς μέσον. Καθ' ἑαυτοὺς γὰρ ἀπόρρητως ἐγόγγυζον.

Ἐάν — πρότερον ; Λεῖπει τὸ, τί εἰπέτε ; Ἐλθτε δὲ περὶ τῆς ἐς ὕστερον εἰς οὐρανὸν ἀναλήψεως αὐτοῦ. Ἀναβαίνοντα, τῆ ἀνθρωπότητι. Ὅπου ἦν τὸ πρότερον, τῆ θεότητι. Ὁ γὰρ δυνάμενος τὴν σάρκα ταύτην οὐράνιον ποιῆσαι, δύναται πά·τως αὐτὴν καὶ τροφὴν ἀνθρώπων ἀπεργάσασθαι.

Τὸ πνεῦμα — οὐδέν. Πνεῦμα λέγει νῦν τὸ πνευματικῶς νοεῖν τὰ ῥηθέντα. Ὁμοίως δὲ καὶ σάρκα τὸ σαρκικῶς νοεῖν αὐτά · οὐ γὰρ περὶ τῆς ζωοποιου σαρκὸς αὐτοῦ νῦν ὁ λόγος. Φησὶ τοίνυν ὅτι τὸ μὲν πνευματικῶς νοεῖν ταῦτα ζωὴν παρέχει τὴν ἀνωτέρω λεχθεῖσαν · τὸ δὲ σαρκικῶς νοεῖν αὐτά οὐδὲν ὠφελεῖ.

Τὰ ῥήματα — ἐστίν. Πνευματικὰ ἐστίν καὶ ζωηρά ἐστίν · διὸ χρὴ μὴ ἀπλῶς εἰς αὐτὰ βλέπειν · τοῦτο γὰρ ἐστίν τὸ σαρκικῶς νοεῖν · ἀλλ' ὑψηλότερον τι φαντάζεσθαι, καὶ τοῖς ἔνδοξοις ὀφθαλμοῖς αὐτὰ κατοπτεῖν ὡς μυστήρια · τοῦτο γὰρ ἐστίν τὸ πνευματικῶς νοεῖν.

Ἄλλ' — αὐτόν. Οὐ μόνον τὴν πρόγνωσιν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀνεξίκακον αὐτοῦ δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἀπὸ τοῦ γογγύσαι, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς καὶ ἀνωθεν ἐγίνωσκε, καὶ τοὺς πιστεύοντας καὶ τοὺς μὴ πιστεύοντας, καὶ ὁμῶς κοινῶς πάντας εἰδίδασκε.

Καὶ — μου. Διὰ τοῦτο, ποῖον ; Διὰ τὸ εἶναι τινὰς οἱ οὐ πιστεύουσι. Συνεχῶς δὲ Πατέρα ἑαυτοῦ τὸν Θεὸν ὀνομάζει, διδάσκων ὅτι οὐκ ἐστίν υἱὸς τοῦ Ἰωσήφ, ὡς εἰκίνοιο φησὶν.

Vers. 58. *Qui — æternum. Merito sermone pane ac de vita immortalis est, sciens illum quidem necessarium, hanc vero dulcem hominibus : panem sanem corporalom corporalibus, spiritualem autem spiritualibus : similiter et vitam corporalem corporalibus, spiritualem vero spiritualibus.*

Vers. 59. *Hæc — Vers. 60. audire ? — Durus est, hoc est, ægre admitti potest, hic sermo, puta, de ipso comedendo ; quis illum potest admittere ? Qui vero hoc dicebant, e discipulis quidem ejus erant, non tamen e duodecim, sed e septuaginta.*

Quidam vero ex his fuisse aiunt, qui alias ab eo edocti erant : nam et alii multi frequenter sequentur illum. Qui ergo discessuri erant, sibiscilicet patrocinauerunt, cum potius convenienti tempore remansisset (yy) oportuerit ac obedisse in eo, quod difficile videbatur et non desperasse : nam ita duodecim illi fecerunt. Candidi siquidem discipuli est, omnia quæ jubet præceptor absque curiositate excipere, et ubi sese offert oportunitas, verecunde de his interrogare, quæ ejus excedunt intelligentiam.

Vers. 61. *Sciens — offendiculo ? Sane et hoc divinitatem ejus demonstrabat, puta quæ apud illos occulta erant ferre in medium : nam occulta apud se murmuraverant.*

Vers. 62. *Si — erat ? Deficit, Quid dicetis ? Loquitur autem de futura sui in celum assumptione Ascendentem, quoad humanitatem : ubi prius erat, quoad divinitatem. Qui enim potest hanc carnem reddere cœlestem, potest utique et ipsam cibum hominum efficere.*

Vers. 63. *Spiritus — quidquam. Spiritum nunc vocat intellectum spiritualem eorum quæ dicta sunt ; similiter et carnem, intelligere ea carnaliter : non enim de carne ipsius, quæ vivificat, nunc sermo est. Ait ergo : Hæc spiritualiter intelligere, vitam præbet, quam supra dixi : carnaliter vero ea intelligere non prodest quidquam.*

Vers. 63. *Verba — sunt. Spiritualia et vivifica sunt : oportet namque non simpliciter ea intueri, id enim est carnaliter intelligere, sed aliud quiddam imaginari, et interioribus oculis ea aspicere, tanquam mysteria, nam hoc est spiritualiter intelligere.*

Vers. 64. *Sed — ipsum. Non solum præscientiam, sed et clementiam suam ostendit : quia non a tempore quo murmurare cœperunt, verum etiam ab initio cognoscebat credentes et tamen omnes pariter docebat.*

Vers. 65. *Et — meo. Propterea, quia videlicet sunt quidam, qui non credunt. Continue autem Deum Patrem suum nominat, docens, quod non sit filius Joseph, sicut illi putabant.*

Variae lectiones et notæ.

(77) Extra numerum duodecim et septuaginta, οἱ ἐν τάξει μαθητῶν ἠκολούθησαν αὐτῷ.

(yy) *Convenienti tempore remansisset.* Conveniens tempus exspectare.

Vers. 66. *Ex — ambulabant.* — *Ex hoc*, id est, ab eo tempore, *abierunt retrorsum*, hoc est, Abscissi sunt ab eo, qui videlicet antea murmurabant. *Retrorsum autem intellige mihi, ad vitam priorem, ad quam reversi sunt.*

Vers. 67. *Aii — abire?* Non dixit: Abite et vos; nam id repellentis esse, sed blande interrogavit, ostendens sibi opus non esse ministerio illorum, neque se circumducere illos ad ostentationem, quodque nullum velit invitum retinere. Sed neque ægre tulit aut redarguit illos, qui retrorsum abierant, veluti facere solemus, ducentes hujusmodi factum, contempium aut injuriam: quia omnia gloriæ amore facimus.

Vers. 68. *Respondit — abibimus?* Petrus fratrum amator, pro fratribus omnibus respondet: *Domine*, demonstrans, quod videlicet neminem habeat, *ad quem abibimus?* vehementer erga illum amorem quem ei præponant, non parentes, non cognatos, non amicos, et, ut semel dicam, neminem inter omnes. Deinde ne hoc dixisse videatur, quasi non sit, qui eos suscipiat, subjunxit:

Vers. 68. *Verba — habes.* Verba, quæ vitam concilient æternam. Vides, quod verba non erant quæ præbuerant offendiculum, sed auditorum segnitias, et quia carnaliter ea intelligebant, non spiritaliter. Consequens etenim ac necessarium fuerat ut illa dicerentur propter Judæorum de manna sermonem. Oportuit autem auditores aut spiritualiter ea intelligere, aut, si id necdum poterant, his primitum susceptis, postmodum de his diligenter interrogare.

Vers. 69. *Et — vivi.* Tricesimo tertio juxta Matthæum capite dixit idem: *Tu es Christus Filius Dei vivi* 60. Sed tunc quidem Christus illum beatum prædicavit propter causam ibi dictam: nunc vero, quia communiter dixit: Nos credidimus et cognovimus, separat ab illis Iscariotem, tanquam jam fluctuantem.

Vers. 70. *Respondit — elegi?* Hoc interrogative legendum est.

Vers. 70. *Et — Vers. 71. duodecim.* — *Nonne ego vos*, inquit, *duodecim elegi?* et tamen *unus ex vobis* in nullo mea adjutus electione, utpote liberum habens arbitrium ad virtutem et vitium, *diabolus est*, sive diabolicus, et diaboli minister. Significat itaque in voluntate ac electione hominis situm esse ut salvetur, aut pereat.

Quidam vero diabolium hoc in loco intellexerunt insidiatorem. Nihil ergo novum, quod Judas cum eligeretur bonam habuerit voluntatem, postea autem sit immutatus, tanquam libero usus arbitrio.

Cap. VII. Vers. 1. *Et — interficere.* Non enim poterat, id est, non erat securus, ut versaretur in Judæa: tanquam de homine enim hoc dixit

60 Matth. xvi, 16.

A 'Ex — περιεπάτων. — 'Ex τούτου, ὅτι τὸ ἔκτοτε ἀπέβηθον δὲ εἰς τὰ ὀπίσω, εἶπεν ἀπεβήθησαν οἱ ἀνωτέρω γογγύσαντες. Ὅπισθον δὲ νόημα καὶ τὸν πρότερον βίον αὐτῶν, εἰς ἃν πάλιν ἐπέστρεψαν.

Εἶπεν — ὑπάγειν; Οὐκ εἶπεν Ἀπέλθει καὶ ἡμεῖς· τοῦτο γὰρ ἀπεθουμένον ἔν· ἀλλ' ἡμεῖς ἠρώτασε, θεακῶς ὅτι οὐ δεῖται τῆς θαλασσίας αἰτίας, οὐδὲ περιεπάγει τούτους, ἐπιεικνέμενος, καὶ ὅτι εἴνα μὴ βουλομένον βούλεται κατέχειν. Οὐτε δὲ ἰδοπάθησεν, οὔτε κατεγόρησε τῶν ἀπεβήθησεν; ἢ ὀπίσω, ὅπερ ποιεῖν εἰώθαμεν ἡμεῖς, κατεργασθεὶς ὑβρίν τὸ πρᾶγμα κρίνοντες· διότι μετὰ φιλίας πάντα πράττομεν.

'Απεκρίθη — ἀπελευσόμεθα; Ὁ Πέτρος ὁ μὲν ἔλεγε ὑπεραπολογεῖται πάντων τῶν ἀδελφῶν· Κύμα τι τίνε ἀπελευσόμεθα; Τὸ πρὸς αὐτὸν φιλοσοφικῶν ὅτι οὐκ ἔχουσι ἔτερον τιμωτέρον αὐτοῦ, εἰ γὰρ οὐ συγγενεῖς, οὐ φίλους, οὐχ ἀπὸ τῶν τῶν ἑσθῶν. Εἶτα ἵνα μὴ δοκῇ τοῦτο εἰπεῖν, ὡς οὐκ ὄντος τοῦ ἰσχυρομένου αὐτοῦ, ἐπήγαγε.

'Ρήματα — ἔχεις. Ῥήματα ζῶντων αἰῶνων ἐκζητούντα. Ὅρας ὅτι οὐ τὰ ῥήματα ἔν τὰ σκευδαίριστα ἀλλ' ἡ ἀπροσεξία τῶν ἀκούοντων, καὶ τὸ σαρκίνοισιν αὐτὰ, καὶ μὴ πνευματικῶς. Ἀκόλουθεν μὲν γὰρ καὶ ἀναγκαῖον ἔν ἐκεῖνα ῥηθῆναι διὰ τὸν προτὸ μόνον λόγον τῶν Ἰουδαίων· εἶδει δὲ τοὺς ἀκούοντες; πνευματικῶς ἀκούειν αὐτὰ, ἢ μὴ τοῦτο δυναμικῶς δεῖσθαι μὲν ταῦτα, ὑστερον δὲ φιλομῶδως ἐρωτῆσαι περὶ τούτων.

Καὶ — ζῶντος. Καὶ ἐν τῷ τριακοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τὸ αὐτὸ εἶπε· Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος· ἀλλὰ τότε μὲν ἔμελλεν αὐτὸν ὁ Χριστὸς διὰ τὴν ἐκεῖ ῥηθῆσεν εἶπεν νῦν δὲ, ἐπειδὴ κοινῶς εἶπεν ὅτι Πεντηστήκαια ἐβγνώκαμεν, διαστῆλαι τὸν Ἰσκαριώτην ἀπ' αὐτῶν εἰς σαλευόμενον.

'Απεκρίθη — ἐξελεξάμην; Τοῦτο κατ' ἑρώτα ἀναγνωστέον.

Καὶ — δώδεκα. — Οὐκ ἐγώ, φησὶν, ὑμᾶς τῶν δώδεκα ἐξελεξάμην; καὶ ὁμοῦ ἐξ ὑμῶν εἰς, οὐδὲν τί παρ' ἐμοῦ ἐλογῆς ἀπουράμενος, ὡς αὐτεξούσιος πρὸς ἀρετὴν καὶ κακίαν, διαθέτολός ἐστιν, ἔργον διαθέτολός, τοῦ διαβόλου ὑπουργός. Δῆλον οὖν ὅτι ἐν τῇ κρίσει τοῦ ἀνθρώπου κεῖται τὸ σώζεσθαι ἢ ἀπολλεῖσθαι.

Τούτῃ δὲ διαβόλου νῦν τὸν ἐπίβουλον ἐνόησεν. Οὐδὲν (79) οὖν καινὸν ἐν τῷ ἐκλέγεσθαι μὲν ἀγαθὸν προαιετοῦ ἔχειν τὸν Ἰουδαίον, ὑστερον δὲ μεταβληθῆναι τούτῳ αὐτεξούσιον.

Καὶ — ἀποκτεῖναι. Οὐ γὰρ εἶχεν (80) ἐξουσίαν, ἦγουν οὐκ εἶχεν ἀδειαν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ περιεπάτειν καὶ περὶ ἀνθρώπου γὰρ τοῦτο εἶπεν ὁ εὐαγγελιστὴς· οὐ

Variæ lectiones et notæ.

(78) Εἰς ἀρετὴν Α.
(79) Δέ, interponit Α.

(80) Interpretatur ergo lectionem Chrysostomi· εἶχεν ἐξουσίαν, pro ἄδειᾳ, quam recte hoc loco re-

γὰρ ἄνθρωπος ὑπεστέλλετο νῦν, οὐ φεύγων τὸν θάνατον, ἀλλὰ φειδόμενος τῶν φονεῶν, καὶ ὅτι οὐπω καιρὸς ἦν τοῦ πάθους αὐτοῦ. Ἔδει γὰρ αὐτὸν ποτὲ μὲν ὡς Θεὸν μῆναι ἀχείρωτον, ποτὲ δὲ ὡς ἄνθρωπον ὑποχωρεῖν οἰκονομικῶς.

Ἦν — Σκηνοπηγία. Αὕτη ἐωρτάζετο εἰς μνήμην τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ὁ Μωϋσῆς ἐπέζηε πρώτων τῶν κατασκευασθειῶν ὑπὸ τοῦ Βεσελεὴλ θείαν σκηνήν.

Εἶπον — αὐτοῦ. Οἱ τοῦ Ἰωσήφ υἱοί, τοῦ θέσει πατρὸς αὐτοῦ.

Μετάδοθε — ποιεῖς. Προσποιούνται μὲν ἐπ' ἀγαθῶ συμβουλευεῖν, ὡς συγγενεῖς δῆθεν καὶ οἰκειότατοι· σκοπὸς δὲ αὐτοῖς πονηρὸς, ἐκ φθόνου τυχθεῖς. Πειρώμενοι γὰρ μεταγαγεῖν τούτον εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἵνα ἀναιρηθῆ παρὰ τῶν ζητούντων ἀποκτεῖναι αὐτόν, προβάλλονταὶ τὸ θεῖον καὶ τοὺς ἐκείσε ὄντας μαθητὰς αὐτοῦ, ἧτοι τοὺς ὄχλους, τοὺς ἐν Ἰουδαίᾳ παρεπομένους αὐτῶ, θεωρεῖν τὸ σημεῖα ἃ ποιεῖ.

Οὐδεὶς — εἶναι. Κατὰ μὲν τὸ προχείρως νοούμενον δοκοῦσι παρακλιθεῖν αὐτόν ἵνα μεταβῆ· κατὰ δὲ τὸ βαθύτερον ἀποσκώπτουσι, ὡς δειλὸν ἅμα καὶ φιλοδοξόν. Τὸ μὲν γὰρ ἐν ἑρπυῶ τι ποιεῖν δειλοῦ, τὸ δὲ ζητεῖν ἐν παρρησίᾳ εἶναι, ἧτοι φανερόν, ἀπόδεικτον, φιλοδόξου.

Εἰ — κόσμῳ. Εἰ ταῦτα τὰ σημεῖα ποιεῖς, καὶ οὐ φαντάξεις, φαίρωσον σεαυτὸν πᾶσιν Ἰουδαίοις. Ἐπώπτεον γὰρ καὶ (81) τὰ σημεῖα ὡς φαντασίαν.

Ἄλλον οὖν ἐντεῦθεν ὅτι σημεῖα ἐποίησε κάκει, ἃ πάντα περιέγραψεν ὁ Ἰωάννης, ὡσπερ καὶ ἄλλα πολλὰ, σπεύδων μάλλον ἐπὶ τὰ φέροντα ξένην τινὰ διήγησιν, καὶ ὧν οἱ ἄλλοι οὐκ ἐπεμνήσθησαν. Εἶτα λέγει καὶ τὸ αἰτίον τῆς τοιαύτης ὑποψίας.

Οἶδε — αὐτόν. Οἶδ' αὐτοὶ ἐπίστευον εἰς αὐτόν, ὡς εἰς Θεόν. Ἀλλ' ὁμως οἱ νῦν τοιοῦτοι μεγάλοι γεγονῶσι ὑπερον, καὶ πολλὰ παρὰ πολλῶν ὑπὲρ αὐτοῦ πεπόνθησαν, Ἰακώβος καὶ Ἰούδας. Τί οὖν ὁ τὰς καρδίας αὐτῶν εἰδώς; Οὐκ ἤλεγξεν αὐτοὺς πονηροὺς καὶ ἐπιβούλους, ἀλλὰ μακροθύμως ἀποκρίνεται πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτῶν.

Λέγει — πάριστιν. Ὁ καιρὸς ὁ ἐμὸς, ὁ τοῦ ἀπελθεῖν με εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἀναιρηθησόμενον, ὡς σπουδάζετε, οὐπω πάρεστι· τί με καταπεύγετε πρὸ τοῦ τοιοῦτου καιροῦ;

Ὁ δὲ καιρὸς — ἔτοιμος. Ὁ καιρὸς ὁ ὑμέτερος ὁ τοῦ ἀπελθεῖν ὑμᾶς εἰς τὴν Ἰουδαίαν πάντοτε ἔστιν εὐχερῆς. Ἐμοὶ μὲν γὰρ ἐμποδίζει τὸ μῆπω παρῆναι αὐτόν· ὑμῖν δὲ οὐδέν, συμφεροῦσιν ἤδη τοῖς Ἰουδαίοις.

A evangelista: nam sicut homo nunc formidat, non mortem fugiens, sed homicidis parcens, et quia tempus suae passionis nondum advenerat. Siquidem oportebat eum interdum quidem manere inexpugnabilem, utpote Deum, quandoque vero tanquam hominem dispensatorie cedere.

Vers. 2. *Erat — Scenopegia*. Haec celebrabatur in memoriam diei, quo primum Moses divinum fixit tentorium, quod a Beseleel fabricatum est.

Vers. 3. *Dixerunt — ejus*. Filii Joseph, qui adoptione pater ejus erat.

Vers. 3. *Transi — facis*. Fingunt quidem utiliter suadere tanquam cognati et amici familiares, finis vero eorum pravus erat, ab invidia procedens: conabantur siquidem illum in Judæam pellicere, ut ab illis occideretur, qui eum quærebant interficere. Causam autem prætexebant, quod oporteret discipulos quoque ejus, qui ibi erant, sive turbas, quæ illum in Judæa sequebantur, intueri signa, quæ ipse ederet.

Vers. 4. *Nemo — esse*. Juxta faciliorem intellectum et qui in promptu est, videntur illum incitare ut transeat; juxta profundiorum vero, scommata in eum jaciebant, tanquam in timidum simul et gloriæ cupidum. Siquidem in occulto quidem quidpiam facere, timidi est: quærere autem palam esse, sive manifestum et gloriosum, gloriæ cupiditatis.

Vers. 4. *Si — mundo*. Si hæc signa vere et non apparenter facis, manifesta te ipsum omnibus C Judæis. Suspiciabantur namque signa hæc phantastice fieri.

Hinc ergo manifestum est, quod etiam ibi miracula ediderit, quæ omnia prætercurrit Joannes, quemadmodum alia multa, festinans magis ad ea quæ novam aliquam afferebant narrationem, et quorum alii nullam fecerant mentionem. Deinde causam etiam dicit talis suspicionis.

Vers. 5. *Neque — eum*. Neque ipsi credebant in eum, tanquam in Deum. Attamen hi qui tunc tales erant, magni postmodum effecti sunt, multaque a multis pro illo passi sunt, Jacobus videlicet et Judas. Quid ergo is, qui eorum corda noverat? Non reprehendit illos, tanquam malos et insidiatores, sed patienter respondet ad intentionem ipsorum.

Vers. 6. *Ait — adest*. Tempus, quo convenit, ut ego in Judæam vadam occidentus, ad quod vos laboratis, nondum adest: quid me urgetis ante hujusmodi tempus?

Vers. 6. *Tempus autem — paratum*. Tempus quo vos in Judæam abeatis, semper in promptu est, mihi impedimento est tempus, quod nondum adest: vobis autem nihil est impedimento, cum jam una cum Judæis sentiatis.

Variæ lectiones et notæ.

pudivit Theophylactus. Flumen orationis hic abripuit Chrysostomum, deceptum fortasse loco simili Marc. vi, 5. Largior certe erat dicendi materia,

explicandis illis, οὐκ εἶχεν ἔξουσίαν.

(81) Καὶ γὰρ B.

Vers. 7. *Non — vos.* Utpote amicos suos et una A
secum sentientes : quia vos ad eum acceditis. Mundum autem dicit, Judæos mundana sapientes.

Vers. 7. *Me — sint.* Mihi autem inimicus est, quia ego ostendo quod opera ejus mala sint : ideo ego nunc non accedo ad ipsum occidendus, sed cum tempus advenerit. Ostendit ergo, quod ob id potius oderant ipsum Judæi, quod illos argueret, quamquam ipsi dicerent se eum odisse, quod legis transgressor esset, Deoque contrarius ; et quod non solum Sabbatum solveret, sed et Patrem suum diceret Deum, æqualem sese faciens Deo ⁸¹.

Tu vero mihi considera, quam mansuete tulerit fratrum consilium, quo insidiis appetebatur. Nos vero non ita, sed statim indignamur ac moleste ferimus, omnibusque modis tales ulciscimur : quo B ergo pacto discipuli ejus erimus ?

Vers. 8. *Vos — istum.* Hoc est prædictum, puta, Scenopogiorum. Vos qui amici estis Judæorum qui periculum nullum timetis.

Vers. 8. *Ego — istum.* Non dixit : Non ascendam, sed, *Nondum ascendam*, hoc est, Non nunc ascendam, eo quod nunc vivat ac vigeat excarescentia Judæorum. Irrationalis namque temeritatis est, sese in manifestum conjicere periculum.

Vers. 8. *Quia — impletum est.* Tempus vitæ ωσθ, qua in terra vivo. Quanquam enim circa futurum Pascha crucifigendus erat, adhuc tamen oportebat miracula operari ac docere, multosque ad fidem attrahere. Non est ergo sermo timoris, sed dispensationis ; nam si tunc in Judæam abiisset, omnino ipsum occidere tentassent : quod si captus tanquam homo occisus fuisset, datum fuisset impedimentum his quæ dicturus aut facturus erat ; si vero non fuisset captus, sed tanquam Deus evasisset, incarnationi ejus non fuisset habita fides. Tempus itaque debito modo disponit.

Vers. 9. *Hæc — Vers. 10. festum.* Cum eis non ascendit, propter dictam causam, et ne manifestarent eum Judæis : postmodum autem ascendit, cum jam furor illorum reprimi inciperet, ut scirent, qui timorem ejus arguebant, quod timidus non esset, sed congrua dispensatione uteretur.

Vers. 10. *Non — occulto.* Quasilatenter : adhuc enim verebatur, exspectans donec perfecte deferuisset ferocitas illorum, et ne cognosceretur etiam D a fratribus suis.

Vers. 11. *Judæi ergo — festo.* Pulchra sane illorum opera in diebus festis, cum illos cædis facerent occasionem. Cum enim in festo occidere eum proposuissent, utpote tunc etiam adventurum propter

⁸¹ Joan. v, 18.

Variæ lectiones et notæ.

(82) Eiz autên A.

(83) Repudiavit ergo Chrysostomi lectionem, qui *ούκ*, loco *ούπω* habet. Vide Chrysost. VIII. p. 285 E. Cyrillus habet etiam *ούκ*, tom. IV, p. 401 B ac deinceps.

(84) αφηρέθη B.

(85) id est, οίκονομικῶς τηρεῖ.

Οὐ — ὑμᾶς. Ὡς φίλους αὐτοῦ καὶ ἀφάρων. καὶ ὑμεῖς ὑπάγετε εἰς αὐτόν. Κέσμον γὰρ λέγει τοὺς κερμα φρονούντας Ἰουδαίους.

Ἐμὲ — ἐστίν. Ἐμοὶ δὲ ἐχθραίνει, διότι ἐν ἀποδεικνύω ὅτι τὰ ἔργα αὐτοῦ πονηρὰ ἴσθι. καὶ ἐγὼ οὐχ ὑπάγω εἰς (82) αὐτόν ἀρτι, ἀκαιροῦσινος, ἀλλ' ὅτε ὁ καιρὸς ἐπιστῆ. Ἐδειξεν οὖν ὅτι ἐν τῷ ἐλέγγειν τοὺς Ἰουδαίους μᾶλλον ἐμείρετο, ἐκ ἐκείνοις ἐλεγον μισεῖν αὐτόν ὡς παράνομον καὶ ἁμαρταν, ὅτι οὐ μόνον ἔλυε τὸ Σάββατον, ἀλλὰ καὶ Πατέρα ἰδίον ἐλεγε τὸν Θεόν, ἴσον ἑαυτὸν ποιεῖ τῷ Θεῷ.

Σὺ δὲ μοι σκόπει πῶς πρῶτος ἤνεγκε τὴν ἐπίκλησιν συμβουλήν τῶν ἀδελφῶν. Ἄλλ' οὐχ ἡμεῖς οὕτως, ἀλλ' εὐθὺς ἀγανακτοῦμεν καὶ σχετιζόμεθα καὶ πᾶσι τοῖς ἀμυνόμεθα τοὺς τοιοῦτους · πῶς οὖν ἐσομεθα πᾶσι αὐτοῦ ;

Ἐμεῖς — ταύτην. Τὴν προειρημένην, τὴν τῶν Ἰουδαίων. Ἐμεῖς οἱ φίλοι τῶν Ἰουδαίων οἱ μηδενὰ κτηνον ὑποκτείνοντες.

Ἐγὼ — ταύτην. Οὐκ εἶπεν, Οὐκ (83) ἀναβαίνω, ἀλλ' Οὐπω ἀναβαίνω, τουτέστιν Οὐ νῦν ἀναβαίνω διὰ τὸ ζῆσειν καὶ ἀκαμάζειν νῦν τὸν θυμὸν τῶν Ἰουδαίων. θρασυτοτος γὰρ ἀλογιστον τὸ ἐπιβρίπτειν ἑαυτὸν εἰς κερμα κίνδυνον.

Οἱ — πεπλήρωται. Ὁ καιρὸς τῆς ἐμῆς ἐν τῇ γῆ ζωῆς. Εἰ γὰρ καὶ κατὰ τὸ μέλλον Πέτρι σταυρουσθαι ἐμελλεν, ἀλλ' ἴδρι αὐτόν ἐτι καὶ ἡμετερουργησαι καὶ διδάξαι, καὶ πολλοὺς εἰς πίστιν ἐπιστῆσασθαι. Οὐ δειλίαν τοῦτον ὁ λόγος, ἀλλ' οἰκονομικῶς εἰ γὰρ ἀπῆλθε τότε εἰς τὴν Ἰουδαίαν, πῶς ἂν ἐπεχείρησαν ἀνελεῖν αὐτόν · καὶ εἰ μὲν χειροῦσιν ὡς ἄνθρωπος (84) ἀνηρέθη, ἐνεποδίσθησαν ἂν ἀληθῶς καὶ ποιεῖν ἐμελλεν · εἰ δὲ μὴ χειρωθεῖς, ὡς Θεὸς ἐπίκλησιν ἐπιστῆθη ἂν ἢ ἐνανθρώπησις αὐτοῦ. Δοκίμων οὖν ἐπινομῆ (85) τὸν καιρὸν.

Ταῦτα — ἑορτῆν. Σὺν αὐτοῖς μὲν οὐκ ἀνίθη δία τὴν ῥηθεῖσαν αἰτίαν καὶ ἵνα μὴ φανερώσωσιν αὐτὸν τοῖς Ἰουδαίοις · ὕστερον δὲ ἀνῆλθεν, ἀρξαμένου λαίμακτον θυμοῦ αὐτῶν καταστῆλασθαι, καὶ ἵνα γνῶσιν οἱ ἔθνη αὐτοῦ καταγινώσκοντας ὅτι οὐκ ἐστι δειλὸς, ἀλλ' οἰκονομικὸς.

Οὐ — κρυπτῶ. Ὡς κρυφίως · ἐτι γὰρ ὑπεσπῆσιν περιμένων χανωθῆναι τέλει τὸν θυμὸν, καὶ ἵνα μὴ γνωσθῆ μηδὲ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ.

Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι — ἑορτῆ. Καλά γε (86) εἰναι τὰ ἐν ταῖς ἑορταῖς κατορθώματα, ἀφορμῶν ῥησιν ποιουμένοις (87) αὐτάς. Προμαλετήσαντες γὰρ ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦτον ἀνελεῖν, ὡς τρικαῖα δία τὸν ποιῆ-

(86) Κατάλεγε αὐτῶν. A. Lectionem reprobam comprobatur etiam Chrysost. tom. VIII, p. 288 B.

(87) Malim ποιουμένων. Potest tamen et hoc defendi. Ex Chrysostomo, qui hic constructionem mutavit, nihil efficitur.

ριν και αυτον συμπαρεσόμενον, ηστόχησαν, μη εύρισ- A
κομένου.

Και — εκεινος ; Ουδ' ονομαστι τουτον βούλονται
καλειν δια το μίσος · όμως ο λόγος εμφάνει χαινωσίν
τινα του θυμου.

Και — οχλους. Τάραχος, άντιλογια.

Οι — εστιν. Οι αδιαφθοροι τον νοον.

Άλλοι — κόσμον. Οι διεγ'αρμεινοι. Κόσμον (88) δε
λέγουσι το πληθος.

Ουδεις — Ιουδαϊων. Ουδεις των λεγοντων οτι Άγα-
θος εστι, παρρησια ελάλει περι αυτου, ηγουν εις επή-
κον των αρχοντων, δια τον φοβον αυτων.

Ήδη δε — ιερών. (89) Άνεθη μεν οτε εγω σβεισθίνα
τον θυμόν αυτων · ειδιδασκε δε δεικνύων το άπτόητον B
ιαυτου. Μεσουσης δε της εορτης των Σκηνοπηγιων,
ηγουν τη τεταρτη ήμέρα · επτά γάρ ήμέρας εώρατασιν
αιτην.

Και μη — μεμαθηκώς ; Εθαύμαζον ουχ ά ειδιδασκεν,
άλλα πώς γραμματα οιδε μη μεμαθηκώς. Κατενόουν
γάρ ά ειδιδασκε, πάσης (90) μεσα σοφιας, και ουκ
άνευ ειδήσεως γραμμάτων τοιαυτο δύνασθαι διδάσκειν
υπελάμδανον. Έδει δε αυτους καντευθεν συνιδειν οτι
θεοσ εστιν (91) αυτοσοφια, αυτος εξευρών πασαν οδον
επιστήμησ.

Άπεκριθη — με. Το μεν Έμη αληθεις, το δε
δύκ έμη οικονομικόν · εις τιμήν δε του Πατροσ και
θεου, και εις αποδειξιν μετριοφροσύνης, και εις το C
γενίσθαι αυτην εύπαραδεικτοτεραν. Ουκ επειδη δε
οικονομικόν, δια τουτο και ψευδεις · τα γάρ του
Ίου πάντως και του Πατροσ, ώσπερ και τα του
Ιατροσ πάντως και του Υιου · κοινά γάρ άμφοιν, ως
τοις.

Και καθ' ετερον δε τρόπον βαθύτερον. Ή φαινομένη
εη διδαχη ουκ εστιν έμη ιδίως · ουδε γάρ εχω ιδίαν ·
ιλά του Πατροσ εστιν, ως έμου τα αυτά εκείνω διδά-
νυτοσ δια, το ταυτόν της φύσεωσ και (92) θελήσεωσ,
ει δια το ειναι με λόγον αυτου · ει γάρ και αλλη υπο-
τασισ εγω, άλλ' ουτω λέγω και πράττω ως νομιζεσθαι
μάς εν.

Έάν — λαλώ. Θέλημα του Θεου λέγει νυν το εργά- D
σθαι την άρετην και προσείχειν ταίς περι αυτου προ-
γυτειαίς. Ή άρετη μεν γάρ καθαίρει τον νοον · αι προ-
γυτειαί δε διδάσκουσιν αυτον τηλαυγώς. Άφ' ιαυτου
λαλει ο τα του ιδίου θελήματος λαλών. Είτα επάγει
· ει συλλογισμόν άνακτιρήρητον.

Variae lectiones et notæ.

⁸¹ . Bar. III, 37.

(88) Scilicet, loco οχλον, legit κόσμον. Negligen-
id accidit. Nam et Chrysost. vulgatum habet,
n. VIII, p. 288 et 289.

(89) Neuter meorum agnoscit vocabula και

A publicum conventum, eo non invento, hinc inde
errabant (zz) .

Vers. 11. Et — ille ? Neque eum suo nomine
volebant appellare propter odium : ostendit tamen
sermo quemdam iræ tumorem (a).

Vers. 12. Et — turbis. Turbatio et contradictio.

Vers. 12. Quidam — est. Qui videlicet mente cor-
rupti non erant.

Vers. 12. Alii — mundum. Qui mente corrupti
erant. Mundum autem dicit multitudinem.

Vers. 13. Nullus — Judæorum. Nullus eorum,
qui dicebant : Bonus est, loquebatur de eo palam,
sive audientibus magistratibus propter timorem
illorum.

Vers. 14. Cum autem jam — templum et docebat.
Ascendit quidem, cum cognovisset extinctam esse
illorum ferocitatem. Docebat autem, ostendens sui
admirationem (b). Postquam dimidium festi peractum
erat, quarto videlicet die Scenopogiorum ; nam se-
ptem diebus illa celebrabant.

Vers. 15. Et — cum non didicerit ? Admirabantur,
non ea quæ docebat, sed quomodo litteras nosset,
cum non didicisset. Considerabant enim ea quæ
docebat omni sapientia esse plena : nec talia eum
posse docere existimabant absque cognitione litte-
rarum. Oportuit autem cognoscere, quod Deus esset,
ipsa sapientia, et qui omnem adinvenerat viam
prudentiæ ⁸¹.

Vers. 16. Respondit — me. Quod dicit Mea, veri-
tatem ostendit ; quod autem ait : Non mea, dispensa-
tionem ad honorandum Patrem ac Deum, et ad osten-
dendam modestiam, utque facilius ipsa reciperetur.
Neque tamen ob id falsum est, quia dispensatorium ;
nam quæ Filii sunt, omnino sunt et Patris, sicut
etiam quæ Patris, omnino sunt et Filii : utraque
enim sunt ambobus communia, utpote æqualibus.

Alio quoque profundiore intellectu : Quæ mea
apparet esse doctrina, non est mea propria, neque
enim ullam habeo propriam ; sed Patris est, utpote
illo eadem per me docente, propter naturæ ac
voluntatis identitatem, et quia Verbum illius sum ;
quanquam enim ego alia sim hypostasis, ita tamen
dico ac facio omnia ut nos unum esse intelligatis.

Vers. 17. Si — loquar. Voluntatem Dei vocat
nunc, operari virtutem, et prophetiis, quæ de ipso
sunt, attendere ; virtus siquidem purgat mentem,
prophetiæ vero ipsam lucide docent. A seipso autem
loquitur, qui ea quæ suæ sunt voluntatis, loquitur.
Deinde etiam syllogismum inducit, cui nullatenus
possit contradici.

ειδιδασκε.

(90) Μετα πάσης σοφιας Α.

(91) Μαλιν εστιν, η αυτοσοφια.

(92) Και θελήσεωσ. Absunt Α.

(zz) Eo non — errabant. Exciderunt conatu,
non invento.

a) Quædam iræ tumorem. Iram paululum re-

missam esse Paulo ante est χαινωσθίνα.

(b) Sui admirationem. Imperterritum animum
suum.

Vers. 18. *Qui — est.* Gloriam intelligit hoc in loco honorem : nam ubique Patrem ac Deum præponebat, et ad illum omnia referebat, etiam propria opera : qui ego gloriam suam non quærebat, quam ob causam aliena docturus erat ? qui autem aliena non docet, sed quæ illius sunt, qui misit ipsum, omnino verax est.

Et vide quomodo omnes ad fidem, quæ in se est, atrahebat, ac dicebat : *Qui non honorat Filium non honorat Patrem, qui misit illum* ²² ; siquidem ex hoc propriam gloriam quærere videbatur. Non tamen, quasi propriæ amator gloriæ, hæc dicebat aut faciebat, sed quasi hominum cupiens salutem : nam hanc per fidem, quæ in ipsum erat, procurare oportebat. Pater namque dixit : *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacitum est, ipsum audite* ²³, B aliaque multa hujusmodi per prophetas.

Vers. 18. *Est — est.* Neque enim injustus est, qui ejus quærit gloriam, qui misit illum. Quidam autem injustitiam hoc in loco mendacium intellexerunt. Plurimæ itaque erant causæ, cur humilia Christus loqueretur : tum ne ingenuus esse putaretur, aut Deo contrarius crederetur ; ad hæc, propter auditorum imbecillitatem ; præterea, ut homines doceret modestos esse, et nihil de se ipsis magnificum dicere ; demum, ut tanquam homo loqueretur, ac propter alia hujusmodi. Unica autem causa erat cur sublimia loqueretur, celsitudo videlicet divinitatis.

Quia vero hi Judæi duo crimina ipsi impingebant, puta legis transgressionem, et quod Deo esset contrarius, quod Sabbatum solveret, ac Patrem suum diceret esse Deum, æqualem sese faciens Deo, veluti septimo capite prædictum est ²⁴ : de uno quidem ibi respondit eis, ostenso, quod Deo contrarius non esset : de altero autem nunc respondet, et ostendit, illos potius esse legis transgressores.

Vers. 19. *Nonne — legem ?* Legem universaliter appellat, legalia præcepta, quæ dedit Moses, cum a Deo ipsa detulisset, et ea illis scripsisset. Interrogat ergo : *Nonne Moses dedit vobis legem, quem honoratis, et pro quo belligeratis, qui locutus est Deus ?* D

Vers. 19. *Et — legem, — Facit, sive, Servat.* Deinde etiam addit, quomodo non servant legem.

Vers. 19. *Quid — interficere ?* Cum lex dicat : *Non occides, quid me occidere nitimini, neque legem servantes, neque Mosen veriti, qui eam vobis tradidit* et impudentiæ siquidem est, legis accusare (c) transgressores alia legis transgressione.

²² Joan v, 23. ²³ Matt. xvii, 5. ²⁴ Joan. v, 18.

Variæ lectiones et notæ.

(93) Hentenius ante πός interponit ὅρα, quo tamē non est opus.

(94) Ἡ δόξα α. A.

(95) Ὑψηλόν α. A.

(96) Οὔτοι abest A.

Ὁ — ἴστιν. Δόξαν ἔσταυθα τὴν τιμὴν φρεσι Πατρὸς γὰρ τὸν Πατέρα καὶ Θεὸν προστίθει, καὶ αὐτὴν κτλ ἀντίθει, καὶ τὰ ἑαυτοῦ κατορθώματα. Μὴ ζητῶν ἐν δόξαν ἰδίαν, τίνας ἔνεκεν ἔμελλον ἕτερα διδάσκει ; Μὴ διδάσκων δὲ ἕτερα, ἀλλὰ τὰ τοῦ πέμψαντος αὐτὸν, ὡς θῆς ἐστὶ πάντως.

Καὶ πὺς (93) πάντας εἶλε πρὸς τὴν εἰς ἑαυτὸν πίστιν, καὶ εἶλεν, Ὁ μὴ τιμῶν τὸν Υἱὸν οὐ τιμᾷ τὸν Πατέρα τὸν πέμψαντα αὐτὸν ; δοκεῖ γὰρ ἐνταῦθα δὲ ἰδίαν ζητεῖν. Ἄλλ' οὐχ ὡς δόξης ἰδίας ἰρὸν καταποιεῖται καὶ εἶλεν, ἀλλ' ὡς θελῶν τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων ἑαυτὴν γὰρ διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως οὐχ ἕτερος, ἔμελλε γίνεσθαι. Εἶπακε γὰρ ὁ Πάτερ Οὐτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ (94) εἰπίσα ἑαυτοῦ ἀκούετε, καὶ ἀλλὰ πολλὰ τοιαῦτα ἐν τῶν προφητῶν.

Καὶ — ἴστιν. Οὐκ ἀδικος γὰρ ὁ ζητῶν τὴν ἑπ' τοῦ πέμψαντος αὐτὸν. Τινὲς δὲ ἀδικίαν ἐπὶ τῷ πόντος τὸ ψεύδος ἐνόησαν. Τοῦ μὲν οὖν καταφθέγγεσθαι τὸν Χριστὸν πολλὰ τὰ αἰτία, τὴ μὲν μισθῆναι ἀγένητον, τὸ μὴ δόξαι ἀντίθειν, τὴ ἀντιθέ τῶν ἀκούοντων, τὸ διδάσκειν τοὺς ἀνθρώπων μετριοφρονεῖν καὶ μηδὲν μέγα λέγειν περὶ ἑαυτοῦ, τὸ ὡς ἀνθρώπων λέγειν, καὶ ἀλλὰ τοιαῦτα τῶν ὑψηλῶν (95) φθέγγεσθαι μία αἰτία, τὸ ὕψος τῆς θεότητος.

Ἐπει δὲ οἱ Ἰουδαῖοι οὗτοι (96) δύο ἐγκλήματα ἔτιγον αὐτῷ, παρανομίαν καὶ ἀντιθέαν, ὅτι τὴν ἑπ' Σάββατον καὶ ὅτι Πατέρα ἴδιον εἶλεν τὸν Θεὸν, ἰπ' ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ, καθὼς ἐν τῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ προεῖρηται ἑπὶ μὲν τοῦ ἐνός ἐκεῖ τοῦτοι ἀπελογεῖται δειξας ὅτι οὐκ ἴστιν ἀντιθέος ἑπὶ δὲ τοῦ ἑπ' ἀπολογεῖται καὶ δείκνυσιν ὅτι αὐτοὶ (97) μᾶλλον ἑπ' παράνομοι.

Οὐ — νόμον ; Καθολικῶς λέγει νόμον τὰς ἡπ' καὶ ἐντολὰς ἃς δέδωκε (98) Μωυσῆς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἑπ' μίσας αὐτὰς καὶ γράψας ταύτας αὐτοῖς. Ἐρωτᾷ ἑπ' Οὐ Μωυσῆς ἰδῶκεν (99) ὑμῖν τὸν νόμον, ἑπ' ὑμῖν τιμῶμενος καὶ ἐκδικούμενος, ᾧ λελαλήκεν ὁ Θεός.

Καὶ — νόμον. — Ποιεῖ, ἤγουν τηρεῖ. Εἶτα πρὸς θεοῦ καὶ πὺς οὐ τηροῦσι τὸν νόμον.

Τί — ἀποκτείνει ; Τοῦ νόμου λέγοντος, Οὐ φονεύετε τί με σπουδάζετε φονεῦσαι, μήτε (1) αὐτὸν τηρεῖτε μήτε τὸν Μωυσῆα αἰδοῦμενοι, τὸν δεδωκῶτα ὑμῖν τὸν ; ἀναιδῆς γὰρ τοὺς παρανόμους ἐγκαλεῖν ἑπ' παρανομίαν.

(97) Αὐτοὶ abest A.

(98) Λεῖδωκε A.

(99) Δέδωκεν A.

(1) Τὸν νόμον.

Legis accusare, etc. Eos, qui leges violant, alium accusare, ut qui leges violarit.

'Απεκρίθη — ἀποκτείναι ; Ὁ ὄχλος τοῦτό φησι Ἀ
 χαριζόμενος τοῖς ἀρχουσι. Καὶ ὑβρίζουσι μὲν τὸν
 τιμῆς ἐπίκεινα, εἰς τιμὴν δὴθεν τῶν ὑβρεως ἀξίων
 ἀρχόντων ἄρουνται δὲ τὸν φόνον διὰ τὸ μύσος, καὶ
 ἵνα ἀφύλακτος λοιπὸν καταστῇ τοῖς ἐπιβουλεύουσι (2).
 Γνοὺς δὲ αὐτοὺς ἀναισχυνοῦντας καὶ εἰς ὄργην πύ-
 λην ὑποκινουμένους, ἀφίξει μὲν ἐπὶ πλέον ἐλέγξει
 τούτους, ἵνα μὴ ἀναισχυντότεροι γίνωνται· καὶ γὰρ
 οὐκ ἐβούλετο συνεχῶς τὸν θυμὸν αὐτῶν ἐξάπτειν· ἀπτεται
 δὲ τῆς ἀπολογίας τῆς περὶ τοῦ Σαββάτου.

'Απεκρίθη — θαυμάζετε. Ἐν ἔργον λέγει, τὴν ἐν
 Σαββάτῳ ὑγίαν τοῦ τριάκοντα καὶ ὀκτώ ἔτη ἔχον-
 τος ἐν τῇ ἀσθενείᾳ, περὶ οὗ τὸ ἰδιόμοιον ἱστορεῖ κε-
 φάλαιον. Καὶ πάντες θαυμάζετε, ἤγουν θαυβεῖσθε, Β
 ταρᾶτεσθε· οὗτοι γὰρ ἦσαν οἱ τότε μανέντες καὶ
 ἔκτοτε ζητοῦντες αὐτὸν ἀποκτείναι. Εἶτα λέγει ὅτι
 Μωϋσῆς παρέδωκεν αὐτοῖς τὴν περιτομὴν, καὶ ἐν
 Σαββάτῳ περιτέμνουσιν, ὅταν δηλαδὴ ἡ ὄγδοε ἡμέρα
 τοῦ παιδίου εἰς Σαββατον καταστήσῃ· ἔπειτα συλλο-
 γίζεται, ὅτι εἰ περιτέμνεται ἄνθρωπος ἐν Σαββάτῳ (τὸ
 δὲ περιτέμνειν ἔργον), πῶς οὐκ ἐγκαλεῖτε Μωϋσῆϊ τῷ
 ἐντεταλαμένῳ ἔργον ἐν Σαββάτῳ ;

Διὰ — ἄνθρωπον. Τὸ διὰ τοῦτο οὐκ ἔστι νῦν αἰ-
 τιολογικόν, ἀλλ' ἀπλῶς κεῖται κατὰ συνήθειαν
 Ἑβραϊκῆν. Λέγει δὲ ὅτι Μωϋσῆς παρέδωκεν ὑμῖν
 τὴν περιτομὴν, καὶ ἐν Σαββάτῳ περιτέμνετε
 ἄνθρωπον· τὰ δ' ἐν τῷ μίσῳ ῥητὰ τέθεικε, δι-
 κνύων ὅτι, εἰ καὶ Μωϋσῆς παρέδωκεν ὑμῖν αὐτὴν,
 ἀλλ' οὐν παλαιότερα αὐτοῦ ἦν. Φησὶ γὰρ· Οὐχ ὅτι
 ἐκ τοῦ Μωϋσείως ἔστι, οὐδέ τι παρέδωκεν ὑμῖν
 αὐτὴν, οὐχ ὅτι ἐκ τῆς αὐτοῦ νομοθεσίας ἀρχὴν λαμβά-
 νει, οὐχ ὅτι ἔκτοτε ἀρχεται, ἀλλ' ἐκ τῶν πατέ-
 ρων ἔστι, τῶν περὶ Ἀβραάμ· ἐκεῖνον γὰρ πρῶτον
 ἐνετάλη· καὶ ὁμοῦς ἐπέισακτον δοκοῦν κυριώτερον γίνεσθαι
 τοῦ Σαββάτου.

Εἰ — Σαββάτῳ ; Ἴνα μὴ ἀθετηθῇ ὁ νόμος Μωϋ-
 σείως, ὁ περὶ τῆς περιτομῆς. Τοῦ Μωϋσείως δὲ αὐ-
 τὸν εἶπεν, ὡς ὑπ' αὐτοῦ παραδοθέντα, καθὼς εἰρή-
 καμεν. Φησὶ τοίνυν ὅτι εἰ περιτομὴν λαμβάνει
 ἄνθρωπος ἐν Σαββάτῳ, ἱμοὶ ὀργίσεσθε, ὅτι ὅλου
 ἀνθρώπου ὑγίαν εἰργασάμενον, ἀφέντες χολᾶν Μωϋσῆϊ
 πρὸ ἱμοῦ τῷ ἐπιτρέψαντι ἐργάζεσθαι περιτομὴν ἐν
 Σαββάτῳ ;

Ὅλον δὲ ἄνθρωπον εἴρηκε, διότι ὅλον τὸ σῶμα
 αὐτοῦ παραλελυμένον, ὅλον ὑγίης ἐποίησεν· ἢ ἐνέφηεν
 ὅτι οὐ τὸ σῶμα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ
 ἰθεράπευσε.

Μὴ — ὄψιν. Μὴ κρίνετε προσωποληπτικῶς, ἐκείνον
 μὲν ὡς παρ' ὑμῖν μέγαν καὶ ἔνδοξον ἀφιέντες αἰτίας,
 ἐμὲ δὲ ὡς εὐτέλη καὶ ἄδοξον αἰτιώμενοι.

'Αλλὰ — κρίνατε. Μὴ πρὸς τὰ πρόσωπα βλέπου-
 τες, ἀλλὰ πρὸς τὰ πράγματα. Καὶ ἑτέρως γὰρ· Ἡ

Vers. 20. *Respondit — interficere.* Hoc dicit tur-
 ba, volens rem gratam præstare magistratibus, et
 eum qui omnem excedit honorem injuria afficiunt,
 in gratiam primatum, qui injuria digni erant. Ne-
 gant autem se illi procurare eadem propter sceleris
 gravitatem, et ut incaute deinceps ambulans,
 traderetur insidiatoribus. (†† Sciens autem, eos
 impudentes esse ac rursus ad iram incitari, omittit
 quidem magis eos arguere, ne impudentiores fiant.
 Nolebat enim continuo eos ad iram inflammare.
 Incipit autem defensionem propter Sabbatum.)

Vers. 21. *Respondit — miramini.* — *Unum opus*
 dicit, illius in Sabbato curationem, qui triginta et
 octo annos in infirmitate vixerat, de quo septimum
 narrat caput. *Et omnes miramini, sive turbamini,*
 aut tumultuamini ; nam hi erant, qui ex eo tem-
 pore insanientes quærebant eum interficere. Deinde
 ait : *Moses tradidit vobis circumcisionem, ei Sab-
 bato circumcidunt, quando videlicet octavus infan-
 tis dies Sabbato occurrerit. Jam ergo argumenta-
 tur : Si Sabbato circumciditur homo, quomodo
 ergo de circumcisionis opere Moysen non accusatis,
 quod opus fieri præceperit in Sabbato ?*

Vers. 22. *Propterea — hominem.* Dictio *Propter-
 ea,* non est hic causæ redditiva, sed vulgari modo
 ac superflue Hebraico more ponitur. Dicit ergo, *Mo-
 ses tradidit vobis circumcisionem, et in Sabbato cir-
 cumciditis hominem.* Quæ autem in medio sunt verba
 addidit, ostendens quod licet Moses illam tradiderit,
 attamen ante illum fuerat. Ait enim : *non quod ex
 Mosesit.* Tradidit vobis illam, non quod a legislatione
 principium sumat : non quod tunc inceperit : sed ex
 patribus est, qui tempore (d) Abraham fuerunt ; nam
 illi primum data est in præceptum et tamen, cum
 aliunde ascititia videatur, firmior Sabbato efficitur.

Vers. 23. *Si — Sabbato ?* Ut non contemnatur
 lex Moysi, quæ de circumscisione est. Ipsam autem
 dixit Moyses, tanquam ab eo traditam, sicuti diximus
 Ait ergo : *Si circumcisionem accipit homo in Sab-
 bato, mihi irascimini, quod totum hominem sanum
 reddiderim in Sabbato, cum Mosi non sitis indi-
 gnati, qui ante me permisit circumcisionem fieri
 in Sabbato ? Totum autem hominem dixit ; nam
 cum totum ejus corpus paralysi dissolutum fuisset,
 totum reddidit sanum ; aut ostendit, quod non cor-
 pus tantum, sed et animam ejus curaverit.*

Vers. 24. *Nolite — aspectum.* Ne judicaveritis ex
 acceptione personarum, illi quidem, tanquam apud
 vos magno et præclaro remittentes accusationes,
 me vero, quasi vilem et inglorium, accusantes.

Vers. 24. *Sed — judicate.* Non ad personas spec-

Variaë lectiones et notæ

(2) A voce γνοὺς ad finem scholii omittit Hentenius.

(d) Qui tempore, etc. Abrahami nimirum.

tantes, sed ad res ipsas. Item et aliter : Circumcisio quidem solum Hebræis signum erat : quod autem a me factum est, integra fuit sanitas ac veritas ejus, quod significabantur.

Vers. 25. *Dicebant* — Vers. 26. *dicunt*. siquidem silentium illis imposuerat.

Vers. 26. *Num* — *Christus* ? Tunc enim et principes in turba erant.

Vers. 27. *Sed* — *erit*. Atqui principes vestri interrogati ab Herode, ubi nasciturus esset Christus, dixerunt ei : *In Bethleem Judææ* ³⁸ : quin et prophetiam, quæ hoc significaret, addiderunt : quomodo ergo nugamini, dicentes quod *Christus cum venerit, nemo cognoscit unde erit* ? Præterea, si hunc nostis unde sit, quomodo quidam ex vobis dicunt : *Hunc non novimus unde sit* ³⁹ ? Hoc modo malitia non intelligit, quod sibi ipsi contradicat ac plane mentiatur : nam est quædam animæ ebrietas.

Quod si quis dictum illud : *Unde sit*, non de loco et patria, sed de genere et patre intellexerit, dicere poterit, eos dixisse : Hujus quidem genus et patrem novimus, puta Joseph ut credebatur : Christi vero, genus et Patrem nemo cognoscit, eo quod non sint hæc litteris prodita, ut dici possint.

Vers. 28. *Clamabat* — *sim*. Clamabat, confundens eos, dum illi de industria male agerent : simul etiam omnibus manifestans, quæ ab ipsis occulte dicebantur. Dicit autem : *Et me nostis, quis sim*, quia Deus ; *et nostis unde sim*, quia a Patre Deo : quanquam vos scire fingatis, quod a Joseph sim progenitus. Dicebat autem, quod illi ipsum noveant a testimonio Joannis, de quo dixit : *Alius est, qui testimonium perhibet de me* ⁴⁰ ; ab operibus suis, de quibus ait : *Ipsa opera, quæ ego facio testimonium perhibent de me* ⁴¹ ; et a Scripturis, de quibus similiter ait : *Illæ sunt quæ testimonium perhibent de me* ⁴².

Et quomodo dixit vicesimo juxta Matthæum capite : *Nemo novit filium nisi Pater* ⁴³ ? Quia illud de natura divinitatis suæ dixit, hoc autem simpliciter de notitia, quod Deus sit Deique Filius.

Vers. 28. *Et* — *veni*. Etiam hoc, inquit, nostis ; nam et id prædicta docent testimonia, et maxime, quia *Gloriam propriam non quaero, sed gloriam ejus, qui misit me* ⁴⁴.

Vers. 28. *Sed* — *me*. Pater ac Deus, qui videlicet misit me, sicut promiserat per prophetas : quod si verax est, qui misit, utique et verax est qui missus est, cum ejusdem sint naturæ.

Vers. 28. *Quem* — *novistis*. Utpote negantes illum operibus. Ait enim et apostolus : *Conflentur se nosse Deum, factis autem negant* ⁴⁵.

³⁸ Matth. II, 5. ³⁹ Joan. IX, 29. ⁴⁰ Joan. V, 32. ⁴¹ ibid. 36. ⁴² ibid. 39. ⁴³ Matth. XII, 72. ⁴⁴ Joan. VII, 18. ⁴⁵ Tit. I, 16.

Variæ lectiones et notæ

(3) Τοῦτο B.
(4) Includa exciderunt A.
(5) Δὲ ἴσοι καί, B.

A μὴν περιτομὴ σημεῖον ἦν μόνον Ἑβραίων · τὸ δὲ παρ' ἐμοῦ ἐργασθὲν οὐλοκλήρος ὑγεια τοῦ σεσημαμένου.

Ἔλεγον — λέγουσι. Καὶ γὰρ ἰκεστομίαισι αὐτοῦς.

Μήποτε — Χριστός; Ἐν τῷ ὄχλῳ γὰρ οἱ ἀρχόντες ἦσαν τότε.

Ἄλλὰ — ἐστὶ. Καὶ μὴν οἱ ἀρχόντες ὑμῶν ἐπιτηθέντες παρὸν Ἡρώδου, πού ὁ Χριστός γεννητὰ εἶπον αὐτῶν· Ἐν Βηθλέμ τῆς Ἰουδαίας · καὶ προσέθηκον καὶ τὴν τοῦτο δηλοῦσαν προφητείαν · ἐκ οὖν φλυαρεῖτε ὅτι Ὁ Χριστός, ὅταν ἐρχῆται, οὐδεὶς γινώσκει ποθεν ἔσται; Ἄλλὰ καὶ εἰ τούτων οἱ οἴδατε ποθεν ἐστὶ, πῶς ἐξ ὑμῶν ἄλλοι λέγουσιν ἐπὶ τούτου οὐκ οἴδαμεν ποθεν ἔσται; Τοιαύτων ἢ περὶ ἐναντιολογοῦσα καὶ ψευδομένη προφανῶς, οὐ τιμὰ. Μίθη γὰρ καὶ αὕτη ψυχῆς.

Εἰ δὲ τις τὸ ποθεν οὐ περὶ τόπου καὶ πατρὸς, ἀλλὰ περὶ γένους καὶ πατρὸς νοήσῃ, εἶποι ἂν αὐτῷ λέγειν ὅτι τούτου μὲν οἴδαμεν τὸ γένος καὶ τὸν πατέρα [δηλαδὴ τὸν (4) Ἰωσήφ, ὡς ἐδόκει τοῦ δὲ Χριστοῦ τὸ γένος καὶ τὸν Πατέρα] οὐδεὶς γινώσκει, διὰ τὸ μηρῶς ἀναγεγράφαι.

Ἐκραξεν — εἰμί. Ἐκραξεν, ἐντρέπων αὐτοῦς ὡς ἐθέλοχακούντας, ἅμα δὲ καὶ πᾶσι φανερῶν τε κρυφίως παρ' αὐτῶν λεγόμενα. Λέγει δὲ ὅτι Ἐγὼ οἴδατε τίς εἰμι, ὅτι Θεός · Καὶ οἴδατε ποθεν εἰμι, ὅτι ἐκ Πατρὸς Θεοῦ, εἰ (5) καὶ ἐκ (6) τοῦ Ἰωσήφ εἶδέναι με προσποιεῖσθε. Εἶδέναι δὲ αὐτῶν αὐτοῦ; ἔλεγεν ἀπὸ τῆς μαρτυρίας Ἰωάννου, πρὸς οὗ εἶρηκεν ὅτι Ἄλλος ἐστὶν ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμοῦ ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ, περὶ ὧν εἶπεν ὅτι Αὐτὰ τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ, μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ· καὶ ἀπὸ τῶν Γραφῶν, περὶ ὧν ὁμοίως εἶρη ὅτι Ἐκείναι εἰσὶν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ.

Καὶ πῶς ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον εἶρηκεν ὅτι Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Υἱὸν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ; Ὅτι ἐκεῖνο μὲν εἶπε περὶ τῆς φύσεως τῆς θεότητος αὐτοῦ· τούτο δὲ περὶ τοῦ εἶδέναι ἀπλῶς ὅτι ἐστὶ Θεός καὶ Υἱὸς Θεοῦ.

Καὶ — ἐλήλυθα. Οἴδατε καὶ τούτο, φησὶ · καὶ τοῦτο γὰρ αἱ δηλωθεῖσαι μαρτυρίαι διδάσκουσιν, ἄλλως τε καὶ (7) ὅτι Οὐ τὴν δόξαν τὴν ἰδίαν ζητῶ, ἀλλὰ τὴν δόξαν τοῦ πέμψαντός με.

Ἄλλ' — με. Ὁ Πατήρ καὶ Θεός, ὡς πέμψας με, καθὼς διὰ τῶν προφητῶν ἐπηγγείλατο · εἰ δὲ ἀληθινός ὁ πέμψας, ἀληθινὸς ἔρχομαι καὶ ὁ πέμψθείς τῆς, (8) αὐτῶν φύσεως ὦν.

Ὅν — οἴδατε. Ὡς τοῖς ἔργοις ἀρνούμενοι αὐτῶν. φησὶ γὰρ καὶ ὁ Ἀπόστολος ὅτι Θεὸν ὁμολογοῦσιν εἶδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται.

(6) Εἶδέναι με ἐκ τοῦ Ἰωσήφ προσποιεῖσθε A.
(7) Ὅτι abest A.
(8) Τῆς αὐτῆς A, quod Hentenius etiam habet.

Ἐγώ — εἰμί. Διότι ἐξ αὐτοῦ εἰμι, ἐξ αὐτοῦ γενήνη- A
μαι. Καὶ ὀπίσω δε εἶρακεν, Οὐχ ὅτι τὸν Πατέρα τις
ἑώρακεν, εἰ μὴ ὁ ὢν παρὰ τοῦ Θεοῦ.

Κάκινός με ἀπέστειλε. Συνεχῶς λέγει περὶ τῆς ἀποσ-
τολῆς, βουλομένους πείσαι αὐτούς ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ ἀπέ-
σταλται, καὶ οὐκ ἔστιν ἀντίθεος ὡς προλαβόντες εἰρήκα-
μεν. Ἄμα δὲ καὶ εἰς θεραπείαν τῶν προσισταμένων
αὐτοῖς θεοπρεπῶν ῥημάτων ἀ παρεμίγνυε πολλαίς τοῖς
ἀνθρωποπρεπέσι αὐτοῦ.

Ἐζήτουν — πιάσαι. Ἐπλήγησαν γὰρ ἀκούσαντες ὅτι
Ἵν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε.

Καὶ — χεῖρα.] Ἐπείχοντο γὰρ ἀοράτως ὑπὸ τῆς
ἐνούσης (9) αὐτῶ θείας δυνάμεως.

Ἵτι — αὐτοῦ. Ἵ τοῦ συλληφθῆναι καὶ παθεῖν B
αὐτόν.

Πολλοὶ — αὐτόν. Ἵπὸ τε τῶν προλαβόντων σημείων,
Ἵπὸ τε τῶν ἄρτι ῥηθέντων λόγων ἐλαχότατες.

Καὶ — ἐποίησεν ; Εἰ καὶ ἐπίστευσαν, ἀλλ' οὐχ ὑγιῶς.
Εἰπόντες γὰρ ὅτι Ὁ Χριστὸς ὅταν ἔλθῃ, εἶδειξαν ὅτι οὐκ
ἐπίστευσαν βεβαίως αὐτὸν εἶναι τὸν Χριστόν, ἀλλ'
ἀμφιβόλως, ὡς ἀγγελαιοὶ καὶ κούφοι.

Ἵ καὶ καθ' ὑπόθεσιν τοῦτο εἶπον, ὅτι θῶμεν, ἕτερον
εἶναι τὸν Χριστόν, ὡς οἱ ἀρχόντες λέγουσιν ὁ Χριστὸς
ὄν αὐτοὶ φασιν, ὅταν ἔλθῃ, μὴ τι δυνατώτερος ἔσται
τούτου ; οὐχί.

Ἵκουσαν — ταῦτα. Ἵκουσαν ἐν ἑτέρα ἡμέρᾳ δηλο-
νότι. Γογγύζοντος δε, ἤγουν σὺν γογγυσμῷ τῷ κατὰ C
τῶν ἄρτιόντων λέγοντος.

Καὶ — αὐτόν. Ὡς ἀποσχίζοντα τὸν λαόν. Ὡ τῆς
μανίας, μᾶλλον δὲ τῆς ἀνοίας ! Αὐτοὶ πολλαίς ἐπιχει-
ρήσαντες καὶ οὐκ ἰσχύσαν-τες τοῖς ὑπηρεταῖς τὸ πρᾶγμα
ἐπέτρεψαν, τὸν τε θυμὸν παραμυθούμενοι, καὶ τὴν
ἄσθενειαν ἑαυτῶν συγκαλύπτοντες.

Εἶπεν — εἰμί. Ἐλεγε μὲν πρὸς τὸ πλῆθος, ἀπε-
τείνετο δὲ πρὸς τοὺς ἀποστειλαντας τοὺς ὑπαρέ-
τας. Δυσωπητικῶν δὲ τὸ ῥῆμα πρὸς καταστολὴν τῆς
μανίας αὐτῶν Ἐτι μικρὸν χρόνον μεθ' ὑμῶν
εἰμί, τὸν ἄχρῃ τοῦ Πάσχα ὀηλῶν τούτου μόνον ἀνα-
μείνατε.

Καὶ — με. Ἵτε ἀναληφθῶ εἰς τὸν οὐρανόν.

Ζητήσατέ — εὐρήσατε. Εἰκὸς γὰρ πολλοὺς ἐξ αὐτῶν D
μνημονεύειν αὐτοῦ, καὶ ζητεῖν αὐτὸν βοηθόν, καὶ μᾶλλον
ἀλίσκαμένῳ τῶν Ἱεροσολύμων.

Καὶ — εἰθεῖν. Ὅπου εἰμί τότε. Δηλοῖ δὲ τὴν ἐπὶ τοῦ
οὐρανοῦ ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθέδραν.

Εἶπον — εἰθεῖν ; Ἐπαθόν τι πρὸς τοὺς λόγους
αὐτοῦ, δυσωπηθέντες αὐτοῦ, καὶ ζητοῦσι πρὸς

Vers. 29. *Ego — sim.* Quia ex ipso sum, ex ipso natus sum. Nam et in superioribus dixit : *Non quod Patrem quispiam viderit, nisi is qui a Deo est* 48.

Vers. 29. *Et ille me misit.* Continue de missione loquitur, volens illis persuadere, quod a Deo missus esset, nec Deo contrarius esset, sicut antea diximus ; simul etiam ad medendum divinis verbis quibus illos offenderat, quæ frequenter verbis humano more dictis permiscebat.

Vers. 30. *Quærebant — apprehendere.* Nam ægre audierant dicentem : *Quem vos non vovistis.*

Vers. 30. *Et — manum.* Tenebantur siquidem ab unita ipsi divina virtute.

Vers. 30. *Quia — ejus.* Qua teneri ac pati decreverat.

Vers. 31. *Multi — illum.* A prædictis signis, et a sermonibus modo dictis capti.

Vers. 31. *Et — fecit ?* Crediderunt quidem, non tamen perfecte : nam dicentes : *Christus cum venerit, ostendebant se non firmiter credidisse, eum esse Christum, sed dubio modo, utpote abjecti et leves.*

Aut id ex suppositione dixerunt : Ponamus postmodum venturum esse Christum, veluti dicunt principes sacerdotum : *Christus ille, quem ipsi dicunt, cum venerit, num hoc magis admirandus erit ? nequaquam.*

Vers. 32. *Audierunt — hæc.* Audierunt sequenti videlicet die. Murmurantem vero, sive cum murmure adversus principes loquentem.

Vers. 32. *Et — eum.* Tanquam comnoventem populum ad seditionem. O dementia, magis autem insaniam ! Cum ipsi frequenter tentassent, nec potuissent, ministris rem commiserunt : ut de furore consolationem acciperent, suam autem imbecillitatem occultarent.

Vers. 33. *Dixit — sum.* Multitudini quidem loquebatur : intendebat autem ad ministros, qui missi erant : est enim placationis verbum ad corruptionem insaniam illorum : *Adhuc modico tempore vobiscum sum, significans tempus usque ad Pascha : hoc ergo solum exspectate.*

Vers. 33. *Et — me.* Cum assumar in cœlum.

Vers. 34. *Quæretis — invenietis.* Siquidem verisimile est, quod multi eorum recordati ipsius quæsierunt eum auxiliatorem, et maxime dum Hierosolyma caperentur.

Vers. 34. *Et — venire.* Ubi tunc ero. Significat autem sessionem ad dexteram Patris.

Vers. 35. *Dixerunt — Vers. 36. venire ?* Affecti quodammodo sunt ad sermones ejus, quibus

48 Joan. vi, 46.

Variae lectiones et notæ.

(9) Ἐνούσης A. Tale quid reperisse Hentenius. Sed ita corrigendum esset ἐνωθείσης.

placabantur, et quærent inter sese, non intelligentes ea quæ dicebantur. Dispersionem vero Græcorum dicebant gentes, quæ ubique terrarum dispersæ erant, et nullo prohibente inter se commiscebantur, cum ipsi solam inhabitarent Palæstinam, et a lege prohiberentur cæteris commisceri gentibus.

Vers. 37. *In — bibat.* Primus ac postremus dies dicti festi Scenopægorum magni habebantur, quia in his studiosius in unum collecti divinis vacabant, eos qui in medio erant in deliciis consumentes. Tunc ergo, cum unusquisque completo jam festo in domum suam recessurus erat, decrevit volentibus dare viaticum ad salutem, et clamavit, ostendens quæ libertate loqueretur, et ut omnes audirent; multi enim erant. Dixit autem, *Si quis sitit, siti doctrinæ, Veniat ad me et bibat* potionem spiritualem; neque enim eos conuvo, qui non sitiunt, sed qui ardent appetunt hujusmodi potionem.

Vers. 38. *Qui — vivæ.* Ventrem hic dicit cor; veluti cum dicitur: *Et legem tuam in medio ventris mei* ⁴⁴. *Flumina vero aquæ, Spiritus abundantiam, divinæ gratiæ plenitudinem; vivæ autem, hoc est, semper operantis, semper motæ: nam cum divina gratia animæ insederit, fons efficitur, semperque scaturit.* Petrus siquidem et Paulus, et quotquot illorum similes fuerunt, divinam gratiam in corde inundantem habentes, non flumen, sed flumina concipiebant, multo fluxu scaturientia, quæ quidquid accederet, attrahebant (e), et infidelium vaniloquia undis obruebant ac demergebant.

Quinto autem capite dixit ad Samaritanam: *Aqua quam ego dabo, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam* ⁴⁵; et ibi rursum lege similibus verborum enarrationem.

Post dictum autem, *Sicut ait Scriptura, ponenda est distinctio. Multifariam enim præcepit Scriptura credere in illum.*

Vers. 39. *Hoc — eum.* Hoc, puta, *Flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.* De Spiritu vero, sive de spiritualibus gratiis.

Vers. 39. *Nondum — sanctus.* Nondum erat in illis, qui in ipsum credebant; nondum datus erat discipulis ejus.

Vers. 39. *Quia — glorificatus.* Quia nondum

⁴⁴ Psal. xxxix, 9. ⁴⁵ Joan. iv, 14.

Variae lectiones et notæ.

(10) Διδασκαλικόν Α.
(11) Videtur aliquid deesse. Ex Hentenio colligas, illum legisse, *ἐγένοντο, τήν.* Potest tamen intelligi.

(e) *Attrahabant.* Secum rapiebant.

ἰαυτούς μὴ νοοῦντες τὰ ρηθέντα. Διασκοπεῖν δὲ τῶν Ἑλλήνων ἔλεγον τὰ ἔθνη, διὰ τὸ διασκοπεῖσθαι παρῆται, καὶ ἀκωλύτως ἀλλήλοις ἐπιμίγνυσθαι, αὐτοὶ μὴ οἰκοῦντες τὴν Παλαιστίνην, καὶ παρὰ τοῦ νόμου κωλύμενοι ἐπιμίγνυσθαι τοῖς ἀλλογενέσιν.

Ἐν — πινέτω. Καὶ ἡ πρώτη ἡμέρα τῆς θαλασσίας ἑορτῆς τῶν Σκηνοπηγίων καὶ ἡ ἐσχάτη μεγάλα ἰσομίζοντο. Διὸ καὶ σπουδαιότερον ἐπιτελεῖται συλλεγόμενοι τοῖς θεοῖς ἐσχολάζον, τὰς ἡμέρας μᾶλλον εἰς τρυφὰς ἀναλισκόντες. Ἰππὶ τοίνυν, ὅτε συμπληρουμένης ἤδη τῆς ἑορτῆς ἡμῶν ἀναχωρεῖν ἕκαστος οἴκαδ, βούλεται δοῦναι τὰ βουλομένοις ἐφόδια πρὸς σωτηρίαν· καὶ ἐπειρῆσε τῶν θαλῶν τὴν παρρησίαν αὐτοῦ, καὶ ἵνα πάντες ἴσως, πολλοὶ ὄντες. Εἶπε δὲ· Ἐάν τις διψᾷ ἐπὶ διδασκαλίας, ἐρχέσθω πρὸς με, καὶ πινέτω (10) πνευματικῶν· τοὺς γὰρ οὐ διψῶντας ἐπιμιγνύω, ἀλλὰ τοὺς διακωλύοντας τοῦ τοῦτοῦ πόντου.

Ὁ — ζῶντος. Κοιλίαν ἐνταῦθα λέγει τὴν καρδίαν, ὡς τὸ· Καὶ τὸν νόμον σου ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας μου· ποταμοὺς δὲ ὕδατος τὴν ἀφύπνιστον τοῦ Πνεύματος, τὴν πλημμύραν τῆς θείας χάριτος· ζῶντος δὲ, ἤθουν αἱ ἐνεργοῦντος, ἀεικινῶντος. Ὅπως γὰρ ἡ θεία χάρις ἐνδρυνοῦσθαι ψυχῆς, πηγὴ γίνεται, καὶ βλύζει διαπαντός. Καὶ γὰρ καὶ Πέτρος καὶ Παῦλος καὶ ὅσοι κατ' ἐκείνους (11) τὴν θέλει χάρις ἐν τῇ καρδίᾳ πλημμυροῦσαν ἔχοντες, οὐ ποταμοὶ, ἀλλὰ ποταμοὺς λόγων ἤφισαν, πολλὰ τῶν ῥοιζῶν φερόμενοι, καὶ πᾶν τὸ προστυχόν παρασύροντες, καὶ τῶν ἀπίστων κερφοφωρίας ἐπικλύζοντας, καὶ (12) καταποντίζοντας.

Καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ δὲ κεφαλαίῳ πρὸς τὴν Σαμαρίτιν εἶπεν ὅτι· Τὸ ὕδωρ, ὃ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον· καὶ ἀνάγνωθι πάλιν τὴν ἐξηγήσιν τῶν τοιούτων ῥημάτων.

Μετὰ δὲ τὸ καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή (13) ὑποσχετίον. Διαφόρως γὰρ ἐνετείλατο ἡ Γραφή πιστεύειν ἐν αὐτῷ.

Τοῦτο — αὐτὸν. Τοῦτο, ποῖον; τὸ Ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥέουσιν (14) ὕδατος ζῶντος. Περὶ τοῦ Πνεύματος δὲ, εἶπεν περὶ τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων.

Ὅπως — ἄγιον. Ὅπως ἢ ἐν τοῖς πιστεύουσιν αὐτῶν· ὅπως ἦν δεδομένον τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ.

Ἵτι — ἰδοξάσθη. Ἵτι ὅπως ἰδοξάσθη διὰ τῶν

(12) Ποντίζοντας Β.

(13) Ita Chrysost. tom. VIII, p. 299 D.

(14) ῥέουσιν Β.

σταυροῦ· δόξαν γὰρ καλεῖ τὸν σταυρόν. Τοῖς μὲν γὰρ ἄλλοις ἀπασιν διειδὸς ἦν, ὡς μεγάλων ἐγκλημάτων ἐπιτίμιον· μόνῳ δὲ τῷ Χριστῷ δόξα γέγονεν, ὡς μεγάλης ἀγάπης τῆς πρὸς ἡμᾶς ἐπιτίμιον. Τίς γὰρ εὐνομόνα ψυχὴν ἔχων, ἀκούων τὸν ἐπέκεινα πάσης τιμῆς τηλικαύτην ἀτιμίαν ὑποστάτα διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, οὐ δοξάσει τούτου;

Πρὸ μὲν οὖν τοῦ σταυροῦ οὐ Πνεῦμα ἅγιον (15) ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς, ἀλλ' ἐξουσίαν πνευμάτων ἀκαθάρτων, ὥστε ἐκβάλλειν αὐτὰ καὶ θεραπεύειν πάσαν νόσον καὶ πάσαν μαλακίαν· μετὰ δὲ τὸν σταυρόν Πνεῦμα ἅγιον. Ἐπὶ γὰρ ἡμαρτηκότες καὶ προσεακρουκότες ἔχθροὶ ἡμῶν τοῦ Θεοῦ· ἡ δὲ χάρις τοῦ ἁγίου Πνεύματος δωρεὰ ἐστίν· ἡ δὲ δωρεὰ τοῖς φίλοις δίδεται· εἶδε πρότερον προσεαχθῆναι τὴν ὑπὲρ ἡμῶν θυσίαν, καὶ (16) καταλλαγῆναι καὶ καταλυθῆναι τὴν ἔχθραν, ἧτις ἦν (17) ἡ σφαγὴ τοῦ λογικοῦ Ἄμνου, ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ· καὶ τότε δοθῆναι τὴν δωρεάν.

Πολλοὶ — προφῆτης. Περὶ οὗ Μωϋσῆς ἔγραψεν, ὡς πολλοὶ αἰεὶ εἰρήκαμεν· καὶ ἀληθῶς οὗτος ἦν· ἀλλ' αὐτοὶ προφῆτην αὐτὸν ἀπλῶς εἶναι ὑπελάμβανον ὡς τὸν Μωϋσέα, καὶ οὐχὶ καὶ Θεόν.

Ἄλλοι — Χριστός. Καὶ ἀληθῶς οὗτος ἦν· ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ψῶδον ἀνθρώπων αὐτὸν ἐνόμιζον.

Ἄλλοι — ἔρχεται; Καὶ μὴν οὐδὲ οὗτος ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ γέγονται.

Οὐχὶ — ἔρχεται; Καὶ μὴν καὶ οὗτος ἐκεῖθεν ἦν, ἀλλ' ἰθελοκάκως πετρίδα τούτου ἐπιφημιζοῦσι τὴν Ναζαρέτ, ὅθεν ἦν ἡ μήτηρ καὶ ὁ (18) νομιζόμενος πατὴρ αὐτοῦ, ἵνα μὴ ἐκ Βηθλέεμ λεγόμενος ὁ Χριστός εἶναι πιστευθῆ διὰ τὴν προφητείαν.

Σχίσμα — αὐτόν. Ἐκάστου μέρους φιλονεικοῦντος.

Τινὲς — αὐτόν. ἢ; πλάνου δῆθεν.

Ἄλλ' — χεῖρας. Ἐπεχομένας ἀοράτως, ὡς καὶ ἀνετίρω δεδήλωται.

Ἦλθον ἀνθρώπος. Ἀπῆλθον μὲν δῆσυντες αὐτόν· ἐπανῆλθον δὲ δεθέντες αὐτοὶ τῷ θαύματι [τῶν (19) λόγων αὐτοῦ. Καὶ οἱ μὲν πέμφσαντες, πολλῶν λόγων αὐτοῦ ἀκούσαντες καὶ πολλὰ θαύματα] θεασάμενοι καὶ τὰς περὶ αὐτοῦ προφητείας ἀναγινώσκοντες, καὶ σοφοὶ δοκοῦντες οὐδὲν ἀπάναντο· οἱ δὲ πεμφθέντες τοῦ ναυτίου ἅπαν ἀπὸ μιᾶς δημογορίας ἐβλῶσαν· ἀδέκαστον γὰρ διάνοικον εἶχον. Οὐ τοῖνον τὴν σύνεσιν αὐτῶν μόνον ἔστι θαυμάσαι, ἀλλὰ καὶ τὴν παρρησίαν. Οὐ γὰρ λέγουσιν ὅτι διὰ τὸ μὴ γενέσθαι τοῦ λαοῦ στάσιν ἀπῆκαμεν αὐτόν, οὐδὲ πλάττονται τινα πρόφασιν, ἀλλ' αὐτὴν λέγουσι τὴν ἀλήθειαν, καὶ κηρύσσουν τὴν αὐτοῦ σοφίαν.

¹⁶ Matth. x, 1.

Variae lectiones et notæ

(15) Ἄγιον abest A.

(16) Hæc nullo modo pendere possunt ex vocabulo προσεαχθῆναι. Hentenius habet, fieri. Puto ergo legendum esse καὶ γενέσθαι καταλλαγῆναι. Chrysost. l. VIII, p. 301 B ita habet: Καὶ τὴν ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ καταλυθῆναι, καὶ γενέσθαι τοῦ

A glorificatus erat per crucem; nam crucem vocat gloriam, siquidem cum cæteris omnibus esset opprobrium, utpote magnoꝝ criminum supplicium, soli Christo gloria facta est; ultio videlicet magni amoris, quo nos dilexit. Quis namque, modo grato sit animo, audito, quod is qui omnem excedebat honorem, tantam propter hominum salutem sustinuit ignominiam, non glorificabit eum?

Ante crucem itaque discipulis non dedit Spiritum sanctum, sed potestatem spirituum immundorum, ut illos ejicerent et curarent omnem morbum omnemque languorem¹⁶; post crucem vero dedit Spiritum sanctum. Cum enim peccassemus ac Deo adversati fuisset, inimici ejus eramus: gratia vero Spiritus sancti, donum est, donum autem amicis datur; oportebat ergo primum offerri pro nobis victimam, fierique reconciliationem ac inimicitiae solutionem, quæ erat cædes agni rationalis ac mors Christi: et tunc donum dari.

Vers. 40. *Multi* — *propheta*. De quo scripsit Moses, ut sæpe diximus. Et vere hic erat, sed ipsi simpliciter eum prophetam esse opinabantur, sicut Mosem, et non tanquam Deum.

Vers. 41. *Alii* — *Christus*. Et vere hic erat: sed et hi nudum hominem esse existimabant.

Vers. 41. *Alii* — *venit*? Atqui neque hic in Galilæa natus est.

Vers. 42. *Nonne* — *venit*? Atqui et hic inde erat; sed ipsi voluntaria malitia patriam huic divulgantes Nazareth, unde erat mater, et qui putabatur pater ejus, ne si ex Bethleem esse diceretur, propter prophetiam Christus esse crederetur.

Vers. 43. *Sedito* — *eum*. Unaquaque parte pro sua opinione rixante.

Vers. 44. *Quidam* — *eum*. Tanquam seductorem videlicet.

Vers. 44. *Sed* — *manus*. Utpote invisibiliter cohibitas, veluti superius ostensum est.

Vers. 45. *Venerunt* — Vers. 46. *homo*. Abierunt quidem eum ligaturi: reversi sunt autem admiratione sermonum ejus alligati. Illi ergo qui miserant, cum multos ejus audissent sermones, multaque vidissent miracula, ac prophetias de eo legisset, judicantes sese sapientes, nihil profecerunt: qui vero missi erant, omnino e diverso ab una concione capti sunt; nam mentem habebant incorruptam. Non ergo mentem solum ac prudentiam eorum admirari dignum est, sed et loquendi libertatem. Neque enim dicunt: Dimisimus illum, ne fieret dissensio in populo, neque aliam fingunt excusationem, sed ipsam dicunt veritatem, ac illius prædicant sapientiam.

Θεοῦ φίλους, καὶ τότε λαβεῖν τὴν δωρεάν.

(17) Ἦτις ἦν durum videtur. Sed ita etiam Hentenius. Nunc malim post θυσίαν, loco καὶ, εἰς.

(18) Ὀνομαζόμενος A.

(19) Inclusa exciderunt A.

Vers. 47. Responderunt -- seducti estis? Vide invidiæ dementia. Nam cum interrogare oportuisset, ac discere quid locutus esset, ipsi nihil horum præstolantur, sed statim eis adulantur, parcentes etiam et non austeris verbis utentes; timebant enim ne perfecte illi adhererent.

Vers. 48. Num quis — Vers. 49. legem. Quin hæc major est vestri accusatio, quod turba credidit, vos autem non credidistis. Legem vero simpliciter appellant, totam sacram Scripturam.

Vers. 49. Exsecrandi sunt. Atqui lex illos exsecratur, qui legem contemnunt; vos ergo exsecrandi, qui legem contemnitis; illi vero legem servant, credentes in eum; jubet namque lex credere in Deum.

Vers. 50. Ait — Vers. 51. faciat? Addidit evangelista, Cum esset unus de numero eorum, ostendens, quod etiam quidam e principibus crediderunt, licet ipsi dicerent, nullum ex principibus credidisse in ipsum. Arguit ergo eos Nicodemus, quod legis essent transgressores, occulte tamen et paucis verbis: nondum enim convenientem adeptus erat loquendi libertatem. Nam si non condemnat lex priusquam audiat et cognoscat, ipsi vero condemnabant eum antequam audissent et cognovissent, legem utique transgrediebantur.

Vers. 52. Responderunt — es? Num ideo illi es auxilio, quod ejusdem sis regionis et patriæ? Vide, quam aspere ac ferociter respondeant?

Vers. 52. Scrutare — surrexerit. Sane illum sine discussione condemnare non oportebat, illi vero injuriose dicunt: Interroga et discere, neque enim nosti Scripturas. Verum si eas non novit, quomodo vos de legis transgressione arguit?

Scire autem oportet, quod ea quæ ab hoc loco habentur usque ad eum, quo dicitur: Iterum ergo locutus est illis Jesus dicens: Ego sum lux mundi⁴⁷: in exactioribus exemplaribus, aut non inveniuntur, aut obelo confossa sunt, eo quod illegitima videantur et addita. Et hujus argumentum est quod eorum Chrysostomus nullam omnino fecit mentionem (f): nobis tamen (g) animus est etiam hæc declarare, quod utilitate non careant, sicut et caput de muliere in adulterio deprehensa, quod inter hæc ponitur.

⁴⁷ Joan. viii, 12.

Variae lectiones et notæ.

(20) Hic interpretationis locum obtinet hoc vocabulum. Sed Chrysostomus multoties id tribuit Evangelistæ. Vide tom. viii, p. 305 E, 306 A.

(21) Hunc locum laudat Richardus Simonius in Historia critica textus N. T. p. 145.

(22) Ἐπὶ Simonius.

(23) Ὅλως omittit idem.

(24) Ἀκριβῆ ἀντίγραφα nunc appellat, codices

(f) Ac profecto in omnibus ejus operibus nullum hujus narrationis inveni vestigium.

(g) Nobis tamen. etc. Periculum tamen faciendum

Ἀπεκρίθησαν — πεπλάνησθε; Ὅρα φθόνου μακίαν. Δίον γὰρ ἐρωτῆσαι καὶ μαθεῖν τί ἐλάλησεν, οἱ δὲ οὐ νέσχοντο, ἀλλ' εὐθύς κολακεύουσιν αὐτούς ἕτι φιλομνοί, καὶ οὐκ αὐστηρία χρώονται, δεσποικότες μὴ τῶν αὐτῶ προστεθῶσι.

Μὴ τις — νόμον. Αὕτη μᾶλλον ἢ μείζων κατηγορία ὑμῶν, ὅτι ὁ μὲν ὄχλος ἐπίστευσεν, ὑμεῖς δὲ ἠπίστανκατε. Νόμον δὲ ἐν-αὐθὰ λέγουσι τὴν ὅλην Γραφὴν ἀπλῶς.

Ἐπικατάρτοι εἰσι. Καὶ μὴν ὁ νόμος ἐπικατάρτεται τοῖς ἀθετοῦσι τὸν νόμον· ὑμεῖς οὖν ἐπικατάρτετε καὶ ἀθετοῦντες τὸν νόμον· ἐκείνοι δὲ τηροῦσι τὸν καὶ πιστεύοντες εἰς αὐτόν· κελύει γὰρ ὁ νόμος πιστῶς εἰς τὸν Θεόν.

B Λέγει — ποιῆ; Τὸ εἶς ὧν ἐξ αὐτῶν προέβηκεν ὁ εὐαγγελιστῆς, δεικνύς ὅτι καὶ τινες τῶν ἐρχόντων ἐπίστευσαν, εἰ καὶ αὐτοὶ εἶπον ὅτι οὐκ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν. Ἐλέγχετο αὐτούς ὁ Νικοδήμους παραβάτας τοῦ νόμου, πᾶσι ἠληθῶς καὶ μετὰ φειδύος· οὕτω γὰρ τὴν προτικουσαν εἶχε παρρησίαν. Εἰ γὰρ ὁ νόμος οὐ κατακρινεὶ πρὸ τοῦ ἀκούσαι καὶ γνῶναι, αὐτοὶ δὲ κατέκριναν αὐτόν πρὸ λόγου καὶ διαγωνίως, παρέβησαν ἄρα τὸν νόμον.

Ἀπεκρίθησαν — εἰ; Μὴ, τῆς αὐτῆς αὐτῶ χώρας ἐστὶν πατρίδος ὧν, διὰ τοῦτο βοηθεῖς αὐτῶ; Βλέπει τὸ ἀγροικότερον καὶ θυμικώτερον ἀποκρίνονται.

C Ἐρεῖνυσον — ἐγήγαρται. Καὶ μὴν οὐκ εἶπεν ὅτι πρὸς φήτης ἐστίν, ἀλλ' ὅτι κατακρίθηται αὐτόν ἀνεξήγητος οὐ χρῆ· οἱ δὲ ὑβριστικῶς λέγουσιν· Ἐρώτασον (20) καὶ μάθε· οὐ γὰρ οἶδας τὰς Γραφάς. Καὶ εἰ οὐκ οἶδεν αὐτὰς, πῶς ὑμᾶς ἠλεγξε παραβαίνοντας τὸν νόμον.

D Χρῆ δὲ (21) γινώσκειν ὅτι τὰ ἐνταῦθεν ἀκριβῶς. Πάλιν οὖν ἐλάλησεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς λέγων· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· παρὰ (22) τοῖς ἀκριβεῖσι ἀντιγράφοις ἢ οὐχ εὐρήται ἢ ὠφέλισται. Διὸ φαίνονται περιγγραπτα καὶ προσθήκη· καὶ τούτου τεκμήριον τὴν μὴδὲ τὸν Χρυσόστομον (23) ὅπως μνημονεύσει αὐτῶν (24). Πειρατίον δὲ ὁμοίως ἡμῖν καὶ ταῦτα διαπιστώσαι· οὐκ ἄμειρον γὰρ ὠφέλειας οὐδὲ τὸ ἐν τούτοις ἐπιφύλακτον τὸ περὶ τῆς ἐπιμοιχείας κατεληγμένους γινώσκος.

Chrysostomi, eosque Novi Testamenti, qui cum scholiis sunt. Crisis Euthymii arguitur vocabulis καὶ τούτου τεκμήριον. Eadem de causa supra sollicitavit Lucæ ix, 55. Euthymius debet nosse. Chrysostomum exclusisse etiam Matth. xiii, 16 — 23 et alia permulta. Copiose de hoc loco disputavi in mea N. Test. editione. Nunc tantum addo, legi illum locum in Evangelio Gothano. bris die 8, uti jam notaverat Wetstenius.

etiam hæc explicare. Nec enim utilitatis expertus est quod hic inest caput, de muliere in adulterio comprehensa.

Καί — αὐτοῦ. Ὁργισθέντες ἐπὶ τῷ λόγῳ τοῦ Νικοδήμου, καὶ φοβηθέντες μήποτε καὶ ἄλλοι τῶν ἀρχόντων εἶποι τοιαῦτα.

Καὶ Ἰησοῦς (25) — Ἑλαιῶν. Ἐκκλίνων τὴν διὰ νυκτὸς ἐπιβουλὴν.

Ὁρθρου — αὐτοῦς. Λαὸν ἐνταυθὰ φησι τοὺς λέγοντας ὅτι Οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ προφήτης· καὶ τοὺς λέγοντας αὐτίς ἔτι Οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός· ὅπερ οὐκ ἐνεγκόντες οἱ Ἰουδαῖοι, σκόπει τί πονηρεῦνται.

Ἄγουσιν — μοιχευομένην. Ἐπ' αὐτοφώρῳ λέγεται τὸ αὐτελέγκτως, αὐτοφάως, προδήλως.

Ἐν — αὐτοῦ. Γινώσκοντες γὰρ αὐτὸν ἐλεήμονα καὶ συμπαθεῖ, προσεδόκων ὅτι φείσεται αὐτῆς, καὶ λοιπὸν ἔξουσι κατηγορίαν κατ' αὐτοῦ, ὡς παρανόμως φειδομένου τῆς ἀπὸ τοῦ νόμου λιθαζομένης.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — γῆν. Ὅπερ εἰῶθασι πολλάκις ποιεῖν οἱ μὴ θέλοντες ἀποκρίνεσθαι (26) πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας ἄκαιρα καὶ ἀνάξια· γούς γὰρ αὐτῶν τὴν μηχανὴν προσποιεῖτο γράφειν εἰς τὴν γῆν, καὶ μὴ προσίχειν οἷς ἔλεγον.

Ὡς — αὐτῶν. Ὅρα σοφίαν τῆς αὐτοσοφίας κατασοφιζομένην εὐμηχανῶς τὰς μηχανὰς αὐτῶν. Ὅρα πῶς ἅμα καὶ τὸν νομὸν ἐτήρησε, καὶ τῆς γυναικὸς ἐφείσατο. Ἐπέτρεψε γὰρ τὸν ἀναμάρτητον ἐξ αὐτῶν ἀρξασθαι τοῦ λιθοβολεῖν αὐτὴν, εἰδὼς πάντας ἐν ἁμαρτίαις.

Καὶ πάλιν — γῆν. Ἴνα μὴ βλέποντος εἰς αὐτοὺς αἰσχύνονται ῥᾶν οὕτως ἐλεγχθέντες, καὶ ἵνα, ὡς αὐτοῦ δῆθεν ἀσχολουμένου εἰς τὸ γράφειν, ἐξῆ αὐτοῖς ὑπαναχωρήσασαι πρὸ φανερωτέρας καταγνώσεως· καὶ αὐτῶν γὰρ ἐφείδετο δὲ ὑπερβολὴν χρηστοτητος.

Οἱ δὲ — ἐσχάτων. Οὐδεὶς γὰρ ἀναμάρτητον εἰπέιν ἐαυτὸν ἠδύνατο.

Καὶ — κατέκρινεν· Ἀναχωρήσαντες γὰρ ἀφῆκαν αὐτὴν ἄνιτον· ἐπεὶ δὲ ἄνιτον, πάντως καὶ ἀκατάκριτον τὸ ἐπ' αὐτοῖς· ἢ γὰρ ἂν συνέσχον αὐτὴν.

Ἢ — κατακρίνω. Εἰ γὰρ ἐκείνοι ἄνθρωποι ὄντες οὐ κατέκριναν σε, πολλῶ μᾶλλον οὐδὲ ἐγὼ σε κατακρίνω, Θεὸς ὢν καὶ τοῦ νόμου Κύριος.

Πορεύου — ἁμάρταν. Ἀρκοῦντος τοῦ τηλικούτου θρῆμβου, καὶ τῆς ἐνώπιον τοσοῦτων αἰσχύνης εἰς τιμωρίαν· ἔγνω γὰρ αὐτὴν καὶ μετανοήσασαν ὀλοκαρδίως.

Πάλιν — κόσμου. Ὡς φωτίζων τὸν νοῦν τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὀδηγῶν ἀπὸ τῆς πλάνης εἰς τὴν ἀληθειαν καὶ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας εἰς τὴν ἀρετὴν, καὶ ὡς καταλάμπων καὶ φαιδρύνων τὸ ἡγεμονικὸν αὐτῶν, καθῶς καὶ ἐν προοιμίῳ τοῦ παρόντος Εὐαγγελίου

Vers. 53. *Et — suam.* Indignati ob sermonem Nicodemi, ac timentes ne forte etiam quispiam alius similia diceret.

CAP. VIII Vers. 1. *Jesus autem — Olivarum.* Declinans nocturnas insidias.

Vers. 2. *Summo — illos.* Populum hic appellat eos qui dicebant : *Hic est vere propheta* : itemque eos, qui dicebant : *Hic est Christus* ; quod non ferentes Judæi, vide quid malignentur ?

Vers. 3. *Adducunt — Vers. 4. Adulterium perpetrantem.* Ἐπ' αὐτοφώρῳ, hoc est, *manifeste et deprehense*, ita ut negari non possit.

Vers. 5. *In — Vers. 6. illum.* Cognoscentes enim, eum misericordem esse ac compatiensem, cogitabant quod esset illi parciturus, et ita habituri essent adversus eum accusationem, utpote legis transgressione illi parcentem, quæ secundum legem lapidanda erat.

Vers. 6. *Jesus — terra.* Quod frequenter facere solent, qui respondere nolunt importuna indignaque rogantibus : cognita enim illorum machinatione, fingebat se in terra scribere, nec his attendere, quæ dicebant.

Vers. 7. *Cum — illam.* Vide sapientiam ejus, qui ipsa est Sapientia. Nam sagaciter illorum decepit machinationes : simul et servando legem et parcendo mulieri. Siquidem ei qui ex ipsis a peccato immunis esset, permisit ut eam lapidare inciperet : sciens omnes peccatis esse obnoxios.

Vers. 8. *Rursumque — terra.* Ut dum ipse in eos non respiceret, erubescerent lenius redarguti : utique ita illo in scribendo occupato, liceret, eis sensim abscedere, antequam manifestius condemnarentur : nam sua summa benignitate etiam ipsis parcebat.

Vers. 9. *At illi — postremos.* Nullus enim seipsum a peccato immunem dicere poterat.

Vers. 9. *Et — Vers. 10. condemnavit ?* Recedentes namque dimiserant eam intactam, utique non condemnatam, quod ad se pertinebat, alioqui opprissent eam.

Vers. 11. *Que — condemno.* Nam si illi, cum homines sint, te non condemnauerunt, multo magis ego, qui Deus sum, legisque Dominus, te non condemno.

Vers. 11. *Abi — peccaveris.* Satis enim erat talis divulgatio, et coram tot adversariis erubescencia pro supplicio : maxime cum sciret quod illam toto corde pœniteret.

Vers. 12. *Iterum — mundi.* Utpote mentem hominum illuminans et ab errore ducens ad veritatem, a peccato ad virtutem : et tanquam illustrans ac exhilarans animas eorum, quemadmodum in Proœmio præsentis Evangelij disseruimus, ubi di-

Variæ lectiones et notæ.

(25) Pro vulgari, *Jesus autem*, quod Hentenius addidit, uterque habet, καὶ Ἰησοῦς.

(26) Ἀποκρίνασθαι Α.

citur : *Et vita erat lux hominum* ⁴⁸. Hoc autem dixit propter diversas de se opiniones illorum.

Vers. 12. *Qui — tenebris*. In errore et peccato.

Vers. 12. *Sed — vitæ. Æternæ*.

Vers. 13. *Dixerunt*. — Vers. 14. *meum*. Quære circa media septimi capituli, ubi dicitur : *Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum* ⁴⁹ : in illius siquidem enarratione etiam hujus facta est mentio. Quidam vero aiunt quod illud tanquam homo dixerit, hoc autem tanquam Deus, ostendensse non nudum esse hominem, prout ipsi suspicabantur.

Vers. 14. *Quia — venerim*. A Patre Deo.

Vers. 14. *Et quo vado*. Ad eundem ipsum post finem hujus dispensationis. Quia vero scio, quod a Patre Deo venerim, et ad eum ipsum vado, utique Filius Dei sum et Deus. Itaque fide dignus sum et ipsa fides, sicut et ipsa veritas.

Vers. 14. *Vos — vado*. — *Nescitis*, sicut ostenditis, sicut simulatis, hoc est, Nescire videmini, in veritate tamen scitis : ideo etiam superius dixit, *Et me scitis et unde sim scitis* ⁵⁰.

Vers. 15. *Vos — judicatis*. Carnaliter, sensualiter, crasso modo ad id solum, quod apparet, intuentes, nihilque sublimius ac spirituale cogitantes. Sciens autem, eos dicturos : *Et quare, si potes, non punis uos, qui ita judicemus*, ait :

Vers. 15. *Ego — quemquam*. Non judico nunc. Nam et in superioribus tertio capite dixit : *Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum* ⁵¹ ; et rursum lege dictam ibi enarrationem. Ne autem iterum dicant : Propterea dicis : Non judico, quia nos condemnare non audes, infert :

Vers. 16. *Quod si — est*. — *Verum est*, si ve rectum, et jam vere condemno vos. Deinde etiam dicit, quomodo verum sit judicium suum.

Vers. 16. *Quia — Pater*. Quia solus non sum, qui judico, sed ego et Pater, siquidem omnia nobis sunt communia ; et quia quod ego judico, hoc et Pater : una enim ambobus est voluntas, ut prædictum est, et Pater vos condemnat, qui non creditis Filio suo quem ipse misit.

Vers. 17. *Porro — est*. *Vestra quemadmodum vos jactatis* ; nam me transgressorem dicitis. Quod si duorum hominum testimonium verum est, inde colligere ipsi potestis, quod multo magis duorum judicium verum est et maxime talium. Hujusmodi autem obscura frequenter lo-

A διαλέβομεν, ἔνθα κείται τὸ, Καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τοῦ ἀνθρώπων. Τοῦτο δὲ εἶπε διὰ τὰς περὶ αὐτοῦ διαφωνίας ὑπολήψεις (27) αὐτῶν.

Ὁ — σκοτία. Ἐν τῇ κλύῳ καὶ τῇ ἀμαρτία.

Ἄλλ' — ζωῆς. Τῆς αἰωνίου.

Εἶπον — μου. Ζήτησον περὶ τὰ μίσα τοῦ σώματος κεφαλαίου [τὸ Ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ (28) περὶ ἑαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθὴς ἢ ἡ ἐξηγήσει γὰρ ἐαυτοῦ] καὶ τοῦτο ἐμνημονεύθη. ὅτι δὲ τινες ὅτι ἐκεῖνο μὲν εἶπεν ὡς ἄνθρωπος, τοῦτο δὲ Θεός, ἐμφανίζων ὅτι οὐκ ἔστι ψεῦδος ἄνθρωπος, ὡς οἱ ὑπολαμβάνουσιν.

Ὅτι — ἦλθον. Ἐκ Πατρὸς Θεοῦ.

B Καὶ ποῦ ὑπάγω. Εἰς (29) αὐτὸν μετὰ τὸ τέλος οἰκονομίας ταύτης. Ἐκεῖ (30) δὲ εἶδα ὅτι ἐκ Θεοῦ ἦλθον καὶ εἰς αὐτὸν ὑπάγω, πάντως Ἰαῶ Θεοῦ εἰμι καὶ Θεός. Καὶ λοιπὸν ἀξιόπιστος ἐμὲ αὐτόπιστος, ὡς αὐτοαληθεία.

Ἔμεῖς — ὑπάγω. — Οὐκ οἴδατε, ὡς διατί φαίνεσθε, ὡς προσποιεῖσθε· τῇ γὰρ ἀληθείᾳ εἶπα διὸ καὶ ἀνωτέρω εἶπον ὅτι· Καμὲ οἴδατε, καὶ οὐκ ὀρθὸν εἶμι.

Ἔμεῖς — κρίνετε. Σαρκετικῶς, αἰσθητικῶς, καχυμνῶντες πρὸς μόνον τὸ φαινόμενον βλέποντες, καὶ μηδὲν ἰσχυροῦ καὶ πνευματικόν ἐννοοῦντες. Εἰδὼς δὲ αὐτὸν μέλλοντας εἰπεῖν ὅτι· Καὶ διατί οὐ κολάζετε ἡμᾶς, πρὸς οὕτως, εἰ δύνη, φησὶν·

Ἐγὼ — οὐδένα. Οὐ κρίνω νῦν. Καὶ εἰς τὴν ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ εἶπεν· Οὐ γὰρ ἀπίστους Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος· δι' αὐτὸν καὶ ἀνάγνωθι πάλιν τὴν ἐκεῖ ῥηθῆσαν ἐξηγήσιν· Ἴνα δὲ μὴ καὶ αὐθὺς εἰπωσιν ὅτι διὰ τοῦτο ἵσχυρος Οὐ κρίνω, ὡς μὴ θαρρῶν κατακρίναι ἡμᾶς, ἐν φέρεται·

Καὶ ἴαν — ἔστιν. — Ἀληθὴς ἔστιν, ἔτοι ὀρθὸς, διατί· Καὶ λοιπὸν ἀληθῶς κατακρίνω ὑμᾶς. Ἐἴτα λέγει καὶ τὸ ἀληθὴς ἔστιν ἡ κρίσις αὐτοῦ.

Ὅτι — Πατὴρ. Ὅτι μόνος οὐκ εἰμι κρίνων, ἀλλ' ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ· κοινὰ γὰρ ἡμῖν πάντα· καὶ ἐπεὶ ὅτι ἐγὼ κρίνω, τοῦτο καὶ ὁ Πατὴρ· ἐν γὰρ ἐμοὶ τέρους, ὡς προεῖρηται, ἡλίμα· καὶ ὁ Πατὴρ ἅρα κατακρίνει ὑμᾶς, ἀπιστοῦντας τῷ ἀπεισταίῳ αὐτοῦ Υἱῷ αὐτοῦ.

D Καὶ — ἔστι. — Τῷ ὑμετέρῳ, ὡς αὐτοὶ βρονθῶντες παράνομον γὰρ ἡμῖν λέγετε. Εἰ δὲ δύο ἄνθρωποι μαρτυρία ἀληθῆς, τὸ ἐνταῦθεν αὐτοὶ συλλογισθήσονται ὅτι πολλῶν μᾶλλον δύο χριστῶν ἢ κρίσις ἀληθῆς, καὶ οὕτως (32) τοιούτων. Συνεσκιασμένα δὲ τὰ τοιαῦτα ταῦτα

⁴⁸ Joan. i, 4. ⁴⁹ Joan. v, 31. ⁵⁰ Joan. vii, 29. ⁵¹ Joan. iii, 17.

Variae lectiones et notæ.

(27) De quibus supra vii, 40, 41.

(28) Inclusa absunt A.

(29) Πρὸς αὐτόν.

(30) Ἐπιδή, omisso δὲ, A.

(31) Κατακρίνει A.

(32) Forte καὶ ταῦτα.

χοῦ λέγει διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν, ἵνα ἐκείνοις μὲν εἴη ἄσυμφωνῆ, τοῖς δυνατωτέροις δὲ Χριστιανοῖς ἐμφανῆ. Ἐπὶ πάντων οὖν τῶν τοιούτων ταύτην γίνωσκε τὴν αἰτίαν.

Ἐγὼ — ἑαυτοῦ. Πάλιν πρὸς τὸ· Σὺ περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς, ποιεῖται τὸν λόγον, Ἐγὼ εἰμι, λέγων, ὁ μαρτυρῶν περὶ ἑαυτοῦ, εἰ καὶ οὐδεὶς μαρτυρεῖ περὶ ἑαυτοῦ· ἐγὼ μὲν γὰρ ὡς Θεός, οὐδεὶς δὲ ὡς ἄνθρωπος.

Καὶ — Πατὴρ. Εἰ μὴ ἐγὼ δοκῶ ὑμῖν ἀξίπιστος. Μαρτυρεῖ γὰρ διὰ τοῦ προφήτου λέγων· Ἰδοὺ τίθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν, [ἤγουν (33) εἰς τὸ εἶναι φῶς ἐθνῶν.] Προεῖρηται δὲ καὶ ἐν τῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ πῶς ὁ Πατὴρ μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ, ἔθα καίται τὸ, Καὶ ὁ ἐμψας με Πατὴρ (34), αὐτὸς μεμαρτύρηκε περὶ B ἑμοῦ.

Ἐλεγον — σοῦ; Ἐλεγον τοῦτο προσποιούμενοι ἀγνοεῖν τίνα λέγει Πατέρα, καὶ πειράζοντες.

Ἀπεκρίθη — μου. [Ὡς (35) προσποιεῖσθε· τῆ ἀληθείᾳ γὰρ οἴδατε, καθὼς καὶ ἀνωτέρω δεδήλωται. Ἡ τοῦτο εἶπε, διότι προσποιούοντο γινώσκειν αὐτὸν υἱὸν τοῦ Ἰωσήφ, λέγων· Εἰ οὕτως οἴδατε, ὡς προσποιεῖσθε, οὐτε ἐμὲ οἴδατε· οὐ γὰρ ἐγὼ υἱὸς τοῦ Ἰωσήφ· οὐτε τὸν Πατέρα μου· (36) οὐ γὰρ ὁ Ἰωσήφ πατὴρ μου.

Εἰ — ἤδαιτε ἂν. Μιᾶς γὰρ ἀμφοτέροι φύσεως. Καὶ ἐν τῷ ἑκκαίδεκάτῳ δὲ κεφαλαίῳ πρὸς τὸν Φίλιππον εἶρχκεν· Ὁ ἰσρακῶς ἐμὲ, ἰσρακε τὸν Πατέρα, ἤγουν ὁ νεοηκῶς, ὁ γνοῦς. Εἶδον γὰρ καὶ ὄρασαν C οὐκ αἰσῶτην φησιν, ἀλλὰ νοητὴν. Ἐπεὶ δὲ ἐμὲ προσποιεῖσθε μὴ εἶδέναι, ἀκολουθῶς καὶ τὸν Πατέρα μου προσποιεῖσθε μὴ εἶδέναι.

Ταῦτα — γαζοφυλακίῳ. Ταῦτα τὰ παρρησιαστικά. Ἐπιστημῆντο γὰρ τὸν τόπον, δεικνύον τὴν παρρησίαν τοῦ διδασκάλου. Γαζοφυλάκιον δὲ, τὸ θησαυροφυλάκιον, περὶ οὗ πλατύτερον ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Μάρκον εἰρήκαμεν.

Διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ. Δημοσίᾳ· ἐν τούτῳ γὰρ ἦν καὶ τὸ γαζοφυλάκιον.

Καὶ — αὐτόν. Οὕτω παρρησιαζόμενον.

Ὅτι — αὐτοῦ. Ἡ τοῦ συλληφθῆναι καὶ ἀναιρεθῆναι αὐτόν. Ἐδεῖ γὰρ τοῦτον εἶθαι θαυματουργῆσαι καὶ D διδάξαι καὶ πολλοὺς εἰς πίστιν ἐπισπάσασθαι, ὡς καὶ προλαβόντες εἰρήκαμεν. Συνεχῶς δὲ τοῦτο λέγει, δεικνύς ὅτι πολλαῖς ἐπιχειρήσαντες οὐκ ἠδυνήθησαν, καὶ ὅτι οὐδ' ὑστερον ἐκράτησαν ἂν αὐτόν, εἰ μὴ (37) αὐτὸς ἠθέλησεν.

³³ Isa. XLIX, 6. ³⁴ Joan, V, 37. ³⁵ Joan. XIV, 9.

Variae lectiones et notæ.

(33) Inclusa exciderunt A.
(34) Αὐτὸς omittit B.
(35) Inclusa absunt A.

(36) Μου ἤδαιτε ἂν, cæteris omissis A.
(37) Καὶ interponit A.

quitur propter eorum imbecillitatem, ut illis quidem occulta sint, robustioribus vero Christianis manifesta. In omnibus ergo similibus causam hanc agnoscito.

Vers. 18. *Ego — meipso*, Rursum ad id, quod dixerant: *Tu testimonium perhibes de teipso* hunc facit sermonem dicens: *Ego testimonium perhibeo de meipso*, etiamsi nemo perhibeat de seipso; ego siquidem tanquam Deus, nemo autem tanquam homo.

Vers. 18. *Et — Pater*. Si ego vobis fide dignus non videor. Fert autem testimonium dicens per prophetam: *Posui te in lucem gentium* ³³, sive ut lux sis gentium. Prædictum est autem septimo etiam capite, quomodo Pater de ipso ferat testimonium, ubi dicitur: *Et qui misit me Pater, ipse testimonium perhibuit de me* ³⁴.

Vers. 19. *Dixerunt — tuus?* Dicebant hoc fingentes, se ignorare quemnam diceret Patrem, ac tentantes.

Vers 19. *Respondit — meum*. Quemadmodum simulatis: nam in veritate nostis, quemadmodum superius ostensum est. Aut hoc dixit, quia simulabant se scire quod filius esset Joseph. Dicit ergo: Si me ita cognoscitis, ut fingitis, *neque me nostis*; non sum enim filius Joseph; neque Patrem meum; nam Joseph non est Pater meus.

Vers. 19. *Si — utique cognovissetis*. Nam unius sumus ambo naturæ. In decimo sexto etiam capite dixit ad Philippum: *Qui vidit me, vidit et Patrem* ³⁵, sive cognovit, intellexit. Nam visionem et cognitionem dicit non sensibilem, sed intelligibilem. Sed quia menon nosse vos simulatis, consequens etiam est ut et Patrem meum vos non nosse fingatis.

Vers. 20. *Hæc — gazophylacio*. Hæc verba libere dicta. Significavit autem locum, ostendens dicendi libertatem ipsius doctoris. Gazophylacium vero thesauri repositorium erat, de quo latius diximus quadragesimo primo juxta Marcum capite.

Vers. 20. *Docens in templo*. Publice; nam in templo etiam erat gazophylacium.

Vers. 20. *Et — eum*. Cum ita libere loqueretur.

Vers. 20. *Quia — ejus*. Qua comprehendi et capi posset. Adhuc enim oportebat eum miracula operari ac docere, multosque ad fidem atrahere, sicut in præcedentibus diximus. Continue autem hoc dicit, ostendens quod frequenter id tentantes non potuerunt, et quod nunquam potentiores ad eum apprehendendum fuissent, nisi ipse voluisset.

Vers. 21. *Dixit — vado.* Transeo a terrena vita. A
Vers. 21. *Et quæritis me.* Etiam superius hoc
dixit, et ibi declaratum est.

Vers. 21. *Et — moriemini.* Ego veni, ut vos liberarem ab omni peccato vestro : quia vero nolistis, jam abeo, et deinceps in omni peccato vestro moriemini, quod ab eo liberari nolueritis.

Peccatum autem intellige etiam id quod adversus ipsum erat, quia interfectori ipsum erant, in quo mortui sunt, nempe propter illud jugulati a Romanis, Vespasiano et Tito.

Vers. 21. *Quo — venire.* Hæc frequenter dicit, animas illorum concutiens et exterrens.

Vers. 22. *Dicebant — venerit ?* Quod optabant, hoc etiam suspicabantur. Quid ergo Christus ? Tollit hujusmodi suspicionem, ostenditque quod peccatum sit se ipsum interimere.

Vers. 23. *Et — estis — Ex terra,* non quod corpus eorum terrenum esset, sed quia prudentia illorum esset terrena et prava. Nam et Paulus dicens : *Non estis. ex carne* ⁸⁵ carnem appellat prudentiam carnalem.

Vers. 23. *Ego — sum. De cælo ;* non quod ipse de cælo venisset, sed quia prudentia ejus cælestis esset ac divina. Deinde sermonem suum explanat.

Vers. 23. *Vos — hoc.* Mundum hic dicit mundanum, pravum ac terrenam prudentiam. Quemadmodum enim spiritus dicitur, spiritualis sapientia et caro, carnalis : ita et terra ac mundus, terrenum ac mundana. Ait ergo : Ego non sicut vos sapio, ut me ipsum interficiam.

Vers. 24. *Dixi — vestris.* Adhuc eos exterret volens persuadere.

Vers. 24. *Si enim — vestris, Si non credideritis, quod ego sim,* videlicet Christus Filius Dei, moriemini in peccatis vestris, detenti ab eis. Nam qui non crediderit, et per baptismum a sorde peccati non ablutus fuerit, omnino in illa morietur, et cum ea resurgens dabit pœnas.

Vers. 24. *Dixerunt — es ?* Subsannantes hoc dicebant ac tentantes.

Vers. 25. *Et — vobis.* Defectivus est sermo juxta consuetum loquendi modum (*h*). Tale est autem, ac si diceret : Omnino superfluum est etiam, quod vobis loquar ; nam omni sermone indigni estis, utpote tentatores.

Vers. 26. *Multa — judicare.* Multa de vobis in accusationem dicere possem, et judicare ad puniendum ; sed nunc nolo, quia nec Pater meus vult. Prædixit enim, quod non miserit Deus Filium suum

⁸⁵ Rom. viii, 9.

Εἶπεν — ὑπάγω. Μεταβαίνω ὑπὸ τῆς ἐπιγίνωκτος ζωῆς.

Καὶ ζητήσατέ με. Καὶ ἀνωτέρω τοῦτο εἶπε, καὶ ἔρηκε νύθην ἐκεῖ.

Καὶ — ἀποθανεῖσθε. Ἔλθω ἐλευθερώσαι (38) ὑμᾶς ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας ὑμῶν · ἐπεὶ δὲ οὐκ ἠθέλησατε, ἀπέρχομαι, καὶ λοιπὸν ἐν πάσῃ ἁμαρτίᾳ ὑμῶν ἀποθανεῖσθε μὴ θελήσαυτες ἀπαλλαγῆαι αὐτῆς.

Ἀμαρτίαν δὲ νόησον καὶ τὴν εἰς αὐτὸν, ὅσην ἐμίλλον ἐνελεῖν αὐτὸν, ἐν ᾗ ἀπέθανον, ἧτοι δὲ ἡ κατεσφάγησαν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, Οὐσπασιανῶν καὶ Τίτου.

Ὅπου — ἐλθεῖν. Συνηγῶς ταῦτα λέγει, κατεσφάγη αὐτὸν τὰς ψυχὰς καὶ ἐκροδῶν.

Ἔλεγον — ἐλθεῖν. Ὁ ἐβούλοντο τοῦτο καὶ λαθόν. Τί οὖν ὁ Χριστός ; Ἀναίρει τὴν τοιαύτην ἡλψην, καὶ δείκνυσιν ὅτι ἁμαρτία ἐστὶ τὸ ἀντιῆκόν τόν.

Καὶ — ἐστί. — Ἐκ τῆς γῆς, οὐχ ὅτι τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐκ τῆς γῆς, ἀλλ' ὅτι τὸ φρόνημα αὐτῶν γῆϊνον καί ρηϊσμὸν. Καὶ ὁ Παῦλος γὰρ, λέγων · Οὐκ ἐστὶ ἐν σαρκί · σημαίνει τὸ σαρκικὸν φρόνημα λέγει.

Ἐγὼ — εἰμί. — Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ὅτι ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἦκεν, ἀλλ' ὅτι τὸ φρόνημα αὐτοῦ οὐράνιον καὶ θεῖον. Εἶτα σαφηνίζει τὸν λόγον.

Ἑμεῖς — τοῦτο. Κόσμον ἐνταῦθα λέγει τὸ κοσμικὸν καὶ φαῦλον καὶ γῆϊνον φρόνημα. Ἰσχυρὸν γὰρ πνεῦμα λέγεται τὸ πνευματικὸν φρόνημα, καὶ ταῦτ' ἐστὶ τὸ σαρκικὸν · οὕτω καὶ γῆ καὶ κόσμος τὸ γῆϊνον καὶ κοσμικόν. Φησὶν οὖν ὅτι Ἐγὼ οὐχ ὡς ὑμεῖς φρονεῖτε, ἀλλ' ἀποκτείνω ἑμαυτὸν.

Εἶπον — ὑμῶν. Ἐπι ἐκφοβεῖ αὐτοὺς βουλομένους πείσαι.

Κάν (39) — ὑμῶν. Ἐὰν μὴ πιστεύσῃτε ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν, συνεχόμενοι αὐταῖς. Ὁ γὰρ μὴ πιστεύσας, καὶ διὰ βαπτίσματος ἀπολουσάμενος τὸν ῥύπον τῶν ἁμαρτιῶν, ἐν αὐτῷ πάντως ἀποθνήσκειται, καὶ μετ' αὐτοῦ ἀναστὰς δίκην δώσει.

Ἔλεγον — εἰ ; φαυλίζοντες τοῦτο ἔλεγον, καὶ παρεστῶτες.

Καὶ — ὑμῖν. Ἐλλειπτικὸν τὸ ῥῆμα κατ' ἐξῆς · Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι. Ὅλος ἐστὶ καὶ λεῖλός ἐστι περιττόν ἐστιν · ἀνάξιοι γὰρ ἐστε παντός λόγου, καὶ πειρασταί.

Πολλὰ — κρίνειν. Πολλὰ δύναμαι πρὸς ὑμᾶς λαλεῖν εἰς κατηγορίαν, καὶ κρίνειν εἰς τὸ καλεῖσθαι ὑμᾶς, ἀλλ' οὐ βούλομαι νῦν, διότι οὐδὲ ὁ Πατήρ μου θέλει ταῦτα. Προεῖρηκε γὰρ ὅτι οὐκ ἀπίστευον ὁ Θεός

Variaë lectiones et notæ.

(38) Ἐλευθερώσαι Α.

(39) Vide variantes lectiones codd. Euthymii in operis principio notatas.

(h) *Juxta — modum.* Et moratus, seu, qui mores exprimit. Interpretes ita ac si legent κατὰ τὸ ἦθος.

τὸν Υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, A in mundum, ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per eum ⁵⁵.

'Ἄλλ' — ἔστι. — Πέμψας με, μὴ κρίναι νῦν, ἀλλὰ σώσαι. Ἡ ἀληθὴς ἔστιν, ὀνομάσας με φῶς τοῦ κόσμου. Ἰδοὺ γὰρ, φασί, τίθεσκά σε εἰς φῶς ἐθνῶν, ὡς ἀνωτέρω δεδήλωται.

Κάγω — κόσμον. Ἦκουσα παρ' αὐτοῦ τὰ τε ἄλλα, καὶ ὅτι εἶμι φῶς ἐθνῶν' καὶ εἶπον τὰ τε ἄλλα καὶ ὅτι ἐγὼ εἶμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Ὁ οὖν ἤκουσα, τοῦτο εἶπον.

Οὐκ — ἔλεγεν. Οὐκ ἔγνωσαν ὅτι περὶ τοῦ Πατρὸς αὐτοῖς ἔλεγε, τοῦ φύσει Πατρὸς αὐτοῦ. Εἰκὸς γὰρ αὐτοὺς διαπορεῖν πρὸς ἀλλήλους, λέγοντας, Τίς ἔστιν ὁ πέμψας αὐτόν; καίτοι πολλάκις αὐτοῖς διεiléχθη περὶ ἐκείνου. Τοσοῦτον προσεῖχον τοῖς λόγοις αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ, τοσοῦτον ἦσαν φρενοβλαβεῖς. Εἰκότως οὖν εἶπεν αὐτοῖς· Τὴν ἀρχὴν, ὅτι καὶ λαλῶ ὑμῖν.

Εἶπεν — εἶμι. Ὅταν κρεμάσῃ με ὡς ἄνθρωπον ἐπὶ σταυροῦ, τότε γνώσεσθε ὅτι ἐγὼ εἶμι, δηλονότι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός. Ὡς Θεός γὰρ εἶρηκε τὸ, Ἐγὼ εἶμι. Γνώσεσθε δὲ τοῦτο ἀπὸ τε τῶν τεχνικαῦτα (40) γενησομένων ἀνατιρήτων σημάτων, καὶ ἀπὸ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεώς μου, καὶ μὴν καὶ ἀπὸ τῆς ἔκτοτε καταληψομένης τὸ γένος τῶν Ἰουδαίων θεομηνίας. Μετὰ γὰρ τὸ σταυρωθῆναι αὐτόν, καὶ γενέσθαι τὰ φοβερά ἐκεῖνα σημεῖα, γράσει Λουκάς ὅτι καὶ πάντες οἱ συμπαραγενόμενοι ὄχλοι ἐπὶ τὴν θεωρίαν ταύτην, θεωροῦντες τὰ γενόμενα, τύπτοντες ἑαυτῶν τὰ στήθη ὑπέστρεφον. Ἐγνωσαν μὲν γὰρ ὅτι θεὸς ἄνθρωπος ὄντως ἦν, καὶ συμπάσχει αὐτῷ ἢ κτίσει, μὴ φέρουσα τὸ πάθος αὐτοῦ· μὴ τολμώντες δὲ λαλεῖν διὰ τὸν φόβον τῶν ἀρχόντων, ἐτυπτον τὰ στήθη αὐτῶν, σημαίνοντες τὴν ἐντὸς ὀδύνην. Ὑπόπτειον γὰρ ὅτι κακὸν ἀνήκεστον τὸ γένος ἅπαν πείσεται δι' αὐτόν. Καὶ γὰρ καὶ ὁ ἐκαστόνταρχος καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ τερούντες τὸν Ἰησοῦν, ὡς φησι Ματθαῖος, ἰδόντες (41) τὰ γενόμενα ἐφρόδησαν σφόδρα, λέγοντες· Ἀληθῶς Θεοῦ Υἱὸς ἦν οὗτος.

'Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀρχόντες τῶν Ἰουδαίων ἔγνωσαν τότε ὅτι Θεοῦ Υἱὸς ἦν, καὶ Θεός, εἰ καὶ πεπατήκασιν τὴν συνείδησιν ἑαυτῶν δι' ὑπερβολὴν φθόνου καὶ ματίας. Λέγει γὰρ πάλιν ὁ Ματθαῖος· ὅτι Ἰδοὺ τινες τῆς κουστωδίας ἐλθόντες εἰς τὴν πόλιν, ἀπήγγελλον τοῖς ἀρχιερεῦσιν ἅπαντα τὰ γενόμενα. Καὶ συναχθέντες μετὰ τῶν πρεσβυτέρων, συμβούλιόν τε λαβόντες, ἀργύρια ἱκανὰ ἰδωκαν τοῖς στρατιώταις, λέγοντες· Εἰπάτε, ὅτι Οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ νυκτὸς ἐλθόντες, ἔκλεψαν αὐτόν ἡμῶν κοιμημένων, καὶ τὰ ἐξῆς.

⁵⁵ Joan. iii, 17. ⁵⁶ Isa. xlix, 6. ⁵⁷ Joan. viii, 25. ⁵⁸ Luc. xxiii, 48. ⁵⁹ Matth. xxvii, 54. ⁶⁰ Matth. xxviii, 11-13.

Variae lectiones et notæ.

(40) Γενόμενων, B.
(41) Τὸν σεισμόν καὶ iidem codices Euthymii omittunt etiam in contextu apud Matthæum. Chrysostomus hunc locum negligentissime tractat, Lucam potius, quam Mathæum interpretans. Vide-

PARTOL. GR. CXXIX.

A in mundum, ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per eum ⁵⁵.

Vers. 26. *Sed — est.* — *Qui misit me*, non ut nunc judicem, sed ut salvem. Aut *verax est*, cum me lucem mundi nominavit. *Ecce*, inquit. *posui te in lucem gentium* ⁵⁷, veluti superius significatum est.

Vers. 26. *Et ego — mundo.* Audivi ab eo etiam hoc inter alia, quod ego sim lux gentium; et inter alia etiam hoc dixi, quod ego sim lux mundi. Quod ergo audivi, hoc dixi.

Vers. 27. *Non — dicebat.* Non cognoverunt, quod de Patre eis dicebat, qui sibi natura Pater esset. Verisimile enim est, quod dubitantes inter se rogabant: Quis est, qui misit illum? Atqui frequenter eis de illo disseruerat. Vide, quomodo sermonibus ejus attendebant, imo potius, quomodo mente capti erant. Merito ergo dixit illis: *In primis quod etiam loquar vobis* ⁵⁸.

Vers. 28. *Dixit — sim.* Cum suspenderit me quasi hominem in cruce, tunc cognoscetis, quod ego, sim, videlicet Filius Dei et Deus. Nam tanquam Deus dixit: *Ego sim*. Cognoscetis autem hoc a signis, quæ tunc fient, quibus contradici non poterit, et a resurrectione mea a mortuis: insuper etiam ab ira divina, quæ tunc genus comprehendet Judæorum. Siquidem postquam illum crucifixerunt et stupenda illa signa facta sunt, scribit Lucas ⁵⁹, quod omnes turbæ, quæ simul accesserant ad spectaculum istud, et videbant, quæ fiebant, percutientes pectora sua revertebantur. Cognoscebant enim, quod vere divinus homo esset, et illi compateretur creatura: cum autem loqui non auderent propter timorem principum, percutiebant pectora sua, significantes dolorem interiorem. Suspiciabantur namque futurum esse, ut malum aliquod irremediabile propter illum omne genus Judæorum concuteret. Nam et centurio, et qui cum eo erant, servantes Jesum, ut ait Matthæus, cum vidissent quæ fiebant, vehementer territū sunt, dicentes: *Vere Filius Dei erat iste* ⁶⁰.

Sed et ipsi principes Judæorum cognoverunt tunc quod Dei Filius erat et Deus, quanquam propriam conculcaverunt conscientiam, nimia invidia ac insania. Ait enim rursus Matthæus: *Ecce quidam de custodibus venerunt in civitatem et renuntiaverunt principibus sacerdotum universa quæ acciderant: et congregati cum senioribus accepto consilio, pecunias multas dederunt militibus dicentes: Dicit Discipuli ejus nocte venerunt, et furati sunt eum nobis dormientibus* ⁶¹, et cætera.

⁵⁵ Joan. iii, 17. ⁵⁶ Isa. xlix, 6. ⁵⁷ Joan. viii, 25. ⁵⁸ Luc. xxiii, 48. ⁵⁹ Matth. xxvii, 54. ⁶⁰ Matth. xxviii, 11-13.

Variae lectiones et notæ.

tom. VII, p. 826 E. Cæteri codices N. Testamenti cum scholiis, eujusmodi ad manus habuit Euthymius, ista servant. Id intelligitur ex mea editione. Ergo Euthymii auctoritas valere hoc loco nequit.

Præterea, quoque Josephus, qui et ipse Judæus A erat peritissimus, scribens calamitates Judæorum, quæ ab eo tempore cœperunt, ac Hierosolymorum captivitatem, fatetur propter Christum effusam esse adversus eos divinam iram : et occisa esse a Romanis tam multa ipsorum millia. Qui enim, cum eos curare vellet, agnoscere eum noluerunt, ideo affecti supplicio, quis esset cognoverunt.

Vers. 28. *Et — loquor.* Nam si illud tunc cognoveritis, omnino etiam hoc scietis, quod a me ipso facio nihil, sed omnia quæ vult Pater : cum enim æqualis illi sim, hæc volo quæ ille vult, una siquidem est voluntas, sicut et una potentia : et quod ea quæ docuit me, hæc loquor ; nam ille meus est, ego autem verbum. De operibus namque dixit etiam superius : *Non possum ego facere a me quidquam* ⁶² ; et lege etiam dicti illius interpretationem. De sermonibus vero iterum dixit : *Mea doctrina non est mea sed ejus qui misit me* ⁶³ ; et de hoc etiam lege explanationem.

Vers. 29. *Et — est.* Ne putaremus, quod major esset is qui misit, curat hujusmodi suspicionem dicens : *Et qui misit me, mecum est, tanquam inseparabilis, misisse siquidem dispensationis est, esse autem cum eo qui misit, cohærentiæ sive conglutinationis.* Nam sancta Trinitas, quæ æqualiter omnem implet locum, a seipsa non secernitur.

Vers. 29. *Non — semper.* Si hoc, ut homo, ait, tantundem est ac si dicat : Quod cum Deus ubique sit juxta illud : *Nonne cælum et terram ego implec* ⁶⁴ ? magis tamen in his esse dicitur, qui eo digni sunt. Si autem, ut Deus : propter sanctæ Trinitatis inseparabilitatem hoc dicit, quæ propriis quidem distinguitur personis, unitur autem divinitatis ac substantiæ identitate.

Id vero : *Quæ placita sunt ei, facio semper,* aut tanquam illi obediens secundum humanitatem dicit, aut tanquam illi æqualis secundum divinitatem ac voluntatem. Quod si ea quæ placita sunt ei facio semper, gratum illi utique est accedentes etiam Sabbato curare.

Intellige autem quæ depressa sint verba tanquam dispensatoria propter imbecillitatem Judæorum, sicut in superioribus retulimus : nam hujusmodi magis vulgus attrahebant, sicut et affine exemplum. Vide enim, quod sequitur.

Vers. 30. *Hæc — eum.* Quando ad humiliorem sese demittebat sermonem, tunc credebant ; non tamen ut oportebat, credebant, sed vulgari modo credebant humilioribus ejus sermonibus, non recipientes sublimiores. Quod sciens Christus, nittitur illos corrigere, quod suum est ubique faciens,

⁶² Joan. v, 30. ⁶³ Joan. vii, 16. ⁶⁴ Jerem. xxiii, 24.

Variæ lectiones et notæ.

(42) δεχθῆναι A.

(43) Euthymius videtur confundere cædem Joannis Baptistæ et cædem Christi. Joseph Vide *Antiq-*

Ἔτι γὰρ μὴν καὶ τὰς ἑκδοτὰς τῶν Ἰουδαίων κερ-
ρὰς καὶ τὴν ἀλωσιν τῶν Ἱεροσολύμων συγγραφο-
ὁ λογιώτατος ἐν Ἰουδαίῳ Ἰώσηπος, ὁμοίως, ἐν
τῶν Χριστὸν χεθῆναι (42) κατ' αὐτῶν τὴν ταπει-
νομανίαν, καὶ κατασφραγῆναι (43) τὰς τοιαύτας
τῶν μυριάδας ὑπὸ Ῥωμαίων. Ἐπεὶ γὰρ θεραπεύου-
σιν αὐτὸν οὐκ ἐθέλησαν, κολαζόμενοι ἔγνωσαν
ἦν.

Καὶ — λαλῶ. Εἰ γὰρ ἐκεῖνο γνώσεσθε ἅ-
πάντως καὶ ταῦτα, ὅτι ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ οὐδὲν
ἀλλὰ πάντα, ἃ θέλει ὁ Πατήρ. Ἰσὸς γὰρ αὐτῷ ἐ-
θέλει ταῦτα θέλω. Ἐν γὰρ ἡμῖν θέλημα, ὡς περ
μία δύναμις, καὶ ὅτι ἂ ἐσίδαξέ με, ταῦτα ἐ-
νοῦς μὲν γὰρ ἐκείνος, λόγος δὲ ἐγώ. Περὶ μὲν
τῶν ἔργων εἶπε καὶ ὀπίσω ὅτι, Οὐ δύναμαι
ποιεῖν ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐδὲν· καὶ ἀνάγνωθι τὴν
ἐξήγησιν ἐκείνου τοῦ ῥητοῦ· περὶ δὲ τῆς
ἀυτοῦ εἰρηκῆς, ὅτι Ἡ ἐμὴ διδασχὴ οὐκ ἐστὶν ἐμὴ
τοῦ πέμψαντός με· καὶ ἀνάγνωθι καὶ τὴν περὶ ταύ-
την ἐρμηνείαν.

Καὶ — ἐστιν. Ἴνα μὴ νομίσωμεν ὅτι μόνον
ὁ πέμψας, θεραπεύει τὴν τοιαύτην ὑπόψιν, λέγει
Καὶ ὁ πέμψας καὶ μετ' ἐμοῦ ἐστίν, ὡς ἀχώριστος· ἢ
μὲν γὰρ πέμψαι τῆς οἰκονομίας ἐστὶν, τὸ δὲ ἐ-
μοῦ πεμφθέντος εἶναι, τῆς ἀλληλουχίας. Ἡ γὰρ τῆς
Τριάδος, ἐπίσης πάντα τόπον πληρούσα, ἐστὶν
διέσκηται.

Οὐκ — πάντοτε. Εἰ μὲν ὡς ἄνθρωπος τοῖς
ἐστίν, ἐστὶν εἰπεῖν ὅτι πανταχοῦ μὲν ἐστὶν ὁ Θεὸς
κατὰ τὸ· Οὐχὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν
πληρῶ· μᾶλλον δὲ εἶναι λέγεται ἐν τοῖς ἑξήκοντα
τοῦ· εἰ δὲ ὡς Θεός, διὰ τὸ ἀχώριστον τῆς
Τριάδος, διηρημένους μὲν ταῖς ἰδικαῖς ὑπε-
σσειν, ἡνωμένους δὲ τῇ ταυτότητι τῆς οὐσίας καὶ
θεότητος.

Τὰ ἀρεστὰ δὲ αὐτῷ ποιῶ πάντοτε, ἢ ὡς τῆς
ἄνθρωπος κατὰ τὴν ἀνθρωπότητά, ἢ ὡς Ἰσὸς ἐ-
κατὰ τὴν θεότητα καὶ θέλησιν. Εἰ δὲ τὰ ἀρεστὰ
ποιῶ πάντοτε, ἀρεστῶν αὐτῷ ἄρα καὶ τὸ ἐν ἰσότη-
τι θεραπεύειν τοὺς παρεμμένους.

Λέγου δὲ τὰ (44) ταπεινὰ ῥήματα ὡς οἰκονομίας
διὰ τὴν ὑπόψιν τῶν Ἰουδαίων, ὡς καὶ προεί-
ρηκα παρηγγελισαμεν· τὰ τοιαῦτα γὰρ μᾶλλον
κοινοῦτο τοὺς πολλοὺς, καὶ τὸ παράδειγμα ἔργου
γάρ.

Ταῦτα — αὐτὸν. Ὅτε εἰς τὸ ταπεινότερον
ἐλάττωσεν τὸν λόγον, τότε ἐπίστευσαν· οὐκ ὡς ἐμὴ
ἐπίστευσαν, ἀλλ' ἀπλῶς ἐπίστευσαν ταῖς ταπει-
νοῖς λόγοις αὐτοῦ, μὴ παραδεξάμενοι τοὺς ὑπε-
ρότους, ὅπερ εἰδὼς ὁ Χριστὸς περιῆται δεικνύ-
σας αὐτοῦς, τὸ ἑαυτοῦ πανταχοῦ ποιῶν, εἰ καὶ αὐ-
τὸν

lib. xviii, 2, tom. I, pag. 683. Eadem sententiam
repetit Euthymius infra ad Joan. xi, vers. 67, 68.
(44) Τὰ omittit B.

ταχέως ἀπεπήδησαν καὶ πρὸς ὕβρεις μᾶλλον ἐξετράπησαν. A licet ipsi citius ab eo recedebant, et ad injurias magis deflectebant.

Ἐλεγεν — Ἰουδαίους. Πρὸς τοὺς πεπιστευκότας τότε, ὡς εἴρηται.

Ἐάν — ἴστέ. Ἐάν ὑμεῖς ἐμμένητε, ὡς τῶν ἄλλων μὴ ἐμμενόντων, περὶ ὧν εἶπεν ὁ εὐαγγελιστὴς, ὅτι Πολλοὶ ἀπῆλθον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, εἰς τὴ ὀπίσω, καὶ οὐκ ἔτι μετ' αὐτοῦ περιεπάτου. Ἐάν ὑμεῖς ἐμμένητε, φησί, τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ, ἤγουν τῇ διδασκαλίᾳ μου ἣν διδάξω ὑμᾶς, τότε ἀληθῶς μαθηταὶ μου ἴστέ. Οὐπὶ γὰρ ἴστέ.

Καὶ γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν. Ἐμὲ. Ἐγὼ γάρ, φησὶν, εἰμὶ ἡ ἀλήθεια. (45) Γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν παρ' ἐμοῦ. Τὰ γὰρ νομικὰ πάντα τύπος καὶ σκιά καὶ εἰκὼν τῆς ἀληθείας εἰσὶ.

Καὶ — ὑμᾶς. Ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν.

Ἀπεκρίθησαν — γενήσεσθε ; Ἀφάντες εἰπεῖν, τί οὖν ; ψευδὸς ὁ νόμος ; ψευδὴς (46) ἡ τῶν Ἰουδαίων γνώσις ; τοῦτο μὲν οὐ λέγουσι · τῶν τοιούτων γὰρ οὐκ ἔμελλεν αὐτοῖς · ἐπὶ τῇ ὕβρει δὲ τῆς σωματικῆς εὐγενείας ἀγανακτοῦσιν, ὑποπεύσασκας ὡς δούλοις ἀνθρώπου τινὸς εἰπεῖν αὐτοῖς ὅτι Ἐλευθερώσει ὑμᾶς. Εἰκότως οὖν ὁ Ἰωάννης (47) εἶπε. Μὴ δοῦτε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς · Πατέρα ἔχοντων τὸν Ἄβραάμ. Τοιαῦτα γὰρ τὰ τῶν Ἰουδαίων ἀχρήματα (48). Μὴ ἔχοντες γὰρ οἰκειὰς ἀρεταῖς ἐνσημενύεσθαι, τὴν τῶν προγόνων εὐγένειαν προσβύλλοντο. τί οὖν ὁ Χριστός ; Οὐκ ἤλεγξεν αὐτοὺς πολλὰς δουλεύσασκας Αἰγυπτίους καὶ Βαβυλωνίους καὶ διαφόρους ἄλλοις ἔθνεσιν · ἀλλὰ ταυτην μὲν τὴν δουλείαν παρέθραμεν ὡς οὐδὲν βλάπτουσιν τὴν ψυχικὴν εὐγένειαν. περὶ δὲ τῆς ἁμαρτίας φησὶν, ἥτις αὐτὴν βλάπτει καταδουλοῦσα, ἥς ἡ δουλεία χαλεπωτάτη, ἀφ' ἧς ἔλευθεροὶ οὐχ ἔτερος, ἀλλ' ἡ μόνος ὁ Χριστὸς καὶ ἡ διδασκαλία αὐτοῦ.

Ἀπεκρίθη — ἁμαρτίας. Δείκνυσιν ὅτι δουλείαν ἐπέφηεν ἀνωτέρω τὴν ἐξ ἁμαρτίας, οὐ τὴν ἐκ δυναστείας ἀνθρώπου. Ἴνα δὲ μὴ εἰπωσιν, ὅτι Ὁ Μωϋσῆς ἡμᾶς ἔλευθερώσει ταύτης, δείκνυσιν διὰ παραβολῆς ὅτι οὐκ ἔχει ἐκεῖνος ἐξουσίαν, δούλος ὢν, ἀλλ' αὐτὸς ὡς Υἱός.

Ὁ δὲ δούλος — αἰῶνα. Ὁ δούλος οὐ κληρονομεῖ τὴν οἰκίαν τοῦ κυρίου αὐτοῦ · ὁ υἱὸς κληρονομεῖ αὐτὴν. Λοιπὸν ἐκεῖνος (49) οὐκ ἔχει ἐξουσίαν ἐλευθεροῦν, δούλος ὢν · ἐγὼ ἔχω ἐξουσίαν ἐλευθεροῦν, Υἱὸς ὢν καὶ μένων ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Πατρὸς μου αἰεὶ καὶ κληρονομῶν τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ. Εἶπε γὰρ καὶ ὀπίσω ὅτι τὴν κρίσιν πᾶσαν δίδωκε τῷ Υἱῷ · καὶ πάλιν · Καὶ ἐξουσίαν ἔδωκεν αὐτῷ καὶ κρίσιν ποιῆν.

Ἐάν — ἴσσεσθε. Νῦν μὲν γὰρ οὐκ ἀληθῶς ἔλευθεροὶ ἴστέ, δεδουλωμένοι τῇ ἁμαρτίᾳ · ὅτι δεὶ ὁ Υἱός

Vers. 31. *Dixit* — *Judæos*. Ad eos, qui tunc, ut dictum est, crediderant.

Vers. 31. *Sit* — *eritis*. Si vos permanseritis, sicut alii non permanserunt, de quibus dixit evangelista: *Multi ex discipulis ejus abierunt retrorsum, et jam non cum eo ambulabant* 55. — Si vos, inquit, *perseveraveritis in sermone meo, sive in doctrina mea, quam ego docebo vos, tunc vere discipuli mei eritis* 56; nondum enim estis.

Vers. 32. *Et cognoscetis veritatem*. Hoc est me: *Ego enim, ait, sum veritas*. Cognoscetis a me veritatem. Nam omnia legalia figura, umbra et imago sunt veritatis.

B Vers. 32. *Et* — *vos*. A peccatis.

Vers. 33. *Responderunt* — *efficiemini*? Omittentes dicere, Quid ergo? Falsa est lex? falsane est Judæorum scientia? Hoc quidem non dicunt; neque enim hæc illis curæ fuerunt, sed de injuria corporalis generositatis indignantur, suspicantes, quod tanquam servis alicujus hominis dixerit ipsis, *Liberabit vos*. Merito ergo dicebat Joannes: *Ne videamini dicere intra vos, Patrem habemus Abraham* 57. Hujuscemodi sane erant Judæorum gloriationes. Nam cum de propriis virtutibus gloriari non possent, progenitorum nobilitatem opponebant. Quid ergo Christus? Non convicit eos, quod sæpius servissent Ægyptiis et Babyloniis, aliisque diversis gentibus, sed hanc quidem prætermisit servitutem, ut quæ nihil animæ generositati officiat; de peccato vero ait, quod illi nocet, servituti eam subjiciens, cujus est miserrima servitus, a qua non alius liberabit, præter Christum ac doctrinam illius.

Vers. 34. *Respondit* — *peccati*. Ostendit, quod superius significaverit animæ servitutem ac peccati, non eam quæ vi humana contingebat. Ne autem dicerent: Moses nos ab hac liberabit; per similitudinem ostendit, quod cum sit ille servus, talem non habeat potestatem, sed ipse utpote Filius.

Vers. 35. *Servus autem* — *æternus*. Servus non accipit in hæreditatem domum domini sui, filius accipit in hæreditatem. Itaque non habet ille potestatem liberandi, cum sit servus: ego habeo potestatem liberandi, cum sim Filius, et maneam in domo Patris mei in æternum, et hæreditate accipio potestatem ipsius. Nam et superius dixit, quod *Judicium omne dedit Filio* 58. Ac rursus: *Et potestatem dedit ei etiam judicium faciendi* 59.

Vers. 36. *Si* — *eritis*. Nunc enim non vere liberi estis, cum servi facti sitis peccato: quando vero

55 Joan. vi, 66. 56 Joan. xiv, 6. 57 Matth. iii, 9. 58 Joan. v, 22. 59 ibid. 27.

Varia lectiones et notæ.

(45) Ἡ Interponendum videtur. Est enim hæc alia interpretatio, diversa a priori.

(46) Ψεῦδος Α.

(47) Baptista nimirum.

(48) Σχήματα Α.

(49) Moses scilicet, ut modo dixit.

vos Filius liberaverit, nemo qui contradicat. *Deus* A *qui justificat, quis est qui condemnet* 70? corporalem siquidem libertatem dat etiam homo, spiritualem vero solus Filius, tanquam proprie Dominus : quia proprie etiam hæc est libertas. Deinde relictis cæteris eorum peccatis, cogitationem, quam apud se tractabant, in medium adducit ; noverat enim jam eos resillisse et blande dicit :

Vers. 37. *Novi — interficere*. Manifeste quidem non dixit : Non estis, adhuc eis parcens, verum latenter hoc significavit. Nam quia me occidere queritis, non estis. Ille siquidem neminem injuste peremit. Sicut enim libertas ab operibus, quæ liberum decent, ostenditur, ita et cognatio. Ponit autem et oædis causam.

Vers. 37. *Quia — vobis*. Sermo meæ doctrinæ, B cum sit sublimis, non habet locum in vobis, qui mentem habetis a pravitate coarctatam ac humili deductam. Ecce enim repulistis, quæ paulo ante exceperatis, hæc ferre non potentes. Ne autem dicant : A teipso hæc loqueris, subjungit :

Vers. 38. *Ego — loquor*. Quod cognovi apud Patrem meum, quod ab eo didici.

Vers. 38. *Et — factis*. Homicidium videlicet ; nam patrem illorum significat nunc diabolum. Quemadmodum a paternitate Abrahæ repulit eos operum dissimilitudo, ita ad diaboli paternitatem asserit illos operum similitudo : siquidem et ille homicida est de quo manifestius dicet in sequentibus.

Vers. 39. *Responderunt — est*. Non intelligentes, C quem diceret patrem ipsorum, rursum ad abrahæ cognationem confugiunt. Christus itaque manifestus eos objurgat.

Vers. 39. *At — fuceretis*. Justitiam.

Vers. 40. *Nunc — interficere*. Cogitationem illo- rum frequenter arguit, confundens eos, ut corrigantur.

Vers. 40. *Hominem — patre*. Verba hæc, *Vidi, et Audivi*, dispensatorie accipienda et intelligenda sunt.

Vers. 40. *Hoc — fecit*. Ut quæreret occidere hominem, qui veritatem locutus fuisset ac innocentem.

Vers. 41. *Vos — vestri*. Homicidium et si quod aliud est malum.

Vers. 41. *Dixerunt — Deum*. Quia justa ratione ostendit eos indignos esse paternitate Abrahæ, in qua plurimum gloriabantur, insipienter deinceps ad Dei paternitatem recurrunt : eo quod dicat Scriptura, *Filius meus primogenitus Israel* 71. Et hoc autem honore justis eos dejecit argumentis. Sed quonam modo ipsi temere (δ) Deum Patrem suum

70 Rom. viii, 34. 71 Exod. iv, 22.

ὑμᾶς ἐλευθερώσει, τότε οὐδεὶς ὁ ἀντιλέγων. Θεὸς ὁ δικαίων, τίς ὁ κατακρίνων ; Τὴν μὲν γὰρ σαρκτικὴν ἐλευθερίαν καὶ ἄνθρωπος δίδωσι, τὴν δὲ ψυχικὴν μόνος ὁ Υἱὸς ὡς κυρίως Κύριος · ἐπὶ καὶ κυρίως αὐτῆ ἐλευθερία. Εἶτα ἀφελὲς τὰς ἄλλας αἰῶν ἡμαρτίας εἰς μέσον ἄγει τὴν μελετωμένην (50) ἔγνω γὰρ αὐτοὺς ἤδη ἀποκηδέσαντας, καὶ ἑμαῖος φησιν ·

Οἶδα — ἀποκτείναι. Φανερώς μὲν οὐκ εἶπεν, ὅτι οὗ ἐστὶ φειδόμενος αὐτῶν ἐτι · ληθηθῶτος δὲ τοῖς δόλιω λακων. Ἐπει γὰρ ζητεῖτέ με ἀποκτείναι, οὐκ ἐστὶ ὀδύνη γὰρ ἐκεῖνος ἀκίνεταῖν ἀδικῶς. Ὡσπερ γὰρ ἐστὶ ἐλευθερία ἀπὸ τῶν ἔργων δεικνύεται τῶν προσηλυθῶν ἐλευθέρῳ, οὕτω καὶ ἡ συγγένεια. Τίθησι δὲ καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ φόνου.

Ὅτι — ὑμῖν. Ὁ λόγος μου ὁ διδασκαλικός, ἡλικίαν, οὐ χωρεῖ ἐν ὑμῖν τοῖς ἔχουσι νοῦν ἐστεινωμένον φαυλόγητος καὶ χαμαι συρόμενον. Ἴδού γὰρ ἀκούσθη καὶ ἂ πρὸ μικροῦ παρεδίξασθε, στέγνω αὐτὰ μὴ ἐπιμνησθῆναι. Ἴνα δὲ μὴ εἰπωσιν, Ἐπὶ σεαυτοῦ ταῦτα λέγει ἐπήγαγεν ·

Ἐγὼ — λαλῶ. Ὁ ἔγνω παρὰ τῷ Πατρὶ μου, ὅτι ἔθον ἀπ' αὐτοῦ.

Καὶ — ποιεῖτε. Τὸ ἀνθρωποκτονεῖν · πατέρα γὰρ αὐτῶν ἐμφαίνει νῦν τὸν διάβολον. Ὡσπερ γὰρ τῆς πατρότητος τοῦ Ἀβραάμ ἐκβάλλει αὐτοὺς ἐκ τῶν ἔργων ἀνομοιότητος · οὕτως ἄρα τῆ πατρότητος (52) τοῦ διαβόλου εἰσποιεῖ αὐτοὺς ἢ τῶν ἔργων ὁμοιότητος ; ἐκεῖνος γὰρ ἀνθρωποκτόνος, περὶ οὗ προῖον ἐρεῖ φησιν τερρον.

Ἀπεκρίθησαν — ἐστὶ. Μὴ νοήσαντες (53) τίνα ἔτι πατέρα αὐτῶν πάλιν ἐπὶ τὴν τοῦ Ἀβραάμ συγγένειαν καταφεύγουσι. Λοιπὸν οὖν ὁ Χριστὸς φανερώτερον ἐκ τῶν καθάπτεται.

Λέγει — ἰποῖτε ἂν. Τὴν δικαιοσύνην.

Νῦν — ἀποκτείναι. Συνεχῶς ἐλέγχει τὴν μελέτην αὐτῶν, ἐντρέπων αὐτοὺς ὅπως διορθωθῶσιν.

Ἀνθρωπον — πατρός. Τὸ εἰώρακα καὶ τὸ ἤκουσα οἰκονομικὰ δεκτόν καὶ νοητόν.

Τοῦτο — ἰποῖσαν. Τὸ ζητεῖν ἀποκτείναι ἄνθρωπον ἀλήθειαν λελαληχότα καὶ ἀθῶον.

Ἐμαῖος — ὑμῶν. Τὸ ἀνθρωποκτονεῖν καὶ εἰ τι ἐπιμνησθῆναι.

Εἶπον — Θεόν. Ἐπει εὐλόγως ἀπέδειξεν αὐτοὺς ἀναξίους τῆς πατρότητος τοῦ Ἀβραάμ, ἐφ' ἧς μὴ ἐκόμπαζον, λοιπὸν ἀνοήτως ἀνατρέχουσιν ἐπὶ τὴν πατρότητα τοῦ Θεοῦ, διὰ τὸ λέγειν τὴν Γραφήν · Τὸ πρωτότοκός μου Ἰσραὴλ. Ἐκβάλλει δὲ καὶ ταῦτα αὐτοὺς τῆς τιμῆς, εὐλόγοις ὁμοίως ἀποδείξασθαι. Ἀλλὰ πῶς αὐτοὶ μὲν ἀδελφῶς πατέρα ἑαυτῶν λέγουσιν

Variae lectiones et notæ.

(50) Τὸν κατ' αὐτοῦ φόνου.
(51) Ἡ abest A.

(52) Τῆς πατρότητος A.
(53) Μὴ νοήσαντες omittit B.

(δ) *Temere*. Licenter, audacter.

τὸν Θεόν, τῷ δὲ Χριστῷ Πατέρα ἴδιον λέγουσι τὸν Θεόν ἐχάλειπαινον; Διότι ἐκεῖνος φύσει Πατέρα ἑαυτοῦ ἔλεγεν αὐτόν. Τὸ δὲ, Ἡμεῖς ἐκ πορνείας οὐ γεγεννημέθα (54) νοεῖται μὲν διὰ τὰ ἐξ Ἰσμαὴλ καταγόμενα ἔθνη, ὅς ἐκ δουλικῆς συμπλοκῆς ἐγεννήθη τῷ Ἀβραάμ, [ἐξ (55) Ἄγαρ τῆς δούλης· αὐτῶν ἐξ Ἰσαὰκ καταγομένων, ὅς ἐξ εὐγενοῦς γάμου ἐγεννήθη τῷ Ἀβραάμ,] ἐκ Σάρρας τῆς κυρίας τῆς Ἄγαρ.

Λέγουσι (56) δὲ τινες ὅτι πρὸς ὕβριν αὐτοῦ τοῦτο εἶπον οἱ Ἰσραεῖς, διὰ τὸ λέγεσθαι αὐτὸν μὴ εἶναι φύσει υἱὸν τοῦ Ἰωσήφ. Ὅτε δὲ ἐξευτελίσει τοῦτον θέλουσι, τότε αὐτὸν υἱὸν τοῦ Ἰωσήφ ὀνομάζουσι, ποτὲ μὲν τοῦτο, ποτὲ δὲ ἐκεῖνο φλυαροῦντες καὶ οὐδέποτε τῇ ἀληθείᾳ συντιθέμενοι. Καὶ μὴν πολλοὶ αὐτῶν ἐκ πορνείας ἐγεννήθησαν· πολλοὺς γὰρ παρανόμους γάμους Ἰουδαῖοι ἐποίουν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο σιγᾶ πρὸς τὸ μίξιν ἐπειγόμενος.

Εἶπαν — ἐξῆλθον. Ἐγεννήθην, ἧ ἀπεστάλην.

Καὶ ἤκω. Πρὸς ὑμᾶς.

Οὐδὲ — ἐλήλυθα. Ἀπὸ ἰδίου θελήματος· οὐ γὰρ ἔχω ἴδιον θέλημα, ὡς πολλάκις εἶρηται.

Ἄλλ' — ἀπέστειλεν. Ὡς πατὴρ υἱόν, ὡς νοῦς λόγον.

Διὰ τί — γνώσκετε; Διὰ τί τὰ λεγόμενα παρ' ἐμοῦ (57) οὐ νοεῖτε; Εἶτα προστίθησι καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ νοεῖν αὐτοὺς οὗτά.

Ὅτι — ἐμὸν. Τὸ, Οὐ δύνασθε, τὸ Οὐ βούλεσθε σημαίνει νῦν, ὅτι οὐ βούλεσθε συνίναμι τὸν λόγον τὸν ἐμὸν, τὸν περὶ δογμάτων, διὰ φαυλότητα ψυχῆς χαμαὶ συρομένης καὶ μηδὲν ὑψηλὸν φανταζομένης. Ἐπὶ δὲ ἐτόλμησαν εἰπεῖν πατέρα ἑαυτῶν τὸν Θεόν οἱ ἀνάξιοι καὶ τῆς τοῦ Ἀβραάμ συγγενείας, παρρησιαζέσθαι καὶ ἐπάγει τοῦτοις, ὡς ἀνάτοις, φανερωτέραν πληγὴν, ἀντίρροπον (58) τῆς ἀναισχυντίας αὐτῶν, καταστῆλων τὸ φύσημα καὶ τὸν κόμπον τῶν ἀλαζόνων.

Ἦμεῖς — ἐστέ. Ἦμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκεῖνου ἐστέ τοῦ διαβόλου· ὑμῶν πατὴρ ἐκεῖνός ἐστιν ὁ διάβολος.

Καὶ — ποιεῖν. Τοῦ πατρὸς ὑμῶν ἐκεῖνου. Ἐπιθυμῖαι (59) δὲ αὐτοῦ τὸ ἀνθρωποκτονεῖν καὶ τὸ ψεῦδος, εἶτουν ὁ σχολιὸς καὶ διεφθαρμένος βίος, ὡς ἐφεξῆς ἰοεῖ.

Ἐκεῖνος — ἀρχῆς. Τὸν πρῶτον ἄνθρωπον κτείναν, τὸν Ἀδάμ· αὐτὸς γὰρ αὐτῷ τὸν θάνατον προεξένησεν· εἶτα καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν Ἀβελ ἀνέλων. Αὐτὸς γὰρ καὶ αὐτῷ τὸν ἀδελφὸν Κάιν ἐπανάστησε κινήσας τῷ φθονῷ.

Καὶ — ἴστηκεν. Οὐκ ἐμμένει, τουτέστιν, ἐν τῷ ὀρθῷ βίῳ οὐκ ἀναπαύεται, ἀλλὰ μισεῖ τὴν τοιαύτην πολιτείαν.

appellant, cum Christo dicenti Patrem suum esse Deum indignarentur? Quia ille natura suum esse Patrem dicebat. Quod autem dicunt: *Nos estupro nati non sumus*, intelligitur propter gentes quæ ab Ismael descendebant, qui ex servili congressu Abrahæ, ex Agar videlicet ancilla natus erat, cum ipsi ab Isaac descenderent, qui ex legitimo Abrahæ matrimonio, ex Sarra domina ipsius Agar erat progenitus.

Dicunt autem aliqui, quod ad inferendam ipsi injuriam hoc dixerint execrabilis illi, eo quod dicerent non esse eum natura filium Joseph. Quando autem attenuare eum volunt, tunc filium Joseph ipsum appellant, interdum quidem hoc, interdum vero illud nugantes, et nunquam veritati adhærentes. Atqui multi eorum estupro nati erant; multis namque illegitimis nuptiis Judæi copulabantur; verum silet etiam hoc, properans ad id quod majus est.

vers. 42. *Ait — exiivi.* Natus, vel missus sum.

Vers. 42. *Et veni.* Ad vos.

Vers. 42. *Neque — veni.* A propria voluntate, cum propriam non habeam voluntatem, ut sæpius dictum est.

Vers. 42. *Sed — misit.* Ut pater filium, ut meum verbum.

Vers. 43. *Quare — agnoscitis?* Quare ea quæ a me dicuntur, non intelligitis? Deinde addit et causam, cur ipsi non intelligerent illa.

Vers. 43. *Quia — meum.* — *Non potestis*, significat nunc, *Non vultis*. Quia non vultis, inquit, intelligere sermonem meum, qui de sublimi doctrina est, propter animæ vestræ pravitatem quæ humi deducta est, et nihil sublime imaginatur. Quia vero dicere ausi fuerant, patrem suum esse Deum, cum Abrahæ cognatione indigni essent, libere loquitur, et in eos tanquam immedicabiles manifestius infligit vulnus, quod ipsorum impudentiæ respondeat, inflationem ac elationem arrogantium reprimens.

Vers. 44. *Vos — estis.* Vos ex patre illo estis, nempe diabolo; vester ille pater est, diabolus videlicet.

Vers. 44. *Et — explere.* Patris illius vestri; desideria autem illius sunt homicidium et mendacium, sive obliqua et corrupta vita, veluti consequenter dicit.

Vers. 44. *Ille — initio.* Interfecto primo homine Adam: nam ipse mortem illi propinavit: deinde etiam occiso filio illius Abel, siquidem ipse fecit fratrem ejus Cain in eum insurgere, cum prius ad invidiam illum movisset.

Vers. 44. *Et — stetit.* Non permansit, hoc est, in recta via non quiescit, sed odit hujusmodi conversationem.

Variæ lectiones et notæ.

(54) Γεγεννημέθα A.

(55) Inclusa exciderunt A.

(56) Ita Origenes tom. IV, p. 327 B.

(57) Παρ' ἐμοῦ, post οὐ νοεῖτε. B

(58) Πληγὴν ἀναντιρρόπον A, male. Illud habet etiam Chrysost. t. viii, p. 318 E.

(59) Ἐπιθυμίας A.

Vers. 44. *Quia — eo. Sed e diverso mendacium. A*

Vers. 44. *Cum — loquitur. — Propria loquitur.*
Nam proprium ejus est mendacium : siquidem ipse primus adinvenit illud, et primus illo usus est, quando ad Evam mentitus est, dicens illi per serpentem : *Non morte moriemini ; et : Eritis sicut dii*⁷³.

Vers. 44. *Quia mendax est. Ex eo tempore, et in posterum mentiens.*

Vers. 44. *Et pater ipsius. Mendacii, ut qui primus illud adinvenit, sicut dictum est.*

Vers. 45. *Ego — mihi.* Nam si mendacium dicerem, crederetis utique mihi, tanquam id dicenti, quod proprium est patris vestri ; quia autem doceo veritatem, non creditis mihi, utpote alienum ab eo docenti. Veritatem autem vocat cum alias doctrinas, **B** tum quod Filius ipse sit Dei.

Vers. 46. *Quis — peccato ?* Si ita non est, quod quia veritatem dico, non creditis mihi, dicite, *Quis vestrum arguit me de peccato*, quod a me fiat, ut propter illud videamini non credere ?

Vers. 46. *Porro si — mihi ?* Si neque ideo, quia veritatem dico, non creditis mihi, neque quisquam vestrum arguit me de peccato, sane veritatem dico. *Sicutem veritatem dico, quare vos non creditis mihi ?* Postquam ita convicit eos de industria peccare, ulterius ratiocinatur.

Vers. 47. *Qui — estis.* Qui ex Deo est, verba Dei recipit, eisque paret ; vos non recipitis, ex Deo igitur non estis : et ex consequenti mentimini dicentes patrem vos habere Deum, et ex Deo esse. **C**

Vers. 48. *Responderunt — habes ?* Per interrogationem legendum est. Vocabant autem eum Samaritanum, utpote non exacte servantem legem, sicut illis videbatur, neque traditiones seniorum : tales siquidem erant Samaritani. Dæmonium vero habentem, tanquam Dei honorem in seipsum derivantem ; nam tales sunt dæmones : sed hic tanquam is qui in veritate Deus erat, illi vero quasi seductores.

Vers. 49. *Respondit — habeo.* Deum non dehonesto, sicut dæmones, nec ipsum honore suo deicio. **D**

Vers. 49. *Sed honoro Patrem.* Honorans namque Patrem ostendo, vos non habere Deum patrem, neque ex Deo esse. Si quidem ignominia est ejus, qui homines benevolentia persequitur, patrem esse homicidarum.

Vers. 49. *Et — me.* Samaritanum ac dæmoniacum appellantes. Itaque Patrem honorans

⁷³ Gen. III, 4, 5.

Ἵτι — αὐτῷ. Ἀλλὰ τὸναντίον ψεύδος.

Ἵταν — λαλεῖ. — Τὰ ἴδια λαλεῖ. Ἴδιον γὰρ αὐτοῦ τὸ ψεύδος. Αὐτὸς γὰρ πρῶτος [ἐξῆυρον ἦν αὐτὸ, καὶ πρῶτος] ἐχρήσατο αὐτῷ ψευδᾶμος, καὶ τὴν Ἐβαν ὅτε ἔλεγεν αὐτῇ διὰ τοῦ ὄφραως, ὅτι Οὐ θέκην ἀποθανεῖσθε, καὶ, ὅτι Ἔσεσθε ὡς θεοί.

Ἵτι ψεύστης ἐστίν. Ἐκτοτε καὶ εἰς τὸ εἶναι ψευδομένος.

Καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἦτις τὸ ψεύδους, αὐτὸς ἐστίν ὡς πρῶτος ἐξῆυρών αὐτὸ, καὶ εἰρηται.

Ἐγὼ — μοι. Εἰ μὲν ἔλεγον ψεύδος, ἐπιστεύετε μοι ἂν ὡς τὸ ἴδιον τοῦ πατρὸς ὑμῶν λέγοντι· Ἐπεὶ δὲ τὴν ἀλήθειαν διδάσκω, οὐ πιστεύετε μοι τὸ ἀλλότριον αὐτοῦ διδάσκοντι. Ἀλήθειαν δὲ πρὸς τὰς τε ἄλλας αὐτοῦ διδασκαλίας καὶ τὴν ὅτι Υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

Τίς — ἀμαρτίας ; Εἰ μὲν, διότι τὴν ἀλήθειαν λέγω, ἀπιστεῖτέ μοι, εἶπατε, Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἀμαρτίας, [ὑπ' ἐμοῦ (62) γενομένης, ἵνα δεξιῶν ἢ ἐκείνην ἀπιστεῖν ;

Εἰ δὲ — μοι ; Εἰ οὕτε διότι τὴν ἀλήθειαν λέγω, ἀπιστεῖτέ μοι, οὕτε τις ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἀμαρτίας, ἕρα ἀλήθειαν λέγω· καὶ εἰ ἀλήθειαν λέγω, διατί ὑμεῖς οὐ πιστεύετε μοι ; Οὕτως ἐλέγξας εἶπε ἰθαλοκάκους ἦτι συλλογίζεται.

Ὁ — ἐστὶ. Ὁ ἂν ἐκ τοῦ Θεοῦ τὰ ῥήματα τῶν Θεοῦ δέχεται, καὶ πείθεται· ὑμεῖς οὐ δέχεσθε· εἰ ἄρα ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστέ. Καὶ λοιπὸν ψευδοσθε λέγοντες πατέρα ἔχειν τὸν Θεόν καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι καὶ μὴ οὖν τὸν λόγον τῆς δημιουργίας πάντες ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶσι· κατὰ δὲ τὸν τῆς οικειότητος μόνον οἱ τὰ ῥήματα αὐτοῦ δεχόμενοι καὶ πειθόμενοι καὶ ἀπὸ τοῦ τρόπου τῆς γνήσιον δεικνύοντες.

Ἀπεκρίθησαν — ἔχεις ; Κατ' ἐρώτησιν ἀπεκρίσθησαν. Σαμαρείτην μὲν οὖν αὐτὸν ἔλεγον ὡς μὴ ἀκριδῶς τηροῦντα τὸν νόμον, ὡς αὐτοῖς ἰδίαις μὴδὲ τὰς παραδόσεις τῶν πρεσβυτέρων· τοιοῦτοι γὰρ οἱ Σαμαρείται· δαιμόνιον δὲ ἔχοντα, ὡς τὸ τοῦ Θεοῦ τιμὴν εἰς ἑαυτὸν ἔλκοντα· τοιοῦτοι γὰρ οἱ δαίμονες. Ἀλλ' ὁ μὲν ὡς ἐν ἀληθείᾳ Θεός, οἱ δὲ ὡς ἀπατεῶνες.

Ἀπεκρίθη — ἔχω. Οὐ γὰρ ἀτιμαῖζω τὸν Θεόν ὡς οἱ δαίμονες, οὐδὲ τῆς τιμῆς αὐτοῦ ἐκδύω αὐτόν.

Ἀλλὰ τιμῶ τὸν Πατέρα. Τιμῶν γὰρ τὸν Πατέρα ἀποφαίνω ὑμᾶς μὴ ἔχοντας πατέρα τὸν Θεόν [μὴδ' ἐκ (63) τοῦ Θεοῦ ὄντας. Ἀτιμία γὰρ τοῦ ἑλευθέρου πατέρα εἶναι τῶν ἀνθρωποκτόνων.

Καὶ — με. Σαμαρείτην καὶ δαιμόνιον ἔχοντα ὀνομάσαντες, διότι τιμῶν τὸν Πατέρα ἀπείρηται.

Variæ lectiones et notæ.

(60) Inclusa absunt A.
(61) Λέγοντος A.

(62) Inclusa absunt A.
(63) Inclusa absunt A.

ὕμᾱς μὴ ἔχοντας πατέρα τὸν Θεόν.] Ἀτιμάσαντες ἄ
 δε τὸν Υἱόν, ἠτιμάσατε τὸν Πατέρα. Προσέηται
 γὰρ ὅτι ὁ μὴ τιμῶν τὸν Υἱόν οὐ τιμᾷ τὸν Πατέρα τὸν
 πέμψαντα αὐτόν.

Ἐγὼ — μου. Τὴν ἐπίδικσιν τῆς ἀτιμίας μου.

Ἔστιν — κρίνων. Ὁ Πατὴρ δι' ὃν ἠτιμάσατέ με,
 καὶ πρὸς ὃν ἡ ἀτιμία τοῦ Υἱοῦ διαβαίνειν οἶδεν. Εἰ γὰρ
 καὶ τῆν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ, ἀλλ' οὐχ ὡς
 ἐκβαλὼν ἑαυτὸν τοῦ κρίνειν, ἀλλὰ διότι Λόγος τοῦ Πα-
 τρός ὁ Υἱός.

Ὅρα δὲ πῶς, ὅτε μὲν εἶπον πατέρα ἑαυτῶν τὸν
 Θεόν, ἐπαρρησιάσθη καὶ σφοδρῶς αὐτῶν καθήφατο.
 ὅτε δὲ αὐτὸν ἠτιμάσαν, ἐπιεικῶς ἀπεκρίνατο καὶ
 πρῶτως. Ἐτεῦθεν γὰρ ἐπαίδευσεν ἡμᾶς τὰ μὲν εἰς τὸν
 Θεὸν ἐκδικεῖν, τὰ δὲ εἰς ἡμᾶς παραρᾶν. Καὶ αὐτὸς γὰρ
 παραρραμῶν τὴν εἰς ἑαυτὸν ὕβριν ἐπι παραίνεσιν τρέ-
 πεται.

Ἄμην — αἰῶνα. Ζήτησον ἐν τῷ ἐνώτῳ κεφαλαίῳ
 τῷ. Ἐάν τις φάγῃ ἐκ τούτου τοῦ ἄρτου, ζήσεται
 εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτοῦ.
 Νοήσεις γὰρ ἐκεῖθεν περὶ ποίου θανάτου λέγει νῦν.
 Περὶ οὗ μὴ νοήσαντες ἐκείνοι πάλιν ἀτιμάζουσιν
 αὐτόν.

Εἶπον — ἔχεις. Νῦν μᾶλλον. Εἶπον δὲ τοῦτο, ὡς
 ἐκείνου δῆθεν ποιούντος ἑαυτὸν μείζονα τοῦ Θεοῦ.

Ἀβραάμ — προφήται. Οἱ τηρήσαντες τὸν λόγον τοῦ
 Θεοῦ.

Καὶ — ποιεῖς; Ἀκόλουθεν μὲν ἦν (64) εἰπεῖν·
 Μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ Θεοῦ; Ἄλλ' οὐ λέγουσι τοῦτο,
 ἵνα μὴ συγκρίναντες αὐτὸν τῷ Θεῷ δόξωσι μᾶλλον τιμᾶν
 αὐτόν. Βούλονται δὲ αὐτὸν ἐλάττωνα καὶ τοῦ Ἀβραάμ
 ἀπορῆναι. Καὶ οὐκ εἶπον τοῦ Ἀβραάμ (65), ἀλλὰ τοῦ
 πατρὸς ἡμῶν, κομπάζοντες πάλιν, καὶ τῇ συγγενείᾳ
 τοῦ Ἀβραάμ ἐπισειμυυόμενοι.

Ἀπεκρίθη — ἔστιν. Οὐδέν ἐστιν, ὡς ὑμεῖς ὑπο-
 λαμβάνετε. Πρὸς τὴν ἐκείνων γὰρ ὑπόνοιαν τοῦτο εἶπεν,
 ἔσον λέγων τῷ, Ἐάν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἑμαυτοῦ, ἡ
 μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθής· ὅπερ κείται περὶ τὰ
 μίσα του ἑβδόμου κεφαλαίου· καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγη-
 σιν αὐτοῦ.

Ἔστιν — με. — Ἐάν ἐγὼ μεγαλύνω, φησὶν,
 ἑμαυτοῦ, δοκῶ ὑμῖν ψεύδεσθαι Ἔστιν ὁ μεγα-
 λύνων με, ὁ Πατὴρ μου. Καὶ ἐν τῷ ῥηθέντι γὰρ
 κεφαλαίῳ ὁμοίως εἶπεν, ὅτι καὶ ὁ πέμψας με Πα-
 τὴρ, αὐτὸς μεμαρτύρηκε περὶ ἐμοῦ Προθερα-
 πύσει δὲ ὁ μέλλει ἱρεῖν, ἵνα μὴ διέξῃ κομπάζειν.

ostendi, vos Deum non habere patrem : vos autem
 Filium ignominia afficientes, honore privastis et
 Patrem. Prædictum enim est, quod, qui non
 honorat Filium, non honorat Patrem, qui misit
 illum ⁷³.

Vers. 50. *Ego — meam.* Vindictam contumeliæ
 meæ.

Vers. 50. *Est — judicet.* Pater, propter quem
 honore me privastis, et ad quem Filii ignominia
 transire cernitur. Nam etsi omne iudicium dedit
 Filio, non tamen, quod se honore privaverit, sed
 quod Verbum Patris sit Filius.

Vide autem, quod quando patrem sibi dixerunt
 esse Deum, libere respondit et graviter eos ob-
 jurgavit : quando vero contumelia eum affece-
 runt, modeste respondit ac mansuete. Hinc enim
 nos docuit, ut admissa in Deum vindicemus, in
 nos autem negligamus. Nam et ipse factam in
 se injuriam prætermittens, ad admonitionem
 convertitur.

Vers. 51. *Amen — æternum.* Quære in hoc
 nono capite, ubi dicitur : *Si quis comederit ex
 hoc pane, vivet in æternum* ⁷⁴, et illius lege enar-
 rationem. Nam ex hoc intelliges, de qua nunc
 morte loquatur; de qua cum illi non intellexissent,
 rursus eum contumelia afficiunt.

Vers. 52. *Dixerunt — habeas.* Nunc magis.
 Dixerunt autem hoc, quasi Deo se fecisset ipse
 majorem.

Vers. 52. *Abraham — prophetæ.* Qui Dei ser-
 monem servaverunt.

Vers. 52. *Et — Vers. 53. facis ?* Consequens
 sane erat, ut dicerent : Num tu major es Deo ?
 verum non hoc dicunt, ne Deo ipsum comparantes,
 viderentur eum potius honorare. Volunt autem
 ipso etiam Abraham minorem illum ostendere. Nec
 dixerunt simpliciter Abraham, sed patre nostro
 Abraham, rursus gloriantes, et de cognatione
 Abraham sese jactantes.

Vers. 54. *Respondit — est.* Nihil est, sicuti
 vos suspicamini; nam hoc ad illorum cogita-
 tionem locutus est, simile illi dicens : *Si ego
 testimonium perhibeo de me ipso, testimonium
 meum non est verum* ⁷⁵, quod juxta medium
 septimi capituli positum est, et ejus lege enar-
 rationem.

Vers. 54. *Est — me. Si ego, inquit, magnifico
 me ipsum, videor vobis mentiri : Est pater meus,
 qui magnifico me.* Nam prædicto quoque capite
 similiter dixit : *Et qui misit me Pater, ipse testi-
 monium perhibuit de me* ⁷⁶. Primum autem viam
 præstruit bis quæ dicturus est, ne gloriari vide-

⁷³ Joan. v, 23. ⁷⁴ Joan. vi, 51. ⁷⁵ ibid. 31. ⁷⁶ ibid. 37.

Variae lectiones et notæ.

(64) Αὐτῷ Addit A.

(65) Hoc non exclusit vocabulum Ἀβραάμ, quod
 uterque in textu habet, sed urget τὸ τοῦ πατρὸς

ἡμῶν. Accuratus dixisset, καὶ οὐχ ἀπλῶς εἶπεν, ἀλλὰ
 μετὰ προσθήκης.

atur. Vult enim ostendere, quod major sit, quam Abraham; nam hoc in presenti non dixit, propter ipsorum impudentiam.

Vers. 54. *Quem* — Vers. 55. *eum*. — Non cognovistis eum, utpote operibus illum negantes. Dicit enim et Apostolus: *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant*⁷¹. Vel etiam eo quod non agnoscatis Filium ejus. Dictum est enim: *Si me cognosceretis, et Patrem meum utique cognosceretis*⁷². Vel eo quod non servetis ejus sermones; nam si cognosceretis eum, sermonem ejus servaretis.

Vers. 55. *Ego autem novi eum*. Non solum, cum ex ipso sim, et ejusdem substantiæ, naturæ et scientiæ, sed etiam tanquam sermonem ejus servans. Nam et superius dixit: *Est verax, qui misit me, quem vos non nostis: ego vero novi eum, quia ab eo sum*⁷³.

Vers. 55. *Et — mendax*. Vos enim mentimini dicentes Deum vestrum esse, cum non cognoscatis eum, ut prædictum est. Notitiam autem et cognitionem dicit, nosse simpliciter, et cognoscere quod sit Deus et Pater, non scire Dei naturam. Nam ipsa non solum cognosci nequit, verum etiam omnino inintelligibilis est et inaccessibleis, nec tantum hominibus, sed et cælestibus virtutibus.

Vers. 56. *Sed — servo*. Vides, quod Dei sermonem servare, signum sit quod quis Deum cognoscat. Timeamus igitur, quod Dei præcepta non servamus, tanquam cum eis constituti, qui Deum ignorant. Deinde probat, quod major sit, quam Abraham.

Vers. 56. *Abraham — meum*. — *Exsultavit* sive concupivit. Diem autem suum dicit diem passionis.

Vers. 56. *Et vidit, et gavisus est*. Gavisus est propter salutem mundi. Præcognovit namque mysterium crucifixionis Christi. Desideravit videre diem ipsius et vidit illum præfiguratum et adumbratum, in die quo filium suum Isaac obtulit in holocaustum. Didicit enim, quod sicut ipse non peperit suo dilecto propter Deum, ita neque Deus parciturus esset Filio suo dilecto propter hominem. Et quemadmodum ille portavit ligna holocausti sui, ita et ipse portaturus esset lignum mortis suæ. Verumtamen, sicut illo non passo suppositus est aries: ita et hoc manente impassibili, humanitas ejus occisa est. Quod si diem ejus videre desideravit, utique hoc erat, tanquam majoris.

⁷¹ Tit. I, 16. ⁷² Joan. VIII, 19. ⁷³ Joan. VII, 26.

Variæ lectiones et notæ.

(66) In contextu, illo in loco codd. Euthymius habent vulgatum ἀληθώς. Sed Chrysost. refert ἀληθής. Tom. VIII, p. 294, 295, aliquoties.

(67) O interponit A.

(68) Τὴν abest A. Refertur ad εἶδεν και

Βούλεται γὰρ κατασκευάσαι ὅτι μείζων ἐστὶ τοῦ Ἀβραάμ. Φανερώς γὰρ νῦν οὐκ εἶπε τοῦτο διὰ τὴν ἀπεισχυρίαν αὐτῶν.

Ὅν — αὐτόν. — Οὐκ ἐγνώκατε αὐτόν, ὡς τὰ ἔργα ἀρνούμενοι αὐτόν. Φησὶ γὰρ καὶ ὁ Ἀποστόλος ὅτι Θεὸν ὁμολογοῦσιν εἶδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται. Ἡ καὶ ὡς μὴ ἐγνωκότας τὸν Υἱὸν αὐτοῦ. Προεῖρηκε γὰρ ὅτι εἰ ἐμὲ ἤδαιτε, καὶ τὴν Πατέρα μου ἤδαιτε ἂν. Ἡ ὡς μὴ τηροῦντες τὸ λόγον αὐτοῦ: εἰ γὰρ ἤδαιτε αὐτόν, ἐταρεῖτε αὐτὸν ὡς τὸν πατέρα αὐτοῦ.

Ἐγὼ δὲ οἶδα αὐτόν. Οὐ μόνον ὡς ἐξ αὐτοῦ καὶ τὴν αὐτῆς οὐσίας καὶ φύσεως καὶ γνώσεως ὦν, ἀλλὰ καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ τηρῶν. Καὶ ὀπίσω δὲ εἶπεν, ὅτι Ἴσακ ἀληθής (66) ὁ πέμψας με, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἰδατε, ἡ δὲ οἶδα αὐτόν, ὅτι παρ' αὐτοῦ εἰμι.

Καὶ — ψεύστας. Ψεύθεσθε γὰρ ὑμεῖς ἰσχυρίζεσθε ὅτι (67) Θεὸς ὑμῶν ἐστίν, οὐ γὰρ ἐγνώκατε αὐτόν, ὡς προεῖρηται. Εἶδησιν δὲ καὶ γνώσιν φησὶ εἶδέναι καὶ γινώσκω ἀπλῶς ὅτι ἐστὶ Θεὸς καὶ Πατὴρ οὐ μὴν τὴν (68) τῆς φύσεως τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸς γὰρ ὁ μόνον ἀγνωστος, ἀλλὰ καὶ παντελῶς ἀνεπίστος καὶ ἀνεπιχειρήτος, καὶ οὐ μόνον ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ ταῖς οὐρανίαις δυνάμεσιν.

Ἄλλ' — τηρῶ. Ὅρας ὅτι τὸ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ τηρῶν σημεῖον ἐστὶ τοῦ εἶδέναι αὐτόν. Φαβηθώμεν τοίνυν εἰς τὴν ἐπιτολὴν τοῦ Θεοῦ μὴ φυλάττοντες, ὡς ταπτόμενοι μετὰ τῶν ἀγνοούντων τὸν Θεόν. Εἶτα κατασκευάζει καὶ ὅτι μείζων ἐστὶ τοῦ Ἀβραάμ.

Ἀβραάμ — ἐμὴν. — Ἠγαλλιάσατο, ἔγουν ἐξήμνησεν. [Ἡμέραν (69) δὲ αὐτοῦ λέγει τὴν τῆς σταυροῦ.

Καὶ εἶδε, καὶ ἐχάρη. Ἐχάρη διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ κόσμου. Προγνοῦς γὰρ τὸ μυστήριον τῆς σπαρώσεως τοῦ Χριστοῦ ἐπιθύμησεν] εἶδεν τὴν ἡμέραν αὐτοῦ, καὶ εἶδεν αὐτὴν [προσκαιρογραφηθεῖσαν (70) καὶ] διατυπωθεῖσαν ἐν τῇ ἡμέρᾳ καθ' ἣν ἀνήγαγε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν Ἰσαάκ εἰς ὀλοκάρπωσιν. Ἐμπερὶ γὰρ ὅτι, ὡς περ αὐτὸς οὐκ ἐπέστατε τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ τῆς ἀγαπητοῦ διὰ τὸν Θεόν, οὕτως οὐδὲ ὁ Θεὸς ἐπέστατε τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ ἀγαπητοῦ διὰ τὸν ἄνθρωπον. Ἐπερ ὡς περ οὕτως ἐδάστασε τὰ ξύλα τῆς ὀλοκάρπωσης αὐτοῦ, οὕτως κακείνος βιάστασε τὸ ξύλον τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Πλὴν καθάπερ τούτου μείναντος ἀπαθείς ἰκρίος ἐτίθη, οὕτως κακείνου μείναντος ἀπαθείς ἰκρίος ἀνθρώπινον αὐτοῦ σφαγιασθήσεται. εἰ δὲ ἐπιθύμησιν εἶδεν τὴν ἡμέραν αὐτοῦ, ὡς μείζωνος πατρως.

γνώσιν.

(69) Inclusa absunt A.

(70) Inclusa absunt A. Ibidem legitur, κροθιθυπωθεῖσαν.

Και — ἰώρακας ; ὄνοντο γὰρ αὐτὸν ἰγγύς εἶναι πενήκοντα ἐτῶν διὰ τὴν πολυπειρίαν αὐτοῦ. Τινὰ δὲ τῶν (71) ἀντιγράφων τεσσαράκοντα γράφουσιν, ὅπερ δοκεῖ ἀκριβέστερον.

Εἶπεν — εἰμι. Ὡς Θεός. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐγὼ ἤμην, ἀλλ' Ἐγὼ εἰμι ὁ αἰεὶ ὢν. Τὸ μὲν οὖν γενέσθαι χριστοῦ · τὸ δὲ εἰμὶ ἀκτίστου [καὶ (72) κτίστου].

Ἦσαν — αὐτῶν. Οἱ ταχεῖς πρὸς φόνον · Ἠγρίανον γὰρ δόξαντες ὑβρισθῆναι τὸν Ἀβραάμ · ἀμα δὲ καὶ γνόντες ὅτι ἀιδιότατα Θεοῦ περιτίθησιν ἑαυτῶ.

Ἰησοῦς δὲ ἐκρύβη. Ἀόρατος αὐτοῖς κατέστη τῇ ἔξουσιᾳ τῆς θεότητος.

Καὶ ἱεροῦ. Ἴνα κατασταλῇ ὁ θυμὸς αὐτῶν.

Διελθῶν — αὐτῶν. Μὴ ἰσχυρότων ἰδεῖν αὐτόν. Καὶ διατὶ οὐκ ἐξέλιπεν αὐτῶν τὴν δύναμιν καὶ φανερώς ἀνεχώρησε ; Διότι οὐθ' οὕτως ἐμελλον πιστεῖσιν. Καὶ γὰρ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ Πάθους ὑπίστους (73) αὐτοὺς ἔρριψε, καὶ τὰς ὄψεις αὐτῶν ἐσκότισε, καὶ οὐκ ἐπίστευσαν. Οὐδὲν γὰρ χειρὸν ψυχῆς ἀπεγνωκυίας. Κἄν γὰρ σημεῖα ἴδῃ, κἄν τέρατα, μένει τὴν αὐτὴν ἔχουσα πάλιν ἀναισχυνησίαν.

Καὶ παρήγεν οὕτως. Ἐδαδίζεν οὕτως, μὴ φαινόμενος αὐτοῖς.

ΚΕΦ. Γ'. Περὶ τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ.

Καὶ — γενετῆς. Βαβαϊῶν ἂ εἶπε, καὶ πιστούμενος ὅτι Θεός ἐστιν, εὐθὺς ἔρχεται ἐπὶ θαῦμα μέγιστον, καὶ μὴπω μέχρι τότε γενόμενον. Τυφλοὶ μὲν γὰρ καὶ ἄλλοι ἀνέβλεψαν · τυφλὸς δὲ ἐν γενετῆς (74) οὐδεὶς ἄχρι τότε. Διὸ καὶ ἀναβλέψας ἔλεγεν · Ἐκ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἠκούσθη ὅτι ἤνοιξέ τις ὀφθαλμοὺς τυφλοῦ γεγεννημένου.

Καὶ — γεννηθῆ ; Ἐρωτῶσιν οὐχ ὡς τοῦτο πάντως ἢ ἐκεῖνο ὑπολαμβάνοντες, καθάπερ οἱ ἀνόητοι Ἰουδαῖοι · τὸ μὲν γὰρ ἁμαρτεῖν πρὸ τοῦ γεννηθῆναι ἀδύνατον, τὸ δὲ ὑπὲρ τῶν γονέων κολάζεσθαι ἄδικον · ἀλλ' ἐστὶν ὁ σκοπὸς τοῦ λόγου τοιοῦτος. Ὁ μὲν παράλυτος διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ ἠσθίνει, καθὼς ἐκεῖ μεμαθήκαμεν · περὶ τούτου δὲ (75) τί λέγεις ; Τίς ἥμαρτεν, οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ ; ἡμεῖς γὰρ οὐτε τοῦτο οὐτε ἐκεῖνο δυνάμεθα λέγειν, παντελῶς ἐξαπορούμενοι.

⁸⁰ Joan. ix, 32.

Variæ lectiones et notæ.

(71) Scilicet Chrysostomi, qui audacter ita correxit. Vide tom. VIII, pag. 324. Chrysostomum sequitur unus ex codicibus Mosquensibus N. Test. g. qui est cum scholiis. Origenes, qui tom. XX, in Joannem hæc data opera interpretatur, hunc verum totum prætermisit. Πεντήκοντα servavit Cyrill. t. IV, p. 585 C. ; Theophylact. p. 690 E ; peverus in Catena Corderii, p. 243 ; et codices Srobatiores omnes.

(j) Qui visum. Forte legit, διὸ καὶ ὁ ἀναβλέψας.

A Vers. 57. *Et — vidisti ?* Putabant enim eum ferme esse quinquagenarium, propter multam ejus peritiam et experientiam. Quædam autem exemplaria habent, *quadraginta*, quod videtur esse verius.

Vers. 58. *Dixit — sum.* Tanquam Deus. Et non dixit, Ego eram ; sed, *Ego sum*, qui semper eum. Fieri siquidem rei creatæ est ; *Sum* vero, increatæ et creatæ.

Vers. 59. *Tulerunt — eum.* Veloces ad cædem. Exasperati sunt enim putantes injuria affectum esse Abraham : simul etiam, ubi cognovissent quod Dei æternitatem sibi vindicaret.

Vers. 59. *Jesus autem occultatus est.* Per divinitatis potentiam invisibilis eis effectus.

B Vers. 59. *Et — templo.* Ut illorum sedaret furorem.

Vers. 59. *Pertransiens — illorum.* Cum illi eum videre non possent. Et quare non dissolvit illorum virtutem, et manifeste recessit ? Quia nec sic credituri erant. Etenim tempore passionis supinos illos dejecit, eorumque aspectus obscuravit, et non crediderunt. Nam anima reproba nihil est pejus : licet enim signa videat ac prodigia, suam tamen semper retinet impudentiam.

Vers. 59 *Et ita præteribat.* Ambulabat ita, non apparens illis.

CAP. X. *De cæco a nativitate.*

Cap. IX. Vers 1. *Et — nativitate.* Confirmando, quod dixerat, fidemque faciens, quod Deus esset statim venit ad miraculum maximum, et usque ad id temporis nunquam factum. Siquidem et alii cæci visum receperunt, verum qui a nativitate cæcus fuisset, nullus usque ad id tempus. Ideo etiam, qui visum (j) recepit, dicebat : *A sæculo non est auditum, quod aperuerit quispiam oculos cæci nati* ⁸⁰.

Vers. 2. *Et nasceretur ?* Interrogabant, non quod hoc aut illud omnino suspicarentur, quemadmodum insipientes Judæi ; nam hunc peccasse, antequam natus esset, impossibile erat porro pro parentibus puniri injustum ; sed finis sermonis talis est. Paralyticus quidem propter peccata sua ægrotabat, sicut ibi didicimus : de hoc autem. *quid dicis ? Quis peccavit, hic, an parentes ejus ?* nos enim neque hoc, neque illud dicere possumus, omnino conturbati consilioque destituti.

(72) Inclusa absunt A. Κρίτης, quomodo etiam Eustathius scribit, qui cum κτίτης comparat, pro substantivo accipio, non, ut interpres, pro adiectivo.

(73) Ita plerumque Chrysostomus oratorie laudat, Joan. xviii. 6, ἔπεσον χαμαί.

(74) Γεννητῆς.

(75) Δὲ ἀδὲστ A.

Vers. 3. *Respondit — ejus. Non omnino a peccatis hos dicit esse immunes, sed quantum ad id, ut cæcus fieret, et illos et hunc sine peccato esse asserit.*

Hinc itaque discimus, quod pro parentibus qui peccaverunt non puniuntur filii. Quanquam enim in libro Exodi de Deo scriptum est : *Reddens peccatapatrum in filios, in tertiam et quartam generationem* ⁸¹, tamen propter solos illos dictum est, qui ab Israelitis progeniti, essent idolis imolaturi. Nam quia imitati fuerunt impietatem parentum suorum, qui in Egypto idololatræ fuerant, merito supplicium illorum reddidit eis : siquidem quorum æqualia fuere delicta, horum æqualia quoque sunt supplicia. Postmodum vero legem statuens, ait per Mosen : *Non morientur filii pro patribus, neque patres pro filiis* ⁸². Et rursus per Ezechiel dicit : *Quæ vobis est parabola hæc in terra Israel, et dicatis, Patres comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupuerunt? Vivo ego, dicit Dominus, si erit deinceps parabola hæc, sed eorum qui comederint uvam acerbam dentes obstupescunt* ⁸³.

Vers. 3. *Sed — ipso. Opera Dei vocat formationem oculorum cæci de pulvere. Quia enim in confesso erat opus fuisse Dei formationem corporis Adam de pulvere : hic etiam oculos cæci, pulcherrimam corporis partem, format de pulvere : ut hinc indubie Deus appareat, utpote æque potens, ut Deus : nam qui pulcherrimam partem ita formavit, posset et totum formasse.*

Aut opera Dei dicit occultam divinitatis suæ potentiam, quæ tunc magis apparuit. Quid ergo ? nisi hic damno affectus fuisset, non poterant aliter manifestari Dei opera ? Poterant quidem, sed neque hic damno affectus est, imo potius beneficium accepit : per cæcitatem oculorum corporis aptos habens animæ oculos. Nam quæ illorum est utilitas, si hi clausi sint ? Licetum itaque fuit Creatori cæcum hunc creare, non puniendo, sed dispensatorio modo, ut opera Dei manifestarentur, et hic ex eo apertos haberet animæ oculos.

Quidam vero dictionem ut, non causalem esse dicunt, sed ejus quod futurum erat significativam, puta quod opera Dei manifestanda erant in ipso. Et simile esse aiunt, quod dicitur : *In judicium ego in mundum veni, ut qui non vident videant, et qui vident cæci fiant* ⁸⁴ ; aiunt enim significare, quod qui non vident videbunt, et qui vident excæ-

A Ἀπερίθη — αὐτοῦ. Οὐ παντελῶς ἀναμαρτήτους ἐ-
τούς φησιν, ἀλλ' ὅσον εἰς τὸ τυφλωθῆναι τοὺς, ἐνα-
μαρτητῆτος κάκεινους καὶ τοῦτον (76).

Ἐντεῦθεν λοιπὸν (77) μακθάνομεν ὅτι πᾶσι
ἀμαρτανόντων οὐ κολάζονται παῖδες. Εἰ γὰρ καὶ
τῇ Ἐξόδῳ περὶ τοῦ Θεοῦ γέγραπται ὅτι Ἀπο-
δοῦς ἀμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα ἐπὶ τρίτην καὶ
τετάρτην γενεάν· ἀλλὰ δι' ἐκείνου· μόνου· εἰς τὴν
τοὺς μέλλοντας ἐκ τῶν Ἰσραηλιτῶν εἰδωλολατρῆται.
Ἐπεὶ γὰρ ἐξήλωσαν τὴν ἀπίθειαν τῶν ἐν Αἴγυπτῳ
εἰδωλολατρῆσαντων γονέων αὐτῶν, ἀπίθειαν ἐ-
τοῖς τὴν τιμωρίαν ἐκείνων εἰκότως. Ὡν γὰρ ἰπ-
αὶ ἀμαρτίαι (78), τοῦτοις ἴσαι πάντως καὶ αἰπί-
σεις. Ὑστερον γὰρ νομοθετῶν διὰ Μωυσίως, π-
σίν· Οὐκ ἀποθανοῦνται παῖδες ὑπὲρ πα-
οῦδε πατέρες ὑπὲρ παιδῶν· καὶ διὰ Ἰερμ-
πῆλιν λέγει· Τί ὑμῖν ἡ παραβολὴ αὕτη, λέγου-
δι πατέρες ἔφαγον ἄκρακα, καὶ οἱ ὀδόντες τῶν τέκνων
ὠμοθίασαν ; Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος, εἴ ἔσται ἡ παρα-
βολὴ αὕτη· ἀλλὰ τῶν φαγόντων τὸν ἄκρακα ὠμοθί-
σουσιν οἱ ὀδόντες.

Αλλ' — αὐτῶ. Ἔργα τοῦ Θεοῦ λέγει τὸν ἐπὶ
χοῶς πλάσιν τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ τυφλοῦ. Ἐκεί γὰρ
ὁμολογούμενον ἔργον Θεοῦ ἦν ἡ ἀπὸ χοῶς κλάσις
τοῦ σώματος τοῦ Ἀδάμ, ἀπὸ χοῶς καὶ αὐτὸς κλάσις
τοῦ ὀφθαλμοῦ τοῦ τυφλοῦ, τὸ καλλιστον μέρος τοῦ
σώματος, ἵνα ἐντεῦθεν φανεῖται (80) Θεὸς ἀναμαρτή-
λος, οἷα τὰ ἴσα τῷ Θεῷ θυνάμενος. Ὁ γὰρ τὸ καλ-
C λιστον μέρος οὕτω πλάσας, δυνατὸς καὶ τὸ ὅλον
πλάσαι.

Ἢ ἔργα τοῦ Θεοῦ φησι τὴν κεκρυμμένην δύναμιν
τῆς θεότητος αὐτοῦ, ἧτις τότε μάλλον ἐφανῆ. Π-
οῦν ; εἰ μὴ ἐκολίσθη οὕτως, οὐκ ἐνθὲν ἐτέρως προ-
ρωθῆναι τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ; Ἐνθὲν μὲν (81), αἰ-
οῦδε οὕτως ἐκολίσθη, μάλλον μὲν οὖν εὐρηγοῦντι δι-
τῆς πηρώσεως τῶν τοῦ σώματος ὀφθαλμῶν, ἀναβίβη-
τοῦς τῆς ψυχῆς. Τί γὰρ ὄφελος ἐκείνων ὅταν οὕτως
βλέπωσιν ; Ἐξῆν οὖν τῷ Κτίστη τυχλόν αὐτῶν κτίσει
οὐ κολαστικῶς, ἀλλ' οἰκονομικῶς, ἵνα τε τὰ ἔργα τοῦ
Θεοῦ φανερωθῇ· καὶ αὐτὸς ἐντεῦθεν ἀναβίβη τὴν
ψυχὴν.

Τινὲς δὲ τὸ ἵνα οὐκ αἰτιολογικῶν λόγουσιν ἵ-
ταῦθα, ἀλλὰ δηλωτικῶν τοῦ μέλλοντος ὅτι φανε-
D θήσονται τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ. Τοῦτον
δὲ (82) εἶναι καὶ τὸ· Εἰς χρέμα ἐγὼ εἰς τὸν κοσμὸν
τοῦτον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι
καὶ οἱ βλέποντες [τυφλοὶ (83)] γένωνται. Σημειω-
γὰρ ὅτι οἱ μὴ βλέποντες βλέψουσι, καὶ οἱ βί-
βουσι.

⁸¹ Exod. xx, 5. ⁸² Deut. xxv, 16. ⁸³ Ezech. xviii, 2-4. ⁸⁴ Joan. ix, 39.

Variæ lectiones et notæ.

(76) Credo addendum esse λέγει, αὐτὸ ἀποφαίνει
aut tale quid.

(77) Μακθάνομεν A.

(78) Τοῦτων A.

(79) Ita etiam laudat Chrysost. tom. VIII, p. 327 B.

(80) Φανῆ A.

(81) Ἐνθὲν μὲν absunt A.

(82) Τοῦτον δὲ B.

(83) Inclusa exociderunt A.

ποντες] τυφλωθήσονται· οὐ γὰρ διὰ τοῦτο ἦλθεν, ἵνα οἱ βλέποντες τυφλοὶ γίνωνται. Καὶ ὁ Παῦλος διέφησιν· Νόμος παρεισηλθεν, ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα. [Οὐ (81) γὰρ διὰ τοῦτο παρεισηλθεν, ἀλλ' ὅτι μέλλει πλεονάσαι τὸ παράπτωμα,] καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Ἰδίωμα γὰρ καὶ τοῦτο τῆς Γραφῆς.

Ἐμὲ — με. Ἐμὲ δεῖ ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα (85) τὰ δεικνύοντά με Υἱὸν τοῦ Πατρὸς, καὶ ἴσον τῷ Θεῷ. Ἐμὲ χρῆ φανεροῦν ἑμαυτὸν, ὡς φιλόανθρωπον, ἵνα, διὰ τῶν τοιούτων ἔργων χειραγωγούμενοι πρὸς τὴν εἰς ἐμὲ πίστιν οἱ ἄνθρωποι, μὴ ἀπόλωνται. Ἐμοῦ γὰρ ἐνανθρωπήσαντος ἀδύνατον σωθῆναι τινα ἑτέρως, εἰ μὴ διὰ τῆς εἰς ἐμὲ πίστεως.

Ἔως ἡμέρα ἐστίν. Ἔως ὁ παρὼν αἰὼν ἐστίν, ἕως Β ὁ βίος οὗτος συνίστηεν, ἕως ἕξει τοῖς ἀνθρώποις ἐργάζεσθαι.

Ἐρχεται — ἐργάζεσθαι. Ἐρχεται ὁ μέλλον αἰὼν, ὅτε οὐδεὶς δύναται ἐργάζεσθαι τὸ πιστεύειν εἰς ἐμὲ. Ἐργασίας γὰρ ὁ παρὼν καιρὸς· ὁ δὲ μέλλον ἀνταπόδοσις. Ὅτι δὲ ἐργασίαι ἐνταῦθα τὴν τοῦ πιστεύειν λέγει, δῆλον ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν ὅπισω, ὅτι Τοῦτο ἐστὶ τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, ἵνα πιστεύσητε εἰς ὃν ἀπέστειλεν ἰκέτιος.

Ὁ μὲν οὖν Χριστὸς ἡμέραν μὲν ἐκάλεσε τὸν παρὼν αἰὼνα διὰ τὸ ἐνεργῶν· (86) νύκτα δὲ τὸν μέλλοντα διὰ τὸ ἀεργῶν· ὁ δὲ (87) Παῦλος τούναντιον νύκτα μὲν τὸν παρὼντα αἰὼνα διὰ τὴν πλάνην καὶ τὴν ἀγνοίαν καὶ τὸ σκότος τῶν παθῶν, ἡμέραν δὲ τὸν μέλλοντα διὰ τὸ μὴ εἶναι τούτων· φησὶ γὰρ· C Ἢ νῦξ πρότερον, ἢ δὲ ἡμέρα ἡγγικεν.

Ὅταν — κόσμου. Καὶ χρῆ τοὺς ἐσκοτισμένους φωτίζεσθαι διὰ πίστιν, πρὸ τοῦ μεταβῆναι με ἀπὸ τοῦ κόσμου. Καὶ ἐν τῷ πεντεκαιδεκάτῳ δὲ κεφαλαίῳ πλατύτερον περὶ τούτου λέγει. Τί οὖν; ἐν τῷ οὐρανῷ ὧν οὐκ ἐστὶ φῶς τοῦ κόσμου; Ἔστιν· ἀλλὰ νῦν περὶ τῆς ἐν τῇ (88) γῆ διατριβῆς αὐτοῦ φησιν, ἅμα μὲν προτροπόμενος εἰς πίστιν ἅμα δὲ τὸν ὅσον οὐκ ἔχοντα αἰὼνα αὐτοῦ παραδελῶν.

Ταῦτα εἰπὼν — τυφλοῦ. Διατί μὴ χεῖρον μόνον λακῶν ἐπέχρισε; Διότι ὁ χεῖρος ἀνευ ὕδατος οὐκ ἐπιχρίεται. Καὶ διατί οὐχ ὕδατι, ἀλλὰ πύσματι πηλὸν ἐποίησεν; Ἴνα τῷ πύσματι ἐπιγραφῆ (89) τὸ θαῦμα.

Καὶ — Σιλωάμ. Νίψασθαι μὲν κελεύει, δεικνύς ὅτι οὐ χρεῖαν εἶχε τοῦ χόου· ἀλλ' ἐχρήσατο τούτῳ πρὸς τὸ διδάξαι μόνον, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ κατ' ἀρχὰς ἐκ χόου πλάσας τὸ σῶμα τοῦ Ἀδάμ. Ἀποστῆλαι δὲ αὐτὸν εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ Σιλωάμ πόρῳ οὐσαν, ἵνα φανῇ ἡ πίστις καὶ εὐπίθεια τοῦ τυφλοῦ. Οὐδε γὰρ ὑπόψια τις ἦν, ὅτι ἡ κολυμβήθρα θερα-

A cabuntur, siquidem non propterea venit, ut qui vident cæci fiant. Præterea et Paulus dicit : *Lex subintroivit, ut abundaret delictum* 85 ; neque enim propter hoc subintroivit, sed ait quod subsequutum est, *ut abundaret delictum*, et multa hujusmodi. Siquidem et hoc Scripturæ idioma est, loquendique proprietas.

Vers. 4. *Me — me.* Me oportet operari opera, quæ me Patris esse Filium ostendant et æqualem Deo; me oportet manifestare meipsum, quod hominum sim amator, ut homines per hujusmodi opera ad fidem, quæ in me est, attracti, non pereant. Quandoquidem enim carnem assumpsit, impossibile est eos aliter salvos fieri, nisi per fidem, quia in me credent.

Vers. 4. *Donc dies est.* Donec præsens durat sæculum, donec vita hæc consistit, donec hominibus operari conceditur.

Vers. 4. *Venit — operari.* Venit futurum retributionis sæculum. Quod autem operationem dicat hic, qua in ipsum crederetur, ex eo manifestum est quod superius dixerit : *Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem ille misit* 86.

Christus namque præsens sæculum vocavit diem, eo quod operationi aptum est : futurum vero noctem, quia in eo non fient opera. Paulus autem e diverso noctem dixit præsens sæculum propter errorem et ignorantiam ac tenebras perturbationis animi ; diem vero, futurum, eo quod nihil horum habebit. Ait enim : *Nox præcessit, dies autem opproinquinavit* 87.

Vers. 5. *Quandiu — mundi.* Et eos, qui obtenebrati sunt, oportet illuminari per fidem, priusquam a mundo transeam. Decimo quinto autem capite *latus de hoc loquitur. Quid ergo, cum in cælo est, non est lux mundi ? Est utique, sed nunc de conversatione sua in terra dicit, simul et ad fidem adhortans, et propinquam esse mortem suam significans.*

Vers. 6. *His dictis — cæci.* Quære solum pulverem sumptum non illevis ? Quia solus pulvis sine aliquo humore non linitur. Et quam ob causam sputo et non aqua lutum fecit ? Ut sputo adscriberetur miraculum.

Vers. 7. *Et — siloe.* Lavari jubet, ostendens quod nulla sit pulveris necessitas : sed eo usus est solum, ut ostendat se esse, qui ab initio corpus Adam de pulvere formavit. Mittit autem eum ad piscinam Siloe, quæ longe distabat, ut appareret fides ac prompta cæci obedientia ; neque enim ulla erat apparentia, quod piscina illum esset curatura.

85 Rem. v, 20. 86 Joan. vi, 29. 87 Rom. xiii, 12.

Variæ lectiones et notæ.

(84) *Inclusa exciderunt A.*
(85) *Του πέψαντος με addit A.*
(86) *Τὸ ἔργον A.*

(87) *Διὰ τὴν ἀνταπόδοσιν. Ὁ δὲ A.*
(88) *Τῆ abest A.*
(89) *Ἐπιγραφῆ B.*

πύσει αὐτόν. Πολλῶν γὰρ καθαιόσταν ἐκεῖ καὶ νικτομένων καὶ λουομένων, οὐδαίς εὐρέ ποτε π- σου τινός (90) ἀπαλλαγῆν.

Vers. 7. *Quod — missus.* Quod vocabulum Siloe A videlicet, quod est Hebraicum, interpretatione sonat *missus* : ideo, ut opinor, quod tunc caecus illo fuerit missus ; praesignabat namque piscinae appellatio id quod futurum erat.

Vers. 7. *Abiit' — videns.* Abiit nihil haesitans, sed confestim obediens. Atqui verisimiliter dicere poterat : Quid hoc sibi vult ? non potuit me curare ? num fortassis illudit me, frustra que mittit ? nam frequenter ibi lotus, nihil accepi utilitatis. Item et aliter : Si futurum est, ut lutum me sanet, quid opus est, ut in dicta piscina laver ? si vero illa me curatura est, quae fuit luti necessitas ? Sed nihil huiusmodi aut dixit, aut cogitavit : sed simpliciter credens, quod ea quae ad salutem suam convenirent, et fecisset et iussisset, obedit et abiit, et per tale fidem non est sua spe frustratus.

Vers. 8. *Vicini itaque.* Vers. 11. *visum recepi.* Quid ais ? Homo talia facere potest ? nondum enim cognoscebat eum etiam esse Deum. Non dixit autem : Exspuit in terram, nam tunc non viderat ; sed, *Lutum fecit et inunxit oculos meos* ; hoc namque senserat ac sensu tactus cognoverat.

Sed unde didicit, quod Jesus diceretur ? Interrogavit procul dubio eos qui tunc praesentes erant. Verisimile enim est, quod etiam prius de miraculis illius audierit ; ideo etiam incunctanter illi paruit, sicut dictum est.

Vers. 12. *Dixerunt — ille ?* Nam requirebant illum, qui insaniam ipsorum aufugerat ; et quasi (u) solum id audissent, investigant eum.

Vers. 12. *At, Nescio.* Nam cum inunxisset, et ad piscinam abire iussisset, continuo discesserat fugiens plausum de miraculo.

Vers. 13. *Adducunt — Vers. 14. oculos.* Cum illum non invenirent, hunc adducunt ut demonstrarent quod Sabbatum solverit.

Vers. 15. *Rursum — video.* Non interrogaverunt, Quomodo visum recepisti, sed *Quomodo aperuit oculos tuos ?* dantes occasionem calumniandi eum de opere prohibito scilicet in Sabbato : ipse vero quasi ad eos loquens, qui jam audiverant, sermonem abbreviat.

Vers. 16. *Dicebant — observat.* — *Non est a Deo, missus videlicet, vel, Non est ex Deo.*

Vers. 16. *Alii — eos.* Nam qui ex Deo non est, ex diabolo est, et omnino peccator est. Dissensio

Ἄ — ἀπεσταλμένος. Ὅπερ ὄνομα, τὸ Σιλῶν δηλονότι, Ἑβραϊκὸν ὄν, ἐρμηνεύεται ἀπεσταλμένος. Οἱμαί διὰ τὸν ἀπεσταλμένον ἐκεῖ τότε τυφλόν. Πρὸ δόλου γὰρ ἢ τῆς κολυμβήθρας κλήσεις τὸ μέλλω.

Ἀπῆλθεν — βλέπων. Ἀπῆλθε μὲ δικαιοῦς ὄλωσ ἀλλ' εὐθὺς ὑπακούσας, καίτοι εἰκὸς ἐν σιπῶ. Τί τοῦτο βούλεται, οὐκ ἠδύνατο αὐτὸς θεραπεύειν ; μήποτε πλανῶ με καὶ μάτην πέμπω ; τίλω γὰρ ἐκεῖ νεφέματος οὐδὲν ἀπονάμην. Καὶ ἴτερος ἐκ. Εἰ ὁ πηλὸς θεραπεύσει, τίς ἢ χρεια τοῦ νεφέτος εἰς τὴν εἰρημένην κολυμβήθραν ; Εἰ δὲ ἐκεῖνε κωπέσει, τίς ἢ χρεια τοῦ πηλοῦ ; Ἀλλ' οὐδὲν κατῆ ἢ εἶπεν ἢ ἐλογίσαστο ἀπλῶς δε πιστεύσας, ἐπὶ πρὸς ἴασον αὐτοῦ καὶ ποποίηκε καὶ προσῆ ἐπίεσθη καὶ ἀπῆλθε, καὶ τῆς τοιαύτης πιστῆς δειμαρτεν.

Οἱ οὖν γείτονες — ἀνέβλεψα. Τί λέγεις ; ἢ θρωπος τοιαῦτα δύναται ; Οὐπω γὰρ ἐγνωσα ἐτὸν καὶ Θεόν. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Ἐπτῶσι χρεαί, οὐκ ἴώρα γὰρ τότε, ἀλλ', ὅτι Πηλὸν ἐποίησε, καὶ ἐπέστη μου τοὺς ὀφθαλμούς. Ἥσθητο γὰρ καὶ ἐγνω τοῦτο ἐπὶ ἀφῆς.

Ἀλλὰ πόθεν ἔμαθεν ὅτι Ἰησοῦς λέγεται ; Ἦν τῆσε τότε (91) πόντως τοὺς παρόντας. Εἰκὸς γὰρ κα πρότερον ἀκούειν περὶ τῶν θαυμάτων αὐτοῦ. Ὁ καὶ ἀπερίεργως ὑπήκουσεν αὐτοῦ, καθὼς εἶρηται.

Εἶπον — ἐκείνος ; Ἐξήτουν γὰρ αὐτὸν, διερωτῶντα τὴν μανίαν αὐτῶν, καὶ ὡς μόνου ἔκοντα ἰχνηλατοῦσιν αὐτόν.

Λέγει. Οὐκ οἶδα. Ἐπιχρίσας γὰρ καὶ ἐπιπέμπω ἀπελθεῖν εἰς τὴν κολυμβήθραν, ἀνεχώρησε ἐκτα φεύγων τὸν ἀπὸ τοῦ θαύματος κρότον.

Ἄγουσιν — ὀφθαλμούς. Μὴ εἰρόντες ἐκείνη ἀγνοοῖα τοῦτον εἰς ἀπόδειξιν τῆς λύσεως τοῦ νεφέτου.

Πάλιν — βλέπω. Οὐκ ἠρώτησαν, Πῶς (92) ὀφείψας, ἀλλὰ, Πῶς ἀνέφετί σου τοὺς ὀφθαλμούς ; ἐκ δόντες ἀφορμὴν τοῦ διαβαλεῖν αὐτὸν ἐπὶ ἐργαστῆ κακωλυμένη δῆθεν ἐν τῷ Σαββάτῳ. Ὁ δὲ, ὡς ἐκ ἀκηκρότας ἤδη τὰ κατ' αὐτὸν λέγων, ἐπιτίμησε τὸν λόγον.

Ἐλεγον — τῆσε. Οὐκ ἐστὶ παρά Θεοῦ, ἀπιστίαν νος δηλονότι, ἢ οὐκ ἐστιν ἐκ Θεοῦ.

Ἄλλοι — αὐτοῖς. Ὁ γὰρ μὴ ὢν ἐκ τοῦ Θεοῦ τοῦ διαβόλου ἐστὶ, καὶ πάντως ἀμαρτωλὸς ἐστὶ.

Variae lectiones et notae.

(90) Τινός Α.

(91) Ποτέ Α.

(92) Chrysostomus, ut solet, versum 15 et 26 confudit. Vide tom. VIII, p. 334 A. Hunc ergo sequitur Euthymius et Theophylactus, etiam in interpretatione p. 697 C. Similis confusio est infra xvii, 7, 8, et in locis centum aliis. Sed altero loco

codices etiam fingit et confuse eos laudat. Nulli tamen, cum interpretes, Origenes, Chrysostomus et alii dicunt, Evangelista aut apostolus non hoc, sed illud dixit : non illud, sed hoc probandum est. Id etiam hoc loco fecerunt Euthymius et Theophylactus. Uterque enim in contextu Variegatam servat lectionem.

u) Et quasi, etc. Et ut modo audiverant.

σχίσμα μὲν οὖν καὶ τότε καὶ πρότερον ἐγένετο· Οὐκ ἤλθον ἄ
 γὰρ, φησί, βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν, ἀλλὰ μάχαιραν·
 ἀλλ' οὐκ ἐπέμεινεν (93). Ἠνώθησαν γὰρ αὐθις, ἐπικει-
 μένων τῶν ἀρχόντων.

Λέγουσι — ὀφθαλμούς; Λέγουσι τοῦτο οὐχ οἱ εἰπόν-
 τες, ὅτι Οὐκ ἔστι παρὰ Θεοῦ, ἀλλ' οἱ σχισθέντες ἀπ'
 αὐτῶν. Ἴνα γὰρ μὴ δοξῶσι συναγορεῖν αὐτῶ, τὸν
 λαβόντα πείραν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ ποιοῦνται κριτὴν
 τῆς ἀμφιβολίας.

Ὁ — ἐστί. Προφήτας ἐκάλουον τοὺς θείους ἄν-
 δρας. Ἄντικρυς οὖν φησιν ὅτι παρὰ Θεοῦ ἐστί, καὶ
 οὐκ ἐφοβήθη τὸν θυμὸν τῶν λεγόντων ὅτι οὐκ ἔστι
 παρὰ Θεοῦ. Στερόδος γὰρ ἦν καὶ φιλαλήθης καὶ εὐ-
 γνώμων.

Οὐκ — ἀνέβλεψεν. Οἱ εἰπόντες, ὅτι Οὐκ ἔστι παρὰ Β
 Θεοῦ. Ἄλλ', ὡ ἀνόητοι! εἰ οὐχὶ τυφλὸς ὢν ἀνέβλεψε,
 πῶς διαβάλλετε τὸν Χριστὸν ὡς ἐν Σαββάτῳ ἰασάμενον
 αὐτόν;

Ἔως — ἐγεννήθη; Ὅρα πονηροῖαν, Ἀυστηρῶς
 ἐρωτῶσι, προσδοκῶντες ἐφοβεῖν αὐτούς, ἵνα, τού-
 των ἀρνησαμένων, ἐπισκιάσθῃ τὸ θαῦμα. Καὶ φασιν·
 Ὅν ὑμεῖς λέγετε, ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη, ψευδό-
 μνοι δηλαδὴ καὶ κακούργοῦντες, καὶ τῷ Ἰησοῦ δοῦσαν
 περιποιούμενοι.

Πῶς — βλέπει; Εἰ τυφλὸς ἐγεννήθη.

Ἀπεκρίθησαν — οὐκ οἶδαμεν. Τρία ἐρωτηθέντες, εἰ
 οὗτος ἔστιν ὁ υἱὸς αὐτῶν, εἰ τυφλὸς ἐγεννήθη, καὶ πῶς
 ἄρτι βλέπει· τὰ μὲν δύο ὁμολογοῦσι· πῶς δὲ ἄρτι
 βλέπει ἀγνωστὸν λέγουσι, φοβούμενοι τοὺς Ἰουδαίους, ὡς
 ἐξῆς δηλωθήσεται.

Αὐτὸς — λαλήσει. Ἐξω κινδύνου καθιστῶντες
 ἑαυτούς, ἐπὶ τὸν θεραπευμένον παραπέμποσι τὴν
 ἐρώτησιν, ὡς ἀξιοπιστότερον αὐτῶν ἐν τῷ τοιοῦτω
 ζητήματι.

Ταῦτα — ἀποσυναγωγῶς γενηται. Συνετίθειντο, ἦτοι
 συνεφώνησαν. Ἀποσυναγωγῶς δὲ ὁ ἐκδεβλημένος τῆς
 συναγωγῆς.

Διὰ — ἐρωτήσατε. Τὸ αὐτὸ πάλιν λέγει (94), διασύ-
 ρων αὐτούς (95) ὡς δειλοὺς καὶ διὰ τὸ μὴ ἀποσυναγω-
 γῶς γενίσθαι προσποιουμένους μὲν ἀγνωστῶν, τῷ υἱῷ δὲ
 τὸν ἀγῶνα ὅλον ἐπιφορτίζοντα.

Ἐρώνησαν — Θεῷ. Δόξασον τὸν Θεόν, ὡς παρ' αὐτοῦ
 ἐλαθείς, καὶ μὴ παρὰ τοῦ Ἰησοῦ.

Ἡμεῖς — ἐστί. Ἀπόντος τοῦτο λέγεται, μιαιορι.
 Παρόντος γὰρ, καὶ ἐρωτήσαντος ὑμᾶς ἑναγῶς, τίς
 ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας· οὐκ ἠδυνήθητε

itaque et tunc et prius facta est; siquidem, *Non
 veni, inquit, ut mittam pacem in terram, sed gla-
 dium*⁹³. Sed non perseveravit. Rursum enim uniti sunt
 instantibus Pharisæis (l).

Vers. 17. *Aiunt* — *oculos*? Hoc aiunt non illi,
 qui dixerant, *Non est a Deo*, sed qui ab his divisi
 erant; ne enim illi patrocinari viderentur, eum qui
 virtutis ejus experimentum sumpserat, constituent
 ambiguitatis judicem.

Vers. 17. *At* — *est*. Prophetas vocabant divinos
 viros. Aperte ergo dicit quod a Deo esset, nec iram
 timuit dicentium quod non esset a Deo. Firmus
 enim erat, et veritatis amator ac æquus (m) homo.

Vers. 18. *Non* — *visum recepisset*. Qui dixerant,
Non est a Deo. Sed, o insensati, si non ita est,
 quod cum cæcus esset visum recepit, quomodo
 Christum calumniimini, quod illum Sabbato
 sanaverit?

Vers. 18. *Donec* — Vers. 19. *natus est*? Vide
 malitiam. Rigide interrogant, putantes illos exter-
 rere, ut dum hi negassent, tenebris offunderetur
 miraculum et aiunt: *De quo vos dicitis, quod cæcus
 natus est?* mentientes videlicet et dolose simulantes,
 ut ipsi Jesu gloriam quæratis.

Vers. 19. *Quomodo* — *videt*? Si cæcus natus est.

Vers. 20. *Responderunt* — Vers. 21. *nescimus*.
 Cum de tribus interrogati fuissent: utrum hic
 esset filius eorum, utrum cæcus natus esset, et
 quomodo nunc videret; de duobus confitentur.
 Quomodo autem nunc videat, ignorare se dicunt,
 timentes Judæos, sicut in progressu manifestatur,

Vers. 21. *Ipse* — *loquetur*. Sese extra periculum
 constituentes, ad eum qui curatus erat interrogatio-
 nem remittunt, ut qui in ejusmodi quæstione fide
 dignior eis esset.

Vers. 22. *Hæc* — *extra synagogam ejiceretur*.
 Conspiraverant, pactum fecerant.

Vers. 23. *Propter* — *interrogate*. Rursus idem
 dicit, perstringens illos tanquam timidos, et qui
 igoarare se simulaverant, ne extra synagogam, sive
 congregationem ejicerentur: filio autem totius cer-
 taminis onus imposuerant.

Vers. 24. *Vocaverunt* — *Deo*. Glorifica Deum,
 utpote ab eo sanatus, et non a Jesu.

Vers. 24. *Nos* — *est*. Absente illo hoc dicitis,
 scelesti; nam cum ille præsens esset, et vos paulo
 ante interrogaret, *Quis ex vobis arguit me de pecca-*

⁹³ Matth. x, 34.

Varia lectiones et notæ.

(93) Τὸ σχίσμα.
 (94) Intellige, ὁ εὐαγγελιστῆς.

(95) Τοὺς γονεῖς τοῦ ποτε τυφλοῦ.

(l) *Pharisæis*. Videtur ergo *Pharisæion* legisse.
 (m) *Æquus*. Gratus.

10⁹⁹ ? ne mutire quidem potuistis, ora a veritate obturata habentes.

Vers. 25. *Respondit — video.* Non dixit dubitando, *An peccator sit nescio*, sed nugas hujusmodi more dubitantis repellens. Nam in progressu manifestius hoc ostendit, dicens : *Scimus quod peccatores Deus non audiat* ⁹⁰.

Vers. 26. *Dixerunt — oculos* ? Cum ab omni parte repulsi essent, nec quidquam eorum, quæ voluerant, effecissent : rursum ad primum quæsitum revertuntur : ideo etiam is qui curatus fuerat arguens illos, non jam timide, sed liberius loquendo respondet.

Vers. 27. *Respondit — audistis.* Nec credidistis.

Vers. 27. *Quid — audire.* Quam ob causam rursus audire quæritis ?

Vers. 27. *Num — fieri.* Dicens, *Num et vos*, ostendit, quod ipse paulo ante factus esset, et confidenter id fatebatur, non metuens illorum insaniam; adeo fortis est veritas, ut eos libertate repleat, qui ipsam elegerint: mendacium vero adeo imbecille ut eos quoque, qui fortes sunt, reddat timidos.

Vers. 28. *Conviciati — discipuli.* — *Neque Mosis ; nam si Mosis essetis, utique et Christi essetis. Si crederetis, inquit, Mosis, crederetis utique mihi* ⁹¹.

Vers. 29. *Nos — sit.* Unde missus sit. Atqui variis in locis docuit vos, qui sint ferentes de se testimonium: puta Joannes, opera quæ facit et Pater, qui et Deus. At certe de Mose auditis, non autem videtis: hujus vero opera non auditis solum, verum etiam videtis, et nostis, quod oculi sint auribus fide digniores.

Vers. 30. *Respondit — oculos.* Quod cum vobis ignotus sit, et inglorius, meos aperuit oculos, taleque edidit miraculum. Nam si de insignibus esset et gloriosis, nequaquam tantum esset miraculum. Itaque magnus quispiam est, quanquam vos nesciatis unde sit.

Vers. 31. *Scimus — audit.* Vide contexturam (n) et quomodo mirabiliter argumentetur ac sermonem appeat. Vere enim non exterioribus tantum oculis illuminatus est, sed et interioribus. Nam quia in præcedentibus dixerant : *Nos scimus, quod hic homo peccator est* ⁹²; tunc quidem more dubitantis sermonem repulit, nunc vero tanquam libertate plenus, ostendit hunc non esse peccatorem, sed potius Dei cultorem ac Dei voluntatem adimplentem. Siquidem adhuc eum hominem esse suspicabatur, ut diximus. *Peccatores autem Deus non audit*, in hujusmodi videlicet miraculis.

Vers. 32. A — Vers. 33. *quidquam.* Quidquam

⁹⁹ Joan. viii, 46. ⁹⁰ Joan. ix, 31. ⁹¹ Joan. v, 46. ⁹² Joan. ix, 24.

Variaë lectiones et notæ.

(96) Ὑμῶν A.

(n) *Contexturam.* Prudentiam. Forte interpres invenit σύνθεσιν aut aliud quid simile.

οὐδὲ γράζει μόνον, ἐμφραγμένων ὑμῶν (96) τῶν στοιχῶν ὑπὸ τῆς ἀληθείας.

Ἀπεκρίθη — βλέπω. Τὸ, Εἰ ἀμαρτωλὸς ἐστίν, οὐκ οἶδα, οὐ διστάζω εἶπεν ἄλλ' ἐν σχήματι δισταζόντι παραπεμπόμενος τὸν τοιοῦτον φάναρον. Πρῶτον γὰρ φανερώτερον ἀποφανίνεται λέγων· Οἶδα μὲν διὰ τὴν ἐπιτολιῶν ὁ Θεὸς οὐκ ἀκούει.

Εἶπον — ὀφθαλμούς; Πενταχόθην ἀμαρτωλῆται, καὶ μηδὲν ἂν ἐβούλοντο, δυναθῆναι εἰπεῖν πάλιν ἐπὶ τὸ πρότερον ἐρώτημα στρίφονται. Διὰ τὴν καταγνοῦς αὐτῶν ὁ θεραπευόμενος, οὐκ ἐπιμύθησε τολῆς, ἀλλὰ παρρησιαστικώτερον ἀποκρίσεται.

Ἀπεκρίθη — ἀκούσατε. Οὐκ ἐπιστευσατε.

Τί — ἀκούει; Τίνες ἐνεκεν πάλιν ἔτι ἀκούειν;

Μὴ — γενέσθαι; Εἶπὼν ὅτι Μὴ καὶ ἐἶδειν ὅτι αὐτὸς τῶς ἐστίν, καὶ θαυμάσιον λόγησε μὴ δειλιάσας τὴν μάνιαν αὐτῶν. Ὡς ἰσχυρὸν ἢ ἀλήθεια, παρρησία; ἐμπλήσει τὴν ἐλομένους αὐτὴν, καὶ εἰ τῶν ἀπερριμμένων ἐπιτολιῶν ψευδὸς τούναντιον ἀσθενῆς, δειλοῦς ἀπερριμμένου τὸς ἰσχυροῦς.

Ἐλοιδορήσαν — μαθηταί. — Οὐδὲ τοῦ Μωϋσῆ. Εἰ γὰρ τοῦ Μωϋσῆως ἦτε, καὶ τοῦ Χριστοῦ ἐπιτολιῶν. Εἰ γὰρ, ἐπιστεύετε, φησὶ, Μωϋσῆ, ἐπιστεύετε ἐμοί.

Ἡμεῖς — ἐστίν. Πόθεν ἀπεσταλῆ. Καὶ μὴ ἐπιτολιῶν ἐἶδειν ὑμᾶς, τίνες παρτρύουσι περὶ αὐτοῦ ὅτι ὁ Ἰωάννης, ὅτι τὰ ἔργα αὐτοῦ ποιεῖ, ὅτι ὁ Πάτερ καὶ Θεός· ἀλλὰ περὶ Μωϋσῆως μὲν ἀκούετε, μὴ βλέπετε· τὰ ἔργα δὲ τούτου οὐ μόνον ἀκούετε ἀλλὰ καὶ βλέπετε, καὶ οἰδατε, ὅτι ὀφθαλμοὶ ἔχοντες πιστότεροι.

Ἀπεκρίθη — ὀφθαλμούς. Ὅτι ὑμῶν ἀκούει καὶ ἀδοξῶς ἂν, ἀνάωξέ μου τοὺς ὀφθαλμούς, ἐπεποίηκε τηλικούτου θαύμα. Εἰ γὰρ ἦν τῶν ἰσχυρῶν καὶ ἐνδόξων, οὐκ ἂν τοσοῦτον ἦν θαυμάσιον. Ὅστε μῆγας τίς ἐστίν, εἰ καὶ ὑμεῖς οὐκ οἰδατε πῶς ἐστίν.

Οἶδα μὲν — ἀκούει. Βλέπε σύνθεσιν, πῶς ἐπιτολιῶν συλλογίζεται, καὶ αὐξῆι τὸν λόγον. Ἐπιτολιῶν γὰρ ὅπως οὐ τοὺς ἔξω μόνον ὀφθαλμούς, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐνδον. Ἐπει γὰρ προλαβόντες εἶπον· Ἡμεῖς οἶδα μὲν ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἀμαρτωλὸς ἐστίν· τότε μὲν ἐν σχήματι δισταζόντος παρεκρίσαστο τὸν λόγον· νῦν δὲ παρρησίας ἂν μετὰ τὸ δεικνύει τούτου μὴ ὄντα ἀμαρτωλῶν, εἰ μὴ ἐπιτολιῶν μᾶλλον θεοσεβῆ, καὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ποιῆσαι. Ἐπεὶ γὰρ ἄνθρωπον τοῦτον ὑπελάμβανεν, ὡς ἀμαρτωλόν· Ἀμαρτωλῶν δὲ ὁ Θεὸς οὐκ ἀκούει, ἐπὶ τοιοῦτοις ἀμαρτωλοῖς δηλονότι.

Ἐκ — οὐδέν. Οὐδέν τοιοῦτον. Τυφλοῦ μὲν γὰρ

ἤνοιξαν καὶ ἄλλοι ὀφθαλμούς (97) · τυφλοῦ δὲ ἐκ γεννητῆς (98) οὐδεὶς. Λοιπὸν τοῖνον τὸ ὑπερβάλλον τοῦ θαύματος θεῖον τινα δεῖκνύει τὸν ἰσχύοντα αὐτοῦ. Ὁ γὰρ μείζων πάντων τῶν ἀνθρωπίνων θαυμάτων ποιῶν μείζων ἄρα πάντων τῶν ἀνθρώπων ἴστιν.

Ἀπεκρίθησαν — ἡμᾶς; Οὐκ ἤνεγκαν τὸν λαμπρὸν ἔλεγχον καὶ τὴν περιφανῆ νίκην · περιτραπίσθησθε δὲ τῆς πονηρίας κατὰ τῆς ἑαυτῶν κεφαλῆς, ὀργισθέντες ὑβρίζον (99) αὐτὸν, λέγοντες· Ἀμαρτωλὸς σὺ ἐγεννήθησθε ὄλως, ἤγουν τὴν ἀρχὴν, ἐκ πρώτης ἡλικίας. Ὑπελάμβανον γὰρ αὐτὸν ἀνοήτως δι' ἁμαρτίας τινῆς τυφλὸν γεννηθῆναι εἰς ἀπόδειξιν τοῦ εἶναι αὐτὸν ἁμαρτωλόν. Καίτοι καὶ ἀμαρτωλὸς ἐάν ᾦν, τοὺς λόγους ἔδει τούτου δοκιμάσαι, εἰ ἀληθεῖς εἰσι · τί γὰρ ἄποπον εἶπεν;

Καὶ — ἔξω. Ἀποσυναγώγων ἐποίησαν τὸν κήρυκα τῆς ἀληθείας, ὡς μαθητὴν δῆθεν τοῦ Χριστοῦ. Μὴ δυνάμεντες γὰρ ἐπηρέασαι τῷ θαύματι, τὸν αὐτὸν δὲ μᾶλλον περιβόητον αὐτὸ διὰ τῆς πολυπραγμοσύνης, ποιήσαντες, κενοῦσι (1) τὸν θυμὸν κατὰ τὸ θεραπευθέντος.

ἤκουσαν — Θεοῦ; Ἐρχεται μείζων εὐεργετήσων τὸν ἐκβληθέντα δι' αὐτὸν, καὶ δίδωσι τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν, γνωρίζων ἑαυτὸν αὐτῷ, καὶ μαθητὴν ἀγαθῆ ποιῶν · τὸ δὲ σὺ δι' ἐκείνους εἶπεν (2) ἀπιστοῦντας.

Ἀπεκρίθη — αὐτὸν; Ἀνεπερώθη τῷ λόγῳ, ὡς ἔτοιμος εἰς τὸ πιστεῦσαι, καὶ ζητεῖ μαθεῖν τίς ἴστιν · οὐ γὰρ ἠπίστατο τίς ἴστιν.

Εἶπε — ἴστιν. — Ἐώρακας αὐτὸν, οὐ πρότερον, ἀλλὰ νῦν. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐγὼ εἰμι ὁ ἀνοήτης τοῦς ὀφθαλμούς σου. Βούλει γὰρ δεῖξαι τὸ ἀπερίεργον τῆς πίστεως αὐτοῦ πρὸς ὠφέλειαν τῶν τηνικαῦτα παρόντων, καὶ ἐντροπῆν τῶν καὶ πολλὰ διδαχθέντων, καὶ πολλὰ σημεία θαυασμένων, καὶ μὴ πιστευσάντων ἔτι. Μόνον γὰρ ἀκούσας ὅτι Ὁ λαλῶν μετὰ σοῦ ἐκεῖνος ἴστιν, εὐθὺς ἐπίστευσεν. Ἐψάτο γὰρ ὁ λόγος αὐτίκα τῆς αὐτοῦ ψυχῆς, εὐρών αὐτὴν ἀγαθὴν, καὶ κατελαμπσεν αὐτὴν εἰς ἐπίγνωσιν καὶ πίστιν. Ὅρα γὰρ.

Ὁ δὲ — αὐτῷ. Προσκύνησε, βεβαιῶν ὅτι ἐπίστευσε.

Καὶ — γίνονται. Καὶ μὴν ὀπίσω εἶρκεν · ὅτι οὐκ ἀπίστευεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον. Ἀλλὰ κρίμα νῦν τὸ κατάκριμα λέγει, ὅτι εἰς κατάκριμα ἐγὼ ἐνηθρώπησα τινῶν. Ἐφερμεύων γὰρ τὸν λόγον,

⁹⁹ Joan. III, 17.

Variae lectiones et notæ.

(97) Ὄφθαλμούς omittit B.

(98) Γεννητῆς A.

(99) Ὑβρίζουσιν.

(1) Κενοῦσι A.

(2) Τοὺς videtur addendum.

(o) *Spe bona*, etc. Elevatus est sermone hoc, tanquam.

(p) *Simplicitatem*, etc. Hic abesse poterat,

A simile. Cæci namque oculos alii etiam aperuerunt, cæci vero a natiuitate nullus. Magnitudo itaque miraculi divinum quempiam esse ejus effectorem ostendit. Nam qui majus aliquid edit miraculum, quam sint universa humana miracula, utique major est cunctis hominibus.

Vers. 34. *Responderunt — nos?* Non tulerunt manifestam redargutionem ac præclaram victoriam: couersa autem malitia in suum ipsorum caput, indignati sunt illi dicentes: *Peccator omnino natus es*, sive ab initio, a prima statim ætate. Insipienter namque opinabantur, propter peccata aliqua esse natum cæcum, ut ostenderent eum esse peccatorem. Atqui etiamsi peccator erat, sermones ejus probare oportuit, si veri essent: quid enim absurdi dixerat?

B Vers. 34. *Et — foras.* Ab ecclesia et concione repulerunt præconem veritatis, tanquam Christi discipulum. Cum enim miraculum calumniari non potuissent, imo potius e diverso celebre illud vehementi ac curiosa investigatione reddidissent, suum effundunt furorem adversus eum qui curatus fuerat.

Vers. 35. *Audit ut Dei?* Venit ut majus conferret beneficium illi, qui propter se fuerat ejectus, quodque bonorum caput est tribuit, sese illi præbens cognoscendum, ac verum efficiens discipulum. Quod autem ait: *Tu*, propter illos dixit, qui non credebant.

Vers. 36. *Respondit — eum?* Spe bona (o) ad sermonem erectus est, tanquam paratus ad credendum: et discere quaerit, quisnam sit; neque enim sciebat, quis esset.

Vers. 37. *Dixit — est. Vidisti eum?* non prius, sed nunc. Non dixit, Ego sum, qui aperui oculos tuos. Vult enim simplicitatem ac præparationem (p) fidei illius ostendere, ad eorum qui præsentibus erant utilitatem, ac confusionem eorum, qui cum multa edocti essent, multaque signa conspexissent, non tamen adhuc credebant. Nam hoc solo auditio: *Et qui loquitur tecum ipse est*, statim credidit: sermo namque animam illius repente tetigit, cumque bonam illam invenisset, ad cognitionem ac fidem eam illuminavit. Vide enim.

Vers. 38. *At ille — eum* Adoravit, confirmans se credere.

D Vers. 39. *Et — fiant.* Atqui superius dixit: *Non misit Deus Filium suum in mundum, ut judicet mundum*⁹⁹, sed judicium vocat hic condemnationem. Ad condemnationem, inquit, quorumdam ego incarnatus sum: nam interpretans sermonem addit: *Ut*

ac præparationem. Nam τὸ ἀπερίεργον τῆς πίστεως est ejus qui simpliciter credit, qui sine omni hæsitatione, dubitatione et nimia curiositate credit.

qui non vident, hoc est, qui judicantur cæci mente propter Scripturarum ignorantiam, hic videant lumen veritatis apertis animæ eorum oculis, ab ea quæ in me est fide. Qui autem perspicaces videntur propter Scripturarum notitiam, hi potius non videant, clausis eorum interioribus oculis ab infidelitate.

Dictionem vero ut, neque hic oportet intelligere causaliter; non enim propter hoc venit, ut qui vident cæci fiant, quemadmodum etiam de ut, in præcedentibus significavimus, sed quod futuri sit significativa; futurum, inquit, est, ut qui non vident videant, et qui vident cæci fiant.

Aut, In iudicium ego in mundum veni, hoc est, ad discernendum, ad separationem horum ab illis, ut appareat (q) in his quidem prospectus liberæ voluntatis, quæ a bonitate procedit; in aliis vero mentis excæcatio, quæ a malitia egreditur.

Vers. 40. Et — eo. Qui quondam fuerant cum eo, postmodum autem separati erant, aut qui tunc erant. Nam quidam Pharisæi sequebantur, ut viderent et audirent, quid faceret ac loqueretur.

Vers. 40. Et — sumus? Nam sicut alibi dicebant, Nemini servivimus unquam, et: E stupro nati non sumus³; ita et nunc ad sensibilia tantum inhiabant et de corporali solum cæcitate illos pudebat: ideo de hac interrogant, cognoscentes, quod propter eos dictus esset sermo.

Vers. 41. Ait — peccatum. De infidelitate videlicet: nam respondere possetis: Non vidimus signa.

Vers 41. Nunc — videmus. Vos hoc dicitis; ego autem non. Si enim videritis, crederetis sane miraculis quæ ego coram vobis operor. Sed quantum ad apparentiam, videtis; quantum vero ad veritatem, non videtis, mente excæcati. Juxta proverbium namque mens videt, et mens audit, cætera autem omnia cæca sunt et surda.

Vers. 41. Peccatum ergo vestrum manet. Manet absque venia; quia dicentes vos videre nec videntes, voluntarie excæcamini ab invidia et malitia. Ostendit ergo, quod corporalis visus, de quo gloriantur, hos condemnat. Simul quoque eum, qui antea cæcus fuerat, hinc consolatur, ac firmiorem in fide reddit.

Næ autem dicant: Non ideirco tibi non credimus quod non videamus, sed quia tu populum seducis, ostendit per parabolam, quod non seductor sit, sed pastor. Et primum quidem signa ponit seductoris ac corruptoris: deinde consequenter pastoris et Salvatoris, ut ex his cognoscatur utrum seductor sit, an pastor.

³ Joan. viii, 33.

Variæ lectiones et notæ.

3) Τοῦτον abest A.

(4) De hoc proverbio vide Fischerum ad Platon. Phædon. p. 269.

(q) Ut appareat, etc. Ut appareat, aliorum quidem ex propensa ad bonum voluntate restitutus; Jesus, aliorum autem ex mentis pravitate cæcitas.

A φησιν, Ἴνα οἱ μὴ βλέποντες, ἦγουν οἱ ἁμαρτανες τυφλοὶ τῶν νοῦν τῆ ἀγνοίᾳ τῶν Γραφῶν, οἱ τοὶ βλέπωσι τὸ φῶς τῆς ἀληθείας, διαπορεύονται εἰς τοὺς ψυχικῶν ὀφθαλμῶν ὑπὸ τῆς εἰς ἐμὴ πίστις· αὐτοὶ δὲ οἱ δοκούντες ὀφθαλμοὶ τῆ γνώσει τῶν Γραφῶν, οὗτοι μᾶλλον μὴ βλέπωσι, μυσάντων αὐτοῖς τῶν ἐν ὀφθαλμῶν ἡμῶ ἀπιστίας.

Κἀνταῦθα δὲ τὸ ἵνα οὐ χρὴ νοεῖν αἰτιασθῆναι. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο ἤλθεν, ἵνα οἱ βλέποντες τυφλοὶ γίνωνται, ἀλλὰ ἀηλωτικῶν τοῦ μέλλοντος, ὅτι μὴ λουσιν οἱ μὴ βλέποντες βλέπειν, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοῦσθαι, ὡς καὶ προλαβόντες περὶ τοῦ ἵνα τῶν σημειωσάμεθα.

Ἡ, Εἰς χρέμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τούτου ἤλθον, ἀντὶ τοῦ, εἰς διάκρισιν καὶ δικαιοσύνην τῶν κακίων, ἵνα φανεῖ τῶν μὲν ἢ εἰς καὶ προαιρέσεις ἀνάδελφους, τῶν δὲ ἢ ἐκ πονηρίας ἀποτύφλωσις.

Καὶ — αὐτοῦ. Οἱ ποτε ὄντες μετ' αὐτοῦ, ἕρον δὲ ἀποστάντες, ἢ οἱ ὄντες τυφλοὶ ἵνα γὰρ Φαρισαῖοι παρείποντο βλέποντες καὶ ἀπιστοὶ ποιεῖ καὶ λαοί.

Καὶ — ἐσμεν; Ὡσπερ ἀλλοχθῆ ἔλεγον· Οὐκ ἐδουλοῦκαμεν ποτε καὶ, Ἐκ πορνείας οὐ γεννήμεθα· οὕτω καὶ νῦν πρὸς τὰ εἰσθητὰ ἀχθήσασιν μόνον, καὶ τὴν σωματικὴν τύφλωσιν ἀσχύθονται. Διὸ περὶ ταύτης ἐρωτᾷσι γινόντες ὅτι καὶ ἐαυτοῦς εἰρηται ὁ λόγος.

Εἶπεν — ἁμαρτιάν. — Οὐκ ἂν εἴχετε ἁμαρτίαν, ἢ τῆ ἀπιστίας ἀηλωνοῖ· καὶ γὰρ ἡ δύνασις ἀπιστίας ἐστὶν ὅτι Οὐκ ἐωράκαμεν τὰ σημεῖα.

Νῦν — βλέπομεν. Ἔμετις τοῦτο λέγετε, ἵνα ἢ οὐ. Εἰ γὰρ ἐβλέπετε, ἐπιστεύετε, ἂν οἷς ἰργήσασθαι θάύμασιν ἐνώπιον ἡμῶν. Ἀλλὰ τῶ δοκῶν μὴ βλεπετε, τῆ δὲ ἀληθείᾳ οὐ βλέπετε ἐστυφλωμένοι τῶ κακίᾳ. Κατὰ γὰρ τὴν παροιμίαν νοῦς (ὁ) ὄρα καὶ νοῦς ἀκούει τὰ δ' ἄλλα πάντα τυφλὰ καὶ κωρὰ.

Ἡ οὖν ἁμαρτία ἡμῶν μείνει. Μένει ἀπιστία, διότι, λέγοντες βλέπειν, οὐ βλέπετε, ἐβλῆσαν φλώττοντες ὑπὸ φθόνου καὶ πονηρίας. Ἐδοξε μὲν οὖν ὅτι ἡ σωματικὴ ὄρασις, ἐφ' ἣ μεγαλειότητα αὐτῆ τούτου καταδικάζει. Ἄμα δὲ καὶ τῶν τυφλῶν ἐντεῦθεν παραμυθῆσαστο, καὶ βεβαιώτερον εἰς τὴν πίστιν ἀπειργάσαστο.

Ἴνα δὲ μὴ εἰπωσιν ὅτι Οὐκ ὡς οὐ βλέπετε ἀπιστοῦμεν, ἀλλ' ὡς πλανῶντός σου τὸν λαόν, ὅτι δεικνύει διὰ παραβολῆς ὅτι οὐκ ἐστὶ κλέων αἰετοῦ ποιμῆν. Καὶ πρῶτον μὲν τίθησι τῆ γαριφαλῆς τοῦ πλάνου καὶ λυμῶνος, εἶτα καθέξει τὰ τῶν κλέων καὶ Σωτῆρος, ἵνα ἀπ' αὐτῶν γνώσῃ εἰτε κλέων ἐστὶν εἴτε ποιμῆν.

'Αμην — ληστής. Ἀναγωγικῶς θύραν μὲν A νοοῦμεν ἐνταῦθα τοὺς νόμους, ἦτοι τὰς Γραφάς, διὰ τὸ εἰσάγειν εἰς θεογονωσίαν, καὶ ἀποκλείειν πᾶσαν κατὰ τῆς εὐσεβείας πάροδον τοῖς αἱρετικοῖς καὶ τοῖς Ἑλλήσι, καὶ φυλάττειν τὸν λαὸν ἀνεπιβούλευτον τοῖς δαίμοσιν· αὐτὴν δὲ τὴν ἐπιμέλειαν καὶ πρόνοιαν τῶν προβάτων· πρόβατα δὲ τοὺς Ἰσραηλίτας, τὸν τοῦ Θεοῦ λαόν. Ἡμεῖς δέ, φησί, λαὸς αὐτοῦ, καὶ πρόβατα νομῆς αὐτοῦ. Ὁ τοίνυν μὴ διὰ τῶν Γραφῶν εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ εἰσερχόμενος, ὡς μὴ χρώμενος αὐταῖς, μηδὲ κατ' αὐτὰς πολιτευόμενος, ἀλλὰ ἀναβαίνων ἀλλαχόθεν, ὡς ὑπερπηδῶν μὲν τὴν θύραν, τέμνων δὲ ἑτέραν εἰσοδόν, ἐκεῖνος οὐ ποιμὴν, ἀλλὰ κλέπτης ἐστὶ καὶ ληστής· κλέπτης μὲν ὡς βουλούμενος τὰ μὴ προσήκοντα εἰς ἑαυτὸν ἐπισπάσασθαι· ληστής δὲ ὡς B λυμῶν.

Τοιοῦτοί εἰσι (3) πρὸ αὐτοῦ μὲν Ἰούδας καὶ Θεοδᾶς, μετ' αὐτὸν δὲ οἱ ψευδοχριστοὶ καὶ ὁ Ἀντίχριστος καὶ εἰ τινες ἕτεροὶ πλάνοι. Παράπτειται (6) δὲ καὶ τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων, τῶν διδασκόντων διδασκαλίαις, ἐντάλματα ἀνθρώπων, καὶ τὸν νόμον παραβαινόντων. Εἶδες πῶς ὑπέγραψε τὸν κλέπτην καὶ ληστὴν καὶ πλάνον; Σκόπει καὶ τοῦ ποιμῆνος τὰ γνωρίσματα.

Ὁ — πρόβατων. Ὡσπερ (7) καὶ αὐτὸς, οἷα χρώμενος ταῖς Γραφαῖς, καὶ κατ' αὐτὰς πολιτευόμενος. Εἰ γὰρ καὶ ἐν Σαββάτῳ εἰργάζετο, ἀλλὰ θεῖα ἔργα· ὁ γὰρ νόμος τὰ ἀνθρώπινα ἐκόλυσεν, ἦτοι τὰ βιωτικά.

Τούτῳ ὁ θυρωρὸς ἀνοίγει. Θυρωρὸς κατὰ ἀναγωγὴν ὁ Μωϋσῆς, ὡς αὐτὸς ἐμπιστευθεὶς τοὺς νόμους τοῦ Θεοῦ. Τῷ τοιοῦτῳ οὖν ὁ Μωϋσῆς ἀνοίγει ὡς ποιμῆνι, καὶ εἰσθίχεται αὐτὸν εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν προβάτων ὡς γνωρίζων αὐτόν. Καὶ γὰρ ἐγραψεν ὅτι Αὐτοῦ ἀκούετε.

Καὶ — ἀκούει. Ἰπακούουσι, πείθονται καὶ ἀκολουθοῦσιν· ἐπιγινώσκουσι γὰρ αὐτήν. Τὰ πρόβατα δὲ εἶπεν, ἦτοι τὰ ἀληθῶς πρόβατα, τὰ ἀξία ποιμαίνεσθαι. Ὡσπερ γὰρ ὁ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας, οὗτος ποιμὴν ἐστὶ· οὕτω καὶ οἱ τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούοντες, ὡς εἴρηται, οὗτοι πρόβατά εἰσιν· οἱ δὲ μὴ οὕτως ἔχοντες τῆς τῶν προβάτων ταξίως ἀπερβάγησαν.

Καὶ — κατ' ὄνομα. Καὶ τοῦτο γὰρ γνώρισμα ποιμῆνος, τὴν εἰς ἕκαστον πρόβατον ἄκραν φροντίδα δηλοῦν. Οὐ γὰρ ἂν αὐτὰ καλέσει κατ' ὄνομα, μὴ γνωρίζων ἕκαστον ἀκριβῶς, ἐκ τῆς εἰς ἕκαστον ἄκρας φροντίδος.

⁹⁵ Psal. xciv, 7. ⁹⁶ Matth. xv, 9. ⁹⁷ Deut. xviii, 15.

Variæ lectiones et notæ.

(5) Hic semina sparguntur corruptionis versu 8. Quoniam enim Patres hoc explicabant de impostoribus, qui ante Christum venerant, ideo versu 8 inculcarunt, πρὸ ἐμοῦ.

(r) Ut eum, etc. Eum audite.

(s) Cujusque, etc. Singularem in singulas oves ostendens curam.

PATROL. GR. CXXIX.

Cap. X. Vers. 1. Amen — latro. Anagogice hic per ostium intelligimus leges, sive Scripturas, eo quod ad Dei cognitionem inducant, et transitum omnem, qui adversus divinum cultum est, hæreticis ac gentibus excludant, populumque a dæmonum insidiis custodiant; caulas vero, curam ac providentiam ovium; oves autem Israelitas, populum Dei. Nos autem, inquit, *populus ejus et oves pascuæ ejus*⁹⁵. Qui ergo non per Scripturas ad curam populi Dei, ingreditur, utpote non utens eis, nec juxta illas gubernans, sed ascendens aliunde, quasi ostium transiliens, aut per alium irrumpens introitum, ille non pastor, sed fur est et latro: fur quidem, tanquam volens ea ad se derivare, quæ non sua sunt: latro autem, tanquam devastans.

Hujusmodi fuerunt ante eum Judas et Theudas; post eum vero pseudochristi et Antichristus, et si qui sunt alii seductores. Attingit quoque Scribas ac Phariseos, qui *docebant doctrinas, præcepta hominum*⁹⁶, legem autem transgrediebantur. Vidisti quomodo furem, latronem ac seductorem descriperit? considera etiam pastoris insignia, quibus dignosci possit.

Vers. 2. *Qui — ovium*. Qualis ipse erat, utpote Scripturis utens, et secundum eas gubernans: quantum enim etiam in Sabbato operaretur, ea tamen divina erant opera, cum lex prohiberet humana, sive temporalia ac sæcularia.

Vers. 3. *Huic ostiarius aperit*. Ostiarius juxta anagogen Moses erat, ut cui conceditæ sunt divinæ leges. Tali ergo Moses aperit, et ad ovium curam admittit, utpote cognoscens eum. Scripsit⁹⁷ enim, ut eum audirent (r).

Vers. 3. *Et — audiunt*. Obediunt, parent, ac sequuntur: agnoscunt enim illam. Oves autem dixit, eos videlicet, qui vere oves sunt, digni ut pascantur. Nam sicut qui per ostium intrat, hic pastor est, ita et qui vocem ejus audiunt, ut dictum est, hi oves sunt; qui vero non ita se habent, ab ovium ordine avulsi sunt.

Vers 3. *Et — nominatim*. Etiam hoc pastoris signum est, cujusque (s) ovis diligentem ostendere curam: neque enim illas vocat nominatim, qui singulas diligenter non agnoscit, ob summam de unaquaque curam.

(6) Καθίσταται plerumque dicere solet. Sed hoc quoque ferri potest παράφραστα est apud Galenum in Glossis p. 88, edit. Steph.

(7) Hentenius videtur legisse, οἷος.

Vers. 3 *Et educit eas.* Ad pascua : pascua autem A rationalium ovium, doctrina est divinatorum sermonum, quæ animam nutrit ac pascit.

Vers. 4. *Et — vadit.* Recto eas tramite deducens, et pro eis pugnans. Atqui pastores contrario modo faciunt, sequentes oves quarum habent curam. Verum pascendi ars hujus pastoris maxime admiranda est : nam et oves sunt rationales. Siquidem etiam, quando discipulos emittebat, dicebat : *Ecce ego mitto vrs, tanquam oves in medio luporum* 98 : pastores vero extra lupos mittunt oves. Vadit autem ante eas, et tanquam is qui primus conversationis viam calcavit, et sicut qui ea fecit, quæ docet.

Vers. 4. *Et — sequuntur.* Per vestigia eum sequuntur, eadem incedentes via, ipsiusque legibus B parentes.

Vers. 4. *Quia — ejus.* Quæ est ex Scripturis, quibus assuetæ sunt, ex cognitis vocibus.

Vers. 5. *Alienum — vocem.* Alieni sunt, qui non intrant per ostium. Non noverunt autem vocem illorum oves, ut quæ non sit a Scripturis, quibus assuetæ sunt, ut dictum est, sed a ventre ipsorum.

Vers. 6. *Hoc — Jesus.* Hanc parabolam.

Vers. 6. *Illi — ipsis.* Obscure enim loquebatur, attentiores eos reddens. Deinde alio modo seipsum et januam vocat et pastorem.

Vers. 7. *Dixit — ovium.* Per quod ingrediuntur, oves ad supernam mansionem. Neque enim quisquam aliter ingreditur, nisi per ipsum, et per fidem quæ in ipsum est, ac per ejus doctrinam.

Vers. 8. *Omnes — latrones.* Quotquot a seipsis venerunt, quotquot venerunt, non per prædictum ostium, ut Judas et Theudas, et si quis alius hujusmodi : prophetæ namque non a seipsis venerunt, sed a Deo missi sunt : nec aliunde, sed per ostium intraverunt.

Scire enim oportet, quod frequenter Scriptura, universalem representans formam, particularem insinuat intelligentiam. Nam quod nunc dicit, *Omnes* non simpliciter significat omnes qui ipsum præcesserunt. Simile etiam est, quod ait David : *Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt* 99 : tales siquidem non erant, qui etiam tunc Deum colebant; et illud Salomonis : *Omnia sunt vanitas* 1 : neque enim talis est virtus.

Est autem ubi *Omnis* idem significat, quod *Nullus*, ut in dicto illo Salvatoris : *Et nisi breviati fuissent dies illi, non fieret salva omnis caro* 2, id est, nulla caro. In illo quoque Davidico versu : *Et non dominetur mihi omnis injustitia* 3, hoc est, nulla. Multa quoque sunt similia.

Vers. 8. *Sed — oves.* Qui vere erant oves. Et

Καὶ ἐξάγει αὐτά. Ἐπὶ νομῆν νομὴ δὲ τῶν λογικῶν προβάτων ἡ διδασκαλία τῶν θείων λόγων, τρέφουσα καὶ παινούσα τὴν ψυχὴν.

Καὶ — πορεύεται. Ὁδηγῶν αὐτὰ εἰς εὐθείαν, καὶ προασπίζων αὐτὰν. Καὶ μὴ οἱ ποιμένες τιστὶν ποιούσιν, ὀπίσθεν τῶν προβάτων ἀκολουθεῖν τες· ἀλλ' ἡ ποιμαντικὴ τοῦ ποιμένος τούτου τὴν δοξολογίαν διότι καὶ τὰ πρόβατα λογικά, καὶ γὰρ καὶ ὅτι τοὺς μαθητὰς ἀπέστειλεν (8), λέγων ἵνα ἀποστέλλω ὑμᾶς, ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων· οἱ δὲ ποιμένες ἐξω λύκων ἀποστέλλουσι τὰ κριεῖα. Πορεύεται δὲ ἔμπροσθεν αὐτῶν, καὶ ὡς τῶν τεμῶν τὴν ὁδὸν τῆς πολιτείας, καὶ ποιῶσα ἐπιτάσσεται.

Καὶ — ἀκολουθεῖ. Κατ' ἔχνος αὐτῶ ἐπεταί, ἕζοντα τὴν αὐτὴν ὁδὸν τοῖς νόμοις αὐτοῦ ὁρῶμενα.

Ὅτι — αὐτοῦ. Οὐσαν ἐκ τῶν συνήθων Γραμμάτων γινώσκοντες φωνῶν.

Ἄλλοτρίων — φωνῶν. Ἄλλοτριοὶ μὲν οἱ μὴ ἰσχυροὶ διὰ τῆς θύρας· οὐκ οἶδασι δὲ αὐτῶν τὴν φωνὴν τὰ πρόβατα, ὡς μὴ ἀπὸ τῶν συνήθων Γραμμάτων, ἐκασταί, οὐσαν, ἀλλ' ἀπὸ κοιλίας αὐτῶν.

Ταύτην — Ἰησοῦς. Τὴν παραβολὴν.

Ἐκεῖνοι — αὐτοῖς. Ἀσαφῶς γὰρ ἐλάλει, προσαγωγῶν τοὺς ποιῶν αὐτοῦ. Εἶτα τρόπον ἕτερον ἑαυτοῦ ὁμιλεῖ καὶ θύραν καὶ ποιμένα.

Εἶπεν — προβάτων. Δι' ἧς εἰσέρχονται τὰ πρόβατα εἰς τὴν αἰώνιον μάνδραν. Ἐτέροις γὰρ οὐκ εἰσέρχεται, εἰ μὴ δι' αὐτοῦ καὶ τῆς εἰς αὐτόν πίστεως καὶ τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας.

Πάντες — λησται. Ὅσοι ἦλθον ἀπ' ἑσθῆς ὅσοι ἦλθον μὴ διὰ τῆς προσημασμένης θύρας· Ἰουδας καὶ Θεοδῶς καὶ εἰς τοιοῦτος. Οἱ κριεῖται γὰρ οὐκ ἦλθον ἀπ' ἑαυτῶν, ἀλλ' ἀπέστειλεν αὐτοῦ Θεοῦ, καὶ (9) οὐκ εἰσῆλθον ἀλλαχόθεν, ἀλλ' ἐκ τῆς θύρας.

Χρὴ δὲ γινώσκοντες ὅτι πολλοὶ οἱ ἐκ τῆς Γραφῆς καὶ τῶν τύπων σχηματίζουσα μερικῶν ἔκδοσις ὁμιλεῖται. Τὸ γὰρ Πάντες νῦν οὐ πάντας ἀπλῶς δεῖν εἶναι πρὸ αὐτοῦ. Τοιοῦτον ἐστὶ καὶ τὸ Δαυϊτικόν Πᾶντα ἐξέβλησαν, ἅμα ἠχρησώθησαν· οὐ γὰρ καὶ οἱ τῶν κριεῖται θεοφιλεῖς καὶ τὸ Σολομώντιον Πᾶντα ματαιοῦται· γὰρ καὶ ἡ κρητὴ.

Ἔστι δὲ ὅτι τὸ Πᾶς τὸ Οὐδαίς σημαίνει, ὡς τοῦ Σωτῆρος· Καὶ εἰ μὴ ἐκλεβώθησαν αἱ ἐσθῆται ἐκεῖνοι, οὐκ ἂν ἐσώθη πᾶσα σὰρξ, ἦγε μὴ ἡ δειμία σὰρξ· καὶ τὸ Δαυϊτικόν· Καὶ μὴ κατακτείνω σάτω μου πᾶσα ἀνομία, τουτῆστι, μηδὲμία. Ἐκ πολλὰ τοιαῦτα.

Ἄλλ' — πρόβατα. Τὰ ἀληθῶς πρόβατα. Ἐκτὸς

98 Matth. x, 16.

99 Psal. xii, 3.

1 Eccle. i, 2.

2 Matth. xxiv, 22.

3 Psal. cvm, 133.

Variæ lectiones et notæ.

(8) Ἀπέστειλεν B.

(9) Καὶ abest A.

θεν οὖν δῆλον ὅτι οὐ συμπεριλάβε καὶ τοὺς προφήτας· Ἄ

hinc manifestum est, quod non comprehenderat etiam prophetas; nam hos audierunt.

Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα. Τῶ διπλασιασμῷ τοῦ ῥητοῦ βεβαίως τὸν λόγον.

Vers. 9. *Ego sum ostium*. Verbi repetitione sermonem confirmat.

Δι' — σωθήσεται. Διὰ τῶν ἐμῶν ἐντολῶν ἐάν τις ὀδεύσῃ, σωθήσεται, ἀνερχόμενος εἰς τὴν αἰὼν μόνδραν.

Vers. 9. *Per — salvabitur*. Per mea præcepta, si quis ambulaverit, salvabitur ascendens in supernam mansionem.

Καὶ — ἐξελεύσεται. Εἰς πάντα τόπον τῆς οἰκουμένης, ὅπερ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων γέγονε.

Vers. 9. *Et — egredietur*. Ad omnem mundi locum; quod de apostolis factum est.

Καὶ νομὴν εὐρήσει. Οὐ ψυχικὴν μόνον ἀλλὰ καὶ σωματικὴν· πάντα γὰρ τὰ τῶν πιστευόντων αὐτοῖς προέκειτο (10).

Vers. 9. *Et pascua inveniet*. Non spiritualia solum, sed et temporalia: nam omnia quæ sunt erudentium, eis data sunt.

Ὁ κλέπτης — ἀπολίση. Οὐκ ἔρχεται διὰ σωτηρίαν τῶν προβάτων, εἰ μὴ διὰ τὸ κλέψαι καὶ θύσαι καὶ ἀπολίσει. Καὶ γὰρ καὶ οἱ κλεψόντες ὑπὸ Θεοῦ καὶ Ἰουδα ἐσφάγησαν, καὶ ἀπόλωτο παραυτίκα.

Vers. 10. *Fur — perdat*. Non venit propter salutem ovium, sed tantum ad furandum, maclatum, ac perendum. Nam et ii qui furto ablati sunt a Theuda et Juda, jugulati sunt et continuo perierunt.

[Ὁ διάβολος κλέπτει (11) μὲν, ὅτε λαμβάνει τὴν ψυχὴν καὶ μισθῶ πρὸς ἑαυτὸν καὶ πρὸς τὰ ἑαυτοῦ θελήματα· θύει δὲ, ὅτε σφάζει τὴν προαίρεσιν αὐτῆς, καὶ νεκροὶ πρὸς τὴν ἐνάρετον ζωὴν· ἀπολλυσι δὲ, ὅτε καὶ τὴν κατὰ Θεὸν μνήμην αὐτῆς ἀφανίζει, ὥστε μὴ δύνασθαι μνημονεύειν τῆς μελλούσης κρίσεως.]

†† Diabolus furatur quidem, cum præhendit animum et transfert ad se et ad voluntatem suam. Maclat autem, quando interficit studium ejus et mortificat respectu vitæ, quæ est secundum virtutem; perdit vero, quando memoriam Dei tollit, ne recordari possit judicii futuri.

Ἐγὼ — ἔχωσι. — Ζωὴν ἐνταῦθα μὲν τὴν κατὰ Θεόν, ἔς περισσώτερον ἢ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· ἐκεῖ δὲ τὴν μακαρίαν, ἧς περισσώτερον ἂν ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἐνέδωκε, ἢ καὶ ἡ τελεία ἐπίγνωσις τῆς ἀγίας Τριάδος.

Vers. 10. *Ego — habeant*. — *Vitam*; hic quidem eam quæ secundum Deum est, cujus superabundantia est regnum cælorum; ibi vero beatam, cujus superabundantia sunt, quæ oculus non vidit, et auris non audivit, et in cor hominis non ascenderunt, aut etiam perfecta sanctæ Trinitatis cognitio.

Ἐγὼ — καλός. — Ὁ ἀληθής. Ἄνω μὲν οὖν θύραν ἑαυτὸν ἀνώμασε διὰ τὴν ἐκεῖ ῥηθείσαν αἰτίαν, ἐνταῦθα δὲ ποιμένα ὡς τὰ τοῦ ποιμένας ποιούντα, ἃ παρατρέχοντες οἱ ποιμένες τῶν Ἰουδαίων ὄνειδιζοντα διὰ τοῦ προφήτου Ἰεζεκιήλ, περὶ ὧν ἱερούμεν οὐκ εἰς μακρὰν· ἐτι δὲ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐκείθεν μάνδραν συναίγοντα, λόγους ποιμαντικῆς ἐπιστήμης.

Vers. 11. *Ego — bonus*. — *Verus*. Superius namque ostium appellavit seipsum, propter causam ibi dictam; hic autem Pastorem, tanquam ea quæ pastoris sunt præstantem, quæ prætermittentes pastores Judæorum reprehenduntur per prophetam Ezechiel: de quibus paulo post dicemus. Præterea etiam tanquam sermonibus artis pascendi, ad supernam congregans mansionem.

Ἐν ἄλλοις δὲ καὶ. Πρόβατον καλεῖται καὶ Ἄμνός καὶ Σφάγιον καὶ Ἀρχιερεύς, καὶ μυρία ἕτερα πρὸς τὰς πολυτρόπους οἰκονομίας αὐτοῦ.

In aliis quoque locis *Oris* vocatur, et *Agnus*, ac *Victima* et *Pontifex*, aliisque mille nominibus, juxta varios dispensandi modos.

Ὁ ποιμὴν — πρόβατον. Πάλιν λέγει τὰ χαρακτηριστικά τοῦ τε ποιμένος καὶ τοῦ μισθωτοῦ.

Vers. 11. *Pastor — ovidus*. Rursum ea ponit quæ tum pastorem, tum mercenarium designent.

Ὁ μισθωτός — πρόβατα. Ἡρμάνευσε τίς ἐστὶν μισθωτός, ὅτι οὐ οὐκ εἰσὶ τὰ πρόβατα ἴδια. Λύκος δὲ ἀναγωγικῶς ὁ λυμὴν καὶ κακὸδοξὸς καὶ ὁ διάβολος ὅστις καὶ λίων λέγεται καὶ δράκων καὶ ὄφις καὶ σκορπίος καὶ ἄσπις καὶ βασιλίσκος καὶ πολλὰ ἕτερα πρὸς τὰς κακομηχανίας αὐτοῦ (12).

Vers. 12. *Mercenarius — oves*. Interpretatur quis dicatur mercenarius, is videlicet, cujus non sunt oves propriæ. Lupus vero anagogice is est, qui perdit, et qui de malo gloriatur (1), ac diabolus, qui etiam leo dicitur, draco, serpens, scorpius, aspis ac basiliscus, multisque aliis nominibus, juxta illius varias malitiæ versutias.

Ὁ δὲ μισθωτός — πρόβατον. Πανταχοῦ γὰρ τὴν ἴδιαν σωτηρίαν ζητεῖ, τῶν ἄλλων ἀμελῶν· ὁ δὲ

Vers. 13. *Mercenarius vero — curæ*. Nam ubique quæ propriam quærit salutem, aliorum negligens:

⁴ I Cor. II, 9.

Variæ lectiones et notæ.

(10) Πρόκειται Β.

iis Hontenius.

(11) Hæc in margine habet codex uterque. Caret

(12) Πρὸς τὰς ποιικιλίας μηχανίας αὐτοῦ Α.

(1) *Ei qui de malo gloriatur*. Κακὸδοξος h. l. opponitur τῷ ὀρθοδόξῳ. Est ergo hæreticus.

qui autem vere pastor est, contrarium facit : propriam negligens, ovium quærit salutem. Duos itaque posuit corruptores seu vastatores : eum videlicet, qui venit ut furetur, et mactet, ac perdat ; alterum vero, qui videt lupum venientem et deserit oves ac fugit : per primum quidem Theudam ac Judam insinuans ; per secundum autem Judæorum magistros, eorum curam non habentes, qui sibi concediti erant, imo gregem potius prodentes. Quod etiam illis exprobratur, ut dictum est, per prophetam Ezechiel dicentem : *O pastores Israel, num pastores seipsos pascunt ? nonne oves ipsas pascunt pastores ?*

Deinde opera quoque pastoris recenset, quæ prætermittentibus : quia neque errantem ovem reducebant, neque perditam requirebant, neque contritam alligabant (u), neque debilem curabant : quia seipsos, non oves pascabant.

De utrisque ergo quæ dixit, seipsum in exemplum constituit. De primis quidem in eo, quod se ait venisse, *ut vitam habeant, et abundantius habeant* ; de secundis vero in eo quod animam suam ponat pro ovibus. Siquidem ex hoc quod animam suam ponat pro ovibus, confirmat etiam, quod venerit, *ut vitam habeant, et abundantius habeant.*

Dicit enim et Paulus : *Si cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii eius, multo magis reconciliati salvi erimus* ; et rursum : *Qui proprio Filio non pepercit, sed pronobis tradidit illum, quomodo non cum illo omnia nobis donabit ?*

Vers. 14. *Ego — bonus.* Et quomodo non dixerunt illi, quod et prius : *Tu de teipso testimonium perhibes ?* Quia tunc responsionem acceperant, quæ ipsorum ora etiam deinceps obturaret.

Vers. 14. *Et — meas.* Per præscientiam, tanquam Deus. Ait enim Moses : *Novit Dominus, qui sint ejus* ; et Paulus : *Non repulit Dominus populum suum, quem præscivit* ¹⁰.

Vers. 14. *Et — meis.* Per cognitionem, tanquam ab intelligentibus. Nam eum cognoverunt a testimonio Joannis, ab operibus ipsius, et a testimonio Patris, de quibus septimo capite prædictum

Ezech. xxxiv, 2. ⁶ Rom. v, 10. ⁷ Rom. viii, 32. ⁸ Joan. viii, 13. ⁹ Num. xvi, 5 ; II Tim. ii, ¹⁰ Rom. xi, 2.

Variæ lectiones et notæ.

(13) Redde : *his sermonibus ergo ab utrisque se separavit.* Nescio, quid loco *δύστης* legerit interpretes. Forte *παρίστησι*. Sed nec hoc constructio admittit.

(14) *Αἰώνιον*, addit A.

(15) Ex Chrysost. tom. VIII, p. 332, C, non ex codd. N. Test. hæc laudavit. Hic enim mos interpretum Græcorum, ut non solum superiorum interpretum explicationes, sed loca Litterarum sacrarum etiam ita, ut superiores, repetant. Ergo multa similia habet Origenes cum Clemente Alexandrino,

A ἀλαθῆς ποιμὴν τοῦναντίον ποιᾷ, τῆς ἑαυτοῦ ἐπιπέτην τῶν προβάτων ζητεῖ. Αὐτοὺς οὖν ἔφακε λύκος, τὸν ἐρχόμενον ἵνα κλέψῃ καὶ θύσῃ καὶ ἀπέστη, καὶ τὸν θεωροῦντα τὸν λύκον ἐρχόμενον καὶ ἀπέστη τὰ πρόβατα καὶ φύγοντα· διὰ μὲν τοῦ πρώτου τοῦ Θεοῦ δὲ καὶ Ἰουδαίων ἀπειθήτων, διὰ δὲ τοῦ δευτέρου τοὺς Ἰουδαίων διδασκάλους ἀπειθήτων· τὸ ἐμπειστωμένων, καὶ προδιδόντας τὰ ποιμνία, ἵνα καὶ διὰ τοῦ προφήτου Ἰεζεκιήλ, ὡς εἴρηται, ἐπιτίθειται λέγοντος· Ὡς οἱ ποιμένες Ἰσραὴλ, μὴ βεβαίωσαν ἑαυτοὺς οἱ ποιμένες ; οὐχὶ τὰ πρόβατα βεβαίωσαν ποιμένες ;

Ἔπειτα καταλέγει καὶ τὰ ἔργα τοῦ ποιμένος ἐπὶ βέτηρον, ὅτι οὔτε τὸ πεπλανημένον ἐπίστρεφον, οὔτε ἀπολωλὸς ἐξεζητούν, οὔτε τὸ συντριμμένον ἵθακον οὔτε τὸ ἀβρωστοῦν ἐθεράπευον, ἐπειδὴ ἑαυτοὺς, καὶ τὰ πρόβατα ἔδοσκον.

Ἐν οἷς οὖν εἶπεν ἀμφοτέρων δύστησιν (13) ἀπὸ τῶν πρώτων μὲν ἐν τῷ εἰπεῖν, ἵνα ζωῆν (14) ἐγὼ πᾶσι περισσὸν ἔχωσι· τῶν δευτέρων δὲ ἐν τῷ εἰπεῖν αὐτοῦ θείναι ὑπὲρ τῶν προβάτων. Ἀπὸ γὰρ τῶν ψυχῶν αὐτοῦ θείναι ὑπὲρ τῶν προβάτων ἰδέσθαι καὶ τὸ εἰπεῖν, ἵνα ζωῆν ἔχωσι, καὶ πᾶσι ἔχωσι.

Φησὶ δὲ καὶ Παῦλος· Εἰ ἔχθροὶ ὄντες καταλέγηται τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, πολλῶ μᾶλλον καταλλαγέντες σωθησόμεθα. Καὶ πάλιν· Ὅς γὰρ τοῦ ἑαυτοῦ Υἱοῦ οὐκ ἐπέσπετο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων περιέθηκε αὐτόν, πῶς οὐχὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῶν (15) χρεώσεται ;

Ἐγὼ — καλός. Καὶ πῶς οὐκ εἶπεν αὐτῷ ὁ καὶ πᾶσι βέτηρον, ὅτι σὺ περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς ; Διότι περὶ τῆς ἀπόκρισιν ἔλαβον ἐπιστομίζουσαν αὐτοῦ καὶ ἐπὶ ἐξῆς.

Καὶ — ἐμὰ. Κατὰ πρόγνωσιν, ὡς Θεός. Φησὶ γὰρ Μωϋσῆς· Ἔγνω Κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ· καὶ Ἰωάννης· Οὐκ ἀπόσπετο ὁ Θεός τὸν λαὸν αὐτοῦ, ὅτι ἐπὶ ἔγνω.

Καὶ — ἐμῶν. Κατ' ἐπίγνωσιν, ὡς συντελεῖν· Ἐπίγνωσαν γὰρ αὐτὸν ἀπὸ τῆς μαρτυρίας Ἰωάννου καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς μαρτυρίας, περὶ ὧν ἐν τῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ προεῖπεν.

(u) *Contritam alligabant.* Lassam curabant. Nam *συντριβεῖν* est *premere* ; *δισμεῖν* vero est *ligare membra pressa*.

Δεικνύων δὲ τὴν ἰαυτοῦ γνώσιν διαφορωτέραν πολ-
λῶ τῆς ἐκείνων, ἴσωσεν αὐτὴν τῇ τοῦ Πατρὸς λέγων·

Καθὼς — Πατέρα. Γνώσιν λέγει τὴν κατὰ φύσιν, περὶ ἧς καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίον εἶπεν· οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατὴρ· οὐδὲ τὸν Πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ Υἱός.

Καὶ — προβάτων. Τὴν ψυχὴν μου τίθημι, ἀφίημι, ἀποθνήσκω ὑπὲρ τῶν προβάτων ὡς ὄντων ἰδίων μου· ὁ δὲ πλάνος οὐκ ἂν εἴλοιο ἀποθανεῖν ὑπὲρ τῶν πλανωμένων παρ' αὐτοῦ.

Καὶ — αὐτῆς. Τῆς τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου. Λέγει δὲ περὶ τῶν ἐξ ἐθνῶν.

Κάκεινά με δεῖ ἀγαγεῖν. Συναγαγεῖν ὑπὸ τὴν ἐμὴν ποιμαντικὴν.

Καὶ — ἀκούσουσιν. Ὑπακούσουσι, πεισθίσονται.

Καὶ — ποιμένα. Ἐκ τε τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν ἐθνῶν συναρθεῖσα.

Εἷς ποιμὴν. Τούτων τε κάκεινων ὁ Χριστός.

Διὰ τοῦτο — μου. Ὅτι ἀποθνήσκω ὑπὲρ τῶν προβάτων τῶν ἐμῶν, εἶπεν τῶν αὐτοῦ· ὅτι εἰμι φιλόανθρωπος ὡς αὐτός. Οἰκονομικὸς μὲν οὖν ὁ λόγος· ἐμφαίνει δὲ ὅμως το ἴσον ἀμφοῖν.

Τί οὖν; πρότερον οὐκ ἠγαπάτο; Πάνυ μὲν οὖν, ἐπεὶ καὶ Υἱός, καὶ ἀγαπητός, καὶ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς. Περὶ αὐτοῦ γὰρ εἶπεν ὁ Πατὴρ· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ὡς γνωρίμων παρῆκε· διαφορῶς γὰρ περὶ τούτου ἐδίδαξεν ἐν ἄλλοις τε καὶ ἐν οἷς εἶπεν, ὅτι Ὁ Πατὴρ φιλεῖ τὸν Υἱὸν περὶ δὲ τῆς διὰ τὸν ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων θάνατον ἀγάπης φησὶ νῦν.

Ἴνα πάλιν λάβω αὐτήν. Κἀνταῦθα τὸ ἵνα οὐκ ἔστιν αἰτιολογικόν, ἀλλὰ δηλωτικόν τοῦ πάντως ἐσομένου. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο τίθησιν ἵνα πάλιν λάβῃ αὐτήν· ἀλλὰ τίθησι μὲν ὑπὲρ τοῦ κόσμου, λαμβάνει δὲ αὐτὴν ὑπὲρ τοῦ φανῆναι ὅτι Θεός ἐστιν.

Οὐδεὶς — ἐμοῦ. Ἄκουτος, ἤγουν οὐδεὶς με θανατοῖ μὴ βουλόμενον.

Ἄλλ' — ἐμοῦ. Ἐκουσίως, ὡς φιλόανθρωπος. Ἐνδιατρίβει δὲ τῷ λόγῳ, δηλών τὸν διὰ σταυροῦ θάνατον αὐτοῦ καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν.

Ἐξουσίαν — αὐτήν. Ἐξουσίαν ἔχω ὡς Θεός παντεξούσιος καὶ παντοδύναμος. Λοιπὸν οὖν μάταιος ὁ πόνος τοῖς ἐπιβουλεύουσιν, ἐμοῦ μὴ θέλοντος, εἰ καὶ ὕστερον οἱ ἀπύνητοι ὄνειδιζόντες εἶπα· Ἄλλους ἔσωσεν, ἰαυτὸν οὐ δύναται σῶσαι.

Ταῦτα — μου. Τὸ θείναι τὴν ψυχὴν μου ὑπὲρ τῶν προβάτων, τὸ ἀποθανεῖν ὑπὲρ τοῦ κόσμου. Διὰ τοῦτο γὰρ ἀνείλον αὐτὸν, διότι ἐδίδασκε τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἐξῆγεν αὐτοὺς ἀπὸ σκότους εἰς φῶς, ἀπὸ ἀμαρτίας εἰς ἀρετὴν, ἀπὸ θανάτου εἰς ζωὴν.

¹¹ Matth. xi, 27. ¹² Matth. iii, 11. ¹³ Joan. V, 20. ¹⁴ Matth. xxvii, 42.

A est. Ostendens autem cognitionem suam ab illorum cognitione longe differentem, suam æquavit cognitioni Patris dicens :

Vers. 15. *Sicut — Patrem.* Cognitionem dicit eam, quæ secundum naturam est, de qua etiam vicesimo juxta Matthæum capite dixit : *Nemo cognoscit Filium nisi Pater, neque Patrem quisquam cognoscit, nisi Filius* ¹¹.

Vers. 15. *Et — ovibus.* — *Animam meam pono, relinquo, morior pro ovibus, utpote pro meis : seductor vero nequaquam mori eligit pro his, qui a se seducuntur.*

Vers. 16. *Et — hoc.* Ovili Mosaicæ legis : dicit autem de gentibus.

Vers. 16. *Illas quoque oportet me adducere.* B *Congregare sub meam pascendi doctrinam.*

Vers. 16. *Et — audient.* Obedient, parebunt.

Vers. 16. *Et — grex.* Ex Judæis et gentibus congregatus.

Vers. 16. *Unus pastor.* Horum et illorum Christus.

Vers. 17. *Propterea — meam.* Quia morior pro ovibus meis, quæ etiam ipsius sunt, quia hominum amator sum, sicut et ipse. Dispensatorius itaque sermo est, qui nihilominus amborum demonstrat æqualitatem.

Quid ergo? prius non diligebatur? Utique omnino, quia Filius et dilectus, faciensque Patris voluntatem. Nam de eo dixit Pater : *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacitum est* ¹²; sed hoc tanquam notum prætermisit, nam variis in locis de hoc docuit, tum alibi tum etiam ubi dixit : *Pater diligit Filium* ¹³. Nunc vero de ea dilectionis causa loquitur, quod pro hominibus moriatur.

Vers. 17. *Ut iterum sumam eam.* In hoc quoque loco *Ut* non est causalis, sed declarativa ejus quod omnino futurum est. Neque enim propter hoc ponit, ut iterum sumat illam, sed ponit quidem pro mundo ; sumit autem, ut se Deum manifestet.

Vers. 18. *Nemo — me.* Invito, hoc est, nemo me morti tradit nolentem.

Vers. 18. *Sed — meipso.* Ultroneus, tanquam hominum amator. Sermoni autem immoratur, significans mortem suam, quæ pro cruce futura est, et resurrectionem ex mortuis.

Vers. 18. *Potestatem — meam.* Potestatem habeo tanquam Deus omnipotens, omnemque habens virtutem. Vane igitur ac frustra laborant insidiatores, me nolente : quanquam postmodum dementes exprobrando dicebant : *Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere* ¹⁴.

Vers. 18. *Hoc — meo.* Ut ponam animam pro ovibus, ut moriar pro mundo. Nam propterea illum occiderunt, quod homines docebat, et illos e tenebris educebat ad lucem, a peccato ad virtutem, a morte ad vitam.

Cum ergo superius dixisset : *Propterea diligit me A Pater, quia pono animam meam* ¹⁵, voluntatem, quam ad mortem habebat significavit ; hic vero dicens : *Hoc præceptum accepi a Patre meo*, ostendit Patris condemnationem (v), ut ipse moreretur. Si autem præcepto opus fuit, quomodo dicebat : *Ego pono illam a meipso* ? et, *Potestatem habeo ponendi eam* ¹⁶ ? et ante ista, *Ego sum pastor bonus* ¹⁷ ? nam talis præcepto non indiget. Nihil ergo aliud ostendit Patris præceptum, quam solam conformitatem (x) ad Patrem : hujusmodi siquidem dispensatoria sunt propter auditorum imbecillitatem, veluti frequenter diximus.

Vers. 19. *Disensio* — Vers. 20. *auditis* ? Dæmoniacum ac insanum eum dicebant, quasi majora homine loquentem, cum hinc potius cognoscere oportuisset, quod Deus esset.

Vers. 21. *Alii* — *aperire* ? Hæc arguebant non esse dæmoniaci, a supernaturali miraculorum operatione. Christus vero non coarguit eos qui sibi contumeliam inferebant ; nam superius abunde illis respondit, quando dixerunt : *Nonne bene dicimus nos, quod Samaritanus es tu, et dæmonium habes* ¹⁸ ?

Præterea contumeliosos hujusmodi sermones non ex directo in illum effundebant, sed inter se tali modo nugabantur. Tacens itaque docuit nos, ne ad injurias convertamur, quæ non directe in nos effunduntur : non solum enim motus non est ad hujusmodi sermones, sed neque malorum adversus eos meminit, sicut ex sequentibus manifestum est.

Alio item modo : Tacuit videns illos qui ab his dissidebant pro se respondentes : et quia hi ne sermone quidem erant digni, qui tanto viso miraculo ita calumniabantur.

Vers. 22. *Facta sunt* — *Hierosolymis*. Dedicatoria templi ; siquidem quotannis solemniter diem illum colebant, quo iterum sub Zorobabel ædificatum, post reditum ex captivitate perfectum est.

Vers. 22. *Et hiems erat*. Non solum ob acris intemperiem, sed etiam ob infidelitatem. Tempus autem innuit propter dedicationem primæ ædificationis templi ; nam illa circiter autumnum celebrabatur.

Vers. 23. *Et* — *Solomonis*. Nam et ipse festo aderat.

Vers. 24. *Circumdede runt* — *Judæi*. Sperantes, ab ejus sermonibus aliquam se accepturos comprehendendi occasionem, siquidem, cum de operibus nihil eum possent arguere, a verbis præ-

Ἀνοτήρω μὲν οὖν εἰπὼν· Διὰ τοῦτο ὁ Πατήρ με ἀγαπᾷ, ὅτι ἐγὼ τίθημι τὴν ψυχὴν μου, τὸ ἀκούσιον τοῦ θανάτου δεδωκέναι· ἐπειδὴ δὲ ἡ ρηκῶς, ὅτι Ταύτην τὴν ἐντολὴν ἔλαβον παρὰ τοῦ Πατρὸς μου, τὸ κατὰ γνώμην τοῦ Πατρὸς ἐπιτέσκειν ἐπέμεινον. Εἰ γὰρ ἐντολῆς εἶδέτω, πᾶς ἴσῃρ ὅτι· Ἐγὼ τίθημι αὐτὴν ἀπ' ἑμαυτοῦ καὶ ἐν Ἐξουσίᾳ ἐχω εἶναι αὐτὴν· καὶ πρὸ τούτων, ἐν Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς ; ὁ τοιοῦτος γὰρ ὁ τολῆς οὐ δαίται. Οὐδὲν οὖν ἕτερον ἢ ἐντολὴ τοῦ Πατρὸς δεῖκνυσιν ἢ μόνον τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ὁμοίωσιαν. Οἰκονομικὰ δὲ τὰ τοιαῦτα διὰ τὴν τὸ ἀκούοντων ἀσθένειαν, ὡς πολλαίκις εἰρήκαμεν.

Σχίσμα — ἀκούετε. Δαιμονῶντα καὶ μαγεῖα αὐτὸν εἶλεγον, ὡς μείζονα ἢ κατὰ ἀνθρώπου ῥῆσιν ἔμενον, δέον ἐντεῦθεν μᾶλλον γινώσκειν ὅτι Θεὸς ἔστιν.

Ἄλλοι — ἀνοτήρειν ; Συνελογίσασθε ταῦτα μὴ ἡ δαιμονιοζομένου ἀπὸ τῆς ὑπερφουδῆς θαυμαστικῆς· Ὁ δὲ Χριστὸς νῦν οὐκ εἰλέγει τοὺς ὑβριστάς· ἐπὶ τὸν προλαβὼν γὰρ ἰκανῶς ἀπελογήσατο πρὸς αὐτοὺς ὅτι εἶπον· Οὐ καλῶς εἰλέγομεν ἡμεῖς, ὅτι Σαμαρίτικὸν σὺ, καὶ δαιμόνιον ἔχεις ;

Ἄλλως τε καὶ οὐκ ἐξ ὀρθοῦ πρὸς αὐτὸν εἶπασθε τοὺς τοιοῦτους ὑβριστικοὺς λόγους, ἀλλὰ καθ' ἑαυτοὺς ἐφλυάρον οὕτως. Διὸ καὶ σιγήσας ἐπέμεινον ἡμᾶς μὴ ἐπιστρέφειν τῶν μὴ ἐξ ὀρθοῦ πρὸς ἐπίχειρμένων ὑβρεῶν· οὐ μόνον γὰρ οὐκ ἐπιστρέφει τὸ τοιοῦτων λόγων, ἀλλ' οὐδ' ἐμνησικαχῆσθαι αὐτοῖς, ἢ ἀπὸ τῶν ἐπιεξῆς δέλων.

Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον ἐσίγησεν, ὅρῳ τῆς σχισθέντας ἀπ' αὐτῶν ὑπεραπολογηθέντας εἶπε καὶ ὅτι οὐδὲ λόγον ἔσαν ἐπεινοὶ ἀξιοί, μετὰ ταῦτα τὸν θαῦμα οὕτως ὑβρίζοντες.

Ἐγένετο — Ἱεροσολύμοις. Τὰ τοῦ ναοῦ. Ἐμνησικαχῆσθαι γὰρ λαμπρῶς ἀνὰ πᾶν ἔτος τὴν ἡμέραν καθ' ἣν τὸ δεύτερον ὑπὸ Ζοροβάβελ οἰκοδομηθεὶς ἀπαρτίσθη μετὰ τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπάνοδοσιν.

Καὶ χειμῶν ἦν. Οὐ μόνον ἐξ αἵρος, ἀλλὰ ἐκ ἀπιστίας. Παρασημειώσατο δὲ τὸν καιρὸν διὰ τὴν ἐγκαίνια τῆς πρώτης οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ· ἐκείνη γὰρ κατὰ τὸ μετόπωρον ἐωρτάζοντο.

Καὶ — Σολομῶνος. Παρῆν γὰρ τῇ ἑορτῇ ἐν αὐτός.

Ἐκύκλωσαν — Ἰουδαῖοι. Προσδοκῶντες ἐπὶ τῶν λόγων αὐτοῦ δρᾶσθαι τινας ἀφορμὰς εἰς ἐπιθέσθαι. Τοῖς ἐργοῖς γὰρ αὐτοῦ μηδὲν ἐγκαίνια δύνανται ἐπιθέσθαι ἀπὸ τῶν ῥημάτων εἰρηδῆσαι τὴν τῶν

¹⁵ Joan. x, 17. ¹⁶ ibid. 17, 18. ¹⁷ ibid. 11. ¹⁸ Joan. viii, 48.

Variae lectiones et notæ.

(v) *Patris condemnationem*. Videtur κατὰ γνώμην legisse, loco κατὰ γνώμην. Redde, *Patris voluntatem*.

(x) *Solam conformitatem*. Saltem addendum *voluntatis* ; uno verbo, *consensum*.

φασιν οὕτε γὰρ αὐτοὶ τῆς κακίας ἐληγον, οὐτ' αὐτοὺς τῆς ἀνεξικακίας.

Καὶ ἐλεγον αὐτῷ. Ὑποῦλως καὶ δολερῶς.

Ἔως — αἰοίς; Αἰωραῖς, ἀναρτᾶς, μεταξὺ πίστεως (16) καὶ ἀπιστίας.

Εἰ — παρρησία. Φανερώς, ἀπαρακαλύπτως. Καίτοι σαφῶς ἐγίνωσκον ὅτι τοῦτο λέγει. Διό καὶ προλαβάντες συνερῶνησαν, ἵνα, ἐκ τῶν αὐτῶν ὁμολογήσῃ Χριστὸν, ἀποσυνάγωγος γένηται. Ἄλλὰ νῦν σκαίᾳ γνώμῃ τοῦτο ἐρωτῶσι, βουλόμενοι προσερωτῆσαι πῶθεν τοῦτο λέγει, ἵνα, προδικαιούσης οὕτω τῆς συζητήσεως, φθέγγηται τι μέγα πάλιν περὶ ἰακωβίου, καὶ λῶσωσιν ἀφορμὴν, ὡς εἴρηται· αὐτοὺς δὲ, γινώσκων τὴν τοιαύτην μηχανήν, οὐδὲ νῦν ἐλέγχμα τούτους πειράζοντας, παιδύων μὴ πάντα τοὺς ἐπιβουλεύοντας ἐλέγχειν, ἀλλὰ μακροθύμως φέρειν τὰ πολλά.

Καὶ οὐκ εἶπε· Πῶς ὡς (17) ἀξιοπίστον ἐρωτᾶτε, οὐδὲ τὴν μαρτυρίαν ἀπεδοκιμάσατε λέγοντες· Σὺ περὶ σατανῆ μαρτυρεῖς· ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής· ὃν ἐκαλέσατε παράνομον καὶ ἀντίθεον καὶ πλάνον καὶ ἀμαρτωλὸν, καὶ Σαμαρείτην, καὶ δαιμονώδη καὶ μαινόμενον, καὶ πολλὰ τοιαῦτα, ὃν λιθάσετε καὶ θιώκατε καὶ ἀνελεῖν ἐπιείσθε; Ἄλλ' οὐδὲν τοιοῦτον εἶπεν, οὐδ' ἐμνησικαχῆσε, διδάσκων ἀμνηστίας τῶν φθασάντων καταψηφίζεσθαι· πράτταται δὲ πρὸς τὴν ἐρώτησιν ἀποκρίνεται.

Σὺ δὲ μοι σκόπει τὸ διεστραμμένον καὶ φιλονεικῶν τῶν Ἰουδαίων. Ὅταν μὲν γὰρ δημηγορῇ καὶ διὰ λόγων διδάσκῃ, λέγουσι. Τί σημεῖον δείκνυίς ἡμῖν; ὅταν δὲ θαυματουργῇ καὶ διὰ τῶν ἔργων παρέχῃ τὰς ἀποδείξεις, λέγουσιν· Εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστός, εἰπέ ἡμῖν παρρησία. Τῶν λόγων διδασκόντων, ἔργα ζητοῦσι· τῶν ἔργων βεβώντων, λόγους αἰτοῦσι, πρὸς τὸ ἐνικτιῶν αἰὶ κακοήθως μελιστάμενοι. Ἐπεὶ οὖν ἀνοίας ἦν, τῶν ἔργων ἀνακηρυττόντων αὐτῶν, ζητεῖν τὴν ἀπὸ τῶν λόγων μαρτυρίαν· ὅρα πῶς ἀποκρίνεται; ὁμοῦ μὲν ἐπαίρειν ὅτι οὐχ ἕνεκα τοῦ μαθεῖν ἐρωτῶσιν· οὐ γὰρ πιστεύουσιν· ὁμοῦ δὲ θηλῶν ὅτι τὰ ἔργα αὐτοῦ μείζον τῶν λόγων κερτάσασιν.

Ἀπεκρίθη — πιστεύετε. Εἶπον ἡμῖν περὶ οὗ ἐρωτᾶτε, οὐ μόνον διὰ λόγων, ἀλλὰ καὶ δι' ἔργων,

¹⁶ Joan. ix, 22. ¹⁷ Joan. viii, 13. ¹⁸ Joan. ii, 18.

Variælectiones et notæ.

(16) Μετὰ πίστεως B.

(17) Ὡς abest A. Ibidem mox οὐ, pro οὐ.

(y) *Audire volentes*. Volentes interrogare etiam.
(z) *Oblivionem erga eos, qui condemnare properarent*. Oblivionem decernere contra ea quæ ante gesta sunt. Τὰ φθασάντα, sunt injuriæ, quæ ante

A textum aliquem invenire cupiebant; neque enim ipsi a malitia cessabant, neque ipse a clementia quiescebat.

Vers. 24. *Et dixerunt ei*. Fraudulenter et dolose.

Vers. 24. *Quousque — suspendis?* Suspendam ac dubiam tenes inter fidem et infidelitatem.

Vers. 24. *Si — libere*. Manifeste, verbis non obtectis. Atqui plane sciebant, quod hoc dixisset: ideo etiam in superioribus decretum fecerant, *Ut si quis confiteretur eum esse Christum, extra synagogam ejiceretur*¹⁶, sed nunc sinistra mente hoc interrogant, audire volentes (y), quomodo hoc diceret, ut, disputatione ita procedente magni, quipiam rursus de seipso loqueretur, et occasionem, ut dictum est, illum comprehendendi acciperent. Ipse vero, hujusmodi cognita vafritie, neque nunc hoc tentantes arguit: docens, non ad omnia coarguendos esse tentatores, sed multa patienter esse ferenda.

Neque dixit: Quomodo me tanquam fide dignum interrogatis, cujus testimonium repulistis dicentes: *Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum*¹⁷; quem legis transgressorem appellastis, Deo contrarium ac seductorem, peccatorem, Samaritanum, dæmoniacum ac insanum, talibusque multis nominibus, quem lapidibus appetitis et persequimini, ac occidere festinatis? Verum nihil dixit hujusmodi, nec malorum meminit, docens injuriarum oblivionem erga eos qui condemnare properarent (z), sed mansuetissime ad interrogationem respondet.

Tu vero mihi considera perversam ac contentiosam Judæorum mentem. Siquidem quando concionatur ac sermonibus docet, dicunt: *Quod signum ostendis nobis*¹⁸? quando vero miraculum operatur, ac demonstrationes operibus exhibet, dicunt: *Si tu es Christus, dic nobis libere*. Cum sermones docent, opera requirunt; operibus clamantibus, sermones petunt, ad contrarium semper maligne transmutati. Quia ergo dementiæ erat, operibus eum prædicantibus, a sermonibus quærere testimonium, vide quo pacto respondeat, simul quidem manifestans quod non discendi causa interrogarent, simul etiam significans, opera sua amplius ac vehementius clamare quam verba.

Vers. 25. *Respondit — creditis*. Dixi vobis de quo interrogatis, non verbis solum, verum etiam

cesserant; καταψηφίζεσθαι vero non est condemnare, sed simpliciter decernere. Dicitur hoc de iis qui magno animo acceptas injurias negligunt et contemnunt. Oppositum est, *ulcisci*.

operibus : sed non creditis : vane ergo et curiose A ἄλλ' οὐ πιστεύετε. Μάτην οὖν ἐρωτᾶτε καὶ π-
interrogatis. *μέργως.*

Vers. 25. *Opera.* — Vers. 26. *de me.* Testifican-
tur quod ego sim. Rursus autem addit : *Nomine*
Patris mei, ne Deo contrarium videatur.

Nomen vero hoc in loco quidam dixerunt divi-
nitatem ; quidam autem, fortitudinem ; alii vero,
potentiam. Nominatur enim et Deus, et Fortis et
Potens, aliisque modis similibus. Si quid autem
Patris est, idem est et Filii. Quia ergo a solo
verbo se credituros esse simulabant, leniter osten-
dit quod dolose agerent, ac si diceret : Si operibus
non creditis, quomodo verbis creditis ?

Vers. 26. *Quia non — meis.* Ego siquidem ni-
versa, quæ boni pastoris sunt, præstili : vos au-
tem a cognatione ovium mearum vos ipsos sepa- B
rastis.

Vers. 36. *Sicut* — Vers. 37. *me.* De his superius
dictum est.

Vers. 28. *Et ego — æternum.* Et de hac vita
frequenter dictum est et data interpretatio.

Vers. 28. *Nec — mea.* Quisquam ex his, qui illis
insidiantur. Manum vero dicit virtutem ac potesta-
tem suam. Hoc autem dixit, quia statuerant judæi,
ut si quis confiteretur eum esse Christum, extra
*synagogam ejiceretur*²¹ ; confirmat enim, quod
frustra laborent.

† Rapere quidem ex invicta dextra eum qui non
vult, nemo hostis potest ; potest tamen deceptum, et
eum qui se ipsum prodit in errorem ducere. Hoc
autem, non per invictam dextram, sed per volun- C
tariam levitatem ejus qui recedit.

Vers. 29. *Pater — est.* Major omnibus insidiato-
ribus, ut dictum est. Rursus ergo, quod ait, *Dedit*
mihi, dispensatorium est.

Vers. 29. *Et — mei.* Ne autem, tanquam
impotens, videatur auxilium a Patre poscere, sub-
intulit :

Vers. 39. *Ego — sumus.* Unum potentia, sive ejus-
dem potentia: quod si unum potentia, unum sane
et divinitate et essentia, et natura. Dicens itaque : *Ego*
et Pater, dualitatem significavit personarum, diversi-
tatem hypostaseon ; subdens autem, *Unum sumus*,
divinitatis unitatem, identitatem essentia:, nature
et potentia:.

Vers. 34. *Sustulerunt — eum.* Quia natura Filium
Dei se dicebat ; nam hoc significat, *Unum*
sumus.

Vide ergo, quomodo convicti sint, quod non
discendi causa interrogarent, sed occasionis alicuj-
us arripiendæ, qua eum comprehenderent, ut
diximus.

²¹ Joan, ix, 22.

Τὰ ἔργα — πιστεύετε (18). Μαρτυρεῖ ὅτι ἐγὼ εἰμι.
Πάλιν δὲ τὸ, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς μου, ἵνα μὴ
δοξῆ ἀντίθεος.

Ὄνομα δὲ νῦν τινὲς μὲν τὴν θεότητα εἶπον, τοὶ
δὲ τὴν ἰσχύϊν, ἄλλοι δὲ τὴν ἐξουσίαν. Ὄνομα δὲ
γὰρ καὶ Θεὸς καὶ Ἰσχυρὸς καὶ Ἐξουσιαστὴς ; καὶ
τὰ τοιαῦτα. Εἰ τι δὲ τοῦ Πατρὸς, τοῦτο καὶ τοῦ
Υἱοῦ. Ἐπεὶ οὖν προσποιοῦντο πισθῆναι ἀπὸ τῆς
ῥήματος, δείκνυσιν ὁμαλῶς ὅτι κακοῦργουσι, καὶ
λέγων · Εἰ τοῖς ἔργοις οὐ πιστεύετε, πῶς τῶν
λόγων πιστεύετε ;

Οὐ γὰρ — ἐμῶν. Ἐγὼ μὲν γὰρ ὡς ποιῶν καὶ
πάντα τὰ τοῦ καλοῦ ποιμένος ; ἐνεδειξάμην · καὶ
δὲ ἀπερρήξατε ἑαυτοὺς τῆς τῶν προβάτων ο-
γενείας.

Καθὼς — μοι. Εἰρηται περὶ τούτων ἐνωτῆρα.

Καθὼς — αἰῶνα. Καὶ περὶ τῆς ζωῆς ταύτης ἐν
λαΐκῃς εἰρηται καὶ ἠρμηνεύεται.

Καὶ οὐχ — μου. Τίς τῶν ἐπιβουλεύοντων εἶπε.
Χεῖρα δὲ λέγει τὴν δύναμιν καὶ ἐξουσίαν αὐτοῦ·
τοῦτο δὲ εἶπε, διότι συναφωρήσαν Ἰουδαῖοι, ἵνα
εἴαν τις αὐτὸν ὁμολογήσῃ Χριστὸν, ἵνα τὸ
γαργος γίνηται · βεβαῖοι γὰρ ὅτι εἰς κατὰ στυ-
δαζουσι.

[Ἀρπάσαι (19) μὲν ἐκ τῆς ἀητῆτος δέξις τῶν
βουλομένων οὐδεὶς ἐχθρὸς δύναται · ἀποκλιπῆται δὲ
τὸν ἀπατῶμενον καὶ προδιδόντα ἑαυτὸν δύναται · καὶ
τοῦτο οὐ παρὰ τὴν ἀμαχον δεξιάν, ἀλλὰ περὶ
τὴν αὐτεξουσίαν εὐχέριαν τοῦ ἐκουσίως ἀπα-
τῆσαντος.]

Ὁ Πατὴρ — ἐστὶ. Μείζων πάντων τῶν ἐπιβου-
λεύοντων, ὡς εἰρηται. Πάλιν οὖν τὸ δίδωαι μὴ
οἰκονομικόν.

Καὶ — μου. Ἴνα δὲ μὴ δοξῆ ὡς ἀσθενὲς βεβαί-
σθαι παρὰ τοῦ (20) Πατρὸς, ἐπέταγμα ·

Ἐγὼ — ἐσμέν. Ἐν κατὰ τὴν δύναμιν, ἕκαστος
ταυτοδύναμοι · εἰ δὲ ἐν κατὰ τὴν δύναμιν, ἐν εἰ
καὶ κατὰ τὴν θεότητα καὶ οὐσίαν καὶ φύσιν. Διὸ μὲν
οὖν (20) τοῦ εἰπεῖν · Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ, τὴν dualitē
ἐδήλωσε τῶν προσώπων, τὸ διάφορον τῶν ὑποστά-
σεων · διὰ δὲ τοῦ, Ἐν ἐσμέν, τὴν μονάδα τῆς ἐν-
ότητος, τὸ ταυτὸν τῆς οὐσίας καὶ φύσεως καὶ ἐν-
νάμωσ.

Εβάστασαν — αὐτόν. Διότι Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἔ-
σει εἶπεν ἑαυτόν · τοῦτο γὰρ ἐμφάνει τὸ ἔ-
σμεν.

Ὅρα δὲ πῶς ἠλέγθησαν, οὐχ ὑπὲρ τοῦ μετὰ
ἐρωτῶντες, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ δραξασθαί τινος ἕρπαι·
εἰς ἐπιθεσίαν, ὡς προεφημεν.

Vriæ lectiones et notæ.

(18) Hentenius omisit : 'Ἄλλ' ὑμεῖς οὐ πιστεύετε.

(19) Hæc in margine habent codd. A, B. Hentenius non habet.

(20) Ἰγὸ τοῦ Α.

(30) Οὖν abest A.

Καὶ διατί δέδωκεν αὐτοῖς ἄφορμὴν ; Διότι ἰβούλετο ἅπαντας αὐτοὺς ἵπ' ἑαυτῶν ἐλεγχθῆναι πειράζοντας καὶ κακουργοῦντας. Ἄλλως τε δὲ οὐκ ἔδει πάντα οἰκονομικῶς λέγειν, ἀλλὰ καὶ γυμνοῦν ἐν μέρει τὴν ἀλήθειαν.

Ἄπεκριθη — μου. Δεικνύοντά με ἴσον τῷ Πατρὶ.

Διὰ — με ; Διὰ ποῖον ἔργον, μὴ δεικνύον με ἴσον τῷ Πατρὶ ; Τὰ ἔργα οὖν ἴσον με τῷ Πατρὶ κηρύττουσι, κἄν ἐγὼ σιωπήσω (21).

Ἀπεκρίθησαν — Θεόν. Διὰ καλὸν ἔργον οὐ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ διὰ βλασφημίαν. Τίως οὖν ὠμολόγησαν καλὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· εἰ δὲ καλὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, αὐτὰ ταῦτα μαρτυροῦσιν ὅτι οὐ βλασφημεῖ, λέγων ἑαυτὸν Θεόν· ἔργα γὰρ εἰσι Θεοῦ, καὶ οὐκ ἀνθρώπου B ψιλοῦ.

Ἄπεκριθη — ἰστέ ; Νόμον ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸν βίβλον τῶν Ψαλμῶν φησιν· ἐν ἐκείνῃ γὰρ τοῦτο γέγραπται· ἔπει καὶ αὕτη νόμος, διὰ τε τὰ ἐν αὐτῇ θεσπίευστα λόγια, καὶ διὰ τὸ παιδαγωγεῖν καὶ ρυθμίζειν τοὺς ἀνθρώπους.

Εἰ — εἰμι ; Λυθῆναι, ἀντὶ τοῦ, πεσεῖν, ἀθετηθῆναι. Ἦγικαι δὲ ἀντὶ τοῦ, ἀφώρισεν, ἐξελέξατο. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Εἰ ἐκείνους εἶπε θεοῦς ὁ Θεός, ἀνθρώπους ὄντας, ἐμὲ ὑμεῖς λέγετε ὅτι βλασφημεῖς, διότι εἶπον· Υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἰμι, ἐμὲ, ὃν ὁ Πατὴρ ἀφώρισεν, ἐξελέξατο καὶ ἀπίστευεν εἰς τὸν κόσμον ;

Συγκαταδικῶς δὲ ταῦτά φησι. Πρῶτον γὰρ γαλᾶ καὶ καθυφίησι τῷ λόγῳ, καὶ ταπεινότερα φθόγγεται, παραμυθούμενος τὸν θυμὸν αὐτῶν· ἔπειτα ἐπάγει τὰ ὑψηλότερα. C

Εἰ — πιστεύσατε. Ἀπὸ τῆς τῶν ἔργων ἰσότητος καὶ ταυτότητος τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἰσότητα καὶ ταυτότητα δεικνύει.

Ἦνα — αὐτῷ. Ὅτι ἐν ἐμοὶ θεωρεῖται ὁ Πατὴρ. Οὐδὲν γὰρ ἄλλο ἐγὼ ἢ ὅπερ ὁ Πατὴρ, μένων Υἱός· καὶ οὐδὲν ἄλλο ὁ Πατὴρ ἢ ὅπερ ἐγὼ, μένων Πατὴρ. Ὁ οὖν τὸν Υἱὸν γνοὺς τὸν Πατέρα ἔγνω· καὶ ὁ τὸν Πατέρα μαθὼν τὸν Υἱὸν ἔμαθε.

Καὶ ἰτέρως δὲ· Ὁ μὲν Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, ὡς τὸ τῆς εἰκόνας κάλλος [ἐν τῷ (22) ἀρχετύπῳ· ὁ δὲ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ, ὡς τὸ τοῦ πρωτοτύπου κάλλος ἐν] τῇ εἰκόνι. Εἰκόνα δὲ τοῦ Πατρὸς τὸν γιόν λέγομεν οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἀπαράλλακτον. D

Ἐξήτουν — ἐκεῖ. Ὅταν μὲν μέγα τι σημεῖον ποιῆσθαι, φεύγει διὰ τὸν κρότον καὶ τὴν εὐφημίαν τοῦ ὄχλου· ὅταν δὲ μέγα τι περὶ ἑαυτοῦ φθόγγεται, ἀναχωρεῖ διὰ τὸν θυμὸν τῶν φθονερῶν, ἐνδιδοὺς αὐτῷ λωφῆσαι καὶ λῆσαι τῇ ἀπουσίᾳ αὐτοῦ. Ἀπῆλθε δὲ εἰς τὸν τόπον ὅπου ὁ Ἰωάννης τὸ πρότερον ἐβάπτιζεν, ἵνα ἀναμνησθῶσιν οἱ παρόντες τοῦ γεγονότος ὅτε ἐβαπτίσθη σημεῖον, καὶ τῆς Ἰωάννου μαρτυ-

Et quare dedit eis occasionem ? Quia volebat eos a seipsis convinci, quod tentarent, malumque machinarentur. Præterea non oportuit omnia dispensatorie loqui, sed etiam denudare in parte veritatem.

Vers. 32. Respondit — meo. Quæ me Patri æqualem ostendunt.

Vers. 32. Propter — me. Propter quod opus, quod me non ostendat Patri esse æqualem ? Opera ergo me Patri æqualem esse prædicant, etsi ego tacuero.

Vers. 33. Responderunt — Deum. Interim ergo bona esse ejus opera fatebantur : quod si bona sunt ejus opera, hæc eadem testantur, quod non blasphemet, dicens sese Deum esse ; sunt enim Dei opera, et non puri hominis.

Vers. 34. Respondit — estis ? Hoc in loco legem appellat librum Psalmorum ; nam id in illo scriptum est. Lex autem dicitur liber iste, quia ea quæ in eo habentur oracula, sunt a Deo afflata, et quia homines instruunt et corrigunt.

Vers. 35. Si — Vers. 36. sum ? Solvi, hoc est excidere, rejicit. Sanctificavit autem, hoc est, separavit, elegit. Quod autem dicit idem est, ac si diceret : Si Deus illos dixit deos, cum homines essent, de me dicitis : Blasphemias, quia dixi, Filius Dei sum ? de me, inquam, quem Pater separavit, elegit ac misit in mundum ?

Humilius autem ista loquitur. Primum namque deprimit et concedere videtur sermonem, ac humiliora loquitur, quo furorem illorum consoletur ac mitiget : deinde subdit etiam sublimiora.

Vers. 37. Si — Vers. 38. credite. Ab operum æqualitate æqualitatem ac identitatem cum Patre ostendit.

Vers. 58. Ut — eo. In me Pater conspicitur ; nihil enim aliud sum ego, quam quod Pater est, permanens tamen Filius, : et nihil aliud Pater est, quam quod Filius, permanens tamen Pater. Qui ergo Filium novit, et Patrem novit ; et qui Patrem cognovit, Filium cognovit.

Vel aliter : Filius est in Patre, tanquam imaginis pulchritudo in archetypo ; Pater vero in Filio, tanquam exemplaris pulchritudo in imagine ; imaginem autem Patris dioimus Filium, non qualemcunque, sed per omnia similem.

Vers. 39. Quærebant — Vers. 40. ibi. Ubi magnum aliquod signum fecisset, fugiebat propter populi plausum ac laudem. Ubi etiam magnum quippiam de seipso locutus esset, secedebat propter rabiem invidiorum : illi concedens, ut per suam absentiam cessaret ac quiesceret. Abiit autem in locum ubi Joannes baptizabat, ut præsentium memoriam suggereretur signum quod fa-

Variae lectiones et notæ.

(21) Ἐγὼ σιγήσω A.

(22) Inclusa exciderunt A.

ctum fuerat cum baptizaretur, ac Joannis testi-
monium, quo de eo testificatus fuerat, et ita
credent ; quod sane etiam factum est. Vide
enim.

Vers. 41. *Et — erant.* Considera quomodo inter
se argumentatur. *Joannes quidem signum fecit
nullum*, hic autem multa ; major ergo hic est illo.
Deinde aliud quoque sumunt excellentiæ signum ;
quia etiam, quæcunque de hoc dixit Joannes vera
erant, rebus ipsis jam demonstrata. Dixerat autem :
Qui post me venturus est, fortior me est ²³, aliaque
multa et magna. Alibi etiam (aa) *Et ego vidi et
testimonium perhibui, quod hic sit Filius Dei* ²⁴.

Aliter præterea declaratur simpliciter hic sermo.
Joannes quidem signum fecit nullum; altamen omnia
quæcunque de hoc dixit, vera erant, et ideo testi-
monium ejus fide dignum est.

Vers. 42. *Et — eum.* Vidisti quantum eis pro-
fuerit locus, et a perversis hominibus separari ?
nam frequenter ob hoc educit ipsos et ab illorum
conversatione abducit quod etiam in Veteri Te-
stamento fecisse apparet, cum longe ab Ægyptiis
in deserto Hebræos informavit ac correxit.

CAP. XI. De Lazaro.

Cap. XI. Vers. 1. *Ægrotabat — hujus.* Deinde
etiam signum addit, quo Maria cognoscatur.

Vers. 2. *Erat — ægrotabat.* Hujusmodi opus no-
tam ac celebrem effecerat.

Vers. 3. *Miserunt — eum.* Non abierunt, sed
miserunt, utpote fiduciam habentes : nam multa
illis erat cum eo familiaritas. Præterea tanquam
mulieres debiles, et veluti luctu detentæ. Siquidem,
quod non despicientes miserint, postmodum si-
gnificaverunt, quando venienti multa cum festina-
tione occurrerunt.

Vers. 3. *Dicentes — ægrotat.* Hoc dixerunt, cu-
pientes eum ad misericordiam attrahere. Nam
adhuc tanquam hominem audiebant, magnum qui-
dem, non tamen etiam Deum.

Vers. 4. *Ut audivit — mortem.* Non dirigitur (bb)
ad eam quæ proprie mors est, sed ad somnum ali-
quem : nam quæ proprie mors dicitur, usque ad
communem omnium durat resurrectionem : hæc
vero et mors dici potest, et non mors ; illud qui-
dem, propter divisionem animæ et corporis, hoc
autem, propter mox futuram resurrectionem.

Vers. 4. *Sed pro gloria Dei.* Patris.

²³ Matth. iii, 11. ²⁴ Joan, i, 34,

Variae lectiones et notæ.

(23) Leve quidem est, sed ex levioribus discitur
crisis N. Testamenti in gravioribus. Unde hic αὐ-
τοῦ, loco τούτου, ex Chrysostom. tom. VIII, pag.
364 E.

(24) Ita codex A et Henten : sed codex B con-

(aa) Alibi etiam : *Et.* Interpres videtur legisse
καὶ ἀλλαχού.

ρίας, ἢν ἐμαρτύρησε περὶ αὐτοῦ, καὶ πιστεύουσιν
ὁ δὲ καὶ γέγονεν. Ὅρα γάρ.

Καὶ — ἦν. Σκόπει πῶς πρὸς ἑαυτοὺς συλλογι-
ζονται· Ἰωάννης μὲν σημεῖον ἐποίησεν οὐδὲν,
οὗτος δὲ πολλά· μείζων ἄρα οὗτος ἐκείνου. Εἴτε
λαμβάνουσι καὶ ἕτερον σημεῖον τῆς ὑπεροχῆς· ἢ
καὶ πάντα ὅσα εἶπεν Ἰωάννης περὶ (23) αὐτοῦ,
ἀληθῆ ἦν, ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων φαίνεται· εἰς
δὲ, ὅτι Ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἐσχυρίσθη·
μοῦ ἴσθι, καὶ ἄλλα πολλά καὶ μεγάλα, καὶ ἡ
Καὶ γὰρ εἴρηκα καὶ μαρτύρηκα ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς
τοῦ Θεοῦ.

Ἐρμηνεύεται δὲ καὶ ἑτέρως ἀπλούστερον ὁ λόγος·
ὅτι Ἰωάννης μὲν σημεῖον ἐποίησεν οὐδὲν, πάντα δὲ ἔειπε
ὅσα εἶπε περὶ αὐτοῦ ἀληθῆ ἦν, καὶ διὰ τοῦτο ἔμαρ-
τος ἡ μαρτυρία αὐτοῦ.

Καὶ — αὐτόν. Τίθεις πόσον αὐτοῦς ὄψατο ἰ-
τόπος, καὶ ἡ τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων ἀκαλλία·
διὰ τοῦτο γὰρ πολλὰκις αὐτοὺς ἐξήγει καὶ ἔπει-
τῆς ἐκείνων συνοουσίας, ὅπερ οὖν καὶ ἐπὶ τῆς Πε-
λαγίας φαίνεται ποιήσας, πόρρω τῶν Ἀγυπτίων ἐπὶ
τῆς ἐρήμου τοὺς Ἑβραίους διακλάττων καὶ ῥη-
μίζων.

ΚΕΦ. ΙΑ'. Περί τοῦ Λαζάρου.

Ἦν — αὐτῆς. Εἶτα προστίθησι καὶ γνώρισκα τῆ
Μαρίας.

Ἦν — ἡσθίει. Γνώριμον καὶ διαδόχον αὐτῶν τὸ
τοιούτου ἔργον ἐποίησεν.

Ἀπίστευαν — αὐτόν. Οὐκ ἀπέθλησεν, εἰ
ἀπίστευαν, ὡς θαρροῦσαι· πολλὴν γὰρ εἶχον καὶ
αὐτόν οικειώσων. Ἄλλως τε δὲ καὶ ὡς γυναῖκα
ἀσθενῆ, καὶ ὡς κατεχόμενα τῷ πένθει. Ὅτι γὰρ οἱ
καταφρονεῖσαι ἀπίστευαν, ἐδήλωσαν ὑστερον, ὑπετί-
σασαι αὐτῷ μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς.

Λέγουσαι. — ἀσθενεῖ. Τοῦτο εἶπον, ἐπισκιάσασθαι
αὐτῶν εἰς οἶκτον βουλόμεναι. Ἐπεὶ γὰρ ὡς ἀσθενῆ
προσεῖχον, μέγαν μὲν, πλὴν οὐχὶ καὶ Θεῶ.

Ἀκούσας — θάνατον. Οὐ γίνεται πρὸς θῆσαν
κυρίως, ἀλλὰ πρὸς ὑπνον τινά· θάνατος γὰρ κεν-
ὸ μέχρι τῆς κοινῆς ἀναστάσεως· οὗτος δὲ καὶ θῆ-
τος, καὶ οὐ θάνατος· τὸ μὲν δὲ τῶν δεξιῶν ἐστι
ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, τὸ δὲ διὰ τὴν ὄψαν εἰς
ἀνάστασιν.

Ἄλλ' ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Τοῦ Πα-
τρός (24).

jungit textum ab ἄλλ' ὑπὲρ τῆς... δι' αὐτῆς. Omittit
ergo interpretationem ; Τοῦ Πατρός, ac continuo
proximum scholium subjicit : Δόξα γὰρ τοῦ Πατρὸς
κ. τ. λ.

(bb) Dirigitur. Fit, spectat. Εὐθύνεται nullo mo-
do legere possum

Ἴνα — αὐτῆς. Δίξαι γὰρ τοῦ Πατρὸς ἡ δόξα τοῦ Α γίου. Κάνταυθα δὲ τὸ ὑπὲρ καὶ τὸ ἴνα οὐκ αἰτιολογικά, ἀλλὰ δηλωτικά τοῦ ἐκδησομένου, ὅτι μέλλει δοξασθῆναι ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς δι' αὐτῆς.

Τοὺς (25) δὲ δοξᾶν τὸν σταυρὸν νοοῦντες, ἐρμηνεύουσιν ὅτι ὑπὲρ τῆς σταυρώσεως τοῦ Θεοῦ, ἴνα σταυρωθῆ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ δι' αὐτῆς. Ἐμῆλλον γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι, τὴν ἀνάστασιν τοῦ Λαζάρου μαθόντες, τῇ ὑπερβολῇ τοῦ τοιοῦτου θαύματος ἐξεφθῆναι πρὸς ἀκράτητον μανίαν, καὶ δεικνύσθηναι σπουδαίως εἰς τὸ ἀποκτείναι αὐτόν.

Ἠγάπα — Λαζάρου. Οὐ μόνον διὰ τὴν πίστιν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς ἄλλας τούτων ἀρετάς.

Ὡς — ἡμέρας. Τὴν μὲν πορρήθειάν ἀπόκρισιν ἐπεμψε παρηγορῶν αὐτάς · αὐτὸς δὲ ἔμεινεν ἔτι, περιμένων ἴνα ἀποπνεύσῃ καὶ ταφῇ, ὥστε μηδένα δύνασθαι λέγειν ὅτι οὐκ ἀποθανόντα αὐτὸν ἀνίστησεν, ἀλλὰ κερωθέντα, ἢ ἐκλυθέντα, ἢ κάτοχον γενόμενον.

Ἐπειτα — πάλιν. Προλέγει τούτο ἵνα τε ἐλέγῃ τὴν ἐξ ἀπιστίας· δειλίαν αὐτῶν, καὶ ἵνα προμαθόντες μὴ ταρπαχῶσιν ἄθρόον τότε τῷ ἀπροσδοκῆται τοῦ προστάγματος. Ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ γὰρ ἦν ἡ Βηθανία.

Λέγουσιν — ἐκεῖ ; Νῦν ἀντι τοῦ πρό μικροῦ. Ἐδειλῶν μὲν γὰρ καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ, τὸ δὲ πλέον ὑπὲρ ἑαυτῶν.

Ἀπεκρίθη — αὐτῶ. Διὰ παραδείγματος παραθαρήνει αὐτούς ὅτι, ὡσπερ ἐάν τις περιπατῇ τῇ ἡμέρᾳ, ἤγουν ἐν ἐκείτῃ τῶν δώδεκα ὥρῶν τῆς ἡμέρας, οὐ προσκόπτει, καὶ τὰ ἐξῆς · οὕτω καὶ ἐάν τις περιπατῇ ἐν τῷ φωτὶ τῆς ἀρετῆς, οὐ προσκόπτει εἰς κίνδυνον, ὅτι τὸ φῶς τῆς ἀρετῆς βλέπει καὶ ὁδηγεῖται. Ἐάν δὲ τις περιπατῇ ἐν τῷ σκότει τῆς κακίας, προσκόπτει, ὅτι τὸ φῶς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ. Λοιπὸν οὐν ὑμεῖς ἐν τῷ φωτὶ περιπατοῦντες, οὐ προσκόψετε. Καὶ μὴν καὶ αὐτοὶ προσέκοψαν, εἶπουν ἐκινδύνουσαν, ἀλλ' οὐ τότε. Συλλαμβανόμενος γὰρ εἶπεν · Εἰ ἐμὲ ζητήσατε, ἀρετε τούτους ὑπάγειν · περὶ ἐκείνου γὰρ τοῦ καιροῦ νῦν ὁ λόγος.

Νοεῖται δὲ καὶ ἑτέρως, ὅτι Ἐάν τις περιπατῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ, οὐ προσκόπτει, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ, Ἐάν τις περιπατῇ ἐν ἐμοί, εἶπουν μετ' ἐμοῦ, οὐ προσκόπτει, ὅτι ἡ δύναμις μου ὁδηγεῖ αὐτόν.
sum, lux sum mundi : non offendit ad ullum ducit illum.

Ταῦτα — λέγει. Ἐκεῖνος μὲν εἶπεν, ὅτι Ὁ φίλος ἡμῶν, ἐμφανῶν ἀναγκαίαν τὴν εἰς αὐτὸν ἀφίξιν · αὐτοὶ δὲ εἶπον ὅτι Σωθήσεται, ἤγουν ὑγιανεῖ,

²⁵ Joan. xviii, 7, 8.

Variæ lectiones et notæ.

(25) Origenis ad hunc locum interpretatio intercedit. Chrysostomus multoties δόξαν de cruce explicat. Sed ad hunc locum, tom. VIII, p. 369, nihil reperio. Neo Cyrillus tale quid habet tom. IV, p. 667 A, qui ibi, ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, de Filio explicat. Dissentit ergo ab Euthymio. Obiter addo

Vers. 4. *Ut — eum*. Nam gloria Patris, gloria Filii est. Item et hic dictiones *pro et ut*, non causales sunt, sed significativæ ejus quod eventurum erat. Nam Pater et Filius glorificandi erant per eum.

Quidam vero per gloriam intelligunt crucem, hoc est, pro crucifixione Dei, ut crucifigatur Filius Dei per eum. Cognita namque a Judæis Lazari resuscitatione, hujusmodi magnitudine miraculi ad insanabilem exarserunt insaniam: et festini exsurxerunt ut illum occiderent.

Vers. 5. *Diligebat — Lazarum*. Non tantum propter fidem earum, verum etiam propter alias ipsarum virtutes.

Vers. 6. *Ut — diebus*. Prædictam misit responsum, qua eas consolaretur: ipse vero adhuc permansit exspectans donec animam exhalaret ac sepeliretur, ut nemo dicere posset quod ipsum nondum mortuum excitasset, sed ebrium aut viribus defectum, seu numine afflatum.

Vers 7. *Deinde — iterum*. Prædicat hoc, quo arguat illorum timiditatem ab infidelitate emanantem, et ut hoc præcognito non turbarentur subito re insperata. Erat autem Bethania in Judæa.

Vers. 8. *Dicunt — illuc ? Nunc*, id est, paulo ante. Nam et pro illo metuebant, et magis pro seipsis.

Vers. 9. *Respondit — Vers. 10. eo*. Exemplo eo exhortatur quod, quemadmodum *si quis ambulaverit in die*, videlicet in unaquavis duodecim diei horarum, *non offendit*, et cætera: ita etiam, si quis in luce virtutis ambulat, non offendit, incidens in aliquod periculum, quia lucem virtutis videt, et viæ ducem habet. *Si quis autem ambulaverit in tenebris malitiæ, offendit, quia lux non est in eo*. Vos itaque in luce ambulantes non offendetis. Atqui etiam ipsi offenderunt, seu periculum passi sunt, sed non tunc. Dum enim comprehenderetur dixit: *Sime quæritis, sinite hos abire*²⁵: nam de illo tempore nunc sermo est.

Intelligitur autem et alio modo. *Si quis ambulaverit in die, non offendit*, et cætera, hoc est, Si quis ambulaverit in me aut mecum, qui sum lux et dies: nam *quandis*, inquit, *in mundo* periculum, potentia siquidem ac virtus mea de-

Vers. 11. *Hæc — Vers. 13. diceret*. Ipse dicebat, *Amicus noster*, ostendens necessariam esse ad eum profectionem. Illi vero dicebant: *Sal-*

ex Cyrill. l. i. p. 676, E, ad: Αὐτῆ ἡ ἀσθένεια, κ. τ. λ. Λέγει μόντοι ταῦτα ὁ Κύριος, οὐχ ἵνα ἀπελθόντες οἱ ἄνθρωποι ἀπαγγελῶσι ταῖς ἀδελφαῖς τοῦ Λαζάρου, ἀλλ' ὡς Θεὸς προλέγων τὸ ἐσόμενον, ὅτι πρὸς δόξαν Θεοῦ ἰώρα τὸ τοῦ πράγματος ἀποτελεσμα, κ. τ. λ.

vus erit, sive sanabitur, volentes ejus consilio obstare : nondum enim metum abjecerant.

Quod autem dicit : *Ut a somno excitem eum, facilitatem resurrectionis ostendit. Hinc itaque illos intelligere oportuit, quod de morte et resurrectione ejus diceret. Quomodo enim profecturus erat stadia quindecim, ut eum a somno excitaret ? sed opinabantur, ænigma aliquod esse, qualia multa dicebat.*

Vers. 14. *Tunc — manifeste. †† Aperte.*

Vers. 14. *Lazarus — Vers. 13. ibi. Gaudeo, quod non fuerim ibi ; gaudeo autem propter vos, ut plenius credatis, cum videritis eum resurgentem. Nam si ibi fuisset, vel non fuisset mortuus, vel non tantum apparuisset miraculum, vel suspicioni fuisset subjectum, ut prædiximus.*

Vers. 15. *Sed — eum. Ne malevoli erga amicos videamur. Hæc autem, Non eram ibi, et, Eamus, ac similia, tanquam homo dicit.*

Vers. 16. *Dixit — eo. Apparet quidem magnæ sermo audaciæ, verum potius est timiditatis ac infidelitatis ; diffidebat namque quod non offenderent, ut prædixerat, et propterea opinabantur omnes simul cum præceptore occidendos esse. Non tamen increpavit eum Christus, tolerans adhuc ejus imbecillitatem. Didymus vero quasi geminus dicebatur, quod simul cum fratre natus esset.*

Vers. 17. *Cum igitur venisset — sepultum. Ipse quidem mortuus fuerat, postquam sorores ad Christum miserant, eodem sane die : hic vero mansit in loco ubi erat duobus diebus, illo videlicet ac sequenti ; tertio autem dixit discipulis, Lazarus amicus noster dormit, et cætera ; in quarto abiit, cum exspectasset, donec oleret, ut magis manifestaretur suæ magnitudo potentiæ. Sorores autem non amplius ad eum miserunt, de fratris vita jam desperantes.*

Vers. 18. *Erat — Vers. 19. suo. Græce quidem dicitur, Πρὸς τὰς περὶ Μάρθαν καὶ Μαρίας : est autem Græcæ sermonis idioma, idem significans, quod ad Martham et Mariam. Verum, quo pacto consolabantur illas, cum indubie amarent Jesum ? Aut propter nobilitatem illarum, aut propter altas virtutes, aut propter calamitatis magnitudinem.*

Præterea non erant hi ex eis qui omnino mali erant, quod ex eo manifestum est, quia multi crediderunt in eum.

Vers. 20. *Martha ergo — sedebat. Ipsa sola, ut hoc audivit. Non communicavit autem sorori, ne illa quoque exeunte, tumultum concitaret, qui ad consolandum venerant.*

A βουλόμενοι ἐγκόψαι τὴν ὁμίην αὐτοῦ· οὐκὰ γὰρ ἐβαλλοντο τὸν φόβον.

Τὸ δὲ, ἵνα ἐξυπνίσω αὐτόν, τὸ ῥᾶδιον τῆς κωμῆσεως ὑποφαίνει. Ἔδει δὲ αὐτοὺς ἐντυθεῖν γούν συνισπεῖν ὅτι περὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ περὶ [Πῶς (26) γὰρ ἂν ἔμελλε πορεύεσθαι στάδια πεντήδεκα, ὥστε ἐξυπνίσαι αὐτόν ; Ἄλλ' ἐνόμισαν αὐτῶν εἶναι, οἷα πολλὰ ἔλεγε.]

Τότε — παρρησίᾳ. Φανερώς (27).

Λάζαρος — ἐκεῖ. Καὶ χαίρω ὅτι οὐκ ἔμαθον Χαίρω δὲ δι' ὑμᾶς, ἵνα πιστεύσητε πλέον, ὅτι αὐτὸν ἀνίσταίμενον. Εἰ γὰρ ἦν ἐκεῖ, ἢ οὐκ ἂν ἐπίσταντο, οὐκ ἂν τληκίτουσαν ἐφάνη τὸ θαῦμα, ἢ καὶ ἰσχυρῶς ἂν, ὡς προειρηκόμεθα.

Ἄλλ' — αὐτόν. Ἴνα μὴ δοξώμεν ἀφιλόστοργον. Οὐκ ἔμαθον, καὶ τὸ ἄγνωστον, καὶ τὰ τοιαῦτα, ὡς ἕκαστος λέγει.

Εἶπεν — αὐτοῦ. Δοκεῖ μὲν εὐτολμίας ὁ λόγος, ἵνα δὲ μᾶλλον δειλιάσῃ καὶ ἀπιστίας. Ἐπίσταντο γὰρ ἐπὶ προσκόψουσιν, ὡς προεῖπε, καὶ διὰ τοῦτο κρητίστα συναναμειβόμενοι πάντας τῶν διδασκαλῶν· οὐκ ἐπιμαρτυροῦν δὲ αὐτῶν ὁ Χριστὸς, διαδασκάζων ἐπὶ τὴν ἀσθένειάν του. Δίδυμος δὲ ἐλεγχοτο διὰ τὸ συνάμα ἀδελφῶν γενέσθαι.

Ἐλθὼν οὖν — ἐν τῷ μνημείῳ. Αὐτὸς μὲν ἐπίσταντο, μὴ ὑποπίστευον αἱ ἀδελφαὶ πρὸς τὸν Χριστόν, καὶ αὐτὴν ἄρα τὴν ἡμέραν· οὗτος (28) δὲ ἔμαθον τὸ ὅτι τὸν ἑσπέραν, αὐτὴν τε καὶ ἑτέραν· κατὰ δὲ τὴν τρίτην εἶπε τοῖς μαθηταῖς ὅτι Λάζαρος ὁ φίλος ἡμῶν κεκοίμηται, καὶ τὰ ἔξῃς· ἐν δὲ τῇ τετάρτῃ ἐπέβη περιμείνας ἵνα ὁρίσῃ ὥστε πλέον φανεῖται τὸ θαῦμα τῆς αὐτοῦ δυνάμεως. Αὐταὶ δὲ οὐκ ἐπίσταντο πρὸς αὐτόν, ἀπογοῦσαι λοιπὸν τὴν ζωὴν τοῦ ἀδελφοῦ.

Ἦν — αὐτῶν. — Πρὸς τὰς περὶ Μάρθαν καὶ Μαρίας, τοιαῦτα πρὸς Μάρθαν καὶ Μαρίας. Καὶ τὸ γὰρ ἰδιωμα λόγου. Ἄλλὰ πῶς αὐτὰς παρεμυθούνηται οὐκ αὐτοῦ Ἰησοῦ ; Πάντως ἢ διὰ τὴν οὐκ ἐπίστανσιν ἢ διὰ τὰς ἄλλας ἀρετὰς, ἢ διὰ τὸ μέγεθος τῆς τιμῆς.

Ἄλλως τε, οὐδ' ἦσαν οὗτοι τῶν πάντα πονηρῶν· τοῦτο δὲ ἔλεγε ἀπὸ τοῦ πιστεύεσθαι πολλοὺς αὐτῶν.

Ἡ οὖν Μάρθα — ἐκαθίστατο. Αὐτὴ μὲν τὴν ἀκούσασα, οὐκ ἐκινώσατο καὶ πρὸς τὴν ἀδελφὴν ἵνα μὴ, κακείνης ἐξεληούσης, θορυβηθῶσιν οἱ περὶ τοῦ θοῦμνοιο.

Variae lectiones et notæ.

(26) Inclusa absunt A.
(27) Hoc prætermissio vocabulo, textum conjun-

xit Hentenius.
(28) Αὐτός, pro οὗτος, A.

Εἶπεν — Θεός. — Εἰ ἦς ὤδε, ὁ ἀδελφός μου οὐκ ἂν ἐτεθῆκαί. Ἦτήσω γὰρ ἂν τὸν Θεὸν ὑπὲρ (29) τοῦ μὴ ἀποθανεῖν αὐτόν, καὶ εἰσακούσθης ἂν ὡς θεοφιλῆς. Οὕτω γὰρ ἐγίνωσκεν ὅτι εἰ καὶ ὡς ἀνθρώπος ἤπην, ἀλλ' ὡς Θεὸς παρῆν.

Λέγει — ἡμέρα. Ὡστε καὶ τὸ Οἶδα ὅτι ὅσα ἂν αἰτήσῃ τὸν Θεόν, δώσει σοι ὁ Θεός, οὐ περὶ τοῦ ἀναστῆναι (30) αὐτόν εἶπεν, ἀλλὰ περὶ τοῦ μὴ ἀπορρίφθῃ αὐτὸν τοῦ Θεοῦ. Οὕτω γὰρ εἶχε περὶ τοῦ Χριστοῦ τὴν προσήκουσαν ὑπόληψιν· καὶ γὰρ οὐδ' οἱ μαθηταί, καίτοι τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα καὶ (31) ἀκούσαντες καὶ ἰδόντες.

Εἶπεν — ζωή. Ἡ δύναμις τῆς ἀναστάσεως καὶ ἡ παρῆ τῆς ζωῆς, ὁ ἀνιστῶν καὶ ὁ ζῶων, ὡς Θεός. Πρῶτον μὲν οὖν μετρίως εἶπεν, Ἀναστήσεται ὁ Β ἀδελφός σου· ἐκεῖνος δὲ μὴ συνιέσης· ἀποκαλύπτει λοιπὸν τὴν κεκρυμμένην ἐξουσίαν αὐτοῦ, καὶ ἀνάγει τὸν νοῦν αὐτῆς.

Ὁ — αἰῶνα. Κἂν ἀποθάνῃ ἤδη τὸν ἐνταῦθα θάνατον, ζῆσεται τὴν (32) ἐκεῖ ζωὴν τὴν μακαρίαν. Καὶ ὁ ζῶν ἐστὶ τὴν ἐνταῦθα ζωὴν οὐ μὴ ἀποθάνῃ τὸν ἐκεῖ θάνατον, τὸν ἀθλιόν. Ταῦτα εἰπὼν ἔδειξεν ὅτι ἐκεῖνός (33) εἶπεν ἀληθῆς ζωὴ καὶ ἀληθῆς θάνατος, ὡς ἀναλλοίωτα καὶ ἀδιάρροχα, κάκεινον μάλιστα φροντιστίον.

Πιστεύεις τοῦτο; Τὸ ἐμὲ εἶναι τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν ζωὴν, καὶ τὰ ἐξῆς.

Λέγει — ἐρχόμενος. Ὅτι μὲν μεγάλη περὶ αὐτοῦ (34) εἶπεν, ἔγνω· πῶς δὲ ταῦτα εἶπεν, ἠγνόησε. Διὰ τοῦτο ἕτερον ἐρωτηθεῖσα, ἕτερον ἀποκρίνεται. Ἀλλὰ πόθεν ἐγίνωσκεν ὁ ἀπεκρίθη; Ἀπὸ τῶν πιστευόντων εἰς αὐτόν. Καὶ γὰρ καὶ ὅπερ ἀνωτέρω εἶπε, τὸ, Οἶδα ὅτι ἀναστήσεται ἐν τῇ ἀναστάσει ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ, ὑπ' (35) αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ διδάσκοντος ἔμαθε, καὶ ἀπὸ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Πολλὰς γὰρ παρ' αὐταῖς μετ' αὐτῶν ἐξενοδοχείτο.

Καὶ — φωνεῖ σε. Προσδοκῆσάσα τι ἀγαθὸν ἀπὸ τῶν λόγων αὐτοῦ, τρέχει καὶ καλεῖ τὴν ἀδελφὴν Λάθρα, ἵνα μὴ οἱ παρόντες Ἰουδαῖοι τοῦτο γινῶσι, καὶ ἴσως καταμηνύσωσιν αὐτὸν τοῖς ἐπιδουλεύουσιν. Εἶπε δὲ, ὅτι φωνεῖ σε, ἵνα θάττον ἀπαντήσῃ.

Εκεῖνη — αὐτόν. Ὑπὸ πολλῆς μάλα τῆς πρὸς αὐτόν τιμῆς.

Οὕτω — Μάρθα. Ἦν ἐστὶ ἐκεῖ διδάσκων τοὺς σὺν αὐτῷ, καὶ προσφάσει τοῦ διδάσκαι περιμένον αὐτῆς, ἵνα μὴ δόξῃ ἐπιπηδῆν ὡς φιλοδοξὸς τῷ θαύματι. Ἦ τοῦτο εἶπεν ὁ εὐαγγελιστῆς ἐμφαίνων ὅτι καὶ ἡ καλίσσασα, καὶ ἡ κληθεῖσα τοσοῦτον ὀξείως ἔδραμον, ὡς προσφθάσει αὐτόν ἐκεῖ.

Vers. 21. *Dixit* — Vers. 22. *Deus Si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus*; petivisses namque a Deo, ne ipse moreretur, et indubie auditus fuisses, utpote Dei amicus. Nondum enim cognoscebat, quod, licet ut homo aberat, tamen ut Deus praesens erat.

Vers. 23. *Ait* — Vers. 24. *die*. Quod ergo dixerat: *Scio quod quaecunque poposceris a Deo, dabit tibi Deus*, non dixit, quod eum resuscitaturus esset, sed ne a Deo abjiceretur: siquidem nondum convenientem de Christo habebat opinionem, sicut nec discipuli, qui tamen tot ac tanta et audierant et viderant.

Vers. 25. *Dixit* — *vita*. Virtus resurrectionis et fons vitæ, qui exsuscito vitamque tribuo, tanquam Deus. Primum itaque modeste locutus est dicens: *Resurget frater tuus*; at, illa non intelligente, detegit jam occultam suam potestatem, et attolit mentem ejus.

Vers. 25. *Qui* — Vers. 26. *aeternum*. Etiam; nunc moriatur praesenti morte, vivet vita, qua in futurum vivitur, hoc est, beata. Et qui adhuc vivit praesenti vita, nequaquam morietur futura morte, hoc est, misera. Haec dicens ostendit illam esse veram vitam, veramque mortem, utpote invariables, et omni inter se successione carentes, et de illis maxime curandum esse.

Vers. 26. *Credis* — *hoc*? Me esse resurrectionem ac vitam, et caetera.

Vers. 27. *Ait* — *venturus erat*. Quod magna de seipso dixerit, cognovit; quomodo autem ea dixerit, ignoravit, et propterea unum interrogata, aliud respondet. Sed unde id sciebat, quod respondit? Ab his qui in eum credebant. Nam et quod superius dixerat: *Scio quod resurget in resurrectione in novissimo die*, ab ipso Christo didicerat, et a discipulis ipsius. Nam frequenter cum illis apud eas hospitabatur.

Vers. 28. *Et* — *vocat te*. Expectans magnam aliquod bonum a sermonibus ejus, currit et vocat clanculum sororem, ne qui praesentes erant Judæi cognoscerent, ac insidiatoribus fortassis eum proderent. Dixit autem, *Vocat te*, ut illa citius occurreret.

Vers. 29. *Ille* — *eum*. Prae vehementi, quo eum persequeretur, honore.

Vers. 30. *Nondum* — *Martha*. Erat adhuc ibi, docens eos qui secum erant, et docendi praetextu expectabat illas, ne accedere videretur, tanquam gloriam a miraculo captans. Aut hoc dixit evangelista, ostendens, quod et quæ vocavit, et quæ vocata est, adeo velociter cucurrerunt, ut eum illuc praevenerint

Variae lectiones et notæ.

- (29) Ὑπὲρ abest A.
 (30) Ἀναστήσεται videtur legisse Hentenius.
 (31) Καὶ abest A.
 (32) Τὴν abest A.

- (33) Ὅτι κάκεινα A.
 (34) Αὐτοῦ A.
 (35) Ἀπ' A.

Vers. 31. *Judæi ergo — ibi.* Secuti sunt eam, A veriti, ne quid fortassis contra seipsam perpetraret. Facti sunt autem testes miraculi, etiam non asciti (cc).

Vers. 32. *Igitur Maria — frater.* Quanquam sorore ferventior erat erga Christi honorem, siquidem ipsa procidit ad pedes ejus; eadem tamen dicit, eandem de illo habens opinionem,

Vers. 33. *Jesus — spiritu, et turbavit seipsum.* Non ea dixit ad illam, quæ sorori dixerat: tum propter eos quisimul advenerant, tum etiam quod sciret futurum esse ut per otium eadem ab illa disceret. Jam autem commota in ipso humana natura ad compassionem (solent namque qui humani, sunt, alios videndo lacrymantes, excitari ad misericordiam)

Infremuit spiritu, hoc est, affectum cohibuit, ipsum reprimens; torve ac austere præurbatione intuitus est, ne cum lacrymis interrogaret.

Nam spiritus dicitur hicurbationis affectus. Cum autem infremuisset, turbavit seipsum sive concussit: contingit enim, ut conculantur superiores corporis partes eorum qui ita infremunt.

Quidam vero spiritum intelligentes divinitatem ejus, interpretantur, quod acriter humanæ naturæ comminatus est per divinitatem: et concussit eam comminatione perterritam.

Vers. 34. *Et — Vers. 35. Jesus.* Tanquam homo et interrogat et lacrymatur, aliaque facit, quæcumque esse hominem ipsum confirmant: tanquam Deus vero quadriduanum ac olidum jam mortuum suscitavit, cæteraque operatur, quæcumque testantur eum esse Deum. Vult enim utramque sui naturam agnosci, et ideo nunc quidem humano more, nunc vero divino, varia demonstrat.

Vers. 36. *Dicebant — eum.* Videntes eum lacrymantem.

Vers. 37. *Quidam — moreretur.* Impotentiam ei exprobant, et ironice dicunt: *Qui cæci oculos aperuit, eo quod istud non fecerit, nec illud fecisse arbitrans.* Ignorabant siquidem id, quod facturus est, illo majus esse: nam majus est mortem, quæ jam advenerit ac dominata sit, repellere, quam accedentem prohibere.

Vers. 38. *Jesus — monumentum.* Lacrymatus quidem est, sinens naturam, quæ sua sunt, ostendere: modicam lacrymandi super mortuos mensuram tradens nobis. Deinde rursus infremit, ac affectum cohibet, vetans ne ultra modum progrediatur.

Vers. 39. *Erāt — lapidem.* Quare non suscita-

Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι — ἐκεῖ. Ἐκλιθήσονται καθίζοντες εἰ πού τι μάλλι καὶ ἐκείνη ἐκείνη ξασθαι. Γεγόνκει δὲ μάρτυρες τοῦ θανάτου; ἀπράγραπτοι.

Ἡ οὖν Μαρία — ἀδελφός. Εἰ καὶ θερμότερα ἢ τῆς ἀδελφῆς πρὸς τὴν εἰς αὐτὸν τιμὴν καὶ γὰρ αὐτὴ (36) ἔπεσον εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ ἄλλα γὰρ αὐτὰ λέγει, τὴν αὐτὴν καὶ αὐτὴ περὶ αὐτοῦ ὑπέστη ἔχουσα.

Ἰησοῦς — πνεύματι (37) Οὐκ εἶπε πρὸς αὐτὴν καὶ πρὸς τὴν ἀδελφὴν διὰ τοὺς συνελθόντας αὐτὴν δὲ καὶ ἔγνωσκον ὅτι μαθήσεται ταῦτα παρ' αὐτοῦ κατὰ σχολὴν κινήσεις δὲ ἤδη τῆς ἐν αὐτῇ ἰσχυρῆς φύσεως εἰς συμπάθειαν τὸ γὰρ ἡμῶν ἐπίρους δακρύνοντας ἐρεθίζειν οἶδε πρὸς οἰκτὴν καὶ φιλανθρωπίους.

Ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι, τοῦτοστιν ἵππη τῷ πάθει, ἀναχαιτίζων αὐτὸ ὄριμν τι καὶ αὐτὸ ἐπέλαψε τῇ συγχύσει, ἵνα μὴ μετὰ δακρύων καταταί τὴν ἐρώτησιν.

Πνεῦμα γὰρ ἐνταῦθα νοεῖται τὸ πάθος τῆς σφραγίσσεως. Ἐμβριμῆσάμενος δὲ ἐπέλαξε ἑαυτὸν, ἵνα δίστασει συμβαίνει γὰρ τρωάσσεσθαι τὰ ἐκείνη καὶ τὸν οὕτως ἐμβριμωμένων.

Τινὲς δὲ πνεῦμα τὴν θεότητα αὐτοῦ νοεῖται ἐρμηνεύουσιν ὅτι ἐνεβριμήσατο τῇ ἀνθρωπίνῃ γὰρ ἐν τῇ θεότητι, καὶ ἐκλόνησεν αὐτὴν φοβήσασθαι τὴν ἐμβριμῆσιν.

Καὶ — Ἰησοῦς. Ὡς ἄνθρωπος μὲν καὶ ἐρωτᾷ δακρύνει καὶ τὰλλα ποιεῖ ὅσα βεβαιώσιν ὅτι ἄλλο πρὸς ἑστίν ὡς δὲ Θεὸς ἀνίσταται τὸν τεταρτηνὸν ὁδωδὸτα νεκρὸν, καὶ τὰ λοιπὰ ἐνεργεῖ ὅσα μαρτυροῦσιν ὅτι Θεὸς ἑστίν. Βούλεται γὰρ ἀμφοτέρως ἐπιτάξ ὑμῶν διαγνωσέσθαι, καὶ διὰ τοῦτο τὰ μὴ ἀνθρωποπειῶς, τὰ δὲ θεοπραπῶς ἐπιδείκνυται.

Ἐλεγον — αὐτόν. Ἰδόντες αὐτὸν δακρύνεσθαι.

Τινὲς — ἀποθάνη. Ἀδυναμικοὶ νοεῖδίζουσιν αὐτὸν καὶ εἰρωνευόμενοι λέγουσιν Ὁ ἀνεῖξας τοὺς ἠέλιμους τοῦ τυφλοῦ ἀπὸ τοῦ μὴ ποιῆσαι τούτο, καὶ κείνο ψευδὲς οἰόμενοι. Ἀγνοοῦσι δὲ ὅτι ὁ μὴ ποιῆσαι μείζον ἐστίν. Τοῦ γὰρ κωλύσαι ἐκείνην τὸ θάνατον μείζον τὸ παραγενόμενον ἤδη καὶ κωλύσασθαι ἀπελάσαι αὐτόν.

Ἰησοῦς — μνημῖον. Ἐδάκρυσεν μὲν ἄριστον φύσιν ἐνδείξασθαι τὰ ἑαυτοῦ, ὀλέγει δὲ μίτρα τὴν ἐπὶ νεκροῖς δακρύνων παραδιδούς ἡμῖν. Ἐἴτα τὴν ἐμβριμῆσθαι τῷ πάθει, κωλύων ἐκπεσῆν εἰς ἀμάρτηαν.

Ἦν — λίθον. Διατί οὐκ ἀνίστασθαι αὐτὸν ἵππη

Varix lectiones et notæ.

(36) Forte αὐτῆ.

(37) Καὶ ἐπέλαξε ἑαυτόν, quod mei omittunt, in-

terpres expressit. Vocabulum ἐκλόνησεν, in huius scholii, videtur etiam tueri hæc.

(cc) Etiam non asciti. Minime fallaces, minime suspecti.

μένου τοῦ λίθου. Ἴνα οἱ (38) τὸν λίθον ἀραντες καὶ A
 πρῶτοι τῆς ὄσμῆς ὀσφρανθέντες αὐτοὶ μαρτυρήσωσι
 μάλιστα τῷ θαύματι. Ἀπὸ τοῦτο γὰρ καὶ οὐκ ἄπὼν
 ἀνίστησεν αὐτὸν, καὶ μετὰ πολλῶν ἤλθεν εἰς τὸ
 μνηεῖον, καὶ δεδεμένον χειρῶν (39) καὶ σουδαρίω
 ἤγειρεν αὐτὸν. καὶ προσέταξε λύσαι αὐτὸν, πρὸς
 ἀναντιρρήτον ἀποδείξειν τοῦ θαύματος, ἵνα διὰ πάν-
 των τούτων ἡ ἀλήθεια μαρτυρηθῇ, καὶ μὴ πάλιν ὡς
 ἐπὶ τοῦ τυφλοῦ γένηται τις ἀμφιβολία.

Ἄγει — ἴστιν. Ἦδη ὄζει, καὶ λοιπὸν, ἀδύνατον
 ἀναστῆναι αὐτὸν διεφθορότα. Προεῖρηται γὰρ ὅτι
 οὐπω περὶ αὐτοῦ τὴν προσήκουσαν ὑπόληψιν εἶχεν,
 οὐδὲ ἂ εἶπεν αὐτῇ, νεώηκε.

Ἄγει — Θεοῦ; Εἰκὸς γὰρ καὶ τοῦτο εἰπεῖν αὐτῇ· B
 ἢ τοῦτο νοῆσαι ἐδίδου (40), ἂ εἶπεν αὐτῇ.

Ἦραν — κείμενος. Ἦραν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ τόπου
 ὅπου ἦν κείμενος.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — μου. Ὁρᾶ (41) Ἄνω, καὶ Εὐ-
 χαρισταί, ἵνα πιστευθῇ ὅτι παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀπεστάλη.
 Αὐτὸς γὰρ προῖων διδάσκει ταῦτα εἶναι τὴν αἰτίαν.
 Ἐλεγον γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι οὐκ ἴστιν ἀπὸ Θεοῦ.
 Ἄλλὰ πῶς εἶπεν, Ὅτι ἤκουσάς μου; οὐ γὰρ ἠῤῥατο.
 Οὐκ ἠῤῥατο μὲν ἐμφαινῶν ὅτι οὐ δεῖται εὐξασθαι·
 εἶπε δὲ, Ὅτι ἤκουσάς μου, ὑποδηλών τὸ ταυτὸν τοῦ
 θελήματος. Εὐχαριστῶ σοι, ὅτι ἠθέλησας ὁ θεῶν.

Ἐγὼ — ἀκούεις. Πάντοτε θέλεις ἂ θεῶν. Τὸ αὐτὸ
 γὰρ ἀμφότεροις θέλημα, ἢ αὐτῇ γνώμη. Εἶτα προσ-
 τέθησι καὶ τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύτης εὐχαριστίας,
 καὶ τῶν ταπεινῶν ῥημάτων.

Ἄλλᾳ — εἶπον. Τὸ, Εὐχαριστῶ σοι ὅτι ἤκουσάς
 μου, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν περισσώτων.

Ἴνα — ἀπίστευλας. Τοῦτο γὰρ ἦν ἀναγκαιοτά-
 τον. Ὁ γὰρ πιστεύσας, ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἀπίστευλα,
 πιστεύσει πάντως καὶ τοῖς λόγοις αὐτοῦ, τοῖς τε ἄλ-
 λοις καὶ τοῖς περὶ τοῦ εἶναι αὐτὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ.
 Ὁ δὲ μὴ πιστεύσας ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἀπίστευλα,
 οὐδὲ τοὺς λόγους αὐτοῦ παραδέξεται.

Καὶ — ἔξω. — Φωνῇ μεγάλῃ ἐκραύγασεν, ἐν-
 δεικνύμενος ὅτι καλεῖ τὴν ψυχὴν οὐ παρούσαν, ἀλλ'
 ἀκούσαν παρῶν, καὶ ἵνα πάντες οἱ παρόντες (42)
 ἀκούσωσι τὸ ἐξουσιαστικὸν τοῦτο κέλευσμα, καὶ ὅταν
 ἴδωσιν εἰς ἔργον ἐκβάν, ὑψηλὸν τι καὶ θεοπρεπές
 περὶ αὐτοῦ ἐνοήσωσιν.

Οὐκ εἶπε δὲ, Ἀνάστηθι, ἀλλὰ, Ἄγερ ἔξω, ὡς ζών-
 τι τῷ τεθυκατοῖ διαλεγόμενος. Παρὰ γὰρ τῷ Θεῷ
 καὶ οἱ νεκροὶ ζῶσι. Τοῦτο οὖν ἴστιν ὁ ἔλεγον· ὅτι
 Ἔρχεται ὥρᾳ, καὶ νῦν ἴστιν, ὅτι οἱ νεκροὶ ἀκού-
 σονται τῆς φωνῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἀκού-
 σοντες ζήσονται. Ὅρα γάρ.

³⁸ Joan v, 25.

Variae lectiones et notæ.

(38) Oī abest A.
 (39) Κηρίαις B.
 (40) Ἐδίδου B. Forte ἰδίω.

A vit cum imposito lapide? Ut qui lapidem sustulissent,
 et primi gravem sensissent odorem, potissimum
 miraculo testimonium exhiberent: siquidem etiam
 propter hoc non resuscitavit eum absens, sed
 cum multis venit ad monumentum, et revinctum
 fasciis sepulcralibus ac sudario excitavit, jussit-
 que, ut solverent eum, ad infallibilem miraculi
 demonstrationem, ut ab his omnibus veritas testimo-
 nium acciperet: et ne rursus, quemadmodum de
 cæco, ulla remanere posset ambiguitas.

Vers. 39. *Dicit — est.* — *Jam olet*, etideo impossibile
 est eum resuscitare jam corruptum. Nam præ-
 dictum est, quod nondum de eo convenientem
 habebat opinionem, nec ea quæ sibi ille dixerat,
 intellexit.

Vers. 40. *Ait — Dei?* Verisimile est enim, hoc
 etiam eum dixisse illi; aut hoc sibi volebant, quæ
 illi dixerat.

Vers. 41. *Sustulerunt — mortuus.* Sustulerunt
 eum a loco in quo jacebat.

Vers. 41. *Jesus autem. — me.* Vide dictiones-
Sursum, et *Gratias ago*: ut a Deo missus esse cre-
 datur. Ipse siquidem in progressu docet hanc esse
 causam. Dicebant enim judæi: Non est hic a Deo.
 Sed quomodo dixit: *Quia audisti me*, cum precatus
 non sit? Non est precatus, ostendens quod preca-
 tione opus illi non esset. Dixit autem: *Quia audisti*
me, insinuans voluntatis identitatem. *Gratias*
tibi ago, quia voluisti quod ego volo.

Vers. 42. *Ego — audis.* Semper vis quæ volo;
 nam eadem utrique voluntas est ac mens ead-
 em. Deinde addit et causam hujusmodi gratiarum
 actionis humiliumque verborum.

Vers. 42. *Sed — dixi.* Dixi, *Gratias tibi ago*,
quia audisti me, propter imbecillitatem circum-
 stantium.

Vers. 42. *Ut — miseris.* Nam hoc maxime ne-
 cessarium erat. Qui enim credit quod Deus eum
 miserit, ejus etiam credit sermonibus, cum aliis,
 tum his quibus se Dei esse Filium ostendit; qui
 autem non credit quod Deus eum miserit, is neque
 ejus sermones suscipiet.

Vers. 43. *Et — foras.* — *Voce magna clamavit*,
 ostendens, quod animam vocet non præsentem, sed
 procul absentem: utque omnes qui præsentēs
 erant, audirent hanc auctoritativæ potestatis jussio-
 nem: et cum in opus deductam viderent: sublimiter
 de eo, tanquam de Deo, sentirent.

Non dixit autem, Resurge, sed, *Veni foras*, cum
 eo, qui mortuus fuerat, tanquam cum vivente col-
 loquens. Siquidem apud Deum etiam mortui vi-
 vunt. Hoc ergo est, quod dicebat: *Venit tempus*,
et nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei,
*et qui audierint, vivent*³⁶. Vide enim, quid sequatur

(41) Hentenius legit, ὅρα et εὐχαριστῶ.
 (42) Oī παρόντες, desunt A.

Vers. 44. *Et — fasciis sepulcralibus.* Vinculis quibus mortui obvinci solent. O maximum ac duplum miraculum! Non solum, qui jam olebat, resurrexit, sed etiam, qui obvinctus erat, exivit e monumento. Itaque gratiarum actio, dispensationis erat, jussio ac opus, auctoritatis: illa propter præsentium imbecillitatem facta est, hæc autem propter ejus potentiam et virtutem accidit. Propterea in præcedentibus dicebat: *Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi; si autem facio, etsi mihi non vultis credere, operibus credite*²⁷.

Vers. 44. *Et — erat obvincta.* Parva fasciola, qua ad hoc usque tempus utuntur Hebræi ad tegmen capitis.

Vers. 44. *Ait — abire.* Vos eum solvite, ut et tactus ferat testimonium, quod non phantasma, sed ipse vere sit. *Et sinite abire,* ne cum eo ambulans laudis ac plausus causa fiat, utque per otium perfectius scrutentur eum qui voluerint.

Utinam autem et mens mea in affectionum monumento sepulta, earumque fasciis alligata, ac insensibilitatis lapideum superpositum habens, et jam olida gravi peccatorum odore, Verbi sermone resurgeret!

Vers. 45. *Multi.* — Vers. 46. *Jesus.* Non tanquam admirantes, sed quasi de præstigiatore calumniantes; hi autem sunt, qui dicebant: *Non potuit hic, qui cæci oculos aperuit, facere, ne hic moreretur?*

Vers. 47. *Congregaverunt.* — Vers. 48. *gentem.* Tollent, sive, perdent. Speciosum autem prætextum imponere volentes insidiis quas adversus Salvatorem struebant, ac populum contra eum movere molientes, timorem causabantur Romanorum, quia, si omnes crediderint in eum, existimabitur, tyrannidem meditari: venientque Romani, ac perdent universos, tanquam tyrannidis ac defectionis participes.

Atqui ipse defectionem non docuit, quin potius censum Cæsari exsolvi permisit: cumque populi regem vellent eum constituere, aufugit, et frugaliter oberrabat, ac vitam probissimam omnibus proponebat: quæ magis est tyrannidis interitus. At ipsi, quanquam non expectabant, nec timebant, sed præ invidia perditionem Romanorum in prætextum assumebant: ea tamen passi sunt, quæ causabantur, non quia Christo obsecuti sunt, sed quia ei non paruerunt. Nam propter illum traditi sunt, ut etiam testatur Josephus. Et ipsi quidem prætextum sumpserunt occidendi illum, ne a Romanis internecioni traderentur: quia vero occiderunt, internecioni traditi sunt, et quæ fecerunt, ut effugerent, ea quia fecerunt, non effugerunt.

Vers. 49. *Unus — Caiaphas.* †† Appellatus, nimirum.

²⁷ Joan. x, 37.

Variæ lectiones et notæ.

(43) Περιεγράφονται Α.

(44) Inclusa absunt Α.

(45) Vide supra ad cap. VIII, vers. 28.

Και — χειρίαις. Δεσμοῖς νεκροτολκοῖς. Ἡ μεγίστου καὶ διπλοῦ θαύματος! Οὐ μόνον σσηπῶς ἢ ἀνίστη, ἀλλὰ καὶ δεδεμένος ὡν ἐξῆλθε τοῦ μαρτυρίου. Ἡ μὲν οὖν εὐχαριστία τῆς οἰκονομίας, τὸ δὲ πλεονεξία καὶ τὸ ἔργον τῆς ἐξουσίας· ἐκείνη διὰ τὴν ἐλείπων ἀσθένειαν, ταῦτα δὲ διὰ τὴν τοῦτου δύναμιν. Διὰ ταῦτα προλαβὼν εἶπεν· Εἰ οὐ ποῶ τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς μου, μὴ πιστεύετε μοι· εἰ δὲ πᾶν κἄν ἔμοι μὴ πιστεύετε, τοὺς ἔργοις πιστεύετε.

Και — περιδέετο. Φακίολω μικρῷ οἷμ χιτῶνται μέχρι καὶ νῦν Ἑβραῖοι καλύμματα κεφαλῆς.

Λέγει — ὑπάγειν. Ὑμεῖς αὐτὸν λύσατε, ὅτι ἢ ἄφῃ μαρτυρήσῃ ὅτι οὐ φάσμα, ἀλλ' ἐκεῖνος ἴσθιν, καὶ Ἄφτε ὑπάγειν, ἵνα μὴ μετ' αὐτῶν πατῶν εὐφημίας αὐτῶ καὶ κρότου γίνηται ἔτι καὶ ἵνα κατὰ σχολὴν τελώτερον αὐτὸν παραζῶνται (43), οἱ βουλόμενοι.

Ἐπὶ δὲ καὶ τὸν ἐμὸν νοῦν, ἐπιθεμαίνοντα τῶν παθῶν, καὶ δεδεμένον χειρίαις αὐτῶν, καὶ ἰσθῆ ἀναισθησίας ἐπιχειμῶνον ἔχοντα, καὶ ὄχνητα ἐν τῶν ἀμαρτιῶν τῷ λόγῳ τοῦ Λόγου ἐξωασθέναι.

Πολλοὶ — Ἰησοῦς. Οὐχ ὡς θαυμάζοντες, ἀλλὰ διαβάλλοντες ὡς γόητα. Οὗτοι δὲ εἰσιν οἱ ἰσθητοὶ· Οὐχ ἠδύνατο οὗτος, ὁ ἀνοίξας τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ; καὶ τὰ ἐξῆς.

Συνήγαγον — ἔθνος. Ἀροῦσιν, ἦγον ἐπίσουςιν. Εὐπρόσωπον δὲ ἀφορμὴν ἐπιθεῖσθαι τῇ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπιβουλῇ θέλοντες, καὶ τὸν λαὸν κινήσασθαι κατ' αὐτοῦ μηχανώμενοι προφασίζοντα τὸ φόβον τῶν Ῥωμαίων, ὅτι ἔάν πάντες πιστεύσωσιν αὐτόν, ὑποπετυθήσεται τυραννίδα μελετήσασθαι οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἀπολέσωσιν πάντας ὡς πονηροὺς τῆς τυραννίδος καὶ ἀποστασίας.

Καὶ μὴ αὐτὸς μὲν ἀποστασίας οὐκ ἰδίῃ. ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐπέτροψε κῆνσον ἀποδοῦναι καί τι καὶ βουλομένων τῶν ὄχλων ποιῆσαι αὐτὸν βασιλεῖα ἐφυγε, καὶ εὐτελῶς περιήρχετο, καὶ βίον ἐπίπετο ὑπετίθετο, ἅπερ ἀναιρέσις ἐστὶ μᾶλλον τυραννίδος. [Αὐτοὶ (44) δὲ, εἰ καὶ μὴ προσδοκῶντες, ἀλλ' ἐκ τῆς νόου προφασίσαντο τὴν Ῥωμαίων ἀπόλειψιν, ὅσα πεπὸνθασιν ἂν προφασίσαντο· οὐ δὲ οὕτω ἐπίθετο ὁ Χριστῶ, ἀλλὰ διότι οὐκ ἐπίθετο. Δὲ ἐκείνους πρὸς προσδοθήσαν, ὡς καὶ Ἰωσήπος (45) μαρτυρεῖ. Ἐὰν αὐτοὶ μὲν προφασίζοντο ἀναλεῖν αὐτόν, ἵνα μὴ ἔσθλοθρηθῶσιν ὑπὸ Ῥωμαίων· ἐπὶ δὲ ἐκείνους, ἐξωλοθρηθῶσιν· καὶ ἅπερ, ὡς διαφρεξόμενοι ἵστασαν, ταῦτα, ἐπειδὴ ἐπραξάν, οὐ διεφύγον.]

Εἰς — Καϊάφας. Ὀνομαζόμενος, θηλονότι (46).

(46) Omissis his duobus vocabulis, textum conjunxit Hentenius. Eorum loco autem in contextu post Caiaphas, addidit nomine.

Ἄρχιερέως ὧν τοῦ ἑνιαυτοῦ ἐκείνου. Ἐξοκει- A
 λάντων γὰρ εἰς παρανομίας, ὁ θυνάμενος ἑνιαυσιαίαν
 ὤνειτο τὴν ἀρχιερωσύνην ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων, καὶ
 αὐτὸς μὲν ἦρχεν ἐν τῷ ἑνιαυτῷ αὐτοῦ, οἱ πρὸ αὐτοῦ
 δὲ συνῆθρουν καὶ (47) συνεβούλευον αὐτῷ, καλού-
 μνοι καὶ αὐτοὶ ἀρχιερεῖς, ὡς καὶ αὐτοὶ ἀρχιερατεύσαν-
 τες. [Περὶ (48) ὧν καὶ ἐν τῷ κατὰ Ματθαίου Εὐαγγελίῳ
 διεδάλωκαμεν.]

Εἶπεν — οὐδέν. Οὐδέν συμπίπον, οὐδέν χορήσιμον,
 οὕτω ραθύμως διακίμνοι.

Οὐδὲ — εἶπε. Τοῦτο, ποῖον ; Τὸ Ἴνα εἰς ἄνθρωπος
 ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ.

Ἄλλ' — ἔθρους. Οὐχ ὡς ἀξίος προετήτευσεν ἄλλ'
 ὡς ἀρχιερέως ὧν τοῦ ἑνιαυτοῦ ἐκείνου· οὐδὲ οἰκίαν
 ἀρετῆν, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀρχιερατικὸν ἀξίωμα. Ἐτι γὰρ ἢ B
 θεία χάρις παρέμενε τῷ ναῷ, ἥτις τῷ στόματι αὐτοῦ
 χρησησαμένη, τῆς καρδίας οὐχ ἤψατο.

Προετήτευσε δὲ ὅτι ἐμελλεν ὁ Ἰησοῦς ἀποθνή-
 σκειν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους τῶν Ἰουδαίων. Ἰπὲρ αὐτῶν
 γὰρ ἀπίθανε σπουδάζων σῶσαι αὐτούς· ἔλεγε γὰρ·
 Οὐχ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολω-
 λότα οἴκου Ἰσραὴλ. [Καὶ (49) πάλιν ἔλεγε· Καὶ
 τὴν ψυχὴν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων· Ἴνα
 δὲ μὴ δόξῃ ὑπὲρ αὐτῶν μόνων ἀποθανεῖν, προστί-
 θησι.]

Καὶ — ἐν. Ὡσπερ γὰρ ἐνηθρώπησεν οὐχ ὑπὲρ
 τῶν Ἰουδαίων μόνων, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων
 ἔθνῶν· οὕτως ἄρα καὶ ἀπίθανον οὐχ ὑπὲρ ἐκείνων
 μόνων, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τούτων. Ἄ γὰρ εἰδίδασκε καὶ C
 ἐποίησε, καὶ ὑπὲρ τούτων ἦσαν, ἵνα προηγουμένως
 ἐκείνοι μαθόντες ὡς καὶ πρῶτοι πάλαι τὸν Θεὸν
 ἐπιγινόντες, ἔπειτα καὶ τούτους διδάξωσι. Τίκνα μὲν
 οὖν τοῦ Θεοῦ τὰ ἔθνη ὠνόμασεν, ὡς μέλλοντα
 γενέσθαι.

Καὶ γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς πρόβατα αὐτοῦ ταῦτα προσ-
 ηγόρευσεν ἀπὸ τοῦ μέλλοντος. Δισκορπισμένα δὲ
 τοῖς διαφόροις περὶ Θεοῦ δόγμασι, παρὰ τὸ μὴ
 εἶχεν ποιμένα καλόν· συναγάγη δὲ εἰς ἐν ποιμνιον,
 εἰς μίαν πίστιν. Οἱ δὲ λοιποὶ οὐχ ὡς προφηταῖαν
 ἀλλ' ὡς συμβουλήν τὸν λόγον διζήμενοι κυροῦσιν
 αὐτόν.

Ἄπ' — αὐτόν. Καὶ μὴν καὶ πρότερον ἐζήτησαν αὐτόν
 ἀποκτείνειν, ὡς προείρηται· ἀλλὰ νῦν μετὰ συμβουλῆς
 καὶ σκέψεως ἐκύρωσαν τὴν γνώμην· νῦν μετὰ πάσης D
 προθυμίας καὶ σπουδῆς ἐπεχείρησαν.

Ἰησοῦς — αὐτοῦ. Οὐκίτι φανερῶς περιεπάτει,
 ἀλλὰ ἀπέβλεπεν εἰς τὴν χώραν τὴν ἐγγὺς τῆς ἐρήμου,
 ἦγον εἰς πόλιν Ἐφραῖμ (50) ὀνομαζομένην ἀπὸ
 τοῦ φυλάρχου Ἐφραῖμ. Ἀνθρωπίνως γὰρ σώζει ἑαυ-

²⁸ Matth. xv, 24. ²⁹ ibid. ³⁰ Joan. x, 13.

Variae lectiones et notæ.

(47) Συμβουλευταὶ ἦσαν.

(48) Inclusa absunt A.

(dd) Cum in legis transgressionem impegissent. Cum ad legis transgressiones declinassent.

PATROL GR. CXXIX.

Vers. 49. *Cum esset Pontifex anni illius.* Cum in
 legis transgressionem impegissent (dd), is qui po-
 tenterat, a Romanis pontificatum in annum emebat:
 et ipse quidem principatum suo anno obtinebat:
 qui vero ante eum tenuerant, assidebant illi, si-
 mulque cum eo consultabant, dicti et ipsi pontifi-
 ces, quod etiam ipsi principatum tenuissent, de
 quibus etiam in Evangelio juxta Matthæum signifi-
 cavimus ²⁸.

Vers. 49. *Dixit — quidquam.* Quod utile sit,
 quod expediat, adeo segniter affecti.

Vers. 50. *Nec — Vers. 51. dixit.* Hoc, quid-
 nam? *Ut unus homo moriatur pro populo.*

Vers. 51. *Sed — natione.* Non quod dignus es-
 set, vaticinatus est, sed quod pontifex esset anni
 illius; non propter propriam virtutem, sed propter
 pontificalem dignitatem. Adhuc enim divina gratia
 in templo permanebat, quæ ore illius utens, cor
 non tetigit.

Prophetavit autem quod futurum esset, ut Jesus
 moreretur pro natione Judæorum. Pro ipsis nam-
 que mortuus est, ut eos salvos faceret; dicebat
 enim: *Non sum missus, nisi ad oves perditas domus
 Israel* ²⁹. Et rursus: *Et animam meam pono pro
 ovibus* ³⁰. Ne autem pro ipsis solis mori putetur,
 addit Evangelista:

Vers. 52. *Nec — unum.* Sicut enim non pro solis
 Judæis incarnatus est, verum etiam pro cæteris:
 ita sane et mortuus est non pro solis illis, sed et
 pro his. Nam, quæ docebat et faciebat, etiam pro
 his erant, ut cum illi in primis didicissent, veluti
 qui etiam primi Deum cognoverant, postmodum et
 alios docerent. Filios itaque Dei, gentes nomina-
 vit, ut qui filii erant futuri.

Et has siquidem Christus oves suas, ab eo quod
 futurum erat, appellavit. Dispersas autem ob varia
 de Deo dogmata, eo quod bonum non haberent pas-
 torem. Congregaret in unum gregem, in unam fi-
 dem. Cæteri vero non quasi vaticinium, sed quasi
 consilium suscipientes, suffragiis illud compro-
 bant.

Vers. 53. *Ab — eum.* Atqui etiam prius illum oc-
 cidere tentabant, ut prædictum est, sed nunc cum
 consilio et deliberatione sententiam decreverunt;
 nunc cum omni animi promptitudine et studio an-
 nisi sunt.

Vers. 54. *Jesus — suis.* Jam non manifeste am-
 bulabat, sed abiit in regionem, quæ deserto vicina
 erat, videlicet in civitatem quæ dicebatur
 Ephraim a principe tribus Ephraim. Nam humano

(49) Inclusa absunt A.

(50) Αεγομένην A.

more seipsum servabat, dum adhuc tempus exspectaret. Quomodo ergo putas, turbabantur discipuli videntes illum humano more sese servantem ?

Vers. 55. *Instabat — Pascha.* De regione Hierosolymorum.

Vers. 55. *Ut purificarent se.* Secundum legem.

Vers. 56. *Querebant — festum ?* Pulchra purificatio cum insidiis et ad homicidium promptitudine. Festum itaque commutaverunt in illius venationem.

Vers. 57. *Dederant — eum.* Admirandum pontificum præceptum, proditio ad mortem. O sceleratos, quibus primordiis festum honorant ! quibus animis cædem spirantibus celebraturi sunt !

Cap XII. Vers. 1. *Jesus ergo.* — Vers. 2. *eo.* Ipse quidem eo venit, paulatim Hierosolymam appropinquans, cum jam suæ passionis tempus instaret : simul autem ut discipuli Lazarum, qui a mortuis surrexerat, epulantem inspicerent. Sorores vero cœnam ei paraverunt, tanquam magistro et benefactori summo ac plus quam homini.

CAP. XII. *De ea quæ unxit Dominum unguento.*

Vers. 3. *Maria ergo — pretiosa.* Pisticæ, hoc est, puræ, et ad puritatem ac munditiam ordinatæ : aut etiam appellatio quædam est hæc unguenti.

Vers. 3. *Unxit pedes Jesus.* Tanquam Domini sui, tanquam Dei.

Vers. 3. *Et — ejus.* Ostendens magnitudinem, qua eum prosequebatur, reverentiæ ac fidei. Lege quoque sexagesimum secundum caput Evangelii secundum Matthæum, quod etiam ad præsentia conducit.

Vers. 3. *Domus autem — unguenti.* Nam et mundus suavi Christi Jesu odore implendus erat.

CAP. XIII. *De verbis Judæ.*

Vers. 4. *Dicit* — Vers. 6. *portabat.* De hoc manifeste dictum est prædicto capite, ubi habetur : *Amen dico vobis, ubicunque prædicatum fuerit hoc Evangelium, in toto mundo, dicetur et quod hæc fecit in memoriam ejus* ⁵¹ : et eorum totam quære interpretationem.

Non autem arguit Christus Judæ propositum, magna clementia nitens eum convertere. Verum, quomodo sciens ipsum furem, permisit omnino servare marsupium ? Propter illius imbecillitatem, ut inde suam fovens avaritiam, ob eam non incideret in præceptoris proditionem.

Vers. 7. *Ait — istud.* In diem sepulturæ meæ servavi unguentum, sive in tempus sepulturæ meæ, tanquam vaticinata propinquam esse mortem meam. Hoc autem planius scripsit Marcus, quod et de alia muliere dictum est. Ait enim

⁵¹ Matth. xxvi, 43.

Α τὸν ἀκατένων ἐπὶ τὸν καιρὸν. Πῶς οὖν οἱ μαθηταὶ τὸν ἀκατένων ἐπὶ τὸν καιρὸν ἔβλεπον ;

Ἦν δὲ ἐγγὺς — τοῦ Πάσχα. Ἐκ τῆς χώρας τοῦ Ἱεροσολύμων.

Ἴνα ἀγνίσωσιν ἑαυτούς. Κατὰ τὸν νόμον.

Ἐζήτησαν — ἑορτὴν ; Καλὸς ἀγνισμὸς μετὰ ἐπιθυμίας καὶ προκρίσεως μαιφόνου. Τὴν ἑορτὴν ἐν ἰσχυρῶ ἠθάρατρον αὐτοῦ.

Διδόκεισαν — αὐτόν. Θαυμαστὴ τῶν ἀρχαίων ἐντολὴ, προδοσιὰ ἐπὶ θανάτῳ. Ὁ τῶν ἀκατένων ! οἱ μὲν προσιμῶσι τιμῶσι τὴν ἑορτὴν ! οἱ δὲ φησὶ φόνου πιεσοῦσαι, ἑορτάζειν μέλλουσαι !

Β Ὁ οὖν Ἰησοῦς — αὐτῷ. Αὐτὸς μὲν ἕλωκα πλησιάζων κατὰ μικρὸν τοῖς Ἱεροσολύμοις, ἔζοντος ἤδη τοῦ καιροῦ (51) τοῦ πάθους αὐτοῦ, δὲ ἵνα (52) οἱ μαθηταὶ θεάσωνται τὸν ἐκ τῶν ἀναστάτων Λάζαρον ἐσθίουτα. Αἱ ἀδελφαὶ δὲ ἐκείνων αὐτῷ δέειπον, ὡς διδασκαλῶ καὶ εὐαγγελιστῶ ὑπὲρ ἀνθρώπων.

ΚΕΦ. ΙΒ'. Περὶ τῆς ἀλειψάσεως τὸν Κύριον μύρου.

Ἡ οὖν Μαρία — πολυτίμου. Πιστικῆς, ἡτοιματῆ καὶ καταπεπιστευμένης εἰς καθαρότητα ἔκαστου ἡγορία τις ἦν τοῦτο μύρου.

ἠλειψε τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ. Ὡς Δισπότου εἰς τὸ ὡς Θεοῦ.

Καὶ — αὐτοῦ. Ἐνδεικνυμένη τὸ μέγεθος τῆς αὐτὸν τιμῆς καὶ πίστεως. [Ἀνάγνωθι (53) δὲ καὶ τὸ ἔξηκοστὸν δεύτερον κεφάλαιον τοῦ κατὰ Ματθαῖον χρησιμεύον εἰς τὰ παρόντα.]

Ἡ δὲ οἰκία — μύρου. Ἐμελλε γὰρ καὶ ὁ καιρὸς πληρωθῆναι τῆς εὐδοκίας τοῦ Ἰησοῦ.

ΚΕΦ. ΙΓ'. Περὶ ὧν εἶπεν Ἰουδᾶς.

Λέγει — ἐβάσταξεν. Εἰρήται περὶ τοῦτου οὐκ ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαιῷ, ἐνθα κεῖται τὸ λέγειν ὡς ἐν τῷ ὅπου ἐκείνη κηρυχθῆ τὸ εὐαγγέλιον ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, λαληθήσεται καὶ ὁ ἰσχυρὸς εἰς εἰς μνημόσυνον αὐτῆς καὶ ζήτησον τὴν ὅλην ἀλήθειαν αὐτοῦ.

[Οὐκ ἤλεγξε (54) δὲ τὸν σκοπὸν τοῦ Ἰουδαίου στος, τῆ πολλῆ μακροθυμίᾳ βουλομένης ἐπιστρέψαι αὐτόν. Ἀλλὰ πῶς, κλέπτοντα αὐτὸν εἰδώς, ἔπειτα τοιαῦτα εἶναι αὐτὸν εἶπεν ; Πάντως διὰ τὴν ἐπιθυμίαν ἐκείνου, ἵνα τὴν φιλαργυρίαν ἐκείνου ἐκείνου μισθούμενος, μὴ δὲ αὐτὴν ἐμπέσῃ εἰς προδοσίαν διδασκαλοῦ.]

Εἶπεν — αὐτῷ. Εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ ἐπιταφιασμοῦ μου ἐφύλαξε τὸ μύρον, ἔγουν εἰς τὸν καιρὸν τοῦ ἐπιταφιασμοῦ μου, ὡς αὐτὴν προφητεύουσα τὸν καιρὸν ζωντά μου θάνατον. Τοῦτο δὲ φανερώτερον ὁ Ἰουδαῖος ἐγράφεν, ῥηθὲν καὶ περὶ τῆς ἄλλης γυναίκας.

Variae lectiones et notæ.

(51) Καὶ addit A.
(52) Ante ἵνα addit καὶ A.

(53) Inclusa absunt A.
(54) Inclusa absunt A.

Ἐίρηκε γὰρ ὅτι Προλαβὲς μυρίσαι μου τὸ σῶμα εἰς τὸν Ἀ
ἐνταφιασμόν. Ἔθος γὰρ ἦν μύρις ἐνταφιάζειν τὰ σώ-
ματα πρὸς τὸ διαρκεῖν.

Τοὺς πτωχοὺς — ἔχετε (55) · [Ἰαρά (56) δὲ τῷ
Μάρκῳ εἶρηκε · Ἰαύτοτε τοὺς πτωχοὺς ἔχετε μεθ'
ἑαυτῶν, καὶ ὅταν θῶθε, δύνασθε αὐτοὺς εὖ
ποιῆσαι.] Εἰπὼν δὲ ὅτι Ἐμὶ δὲ οὐ πάντοτε ἔχετε,
ὑπέμνησιν αὐτοῖς ἐπέβαλε τῆς μετ' ὀλίγον σφαγῆς
αὐτοῦ.

Ἔγνω — Ἰησοῦν. Τὸν μὲν Χριστὸν ἐξήτουν ἀπο-
κτεῖναι, προφασίζόμενοι ὅτι λύει τὸ Σάββατον, καὶ ὅτι
ἴσον ἑαυτὸν ποιεῖ τῷ Θεῷ, καὶ ὅτι πολλοὶ πιστεύουσιν
εἰς αὐτὸν · τὸν δὲ Λάζαρον διατί ; διότι ἀνέζησε ; καὶ
ποῖον ἔγκλημα τὸ ἀναζῆσαι ; φθόνος οὖν τὸ πᾶν.
Ἐφθόνου γὰρ οὐ μόνον τῷ εὐεργετοῦντι, ἀλλὰ καὶ τοῖς
εὐεργετουμένοις. Διὸ καὶ τὸν τυφλὸν ἐξέβωλον ἔξω, καὶ τὸν
Λάζαρον ἀνελθὲν βουλευόντα · οὕτως ἦσαν Β
οὐ φθονεροὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ ταχεῖς εἰς φόνους. Διὸ
καὶ ὁ προφήτης περὶ αὐτῶν ἔλεγεν · Αἱ χεῖρες αὐτῶν
αἵματος πλήρεις. Ἔδακνε δὲ αὐτοὺς καὶ τὸ, τῆς ἰορτῆς
ἔγγιζούσης, πολὺν ὄχλον ἀφείναι ταύτην καὶ τρέχειν
πρὸς αὐτὸν.

Τῇ ἑπαύριον — αὐτῷ. Ἴνα μὴ δὲ αὐτὸν ἀνέλωσι
τὸν Λάζαρον, ἔρχεται πρὸς τὰ Ἱεροσόλυμα · ἅμα δὲ ἵνα
καὶ ὁ ὄχλος μετὰ τῶν βαίων ὑπαντήσῃ αὐτῷ, καὶ κατα-
πλαγῶσιν οἱ ἐπιβουλεύοντες, καὶ δυνηθῶσι συνελθῆναι.
Ἔλαβον δὲ τὰ βῆματα σύμβολον νίκης, τούτοις αὐτὸν ὡς
νικητὴν τοῦ θανάτου γροαίροντες.

Καὶ — Ἰσραὴλ. Τοῦτο μάλιστα τοὺς Ἰουδαίους
ἀπέπινε, τὸ πεισθῆναι τὸν ὄχλον ὅτι ἀπὸ Θεοῦ
ἔρχεται. Ζήτησον δὲ ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ πέμπτῳ
κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τό · Οἱ δὲ ὄχλοι οἱ προά-
γοντες καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες ἔκραζον λέγοντες · Ὡσαννὰ
τῷ νιῷ Δαυὶδ⁵⁵ καὶ ἀνάγνωθε τὴν ἱερμηνεῖαν αὐτοῦ
τῆ καὶ τῶν ἐπιεξῆς δύο ρητῶν, ἀριστα ἐκτεθει-
μένην.

ΚΕΦ. ΙΔ'. Περὶ τοῦ ὄνου.

Ἐρῶν — αὐτό. Ζήτησον ἐν ἐκείνῳ πάλιν τὴν ἐξήγη-
σιν τῆς ἀρχῆς τοῦ κεφαλαίου, καὶ ἀνάγνωθε πάσαν ἀναγ-
καιοτάτην οὐσαν.

Ἐρε δὲ τὸ ὄναριον ἀχθῆν ὑπὸ τῶν ἀποσταλέτων
μαθητῶν, ὡς οἱ ἄλλοι ἰστόρησαν εὐαγγελισταί.
Ἐκεῖνοι γὰρ πάντα μὲν τὰ κατὰ τὸν εἰρημένον Λά-
ζαρον καὶ τὰ ἐπιεξῆς ἀχρι τῆς ὄνου καὶ τοῦ πώλου
παρίδραμον, ὡσπερ καὶ ἄλλα πολλὰ θαύματα καὶ
διδάγματα, εἴτε ἐπιλαθόμενοι ἀπλῶς εἴτε καὶ κατὰ
τινα θειοτέρα οικονομίαν, ὡς ἂν ἔχει καὶ οὗτος
μετ' αὐτοὺς γράφειν ἰδικῶς εἰς βεβαίωσιν τοῦ Εὐαγ-
γελίου.

[Ὑπερβάντες (57) δὲ ταῦτά φασι, Ματθαῖος μὲν

*Prævenit, ut ungeret corpus meum in sepulturam*⁵⁵.
Moris siquidem erat cum unguentis sepelire corpo-
ra, ut conservarentur.

Vers. 8. *Pauperes — habetis*. Apud Marcum
vero dixit : *Semper pauperes habetis vobiscum et
cum volueritis, potestis illis benefacere*⁵⁵. Dicendo
autem : *Me non semper habetis*, suggestit illis de
cæde sua, quæ paulo post futura erat.

Vers. 9. *Cognovit* — Vers. 11. *Jesum*. Christum
occidere quærebant sumpto prætextu, quod solve-
ret Sabbatum et se Deo æqualem faceret, quodque
multi in eum crederent. Lazarum vero quare ?
an quia revixerat ? quod ergo crimen est revixisse ?
Itaque tota res est invidia. Nam invidebant non bene-
factori tantum, verum etiam benefico affectis. Ideo
quoque cæcum foras ejecerunt, et Lazarum interfi-
cere volebant : adeo erant non invidi tantum, sed
et veloces ad cædem. Propterea de eis quoque dice-
bat propheta : *Manus eorum sanguine plenæ sunt*⁵⁵.
Mordebat etiam illos, quod, instante festo, plurima
turba illud relinqueret et ad eum curreret.

Vers. 12. *Postero* — Vers. 13. *ei*. Ne propter se
Lazarum occiderent, Hierosolyma venit : simul
autem, ut populus cum ramis sibi occurreret, et
consternarentur insidiatores, possent que ad mentem
sanam redire. Acceperunt autem ramos, in signum
victoriæ, his eum tanquam mortis victorem vene-
rantes.

Vers. 13. *Et — Israel*. Hoc maxime Judæos
præfocabat, persuasam esse turbam, quod a Deo
veniret. Quære autem quadragesimo quinto juxta
Matthæum capite, ubi dicitur : *Turbæ vero, quæ
præibant et quæ sequebantur, clamabant dicentes :
Hosanna filio David*⁵⁵, et ejus lege interpretatio-
nem, ac sequentium duorum dictorum, pulchre ad-
modum propositam.

CAP. XIV. *De asello*.

Vers. 14. *Nactus — illum*. Rursum in illo quære
expositionem principii capitis, totamque perlege,
cum sit plurimum necessaria.

Nactus est autem asellum, ab his, quos miserat,
discipulis adductum, quemadmodum cæteri scrip-
serunt evangelistæ. Illi vero omnia, quæ de Lazaro
erant, quæque sequuntur usque ad asinam et pullum
prætermiserunt, quemadmodum et alia multa, tum
miracula, tum dogmata : sive omnino oblitii, sive
potius diviniore aliqua dispensatione, ut haberet et
hic post ipsos, quæ propria scriberet in Evangelii
confirmationem.

Hic ergo relictiis, dicunt, *Matthæus quidem, quod*

⁵⁵ Marc. xiv, 8. ⁵⁵ ibid. 7. ⁵⁵ Isa. i, 15. ⁵⁵ Matth. xxi, 9.

Varie lectiones et notæ.

(55) Nemo opinetur, Hentenum legisse ἔχει. Sed *habetis* dedit, sententiam secutus. De confusione temporum supra disputavit in Præfatione. Vide præfat. ad Evang. Matth. pag. 116.

(56) Inclusa absunt A.

(57) Inclusa absunt A. Ὑπερβάντες, intellige οἱ λοιποὶ εὐαγγελισταί, deinde φασι Ματθαῖος μὲν — Μάρκος δὲ.

Ubi appropinquassent Hierosolymis, venissentque Bethphage ad montem Olivarum, tunc Jesus misit duos discipulos ⁸⁶, et cætera. Marcus vero: *Dum appropinquant Hierosolymis ad Bethphage et Bethaniam, juxta montem Olivarum, mittit duos e discipulis suis* ⁸⁷. Similiter autem et Lucas ⁸⁸.

Apparet ergo quod egressus a domo Lazari, cum adhuc Bethaniæ esset, misit discipulos, duxeruntque asinam et pullum. Ideo cæteri quidem evangelistæ, tanquam simpliciter procedente versus Hierosolyma Christo, narrant: non interruptentes sermonem itineris versus Hierosolyma, per eam, quæ de Lazaro esset, mentionem. Joannes vero, quæ silentio præterita erant, latius scripsit; de pullo autem ac sequenti itinere compendiosius quod jam conscripta essent.

Hoc autem etiam considerare oportet, quod hi, qui palmarum ramos gestabant, exierunt obviam, qui vero ramorum multitudinem ab arboribus cædebant ac sternebant in via, postquam occurrissent, cædebant, de quibus Matthæus et Marcus dixerunt.

Vers. 14. *Sicut* — Vers. 15. *asinæ*. Noli timere, nam mansuetus est, et non sicut multi, qui tibi dominati sunt, minax, et injustus, ac tyrannus. Quære autem, ubi prædicto capite dicitur: *Hoc autem totum factum est, ut compleretur, quod dictum est per prophetam* ⁸⁹ et cætera: ibi siquidem interpretationem invenies.

Quod si Joannes nomen Mansuetus omisit, ne admireris: frequenter enim dictiones aliquas Veteris Testamenti relinquunt, aut quasi memoriæ non occurrentes, aut quasi perea quæ sequuntur declaratas. Nam cum super pullum sedeat asinæ, mansuetus utique est ac modestus. Sed et *sedens* ac *ascendens* idem significant, cum per eandem dictionem Hebraicam significantur. Rursumque pullus asinæ asinus est, et pullus filius subjugalis.

Vers. 16. *Hæc* — *primo*. Hæc, puta talia prophetica dicta, non cognoverunt ante crucem, quod de eo prædicta fuissent.

Vers. 16. *Sed* — *ei*. Postquam glorificatus est per crucem et resurrectionem, tunc per Spiritus sancti descensionem recordati sunt, quod hæc prophetica omnia propter eum scripta essent sive de eo, et quod hæc omnia quæ scripta sunt, fecerant ei Judæi.

Vers. 17. *Testimonium igitur perhibebat* — *mortuis*. Testimonium perhibebat de signo, quod circa Lazarum ediderat.

Vers. 18. *Propterea* — *signum*. Turba quidem

⁸⁶ Matth. xxi, 1. ⁸⁷ Marc. xi, 1. ⁸⁸ Luc. xix, 29. ⁸⁹ Matth. xxi, 4.

Varia lectiones et notæ.

(58) Ita correxi, loco *ετι*.
 (59) *Βηθσαγαή* legebatur.
 (60) Apud Marcum est, *ἔγγιζουσιν*. Nec aliter ibi in contextu habent codd. Euthymii. Est ergo hic.

ὅτι (58) Ὅτε ἤγγισαν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ἦλθον εἰς (59) Βηθσαγαή πρὸς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν. τότε ὁ Ἰησοῦς ἀπέστειλε δύο μαθητάς, καὶ τὴν εἰς ἑξῆς· Μάρκος δὲ ὅτι Ὅτε ἤγγισαν (60) εἰς Ἱεροσόλυμα, εἰς Βηθσαγαή καὶ Βηθανίαν πρὸς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, ἀποστέλλει δύο τῶν μαθητῶν αὐτοῦ· οὕτως· διὰ τὸ Λουκάς.

Φαίνεται οὖν ὅτι, ἐξελθὼν ἀπὸ τοῦ οἴκου τοῦ Λαζάρου, καὶ ἐτι ἐν Βηθανίᾳ ὡς ἀπέστειλε τοὺς μαθητάς, καὶ ἤγαγον τὴν ὄνον καὶ τὸν πῶλον. Διὰ τὸ μὴ ἄλλοι εὐαγγελισταί, ὡς ἀπλῶς ὀδεύοντες· ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα τοῦ Χριστοῦ, διαγρονται, μὴ διαψαυταί τὸν λόγον τῆς ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα περὶ τῆς μνήμης τῆς κατὰ τὸν Λαζάρου· ὁ δὲ Ἰωάννης παρασεσωπημένα μὲν πλατύτερον ἱστορεῖ τὰ περὶ τὸ πῶλον δὲ καὶ τὴν εἰξῆς ὁδὸν ἐπιτομώτερον ὡς προσημίνα.

Καὶ τοῦτο δὲ χρὴ ἐπιτηρησαί, ὅτι τὰ μὲν βίβλου φωνήων βασιλεύοντες ἐξῆλθον εἰς ὑπάντησιν. ὅτι ἐκοπτον κλάδους ἀπὸ τῶν δένδρων καὶ ἱστρώσαντο τὸ ὄφθ, μετὰ τὸ ὑπαντῆσαι ἐκοπτον, περὶ ὧν Μάρκος καὶ Μάρκος εἶπον.]

Καθὼς — ὄνου. Μὴ φοβοῦ, πραῦς γὰρ ἐστὶ, καὶ ὡς ὡς οἱ πολλοὶ τῶν βασιλευσάντων σου, ἀπαντῆσαι καὶ ἐπὶ τὸν κὸς καὶ τύραννος. Ζήτησον δὲ ἐν τῷ θηλωθῆτι κερῶν τὸ· Τοῦτο δὲ ὅλον γέγονεν, ἵνα πληρωθῆ τὸ ρῆμα τοῦ προφήτου, καὶ τὰ εἰξῆς· ἐκεῖ γὰρ εὐρήσῃς τὴν ἔρμηνειαν.

Εἰ δὲ ἀφῆκεν ὁ Ἰωάννης τὸ Πραῦς, μὴ θεωρεῖται πολλάκις γὰρ λέξεις τινὰς τῶν παλαιῶν παραμύθων, ἢ ὡς μὴ ἐπὶ μνήμην ἰούσης ἢ ὡς ἱερειονομίας τοῖς εἰξῆς. Ἐπεὶ γὰρ κἀκεῖται ἐπὶ τῷ ὄνου, πάντως πραῦς ἐστὶ καὶ ἐπεικὴς. Ἀλλὰ τὸ Καθῆκον καὶ τὸ Ἐπιβεβηκὸς τὸ αὐτὸ δέσμιον σημαίνουσης ἀμφοτέρω τῆς Ἑβραϊκῆς λέξεως· αὐτὸς ὁ πῶλος τῆς ὄνου ὄνος ἐστὶ, καὶ πῶλος υἱὸς ὑπὸ γίου.

Ταῦτα — πρώτον. Ταῦτα, ἦτοι τὰ τοιαῦτα προφητικά ρητὰ οὐκ ἔγνωσαν πρὸ τοῦ σταυροῦ ὅτι περὶ αὐτοῦ ἦσαν.

Ἄλλ' — αὐτῶ. Ὅτε εἰδοξάσθη διὰ τοῦ σταυροῦ τῆς ἀναστάσεως, τότε διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐμνήσθησαν ὅτι ταῦτα τὰ προφητικά περὶ αὐτὸν (61) ἦσαν γεγραμμένα, ἦτοι περὶ αὐτοῦ, ὅτι ταῦτα πάντα τὰ γεγραμμένα ἐποίησαν αὐτῶ Ἰουδαῖοι.

Ἐμαρτύρει οὖν — νεκρῶν. Ἐμαρτύρει περὶ τοῦ πρὸ τὸν Λαζάρου σημείου.

Διὰ τοῦτο — σημείων. Ὁ ὄχλος μὲν τῶν

corruptio per negligentiam, ex loco parallelo Matthæi. Et Hentenius quidem ἤγγισαν, ut habet Matthæus, videtur legisse.
 (61) Ita explicat τὸ ἐπ' αὐτῶ.

καῦτα πιστευσάντων ἐμαρτύρει· ὁ ὄχλος δὲ τῶν ἀκουσάντων ὑπήντησεν αὐτῷ μετ' αὐτῶν.

Οἱ οὖν Φαρισαῖοι — ἀπῆλθε. Κόσμον τὰ πλῆθη λέγουσιν· Ὅπισω δὲ αὐτοῦ ἀπῆλθεν, ἀντὶ τοῦ Ἀκολουθεῖ αὐτῷ. Εἰ μὲν οὖν Φαρισαίους ἐνταῦθα νοήσεις τοὺς ἐπιβουλεύοντας, μέμφονται ἑαυτοῖς ὡς οὐκ ἀνύουσιν οὐδὲν διὰ ῥαθυμίαν· εἰ δὲ μᾶλλον τοὺς πιστεύσαντας μὲν κρύπτοντας δὲ τὴν πίστιν διὰ τὸν φόβον τῶν ἄλλων· μέμφονται καθ' ἑαυτοὺς τοῖς ἐπιβουλεύουσιν ὡς μάτην σπουδαίωσι καὶ οὐκ ἀνύουσιν οὐδὲν.

ΚΕΦ. ΙΕ'. Περὶ τῶν προσελθόντων Ἑλλάνων.

Ἦσαν — ἱερτῆ. Πολλοὶ γὰρ Ἕλληνας (62) ἀσαζόμενοι τὴν θρησκείαν τῶν Ἰουδαίων, καὶ θέλοντες γενέσθαι προσήλυτοι ἀνέβαινον καὶ προσκύνουν ἐν τῇ ἱερτῆ.

Οὔτοι — ἰδεῖν. Ἀκούσαντες τὴν περὶ αὐτοῦ φήμην θέλουσιν αὐτὸν ἰδεῖν.

Ἐρχεται — Ἀνδρέα. Περὶ τῶν Ἑλλήνων τούτων, ὡς (63) πρώτων.

Καὶ πάλιν — ἀνθρώπου. Ἐπεὶ τότε ἐμέλλεν ἀποθανεῖν ὅτε οἱ μὲν Ἰουδαῖοι κυρώσουσι τὸν αὐτοῦ θάνατον, τὰ δὲ ἔθνη ἀρξονται προσέρχεσθαι αὐτῷ· γέγονε δὲ ἔθνη καὶ τούτο κάκεινο· ἐξ ἔθνων γὰρ οἱ ῥηθιέντες Ἕλληνας. Φησὶν· Ἐλήλυθεν ὁ καιρὸς, ἵνα ἀποθάνω. Μετὰ γὰρ τὸν θάνατον καὶ τὴν ἀνάστασιν ἔμελλε δοξασθῆναι ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, κηρυχθέντος τοῦ Εὐαγγελίου ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ. Καὶ ὅτε ἔδοξεν οἱ Ἰουδαῖοι σέβειν τὴν δοξάν αὐτοῦ, τότε (64) μᾶλλον ἐλαμψεν εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην.

[Ἐπεὶ (65) οὖν Ἰουδαῖοι μὲν μετὰ διασκέψεως ἐκύρωσαν τὸν αὐτοῦ θάνατον, τὰ ἔθνη δὲ ἐζήτησαν αὐτὸν, ἀνάξιον ἦν τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνης παραμένειν ἔτι τοῖς ἀνιάτοις καὶ περιορῶν τοὺς ἐτοιμοὺς εἰς θεραπείαν. Καὶ διατὶ μὴ μετέβη τότε ἐπὶ τὰ ἔθνη; διὰ τὸ περιελεῖν πᾶσαν ἀπολογίαν ἀγνωμοσύνης τῶν Ἰουδαίων· οὐ μόνον γὰρ αὐτὸς οὐ μετέβη, ἀλλ' οὐδὲ τοὺς μαθητὰς ἀφῆκεν εἰς ὁδὸν ἔθνων ἀπελθεῖν, καὶ μυρία πάσχων ὑπὸ τῶν ἀχαρίστων οὐκ ἀνῆκε διδάσκων, θεραπεύων, καὶ πάντα τρόπον εὐεργετῶν, ἕως ἀνείλον αὐτόν.]

Ἄμην — φέροι. Παραμυθούμενος τοὺς μαθητὰς διὰ παραδείγματος ἀποδείκνυσεν ὅτι συμφέρον καὶ ἀναγκαῖον ἀποθανεῖν αὐτόν. Τρόπον γὰρ σίτου ὁ θάνατος (66) αὐτοῦ πολλοὺς καρποφορήσει, καὶ γονιμώτατος ἔσται καὶ κερδαίως. διὰ τὴν προῤῥηθεῖσαν γὰρ αἰτίαν μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐμέλλον οἱ μαθηταὶ (67) αὐτοῦ ἀποσταλῆναι εἰς τὸ μαθητεύσαι

D eorum qui tunc crediderant, testimonium perhibebat; turba vero eorum qui audierant, obviam ei cum illis processit.

Vers. 19. *Pharisæi ergo — abiit.* Mundum dicunt multitudinem. *Post eum abiit*, hoc est, sequitur eum. Si igitur per Pharisæos intelligas insidiatores sibi ipsis indignantur, quod præ segnitie nihil proficiant; si vero eos, qui crediderant, sed fidem propter aliorum timorem occultabant, indignantur apud se insidiatoribus, quod frustra laborarent, nihilque proficerent.

CAP. XV. *De Græcis qui accesserunt.*

Vers. 20. *Erant — festo.* Multi siquidem Græci cultum amantes Judæorum, et cupientes fieri proselyti ascendebant et adorabant in festo.

Vers. 21. *Hi — videre.* Cum de ejus fama audissent, cupiunt eum videre.

Vers. 22. *Venit — Andree.* De Græcis istis tanquam majori.

Vers. 22. *Rursumque.* — Vers. 23. *hominis.* Quia tunc futurum erat, ut moreretur, cum Judæi de ejus morte sententiam tulissent, gentes vero ad eum accedere cœpissent. Nunc autem et hoc et illud factum est; nam et dicti Græci e gentibus erant. Ait: Venit tempus, ut moriar, siquidem post mortem ac resurrectionem glorificandus erat in omnibus gentibus, prædicato Evangelio in universo mundo. Cumque exstinxisse sibi visi sunt Judæi ejus gloriam, tunc in universo orbe magis resplenduit.

Quia ergo Judæi cum deliberatione sententiam de ejus morte tulerant, indignum erat Dei justitia, ut diutius apud incurabiles permaneret, eosque, qui ad sanationem parati erant, despiceret. Et quare tunc ad gentes non transivit? Ut omnem (e) Judæorum de perfidia responsionem circumcluderet: non solum enim ipse non transivit, sed nec discipulos in viam gentium abire permisit, passusque ab ingratis innumera, non reliquit illos, docens, sanans ac modis omnibus beneficia præstans, donec illum occiderunt.

Vers. 24. *Amen — offert.* Discipulos consolatur, ostendens per exemplum, quod utile sit ac necessarium ut ipse moriatur; nam in modum tritici mors ejus multos afferet fructus, eritque fertilis ac utilis. Propter prædictam enim causam post mortem suam discipulos suos missurus erat in omnes gentes, ut jam mors ejus vita esset gentium. Mor-

Variae lectiones et notæ.

(62) Ἠσπάζοντο A.

(63) Πρώτως corrigendum, refertur enim ad Ἀνδρέα. Atque ita Hentenius.

(64) Μᾶλλον abest A.

(65) Inclinea absunt A.

(66) Αὐτούς omissio πολλούς B.

(67) Αὐτοῦ abest A.

ⲉ) IU omnem, etc. IU omnem ingratorum Judæorum excusationem tolleret.

tem autem tritice intellige mihi corruptionem ipsius. A Deinde illos quoque accendit, ut mortem despiciant, nec in propositis periculis retinendæ vitæ cupidi sint, supra fidem, quæ in ipsum est.

Vers. 25. *Qui — eam.* Qui tempore martyrii vitæ retinendæ cupidus est, obsequens animæ suæ plus quam oporteat, amans eam male concupiscentem: *Ne gradiaris*, ait, *in concupiscentiis animæ tuæ*⁶⁸. Qui amat eam supra Deum, perdet eam in futuro sæculo, hoc est in supplicium conjiciet, ut qui fidem prodiderit.

Vers. 25. *Et — eam.* Qui contrarium facit, hoc est, qui retinendæ vitæ non nimis cupidus est, et cætera. Similia quoque dixit juxta finem decimi noni juxta Matthæum capitis, et aliis in locis.

Vers. 26. *Si — sequatur.* Me sequatur, per imitationem, hoc est, si quis meus voluerit esse discipulus, me imitetur. Quemadmodum enim necesse est ministrum sequi dominum, ita quoque discipulum oportet sequi præceptorem.

Vers. 26. *Et — erit.* Aut idem rursus proleptans dicit, aut, postquam de præsentibus malorum tolerantia dixit, de futura etiam addidit fruitione: Qui me sequitur in cælum conscendet.

Vers. 26. *Et — Pater.* Glorificabit eum, tanquam ministrum legitimi Filii sui. Hoc autem dixit, quoniam adhuc Patrem esse majorem eo putabant. Ne quis autem dicat, quod facile de morte philosophatur, ut qui extra humanam sit imbecillitatem, ostendit, quod et ipse, tanquam homo, indutus est naturæ infirmitate, ideo primo naturæ concedit, ut quod suum est patitur, deinde seipsum ad tolerantiam confortat, propter id quod necessarium est ac utile. Vide enim quid dicit:

Vers. 27. *Nunc — turbata est.* Humano modo commota angore trepidat propter instantem mortem.

Vers. 27. *Et quid dicam?* Hæret præ timore.

Vers. 27. *Pater — hac.* Libera me ex hoc terribili ac funesto tempore. Postquam hæc, ut homo, dixit, humana formidine circumdatus, seipsum refocillat ac confortat dicens:

Vers. 27. *Sed — hanc.* Propterea servatus sum in hoc tempus, ut nunc morerer; jam itaque viriliter ferre oportet. Relicta ergo nobis naturalis timoris mensura ac fortitudinis monumento, rursus ait:

Vers. 28. *Pater — nomen.* Quod apud cælestes virtutes glorificatum est, glorifica etiam illud coram hominibus terram incolentibus, per ea, quæ in morte mea futura sunt signa; glorifica illud per gloriam nominis mei, siquidem meâ gloria tua est.

⁶⁸ Eccli. xviii, 30.

(68) Ματυρίας Β.
(69) Ita Chrysost. hunc locum laudat. t. VIII, p. 400. C.

πάντα τὰ θνη, καὶ λοιπὸν ὁ θάνατος αὐτοῦ ζῆ τῶν ἰθύν. Θάνατον δὲ σίτου νόμι μοι τὴν φοβρὰν εἶπεν. Εἶτα παραθήγει καὶ αὐτοὺς ἐπὶ τὸ κατηγεῖν τοῦ θανάτου, καὶ μὴ φιλοψυχεῖν ἐν τοῖς προκειμένοις κινδύνοις ὑπὲρ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως.

Ὁ — αὐτήν. Ὁ φιλοψυχῶν ἐν καιρῷ (68) αὐτοῦ, ὁ χαριζόμενος τῇ ψυχῇ παρὰ τὸ θεῖον, ἐκ τῶν αὐτῆν ἐπιθυμοῦσαν κακῶς. Μὴ πορεύου (69) γάρ, φησὶν, ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς ψυχῆς σου· φιλιῶν αὐτήν παρὰ τὸν θεόν ἀπολέσει αὐτὸν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, [τουτέστιν (70), εἰς κολαστὴν ἐβλάηως προδιδοκῶσαν τὴν πίστιν.]

Καὶ — αὐτήν. Ὁ τούναντιον ποιῶν, ἄρα ἐστὶν φιλοψυχῶν, καὶ τὰ εἴη. Εἰρηκε δὲ τοιαῦτα καὶ παρὰ τῷ τέλει τοῦ ἐνεσκαιδεκάτου κεφαλαίου τῆς Βίβλου Ματθαίου [καὶ (71) ἐν ἄλλοις.]

Ἐάν — ἀκολουθεῖται. Ἐμοὶ ἀκολουθεῖτε ἐν μιμνήσεως, τουτέστιν ἐάν ἐμοὶ μαθητεύητε ἐμὲ μιμνήσθω. Ἄσπερο γὰρ ἀναγκαῖον τὸν ἕκαστον ἐπισθαί τῷ κυρίῳ, οὕτω καὶ τὸν μαθητὴν τῷ δασκάλῳ.

Καὶ — ἔσται. Ἡ πάλιν τὸ αὐτὸ λέγει διαπραχόμενος, ἢ περὶ τῆς ἐνεστώσης κακοπαθείας ἢ προσέθηκε καὶ περὶ τῆς μελλούσης ἀπολώσεως; Ὁ ἐμοὶ ἀκολουθεῖν εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβήσεται.

Καὶ — Πατήρ. Δοξάζει αὐτὸν, ὡς ὑπερῆτον τῶν γνησίου Υἱοῦ αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ εἶπε, διότι ἐπὶ τῷ Πάτερῳ μείζονα αὐτοῦ ἐνόμιζον. Ἴνα δὲ μὴ εἴη τὸ ὅτι ἐκτὸς τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας ὡς εἰπὼν περὶ θανάτου φιλοσοφεῖ, δείκνυσιν ὅτι καὶ ἐπὶ ὡς ἄνθρωπος περιέκειται τὴν ἀσθένειαν τῆς φύσεως. Διὸ πρῶτον μὲν συγχωρεῖ τῇ φύσει πάτην ἴδιον, εἶτα παραθερῶνεται ἑαυτὸν εἰς τὸ ὑπομείναι ἐπὶ τὸ ἀναγκαῖον καὶ χροήσιμον. Ὅρα γὰρ τί φησι;

Νῦν — τετάρταται. Ἀνθρωπίνως τετρωθεὶς ἀγωνιώσα διὰ τὸν ἐγγιζόντα θάνατον.

Καὶ τί εἶπω; Ἀπορούμενος ὑπὸ τῆς ἀγωνίας.

Πάτερ — ταύτης. Ῥῦσαι με ἐκ τοῦ καιροῦ τούτου, τοῦ φοβεροῦ, τοῦ θανατηφόρου. Ταῦτα εἶπεν ὁ ἄνθρωπος καὶ ὡς ἀνθρωπίνην δειλίαν περιβόητος νοσ, ἀνακτάται ἑαυτὸν καὶ ἐπιβόωνσιν λέγων·

Ἀλλὰ — ταύτην. Διὰ τοῦτο ἐπαρῆθεν ἐν τῷ νῦν καιρῷ διὰ τὸ ἀποθανεῖν ἐν τούτῳ, καὶ λοιπὸν χροὴ φέρειν γενναίως. Ἀπολιπὼν οὖν ἔπειτα μὲν φυσικῆς δειλίας, καὶ ὑπογραμμὸν ἀνδρίας, ἐπὶ λέγει·

Πάτερ — ὄνομα. Δεδοξαμένον ὅτι παρὰ τῶν οὐρανίαις δυνάμεσι, δοξασσον αὐτὸ καὶ παρὰ τῶν τῆς γῆς ἀνθρώποις διὰ τῶν μελλόντων ἐπὶ τῷ θάνατῳ μου γενέσθαι σημειῶν. Δοξασσον αὐτὸ διὰ τῆς σου ἐπιδοξασίας· ἢ γὰρ ἐμὴ δόξα σὴ.

Variae lectiones et notæ.

(70) Inclusa absunt A.

(71) Inclusa absunt A.

* Ἦλθεν — δοξάσω. Ἐδοξάσα ἐν τοῖς προγεγενη- A μένοις σημίσι, καὶ πάλιν δοξάσω ἐν τοῖς ἐπὶ τῷ θανάτῳ σου γενησομένοις.

Ὁ οὖν ὄχλος — γαγονέαι. Οὐ συνίει τῆς φωνῆς, ἀλλὰ τὸν ἦχον αὐτῆς μόνον κατασχών.

Ἄλλοι — λελάληκε. Συνιέντες αὐτῆς.

* Ἀπεκρίθη — ὑμᾶς. — Οὐ δεῖ ἐμὲ, ἵνα μάθω ὁ οὐκ οἶδα· πάντα γὰρ οἶδα τὰ τοῦ Πατρὸς· ἀλλὰ δεῖ ὑμᾶς, ἵνα μάθητε, περὶ οὗ ἀμφιβέλλετε, ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ εἰμι. Πῶς γὰρ ἂν ἦλθε φωνὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐπ' ἐμὲ, εἰ μὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ εἰμι; Πῶς δ' ἂν ὁ Θεὸς τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ ἐδοξάσα καὶ πάλιν δοξάσαι δεῖ ἐμοῦ;

Νῦν — τούτου. Νῦν ἤδη ἐκδίκησις τῶν τοῦ κόσμου τούτου ἀνθρώπων διὰ τῆς ἐμῆς ἐκδικήσεως. B Τοῖς μὲν γὰρ ἄλλοις ἅπασιν ἀνθρώποις ὁ θάνατος ἐπιτίμιον ἁμαρτίας ἐστι· Πάντες γὰρ ἤμαρτον, φησί, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας εἰσῆλθεν ὁ θάνατος· ἐμοὶ δὲ οὐδαμῶς, διότι οὐδαμῶς ἤμαρτον. Ἐπεὶ οὖν κάμοι τὸν θάνατον ὁ διεβόλος ἐπάγει, ἀναμαρτήτων μεμνηκότε, νῦν ἐν τῷ ἐνεστώτῳ καιρῷ δίκην δίδωσι τῆς ἐμῆς ἀδικίας, τὴν καθαιρεῖσιν τῆς τυραννίδος. Αὕτη δὲ ἡ δίκη, εἶτον ἢ κόλασις, τοῦ κόσμου τούτου ἐκδικησις ἐστι. Λοιπὸν (72) νῦν ἡ ἐκδικησις τῆς εἰς ἐμὲ ἐπηρεΐας ἐκδικησις ἐστι τῆς εἰς τοὺς γενάρχας καὶ ὅλον τὸ γένος ἐπηρεΐας.

Νῦν — ἔξω. Ἐξω τῆς τοιαύτης ἀρχῆς, ἣν δεῖ ἀπάτης ἐκτῆσθαι. Ἐπεὶ γὰρ αὐτὸς διὰ τοῦ ξύλου τῆς (73) βρώσεως πάλαι τὸν παλαιὸν Ἀδὰμ ἐξέβαλε C τῆς βασιλείας τοῦ κόσμου· [αὐτὸν (74) διὰ τοῦ ξύλου τῆς σταυρώσεως νῦν ὁ νέος Ἀδὰμ ἐκβάλλει τῆς βασιλείας τοῦ κόσμου], τὴν τοῦ προπάτορος παρακοὴν διὰ τῆς ἐαυτοῦ ὑπακοῆς ἰασάμενος.

Καγῶ — ἑμαυτὸν. Ἐάν ἀναχθῶ ἐπὶ τὸν σταυρὸν, πάντας πανταχόθεν τοὺς δεκτικούς τῆς πίστεως ἐλεύσω πρὸς ἑμαυτὸν δεῖ αὐτῆς. Καὶ οὕτως, ὑψωθείς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, πρῶτον εἰλκυσε τὸν ληστήν, καὶ τὸν ἑκατόνταρχον, καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ τηρούντας αὐτὸν, ἐντεῦθεν ἀρξάμενος ἐλκύειν. Ἐλεύσω δὲ, φησί, κατεχομένους ὑπὸ τοῦ τυράννου, ὅτε πρῶτον ἐκεῖνον καταβάλω.

Ταύτην δὲ τὴν ἐλξιν ἀρπαγὴν ἐκάλεσεν ἀλλαχοῦ λέγων· Πῶς δύναται τις εἰσελθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ, καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ διαρκάσαι, ἐὰν μὴ πρῶτον θῆσῃ τὸν ἰσχυρὸν, καὶ τότε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ διαρκάσῃ; Ὅπισθω μὲν οὖν εἶπεν ὅτι Οὐδεὶς δύναται εἰσελθεῖν πρὸς ἐμὲ, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας με ἐλκύσῃ αὐτὸν· ἐνταῦθα δὲ λέγει, ὅτι

Vers. 28. *Venit — glorificabo.* Glorificavi in his quæ facta sunt signis : et rursus glorificabo in his quæ in morte tua fient.

Vers. 29. *Turba ergo — esse factum.* Qui vocem non intellexerant, sed sonum duntaxat ejus perciperant.

Vers. 29. *Alii — locutus est.* Qui vocem intellexerant.

Vers. 30. *Respondit — vos. — Non propter me, ut discam quod non scio.* Nam omnia quæ Patris sunt novi, sed propter vos, ut id discatis de quo dubitatis, puta quod a Deo sim ; quomodo enim super me vox de cælo descendisset nisi a Deo essem ? quomodo præterea Deus nomen suum et glorificasset et rursus glorificaturus esset per me ?

Vers. 31. *Nunc — hujus.* Jam nunc hominum hujus mundi ultio fit per meam punitionem. Aliis siquidem omnibus hominibus mors, peccati pœna est. *Nam omnes, inquit, peccaverunt, et per peccatum mors introiit* 41 ; mihi vero nequaquam, quia nunquam peccavi. Cum ergo diabolus etiam mihi, qui peccati expers semper permansi, mortem intulit ; nunc præsentī tempore irrogatæ mihi injuriæ pœnas luit, quippe tyrannidis subversionem ; nam multa ipsa, sive punitio, mundi hujus est ultio ; præsens itaque repensio contumeliæ, quam mihi intulit, ultio est, et violentiæ adversus primos generis propagatores totumque genus irrogatæ.

Vers. 31. *Nunc — foras.* Extra hujusmodi principatum, quem fraude acquisivit. Nam quia olim veterem Adam per ligni cibum e regno mundi ejecit : novus nunc Adam ipsum per crucis lignum e mundi regno ejecit, progenitoris inobedientiam sua curans obedientiam.

Vers. 32. *Et — ego meipsum.* Si adactus fuero in crucem, omnes undique, qui fidem susceperint, per eam traham ad meipsum. Et vere in cruce exaltatus, latronem primum attraxit, et centurionem, eosque qui se cum illo servabant, hinc cœpit attrahere. *Traham, inquit, tanquam a tyranno detentos, ipso primum tyranno dejecto.*

Hanc autem attractionem alibi *raptum* vocavit dicens : *Quomodo potest quis ingredi in domum fortis ac vasa ejus diripere, nisi primum alligaverit fortem, et tunc domum ejus diripiet* 42 ? Atqui superius dixit, *Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum* ; hinc autem ait : *Omnes traham ad meipsum* 43, non contraria significans, sed quæ Patris sunt

⁴¹ Rom. iii, 23. v 12. ⁴² Matth xii, 29. ⁴³ Joan. vi, 44.

Variæ lectiones et notæ.

(72) Malim οὖν pro νῦν, quæ duo alibi etiam in his codicibus confusa esse animadverti.

(73) Durum hoc. Ac fortasse aliquis maluerit, διὰ τῆς τοῦ ξύλου βρώσεως. Sed mox huc refertur,

διὰ τοῦ ξύλου τῆς σταυρώσεως. Membrorum ergo æqualitate excusatur.

(74) Inclusa exciderant ex codd. B.

sibi concilians ac communia omnia ostendens, et æqualitatem per talia demonstrans.

Vers. 33. *Hoc — esset moriturus.* Hoc, quidnam? Si exaltatus fuero, siquidem exaltationem in cruce innuebat.

Vers. 34. *Respondit — hominis?* Etiam hic legem, simpliciter divinam appellant Scripturam. Nam, frequentibus ejus in locis immortalitas divinitatis Christi significatur: quemadmodum etiam mortalitas humanitatis ejus, et maxime in Psalmis Davidicis.

Et vide dolosum eorum conatum. Cum enim superius de morte disputantem audissent ac dicentem: *Oportet exaltari Filium hominis*⁴⁴ (quanquam hoc evangelista non addiderit: siquidem variis in locis hoc eis locutus est); cum etiam nunc addiderit, *Si exaltatus fuero*, intellexerunt, quod exaltationem diceret mortem, licet non de ea quæ per crucem fieret, conciperent: et hinc sperabant convinci posse ipsum non esse Christum; tanquam dicentes: Nos audivimus ex Scriptura, quod Christus non moriatur: et quomodo tu dicis, quod ipsum mori oporteat? Deinde, ne hoc de eo dicere videantur, aiunt:

Vers. 34. *Quis — hominis?* Etenim si Christus est, non moritur; quod si moritur, non est Christus. Atqui, o dementes! debilis est ratio vestra: nam et hoc et illud verum est: immortalis quidem est divinitate, mortalis autem humanitate. Sed Christus nunc non docuit, quomodo immortalis esset, sed quomodo mortalis; sciens, eos non suscepturos de sua immortalitate sermonem.

Considera namque, quod, cum etiam vocem, quæ de cælo venerat, audissent ac dixissent: *Angelus ei locutus est*, adhuc tamen malignantur. Ideo simpliciter eos admonet.

Vers. 35. *Dicit — comprehendant.* Lucem dicit seipsum. Nam et in præcedentibus dicebat: *Ego sum lux mundi, qui sequitur me non ambulat in tenebris*⁴⁵. Modicum autem tempus id dicit, quod ad mortem usque deerrat. Præ humanitate ergo ac benignitate protestatur ac admonet illos, ut in luce ambulent, hoc est sequantur eum cum lumine præeuntem viamque commonstrantem, et ejus credant sermonibus. Per tenebras vero errorem intelligo, quo eos seduxerunt illorum pontifices, postquam Christum interfecerunt, affirmantes quod seductor fuisset.

Intelliguntur quoque simpliciter *Tenebræ*, error Judæorum, qui corporalem cultum servantes, ar-

πάντας ἐκύσω πρὸς ἑμαυτὸν οὐκ ἐνομιζῶν, ἀλλὰ τὰ τοῦ Πατρὸς οἰκειούμενος, καὶ πάντα δεικνύων, καὶ τὸ ἴσον διὰ τῶν τοιούτων ποιῶν.

Τοῦτο — ἀποθνήσκειν. Τοῦτο, ποῖον; τὸ ὑψωθῶν ὑπεθλήναι γὰρ τὴν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ὕψωσιν.

Ἀπεκρίθη — ἀνθρώπου; Κένταυθα νόμος ἴσως. ἀπλῶς τὴν θείαν Γραφήν. Πολλαχοῦ γὰρ αὐτὴν ἀθάνατον τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ σημαίνει. ὡς καὶ τὸ θνητὸν τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ, καὶ μέντοι τοὺς Δαυιδικούς Ψαλμούς.

Ὅρα (75) δὲ κακουργίαν. Ἀκούσασθε γὰρ πᾶσι τῶν περὶ τοῦ θανάτου φιλοσοφῆσαντες, καὶ πᾶσι θέντες ὅτι δεῖ ὑψωθῆναι τὸν υἱὸν τοῦ ἀποθνήσκοντος εἰ καὶ μὴ προσέθηκε τοῦτο ὁ εὐαγγελιστὴς γὰρ διαφόρως ἔλεγε τοῦτο πρὸς αὐτούς: καὶ νῦν εἶπεν ὅτι Ὅταν ὑψωθῶ, συνακαθίσταται τὸν θάνατον λέγει, εἰ καὶ μὴ τὴν ἐπὶ τῆς ἐνοήσεως, καὶ προσεδόκησαν ἐντεῦθεν ἐλέγχει ἀποθνήσκοντα Χριστὸν, ὡς καὶ λέγουσι: Ἐκούσθημεν τὴν Γραφὴν ὅτι ὁ Χριστὸς οὐκ ἀποθνήσκει, καὶ πᾶσι λέγει ὅτι ἀποθνήσκειν (76) χρὴ αὐτόν; Εἶτα, ὡς μὴ ἐλάττωσιν αὐτοῦ τοῦτο λέγειν, φασί.

Τίς — ἀνθρώπου; Εἰ μὲν γὰρ ἴσως ὡς λέγουσι οὐκ ἀποθνήσκει· εἰ δὲ ἀποθνήσκει, οὐκ ἴσως ὡς Χριστὸς. Καὶ μὴν, ὦ ἀνόητοι! σαθρὸς ὁ λόγος ὡς ἐστὶν ἐστὶ γὰρ καὶ τοῦτο κακόν, ἀθάνατος μὲν τῆς ἐπιτήτει, θνητὸς δὲ τῆς ἀνθρωπότητι. Ἄλλ' ὁ Χριστὸς οὐκ ἐδίδαξε νῦν πῶς μὲν ἴσως ἀθάνατος, καὶ ἐθνητὸς, εἰδώς αὐτοὺς οὐ παραδιζομένους τὸν πᾶσι τῆς θεότητος αὐτοῦ λόγον.

Σκόπει γὰρ ὅτι καὶ τὴν ἐλθοῦσαν φωνὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐνωτισθέντες καὶ εἰπόντες ὅτι ἄγγελος ἐπὶ λέλαλέκαμεν, εἴτε πονηροῦνται. Διὰ παρανομίαν ἐπιπέττωσιν ἀπλῶς.

Εἶπεν — καταλήθη. Φῶς ἑαυτὸν λέγει. Εἰ καὶ καὶ προλαβὼν ἔλεγεν. Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, ὁ ἀκολουθῶν ἔμοι οὐ μὴ περιπατῆσαι ἐν σκοτίᾳ. Μικρὸν δὲ χρόνον φησι τὸν ἄγγελον τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Ὑπὸ φιλάνθρωπίας τοῖσιν διασπύρεται, καὶ κατεπίγει αὐτοὺς εἰς τὸ περιπατῆσαι ἐν τῷ φωτὶ, ἡγοῦν ἀκολουθεῖν αὐτῷ φωτισθέντες, καὶ ὁδηγοῦνται, καὶ πιστεύουσιν τοῖς λόγοις (77) ἐπὶ σκοτίαν δὲ νοῶ τὴν πλάνην, ἣν ἐπλάνασαν αὐτοὺς ἄρχοντες αὐτῶν μετὰ τὸ ἀναλεῖν τὸν Χριστὸν, εἰς ποροφῆσαντες ὅτι πλάνος ἦν.

Νοεῖται δὲ σκοτία καὶ ἡ ἀπλῶς κἀκεῖ τῶν Ἰουδαίων τὴν γὰρ σωματικὴν λατρείαν μὴ

⁴⁴ Joan. in, 8, xiv, 28. ⁴⁵ Joan. viii, 12,

Variæ lectiones et notæ.

(75) Γάρ pro δέ Α.
(76) Δεῖ pro χρὴ Α.

(77) Τῷ λόγῳ Α.

συντες δοκεῖσιν εὐαρεστῆν τῷ Θεῷ, καὶ σώζεσθαι. Καὶ μὴν αὐτὰ ἡ σκοτία καὶ τότε εἶχεν αὐτούς· ἀλλὰ τὸ καταλάβῃ ἀντὶ τοῦ κατακυριεύσῃ μέχρι τέλους.

Καὶ — ὑπάγει. Πλανᾶται, προσκόπτει, κρημνίζεται.

Ἔως — φῶς. Ἐσαφήνισε τὸν λόγον.

Ἴνα — γέννησθε. Καὶ ἐν προομιόις τοῦ Εὐαγγελίου εἶπεν οὗτος ὁ εὐαγγελιστῆς, ὅτι Ὅσοι ἔλαβον αὐτόν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἄλλ' ἔκει μὲν νοοῦμεν ὅτι τέκνα τοῦ Πατρὸς γίνονται, ἐνταῦθα δὲ ὅτι υἱοὶ τοῦ Υἱοῦ, ἵνα μίθῃς ὅτι μία ἐνέργεια Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ κοινὰ πάντα ἀμφότεροι.

Ταῦτα — αὐτῶν. Ἐγνω γὰρ τὸν θυμὸν αὐτῶν ταρασσόμενον καὶ ἀγριακινόμενον, καὶ ἐκρύβη ἵνα μὴ ἐπὶ πλείον ἀναφλεγῇ, κατασταλῇ δὲ μᾶλλον τῇ ὑποχωρήσει αὐτοῦ.

Τοσαῦτα — αὐτόν. — Τοσαῦτα, ὅσα ἐκείνος μὲν ἐποίησεν, οὗτος δὲ παρέλιπε διὰ τὸ πλήθος αὐτῶν.

Ἴνα — πληρωθῇ. Κἀνταῦθα τὸ Ἴνα οὐκ ἐστὶν αἰτιολογίας, ἀλλ' ἐκβάσεως, ἥτοι πληρώσεως τοῦ μέλλοντος, ὅτι ἐμᾶλλε πληρωθῆναι. Καὶ πανταχοῦ τὸ Ἴνα ὁ λόγος τοῦ προφητοῦ πληρωθῇ, καὶ τὸ Ἴνα ἡ προφητεία πληρωθῇ, καὶ τὸ, Ὅπως καὶ τὰ τοιαῦτα τοιαύτην ἔχουσι τὴν σημασίαν, εἰ καὶ (78) μὴ ἐν ταῖς ἄλλοις εὐαγγελισταῖς τοῦτο διδαχόμενα. Οὐ γὰρ διότι εἶπον οἱ προφῆται, διὰ τοῦτο γεγονόσιν ἂ εἶπον· ἀλλὰ διότι ἐμᾶλλον γενέσθαι, διὰ τοῦτο εἶπον οἱ προφῆται. Ἰδιῶμα γάρ (79) ἐστὶ τοῦτο τῆς Γραφῆς, ὡς προδιεῖλωται, δηλοῦν τὸ ἀψευδές τῆς προφητείας καὶ τὸ πάντως πληρούμενον.

Ὅν — ἡμῶν. Περὶ τῶν μὴ πιστευσάντων τοῦτο εἶρακεν ὁ προφήτης, τούτων τε καὶ τῶν τοιούτων· ἀκούον λόγων τὴν περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητείαν. ἦν ἀκούσαντες οἱ προφῆται τοῖς ὡσὶ τῶν ψυχῶν αὐτῶν ὑπὸ τοῦ θείου Πνεύματος ἐναχηθείσαν, προσηφάτευσαν. Λέγει δὲ ὅτι οὐδεὶς τῶν τοιούτων ἐπίστευσεν αὐτῇ.

Καὶ — ἀπέκαλύφθη. Βραχίον τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, ὡς δύναμις αὐτοῦ. Φησὶ γὰρ ὁ Παῦλος· Χριστός Θεοῦ δύναμις. Οὐδεὶς τούτων ἐγνωρίσθη οὐκ ἀπὸ τῆν ἑαυτοῦ κρυφίωτα, ἀλλὰ ἀπὸ τῆν αὐτῶν τύφλωσιν. Αὐτὸς μὲν γὰρ δίκην ἡλίου τὸ φῶς τῆς οικείας θεότητος εἰδείκνυε καὶ διὰ λόγων καὶ δι' ἔργων· αὐτοὶ δὲ σαθρωθείσαν τῇ πονηρίᾳ τὴν ὄρασιν ἔχοντες οὐχ (80) ἐνετράνισον.

Διὰ τοῦτο — Ἡσαίας. Κἀνταῦθα τὸ Διὰ τοῦτο

⁴⁵ Joan 1, 12. ⁴⁶ I Cor. 1, 24.

Variæ lectiones et notæ.

(78) Monuit quidem in superioribus etiam, nec tamen ita aperte. Igitur mox dicit, προδιεῖλωται.

(79) Δέ, pro γάρ. A.

(ff) De his qui, etc. De incredulis hoc dixit propheta, tam de his quam de aliis his æqualibus. Interpres τούτων τε καὶ τῶν τοιούτων inculcavit post

A bitrabantur se Deo placere ac salvos fieri. Atqui hæc tenebræ jam illos habebant; sed ait: Non vos comprehendant, id est, ne usque ad finem dominantur vobis.

Vers. 35. Et — vadat. Errat, offendit, præcipitatur.

Vers. 36. Donec — lucem. Sermonem explanavit.

Vers. 36. Ut — sitis. In primordiis quoque Evangelii dixit hic evangelista: Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri credentibus in nomen ejus⁴⁵. Sed ibi quidem intelligimus, quod filii fiant Patris: hic autem, quod filii ipsius Filii: ut discas, quod una sit Patris et Filii operatio, et amborum omnia esse communia.

Vers. 36. Hæc — eis. Scribat namque, iram illorum turbatam esse ac irritatam: ideo abscondit se ne amplius inflammaretur, sed magis ejus sessione sedaretur.

Vers. 37. Tam multa — eum. — Tam multa; quot autem illud ediderit, prætermisit hic propter eorum multitudinem.

Vers. 38. Ut — completeretur. Etiam hic dictio Ut, non est causalis sed eventum dicit, sive ejus quod futurum est, completionem. Et ubicunque dicetur: Ut sermo prophetæ completeretur, ut prophætia completeretur; dictio Ut, et Græcæ dictiones ἵνα, ὅπως ac similes, dictam eandem habent significationem, quamquam in aliis evangelistis hoc non manifestavimus. Neque enim, quia dixerunt prophetæ, ideo facta sunt quæ dixerant, sed quia futurum erat ut fierent, propterea prædixerunt prophetæ. Nam Scripturæ idioma est, ut prædiximus, quo significat infallibilitatem prophetiæ et omnimodam ejus completionem.

Vers. 38. Quem — nostro. De his qui (ff) non crediderunt, hoc dixit propheta; auditum dicens horum ac similitum, prophetiam de Christo, quam prophetæ cum audissent, auribus animarum suarum a divino Spiritu immisam, prophetaverunt. Dicit ergo, quod nullus talium illi crediderunt.

Vers. 38. Et — revelatum est? Brachium Patris est Filius, utpote potentia ac robur ejus. Ait enim Paulus: Christus Dei potentia⁴⁶. Nihil horum cognitum est, non propter sui abscondionem, sed propter illorum cæcitatem. Ipse siquidem in modum solis, lucem suæ divinitatis ostendebat, et per sermones, et per opera. Illi vero malitia depravatam habentes aspectum non illustrabantur.

Vers. 39. Propterea — Isaias. Etiam hic, Pro-

(80) Τρανώς ἐγίνωσκον. De τρανοῦν hoc sensu, vide Huet. ad Orig. t. III, p. 564, nota α.

λέγων. Tollenda ergo sunt horum et similitum post dicens.

pterea, non causale est, sed futuri declarativum A quia futurum erat, ut credere non possent, sive non vellent : nam si voluissent, utique ereditissent. Non posse, siquidem etiam significat : non velle sicut in præcedentibus docuimus. Aut, *non poterant credere*, prohibiti a malitia et cæcitate sua. Quid ergo iterum dixit Isaias ?

Vers. 40. *Excæcavit — cor.* Et hoc Scripturæ idioma est, Dei permissionem, quasi opus ejus appellare. Siquidem *Excæcavit*, et *Induravit*, significant, excæcari ac indurari permisit, tanquam incurabiles : neminem enim vi attrahit, propter liberum cujusque arbitrium. Simile etiam est, quod dicitur : *Indurans indurabo cor Pharaonis* 47 ; et : *Declinare fecisti semitas nostras a via tua* 48 ; et *Errare fecisti nos, Domine, a via tua* 49 ; frequentiaque B sunt hujusmodi in Veteri Testamento idiomata.

Tale quoque est, quod apud Paulum dicitur : *Tradidit illos Deus in reprobum sensum* 51, et : *Tradidit illos in affectiones ignominie* 51. Nam Deus non solum nemini hoc facit, sed nec relinquit, nisi eum relinquamus. Ait namque : *Peccata vestra divinationem faciunt inter me et vos* 52. Rursumque dicit : *Ignorasti legem Dei tui, ignorabo et ego te* 53. Et David : *Ecce, qui elongant se a te, peribunt* 54. Ad hæc Salvator ipse in Evangeliiis ad Jerusalem : *Quoties volui congregare filios tuos, et cætera et nolustis* 55.

Vers. 40. *Ut — eos.* Rursum *Ut*, non est causæ redditivum, sed futuri demonstrativum (gg), quia futurum erat, ut oculis non viderent, et corde non intelligerent, neque converterentur, sed sanarentur Oculos autem dicit intellectuales : nam oculis non videre, declaratur per id quod subditur : *Corde non intelligere.*

Hæc tamen verba alio modo declarata sunt in Evangelio juxta Matthæum, alio dicta tempore.

Vers. 41. *Hæc — eo.* Hæc puta, de cæcitate ac induratione, et cætera. *Gloriam autem ejus dicit gloriosam illam visionem, quando vidit Dominum sedentem super solium excelsum* 56, et ea quæ circa ipsum erant, terribilia ac magnifica erant. Tunc enim Filium vidit : et hæc postmodum dixit ac locutus est de eo, cum tunc hæc ab eo audisset. Nam de Christo erant, quod excæcandi et indurandi erant non visuri, nec intellecturi, quod Deus esset, neque convertendi ab errore, ut sana rentur vulnera animarum ipsorum.

47 Exod. iv, 21. 48 Psal. xliii, 19. 49 Isa. lxiii, 17. 50 Rom. i, 28. 51 Ibid. 26. 52 Isa. lii, 2. 53 Osée iv, 6. 54 Psal. lxxii, 27. 55 Matt. xxiii, 37. 56 Isa. vi, 1.

οὐκ ἔστιν αἰτιολογία, ἀλλὰ μέλλοντος, ὅτι ἐπιπέ- οὐ δύνασθαι πιστεύειν, εἴτεον οὐ βούλεσθαι. Εἰ γὰρ ἔβούλοντο, ἐπίστευον ἄν. Τὸ γὰρ μὴ δύνασθαι σημαίνει καὶ τὸ μὴ βούλεσθαι, ὡς καὶ προείρηται ἰδιόδηξάμεν. Ἡ οὐκ ἔδύναντο, καλυμμένη ἐστὶ τῆς κακίας καὶ πωρώσεως αὐτῶν. Τί οὖν πάλιν ἰσοῦσθαι ;

Τετύφλωκεν — καρδίαν. Ἰδιώμα καὶ τοῦτο Ἑβραϊκῶς, τὸ τὴν παραχώρησιν τοῦ Θεοῦ εἰς πᾶν αὐτοῦ λέγειν. Τὸ γὰρ Τετύφλωκε, καὶ τὸ Πωρώκεν, ἀντὶ τοῦ Παραχώρησε τυφλωθῆναι ἢ πωρωθῆναι ὡς ἄνιάτων ἢ οὐδένα γὰρ ἄλλοιαν τὸ αὐτεξούσιον ἐκάστου. Τοιοῦτον ἐστὶ καὶ τὸ Σκληρῶτων σκληρυνῶ τὴν καρδίαν φησὶ καὶ τὸ, Ἐξέκλινας τὰς τρίβους ἡμῶν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ καὶ τὸ, Ἐπλάνησας ἡμᾶς, Κύριε (81), ἀπὸ τῆς οδοῦ σου ἢ συνεχῆς δὲ τὰ τοιαῦτα ἰδιώματι παρὰ Ἑβραϊκῶς.

Τοιοῦτον δὲ καὶ τὸ παρὰ Παύλου Ἐπέθετο αὐτοὺς εἰς ἀδόκιμον νοῦν καὶ Ἐπέθετο αὐτοὺς εἰς πάθη ἀτιμίας. Ὁ γὰρ Θεὸς οὐ (82) μόνον τι τοιοῦτον πράττει ἄλλ' οὐδὲ ἐγκαταλίπει μὴ ἐγκαταλίπει αὐτὸν. Λέγει γὰρ Ὁὐχὶ ἐπέθετο ἡμῶν διεστῶσιν ἀνά μέσον ἡμοῦ καὶ ἡμῶν ἢ πάλιν φησὶν Ἐπελάθου νόμου Θεοῦ σου, ἐπιπέθετο σου κίχως ἢ καὶ ὁ Δαυὶδ Ἰδοὺ εἰ μακρύνονται ἰσχυρὰ ἀπὸ σοῦ ἀπολούνται ἢ καὶ αὐθις ὁ Σωτὴρ ἢ τὰς ἐξ ἡμετέρων γελίους πρὸς τὴν Ἱερουσαλὴμ ἢ Ποσάκις ἠθέλησάν σου ναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, καὶ τὰ ἐξ ἡς, καὶ οὐκ ἐθέλησάν σου.

Ἰνα — αὐτούς. Πάλιν τὸ Ἰνα οὐκ ἔστιν αἰτιολογία ἀλλὰ μέλλοντος, ὅτι ἐμελλον μὴ ἰδεῖν τοὺς ἄρθετε μὴδε νοῆσαι τῇ καρδίᾳ, μὴδ' ἐπιστραφῆναι καὶ ἰσχυρὰ. Ὁρθαλμοὺς δὲ λέγει τοὺς νοητούς ἢ τοῦ γὰρ ἰδεῖν τοὺς ὀρθαλμοὺς ἐφεσηνευστικὸν τὸ Μηδὲ νοῆσαι καρδία.

Ταῦτα δὲ τὰ ῥητὰ τρόπον ἕτερον ἠρακίτητα ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον, καθ' ἕτερον ῥηθῆτα κερν.

Ταῦτα — αὐτοῦ. — Ταῦτα, τὰ περὶ τῆς σωσεως καὶ πωρωσεως, καὶ τῇ ἐξῆς. Δεξὸν δὲ ἔρω φησὶ τὴν ἐνδοξὸν ὀπτασίαν ἐκείνην, ὅτε εἶδε τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ, καὶ τὰλλα τὰ περιεπεφωδῆρα καὶ ἐξάσια. Τὸν Υἱὸν γὰρ εἶδε τότε, καὶ τὸ εἶπεν ὕστερον καὶ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ, ἀπὸ αὐτῶν αὐτὰ τότε παρ' αὐτοῦ. Περί τοῦ Χριστοῦ γὰρ εἶπε ὅτι ἐμελλον τυφλωθῆναι καὶ πωρωθῆναι, καὶ μὴ ἴδω μὴδε συνίναμι ὅτι Θεὸς ἐστὶ, μὴδ' ἐπιστραφῆναι ἀπὸ τῆς πλάνης, καὶ ἰαθῆναι τὰ τραύματα τῆς καρδίας αὐτῶν.

Variae lectiones et notæ.

(81) A ponit vocabulum Κύριε, paulo post, ante συνεχῆς. (82) Οὐ μόνον absunt A.

(gg) Demonstrativum. Hoc de suo addidit, ac si repererit ἀποδεικτικόν.

*Ομοίως — Θεοῦ. Οὐκ ἄρα ἀρχόντες ἦσαν, ἀλλὰ ἄνθρωποι δόξης ἀνθρωπίνης. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος λέγει αὐτοῖς· Πῶς δύνασθε ὑμεῖς πιστεῦσαι, δόξαν παρὰ ἀλλήλων λαμβάνοντες, καὶ τὴν δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ οὐ ζητοῦντες;

Ἰησοῦς — με. Ἐνδόντος τοῖς (83) Ἰουδαίοις τοῦ θυμοῦ, πάλιν ἀνερέκη καὶ διδάσκει. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ πιστεύει εἰς τὸν πέμψαντά με· οὐ μόνον διότι μία φύσις καὶ θεότης ἀμφοῖν, ἀλλὰ καὶ διότι ἢ εἰς τὸν ἀπεισταμένον τιμῇ εἰς τὸν ἀποσταλάντα διαβαίνει. Τὸ δὲ οὐ πιστεύει εἰς ἐμὲ δοκεῖ μὲν ἀνήσως, ἔστι δὲ μᾶλλον προτροπῆς εἰς τὸ πιστεῦειν. Τοιοῦτον δὲ ἔσται καὶ τὸ· Ὁ ἐμὲ δεχόμενος οὐκ ἐμὲ δέχεται, ἀλλὰ τὸν ἀποσταλάντά με. Ἰδιωματικά γὰρ καὶ (84) τὰ τοιαῦτα.

Χρῆ δὲ γινώσκειν ὅτι ἕτερόν ἐστι τὸ πιστεῦειν αὐτῷ, καὶ ἕτερόν ἐστι τὸ πιστεῦειν εἰς αὐτόν· τὸ μὲν γὰρ ἐστι τὸ πιστεῦειν τοῖς λόγοις αὐτοῦ, ὃ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων λέγεται· τὸ δὲ ἐστι πιστεῦειν εἰς τὴν θεότητα αὐτοῦ, ὅπερ ἐπὶ Θεοῦ μόνου λέγεται.

Καὶ — με. Θεωρίαν τὴν διὰ τοῦ νοῦ λέγει· ὅτι Ὁ γινούς τὴν ἐμὴν θεότητα ἔγνω τὴν τοῦ Πατρὸς μου. Μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ θεότης ἐν ἡμῖν. Καὶ ἐγὼ εἰκὼν εἰμι τοῦ Πατρὸς ἀπαράλλακτος.

Θωρεῖ δὲ τις τὴν τοῦ Χριστοῦ θεότητα οὐκ ἀπὸ τῆς φύσεως αὐτῆς· ἀθεώρητος γὰρ ἡ θεία φύσις, καὶ παντελῶς ἀνεκνόητος κατὰ τὸ· Θεὸν οὐθεὶς ἔώρακε πώποτε· ἀλλ' ἀπὸ τῶν θεοπραπῶν ἔργων καὶ λόγων αὐτοῦ.

Ἐγὼ — ἐλήλυθα. Φῶς νοητὸν λύων τὸ νοητὸν σκότος, καὶ διὰ τῶν θεοπραπῶν ἔργων καὶ λόγων παραδεικνύων τὰς ἀκτίνας τῆς θεότητος τοῖς ὕμῃσιν ὀφθαλμοῖς.

Ἰνα — μείνη. Τῇ τῆς πλάνης, τῇ τῆς ἀμαρτίας. Διαφόρως δὲ τὰ αὐτὰ λέγει διαμαρτυρόμενος, καὶ τῇ συνεχείᾳ μαλαξαὶ τὸ σκληρὸν τῆς καρδίας αὐτῶν βουλόμενος, καὶ πᾶν εἰσφέρειν τὸ ἑαυτοῦ· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἔπραξε.

Καὶ — αὐτόν. Ἐν τῷ νῦν αἰῶνι.

Οὐ — κόσμου. Εἶπε καὶ ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ ὅτι Οὐκ ἀπίστευον ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. Καὶ ἀνάγνωθι πάλιν ἐκεῖ τὴν ἐξηγήσιν εὐ ἔχουσα.

Ὁ — αὐτόν. Ὁ ἀπειθῶν ἐμοὶ καὶ μὴ δεχόμενος τὰ ῥήματά μου ἔχει τὸν (85) κατακρίνοντα, τὸν ἐλέγχοντα αὐτόν. Τίς δὲ ἐστὶν οὗτος, ἀκουσον.

Ὁ λόγος — ἡμέρα. Τίς δὲ ὁ λόγος οὗτος, ἐνωτισθητι.

Vers. 42. *Verumtamen* — Vers. 43. *Dei*. Siquidem princeps non erant, sed servi gloriae humanae. Propterea etiam Dominus illis dicebat: *Quomodo potestis vos credere, cum gloriam a vobis mutuo sumatis et gloriam quae a solo Deo est non quaeratis* 87?

Vers. 44. *Jesus* — me. Mitigata Judaeorum ira apparuit iterum et docet. Quod autem dicit, tantumdem est, ac si dicat: *Qui credit in me, credit in eum, qui me misit*: non solum quia una est natura et divinitas amborum, verum etiam, quia honor ei qui missus est, exhibitus, redundat in eum qui misit. Et quod ait, *Non credit in me, videtur quidem negationis, sed magis est exhortationis ad credendum*. Simile quoque est et illud: *Qui suscepit me, non me suscipit sed eum qui misit me* 88. Nam et haec idiomatis sunt aliaque hujusmodi.

Scire autem oportet, quod aliud est credere ei, quam credere in eum; illud siquidem est, credere sermonibus ejus, quod de ceteris etiam hominibus dicitur; hoc autem est, credere in divinitatem ejus, quod de solo Deo dicitur.

Vers. 43. *Et* — me. Visionem eam dicit, quae mentis est, ac si dicat: Qui meam cognovit divinitatem eam quoque cognovit, quae Patris est; nam una et eadem est in nobis divinitas: et ego Patris imago sum, per omnia illi similis.

Videt autem quispiam Christi divinitatem, non ex natura sua; divina siquidem natura invisibilis est, ac penitus intelligibilis, juxta illud: *Deum nemo vidit unquam* 89, sed ex operibus divinis ejusque sermonibus.

Vers. 46. *Ego* — veni. Lux intellectualis solvens tenebras intellectus, per divina opera ac verba, divinitatis radios sanis ostendens oculis.

Vers. 46. *Ut* — maneat. Quae sunt in errore peccati. Frequenter etiam eadem contestando dicit, assiduitate volens durum illorum cor emollire, et quidquid ad se attinet, in medium adducens: propterea siquidem etiam clamabat.

Vers. 47. *Et* — eum. In praesenti saeculo.

Vers. 47. *Neque* — mundum. Dixit etiam tertio capite: *Non misit Deus Filium suum in mundum, ut condemnet mundum, sed ut salvetur mundus per eum* 90: et ibi quoque lege enarrationem quae optima est.

Vers. 48. *Qui* — ipsum. Qui mihi non paret, nec suscipit verba mea, habet qui se convincat ac condemnet; quis sit autem is, audito.

Vers. 48. *Sermo* — die. Quis autem sit hic sermo, advertite.

87 Joan. v, 44. 88 Marc. ix, 37. 89 Joan. i, 18.

90 Joan. iii, 17.

Variae lectiones et notae.

(83) Genitivum habet Hentenius. Sed dativum videtur Euthymius elegisse, ne plures genitivi concurrerent.

(84) Καὶ ταῦτα Α.

(85) Τὸν κρίνοντα Α.

Vers. 49. *Quia — loquar.* Quia dicebant non esse eum a Deo, et propterea non obediebant ei, ait: In novissimo die sermo, quem locutus sum dicens, quod ex meipso non sum locutus, sed Pater, qui misit me, ipse mihi præceptum dedit, quid dicam et quid loquar, ille condemnabit eum, loco accusatoris constitutus, convincens, omnemque amputans occasionem, quem operibus confirmavi, ex omni parte ostendens, quod Deo non sim contrarius.

Vers. 50. *Et — est.* Utpote vitam concilians æternam, tanquam ad vitam adducens æternam. Sunt ergo inexcusabiles, qui ea non suspiciunt, quæ mihi præcepta sunt, ut loquar, videlicet verba mea, doctrinam meam: et sibi ipsis sunt inimici, utpote vitam non suscipientes æternam.

Hæc vero: Quid dicam et quid loquar, idem significant. Multa autem sunt hujusmodi apud sacram Scripturam.

Vers. 56. *Quæ — loquor.* Et per prædictam et per præsentem sententiam, rursum inducit eos ad fidem, parcens adhuc illis præ immensa benignitate. De hujusmodi autem humilitate verborum dispensatorie dictorum, variis in locis diximus. Illa namque: *A meipso non veni* 61; et: *Ex meipso non sum locutus* 62; et: *Ipse mihi præceptum dedit, quid dicam et quid loquar* 63, ac similia, manifestius quidem confirmant, quod Deo non sit contrarius: secretius vero innuunt quod Patri sit æqualis.

CAP. XIII. Vers. 1. *Ante — Patrem.* Nam postquam mortuus est ac resurrexit, a terra in cælum migravit.

Vers. 1. *Cum dilexisset — eos.* Suos, vocat discipulos, utpote domesticos propter obedientiam. Sui autem appellati quoque sunt omnes Judæi, tanquam cognati: imo etiam omnes simul homines, tanquam creaturæ ipsius. Addidit autem, *Qui erant in mundo.* Nam qui jam in virtute mortui erant. ejus etiam proprii dicebantur. Abraham videlicet Isaac et Jacob, quique tempore illorum justii erant, Cum dilexisset ergo discipulos ad id usque temporis, tunc magis dilexit eos. Nam, *in finem,* idem significat quod vehementer. Quia enim jam moriturus erat, eosque relicturus, dilectionem intendit ad accensionem vehementioris memoriæ ipsius. Signum vero intentionis fuit, lotio pedum illorum: nam qui aliquem ferventer amat, ne extremum quidem ejus ministerium devitat.

Vers. 2. *Et cenafacta.* In diversorio, in instrato cœnaculo: quia facta vespera, sicut dixit Matthæus accubuit cum duodecim 64. Quære ergo hanc sententiam sexagesimo tertio ejus capite, ac lege omnem, quæ ibi data est, expositionem.

Vers. 2. *Cum diabolus — traderet.* Cum jam tunc cogitationem immisisset, quando unguentum effudit super caput Jesu mulier, de qua scripsit Matthæus. Quære ergo juxta finem sexagesimi secundi

Ὅτι — λαλήσω. Ἐπεὶ εἶπεν ὅτι οὐκ ἔστον αὐτοῦ Θεοῦ, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἐπίειθετα αὐτῷ, καὶ ὅτι Ἐν τῇ ἰσχυρῇ ἡμέρᾳ ὁ λόγος ὃν ἐλάλησα ἰσχυρῶς ἐξ ἑμαυτοῦ οὐκ ἐλάλησα, ἀλλ' ὁ πῖμψας με Πάτερ· αὐτός μοι ἐνετείλατο τί εἶπω καὶ τί λαλήσω, καὶ κρίνει αὐτόν, ἐν τάξει κατηγοροῦ ἰστέμου καὶ διελέγχων, καὶ πάσαν ἀπολογίαὺν περιαιρῶν, ἡ ἐθεβαλοῦν τοῖς ἔργοις, πανταχόθεν δεικνύων ὅτι εἰμι ἐντίθεος.

Καὶ — ἴστιν. ἵς ζωὴν αἰώνιον προξίνουσα, καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον ἄγουσα. Ἀναπολόγητοι οὖν ἡμεῖς δεχόμενοι τὰ ἐνταλθέντα μοι λαληθῆναι, ἐν τῷ ῥήματά μου, τὴν διδασκαλίαν μου· καὶ ἰπέτω εἰσὶν ἑαυτῶν ὡς μὴ δεχόμενοι τὴν αἰώνιον ζωὴν.

Τὸ δέ· Τί εἶπω καὶ τί λαλήσω τὸ αὐτὸ λέγω. Πολλὰ δὲ τοιαῦτα παρὰ τῆ Γραφῆς.

Ἄ — λαλῶ. Καὶ διὰ τοῦ προῤῥηθέντος, καὶ τοῦ παρόντος ῥητοῦ, πάλιν ἐνάγει τοὺς αἰσθησῶντες, ἐπὶ φειδόμενος αὐτῶν ὑπὸ τῆς ἀπίστου μηθροπίας. Περὶ μόντοι τῆς ταπεινότητος τῶν οὕτων οἰκονομῶν ῥημάτων διαφόρος ἐπέμπετο. Τὸ γὰρ Ἄπ' ἑμαυτοῦ οὐκ ἐλήλυθα, καὶ Ἐξ ἑμαυτοῦ οὐκ ἐλάλησα, καὶ Αὐτός μοι ἐντολὴν ἔδωκεν τί εἶπω καὶ τί λαλήσω, καὶ τὰ τοιαῦτα, φρονεῖν τερον μὲν τὸ μὴ εἶναι αὐτόν ἀντίθεον βεβαιώσιν, κρυφιώτερον δὲ τὸ εἶναι αὐτόν ἴσον τῷ Πατρὶ ὑπεφαίνουσι.

Πρὸ — Πατέρα. Ἀποθανῶν γὰρ καὶ ἠεταῖα μετέβη ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὸν οὐρανόν.

Ἀγαπήσας — αὐτούς. Ἰδιοῦ λέγει τοὺς μὲν τὰς ὡς οἰκίους διὰ τὴν εὐπείθειαν. Ἰδιοὶ δὲ καὶ προσπυγροῦθήσαν καὶ οἱ πάντες Ἰουδαῖοι ὡς ἐγγενοι· καὶ οἱ σύμπαντες ἄνθρωποι ὡς δημιουργήματα αὐτοῦ. Τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ δὲ εἶπε, διότι οἱ τελευτηκότες ἐν ἀρετῇ ἴδιοι αὐτοῦ ἴσιν. Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, καὶ οἱ κατ' ἀννοὺς δίκαιοι. Ἀγαπήσας οὖν, φησὶ, τοὺς μετέπειτα ἄχρι τοῦ τότε καιροῦ, τότε μᾶλλον ἀγάπησεν αὐτούς· τὸ γὰρ εἰς τέλος τὸ σπῶδρα θαλοῖ. Ἐπειροῦ ἔμμελλεν ἤδη ἀποθανεῖν καὶ ἀπολειπεῖν αὐτούς, ἐπειροῦ σφοδροτέρας. Σημεῖον δὲ τῆς ἐπιτάσεως τὸ πῶς τοὺς πόδας αὐτῶν. Ὁ γὰρ ἀγαπῶν τινα θερμῶς αἰτῶν τὴν ἰσχυρῆν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ παραιτεῖται.

Καὶ δειπνοῦ γεννημένου. Ἐν τῷ καταλύματι ὅπου τὸ ἰστρομῆτον ἀνώγειον, ὅτε ὀφείας γενομένης ὡς εἶπε Ματθαῖος, ἀνέκειτο μετὰ τῶν δώδεκα. Ζήτησον οὖν τοῦτὶ τὸ ῥητόν ἐν τῷ ἐξηκοστῷ τῆς κεφαλαίῳ αὐτοῦ, καὶ ἀναγνώθι πάσαν τὴν καὶ ἐθεῖσαν ἐξήγησιν.

Τοῦ διαβόλου — παραδῶ. Ἡδὴ βεβλημένος ἰστρομῆτον τότε, ὅτε τὸ μύρον κατέχευεν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ Χριστοῦ ἡ γυνὴ, περὶ ἧς Ματθαῖος ἰστρομῆτον Ζήτησον οὖν πρὸς τῷ τέλει τοῦ ἐξηκοστοῦ ἐν τῷ

61 Joan. vii, 28. 62 Joan. xiv, 10. 63 Joan; xii, 49. 64 Matth. xxvi, 20.

κεφαλαίου αὐτοῦ τὸ Ἄμην, ἀμὴν λέγω ὑμῖν A capitis ipsius, ubi dicitur: Amen dico vobis, ubicunque prædicatum fuerit hoc Evangelium in universo mundo⁶⁶, et cætera, et lege finem datæ ibi expositionis.

Τοῦτο δὲ παρενέβαλεν ὁ εὐαγγελιστὴς, ἐκπλητόμενος τὴν ὑπερβάλλουσαν τοῦ Σωτῆρος ἀνεξικακίαν, ὅτι καὶ τούτου τοὺς πόδας ἐνίψε, μελετώντας ἕδη προδοῦναι αὐτόν.

ΚΕΦ. Ιζ'. Περὶ τοῦ νιπτῆρος.

Εἰδὼς — χεῖρας. Ὡς Υἱὸς γνησίῳ καὶ μονογενεῖ. Ἀνθρωπογενεῶς δὲ εἶπεν ὅτι πάντα δέδωκεν αὐτῷ ὁ Πατὴρ εἰς τὰς χεῖρας, μιμούμενος τὸν Χριστὸν τοιοῦτα λέγοντα περὶ ἑαυτοῦ πολλάκις κατ' οἰκονομίαν, ὡς διαφόρως εἰρήκαμεν. Ὡς περὶ δὲ ὁ Πατὴρ παραδίδωσι τῷ Υἱῷ, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ. Φησὶ γὰρ Παῦλος Ὅταν παραδῶ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ B Paulus: Cum tradiderit regnum Deo et Patri⁶⁶.

Καὶ — ὑπάγει. Ὡς Υἱὸς Θεοῦ καὶ Θεός. Φησὶν οὖν ὅτι εἰδὼς ἑαυτὸν παντοκράτορα, καὶ Υἱὸν Θεοῦ, καὶ τοσαύτης μὲν ἔξουσίας, τηλικαύτης δὲ ἄξιας, ὅμως εἰς ἄκραν συγκατέβη ταπεινώσων ἅμα μὲν τὴν εἰς τοὺς μαθητὰς ἀγάπην ἐνδεικνύμενος, ἅμα δὲ παιδεύων αὐτοὺς ταπεινοφρονεῖν.

Ἐγείρεται — ἰμάτια. Οὐ πάντα, ἀλλὰ τὸ ἔξωθεν περιβόλαιον, ἃ καὶ τὸ μετ' ἐκείνου, πρὸς τὸ (86) εὐσταλῆς εἶναι.

Καὶ λαβὼν — ἑαυτόν. Τῷ λουτῷ δίδωσεν ἑαυτόν πρὸς τὸ ἐκμάσσειν δὲ αὐτοῦ τοὺς πόδας τῶν νιπτομένων.

Εἶτα — νιπτῆρα. Αὐτὸς καὶ τὸ ὕδωρ χομίσας, καὶ πάντα μετὰ πάσης προθυμίας αὐτουργήσας, ἵνα καὶ ἡμεῖς διακονοῦντες πάντα μετὰ πάσης προθυμίας (87) αὐτουργώμεν, εἰς ἐκείνον ἀποδίδοντες, καὶ μὴ ἰπαιρώμεθα· τί γὰρ ἡμεῖς πρὸς τὸν Θεόν; Τὸ μέντοι λέντιον, καὶ τὸν νιπτῆρα, καὶ τὴν ὑδρίαν, ἀπὸ τοῦ οἰκοδεσπότου πάντως ἔλαβεν εἰς τὴν τότε χρῆσιν.

Καὶ — Πέτρον. Ἐπεὶ ἤρξατο νίπτειν, εἶτα ἦλθε πρὸς τὸν Πέτρον, φαίνεται ὅτι (88) πρῶτον ἐνίψε τοὺς πόδας τοῦ Ἰσκαριώτου, ἅμα μὲν εὐεργετῶν ἄχρι θανάτου καὶ τιμῶν τὸν προδοτὴν αὐτοῦ, ἵνα καὶ ἡμεῖς ὁμοίως ποιῶμεν, ἅμα δὲ καὶ βουλόμενος αὐτὸν κατανοῦναι, τοιαῦτα κατὰ τοῦ ποιούτου κηδεμόνος διανοοῦμενον.

Καὶ — πόδας; Σὺ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; Εκπλαγείς γὰρ εἶπε τοῦτο, καὶ σφόδρα ἐλαδθηθεῖς. D

Ἀπεκρίθη — ἄρτι. Ὁ ἐγὼ διδάσκω διὰ τούτου τοῦ πράγματος.

⁶⁶ Matth xxvi, 13. ⁶⁶ I Cor. xv, 24.

Varia lectiones et notæ.

(86) Εὐσταλῆς Α.
(87) Αὐτουργίας Δ.

(88) Est hæc Chrysostomi opinio, tom. VIII, p. 415 A.

(hh) Licet — esset. In Græco tantum est, ac tantæ potestatis.

Hoc autem interposuit evangelista cum stupore admirans excellentem Christi clementiam, quia hujus etiam pedes lavit, qui in proximo erat eum traditurus.

CAP. XVI. De lotione pedum.

Vers. 3. *Sciens — manus.* Tanquam Filio legitimo et unigenito. Humano autem more dixit: *Omnia dedit ipsi Pater in manus*, Christum ipsum imitans, qui frequenter hujusmodi de se dispensatorie solet dicere, sicut variis in locis diximus. Sicut autem Pater tradit Filio, sic et Filius Patri. Ait enim Paulus: *Cum tradiderit regnum Deo et Patri*⁶⁶.

Vers. 3. *Et — iret.* Tanquam Filius Dei ac Deus. Ait ergo: *Sciens seipsum omnipotentem ac Dei Filium: licet tantæ esset (hh) potestatis, talisque dignitatis, ad extremam tamen descendit humilitatem, tum dilectionem erga discipulos ostendens, tum eos animi modestiam edocens.*

Vers. 4 *Surgit — vestimenta.* Non omnia, sed exteriorem amictum, aut etiam indumentum, quod vesti illi exteriori adhærebat, quo succinctior esset ad id quod facere parabat.

Vers. 4. *Cumque accepisset — se.* Linteo sese præcinxit ad extergendos lavandorum pedes.

Vers. 5. *Deinde — pelvim.* Ipse etiam aquam ferebat, et universa cum omni promptitudine propriis manibus faciebat ut et nos ministrantes, cuncta cum omni promptitudine per nos ipsos faciamus, in illum respicientes: neque extolamus: quid enim sumus nos, si ad Deum conferamus? Linteum itaque, pelvim ac hydriam a patrefamilias procul dubio in eum tunc usum accepit.

Vers. 5. *Et — Vers. 6. Petrum.* Quia lavare cepit ac postmodum venit ad Petrum, apparet, quod primum laverit pedes Iscariotæ, simul quidem beneficio afficiens ac honorans proditorem suum usque ad mortem, ut et nos similiter faciamus. Simul etiam compungi volens illum, qui talia adversus talem gubernatorem cogitaret.

Vers. 6. *Et — pedes?* Tu qui Filius Dei es? In stuporem versus hoc dixit, ac vehementer cum reverentia veritus.

Vers. 7. *Respondit — modo.* Quod ego hac re doceo.

Vers. 6. *Scies autem postea.* Quando hoc manifestavero. Nam paulo post de hoc dicturus est : *Si ego lavi vestros pedes Dominus et Magister, et vos debetis invicem alii aliorum lavare pedes* 67. Vel scies postea, cum me videris in caelum assumptum, cum venerit super vos Paracletus : tunc enim scies, qualis quale fecerim opus et quare.

Vers. 8. *Ait — aeternum.* Hoc est, nunquam ; asseverabat enim honorans illum ac venerans.

Vers. 8. *Respondit —* Vers. 9. *caput.* Non dixit, quam obcausam hoc faceret, sciens illi non posse eo modo persuaderi, sed potius magis repugnaturum ; sed cum prae nimio amore repugnaret, ex hoc illi persuadet : *comminatus namque excisionem, protinus eum inclinavit, fecitque, ut ille amplius petat, quam prius ab eo petebatur : et tantum se offerat ad id ministerium perferendum, quantum prius ad repugnandum, imo etiam amplius. Non tantum, inquit, pedes, sed et manus et caput* : ita nimia dilectione et primum obsistebat, et postmodum concedebat.

Vers. 10. *Dixit — estis.* Ne opinarentur lotionem hanc, purificationem quamdam esse, quale et baptismus, hujusmodi opinionem exemplariter solvit dicens : *Qui lotus est, non indiget lavari, nisi solos pedes*, quibus calcando lavacrum egreditur, sed est mundus totus, utpote jam lotus. *Et vos mundi estis, nempe mundati jam per doctrinam, quam vos docui, et abjecta omni pravitate ac malitia.*

Nam et Chrysostomus interpretans illud, *Et vos mundi estis*, ait etiam adjectum esse, Propter sermonem quem locutus sum vobis. Itaque doctrina non opus est vobis, ut mundemini ab his quibus jam emundati estis, nisi ut solis pedibus lavemini, propter causam, quam nunc non scitis, scietis autem postea.

Vers. 10. *Sed non omnes.* Non omnes mundi estis.

Vers. 11. *Sciebat — estis.* Noverat eum, qui praecipitatus et contaminatus erat.

Vers. 12. *Cum — vobis ?* Ignorantes interrogat, quo attentiores reddat : nam postquam factum est, vult nunc docere quod ignorabant.

Vers. 13. *Vos — etenim.* Sum ista, tanquam Deus. Nam cum discipulis loquens sese detegit. Dicens itaque : *Vos dicitis ; vos me ita appellatis : sermonem invidia carere fecit. Addens autem Sum, hujusmodi confirmavit appellationes, nec ad gratiam, sed propter veritatem dictas demonstravit. Jam ergo hinc ratiocinemini.*

67 Joan. xiii, 14.

Variae lectiones et notae.

(89) *H πριν παρακαλεσθαι Α.
 (90) Chrysost. tom. VIII, p. 416 B. non dicit, hanc προσκείσθαι, sed ea explicationis causa infert ex Joan. xv, 3. Dum ergo addit, videtur dicere, id

Α Γνώση δε μετά ταύτα. 'Οτι φανερώσω εἰς οὐχ εἰς μακρὰν γὰρ ἔρει πρὶ τούτου ὅτι. Εἰ ἴη ἔνεψα ὑμῶν τοὺς πόδας, ὁ Κύριος καὶ ὁ διδάσκαλος, καὶ ὑμεῖς ὀφείλετε ἀλλήλων νίπτειν τοὺς πόδας καὶ τὰ ἑξῆς· ἢ γνώση μετά ταῦτα, ὅτι καὶ ἰδῆς ἀνακαλυφθεὶς ἐν εἰς τὸν οὐρανόν, ὅτι καὶ ἰδῆς Παράκλητος ἐφ' ὑμᾶς· τότε γὰρ γνώση ἕλκεται ὡς ἔπος ἔργον ἐποίησα καὶ διατί.

Ἀγεία — αἰῶνα. — Εἰς τὸν αἰῶνα, ὅτι τοῦ Πνεύματος διεσχυρίζεται γὰρ τιμῶν αὐτὸν καὶ λίαν αἰδοῦμαι.

Ἀπεκρίθη — κεφαλὴν. Οὐχ εἶπε μὲν τὸν οὐρανόν καὶ τοῦτο ποιεῖ, γινώσκων αὐτὸν μὴ πισθῆναι ἀπὸ τούτου, μᾶλλον μὲν οὖν ἐπὶ πλέον ὅτι μὲν· ἐπεὶ δὲ ἀπὸ πολλῆς ἀγάπης διεσχυρίζεται ἀπὸ ταύτης αὐτὸν κείθει. Ἀπειλήσας γὰρ ἕκαστος αὐτῆς, αὐτίκα τούτου ὑποκλίει, καὶ τὴν αἰτίαν ὁ (89) πρὶν παρακαλεῖτο, καὶ τοσαύτην εἰσφέρειν ὅσων πρότερον εἰσφέρειν ἐστάσθαι, καὶ δὲ καὶ πλείονα. Μὴ τοὺς πόδας γὰρ, φησὶ, νίπτει, ἀλλὰ καὶ τὰς χεῖρας καὶ τὴν κεφαλὴν. Οὐκ ἔστι ὑπεροβὴν ἀγάπης καὶ πρώτον ἐνίστα, καὶ ἔπειτα ἐπέδωκε.

Ἀγεία — ἴστε. Ἴνα μὴ ὑπολάβωσιν ὅτι ἡ καθαῖα καθάρσιόν τε ἴσθιν, ὅσον καὶ τὸ βάπτισμα λύει τὴν τοιαύτην ὑποψίαν παραδειγματικῶς, ἢ ὁ λαλουμένων οὐ χρῆζει λούσασθαι, εἰ μὴ τὸν πόδας τίψασθαι μόνους, διότι τοῦτοις πνευματικῶς ἔξομοι τοῦ λουτροῦ· ἀλλ' ἴσθιν καθαρὸς ὅλος, ὡς ἡ καθαρισθέντες ὑπὸ τῆς διδασκαλίας ἣν εἰδὶκαί ἴσθιν καὶ βρῆσαντες πᾶσαν κακίαν καὶ πονηρίαν.

Γ Ἐρμηνεύων γὰρ ὁ Χρυσόστομος τὸ καὶ ἡμεῖς καθαρὸι ἴσθιν προσκείσθαι (90) λέγει καὶ τὸν λόγον ὅν λελάληκα ὑμῖν, εἴπουν τὸν δόξαν ἴσθιν. Οὐ χρῆζετε οὖν καθαρῆσθαι ὡς ἄλλοι σθητε, εἰ μὴ τοὺς πόδας νίψασθαι μόνους, ἡ πρᾶγμα ὃ οὐκ οἴδατε ἄρτι, γινώσθε δὲ μετὰ ταῦτα.

Ἄλλ' οὐχὶ πάντες. Οὐ πάντες καθαρὸι ἴσθιν.

Ἡδεῖ — ἴστε. Ἡδεῖ αὐτὸν ἐκτραχηλιστῆσαν ῥυπωθέντα.

Ἦτι — ὑμῖν ; Ἐρωτῆ ἄγνωστον, ἵνα διεγείρη προσοχὴν. Μετὰ γὰρ τὸ πεῖσσαι, λοιπὸν βούλεται ἰδῆσαι τὸ ἀγνωστόμωτον.

Ἦτις — γὰρ. Εἰμὶ ταῦτα, ὡς Θεός. Πρὸς τὸν μαθητᾶς γὰρ διαλεγόμενος ἐκαλύπτει ἑαυτὸν. Εἰπὼν μὲν οὖν ὅτι Ἦτις φωνεῖτέ με, ὑμεῖς φωνεῖτέ με οὕτως, ἀνεπαχθῆ τὸν λόγον ἐποίησεν πρὸς τοὺς θεοὺς δὲ ὅτι Εἰμὶ, ἐδεδαιώσεν τε τὰς τοιαύτας ἀποφωγίας καὶ μὴ πρὸς χάριν, ἀλλὰ πρὸς ἀλήθειαν ἰσομοίας ἀπέδειξε. Λοιπὸν τοίνυν ἐνταῦθα ἐπισημαίνεται.

προσκείσθαι. Aut ex vocabulo ἐπισημαίνω id est legit Euthymius, quo tamen haud adeo diligenter utitur, ut ex multis exemplis constat.

Εἰ — πόδας. Οὐκ εἶπεν ὅτι Ἐάν ἐγὼ ὁ φύσει Κύριος Α ἐνίψα ὑμῶν τῶν φύσει δούλων τοὺς πόδας, πολλῶ μάλ-
λον ὑμεῖς οἱ ὁμόδουλοι ὀφείλετε ἀλλήλων νίπτειν τοὺς πό-
δας· οὐδ' ὅτι Ἐάν ἐγὼ ἐνίψα τοὺς τοῦ προδότου, πολλῶ
μάλλον ὑμεῖς τοὺς τῶν ἐπιβούλων· ἀλλὰ διὰ τῶν ἔργων
ταῦτα θηλώσας, ἀφῆκε τὴν διακρίσιν αὐτῶν τῇ συνε-
δίῃσι τῶν ἀκρωμένων.

Ἐπίδειγμα — ὑμῖν. Ἐπίδειγμα τῆς ἐν ἀγάπῃ
ταπεινώσεως ἔδωκε ὑμῖν διὰ τῆς τοιαύτης πρά-
ξεως.

Ἴνα — ποιῆτε. Ἐξ ἀγάπης ταπεινούμενοι, καὶ
διακονοῦντες τοῖς ὑποδοχῆσι. Καίτοι γε αὐτὸς μὲν
ἦν ὑπὲρ ἔνοιαν καὶ λόγον· ἡμεῖς δὲ ἴσμεν γῆ καὶ
σποδὸς, καὶ τέφρα, καὶ κόνις, καὶ εἴ τι τούτων εὐ-
τελέστερον. Ὅταν δὲ οὐ μόνον οὐ ταπεινούμεθα πρὸς
τοὺς ἑλάττωτας, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς τοὺς μείζονας· καὶ Β
οὐ μόνον οὐ νίπτωμεν τοὺς πόδας τῶν δούλων, ἀλλ'
οὐδὲ τῶν φίλων, οἱ καὶ τοὺς τῶν ἐπιβούλων νίπτειν
ὀφείλουτες· ποίας οὐκ ἂν εἶημεν ἀξιοὶ καταδικῆς.
οὐ μόνον οὐ μιμούμενοι τὸ δοθεὶς ὑπόδειγμα, ἀλλὰ
καὶ ἐξ ἐναντίας ἰστάμενοι, καὶ κατὰ διάμετρον
ἐπακρομενοι, καὶ τὴν ὀφειλὴν οὐκ ἀποδιδόντες. Καὶ
ὑμεῖς γάρ, φησιν, ὀφείλετε ἀλλήλων νίπτειν τοὺς
πόδας.

Ἀμὴν — αὐτόν. Λοιπὸν οὖν, εἰ ἐγὼ ὁ ἀσύγκριτος μεί-
ζων οὕτως ἐταπεινώθην, πολλῶ μάλλον ὑμεῖς. Καὶ τοῦτο
δὲ τῆς ἀφάτου ταπεινώσεως αὐτοῦ, τὸ δοῦναι ἑαυτὸν
παράδειγμα, τὸν Πλάστην τοῖς ἰλάσμασι, καὶ τρόπον
τινὰ συγκρίνεσθαι τὸν ἀσύγκριτον.

Εἶπε δὲ τὸ νόημα τοῦτο καὶ ἐν τῷ ἐνεσκαιδεκάτῳ
κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον· καὶ ζήτησον ἑκεῖ τὸ· C
Οὐκ ἔστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον (91) αὐτοῦ, καὶ
τὰ εἰῆς.

[(92) Οὐκ ἔστι δούλος. Ἔως ἂν ὁ μὲν ἔστι δούλος
τούτου, ὁ δὲ ἀπόστολος ἑκείνου. Ἐλάττωσις γάρ καὶ τὸ
δουλεύειν, καὶ τὸ ἀποστῆλθαι.]

Εἰ — αὐτά, Εἰ ταῦτα οἴδατε, τὰ ρηθέντα· οἴδατε δὲ
αὐτά, παρ' ἐμοῦ μαθόντες· Μακαριοὶ ἔστε, ἐάν ποιῆτε
αὐτά. Οὐκ ἀρκεῖ γὰρ εἰδέναι μόνον, ἀλλὰ χρῆ καὶ
ποιεῖν.

Οὐ — λέγω. Τὸ· Ἐάν ποιῆτε αὐτά. Περὶ τοῦ Ἰούδα
γάρ τοῦτο ἔλεγεν, ὅς οὐ μόνον οὐκ ἐμίλλε ποιῆσει αὐτά,
ἀλλ' οὐδ' ἄλλο τι τῶν ἐντεταλμένων, ἤδη τὴν προδοσίαν
μελετῶν.

Ἐγὼ — ἐξελεξάμην. Οἶδα, ὡς Θεός, τίνες μὲν
τῶν παρ' ἐμοῦ ἐλεγμένων ποιήσουσιν αὐτά, τίς δὲ D
οὐ ποιῆσει. Καὶ ἄνωτέρῳ δὲ εἰπὼν ὅτι Καὶ ὑμεῖς
καθαροὶ ἔστε, ἀλλ' οὐχὶ πάντες· καὶ ἐν διαφόροις
δὲ καιροῖς πολλὰ τοιαῦτα φθεγγόμενος, νύττοντα
μόνον τὸ τοῦ προδότου συνειδῶς, καὶ ἅμα μὲν διδά-
σκοντα ὅτι οὐ λανθάνει ἐπιβουλεύων, ἅμα δὲ καὶ
εἰς μεταμέλειαν καὶ δέσφρωσιν ἐκκαλούμενα, οὐκ
ἔπεισε.

Vers. 14. Si — pedes. Non dixit, Si ego, qui natura
Dominus sum, lavi vestros pedes, qui natura servi
estis, multo magis vos invicem conservi, debetis
alii aliorum lavare pedes. Neque dixit : Si ego pro-
ditoris lavi pedes, multo magis vos insidiatorum :
sed hæc per opera significans, horum disputatio-
nem reliquit auditorum conscientię.

Vers. 15. Exemplum — vobis. Exemplum dejec-
tionis in dilectione, hoc opere tradidi vobis.

Vers. 15. Ut — faciatis. Ex dilectione dejecti,
ac subditis ministrantes. At vero ipse quidem erat
major, quam intelligi ac dici posset : nos autem
sumus terra et cinis, pulvis et cœnum, aut si quid
his vilius est. Quando vero non tantum ad mino-
res : nec solum pedes servorum non lavamus, sed
neque amicorum, cum etiam insidiatorum lavare
debeamus : qua, obsecro, condemnatione digni non
erimus ? qui non solum Christi non imitamur
et ex diametro extollimur, nec quod debitum est
exsolvimus. Et vos, inquit, debetis invicem alii alio-
rum lavare pedes.

Vers. 16. Amen — illum. Itaque si ego, qui
incomparabiliter major sum, meipsum adeo de-
jeci, multo magis vos. Et hoc autem ineffabilis
humilitatis ipsius est, quod sese dederit exemplum
Creatorem videlicet creaturis : et quodammodo
se comparaverit, qui incomparabilis est.

Dixit autem et hanc sententiam decimo nono
capite juxta Matthæum : ibi ergo quære quod di-
citur : Non est discipulus supra magistrum suum,
et cætera⁶⁸.

†† Non est servus. Quandiu ille quidem est ser-
vus hujus, hic apostolus ejus. Inferioris enim est
conditionis, sed et servire, et nuntium mitti.

Vers. 17. Si — ea. Si hæc novistis, quæ dicta
sunt, novistis autem ea, cum a me didiceritis :
Beati eritis si feceritis ea, neque enim nosse
sufficit, sed et facere oportet.

Vers. 18. Non — dico. Puta, Si feceritis ea.
Nam de Juda hoc dicebat, qui non solum ea factu-
rus non erat, sed nec aliud quidquam eorum quæ
præcepta erant, de proditione jam curam habens.

Vers. 18. Ego — elegerim. Novi, tanquam Deus,
quinam ex electis meis facturi sunt ea, et, et quis sit
qui non faciet. Superius quoque dixit : Et vos mundi
estis, sed non omnes⁶⁹ ; variisque temporibus multa
hujusmodi locutus est, quæ solius proditoris pun-
gerent conscientiam, simulque docerent, quod eum
non lateret proditor, et illum ad pœnitentiam ac
correctionem evocarent : verum non persuade-
runt.

⁶⁸ Math. x, 24. ⁶⁹ Joan. xiii, 10.

Variæ lectiones et notæ.

(91) Αὐτοῦ abest A.

(92) Hæc uterque in margine habet. Caret iis Hentenius.

Cur autem etiam proditorem elegerit, diximus A octavo juxta Marcum capite, et ibi quære quod dicitur : *Et ascendit in montem, et vocavit quos ipse voluit* 70, et cætera, totamque illorum verborum lege enarrationem.

Vers. 18. *Sed — sum.* Etiam in hoc loco dictio ut, manifestativa est ejus quod futurum erat. Hoc quoque sicut et alia propter proditorem dicit. Nam futurum erat, ut compleretur Scriptura Davidica, quæ ait : *Qui comedit panes meos ampliavit adversum me supplantationem* 71.

Septuaginta ergo ex Hebraico sensu hanc ita interpretati sunt : Christus vero eandem nunc ex eodem interpretatus, aliis dictionibus eandem vim obtinentibus eadem et ipse dicit. Siquidem idem sibi volunt, *Qui edit*, cum evangelista, Christi verba referens, habeat *Ὁ τρώγων*; et, *Qui comedit* cum Septuaginta dicant *ὁ ἐσθίων* : et *Ampliavit*, sicut Sustulit, eodemque modo se habent ἀπὸ

qua. Ait ergo de Juda, *Qui apud me pascitur*, qui de eadem mensa mecum communicat, neque ob hoc ipsum me reveretur, *Ampliavit* ac sustulit, hoc est, *Confirmavit sive movit adversum me calcaneum et supplantationem*, sive dolum ac insidias, eo quod cum inimicis sit locutus. Solent namque, qui currentes dejicere nituntur, calcaneo insidiari. Ideo calcaneus ac supplantatio dolum ac insidias denotat.

Vers. 19. *Nunc — sum.* Ut cum fuerit completa hujusmodi Scriptura, credatis, quod ego sum, de quo illa vaticinabatur.

Vers. 20. *Amen — me.* Juxta finem quoque decimoni capituli Evangelii secundum Matthæum dixit : *Qui recipit vos, me recipit : et qui me recipit, recipit eum, qui me misit* 72. Nunc autem etiam idem dicit, volens amplius illos consolari, quod futurum esset ut paulo post percurrerent orbem.

Vers. 21. *Hæc — spiritu.* Spiritum dicit affectum mœroris ac turbationis, quo movebatur ob proditoris perditionem ; nam præ nimia compassione turbabatur. Vehementer enim super eo dolebat. De Lazaro etiam dictum illud declarantes, *Infremuit spiritu* 73, spiritum diximus turbationis affectum.

Vers. 21. *Et — me.* Testificatus est, sive protestatus de proditione.

Vers. 22. *Aspiciebant — diceret.* Siquidem miserum nondum publicare volebat, exspectans adhuc ejus conversionem.

Vers. 23. *Recumbat autem — Jesus.* Ipse erat qui hæc scribebat, velut significavit idem in fine Evangelii. Hunc autem diligebat Jesus, plus vide-

Α Διὰ τὸ ἐξελέξατο καὶ τὸν προδότην, εἰρήκαμε τῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Μάρκον · καὶ ζήτησα ἐκεῖ τὸ · Καὶ ἀναβαίνει εἰς τὸ ὄρος, καὶ προσκαλεῖται οὓς ἠθέλην αὐτός, καὶ τὰ ἐξῆς · καὶ ἀπαρῶντι τῶν ἑπὶ ἐξήγησιν τῶν τοιοῦτων ῥητέων.

Ἄλλ' — αὐτοῦ. Κάνταυθα τὸ Ἴνα δηλωτικὸν ἐστὶν μείλλοντος · οἶον, (93) Ἄλλὰ διὰ τὸν προδότην τῆς λέγουσα. Μέλλει γὰρ ἡ Γραφή πληρωθῆναι ἢ δαυταί. λέγουσα· Ὁ ἐσθίων ἄρτους μου ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ πικρισμὸν.

Οἱ μὲν οὖν ἑβδομήκοντα οὕτως ἀπὸ τοῦ Ἑβραίου τὸ ῥητὸν ἠρμήνευσαν · ὁ δὲ Χριστὸς, ἀπὸ τῆς αὐτῆς τοῦ νῦν μεθερμηνεύων, τὰ αὐτὰ καὶ αὐτὸς ἰερῆ ἰτέρων ἰσοδυναμῶν λέγειον. Ἴσον γὰρ τὸ ὁ ἐσθίων τὸ ὁ τρώγων, καὶ τὸ ἐμεγάλυνεν καὶ τὸ ἐπῆριεν ἢ λοιπὰ δὲ ὁμοίως ἔχουσι.

Φησὶ δὲ περὶ τοῦ Ἰουδα ὅτι Ὁ τρωφόμενος καὶ ἐκ τῶν ὁ κοινωνῶν μοι τραπέζης, οὐδ' αὐτὸ τοῦτο αἰτίον ἐμεγάλυνεν καὶ ἐπῆρην, ἦγον ἐκκραταίωσι καὶ ἐπὶ κατ' ἐμοῦ πτέρναν καὶ πτερισμὸν, αἴτου ἐπιβῶν καὶ ὄλου, διὰ τὸ συλλαβῆσαι τοὺς ἔχθροὺς. Εἰσθενησθε οἱ τοὺς τρέχοντα· ὑποσκαλίσειν πειρώμενοι διὰ τὴν πτέρνης ἐπιβουλεύειν. Διὸ πτέρνα καὶ πτερισμός· ἢ ἐπιβουλὴ καὶ ὄλος.

Ἄπῆρτι — εἰμι. Ἴνα, ὅταν πληρωθῆ ἡ τῆς Γραφῆς, πιστεύσατε ὅτι ἐγὼ εἰμι περὶ οὗ ἐκείνη κηρύττειν.

Ἄμην — με. Καὶ πρὸς τῷ τέλει τοῦ ἑνεακαιδέκτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαίου εἶπεν · Ὁ δεχόμενος ἡμᾶς ἐμὲ δέχεται · καὶ ὁ ἐμὲ δεχόμενος δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με. Καὶ νῦν δὲ τὸ αὐτὸ λέγει, παραγαρῶν αὐτῶν ἐπὶ πλέον, μέλλοντα ὅσον οὕτω διατρέχειν τὴν οὐρανὸν μένην.

Ταῦτα — πνεύματι. Πνεῦμα νοεῖ τὸ πάθος τῆς λύπης καὶ συγχύσεως, τῆς ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τοῦ προδότη. Ὑπὸ γὰρ τῆς ἀγῶν συμπαθείας ἐταράχθη, ὑπερῆλθεν αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ τοῦ Λαζάρου δὲ τὸ Ἐνδριμάσασθε τὸ πνεύματι, ἠρμηνεύοντες πνεῦμα τὸ πάθος τῆς συγχύσεως εἰρήκαμεν.

Καὶ — με. Ἐμαρτύρησεν, ἦγον διημαρτύρησε τῆς προδοσίας.

Ἐβλεπον — λέγει. Οὕτω γὰρ ἠθέλει θαρραλεῶς αἰθλίον, ἀναμάνων ἔτι τὴν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ.

Ἦν δὲ ἀνακαίμενος — Ἰησοῦς. Αὐτὸς ἦν ὁ ταῦτα γράφων, ὡς αὐτὸς ἐπὶ τέλους τοῦ Εὐαγγελίου εἰρηλάτωκε. Τοῦτον δὲ ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς, πλέον δηλωσθε, ἢ

70 Marc. iii, 13. 71 Psal. xl, 10. 72 Matth. x, 40. 73 Joan. xi. 33.

Variæ lectiones et notæ.

(93) Redde : veluti. Sed hoc propter proditorem dico.

(94) Τοῦ Β.

ἀξιον ἀγαπᾶσθαι πλέον διὰ πλεονεξίαν ἀρετῆς μεγάλης ἢ αὐτὸς ἀπέκρυψε διὰ μετριοφροσύνην.

Λέγεται δὲ καὶ τοσοῦτον ἐκ νεότητος ἐπιμελήσασθαι καθαρότητος, ὡς μὴ ἴασαι ποτε μηδὲ λογισμόν αἰσχρὸν ἀναβῆναι εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ · λογισμόν δὲ αἰσχρὸν οὐ τὴν φυσικὴν κίνησιν οἰητέον, ἀλλὰ τὴν προαιρετικὴν φαντασίαν. Διὸ καὶ παρθένος ὕστερον ἐπωνομάσθη. Τοῦτο δὲ προτέρημα καὶ τῆ Θεοτόκου προσῆν.

Λέγει δὲ ὁ (93) Χρυσόστομος ὅτι ἡγάπα αὐτὸν πλέον καὶ δι' ὑπερβάλλουσαν ταπεινοφροσύνην καὶ πραότητα, ἄπερ ἐκτίσαστο μετὰ τὸ ἐπιτεμηθῆναι διὰ τὴν προσδρίαν. Ταῦτα γὰρ καὶ τὸν Μωϋσῆν ὕψωσαν.

Σκέπει δὲ καὶ τοῦτο ὅτι καὶ τοῖς πάθεσι τοῦ διδασκάλου μόνος τῶν μαθητῶν παρέμεινεν ἄχρις ἂν ἐξέπνευσε. Διὰ ταῦτα οὖν καὶ ἡγαπάτο πλέον, καὶ ἀνέκειτο κατὰ τὸν καιρὸν ἐκείνον ἐν τῷ κόλπῳ αὐτοῦ, ὡς καὶ ἐν κόλπῳ πατρὸς, ἀναλόγως ἐγγίζων αὐτῷ διὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἀρετῆς ἐγγύτητα. Εἰκὸς γὰρ αὐτὸν γρόντα ἤδη τὸν θάνατον τοῦ διδασκάλου σφόδρὰ σκυθρωπάζειν, καὶ διὰ τοῦτο μετὰ τὸν νιπτήρα προσκληθῆναι καὶ ἀναπεσεῖν ἐκεῖ χάριν κερηγορίας. Ἐγραψε μὲν οὖν ταῦτα, οὐ φιλοτιμούμενος · καὶ γὰρ φεύγων τὸν κόμπου, τὸ ἑαυτοῦ παρεσιώπησεν ὄνομα.

Ἄλλ' ἐπειδὴ παρέδραμον οἱ ἄλλοι εὐαγγελισταὶ τὰ περὶ τοῦ ἐμβάρετος ψωμίου καὶ δοθέντος τῷ Ἰουδα, μὲλλον διηγήσασθαι τοῦτο, ἀναγκαίως ἐπέπεσε καὶ εἰς τὴν τούτων ἀπαγγελίαν. Ἐπεὶ γὰρ αὐτὸς, ἐπιτραμείς παρὰ τοῦ Πέτρου, ἤρώτησε κρυφίως τίς ἐστὶν ὁ παραδιδούς αὐτὸν ἀναγκαῖον ἦν εἰπεῖν πού ἀνακείμενος ἡδύνατο ἐρωτῆν κρυφίως, καὶ πῶς ἐθάρρει ἐκεῖ τι ἀνακείσθαι καὶ ἐρωτῆν μυστικῶς.

Ἦ τὸ μὲν ἀνακείσθαι ἐν τῷ κόλπῳ αὐτοῦ φησι, δηλὸν τὴν ὑπεράπειρον ταπεινώσειν τοῦ τὴν δόξαν ὑπεραείρου · τὸ δὲ ἀγαπᾶσθαι λέγει, δεικνύων ἑαυτὸν τε εὐχάριστον κάκεινον φιλανθρωπότατον. Καὶ ὅτι μὲν ἡγαπάτο ὁμολογεῖ · διατὶ δὲ ἡγαπάτο οὐ προστίθησιν, εὐχαριστῶν μὲν ἅμα καὶ μετριοφρονῶν.

Νεῦσι — λέγει. Αὐτὸς μὲν οὐκ ἐθάρρησεν ἐρωτῆσαι διὰ τὴν αἰτίαν ἣν εἰρήκαμεν ἐν τῷ ἐξηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου · τῷ Ἰωάννῃ δὲ τοῦτο ἐπέτροψεν, ὡς ἡγαπημένῳ μάλιστα τῷ διδασκάλῳ, καὶ ἀνακείμενῳ θνηκαῦτα ἐν τῷ κόλπῳ αὐτοῦ.

Ἐπιπεσῶν δὲ ἐκείνος οὕτως — ἐστίν ; Οὕτως, ὡς ἀνέκειτο, τουτέστι μὴ ἀναστάς, ἀλλὰ μόνον μεταστραφείς. Ὁ μὲν οὖν Ἰωάννης ἐξ ἀπλότητος καὶ ἀγάπης ἐπέπεσε. Οὕτως γὰρ φύσει Θεὸν αὐτὸν ἐγίνωσκεν · αὐτὸς δὲ ἠέχετο καὶ τούτῳ ψυχαγωγῶν αὐτόν.

licet cæteris, ut qui plus diligi dignus erat, ob virtutis magnæ prærogativam, quam ipse modestiæ causa occultavit.

Dicitur autem tantam a puero curam habuisse puritatis, ut ne turpem quidem cogitationem unquam in cor suum ascendere permiserit : turpis autem cogitatio, non de motu naturali accipienda est, sed de phantasia voluntaria ; ideo etiam virgo postmodum cognominatus est. Hoc vero privilegium Dei quoque Genitrici datum erat.

Dicit autem Chrysostomus, quod etiam amplius eum diligebat, propter excellentem animi humilitatem ac mansuetudinem, quas adeptus erat postquam de præeminentia correptus fuerat. Si quidem hæ virtutes etiam Mosen exaltaverunt.

Considera vero et hoc, quomodo solus ediscipulis in magistri afflictionibus permanserit, donec spiritum exhalasset : ob hæc ergo etiam amplius eum diligebat, ac tempore illo in sinu ejus recumbebat tanquam filius in sinu patris ; appropinquans similiter ei propter virtutis propinquitatem. Siquidem verisimile est, quod, præcognita jam magistri morte, mœstus admodum erat, et propterea post pedum lotionem ascitus fuerat, ibique recubuerat : consolationis ergo gratia (ii) hæc scripsit, non gloriationis : nam fugiens jactantiam, sui ipsius nomen conticuit.

Verum cum cæteri evangelistæ prætermisissent quæ de intinctione et offula Judæ data contigerant : narraturus hoc, incidit necessario in horum enarrationem. Nam, quia hortatu Petri clam interrogaverat quisnam esset qui eum traderet, necesse erat dicere, quomodo recumberet, ut clam cæteris posset interrogare, et quo pacto ausus est ibi recumbere ac secreto interrogare.

Aut recubuisse se dicit in sinu ejus, immensam illius manifestans humilitatem, qui immensæ erat gloriæ : se vero diligi ait, significans et se gratum et illum humanum. Confitetur ergo, quod diligebatur ; causam vero cur diligeretur non addit, simul et gratus et modestus.

Vers. 24. *Innuit — diceret.* Ipse quidem ausus non est interrogare, propter causam quam sexagesimo quarto juxta Matthæum capite diximus ; Joanni vero hoc commisit tanquam a præceptore maxime dilecto, qui tunc in sinu ejus recumbebat.

Vers. 25. *Cum ergo ille recumberet ita — est ?* Ita, sicuti recumbebat, hoc est, non elevatus, sed tantum conversus. Joannes itaque ex simplicitate ac dilectione recumbebat ; nondum enim natura Deum esse cognoscebat ; ipse vero permittebat, etiam in hoc animum illius oblectans.

Variæ lectiones et notæ.

(95) Tom. VIII, p. 194 A.

(ii) Χάριν κερηγορίας, male, ut videtur, interpres retulit ad sequentia ἔγραψε ταῦτα, PARTOL. GR. CXXIX.

44

Vers. 26. *Respondet — Iscariotæ.* Quære prædicto A juxta Matthæum capite, ubi dicitur: *Dico autem vobis, quod non bibam ex hoc fructu vitis usque in diem illum*⁷⁴ et cætera, et lege totam enarrationem: nam in ea de his et iis quæ sequuntur, ad verbum dictum est.

Vers. 27. *Et — Satanas.* In fine illius enarrationis de hoc plane invenies. Ingressus est autem in illum, non quod ut dæmoniacum agitare, sed quod dominaretur ac servituti eum subjeceret, veluti septuagesimo sexto capite Evangelii secundum Lucam diximus. Vel etiam per cogitationes in illum ingressus est.

Vers. 27. *Ait — Vers. 29. Daret.* In ea enarratione etiam hæc omnia pulchre declarata sunt.

Vers. 30. *Accepta — exivit.* Similiter et hoc.

Vers. 30. *Erat — Vers. 31. Exivit.* Significavit tempus evangelista, ostendens, quod neque nox eum retinuit.

Vers. 31. *Ait — hominis,* Superius dixit capite decimo quinto: *Venit tempus ut glorificetur Filius hominis*⁷⁵. Hic autem: *Nunc glorificatus est Filius hominis.* Et hoc, inquit, tempore glorificatus est afflictionibus pro mundo toleratis: nam gloria sunt domino afflictiones, quas pro servis tolerat. Tanquam factum autem dicit id quod futurum est; quia paulo post comprehendendus et passurus erat. Quod si domino gloria sunt afflictiones toleratæ pro servis, multo magis servis gloria sunt, quæ pro domino sustinent.

Vers. 31. *Et — eum.* Pater glorificatus est per Filium, per conversationem, qua tanquam homo pro salute hominum conversatus est. Nam sicut Filio gloria est habere talem Patrem, ita sane et Patri gloria est habere talem Filium. Præterea quoque homines videntes admiranda quæ faciebat, glorificabant Deum, quemadmodum dicunt evangelistæ.

Vers. 32. *Quod si — seipsum.* Glorificabit Filium per seipsum, edens prodigia tempore passionis, tremenda ac stupenda signa: etiam hinc ostendens, quod legitimus esset ejus Filius. Nam et propterea in superioribus dixit: *Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quod ego sim*⁷⁶, ubi latiore ac manifestiore dedimus enarrationem.

Vers. 32. *Et — eum.* Continuo in ipsa cruce. Hoc autem dixit, ne de gloria illa opinarentur, quam habebit in secundo suo adventu, de qua frequenter eos docuit. Hæc vero dicens, monet stertentes eorum cogitationes, et suadet, non solum ne moleste ferant, sed et gaudeant propter gloriam ejus, quæ paulo post futura est.

⁷⁴ Matth. xvi, 9, ⁷⁵ Joan. xii, 23. ⁷⁶ Joan. viii, 28.

Variae lectiones et notæ.

(96) Τοῦ κατὰ Ματθαίου omittit A.
(97) Εἰς αὐτόν.

'Αποκρίνεται — Ἰσκαριώτῃ. Ζήτησον ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου (96) τὸ ἄνωγόν ἡμῖν ὅτι οὐ μὴ πῖω ἀπάρτι ἐκ τούτου τοῦ γεννημένου τῆς ἀμπέλου, ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης, καὶ ἐκάρηθη ὄλαν ἐξήγησιν ἢ ἐν αὐτῇ γὰρ περὶ τούτων τε καὶ ἡ ἐφεξῆς ἐρρήθη κατὰ λόγον.

Καὶ — Σατανᾶς. Ἐν τῷ τέλει τῆς ἐξηγήσεως ἐκείνης εὐρήσεις περὶ τούτου σαφῶς. Εἰσῆλθε εἰς αὐτόν, οὐχ ὥστε δαμονιάσῃ αὐτόν, ἀλλ' ὥστε ἐκκυριεύειν καὶ δουλαγωγῆν αὐτόν, ὡς καὶ ἐν τῷ ἑβδομηκοστῷ ἐκτῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Λουκᾶ ρηκαίμην. Ἡ καὶ διὰ τῶν λογισμῶν εἰσῆλθεν αὐτόν (97).

Λέγει — δὲ. Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐξηγήσει καὶ ταύτην διηρημένην ἄριστα.

B Λαβὼν — ἐξῆλθεν. Ὁμοίως καὶ τούτο.

Ἦν — ἐξῆλθεν. Ἐπεσημῆνατο τὸν καιρὸν ἐκλιστῆς, δεικνύων ὅτι οὐδὲ ἡ νύξ ἐπίσχευ αὐτόν.

Λέγει — ἀνθρώπου. Ἀνωτέρω μὲν εἶπο ὁ πέντεκαίδεκάτῳ κεφαλαίῳ Ἑλλήθην ἢ ὡς αὐτοῦ δοξασθῆ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔπαυθη δὲ ἡ ἐδοξάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. Ἀπο τοῦ νῦν ἐξάσθη (98), φησὶ, τοῖς ὑπὲρ τοῦ κόσμου πάθει. Καὶ γὰρ τῷ δεσπότῃ, τὰ ὑπὲρ τῶν δούλων πάθει. Ὁ γὰρ υἱὸς δὲ λέγει τὸ γεννησόμενον, διὰ τὸ ὅσον οὐκ αὐτῷ συλληφθῆναι καὶ πάσχειν. Εἰ δὲ τῷ δεσπότῃ ὑπὲρ τῶν δούλων πάθει, πολλῶ μᾶλλον τοῖς δούλοις τὰ ὑπὲρ τοῦ δεσπότου.

C Καὶ — αὐτῷ. Ὁ Πατὴρ ἐδοξάσθη ἐν τῷ γένει τῆς πολιτείας ἦν ὡς ἀνθρώπος ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἁπάντων ἐπολιτεύσατο. Ὡσπερ γὰρ τῷ Υἱῷ δόξα τὸ εἶναι τοιοῦτον Πατέρα, οὕτως ἄρα καὶ τῷ Πατρὶ δόξα εἶναι τοιοῦτον Υἱόν. Ἄλλως τε, καὶ οἱ ἀνθρώποι ζῆποντες ἅ ἑταροσύργει καὶ ἐδίδασκεν, ἐδοξάσθη Θεόν, ὡς οἱ εὐαγγελισταὶ φασιν.

Eἰ — αὐτῷ. Δοξάσει τὸν Υἱόν δὲ ἑαυτοῦ, τῶν τουργῶν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ σταυροῦ τὰ φοβρὰ καὶ ἐπισημεία, καὶ δεικνύων ἐνταῦθεν ὅτι γνήσιος Υἱὸς αὐτοῦ ἐστίν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ προλαβὼν εἶπεν Ὅτιαν ἤμαρ τε τὸν Υἱόν τοῦ ἀνθρώπου, τότε γνώσεσθε ὅτι ἐγώ μὲν εἶμι ἡθὰ πλατύτερον ὁμοῦ καὶ σφαιρότερον ἐξηγήματα.

D Καὶ — αὐτόν. Εὐθύς, ἐν αὐτῷ τῷ σταυρῷ, δὲ εἶπεν ἵνα μὴ ὑπολάβωσιν ὅτι περὶ τῆς δόξης ἐπέσει λέγει, τῆς ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ αὐτοῦ, περὶ τῆς διαφόρου ἐδίδαξεν αὐτούς. Ταῦτα δὲ λέγων αὐτοῖς καταπατωκότας τούς λογισμούς αὐτῶν, καὶ πᾶσι μόνον μὴ δυσφορεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον χαίρειν διὰ τὴν βραχὺ δόξαν αὐτοῦ.

(98) Ἐδοξάσθη B.

Τεκνία — εἰμι. Πάλιν προλέγει αὐτοῖς τὰ μελ-
λουτα, ἵνα τε μετὰ ταῦτα ὑπομινησκόμενοι γινώ-
σκωσι ὅτι προεῖπε πάντα σαφῶς εἰδῶς, καὶ ἵνα μὴ
ἀβρόον ἐπιλήθοντα διαταραξῶσιν αὐτοὺς οὐ προσδο-
κώτας. Τεκνία δὲ ἐκάλεσε τούτους οὐ μόνον ὡς ποιητῆς
αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ὡς διδάσκαλος. Εἰπὼν δὲ, Τεκνία, ἔτι
μικρὸν χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, σφοδρότερον αὐτοῖς
εἰπάει τὸν πόθον.

Ζητήσατέ με. Μετὰ τὸ ἀποθανεῖν με. Τοῖς μὲν Ἰου-
δαίοις εἰπὼν · Ζητήσατέ με · προσέθηκεν ὅτι καὶ
οὐχ εὕρηστέ · ἐπὶ δὲ τῶν μαθητῶν οὐ προσέθηκε
τοῦτο, διότι ἔμελλον εὕρεῖν αὐτὸν οὗτοι μετὰ τὴν
ἀνάστασιν · Καὶ ἐκεῖνοις μὲν, παραμυθούμενος τὴν
μανίαν, εἶπεν ὅτι Ζητήσατέ με, τούτοις δὲ πόθον ἐμβάλ-
λων πλείονα.

Καὶ — ἄρτι. Ἄλλ' ἐκεῖνοις μὲν εἶπε τοῦτο ὡς
ἀναξίους τοῦ τόπου ἐκείνου, τούτοις δὲ ὡς οὐπω ἀποθα-
νομένους.

Ἐντολὴν — ἀλλήλους. Καὶ μὴν παλαιὰ ἐντολὴ ἦν ·
'Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν · ἄλλ' ἢ νῦν
διδομένη μείζων ἐκείνης · ἐπάγει γάρ ·

Καθὼς — ἀλλήλους. Τοῦτο ἡ καινότης. Ἐκείνη μὲν
γὰρ ἐκέλευεν ἀγαπᾶν τὸν πλησίον ὡς ἑαυτὸν, αὐτὴ
δὲ καὶ ὑπὲρ ἑαυτὸν. Ὁ γὰρ Χριστὸς οὕτως ἠγάπησεν
ἡμᾶς, ὡς μηδὲ ἑαυτοῦ φείσασθαι, ἀλλ' ἀποθανεῖν ὑπὲρ
ἡμῶν.

Τινὲς δὲ ἐτέρως ἐρμηνεύουσιν ὅτι, ἐπειδὴ πα-
λαιὰ ἐντολὴ ἦν · Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου,
καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρὸν σου · καὶ νῦν (99) διδω-
σιν ἀγαπᾶν πάντας, ἤθουν καὶ τοὺς ἐχθρούς. Καὶ
αὐτὸς γὰρ ἠγάπησε τοὺς μαθητὰς πάντας, ὡς μηδὲ
τὸν Ἰούδαν μισῆσαι ἐπιβουλεύοντα αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ
μᾶλλον ταραχθῆναι τῷ πνεύματι, τουτέστι τῷ πά-
θει τῆς λύπης καὶ συγχύσεως τῆς ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ
αὐτοῦ.

Ἐν — ἀλλήλους. Καθὼς καὶ ἐγὼ πρὸς ὑμᾶς · ἐπεὶ
καὶ μαθητῆς ἀληθῆς ὁ μιμούμενος τὸν διδάσκαλον.
Τοῦτο σαφὲς χαρακτὴρ τοῦ Χριστιανοῦ, τοῦτο φανερὸν
γνώρισμα · ἡ ἀληθὴς γὰρ ἀγάπη πάσης ἐστὶν ἀρετῆς
κεφάλαιον.

Τί οὖν ; οὐ πολλῷ μᾶλλον τὰ θαύματα δεκνύουσι
τὸν τοῦ Χριστοῦ μαθητῆν ; Οὐδαμῶς · εἶρηκε γὰρ
πρὸς τῷ τέλει τοῦ ἔκτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματ-
θαίου ὅτι Πολλοὶ ἐροῦσί μοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, **D**
Κύριε, Κύριε, οὐ τῷ σῷ ὀνόματι προσηγορευσα-
μεν ; καὶ τῷ σῷ ὀνόματι δαιμόνια ἐξεβάλομεν ;
καὶ τῷ σῷ ὀνόματι θανάμεις πολλὰς ἐποιήσα-
μεν ; καὶ τότε ὁμολογήσω αὐτοῖς ὅτι Οὐδέποτε
ἔγνω ὑμᾶς · καὶ ἀνάγνωθε τὴν ἐκεῖ ῥηθεῖσαν πᾶσαν
ἐξήγησιν.

Καὶ μὴν τὰ θαύματα μέγιστα τὴν οἰκουμένην
ἐπαγάγετο · ἀλλὰ διότι προὔπην τοῖς θαυματουργοῦσι
ἡ ἀγάπη.

Vers. 33. *Filioli — sum.* Futura iterum illis
prædicit, ut postea recordati cognoscant, quod om-
nia manifeste sciens prædixerit : et ne repente su-
pervenientia turbent illos non expectantes. Filiolos
vero vocavit eos, non solum tanquam creator
eorum, verum etiam tanquam magister ipsorum.
Dicens autem : *Filioli, adhuc modico tempore vobis-
cum sum, vehementius suspendit desiderium*
eorum.

Vers. 33. *Quæretis me.* Postquam mortuus fuero.
Judæis vero cum dixisset : *Quæretis me*, addidit :
Et non invenientis ⁷⁷ ; discipulis autem hoc non
addidit : nam hi inventuri eum erant post resurre-
ctionem. Et illis quidem insaniam mitigans, dixit :
Quæretis me : his autem ardentius immittens desi-
derium.

Vers. 33. Et — *nunc.* Sed illis quidem tan-
quam indignis hoc dixit : his vero tanquam non-
dum morituris.

Vers. 34. *Præceptum — invicem.* Atqui vetus erat
præceptum : *Diliges proximum tuum, sicut teip-
sum* ; verum, quod nunc datur, majus illo est ;
subdit enim.

Vers. 34. *Sicut — invicem.* Hæc est novitas. Illud
siquidem præcipiebat proximum diligere, tanquam
seipsum ; hoc autem, etiam plus quam seipsum.
Nam ita dilexit nos Christus, ut nec sibi ipsi parceret,
sed pro nobis moreretur.

Quidam vero aliter interpretantur. Quod scilicet
velus præceptum erat : *Diliges proximum tuum, et*
odio habebis inimicum tuum ⁷⁸, nunc autem tradit
omnes esse diligendos, videlicet etiam inimicos ;
siquidem ipse omnes dilexit discipulos, ut neque
Judam sibi parantem insidias odio haberet, sed po-
tius turbaretur spiritu, hoc est, affectu mœroris ac
tristitiæ, propter illius perditionem.

Vers. 35. *In — mutuum.* Sicut et ego erga vos :
quia verus discipulus præceptorem imitatur. His
manifestus est Christiani character, hoc plane
insigne : nam vera dilectio omnium caput est vir-
tutum.

Quid ergo, an non multo magis demonstrant mi-
racula Christi discipulum ? Nequaquam. Dixit
enim juxta finem quinti capitis Evangelii secun-
dum Matthæum : *Multi dicent mihi in illo die : Do-
mine, Domine, nonne per nomen tuum prophetavi-
mus, et per nomen tuum dæmonia ejecimus, et per*
*nomen tuum virtutes multas fecimus ? et tunc confi-
tebor illis : Nunquam novi vos* ⁷⁹ : et legitotam quæ
ibi posita est, enarrationem.

Atqui miracula maxime orbem allegerunt. Verum
id erat, quia dilectio eos qui edebant miracula,
præcedebat.

⁷⁷ Joan. vii, 34. ⁷⁸ Matth. v, 43. ⁷⁹ Matth. vii, 22. 23

Variæ lectiones et notæ

(99) Καινήν, pro καὶ νῦν, A. Forte καινήν νῦν,

Vers. 36. *Dixit — me.* Petrus quidem interroga- vit, non tantum scire volens, quantum sequi cupiens. Christus autem cognitam habens ejus mentem, ad eum respondit; non dixit enim, quo abiret, sed : *Non potes me nunc sequi* ; insinuabat autem de morte.

Vers. 37. *Dicit — ponam.* Quid agis, o Petre ? Cum ille dicat : *Non potes*, tu dicis : *Quare non possum* ? Proinde experientia te docebit, ne contradicas.

Vers. 38. *Respondit — ter.* Quære sexagesimo quarto juxta Matthæum capite, ubi dicitur : *Respondens autem Petrus dixit illi : Et si omnes offendantur per te, ego tamen nunquam offendar* ⁸⁰, et lege ibi dictam enarrationem, præterea et eas, quæ sequuntur usque ad eum locum ubi habetur : *Similiter autem et omnes discipuli dixerunt* ⁸¹.

Quod si variationem aliquam ferunt verba, nihil mirum. Hæc siquidem dicta sunt priusquam exirent in montem Olivarum, illa vero postquam illic exiverant : nam cum bis obstitisset Petrus, bis de negatione protestatus est illi Christus ; et de prima quidem repugnatione ac protestatione scripserunt Matthæus et Marcus ⁸² ; de secunda vero Lucas ⁸³ et Joannes.

Cap. XIV. Vers. 1. *Ne — cor.* Cum dixisset Dominus ad Petrum : *Postmodum me sequeris* ⁸⁴ ; et : *Ter me negabis* ⁸⁵, propter utrumque turbati sunt, timentes ne quando ipsi ab eo amputarentur vel exciderent, solo Petro sequente, aut ne quando ipsi quoque eum negarent, quemadmodum et eorum præfectus. Reprimens ergo illum anxietatem, primum quidem timorem negationis consolatur, deinde etiam de timore an- putationis sive excisionis.

Vers. 1. *Credite — credite.* Credite firmiter in Deum Patrem et in me, ac fides, quæ in nos erit, servabit vos insuperabiles.

Vers. 2. *In — sunt.* Quæ sufficiant ad suscipiendum vos, ut semper sitis nobiscum.

Vers. 2. *Quod si secus — vobis.* Quod si non essent multæ mansiones ac splendidum habitaculum, dixissem vobis, quod vado ad parandum mansionis locum vobis, qui mei estis et omnibus digniores : hoc omnino sane mihi curæ est, ut ubi sum ego et vos sitis. Prædixit enim eis dicens : *Ubi sum ego, illic et minister meus erit.*

Vers. 3. *Et — sitis.* Hoc etiam dixissem vobis : *Quod si abiero, ut præparem vobis locum* ⁸⁶, et cætera : itaque nec sic oportuit a-

λέγει — μοι. Ὁ μὲν Πέτρος ἠρώτησεν, εἰ οὕτω βουλομένος μαθεῖν, ὡς ἐπιθυμῶν ακολουθεῖν. Ὁ δὲ Χριστὸς, τὴν διάνοιαν αὐτοῦ γινώσκων, πρὸς αὐτὸν ἀπεκρίθη. Οὐκ εἶπε γὰρ ποῦ ὑπάγει, ἀλλ' ὅτι ἢ δύνασαι μοι νῦν ἀκολουθεῖσαι. Ὑπεδέχθη δὲ πρὸς σφαγῆς.

λέγει — θήσω. Τί ποιεῖς, ὦ Πέτρε! ἵνα ἐπιπόντος, ὅτι οὐ δύνασαι, σὺ λέγεις ὅτι διατιμῶ δύναμαι; Οὐκοῦν ἡ πείρα διδάξει σε μὴ σπουδαίω.

Ἀπεκρίθη — τρίς. Ζήτησον ἐν τῷ ἑξήκω- τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τοῦ ἰσχυροῦ δὲ ὁ Πέτρος εἶπεν αὐτῷ· Εἰ πᾶσι σκανδαλισθήσονται ἐν σοί, ἐγὼ δὲ οὐδέποτε σκανδαλισθήσομαι· καὶ ἀνέγνωθι καὶ τὸ ἐν ἠρώτησιν· ἔτι δὲ καὶ τὰς τῶν ἐπιπόντων ἀχρι τοῦ· Ὁμοίως δὲ καὶ (1) πάντες οἱ μαθηταὶ εἶπον.

Εἰ δὲ καὶ παραλλαγὴν τινα φέρουσι τὰ ἑκείνων οὐδὲν. Ταῦτα μὲν γὰρ ἐρρήθησαν καὶ ἐξελθεῖν αὐτοὺς (2) εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν· καὶ μετὰ τὸ ἐξελθεῖν ἐκεῖ. Δις γὰρ ἐστάθη τὸ πρῶτον δις περὶ τῆς ἀρνήσεως διαμαρτύρητο ὁ Χριστὸς. Καὶ περὶ μὲν τῆς ἐστάσεως καὶ διαμαρτυρίας Ματθαῖος καὶ Μάρκος ἔγραψαν, περὶ δὲ τῆς δευτέρας Λουκᾶς καὶ Ἰωάννης.

Μὴ — καρδία. Εἰπόντος τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν Πέτρον ὅτι Ὑστερον ἀκολουθήσεις μοι· καὶ ὅτι Ἀπαρνήση με τρίς· ἐταράχθησαν δὲ ἐπιπόντοι, δειδοκίτοις μὴποτε αὐτοὶ ἀπεκόπησαν αὐτῷ, καὶ τοῦ Πέτρον ἀκολουθήσοντος, καὶ μὴποτε καὶ αὐτὸν τοῦτον ἀπαρνήσονται, ὡς ὁ κορυφαῖος. Κατὰ τὸν οὖν τὴν ἐντεύθεν ἀγωνίαν αὐτῶν, πρῶτον μὲν τοῦ φόβου τῆς ἀπαρνήσεως παρκαμθεῖται, εἶτα καὶ τοῦ φόβου τῆς ἀποκοπῆς.

Πιστεύετε — πιστεύετε. Πιστεύετε βεβαίως ἐν τῷ Πατέρα καὶ εἰς ἐμέ· καὶ λοιπὸν ἢ εἰς ἡμᾶς πιστὸς συντηρήσει ὑμᾶς ἀεττήτους.

Ἐν — εἰσιν. Ἰκαναὶ δὲξασθαι καὶ ὑμᾶς, συνιστάμενοι ἡμῖν αἰεὶ.

Εἰ δὲ μὴ — ὑμῖν. Εἰ δὲ μὴ ἦσαν ἐκεῖ πολλοὶ μαθηταὶ, καὶ θαυμάσια καταγωγῶν, εἶπον ἂν ὑμῖν ἐπιπορεύομαι ἐτοιμάσαι τόπον μοιῆς ὑμῖν τοῖς ἐμαῖς καὶ πρὸ πάντων τούτου πάντως ἂν ἐρρόντισα. ὁ οὖν εἶμι ἐγὼ καὶ ὑμεῖς ἦτε. Προεῖρηκε γὰρ αὐτοῖς ἐν τῷ ὄπου εἶμι ἐγὼ ἐκεῖ (3) καὶ ὁ διάκονος ὁ ἐκείναις ἔσται.

Καὶ — ἦτε. Καὶ εἶπον ἂν ὑμῖν καὶ τοῦτο, ἵνα Ἐάν πορευθῶ ἐτοιμάσαι ὑμῖν τόπον μοιῆς πάλιν ἐρχομαι καὶ παραλήψομαι ὑμᾶς πρὸς ἐμὸν.

⁸⁰ Matth. xvi, 33. ⁸¹ Ibid. 55. ⁸² Marc. xiv, 29. ⁸³ Luc. xxii, 33. ⁸⁴ Joan. xiii, 36. ⁸⁵ Ibid. 38. ⁸⁶ Joan. xu, 26.

Varix lectiones et notæ.

- (1) Καὶ abest A.
- (2) Αὐτόν A.
- (3) Ab ἐκεῖ ad ἔσται, in marg. a man. recent. in cod. B. Nam a manu prima erat : Καὶ ὑμεῖς ἦτε,

quod per errore ex superioribus erat repetitum. Quod nos dedimus, habet cod. A in contextu et Hentenius.

ἐμαυτὸν, καὶ τὰ ἐξῆς. Ὡστε οὐδὲ οὕτως εἶδε ἄθυμειν. Ἐπεὶ δὲ πάλαι παρεσκευάσται τὸ πλῆθος τῶν μονῶν, καὶ ἀποκεκλήρωνται τοῖς ἀξίοις, χρὴ θαρρῆναι, καὶ μὴ ἀπογινώσκειν.

Ἔστι δὲ καὶ ἐτέρως εἰπεῖν, ὅτι καὶ ἰὰν πορευθῶ ἐτοιμαῖσαι ὑμῖν τόπον, ἧγουν ἐγκαινίσαι ὑμῖν ἀνοδὸν πρὸς τὸν οὐρανὸν, ἣν οὐδεὶς οὐδέπω τῶν ἀνθρώπων ἀνῆλθε, πάλιν ἐρχομαι κατὰ τὴν δευτέραν μου παρουσίαν, καὶ παραλήψομαι ὑμᾶς πρὸς ἐμαυτὸν ἀναστάντας ἐκ νεκρῶν, συμβασιλεύουσάς μοι αἰωνίως. Εἰ γὰρ καὶ ἀποθανόντες πρὸς αὐτὸν ἀνῆλθον, ἀλλ' οὐ μετὰ τῶν σωμάτων, καὶ εἰ σύνεισιν αὐτῷ, ἀλλ' οὐ συμβασιλεύοντες. Ἐπεὶ δὲ εἰδὼς τὰ κινήματα τῶν καρδιῶν αὐτῶν, ἔγω ἐπιθυμοῦντας μαθεῖν ποῦ ὑπάγει, καὶ τὴν ὁδὸν τὴν ἀγούσαν ὅπου ὑπάγει, φησί·

Καὶ — οἴδατε; Ἐξ ὧν διαφόρως εἶπον ὑμῖν, οἴδατε καὶ ἀμφότερα, εἰ ἀναμνησθήτε. Ὑπῆγε μὲν οὖν πρὸς τὸν Πατέρα ἄφ' οὗ καὶ ἐξῆλθεν. Ὁδὸς δὲ ἔστιν αὐτός, δι' οὗ ἐρχόμεθα πρὸς τὸν Πατέρα, ὡς προῖων ἔρει.

Λέγει — εἰδέναι; Ἥτο γὰρ αἰσθητὸν εἶναι τινα τόπον ὅπου ὑπάγει, καὶ ὁδὸν ὁμοίως τοιαύτην.

Λέγει — ζωῆ. Ὁδὸς μὲν ὅτι δι' ἐμοῦ ἐρχομαι· ἀλήθεια δὲ, ὅτι ἀληθεύω, καὶ πάντως ἔσται ταῦτα· ζωῆ δὲ, ὅτι καὶ τοῦ θανάτου κυριεύω. Εἰ οὖν ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς, ὁδηγήσω ὑμᾶς· εἰ δὲ καὶ ἀλήθεια, οὐ ψεύδομαι· εἰ δὲ καὶ ζωῆ, οὐδὲ ὁ θάνατος διαστήσει ὑμᾶς ἐμοῦ.

Οὐδεὶς — ἐμοῦ. Ἐν τῷ ἐνάτῳ δὲ κεφαλαίῳ εἶπεν· Οὐδεὶς δύναται ἔλθειν πρὸς ἐμὲ, ἰὰν μὴ ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας με ἐλάσῃ αὐτόν· ὁ μὲν γὰρ ἐλάσει, ὁ δὲ ὁδηγήσει· καὶ ἀμφότεροι συνοροῦσιν εἰς τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων.

Εἰ — ἐγνώκειτε ἄν. Ἀνωτέρω μὲν εἰπὼν ὅτι (4) καὶ ὅπου ὑπάγω οἴδατε, καὶ τὴν ὁδὸν οἴδατε· ἐδήλωσεν ὅτι καὶ τὸν Πατέρα οἴδασι καὶ αὐτόν· ἐνταῦθα δὲ ἐπαγαγὼν, ὅτι εἰ ἐγνώκειτέ με, καὶ τὸν Πατέρα μου ἐγνώκειτε ἄν, ἐπέφηνεν ὅτι καὶ αὐτὸν ἀγνοοῦσι καὶ τὸν Πατέρα. Καὶ πολλαχοῦ δὲ τοῦτο ποιεῖ. Ἐπεὶ γὰρ ἐγίνωσκον μὲν καὶ ἀμφότερους, οὐχ ὡς προσῆκον δι' ὑστερον γὰρ ἐπιφοιτήσκον τὸ πανάγιον Πνεῦμα κατασκεύασεν αὐτοῖς τελείαν τὴν γνώσιν· ποτὲ μὲν ὅτι γινώσκουσι λέγει, διότι ὅπωςδὴποτε γινώσκουσι· ποτὲ δὲ ὅτι οὐ γινώσκουσι, διότι ὡς ἐχρῆν οὐ γινώσκουσι. Νῦν δὲ φησιν· Εἰ ἐγνώκειτέ με, ὡς χρὴ, τίς εἰμι τὸ νοούμενον, καὶ τὸν Πατέρα μου ἐγνώκειτε ἄν· ἐπεὶ γὰρ ἴσος ἐμοὶ καὶ ἀπαράλλακτός ἐστιν, ὁ νενοηκώς ἐμὲ νενοηκε (5) τὸν Πατέρα.

Καὶ — αὐτόν. Ἐπεὶ ἐμὲ γινώσκετε, εἰ καὶ μὴ ὡς χρὴ, λοιπὸν γινώσχετε καὶ αὐτόν ὡσαύτως.

A nimo dejectos esse; quia vero jam olim præparata est multitudo mansionum, ac dignis sorte distributæ sunt, fiduciam habere oportet, et non desperare.

Potest et aliter dici: *Quod* etiamsi abiero ut præparem vobis locum, videlicet, ut innovem vobis ascensum in cœlum, quo nullus unquam hominum ascendit, rursum veniam secundo adventu, et assumam vos ad meipsum, resuscitatos ex mortuis, ut coregnetis mihi in æternum. Quanquam enim mortui ante eum ascenderunt, sed non cum corporibus; et si simul cum eo sunt, at non simul regnant. Quia vero sciens motus cordium ipsorum, cognovit cupere illos scire quo iret, et viam quæ eo duceret quo iret, ait:

Vers. 4. *Et — scitis.* Ex his, quæ frequenter dixi vobis, et hoc et illud nostis, si recordamini. Ad Patrem namque ibat a quo etiam exiverat: via autem ipse est, per quem imus ad Patrem, veluti in sequentibus dicturus est.

Vers. 5. *Dicit — scire?* Putabat namque sensibilem aliquem locum esse, quo iret, et eodem modo viam esse similem.

Vers. 6. *Ait — vita.* Via quidem, quia per me gradimini; veritas autem, quia vera loquor, et ea infallibiliter erunt; vita vero, quia mortu quoque dominor. Si ergo ego via sum, ducam utique vos; si etiam veritas, non mentior; quod si et vita, neque mors vos a me separabit.

Vers. 6. *Nemo — me.* Nono vero capite dixit: *Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum* 27: ille siquidem trahit, hic autem ducit et ambo cooperantur ad hominum salutem.

Vers. 7. *Si — utique cognovissetis.* Superius quidem dicens: *Et quo ego vado scitis, et viam scitis* 28, significavit, quod et Patrem et se cognoscerent. Hic autem adjiciens: *Si cognovissetis me, et Patrem meum utique cognovissetis*, ostendit, quod et se et Patrem ignorarent. Id autem multis in locis facit: nam quia utrumque cognoscebant, at non, ut conveniebat (postmodum enim descendens Spiritus sanctus, perfectam eis præbuit cognitionem), interdum quidem dicit, quod cognoscunt, quia utcunque cognoscunt: quandoque vero, quod non cognoscunt, quia non, ut oportet, cognoscunt. Nunc vero ait: *Si cognovissetis me*, ut oportet, quis sim, quantum ad intellectum, *et Patrem meum utique cognovissetis*; nam cum mihi sit æqualis, et a me inseparabilis, qui me cognovit, et Patrem cognovit.

Vers. 7. *Et — eum.* Cum me cognoscatis, quanquam non ut oportet, consequens est ut et ipsum similiter cognoscatis.

27 Joan. vi, 44. 28 Joan. xiv, 4.

Varix lectiones et notæ.

(4) Ὅτι abest B.

(5) Καὶ videtur excidisse.

Chrysostomus vero, *Cognoscetis* interpretatur, A puta, non post multum tempus, cognoscetis eum ut oportet, ubi super vos Spiritus sanctus descenderit.

Vers. 7. *Et vidistis eum*. Etiam potentiam ejus vidistis per meam potentiam, per divina signa, quæ dedi. Nam quæ ego possum, hæc et ille.

Vers. 8. *Dicit — nobis. — Et sufficit vobis*, ut qui te jam antea cognovimus. Quia ergo quæsit nosse Patrem, ostendit Christus quod eum jam nosset.

Vers. 9. *Ait — Philippe ?* Interrogationis sermo est : *Tanto tempore vobiscum sum*, divina signa operans, et ab his non cognovisti me, quis sim dignitate et potentia ? quod Deus omnipotens ? B Sane omnino cognovisti me, et consequens ergo est, ut et Patrem cognoveris ; nam imago per omnia similis sum ego Patris.

Vers. 9. *Qui — Patrem*. Qui meam cognovit dignitatem et potentiam, cognovit et Patris dignitatem ac potentiam : sumus namque per omnia similes, et unus per alterum mutuo cognoscimur.

Vers. 9. *Et — Patrem ?* Quomodo cognoscere cupis, quem jam cognovisti ? quomodo quæris, quod habes ?

Alloquoque modo intelliguntur hæc verba, quod quærebat Philippus videre Patrem sensibilibus oculis, audiens fortassis a multis frequenter visum esse prophetis, specie ac figura humana, additque : *Et sufficit nobis*, ut qui ipsum Filium jam videret ac nosset. Christus autem *ostendit*, quod neque se *vidisset* neque nosset secundum divinitatis naturam. Dicit ergo ei prolata negative sententia : *Tanto tempore vobiscum sum et non cognovisti me, Philippe* ; nam divina natura videri non potest, nec cognosci. *Qui vidit me, vidit et Patrem* ; qui vero me videre non potest, neque Patrem videre potest. Et quomodo tu dicis : *Ostende nobis Patrem, cum nec me videris, nec cognoveris, quantum te opinaris et vidisse et cognovisse me ?*

Vers. 10. *Non — est ?* Quod mutuo unus per alterum cognoscimur tanquam omnino similes. Quære autem circa finem decimi capituli ubi dicitur : *Ut cognoscatis et credatis, quod Pater in me est, et ego in eo* ⁸⁹, et lege ejus enarrationem.

Vers. 10. *Verba — loquor*. Sed a Patre : quod si a Patre, utique a meipso ; nam quæ mea sunt, etiam illius sunt ; et quæ illius, etiam mea sunt. Omnia siquidem communia et æqualia possidemus. Dicens autem de sermonibus, dicit etiam de operibus.

⁸⁹ Joan. x, 38.

Ὁ δὲ Χρυσόστομος (6) Γνωστέθε ἰματὶν ἡγουν ὅσον οὕτω γνώστεθε αὐτόν, ὡς πρῶτον ἐπιφοιτήσαντος ὑμῖν τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Καὶ ἐώρακάτε αὐτόν, Καὶ ἐώρακάτε τὴν ἐν μὲν αὐτοῦ διὰ τῆς ἐμῆς δυνάμεως, διὰ τῶν θεοπρακτικῶν σημείων ὧν ἐποίησα. Ἄ γὰρ ἐγὼ δύναμαι, τὰ καὶ αὐτοῦ.

Λέγει — ἡμῖν. — Καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν, ὡς εἰ τὴν ἐγνωκόσιν. Ἐπει οὖν ἐξήγησε γινώκει τὸν Πάτερ δεικνύσιν ὁ Χριστὸς ὅτι οἶδεν αὐτόν.

Λέγει — Φίλιππε ; Κατ' ἐρώτησιν ὁ λόγιος σουτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, θεοπρακτικῶν γαζόμενος, καὶ οὐκ ἐγνωκάς με ἀπὸ τούτου καὶ τὴν ἀξίαν καὶ τὴν δύναμιν ; ὅτι Θεὸς παντοκράτωρ. Ναι πάντως ἐγνωκάς με· καὶ εἰ ἐγνωκάς με, ἐγνωκάς τὸν Πατέρα· εἰκὼν γὰρ ἀπαράλλακτος τοῦ Πατρός.

Ὁ — Πατέρα. Ὁ ἐγνωκὼς τὴν ἐμὴν ἀξίαν καὶ ἐνεργειαν τὴν τοῦ Πατρός· ἀπαράλλακτος γὰρ ἐμῆς καὶ τοῦ ἁγίου ἄλλῶν γνωριζόμενοι.

Καὶ — Πατέρα ; Πῶς θέλεις γινώκει ὃ ἐργαζομαι πῶς ζητεῖς ὃ ἔχεις ;

Νοοῦνται δὲ καὶ ἑτέρως τὰ ῥητὰ, ὅτι ἐξήγησεν ὁ Φίλιππος οἰδεῖν τὸν Πατέρα τοῖς αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς, ἴσω, ἀκούων ὁραθῆναι πολλοῖς καὶ τῶν προφητῶν ἐν ἄσωρωτικῶν εἶδει καὶ ἔργῳ. Καὶ προσέθηκεν ὅτι Καὶ ἀρκεῖ ἡμῶν, ὡς ἐπὶ τῶν ὁρῶν καὶ εἰδῶν. Δεικνύσιν δὲ ὁ Χριστὸς ἐπὶ αὐτόν οἶδεν οὐδὲ οἶδε κατὰ τὴν φύσιν τῆς θεοπρακτικῆς. Λέγει οὖν αὐτῷ κατὰ ἀπόφασιν· Τοσούτου χρόνου μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἐγνωκάς με, φίλιος Ἀθιάτος γὰρ ἡ θεία φύσις καὶ ἀγνωστος. Ὁ ἐώρακὼς ἐμὲ ἐώρακε τὸν Πατέρα· ὃ δὲ ἐμὲ ἐγνωκόμενος οἰδεῖν οὐδὲ τὸν Πατέρα δύναται εἶπε. Καὶ πῶς σὺ λέγεις. Δεῖξον ἡμῖν τὸν Πατέρα, καὶ μὴ ἰδῶν, μήτε γνοῦς, εἰ καὶ ὑπολαμβάνεις οἰδεῖν με γινώκει με ;]

Οὐ — ἐστιν ; Ὅτι δὲ ἄλλῶν γνωριζόμεθα ἀπαράλλακτοι. Ζήτησον δὲ πρὸς τῆ τέλει τοῦ κεφαλαίου τό· Ἴνα γινώτε καὶ πιστεύετε ὅτι ἐμοὶ ὁ Πατὴρ, καὶ ἐγὼ ἐν αὐτῷ· καὶ ἀνεγνώθη τὸ ἐξήγησιν αὐτόν.

Τὰ ῥήματα — λαλῶ. Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ Πατρός ἐστὶ ἐκείνου, καὶ τὰ ἐκείνου ἐμὰ· πάντα γὰρ κοινὰ καὶ κεκλήμεθα. Εἰπὼν δὲ περὶ τῶν λόγων, λέγει καὶ περὶ τῶν ἔργων.

Variæ lectiones et notæ.

(6) Tom. VIII, p. 432. C. Recte autem dixit hoc loco interpretatur. Facilius enim erat ita interpretari.

Ergo textum mutavit Chrysostomus. (7) Inclusa desunt A.

Ὁ δὲ Πατὴρ — ἔργα. Πρὸς τῷ τέλει μὲν τοῦ εἰρη-
μίνου κεφαλαίου εἶπεν· Εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς
μου, μὴ πιστεύετε μοι· ἐνταῦθα δὲ λέγει ὅτι Ὁ Πατὴρ
ποιεῖ τὰ ἔργα, ἃ ἐργάζομαι δηλονότι. Καὶ τότε δὲ καὶ
νῦν τὸ αὐτὸ ἐνέφηκεν, ὅτι τὰ αὐτὰ καὶ δύναται καὶ
θέλουσιν. Ὁ τοίνυν Πατὴρ λαλεῖ μὲν διὰ τοῦ Υἱοῦ,
ὡς διὰ [ιδίου (8) λόγου] ἐργάζεται δὲ διὰ τοῦ Υἱοῦ,
ὡς διὰ [ιδίας] δυνάμεως. Τὸ δὲ Ὁ ἐν ἐμοὶ μένων,
ἀντὶ τοῦ, Ὁ μὴ κεχωρισμένος ἢ ὁ δι' ἐμοῦ χαρακτη-
ριζόμενος.

Πιστεύετε — ἐμοὶ. Πιστεύετε μοι λέγουσι ὅτι
ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ θεωρού-
μεθα.

Εἰ δὲ μὴ — μοι. Εἰ δὲ μὴ πιστεύετε μοι διὰ
τοὺς λόγους μου, καὶ διὰ τὰ ἔργα αὐτὰ πιστεύετε B
μοι, ὑπερφυῖ καὶ θεοπρεπῆ ὄντα. [Καὶ πρὸς (9)
τῷ τέλει δὲ ὁμοίως τοῦ δηλωθέντος κεφαλαίου εἴρη-
κον· ὅτι Κἄν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις
πιστεύσατε.]

Ἀμὲν — ποιήσει. Οὐκ εἶπεν ὅτι Καὶ μείζονα
ἢ εἰργασάμενη δύναμαι ἐργάσασθαι· ἀλλ' ὁ πολλῶ
θαυμασιώτερον, ὅτι καὶ ἑτέροις δώσω τοιαῦτα
ἐργάζεσθαι· Εἴτα προστίθησι καὶ τὸ ἔτι μείζον,
λέγων·

Καὶ — ποιήσει. Τοῦτο δὲ τῆς δυνάμεως τοῦ δε-
δωκότος ἴσθιν ἀπόδειξις. οὐ τῆς τοῦ ποιούντος. Ὁ
γὰρ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ μείζονα τῶν τοῦ
Χριστοῦ ἔργα ποιών, τὴν τοῦ Χριστοῦ δύναμιν ἀνα-
κηρύττει.

Ὅτι — πορεύομαι. Ὑμῶν, φησὶν, ἔστι τοῦ λοι-
ποῦ τὸ καὶ θαυματοουργεῖν, διότι ἐγὼ πρὸς τὸν
C Πατέρα μου πορεύομαι, καὶ εἰς τὴν οἰκίαν δοῦσαν
ἀποκαθίσταμαι. Ταῦτα δὲ πάντα παραμυθούμενος
αὐτοὺς ἔλεγε, σκυθρωπάζοντας καὶ δυσφοροῦντας,
διὰ τὸ μήπω γινώσκειν τοὺς περὶ τῆς ἀναστάσεως
αὐτοῦ λόγους.

Καὶ — ποιήσω. Ὁ ἂν αἰτήσητε ἐπικαλούμενοι
τὸ ὄνομά μου. Ποιήσω δὲ, εἶπε, δεικνὺς τὴν ἐξουσίαν
αὐτοῦ.

Ἴνα — Υἱῷ. Δόξα γὰρ τῷ Πατρὶ, τὸ παντοδύναμον
τοῦ Υἱοῦ.

Ἐάν — ποιήσω. Ἐγὼ ὡς παντοδύναμος ἐπίσης τῷ
D Πατρὶ. Τὸ αὐτὸ δὲ λέγει, βεβαιῶν μάλιστα τὸν λόγον.
Ἐπεὶ δὲ ἐκείνους χρὴ αἰτεῖν, τοὺς ἀγαπῶντας αὐτόν,
διδάσκει, πῶς χρὴ ἀγαπᾶν αὐτόν, ὅτι οὐ λόγῳ μόνον,
ἀλλὰ καὶ ἔργῳ.

Ἐάν — τηρήσατε. Τοῦ ἀγαπᾶν με γὰρ σημεῖον,
ἢ τηρήσεις τῶν ἐντολῶν τῶν ἐμῶν. Τηρήσεις δὲ αὐ-
τῶν, ἢ πληρώσεις ἢ ἐργασία αὐτῶν. Ἐπεὶ δὲ εἰκὸς
αὐτοὺς ἐπιζητεῖν τὴν σωματικὴν αὐτοῦ συνουσίαν
καὶ τὰς συνήθεις ὁμιλίας, ἔτι παραμυθούμενος τὸ ἀλγος
αὐτῶν φησὶ·

Καὶ — ὑμῖν. Ἐντεῦθεν ἀρχεται γνωρίζειν τοῖς

A Vers. 10. *Pater autem — opera.* Ad finem
prædicti capituli dixit; *Si non facio opera Pa-*
tris mei, nolite credere mihi 90; hic vero ait:
Pater facit opera, quæ videlicet ego operor. Et
tunc autem, et nunc idem significavit, nempe
quod eadem et possint et velint. Pater ergo
loquitur per Filium, tanquam per suum ser-
monem; operatur vero per Filium, tanquam
per suam potentiam. Præterea *in me manens,*
hoc est, a me non separatus, vel per me desi-
gnatus.

Vers. 11. *Credite — me.* Credite mihi dicen-
ti, quod ego in Patre, et Pater in me con-
spicitur.

Vers. 14. *Alioqui — mihi.* Si vero non cre-
ditis mihi propter sermones meos, vel propter
opera ipsa credite mihi, cum supernaturalia sint
ac divina. Similiter quoque ad finem prædicti
capituli dixit: *Quod si mihi non creditis, operi-*
bis credite 91.

Vers. 12. *Amen — faciet.* Non dixit: Ma-
jora facere possum his quæ feci, sed quod
mirabilius est, etiam aliis tribuam, ut talia
operentur. Deinde addit, quod adhuc majus est
dicens:

Vers. 12. *Et — faciet.* Hoc autem demon-
stratio est potentiæ ejus, qui dedit, non ejus
qui signa edit; nam qui per Christi nomen
majora facit opera, quam Christus ediderit, Chri-
sti potentiam prædicat.

Vers. 12. *Quia — vado.* Vestrum inquit, est
deinceps miracula operari, quia ego ad Patrem
meum vado, ut in propriam restituar gloriam.
Hæc autem omnia ad consolandum eos dicebat,
quod tristes essent, ac graviter ferrent, quia
sermones de resurrectione ejus non intellige-
bant.

Vers. 13. *Et — faciam.* — Quidquid petieritis
invocato nomine meo. Dixit autem *Faciam,* suam
ostendens potentiam.

Vers. 13. *Ut — Filium.* Patris siquidem gloria
est Filii omnipotentia.

Vers. 14. *Si — faciam.* Ego tanquam cum Patre
æqualiter omnipotens. Idem autem dixit, sermonem
maxime confirmans. Quia vero illos petere oportet,
qui eum diligunt, docet quomodo illum diligere
oporteat, quia non solo verbo, sed et opere.

Vers. 15. *Si — servate.* Nam dilectionis meæ
signum est observatio præceptorum meorum:
eorum vero observatio est completio aut operatio
illorum. Quia autem verisimile erat corporalem ejus
conversationem, assuetaque colloquia eos expetere
adhuc consolatur illorum dolorem, dicens:

Vers. 16. *Et — vobis.* Hinc incipit discipu li

90 Joan. A, 27. 91 Ibid. 38.

Variae lectiones et notæ.

(8) Includa exciderunt A.

(9) Includa omittit.

notitiam dare de Spiritu sancto : Alium, inquit, Paracletum, tanquam me, sive admonitorem ac præceptorem in certaminibus virtutis : solatium ac subsidium in afflictionibus. Dicens itaque *alium*, ostendit personarum differentiam. Dicendo autem *Paracletum*, sive Consolatorem, docuit naturæ identitatem : siquidem consolatores sunt et Filius et Spiritus sanctus.

Non tamen dixit : Mittam, ne Dei adversarius esse videretur, et quasi alicujus alterius virtute facere sermones : sed nunc quidem rogaturum se Patrem promisit, et propter dictam causam, et ut fide dignus haberetur. In sequentibus autem propriam ostendit dignitatem dicens : *Si ego non abiero, Paracletus non veniet ad vos ; si autem abiero, mittam vobis eum* ⁹². Et rursum : *Accipite Spiritum sanctum* ⁹³.

Sed quomodo ab alio datur ac mittitur, qui ubique præsens est, suaque dividit singulis, prout vult charismata ⁹⁴ ? Non tanquam servus datur ac mittitur, sed tanquam ejusdem naturæ, et eadem volens cum Patre ac Filio. Non enim sicut hæc in creaturis significant, ita et in Trinitate increata. Et datur quidem a Patre, utpote ab illo procedens, mittitur vero a Filio quasi cooperans et non contrarius. Nunc itaque dari ac mitti ait Spiritum sanctum : in sequentibus autem etiam hujus ostendit potestatem dicens : *Cum autem venerit ille* ⁹⁵, et cætera.

Vers. 16. *Ut — æternum*. Qui nec post mortem vestram separatur. Deinde etiam docet, quis sit alius Paracletus.

Vers. 17. *Spiritum veritatis*. Hoc est, verum sive præcipuum, quantum ad alios spiritus. Nam et angelus dicitur spiritus et anima et ventus ac pleraque alia. Ne autem alium spiritum audientes, suspicerentur etiam illum esse in carne, ac sensibilibus visibilem oculis, ait :

Vers. 17. *Quem — accipere*. Non potest accipere sensibilibiter.

Vers. 17. *Quia — eum*. Corporaliter, cum sit incorporealis.

Vers. 17. *Nec cognoscit eum*. Cum illum non videat.

Intelligitur autem et aliter : quod is cui mundana curæ sunt, non potest illum suscipere, quia non videt eum, siquidem excæcatus est oculis intellectualibus : nec cognoscit eum, cum nihil sublime possit intelligere.

Vers. 17. *Vos — eum*. Propemodum illum cognoscitis. Nam post breve tempus descendet ac docebit vos.

Vel, cognoscitis eum ex mei cognitione. Sicut

⁹² Joan. xvi, 7. ⁹³ Joan. xx, 22. ⁹⁴ I Cor. xii, 11.

μαθηταῖς τὰ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἄλλο ἢ Παράκλητον, ὡς ἐμὲ, ἦτοι, παρανέτην καὶ ἀντιπρὸς ἐν τοῖς ἀθλοῖς τῆς ἀρετῆς, καὶ (10) ψυχολογῶν ἐν ταῖς θλίψεσι καὶ ἀντιλήψιν. Εἰπὼν μὲν οὖν, εἰ ἄλλον, εἰδείξε τῶν ὑποστάσεων τὸ διαφορὸν· ἡμεῖς δὲ, ὅτι Παράκλητον, εἰδείξαμε τῆς φύσεως τὸ πᾶν τὸν. Παράκλητος γὰρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα ἅγιον.

Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Πέμψω, ἵνα μὴ ἀποθῶς ἰσὺς δόξῃ τις, καὶ ὡς ἀπὸ ἄλλης τινὸς ἐξουσίας κινήσει τοὺς λόγους. Ἀλλὰ νῦν μὲν ἐρωτῶσαι τὸν Πατέρα ἐπηγγέλιτο, διὰ τε τὴν ῥηθείαν αἰτίας, καὶ ὅτι λογισθῆ ἀξιοπιστος. Προῖον δὲ τὸ οικεῖον ἰσοῦς ἄξιωμα, λέγων· Ἐάν ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, ὁ Πατήρ μου οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς. Ἐάν δὲ πορευθῶ, ἐπεμψὼ αὐτὸν πρὸς ὑμᾶς. Καὶ πάλιν· Λάβετε ἑαυτοὺς.

Ἄλλὰ πῶς παρ' ἄλλου δίδεται καὶ πέμπεται τὸ πανταχοῦ παρὸν καὶ διακρούον ἰδίᾳ ἐκάστῳ κινεῖ βούλεται τὰ χαρίσματα ; Οὐχ ὡς δούλον, εἰ καὶ ὁμοφύεις, καὶ τὰ αὐτὰ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ ἔκκενται. Οὐ γὰρ ὡσπερ ἐπὶ τῶν κτιστῶν, οὕτως καὶ ἐπὶ τῆς ἀκτίστου Τριάδος τὰ τοιαῦτα σημεῖα εἶναι. Καὶ δίδεται μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐξ αὐτοῦ ἐκπερευόμενον· πέμπεται δὲ Παρὰ τοῦ Υἱοῦ, ὡς ἐκπερευόμενον καὶ οὐκ ἐναντίον. Νῦν μὲν οὖν δίδεσθαι τὰ πέμπεσθαι φησὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· προβαίνει δὲ καὶ τὴν τοῦτου δεικνύσασιν ἐξουσίαν, λέγων· Ὅτι εἰ (11) ἔλθῃ ἐκεῖνος.

Ἴνα — αἰῶνα. Μηδὲ μετὰ τὴν τελευταίαν ἡμῶν ἀφιστάμενος. Εἶτα διδάσκει, καὶ τίς ἐστὶν ὁ ἄλλος Παράκλητος.

Τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας. Τὸ ἀληθινόν, ἕτοιμον ἐξαιρέτων πρὸς τὰ ἄλλα πνεύματα. Πνεῦμα γὰρ λέγεται καὶ ὁ ἄγγελος, καὶ ἡ ψυχὴ καὶ ὁ ἀέρας ἐπιτέτρα πλείονα. Ἴνα δὲ μὴ ἀκούσαντες ὅτι ἄλλο παράκλητον, ὑποπτεύσωσι κάκῃσιν ἐνσαρκον καὶ ὁμοιωσιν αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς, φησὶν·

Ὁ — λαβεῖν. Οὐ δύναται λαβεῖν αἰσθητῶς.

Ὅτι — αὐτό. Σωματικῶς ἄσώματον γὰρ.

Οὐδὲ γινώσκει αὐτό, Μὴ ἰδὼν αὐτό.

Νοεῖται δὲ καὶ ἕτερος, ὅτι ὁ κοσμικὸς φρονῶν οὐ δύναται ὑποδέξασθαι αὐτό, ὅτι οὐ θεωρεῖ αὐτό, πεπρωμένος ὢν τοὺς νοητοὺς ὀφθαλμοῦς· οὐδὲ γινώσκει αὐτό, μηδὲν ὑψηλὸν ἐνοεῖν ἰσχύων.

Ἵμεῖς — αὐτό. Γινώσχετε ὅσον οὐπω. Οὐκ εἰς μακρὸν γὰρ ἐπιφοιτήσῃ καὶ διδάξῃ ὑμᾶς.

Ἢ γινώσχετε αὐτό ἀπὸ τοῦ γινώσκειν ἐμὲ. Ὅτι

Variae lectiones et notæ.

(10) Hoc καὶ non agnoscit Hentenii versio. Sed nec sic acquiescere possum. Malim ergo loco καὶ,

corrigere πρὸς. (11) Δί ἀβεστ A.

περ γὰρ ὁ νενοηκὼς ἐμὲ νενόηκε τὸν Πατέρα · οὕτω ἄλλοι ὁ νενοηκὼς ἐμὲ νενόηκε τὸ Πνεῦμα · μιᾶς γὰρ οἱ τρεῖς οὐσίας καὶ φύσεως καὶ δυνάμεως καὶ ἀξίας.

Ὅτι — μένει. Ὡσπερ γὰρ ὁ Πατὴρ μετ' ἐμοῦ ἐστίν · οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα · ἀχώριστος γὰρ ἢ μακαρία Τριάς.

Καὶ ἐν ὑμῖν ἔσται. Μὴ ἀποθνήσκον (12), ὡς ἐγώ. Οὐδέ γὰρ ἐνηθρονησεν ὡς ἐγώ. Ἐπεὶ δὲ τοσαῦτα εἰπὼν οὕτω τὴν ἀθυμίαν αὐτῶν ἐξέβαλεν, ἀθρονοῦντων ἔτι καὶ ἀλγυνομένων, ὡς ὄρφανῶν ἤδη καταλιπανομένων, θεραπεύει τὸ τοιοῦτον ἄλγος.

Οὐκ — ὄρφανούς. Πατρικῆς εὐσπλαγχνίας τὸ ῥῆμα, πολλὴν εἰσάγον παρὰ κλησιν καὶ ψυχαγωγίαν. Οὐ παντάπασιν ἀφήσω ὑμᾶς τὰ τεκνία μου.

Ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς. Ἔρχομαι πάλιν μετὰ τὴν τρίτημερον ἀνάστασιν, εἰ καὶ μὴ ὡς τὸ πρότερον συνεισόμενος.

Ἐτι — θεωρεῖ. Ἀποθανόντα ὡς ἐνθροῦνον.

Ἑμεῖς — με. Ἐπιφαινόμενον ὑμῖν ἐκ διαλειμμάτων, συνόντος ὑμῖν αἰεὶ τοῦ ἄλλου Παρακλήτου.

Ὅτι ἐγὼ ζῶ. Ζῶ, πάλιν ἀναστάς ἐκ νεκρῶν.

Καὶ ὑμεῖς ζήσισθε. Μὴ ἀναιρούμενοι αὐτίκα σὺν ἐμοί, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἐμῆς δυνάμεως ἐφ' ἑαυτὸν συντηρούμενοι. Ἡ καὶ ὑμεῖς ζήσισθε μετὰ θάνατον τὴν μακαρίαν ζωὴν.

Ἐν — μου. Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, τῇ τῆς ἀναστάσεώς μου δηλονότι, γνώσεσθε ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ μου, ὅτι ἐγὼ ἀδιαίρετος τοῦ Πατρὸς μου, ἐν τῷ τὰ αὐτὰ ἐκείνη δύνασθαι.

Καὶ — ὑμῖν. Καὶ ὅτι καὶ ὑμεῖς ἐν ἐμοί φρουρούμενοι καὶ νευρούμενοι · καὶ ἐγὼ ἐν ἐμοί φρουρῶν καὶ νευρῶν ὑμᾶς. Γνώσεσθε δὲ ταῦτα, τῶν ἐχθρῶν καταστυλλομένων, ὑμῶν παρρησιαζομένων, τοῦ κηρύγματος καθ' ἑκάστην ἡμέραν.

Ὁ μὲν οὖν Χριστὸς ἐν τῷ Πατρὶ, κατὰ λόγον ἰσodynamίας · οἱ δὲ ἀπόστολοι ἐν αὐτῷ, καὶ αὐτὸς ἐν αὐτοῖς, κατὰ λόγον βοηθείας. Οἶδε γὰρ ἡ Γραφή πολλάκις τοῖς αὐτοῖς ῥήμασιν ἐπὶ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων κειμένοις οὐχ ὁμοίως κεχρηθῆσθαι. Καὶ ὁ Χριστὸς γὰρ, καὶ ἡμεῖς υἱοὶ Θεοῦ καὶ θεοὶ λεγόμεθα, καὶ εἰκὼν Θεοῦ, καὶ δόξα Θεοῦ · ἀλλὰ πολὺ τὸ διάφορον. Καὶ πολλὰ πολλοῦ τοιαῦτα.

Ὁ — με. Οὐκ ἀρκεῖ γὰρ τὸ ἔχειν αὐτὰς μόνον, ἀλλὰ χρὴ καὶ ποιεῖν αὐτάς. Εἰπὼν δὲ τοῦτο καὶ πρότερον, λέγει αὐτὸ καὶ νῦν, ἐμφαινὼν ὅτι τῆς ἀγάπης αὐτοῦ σημεῖον, οὐ τὸ ἀθυμεῖν ἐπὶ τῷ χωρισμῷ αὐτοῦ · τοῦτο γὰρ δειλιάς μᾶλλον ἐστίν · ἀλλὰ τὸ φυλάσσειν τὰς ἐντολάς αὐτοῦ.

Ὁ — αὐτόν. Καὶ ἐγὼ ὡς μετὰ τὸ ἀναστῆναι ἀποκαταστάς εἰς τὸ πρότερον ἀξίωμα. Ὅρα δὲ θαυ-

A enim qui novit me, novit et Patrem; ita rursus qui novit me, novit et Spiritum sanctum. Nam tres unius sunt substantiæ ac naturæ, potentiæ ac dignitatis.

Vers. 17. *Quia — manet.* Sicut enim Pater mecum est, ita et Spiritus sanctus. Inseparabile siquidem est beata Trinitas.

Vers. 17. *Et in vobis erit.* Non moriens, sicut ego: neque enim incarnatus est, sicut ego. Quia vero cum tam multa dixisset, nondum tristitiam illorum repulerat, quia graviter adhuc ferebant ac mœrebant, ut qui jam orphani relinquerentur, huiusmodi curat mœstitiam.

Vers. 18. — *Non orphanos.* Paternæ miserationis verbum est, multam afferens consolationem ac oblectationem. Nequaquam vos relinquam orphanos qui filii mei estis.

Vers. 18. *Veniam ad vos.* Veniam rursus post tertii diei resurrectionem, quanquam non, ut prius, conversans.

Vers. 19. *Adhuc — videbit.* Cum tanquam homo moriar.

Vers. 19. *Vos — me.* Apparentem vobis per intermissa tempora, conversante semper vobiscum alio Paracleto.

Vers. 19. *Quia ego vivam.* Vivam rursus a mortuis resurgens.

Vers. 19. *Et vos vivetis.* Non statim mecum interfecti, sed mea virtute multo adhuc tempore conservati. Vel, vos vivetis etiam post mortem vita beata.

Vers. 20. *In — meo.* In illo die, resurrectionis meæ videlicet, cognoscetis, quod ego a Patre meo indivisus sim, eadem potens cum illo.

Vers. 20. *Et — vobis.* Et quod vos etiam in me, custoditi ac roborati: et ego in vobis, custodiens ac roborans vos. Hæc autem cognoscetis, repressis inimicis, vobisque libere loquentibus, ac Evangelio in dies florente.

Christus itaque in Patre, ratione ejusdem potentis; apostoli vero in eo et ipse in illis, ratione auxilii. Siquidem novit frequenter Scriptura eisdem verbis et de Deo et homine positis, non similiter uti. Nam et Christus et nos filii Dei ac dei dicimur, et imago ac gloria Dei: sed magna est differentia, et multa varietas in locis similia inveniuntur.

Vers. 21. *Qui — me.* Neque enim sufficit ea tantum habere, sed et facere illa oportet. Cum autem hoc primum dixisset, nunc rursus idem dicit, ostendens quod dilectionis ipsius signum non est dolere de separatione ejus; nam id timiditatis potius est, sed præcepta ejus servare.

Vers. 21. *Qui — eum.* Et ego, tanquam post resurrectionem in pristinam restitutus dignitatem.

Variae lectiones et notæ.

(12) Ἀποθνήσκων, Α.

Considera vero consequentiam admirabilem. Qui servat, inquit, præcepta mea, diligit me : qui autem diligit me, diligitur a Patre meo ; quem vero Pater dilexerit, et ego omnino diligam, utpote ambobus eadem et volentibus et suscipientibus.

Vers. 21. Et — *seipsum*. Interdum quidem humano more, quandoque vero divino splendore. Hoc autem audiens Judas Jacobi, qui et Lebæus dicebatur et Thaddæus putavit, quod veluti mortui sæpius faciunt, in somniis manifestaturus esset seipsum : ideoque turbatus, non est ausus explicare, quod volebat, puta : Hei nobis, quia morieris, et in modum mortui manifestandus es, sed alio modo per interrogationem suam ostendit turbationem.

Vers. 22. Dicit — *mundo* ? Quid factum est ? graviter ferentis est ac turbati. Quid accidit, quod nobis manifestandus es in somniis, et non mundo consueti more ? nam quia volebat ut moreretur, admirandam ac desperatam putabant mortem ejus.

Vers. 23. Respondit — *faciemus*. — *Ad eum*, qui me diligit, ego et Pater veniemus, hoc est, ita apparebimus sicut Pater meus, et non sicut mortui, et mansionem apud eum faciemus : more divino in eo habitantes, quod somniorum non est.

Vers. 24. Qui — *Patris*. Ostendit, quod is qui sermones suos non servat, nec se, nec Patrem diligit. Ait enim: *Qui non diligit me, sermones meos non servat*. Quæ autem dico, non mea sunt, sed Patris mei. Itaque, qui meos non servat sermones, nec Patris servat sermones : qui vero Patris non servat sermones, neque Patrem diligit, siquidem dilectionis signum est observatio præceptorum. Quomodo autem sermo, quem loquitur, sit ejus et non sit ejus, jam prædiximus. Verum quia sciebat, eos quædam non intelligere, in quibusdam autem etiam dubitare, promittit et eorum quæ ignorabant, et eorum de quibus ambigebant, intelligentiam.

Vers. 25. Hæc — *manens*. — *Hæc*, quæ obscura videntur. Addidit autem : *Apud vos manens*, etiam hinc ostendens quod paulo post abit ad Patrem.

Vers. 26. *Paracletus autem — omnia*. Quæ videlicet ad vos spectant (*ff*). *Nomine meo* autem, id est ut hic me referat, et meis fungatur vicibus. Nam quia ipse completa dispensatione ascendit ad Patrem, reliquum erat ut loco ejus descenderet Spiritus sanctus, ne Paracletus, sive exhortator, nobis deficeret, sicut ait Gregorius Theologus.

Et quare tunc non docuit, quæ ad illos (*kk*) pertinebant ? Quia amplius ferre non poterant, sicut dicit in sequentibus.

Vers. 26. Et — *vobis*. Perfectius ad memoriam

μαστὴν ἀκολουθίαν · Ὁ τερῶν τὰς ἐπιτάλας μου, καὶ ἀγαπᾷ με · ὁ δὲ ἀγαπῶν με, ἀγαπηθήσεται ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου · ὃν δὲ ἀγαπήσει ὁ Πατὴρ μου, καὶ ἐγὼ ἀγαπήσω πάντως, ὡς ἀμφοτέρων τὰ αὐτὰ θλήντω καὶ ἀποδεχομένω.

Καὶ — ἑμαυτὸν. Ποτὲ μὲν ἀνθρωποπρεπῶς, κατὰ δὲ δι' ἐλλάμψεως. Τοῦτο δὲ ἀκούσας Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης ὁ καὶ Λεβθαῖος, (13) καὶ Θαδδαῖος κλειόμενος ἐνόμισεν ὅτι, ὡς οἱ νεκροὶ πολλάκις ἐν ἑπιπέσει ἐμφανίσαι ἑαυτὸν. Διὸ καὶ συγχυθεὶς οὐκ ἐνόησε μὲν εἰπεῖν ὁ ἐβούλετο, οἶον Οὐαὶ ὑμῶν, καὶ ἀποθνήσκει, καὶ νεκροῦ τρόπον ἐμφανίσαι μὲν ἑμῶν, ἐτέρως δὲ δι' ἐρωτήσεως τὴν σύγχυσιν ἔκπεραινε.

Λέγει — *κόσμῳ* ; Τὸ, τί γέγονε ; διαφοροῦνται καὶ συγχυομένου. Τί συμβέβηκεν ὅτι ἡμῖν ἐμφανίσαι ἐν οὐρανοῖς, καὶ οὐχὶ τῷ κόσμῳ συνήθως ; ὑπερβαλὼν μὴ θέλειν ἵνα ἀποθάνῃ παράδοξον καὶ ἀνελπιστόν τὸν θάνατον αὐτοῦ.

Ἀπεκρίθη — *ποιήσομεν*. Πρὸς τὸν ἀγαπῶν με ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ μου ἐλευσόμεθα, τοιοῦτον οὕτως ἐμφανισθήσομαι ὡς ὁ Πατὴρ μου, καὶ ἐγὼ ὡς οἱ νεκροί. Καὶ μόνῃν παρ' αὐτῷ κοιμησάμενοι οἰκοῦντες ἐν αὐτῷ θεοπρακῶς, ὡπερ οὐρανοῦ ἐστίν.

Ὁ — *Πατρός*. Ἀποδείκνυσιν ὅτι ὁ τοῦ λόγου αὐτοῦ μὴ τερῶν, οὕτε αὐτὸν ἀγαπᾷ οὕτε τὸν Πατέρα. Λέγει γάρ, ὅτι Ὁ μὴ ἀγαπῶν με τοῦ λόγου μου οὐ τερῶν · ἃ δὲ λέγω οὐκ εἰσὶν ἑμὰ, ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς · μὴ τερῶν δὲ τοὺς λόγους μου, οὐ τερῶν τοῦ λόγου τοῦ Πατρὸς · μὴ τερῶν δὲ τοὺς λόγους τοῦ Πατρὸς, οὐδὲ τὸν Πατέρα ἀγαπᾷ. Τετέλειον γὰρ (14) ἀγάπης ἢ τήρησις τῶν ἐπιτάλων. Πῶς δὲ εἰρησὶ ὃν λέγει καὶ αὐτοῦ ἐστίν, καὶ οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ, ἐκπεραίσθημεν. Ἐπει δὲ ἐγίνωσκον αὐτοὺς τὸν μὴ με συνιέντας, ἐν τισὶ δὲ καὶ ἀμφιβαλλόντας, ὑπερβαλὼν καὶ τὴν τῶν ἀγνοουμένων καὶ τὴν τῶν ἀμφιβαλλομένων διδασκαλίαν.

Ταῦτα — *μένων*. Ταῦτα, τὰ δοκοῦντα ἀσπερ · τὴ δὲ Παρ' ὑμῖν μένων προσέθηκεν, ἐμφαίνων κατὰ τοῦτο ὅτι τοῦ λοιποῦ ἄπεισι πρὸς τὸν Πατέρα.

Ὁ δὲ Παράκλητος — *πάντα*. Τὰ προσιστάμενα ὑμῖν θαλασθῆ. Τὸ δὲ, Ἐν τῷ ὀνόματι μου, καὶ ἐντὶ ἐμοῦ, σημαίνει ἐνταῦθα. Ἐπει γὰρ αὐτὸς εἰσέρχεται τὴν οἰκονομίαν ἀνῆλθε πρὸς τὸν Πατέρα, λοιπὸν ἀντ' αὐτοῦ κατέβη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὁ Παράκλητος ἡμῖν μὴ λείπῃ, καθὼς φησὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος.

Καὶ δικαίως οὐκ αὐτὸς εἰδὼς τότε τὰ προσιστάμενα ; Διότι οὐκ ἠδύναντο βαστάζειν πλέον, ὡς κρημνίσαι ἐρεῖ.

Καὶ — ὑμῖν. Ἀναμνήσει τελευτώτερον τελευτώτερον

Variæ lectiones et notæ.

(13) Λεθαῖος Α.

(14) Δί, pro γάρ, Α.

(ff) Ad vos spectant. Τὰ προσιστάμενά τινι sunt ea quæ aliquem male habent, quæ ei molesta sunt, in quibus offendit. Ergo, vos offendunt.

(kk) Quæ ad illos, Ea in quibus offendeatur.

γενομένους. [Εἰκός (15) γὰρ αὐτοὺς ἐπιλαθέσθαι A
τινῶν.

Εἰρήνην ἀφίημι ὑμῖν. Οἱ μὲν ἄλλοι ἄνθρωποι ἀπο-
θνήσκοντες χρήματα καὶ κτήματα τοῖς οἰκείοις ἀφίη-
σιν · ὁ δὲ Χριστὸς εἰρήνην τοῖς ἰδίοις ἀφίηκεν, εἰρήνην,
τὸ γλυκὺ καὶ πρᾶγμα καὶ δυναμ. Εἰρήνην, φησὶν, ἀφίημι
ὑμῖν, ἵνα εἰρηνεύετε πρὸς ἀλλήλους (16) καὶ πρὸς ἐμέ ·
καὶ λοιπὸν οὐδεὶς ὑμᾶς ἢ τοῦ κόσμου ταραχὴ βλάψει
οὐδ' ἔμποδίσσει.

Εἰρήνην — ὑμῖν. Τὴν ἐμοὶ περιλημμένην τὴν ἐπὶ τοῖς
ψυχωφελέσιν, οὐ τὴν τοῦ κόσμου τὴν ἐπὶ τοῖς ψυχοβλα-
βέσιν.

Οὐ — ὑμῖν. Ὁ μὲν γὰρ κόσμος, ἦγουν οἱ κοσμικὰ
φροσύντες, εἰρήνην δίδωσιν (17) ἀλλήλοις ἐπὶ κακῷ ·
ἐγὼ δὲ εἰρήνην δίδωμι ὑμῖν ἐπ' ἀγαθῷ.

Ἡ (18) ὁ μὲν κόσμος χρήματα καὶ κτήματα
δίδωσι τοῖς αὐτοῦ · ἐγὼ δὲ εἰρήνην δίδωμι ὑμῖν
τοῖς ἐμοῖς. Ἐπεὶ δὲ τὸ Ἀφίημι ὑμῖν, ἀναχώ-
ρησιν ἐμφαίνον, σύγχυσιν πλείονα αὐτοῖς ἐνεποίησε,
φησὶ ·

Μὴ — δευλιάτω. Ὅρας ὅτι οὐ τοσοῦτον ἀπὸ φιλο-
στοργίας, ὅσον ἀπὸ δευλίας ἐπασχον, οἰόμενοι διασπα-
ραχθῆσθαι παρὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ.

Ἡκούσατε — ὑμᾶς. Οὐκ εἶπον ὅτι Ἰπάγω μόν-
ον, ἀλλ', ὅτι καὶ Ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς. Δοικὸν τί δει-
λιάτε ;

Εἰ — Πατέρα. Ἐπειδὴ οὔπω περὶ τῆς ἐμῆς πε-
πληροφόρησθε δυνάμει, καὶ διότι ἀποθνήσκω,
νομίζετε με μὴ δύνασθαι μετὰ θάνατον συντηρεῖν
ὑμᾶς · ὀφείλετε χαίρειν, ὅτι εἶπον, Πορεύομαι
πρὸς τὸν Πατέρα, τὸν δυνάμενον ἐξελεῖσθαι ὑμᾶς
πάσης ἐπιβουλῆς, ἐννοοῦντες ὅτι πρεσβεύσω πάντως
ὑπὲρ ὑμῶν.

Ὅτι — ἐστι. — Μείζων μου ἐστὶ, τῆ δυνάμει, ὡς
ὑμεῖς δοκεῖτε, ἅτε περιφανέστερον ἐν ταῖς Γραφαῖς
ἀνακηρυττόμενος. Ταῦτα δὲ πάντα λέγει συγκατα-
βαίνων τῆ ὑπολήψει καὶ ἀσθενείᾳ τῶν μαθητῶν,
καὶ ἔξ αὐτῆς τῆς οὐκ ὀρθῆς αὐτῶν ὑπολήψεως ἐλέγ-
χων αὐτούς. Κατὰ γὰρ τὸν ἀληθῆ λόγον, ὁ Πατὴρ
μείζων μὲν, ἀλλ' οὐ τῆ δυνάμει ; μόνω δὲ τῷ αἰτίῳ,
ὅτι αἰτίος τῷ Υἱῷ τῆς γενήσεως. Ἐκ τοῦ Πατρὸς γὰρ
ὁ Υἱός.

Καὶ — πιστεύσατε. Εἶρακα ὑμῖν τὰ περὶ τῆς ἀπο-
θνήμιας καὶ πάλιν ἐπιθνήμιας μου, καὶ τὰ περὶ τοῦ
ἄλλου Παρακλήτου, ἵνα ὅταν γένηται, πιστεύσατε ὅτι
πάντα καὶ οἶδα καὶ δύναμαι. Οὕτως οὖν παραμυθησά-
μενος αὐτούς, πάλιν λέγει τὰ λυπηρὰ, τῆ συνεχείᾳ τού-
των γυμναζῶν αὐτούς εἰς τὸ μὴ θορυβεθῆναι κατὰ τὸν
καιρὸν τῶν θειῶν. Τὸ γὰρ προσδοκῆθην ὁμαλώτερον
εἴωθε προσβάλλειν.

Οὐκ ἔτι — ἀρχων. Ἐνταῦθα κόσμον μὲν λέγει
τὴν κακίαν · ἀρχοντα δὲ τὸν διάβολον · οὐ γὰρ οὐρα-

A reducet (†† perfectioribus factis). Nam verisimile
est, eos quædam oblivioni tradidisse.

Vers. 27. *Pacem relinquo vobis.* Alii quidem
homines morientes pecunias ac possessiones do-
mesticis relinquunt ; Christus vero pacem suis re-
linquit, pacem, cujus et res et nomen dulce : *Pacem,*
inquit, *relinquo vobis,* ut pacifici erga vos mutuo si-
tis et erga me, et ita vobis nulla mundi turbatio
quidquam nocebit, neque impedimento erit.

Vers. 27. *Pacem — vobis.* Quæ a me amatur,
quæ propter illa quæ animæ prosunt, conceditur :
non mundi pacem quæ ob ea quæ nocent animæ
servatur.

Vers. 27. *Non — vobis.* Siquidem mundus sive
mundana sapientes, pacem mutuo dant mali causa :
ego vero pacem do vobis boni causa.

Aut aliter : mundus pecunias ac possessiones suis
largitur, ego vero pacem do vobis, qui mei estis.
Quia autem dicendo : *Pacem relinquo vobis,* quo se-
parationem indicabat, majorem eis iniecerat turba-
tionem, ait :

Vers. 27. *Ne — formidet.* Vides, quod non
tantum amoris magnitudine monebantur, quantum
formidine : putantes, se discerpandos ab illius ini-
micis.

Vers. 28. *Audistis — vos.* Non solum dixi quod *vado,*
sed etiam quod *venio ad vos.* Quid ergo formidatis ?

Vers. 28. *Si — Patrem.* Quia de mea nondum
certiores facti estis potentia, et quia morior, puta-
tis, me post mortem non posse vos conservare ; de-
betis tamen gaudere, quod dixerim : *Vado ad Pa-
trem,* qui potens est vos ab omnibus insidiis eripe-
re, cognoscentes, quod omnino legatione fungar
pro vobis.

Vers. 28. *Quia — est. — Major me est,* ut vos
putatis, tanquam manifestius in Scripturis promul-
gatus. Hæc autem omnia dicit indulgens suspitioni
ac imbecillitati illorum, et ex ipsa non recta eorum
opinionum arguens illos. Nam in veritate Pater major
quidem est, at non potentia, sed solo principii
modo, quia Filio principium est generationis : siqui-
dem ex Patre est Filius.

Vers. 29. *Et — credatis.* Dixi vobis, quæ sunt de
mea protectione, ac rursus de meo reditu et de
alio Paracleto, ut cum fieri videritis, credatis,
quod omnia et noverim et possim. Ita consolaturus
eos, rursus tristitia dicit, horum frequentia illos
exercens, ne periculorum tempore turbarentur,
siquidem quod expectatum est levius ferri solet.

Vers. 30. *Jam non — princeps.* Mundum appellat
lic, malitiam ; principem vero, diabolium : non

Varie lectiones et notæ.

(15) Inclusa uterque in margine. Τελεωτέρους
γενομένους omiserat interpres.

(16) Ἐν ἀλλήλοις. A.

(17) Δίδωσιν, A. Forte διδοῦσιν voluit.

(18) Post ἢ addit interpres ἄλλως.

enim oculo ac terræ dominatur, sed malitiæ (11), quod omnia straverit ac perverterit, Ipse autem dicitur etiam princeps tenebrarum, sive peccati. Ait ergo : Venit adversum me diabolus cum perversis Judæis, data sibi e supernis potestate. Nam et apud Lucam dixit ad eos, qui se comprehendebant : *Hæc est hora vestra et potestas tenebrarum* 96.

Vers. 30. *Et — quidquam.* In aliis quidem hominibus peccatum est causa mortis, nullus siquidem peccati expers est, ideo nullus immortalis ; in me vero non habet ullam mortis causam ; ego enim absque peccato sum, et propterea condemnabitur, sicut prius decimo quinto capite enarravimus, ubi dicitur : *Nunc judicium est hujus mundi, nunc princeps hujus mundi ejicietur foras* 97.

Vers. 31. *Sed — Patrem.* Sed morior, ut cognoscant omnes, quod diligam Patrem, obediens illius voluntati ; voluntas autem ejus est, ut moriar pro salute hominum.

Vers. 31 *Et — facio.* Ut cognoscant, quod præceptum ejus moriens adimpleam.

Vers. 31. *Surgite, eamus hinc.* Videns discipulos admodum metuentes, et se jam comprehendi ac interfici imaginantes, et propterea crebro retrorsum se convertendo, non satis his quæ dicebantur, advertere : siquidem maximum illis angorem inducebat, tum locus publicus, tum nox et præcipue quod dixisset : *Venit princeps mundi* 98, transfert illos in locum alium tutiorem, quo existimantes in tuto esse, absque ullo metu audirent : nam magna audituri erant dogmata. Deinde rursus ait :

Cap. XV. Vers. 4. *Ego — vera.* Id est eximia, incorruptibilis spiritualis : siquidem hæc frequenter significat nomen *ἀληθινόν*.

Aliter quoque dicitur, *Vitis vera*, quia pro fructu profert veritatem.

Seipsum itaque vitem nominat utpote præbentem dulcedinem ac humani cordis lætitiā, ipsam videlicet prædicationem, quam etiam Scriptura vinum appellat, et tanquam radicem discipulorum : palmites vero discipulos, quasi ex ipso germinantes sermone doctrinæ, et per eum nutritos ab fructificationem maturorum botrorum, sive virtutum, ut et ipsi similiter præbeant vinum doctrinæ.

Vers. 4. *Et Pater — est.* Curator, non tamen radicis, sed palmitum. Vere hæc vitis eximia est, in qua de solis palmitibus curam habere oportet ;

96 Joan. xvi, 13.

96 Luc. xii, 53.

97 Joan. xu, 31.

98 Joan. xiv, 30.

Variæ lectiones et notæ.

(19) Inclusa absunt A.

(20) Τοῦ, abest A.

(21) Inclusa absunt A.

(22) Inclusa absunt A.

(23) Ὑμῖς τὰ κλήματα, ex versu 5, Hic, pro

(11) *Sed malitiæ*, etc. Siquidem omnia everteret et dejiceret.

Α νου και γης αρχει. 'Επι πάντα ἄν ἀπέτροφε και κει βαλει. 'Ο αὐτός δὲ και ἀρχων τοῦ σκότους ἐνομιζομεθα ἔχουν τῆς ἀμαρτίας. Φησιν οὖν ὅτι 'Ερχεται κατ' ἐμὸν ὁ διάβολος μετὰ τῶν πονηρῶν Ἰουδαίων, δοθεὶς τοῖς ἰξουσίαις ἀνωθεν. [Εἶπε γὰρ και (19) ἐν τῷ ἐπι Λουκᾶν Εὐαγγελίῳ πρὸς τοὺς συλλαμβάνοντας αὐτὸν ὅτι Δύτα ὑμῶν ἴστιν ἡ ὥρα και ἡ ἰξουσία τοῦ πα τους.

Και — οὐδέν. 'Επὶ μὲν τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἐπὶ τοῦ (20) θανάτου ἡ ἀμαρτία · οὐδεὶς γὰρ ἀκαίματος, διὸ και οὐδεὶς ἀθάνατος · ἐν ἐμοὶ δὲ οὐκ ἔστι οὐδὲν αἴτιον θανάτου · ἀναμάρτητος γὰρ ἔγωγε καὶ κατακριθῆσεται, [καθὼς (21) προειρηγήσαμεθα ὁ πεντακαίδεκάτω κεφαλῆῳ, ἔνθα κείται τὸ · Νῦν καὶ ἴστι τοῦ κόσμου τούτου, νῦν ὁ ἀρχων τοῦ κόσμου ἐκβληθῆσεται ἔξω.]

'Ἄλλ' — Πατέρα. 'Ἄλλ' ἀποθνήσκω, ἵνα γινώσκωτε ὅτι ἀγαπῶ τὸν Πατέρα, ὑπακούων αὐτοῦ ὡς καματε. Θάλημα δὲ αὐτοῦ ἀποθανεῖν με ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων.

Και — ποιῶ. Και ἵνα γινώσκωτε ὅτι πληρῶ τὴν ἰσχύα αὐτοῦ ἀποθνήσκω.

'Εγείρεσθε, ἀγώμεν ἐντεύθεν. Βλέπωμ τοὺς μετὰ σπρόδρα δειλιῶντας και φανταζομένους ἤδη τοὺς σὺν ψομένους και ἀναιρήσοντας, και διὰ τοῦτο τὴν μεταστρεφόμενους, και μὴ δυναμένους προσῆχτοὺς λεγομένους · και γὰρ ἐνεποίουν αὐτοῖς ἔργον, και ὁ τόπος, κατάδηλος ὢν, και ἡ νύξ, και τὸ ἴστω ὅτι 'Ερχεται ὁ τοῦ κόσμου ἀρχων · μετὰ τῶν τῶν εἰς ἕτερον τόπον ἀσφαλιστερον, ἵνα νομισατῆς ἡ πφαλεία καταστῆναι, μετὰ ἀδείας ἀκούσσει. Καὶ τὸ ἐμμελλον μεγάλων ἀκούσσεσθαι δογματῶν, εἴτα πῶ φησιν.

'Εγὼ — ἀληθινή. 'Ἡ ἐξείρετο, ἡ ἀρθετα ἡ πνευματικῆ. Ταῦτα γὰρ πολλὰς τὸ αἰθερον δηλοῖ.

[Και ἑτέρως (22) δὲ 'Ἀμπελος ἀληθινή] ἡ τὴν ἐπιθεϊαν καρποφοροῦσα.

'Ἀμπελον μὲν οὖν ἰαυτὸν ὀνομάζει, ὡς περιγρητὸ τὸ νόστιμον και εὐφραῖνον καρδίαν ἀνθρώπου πινυγμα, ὁ και οἶνον ἡ Γρσφῆ προσαγορεύει και ὡς μὴ τῶν μαθητῶν · κλήματα (23) δὲ τοὺς μαθητὰς ὡς αὐτοῦ βλαστῆσαντας τῷ λόγῳ τῆς διδασκαλίας. καὶ δὲ αὐτοῦ τρεφόμενους εἰς καρποφορίαν βοτρώων ὡς πῶ εἴτουν ἀρετῶν, και παροχὴν ὁμοίως τοῦ διδασκαλίας οἶνον.

D (24) 'Ο Πατὴρ — ἴστιν. 'Ο ἐπιμελετῆς, πλὴν ὡς τὴν ρίζης, ἀλλὰ τῶν κλαίδων. 'Εξείρετος γὰρ ὅπως εἴστω ἡ ἀμπελος, κατὰ τοὺς κλάδους μόνον δομεται ἴστω

more suo, infert Chrysost. t. VIII, p. 446 l. 447 A.

(24) Καί, ante ὁ Πατὴρ, quod Hentenius expræsit, neuter meorum habet.

μελίας. Τῷ Πατρὶ δὲ τὴν ἐπιμέλειαν αὐτῶν ἀνατίθησιν, ὡς Θεῷ· δεικνύς ὅτι συνεργεῖ τοῖς καρποφοροῦσι καὶ κολάζει τοὺς μὴ καρποφοροῦντας.

Πᾶν — αἶρε αὐτό. Πᾶν κλῆμα ἐν ἔμοι βλαστῆσαν, καὶ διὰ πίστει ἠνωμένοι μοι, μὴ φέρον καρπὸν, ἤγουν ἀρετὰς, ἐκκόπτει αὐτὸ ὡς ἀχρηστον, καὶ πυρὸς ἀξίον. Λοιπὸν οὖν πᾶς Χριστιανὸς μὴν, ἀκαρπὸς δὲ, ἐκκόπεται (25) τοῦ Χριστοῦ, καὶ εἰ (26) δοκεῖ συνῆθαι αὐτῷ διὰ τῆς πίστεως, καὶ τῷ αἰωνίῳ πυρὶ τετράρῃται.

Καὶ — φέρη. Καθαίρει αὐτὸ διὰ τῶν πειρασμῶν, παραχωρῶν ἐπάγεσθαι τούτους αὐτῷ, πᾶν μὴ βλαβερὸν ἀποξίοντας, πᾶσαν δὲ στερότητα καὶ γονιμότητα πλείονος ἀρετῆς ἐμποιοῦντας. Ἴνα δὲ μὴ ὑπολάβωσιν ἀκάρπους εἶναι τινὰς αὐτῶν, καὶ πάλιν θορυβηθῶσι περὶ ἑαυτῶν (27), προαναίρει τὸν τοιοῦτον θόρυβον, λέγων·

Ἦδην. — ὑμῖν. Περικαθαρθέντες τῷ διδασκαλικῷ λόγῳ μου. Ὅρας ὅτι εἰ καὶ ἀμπελὸς ἐστίν, ἀλλὰ καὶ γεωργός. Κοινὴ γὰρ ἡ τοιαύτη γεωργία καὶ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, ὡσπερ δὴ καὶ τᾶλλα. Ἴνα δὲ μὴ ὑπὸ τῆς πολλῆς δευλίας ἀποσχισθῶσι τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως καὶ σχέσεως, κεχαυνωμένην αὐτῶν ἤδη τὴν ψυχὴν ἐπισφίγγει, καὶ ἑαυτῷ συγκολλᾷ, εἰπὼν·

Μείνατε — ὑμῖν. Μείνατε ἐν ἔμοι, συγκολλώμενοι μοι βεβαίωτερον διὰ πίστεως ἀδιστάκτου καὶ σχέσεως ἀρρήκτου, κἀγὼ μὲν ἐν ὑμῖν, συνῶν τῇ δυνάμει καὶ περιέπων ἢ συνέχων ὑμᾶς, ὡς ἀμπέλος κλῆματα, καὶ καρποφόρους ἀπεργαζόμενος.

Καθὼς — μείνατε. Οὐδὲ ὑμεῖς δύνασθε καρποφορεῖν, εἰ ἂν ἀποσχισθῆτε τῆς συναρείας μου.

Ἐγὼ — πολύν. Σαφηνίζει τὴν παραβολὴν, καὶ σκοπεῖ πῶς εἶπεν· Ὁ μὲν ἐν ἔμοι, κἀγὼ ἐν αὐτῷ, οὗτος φέρει καρπὸν πολύν. Πολλάκις γὰρ μένει μὲν τις ἐν τῷ Χριστῷ, συνημμένος αὐτῷ διὰ τῆς πίστεως, οὐ μένει δὲ καὶ ὁ Χριστὸς ἐν αὐτῷ, ἀποστρεφόμενος αὐτὸν, ὡς ἀναξίως αὐτοῦ πολιτευόμενον. Οὗτος φέρει μὲν καρπὸν, ὀλίγον δὲ, ἐν τε ἀγαθόν, ἢ καὶ δύο που διαπραξάμενος, Ὁρῶμεν δὲ καὶ ἐν ἀμπελοῖς τοιαῦτα κλῆματα, ἀ μὴ χειρουργῶν αὐτοῖς τῶν ἀμπελῶν βοτράδια οἰκτρά τινα φέρουσιν.

Ὅτι — οὐδέν. Ὡσπερ οὐδ' οἱ βλαστοὶ μὴ ἀπολαύοντες δυνάμει ἐκ τῆς ῥίζης. Εἰπὼν δὲ ἀνωτέρω ὅτι Οὐ δύνασθε καρποφορεῖν, εἰ μὴ ἐν ἔμοι μένητε· νῦν λέγει καὶ τὸν κίνδυνον τοῦ μὴ ἐν αὐτῷ μένοντος.

Ἐάν — κλῆμα. Ὡς τὸ κλῆμα τὸ ἀχρηστον.

Καὶ ἐξηράνθη. Καὶ ἀπώλεσεν ἣν εἶχεν ἐκ τῆς ῥίζης ἰκμάδα χάριτος.

Καὶ συναγόσιν αὐτά. Καὶ συναγόσιν τὰ τοιαῦτα κλῆματα οἱ ἄγγελοι κατὰ τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως.

A Patri autem curam eorum attribuit, tanquam Deo, ostendens quod his qui fructificant auxilio est, eosque punit qui fructum non ferunt.

Vers. 2. *Omnem — tollit.* Omnem palmitem, qui ex me germinavit, mihi que per fidem unitus est, nec fructum affert, excindit tanquam inutilem ac dignum igne. Omnis itaque christianus, qui infructuosus est, a Christo excoisus est, quanquam per fidem illi conjunctus esse videatur et æterno igni reservatus est.

Vers. 2. *Et — afferat.* Purgat eum per tentationes, permittens ut in eum inducantur. Illæ namque quod damnum affert, expoliunt, ac omne robur majoremque virtutum fertilitatem accersunt. Ne autem aliquos ex ipsis infructuosos esse suspicentur, atque de seipsis iterum turbentur, hujusmodi prævenit tumultum, dicens :

Vers. 2. *Jam — vobis.* Purgati meo, quo vos docui, sermone. Vides, quod licet vitis sit, est tamen etiam agricola ; est enim hæc agricultura communis Patri et Filio, veluti sane et alia. Ne autem præ nimia formidine exciderent a fide ac habitu, quo erga se affecti erant, laxatam jam animam astringit, sibique conglutinatur, dicens :

Vers. 4. *Manete — vobis.* — Manete in me, firmiter mihi conglutinati per fidem indubitam, habitumque indissolubilem, et ego manebo in vobis, potentia vobiscum permanens, vosque amplectens, aut continens vos, sicut vitis palmites, ac fructiferos reddens.

Vers. 4. *Sicut — manseritis.* Neque vos fructificare potestis, si a mei conjunctione distrahimini.

Vers. 5. *Ego — multum.* Explanat parabolam. Et considera quomodo dixerit: *Qui manet in me et ego in eo, hic fert fructum multum.* Nam frequenter manet quis conjunctus in Christo per fidem ; non manet autem Christus in eo, aversans illum tanquam indigne se gerentem : hic fert quidem fructum, at modicum, unum aut alterum opus bonum obiter (*mm*) perficiens. Videmus autem et in vineis hujusmodi palmites, qui dum illis non gaudent vineæ, miserabiles quosdam ferunt racemulos.

Vers. 5. *Quia — facere.* Tanquam germina, quæ virtute a radice procedente non fruuntur. Cum autem superius dixerit: *Non potestis ferre fructum, nisi in me manseritis*, nunc etiam periculum dicit ejus qui in se non manserit.

Vers. 6. *Nisi — palmes.* Tanquam sarmentum inutile.

Vers. 6. *Et exarescet.* Et perdet, quem habebat ex radice gratiæ humorem.

Vers. 6. *Et colligent eos.* Et congregabunt angeli hujusmodi sarmenta in die judicii.

Variaë lectiones et notæ.

(25) Ἐκκόπεται B.

(26) Forte si kai, aut kân δεκῆ.

(mm) *Obiter.* Forte.

(27) Δε' αὐτῶν, A. Forte δε' ἑαυτοῦς voluit.

Vers. 6. *Et — conficiet. Gehennæ.*

Vers. 6. *Et ardebunt. Inflammabuntur, non tamen comburentur. Non manentes autem in se, dicit non eos solum, qui ab illo sunt amputati aut abscissi, sed et illos qui non firmiter cum eo copulantur.*

Vers. 7. *Si — vobis. Nihil enim indignum petet, qui in Dei præceptis versatur. Considera vero hoc esse Christum in discipulis manere, verba ejus in illis manere, sive servari, aut opere perfici.*

Vers. 8. *Ita — afferatis. — Glorificatus est, hoc est, Glorificabitur. Ut afferatis, id est, si attuleritis. Multa siquidem sunt apud Scripturam hujusmodi idiomatica.*

Vers. 8. *Et — discipuli. Perfecti efficiamini. Observandum igitur, quod is qui fructum affert copiosum, hic perfectus efficitur Christi discipulus. Glorificari autem dixit Patrem et gaudere, in copiosa fructificatione et perfecto discipulatu ipsius, adhortans eos ad hanc rem, tanquam ad id quod Domino gratum est.*

Vers. 9. *Sicut — vos. Eo modo quo me dilexit Pater, tanquam videlicet facientem voluntatem suam : ita et ego dilexi vos, tanquam scilicet facientes voluntatem meam.*

In præcedentibus quidem data est a nobis distinctio de *sicut, quemadmodum* et similibus, quod cum de Patre, Filio ac Spiritu sancto dicuntur, æqualitatem significant ; cum vero de Deo et hominibus, similitudinem designant : verum similitudo non ubique per omnia quadrat (*nn*).

Vers. 9. *Manete — mea. Rursum astringit illos ad se.*

Vers. 10. *Si — dilectione. Et quomodo moreris velut homo carens auxilio ? Quia vult hoc Pater et ego, pro hominum salute: quia hanc quoque rem duco gloriam. Sicut ergo ego dilectus a Patre tamen pro vobis morior, sic et vos ita a me dilecti, moriemini tamen pro me. Nam hujusmodi mors juxta beneplacitum est, non ex odio aut imbecillitate.*

Vers. 11. *Hæc — maneat. Hæc consolatoria verba locutus sum vobis, qui ob meam cruciamini mortem ; ut gaudium, quod erat propter me, quod de me gaudebatis, donec advenirent hæc tristitia, non corrumpatur ; sed in vobis maneat, cum certiores factis sitis, quod non relinquam vos orphanos, sed iterum veniam ad vos.*

Vers. 11. *Et — compleatur. Et ut gaudium vestrum, quod de me est, compleatur, sicut ab exordio ejus expectabatis, sperantes semper mecum conversari.*

Vers. 12. *Hoc — vos. Ut diligatis vos invicem adeo vehementer, ut etiam pro vobis invicem moriamini : ego enim sic dilexi vos, ut etiam pro*

A *Kai — βαλλουσι. Τὸ τῆς γένουας.*

Kai kaisatai. Kai phlegontai, ou mē katakainōntai. Oū mēnontas dei en autōi legēi ou mēnon tous āpekoptoi ē āposchisθéntas autōi, allā kai tous mhδoi sunaphéntas autōi.

’Eān — mēin. Oūden γάρ anāxiōn aitzētai taīs entolais tou Theou ēmpoleiteuōmenos. Sōpōi dē ē toútō isti tō mēnēn tōn Xristōn en teīs mathētai, ta rēmata autōi mēnēn en autōis, eiton trātiēti ēnergeiōsthai.

’En — phērtē. Tō mēn ēdoxastha, anti tou ē xāzetai. Tō dei ina phērtē, anti tou iān phērtē. Pōli γάρ toiaūta idiōmata parā τῆ Γραφῆ.

Kai — mathētai. ’Aparitēstōsthai. Parēpōmōn oun dei o karpōn polūn phērōn, outos āpekōptē mathētēs tou Xristou. Doxāzesthai dei, ēta zw tōn Patēra eipen, ē τῆ πολλῆ καρποφορίᾳ καὶ μαθηταίᾳ αὐτοῦ, προτρεπόμενος αὐτούς ἐπὶ τὴν ὡς ἐπὶ εὐακόδεκτον τῶ Θεῷ.

Καθώς — ὑμᾶς. ’Ον τρόπον ἠγάπησέ με ὁ Περ. ὡς ποιοῦντα δηλαδὴ τὸ θέλημα αὐτοῦ· οὕτω ἐγὼ ἠγάπησα ὑμᾶς, ὡς ποιοῦντας τὸ θέλημά μου.

Προδίσταλται δὲ ἡμῖν ὅτα τὸ καθὼς καὶ τὸ τοιαῦτα ὅταν μὲν ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λέγονται, ἰσότητα δηλοῦσιν· ὅταν δὲ ἐπὶ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ὁμοιότητα σημαίνουσιν· ἡ δὲ ὁμοιότης οὐ παντάπασι ἀπαράλλακτος.

C *Μείνατε — ἐμῆ. Πάλιν ἐπισφίγγει αὐτούς.*

’Eān — agāpē. Kai pōs āpothēskais, ὡς ὁ θρωπος ἀδοθήητος ; Διότι θέλει τοῦτο καὶ ὁ Περὶ καγὼ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων, ἐπὶ με δοξᾶν τὸ πρᾶγμα ἠγῆμαι. Ὡσπερ οὖν ἐγὼ, οὕτως ἀγαπώμενος ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, ὁμως ἀποθνήσκω ὑμᾶς· οὕτως καὶ ὑμεῖς, οὕτως ἀγαπώμενοι παρ’ ἐμοῦ, ὁμως ἀποθανεῖσθε δι’ ἐμέ. Κατ’ εὐδοκίαν γάρ τοιοῦτος θάνατος, οὐ κατὰ ἀποστροφῆν ἔσθνεϊαν.

Ταῦτα — μείνη. Ταῦτα τὰ παραμυθητικὰ ῥήματα λελάθηκα ὑμῖν ἀνωμένους ἐπὶ τῷ θανάτῳ μου, ἵνα χαρὰ ἦ δι’ ἐμέ, ἢν ἐχαίρετε ἐπ’ ἐμοὶ μέχρι τῶ σκυθρωπῶν τούτων, μὴ ἀφανισθῆ, ἀλλὰ ἐν ὑμῖν μείνη βεβαιωθείσιν, ὅτι οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὄρφανούς, αὐτὸς πάλιν ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς.

Καὶ — πληρωθῆ. Καὶ ἵνα ἡ χαρὰ ὑμῶν ἢ ἐκ’ ἐμοῦ πληρωθῆ, ὡς ἐν ἀρχῇ αὐτῆς προσεδόκατε, ἐπιζητοῦντα αἰὶ μοι συνέσιναι.

Αὕτη — ὑμᾶς. Ἴνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους ἐν σφοδρῶς, ὡς καὶ ὑπὲρ ἀλλήλων ἀποθνήσκον· οὕτως καγὼ ἠγάπησα ὑμᾶς, ὡς καὶ ὑπὲρ ὑμῶν ἀποθνήσκων.

Variæ lectiones et notæ.

(*nn*) *Quadrat. Similis, non absimilis.*

ἤδη. Συνεχῶς δὲ τὰ τοιαῦτα λέγει, ἀνεξάλειπτον A ταῖς καρδίαις αὐτῶν ἐγκολάπτων τὴν ἀγάπην.

Ὅρα δὲ θαυμασίαν σειρὰν δίδεικται γὰρ ὅτι τὸ μείναι ἐν τῷ Χριστῷ γίνεται ἀπὸ τοῦ ἀγαπᾶν αὐτόν· τὸ δὲ ἀγαπᾶν αὐτόν ἀπὸ τοῦ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρεῖν· ἡ ἐντολὴ δὲ αὐτοῦ, ἵνα ἀγαπῶμεν ἀλλήλους· ὥστε τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους μένει ἐν τῷ Χριστῷ ἔστι, καὶ ἀγαπᾶν τὸν Θεόν ἔστι, καὶ ἀνακεπλεγμένα πρὸς ἀλλήλους εἰσὶν ἢ τε πρὸς Θεὸν καὶ ἢ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπη. Εἰπὼν δὲ ὅτι καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς, εἶδειεν ὅτι ἰκουσίως ἀποθνήσκει διὰ τὴν ἀγάπην αὐτῶν.

Μείζονα — αὐτοῦ. Μείζονα ταύτης τῆς οὕτω μεγάλῃς ὡς καὶ τὴν ψυχὴν ἀφίπειαι ὑπὲρ τῶν φίλων, καθὼς ἐγὼ ποιῶ νῦν. Λοιπὸν οὖν οὐκ εἴς ἀσθενείας ἐμῆς, ἀλλ' εἴς ἀγάπης ὑμῶν ἀποθνήσκω, καὶ οἰκονομικῶς ὑμῶν χωρίζομαι, καὶ μὴ ἀθυμεῖτε. Ἐπεὶ δὲ φίλους αὐτοῦ (28) ὑπέδηλωσε, λέγει πῶς εἰσι φίλοι αὐτοῦ.

Ἦμεῖς — ὑμῖν. Ὡς τῆς ἀνεκἀστου φιλανθρωπίας! ἐφ' ἡμῶν μὲν οὐκ ἂν ποτὲ τις τὸν εὐγνώμονα δούλον ποιήσῃ φίλον· ὁ δὲ Χριστὸς καὶ τοῦτο ποιεῖ, μᾶλλον δὲ καὶ ἀδελφὸν αὐτὸν ἀπεργάζεται· Ἄπεργεῖλατε γὰρ, φησὶ, τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἵνα ἀπέθωσιν εἰς τὴν Γαλιλαίαν· καὶ υἰοθετεῖ τούτου τῷ Πατρὶ, καὶ καθιστᾷ συγκαληρόν· τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν.

Οὐκ ἔτι — δούλους. Καὶ ποτε αὐτοὺς εἶπε δούλους; Ὅτε διδάσκων ἀπεκάλυπτε τὴν ἐξουσίαν τῆς ἑαυτοῦ θεότητος. Καὶ προλαβὼν δὲ εἶπεν· Ἦμεῖς φωνεῖτέ με ὁ Κύριος καὶ ὁ διδάσκαλος· καὶ καλῶς λέγετε· εἰμὶ γάρ.

Ὅτι — Κύριος. Τί ποιεῖ ἀπόρρητον.

Ἦμᾶς — ὑμῖν. Ἀνήγγεῖλα ὑμῖν ὡς φίλοις πάντα, ὅσα ἐδύνασθε βαστάζειν δηλονότι, ὅσα ἀκούσαι ὑμᾶς εἰλόσ. Τῷ φίλῳ γὰρ τις, οὐ τῷ δούλῳ, καταπιστεύει τὰ ἀπόρρητα.

Καὶ μὴ ἀνωτέρω εἰπὼν· Ἦμεῖς φίλοι μου ἔστε, ἐάν ποιῆτε ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ὑμῖν· ἐπέφηεν ὅτι οὐκ εἰσὶν, ἀλλὰ τότε εἰσὶν ὅτε ποιοῦσι· πῶς οὖν ἐντοσθὰ φησιν· Ἦμᾶς δὲ εἶρακα φίλους, ὅτι πάντα ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς μου ἐγνώρισα ὑμῖν; Τὸ ἔστι, ἀντὶ τοῦ διαμίνετε, νόησον, ὅτι ὄντες ἤδη καὶ εἰς τὸ εἴης διαμίνετε, ἐάν ποιῆτε ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ὑμῖν.

Ἐἶτα τίθησι καὶ ἄλλο τεκμήριον τοῦ εἶχει αὐτοὺς (29) φίλους ἑαυτοῦ.

Οὐχ — ὑμᾶς. Κατὰ ἀπόφασιν ὁ λόγος, ὅτι ἐγὼ

A vobis jam moriar. Frequenter autem talia dicit, ut cordibus eorum charitatem indelebiter inculpat.

Vide autem admirandum vinculum; siquidem ostensum est, quod mansio in Christo procedit ex ejus dilectione et observatione mandatorum illius; præceptum vero ejus est, ut diligamus nos invicem. Itaque diligere nos invicem est in Christo manere; et servare Dei præcepta, est diligere Deum; suntque inter se connexæ dilectio quæ est erga Deum, et quæ est erga nos invicem. Dicens autem: Sicut dilexi vos, ostendit quod voluntarie propter illorum dilectionem moriatur.

Vers. 13. *Majorem — suis.* Majorem hac, quæ adeo magnam est, ut etiam anima pro amicis relinquat, sicut ego nunc facio. Itaque non ex imbecillitate, sed ex vestri dilectione morior, ac dispensatorie a vobis separor; nolite ergo contristari. Et quia amicos eos ostendit, nunc etiam dicit quomodo sint amici sui.

Vers. 14. *Vos — vobis.* O incomparabilem humanitatem! Nunquam quispiam servum benignum facit sibi amicum; Christus autem etiam hoc facit, magis autem et fratrem eum efficit: *Nuntiate*, inquit, *fratribus meis ut abeant in Galilæam*; atque Patri hunc in Filium asciscit, simulque regni cælorum hæredem constituit.

Vers. 15. *Jam non — servos.* Et quando illos dixit, servos? Quando docens occultabat (oo) suæ divinitatis potentiam. In præcedentibus etiam dixit: *Vos vocatis me dominum et magistrum, et benedicitis: sum etenim*.

Vers. 15. *Quia — dominus.* Quid faciat occultum.

Vers. 15. *Vos — vobis.* Renuntiavi vobis omnia tanquam amicis, quæcunque videlicet ferre potuistis, quæcunque æquum erat, ut audiretis: amico namque et non servo credit quispiam arcana.

Atqui superius cum diceret: *Vos amici mei estis, si feceritis, quæcunque ego præcipio vobis*, ostendit, quod nondum erant, sed futuri tunc, cum ea facerent: quomodo ergo hic ait: *Vos autem dixi amicos, quia omnia quæ audivi a Patre meo, nota feci vobis*? Verbum, *Estis*, sive *Eritis*, pro *Permanebitis* accipito, ac si dicat: *Cum jam sitis, etiam in futurum permanebitis, si feceritis, et cætera.*

Deinde et aliud ponit signum, quod eos haberet amicos suos.

Vers. 16. *Non — vos.* Negative (pp) sermo pro-

⁹⁹ Matth. xxviii, 10. ¹ Joan. xiii, 13. ² Joan. xv, 14.

Varie lectiones et notæ.

(28) Αὐτοῦς, A. Ita Hentenius. Mox ad finem versus 15 utrumque conjungitur.

(29) Αὐτοῦς omittit B.

(oo) *Occultabat* Imo, aperiebat, revelabat. Videtur legisse ἐπεκάλυπτε.

sed a Græco recessit. Κατ'ἐπίφασιν est directe. *Rectum est pronuntiatum, recte pronuntiatum.* Qui enim interrogat obliqua videtur oratione uti.

(pp) *Negative*, etc. Sententiam quidem expressit;

nuntiandus est, non interrogative: Vos non elegistis me, sed ego elegi vos in amicos; ego ad amicitiam vestram accurri.

Vers. 16. *Et posui vos.* Explantavi vos in dilectione mea, in fide quæ in me est.

Vers. 16. *Ut vos eatis.* Ut extendamini crescentes.

Vers. 16. *Et fructum afferatis.* Veluti superius significatum est. Aut fructum, spiritualia charismata: aut multitudinem eorum qui studio illorum salvandi sunt.

Vers. 16. *Et — maneat.* Maneat incorruptus, perpetuus.

Vers. 16. *Ut — vobis.* Nomine meo, hoc est, tanquam mei, tanquam Christiani.

Vel invocato nomine meo, sicut etiam in præcedentibus declaravimus ubi dicebat: *Et quidquid petieritis nomine meo, hoc faciam*³. Ac rursus: *Si quid petieritis nomine meo, hoc faciam*⁴, ex quibus ostensa est potentia æqualitas Patris et Filii.

Vers. 17. *Hæc — invicem.* Hæc loquor vobis, puta, quod morior pro vobis, et quod ego ad amicitiam vestram accurri, non improperans, sed incitans vos ad mutuam inter vos dilectionem. Quia vero turbabantur tanquam jam ab omnibus Judæis odio habiti, deinceps consolatur etiam eorum tristitiam.

Vers. 18. *Si — odio habuerit.* Mundum dicit, malos Judæos: Sit, inquit, vobis in consolationem quod ego prius quam vos, fuerim odio habitus: et gaudete magis, quia mecum in odio malorum communicatis. Deinde aliam quoque ponit consolationem, quod si e numero malorum essent, mal utique eos diligenter.

Vers. 19. *Si — diligeret.* Quod suum esset, hoc est, sibi simile; gaudet namque simili simile.

Vers. 19. *Quia — mundus.* Itaque odio haberi vos a malis demonstratio est virtutis, quemadmodum, etiam a talibus amari, signum est malitiae. Quia vero abjectam eorum mentem erexit: rursus ipsos ab his quæ contra se fiebant, consolatur.

Vers. 20. *Mementote — vobis.* Et quis sit ille sermo, advertite.

Vers. 20. *Non — suo.* Nam hunc sermonem in præcedentibus dixit eis; nec id semel, sed variis in locis. Ait ergo: Non estis vos me meliores.

Vers. 20. *Si — persequentur.* Consequens enim

³ Joan. xiv, 13. ⁴ Ibid. 14.

Α ειλόμεν ὑμᾶς φίλους, ἐγὼ τῆ φιλίᾳ ὑμῶν ἐπέδραμον. Καὶ ἐθήκα ὑμᾶς. Καὶ ἐφύτευσα (30) ὑμᾶς ἐν τῇ ἀγάπῃ, εἰς τὴν εἰς ἐμὲ πίστιν.

Ἴνα ὑμεῖς ὑπάγητε. Ἴνα ἐκτείνησθε (31) εὐνοήμενοι.

Καὶ καρπὸν φέρατε. [Ὡς (32) ἀνωτέρω ἐδείχθη τὰ ἐκτείνω] καρπὸν, τὰ πνευματικὰ χαρίσματα, ἢ τὰ εἰς τῶν σωζομένων ἐκ τῆς αὐτῶν σπουδῆς.

Καὶ — μένη. Καὶ ἵνα μένη ἀνώλεθρος, διαρκῆ.

Ἴνα — ὑμῖν. Ἐν τῷ ὀνόματί μου, τοῦτοσθ, ἐμοί, ὡς Χριστιανοί.

Ἡ ἐπικαλούμενοι τὸ ὄνομά μου, ὡς κεισθόντες ἠρμηνεύσαμεν, εὐθα ἔλεγε. Καὶ ὁ τὸ εἰρήνη ἐν τῷ ὀνόματί μου, τοῦτο ποιήσω. [Ἰδὲ πάλιν. Ἐὰν τι αἰτήσῃτε ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἢ ποιήσω. Ἀφ' ὧν δείκνυται τὸ ἰσοδύναμον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ.]

Ταῦτα — ἀλλήλους. Ταῦτα (34) λαλῶ ὑμῖν, τὸ ἀποθνήσκω ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ τὸ ὅτι ἐγὼ τῆ φιλίᾳ ὑμῶν ἐπέδραμον, οὐκ ὀνειδίζων, ἀλλ' ἐπέγωγ ὑμᾶς ἐν τῇ ἀγάπῃ ἀλλήλους. Ἐπεὶ δὲ ἐθρομβοῦντο ὡς ἰδίως τοῖς Ἰουδαίοις μισητοὶ γενόμενοι, παραμυθῆται ἐν τὴν ἐντεύθει ἀδελφῶν.

Εἰ — μεμισήκα. Κοσμον λέγει τοὺς πονηροὺς Ἰουδαίους. Ἔστω, φησὶν, ὑμῖν εἰς παραμυθίαν τὸ πρὸς ὑμῶν ἐμὲ μισθῆναι, καὶ χαίρετε μᾶλλον, ὅτι μωνεῖτέ μοι τοῦ παρὰ τῶν πονηρῶν μίσους. Εἴτα λέγει ἐτέραν παραμυθίαν, ὅτι, ἐὰν ἐκ τῶν πονηρῶν ᾦσθε, πονηροὶ ἐν ἐφίλου ἀυτοῦς.

Εἰ — ἐφίλει. Τὸ ὅμοιον· χαίρει γὰρ τῷ ὅμοιῳ ὅμοιον.

Ὅτι — ὁ κόσμος. Ὅστε τὸ μισεῖσθαι ὑμᾶς παρὰ τῶν πονηρῶν ἀπόδειξις ἴσθιν ἀρετῆς, ὡσπερ καὶ τὸ φιλεῖσθαι παρὰ τῶν τοιούτων κακίας. Ἐπαρῆς οὖν ἐτῶν καταπίπτον τὸ φρόνημα, πάλιν ἀπὸ τῶν κατ' ἐπὶ τὸν τούτους παρηγορεῖται.

Μνημονεῦετε — ὑμῖν. Καὶ (36) ποῖός ἴσθιν ἐκείνῳ λόγος, ἀκουσον.

Οὐκ — αὐτοῦ. Τοῦτον γὰρ τὸν λόγον προλεβῶν εἶπεν αὐτοῖς, καὶ οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ διαφόρως. Λέγει οὖν ὅτι, Οὐκ ἐμοῦ κρείττους ὑμεῖς.

Εἰ — διώξουσιν. Ἀπόλουθον γὰρ εἴγε μετὰ τῶν

Variae lectiones et notæ.

(30) Ita ἐθήκα exponit Chrysost. tom. VII, p. 452. C. Theophylact. p. 782 A, B. Τηθῆναι, de palmitibus ita habet Xenoph. Œcon. xix, 7, 9.

(31) Ita Chrysost. tom. VIII, p. 452 C. Theophyl. p. 782 A. Cyril. tom. IV, p. 892 M, qui per ἀνάγκην explicat. Nititur autem hæc interpretatio τοῦ ἐθήκα ἐν ὑπάγητε proximis vocabulis, καρπὸν φέρατε. Vereor tamen ne doctior quam verior sit hæc explicatio. Evangelistæ enim haud adeo diligenter observant vocabula translata. Sunt alia loca-

ubi nemo τηθῆναι interpretabitur περί φουτισθῆναι. Vide Rom. iv, 17, Hebr. i, 2. Ἰπάγητε autem sine exemplo explicatur ἐκτείνεσθαι, ἀνάγειν, αὐξάνειν.

(32) Inclusa absunt A.

(33) Inclusa absunt.

(34) Scilicet Chrysost. tom. VIII, p. 452 D. pro ἐντέλλομαι, infert λελάληκα, ex loco simili, ut solet.

(35) Ὑπό, pro παρὰ, A.

(36) Omisso καὶ, legitur ὅποιός A.

μού ἐστε. Εὐψυχεῖτε οὖν τὰ ὅμοια τῷ διδασκαλῷ πάσ-
χοντες καὶ κατ' ἴχνος ἀκολουθοῦντές μοι.

Εἰ — τηρήσουςι. Μᾶτε διωκόμενοι δυσφορεῖτε,
μᾶτε τοῦ λόγου ὑμῶν ἀθετουμένου. Ἄ γὰρ εἰς ἐμὲ
ἐνδειξάντο, ταῦτα καὶ εἰς ὑμᾶς ἐνδείξονται, καὶ
Ἄρκετόν, φησί, τῷ θούλῳ, ἵνα γένηται ὡς ὁ κύριος
αὐτοῦ.

Ἄλλὰ — μου. Ταῦτα πάντα, δεικνόντες δηλαδὴ, καὶ
τὸν λόγον ὑμῶν μὴ τηροῦντες. Εἰ οὖν ἀγαπήτε με,
χαρήσατε πάντως, ὅτι δι' ἐμὲ ταῦτα πάσχετε, ἐπεὶ
κατὰ δι' ὑμᾶς καὶ ὑμεῖς μὲν ὑπὲρ Δεσπότου, ἐγὼ
δὲ ὑπὲρ θούλων. Εἶτα τίθησι καὶ ἄλλην παραμυθίαν.

Ἵτι — με. Ἵτι ἀθετοῦσι τὸν ἀποστειλαντά με, του-
τέστιν ὑβρίζουσι καὶ τὸν Πατέρα. Λοιπὸν τοῖνον ἀγα-
λιᾶσθε ὑβριζόμενοι μεθ' ἡμῶν. Ἐπειτα ἀποστρεφὲ τούς
Ἰουδαίους ἀπάσης συγγνώμης ἐθέλοκακούτας, καὶ
τοιαῦτα διαπραττομένους.

Εἰ — αὐτῶν. Εἰ μὴ ἐδίδαξα αὐτοὺς ἁμαρτίαν οὐκ
εἶχον, δεικνόντες καὶ ὑβρίζοντες ἐμὲ τε καὶ ὑμᾶς τοὺς
ἰμούς, ὡς μᾶτε τις ἐμὲ λέγοντα, μᾶτε ἀπὸ τῶν Γραφῶν
τοῦτο δεικνύοντα.

Ὁ — μισεῖ. Σαφηνίζει καὶ αὖτις τὴν ἁμαρτίαν
αὐτῶν, λέγων ὅτι καὶ ἡ τοῦ Υἱοῦ ὑβρις, τοῦ Πατρὸς
ἔστιν ὑβρις. Εἰπὼν δὲ περὶ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ,
λέγει καὶ περὶ τῶν σημείων αὐτοῦ.

Εἰ — εἶχον. Καὶ ὄντως αὐτοὶ τούτων μάρτυρες,
λέγοντες ὅτι Οὐδέποτε οὕτως ἐφάνη ἐν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ
ἔτερα τοιαῦτα.

Νῦν — ἰωρακάσι. Τὰ τοιαῦτα ἔργα.

Καὶ — μου. Ἀνωτέρω γὰρ εἶπεν, ὅτι Ὁ ἐμὲ (37)
μισῶν (38) καὶ τὸν Πατέρα μου μισεῖ. Καὶ ἀλλαγῶ
παλιν Ὁ μὴ τιμᾶ τὸν Υἱόν, οὐ τιμᾶ τὸν Πατέρα τὸν
πέμφαντα αὐτόν.

Ἄλλ' — δωρεάν. Κάνταῦθα τὸ Ἴνα οὐκ αἰτιολο-
γικόν, ἀλλὰ δηλωτικόν, τοῦ μέλλοντος, ὅτι μέλλει
πληρωθῆναι ὁ λόγος οὗτος. Νόμον δὲ λέγει τὴν βί-
βλον τῶν Ψαλμῶν ἐν ἧ γέγραπται, ὅτι Καὶ λόγοις
μίσους ἐκύκλωσάν με, καὶ ἐπολέμησάν με δωρεάν.
Ἐμίσησάν οὖν αὐτόν δωρεάν, ἦτοι μάτην, ἀνευλό-
γως (39), διὰ τὴν πονηρίαν αὐτῶν.

Ἴνα δὲ μὴ εἰπωσιν οἱ ἀπόστολοι Ἐἰ σὲ ἐδίωξαν
καὶ τὸν λόγον σου οὐκ ἐτήρησαν, εἰ τοιαῦτα διδα-
χθέντες καὶ τοιαῦτα ἰωρακάτες οὐδὲν ἀπάνωκτο, εἰ σὲ
καὶ τὸν Πατέρα σου μεμισήκασιν, μέλλουσι δὲ καὶ
εἰς ἡμᾶς τὰ ὅμοια ἐνδείξασθαι, τίνας ἐνεκεν εἰς
τοιούτους ἀποστέλλεις ἡμᾶς; Ἐπάγει παραμυ-

A est, ut si (qq) mei estis discipuli, bono sitis animo
ad similia cum præceptore sufferenda, et per ve-
stigia me sequendum.

Vers. 20. Si — *servabunt*. Neque graviter feras-
tis, quod vos persequantur, aut quod vestros con-
temnant sermones : quæ enim in me ostenderunt,
hæc etiam in vos ostendent : et *sufficit*, inquit, *seruo*,
ut sit sic dominus ejus⁹.

Vers. 21. Sed — *meum*. Hæc omnia, puta per-
sequentes, et sermonem vestrum non servantes.
Si ergo diligitis me, gaudebitis omnino, quia hæc
propter me patimini, quia et ego propter vos : et
vos quidem pro Domino, ego vero pro servis.
Deinde ponit et aliam consolationem.

Vers. 21. Quia — *me*. Quia contemnant eum
qui me amandavit, hoc est, Patrem quoque contumelia
afficiunt. Gaudete itaque nobis cum affectu
contumelia. Post hæc Judæos omni privat venia,
quod de industria perperam operati sint, taliaque
perpetraverint.

Vers. 22. Si — *suo*. Si non docuisset eos, pec-
catum non haberent persequendo ac contumelia
afficiendo et me et vos, qui mei estis, utpote
non dicentem quis essem, nec id a Scripturis
ostendentem.

Vers. 23. Qui — *odit*. Explanat et auget pecca-
tum illorum dicens, quod Filii injuria, Patri est
injuria. Postquam autem dixit de doctrina sua, di-
cit etiam de signis suis.

Vers. 24. Si — *haberent*. Et vere ipsi testes
erant dicentes : *Nunquam apparuit sic in Israel*⁹,
aliaque similia.

Vers. 24. Nunc — *viderunt*. Hujusmodi opera.

Vers. 24. Et — *meum*. Superius namque dixit :
*Qui me odit, is et Patrem meum odit*¹⁰. Et rur-
sum alibi : *Qui non honorat Filium, non honorat
Patrem, qui misit illum*¹¹.

Vers. 25. Sed — *gratis*. Etiam hic dictio *ut*,
non est causalis, sed futuri significativa, quod
futurum sit, ut hic sermo compleatur. Legem vero
dicit librum Psalmorum, in quo scriptum est : *Et
sermonibus odii circumdederunt me et oppugnaverunt
me gratis*¹². Oderunt ergo illum gratis sive

D frustra, absque ratione, propter suam malitiam.
Ne autem dicant apostoli : Si te persecuti sunt,
et sermonem tuum non servaverunt ; si cum
talia edocti sunt, taliaque viderunt, nihil illis
proluit ; si te et Patrem tuum oderunt, similia
quoque adversum nos demonstrabunt, quam igitur
ob causam ad tales nos mittis ? inducit conso-

⁹ Matth. x, 25. ¹⁰ Matth. ix, 33. ¹¹ Joan. xv, 23. ¹² Joan. v, 23. ¹³ Psal. cviii, 2.

Variae lectiones et notæ.

(37) Μισῶν ἐμὲ. A.

(38) Hic addit codex, A. μισεῖ. Paulo post autem
omittit.

(39) Hentenius fortasse reperit *αὐτοῦ λόγου*, Sed
hoc quoque probum i. e. οὐκ εὐλόγως.

lationem, dicens, quod Spiritus sanctus cooperabitur illis.

CAP. XVII. De Paracletō.

Vers. 26. Cum — me. De mea divinitate. Nam cum Pater multifariam testimonium perhibuerit de me, Spiritus sanctus quoque multifariam testimonium omnino perhibebit. Testificabitur autem lucens in cordibus vestris ad majorem certitudinem, et miracula operans ad nomen meum. Vide autem quod mittit quidem eum et Filius, tanquam ejusdem cum Patre honoris : verum id a Patre, puta procedentem. Procedit itaque a Patre, tanquam de ejus substantia. Ideo etiam omnia quæ Patris sunt novit, sicut et Filius.

Quod si roget quis, cur etiam Filius non dicitur ipse Spiritus, cum etiam ab eodem sit Patre, dicemus, quia non natus est, quemadmodum Filius, sed alio modo procedit. Ideo Nati quidem vocabulum Filio convenit, Procedentis vero Spiritui. Rursum si pergat interrogans, quid sit illa processio, pergemus et nos dicentes, invertendo paululum, quod ait Gregorius Theologus : Dic tu generationem Filii, et nos naturam eloquemur processionis Spiritus : et ex æquo pugnabimus (rr), in Dei mysteria tanquam per transennam prospicientes.

Quare autem Filius et Spiritus non dicuntur fratres, cum eundem habeant Patrem ? Quia non eodem modo ex illo sunt ; siquidem ille nascitur, hic vero procedit.

Vers. 27. Et — estis. Testes sermonum et operum meorum, ac meæ divinæ potentiae fide digni, quia ab initio prædicationis meorumque miraculorum mecum estis, et omnino multos ad fidem adducetis, neque enim omnes similiter mali sunt.

CAP. XVI. Vers. 1. Hæc — offendamini. Cum malos videritis persequentes vos, ac injuria afflicientes sed cognoscentes (ss), quod Paracletus vobis auxilietur, bono sitis animo, ac viriliter agatis.

Vers. 2. Extra synagogas — vos. Prædictum est enim ¹³, quod statuerunt Judæi, ut si quis confiteretur ipsum esse Christum, extra Synagogam ejiceretur.

Vers. 2. Sed — Deo. Sed procedente tempore, inquit, adeo insanient, tantoque studio vestram affectabunt mortem, ut eum qui vos occiderit, putent sacrificium ac victimam obtulisse Deo, et opinentur coluisse eum magis, eique placuisse, ut qui seductores ac pestiferos occiderit. Postquam prædixit tristitia, addit iterum consolationem.

¹³ Joan. ix, 20.

Varia lectiones et notæ.

(40) Inclusa absunt A.

(41) Locus Gregorii Nazianz. in orat. de Spiritu sancto, p. 221, init. ita habet : Τίς οὖν ἡ ἐκπόμεναις ; ἐπεὶ σὺ τὴν ἀγεννησίαν τοῦ Πατρὸς, καὶ τὴν γέννησιν τοῦ Υἱοῦ φυσιολογήσω, καὶ τὴν ἐκπό-

(rr) Et ex æquo pugnabimus — prospicientes. Et similiter, quasi delirantes, conabimur — prospicere.

Α θίαν, λέγων ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συνεργῆται αὐτοῖς.

ΚΕΦ. ΙΖ'. Περὶ τοῦ Παρακλήτου.

Ὅταν — ἐμοῦ. Περὶ τῆς ἐμῆς θεότητος. Τοῦ γὰρ Πατρὸς διαφόρως μαρτυρήσαντος περὶ ἐμοῦ, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διαφόρως μαρτυρήσει πάλιν. Μαρτυρήσει δὲ ἰλλάμπων ταῖς καρδίαις ὑμῶν πληροφορίαν τελειοτέραν, καὶ τερατουργίαν ἐν ὀνόματί μου. [Ὅρα (40) δεῖ ὅτι τίμηται μὲν καὶ καὶ Υἱός, ὡς ὁμοτίμος τῷ Πατρὶ, κατὰ τὸ Πατρὸς δὲ, ὡς κατὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον. Παρὰ τὸ Πατρὸς δὲ ἐκπορεύεται, ὡς ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ. Διὸ καὶ οἶδε πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς, ὡς καὶ Υἱός.

Εἰ δὲ τις ἐρωτᾷ πῶς οὐ λέγεται καὶ τὸ Πνεῦμα Υἱός, οἷα ἐκ τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς ὂν, ἐρῶα ἵνα οὐ γεννᾶται ὡς ὁ Υἱός, ἀλλ' ἐκπορεύεται κατὰ ἕτερον. Διὸ τῷ γεννητῷ μὲν κληθῆσι Υἱός, τῷ πορευτῷ δὲ Πνεῦμα. Εἰ δὲ προσερωτῆσθε τί ἐστὶν αὕτη ἢ ἐκπορευσις, προσερωθῆμεν ὁ φρασὶ Θεολόγος Γρηγόριος, μικρὸν ὑπαλλάξας ὅτι ἐστὶν τὴν γέννησιν τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἡμεῖς φυσιολογήσωμεν ἐκπορευσιν τοῦ Πνεύματος, καὶ παραπληκτισσομεθα εἰς Θεοῦ μυστήρια παρακλύπτοντες.

Καὶ διὰ τὸ ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγεται ἀδελφοί, τὸν αὐτὸν ἔχοντες Πατέρα ; Διὸ οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον εἰσὶν ἐξ αὐτοῦ ὁ μὲν γὰρ γεννᾶται, τὸ δὲ αὐτὸν εὔεται.

Καὶ — ἐστέ. Καὶ ὑμεῖς μάρτυρες τῶν λόγων καὶ ἔργων μου, καὶ τῆς ἐμῆς θεοπροπτεῦς δυνάμεως ἐπίπιστοι, διότι ἀπ' ἀρχῆς τοῦ κυρύμματος καὶ θαυμάτων μετ' ἐμοῦ ἐστέ, καὶ πολλοὺς (42) σωτήρως ἀγρύψατε πρὸς τὴν πίστιν ὁ γὰρ πάντες ἠμαρτωροί.

Ταῦτα — σκανδαλισθῆτε. Ὅταν ἴδωτε τοὺς πνευματικῶν διώκοντας ὑμᾶς καὶ κακοῦντας, ἀλλ' ἵνα γινώσκοντες ὅτι ὁ Παράκλητος ἐπικουρᾷ ὑμῖν, ἐνψύχητε ἀνδρίζεσθε.

Ἀποσυναγῶγος — ὑμᾶς. Προεῖρηται γὰρ ἐπὶ τῷ ἔθνει τοῖς Ἰουδαίοις, ἵνα, εἰάν τις αὐτὸν ὁμολογήσῃ Χριστὸν τὸν ἀποσυναγῶγος γέννηται.

Ἄλλ' — Θεῶ. Ἄλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου, μεταποσοῦτον ἐκμανήσονται καὶ περισπούδαστον εὐαγγελιστῶν τὸν θάνατον ὑμῶν, ὡς τὸν ἀποκτείνοντα (41) ὑμᾶς δοκεῖν θυσίαν προσφέρειν τῷ Θεῷ, καὶ εὐαγγελιστῶν καὶ εὐαρεστῶν αὐτῶν, ὡς ἀποκτείνοντα πλάνους, καὶ λυμεῶνας, καὶ θεοσυβήτας. Προεῖπων δὲ τὰ λυπηρὰ, ἐπάγει πάλιν παρακλήσιν τοῦ Πνεύματος, καὶ παραπληκτισσομεθα εἰς Θεοῦ μυστήρια παρακλύπτοντες.

(42) Πάλιν, πρὸ πολλοῦς B. (43) Ἀποκτείνοντα A, ut est in textu.

(ss) Sed cognoscentes. Ἴνα non expressit mbr pres, ac redundare videtur.

Καὶ — ἐμέ. Δι' οὓς ταῦτα ὑποστήσισθε. Καὶ ἀρκεί ἂν ὑμῖν εἰς παράκλησιν τὸ δι' ἡμᾶς ταῦτα πάσχειν. Οὐκ ἔγνωσαν δὲ τὸν Πατέρα οὐδὲ ἐμὶ ἐκόντες, ὡς ἐθελοκακοῦντες.

Ἄλλα — ὑμῖν. Ἴνα, ὅταν ἔλθῃ ὁ καιρὸς τῆς διώξεως καὶ ἀναίρεσιως ὑμῶν, μνημονεύητε αὐτῶν ὧν δὴ (44) λελάληκα ὑμῖν, ἵηθον ἵνα μνημονεύητε ὅτι ἐγὼ εἶπον ὑμῖν πάντα, ὡς πάντα εἰδώς, καὶ ἵνα ἀπὸ τῆς ἀληθοῦς προσαγορεύσεως τῶν (45) σκυθρωπῶν ἠγησθῆ με πιστὸν καὶ ἐπὶ ταῖς ἀγαθαῖς ἐπαγγελίαις. Ὁ γὰρ ἀπατῶν οὐ προλέγει τὰ ἀπάγοντα τῆς (46) ἀπάτης, ἀλλὰ μόνον τὰ ἔλκοντα.

Ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα συνεχῶς αὐτοῖς ἐπιλέγει, ἵνα, ὅταν πάσχωσι μὴ θορυβῶνται, προειδοῦναι τούτο, μὴδὲ μαλακίζωνται γινώσκοντες ὅτι διὰ τὸν Θεὸν πάσχουσι. Μέγα γὰρ φάρμακον ἐν τοῖς ὑπὲρ ἀρετῆς ἀγῶσι, τὸ γινώσκειν ὑπὲρ τίνος ὁ ἀγὼν. Καὶ ἡμᾶς οὖν, ὑπὲρ καλοῦ πάσχοντες, παραμυθίσθω τὸ γινώσκειν ὅτι ὑπὲρ καλοῦ πάσχομεν· εἰ γὰρ ὑπὲρ ἀγαπητοῦ τις πάσχων χαίρει, πολλῶ μᾶλλον ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ καὶ ὑπὲρ ἀρετῆς.

Ταῦτα — ἤμην. Ὅτι μεθ' ὑμῶν καὶ οὐκ ἐμέλλετε οὕτως παθεῖν, εἰς μεθ' ὑμῶν ἤμην. Νῦν δὲ ταῦτα λέγω, διότι χωρίζομαι ὑμῶν, καὶ ἐγγιζοῦσιν ἤδη τὰ θεινὰ ὑμῖν.

Καὶ μὴν καὶ ἐξ ἀρχῆς, ὅτι ἐκάλισεν αὐτοὺς, καὶ [εἰς (47) ἀποστολὴν ἔταξεν,] εἶπεν αὐτοῖς (48) ὅτι Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων· καὶ ὅτι Παραδώσουσιν ὑμᾶς εἰς συνέδρια, καὶ ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν μαστιγιώσουσιν [ὑμᾶς· (49)] καὶ ὅτι Ἐπὶ ἡγεμόνας καὶ βασιλεῖς ἀχθήσισθε ἕνεκεν ἐμοῦ· καὶ ὅτι Ἔσεσθε μισοῦμενοι ὑπὸ πάντων διὰ τὸ ὄνομά μου· καὶ ὅτι Μὴ φοβῆσθε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα·] καὶ πολλὰ τοιαῦτα.

Πῶς οὖν εἶπεν ὅτι Ταῦτα ὑμῖν ἐξ ἀρχῆς οὐκ εἶπον; Διότι ἐνταῦθα τὸ Ταῦτα ἕτερα παρ' ἐκεῖνα δηλοῖ, φημί δὴ τὸ· Ἄλλ' ἔρχεται ὥρα, εἶπουν Ἐγγιζει· καὶ τὸ· Ἴνα πᾶς ὁ ἀποκτείνων ὑμᾶς [δοξῆ (50)] λατρείαν προσφίρειν τῷ Θεῷ.] Ταῦτα γὰρ νῦν εἶπεν αὐτοῖς, φοβερώτερα ἐκείνων ὄντα.

Νῦν — ὑπάγεις; Ἰδὼν αὐτοὺς οὕτως ὑπὸ τῆς ἀθυμίας καταπαλαισθέντας, ὡς ἰκάνους γενίσθαι, καὶ μὴ δύνασθαι αὐτῶ προσλαλεῖν, ὀνειδίξει τὴν ἀπὸ τῆς τοιαύτης ἀθυμίας σιγὴν, λέγων· Νῦν (51) δὲ

Vers. 3. *Et — me.* Propter quos hæc sustinebitis : et satis est vobis ad consolationem, quod hæc propter nos patiamini. *Non noverunt autem Patrem, neque me,* idque voluntarie, sponte videlicet deteriora sectantes.

Vers. 4. *Sed — vobis.* Ut, cum venerit tempus persecutionis ac mortis vestræ, reminiscamini eorum quæ videlicet locutus sum vobis : sive, ut recordemini, quod ego prædixerim vobis omnia tanquam universa cognoscens : et ut a vera tristitium prænuntiatione, fidelem me habeatis etiam in bonorum promissionibus. Nam deceptor (tt) non ea prædicat, quæ a deceptione abducunt, sed ea tantum quæ attrahunt.

Hæc vero et similia frequenter eis inculcat, ut, dum passi fuerint, non turbentur, cum hoc præsciverint : neque torpescant scientes, quod propter Deum passuri sint. Magnum siquidem remedium est his qui pro virtute decertant, cognoscere pro quo sit certamen. Et nobis ergo pro honesto patientibus consolationi sit, cognoscere quod pro honesto (uu) patimur. Nam si pro dilecto quis patitur, multo magis pro Deo et pro virtute.

Vers. 4. *Hæc — eram.* Quia vobiscum eram et ita passuri non eratis, quandiu vobiscum essem. Nunc autem hæc dico, quia separor a vobis, et jam instant vobis pericula.

Atqui etiam ab initio, cum vocavit eos, et in apostolatam ordinavit, dixit eis : *Ecce ego mitto vos, tanquam oves in medio luporum* 14. Et : *Tradent vos ad concilia, et in synagogis suis verberabunt vos, et ad reges et præsides ducemini propter me et eritis odio habiti ab omnibus propter nomen meum* 15. Itemque : *Ne vobis ab his timueritis, quæ occidunt corpus* 16, ac multa hujusmodi.

Quomodo ergo ait : *Hæc vobis ab initio non dixi?* Quia dictio hæc, in præsentia alia ab illis significat : dico sane, sed *Venit sive appropinquat tempus, ut quisquis interfecerit vos, videatur cultum præstare Deo* : nam hæc dixit nunc, quæ præcedentibus erant formidabiliora.

Vers. 5. *Nunc — abis?* Videns eos in tantum tristitia absorptos (vv), ut muti efficerentur, nec responsum ei dare possent, exprobrat eis silentium a tali tristitia ortum, dicens : *Nunc autem abeo*

14 Matth. x, 16. 15 ibid. 17, 18, 22. 16 ibid. 28.

Varialectiones et notæ.

(44) Ἀνταδῆ, loco δὴ, A.
(45) Ἐκθρῶν antea, sed ex correctione ejusdem manus, σκυθρωπῶν. B.
(46) Ἀγάπης in contextu et supra ἀπάτης, B. Utrumque ab eadem manu. Codex A habet ἀπάτης tantum.

(47) Inclusa desunt A.
(48) Αὐτοῖς omittit A.
(49) Inclusa omittit A. Eorum loco autem habet καὶ τὰ ἐξῆς.
(50) Inclusa absunt A.
(51) Δί abest A.

(tt) Deceptor. Forte legit, ὁ ἀπατῶν.
(uu) Pro honesto. In Græco est, pro amato.
(vv) Absorptus. Græcum notat, lucta victos, id

est, prostratos. Interpres videtur invenisse καταποθεῖντας aut καταποτινθέντας.

ad eum qui misit me, et nemo interrogat me, Quo abis ?

Atqui Petrus interrogavit eum dicens : Domine, quo abis 17 ? Sed ibi sane Petrus dicens, Quo abis ? de loco interrogavit ; hic vero, Quo abis ? significat, Quid agis ? Solent namque qui ægre ferunt, ita revocare eum, qui repente prosilit ad mortem. Oportuit ergo et discipulos dicere, Quo abis ? sive, Quid agis, nos relinquens ?

Potest quoque et alio modo dici, quod cum Petro interrogante non respondisset, quo abiret, oportuit eo rursum interrogare.

Vers. 6. Sed — cor. Admodum contristati estis, et propterea siletis.

Vers. 7. Sed — vobis. Utpote ipsa veritas. Quanquam enim mille modis anxii sitis, veritatem dicam, nec tristitia occultabo, sicut ii qui ad gratiam loquuntur. Deinde consolando ostendit utilem esse suam protectionem.

Vers. 7. Expedit — vos. Vos quidem optatis, ut ego verser vobiscum, verum aliud vobis expedit. Procuratoris est autem, non indulgere dilectis, cum inutilia concupiscunt. Nam quia desuper ita sanctæ Trinitati visum est, ut Pater quidem ad Filium eos attraheret : Filius autem illos doceret, ac Spiritus sanctus ipsos perficeret : et jam duo completa erant, oportebat et tertium perfici, consummationem videlicet Spiritus sancti (xx). Non erat autem æquum, ut hoc fieret, nisi postquam Filius recessisset. Expedit itaque vobis ut ego abeam. Sicut enim, Si ego non abiero, Paracletus non veniet ad vos : ita etiam, si Paracletus non venerit ad vos, nequaquam perficiemini. Necesse est ergo, ut ego abeam, completo jam opere, quod me facere oportuit, ut alius exhortator adveniat, vosque perficiat.

Vers. 8. Cumque venerit — iudicio. — Arguet, hoc est, condemnabit tandem (yy) malos, inexcusabiles penitus demonstrabit, cum me mortuo eximias apparabit doctrinas, et ut signa fiant maxima ad mei nominis invocationem. Quid ergo posthac adversum me dicent, quod sit rationi consentaneum ? Cujus etiam mortui nomen talia præstare poterit ? profecto nihil. Deinde ea etiam explanat, de quibus illos arguet.

Vers. 6. De — me. Nam irremissibile erit peccatum, adhuc in me non credere.

Vers. 10. De — me. Justi namque indicium est, accedere ad Deum, simulque cum eo esse. Nam hoc significat : Et posthac non videbitis me. Itaque nisi justus essem, non accederem ad Deum :

Joan. xiii, 36.

Varia lectiones et notæ.

(52) Ἀποφανεί corrigendum, quod Hentenius etiam habet.

(53) Durum hoc, παρασυναστί διδασκαλικῶς καὶ

(xx) Spiritus sancti. Per Spiritum sanctum.

(yy) Tandem. Prorsus. Forte τέλος ; invenit.

ὑπάγω πρὸς τὸν πέμψοντά με, καὶ οὐδεὶς ἐρωτᾷ με Πού ὑπάγεις ;

Καὶ μὲν ὁ Πέτρος ἠρώτησεν αὐτόν, εἰπὼν Ἐγὼ ποῦ ὑπάγεις ; Ἄλλ' ἐκεῖ μὲν ὁ Πέτρος εἶπεν Ἐγὼ ὑπάγεις ; περὶ τόπου ἠρώτησεν ἔνταυθα δὲ τὸ Πού ὑπάγεις ; τὸ τί ποιεῖς ; ὑποφαίνει. Εἰσῶσαι γὰρ εἰς διαποθοῦντες οὕτως ἐπιφανεῖν τῷ πρὸς θάνατον ἠρώτησεν Ἐδεῖ οὖν καὶ τοὺς μαθητὰς ἐπιλέγειν, Πού ὑπάγετε ἄγου, τί ποιεῖς ἀπολιμπάνων ἡμᾶς ;

Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν, ὅτι, ἐπειδὴ τοῦ Πέτρον ἐρωτήσαντος, οὐκ ἀπεκρίνατο, ποῦ ὑπάγετε, ἐπὶ οὗτοις καὶ ἐρωτήσῃαι.

Ἄλλ' — καρδίαν. Σφόδρα ἐλυπήθητε, καὶ οὐκ ἐσγᾶτε.

Ἄλλ' — ὑμῖν. Ὡς αὐτοαλήθεια. Κἂν γὰρ καὶ τις λυπήσθε, τὴν ἀλήθειαν λέγων, καὶ οὐκ ἀπὸ τὰ λυπηρὰ, ὡς οἱ λέγοντες πρὸς χάριν, ἀπὸ πηροῦν δέκνουνσι λυσταλοῦσαν αὐτοῖς τὴν καρδίαν αὐτοῦ.

Συμφέρι — ὑμᾶς. Ὑμῖς μὲν βούλοσθε ἐπιμεῖν ὑμῖν ἔστι δὲ τὸ συμφέρον ἕτερον ἑκάστου δὲ τὸ μὴ φρεῖσθαι τῶν ἡγαπημένων, ὅταν ἀποφορα βούλωνται. Ἐπει γὰρ εὐδόκησεν ἄνωθε ἰερα Τριάς τὸν μὲν Πατέρα ἐκλύσαι αὐτοὺς πρὸς τὸν Υἱόν ἃν δὲ Υἱὸν διδάξαι αὐτοὺς ἃν δὲ Πνεῦμα ἅγιον τελειῶσαι αὐτοὺς καὶ τὰ μὲν δύο ἤδη γένησιν ἔδει δὲ γενέσθαι καὶ τὸ τρίτον, τὴν δὲ τὸ ἅγιον Πνεῦματος τελειῶσιν οὐκ ἦν δὲ εἰκὸς τῶν εἰσθῆν, μὴ ἀπελθόντος τοῦ Υἱοῦ ἢ φρεῖν ἐπὶ συμφέρι ὑμῖν, ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω, καὶ τὰ εἴξῃ. Ἰτα γὰρ, Ἐάν ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς οὕτω καὶ, εἴαν ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς, οὐ τελειωθήσεσθε. Ἀνεγκλίον ἐστω λοιπὸν ἐμὲ ἀπελθεῖν, πεπληρωκότα τὸ ἔργον ὃ ἐμοὶ ποιῆσαι με, ἵνα ὁ ἄλλος παράκλητος εἴθῃ καὶ τελειῇ ὑμᾶς.

Καὶ ἔλθων — κρίσεως. — Ἐλέγξει, ταῦτα Καταδικάσει τέλος τοὺς πονηροὺς, ἀκαπολογητὰ παντάπασιν (52) ἀποφθῆν, ὅταν, ἀποθανόντος μου, παρασκευάσῃ ὑψηλὰς (53) διδασκαλίας καὶ μέγιστα σημεῖα ἐπιτελεῖσθαι (54) ἐπὶ τῇ κλήσει τοῦ ἑσπερὸς μου. Τί γὰρ ἐρούσῃ ἐπὶ κατ' ἐμοῦ εὐλογεῖσθαι καὶ ἀποθανόντος τηλικαῦτα δύναται τὸ ὄνομα μου. Ὅντως οὐδέν. Εἴτα ἐφερμηνεύει καὶ ἐπ' οἷς ἐλέγξει ἐπὶ τοὺς.

Περὶ — ἐμὲ. Ἄμαρτια γὰρ ἀσυγγνωστὰ τὸ μὴ εἶναι ταῦτα ἐπὶ εἰς ἐμὲ.

Περὶ — με. Δικαίου γὰρ γνώρισμα τὸ κοινεῖν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ συννεῖναι αὐτῷ. Τοῦτο γὰρ εἶναι τὸ ἔμμε. Καὶ οὐκ ἐπὶ θεωρεῖται με. Καὶ λοιπὸν, εἰ μὴ ἐμμε δίκαιος, οὐκ ἂν ἐπορευόμην πρὸς τὸν Πατέρα ἔμμε.

ἐπιτελεῖσθαι. Malim ergo post διδασκαλίας, ἰσχυρῶς νερε γίνεσθαι.

(54) Τελεῖσθαι B.

γὰρ ἂν ἁμαρτωλὸς καὶ πλάνος καὶ παράνομος καὶ ἀντίθεος πορευθεῖ πρὸς τὸν δίκαιον καὶ ἀληθινὸν καὶ νομοθέτην καὶ Θεόν;

Καὶ πόθεν δῆλον ὅτι πρὸς τὸν Θεὸν (55) ἀπῆλθε καὶ σύνιστιν αὐτῷ; Πόθεν; Ἐκ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος μαρτυρίας, τῆς δι' ἐλλάμψεως καὶ σημείων, ὡς προεῖρηται, ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ γινόμενης (56).

Οὐκέτι δε θεωρεῖτέ με, μετὰ τῆς νῦν δηλονότι ἀδοξίας καὶ εὐτελείας· ἐμῆλλον γὰρ αὐτὸν ὄρα, ἀλλ' οὐχ ὡς τὸ πρότερον.

Περὶ — ἀκριτεῖται. Ὅτι ὁ διάβολος κατακρίτεται καὶ ἐκδεδίχεται τῆς δυναστείας αὐτοῦ, μηκέτι δυνάμενος ὅλως φέρειν τὸ ἑμὸν ὄνομα, ἀλλὰ παρατυχεῖ δραματούων. Πῶς δ' ἂν τοῦτο πέποιθεν, εἰ φίλον αὐτὸν εἶχον, ὡς οἱ πονηροὶ λέγουσιν· ὅτι ἐν τῷ Βεελζεβούλ ἀρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, καὶ ὅτι δαιμόνιον ἔχω, καὶ τὰ τοιαῦτα;

Ἴνα δε τὸν λόγον ἀνακεφαλαιώσωμεν, Ἐλθὼν, φησὶν, ὁ Παράκλητος ἐλγξει τοὺς πονηροὺς· ἐπὶ ἁμαρτίᾳ μὲν ὅτι ἁμαρτάνουσι, μὴ πιστεύοντες ἔτι· ἐπὶ δικαιοσύνῃ δέ, ὅτι δίκαιος ἐγὼ καὶ οὐχ ἁμαρτωλός, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν· ἐπὶ κρίσει δέ ἤτοι κατακρίσει, ὅτι κατακρίτεται ὁ ἀρχὼν τῶν δαιμονίων, ὡς ἐχθρὸς καὶ οὐ φίλος μου.

Ἔτι — ἄρτι. Ἀτελεῖς ὄντες ἔτι, καὶ μήπω διὰ τῶν ἐν τῷ σταυρῷ καὶ τῆ ἀναστάσει μου φρικτῶν καὶ παραδόξων προκείμεναι, μηδε ἐνδυσάμενοι δύναμιν ἐξ ὑψους.

Ἵταν — ἀλήθειαν. Εἰς τὸ εἰδέναι πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν τῶν θείων δογμάτων, τὴν προσήκουσαν δηλονότι γνωρισθῆναι ὑμῖν. Εἶτα ἵνα μὴ, τηλικαῦτα περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀκούσαντες, μείζον τὸ Πνεῦμα νομίσωσι, καὶ εἰς ἐσχάτην ἀσέθειαν ἐμπέσωσιν, ἐπάγει θεραπείαν καὶ φησιν·

Οὐ — ἑαυτοῦ. Ὡσπερ οὐδ' ἐγὼ, καθὼς διαφόρως προδυστυχεῖται· οὐδὲν γὰρ ἴδιον οὐδενὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, πλὴν ἀγεννησίας, καὶ γεννήσεως, καὶ ἐκπορεύσεως, ἀλλὰ κοινὰ πάντα αὐτῆ.

Ἄλλ' — λαλήσει. Ὅσα ἂν ἀκούσῃ παρὰ τοῦ Πατρὸς, ὃ καὶ περὶ ἑαυτοῦ πολλάκις εἶρηκα, δηλῶν τὸ ὁμοούσιον, καὶ ὁμοφυῆς, καὶ ἴσον, καὶ ἀπαράλλακτον. Ὡσπερ γὰρ ὁ Υἱὸς πλήρωμα νόμου καὶ προφητῶν, τὰ τυπικῶς προδιαγραφέντα βεβαιώσας διὰ τῆς ἀληθείας· οὕτω καὶ τὸ θεῖον Πνεῦμα πλήρωμα

quomodo namque peccator ac seductor, legis transgressor, Deique adversarius, perveniret ad eum qui justus est, verax, legislator ac Deus?

Sed unde manifestum erit, quod ad Deum abeat et cum eo sit? Unde. A Spiritus sancti testimonio, per illustrationem, ut dictum est, ac signa, quæ per nomen ejus edentur.

Posthac autem non videbitis me, cum hac videlicet ignominia et abjectione, siquidem visuri eum erant, sed non ut prius.

Vers. 11. *De — judicatus est.* Quia diabolus condemnatus est, et potentatu suo ejectus, non potens posthac meum omnino ferre nomen, sed statim fugiens: quomodo, obsecro, id illi contingeret, si amicum eum haberem, veluti dicunt mali, quod per Beelzebul principem dæmoniorum ejiciam dæmonia ¹⁸, quodque dæmonium habeam ¹⁹, et cætera hujusmodi?

Ut autem sermonem summam colligamus: *Cum venerit Paracletus, arguet mundum de peccato*, quia peccant, qui adhuc non credunt; *de justitia* autem, quia justus ego sum et non peccator, sicut ipsi dicunt; *de judicio* vero, sive condemnatione, quia condemnatus est princeps dæmoniorum, tanquam inimicus, et non amicus meus.

Vers. 12. *Adhuc — nunc.* Cum adhuc imperfecti sitis, et necdum per horrendam (sz) passionem, ac inopinatam resurrectionem meam profeceritis, neque induti sitis virtute ex alto ²⁰.

Vers. 13. *Cum — veritatem.* Ad hoc, ut sciat is omnem veritatem divinatorum dogmatum, quam videlicet expedit vobis cognoscere. Deinde, ne auditis talibus de Spiritu sancto, majorem existimarent esse Spiritum, et in extremam inciderint impietatem, medelam adjungit dicens:

Vers. 13. *Non — semetipso.* Sicut neque ego, quemadmodum variis in locis explicavimus. Siquidem nihil ulli sanctæ Trinitatis personæ proprium est, præter innascibilitatem, natiuitatem et processionem, sed omnia eis communia.

Vers. 13. *Sed — loquetur.* Quæcunque audierit a Patre, sicut etiam frequenter de meipso dixi significans substantiæ ac naturæ identitatem, æqualitatem, ac omnimodam similitudinem. Quemadmodum enim Filius impletio legis est ac prophetam, veritate confirmans, quæ prius

¹⁸ Matth. xii, 24. ¹⁹ Joan. vii, 20, ²⁰ Luc. xxiv, 49.

Variæ lectiones et notæ.

(55) Ita A. Sed Cod. B in contextu habet, πρὸς τὸν, et supra, αὐ. i. e. αὐτόν, et Θεόν.

(56) Γνωμῆς A.

(sz) *Per horrendam*, etc. Per ea quæ in cruce et resurrectione mea accident horrenda et mirabilia, profeceritis.

figurative scripta erant: ita quoque et divinus Spiritus impletio est Evangelii, ea quæ Filii sunt adimplens, sicut et Filius ea quæ Patris sunt.

Vers. 13. *Ft — vobis.* Ne incaute (a) præcipite mihi, etiam prophetiæ (b) ac præcognitionis gratia dignos efficiet.

Vers. 14. *Ille me glorificavit.* Per nomen meum vires præbens, meæ incarnationis mysterium planius vobis manifestans.

Vers. 14. *Quia — vobis.* De mea scientia, ea videlicet, quæ Patris est. *Accipiet autem, hoc est* Audiet. Dicit tamen hæc, demittens sese ad discipulorum imbecillitatem. Nam accipere et audire, creaturarum sunt: siquidem increata Trinitas novit omnia, et nunquam ullo iudiget. Deinde interpretatur, quod dixit, *De meo*

Vers. 15. *Omnia — vobis.* Nam cum omnia quæ Patris sunt mea sint, unum autem horum sit hæc scientia merito dixi; quod *De meo accipiet, hoc est, Conformia mecum et audiet et annuntiabit vobis, nihilque dissonum, utpote mihi per omnia æqualis.* Quæcumque ergo docuerit, mea sunt, et meorum adimpletiva sermonum et operum.

Et quare non venit Spiritus sanctus, dum adhuc esset cum eis Filius? Primum quidem, quia sufficiebat Filius, qui cum eis versabatur. Præterea vero, quia necdum occiso Agno, qui pro mundi peccato immolatus est, nondum solum erat peccatum: hoc autem nondum soluto, Dei erga homines reconciliatio nondum facta erat: nondum vero facta reconciliatio, non oportuit dari gratia Spiritus sancti. Ubi vero facta est reconciliatio, et apostoli ad pericula mittebantur, accertamina aggrediebantur, et urgentis erat necessitatis, tunc demum alius venit exhortator.

Et quare non statim post resurrectionem venit? Ut, in multo illius positi desiderio, eum multa cum gratia susciperent. Etenim donec cum eis erat Christus, in afflictione non erant; at ubi recessit, nudati et in multo timore ac mœstitia constituti multa cum hilaritate ac jucunditate Spiritum sanctum erant suscepturi.

Quemadmodum autem Pater ea quæ sunt in esse potuit producere, Filius tamen ea produxit, ut ejus discipulus potentiam ac divinitatem: ita quoque Filius poterat quæ alterius erant Paracleti in disci-

του Ευαγγελίου ἀναπληροῦν τὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ καὶ αὐτός τὰ τοῦ Πατρὸς.

Καὶ — ὑμῖν. Τὰ μέλλοντα, ὥστε μὴ ἐπιτίμη ὑμᾶς ἀφυλάκτως, καὶ προγνωστικῶς χαρίσματι ἀξιώσει.

Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει. Ἐν τῷ ἐμῷ ὀνόματι καὶ ἐνεργείας διδοῦς, ἀποκαλύπτων ὑμῖν τραπεζὰ καὶ μυστήριον τῆς ἐμῆς ἐνανθρωπήσεως.

Ὅτι — ὑμῖν. Ἐὰν τῆς ἐμῆς γνώσεως, ἴσῃ τὸ τοῦ Πατρὸς. Λήφεται δὲ ἀντὶ τοῦ Ἄκουε ἢ τοιαῦτα δὲ συγκαταβατικῶς λέγει διὰ τὴν ἀπιστίαν τῶν μαθητῶν. Τὸ γὰρ λαμβάνειν καὶ ἰσμεν καὶ πιστῶν εἶσιν ἢ δὲ ἀπιστῶν Τριᾶς οἶδε καὶ ἐπὶ πάντων ἀνεσθῆ, ἴσῃ. Εἶτα ἐπερμηνεύει τὸ τοῦ ἐμοῦ.

Πάντα — ὑμῖν. Ἐπεὶ γὰρ πάντα ὅσα ἐχμὲ ἐκ τῆρ, ἐμὰ ἴσῃ, ἐν δὲ τούτων καὶ ἡ γνώσις ἐπὶ εἰκότως εἶπεν ὅτι Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται, τὰ πάντα Συνοῦδά μοι καὶ ἀκούσει καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, καὶ οὐδὲν ἀπέχθον. ὡς κατὰ πάντα ἴσος ἐμῶν. Ἄκου τοίνυν, ἀπερ ἂν διδάξῃ, ἐμὰ ἴσῃ, καὶ τῶν αὐτῶ ἀναπληρωτικά.

[Καὶ (57) διατί οὐκ ἦλθε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συνόντος αὐτοῖς ἐτι τοῦ Υἱοῦ; Πρῶτα μὲν, ἵνα ἦρκει συνὼν αὐτοῖς ὁ Υἱός· ἔπειτα δὲ, ὅτι μετὰ τοῦ Ἄμμου τοῦ αἰρόντος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου τυθέντος, οὕτω ἐλύθη ἡ ἁμαρτία· μήπω δὲ τὴν λυθείσας, οὕτω καταλλαγὴ τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἁθρώπους ἐγένετο· μήπω δὲ καταλλαγῆς γενομένης, οὐκ ἔδει δοθῆναι τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἴτι δὲ καὶ καταλλαγὴ γέγονε, καὶ οἱ ἀποστολοὶ καὶ κινδύνους ἐπέμπευον, καὶ πρὸς τοὺς ἀγῶνας ἀπέμπευον (58) καὶ χρεία τοῦ ἀλείφοντος ἦν, τότε λατὴν ἄλλος παρακλήτος ἐρχεται.

Καὶ διατί μετὰ τὴν ἀνάστασιν αὐθὺς ἐρχεται. Ἴνα, ἐν πολλῇ αὐτοῦ καταστάσαντες ἐπιθυμίᾳ, μετὰ πολλῆς αὐτὸν χάριτος ὑποδέξωμαι. Ἐως μὲν τῆρ συνῆν αὐτοῖς ὁ Χριστός, οὐκ ἦσαν ἐν θλίψει· ἵνα δὲ ἀπῆλθε, γυμνωθέντες καὶ ἐν πολλῷ φόβῳ καὶ ἀνῆρ γινόμενοι, σφόδρα ἠθέως ἐμέλλον ὑποδέξασθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Ὡσπερ δὲ ὁ Πατὴρ ἠδύνατο τὰ ὄντα παραγεῖν, ὁ Υἱός δὲ ταῦτα παραγάγειν, ἵνα μεθῶμαι ἐν τῇ δύναιμι καὶ θεότητι. [οὕτω (59) καὶ ὁ Υἱὸς ἠδύνατο τὰ τοῦ ἄλλου Παρακλήτου ἐργάζεσθαι.]

Variae lectiones et notæ.

(57) A verbis Καὶ διατί ad δῆλη γίνονται desunt omnia in cod. A.

(58) Elegantissime ἀποδύεσθαι et ἀλείφειν junxit. Prius restitui quoque debet Libani in epist. 647. p. ubi codex Mosq. ita habet: Ἐπίτρω δὲ σε καὶ δια τοῦ παιδὸς πολλοὺς ἡμῶν ἐλέγξεν ῥήτορας οὕτως ὁξὺ βλέποντος καὶ ριάντος, ὃν ᾤθηον δαῖν Εὐ-

θὺς ἀποδύνα [vulgo ἀποδόνᾱ] παλαίον, ἵνα μεθῶμαι ἐν τῇ δύναιμι καὶ θεότητι.

(59) Quæ hic inclusa sunt, leguntur in marg. cod. B. a manu recentiori. Excidisse autem videtur ob duplex θεότητα. Ego non dubitavi recurre, præsertim cum Hentenius etiam habeat in sua interpretatione.

(a) *Ante ne incaute, omisit, Futura.*

(b) *Prophetæ.* Forte ergo legit. *προφητικῆς καὶ προγνωστικῆς.*

τοὺς μαθηταί· τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον εἰργάσατο, ἵνα Ἀ μάθωμεν καὶ αὐτοῦ τὴν δύναμιν καὶ θεότητα.] Ἐπεὶ γὰρ περὶ μὲν τοῦ Πατρὸς οὐδεὶς ἀμφέβαλλε, περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἠγνόουν, διὰ τοῦτο ὁ μὲν δὲ ἐνανθρωπήσας ἔμιλει αὐτοῖς, τὸ δὲ τρόπον ἕτερον καταρτίζει.

Καὶ ἐπεὶ περὶ μὲν τοῦ Πατρὸς πολλὰ ἤκουσαν, τὸν δὲ Υἱὸν πολλάκις εἶδον θεοπροπῶς ἐργαζόμενον, τὴν δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀξίαν οὕτε δὲ ἀκοῆς, οὕτε δὲ ἔψεως ἔγνωσκον. λοιπὸν κατὰ τοῦτου τελειούνται, ἵνα καὶ τὴν τοῦτου θεότητα γνωρίσωσι. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ θείου βαπτίσματος ἡ ζωοπάροχος Τριάς παραλαμβάνεται, οὐχ ὡς τοῦ ἐνὸς μόνου μὴ ἀρκούντος εἰς ἀναγέννησιν, ἀλλ' ἵνα διὰ τῆς κοινωνίας τῶν ἐκκλησῶν ἡ κοινωνία τῆς θεότητος δῆλη γένηται.]

Μικρὸν — με. Τεθαμμένον ὑπὸ γῆν.

Καὶ με. Ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν.

Ὅτι — Πατέρα. Διάδασιν πανταχοῦ τὸ πραγμα καλεῖ, δεκνός ἐτι οὐ κατασχεθῆσεται ἐπὶ πολὺ παρὰ τοῦ θανάτου. Χαρίσται μὲν οὖν περὶ τοῦ ἄλλου Παρακλήτου ἐπαγγελάμενος, λυπηρὰ πάλιν ἐπήγαγε. Καὶ πολλάκις ἤδη τοῦτο πεποίηκε καὶ ποιεῖ, τοῖς θυμῆρσι τὰ θυμολγῆ ἀναπλέκων, οἷα τοῦτο μὲν παρηγορῶν καταπίπτοντας, τοῦτο δὲ γυμνάζων ἐστῶτας. Οἱ γὰρ ἐν τοῖς ῥήμασι τὰ ἀπεικταῖα μελετήσαντες εὐφορώτερον ἐμελλόν οἰεῖν αὐτὰ ἐν τοῖς πράγμασι.

Εἶπον — λαλεῖ. Ἐδόκει γὰρ αὐτοῖς παραβολὴν τινα κἀνταῦθα λέγειν, ὡς καὶ ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον προειρηκάμεν. Ἰσως δὲ καὶ τὸ σφοδρὸν τῆς ἀθυμίας τὴν ἀναισθησίαν αὐτῶν ἐνεποίησεν αὐτοῖς, καὶ οἱ πολλάκις ταῦτα ἀκούσαντες οὕτω διέκειντο ὡς μηδέποτε μηδὲν τοῦτων ἀπακούτες.

Ἐγὼ — με; Εἶτα διαρμηνεῖ τὸ ζητούμενον.

Ἄμην — ὑμῖς. Μὴ θεωροῦντές με ὡς τεθαμμένον ὑπὸ γῆν.

Ὁ δὲ κόσμος χαρήσεται. Οἱ πονηροὶ, ὡς ἀπαλλαγέντες μου.

Ἐμεῖς δὲ λυπηθήσεσθε. Πρὸς καιρὸν τινα. Ὅρα δὲ πῶς εἶπε, Κλαύσετε καὶ θρηνήσετε καὶ λυπηθήσεσθε, γυμνάζων αὐτοὺς ἐπὶ πλῆον εἰς ὑπομονὴν διὰ τῆς συνείχειας καὶ ἐπιτάσεως τῶν ἀλγυνόντων.

Ἄλλ' — γενήσεται. Πάλιν θεωρούντων με, ὡς ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν ἤδη. Εἶτα τίθησι καὶ (66) κοσμικὸν ἀνωτέριον παράδειγμα τῆς τῆς λύπης ἀρνητικῆς χαρᾶς.

Variae lectiones et notæ.

(60) Μικρὸν, pro κοσμικόν A.

(c) *Ab hoc itaque.* Denique ab hoc.

(d) *Continuationem.* Continuationem et intentionem. Non videtur legisse, καὶ ἐπιτάσεως, id est αὐξήσεως.

A pulis operari, ea tamen operatus est Spiritus sanctus, ut ejus quoque discamus potentiam ac divinitatem. Nam quia de Patre quidem nullus hæsitabat, de Filio autem ac Spiritu sancto ignorantia tenebantur, propterea ille sane per incarnationem cum eis conversatus est, hic vero alio modo perfecit.

Præterea de Patre quidem multa audierant : Filium quoque sæpius divina operantem conspexerant : Spiritus sancti autem dignitatem, neque auditu, neque aspectu cognoscebant. Ab hoc itaque (c) perflountur, ut ejus quoque divinitatem cognoscant. Propterea etiam in divino baptismo vivificans Trinitas assumitur : non quod una sola persona ad regenerationem non sufficiat, sed ut per invocationis communicationem Deitatis commnnicatio significetur.

Vers. 16. *Pusillo — me.* Sub terra sepultum.

Vers. 16. *Et — me.* Ubi a mortuis resurrexero.

Vers. 16. *Quia — Patrem.* Passionis mysterium appellat ubique transitum, ostendens, quod non multo tempore morti erit subjectus. Itaque postquam læta de altero Paraclete promisit, rursum tristitia inducit, idque frequenter et fecit jam et facit, lætis tristitia permiscens, ut hinc quidem consoletur dejectos, hinc vero stantes exerceat. Nam qui in verbis horrenda primum medita tiferant, ea postmodum in rebus tolerabilibus laturi erant.

Vers. 17. *Dixerunt — Vers. 18 loquatur.* Siquidem parabolam eis videbatur aliquam etiam hic dicere, sicut et in Evangelio juxta Matthæum præ diximus. Fortassis autem et tristitiæ vehementia insensibilitatem hanc eis injecerat : et qui frequenter hæc audierant, sic affecti erant, quasi nihil unquam horum audissent.

Vers. 19. *Cognovit — me?* Deinde quod quærebant interpretatur.

Vers. 20. *Amen — vos.* Non videntes me, sub terra videlicet sepultum.

Vers. 20. *Mundus vero gaudebit,* Mali scilicet, tanquam a me liberati.

Vers. 20. *Vos autem contristabimini.* Ad aliquod tempus. Vide autem, quomodo dixerit : *Plorabitis et lamentabimini ac contristabimini,* ad tolerantiam amplius eos exercens, per continuationem (d) eorum quæ mœrore afficiant.

Vers. 20. *Sed — vertetur.* Cum me iterum videbitis ex mortuis resuscitatum. Deinde ponit etiam vulgare (e) ac certissimum exemplum de gaudio, quod mœrorem e medio tollit.

(e) *Vulgare.* In Græco est, *mundanum*, id est, ex rebus, quæ in mundo solent accidere, repetitum. Nisi κοινόν legerit.

Vers. 21. *Mulier — ejus. Tempus laboriosum A dolorum.*

Vers. 21. *Cum — mundum. Quemadmodum brevis ille mœror, qui mulieri in partu laboranti provenit a partus doloribus, magnam parit de edita prole gaudium : ita quoque vobis temporalis de morte mea mœror, perpetuum generabit de resurrectione mea gaudium.*

Vers. 22. *Et — vobis. Nemo a vobis auferet : tunc enim non amplius moriar, nec deinceps me privabimini. Quomodo autem de muliere dixit, quod gaudet quia natus est homo in mundum, cum non propterea gaudeat, sed quod sibi natus sit puerulus ? Hoc dixit, quoniam ab initio dixit Deus : Crescite et multiplicamini ac replete terram ²¹, et in primis quidem homo nascitur in mundum, ex consequenti vero etiam ad obsequium parentum.*

Simul autem et mysticum quiddam hinc significatur, quod Christus per mortem genitus quasi per quemdam uterum, et solutis mortis doloribus natus sit novus homo in mundum novum : primogenitus ex mortuis in regnum cœlorum.

Vers. 23. *Et — non quidquam. — In illo die, hoc est, cum venerit Paracletus, non rogabitis me quidquam eorum quæ nunc rogatis, puta, Quobis ? et : Ostende nobis Patrem, ac similia, de omnibus a Paracleto edocti.*

Vel etiam aliter : Non necesse habetis mecum versari corporaliter, nam hoc significat : *Me non rogabitis quidquam, sed tantum nomen meum nominantes, cuncta accipietis, quæ petieritis : subjungit enim :*

Vers. 23. *Amen — vobis. Cujus autem nomen tanta potest, certissime Deus est. Ideo etiam David variis in locis illud laudans, nunc quidem ait : Quam admirabile est nomen tuum in universa terra ²² ! nunc vero ; Exaltatum est nomen ejus solius ²³.*

Advertendum est autem, quod interdum quidem dationem eorum quæ petuntur, Patri attribuit : quandoque vero sibi ipsi, sicut et alia sane, propter æqualitatem eandemque potentiam ; hic autem et Patri et sibi ipsi. Nam ait : *In nomine meo. Et pari modo dicendum, ubicunque hoc adjunctum est.*

† Quæcunque conferunt et utilia sunt.

Vers. 24. *Hactenus meo. Atqui quando eos misit data potestate adversus spiritus immundos,*

²¹ Gen. 1, 28. ²² Psal. viii, 2. ²³ Psal. cxlviii, 13.

Variæ lectiones et notæ.

(61) Ὁδυνῶν A.

(62) Ὁδυνῶν B.

(63) Ἐνταῦθα A.

(64) Inclusa absunt A.

(65) Intell. ἰαντῶ καὶ τῷ Πατρὶ ἀνατίθησι.

Ἡ γυνὴ — αὐτῆς. Ὁ καιρὸς τῶν ἐπωδίων ὠδίνων (61).

Ὅταν — κόσμον. Ὡσπερ τῇ ὠδίνουσῃ γυναικὶ ἡ ἐκ τῶν (62) ὠδίνων βραχεία λύπη γεννᾷ τὴν ἐπὶ τῷ γενέματι μεγάλην χαρὰν οὕτως καὶ ὑμῖν ἡ ἐκ τοῦ θανάτου μου πρόσκαιρος λύπη γεννήσει τὴν ἐπὶ τῇ ἀναστάσει μου διηνεχὴ χαρὰν.

Καὶ — ὑμῶν. Οὐδεὶς ἀφαιρεῖται ὑμῶν οὐκίτι γὰρ ἀποθανοῦμαι, οὐκίτι με ζημιωθήσεσθε. Πῶς δὲ τῆς γυναικὸς εἶπεν ὅτι χαίρει, διότι ἐγεννήθη ἄνθρωπος εἰς τὸν κόσμον ; Οὐ διὰ τοῦτο γὰρ χαίρει, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἐγεννήθη αὐτῇ παιδίον· τοῦτο εἶπε, διότι κατὰ χάριν Θεὸς εἰρήκεν· Αὐξάνεσθε, καὶ πληθύνεσθε, καὶ ἐκγενησάτε τὴν γῆν. Καὶ προηγουμένως μὲν εἰς τὸ πᾶν γεννᾶται ὁ ἄνθρωπος ἐπομένως, δε καὶ εἰς θεράποντον γεννητόρων.

Ἄμα δὲ καὶ τι μυστικὸν ἐνεῦθεν (63) ὑπονοεῖται, ὅτι ὡς διὰ μητρός τινός, διὰ τοῦ θανάτου, πηχθεὶς ὁ Χριστὸς, καὶ τὰς ὠδίνων τοῦ θανάτου λύπη, ἐγεννήθη ἄνθρωπος καινὸς εἰς τὸν κόσμον τοῦ καινόν, πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

Καὶ — οὐδέν. — Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ταῦ ἐστιν ἐλθόντος τοῦ Παρακλήτου, οὐκ ἐρωτήσεται μὲ οὐδέν ὡν ἐρωτᾶτε νῦν, οὐδὲν Πού ὑπάγεις ; καὶ, Δείξτε ὑμῖν τὸν Πατέρα, καὶ τὰ τοιαῦτα, διδασκόμενοι πάντα ὑπὸ τοῦ Παρακλήτου.

[Ἡ (64) καὶ ἐτέρως. Οὐχ εἴχετε χρεῖαν ἐπιτυχῶν μοι σωματικῶς· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, Ἐμὲ οὐκ ἐρωτᾶτε οὐδέν· ἀλλὰ μόνον τὸ ὄνομά μου ὀνομαζέσθε, πάντα λήψεσθε τὰ ζητούμενα· ἐπάγει γὰρ.]

Ἄμην — ὑμῖν. Οὐ δὲ τὸ ὄνομα τοσαῦτα δύναται Θεὸς ἀνατιθέτως ἐστὶ· Διὸ καὶ ὁ Δαυὶδ διαφρούς ὑμῶν αὐτὸ φησὶν νῦν μὲν· Ὡς θαυμαστόν ἐστι ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῇ· νῦν δὲ· ὅτι Ὑψώθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ μόνου.

Παρατηρητέον δὲ ὅτι ποτὲ μὲν τῷ Πατρὶ τὴν δόξιν τῶν αἰτηθέντων ἀνατίθησι, ποτὲ δὲ ἑαυτῶν, ὡσπερ δὴ καὶ τὰλλα, διὰ τὸ ἴσον καὶ ὁμοσθενές· ἐταῦθα δὲ καὶ τῷ Πατρὶ καὶ ἑαυτῶ. Φησὶ γὰρ ἐπὶ Ἐν τῷ ὀνόματι μου· ὁμοίως δὲ καὶ (65) εἴθα ἂν τοῦτο (66) συνείζευκται.

[Ὅσα (67) ἂν αἰτήσητε· ὅσα συμφέροντα καὶ ὠφελίμα.]

Ἔως ἀρτι — μου. Καὶ μὴν, ὅτε ἀπίστευτον αὐτοῦς, δούς ἐξουσίαν πνευμάτων ἀκαθάρτων, ὥσπερ

(66) Τὸ ἐν τῷ ὀνόματι μου. Sed Hentenius ita reddidit, ac si post καὶ invenerit licet. Sed id fortasse perspicuitatis causa de suo addidit.

(67) Hæc uterque codex in marg. habet.

ἐκβάλλει αὐτὰ, καὶ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον καὶ A
πᾶσαν μαλακίαν, ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἐνήργουν·
ἀλλὰ τότε οὐ τὸν Πατέρα ἤτούντο ἐν τῷ ὀνόματι
αὐτοῦ.

Ἄιτεῖτε — κεκληρωμένα. Ἴνα, γνόντες ὅσα τὸ ὄνομά
μου δύναται, χαρὰν ἔχητε τελείαν, ἦτοι πολλὴν ἢ
πλείονα.

Ταῦτα — ὑμῖν. Τουτίστι συνεσκιασμένα, καὶ
οὐ πάντα σαφῆ, διότι, δεδουκότες ἔτι καὶ ἀθυμοῦντες,
οὐ δύνασθε προσέχειν τοῖς λεγομένοις, ἢ πολεῖν ἐνωτί-
σασθαι.

Ἄλλ' — ὑμῖν. Ἐρχεται καιρὸς, ὁ τῆς ἀναστασίας μου
δηλαθῆ, ὅτε ἀπαρακαλύπτως καὶ σαφῶς διδάξω ὑμᾶς ἐν
εὐθυμίᾳ γενομένους ἦδη. Καὶ γὰρ μετὰ τὴν ἀνάστασιν
ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας ἦν ὄπτανόμενος αὐτοῖς, καὶ
λέγων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, καθά φησιν ὁ B
βίβλος τῶν Πράξεων.

Ἐν — αἰτήσεσθε. Ἡμέρας τὸν καιρὸν πολλάκις εἴωθε
λέγειν. Συνεχῶς δὲ περὶ τῆς ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ αἰτή-
σεως λέγει, πληροφορῶν αὐτοὺς περὶ τῆς δυνάμεως αὐ-
τοῦ, καὶ θάρσος ἐμβάλλων.

Καὶ — ὑμῶν. Καὶ οὐ λέγω ὑμῖν τότε ὅτι Ἐγὼ παρα-
καλέσω τὸν Πατέρα περὶ ὑμῶν.

Αὐτὸς — ἐξῆλθον. Αὐτὸς γὰρ ὁ Πατὴρ φιλεῖ
ὑμᾶς τότε, ὡς ἐγὼ, ἐμμένοντας τῇ πρὸς ἐμὲ φιλίᾳ καὶ
πίστει.

Ἐξῆλθον — Πατέρα. Τὸ Ἐξῆλθον, καὶ Ἐλή-
λυθα, καὶ Ἀφίημι, καὶ Πορεύομαι, καὶ τὰ τοιαῦτα
συνγκαταβατικῶς λέγει διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς διανοίας
τῶν μαθητῶν, ὡς διαφόρως εἰρήκαμεν. Ὡς γὰρ Θεὸς,
καὶ ἐν τῷ Πατρὶ ἦν, καὶ ἐν τῷ κόσμῳ· ἀπερίγραπτον C
γὰρ ἡ θεότης.

[Τὸ μὲν (68) οὖν, Ἐξῆλθον παρὰ τοῦ Πατρὸς,
δηλοῖ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς,
ἦγον Υἱὸν γνήσιον τοῦ Πατρὸς· τὸ δὲ Ἐλήλυθα
εἰς τὸν κόσμον, σημαντικὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως
αὐτοῦ· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ Ἀφίημι τὸν κόσμον· τὸ
δὲ, Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα, παρίστασι τὴν
ἀποκατάστασιν τῆς προτέρας ἐξουσίας καὶ δόξης
αὐτοῦ.]

Λέγουσι — λέγεις. — Νῦν φανερώς λαλεῖς, καὶ
οὐδὲν συνεσκιασμένον λέγεις· ἔγνωμεν γὰρ ἃ εἶπες
νῦν.

Νῦν — ἐρωτᾷ. Τοῦτο λέγουσι παρηγορηθέντες
οὐ μικρῶς ἀπὸ τῶν ῥηθέντων λόγων, ὡς μαθόντες
ὅτι ἀναστήσεται, καὶ πάλιν διδάξει αὐτοὺς, καὶ ὅτι ὁ D
Πατὴρ φιλεῖ αὐτοὺς. Τὸ μὲν γὰρ ἐλπίδα βοηθείας
παρεῖχε, τὸ δὲ πληροφορίαν ὀρθῆς πίστεως· τότε
γὰρ ταῦτα μάλιστα νουήκασι. Φασὶν οὖν ὅτι Νῦν
οἶδαμεν ὅτι οἶδας πάντα, καὶ τὰ ἀπόρρητα τῶν
ἀνθρώπων, καὶ οὐ χρεῖαν ἔχεις, ἵνα τίς σε ἐρωτᾷ
περὶ ὧν βούλεται μαθεῖν, ἀλλὰ προφθάνων λύεις
τὸ ζητούμενον. Καὶ ἡμῶν γὰρ συζητούντων τί ἐστι

ut ejicerent illos, et curarent omnem morbum
omnemque languorem ²⁴, in nomine ipsius opera-
bantur. Verum tunc non petebant Patrem in nomine
ipsius.

Vers. 24. *Petite — impletum.* Ut, postquam co-
gnoveritis quanta possit nomen meum, gaudium
habeatis perfectum sive multum aut copiosius.

Vers. 25. *Hæc — vobis.* Hoc est, obumbrata et
non omnino manifesta, quia adhuc metu et mœ-
rore affecti, his quæ dicuntur non potestis adverte-
tere, aut amplius percipere.

Vers. 25. *Sed — vobis.* Instat tempus, resurre-
ctionis meæ videlicet, quando aperte ac manifeste
docebo vos, jam in lætitia constitutos. Siquidem
post resurrectionem per quadraginta dies appare-
bat eis, et docebat de regno Dei, sicut narrat liber
Actorum ²⁵.

Vers. 26. *In — petetis.* Diem et horam (f) solet
frequenter ipsum tempus appellare. Sæpius autem
de petitione in nomine suo dicit, certiores eos
reddens de ipsius virtute et fiduciam injiciens.

Vers. 26. *Et — vobis.* Et non dicam vobis tunc :
Precabor Patrem pro vobis.

Vers. 27. *Ipsæ — exivi.* Nam ipse Pater tunc
vos amabit, sicut ego, permanentes videlicet in
amore ac fide erga me.

Vers. 28. *Exivi — Patrem.* Verba hæc, *Exivi et
Veni, Relinquo et Vado*, ac similia, demittendo se
dicit, propter infirmitatem intelligentiæ discipulo-
rum, veluti frequenter diximus. Nam tanquam
Deus et in Patre erat et in mundo ; siquidem res
loco non circumscripta est divinitas.

Itaque *Exivi a Patre*, significat esse eum de sub-
stantia Patris, sive legitimum Patris Filium. *Veni
in mundum*, significativum est incarnationis ipsius ;
et similiter quod ait, *Relinquo mundum*. Ait illud,
Vado ad Patrem, demonstrat restitutionem prioris
potentiæ ac gloriæ ipsius.

Vers. 29. *Dicunt — dicis.* — *Nunc manifeste lo-
queris*, et nihil obteotum dicis ; intelleximus enim,
quæ nunc dixisti.

Vers. 30. *Nunc interroget.* Hoc dicunt, consolati-
one non modica accepta ab his, quos locutus est,
sermonibus, utpote intelligentes, quod rursus
resurrecturus esset, rursusque eos docturus : et
quod Pater ipsos amaret. Illud siquidem auxilii
spem præbebat, hoc autem rectæ fidei certitudinem,
nam tunc potissimum hæc intellexerunt. Aiunt
ergo, *Nunc scimus quod scis omnia*, etiam homi-
num arcana ; *nec opus est tibi, ut quis te interroget*
de his quæ discere voluerit, sed præveniens dis-

²⁴ Matth. x. 1. ²⁵ Act. 4, 3 seqq.

Variae lectiones et notæ.

(68) Inclusa absunt A.

(f) *Et horam.* Καὶ ὥραν non est in Græco.

solvis quod quærit. Nam et nobis conquièrentibus, A
quid esset, *Pusillo tempore non videbitis me, et
rursum pusillo tempore, et videbitis me, et cætera* ;
non interrogatus interpretatus es ea, et quiescere
fecisti mentem nostram.

Vers. 30. *Per hoc* — Vers. 31. *creditis* ? Ipsi
siquidem tanquam gratiam aliquam illi præstan-
tes dixerunt : *Ex hoc perfecte credimus, quod a
Deo missus sis, quod Filius Dei sis. Ipse vero ex-
probans eis imperfectam adhuc fidem, ait : Modo
perfecte creditis. Necdum adhuc, arguet enim ac con-
vincet vos tempus quod jam instat.*

Vers. 32. *Ecce* — *relinquatis*. Tempus dicit
impetus eorum qui cum proditore venturi erant,
cum omnes discipuli ejus relicto eo fugerunt,
veluti scripsit Matthæus ³⁶ ; tunc enim timor im-
perfectam eorum fidem ostendit, cum ad mod-
icum tempus offendiculum passi sint de passione
ipsius.

Vers. 32. *Et — est. Semper mecum versatur,*
utpote inseparabilis.

Vers. 33. *Hæc — habeatis. — Hæc locutus sum
vobis, non perfectam vobis tradens notitiam, sed
ne propter cogitationes patiamini in me offendicu-
lum, aut turbemini, cum comprehendar, ligabor
et abducar, aliaque humano more patiar.*

Vers. 33. *In — habebitis. Non solum cum pa-
tiar, verum etiam quandiu in mundo hoc fueritis ;
nam præsens vita stadium est ac locus exercitatio-
nis athletarum Dei, sive exploratio eorum qui me
diligunt. Prædictum est enim, quod *arcta est porta
et stricta via, quæ ducit ad vitam* ³⁷. Ne autem de-
jiciantur audientes, quod tota vita passuri sint affli-
ctiones, confortat eos dicens.*

Vers. 33. *Sed — mundum. Hoc est malitiam ac
malum illum, qui hujus pater est. Nam prædictum
est, quod princeps mundi hujus judicatus est* ³⁸,
sive devictus est. Ne ergo timueritis : consequens
enim est, vincente præceptore, etiam discipulos
qui eum imitantur vicisse. Qui ergo malis afficiunt
et occidunt corpus, superabuntur ab anima vestra,
atque id, quod capi potest, tollent : ab ea vero
quæ capi nequit, manifeste devincentur.

CAP. XVII. Vers. 1. *Hæc — cælum. Postadmonitionem,
ad orationem, tanquam homo, convertitur,
instruens homines, ut in tentationibus ad Deum re-
spiciant, omnibusque relictis ad eum confugiant, et
ab eo petant auxilium. Hic itaque sursum elevat
oculos, docens intentionem ac indistractionem in
orationibus. Alibi vero procidit in faciem* ³⁹, sta-

³⁶ Matth. xxvi, 36.

³⁷ Matth. vii, 14.

³⁸ Joan. xvi, 11.

³⁹ Matth. xxvi, 39.

Variæ lectiones et notæ.

(60) Interpres intellexit χρόνον. Alii tamen in
mentem venire possit aut οὐ μικρόν, aut μετά μι-
κρόν, nimirum χρόνον.

(70) Inclusa omittit A.

(71) Ex hoc loco nemo colligat, Euthymium apud
Matthæum probare ότι, pro τί. Hoc enim ότι cen-

Α τό · Μικρόν και οὐ θεωρεῖτέ με, και πάλιν παρὰ καὶ
ἐπισθεί με, και τὸ ἐξῆς · μὴ ἐρωτηθεῖς ἠραυνοσεως ἕνεκα,
και ἀνεπαυσαίς ἡμῶν τὴν διακονίαν.

Ἐν τούτῳ — πιστεύετε ; Αὐτοὶ μὲν, ὡσηρ χεῖρα
τινὰ παρέχοντες αὐτῷ, εἶπον ὅτι Ἐκ τούτου πιστῶς
ἐντελῶς ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ ἀπεσταλῆς, ὅτι Υἱὸς ἰσθ
Θεοῦ · αὐτὸς δὲ, ὀνειδίζων αὐτοῖς ἀτελῆ ἐπιπε-
φθῆν. Ἄρτι πιστεύετε ἐντελῶς ; Οὐδ' ἴσθη ἡρῆ
γὰρ ὑμᾶς ὁ ἐρεστος ἤδη καιρὸς.

Ἰδοὺ — ἀφῆτε. Τὸν καιρὸν λέγει τῆς πνε
τῶν ἀμφὶ τὸν προδότην, ὅτι οἱ μαθηταὶ ἐκ
πάντες ἀφῆντες αὐτὸν ἐφυγον, ὡς ἔγραψθη : κ
Β βαλοῖς · τότε γὰρ ὁ φόβος ἀτελῆ τὴν πίστη
ἐλεγγε, σκανδαλισθέντων μικρόν (60) ἐπὶ τῷ πᾶσι
τοῦ.

Και — ἔστι. Συνῶν μοι ἔσθη, ὡς ἀχώριστος.

Ταῦτα — ἐχῆτε. — Ταῦτα λελαληκα ὑμῖν, οὐ τῶς
γνώσθη παραδιδούς ὑμῖν, ἀλλ' ἵνα ἐπ' ἐμοὶ μὴ σπῆ
ζητε τοῖς λογισμοῖς, μηδὲ ταρπίσησθε, ὅτι συλλογι-
νομαι και δεσμοῦμαι και ἀπάγομαι και τῶς κτῆ
ἀνθρωποπρεπῶς.

Ἐν — ἐξετε. Οὐκ ὅτι πάσχω μόνον, ἀλλ' ὅτι
δὲ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἔσθη · σταθεῖν γὰρ ὁ παρ
βλοῖς, και γυμναστήριον τῶν ἀθλητῶν τοῦ θεοῦ.
και δοκίμιον τῶν ἀγαπώντων με. [Προσῆρται (71)
γὰρ ὅτι (71) Ἰστανὴ ἡ πόλη και θεθλιμῆν ἐ ἰσθ
ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν · ἵνα δὲ μὴ καταπεισθη
ἀκούσαντες ὅτι διὰ βίου παντὸς θλιβήσθησθη, παρὰ
βῶναι αὐτοῦς.]

Ἄλλὰ — κόσμον. Τὴν πονηρίαν και τὴν κτηνη
τὸν ταύτης πατέρα. Προσῆρται γὰρ ὅτι ὁ ἀρχ
τοῦ κόσμου τούτου κέρκεται, ἦτοι καταπεπῆλαιστα
Μὴ φοβήσθησθε οὖν · τοῦ διδασκαλοῦ γὰρ νεκροῦ
ἀκολουθοῦν και τῶς μαθητῶς νεκροῦ, μῆμονικ
αὐτόν. Οἱ γὰρ κακοῦντες και ἀποκτείνοντες τὸ σῶμα
ἡττηθήσθησθη τῆς ψυχῆς ὑμῶν, και τὸ μὲν ἵσθη
αἰρήσθησθησθη, ὑπὸ δὲ τοῦ ἀλάπτου περιφανῶς κερ
λαισθήσθησθη.

Ταῦτα — οὐρανόν. Μετὰ τὴν παραίσησθη
εὐχὴν τρέπεται, ὡς ἀνθρωπος, παιδεύων τοῖς
θρώποῦς ἐν τοῖς πειρασμοῖς πρὸς τὸν θεὸν βλεπ
και πάντα ἀφῆντας εἰς αὐτόν κατατρέγῆσθη, και π
αὐτοῦ αἰτεῖσθησθη βοήθειαν. Ἐνταῦθα μὲν οὖν ἵσθη
αἰρη τοῦ ὀφθαλμοῦς, διδασκῶν τὸ ἰσθησθη
ἀπερισπαστον ἐν ταῖς (72) εὐχαῖς · [ἀλλὰ σῆσθη (73)]

ties in hoc libro nihil nisi locum Litterarum
crarum ac vocabula aliquo modo laudata si-
fical.

(72) Προσευχῆς Α.

(73) Omissis, quæ hic inclusa sunt, post τῆ
ευχαίς, legit, τὸ δὲ ἐληλυθεν ἡ ὥρα Α.

πίπτει ἐπὶ πρόσωπον, νομοθετῶν ταπεινώσειν καὶ συντριβὴν καρδίας ἐν ταῖς εὐχαῖς. Ἦλθε γὰρ οὐχ ἑαυτὸν δεῖξαι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀρετὴν παραδούναι, μὴ μόνον διὰ ῥημάτων, ἀλλὰ καὶ διὰ πραγμάτων. Τοῦτο γὰρ διδασκαλοῦ ἀληθοῦς.

Καὶ — ὥρα.] Ἡ τοῦ πάθους, ἢ τοῦ θανάτου περὶ ἧς ἔλεγεν, ὅτι Ὁ καιρὸς ὁ ἐμὸς οὕτω πάρεστιν · [ὁ (74) καιρὸς, ὃν ὁ προσλαβὼν Θεὸς ὤρισεν τῷ προσληφθέντι ἀνθρώπῳ.]

Δόξασόν σου τὸν Υἱόν. Τοῖς ὑπὲρ τοῦ κόσμου πάθει. Δόξα γὰρ ἐμοὶ τῷ Δεσπότην πάσχειν ὑπὲρ τῶν δούλων μου, καὶ γνωρίζειν ἐντευθεν τοῖς ἀνθρώποις, οἷον ἔχω φιλανθρωπίαν, ὥστε προσδραμεῖν πάντα τὰ ἔθνη, καὶ γνῶναι με Θεόν. [Φησὶ (75) γὰρ ὁ Παῦλος ὅτι Οὕτως ἠγάπησεν ἡμᾶς, ὥστε παραδούναι ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν.]

Ἡ, Δόξαστόν με, τερατουργῶν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ σταυροῦ τὰ φοβερά καὶ ἐξαισια σημεῖα, καὶ δεικνύων ἐκ τούτων ὅτι γνήσιος Υἱὸς σου εἰμί. Ταῦτα δὲ εἰρηται καὶ ἔνθα κείται το · Νῦν ἰδοξάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου.]

Ἰνα — σε. Διὰ τῆς ἑαυτοῦ δοξῆς · τῶν γὰρ ἰθνην πιστευόντων εἰς ἐμέ, καὶ σὺ δοξασθήσῃ. Καὶ εἰς σὲ γὰρ πιστεύουσιν, καὶ δοξάσουσί σε, ὡς τοῦ ἰδίου σου Υἱοῦ μὴ φεισάμενον ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ ἡ ἐμὴ δόξα ἴσται καὶ σέ. [Ζητῶν (76) οὖν, ὡς δεδήλωται, δοξασθῆναι, δεικνύσκει ὅτι ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἰκουσίως ἔρχεται. Εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν δι' ἣν ζητεῖ δοξασθῆναι.]

Καθὼς — σαρκός. — Καθὼς, ἀντὶ τοῦ Διότη. Φησὶν οὖν · Δόξασόν σου τὸν Υἱόν, διότι ἔδωκας αὐτῷ ἐξουσίαν πάντων τῶν ἰθνην, ὥστε δοξάζεσθαι περ' αὐτῶν. Γέγρακται γάρ · Καὶ δώσω σοὶ ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου καὶ τὴν κατάσχισίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. [Δόξασόν σου τὸν Υἱόν, διότι ἐδόξασας γνωρισθῆναι αὐτὸν καὶ δοξασθῆναι πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ. Καὶ τὸ ζητεῖν δὲ δοξασθῆναι, καὶ τὸ λέγειν ὅτι Ἐδωκας, καὶ τὰ τοιαῦτα, συγκαταβατικῶς λέγει καὶ οἰκονομικῶς, ὡς δικήφωρος προδεδωκεῖσθαι, ἢ καὶ ὡς ἀνθρώπου.]

Ἰνα — αἰώνιον Ὅσον τὸ ἐπ' αὐτῷ. Εἰ δὲ τις ὅστις ἐπιστεύσας, οὔτε ἔλαβον ζωὴν αἰώνιον, τῶν τοιούτων ἴσται τὸ ἄγλαμη. Ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ ἐδόξασεν ἵνα πάντων ὁ Υἱὸς ἐξουσιάσῃ διὰ τῆς πίστεως, καὶ πάντες ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ γένωνται · καὶ ὁ Υἱὸς δὲ πᾶσι διὰ τῶν ἀποστόλων δέδωκε τὸ Εὐαγγέλιον, τὴν θεογνωσίαν, ἣτις ἴσται ζωὴ αἰώνιος, ὡς πρόξενος ζωῆς αἰωνίου. [Οἱ δὲ (77) μὴ υποαγίντες, μηδὲ παραδειξάμενοι, αὐτοὶ τῆς ἑαυτῶν ἀπωλείας αἰτίοι · οὐδένα γὰρ ἄκοντα καταναγκάζει. Αἰρετὴ γὰρ ἢ ἀρετὴ.]

Αὕτη — Χριστόν. Καὶ οὕτως αἰώνιος ζωὴ ἢ θεογνωσία, τῇ πιστεὶ καὶ τῶν ἔργων δηλονότι συνεστυ-

A tuens dejectionem ac cordis contritionem tempore orationis. Venit enim non tantum, ut seipsum ostenderet, sed et virtutem traderet, non verbis solum, sed et operibus. Nam hoc veri præceptoris est.

Vers. 1. *Et — hora.* Passionis, aut mortis, de qua dixerat : *Tempus meum nondum adest* ⁷⁰ ; tempus, quod Deus qui assumpsit homini assumpto definit.

Vers. 1. *Glorifica Filium tuum.* Afflictionibus, quas pro mundo perpetiar. Nam mihi, qui Dominus sum, gloria est pati pro servis, ut hinc hominibus innotescat, quo affectus sim hominum amore, ut accurrant omnes gentes, et me Deum esse cognoscant. Ait enim Paulus ⁷¹ quod sic dilexit nos, ut traderet B seipsum pro nobis.

Vel, *Glorifica me*, edens tempore passionis prodigia, ac terribilia admirandaque signa : et ex his ostendens, quod naturalis sim Filius tuus. Hæc quoque dicta sunt, ubi habetur, *Nunc glorificatus est Filius hominis* ⁷².

Vers. 1. *Ut — te.* Per suam gloriam : nam credentibus in me gentibus, et tu glorificaberis. Siquidem credent in te et glorificabunt te, qui proprio Filio tuo pro eis non peperceris : mea quoque gloria erit et tua. Quærens ergo, ut demonstratum est, glorificari, ostendit quod ad crucem sponte veniat. Deinde etiam causam dicit, propter quam glorificari quærat.

Vers. *Sicut — carnis.* — *Sicut*, pro Quia. Ait C ergo : *Glorificat Filium tuum*, quia dedisti ei potestatem omnium gentium, ut ab eis glorificetur. Scriptum est enim : *dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ* ⁷³. — *Glorifica Filium tuum*, quia complacitum est tibi, notum eum fieri ac glorificari universo orbi. Quærens autem glorificari ac dicere *Dedisti* et similia, demittendo se dicit ac dispensatorie, sicuti variis in locis disputavimus. Aut etiam tanquam homo ait.

Vers. 2. — *Ut æternam.* Quantum in se est. Nam licet quidam non crediderint, neque vitam æternam acceperint, id tamen illorum culpa est : siquidem Patri complacitum est ut Filius haberet omnium potestatem perfidem, et omnes sub jugum præceptorum ejus fierent. Filius quoque universis per apostolos dedit Evangelium, Deique notitiam, quæ est vita æterna, utpote vitam concilians æternam : qui autem non sunt subjecti, neque illud susceperunt, ipsi sibi perditionis causa sunt, neminem enim cogitavit. Nam virtus voluntaria est.

Vers. 3. *Hæc — Christum.* Et vere vita æterna est Dei cognitio, fide ac operibus conjunctis. Nam *fides*

⁷⁰ Joan. vii, 6.   31 Galat. ii, 20 ; Ephes. v, 2.

32 Joan. xiii, 33.   Psal. ii, 8.

Variæ lectiones et notæ.

(74) Inclusa omittit A.
(75) Inclusa absunt A.

(76) Inclusa desunt A.
(77) Inclusa omittit A.

inquit, *Sine operibus mortua est* ³⁴. Ut cognoscant A
Deum, te solum verum Deum et me.

Solum autem verum Deum dixit Patrem, ad differentiam falso dictorum deorum; non verorum quidem, sed tamen dictorum. Non autem seipsum esset clusit, quin verus Deus Nam quonam pacto id facere potuit, quod se veritalem vocat dicens: *Ego sum veritas* ³⁵; et se Patri prædicat æqualem, cum multis aliis in locis, tum ubi ait: *Ego et Pater unum sumus* ³⁶? Non hoc ergo nunc etiam de se ipso dixit, ut quod ex his quæ frequenter docuit notum est. Siquidem neque Spiritus sancti hic meminit, utpote de quo significaverat in his quæ docuerat, nempe cum esset ille Paracletus, qui duceret eos in omnem veritatem, sicut prædictum est.

Vers. 4. *Ego — terram.* — *Super terram* dixit. Nam in cælo glorificatus fuerat, ex natura habens gloriam et ab angelis adoratus. Non ergo de illa loquitur gloria, quam ex substantia (g) sua hæreditario jure possidet; nam illam, et si nemo eum glorificet plenam habet, sed hanc dicit, quæ ab hominum cultu resultat. Nempetale est et illud, *Glorifica Filium tuum*. Et ut scias quod de hac gloria loquatur, subjungit:

Vers. 4. *Opus — facerem.* Prædicationem Evangelii. Atqui res adhuc in principiis erat; quomodo ergo dicit *Consummavi*? Quia quidquid suarum erat partium jam impleverat.

Aut futurum dicit, tanquam præteritum.

Vel hoc dixit quia jam radicem bonorum jecerat, quæ onino fructum erat productura.

Ipse ergo Patrem glorificavit in terra utpote data jam de eo notitia universo orbi per Evangelium quod per apostolos in universo mundo prædicandum erat. Nam *In omnem*, inquit, *terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum* ³⁷. Eum quoque glorificavit, omnia ei ascribendo, tam doctrinas quam signa.

Vers. 5. *Et — te.* Ego quidem glorificavit te in terra, ut significatum est: vero glorifica me gloria divinitatis, quam habui ante mundi constitutionem. Glorifica me hominem apud te ipsum, regali solio dignum apud te judicans; de quo ait Propheta: *Dixit Dominus Domino meo, hoc est, Pater Filio, Sede a dextris meis* ³⁸. Glorifica me gloria quam habui ut Deus, priusquam hic mundus esset, apud tuam

αίνων. Ἡ πίστις γὰρ. φησί, χωρὶς τῶν ἔργων καὶ ἔστιν. Ἴνα γινώσκωσι Θεόν, σὲ τὸν μόνον ἀληθινὸν θεὸν καὶ ἐμὲ.

Μόνον δὲ ἀληθινὸν Θεόν εἶπε τὸν Πατέρα πρὸς ἐκστολήν τῶν ψευδωνύμων θεῶν, τῶν οὐκ ὄντων μὲν, ἠγορευμένων δέ. Οὐ μὴν ἑαυτὸν ἐξέβαλε τοῦ εἶναι ἀληθινὸν Θεόν. Πῶς γὰρ; ὅς γε ἀλήθειαν ἑαυτὸν καλεῖ, λέγει· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια· καὶ Ἰησοῦ ἑαυτὸν τῷ Πατρὶ κηρύττει, [ἐν ἄλλοις τε (78-79) πολλοῖς, καὶ ἐν οἷς ἔγρα· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμέν. Οὐκ εἶπον ὅτι πατήρ καὶ περὶ ἑαυτοῦ νῦν, ὡς ἡδὴ γνώρισεν ἀπ' ὧν οὐλάκις ἐδίδαξε. Καὶ γὰρ οὐδε τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐμνημόνευσεν ἐν ταύτῃ, ὡς καὶ περὶ τούτου εἶπεν ἀπ' ὧν ἐδίδαξε, καὶ ὡς αὐτοῦ τοῦ Παρακλήτου γήστονος αὐτοὺς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἐκείνηται.]

Ἐγὼ — γῆς. — Ἐπὶ τῆς γῆς εἶπε, ἵνα τῷ οὐρανῷ ἐδεδόξατο, ἐν τε (80) φύσει τῆς γῆς ἔχων, καὶ παρὰ τῶν ἀγγέλων προσκυνούμενος. Οὐ τοίνυν περὶ ἐκείνης τῆς δόξης λέγει, τῆς τῆς αὐτοῦ συγκακλωρωμένης· ἐκείνην γὰρ, καὶ εἰ μὴ ἐδόξαζεν αὐτὸν, ἔχει πληρωμένην· ἀλλὰ ταύτην τῆν ἀπὸ τῆς λατρείας τῶν ἀνθρώπων γιομένην. [Ὁ κοῦν (81) τοιοῦτον ἔστι καὶ τὸ· Δόξασον σου τὸν Ἰησὺν. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι περὶ ταύτης τῆς δόξης φησὶ, ἐκείνηται.]

Τὸ ἔργον — ποιήσω. Τὸ κήρυγμα τοῦ Ευαγγελίου. Καὶ μὴ ἀρχὴν εἶτε τὸ πρᾶγμα εἶχε, πῶς ἐκείνη λέγει Ἐτελείωσά; Ὅτι πᾶν τὸ ἑαυτοῦ πεποίητο ἡδὴ.

C Ἡ τὸ ἐσόμενον ὡς γεγενημένον λέγει.

Ἡ τοῦτο εἶπεν ὡς τὴν ῥίζαν τῶν ἁγαθῶν καταβαλλόμενος, ἥτις πάντως ἔμελλε καρποφορῆσαι.

Αὐτὸς οὖν τὸν Πατέρα ἐδόξασεν ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς ἡ γνωρίσας αὐτὸν πᾶση τῇ οἰκουμένῃ διὰ τοῦ Ευαγγελίου ὁ ἔμελλε κηρυχθῆναι ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ διὰ τῶν ἀποστόλων. Εἰς πᾶσαν γὰρ, φησὶ, τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρας τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. Ἐδόξασε δὲ αὐτὸν, καὶ ὡς τὰ πάντα αὐτῷ ἐπιγραφόμενος, καὶ τὰς διδασκαλίας, καὶ τὰ σημεῖα.

Καὶ — σοί. Ἐγὼ μὲν ἐδόξασά σε ἐπὶ τῆς γῆς ὡς δεδωλωται· σὺ δὲ δόξασον με παρὰ σοῦ· ἡ δόξη τῆς θεότητος, ἣ εἶχον πρὸ τοῦ κόσμου. Δόξασον με τὸν ἀνθρώπον παρὰ σοῦ, τῆς παρὰ σοὶ βασιλικῆς καθέδρας ἀξίωσας, περὶ οὗ φησὶ ὁ Προφήτης· Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, τοῦτέστιν ὁ Πάτερ τῷ Υἱῷ, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου· δόξασον με τῇ δόξῃ, ἣ εἶχον ὡς Θεός, πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι, πρὸ

³⁴ Jac, II, 20. ³⁵ Joan. XIV, 6.

³⁶ Joan. X, 30.

³⁷ Psal. XVIII, 5; Rom. X, 18.

³⁸ Psal. CXXI.

Variæ lectiones et notæ.

(78) (79) Inclusa absunt A.

(80) Nescio, utrum Hentenius legerit τῆ τε φύσει, ἢ ἐκ τῆ φύσεως. Conjici etiam possit ἀπὸ φύ-

σει.

(81) Inclusa absunt A.

(g) *Quam ex substantia*, etc. Quam a natura adjunctam habebat. In vocabulo συγκακλωρῶν nota ubique urgenda est notio hæreditatis.

τῆ σφ̄ ἰξουσία· πρὸ τοῦ τὸν κόσμον γενέσθαι, του- A
έστε πρὸ πάντων καὶ ἄει. [τὸ δὲ (82), Καὶ νῦν, ἀντί
τοῦ. Λοιπὸν.

Καὶ ἡμεῖς τοίνυν ἀπολαύσομεν ταύτας τῆς δόξης
ἐόν μιμησώμεθα αὐτόν. Φησὶ γὰρ ὁ Παῦλος. Εἶπερ
συμπαύσχομεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν. Μυρίων
ἄρα θακρῶν ἀξιοὶ πάντως οἱ, τοιαύτης, προκειμένης
δόξης, ἐκπίπτοντες αὐτῆς διὰ βραθυμίαν, καὶ δίκην
μαινομένων καὶ ἀνοήτων ἐπιβουλεύοντες ἑαυτοῖς.
Καὶ εἰ μὴ κολάσεις γὰρ ἦν, ἀθλώτατοι οἱ, συμβασι-
λεῦσαι καὶ συνδοξασθῆναι τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ παρὸν
τηλικούτων ἀγαθῶν ἑαυτοῦς ἀποστεροῦντες. Οὐκ
ἀξια γὰρ, φησὶ, τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς
τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς].

Ἐφανέρωσά — ἀνθρώποις. Εἰπὼν ὅτι τὸ ἔργον B
ἐτελείωσα, ἐπεξηγείται τὸν λόγον. Καὶ μὴν τοῖς
Ἰουδαίοις πεφανερωμένον ἦν τὸ ὄνομα αὐτοῦ·
ἤδιδισαν γὰρ ὅτι Θεὸς ἐστίν· ἀλλὰ περὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν
λέγει, οἷς ἄγνωστον τοῦτο ἦν.

Ἡ ὄνομα λέγει τὸ πατρικόν, ὅτι ἐστὶ Πατὴρ Υἱοῦ
γνησίον. Τοῦτο γὰρ ἀφανές αὐτοῖς ὄν παρ' αὐτοῦ
ἐφανερῶθη.

Οὗς — ἦσαν. Ἦς Θεοῦ.

Καὶ — δίδωκας. Ἦς Ἰσῆ Περι τῶν ἀποστόλων
δὲ ὁ λόγος. Δείκνυσι δὲ κἀνταῦθα ὅτι οὐκ ἐστὶν
ἀντίθεος, καὶ ὅτι βούλημά ἐστὶ τοῦ Πατρὸς τὸ
πιστεύειν αὐτοῦ εἰς τὸν Υἱόν· εἰ γὰρ, ὡς τινες
ληροῦσιν, ὅτι ἦσαν τοῦ Πατρὸς, οὐκ ἦσαν τοῦ Υἱοῦ,
λοιπὸν, θεοὺς αὐτοῦ τῷ Υἱῷ, ἐξέστη αὐτῶν, ὅπερ
ἄποπον. Δίδωκας δὲ μοι, εἶπε, καθ' ὃν εἴρηκε λόγον C
πρότερον· ὅτι οὐδαίς δύναται ἔλθειν πρὸς ἐμὲ, ἐὰν
μὴ ὁ Πατὴρ ὁ πέμψῃς με ἐλκύσῃ αὐτόν.

Ἄλλὰ πῶς εἴρηκεν· Οὗς δίδωκας μοι ἐκ τοῦ
κόσμου; προλαβὼν γὰρ ἔφη πρὸς αὐτοῦς ὅτι Ἐκ
τοῦ κόσμου οὐκ ἐστὶ. Κόσμον ἔκει μὲν τοὺς πονη-
ροὺς ὠνόμασεν, ἐνταῦθα δὲ λέγει τὴν κτίσιν ταύτην.

Καὶ — τηρήκασι. Τὸ θέλημα σου πεπληρώκασιν,
ἐν τῷ πιστεῦσαι εἰς ἐμὲ.

Νῦν — ἐστὶ. — Νῦν, ἤτοι μετὰ τὸ μαθεῖν, Ἐγνώσαν
ὅτι πάντα (83) ὅσα δίδωκας μοι, τουτίστιν· Ὅσα λέγω
καὶ διδάσκω, ἀπὸ σοῦ εἰσι, σὰ εἰσιν ἐντάλματα, καὶ
οὐδὲν ἴδιον ἔμοι ἢ ἀλλοτρίον σου. Εἶτα λέγει καὶ πῶθεν
τοῦτο ἔγνων.

Ὅτι — ἀπέστειλας. Τοῦτο ἔγνων ἀπὸ τῶν
ῤημάτων ὧν δίδωκα αὐτοῖς. Καὶ γὰρ διαβρήθην D
ἐδίδασκον ὅτι σὰ εἰσιν ὅσα λέγω καὶ διδάσκω, καὶ
αὐτοὶ ἔλαβον εὐκείως.

Ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα διαλέγεται πρὸς τὸν
Πατέρα, δεικνύων τοῖς μαθηταῖς οἷον ἔχει φίλτρον
αὐτῶν. Ὁ γὰρ μὴ μόνον τὰ παρ' ἑαυτοῦ παρέχων,
ἀλλὰ καὶ ἄλλον εἰς τοῦτο παρακαλῶν, πλείονα
δεικνύει τὸν πῶθεν.

⁸⁹ Rom. viii. 17.

⁴⁰ ibid. 18.

⁴¹ Joan. vii. 44.

⁴² Joan. xv. 19.

potestatem; priusquam hic mundus fieret, id est, ante
omnia et semper. Quod autem dicitur, *Et nunc*, hoc
est, Deinceps.

Et nos ergo hac fruemur gloria, si eum fuerimus
imitati. Ait enim Paulus: *Si compatimur ut et con-
glorificemur* ⁸⁹. Omnino sane innumeris digni sunt
lacrymis, qui cum proposita sit hujusmodi gloria,
sua segnitie ab ea exciderint, et more insanientium
ac dementium sibi ipsis insidias paraverint. Nam
etsi nullum esset supplicium, miserrimi tamen judi-
carentur: qui cum sibi paratum fuisset, ut cum filio
Dei conregnarent et conglorificarentur, ipsi sese tali-
bus privassent bonis. *Non sunt enim condignæ affli-
ctiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ ma-
nifestabitur erga nos* ⁴⁰.

Vers. 6. *Manifestavi — hominibus*. Postquam dixit:
Opus consummavi, explanat nunc sermonem. Atqui
Judæis manifestatum erat nomen ejus; noverant
enim quod Deus esset, sed hoc de aliis dicit genti-
bus, quibus id ignotum erat.

Aut nomen dicit paternum, quod Pater sit Filii
naturalis. Nam cum id eos lateret, ab ipso manife-
statum est.

Vers. 6. *Quos — erant*. Tanquam Dei.

Vers. 6. *Et — dedisti*. Tanquam æquali. Est autem
de apostolis sermo. Quo etiam hic ostendit, quod
non sit Deo contrarius, quodque Patris est voluntas
ut credant in Filium. Nam si, ut quidam nugantur,
cum Patris erant, non erant Filii, consequens est
ut, cum eos dederit Filio, alienaverit eos; quod
absurdum est. *Dedisti, inquit, mihi, juxta quem
modum etiam prius dixerat, Nemo potest venire ad
me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum* ⁴¹.

Sed quomodo dixit: *Quos dedisti mihi de mundo*,
cum prius dixerit ad eos: *De mundo non estis* ⁴²?
Ibi quidem malos appellavit mundum: hic vero
fabricam ipsam mundialem.

Vers. 6. *Et — servaverunt*. Voluntatem tuam com-
pleverunt, credendo in me.

Vers. 7. *Nunc — sunt*. — *Nunc*, postquam vide-
licet didicerunt, *cognoverunt quæ dedisti
mihi*, hoc est, Quæcunque dico ac doceo, *abs te
sunt*, tua sunt præcepta, et nihil mihi proprium
est aut alienum a te. Deinde etiam dicit unde hoc
cognoverunt.

Vers. 8. *Quia — misisti*. Hoc cognoverunt ex
verbis, quæ dedi eis. Siquidem aperte docebam
tua esse quæcunque dicebam ac docebam. Et ipsi
acceperunt, facile persuasi.

Hæc autem et similia loquitur ad Patrem, osten-
dens discipulis, quem erga illos haberet amorem.
Nam qui non tantum sua tribuit, sed et alium ad
hoc precatur, vehementissimum ostendit deside-
rium.

ἔγνων versu 7, cum Chrysostomo legit, qui vers.
7 et 8 confudit,

(82) Inclusa absunt A.

(83) Καὶ ἄ, pro ὅσα, B. Ἐγνώσαν autem, loco

Varie lectiones et notæ.

Vers. 9. *Ego — rogo.* Pro eis te precor, tanquam A homo. Nam et hic et in sequenti sententia capitur

Ἐγώ — ἱρωτά. Ἵπὲρ αὐτῶν παρακαλῶ ε, ε, ἄνθρωπος.

Vers. 9. *Non — sunt.* Non pro mundo universo precor, sed pro his qui credunt in me; nam qui in me non credunt, nolunt ut pro eis orem. Frequenter autem ponit verbum *dedisti*, ut firmiter discant, quod Patris voluntas sit ut credatur in Filium. Verum quia, *Dedisti*, et *Tui sunt*, ac similia, insipientibus pravas generatura erant suspiciones, nempe quod major et antiquior esset Patris potentia, has solvit dicens:

Οὐ — εἰσιν. Οὐ περὶ τοῦ κόσμου παντός παρακαλῶ ἀλλὰ περὶ τῶν πιστευόντων εἰς ἐμέ. Οἱ γὰρ οὐκ ἐκτείνοντες οὐ θέλουσιν ἵνα περὶ αὐτῶν παρακαλῶ. Πᾶσι δὲ τίθησι τὸ Δέδωκας, ἵνα μάθωσι βεβαιώτως θέλημα τοῦ Πατρὸς ἵστι τὸ πιστεύειν εἰς τὸν [Ἐπεὶ (84) δὲ τὸ Δέδωκας μοι, καὶ τὸ Τὸι εἰσιν, τὰ τοιαῦτα ἐμελλόν ἐμποῖῃσαι τοῖς ἁσύντοις; ἵστι πονηρὰς ὅτι μείζων ἡ ἐξουσία τοῦ Πατρὸς καὶ ἡ ἐξουσία τῶν υἱῶν.]

Vers. 10. *Et — mea.* Vides honorum aequalitatem? nam hoc significat nunc ista conversio. Cum enim dixit, *Tui sunt*, ostendit, quod etiam hi qui sibi dati sunt, paternæ sint potestatis, ne quis ergo potentiosem putaret Patrem, addidit: *Et mea omnia tua sunt, et tua mea sunt.* Itaque etiam antequam darentur, Filii erant, et postquam dati sunt, Patris permanserunt, hoc est, semper amborum, utpote aequalium in honoribus et bonis. Eos ergo mihi dedisti, qui mei erant. *Dedisti* vero dixi dispensatorie, ut cognoscant, quod non præter voluntatem tuam hos attraxerim.

Καὶ — ἐμῶν. Εἶδες ἰσοτιμίαν; τοῦτο γὰρ ἵνα νῦν ἡ ἀντιστροφή. Εἰπὼν μὲν οὖν ὅτι ἐκ τῶν εἰδέντων ὅτι καὶ δοθέντες αὐτῷ τῆς ἐξουσίας Πατρὸς εἰσιν. Ἵνα δὲ μὴ νομίση τις ἰσὺς τῆς ἐξουσιαστικώτερος ἵστιν ὁ Πατὴρ, κρησίναι τὰ ἐμὰ πάντα, σὰ ἵστι, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ [Ἐπεὶ καὶ πρὸ τοῦ δοθῆναι τοῦ Υἱοῦ ἦσαν, καὶ πρὸ τοῦ δοθῆναι τοῦ Πατρὸς, τοῦτέστιν καὶ ἀμείνων ἰσοτιμίαν. Δέδωκας οὖν μοι τοὺς ἐμοὺς, ἵστι δὲ εἶπον οἰκονομικῶς, ἵνα γινώσκῃς ὅτι ἐκ τῶν ἐμῶν θέλημα τοῦτοῦ ἐπεσπασάμην].

Vers. 10. *Et — eis.* Etiam potestatem habens in his quæ tua sunt, sicut in his quæ mea: quemadmodum et tu in his quæ mea sunt, sicut in his quæ tua.

Καὶ — αὐτοῖς. Καὶ ἐξουσίαν ἔχω ἐν τοῖς τοῖς ἐμοῖς, ὡσπερ καὶ σὺ ἐν τοῖς ἐμοῖς ὡς σοὶς.

Vel, glorificatus sum in discipulis, qui mihi dati sunt, agnoscantibus me Dominum suum, et adorantibus ac prædicantibus me Deum.

Ἡ, δεδόξασμαι ἐν τοῖς δοθείσι μοι μαθηταῖς; ἵστι γινώσκῃς μὲν Κύριον ἑαυτῶν καὶ προσκυνοῦσιν ἐκρητύτουσι με Θεοῦ.

Vers. 11. *Et — mundo.* Paulo post moriturus. Rursum autem sermonem de morte sua inducit, commendaturus eos tanquam homo Deo ac Patri. Ait ergo, *Jam non sum in mundo*, sicut hactenus, cum eis conversar et confirmans, inungens ac consolans illos.

Καὶ — κόσμῳ. Μετὰ μικρὸν ἀποθνήσκων. ἵστι λιν (86) δὲ εἰσάγει τὸ περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, μίση αὐτοῦς, ὡς ἄνθρωπος, παραθέσθαι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ φησὶν οὖν ὅτι Οὐκίτι (87) εἰμι ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ σὺ ἄχρι νῦν, συνῶν, καὶ στηρίζων, καὶ ἀλείψων, καὶ παραγορῶν αὐτοῦς (88).

Vers. 11. *Et — sunt.* Nondum morientes, et propterea tuo egent auxilio. Cum autem dixisset, *Jam non sum in mundo*, interpretatur hoc dicens:

[Καὶ (89) — εἰσί. Μήπως ἀποθνήσκοντες, καὶ ἐκ τούτου τῆς σῆς δέονται βοηθείας. Εἰπὼν δὲ ὅτι ὅτι εἰμι ἐν τῷ κόσμῳ, ἐρμηνεύει τούτο λέγων

Vers. 11. *Et — venio.* Sicut Filius ad Patrem, consummato jam opere, ut dictum est.

Καὶ — ἔρχομαι]. Ὡς Υἱὸς πρὸς Πατέρα, τὸ ἴσον τελειώσας, ὡς εἴρηται.

Vers. 11. *Pater — me.* Per nomen tuum omnipotens, quod et ego natura habeo. Nam et ego Deus sum. Iterum autem ait, *donasti*, ne Deo videretur esse contrarius. Vel, quod dedisti mihi, tanquam homini.

Πατέρ — μοι. Διὰ τοῦ ὀνόματός σου τοῦ παντοδυναμοῦ ὁ ἔχω φύσει κατ' ἐγώ. [Θεὸς (90) γὰρ καὶ Πάλιν δὲ τὸ Δέδωκας, ἵνα μὴ δοξῇ ἁσύντος ἢ ὁμοῦ κας μοι, ὡς ἄνθρωπος.]

Vers. 11 *Ut sint unum.* Unitate fidei, quæ in me est, et mutua dilectione, de qua superius multa eis præceperat.

Ἵνα ὡσιν ἐν. Ἵνα ὡσιν ἐν, τῆ ἐνώσει τῆς ἐκ τῆς πίστεως, καὶ τῆς εἰς ἀλλήλους ἀγάπης, [περὶ (91) εἰς ἀνωτέρως πολλὰ αὐτοῖς ἐνετείλατο].

Vers. 11. *Sicut nos.* Prædixit enim, *Ego et Pater unum sumus* 44. Prius autem aliis in locis disserui-

Καθὼς ἡμῖς. [Ἐροσέφηκε (92) γὰρ ὅτι ἵστι καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑστέμιν. Προδεδεικταιλέμεθα εἰς τὸ

44 Joan. x, 30.

Variæ lectiones et notæ.

- (84) Includa omittit A.
- (85) Includa absunt A.
- (86) Ἡλιν ἐπαγει A.
- (87) Ὅτι οὐκ εἰμι A.
- (88) Post αὐτοῦς, addit A: Τὸ δὲ καὶ ἐγὼ πρὸς

- σὲ ἔρχομαι.
- (89) Includa absunt A.
- (90) Includa exciderunt A.
- (91) Includa absunt A.
- (92) Includa absunt A.

ἐν ἄλλοις ὅτι τὸ καθὼς καὶ τὰ τοιαῦτα ἐπὶ μὴν τῆς ἁγίας Τριάδος ἰσότητα δηλοῦσιν, ἐπὶ δὲ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ὁμοίωσιν τινα. Ἐν οὖν εἰσιν ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός], ὡσπερ τῆ οὐσία καὶ τοῖς ἄλλοις, οὕτω καὶ τῆ ὁμοιότη. Λοιπὸν οὖν τὸ, καθὼς ἡμεῖς, διὰ τὸ ἀδιαίρετον καὶ ἀδιάρρηκτον.

Ὅτε — σου. Ὅτε ἦμην ἐν τῷ κόσμῳ ὡς ἄνθρωπος · αἰεὶ γὰρ εἶμι ὡς Θεός · ὅτε ἐγὼ ἐτήρουν αὐτοὺς ἐν τῇ δυνάμει σου, ἤγουν ἐν σοί · ἡ ἰμὴ γὰρ δύναμις σὴ, καὶ ἐγὼ καὶ σὺ ἐν ἴσμεν.

Καὶ ὡς ἄνθρωπος δὲ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα διαλέγεται, καὶ διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν μαθητῶν. [Ἐπεὶ γὰρ (93), πολλὰ περὶ τῆς παρ' αὐτοῦ βοήθειας ἀκούσαντες, καὶ ὅτι Πάλιν ὄψομαι ὑμᾶς, καὶ χαρῆσεται ὑμῶν ἡ καρδία, καὶ τὴν χαρὰν ὑμῶν οὐδεὶς αἶρει ἀφ' ὑμῶν · οὐκ ἀπηλλάγησαν οὕτω τῆς ἀθυμίας τέλειον · τῷ Πατρὶ λοιπὸν ὑπὲρ αὐτῶν διαλέγεται, ἵνα κἄν γούν τῷ Πατρὶ παρατιθέμενοι θαρρήσωσιν. Ἀτελεῖς γὰρ ὄντες οὐχ οὕτω τοῖς ὑψηλοῖς καὶ θεοκρεπίσι ῥήμασιν ἐπίστευον ὡς τοῖς ταπεινοτέροις καὶ ἀνθρωποκρεπίσιν].

Οὗς — ἀπωλείας. Ἰούδας, ὁ προδότης, ὁ φίλτατος τῆς ἀπωλείας, ὁ φιλεθὶς αὐτῇ καὶ φιλήσας αὐτήν. Ἀπωλείαν δὲ νοεῖ τὴν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἐκπτώσιν τε καὶ ἀλλοτριώσιν, ἧ καὶ τὸν διάβολον ὡς ἀπολλύοντα τοὺς πειθομένους αὐτῷ. [Ἀπόλωτο (94) γὰρ ὁ Ἰούδας ἐκουσίως διὰ φαυλότητα προαιρέσεως. Καὶ μὴν καὶ ἄλλοι ἀπὸ τῶν ἐδδομήκοντα μαθητῶν ἀπόλωτο, ἀλλ' οὐ τότε, ἀλλ' ὕστερον. Τότε δὲ μόνος ὁ προδότης ἀπόλωτο].

Ἰνα ἡ Γραφή πληρωθῇ; Ἡ Δαυϊτικῆ, ἡ πολλαχού περὶ τῆς ἀπωλείας αὐτοῦ διαλαμβάνουσα, καὶ μᾶλλον ἐν τῷ ἑκατοστῷ ὀγδοῷ ψαλμῷ. Κανταυθα τοίνυν τὸ ἵνα οὐκ αἰτίας ἐστὶ δηλωτικόν, ἀλλὰ τοῦ πάντως ἰσομένου, ὅτι μέλλει ἡ Γραφή πληρωθῆναι.

Νῦν — ἔρχομαι. Πάλιν τὸ πρὸς σε ἔρχομαι, ὡσπερ καὶ τὸ Παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον, καὶ τὰ τοιαῦτα, τῆ συνεχείᾳ πάντως ἐπὶ πλέον βεβαιῶν αὐτοῖς τὰ ταῦτα, καὶ ἅμα παραμυθίαν ἐντεῦθεν οὐ τὴν τυχούσαν παρέχων.

Καὶ — αὐτοῖς. Ταῦτα λαλῶ, ἐν τῷ κόσμῳ ὧν ἐτι. Ταῦτα, ποῖα; Τὸ, πρὸς σε ἔρχομαι, καὶ τὸ, Τήρησον αὐτούς. Ταῦτα οὖν, φησὶν, λαλῶ, ἵνα ἔχωσι τὴν χαρὰν τὴν περὶ ἐμοῦ ὀλοτελῆ, πληροφορηθέντες ὅτι καὶ ἐμεῖ οὐ καθέξει ὁ ἄσθης, καὶ σε ἔξουσι βοηθόν. Εἰ γὰρ, ἐπίστευον, ἀλλὰ, μή τω καταρτισθέντες καὶ ἐκμαίνοντο τοῖς λογισμοῖς πάλιν, καὶ ἠρεμεῖν οὐκ ἠδύνατο.

[Ἡ (95), Ταῦτα λαλῶ, τὰ ταπεινὰ καὶ ἀνθρωποπρεπῆ, ἵνα, ἀναπαυομένης τῆς ἀσθενοῦς τέως διανοίας

mus, quod καθὼς sicut, et similia, de sancta quidem Trinitate dicta, æqualitatem significant; de Deo vero et hominibus, similitudinem quamdam. Unum ergo sunt Pater et Filius, sicut essentia et aliis, ita etiam concordia. Dicit itaque, *Sicut nos*, propter indivisionem ac inseparabilitatem.

Vers. 12. *Cum — tuum*. Cum essem in mundo, ut homo, qui semper in eo sum, ut Deus, tunc ego servabam eos per virtutem tuam, sive per te; nam mea virtus tua est, et ego et tu unum sumus.

Hæc autem et similia loquitur, et tanquam homo, et propter discipulorum imbecillitatem. Siquidem quia multis de ejus auxilio auditus, et: *Iterum videbo vos, et gaudebit cor vestrum, et gaudium vestrum nemo tollet a vobis* **, nondum perfecte a mœrore liberati erant: Patri deinceps pro eis loquitur, ut Patri quoque commendati, bono essent animo. Cum enim imperfecti, essent, non ita sublimibus ac divinis verbis credebant, quemadmodum humilioribus ac more humano dictis.

Vers. 12. *Quos — perditionis* Judas proditor, amantissimus perditionis, dilectus ab ea, illamque diligens. Perditionem vero intellige casum et alienationem a Deo, aut etiam diabolium ipsum, utpote perdentem illos qui ei obediunt. Periit autem Judas spontaneæ, propter voluntatis pravitate. Atqui etiam alii de septuaginta perierunt, verum non tunc, nam solus proditor tunc periit

Vers. 12. *Ut Scriptura completeretur*. Davidica, quæ frequenter de ejus perditione loquitur, et præcipue psalmo centesimo octavo. Et hic ergo dictio *ut*, non est causæ significativa, sed ejus, quod omnino futurum erat, puta quod Scriptura completeretur.

Vers. 13, *Nunc — venio*. Rursum repetit (*h*), *Ad te venio*, sicut et, *A Deo exivi*, hæc frequentissime illis confirmans, simul etiam consolationem hinc non vulgare tribuens.

Vers. 13. *Et — semetipsis*. Hæc loquor, cum adhuc in mundo sum; hæc, quænam? *Ad te venio*, et, *Serva eos*. Hæc ergo, inquit, loquor, ut habeant gaudium de me: perfecte certiores effecti quod me non retinebit infernus, et te habebunt adiutorem. Quanquam enim credebant, nondum tamen mente compositi, cogitationibus adhuc fluctuabant, nec quiescere poterant.

Vel, Hæc loquor humilia ac more humano ut, cessante (*i*) interim infirmitate mentis eorum, ab-

** Joan. xvi, 22.

Varia lectiones et notæ.

(93) Inclusa absunt A.
(94) Inclusa absunt A.

(95) Inclusa absunt A.

(*h*) *Repetit*, non est in Græco.
(*i*) *Ut cessante*, etc. Ut acquiescente infirma ad-

huc mente eorum, plena (perfecte) gaudeant, me non contrario apparente Deo.

solute gaudeant, ne me Deo contrarium esse suspi- A centur.

Vers. 14. *Ego — mundo*. Tradidi eis sermonem tuum evangelicum, et mali oderunt eos, ut qui non sint ex ipsis, quantum ad innocentiam aut simplicitatem. Nam et in præcedentibus dixit ad eos : *Si de mundo fuissetis, mundus quod suum esset, diligeret* 45. Nam, *mundum*, et ibi et hic vocat malos, propter mundi ac voluptatum amorem. Itaque cum propter sermonem tuum odio habeantur, custodi illos.

Vers. 15. *Non — malo*. Orationem propter eos explanat, ut confidentiori magis sint animo, utpote non statim morituri, priusquam prædicaverint, et quasi Patris custodia fruituri. Et hic ἐρατώ significat obsecro.

Vers. 16. *De — sunt*. Idem adhuc (j) frequenter dicit, sive ulla immutatione prius illis testificans, ne turbentur, si odio habeantur, scientes omnino contrariam esse virtuti malitiam. Simul quoque laudat eos apud Patrem, etiam hinc ostendens illis dilectionem suam erga ipsos. Dicit ergo celestes eo esse cives, non mundana, sed cœlestia sapientes.

Vers. 16. *Sicut — sum*. Etiam consolatur eos similitudine ad seipsum, et ad tolerantiam excitat.

Vers. 17. *Sanctifica — tuam*. Sanctos facito ipsos per Spiritum sanctissimum, per veritatem dogmatum : nam vera dogmata sanctificant hominem. Deinde manifestat, quid dicat, *Veritatem*.

Vers. 17. *Sermo — est*. Sermo dogmatum tuus, sive a te per Spiritum sanctum illis infusus. Nam superius dixit *Spiritus veritatis ducet vos in omnem veritatem* 46.

Aliter quoque intelligite : *Sanctifica eos per veritatem tuam*, hoc est, Segrega eos per Evangelium tuum ; *Sermo namque tuus*, puta evangelicus, *veritas est*.

Patris autem ait esse sermonem, sicut etiam in præcedentibus dixit : *Ego ex meipso non sum locutus, sed Pater, qui misit me, ipse mihi præceptum dedit quid dicam et quid loquar* 47.

Vers. 18. *Sicut — mundum*. Sicut tu hominum D cupiens salutem, me misisti : ita et ego illam cupiens, misi eos. Vel sicut tu, qui Pater meus es, misisti me, ita et ego, qui Pater eorum sum,

45 Joan. xv, 19.

46 Joan. xvi, 13.

47 Joan. xii, 49.

Variaë lectiones et notæ.

(96) Chrysost. t. VIII, p. 483. D. dixerat : Τῶν οὐρανῶν γεγονῆσαι πολῖται. Hinc illi οὐρανοπολίται apud Theophyl. p. 804. fin. apud Ammon. in Caten.

(j) *Idem adhuc*, etc. Continuo hoc quoque dicit, testans eos puros esse a malitia, ut confirmentur, ne turbentur, si odio. Loco προσημαρτυρῶν videtur

αὐτῶν, χαίρωσιν ἐντελῶς, ὡς μὴ δοκούντος μόν ἰσθιθεοῦ].

Ἐγὼ — κόσμου. Δίδωκα αὐτοῖς τὸν λόγον σου τῆ εὐαγγελικόν, καὶ οἱ πονηροὶ ἐμίσησαν αὐτοὺς ὡς μὴ ὄντας ἐξ αὐτῶν ὅσον ἐπὶ τῆ ἀκακία. Καὶ πρὸς αὐτοὺς γὰρ εἶπε πρὸς αὐτοὺς ὅτι Εἰ ἐκ τοῦ κόσμου ἔτι, ὁ κόσμος ἂν τὸ ἴδιον ἐφιλει. Κόσμον γὰρ καὶ ἐπὶ τῆ ἐνταῦθα τοὺς πονηροὺς καλεῖ διὰ τὸ φιλόσοφον ἐπιφιλήθονον. Καὶ λοιπὸν, ὡς διὰ τὸν λόγον σου μεταθετικῶς διαφύλαξον αὐτοὺς.

Οὐκ — πονηροῦ. Σαφηνίζει τὴν εὐχὴν δι' αὐτοὺς ἵνα θαρρήσωσι μᾶλλον, ὡς οὐκ αὐτίκα τεθνηζόμενοι τοῦ κηρύξαι, ἀλλὰ καὶ τῆς παρὰ τοῦ Πατρὸς μισίας ἀπολαύουσας. Κἀνταῦθα δὲ ἡ ἐρώτησις τὴν κατὰ σιν σημαίνει.

Ἐκ — εἰσι. Συνεχῶς καὶ τοῦτο λέγει, προσημαρτυρῶν αὐτοῖς τὸ ἀπόνηρον, ἵνα βεβαιωθῶσι καὶ μὴ θορυβεῖσθαι μισούμενοι, εἰδότες ὅτι ἐπιπέτῃ τῆ ἀρετῆ πάντως ἡ κακία. Ἄμα δὲ καὶ ἐπὶ αὐτοὺς παρὰ τῷ Πατρὶ, δεικνύων αὐτοῖς κενότης τὴν εἰς αὐτοὺς ἀγάπην αὐτοῦ. Φησὶν οὖν ὅτι εἰς νοπολίται (96) εἰσίν, οὐ κοσμικὰ φρονούντες, ἀλλ' εἰσιν αἰσιν.

Καθὼς — εἰμί. Καὶ τῆ πρὸς ἑαυτὸν ὁμοιωτικῆς παρομοιωτικῆς, καὶ διεγείρει πρὸς ὑπομονὴν.

Ἀγίασον — σου. Ἀγίους ποίησον διὰ τοῦ καθαροῦ Πνεύματος ἐν τῇ ἀληθείᾳ τῶν δογμάτων · τὰ γὰρ αἰετὶ δογματα ἀγαθῶσαι τὸν ἄνθρωπον. Εἶτα διωσπρὶ τὸ λέγει Ἀληθινα.

Ο λόγος — ἐστίν. Ὁ λόγος, ὁ τῶν δογμάτων, ὁ σὸς, ἡγουν ὁ παρὰ σοῦ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐνηχοῦμενος αὐτοῖς. Εἰρηκε γὰρ ἀνωτέρω ὅτι τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὀδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν.

[Νοεῖται (97) δὲ καὶ ἐτέρως τὸ Ἀγίασον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου, ἀντὶ τοῦ, Ἀφόρισσον αὐτοὺς ἐν τῷ Εὐσηλίω σου. Ὁ λόγος γὰρ ὁ σὸς, εἶπουν ὁ εὐαγγελικῶς, αἰετὶ θεῖα ἐστίν.

Τοῦ Πατρὸς δὲ τὸν λόγον εἶναι φησι, καθὼς καὶ προλαβὼν εἶπεν ὅτι Ἐγὼ ἐξ ἑμαυτοῦ οὐκ ἐλάλησα, ἀλλ' ὁ πέμψας με Πater, αὐτὸς μοι ἐντολὴν ἔδωκε, τί εἴπω καὶ τί λαλήσω].

Καθὼς — κόσμου. Καθὼς σὺ, θέλων τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, ἐμὲ ἀπίστευλας · οὕτω καὶ θέλων αὐτὴν ἀπίστευλα αὐτοὺς · ἢ καθὼς σὺ, Πater μου ὢν, ἐμὲ ἀπίστευλας · οὕτω καὶ ἐγὼ Πater αὐτῶν

CorJer, p. 413.

(97) Inclusa absunt A. Hentenius per confusionem vocalium videtur legisse νοεῖται.

legisse προσημαρτυρῶν. Quid vero loco ἀπόνηρον legit, ignoro.

ὦν ἀπίστευτα αὐτούς. Ἄλλὰ σὺ μὲν Πατὴρ μου φύσει · ἄ
ἐγὼ δὲ Πατὴρ αὐτῶν, ὡς κτίστας καὶ προνοητὴς καὶ
διδάσκαλος. Ὡς γεγονός δὲ λέγει τὸ γενησόμενον, διὰ
τὸ ἤδη μέλλειν ὑποστῆναι αὐτούς μετὰ (98)
μικρῶν.

Καὶ — ἑμαυτῶν. Ἐγὼ εκουσίως θυσιάζω ἑμαυτῶν.
Ἄγιασμὸν γὰρ ἐνταῦθα τὸν θυσιασμὸν λέγει. Ἅγιον
γὰρ λέγεται καὶ ἡ θυσία, καὶ (99) πολλὰ σημαίνει τὸ
ἅγιον.

Ἴνα — ἀληθεία. Ἴνα καὶ αὐτοὶ ὡς τεθυμένοι ἐν
ἀληθινῇ θυσίᾳ. Ἡ γὰρ νομικὴ θυσία τύπος ἦν, οὐκ
ἀλήθεια. Ἴνα δὲ ὡς τεθυμένοι, ὡς τῆς κεφαλῆς αὐτῶν
τυθείσας.

Ἡ ὡς καὶ αὐτοὶ θυόμενοι. Ἐλογίσθημιν γὰρ
φησὶν, ὡς πρόβατα σφαγῆς · καὶ · Παραστήσατε B
τὰ μέλη (1) ὑμῶν, θυσίαν ζώσων. Ἔστι γὰρ
θύεσθαι καὶ δίχα σφαγῆς. Ἴνα δὲ μὴ νομισθῆ
τις ὑπὲρ τῶν ἀποστόλων μόνων ταῦτα λέγειν αὐτῶν,
φησὶν.

Οὐ — ὧσιν. Ἄμα καὶ παρεμυθήσατο αὐτούς πάλιν,
δείξας ὅτι διὰ τοῦ κηρύγματος αὐτῶν καὶ ἄλλοι ἔσονται
μαθηταί.

Καθὼς — ὧσι. Καθὼς σὺ ἐν τῇ ἐμῇ ἀγάπῃ,
καθὼς ἐν τῇ σῆ, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν, ἤγουν ἐν τῇ
εἰς ἡμᾶς πίστει, ἐν ὧσιν. Ὅντες γὰρ ἐν τῇ εἰς
ἡμᾶς πίστει ἐν, ἔσονται καὶ ἐν τῇ εἰς ἀλλήλους
ἀγάπῃ, ἐν. [Ἐίρηκε (?) γὰρ ὅτι Ὁ ἔχων τὰς ἐντολάς
μου καὶ τηρῶν αὐτάς, ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀγα- C
πῶν με · καὶ · Αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολὴ ἡ ἐμῆ, ἵνα ἀγα-
πᾶτε ἀλλήλους. Ἐκ τῆς ἀγάπης τοίνυν καὶ ὁμονοίας
ἀρξάμενος, εἰς ταύτην πάλιν κατέκλεισε τὸν λόγον,
δεικνύς ὅτι θεοφιλὲς καὶ περισπούδαστος ἡ ἀγά-
πη].

Ἴνα — ἀπίστευτας. — Ἴνα, πιστεύσας τοῖς ἀπο-
στόλοις, πιστεύσῃ ὅτι σὺ με ἀπίστευτας. Τοῦτο
γὰρ μέλλουσι κηρύττειν. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἔμελλεν
ἐμποδίζειν τῷ κηρύγματι ὡς τὸ διεσχίσθαι τοὺς
κῆρυκας, τῇ τε διαφορᾷ τῆς πίστεως, καὶ τῇ πρὸς
ἀλλήλους ἀπεχθείᾳ, ἐπειδὴ, μαχομένων, ἐρούσιν,
οὐκ εἰρηνικοῦ εἶναι μαθητᾶς · εἰ δὲ οὐκ εἰρηνικοῦ,
οὐδὲ παρὰ σοῦ ἀποσταλέντες · ὁμογνωμονούντων δὲ
καὶ τὰς ἐντολάς μου φυλαττόντων, γνώσκονται πάν-
τες ὅτι ἐμοὶ μαθηταί εἰσι, καὶ ὅτι σὺ με ἀπίστευ-
τας.

Καὶ — αὐτοῖς. Τὴν ἀπὸ τῶν διδαγμάτων καὶ τῶν
θαυμάτων, [ἡ (3) καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ὁμονοίας.] Οὐκ
ἔλαττον γὰρ ἐκ ταύτης ἢ ἐκ τούτων δοξάζονται. Δίδωκα
δὲ εἶπε, παρασηλῶν κἀνταῦθα καὶ τὸ ἑαυτοῦ ἀξίωμα,
καὶ τὸ πρὸς τὸν Πατέρα ὁμότιμον, ὡσπερ καὶ ἐν ἄλλοις
πολλάκις.

⁴⁸ Psal. xliii, 22. ⁴⁹ Rom xii, 1. ⁵⁰ Joan. xiv, 21. ⁵¹ Joan. xv, 12.

Variæ lectiones et notæ.

(98) Κατὰ μικρὸν B.
(99) Interpres hic prorsus dissentit a meis co-
dicibus. Sed hæc lectio magis placet.

(1) Ita ex Chrysostomo laudat, tom. VIII, p.

PATROL. GR. CXXIX.

misi eos. Sed tu quidem natura Pater meus es,
ego vero Pater eorum, tanquam creator et provisor
ac magister. Quod autem futurum est, tanquam
factum dicit, eo quod jam paulo post esset eos
missurus.

Vers 19. *Et — meipsum.* Ego voluntarie immolo
meipsum. Nam hoc in loco victimam dicit sancti-
ficationem. Sanctum enim dicitur et ipsa hostia:
multa quoque dicuntur sancta, tanquam signum
sanctitatis.

Vers. 19. *Ut — veritatem.* Ut et ipsi immolati
sint per veram hostiam: legalis siquidem victima
figura erat, non veritas, ut et ipsi immolati sint,
capite videlicet ipsorum immolato.

Vel etiam, tanquam et ipsi immolati. *Habiti su-
mus,* inquit, *sicut oves cædi deputatæ*⁴⁸; et: *Exhibete
membra vestra hostiam viventem*⁴⁹. potest enim
etiam sine cæde immolari hostia. Ne quis
autem eum putaret hæc pro solis apostolis dicere,
subdit:

Vers. 20. *Non — Vers. 21. sint.* Simul quoque
eos iterum consolatus est, ostendens quod
per eorum prædicationem alii quoque fient disci-
puli.

Vers. 21. *Sicut — sint.* Sicut tu in mei et ego
in tui dilectione, ut et ipsi in nobis, sive in fide quæ
est in nos, unum sint. Nam qui in fide, quæ est in
nos unum sunt, erunt quoque in mutua inter se
dilectione unum. Dixit enim: *Qui habet præcepta
mea et servat ea, hic est qui diligit me*⁵⁰; et: *Hoc
est preceptum meum, ut diligatis vos invicem*⁵¹.
Cum ergo a dilectione et concordia inceperit,
rursus in hac conclusit sermonem, ostendens
quod Deo chara sit ac magno studio affectanda di-
lectio.

Vers. 21. *Ut — miseris.* — *Ut,* credens apostolis,
credat quod tu me miseris. Nam hoc prædicaturi,
sunt: et nihil adeo erit impedimento prædicationi
sicut divisos esse prædicatores, fidei diversitate
ac mutua inter se inimicitia. Si enim inter se
pugnauerint, dicent eos non esse pacifici magistri
discipulos: quod si non pacifici, nec a te missi.
Si vero concordēs fuerint et præcepta mea custodie-
rint, omnes cognoscent quod mei sint discipuli, et
quod tu me miseris.

Vers. 22. *Et — eis.* Quæ a doctrina et miraculis
procedit, aut quæ a concordia; neque enim ex hac
minus quam ex illis glorificantur. *Dedi* autem dixit
etiam hic, et suam insinuans dignitatem, et æqual-
em cum Patre honorem: quemadmodum frequen-
ter aliis in locis.

484 C

(2) Includa absunt A.

(3) Includa absunt A.

Vers 22. *Ut — sumus.* Hoc superius quoque dictum ac declaratum est : et nunc idem dicit, vehementer cupiens imprimi cordibus eorum, tanquam maxime necessarium.

Vers. 23. *Ego — me.* Ego in eis maneo, et tu in me, hoc est, ego et tu in eis manemus, quomodo ergo non eos conservabimus? Alibi quoque dixit : *Si quis diligit me, sermonem meum servabil, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus ac mansionem apud eum faciemus*⁵². Sed ego quidem in eis divino modo propter fidem, tu vero in me paterno modo propter naturam.

Vers. 23. *Ut — unum.* In unitatem, in concordiam. Quemadmodum enim seditio dissolvit, sic et concordia congregat.

Vers. 23. *Et — miseris* (†† Superius etiam dixerat : *Ut mundus credat, me a te missum esse*⁵³.) Iterum ergo idem dicit, ut firmius concordēs sint certiores effecti quod ac maxime ad fidem attrahat homines.

Vers. 23. *Et — dilexisti.* Nam signum fuit dilectionis eorum, quod nec proprio Filio tuo propter eos peperceris. Hic quoque dictio *sicut*, non æqualitatem, sed similitudinem quamdam significat, quemadmodum in præcedentibus ostendimus. Frequenter autem hoc ponit, consolans eos per similitudinem quam erga ipsum habent et fiduciam præbens.

Ad hunc usque locum de dilectione ac concordia sermonem extendit : deinceps vero de braviis quoque et coronis disserit, quæ pro presentem vitam illis reposita sunt, ut ampliorem sumant fiduciam.

Vers. 24. *Pater — mecum.* In regno videlicet conregnantes mihi.

Vers. 24. *Ut — mihi.* Gloriam divinitatis, quam dedisti mihi, non tanquam minori aut posteriori genito, sed tanquam principium, sive is qui me genuit. Quando autem dedit? Quando scilicet genuit. Quando vero genuit? Quæstio quando hoc fuerit, sermonem habet incomprehensibilem; simul enim et erat et genuit: nec fuit tempus, quo Pater erat, et non erat Pater. Quia autem verbum *Dedisti*, cum sit sese demittentis, quibusdam pariturum erat offendiculum, quo videretur minoritatem addere Filio, huic quoque medetur dicens :

Vers. 24. *Quia — mundum.* Hoc est ante sæcula. Nam ita significare solet Scriptura æternitatem. Non dixit autem, *Ut sint participes gloriæ meæ*, sed *Ut videant*. Illud namque supra illorum facultatem erat : hoc vero tota illorum fruitio est, quod

⁵² Joan. xiv, 23. ⁵³ Joan. xvii, 21.

ἵνα — ἐμὲν. Τοῦτο καὶ ἀνωτέρω εἰρηται καὶ ἠρμηνεύεται. [Καὶ νῦν (4) δὲ τοῦτο λέγει, ὅτι δὴ τοῦτο βουλόμενος ἐνεῖναι αὐτοῖς, ὡς ἀναγκαῖον τὸν.

Ἐγὼ — ἐμοί. Ἐγὼ ἐν αὐτοῖς μένω, καὶ σὺ ἐν ἐμοί, τοῦτέστιν, ἐγὼ καὶ σὺ ἐν αὐτοῖς μένομεν. ὡς πῶς οὐ συντηρήσωμεν (5) αὐτούς; [Καὶ ἀλλοῦ ἀίρηκεν ὁ Πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτὸν, ὡς πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν παρ' αὐτοῦ ποιήσωμεν. Ἄλλ' ἐγὼ μὲν ἐν αὐτοῖς διακονῶ διὰ τὴν πίστιν ὡς ἐν ἐμοί πατροπροσώπῳ, σὺ δὲ ἐν ἐμοί πατροπροσώπῳ, ὡς ἐν ἐμοί.

ἵνα — ἐν. Εἰς ἑνωσιν, εἰς ὁμόνοιαν. Ἐπεὶ γὰρ ἡ στάσις διαλύει οὕτως, ἡ συμφωνία συγκροτεῖ.

Καὶ — ἀπεστείλας. [Καὶ (6) ἀνωτέρω εἶπε ὁ κόσμος πιστεύσει ὅτι σὺ με ἀπέστειλας.] Πῶς τὸ αὐτὸ φησιν [ἵνα βραβείως (7) ὁμοιοῦσι, πικρὰ θνήσκοντες ὅτι τοῦτο μᾶλλον πρὸς πίστιν ἐπιστρέψουσιν ἀνθρώπους.]

Καὶ — ἠγάπησας. Τακτικῶς γὰρ τῆς ἀγάπης τῶν, τὸ μηδὲ τοῦ ἰδίου σου Υἱοῦ φέισασθαι περὶ τῶν. Κἀνταῦθα δὲ τὸ καθῶς, οὐκ ἰσότης, ἀλλ' ὁμοίωσιν τὴν τινα δηλοῖ, καθάπερ προλαθόντες παρεστῆσαν μεθ' αὐτοῦ. [Τίθησι (8) δὲ τοῦτο συνεχῶς, παραμυθίζοντες αὐτούς διὰ τῆς πρὸς ἑαυτὸν ὁμοιώσεως καὶ θαρσύνοντες αὐτούς.]

Μέχρι τούτου τὰ περὶ ἀγάπης καὶ ὁμοιοῦσιν πρὸς τὸν κόσμον, διαλέγεται λοιπὸν καὶ περὶ τῶν μετὰ τὴν παρουσίαν ζῶν ἀποκειμένων αὐτοῖς βραβείων καὶ στεφάνων, ὡς πλείον θαρρήσωσι.]

Πάτερ — ἐμοῦ. Ἐν τῇ βασιλείᾳ σου, δηλονότι, ἐν βασιλείῳντός με.

ἵνα — μοι. Τὴν δόξαν τῆς θεότητος, ἐν δέξασθαι μοι, οὐχ ὡς ἐλάττωι ἢ ὑστερογενεῖ, ἀλλ' ὡς ἴσως εἶπουν ὡς γεννησας με. [Πότε (9) δὲ δίδωκε;] ὅτι δηλονότι γεγέννηκε ὁ Πάτερ δὲ γεγέννηκε; καὶ τὸ πότε τὸ ἐρώτημα, καὶ ὁ λόγος ἀνεπίστατος. καὶ γὰρ καὶ ἦν, καὶ γεγέννηκε, καὶ οὐκ ἦν, ὅτι εἶπε ἦν Πατήρ ὁ Πατήρ. Ἐπεὶ δὲ τὸ δίδωκε, τὸ καταβατικὸν ἐν, ἐπιπέσει τισι τίεται σκαθάλων, ὡς κοῦν ἐλάττωσιν περιόπτειν τῷ Υἱῷ, θεοπραξίαι τῶν λέγων.]

Ὅτι — κόσμου. Τοῦτέστι, πρὸ αἰῶνων. ὅτι γὰρ ἡ Γραφή δηλοῖ τὸ ἀίδειος. Οὐκ εἶπε δὲ, ἵνα μετὰ χρωσι τῆς δόξης τῆς ἐμῆς, ἀλλ' ἵνα θεωροῦσιν. ἵνα μὲν γὰρ ὑπὲρ αὐτούς ἦν, τὸ δὲ πᾶσα ἀποδεικνύει αὐτοῖς, ὁ καὶ Παῦλος φησιν ὁ Ἄνακταλὸς μὲν ἦν.

Variae lectiones et notæ.

(4) Includa omittit A.
 (5) Συντηρήσωμεν A. Idem mox omittit inclusa.
 (6) Includa omiserat Hentenius.

(7) Includa absunt A.
 (8) Includa absunt A.
 (9) Includa absunt A.

ωπὴ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι. Με- A
γίστη γὰρ ὄντως δόξα, τὸ θεωρεῖν τὴν δόξαν
αὐτοῦ.

Πάτερ δίκαιε. Δίκαιον αὐτὸν λέγει νῦν, ὡς θέ-
λοντα, μὴ μόνοις Ἰουδαίοις, ἀλλὰ πᾶσιν ἀνθρώποις
ἐπιγνωσθῆναι, ἵνα πάντες σώζωνται, καὶ μηδεὶς δι'
ἄγνοιαν ἀποληται. Τοῦτο (10) γὰρ ἀκροτάτης δικαιοσύ-
νης καὶ ἀγαθότητος.

Καὶ — ἔγνω. [Ὁ μὲν ἄλλος (11) κόσμος, οὐδ' ὁ-
λως (12)· οἱ δὲ Ἰουδαῖοι (13), Πατέρα μου, διὰ τὸ
ἰδοιλοκαεῖν.]

Ἐγὼ — ἔγνων. Φύσει.

Καὶ — ἀπίστευλα. Οἱ μαθηταὶ μου ἔγνωσαν τοῦτο,
ἀφ' ὧν εἶπον καὶ ἔπραξα θεοπροπῶς.

Καὶ — σου. Τὸ τῆς πατρότητος. Ταῦτα (14) δὲ
καὶ ἀνωτέρω εἶρηκε, καὶ νῦν λέγει πάλιν ἰπαναλαμ-
βάνων.

Καὶ γνωρίσω. Ἐπὶ πλεον διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύ-
ματος. Ὁρᾷς ὅτι ὡσπερ ὁ Πατὴρ λέγει διὰ τοῦ ἁγίου
Πνεύματος, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς γνωρίζει δι' αὐτοῦ ἃ
βούλονται τοῖς μαθηταῖς. Ἀφ' ὧν αὐθις τὸ ἰσότημον καὶ
σύμφωνον τῆς ἁγίας Τριάδος δεικνύται.

Ἴνα — ἦ. Γνωρίσω, φησὶν, αὐτοῖς ἐπὶ πλεον τὸ
ὄνομά σου, ἵνα τοῦτο σαφῶς γνωρισάντων καὶ δια-
γνόντων, ὅτι γνήσιος Υἱὸς ἐγὼ (15) σου καὶ φύσει
ἀγαπητός, ἢ τοιαύτη ἀγάπη, ἢ γνησία καὶ φύσει, ἐν
αὐτοῖς εἴη γνωριζομένη.

Κἀγὼ ἐν αὐτοῖς. Κἀγὼ ἐν αὐτοῖς ὡ πλεον, διὰ C
πίστεως μείζονος, ὅτε γνωριζόμενος αὐτοῖς ἐντελέ-
στερον. Πάλιν οὖν εἰς ἀγάπην κατέληξε, ταύτην ἐπι-
εῖς τῷ λόγῳ τελείωσιν. Τελειωτικὴ γὰρ τῶν ἀρετῶν ἢ
ἀγάπη.

Ταῦτα — αὐτοῦ. Ζήτησον ἐν τῷ ἐξηκοστῷ τετάρτῳ
κεφαλαιῷ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τὸ· Καὶ ὑμνήσαντες ἐσῆλ-
θον εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν. Ἐκεῖ γὰρ ἐξηγήθη καὶ
περὶ τούτων. Ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἐξῆς πλατύτερον
τε καὶ ἀκριβέστερον ἐν ἐνείκῳ τῷ εὐαγγελιστῇ διδωλό-
καμεν.

Ἦδεν — τόπον. Εἶτα λέγει, καὶ πόθεν τοῦτον ἐγίνω-
σκεν.

Ὅτι — αὐτοῦ. Πολλάκις ἠύλισθη ἐκεῖ.

Ὁ οὖν Ἰούδας — ὄπλων. Τὰ ὄπλα ἐπήγοντο, δεδοι-
κότες τοὺς ἐπομένους αὐτῷ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἄωρι D
τῶν νυκτῶν ἐπήλθον.

Ἐν τῷ ἐξηκοστῷ δὲ πέμπτῳ κεφαλαιῷ τοῦ κατὰ
Ματθαῖον ἐρρήθη περὶ τούτων, [ἐνθα (16) κεῖται
τὸ· Καὶ ἐπὶ αὐτοῦ λαλοῦντος, ἰδοὺ, Ἰούδας εἰς

etiam dicit Paulus : *Detecta facie gloriam Dei con-
templantes* ⁵⁴. Siquidem vere maxima est gloria,
ejus videre gloriam.

Vers. 25. *Pater juste*. Justum eum nunc dicit,
utpote volentem non a solis Judæis, verum etiam
ab omnibus hominibus agnosci, ut omnes salvi
fierent, et nullus per ignorantiam periret : nam
id extremæ justitiæ est ac bonitatis.

Vers. 25. *Et — cognovit*. Gentiles quidem nullo
modo, cum adorent idola ; Judæi vero non cogno-
verunt te, quia sponte peccantes, negant te meum
esse Patrem.

Vers. 25. *Ego — cognovi*. Natura.

Vers. 25. *Et — misisti*. Discipuli mei hoc cogno-
verunt ex his quæ eos docui, et divino modo ope-
B ratus sum.

Vers. 26. *Et — tuum*. Nomen paternitatis. Hæc
autem etiam superius dixit, et nunc iterum repe-
tendo dicit.

Vers. 26. *Et notum faciam*. Amplius per Spiritum
sanctum. Vides, quod sicut Pater loquitur per
Spiritum sanctum, ita et Filius notum facit per
ipsum discipulis quæ voluerit ? ex quibus rur-
sum honoris æqualitas ac concordia sanctæ Trini-
tatis ostenditur.

Vers. 26. *Ut — sit*. Notum faciam, inquit, am-
plius nomen tuum, ut cum hoc cognoverint ac
didicerint quod naturalis sim Filius tuus, et natura
dilectus, hujusmodi dilectio, quæ ingenua est et
per naturam, sit in eis per cognitionem.

Vers. 26. *Et ego in eis*. Et ego in eis magis sim
per fidem majorem, utpote perfectius eis notus.
Iterum ergo in dilectionem terminavit, hanc impo-
nens sermoni consummationem. Nam perfectio vir-
tutum est dilectio.

CAP. XVIII. Vers. 4 *Hæc — ejus*. Quære sexa-
gesimo quarto capite Evangelii juxta Matthæum,
ubi ponitur : *Et dictis laudibus exierunt in montem
Olivarum* ⁵⁵ ; nam ibi de his enarratum est. Sed et de
iis quæ sequuntur, latius et exactius in illo evan-
gelista significavimus.

Vers. 2. *Sciebat — locum*. Deinde etiam dicit
unde hoc sciebat.

Vers. 2. *Quod — suis*. Frequenter versaretur ibi.

Vers. 3 *Judas ergo — armis*. Arma adduxerunt,
timentes eos qui sequebantur Jesum : nam et pro-
pterea intempestivo noctis tempore advenerunt.

De his autem dictum est sexagesimo quinto juxta
Matthæum capite, ubi dicitur : *Et adhuc eo loquente,
ecce Judas unus de duodecim venit* ⁵⁶ ; nam quæ in

⁵⁴ II Cor. iii, 18. ⁵⁵ Matth. xxvi, 30. ⁵⁶ ibid. 47.

Variæ lectiones et notæ.

(10) Δέ, loco γάρ, A.

(11) Inclusa absunt A. Hentenii versio hic
etiam dissentit.

(12) Intell. ἔγνω. Forte Hentenius hic additum
invenit, διὰ τὸ εἰδωλολατρεῖν.

(13) Οὐχ ὡς, interponendum videtur, ut sit οὐχ
ὡς Πατέρα μου, intell. ἔγνωσαν.

(14) Γάρ, loco δε, A.

(15) Σου ἐγὼ A.

(16) Inclusa omittit A.

medio sunt, prætermisit Joannes, tanquam ab aliis enarrata, quod frequenter ac multis facit in locis.

Vers. 4. *Jesus* — Vers. 6. *in terram*. Sciens, tanquam Deus, universa quæ ventura erant super se, egressus intrepide interrogavit eos, tanquam homo. Stabat autem et proditor cum ipsis : et neque hic potuit eum indicare præ conscientia (k), aut propter ejus vocem. Ostendit, quod nolentem non solum non possent eum apprehendere, sed neque omnino videre. Prædicto autem capite de his quoque mentio consequenter facta est.

Vers. 7. *Iterum* — Vers. 8. *sim*. Ipse seipsum manifestat, docens discipulos, neque in periculis mentiendum, et certiores reddens, quod spontanee seipsum tradat inimicis.

Vers. 8. *Si* — Vers. 9. *quemquam. Ut completeretur sermo*, hoc a seipso dicit evangelista. Nam superius ad Patrem loquens, dixerat : *Quod dedisti mihi custodivi, et nemo ex ipsis periit, nisi filius perditionis* 57. Itaque *Neminem ex eis perdiidi*, tantumdem significat sicut : *Nemo ex ipsis periit*. Nemo enim, inquit, periit mea causa, hoc est, non perdiidi quemquam ex eis mea causa.

Vers. 10. *Simon* — *Malchus*. In illo capite etiam de his dictum est, ubi habetur : *Et ecce unus ex his qui erant cum Jesu extenta manu, exemit gladium suum* 58. Addidit autem Joannes et nomen vulnerati, partemque vulneratam, ob rei manifestationem : non solum, quod repente curaverit illum Jesus, sicut a Luca didicimus 59, verum etiam, quod paulo post esset eum alapa percussurus, sicut significavit Chrysostomus.

Vers. 11. *Dicit — id ? Poculum, mortem videlicet*. Dicit ergo, Annon suscipiam mortem quam permisit Pater inferri mihi ? nam hoc significat, *Dedit mihi*, ac si dicat : Imo maxime, tanquam eadem volens, quæ Pater. In dicto autem capite consequenter etiam de his disseruimus.

Vers. 12. *Cohors igitur* — Vers. 13. *illius*. Præ voluptate de hac re gloriabantur, tanquam de tropæo constituto. *Et abduxerunt eum primum ad Annam*, ut qui a Caipha ejus anni pontifice, quasi pater honorabatur, propter affinitatem. Quære in præmemorato capite, ubi habetur : *At illi apprehensum Jesum abduxerunt ad Caiapham pontificem* 60, et lege positam ibi enarrationem.

57 Joan. xvii, 12. 58 Matth. xxvi, 51. 59 Luc. xxii, 51. 60 Matth. xxvi, 57.

Variæ lectiones et notæ.

(17) Inclusa absunt A.
(18) Etiam hæc omittit A.
(19) Hentenius ita, ac si legerit *ἰμελλον*. Minus sane hæc cohærent. Sed ex priori membro tamen intelligi potest *ἰθεράπευσεν*.

(k) *Indicare præ conscientia*, etc. Noscere aut a forma (habitu corporis, specie) aut a voce. *Ostendit*

των δωδεκα ἔλθε. Τὰ γὰρ ἐν τῷ μέσῳ περιέγραψε, Ἰωάννης, ὡς τοῖς ἄλλοις ἱστορηθέντα, ὁ πολλαχοῦ ποιᾷς ποιᾷ.]

Ἰησοῦς — χαμαί. Εἰδὼς ὡς Θεὸς πάντα τὰ ἐρχόμενα ἐπ' αὐτόν, ἐξελθὼν ἀπαράχως ἤρώτησεν αὐτοὺς ὡς ἄνθρωπος. Εἰστήκει δὲ καὶ ὁ προδοτὴς μετ' αὐτῶν· καὶ οὐδὲ οὗτος ἠδυνήθη γνωρίσαι αὐτόν, ἢ ἀπὸ τοῦ εἶδους ἢ ἀπὸ τῆς φωνῆς. Ἐδειξεν οὖν ὅτι μὴ βεβαιῶμενον οὐ μόνον οὐκ ἠδυνάστο κατασχεῖν αὐτόν, οὐδὲ ὅλως ἰδεῖν. [Ἐν τῷ (17) ῥηθέντι δὲ κεφαλαίῳ καθιεῖται καὶ περὶ τούτων ἐμνημονεύθη.]

Πάλιν — εἰμι. Αὐτὸς ἐμφανίζει αὐτόν, καὶ τὸν τοὺς μαθητὰς μηδὲ ἐν κινδύνῳ ψευδίστου, ἢ πληροφορῶν ὅτι ἰκουσίας ἐπιδίδωσεν αὐτόν τοῖς σὺν.

Εἰ — οὐδένα. Τὸ ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος, ἢ αὐτοῦ φησὶν ὁ εὐαγγελιστὴς. Ἄνωτέρω γὰρ τῆς τὸν Πατέρα διαλεγόμενος εἶρηκεν ὅτι Οὐς εἶμαι μοι ἐφύλαξα, καὶ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἀπέστη, ἢ μὴ ὁ Υἱὸς τῆς ἀπωλείας. Τὸ γοῦν Οὐδένα ἐξ αὐτῶν ἀπέλεσα, ταῦτον ἐστὶ τῷ Οὐδέει ἐξ αὐτῶν ἀπέστη. Οὐδέεις γὰρ, φησὶν, ἐξ αὐτῶν ἀπέλωτο παρ' ἐμῆς αἰτίας, τοῦτέστιν, οὐκ ἀπέλωσα ἐξ αὐτῶν οὐδένα ἐμῆς αἰτίας.

Σίμων — Μάλχος. Ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ περὶ τούτων ἐρρήθη, εἶθα τὸ · Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μετὰ Ἰησοῦ, ἐκτείνεις τὴν χεῖρα, ἀπέστησαι τῷ μάχαιραν αὐτοῦ. [Προσέθηκε (18) δὲ ὁ Ἰωάννης καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πληγέντος, καὶ τὸ πληγὴν μοι· διὰ τὸ περιφανὲς τοῦ πράγματος · οὐ μόνον ὅτι ἐθεράπευσεν αὐτόν ὁ Ἰησοῦς αὐτεῖκά, ὡς ἀπὸ τοῦ ἀνομιμασθέντος, ἀλλ' ὅτι καὶ (19) μέλλοντα μισθὸν ἵσταν (20) ῥαπίσειν αὐτόν, ὡς ὁ (21) Χρυσόστομος παρεσημειώσατο.

Εἶπεν — αὐτό ; — Τὸ ποτήριον, τὸ τοῦ θανάτου ἐπιλονότι. Λέγει δὲ ὅτι τὸν θάνατον ὃν παρεχώρησεν ἐπινεχθῆναι μοι ὁ Πατὴρ · τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ δέδομαι· οὐ μὴ δεῖξομαι ; Πάνυ μὲν οὖν, ὡς τὰ αὐτὰ τῷ Πέτρῳ βουλομένου. [Ἐν τῷ εἰρημένῳ δὲ κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτων διαλέθομεν ἐπιεξῆς (22).]

Ἡ οὖν σπείρα — ἐκείνου. [Ὑπὸ τῆς (23) ἐρῆς ἐπιπέμπουσαν τῷ πράγματι, ὡς τρόπαιον στρατιωτικῆς ἀπήγαγον αὐτόν πρὸς Ἄνναν πρῶτον, ὡς ἰσα Πέτρου· τεμώμενον ὑπὸ τοῦ Καϊάφα, τοῦ τῆνικαῦτα ἀρχιερέως, διὰ τὸ κληθῆς.] Ζήτησον ἐν τῷ ἐμνημονεύθεντι κεφαλαίῳ τὸ · Οἱ δὲ κρατήσαντες τὸν Ἰησοῦν ἀπήγαγον πρὸς Καϊάφην τὸν ἀρχιερέα, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐκεῖ ρηθῆσαν ἐξηγήσιν.

(20) Respicit versum 22.

(21) Tom. VIII, p. 491 B.

(22) Inclusa absunt A.

(23) Inclusa absunt A.

igitur quod. Συνειδότες loco εἶδους videtur legisse Male. Mox est, neque omnino videre.

Ἦν — λαοῦ. Ἴνα μὴ, ἀκούσας ὁ ἀρχιερέας δεσμεύσῃ, A θορυβηθῆ, ἀναμνησθεῖ τούτου τῆς προφητείας τοῦ Καϊάφα, θαλῶν ὅτι ἐπὶ συμφέροντι τοῦ λαοῦ ἀπέθνησκεν, ἤγουν ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων, ὡς ὁ Καϊάφας προσεφώνησεν.

Ἠκολούθει — μαθητῆς. Αὐτός ἐστιν ὁ ἄλλος μαθητῆς. [Ζήτησον (24) ἐν τῷ τοιοῦτῳ κεφαλαίῳ τὴν ἐξήγησιν τοῦ Ὁ δὲ Πέτρος ἠκολούθει αὐτῷ ἀπὸ μακρόθεν, ἕως τῆς ἀλλῆς τοῦ ἀρχιερέως.]

Ὁ δὲ μαθητῆς — ἔξω. Ὅρα μετριοπροσύνην καὶ φιλαδελφίαν. Ἴνα γὰρ μὴτε αὐτὸν τις ἐπικρινῇ συνεισέλθοντα, μὴτε τὸν Πέτρον ψέγη, μείναντα ἔξω, φησὶν ὅτι αὐτῷ μὲν ὡς γνωρίμῳ τοῦ ἀρχιερέως παρεχωρήθη ἢ εἴσοδος· τῷ Πέτρῳ δὲ ὡς μὴ γνωρίμῳ ἀπεκλείσθη. Καὶ ὁμοίως ἐπιπαρέμενον (25), ὁ καὶ μᾶλλον ἐγκώμιον τοῦ Πέτρου.

Ἐξῆλθεν — εἰμί. Εὐρὲ ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ τὸ· Καὶ εἰσελθὼν ἔσω ἐκάθητο μετὰ τῶν ὑπηρετῶν, ἰδεῖν τὸ τέλος· καὶ ἀνάγνωθι (26) τὰ ἐκεῖ ρηθέντα ἀναγκαιότατα τυγχάνοντα. Καὶ μὴν καὶ ἐν τῷ ἐξηκοστῷ ἔκτῳ τοῦ αὐτοῦ εὐαγγελιστοῦ τὴν ἐξήγησιν τοῦ Ὁ δὲ Πέτρος ἔξω ἐκάθητο ἐν τῇ ἀλλῇ, καὶ προσῆλθεν αὐτῷ μία παιδίσκη, καὶ τὰ ἐξῆς.

Εἰστήκεισαν — θερμαινόμενος. Δείκνυσιν ὅτι αὐτὸς μὲν κατὰ τὴν ἐνδοτέραν αὐλὴν συνῶν τῷ διδασκάλῳ ἕωρα πάντα καὶ ἤκουεν· ὁ δὲ Πέτρος κατὰ τὴν ἐξωτέραν ὦν, οὐδὲν τούτων ἐγίνωσκεν.

Ὁ οὖν ἀρχιερεὺς — αὐτοῦ. Περὶ τῶν μαθητῶν μὲν, ποῦ εἰσὶ καὶ τίνος ἕνεκεν συνέλεξεν αὐτούς C περὶ τῆς διδασχῆς δὲ, τί διδάσκει καὶ διατί· Ταῦτα δὲ ἠρώτησεν, ἐλέγξει βουλόμενος αὐτὸν νεωτεροποιὸν καὶ στασιαστὴν, ὡς παρασυναγωγὰς ποιοῦντα καὶ καινὰ δογματίζοντα, καίτοι πολλάκις ἀκούσας αὐτοῦ διδάσκοντος.

Ἀπεκρίθη — κόσμῳ. [Φανερώς (27) ἐδίδαξα τὸν λαὸν ἅπαντα, οὐ μένον τοὺς μαθητάς μου.]

Ἐγὼ — οὐδέν. Οὐδὲν οἶον ὑπολαμβάνεις, στασιώδεις καὶ ἀπαρῆσκον θεῷ. Τί οὖν, οὐχὶ καὶ κρυφίως πολλάκις ὠμίλησε τοῖς μαθηταῖς; Naί· ἄλλ' οὐδὲν τοιοῦτον οἶον ὁ ἀρχιερεὺς ᾤετο.

Τί — ἐγώ. Οὐκ αὐθαδιαζόμενον τὰ ῥήματα, ἀλλὰ βαρβρόντος τῇ ἀληθείᾳ τῶν διδασμάτων. Τί ἐμὲ ἐπερωτᾷς; Ἐρώτησον τοὺς ἀκηκοτάς, μὴ τοὺς μαθητάς, D ἀλλὰ τοὺς ἄλλους τοὺς μὴδὲ πιστεύσαντάς.

Ταῦτα δὲ αὐτοῦ εἰπόντος — ἀρχιερεῖ; Φρίξον οὐρανὲ, ἔκστηθι γῆ, τῇ τε τῶν δούλων ἀγνωμοσύνη καὶ τῇ τοῦ Δεσπότητος μακροθυμίᾳ. Ὡ πάντολμοι! τί αὐθαδῆς; ἀπεκρίνατο; οὐχὶ μᾶλλον ἐτίμησε τὴν ἀρχιερωσύνην, μὴ ἐλέγξας τὸν ἀρχιερέα κακοήθως

Vers. 14. *Erat — populo.* Ne auditor vincula audiens turbetur, ejus memoriam ad Caiphæ vaticinium revocat, significans, quod moriebatur pro eo quod populo expediebat, sive pro salute hominum, veluti Caiphæ prophetaverat.

Vers. 15. *Sequebatur — discipulus.* Ipse est alius ille discipulus. Quære indicto capite enarrationem illius sententiæ: *Petrus autem sequebatur eum procul usque ad atrium principis sacerdotum* 61.

Vers. 15. *Discipulus autem — Vers. 26. foris.* Vide modestiam ac fraternum amorem. Ne quis enim aut ipsum laudet, quod simul introierit, aut Petrum vituperet, quod foris manserit, dicit quod sibi quidem tanquam familiari pontificis permissus sit introitus: Petrus vero tanquam incognitus B exclusus est, et tamen adhuc ad ostium permanebat, quod Petro potius datur laudi.

Vers. 16. *Exiit — Vers. 17. sum.* Quære prædicto capite: *Et ingressus intro sedebat cum ministris ut videret finem* 62; et lege, quæ ibi dicta sunt, cum sint maxime necessaria. Præterea quoque sexagesimo sexto capite illius sententiæ enarrationem: *Petrus autem sedebat foris in atrio, et accessit ad eum una ancilla* 63, et cætera.

Vers. 18. *Stabant — calefaciens se.* Ostendit, quod ipse in interiori atrio cum præceptore versans, omnia videbat et audiebat; Petrus vero cum esset in exteriori, nihil horum sciebat.

Vers. 19. *Pontifex itaque — ejus.* De discipulis quidem, ubinam essent, et quam ob causam congregasset eos: de doctrina vero, quid doceret et quare. Hæc autem interrogavit, volens eum arguere tanquam novæ rei inventorem ac seditiosum, quasi conciliabula quedam facientem, novaque dogmata inferentem. Atqui frequenter eum docentem audierat.

Vers. 20. — *Respondit — mundo.* Manifeste omnem docui populum, non solum discipulos.

Vers. 20. *Ego — nihil.* Nihil, quale tu suspicaris, seditiosum et quod Deo non sit gratum. Quid ergo, an non frequenter occulte loquebatur discipulis? Utique, sed nihil tale quale pontifex putabat.

Vers. 21. *Quid — ego.* Non contumacis verba sunt, sed de dogmatum veritate confidentis. *Quid me interrogas? Interroga eos qui audierunt:* non discipulos, sed alios etiam, qui non crediderunt.

Vers. 22. *Cum autem hæc dixisset — pontifici?* Horreto cælum, stupesce terra: tum ob servorum perfidiam, tum ob Domini clementiam. O audacissime, quidnam respondit contumacius? an non potius honorem detulit pontificatui, qui pontificem

61 Matth. xxvi, 58. 62 ibid. 58. 63 ibid. 69.

Variae lectiones et notæ.

(24) Inclusa absunt A.

(25) Παρέμεινον B.

(26) Ανάγνωθι τὴν τούτων ἐξήγησιν, cæteris

omissis, A.

(27) Inclusa absunt A.

maligne de his quæ noverat interrogantem non arguerit? Cum ergo posset omnes concutere et obruere, aut alio acerbo modo perdere, patienter fert, verbaque proloquitur, quæ omnem possint dissolvere feritatem, quanquam non eam quæ illorum erat.

Vers. 23. *Respondit — cædis?* Profer testimonium, hoc est, ostende, quid sit male prolatum, argue eum qui sit male locutus.

Quæruntautem quidam, quomodo non obverterit Christus et alteram maxillam impingenti alapam, sicut apostolis faciendum præceperat, sed potius indignatus est? Nos autem dicimus, quod illud præceptum de non ulciscendo fuit inductum propter seditiones, quæ inde oriebantur: nunc tamen neque Christus eum ultus est, qui alapam impegerat, quin potius, cum illum non repulerit, neque ipse resilierit, ad alias quoque plagas paratus erat, sed partes suas defendit, ne quomodo si tacuisset, contumax videretur, de quo etiam accusabatur.

Vers. 24. *Misit — Vers. 27. Petrus.* Sexagesimo quinto Evangelii juxta Matthæum capite de his diligenter disputatum est, ubi habetur: *Et ingressus intro sedebat cum ministris, ut videret finem* 64.

Vers. 27. *Statimque gallus cecinit.* Quære sexagesimo sexto dicti evangelistæ capite ubi similiter dicitur: *Statimque gallus cecinit* 65; nam ibi de hoc manifeste dictum est.

Vers. 28. *Ducunt — Pascha.* Horum quoque facta est mentio in fine præcedentis ibi capitis, ubi dicitur: *Mane autem facto consilium inierunt omnes principes sacerdotum ac seniores populi adversus Jesum, ut eum morti traderent* 66.

Vers. 29. *Exiit — Vers. 31. eum.* Hæc quoque omnia ibi declarata sunt sequenti capite, ubi positum est: *Jesum autem stetit coram præside* 67; lege ergo et illa. Sed quomodo, cum dicant eum esse malefactorem, tacet? Quia de hoc non interrogabatur; itaque patienter sustinet.

Vers. 31. *Dixerunt — quemquam.* Cruce videlicet. Hoc autem dixerunt, non tantum quasi subjecti dominio Romanorum, et propria privati potestate: quantum volentes Christum cruce occidi, miserrima scilicet ac ignominiosissima morte, quod lex eis non permittebat. Nam quod alio modo perirent, ostendit Stephanus lapidatus.

Vers. 32. *Ut — esset moriturus.* Hoc dixerunt, ut sermo Jesu compleretur. Complendus enim erat, inquit, sermo ejus, quem locutus fuerat dicens: *Si exaltatus fuero a terra, omnes traham ad meipsum* 68; sicut

Α ἑρωτώντα περὶ ὧν οἶδε; Δυνάμενος οὖν σίπαι καὶ καταχῶσαι πάντας, ἧ καὶ τρέπον ἕτερον περὶ; ἐπινοῶσαι, μακροθυμῆσαι καὶ φθέγγεται ῥήματα, πάσαι (28) ἐκλύοντα θηριωδίαν, εἰ καὶ μὴ τὴν ἐκείνων.

Ἀπεκρίθη — δαίρεις; — Μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ, τουτέστιν, Ἀπόδειξον τὸ κακῶς λαλήθαι, [ἰσχυρῶν (29) κακῶς λαλήσασα].

Ζητοῦσαι μὲν οὖν τινες πῶς οὐκ ἐστραψέ καὶ τὴν ἄλλην σιαγόνα ὁ Χριστὸς τῷ ῥαπίσαντι, καθὼς τὴν ἀποστόλοις ἐνετείλατο ποιεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπηκτισε; Λέγομεν δὲ ἡμεῖς ὅτι καὶ ἡ ἐπιτοὴ αὐτοῦ τὸ μὴ ἀμύνεσθαι εἰσηγήσατο διὰ τὰς ἐνετείλας τῶν σοφῶν· καὶ νῦν δὲ ὁ Χριστὸς οὐκ ἠμύνετο τῷ ῥαπίσαντι· μᾶλλον μὲν οὖν, μὴ παρωσάμενος; καὶ μὴδ' ἀποπηδήσας, ἐτοιμος ἦν καὶ πρὸς ἑτέρας ἰσχυρῶν. Ἐδικαιολογήσατο δὲ ἵνα μὴ σιωπήσας, δεξιὰ ἐλάτῃ, ὁ καὶ ἠτιέθη.]

Ἀπίστευεν — Πίτρος. Ἐν τῷ ἑξακοστῷ πενήντῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου ἠκριβολογήθη (30) ἡ περὶ τούτων, ἔνθα καίται τὸ· Καὶ εἰσελθὼν ἔνω [ἐκείνῳ] μετὰ τῶν ὑπηρετῶν ἰδεῖν τὸ τέλος.]

Καὶ εὐθὺς ἀλέκτωρ ἐφώνησε. [Ζήτησεν ἐν τῷ ἑξακοστῷ ἑκτῷ κεφαλαίῳ τοῦ ῥαθίντου εὐαγγελιστοῦ τὸ ἐκ εὐθὺς ἀλέκτωρ ἐφώνησεν. Ἐκαὶ γὰρ ἐρρήθη περὶ τοῦ σου σωφῶς.]

Ἄγῳσιν — Πάσχα. Ἐμνημονεύθησαν (31) καὶ ταῦτα ἐν τῷ τέλει τοῦ δηλωθέντος κεφαλαίου, ὅπου τοῦ Πρωτοῦ δὲ γενομένης, συμβουλίῳν ἐλάβον πάντες οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ κατὰ τὸν Ἰησοῦ, ὥστε βαστάσαι αὐτόν.

Ἐξῆλθεν — αὐτόν. Καὶ ταῦτα πάντα διαμνημονεύθησαν ἐκεῖ, ἐν τῷ ἐφεξῆς κεφαλαίῳ, ἔνθα τὸ· Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἔστη ἔμπροσθεν τοῦ ἡγεμόνος. [Ἀνάγνωθι (32) οὖν κἀκεῖνα. Ἀλλὰ πῶς, εἰπόντων ὅτι κακοποιῶς ἐστὶ σιγῆ; Διότι οὐκ ἠρωτήθη περὶ τούτου. Ἀμείψασθαι οὖν.]

Εἶπον — οὐδένα. Σταυρῶ (33) δηλονότι. Ταῦτα γὰρ εἶπον οὐ τοσοῦτον ὡς καίμενοι ὑπὸ τῶν δεσποτικῶν τῶν Ῥωμαίων καὶ ἀφρημένοι τῶν οὐρανῶν ἐξουσιῶν, ὅσον ὡς βουλομένοι (34) σταυρῶ τὸν Χριστόν ἀνακρεθῆναι, τῷ χαλεπωτάτῳ καὶ ἐπιουσιῶν θανάτῳ, ὅπερ ὁ νόμος οὐκ ἐπέτρεπεν αὐτοῖς. Ὅτι γὰρ ἑτέρως ἀνήρουν δεικνύσιν ὁ στέφανος λέγει·

Ἴνα — ἐμίλλεν ἀποθνήσκειν. Τοῦτο εἶπον ἰσχυρῶν ὁ λόγος τοῦ Ἰησοῦ πληρωθῆ. Ἐμίλλε γὰρ, ῥαπίζων, ὁ λόγος αὐτοῦ πληρωθῆναι, ἐν εἰπέ, λέγων· ἵνα Ἐάν ὑψωθῶ ἐκ τῆς γῆς, πάντας ἐκλύσω ῥαπίζων.

64 Matth. xxvi, 58. 65 ibid. 74. 66 Matth. xxvii, 1. 67 ibid. 11. 68 Joan. xii, 32.

Variae lectiones et notæ.

(28) Πᾶσαν κωλύοντα Α.
 (29) Inclusa absunt Α.
 (30) Ἰκριβολογήσας Α.
 (31) Ἐμνημονεύθησαν ἐν τῷ τέλει τοῦ δηλωθέν-

τος κεφαλαίου, cæteris omissis, Α.
 (32) Inclusa omititit Α.
 (33) Σταυρῶσαι Α.
 (34) Σταυρῶσαι Α.

ἐμαυτὸν, ὡς καὶ ἐκεῖ ὁ εὐαγγελιστὴς παρρησιώσατο περὶ τούτου, [προσθεῖς (35) ὅτι τοῦτο ἔλεγε σημαίνων ποιῶ θανάτῳ ἐμελλεν ἀποθνήσκειν, τουτέστιν αἰνιττόμενος τὸν σταυρὸν.]

Εἰσῆλθεν — ἐμοί. [Ἐν ἐκείνῳ (36) τῷ κεφαλαίῳ καθεξῆς εὐρήσεις καὶ περὶ τούτων, ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ· Καὶ ἐπρωτήσεν αὐτὸν ὁ ἡγεμὼν λέγων· Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων;]

Τί — ἐγώ. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα τετυχήκασιν ἐξηγήσεως ἀκολουθῶς.

Ἐγώ — ἀληθεῖα. Ἐρωτήσαντος ἐν ἀρχῇ τοῦ Πιλάτου, Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἀποκριθέντος τοῦ Κυρίου ὅτι Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, καὶ βασιλεία ἐντεῦθεν ὑποφάναντος ἑαυτὸν, εἰ καὶ μὴ ἐπίγειον· πάλιν ἐπρωτήσεν ὁ Πιλάτος, Οὐκ οὖν βασιλεὺς εἶ σύ; καὶ λοιπὸν προσαπεκρίθη ὅτι ἔστιν. Εἶτα βεβαιῶν ὅτι ἀληθεῖς, φησί. Διὰ τοῦτο γέγεννημαι, διὰ τοῦτο ἐνηθρώπησα καὶ ἦλθον εἰς τὸν κόσμον τούτου [ἵνα (37) διδάξω τὴν ἀλήθειαν. Ὡσπερ οὖν ἀληθεύω τὰλλα, οὕτω δὴ καὶ τοῦτο.

Ἡ εἰς τοῦτο γέγεννημαι, ἀντὶ τοῦ βασιλεὺς ὢν εἰς τὸ βασιλεύειν ἐνηθρώπησα, καὶ διὰ τοῦτο ἦλθον εἰς τὸν κόσμον ἵνα διδάξω τὴν ἀλήθειαν, ὅτι βασιλεὺς ὢν αἰδίου ἐνηθρώπησα εἰς τὸ βασιλεύειν τῶν πιστευόντων εἰς ἐμέ.]

Πᾶς — φωνῆς. Πᾶς ὁ ὢν ἐκ τῆς ἀληθείας, ὁ φιλῶν τὴν ἀλήθειαν πείθεται μου τῷ λόγῳ, πιστεῖται μου τῇ διδασκαλίᾳ.

Λέγει — ἀληθεῖα; Μαθεῖν βουλόμενος ἐρωτᾷ· Τί ἐστὶν ἀλήθεια, ἢ μαρτυρεῖς, ἢ διδάσκεις· Γνοὺς δὲ ὅτι καιροῦ δεῖται τὸ ἐρωτῆμα πρὸς, τὸ κατεπίγον ἵσταται, καὶ αὐτίκα ἐξελθὼν σπουδάζει τούτον ἐξελεῖσθαι τῆς τῶν Ἰουδαίων ὁρμῆς. Ὅρα γάρ.

Καὶ — αὐτῷ. Ἐν τῷ προδηλωθέντι κεφαλαίῳ πάλιν ἀνάγνωθε τὴν ἐξήγησιν τοῦ· Καὶ ἐπρωτήσεν αὐτὸν ὁ ἡγεμὼν [λέγων (38)· Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; ἐν ἧ καὶ ῥητᾷ τοῦ Λουκᾶ ἐμνημονεύθησαν, ἀφ' ὧν καὶ τὸ παρὸν διαγιγνώσκεται.]

Ἔστι — Ἰουδαίων; Ζήτησον ἐν αὐτῷ τὸ· Κατὰ δὲ ἰορτῆν εἰώθει ὁ ἡγεμὼν [ἀπολύειν (39) ἕνα τῷ ὄχλῳ δέισμιον, ὃν ἠθελον. Ἐκεῖ γὰρ ἐρρήθη καὶ περὶ τούτου.]

Ἐκραύγασαν — ληστῆς [Ἐν ἐκείνῳ (40) τῷ κεφαλαίῳ φησὶν ὁ Ματθαῖος· Οἱ δὲ ἄρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἐπεισαν τὸν ὄχλον, ἵνα αἰτήσωνται τὸν Βαραββᾶν, τὸν δὲ Ἰησοῦν ἀπολέσωσι· καὶ ἀνάγνωθε τὴν ἐξήγησιν αὐτοῦ.]

Τότε — ῥαπίσματα. Ἐν τῷ τοιοῦτῳ κεφαλαίῳ καθεξῆς καὶ ταῦτα πάντα σαφῆ γεγονῶσι κατὰ λό-

A etiam ibi significavit evangelista, addens, quod hoc dicebat, significans quia morte esset moriturus⁶⁹, hoc est, ænigmatice mortem designans.

Vers. 33. *Ingressus* — Vers. 35. *mihi*. Dicto capite etiam de his per ordinem invenies, in illius dicti enarratione : *Et interrogavit eum præses dicens, Tu es rex Judæorum* ⁷⁰ ?

Vers. 35. *Quid* — Vers. 37. *ego*. Ibi etiam hæc consequenter sortita sunt enarrationem.

Vers. 37. *Ego* — *veritati*. Cum a principio interrogasset Pilatus, *Tu es rex Judæorum* ? ac respondisset Dominus: *Regnum meum non est ex hoc mundo*, et seipsum regem ostendisset, quanquam non terrenum, rursus interrogavit Pilatus : Num *Itaque rex es tu* ? ac deinceps se iterum esse respondit. Deinde, confirmans se vera loqui, ait : Propterea natus sum, propterea incarnatus sum, et veni in hunc mundum, ut doceam veritatem. Sicut ergo in cæteris vera loquor, ita sane et in hoc.

Vel *Ad hoc natus sum*, hoc est, Cum rex sim, ad regnandum incarnatus sum, et propterea veni in mundum, ut doceam veritatem, quod cum sim rex sempiternus, incarnatus sum, ut super eos regnem, qui credunt in me.

Vers. 37. *Omnis* — *vocem*. Omnis qui est ex veritate, qui amat veritatem : obedit verbo meo, credit doctrinæ meæ.

Vers. 38. *Ait* — *veritas* ? Discere cupiens interrogat : *Quid est veritas*, cui tu testimonium perhibes, quam doces ? Sciens autem, quod mora opus esset ad quæstionem, ad quam hortabatur, subsistit ab interrogatione : et confestim egressus nititur hunc ab impetu Judæorum liberare. Vide enim :

Vers. 38. *Et* — *eo*. Rursus prædicto capite lege illius dicti enarrationem. Et interrogavit eum præses dicens : *Tu es rex Judæorum* ⁷¹ ? in qua Lucæ quoque verborum facta est mentio, per quæ etiam præsens dictum cognoscitur.

Vers. 39. *Est* — *Judæorum* ? Quære in eodem, ubi dicitur : *In festo autem consueverat præses absolvere turbæ unum vinctum, quem voluissent* ⁷² ; ibi enim de hoc quoque dictum est.

Vers. 40. *Clamaverunt* — *latro*. Eodem capite scribit Matthæus : *Principes autem sacerdotum et seniores persuaserunt turbis, ut peterent Barabbam, Jesum vero perderent* ⁷³ ; et illius lege enarrationem.

CAP. XIX. Vers. 1. *Tunc*. — Vers. 3. *alapas*. Dicto capite consequenter etiam hæc omnia ad

⁶⁹ Joan. xii, 33. ⁷⁰ Matth. xxvii, 11. ⁷¹ *ibid.* ⁷² *ibid.* 15. ⁷³ *ibid.* 20.

Variæ lectiones et notæ.

(35) *Inclusa omittit A.*
(36) *Inclusa absunt A.*
(37) *Etiam hæc absunt A.*
(38) *Inclusa omittit A.*

(39) *Inclusa absunt A.*
(40) *Etiam hæc absunt A.*
(41) *In contextu Codd. Euthymii habent ibi, τὸς ὄχλους. Ita hic etiam Hentenius.*

verbum manifestata sunt. Ista autem Joannes cum brevitate narrat, tanquam ab aliis jam scripta: studens et hic recitare, quæ præterita erant. Et cur onino eorum meminit, quæ ab aliis memorata sunt? Quia aliter nequaquam apte scribere poterat quæ scripta non erant.

Vers. 4. *Exiit — foras*. Hoc est, extra prætorium.

Vers. 4. *Ut — inveniam*. Hoc dicit, tentans mentem eorum.

Vers. 5. *Exiit — vestimentum*. Eduxit eum ludibrii stola vestitum: ut hunc in tanto videntes opprobrio, satairentur ac placarentur.

Vers. 5. *Et — homo*. Homo dixit præ compassionem, ut et ipsi compassionem moverentur.

Vers. 6. *Cum — eum*. Tanquam feri canes, eo solum viso, furibunde oblatrabant, quasi feræ bestię, quæ venatores (l) sentientes statim incurunt: nam invidia ebrii, in cædem adversus eum debacchabantur.

Vers. 6. *Ait — crimen*. Vos, inquit, qui injusti estis. Permittit autem eorum potestati, indignatus de violentia ac impudentia illorum.

Vers. 7. *Responderunt — fecit*. Naturalem videlicet. Hoc autem dixerunt injustitiam repellentes. Itaque rursum ad aliam transierunt accusationem. Quid ergo Christus? Cum de talibus eum accusaret, tacebat, dictum complens propheticum: *Non aperuit os suum*⁷⁴.

Vers. 8. *Cum — timuit*. Ne quomodo in veritate Deus esset, et eum disperderet, ita ab ipso affectus contumelia.

Vers. 9. *Et — tu?* Jam non interrogat, *Quid fecisti*⁷⁵? *sed, Unde es tu?* e cælo, an e terra?

Vers. 9. *Jesus autem — ei*. Nam quod discere quærit, jam didicerat, quando audierat: *Regnum meum non est ex hoc mundo*. Et sicut tunc molliter affectus nihil eum juverat, ita et nunc futurum erat ut nihil juvaret, cum ignavus esset ac meticulosus.

Vers. 10. *Ait — te?* Et terretur et terret; irritatus enim quod sibi ne ipsum quidem foventi respondeat, deinceps vibrat potestatem. Sed o insensate! si potestatem habes ipsum absolvendi, quomodo non absolvis, cum scias eum carere crimine, et frequenter hoc testimonium de eo perhibueris.

⁷⁴ Isa. LIII, 7. ⁷⁵ Joan. XVIII, 36.

Variæ lectiones et notæ

- (42) Inclusa desunt A.
(43) Hæc prioribus jungit A.
(44) Hæc absunt A.
(45) Αὐτόν.
(46) Inclusa desunt A.
(47) Τῆ omittit A.

(l) Venatores. In Græco est θήραμα, non θηρατής. Θήραμα vero est res quæ capitur. Ergo, prædam

γον. [Ἐν ἐπιτομῇ (42) δε καὶ ταῦτα διέμω Ἰωάννης, ὡς τοῖς ἄλλοις ἱστορηθέντα, σπεῖν ἀπαγγεῖλαι κίνταυθα τὰ παραλειμμένα. Καὶ διε δλωρ μνημονεύει τῶν μνημονευθέντων τοῖς ἄλλοις; ὡς οὐκ ἂν ἐτέρως ἐμελλεν ἀρμοδίως ἱστορηταὶ τὰ ἐκ τήρητα.]

Ἐξῆλθεν — ἔξω. Ἐξω τοῦ πραιτωρίου. Τὸ δὲ ἦν ἀντὶ τοῦ Ἰδοῦ.

Ἴνα — εὐρίσκω. Τοῦτο (43) λέγει τῆς γνώμης εἰς ἀποπειρώμενος.

Ἐξῆλθεν — ἰμάτιον. [Ἐξήγαγεν (44) εἰς ἐριβεβλημένον τὴν στολὴν τῆς χλεύης, ἵνα ἐκ μίᾳ τοσαύτῃ τούτων ἰδόντες κορευθῶσι καὶ ἰσχυθῶσι.]

Καὶ — ἄνθρωπος. Ὁ ἄνθρωπος εἶπεν ὑπὸ σπῆκ ἵνα καὶ αὐτοὶ συμπαθῶσιν.

Ὅτε — αὐτόν. Ἦς ἀνήμεροι κύνας, ἰδοὺ τὸν (45), ἐμμανῶς καθυλάκτησαν, [ὡς (46) ἐργασίαι σισθόμενοι τοῦ θηράματος, ἐξέως ἐπίδραμα. Ἡ φθὸν γὰρ μεθύσαντες, εἰς τὸν κατ' αὐτοῦ φωνῆν ἐπέχυσαν.]

Λέγει — αἰτίαν. Ὑμεῖς, φησὶν, οἱ ἀδικοὶ. Παρεστὸν δὲ τοῦτοις τῆς ἐξουσίας, δυσανασχέτων ἐπὶ τῆ βίῃ ἀναίσχυντή αὐτῶν.

Ἀπεκρίθησαν — ἐποίησε. Γνώσιον δέεικ Ἀποκριθόμενοι δὲ τὴν ἀδικίαν, τοῦτο εἶπεν. Παν οὖν ἐφ' ἐτέραν μετεπίδησαν κατηγορίαν ἐπὶ ἐξουσίας. Τί οὖν ὁ Χριστός; Τοιαῦτα κατηγοροῦντων, ἰσχυρὰ πληρῶν τὸ προφητικόν· ὅτι οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ.

Ὅτε — ἐφοβήθη. Μήποτε τῆ (47) ἀληθείᾳ θείᾳ ἐστὶ, καὶ ἐξολοθρεύσῃ τούτον, οὕτως ὑβρίζομαι τὸ (49) αὐτῶ.

Καὶ — σὺ; Οὐκέτι ἐρωτᾷ. Τί ἐποίησας, ἀλλὰ πῶς εἰ σὺ, ἐξ οὐρανοῦ ἢ ἐκ γῆς;

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — αὐτῶ. Διότι ὅπερ ἐξέειπεν ἐμαθεν, ὅτι ἤκουσεν ὅτι Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ ἐστὶν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. [Καὶ (50) ὡς τότε, μαλακῶς ἀντιποιούμενος (51), οὐδὲν ὠφέλιον οὕτως οὐδὲ νῦν ἐμελλεν ὠφελήσειν, ἀνάνθηρος ὡς ἐψοφοδότης.]

Λέγει — σε; Καὶ φοβεῖται καὶ φοβῆ. Παρεστὸν γὰρ διότι οὐδὲ αὐτῶ τῶ θαλποντι αὐτὸν ἐκκρίθη, λοιπὸν ἐπίσεισε τὴν ἐξουσίαν. Ἄλλ', ὡς ἐπίσεισε ἐξουσίαν ἔχεις ἀπολύσαι αὐτόν, πῶς οὐκ ἐπίσεισε εἰδῶς ἀνάτιον, καὶ διαφόρως τοῦτο προσημασμένον αὐτῶ;

(48) Malim ᾗ.

(49) Forte παρ' αὐτοῦ.

(50) Inclusa absunt A.

(51) Intellige, τοῦ Ἰησοῦ τοῖς Ἰουδαίοις. Αὐτῶ πλῆρως, contra nitens, se opponens Judæis.

sentientes. Sic verbi causa, cum lapus ovam certat impetum in eam facit. Hoc ergo est lupi θηραμα

Ἀπεκρίθη — ἀνῳθῶν. Ἀπεκρίθη, κατασπῶν τὴν ἀπὸ Α τῆς ἐξουσίας ὄφρῦν αὐτοῦ, καὶ φησιν· Οὐκ εἶχες ἐξουσίαν οὐδεμίαν κατ' ἐμοῦ, εἰ μὴ ἦν σοι συγκεχωρημένον ἐκ Θεοῦ. [δηλῶν (52) κατ' οἰκονομίαν τινα θειοτίραν τάσχειν. Ἴνα δὲ μὴ ἀκούσας τοῦτο νομίσῃ ἀπηλλάχθαι ἰγκλήματος, ἐπάγαγε·]

Διὰ τοῦτο — ἔχει. Διότι ἐξουσίαν ἔχεις, καὶ οὐκ ἀπολύεις με, οὐκ ἀπολλύσαιο ἁμαρτίας, εἰ καὶ ἐλάττονος τῆς ῶν παραδόντων μέ σοι. Καὶ γὰρ οὗτοι μὲν μαιφρόνοι, σὺ δὲ ἀπαλὸς καὶ εὐρίπιστος.

Ἐκ — αὐτόν. [Καταπλαγείς (53) τοὺς λόγους αὐτοῦ. Ἰουδαῖοι δὲ, καὶ θεοπροπέθ σημεία αὐτοῦ πολλὰ θαυμάσιοι, μᾶλλον ἐμαίνοντο.]

Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι — Καίσαρι. Ἰδόντες ἀνόνητον τὸν Β προβληθέντα νόμον, καὶ γνόντες ὅτι ζητεῖ ἀπολύσαι αὐτόν, πάλιν ἐπὶ τὴν κατηγορίαν τῆς τυραννίδος μεταχωροῦσιν, ὡς οὐ παροπτίαν τῷ Πιλάτῳ, διὰ τὸν ἀπὸ τοῦ Καίσαρος φόβον. Οὐκ εἰ φίλος, εἴτουν εἵνους. Ἀντιτίγαι δὲ, ἦτοι Ἄνταιρει.

Καὶ ποῦ οὗτος τυραννίδος (54) ἰάλω; πόθεν ἔχεται δεῖξαι τοῦτο; ἀπὸ τῆς ἀλουργίδος; ἀπὸ τοῦ διαδήματος; ἀπὸ τοῦ ὀχήματος; ἀπὸ τῆς ἄλλης παρασκευῆς καὶ τῶν παρασῆμων; οὐ πάντα ἦν εὐτελής καὶ τροφὴν καὶ στολὴν καὶ οἰκῆσιν καὶ τὰ λοιπά; μετὰ δῶδεκα μόνων περιερχόμενος μαθητῶν, καὶ τούτων οἰκτρῶν· τὰ πλείω δὲ μόνοις.

Ὁ οὖν Πιλάτος — Γαθαθᾶ. Νομίσας προσκρούειν τῷ C Καίσαρι, καὶ κινδυνύειν, εἰ παρίδοι τὴν τοιαύτην κατηγορίαν ἀνεξέταστον, ἤγαγεν ἔξω (55) τῆς πόλεως τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐκάθισεν ἐπὶ βήματος δημοσίου, ἵνα πάντας ἔχοι μάρτυρας τῆς ἐξετάσεως.

Ἦν — ἕκτη. Παρασηματώσατο καὶ τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν, δεικνύων ὅτι οὐ μόνον ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Πάσχα, ἀλλὰ καὶ τῆς ἡμέρας ἤδη κλινοῦσης καὶ ἐγγιζούσης τῇ ἑσπέρᾳ τῆς ἰορτῆς, ὅτι τὸ Πάσχα εἴθουο, δεκαστήριον θανατηφόρον συνεκρότουο, οἱ πρὸ βραχέος μισμὸν ἠγησάμενοι τὸ ἐπιβῆναι τοῦ δικαστηρίου.

Καὶ — ὑμῶν. Ἀφεῖς ἐξετάσαι πάλιν εἰς τὸ δυσ- D ωπῆσαι τούτους ἐτράπετο. [Ἴδε (56) γὰρ, φησιν, ὁ

Vers. 11. *Respondit — supernis.* Respondit fastum objurgans, qui illi ob potestatem accrescebat (m), et ait: *Non haberes potestatem ullam adversum me, nisi esset tibi datum e supernis*, significans divina quadam dispensatione se pati. Ne autem, hoc audito, arbitraretur sese absolvi crimine, subjunxit.

Vers. 11. *Propterea — habet.* Quia potestatem habes, nec absolvis me, non es immunis a peccato, quanquam minus sit peccato eorum qui me tibi tradiderunt: siquidem illi homicidæ sunt scelerati, tu vero mollis facileque credulus.

Vers. 12. *Ex — eum.* Sermonibus ejus perterritus. Judæi vero, qui divina ejus signa frequenter conspexerant, amplius insaniebant.

Vers. 12. *Judæi autem — Cæsari.* Intuitu objectam legem fuisse inutilem, et intelligentes quod eum vellet absolvere, ad accusationem iterum tyrannidis divertunt, quam timore Cæsaris non posset parvi pendere Pilatus. *Non es amicus*, sive benevolus. *Contradicit* vero, hoc est, *Adversatur.* (n).

Verum, quomodo hic tyrannidem meditatur? unde hoc potestis ostendere? an a veste purpurea? a diademate? ab habitu? aliove apparatu, aut insignibus? annon omnia abjectionis erant (o), sive alimentum, sive indumenta, sive domum ac conversationem aut cætera spectetis? cum duodecim tantum circumiens discipulis, iisque admodum humilibus et, abjectis, imo et plerumque solus.

Vers. 13. *Pilatus ergo — Gabatha.* Arbitratus sese offensurum Cæsarem ac periclitaturum, si hujusmodi accusationem indiscussam prætereundo contemneret, duxit Jesum extra prætorium, ac publice sedit pro tribunali, ut universos haberet suæ inquisitionis testes.

Vers. 14. *Erat — sexta.* Diem ac horam significavit, ostendens quod non solum ipso die Paschæ, verum etiam die jam declinante, festique vespera appropinquante, quando Pascha immolabant, funestum tribunal convocabant, qui paulo ante loco piaculi habebant, hujusmodi tribunal accedere.

Vers. 14. *Et — vester.* Relicta discussione iterum ad placandum eos convertitur: *Ecce*, inquit, *rez*

Variæ lectiones et notæ.

(52) Includa desunt A.

(53) Includa absunt A.

(54) Τυραννίδος ἀλίσκεσθαι est affectati regni convinci. Nescio ergo, unde sit interpretis *meditatur*.

(m) *Accrescebat.* Non est in Græco. Forte προσφύουσαν invenit. Redde: *respondit, ut ejus a potentia (sublatum) supercilium detraheret.* Potentiam enim seu potestatem habebat, ut præses.

(n) *Adversatur.* In Græco ἀνταίρει plus est. Dicitur enim ἀνταίρειν de iis qui principi ac regi suo se opponunt ideoque tyrannidem affectant. Hinc

(55) Hentenius: πραιτωρίου. Πόλις certe locum non habet. Condemnatus enim demum extra urbem dicitur. Conjici possit, τῆς πόλης aut τοῦ πυλῶνος τοῦ πραιτωρίου.

(56) Includa absunt A.

substantivum ἀντάρης. Vide Chrysost. t. V, p. 817 fin.

(o) *Annon omnia abjectionis erant?* Ac si legitur, οὐ πάντα ἦν εὐτελείας, καὶ τροφῆ, κ. τ. λ. Redde: *Nonne in omnibus erat vilis (ac humilis) in victu, in vestitu, etc.*

vester : ecce stat accusatus, non est absolutus, ne formidētis. Et quanquam littera habeat *ide, vide*, frequenter tamen Scriptura ponit *ids* pro *idou*, ecce ; sicut etiam superius, cum dixit : *Ecce, adduco vobis eum foras (p)*.

Vers. 15. *At illi — eum*. O incredibilem feritatem ac insaniam !

Vers. 15. *Ait — crucifigam ?* Hoc dixit, quasi subnannans Christum, ut Judæorum curaret feritatem.

Vers. 15. *Responderunt — Cæsarem*. Quia Christi regnum repellentes, Cæsaris potestatem elegerunt : postmodum divina visitatione ac protectione nudati, traditi sunt ad internecionem, idque rursus ipso Paschæ die, quo clamaverunt : *Non habemus regem nisi Cæsarem*.

Vers. 16. *Tunc — crucifigeretur*. Victus eorum instanti contentione. At quibus eum tradidit ? Utiq; contaminatis ac perfidis, seditiosis et homicidis.

Vers. 16. *Acceperunt — prætorium*. Quære sexagesimo septimo iuxta Matthæum capite, ubi habetur : *Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamyde, et induerunt eum vestimentis suis* ⁷⁶ ; ac lege enarrationem.

Vers. 17. *Atque — Vers. 18. crucifixerunt*. Ibi horum quoque in sequentibus facta est mentio, dataque explanatio. Ferebat autem crucem in humeris, tanquam strenuus miles lanceam, qua dejecturus erat adversarium.

Vers. 18. *Et — Jesum*. In illo capite etiam de duobus his manifeste dictum est, ubi ponitur : *Tunc crucifiguntur cum eo duo latrones, unus a dextris, et alter a sinistris* ⁷⁷,

Judæi itaque hunc simul cum maleficis crucifigere studuerunt, ut communicatione supplicii bonam hujus famam, mala illorum fama denigraret. Hujus autem gloria in tantum splenduit, ut cum trespenderent, cum stupenda illa signa facta sunt, soli huic omnes illa ascripserint : tantumque abfuit, ut illorum participaret suspicionem, ut potius unum eorum ad suam fidem attraxerit, et omne machinamentum in caput Judæorum conversum sit, patremque eorum diabolium.

Vers. 19. *Scriptis — Vers. 22. scripsi*. Similiter et hæc pariter omnia in illo capite congruam sortita sunt interpretationem, ubi dicitur : *Et posuerunt*

⁷⁶ Matth. xxvii, 31. ⁷⁷ ibid. 38.

Variæ lectiones et notæ.

(57) Malim tollere ó.

(58) Etiam hæc absunt A.

(59) Eius omittit A.

(60) Αὐτῶ, καὶ ἐξῆς ἕως τὸ · Τότε σταυροῦνται σὺν αὐτῶ δύο ληστὰι, εἷς ἐκ δεξιῶν καὶ εἷς ἐξ εὐώνυμων,

(p) *Et quanquam — foras*. Hæc pro arbitrio mutavit Hentenius. Quæ vero in fine habet, ea in duobus meorum adduntur.

Α βασιλεὺς ὑμῶν, ἰδοὺ ἐστῆκεν ó (57) κεντρικῶς, οὐκ ἀπολείπεται, μὴ δειλιάει. Γνωρίζεται πάντως ὅτι τὸ 'Ἰδε πολλάκις ἀντὶ τοῦ 'Ἰδοὺ τίθηται Γραφή.]

Οἱ δὲ — αὐτόν. Ὡς μανίας ἀνυπερβλήτου !

Λέγει — σταυρώσω ; [Τοῦτο εἶπε (58) χλιπεῖ δὲθην τὸν Χριστόν, εἰς θεραπείαν τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀπηνείας.]

Ἀπεκρίθησαν — Καίσαρα. Ἐπει, τὴν τοῦ Ἰαυβασιλείαν ἀπωσάμενοι, τὴν Καίσαρος ἐξουσίαν ἠκολούπη, γυμνωθέντες τῆς θείας ἐπισκοπῆς, τοῖς ἑαυτοῦ παρεδόθησαν εἰς πανωλεθρίαν, κατ' αὐτὴν αὐτῆς ἡμέραν τοῦ Πάσχα, καθ' ἣν ἐκραύρασαν τὸ αἶμα μὲν βασιλεία εἰ μὴ Καίσαρα.

Β Τότε — σταυρωθῆ. Ἦτηθηθεις τῆς ἰνατάσεως ; Τίσι δὲ τούτων παρέδωκε ; τοῖς Ἰουδαίοις ἕως καὶ τοῖς στρατιώταις.

Παρέλαβον — πραιτώριον. Ζήτησον (59) εἰς τὴν κοστὸν ἰδῶμον κεφαλαίον τοῦ κατὰ Ματθαίου τὸ ἵε ὅτι ἐνίπαίξαν αὐτῶ (60), ἐξέδυσαν αὐτόν τὸν χιτῶνα, καὶ ἐνέδυσαν αὐτόν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ ἤγαγον τὴν ἐξήγησιν.

Καὶ — ἰσταύρωσαν. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα ἐν τοῖς ἱεροεμνημονεύθησαν καὶ ἰσαρηγύθησαν. Ἔγραψε δὲ τὸ σταυρὸν ἐπὶ τῶν ὤμων, οἷά τις ἀριστεὺς δορυ, οἷς καταβαλεῖν ἐμελλε τὸν ἔχθρον.

Καὶ — Ἰησοῦν. Ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ τῶν δύο τούτων ἐρρήθη σαφῶς, ἔνθα τὸ · Τότε πρῶτονταὶ σὺν αὐτῶ δύο ληστὰι, εἷς ἐκ δεξιῶν καὶ εἷς ἐξ εὐώνυμων.

Οἱ μὲν οὖν Ἰουδαῖοι συσταυρώσαι τούτον τὴν κατὰ γοῖς ἐσπούδασαν, ἕνα τῆ κοινωνία τῆς ποταμῆς πονηρὰ ἐκείνων φήμη τὴν ἀγαθὴν τούτου συσταυρῶντος ἔλαμψε δὲ τοσοῦτον ἡ δόξα αὐτοῦ, ὅτι (61) κατὰ τριῶν ὁμοῦ κρημαμένων, ὅτε τὰ φοβερά σημεῖα ἴκοντο, μόνω τούτῳ ταῦτα πάντες ἐπέγραψον καὶ μόνον οὐ μετέσχε τῆς ἐκείνων ὑπολήψεως, ἀλλ' εἰ μᾶλλον πρὸς τὴν εἰς αὐτόν πίστιν τὸν ἵνα τὸ ἐπιστάσατο, καὶ τὸ πᾶν τέχνασμα περιετραπὴ τῆς κεφαλῆς τῶν Ἰουδαίων καὶ τοῦ Πατρὸς αὐτῶν διαβόλου.

Ἐγραψε — γέγραφα. Ὅμοιος ἐν ἐκείνῳ κεφαλαίῳ καὶ ταῦτα ὁμοῦ πάντα τῆς ἀρμυρῆς ἔτυχον ἑρμηνείας, ἔνθα τὸ · Καὶ ἐπέθηκεν

νύμων, sic, omissis cæteris, usque ad αὐτῶν διαβόλου, ubi signum stellæ posuimus A.

(61) Ὅτι fortasse pluribus disciplibebit, ceteris scientibus ὥστε, quod recte etiam indicativo legitur.

τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ [τὴν αἰτίαν (62) αὐτοῦ γε-
γραμμένον · Οὗτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰου-
δαίων.]

Οἱ οὖν στρατιῶται — κλῆρον. Ἔτι καὶ ταῦτα, ἔθα-
· Σταυρώσαντες δὲ αὐτὸν, διεμερίσαντο τὰ ἱμάτια
αὐτοῦ, βάλλοντες κλῆρον. Καὶ ἀνελλιπῶς ἔκει πάντα
διερμηνεύθησαν (63).

Οἱ μὲν οὖν στρατιῶται — Μαγδαληνή. Καὶ
αὐτὴ μονογενὴς ἦν ἡ Θεοτόκος· ἀλλ' ἐπεὶ Ἰωσήφ καὶ
Κλοπᾶς ἀδελφοί, ἔθος δὲ παρ' Ἑβραίοις καὶ τὰς
τῶν ἀδελφῶν γυναῖκας ἀδελφάς προσαγορεύεσθαι
διὰ τὴν τῶν ἀνδρῶν ἀδελφότητα, λοιπὸν τὴν σύν-
νυμφον αὐτῆς, ἀδελφὴν ὠνόμασεν. Ἄλλ' Ἰωσὴφ μὲν
καὶ Κλοπᾶς, οἱ ἄνδρες αὐτῶν, φύσει ἀδελφοὶ αὐταί
Ἦ, αἱ τούτων γυναῖκες, ἀγχιστεῖα ἀδελφαί. Εἰστή-
· εἰσαν δὲ παρὰ τῷ σταυρῷ, ἀδειαν εὐρούσαι τηνι-
· αὐτά. Πρῶτον γὰρ πᾶσαι αἱ μαθήτριάι ἀπὸ μα-
· εροθην ἔθεωρον, ὡς οἱ ἄλλοι ἐδίδαξαν εὐαγγελι-
· ται.

[Ἀνάγνωθι (64) ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ τὴν ἐξηγήσιν
· οὔ· Ὁ δὲ Ἰησοῦς, πάλιν κράζας φωνῇ μεγάλη, ἀπέχε-
· ὸ πνεῦμα.]

Ἰησοῦς — ἡγάπα. Τότε γὰρ καὶ αὐτὸς συμπαρίστη,
· ὦν ἰχθρῶν Ἰουδαίων ἤδη ἀναχωρούντων.

Λέγει — σου. Ἦδη ἀποθνήσκων παρατίθεται
· ἡν μητέρα τῷ μαθητῇ, τὴν ἠγαπημένην τῷ ἡγα-
· ημένῳ, τὴν παρθένον τῷ παρθένων παιδεύων ἡμᾶς
· ροντίζειν τῶν γονέων ἄχρις ἐσχάτης ἀναπνοῆς,
· αν οὐ μόνον οὐκ (65) ἐμποδίζουσιν εἰς ἀρετὴν,
· ἄλλὰ καὶ μᾶλλον συμπιλοσοφῶσιν ἡμῖν τὰ σωτήρια. C
· Ὅτε (66) μὲν γὰρ ἀκαίρως ἠνώχλει, ἔλεγε · Τί
· μοὶ καὶ σοί, γύναι; καὶ· Τίς ἐστὶν ἡ μήτηρ μου;
· ὦν δὲ πολλὴν ἐπιδείκνυται φιλοστοργίαν. Ἦδε ὁ
· εἰός σου, τουτέστιν· οὗτος ἐστὶ σοὶ ἀντ' ἐμοῦ·
· [θεοῦ ἡ μήτηρ σου, ἤγουν, σὺ εἶση ταύτη ἀντ' ἐμοῦ,
· φεῖλαις, ὡς μητρός σου, ταύτης φροντίζειν.] Τῆ;
· ἐν οὖν μητρός ἐφρόντισε· τὸν δὲ μαθητὴν ἐτίμησε
· εμὴν τὴν μεγίστην, καὶ τῆς παραμονῆς τοῦτο (67)
· εσθὸν τέως δέδωκε.

Διὰ τὴν δὲ μὴ καὶ τῆς ἄλλης ἐφρόντισε γυναικός;
· Ὅτι ἔκεινα μὲν εἶχε κηδεύουσα, ἡ δὲ μήτηρ οὐδένα.
· αἱ ἵνα γινώμεν ὅτι χορὴ τοὺς τοιοῦτους γεννητορας
· ροτιμῶν τῶν ἄλλων ἀνθ' ὧν ἔτεκεν, ἀνθ' ὧν ἀνί-
· ρεψάν (68), ἀνθ' ὧν μυρία δεινὰ πεπύθησιν.

A *super caput ejus causam ipsius scriptam, Hic est rex
Judæorum* 78.

Vers. 23. *Milites ergo* — Vers. 24. *sortem*. Præterea
ethæc, ubi dicitur: *Cumque crucifixissent eum, di-
viserunt vestimenta ejus* 79; nam ibi omnia nullo
prætermisso enucleata sunt.

Vers. 24. *Milites itaque* — Vers. 25. *Magdalene*.
Atqui unigenita erat Dei Mater: verum Joseph et
Cleopas fratres erant. Moris autem erat apud He-
bræos, fratrum quoque uxores, appellare sorores
propter virorum fraternitatem. Itaque eam, quæ pa-
riter cum ea uxor erat (a), sororem nominavit. Sed
Joseph quidem et Cleopas viri earum, natura fratres
erant: ipsæ autem eorum uxores, affinitatē soro-
res. Stabant vero juxta crucem, tunc nactæ secu-
ritatem: primum enim omnes discipulæ ominus
conspiciebant, veluti cæteri docuerant evangeli-
stæ.

Lege et eodem capite dicti illius enarrationem:
*Jesus autem, cum iterum clamasset voce magna, emi-
sit spiritum* 80.

Vers. 26. *Jesus* — *diligebat*. Tunc enim et ipse si-
mul astabat, cum jam hostes Judæi discederent.

Vers. 26. *Dicit* — Vers. 27. *tua*. Jam moriens
Matrem commendat discipulo, summe dilectam, ma-
xime dilecto; Virginem virgini: instruens nos, ut
curam habeamus parentum ad extremum usque
spiritum, quando non solum non sunt ad virtute-
m impedimento, imo potius nobiscum ad salutaria
exercentur (r). Nam quando intempestive molesta
erat, dicebat: *Quid mihi et tibi est, mulier* 81? et:
Quæ est mater mea 82? Nunc vero magnum demon-
strat amorem: *Ecce filius tuus*, hoc est, hic meo
loco tibi erit. *Ecce mater tua*, sive, tu eris ei pro-
me; oportet te hujus sicut matris habere curam.
Matris itaque curam habuit, discipulum vero hono-
re maximo honoravit, ac interim hanc longanimi-
tatis (s) dedit mercedem.

Quare autem alterius quoque mulieris curam
non habuit? Quia illa procuratorem habebat, mater
vero neminem: et, ut sciamus quod oporteat hujus-
modi parentes præ cæteris honorare, quia pepere-
runt, quia aluerunt, quia mille pericula passi
sunt.

78 Matth. xxvii, 37. 79 ibid. 35. 80 ibid. 50. 81 Joan. ii, 4. 82 Matth. xii, 48.

Variæ lectiones et notæ.

(62) Inclusa absunt A.
(63) Γρ. διηυκρινήθησαν. In marg. B. Δειυκρινή-
· ησαν, in contextu habet A. Atque ita fortasse
· fentenius reperit.
(64) Inciusa desunt A.
(65) Ἐμποδίζουσιν A.

(66) Inclusa absunt A
(67) Τοῦτον videtur legisse Hentenius.
(68) Ἐθρεψάν A. Hoc est alere, ut habet Hen-
· tenius: istud educare; quanquam simplex ita
· etiam accipitur.

(q) *Quæ pariter* — *erat*. Σύννυμφον nunc appel-
· lat affinem, τὴν κατ' ἐπιγαμίαν συγγενή.
(r) *Ad salutaria exercentur*. Salutaria tractant
· salutari et evangelicæ doctrinæ vitæque Christianæ
· dandæ operam.

(s) *Longanimitatis*. Παραμονή Joannis est, quod
· captum, abductum ac cruci affixum Christum
· fuerat secutus, cum reliqui discipuli eum deseruis-
· sent. Ergo *perseverantiæ, constantiæ*.

Considera autem, quod ante passionem quidem A vehementer angebatur, nunc vero sine turbatione alloquitur : siquidem ibi naturæ infirmitas, hic autem patientiæ vehementia apparet. Quemadmodum enim concupiscentiam commisionis corporum, licet vehementer nobis ad successionem generis insitam, philosophiæ dediti (l) exstinguimus : ita quoque vitæ cupiditatem, quanquam plurimam, ne nosipsos interimamus, nobis inditam, philosophiam sequentes Christianam frangimus : et tunc turbatio. quæ ex nimio vitæ amore procedebat, a philosophia Christiana suppressitur, ac ita fit ut vincantur pericula.

Nihil autem amplius testamento cavit (u). partim quidem, propter temporis augustiam : partim autem B quia temporale quidem nihil habuit, de spiritualibus vero prius communiter omnibus præceperat.

Vers. 27. Et — sua. Juxta magistri præceptum.

Vers. 28. Postea — consummata essent. Reliqua omnia, quæ suæ erant dispensationis.

Vers. 28. Ut — Vers. 29. ori ejus. Nam solum hoc reliquam erat. Scripturam autem dicit Davidicam, quæ ait : *Et dederunt in escam meam fel, et ad silim meam potaverunt me aceto* 83.

Quære autem prædicto capite sententiam illam : *Dederunt ei ad bibendum acetum cum felle mistum* 84; et lege, quæ ibi dicta sunt. Hyssopo vero appositam, sive hyssopi arundini, quam ad manum repperunt : idque propter crucis altitudinem (v) Illudebant autem ei offerentes acetum.

Vers. 30. Cum — consummatum est. Omnibus numeris completa sunt omnia, sic, ut jam nihil deficiat.

Vers. 30. Et — spiritum. Non, postquam exspiravit, caput inclinavit, quod in nobis accidit : sed postquam inclinavit caput, exspiravit : ut discamus quod, quando voluit, mortuus est, cum omnia consummata essent, tunc spiritum in manus Patris tradidit, veluti significavit Lucas octogesimo primo capite, et in eo lege illius sententiæ interpretationem : *Et clamans voce magna Jesus, ait : Pater, in manus tuas commendo spiritum meum* 85.

Vers. 31. Igitur Judæi — Sabbati. In cujusque D cruce. Nam quia Parasceve erat, si tunc non tollerantur, futurum erat ut et Sabbato in cruce rema-

Σκόπει δὲ πῶς πρὸ μὲν τοῦ πάθους ἡγνία, καὶ ἀταράχως διαλέγεται· ἐκεῖ μὲν γὰρ ἡ τῆς κατὰ ἀσθένειαν, ἐνταῦθα δὲ ἡ τῆς ὑπομονῆς ἐπιφάνεια φαίνεται. [Ὡσπερ (69) γὰρ τὴν ἐπιθυμίαν· μίξιν τῶν σωμάτων, καίτοι σφοδρῶς ἐπιθυμοῦντες· οὕτω καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ζωῆς· καίτοι πολλὴν ἡμῖν ἐντεθειμένην πρὸς τὸ μὴ ἐκείνους, φιλοσοφοῦντες ἀμβλύνομεν· καὶ ἵνα ἐκ φιλοζωίας τάραχος ὑπὸ φιλοσοφίας καταλειπῆται, καὶ οὕτω προσγίνεσθαι τὸ περιγινώσκον· δεινῶν.

Οὐδὲν δὲ πλεῖον ἐπίσκηψε, τοῦτο μὲν δὲ τῆς τοῦ καιροῦ, τοῦτο δὲ καὶ τὸ (70) διὰ τὸ ἐκείνῳ μὴδὲν ἔχειν, περὶ δὲ τῶν πνευματικῶν πρᾶξεσιν κοινῇ πάσιν.]

Καὶ — ἴδια. Κατὰ τὴν (71) ἐντολὴν τοῦ σκάλου.

Μετὰ τοῦτο — — τετέλεσται. Πάντα ταῦτα οἰκονομίας.

Ἴνα αὐτοῦ τῷ στόματι. [Τοῦτο (72) γὰρ ἐπιπέσει. Γραφὴν δὲ λέγει τὴν Δαυιδεῖαν, τὴν λέγονσαν εἰς τὸ βρώμα μου χολὴν, καὶ εἰς τὸν οἶνον ἐπότισαν με ὄξος.]

Ζήτησον δὲ ἐν τῷ προδιαληφθέντι κειμένῳ· Ἔδωκαν αὐτῷ πιεῖν ὄξος μετὰ χολῆς μετὰ νον· καὶ ἀνάγνωθι τὰ ῥηθέντα ἐκεί. Ἰστοῦντες περιθύντες, εἴπου ὑσσώπου καλὰ μὲν, πρὸς εὐφρασίαν, διὰ τὸ ὕψος τοῦ σταυροῦ. Ἐπιπέσει αὐτῷ, προσφέροντες ὄξος.

Ὅτε — τετέλεσται. Ἀπῆρτισται, οὐδὲν λαίπει.

Καὶ — πνεῦμα. Οὐκ, ἐπειδὴ ἐξέπνευσεν ἐκ τὴν κεφαλῆν, ὅπερ ἐφ' ἡμῶν γίνεται· ἀλλ' ἐκείνῳ ἐκλίνας τὴν κεφαλὴν, ἐξέπνευσεν, ἵνα μάρτυρα ᾖ ὅτε ἠθέλησε, τότε ἀπέθανεν· ὅτε καταρτισθησαν, τότε παρέδωκε τὸ πνεῦμα εἰς χεῖρας τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐδήλωσεν ὁ Λουκᾶς ἐν τῷ ἠδισταυρωμένῳ κεφαλαίῳ [καὶ (73) ἀνάγνωθι ἐν αὐτῷ ἑρμηνείαν τοῦ· Καὶ φωνήσας φωνῇ μεγάλῃ ὁ Πάτερ· Πάτερ, εἰς χεῖράς σου παρατίθει πνεῦμά μου.

Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι Σαββάτου. Ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἐκίστου. Ἐπεὶ γὰρ παρασκευῆ ἦν, εἰ μὴ ἤρθησαν, ἐμελλον μένειν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ καὶ τὸν

83 Psal. lxxviii, 22. 84 Matth. xxvii, 34. 85 Luc. xxiii, 46.

Variae lectiones et notæ.

- (69) Inclusa absunt A.
- (70) Malim, ordine inverso, καὶ διὰ τό.
- (71) Κατ' ἐντολὴν A.

- (72) Inclusa absunt A.
- (73) Inclusa absunt A.

(l) *Philosophiæ dediti*. Per philosophiam Christianam. *Philosophiæ nunc est compescere libidinem.*
 (u) *Testamento cavit*. Jussit, mandavit.
 (v) *Idque propter crucis altitudinem*. Scilicet

spongiam ideo arundini imposuerunt, ut ibi lilius pendentes in cruce ori admovere eam non poterat.

αββάτω, καὶ ἐμέλλεν ἐπιφθεῖσθαι αὐτὰ κρεμάμενα A
εἶναι τὸ Σάββατον, καὶ ἰδοὺ ἐντεύθεν ἀτιμάζε-
θαι.

Μεγάλην δὲ τὴν ἡμέραν ἐκείνου τοῦ (74) Σαββάτου
ἦσιν, ὅτι οὐ μόνον εἶχε τὸ τίμιον, ὡς Σάββατον,
λλὰ καὶ ὡς ἑορτῆς ἐν αὐτῷ λαχούσης, τῆς τῶν
Ἀζύμων. Ἦν γὰρ διπλῆ ἑορτή. Τὰ τοιαῦτα δὲ
άββατα ὠνόμαζον Σάββατα Σαββάτων, οἷον τίμια
μίμων, ἑορτῆς ἑορτῶν, διὰ τὸ διπλοῦν τῆς ἑορτῆς, ὡς
ἴρηται.

[Ἄλλως (75) τε καὶ τὸ Δευτερονόμιον ἐθέσπισε περὶ
ου σταυρωθέντος ὅτι, Οὐκ ἐπικοιμηθήσεται τὸ σῶμα
ουτοῦ ἐπὶ τοῦ ξύλου, ἀλλὰ ταφῆ θάψετε αὐτὸν ἐν ἐκείνῃ
ῆ ἡμέρᾳ.]

Ἠρώτησαν — ἄρθῶσι. Παρακάλισαν, ἤτησαντο B
να θλασθῶσιν αὐτῶν τὰ σκέλη πρὸς τὸ θάτιον ἀπα-
νεῖν.

Ἦλθον οὖν οἱ στρατιῶται. Οἱ τοῦτο κελυσθέντες
απὸ τοῦ Πιλάτου.

Καὶ — σκέλη. Τοῦ (76) ἐν δεξιᾷ τοῦ Χριστοῦ σταυ-
ρωθέντος.

Καὶ — αὐτῷ. [Τῷ (77) Χριστῷ δηλονοτε.]

Ἐπὶ — σκέλη. Τελευταῖον ἦλθον ἐπ' αὐτὸν, ἐνυ-
ρίσαι πλέον βουλόμενοι πρὸς χάριν τῶν Ἰου-
αίων.

Ἄλλ' — ὕδωρ. Ὑπερφύς τὸ πρᾶγμα, καὶ
σανῶς διδάσκον ὅτι ὑπὲρ ἀνθρώπου ὁ νυγείς. Ἐκ
ικροῦ γὰρ ἀνθρώπου, κἂν μυριακὴ νύξη τις, οὐκ
ξελεύσεται αἷμα. Νύττεται μὲν οὖν λόγῳ τὴν
λευράν ὁ Σωτὴρ διὰ τὴν νυγείσαν τῇ ἀμαρτία C
λευράν τοῦ Ἀδάμ, ἤγουν τὴν Εὐάν, τῇ πληγῇ τῆς
λευρᾶς τὴν πληγὴν τῆς πλευρᾶς ἰώμενος. Βλύζει
ἔ αἷμα καὶ ὕδωρ, δύο βαπτίσματα καινουργῶν, τὸ
ε' αἵματος μαρτυρίου, καὶ τὸ δε' ὕδατος ἀναγεν-
ήσεως, καὶ τῇ ῥοῇ τούτων τὴν ῥοὴν τῆς ἀμαρτίας
ατακλύζει.

[Καὶ ἐτέρως (78) δὲ, δύο πηγάζει κρουνούς· τῷ
δατε μὲν καθαίρων τὴν Ἐκκλησίαν, τῷ αἵματι
ε' τρέφων αὐτήν. Δε' ὕδατος μὲν γὰρ ἀναγεννώμεθα,
ε' αἵματος δὲ καὶ σαρκὸς τρεφόμεθα, τῶν θείων
αἰ μυστικῶν. Λοιπὸν οὖν, ὅταν προσέρχῃ τῷ φρι-
τῷ ποτηρίῳ, πίπεισο (79), ἅπ' αὐτῆς μέλλεις πί-
ειν τῆς Δεσποτικῆς πλευρᾶς, καὶ οὕτω διάκεισο. Εἶτα
ἔλῶν βεβαιώσαι τὸ τοιοῦτον θαῦμα, φησί.] D

Καὶ — μιμαρτύρηκεν. Ὁ ταῦτα θιασάμενος ταῦτα
έγραψεν, οὐ παρ' ἐτέρου τινὸς ἀκούσας.

66 Deut. xxi, 23.

Variae lectiones et notæ.

(74) Τοῦ Σαββάτου ἐκείνου A.
(75) Hæc uterque codex in margine. Hentenius
ion agnoscit.
(76) Ante τοῦ, habet τῷ δὲ πρώτου A.

(77) Hæc absunt A.
(70) Inclusa absunt A.
(79) Ὅτι addendum videtur.

(x) Sive ut Evam, etc. Sive Evam, ut lateris.
(y) Per sanguinis, etc. Per sanguinem martyrii
intelligit, baptisma), alterum vero per aquam rege-

nerent, illaque pendendo pervenirent ad illud Sab-
batum, et inde videretur haberi contemptui.

Magnam autem dicit diem illum Sabbati, quod
non solum honoraretur ut Sabbatum, verum etiam
propter festum Azymorum, quod casu in eo con-
tingerat, et ita duplex festum erat. Hujusmodi au-
tem Sabbata dicebantur Sabbata Sabbatorum,
tanquam veneranda venerandorum, festa festorum,
ob festi duplicitatem, ut dictum est.

†† Præterea Deuteronomium etiam jussit de cruce
affixo : *Non dormiet corpus ejus super ligno, sed sep-
pullura sepelietis eum eodem die* 66.

Vers. 31. *Rogaverunt — tollerentur*. Hic rursum
ἤρωτησαν significat : *Precati sunt, petiverunt, ut
confringerentur eorum crura quo citius more-
rentur*.

Vers. 32. *Venerunt ergo milites*. Quibus id a Pi-
lato jussum erat.

Vers. 32. *Et — crura*. Qui in dextra Christi cru-
cifixus erat.

Vers. 32. *Et — eo*. Christo videlicet.

Vers. 33. *Ad — crura*. Postremo ad eum vene-
runt, majori contumelia, in gratiam Judæorum, ip-
sum volentes afficere.

Vers. 34. *Sed — aqua*. Res supra naturam, ac
manifeste docens quod major quam homo esset,
qui fuerat vulneratus ; siquidem a mortuo homine,
etiamsi millies quis eum pupugerit, non exhibit
sanguis. Foditur itaque lancea in latere Salvator,
quia peccato vulneratum est latere Adæ : sive ut
Evam (x), lateris sui vulnere, a plaga lateris sana-
ret. Sanguinem autem et aquam scaturire facit,
duo designans baptismata : unum quidem, per
sanguinis (y) martyrium, alterum vero, per aquæ
regenerationem : atque horum fluxu peccati flu-
xum demergit.

Præterea et aliter. Nam duos scaturire facit
fontes : aqua quidem purificans Ecclesiam, sanguine
vero eam enutrit. Siquidem per aquam renasci-
mur, per sanguinem autem et carnem pascimur,
quæ divina sunt ac mystica. Itaque cum ad tremen-
dum accesseris poculum, persuadeto tibi, quod ex
Dominico bibis latere, et eo modo sis affectus.
Deinde volens hujusmodi confirmare miraculum,
ait :

Vers. 35. *Et — testimonium perhibuit*. Qui vidit
hæc, scripsit ista, non quod ab aliquo audierit.

nerrationis. Neque vero mirum cædew martyrum
dici baptisma, cum Christus ipse ita de se dix-
rit. Luc. xii, 50.

Vers. 35. *Et — testimonium. Ut qui ea vidit de* A quibus testatur, et presentium, qui de magistri scribit contumelia. Nam contumelia erat lateris apertio, quanquam ad hanc secutum sit miraculum.

Vers. 35. *Et ille dicat.* Exacte rem novit, ut qui tunc presentis fuerit et viderit, etiamsi Judæi eum mentiri objiciant,

Vers. 35. *Sed — credatis.* Sed hæc scripsit, ut vos, qui fideles estis, etiam de hoc credatis.

Vers. 36. *Facta sunt — compleretur.* Quæ in Mosaica lege scripta est, et ait :

Vers. 36. *Os — eo.* Nam licet de figurativo agno scriptum esse videatur, de vero tamen scriptum erat, præsignans id quod nunc factum est.

Vers. 37. *Rursumque — dicit* Prophetica.

† Verisimile est, dictum hoc a Judæis ejectum esse post prædicatum Evangelium : siquidem nunc nusquam invenitur : aut aliam dicit Scripturam, librorum qui apocryphi censentur.

Vers. 37. *Videbunt — pupugerunt,* Videbunt ipsum de cælo descendentem in die judicii. *Videbunt,* inquit, *Filium hominis venientem in nubibus cæli cum potestate et gloria multa* 87.

CAP. XVIII. De petitione corporis Domini.

Vers. 38. *Post hæc — Jesu* Lege quæ sunt enarrata in fine præmemorati sexagesimi septimi capitis, ubi habetur : *Cum serum autem factum esset, venit homo dives ab Arimathæa nomine Joseph* 88.

Vers. 38. *Et — Vers. 40. sepelire.* Sexagesimo capite Evangelii secundum Matthæum per ordinem de his etiam omnibus invenies. Quamado autem Nicodemus venerit ad Jesum nocte, dictum est tertio capite præsentis Evangelii.

† Imitemur nobilem hunc senatorem, seu consiliarium (z), nobilem consuleutes ac decernentes de Dominici corporis participatione : et pretiose ungentes suavi virtutum odore, mundade conscientie sindone illud involventes, ac cordis monumento novo omnique immunditia purificato, sepelientes.

Vers. 41. *Erat — Vers. 40. Jesum.* Prædicto capite Evangelii juxta Matthæum de hoc quoque scriptum est. Volebant itaque hunc in alio digno-

87 Matth. xxiv, 30. 88 Matth. xxvii, 57.

Variæ lectiones et notæ.

- (80) Includa absunt A.
 (81) Etiam hæc absunt A.
 (82) Hæc uterque in margine habet.
 (83) Ante ζ, de suo interposuit Hentenius hæc : *Dicit hic nusquam inveniri quia G ræce solum noverrat ; porro in Græca translatione Septuaginta interpretum non habetur ; legimus tamen illud in Latina*

(z) *Seu consiliarium.* Hoc ideo perspicuitatis causa addidit interpres, quod mox ex vocabulo ζ λέγειν Euthymius argumentatur.

Kai — μαρτυρία. Ὡς ἰδόντες τὰ καὶ ἐν μαρτυρίαις καὶ ὡς προηγουμένως περὶ ὑβρείως τοῦ διδάσκοντος. Ὑβρεὶς γὰρ ἡ νύξις τῆς πλευρᾶς κίπτις, καὶ θαῦμα ταύτη ἐπηκολούθησε.

Κακίεινος — λέγει. [Ἀκριβῶς τοῦτο (80) οἶδεν, παρὼν τότε, καὶ ὄρων, εἰ καὶ Ἰουδαῖοι ψευδῶς ἐνίστανται.]

Ἄλλ — πιστεύσατε. Ἄλλὰ ταῦτα γέγραπται, ἵνα οἱ πιστοὶ, πιστεύσατε καὶ περὶ τούτου.

Ἐγένετο — πληρωθῆ. [Ἡ γεγραμμένη (81) ἐστὶ Μωσαικῶ νόμος, καὶ λέγουσα:]

Ὅσπου — αὐτοῦ. Εἰ γὰρ καὶ περὶ τοῦ τυταίου εἶδοι γεγράφαι, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἀληθινοῦ ἱεροπροδηλοῦσα τὸ γεγεννημένον νῦν.

Καὶ πάλιν — λέγει. Προφητικῆ.

[Εἰκὸς (82) δὲ τοῦτὶ τὸ ῥητόν ἐκβλήται πρὸς Ἰουδαίων μετὰ τὸ Εὐαγγέλιον. Οὐδαμοῦ γὰρ ὡς παρὼν νῦν (83) ἢ ἑτέραν Γραφὴν λέγει, τῶν λεγομένων ὁσπου βιβλίων.]

Ὅσπουται — ἐξεκίετσαν. Ὅσπουται αὐτὸν εἶποι καταρχόμενον ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως. [Ὁμοίως (84) γὰρ, φησὶ, τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεσθαι τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ μετὰ δυνάμεως καὶ ἐξ πολλῆς.]

ΚΕΦ. ΙΙΙ'. Περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ Κυρίου σώματος.

Μετὰ ταῦτα — Ἰησοῦ. — Ἠρώτησι (85) τε ἐκάλεσεν. Ἀνάγκωθι τὰ ἐξηγηθῆτα ἐν τῷ τῆς προμνημονευθέντος ἐξηκοστοῦ ἐβδόμενῳ κεφαλαίῳ ἐνθα τὸ Ὀψίας (86) δὲ γενουμένης, ἦλθεν εἰς τὸν πλούσιος ἀπὸ Ἀριμαθαίας ὀνόματι Ἰωσήφ.

Καὶ — ἐνταφιάζειν. Ἐν τῷ ἐξηκοστῷ ἦρθε ἐξ Ἀριμαθαίας τοῦ κατὰ Ματθαῖον καθεξῆς καὶ περὶ τῶν πάντων εὐρήσεις. Πότε δὲ ὁ Νικόδημος ἦλθε πρὸς τὸν Χριστὸν νυκτός, εἰρηται ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τῷ παρόντος εὐαγγελιστοῦ.

[Μιμησώμεθα (87) τὸν εὐσχήμονα βουλιτὴν εὐσχημόνως βουλευόμενοι περὶ τῆς μεταλήψεως τῆς Δεσποτικοῦ σώματος, καὶ μυρίουτες φιλίας ταῖς ἀπὸ τῶν ἀρετῶν εὐδοκίας, καὶ καθαρῆς συνειδήσεως ἐλίσσοντες αὐτὸ, καὶ κενῆ καρδίας καὶ πάσης ἀκαθαρσίας ἀπηλλαγμένον ἵνα θίμενοι.]

Ἦν — Ἰησοῦν. Ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ κατὰ Ματθαῖον καὶ περὶ τούτου ἰστόρηται. Ἐστὶν ἰστόρηται μὲν (88) οὖν ἐν ἑτέρῳ ἀξιολογώτερον κεφαλαίῳ

- ex Hebræo translatione Zachariæ duodecimo.*
 (84) Includa absunt A.
 (85) Hæc duo vocabula omittit Hentenius.
 (86) Ὀψίας γενουμένης, cæteris omisiss, A.
 (87) Hæc uterque in margine.
 (88) Includa absunt A.

οὔτον θείναι πορρωτέρως τῆς πόλεως · διὰ δὲ τὴν A
 παρασκευὴν τῶν Ἰουδαίων, ἤγουν τὴν παρατηρη
 μένην πρὸς ἑσπέραν τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτε οὐκ ἦν θέμις ἢ
 πορρωτέρως βαδίσειν, ἢ εἰ ἐργάζεσθαι · καὶ μᾶλλον,
 ὅτι καὶ τὸ Πάσχα τότε κατέλαθεν, εἰς τὸ πλησιάζον
 εἶθον αὐτόν, τῆς θείας προνοίας οὕτως οἰκονομησά-
 σης, ἵνα καὶ αἱ μαθήτριάς θεωρήσωσι ποῦ τίθεται, καὶ
 ὅς μαθηταὶ δύνωνται ἀπέρχεσθαι, διὰ τὴν ἐγγύτητα,
 καὶ θεαθῶσι τὰ μετὰ τοῦτο τερατουργηθέντα ἐκεῖ παρὰ-
 δοξα.]

Τῆ δὲ μιᾷ των Σαββάτων. [Ἐν τῷ λεχθέντι (89)
 κεφαλαίῳ, ἐνθα κεῖται τὸ Ὅψι Σαββάτων τῆ ἐπι-
 φωσκουσῆ εἰς μίαν Σαββάτων · ἀνάγνωθι τὰ ἐξηγη-
 θέντα.]

Μαρία — αὐτόν. Κάνταυθα τὰ μὲν περὶ τῶν ἄλ-
 λων γυναικῶν παρέδραμεν, ὡς προϊστορηθέντα τοῖς B
 ἄλλοις · τὰ δὲ κατὰ τὴν Μαγδαληνὴν ἐκτίθεται, ὡς
 ἐκαίνοις σεσιωπημένα. Λοιπὸν οὖν ἀνάγνωθι ἐν τῷ
 εἰρημένῳ κεφαλαίῳ ἀπὸ τοῦ Ὅψι Σαββάτων τῆ ἐπι-
 φωσκουσῆ εἰς μίαν Σαββάτων. ἄχρι τοῦ Ὅσι δὲ ἕνδεκα
 μαθηταὶ ἐπορεύθησαν εἰς τὴν Γαλιλαίαν · καὶ εὐρή-
 σαις πάντα κατὰ λόγον ἠρμηνευμένα, καὶ ἁρμονίαν μίαν
 τῶν τεσσάρων εὐαγγελιστῶν, καὶ σῶμα τῆς ἱστορίας
 εἶναι.

Τῷ Πέτρῳ δὲ καὶ τῷ Ἰωάννῃ διαλέγεται ἡ Μαγδαλη-
 νῆ, τῶ μὲν ὡς κορυφαίῳ, τῷ δὲ ὡς ἠγαπημένῳ, καὶ ὡς
 πλείων τῶν ἄλλων ἀγαπῶσι τὸν Κύριον. Καὶ γὰρ μόνοι
 τούτω ἠκολούθησαν, ἀπαγομένῳ δεσμῷ πρὸς Ἄνναν
 καὶ Καϊάφην.

Ἐξῆλθεν — μνημεῖον. Μηδεὶ μὲν τῶν ἄλλων μηδὲν C
 εἰπόντες, καταφρονήσαντες δὲ καὶ τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν
 φυλάκων ὑπὸ θερμότητος.

Ἐρχον — ὁμοῦ. [Τῆ ὁμοίᾳ (90) θερμότητι ἀμιλλώ-
 μενοι.]

Καὶ — μνημεῖον. Ὡς ἀκμαιότερος τὸν τόνον τοῦ σώ-
 ματος.

Καὶ — ὀθόνα. Τὰ ἐντάφια, τὴν σινδῶνα.

Ὁ μόντοι εἰσῆλθε. Φριξας, ἡ ἀρκισθεῖς.

Ἐρχεται — μνημεῖον. Μὴ δειλιάσας, ἵνα τὸ τῆς προ-
 τέρως δειλίας ἀποτρίψῃται (91) ἔγκλημα, ἢ ἀκριβέστε-
 ρον ἐρευνῆσαι βουλόμενος. Ἰωάννης μὲν τῷ (92)
 προσδραμεῖν · Πέτρος δὲ τῷ εἰσελθεῖν εἰς τὸ μνη-
 μεῖον.

[Ζήτησον (93) καὶ ἐν τῷ ὀγδοηκοστῷ δευτέρῳ κε-
 φαλαίῳ τοῦ κατὰ Λουκᾶν τὸ Ὅσι δὲ Πέτρος ἀναστὰς
 εἶραμεν ἐπὶ τὸ μνημεῖον, καὶ ἀνάγνωθι τὰ ἐξηγη-

A re monumento, quod longius a civitate distabat,
 collocare : sed propter Parasceven Judæorum, quæ
 videlicet a Judæis ad vesperam observabatur, quo
 tempore fas non erat aut longius ambulare, aut
 amplius operari, magis autem quia et Pascha adve-
 nerat in propinquo posuerant eum, divina gratia ita
 dispensante, ut discipulæ conspicerent ubi poneretur
 et discipuli possent propter propinquitatem
 proficisci, ac viderent quæ postmodum facta sunt
 miracula.

Cap. XX. Vers. 1. *Uno autem Sabbatarum.* In præ-
 dicto capite ubi dicitur : *Vespera autem Sabbato-
 rum*⁸⁹, *quæ luscet in unum Sabbatorum* : lege quæ
 sunt enarrata.

Vers. 1. *Mariam* — Vers. 2. *eum.* Hoc etiam loco,
 quæ circa alias mulieres acta sunt prætermisit,
 tanquam ab aliis dicta : quæ vero Mariæ Magdalene
 acciderunt utpote ab aliis silentio præterita, ex-
 ponuntur. Lege itaque prædicto capite ab eo loco :
*Vespera autem Sabbatorum*⁹⁰, *quæ luscet in unum
 Sabbatorum, usquedum dicitur* : *Undecim vero disci-
 puli profecti sunt in Galilæam*⁹¹ : et omnia ad ver-
 bum explanata invenies, eam demque quatuor evan-
 gelistarum consonantiam, ac corpus historiarum unum.

Petro autem et Joanni loquitur Magdalene : illi
 quidem, tanquam omnium summo, huic vero tan-
 quam dilecto, et qui amplius quam cæteri dilige-
 bant Jesum ; soli enim inter omnes secuti fuerant
 eum, cum ligatus abducebatur ad Annam et Caia-
 pham.

Vers. 3. *Exivit* — *monumentum.* Nulli aliorum
 quidquam dicentes ; insuper et Judæos ac custodes
 præ fervore contemnentes.

Vers. 4. *Currebant* — *simul.* Simili fervore et
 se et cætera despicientes (aa).

Vers. 4. *Et* — *monumentum.* Tanquam robustior
 vigore corporis.

Vers. 5. *Et* — *lintheamina.* Funeraria, puta, sin-
 donem.

Vers. 5. *Non tamen introivit.* Tremore detentus,
 aut his jam contentus.

Vers. 6. *Venit* — *monumentum.* Nullo jam metu
 oppressus, quo prioris culpam timiditatis absterge-
 ret, aut diligentibus scrutari volens. Invicem itaque
 se ambo vicerunt : Joannes quidem præcurrendo,
 Petrus vero in monumentum introeundo.

Quære etiam octogesimo secundo Evangelii juxta
 Lucam capite, ubi dicitur : *Petrus vero surgens cu-
 currit ad monumentum*⁹¹ ; ac enarrationem lege su-

⁸⁹ Matt. xxviii, 1. ⁹⁰ ibid. ⁹¹ ibid. 16. ^{91*} Luc. xxiv, 12.

Variæ lectiones et notæ.

(89) Etiam hæc desunt A.

(90) Inclusa absunt A.

(91) Ἀπορίψῃται A. Illud Hentenius legit. At-

(aa) *Et se — despicientes.* Inter se certantes. In-
 terpres videtur legisse καὶ ἑαυτῶν καὶ τῶν ἄλλων
 ἀμιλοῦντες. Sed quæ inferius leguntur p. 627,

que ita etiam est ad Joan. xix, 7.

(92) Δραμεῖν B.

(93) Inclusa absunt A.

vers, 12. ἐνίκησαν οὖν, x. τ. λ., lectionem meorum
 codd. firmant.

per id quod habetur: *Admirans quod factum erat* ⁹², A θένει εἰς τὸ Ἐθαυμάζων τὸ γεγονός, πάνυ ἀναγκαῖα ὄντα πρὸς τὰ παρόντα.]

Vers. 6. *Et* — Vers. 7. *locum*. Quorum utrumque signum etiam erat infallibile resurrectionis. Neque enim, si quis eum transposuisset, certe denudas set: neque si futurus esset, curam habuisset ut et sudarium involveret, oneretque in unum locum, sive in alternum a linteaminibus separatum, sed ita ut situm erat corpus, aut transposuisset, aut furatus fuisset: veritus (bb) superfluum tempus in negotio consumere, ne quo modo in furto deprehenderetur, extremumque lueret supplicium.

Præterea etiam, cum myrrha cum qua sepultus erat maxime esset ei agglutinata, et sindonem tenacissime ei adherere faceret, sic, ut jam coalita, nullo modo posset avelli; propterea hæc seorsim a se invicem posita erant, et sudarium involutum erat ut disceremus quod cum auctoritate omnique securitate surrexerat. Sudarium autem erat parva quædam fasciola, quali etiam facies Lazari, qui fuerat mortuus, erat obvinctâ.

Vers. 8. *Tunc* — *monumentum*. Vocatus a Petro.

Vers. 8. *Et* — *credidit*. Cum resurrectionis signa vidisset indubitata.

Vers. 9. *Nondum* — *resurgere*. Causam reddit cur prius non crediderent mulieribus, quæ eis resurrectionem annuntiaverant, sed visa sunt coram ipsis tanquam deliramentum verba earum ⁹²; sed neque duobus ex eis qui abierant rus ⁹³, et dicit, quod nondum intelligebant Scripturam, de ejus resurrectione docentem: hæc autem multiplex est, in diversis psalmis Davidicis sermonibusque propheticis sparsa.

Vers. 10. *Abierunt* — *discipuli*. Ad suum diversorium.

Vers. 11. *Maria* — *foris*. Venerat enim post Petrum et Joannem, cum non potuisset simul cum eis currere, et nec revertentibus occurrit, ut quippiam firmiter etiam ipsa disceret.

Vers. 11. *Dum* — Vers. 12. *albis*. Palliis videlicet: hi autem erant, qui etiam prius ei apparuerant, et iis quæ cum ea erant. Quomodo ergo hi non apparuerunt Petro et Joanni? Quia futurum erat, ut illis tanquam prudentioribus adfuerent ea quæ viderant.

Vers. 12. *Sedentes* — *Jesu*. Sedebant quidem propter eam; splendidi vero alacriter propter gaudium.

⁹² Luc. xxiv, 12. ⁹³ ibid. 41. ⁹⁴ ibid. 13 seqq.

Varie lectiones et notæ.

(94) Ἐνετύλιχτο B. Fortasse ergo legendum ἐνετύλιχτο, ut pag. 627, vers. 24.

(95) Inclusa absunt A.

(96) Etiam hæc absunt.

Καὶ — τόπον. Ἄ καὶ ἀμφω σημεῖα ἦσαν τῆς ἀναστάσεως ἀναντιρρήτα. Οὔτε γὰρ, εἰ μετέθηκε τις αὐτόν, ἐγύμνωσεν ἂν, οὔτε εἰ ἔκλεψε, ἐφρόντισεν ἂν, ὥστε καὶ τὸ σουδάριον ἐπιμελῶς ἐντυλίξαι καὶ θεῖναι εἰς ἓνα τόπον, ἤγουν εἰς ἕτερον παρὰ τὸν τῶν ὀθωνίων· ἀλλ' οὕτως, ὡς εἶχε, τὸ σῶμα μετέθηκεν ἂν, ἢ ἔκλεψε, θεοδωρῶς τοσοῦτον ἀναλώσασαι καιρὸν εἰς πρᾶγμα περιττόν, μήποτε κατάφωρος γενηταὶ καὶ τὴν ἰσχάτην ὑφέξη δέικαν.

Ἄλλως τε καὶ τῆς σμύρνης κολλωδιστάτης οὐσης, μεθ' ἧς ἦν ἀνταρτασιασμένος, καὶ τὴν σινδόνα προσκολλώσας αὐτῷ λαύαν συμφυῶς καὶ ἀκωποσκάστας· διὰ τοῦτο γούν ταῦτα χωρὶς ἀλλήλων ἔκειντο, καὶ τὸ σουδάριον (94) ἐπετύλιχτο, ἵνα μάθωμεν ὅτι κατ' ἐξουσίαν ἀνίστη καὶ πᾶσιν ἄδειαν. Τὸ σουδάριον δὲ ἦν φακιολίον τι μικρόν, οἷον καὶ ὁ τεθνηκώς Λάζαρος τὴν ὄψιν περιεδέδετο.

Τότε — μνημείον. [Κληθεὶς (95) πρὸς τοῦ Πέτρου.]

Καὶ — ἐπίστευσε. Θεασάμενος σημεῖα τῆς ἀναστάσεως ἀναμφιβόλα.

Οὐδέπω — ἀναστῆναι. — [Ἀπολογεῖται (96), πῶς οὐκ ἐπίστευσαν πρότερον ταῖς γυναῖξιν, εὐαγγελισαμέναις αὐτοῖς τὴν ἀνάστασιν· ἀλλ' ἐφάνησαν ἐνώπιον αὐτῶν ὡσεὶ ἄλλοι τὰ ῥήματα αὐτῶν· ἀλλ' οὐδὲ τοῖς πορευομένοις εἰς ἄγρον θυσιὴν ἐξ αὐτῶν, καὶ φησιν ὅτι] οὐπω ἐνόουν τὴν Γραφήν, τὴν περὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ διδάσκουσαν· διάφορος δὲ αὐτῇ, ἐν διαφόροις ψαλμοῖς Δαυιτικαῖς καὶ λόγοις προφητικαῖς κατεσπαρμένῃ.

Ἀπῆλθον — μαθηταί. Πρὸς τὴν ἑαυτῶν καταγωγὴν.

Μαρία — ἔξω. Ὑστέρησε γὰρ τοῦ Πέτρου καὶ Ἰωάννου, μὴ θυνηθεῖσα συντρέχειν αὐτοῖς καὶ οὐδὲ (97) στρεφόμενοις συνήτησε τούτοις, ἵνα καὶ μάθητε βεβαιοτέρως.

Ὡς — λευκοῖς. Περιβλήμασι, δηλονότι. Οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ καὶ πρότερον (98) ὀφθέντες αὐτῇ τε καὶ ταῖς σὺν αὐτῇ. Καὶ πῶς οὐκ ἐφάνησαν οὗτοι τῷ Πέτρῳ καὶ Ἰωάννῃ; Ὅτι ἐκείνοις ἔμελλον ἀρκεῖν πρὸς πίστιν ἂ ἰθεύσαντο, συνειτωτέρως οὖσι.

Καθεζομένους — Ἰησοῦ. Ἐκάθηστο μὲν δὲ αὐτὴν· φαῖδροι δὲ (99) φαιδρῶς, διὰ τὴν χαράν.

(bb) *Veritus*, etc. Veritus tantum temporis impendere negotio superfluo, vano.

[Οἱ (1) τῷ τάφῳ τοῦ Χριστοῦ προσεθρεύοντες ἄγγελοι A πρὸς πίστωσιν παρέμενον καὶ διδασκαλίαν τοῦ ἐγγηγέρ-θαι, ἀλλὰ μὴ κεκλήθαι τὸν Κύριον.]

Καὶ — κλαίεις; [Μὴ τολμώσης (2) αὐτῆς ἐρωτῆσαι αὐτούς, αὐτοὶ διαλέγονται αὐτῇ.]

Λέγει — αὐτόν. Ἦτο γὰρ ὑπὸ τῶν θαψάντων μετατε-θῆναι αὐτόν.

Καὶ — ἰστώτα. Καὶ πῶς, μήπω μὴδὲν μαθοῦσα παρὰ τῶν ἐρωτησάντων, αἰφνίδιον ἰστράφη εἰς τὰ ὀπίσω; Ὅτι, τοῦ Χριστοῦ ἄφω φανέντος ὀπίσω αὐτῆς, οἱ ἄγγελοι, τὸν Δεσπότην ἑαυτῶν ἰδόντες, εὐ-θίως ἐξανίστησαν σύντρομοι, δουλοπρεπῶς ἀτε-νίζοντες εἰς αὐτόν. Ἐστράφη οὖν ἰδεῖν τίς ὁ φανείς αὐτοῖς.

Καὶ — ἴστυν. [Ἐφάνη (3) γὰρ αὐτῇ ἐν ἑτέρᾳ μορφῇ, καὶ ἐν εὐτελεστέρῳ καὶ κοινῷ σχήματι, ἵνα μὴ ἄρθρον B καταπληγῇ.]

Λέγει — ἄρῳ. Ἀπὸ τε τοῦ κοινῷ σχήματος καὶ τοῦ εἶναι ἐν τῷ κήπῳ ὑπέλαβεν ὅτι ὁ κηπουρός ἴστυν. Οὐδὲ γὰρ τὴν φωνὴν αὐτοῦ ἠγνώρισεν, ἀσυν-ῆθη ἐνηχηθεῖσαν. Ἦτο δὲ, ὡς εἰρηται, μετατεθῆναι μὲν αὐτόν εἰς ἕτερον τόπον ἀσφαλέστερον, βασταχθῆναι δὲ παρὰ τοῦ κηπουροῦ. [Εἰπέ μοι (4) οὖν, φησίν, ποῦ ἴθθακας αὐτόν, καὶ γὰρ αὐτὸν ἄρῳ, εἰς ἄλλον καταθήσουσα τόπον ἀνεπιβουλευτότερον.]

[Ὁ μόνων (5) τῶν ἐν γενεᾷ καὶ φθορᾷ δημιουρ-γῶν καὶ προνοητῶν νομίζων τὸν Κύριον, οὗτος εἰς κηπουρὸν παραγνωρίζει αὐτόν· διὸ καὶ φεύγει τού-του καὶ (6) τὴν ἀφῆν ὁ Δεσπότης, ὡς μήπω παρ' αὐτῷ ἀναθῆς πρὸς τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν ἰσότητα τοῦ Πατρός. Ἀνάξιοι γὰρ αὐτοῦ οἱ μετὰ τοιαύτης ὑπολή-ψως αὐτῷ προσερχόμενοι.] C

Λέγει — Διδάσκαλε. Νῦν, καταστήσας τὴν φω-νὴν καὶ τὴν μορφήν καὶ τὸ σχῆμα πρὸς τὸ γνωρι-μότερον, δέδωκεν αὐτῇ αἰσθησιν αὐτῶν, καὶ αὐτίκα τούτων ἐπιγνοῦσα, ἔδωκεν ὑπὸ περιχαρείας· Δι-δάσκαλε. [Ἄλλὰ (7) πῶς στραφεῖσα λέγει, εἶγε προς αὐτόν διελύγτο; Διότι εἰκρούσα ὅπερ εἶπε, μετα-στράφη πρὸς τοὺς ἄγγελους ἰδεῖν εἰ παρείσιν, ἢ ἐρωτῆσαι τίς ὁ ἐκπλήξας αὐτούς· εὐθύς δὲ τοῦ Χριστοῦ καλέσαντος αὐτὴν, ἰστράφη πάλιν πρὸς αὐτόν.]

Λέγει — μὴ μου ἄπτου. Ἦρμησε γὰρ ἄψασθαι τῶν ποδῶν αὐτοῦ, ὡς εἰώθει. Κωλύει δὲ αὐτὴν προσφέ-ρσθαι αὐτῷ τοῦ λοιποῦ, καθὼς τὸ πρότερον, θειοτέρας ἢ δὴ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ γενομένης.

Οὕτω — μου. Τοῦτο εἶπε δι' οὐδὲν ἕτερον, ὡς D ὁ Χρυσόστομος φησιν (8), ἢ μόνον ἵνα γινῶ ὅτι ὑψη-λότερός ἐστι καὶ αἰδισιμώτερος. Ὁ γὰρ μετὰ τοῦ σώματος σπεύδων ἀναβαίνειν πρὸς τὸν Πατέρα καὶ Θεὸν πρόδηλον ὅτι τὸ τοῦ σώματος ἐπίκρητον ἀπε-βάλλετο.

Καὶ μὴν πρὸ βραχίος αὐτῆ τε καὶ ἡ ἄλλη Μαρία

† Christi sepulcro assistunt angeli ad credulita-tem permanentes : utque surrexisse docerent, et non furto sublatum esse.

Vers. 13. Et — ploras ? Cum ipsa non auderet eos interrogare, illi ei loquuntur.

Vers. 13. Ait — eum. Putabat enim, ab his qui sepelierant, eum fuisse transpositum.

Vers. 14. Et — stantem. Et quomodo, priusquam ullum accepisset responsum ab his qui eam interrogaverant, repente conversa est retrorsum ? Quia subito apparente Christo post eam, angeli, viso Domino suo, statim surrexerunt cum tremore, more servorum in eum intuentes. Conversa est ergo, ut videret, quis illis apparuisset.

Vers. 14. Et — esset. Apparuit enim ei alia spe-cie, et viliori ac communiori habitu, ne repente consterneretur.

Vers. 15. Dicit — tollam. A communi habitu, et quia in horto erat, arbitrata est hortulanum esse. Neque enim vocem ejus agnovit, more in-stituto prolatam. Putabat autem, ut dictum est, transpositum eum esse in tutiorem alium locum, et ab hortulano asportatum. Dic mihi, inquit, ubi posueris eum, et ego eum tollam, in alium reposi-tura locum, ab insidiis tutiorem.

† Qui generabilium tantum et corruptibilium creatorem ac provisorum putat Dominum, hic pro hortulano eum cognoscit. Idcirco etiam hujus con-tactum fugit Dominus quod apud illum nondum ascenderit ad dignitatem ac æqualitatem Patris : siquidem eo indigni sunt, qui cum hujusmodi opi-nione ad eum accedunt.

Vers. 16. Dicit — Magister. Nunc composita voce, specie et habitu, ut facilius cognosceretur, dedit ei horum notitiam, statimque illum agnovit, clamans præ lætitia, Magister. Sed quomodo con-versa dicit, si jam eum eo loquebatur ? Quia, cum id dixisset, quod loquebatur, conversa est ad angelos, ut videret an adessent, vel ut interro-garet quid illos in stuporem adduxisset : statimque Christo eam vocante, rursus ad ipsum conversa est.

Vers. 17. Dicit — noli me tangere. Nam se ad tangendum pedes ejus aptabat, sicut solebat. Prohibet autem ne deinceps accedat ad eum modo, quo prius, cum jam divinior facta sit caro ejus.

Vers. 17. Nondum — meum. Hoc ad nullum alium dixit finem, ut ait Chrysostomus, nisi ut so-lum intelligeret quod sublimior sit magisque vene-randus. Nam qui nititur cum corpore ad Deum ac Patrem ascendere, manifestum est quod corpo-ris fragilitatem abjecerat.

Atqui paulo ante ipsa et altera Maria tenuerant

Variæ lectiones et notæ.

- (1) Hæc uterque in margine.
- (2) Inclusa desunt A.
- (3) Etiam hæc absunt A.
- (4) Inclusa absunt A.

- (5) In margine hæc habet codex uterque.
- (6) Καὶ omittit B.
- (7) Inclusa absunt A.
- (8) Tom VIII, p. 515.

pedes ejus sicut scripsit Matthæus ⁹⁴, sed tunc quidem non prohibuit, permittens ut fierent tactu certiores, non esse phantasma. Nunc autem non permittit quia et visionis et tactus oblita erat, nec crederat.

Vers. 17. *Sed vade — vestrum*. Atqui non statim ascensus erat, sed post quadraginta dies; quomodo ergo dicit: *Ascendo*? Utique ut amplius mentem ejus in sublime erigeret, et adhuc confirmans se sublimiorem ac diviniorem esse, ac studens ut deinceps majori cum veneratione animum ei intenderet et auscultaret.

Præterea verbum *Ascendo*, significat Ascendere volo, quod tamen ad longius tempus extendi potest.

Discipulis autem ad memoriam revocat id quod frequenter, priusquam traditus esset, illis dixerat. Fratres vero suos nominavit, tanquam et ipse homo, et cognatus eorum juxta humanitatem.

Alio tamen modo Patrem dixit Patrem suum, et alio discipulorum: suum quidem natura, tanquam ejusdem substantiæ; discipulorum vero, ratione creationis ac providentiæ, tanquam creaturarum ac providentiæ dignorum. Deum autem et suum et discipulorum, utpote hominum.

Et quare non simpliciter dixit: Et Deum nostrum, sed etiam hic distinxit? Quia, licet homo factus est et frater eorum, natura humanitatis: honore tamen plurimum ab eis differebat, et divinitatis unione ac impeccabilitate.

Vers. 18. *Venit — sibi*. Et quod ea sibi dixisset, quæ videlicet ei locutus fuerat, et quia verisimile erat discipulos, cum hæc audissent, aut non credere mulieri, sic nec prius: aut credentes (nempe cum narraret conformia his quæ videbant Petrus et Joannes (cc), dolore, quod ipse hujusmodi aspectu digni habiti non fuissent: eodem die etiam illis apparet. Primo namque desiderium eorum exacuit: deinde eis desiderabilius sese præbuit, jam videre concupiscentibus.

Vers. 19. *Cum ergo esset — medio*. Ad vesperam venit, quando magis timebant et cum simul essent congregati, et quidem januas non pulsavit, ne turbarentur, sed clausis illis introivit, tanquam Deus, et quasi corpore suo levi jam et subtili ac immortalis effecto. Stetit autem in medio, ut omnibus esset conspicuus.

Vers. 19. *Et — vobis*. Hoc est, ne turbemini. Etiam moriens pacem illis reliquerat: *Pacem*, inquit, *meam relinquo vobis* ⁹⁵. Mulieribus ergo, quæ discipulæ erant, gaudium ante omnem sermonem

⁹⁴ Matth. xxviii, 9. ⁹⁵ Joann. xiv, 27.

ἐκρήτησαν αὐτοῦ τοὺς πόδας, ὡς ἰστόρησεν ὁ Ματθαῖος — ἀλλὰ τότε μὲν οὐκ ἀπεκάλυψε, παρέχων πληροφορηθῆναι διὰ τῆς ἀφῆς ὅτι οὐκ ἔστι φάσμα· νῦν δὲ οὐ συγχωρεῖ, διότι τῆς ὀπτασίας ἐκείνης καὶ τῆς ἀφῆς ἐπαλάθετο καὶ ἠπίστησε.

Πορεύου δὲ — ὑμῶν. Καὶ μὴν οὐκ εὐθὺς ἐμελλεν ἀναβαίνειν, ἀλλὰ μετὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας, πῶς οὖν Ἀναβαίνω λέγει; Πάντως ἐπὶ πλεόν ἀνάγων αὐτῆς τὴν διαίοναν, καὶ ἐπὶ (9) βεβαιῶν ὅτι ὑψηλότερός ἐστι καὶ θεϊότερος, καὶ πείθων αἰδεσιμώτερον αὐτῶ τοῦ λοιποῦ προσέχειν.

Ἄλλως τε (10) τὸ Ἀναβαίνω δηλοῖ καὶ τὸ βούλομαι ἀναβαίνειν, δυνάμενον εἰς πλείονα καιρὸν ἐκτείνεισθαι.

Ἀναμιμνήσκει δὲ τοὺς μαθητὰς οὗ πολλάκις εἶπε αὐτοῖς πρὸ τοῦ παραδοθῆναι. Ἀδελφούς δὲ αὐτοὺς ὠνομασεν, ὡς καὶ αὐτὸς ἄνθρωπος, καὶ συγγενὴς αὐτῶν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον.

Ἐτέρως δὲ Πατέρα ἑαυτοῦ τὸν Πατέρα εἶπε, καὶ ἐτέρως τῶν μαθητῶν· ἑαυτοῦ μὲν φύσει ὡς ὁμοουσιου, τῶν μαθητῶν δὲ τῷ λόγῳ τῆς δημιουργίας καὶ προνοίας ὡς δημιουργημάτων καὶ προνοίας ἀξιουμένων· [Θεὸν (11) δὲ καὶ ἑαυτοῦ καὶ τῶν μαθητῶν, ὡς ἀνθρώπων.]

Καὶ πῶς οὐχ ἀπλῶς εἶπε, Καὶ Θεὸν ἡμῶν, ἀλλὰ κἀναυθὰ διέστειλεν ἑαυτὸν; Διότι, εἰ καὶ ἄνθρωπος γέγονε καὶ ἀδελφὸς αὐτῶν τῇ φύσει τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλὰ πολὺ διέφερεν αὐτῶν τῇ τιμῇ διὰ τὴν ἔνωσην τῆς θεότητος καὶ διὰ τὸ ἀναμάρτητον.]

Ἐρχεται — αὐτῇ. Καὶ ὅτι ταῦτα εἶπεν αὐτῇ ἃ δηλονότι λελάληκεν αὐτῇ. [Ἐπεὶ (12) δὲ εἶκός, τοὺς μαθητὰς ἀκούσαντας ταῦτα ἢ διαπιστεῖν τῇ γυναικί, καθάπερ καὶ πρότερον, ἢ πιστεύσαντας, οἶα καὶ τοῦ Πέτρου καὶ Ἰωάννου συντιθεμένων, ἀφ' ὧν εἶδον ἀλγεῖν, ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἤξιώθησαν θύματος αὐτοῦ, ἀθημερὸν ἐμφανίζεται καὶ αὐτοῖς. Πρῶτον μὲν γὰρ ἐγύμνασε τὸν πόθον αὐτῶν, εἶτα ποθεινότερον ἑαυτὸν παρέσχεν αὐτοῖς, διψῶσιν ἤδη αὐτόν.]

Οὔσης οὖν ὀψίας — μέσον. Ἐσπέρας ἦλθεν, ὅτε μᾶλλον ἐφοβούντο καὶ ὅτι συνήγοντο. Καὶ τὰς μὲν θύρας οὐ ἐπάταξεν, ἵνα μὴ θορυβηθῶσιν, κεκλεισμένων δὲ εἰσῆλθεν ὡς Θεός, καὶ ὡς λεπτοῦ ἤδη καὶ κούφου καὶ ἀκράτου γενομένου τοῦ σώματος αὐτοῦ. Ἔστη δὲ εἰς τὸ μέσον, ἵνα πᾶσιν εἶη θεατός.

Καὶ — ὑμῖν. [Τουτίστε, (13) μὴ παραχθῆτε. Καὶ ἀποθνήσκων δὲ εἰρήνην ἀφῆκεν αὐτοῖς· Εἰρήνην γὰρ, φησὶν, ἀφιμίμῃ ὑμῖν. Ταῖς μὲν οὖν μαθητριαῖς χαρὰν πρὸ παντὸς λόγου δέδωκεν αὐταῖς. Λύπην γὰρ

Variæ lectiones et notæ.

(9) Ἐπιβεβαιῶν, omisso ἔτι A.

(10) Δέ, post τε interponit A.

(11) Inclusa absunt A.

(12) Inclusa desunt A.

(13) Inclusa desunt A.

(cc) Nempe — Joannes. Utpote Petro et Joanne comprobantibus, assentientibus.

τὸ γένος ἐκεῖνο κατεκρίθη· ταῖς δὲ μαθηταῖς εἰρήνην] διὰ (14) τὸν ὑποπετυόμενον πόλεμον ἀπὸ τε Ἰουδαίων καὶ Ἑλλήνων.

Καὶ — αὐτοῦ. Ζήτησον ἐν τῷ τελευταίῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Λουκᾶν τὸ· Καὶ αὐτοὶ ἐξηγοῦντο τὰ ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ τὰ ἐξῆς, [ἄχρι (15) τοῦ· Ἐτι δὲ ἀπιστούντων αὐτῶν ἀπὸ τῆς χαρᾶς καὶ θαυμαζόντων·] καὶ ἀνέγνωθι τὰς ἐξηγήσεις αὐτῶν, πάνυ χρησιμευούσας πρὸς τὰ παρόντα.

Ἐχάρησαν — Κύριον. Ὁρᾶς ἐπὶ τῶν ἔργων τοὺς λόγους ἐκβαίνοντας. Πρὸ τοῦ σταυροῦ γὰρ εἶπεν αὐτοῖς ὅτι Πάλιν ὄψομαι ὑμᾶς, καὶ χαρήσεται ὑμῶν ἡ καρδία.

Εἶπεν — ὑμῖν. Μετὰ τὸ φαγεῖν τὸ ἐπιδοθεὶς αὐτῷ ἰχθύος ὀπτοῦ μέρος, καὶ ἀπὸ μελισσιίου κηρίου, καθὼς ἔγραψε Λουκᾶς, ἐπληροφορήθησαν, καὶ λοιπὸν ὑπὸ πολλῆς χαρᾶς, ὡς εἰκός, θορυβοῦντας καταστέλλει ἵνα προσέχωσιν οἷς μέλλει εἶρεῖν.

Καθὼς — ὑμᾶς. Καὶ πρὸ τοῦ σταυροῦ εἶρηκε πρὸς τὸν Πατέρα ὅτι Καθὼς ἐμὲ ἀπίστευλα εἰς τὸν κόσμον, κάγω ἀπέστειλα αὐτοὺς εἰς τὸν κόσμον [καὶ (16) ἀνέγνωθι τὰ ἐκεῖ ρηθέντα. Ἐπῆρεν οὖν αὐτῶν τὰς ψυχὰς, ἔγχευσας αὐτοῖς τὸ ἴδιον ἔργον, καὶ καταστήσας διὰ δόχους ἑαυτοῦ.]

Καὶ — κεκράτηται. Καὶ μὴν ὀπίσω εἶρηκεν ὅτι Ἐὰν ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς· πῶς οὖν ἐνταῦθα δίδωσι Πνεῦμα ἅγιον; Ἐνεφύσησε μὲν ἐμπνέων αὐτοῖς χάριν δεκτικὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ κατασκευάξων ἐπιτηδείους εἰς ὑποδοχὴν αὐτοῦ. λέγει δὲ, Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον, οὐ τότε, ἀλλ' ὅτε κατέλθῃ.

Ἡ Πνεῦμα ἅγιον ἐκάλεσε τὸ πνευματικὸν χάρισμα τοῦ ἀφίναί καὶ δεσμῶν ἁμαρτίας. Διαφόρων γὰρ ὄντων (17) πνευματικῶν χαρισμάτων, τουτο τηνικαῦτα δέδωκεν αὐτοῖς, [μειζόν (18) ὄν καὶ τῶν σημείων. Τῷ παραλυτικῷ γὰρ εἰπόντος· Ἀφίωνται σοι αἱ ἁμαρτίαι σου· ἔλεγον οἱ Γραμματεῖς· Τίς δύναται ἀφίναί ἁμαρτίας, εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός.]

Καὶ μὴν καὶ πρὸ τοῦ σταυροῦ εἶρηκεν αὐτοῖς· Ὅσα ἴαν δῆσθε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τῷ οὐρανῷ· καὶ ὅσα ἴαν λύσθε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένα ἐν τῷ οὐρανῷ· ἀλλὰ τότε μὲν ὑπέσχετο αὐτοῖς τουτο, νῦν δὲ δίδωσι.

Ζήτησον δὲ περὶ τὰ μέσα τοῦ ἐνάτου κεφαλαίου τοῦ παρόντος εὐαγγελιστοῦ τὸ· Ὅσῳ γὰρ ἦν Πνεῦμα ἅγιον ὅτι Ἰησοῦς οὐδέπω ἐδοξάσθη· καὶ ἀνέγνωθι τὴν ὅλην ἐξήγησιν αὐτῶν.

Ἐνεφύσησε μὲν οὖν ὡς πηγὴ χαρισμάτων, καὶ ἵνα μάθωμεν κἀντεῦθεν ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τὸ πρῶτον καὶ ζωτικὸν ἐμφύσημα ἐμφυσήσας τῷ Ἀδάμ.]

⁹⁶ Luc. xxiv, 35-41. ⁹⁷ Joan. xvi, 22. ⁹⁸ Luc. xxiv, 42. ⁹⁹ Joan. xvii, 18. ¹ Joan. xvi, 7 ² Matth. ix, 2. ³ Marc. ii, 5, 7. ⁴ Matth. xviii, 18. ⁵ Joan. v, 39.

Variae lectiones et notæ.

(14) Ante διὰ A habet, εἰρήνην διδοῦς αὐτοῖς.

(15) Inclusa absunt A.

(16) Inclusa absunt A.

(17) Τῶν addit A.

(18) Inclusa desunt A.

(dd) Tribuit. Aut ergo interpretis αὐταῖς, quod ex Hebraismo hic additum est, non legit, aut id ne-glexit

A tribuit (dd), eo quod ad mœrorem genus illud fuerat condemnatum: discipulis vero pacem, propter suspectum bellum a Judæis ac gentibus.

Vers. 20. Et — suum. Quære ultimo juxta Lucam capite, quod dicitur: Et ipsi narrabant quæ gesta erant in via, et cætera, usque ad eum locum ubi habetur: Adhuc autem illis non credentibus præ gaudio et admtrantibus ⁹⁶; et illorum lege enarrationes ad præsentia dicta admodum utiles.

Vers. 20. Gavisi sunt — Domino. Vides operibus confirmatos esse sermones? Siquidem ante passionem dixerat eis: Iterum videbo vos, et gaudebit cor vestrum ⁹⁷.

Vers. 21. Dixit — vobis. Postquam comederat B datam sibi partem piscis assi et de favo apiario, sicut scripsit Lucas ⁹⁸, certiores facti sunt: et præ gaudio jam, ut verisimile est, turbatos reprimis, ut his quæ dicturus est animum advertant.

Vers. 21. Sicut — vos. Etiam ante passionem dixit ad Patrem: Sicut me misisti in mundum, et ego misi illos in mundum ⁹⁹; et lege quæ ibi dicta sunt. Animos itaque illorum erexit, tradens eis opus suum, ac sibi successores eos constituens.

Vers. 22. Et — Vers. 23. retenta sunt. Atqui superius dixerat: Nisi ego abiero, paracletus non veniet ad vos ¹; quomodo ergo dat hic Spiritum sanctum? Insufflavit quidem, dans gratiam susceptivam Spiritus sancti, aptosque efficiens ad ejus susceptionem; dicit autem: Accipite Spiritum sanctum; non nunc, sed quando descenderit.

Aut Spiritum sanctum vocavit gratiam spiritua-lem remittendi ac ligandi peccata; et hoc tunc illis tribuit, quod et miraculis majus erat. Nam cum paralytico dixisset: Remissa sunt tibi peccata tua ², dixerunt Scribæ: Quis potest remittere peccata, nisi unus, nempe Deus ³?

Verum et ante passionem dixerat eis: Quæcunque ligaveritis super terram, erunt ligata in cælo; et quæcunque solveritis super terram, erunt soluta in cælo ⁴; sed tunc quidem hoc illis promisit, nunc autem tribuit.

Quære autem circa medium noni capitis præsentis Evangelii, ubi dicitur: Nondum erat Spiritus sanctus, quia Jesus nondum erat glorificatus ⁵; et lege totam illorum enarrationem.

Insufflavit itaque, tanquam fons gratiarum, et, ut etiam hinc discamus ipsum esset qui primum ac vitale spiraculum insufflavit in Adam. Reten-

tionem vero intellige ligationem, veniæ carentiam. A Tanquam rex ergo, duces exercitus destinans, ita discipulos præ omnibus, hujusmodi stipat potestate.

† Qui propter dæmonum terrorem in sublimitate divinarum contemplationum firmiter confirmantur, et sensus ad modum ostiorum claudunt, ignoto modo accedentem excipiunt divinum sermonem, absque sensitiva operatione eis apparentem, et pacis quidem nomine immobilitatem ad affectus tribuentem : insufflationis vero, gratias Spiritus sancti, ac mysteriorum suorum signa demonstrantem.

Vers. 24. *Thomas — Jesus.* Verisimile enim est, cum a tempore quo dispersi fuerant discipuli, ac relicto præceptore fugerant, nondum cum illis convenis- B

† Quamquam aberat Thomas, tamen per fratres apostolos particeps et ipse fuit gratiæ insufflati in illos Spiritus sancti, sicut ait divus Cyrillus. Quidam tamen dicunt quod postmodum, postquam vidit manus ac latus Salvatoris, et circa resurrectionem credidit, tunc accepit et ipse hujusmodi gratiam, ut in nullo horum inferior esset coapostolis.

Vers. 25. *Dixerunt — Dominum.* Dixerunt ei, cum ad eos venisset.

Vers. 25. *Ille — credam.* Quemadmodum vulgi more ac temere credere, levitatis est : ita quoque ultra modum seiscitari, ac nimis curiose indagare, crassæ mentis est. Propterea etiam Thomas arguitur. Nam cum fide digni essent condiscipuli, remque confirmarent, non credidit : non tantum fidem illis non præstans, quantum impossibilem ducens hanc resurrectionem, siquidem ipse eum videre quærit : nec id tantum, sed et vestigium clavorum ; neque hactenus sistit curiositas, sed et mittere digitum in vestigium clavorum, manumque in latus ejus, ne forte phantasma esset. Audierat enim, ut apparet, a condiscipulis, quod manus ac latus suum eis ostendisset. Tactum itaque fide digniorem ducit aspectu.

Vers. 26. *Et — eis.* Intus, in diversorio, ubi erant congregati.

Vers. 26. *Venit — clausis.* Venit certio- D rediturus eum qui non credebat : et neque unum despicit, licet mente crassior esset cæteris. Et quare non tunc fecit illum certio- rem ; cum Thomas prædicta requirebat, sed post dites octo ? Ut interim a condiscipulis instructus, facilius persuaderi posset ad fidem.

Κρατήσιν δὲ νότι τὴν δῆσον, τὴν ἀσυγχωρησίαν. Καθὰ- περ οὖν βασιλεὺς, στρατηγούς (19) ἀποστέλλων, οὕτω τοὺς μαθητὰς (20) παραβάλλει πρὸ πάντων τῆ τοιαύτης δυνάμει.

[Οἱ (21) διὰ τὸν φόβον τῶν δαιμόνων ἐν τῷ ὕψει τῶν θείων θεωρημάτων ἀσφαλῶς βεβηκότες, καὶ, θυρῶν δίκην, τὰς αἰσθήσεις κύσαντες, παραγινόμενον ἀγνώστως δέχονται τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον, ἀνευ τῆς κατ' αἰσθησιν ἐνεργείας ἐπιφανιόμενον αὐτοῖς, καὶ θεωρούμενον ἀπάθειαν μὲν διὰ τῆς εἰρήνης, Πνεύματος δὲ ἁγίου χάριν διὰ τῆς ἐμπνεύσεως, καὶ δεικνύοντα τὰ σύμβολα τῶν μυστηρίων αὐτοῦ.]

Θωμᾶς — Ἰησοῦς. Ἐίκοις γὰρ αὐτὸν μετὰ τὸ δισκορπισθῆναι τοὺς μαθητὰς, ἀφίνας τὸν διδάσκαλον καὶ B φυγόντας, μήπω συνελθεῖν αὐτοῖς.

Εἰ καὶ ἀπὴν ὁ Θωμᾶς, ὅμως διὰ τῶν ἀδελφῶν (22) τῶν ἀποστόλων μετέλαβε καὶ αὐτὸς τῆς χάριτος τοῦ ἐμφυσηθέντος αὐτοῖς ἁγίου Πνεύματος, ὡς ὁ ἐν ἁγίοις Κύριλλος (23) εἴρηκε. Τινὲς δὲ λέγουσιν ὅτι ὕστερον, μετὰ τὸ ἰδεῖν τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευρὰν τοῦ Σωτῆρος, καὶ πιστεῦσαι περὶ τῆς ἀναστάσεως, ἔλαβε καὶ αὐτὸς τὴν τοιαύτην χάριν, ἵνα μηδ' ἐν τούτῳ λείπηται τῶν (24) συναποστόλων.]

Ἐλεγον — Κύριον. Ἐλεγον (25) αὐτῷ ἐλθόντε πρὸς αὐτούς.

Ὁ — πιστεύσω. Ὡσπερ τὸ ἀπ' ὧς καὶ ὡς ἐτυχὲ πιστεῦναι εὐκολίας ἐστίν· οὕτω καὶ τὸ πέρα τοῦ μέτρου περιεργάζεσθαι καὶ πολυπραγματεῖν C παχυτάτης διανοίας ἐστίν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θωμᾶς ἐγκαλεῖται. Τοῖς γὰρ συμμαθηταῖς, ἀξιόπιστοις οὖσι, καὶ διαβεβαιουμένοις, οὐκ ἐπίστευσεν· οὐ τοσοῦτον ἐκείνοις ἀπιστῶν, ὅσον ἀδύνατον τὴν ἀνάστασιν ταύτην νομιζῶν. Ζητεῖ γὰρ αὐτὸς ἰδεῖν αὐτὸν, καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν τύπον τῶν ἤλων· καὶ οὐ μὲντοι τούτων ἴσθησι τὸ περιεργον, ἀλλὰ καὶ βαλεῖν τὸν δάκτυλον εἰς τὸν τύπον τῶν ἤλων, καὶ τὴν χεῖρα εἰς τὴν πλευρὰν αὐτοῦ, μήποτε φάσμα εἴη. Μεμάθηκε γὰρ, ὡς εἴκοις, παρὰ τῶν συμμαθητῶν ὅτι εἶδειν αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ. Τὴν ἀπὴν οὖν πιστοτέρην ποιεῖται τῆς ὀψεως.

Καὶ — αὐτῶν. Ἔσω τοῦ κατάγωγίου αὐτῶν, ὅπου συνήγοντο.

Ἐρχεται — κεκλεισμένον. Ἐρχεται πληροφορησῶν τὸν ἀπιστοῦντα, [καὶ (26) οὐδὲ τὸν ἵνα περιορᾷ, καίτοι τῶν ἄλλων ὄντα παχύτερον εἰς διάνοιαν.] Καὶ τίνας ἐνεκεν οὐχ, ὅτι ἐζήτησε τὰ ρηθέντα ὁ Θωμᾶς, τότε τοῦτον ἐπληροφόρησεν, ἀλλὰ μεθ' ἡμέρας ὀκτώ ; ἵνα ἐν τῷ μέσῳ καταχόμενος ὑπὸ τῶν μαθητῶν εὐπειθέστερος πρὸς πίστιν (27) γίνηται.

Variae lectiones et notæ.

(19) Ex Hentenio suspicio mihi oritur, illum legisse περιστελλῶν, id est, παρασκευάζων, ἐντροπέζων, συγκροτῶν.

(20) Προσβάλλει A. Neutrum placet. Forte περιβάλλει.

(21) Hæc uterque in margine exhibet.

(22) Τῶν ἀβειτ A.

(23) Tom. IV, p. 1100 A, P. 1101 A.

(24) Inclusa codex uterque in margine habet.

(25) Δὲ interponit A.

(26) Inclusa absunt A.

(27) Γίνηται A.

Καὶ — ὑμῖν. [Ὡσπερ (28) καὶ πρότερον. Πάντα γὰρ ἄ ποιεῖ πάλιν ὅσα καὶ ἀπόντος αὐτοῦ πεποίηκεν.]

Εἶτα — μου. Μῆδὲν εἰπόντος τοῦ Θωμᾶ, προλαμβάνει, καὶ ἄπερ ἐξήτει δίδωσι, δεικνύς ὅτι καὶ ὅτε ταῦτα εἶλεγε, παρῆν τε καὶ ἤκουεν ὡς Θεός. [Καὶ (29) γὰρ τοῖς αὐτοῖς ἐχορήσατο ῥήμασι.]

Καὶ — πιστός. Μειφόμενος τοῦτό φησιν, ὡς ἐξ ἀπιστίας, οὐκ ἐξ ἀκριβείας ἀντιτείνοντος.

Καὶ — μου. Ἰδὼν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ τὸν τύπον τῶν ἤλων, καὶ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ νευγμένην, αὐτίκα ἐπίστευσε, μὴ ἀναμείνας ψηλαρῆσαι. Τινὲς δὲ φασιν ὅτι ψηλαρῆσας ἰδὴσεν. Ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου.

Λέγει — πιστεύσαντες. Ὁ τε γὰρ Πέτρος καὶ Ἰωάννης, μὴπω ἰδόντες αὐτὸν, ὁμῶς ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τοῦ σουδαρίου ἐπίστευσαν ὅτι ἀνίστη. Καὶ οἱ ἄλλοι δὲ μαθηταὶ μετὰ τοῦτο, τῷ Πέτρῳ ἰδόντος αὐτὸν καὶ ἀναγγελλάντος αὐτοῖς, μὴπω ἰδόντες αὐτὸν ἐπίστευσαν. Εὗρον γὰρ, φασίν ὁ Λουκᾶς, συνθηροισμένους τοὺς ἑνδεκά, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς λέγοντας ὅτι Ἠγέρθη ὁ Κύριος ὄντως, καὶ ὤφθη Σίμωνι.

[Καὶ (30) πῶς, ὅτε ἐφάνη αὐτοῖς, φησὶν ὁ αἰτός εὐαγγελιστῆς ὅτι Πτοθθέντες καὶ ἔμβροχοι γινόμενοι, ἰδόντες πνεῦμα θεωρεῖν, καὶ τὰ εἴης; καὶ ὅτι Ἐτι ἀπιστοῦντων αὐτῶν ἀπὸ τῆς χαρᾶς καὶ θαυμαζόντων, εἶπεν αὐτοῖς Ἐχέτι τι βρωσιμον ἐνθάδε, καὶ τὰ λοιπὰ; Διότι ταῦτα τότε πέπονθασι, οὐκ ἀπιστοῦντες ὅτι ἀνίστη, ἀλλ' ἀμβυλλόντες εἰ αὐτός ἐστιν ὁ φαινόμενος αὐτοῖς, καὶ ἀκριβολογούμενοι.]

Συμπαρελαμβάνει δὲ ὁ μακαρισμὸς καὶ τοὺς διὰ τοῦ κηρύγματος πιστεύοντας. Ὅταν οὖν τις λέγη. Μακάριοι οἱ κατ' ἐκείνους τοὺς καιροὺς ὄντες, καὶ ἰδόντες τὸν Χριστὸν, ἐνοεῖται ὅτι Μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες καὶ πιστεύσαντες.

Ἄλλὰ πῶς σῶμα ἀφθαρτον τύπους εἶχε πληγῶν, καὶ ἀφῆ ὑπέπιπτε; Πῶς; Ὑπερφυῶς τε καὶ οικονομικῶς· καὶ γὰρ καὶ ἔφαγε καὶ ἔπιε πρὸς πληροφορίαν τῶν μαθητῶν.

Πολλὰ — τούτω. Τὰ μετὰ τὴν ἀνάστασιν πάντως λέγει. Διὰ τοῦτο γὰρ εἶπεν ὅτι ἐνώπιον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Ὡσπερ γὰρ πρὸ τῆς ἀναστάσεως ἰδεῖ πολλὰ γενέσθαι, ἵνα πιστεύσωσιν ὅτι Υἱός ἐστιν τοῦ Θεοῦ· οὕτω καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ἵνα πληροφορηθῶσιν ὅτι ἀνίστη.

Ἦ καὶ κοινὸς ὁ λόγος περὶ τε τῶν πρὸ τῆς ἀναστάσεως καὶ περὶ τῶν μετὰ τὴν ἀνάστασιν.

Ταῦτα — Θεοῦ. Οὐ πρὸς φιλοτιμίαν, φησὶν, ἐγρά-

⁶ Luc. xxiv, 33. ⁷ ibid. 37. ⁸ ibid. 41.

Vers. 26. *Et — vobis.* Sicut et prius. Rursum enim omnia facit quæcumque eo absente fecerat.

Vers. 27. *Deinde — meum.* Cum nihil Thomas diceret, anticipat eum, præbens quæ ille petierat ac ostendens quod etiam tunc præsens fuerit et audierit, tanquam Deus, cum hæc ille loquebatur. Siquidem eisdem quoque usus est verbis.

Vers. 27. *Et — fidelis.* Indignatus hoc dicit, quasi non ex diligentia, sed ex incredulitate contradixerit.

Vers. 28. *Et — meus.* Videns in manibus ejus vestigium clavorum, et latus ipsius apertum, continuo credidit, non exspectans dum contractasset.

Vers. 29. *Dicit — crediderunt.* Cum enim Petrus et Joannes nondum eum vidissent, a linteaminibus tamen ac sudario resurrexisse crediderunt. Alii quoque discipuli, cum postmodum Petrus eum vidisset, illisque renuntiasset, nondum videntes crediderunt. *Invenerunt, inquit Lucas, congregatos undecim et eos qui cum illis erant, dicentes: Surrexit Dominus vere, et visus est a Simone⁶.*

Et quomodo dicit idem evangelista, quod dum apparuit eis, *expavescati et conterriti existimabant spiritum se videre⁷*, et cætera? et quod *adhuc illis non creditibus præ gaudio, et admirantibus dixit eis, Habetis hic aliquid edulii⁸, et cætera?* Quia tunc hæc passi sunt, non quod eum resurrexisse non crederent, sed quod dubitarent, utrum ipse esset, qui eis apparebat: ac diligentius considerarent.

Comprehendit autem beatitudo hæc etiam illos, qui per prædicationem credunt. Cum ergo dicit aliquis: *Beati qui temporibus illis fuerunt, ac Christum viderunt, consideret, quod Beati qui non viderunt et crediderunt.*

Sed quomodo corpus incorruptibile vestigia habebat plagarum, ac tactui subiacebat? Quomodo? Supernaturaliter et dispensatorie; edebat siquidem ac bibebat ad majorem discipulorum certitudinem.

Vers. 30. *Multa — hoc.* De his omnino loquitur, quæ post resurrectionem facta sunt: propterea namque dixit, *in conspectu discipulorum suorum.* Quemadmodum enim ante resurrectionem plurima fieri oportuit, ut crederent eum esse Filium Dei: ita et post resurrectionem, ut certiores fierent quod resurrexisset.

Aut etiam sermo communis est: et de his loquens quæ ante resurrectionem, et de his quæ post eam facta sunt.

Vers. 31. *Hæc — Dei.* Non, inquit, ad ambitio

Variæ lectiones et notæ.

(28) Inclusa absunt A.

(29) Etiam hæc absunt A.

(30) Inclusa absunt A.

nam hæc scripsimus, ita enim et alia scripsissemus, cum multa essent : sed ad solam necessitatem, ut credatis quod hic Jesus est Christus Filius Dei, qui a prophetis annuntiatus est.

Vers. 31. *Et — ejus.* Hoc est, per eum, nam ipse vita est; vitam, inquam, sempiternam habeatis.

Cap. XXI. Vers. 1. *Postea — Tiberiadis.* Neque enim continue cum eis versabatur, ut prius, sed per temporum intervalla accedebat. Quod autem dicitur, *Manifestavit*, et *Apparuit*, et *Visus est* ac similia, ostendunt quod juxta naturam incorruptibilitatis corporis, invisibilis erat corruptibilibus oculis : verum demittendo se et dispensatorie manifestabatur. Hoc autem mare in Galilæa erat; animo siquidem resumpto, eo profecti sunt.

Vers. 1. *Manifestavit autem sic.* Ut nunc dicturus est.

Vers. 2. *Erant* — Vers. 3. *tecum.* Nam cum neque semper cum eis esset Salvator, ut dictum est, neque alius advenisset Paracletus, neque perfecte eis commissa esset prædicatio, cum nihil esset quod agerent, reliquo tempore piscabantur, priorem exercentes artem : quanquam non amore lucri ut prius.

Vers. 3. *Exierunt ergo — statim.* Quæ Petri erat, aut filiorum Zebedæi, aut alicujus eorum quos noverant.

Vers. 3 *Et — nihil.* Dispensatorie hoc factum est, veluti in sequentibus dicemus. Verisimile est autem, alios quoque discipulos terrestri itinere fuisse secutos, sicut ait Chrysostomus, amoris gratia, utque spectatores essent, ac probe otium collocarent, et simul cum eis pernoctarent.

Vers. 4. *Mane — esset.* Fortassis, quod splendidiori appareret specie, propter immortalitatem, aut dispensatorie ab eis cognitus non est.

Vers. 5. *Dicit — habetis? Pαιδια*, id est, pueros illos vocavit juxta consuetudinem. Moris siquidem erat ita operarios appellare, propter illorum robur ac strenuitatem ad labores. Loquitur autem cum eis, quasi volens aliquid ab eis emere.

Vers. 5. *Responderunt.* — Vers. 6. *invenietis.* Nec adhuc cognoverunt eum esse, quod tamen eos intelligere oportuit. Nam quomodo vulgaris homo aut socius id nosse potuisset, quod jacentes in dexteram navigii partem, inventuri essent? Expresse autem ad dexteram jacere præcepit, ne fortuita videretur captura.

Vers. 6. *Jecerunt itaque.* Simpliciter obtemperantes : aut arbitrati, signo quopiam illum nosse pisces aliquos ibi natate, († aut etiam vidisse exultantes).

A ψαμεν · ἢ γὰρ ἦν καὶ ἄλλα ἠγράψαμεν, πολλῶν ὄντων· ἀλλὰ πρὸς χρείαν μόνην, ἵνα πιστεύσῃτε ὅτι Ἰησοῦς οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ ὑπὸ τῶν προφητῶν καταγγελλόμενος.

Καὶ αὐτοῦ. Τουτέστι (31) δι' αὐτοῦ· αὐτός γὰρ ἐστὶν ἡ ζωὴ· ζῶν δὲ ἔχετε τὴν αἰώνιον.

Μετὰ ταῦτα — Τιβεριάδος. Οὐ γὰρ δεῖλον συνεῖν αὐτοῖς, ὡς τὸ πρότερον, ἀλλ' ἐκ διαλείμματος ἐπεδήμει. Τὸ δὲ Ἐφανέρωσε (32), καὶ Ἐφάνη καὶ Ἦρθη καὶ τὰ τοιαῦτα ὑποφαίνουσιν ὅτι κατὰ (33) τὴν φύσιν τῆς ἀφθαρσίας τοῦ σώματος ἀφανῆς ἦν φθαρτοῖς ὀφθαλμοῖς· συγκαταβατικῶς δὲ καὶ οἰκονομικῶς ἐφανεροῦτο. Ἡ θάλασσα δὲ αὕτη ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ ἦν. Ἀναβαρῆσαντες γὰρ ἀπῆλθον ἐκεῖ.

B

Ἐφανέρωσε δὲ οὕτως, ἵνα ἐρεῖ.

Ἦσαν — σύν σοι. Μῆτε γὰρ τοῦ Σωτῆρος διόλου συνόντος αὐτοῖς, ὡς εἶραται, μῆτε τοῦ ἄλλου Παρακλητοῦ ἰθὺντος, μῆτε τοῦ κηρύγματος ἐντελέως ἐγγχειρισθέντος αὐτοῖς, οὐδὲν ἔχοντες πράττειν, λοιπὸν ἠλίενον, τὴν προτέραν μετερχόμενοι τέχνην, εἰ καὶ μὴ φιλοκερδῶς ὡς τὸ πρῖν.

Ἐξῆλθον οὖν — εὐθύς. Εἰς τὸ τοῦ Πέτρου, [ἢ τὸ τῶν (34) υἱῶν Ζεβεδαίου, ἢ τινος τῶν γνωρίμων.]

Καὶ οὐδέν. — Κατ' οἰκονομίαν, ὡς ἐροῦμεν προϊόντας. Εἰκὸς δὲ καὶ τοὺς ἄλλους μαθητὰς, ὡς ὁ Χρυσόστομος (35) εἶρηκεν, εἶω (36) ἀκολουθεῖν, χάριν τε ἀγάπης καὶ θείας τὴν σχολὴν εὐ διατιθεμένου, καὶ συνδιασκευεῦειν αὐτοῖς.

Πρωίας — ἐστίν. Ἴσως τοῦ εἶδους αὐτοῦ λαμπροτέρου φαινομένου διὰ τὴν ἀφθαρσίαν, ἢ κατ' οἰκονομίαν ἀγνωστομένου αὐτοῖς.

Λέγει — ἔχετε; Παιδιά τούτους ἐκάλεσε, τῇ συνθειᾷ χρησάμενος. Ἔθος γὰρ τοὺς ἐργατικῶς οὕτως ὀνομάζειν διὰ τὸ πρὸς τοὺς πόνους ἀκαμίῶν τε καὶ νεανικὸν αὐτῶν. Διαλέγεται δὲ αὐτοῖς, ὡς θέλων δῆθεν παρ' αὐτῶν ὠνεῖσθαι τι.

Ἀπεκρίθησαν — εὐρήσετε. Καὶ οὕτω συνῆκαν ὅτι αὐτός ἐστιν. Ἐχορῆν δὲ συνειναι. Πῶς γὰρ ἂν κοινὸς ἄνθρωπος εἰδείη ὅτι βάλλοντες εἰς τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ πλοίου εὐρήσουσι; Ῥητῶς δὲ εἰς τὰ δεξιὰ βαλεῖν ἐπέταξεν, ἵνα μὴ κατὰ τύχην ἢ ἄγρα δόξῃ.

Ἐβαλον οὖν. [Ἀπλῶς (36) ὑπακούσαντες, ἢ καὶ ὑποπέψαντες αὐτὸν τεκμηρίῳ τινὶ γυναιί τινος ἰχθύος ἐκεῖ διανηχομένους, ἢ (38) καὶ ἰδεῖν ἀναπηδήσαντας.]

Variæ lectiones et notæ.

(31) Hæc codex A ita contrahit : δι' αὐτοῦ δι' ἰδο-
ται καὶ ζωὴ αἰώνιος.

(32) Ἐφανέρωθη A.

(33) Τὴν abest A.

(34) Omissis quæ hic inclusa sunt, eorum loco tantum habet πλοῖον A.

(35) T. VIII, p. 521 A.

(36) Ἐξῶθεν B.

(37) Inclusa absunt A.

(38) Ab ἢ ad ἀναπηδήσαντας omiserat Hent-

nus.

Καὶ οὐκ ἔτι — ἰχθύων. Ἀπόντος μὲν τοῦ Σωτῆρος, Α οὐδὲν ἐπίσταν, παρόντος δὲ, πλῆθος συνέκλεισαν, ἵνα γνῶμεν ὅτι χωρὶς μὲν αὐτοῦ οὐδὲν ὠφελίμων ἀνύομεν, σὺν αὐτῷ δὲ, πολλά. Χρῆ ταῖσιν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ πειθαιμένους ποιεῖν καὶ βάλλειν εἰς τὰ δεξιὰ· τοῦτο γὰρ τὸ μέρος ἔπαινετόν.

[Ζήτησον (39) καὶ ἐν τῷ ἑνδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Λουκᾶν τό· Ὁμοίως δὲ καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην, υἱοὺς Ζεβεδαίου, οἱ ἦσαν κοινωνοὶ τῷ Σίμωνι, καὶ τὰ ἐξῆς, καὶ ἀναγγεῖν τὴν ἐξηγήσιν αὐτῶν. Εὐρήσεις γὰρ ἀναγωγὴν, πάνυ τοῖς παροῦσιν ἀρμόζουσαν.]

Λέγει — ἔστι. Ταῦτα συνίει ἀπὸ τῆς εὐτυχίας, καὶ τοῦ συγκαταλεῖσθαι (40) τοὺς ἰχθύας, ὡς περὶ ἐξ ἐπιτάγματος.

Σίμων — θάλασσαν. Διορατικώτερος μὲν ὁ Ἰωάννης παρουσίᾳ καθαρότητος, θερμώτερος δὲ ὁ Πέτρος σφοδρότητι φίλτρον. Διὸ γνωρίζει μὲν αὐτὸν ὁ Ἰωάννης, πρὸ τοῦ Πέτρου· ἔξεισι δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ Πέτρος πρὸ τοῦ Ἰωάννου. Ἀκούσας γὰρ μόνον ὅτι ὁ Κύριός ἐστι, ρίπτει τὰ ἐν χερσὶν εὐθὺς, καὶ μὴ ἀναμείνας τῷ πλοιαρίῳ ἐξελθεῖν, βάλλει ἑαυτὸν εἰς τὴν θάλασσαν διὰ τὸ τάχος τῆς ἐξελεύσεως.

Τὸν ἐπεσθῆναι δὲ χιτώνιον τι φασιν (41) ἀχειριδῶσαν ἄχρι γονάτων περιστάλλον. Σύνθηες δὲ τοῦτο τοῖς θαλαττεύουσιν, εὐκνησίον ἄμα καὶ εὐσχημοσύνην αὐτοῖς παρὰ τῷ ὕδατι περιποιούμενον. Γυμνός μὲν οὖν ἦν τῆς ἀλλῆς στολῆς αὐτοῦ, τοῦτον δὲ μόνον ἐπὶ τοῦ σώματος ἐνεδέδυτο ἄζωστον· ἀνάξιος γὰρ εἶναι αὐτὸν πάντα γυμνὸν διὰ τὴν ἀσχημοσύνην. Εξώστατο δὲ αὐτὸν αἰδοῖ τοῦ Κυρίου.

Οἱ δὲ ἄλλοι — ἰχθύων. Ἦλθον ἐπιελόμενοι τοὺς σύροντας τὸ δίκτυον σχοίνους.

Ὡς — ἄρτον. Τὸ μὲν ἑξήμιον τῆ ἀνθρακίᾳ ἐπιχειμένον, τὸν δὲ ἄρτον ἰδίᾳ παρακείμενον, ἐξ οὗκ ὄντων πάντα πάντως παρηγμένα, ἵνα κἀντεῦθεν δεῖξῃ τὴν δύναμιν αὐτοῦ, καὶ πεπονηκότας αὐτοὺς ἀνακτήσῃται φιλοστόργως διὰ τροφῆς.

Λέγει — νῦν. Ὡς εἰδὼς ὅτι ἐπίσταν λέγει. Καὶ γὰρ καὶ πρὶν ὡς εἰδὼς ὅτι πιάσουσιν εἶπε· Βάλετε εἰς τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ πλοίου τὸ δίκτυον, καὶ εὐρήσετε, καὶ ἵνα μὴ φαντασία ὀρθῆ τὸ πρᾶγμα, καὶ ὅπως ἰδόντες καὶ τὸ πλῆθος καὶ τὸ μέγεθος τῶν ἰχθύων καὶ τὸ πῶς οὐκ ἰσχύισθη τὸ δίκτυον, θαυμάσωσι πλέον.

Ἀνέβη Σίμων Πέτρος. [Ἀνέβη (42) εἰς τὸ πλοῖον, ὡς ἐμπειρότερος, ἐπομένῳ αὐτῷ καὶ ἄλλων δηλοῦντι.]

Καὶ εὐλασε — τριῶν. Φασὶ τινες διὰ τῶν ἑκατῶν μὲν ὑποδηλοῦσθαι τοὺς ἐξ ἑθνῶν συγκληθέντων

Vers. 6 *Et jam non — piscium.* Absente quidem Salvatore nihil ceperunt, præsente vero multitudinem concluserunt, ut cognoscamus quod sine illo nihil quod utile sit, perficimus: cum eo autem, plurima. Oportet ergo ut præceptis ejus obedientes laboremus, et ad dexteram jaciamus; nam hæc pars laudi datur.

Quære autem et undecimo juxta Lucam capite, quod dicitur: *Similiter autem et Jacobum et Joannem filios Zebedæi, qui erant socii Simonis* ¹, et cætera, ac illorum lege enarrationem. Invenies enim analogica præsentibus admodum congrua.

Vers. 7. *Dicit — est.* A prospero id eventu intelligens, et quod tanquam ex illius jussu conclusi essent pisces.

Vers. 7. *Simon — mare.* Perspicacior quidem erat Joannes magnitudine puritatis. Petrus vero ferventior vehementia amoris: ideo agnoscit quidem eum Joannes ante Petrum, sed egreditur ad eum Petrus ante Joannem. Ubi enim solum audisset, esse Dominum, confestim quæ in manibus erant, projicit, nec sustinens ut navigio ad eum perveniret, sese in mare jactit quo citius accederet.

Ἐπεσθῆναι autem (pro quo *tunicam* vertimus) vocant tuniculam quam duam manicis carentem, quæ corpus ad genua usque contegat; et hac utebantur, qui in mari degebant. Nam simul et agilitatem eis tribuebat, et inter aquas ornatum (*ee*). Erat quippe nudus alia carens veste; nam hæc sola ad corpus discincta indutus erat; neque enim conveniebat, ut omnino nudus esset propter turpitudinem; succinxit autem illam, pudore Domini.

Vers. 8. *Cæteri vero — piscium.* Venerunt attrahendo funes, quibus rete trahebatur.

Vers. 9. *Ut — panem.* Piscem quidem prunis superpositum, panem vero seorsum positum: utique producta ex his quæ non erant: ut hinc quoque suam ostendat potentiam, ac benevole eos per cibum a labore refocillet.

Vers. 10. *Ait — nunc.* Utpote sciens, quod comprehendissent. Nam et prius, tanquam sciens, quod comprehensuri essent, dixerat: *Jacite in dexteram partem navigii et invenietis.* Et ne phantasticum videretur negotium, utque videntes piscium multitudinem, ac magnitudinem et quomodo non esset scissum rete, magis etiam admirarentur.

Vers. 11. *Ascendit Simon Petrus.* Ascendit in navim, tanquam artis peritior, sequentibus videlicet eum etiam cæteris.

Vers. 11. *Et traxit — tribus.* Dicunt aliqui, per centum quidem eos designari, qui ex gentibus sagi-

¹ Luc. v, 10.

Variæ lectiones et notæ.

(39) *Inclusa absunt A.*

(40) *Συγκλείσθαι A.*

(41) *Habet hanc vocem Galeus in opusc. Myth.*

(*ee*) *Ornatum. Decus, decentiam.*

P. 711.

(42) *Inclusa absunt A.*

nandi erant ! per quinquaginta autem, eos qui de A *μάτους, διὰ τῶν πενήκοντα δὲ τοὺς ἐξ Ἰουδαίων · πλείους γάρ οἱ ἐξ ἰθῶν τῶν ἐξ Ἰουδαίων · διὰ τῶν τριῶν δὲ τὴν ἁγίαν Τριάδα, εἰς ἣν πιστεύουσι.*

Vers. 11. *Et — rete.* Non, quod esset forte, sed quod Dominus etiam illud fortificaret.

Vers. 12. *Dicit — prandete.* Hora prandii jam appetente; nam illorum laboribus successura erat requies. Verisimile est autem, quosdam ex comprehensis piscibus assatos fuisse ad omnium refectio-nem discipulorum: reliquos vero pauperibus fuisse distributos.

Vers. 13. *Et nemo — esset.* Faciem quidem videntes immutatam, et quæ in maximum eos induceret stuporem, volebant eum interrogare, verum non audebant, cum a signis quæ dicta sunt, scirent quod Dominus esset.

Vers. 13. *Venit — similiter.* Jam in cælum non suscipit, neque humana illa facit: ostendens, quod etiam ista dispensatorie faciebat.

Vers. 14. *Hoc — mortuis.* Prima quidem, cum esset vespera diei illius quo resurrexit ¹⁰, secunda autem, post dies octo ¹¹, tertia vero, hoc die. Apparet itaque, quod post hoc tempus ascenderint in montem, in quo constituerat eis, quando videlicet rursum admoniti sunt a Domino ¹². Manifestatus est autem et mulieribus, quæ discipulæ erant; et duobus illis, de quibus apud Marcum ¹³, et Petro, ac Cleopæ ¹⁴ cum socio ipsius. Verum discipulis simul, hac jam tertia vice manifestatus est. Neque enim continue cum eis versabatur. Hic autem non dixit, quod et ipse comederit: ideo sane, ut opinor, C quod hoc etiam significaverit Lucas libro Actorum, ubi ait Petrus: *Comedimus et bibimus cum eo postquam surrexit a mortuis* ¹⁵.

Vers. 15. *Cum — te.* — *Simon fili Jona, diligis me plus quam hi?* Hunc autem solum interrogat tanquam principem et os discipulorum. Verum, curid quod novit, interroget, in sequentibus dicemus.

Vers. 15. *Ait — meos.* Discipulos dicit agnos suos, tanquam pastor eorum quos etiam oves rursum vocat. Quærit ergo dilectionis erga se demonstrationem, puta, curam eorum: et animam ipsius, quam pro præceptore se positurum promiserat, petit, ut pro discipulis ponat.

Vers. 16. *Dicit.* — Vers. 17. *te.* Christus quidem terna vice interrogans et idem jubens, manifestat, se maximi facere præsidendam super discipulos suos, et hanc omni cura ducit majorem; Petrus autem trinam timens interrogationem, et suspicatus, ne forte putaret se amare, non tamen amaret: nam et prius putaverat, se nunquam esse negaturum, et

¹⁰ Joan. xx, 19. ¹¹ ibid. 26. ¹² Matth. xxxiii, 16. ¹³ Marc. xvi, 12. ¹⁴ Luc. xxiv, 18, ¹⁵ Act. x, 41.

Variæ lectiones et notæ.

(43) Inclusa omittit A.

(44) Ἰδοὺτες A.

(45) Οἱ μαθηταὶ omittit B.

(46) Κλεώπαν B.

Καὶ — δικτυον. Οὐχ ὡς ἰσχυρόν, ἀλλ' ὡς τοῦ Κυρίου τοῦτο δυναμώσαντος.

Λέγει — ἀριστήσατε. Τῆς ὥρας τοῦ ἀρίστου ἤδη ἐπιστάσας. [Ἐμίλλε (43) γὰρ τοὺς πόνους αὐτῶν διαδέχσθαι ἀνάπαυσις. Εἰκὸς δὲ καὶ ἐκ τῶν πιασθέντων ἰχθύων τινὰς ὀπτηθῆναι πρὸς ἐστίασεν ὄλων τῶν μαθητῶν, τοὺς λοιποὺς δὲ πίνῃσι διακνηθῆναι.]

Οὐδεὶς δὲ — ἐστιν. Τὴν ὄψιν αὐτοῦ βλέποντες ἀλλοιότηραν καὶ ἐκπληκτικωτάτην ἐβούλοντο μὲν ἐρωτῆσαι, οὐκ ἐτόλμων δὲ εἰδοῦτες (44) ἀπὸ τῶν εἰρημένων τεκμηρίων ὅτι ὁ Κύριός ἐστιν.

B Ἔρχεται — ὁμοίως. Οὐκ ἐτι ἀναβλέπει εἰς τὸν οὐρανόν, οὐδὲ τὰ ἀνθρώπινα ἕκαστα ποιεῖ, δεικνύων ὅτι κακεῖνα κατ' οἰκονομίαν ἔποιεῖ.

Τοῦτο — νεκρῶν. Πρώτον μὲν, οὐσης ὀφίας τῇ ἡμέρᾳ ἕκαστη καθ' ἣν ἀνίστη · δεύτερον δὲ, μεθ' ἡμέρας ὀκτώ · τρίτον δὲ, νῦν · φαίνεται οὖν ὅτι μετὰ τοῦτο ἀνῆλθον οἱ (45) μαθηταὶ εἰς τὸ ὄρος, οὐ ἐτάξατο αὐτοῖς, ὅτε δηλαδὴ προετραπήσαν αὐθις παρὰ τοῦ Κυρίου. Ἐφανερῶθαι μὲν οὖν καὶ ταῖς μαθητρίαις, καὶ τοῖς παρὰ τῷ Μάρκῳ δυοῖ, καὶ τῷ Πέτρῳ, καὶ τοῖς περὶ Κλεόπαν (46) ἄλλὰ τοῖς μαθηταῖς ὁμοῦ, τοῦτο ἤδη τρίτον ἐφανερῶθα. [Οὐ γὰρ (47) συνεχῶς αὐτοῖς ἐπεχωρίαζεν. Ἄλλ' ἐνταῦθα μὲν οἶπεν ὅτι καὶ αὐτὸς ἐφαγεν · οἶμαι δὲ, ὡς τοῦ Λουκᾶ καὶ τοῦτο δηλώσαντος ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Πράξεων, ἔνθα φησὶν ὁ Πέτρος ὅτι Συνεφαγόμεν καὶ συνεπιόμεν αὐτῷ, μετὰ τὸ ἀναστῆναι αὐτὸν ἐκ νεκρῶν.]

Ἦτις — σε. — Σίμων υἱὲ τοῦ Ἰωνᾶ, ἀγαπᾷς με πλείον ἢ οὗτοι; Τοῦτον δὲ μόνον ἐρωτᾷ, ὡς κορυφαῖον καὶ στόμα τῶν μαθητῶν. Τίνος δὲ χάριν ἐρωτᾷ ὁ οἶδεν, ἐρούμεν προΐοντες.

Λέγει — μου. Τοῦς μαθητᾶς ἀρνια ἑαυτοῦ φησιν, ὡς ποιμὴν αὐτῶν, οὐς καὶ πρόβατα κἀκὼν καλεῖ. Ζητεῖ οὖν ἀπόδειξιν τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης, τὴν ἐπιμέλειαν αὐτῶν, καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἣν (48) ἐπήγγελλται θεῖναι ὑπὲρ τοῦ διδασκαλοῦ, ταύτην ἀπαιτεῖ θεῖναι ὑπὲρ τῶν μαθητῶν.

D Λέγει — σε. Ὁ μὲν Χριστὸς ἐκ τρίτου ἐρωτῶν καὶ τὰ αὐτὰ ἐπιτάττων ἐμφαίνει ὅτι σφόδρα περὶ πολλοῦ τίθεται τὴν προστασίαν τῶν ἰδίων μαθητῶν, καὶ ταύτην ὅπασος θεραπείας ἡγεῖται μείζονα. Ὁ δὲ Πέτρος, τὸ τριπλοῦν τῆς ἐρωτήσεως φοβηθεὶς, καὶ ὑποκτεύσας μήποτε δοκῇ μὲν φιλεῖν, οὐ φιλεῖ δὲ · καὶ γὰρ καὶ πρότερον ἰδοὺς μὲν μηδέποτε

(47) Inclusa omittit A.

(48) Codex B habet ἐπήγγελλε. Id esset ἐπηγγέλλετο. Hentenius fortasse legit ἐπαγγέλλετο.

ὑπερνήσασθαι αὐτόν, ἀκηρήσατο δὲ· καὶ σωφρο-
νίστερον αὐτόν καὶ βελτίονα τὸ πάθος ἐκεῖνο πι-
ποῖσκειν· ἐλυπήθη, ἐταράχθη, ἐθαυμάθη. Καὶ λοι-
πὸν αὐτόν ὡς πάντα πρὶν γενέσθαι αὐτῶν εἶδὸτα
μάρτυρα ποιεῖται, καὶ λέγει· Σὺ πάντα οἶδας, καὶ
τὰ νῦν, καὶ τὰ μέλλοντα, ὡς Θεός, σὺ γινώσκεις
ὅτι φιλοῦ σε νῦν ὀλοψύχως, καὶ οὐδὲν πλέον λέγει τὸ
μέλλον ἄγνωσόν. Καὶ γὰρ καὶ πρῶτον ἀντιτείνων
ἠλέγχθη μάρτυρα ἰσχυρίζομενος. Ἀρνία τοίνυν καὶ
πρόβατα οἱ μαθηταὶ διὰ τὸ ἀκακὸν καὶ πρόχειρον εἰς
σφαγὴν. Καὶ αὖθις ἀρνία μὲν οἱ ἀτελέστεροι, πρόβατα
δὲ οἱ τελειότεροι.

Ποῦτερον μὲν οὖν διὰ τῶν πεκρῶν ἐκεῖνων θακρῶν τῷ
Πέτρῳ τὴν κληῖδα τῆς ἀρνήσεως ἀπολουσαμένῳ, ἄρτι
δε πάλιν ἀντι τῆς τριπλῆς ἀρνήσεως τριπλῆν ὁμολογίαν
ἐπιστεφάνει, καὶ τότε μὲν ἔργῳ, νῦν δὲ λόγῳ τὸ διὰ
λόγου σφάλμα (49) θεραπεύει, τὴν ποιμαντικὴν ἐγχει-
ρῆσει τῆς οἰκουμενίας.

Εἶτα παραβολικῶς προμηνύει αὐτῷ καὶ τὸν διὰ
σταυροῦ θάνατον, ᾧ τελειωθῆναι ἐμελλε, δεικνύων
ἐνταῦθα ὅτι οὐκ ἄγνωσόν οὐδὲ ἀπιστῶν αὐτῷ ἔλεγεν
ἄπερ ἔλεγεν. Ἠπίστατο γὰρ πάντῳ τὸ διάπυρον τῆς
εἰς αὐτόν ἀγάπης, ἀλλ' ἵνα γνῶ καὶ αὐτός καὶ
πάντες ὅτι σφόδρα περὶ πολλοῦ τίθεται τὴν προ-
στασίαν τῶν ἰδίων μάρτυρῶν, ὡς ἀνωτέρω δεδή-
λωται.

Ἄμην — ἤθελεις. Ὅτε ἐτύγχανες ἀτελέστερος,
ἵπὸ τὸν ἀτελέστερον νόμον τὸν Μωσαϊκὸν κείμενος,
ἠτοίμαζες σεαυτὸν πρὸς ὃ ἐβούλευ, καὶ διήγεις ὡς
ἤθελεις.

Ὅταν — θέλεις. Ὅταν (56) δὲ τελειωθῆς εἰς C
ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας πνευματικῆς, ὑπὸ
τοῦ τελείου νόμου, τοῦ εὐαγγελικοῦ, καταοτιζόμενος,
ἐκτενῆς τὰς χεῖράς σου ἐπὶ σταυροῦ, καὶ ἄλλος σε
σφίγξει τοῖς ἤλοις, καὶ ἀγάγη (51) εἰς θάνατον, ὃν,
εἰ καὶ θέλεις τῇ προαιρέσει, οὐ θέλεις τῇ φύσει.
Συμπαθεῖ γὰρ ἡ ψυχὴ τῷ σώματι διὰ τὴν φύσιν,
καὶ ἀλοῦσα ἀπορρήγνυται, τοῦτο τοῦ Θεοῦ συμπε-
ρόντως οἰκονομησάντος, καθὼς καὶ ἀλλαγῆς δεδή-
λωται, ἵνα μὴ κατὰ περίστασιν εὐχερῶς ἀνέλωσιν
ἐαυτοὺς οἱ ἄνθρωποι. Εἰ γὰρ καὶ τῆς ψυχῆς οὕτως
ἰσχυρῶς ἀποστρεφόμενης τὴν διάζευξιν τοῦ σώματος,
ἰσχύει πολλάκις ὁ ἐχθρὸς τινὰς ἐργάζεσθαι φονεῖς
ἐαυτῶν· εἰ μὴ τοῦτο ἦν, ταχέως ἂν οἱ πολλοὶ πρὸς
ἀναίρεσιν ἐαυτῶν ἐχώρουσαν.

Τοῦτο — Θεόν. Δόξα γὰρ οὐ μόνον τοῦ θνήσκοντος D
μαθητοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ Θεοῦ, ὃ διὰ τιμωρίας (52) θάνα-
τος· τοῦ θνήσκοντος μὲν, ὅτι ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ θνήσκει,
τοῦ Θεοῦ δὲ, ὅτι τοιοῦτον ἔχει μαθητὴν

¹⁸ Ephes. iv, 13.

Variae lectiones et notæ.

(49) Malim θεραπεύσαντι.

(50) Δέ abest A.

(51) Ita uterque. Forte ἄξι, aut ἀχθήση.

(ff) Etsi Hentenius etiam videtur legisse καὶ
σωφρονίστερον, tamen malim, σωφρονίστερον γὰρ
αὐτόν x. τ. λ.

tamen negavit, et modestiorem ipsum ac meliorem
(ff) affectus ille reddiderat, mœrore affectus est,
turbatus est, etiam ipsum, ut qui omnia nosset
priusquam fierent, testem facit et ait : Tu omnia
novisti, et præsentia et quæ futura sunt, tanquam
Deus ; tu scis, quod nunc toto corde te amem ; et
nihil amplius dicit, ignorans quid futurum sit. Nam
paulo ante, cum contradixisset, convictus est quod
vanam habuerit de se fiducia. Agni itaque et oves
dicuntur discipuli propter simplicitatem ac prompti-
tudinem ad hoc, ut immolentur. Et rursus agni
quidem imperfectiores, oves autem, perfectiores.

Petro itaque (gg) pascendi curam ac gubernationem
committit, ut qui et prius amarum illis lacrymis
negationis maculam abluerit et nunc rursus pro
trina negatione trinam offerat confessionem : et
tunc quidem opere, nunc autem verbo lapsui, qui
verbo factus est, medetur.

Deinde parabolice prænuntiatur ei mortis genus,
quod per crucem esset et ipse moriturus : ostendens,
quod non tanquam ignorans, aut illi non
credens dicebat, quæ dicebat, cum optime nosset
fervorem dilectionis ejus erga se, sed ut et ipse et
omnes cognoscerent, quod plurimi faceret præ-
sidentiam super discipulos suos, veluti superius sig-
nificatum est.

Vers. 18. Amen — volebas. Cum esses imperfec-
tior sub imperfectiori Mosaica lege constitutus :
parabas te ad id quod cupiebas, et vitam agebas
ut volebas.

Vers. 18. Ubi — vis. Ubi autem in virum perfectum
profeceris, in mensuram ætatis spiritualis ¹⁸, sub
perfecta lege evangelica consummatus, extendes
manus tuas ad crucem : et alius te clavibus astrin-
get, ac ducet ad mortem, quam etsi voles volunta-
te, natura tamen non voles : siquidem compatitur
corpori anima propter naturam, et audita mortis
mentionem, abhorret, Deo ita dispensante utiliter,
sicut etiam alibi significatum est, ne homines in
infortuniis facile sese occiderent. Nam si valet hos-
tis frequenter aliquos ad propriam impellere cœ-
dem : tamen anima adeo fortiter ad corporis con-
junctionem affecta sit, quod futurum est, si hoc non
esset? multi profecto ad suam procederent inter-
fectionem.

Vers. 19. Hoc — Deum. Gloria siquidem est non
discipuli tantum qui moritur, sed et Dei mors qua
quis propter eum supplicio afficitur : ejus quidem
qui occiditur, quia pro Deo moritur, Dei autem,
quod talem habeat discipulum.

(52) Forte μαρτυρίον, aut μαρτυρίας. Cyrillus de
re eadem tom. IV, p. 1120 C : Τὴν εἰς αἷμα τιμωρίας
ἐπιθέτων αὐτῷ,

(gg) Petro itaque. etc Quæ in Græco in fine
scholii leguntur, ea in principio habet inter-
pres.

Vers. 19. *Et — me.* Hinc rursum ostendit, quod **A** præ cæteris sibi familiarem eum faciat, ac ampliori dignetur honore, ut etiam promptior fiat.

Quod si quis dicat : Quomodo ergo Jacobus Hierosolymitanam accepit sedem ? dicemus, quod Petrus orbis constitutus est præceptor : cum ergo iam præceptor, quam discipuli deambulantem, dixit ei : *Sequere me*, ut videlicet etiam crucifigaris et æqualem sustineas mortem.

Vers. 20. *Conversus — sequentem.* Incedentem post Petrum ; casu enim proximus ei deambulabat.

Vers. *Qui et — te?* In cœna mystica, sicut ibi significatum est. Reducit autem nobis ad memoriam interrogationem, ostendens, quantum Petrus loquendi adeptus esset libertatem, postquam de negatione resipuerat. Nam qui tunc ausus non erat interrogare, sed dilecto discipulo ad hoc utebatur : hic non solum præsentiam erga fratres sibi commissam accepit, verum etiam de dilecti statu confidenter interrogat.

Vers. 21. *Hunc — quid ?* Num et ipse te sequitur ? num eandem nobiscum mortis via gradietur ? num similiter morietur ? Siquidem intellexit, quid innuisset, dicens : *Sequere me* ; cumque Joannem vehementer amaret, cupiebat eum æqualis mortis assumere consortem : et tanquam Joanne interrogare non audente, ipse interrogat, vicemque rependit. Quid ergo Christus ? Privatum amputans affectum, ac instruens nihil ulterius esse perscrutandum, ostendit vario modo disponenda esse, que illos contingerent.

† Cum audisset Petrus (ut quidam aiunt) quod pro Christo esset moriturus, dixit : Et Joannes, quid ? num et ipse moriturus est ? Christus autem id quidem non negavit ; nam quisquis natus est, etiam morietur : sed ait : Si eum velim manere usque ad mundi consummationem, et tunc de me testificari, quid ad te ? Dicunt itaque, eum vivere, et sub Antichristo occidendum eum Elia et Enoch, prædicantem Christum. Quod si monumentum ejus ostendatur, quid inde ? Vivus namque illud ingressus est, deinde translatus, quemadmodum etiam Enoch et Elias. Evertit itaque evangelista falsam illorum opinionem, qui existimant, non esse moriturum hunc discipulum : nam ita falsum est, hominem videlicet esse immortalem. Nam etsi Enoch et Elias non sint mortui, sunt tamen mortales. Ita ergo et hic, quanquam mortuus non sit, attamen morietur. Falsum itaque est quod non morietur ; sic intellectum quod videlicet sit immortalis. Alii autem affirmant, quod mortuus sit, et dictum illud : *Si eum velim manere, donec veniam*, intelligunt, quod remansurus erat in Judæa Joannes donec veniret Christus contra Judæos, percussurus eos per manus Romanorum, et ita Petrum a Joanne separandum, ut etiam majori fructu diversis locis prædicarent. Omnes igitur opiniones retulimus, ut harum rerum studiosi nullam ignorarent. Qui autem dicunt, eum esse mortuum, in hunc modum referunt : Foderunt, inquit, foveam, et in gyro posuerunt lapides : deinde illum ibi demiserunt, ac operuerunt. Post aliquot autem dies scrutati sunt foveam illam, et eum non invenerunt. Verum, quia eum illic deposuerunt, dicunt eum fuisse mortuum.

Vers. 22. *Ait — te ?* Si eum velim in vivis ma-

Και — μοι. Ἐντεῦθεν καὶ πάλιν δείκνυσθαι ὅτι πρὸ τῶν ἄλλων αὐτὸν ἐκαιοῦται, καὶ μαίζονες ἄξιοι τιμῆς, ἵνα καὶ προθυμότερος γένηται.

Εἰ δὲ λέγοι (53) τις · Πῶς οὖν Ἰάκωβος ἔλαβε τὸν θρόνον (54) τῶν Ἱεροσολύμων ; ἐροῦμεν ὅτι ὁ Πέτρος τῆς οἰκουμένης ἐχειροτονήθη διδασκαλός. Περιπατούντων τοιγαροῦν τοῦ τε διδασκαλοῦ καὶ τῶν μαθητῶν, εἶπεν, Ἀκολουθεῖ μοι, σταυρούμενος καὶ αὐτός (55) θανάτου, καὶ τὸν ἴσον θάνατον ὑφιστάμενος.

Ἐπιστραφεὶς — ἀκολουθοῦντα [βαδίζοντα (56)] ὀπίσω τοῦ Πέτρου · ἔτυχε γὰρ τότε πλησίον αὐτοῦ περιπατῶν.]

Ὅς καὶ — σε ; Ἐν τῷ δείπνῳ τῷ μυστικῷ, καθὼς ἐκαὶ δεδήλωται. Ἀναμνηστικαὶ δὲ ἡμᾶς ἐκείνης τῆς κατακλίσεώς τε καὶ ἐρωτήσεως, δείκνυς ἔπειτα ὁ Πέτρος καρῆρσιαν ἔσχε μετὰ τὴν ἐπὶ τῇ ἀνάσει μετάνοιαν. Ὁ γὰρ τότε μὴ τολμῶν ἐρωτῆσαι, ἀλλὰ τῷ ἡγαπημένῳ χρυσάμενος εἰς τοῦτο, οὗτος οὐ μόνον τῶν προστασιῶν ἐπιστεύθη τῶν ἀδελφῶν, ἀλλὰ καὶ παρὶ τοῦ ἡγαπημένου θαρράλως ἐρωτᾷ.

Τούτου — τί ; Οὐκ ἀκολουθήσει σοι ; οὐ τὴν αὐτῶν ἡμῖν ὁδὸν τοῦ θανάτου βαδίζεται ; οὐχ ἡμᾶς ἀποθανεῖται ; Συνῆκε γὰρ τί ὑπεδήλου τὸ Ἀκολουθεῖ μοι, καὶ σφόδρα φιλῶν τὸν Ἰωάννην ἰδούσατε κοινωτὴν αὐτὸν τοῦ ἰσοῦ θανάτου λαβεῖν, καὶ ὡς τοῦ Ἰωάννου μὴ τολμῶντος ἐρωτᾶν, αὐτὸς ἐρωτᾷ, καὶ τὴν ἀμοιβὴν ἀπεδίδωκεν. Τί οὖν ὁ Χριστός ; Ἐκκόπτων τὴν μερικὴν φιλίαν, καὶ παιδείων μαθῶν (57) περαιτέρω πολυπραγμανοῦν, καὶ ἐμφαίνων ὅτι διαφόρους τὰ κατ' αὐτοὺς εἰκονομαθῆσονται, φησὶν (58) ·

Τούτου — τί ; Οὐκ ἀκολουθήσει σοι ; οὐ τὴν αὐτῶν ἡμῖν ὁδὸν τοῦ θανάτου βαδίζεται ; οὐχ ἡμᾶς ἀποθανεῖται ; Συνῆκε γὰρ τί ὑπεδήλου τὸ Ἀκολουθεῖ μοι, καὶ σφόδρα φιλῶν τὸν Ἰωάννην ἰδούσατε κοινωτὴν αὐτὸν τοῦ ἰσοῦ θανάτου λαβεῖν, καὶ ὡς τοῦ Ἰωάννου μὴ τολμῶντος ἐρωτᾶν, αὐτὸς ἐρωτᾷ, καὶ τὴν ἀμοιβὴν ἀπεδίδωκεν. Τί οὖν ὁ Χριστός ; Ἐκκόπτων τὴν μερικὴν φιλίαν, καὶ παιδείων μαθῶν (57) περαιτέρω πολυπραγμανοῦν, καὶ ἐμφαίνων ὅτι διαφόρους τὰ κατ' αὐτοὺς εἰκονομαθῆσονται, φησὶν (58) ·

Λέγει — σε ; Ἐάν αὐτὸν θέλω μένειν ζῶντα ἕως

Variae lectiones et notæ.

(53) Λέγει Α.

(54) Θρόνος apud Patres Græcos notat episcopatum. Hunc enim primum episcopum fuisse traditur.

(55) Καὶ αὐτός omittit Α.

(56) Inelusa absunt Α. Horum autem loco addit : Ἐτυχε βαδίζοντα (sic) ὀπίσω τοῦ Πέτρου, ἀνίστασθαι.

(57) Μηδὲ Α.

(58) Post hæc Hæntenius ex margine sui codicis addidit scholium, quod hic subjecti. Similia leguntur apud Theophyl. p. 847 Α. et in epistola Michaelis Glycæ, quam edidi cum Isocratis, p. 48. Mosq. 4776, 8. Confer etiam Areth. ad Apocal. p. 741 Α.

ἔρχομαι κατὰ τὴν δευτέραν μου παρουσίαν, τί πρὸς σὲ ἂν κοινόν;

Σὺ ἀκολουθεῖ μοι. Σὺ τὸν σὸν θάνατον σκόπει, μὴ δὲν τὸν ἐκείνου περιεργαζόμενος.

Ἐξήλθεν — ἀδελφοῦς; Ποίος λόγος;

Ὅτι — ἀποθνήσκει. Εἰκὸς γὰρ κακίους ἀκούειν ἂν πρὸς τὸν Πέτρον ἐρρήθησαν. Διεφημίσθη δὲ ὁ λόγος οὗτος, ἦγουν (59) ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει, ὡς πλανηθέντων αὐτῶν, καὶ μὴ συνωρακώτων τὸν τοῦ λόγου σκοπὸν. Εἶτα διορθοῦται τὴν ἐσφαλμένην φήμην.

Καὶ — σὲ; Ὅπερ οὐ δηλοῖ ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει, ἀλλ' ἕτερον ἔχει σκοπὸν, ὡς προείρηται. Τίς οὖν ὑπολείπεται λόγος τοῖς ἐπισταμένοις, ὅτι οὐ τέθνηκεν, αὐτοῦ δὲ τούτου διαρρήθην βρωῶντος ὅτι πλανῶνται οἱ τοῦτο ὑπολαμβάνοντες;

Οὗτος — αὐτοῦ. Καὶ οἶδαμεν, οἱ εἰδότες αὐτὰ, ὅτι ἀληθῶς μαρτυρεῖ. Φαίνεται γὰρ ὅτι καὶ ἄλλοι ταῦτα ἐγίνωσκον. Ὡς οὖν σφόδρα θαρρόν τῇ ἀληθείᾳ τοῦτο φησιν. Ἐγὼ γὰρ ὅτι δόξει τισὶν ἴσως ὑποπτα λέγειν, διὰ τὸ μὴ μνημονευθῆναι ταῦτα παρὰ τῶν ἄλλων εὐαγγελιστῶν.

Ἔστι δὲ — ὁ Ἰησοῦς. [Τοῦτο (60) καὶ ἀνωτέρω περὶ τῶν σημείων εἶπεν.]

Ἄτινα — βιβλία. [Οὐ (61) χωρεῖ δὲ αὐτὰ ὁ εἰρημνός κόσμος, καὶ καθ' ἕτερον λόγον, οὐ διὰ (62) πλῆθος συγγραμμάτων, ἀλλὰ διὰ μεγεθος πραγμάτων· οὐδὲ τόπῳ, ἀλλὰ τρόπῳ.]

Καθ' ὑπερβολὴν ὁ λόγος, ἐμφαίνων τὴν ὑπερβολὴν τοῦ πλῆθους τῶν πεπραγμένων τῷ Κυρίῳ. Χρῶνται δὲ τῷ λόγῳ τῆς ὑπερβολῆς καὶ οἱ γράφοντες, καὶ οἱ λέγοντες, ὅταν ὑπερβολὴν πράγματος παραστήσῃ βουληθῶσιν. Οὗτος δὲ καὶ τὸ Οἶμαι προσθεὶς ἐκόλασε τὴν ὑπερβολὴν, καὶ παραμυθήσατο τὸ δοκοῦν ἀπίθανον, ὑποδηλών ὅτι διὰ τὸ παμπληθὲς αὐτῶν εἴρηκεν οὕτω. Καὶ ἄλλα μὲν οὖν πολλὰ ἐποίησεν, ὡς πάντα δυνάμενος· ῥᾶθιον γὰρ αὐτῷ τὸ ποιεῖν ἢ ἡμῖν τὸ λέγειν· μόνα δὲ ἐγράφησαν τὰ πρὸς εὐσείθειαν καὶ πίστιν χρησιμώτερα καὶ ἀναγκαϊότερα, ἐκείνο τῶν συγγεγραφότων (63) ἰννοσιάντων, ὡς ὁ μὴ τοῖς γραφεῖσι πιστεύων οὐδὲ τοῖς πλείοσι προσέξει. Ὁ δὲ ταῦτα δεξιόμενος ἑτέρων οὐ δεηθήσεται.

Γίνετο δὲ ἡμᾶς, τελείους θεραπευτὰς τῆς παντελείου Τριάδος ἀναφανέντας, ἀγαθῶ τέλει κατακλιεῖσθαι (64) τὸν βίον, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. Ἄμην.

Τῷ (65) συντελιστῇ τῶν καλῶν Θεῶ χάρις. Ἄμην
Τέλος πάντων.

nere donec secundo adventu veniam, quid illi tecum in hoc commune est?

Vers. 22. *Tu me sequere.* Tu tuam mortem considera, nihil de illius morte investigans.

Vers. 23. *Exiit — fratres.* Quis sermo?

Vers. 23. *Quod — moreretur.* Verisimile est namque et eos audisse, quæ Petro dicta erant. Divulgatus est hic sermo, videlicet, quod non moreretur: quia errabant, nec sermonis assequabantur intentionem. Deinde corrigit rumorem erroneum.

Vers. 23. *Et — te?* Quod non significat, eum non moriturum, sed aliam habet intentionem, ut prædictum est. Quis ergo relinquitur sermo asseverantibus, eum non esse mortuum, cum jam ipsemet luculenter clamet quod errent, qui hoc suspicantur?

Vers. 24. *Hic — ejus.* Et scimus, qui ea novimus, quod verum perhibeat testimonium. Apparet enim, quod et alii hoc intelligebant. Itaque, tanquam vehementer fretus veritate, hoc dicit: Novi siquidem, quod aliquibus videbitur fortassis suspecta dicere, eo quod ab aliis evangelistis horum non sit facta mentio.

Vers. 25. *Sunt autem — Jesus.* Hoc etiam superius dixit de signis.

Vers. 25. *Quæ — libros.* Non caperet eos dictus mundus, alio etiam modo: non propter litterarum multitudinem, sed propter rerum magnitudinem: neque de loco loquitur, sed de modo.

Hyperbolicus est sermo, ostendens immensam multitudinem eorum quæ a Domino facta sunt. Utuntur autem sermone hyperbolico et qui scribunt, et qui loquuntur, quando rei magnitudinem ostendere decreverunt. Hic autem addens etiam verbum, *Opinor*, auxit (*hæ*) hyperbolen, ac suadibile fecit, quod incredibile videbatur: insinuans, quod ob maximam eorum multitudinem ita dixerit. Si quidem et alia multa fecit, utpote omnipotens; nam ei facilius erat facere, quam nobis dicere. Sola autem ea scripserunt, quæ ad religionem ac fidem utiliora erant, magisque necessaria: quod hoc considerarent hi qui scripserunt, quod qui his quæ scripta sunt non credit, neque pluribus fidem habebit: ei vero, qui hæc suscipit, alia necessaria non erunt.

Utinam autem et nos perfecti ministri perfectissimæ Trinitatis habeamur, ac vitam bono fine concludamus, per Christum Jesum Dominum nostrum. Amen.

Finis omnium.

Variae lectiones et notæ.

(59) Ἦγουν omittit A.

(60) Inclusa absunt A. Respicitur autem ad Joan. xi, 30.

(61) Hæc in margine habet A.

(62) Τὸ addit A.

(63) Συγγεγραφότων A.

(64) Καταλύσαι A, quod usitatius est.

(65) Hæc in fine addidit scriba Cod. A.

(λλλ) Ααααα. Imo, castigavit, temperavit, mitigavit.

ORDO RERUM

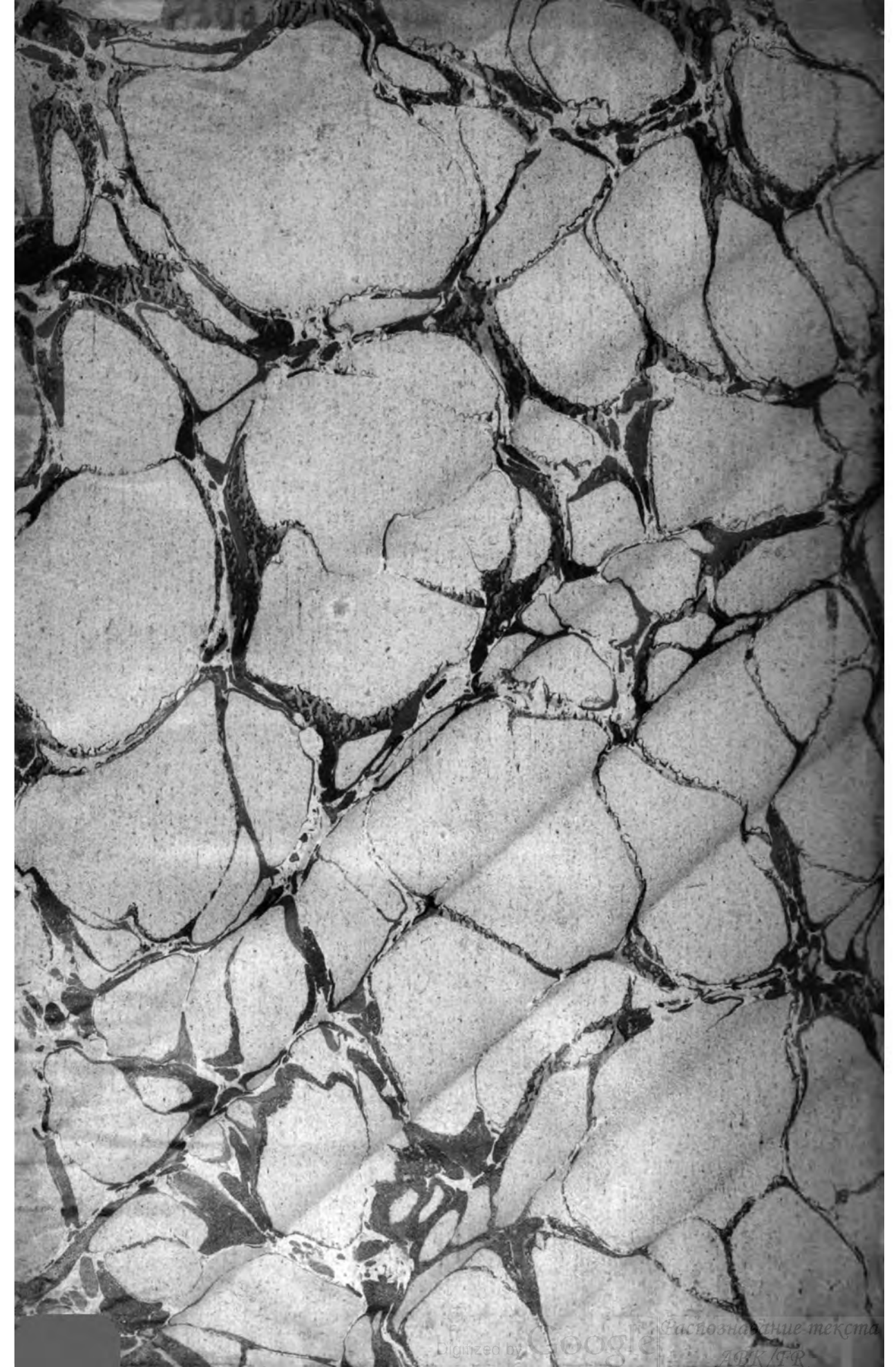
QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

<i>EUTHYMIUS ZIGABENUS.</i>	
COMMENTARIUS IN QUATUOR EVANGELIA, ex editione Groco Latina Christ. Frid. Matthæi.	9
Christ. Frid. Matthæi Præfatio.	11
Richardi Simon, cap. 29 <i>Historiæ criticæ</i> , in quo de Commentariis Euthymii Zigabeni.	17
Joan. Alb. Fabricii notitia in Euthymium.	29
Philippi Labbe ex tomo I Dissert. in Bellarminum.	29
J. Aug. Ernesti ex Instit. interpr. Novi Testamenti.	29
J. Aug. Noesselt de catenis Patrum Græcorum.	29
Joannis Hentenii Epistola dedicatoria editioni Latinæ anni 1544 præmissa.	33
Ejusdem præfatio.	41
Joannis Millii Examen codicis Euthymii Barocciani.	69
Lectiones variæ utriusque codicis Mosquensis ad quatuor Evangelia.	73
EXPOSITIO IN MATTHÆUM.	407
— IN MARCUM.	765
— IN LUCAM.	853
— IN JOANNEM.	1105

FINIS TOMI CENTESIMI VICESSIMI NONI.

BR 60
P4
v. 129

DATE DUE

~~STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES~~
STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
STANFORD, CALIFORNIA
94305

Это цифровая копия книги, хранящейся для потомков на библиотечных полках, прежде чем ее отсканировали сотрудники компании Google в рамках проекта, цель которого - сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских прав на эту книгу истек, и она перешла в свободный доступ. Книга переходит в свободный доступ, если на нее не были отданы авторские права или срок действия авторских прав истек. Переход книги в свободный доступ в разных странах осуществляется по-разному. Книги, перешедшие в свободный доступ, это наш ключ к прошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохранятся все пометки, примечания и другие записи, существующие в оригинальном издании, как минимум о том долгом пути, который книга прошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использования

Компания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы перевести книги, перешедшие в свободный доступ, в цифровой формат и сделать их широкодоступными. Книги, перешедшие в свободный доступ, принадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые действия, предотвращающие коммерческое использование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас о следующем.

- Не используйте файлы в коммерческих целях.
Мы разработали программу Поиск книг Google для всех пользователей, поэтому используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- Не отправляйте автоматические запросы.
Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного перевода, оптического распознавания символов или других областей, где доступ к большому количеству текста может оказаться полезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем использовать материалы, перешедшие в свободный доступ.
- Не удаляйте атрибуты Google.
В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он позволяет пользователям узнать об этом проекте и помогает им найти дополнительные материалы при помощи программы Поиск книг Google. Не удаляйте его.
- Делайте это законно.
Независимо от того, что Вы используете, не забудьте проверить законность своих действий, за которые Вы несете полную ответственность. Не думайте, что если книга перешла в свободный доступ в США, то ее на этом основании могут использовать читатели из других стран. Условия для перехода книги в свободный доступ в разных странах различны, поэтому нет единых правил, позволяющих определить, можно ли в определенном случае использовать определенную книгу. Не думайте, что если книга появилась в Поиске книг Google, то ее можно использовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских прав может быть очень серьезным.

О программе Поиск книг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне доступной и полезной. Программа Поиск книг Google помогает пользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый поиск по этой книге можно выполнить на странице <http://books.google.com/>

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Это цифровая копия книги, хранящейся для потомков на библиотечных полках, прежде чем ее отсканировали сотрудники компании Google в рамках проекта, цель которого - сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских прав на эту книгу истек, и она перешла в свободный доступ. Книга переходит в свободный доступ, если на нее не были поданы авторские права или срок действия авторских прав истек. Переход книги в свободный доступ в разных странах осуществляется по-разному. Книги, перешедшие в свободный доступ, это наш ключ к прошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохранятся все пометки, примечания и другие записи, существующие в оригинальном издании, как минимум о том долгом пути, который книга прошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использования

Компания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы перевести книги, перешедшие в свободный доступ, в цифровой формат и сделать их широкодоступными. Книги, перешедшие в свободный доступ, принадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые действия, предотвращающие коммерческое использование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас о следующем.

- Не используйте файлы в коммерческих целях.
Мы разработали программу Поиск книг Google для всех пользователей, поэтому используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- Не отправляйте автоматические запросы.
Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного перевода, оптического распознавания символов или других областей, где доступ к большому количеству текста может оказаться полезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем использовать материалы, перешедшие в свободный доступ.
- Не удаляйте атрибуты Google.
В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он позволяет пользователям узнать об этом проекте и помогает им найти дополнительные материалы при помощи программы Поиск книг Google. Не удаляйте его.
- Делайте это законно.
Независимо от того, что Вы используете, не забудьте проверить законность своих действий, за которые Вы несете полную ответственность. Не думайте, что если книга перешла в свободный доступ в США, то ее на этом основании могут использовать читатели из других стран. Условия для перехода книги в свободный доступ в разных странах различны, поэтому нет единых правил, позволяющих определить, можно ли в определенном случае использовать определенную книгу. Не думайте, что если книга появилась в Поиске книг Google, то ее можно использовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских прав может быть очень серьезным.

О программе Поиск книг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне доступной и полезной. Программа Поиск книг Google помогает пользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый поиск по этой книге можно выполнить на странице <http://books.google.com/>

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>